88

B16

88

కే ర

ష్టై రే స

్రనేషు క

వత్సర పుష్ప

మా షి మభ

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీమన్నిఖిల జగదభ్యర్హిత విశ్వజనీన నిగమాంత సిద్ధాంతపారావార పారదృశ్వనా
శ్రీమన్నారాయణ వివర్తేన భగవతా వ్యాసమహర్షిణా ప్రణీతః
పరమశివణాదిభిశ్చిరసంచిత భక్తజనస్వాంతధ్వాంత విద్రావణ చంద్రీయమాణః
సర్వపురాణప్రకాండమిత్యశేషవిపశ్చిత్ప్రోష్ఠాయమానః ఈప్సితార్థ వితరణ నాలంకర్మీణః

ప్రథమాదినవమస్కంధపర్యంతః

అయం

శ్రీభాగవతగ్రంథః

శ్రీమద్వేదాంతవిద్యాతత్త్వబుభుత్సూనాంభగవన్నమస్యాలాలసానామ్మహతాముపకృత్యై
వావిళ్ల* రామస్వామిశాస్త్రిణఃపుత్త్రేణ
వావిళ్లవేంకటేశ్వరశాస్త్రిణా

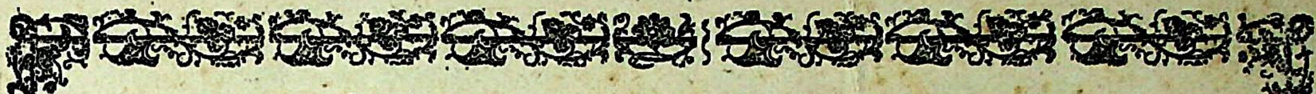
శ్రీమచ్ఛ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితయాభావార్థదీపికాఖ్యయా వ్యాఖ్యయా
వేదాంతార్థప్రతిపాదకేషు స్థానేషు విశిష్టాద్వైతవ్యాఖ్యయాచ సంయోజితః
ఆర్షప్రయోగపరిష్కృత శ్లోకాద్యవగమాయనక్షత్రచిహ్నాకుండలీకరణాద్యనేకలింగైస్సమ్మేళితః

అవిశ్రాంతాంక్యమాన సంస్కృతాంధ్రద్రావిడగ్రంథాకృతిజాలే
సౌభాగ్యరత్నాకరముద్రాయన్త్రే

భద్రముద్రాక్షరైస్సమ్ముద్రితః
త్ర్యుత్తర పంచసహస్రేషు కల్యబ్దేషు వ్యతీతేషు
శుభకృన్నామసంవత్సర పుష్య శుక్ల పంచమ్యాం
సమాప్తిమభాక్షీత్.

1903సంవత్సరము-

చెన్నపురి-

శ్రీమద్భాగవతపురాణరత్నాంతర్గతకథానుక్రమసూచికా;

ప్రథమస్కంధస్థకథానుక్రమసూచికా

—✻ ద్వితీయస్కంధస్థకథానుక్రమసూచికా ✻—

—* తృతీయస్కంధస్థకథానుక్రమసూచికా *—

విషయసంఖ్యా. పుటసంఖ్యా.

౨

ఇతిశ్రీమద్భాగవతాఖ్యపురాణరత్నాంతర్గతప్రథమాదిస్కంధనవకాత్మకకథానుక్రమసూచికాసమాప్తా

హరిః-ఓంశ్రీకృష్ణార్పణమస్తు-

ఓం తత్సత్

శ్రీకృష్ణాయ పరబ్రహ్మణేనమః,

శ్రీమద్భాగవతాఖ్యపురాణరత్నాంతర్గతాధ్యాయార్థసంగ్రహశ్లోకాః-

---[*] ప్రథమస్కంధే, [*]---

శాస్త్రప్రసారశ్శ్రీకృష్ణకృత్యంసృష్ట్యాదికేళయః। అవతారకథాఃకృష్ణవృత్తయోధర్మరక్షణమ్॥౧॥ తదేవం ప్రథమేధ్యాయేషట్ప్రశ్నామునిభిఃకృతాః। ద్వితీయేతూత్తరంసూతశ్చతుర్ణామాహతేష్వథ॥౨॥ అవతారకథాప్రశ్నేతృతీయేతూత్తరాభి...। పురుషాద్యవతారోక్త్యాతచ్చారిత్రనిర్ణయః॥౩॥ చతుర్థేభాగవతారంభకారణత్వేన వర్ణ్యతే। వ్యాసస్యాపరితోషస్తుతపఃప్రవచనాదిభిః॥౪॥ పంచమేసర్వధర్మేభ్యోహరికీర్తనగౌరవమ్। వ్యాసచిత్తప్రసాదాయనారదేనోపదిశ్యతే॥౫॥ వ్యాసస్యప్రత్యయార్థంహిషష్ఠేప్రాగ్జన్మనోభవమ్। స్వభాగ్యంనారదంప్రాహకృష్ణసంకీర్తనోద్భవమ్॥౬॥ అథభాగవతశ్రోతుర్జన్మవక్తుంపరీక్షితః। సుప్తబాలవధాద్ద్రౌణేర్దండస్సప్తమఉచ్యతే॥౭॥ అష్టమేకుపితద్రౌణేరస్త్రాద్రక్షాపరీక్షితః। శ్రీకృష్ణస్తుతిఃకుంత్యారాజ్ఞశ్శోకశ్చకీర్త్యతే॥౮॥ యుధిష్ఠిరాయభీష్మేణసర్వధర్మనిరూపణమ్। శ్రీకృష్ణస్తుతిర్ముక్తిర్నవమేతస్యవర్ణ్యతే॥౯॥ దశమేకృతకార్యస్యహస్తినాపురతోహరేః। స్త్రీభిస్సంస్తూయమానస్యవర్ణ్యతేద్వారకాగమః॥౧౦॥ ఏకాదశేరతిస్సమ్యగ్యాదవేంద్రస్యవర్ణ్యతే। అనన్తైస్తూయమానస్యపురీంనివిశ్యబంధుభిః॥౧౧॥ పూర్వోక్తంయత్ప్రసంగాద్యద్రౌణిదండాదివిస్తరాత్। ద్వాదశేతుతదేవాథపరీక్షిజ్జన్మవర్ణ్యతే॥౧౨॥ నిర్గమోధృతరాష్ట్రస్యవిదురోక్త్యాత్రయోదశే। ఉక్తఃపౌత్రాభిషేకేణవక్తుంరాజ్ఞోమహాపథం॥౧౩॥ చతుర్దశేత్వరిష్టానిదృష్ట్వారాజావిశంకితః। అశ్రౌషీదర్జునాత్కృష్ణతిరోధానమితీర్యతే॥౧౪॥ కలిప్రవేశమాలక్ష్యధురంన్యస్యపరీక్షితి। ఆరురోహాన్నృపస్స్వర్గమితిపంచదశేబ్రవీత్॥౧౫॥ తతశ్చషోడశేభూమిధర్మయోఃకలినస్నయోస్సంవాదోవర్ణ్యతేప్రాప్తిఃపాలకస్యపరీక్షితః॥౧౬॥ తతస్సప్తదశేరాజ్ఞఃకలేర్నిగ్రహఉచ్యతే। తస్యైవంవీర్యభాజోపివైరాగ్యంవక్ష్యతేద్భుతమ్॥౧౭॥ రాజ్ఞస్త్వష్టాదశేతస్యబ్రహ్మశాపోనిరూప్యతే। సచానుగ్రహఏవాస్యజాతోవైరాగ్యమావహన్॥౧౮॥ ప్రాయోపవిష్టేగంగాయాంరాజ్ఞియోగిజనావృతే। శుకస్యాగమనంతత్రప్రోక్తమేకోనవింశకే॥౧౯॥ *

—[*] ద్వితీయస్కంధే—[*]

తత్రతుప్రథమేధ్యాయేకీర్తనశ్రవణాదిభిః। స్వనిష్ఠేభగవద్రూపేమనసోధారణోచ్యతే॥౧॥ ద్వితీయేతుతతస్స్థూలధారణాతోజితంమనః సర్వసాక్షిణిసర్వేశేవిష్ణౌధార్యమితీర్యతే తద్గృహ్యాలంబనరూపేణముక్త్వైరాజధారణా ఇహోచ్యతేతుచ్ఛాద్యానవానంతర్యామిధారణా॥౨॥ తృతీయేవిష్ణుభక్తేస్తువిశిష్టత్వంశ్రుణ్వతోమునేః। భక్త్యుద్రేకేణతత్కర్మశ్రవణాదరఈర్యతే॥౩॥ తుర్యేపరీక్షితాపృష్టంసృష్ట్యాదిహరిచేష్టితమ్। శుకేనబ్రహ్మతత్పుత్రసంవాదేనోపవర్ణ్యతే॥౪॥ పంచమేనారదేనాథపృష్టస్సృష్ట్యాదివక్త్యజః। హరిలీలావిరాట్సృష్టింకాలకర్మాదిశక్తిభిః॥౫॥ షష్ఠేవిరాడ్విభూతిశ్చప్రోక్త్యాధ్యాత్మాదిభేదతః। దృఢీకృతంతుపూర్వోక్తంసర్వంపురుషసూక్తతః॥౬॥ ఉచ్యంతేసప్తమేలీలావతారాబ్రహ్మణోదితాః। నారదాయతుతత్కర్మప్రయోజనగుణైస్సహ॥౭॥ అష్టమేదేహసంబంధహేతుంక్షిపన్నీశజీవయోః। బహూన్పరీక్షిదాపృచ్ఛత్పురాణార్థాన్బుభుత్సితాన్॥౮॥ రాజప్రశ్నోత్తరంవక్తుంబ్రహ్మణేహరిణోదితమ్। కథయామాసనవమేశుకోభాగవతంపునః॥౯॥ తతోభాగవతవ్యాఖ్యాద్వారైర్దశమేస్ఫుటమ్। రాజప్రశ్నోత్తరంకృత్స్నమారేభేబాదరాయణిః॥౧౦॥

—[*] తృతీయస్కంధే [*]—

తత్రతుప్రథమేధ్యాయేబంధూన్హిత్వాగతాయుమః। నిర్గతస్యోద్ధవేనాదౌసంవాదఃక్షత్తురుచ్యతే॥౧॥ ద్వితీయేకృష్ణవిశ్లేషాదనుశోచన్నథోద్ధవః। క్షత్త్రేబాలచరిత్రాణికృష్ణస్యావర్ణయచ్ఛ్వసన్॥౨॥ తృతీయేమధురామేత్యవ్రజాత్కంసవధాదికమ్। యత్కృతంద్వారకాయాంచకృష్ణేనతదవర్ణయత్॥౩॥ చతుర్థేబంధునిధనంశ్రుత్వాతదుజ్జ్ఞానలబ్ధయే। ఉద్ధవస్యోపదేశేనక్షత్తామైత్రేయమాగతమ్॥౪॥ పంచమేభగవల్లీలాంక్షత్తాపృష్టోమహామునిః। ప్రోవాచమహదాదీనాంసర్గంతైశ్చహరేస్స్తుతిమ్॥ ఉక్తశ్చతుర్భిరధ్యాయైఃక్షత్తామైత్రేయసంగమః। సంవాదస్తత్రయోస్కంధద్వయేనాథనిగద్యతే॥ కౌషారవంపర్యపృచ్ఛద్గంగాద్వారేకృతక్రియమ్। విదురఃకృష్ణనిర్దిష్టంముకుందంమనసాగతః॥౫॥ షష్ఠేతేరేశ్వరావిష్టైస్సృష్టిర్నానావిరాట్తనోః। అధిదైవాదిభేదంచతత్రైవభగవత్కృతం॥౬॥

సప్తమే సంశయచ్ఛేది ప్రతిసంఖ్యమునే వచః । పునశ్చ త్రిత్రకృతా నానాప్రశ్నాస్సమ్యగుదీరితాః ॥ ౭ ॥ అష్టమే నమ
భూర్బ్రహ్మనాభేస్తు జలశాయినః । తమజానన్ బలే బిభ్యత్తపసా తోషయద్ధరిమ్ ॥ ౮ ॥ నవమే తపసా తుష్టం దృష్ట్వా నారాయ
ణం త్వజః । అస్తౌదేకార్ణవే సృష్టౌ లోకసర్గచికీర్షయా ॥ ౯ ॥ దశమే కాలసంప్రశ్నం ప్రతివక్తుం తదుద్భవః । ప్రా
కృతాదివిభాగేన సర్గస్తు దశధోచ్యతే ॥ ౧౦ ॥ అథైకాదశే కాలః పరమాణ్వాదిలక్షణైః । యుగమన్వంతరాదిభ్యః కల్పమా
నాదివర్ణ్యతే ॥ ౧౧ ॥ ద్వాదశే తు కుమారాదిమనస్సర్గో హ్యమైథునాత్ । కాయద్వైధేన యానస్తు మనుసర్గోऽనువర్ణ్య
తే ॥ ౧౨ ॥ త్రయోదశే సిసృక్షయాం మనోరేకస్మి కాప్లుతే । ధరాముద్ధర్తుముద్భూతాత్ క్రోడాద్దైత్యానుమాదనం
౧౩ ॥ చతుర్దశే నిదానం తు తద్వధేన క్తుముచ్యతే । సంధ్యాయాం కశ్యపాద్గర్భసంభవః కామతో దితేః ॥ ౧౪ ॥ పాత
ప్రభైస్సురైః పృష్టః ప్రాహ పంచదశే విధిః । తద్ద్విజవిప్రశాపాది వైకుంఠే విష్ణుభృత్యయోః ॥ ౧౫ ॥ హరిణానంత్వితైర్వి
ప్రైరనుతప్తైస్తు షోడశే । తయోరసురభావేऽపి కృతోऽనుగ్రహ ఈర్యతే ॥ ౧౬ ॥ తతస్సప్తదశే జన్మ తయోర్లోకభయంకరం
హిరణ్యాక్షప్రభావశ్చ వర్ణ్యతే దిగ్జయోద్భుతమ్ ॥ ౧౭ ॥ అష్టాదశే హిరణ్యాక్షధరాధర్తృవరాహయోః । నిర్విశేషం
మహాయుద్ధం దేవరక్షా నిరూప్యతే ॥ ౧౮ ॥ ఊనవింశే విరించ్యాదిప్రార్థితేన మహామృధే । వరాహేణ హిరణ్యాక్షవధ
శ్లాఘ్యానువర్ణ్యతే ॥ ౧౯ ॥ వింశే వరాహజన్మాదివ్యసనధ్యానాదథాదితః । సర్గోऽనుస్మర్యతే వక్తుమన్వయం ప్రస్తుతం
మనోః ॥ ౨౦ ॥ ఏకవింశే తపోవిద్యాతోషితేన తు విష్ణునా । కర్దమస్య మనోః పుత్ర్యా వివాహఘటనోచ్యతే ॥ ౨౧ ॥ ద్వా
వింశే కర్దమాయాదాద్యథాదిష్టం హి విష్ణునా । మనుర్దుహితరం దేవహూతిమిత్యుపవర్ణ్యతే ॥ ౨౨ ॥ త్రయోదశే త
పోయోగనిర్మితేన సర్వసంపది । విమానే కామగే చిత్రా తద్యోరీతిర్నిరూప్యతే ॥ ౨౩ ॥ చతుర్వింశే తతో జన్మ కపిలస్యా
హ తత్పితుః ప్రవ్రజ్యాం తమనుజ్ఞాప్య ఋణత్రయవిమోక్షతః ॥ ౨౪ ॥ పంచవింశే జనన్యా తు పృష్టో బంధవిమోచనమ్ ।
ఆదావాహ పరం భక్తిలక్షణం కపిలస్సుతః ॥ ౨౫ ॥ షడ్వింశే పుంప్రకృత్యోస్తు వివేకాయోపవర్ణ్యతే సాంఖ్యేన సర్వభా
వానాం జన్మలక్షణభేదతః । ధాతా పుత్రాయ యత్ప్రోక్తం సత్రే మిత్రాసుతేన యత్ । మాత్రే సాంఖ్యం తదధ్యా
త్మం ప్రాహ స్వేనాహ తత్త్వవిత్ ॥ ౨౬ ॥ సప్తవింశే తతస్సమ్యగ్భక్తిసాధనయోగతః । పుంప్రకృత్యోర్వివేకేన మో
క్షరీతిర్నిరూప్యతే ॥ ౨౭ ॥ అష్టావింశే తతోऽష్టాంగయోగేశధ్యానశోభినా । నవోపాధివినిర్ముక్తస్వరూపజ్ఞానమీర్య
తే ॥ భక్తిం సంక్షేపతః ప్రోచ్య సాంఖ్యమాఖ్యాయ విస్తృతమ్ । అథాహ వైష్ణవం యోగమష్టాంగం కపిలో హరిః ॥ ౨౮ ॥ ఏకో
నత్రింశకే భక్తియోగస్తు బహుధోచ్యతే । కాలస్య చ బలం ఘోరసంసృతేశ్చ విరక్తయే ॥ ౨౯ ॥ త్రింశే తు కాయకాంతా
దిలాలనాకులచేతసామ్ । కామినాం తామసీ పాపాద్ధోగతిరుదీర్యతే ॥ ౩౦ ॥ ఏకత్రింశే విమిశ్రైస్తు పుణ్యపాపైరిహాంత
రా । మనుష్యయోనిసంప్రాప్తిర్వర్ణ్యతే రాజసీ గతిః ॥ ౩౧ ॥ ద్వాత్రింశే సాత్త్వికైర్ధర్మైరూర్ధ్వా గతిరుదీర్యతే । త
త్త్వజ్ఞానవిహీనస్య తతశ్చ పునరాగతిః ॥ ౩౨ ॥ త్రయస్త్రింశే తు తస్యైవం కపిలస్యోపదేశతః జ్ఞానభావేన తన్మాతుర్జీవన్ము
క్తిరుదీర్యతే ॥ ౩౩ ॥

—[*] చతుర్థస్కంధే, [*]—

తత్ర తు ప్రథమేऽధ్యాయే మనుకన్యాన్వయాః పృథక్ । వర్ణ్యంతే యత్ర యజ్ఞాదిమూర్తిభిః ప్రభవా హరేః ॥ ౧ ॥ ద్వి
తీయే ప్రథమాధ్యాయోప్రతిష్ఠప్రభవదక్షయోః । విద్వేషో వర్ణ్యతే హేతుర్విశ్వసృడ్యజ్ఞసంభవః ॥ ౨ ॥ తృతీయే తు సతీ
తాతయజ్ఞే స్వదిదృక్షయా । గమిష్యతీ మహేశేన వారితాऽనీతిహేతుభిః ॥ ౩ ॥ చతుర్థే తు పతిం హిత్వాగతాపి త్రా
పమానితా । రుషా నిర్భర్త్స్య తాతం యద్యోగజహద్దేహమితీర్యతే ॥ ౪ ॥ పంచమే తు సతీదేహత్యాగమాకర్ణ్య శంకరః । వీ
రభద్రం రుషోత్పాద్య తేన దక్షమజీఘనత్ ॥ ౫ ॥ షష్ఠే తు దేవసంఘేన సహాగత్యాభవం విధిః । సాంత్వయామాస దక్షా
దిజీవితార్థమాదరాత్ ॥ ౬ ॥ సప్తమే విష్ణురుద్భూతస్తుష్టో దక్షభవాదిభిః । యజ్ఞం ప్రవర్తయామాస దక్షేణేతి
నిరూప్యతే ॥ ౭ ॥ మనుకన్యాన్వయే ప్రాప్తా దక్షయజ్ఞకథోదితా । మనుపుత్రాన్వయే ప్రాప్తే ధ్రువచర్యాథ పంచభిః ॥
అష్టమే గురుదారోక్తిరోషమత్సరతః పురాత్ । నిర్గతేన ధ్రువేణాహ తపసా తోషణం హరేః ॥ ౮ ॥ నవమే తు హరిం స్తుత్వా
లబ్ధ్వా తస్మాద్వరాన్ ధ్రువః । ప్రత్యాగత్యాకరోద్రాజ్యం పిత్రా దత్తమితీర్యతే ॥ ౯ ॥ దశమే భ్రాతృహంతౄణాం
యక్షాణామకరోద్వధం । ఏకస్యాలకాం గత్వేత్యస్యాక్రమ ఈర్యతే ॥ ౧౦ ॥ ఏకాదశే తు యక్షాణాం దక్షం దృష్ట్వా
మనుస్స్వయం । ఆగత్య వారయామాస ధ్రువం తత్ప్రోపదేశతః ॥ ౧౧ ॥ ద్వాదశే ధనదేనాభినందితః పురమాగతః । యజ్ఞై
రిష్ట్వా హరేస్స్థానమారురోహేతి కీర్త్యతే ॥ ౧౨ ॥ ఏవం పంచభిరధ్యాయైర్ధ్రువచర్యానువర్ణితా । అథైకాదశభిశ్చి
త్రం పృథుచారిత్రముచ్యతే ॥ తత్ర త్రయోదశే వక్తుం పృథోర్జన్మ ధ్రువాన్వయే । అంగో వేనపితా పుత్రకార్యార్థతే

ఇతీర్యతే॥౧౩॥ చతుర్దశే తు మత్పుత్రభయాదంగే గతే ద్విజైః। అభిషిక్తస్య వేనస్య రోషాత్తైర్వధ ఉచ్యతే॥౧౪॥ తతః పంచదశే విప్రైర్మథనాద్వేన బాహుతః। జాతస్య తు పృథోరుక్తమభిషేకార్హణాదికమ్॥౧౫॥ షోడశే సర్వలోకైస్తైస్సత్కృతం భార్యయాయుతమ్। మునిప్రయుక్తాస్సూతాద్యాస్స్తువంతి స్మేతి వర్ణ్యతే॥౧౬॥ తతస్సప్తదశే లోకేక్షుధః ప్రశమయన్ పృథుః। గ్రస్తబీజాం మహీం హంతుం యత్తోభిత్యా తయా స్తుతః॥౧౭॥ ఆలోలతులసీమాల మాధూధవినతానుతమ్। జ్యోతిరిందీవరశ్యామమావిరస్తు మమాగ్రతః॥ అష్టాదశే మహీవాక్యాద్యత్సపాత్రాదిభేదతః। పృథ్వ్యాదిభిస్తు క్రమశస్సా దుగ్ధేతి నిరూప్యతే॥౧౮॥ ఊనవింశే శ్వమేధాంగహయాపహరణాత్పృథోః। ఇంద్రం హంతుం ప్రవృత్తస్య ధాత్రా వారణముచ్యతే॥౧౯॥ వింశే తు విష్ణునా సాక్షాత్పృథోర్యజ్ఞేను శాసనమ్। వరదానప్రసంగేన ప్రీతిశ్చాన్యోన్యమీరితే॥౨౦॥ ఏకవింశే తు పృథునా ప్రజానామనుశాసనమ్। మహాసత్రే సురాదీనాం మహాసదసి వర్ణ్యతే॥౨౧॥ ద్వావింశే తు పరజ్ఞానం పృథవే హరిశాసనాత్। సనత్కుమారో భగవానుపాదిశదితీర్యతే॥౨౨॥ త్రయోవింశే సభార్యస్య వనే నిత్యసమాధితః। విమానమధిరుహ్యాథ వైకుంఠగతిరీర్యతే॥౨౩॥ ఏకాదశభిరధ్యాయైః పృథోశ్చరితమీరితమ్। ప్రచేతసామథాష్టాభిస్తన్మధ్యే పంచభిః పితుః॥ చతుర్వింశే ప్రపౌత్రాత్తు పృథోః ప్రాచీనబర్హిషః। ప్రచేతసాం జనిస్తేభ్యో రుద్రగీతం చ వర్ణ్యతే॥౨౪॥ ప్రచేతస్సు తపస్యత్సు తత్పిత్రే వారదో ఘృణీ। ప్రాచీనబర్హిషే ధ్యాత్మ్యం పరోక్షేణా నా పంచభిః॥ పురంజనకథావ్యాజాత్పంచవింశే తు నారదః। ఆత్మనో బుద్ధిసంగేన వివిధామాహ సంసృతిమ్॥ ప్రచేతస్సు తపస్త్రీప్రవంతప్యమానేను నారదః। పురంజనకథాకూటం ప్రాహ ప్రాచీనబర్హిషే॥౨౫॥ షడ్వింశే మృగయావ్యాజాత్స్వప్నజాగరణోక్తిభిః। తద్బుద్ధిత్యాగయోగాభ్యాం సంసృతిస్సాపి పంచ్యతే॥౨౬॥ సప్తవింశే ప్రియాపుత్రాద్యాసక్త్యా విస్మృతాత్మనః। కాలకన్యాదుపాఖ్యానే జరారోగాద్యుదీర్యతే॥౨౭॥ అష్టావింశే తు వైదర్భ్యా ధ్యానేన స్త్రీవిచింతయా। స్త్రీత్వం ప్రాప్తస్య దేవేన కదాచిన్ముక్తిరుచ్యతే॥౨౮॥ ఊనత్రింశే పరోక్షార్థవ్యాఖ్యానేనోపపంహృతమ్। స్త్రీసంగతో భవ స్త్రీవశసంగాన్ముక్తిరుదీర్యతే॥౨౯॥ ప్రసంగాత్పంచభిః ప్రోక్తం వృత్తం ప్రాచీనబర్హిషః। వర్ణ్యతే చ పునర్ద్వాభ్యాం పరిస్తుతం చ ప్రచేతసామ్। తత్ర త్రింశే తపస్తుష్టాద్దేవాల్లబ్ధవరాస్తతః। ఆగత్యనాశ్రీర్ముద్వాహ్య రాజ్యం చ క్రురితీర్యతే॥౩౦॥ ఏకత్రింశేను తేద క్షేధురం న్యస్య ప్రచేతసః। నారదోక్తేన మార్గేణ గతా ముక్తిమితీర్యతే

—[*] పంచమస్కంధే [*]—

తత్ర తు ప్రథమేధ్యాయే జ్ఞానినో రాజ్యనిర్వృతిః। పునశ్చ జ్ఞాననిష్ఠేతి ప్రియవ్రత కథాద్భుతాః॥ వంశం ప్రియవ్రతస్యాపి నిబోధ నృపసత్తమ। యో నారదాదాత్మవిద్యామధిగమ్య పునర్మహీమ్॥ భుక్త్వా విభజ్య పుత్రేభ్య ఐశ్వర్యం సమగాత్పదం॥౧॥ ద్వితీయే ప్రోక్తమాగ్నీధ్రచరితం స్త్రైణసమ్మతం। పత్న్యాంపూర్వచిత్త్యాం యో నాభిముఖ్యానజీజనత్॥ అస్మిన్ వంశే ప్రసిద్ధో యమాగ్నీధ్రి స్త్రైణపుంగవః। విహాసన్నినతస్యేదం చరితం మునిరబ్రవీత్॥౨॥ తృతీయే చరితం నాభేః పరం మంగలమీర్యతే। యస్య యజ్ఞే ప్రతీతస్సన్ పుత్రోభూద్వృషభో హరిః॥౩॥ చతుర్థాది త్రిభిః ప్రోక్తమృషభస్యేహితం మహత్। లోకార్థం యేన సత్కర్మ నైష్కర్మ్యం చ ప్రదర్శితం॥ చతుర్థే శత పుత్రస్య రాజ్యాంతస్యోపవర్ణ్యతే॥ యస్య రాజ్యే జనస్సర్వస్సంతోషామృతనిర్వృతః॥౪॥ పంచమే మోక్షధర్మోపదేశైః పుత్రానుశాసనం। ఉక్తం పారమహంస్యం చ తస్యద్వంద్వతితీక్షయా॥౫॥ షష్ఠే లీనాభిమానస్య దేహత్యాగక్రమాభిధా। ప్రదహంతం దవాగ్నిం దుః పశ్యన్నపి న పశ్యతి॥౬॥ అధ్యాయానాం త్రయేణైవమృషభాఖ్యానమీరితం। అష్టభిర్భరతాఖ్యాసమితః ప్రస్తూయతే స్మృతం. సప్తమే భరతో రాజ్యే చిరం యుక్తైర్హరిం యజన్। ఆరబ్ధకర్మనిర్వాణో హరిక్షేత్రే భజద్ధరిం॥౭॥ అష్టమే భజతో విష్ణుం తస్యకర్మాంతరాయతః। ఏణరక్షా ప్రసక్తస్య జాతమేణత్వమీర్యతే॥ కృపయాపి కృతస్సంగః పతనాయైవ యోగినః। ఇతి ప్రదర్శనాయ ప్రాహ భరతస్యైణపోషణం॥౮॥ పితుః ప్రాప్తాత్మవిజ్ఞానో భరతో మృగతాంగతః। ప్రారబ్ధకర్మవేగేన తత్కాతే జడవిప్రతాం॥ నవమే విప్రత్వే తస్య రాగాద్యభావతః। భద్రకాలీ వశు త్వేపి నిర్వికారత్వమీర్యతే॥౯॥ దశమేక్షిప్తారాజ్ఞా శిబికాంస్వాంవహన్ మునిః। స్వమర్యాదామవాదేన విజ్ఞాయాశు ప్రసాదితః॥ ఏవంభూతా వికారిత్వమజ్ఞ సర్వజ్ఞ యోగిస్సము। ఇతి సర్వజ్ఞతా సిద్ధేరహూగణకకీర్తనం॥౧౦॥ ఏకాదశేథ సంపృష్టో రహూగణమహీభృతా। ఉపాదిశత్పరం జ్ఞానం స యోగీతి నిగద్యతే॥౧౧॥ ద్వాదశే పునరాపృష్టస్సందేహేన మహీభృతా। స యోగీ నరస్సం దేహానపానుదదితీర్యతే॥౧౨॥ త్రయోదశే విరక్తాయ నృపాతత్త్వనిరూపణం। తి వైరాగ్యదార్ఢ్యాయ పథ చాటప్యుపవర్ణ్యతే॥౧౩॥ చతుర్దశే ఆరణ్యరూపకత్వాత్ కృతిఃకృతా। ప్రస్తుతే స

స్యుర్గోచరాయుషః కామ్యార్థకల్పనైః ॥౧౪॥ ఏవమష్టభిరధ్యాయైర్భరతస్యోక్తమీరితమ్ । తతః పంచదశే తస్య కీర్త్యంతే వంశజాన్నృపాః ॥ ౧౫ ॥ స్ఫుర్వర్షద్వీపసింధ్వాదిమానచిహ్నస్వరూపతః । స్పష్టం ప్రవక్తుమారబ్ధా పంచాధ్యాయీ హ్యతః పరమ్ ॥ షోడశే థ స్తథాబ్ధ్వర్ణం పరితస్సన్నివేశతః । మేరోః స్థితిర్మహీకంజకర్ణికా చోపవర్ణ్యతే ॥ ప్రియవ్రతచరిత్రోక్తా సప్తద్వీపాదికల్పనా । తద్విశేషవిజిజ్ఞాసుః కథాంతే పరిపృచ్ఛతి ॥౧౬॥ తతస్సప్తదశే గంగాగమనం తచ్చతుర్దిశమ్ ఇలావృతే చరుద్రేణ సంకర్షణనిషేవనమ్ ॥౧౭॥ అష్టాదశే తతో మేరోః పూర్వాదిక్రమతస్త్రిషు । త్రిషు చోత్తరవర్షేషు సేవ్యసేవకవర్ణనమ్ ॥౧౮॥ ఊనవింశే కింపురుషే భారతే చోపవర్ణ్యతే । సేవ్యసేవకభావశ్చ భారతశ్రేష్ఠ్యమేవ చ ॥౧౯॥ వింశే ప్లక్షాదిషడ్ద్వీపస్థితిమానసహార్ణవైః । లోకాలోకస్థితించాంతర్బహిర్భాగాదిమానతః ॥౨౦॥ ఏవమధ్యాయవింశత్యా భూమర్యాదా నిరూపితా । అతః పరం ద్యుమర్యాదాపాలనం త్రిభిరుచ్యతే ॥ ఏకవింశే రవేః కాలచక్రేణ భ్రమతోన్వహమ్ ॥ స్వగత్యా రాశిసంచారైర్లోకయాత్రా నిరూప్యతే ॥ ౨౧ ॥ ద్వావింశే సోమశుక్రాదిస్థానమాహోత్తరోత్తరం ॥ తత్తద్గత్యనుసారేణ త్విష్టానిష్టే తథా నృణాం ॥ ౨౨ ॥ త్రయోవింశే ధ్రువస్థానం జ్యోతిశ్చక్రాశ్రిమంతతః । శింశుమారస్వరూపేణ హరేశ్చ స్థితిరుచ్యతే ॥ ౨౩ ॥ ఏవం త్రిభిర్ద్యుమర్యాదా పాలనం వర్ణితం తథా । అధోభువన మర్యాదా పాలనం త్రిభిరుచ్యతే ॥ చతుర్వింశే రవేరర్వాక్స్వర్భాన్వాది స్థితిః క్రమాత్ । అతలాది బిలస్వర్గమర్యాదాస్సప్త వర్ణితాః ॥ ౨౪ ॥ పంచవింశతితో శేషస్తదాహ శేషస్య సంస్థితిమ్ । సంజిహీర్షోరిదం కాలే యత్ర రుద్రసముద్భవః ॥ ౨౫ ॥ షడ్వింశే తు తథాథస్తాన్నరకస్థితిరుచ్యతే పాపినో యత్ర దహ్యంతే యమదూతైర్యథాయథమ్ ॥ ౨౬ ॥

-- * షష్ఠస్కంధే * --

తత్రాద్యే ప్రథమే విష్ణోర్దూతైః పాతకిమోచనం । తత్త్వాపఖ్యాపనాయోక్తం యమైర్ధర్మాదిలక్షణం ॥ ౧ ॥ ద్వితీయే వైష్ణవైర్వ్యాఖ్యాన్నామమాహాత్మ్యమద్భుతం । శ్రావయిత్వా ద్విజో విష్ణోర్లోకం నీత ఇతీర్యతే ॥ ౨ ॥ తృతీయే తు యమేనాపి వైష్ణవోత్కర్షవర్ణనైః । సాంత్వయిత్వా స్వదూతాస్తే వైష్ణవేః కింకరీకృతాః ॥౩॥ చతుర్థాది త్రిభిర్విశ్వరూపజన్మవివక్షయా । ప్రచేతస్సుతదక్షస్య వంశస్తావత్ప్రతన్యతే ॥౪॥ పంచమే నారదేనాథ వాదఃకూటైస్సునాశితాః । సుతానాకర్ణ్య దక్షో ముం శశాపేతి నిరూప్యతే ॥ ౫ ॥ షష్ఠే దక్షేణ సృష్టాయాం కన్యాషష్ట్యాం ప్రకీర్తితాః । పృథగ్వంశా యతో జాతో విశ్వరూపోదితేస్సుతాత్ ॥౬॥ సప్తమే విశ్వరూపో సౌ పౌరోహిత్యే వృతస్సురైః । గురుణా సంపరిత్యక్తైః పౌరోహిత్యమథాకరోత్ ॥౭॥ అష్టమే విశ్వరూపస్తు వర్మ నారాయణాత్మకం । ఇంద్రాయ ప్రాహ యేనేంద్రో గుప్తో దైత్యానజయత్ ॥౮॥ నవమే విశ్వరూపే తు హతే శక్రేణ కోపతః । త్వష్ట్రాగ్నౌ హుత్వాదితే వృత్రే భీతైర్దేవైర్హరేః స్తుతిః ॥ ౯ ॥ దశమే కేశవాదిష్టో దధ్యఙ్జస్థిజవజ్రభృత్ । ఇంద్రో యుధ్యత వృత్రేణ సోప్యనేన వినిర్జితః ॥ ౧౦ ॥ ఏకాదశే తు వృత్రస్య యుధ్యమానస్య వజ్రిణా । భక్తిజ్ఞానబలోదర్కాశ్చిత్రా వాచస్సువర్ణితాః ॥౧౧॥ ద్వాదశే తివిషణ్ణేనస్వాయముత్సాహితే నతు మహేంద్రేణ మహాయుద్ధే వృత్రస్య నిధనీర్యతే ॥ ౧౨ ॥ త్రయోదశే తు వృత్రఘ్నస్య బ్రహ్మహత్యామహాభయాత్ । చిరం నష్టో వితర్శకోపి విష్ణునేతి నిరూప్యతే ॥ ౧౩ ॥ వృత్రస్య జ్ఞానభక్త్యాదిశుభ్రత్వాత్పృష్టః పరీక్షితా । శోకమాహ చతుర్భిస్తత్పూర్వజన్మచరితాన్యతః ॥ చతుర్దశే తు సహసా కృచ్ఛ్రలబ్ధసుతే మృతే । చిత్రకేతో రతిస్నేహాదతిశోకో నిరూప్యతే ॥౧౪॥ తతః పంచదశే చిత్రకేతోశ్శోకాపనోదనం । కృతం తత్త్వోపదేశేన నారదేనాంగిరోయుజా ॥౧౫॥ షోడశే తేఽస్య తత్త్వోక్త్యైవ విశోకీకృత్యతం నృపం । ఆదిదేశ మహావిద్యాం నారదశ్శేషతోషిణీం ॥ ౧౬ ॥ తతస్సప్తదశే యోగమహర్ద్ధిం ప్రాప్య ఖేచరః । విహస్య గిరిశం శాపాదుమాయా వృత్రతాం గతః ॥ ౧౭ ॥ త్వష్టుర్వంశమనుక్రమ్య నప్తి స గం యథాక్రమం । ఆదిత్యానామథాన్యేషాం వంశానాహ మునీశ్వరః ॥ అదితేః పంచమాదీనాం పుత్రాణామన్వయోక్తితః । అష్టాదశే దితేర్గర్భే శక్రేణ మరుతాం భిదా ॥ ౧౮ ॥ ఊనవింశే త్రయతో ప్రోక్తం కశ్యపేన దివ్రతం । తదేవం వివృతం లోకహితాయ పరితోషణం ॥౧౯॥

సప్తమస్కంధే-

తత్ర తు ప్రథమేధ్యాయే హిరణ్యకశిపోస్సుతేః విష్ణుభక్తైవిరోధస్తు విప్రశాపజ ఈర్యతే ॥ ౧ ॥ ద్వితీయే విష్ణురోషేణ లోకం విప్లావ్యదానవైః । తద్గతభ్రాతృపుత్రాదీన్సతిహాస్త్రైరసాంత్వయత్ ॥ ౨ ॥ తృతీయే తస్య తపసా తప్తం వీక్ష్య జగద్విధిః । ఆగత్య విస్మితస్తేన సంస్తుతస్స వరానదాత్ ॥౩॥ చతుర్థే తు వరాన్లబ్ధ్వా విజిత్యాఖిలలోకపాన్ । విష్ణుద్వేషేణ తాన్సర్వాన్ దైత్యేంద్రస్సమపీడయత్ ॥ ౪ ॥ పంచమే గురుతోఽధీతం త్యక్త్వా విష్ణుమతౌ రతం । ఘాతయన్వివసన్ప్రహ్లాదం సుతం దైత్యోన్వశాసత్ ॥ ౫ ॥ షష్ఠే గురోర్గృహావ్యగ్రే ప్రహ్లాదో దైత్యబాలకాన్ । అనుకంపయ పరంతత్త్వం నారదోక్తముపాదిశత్ ॥౬॥

సప్తమే మాతృగర్భస్థేనైవ శ్రీనారదభాషితమ్ । ప్రహ్లాదో వర్ణయామాస శిష్యప్రత్యయసిద్ధయే ॥ అత్రైవ నారదాదేతన్మయా గర్భ ఇతీరితమ్।తత్ప్రస్తావకథామాహ ప్రహ్లాద్షోడశభిస్సుధీః॥౭॥ అష్టమేతిరుపాసీనం నిఘ్నన్ దైత్యో హతస్స్వయమ్। ఆవిర్భూయ నృసింహేన స చ బ్రహ్మాదిభిస్స్తుతః॥ అంతఃకృపాసుధాపూర్ణో బహిః క్రోధోగ్రకేసరీ। దైత్యేంద్రమరిభావేన భజంతం స్వమఖాదయత్ ౮॥ నవమే బ్రహ్మణాభీత్యా చోదితో౽సురబాలకః। కోపం ప్రశ్నమయన్ స్తౌన్నృసింహమతిభీషణమ్ ౯॥ దశమే త్వనుగృహ్యైముం భక్తమంతర్హితే హరౌ। ప్రసంగాద్ధరిణా రుద్రే కృతో౽నుగ్రహ ఈర్యతే॥౧౦॥ తదేవం దశభిర్జ్ఞానభక్తియోగావుదీరితౌ। అథ పంచభిరధ్యాయైః కర్మయోగో౽నువర్ణ్యతే। ఏకాదశేన్నృణాం ధర్మాస్సాధారణ్యేన వర్ణితాః। విశేషేణ చ వర్ణానాం ముఖ్యాముఖ్యాశ్చ యోషితాం ౧౧॥ ద్వాదశే వర్ణ్యతే ధర్మో బ్రహ్మచారివనస్థయోః। చతుర్ణామాశ్రమాణాం చ సాధారణ్యేన కశ్చన॥౧౨॥ త్రయోదశే యతేర్ధర్మస్సాధకస్యోచ్యతే మహాన్। అవధూతేతిహాసేన సిద్ధావస్థా చ వర్ణ్యతే॥౧౩॥ చతుర్దశే గృహస్థస్య పరమో ధర్మ ఈర్యతే। దేశకాలాదిభేదేన పుంసశ్శ్రేయోవిశేషకృత్।౧౪॥ తతః పంచదశే సర్వవర్ణాశ్రమనిబంధనమ్ । సారతస్సంగ్రహేణాథ వర్ణ్యతే మోక్షలక్షణమ్॥౧౫॥

—[*] అష్టమస్కంధే-[*]—

తత్ర తు ప్రథమే స్వాయంభువస్స్వారోచిషస్తథా। ఉత్తమస్తామసశ్చేతి చతుర్మనునిరూపణమ్। స్వాయంభువే౽న్తరే నంతదురంతగుణార్ణవాత్ ।ముదితః పరిపప్రచ్ఛ సర్వమన్వంతరస్థితిమ్॥ ౧॥ తుర్యే మన్వంతరే ప్రోక్తం గజేంద్రస్య విమోక్షణమ్। ద్వితీయాదిత్రిభిస్తత్తు విస్తరేణోపవర్ణ్యతే॥ ద్వితీయే తు గజేంద్రస్య గజీభిః క్రీడతో జలే। దైవాద్గ్రాహగృహీతస్య హరిస్మృతిరుదీర్యతే॥౨॥ తృతీయే న గజేంద్రేణ స్తుతో హరిరుపేత్య తమ్। సముద్దధార గ్రాహాచ్చ గ్రాహం దేవలశాపతః ౩॥ చతుర్థే తు తయోర్గ్రాహః ప్రాపగంధర్వతాం పునః। గజం స్వపార్షదం కృత్వా హరిర్నిన్యే నిజం పదమ్॥౪॥ అమృతాఖ్యానమష్టాభిరధ్యాయైరనువర్ణ్యతే। స్వభక్తపక్షపాతేన యత్ర యోషాయితం ప్రభోః॥ పంచమే పంచమం చాథ షష్ఠం చాకథయన్మనుమ్। విప్రశాపాచ్చ నిశ్శ్రీకైః కృతా దేవైర్హరిస్తుతిః॥ ౫॥ షష్ఠే పునస్స్తుతే విష్ణావావిర్భూతే సురైః కృతా। తన్మంత్రాచ్చాసురైస్సాకమమృతార్థం మహోద్యమః॥౬॥ సప్తమే మంథనోద్భూతవిషభీత్యాఖిలైర్జనైః। స్తుతస్సన్ కృపయా రుద్రః పపౌ విషమిత్యతే॥ ౭॥ అష్టమే మథ్యమానే౽బ్ధౌ లక్ష్మ్యా విష్ణౌ వృతే౽సురైః। ధన్వంతరేర్హృతే సోమే మోహిన్యుద్భవ ఈర్యతే॥ నవమే మోహితైర్దైత్యైరర్పితే౽మృతభాజనే। తద్వంచనేన దేవేభ్యో౽మృతం దత్తం తయేర్యతే॥౯॥ దశమే మత్సరాద్దైత్యైరారబ్ధే తు మృధే సురైః। దైత్యమాయావిషణ్ణేషు దేవేష్వావిర్బభౌ హరిః॥ తదేవమమృతావాప్తిర్భక్తానామితీరితమ్। భక్తమత్సరతః ప్రాణహానిః పునరుదీర్యతే॥ ౧౦ ॥ ఏకాదశే తు భగవత్కృపయాతిబలోద్ధతైః। అమరైస్సమరే దైత్యా బలిప్రభృతయో జితాః॥౧౧॥ ద్వాదశే మోహినీరూపవిభ్రమాలోకనోత్సుకమ్। భవం సంమోహయన్ స హరిః పునరసాంత్వయత్ ॥ అముహ్యన్న సురా విష్ణుమాయయా నత దద్భుతమ్। ఇతి వక్తుం మహాదేవమోహో౽యమితి వర్ణ్యతే॥౧౨॥ త్రయోదశే తు వర్ణ్యంతే సప్తమాదీన్యనుక్రమాత్ మన్వంతరాణి సర్వాణి షడ్విధాని పృథక్పృథక్॥౧౩॥ చతుర్దశే తు సర్వేషాం మన్వాదీనాం యథాయథమ్ పృథక్కర్మాణి వర్ణ్యంతే భగవద్వంశవర్తినాం ౧౪॥ అత్రేర్యతే న వాధ్యాయాం వామం వామనచేష్టితమ్ । నిగ్రహాచ్ఛలలో యత్ర బలేర్యూనానుగ్రహః॥ బలిం పంచదశే విశ్వజితాచార్యా హ్యయాజయన్ తతో౽సౌ స్వర్గమజయద్భయాద్దేవా నిలిల్యిరే॥౧౫॥ షోడశే పుత్రనాశేన శోచంత్యా అదితేః పతిః। ప్రార్థితః కశ్యపః ప్రాహ పయోవ్రతమితీర్యతే యద్వా॥ షోడశే కశ్యపో౽దిత్యా ప్రార్థితో౽లీనపుత్రయా మహచ్ఛ్రేయస్కరం తస్యై పయోవ్రతముపాదిశత్ ॥ ౧౬॥ తతస్సప్తదశే౽దిత్యా కృతే తస్మిన్ వ్రతే హరిః। తత్కామపూరణాయాదాత్తత్పుత్రో౽భూదితీర్యతే॥౧౭॥ తపస్త్వష్టాదశే భూత్వా వామనస్తత్కృతో౽ఖిలైః బలేర్యజ్ఞం గతస్తేన చ క్రోడ్వృణో వరానితి॥౧౮॥ ఊనవింశే తు హరిణా యాచితే చ పదత్రయమ్। ప్రతిశ్రుతే చ బలినా జానన్ గురురవారయత్ ॥ యద్వా॥ స్తుత్యార్థితో భగవతా న బలిస్త్రిపదీమితామ్ వామనాయోనవింశే తు మందాస్యన్ శుక్రేణ వార్యతే। దాతుస్తు నతిస్స్వాదుం తుష్టిరిత్యాది ప్రస్తుతోచితమ్। వక్తవ్యమితి భిక్షూంశ్చ శిక్షయన్నాహ వామనః॥ ౧౯ ॥ వింశే గురుం కిముల్లంఘ్య దత్తాం భూమిం బలినా హరిః। ప్రతిగృహ్యాఖిలాన్ లోకాన్ విశ్వరూపో విచక్రమే। యద్వా ॥ వింశే త్వవృతభీతో౽సౌ జ్ఞాత్వాపి కపటం హరేః దదా పృథ్వీం తదా విష్ణుస్సహసావర్ధతాద్భుతమ్॥ ౨౦॥ ఏకవింశే పదాపూర్తిమిషేణ బలిబంధనమ్ విష్ణునా కృతముత్కర్షం తస్య ఖ్యాపయితుం జనే॥౨౧॥ ద్వావింశే తు ప్రసన్నస్సన్ ప్రవేశ్యాప్యసుతలం బలిమ్। దదాత్యావరణం హరిర్నాగపాశం గత్వా తద్ద్వారపో౽భవత్ ॥ సముద్రోత్తోలనావిత నిమర్దలాచల కిల్బిభిః ప్రచలితో బలినా చిత్రం స్వమేవార్పయదచ్యుతః॥ ౨౨॥

త్రయోవింశే బలౌ యాతే సుతలం సపితామహే। ఉపేంద్రేణ దివం గత్వా పూర్వవన్నో్మకతే హరిః॥ ౨౩॥ చతుర్వింశే భగవతః
కథా మత్స్యస్వరూపిణః। వివిచ్యతే యత స్సత్యవ్రతరక్షా మహార్ణవే। తస్మై తస్య ప్రదర్శ్యైవ దానిజైశ్వర్యనిదర్శనాత్ మ
త్స్యైం పృచ్ఛతి పృథ్వీశో లీలయా వామనోపమమ్॥ ౨౪॥

— [*] నవమస్కంధే - [*] —

తత్ర తు ప్రథమే ధ్యాయే వైవస్వతసుతాన్వయే సోమవంశప్రవేశో __క్త్యై స్సుద్యుమ్న స్త్రీత్వముచ్యతే॥౧॥ ద్వితీయే మ
నుపుత్రాణాం ద్వావపుత్రౌ విరాగతః। కరూశకాదిపంచానాం వంశానాహ లఘుక్రమాత్॥ ౨ ॥ తృతీయే మనుపుత్రస్య శ
ర్యాతేః కీర్త్యతేన్వయః యత్ర సౌకన్యమాఖ్యానం రైవతంచ మహాద్భుతమ్॥౩॥ చతుర్థే మనుపుత్రస్య నాభాగస్య కథోచ్య
తే। తత్సూనోశ్చాంబరీషస్య కృత్యా ప్రతిహతా యతః॥ ౪॥ పంచమే విష్ణుచక్రం తు ప్రసార్య ప్రాణసంకటాత్ । దుర్వాసా
విహిత స్తేన యథా తద్వృత్తమీర్యతే॥౫॥ షష్ఠారంభేంబరీషస్య వంశముక్త్వా తతః పరమ్। షష్ఠాద్యష్టభిరధ్యాయైరిక్ష్వాకో
ర్వంశ ఉచ్యతే। తత్ర షష్ఠే శశాదాది మాంధాత్రంతో విభాష్యతే। ప్రసంగాత్సౌభరేరాఖ్యా మాంధాతృతనయాపతేః॥౬॥
మాంధాతురన్వయః ప్రోక్తస్సప్తమే యత్ర గీయతే। పురుకుత్సస్య చాఖ్యానం హరిశ్చంద్రస్య చోత్తమం॥౭॥ అష్టమే రోహి
తస్యోక్తో వంశో యత్రాభవన్నృపః। సగరః కపిలాక్షేపాన్నిర్దగ్ధా యస్య సూనవః॥౮॥ నవమేంశుమతో వంశః ఖట్వాంగాన
తి వర్ణ్యతే। గంగాం భూతలమానిన్యే యస్య పౌత్రో భగీరథః॥౯॥ దశమే ప్రాహ ఖట్వాంగవంశే శ్రీరామసంభవం । తచ్చరి
త్రం చ లంకేశం హత్వాయోధ్యాగమావధి॥ యద్వా। దశమే రామచరితమావిర్భావపురస్సరం। శుకేన వర్ణ్యతే పుణ్యమభి
షేకోత్సవావధి॥౧౦॥ తతశ్చైకాదశే యోధ్యాం ప్రావసన్మఖైస్సహ। యజ్ఞాదియచ్చకారేశో రామస్తదనువర్ణ్యతే॥
యద్వా। రామ ఏకాదశే యజ్ఞైరీజే రాష్ట్రీ వ్యవాసయత్। కుశాదీనాం వృత్తిరుదితా ప్రజానాం రాఘవస్య చ॥౧౧॥ ద్వాద
శే రామపుత్రస్య కుశస్యాన్వయ ఉచ్యతే। ఏవమిక్ష్వాకుపుత్రస్య శశాదస్యేరితోన్వయః॥ యద్వా ॥ అథ భ్యాహ్యాకుశం భూ
పానైక్ష్వాకాన్ద్వాదశే గతాన్। భవిష్యతస్సుమిత్రాంతాన్ బృహద్రథముఖాం స్తథా॥ ౧౨ ॥ ఇక్ష్వాకోరేకపుత్రస్య
నిమేర్వంశ స్త్రయోదశే। వర్ణ్యతే జజ్ఞిరే యత్ర బ్రహ్మజ్ఞా జనకాదయః॥ యద్వా॥ త్రయోదశేరిషడ్వర్గజయీ రాజాన
వాయకృత్। ఇక్ష్వాకస్య నిమేర్దేహాన్మథితాజ్జనకోభవత్॥౧౩॥ చతుర్దశే గురోః పత్న్యాం తారాయాం సోమజాద్బుధా
త్ జాతశ్చైలస్స దూర్వశ్యామాయుముఖ్యానజీజనత్ యద్వా। చతుర్దశే త్రిజాత్సోమాద్గురోః పత్న్యాం బుధో జని। షడ
పాస్త్రోర్వశీం తజ్జన్ననం కేతం పురూరవాః॥౧౪॥ తతః పంచదశే గాధిరైలపుత్రాన్వయే జని యద్దౌహిత్రసుతో రామః కార్త
వీర్యమహారుషా యద్వా। ఉక్తాః పంచదశే వంశాస్త్రస్సు తాయుః ప్రముఖోత్థితాః। అర్జునం గాధిజాపౌత్రో రామో హం
తేతి చేరితమ్॥౧౫॥ షోడశే చార్జునసుతైర్జమదగ్నౌ హతే ముహుః రామాత్ క్షత్రవధః ప్రోక్తో విశ్వామిత్రస్య చాన్వయః
యద్వా। తీర్థాన్యటన్ ప్రసూః భ్రాతౄన్ రామో హాన్ షోడశే నృపాన్ । గాధేః పుత్రోభవత్పుత్ర స్తద్వంశో భూదనేక
శః॥౧౬॥ ఆయోస్సప్తదశే త్వైలజ్యేష్ఠపుత్రస్య పంచసు। సుతేషు తత్ర వృద్ధాదిచతుర్ణాం వంశవర్ణనమ్॥ యద్వా॥ వంశాన
స్తదశే వాదీదైలజ్యేష్ఠసుతాయుషః। పుత్రైరంభరజిత్క్షత్రవృద్ధానేనోభిరాహితాన్ ॥ అష్టాదశే యయాతేస్తు నాహుష
స్య కథోచ్యతే। యస్య పంచసు పుత్రేషు కనీయానగ్రహీజ్జరామ్॥ యద్వా। ఆయుషో జ్యేష్ఠపుత్రస్య నహుషస్య గ్రజస్సుతః
యయాతిః పూరుమకృతాష్టాదశే నృపమాత్మజమ్॥౧౮॥ ఊనవింశే యయాతిస్స్వం చేష్టితం నస్వజోపమమ్। దేవయానీం స
మాశ్రావ్య విరక్తో ముక్తిసూక్తవాన్ కించ॥ భుక్తభోగామజాం హాస్యన్నజవద్వృత్తిమాత్మనః విడంబయన్ప్రియామాహ
నిర్వేదయితుమాత్మవాన్॥౧౯॥ వింశే పితృప్రసాదాప్తరాజానసమహాన్ తైః పూరోర్వంశే తు దౌష్యంతే భరతస్యే
ర్యతే యశః॥౨౦॥ ఏకవింశే తు దౌష్యంతేస్సుతస్యాన్వయ ఉచ్యతే రంతిదేవాజమీఢాద్యైర్యత్ర కీర్తిః ప్రతన్యతే॥ యద్వా॥ ఏ
కవింశే భరద్వాజపుత్రమన్యుసుతాన్వయః వర్ణ్యతే రంతిదేవాజమీఢాద్యా యత్ర వంశినః॥౨౧॥ ద్వావింశే తు దివోదాస
సవంశముక్త్వాథ వర్ణితాః । ఋక్షవంశే జరాసంధపార్థదుర్యోధనాదయః ॥ యద్వా। దివోదాసాత్తు పాంచాలవంశో
ద్వావింశ ఉచ్యతే। వంశాంతరాజాజమీఢచైద్యమాగధకౌరవాః॥ ౨౨॥ త్రయోవింశేత్వనోర్ద్రుహ్యోస్తుర్వసోశ్చా
న్వయః క్రమాత్ । యదోశ్చ వంశోనుక్రాంతో యావజ్జామఘసంభవమ్॥ యద్వా ॥ త్రయోవింశే న్వయానుక్త్వా
శున్యోను ప్రముఖైః కృతాన్ జ్యామఘావధి మాచఖ్యౌ యదోర్వంశం మహత్తరం॥౨౩॥ చతుర్వింశే విదర్భస్య పుత్రత్రయో
ద్భవాః। వంశానానాముఖాః ప్రోక్తా రామకృష్ణోద్భవావధి॥ ౨౪॥

ఇతి శ్రీమచ్ఛ్రీధరాచార్యవర్యవిరచిత శ్రీమద్భాగవతాంతర్గత ప్రథమాదినవమస్కంధపర్యవసాయ్యధ్యాయార్థ
సంగ్రహభాగో శ్లోకానుక్రమసూచికా సమాప్తా

శ్రీరస్తు.

శ్రీరుక్మిణీ సత్యభామాసమేత శ్రీకృష్ణాయ పరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీ భాగవతే * సవ్యాఖ్యానే * ప్రథమస్కంధప్రారంభః.

శుక్లాంబరధరంవిష్ణుంశశివర్ణంచతుర్భుజమ్ । ప్రసన్నవదనంధ్యాయేత్సర్వవిఘ్నోపశాంతయే॥
ఇందీవరదళశ్యామ మిందిరానందకందళమ్ । వందారుజనమందారంవందేహం యదునందనమ్॥

—* శ్రీ భాగవతగ్రంథప్రారంభః. *—

జన్మాద్యస్యయతోఽన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వభిజ్ఞస్స్వరాట్తేనేబ్రహ్మహృదాయఆదికవయేముహ్యంతి యత్సూరయః। తేజోవారిమృదాం యథావినిమయోయత్రత్రిసర్గోఽమృషా ధామ్నాస్వేనసదానిరస్త కుహకంసత్యంపరంధీమహి॥ *

శ్రీధరాచార్యవర్యప్రణీతా శ్రీభాగవతభావార్థదీపికాఖ్యా - అద్వైతవ్యాఖ్యా.

యత్కటాక్షందోళకేళిసమయసముదయద్వాయువేగానుకూలంలోలంతౌపుష్పవంతౌఘటనవిఘటనాపాటవంనాటయంతౌ।సంధ్యాయామంధకారేరధిన ననవిధస్వర్ణకాంస్యాగ్ర్యతాళక్రీడామప్యానయేతేసభవతుభగవాన్ స్వస్తిపోహస్తివక్త్రః॥మూకంకరోతివాచాలంపంగుంలంఘయతేగిరిమ్।యత్కృపాతమహంవందేపరమానందమాధవమ్॥సంప్రదాయానుసారేణపూర్వాచార్యానుసారతః। శ్రీభాగవతభావార్థదీపికేయంవితన్యతే ॥ శ్రీమద్భాగవతాభిధస్సురతరుస్తారాంకురస్సజ్జనస్కంధైర్ద్వాదశభిస్తతఃప్రవిలసద్భక్త్యాలవాలోదయః । ద్వాత్రింశత్త్రిశతంచయస్యవిలసచ్ఛాఖాసహస్రాణ్యహోపర్ణాన్యష్టసహస్రదోఽతిసులభోవర్వర్తిసర్వోపరి॥ *

అథతత్రభగవాన్ వేదవ్యాసః- నానాపురాణశాస్త్రప్రబంధైశ్చిత్తప్రసత్తిమలభమానస్తత్రతత్రాపరితుష్యన్నారదోపదేశతశ్శ్రీభగవద్గుణానువర్ణనప్రధానంభాగవతశాస్త్రంప్రారిప్సుస్తత్ప్రత్యూహనివృత్త్యాదిసిద్ధయే తత్ప్రతిపాద్యపరదేవతానుస్మరణరూపమంగళమాచరతిజన్మాద్యస్యేతి॥పరంపరమేశ్వరంధీమహి-ధ్యాయతేర్లిఙ్-ఆత్మనేపదంఛాందసంధ్యాయేమేత్యర్థః-బహువచనంశిష్యాభిప్రాయం- తమేవస్వరూపతటస్థలక్షణాభ్యాముపలక్షయతి-తత్ర-స్వరూపలక్షణం సత్యమితి-సత్యత్వేహేతుః యత్రయస్మిన్బ్రహ్మణిత్రయాణాం ఆత్మమాయాగుణానాం - తమోరజస్సత్త్వానాంసర్గః భూతేంద్రియదేవతారూపః-అమృషాసత్యః- యస్సత్యతయామిథ్యాసర్గోఽపి సత్యవత్ప్రతీయతే. తం-పరం-సత్యమిత్యర్థః అత్రదృష్టాంతః- తేజోవారిమృదాంయథావినిమయఇతి-వినిమయోవ్యత్యయః-అన్యస్మిన్నన్యావభాసః-సయథా-అధిష్ఠానసత్తయాసద్వత్ప్రతీయతఇత్యర్థః తత్ర తేజసివారిబుద్ధిః మరుమరీచికాతోయే ప్రసిద్ధా-మృదికాచాదౌవారిబుద్ధిః వారిణిచకాచాదిబుద్ధిరిత్యాదియథాయథమూహ్యం- యద్వా-తస్యైవపరమార్థసత్యత్వప్రతిపాదనాయతదితరస్యమిథ్యాత్వముక్తం - యత్రమృషైవాయంత్రిసర్గోననవస్తుతస్సన్నితి. యత్రేత్యనేన ప్రతీతముపాధిసంబంధంవారయతి-స్వేనైవధామ్నామహసా-నిరస్తం- కుహకంకపటం మాయికంవిశ్వం - యస్మింస్తంధీమహీతిపూర్వేణైవసంబంధః - తటస్థలక్షణమాహ-జన్మాదీతి- అస్య-విశ్వస్య-జన్మాది-జన్మస్థితిభంగాః యతః - పరమేశ్వరాత్ -భవంతి తంధీమహీతితత్రహేతుః- అన్వయాదితరతశ్చార్థేషు-ఆకాశాదికార్యేషు - పరమేశ్వరస్యసద్రూపేణాన్వయాత్ -అకార్యేభ్యఃఖపుష్పాదిభ్యస్తద్వ్యతిరేకాత్ - యద్వా అన్వయశబ్దేనానువృత్తిః ఇతరశబ్దేనవ్యావృత్తిః-అనువృత్తత్వాత్సద్రూపంబ్రహ్మకారణం-మృత్సువర్ణాదివత్ -వ్యావృత్తత్వాద్విశ్వంకార్యంఘటకుండలాదివదిత్యర్థః యద్వా-సావయవత్వాదన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంయదస్యజన్మాది-తద్యతోభవతీతిసంబంధఃతథాచ

శ్రుతిః ॥ యతోవాఇమానిభూతానిజాయంతే - యేనజాతానిజీవంతి-యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతీత్యాది॥ స్మృతిశ్చ-
శ్లో॥ యస్సర్వాణిభూతానిభవంత్యాదియుగాగమే।యస్మింశ్చప్రళయంయాంతి పునరేవయుగక్షయఇత్యాది తర్హి-
కింప్రధానంజగత్కారణత్వాద్ధ్యేయమభిప్రేతంనేత్యాహ. అభిజ్ఞః యః-తం-శ్రు॥సఈక్షతేమాలోకాన్ లోకపాలా
నన్సృజాఇతి॥సఇమాన్లోకానసృజతేత్యాది-ఈక్షతేర్నాశబ్దమితిశారీరకసూత్రాచ్చ ॥ ఈక్షతేశ్శ్రవణాత్ బ్రహ్మైవ
జగత్కారణం॥ శ్రు॥సర్వజ్ఞంబ్రహ్మ జగతః కారణమిత్యాది - ప్రధానస్యజడత్వేనేక్షితృత్వాయోగాత్ - అశబ్దం
శబ్దేనజగత్కారణత్వేనఅప్రతిపాదితంప్రాధానంజగత్కారణంనభవతీతిసూత్రస్యార్థః-తర్హి కింజీవోధ్యేయస్స్వాళ్
త్-నేత్యాహ-స్వరాట-స్వేనైవరాజతే యఃతం-స్వతస్సిద్ధజ్ఞానమిత్యర్థః తర్హి కింబ్రహ్మహిరణ్యగర్భోధ్యేయః శ్రు॥
హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రేభూతస్యజాతఃపతిరేకఆసీత్ -సదాధారపృథివీంద్యా మిత్యాదిశ్రుతేఃనేత్యాహ - తేన
ఇతి॥ఆదికవయేచతుర్ముఖబ్రహ్మణేబ్రహ్మ వేదం-యః తేనే-ప్రకాశితవాన్-శ్రు॥యోబ్రహ్మాణంవిదధాతిపూర్వం యో
వైవేదాంశ్చప్రహిణోతితస్మై తగ్ంహదేవమాత్మబుద్ధిప్రకాశంముముక్షుర్వైశరణమహంప్రపద్యేఇత్యాది ॥ నను బ్ర
హ్మణః-అన్యతోవేదాధ్యయనప్రసిద్ధం-సత్యం-తత్తుహృదామనసైవతేనే విస్తృతవాన్- అనేనబుద్ధివృత్తిప్రవర్తక
త్వేనగాయత్ర్యర్థఃప్రదర్శితఃవక్ష్యతేహి॥ ప్రచోదితాయేనపురాసరస్వతీ వితస్వతాజస్యసతీం స్మృతింహృది - స్వ
లక్షణాప్రాదురభూత్కిలాస్యతస్సమేఋషీణామృషభఃప్రసీదతామితి॥ననుబ్రహ్మస్స్వయమేవసుప్తప్రబుద్ధన్యాయేన వే
దముపలభతాం-నేత్యాహ-యత్ యస్మిన్ శబ్దబ్రహ్మణి- సూరయోపి ముహ్యంతీతి - తస్మాద్బ్రహ్మణోపి పరాధీన
జ్ఞానత్వాత్ ॥ స్వతస్సిద్ధజ్ఞానః పరమేశ్వరఏవజగత్కారణం· అసతస్సత్తాప్రదత్వాచ్చపరమార్థసత్యత్వేన సర్వజ్ఞ
త్వేననిరస్తకుహకంతంధీమహీతి గాయత్ర్యారంభేణగాయత్ర్యాఖ్యపరబ్రహ్మవిద్యారూపమేతత్పురాణమితిదర్శితం॥
యథోక్తంమత్స్యపురాణేపురాణదానప్రస్తావే॥శ్లో॥యత్రాధికృత్యగాయత్రీంవర్ణ్యతేధర్మవిస్తరః। వృత్రాసురవ
ధోపేతంతద్భాగవతమిష్యతే॥లిఖిత్వాతచ్చయోదద్యాద్ధేమసింహ సమన్వితమ్ । ప్రోష్ఠపద్యాం పౌర్ణమాస్యాంస

ధర్మః ప్రోజ్ఝితకైతవోఽత్రపరమోనిర్మత్సరాణాం సతాం వేద్యంవాస్తవమత్రవస్తుశివదంతాపత్రయో
న్మూలనమ్,శ్రీమద్భాగవతేమహామునికృతేకింవాపరైరీశ్వరస్సద్యోహృద్యవరుధ్యతేఽత్రకృతిభిశ్శుశ్రూ *
షుభిస్తత్క్షణాత్ ॥

యాతిపరమంపదమ్॥అష్టాదశసహస్రంతత్పురాణంపరికీర్తితమ్॥ పురాణాంతరేచ ॥ గ్రంథోష్టాదశసాహస్రోద్వాదశ
స్కంధసమ్మితః।హయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యాయత్రవృత్రవధస్తథా ॥ గాయత్ర్యాచసమారంభస్తద్వైభాగవతంవిదు
రితి॥ కించపద్మపురాణే అంబరీషంప్రతిగౌతమవచనం ॥ అంబరీషశుకప్రోక్తంనిత్యంభాగవతంశృణు । పఠస్వస్వముఖే గి
నాపియదీచ్ఛసిభవక్షయమితి॥

అత్ర సవితుర్దేవస్యేతిపదద్వయంవ్యాచష్టే-జన్మాద్యస్యయఇతి॥వరేణ్యమిత్యస్య-వివరణంపరమితి॥భర్గఇత్యస్య-
వ్యాఖ్యాస్వరాడితి ధామ్నాస్వేనసదానిరస్తకుహకమితిచ- తృతీయపాదవ్యాఖ్యానం తేనేబ్రహ్మహృదాయఆదికవయ
ఇతి॥ కించాత్రప్రతిపదవివరణంవిద్వద్భిరేవమభ్యూహితుంశక్యం-తథాహి - గాయత్రీమంత్రాదిమతత్పదప్రతిపదం-
సత్యమితి ॥ శ్రు ॥ తత్సత్యమిత్యాచక్షతే ఇత్యాది సవితృపదప్రతిపదం యతఇతి వరేణ్యమిత్యస్యప్రతిపదం పరమితి
అభిజ్ఞఇతిచ-భర్గఇత్యస్యప్రతిపదంస్వరాడితి భర్గస్వరూపంతేజఇత్యర్థః దేవస్యేత్యస్యప్రతిపదంఅన్యేతి ధీమహి
త్యస్యధీమహీత్యేవ-ధియఇత్యస్యప్రతిపదం-విభర్తిన్యత్యయేనహృదేతి - యఇత్యస్యయఇత్యేవ నఇత్యస్యఆదికవయ
ఇతి-ప్రచోదయాదిత్యస్యతేనఇతి-తస్మాత్ గాయత్రీమంత్రస్థితధీమహి-యఇతిపదద్వయేనచ తదితరపదాష్టకార్థోన్వ
బృంహకపద్యైశ్చత్రారంభేణగాయత్ర్యాఖ్య శ్రీవరబ్రహ్మవిద్యారూపమేతత్పురాణమితిసిద్ధం అతఏవభాగవతం నా *
మాస్యదిత్యపినశంకనీయం॥

ఇదానీంశ్రోతృప్రవర్తనాయశ్రీభాగవతస్యకాండత్రయవిషయేభ్యస్సర్వశాస్త్రేభ్యశ్శ్రైష్ఠ్యందర్శయతి ॥
ధర్మ ఇతి॥అత్ర శ్రీవత్సాంకసుందరే ముముక్షూణామతిరమణీయఇత్యర్థః) భాగవతే పరమోధర్మఃనిరూప్యతే-పరమత్వే
హేతుః ప్రకర్షేణఉజ్ఝితం-కైతవం-ఫలాభిసంధిలక్షణం- కపటం -యస్మిన్ సః-ప్రశబ్దేన-మోక్షాభిసంధిరపినిరస్తః-
కేవలమీశ్వరారాధనలక్షణోధర్మోనిరూప్యతఇత్యర్థః-అధికారతోపిధర్మస్యపరమత్వమాహ-నిర్మత్సరాణాం పరోత్క

పాదనహనంమత్సరః-తత్రహి స్థితానాంసతాం-భూతానుకంపినాంఏవంకర్మకాండవిషయేభ్యః శాస్త్రేభ్యః శ్రైష్ఠ్యముక్తం-జ్ఞానకాండవిషయేభ్యోఽపి శ్రైష్ఠ్యమాహ వేద్యమితి-వాస్తవంపరమార్థభూతంవస్తు-వేద్యంనతువైశేషికాదివద్ద్రవ్యగుణాదిరూపం-యద్వానా సవశబ్దేనవస్తునోంశో జీవః వస్తునః శక్తిర్మాయాచ-వస్తునఃకార్యంజగచ్చ-తత్సర్వంవస్త్వేవనతతః పృథగితి వేదితవ్యం-వేద్యం॥అయత్నేనైవజ్ఞాతుంశక్యం - తతః కిమతఆహ-శివదం-పరమసుఖ దంకించ-ఆధ్యాత్మికాదితాపత్రయోన్మూలనం చ-అనేనజ్ఞానకాండవిషయేభ్యః శ్రైష్ఠ్యందర్శితం కర్తృతోఽపిశ్రైష్ఠ్యమాహ మహాముని:-శ్రీమన్నారాయణః తేనప్రథమంసంక్షేపతః కృతే దేవతాకాండతః శ్రైష్ఠ్యమాహ-కింవేతి అపరైః-శాస్త్రైః-తదుక్తసాధనైర్వా ఈశ్వరః హృది కింవాసద్యఏవ-అవరుధ్యతేస్థిరీక్రియతేవా శబ్దః కాపట్యలక్షణః కాక్వర్థః-కింతువిలంబేనకథంచిదేవ-అత్ర శుశ్రూషుభిః-శ్రోతుమిచ్ఛద్భిరేవ-తత్క్షణాదేవావరుధ్యతేఇద మేవతర్హి కిమితిసర్వేన శృణ్వంతి తత్రాహ కృతిభిరితి-శ్రవణేచ్ఛాతుపుణ్యైర్వినానోత్పద్యత ఇత్యర్థః-తస్మాదత్రికాండత్రయార్థస్యాపియథావత్ప్రతిపాదనాదిదమేవసర్వశాస్త్రేభ్యః శ్రేష్ఠం-అతోనిత్యమిదమేవశ్రోతవ్యమితిభావః- ఇదానీంతునకేవలంసర్వశాస్త్రేభ్యః శ్రేష్ఠత్వాదస్యశ్రవణంవిధీయతే-అపితుసర్వశాస్త్రఫలరూపమిదంఅతఃపరమాదరేణసేవ్యమిత్యాహ॥-॥

> నిగమకల్పతరోర్గలితంఫలంశుకముఖాదమృతద్రవసంయుతమ్।పిబతభాగవతంరసమాలయంముహురహోరసికాభువిభావుకాః॥ 3

నిగమ ఇతి॥నిగమో-వేదః సఏవకల్పతరుః సర్వపురుషార్థోపాయత్వాత్-తస్యఫలంఇదంభాగవతంనామ-తత్తువైకుంఠగతంనారదేనానీయమహ్యంవ్యాసాయదత్తంమయాచశుకముఖేనిహితం-తచ్చతన్ముఖాత్ భువిగలితం- శిష్యప్రశిష్యాదిరూపపల్లవపరంపరయా-శనైః అఖండమేవావతీర్ణంనతూచ్ఛనిపాతేనస్ఫుటితమిత్యర్థః-ఏతచ్ఛభవిష్యాగమిభూతవస్తుదర్శిష్టం-అనాగతాఖ్యానేనైవాస్యశాస్త్రస్య ప్రవృత్తేః-అతఏవామృతరూపేణద్రవేణసంయుక్తం-లోకేహి- శుకముఖస్పృష్టంఫలంఅమృతమివస్వాదుభవతీతిప్రసిద్ధం-అత్రతు-శుకోమునిః-అమృతంపరమానందః-సఏవద్రవోరసః శ్రు॥రసోవైసః-రసంహ్యేవాయంలబ్ధ్వానందీభవతీత్యాది - అతః హేరసికాః - రసజ్ఞాః తత్రాపి-భావుకాః - హేరసవిశేషభావనాచతురాః అహో-భువిగలితమిత్యలభ్యలాభోక్తిః ఇదం భాగవతంనామఫలంముహుః పిబత- ననుత్వగాదికంవిహాయఫలాద్రసః పీయతే కథంఫలమేవపాతవ్యం తత్రాహ-రసం రసరూపం - అతస్త్వగాదేర్హేయస్యాభావాత్ఫలమేవకృత్స్నంపిబత అత్రచ-రసతాదాత్మ్యవివక్షయారసవత్త్వస్యావివక్షితత్వాత్-గుణవదపి-రసశబ్దమతుపః ప్రాప్త్యభావాత్ తేనవినైవరసంఫలమితిసామానాధికరణ్యం-తత్రఫలమిత్యుక్తేపానాసంభవోహేయాంశప్రసక్తిశ్చభవేదితితన్నివృత్త్యర్థంరసమిత్యుక్తం రసమిత్యుక్తేపి గళితస్యరసస్యపాతుమశక్యత్వాత్ఫలమిత్యుక్తమితిద్రష్టవ్యం-నచభాగవతామృతపానం మోక్షేపిత్యాజ్యమిత్యాహ-ఆలయం-లయోమోక్షః అభివిధావేవాకారః-లయమభివ్యాప్యనహీదం స్వర్గాదిసుఖవన్ముక్తైరుపేక్ష్యతే- కింతుసేవ్యతఏవ వక్ష్యతిహి॥శ్లో॥ఆత్మారామాశ్చమునయోనిర్గ్రంథా అప్యురుక్రమే। కుర్వంత్యహైతుకీంభక్తిమిత్థంభూతగుణోహరిరితి ॥ తదనేనశ్లోకత్రయేణవిశిష్టేష్టదేవతానుస్మరణపూర్వకంప్రారిప్సితస్యశాస్త్రస్యవిషయప్రయోజనాదివైశిష్ట్యేనసుఖసేవ్యత్వేనచ శ్రోతౄనభిముఖీకృత్య శాస్త్ర 3
మారభతే॥

శ్రీమద్వేంకట కృష్ణనామకాచార్యవర్యవిరచితా శ్రీభాగవతచంద్రికాఖ్యా- విశిష్టాద్వైతవ్యాఖ్యా
జన్మాద్యస్యేత్యాది శ్లోకరత్నత్రితయమస్యవ్యాఖ్యానస్యోపయోగాయపునరపి ప్రకాశ్యతే.

> జన్మాద్యస్యయతోఽన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వభిజ్ఞఃస్వరాట్తేనేబ్రహ్మహృదాయఆదికవయేముహ్యంతియత్సూరయః। తేజోవారిమృదాంయథావినిమయోయత్రత్రిసర్గోఽమృషాధామ్నాస్వేనసదానిరస్తకుహకంసత్యంపరంధీమహి॥

శ్రీమాన్ భగవాన్ బాదరాయణోనిఖిలజనోజ్జిజీవిషయా ప్రమాణాంతరాగోచరం వేదాంతైకవేద్యం బ్రహ్మజన్మాద్యస్యయత ఇతిసూత్రేణ-యతోవాఇమానీతిశ్రుత్యర్థం ప్రకటయన్ జగత్కారణత్వేనలక్షయామాస- తమేవార్థంమనసినిధాయ-సబాదరాయణఏవపరమపురుషార్థసాధనీభూతబ్రహ్మవేదనం- సర్వవర్ణానామపిసంపిపాద

యిషుః తత్సాధనతయా నారదోపదేశేన శ్రీమద్భాగవతాఖ్యం మహాశాస్త్రం చికీర్షుః బాదరాయణః ప్రారిప్సిత గ్రంథావిఘ్నపరి
సమాప్త్యర్థం భగవద్ధ్యానరూపం మంగళం స్వయమాచరన్ తదేవాస్మదాదిశిక్షార్థం శాస్త్రీయ విషయ ప్రయోజన
సంబంధాదిసూచకేన ప్రథమేన శ్లోకేన నిబధ్నాతి॥ జన్మాద్యస్య యత ఇతి॥ అస్య జగతో జన్మాది జన్మస్థితిలయాః యతో యస్మా
ద్బ్రహ్మణః — నారాయణాత్ - అన్వయాదితరతశ్చ - అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం భవతి - అన్వయశ్చ యతో వా ఇమాని భూతాని
శ్రుతిసిద్ధః వ్యతిరేకశ్చ॥ శ్రు ॥ కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాత్ - యదేష ఆకాశ ఆనందో న స్యాదితి శ్రుతిసిద్ధః - తచ్చ
జగత్కారణత్వం చేతననిష్ఠతయా కర్తృత్వపర్యవసితం ప్రతిపాదయన్ బ్రహ్మణశ్చ సద్గుణాశంకాం వారయన్
నిఖిలజగజ్జన్మాద్యుపయుక్తం జ్ఞానాదికల్యాణగుణగణం ప్రతిపాదయతి అర్థేష్వభిజ్ఞ ఇతి- అర్థేష్వభిజ్ఞః సర్వపదార్థ
దర్శీ స్వరాట్ స్వయం ప్రకాశః పునః కీదృశః యః పరమాత్మా ఆదికవయే చతుర్ముఖాయ హృదా సాక్షాత్ సహితేన
సంకల్పమాత్రేణ బ్రహ్మవేదం తేనే ఉపదిదేశ॥ శ్రు॥ యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మా
ఇతి శ్రుతిసిద్ధోऽయమర్థః కిమర్థం వేదోపదేశకరణం జ్ఞానాతిశయేన స్వయమేవ జ్ఞాతుం శక్యత్వాదత ఆహ ముహ్యంతీతి
సూరయః — అకుంఠితజ్ఞానశాలినో యోగినోऽపి యద్బ్రహ్మ ప్రతిముహ్యంతి - అనంతా వై వేదా ఇత్యుక్తరీత్యా వేదానా
మనంతత్వాత్ - తదర్థస్య చ దురవబోధత్వాన్ముహ్యంతి మోహం ప్రాప్నువంతి - యద్వా యత్ ఆదికవయ ఇతి ప్రకృతః
పరమాత్మా నారాయణ ఏవ యదితి లింగవ్యత్యయేనోచ్యతే తేనాయమర్థః సూరయః॥ శ్రు ॥ తద్విష్ణోః పరమం పదగ్ం
సదా పశ్యంతి సూరయ ఇతి ప్రతిపాదితా నిత్యసూరయః - యత్ యం పరమాత్మానం నారాయణం ప్రతిముహ్యంతి తన్ని
రతిశయసౌందర్యాదిదర్శనేన ససంభ్రమచిత్తా భవంతీతి - వేదోపదేశస్య ప్రయోజనమాహ - తేజ ఇతి - తేజో వారి
మృదాం పృథివ్యప్తేజసాం - యథా- యేన ప్రకారేణ - వినిమయః పరస్పర వినిమయః త్రివృత్కరణజనితో భవతి తథా
బ్రహ్మ తేనే - సర్గాయ త్రివృత్కరణప్రకారం పురా స్వేన బ్రహ్మాండనిర్మాణాత్ ప్రాక్ కృతం తత్కర్తృక సర్గాయ

ధర్మః॥ ప్రోజ్ఝిత కైతవోऽత్ర పరమో నిర్మత్సరాణాం సతాం వేద్యం వాస్తవమత్ర వస్తు శివదం తాపత్ర
యోన్మూలనమ్ । శ్రీమద్భాగవతే మహామునికృతే కిం వా పరైరీశ్వరః సద్యో హృద్యవరుధ్యతేऽత్ర కృతిభి
శ్శుశ్రూషుభిస్తత్క్షణాత్॥ ౨

ఉపదిదేశేత్యర్థః-త్రివృత్కరణం యద్యపి॥ శ్రు॥ తాసాం త్రివృతం త్రివృతమేకైకాం కరవాణీత్యాదౌ భగవత్కర్తృక
ముపదిష్టం తథాపి బ్రహ్మాండాత్ ప్రాచీన పదార్థసృష్ట్యుపయుక్త త్రివృత్కరణస్య భగవత్కర్తృకత్వేऽపి తదనంతరభావి
దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాదిభేదభిన్న నిఖిలపదార్థసర్గస్య చతుర్ముఖకర్తృకత్వాత్ తత్పరిజ్ఞానాయ త్రివృత్కరణతత్పూ
ర్వకసృష్ట్యాదినిఖిలపదార్థావేదకవేదోపదేశకరణాయుక్తమేవేత్యవధేయం - నను॥ శ్రు॥ హంతాహమిమాస్తిస్రో
దేవతా అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి శ్రుత్యా త్రివృత్కరణపూర్వకస్యానుప్రవేశస్య భగ
వతి ప్రతిపాదనాత్ తస్యాపి తదంతః ప్రవేశ ప్రయుక్త దోషాశ్రయత్వం స్యాదత ఆహ యత్ర త్రిసర్గోऽమృషేతి యత్ర భగ
వతి త్రిసర్గః త్రివృతాం తేజో వారిమృదాం సర్గః త్రివృత్కరణపూర్వకస్సర్గః -మృషా మిథ్యా భగవంతం న స్పృశతీత్య
ర్థః పునశ్చ కీదృశ ఇత్యత ఆహ- ధామ్నేతి- స్వేన ధామ్నా స్వీయ తేజసా- నిరస్తకుహకం నిరస్తసమస్తదోషం- సత్యం సదా
సత్యత్వాన్నిత్యం పరం బ్రహ్మ-రుద్రాద్యపేక్షయా సర్వోత్కృష్టం పరమాత్మానం నారాయణం ధీమహి ధ్యాయేమేత్యర్థః
అస్య భాగవతాఖ్యస్య మహాశాస్త్రస్య గాయత్రీతుల్యత్వ ప్రతిపాదనాయ గాయత్రీనిష్ఠ క్రియాశబ్దః ఛాందసో ప్రయుక్త
ఇతి ద్రష్టవ్యం॥౧॥ ఇత్థం ప్రాథమికశ్లోకేన భగవద్ధ్యానాత్మకం మంగళమనుష్ఠాయానంతరశ్లోకేన ధర్మార్థకామమోక్షా
ఖ్య పురుషార్థచతుష్టయతత్సాధనావబోధినో వేదస్య కర్మకాండజ్ఞానకాండరూప కాండద్వయయుక్తస్య పూర్వభాగాత్
కర్మకాండాత్ త్రివర్గప్రధానాత్ ఆభిచారిక శ్యేనాదియాగానపి ప్రతిపాదయతః- త్రైవర్గికఫలసాధనీభూత జ్యోతిష్టోమ
దర్శపూర్ణమాసాగ్నిహోత్రాదికర్మారాధ్యాగ్నీంద్రాదిరూప పరిమిత ఫలప్రద దేవతా స్వరూపవేద్యవస్తు ప్రతిపా
దనతత్పరాత్ కరిష్యమాణస్య శ్రీమద్భాగవతాఖ్య గ్రంథస్య సర్వోత్కృష్టవిషయ ప్రయోజనాదిబోధకస్య వైలక్షణ్యా
ముపపాదయన్ సర్వోత్కర్షం ప్రతిపాదయతి॥ ధర్మ ఇతి॥ మహామునికృతే పరీక్షితం ప్రతి శ్రీశుకోక్త భగవత్కథామయ
సంబ్యాసపారాశరవిరచితే - అత్ర కరిష్యమాణతయా బుద్ధిస్థే శ్రీమద్భాగవతే సరమపురుషార్థసాధనీభూత భక్తిప్రతిపాదన

శ్రీసహితే భాగవతాఖ్యే గ్రంథే నిర్మత్సరాణాం సతాం మాత్సర్యరహితానాం బ్రహ్మనిష్ఠానామ్॥ శ్రు ॥ అస్తి బ్రాహ్మణేతి చే
ద్వేద సంతమేనం తతో విదురితి - ప్రోజ్ఝితకైతవః నిష్కపటః అనేన శ్యేనాద్యాభిచారికధర్మవ్యావృత్తిః - పరమః నిశ్రే
యససాధనత్వాత్సర్వోత్కృష్టః అనేన జ్యోతిష్టోమాదివ్యావృత్తిః ధర్మః భక్తిరూపో ధర్మః ప్రతిపాద్యత ఇతి శేషః ఏవం
స్వగ్రంథప్రతిపాద్యస్య భక్త్యాఖ్యధర్మస్య సర్వధర్మవైలక్షణ్యముక్త్వా అనంతరం తాదృశభక్తిప్రసన్నస్య భగవతః పూర్వ
భాగప్రతిపాద్యాగ్నీంద్రాదివైలక్షణ్యమాహ వేద్యమితి ॥ అత్ర భాగవతే వేద్యం వస్తు బ్రహ్మరూపం వాస్తవం స్వత
స్సిద్ధం నిత్యమిత్యర్థః అగ్నీంద్రాదయస్త్వనిత్యాః - కించ అగ్న్యాదీనాం తదంతర్యామితయావస్థాయ తైస్త్రివర్గాదిఫలప్రదమ
పి తదేవ అతశ్శివదం స్వర్గాదిఫలప్రదానాత్ శ్రేయస్కరం కిం తేనానిత్యఫలప్రదానేనేత్యత ఆహ - తాపత్రయో
న్మూలనమితి ఆధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికరూపత్రయనివారణద్వారా మోక్షఫలదమిత్యర్థః - పరైః గ్రంథస్యోత్కృ
ష్టయసరపాతకైః ఇతి రైర్ధర్మైః కిం వా ప్రయోజనం న కిమపీత్యర్థః - యతః సుకృతిభిరనేకజన్మార్జితపుణ్యశాలిభిః
శుశ్రూషుభిః భాగవతాఖ్యగ్రంథం శ్రోతుమిచ్ఛద్భిః జనైః ఈశ్వరః నిఖిలజగజ్జన్మాదికారణీభూతః పరమాత్మా నారాయణః
తత్క్షణాత్ భగవత్స్మరణజనితానందరూపోత్సవాత్ క్షణశబ్దస్యోత్సవపర్యాయత్వాత్ సద్యస్తత్కాలమేవ హృ
ద్యవరుధ్యతే మనసి విషయీక్రియతే - శుశ్రూషుభిరితి సన్ప్రత్యయప్రయోగాత్ శ్రవణప్రాగ్భావితదిచ్ఛాకాల ఏవ అవ
రుధ్యత ఇత్యుక్తం భవతి సద్య ఇత్యనేన కాలవిలంబాభావః ప్రతిపాదితః - అవరుధ్యత ఇతి ప్రతిపాదనాత్ భగవతో
న్యత్రసంచారం విహాయ భక్తహృదయే నియమేనావస్థానం ఫలితం ఇతరగ్రంథానాంతు ఏవం భక్తజనానేన భగవద్వశీకరణ
సామర్థ్యం నాస్తీతి సర్వోత్కృష్టోయం గ్రంథ ఇతి భావః ॥ ౨ ॥ ఏవం స్వగ్రంథస్య కర్మకాండాపేక్షయా వైలక్షణ్య
ముపపాద్య అనంతరం తస్య బ్రహ్మకాండాపేక్షయా వైలక్షణ్యముపపాదయతి ॥ నిగమేతి ॥ హే భావుకాః కుశలాః భువి
రసికాః పరమమంగళాయతనభూలోకే పుణ్యపుంజవశాత్ప్రాప్తజన్మానః రసికాః నిగమకల్పతరోః వేదాఖ్యకల్పవృ
క్షస్య - వేదస్య కల్పవృక్షసామ్యం చ కల్పవృక్షస్య సర్వాభీష్టఫలప్రదత్వవత్ పురుషార్థచతుష్టయసాధనత్వాత్ శుక

నిగమకల్పతరోర్గలితం ఫలం శుకముఖాదమృతద్రవసంయుతమ్ ॥ పిబత భాగవతం రసమాలయం ముహు
రహో రసికా భువి భావుకాః ॥

ముఖాదేర్వ్యాసాదిముఖాద్గళితం చ్యుతం ఫలం ఫలరూపం భాగవతం తన్నామకం పురాణం శుకముఖాద్గళితం ఫలమిత్యనేన
రసాలాదిచంచుక్షతముఖస్పృష్టత్వాత్ ప్రసాతిశయత్వం పరిపాకేన స్వతశ్చ్యుతత్వాత్ రసవిశేషశ్చ ప్రతిపాద్యతే తేన స్వ
ఫలస్య అసారాంశరాహిత్యే మాధుర్యాతిశయేన చ రసత్వమమృతద్రవసమానత్వం చాహ అమృతద్రవసమ్మితేతి అన
మితి అమృతవదాస్వాద్యతమభక్తిగానయుతత్వాదమృతద్రవసమ్మితం అమృతేన మోక్షేణ తస్య మోక్షస్య ముక్తిసాధ
నీభూతో భక్తిరసః తత్సహితం - సను ఫలం రసమితి సామానాధికరణ్యం కథమితి చోద్యాదితి చేదుచ్యతే - శుకముఖాద్గళనా
త్ప్రాక్ నిగమకల్పతరుఫలస్య దుర్గ్రాహరసత్వాత్ఫలత్వం శుకముఖాద్గళనానంతరం ద్రావిడత్వసుగ్రాహరసత్వాద్రస
త్వం చేతి మంతవ్యం తాదృశం భాగవతం రసం పిబత రసరూపత్వేన పేయత్వాత్పిబత - తద్రసపానస్యావిచ్ఛిన్నత్వమాహ
ఆలయమితి ఆలయం యావచ్ఛరీరపాతం ముహుః పిబత - అత్ర భాగవతగ్రంథస్య నిగమకల్పతరుఫలత్వప్రతిపాదనాత్ - బ్ర
హ్మకాండాపేక్షయాప్యతిశయః ప్రతిపాదిత ఇతి మంతవ్యం ॥

శ్రీమద్విజయధ్వజాచార్యప్రణీతా విజయధ్వజీయాఖ్యా - ద్వైతవ్యాఖ్యా

జన్మాద్యస్యేత్యాదిశ్లోకరత్నత్రితయమస్యాపి వ్యాఖ్యానస్యోపయోగాయ పునరపి ప్రకాశ్యతే

జన్మాద్యస్య యతోఽన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వభిజ్ఞః స్వరాట్ తేనే బ్రహ్మహృదా య ఆదికవయే ముహ్యంతి
యం సూరయః । తేజోవారిమృదాం యథా వినిమయో యత్ర త్రిసర్గోఽమృషా ధామ్నా స్వేన సదా నిరస్త
కుహకం సత్యం పరం ధీమహి ॥

అథ కలిమలోపహతయే విధిభవపురస్సరైరమరవరైః శారదరాత్ర్యుపధితాదితిసుతబలాదిపరిఖిన్న ధరణీతలేచిర
గమతుసమాకీర్ణతపస్యాయాం సత్యవత్యాం పరాశరాదవతీర్ణో వ్యాసనామా మునిరమథనసముద్ధృతసముత్పన్నని
గమకల్పతరుః కల్పతరుః అల్పమతిమనుజదయాళుః శాఖోపశాఖాభేదేన విభక్తవేదః తదర్థనిర్ణయనిపుణః విరచితబ్రహ్మసూ
త్రః తదధికారిజనాపవర్గాయ ప్రకాశితపురాణస్తోమోఽపి మందాతార్థప్రకాశికాం ద్వాదశస్కంధసమ్మితాం

త్రి

అష్టాదశసహస్రసంఖ్యోపేతాం భాగవతపురాణసంహితాం చికీర్షుర్వ్యాసో భావికాలదోషేణ విహతానాం భాగవతధర్మాణామావిశ్చికీర్షుర్నిరంతరాపరోక్షీకృతబ్రహ్మస్వరూపో నిరంతరాయోపిప్రేప్సుః సచ్ఛిష్టాచారమంగళాచరణస్యానేకప్రయోజనాయ చ సర్వదేవతానాం నారాయణాఖ్యామనుస్మరతి ॥ జన్మాద్యస్య యత ఇతి ॥ అత్ర యచ్ఛబ్దశ్రుతేస్తచ్ఛబ్దోఽధ్యాహార్యః- అస్య జగతో జన్మాది యతః-యశ్చార్థేష్వభిజ్ఞః - యశ్చ స్వరాట్ -యశ్చ బ్రహ్మ హృదా ఆదికవయే తేనే యం ప్రతి సూరయో ముహ్యంతి - తేజోవారిమృదాం వినిమయో యథా తథా- త్రిసర్గోఽపి యత్ర మృషా- తం స్వేన ధామ్నా సదా నిరస్తకుహకం సత్యం పరం ధీమహీతి సమస్తాన్వయః - యచ్ఛబ్దస్య ఆకాంక్షావశాదాదితః - సర్వేషామన్వయః పరం పూర్ణం గుణైరితి శేషః పృ పాలనపూరణయోరితి ధాతోః - ద్వివిధా హి దేవతా గ్రంథారంభే నమస్కారాదిమంగళక్రియామర్హంతీ ఆధికారికీ అభీష్టా చేతి - యథా జ్యోతిశ్శాస్త్రే సూర్యాదిగ్రహాలక్షణదేవతా ఆధికారికీ - నమనాదిక్రియార్హా పరమప్రేమాదివిషయా హ్యభీష్టా - భగవాంస్తూభయరూప ఇత్యభిప్రాయేణ పరమిత్యుక్తం - పరమాత్మా హి సకలప్రాణినాం సంసారోన్మూలనాయాస్మిన్ - శాస్త్రే ప్రతిపాద్యతే ॥ శ్రు ॥ తదేతత్ప్రేయః పుత్రాత్ప్రేయోఽన్యస్మాత్సర్వస్మాదంతరతరం యదయమాత్మేతి - స ఏవ పరమప్రేమవిషయః - పరోఽపి నారాయణ ఏవ నాన్యః కశ్చిత్ ॥ శ్లో ॥ తదేతత్పరమం బ్రహ్మ వేదవాదేషు పఠ్యతే స దేవః పుండరీకాక్షస్స్వయం నారాయణః పర ఇతి హరివంశే సత్యతపః ప్రశ్నోత్తరత్వేన దుర్వాససః ప్రతివచనపరస్య నారాయణత్వోక్తేః ॥ శ్రు ॥ బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమితి శ్రుతేశ్చ - ధీమహి - ధ్యాయేమ- జన్మాద్యస్య యత ఇత్యాదివిశేషణైః - పరశబ్దోక్తాన్గుణాన్విశినష్టి- పాలనపూరణాభ్యాం యథాసంభవం సృష్ట్యాదయో వాచ్యా ఇత్యూహనీయం అలౌకికవస్తునో లక్షణోపదేశమంతరేణ జ్ఞాతుమశక్యత్వాత్ శశవిషాణకల్పం తదిత్యతో వా లక్షణమాహ - జన్మాద్యస్య యత ఇతి - అస్య ప్రత్యక్షస్య జగతో జన్మ ఆదిర్యస్య తజ్జన్మాదీతి తద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః - యతోఽస్మాద్భవతీతి శేషః - ఆదిశబ్దేన స్థితిసంహారనియమజ్ఞానాజ్ఞానబంధమోక్షాః గృహ్యంతే - న కేవలం స్థితిసంహారౌ శ్రుతిస్మృతివిరోధాత్ యథా సాస్నాదిమాన్గౌరితి వృద్ధోక్తేః దవిష్ఠః సాస్నాదిమంతం పదార్థం పశ్వాదిభ్యో వ్యావృత్తం గోశబ్దవాచ్యం ప్రత్యేతి - తథా జన్మాదికారణం పరమితి శ్రుత్వా ఆచార్యోపదిష్టం జన్మాదికం ప్రత్యేకం పరబ్రహ్మలక్షణతయా జ్ఞాతవ్యం - వేదాంతశాస్త్రేషు ప్రతిపాదితత్వాత్ - నను పరస్య జన్మాదికారణత్వం కుత ఇతి తత్రాహ అన్వయాత్ ॥ శ్రు ॥ యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే యేన జాతాని జీవంతీత్యాదిశ్రుతేః ॥ శ్లో ॥ అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే । సృష్టా పాతాత్తథైవాత్తా నిఖిలస్యైక ఏవ త్విత్యాదిస్మృతేశ్చ - జగత్కారణే హరావన్వయాత్ ఉపక్రమోపసంహారాదితాత్పర్యలింగాత్పరబ్రహ్మైవ జగత్కారణం నాన్యదితి భావః-నను రుద్రాదీనామపి జగజ్జన్మాదికారణత్వం శ్రూయతే - అతః కథం పరస్యైవేత్యవధార్యతే-ఉచ్యతే యద్యపి రుద్రాదీనాం వేదైకదేశప్రతిపాద్యత్వమస్తి తథాప్యనంతవేదకదంబప్రతిపాదితత్వం విష్ణావేవ ॥ శ్రు ॥ సర్వే వేదా యత్పరమామనంతి। వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్య ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యః। నను శ్రుత్యాదేః పిపీలికాదిలిపివత్ అప్రమాణత్వాత్ మాణవకదృష్టశార్దూలకల్పనవత్తన్నిశ్చయాభావాదతః-పరమాణుపుంజస్యైవ కారణత్వమితి చేత్తత్రాహ ॥ ఇతరత ఇతి ॥ ప్రత్యక్షాగమాభ్యామనుగృహీతాదితరస్మాత్తర్కాత్పరబ్రహ్మణః కారణత్వం జ్ఞాయతే ॥ సూ ॥ సముదాయ ఉభయహేతుకేఽపి తదప్రాప్తిరితి భగవత్కృష్ణద్వైపాయనేన పరమాణుపుంజవాదస్య నిరస్తత్వాత్ - అత్ర శ్రుత్యనుగృహీతతర్కాభావాత్ - కేవలతర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వాత్ - నను కార్యం కారణపూర్వకం కార్యత్వాదితి కారణసామాన్యమాత్రం ప్రసిద్ధం - విశేషతః కుతస్సిద్ధిరితి చేత్సత్యం -ప్రధానాదేరచేతనత్వేన బుద్ధిపూర్వకకర్తృత్వానుపపత్తేరస్వాతంత్ర్యాచ్చ క్షిత్యాదేశ్చేతనకర్తృత్వం పరిశేషాత్ సిద్ధం- చేతనాత్ పిత్రాదేః పుత్రాద్యుత్పత్తిదర్శనాత్ -తద్దృష్టాంతేన బ్రహ్మాదిచేతనజాతం పరమచేతనాద్విష్ణోరుత్పద్యత ఇతి సుశక్యోఽయం తర్కస్సముపతిష్ఠతే చశబ్దః సముచ్చయే- వేదానామపౌరుషేయత్వేన కర్తృప్రసిద్ధ్యభావాత్ సందిగ్ధప్రమాణత్వేన తదనుగృహీతతర్కస్యాపి ప్రతితర్కపరాహతిర్నాశంకనీయేత్యస్మిన్నర్థే వా అనేన అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా- జన్మాద్యస్య యతః శాస్త్రయోనిత్వాత్ -తత్తు సమన్వయాదితి చతుస్సూత్రీ చ వ్యాఖ్యాతా - జిజ్ఞాసైవ ధీమహీత్యనేనోచ్యతే వేదవిచారనిర్ణీతగుణోపసంహారరూపత్వాత్ ఇయానేవ విశేషః - ధ్యానమేవ జ్ఞానసాధనం న కర్మాదికమిత్యతో ధీమహీతిపదం కర్మణాం శుద్ధాంతఃకరణస్య ధ్యానాసంభవాదితి యస్తు శ్రుతిస్మృతీ అనాదృత్య కేవలం తర్కేణ బ్రహ్మణో జన్మాదికారణత్వం విఘటయ్య ప్రత్యవతిష్ఠతే సోఽన్వయవ్యతిరేకాత్మకతర్కేణాపహసితవ్య ఇత్యాహ-అన్వయాదితరత ఇతి

అన్వయాత్ – అన్వయానుమానాత్ ఇతరతోవ్యతిరేకానుమానాత్ తౌచదర్శితౌ–చశబ్దస్తుపూర్వోక్తతర్కస్యాకేవ లవ్యాప్తిశూన్యత్వాదన్యచప్రత్యక్షగృహీతవ్యాప్తికత్వేనబలీయస్త్వాదప్రతిహతిఃస్వార్థం సాధయన్నేతస్మిన్నర్థే సతర్క్యతే–అథపయోఘృతప్రభృతేరచేతనస్యస్యందనాదిప్రవృత్తిదర్శనాత్తన్నిదర్శనేనప్రధానస్యకారణత్వం కింనస్యా దితితత్రాహ–అర్థేష్వితి అర్థేషుఘటపటాదిష్వభితఃసర్వతఃఅశేషవిశేషాకారేణజానాతీత్యభిజ్ఞః ప్రధానస్య జడ త్వేనజ్ఞానాశ్రయత్వలక్షణాసంభవాన్నితరాంనసర్వజ్ఞత్వం – విష్ణోస్తుసర్వజ్ఞత్వంశ్రుతిస్మృతిసిద్ధం। శ్రు॥ యస్సర్వజ్ఞ స్సర్వవిదితి॥ శ్లో॥ తాన్యహం వేదసర్వాణినత్వం వేత్థపరంతపేత్యాది – నన్వస్యహేతోః – సర్వజ్ఞత్వస్యరుద్రాదావపి వృత్తేరసాధకత్వమితితత్రాహ–స్వరాడితి–స్వయమేవరాజతఇతిస్వరాట్స్వస్యస్వయమేవరాజా – నాన్యోఽధిపతిరితివా అయంభావః–యంకామయేతతముగ్రంకృణోమీతిరుద్రాదీనాం శ్రీపతిప్రసాదాయత్తజ్ఞానాదిగుణవత్త్వ దర్శనాత్ విష్ణోస్త్వనన్యాధీనజ్ఞానాది గుణవత్త్వాద్గతానాం విశేషాణామనంతానాం తైరజ్ఞాతత్వాన్న తేషాంనిరుపచరిత సర్వ జ్ఞత్వం–అతోన తేషుతస్యహేతోర్వ్యభిచారఇతినవవసర్వకర్తేతి॥ శ్రు॥ న తేవిష్ణోజాయమానః– ఏషసర్వేశ్వరఏష భూతాధిపతిరిత్యాదిశ్రుతయోఽస్య అనన్యాధిపతిత్వే సర్వాధిపతిత్వేచమానం – స్వస్మాద్రాజాంతరరహితఇతివాస్వరా ట్స్వాత్మానంస్వయమేవరాజయతిప్రకాశయతి– నపరేచ్ఛయేతివా–ననుశ్రుతీనామనంతత్వాదేకత్రహరేరన్యాధీనత్వ కథనసంభావాదతఃకుతోనిశ్చయఃపరోఽన్యానధీనఇతితత్రాహ– తేనఇతి–యఃపరః ఆదికవయేచతుర్ముఖాయ బ్రహ్మసాం గం వేదంహృదాన్నేహేన తేనేవిస్తారితవాన్–తస్యసకృదుపదేశమాత్రేణాశేషగ్రహణసామర్థ్యేన విస్తారితమితి॥ శ్లో॥ వక్తవ్యంబ్రహ్మగురుణాచతుర్వారమథాపినా॥ఇతిదేశశాస్త్రమనునృత్యతేనఇత్యుక్తం శిష్యశిక్షాయైతథోపదేశనం భవాత్ చతుర్ముఖస్యవేదోపదేశేనహరేరనన్యాధిపతిత్వస్యకిమాయాతమితిచేన్న శ్రు॥ప్రజాపతేనత్వదేతాన్యన్యోవి శ్వాజాతానిపరితాబభూవేతిశ్రుతౌ చతుర్ముఖస్యనిరతిశయమాహాత్మ్యకథనా తదుపదేష్టుస్తస్యా నన్యాధిపతిత్వం సిద్ధం॥శ్రు॥యోబ్రహ్మాణంవిదధాతిపూర్వం యోవై వేదాంశ్చప్రహిణోతితస్మైఇతిశ్రుతేః॥సకలవేదవ్యాఖ్యానోపదేశో పసిద్ధఆదికవిత్వంచబ్రహ్మణః॥శ్రు॥కవిర్యఃపుత్రస్సఇమాచికేతేత్యాదిశ్రుతిసిద్ధం॥ శ్లో॥ బ్రహ్మవేదస్తపస్తత్వంబ్రహ్మవి ప్రః ప్రజాపతిరిత్యభిధానం॥ శ్లో॥హృత్పద్మే హేమనసిస్నిగ్ధేసుహృద్వృద్ధాహారావపీతిచ।నప్రహేళికాది వదుపదేశఇతి ద్యోతనాయహృదేత్యుక్తం । తేనేబ్రహ్మేతిసర్వజ్ఞత్వేహేత్వంతరంవా। సకలచేతనరాశ్యుత్తమస్యచతురాననస్యాప దేష్టృత్వాజ్జగత్పాణే సర్వజ్ఞత్వం న్యాయేనప్రాప్తమితిభావః।వేదాహమేతంపురుషంమహాంతం – ఆదిత్యవర్ణంతమసః పరస్తాదితిశ్రుతౌ శ్రీమన్నారాయణ విషయకజ్ఞాన స్వాతంత్ర్య కథనాత్తదుపదిష్టజ్ఞానేనైవ తద్జ్ఞానం కథంసంగచ్ఛత ఇతిచేత్ ॥ శ్రు ॥ యమేవైషవృణుతేతేనలభ్యఇతిశ్రుతేః–తత్ప్రసాదాయత్తజ్ఞానేనైవ తత్సంభవతి – నతుస్వప్రతి భయా– అన్యథాజ్ఞానమేవనస్యాదిత్యుక్తహేతోరిత్యభిప్రేత్యాహ।ముహ్యంతియంసూరయఇతి – భూతభవిష్యద్వర్త మానాబ్రహ్మాదయోయత్ప్రసాదమంతరేణముహ్యంతి । ముహ్యై వైచిత్త్యఇతిధాతోః॥ కేచిత్కించిదపినజానంతికేచి దన్యథా జానంతీత్యర్థః–తస్మాత్ప్రహ్మాదిచేతనరాశ్యచింత్యమహిమానారాయణఏవేతిప్రతీయతేవస్వేశ్వరఃసృష్ట్యాదౌ ప్రవర్తనః ప్రయోజనార్థంసృజతివా।ఆహోస్విత్–అన్యథావా।నప్రథమః। యదిప్రయోజనార్థంప్రవర్తతే తత్ప్రాగ్వంతదభావాదపూర్ణత్వేన అశక్తత్వాత్సృష్ట్యనుపపత్తేః నద్వితీయః। ప్రవృత్తిమాత్రస్యస్వప్రయోజనో ద్దేశేనదృష్టత్వాత్–వృథాతదనుపపత్తేరతోమాయామయీయంసృష్టిరేష్టవ్యేత్యతఆహ। తేజోవారీతి। తేజోవారిమృదాం వినిమయోయథాతథాత్రిసర్గః–యత్రయస్మిన్ భగవతివిమయేమృషైవపూర్వాప్రాప్తప్రయోజనప్రాప్తోనభవతి కథంతర్హిప్రవృత్తిరితిచేత్॥ఉచ్యతే॥ శ్లో॥ దేవస్యైషస్వభావోఽయమాప్తకామస్యకాస్పృహా॥ సూత్రం॥ లోక వత్తులీలాకైవల్యమితిశ్రుతిసూత్రబలాదాప్తసమస్తప్రయోజనస్యహరేర్లీలయైవప్రవృత్తిరితిభావః॥త్రయాణాంజీవే శ్వరజడానాం సర్గస్త్రిసర్గః యథావికమేవమూలం తేజఃప్రకాశ్యేషు పార్థివాదిపదార్థేషుబహుధాభూత్వాప్రవి శతిబహిశ్చమథనాదినావిర్భవతి తథేశ్వరోఽపిజగత్సృష్ట్వా బహురూపీభూత్వాజగదంతః ప్రవిశతి–బహిశ్చభక్తాను కంపయావాసుదేవాదిబహురూపఆవిర్భవతి అయమీశ్వరసర్గః। దీపాద్దీపం తదోత్పత్తిర్యథా తథేశ్వరసర్గ ఇతిన–యథాసూర్యాది తేజసాజలాద్యుపాధినిమిత్తైర్బహూనిప్రతిబింబానిసూర్యకాంతాదీనిసూర్యాదేర్జాయంతే తద్వైనసూక్ష్మస్థూలశరీరాద్యుపాధినిమిత్తైఃప్రతిబింబభూతాఃజీవాఃహరేరుత్పద్యంతే– ఏషజీవసర్గః–యథాకులా

కారో మృదముపాదీకృత్య ఘటాదీన్ సృజతి- తథేశ్వరో జడప్రకృతిముపాదాయ తత్తదహంకారాద్యశేష జడపదార్థాన్ సృజతి-ఏవ జడసర్గః అనేన మాయామయో సృష్టిరిత్యుక్తిః మాయాతేమితి చేదుచ్యతే। యత్రేశ్వర ఇతివిశేషణాదన్యత్ర జగత్యస్మృషామిథ్యా న భవతి-తథాచ యోజనా- యథా తేజోవారిమృదాం వినిమయః కార్యం అర్థక్రియాయోగ్యత్వాత్ సదసద్విలక్షణో భవతి-తథా యత్ర యదాధారకతయా- క్రియమాణ స్త్రిసర్గో మిథ్యా న భవతి - అతోఽర్థక్రియాయోగపత్తిరేవ మిథ్యాత్వబాధికేతి భావః .- నను తేజః కార్యం విస్ఫులింగాది వారికార్యం ఫేనాది మృత్కార్యం ఘటాది యథా మిథ్యా తథా యత్ర జగన్మిథ్యేత్యర్థః స్యాత్ తథాచ శ్రుతిః-వాచారంభణం వికార ఇతి ॥ అనుమానంచ విప్రతిపన్నం మిథ్యా దృశ్యత్వాదితి। అతో మాయామయీయం సృష్టిరిత్యుక్తం అహ। ధామ్నేతి॥ స్వేన ధామ్నా స్వరూపభూత సమహిమ్నా సదా నిత్యం నిరస్త కుహకం ఇంద్రజాలాదిమాయా యేన యస్య వా స తథోక్తః ॥ శ్రు ॥ యస్సర్వజ్ఞః అథైన మానం చ సత్యకమేకాతి-విశ్వం సత్యమిత్యాదిశ్రుతివిరోధాదుదాహృతశ్రుతేరర్థాంతరత్వ సంభవాదనుమానస్యాప్యాభాసత్వేన తద్విరోధాభావాన్నిత్యం నిరస్తం ఇంద్రజాలో విష్ణోర్మాయామయీయం సృష్టిర్న భవతి కింతు సత్యైవ-లోకే నా సమర్థస్స ఇంద్రజాలాదికం సృజతి న తు సమర్థః- విష్ణుస్తు నిత్యపరిపూర్ణశక్తిః కిమర్థం తత్కరోతీత్యర్థః ముక్తస్యాప్యత్ర నోపపద్యత ఉక్తం- తేషాం ముక్తేః పూర్వం బంధభాక్త్వేన కుహకత్వసంభవాత్ - నను విష్ణోః సదా నిరస్త కుహకత్వే ముక్తస్యాప్యత్రిఘటతే దేవకృత ఇతి తత్రాహ॥ సత్యమితి॥ సత్యం నిర్దుఃఖం నిరతిశయానందాద్యనుభవ రూపం ॥ శ్లో ॥ సచ్ఛబ్ద ఉత్తమం బ్రూయాదానందం చైవ తద్వదేత్ । యేతిజ్ఞానం సముద్దిష్టమితి వచనాన్నిత్యనిరస్త కుహకత్వేన ముక్తవ్యావృత్తిస్సూచ్యత ఇతి భావః । ఏతదుక్తం భవతి-ఉపక్రమాది తాత్పర్యయుక్త్యుపేత సర్వశ్రుతిస్మృతి తాత్పర్యపర్యాలోచనయా సర్వజగత్సృష్ట్యాదికర్తృత్వాత్ సర్వజ్ఞత్వాదనన్యాధిపతిత్వాచ్చ తు ముముక్షుజ్ఞానోపదేష్టృత్వాత్ స్వానుగ్రహమంతరేణ దుర్జ్ఞేయత్వాత్ స్వప్రయోజనానుద్దేశేన కేవలలీలయైవ జగత్సృజనాది ప్రవృత్తత్వాత్స్వత ఏవ నిత్యనిరస్తేంద్రజాలత్వేన నిత్యమహిమత్వాన్నిర్దుఃఖనిరతిశయానందానుభవ రూపత్వాచ్చ సర్వగుణ పరిపూర్ణో విష్ణుస్సర్వైర్ధ్యాయత ఇతి తాత్పర్యార్థః .- నను ధీమహీతి ఛాందసః ప్రయోగః కస్మాత్కృతః । గాయత్రీప్రతిపాద్యం నారాయణాఖ్యం పరం బ్రహ్మైవ - ననూగ్యః - తస్య ॥ శ్రు ॥ చతుస్స్వర్యో అజాయతేతి శ్రుత్యా తదంగత్వనోక్తేరితి। యథా వేదాధ్యయనోపక్రమే గాయత్ర్యభిధీయతే విశిష్టఫలహేతుత్వాత్తథా భాగవతోపక్రమ ఇతి వా గాయత్ర్యా ప్రతిపాద్యశ్శేష వేదప్రతిపాద్యో నారాయణ ఏవ భాగవతే ప్రతిపాద్యత ఇతి వా- ఇతరేషాం భగవత్కృతత్వేన తత్పరత్వేఽపి ద్వ్యాఖ్యాన్యత్వేనాస్య ॥ ఇతరేభ్యోఽస్యాస్య మాహాత్మ్యాధిక్య ప్రకటనాయ వా - ధీమహీతి ఛాందసం పదం ప్రాయుంక్త భగవాన్ బాదరాయణః। తథాచ। మత్స్యపురాణే పురాణదానమాహాత్మ్యప్రస్తావే - తన్నామోత్కీర్త్య తల్లక్షణంచ ప్రదర్శితం। శ్లో॥ యత్రాధికృత్య గాయత్రీం వర్ణ్యతే ధర్మవిస్తరః। వృత్రాసురవధోపేతం తద్భాగవతం విదుః। లిఖిత్వా తచ్చ యో దద్యాద్ధేమసింహాసమన్వితమ్। ప్రౌష్ఠపద్యాం పౌర్ణమాస్యాం స యాతి పరమం పదమ్। అష్టాదశసహస్రాణి తత్పురాణం పరికీర్తితమితి॥ స్కాందే చ॥ గ్రంథోఽష్టాదశసాహస్రో ద్వాదశస్కంధసమ్మితః॥ హయగ్రీవ బ్రహ్మవిద్యా యత్ర వృత్రవధస్తథా॥ గాయత్ర్యా చ సమారంభస్తద్వై భాగవతం విదురితి। గారుడే చ। అర్థోఽయం బ్రహ్మసూత్రాణాం భారతార్థవినిర్ణయః॥ గాయత్రీభాష్యరూపోఽసౌ, వేదార్థపరిబృంహితః॥ పురాణానాం సారరూపస్సాక్షాద్భగవతోదితః। ద్వాదశస్కంధసంయుక్తః శతవిచ్ఛేదసంయుతః । గ్రంథోఽష్టాదశసాహస్రః శ్రీమద్భాగవతాభిధ ఇతి॥ అన్యే కేచిచ్చతుర్వింశత్సహస్రం భాగవతమితి వదంతి తదసంప్రదాయవిదాం వచనమిత్యుపేక్షణీయం॥ గాయత్ర్యర్థోఽప్యనేన శ్లోకేన సూచితః। తథాహి। తత్సవితుర్దేవస్యేత్యస్యార్థో జన్మాద్యస్య యత ఇతి । నామాంవరేణ్యం పరమిత్యభిధానాద్వరేణ్యమిత్యస్య వ్యాఖ్యానం పరమితి। భర్గ ఇత్యస్య వ్యాఖ్యానం ధామ్నా స్వేన సదా నిరస్తకుహకమితి భర్గః సకలదురితభంజనం జ్యోతీరూపం. తత్పదస్య వ్యాఖ్యానం స్వరాడితి। ధియో యో నః ప్రచోదయాదిత్యస్య వివరణం తేనే బ్రహ్మ హృదా య ఆదికవయ ఇతి। యః సవితా జన్మాదికర్తా నః అస్మాకం ధియః బుద్ధీః ఉపలక్షణమేతత్ సర్వవిషయకం వ్యాపకత్వవిషయం చ జ్ఞానం గురుముఖేనోపదిశ్య తద్బ్రహ్మజ్ఞాన సాధనాని సర్వాణి కరణాని ప్రచోదయతి స్వాత్మ విషయతయా ప్రేరయతి। తస్య సవితుర్దేవస్య క్రీడాదిగుణసంపన్నస్య నారాయణస్య అనన్యాధిపతేః యత్ర తత్ర తత్ర వ్యాప్తత్వాద్వరేణ్యం సకలగుణాకరతయా పరమమంగళం భర్గః జ్యోతీరూపం భరణయోగాత్సర్వజ్ఞం పావకుజ్ఞానానందగుణరచితకరచరణాద్యవయవవత్ ధీమహి ధ్యాయేమ జ్ఞానమేవ తత్ప్రతిజగత్కీలనకర్త్రాదికం తస్మాత్తచ్చింతయంతి అనన్యధీరిత్యర్థః॥ కేన

చిద్వైదనస్మిన్నైతద్గ్రంథవ్యాఖ్యానారంభసమయే ప్రజల్పితం తథాహి॥శ్లో॥ పదచ్ఛేదః పదార్థోక్తిర్విగ్రహో వాక్యయోజనా। ఆక్షేపస్య సమాధానమితి వ్యాఖ్యానలక్షణం। అతిరిక్తం పదం త్యాజ్యం హీనం వాక్యే నివేశయేత్। విప్రకృష్టం చ సందధ్యాదానుపూర్వ్యం చ కల్పయేత్॥ లింగం ధాతుం విభక్తిం చ యోజయేచ్చానులోమతః। వాక్యార్థస్యానుసారేణ తేషాం ప్రత్యయలోపి వేతి॥ తదుపాసిత గ్రంథసంప్రదాయవిద్వజ్జనచరణైరుపేక్షితమితి విదుషాం పరిషది స్వారస్యమాధత్తే సహి॥

అస్యావశిష్టాంశస్య పూర్వోక్తప్రాయత్వాత్ -గ్రంథవిస్తరభియా-నాత్ర ప్రకాశితః.

ధర్మః ప్రోజ్ఝితకైతవోఽత్ర పరమో నిర్మత్సరాణాం సతాం వేద్యం వాస్తవమత్ర వస్తు శివదం తాపత్రయోన్మూలనమ్।
శ్రీమద్భాగవతే మహామునికృతే కిం వా పరైరీశ్వరః సద్యో హృద్యవరుధ్యతేఽత్ర కృతిభిశ్శుశ్రూషుభిస్తత్క్షణాత్॥

నను జన్మాద్యస్య యత ఇత్యాదినా ప్రాథమికశ్లోకేన సకలపురుషార్థస్య సంక్షేపతో దర్శితత్వాత్ కిముత్తరశ్లోకేనేత్యతో గ్రంథారంభమంగళాచరణయుక్త్యా నారాయణస్య ప్రస్తుతత్వం నతు సాక్షాద్విషయత్వేన- విషయస్సర్వస్యైవేతి సంశయనిరాసార్థం విషయతత్సాధనాధికారిప్రయోజనాని ద్వితీయశ్లోకేన దర్శయతి॥ ధర్మ ఇతి॥ నను యదిష్టసాధనస్య బోధకం ప్రాయస్తదేవ ప్రమాణతయోపాదేయం- అతః కథమస్య ప్రామాణ్యమిత్యతో వాహ॥ ధర్మ ఇతి॥ అత్ర శ్రీమద్భాగవతే ప్రోజ్ఝితకైతవః పరమో ధర్మః ప్రతిపాద్యతే- అత్ర శ్రీమద్భాగవతే నిర్మత్సరాణాం సతాం వేద్యం వాస్తవం శివదం తాపత్రయోన్మూలనం వస్తు ప్రతిపాద్యతే । కింవిశిష్టే-మహామునికృతే అపరైః కింవా - శుశ్రూషుభిః కృతిభిః అత్ర-శ్రీమద్భాగవతే అభ్యస్యమానే ఈశ్వరః సద్యస్తత్క్షణాత్ హృది అవరుధ్యతే ఇత్యేకాన్వయః-అతోఽస్మిన్ శ్రీమతి భాగవతే-శ్రీమత్త్వం నామ-శ్రూయమాణ రమణీయతయార్థపర్యాలోచనయా వాన్యేభ్యోఽతిశయ్యాధిక్యాత్ తథా చోక్తం॥శ్లో॥ రాజంతే తావదన్యాని పురాణాని సతాం గణే । యావన్న దృశ్యతే సాక్షాచ్ఛ్రీమద్భాగవతం పరమితి - ధ్రియతే అనేనాధః పతన్పురుష ఇతి ధర్మః ధరతీతి ధర్మో భగవాన్ సమారాధ్యతే జ్ఞాయతే అనేనేతి వా- దధాతి కర్తారం-ఉత్తమ యతీతి వా- ధీనుతే హినస్తి పాపమితి వా-భగవతః ప్రాప్తిసాధనభూతః- నను ధర్మోఽన్యత్రాపి ప్రతిపాద్యతే- కిమత్రైవేతి తత్రాహ- ప్రోజ్ఝితకైతవః ప్రకర్షేణోజ్ఝితం కైతవం యేన సతథోక్తః-కితవో నామ-లోకే మయ్యన్యదభిసంధాయాన్యదభిధత్తే- అన్యదేవాభిచరతి తదత్రాపి భగవత్ప్రీతిమంతరేణ స్వర్గాదిఫలం మనస్యనుసంధాయ భగవద్గుణప్రతిపాదనలోలుపనిగమార్థం అస్యథానవర్త్య స్వాత్మనో దేహేంద్రియాణామీశ్వరాధిష్ఠితత్వమీశ్వరనియమ్యత్వం నిగూహ్య మా రేకః కారయితృత్వం ఫలదాతృత్వమప్యగణయ్యాహమేవేదం కరిష్యే అర్థీ సమర్థో విద్వానహమేవ స్వతంత్ర ఇతి బుద్ధ్యా క్రియమాణో ధర్మః కైతవ ఇత్యుచ్యతే-అతః అఫలకామనయైవ ధర్మః కర్తవ్య ఇత్యాయమర్థోఽత్ర ప్రతిపాద్యత ఇత్యర్థః॥ శ్లో॥ తత్కర్మ యన్న బంధాయ సా విద్యా యా విముక్తయ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ తస్మాద్యత్తావతా కింపూర్వత ఇతి తత్రాహ పరమః॥శ్లో॥ యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్ । యత్తపస్యసి కౌంతేయ తత్కురుష్వ మదర్పణమితి స్మృతేః- భగవదర్పణతః పరమో భవతీత్యర్థః- పరమాత్మా మీయతే జ్ఞాయతేఽనేనేతి ఏతదభిప్రాయేణ పరమ ఇత్యభ్యధాయి। శ్లో॥ పరోఽపి పరమాత్మనోరిత్యభిధానాత్ పరశ్శత్రుః సంసారః మీయతే ప్రలీయత ఇతి వా । మీను హింసాయాం-మీను మాహింసా చ సంజ్ఞపనమిత్యభిధానం కించ యతోఽధికతమః సుఖహేతుర్న భవతి స పరమో ధర్మః స చ భక్తియోగలక్షణ ఏవ తథా చ శ్రీమహాభారతే-అనుశాసనికపర్వణి- శ్రీభీష్మయుధిష్ఠిరసంవాదే । శ్లో । కో ధర్మస్సర్వధర్మాణాం భవతః పరమో మత ఇతి పృష్టే॥ ఏష మే సర్వధర్మాణాం ధర్మోఽధికతమో మతః। యద్భక్త్యా పుండరీకాక్షం స్తవైరర్చేన్నరస్సదేతి ఉక్తం చ॥ ఏతావానేవ లోకేఽస్మిన్ పుంసాం ధర్మః పరః స్మృతః। భక్తియోగో భగవతి తన్నామగ్రహణాదిభిః। నృణామయం పరో ధర్మస్సర్వేషాం సముదాహృతః॥ త్రింశల్లక్షణవాన్ సాక్షాత్ సర్వాత్మా యేన తుష్యతీతి శుకోక్తేః। కేషామధికారశ్చ సాక్షాద్వేద్యస్యేతి తత్రాహ-నిర్మత్సరాణామిత్యాదినా-భావప్రధానోఽనిర్దేశః-నిర్గతం మాత్సర్యం యేషాం తే తథోక్తాః-తేషాం సతాం ప్రశస్తకర్మణాం పురుషాణాం సతామపి క్వచిత్ క్వచిత్ మాత్సర్యం స్యాత్ తన్నకర్తవ్యం స్వోత్తమేష్విత్యతో నిర్మత్సరాణామిత్యుక్తం వేద్యం జ్ఞేయం కృద్యోగే షష్ఠీతి సతామితి షష్ఠీ॥ వేదనం జ్ఞానమేవ నకర్మాదికమిత్యతో వేద్యమిత్యుక్తం నాస్తవం నిత్యనిరస్తదోషగుణపూర్ణకం-వస్తు ప్రతిహతం-నిత్యం కాలత్రయేఽపి యావత్స్థాయి నిత్యత్వేనానవసరశేషమిత్యర్థః దుఃఖనివృత్తిసుఖప్రాప్తిలక్షణస్య పురుషార్థత్వాత్తదభావాత్కిమనేనేతి-తత్రాహ-శివదమితి-శివమానందపర

దందదాతీతి। తాపత్రయోన్మూలనం-అధ్యాత్మికాదిసకలదుఃఖనివర్తకం చ॥ శ్లో॥ వేదవేద్యస్య సర్వస్య మునిస్సర్వ్భిరుదాహృత ఇత్యభిధానాన్మనయో బ్రహ్మపరాః తేభ్యో ప్యతిశయితసర్వజ్ఞత్వాన్మహాముని॥ వ్యాసః- సాక్షాన్నారాయణః॥ శ్లో॥కృష్ణద్వైపాయనం వ్యాసం విద్ధి నారాయణం ప్రభుమితి వచనాత్ తేనకృతే- వనుకిమితి-ఈశ్వరతుష్టికరో భక్తియోగలక్షణో ధర్మః ఈశ్వరశ్చాత్ర ప్రతిపాద్యోఽన ధర్మాదీ న్విత తాత్పర్యం। కిం వేతి॥ భక్తియోగలక్షణధర్మస్యాపరోక్షజ్ఞానముత్పాద్య తత్ప్రసాదాంతరంగసాధనత్వేనాపవర్గలక్షణానశ్వరసకలహేతుత్వాత్ - బహిర్ముఖ మనోరంజకత్వేన స్వర్గాదిక్షయిష్ణుఫలముత్పాద్య సంసారనివృత్త్యహేతుత్వాత్ ధర్మాదిభిరన్యైః కిం నాపరియోజనం నకిమపీత్యర్థః తానంతరేణ భక్తియోగలక్షణధర్మస్తద్విషయ-ఈశ్వరశ్చాత్ర పరిశీపాద్యత ఇత్యర్థః ననుదృష్టఫలప్రవృత్తిద్వారా అదృష్టఫలప్రవృత్తిదర్శనాత్ కిమత్ర దృష్టఫలమితి తత్రాహ-ఈశ్వర ఇతి-అస్మిన్ భాగవతే శాస్త్రే సమ్యక్ అభ్యస్యమానే కృతిభిః శిక్షితబుద్ధిభిః శుశ్రూషుభిర్మనోవాక్కర్మభిః గుర్వాదిపరమపురుషపరిచర్యాకరణకుశలైః సాధనసామగ్ర్యాప్తైః రభిరీశ్వరః లక్ష్మీశాదిచేతనగణాద్వరః ఉత్తమసత్వవర్తనశీలో వా-పరమాత్మా హృది హృదయకమలే-సద్యశ్శీఘ్రంతత్క్షణాత్ కాలవ్యవధానమంతరేణ-అవరుధ్యతే భక్తిశృంఖలయా బద్ధో దృశ్యత ఇత్యర్థః అత్ర సద్యస్తత్క్షణశబ్దాన్వధికారి విశేషద్యోతకతయా పరియుక్తౌ॥ యే సాధనసామగ్రీమంతస్తేషాం యస్మిన్ క్షణే గ్రంథోపక్రమః తస్మిన్ క్షణే ఏవ భగవాన్ దృశ్యతే-తదుక్తం॥ శ్లో॥ శనైర్భగవల్లోకాత్ నృలోకం పునరాగత ఇతి॥ యే భవిష్యత్సాధనసంపత్తి సంపాదనయో

నిగమకల్పతరోర్గలితం ఫలం శుకముఖాదమృతద్రవసంయుతమ్। పిబత భాగవతం రస
మాలయం ముహురహో రసికా భువి భావుకాః॥

గ్యాస్తేషామపి సద్యః సాధనసామగ్ర్యాం సత్యాం దృశ్యతే-యన్నియంత కాలాంతరభావితజ్జ్ఞ ఏతి భవత్యేవేతి వక్తుంశక్యత్వాత్ భక్తియోగలక్షణధర్మేశ్వరే విషయతయా నిర్మత్సరసదధికారిభిః ప్రాప్యం నిర్దుఃఖపరమానందాఖ్యం ప్రయోజనమిత్యేతత్త్రితయమత్ర ప్రతిపాద్యత ఇత్యభిప్రాయేణాత్రైతే శ్రీకః కథితం-నతు నగుణం బ్రహ్మజ్ఞతుష్టికరః పరమధర్మః- నిరాకారం నిర్గుణం బ్రహ్మేతి త్రితయాభిప్రాయేణ-అత్రేతి త్రిత్వం కర్మదేవబ్రహ్మకాండార్థోఽపఠ్యత్రైవనిర్ణీయత ఇతి వా ధర్మ ఇతి కర్మకాండార్థః నిర్మత్సరాణాం సతామితి దేవకాండార్థః- దేవజ్ఞానామేవ మాత్సర్యరాహిత్యేన ముఖ్యసత్వోత్తమాధికారిత్వాత్ వేద్యమితి బ్రహ్మకాండార్థః తస్మాన్నారాయణావతారేణ సర్వజ్ఞతమేన కృష్ణద్వైపాయనేనోక్తత్వేన ప్రణీతత్వేన ప్రమాణత్వాదిదం శ్రీమద్భాగవతం సర్వముముక్షుభిర్నిరంతరమభ్యసనీయమితి సిద్ధం॥ ౨॥ ఏవం పూర్వోక్తక్రమేణ జ్ఞాతఫలానామపి ప్రవృత్త్యావతా ప్రశంసావిధిభ్యాం భాగవతశాస్త్రశ్రవణాభ్యాసే తస్య ప్రవృత్తిస్స్యాదితి ప్రశస్య విధత్తే-నిగమకల్పతరోరితి-భువి భావుకాః రసికాః-యన్నిగమకల్పతరోర్గలితం శుకముఖాదమృతద్రవసంయుతం భాగవతం ఫలం తస్యరసం ఆలయం- ముహుః పిబతేత్యేకాన్వయః - మర్త్యలోకే భవనశీలాః రసజ్ఞాః యూయం నిగమ ఇతి నితరాం జ్ఞాపయత్యపేక్షితాశేషపురుషార్థానితి నిగమో వేదః స ఏవ కల్పతరుః కల్పితం సంకల్పితం భక్తాకాంక్షితం తరతి వితరతి దదాతీతి కల్పతరుః సురపాదపః ఉపసర్గాః స్వయం ధాతులీనమర్థం ప్రకాశయతి నస్వతః ఉత్పాదయతీతి వృత్తికారవచనాత్తరతిర్దానార్థోఽపి భవతి॥ శ్లో॥ వితరణం వితరణం స్పర్శనం ప్రతిపాదనమిత్యభిధానాచ్చ। తస్మాద్వ్యాసనామ్నా మయా శాఖితం గలితం పాతితం శివాపతారస్యమత్పుత్రస్య శుకనామ్నో మునేర్ముఖాత్ప్రవీక్ష్య తేచ్ఛ। తస్మాద్వ్యాసనామ్నా ప్రవచనాదమృతద్రవేణ సంయుతం పూర్వమప్యమృతవత్ ప్రవీకృతం పశ్చాచ్ఛుకాచార్యముఖప్రవచనేన తావత్ ప్రవీకృతమిత్యర్థః-తథా చ పద్మపురాణే॥ శ్లో॥ అంబరీష శుకప్రోక్తం శృణు భాగవతం సదా। పఠస్వ స్వముఖేనాపి యదీచ్ఛసి భవక్షయమితి- భాగవతాఖ్యం ఫలం నిష్పన్నం పక్వమితి యావత్ - తస్య ఫలస్య మధురం రసం ఆలయం లి గళకీర మోక్షపర్యంతం ముహుః పరావృత్త్యా శ్రవణాంజలిపుటైః పిబత పానం కురుత-శ్రవణాదినాఽఽస్వాదతేత్యర్థః అహో ఇతి బాలానన్మ శుకరోతి అస్య ఫలస్య అమృతరసాస్వాదసుఖానుభవం పశ్యతేతి- రసశబ్దస్యతిక్తాదిషు షట్సు వృత్తావప్యమృతద్రవేప్యుక్తేః పాన ప్రారంభసమయే అతిమధుర ఇవాయం రసః నఖాద్యత ఇతి వా అహో ఇతి నిగమకల్పః వేదాఖ్యః కల్పవృక్షః-కల్పస్సర పాదపేపి సంప్రోక్త ఇతి వచనాత్ తమేవ తారయతి ప్రకాశయతీతి నిగమకల్పతరుః- తస్మాచ్ఛుకాచార్యానాత్ గలితం వ్యాఖ్యాతం పరీక్షితమితి విశేషః-అమృతం కైవల్యం తస్య ద్రవో గతిః తయా యుక్తం కైవల్యప్రాపకమితి యావత్ రసమయం తేర్నివాస స్థానం భాగవతం ఫలం పిబతేతి వా॥ అత్ర పిబతిర్బృక్షణార్థకః- అనేకార్థత్వాద్ధాతూనాం-నచాయమాచార్యోక్తోఽర్థోఽసేత్యత్ర శ్రద్ధేయం చతుర్ముఖముఖలేఖబుద్ధ్యగోచరాపరిమితార్థభాగవతతాత్పర్యం ప్రదర్శయతాం పూర్ణ

మతీనామాచార్యాణాం మధ్యే కశ్చిన్ బుద్ధిసముద్రతరంగ ఇతి కశ్చిదప్యవక్తుమశక్యత్వాత్ ॥ భవవిగళితమతినా। దేవలోకాద్దైవే భూముమాసంసజ్జనమనుజకృపయా -విపాతితమిత్యర్థః॥

శ్రీధరీయవ్యాఖ్యా.

నైమిశ ఇతి॥ బ్రహ్మణా విసృష్టస్య చక్రస్య మనోమయస్య- నేమిః శీర్యతే కుంఠీభవతి యత్ర-తం నైమిశం - నైమిశమేవ నైమిశం-తథా చ వాయవీయే॥ శ్లో॥ ఏతన్మనోమయం చక్రం మయా సృష్టం విసృజ్యతే। యత్రాస్య శీర్యతే నేమిః స దేశస్తపసశ్శుభః। ఇత్యుక్త్వా సూర్యసంకాశం చక్రం సృష్ట్వా మనోమయమ్। ప్రణిపత్య మహాదేవం విససర్జ పితామహః॥ తేఽపి హృష్టతరా విప్రాః ప్రణమ్య జగతాం ప్రభుమ్। ప్రయయుస్తస్య చక్రస్య యత్ర నేమిర్వ్యశీర్యత॥ తద్వనం తేన విఖ్యాతం నైమిశం మునిపూజితమితి॥ నైమిష ఇతి పాఠే వరాహపురాణోక్తం ద్రష్టవ్యం-తథా హి ॥ గౌరముఖమృషిం ప్రతి భగవద్వాక్యం॥ శ్లో॥ ఏవం కృత్వా తతో దేవో మునిం గౌరముఖం తథా। ఉవాచ నిమిషేణేదం నిహతం దానవం బలమ్ ॥ అరణ్యేఽస్మింస్తతస్త్వేతన్నైమిషారణ్యసంజ్ఞితమ్। భవిష్యతి యథార్థం వై బ్రాహ్మణానాం విశేషకమితి॥ అనిమిషః శ్రీవిష్ణుః॥ అలుప్తదృష్టిత్వాత్ తస్య క్షేత్రే-తథా చాస్మిన్నేవాధ్యాయే-శౌనకాదివచనం॥ శ్లో ॥ క్షేత్రేఽస్మిన్ వైష్ణవే వయమితి- స్వం - గీయత ఇతి స్వర్గో హరిః। స ఏవ లోకః। భక్తానాం నివాసస్థానం। తస్మై తత్ప్రాప్తయ ఇత్యర్థః॥ యద్వా। స్వర్గాయ లోకాయ స్వర్గో-నిరతిశయానందః- తాదృగ్రూపో లోకః పరమపదం-తస్మై స్వర్గాయ లోకాయ॥ సహస్రం సమాః సంవత్సరాః॥ అనుష్ఠానకాలో యస్య తత్ ॥ సత్రం సత్రసంజ్ఞకం॥ శ్లో॥ సత్రమాచ్ఛాదనే యజ్ఞే సదాదానే వనేఽపి చేత్యభిధానాత్ ॥ యద్వా ॥ ఋత్విజ ఏవ యత్ర యజమానాస్తత్సత్రం- కర్మోద్దిశ్య ఆసత ఉపవివిశుః॥ యద్వా। ఆసత అకుర్వన్నిత్యర్థః॥ ఆసీదన్నిరవపన్-నిర్వపయంతీత్యాదివత్ -ప్రత్యయోచ్చారణమాత్రార్థత్వేన- అసధాత్వర్థస్యావివక్షితత్వాత్ ॥౪॥ త ఇతి॥

నైమిషేఽనిమిషక్షేత్రే ఋషయశ్శౌనకాదయః । సత్రంస్వర్గాయలోకాయసహస్రసమమాసత ॥ ౪ ॥
త ఏకదా తు మునయః ప్రాతర్హుతహుతాగ్నయః। సత్కృతం సూతమాసీనం పప్రచ్ఛురిదమాదరాత్ ॥౫॥
ఋషయః॥ త్వయా ఖలు పురాణాని సేతిహాసాని చానఘ। ఆఖ్యాతాన్యప్యధీతాని ధర్మశాస్త్రాణి యాన్యుత ॥౬॥
యాని వేదవిదాం శ్రేష్ఠో భగవాన్ బాదరాయణః । అన్యే చ మునయస్సూత పరావరవిదో విదుః ॥౭॥ వేత్థ
త్వం సౌమ్య తత్సర్వం తత్త్వతస్తదనుగ్రహాత్। బ్రూయుస్స్నిగ్ధస్య శిష్యస్య గురవో గుహ్యమప్యుత ॥౮॥
తత్ర తత్రాంజసాయుష్మన్ భవతా యద్వినిశ్చితమ్। పుంసామేకాంతతః శ్రేయస్తన్నశ్శంసితుమర్హసి ॥
ప్రాయేణాల్పాయుషస్సభ్య కలావస్మిన్ యుగే జనాః। మందాస్సుమందమతయో మందభాగ్యా హ్యుప
ద్రుతాః ॥౧౦॥ భూరీణి భూరికర్మాణి శ్రోతవ్యాని విభాగశః । అతస్సాధోఽత్ర యత్సారం సము

ప్రాతః। కాల్యే-హుతా ఏవ హుతాగ్నయో యైస్తే - అనేన నిత్యనైమిత్తికస్వాధ్యాయసాకల్యం దర్శితం॥ యద్వా॥ హుతం హుతా అగ్నయః-అర్థాద్రిక్తః హుతేన స్వాహాకారాద్గవ్యేణ పయసా సర్పిరిత్యాదినా- తాః అగ్నయో యైస్తే। ఇదం వక్ష్యమాణార్థం॥ ఆదరాత్ పప్రచ్ఛుః॥౫॥ వివిదిషితానర్థాన్ ప్రష్టుం సూతస్య సర్వశాస్త్రవిజ్ఞానాతిశయమాహ - త్వయేత్యాదిత్రిభిః॥ ఇతిహాసో మహాభారతాదిః-తత్సహితాని పురాణాని న కేవలమధీతాని అపితు వ్యాఖ్యాతాన్యపి ఉత॥ అపిచ॥ యాని ధర్మశాస్త్రాణి తాన్యపి కించ॥౬॥ యానీత్యాది॥ విదాం విదుషాం మధ్యే- శ్రేష్ఠః - యాని వేద-పరావరే-సగుణనిర్గుణే బ్రహ్మణీ విదంతీతి తథా॥౭॥ వేత్థేతి॥ సౌమ్య హే సాధో- తేషామనుగ్రహాత్ తత్త్వతః- వేత్థ-జానాసి జ్ఞానే హేతుమాహ॥ బ్రూయురితి॥ స్నిగ్ధస్య- ప్రేమవతః- అత ఏవ-గుహ్యమపి- రహస్యమపి బ్రూయుః శేషః॥౮॥ తత్రేతి॥ అంజసా- గ్రంథార్జవేన॥ యద్వా॥ యాథార్థ్యేన॥ ఏకాంతతః- శ్రేయః-అవ్యభిచారి శ్రేయస్సాధనం॥౯॥ నను అన్యేఽపి భూయసా కాలేన బహుశాస్త్రశ్రవణాదిభిః నిశ్చిన్వంతు నేత్యాహ॥ ప్రాయేణేతి॥ సభ్య- హే సాధో-అస్మిన్ యుగే కలౌ అల్పాయుషో జనాః- తత్రాపి-మందాః అలసాః-తత్రాపి-సుమందమతయః - తత్రాపి- మందభాగ్యాః విఘ్నాకులాః॥ తత్రాపి ఉపద్రుతాః రోగాదిభిః పీడితాః॥ చం॥ వృత్తిచ్ఛేదాద్యుపద్రవశాలిన ॥౧౦॥ న చ బహుశాస్త్రశ్రవణేఽపి తావతీ ఫలసిద్ధిరిత్యాహ భూరీణీతి- సార్ధశ్లోకమేకం వాక్యం॥ భూరీణి కర్మాణి అనుష్ఠేయాని యేషు తాని॥ యద్వా॥ అగ్నిష్టోమాతిరాత్రవాజపేయాదిభేదేన బహూని భూరికర్మాణి ఏకైకస్మిన్నపి కర్తవ్యతారూపానేకకర్తవ్యకలాపవంతి కర్మాణి -విభాగశః- పరికృత్యాది

విభాగేన॥సముద్ధృత్యాయథావదుద్ధృత్య॥ ౧౧ ॥ యేనఉద్ధృతవిషయప్రవచనేన – ఆత్మాబుద్ధిఃసంప్రసీదతిసమ్యగుప శామ్యతి॥ప్రశ్నాంతరం సూతజానాసీతిపంచభిః ॥భద్రంతఇత్యౌత్సుక్యాదాశీర్వాదః – విస్తరేణాశీర్వాదవచనేనవిష్ణు కథాభిర్భూతోభవతీతిసంగ్రహేణోక్తం॥తథాహి॥శ్లో॥ సాహాని స్తస్మసాచ్ఛ్ర సమోహాస్సచవిభ్రమః । యన్మహా త్మ్యంతుణంవాపివాను దేవంనచింతయేదితివక్ష్యమాణత్వాత్ । భగవాన్ నిరతిశయైశ్వర్యాదిగుణయుక్తః-సాత్వతాం- సచ్ఛుద్ధేనసత్వమూర్తిర్భగవాన్ అభిధీయతే॥ సఉపాస్యతేయైరితి వ్యుత్పత్త్యాయేషాం తేసత్వంతః-భక్తాః – తతఃస్వార్థేఅణ్ శాతసవాయసాదివత్-అతఏతకారస్యశ్రవణమార్షం-తదేవ-సాత్వంతఇతిభవతి తేషాంపతిఃపాలకః॥౧౨॥యస్యార్థ విశేషస్యచికీర్షయావసుదేవస్యభార్యాయాందేవక్యాంజాతః అంగహేసూత నఃఅనువర్ణితుంఅర్హసి సామాన్య తస్తావత ॥౧౩॥యస్యావతారోభూతానాంక్షేమాయ- పాలనాయ-భవాయ – సమృద్ధయె పునరపితత్ప్రభావమనువ ర్ణయంతస్తద్యశశ్శ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కుర్వంతిత్రిభిః॥సంసృతింఆపన్నః ప్రాప్తః వివశోఽపిభీతః॥౧౪॥తతఃసంసృతేః- తత్ర హేతుః-యత్ యతోనామ్నః భయమపిస్వయంబిభేతి యస్యపాదఃసంశ్రయోయేషాం తే – అతఏవప్రశమః- అయనం వర్త్మ-ఆశ్రయోవాయేషాం తే మునయః॥౧౫॥ఉపస్పృష్టాః – సన్నిధిమాత్రేణసేవితాః ॥ సద్యఃపునంతి ॥ స్వర్ధునీ గంగా తస్యాఆపస్తుతత్పాదాన్నిస్సృతాః – సతుతత్రైవతిష్ఠంతి అతస్తత్సంబంధేసపునంత్యోఽపి అనుసేవయా పునంతి నతుసద్య ఇతిమునీనాముత్కర్షోక్తిః॥పుణ్యశ్లోకైరీడ్యాని స్తవ్యానికర్మాణియస్యతస్య॥౧౬॥యశః- కలిమలా

ద్ధృత్యామనీషయా॥౧౧॥బ్రూహిభద్రాయభూతానాంయేనాత్మాసంప్రసీదతి। సూతజానాసిభద్రంతే
భగవాన్సాత్వతాంపతిః॥ ౧౨ ॥ దేవక్యాంవసుదేవస్యజాతోయస్యచికీర్షయా । తన్నశ్శుశ్రూష
మాణానామర్హస్యంగానువర్ణితుమ్॥౧౩॥యస్యావతారోభూతానాంక్షేమాయచభవాయచ। ఆప
న్నస్సంసృతింఘోరాంయన్నామవివశోగృణన్॥౧౪॥ తతస్సద్యోవిముచ్యేతయద్బిభేతిస్వయంభయమ్ ।
యత్పాదసంశ్రయస్సూతమునయఃప్రశమాయనాః॥౧౫॥సద్యఃపునంత్యుపస్పృష్టాస్స్వర్ధున్యాపోను
సేవయా।కోవాభగవతస్తస్యపుణ్యశ్లోకేడ్యకర్మణః॥ ౧౬ ॥ శుద్ధికామోనశృణుయాద్యశఃకలిమలాప
హమ్।తస్యకర్మాణ్యుదారాణిపరిగీతానిసూరిభిః॥ ౧౭ ॥ బ్రూహినశ్శ్రద్దధానానాంలీలయాదధతః
కలాః।అథాఖ్యాహిహరేర్ధీమన్నవతారకథాశ్శుభాః॥ ౧౮ ॥లీలావిదధతస్స్వైరమీశ్వరస్యాత్మమా
యయా।వయంతునవితృప్యామఉత్తమశ్లోకవిక్రమే॥౧౯॥ యచ్ఛృణ్వతాంరసజ్ఞానాం స్వాదుస్వాదు
పదేపదే।కృతవాన్కిలవీర్యాణిరామేణసహకేశవః॥౨౦॥అతిమర్త్యానిభగవాన్గూఢఃకపటమానుషః।
కలిమాగతమాజ్ఞాయక్షేత్రేస్మిన్వైష్ణవేవయమ్॥౨౧॥ ఆసీనాదీర్ఘసత్రేణకథాయాంసక్షణాహరేః।
త్వంనస్సందర్శితోధాత్రాదుస్తరంనిస్తితీర్షతామ్॥౨౨॥కలింసత్వహరంపుంసాంకర్ణధారఇవార్ణవమ్।

పహం-సంసారదుఃఖోపశమనం-ప్రశ్నాంతరం-ఉదారాణి- మహాంతి- విశ్వసృష్ట్యాదీని-సూరిభిఃనారదాదిభిః॥౧౭॥క లాః బ్రహ్మరుద్రాదిమూర్తీః అథేతిప్రశ్నాంతరం-అవతారకథాః-స్థిత్యర్థమేవతత్తదవసరే-యేమత్స్యాద్యవతారాః కృతాఃతదాశ్రయాఃకథాః॥౧౮॥ స్వైరంలీలాఃకుర్వతః- కృష్ణావతారప్రయోజనప్రశ్నేనైవతచ్చరితప్రశ్నేసిద్ధేఽపి పునరపిఔత్సుక్యేనపునరపితచ్చరితాన్యేవశ్రోతుమిచ్ఛంతస్తత్రాత్మనస్తృప్త్యభావమావేదయంతివయంత్వితి।యాగ యోగాదిషుతృప్తాస్మః-ఉద్గచ్ఛతితమోయస్మాత్సఉత్తమః – తథాభూతః శ్లోకోయశోయస్యతస్యవిక్రమేతువిశేషే ణనవితృప్యామః అలమితినమన్యామహే॥౧౯॥తత్రహేతుః।యద్విక్రమంశృణ్వతాం॥ యద్వా॥ అన్యేతృప్యంతునామ వయంతునేతితుశబ్దస్యాన్వయః-అయమర్థః త్రేధాహ్యలంబుద్ధిర్భవతి ఉదరాదిభరణేనవా రసాజ్ఞానేనవా స్వాదు విశేషాభావాద్వా-తత్ర-ఉత్తమశ్లోకేనాస్తీత్యాహ॥ తత్రశృణ్వతామిత్యనేనశ్రోత్రస్యాకాశత్వాన్నభరణ మిత్యుక్తం।రసజ్ఞానామిత్యనేనచరసాజ్ఞానతః పశువత్తృప్తిర్నిరాకృతా ఇక్షుభక్షణవద్ధిసాంతరాభావేనతృప్తిం నిరాకరోతి॥పదేపదే ప్రతిపదం స్వాదునోఽపిస్వాదు॥౨౦॥ అతఃశ్రీకృష్ణచరితానికథయేత్యాశయేనాహ॥అతిమర్త్యాని మర్త్యానతిక్రాంతాని-గోవర్ధనోద్ధరణాదీని మనుష్యేష్వసంభావితానీత్యర్థః॥ననుయాజనాధ్యాపనాదివ్యగ్రాణాం కుతఏతచ్ఛ్రవణావకాశస్స్యాదిత్యత్రాహ॥కలిమితి॥కలిమాగతంజ్ఞాత్వాతద్భియావిష్ణుపదంగంతుకామాః॥౨౧॥దీర్ఘస త్రేణనిమిత్తేన-అత్రాసీనాః హరేఃకథాయాం-సక్షణాః లబ్ధావసరాః॥౨౨॥అస్మింశ్చ సమయేత్వద్దర్శనమీశ్వరేణైవ

సంపాదితమిత్యభివందంతిత్వాన్న ఇత్యాదినా॥ కలింనితరాంతరితుమిచ్ఛతాం-అర్ణవంతితీర్షతాం కర్ణధారః-నావిక ఇవ॥ ౨౩॥పునఃప్రశ్నాంతరం బ్రూహీతి॥ధర్మస్యవర్మణికవచవద్రక్షకే ॥ ౨౪॥స్వాం కాష్ఠాం మర్యాదాం· స్వరూపమిత్యర్థః॥ అన్యచోత్తరం కృష్ణేస్వధామోపగతే ధర్మజ్ఞానాదిభిస్సహేతి వక్ష్యమాణశ్లోకః॥ఇతి శ్రీమచ్ఛ్రీధరాచార్యవిరచితభావార్థదీపికాయాం ప్రథమస్కంధే ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ శాస్త్రార్థసారః శ్రీకృష్ణకృత్యం నృష్ట్యాది కేళయః। అవతారకథాః కృష్ణవృత్తయో ధర్మరక్షణమ్॥ తదేవం షడమీధ్యాయేమల్ప్రశ్నా మునిభిః కృతాః॥ద్వితీయేతూత్తరం సూతశ్చతుర్ణామాహ తేష్వథ॥ఇతీతి॥ఇతిఏవంభూతైః- సమ్యక్ప్రశ్నైః సమ్యక్పృష్టో రోమహర్షణస్యపుత్రః ఉగ్రశ్రవాః-సూతః- తేషాం· వచః-ప్రతిపూజ్య సత్కృత్య- వక్తుముపక్రాంతవాన్ ॥ ౧ ॥ ప్రవచనస్యోపక్రమే నామగురుదేవతయోర్నమస్కార ఇత్యభిప్రేత్యాహ-యమితి త్రిభిః తత్రస్వగురోః శుకదేవస్యైశ్వర్యంతిచ్ఛరితేస్తైవద్యోతయన్నాహ॥ యమితి ॥ యం ప్రవ్రజంతం సర్వం సన్యస్య గచ్ఛంతం అనుపేతం మాముపనయస్వేతి ఉపనయనార్థమాచార్యసమీపమనుపపన్నం ఉపనయనకర్మశోప్యనర్హతయక్తత్వాద్విశేషతో బాల ఇత్యభిప్రాయః యద్వాకేనాప్యనుపేతం-అననుగతం ఏకాకినమిత్యర్థః-తత్ర హేతుః అపేతకృత్యం కృత్యశూన్యం నైష్ఠికత్వాత్ కర్మమార్గే అప్రవర్తమానమిత్యర్థః॥ద్వైపాయనో వ్యాసః విరహాత్కాతరో భీతస్సన్-పుత్రాఇతి ఆజుహావ-ఆహూతవాన్ ॥దూరాదాహ్వానే[దూరాద్ధూతేచేతిసూత్రాత్] ప్లుతే (నప్లుతప్రగృహ్యావితి సూత్రేణసంధ్యభావే ప్రాప్తే) సంధిరార్షః (యద్వాపుత్రేతి ఆదిమగురువర్ణస్య - గురోరనంత్యస్యాప్యే

బ్రూహి యోగేశ్వరే కృష్ణే బ్రహ్మణ్యే ధర్మవర్మణి॥ ౨౩॥ స్వాం కాష్ఠామధునోపేతే ధర్మః కం శరణం గతః॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే అష్టాదశసాహస్రికాయాం సంహితాయాం - పారమహంస్యాం - శ్రీవైయాసిక్యాం-శ్రీహయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యాయాం ప్రథమస్కంధే- పథమోధ్యాయః *

ఇతిసం ప్రశ్నసంతుష్టో విప్రాణాం రౌమహర్షణిః । ప్రతిపూజ్యవచస్తేషాం ప్రవక్తుముపచక్రమే॥౧॥
సూతః॥ యం ప్రవ్రజంతమనుపేతమపేతకృత్యం ద్వైపాయనో విరహకాతర ఆజుహావ। పుత్రేతి తన్మయతయాతరవోభినేదుస్తం సర్వభూతహృదయం మునిమానతోస్మి॥ ౨॥ యస్స్వానుభావమఖిలశ్రుతిసారమేకమధ్యాత్మదీపమతితీర్షతాం తమోంధమ్। సంసారిణాం కరుణయాహ పురాణగుహ్యం తం వ్యాససూనుముపయామి గురుం మునీనామ్॥ ౩॥ నారాయణం నమస్కృత్య నరం చైవ నరోత్తమమ్। దేవీం సరస్వతీం వ్యాసం తతో జయముదీరయేత్॥ ౪॥ మునయస్సాధుపృష్టోహం భవద్భిర్లోకమంగళమ్। యత్కృతః కృష్ణసంప్రశ్నో యేనాత్మా సుప్రసీదతి॥ ౫॥ స వై పుంసాం పరోధర్మో యతో భక్తిరధోక్షజే। అహైతుక్యప్రతిహతాయ

కస్య ప్రాచామితిసూత్రేణప్లుతత్వాంగీకారేనాతిసంధ్యభావశ్శంకనీయః] తదా తన్మయతయా శుకరూపతయా - తరవోభినేదుః ప్రత్యుత్తరముక్తవంతః పితుస్స్నేహానుబంధపరిహారాయ-యోవృక్షరూపేణోత్తరం దత్తవానిత్యర్థః- తం మునిమానతోస్మి. తన్మయత్వోపపాదనాయ విశేషణం సర్వభూతహృదయమితి సర్వభూతానాం హృత్ మనః- అయతే యోగబలేన ప్రవిశతీతి సర్వభూతహృదయం-తం॥ ౨॥ కృపాళుతాం దర్శయన్నాహ॥యఇతి॥ అంధం-గాఢంతమస్సంసారాఖ్యం అతితీర్షతాం-అతితరితుమిచ్ఛతాం రేఫషకారయోర్విశ్లేషణం ఛాందసం- పురాణానాంమధ్యే- గుహ్యం గోప్యం- తత్ర హేతుత్వేన చత్వారి విశేషణాని-స్వః నిజః అసాధారణః-అనుభావః ప్రభావో యస్యతత్ స్వానుభావం-అఖిలశ్రుతీనాం సారం ఏకమద్వితీయం అనుపమమిత్యర్థః-ఆత్మానం కార్యకారణసంఘాతమధికృత్యవర్తమానం అధ్యాత్మం ఆత్మతత్త్వం తస్యదీపం సాక్షాత్ప్రకాశకం- ఉపయామి శరణం వ్రజామి॥ ౩॥ ఏవం ద్వాభ్యాం గురుం నమస్కృత్య దేవం ప్రణమతి॥ నారాయణమితి ॥ జయత్యనేన సంసారమితి జయో గ్రంథః- తముదీరయేత్-ఇతి ॥ ౪॥ న్యాయంతతోరదీయన్నన్యాన్ పౌరాణికానవశిక్షయతి ॥ మునయ ఇతి॥ తేషాం వచః ప్రతిపూజ్యేతియదుక్తం తత్ప్రతిపూజనం కరోతి - హే మునయః సాధు యథా భవతి తథా అహం పృష్టః-యతో లోకానాం మంగళమేతత్ -యత్ -యతః- కృష్ణవిషయః సంప్రశ్నః కృతః సర్వశాస్త్రసారోద్ధారప్రశ్నస్యాపి కృష్ణే పర్యవసానాదేవముక్తం- తత్ర యత్ప్రథమం పృష్టం సర్వశాస్త్రాత్ సారమైకాంతికం శ్రేయో బ్రూహీతి తస్యోత్తరం ॥ ౫॥ స ఇతి॥ అయమర్థః-ధర్మో ద్వివిధః ప్రవృత్తిలక్షణో నివృత్తిలక్షణశ్చేతి- తత్ర యః పూర్వశ్లోకార్థః-ప్రవృత్తిలక్షణస్సోపరః యతస్సుధర్మాన్నివృత్తిలక్షణాచ్ఛ్రవణాదరాదిలక్షణా భక్తిర్భవతిస ఏవ

ధర్మః నవై కాంతికం శ్రేయ ఇతి-కథంభూతః అహైతుకీ హేతుః ఫలానుసంధానం తద్రహితా అప్రతిహతా-విఘ్నైర్నర సభిభూతా॥౬॥ నను॥ శ్రుతి॥ తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసానాశకేనేత్యాదిశ్రుతిభ్యో ధర్మస్య జ్ఞానాఙ్గత్వం ప్రసిద్ధం-తత్కథం భక్తిహేతుత్వం। ఉచ్యతే నవర్ణాంతరత్వం భక్తిద్వారేత్యాహ॥ వాసుదేవ ఇతి॥ అహైతుకం శుష్కతర్కాద్యగోచరం ఔపనిషదమిత్యర్థః॥ ము॥ వైరాగ్యం విషయాంతర వైతృష్ణ్యం-జ్ఞానం సాక్షాత్కారరూపం జ్ఞానం చ జనయతి-పరమభక్తిర్హి భగవత్సాక్షాత్కార హేతుః యత్సాక్షాత్కారరూపం జ్ఞానం-అహైతుకం॥ శ్లో॥ నాహం వేదైర్న తపసేత్యాది ప్రకారేణ ధ్యానాంతర విషయ జ్ఞానోత్పాదక సజాతీయ హేతుక నభవేదిత్యర్థః॥ ౭॥ వ్యతిరేకమాహ॥ ధర్మ ఇతి॥ యో ధర్మ ఇతి ప్రసిద్ధః యది విష్వక్సేన కథాసు రతిం నోత్పాదయేత్-తర్హి స్వనుష్ఠితోఽపి వశ్రమో జ్ఞేయః-నను కథం మోక్షార్థస్యాపి ధర్మస్య శ్రమత్వమ స్త్వేవ అత ఆహ-కేవలం విఫలం శ్రమ ఇత్యర్థః నన్వస్తి తావత్స్వర్గాదిఫలమిత్యాశంక్య ఏవకారేణ నిరాకరోతి॥ తద్ధి యిష్ణుత్వాన్న తత్ఫలమిత్యర్థః-నను॥ శ్రు॥ అక్షయ్యం హ వై చాతుర్మాస్యయాజినః సుకృతం భవతీతి శ్రుతేర్న తత్ఫలస్య క్షయిష్ణుత్వమిత్యాశంక్య హేతుభేదేన సాధయతి-హియస్మాత్॥ శ్రు॥ తద్యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయత ఇతి తర్కానుగృహీతయా శ్రుత్యా ఫలస్య క్షయిష్ణుత్వావగమాదితి శబ్దస్యార్థః-ఉక్తఫలప్రతిపాదనాత్॥ ౮॥ నను వేదాంతశ్రవణాదిభిరేవ తత్త్వసాక్షాత్కారస్స్యాత్ కింభక్త్యా అత ఆహ॥ శ్రుతమితి॥ యత్-యస్య పుంసః హరికథామృతాత్-ఆస్వాద్యమానాత్ ద్రవచ్చిత్తం పేప్రేమాశ్రు-పులకోద్గమాశ్చ న సంతి తస్య ఔపనిషదం-ఆత్మతత్త్వం శ్రుతమపి దూరే పరోక్షమిత్యర్థః॥ ము॥ ఔపనిషదం ఉపనిషద్వాక్యం-శ్రుతమపి హరికథామృతాత్ హరికథామృతవర్ణనాజాత తత్స్ఫురణాత్ - దూర ఏవ తత్స్ఫురణతుల్యం న భవతి-కుతః యద్యస్మాత్ - ఉపనిషద్వాక్యాత్ తచ్ఛ్రవణాద్వా ద్రవచ్చిత్తప్రేమాశ్రుపులకోద్గమాః న సంతి- తస్యానద్య ఏవ చిత్తద్రవకరణ బాష్పజనన పులకోద్గమానాం హేతుత్వాభావాత్-తస్మాత్ భగవత్తత్త్వకథామృతానుభవజ్ఞానభ

యాత్మా సుప్రసీదతి॥ ౬॥ వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగః ప్రయోజితః। జనయత్యాశు వైరాగ్యం జ్ఞానం చ
యదహైతుకమ్॥ ౭॥ ధర్మః స్వనుష్ఠితః పుంసాం విష్వక్సేనకథాసు యః। నోత్పాదయేద్యది రతిం శ్రమ ఏవ
హి కేవలమ్॥ ౮॥ శ్రుతమప్యౌపనిషదం దూరే హరికథామృతాత్। యన్న సంతి ద్రవచ్చిత్తకంపాశ్రుపుల
కోద్గమాః॥ ౯॥ ధర్మస్య హ్యాపవర్గ్యస్య నార్థోఽర్థాయోపకల్పతే। నార్థస్య ధర్మైకాంతస్య కామో లా

వంతీతి భావః॥ ౯॥ తదేవం హరిభక్తిద్వారా తదితర వైరాగ్యాత్మజ్ఞానపర్యంతః పరో ధర్మ ఇత్యుక్తం॥ అన్యే త్వేవం మన్యంతే ధర్మస్య అర్థః ఫలం అర్థస్య కామః-తస్య చేంద్రియప్రీతిః తత్ప్రీతేశ్చ పునరపి ధర్మార్థాదిపరంపరేతి యదాహుః॥ శ్లో॥ ధర్మాదర్థశ్చ కామశ్చ స కిమర్థం న సేవ్యత ఇత్యాది తన్నిరాకరోతి ద్వాభ్యాం ధర్మస్యేతి॥ అపవర్గస్య-ఉక్తన్యాయేనాపవర్గపర్యంతస్య-ధర్మస్య అర్థాయ-ఫలత్వాయ - అర్థః నోపకల్పతే యోగ్యో న భవతీత్యర్థః-తథా ధర్మైకాంతస్య-ఏవంభూతధర్మావ్యభిచారిణః అర్థస్య కామో లాభాయ ఫలత్వాయ స్మృతో హి మునిభిః॥ ము॥ పురాణపరిశంసనాదేనం ధర్మస్య భగవద్భక్తిహేతుత్వం పరమభక్తేర్విషయాంతర వైతృష్ణ్యజననద్వారా భగవత్సాక్షాత్కార హేతుత్వం చోక్త్వా మతాంతరం నిరాకరోతి ధర్మస్యేత్యాదినా తత్ర ధర్మఫలత్వమర్థస్య నిరస్యతి - అపవర్గస్య ఉక్తన్యాయేన అపవర్గ ఫలపర్యంతస్య ధర్మస్య అర్థాయ ఫలత్వాయ-అర్థః నోపకల్పతే- యోగ్యో న భవతీత్యర్థః-కామస్య అర్థఫలత్వం నిరస్యతి తథా ధర్మైకాంతస్య ఏవంభూత ధర్మావ్యభిచారిణః అర్థస్య కామః కామ్యత ఇతి కామః అన్నపానాదిః లాభాయ ఫలత్వాయ నస్మృతో భవతి ఉక్తో న భవతి ఖలు॥ చంద్రికాయాం ఇత్థం భగవత్కథా శ్రవణరతిరహితాః కేవల ధర్మానుష్ఠాతౄన్ భగవత్కథాశ్రవణసహితానపి భగవత్కథామృతానుభవజనితానంద బాష్ప రోమాంచరూపమహోత్సవరహితాన్ శ్లోకద్వయేనోద్దూష్య ధర్మార్థ కామరూప ప్రతిసర్గపరానుద్దూషయతి॥ ధర్మస్యేతి॥ ధర్మస్య హ్యాపవర్గ్యస్య ధర్మస్య లాభాయ న స్మృత ఇత్యర్థానురోధేనాన్వయః అర్థః ధనాదిః అపవర్గస్య ముక్తిసాధనీభూతస్య ధర్మస్య ధర్మః ప్రోజ్ఝితకైతవోఽత్రేతి భాగవతశాస్త్రే ముఖ్యవిషయతయా ప్రతిపాదితస్య భక్తిరూపధర్మస్య అర్థాయ ప్రయోజనభూతాయ అపవర్గాయ నోపకల్పతే-తథా ధర్మైకాంతస్య అర్థస్య యాగాదిధర్మానుష్ఠానార్థం- యాజనాధ్యాపన ప్రతిగ్రహైః బ్రాహ్మణో ధనమార్జయేదితి శాస్త్రవిహితయాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహరూపసాధనసాధ్యతయా ప్రతిపాదితస్య ధనస్య అర్థః ప్రయోజనరూపో యాగాదిధర్మః అపవర్గస్య ధర్మస్య అర్థాయ ముక్త ఏవ నోపకల్పతే-తథా కామోఽపి అపవర్గస్య ధర్మస్య భక్త్యాదిరూపస్య లాభాయ ఫలాయ

ముక్తయే నస్మృత ఇత్యర్థః ఇతి యోజనా ప్రతిపాదితశ్చాయమర్థః తైత్తిరీయోపనిషది। న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశురితి॥౧౦॥ కామస్యేతి॥ కామస్య విషయభోగస్య ఇంద్రియప్రీతిః లాభః- ఫలం న భవతి కింతు యావతా జీవేత్ తావానేవ కామస్య లాభః ఫలం- నతు ఇంద్రియప్రీతిః జీవనపర్యాప్త ఏవ కామః సేవ్య ఇత్యర్థః॥ జీవస్య జీవనస్య చ పునః కర్మానుష్ఠానద్వారా కర్మభిర్య ఇహ ప్రసిద్ధః సోర్థో నభవతి- కింతు తత్త్వజిజ్ఞాసైవేతి॥ ము॥ తస్య కామస్యేంద్రియ ఫలత్వం వ్యుదస్యతి కామస్య అన్నపానాదేః ఇంద్రియప్రీతిః లాభః ఫలం న భవతి- కింతు యావతా అన్నపానాదినా కామేన జీవతి దేహధారణమేవ అన్నపానాదేః ఫలమిత్యర్థః॥ శబ్దాదీనాం ఇంద్రియతృప్తిః ఫలమితి చేత్ ఉచ్యతే దేహధారణానపేక్షితానాం తేషాం ముముక్షోరనర్థావహత్వాదిహాన్నపానాది మాత్రమేవ కామశబ్దేన వివక్షితం- ముముక్షాధికారిత్వాత్ ప్రబుద్ధస్య తత్త్వజిజ్ఞాసోరితి హ్యాంతరముచ్యతే- తత్త్వజిజ్ఞాసోః జీవస్య యః కర్మభిః స్యాత్ సః ముముక్షోర్నార్థః న ప్రయోజనం జీవస్య తత్త్వజిజ్ఞాసేతి పాఠే జీవస్య పునః కర్మానుష్ఠానద్వారా కర్మభిః య ఇహ ప్రసిద్ధః సః అర్థో న భవతి కింతు తత్త్వజిజ్ఞాసైవేతి॥౧౧॥ ననుతత్త్వజిజ్ఞాసా నామ ధర్మజిజ్ఞాసైవ- ధర్మ ఏవ హి తత్త్వమితి కేచిత్- తత్రాహ- వదంతీతి॥ తత్త్వవిదస్తు తదేవ తత్త్వం వదంతి- కింతత్ యత్ జ్ఞానం నామ అద్వయమితి- క్షణికవిజ్ఞానపక్షం వ్యావర్తయతి॥ ననుతత్త్వవిదోపి విగీతవచనా ఏవ నైవం- తస్యైవ తత్త్వస్య నామాంతరైరభిధానాదిత్యాహ -ఔపనిషదైర్బ్రహ్మేతి హైరణ్యగర్భైః పరమాత్మేతి- సాత్వతైర్భగవానిత్యభిధీయతే॥ ము॥ యత్ జ్ఞానం జ్ఞానైకరూపం - అద్వయం అవయవభేదరహితం జాత్యాదిరహితం వా- బ్రహ్మేతి పరమాత్మేతి భగవానితి చ శబ్ద్యతే భగవానేవ ఔపనిషదైః శబ్దైరభిధీయతే

భూయ హిస్మృతః॥౧౦॥ కామస్య నేంద్రియప్రీతిర్లాభో జీవేత యావతా। జీవస్య తత్త్వజిజ్ఞాసా నార్థో యశ్చేహ కర్మభిః ॥ ౧౧ ॥ వదంతి తత్తత్త్వవిదస్తత్త్వం యజ్జ్ఞానమద్వయమ్। బ్రహ్మేతి పరమాత్మేతి భగవానితి శబ్ద్యతే॥౧౨॥ తచ్ఛ్రద్దధానా మునయో జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తయా। పశ్యంత్యాత్మని చాత్మానం భక్త్యా శ్రుతగృహీతయా॥౧౩॥ అతః పుంభిర్ద్విజశ్రేష్ఠా వర్ణాశ్రమవిభాగశః । స్వనుష్ఠితస్య ధర్మస్య సంసిద్ధిర్హరితోషణమ్॥౧౪॥ తస్మాదేకేన మనసా భగవాన్ సాత్వతాం పతిః । శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ ధ్యేయః పూజ్యశ్చ నిత్యశః॥ ౧౫॥ యదనుధ్యాసినా యుక్తాః కర్మగ్రంథినిబంధనమ్ । ఛిందంతి కోవిదాస్తస్య కో న కుర్యాత్కథారతిమ్॥౧౬॥ శుశ్రూషోః శ్రద్దధానస్య వాసుదేవకథారతిః । స్యాన్మహత్సేవయా విప్రాః

ఇత్యర్థః తత్త్వవిదస్తు తదేవ తత్త్వమితి వదంతి॥ శ్లో॥ విష్ణునామాని వేదేషు వేదాంతేషు చ గీయతే। ఏష ఏవ మహాశబ్దో మైత్రేయ భగవానితి॥ పరమబ్రహ్మభూతస్య వాసుదేవస్య నాన్యగః। శబ్దోయం నోపచారేణ హ్యన్యత్ర హ్యుపచారతః ఇత్యాదిస్మరణాత్ ॥ శ్రు॥ నారాయణపరం బ్రహ్మ తత్వం నారాయణః పర ఇత్యాదిశ్రుతేశ్చ - బ్రహ్మ పరమాత్మ భగవద్వాసుదేవ నారాయణాది పర్యాయశబ్దైః వాచ్యతయా స ఏవ శబ్ద్యత ఇత్యర్థః॥౧౨॥ తచ్చ తత్త్వం సపరికరయా భక్త్యైవ ప్రాప్యత ఇత్యాహ॥ తదితి॥ తదిత్యవ్యయం- జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తయేత్యత్ర- జ్ఞానం పరోక్షం తచ్చ తత్త్వమాత్మని క్షేత్రజ్ఞే పశ్యంతి- కింతత్ -ఆత్మానం- పరమాత్మానం శ్రుతేన వేదాంతాదిశ్రవణేన గృహీతయా ప్రాప్తయేతి భక్తేర్దార్ఢ్యముక్తం ధర్మస్య ఫలం భక్తిః నార్థకామాదికమితీమమర్థముపపాద్యోపసంహరతి॥ ము॥ తత్ బ్రహ్మ పరమాత్మాదిశబ్దైర్యదుచ్యతే తత్పరతత్త్వం- శ్రద్దధానాః విస్రవో మునయః జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తశాస్త్రజన్యజ్ఞాన విషయాంతర వైతృష్ణ్యయుక్తయా అనేన పరమభక్తిప్రకర్ష ఉక్తః శ్రుతగృహీతయా శ్రుతేన భగవత్కథా శ్రవణేన గృహీతయా ప్రాప్తయా భక్త్యా పరమభక్త్యా ఆత్మని జీవే స్థితమితి శేషః ఆత్మానం పరమాత్మానం పశ్యంతి॥౧౩॥ అత ఇతి॥ హే ద్విజశ్రేష్ఠాః హరితోషణం హరేరారాధనం సంసిద్ధిఫలం॥ ము వర్ణాశ్రమవిభాగశః వర్ణాశ్రమానుగుణ్యేన- స్వనుష్ఠితస్య కృతస్య ధర్మస్య హరితోషణం భగవన్ముఖోల్లాస ఏవ సంసిద్ధిః ఫలమిత్యర్థః॥౧౪॥ యస్మాచ్చ భక్తిహీనో ధర్మః కేవలం శ్రమ ఏవ- తస్మాత్ భక్తిప్రధాన ఏవ ధర్మః అనుష్ఠేయ ఇత్యాహ తస్మాదితి॥ ఏకేన- ఏకాగ్రేణ మనసా॥ ౧౫॥ భక్తివిహీనో ధర్మః కేవలం శ్రమ ఇతి ప్రపంచితం ఇదానీం తు భక్తేర్ముక్తిఫలత్వం ప్రపంచయతి॥ యదితి ॥ యస్యానుధ్యానం సైవ అసిః ఖడ్గః తేన యుక్తాః అపిమత్తాః వివేకినః గ్రంథిమహంకారం నిర్బధ్నాతి యత్కర్మ తచ్ఛిందంతి- తస్య కథాయాం రతిం కో న కుర్యాత్ ॥ ౧౬॥ ననుసత్యమేవం కర్మనిర్మూలినీ హరికథారతిః తథాపి తస్యాం రుచిర్నోత్పద్యతే కింకుర్మ- స్తత్రాహ॥ శుశ్రూషోరితి॥ పుణ్య

తీర్థాని సేవనాదిభిర్నిష్పాపస్య-మహత్సేవనాస్యాత్ -తయాచ తద్ధర్మశ్రద్ధా తతః శ్రవణేచ్ఛా-తతోరుచిస్స్యాదిత్యర్థః॥
తతశ్చ॥౧౭॥శృణ్వతామితి॥పుణ్య-శ్రవణకీర్తనే-యస్యసః పతాంసుహృత్ హితకారీ-హృదియాన్యభద్రాణి కామాది
వాసనాః తాని అంతస్థః-హృదయస్థస్సన్ విధునోతి॥౧౮॥ తతశ్చ-నష్టేతి॥ సర్వాభద్రనాశస్యజ్ఞానోత్తరకాలీనత్వాత్
ప్రాయగ్రహణం భాగవతానాం భాగవతశాస్త్రస్యవా సేవయా-నైష్ఠికీ - నిశ్చలా - విక్షేపకాభావాత్ - అత్ర
పూర్వార్ధేనిత్యంభాగవతసేవయేతివర్ణాధిక్యమార్షం సద్భాగవతసేవయేతిపాఠేనకాప్యనుపపత్తిః॥౧౯॥ తదేతి॥
రజశ్చతమశ్చ యేచతత్ప్రభవాభావాః-కామాదయఃఏతైరనావిద్ధం అనభిభూతంప్రసీదతి-ఉపశామ్యతి॥౨౦॥ఏవమితి॥
భగవద్భక్తియోగతః ప్రసన్నమనసః॥అతఏవముక్తసంగస్య॥ముక్తసంగస్యత్యక్తవిషయాభిలాషస్య-భగవత్తత్త్వ
విజ్ఞానంభగవత్సాక్షాత్కారః॥శ్లో॥భగవత్తత్త్వవిజ్ఞానమహమేవంవిధోర్జున ।జ్ఞాతుంద్రష్టుంచతత్త్వేనేతిభగవద్వచ
నాత్ ॥౨౧॥జ్ఞానేఫలమాహ ॥ భిద్యత ఇతి॥ హృదయమేవగ్రంథిఃచిజ్జడగ్రథనరూపోహంకారః అతఏవ సర్వసంశయాః-
అసంభావనాదిరూపాః కర్మాణ్యనారబ్ధఫలాని ఆత్మని-స్వరూపభూతే-ఈశ్వరేదృష్టే- ఏవకారేణజ్ఞానానంతరమేవేతి
సూచయతి॥ఆత్మని జీవాత్మనివర్తమానేఈశ్వరేపరమాత్మనిదృష్టేసతిఏవకారేణసాక్షాత్కారానంతరమేవేతిదర్శయ
తి హృదయగ్రంథిః హృదంబయతీతిగచ్ఛంతీతిహృదయాః కామాదయః తఏవగ్రంథిర్వాఽనం॥౨౨॥ అత్రసదాచారం దర్శ
యన్నుపసంహరతి॥అత ఇతి॥ఆత్మప్రసాదినీం మనశ్శోధినీం వాసుదేవే భక్తిం కుర్వంతీతి భజనీయవిశేషో దర్శిత ॥౨౩॥తదేవో
పుణ్యతీర్థానిషేవణాత్ ॥౧౬॥శృణ్వతాం స్వకథాఃకృష్ణః పుణ్యశ్రవణకీర్తనః। హృద్యంతస్థోహ్యభద్రాణి
విధునోతిసుహృత్సతామ్॥౧౭॥ నష్టప్రాయేష్వభద్రేషునిత్యం భాగవతసేవయా। భగవత్యుత్తమశ్లోకే
భక్తిర్భవతినైష్ఠికీ॥౧౮॥ తదారజస్తమోభావాః కామలోభాదయశ్చయే। చేతఏతైరనావిద్ధంస్థితం
సత్త్వేప్రసీదతి॥౧౯॥ఏవం ప్రసన్నమనసోభగవద్భక్తియోగతః। భగవత్తత్త్వవిజ్ఞానంముక్తసంగస్య
జాయతే॥౨౦॥భిద్యతేహృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః।క్షీయంతేచాస్యకర్మాణిదృష్టఏవాత్మ
నీశ్వరే॥౨౧॥అతోవైకవయోనిత్యంభక్తింపరమయాముదా। వాసుదేవేభగవతికుర్వంత్యాత్మప్రసా
దినీమ్॥౨౨॥సత్త్వంరజస్తమఇతిప్రకృతేర్గుణాస్తైర్యుక్తఃపరఃపురుషఏక ఇహాస్యధత్తే।స్థిత్యాదయేహరివిరించి
హరేతిసంజ్ఞాః శ్రేయాంసితత్రఖలుసత్త్వతనోర్నృణాంస్యుః॥౨౩॥ పార్థివాద్దారుణోధూమస్తస్మా
దగ్నిస్త్రయీమయః।తమసస్తురజస్తస్మాత్సత్త్వంయద్బ్రహ్మదర్శనమ్॥౨౪॥భేజిరేమునయోథాగ్రేభగ
వంతమధోక్షజమ్। సత్త్వంవిశుద్ధం క్షేమాయకల్పంతేయేనుతానిహ॥౨౫॥ముముక్షవో ఘోరరూపాన్
హిత్వాభూతపతీనథ। నారాయణకలాశ్శాంతా భజంతిహ్యనసూయవః॥ ౨౬॥ రజస్తమఃప్రకృతయ
ఉపాదయితుంబ్రహ్మాదీనాంత్రయాణాంఏకాత్మత్వేపివాసుదేవస్యాధిక్యమాహ ॥ సత్త్వమితి ॥ ఇహాస్యవిశ్వస్యైకఏవపరః
పురుషః అస్యవిశ్వస్యస్థిత్యాదయే స్థితిసృష్టిప్రళయార్థంసంజ్ఞాః కేవలంభిన్నాఃధత్తే-హరివిరించిహరాఇతివక్తవ్యే సంధి
రార్షః-తత్ర తేషాంమధ్యే శ్రేయాంసి శుభఫలాని సత్త్వతనోర్వాసుదేవాదేవస్యుః ౨౩॥ ఉపాధివైశిష్ట్యేన ఫలవైశి
ష్ట్యంపదృష్టాంతమాహ॥పార్థివాదితి॥పార్థివాత్ ప్రవృత్తిప్రకాశరహితాత్ - దారుణః కాష్ఠాత్సకాశాద్ధూమః- ప్రవృ
త్తిస్వభావః త్రయీమయః వేదోక్తకర్మప్రచురః ఈషత్కర్మప్రత్యాసత్తిః-తస్మాదప్యగ్నిస్త్రయీమయః సాక్షాత్క
ర్మసాధనత్వాత్ -ఏవంలయాత్మకాత్ తమసస్సకాశాత్ రజః-తస్మాత్సత్త్వం-బ్రహ్మదర్శనం-బ్రహ్మప్రకాశకం- తుశబ్దేన
లయాత్మకాత్తమసస్సకాశాద్రజసఃసోపాధికజ్ఞానహేతుత్వేనకించిద్బ్రహ్మదర్శనప్రత్యాసత్తిమాత్రముక్తం - సత్త్వ
సర్వథాతత్ప్రకాశకత్వం-విక్షేపకత్వాత్ యత్సత్త్వంతత్ సాక్షాద్బ్రహ్మదర్శనంప్రకాశకత్వాత్ - అతస్తద్గుణోపా
ధీనాంబ్రహ్మాదీనామపియథోత్తరం వైశిష్ట్యమితిభావః॥౨౪॥వాసుదేవభక్తౌపూర్వాచారంప్రమాణయతి॥భేజిర ఇతి॥
అథ-అతో హేతోః- అగ్రేపురా- విశుద్ధంసత్త్వంసత్త్వమూర్తింభగవంతమధోక్షజంఅధః అధఃకృతంఅక్షజ-జ్ఞానం-
యస్మాత్ తమధోక్షజంఅతోఽనుతాననువర్తంతేతఇహాపంసారేక్షేమాయకల్పంతే-౨౫॥ననుఅన్యానపికేచిద్భజంతో
దృశ్యంతేసత్యం-ముముక్షవస్తుఅన్యాన్ రాజసతామసాన్ నభజంతేకింతుసకామాఏవేత్యాహద్వాభ్యాంముముక్షవ ఇతి
భూతపతీన్ పితృప్రజేశాదీనాముపలక్షణం అనసూయవః-దేవతాంతరానిందకాస్సంతః॥ ౨౬ ॥ రజ ఇతి॥ రజస్తమసీ
ప్రకృతీస్వభావోయేషాంతే - అతఏవపితృభూతాదిభిఃసమంశీలంయేషాంతే - శ్రియమైశ్వర్యంప్రజాశ్చసంతీతి

తథాతే. - అతో మోక్షప్రదత్వాద్వాసుదేవో భజనీయ ఇత్యుక్తం సర్వశాస్త్రతాత్పర్యగోచరత్వాదపీత్యాహద్వాభ్యాం॥ ౨౮ ॥ వాసుదేవేతి। వాసుదేవః పరః తాత్పర్యగోచరో యేషాం తే-నను వేదామఖపరాదృశ్యంత ఇత్యాశంక్య- తేషాం తదారాధనత్వాత్తత్పరా ఏవేత్యుక్తం- యోగాః యోగశాస్త్రాణి - తేషామప్యాసనప్రాణాయామాదిక్రియాపరత్వమాశంక్య తాసామపి తత్ప్రాప్త్యుపాయత్వాత్తత్పరత్వముక్తం॥ ౨౯ ॥ వాసుదేవేతి॥ జ్ఞానం జ్ఞానశాస్త్రం- తదపి జ్ఞానపరమేవేత్యాశంక్య జ్ఞానస్యాపి తత్పరత్వముక్తం తపోత్ర జ్ఞానం- ధర్మో ధర్మశాస్త్రం- దానవ్రతాదివిషయం నను తత్స్వర్గాదిఫలపరమిత్యాశంక్య- గమ్యత ఇతి గతిః- స్వర్గాదిఫలం సాపి తదానందరూపత్వాత్తత్పరైవేత్యుక్తం యద్వా వేదా ఇత్యనేనైవ- తన్మూలత్వాత్సర్వాణ్యపి శాస్త్రాణి వాసుదేవపరాణీత్యుక్తం- అతి నను- తేషాం మఖయోగక్రియాదినానార్థపరత్వాన్నతదేకపరత్వమిత్యాశంక్య- మఖాదీనామపి తత్పరత్వముక్తమితి ద్రష్టవ్యం॥ ౩౦ ॥ నను జగత్సర్గాద్యనుప్రవేశనియమనాదిలీలాయుక్తేన స్తుని- సర్వశాస్త్రసమన్వయో దృశ్యతే- కథం వాసుదేవపరత్వం సర్వశాస్త్రస్యేత్యత్రాహ చతుర్భిః॥ స ఇత్యాది॥ ఏతైః శ్లోకైః తస్యకర్మాణ్యుదారాణి బ్రూహీతి ప్రశ్నస్యోత్తరం- సదసద్రూపయా కార్యకారణాత్మికయా గుణమయ్యా స్వమాయయా సృష్టమిత్యర్థః- భగవతో జగత్కారణత్వముక్తం॥ ౩౧ ॥ అనుప్రవేశనియమనలక్షణాం లీలామాహ తయేతి॥ విలసితేషు ఉద్భూతేషు గుణేషు గుణేషు ఆకాశాదిషు- అంతః ప్రవిష్టః సన్ గుణవానివ భాతి మదధీనా ఏవ మే గుణా ఇత్యభిమానవానివ- నతు వస్తుతస్తథా- యతో విజ్ఞానేన చిచ్ఛక్త్యా విజృంభితః అభివ్యంజితః॥ ౩౨ ॥ బహురూపత్వమాహ

న్నమశీలాభజంతివై। పితృభూతప్రజేశాదీన్ శ్రియైశ్వర్యప్రజేప్సవః॥ ౨౮ ॥ వాసుదేవపరా వేదావాసుదేవపరామఖాః। వాసుదేవపరా యోగావాసుదేవపరాః క్రియాః॥ ౨౯ ॥ వాసుదేవపరంజ్ఞానంవాసుదేవపరం తపః। వాసుదేవపరోధర్మో వాసుదేవపరాగతిః॥ ౩౦ ॥ స ఏవేదం ససర్జాగ్రే భగవానాత్మమాయయా। సదసద్రూపయా చాసౌ గుణమయ్యాగుణో విభుః॥ ౩౧ ॥ తయా విలసితేష్వేషు గుణేషు గుణవానివ। అంతః ప్రవిష్ట ఆభాతి విజ్ఞానేన విజృంభితః॥ ౩౨ ॥ యథా హ్యవహితో వహ్నిర్దారుష్వేకః స్వయోనిషు। నానేవ భాతి విశ్వాత్మా భూతేషు చ తథా పుమాన్॥ ౩౩ ॥ అసౌ గుణమయైర్భావైర్భూతసూక్ష్మేంద్రియాత్మభిః। స్వనిర్మితేషు నిర్విష్టో భుంక్తే భూతేషు తద్గుణాన్॥ ౩౪ ॥ భావయత్యేష సత్త్వేన లోకాన్వై లోకభావనః। లీలావతారానురతో దేవతిర్యఙ్నరాదిషు॥ ౩౫ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- ప్రథమస్కంధే ద్వితీయోధ్యాయః.

సూతః॥ జగృహే పౌరుషం రూపం భగవాన్మహదాదిభిః। సంభూతం షోడశకలమాదౌ లోకసిసృక్షయా॥ ౧ ॥ యస్యాంభసి శయానస్య యోగనిద్రాం వితన్వతః। నాభిహ్రదాంబుజాదాసీద్బ్రహ్మా విశ్వసృజాం

లీలామాహ॥ యథేతి॥ స్వయోనిషు స్వాభివ్యంజకేషు- అవహితః- విశ్వాత్మాపుమాన్ - పరమేశ్వరః - భూతేషు ప్రాణిషు అంతర్యామితయా ప్రవిష్టో యోగినానాత్వేన నానాత్వమివోచ్యతే- క్షేత్రజ్ఞరూపేణవా॥ ౩౩ ॥ భోగరూపాం లీలామాహ। అసావితి॥ అసౌ హరిః భూతసూక్ష్మాణి చ- ఇంద్రియాణి చ- ఆత్మా- మనశ్చ తైః స్వయం నిర్మితేషు భూతేషు- చతుర్విధేష్వితి భోగే స్వాంతంత్ర్యం ద్యోత్యతే- తద్గుణాన్ తత్తదనురూపాన్విషయాన్ - ఇచ్ఛయా భుంక్తే- భోజయతీతి వా భోక్తృత్వేపి లేపో నాస్తి - భుంజానవనఇతిస్మరణాత్ ॥ ౩౪ ॥ ఇదానీం తు సూత జానాసీతి ప్రశ్నస్యోత్తరమాహ॥ భావయతీతి॥ భావయతి పాలయతీతి- ఏతత్తు సర్వావతారసాధారణం ప్రయోజనం విశేషతః- కృష్ణావతారస్య కుంతీస్తుతౌ వక్ష్యతే- లోకభావనః లోకకర్తా- దేవాదిషు యేలీలావతారాస్తేష్వనురతః అనురక్తః॥ ౩౫ ॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

... శ్లో॥ అవతారకథాప్రశ్నే తృతీయేత్రోత్తరాభిధా। పురుషాద్యవతారోక్త్యా తత్చారిత్రవర్ణనైః॥ యదుక్తం అథాఖ్యాహి హరేర్ధీమన్నవతారకథాశ్శుభా ఇతి- తదుత్తరత్వేన నానావతారకథామనుక్రమిష్యన్ ప్రథమం పురుషావతారమాహ పంచభిః॥ జగృహ ఇతి॥ మహదాదిభిః మహదహంకారపంచతన్మాత్రైః- ఏకాదశేంద్రియాణి- పంచమహాభూతానీతి షోడశకలాః అంశాయస్మిన్ తత్ - యద్యపి భగవద్విగ్రహో నైవం భూతః- తథాపి విరాట్ దేహః తస్యామినో భగవతో విరాడ్రూపేణోపాసనార్థమేవ యుక్తమితి ద్రష్టవ్యం॥ ౧ ॥ కోసౌ భగవానిత్యపేక్షాయాం తం విశినష్టి॥ యస్యేతి॥ యస్య అంభస్యేకార్ణవే- శయానస్య విశ్రాంతస్య- తత్రాపి చ యోగః సమాధిః- తద్రూపాం నిద్రాం విస్తారయతః నాభిరేవ

ప్రాదుః తస్మిన్ యదంబుజం- తస్మాత్ సకాశాత్ పాద్మేకల్పే-సపౌరుషంరూపంజగృహే॥ ము ॥ కీదృశంరూపంతదాహ యస్యేతి॥యస్యావయవసంస్థానైః శరీరావయవపరిణామైః - లోకవిస్తరః దేవమనుష్యాదిలోకవిస్తారః-విశ్వసృజాం- మరీచ్యాదీనాం పతిః బ్రహ్మ॥౨॥ననుకీదృశోవిగ్రహఃతస్య-యోంభసి శేతేస్మ తదేవాహతత్తన్యభగవతోరూపంతువిశుద్ధంరజఆద్యసంభిన్నం-అతఏవోర్జితం-నిరతిశయంసత్వం॥౩॥ ఏతచ్చయోగినాంప్రత్యక్షమిత్యాహపశ్యంతీతి॥ అదభ్రం అనల్పం-జ్ఞానాత్మకంయచ్చక్షుః- తేనసహస్రంఅపరిమితాని యానిపాదాదీని తైరద్భుతం-సహస్రంమూర్ధాదయోయస్మిన్ తత్ సహస్రంయానిమాల్యాదీని తైరుల్లసత్ శోభమానం॥౪॥ ఏతత్తుకూటస్థం-సర్వాన్యావతారవదావిర్భావతిరోభావవదిత్యాహ॥ఏతదితి॥ఏతదాదినారాయణరూపం-నిధీయతేస్మిన్నితినిధానం - కార్యానసానే-వతారాణాంప్రవేశస్థానమిత్యర్థః బీజముద్గమనస్థానంబీజత్వేపినాన్యబీజతుల్యం కింత్వవ్యయం నకేవలమవతారాణా మేవబీజంకింతు సర్వప్రాణినామిత్యాహ॥యస్యేతి॥యస్యాంశో బ్రహ్మ-తస్యాంశోమరీచ్యాదిః- తేనసనత్కుమారాద్యవతారాః॥ ౫॥ తచ్చరితంచాహ॥సఇతి॥కౌమారః ఆర్షః ప్రాజాపత్యోమానవఇత్యాదీనిసర్గవిశేషనామాని యః పౌరుషంరూపంజగృహేసఏవదేవః కౌమారాఖ్యంసర్గమాస్థితస్సన్ బ్రహ్మ బ్రాహ్మణోభూత్వా బ్రహ్మచర్యంచచార- సఃప్రథమోవతారః ప్రథమద్వితీయాదిశబ్దాః నిర్దేశమాత్రాపేక్షయాప్రయుక్తాః॥౬॥ద్వితీయమితి॥ అస్యవిశ్వస్యభవాయఉద్భవాయ- మహీముద్ధరిష్యన్నితికర్మోక్తిః-ఏవంసర్వత్రావతారస్తత్కర్మచోక్తమిత్యనుసంధేయం॥౭॥నారదావతారమాహ॥తృతీయమితి॥ఋషిసర్గముపేత్య-తత్ర చ దేవర్షిత్వముపేత్యేత్యర్థః-సాత్వతం వైష్ణవం - తంత్రంపాంచరాత్రం

పతిః॥౨॥యస్యావయవసంస్థానైఃకల్పితోలోకవిస్తరః।తద్వైభగవతోరూపం విశుద్ధం సత్వమూర్జితమ్॥౩॥పశ్యంత్యదోరూపమదభ్రచక్షుషాసహస్రపాదోరుభుజాననాద్భుతమ్ । సహస్రమూర్ధశ్రవణాక్షినాసికం సహస్రమౌళ్యంబరకుండలోల్లసత్ ॥౪॥ ఏతన్నానావతారాణాంనిధానంబీజమవ్యయమ్॥ యస్యాంశాంశేనసృజ్యంతేదేవతిర్యఙ్నరాదయః ॥ ౫ ॥ సఏవ ప్రథమం దేవః కౌమారంసర్గమాస్థితః॥ చచారదుశ్చరంబ్రహ్మబ్రహ్మచర్యమఖండితమ్॥ ౬॥ ద్వితీయంతుభవాయాస్యరసాతలగతాం మహీమ్।ఉద్ధరిష్యన్నుపాదత్తయజ్ఞేశస్సౌకరంవపుః ॥ ౭ ॥ తృతీయమృషిసర్గంవై దేవర్షిత్వముపేత్యసః।తంత్రంసాత్వతమాచష్టనైష్కర్మ్యంకర్మణాంయతః॥౮॥ తుర్యేధర్మకలాసర్గేనరనారాయణావృషీ। భూత్వాత్మోపశమోపేతమకరోద్దుశ్చరంతపః ॥ ౯ ॥ పంచమః కపిలోనామసిద్ధేశఃకాలవిప్లుతమ్।ప్రోవాచాసురయేసాంఖ్యంతత్త్వగ్రామవినిర్ణయమ్॥ ౧౦॥ షష్ఠమత్రేరపత్యత్వంవృతఃప్రాప్తోనసూయయా। ఆన్వీక్షికీమలర్కాయప్రహ్లాదాదిభ్యఊచివాన్ ॥ ౧౧ ॥ తతస్సప్తమ ఆకూత్యాంరుచేర్యజ్ఞోభ్యజాయత॥ సయామాద్యైస్సురగణైరపాత్స్వాయంభువాంతరమ్॥ ౧౨॥ అష్టమేమేరుదేవ్యాంతునాభేర్జాతఉరుక్రమః । దర్శయన్వర్త్మధీరాణాంసర్వాశ్రమనమస్కృతమ్॥ ౧౩॥ఋషి

గమంఆచష్ట ఉక్తవాన్-యతస్తంత్రాత్ నిర్గతం-కర్మకర్మత్వం బంధహేతుత్వంయేభ్యస్తానినిష్కర్మాణి తేషాంభావోనైష్కర్మ్యంకర్మణాంమోచకత్వంయతోభవతితదాచష్టేత్యర్థః॥౮॥నరనారాయణావతారమాహ॥ తుర్యఇతి॥ తుర్యేచతుర్థే అవతారే-ధర్మస్యయమస్యకలా అంశః భార్యేత్యర్థః॥శ్రు॥అర్ధోవాఏషఆత్మనోయత్పత్నీతిశ్రుతేః॥ తస్యాస్సర్గేఋషిర్భూత్వేత్యేకావతారతాందర్శయతి॥౯॥కపిలావతారమాహపంచమఇతిఆసురయేతన్నామ్నే బ్రాహ్మణాయ తత్త్వానాంగ్రామస్యసంఘస్య వినిర్ణయోయస్మిన్ శాస్త్రే తత్సాంఖ్యం॥౧౦॥దత్తాత్రేయావతారమాహ॥షష్ఠమితిఅత్రేరపత్యత్వం తేనైవవృతస్సన్ప్రాప్తః ॥ శ్లో ॥ అత్రేరపత్యమభికాంక్షతఆహతుష్టఇతివక్ష్యమాణత్వాత్ - కథం ప్రాప్తః అనసూయయాఅసూయామత్సదృశాపత్యమిష్టేణమామేవాపత్యంవృతవానితిదోషదృష్టిమకుర్వన్నేవాత్రేరపత్యత్వం ప్రాప్తఇత్యర్థః-ఆన్వీక్షికీమాత్మవిద్యాం॥ము॥ఆన్వీక్షికీం-జీవాత్మపరమాత్మతత్త్వవిచారాత్మికాంతర్కవిద్యాం అలర్కాయరాజ్ఞే ప్రహ్లాదాదిభ్యశ్చ॥ ౧౧॥ యజ్ఞావతారమాహ॥ తతఇతి॥ సయజ్ఞః యామాద్యైఃస్వస్యైవపుత్రైః యామానామదేవాః - తదాద్యైస్సహస్వాయంభువమన్వంతరం - అపాత్ పాలితవాన్- తదాస్వయమింద్రోభూదిత్యర్థః॥౧౨॥ఋషభావతారమాహ॥అష్టమఇతి॥సర్వాశ్రమనమస్కృతం-అత్యాశ్రమం-పారమహంస్యంవర్త్మధీరాణాందర్శయన్ ఆగ్నీధ్రపుత్రాత్ నాభేఃఋషభోజాతః॥ము॥ ఇంద్రపుత్రాత్ - మేరుదేవ్యాంతుఋషభోజాతః॥ ౧౩॥

పృథోరవతారమాహ॥ ఋషిభిరితి॥ పార్థివం వపుః-రాజదేహం పృథురూపం-పాఠాంతరే పృథోరిదం పార్థివం - ఓషధీ త్యుపలక్షణం ఇమాం పృథివీం-సర్వాణి వస్తూని-దుగ్ధ-అదుగ్ధ- అడాగమాభావస్త్వార్షః హే విప్రాః తేన పృథివీదోహ నేన సోయమవతారః-ఉశత్తమః-కమనీయతమః వశ కాంతావిత్యస్మాద్ధాతోర్నిష్పన్నోయం శబ్దః॥౧౪॥మత్స్యావతార మాహ॥ రూపమితి॥ చాక్షుషమన్వంతరే-ఉదధిసంప్లవః-తస్మిన్-యద్యపి మన్వంతరావసానే ప్రళయో నాస్తి - తథాపి కేనచిత్కౌతుకేన సత్యవ్రతాయ మాయా ప్రదర్శితా-యథా అకాండే మార్కండేయాయేతి ద్రష్టవ్యం - మహీమయ్యాం నావి నౌరూపాయాం మహ్యామిత్యర్థః-అపాత్ రక్షితవాన్ వైవస్వతమితి భావిసంజ్ఞా॥౧౫॥కూర్మావతారమాహ॥ సురేతి కమఠః కూర్మః-తద్రూపేణ ఏకాదశే అవతారే విభుర్దధ్రే దధార॥౧౬॥ధన్వంతర్యవతారమాహ ధాన్వంతరమితి- ధాన్వంతరం ధన్వంతరిరూపం- ద్వాదశమమితి మట్ప్రయోగస్త్వార్షః త్రయోదశమమేవేత్యాదినా తద్బహిరేవ సహదర్శ- యతి-అత్రాపి స్త్వార్ష ఏవ మట్-అపాయయదిత్యత్ర సుధామిత్యధ్యాహారః- మోహిన్యా స్త్రియా మోహిన్యాఖ్యస్త్రీరూ పేణ - అన్యానసురాదీన్ మోహయన్ ధన్వంతరిరూపేణ అమృతమానీయ మోహిన్యా అపాయయదిత్యర్థః॥ ౧౭ ॥ నృసింహావతారమాహ చతుర్దశమితి-నారసింహం రూపం బిభ్రత్ -ఎరకాన్ నిర్గ్రంథితృణవిశేషాన్ [తుంగలు]॥ ౧౮॥

ఋషిభిర్యాచితో భేజే నవమం పార్థివం వపుః । దుగ్ధేమామోషధీర్విప్రాస్తేనాయం స ఉశత్తమః ॥ ౧౪ ॥
రూపం స జగృహే మాత్స్యం చాక్షుషాంతరసంప్లవే । నావ్యారోప్య మహీమయ్యామపాద్వైవస్వతం మనుమ్॥ ౧౫॥ సురాసురాణాముదధిం మథ్నతాం మందరాచలమ్ । దధ్రే కమఠరూపేణ పృష్ఠ ఏకాదశే విభుః॥౧౬॥ ధాన్వంతరం ద్వాదశమం త్రయోదశమమేవ చ । అపాయయత్సురానన్యాన్మోహిన్యా మోహయం స్త్రియా॥౧౭॥ చతుర్దశం నారసింహం బిభ్రద్దైత్యేంద్రమూర్జితమ్। దదార కరజైరూరావేరకాం కటకృద్యథా॥౧౮॥ పంచదశం వామనకం కృత్వాగాదధ్వరం బలేః । పదత్రయం యాచమానః ప్రత్యాదిత్సుస్త్రివిష్టపమ్॥౧౯॥ అవతారే షోడశమే పశ్యన్ బ్రహ్మద్రుహో నృపాన్। త్రిస్సప్తకృత్వః కుపితో నిఃక్షత్రామకరోన్మహీమ్॥ ౨౦॥ తతస్సప్తదశే జాతస్సత్యవత్యాం పరాశరాత్ । చక్రే వేదతరోశ్శాఖా దృష్ట్వా పుంసోల్పమేధసః॥౨౧॥ నరదేవత్వమాపన్నస్సురకార్యచికీర్షయా। సముద్రనిగ్రహాదీని చక్రే వీర్యాణ్యతః పరమ్॥౨౨॥ ఏకోనవింశే వింశతిమే వృష్ణిషు ప్రాప్య జన్మనీ । రామకృష్ణావితి భువో భగవానహరద్భరమ్॥౨౩॥ తతః కలౌ సంప్రవృత్తే సంమోహాయ సురద్విషామ్ । బుద్ధో నామ్నాజనసుతః కీకటేషు భవిష్యతి॥ ౨౪॥ అథాసౌ యుగసంధ్యాయాం దస్యుప్రాయేషు రాజసు । జనితా విష్ణుయశసో నామ్నా కల్కి- రతద్గురుః॥౨౫॥ అవతారా హ్యసంఖ్యేయా హరేస్సత్త్వనిధేర్ద్విజాః। యథావిదాసినః కుల్యాస్సరసస్స్యుస్సహస్రశః॥౨౬॥ ఋషయో మనవో దేవా మనుపుత్రా మహౌజసః । కలాస్సర్వే హరేరేవ సప్రజాపతయస్స్మృతాః ॥ ౨౭ ॥ ఏతే చాంశకలాః పుంసః కృష్ణస్తు భగవాన్స్వయమ్। ఇంద్రారివ్యాకులం

వామనావతారమాహ పంచదశమితి-దుష్టానాం మదం వామనయతీతి వామనకం రూపం-హ్రస్వం వా-ప్రత్యాదిత్సుః స్వస్థా దాచ్ఛిద్య గ్రహీతుమిచ్ఛుః॥౧౯॥ పరశురామావతారమాహ-అవతార ఇతి త్రిగుణం యథా భవతి తథా సప్తకృత్వః-సప్త వారాన్ ఏకవింశతివారానిత్యర్థః॥౨౦॥ వ్యాసావతారమాహ-తత ఇతి-అల్పమేధసః అల్పప్రజ్ఞాన్ పుంసో దృష్ట్వా తదను గ్రహార్థం శాఖాశ్చక్రే॥౨౧॥ శ్రీరామావతారమాహ॥ నరేతి॥ నరదేవత్వం రాఘవరూపేణ ప్రాప్తస్సన్ - అతః పర మష్టాదశే॥౨౨॥ రామకృష్ణావతారమాహ-ఏకేతి-వింశతితమ ఇతి వక్తవ్యే తమట్ లోపశ్ఛాందసః వర్ణాధిక్యం తు ఛాంద సత్వాదేవేతి జ్ఞేయం - నైతత్కేనాపి వ్యాఖ్యాతాపి స్పష్టీకృతం-అతో వింశే చేతి పాఠే న తావ్యనుపపత్తిరితి మంతవ్యం - రామకృష్ణావిత్యేవం నామ జన్మనీ ప్రాప్య॥౨౩॥ బుద్ధావతారమాహ తత ఇతి అజినస్య సుతః-జినసుత ఇతి పాఠే - జనో పిస ఏవ కీకటేషు మధ్యగయాప్రదేశే॥౨౪॥ కల్క్యవతారమాహ॥ అథేతి - యుగసంధ్యాయాం కలేరంతే విష్ణుయశసో బ్రాహ్మణాత్సకాశాత్ - జనితా జనిష్యతే॥౨౫॥ అనుక్తసర్వసంగ్రహార్థమాహ- అవతారా ఇతి- అసంఖ్యేయత్వే దృష్టాంతః-యథేతి॥ అవిదాసినః అపక్షయశూన్యాత్ - దసు ఉపక్షయ ఇత్యస్మాన్నిష్పన్నః - సరసస్సకాశాత్ కుల్యాః క్షుద్రప్రవాహాః॥౨౬॥ విభూతీరాహ ఋషయ ఇతి॥౨౭॥ తత్ర విశేషమాహ - ఏత ఇతి- పుంసః పరమేశ్వరస్య కేచిదంశాః కేచిత్కలాః విభూతయశ్చ - మత్స్యాదీనామవతారత్వేన సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వేఽపి యథోపయోగమేవ జ్ఞానక్రి

శక్త్యావిష్కరణం కుమారనారదాదిష్వధికారేషు యథోపయోగమంశకలావేశః - తత్రకుమారాదిషుజ్ఞానావేశః-పృథ్వాదిషుశక్త్యావేశః కృష్ణస్తుభగవాన్ సాక్షాన్నారాయణఏవ ఆవిష్కృతసర్వశక్తిత్వాత్ - సర్వేషాంప్రయోజనమాహ-ఇంద్రారయోదైత్యాః తైర్వ్యాకులముపద్రుతంమృడయంతిసుఖినంకుర్వంతి॥ ౨౮॥ఏతత్కీర్తనఫలమాహ-జన్మేతి-గుహ్యంఅతిరహస్యం-జన్మప్రయతఃశుచిః సన్-దుఃఖగ్రామాత్సంసారాత్ విముచ్యతఇత్యుక్తం॥౨౯॥ తత్రకథం దేహద్వయసంబంధేసతితద్విముక్తిరిత్యాశంక్య - దేహసంబంధస్యభగవన్మాయోత్థావిద్యావిలసితత్వాదేతచ్ఛ్రవణాదిజనితవిద్యయాతన్నివృత్తిరుపపద్యతఇత్యాశయేనాహ-పంచభిః॥ఏతదితి॥అరూపస్యచిదేకరసస్య - ఆత్మనోజీవస్య-ఏతత్ స్థూలంరూపంశరీరం-భగవతోమాయయా-తస్యాఃగుణైఃమహదాదిరూపైః- విరచితంకృతం - క్వ ఆత్మనిఆత్మస్థానే శరీరంకృతమిత్యర్థః॥౩౦॥కథమిత్యపేక్షాయాంస్వరూపావరణేనతదధ్యాసఇతిసదృష్టాంతమాహ యథేతి॥ యథా వాయువ్యాప్తో మేఘౌఘోనభసిఆకాశే అబుద్ధిభిరజ్ఞైఃఆరోపితః-యథావా పార్థివోరేణుఃతద్గతధూసరత్వాదిఃఅనిలే ఏవం ద్రష్టరిఆత్మనిదృశ్యత్వందృశ్యత్వాదిధర్మకంశరీరమారోపితమిత్యర్థఃకించ॥ ౩౧ ॥అతఃస్థూలాద్రూపాత్పరంఅన్యదపి రూపమారోపితమిత్యనుషంగః కథంభూతంతత్ -యదవ్యక్తంసూక్ష్మంతత్రహేతుః-అవ్యూఢగుణబృంహితం వ్యూఢం కరచరణాదిపరిణామః-అతథాపరిణతాఃఅవ్యూఢాఃగుణాఃకరచరణాదయః త్రైగుణ్యైర్బృంహితంరచితం.ఆకారవిశేషరహితత్వాదవ్యక్తమిత్యర్థః-ఏతదేవకుత ఇత్యత్రాహ-అదృష్టేతి-అదృష్టాశ్రుతవస్తుత్వాత్ యచ్చాకారవిశేషవద్వస్తు తదస్మదాదిదృశ్యతే శ్రూయతేవా ఇంద్రియాదివత్ ఇదం తునతథా-తర్హితస్యసత్త్వేకింప్రమాణంతత్రాహ- సజీవః

లోకంమృడయంతియుగేయుగే॥౨౮॥జన్మగుహ్యంభగవతోయఏతత్ప్రయతోనరః । సాయంప్రాత
ర్గృణన్భక్త్యాదుఃఖగ్రామాద్విముచ్యతే॥౨౯॥ఏతద్రూపంభగవతోహ్యరూపస్యచిదాత్మనః। మాయా
గుణైర్విరచితంమహదాదిభిరాత్మని॥౩౦॥యథానభసిమేఘౌఘోరేణుర్వాపార్థివోనిలే । ఏవంద్రష్టరి
దృశ్యత్వమారోపితమబుద్ధిభిః॥ ౩౧ ॥ అతఃపరంయదవ్యక్తమవ్యూఢగుణబృంహితమ్ ।అదృష్టాశ్రుత
వస్తుత్వాత్సజీవోయత్పునర్భవః॥౩౨॥యత్రేమే సదసద్రూపేప్రతిషిద్ధేస్వసంవిదా । అవిద్యయాత్మని
కృతేఇతితద్బ్రహ్మదర్శనమ్॥౩౩॥యద్యేషోపరతాదేవీమాయావైశారదీమతిః । సంపన్నఏవేతివిదు
ర్మహిమ్నిస్వేమహీయతే॥౩౪॥ఏవంజన్మానికర్మాణిహ్యకర్తురజనస్యచ।వర్ణయంతిస్మకవయోవేద
గుహ్యానిహృత్పతేః॥౩౫॥సవాఇదంవిశ్వమమోఘలీలస్సృజత్యవత్యత్తినసజ్జతేస్మిన్ । భూతేషుచాంత
ర్హితఆత్మతంత్రఃషాడ్వర్గికంజిఘ్రతిషడ్గుణేశః॥౩౬॥నచాస్యకశ్చిన్నిపుణేనధాతురవైతిజంతుః కుమనీ

జీవోపాధిఃలింగశరీరం॥ శ్లో॥ జీవేననిర్ముక్తోజీవోజీవంవిహాయచేత్యాదౌజీవోపాధౌలింగశరీరే జీవశబ్దప్రయోగః ఉపచారాజ్జీవోపాధితయాకల్పితఇత్యర్థః॥ ననుస్థూలమేవభోగాయతనత్వాత్ జీవోపాధిరస్తు-కిమన్యకల్పనయేత్యతఆహ యద్యస్మాత్సూక్ష్మాత్పునర్భవఃపునర్జన్మభవతీతిజీవస్యఉత్క్రాంతిగత్యాగతీనాంతేనవినాఅసంభవాదితిభావః॥ ౩౨॥తదేవముపాధిద్వయముక్త్వాతదపనోదేనజీవస్యబ్రహ్మతామాహ-యత్రేతి-యత్రయదా-ఇమేసదసతీకార్యకారణరూపేస్థూలసూక్ష్మరూపేస్వసంవిదాస్వరూపసమ్యగ్జ్ఞానేనప్రతిషిద్ధేభవతః జ్ఞానేనప్రతిషేధార్హత్వే తమేవహేతుమాహ-అవిద్యయాఆత్మనికృతేకల్పితే ఇతిహేతోఃతర్హిబ్రహ్మతదాజీవోబ్రహ్మైవభవతీత్యర్థః॥ కథంభూతందర్శనం జ్ఞానైకస్వరూపం॥ ౩౩॥ తథాపిభగవన్మాయాయాస్సంవృతికారణభూతాయా విద్యమానత్వాత్ - కథంబ్రహ్మతా తత్రాహ-యదీతి- అసందేహేసందేహవచనం-యదీతియదివేదాఃప్రమాణంస్యురితివత్-వైశారదీ విశారదఃసర్వజ్ఞఈశ్వరఃతదీయాదేవీసంసారచక్రేణక్రీడంతీ ఏషామాయా-యద్యుపరతాభవతి-కిమిత్యుపరతాభవేత్తత్రాహ- మతిర్విద్యా-అయంభావః యావదవిద్యాత్మనాఆవరణవిక్షేపౌకరోతితావన్నోపరమతే-యదాతుసైవవిద్యారూపేణ పరిణతాతదానదహనదారుప్రపంచజీవోపాధిందగ్ధ్వానిరింధనాగ్నివత్ స్వయమేవోపరమేదితి తదాసంపన్నః బ్రహ్మస్వరూపం ప్రాప్తఏవేతివిదుస్తత్త్వజ్ఞాః కిమతఃపరం- యద్యేవంస్వేమహిమ్నిపరమానందరూపేమహీయతేపూజ్యతేవిరాజతే ఇత్యర్థః॥౩౪॥యథాజీవస్యజన్మాదిమాయా-ఏవమీశ్వరస్యాపిజన్మకర్మాదిమాయేత్యాహ-ఏవమితిఅకర్తుఃకర్మాణిఅజస్యజన్మాని-హృత్పతేఃఅంతర్యామినః॥౩౫॥తర్హిజీవాదీశ్వరస్యకోవిశేషః-స్వాతంత్ర్యమేవవిశేషఇత్యాహ సఇతి షాడ్వర్గికఃఇంద్రియషడ్వర్గవిషయజాతందూరాదేవగంధవద్గృహ్ణాతి నతుసజ్జతఇత్యర్థః.కుతః-షడ్గుణేశఃషడింద్రియని

యుంక్తా॥౩౬॥ నను కిమీశ్వరస్య సృష్ట్యాదికర్మభిః - విషయభోగైర్వా తత్రాహ- నేతి ధాతుః జగద్విధాతురీశ్వరస్య ఊతీః లీలాః-కుమనీషః కుబుద్ధిః నిపుణేనతర్కాదికౌశలేన నా వైతి నజానాతి - మనసా రూపాణి వచసా నామాని సంతన్వతః విస్తారయతః-మనోవచోభిరితి బహుత్వం వృత్త్యభిప్రాయేణ - మనోవచోభిన్న హేతి వా॥ ౩౭॥ భక్తస్తు కథంచిజ్జానాతీత్యాహ॥ స ఇతి॥ అమాయయా అకుటిలభావేన సంతతయా నిరంతరయా అనువృత్త్యా అనుకూల్యేన భజేత॥ ౩౮॥ భక్తిమార్గేణ పరినృత్తాన్ ఋషీన్ అభినందతి అథేతి॥ యద్యతః భక్తా ఏవ భగవత్తత్త్వం జానంతి అథ అతః కారణాత్ భగవంతః సర్వజ్ఞా ధన్యాః కృతార్థాః కుతః యద్యస్మాత్ ఇత్థం ప్రశ్నైర్వాసుదేవే ఆత్మభావం మనోవృత్తిం కుర్వంతి-సర్వాత్మకం ఐకాంతికం-యత్ర యస్మిన్ భావే సతి భూయః ఉగ్రః గర్భవాసాదిదుఃఖస్వరూపః పరివర్తో జన్మమరణాద్యావర్తో న భవతి॥ ౩౯॥ సూత కిమేతచ్ఛాస్త్రమపూర్వం కథయసీత్యత్రాహ॥ ఇదమితి॥ బ్రహ్మసమ్మితం సర్వవేదతుల్యం ఉత్తమ శ్లోకస్య చరితం యస్మిన్ తత్ ఋషిః వ్యాసః॥ ౪౦॥ తత్సంప్రదాయప్రవృత్తిమాహ-నిశ్శ్రేయసాయేతి- సుతం శుకం॥ ౪౨॥ ప్రాయేణేతి॥ ప్రాయేణ మృత్యుపర్యంతానశనేనోపవిష్టమితి పరమవైరాగ్యోక్తిః హే విప్రాః విప్రర్షీణాం సకాశాత్ ॥ ౪౩॥ అహమితి॥ అధ్యగమం జ్ఞాతవాన్ అస్మి తత్ర కీర్తయతః తత్ర నివిష్ట ఇతి చాన్వయభేదాత్తత్రపదావృత్తిరదోషః॥ ౪౪॥ స ఇతి॥ యథాధీతం సత్ తు స్వమతివిలసితం తత్రాపి యథామతి-స్వమత్యనుసారేణ- సంక్షేపతః కథితం-విస్తరతః శ్రావయిష్యామి॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం తృతీయాధ్యాయ వ్యాఖ్యా.

వదతీః। నామాని రూపాణి మనోవచోభిస్సంతన్వతో నటచర్యామినాజ్ఞః॥ ౩౭॥ స వేద ధాతుః పదవీం పరస్య దురంతవీర్యస్య రథాంగపాణేః । యోఽమాయయా సంతతయాఽనువృత్త్యా భజేత తత్పాదసరోజగంధమ్॥ ౩౮॥ అథేహ ధన్యా భగవంత ఇత్థం యద్వాసుదేవేఽఖిలలోకనాథే । కుర్వంతి సర్వాత్మకమాత్మభావం న యత్ర భూయః పరివర్త ఉగ్రః॥ ౩౯॥ ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్ । ఉత్తమశ్లోకచరితం చకార భగవానృషిః ॥ ౪౦॥ నిశ్శ్రేయసాయ లోకస్య ధన్యం స్వస్త్యయనం మహత్ । తదిదం గ్రాహయామాస సుతమాత్మవతాం వరమ్॥ ౪౧॥ సర్వవేదేతిహాసానాం సారం సారం సముద్ధృతమ్। స తు సంశ్రావయామాస మహారాజం పరీక్షితమ్॥ ౪౨॥ ప్రాయోపవిష్టం గంగాయాం పరీతం పరమర్షిభిః । తత్ర కీర్తయతో విప్రా విప్రర్షేర్భూరితేజసః ॥ ౪౩ ॥ అహం చాధ్యగమం తత్ర నివిష్టస్తదనుగ్రహాత్ । సోఽహం వః శ్రావయిష్యామి యథాధీతం యథామతి॥ ౪౪ ॥ [కృష్ణే స్వధామోపగతే ధర్మజ్ఞానాదిభిస్సహ। కలౌ నష్టదృశామేష పురాణార్కోఽధునోదితః॥] ఇతి శ్రీమద్భాగవతే ప్రథమస్కంధే-తృతీయోఽధ్యాయః.

*

వ్యాసః॥ ఇతి బ్రువాణం సంస్తూయ మునీనాం దీర్ఘసత్రిణామ్ । వృద్ధః కులపతిః సూతం బహ్వృచః శౌనకోఽబ్రవీత్ ॥౧॥ శౌనకః॥ సూత సూత మహాభాగ వద నో వదతాం వర। కథాం భాగవతీం పుణ్యాం యదాహ భగవాంఛుకః॥ ౨॥ కస్మిన్ యుగే ప్రవృత్తేయం స్థానే వా కేన హేతునా । కుతస్సంచోదితః కృష్ణః కృతవాన్ సంహితాం మునిః॥౩॥ తస్య పుత్రో మహాయోగీ సమదృఙ్నిర్వికల్పకః । ఏకాంతమతిరున్నిద్రో గూఢో మూఢ

శ్లో॥ తుర్యే భాగవతారంభకారణత్వేన వర్ణ్యతే । వ్యాసస్యాపరితోషస్తు తపః ప్రవచనాదిభిః॥ ఇతీతి॥ ఇత్యేవం ప్రసన్నం శ్రావయిష్యామీతి బ్రువాణం - బహూనాం మునీనాం మధ్యే ఏకేన వక్తవ్యే యో వృద్ధః- వృద్ధేష్వపి బహుషు యః కులపతిః గుణముఖ్యః- తేష్వపి బహుషు యో బహ్వృచః ఋగ్వేదీ తేన వక్తవ్యం-అతః సంభూతత్వాచ్ఛౌనకోఽబ్రవీత్। చం॥ దీర్ఘసత్రిణాం-సహస్రసంవత్సరసత్రమారబ్ధవతాం కులపతిః - సత్రయాగమారబ్ధవతాం సమూహస్య పతిః-సంస్తూయ-సమ్యక్ స్తుత్వా॥౧॥ సూతేతి॥ యత్ యాం కథాం॥ ము ॥ అత్ర లింగవ్యత్యయ ఆర్షః -యథాహ భగవాన్-యామాహ భగవానితి పాఠద్వయేన నాప్యనుపపత్తిః-మహాభాగ-మహత్త్వానుగ్రహభాగార్హ-మహాభాగ్యేతి వా- సూత సూత-ఆదరాద్విరుక్తిః-భాగవతీం-భగవంతమధికృత్య కృతామ్॥౨॥ కస్మిన్నితి॥ కస్మిన్ యుగే కస్మింశ్చ స్థానే కేన హేతునేతి మహాభారతాదిసర్వశాస్త్రాణి కృతవతః పునరేతత్సంహితాకరణే కిం కారణమిత్యర్థః। కుత ఇతి సార్వవిభక్తికస్తసిః కేన ప్రవర్తిత ఇత్యర్థః॥ చం॥ కుతస్సంచోదితః-కేన ప్రేరితః కృష్ణో వ్యాసః॥౩॥ ననుశుకం న తు సంశ్రావయామాసేతి తత్ర శుకస్య వ్యాఖ్యానాదికం కథం ఘటితమితి ప్రష్టుం తస్యాసంగోదాసీనతామాహ-ద్వాభ్యాం॥ తస్యేతి॥ స మదృక్ సమం బ్రహ్మ పశ్యతీతి-అతో నిర్వికల్పః స్వార్థేఽకప్ - నిరస్తభేదః కించ ఏకస్మిన్నేవ అంతేన్నమా ప్రవృత్త్యస్య ప్రాప్తతథాభూతా మతిర్యస్య సః-

యతఉన్నిద్రః-మాయాశయనాదుద్బుద్ధః-నిద్రామాయా॥ శ్లో॥ యానిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీతి స్మృతేః అతఏవగూఢః అప్రకటః మూఢ ఇవ ప్రతీయతే॥చం॥సమదృక్ సుహృన్మిత్రార్యుదాసీనమధ్యస్థద్వేష్యబంధుషు సమబుద్ధిః నిర్వికల్పకః-విరుద్ధః కల్పో వికల్పః పరస్పరవిరుద్ధపక్షద్వయం తద్గోచరం-సంశయాత్మకం జ్ఞానం నాస్యేతి నిర్వికల్పకః నిశ్చయాత్మకజ్ఞానవత్త్వాత్-సంశయచ్ఛేత్తేతి ఫలితోర్థః-ఏకాంతమతిః నిర్జనదేశనివాసరసికః-గూఢః సర్వజ్ఞత్వేపి స్వసామర్థ్యప్రకటనరహితః-మహాయోగీ నిరంతరయోగతత్పరః ౪॥కథమితి॥ఏవంభూతో సౌ-కథమాలక్షితః జ్ఞాతః కురవో జాంగలాశ్చ దేశవిశేషాః తాన్ సంప్రాప్తః ప్రథమం-తతో గజసాహ్వయే విచరన్ గజేనసహితః ఆహ్వయో నామ యస్య తస్మిన్-హస్తినాపురే హస్తీ నామ రాజా తేన నిర్మితత్వాత్ ॥ చం ॥ ఉన్మత్తః-ఉన్మాదవాన్ మూకః అవాక్ జడః అర్థవిచారచాతుర్యరహితః॥౫॥నిర్వికల్పత్వం ప్రపంచయతి॥దృష్ట్వేతి॥ఆత్మజం శుకం సర్వం సన్న్యస్య గచ్ఛంతం-అనుయాంతం అనుగచ్ఛంతం ఋషిం వ్యాసం అనగ్నమపి దృష్ట్వా జలే క్రీడంత్యో దేవ్యః అప్సరసః హ్రియా లజ్జయా వస్త్రపరిధానం కృతవత్యః-అనగ్నమపీత్యనేన అర్థాత్ తత్సుతో నగ్న ఇత్యుక్తం భవతి నగ్నస్యాపురతో గచ్ఛతస్సుతస్య తు హ్రియా న పరిదధుః-తచ్చరిత్రం వీక్ష్య ఇయం స్త్రీ అయం పుమానితి భిదా భేదః తవాస్తి వివిక్తా పూతా దృష్టిర్యస్య॥చం॥సుతస్య శ్రీశుకస్య వినాపసోపి రూపం దృష్ట్వా న పరిదధుః[అత్ర రూపమితి శేషః]పృచ్ఛతి సతి-నగ్నస్య యూనో దర్శనేపి వస్త్రధారణాభావనిమిత్తం ధృతవస్త్రస్య వృద్ధస్య దర్శనేన వస్త్రధారణనిమిత్తం చ-పృచ్ఛతి సతి వివిక్తదృష్టేః నిఖిలజగద్విలక్షణబ్రహ్మైకనిష్ఠాసక్తదృష్టేః ॥ ౬॥ కథమితి ॥ ఏవంభూతేన మునినా సహ-యత్ర సంవాదే ఏషా సాత్వతీ

ఇవేహతే॥ ౪॥ కథమాలక్షితః పౌరైస్సంప్రాప్తః కురుజాంగలాన్।ఉన్మత్తమూకజడవద్విచరన్ గజసా
హ్వయే॥౫॥దృష్ట్వానుయాంతమృషిమాత్మజమప్యనగ్నం దేవ్యో హ్రియా పరిదధుర్న సుతస్య చిత్రమ్।తద్వీ
క్ష్య పృచ్ఛతి మునౌ జగదుస్తవాస్తి స్త్రీపుంభిదా న తు సుతస్య వివిక్తదృష్టేః॥౬॥కథం వా పాండవేయస్య రా
జర్షేర్మునినా సహ।సంవాదస్సమభూత్తాత యత్రైషా సాత్వతీ శ్రుతిః॥౭॥సగోదోహనమాత్రం హి గృ
హేషు గృహమేధినామ్। ప్రతీక్షతే మహాభాగస్తీర్థీకుర్వంస్తదాశ్రమమ్॥ ౮॥అభిమన్యుసుతం సూత
ప్రాహుర్భాగవతోత్తమమ్।తస్య జన్మ మహాశ్చర్యం కర్మాణి చ గృణీహి నః॥ ౯॥ స సమ్రాట్ కస్య వా
హేతోః పాండూనాం మానవర్ధనః।ప్రాయోపవిష్టో గంగాయామనాదృత్యాధిరాట్ శ్రియమ్॥ ౧౦॥నమం
తి యత్పాదనికేతమాత్మనశ్శివాయ హానీయ ధనాని శత్రవః। కథం స వీరశ్శ్రియమంగ దుస్త్యజాం యువైష
తోత్స్రష్టుమహో సహాసుభిః॥౧౧॥శివాయ లోకస్య భవాయ భూతయే య ఉత్తమశ్లోకపరాయణా
నరాః।జీవంతి నాత్మార్థమసౌ పరాశ్రయం ముమోచ నిర్విద్య కుతః కళేబరమ్॥ ౧౨॥తత్సర్వం నస్సమా

భాగవతీ శ్రుతిః భాగవతసంహితా ॥ చం ॥ రాజ్యపరిపాలనేన సవ్యాపారస్య పరీక్షితః- నిస్పృహత్వేన రాజానుసరణరహితస్య శుకస్య చ పరస్పరసంవాదే నిమిత్తాభావాదితి ప్రశ్నః ॥ ౭ ॥ ఏతద్వ్యాఖ్యానం బహుకాలావస్థానాపేక్షం- తస్య త్వేకత్రావసానం దుర్లభమిత్యాహ॥ స ఇతి॥ గోదోహనమాత్రం కాలం ప్రతీక్షతే-తదపి నభిక్షార్థం - తేషాం ఆశ్రమం గృహం తీర్థీకుర్వన్-పవిత్రీకుర్వన్-తస్మాదేవంభూతో వక్తేత్యాశ్చర్యం॥౮ ॥ శ్రోతుశ్చరితమపి సాశ్చర్యం యతః – అతః కథయేత్యాహ పంచభిః అభిమన్యుసుతమితి - గృణీహి కథయ ॥ చం ॥ మహాశ్చర్యం జన్మ – అస్త్రదగ్ధశరీరత్వేపి పుష్కలాంగస్య జననమ్॥ ౯ ॥ స ఇతి ॥ స సమ్రాట్ చక్రవర్తీ - వేతి వితర్కే కస్య హేతోః కస్మాత్కారణాత్ -అధిరాట్ శ్రియం అధిరాజాం శ్రియం-సంపదమనాదృత్య॥చం॥ మానవర్ధనః కీర్తివర్ధనః ॥ ౧౦ ॥ నమంతీతి ॥ యస్య పాదనికేతం చరణపీఠం - ధనాన్యానీయ శత్రవో నమంతి – అంగ హే సూత యువా తరుణ ఏవ – ఐషత ఐచ్ఛత్-ఆత్మనేపదమార్షం అసుభిః ప్రాణైస్సహ॥చం॥ఆత్మనశ్శివాయ మనసస్సౌఖ్యాయ-దుస్త్యజాం విరక్తైరపి త్యక్తుమశక్యాం॥౧౧॥ననువిరక్తస్య కిం ధనాదిభిరితి చేత్తత్రాహ॥ శివాయేతి॥ లోకస్య శివాయ సుఖాయ భవాయ సమృద్ధయే భూతయే ఐశ్వర్యాయ చ జీవంతి-నత్వాత్మార్థం- ఏవం సతి అసౌ రాజా నిర్విద్య-విరజ్యాపి-పరేషామాశ్రయం కళేబరం కుతో హేతోః ముమోచ-నహి పరోపజీవనం స్వయం త్యక్తుముచితమిత్యర్థః॥ చం॥ ఉత్తమశ్లోకపరాయణాః భగవత్పరాయణాః భగవంతమేవ పరమప్రాప్యం మన్వానాః – శివాయ - మంగళాయ భవాయ- సాంసారికసుఖాయ ఆత్మార్థం స్వైకసిద్ధ్యర్థం ॥౧౨॥తదితి॥యత్కించన పృష్టోపి తత్సర్వం నోస్మభ్యం సమాచక్ష్వ - యత్ యస్మాత్ వాచా

విషయే గిరాం గోచరే అర్థే స్నాతం పారంగతం. త్వాం మన్యే ఛాందసాదన్యత్ర వైదికవ్యతిరేకేణ అప్రతివర్ణితత్వాత్॥ చం॥ వేదార్థేష్వపి స్నాతేన కథం వక్తుం శక్యత ఇత్యాహ॥ మన్య ఇతి॥ ఛాందసాద్వేదార్థాదన్యత్ర వేదార్థవ్యతిరిక్తే వాచాం విషయే - స్నాతం ఇతిహాసపురాణార్థప్రతిపాదనార్థం పట్టాభిషిక్తం అతోఽన్యపరీక్షిజ్జన్మకర్మాదివిషయకప్రశ్నస్య వేదార్థత్వాభావాత్ సమ్యక్ బ్రూహీతి భావః॥౧౩॥ కస్మిన్ యుగ ఇత్యాదిప్రశ్నానాం వ్యాసజన్మకథనపూర్వకముత్తరమాహ॥ ద్వాపర ఇతి॥ తృతీయే - ద్వాపరే సమనుప్రాప్తే - కదేత్యపేక్షాయామాహ - యుగస్య పర్యయే పరివర్తే చరమభాగ ఇత్యర్థః॥ వ్యాసస్యాముపరిచరస్య వసోర్వీర్యాజ్జాతాయాం సత్యవత్యాం - యోగీ జ్ఞానీ వ్యాసో జాతః॥ చం॥ యోగీ యోగాద్ధ్యానతత్పరః హరేః కలయా భగవతః అంశేన॥౧౪॥ స ఇతి॥ జలముపస్పృశ్య జలే స్నానాదికం కృత్వేత్యర్థః॥ ఆసీనో బభూవేతి శేషః వివిక్తదేశ ఇత్యాది చిత్తైకాగ్ర్యార్థముక్తం అనేనైవ బదరికాశ్రమస్థానం సూచితం ॥చం॥ స ఇతి॥ కృత్వా పదస్య ఇత ఆరభ్య చతుర్థశ్లోకవర్తినా దధ్యావితి క్రియాపదేనాన్వయః - ఉత్తరత్ర చతుర్ణాం శ్లోకానామేకాన్వయిత్వాత్ వివిక్తే విజనస్థానే॥౧౫॥ పరావరజ్ఞ ఇతి॥ అత్ర చ ఋషిః యుగధర్మవ్యతికరాదికం వీక్ష్య సర్వవర్ణాశ్రమాణాం యద్ధితం తద్దధ్యావితి తృతీయశ్లోకేనాన్వయః - పరావరజ్ఞః అతీతానాగతవిత్ - అవ్యక్తం రంహా వేగో యస్య తేన కాలేన యుగధర్మాణాం వ్యతికరం సంకరం ప్రాప్తం వీక్ష్య తథా భువి యుగే యుగే॥ చం॥ పరావరజ్ఞః - బ్రహ్మతదతిరిక్తసర్వతత్త్వవేత్తా అవ్యక్తరంహసా - అపరిజ్ఞేయవేగేన - యుగధర్మవ్యతికరం - కృతాద్యుత్తమయుగధర్మాణాం పుణ్యపాపానాం కల్యాదియుగధర్మాణాం పాపరూపాణాంచ - వ్యతికరం సంకరం॥౧౬॥ భౌతికానామితి॥ భౌతికానాం శరీరాదీనాం తత్కృతం కాల

చత్వప్పృష్టో యదిహాకించన। మన్యే త్వాం విషయే వాచాం స్నాతమన్యత్ర ఛాందసాత్ ॥౧౩॥ శ్రీసూతః॥ ద్వాప
రే సమనుప్రాప్తే తృతీయే యుగపర్యయే। జాతః పరాశరాద్యోగీ వాసవ్యాం కలయా హరేః॥ ౧౪॥ స కదాచి
త్సరస్వత్యా ఉపస్పృశ్య జలం శుచి। వివిక్త ఏక ఆసీన ఉదితే రవిమండలే॥౧౫॥ పరావరజ్ఞస్స ఋషిః కాలే
నావ్యక్తరంహసా। యుగధర్మవ్యతికరం ప్రాప్తం భువి యుగే యుగే॥౧౬॥ భౌతికానాంచ భావానాం
శక్తిహ్రాసంచ తత్కృతమ్। అశ్రద్దధానాన్నిస్సత్త్వాన్దుర్మేధాన్హ్రసితాయుషః॥౧౭॥ దుర్బలాంశ్చ
జనాన్వీక్ష్య మునిర్దివ్యేన చక్షుషా। సర్వవర్ణాశ్రమాణాం యద్దధ్యౌ హితమమోఘదృక్॥౧౮॥ చాతు
ర్హోత్రం కర్మ శుద్ధం ప్రజానాం వీక్ష్య వైదికమ్। వ్యదధాద్యజ్ఞసంతత్యై వేదమేకం చతుర్విధమ్॥ ౧౯ ॥
ఋగ్యజుస్సామాథర్వాఖ్యా వేదాశ్చత్వార ఉద్ధృతాః। ఇతిహాసః పురాణంచ పంచమో వేద ఉచ్యతే॥౨౦॥
తత్రర్గ్వేదధరః పైలస్సామగో జైమినిః కవిః। వైశంపాయన ఏవైకో నిష్ణాతో యజుషాంగణే॥౨౧॥ అథర్వాం
గిరసామాసీత్సుమంతుర్దారుణో మునిః। ఇతిహాసపురాణానాం పితా మే రోమహర్షణః॥ ౨౨ ॥ త ఏవ ఋష
యో వేదం స్వంస్వం వ్యస్యన్ననేకధా। శిష్యైః ప్రశిష్యైస్తచ్ఛిష్యైర్వేదాస్తే శాఖినోఽభవన్॥ ౨౩ ॥

కృతం నిస్సత్త్వాన్ ధైర్యశూన్యాన్ దుర్మేధాన్ మందమతీన్ - తతశ్చ॥ చం॥ భౌతికానాం భావానాం సాచ భౌతికానాం ప్రాణినాం - శక్తిహ్రాసం సామర్థ్యహానిం నిస్సత్త్వాన్ సత్త్వగుణరహితాన్ - దుర్మేధాన్ - పాపకరణ ఏవ నిశ్చితమనసః - హ్రసితాయుషః క్షీణాయుషః॥౧౭॥ చం॥ దుర్బలానితి॥ దుర్బలాన్ - ధర్మకరణోపయుక్తబలహీనాన్ - అమోఘదృక్ సర్వోపకారకత్వాదృశతత్త్వదర్శనశాలీ - మునిః మననశీలః. దివ్యేన చక్షుషా యోగసాక్షాత్కారేణ - యద్ధితం తద్దధ్యౌ హితం కర్తవ్యమితి మనశ్చకార ॥ ౧౮ ॥ చాతుర్హోత్రమితి॥ హోత్రా ఉపలక్షితాశ్చత్వార ఋత్విజః చతుర్హోతారః తైరనుష్ఠేయం కర్మ - శుద్ధం విశుద్ధికరం కర్మ యజ్ఞసంతత్యై యజ్ఞానామవిచ్ఛేదాయ॥ చం॥ చాతుర్హోత్రం బ్రహ్మ హోతా అధ్వర్యుః అగ్నీదితి శ్రుత్యుక్తరీత్యా ఋత్విక్చతుష్టయసాధ్యం పృథక్పృథక్ ఋగ్యజుస్సామాథర్వమంత్రైః కర్తవ్యం వైదిక వేదోదితం శుద్ధం పశుహింసాదిగర్భత్వేఽపి పాపరహితం కర్మ యజ్ఞాదిరూపం యజ్ఞసంతత్యై విధ్యర్థవాదమంత్రస్వరూపపరిజ్ఞానశూన్యానాం ప్రజానాం యజ్ఞాదికర్మానుష్ఠానవిస్తృత్యై॥౧౯॥ చాతుర్విధ్యమేవాహ॥ ఋగితి॥ ఉద్ధృతాః పృథక్కృతాః॥ చం॥ ఇతిహాసో భారతరామాయణాదిః వైష్ణవభాగవతాని పురాణాని॥౨౦॥ తత్రేతి ॥ కవిః పూర్వమీమాంసాకృత్త్వాత్ జైమినిః॥౨౧॥ అథర్వేతి॥ దారుణః అథర్వోక్తాభిచారాదేరత్ర ప్రవృత్తేః॥ చం॥ దారుణః - ఆభిచారికకర్మకర్తృత్వాత్ అతిక్రూరః, అత ఏవ సుమంతుః - వ్యక్తాపరాధత్వాత్ ఆగోఽపరాధో మంతుస్స్యాదితి కోశాత్ - అథర్వాంగిరసాం అథర్వశాఖానాం - రోమహర్షణః భగవదనుభవజనితానందప్రయుక్తపులకత్వేన రోమహర్షణనామా॥౨౨॥

తఇతి॥ వ్యస్యర్గ్విభాగంకృతివంతః॥_౨౩॥ వేదవిభాగప్రయోజనమాహ॥తఇతి॥ యేపూర్వమతిమేధావిభిర్ధార్యంతే-తఏవేతి॥చం॥చకార- పురుషధారణానుగుణ్యేనకాండప్రపాఠకానువాకాదిరూపేణచకారేత్యర్థః॥_౨౪॥కి చ స్త్రీతి॥ ద్విజబంధవః త్రైవర్ణికేష్వధమాః తేషాంకర్మరూపేశ్రేయసి శ్రేయస్సాధనే ఏవ . భవేత్ అనేనప్రకారేణభవత్విత్తి॥ చం॥ద్విజబంధవః బ్రాహ్మణాభాసాః త్రయీ ఋగాదివేదత్రయీ॥_౨౫॥అతఏవ॥ఇతీతి॥ తేషాంకృపయాభారతమాఖ్యానం మునినాకృత ॥చం॥ఆఖ్యానం- తత్కథాప్రవర్తకగ్రంథజాతం॥ ఇతిసార్ధశ్లోకమేకంవాక్యం॥ఏవమితి॥భూతానాం శ్రేయసిహితే॥ ౨౬ ॥సర్వేతి॥సర్వాత్మకేనాపికర్మణా- నాతిప్రసీదత్ హృదయంయస్యసః॥చ ॥ సరస్వత్యాస్తటే విక్తమానోఽపి నాతిప్రసన్నచిత్తః॥_౨౭॥ వితర్కయన్నితి॥ చిత్తస్యాప్రసన్నత్వే హేతుంవితర్కయన్ ఇదమువాచ స్వగతం॥_౨౮॥మానితా ఇతి॥మానితాః పూజితాః॥చ ॥ నిర్వ్యలీకేన కాపట్యరహితేనఅనుశాసనంచగృహీతం ఆచార్యానుజ్ఞాచపరిపాలితా॥_౨౯॥దృశ్యత ఇతి॥ దైహ్యః దేహభవః ఆత్మా జీవః వస్తుతోవిభుః పరిపూర్ణఏవఆత్మనాస్వేనరూపేణ॥3౦॥అసంపన్న ఇతి॥అసంపన్నః తాదాత్మ్యమప్రాప్త ఇవాభాతి- బ్రహ్మవర్చసంశ్రవణాధ్యాప నోత్కర్షజం తేజః తత్రసాధవో బ్రహ్మవర్చస్యాః- తేషుసత్తమః అతిశ్రేష్ఠోఽపి యద్వా-న కేవలమసంపన్న ఇవాభాతి ప్రత్యుతబ్రహ్మ

తఏవ వేదా దుర్మేధైర్ధార్యంతే పురుషైర్యథా। ఏవంచకార భగవాన్వ్యాసః కృపణవత్సలః॥ _౨౪॥ స్త్రీశూద్రద్విజబంధూనాం త్రయీ న శ్రుతిగోచరా। కర్మశ్రేయసి మూఢానాం శ్రేయ ఏవం భవేదిహ॥_౨౫॥ఇతి భారతమాఖ్యానం కృపయా మునినా కృతమ్ । ఏవం ప్రవృత్తస్య సదా భూతానాం శ్రేయసి ద్విజాః॥_౨౬॥ సర్వాత్మకేనాపి యదా నాతుష్యద్ధృదయం తతః । నాతిప్రసీదద్ధృదయస్సరస్వత్యాస్తటే శుచౌ॥_౨౭॥ వితర్కయన్వివిక్తస్థ ఇదంచోవాచ ధర్మవిత్ ।ధృతవ్రతేన హి మయా ఛందాంసి గురవోఽగ్నయః॥_౨౮॥మానితా నిర్వ్యలీకేన గృహీతంచానుశాసనమ్। భారతవ్యపదేశేన హ్యామ్నాయార్థః ప్రదర్శితః॥_౨౯॥దృశ్యతే యత్ర ధర్మాది స్త్రీశూద్రాదిభిరప్యుత । తథాపి బత మే దైహ్యో హ్యాత్మా చైవాత్మనా విభుః॥3౦॥అసంపన్న ఇవాభాతి బ్రహ్మవర్చస్యసత్తమః।కిం వా భాగవతా ధర్మా న ప్రాయేణ నిరూపితాః॥ 3౧॥ప్రియాః పరమహంసానాం త ఏవ హ్యచ్యుతప్రియాః।తస్యైవం ఖిలమాత్మానం మన్యమానస్య ఖిద్యతః॥3_౨॥కృష్ణస్య నారదోఽభ్యాగాదాశ్రమం ప్రాగుదాహృతమ్। తమభిజ్ఞాయ సహసా ప్రత్యుత్థాయాగతం మునిః ॥ 33 ॥ పూజయామాస విధివన్నారదం సురపూజితమ్ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ప్రథమస్కంధే - చతుర్థోఽధ్యాయః.

శ్రీసూతః॥అథ తం సుఖమాసీనముపాసీనం బృహచ్ఛ్రవాః। దేవర్షిః ప్రాహ విప్రర్షిం వీణాపాణిస్స్మయన్నివ॥ ౧॥ శ్రీనారదః॥పారాశర్య మహాభాగ భవతః కచ్చిదాత్మనా । పరితుష్యతి శారీర ఆత్మా మానస ఏవ వా॥_౨॥జిజ్ఞాసితం సుసంపన్నమపి తే మహదద్భుతమ్। కృతవాన్ భారతం యస్త్వం సర్వార్థపరిబృంహితమ్॥

వర్చసీ బ్రహ్మవర్చసవానపి ఉత సత్తమ ఇతి పాఠాంతరేకమనీయత మోపిఅసంపత్తౌ హేతుంస్వయమేవాశంకతే॥ యేప్రాప్నభూయస్త్వేన॥చం॥బ్రహ్మవర్చసీ-నిరంతరబ్రహ్మవిచారజనితానందాతిశయశాలీ-ఆత్మాచేతనః అసత్తమః అసత్కల్పః బతేతిఖేదే॥3౧॥ప్రియా ఇతి॥హియస్మాత్తఏవధర్మాః - అచ్యుతస్యప్రియాః - ఖిలంశూన్యఆత్మానంఖిద్యతః ఖేదంప్రాప్నువతః॥చం॥పరమహంసానాంవిషయవిరక్తానాంజ్ఞానినాం॥ 3_౨ ॥ కృష్ణస్యేతి॥కృష్ణస్యవ్యాసస్య - ప్రాగుదాహృతంసరస్వతీతీరస్థం॥ 33॥ సురపూజితంనారదమాగతమభిజ్ఞాయసహసాప్రత్యుత్థాయ - పూజయామాసేతి ॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥పంచమే సర్వధర్మేభ్యో హరికీర్తనగౌరవమ్।వ్యాసచిత్తప్రసాదాయ నారదేనోపదిశ్యతే॥ అథేతి॥ ఉపసమీపే ఆసీనం విప్రర్షిం బృహచ్ఛ్రవాః మహాయశాః స్మయన్ ఈషద్ధసన్నివేత్యనేన ముఖప్రసత్తిర్ద్యోత్యతే యద్వా-ఇవేత్యధికాన్యస్మ్యే అహో మహానపి ముహ్యతీతి స్మయమానః॥౧॥ పారాశర్యేతి॥ శారీరః శరీరాభిమానీ ఆత్మా - ఆత్మనా తేన శరీరేణ కచ్చిత్ కింస్విచ్చిత్ -పరితుష్యతి.మానస ఆత్మా మనోభిమానీ- తేన మనసా పరితుష్యతి కచ్చిత్ నో వా॥ చం॥ శారీరక వ్యాధ్యాద్యుపద్రవాభావేన మానసిక దుఃఖాద్యభావేన చ తవ జీవః భగవదనుభవజనితస్వాభావిక సంతోషశాలీభవతి కిమిత్యభిప్రాయః॥ ౨॥జిజ్ఞాసితమితి॥జిజ్ఞాసితం జ్ఞాతుమిష్టం- ధర్మాదియత్ తత్సర్వం సుసంపన్నం - సమ్యగ్జ్ఞాతం [గత్యర్థ

ధాతోర్జ్ఞానార్థకత్వాత్]అధిశబ్దాదనుష్ఠితంచేత్యర్థః-ఆయాతిపాతేనసంబోధనం-సుసంపన్నత్వేహేతుః- మహదద్భుత మిత్యాదినసర్వైరర్థైర్ధర్మాదిభిః పరిబృంహితంపరిపూర్ణం-కించ॥౨॥మహదతివిస్తృతం-సర్వార్థపరిబృంహితం-సర్వవేదార్థోపబృంహణరూపం॥౩॥జిజ్ఞాసితమితి॥ యత్సనాతనంనిత్యంపరబ్రహ్మ-తచ్చత్వయాజిజ్ఞాసితంవిచారితం- అధీతంచఅధిగతంప్రాప్తంచేత్యర్థః-అథాపిశోచసితత్కిమర్థమితి శేషః॥౪॥అస్త్రీతి॥ఆత్మాశరీరోమానసశ్చ -తస్మాల.తస్యాపరితోషస్యకారణం-అవ్యక్తమస్ఫుటం-హేనారద-త్వాత్వాం పృచ్ఛామః-ఆత్మభవో బ్రహ్మ తస్యాత్మనోదేహాదుద్భూతం-అతఏవఅగాధోగంభీరోబోధోయస్యతం-పృచ్ఛిర్ద్వికర్మకః॥ ౩॥ అగాధబోధతాంప్రపంచయన్నాహద్వాభ్యాం॥౫ఇతి॥సర్వగుహ్యజ్ఞానే హేతుః-యద్యస్మాత్పురాణఃఅనాదిసిద్ధః-పురుషఉపాసితస్త్వయా-కథంభూతః పరావరేశః కార్యకారణనియంతా-ఏ నస్సైవసంకల్పమాత్రేణగుణైః కృత్వావిశ్వంసృజతీత్యాది॥౨॥పరావరేశః పరేఉత్కృష్టాఃబ్రహ్మరుద్రాదయః అపరే- తతోన్యూనాఇంద్రాదయః - తేషామీశోనియంతా-అసంగస్సన్నేవప్రాకృతగుణానస్పృశన్నేవమనసైవ-బహుస్యామితిమానసికసంకల్పమాత్రేణైవఉపాసితః-నిరంతరనిధిధ్యాసవిషయీకృతః-గుహ్యం వేదాంతరహస్యం॥ ౬॥ కించ॥ త్వమితి॥ త్వంత్రిలోకీంపర్యటన్నర్కఇవసర్వదర్శీ-యోగబలేన ప్రాణవాయురివసర్వప్రాణినామంతశ్చరన్ ఆత్మసాక్షీ-బుద్ధివృత్తిజ్ఞః-అతఃపరేబ్రహ్మణిధర్మతఃయోగేననిష్ణాతస్య- తదుక్తం యాజ్ఞవల్క్యేన॥శ్లో॥ఇజ్యాచారదమాహింసాదానస్వాధ్యాయకర్మణామ్। అయంతుపరమోధర్మోయద్యోగేనాత్మదర్శనమితి॥ అపరేచబ్రహ్మణి వేదాఖ్యే వ్రతైఃస్వాధ్యాయనియమైః- నిష్ణాతస్యమేఅలమత్యర్థం - యన్న్యూనం తద్విచక్ష్వ ॥౭॥

తమ్॥౩॥జిజ్ఞాసితమధీతంచబ్రహ్మయత్తత్సనాతనమ్। తథాపిశోచస్యాత్మానమకృతార్థఇవప్రభో॥౪॥
శ్రీవ్యాసః॥ అస్త్యేవమేసర్వమిదంత్వయోక్తం తథాపినాత్మాపరితుష్యతేమే। తన్మూలమవ్యక్తమగాధబోధంపృచ్ఛామహేత్వాత్మభవాత్మభూతం॥౫॥సవైభవాన్వేదసమస్తగుహ్యముపాసితోయత్పురుషః పురాణః।పరావరేశోమనసైవవిశ్వంసృజత్యవత్యత్తిగుణైరసంగః॥౬॥త్వంపర్యటన్నర్కఇవత్రిలోకీమంతశ్చరోవాయురివాత్మసాక్షీ। పరావరేబ్రహ్మణిధర్మతోవ్రతైస్స్నాతస్య మేన్యూనమలంవిచక్ష్వ॥౭॥
శ్రీనారదః॥భవతానుదితప్రాయంయశోభగవతోఽమలమ్। యేనైవాసౌనతుష్యేతమన్యేతద్దర్శనంఖిలమ్॥౮॥యథాధర్మాదయశ్చార్థామునివర్యానువర్ణితాః।నతథావాసుదేవస్యమహిమాహ్యనువర్ణితః॥౯॥నయద్వచశ్చిత్రపదంహరేర్యశోజగత్పవిత్రంప్రగృణీతకర్హిచిత్। తద్వాయసంతీర్థముశంతిమానసానయత్రహంసానిరమంత్యుశిక్షయాః॥౧౦॥తద్వాగ్విసర్గోజనతాఘవిప్లవోయస్మిన్ప్రతిశ్లోకమబద్ధవత్యపి

ద్వవితర్కయ॥౨॥ ఆత్మసాక్షీజీవానాంపుణ్యాపాపకరణసాక్షీభూతః॥౭॥ భవతేతి॥ భవతాఅనుదితప్రాయం అనుక్తప్రాయం భగవద్యశోవినాయేనైవధర్మాదిజ్ఞానేనాసౌభగవాన్నతుష్యేత్ తత్తద్దర్శనం జ్ఞానంఖిలం న్యూనంమన్యే॥౨॥అమలంనిష్కళంకం యేనశాస్త్రేణ॥౮॥నను భగవద్యశఏవతత్రతత్రానువర్ణితంతత్రాహ॥యథేతి॥చశబ్దాద్ధర్మాదిసాధనానిచ - తథాధర్మాదివత్ ప్రాధాన్యేనవాసుదేవస్యమహి… నోక్తఇత్యర్థః॥౯॥వాసుదేవవ్యతిరిక్తాన్యవిషయజ్ఞానదేవాన్యవిషయంవాక్చాతుర్యంచఖిలమేవేత్యాహ॥ నేతి॥ చిత్రపదమపియద్వచోహరేర్యశోనప్రగృణీత-తద్వాయసంతీర్థం కాకతుల్యానాంకామినాంరతిస్థానం ఉశంతిమన్యతే-కుతః మానసాఃసత్త్వప్రధానేమనసి వర్తమానాః హంసాఃయతయఃయత్రననిరమంతికర్హిచిదపినితరాంనరమంతే ఉశిక్షయాఃఉశిక్కమనీయంబ్రహ్మక్షయోనివాసోయేషాం- యథా ప్రసిద్ధాహంసాః మానససరసిచరతః కమనీయాబ్జషండాని విహాయవాయసాః నపరిత్యక్తోచ్ఛిష్టవివిధచిత్రాన్నయుక్తేప్యుచ్ఛిష్టగర్తేకాకక్రీడాస్థానేనరమంతఇతిశ్లేషః॥ ౨ ॥ చిత్రపదంయమకానుప్రాసాదిసహితసుశిక్షితశబ్దశ్లేషాత్ప్రేక్షాద్యలంకారయుక్తమపి-అశిక్షయాః- అశిరిచ్ఛావశకాంతౌ విత్యస్మాత్క్విప్రత్యయేసంప్రసారణేచ, శిరిఅశిరూపసిద్ధిః వశేఃకాంత్యర్థకత్వేపిధాతూనామనేకార్థత్వాత్ వష్టిభాగురిరల్లోపమిత్యాదావివప్రకృతేపిఇచ్ఛార్థకత్వం-అశేఃకామస్యక్షయోయేషాం తే-అశిక్షయాఃనిష్కామా ఇత్యర్థః-వాయసంతీర్థముశంతి-వాయసస్నానవత్పావనత్వాభావాత్ నిరర్థకంవదంతి॥౧౦॥ విపరీతస్తుపదచాతుర్యం భగవద్యశఃప్రథానంచపవిత్రమిత్యాహ॥తదితి॥సచాసౌవాగ్విసర్గశ్చవాచఃప్రయోగః జనానాంసమూహోజనతాతస్యాః అఘవిప్లావయతినాశయతితథా యస్మిన్వాగ్విసర్గేఅబద్ధవత్యపిఅపశబ్దాదియుక్తేపి - ప్రతిశ్లోకమనంతస్య యశోంకితాని

నామానిభవంతి-తత్రహేతుఃయద్యానినామానిసాధవోమహాంతః-వక్తరిసతిశృణ్వంతి- శ్రోతరిసతిశృణ్వంతి అన్యథా తుస్స్వయమేవగాయంతికీర్తయంతి॥చం॥కౌతూహలేనశృణ్వంతి ఆనందజనకత్వాద్గాయంతి - పాపనివర్తకత్వాత్ స్తువంతి॥౧౧॥భక్తిహీనంజ్ఞానకర్మచన్యూనమేవేతి కైముత్యన్యాయేనదర్శయతి॥నైష్కర్మ్యమితి॥నైష్కర్మ్యంనిష్కర్మబ్రహ్మ-తదేకాకారత్వాన్నిష్కర్మతారూపం నైష్కర్మ్యం-అజ్యతేఅనేనేత్యంజనం-ఉపాధిఃతన్నివర్తకంనిరంజనం ఏవంభూతమపిజ్ఞానంఅచ్యుతేభావోభక్తిఃతద్వర్జితంచేత్ అలమత్యర్థం-నశోభతేసమ్యగపరోక్షాయనకల్పత ఇత్యర్థః-శశ్వత్సదా సాధనకాలేచఫలకాలేచ అభద్రందుఃఖరూపం-యత్కామ్యంకర్మ యదప్యకారణమకామ్యం తచ్చేతినకారస్యాన్వయః-తదపికర్మ ఈశ్వరేనార్పితంచేత్కుతశ్శోభతే-బహిర్ముఖత్వేనసత్త్వశోధకత్వాభావాత్॥ చం॥ అకారణమపిఫలాభిసంధిరహితమపి॥ ౧౨॥ తదేవంభక్తిహీనాన్యజ్ఞానకర్మాణ్యాచాతుర్యకర్మకౌశలానివ్యర్థానీత్యేవయతః-అతోహరేశ్చరితమేవానువర్ణయేత్యాహ॥అతఇతి॥అతఃఅతఃకారణాత్ అమోఘాయథార్థా- దృక్ధీర్యస్య శుచిశుద్ధం-శ్రవోయశోయస్యసత్యేరతఃధృతానివ్రతానియేనసః భవానేనమహాగుణస్తావత్ అతఃఉరుక్రమస్యవిష్ణోః చేష్టితంలీలావైచిత్ర్యం-చిత్తేకార్త్స్న్యేనఅఖిలస్యబంధముక్త్యైత్వమనుస్మరన్సమ్యక్త్వావర్ణయేత్యర్థః-ఏతచ్చవాక్యాంతరమితిమధ్యమపురుషప్రయోగోనానుపపన్నః॥చం॥అమోఘదృక్-సర్వోపకారకతయానఫలజ్ఞానశాలీసత్యరతః సత్యవచనశీలః-బ్రహ్మనిష్ఠఇతివా- దృఢవ్రతఃఅప్రతిహతసర్వోత్తారణసంకల్పరూపవ్రతశాలీ-సమాధినా యోగప్రభావేన॥౧౩॥విశేషేప్యోపాంతరమాహ॥తతఇతి॥తతఉరుక్రమచేష్టితాత్పృథగ్దృశః- అతఏవాన్యథాప్రకారాంతరేణ యత్కించిదర్థాంతరంవివక్షతః-తయావివక్షయాకృతైఃస్ఫురితైః-రూపైఃనామభిఃవక్తృత్వేనోపస్థితైఃదుస్థితాఽనవ

నామాన్యనంతస్యయశోంకితానియచ్ఛృణ్వంతిగాయంతిగృణంతిసాధవః॥ ౧౧॥నైష్కర్మ్యమప్యచ్యుతభావవర్జితంనశోభతేజ్ఞానమలంనిరంజనమ్।కుతఃపునశ్శశ్వదభద్రమీశ్వరేనచార్పితంకర్మయదప్యకారణమ్॥౧౨॥అతోమహాభాగభవానమోఘదృక్శుచిశ్రవాస్సత్యరతోధృతవ్రతః। ఉరుక్రమస్యాఖిలబంధముక్తయేసమాధినానుస్మరయద్విచేష్టితమ్॥ ౧౩॥ తతోన్యథాకించనయద్వివక్షతః పృథగ్దృశస్తత్కృతరూపనామభిః।నకర్హిచిత్క్వాపిచదుస్థితామతిర్లభేతవాతాహతనౌరివాస్పదమ్॥ ౧౪॥జుగుప్సితంధర్మకృతేనుశాసతఃస్వభావరక్తస్యమహాన్వ్యతిక్రమః।యద్వాక్యతోధర్మఇతీతరఃస్థితోనమన్యతేతస్యనివారణంజనః॥౧౫॥విచక్షణోఽస్యార్హతివేదితుంవిభోరనంతపారస్యనివృత్తితస్సుఖమ్।ప్రవర్తమానస్యగుణైరనా

స్థితాసతీమతిఃకదాచిత్ -ఆస్పదంస్థానం నలభతే భాతేనాహతాఆఘూర్ణితానౌరివ-తదుక్తంగీతాసు॥శ్లో॥ వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిరేకేహకురునందన।బహుశాఖాహ్యనంతాశ్చబుద్ధయోఽవ్యవసాయినామిత్యాది॥ ౧౪॥ తదేవంహరియశోవినాభారతాదిషుకృతంధర్మాదివర్ణనమకించిత్కరమిత్యుక్తం-ప్రత్యుతవిరుద్ధమేవజాతమిత్యాహ॥జుగుప్సితమితి॥జుగుప్సితంనింద్యంకామ్యకర్మాదిస్వభావతఏవరక్తస్యతత్రరాగిణఃపురుషస్యధర్మకృతేధర్మార్థమనుశాసతస్తవ-మహానయం వ్యతిక్రమః అన్యాయః శాస్త్రోల్లంఘనమిత్యర్థః-కుతఇత్యత్రఆహ॥యస్యతవవాక్యతః-అయమేవముఖ్యోధర్మఇతిస్థితః ఇతరఃప్రాకృతఃజనః- తస్యకామ్యకర్మాదేః- అన్యేనతత్త్వజ్ఞేనక్రియమాణంస్వయమేవవా - అగ్రేక్రియమాణం యద్వా॥ శ్రు ॥ నకర్మణానప్రజయాధనేనత్యాగేనైకేఅమృతత్వమానశురిత్యాదిశ్రుత్యాక్రియమాణంనివారణం- యథార్థమేతదితిసమన్యతే కింతుప్రవృత్తిమార్గానధికృతవిషయమేతదితికల్పయిష్యతీతి-తదుక్తం-మతాంతరోపన్యాసే భట్టైః॥శ్లో॥తత్రైవంశక్యతేవక్తుంయేంధపంగ్వాదయోనరాః।గృహస్థత్వంనశక్ష్యంతికర్తుంతేషామయంవిధిః॥నైష్ఠికబ్రహ్మచర్యంవాపరివ్రాజకతాపివా।తైరవశ్యంగ్రహీతవ్యం తేనాదావేతదుచ్యతే ఇత్యాది॥చం॥మహాన్వ్యతిక్రమః మహచ్ఛాస్త్రోల్లంఘనంభవతి॥శ్లో॥నబుద్ధిభేదంజనయేదజ్ఞానాంకర్మ సంగినామితి॥శాస్త్రాత్ -తన్నివారణం తదుపదిష్టత్రైవర్గికధర్మనివారణం శ్రోతాజనః- నమన్యతే నోపదిష్టత్వాదయంధర్మఇతిమన్యేత తతశ్చఉపదేష్టురస్య జనబుద్ధివ్యామోహసంపాదకతయానబుద్ధిభేదంజనయేదితిశాస్త్రోల్లంఘనేన మహాన్వ్యతిక్రమస్స్యాదతస్తన్నమోహాయేతిభావః ॥ ౧౫ ॥ ననుయద్యేవంప్రవృత్తిమార్గోనింద్యస్తేతర్హినివృత్తిమార్గేణసర్వక్రియాత్యాగే నైవపారమేశ్వరసుఖస్వరూపానుభూతేఃకింతద్యశఃకథనేనేతిత్రాహ ॥ విచక్షణఇతి॥విచక్షణఃనిపుణఃకశ్చిదేవ - నివృత్తితఃసర్వక్రియానివృత్త్యాఅస్యవిభోస్సుఖంనిర్వికల్పకసుఖాత్మకంరూపం వేదితుంజ్ఞాతుమర్హతి - నపునరవిచక్షణఃప్రవృత్తిస్వభావః

విభుత్వే హేతుః అనంతః నాస్త్యంతః కాలతః పారంచ దేశతో యస్య తస్య విభోశ్చేష్టితం - తతః కారణాత్ విభోః అనాత్మనః దేహాద్యభిమానినః - అతఏవ గుణైః సత్త్వాదిభిః ప్రవర్తమానస్య జనస్య కర్మయథవానితి త్వమిత్యర్థః - పారాంతగే హే భగవన్నితి సంబోధనం ॥౧౬॥ ఏవం తావత్ కామ్య కర్మాదేరనర్థహేతుత్వాత్ తద్విహాయ హరేర్లీలైవ వర్ణనీయేత్యుక్తం ఇదానీం తు నిత్యనైమిత్తిక స్వధర్మనిష్ఠామప్యనాదృత్య కేవలం హరిభక్తిరేవోపదేష్టవ్యేత్యాహ ॥ త్యక్త్వేతి ॥ నను స్వధర్మత్యాగేన భక్తిపరిపాకేన యది కృతార్థో భవేత్ తదా న కాచిచ్చింతా యది పునరపక్వ ఏవ మ్రియేత తతో భ్రశ్యేద్వా తదా స్వధర్మత్యాగనిమిత్తోఽనర్థః స్యాదిత్యాశంక్యాహ - తతో భజనాత్ పతేత్ - కథంచిద్భ్రశ్యేత్ మ్రియేత వా యది తథాపి భక్తిరసికస్య కర్మానధికారాన్నానర్థశంక్యమంగీకృత్యాహ - వా శబ్దః కటాక్షే యత్ర క్వాపి నీచయోనావపి అముష్య భక్తిరసికస్య అభద్రమభూత్ కిం నాభూదేవేత్యర్థః - భక్తివాసనా సద్భావాదితి భావః - అభజద్భిస్తు కేవలం స్వధర్మతః కో వా అర్థః ఆప్తః ప్రాప్తః అభజతామితి షష్ఠీ తు సంబంధమాత్రవివక్షయా ॥ చం ॥ భగవద్భక్తిం వినా కేవల కర్మానుష్ఠానం కుర్వతః భగవద్భక్త్యభావేన భగవత్ప్రీతేరజననాత్ ప్రీత్యభావే పాపనివృత్త్యభావాదనివృత్తైః పాపసముదాయైః ఉపక్రాంత కర్మణోఽపి చ్యుతిప్రసంగాత్ స్వకర్మాపరిత్యాగేఽపి ఆరూఢపతితత్వప్రసంగాత్ తథా సతి కాలవిశేషే దేశవిశేషే చ శ్రేయః ప్రాప్తిప్రసంగాభావేన అధోగతిప్రసంగాత్ భక్తివిరహిత కేవలకర్మానుష్ఠానేన న కస్యచిదపి పురుషార్థస్య సిద్ధిరితి భావః ॥౧౭॥ నను స్వధర్మస్యాత్రాదపి ॥ శ్రు ॥ కర్మణా పితృలోక ఇతి శ్రుతేః పితృలోకప్రాప్తిః ఫలమస్త్యేవేతి తత్రాహ ॥ తస్యైవేతి ॥ తస్యైవ హేతోః తదర్థం యత్నం కుర్యాత్ - యదుపరి బ్రహ్మపర్యంతం అధః స్థావరపర్యంతం చ భ్రమద్భిః జీవైః న లభ్యతే - షష్ఠీ తు పూర్వవత్ - తత్తు విషయసుఖం అన్యత ఏవ ప్రాచీనకర్మణా సర్వత్ర నరకాదావపి లభ్యతే - దుఃఖవత్ యథా దుఃఖం ప్రయత్నం వినాపి లభ్యతే తద్వత్ - తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ అప్రార్థితాని దుఃఖాని యథైవాయాంతి దేహినామ్ । సుఖా

త్మన స్తతో భవాన్ దర్శయ చేష్టితం విభోః ॥౧౬॥ త్యక్త్వా స్వధర్మం చరణాంబుజం హరేర్భజన్నపక్వోఽథ
పతేత్తతో యది । యత్ర క్వ వాభద్రమభూదముష్య కిం కో వార్థ ఆప్తోఽభజతాం స్వధర్మతః ॥౧౭॥ తస్యైవ
హేతోః ప్రయతేత కోవిదో న లభ్యతే యద్భ్రమతాముపర్యధః । తల్లభ్యతే దుఃఖవదన్యతః సుఖం కాలేన
సర్వత్ర గభీరరంహసా ॥౧౮॥ న వై జనో జాతు కథంచనావ్రజేన్ముకుందసేవ్యన్యవదంగ సంసృతిమ్ । స్మరన్
ముకుందాంఘ్ర్యుపగూహనం పునర్విహాతుమిచ్ఛేన్న రసగ్రహో జనః ॥౧౯॥ ఇదంచ విశ్వం భగవానివేతరో
యతో జగత్స్థాననిరోధసంభవాః । తద్ధి స్వయం వేద భవాంస్తథాపి మే ప్రాదేశమాత్రం భవతః ప్రద

స్యపితథామస్యైదైన్యమంత్రాతిరిచ్యత ఇతి ॥ చం ॥ ఉపర్యధశ్చ భ్రమతాం - స్వర్గాదిషు పృథివ్యాదిషు చ చరతాం సాధనానుష్ఠానాభావేఽపి పూర్వసుకర్మవశాత్ యథా దుఃఖసిద్ధిస్తథా సుఖసాధనానుష్ఠానవిరహేఽపి ప్రాచీనపుణ్యవశాత్ స్వర్గాది పురుషార్థసిద్ధేః తదర్థం కుశలో న ప్రయతేత - అపి తు నిశ్శ్రేయసస్య ప్రాచీనపుణ్యపాపసాధ్యత్వాభావాత్ తదర్థమేవ ప్రయతేతేతి భావః ॥౧౮॥ యదుక్తం యత్ర క్వ వాభద్రమభూదితి తదుపపాదయతి ॥ న ఇతి ॥ ముకుందసేవీ జనః జాతు కదాచిత్ కథంచన కుయోనిగతోఽపి సంసృతిం నావ్రజేత్ నావిశేత్ అంగ అహో అన్యవత్ కేవలధర్మనిష్ఠవదితి వైధర్మ్యదృష్టాంతః - కుత ఇత్యత ఆహ - ముకుందాంఘ్ర్యుపగూహనమాలింగనం పునః స్మరన్ విహాతుం నేచ్ఛేత్ - యతోఽయం జనో రసగ్రహః రసేన రసనీయేన గృహ్యతే వశీక్రియతే - యద్వా రసే రసనీయే గ్రహః ఆగ్రహో యస్య తదుక్తం భగవతా ॥ శ్లో ॥ యతతే చ తతో భూయః సంసిద్ధౌ కురునందన । పూర్వాభ్యాసేన తేనైవ హ్రియతే హ్యవశోఽపి స ఇతి ॥ చం ॥ రసగ్రహో జనః - భగవచ్చరణారవిందరసానుభవజనితనిరతిశయసౌఖ్యమనుభవన్ జనః భగవద్భక్త్యారూఢస్య తత్త్యాగప్రసంగో నాస్తీతి భావః స్మరన్ తత్సౌఖ్యమేవ చింతయన్ ॥౧౯॥ తదేవం భగవల్లీలాం ప్రాధాన్యేనానువర్ణయేత్యుక్తం - తత్ర కో భగవాన్ కాశ్చ తస్య లీలా ఇత్యపేక్షాయామాహ ॥ ఇదమితి ॥ ఇదం హి విశ్వం భగవానేవ న త్వస్మాదితరతః - ఈశ్వరాత్ ప్రపంచో న పృథక్ - ఈశ్వరస్తు ప్రపంచాత్ పృథగిత్యర్థః తత్ర హేతుః యతో హేతోః జగతః స్థిత్యాదయో భవంతి అనేనైవ లీలా అపి దర్శితాః - యద్వా - ఇదం విశ్వం భగవాన్ ఇతర ఇవ యస్య జీవో భగవానేవ చేతనాచేతన ప్రపంచః - తద్వ్యతిరేకేణ నాస్తి - న చ వైకస్తత్త్వమిత్యర్థః - హి శబ్దేన ॥ శ్రు ॥ సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేత్యాది ప్రమాణం సూచితం తద్ధి స్వయమేవ భగవాన్ వేద - ప్రాదేశమాత్రం ఏకదేశమాత్రం ॥ శ్రు ॥ ఆచార్యవాన్ పురుషో వేదేత్యాది శ్రుత్యర్థసంపాదనాయ మే మయా ప్రదర్శితం ॥ చం ॥ నను భగవదవతారభూతం నిఖిల వేద వేదాంత ప్రవర్తకం ప్రతి కిమిత్యవిద్వాంసమివ విశిష్యోపదేశ

ఇత్యాశంక్యస్వయమేవపరిహరతి- ఇదంహియతోయస్మాద్భవతః - జగత్థ్సాననిరోధజంభనాఃజగతఃస్థితిలయజన్మాని-
సఏవభగవాన్ ఇతరఇవవ్యాసఇతినామవ్యత్యయేనఅన్యఇవవర్తమానోభగవాన్ - తదిదంవిశ్వంపూర్ణోక్తంసర్వమపి
తత్త్వజాలం-వేదహివేత్థైవ తథాపిమేమయాప్రాదేశమాత్రంప్రాదేశవత్ - స్వల్పాంశమాత్రంభవతఃప్రదర్శితం -
జ్ఞాపితం- నేదమజ్ఞాతజ్ఞాపనమపితుజ్ఞాతాంశస్మారణమేవేతిదోషఇతిభావః॥ ౨౦ ॥ నచతవాచార్యాపేక్షాఈశ్వరావ
తారత్వాదిత్యాహ॥త్వమితి ॥ హేఅమోఘదృక్ ఆత్మనాస్వయంఆత్మానం - అజమేవనంతతంజగతశ్శివాయప్రజా
తమవేహి - కుతఃపరస్యపుంసఃకలాంఅంశభూతంతత్తస్మాన్మహానుభావస్యహరేరభ్యుదయః పరాక్రమః అధిఅధికం
గమ్యతాంనిరూప్యతాం॥చం॥అమోఘదృక్-సఫలజ్ఞానశక్తిత్వంపరమాత్మనస్సర్వాంతర్యామిణః పరస్యపుంసఃపరమా
త్మనఃనారాయణస్యకలామంశం-అతఏవఅజంజన్మజరామరణాదిరహితం ఆత్మానంస్వాత్మానం ఆత్మనామనసా- మహా
నుభావాభ్యుదయః భగవద్దివ్యచేష్టితకృతాతిశయః॥౨౧॥అనేనైవతవఆదిసర్వంతపసఃఫలంస్యాదిత్యాహ ॥ ఇదమితి ॥
శ్రుతాదయోభావేనిష్ఠా-ఇదమేవహితపశ్శ్రవణాదేరవిచ్యుతోనిత్యోర్థఃఫలంకింతత్ -ఉత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనమితి
యత్ ॥చం॥పుంసోదేహినః ఉత్తమశ్లోకగుణావర్ణనమస్తీతియదిదమేవతపసఃనిదిధ్యాసరూపస్యస్విష్టస్యఅగ్నిష్టోమా
ద్యనుష్ఠానరూపస్య-పూర్తస్యతటాకాదిప్రతిష్ఠారూపస్య సుసూక్తదత్తయోఃసూక్తస్యసూక్తశంసనరూపస్య దత్త
స్యమహాదానాదిరూపస్య ధర్మస్యకవిభిర్విద్వద్భిఃఅవిచ్యుతోర్థఃఅనశ్వరఃపురుషార్థోనిరూపితః॥౨౨॥సత్సంగతో
హరికథాశ్రవణాదిఫలంస్వవృత్తాంతేనప్రపంచయతి॥అహమితి॥అహంపురాపూర్వకల్పే-అతీతభవేపూర్వజన్మని- వేద

శితమ్॥౨౦॥త్వమాత్మనాత్మానమవేహ్యమోఘదృక్పరస్యపుంసఃపరమాత్మనఃకలామ్।అజంప్రజాతం
జగతశ్శివాయతన్మహానుభావాభ్యుదయోధిగణ్యతామ్ ॥ ౨౧ ॥ ఇదంహిపుంసస్తపసశ్శ్రుతస్యస్వి
ష్టస్యపూర్తస్యసుసూక్తదత్తయోః। అవిచ్యుతోర్థఃకవిభిర్నిరూపితోయదుత్తమశ్లోకగుణానువర్ణ
నమ్॥౨౨॥అహంపురాతీతభవేభవంసుతోదాస్యాస్తుకస్యాశ్చనవేదవాదినామ్ । నిరూపితోబాలకఏవ
యోగినాంశుశ్రూషణేప్రావృషినిర్వివక్షతామ్॥ ౨౩॥ తేమయ్యపేతాఖిల చాపలేర్భకేదాంతేధృత
క్రీడనకేనువర్తిని । చక్రుఃకృపాంయద్యపితుల్యదర్శనాశ్శుశ్రూషమాణేమునయోల్పభాషిణి॥౨౪॥
ఉచ్ఛిష్టలేపాననుమోదితోద్విజైస్సకృత్స్మభుంజేతదపాస్తకిల్బిషః । ఏవంప్రవృత్తస్యవిశుద్ధచేతసస్త
ద్ధర్మఏవాత్మరుచిః ప్రజాయతే॥ ౨౫॥ తత్రాన్వహంకృష్ణకథాం ప్రగాయత మనుగ్రహేణాశృణ
వంమనోహరాః । తాశ్శ్రద్ధయా మేను పదం విశృణ్వతః ప్రియశ్రవస్యంగ మమాభవద్రుచిః॥౨౬॥
తస్మింస్తదాలబ్ధరుచేర్మహామతే ప్రియశ్రవస్యస్ఖలితామతిర్మమ । యయాహమేతత్సదసత్స్వ

వాదినాందాస్యాస్సకాశాదభవ జాతోస్మినిరూపితఃనియుక్తః - యోగినాంసన్న్యాసినాంశుశ్రూషణేప్రావృషివర్షా
ర్తౌచాతుర్మాస్యే-నిర్వివక్షతాంనివేశమేకత్రవాసంకర్తుమిచ్ఛతాం॥౨౩॥తఇతి॥అపేతానిగతానిఅఖిలానిచాపలాని
యస్మాత్తస్మిన్నియతేంద్రియేఅధృతక్రీడనకే - త్యక్తక్రీడాసాధనే-అనువర్తిని అనుకూలే చం ॥ తుల్యదర్శనాః-
సుహృన్మిత్రాద్యుదాసీనమధ్యస్థాదిషుతుల్యదృష్టయః ధృతక్రీడనకేపిదాంతే - క్రీడాసాధనకందుకాదిపరిగ్రహేపితత్ర
వాసక్తే-అనువర్తిని శుశ్రూషార్థంసదానువర్తనంకుర్వతి॥౨౪॥ఉచ్ఛిష్టేతి॥ఉచ్ఛిష్టస్యలేపాన్- పాత్రలగ్నాన్ తైః
ద్విజైః-అనుజ్ఞాతస్సకృత్ భుంజేత్యనుశిష్టస్సకృత్ భుంజేస్మ తేన భోజనేనాపాస్తకిల్బిషోజాతోస్మి - తేషాంధర్మేపర
మేశ్వరభజనఏవఆత్మనోమనసః - రుచిఃప్రజాయతేస్మేత్యనుషంగః ॥ చం ॥ఏవంప్రవృత్తస్య-శుశ్రూషోచ్ఛిష్టభోజ
నాదిరతస్య ॥ ౨౫ ॥ తత్రేతి ॥ అశృణవం శ్రుతవానస్మి మేశ్రద్ధయామమైవస్వతస్సిద్ధయా - నత్వన్యేనబలాజ్జనితయా-
అతోమమేత్యస్యాపౌనరుక్త్యం॥చం॥అనుపదంపతతం విశృణ్వతః - విశేషేణశృణ్వతోమమ ప్రియశ్రవసి ప్రీతివిష
యస్యభగవతఃదివ్యచేష్టితశ్రవణే ॥౨౬॥ తస్మిన్నితి॥ ప్రియంశ్రవోయస్యతస్మిన్ భగవతిలబ్ధరుచేర్మమ - అస్ఖలితా
అప్రతిహతామతిరభవదిత్యనుషంగః - యయామత్యాపరేప్రపంచాతీతేబ్రహ్మరూపేమయిసదసత్ స్థూలంసూక్ష్మంచ
ఏతచ్ఛరీరంస్వమాయయాస్వావిద్యయా కల్పితంనతువస్తుతోస్తిఏతత్క్షణమేవపశ్యామీతి ॥ చం ॥ హేమహామతే
విస్తృతజ్ఞానవ్యాసప్రియశ్రవసిభగవచ్ఛ్రవణే - ప్రియస్యప్రీతివిషయస్యభగవచ్చేష్టితస్యశ్రవణఇతివా - లబ్ధరుచేః
ప్రాప్తప్రీతేః మమాస్ఖలితామతిఃజాతా - దృఢతరభక్తిర్జాతా- అనంయయాభక్త్యాపరేబ్రహ్మణిసిద్ధ్యమానయా

స్వయామాయయా ప్రకృత్యావిచిత్రశక్త్యావా-సదసత్- న త్త్వేపిఅనిత్యత్వాన్ స త్ప్రతియం దేహాదికంవస్తుమయి కల్పితంపశ్య - దేహేంద్రియాదివిలక్షణేమయియయాభక్త్యా పరబ్రహ్మభూతనారాయణనశవర్తిన్యాప్రకృత్యా కల్పితంసదసత్ప్రతియందేహేంద్రియాదికంవస్తుకర్మవశాత్ప్రతీతంపశ్యఇతిభావః - యద్వాఅహంయయామత్యా భక్తిరూపయాపరేబ్రహ్మణిమయిపరబ్రహ్మాపృథక్సిద్ధత్వాత్ పరబ్రహ్మశబ్దవాచ్యే-యద్వస్తుయదపృథక్సిద్ధం - తద్వస్తు తద్వాచకశబ్దవాచ్యం-యథావ్యక్తిపర్యంతగవాదిశబ్దవాచ్యంగోత్వాదియథావాఆత్మ పర్యంతదేవతాదిశబ్దవాచ్యంశరీరాదిఅతఃపరమాత్మనోమచ్ఛరీరకతయామదభిన్నత్వాత్ మమాపితదభిన్నత్వేనతద్వాచిబ్రహ్మశబ్దవాచ్యేమయిఏతత్సదసత్ చేతనాచేతనాత్మకంకృత్స్నంజగత్,స్వమాయయాపరబ్రహ్మరూపస్యమమైవమాయయా , ప్రకృత్యామమవిచిత్రశక్త్యావాకల్పితంపశ్యేతాదృశీమతిర్జాతేతిపూర్వేణాన్వయః , బ్రహ్మణస్సర్వశరీరకతయా సర్వశబ్దవాచ్యత్వాత్, సర్వమధ్యేమమాపిప్రవిష్టత్వాత్ , తస్యమచ్ఛరీరకతయామదాత్మకత్వేన,మమమతిర్మత్స్వరూపవిచారవేళాయాం న కేవలంమయ్యేవపర్యవసితాఅపితుమచ్ఛరీరకపరమాత్మపర్యంతాఆసీత్-ఈదృశీపరమభక్తిరూపామతిర్మమజాతేతి భావః॥౨౭॥ఏవంశుద్ధత్వంవదాశ్చజ్ఞాతేదేహాదికృతవిక్షేపనివృత్తేస్తత్కారణభూతరజస్తమోనివర్తికాదృఢాభక్తిర్జాతేత్యాహ॥ఇత్థమితి॥హరేర్యశః అనుసవం,త్రికాలం ॥ చం ॥ శరత్ప్రావృషికావృతూ , కాలవాచకత్వాదత్యంతసంయోగేద్వితీయాశరదృతౌవర్షర్తౌచేత్యర్థః,ఆత్మరజస్తమోపహా,చిత్తవర్తిరజస్తమోగుణనివర్తినీ,భక్తిః ప్రవృత్తానిరంతరభగవచ్చింతనప్రీతిరుత్పన్నా॥ ౨౮ ॥ తస్యజ్ఞాతశుద్ధత్వంపదార్థస్య దృఢభక్తిమతః , మేప్రశ్రితస్యవినీతస్య॥చం॥అనురక్తస్యమునిశుశ్రూషణేప్రీతివిశిష్టస్య,హతైనసః-విముక్తనిఖిలపాపస్య దాంతస్య-జితేంద్రియస్య॥౨౯॥ జ్ఞానమితి॥గుహ్యతమమితిసాధనభూతధర్మతత్త్వజ్ఞానంగుహ్యం- తత్సాధ్యం దేహద్వయవివిక్తాత్మజ్ఞానంగుహ్యతరం-

మాయయాపశ్యేమయిబ్రహ్మణికల్పితంపరే॥౨౭॥ ఇత్థం శరత్ప్రావృషికావృతూహరేర్విశృణ్వతోమే

నుసవంయశోమలమ్। సంకీర్త్యమానంమునిభిర్మహాత్మభిర్భక్తిఃప్రవృత్తాత్మరజస్తమోపహా॥౨౮॥

తస్యైవంమేనురక్తస్యప్రశ్రితస్యహతైనసః । శ్రద్దధానస్యబాలస్యదాంతస్యానుచరస్యచ॥౨౯॥జ్ఞానం

గుహ్యతమంయత్తత్సాక్షాద్భగవతోదితమ్ ।అన్వవోచన్గమిష్యంతఃకృపయాదీనవత్సలాః॥౩౦॥యేనైవా

హంభగవతోవాసుదేవస్యవేధసః । మాయానుభావమవిదంయేనగచ్ఛంతితత్పదమ్॥ ౩౧॥ ఏతత్సం

సూచితంబ్రహ్మంస్తాపత్రయచికిత్సితమ్। యదీశ్వరేభగవతికర్మబ్రహ్మణిభావితమ్॥ ౩౨॥ ఆమయో

తత్ప్రాప్యైశ్వర్యతత్త్వజ్ఞానంగుహ్యతమం - భగవతోదితం భాగవతంశాస్త్రంఅన్వవోచన్ఉపదిష్టవంతః॥చం॥భగవతానారాయణేనస్వయమేవచతుర్ముఖాయఉదితం జ్ఞానంభక్తిరూపంభగవదవతారచేష్టితవిషయంవా॥ ౩౦॥ తదేవ జ్ఞానంపూర్వోక్తతత్త్వంపదార్థజ్ఞానాత్ వివేకేనదర్శయతి॥ నేతి॥ అవిదంజ్ఞాతవానహం॥ చం ॥ వేధసః నిఖిలప్రపంచనిర్మాతుః-వాసుదేవస్యసర్వవస్త్వాధారత్వేనసతిసర్వాంతర్యామిణః-మాయానుభావం విచిత్రశక్తికల్పితం॥౩౧॥తత్సాధనధర్మరహస్యంచసూచితమిత్యాహ॥ ఏతదితి॥తాపత్రయస్యాధ్యాత్మికాదేశ్చికిత్సితంభేషజం నివర్తకంసత్త్వశోధకమితియావత్-కింతద్భగవతిభావితంసమర్పితం-యత్కర్మతత్ కథంభూతేభగవతి ఈశ్వరేసర్వనియంతరి-ఏవమపిబ్రహ్మణాఅప్రచ్యుతపూర్ణరూపే॥ ౩౨॥ననుసంసారహేతోః కర్మణఃకథంతాపత్రయనివర్తకత్వంసామగ్రీభేదేనఘటత ఇతినదృష్టాంతమాహద్వాభ్యాం ॥ ఆమయఇతి ॥ ఆమయోరోగః యేనఘృతాదినాజాయతే- తదేవ కేవలమామయకారణభూతంద్రవ్యం - తమామయంనపునాతిననివర్తయతీత్యర్థః- కింతుచికిత్సితఃద్రవ్యాంతరైర్భావితంసత్పునాత్యేవ॥చం॥సర్వేపిక్రియాయోగాః- ఫలేచ్ఛయాకృతాస్సర్వేపియజ్ఞాదయః-సంసృతిహేతవఃసంసారస్యైవవర్ధకాః ఫలేచ్ఛయాకృతానాంకర్మణాంఫలానుభవార్థంశరీరారంభస్యావశ్యకత్వాత్ -శరీరాగంభేచ సంసారవిమోక్షప్రసంగాభావాత్ - తేక్రియాయోగాఏవపరేబ్రహ్మణిఅకల్పితాశ్చేత్ అసమర్పితాశ్చేత్ - ఆత్మవినాశాయనరకాయకల్పంతేభగవత్సమర్పణాభావేనభగవత్ప్రీతేరజననాత్ -తదభావేపాపవిమోక్షాసంభవాత్ - అవిముక్తపాపేనరకస్యావశ్యంభావాత్ వ్యాధిసంపాదకద్రవ్యాభావానంతరంవ్యాధిజననేతన్నివృత్త్యర్థంచికిత్సాయాంకృతాయాం-అనంతరంద్రవ్యచాపల్యేనవ్యాధిసంపాదకద్రవ్యేపునర్భుక్తేయథావ్యాధేర్ననివృత్తిః అపితుప్రకోపఏవ - ఏవంసర్వపాపక్షయార్థంయజ్ఞాద్యనుష్ఠానేపి తత్ఫలాసక్త్యాఫలానుభవార్థంశరీరారంభస్యావశ్యకత్వాత్ - ఆరబ్ధేచశరీరేతస్యత్రిగుణాత్మకత్వేన

౮

తమోగుణోద్రేకదశాయాంపునఃపాపారంభసంభవాత్ అపథ్యకృన్న్యాయేనపాపనివృత్తిరూపఫలాసిద్ధిరేవ-ప్రత్యుత తాదృశకర్మణాంభగవత్సమర్పణవిరహేభగవత్ప్రీత్యజనేనపాపనివృత్త్యసంభవాత్-నరకాదిప్రాప్తిరేవస్యాత్-అత, ఫలసంగోనకర్తవ్యఃభగవత్సమర్పణాభావోపినకర్తవ్యఇతిశ్లోకద్వయాభిప్రాయః॥ ౩౩॥ యథేతి॥ఏవమితి॥తథాత్మవినా శాయకర్మనివృత్తయేకల్పం తేనసమర్థాభవంతి-పరేఈశ్వరే కల్పితాసమర్పితాస్సంతః అత్రచప్రథమంమహత్సేవా తతస్తత్కృపా - తతస్స్వధర్మశ్రద్ధాతతోభగవత్కథాశ్రవణం అతోభగవతిరతిః - తయాచదేహద్వయవివిక్తాత్మ జ్ఞానం-తతోదృఢాభక్తిః-తతోభగవతస్తత్త్వవిజ్ఞానం-తతస్తత్కృపయాసర్వజ్ఞత్వాదిభగవద్గుణావిర్భావ ఇతిక్రమో దర్శితః॥౩౪॥ననుచ॥జ్ఞానేనాజ్ఞానప్రాప్తకర్మనాశః తచ్చజ్ఞానం భక్తియోగాద్భవతి కథంకర్మణా కర్మనాశస్స్యా త్తత్రాహ॥యదితి॥భగవదర్పణేన- క్రియమాణంకర్మభక్తియోగంజనయతీతి॥చం॥భగవత్పరితోషణంభగవత్ప్రీతి సంపాదకం-యదేతత్కర్మక్రియతే-భక్తియోగసమన్వితంయత్ జ్ఞానమస్తితత్తదధీనంహిభగవత్ప్రీతిజనకకర్మాధీనం హిభగవత్ప్రీతిముద్దిశ్యకర్మానుష్ఠానేప్రీతేనభగవతా॥శ్లో॥దదామిబుద్ధియోగంతం యేనమాముపయాంతితేఇతి స్వోక్త రీత్యాస్వీయచరణారవిందవిషయకనిరంతర ప్రీతిపూర్వకధ్యానాత్మక భక్తియోగసాధనీభూతదేహ విలక్షణాత్మజ్ఞాన రూపస్యజ్ఞానయోగస్యదీయమానత్వాత్తద్వారాపరమపురుషార్థలాభాత్-భగవత్ప్రీణనంకర్మఅనుష్ఠేయమితిభా వః॥౩౬॥తచ్చసదాచారేణదర్శయతి కుర్వాణా ఇతి యత్రయదాభగవతఃశిక్షయా కర్మాణికుర్వాణాభవంతి తదాకృష్ణస్య గుణనామానిగృణంతిఅనుస్మరంతిచ-కృష్ణమిత్యర్థః ఇయంచభగవచ్ఛిక్షా॥శ్లో॥యత్కరోషియదశ్నాసి యజ్జుహోషి

యశ్చభూతానాంజ్ఞాయతేయేనసువ్రత।తదేవహ్యనుయద్ద్రవ్యంనపునాతిచికిత్సితమ్॥ ౩౩॥ ఏవంనృణాం
క్రియాయోగాఃసర్వేసంసృతిహేతవః।తఏవాత్మవినాశాయకల్పంతేకల్పితాఃపరే॥౩౪॥ యదత్రక్రియతే
కర్మభగవత్పరితోషణం।జ్ఞానంయత్తదధీనంహిభక్తియోగసమన్వితం॥ ౩౫॥ కుర్వాణాయత్రకర్మాణి
భగవచ్ఛిక్షయాసకృత్।గృణంతిగుణనామానికృష్ణస్యానుస్మరంతిచ॥౩౬॥ నమోభగవతేతుభ్యంవాసు
దేవాయధీమహి।ప్రద్యుమ్నాయానిరుద్ధాయనమస్సంకర్షణాయచ॥౩౭॥ ఇతిమూర్త్యభిధానేన మంత్ర
మూర్తిమమూర్తికం। యజతేయజ్ఞపురుషం ససమ్యగ్దర్శనఃపుమాన్॥౩౮॥ఇమంస్వనిగమంబ్రహ్మ
న్నవేత్యమదనుష్ఠితమ్।అదాన్మేజ్ఞానమైశ్వర్యం స్వస్మిన్భావంచకేశవః॥ ౩౯॥ త్వమప్యదభ్రశ్రుతవిశ్రుతం
విభోస్సమాప్యతేయేనవిదాంబుభుత్సితమ్। ప్రఖ్యాహిదుఃఖైర్ముహురర్దితాత్మనాం సంక్లేశనిర్వాణ
ముశంతినాన్యథా॥౪౦॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే ప్రథమస్కంధే పంచమోధ్యాయః.

దదాసియత్।యత్తపస్యసికౌంతేయతత్కురుష్వమదర్పణమితి॥చం॥యత్రజ్ఞానయోగేలబ్ధే భగవచ్ఛిక్షయాభగవచ్ఛా సనరూపశాస్త్రవశాత్,కర్మాణినిత్యనైమిత్తికాదిరూపాణి,గుణనామానిగుణప్రకాశకానినామాని॥ ౩౬॥కీర్తనస్మ రణరూపయోర్భక్తిహేతుత్వముక్తంజ్ఞానహేతుత్వమాహద్వాభ్యాం॥ నమఇతి॥ నమోధీమహి మనసానమనంకుర్వీ మహి॥ ౩౭॥ ఇతీతి॥అమునామంత్రేణఅమూర్తికంమంత్రోక్తవ్యతిరిక్తమూర్తిశూన్యం,యజతేపూజయతిసపుమాన్ సమ్యగ్దర్శనః॥చ ॥సమ్యగ్దర్శనఃపూర్వోక్తరీత్యాఫలసంగాదిరహితకర్మానుష్ఠానజనితభక్తిరూపసమీచీనజ్ఞానశాలీ, మూర్త్యభిధానేపూర్వోక్తవాసుదేవాదిచతుర్మూర్త్యభిధాయకేన-అమూర్తికం-అపరిచ్ఛిన్నపరిమాణం - యజ్ఞపు రుషంయజ్ఞఫలప్రదాతారం యజ్ఞఇతిరుచిపుత్రోభగవదవతారః తంవా-పూజయేత్॥౩౮॥ఏవంకృతవతిమయి - హ రిఃస్వప్రకృశంజ్ఞానాదికందత్తవానిత్యాహ ॥ ఇమమితి ॥ ఇమంస్వనిగమంస్వోపదేశం మయానుష్ఠితం, అవేత్యజ్ఞాత్వాభా వంప్రీతిం॥చం॥స్వనిగమం స్వస్మిన్పర్యవసన్నం ఇమం-ఫలాభిసంధిరహితంకర్మయోగం జ్ఞానం జ్ఞానయోగం దేహ విలక్షణాత్మకవిషయం ఐశ్వర్యం అణిమాద్యష్టైశ్వర్యం భావం-నిరంతరచింతనరూపాం-భక్తింఅదాత్ ॥ ౩౯ ॥ అథ త్వమప్యేవంకుర్విత్యాహ॥త్వమితి॥అదభ్రంఅనల్పం శ్రుతంయస్య- హేఅదభ్రశ్రుత- విభోఃవిశ్రుతంయశః - ప్ర ఖ్యాహికథయ యేనవిశ్రుతేనబుద్ధేనవిదాంవిదుషాం బుభుత్సితంబోద్ధుమిచ్ఛా సమాప్యతే-సమ్యక్ప్రాప్యతే - యత్ యతఃదుఃఖైఃపీడితానాంక్లేశానాంశాంతింక్లేశశాంతి ప్రకారాంతరేణనమన్యంతే॥చం॥ అదభ్రశ్రుత అధికప్రఖ్యాతే, బహుశాస్త్రిప్రష్టరితివా,అన్యథాభగవద్వైభవప్రఖ్యాపనాభావే, సంక్లేశనిర్వాణంనిఖిల దుఃఖనివర్తకంభగవద్దివ్య చేష్టితంనోశంతినవాంఛంతి॥౪౦॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం,పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥వ్యాసస్యప్రత్యయార్థం హి మహ్యంప్రాగ్జన్మసంభవమ్। స్వభాగ్యంనారదఃప్రాహకృష్ణసంకీర్తనోద్భవమ్॥ స్వాను
మపి తథా చికీర్షుర్గురూప దేశానంతర భావితచ్చరితంపృచ్ఛతి॥ భిక్షుభిరితి॥ విప్రవసితే దూర దేశగమనేన తేనసతివిజ్ఞాన
స్యోపదేష్టృభిః బ్రహ్మతత్త్వోపదేశంకృతవద్భిః॥ ౧॥స్వాయంభువేతి॥పరంవయః-ఉత్తరంఆయుః తత్ర త్వయా కథంవర్తితం
నీతం- ఇదమితిదాసీపుత్రభూతంకళేబరం ఉదస్రాక్షీఃఉత్సృష్టవానసి॥చం॥స్వాయంభువ- బ్రహ్మపుత్ర- పరంవయః
ఉత్తరంవయఃజరాసంపాదకం కాలేదేహవియోగకాలే॥౩॥ ప్రాగితి॥ ఏషకల్పాంతరలక్షణః · లః తేస్మృతింకథంన
వ్యవదాత్ నఖండితవాన్-అడాగమాభావస్త్వార్షః-యతఏషసర్వస్యనిరాకృతిః ప్రలయోఽయస్మాత్సః॥చం॥ సర్వనిరా
కృతిః సర్వేషామపిస్మృతినాశకః-ఏషకాలః పూర్వశరీరవియోగానంతరభావిఉత్తరశరీరపరిగ్రహావచ్ఛిన్నకాలః॥౪॥
భిక్షుభిరితి॥అకారిషం కృతవానహం- రేఫషకారయోర్విశ్లేషః- ఛందోనురోధేనేత్యవగంతవ్యం॥౫॥ తతస్తానత్కంచి
త్కాలం తత్రైవమాతృస్నేహయంత్రితోన్యవసమిత్యాహత్రిభిః॥ఏకేతి॥ ఏకఏవఅహమాత్మజోయస్యాస్సాయోషేతి
మూఢేతిచస్నేహానుబంధహేతుః॥చం యోషిత్ - స్త్రీత్వాదస్వతంత్రా-మూఢా- కర్తవ్యనిశ్చయవిధురా- కింకరీ
గృహేశుశ్రూషాం కుర్వాణాచ- అనన్యగతే- గత్యంతరరహితే॥౬॥ కింకరీత్యస్యార్థంప్రపంచయతి॥నేతి॥ అస్వ
తంత్రా అతోనకల్యాయోగక్షేమవిధాననసమర్థాఆసీత్ -దారుమయీయోషేత్యపిపాఠవశ్యోత్ప్రేక్షాతః తదేవం
సాస్నేహంచక్రే॥చం॥అప్రాప్తార్థ ప్రాప్తిర్యోగః- ప్రాప్తార్థపరిపాలనంక్షేమః అయ.లోకోజనః- దారుమయీ
యోషాయథాయీశస్యస్వనిర్మాతుర్వశేభవతి- తత్కృతవ్యాపారైరేవవ్యాపారవతీభవతి – తథాఈశస్యాఖిలజగ

శ్రీసూతః॥ఏవంనిశమ్యభగవాన్ దేవర్షేర్జన్మకర్మచ। భూయఃపప్రచ్ఛతంబ్రహ్మన్వ్యాసస్సత్యవతీ
సుతః॥౧॥శ్రీవ్యాసః॥ భిక్షుభిర్విప్రవసితే విజ్ఞానాదేష్టృభిఃవర్తమానోవయస్యాద్యేతతఃకిమకరోద్భ
వాన్॥౨॥స్వాయంభువకయావృత్త్యావర్తితంతేపరంవయః। కథంచేదముదస్రాక్షీఃకాలేప్రాప్తేకళేబ
రమ్॥౩॥ప్రాక్కల్పవిషయామేతాంస్మృతింతేసురసత్తమ। నహ్యేషవ్యవధాత్కాలఏషసర్వనిరాకృతిః॥
౪॥శ్రీనారదః॥భిక్షుభిర్విప్రవసితేవిజ్ఞానాదేష్టృభిర్మమ।వర్తమానోవయస్యాద్యేతతఏతదకారిషమ్॥౫॥
ఏకాత్మజామేజననీయోషిన్మూఢాచకింకరీ।మయ్యాత్మజేనన్యగతౌచక్రేస్నేహానుబంధనమ్॥ ౬॥ సాస్వ
తంత్రానకల్యాసీద్యోగక్షేమంమమేచ్ఛతీ । ఈశస్యహివశేలోకోయోషాదారుమయీయథా ॥ ౭ ॥
అహంచతద్బ్రహ్మకులఊషివాంస్తదపేక్షయా।దిగ్దేశకాలావ్యుత్పన్నోబాలకఃపంచహాయనః॥౮॥ఏకదా
నిర్గతాంగేహాద్దుహంతీంనిశిగాంపథి।సర్పోఽదశత్పదాస్పృష్టఃకృపణాంకాలచోదితః॥౯॥ తదాతదహమీ
శస్యభక్తానాంశమభీప్సతః।అనుగ్రహంమన్యమానఃప్రాతిష్ఠందిశముత్తరామ్॥ ౧౦॥ స్ఫీతాన్జనపదాం

న్నియంతుఃభగవతోవశేభవతి తదధీనవ్యాపారవాన్ భవతి ॥ ౭॥ అహంచదిగాదిష్వనభిజ్ఞః – అతస్తత్రైవన్యవస
మిత్యాహ॥అహమితి॥అహం చతద్బ్రహ్మకులే – తస్యామాతుఃస్నేహానుబంధస్యాపేక్షయా. కదావిరమేదితిప్రతీక్షమా
ణఇత్యర్థః-ఊషివాన్ వాసంకృతవాన్ పంచహాయనః-పంచవర్షః॥చం॥ఇయందిక్పూర్వేయందిక్ప్రతీచీతిదిగ్విషయే అయం
దేశఃకాంచీఅయందేశః కాశీతిదేశవిషయే అయంచైత్రోఽయంవైశాఖఇతికాలవిషయేచ – అవ్యుత్పన్నఃతత్పరిజ్ఞాన
రహితః. తదపేక్షయా–తాదృశబ్రహ్మతత్త్వజిజ్ఞాసయా॥౮॥ఏకదేతి॥ గేహాన్నిర్గతాం-గాందుహంతీం - హేతౌశతృ
ప్రత్యయః-దోగ్ధుంనిర్గతామిత్యర్థఃపదాపాదేనస్పృష్టః ఈషదాక్రాంతః అదశత్ .అఖాదత్ ॥చం॥కృపణాం నాథ
హీనాం॥౯॥తదేతి॥తన్మాతుర్మరణంభక్తానాం-శం కల్యాణంఅభీప్సతః - ఈశస్యానుగ్రహంమన్యమానః-ప్రాతిష్ఠం
ప్రస్థితోఽస్మి॥చం॥అనుగ్రహంమన్యమానః॥శ్లో॥యస్యానుగ్రహమిచ్ఛామితస్యవిత్తంహరామ్యహంబంధూన్వినాశయిష్యా
మీతిభగవదుక్తరీత్యాకృపాఫలంమన్యమానస్సన్॥౧౦॥స్ఫీతానితి ॥స్ఫీతాన్జనపదాన్– అతియాతస్సన్–మహద్విపిన
మద్రాక్షమితిచతుర్థేనాన్వయఃజనపదాదిషునానాగుణదోషయుక్తేషుసమదృష్టిస్సన్–గతోఽహమితితాత్పర్యార్థః-
స్ఫీతాన్సమృద్ధాన్జనపదాన్ దేశాన్-తత్రతత్రస్యాందిశి-పురగ్రామవ్రజాకరాన్-తత్రపురాణిరాజధాన్యః- గ్రామాః-
భృగ్వాదిప్రోక్తాః ॥ శ్లో ॥ విప్రాశ్చవిప్రభృత్యాశ్చయత్రచైవవసంతిహి । సతుగ్రామఇతిప్రోక్తశ్శూద్రాణాంవాసఏవ
వేతి॥శ్లో॥శూద్రాశ్చశూద్రభృత్యాశ్చయత్రసర్వేవసంతిహి।సతుగ్రామఇతిప్రోక్తోద్విజానాంవాసఏవవేతి - వ్రజాః-
గోకులాని ఆకరాః-రత్నాద్యుత్పత్తిస్థానానితాన్ ఖేటాఃకర్షకగ్రామాః-ఖర్వటాః – గిరితటగ్రామాఃభృగూక్తావా॥

శ్లో॥ఏకతోయత్రతుగ్రామోనగరంచైకతఃస్థితం। మిశ్రితఖ్ఖర్వటంనానానదీగిరిసమాశ్రియమితి వాట్యః- పుష్పోద్యానాని వనాని-స్వతస్సిద్ధవృక్షాణాం సమూహాః ఉపవనాని- ఆరోపితవృక్షాణాంసమూహాః తానిచ॥చం॥గ్రామాః పట్టణాలోన్యూనగృహసన్నివేశవిశిష్టాః-ఖేటాః వణిజాం శ్రియాః ఖర్వటాః-తక్షాయస్కారాద్యాశ్రియాః- వాట్యః సంకీర్ణకులాశ్రియాః॥౧౧॥చిత్రైర్ధాతుభిఃస్వర్ణరజతాద్యైర్విచిత్రానదీంశ్చఇభైర్భగ్నాభుజాశ్శాఖాఃయేషాం తేద్రుమాఃయేషుతాన్-శివానిభద్రాణిజలానియేషుతాన్- జలాశయాన్ సురైస్సేవితాః నళినీస్సరసీః॥౧౨॥చిత్రేతి॥ చిత్రాఃస్వనాఃయేషాంతైః పత్రరథైఃపక్షిభిః, తన్నాదప్రతిబుద్ధైరిత్యర్థః విభ్రమద్భిః,భ్రమరైః శ్రీశ్శోభాయాసాంతాఃనళినీః॥౧౩॥ఏక ఇతి॥అతియాతఅతిక్రమ్యగతస్సన్ మహద్విపినంఅద్రాక్షంకీదృశం . నలవేణుశరాణాం స్తంబైః కుశైఃకీచకైశ్చగహ్వరందుర్గమం-తత్రనలానితృణవిశేషాః, సూక్ష్మరంధ్రాః వేణవః, వేణుజాతయఏవ,విలాపుంతరాళగర్భాః,నచ్ఛిద్రాఃకీచకాఃశరాఃదర్భవిశేషాః, స్తంబాఃతృణాదిగుచ్ఛవిశేషాః తైర్గహ్వరందుర్గమప్రదేశం, ఘోరం దుస్సహం,ప్రతిభయాకారం-భయంకరరూపం-వ్యాళాదీనాంఅజిరంక్రీడాస్థానం॥౧౪॥ పరిశ్రాంతేతి॥ పరిశ్రాంతాని ఇంద్రియాణి చక్షురాదీనిఆత్మా దేహశ్చయస్య-తృషాపరీతోవ్యాప్తస్సన్ ఉపస్పృష్టఃఆచాంతః॥చం॥ఉత్తరశ్లోకద్వయవర్తినాంప్రథమాంతానాం-అచింతయమితిక్రియాపదేనాన్వయః బుభుక్షితఃభోక్తుమిచ్ఛుః॥౧౫॥ తస్మిన్నితి॥పిప్పలోపస్థేఆశ్వత్థమూలే-ఆశ్రితః-ఉపవిష్టఆత్మనాబుధ్యా-మనసావా-ఆత్మస్థం-హృదిస్థంఆత్మానంపరమాత్మానం॥ చం॥ నిర్మ

స్తత్రపురగ్రామవ్రజాకరాన్ । ఖేటాన్ఖర్వట వాటీశ్చవనాన్యుపవనానిచ॥ ౧౧॥ చిత్రధాతువిచిత్రాద్రీనిభభగ్నభుజద్రుమాన్ । జలాశయాన్ శివజలాన్నలినీస్సురసేవితాః॥ ౧౨ ॥చిత్రస్వనైఃపత్రరథైర్విభ్రమద్భ్రమరశ్రియః।నీలవేణుశరస్తంబకుచకీచకగహ్వరమ్॥౧౩ ॥ఏకఏవాతియాతోహమద్రాక్షంవిపినంమహత్ । ఘోరంప్రతిభయాకారంవ్యాళోలూకశివాజిరమ్॥౧౪॥పరిశ్రాంతేంద్రియాత్మాహం తృట్పరీతోబుభుక్షితః।స్నాత్వాపీత్వాహ్రదేనద్యాఉపస్పృష్టోగతశ్రమః॥౧౫॥ తస్మిన్నిర్మనుజేరణ్యే పిప్పలోపస్థఆశ్రితః।ఆత్మనాత్మానమాత్మస్థంయథాశ్రుతమచింతయమ్॥౧౬ ॥ ధ్యాయతశ్చరణాంభోజం భావనిర్జితచేతసా। ఔత్కంఠ్యాశ్రుకలాక్షస్యహృద్యాసీన్మేశనైర్హరిః॥౧౭॥ప్రేమాతిభరనిర్భిన్నపులకాంగోతినిర్వృతః।ఆనందసంప్లవేలీనోనాపశ్యముభయంమునే॥౧౮॥రూపంభగవతోయత్తన్మనఃకాంతం శుచాపహమ్ । అపశ్యన్సహసోత్తస్థే వైక్లబ్యాద్దుర్మనాఇవ॥౧౯॥దిదృక్షుస్తదహంభూయఃప్రణిధాయ మనోహృది।వీక్షమాణోపినాపశ్యమవితృప్తఇవాతురః॥ ౨౦॥ ఏవంయతంతంవిజనేమామాహాగోచరో గిరామ్।గంభీరశ్లక్ష్ణయావాచాశుచఃప్రశమయన్నివ॥ ౨౧॥శ్రీభగవాన్॥హంతాస్మిన్ జన్మనిభవాన్ మా మాంద్రష్టుమిహార్హతి।అవిపక్వకషాయాణాందుర్దర్శోహంకుయోగినామ్॥ ౨౨॥సకృద్యద్దర్శితంరూపమేత

నుజేమనుష్యసంచారవర్జితేయథాశ్రుతంమునిముఖశ్రుతప్రకారానుసారేణ-అచింతయంధ్యాతవానస్మి॥ ౧౬॥ ధ్యానఫలమాహ॥ధ్యాయతఇతి॥భావేనభక్త్యానిర్జితంవశీకృతం - యచ్చేతఃతేనఔత్కంఠ్యేన - అశ్రుకలాయుక్తేఅక్షిణీయస్య॥చం ఔత్కంఠ్యాశ్రుకళాక్షస్యఆనందబాష్పపూరితనేత్రస్య॥౧౭॥ ప్రేమేతి ॥ ప్రేమ్ణాతిభరేణనిర్భిన్నపులకాన్యంగానియస్య ఆనందానాంసంప్లవే-మహాపూరే పరమానందేఉభయమాత్మానంపరంచ॥చం॥ అతినిర్వృతః ఆనందాతిశయాదాత్యంతికసుఖంప్రాప్తః॥౧౮॥రూపమితి॥మనసఃకాంతం అభీష్టం-శుచా - శోకఃతామపహంతీతితథాతత్-తదుత్థాఉత్థితోస్మి॥చం॥సౌందర్యాతిశయాదతిమనోహరంవైక్లబ్యాదాసక్త్యతిశయాత్ దుర్మనాఇవదుఃఖితఇవ౧౯। దిదృక్షురితి॥హృదిమనఃప్రణిధాయస్థిరీకృత్య,అవితృప్తోహం ,ఆతురఇవాభవమితి శేషః ॥ చం । హృదిమనఃప్రణిధాయ హృదయప్రదేశావచ్ఛేదేనావస్థాప్య,అన్యత్రాసంచారేత్యర్థః,అవితృప్తఃసకృద్దర్శనాత్తృప్తిమప్రాప్తఇవ ఆతుర। తద్విశ్లేషాసహిష్ణుః,దిశోవీక్షమాణః॥౨౦॥ఏవమితి॥గిరామగోచరః-వేదవచసామప్యవిషయఃస-ఈశ్వరః। చం। యతంతంద్రష్టుంప్రయత్నంకుర్వంతం, అగోచరఃచక్షుర్విషయతామప్రాప్తః , గంభీరశ్లక్ష్ణయాసాభిప్రాయమృదులయా, వాచాశుచఃవిశ్లేషజనితఖేదం॥ ౨౧॥హంతేతి॥హంతేతిసానుకంపసంబోధనే,మామాంద్రష్టుం,మార్హతి, నార్హతీత్యతః॥అవిపక్వాః-అదగ్ధాః,కషాయాఃమలాః-కామాదయోయేషాం తేషాం-కుయోగినాం- అనిష్పన్నయోగానాం । చం॥అస్మిన్ జన్మనిక్షుద్రజన్మని-కుయోగినాం యోగాభ్యాసంకుర్వతాం॥ ౨౨ ॥కుత స్తర్హిదృష్టోసిత్రాహ॥సకృదితి॥

సకృద్దర్శితం, మయేతియత్, ఏతత్కామాయ, మయ్యనురాగాయ, త్వత్కామేనకిమిత్యతఆహ, మత్కామః పుమాన్, హృచ్ఛయాన్, కామాన్॥ చం॥ ఏతత్కామాయ ఏతద్రూపం ద్రష్టుకామాయ, మత్కామః మద్రూపస్యసకృత్సాక్షాత్కారమాత్రేణమాంకామయమానః, హృచ్ఛయాన్ చిత్తవర్తినః కామాన్ ప్రాకృతఫలవిషయాన్, సాధు, నిరవశేషేణ అతస్సర్వేతర కామనివర్తక మద్విషయక ప్రీతిజననార్థం సకృద్దర్శనం కృపయాతవసంకల్పితమితిభావః॥౨౩॥సదితి॥అదీర్ఘయాపి, సతాం సేవయా, అవద్యం, నింద్యం, దోషసంపాదకమితియావత్, ఇమం లోకం దేహం, దాసీపుత్ర కళేబరం, మజ్జనతాం సత్పార్షదతాం, గంతాసి॥చం॥దీర్ఘయాదీర్ఘకాలకృతయాపత్సేవయామాసచతుష్టయేకృతయాముని జనశుశ్రూషయా, దృఢామతిః దృఢతరభక్తిః॥౨౪॥మతిరితి॥ప్రజానాం సర్గే, సృష్టౌ, నిరోధే, సంహారేపి, ప్రజాసర్గస్య నిరోధఇతివా॥చం॥మతిః, భక్తిరూపామతిః, నవిపద్యేతవిచ్ఛేద నప్రాప్నుయాత్, నకేవలంభక్తేరవిచ్ఛేదమాత్రమేవ మద్దర్శనఫలంఅపితుప్రజాసర్గః ప్రజాసృష్టిః తస్మిన్ రోధః ప్రళయేపిమదనుగ్రహాత్స్మృతిశ్చభవతి, నకదాచిదప్యస్యా భక్తేర్నివృత్తిర్భవిష్యతీతిభావః॥౨౫॥ఏతావదితి॥తత్ప్రసిద్ధంమహద్భూతం॥శ్రు॥ఏతస్యవాఅక్షరస్యమహతోభూతస్య నిశ్వసితమేతదృగ్వేద ఇత్యాదిశ్రుతేః-కీదృశం-ఈశ్వరం-సర్వనియంతృనభసిలింగంమూర్తిర్యస్యతత్ నభోలింగం॥శ్రు॥ఆకాశ శరీరంబ్రహ్మేతిశ్రుతేఃసన్నిహితమపినలింగ్యతఇత్యలింగం- తస్మై- అదృష్టాయ-అవనామం-ప్రణామం - విదధే కృతవానహం- తేనఅనుకంపితస్సన్॥చం॥నభోలింగంఅదృశ్యమానశరీరత్వాత్ -వ్యాపకత్వాచ్చనభస్తుల్యం- అలింగంకర్మనిర్మితశరీరరహితంమహద్భూతంవిష్ణుస్వరూపం॥శ్లో॥ఏకోవిష్ణుర్మహద్భూతమితిప్రమాణాత్- అనుకంపితోహంకృపావిషయీకృతోహం-శీర్ష్ణా--శిరసా అవనామ ప్రణామం॥౨౬॥నామానీతి॥ హతత్రపః- త్యక్తలజ్జః- విమత్సరోజాతో

త్కామాయతేనఘ। మత్కామశ్శనకైస్సాధుసర్వాన్ ముంచతిహృచ్ఛయాన్॥౨౩॥సత్సేవయాదీర్ఘయా తెజాతామయిదృఢామతిః। హిత్వావద్యమిమంలోకంగంతామజ్జనతామసి॥౨౪॥మతిర్మయినిబద్ధేయంనవిపద్యేతకర్హిచిత్। ప్రజాసర్గనిరోధేపిస్మృతిశ్చమదనుగ్రహాత్॥౨౫॥ఏతావదుక్త్వోపరరామతన్మహద్భూతంనభోలింగమలింగమీశ్వరమ్। అహంచతస్మైమహతాంమహీయసేశీర్ష్ణావనామంవిదధేనుకంపితః॥౨౬॥నామాన్యనంతస్యగతత్రపఃపఠన్ గుహ్యానిభద్రాణికృతానిచస్మరన్। గాంపర్యటంస్తుష్టమనాగతస్పృహః కాలంప్రతీక్షన్ విమదోవిమత్సరః॥౨౭॥ ఏవంకృష్ణమతేర్బ్రహ్మన్నసక్తస్యామలాత్మనః। కాలఃప్రాదురభూత్కాలేతటిత్సౌదామనీయథా॥ ౨౮॥ ప్రయుజ్యమానేమయితాంశుద్ధాంభాగవతీంతనుమ్। ప్రారబ్ధకర్మనిర్వాణోన్యపతత్పాంచభౌతికః॥౨౯॥కల్పాంతఇదమాదాయశయానేం

స్మీతి శేషః॥చం॥అనంతస్యఅవిచ్ఛిన్నస్యభగవతః-గతత్రపఃనిర్లజ్జః-గుహ్యానిప్రాకృతబుద్ధిభిఃజ్ఞాతుమశక్యానికృతానిఅవతారచేష్టితాని-గాంపర్యటన్-భగవల్లీలాదర్శనార్థంపృథివ్యాంసర్వత్రసంచరన్విమత్సరః- కామక్రోధాద్యరిషడ్వర్గరహితః, కాలంప్రాకృత దేహవియోగకాలం ॥ ౨౭ ॥ ఏవమితి॥కాలేస్వావసరేకాలోమృత్యుః ప్రాదురభూత్ ఆవిర్బభూవ-అకస్మాత్ ప్రాదుర్భావేదృష్టాంతఃతటిదితి- సౌదామనీతివిశేషణంస్ఫుటత్వప్రదర్శనార్థం - సుదామానామమాలా తత్రభవాసౌదామనీ మాలాకారేత్యర్థః-యద్వాసుదామనామాకశ్చిత్ స్ఫటికపర్వతః తెనైకదిగిలిసూత్రేణ స్ఫటికాదిమయపర్వతప్రాంతభవాహివిద్యుత్ - అతిస్ఫుటాభవతితద్వదిత్యర్థః - యద్వాతటిదితి, [illegible] ఇత్యర్థః తటిదిత్యంతికవధయోరితినైరుక్తస్మరణాత్ . ॥ చం॥ కృష్ణమతేః కృష్ణేభక్తియుక్తస్య, అసక్తస్యవిషయేష్వనాసక్తచిత్తస్య అమలాత్మనఃస్వచ్ఛాంతఃకరణస్యకాలేవర్షాకాలేకాలఃదేహవియోగకాలః॥౨౮॥ప్రయుజ్యమానఇతి॥శ్లో॥హిత్వావద్యమిమంలోకంగంతామజ్జనతామసీతి, యాభాగవతీ, భగవత్పార్షదరూపా-శుద్ధా-సత్త్వమయీ-తనుః, ప్రతిశ్రుతాం తాంప్రతి, భగవతామయిప్రయుజ్యమానే; నీయమానేసతి, ప్రారబ్ధం, కర్మ, యత్ తన్నిర్వాణంసమాప్తిః యస్య, కర్మణః, నిర్వాణఏవనిర్వాణోయస్యేతివా, పాంచభౌతికః పంచభూతాత్మకోదేహః, న్యపతత్, అనేన పార్షదతనూనాంఅకర్మారబ్ధత్వం, శుద్ధత్వంనిత్యత్వమిత్యాదిసూచితంభవతి॥చం॥శుద్ధాంపాపనివర్తినీం, ప్రయుజ్యమానే ధ్యాయతిసతి ఆరబ్ధకర్మనిర్వాణఃఫలానుభవేనక్షీణప్రారబ్ధః పాంచభౌతికః దేహః-న్యపతత్ లయంప్రాప్తః॥౨౯॥కల్పాంతఇతి॥ ఇదంత్రైలోక్యమాదాయోపసంహృత్య-ఉదన్వతః ఏకార్ణవస్యాంభసి శయానే-శ్రీనారాయణే శిశయిషోః శయనం

కలుషామిచ్ఛోః. విభోః బ్రహ్మణః-అతఃమధ్యం అనుప్రాణంనిశ్వాసేనసహ-వివిశేప్రవిష్టోహం॥శ్లో॥తతోవతీర్యవిశ్వాత్మా
దేహంనూవిశ్యచక్రిణః । అవాప వైష్ణవీంనిద్రామేకీభూయాథవిష్ణునేతికూర్మోక్తైః-స్వాయనేంభసీతిపాఠే-స్వాయనే
స్వస్యఅయనేఅంభసిశిశయిషోః బ్రహ్మణఇతిశ్రీనారాయణేనాభేదవివక్షయోక్తమిత్యవగంతవ్యం॥చం॥ కల్పాంతేకల్ప
ప్రళయే- అనుప్రాణం ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసాత్మకప్రాణవాయుమనునృత్య॥౩౦ ॥సహస్రేతి॥ప్రాణేభ్యః-ఇంద్రియేభ్యః-
అహం మరీచిమిశ్రాః తన్ముఖ్యాః ఋషయశ్చ జజ్ఞిరే॥ చం ॥ సహస్రయుగపర్యంతే సహస్రచతుర్యుగాత్మకరాత్ర్యవసా
నేఇదంజగత్ సిసృక్షతః స్రష్టుమిచ్ఛతః-చతుర్ముఖస్యప్రాణేభ్యః ప్రాణవాయుభ్యః - మరీచిమిశ్రాః- మరీచిప్రముఖా
నవప్రజాపతయః ॥ ౩౧ ॥ అంతరితి ॥ యేచకర్మిణస్తేబహిర్నయాంతి-యేచతపఆదిభిర్బ్రహ్మలోకంగతాః తేత్వంత
ర్నయాంతిఅహంతుమహావిష్ణోరనుగ్రహాత్ -అస్కందితవ్రతః-అఖండితబ్రహ్మచర్యవ్రతస్సన్-అంతర్బహిశ్చ- పర్యేమి
పర్యటామి-క్వచిదప్యవిఘాతా అప్రతిహతాగతిర్యస్యసః॥చం॥త్రీన్ లోకాన్ ఊర్ధ్వమధ్యాధోభేదేనత్రివిధాన్ ॥ ౩౨ ॥
ననుకిమితిపర్యటనం ఈశ్వరాజ్ఞయాలోకమంగళార్థమిత్యాహ-చతుర్భిః-దేవదత్తామితి - దేవేన ఈశ్వరేణదత్తాం
స్వరాః నిషాదర్షభగాంధారషడ్జమధ్యమధైవతపంచమాఇతి సప్త-తఏవబ్రహ్మ బ్రహ్మాభివ్యంజకత్వాత్ - తేనవిభూషి
తాం-స్వతస్సిద్ధసప్తస్వరామిత్యర్థః-మూర్ఛయిత్వామూర్ఛనాలాపవతీంకృత్వా॥చం ॥ దేవదత్తాం దేవేన స్వపిత్రా
చతుర్ముఖేనదత్తాం సర్వాన్ నిషాదాదయఏవబ్రహ్మ మోహకత్వేనబ్రహ్మసాదృశ్యాచ్చబ్రహ్మేతి- ఇమాంస్వాహస్తేపరి
దృశ్యమానాం - మూర్ఛయిత్వా-ఆరోహణావరోహణక్రమేణ స్వరవతీంకృత్వా॥ ౩౩ ॥ స్వప్రయోజనమాహ॥ప్రగా

భస్యుదన్వతః। అనుప్రాణంశిశయిషోర్వివిశేంతరహంవిభోః॥ ౩౦ ॥ సహస్రయుగపర్యంతఉత్థాయేదంసి
సృక్షతః। మరీచిమిశ్రాఋషయః ప్రాణేభ్యోహంచజజ్ఞిరే॥౩౧॥అంతర్బహిశ్చలోకాంస్త్రీన్ పర్యేమ్య
స్కందితవ్రతః। అనుగ్రహాన్మహావిష్ణోరవిఘాతగతిః క్వచిత్ ॥ ౩౨ ॥ దేవదత్తామిమాంవీణాంస్వరబ్ర
హ్మవిభూషితామ్ । మూర్ఛయిత్వాహరికథాంగాయమానశ్చరామ్యహమ్ ॥ ౩౩ ॥ ప్రగాయతస్స్వ
వీర్యాణితీర్థపాదః ప్రియశ్రవాః। ఆహూతఇవమేశీఘ్రందర్శనంయాతిచేతసి॥౩౪॥ఏతదాతురచిత్తానాం
మాత్రాస్పర్శేచ్ఛయాముహుః। భవసింధుప్లవోదృష్టోహరిచర్యానువర్ణనమ్॥ ౩౫॥ యమాదిభిర్యోగ
పథైః కామలోభహతోముహుః । ముకుందసేవయాయద్వత్తథాత్మాద్ధానశామ్యతి॥౩౬॥సర్వంతదిద
మాఖ్యాతంయత్పృష్టోహంత్వయానఘ। జన్మకర్మరహస్యంమేభవతశ్చాత్మతోషణమ్॥౩౭॥శ్రీసూతః॥
ఏవంసంభాష్య భగవాన్నారదోవాసవీసుతమ్ । ఆమంత్ర్యవీణాంరణయన్ యయౌయాదృచ్ఛికో
మునిః॥౩౮॥అహోదేవర్షిర్ధన్యోయంయత్కీర్తింశార్ఙ్గధన్వనః।గాయన్మాద్యన్నిదంతంత్ర్యా రమయ
త్యాతురంజగత్ ॥౩౯॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే ప్రథమస్కంధే షష్ఠోధ్యాయః. *

యశ ఇతి॥ చం॥ తీర్థపాదః నిఖిలజగత్పావనగంగోత్పత్తిస్థానభూతదివ్యచరణారవిందః ప్రియశ్రవాః నిఖిలజగన్మనో
హరస్వీయచేష్టితశ్రవణవిషయః ఆహూతః ఆహ్వానవిషయీభూతఇవ॥ ౩౪ ॥ ఏతదితి ॥ మాత్రాః విషయాః తేషాంస్పర్శో
భోగాః తేషామిచ్ఛయా ఆతురాణిచిత్తానియేషాం తేషాం - హరిచర్యానువర్ణనమితియత్ - ఏతదేవభవసింధోః
ప్లవః పోతః న కేవలం శ్రుతిప్రామాణ్యేన-కింత్వన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం దృష్టవేత్యర్థః ॥చం ॥ మాత్రాస్పర్శేచ్ఛయా-
పృథివ్యాదిపంచభూతతన్మాత్రగంధాదివిషయస్పర్శేచ్ఛయా-ఆతురచిత్తానాంతత్ప్రవణమనసాం॥ ౩౫ ॥ ఏతదేవేత్యు
క్తమవధారణమనుభవేసన్ద్రఢయతి॥యమేతి॥యద్వన్ముకుందసేవయా-అద్ధాసాక్షాత్ ఆత్మామనః శామ్యతి- కథంచి
న్ముకుందసేవామాత్రేణశామ్యతి కిం పునస్తద్గుణవర్ణనేనేతిభావః॥చం॥కామలోభహతః కామాద్యరిషడ్వర్గపీడితః
ఆత్మామనః-యమాదిభిః- యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధ్యానధారణసమాధిరూపైర్యోగవిశేషైః
నశామ్యతి॥౩౬॥సర్వమితి॥భవతో మనసః పరితోషకరంచాఖ్యాతంసప్రపంచముపపాదితం ॥ ౩౭ ॥ ఏవమితి॥ఆమంత్ర్య
అనుజ్ఞాప్య యాదృచ్ఛికః స్వప్రయోజనసంకల్పశూన్యః॥ చం॥యాదృచ్ఛికః యదృచ్ఛయాప్రాప్తః వాసవీసుతంవ్యాసం
రణయన్ నాదయన్ ॥౩౮॥హరికథాగాయకనారదభాగ్యంపుంఖతే-అహో ఇతిమాద్యన్ హృష్యన్ తంత్ర్యా వీణయా
చం॥మాద్యన్ అసంగాతిశయేనమత్తఇవవర్తమానః- ఆతురంసంసారవ్యాధిపీడితంజగత్ రమయతి భగవత్ప్రీతియుక్తం
కరోతి ధన్యః కృతకృత్యః శేషాధిక్యమాషం అహో ఇత్యాశ్చర్యే॥౩౯॥ఇతిభావార్థదీపికాయాంషష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా

శ్లో॥అథ భాగవతశ్రోతుర్జన్మవక్తుం పరీక్షితః। సుప్తబాలవధాద్ద్రౌణేర్దండస్సప్తమఉచ్యతే॥ నిర్గతఇతి॥ విభుః సమర్థః తస్య నారదస్యాభిప్రేతం తత్తాత్పర్యవిషయార్థం శ్రుతవాన్ సః॥ ౧॥ బ్రహ్మేతి॥ బ్రహ్మనద్యాః బ్రహ్మదైవత్యాయాః బ్రాహ్మణైరన్వితాయా వా సత్రింకర్మవర్ధయతీతి తథా॥ చం॥ బ్రహ్మనద్యాః బ్రహ్మజాయాయాః — సత్రివర్ధనః సత్రయాగవృద్ధిహేతుః॥ ౨॥ తస్మిన్నితి॥ బదరీణాం షండేన సమూహేన- మండితే ఆశ్రమే స్వీయాశ్రమే మనః - ప్రణిధ్యాసిని చకార-సమాధినానుస్మరేతి నారదోపదిష్టం ధ్యానం కృతవానిత్యర్థః॥ ౩॥ భక్తీతి॥ ప్రణిహితే నిశ్చలే-అత్ర హేతుః- భక్తియోగేన నిర్మలే-పూర్వం ప్రథమం పురుషమీశ్వరమపశ్యత్ -పూర్ణమితి వా పాఠః తదుపాశ్రయాం ఈశ్వరాశ్రయాం తదధీనాం మాయాం చాపశ్యత్॥ చం॥ పూర్ణం- నిఖిలకల్యాణగుణపూర్ణం సర్వవ్యాప్తం వా - సర్వాంగయుక్తం వా తాదృశం పురుషం॥ శ్రు॥ పురుషోహ వై నారాయణోకామయత-సహస్రశీర్షా పురుష ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధం- నారాయణం- తదధీనాం నిఖిలజగదుపాదానభూతాం ప్రకృతించ ॥ ౪॥ ఈశమాయాకృతాయాంచ జీవానాం సంసృతిమపశ్యదిత్యాహ॥ యయేతి॥ యయా సమ్మోహితః స్వరూపావరణేనవిక్షిప్తః-పరోపి గుణత్రయాద్వ్యతిరిక్తోపి తత్కృతం త్రిగుణాత్వాభిమానకృతం-అనర్థంచ కర్తృత్వాదికం ప్రాప్నోతి॥ చం॥ పరోపి ప్రకృతివిలక్షణోపి జీవః యయా సమ్మోహితస్సన్ ఆత్మానం జీవస్వరూపం త్రిగుణాత్మకం మన్యతే త్రిగుణాత్మకప్రకృత్యారబ్ధదేవాది శరీరరూపం దేవో ఽమనుష్యోహమిత్యాది రూపేణాభిమన్యమానః తే-తత్కృతం తాదృశదేహాత్మభ్రమప్రయుక్తం అనర్థం సాంసారికతాపత్రయంచ అభిపద్యతే ప్రాప్నోతి॥ ౫॥ అనర్థేతి॥ అనర్థముపశమయతి యోఽధోక్షజే సాక్షాద్భక్తియోగస్తం చాపశ్యత్ ఏతత్సర్వం స్వయం దృష్ట్వా ఏవమనుజానతో లోకస్యార్థే సాత్వతసంహితాం శ్రీభాగవతం - చక్రే తదనేన శ్లోకేన భాగవతార్థసంక్షేపో దర్శితః

శ్రీశౌనకః॥ నిర్గతే నారదే సూత భగవాన్ బాదరాయణః। శ్రుతవాంస్తదభిప్రేతం తతః కిమకరోద్విభుః॥ ౧॥

శ్రీసూతః॥ బ్రహ్మనద్యాం సరస్వత్యామాశ్రమః పశ్చిమే తటే। శమ్యాప్రాస ఇతి ఖ్యాత ఋషీణాం సత్రవర్ధనః॥ ౨॥ తస్మిన్స్వ ఆశ్రమే వ్యాసో బదరీషండమండితే। ఆసీనోప ఉపస్పృశ్య ప్రణిదధ్యౌ మనస్స్వయమ్॥ ౩॥

భక్తియోగేన మనసి సమ్యక్ప్రణిహితేఽమలే। అపశ్యత్పురుషం పూర్వం మాయాంచ తదుపాశ్రయామ్॥ ౪॥

యయా సమ్మోహితో జీవ ఆత్మానం త్రిగుణాత్మకమ్। పరోపి మనుతేఽనర్థం తత్కృతంచాభిపద్యతే॥ ౫॥ అనర్థోపశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే। లోకస్యాజానతో విద్వాంశ్చక్రే సాత్వతసంహితామ్॥ ౬॥

యస్యాం వై శ్రూయమాణాయాం కృష్ణే పరమపూరుషే। భక్తిరుత్పద్యతే పుంసశ్శోకమోహభయాపహా॥ ౭॥ స సంహితాం భాగవతీం కృత్వానుక్రమ్య చాత్మజమ్। శుకమధ్యాపయామాస నివృత్తినిరతం మునిమ్॥ ౮॥

శ్రీశౌనకః॥ స వై నివృత్తినిరతస్సర్వత్రోపేక్షకో మునిః। కస్య వా బృహతీమేతామాత్మారామస్సమభ్య

తదుక్తం భవతి-విద్యాశక్తిః ... యా నిరుపాధి-నిత్యావిర్భూతపరమానందస్వరూపః- సర్వజ్ఞః సర్వశక్తిరీశ్వరః తేనాన్యా యయాసన్మోహితః తిరోభూతస్వరూపః తద్విపరీతధర్మా జీవః- తస్య చేశ్వరం భక్త్యా లబ్ధజ్ఞానేన మోక్ష ఇతి తదుక్తం స్వామినా॥ శ్లో॥ హ్లాదిన్యా సంవిదాశ్లిష్టస్సచ్చిదానంద ఈశ్వరః। స్వావిద్యాసంవృతో జీవస్సంక్లేశనికరాకరః। తథా- స ఈశో యద్వశే మాయా స జీవో యస్తయార్దితః। స్వావిర్భూతపరానందస్స్వావిర్భూతసుదుఃఖభూః॥ స్వాదృగుత్థవిపర్యాసభవభేదజభీశుచః। యన్మాయయా జుషన్నాస్తే తమిమం నృహరిం నుమ ఇత్యాదిసంహితాయాం। చం॥ విద్వాన్ భగవత్కృపాలబ్ధసర్వార్థసాక్షాత్కారశాలీ అనర్థోపశమం నిఖిలసాంసారికతాపనివారకం-అధోక్షజే భక్తియోగం దేవతాంతరావ్యవధానం నిరంతరధ్యానరూపం-అజానతః తత్స్వరూపపరిజ్ఞానరహితస్య-జనస్య తత్పరిజ్ఞానార్థం॥ ౬॥ అనర్థోపశమకత్వం దర్శయతి॥ యస్యామితి॥ యస్యాం వై శ్రూయమాణాయామేవ- కింపునః శ్రుతాయామిత్యర్థః॥ చం॥ పరమపూరుషే కృష్ణే నిఖిలప్రపంచోపాదానభూతనారాయణస్వరూపకృష్ణాఖ్యపరబ్రహ్మణి పుంసః తాదృశసంహితాశ్రోతుః-శోకమోహభయాపహా భక్తిరుత్పద్యతే శోకస్సాంసారికతాపత్రయజనితః మోహో దేహాత్మభ్రమః-భయం నరకాదిషు సంభూతం-తన్నివర్తికా భక్తిః॥ ౭॥ సఇతి॥ అనుక్రమ్య శోధయిత్వా॥ చం॥ నివృత్తినిరతం నివృత్తిమార్గప్రవిష్టం అధ్యాపయామాస అధ్యయనజోధపర్యంతం అక్షరరాశిగ్రహణవంతంచకార॥ ౮॥ సఇతి॥ కస్య వా హేతోః-బృహతీం విస్తృతాం॥ చం॥ నివృత్తినిరతః నివృత్తిధర్మాసక్తః అత ఏవ సర్వత్రోపేక్షకః శబ్దాది విషయవిరక్తః ఆత్మారామః పరమాత్మని నిరతః సర్వవిషయవిరక్తస్య నా భాగవతస్వాధ్యాయః తస్య సంహితాశ్రవణకాలాభావాత్ కథమభ్యసదితి ప్రశ్నః॥ ౯॥ ఆత్మేతి॥ గ్రంథాః

గ్రంథేభ్యోనిర్గతాః తదుక్తంగీతాసు॥శ్లో॥యదా తే మోహకలిలంబుద్ధిర్వ్యతితరిష్యతి । తదాగంతాసినిర్వేదం శ్రోతవ్యస్యశ్రుతస్యచేతి-యద్వా-గ్రంథిరేవగ్రథః- నివృత్తహృదయగ్రంథయ ఇత్యర్థః నను ముక్తానాంకింభక్త్యేత్యాది సర్వాక్షేపపరిహారార్థమాహ ఇత్థంభూతగుణ ఇతి॥చం॥ఆత్మారామాః పరమాత్మన్యేవానురక్తాః మునయో యోగినః నిర్గ్రంథా అపిశబ్దాది విషయసంగరహితా అపి అహైతుకీంభక్తిఫలసంగరహితాంభక్తింత్రివిక్రమవిషయాంకుర్వంతి తత్రహేతుమాహ- ఇత్థంభూతగుణః నిఖిలవిషయవిరక్తజనమనోవశీకరణచతురగుణగణః॥౧౦॥ నను భక్తింకుర్వంతు నామ-ఏతచ్ఛాస్త్రాభ్యాసేశుకస్యకింకారణమిత్యత ఆహ॥హరేరితి॥ అధ్యగాత్ అధీతవాన్ విష్ణుజనాః ప్రియాః యస్యేతి ఏతద్వ్యాఖ్యానాదిప్రసంగేనతత్సంగాభికామ ఇతి భావః- ఏతేనతస్య పుత్రో మహాయోగీత్యాది నాశుకస్యవ్యాఖ్యానప్రవృత్తిః కథమితియత్పృష్టంతస్యోత్తరముక్తం॥చం॥భగవాన్ జ్ఞానాదికల్యాణగుణసంపన్నః-విష్ణుజనప్రియః- భాగవతసంసర్గప్రీతియుక్తః-హరేర్గుణాక్షిప్తమతిః భగవత్కల్యాణగుణవశీకృతబుద్ధిః-అధ్యగాత్ ఇఙ్ లుఙ్ గాఙాదేశే గాతిస్థేతిసిచో లుకిరూపం॥౧౧॥యదవ్యత్పృష్టం-పరీక్షితః ప్రాయోపవేశప్రశ్రయణం కథమితి తస్య జన్మమహాశ్చర్యమిత్యాదినా తస్యోత్తరంవక్తుమాహ॥పరీక్షిత ఇతి॥విలాయనముక్తిం మృత్యుంవా-సంస్థానంమహాప్రస్థానంకృష్ణకథానాముదయో యథాభవతి తథా॥చం॥జన్మకర్మవిలాయనం జన్మ ఉత్పత్తిః కర్మ కలినిగ్రహాదిరూపం- విలాయనం లయః-తక్షకవ్యాజాద్దేహవియోగః కృష్ణకథోదయం-కృష్ణవైభవప్రకాశకం-సంస్థానం కృష్ణానుగ్రహబలేనస్వర్గారోహణంచ॥౧౨॥ తత్ర పరీక్షితో జన్మనిరూపయిష్యన్ ఆదౌ తావద్గర్భస్థ ఏవాశ్వత్థామ్నా బ్రహ్మాస్త్రాత్ శ్రీకృష్ణేన రక్షిత ఇతి వక్తుం కథాం

సత్॥౧౨॥శ్రీసూతః॥ఆత్మారామాశ్చమునయో నిర్గ్రంథా అప్యురుక్రమే।కుర్వంత్యహైతుకీంభక్తిమిత్థం

భూతగుణో హరిః॥౧౦॥హరేర్గుణాక్షిప్తమతిర్భగవాన్ బాదరాయణిః।అధ్యగాన్మహదాఖ్యానం నిత్యం

విష్ణుజనప్రియః॥౧౧॥ పరీక్షితోఽథరాజర్షేర్జన్మకర్మవిలాయనమ్॥ సంస్థానం పాండుపుత్రాణాం వక్ష్యే కృష్ణ

కథోదయమ్॥౧౨॥యదామృధే కౌరవసంజయానాం వీరేష్వథో వీరగతింగతేషు। వృకోదరావిద్ధగదాభి

మర్శభగ్నోరుదండే ధృతరాష్ట్రపుత్రే॥౧౩॥భర్తుః ప్రియం ద్రౌణిరితి స్మ పశ్యన్ కృష్ణాసుతానాం స్వపతాం

శిరాంసి। అపాహరద్విప్రియమేవ తస్య జుగుప్సితం కర్మ విగర్హయంతి॥౧౪॥ మాతా సుతానాం నిధనం

శిశూనాం నిశమ్య ఘోరం పరితప్యమానా। తదారుదద్బాష్పకలాకులాక్షీ తాం సాంత్వయన్నాహ కిరీట

మాలీ॥౧౫॥తదా శుచస్తే ప్రమృజామి భద్రే యద్బ్రహ్మబంధోః శిర ఆతతాయినః।గాండీవముక్తైర్విశిఖైరు

పాహరే త్వాక్రమ్య యత్ స్నాస్యసి దగ్ధపుత్రా॥౧౬॥ఇతి ప్రియాం వల్గువిచిత్రజల్పైః స సాంత్వయిత్వాచ్యుత

మిత్రసూత ఇత్యాది త్రిభిః యదా ద్రౌణిరశ్వత్థామా-కృష్ణాసుతానాం ద్రౌపదీపుత్రాణాం - శిరాంసి-ఉపహరతి తదా తన్మాతా రుదత్ -తాంచ సాంత్వయన్ -కిరీటమాలీ అర్జునః ఆహేతి తృతీయేనాన్వయః కిమితి బాలానాం శిరాంస్యానీతవానిత్యపేక్షాయామాహ మృధే యుద్ధే యద్యపి పాండవా అపి కౌరవా ఏవ తథాపి సృంజయవంశజో ధృష్టద్యుమ్నః పాండవానాం సేనాపతిరితి సృంజయానామిత్యుక్తం - వీరగతిం స్వర్గగతిం - అథో అనంతరం-వృకోదరేణ ఆవిద్ధాయాః క్షిప్తాయాః గదాయాః అభిమర్శేన అభిఘాతేన భగ్నా ఊరుదండౌ యస్య తథాభూతే ధృతరాష్ట్రపుత్రే దుర్యోధనే సతి॥౧౩॥ భర్తురితి॥భర్తుర్దుర్యోధనస్య స్మేతి వితర్కే-ఇతి ఏవం స్యాదితి పశ్యన్ -తస్య తద్విప్రియమేవేతి వాక్యాంతరం విప్రియత్వే హేతుః జుగుప్సితం అత్యంతజుగుప్సావిశిష్టమితి॥ చం॥ఇతి వక్ష్యమాణబాలవధేన పశ్యన్ వితర్కయన్ - అపాహరత్ అచ్ఛినత్॥౧౪॥మాతేతి॥ఘోరం దుస్సహం యథాభవతి తథా బాష్పస్య కలాభిర్బిందుభిః-ఆకులే అక్షిణీ యస్యాస్సా-కిరీటస్యైకత్వేపి తద్గాత్రీణాం బాహుళ్యాత్ కిరీటమాలీత్యుక్తం॥చం॥ నిధనం నాశం - కిరీటవర్తిరత్నమాలికాధారీ॥౧౫॥ తదేతి॥శుచశ్శోకాశ్రూణి విమృజామి పరిమార్జయామీతి యత్ యదా బ్రహ్మబంధోర్బ్రాహ్మణాధమస్య ఆతతాయిన ఇతి॥శ్లో॥అగ్నిదో గరదశ్చైవ శస్త్రపాణిర్ధనాపహః।క్షేత్రదారహరశ్చైవ షడేతే ఆతతాయిన ఇతి స్మరణాత్ - అతో ఆతతాయీ శస్త్రపాణిః, తేన చ పుత్రహంతృత్వం లక్ష్యతే, గాండీవాద్ధనుషః, ముక్తైర్విశిఖైర్బాణైః , ఉపాహరే, త్వత్సమీపమానయామి, యచ్ఛిర ఆక్రమ్య ఆసనం విధాయ దగ్ధపుత్రా స్నాస్యసి స్నాస్యసీతి పాఠాంతరం॥౧౬॥ఇతీతి॥ వల్లవోరమ్యాః విచిత్రాః జల్పాః భాషణాని తైః సోఽర్జునః అచ్యుత ఏవ మిత్రం సూతశ్చ యస్య సః-దంసితో బద్ధకవచః ఉగ్రం

ధనుశ్చాపంయస్య-కపిర్హనుమాన్ ధ్వజేయస్య,గురోఃపుత్రం రథేనాన్వద్రవత్॥౧౭॥తమితి॥ఆపతంతంఆధావంతం-సఃద్రౌణిఃకుమారబాలఘాతీ - ఉద్విగ్నమనాఃకంపితహృదయః - ప్రాణపరీప్సుః ప్రాణాన్ లబ్ధుమిచ్ఛుః - సతుకీర్తిం యావద్గమంయావద్గంతుంశక్యం-తావదుర్వ్యాం- పరాద్రవత్-పలాయితః కః బ్రహ్మమృగోభూత్వానుతాంయభితు ముక్యతస్సన్ - రుద్రస్యభయాద్యథాపలాయతెన్క - అర్క ఇతిపాఠేవామనపురాణకథాసూచితా - తథాహివిద్యు న్మాలీనామకశ్చిద్రాక్షసోభూత్-తస్మైరుద్రేణసౌవర్ణంవిమానందత్తం-తతోసౌఅర్కస్యపృష్ఠతోభ్రామ్యన్ విమాన దీప్త్యారాత్రింవిలోపితవాన్ - తతోర్కఃనిజతేజోభిఃద్రావయిత్వాతద్విమానంపాతితం- తచ్ఛ్రుత్వాకుపితెరుద్రేభ యాదర్కః పరాద్రవత్ తతోరుద్రస్యక్రూరయాదృష్ట్యా దందహ్యమానఃపతన్ వారాణస్యాం లోలార్కనామ్నా-భువివిఖ్యాతోజాతఇతి॥చం॥అర్కరితిపాఠె - అర్కపుత్రోమృత్యురివ - అర్క ఇతిపాఠాంతరె - సంబంధసామాన్య తస్యేదమిత్యణ్ అర్థస్తుపూర్వవత్ పరాద్రవం-పరాఙ్ముఖస్సన్ అద్రవత్ ॥ ౧౮ ॥ యదేతి ॥ అశరణంరక్షకరహితం ననుపలాయనమెవరక్షకమస్తి-నతస్యాపికుంఠితత్వాదిత్యాహ శ్రాంతాః వాజినోయస్యతం బ్రహ్మశిరోస్త్రంబ్రహ్మా స్త్రంద్విజాత్మజఇత్యదీనాదర్శితామాహ॥చం॥శ్రాంతవాజినం - అత్యంతశ్రమవద్వాజివాహనం - అతఏవాశరణం స్వపరిత్రాణోపయుక్తప్రాప్యదేశవివర్జితం-స్వసంరక్షకరహితంవా-ఆత్మత్రాణం-స్వసంరక్షకం - మెనె-వితర్కయా మాస॥౧౯॥అథేతి॥తద్బ్రహ్మాస్త్రం సమాహితఃకృతధ్యానః-ఉపసంహారమజానతోపిసంధానే హేతుఃప్రాణకృచ్ఛ్ర ఇతి ॥ చం ॥ సలిలముపస్పృశ్య ఆచమ్య-ప్రాణకృచ్ఛ్రే - ప్రాణసంకటే - సంహారం- అస్త్రోపసంహార ప్రకారం-

మిత్రసూతః।అన్వద్రవద్దంశితఉగ్రధన్వాకపిధ్వజోగురుపుత్రంరథేన॥౧౭॥తమాపతంతంసవిలక్ష్యదూరా త్కుమారహోద్విగ్నమనారథేన। పరాద్రవత్ప్రాణపరీప్సురుర్వ్యాం యావద్గమంరుద్రభయాద్యథా ర్కః॥౧౮॥యదాఽశరణమాత్మానమైక్షచ్ఛ్రాంతవాజినమ్। అస్త్రంబ్రహ్మశిరోమెనేహ్యాత్మత్రాణం ద్విజాత్మజః॥౧౯॥అథోపస్పృశ్యసలిలంసందధేత్తంసమాహితః । అజానన్నుపసంహారం ప్రాణకృచ్ఛ్ర ఉపస్థితే॥ ౨౦ ॥ తతఃప్రాదుష్కృతంతేజఃప్రచండంసర్వతోదిశమ్ । ప్రాణాపదమభిప్రేక్ష్యవిష్ణుం జిష్ణురువాచహ॥౨౧॥ కృష్ణకృష్ణమహాబాహోభక్తానామభయంకర। త్వమేకోదహ్యమానానామప వర్గోఽసిసంసృతేః॥౨౨॥త్వమాద్యఃపురుషస్సాక్షాదీశ్వరఃప్రకృతేఃపరః।మాయాంవ్యుదస్యచిచ్ఛక్త్యా కైవల్యేస్థితఆత్మని॥౨౩॥సఏవజీవలోకస్యమాయామోహితచేతసః।విధత్సేస్వేనవీర్యేణశ్రేయోధర్మాది లక్షణం॥౨౪॥తథాయంచావతారస్తేభువోభారజిహీర్షయా।స్వానాంచానన్యభావానామనుధ్యానాయ

అజానన్నపి॥౨౦॥ తతఇతి॥ తతఃఅస్త్రాత్ - ప్రాదుష్కృతంప్రకటీభూతం- తేజోభిప్రేక్ష్య- తతఃప్రాణాపదంచాభి ప్రేక్ష్య॥చం॥ ప్రచండం అత్యుగ్రం సర్వతోదిశం ప్రాణాపహం సర్వాస్వపిదిక్షునిఖిల ప్రాణిసంహారకం- తేజో వీక్ష్యవిష్ణుంశ్రీకృష్ణాఖ్యంపరంబ్రహ్మజిష్ణురర్జునఉవాచ॥౨౧॥ప్రస్తుతంవిజ్ఞాపయితుం ప్రథమంస్తౌతిచతుర్భిః-కృష్ణేతి సంసృతేహేతోఃదహ్యమానానాంఅపవర్గఃఅవర్జయితా-నాశకఇత్యర్థః॥ చం॥ సంసృతేఃసంసారదవానలాత్ -అప వర్గః మోక్షదః॥౨౨॥త్వమితి॥యతస్త్వమీశ్వరస్సాక్షాత్ -కుతఃయతఃప్రకృతేఃపరఃపురుషఃతత్కుతఃయతఃఆద్యః కారణం-కారణత్వేప్యవికారితామాహ-మాయాంవ్యుదస్యఅభిభూయ- కైవల్యరూపే ఆత్మన్యేవస్థితఇతి॥చం॥ ఆద్యః పురుషః-పురుషశబ్దాభిలప్యానాం-బ్రహ్మరుద్రేంద్రాదీనాంకారణభూతః - తేషామపిపురుషత్వసంపాదకః- సాక్షాదపీ శ్వరః-అన్యేషామీశ్వరత్వంత్వదాయత్తమితిభావః- ప్రకృతేఃపరః నిఖిలప్రపంచోపాదానభూతాయాఅపిప్రకృతేర ధిష్ఠాతృత్వేన- పరఃతత్కార్యనిర్వాహకః చిచ్ఛక్త్యాస్వీయస్వయంప్రకాశకత్వవైభవేనమాయాంవ్యుదస్యప్రకృతిం తిరస్కృత్య కైవల్యేఆత్మనిస్థితః-నిత్యముక్తస్వరూపస్వానందేస్థితః- స్వాత్మన్యేవరతఇత్యర్థః॥౨౩॥త్రివర్గదాతాపిత్వ మేవేత్యాహ।సఇతి।యస్త్వంమాయామభిభూయస్థితః సఏవమాయాభిభూతస్యజనస్య ధర్మాదిఫలం ఉపాసితస్సన్ విధత్సే-స్వేనవీర్యేణప్రభావేన॥చం॥సఏవత్వం-పూర్వోక్తవైభవవిశిష్టస్త్వం-ధర్మాదిలక్షణంధర్మార్థకామమోక్షాది లక్షణంశ్రేయః అభీష్టం-తత్తదిచ్ఛానుసారేణ విధత్స్వ-కురు॥౨౪॥ తథాచఅనేనావతారేణతవసాధుపక్షపాతోలక్షిత ఇత్యాహ॥తథేతి॥ కింభూభారభరణంమదిచ్ఛామాత్రేణనభవతితత్రాహ - స్వానాం జ్ఞానాదీనాం అనుధ్యానాయచ- తథాచానన్యభాజాంఏకాంతభక్తానాంచ॥చం॥ భారజిహీర్షయాభారావతరణార్థః- స్నిగ్ధానాం నిరతిశయప్రీతి

శాలినాం నాన్యభావానాం దేవతాంతరపురుషాంతరార్థాంతరానపేక్షాణాం-అనుధ్యానాయ - అసకృద్దివ్యరూపం ధ్యానాయచ తేతథాభూతోవతారః-మానుషత్వాభినయేష్యమానుషాదిష్వవతారః ॥ -౨౫ ॥ ఏవంస్తుత్వాప్రస్తుతం విజ్ఞాపయతి॥కిమితి॥కిమాత్మకమిదంకుతోవాఆయాతీతి-స్విద్వితర్కే॥చం॥ దేవదేవబ్రహ్మరుద్రాది దేవతానామపిదేవ-పురుషార్థప్రద-పరమదారుణంనిఖిలప్రాణిసంహారకారి-సర్వతోముఖంఅప్రతిహతం- ఇదంతేజఇతితేజస్స్వరూపం అస్మాదుత్పన్నమితితదుత్పత్తించనవేద్మీత్యర్థః॥ ౬॥ వేత్థేతిఇదందోణపుత్రస్యబ్రాహ్మమస్త్రం తేనచప్రాణవ్యథాయాం ప్రాప్తాయాం-ప్రదర్శితంకేవలం నతుతత్ప్రయోగకుశలఇత్యర్థః-యతః అసౌఉపసంహారంన వేద ఏతచ్ఛ్వాంవేత్థజానాసి॥ ౨౭॥నహీతి॥ప్రత్యవకర్శనం-కృశత్వకరం- నివర్తకమిత్యర్థః - అత స్తదస్త్రతేజః- ఉన్నద్ధంఉత్కటంవిజృంభితమిత్యర్థః బ్రహ్మాస్త్రతేజసైవజహిఘాతయ త్వత్ప్రయుక్తం చాస్త్రం తదుపసంహృత్యస్వయముపశామ్యేత్॥ యతస్త్వమస్త్రజ్ఞోసి॥సర్వాస్త్రప్రయోగకుశలోసి॥ ౨౮॥శ్రుత్వేతి॥పరేశత్రవః ॥ తఏవవీరాఃతాన్ హంతీతితథా॥ ఫల్గునఃఅర్జునఃఅపఃస్పృష్ట్వాఆచమ్యతంకృష్ణం పరిక్రమ్యప్రదక్షిణీకృత్యబ్రాహ్మయబ్రహ్మాస్త్రం నివర్తయితుం॥ ౦॥ సంహత్యేతి॥తతశ్చఉభయోర్బ్రహ్మాస్త్రయోస్తేజసీ-శరైస్సంవృతేసంవేష్టితేచ- పరస్పరంమిళిత్వా-వవృధాతేఅవర్ధేతాం॥కింకృత్వా॥రోదసీద్యావాపృథివ్యౌ॥ఖంఅంతరిక్షం॥ఆవృత్యయథాప్రళయేసంకర్షణముఖాగ్నిః॥ఉపరిస్థితోర్కశ్చ సంహత్యవవృధేతేతద్వత్ ॥౩౦॥దృష్ట్వేతి॥తయోఃద్రోణిఫల్గునయోః- తతఃతేనదహ్యమానాః సాంవర్తకంప్రళయాగ్నిం॥

చాసకృత్ ॥ ౨౫॥కిమిదంస్విత్కుతోవేతిదేవదేవనవేద్మ్యహమ్। సర్వతోముఖమాయాతి తేజఃపరమదారుణమ్॥ ౨౬॥శ్రీభగవాన్॥ వేత్థేదంద్రోణపుత్రస్యబ్రాహ్మమస్త్రంప్రదర్శితమ్।నైవాసౌవేదసంహారం ప్రాణబాధఉపస్థితే ॥ ౨౭ ॥నహ్యస్యాన్యతమంకించిదస్త్రంప్రత్యవకర్శనమ్ । జహ్యస్త్రతేజఉన్నద్ధ మస్త్రజ్ఞోహ్యస్త్రతేజసా॥ ౨౮ ॥శ్రీసూతః॥శ్రుత్వాభగవతాప్రోక్తంఫల్గునఃపరవీరహా । స్పృష్ట్వాపస్తం పరిక్రమ్యబ్రాహ్మంబ్రాహ్మాయసందధే॥ ౨౯ ॥సంహత్యాన్యోన్యముభయోస్తేజసీశరసంవృతే।ఆవృత్య రోదసీఖంచవవృధాతేర్కవహ్నివత్ ॥౩౦॥దృష్ట్వాస్త్రతేజస్తుతయోస్త్రీఁల్లోకాన్ప్రదహన్మహత్ దహ్యమానాఃప్రజాస్సర్వాస్సాంవర్తకమమంసత॥ ౩౧॥ ప్రజోపద్రవమాలోక్యలోకవ్యతికరంచతమ్। మతంచవాసుదేవస్యసంజహారార్జునోద్వయమ్॥ ౩౨ ॥తతఆసాద్యతరసాదారుణంగౌతమీసుతమ్।బబంధామర్షతామ్రాక్షఃపశుంరశనయాయథా॥౩౩॥శిబిరాయనినీషంతం బద్ధ్వారజ్వారిపుంబలాత్ । ప్రాహార్జునంప్రకుపితోభగవానంబుజేక్షణః॥౩౪॥మైనంపార్థార్హసిత్రాతుం బ్రహ్మబంధుమిమంజహి।యోసావనాగసస్సుప్తానవధీన్నిశిబాలకాన్ ॥౩౫॥మత్తంప్రమత్తమున్మత్తంసుప్తంబాలం జడంస్త్రియం। ప్రపన్నంవిరథంభీతంనరిపుంహంతిధర్మవిత్ ॥౩౬॥ స్వప్రాణాన్యఃపరప్రాణైః ప్రపుష్ణాత్యఘృణఃఖలః।

అమంసతమేనిరే॥చం॥ త్రీఁల్లోకాన్ప్రదహత్ త్రైలోక్యదాహసంపాదకం మహత్ విజృంభితం తయోఃద్రౌణ్యర్జునయోః- అస్త్రతేజోదృష్ట్వా-ప్రజాఃదహ్యమానాస్సత్యః॥౩౧॥ ప్రజేతి॥లోకానాంవ్యతికరంవ్యత్యయం - నాశమిత్యర్థః॥వాసుదేవస్యమతంచాలక్ష్య॥బ్రహ్మాస్త్రద్వయముపసంహృతవాన్॥౩౨॥తతఇతి॥గౌతమవంశజాగౌతమీకృపీ తస్యాస్సుతం అమర్షేణకోపేన తామ్రేఅక్షిణీయస్యసఃనిఘృణత్వేదృష్టాంతఃపశుంయజ్ఞేతితస్యబంధనంధర్మఇత్యత్రనాదృష్టాంతఃయథాయాజికఃపశుఃరశనయారజ్వా॥౩౩॥ శోకరోషాదియుక్తస్యార్జునస్యధర్మనిష్ఠాఖ్యాపనాయ-శ్రీకృష్ణవాక్యంతదాహపడ్భిః శిబిరాయేతి - శిబిరాయరాజనివేశనాయ-నేతుమిచ్ఛంతంప్రకుపితంతత్ప్రథాభావేనామర్షంప్రాప్తఇవేతి॥౩౪॥మేని॥అనాగసఃనిరపరాధాన్-బ్రహ్మబంధుం-బ్రాహ్మణాభాసం॥౩౫॥రిపోరపిసుప్తస్యబాలస్యచవధోనధర్మఇతి-అన్యాన్తపి- దర్శయతి॥మత్తమితి॥మత్తంమద్యాదినా ప్రమత్తంఅనవహితంఉన్మత్తంగ్రహావేశాది నాజడంఅనుద్యమం ప్రపన్నం శరణాగతంవిరథంభగ్నరథం॥చం॥ప్రమత్తఃరోగవశాన్మత్తః ఉన్మత్తఃవైత్పత్తికోన్మాదవాన్ జడంకృత్యాకృత్యవివేకశూన్య భీతంభయాత్పలాయమానం॥యద్యప్యశ్వత్థామాభీతఃతథాపిసుప్తబాలకహింసకత్వరూపహననహేతుదోషద్వయయుక్తత్వాద్వధ్యంతవ్యఇతిభావః॥౩౬॥ స్వేతి॥తద్వధోదండరూపఃతస్యైవశ్రేయఃపురుషార్థఃయస్మాద్దోర్దండప్రియశ్చిత్తగహితాత్ దోషాత్॥ సపుమాన్ అధోయాతీతి- సతకాదికంప్రాప్నోతితథాస్మృతిః॥ శ్లో॥రాజభిర్ధృతదండాస్తుకృత్వాపాపానిమానవాః।విసుతకల్మషాయాంతిస్వర్గంసుకృతినోయథేతి॥చం ॥ అఘృణః

దయాశూన్యః- శ్రేయః మరణాంత ప్రాయశ్చిత్తేన పాప నివృత్తిసంభవాచ్ఛ్రేయోరూపః, తాదృశవధరూపప్రాయశ్చిత్తాభావేఽధోలోకాన్యాతి-అత స్సన్నేవోపకారాయ సహంతవ్య ఇత్యర్థః॥౩౭॥చం॥ తదితి॥ వీరేతి స బోధనం- పాపః సుప్తబాలహింసకత్వాదతీవపాపిష్ఠః ఆతతాయీ సాపరాధ బాలహింసకత్వాత్ - ఆత్మబంధుహా - తావకపుత్రహంతా-యద్వా-ఆత్మనో బంధుశ్చిత్తం తద్ధంతి జ్ఞానశూన్యంకరోతీతి తథా॥ శ్లో॥ ఆత్మైవహ్యాత్మనో బంధు రాత్మైవరిపు రాత్మన ఇతి భగవతాగీతత్వాత్ -భర్తుః స్వప్రభోర్దుర్యోధనస్యాపి-విప్రియః॥శ్లో॥సుప్తబాలకహత్యాహీనతస్మా అపిరోచత ఇతి కులపాంసనః-అతిప్రసిద్ధ బ్రాహ్మణకులస్యాకీర్తిసంపాదకః॥శ్లో॥ఆతతాయినమాయాంతం హన్యాదేవావిచారయన్నితి తస్మాదాతతాయిత్వాదిబహుదోషదుష్టత్వాదసౌ హంతవ్య ఇతి భావః॥౩౯॥ ఏవమితి॥యద్యపి నోదితస్తథాపి హంతుం నైచ్ఛత్ -ఆత్మహానం పుత్రహంతారమపి॥శ్రు॥ఆత్మా వై పుత్రనామాసీతి శ్రుతేః యతో మహాన్॥చం॥ ధర్మపరీక్షతా-ధర్మే స్వబుద్ధిరస్తి వా న వేతి శోధయతా-మహాన్ స్వంధర్మశాస్త్రవేత్తా॥౪౦॥తత ఇతి॥గోవిందః ప్రియస్సారథిశ్చ యస్య-ఆత్మజాన్ శోచంత్యై॥చం॥న్యవేదయత్ -తవచిత్తానురూపం శిక్షాంకరోమీత్యుక్తవాన్॥౪౧॥ తథేతి॥తథాపరిభవేనాహృతం-ఆనీతం-కర్మణా జుగుప్సితేన దోషేణ-అవాఙ్ముఖం-అపకృతం-అపకారిణం- కృపయా నిరీక్ష్య - వామః శోభనః స్వభావో యస్యాస్సా- నామ చ ఉవాచ చేతి చకారాభ్యాం సంభ్రమస్సూచితః॥చం॥వామస్వభావా- అక్రోధనస్వభావా కృష్ణా ద్రౌపదీ-పశువత్ -విశసనీయయజ్ఞీయపశువత్ పాశబద్ధం అపకృతం అత్యంతాప్రియకారిణం కృపయా దీనజన

తద్వధస్తస్య హి శ్రేయో యద్దోషాద్యాత్యధః పుమాన్॥౩౭॥ప్రతిశ్రుతం చ భవతా పాంచాల్యై శృణ్వతో మమ।ఆహరిష్యే శిరస్తస్య యస్తే మానిని పుత్రహా॥౩౮॥ తదసౌ వధ్యతాం పాప ఆతతాయ్యాత్మబంధుహా। భర్తుశ్చ విప్రియం వీర కృతవాన్ కులపాంసనః॥౩౯॥ఏవం పరీక్షతా ధర్మం పార్థః కృష్ణేన చోదితః। నైచ్ఛద్ధంతుం గురుసుతం యద్యప్యాత్మహనం మహాన్॥ ౪౦ ॥ తతోఽభ్యేత్య స్వశిబిరం గోవిందప్రియసారథిః। న్యవేదయత్తం ప్రియాయై శోచంత్యా ఆత్మజాన్ హతాన్॥౪౧॥తథాహృతం పశువత్పాశబద్ధమవాఙ్ముఖం కర్మజుగుప్సితేన।నిరీక్ష్య కృష్ణాఽపకృతం గురోస్సుతం వామస్వభావా కృపయా ననామ చ॥ ౪౨॥ ఉవాచ సాఽసహంత్యస్య బంధనానయనం సతీ।ముచ్యతాం ముచ్యతామేష బ్రాహ్మణో నితరాం గురుః॥ ౪౩॥సరహస్యో ధనుర్వేదస్సవిసర్గోపసంయమః।అస్త్రగ్రామశ్చ భవతా శిక్షితో యదనుగ్రహాత్ ॥౪౪॥ స ఏష భగవాన్ ద్రోణః ప్రజారూపేణ వర్తతే।తస్యాత్మనోఽర్ధం పత్న్యాస్తే నాన్వగాద్వీరసూః కృపీ॥ ౪౫॥తద్ధర్మజ్ఞ మహాభాగ భవద్భిర్గౌరవం కులమ్।వృజినం నార్హతి ప్రాప్తుం పూజ్యం వంద్యమభీక్ష్ణశః॥౪౬॥మారోదీత్తస్య జననీ గౌతమీ పతిదేవతా।యథాహం మృతవత్సార్తా రోదిమ్యశ్రుముఖీ ముహుః॥ ౪౭ ॥యైః కోపితం బ్రహ్మకులం రాజన్యైరజితాత్మభిః।తత్కులం ప్రదహత్యాశు సానుబంధం శుచార్పితం॥౪౮॥నూతః॥

దర్శనజనితయా దయయా గురుపుత్రత్వప్రయుక్తగౌరవేణ చేతి చకారస్యాన్వయః॥౪౨॥ వాచేతి॥బంధనేనానయనమ సహమానా॥చం॥సతీ మహాపతివ్రతా- అసహంతీ పాశబంధనపూర్వకం బలాదానయనమసహమానా - బ్రాహ్మణో జాత్యా పూజ్యః ప్రత్యుత గురుః గురుపుత్రత్వాత్ - ముచ్యతాం ముచ్యతామితి ఆదరాద్ద్విరుక్తిః॥ ౪౩॥ సరహస్య ఇతి॥ సరహస్యః గోప్యమంత్రసహితః-విసర్గో అస్త్రప్రయోగః ఉపసంయమః ఉపసంహారః- తాభ్యాం సహితోఽస్త్రసమూహశ్చ యదనుగ్రహాత్ యస్య ద్రోణస్యానుగ్రహాత్ ప్రసాదాత్॥ ౪౪॥ స ఇతి॥ కించ - తస్య ద్రోణస్యాత్మనో దేహస్యార్ధం కృపీ అస్తే అర్ధత్వే హేతుః-పత్న్యాః॥శ్రు॥అర్ధో వా ఏష ఆత్మనో యత్పత్నీత్యాది జాయా పతీ అగ్నిమాదధీయాతామిత్యుభయోరేకాకారత్వావగమాచ్చ ననుభర్తరి మృతే కథం సా జీవతి తత్రాహ నాన్వగాత్ భర్తారం యతో వీరసూః పుత్రవతీ॥చం॥ప్రజారూపేణ-పుత్రరూపేణ॥శ్రు॥ఆత్మా వై పుత్రనామాసీతి శ్రుతేః - నాన్వగాత్ నత్వనుగమనం కృతవతీ-అతోఽస్యావధే సాపి వినశ్యేదితి భావః॥౪౫॥తదితి॥తస్మాత్ గౌరవం గురోః కులం- కౌరవం నా భవద్భిః కర్తృభిః వృజినం దుఃఖం ప్రాప్తుం నార్హతి కింతు పూజ్యం వంద్యం చ॥చం॥ ధర్మజ్ఞ సర్వధర్మశాస్త్రార్థవేదిన్ పూజ్యం వంద్యం- పూజా అర్ఘ్యాదిసమర్పణరూపా వందనం నమస్కారః తదుభయార్హం॥౪౬॥మారోదీదితి॥మృతవత్సా మృతపుత్రా విపక్షే దోషమాహ॥యైరితి॥ తేషాం రాజన్యానాం కులం కర్మ కథంభూతం సానుబంధం సపరివారం శుచా శోకేన - అర్పితం వ్యాప్తం చ బ్రహ్మకులం కర్తృ ప్రదహతి॥౪౮॥ధర్మ్యమితి॥ధర్మ్యమిత్యాదయః వచసః షడ్గుణాః పూర్వపక్షే-ధర్మ

శ్రేధర్మ్యం-ధర్మాదనపేతం ముచ్యతాంముచ్యతామితి-న్యాయ్యంన్యాయాదనపేతం సరహస్యఇత్యాది నకరుణం తస్యఆత్మనోధర్మమిత్యాది- నిర్వ్యళీకంతద్ధర్మజ్ఞేతి సమంమాఽరోదీదితిదుఃఖసామ్యోక్తిః మహత్ యైఃకోపితమితి నిష్ఠురోక్త్యాహితోపదేశాత్ - ఏవంభూతంరాజ్ఞ్యావచః హేద్విజాఃప్రత్యనందత్ అనుమోదితవాన్॥ చం॥ [యాజ్ఞ్యా ఇతిపాఠాంతరే]యాజ్ఞ్యాః యజ్ఞాగ్నిసంభూతాయాః.ద్రౌపద్యాః॥ ౪౯॥ నకులఇతి ॥ నకులాదయశ్చప్రత్యనందన్. యుయుధానఃసాత్యకిః ॥౫౦॥తత్రేతి॥ తస్యతథావిధస్యప్రాణేఃవధఏవశ్రేయః అస్యధా అన్యనరకపాతప్రసంగాత్ తదా హసభర్తుఃరితిఅహంజఘాన॥చం॥భర్తుః దుర్యోధనస్యాప్యర్థేపి-తత్ప్రీత్యర్థమపినాహం,ఆత్మనోఽర్థేపినాహం. సుప్తశిశు వధకస్యాప్రయోజనాభావాత్ తస్యతాదృశను ప్తబాలఘ్నస్యవధఏవశ్రేయానితిస్మృతేః ,ధర్మశాస్త్రసమ్మతః॥౫౧॥ నిశమ్యేతి॥చతుర్భుజఇత్యుక్తైరయంభావఃభీమేతంహంతు ప్రవృత్తే, ద్రౌపద్యాంచఅనిచ్ఛంత్యాం సహసాతన్నివారణే ప్రవృత్తాయాముభయోస్సన్నివారణాయావిష్కృతచతుర్భుజఇతిసందిహానస్యసఖ్యురర్జునస్య॥ ౫౨॥ బ్రహ్మబంధు రితి॥వధార్హణఃవధార్హః-మయైవశాస్త్రకర్తా బ్రాహ్మణోనహంతవ్యఇతి తథా॥శ్లో॥ ఆతతాయినమాయాంతమపి వేదాంతపారగమ్। జిఘాంసంతంజిఘాంసీయాన్నతేనబ్రహ్మహాభవేదితి॥ వదతా, తదుభయమప్యనుశాసనంపరిపా లథు, తవచప్రతిజ్ఞాంపూరయేత్యాహ॥చం॥ బ్రహ్మబంధుర్నహంతవ్యః, ఆభాసబ్రాహ్మణత్వేపి బ్రాహ్మణజాతి

ధర్మ్యంన్యాయ్యంసకరుణంనిర్వ్యళీకంసమంమహత్ । రాజాధర్మసుతోరాజ్ఞ్యాఃప్రత్యనందద్వచో ద్విజాః॥౪౯॥ నకులస్సహదేవశ్చయుయుధానోధనంజయః । భగవాన్దేవకీపుత్రోయేచాన్యేయాశ్చ యోషితః॥౫౦॥తత్రాహామర్షితోభీమస్తస్యశ్రేయాన్వధస్స్మృతః నభర్తుర్నాత్మనశ్చార్థేయోహన్ సుప్తాన్శిశూన్వృథా॥౫౧॥ నిశమ్యభీమగదితంద్రౌపద్యాశ్చచతుర్భుజః।ఆలోక్యవదనంసఖ్యురిదమా హహసన్నివ॥౫౨॥శ్రీభగవాన్॥ బ్రహ్మబంధుర్నహంతవ్యఆతతాయీవధార్హణః। మయైవోభయ మామ్నాతంపరిపాహ్యనుశాసనమ్॥ ౫౩ ॥ కురుప్రతిశ్రుతంసత్యంయత్తత్సాంత్వయతాం ప్రియామ్। ప్రియంచభీమసేనస్యపాంచాల్యామహ్యమేవచ॥౫౪॥శ్రీసూతః॥ అర్జునస్సహసాజ్ఞాయహరేర్హార్దమ థాసినా।మణింజహారమూర్ధన్యంద్విజస్యసహమూర్ధజమ్॥౫౫॥విముచ్యరశనాంబద్ధంబాలహత్యా హతప్రభమ్॥తేజసామణినాహీనంశిబిరాన్నిరయాపయత్॥ ౫౬ ॥ వపనంద్రవిణాదానంస్థానాన్నిర్యా పణంతథా।ఏషహిబ్రహ్మబంధూనాంవధోనాన్యోఽస్తిదైహికః॥ ౫౭ ॥ పుత్రశోకాతురాస్సర్వేపాండవా స్సహకృష్ణయా।స్వానాంమృతానాంయత్కృత్యంచక్రుర్నిర్హరణాదికమ్॥ ౫౮ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, ప్రథమస్కంధే,సప్తమోఽధ్యాయః,

*

శ్రీసూతః॥అథతేసంపరేతానాంస్వానాముదకమిచ్ఛతామ్ । దాతుంసకృష్ణాగంగాయాంపురస్కృత్య యయుస్స్త్రియః॥౧॥తేనినీయోదకంసర్వేవిలప్యచభృశంపునః । ఆప్లుతాహరిపాదాబ్జరజఃపూతసరి

యత్వాత్ ,ఆతతాయీవధార్హణఃఆతతాయిత్వాద్వధ్యః॥ శ్లో॥ ఆతతాయినమాయాంతంహన్యాదేవా విచారయన్నితి ప్రమాణాత్ ,ఆమ్నాతంశాస్త్రేనిర్ణీతం ॥ ౫౩ ॥ కుర్వితి ॥ ప్రియాంసాంత్వయతాత్వయా,యత్ప్రతిశ్రుతం,హననం, తచ్చసత్యంకురు, మహ్యంమమ , తత్రవధేభీమస్యప్రియంభవతి-అవధేద్రౌపద్యాః - ప్రియం,ద్వయోఃకృష్ణస్యప్రియ మితిచ॥౫౪॥అర్జునఇతి ॥ హరేఃశ్రీకృష్ణస్య.హార్దమభిప్రాయం . ఆజ్ఞాయజ్ఞాత్వా,నహ్యశక్యముభయంవిధాతుమ్, అతోయమభిప్రాయఇతిజ్ఞాత్వేత్యర్థః , అసినాఖడ్గేన-మూర్ధన్యంమూర్ధ్నిజాతం, సహమూర్ధజంసకేశం॥౫౫॥ విముచ్యేతి॥మణినాచహీనం , నిరయాపయత్ .నిస్సారితవాన్ ॥ ౫౬ ॥ అనేనకృష్ణోక్తంసర్వంసంపాదితమిత్యాహ॥ వపనమితి॥చం॥ద్రవిణాదానంతదీయధనగ్రహణం , తథాస్థానాన్నిర్యాపణందేశాదుద్వాసనంచ ॥ ౫౭ ॥ పుత్రేతి ॥ నిర్హరణందాహార్థంనయనం౫౮॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం,సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

*

శ్లో॥అష్టమేకుపితద్రౌణేరస్త్రాద్రక్షాపరీక్షితః । శ్రీకృష్ణసంస్తుతిఃకుంత్యారాజ్ఞశ్శోకశ్చకీర్త్యతే॥అథేతి॥ తేపాం డవాః;సంపరేతానాంమృతానాం,గంగాయాముదకంనివాపోదకం,దాతుం;సకృష్ణాఃకృష్ణయాసహితాః స్త్రియః స్త్రీః పురస్కృత్యఅగ్రతఃకృత్వాతస్మిన్కార్యేస్త్రీపురస్సరత్వవిధానాత్॥ చం॥ స్వానాంజ్ఞాతీనాంస్వ శబ్దస్యజ్ఞాతివాచిత్వాత్సర్వనామసంజ్ఞా॥౧॥తఇతి॥ ఉదకం,నినీయ , నివాపోదకందత్వా, హరిపాదాబ్జరజోభిః పూతాయాస్సరిత్

గంగా తస్యాఃజలే-పునర్ద్రోహణాదావపిస్నాతా ఇతిగమ్యతే॥౨॥తత్రేతి॥కురుపతింయుధిష్ఠిరం॥ సహానుజంభీమాదిస
హితం॥౩॥సాంత్వయామాసేతి॥మునిభిస్సహితం॥ చం॥ శుచార్పితాన్ శోకపీడితాన్ సాంత్వనాదనప్రకారమాహభూతే
ష్వితి భూతేషుప్రాణిషు అప్రతిక్రియాంఅనివారణీయాం - కాలస్యగతిం - కాలకృతోత్పత్తివినాశాదిరూపాందర్శ
యన్ ॥౪॥సాధయిత్వేతి-కితవైర్ధూర్తైఃదుర్యోధనాదిభిః ద్రౌపద్యాఃకచగ్రహణాదినాక్షతంనష్టమాయుర్యేషాంతాన్
చం॥యాజ్ఞసేన్యాఃద్రౌపద్యాః అజీహనత్ అర్జునభీమప్రభృతిరఘాతయత్ ॥౫॥యాజయిత్వేతి॥యాజయిత్వేత్యాదిభా
వికథాసంక్షేపః – శతమన్యోశ్శతక్రతోరివ॥ చం॥ ఉత్తమకల్పకైః సత్వనుకల్పకైః-శతమన్యోఃఇంద్రస్యఉపేంద్ర ఇవ॥
౬॥ఆమంత్ర్యేతి॥శైనేయఃశినేర్నప్తాసాత్యకిః తేనచఉద్ధవేనచసంయుతః॥ ౭॥గంతుమితి॥రథమాస్థితస్సన్-ఉత్తరాంప
రీక్షిన్మాతరం-అభిధావంతీంఉపలేభేఽపశ్యత్॥౮॥ఉత్తరాశ్రీకృష్ణంప్రార్థయతేద్వాభ్యాం॥పాహీతి॥ అన్యస్సుప్రార్థనా
యోగ్యోనాస్తీత్యాహ-నేతిత్వత్ త్వత్తః-అన్యంభయరహితం-నపశ్యామియత్రలోకేపరస్పరంమృత్యుర్భవతి॥ చం॥మ
హాయోగిన్ నిఖిలజగత్సంరక్షణసంకల్పశాలిన్ అభయంభయనివారకంయత్రయేషుత్వదన్యేషుపరస్పరంమృత్యుఃపరస్ప
రవిరోధపూర్వకమరణాదిభయం-జాయతేతంతాదృశం-త్వదపరంజనంత్వద్వ్యతిరిక్తంజనంఅభయంనపశ్యే॥౯॥ త
త్ర ప్రస్తుతం భయమావేదయతి- అభిద్రవతీతి-అభిద్రవతిఅభిముఖమాయాతి-తప్తంఆయసంలోహమయంశల్యాంయ

౨॥తత్రాసీనంకురుపతింధృతరాష్ట్రంసహానుజమ్ । గాంధారీంపుత్రశోకార్తాంపృథాంకృష్ణాంచమాధ
వః॥౩॥సాంత్వయామాసమునిభిర్హతబంధూన్ శుచార్పితాన్ । భూతేషుకాలస్యగతిందర్శయన్నప్రతిక్రి
యాం॥౪॥సాధయిత్వాఽజాతశత్రోస్స్వంరాజ్యం కితవైర్హృతం । అజీహనద్యాజ్ఞసేన్యాఃకచస్పర్శక్ష
తాయుషః॥ ౫॥యాజయిత్వాశ్వమేధైస్తంత్రిభిరుత్తమకల్పకైః। తద్యశఃపావనందిక్షుశతమన్యోరివాత
నోత్ ॥౬॥ఆమంత్ర్యపాండుపుత్రాంశ్చ శైనయోద్ధవసంయుతః । ద్వైపాయనాదిభిర్విప్రైఃపూజి
తైఃప్రతిపూజితః॥౭॥గంతుంకృతమతిర్బ్రహ్మన్ ద్వారకాంరథమాస్థితః। ఉపలేభేఽభిధావంతీముత్తరాం
భయవిహ్వలామ్॥౮॥ఉత్తరా॥పాహిపాహిమహాయోగిన్ దేవదేవజగత్పతే । నాన్యంత్వదభయంపశ్యే
యత్రమృత్యుఃపరస్పరమ్ ॥ ౯ ॥ అభిద్రవతిమామీశశరస్తప్తాయసోవిభో। కామందహతుమాంనాథ
మామేగర్భోనిపాత్యతామ్॥౧౦॥ఉపధార్యవచస్తస్యాభగవాన్ భక్తవత్సలః। అపాండవమిదంకర్తుం
ద్రౌణేరస్త్రమబుధ్యత॥౧౧॥తర్హ్యేవాథభృగుశ్రేష్ఠఃపాండవాఃపంచసాయకాన్।ఆత్మనోఽభిముఖాన్ దీ
ప్తానాలక్ష్యాస్త్రాణ్యుపాదదుః॥ ౧౨॥వ్యసనంవీక్ష్యతత్తేషామనన్యవిషయాత్మనాం । సుదర్శనేనస్వా
స్త్రేణస్వానాంరక్షాంవ్యధాద్విభుః॥౧౩॥అంతస్థస్సర్వభూతానామాత్మయోగేశ్వరోహరిః । స్వమా
యయావృణోద్గర్భంవైరాట్యాఃకురుతంతవే॥ ౧౪॥యద్యప్యస్త్రంబ్రహ్మశిరస్త్వమోఘంచాప్రతిక్రి
యం। వైష్ణవంతేజఆసాద్యసమశామ్యద్భృగూద్వహ॥ ౧౫॥ మామంస్థాహ్యేతదాశ్చర్యంసర్వాశ్చర్యమ
యేఽచ్యుతే।యఇదంమాయయాదేవ్యాసృజత్యవతిహంత్యజః॥౧౬॥బ్రహ్మతేజోవినిర్ముక్తైరాత్మజైస్సహ

స్యసః-అతికార్పణ్యేనాహ-కామమితి కామంయథేచ్ఛంమానిపాత్యంతాంనభిశ్యతు॥౧౦॥ఉపధార్యేతి॥ పరాభవేనాతి
కుపితస్యద్రౌణేః అస్త్రం-అపాండవశూన్యంఇదంవిశ్వంకర్తుం-ప్రవృత్తంబ్రహ్మాస్త్రం-అబుధ్యత॥ చం॥ఉపధార్యఉ
త్తరావచస్సమ్యగ్విచార్య॥౧౧॥అతఏవబహుముఖంతదాగతమిత్యాహ తర్హీతి-తర్హ్యేవతదానీమేవ॥చం॥తర్హ్యేవ
శ్రీకృష్ణగమనోద్యోగకాలఏవఉపాదదుఃఆయుధానిపరిజగృహుః॥౧౨॥వ్యసనమితిబ్రహ్మాస్త్రస్యాస్త్రాంతరైః నివర్త్య
త్వా తద్దుష్పరిహారంవ్యసనంవీక్ష్యఅనన్యవిషయఃఆత్మాయేషాంస్వైకనిష్ఠానామిత్యర్థః॥చం॥ వ్యధాత్ కృతవానాసీత
౧౩॥అంతస్థఇతి॥వైరాట్యాఃఉత్తరాయాః అంతస్థస్సన్ గర్భమావృతవాన్-తత్ర హేతుః యతః ఆత్మాఅంతర్యామీయో
గేశ్వరఇతిబహిష్ఠస్యాపిప్రవేశఘటనార్థముక్తం-కురూణాంతంతవేసంతానాయ - పాండవానామపి కురువంశజత్వా
దేవముక్తం॥చం॥సర్వభూతానామంతస్థఃఅంతర్వర్తమానఃఅతఏవాత్మాసర్వాంతర్యామీ॥౧౪॥ యదీతి॥ అమోఘం అ
ప్రతిక్రియంచసమశామ్యత్ సంశాంతమాసీత్॥ చం॥ వైష్ణవంతేజఃచక్రరూపంవిష్ణోస్తేజః-సమశామ్యత్ నిరవశేషే
ణశాంతమభవత్ ॥౧౫॥మేతి॥ఏతద్బ్రహ్మాస్త్రశమనంమామంస్థాః మామన్యస్వ-ఇదంజగత్ ॥చం॥అజఃజన్మాదిరహితః
ఇదంజగత్ దైవ్యాస్వరూపాయమాస్వీయశక్తిరూపయాప్రకృత్యాసృజత్యవతిహంతిచతస్మిన్ సర్వాశ్చర్యమయే సర్వేషాం
ఆశ్చర్యమితిమామంస్థాఃవిచిత్రవైభవత్వంతస్యస్వభావఏవేత్యర్థః॥ ౧౬॥బ్రహ్మేతి॥ కృష్ణయాచసహ॥చం॥బ్రహ్మతే

జోవినిర్ముక్తైః బ్రహ్మశిరోనామకాస్త్రతేజోదాహాద్వినిర్ముక్తైః ॥౧౭॥ నమస్యఇతి॥ త్వా త్వాం నమస్యే నమస్కరోమి నను కసష్ఠః మాం కథం నమస్కరోషి తత్రాహ- ఆద్యం పురుషం కుతః ప్రకృతేః పరం- తత్కుతః ప్రకృతేః ఈశ్వరం- ప్రకృతేరపి నియంతారం అతఏవ సర్వభూతానాం అంతర్బహిశ్చ పూర్ణత్వేనావస్థితం- తథాప్యలక్ష్యం తత్ర హేతుః॥ చం॥ అంతర్బహిరవస్థితం అంతః అంతర్యామిత్వేన బహిః ఆకాశాదివత్ వ్యాపకత్వేన చ స్థితం ॥౧౮॥ మాయేతి॥ మాయైవ యవనికా తిరస్కరిణీ- తయా ఆచ్ఛన్నం ప్రతిచ్ఛన్నం- అతోఽహమజ్ఞా- తద్భక్తియోగానభిజ్ఞా కేవలం నమస్యామి - అధఃకృతం అక్షజం జ్ఞానం యస్మాత్తం అవ్యయమపరిచ్ఛిన్నం- తత్ప్రపంచయతి- నేతి- నటో యథా నట ఇవ మూఢదృశాం దేహాభిమానినాం పుంసాం త్వం న లక్ష్యసే కించ ॥ చం॥ మాయాయవనికాచ్ఛన్నం ప్రకృతావపి స్థితత్వేన పామరైః రజ్ఞాతస్వవైభవం- అతఏవ సర్వభూతానామలక్ష్యం అజ్ఞాతస్వరూపం అవ్యయం నిత్యం త్వామజ్ఞా అహం నమస్యే॥౧౯॥ తథేతి॥ పరమహంసానాం ఆత్మానాత్మవివేకినాం తతో మునీనాం మననశీలానామపి - తతశ్చామలాత్మనాం నివృత్తరాగాది దోషాణామపి తథా తేన మహిమ్నా న లక్ష్యసే, అతో భక్తియోగం విధాతుం, త్వాం వయం స్త్రియః, కథం పశ్యేమ - యద్వా పరమహంసానామపి భక్తియోగవిధానార్థం- త్వాం అయం భావః- ఆత్మారామాణామపి అచింత్యనిజగుణైః రాకృష్య భక్తియోగం కారయితుం అవతీర్ణం త్వాం స్త్రియో వయం కథం పశ్యేమేత్యర్థః॥ చం॥ భక్తియోగవిధానార్థం- భక్తియోగవిధానమేవ అర్థః ప్రయోజనం యస్య తం- మునిజనసాక్షాత్కారాయ స్వీకృతవిగ్రహం- స్త్రియో వయం కథం పశ్యేమహి॥ ౨౦॥ జ్ఞానశక్త్యోరశక్యత్వముక్త్వా పునః కేవలం నమస్కరోతి ద్వాభ్యాం॥ చం॥ కృష్ణాయ పరతత్త్వవేదినా మునిగణేన ఉత్పత్తికాలే ప్రఖ్యాపిత పరబ్రహ్మసాధారణీభూత కృష్ణనామ్నే- దేవకీ నందనాయ చ - బ్రహ్మణ్యో దేవకీపుత్రో బ్రహ్మ,

కృష్ణయా। ప్రయాణాభిముఖం కృష్ణమిదమాహ పృథా సతీ॥౧౭॥ కుంతీ॥ నమస్యే పురుషం త్వాద్యమీశ్వరం
ప్రకృతేః పరమ్। అలక్ష్యం సర్వభూతానామంతర్బహిరవస్థితమ్॥ ౧౮ ॥ మాయాయవనికాచ్ఛన్నమజ్ఞాధో
క్షజమవ్యయం। న లక్ష్యసే మూఢదృశా నటో నాట్యధరో యథా॥ ౧౯ ॥ తథా పరమహంసానాం మునీనా
మమలాత్మనామ్। భక్తియోగవిధానార్థం కథం పశ్యేమహి స్త్రియః॥ ౨౦ ॥ కృష్ణాయ వాసుదేవాయ దేవ
కీనందనాయ చ॥ నందగోపకుమారాయ గోవిందాయ నమో నమః॥౨౧॥ నమః పంకజనాభాయ నమః పంక
జమాలినే। నమః పంకజనేత్రాయ నమస్తే పంకజాంఘ్రయే॥ ౨౨ ॥ యథా హృషీకేశ ఖలేన దేవకీ కంసేన
రుద్ధాసుచిరం శుచార్పితా। విమోచితాహం చ సహాత్మజా విభో త్వయైవ నాథేన ముహుర్విపద్గణాత్ ॥ ౨౩॥
విషాన్మహాగ్నేః పురుషాదదర్శనాదసత్సభాయా వనవాసకృచ్ఛ్రతః। మృధే మృధేఽనేకమహారథాస్త్ర

ణ్యో మధుసూదనః ఇతి ప్రసిద్ధాయ ఏతాదృశపారమ్యవత్త్వేఽపి సౌలభ్యాతిశయేన- నందగోపకుమారాయ నందస్యాపి పుత్రితాముపగతాయ గోవిందాయ గోవిందపట్టాభిషేకకాలే చతుర్ముఖాది దేవగణప్రఖ్యాపిత గోవిందనామధేయాయ నమః కరోమీత్యధ్యాహారః॥ ౨౧॥ నమ ఇతి॥ పంకజం నాభౌ యస్య॥ పంకజానాం మాలా అస్తి యస్య- పంకజవత్ప్రసన్నే నేత్రే యస్య- పంకజాంకితావంఘ్రీ యస్య॥ చం ॥ ఇత్థం శ్రీకృష్ణవైభవముక్త్వా అనంతరం తస్య - రూపవైభవమాహ- నమ ఇతి , పంకజనాభాయ నమః , ఏతేన చతుర్ముఖం ప్రత్యపి కారణత్వం ప్రఖ్యాపితం నమః పంకజమాలినే పంకజమాలికాధారిణే నమః పంకజనేత్రాయ ఏతేన కప్యాసం పుండరీకమేవ తస్య చక్షుషీ ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధా పుండరీకాక్షతా వ్యక్తీకృతా , పంకజాంఘ్రయే నమః ఏతేన భక్తజనాస్వాద్యచరణసరోరుహమకరందవత్త్వం ప్రతిపాదితం॥ ౨౨ ॥ వత్కృతోపకారాననుస్మరతి ద్వాభ్యాం॥ యథేతి॥ అయమర్థః, మాతృతోఽపి మయ్యధికా తవ ప్రీతిః, తథాహి, హే హృషీకేశ- యథా దేవకీ కంసేన రుద్ధా త్వయా మోచితా అహం చ తథైవ కిం మోచితేతి కాక్వా మహాన్ విశేష ఉక్తః - తం దర్శయతి- సా అతిచిరం రుద్ధా సతీ తస్మాదేకస్మాదేవ- సకృదేవ మోచితా తథా శుచార్పితాసతీ- న చ తస్యాః పుత్రా రక్షితాః, అస్తి చాన్యో నాథస్తస్యాః- అహం తు విపద్గణాత్ - అత్రాపి ముహుః శీఘ్రం చ సాత్మజా చ త్వయైవ నాథేనేతి॥ ౨౩ ॥ విపద్గణమేవ దర్శయతి॥ విషాదితి విషాత్ భీమస్య విషమోదకదానాత్ - మహాగ్నేః జతుగృహదాహాత్ పురుషాదాః హిడింబాదయో రాక్షసాః తేషాం దర్శనాత్ , అసత్సభాయాః ద్యూతస్థానాత్ , అభితో రక్షితాః, అస్మ అభవామ॥ చం॥ వనవాసకృచ్ఛ్రతః అరణ్యవాసదశాయాం దుర్యోధనప్రేరితదుర్వాసోమునికృతాన్నయాజ్ఞా ప్రయుక్తకష్టాత్ |, మృధే మృధేఽనేకమహారథాస్త్రతః ప్రతియుద్ధం భీష్మకర్ణాది మహారథప్రయుక్తాస్త్రజాలాత్ సద్యః ద్రౌణ్యస్త్రతశ్చ అశ్వత్థామ

ప్రయుక్తబ్రహ్మశిరోనామకమహాస్త్రాచ్చ భవతా వయమభిరక్షితాః॥ ౨౪॥ విపద ఇతి॥ యత్ యాసు విపత్సు కీదృశం దర్శనం-నాస్తి పునరపి భవస్య సంసారస్య దర్శనం యస్మాత్ ॥చం॥ శశ్వత్సదా - తాః విపదస్సంతు - యస్మాత్తత్ర తత్ర తాసు తాసు విపత్సు అపునర్భవదర్శనం పునః పునస్సంసారదర్శననివర్తకం ముక్తిసాధనమిత్యర్థః॥ ౨౬॥ సంపదస్తు శ్రేయః పరిపంథిన్య ఇత్యాహ జన్మేతి- జన్మసత్కులే-జన్మాదిభిరేధమానో మదో యస్య సః-అభిధాతుం కృష్ణేతి గోవిందేతి వక్తుమపి. అకించనానాం గోచరం విషయభూతం॥చం॥ జన్మైశ్వర్యశ్రుతశ్రీభిః - జన్మ బ్రాహ్మణాద్యుత్తమజన్మ - ఐశ్వర్యం ప్రభుత్వం-శ్రుతం వేదశాస్త్రాదిసంపత్తిః శ్రీర్ధనాదిసంపత్తిః తాభిరేధమానమదః అభివృద్ధమదః పుమాన్ అకించనగోచరం దీనజనసంరక్షకం త్వాం అభిధాతుం నార్హతి అతః జన్మైశ్వర్యాదీనాం మదహేతుత్వాత్ త్వదీయనామకీర్తనవిరోధిమదనివృత్తయే విపదో నస్సదా సంత్వితి భావః॥ ౨౭॥ ప్రస్తుతమనోరథపూరణాయ పునః ప్రణమతి ॥ నమ ఇతి॥ అకించనాః భక్తాస్త ఏవ విత్తం సర్వస్వం యస్య తస్మై నివృత్తాః గుణవృత్తయో ధర్మార్థకామవిషయాః యస్మాత్తస్మై - కుతః ఆత్మారామాయ కుతః-శాంతాయ కించ కైవల్యపతయే కైవల్యం దాతుం సమర్థాయ॥చం॥ ఆత్మారామాయ అపరిచ్ఛిన్నస్వానందానుభవరతాయ॥ ౨౮ ॥ నను దేవకీపుత్రం మాం కథమేవం స్తౌషి తత్రాహ-మన్య ఇతి-మన్యే త్వాం కాలం న తు దేవకీపుత్రం- తత్ర హేతుః-ఈశానం నియంతారం-అనాదినిధనం ఆద్యంతశూన్యం-విభుం ప్రభుం - సమం యథా భవతి తథా - సర్వత్ర చరంతం చ-పార్థసారథ్యమ కథం సామ్యం తత్రాహ-యత్ యతః-త్వత్తః నిమిత్తభూతాత్ - భూతానామేవ మిథః కలిః కలహో భవతి-న తు స్వతస్త్వయి వైషమ్యం॥ చం ॥ భూతానాం ప్రాణినాం యత్ యస్మాత్ కాలాత్ మిథః కలిరన్యో

> తో ద్రౌణ్యస్త్రతశ్చాస్మ హరేఽభిరక్షితాః॥ ౨౪ ॥ సుయోధననిసృష్టేన శాపాయామర్షణో మునిః ।
> పత్తైరిశ్చాత్తృప్యతస హాత్రిలోకైశ్చర తాం వనే॥ ౨౫॥ విపదస్సంతు తాశ్శశ్వత్తత్ర తత్ర జగద్గురో । భవ
> తో దర్శనం యత్స్యాదపునర్భవదర్శనం॥ ౨౬॥ జన్మైశ్వర్యశ్రుతశ్రీభిరేధమానమదః పుమాన్ । నచా
> ర్హత్యభిధాతుం వై త్వామకించనగోచరం॥ ౨౭॥ నమోఽకించనవిత్తాయ నివృత్తగుణవృత్తయే। ఆత్మారా
> మాయ శాంతాయ కైవల్యపతయే నమః॥ ౨౮॥ మన్యే త్వాం కాలమీశానమనాదినిధనం విభుమ్। సమం
> చరంతం సర్వత్ర భూతానాం యన్మిథః కలిః॥ ౨౯ ॥ న వేద కశ్చిద్భగవంశ్చికీర్షితం తవేహమానస్య నృ
> ణాం విడంబనం। న యస్య కశ్చిద్దయితోఽస్తి కర్హిచిద్ద్వేష్యశ్చ యస్మిన్విషమా మతిర్నృణామ్॥ ౩౦॥ జన్మ కర్మ
> చ విశ్వాత్మన్నజస్యాకర్తురాత్మనః తిర్యఙ్నౄషిషు యాదస్సు తదత్యంతవిడంబనం॥ ౩౧॥ గోప్యాదదే త్వయి

న్యకలహస్సంభవతి తాదృశం సర్వత్ర సమం సంచరంతం ఉత్తమాధమమధ్యమాదివైషమ్యం వినా సర్వత్రైకరూప్యేణ సంచరంతం-ఈశానం సర్వపదార్థపరిణామస్య హేతుత్వాదీశితారం త్వాం కాలం కాలరూపస్వరూపం - మన్యే॥ ౨౯॥ నను నిగ్రహానుగ్రహరూపం మయి వైషమ్యం ప్రసిద్ధమత ఆహ॥ నేతి॥ నృణాం విడంబనం అనుకరణం - ఈహమానస్య కుర్వతః యస్మిన్ త్వయి విషమా మతిః అనుగ్రహనిగ్రహరూపా భవతి॥చం॥ యస్య కర్హిచిత్ కదాచిదపి ఇతః కృష్ణావిషయః ద్వేష్యశ్చ ద్వేషవిషయశ్చ - కశ్చిదపి న-అత ఏవ నృణాం పామరజనానాం యా విషయా మతిస్తాదృశ్యసంగ్రాహ్యా విషయా సాపి యస్మిన్ నాస్తి॥ శ్లో॥ న మే ద్వేష్యోఽస్తి న ప్రియ ఇతి వదతస్తవ మిత్రాదివిషయకవిషమమతిప్రసంగాభావాత్ అస్మదాదిష్వనుగ్రహకరణం అస్మద్వైరిషు నిగ్రహకరణం చ నృషభావమనువర్తమానస్య కేవలం లోకానువర్తనమితి భావః॥ ౩౦॥ జన్మేతి॥ అజస్య జన్మ-అకర్తుః కర్మ-తిర్యక్షు వరాహాదిరూపేణ ఋషిషు వామనాదిరూపేణ-యాదస్సు మత్స్యాదిరూపేణ॥చం॥ హే విశ్వాత్మన్ ప్రపంచశరీరకతయా ప్రపంచస్వరూపం అజస్య జన్మరహితస్య అత ఏవ అకర్తుః అకర్మవశ్యతయా పుణ్యపాపయోరకర్తుః ఆత్మనస్సర్వాంతర్యామిణః॥ ౩౧॥ నరవిడంబనం త్వయి ఆశ్చర్యమిత్యాహ॥ గోపీతి॥ గోపీ యశోదా-త్వయి కృతాగసి దధిభాండస్ఫోటం కృతవతి-యావద్దామ జగ్రాహ-తావత్ తత్ క్షణ ఏవ- తే యా దశా అవస్థా-సా మాం విమోహయతి-కింభూతస్య-అశ్రుభిః కలిలం వ్యామిశ్రం అనసంయమో స్తేచతే - సంభ్రమేణ వ్యాకులే అక్షిణీ యస్మిన్ తత్ వక్త్రం నినీయ అధః కృత్వా- తాడయిష్యతీతి భయస్య భావనయా స్థితస్య-యత్ యతః త్వత్తః- భీరపి స్వయం బిభేతి-తస్య తే దశా॥చం॥ నినీయ పాణినాముక్తబాష్పం కృత్వా- భయభావనయా స్థితస్య వస్తుతో భయాభావేఽపి- అత్యంత భీతవత్ స్థితస్య భయప్రసక్త్యభావే నిమిత్తమాహ- యస్యస్మాత్ కిరపి అనాదికాలానువృత్తసాంసారికజన్మజరామర

నాదిభిరపిము క్తైప్రదాధ్వనతోఽబిభేతి ఈదృశవై భవవిశిష్టస్యదధిభాండభేదనకుపితజననీ దామకరగ్రహణజనితాత్యంత భయాభినయావస్థామోమతీవమోహయతీతిభావః॥ ౩౧॥ అతఏవజగన్మోహనతయాదుర్జ్ఞేయత్వాత్ – తవజన్మానిబ హుధావర్ణయంతీత్యాహచతుర్భిః కేచిదితి॥పుణ్యశ్లోకస్యప్రియస్యయుధిష్ఠిరస్య కీర్తయే-యదోశ్చేవకీర్తయఇతినాయ దోః ప్రియస్యాన్వవాయేవం శేమలయస్యకీర్తయేవ నచచందనంయథా ॥చం॥ప్రియస్యఅత్యంతప్రీతివిషయస్యయదోరన్వ వాయేయదుకులేమలయస్యేవ నేచందనమివ పుణ్యశ్రవణకీర్తనే - పుణ్యశ్రవణాపరమపావనశ్రవణవిషయీభూతా యాకీర్తిర్యశఃతస్యైజాతంతాదృశకీర్తివిస్తృత్యైభూతంఅజంనిత్యంత్వాం కేచిదాహుః॥౩౩॥అపరఇతి॥తథావసుదేవస్య భార్యాయాః దేవక్యాం-అజఏ త్వమభ్యగాత్ పుత్రత్వమితి శేషః-ప్రథమపురుషస్త్వార్షః - అభ్యగాఇతివాపాఠస్సుగ మః-తాభ్యామేవపూర్వంసుతపఃపృశ్నిరూపాభ్యాంయాచితస్సన్ - అస్యజగతః క్షేమాయసురద్విషాంవధాయచబ్ర హ్మాదిదేవై ర్యాచితస్సన్ దేవక్యాంజన్మాభ్యగాత్ ప్రాప్తవాన్ ॥ ౩౪॥ భారేతి॥అన్యే ను వేతి బ్రహ్మణాప్రార్థనాయాఃప్రా ధాన్యనివత్ఛయామతాంతరం॥౩౫॥భవఇతి॥పరమానందస్వరూపజ్ఞానమవిద్యా-తత్ దేహాద్యభిమానాత్మకా-మః-తత్ కర్మాణి-తైః క్లిశ్యమానానాంతన్నివృత్తయే శ్రవణాద్యర్హాణికర్మాణికరిష్యన్ ॥చం॥అవిద్యాకామకర్మభిః- ఆత్మతత్త్వజ్ఞా నమూలకకామకృతపుణ్యపాపరూపకర్మభిః క్లిశ్యమానానాంపీడ్యమానానాం - శ్రవణస్మరణార్హాణి తాదృశసంసారపీడా నివర్తకశ్రవణస్మరణయోగ్యానికర్మాణిదివ్యచేష్టితానికరిష్యన్ ॥ ౩౬॥ అన్యపక్షస్యసిద్ధాంతతామభిప్రేత్యశ్రవణసం కీర్తనాదిభిరేవత్వత్పాదాంబుజప్రాప్తిరిత్యాహ॥శృణ్వంతీతి॥ నందంఅన్యే- కీర్త్యమానమభినందంతికించ యేజనా

కృతాగసిదామతావద్యాతేదశాశ్రుకలితాంజనసంభ్రమాక్షం॥వక్త్రంనినీయభయభావనయాస్థితస్య సామాంవిమోహయతిభీరపియద్బిభేతి॥౩౧॥కేచిదాహురజంజాతంపుణ్యశ్లోకస్యకీర్తయే। యదోః ప్రియ స్యాన్వవాయేమలయస్యేవచందనం॥౩౩॥ అపరేవసుదేవస్య దేవక్యాంయాచితోఽభ్యగాత్ । అజస్త్వ మస్య క్షేమాయవధాయచసురద్విషాం॥౩౪॥భారావతరణాయాన్యేభువోనావఇవోదధౌ । సీదంత్యా భూరిభారేణజాతోహ్యాత్మభువార్థితః॥౩౫॥భవేఽస్మిన్ క్లిశ్యమానానామవిద్యాకామకర్మభిః॥శ్రవణస్మరణా ర్హాణికరిష్యన్నితి కేచన॥౩౬॥శృణ్వంతిగాయంతిగృణంత్యభీక్ష్ణశస్స్మరంతినందంతితవేహితం జనాః॥తఏ వపశ్యంత్యచిరేణతావకంభవ ప్రవాహోపరమంపదాంబుజమ్॥ ౩౭॥ అప్యద్యనస్త్వంస్వకృతేహిత ప్రభోజిహాససిస్విత్సుహృదోనుజీవినః। యేషాంనచాన్యద్భవతఃపదాంబుజాత్పరాయణంరాజసుయోజి తాంహసాం॥౩౮॥ కేవయంనామరూపాభ్యాంయదుభిస్సహపాండవాః।భవతోఽదర్శనం యర్హిహృషీ

స్తవేహితంచరితం- తావకం త్వదీయంపదాంబుజం- తఏవపశ్యంత్యేవ-అచిరేణైవేతిచసర్వ శ్రావధారణంకీదృశం- భవప్రవాహస్యజన్మపరంపరాయాఃఉపరమోనివారణంయస్మిన్ తత్ ॥చం॥ ఈహితందివ్యచేష్టితం- ఈహచేష్టాయా మితిధాతుః-గృణంతిస్తువంతి- తఏవశ్రవణగానాదికర్తారఏవ॥౩౭॥ ఇదానీంతవాస్మత్పరిత్యాగోఽనుచితఇత్యాహచతు ర్భిః॥అపీతి॥ హేప్రభో-సుహృదః అతిస్నిగ్ధాన్- అనుజీవినశ్చనఃఅస్మాన్ అద్య-అపిస్విత్ కింస్విత్ త్వంజిహాససి-హా తుమిచ్ఛసియేషామస్మాకం అన్యత్పరాయణంనాస్తి- కుతఃరాజసుయోజితం అంహఃదుఃఖంయైస్తేషాం - స్వానాం కృతమిహాహితంఅపేక్షితంయేనస్వాశ్రిత కృతసర్వాభీష్టఇత్యర్థః-తస్యసంబోధనం- వినగాంతపాఠేత్వంపదవిశేషణం॥ చం॥రాజసురాజన్యేషుదుర్యోధనాదిషుయోజితాంహసాంకృతపాపానాం పరాయణంశరణం - ఆశ్రితానస్మాన్సత్య జేత్యర్థః॥౩౮॥ననుతవబంధవోయాదవాఃపుత్రాశ్చ పాండవాఃశూరాస్సమర్థాశ్చ తత్కింకార్పణ్యంభావసే-అ తఆహ-కఇతి॥యర్హిభవతః అదర్శనం యదాత్వమస్మాన్నపశ్యసి-తదానామ్నావిఖ్యాత్యారూపేణసమృద్ధ్యాచయ దుభిస్సహితాఃపాండవానామకేవయం నకేపిఅతితుచ్ఛాఇత్యర్థః-హృషీకాణామింద్రియాణామీశితుః జీవస్యఅదర్శనే యథానకించిన్నామరూపంచతద్వత్ ॥చం॥భవతః- కేచిదాహురజంజాతమిత్యాద్యుక్తరీత్యానిఖిలబుధజనవికల్పితప్ర దుర్భూతదివ్యావతారవతస్తవదర్శనం సాక్షాత్కారః , యస్మిన్ కాలేస్యాత్ , తర్హితస్మిన్ కాలే, నామరూ పాభ్యాంయుక్తాః॥శ్రు॥అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణీతి శ్రుత్యుక్తరీత్యాసిఖిల ప్రపంచనామరూ పవ్యాకరణకర్త్రాభవతాకల్పితాభ్యాం నామరూపాభ్యాంయుక్తాః పాండవావయంయదుభిస్సహకే, యదువంశప్ర సూతైస్సహయాదవవంశేతవఅవతీర్ణత్వాత్ యదూనాంతావకనిరవధికకృపావిషయత్వాద్యాదవైస్సహసామ్యాల్ల

భాయవయం కేపినబభూవిమ సామ్యయోగ్యానభవామఇత్యర్థః- యదోర్భగవద్భక్తాగ్రగణ్యస్యయాద్వృశీనామరూప కృతప్రసిద్ధిః - తద్వంశజాతేనత్వయాచ తేషాంయదూనాంయా వృశీనామరూపకృతప్రసిద్ధిర్నతథాపాండువంశసంభూతానామస్మాకమితిభావః హృషీకాణామీశితురివ-సాక్షాద్విష్ణోరివవర్తమానస్యభవతోదర్శనంయహిస్యాత్తర్హికేయంతత్సాక్షాత్కారయోగ్యాన భవామఇత్యర్థః- యదువంశసంభవైస్తవనిరవధికకృపావిషయైస్సహపాండవానామస్మాకం-సామ్యప్రసంగస్యైవాభావాత్సాక్షాద్ధృషీకేశస్యతవదర్శనయోగ్యతాసుతరాంపుర్లభాత థాపితవదర్శనం నిరవధికతావకకృపాఫలమితిభావః॥ ౯॥ నేతి॥కించ॥ యథిదానీమియమస్మత్పాల్యాభూమిః- స్వైరసాధారణైర్వజ్రాంకుశాదిభిర్లక్షణైర్విలక్షితైశ్చిహ్నితైః- త్వత్పదైరంకితాసతీభాతి తత్తేతదాత్వయినిర్గతేసతి - నశోభిష్యతే॥౪౦॥ఇమేఇతి॥ఇమేజనపదాః- స్వృద్ధాస్సుసమృద్ధాస్సంతః- తవవీక్షితైరేధంతే।చం॥సుపక్వౌషధీవీరుధః సుపక్వాఃసువక్వఫలాఃఓషధ్యఃఫలపాకాంతాః-వీరుధోలతాయేషాంతే॥౪౧॥ గమనేపాండవానామాకులం- అగమనేయాదవానామిత్యుభయతో వ్యాకులచిత్తాసతీ తేషుస్నేహనివృత్తింప్రార్థయతే॥ అథేతి॥ విశ్వేశేత్యాదిసంబోధనాని- స్నేహపాశచ్ఛేదసామర్థ్యఖ్యాపనాయ-దృఢంసతతం॥చం॥విశ్వాత్మన్ జగదంతర్యామిన్॥౪౨॥ తతఃకిమతఆహ॥త్వయీతి॥అనన్యవిషయాసతీమేమతిః-రతిముద్వహతాత్ అనవచ్ఛిన్నాంప్రీతింకరోత్విత్యర్థః-ఓఘంపూరం- యథాగంగాప్రతిబంధనగణయతి ఏవంమతిరపివిఘ్నాన్నగణయత్వితిభావః॥చం॥ మధుపతేమధునామకదేశప్రభో-అనన్యవిషయాత్వదన్యవిషయాసంస్పర్శినీ॥౪౩॥ఏవమభ్యర్థ్యపునఃప్రణమతి॥ శ్రీకృష్ణేతి॥ హేశ్రీకృష్ణతేనమః ఉపకారానసుస్మరతి- బహుకాణామి వేశితుః॥౩౯॥

నేయంశోభిష్యతే తత్ర శ్రీయ థిదానీంగదాధర।త్వత్పదైరంకితాభాతిస్వలక్షణవిలక్షితైః॥౪౦॥ఇమేజనపదాస్స్వృద్ధాస్సుపక్వౌషధివీరుధః । వనాద్రినద్యుదన్వంతో హ్యేధంతేతవవీక్షితైః॥౪౧॥అథవిశ్వేశవిశ్వాత్మన్ విశ్వమూర్తేస్వకేషుమే । స్నేహపాశమిమంఛింధి దృఢంపాండుషువృష్ణిషు॥౪౨॥త్వయిమేనన్యవిషయామతిర్మధుపతేసకృత్ । రతిముద్వహతాదద్ధాగంగేవౌఘముదన్వతి॥౪౩॥ శ్రీకృష్ణకృష్ణసఖవృష్ణ్యృషభావనిధ్రుగ్రాజన్యవంశదహనానపవర్గవీర్య। గోవిందగోద్విజసురార్తిహరావతారయోగేశ్వరాఖిలగురోభగవన్నమస్తే॥౪౪॥శ్రీసూతః॥ పృథయేత్థంకలపదైఃపరిణూతాఖిలోదయః।మందంజహాసవైకుంఠో మోహయన్నివమాయయా॥ ౪౫॥ తాంబాఢమిత్యుపామంత్ర్యప్రవిశ్యగజసాహ్వయమ్। స్త్రియశ్చస్వపురంయాస్యన్ ప్రేమ్ణారాజ్ఞానివారితః॥ ౪౬॥ వ్యాసాద్యైరీశ్వరేహాజ్ఞైఃకృష్ణేనాద్భుతకర్మణా।ప్రబోధితోపీతిహాసైర్నాబుధ్యతశుచార్పితః॥౪౭॥ ఆహరాజాధర్మసుతశ్చింతయన్సుహృదాంవధమ్। ప్రాకృతేనాత్మనావిప్రాః స్నేహమోహవశంగతః॥౪౮॥ అహోమేధానంబోధయతి-కృష్ణసఖఅర్జునస్యసఖే - వృష్ణీనాంఋషభశ్రేష్ఠ- అవనిధ్రుహోభూమిద్రుహ్యంతి యేరాజన్యాస్తేషాం వంశస్యదహన-ఏవమప్యనపవర్గవీర్య-అక్షీణప్రభావ గోవిందసంప్రాప్తకామధేనైశ్వర్య- గోద్విజ సురాణామార్తిహరోవతారోయస్యేతి॥౪౪॥ పృథయేతి॥కలానిమధురాణిపదానియేషుతైః-వాక్యైః-పరిణూతఃప్రకటీకృతః-అఖిలోదయోమహిమాయస్యసః-ఋస్తుతావిత్యస్మాత్పరిణుతేతివక్తవ్యేదీర్ఘశ్ఛందోనురోధేనేతిజ్ఞేయః మదమిషత్ తస్యహాసఏవమాయా-వక్ష్యతిహి॥శ్లో॥ హాసోజనోన్మాదకరీచమాయేతి॥౪౫॥తామితి॥త్వయిమేఅనన్యవిషయామతిరితియత్ప్రార్థితం తద్బాఢమిత్యంగీకృత్యరథస్థానాత్పశ్చాద్గజసాహ్వయమాగత్య పశ్చాత్తాంచఅన్యాశ్చసుభద్రాప్రముఖాః స్త్రియఃఉపామంత్ర్య అనుజ్ఞాప్య-స్వపురంయాస్యన్- రాజ్ఞాయుధిష్ఠిరేణప్రేమ్ణాఅత్రైవకంచిత్కాలంనివసేతిసంప్రార్థ్యనివారితః॥౪౬॥ అథభీష్మనిర్యాణోత్సవంవక్తుం ఉపోద్ఘాతకథాంప్రస్తౌతి॥ వ్యాసేతి॥ వ్యాసాద్యైఃప్రబోధితోపి-శుచావ్యాప్తస్సన్-నాబుధ్యత-వివేకంనప్రాప - ఈశ్వరేహయాఅజ్ఞైః-స్వభక్తభీష్మనిర్యాణమహోత్సవాయరాజ్ఞాసహకురుక్షేత్రంగంతవ్యం తస్మాదేనైవాయంప్రతిబోధనీయ ఇతికార్యవ్యవసాయకఈశ్వరాభిప్రాయమజానద్భిరిత్యర్థః శ్రీకృష్ణేనాపిప్రబోధితోనాబుధ్యతతత్ర హేతుః అద్భుతకర్మణా-యథాకురుపాండవసంధానార్థంగతోపి యుద్ధోచితమేనవనన్నపి విగ్రహమేవదృఢీకృతవాన్- ఏవమత్రాపిప్రబోధయన్నబోధమేవ-దృఢీచకారేత్యర్థః॥౪౭॥అబోధమేవప్రపంచయతిషడ్భిః॥ఆహేతి॥ ప్రాకృతేనఅవివేకవ్యాప్తేన-. ఆత్మనాచిత్తేన- హేవిప్రాః॥౪౮॥అహోఇతి॥పారక్యస్యైవశ్వసృగాలాద్యాహారస్యైవ దేహస్యార్థేమేమయాఅక్షౌహిణీఃఅక్షౌహిణ్యః[అష్ట

త్వాత్ప్రథమాత్కేద్వితీయా అక్షౌహిణీ ప్రమాణంచవ్యాసేనోక్తం॥శ్లో॥ అక్షౌహిణీప్రసఖ్యాతారథానాంద్విజసత్త మాః।సంఖ్యాగణనతత్త్వజ్ఞైస్సహస్రాణ్యేకవింశతిః॥శతాన్యుపరిచైవాష్టౌ తథాభూయశ్చసప్తతిః। గజానాంచపరిసం ఖ్యానమేతదేవప్రకీర్తితమ్। జ్ఞేయంశతసహస్రంతుసహస్రాణినవైవతు। నరాణామపిప చాశచ్ఛతానిత్రీణిచైవహి॥ పంచషష్టిసహస్రాణితథాశ్వానాంశతానిచ।దశోత్తరాణిషట్ప్రాహు స్సంఖ్యాతత్త్వవిదోజనాః॥ ఏతామక్షౌహిణీం ప్రాహుర్యథావదిహసంఖ్యయేతి॥ ౪౯॥ బాలేతి॥సుహృదస్సంబంధినః మిత్రాణిసఖాయః పితరోత్రపితృవ్యాః॥ ౫౦॥ నేతి॥ద్విషాంవధఃఏనఃపాపంనభవతీతియచ్ఛాసనంశిక్షారూపంవచః కుతోనుకల్పతే యతస్తద్వచఃప్రజాభర్తురేవ-అ యంభావః - స్వప్రజానామప్యన్యతోబాధేవధేప్రసక్తే తద్వధోనుజ్ఞాతః - దుర్యోధనేనతు ప్రజాయాంపాల్యమానా యాం మయా కేవలంరాజ్యలోభేనహతత్వాత్ -పాపమేవేదమితి-కించ॥౫౧॥ స్త్రీణామితి॥ యుద్ధేపుంసా వధః భవతు నామధర్మః- స్త్రీణాంతుమయాహతాబంధవోయాసాంతాసాం-యోసౌద్రోహః అనుద్దిష్టోవ్యుపస్థితః తంవ్యపోహి తుంఅపాకర్తుం-కల్యస్సమర్థోనభవామి గృహమేధీయైర్గృహాశ్రమవిహితైః॥౫ నను చ॥శ్రుతి॥ సర్వాంపాప్మానంతర తితరతిబ్రహ్మహత్యాం యోశ్వమేధేనయజతేఇత్యాదిశ్రుతేః-పాపమశ్వమేధేనన శ్యేదిత్యాశంక్య అవివేకవిజృంభితం హేతువాదమాశ్రిత్య-నిరాకరోతి॥యథేతి॥యథాపంకేనపంకాంభోనమృజ్యతే-యథావాసురాలేపకృతం అపవిత్రత్వ

పశ్యతాజ్ఞానంహృదిరూఢందురాత్మనః।పారక్యస్యైవదేహస్యబహ్వ్యోమేక్షౌహిణీర్హతాః॥౪౯॥

బాలద్విజసుహృన్మిత్రపితృభ్రాతృగురుద్రుహః।నమేస్యాన్నిరయాన్మోక్షోహ్యపివర్షాయుతాయుతైః॥

౫౦॥నైనోరాజ్ఞఃప్రజాభర్తుర్ధర్మ్యేయుద్ధేవధోద్విషామ్।ఇతిమేనతుబోధాయకల్పతేశాసనంవచః॥౫౧॥

స్త్రీణాంమద్ధతబంధూనాం ద్రోహోయోసావిహోత్థితః। కర్మభిర్గృహమేధీయైర్నాహంకల్పో

వ్యపోహితుమ్॥౫౨॥యథాపంకేనపంకాంభస్సురయావాసురాకృతమ్। భూతహత్యాంతథైవైనాం న

యజ్ఞైర్మార్ష్టుమర్హతి॥౫౩॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే.ప్రథమస్కంధే-అష్టమోధ్యాయః. *

శ్రీసూతః॥ ఇతిభీతఃప్రజాద్రోహాత్సర్వధర్మవివిత్సయా। తతోవినశనంప్రాగాద్యత్రదేవవ్రతోపతత్॥

౧॥తదాతద్భ్రాతరస్సర్వేసదశ్వైస్స్వర్ణభూషితైః। అన్వగచ్ఛన్రథైర్విప్రావ్యాసధౌమ్యాదయ

స్తథా॥౨॥భగవానపివిప్రర్షేరథేనసధనంజయః। సతైర్వ్యరోచతనృపఃకుబేరఇవగుహ్యకైః॥౩॥దృష్ట్వా

నిపతితంభూమౌదివశ్చ్యుతమివామరమ్। ప్రణేముఃపాండవాభీష్మం సానుగాస్సహచక్రిణా॥౪॥తత్ర

బ్రహ్మర్షయస్సర్వేతథాదేవర్షిసత్తమాః।రాజర్షయశ్చతత్రాసన్ద్రష్టుంభరతపుంగవమ్॥౫॥పర్వతోనా

రదోధౌమ్యోభగవాన్బాదరాయణః।బృహదశ్వోభరద్వాజస్సశిష్యోరేణుకాసుతః॥౬॥వసిష్ఠఇంద్రప్రమ

దస్త్రితోగృత్సమదోసితః।కక్షీవాన్గౌతమోత్రిశ్చకౌశికోథసుదర్శనః॥౭॥అన్యేచమునయోబ్రహ్మన్

బ్రహ్మరాతాదయోమలాః।శిష్యైరుపేతాఆజగ్ముఃకాశ్యపాంగిరసాదయః॥౮॥తాన్సమేతాన్మహాభా

గానుపలభ్యవసూత్తమః।పూజయామాసధర్మజ్ఞోదేశకాలవిభాగవిత్॥౯॥కృష్ణంచతత్ప్రభావజ్ఞ ఆసీనం

బహ్వ్యస్సురయానమృజ్యతేతథైవభూతహత్యాంఏనాంప్రమాదతోజాతాం - బుద్ధిపూర్వహింసాప్రాయోయజ్ఞోమా ర్ష్టుంశోధయితుంనార్హతి॥ చం॥పంకేనాల్పతోయేనజంబాలేనపంకాంభసఃఅల్పజంబాలస్యఅంభసఃనివారణంయథా కర్తుంనశక్యతేయథావాసురాపానప్రయుక్తమదాదికంపునస్సురాపానేననరాకర్తుంశక్యతేఏవంపితృభ్రాతృ గురు ప్రభృతిబన్ధువినాశనకృతపాపనివహః బహుపశ్వాదివధమిశ్రేణస్వయందోషరూపేణ యజ్ఞాదినానివర్తయి తుంనశక్యతే ప్రాయశ్చిత్తాయ క్రియమాణస్యయజ్ఞాదేరపి బహుపశుహింసా గర్భత్వేనపాపసం పాదకత్వాదితిభా వః॥౫౩॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *

శ్లో॥యుధిష్ఠిరాయభీష్మేణసర్వధర్మనిరూపణమ్।శ్రీకృష్ణస్యస్తుతిర్ముక్తిర్నవమేతస్యవర్ణ్యతే। యదర్థంతస్యావివే కః-శ్రీకృష్ణేనసంనర్థితఃతద్దర్శయతి॥ఇతీతి॥సర్వేషాంధర్మాణాం- వివిత్సయా వేత్తుమిచ్ఛయా వినశనంకురుక్షేత్రం దేవవ్రతోభీష్మః॥చం॥యత్రాపతద్యత్రయుద్ధేపాతేఅపతత్ -తద్వినశనంయుద్ధదేశం॥౧॥తదేతి॥సంతఃశ్రేష్ఠాఃఅశ్వాఃయే షుతైఃరథైః॥౨॥తత్రేతి॥తత్రతదా.తత్రాసన్ అత్రాపిణఏవఆగతాఇత్యర్థః- భరతపుంగవంభీష్మం॥౫॥పర్వతఇతి॥రేణు కాసుతఃపరశురామః॥౬॥వసిష్ఠఇతి॥కౌశికోవిశ్వామిత్రః॥౭॥అన్యఇతి॥ బ్రహ్మరాతః శుకఃఅంగిరసోబృహస్పతిః ॥౮॥

తానితి॥వసూత్తమోభీష్మః॥౯॥కృష్ణమితి॥హృదిస్థంసంతం-పురతఃఆసీనఃపూజయామాస॥౧౦॥ పాండుపుత్రానితి॥ ఉపాసీనాన్ సమీపేఉపవిష్టాన్-ప్రశ్రయోవినయః-ప్రేమస్నేహః-తాభ్యాంసంగతాన్- ఉపపన్నాన్, పాఠాంతరే - సన్నతాన్ అవనతాన్ అభ్యచష్ట అభ్యభాషత-అనురాగాస్రైః స్నేహాశ్రుభిః-అంధీభూతేనచక్షుషా ఉపలక్షితః- దదర్శేతి వా॥౧౧॥అభిభాషణమాహఏకాదశభిః॥అహోఇతి॥ హేధర్మనందన క్లిష్టంయథాభవత్యేవంజీవితుంనార్హథ యూయమితియత్ -ఏతత్ అహో కష్టంజుగుప్సితం-అహోఅన్యాయ్యంచైతత్ - యతోయూయం- విప్రాఃధర్మః అచ్యుతశ్చ ఆశ్రయోయేషాం తే॥చం॥విప్రధర్మాచ్యుతాశ్రయాః బ్రాహ్మణాన్ ధర్మంభగవంతంశ్రీకృష్ణంచ-సర్వదుఃఖనివారక బ్రాహ్మణానుగ్రహధర్మపరిపాలనభగవదనుగ్రహవతాంయుష్మాకం దుఃఖేనజీవనమనుచితం అతఃకష్టమన్యాయ్యమహోఇతిఖేదః॥౧౨॥కించ॥సంస్థితేతి॥సంస్థితేమృతే-బాలాఃప్రజాఃయస్యాస్సా-వధూః స్నుషేతి దైన్యందర్శితం-తోకాన్యపత్యానితద్వతీ॥అపత్యైస్సహక్లేశాన్ ప్రాప్తేత్యర్థః॥౧౩॥కాలకృతత్వేనశోకంనివారయతిద్వాభ్యాం సర్వమితి- భవతామపి-యద్వశేయస్యవశేవర్తతే॥౧౪॥అహోదుర్ఘటఘటనాపటుఃకాలఇత్యాహ॥యత్రేతి॥కృష్ణఅర్జునః-అస్త్రీధన్వీ-తతఃతత్రాపి-విపత్ పుణ్యశరీరబలాస్త్రైర్నైపుణ్యాస్త్రైర్దైవసంపత్త్యాపీత్యర్థః॥ ౧౫॥ననుశ్రీకృష్ణంకథంకాలోతిక్రామేదిత్యపేక్షాయామాహ॥నహీతి॥అస్యకృష్ణస్యేత్యంగుల్యానిర్దిశతి-విధిత్సితంకర్తుమిష్టం-యస్యవిధిత్సితస్య విజిజ్ఞాసయా

జగదీశ్వరమ్।హృదిస్థంపూజయామాసమాయయోపాత్తవిగ్రహం॥ ౧౦॥ పాండుపుత్రానుపాసీనాన్ప్రశ్రయప్రేమసంగతాన్।అభ్యచష్టానురాగాస్రైరంధీభూతేనచక్షుషా॥ ౧౧॥ అహోకష్టమహోన్యాయ్యంయద్యూయంధర్మనందన।జీవితుంనార్హథక్లిష్టంవిప్రధర్మాచ్యుతాశ్రయాః॥౧౨॥సంస్థితేతిరథే పాండౌపృథాబాలప్రజావధూః। యుష్మత్కృతేబహూన్ క్లేశాన్ ప్రాప్తాతోకవతీముహుః॥ ౧౩॥ సర్వంకాలకృతంమన్యేభవతాంచయదప్రియమ్।సకాలోయద్వశేలోకోవాయోరివఘనావళిః॥౧౪॥యత్ర ధర్మసుతోరాజాగదాపాణిర్వృకోదరః।కృష్ణోస్త్రీగాండివంచాపంసుహృత్కృష్ణస్తతోవిపత్॥౧౫॥న హ్యస్యకర్హిచిద్రాజన్పుమాన్వేదవిధిత్సితమ్।యద్విజిజ్ఞాసయాయుక్తాముహ్యంతికవయోపిహి॥ ౧౬॥ తస్మాదిదందైవతంత్రంవ్యవస్యభరతర్షభ।తస్యానువిహితోనాథానాథపాహిప్రజాఃప్రభో॥ ౧౭॥ఏష వైభగవాన్సాక్షాదాద్యోనారాయణఃపుమాన్। మోహయన్మాయయాలోకంగూఢశ్చరతివృష్ణిషు॥ అస్యానుభావంభగవాన్వేదగుహ్యతమంశివః।దేవర్షిర్నారదస్సాక్షాద్భగవాన్కపిలోనృప॥౧౯॥యం మన్యసేమాతులేయంకృష్ణంమిత్రంసుహృత్తమం।అకరోస్సచివందూతంసౌహృదాదథసారథిం॥౨౦॥ సర్వాత్మనస్సమదృశోహ్యద్వయస్యానహంకృతేః।తత్కృతంమతివైషమ్యంనిరవద్యస్యనక్వచిత్॥౨౧॥త

యా॥౧౬॥తస్మాదితి॥దైవతంత్రం-ఈశ్వరాధీనం,వ్యవస్యనిశ్చిత్య- తస్యేశ్వరస్యానువిహితఃఅనువర్తీసన్ కర్తరిక్తః హే నాథకులపరంపరాగతస్వామిన్ ప్రభోసమర్థఃఅనాథాఃప్రజాఃపాహి॥ ౧౭॥ అనువిధేయః పరమేశ్వరశ్చశ్రీకృష్ణ ఏవేత్యాహ॥ఏషఇతి॥ఏషఏవభగవాన్సర్వేశ్వరః యతఃఆద్యఃపుమాన్-యతోనారాయణస్సాక్షాత్॥ చం॥ భగవాన్సాక్షాత్ భగవచ్ఛబ్దస్యముఖ్యవాచ్యఃఏతేన॥శ్లో॥భగవానితిశబ్దోయంతథాపురుషఇత్యపి।నిరుపాధీచవర్తేతేవాసుదేవేసనాతనఇతి ఏవమేవమహాన్ శబ్దోమైత్రేయభగవానితి।పరస్యబ్రహ్మభూతస్యవాసుదేవస్యనాన్యగ ఇత్యాదిప్రమాణార్థః స్మారితః-ఆద్యః నిఖిలప్రపంచోత్పత్తిప్రాక్కాలావస్థితః ఏతేన॥ శ్రు॥ సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీదితిశ్రుతి విషయోయమేవేతిభావఃనారాయణఃఏతేనసదేవేత్యాదిశ్రుతిపర్యవసానభూమిః ఏకోహవైనారాయణఆసీదితి మహోపనిషత్ప్రతిపాద్యవైభవోనారాయణోయమేవేతిప్రతిపాదితం॥౧౮॥తదుపపాదయతి॥అస్యేతి॥ అనుభావంప్రభావం ॥ ౧౯ ॥ యమితి॥త్వమజ్ఞానాత్ యంఏవంమన్యసే-మాతులాన్యాః దేవక్యాస్సుతం - ప్రియంప్రీతివిషయం మిత్రంప్రీతికర్తారం సుహృత్తమంఉపకారాననపేక్ష్యోపకారకంచ - సౌహృదాత్ స్నేహాత్ - అకరోఃకృతవానసి - సచివంమంత్రిణంచ॥ ౨౦।నన్వీశ్వరశ్చేత్కథంనీచసారథ్యాదౌప్రవృత్తస్తత్రాహ॥ సర్వాత్మనఇతి॥తత్కృతంనీచోచ్చకర్మకృతం- మమయోగ్యమయోగ్యమితివైషమ్యంనాస్తికుతఃనిరవద్యరాగాదిశూన్యస్య తత్కుతః- అనహంకృతేః తచ్చకుతః - అద్వయస్య దతపికుతః సమదృశఃతత్రాపిహేతుః సర్వాత్మనః యథేష్టంవాహేతుమద్భావః॥ చం॥సర్వాత్మనః . దేవాదిశరీరేషుజీవవత్ చేతనాచేతనాత్మకసకలప్రపంచాంతర్యామిణః ఏతేనయఆత్మనితిష్ఠన్యోవిజ్ఞానేతిష్ఠన్నిత్యాదిశ్రుతిర్థః యఆది

త్యేతిషణ్ణిత్యాద్యంతర్యామి బ్రాహ్మణసంప్రతిపన్నోఽర్థః ప్రతిపాదితః. సమదృశః దేవాదిశరీరప్రవిష్టస్య జీవస్య స్వశ
రీరావయవేషు హస్తపాదాదిషు స్వీయావయవత్వేన తుల్యదృష్టిమతః నిఖిలప్రపంచస్యాపి స్వశరీరత్వేన తదంతర్గతా
నాం పదార్థానాం తదవయవత్వేన వైషమ్యప్రసక్తేః తుల్యదృష్టేః ఏతేన యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ
శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చేత్యాది సగుణశ్రుత్యర్థస్సూచితః అద్వయస్య స్వశరీరావచ్ఛిన్నస్య దేవదత్తస్య
శరీరాత్మభేదసద్భావేఽపి ఏకో దేవదత్త ఇతివత్ చేతనాచేతనాత్మకనిఖిలప్రపంచశరీరకే పరమాత్మని ప్రపంచరూపశరీరాం
తర్యామిత్వేన ఆత్మశరీరభేదసద్భావేఽపి కృత్స్నస్యాపి చేతనాచేతనాత్మవర్గస్య శరీరావయవత్వే సత్యాదృశావయవవిశి
ష్టప్రపంచశరీరకస్యాత్మాపేక్షయా అతిరిక్తస్య యస్య కస్యాపి పదార్థస్యాభావేన అద్వయస్య ద్వితీయరహితస్య॥ శ్రు॥ ఏ
తేన నేహ నానాస్తి కించన మృత్యోస్స మృత్యుమాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి · యత్ర హి ద్వైతమివ భవతి తదితర ఇతరం
పశ్యతి యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్ తత్కేన కం పశ్యేత్ తత్కేన కం విజానీయాదిత్యాది శ్రుత్యర్థః స్మారితః – అనహం
కృతేస్సర్వత్ర సమబుద్ధిసద్భావాదేవ స్వస్మిన్నుత్కర్షబుద్ధిరహితస్య తత ఏవ అహంకారరూపకారణాభావాత్ – నిరవద్య
స్య తత్కృతదోషరహితస్య ఏతేన నిర్గుణ నిరంజనపదమ ఆత్మాపహతపాప్మేత్యాది శ్రుత్యర్థస్సూచితః– భగవతోఽస్య శ్రీ
కృష్ణాఖ్యస్య పరస్య బ్రహ్మణో నారాయణస్య తత్కృతం మతివైషమ్యం తాదృశాహంకారప్రయుక్తం మతివైషమ్యం.

తథాప్యేకాంతభక్తేషు పశ్య భూపానుకంపితమ్। యన్మేఽసూంస్త్యజతస్సాక్షాత్కృష్ణో దర్శనమాగతః॥ ౨౨॥
భక్త్యావేశ్య మనో యస్మిన్ వాచా యన్నామ కీర్తయన్। త్యజన్ కళేబరం యోగీ ముచ్యతే కామకర్మభిః॥
౨౩॥ స దేవదేవో భగవాన్ ప్రతీక్షతాం కళేబరం యావదిదం హినోమ్యహమ్। ప్రసన్నహాసారుణలోచనో
ల్లసన్ముఖాంబుజో ధ్యానపథశ్చతుర్భుజః॥ ౨౪॥ శ్రీసూతః॥ యుధిష్ఠిరస్తదాకర్ణ్య శయానం శరపంజరే। అపృ
చ్ఛద్వివిధాన్ ధర్మానృషీణామనుశృణ్వతామ్॥ ౨౫॥ పురుషస్వభావవిహితాన్ యథావర్ణం యథాశ్రమమ్।
వైరాగ్యరాగోపాధిభ్యామామ్నాతోభయలక్షణాన్॥ ౨౬॥ దానధర్మాన్ రాజధర్మాన్ మోక్షధర్మాన్ వి
భాగశః। స్త్రీధర్మాన్ భగవద్ధర్మాన్ సమాసవ్యాసయోగతః॥ ౨౭॥ ధర్మార్థకామమోక్షాంశ్చ సహో
పాయాన్ యథా మునే। నానాఖ్యానేతిహాసేషు వర్ణయామాస ధర్మవిత్॥ ౨౮॥ ధర్మం ప్రవదతస్తస్య
స కాలః ప్రత్యుపస్థితః। యో యోగినశ్ఛందమృత్యోర్వాంఛితస్తూత్తరాయణః॥ ౨౯॥ తదోపసంహృత్య గి
రస్సహస్రణీర్విముక్తసంగం మన ఆదిపూరుషే। కృష్ణే లసత్పీతపటే చతుర్భుజే పురస్స్థితేఽమీలితదృ
గ్వ్యధారయత్॥ ౩౦॥ విశుద్ధయా ధారణయా హతాశుభస్తదీక్షయైవాశు గతాయుధవ్యథః। నివృత్తస

అయం ద్వేష్యోఽయం చ ప్రియ ఇత్యాదిమతివైషమ్యం క్వచిదపి నాస్తి కుత్రాపి కదాపి నాస్తి ఏతేన న వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే
సాపేక్షత్వాత్ తథా హి దర్శయతీతి సూత్రార్థస్స్మారితః॥ ౨౨॥ తథేతి॥ తథాపి సమత్వేఽపి హే భూప – అనుకంపితం అనుకం
పాం॥ ౨౩॥ ఇదానీం స్వస్య దేహత్యాగపర్యంతం కృష్ణావస్థానం ప్రార్థయతే భక్త్యేతి ద్వాభ్యాం॥ స ఇతి॥ యావదితి వి
బంధోఽత్ర యతి అహం హినోమి త్యజామీతి స్వాతంత్ర్యం ఇదమిత్యనాత్మత్వేన జ్ఞాతం – ప్రసన్నహాసేన అరుణలోచనా
భ్యాం చ ఉల్లసత్ రుచిరం ముఖాంబుజం యస్య ధ్యానస్య పంథాః విషయః యోగిభిః చింత్యతే కేవలం సోఽగ్రతః స్థితస్సన్
మాం ప్రతీక్షతామిత్యర్థః॥ ౨౪॥ యుధిష్ఠిర ఇతి తత్సానుకంపం వాక్యమాకర్ణ్య॥ ౨౫॥ పురుష ఇతి॥ పురుషస్వభావవిహితాన్
నరజాతిసాధారణాన్ వర్ణయామాసేతి తృతీయేనాన్వయః-యథావర్ణం వర్ణధర్మాన్ యథాశ్రమమాశ్రమధర్మాం
శ్చ వైరాగ్యరాగాభ్యాముపాధిభ్యాం-క్రమేణామ్నాతముభయం నివృత్తిప్రవృత్తిరూపం లక్షణం యేషాం తాన్॥ ౨౬॥ తా
న్తత్రైవ విశేషమాహ॥ దానేతి॥ మోక్షధర్మాన్ శమదమాదీన్ భగవద్ధర్మాన్ హరితోషణాన్ ద్వాదశ్యాదినియమాన్
సమాసవ్యాసౌ సంక్షేపవిస్తారౌ తావేవ యోగావుపాయౌ తత్ తాభ్యాం॥ ౨౭॥ ధర్మేతి॥ ధర్మాదీంశ్చ యథాయథా
కారం-ప్రతినియతోపాయసహితాన్ యథావత్ - నానాఖ్యానేష్వితిహాసేషు, యథా నాథాః ప్రతిపాదితాస్తథా, వర్ణయా
మాస॥ ౨౮॥ ధర్మమితి॥ ఛందేనేచ్ఛయా మృత్యుర్యస్య॥ ౨౯॥ తదేతి॥ సహస్రిణీః. యుద్ధే సమీపస్థాన్ సహస్రం రథినః సయతి
పాలయతీతి సహస్రిణీః భీష్మః సహస్రిణీరితి పాఠే సహస్రార్థవతీర్గిరః, లసంతౌ పీతౌ పటౌ యస్య తస్మిన్, ఆమీలితదృగ్వ
నః వ్యధారయత్॥ చం॥ సహస్రిణీర్జ్ఞానీ॥ ౩౦॥ విశుద్ధయేతి॥ అనన్యయైవ విశుద్ధయా ధారణయా ధ్యానవిశేషేణ హతం అశు
భం యస్య సః, తస్య కృష్ణస్యేక్షయా కృపాదృష్ట్యైవ గతా ఆయుధవ్యథా యస్య సః, అత ఏవ నివృత్తసర్వేంద్రియవృత్తి

నాంవిభిర్మోహవివిధంభ్రమంయస్మాత్సఃజన్యం దేహం॥ ౩౧॥ పరమఫలరూపాంశ్రీకృష్ణేరతింప్రార్థయమానఃస్వకృత మర్పయతి॥ఇతీతి॥ఇతినానాధర్మాన్వ్యపాయైఃమతిర్మనోధారణలక్షణాఉపకల్పితాసమర్పితా-క్వ- సాత్వతానాం పుంగ వేశ్రేష్ఠేభగవతివితృష్ణానిష్కామాఅవితృష్ణేతినచ్ఛేదఃకృష్ణేఅవితృప్తేత్యర్థః-విగతోభూమాయస్మాత్తస్మిన్ యమవే త్యన్యత్రమహత్త్వంనాస్తీత్యర్థఃతదేవపరమైశ్వర్యమాహాస్వసుఖంస్వరూపభూతం పరమానందఉపగతే ప్రాప్తవ త్యేవక్వచిత్కదాచిద్విహర్తుంక్రీడితుంప్రకృతిముపేయుషిస్వీకృతవతి-నతుస్వరూపతిరోధానేనజీవవత్పార తంత్ర్యమి త్యర్థః-విహర్తుమిత్యుక్తంప్రపంచయతి-యత్ యతఃప్రకృతేఃభవప్రవాహఃసృష్టేఃపరంపరా-భవతి॥చం॥వితృష్ణావిష యానురాగరహితామమమతిఃబుద్ధిః-భూమ్ని॥శ్రు॥యత్రనాన్యత్పశ్యతినాన్యచ్ఛృణోతినాన్యద్విజానాతిసభూమా-ఇతి- భూమవిద్యాప్రకరణే-సఏవాధస్తాత్సఉపరిష్టాత్సపశ్చాత్సపురస్తాత్సదక్షిణతస్సఉత్తరతస్సఏవేదగ్ం సర్వమితిశ్రుత్యుక్త సర్వవ్యాప్తిపూర్వకభూమరూపతామాదాయభూమశబ్దవాచ్యే స్వసుఖముపగతే సభగవతఃకస్మిన్ ప్రతిష్ఠితఇతిస్వే మహిమ్నీతి శ్రుత్యుక్తరీత్యానిరంతరస్వానందానుభవశాలిత్వాత్ భూమైవ సుఖమితినిరతిశయసుఖరూపతాంసుఖా శ్రియతాంచాపన్నే తాదృశవైభవవిశిష్టత్వేపిక్వచిద్విహర్తుంప్రకృతిముపేయుషిక్వచిత్కదాచిత్ లీలాం నిఖిలజగ ద్వ్యాపారప్రయుక్తామనుభవితుంత్రిగుణాత్మకప్రకృతింప్రాప్తవతిప్రాకృతలోకేశ్రీకృష్ణ రూపేణావతీర్ణఇత్యర్థః- సాత్వతపుంగవేయాదవాగ్రగణ్యేభగవతిశ్రీకృష్ణాఖ్యేపరబ్రహ్మణినారాయణేఇత్యుపకల్పితాసర్వవిషయసంచారవిషయ నివృత్తిపూర్వకముపకల్పితాస్థాపితాయద్యస్మాద్భగవతఃభవప్రవాహఃనిఖిలస్య ప్రపంచస్యఉత్పత్తిస్థితిలయాదిచక్రప రివర్తనంభవతి-తస్మిన్నుపకల్పితా॥౩౨॥ఇదానీంశ్రీకృష్ణమూర్తింవర్ణయన్రతింప్రార్థయతే- త్రిభువనకమనమితి త్రి భువనకమనం త్రిలోక్యామేకమేవయత్ కమనీయంతద్వపుర్దధానేరతిర్మేస్తు కమలావన్నీలోత్పలోయస్యాసౌ - పారి

శ్వేంద్రియవృత్తివిభ్రమస్తుష్టావజన్యంవిసృజన్ జనార్దనమ్॥౩౧॥ఇతిమతిరుపకల్పితా వితృష్ణాభగవతిసా

శ్రీ పద్మాచార్యకృతశ్రీకృష్ణస్తుతిః,

త్వాతపుంగవేవిభూమ్ని।స్వసుఖముపగతేక్వచిద్విహర్తుం ప్రకృతిముపేయుషియద్భవప్రవాహః॥ ౩౨॥
త్రిభువనకమనంతమాలవర్ణంరవికరగౌరవరాంబరందధానే।వపురలకకులావృతాననాబ్జంవిజయసఖేరతి రస్తుమేనవద్యా॥౩౩॥యుధితురగరజోవిధూమ్రవిష్వక్కచలులితశ్రమవార్యలంకృతాస్యే। మమనిశితశ రైర్విభిద్యమానత్వచివిలసత్కవచేస్తుకృష్ణఆత్మా॥ ౩౪॥ సపదిసఖివచోనిశమ్యమధ్యే నిజపరయోర్బల యోరథంప్రవేశ్య।స్థితవతిపరసైనికాయురక్ష్ణాహృతవతిపార్థసఖేరతిర్మమాస్తు॥ ౩౫॥వ్యవహితపృత నాముఖంనిరీక్ష్యస్వజనవధాద్విముఖస్యదోషబుద్ధ్యా । కుమతిమహరదాత్మవిద్యయాయశ్చరణరతిఃపర తః కాలీనారవైశకరాఇవస్వతపవగౌరపీతేన రేణిమర్గలె-అంబరె-యస్మిన్ తత్ -విజయసఖేపార్థసారథౌఅనవద్యా ఆహై తుకీఫలాభిసంధిరహితా॥చం॥త్రిభువనకమనంఊర్ధ్వమధ్యాధోభేదేనత్రిధావిభిన్ననిఖిలజగన్మోహనరూపం॥ ౩౩॥విజ యసఖత్వమేవానువర్ధయన్రతిం ప్రార్థయతే-యుధీతి-యుధియుద్ధేతురగాణాంఖురరజస్తురగరజః తేనవిధూమ్రా ధూసరాః తేచవిష్వంచఃఇతస్తతశ్చలంతఃకచాఃకుంతలాః-తైర్విలులితంవికీర్ణంశ్రమవారిస్వేదబిందురూపం- తేనభక్త వాత్సల్యద్యోతకేన అలంకృతమాస్యంయస్యతస్మిన్ శ్రీకృష్ణే మమాత్మామనోస్తు-రమతామిత్యర్థః- పునఃకథంభూతే మదీయైర్నిశితైస్తీక్ష్ణైః శరైర్విభిద్యమానాత్వగ్యస్యశరై రేవవిలసత్కవచంయస్యతస్మిన్ కించ॥౩౪॥సపదీతి॥శ్లో॥ సేన యోరుభయోర్మధ్యేరథంస్థాపయమేచ్యుత।యావదేతాన్నిరీక్షేహంయోద్ధుకామానవస్థితానితిసఖ్యుః అర్జునస్యవచో నిశమ్యసపదితత్క్షణమేవస్వపరయోస్సైన్యయోర్మధ్యేరథంప్రవేశ్యస్థితేపార్థసఖేరతిర్మమాస్తు తత్రస్థిత్వాకృతంస ఖ్యందర్శయతి పరస్యదుర్యోధనస్యసైనికానామాయుఃఅక్ష్ణాకాలరూపేణహృతవతి అసౌభీష్మః-అసౌద్రోణఃఅసౌక ర్ణఇతితత్ప్రదర్శనవ్యాజేనదృష్ట్యైవసర్వేషామాయురాకృష్యఅర్జునస్యజయంకృతవతి॥౩౫॥న కేవలమర్జునస్య సపత్నాయుర్హరణేనైవజయమావహత్ -కింతుఅవిద్యాహరణేనాపీత్యాహ॥ వ్యవహితేతి॥వ్యవహితాయాః దూరేస్థి తాయాఃపృతనాయాఃముఖమివముఖం- అగ్రస్థితాన్ భీష్మాదీన్నిరీక్ష్యేత్యర్థః-స్వజనవధాద్విముఖస్యనివృత్తస్యతదు క్తంగీతాసు॥శ్లో॥ఏవముక్త్వార్జునస్సంఖ్యేరథోపస్థఉపావిశత్ విసృజ్యసశరంచాపంశోకసంవిగ్నమానసఇతి - కుమతిం అహంమమేత్యాదికుబుద్ధిం॥చం॥ఆత్మవిద్యయా- ఆత్మతత్త్వప్రతిపాదనతత్పరయా॥ శ్లో॥ న త్వేవాహంజాతునాసంన

త్వాం నేమే భజనాధిపా ఇత్యాద్యుపదేశరూపయా విద్యయా కుమతిం దేహాత్మభ్రమం బ్రహ్మవిదోఽప్యపదేష్ట్రృత్వేన సర్వోపకారకత్వాత్ ॥౩౬॥ మమమహాంతమనుగ్రహం కృతవానిత్యాహ ద్వాభ్యాం। స్వనిగమమితి॥ స్వనిగమం అశస్త్రిరేవాహం సహాయ్యమాత్రం కరిష్యే ఇత్యేవంరూపాం స్వప్రతిజ్ఞాం హిత్వా శ్రీకృష్ణం శస్త్రం గ్రాహయిష్యామీత్యేవం రూపాం మత్ప్రతిజ్ఞాం ఋతం సత్యం యథా భవతి తథా అధిఅధికాం కర్తుం – యోరథస్థస్సన్ అవప్లుతః సహసైవావతీర్ణః ఉద్ధృతరథచరణః ఉద్ధృతచక్రః మామభ్యయాత్ అభిముఖం అధావత్ – ఇభం హంతుం హరిః సింహ ఇవ కింభూతః – తథాచ సంరంభేణ మానుష్యనాట్యవిస్మృతేః ఉదరస్థసర్వభువనభారేణ ప్రతిపదం బహుశశ్చలంతీ గౌః పృథివీ యస్మాత్తేనైవ సంరంభేణ పథిగతం చ్యుతముత్తరీయం వస్త్రం యస్య స ముకుందో మే గతిః భువత్విత్యుత్తరేణాన్వయః ॥౩౭॥ శితవిశిఖేతి – ఏవం యదాభ్యయాత్తదాస్మదీయమానస్యాతతాయినో ధన్వినో మే శితైస్తీక్ష్ణైర్విశిఖైర్హతః – అతో విశీర్ణం దంశో విధ్వస్తకవచః అతఏవక్షతజేన రుధిరేణ పరిప్లుతః వ్యాప్తాంగస్సన్ ప్రసభం జలాద్వారయంత మప్యర్జునమతిక్రమ్య మద్వధార్థమభిససార అభిముఖం జగామ – ఏవం లోకప్రతీత్యా అర్జునపక్షపాతీవ లక్షితః వస్తుతస్తు మయ్యేవానుగ్రహం కృతవానేవ మద్భక్తైః నయద్వచస్తత్కృతం తత్తథా స్త్వితి స భగవాన్ మే గతిర్భవత్విత్యర్థః ॥౩౮॥ తదేవమన్యాస్మైరపి భృత్య రతోఽవ్యగ్రే శ్రీకృష్ణేరతిమాశాస్తే ॥ విజయేతి ॥ విజయో అర్జునః తస్య రథ ఏవ కుటుంబమకృత్యశతైరపి రక్షణీయం యస్య తస్మిన్ ఆత్తం తోత్రం ప్రతోదో యేన తస్మిన్ – ధృతా హయానాం రశ్మయః ప్రగ్రహాస్తేనంతి యస్య తస్మిన్ గ్రీవాద్యభ్యశ్చేత్యనకారాంతాడపి రశ్మిశబ్దాదినిః – గచ్ఛ్రియా తాదృక్సారథ్యకరణోపయోగివేషేణ ఈక్షణీయే శోభమానే, ముమూర్షోర్మమ తస్మిన్ పార్థసారథౌ రతిరస్తు ఇత్యర్థః

మస్య తస్య మేస్తు। ౩౬॥ స్వనిగమమపహాయ మత్ప్రతిజ్ఞామృతమధికర్తుమవప్లుతో రథస్థః । ధృతరథచరణోఽభ్యయాచ్చలద్గుర్హరిరివ హంతుమిభం గతోత్తరీయః॥ ౩౭॥ శితవిశిఖహతో విశీర్ణదంశః క్షతజపరిప్లుత ఆతతాయినో మే। ప్రసభమభిససార మద్వధార్థం స భవతు మే భగవాన్ గతిర్ముకుందః॥౩౮॥ విజయరథకుటుంబ ఆత్తతోత్రే ధృతహయరశ్మిని తచ్ఛ్రియేక్షణీయే। భగవతి రతిరస్తు మే ముమూర్షోర్యమిహ నిరీక్ష్య హతా గతాస్సరూపం॥ ౩౯॥ లలితగతివిలాసవల్గుహాసప్రణయనిరీక్షణకల్పితోరుమానాః। కృతమనుకృతవత్య ఉన్మదాంధాః ప్రకృతిమగన్కిల యస్య గోపవధ్వః ॥ ౪౦ ॥ మునిగణనృపవర్యసంకులేఽంతస్సదసి యుధిష్ఠిరరాజసూయ ఏషామ్ । అర్హణముపపేద ఈక్షణీయో మమ దృశిగోచర ఏష ఆవిరాత్మా ॥ ౪౧ ॥ క్షితిభరమవరోపితుం కురూణాం శ్వసనఇవాస్సృజదక్షవంశవహ్నిం। తమిమమ

సర్వేయం సరీక్ష్య – స్వరూపం తత్సమానరూపం – గతాః ప్రాప్తా ఇతి దివ్యసృష్ట్యాపశ్యన్నాహ॥ ౯౦॥ యం భగవంతమిహ నిరీక్ష్య హతాః భారతయుద్ధాదౌ హతాః సర్వేపి సరూపం భగవత్స్వరూపం చతుర్భుజత్వచక్రాయుధత్వాదివిశిష్టరూపతుల్యం రూపం గతాః ప్రాపన్నర్హ॥ ౩౯॥ తత్ర ధర్మేణ యుధ్యమానాస్తత్సరూపం ప్రాపురిత్యేతన్నచిత్రం – యతో మదాంధా అపి ప్రాపురిత్యాహ॥ లలితేతి॥ లలితగతశ్చ విలాసశ్చ వల్గుహాసాదిమంజుగత్యాదిభిరాత్మీయైః – తదీయైర్వా కల్పితః ఉరుః మానః పూజా యాసాంతాః అతః ఉత్కటేన మదేన అంధాః – అత ఏవ తదేకచిత్తత్వేన – తస్య కృతం కర్మ గోవర్ధనోద్ధరణాదికం అనుకృతవత్యో గోపవధ్వః – యస్య ప్రకృతిం స్వరూపం అగన్ అటమన్ - మకారలోపస్త్వార్షః కిలప్రసిద్ధా – తస్మిన్ మేరతిరస్త్వితి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౪౦॥ శ్రీకృష్ణేన కృతం దివ్యచేష్టితం తద్విశ్లేషాసహా జనితనిరంతరతత్స్మరణజన్యతాదభేదేన అనుకుర్వత్యః అనుకృతవత్యః ఉన్మదాంధాః భగవద్దివ్యచేష్టితస్మరణజనితనిరతిశయానందానుభవనాగరనిమజ్జనేన విస్మృతస్వాహపపరస్వరూపాః॥ ౪౦ ॥ జగత్పూజ్యతామనుస్మరన్నాహ॥ మునీతి॥ మునిగణైః నృపవర్యైశ్చ – సంకులే వ్యాప్తే – అంతస్సదసి సదసి సభామధ్యే యుధిష్ఠిరస్య రాజసూయే – యేషాం మునిగణాదీనాం ఈక్షణీయః ఆశ్చర్యరూపమహామహ ఇత్యాశ్చర్యేణ విలోకనీయస్సన్ – అర్హణముపపేదే ప్రాపస ఏష జగతామాత్మా మమదృశిగోచరః దృష్టివిషయస్సన్ ఆవిః ప్రకటో వర్తతే అహో మహాభాగ్యమితి భావః ॥ ౯౦ ॥ ఆవిరాత్మా ఆవిర్భూతాత్మాయత్తదదృశ్యమిత్యాది శ్రుత్యుక్త్యాచ అదృశ్యత్వాదిగుణోఽపి నిఖిలచేతనోజ్జీవిషయా భూమావవతీర్ణస్సన్ అంతరాత్మా నారాయణః॥ ౧౪ ॥ కించ॥ క్షితీతి ॥ వంశానాం వహ్నిర్యథా అక్షఏవవంశవహ్నిర్యస్తమసృజత్ – తం పరిరభ్య మర్త్యేనీడం జహామి । ౯౦ । అనుగ్రహార్థిమహాఘ్రింఆశ్రితసంతాపనివారకదివ్యచరణారవిందః॥౪౨॥

సోహంకృతార్థోఽస్మీత్యాహ॥తమితి॥తమిమమజం-సమ్యగధిగతోఽస్మి-స · శ్రీకృష్ణమాహావిమూతభేదమోహః॥తదర్థం భేదస్యౌపాధికత్వమాహ ఆత్మకల్పితానాంస్వనిర్మితానాం-శరీరభాజాంప్రాణినాం హృదిహృది ప్రతిహృదయం- ధిష్ఠితంఅధిష్ఠితం-అకారలోపస్త్వార్షః॥ శు॥ తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్ - జజానజాతాననువివేశేతిశ్రుతేశ్చ-నైకధాఅనేకధా-అధిష్ఠానభేదాదనేకవత్ భాంతమిత్యర్థః॥ శ్రు ॥ ఏకంసంతంబహుధాకల్పయంతీతిశ్రుతేః- తత్రదృష్టాంతః-సర్వప్రాణినాందృశం దృశంప్రతి-ఏకమేవార్కమనేకధాప్రతీతమివేతి॥చం ॥ ఆత్మకల్పితానాం॥ శు॥ అనేనజీవేనాత్మనా నుప్రవిశ్యనామరూపే వ్యాకరవాణీతిశ్రుత్యనుసారేణ స్వకల్పితనామరూపవతాం శరీరభాజాంప్రాణినాంహృదిహృదిధిష్ఠితం ప్రతిహృదయేఅంతరాత్మతయావస్థితం అతఏవఏకమపి తత్తద్బుద్ధిభేదేనప్రతిదృశంగ్రస్తలాకానసర్వాన్స్వపిన్స్వకృత తద్దృగ్దోషవశేననైకధాబహుధాఅవస్థితంసూర్యమివ సర్వభూతేష్వనేకధావస్థితం తమిమంశ్రీకృష్ణంవిధూతభేదమోహస్సన్ తత్తదంతః ప్రవేశప్రయుక్తవిభిన్న వికారవత్త్వాభ్రమరహితస్సన్ సమధిగతోఽస్మి సమ్యగ్ జ్ఞాతవానస్మి సర్వేగత్యర్థా జ్ఞానార్థా ఇతిన్యాయేన అత్రగతిధాతోర్జ్ఞానార్థకత్వాత్సర్వభూతహృదయేషు అంతరాత్మతయాస్థితత్వాత్ తత్తత్కర్మానుగుణ్యేనతత్తద్బుద్ధివిశేషం జనయన్ మత్స్యకూర్మనరాహరాజన్యద్విజశరీరేషుస్వస్యావస్థానేవస్వస్మిన్నపితాదృశశరీర్వాంతః ప్రయుక్తతత్తద్వికారవత్త్వాభ్రమంస్వస్వరూపమవిదుషాంజనయన్ ఏవంనిఖిలజగన్మోహనాకారోయఆస్తేతమిమంభగవంతంవాసుదేవంతత్కృపావశేననిరస్తసమస్తతాదృశభేదభ్రమస్సన్నహంసమ్యగ్ జ్ఞాతవానస్మీతి భావః॥౪౩॥ కృష్ణఇతి॥ మనోవాగ్దృష్టీనాంవృత్తిభిఃపరమాత్మనికృష్ణే అంతరేవవిలీనశ్వాసోయస్యసః॥ చం॥అంతశ్శ్వాసఃఉపారమద్విముక్తదేహోబభూవ॥౪౪॥సంపద్యమానమితి॥నిష్కలేనిరుపాధౌ-సంపద్యమానం మిళితం ఆజ్ఞాయఆలక్ష్య-వయాంసిపక్షిణఇవ॥ చం॥నిష్కలేకర్మసంబంధరహితేబ్రహ్మణినారాయణేసంపద్యమానంసంగతంభీష్మం అత్రభీష్మస్యబ్రహ్మణిసంపత్తిర్నాభేదః బ్రహ్మణిసంపద్యమాన మిత్యాధారాయభా

హమనుప్రవతార్థహోంఘ్రింహృదిపరిరభ్యజహామిమర్త్యనీడం॥౪౨॥తమిమమహమజం శరీరభాజాంహృదిహృదిధిష్ఠితమాత్మకల్పితానామ్।ప్రతిదృశమివనైకధార్కమేకంసమధిగతోఽస్మివిధూతభేదమోహః ౪౩॥ శ్రీసూతః ॥ కృష్ణఏవంభగవతిమనోవాగ్దృష్టివృత్తిభిః। ఆత్మన్యాత్మానమావేశ్యసోంతశ్శ్వాసఉపారమత్ ॥౪౪॥ సంపద్యమానమాజ్ఞాయభీష్మం బ్రహ్మణినిష్కలే।సర్వేబభూవుస్తేతూష్ణీంవయాంసీవదినాత్యయే॥౪౫॥తత్రదుందుభయోనేదుర్దేవమానవవాదితాః। శశంసుస్సాధవోరాజ్ఞాంఖాత్పేతుఃపు

వేనభేదప్రసాదనాత్ కింతు॥ శ్రు॥ సతాసోమ్యతదా సంపన్నోభవతీతిజీవస్య సుప్తౌపరమాత్మనిసంపత్తివత్ సంబంధమాత్రమేవనహిప్రత్యహంసుప్తస్యసుప్తిసమయేపరమాత్మనాసహ ఏకీభూతస్యపునః ప్రబోధసమయేతతోవిభాగస్సంపాదయితుంశక్యతేప్రత్యహం జీవస్యబంధమోక్ష ప్రసంగాత్ నచాంతః కరణరూపోపాధేస్సుప్తిదశాయాంవిలయేసతివిముక్తోపాధిత్వేనభిన్నస్యపునఃప్రబోధసమయేఽంతః కరణరూపోపాధిసంబంధే నౌపాధికోభేద స్సంభవతీతివాచ్యం సుప్తౌ॥ శ్రు॥ యథాశకునిస్సూత్రేణప్రబద్ధోదిశందిశంపతిత్వాన్యత్రాయతనమలబ్ధ్వాబంధ. మేవోపశ్రయతఏవమేవమనోదిశందిశంపతిత్వా త్రాయతనమలబ్ధ్వాప్రాణమేవో పశ్రయతే ప్రాణబంధనం హిసోమ్యమనఇతి మనసఃశకునివత్ ప్రాణాఖ్యే బ్రహ్మణిబంధన ప్రతిపాతనేనలయాసంభవాత్ ॥ శ్రు॥ యఏషోంతర్హృదయఆకాశ స్తస్మిన్ శేతే ఇతిఇంద్రియైస్సహ జీవస్యశయన ప్రతిపాదనవిరోధాత్ గృహీతంచక్షుఃగృహీతంమనఇవమనసోగృహీతత్వప్రతిపాదనవిరోధాత్ -తస్మాత్ సుప్తౌజీవస్యసతాసోమ్యతదా సంపన్నోభవతీత్యత్రసంపత్తిస్సంగతిరేవఅతఏవ॥శు॥ ప్రాజ్ఞేనాత్మనాసంపరిష్వక్తో నబాహ్యంకించన వేదనాంతరమితిజీవస్య పరమాత్మనాపరిష్వంగః ప్రతిపాదితః అభేదేఽసంభవాత్ ఏవముక్తౌజీవస్యపరమాత్మని సంపత్తిరపిసంగతిరేవభేదః॥శ్రు॥ తథావిద్వాన్ పుణ్యపాపేవిధూయ ముక్తః పరాత్పరంపురుషముపైతిదివ్యం॥శ్లో॥ఇదంజ్ఞానముపాశ్రిత్యమమసాధర్మ్యమాగతాఇతిప్రమాణవిరోధాత్ ॥శ్రు॥ సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్సహబ్రహ్మణావిపశ్చితేతీతి బ్రహ్మణాసహసర్వకామానుభవవిరోధాత్ ॥శ్లో॥ ప్రణవోధనుశ్శరోహ్యాత్మాబ్రహ్మతల్లక్ష్యముచ్యతేఅప్రమత్తేనవేద్ధవ్యంశరవత్తన్మయోభవేదితిశరలక్ష్యదృష్టాంతేనజీవస్యముక్తౌపరమాత్మనిసంపత్తిప్రతిపాదనవిరోధాత్ సహిశరస్యలక్ష్యభేదః అపితుసంబంధమాత్రంనహికల్పకోటిసహస్రైరపిఅన్యద్రవ్యమన్యస్యభవతి॥శ్లో॥పరమాత్మాత్మనోర్యోగఃపరమార్థఇతీష్యతేమిథ్యైతదన్యద్రవ్యంహినైతితద్రవ్యతాంయతఇతి వైష్ణ

వేపురాణే విస్తరస్తు శ్రీభాష్యాద్ద్రష్టవ్యః॥౪౧॥ తత్రేతి ॥దేవైర్మార్గైశ్చవాదితాః-రాజ్ఞాంమధ్యేసాధవః అనసూయవః॥చం॥రాజ్ఞాంమధ్యే-సాధనః బ్రహ్మనిష్ఠాః-తంభీష్మంశశంసుః స్వచ్ఛందమరణేనతాత్కాలికజ్ఞానసంపత్త్యాలదాసీం శ్రీకృష్ణసాక్షాత్కారలాభేనఅస్తువన్ పుష్పవృష్టయశ్చ ఖాత్పేతుః॥౪౮॥చం॥తుష్టువురితి॥ తద్గుహ్యనామభిః- తత్కృష్ణస్యపరమతత్త్వార్థప్రతిపాదకరహస్యనామభిః॥ ౪౭॥ తస్యేతి॥నిర్హరణాదీనిసంస్కారాదీని సంపరేతస్య- సమ్యక్పరంపరమాత్మానం-ఇతస్యప్రాప్తస్యముక్తస్యాపీత్యర్థః॥౪౮॥ తతఇతి॥ పితరంధృతరాష్ట్రం-తపస్వినీంపుత్రశోకజనితసంతాపవతీం ॥ ౪౯ ॥ పిత్రేతి ॥ ని॰॰ః రాజాయుధిష్ఠిరః అనుమతః అనుజ్ఞాతః ॥ ౫౦ ॥ భావార్థదీపికాయాం - నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

*

శ్లో॥దశమేకృతకార్యస్యహాస్తినాపురతోహరేః। స్త్రీభిస్సంస్తూయమానస్యవర్ణ్యతేద్వారకాగమః॥తత్రిహాస్తినాత్ర్యరేరాజ్యంచకారేత్యుక్తంతత్రిపృచ్ఛతిశౌనకః॥హత్వేతి॥స్వస్యరిక్థనేపి స్పర్ధయా స్పృహాంకుర్వతః యదాస్వరిక్థాయస్పృట్ సంగ్రామోయేషాంతే - అతఏవతద్ధరణీహరణాదాతతాయినః తాన్ హత్వాప్రత్యవరుద్ధభోజనః బంధువధదుఃఖేనసంకుచితభోగః-రాజ్యలాభేనప్రాప్తాధికభోగోవా - కథంరాజ్యేప్రవృత్తః ప్రవృత్తోవా - తతః కిమకారషీత్ కిమకరోత్ -అత్ర రేఫాయిదార్షః॥చం॥ఆతతాయినః గరదానగృహదాహాదిభిః అధర్మ్యేణపథోద్యోగంకుర్వతః క

స్పృహయః॥౧॥తస్యనిర్హరణాదీనిసంపరేతస్యభార్గవ।యుధిష్ఠిరః కారయిత్వాముహూర్తందుఃఖితోభవత్ ॥౪౭॥తుష్టువుర్మునయోహృష్టాః కృష్ణంతద్గుహ్యనామభిః।తతస్తేకృష్ణహృదయాస్స్వాశ్రమాన్ ప్రయయుః పునః॥౪౮॥తతోయుధిష్ఠిరోగత్వాసహకృష్ణోగజాహ్వయమ్।పితరంసాంత్వయామాస గాంధారీంచతపస్వినీమ్॥ ౪౯॥పిత్రాచానుమతోరాజావాసుదేవానుమోదితః।చకారరాజ్యంధర్మేణ పితృపైతామహంవిభుః॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతేసవ్యాఖ్యానే ప్రథమస్కంధేనవమోధ్యాయః *

శ్రీశౌనకః॥హత్వాస్వరిక్థస్పృధఆతతాయినోయుధిష్ఠిరోధర్మభృతాంవరిష్ఠః। సహానుజైః ప్రత్యవరుద్ధభోజనః కథంప్రవృత్తః కిమకారషీత్తతః॥౧॥శ్రీసూతః॥ వంశంకురోర్వంశదవాగ్నినిర్హృతంసంరోహయిత్వాభవభావనోహరిః।నివేశయిత్వానిజరాజ్యఈశ్వరోయుధిష్ఠిరంప్రీతమనాబభూవహ॥ ౨ ॥నిశమ్యభీష్మోక్తమథాచ్యుతోదితం ప్రవృత్తవిజ్ఞానవిధూతవిభ్రమః। శశాసగామింద్రఇవాజితాశ్రయః పరిధ్యుపాంతామనుజానువర్తితః॥౩॥కామంవవర్షపర్జన్యస్సర్వకామదుఘామహీ। సిషిచుస్మవ్రజాన్ గావః పయసోధస్వతీర్ముదా॥౪॥నద్యస్సముద్రాగిరయస్సవనస్పతివీరుధః।ఫలంత్యోషధయస్స

థంప్రవృత్తః-ప్రవృత్తిమాన్ రేరాజ్యపరిపాలనాదౌకథంప్రవృత్తః-కిమకారషీత్ రేఫాత్పరఉకారఆర్షః కిమకరోదిత్యర్థః॥౧॥రాజ్యస్యప్రవృత్తౌ శ్రీకృష్ణస్యప్రీతింపర్యాలోచ్య - ప్రవృత్తఇత్యాశయేనోత్తరమాహ॥వంశమితి॥కురోర్వంశంసంరోహయిత్వా పరీక్షిద్రక్షణేనసంరోహ్య- అంకురితంకృత్వా కథంభూతం వంశదవాగ్నినిర్హృతం- వంశపవదవవసంతస్మాదుద్భూతః క్రోధరూపోగ్నిః తేననిర్హృతందగ్ధంనిజరాజ్యేనివేశ్య॥చం॥భవభావనః సంసారవర్ధకః॥ ॥ప్రవృత్తౌహేతుముక్త్వాకిమకార్షీదిత్యస్యోత్తరమాహ॥నిశమ్యేతి॥ప్రవృత్తంయద్విజ్ఞానం పరమేశ్వరాధీనం జగన్నస్వతంత్రమిత్యేవంభూతం తేనవిధూతోవిభ్రమః - అహంకర్తేత్యేవంభూతోమోహోయస్యసః-అనుజైరనువర్తితస్సేవితస్సన్ అజితః కృష్ణఏవాశ్రయోయస్యసః పరిధిః సముద్రః. ఉపాంతాం-తత్పర్యంతా - గాంపృథివీం - శాసయామాస॥చం॥ప్రభూతవిజ్ఞానవిధూతవిభ్రమః-అతిశయితజ్ఞానతిరస్కృతదేహాత్మభ్రమః కృష్ణేనివృత్తమానుషత్వభ్రమ ఇతివాయంమన్యసేమాతులేయమిత్యాదినాభీష్మేణైవయుధిష్ఠిరాదేః- కృష్ణేమానుషత్వబుద్ధిసద్భావ ప్రతిపాదనాత్ పరిధ్యుపాంతాం-భూమండలవేద్యామగ్నివత్ స్థితస్యమేరోః-పరిధిరూపైః సముద్రైః పరివేష్టితాం॥౩॥తస్యరాజ్యంవర్ణయతి త్రిభిః॥కామమితి॥ మహీసర్వకామదుఘా - సర్వాభీష్టదోగ్ధ్రీబభూవ - వ్రజాన్ గోష్ఠానిఊధస్వత్యః - ప్రశస్తమహదూధసః సిషిచుః అభ్యషించన్॥చం॥ఊధస్వతీరితిగోపదస్యవిశేషణాంతరమిత్యర్థః ద్వితీయా॥౪॥నద్యఇతి॥అస్వృతుషుఋతావృతౌ॥చం॥నదీనాంఫలంనదీమాతృకభూమిషుసస్యాదివృద్ధిః- సముద్రాణాం రత్నాదిసంపత్తిః గిరీణాంవనస్పతివీరుధాంచధాతుఫలపుష్పాదిసమృద్ధిః ఫలంఓషధీనాంఫలం వ్రీహియవగోధూమముద్గమాషాదిసమృద్ధిః సర్వాఅప్యేతాస్సమృద్ధయః సర్వేష్వప్యృతుషుబభూవురితిభావః॥౫॥నేతి॥ ఆధయోమనోవ్యథా

న్యాధయో రోగాః - క్లేశాః శీతోష్ణాదికృతాః - దైవం భూతానిచ ఆత్మాచ హేతవ ఏషాం - ఆధిదైవికాధిభౌతికాధ్యాత్మికాః జంతూనాం నాభవన్ ॥౬॥ ఇదానీం ద్వారకాగమనం నిరూపయితుమాహ ॥ ఉషిత్వేతి ॥ స్వసుః భద్రాయాః సుహృదాం యుధిష్ఠిరాదీనాం ॥ చం ॥ తం యుధిష్ఠిరమామంత్ర్య అనుజ్ఞాప్య - అభివాద్య చ - తేన పరిష్వజ్య ... భ్యనుజ్ఞాతస్సన్ - కైశ్చిత్స్వకులసహదేవప్రభృతిభిః పరిష్వక్తః అభివాదితశ్చ సన్ ॥౮॥ ఆమంత్ర్యేతి ॥ తం యుధిష్ఠిరం ॥౦ ॥ సుభద్రేతి ॥ యుయుత్సుః ధృతరాష్ట్రాద్వైశ్యాయాం జాతః - గౌతమః కృపః ... కులగురుః ॥ వృకోదర ఇతి ॥ ఆద్యాశ్చ స్త్రియః - మత్స్యసుతా ఉత్తరా - తస్యాః పునరగ్రహణం గర్భరక్షక శ్రీకృష్ణవిరహే మోహాధిక్యాత్ - యద్వా మత్స్యసుతా సత్యవతీ ॥౧౦॥ తేషాం కృష్ణవిరహాసహనం కైముతికన్యాయేనాహ ద్వాభ్యాం ॥ సదితి ॥ సతాం సంగాద్ధేతోః ముక్తః పుత్రాదివిషయో దుస్సంగో యేన సః ॥ సద్భిః కీర్త్యమానం రోచనం రుచికరం మనోహరమిత్యర్థః - యస్య యశః సకృదప్యాకర్ణ్య సత్సంగం త్యక్తుం న శక్నోతి ॥౧౧॥ తస్మిన్నితి ॥ దర్శనాదిభిః తస్మిన్ శ్రీకృష్ణే న్యస్తా సమర్పితా ధీః యేషాం తే ॥ చం ॥ తస్మిన్ తాదృశే చిత్తాకర్షక కల్యాణగుణవిశిష్టే న్యస్తధియః సంలగ్నబుద్ధయః ॥౧౨॥ సర్వ ఇతి ॥ అత ఏవ అనిమిషైరక్షైర్నేత్రైస్తమేవ వీక్షమాణాః తత్ర తత్ర తస్య విరహాసహనాన్ననాథం చలంతి స్మ - యతస్స్నేహేన సమ్యగ్బద్ధాః అత ఏవ తమనుద్రుతాని అనుగతాని చేతాంసి యేషాం తే ॥ చం ॥ తత్ర తత్ర విచేలుః కృష్ణాంతికప్రదేశ ఏవ విచేలుః ॥ ౧౩ ॥ న్యరుంధన్నితి ॥ అగారాన్నిర్యాతి గచ్ఛతి సతి ॥

ర్వాః కామమన్వృతు తస్య వై ॥౫॥ నాధయో వ్యాధయః క్లేశా దైవభూతాత్మహేతవః । అజాతశత్రావ
భవన్ జంతూనాం రాజ్ఞి కర్హిచిత్ ॥౬॥ ఉషిత్వా హాస్తినపురే మాసాన్ కతిపయాన్ హరిః । సుహృదాం
శోకనాశాయ స్వసుశ్చ ప్రియకామ్యయా ॥౭॥ ఆమంత్ర్య చాభ్యనుజ్ఞాతః పరిష్వజ్యాభివాద్య తమ్ । ఆరు
రోహ రథం కైశ్చిత్పరిష్వక్తోఽభివాదితః ॥౮॥ సుభద్రా ద్రౌపదీ కుంతీ విరాటతనయా తథా । గాంధారీ ధృ
తరాష్ట్రశ్చ యుయుత్సుర్గౌతమో యమౌ ॥ వృకోదరశ్చ ధౌమ్యశ్చ స్త్రియో మత్స్యసుతాదయః । న
సేహిరే విముహ్యంతో విరహం శార్ఙ్గధన్వనః ॥౧౦॥ సత్సంగాన్ముక్తదుస్సంగో హాతుం నోత్సహతే బుధః ।
కీర్త్యమానం యశో యస్య సకృదాకర్ణ్య రోచనం ॥౧౧॥ తస్మిన్న్యస్తధియః పార్థాః సహేరన్ విరహం కథమ్ ।
దర్శనస్పర్శసంలాపశయనాసనభోజనైః ॥౧౨॥ సర్వే తే నిమిషైరక్షైస్తమనుద్రుతచేతసః । వీక్షంతః స్నే
హసంబద్ధా విచేలుస్తత్ర తత్ర హ ॥౧౩॥ న్యరుంధన్నుద్గలద్బాష్పమౌత్కంఠ్యాద్దేవకీసుతే । నిర్యాత్యగా
రాన్నోఽభద్రమితి స్యాద్బాంధవస్త్రియః ॥౧౪॥ మృదంగశంఖభేర్యశ్చ వీణాపణవగోముఖాః । చర్చర్యానక
ఘంటాద్యా నేదుర్దుందుభయస్తథా ॥౧౫॥ ప్రాసాదశిఖరారూఢాః కురునార్యో దిదృక్షయా । వవృషుః కు
సుమైః కృష్ణం ప్రేమవ్రీడాస్మితేక్షణాః ॥౧౬॥ సితాతపత్రం జగ్రాహ ముక్తాదామవిభూషితమ్ । రత్నదం
డం గుడాకేశః ప్రియః ప్రియతమస్య హ ॥౧౭॥ ఉద్ధవస్సాత్యకిశ్చైవ వ్యజనే పరమాద్భుతే । వికీర్యమాణః కు
సుమై రేజే మధుపతిః పథి ॥౧౮॥ అశ్రూయంతాశిషస్సత్యాస్తత్ర తత్ర ద్విజేరితాః । నానురూపానురూపా
శ్చ నిర్గుణస్య గుణాత్మనః ॥౧౯॥ అన్యోన్యమాసీత్సంజల్ప ఉత్తమశ్లోకచేతసామ్ । పౌరవేంద్రపురస్త్రీణాం స

ఔత్కంఠ్యాదాసక్త్యతిశయాద్ధేతోరుద్గలత్ప్రస్రవద్బాష్పం అశ్రూణి న్యరుంధన్ - నేత్రేష్వేవ స్తంభితవత్యః - తత్ర హేతుః అభద్రం మా స్యాత్ అమంగళం మా భూదిత్యేతదర్థం ॥ చం ॥ బాంధవస్త్రియః సుభద్రా ద్రౌపద్యాదయః ॥౧౪॥ మృదంగేతి ॥ మృదంగాదయో వాద్యభేదాః - సమం ఏకకాలం ॥౧౫॥ ప్రాసాదేతి ॥ ప్రేమవ్రీడాభ్యాం స్మితపూర్వం ఈక్షణమవలోకనం యాసాం తాః ॥౧౬॥ సితేతి ॥ గుడాకా నిద్రా - తస్యా ఈశః జితనిద్రోఽర్జునః ॥ చం ॥ గుడాకేశః వక్రకేశః - గుడాలకావృతమిత్యత్రైవ గుడశబ్దో వక్రపర్యాయః గుడాః వక్రాః ఆసమంతాత్ కేశా యస్య సోఽర్జునః - రత్నదండః రత్నఖచితదండః ॥౧౭॥ ఉద్ధవ ఇతి ॥ వ్యజనే చామరే జగృహతుః మధూనాం దేశానాం పతిః శ్రీకృష్ణః ॥ చం ॥ కుమూన్నా న్యేష్వత్ర మధుశబ్దస్య కురుశబ్దసమభివ్యాహారేణ దేశపరత్వావగాహకృష్ణత్వాత్ ॥౧౮॥ అశ్రూయంతేతి ॥ సత్యాః శ్రీకృష్ణే తాసామవ్యభిచారాత్ - కించ నామరూపాంశ్చ అనురూపాశ్చ ఆశిషః - నిర్గుణస్య పరమానందస్య - సుఖీభవేత్యాదయః నామరూపాః గుణాత్మనో మానుష్యవతోఽనురూపాశ్చేత్యర్థః ॥ చ ॥ నిర్గుణస్య హేయగుణరహితస్య - గుణాత్మనః గుణాః ఆత్మని యస్య తస్య అఖిలకల్యాణగుణవిశిష్టస్య ॥౧౯॥ అన్యోన్యమితి ॥ ఉపనిషదోఽపి మూర్తిమత్యస్సత్యః తం సమజల్పన్నిత్యానందాన్నిత్యర్థః ॥ చ ॥ ఉత్తమశ్లోకచేతసాం బ్రహ్మాదిమహత్లోక్యకల్యాణగుణవిశిష్టశ్రీకృష్ణసంసక్తచిత్తానాం సర్వశ్రుతి

మనోహరః సర్వేషాం శ్రోత్రియాణాం శ్రోత్రచిత్తాకర్షకః ॥ ౨౦ తత్ర తేజసౌన్దర్యాతిశయేన విస్మితాభ్యస్సఖీభ్యోऽన్యాస్స్త్రి
యః కథయన్తి నాత్ర విస్మయః కార్యం సాక్షాదీశ్వరత్వాదస్యేతి చతుర్భిః- స ఇత్యాదిభిః- వై స్మరణే- కిలేతి ప్రసిద్ధ్యా ప్రమా
ణద్యోతనం య ఏక ఏవాద్వితీయః పురుషః ఆసీత్ - స ఏవాయం శ్రీకృష్ణః- కుత్రాసీత్ అవిశేషే ॥ ఆత్మని ॥ నిష్ప్రపఞ్చే ని
జస్వరూపే, కదా అగ్రే గుణేభ్యః- గుణక్షోభాత్పూర్వం తథా నిశి ప్రళయే చ తస్య లక్షణం- జగదాత్మని- సమ్మీలితా
త్మనీతి లుప్తసప్తమ్యన్తం పదం ॥ జాతావేకవచనం- ఈశ్వరే జీవేషు లీనరూపేషు సత్స్విత్యర్థః ॥ నను జీవానాం బ్రహ్మాత్మ
కత్వాత్కథం లయస్తత్రాహ- సుప్తాసు శక్తిషు సతీషు- జీవోపాధిభూతసత్త్వాదిశక్తిలయ ఏవ జీవలయ ఇవ లక్ష్యత ఇత్యర్థః ॥ తత్ర
వం సృష్టేః ప్రాగ్దశా ప్రళయానన్తరం చ నిష్ప్రపఞ్చావస్థానముక్త్వా సృష్టిప్రళయయోర్మధ్యే సప్రపఞ్చావస్థానమాహ ॥
చం ॥ అగ్రేభ్యః- సత్త్వాదిగుణప్రచురమహదహంకారతన్మాత్రపఞ్చభూతప్రభృతిభ్యోऽగ్రే తదుత్పత్తేః ప్రాక్ జగ
దాత్మని అవిభక్తనామరూపచేతనాత్మకజగదాధారే. ఈశ్వరేనూత్మ తాదృశప్రపఞ్చశరీరకత్వే సత్యపి. అవిలు
ప్తనిఖిలజగన్నియమనాదిశక్తిశాలిని- అత ఏవ నిశి యోగనిద్రాం సమధిశయానే ప్రత్యక్తిషు నిమీలితాత్మని ॥ శ్లో ॥ నమస్తాన్నస్త
యశ్చైతాన్పయతి పరితిష్ఠితాః ॥ తద్విశ్వరూపం వై రూపం యం రూపమన్యద్ధరేర్మహదితి ప్రమాణబోధితాసు సర్వాస్వపి శ
క్తిషు జగజ్జన్మస్థితిలయాదిగోచరాసు సుప్తాసు సతీషు సుప్తవత్స్థితాసు సతీషు- నిమీలితాత్మని యోగనిద్రావశేన నిమీలి
తసర్వేన్ద్రియే- అపరాన్న ప్రమీలోపః ఆత్మనిస్వస్మిన్ అవిశేషః అనిష్పాదితకార్యవర్గః య ఏకః పురుష ఆసీత్ ॥ శ్రు ॥ సదే
వ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్ . బ్రహ్మ వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ - ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్ . ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీత్.
న బ్రహ్మా నేశానో నేమే ద్యావాపృథివీ న నక్షత్రాణీతి కారణవాక్యశ్రుతో యః పురుష ఆసీత్ స పురాతనః పురుష ఏవ కిలా
యం శ్రీకృష్ణః ఆద్యన్తరహితస్స నారాయణ ఏవ కిల ॥ శ్రు ॥ పురుషో హ వై నారాయణోऽకామయతేతి నారాయణశబ్ద
సామానాధికరణ్యేన ప్రతిపాదితః ॥ శ్లో ॥ భగవానితి శబ్దోऽయం తథా పురుష ఇత్యపి । నిరూపాధీ చ వర్తేతే వాసుదేవే సనాతనే ।

ర్వ్యాశ్రుతి మనోహరః ॥ ౨౧ ॥ స వై కిలాయం పురుషః పురాతనో య ఏక ఆసీదవిశేష ఆత్మని । అగ్రే గుణేభ్యో జగ
దాత్మనీశ్వరే నిమీలితాత్మన్నిశి సుప్తశక్తిషు ॥ ౨౧ ॥ స ఏవ భూయో నిజవీర్యచోదితాం స్వజీవమాయాం ప్రకృ
తిం సిసృక్షతీం । అనామరూపాత్మని రూపనామని విధిత్సమానోऽనుససార శాస్త్రకృత్ ॥ ౨౨ ॥ స వా అయం య
త్పురుషశబ్దవాచ్య ఏవ కిలేతి భావః ॥ ౨౧ ॥ స ఇతి ॥ స ఏవాప్రచ్యుతస్వరూపస్థితిరేవ- ప్రకృతిమనుససార అధిష్ఠితవాన్
భూయః పునః సృష్టిప్రవాహస్యానాదిత్వాత్కీదృశీం- నిజవీర్యచోదితాం స్వకాలశక్తిప్రేరితాం - స్వాంశభూతానాం జీ
వానాం మాయాం మోహినీం అత ఏవ సిసృక్షతీం స్రష్టుమిచ్ఛన్తీం- కిమర్థమనుససార - అనామరూపే ఆత్మని జీవే. రూపనా
మనీ విధాతుమిచ్ఛన్ ఉపాధిసృష్ట్యా జీవానాం భోగాయేత్యర్థః ॥ కర్మాణి చ విధాతుం వేదాన్కృతవానిత్యాహ ॥ శాస్త్ర
కృదితి ॥ చం ॥ అనామరూపాత్మని- నామరూపరహితప్రపఞ్చశరీరకే స్వస్మిన్ రూపనామనీ ॥ శ్రు ॥ అనేన జీవేనాత్మనాను
ప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా- నామరూపే విధిత్సమానః విధాతుమిచ్ఛుః శాస్త్రకృత్ శ్రుతిస్మృతీతి
హాసపురాణాఖ్యశాస్త్రకర్తా ప్రవక్తా చ అనుష్ఠాతా చ స ఏవ పూర్వోక్తకారణపురుష ఏవ భూయో నిజవీర్యచోదితాం-
నిజేన స్వీయేన వీర్యేణ తేజసా చోదితాం ప్రేరితాం వీర్యం జీవాఖ్యగర్భధారణేన చోదితాం వా- ప్రజాస్స్రజేతి - ప్రేరి
తాం అత ఏవ భగవత్ప్రేరణాత్ -సిసృక్షతీం స్రష్టుమిచ్ఛన్తీం జీవమాయాం స్వీయజీవాఖ్యగర్భధారిణీం మాయాం విచి
త్రసర్గకారిత్వాత్ మాయాశబ్దవాచ్యాం ప్రకృతిం ॥ శ్లో ॥ మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినం తు మహేశ్వరమితి శ్రు
త్యభిహితమాయాం ప్రకృతిమితి సామానాధికరణ్యాద్వివృతః తాం మాయామనుససార అధిష్ఠితవాన్ స్వాధిష్ఠానాభా
వే తస్యాః వివిధప్రపఞ్చసర్జనశక్త్యభావాత్ తదుక్తం భగవతా ॥ శ్లో ॥ మమ యోనిర్మహద్బ్రహ్మ తస్మిన్గర్భం
దధామ్యహం సంభవస్సర్వభూతానాం తతో భవతి భారతేతి భగవతా గీతాచార్యేణ గీతాశాస్త్రే ప్రకటితః ॥ ౨౨ ॥ అస్యద
ర్శనమతిదుర్లభమస్మాభిర్లబ్ధమిత్యాహుః ॥ స ఇతి ॥ స వై అయం యస్య పదం స్వరూపం- అంఘ్రిం వా నిజితాత్మా మాతరిశ్వా ప్రా
ణో యైః- ప్రాప్తవ్యమార్గం- తేనుర్యం ఏవ పశ్యన్తి- కేన- భక్త్యా ఉత్కలితః ॥ ఉత్కణ్ఠితోऽమలో య ఆత్మా బుద్ధిస్తేన ॥
శ్రు ॥ దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యేతి శ్రుతేః - బుద్ధిర్వై మల్యస్యాప్యయ మేవ హేతురిత్యాహుః నను హే సఖి ఏవమేవ సన్న
త్వం బుద్ధిం పరిమార్ష్టుం సమ్యక్ శోధయితుం అర్హతి ॥ నతు యోగాదయ ఇత్యర్థః యద్వా ॥ హే సఖి ఏవమేవ సన్సత్వం జ్ఞానం
పరిమార్ష్టుం నాశయితుం దూరగమనేన అప్రత్యక్షం భవితుం నార్హతి ॥ కింతు అనేన సహైవ గన్తవ్యమిత్యర్థః ॥ చం ।

అత్ర అస్మిన్ లోకే జితేంద్రియాః నిర్జితమాతరిశ్వానః రేచకపూరకకుంభకైః వాయునిరోధం కృతవంతః మునయః ముక్తాః భక్త్యుత్కలితామలాత్మనాభక్తితరంగితనిర్దోషాంతఃకరణేన యత్పరం పశ్యంతి యస్య పరస్య బ్రహ్మణో నారాయణస్య స్థానం పరమపదాఖ్యం పశ్యంతి - స వా అయం పరమాత్మైవ కిలాయం శ్రీకృష్ణః॥ శ్రుతిః॥ తద్విష్ణోః పరమం పదగ్‍ం సదా పశ్యంతి సూరయ ఇతి శ్రుత్యర్థోఽత్ర వివృతః - ఏష కృష్ణః సత్త్వాత్ సత్త్వగుణం పరిమార్ష్టుమర్హతీతి న హి సత్త్వగుణః కదాచిదపి నతి జతి హి - అతః సత్త్వగుణమవలంబ్య వాస్యావతార ఇతి భావః॥ ౨౩॥ పుణ్యశ్లోకతామాహ॥ స ఇతి॥ హే సఖి వేదేషు గుహ్యేషు రహస్యాగమేషు చ - రహస్యనిరూపకైః అనుగీతసత్కథః అనుగీతాః సత్కథాః యస్య - స ఏవాయం - గానప్రకారమాహ యః ఏక ఇత్యాదినా॥ చం॥ గుహ్యేషు వేదేషు - ఉపనిషత్సు - గుహ్యవాదిభిః అతిరహస్యబ్రహ్మస్వరూపం వదద్భిః అనుగీతసత్కథః నిరంతరగానవిషయీకృతసత్కథః - ఏకో య ఈశః జగదాత్మలీలయా సృజతీత్యాదినా సజ్జతే న సక్తో భవతి॥ ౨౪
ఏవంభూతస్య నానావతారకారణత్వమాహుః - యదేతి యదా హ్యధర్మేణ తమోధియో నృపాః అధర్మేణ జీవంతి - కేవలం ప్రాణాన్ పుష్ణంతి - తత్ర తదా - ఏష ఏవ భవాస్థిత్యై - సత్వతః విశుద్ధరూపేణ సత్త్వేన రూపాణి దధత్ - భగాదీని దత్తే ప్రకటయతి - యుగే యుగే తత్తదవసరే భగమైశ్వర్యం సత్యం సత్ప్రతిజ్ఞత్వం - ఋతం యథార్థోపదేశకత్వం చ - యశో భక్తకృపా - యశః అద్భుతకర్మత్వం॥ చం॥ తమోధియః తమోగుణావిష్టబుద్ధయః జీవంతి సాత్వతః శ్రీకృష్ణ ఏవ అస్య జగతో భవాయ మంగళాయ రూపాణి మత్స్యాదీని ధర్మం వర్ణాశ్రమధర్మం - భగం జ్ఞానాదికల్యాణగుణసంపత్తిం - సత్యం వాచికసుకృతం ఋతం కాయికసుకృతం దయాం మానసికీం కృపాం యశశ్చ దధత్తే కిల॥ ౨౫॥ విశేషతః శ్రీకృష్ణావతారసౌభాగ్యం

త్పదమత్ర సూరయో జితేంద్రియా నిర్జితమాతరిశ్వనః। పశ్యంతి భక్త్యుత్కలితామలాత్మనా నన్వేష సత్త్వం పరిమార్ష్టుమర్హతి॥ ౨౩॥ స వా అయం సఖ్యనుగీతసత్కథో వేదేషు గుహ్యేషు చ గుహ్యవాదిభిః। య ఏక ఈశో జగదాత్మలీలయా సృజత్యవత్యత్తి న తత్ర సజ్జతే॥ ౨౪॥ యదా హ్యధర్మేణ తమోధియో నృపా జీవంతి తత్రైష హి సత్త్వతః కిల। ధత్తే భగం సత్యమృతం దయాం యశో భవాయ రూపాణి దధద్యుగే యుగే॥ ౨౫॥ అహో బత శ్లాఘ్యతమం యదోః కులం అహో అలం పుణ్యతమం మధోర్వనమ్। యదేష పుంసామృషభః ప్రియఃశ్రియః స్వజన్మనా చంక్రమణేన చాంచతి॥ ౨౬॥ అహో బత స్వర్యశసస్తిరస్కరీ కుశస్థలీ పుణ్యయశస్కరీ భువః। పశ్యంతి నిత్యం యదనుగ్రహేషితం స్మితావలోకం స్వపతిం స్మ యత్ప్రజాః॥ ౨౭॥ నూనం వ్రతస్నానహుతాదినేశ్వరః సమర్చితో హ్యస్య గృహీతపాణిభిః। పిబంతి యాః సఖ్యధరామృతం ముహుర్వ్రజస్త్రియః సమ్ముముహుర్యదాశయాః॥ ౨౮॥ యా వీర్యశుల్కేన హృతాః స్వయంవరే ప్రమ

వర్ణయతి అహో ఇత్యాదిభిః పంచభిః - యదుః అస్మాదేవ - పురుషోత్తమః శ్రియః పతిః స్వజన్మనా యదోః కులం అంచతి పూజయతి సత్కరోతి - అతః శ్లాఘ్యతమం తత్ - చంక్రమణేన చ మధోర్వనం మధురాం. సత్కరోతి అతస్తత్పుణ్యతమమితి - తమప్రత్యయస్యాప్యత్యంతాతిశయేన అలమితి - తత్రాప్యాశ్చర్యే అహో ఇత్యుక్తం॥ చం॥ మధోర్వనం మధునామ్నా రక్షసః వనం మధురాసన్నివేశస్థానభూతం పూర్వం వనం ప్రియః శ్రియః శ్రోతౄణామతిప్రీతివిషయకీర్తిః - పుంసామృషభః పురుషోత్తమః చంక్రమణేన శ్రీపాదపంకేరుహవిన్యాసేన చ అంచతి సంచరతి - పూర్వం మధునామ్నా లవణాసురపిత్రా రక్షసా అధిష్ఠితం శత్రుఘ్నవినిర్మాణానంతరం మధోర్వనం మధురేతి ప్రసిద్ధం॥ ౨౬॥ ద్వారకాం శ్లాఘంతే॥ అహో ఇతి॥ అహో బత అత్యాశ్చర్యం - కిం తత్ కుశస్థలీ ద్వారకా స్వర్గః ఉత్కృష్టః ఇతి యశః తస్య తిరస్కరీ పరిభవకర్త్రీ - సువశ్చ పుణ్యయశస్కరీ కీర్తిజననీ యత్ప్రజాః - యత్ర త్యాస్సర్వాః ప్రజాః స్వానుగ్రహేణ ఈషితం ప్రేషితం స్మితపూర్వావలోకనం - య ద్వా - అనుగ్రహార్థమీషితమిష్టం - స్వస్యాత్మనః పతిం శ్రీకృష్ణం - న తు స్వర్గాదివద్దేహమాత్రస్య పతిం నిత్యం పశ్యంతిస్మ - ఈషితమితి పాఠే స్వానుగ్రహార్థమీషితం కృతవాసం - నైతత్స్వర్గే స్తీత్యర్థః॥ ౨౭॥ నూనమితి॥ హే సఖి అస్య గృహీతపాణిభిః పత్నీభిః ఈశ్వరః యమేవ నూనం జన్మాంతరేషు సమర్చితః యస్మిన్ అధరామృతే ఆశయః చిత్తం యాసాం తాః సంముముహుః సంమోహం ప్రాప్తాః ఇతి మనోహరత్వముక్తం॥ చం॥ యదాశయాః యస్మిన్నాసంసక్తచిత్తాః సత్యః వ్రతస్నానహుతాదినా వ్రతవిశేషైః - మహాతీర్థస్నానాదిభిః హోమవిశేషైశ్చ ౨౮॥ ఏతత్త్రయం పంచయతి ద్వాభ్యాం॥ యేతి॥ వీర్యం ప్రభావ ఏవ శుల్కం - మూల్యం తేన - విశుష్మిణః బలిష్ఠాన్ ప్రద్యుమ్నశ్చ సాంబశ్చ అంబశ్చ సుష్ఠా యాసాం రుక్మిణీజాంబవతీనాగ్నజితీనాం. తా ఆదిర్యాసాం సత్యభామాదీనాం తాః యాశ్చాపరాః - అన్యశ్లోకస్యోత్తర

శ్లో॥ కేనాన్వయః॥చం॥ వీర్యశుల్కేన వీర్యరూపశుల్క-ప్రదేన శ్రీకృష్ణేనసన్న్యాయం వరవిశుస్మిణః వృషభవత్ కామాగ్నిసంత ప్తాః - ప్రద్యుమ్నసాంబప్రసవాదయః ప్రద్యుమ్నప్రసవారుక్మిణీ సాంబప్రసవా జాంబవతీ - తదాదయః నత్యభా మాదయో ష్టౌమహిష్యభౌమవధేన హృతశోడశసహస్రసంఖ్యాకాః స్త్రియః॥ ౨౯॥ ఏతాఇతి॥ఏతాః స్త్రీత్వమేవప రం కేవలం-సాధుశోభనం సంపర్ణతే - అనాన్తం పేశలం భద్రం స్వాతంత్ర్యం యస్మాత్తత్ - నిర న్తరౌచం శుచిత్వం యస్మాత్-తథాభూతమపి జాతుకదాచిదపి నాపైతి న నిర్గచ్ఛతి - అహృతిభిర్వ్యాసహార్త్రైః-యద్వా-పారిజాతాదిప్రియవ స్తు వ్యాహారకైః-హృదిస్పృశః ఆనందయకైః॥చం॥అపాస్తపేశలం-తిరస్కృతనత్కర్మానుష్ఠానం-నిరన్తరౌచం శౌచాచా రవివర్జితం స్త్రీత్వమపి స్త్రీజన్మాపి సాధుకుర్వతే సమీచీనం కుర్వంతి యాసాం స్త్రీణాం ఆహృతిభిః ప్రియ్యవచిత్త హారిభిః సంస్థానవిశేషైః హృదిస్పృశః అతిమనోహారాత్ గృహాత్ - పుష్కరలోచనః పద్మాక్షః నాపైతి న నిర్యాతి॥ ౩ ॥ ఏవంవి ధా ఇతి॥ఏవంవిధాః విచిత్రా గిరః-సన్మితేన నిరీక్షణేనాభినందన్ సహరిర్యయౌ॥ ౩౧ ॥ అజాతశత్రురితి॥మధుద్విషో గో ప్తా యరక్షణాయ-స్నేహాత్పరేభ్యశ్శత్రుభ్యశ్శంకితస్సన్-ప్రాయుఙ్క్త॥ శ్లో ॥ హస్త్యశ్వరథపాదాంతసేనాం గంస్యా చ్చతుర్విధమిత్యేవం చతురంగిణీం పృతనాం సేనాం॥చం॥ అజాతశత్రుః అరిషడ్వర్గరహితః॥౩౨॥అథేతి॥పాండోః కురు వంశజత్వాత్ పాండవాః అపి కౌరవాః ఏవ తాన్ ప్రియైః వృద్ధవాదిభిస్సహ॥ చం ॥ విరహాతురాన్ స్వవిశ్లేషేణాతిఖిన్నాన్॥ ౩౩॥కురుజాంగలేతి॥కురుక్షేత్రం-కురుదేశాంతరితమేవ-కరిమో త్రసవినష్టితః ॥ చం॥సయామునాన్ యమునాతీరవర్తిదేశస్థ్యచైద్యప్రముఖాన్విశుష్మిణః॥ ప్రద్యుమ్నసాంబప్రసవాద యోపరా యాశ్చాహృతా భౌమవధేనవా స్రశః॥ ౨౯॥ఏతాః పరం స్త్రీత్వమపాస్తపేశలం నిరస్తశౌచం బతసాధుకుర్వతే। యాసాం గృహాత్పుష్క రలోచనః పతిర్నజాత్వపైత్యాహృతిభిర్హృదిస్పృశః॥ ౩౦॥ సూతః॥ ఏవంవిధావదంతీనాం సగిరః పుర యోషితామ్। నిరీక్షణేనాభినందన్ సస్మితేన యయౌ హరిః॥ ౩౧॥ అజాతశత్రుః పృతనాం గోపీథాయ మధుద్విషః। పరేభ్యశ్శంకితస్నేహాత్ప్రాయుఙ్క్త చతురంగిణీమ్॥౩౨॥అథదూరాగతాన్ శౌరిః కౌరవాన్వి రహాతురాన్। సన్నివర్త్య దృఢం స్నిగ్ధాన్ ప్రాయాత్స్వనగరం హరిః॥౩౩॥కురుజాంగల పాంచాలాన్ శూరసేనాన్ సయామునాన్। బ్రహ్మావర్తం కురుక్షేత్రం మత్స్యాన్ సారస్వతానథ ॥౩౪॥ మరుధన్వమతిక్రమ్య సౌవీరాభీరయోః పరాన్। ఆనర్తాన్ భార్గవోపాగాచ్ఛ్రాంతవాహో మనాగ్విభుః॥౩౫॥ తత్రతత్ర తత్రత్యైర్హరిః ప్రత్యుద్యతార్హణః। సాయం భేజే దిశం పశ్చాద్గవిష్ఠో గాం గతస్తదా॥౩౬॥ *

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే ప్రథమస్కంధే-దశమోధ్యాయః-

శ్రీసూతః॥ఆనర్తాన్ సఉపవ్రజ్య స్వృద్ధాన్ జనపదాన్ స్వకాన్ । దధ్మౌదరవరం తేషాం విషాదం శమయన్నివ॥౧॥ సఉచ్చకాశే ధవళో దరోదరోప్యురుక్రమస్యాధరశోణశోణిమా। దధ్మాయమానః కరకంజసం పుటే యథాబ్జఖండే కలహంస ఉత్స్వనః॥ ౨॥ ...

హితాన్ -సారస్వతాన్ సరస్వతీనదీతీరవాసికాన్ దేశాన్॥౩౪॥మర్విత మరుః నిరుదకో దేశః ధన్వాల్పోదకదేశః ఆనర్తో ద్వారకాదేశః-నవి.॥ప్రాగాత్ప్రాప్తః హేభార్గవ శౌనక - మనాక్ ఈషత్ శ్రాంతా వాహా యస్య సః॥ ౩౫॥ తత్రేతి॥తత్రతత్ర దేశే తత్రత్యైర్జనైః ప్రత్యుద్యతాని వేదితాని-అర్హణాని ఉపాయనానియస్మై సః - సాయమప రాహ్ణే-పశ్చాద్దిశం పశ్చిమాం దిశం- భేజే ప్రాప్తః తదాగవిష్ఠః ఆకాశస్థః సూర్యః-గాం ఉదకం గతః ప్రవిష్టః- అస్తం గత ఇత్యర్థః॥శ్రు॥ అదోభ్యశ్చాప ఏష ప్రాతరుదేత్యపశ్చాయం ప్రవిశతీతి శ్రుతేః- యద్వా - తదా సాయంకాలే తథా సవితుర్యాగ విష్టభూమౌ స్థితః- గాం జలాశయం గతస్సన్- పశ్చాద్దిశం భేజేసంధ్యముపాసితవానిత్యర్థః॥చం॥గవిష్ఠః-అతిశయేన గో మాన్ కాంతిమాన్-సూర్యః గాంగతః భూమింగతః॥౩ ॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా

శ్లో॥ఏకాదశే రతిస్సమ్యగ్యాదవేంద్రస్య వర్ణ్యతే। అవర్తీర్ణస్తూయమానస్య పురీం నిర్విశ్యబంధుభిః॥ఉత్సవైః సల్ల సత్సౌరముంచద్ధ్వజవారణమ్।ఉల్లసద్రత్నదీపాదిస్వపురం ప్రావిశత్ప్రభుః॥ఆనర్తానితి॥స్వృద్ధాన్ సమృద్ధాన్ - ద రవరం పాంచజన్యశంఖం-దధ్మౌ నాదితవాన్॥చం॥స్వకాన్ స్వీయాన్ ఆనర్తాన్ ఆనర్తనామ్నో జనపదాన్ దేశాన్ ఉప వ్రజ్య సమీపంగత్వా విషాదం స్వవిరహప్రయుక్తం భేదం ॥౧॥సఇతి॥దరః శంఖః దధ్మాయమానః అతిశయేన భగవతా పూ ర్యమాణః-ఉచ్చకాశే శుశుభ ఇత్యన్వయః-కథంభూతః ధవళః ముదరం యస్య సః ధవళోదరః॥చం॥ ఉరుక్రమస్య - దా మోదరస్య కృష్ణస్య అధరస్య శోణేన రాగేణ-శోణభావో యస్య సః అధరశోణశోణిమా - స్వాభావికమ్ - కరకం

జేహ-స్తకమలే-తయోస్సంపుటమధ్యే-వర్తమానశ్శుభ్రైకథమివఅబ్జషండేర-క్తైకమలసమూహే కలహంసో రాజహం సోయథాతద్వత్ ॥చం॥ఉరుక్రమస్య శ్రీకృష్ణస్య॥౨॥తమితి॥ జగతోయద్భయంతస్యభయం-వహంజగద్భవభయాపహమి తిపాఠేజగతాంజీవానాంభవాత్సంసారాద్యద్భయం తదపహంతీతిజగద్భవభయాపహం - ప్రత్యుద్యయుః ప్రత్యుజ్జగ్ముః భ ర్తృదర్శనేలాలసాః। చం॥జగద్భయంభయావహంజగద్భయ హేతూనాంరక్షఃప్రభృతీనాంభయావహం భయ కరం భ యావహామితిపాఠే జగద్భయ హేతుభ్యోరక్షః ప్రభృతిభ్యఃయద్భయంతన్నివారకం. భర్తృదర్శనలాలసాః-స్వాసాధా రణప్రభోఃభగవతఃదర్శనేకౌతూహలేనసంభ్రమాః॥ ౩॥ తత్రేత్యాదిశ్లోకద్వయమేకంవాక్యం-తత్రతస్మిన్ శ్రీకృష్ణే ఉపనీతాస్సమర్పితాఃబలయఃఉపాయనానియాభిసాః నిరపేక్షేపితస్మిన్నాదరేణసమర్పణేదృష్టాంతఃరవేర్దీపమివేతి॥ చం॥తత్రేతి-తత్రదేశే.నిజలాభేనస్వానందానుభవలాభాదేవనిత్యధ-సతతంపూర్ణకామం అతఏవఆత్మారామంఆత్మా నుభవైకతత్పరం రవేఃస్వతేజసానిఖిలలోకప్రకాశకస్య ఉపనీతబలయః ఉపహృతపూజాద్రవ్యాః॥౪॥ ప్రీతీతి॥వివర మర్భకాఇవ తంసర్వసుహృదంఅవితారంస్వసంరక్షకం ప్రోచురిత్యుత్తరేణాన్వయఃసుహృత్త్వేనైవావితారంసతు శామేన-తత్రహేతుఃఆత్మారామం తత్రాపిహేతుఃపరమానందనిజస్వరూపలాభేనైవపూర్ణకామం॥౫॥ నతాఃస్మేతి॥ వి రించిఃబ్రహ్మా వైరించాస్సనకాదయః-ఇహసంసారే-పరంక్షేమమిచ్ఛతాంపరాయణంపరమంశరణం॥కుతఃపరేషాంబ్ర హ్మాదీనాం ప్రసరసికాలోయత్రప్రసర్నభవేత్ ॥చం॥విరించివైరించసురేంద్రవందితే-వత్సాపహారశ్చాణూరముష్టిక మఖభంగాదికాలేషువందితం - పరంక్షేమం నిఖిలసాంసారికదుఃఖనివారణం- పరాయణ పరమప్రాప్యం- ప్రభు

పుండరీయథాబ్జషండేకలహంసఉత్సవనః॥౨॥తముపతస్థుస్త్యాసనదంజగద్భవభయాపహమ్।ప్రత్యుద్యయుః

ప్రజాస్సర్వాభర్తృదర్శనలాలసాః॥౩॥తత్రోపనీతబలయోరవేర్దీపమివాదృతాః। ఆత్మారామంపూర్ణ

కామంనిజలాభేననిత్యదా॥౪॥ప్రీత్యుత్ఫుల్లముఖాఃప్రోచుర్హర్షగద్గదయాగిరా । పితరంసర్వసుహృద

మవితారమివార్భకాః॥౫॥నతాఃస్మతేనాథసదాంఘ్రిపంకజంవిరించివైరించసురేంద్రవందితమ్।పరా

యణంక్షేమమిహేచ్ఛతాంపరంనయత్రకాలఃప్రభవేత్పరఃప్రభుః॥౬॥ భవాయనస్త్వంభవవిశ్వభావ

నత్వమేవమాతాథసుహృత్పతిఃపితా। త్వంసద్గురుర్నఃపరమంచదైవతంయస్యానువృత్త్యాకృతినోబభూ

విమ।౭॥ అహోసనాథాభవతాస్మయద్వయంత్రైవిష్టపానామపిదూరదర్శనమ్। ప్రేమస్మితస్నిగ్ధని

రీక్షణాననంపశ్యేమరూపంతవసర్వసౌభగమ్॥౮॥యర్హ్యంబుజాక్షాపససారభోభవాన్కురూన్మధూ

న్వాథసుహృద్దిదృక్షయా।తత్రాబ్దకోటిప్రతిమఃక్షణోభవేద్రవింవినాక్ష్ణోరివనస్తవాచ్యుత॥౯॥ శ్రీసూ

తః॥ఇతిచోదీరితావాచఃప్రజానాంభక్తవత్సలః।శృణ్వానోఽనుగ్రహందృష్ట్యావితన్వన్ప్రావిశత్పురీమ్॥౧౦॥

స్సర్వవస్తుపరిణామసంపాదకత్వాత్ పరఃకాలఃనప్రభవేత్ -నతేషాంత్వత్పాదారవిందాశ్రితానాం జన్మజరామరణాది పరిణామహేతుఃభవేత్ ॥౬॥భవాయేతి॥అతోభవాయఉద్భవాయ నోస్మాకంత్వం-భవ హేవిశ్వభావన కృతార్థాః బభూవిమ జాతావయం॥చం॥హేవిశ్వభావన నిఖిలజగత్సంరక్షకమాతాజన్మప్రభృతిపోషకత్వాత్ ఆత్మసుహృత్ అంతరాత్మత్వేనసతి నిఖిలసుకర్మమిత్రవత్ప్రేరకత్వాత్ అత్యంతాంతరంగఃసుహృత్ హితాహితోపదేశముఖేన శాస్త్రానుశాసనేనచశిక్షకత్వాత్ పితాపతిః జీవనప్రదానాదిద్వారపాలకత్వాత్ త్వంసద్గురుః అర్జునంవ్యాజీకృత్య నిఖిలజనోత్తారణీయగీతాఖ్యమహాశాస్త్రప్రవర్తకత్వాదాచార్యవరః- పరంచదైవతంమోక్షాఖ్యపరమపురుషార్థ ప్రదానేనదేవతాంతరాపేక్షయావ్యావృత్తంపరమంచదైవతం॥౭॥ కృతార్థత్వమేవాహుః అహో ఇతి అహో భవ తావయంసనాథాఃస్మః యద్యస్మాత్తవరూపంపశ్యేమ త్రైవిష్టపానామపిదూరదర్శనందేవానామపి దుర్దర్శమిత్యర్థః ప్రేమ్ణాయత్స్మితంతేనయుక్తంస్నిగ్ధం నిరీక్షణంయస్మిన్ తదాననంయస్మిన్ తద్రూపంసర్వేషుచాంగేషుసౌభగంయ స్మిన్ తద్రూపం॥ చం॥ ప్రేమభక్తానురాగఃస్మితంతత్పూర్వకమందహాసః స్నిగ్ధనిరీక్షణంప్రేమపూర్వకకటాక్షవీక్ష ణం సర్వసౌభగంనిఖిలజగన్మోహకసౌందర్యం॥౮॥యర్హీతి॥హేఅంబుజాక్షయదాభవాన్ కురూన్ మధూన్ వా సుహృద్దిదృక్షయాఅపససార అపసృత్యజగామ తత్రాబ్దకోటిప్రతిమఃక్షణోభవేత్ రవింవినాఆంధ్యమక్ష్ణోర్యథా ఏవంతవనః త్వదీయానామస్మాకమిత్యర్థః॥చం॥ త త్ర తావకముఖపంకేరుహదర్శనాభావకాలేక్షణఃఅల్పకాలోపి॥ ఇతీతి॥ ఇతిచఏవంవిధాఃఅన్యాఃఉచ్చరితాఃవాచః

శృణ్వన్ దృష్ట్వా సాభినందనావలోకనేన అనుగ్రహం కుర్వన్ ॥౧౦॥ ద్వారకాం ప్రస్తౌతి పంచభిః॥ మధ్వితి స్వతుల్యబలైః మధుభోజాదిభిర్గుప్తాం రక్షితాం॥౧౧॥ సర్వేతి॥ సర్వేషు ఋతుషు సర్వే విభవాః పుష్పాదిసంపదో యేషాం తే ॥ పుణ్యాః పవిత్రాః లతాశ్రమాః లతామంటపాశ్చ యేషు తైరుద్యానాదిభిర్వృతాః యే పద్మాకరాస్సరాంసి తైః శ్రీశ్శోభా యస్యాం తాం ఉద్యానం సఫలప్రధానం ఉపవనం పుష్పప్రధానం ఆరామః క్రీడార్థం వనం ॥౧౨॥ గోపురేతి॥ గోపురం పురద్వారం ద్వారం గృహద్వారం కృతాని కౌతుకేన ఉత్సవేన తోరణాని యస్యాం తాం గరుడాదివీరచిహ్నాంకితా ధ్వజాః జయప్రదయంత్రాంకితాః పతాకాః చిత్రాణాం ధ్వజపతాకానాం అగ్రైరంతః ప్రతిహతః ఆతపో యస్యాం తాం॥ ౧౩॥ సమ్మార్జితేతి॥ సంమార్జితాని నిస్సారితరజస్కాని మహామార్గాదీని యస్యాం మహామార్గాః రాజమార్గాః రథ్యాః ఇతరమార్గాః ఆపణకాః పణ్యవీథయః చత్వరాణి అంగణాని ఫలాదిభిరుప్తాం అవకీర్ణాం॥౧౪॥ నిశమ్యేత్యాదిశ్లోకచతుష్కమేకం వాక్యం ప్రేష్ఠమత్యంతప్రీతివిషయం ఆయాంతం నిశమ్య శ్రుత్వా వసుదేవాదయః ప్రత్యుజ్జగ్మురితి చతుర్ణామన్వయః॥ ౧౫॥ ప్రద్యుమ్న ఇతి॥ ప్రహర్షవేగోచ్ఛ్వసితాని ఉల్లంఘితాని శయనాదీని యైస్సహ సప్లుతగతైః ॥ ౧౬॥ వారణేంద్రమితి॥ వారణేంద్రం మంగళార్థం పురతః కృత్వా సుమంగళైః సుమంగళపుష్పాదియుక్తపాణిభిః బ్రహ్మఘోషో మంత్రపాఠశ్చ॥౧౭॥ ప్రత్యు

మధుభోజదశార్హార్హకుకురాంధకవృష్ణిభిః। ఆత్మతుల్యబలైర్గుప్తాం నాగైర్భోగవతీమివ॥ ౧౧॥ సర్వర్తుసర్వవిభవైః పుణ్యవృక్షలతాశ్రమైః। ఉద్యానోపవనారామైర్వృతాం పద్మాకరశ్రియమ్॥౧౨॥ గోపురద్వారమార్గేషు కృతకౌతుకతోరణామ్ ॥ చిత్రధ్వజపతాకాగ్రైరంతః ప్రతిహతాతపామ్॥ ౧౩॥ సంమార్జితమహామార్గరథ్యాపణకచత్వరామ్॥ సిక్తాం గంధజలైరుప్తాం ఫలపుష్పాక్షతాంకురైః॥ ౧౪ ॥ ద్వారి ద్వారి గృహాణాం చ దధ్యక్షతఫలేక్షుభిః। అలంకృతాం పూర్ణకుంభైర్బలిభిర్ధూపదీపకైః॥౧౫॥ నిశమ్య ప్రేష్ఠమాయాంతం వసుదేవో మహామనాః। అక్రూరశ్చోగ్రసేనశ్చ రామశ్చాద్భుతవిక్రమః ॥ ౧౬ ॥ ప్రద్యుమ్నశ్చారుదేష్ణశ్చ యే చ సాంబగదాదయః। ప్రహర్షవేగోచ్ఛ్వసితశయనాసనభోజనాః॥౧౭॥ వారణేంద్రం పురస్కృత్య బ్రాహ్మణైస్ససుమంగళైః॥ శంఖతూర్యనినాదేన బ్రహ్మఘోషేణ చాదృతాః ।౧౮ ॥ ప్రత్యుజ్జగ్మూ రథైర్హృష్టాః ప్రణయాగతసాధ్వసాః। వారముఖ్యాశ్చ శతశో యానైస్తద్దర్శనోత్సుకాః॥ ౧౯ ॥ లసత్కుండలనిర్భాతకపోలవదనశ్రియః। నటనర్తకగంధర్వాస్సూతమాగధవందినః॥౨౦॥ గాయంతి చోత్తమశ్లోకచరితాన్యద్భుతాని చ। భగవాంస్తత్ర బంధూనాం పౌరాణామనువర్తినాం॥౨౧॥ యథావిధి సమాగమ్య సర్వేషాం మానమాదధే। ప్రహ్వాభివాదనాశ్లేషకరస్పర్శస్మితేక్షణైః॥ ౨౨॥ ఆశ్వాస్య చాశ్వపాకేభ్యో వరైశ్చాభిమతైర్విభుః। స్వయం చ గురుభిర్విప్రైస్సదారైః స్థవిరైరపి॥ ౨౩ ॥ ఆశీర్భిర్యుజ్యమానోఽన్యైర్వందిభిశ్చావిశత్పురం। రాజమార్గం గతే కృష్ణే ద్వారకాయాః కులస్త్రియః॥ ౨౪ ॥ హర్మ్యాణ్యారురుహుర్విప్రాస్తదీక్షణమహోత్సవాః। నిత్యం నిరీక్షమాణానాం యదపి ద్వారకౌకసాం॥౨౫॥ న వితృప్యంతి హి దృశః శ్రియో ధామాంగమచ్యుతమ్। శ్రియో నివాసో యస్యోరః పానపాత్రం ముఖం దృశామ్॥ ౨౬ ॥ బాహవో లోకపాలా

జ్జగ్మురితి॥ సార్ధశ్లోకమేకం వాక్యం ప్రణయేన స్నేహేన ఆగతం సాధ్వసం సంభ్రమో యేషాం తే ॥౧౯॥ లసదితి॥ లసత్కుండలైర్నిర్భాతాని యాని కపోలాని తైర్వదనేషు శ్రీర్యాసాం తాః వారముఖ్యాః నర్తక్యో వేశ్యాః నటాః నవరసాభినయచతురాః తాళాద్యనుసారేణ నృత్యంతో నర్తకాః గంధర్వాః గాయకాః॥ శ్లో॥ సూతాః పౌరాణికాః ప్రోక్తా మాగధా వంశశంసకాః వందినస్త్వమలప్రజ్ఞాః ప్రస్తావసదృశోక్తయః॥ ౨౦॥ గాయంతీతి॥ అద్భుతాని చేతి చకారస్య వందినశ్చేత్యన్వయః తేన తేఽపి గాయంతి చేతి॥౨౧॥ యథావిధీతి ॥ యథావిధి యైస్సహ యథోక్తం తైస్తథా సమాగమ్య సమాగమం కృత్వా సర్వేషాం మానం ఆదధే కృతవానిత్యర్థః తదాహ ప్రహ్వత్వం శిరసా నతిః అభివాదనం వాచా నతిః॥౨౨॥ ఆశ్వాస్యేతి॥ ఆశ్వాస్య అభయం దత్వా ఆశ్వపాకేభ్యః శ్వపాకానప్యభివ్యాప్య ఆచండాలమిత్యర్థః పశ్చాదభీష్టదానైశ్చ మానం కృతవానిత్యర్థః॥ ౨౩॥ ఆశీర్భిరితి॥ అన్యైశ్చ వందిభిశ్చ॥ ౨౪॥ హర్మ్యాణీతి॥ తస్య ఈక్షణేన మహానుత్సవో యాసాం తాః॥ యత్ యస్మాన్నిత్యం సదా అచ్యుతం నిరీక్షమాణానామపి॥ ౨౫॥ నేతి॥ దృశో నైవ తృప్యంతి అతః ఆరురుహుః కథంభూతం శ్రియః శోభాయాః ధామ స్థానం అంగం యస్య తం-తదేవాభినయేనాహ శ్రియో లక్ష్మ్యాః-యస్య ఉరః వక్షః నివాసః-యస్య ముఖం సర్వప్రాణినాం దృశాం సౌందర్యామృతపానాయ పానపాత్రం॥౨౬॥ శ్రియో మాంగల్యలక్ష్మ్యా నిత్యవాసస్థానభూతాంగవంతః

ద్వారకౌకసాం ద్వారకానివాసినాం॥౨౬॥ బాహవ ఇతి॥ యస్య బాహవో లోకపాలానాం నివాసః సారం హరిం గాయంతీతి
సారంగాః భక్తాః- తేషాం యస్య పదాంబుజం నివాసః- తన్నిరీక్షమాణానాం దృశ ఇతి పూర్వేణాన్వయః॥చం॥ బాహవో లో
కపాలానాం దృశాం సపానపాత్రం- తద్భుజబలసంరక్ష్యమాణత్వాత్ - సారంగాణాం సానపాత్రం సారంగాస్సారవేది
నో జ్ఞానినః తేషాం పానపాత్రం భగవత్తత్త్వవేదినాం సదాతత్పాదారవిందమకరందరసలిప్సుత్వాత్॥౨౭॥ సితేతి॥ సి
తైః ఆతపత్రవ్యజనైః - ఉపస్కృతో మండితః- అర్కశ్చ ఉడుభిః నక్షత్రసహితశ్చంద్రః చాపః ఇంద్రధనుశ్చ వైద్యుతం
విద్యుత్తేజశ్చ తైరర్కః ఛత్రస్యోపమానం నక్షత్రాని పుష్పవృష్టేః చంద్రః పరిధిర్మకృతమండలాకారయోశ్చా
దురవ్యజనయోః- చాపః వనమాలాయాః- విద్యుత్తేజః పిశంగవాససః అభూతోపమేయం యది ఘనస్యోపరి సూర్యబిం
బం ఉభయతశ్చంద్రౌ - సర్వతో నక్షత్రాణాం మధ్యే చ మిళిత చాపద్వయం- స్థిరం విద్యుత్తేజో యది భవతి- తర్హి నగ
నో యథా భాతి తథా హరిర్బభావిత్యర్థః॥౨౮॥ స్వగృహప్రవేశనమాహ॥ ప్రవిష్ట ఇతి॥ దేవకీప్రముఖాస్స్వ త్వవవంద ఇతి మా
తృసౌందర్యౌదార్యవిశేషజ్ఞాపనార్థముక్తం అష్టాదశాపి వసుదేవస్య భార్యాః మాతృతుల్యత్వాన్నమస్కృతా ఏవ ౨౯
అథేతి॥ అనుత్తమం- యస్మాదుత్తమం నాస్తి తదనుత్తమం- సర్వోత్తమమిత్యర్థః॥ ప్రాణీచ షోడశేతి చ కారాదష్టోత్తరశ
తాధికానీతి జ్ఞేయం ॥౩౧॥ పత్న్య ఇతి॥ ప్రోష్య దేశాంతరే ఉషిత్వా ఆరాదూరాదేన విలోక్య సంజాతో మనసి మహో
త్సవో యాసాం తాః ఆసనాదాసయశ్చ ఆసద్దేహనోత్తస్థురాశయోఽంతః కరణం తస్మాదపి ఆత్మనా ఉత్తస్థుః కృష్ణే
సాత్మనా ఆత్మనః సంశ్లేషే అంతఃకరణవ్యవధానమసితాననహంతేత్యర్థః వ్రీళితాని లోచనాని ఆననాని చ యాసాం తాః

నాం సారంగాణాం పదాంబుజమ్॥ ౨౭॥ సితాతపత్రవ్యజనైరుపస్కృతః ప్రసూనవర్షైరభివర్షితః పథి
పిశంగవాసా వనమాలయా బభౌ ఘనో యథార్కోడుపచాపవైద్యుతైః॥ ౨౮॥ ప్రవిష్టస్తు గృహం పిత్రోః
పరిష్వక్తస్స్వమాతృభిః। వవందే శిరసా సప్త దేవకీప్రముఖా ముదా॥ ౨౯॥ తాః పుత్రమంకమారోప్య స్నే
హస్నుతపయోధరాః। హర్షవిహ్వలితాత్మానస్సిషిచుర్నేత్రజైర్జలైః॥ ౩౦ ॥ అథావిశత్స్వభవనం సర్వ
కామమనుత్తమమ్। ప్రాసాదా యత్ర పత్నీనాం సహస్రాణి చ షోడశ॥ ౩౧॥ పత్న్యః పతిం ప్రోష్య గృహా
నుపాగతం విలోక్య సంజాతమనోమహోత్సవాః। ఉత్తస్థురారాత్సహసాసనాశయాత్సాకం వ్రతైర్వ్రీ
ళితలోచనాః॥ ౩౨॥ తమాత్మజైర్దృష్టిభిరంతరాత్మనా దురంతభావాః పరిరేభిరే పతిమ్। నిరుద్ధమప్యా
స్రవదంబు నేత్రయోర్విలజ్జితానాం భృగువర్య వైక్లబాత్॥౩౩॥ యద్యప్యసౌ పార్శ్వగతో రహోగతస్తా
సాం తథాప్యంఘ్రియుగం నవం నవమ్। పదే పదే కా విరమేత తత్పదాచ్చలాపి యచ్ఛ్రీర్న జహాతి కర్హిచిత్
౩౪॥ ఏవం నృపాణాం క్షితిభారజన్మనామక్షౌహిణీభిః పరివృత్తతేజసాం। విధాయ వైరం శ్వసనో యథాన

అపాంగైరేవ వీక్షణాద్వ్రీళితలోచనాః అవనతముఖత్వాద్వ్రీళితాననాః- సాకం వ్రతైరితి- హాస్యక్రీడావర్జనాదినియ
మా అపి తాభ్య ఉత్తస్థురిత్యర్థః ధృతవ్రతా ఏవోత్తస్థురితి వా వ్రతాని చ యాజ్ఞవల్క్యేనోక్తాని॥ శ్లో॥ క్రీడాం శరీరసంస్కా
రం సమాజోత్సవదర్శనం హాస్యం పరగృహే యానం త్యజేత్ప్రోషితభర్తృకేతి చ ఆసనాశయాత్ ఆసనరూపస్థానాత్
వ్రతైస్సాకం సహసా తస్థుః - పూర్వమనుష్ఠితానాం భగవదాగమననిమిత్తకవ్రతానాం సమాప్తిం ప్రాప్యోత్తస్థుః॥౩౨॥
తమితి॥ ఆయాంతం పతిం దర్శనాత్పూర్వం ఆత్మనా బుద్ధ్యా- అంతర్హృదయే పరిరేభిరే తతో దృష్టిభిః- తతస్సమీపమాగ
తం ఆత్మజైః పుత్రైః పుత్రాన్నుద్గృహ్యాత్తత్కంఠమాలింగయంత్య ఇవ స్వయమాలింగిత ఇతవత్యర్థః- తత్ర హేతుః దు
రంతభావాః గంభీరాభిప్రాయాః తథా చ తాసాం నేత్రయోర్నిరుద్ధమప్యంబు బాష్పః వైక్లబాద్వైవశ్యాత్- ఆస్రవదీష
త్స్రావ- అత ఏవ ధైర్యహాన్యా విలజ్జితానాం- హే భృగువర్య శౌనక- చిత్రం శృణ్వితి ॥చం॥ దురంతభావాస్తాః అనంత
విలాసవత్యః ఆత్మజైః రోమాంచాదిభిస్సహ- దృష్టిభిః నిరంతరదర్శనైః- అంతరాత్మనా మనసా తత్రిత్యకామే
నేత్యర్థః- వైక్లబాత్ విశ్లేషప్రయుక్తాయాసాత్॥౩౩॥ యదీతి॥ పార్శ్వగతస్సమీపస్థః తథాపి రహోగతః ఏకాంతేన
తత్తేస్స- పదే పదే ప్రతిక్షణం- నవం నవమేవ - అత్ర కైముతికన్యాయః- కా విరమేతేతి చలాచంచలస్వభావాపి శ్రీః నజ
హాతి॥చం॥ నవం నవం నవ్యవత్సదా మనోహరం- తథావిధచిత్తాకర్షణం సౌందర్యసౌగంధ్యకు ల్యాదిముక్తాత్ పదాత్
కా విరమేత కా నామ అలంబుద్ధిం కుర్యాత్ న కాపీత్యర్థః॥౩౪॥ ఉక్తం శ్రీకృష్ణచరితం సంక్షిప్య న్యాభ్యాం ఏవమితి॥ క్షితే
ర్భారాయ జన్మ యేషాం తే- పాపాత్మయేన కేవలం భూభారాయోత్పన్నానామిత్యర్థః॥ అక్షౌహిణీభిః ...

త్తంసర్వతః ప్రసృతంతేజః ప్రభావో యేషాం- పరివృద్ధతేజసా మితిపా- శ్వసనః వాయు ర్వేణూనాం - అన్యోన్య సంఘర్షణేనానలఃవిధాయ-మిథోదాహేనయథోపశామ్యతితద్వత్ ॥ ౩౫ ॥ సఇతి ॥ స్త్రీరత్నకూటస్థఃఉత్తమ స్త్రీకదంబస్థః ॥ చం ॥ స్వమాయయానవరోహమపిస్వస్వరూపావగతివిరోధిన్యాస్వీయశక్త్యాఅవతీర్ణః స్త్రీరత్న కూటస్థస్య స్త్రీరత్నమాలికామధ్యే నాయకమణివత్ స్థితస్య ప్రాకృతోయథాపామరజనఇవ ॥ ౩౬ ॥ నస్వాసం స్త్రీసంగాదిభిఃసంసారప్రతీతేః - కథంభగవానవతీర్ణఇత్యుచ్యతేతత్రాహ - ద్వాభ్యాం ॥ ఉద్దామేతి ॥ యాసా ముద్దామోగంభీరోయోభావోభిప్రాయః - తస్యపిశునస్సూచకః అమలోవల్గుః సుందరోహాసః - వ్రీడావలోక శ్చతాభ్యాంనిహతఃఅమదనఃమహాదేవోపిసముహ్య- లజ్జయాచాపంపినాకమజహాత్ - ఏవంప్రభావా స్త్రియఇత్యే తావద్వివక్షితం- యద్వాభగవతోమోహినీరూపేణమహేశోపిమోహితఏవ-ఏతాశ్చలాఃవ్యగ్రలాసాఏవేతి ధ్వా క్తం తాఃకుహకైఃకపటైఃవిభ్రమైఃయస్యేంద్రియంనిశ్చితంక్షోభయితుం నశక్తాః॥ చ ॥ ఉద్దామాఃవిజృంభితాఃయేభా వాఃమానసికవిలాసవిశేషాః తేషాంఅంతర్వర్తీ నాంపిశునాఃబహిఃప్రకాశకాఃయేఅమలవల్గుహాసవ్రీడ వలోకాఃఅమ లోనిర్దోషఃవల్గుఃరతిమనోహరఃహాసోమందహాసః వ్రీడాలజ్జా-అవలోకఃకటాక్షప్రసరశ్చయే తైఃఉద్దామభావపిశునా తైఃనిహతస్యసమ్ముహ్యమోహంప్రాప్యమదనఃమన్మథః - చాపంపుష్పేక్షుకాండాదిమయంఅజహాత్ -స్వీయధను గ్రహణేప్యసమర్థస్సచాపంత్యక్తవానాసీత్ ఏవంనిఖిలజగన్మోహకం మన్మథమపిస్వీయసౌందర్యహావభావాదిని ఖిలవిలాసవిశేషైఃమోహయంత్యోపికుహకైఃపంచకైః-విలాసైఃయస్యకృష్ణస్యఇంద్రియ విమథితుంఇంద్రియంస్ఖలయి తుంనశేకుఃసమర్థానాభూవన్-భగవతోజితేంద్రియత్వాదితిభావః॥౩౭॥ మన్యతఇతి॥ తంకృష్ణంఅయంప్రాకృతోలో కః-ఆత్మౌపమ్యేనస్వసాదృశ్యేన-సంగినంమనుజంమన్యతే-వ్యాపృణ్వానంవ్యాప్రియమాణం-అతోయమబుధఃఅతత్త్వ

లంమిథోవధేనోపరతోనిరాయుధః॥౩౫॥ సఏవంనరలోకేస్మిన్నవతీర్ణస్స్వమాయయా । రమే స్త్రీరత్నకూ

టస్థోభగవాన్ప్రాకృతోయథా॥ ౩౬ ॥ ఉద్దామభావపిశునామలవల్గుహాసవ్రీడావలోకనిహతోమదనోపి

యాసాం । సంముహ్యచాపమజహాత్ప్రమదోత్తమాస్తాయస్యేంద్రియంవిమథితుంకుహకైర్న శేకుః॥౩౭ ॥

మన్యతేతమయంలోకోహ్యసక్తమపిసంగినం। ఆత్మౌపమ్యేనమనుజంవ్యాపృణ్వానమతోబుధః॥౩౮॥ ఏత

దీశనమీశస్యప్రకృతిస్థోపితద్గుణైః।నయుజ్యతేసదాత్మస్థైర్యథాబుద్ధిస్తదాశ్రయా॥౩౯॥ తంమేనిరేబలా

ఢాః॥చం॥అబుధోయంలోకఃజ్ఞానశూన్యోయంజనః-ఆత్మానంమనుజంవ్యాపృణ్వానం-మానుషత్వేనప్రకటయంతం- అ తఃమానుషత్వానుసరణాదేవహేతోఃఅసంగినమపి విషయానాసక్తమపిసంగినంసక్తంమన్యతే॥౩౮॥ కుతఇత్యపేక్షా యామైశ్వర్యలక్షణమాహ॥ఏతదితి॥ ఈశస్య-ఈశనంఐశ్వర్యంనామైతదేవ-కింతత్ ప్రకృతిస్థోపితస్యాఃగుణైః సుఖదుః ఖాదిభిః-సదానయుజ్యతఇతియత్ -యథాఆత్మస్థైఃఆనందాదిభిరాత్మాశ్రయాపిబుద్ధిర్నయుజ్యతే- తద్వత్ వైధర్మ్యే దృష్టాంతోవా-ఆత్మస్థైస్సత్తాప్రకాశాదిభిర్యథాబుద్ధిర్యుజ్యతఇత్యేవంవా-అసదాత్మా దేహఃతత్రస్థైః గుణైః తదా శ్రయాబుద్ధిస్తదుపాధిర్జీవోయథాయుజ్యతేఏవంప్రకృతిస్థోపితద్గుణైర్నయుజ్యతఇతియదేతదీశనమీశస్యేతి॥చం॥ త దాశ్రితాభగవదాశ్రితా బుద్ధిఃప్రకృతిఃఆత్మస్థైఃఆత్మనిస్థైఃగుణైఃజ్ఞానాదిగుణైః ప్రకృతిస్థోపిప్రకృత్యంతర్యామ్యపి సదాఆత్మస్థైఃప్రకృతిశరీరకస్వాత్మగతైఃతద్గుణైఃప్రకృతిగుణైఃసత్వరజస్తమోభిఃనయుజ్యతఇతియత్ ఏతదేవ ఈశ్వర స్యఈశనమీశ్వరత్వం-అఘటితఘటనాపటీయసీశక్తిరితిభావః॥౩౯॥తత్పత్న్యఃపితస్యతత్త్వంనజానంతీత్యాహ॥ తమి తి॥తంస్త్రియఃఆత్మనశ్యం-రహఃఏకాంతేఅనువ్రతంఅనుసృతంచమేనిరేభర్తారప్రమాణవిదః ప్రమాణమియత్తా మహిమానమజానంతఇత్యర్థః-ఈశ్వరంక్షేత్రజ్ఞం-మతయఃఅహంవృత్తయః యథాస్వాధీనంస్వధర్మయోగివంమ న్యంతే-తద్వదితియద్వాయథాతాసాంమతయఃకల్పనాఃతాస్తథాతథామహిమానమీశ్వరంఅస్త్రియోనాదిరూపంమే నిరఇత్యర్థః॥చం॥భర్తారప్రమాణవిదఃస్వప్రియస్యపూర్వోక్తసర్వేశ్వరత్వాదిప్రభావావిదఃమూఢాః అబలాఃకృష్ణప త్న్యఃమతయోయథాశాస్త్రజన్యమతయఇవ స్త్రియంమేనిరే కేవలప్రాకృతస్త్రీపరవశజనవత్తంమేనిరేపరిచ్ఛిన్నమి

శ్వరం శాస్త్రజన్యాధృతయః-యథాకాన్తేష్వనుర్జనతస్స్వభావవిషయాకర్షణం నాశక్నువన్ తథానిరంతరసంశ్లిష్టాః పితాః స్త్రియో నిరంతరసంశ్లేషాదేవ ప్రాకృతం కేవల స్త్రీపరవశం మేనిర ఇతిభావః ॥ ౪౦ ॥ ఇతి భావార్థ దీపికాయాం-ఏకాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

*

శ్లో॥ పురోక్తం యత్ప్రసంగాద్యద్ద్రౌణిఖండాదివిస్తరాత్। ద్వాదశే తు తదైవాథ పరీక్షిజ్జన్మ వర్ణ్యతే॥ శ్లో॥ పరీక్షితోథ రాజర్షేర్జన్మకర్మవిలాయనం। సంస్థాంచ పాండుపుత్రాణాం వక్ష్యే కృష్ణకథోదయమితి ప్రతిజ్ఞాతః పాండుపుత్రాణాం రాజ్యస్థితిరుపోద్ఘాతరూపప్రసంగః సప్తమాధ్యాయమారభ్య నిరూపితః ఇదానీమాపోద్ఘాతికముక్తానువాదపూర్వకం పృచ్ఛతి శౌనకః-అశ్వత్థామ్న ఇత్యాది-ఉపసృష్టేనవిసృష్టేన-తస్యజన్మేత్యాదినాబ్రూహీత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౧॥ బ్రహ్మశీర్షోరు తేజసా- బ్రహ్మశీర్షనామకాస్త్రసంబంధ్యధిక తేజసా ఆజీవితః సజీవః కృతః॥ ॥తస్యేతి॥ సః పరీక్షిత్-ప్రేత్య దేహం త్యక్త్వా నిధనం వినాశశ్చ॥ ॥తదితి॥ ప్రార్థయేన త్వా జ్ఞాపయామీత్యాహ-గదితుం యది మన్యసే-అనుగ్రహేణ తర్హి బ్రూహీతి-యస్య జ్ఞానమదాచ్ఛుక ఇతి శ్రీనఛ్ఛాయాం కారణం॥ ౩॥ నిస్పృహస్యాపిరాజ్ఞః శ్రీకృష్ణానుగ్రహాత్ప్రవృత్తి సమజనీతి వక్తుం తస్య శ్రీకృష్ణే భక్త్యుద్రేకమాహ త్రిభిః॥ అపీపలదితి॥ పిత్ర్యవత్ అపీపలత్ పాలయామాస ౪॥ సంపద ఇతి॥ క్రతవః తదుపార్జితా లోకాశ్చ॥ చ ॥ సంపదః శ్రియః - క్రతవః రాజసూయాదయః- మహిష్యః ద్రౌపద్యాదయః-భ్రాతరో భీమార్జునాదయః-మహీకృత్స్నా భూః-త్రిదివం గతం యశశ్చ॥ ౫ ॥ కిమితి॥ సురస్పృహ్యాః సురాణాంస్పృ

మాణ్యాత్ __సేనిణంచానువ్రతంరహః। అపరిమాణవిభోభర్తుర్వీరంమతయోయథా॥ ౮॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే ప్రథమస్కంధే-ఏకాదశోధ్యాయః.

*

శ్రీశౌనకః॥ అశ్వత్థామ్నోపసృష్టేన బ్రహ్మశీర్ష్ణోరుతేజసా। ఉత్తరాయా హతో గర్భః కృష్ణేనాజీవితః పునః॥ ॥ తస్య జన్మమహాబుద్ధేః కర్మాణి చ మహాత్మనః। నిధనం చ యథైవాసీత్స ప్రేత్య గతవాన్ యథా॥ ౨॥ తదం శ్రోతుమిచ్ఛామి గదితుం యది మన్యసే। బ్రూహి నః శ్రద్దధానానాం యస్య జ్ఞానమదాచ్ఛుకః॥ ౩॥ శ్రీసూతః॥ అపీపలద్ధర్మరాజః పితృవద్రంజయన్ప్రజాః। నిస్పృహః సర్వకామేభ్యః కృష్ణపాదానుసేవయా॥ ౪॥ సంపదః క్రతవో లోకా మహిష్యో భ్రాతరో మహీ। జంబూద్వీపాధిపత్యం చ యశశ్చ త్రిదివం గతం॥ ౫॥ కిం తే కామాః సురస్పార్హా ముకుందమనసో ద్విజ। అధిజహ్రుర్ముదం రాజ్ఞః క్షుధితస్య యథేతరే॥ ౬॥ మాతుర్గర్భగతో వీరః స తదా భృగునందన। దదర్శ పురుషం కంచిద్దహ్యమానోస్త్రతేజసా॥ ౭॥ అంగుష్ఠమాత్రమమలం స్ఫురత్పురటమౌలినమ్। అపీచ్యదర్శనం శ్యామం తటిద్వాససమచ్యుతమ్॥ ౮॥ శ్రీమద్దీర్ఘచతుర్బాహుం తప్తకాంచనకుండలమ్। క్షతజాక్షం గదాపాణిమాత్మనః సర్వతో దిశమ్॥ ౯ ॥ పరిభ్రమంతముల్కాభాం భ్రామయంతం గదాం ముహుః। అస్త్రతేజః స్వగదయా నీహారమివ గోపతిః ॥ ౧౦ ॥ విధమంతం సన్నికర్షే పర్యైక్షత క ఇత్యసౌ। విధూయ తదమేయాత్మా భగవాన్ ధర్మగుబ్విభుః॥ ౧౧ ॥ పశ్యతో దశమాస్యస్య

హణీయాః తే సంపదాదాదయః కామాః విషయాః-రాజ్ఞః ముదం ప్రీతిం-అధిజహ్రుః కృతవంతః- కిం న కృతవంత ఇత్యర్థః అత్ర హేతుః ముకుందవమనో యస్యేతి-క్షుధితస్య అన్నైర్నైకమనసః-యథేతరే స్రక్చందనాదయః ప్రీతిం న కుర్వంతి తద్వత్॥ ౬॥ ప్రస్తుతమాహ॥ అంగుష్ఠమాత్రమితి॥ పురటం సువర్ణం స్ఫురత్పురటమౌళిర్యస్యాస్తి తం-అధికప్రకాశమానం కిరీటధారిణమిత్యర్థః-వ్రీహ్యాదిభ్యశ్చేతి ఇని ప్రత్యయః-అపీచ్యం అతిసుందరం దృశ్యత ఇతి దర్శనం రూపం యస్య తం- తటిద్విద్యుత్ తద్వద్వాససీ యస్యేతి-శ్యామమితిచపదాభ్యాం విద్యుద్భాసితమేఘోపమా సూచితా-అచ్యుతమవినాశినం॥ శ్రీమదితి॥ తప్తం ద్రావితం తీర్ణం యత్కాంచనం తన్మయే కుండలే యస్య సః- క్షతజాక్షం అసృఙ్మధ్యక్తస్యా సిగర్థః-అస్త్రాదిపీడేతిసంరంభాదత్యారక్తనేత్రం॥ ౯॥ పరిభ్రమంతమితి- అస్త్రతేజో విధమంతం నాశయంతం నీహారం హిమం గోపతిః సూర్య ఇవ॥ ౧౦। ఆత్మనః స్వస్య సర్వతో దిశం పరిభ్రమంతం-ఉల్కాభాం గదాం ముహుర్భ్రామయంతం ॥ ౧౦॥ విధమంతమితి॥ సన్నికర్షే సమీపే ద్రష్టా చాసౌ క ఇతి పర్యైక్షత వితర్కితవాన్ - అమేయాత్మా-కథం తద్విభూతానిత్యవితర్క్యస్వరూపః ధర్మం గోపాయతీతి ధర్మగుప్॥ ౧౧॥ పశ్యత ఇతి॥ దశమాస్యస్య దశమాసపరిచ్ఛేద్యస్య మిషతః సర్వతః యత్ర దృష్టస్తత్రైవ గర్భ ఏవ-అంతర్దధే తిరోహితః నత్వన్యత్ర గతః యతో విభుస్సర్వగతః-ఉదర్కః ఉత్తరం ఫలం తద్వగుణానాముత్తరోత్తరాధిక్యసూచకలగ్నే-తత్ర హేతురనుకూలైరన్యైర్గ్రహైస్సహితానాం శుభగ్రహాణాం ఉచ్చ

మోయస్మిన్॥౧౨॥చం॥జజ్ఞ ఇతి॥ఓజసాపరాక్రమేణ-జజ్ఞేఉత్పన్నోభూత్ ॥౧౩॥జాతకమితి ॥ జాతకం జాతకర్మానుష్ఠానం॥పుణ్యాహంవరాన్ శ్రేష్ఠాన్। ౧౪ ॥ప్రాదాదితి॥ స్వన్నం-శోభనం – అన్నం చ॥ తీర్థవిత్ దానార్హపాత్రదేశకాలాభిజ్ఞః॥శ్లో॥యావన్నచ్ఛిద్యతేనాళం తావన్నాప్నోతిసూతకమ్ ॥ ఛిన్నేనాళేతతః పశ్చాత్సూతకంతువిధీయత ఇతివచనాత్, తతఃపూర్వం ప్రాదాత్ -ఆమమన్నం వా- ప్రజాతీర్థే-పుత్రోత్పత్తిపుణ్యకాలే॥ శ్లో॥ పుత్రేజాతేవ్యతీపాతే దత్తం భవతి చాక్షయమితిస్మృతేః॥శ్లో॥ దేవాశ్చపితరశ్చైవ పుత్రేజాతేద్విజన్మనామ్।ఆయాంతిహిగృహంతస్మాత్తస్మాత్సూర్యగ్రహశతాధికమితిశ్రుతేః-సః నృపతిః॥౧౫ ॥ ఏవమితి॥పురూణాంపురువంశ్యానాంశుక్లేశుద్ధేఅస్మిన్ ప్రజాతంతౌ దైవేన కథంభూతేనఅప్రతిఘాతేనదుర్వారేణసంస్థాంనాశం-ఉపేయుషిగతేసతి॥౧౬॥రాతఇతి॥వోనుగ్రహార్థాయ - యస్మాత్ప్రభవిష్ణునాప్రభవనశీలేనవిష్ణునా-రాతోదత్తః।బృహచ్ఛ్రవాః మహాకీర్తిః తస్మాల్లోకే విష్ణురాతఇతినామ్నా ॥ ౧౭ ॥ భవిష్యతీతి॥ మహాభాగవతశ్చసుశ్లోకశ్చమహాన్భవిష్యతిః నాత్రసందేహఇతి తకరాజానం-బ్రాహ్మణాఊచురితి త్రయాణామన్వయః-మహాభాగవతోభవిష్యతీత్యుక్తే-హృష్టఃపృచ్ఛతిరాజాఅపీతి-అపిస్విత్సాధువాదేన-యశసాసత్కీర్త్యా॥ ౧౮॥అనువర్తితేతి॥అనువర్తితాభవిష్యతీతిపూర్వస్యైవాతఃపరమప్యనుషంగః।ప్రజానామవితారక్షకః - మానవః వైవస్వతమనోఃపుత్రః॥౧౯॥బ్రహ్మణ్యఇతి॥ బ్రాహ్మణ్యః బ్రహ్మణేషు హితఃసత్యప్రతిజ్ఞః-శ్రీరామాదయోయథాఔశీనరఃఔశీన

తస్మైప్రీవాంతర్దధేహరిః।తతస్సర్వగుణోదర్కే-సానుకూలగ్రహోదయే ॥ ౧౨ ॥ జజ్ఞేవంశధరః పాండో
ర్భూయః పాండురివౌజసా॥ తస్యప్రీతమనారాజావిప్రైర్ధౌమ్యకృపాదిభిః॥ ౧౩ ॥ జాతకం కారయామా
సవాచయిత్వాచమంగలమ్॥హిరణ్యాంగాంమహీం గ్రామాన్ హయాంశ్చనృపతిర్వరాన్ ॥౧౪॥ ప్రాదా
త్స్వన్నంచవిప్రేభ్యః । ప్రజాతీర్థేసతీర్థవిత్ తమూచుర్బ్రాహ్మణాస్తుష్టారాజానం ప్రశ్రయాన్వితమ్॥
౧౫॥ఏషహ్యస్మిన్ప్రజాతంతౌపురూణాంపౌరవర్షభ।దైవేనాప్రతిఘాతేనశుక్లేసంస్థాముపేయుషి ॥ ౧౬ ॥
రాతోవోనుగ్రహార్థాయవిష్ణునాప్రభవిష్ణునా। తస్మాన్నామ్నావిష్ణురాతఇతిలోకేబృహచ్ఛ్రవాః॥౧౭
భవిష్యతినసందేహో మహాభాగవతోత్తమః॥యుధిష్ఠిర॥ అప్యేషవంశ్యాన్రాజర్షీన్పుణ్యశ్లోకాన్మహా
త్మనః॥౧౮॥అనువర్తితాస్విద్యశసాసాధువాదేనసత్తమః ॥ బ్రాహ్మణాః॥పార్థప్రజావితాసాక్షాదిక్ష్వా
కురివమానవః॥ ౧౯॥ బ్రహ్మణ్యస్సత్యసంధశ్చరామోదాశరథిర్యథా । ఏషదాతాశరణ్యశ్చ యథాహ్యౌశీ
నరశ్శిబిః॥ ౨౦॥యశోవితనితాస్వానాందౌష్యంతిరివయజ్వనామ్ । ధన్వినామగ్రణీరేషతుల్యశ్చార్జునయో
ర్ద్వయోః॥౨౧ ॥హుతాశ ఇవదుర్ధర్షస్సముద్రఇవదుస్తరః । మృగేంద్ర ఇవవిక్రాంతోనిషేవ్యోహిమవా
నివ॥౨౨॥తితిక్షుర్వసుధేవాసౌసహిష్ణుఃపితరావివ । పితామహసమస్సామ్యేప్రసాదేగిరిశోపమః॥ ౨౩॥ఆ
శ్రయస్సర్వభూతానాంయథాదేవోరమాశ్రయః।సర్వసద్గుణమాహాత్మ్యేఏషకృష్ణమనువ్రతః॥ ౨౪॥రం
తిదేవఇవోదారోయయాతిరివధార్మికః। ధృత్యాబలిసమఃకృష్ణేప్రహ్లాద ఇవసద్గ్రహః॥౨౫॥ఆహర్తైషో
శ్వమేధానాంవృద్ధానాం పర్యుపాసకః । రాజర్షీణాంజనయితాశాస్తాచోత్పథగామినామ్॥ ౨౬॥నిగ్రహీ
తాకలేరేషభువోధర్మస్యకారణాత్ ।తక్షకాదాత్మనోమృత్యుంద్విజపుత్రోపసర్జితాత్ ॥౨౭॥ ప్రపత్స్య
త ఉపశ్రుత్యముక్తసంగః పదంహరేః॥ జిజ్ఞాసితాత్మయాథార్థ్యోమునేర్వ్యాససుతాదసౌ॥౨౮॥హిత్వే

హ చేశాధిపతిః శిబిః శిబిచక్రవర్తీ యేనస్వమాంసం శ్యేనాయదత్వాశరణమాగతః కపోతోరక్షితం॥౨౦॥యశ ఇతిస్వానాం జ్ఞాతీనాం యజ్వనాంచ యశోవితనితావిస్తారకః-దౌష్యంతిః భరత ఇవ అర్జునయోః పార్థకార్తవీర్యయోః॥౨౧॥హుతాశో వహ్నిః॥ హిమవానివ సతాంనిషేవ్యః అనన్యగతిత్వేన॥ ౨౨॥తితిక్షురితి॥వసుధేవతితిక్షుః క్షాంతః- పితరౌమాతాపితరావివసహిష్ణుఃపితామహోబ్రహ్మతేనసమః-సామ్యేసర్వభూతసమత్వే॥౨౩॥ఆశ్రయఇతి॥రమాశ్రియోహరిస్సర్వేష్వస్సద్గుణేష్వన్మాహాత్మ్యంతస్మిన్ శ్రీకృష్ణతుల్యః॥౨౪॥రంతిదేవఇతి॥సద్భద్రః గ్రహః అభినివేశోయస్య॥౨౫॥ ఆహర్తేతి॥ ఆహర్తాకర్తా రాజర్షీణాంజనమేజయాదీనాం ౨౬॥నిగ్రహీతేతి॥ద్విజపుత్రేణశృంగినామ్నా ఉపసర్జితాత్ ప్రేరితాత్ తక్షకాత్-ఆత్మనోమృత్యుముపశ్రుత్య॥ ౨౭॥ ప్రపత్స్యతఇతి ॥ హరేఃపదంప్రపత్స్యతేభజిష్యతి-తతశ్చజిజ్ఞాసితం ఆత్మనోయాథాత్మ్యంయేనసః॥చం॥జిజ్ఞాసితాత్మయాథాత్మ్యః విజ్ఞాతజీవాత్మపరమాత్మతత్త్వః ॥ ౨౮ ॥ హిత్వేమాంఇక్ష్వాకుంశరీరంగంగాయాంహిత్వాఅకుతోభయంహరేః పదంయాస్యతి-అధ్యానిశ్చయేన - జాతకకోవిదాః-జాతకశా

సమర్థాః॥౨౯॥ లబ్ధేతి॥ లబ్ధా అపచితిః పూజా యైస్తే పరీక్షిదితి నామనిర్వక్తి - యద్యస్మాత్ ప్రభుః సమర్థః సన్॥ ౩౦॥ గర్భేతి గర్భే దృష్టం పురుషం అభిధ్యాయన్ ఇహ దృశ్యమానేషు నరేషు మధ్యే సర్వమపి నరం పరీక్షేత అయమసౌ భవేన్న వా ఇతి విచారయేత్ -అతః పరీక్షిదితి విఖ్యాతః-పూర్వం దృష్టమితి పాఠే తదా మాతృగర్భే దృష్టమిత్యర్థః ః శుక్లే శుక్లపక్షే స ప్రసిద్ధః ఉడుపః చంద్రో యథా॥౩౧॥ఆపూర్యమాణ ఇతి॥ఆన్వహం కాష్ఠాభిః-పంచదశకలాభిః-ఆపూర్యమాణో వర్ధతే-ఏవం పితృభిర్యుధిష్ఠిరాదిభిః కామైః-చతుష్షష్టికలాదిభిశ్చ-ఆపూర్యమాణో వవృధే - పూర్వమాకృష్ణస్యోక్తావశ్వమేధస్యావసరే సప్రకారం కథయతి-జ్ఞాతిద్రోహస్యహానేచ్ఛయా-యక్ష్యమాణః॥౩౨॥ రాజేతి॥కరదండయోః అన్యత్ర-కరః-షష్ఠాంశగ్రహణం-దండః దుష్టనిగ్రహజనిత తదీయధనలాభః తాభ్యాం వినా అలబ్ధధనః దధ్యౌ చింతయామాస. కరదండార్జితధనస్య పరిజనభరణమాత్రోపలక్షణత్వాత్॥౩౩॥ధనమితి॥ప్రహీణం మరుత్తస్య యజ్ఞే త్యక్తం సువర్ణపాత్రాదికమానీతవాంతః-సంభృతసంభారః సంపాదిత యజ్ఞోపకరణః భీతో జ్ఞాతిద్రోహాత్॥ ౩౪॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం ద్వాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

దం నృప గంగాయాం యాస్యత్యద్ధా కుతోభయమ్। ఇతి రాజ్ఞ ఉపాదిశ్య విప్రా జాతకకోవిదాః॥౨౯॥లబ్ధాపచితయస్సర్వే ప్రతిజగ్ముః స్వకాన్ గృహాన్।స ఏష లోకే విఖ్యాతః పరీక్షిదితి యత్ప్రభుః॥౩౦॥గర్భే దృష్టమభిధ్యాయన్ పరీక్షేత నరేష్విహ।స రాజపుత్రో వవృధే హ్యాశు శుక్ల ఇవోడురాట్॥౩౧॥ఆపూర్యమాణః పితృభిః కాష్ఠాభిరివ సోన్వహమ్।యక్ష్యమాణోశ్వమేధేన జ్ఞాతిద్రోహజిహాసయా॥౩౨॥ రాజాలబ్ధధనో దధ్యౌ నాన్యత్ర కరదండయోః॥తదభిప్రేతమాలక్ష్య భ్రాతరోచ్యుతచోదితాః॥౩౩॥ ధనం ప్రహీణమాజహ్రురుదీచ్యాం భూరిశో దిశి తేన సంభృతసంభారో లబ్ధకామో యుధిష్ఠిరః॥౩౪॥వాజిమేధైస్త్రిభిర్భీతో యజ్ఞైః సమయజద్ధరిమ్।ఆహూతో భగవాన్ రాజ్ఞా యాజయిత్వా ద్విజైర్నృపమ్॥౩౫॥ఉవాస కతిచిన్మాసాన్ సుహృదాం ప్రియకామ్యయా।తతో రాజ్ఞాభ్యనుజ్ఞాతః కృష్ణయా సహబంధుభిః॥౩౬॥ యయౌ ద్వారవతీం బ్రహ్మన్ సార్జునో యదుభిర్వృతః॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ప్రథమస్కంధే ద్వాదశోధ్యాయః- *

శ్రీసూతః॥ విదురస్తీర్థయాత్రాయాం మైత్రేయాదాత్మనో గతిమ్। జ్ఞాత్వాగాద్ధాస్తినపురం తయావాప్తవివిత్సితః॥౧॥ యావతః కృతవాన్ ప్రశ్నాన్ క్షత్తా కౌషారవాగ్రతః।జాతైకభక్తిర్గోవిందే తేభ్యశ్చోపరరామ హ॥౨॥తం బంధుమాగతం దృష్ట్వా ధర్మపుత్రస్సహానుజః।ధృతరాష్ట్రో యుయుత్సుశ్చ సూతశ్శారద్వతః పృథా॥౩॥ గాంధారీ ద్రౌపదీ బ్రహ్మన్ సుభద్రా చోత్తరా కృపీ। అన్యాశ్చ జామయః పాండోర్జ్ఞాతయస్ససుతాః స్త్రియః॥౪॥ప్రత్యుజ్జగ్ముః ప్రహర్షేణ ప్రాణం తన్వ ఇవాగతమ్। అభిసంగమ్య విధివత్పరిష్వంగాభివాదనైః॥౫॥ ముముచుః ప్రేమబాష్పౌఘం విరహౌత్కంఠ్యకాతరాః। రాజా తమర్హయాంచక్రే కృతాసనపరిగ్రహమ్॥౬॥ తం భుక్తవంతం విశ్రాంతమాసీనం సుఖమాసనే। ప్రశ్రయావనతో రాజా ప్రాహ

శ్లో॥ నిర్గమో ధృతరాష్ట్రస్య విదురోక్త్యా త్రయోదశే। ఉక్తః పౌత్రాభిషేకేణ వక్తుం రాజ్ఞో మహాపథం ఇదానీం పరీక్షితః కలినిగ్రహాదీని కర్మాణి కథయిష్యన్ విదురాగమనేన ధృతరాష్ట్రప్రస్థానం తతోర్జునాగమనం తతః పాండవప్రస్థానంచ నిరూపయతి త్రిభిరధ్యాయైః॥విదుర ఇతి॥ఆత్మనః గతిం శ్రీహరిం తయా ఆత్మగత్యా అవాప్తం వివిత్సితం జ్ఞాతుమిష్టం సర్వం యేన।చ ॥ఆత్మనో గతిం - ప్రాప్య బ్రహ్మస్వరూపం జ్ఞాత్వా తయా తీర్థయాత్రయా॥౧॥ తదేవాహ॥ యావత ఇతి॥యావతః కర్మయోగజ్ఞానాదివిషయాన్ ప్రశ్నాన్ ప్రథమం కృతవాన్ కౌషారవస్య మైత్రేయస్య పురతః పశ్చాత్ప్రిచతురప్రశ్నార్థజ్ఞానమాత్రేణ గోవిందే జాతైకభక్తిః కృతార్థస్సన్ తేభ్యః ప్రశ్నేభ్యః మైత్రేయోక్తాదృశప్రశ్నప్రతివచనేభ్య ఇత్యర్థః ఉపరరామ తతః పరం న విజ్ఞాసితవాన్॥ ౨॥ తమితి॥సూతః సంజయః శారద్వతః కృపః పృథా కుంతీ॥౩॥ గాంధారీతి॥కృపీ ద్రోణభార్యా జామయః జ్ఞాతిభార్యాః అన్యాశ్చ స్త్రియః॥ ౪॥ప్రత్యుజ్జగ్మురితి ॥ ప్రాణం తన్వ ఇవేతి కుతశ్చిన్మూర్ఛాదికోపహతః ప్రాణే పునస్సన్నే సతి తన్వః కరాద్యవయవాని శ్చేష్టాభవంతి పునశ్చ తస్మిన్నావిర్భూతే యథోత్తిష్ఠంతి తద్వత్॥౫॥ముముచురితి॥విరహేణ యదౌత్కంఠ్యం తేన కాతరాః వివశాః చ॥ క్షీణయా ఔత్కంఠ్యకాతరాః క్షీణయా ప్రేమ్నా యదౌత్కంఠ్యం దర్శనేచ్ఛాస్వరూపం తేన కాతరాస్సంభ్రమాస్సం

తః ప్రేమభాష్పౌఘం ప్రేమపూర్వకహర్షజనితబాష్పం॥౮॥ అపీతి పక్షిణోఽస్యాపత్యానియథాతిస్నేహేనపక్షచ్ఛాయయాఽవర్ధయంతితద్వత్ యుష్మత్పక్షచ్ఛాయయా సమేధితాన్నోఽస్మాన్ అపిస్మరథస్మరథకింసమేధితత్వమేవాహవిపద్గణాచ్చ యస్మాన్మోచితాఃస్మ॥చం॥యుష్మత్పక్షచ్ఛాయయాసమేధితాన్ యుష్మాకం పక్షచ్ఛాయయావిహగవత్సంవర్ధితాన్ అతిపక్షచ్ఛాయేతినిర్దేశేనస్వపరిభృతీనాంపక్షరహితవిహగవత్పరాయత్తజీవనత్వంవిదురస్యపక్షసహితత్రివత్పోషకత్వంచవ్యజ్యతేవిదురస్యైకస్యాపిస్మరథేతిబహువచనంపోషకత్వప్రయుక్తపూజ్యత్వనిబంధనం॥౯॥కయేతి॥ వోయుష్మాభిఃకయావృత్త్యావర్తితందేహవృత్తిఃకథంకృతాకాచతీర్థాని॥౧౦॥ భగవతాంచతీర్థాటనంనస్వార్థంకృతంకింతుతీర్థానుగ్రహార్థమిత్యాహ॥భవదితిమలినజనసంపర్కేణతీర్థానిమలినానిసంతినంతఃపునఃస్వాంతంమనఃతత్రస్థితేనస్వస్వాంతఃస్థితేనేతివాపునఃతానితీర్థాన్యపితీర్థీకుర్వంతీత్యర్థః॥చం॥తీర్థభూతాః పరమపవిత్రాఃగదాభృతా భగవతా॥ ౧౧॥అపీతి॥అపికింసుఖమాసతేభవద్భిఃక్వాపిదృష్టాఃశ్రుతావా॥౧౨॥ ఇతీతి॥ యథానుభూతం॥పూర్వాపూర్వానుభవానురోధేన॥౧౩॥యదుకులక్షయావర్ణనేకారణమాహ॥నన్వితి॥చం॥దుర్విషహంసోఢుమశక్యంస్వయముపసితత్స్వతఏవప్రాప్తం॥౧౪॥కమితి॥శ్రేయస్కృత్తత్త్వముపదిశన్ ॥ చం॥ స్వస్తైఃయుధిష్ఠిరాదిభిః భ్రాతుః ధృతరాష్ట్రస్య॥౧౫॥ననుశూద్రోఽసౌకథంతత్త్వముపదిశేత్-నహ్యసౌశూద్రఃకింతుయమస్తద్రూపేణాసీత్ కింతత్రకారణమిత్యపేక్షాయామాహ॥

> వాసస్థానాంవిశృణ్వతామ్॥౭॥ యుధిష్ఠిరః॥అపిస్మరథనోయుష్మత్పక్షచ్ఛాయాసమేధితాన్ । విపద్గణాద్విషాగ్న్యాదేర్మోచితాయత్సమాతృకాః॥౮॥కయావృత్త్యావర్తితంవశ్చరద్భిఃక్షితిమండలమ్।తీర్థానిక్షేత్రముఖ్యానిసేవితానీహమండలే॥౯॥ భవద్విధాభాగవతాస్తీర్థభూతాఃస్వయంప్రభో । తీర్థీకుర్వంతితీర్థానిస్వాంతస్తేనగదాభృతా॥౧౦॥అపినస్సుహృదస్తాతబాంధవాఃకృష్ణదేవతాః।దృష్టాశ్శ్రుతావాయదవఃస్వపుర్యాంసుఖమాసతే॥౧౧॥ ఇత్యుక్తోధర్మరాజేనతత్సర్వంసమవర్ణయత్ । యథానుభూతంక్రమశోవినాయదుకులక్షయమ్॥౧౨॥నన్వప్రియందుర్విషహంనృణాంస్వయముపస్థితమ్ । నావేదయత్సకరుణోదుఃఖితాన్ద్రష్టుమక్షమః॥౧౩॥కంచిత్కాలమథావాత్సీత్సత్కృతోదేవవత్సుఖైః।భ్రాతుర్జ్యేష్ఠస్యశ్రేయస్కృత్సర్వేషాంప్రీతిమావహన్॥౧౪। అబిభ్రదర్యమాదండంయథావదఘకారిషు । యావద్దధారశూద్రత్వంశాపాద్వర్షశతంయమః॥౧౫॥ శ్రీసూతః ॥ యుధిష్ఠిరోలబ్ధరాజ్యోదృష్ట్వాపౌత్రంకులంధరమ్।భ్రాతృభిర్లోకపాలాభైర్ముముదేపరయాశ్రియా॥౧౬॥ అథామంత్ర్యపరిచ్యుతోబంధూన్నివత్స్యానుగతాన్స్వకాః।అర్జునోద్ధవశైనేయైర్వ్యృతోద్వారవతీంయయౌ॥౧౭॥ఏవంగృహేషుసక్తానాంప్రమత్తానాంతదీహయా । అత్యక్రామదవిజ్ఞాతఃకాలః పరమదుస్తరః॥ ౧౮॥ విదురస్తదభిప్రేత్యధృతరాష్ట్రమభాషత॥విదురః॥రాజన్నిర్గమ్యతాంశీఘ్రంపశ్యేదంభయమాగతమ్ ॥ ౧౯ ॥ ప్రతిక్రియానయస్యేహకుతశ్చిత్కర్హిచిత్ప్రభో । సఏషభగవాన్కాలస్సర్వేషాంనస్సమాగతః॥ ౨౦॥

యేనచేహాభిపన్నంయదుచ్చార్యతాగతేఅముత్రకఃదండధరఇత్యపేక్షాయామాహ॥అబిభ్రదితి॥అబిభ్రత్ ధృతవానిత్యర్థః మాండవ్యస్యశాపాత్-తథాహి-క్వచిచ్చోరాననుధావంతోరాజభటాః మాండవ్యస్యరూపేస్తపశ్చరతః ఆశ్రమసమీపేతాన్సంప్రాప్య-తేనసహానిబధ్యానీయ- రాజ్ఞేనివేద్యతదాజ్ఞయాసర్వాన్ శూలేష్వారోపయామాసుః- తతోరాజాతమృషింజ్ఞాత్వా-శూలాదవతార్యప్రసాదయామాస తతోమునిర్యమంగత్వా-కుపితఉవాచ కస్మాదహంచశూలమారోపితఇతి - తేనోక్తత్వంబాల్యేశలభంకుశాగ్రేణావిధ్యక్రీడితవానితి - తచ్ఛ్రుత్వామాండవ్యస్తంశశాప-బాల్యేఽజ్ఞానతోమమహంతందండంయతస్త్వంకారితవాన్-అతస్త్వంశూద్రోభవేత్ ॥చం॥అఘకారిషుపాపకారిషు- యథాఘంపాపానుగుణం-అర్యమాతత్పితా-దండంతత్కృత్యంపాపినాంనిగ్రహంయమలోకేకృతవానిత్యర్థః॥౧౫॥ఇదానీంరాజ్యాపకర్షణంనిరూపఇతుంఉత్కర్షంనిగమయతి॥యుధిష్ఠిరఇతి॥కులంధరంవంశధరం॥౧౬॥ఏవమితి॥ తదీహయాగృహవ్యాపారేణప్రమత్తానాంఅత్యక్రామత్ ఆయుష్కాలోఽతిక్రాంతఃయద్వాఆయుశ్చతానభ్యభవదిత్యర్థః॥చం॥పరమదుస్తరః-పరమైఃబ్రహ్మాదిభిరపిదుస్తరఃఅనతిక్రమణీయః॥౧౮॥విదురఇతి॥ అభిప్రేత్యజ్ఞాత్వాతత్ప్రతీకారఃక్రియతాంనిర్గమనేన॥౧౯॥తత్రాహ॥ప్రతిక్రియేతి॥నవేషామితియైఃప్రతికర్తవ్యంతేషామపీత్యర్థఃచ॥ యస్యకాలస్యతస్యభయస్యయస్యప్రతిక్రియానివారణం॥ ౨౦॥కథంధనాదివియోగస్సోఢుంశక్యఅతఆహయేనేతిఅభిపన్నఃఅభిగ్రస్తః

చం॥ యేన కాలేన ప్రియతమైః ప్రాణైరపి సద్యో విముచ్యేత అన్యైర్ధనాదిభిర్విముచ్యత ఇతి కిముత॥ ౨౦॥ అత్రావస్థానం అతి దైన్యమితి దర్శయన్ వైరాగ్యముత్పాదయతి సప్తభిః పిత్రితి-ఆత్మా దేహః ౨౧॥ అహో ఇతి॥ యేన పుత్రా హతాస్తేన భీమేన దత్తం పిండం గృహపాలః శ్వా॥ చం॥ భీమాపవర్జితం ॥ మనసేనేన పూర్వాపకారస్మృతిజనితక్రోధసహితేన క్షిప్తం పిండం పిండాస్మకకబళం ॥ అగ్నిరితి॥ నిసృష్టః క్షిప్తః గరో విషం దారా దూషితా అవమతాః తద్దత్తైరన్నాదిభిర్ధృతైరసుభిః కియత్ప్రయోజనం కించిదిత్యర్థః॥ ౨౫॥ తస్యేతి॥ తస్యాపి తవ దైన్యమనుభవతోపి పరైతి క్షీయతే॥ చం॥ తస్యాపి స్వేయ శత్రుదత్తాన్నేన జీవతోపి జిజీవిషోః ఇతః పరమపి బహుకాలం జీవితుమిచ్ఛోః అనిచ్ఛతః మృతిమనిచ్ఛతోపి॥ ౨౬॥ గతేతి॥ గతస్వార్థం యశోధర్మాదిశూన్యం ముక్తబంధనః త్యక్తాభిమానః - క్వగత ఇత్యవిజ్ఞాతాగతిర్యస్య సధీరః-ప్రాప్తస్య సుఖస్య స్వయం సహనేన ముక్తిం ప్రాప్తః ॥చం॥ స్వార్థః స్వపురుషార్థసాధనం దేహం గతః ప్రాప్తః-తథా విరక్తః దేహతత్సంబంధివైరాగ్యశాలీ-ముక్తబంధనః సంసారే నిస్పృహత్వాత్ పుణ్యపాపరూపకర్మసంబంధరహితః॥ ౨౭॥ య ఇతి॥ సర్వోత్తమస్తుతః ప్రాగేవ అకృత ప్రతీకారః స్వకాత్స్వత ఏవ-పరతః పరోపదేశతో వా చం॥ ఇహ దేహే గేహే వా జాతనిర్వేదస్సన్- ఆత్మజ్ఞానీ॥ ౨౮॥ త్వం తు నరోత్తమో నాభూః అతః ఇదానీం ధీరో భవేత్యాహ॥ అథేతి॥ అర్వాక్ అర్వాచీనః కాలః ఉత్త

పన్నోఽయం ప్రాణైః ప్రియతమైరపి। జనస్సద్యో వియుజ్యేత కిముతాన్యైర్ధనాదిభిః ॥ ౨౧ ॥ పితృభ్రాతృసుహృత్పుత్రా హతాస్తే విగతం వయః। ఆత్మా చ జరయా గ్రస్తః పరగేహముపాససే॥ ౨౨ ॥ అంధః పురైవ బధిరో మందప్రజ్ఞశ్చ సాంప్రతమ్। విశీర్ణదంతో మందాగ్నిస్సరాగః కఫముద్వహన్॥ ౨౩ ॥ అహో మహీయసీ జంతోర్జీవితాశా యయా భవాన్। భీమాపవర్జితం పిండమాదత్తే గృహపాలవత్॥ ౨౪॥ అగ్నిర్నిసృష్టో దత్తశ్చ గరో దారాశ్చ దూషితాః। హృతం క్షేత్రం ధనం యేషాం తద్దత్తైరసుభిః కియత్ ॥ ౨౫ ॥ తస్యాపి తవ దేహోఽయం కృపణస్య జిజీవిషోః। పరైత్యనిచ్ఛతో జీర్ణో జరయా వాససీ ఇవ॥ ౨౬ ॥ గతస్వార్థమిమం దేహం విరక్తో ముక్తబంధనః। అవిజ్ఞాతగతిర్జహ్యాత్స వై ధీర ఉదాహృతః॥ ౨౭॥ యస్స్వకాత్పరతో వేహ జాతనిర్వేద ఆత్మవాన్। హృది కృత్వా హరిం గేహాత్ప్రవ్రజేత్స నరోత్తమః॥ ౨౮॥ అథోదీచీం దిశం యాతు స్వైరజ్ఞాతగతిర్భవాన్। ఇతోఽర్వాక్ప్రాయశః కాలః పుంసాం గుణవికర్షణః॥ ౨౯॥ ఏవం రాజా విదురేణానుజేన ప్రజ్ఞాచక్షుర్బోధిత ఆజమీఢః । ఛిత్త్వా స్వేషు స్నేహపాశాన్ ద్రఢిమ్నో నిశ్చక్రామ భ్రాతృసందర్శితాధ్వా॥ ౩౦॥ పతిం ప్రయాంతం సుబలస్య పుత్రీ పతివ్రతా చానుజగామ సాధ్వీ । హిమాలయం న్యస్తదండప్రహర్షం మనస్వినామివ సత్సంప్రహారః ॥ ౩౧ ॥ అజాతశత్రుః కృతమైత్రో హుతాగ్నిర్విప్రాన్నత్వా తిలగోవస్త్రరుక్మైః। గృహం ప్రవిష్టో గురువందనాయ న చాపశ్యత్పితరౌ సౌబలీం చ॥ ౩౨ ॥ తత్ర సంజయమాసీనం పప్రచ్ఛోద్విగ్నమానసః। గావల్గణే క్వ నస్తాతో వృద్ధో హీనశ్చ నేత్రయోః॥ ౩౩ ॥ అంబా చ హతపుత్రార్తా పితృవ్యః క్వ గతస్సుహృత్। అపి మయ్యకృతప్రజ్ఞే హతబంధుస్స భార్యయా ॥ ౩౪ ॥ ఆశంసమానశ్శమలం గంగాయాం దుఃఖితోఽపతత్। పితర్యుపరతే పాండౌ సర్వాన్నస్సుహృదశ్శిశూన్॥ ౩౫ ॥ అరక్షతాం వ్యసనతః పితృవ్యౌ క్వ గతావితః॥ శ్రీసూతః॥ కృపయా స్నేహవైక్లబ్యాత్సూతో విరహకర్శితః ॥ ౩౬ ॥

ర కాలః అర్వాక్ నికృష్ట ఇతి వా గుణవికర్షణః గుణాన్ ధైర్యాదీన్ వికర్షతి ఆచ్ఛినత్తీతి తథా॥ ౨౯॥ ఏవమితి॥ ఆజమీఢః అజమీఢవంశజః ప్రజ్ఞాచక్షుః అంధః ఏవం బోధితస్సన్ ద్రఢిమ్నః ఛిత్త్వా దార్ఢ్యాత్ భ్రాత్రా సందర్శితః అధ్వా వనమార్గో యస్య సః॥ ౩౦॥ పతిమితి॥ సుబలస్య పుత్రీ గాంధారీ సాధ్వీ సుశీలా- హిమాలయం ప్రయాంతం పతిమనుజగామ న తు కథం నానుజగామ-హిమాదిదుఃఖబహులం హిమవంతం గతా-అతఏవ-న్యస్తదండానాం ప్రహర్షో యస్మిన్ తం-దుఃఖమపి కేషాంచిత్ప్రహర్షహేతుర్భవతీత్యత్ర దృష్టాంతః - మనస్వినాం శూరాణాం-యుద్ధే సన్ తీవ్రః సంప్రహారః ప్రహారః ప్రహారాంతరే సత్సంప్రహారం యుద్ధం యథేతి॥ చం॥ న్యస్తదండప్రహర్షం జితేంద్రియమనసం తోషకారిణం॥ ౩౧॥ అజాతశత్రురితి కృతమైత్రం మిత్రదైవత్యం సంధ్యావందనం యేన-నత్వా సంపూజ్య - పితరౌ విదురధృతరాష్ట్రౌ-సౌబలీం-గాంధారీం నాపశ్యత్॥ ౩౨॥ తత్రేతి॥ హే గావల్గణే గావల్గణస్య పుత్ర సంజయ॥ ౩౩ ॥ అంబేతి॥ సార్ధశ్లోకమేకం వాక్యం- అకృతప్రజ్ఞే మందభాగ్యౌ ॥ ౩౪॥ ఆశంసమాన ఇతి॥ శమలం అపరాధం- ఆశంకమానః- ఆశంసమానః-భావ్యమానః ॥ ౩౫॥ అరక్షతామితి॥ యౌ అరక్షతాం తౌ ఇతః స్థానాత్ - కృపయా స్నేహవైక్లబ్యాచ్చ పీడితః॥ ౩౬॥ ఆత్మేశ్వరమితి॥ ఆత్మేశ్వరం ధృతరాష్ట్ర

ముషితః-విరహకర్శితశ్చ సూతః సంజయః ప్రత్యుత్తరం నాహ-ఆత్మనాబుద్ధ్యా-ఆత్మాన మనః విష్టభ్య ధైర్యయుక్తం కృత్వా ౩౬॥ అజాతశత్రుమితి॥ ప్రభోః ధృతరాష్ట్రస్య గాంధార్యాశ్చ వ్యవసితం నిశ్చయం ౩౭॥ నేతి॥ ముషితః-వంచితోఽస్మి ఏనం కంచిత్కాలం శోచతి తస్మిన్-అథ నారద ఆజగామ- ఏతస్మిన్నంతర ఇత్యాది పాఠాంతరం కతిచిత్పుస్తకేషు దృశ్యతే మయా తు పాఠాసంప్రదాయమేవ న్యాఖ్యాయతే॥ ౩౮॥ ప్రత్యుత్థాయేతి । శోకవేగాదభ్యర్చయన్నివాహ రాజా- నత్వభ్యర్చ్యైవ ఏవం వదతః శ్లో॥ శోకాకులితః శుభ్రిథావిష్టః శ్రద్ధయా రహితః పుమాన్ । గురుదేవద్విజాతీనాం పూజనం న సమాచరేదితి స్మృతేః॥ నాహం వేద్మి న వేద్మి॥ ౪౦॥ అంబేతి॥ అపార శోకార్ణవే॥ ౪౧॥ కర్ణధార ఇతి॥ భగవాన్ త్వమేవ- కర్ణధారః నావిక ఇవ పారదర్శనః త్రాహీతి శేషః ౪౨॥ ఆదావేవ యథావృత్తకథనే- శోకేన మూర్ఛితః॥ పతేదితి॥ ప్రథమం తావచ్ఛోకముపశమయతి మేతి॥ కంచన మా శుచః-మా శోచః న కేవలం తానేవ యద్యస్మాదీశ్వరాధీనం జగత్ స ఏవ భూతాని సంయునక్తి వియునక్తి చ॥ ౪౩॥ తదేవాహ॥ లోకా ఇతి॥ గావో బలీవర్దాః-తంత్యాం దీర్ఘరజ్జ్వాం తంత్ర్యాం-బద్ధోపదామభిః నసి నాసికాసూం ప్రోతాః స్వామినో బలిం వహంతి యథా చం॥ నసిప్రోతాః సూచీభిన్న నాసికాయాం సూత్రేణ ప్రోతాః తంత్యాం నా-దీర్ఘరజ్జౌ దామభిః కంఠరజ్జుభిః-బద్ధాశ్చ గావో యథా సపాలాః పాలక ప్రసంసహితాః ॥ ఇమే సర్వేఽపి లోకాః సర్వలోకవర్తినో జనాః-ఈశితుర్యస్య బలిం వహంతి॥ ౪౪॥ వాగితి॥ ఏవం వాక్తంత్యాం కర్తవ్యాకర్తవ్య విధాయక వేదలక్షణాయాం నామభిః విప్రః బ్రహ్మచారీత్యాది వర్ణాశ్రమలక్షణైః బద్ధాః పరమేశ్వరస్య బలిం తేన ప్రేరితాం వహంతీత్య

ఆత్మేశ్వరమచక్షాణో న పశ్యత్యార్తిపీడితః ॥ విమృజ్య పాణినా శ్రూణి విష్టభ్యాత్మానమాత్మనా॥ ౩౬॥ అజాతశత్రుం ప్రత్యూచే భర్తుః పాదావనుస్మరన్। అహం వ్యవసితం రాజన్ పిత్రోర్వః కురునందన ॥ ౩౭॥ న వేద్మి సాధ్వ్యా గాంధార్యా ముషితోఽస్మి మహాత్మభిః ॥ అథాజగామ భగవాన్నారదస్సహతుంబురుః ॥ ౩౮ ॥ ప్రత్యుత్థాయాభివాద్యాహ సానుజోఽభ్యర్చయన్నివ ॥ యుధిష్ఠిరః ॥ నాహం వేదగతిం పిత్రోర్భగవన్ క్వగతః పితా॥ ౪౦ ॥ అంబా వా హతపుత్రార్తా క్వ గతా చ తపస్వినీ ।దిష్ట్యా నో భగవాన్ దృష్టో మగ్నానాం వ్యసనార్ణవే॥ ౪౧॥ కర్ణధార ఇవాపారే పాహి మాన్పారదర్శనః॥ సూతః॥ అథాబభాషే భగవాన్నారదో మునిసత్తమః॥ ౪౨॥ నారదః। మా కంచన శుచో రాజన్ యదీశ్వరవశం జగత్ ।స సంయునక్తి భూతాని స ఏవ వియునక్తి చ॥ ౪౩॥ లోకాస్సపాలా యస్యేమే వహంతి బలిమీశితుః । యథా గావో నసి ప్రోతాస్తంత్యాం బద్ధోపదామభిః॥ ౪౪॥ వాక్తంత్యాం నామభిర్బద్ధా వహంతి బలిమీశితుః । యథా క్రీడోపస్కరాణాం సంయోగవిగమావిహ॥ ౪౫॥ ఇచ్ఛయా క్రీడితుః స్యాతాం తథైవేశేచ్ఛయా నృణాం। యన్మన్యసే ధ్రువం లోకమధ్రువం వా న చోభయం॥ ౪౬॥ సర్వథా పి న శోచ్యాస్తే స్నేహాదన్యత్ర మోహజాత్ । తస్మాజ్జహ్యంగ వైక్లబ్యమజ్ఞానకృతమాత్మనః॥ ౪౭॥ కథం త్వనాథాః కృపణా వర్తేరంస్తే చ మాం వినా । కాలకర్మగుణాధీనో దేహోఽయం

ర్థః ప్రవృత్తౌ పారతంత్ర్యముక్త్వా- సంయోగవిభాగయోరప్యాహ - క్రీడోపస్కరాణాం క్రీడాసాధనానాం- ఈశ్వరాధీనత్వాన్న శోకః కార్య ఇత్యుక్తః॥ చం ॥ క్రీడితుమిచ్ఛయా క్రీడోపస్కరాణాం క్రీడాసాధనానాం - అక్షకందుకాదీనాం యథా సంయోగనిగమౌ స్యాతాం॥ ౪౫॥ లోకతత్త్వ చ విచార్యమాణే నిర్నిమిత్తః శోకః ఇత్యాహ॥ ఇచ్ఛయేతి॥ యత్ యది లోకం జనం ధ్రువం జీవరూపేణ అధ్రువం దేహరూపేణ న చేతి - న ధ్రువం నాప్యధ్రువం శుద్ధబ్రహ్మరూపేణ అనిర్వచనీయత్వేన వా ఉభయం వా చిజ్జడాంశతః॥ చం ॥ లోకం ధ్రువం మన్యసే- ఆత్మవన్నిత్యం మన్యసే-అధ్రువం కళా కాష్ఠా నిమేషాదివదత్యంతాల్పకాలావస్థాయి మన్యసే న చోభయం-ఉభయం విలక్షణం చిరకాలావస్థాయి మన్యసే॥ ౪౬ ॥ సర్వథేతి॥ సర్వథాపి చతుష్ప్రకారపక్షేషు- తే పిత్రాదయో న శోచ్యాః-స్నేహాదన్యత్ర - స్నేహ ఏవ కేవలం శోకహేతుః-స చాజ్ఞానమూల ఇత్యర్థః-తస్మాత్ మాం వినా కథం వర్తేరన్నితి-ఆత్మనః మనసో వైక్లబ్యం వ్యాకులతాం త్యజ॥ చం॥ తత్తస్మాత్ -మోహజాదజ్ఞానజన్యాత్ -స్నేహాదన్యత్ర స్నేహం వినా- సర్వథా తే పూర్వోక్తత్రైవిధ్యశాలినో లోకా న శోచ్యాః-నియోగప్రయుక్తశోకవిషయాః- నిత్యత్వే వినాశప్రసంగాభావాత్ - అత్యంతాల్పకాలావస్థాయిత్వే చిరకాలావస్థాయిత్వే చ వినాశిస్వభావత్వాదేవ శోకాస్పదాభావాత్ తేన శోచనీయా ఇత్యర్థః- అంగ రాజన్ తస్మాద్దేహాత్మ వివేచనే కృతే శోకాస్పదాభావాత్ ౪౭॥ తత్ర తత్త్వదేహతః- తేషాం వృత్తిరిత్యేతత్తావన్నాస్తీత్యాహ ॥ కథమితి॥ కాలో నాశకః-కర్మ జన్మనిమిత్తం-గుణాః ఉపాదానం-తదధీనః పాంచభౌతికోఽయం జడః తద్విభాగే నాశవాంశ్చ ॥ చం॥ కాల

ర్మగుణాధీనః - కాలస్య కర్మణః పుణ్యపాపరూపస్య - గుణానాం సత్వరజస్తమసాంచ అధీనోఽయం దేహః పాంచభౌతికః పంచభూతవికారః అతః స్వదేహస్యైవ వినాశిత్వాత్ ॥౪౮॥ కథమితి॥ సర్పగ్రస్తః అజగరనిగిళితః యథా అన్యం ముమూర్షుం న రక్షతి తద్వత్-ఈశ్వరేణ విహితా వృత్తిశ్చ సర్వత్ర సులభేత్యాహ అహస్తానిపశ్వాదీని అపదాని తృణాదీని తత్ర తేష్వస్తాదిష్వపి॥ చం॥ సహస్తానాం నరవానరాదీనాం అహస్తాని హస్తవిహీనాని-చతుష్పదాం పశూనాం- అపదాని పాదరహితాని॥౪౯॥ ఫల్గూనీతి ఫల్గూని ఏవం జీవస్సర్వోఽపి సర్వస్య జీవస్య జీవనం జీవికా ఏవ తేన నైవ సర్వతో మృత్యుగ్రస్తత్వం చోక్తం మోహనివృత్యర్థం ద్వైతస్యావస్తుత్వమాహ తదిదమహస్తసహస్తాదిరూపం జగత్ స్వదృక్ భగవానేవ సతతః పృథక్-నచ ఏక ఏవ సతు నానా- నను సజాతీయ విజాతీయ భేదే ప్రత్యక్షే కుత ఏతత్ తత్రాహ ఆత్మనాం భోక్తౄణాం ఆత్మస్వరూపం అతో న సజాతీయ భేదః॥ చం॥ మహతాం విస్తృతకాయానాం వ్యాఘ్రాదీనాం ఫల్గూని స్వల్పకాయాని దుర్బలాని మృగాదీని-వృక్షాదీనామపి జంతవః జ్ఞానాంజీనావిష్టత్వాత్ - జీవ ఏవ సర్వత్ర జీవస్య జీవనం భవతి - అతః భగవతైవ జీవానాం జీవనస్య సృష్టాకృతత్వాత్ వృద్ధా అనాథాశ్చ మామృతే కథం భవిష్యంతీతి చింతా న కార్యేతి భావః ఆత్మనాం జీవానాం ఆత్మా అంతర్యామీ- స్వదృక్ స్వయం ప్రకాశకః ఏకో భగవాన్నారాయణః॥ ౫౦॥ అంతర ఇతి॥ అంతరోఽనంతరశ్చ అంతర్బహిశ్చ భోక్తృభోగ్యరూపశ్చ భాతి-అతో న విజాతీయ భేదోఽపి- నన్వేకః కథం తథా ప్రతీయతే తత్రాహ - మాయయా బహుధా భాంతం తం పశ్యేతి॥ చం॥ అంతరస్సర్వపదార్థాంతర్యామీ- అనంతరః తేషాం బహిశ్చ వ్యాప్తః॥ శ్రు॥ అంతర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణస్స్థిత ఇతి శ్రుత్యర్థోఽత్రానుసంధాతవ్యః స నారాయణ ఏవ తదిదం భాతి దృశ్యమాన నిఖిల జగద్రూపేణ భాతి- తం భగవంతమేవ మాయయా బహుస్యామితి సంకల్పరూపేణ జ్ఞానేన మాయాశబ్దస్య జ్ఞానపర్యాయ

పాంచభౌతికః॥౪౮॥ కథమన్యాంస్తు గోపాయేత్సర్పగ్రస్తో యథా పరమ్। అహస్తాని సహస్తానామపదాని చతుష్పదామ్॥౪౯॥ ఫల్గూని తత్ర మహతాం జీవో జీవస్య జీవనమ్। తదిదం భగవాన్రాజన్నేక ఆత్మాత్మనాం స్వదృక్॥౫౦॥ అంతరోఽనంతరో భాతి పశ్య తం మాయయోరుధా। సోఽయమద్య మహారాజ భగవాన్భూతభావనః॥౫౧॥ కాలరూపోఽవతీర్ణోఽస్యామభావాయ సురద్విషామ్। నిష్పాదితం దేవకృత్యమవశేషం ప్రతీక్షతే॥౫౨॥ తావద్యూయమవేక్షధ్వం భవేద్యావదిహేశ్వరః। ధృతరాష్ట్రస్సహ భ్రాత్రా గాంధార్యా చ స్వభార్యయా॥౫౩॥ దక్షిణేన హిమవత ఋషీణామాశ్రమం గతః। స్రోతోభిస్సప్తభిర్యా వై స్వర్ధునీ సప్తధా వ్యధాత్॥౫౪॥ సప్తానాం ప్రీతయే నానా సప్తస్రోతః ప్రచక్షతే। స్నాత్వానుసవనం తస్మిన్హుత్వా చాగ్నీన్యథావిధి। ॥౫౫॥ అబ్భక్ష ఉపశాంతాత్మా స ఆస్తే విగతైషణః। జితాసనో జితశ్వాసః ప్రత్యాహృత

త్వోక్తేః-తేన జ్ఞానేన ఉరుధా బహుధా స్థితం పశ్య తత్ర ఆత్మనామితి జీవభేదః - ఆత్మేతి తేషామప్యంతర్యామిత్వప్రతిపాదనేన జీవపరమాత్మభేదశ్చ-స్వదృగితి భగవతస్సగుణత్వం అంతరోఽనంతరశ్చేతి అంతర్బహిశ్చేతి శ్రుత్యర్థవివరణేన జగత్పతిత్వం తదిదమితి సామానాధికరణ్యేన శరీరశరీరిభావప్రయుక్తం విశిష్టాద్వైతం మాయయోరుధేతి ప్రతిపాదనేన॥ శ్రు॥ సోఽకామయత బహుస్స్యాం ప్రజాయేయేతి శ్రుతిసూచనేన తత్ప్రకరణసిద్ధం నిఖిలవిశిష్టాద్వైతతత్త్వం చ సప్రపంచముపపాదితమిత్యనుసంధేయం॥౫౧॥ కాలరూపేణ ఈశ్వరో మహామాయావీ ద్వారకాయామిత్యాహ॥ కాలరూపమితి॥ అస్యాం పృథివ్యాం అభావాయ నాశాయ తర్హి శ్రీకృష్ణోఽత్రాస్తీత్యత్రైవ నాస్థాం మాకృథా ఇత్యాహ - అత్ర దేవానాం కర్తవ్యం కార్యం తేన నిష్పాదితం కేవలం అవశేషం ప్రతీక్షతే యదుకులక్షయమితి హృది స్థం- తతో నిజం ధామ యాస్యతీరయాయమః గచ్ఛతేత్యర్థః-తచ్చ భూతను పిబదురవదస్సానావర్ణయత్ ॥౫౨॥ తదేవశోకావస్థాని వార్యజిజ్ఞాసమానాయ తస్మై యథావృత్తం కథయతి - తావదిత్యాదిభిర్దశభిః॥ దక్షిణ ఇతి॥ హిమవతో దక్షిణ భాగే యా వై ప్రసిద్ధా స్వర్ధునీ గంగా- ఆత్మానం యత్ర సప్తధా వ్యధాత్ ॥౫౪॥ సప్తానామితి॥ కిమర్థం- నానా పృథక్ సప్తభిః స్రోతోభిః ప్రవాహైః సప్తానామృషీణాం ప్రీతయే-అత ఏవ తత్తీర్థం జనాస్సప్తస్రోతో వదంతి తత్ర తేన కృతమష్టాంగయోగమాహ స్నాత్వేత్యాదిచతుర్భిః-తత్ర స్నానం హోమానుః॥౫౫॥ అబ్భక్ష ఇతి॥ అబ్భక్షణం చ నియమా ఉక్తాః- భక్షణస్థానే అపాం స్వీకారాదబ్భక్షణః ఉపశాంతః ఆత్మా మనస్య-విగతాః పుత్రాద్యేషణా యస్మాదితి యమా ఉక్తాః- జితాసన ఇత్యాదినా ఆసనప్రాణాయామప్రత్యాహారా ఉక్తాః॥ చం॥ జితశ్వాసః శ్వాసనిరోధవాన్ ప్రత్యాహృత షడింద్రియః విషయేభ్యస్సంచారిత చక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియషట్కః ॥౫౬॥ హరిభావనయేతి॥ ధారణోక్తా- ధ్వస్తాః రజస్సత్వతమోరూపాః॥ మలా యస్యేతి ఫల

తోధ్యానముక్తంసమాధిమాహ-విజ్ఞానేత్యాదిద్వాభ్యాం-ఆత్మానంమనః-అహంకారాస్పదాత్ స్థూలదేహాదియో ఽజ్యవిజ్ఞానాత్మని బుద్ధౌసంయోజ్యఏకీకృత్యతంవిజ్ఞానాత్మానంధృత్యా శాద్వియోజ్య-క్షేత్రజ్ఞేసరిష్టరివిలాప్య తంచక్షేత్రజ్ఞంద్రష్టరిశాద్వియోజ్య॥ ౨౦॥మనోవిజ్ఞానాత్మని క్షేత్రజ్ఞే జీవే సంయోజ్య -జీవాత్మస్వరూపంసమ్యగ్విచార్యతంజీవాత్మాన ప్రవిలాప్య సమ్యక్సన్దర్శనంకృత్వా॥ ౨౮॥బ్రహ్మణీతి॥ఆధారేజశరీరిసుసంక్షేబ్రహ్మణి విలాప్య- ఘటాంబరంఘటాకాశమివ మహాకాశేప్రవిలాప్యతే-తద్వత్ పృథక్త్వానాభావమాహ- తద్గతగుణాన్ బాహ్యేంద్రియజన్ భాద్యా- తదుభయతస్యనాస్తి యతోధ్వస్తమాయాగుణానాముదర్క-ఉత్తరఫలం-సాసనాయస్య-నిరుద్ధానికరణానిచక్షురాదీనియత్ర యోమానస్సుయస్య ౹ చ॥ఆత్మానంతంజీవాత్మానంఆధారేస్వస్యాస్యాధారభూతేబ్రహ్మణి॥శరీరియత్మనితిష్ఠన్నిత్యనుత్యంత్రప్రకటీకృతః తాదృశేబ్రహ్మణిఅంబరే అపరిచ్ఛిన్నాకాశే ఘటాంబరమివ సంయోజ్య - అత్ర పిబ్రహ్మణ్యాత్మానంసంయోజ్యేత్యాధారాధేయభావప్రతిపాదనేన జీవాత్మపరమాత్మభేదః - ఘటాంబరమివాంబర ఇత్యనేనఅంశోనానావ్యపదేశాత్ ॥శ్లో॥ మమైవాంశోజీవలోకేజీవభూతస్సనాతన ఇతిజీవానాంభగవదంశత్వప్రతిపాదకప్రమాణార్థః జీవశరీరకత్వమూజీవరూపకత్వమాజాయ॥శ్లో॥ క్షేత్రజ్ఞంచాపిమాం విద్ధిసర్వక్షేత్రేషుభారతేతి-గీతార్థశ్చప్రకటీకృతః భేదాభేదాభయవ్యపదేశాత్ విశిష్టాద్వైతమపిసమ్యంచముపపాదితం - ధ్వస్తమాయాగుణోదర్కః-నిరస్తత్రిగుణకార్యః-నిరుద్ధకరుణాశయఃనిర్జితబాహ్యేంద్రియః॥ ౨౭॥నివర్తితేతి॥అత

తపడింద్రియః॥ ౨౬॥ హరిభావనయాధ్వస్తరజస్సత్త్వతమోమలః ౹ విజ్ఞానాత్మనిసంయోజ్యక్షేత్రజ్ఞేప్రవిలాప్యతమ్॥ ౨౭॥ బ్రహ్మణ్యాత్మానమాధారేఘటాంబరమివాంబరే ౹ ధ్వస్తమాయాగుణోదర్కోనిరుద్ధకరణాశయః॥ ౨౮॥ నివర్తితాఖిలాహారఆస్తేస్థాణురివాధునా ॥ తస్యాంతరాయోమైవాభూస్సంన్యస్తాఖిలకర్మణః॥ ౨౯ ॥ సవాఅద్యతనాదాద్రాజన్పరతఃపంచమేహని ౹ కళేబరంహాస్యతిస్వంతచ్చభస్మీభవిష్యతి॥ ౬౦॥ దహ్యమానేగ్నిభిర్దేహేపత్యుఃపత్నీసహోటజే౹ బహిస్స్థితాపతింసాధ్వీతమగ్నిమనువేక్ష్యతి॥ ౬౧॥విదురస్తుతదాశ్చర్యంనిశామ్యకురునందన౹హర్షశోకయుతస్తస్మాద్గంతాతీర్థనిషేవకః॥ ౬౨॥సూతః॥ఇత్యుక్త్వాథారుహాత్స్వర్గంనారదస్సహతుంబురుః౹ యుధిష్ఠిరోవచస్తస్యహృదికృత్వాజహాచ్ఛుచః॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ప్రథమస్కంధే త్రయోదశోధ్యాయః.

సూతః॥సంప్రస్థితేద్వారకాయాంజిష్ణౌబంధుదిదృక్షయా ౹ జ్ఞాతుంచపుణ్యశ్లోకస్యకృష్ణస్యచవిచేష్టితమ్॥ ౧॥వ్యతీతాఃకతిచిన్మాసాస్తదానాయాత్తతోర్జునః౹దదర్శఘోరరూపాణినిమిత్తానికురూద్వహః॥ ౨॥ కాలస్యచగతింరౌద్రాంవిపర్యస్తర్తుధర్మిణః ॥ పాపీయసీంనృణాంవార్తాంక్రోధలోభానృతాత్మనామ్॥ ౩॥

ఏవనివర్తితాః-అఖిలహారోభోజ్య - ఇంద్రియైఃవిషయాహరణంవాయేనసః - స్థాణురివనిశ్చలఃఆస్తేతథాభూతమప్యాసతుముద్యతంప్రత్యాహ-అంతరాయోవిఘ్నః మైవాభూదిత్యడాగమశ్ఛాందసః॥ ౨౦॥నివర్తితాఖిలాహారః- నివర్తితసకలవిషయసంచారః-నిరాహారోవా సన్న్యస్తాఖిలకర్మణః నివృత్తసకలవ్యాపారస్య॥ ౨౯॥ దర్శనమపితావత్కర్యామిత్యధ్యవతంప్రత్యాహ॥సఇతి॥సవైఅద్యతనాదహ్నఃపరతఃఉత్తరత్ర-స్వంస్వాధీనం తర్హితద్దాహార్థంనాగమిష్యామి-నేత్యాహ- తచ్చేతి॥ ౬౦॥తర్హిగాంధార్యాసహయుద్ధంగమిష్యామి నేత్యాహ॥దహ్యమానఇతి॥ పత్యుర్దేహేఓటజేపర్ణశాలాసహితే యోగాగ్నినాసహగాహార్హపత్యాదిభిర్దహ్యమానే తస్యపత్నీబహిఃస్థితాసతీతంపతిమను-అగ్నింవేక్ష్యతిప్రవేక్ష్యతి॥ ౬౧॥తర్హివిదురానయనార్థంగంతవ్యమేవనేత్యాహ॥విదుర ఇతి॥విదురస్తుతన్నిశామ్య దృష్ట్వాభ్రాతుస్సుగత్యాహర్షః-తన్మృత్యునాశోకశ్చతాభ్యాంయుక్తస్తస్మాత్ స్థానాత్తీర్థానిసేవితుంగంతాగమిష్యతి॥ ౬౨॥ఇతీతి॥శుచఃశోకాన్॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-త్రయోదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా

శ్లో॥చతుర్దశేత్వరిష్టానిదృష్ట్వారాజావిశంకితఃఅశృణోదర్జునాత్కృష్ణతిరోధానమితీర్యతే॥సంప్రస్థితఇతి॥కృష్ణస్యచేతిచకారేణాభిప్రాయంచజ్ఞాతుం॥ ౧॥ వ్యతీతాఇతి॥ కతిచిత్సప్తమాసాః-తదాకాలాతిక్రమేపి - తతోద్వారకాయాః-నాయాత్ నాగతః-నిమిత్తానిఉత్పాతాన్-కురూద్వహోయుధిష్ఠిరః॥ ౨॥ కాలస్యేతి॥రౌద్రాంఘోరాందేశకాలవిపర్యస్తాఃఋతుధర్మాఃయస్మిన్తస్య-వార్తాంజీవికాం-క్రోధలోభానృతైః-యుక్తఆత్మానోయేషాం॥ ౩॥జిహ్మప్రాయమితి॥జిహ్మప్రాయంకపటబహుళంవ్యవహృతంవ్యవహారంశాఠ్యంవచనంతన్మిశ్రం సౌహృదసఖ్యాదిపిత్రో

దీనాం స్వప్రతియోగిభిః కల్కనం కలహాదిః॥౪॥ కన్యావిక్రయిణామితి॥ తాతం జనకం॥౫॥ నిమిత్తానీతి॥ అత్యరిష్టాని అత్యంతమశుభాని దృష్ట్వా నృణాం లోభాద్యధర్మప్రభృతించ లోభాదికమానసికదుర్గుణం అధర్మానుష్ఠానప్రభృతిచ కాయికదుర్గుణం దృష్ట్వానుజం భీమం నృపః యుధిష్ఠిర॥౬॥ గతా ఇతి॥ వేతివితర్కే కస్మాద్ధేతోర్నాయాతీత్యహం న వేద్మి॥౮॥ అపీతి॥ అపి కిం యదా ఆత్మనః ఆక్రీడం క్రీడాసాధనం అంగం మనుష్యాకృతివిగ్రహం ఉత్స్రష్టుమిచ్ఛతి స కాలః ప్రాప్తః కిం॥౯॥ అస్మాకం సర్వపురుషార్థహేతుః శ్రీకృష్ణః అతస్తద్వియోగం వినా అనిష్టం న స్యాదిత్యాశయేనాహ॥ యస్మాదితి॥ యస్మాచ్ఛ్రీకృష్ణాద్ధేతోః పతద్వర్గపరిష్టావర్జనః స్పష్టీకరిష్యతి॥ లోకాశ్చ యజ్ఞకరణరూపాద్యస్యానుగ్రహాత్॥౧౦॥ పశ్యేతి॥ అదూరాత్సన్నిహితం నః అస్మాకం ఆశంసతః ఉత్పాతాన్॥౧౧॥ దైహికానాహ॥ ఊర్వక్షీతి॥ ఊర్వాదయో వామాః స్ఫురంతి వేపథుః కంపశ్చ స్వాధయే వర్తతే ఏతే మహ్యం ఆరాత్సన్నిహితం విప్రియం దాస్యంతి॥౧౨॥ భౌమానాహ సార్ధైస్త్రిభిః॥ శివేతి॥ శివా క్రోష్ట్రీ ఆదిత్యమభిరౌతి ఉద్యత్సూర్యాభిముఖం క్రోశతి అనలాననా అగ్నిం ముఖేన వహంతీ - అంగ హే భీమ - మా

జిహ్మప్రాయం వ్యవహృతం శాఠ్యమిశ్రంచ సౌహృదం॥ పితృమాతృసుహృద్భ్రాతృ దంపతీనాంచ కల్క
నం॥౪॥ కన్యావిక్రయిణం తాతం సుత పిత్రోరపోషకమ్ ॥ బ్రాహ్మణాన్వేదవిముఖాన్ శూద్రాన్ వై బ్రహ్మ
వాదినః॥౫॥ నిమిత్తాన్యత్యరిష్టాని కాలేత్వనుగతే నృణామ్ । లోభాద్యధర్మప్రకృతిం దృష్ట్వోవాచాను
జం నృపః॥౬॥ యుధిష్ఠిరః॥ సంప్రేషితో ద్వారకాయాం జిష్ణుర్బంధుదిదృక్షయా । జ్ఞాతుం చ పుణ్యశ్లోకస్య కృ
ష్ణస్య చ విచేష్టితమ్॥౭॥ గతాస్సప్తాధునా మాసా భీమసేన తవానుజః । నాయాతి కస్య వా హేతోర్నాహం వే
ద్మీదమంజసా॥౮॥ అపి దేవర్షిణాదిష్టస్స కాలో౽యముపస్థితః । యదాత్మనో౽ంగమాక్రీడం భగవానుత్సిసృ
క్షతి॥౯॥ యస్మాన్నస్సంపదో రాజ్యం దారాః ప్రాణాః కులం ప్రజాః । ఆసన్ సపత్నవిజయో లోకాశ్చ య
దనుగ్రహాత్॥౧౦॥ పశ్యోత్పాతాన్నరవ్యాఘ్ర దివ్యాన్ భౌమాన్ సదైహికాన్ । ఘోరమాశంసతో
దూరాద్భయం నో బుద్ధిమోహనమ్॥౧౧॥ ఊర్వక్షిబాహవో మహ్యం స్ఫురంత్యంగ పునః పునః । వేపథుశ్చా
పి హృదయ ఆరాద్దాస్యంతి విప్రియమ్॥౧౨॥ శివైషోద్యంతమాదిత్యమభిరౌత్యనలాననా । మామంగ సార
మేయో౽యమభిరేభత్యభీరువత్॥౧౩॥ శస్తాః కుర్వంతి మాం సవ్యం దక్షిణం పశవో౽పరే । వాహాంశ్చ పురుష
వ్యాఘ్ర లక్షయే రుదతో మమ॥౧౪॥ మృత్యుదూతః కపోతో౽యముకః కంపయన్మనః । ప్రత్యులూకశ్చ కు
హ్వానైర్విశ్వం వై శూన్యమిచ్ఛతః॥౧౫॥ ధూమ్రా దిశః పరిధయః కంపతే భూస్సహాద్రిభిః । నిర్ఘాతశ్చ
మహాంస్తాత సాకంచ స్తనయిత్నుభిః॥౧౬॥ వాయుర్వాతి ఖరస్పర్శో రజసా విసృజంస్తమః ॥ అసృగ్వర్షం
తి జలదా బీభత్సమివ సర్వతః॥౧౭॥ సూర్యం హతప్రభం పశ్య గ్రహమర్దం మిథో దివి । ససంకులైర్భూతగ
ణైర్జ్వలితే ఇవ రోదసీ॥౧౮॥ నద్యో నదాశ్చ క్షుభితాస్సరాంసి చ మనాంసి చ । న జ్వలత్యగ్నిరాజ్యేన కాలో౽
యం కిం విధాస్యతి॥౧౯॥ న పిబంతి స్తనం వత్సా న దుహ్యంతి చ మాతరః । రుదంత్యశ్రుముఖా గావో న హృ
ష్యంత్యృషభా వ్రజే॥౨౦॥ దైవతాని రుదంతీవ స్విద్యంతి హ్యుచ్చలంతి చ । ఇమే జనపదా గ్రామాః పురోద్యా
నాకరాశ్రమాః॥౨౧॥ భ్రష్టశ్రియో నిరానందాః కిమఘం దర్శయంతి నః । మన్య ఏతైర్మహోత్పాతై
ర్నూనం భగవతః పదైః॥౨౨॥ అనన్యపురుషశ్రీభిర్హీనా భూర్హతసౌభగా । ఇతి చింతయతస్తస్య దృష్టా

మఖిలత్స్యా సారమేయః శ్వా క్రోడిభిః అభీరువత్ నిశ్శంకం॥౧౩॥ శస్తా ఇతి॥ గవాదయో మాం సవ్యం వామం కుర్వంతి అపరే గర్దభాద్యాః ప్రదక్షిణం కుర్వంతి వాహానశ్వాన్॥౧౪॥ మృత్యుదూత ఇతి॥ అయం కపోతో మృత్యుదూతః మృత్యుసూచకః ఉలూకో ఘూకః ప్రత్యులూకః తత్ప్రతిపక్షో ఘూకః కాకో వా కుహ్వానైః కుత్సితశబ్దైః విశ్వం శూన్యం కర్తుమిచ్ఛతః॥౧౫॥ ధూమ్రా ఇతి॥ ధూమ్రాః ధూసరాః దిశః పరిధయః [illegible]రివేషాః అముం [illegible]మావృణ్వంతి దివ్యానాహ నిర్ఘాతాదిసార్ధద్వాభ్యాం నిర్ఘాతో నిరభ్రే ప్రపాతః స్తనయిత్నవో౽త్ర గర్జితాని సైన్యహా॥౧౬॥ వాయురితి॥ తమః విసృజన్ అసృక్ రక్తం॥౧౭॥ సూర్యమితి॥ గ్రహాణాం మర్దం యుద్ధం భూతాని రుద్రానుచరాః తేషాం గణైః ససంకులైః వ్యాప్తమిథః ప్రాణిభిస్సహితైః రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ జ్వలితే ప్రదీప్తే ఇవ పశ్యేతి॥౧౮॥ పునర్భౌమానాహ-నద్య ఇత్యాదిసార్ధైస్త్రిభిః॥ నద్య ఇతి॥ ప్రాణినాం మనాంసి చ॥౧౯॥ నేతి న దుహ్యంతీతి కర్మకర్తర్యార్షం న ప్రస్నువంతీత్యర్థః॥౨౦॥ దైవతానీతి॥ దైవతాని ప్రతిమాః॥౨౧॥ భ్రష్టశ్రియ ఇతి॥ అఘం దుఃఖం ఏతైః కృత్వా న విశ్వ తెలన్యేషు పుష్కేషు శ్రీర్వజ్రాంకుశాదిశోభా యేషాం

తైఃభగవతఃపదైః॥౨౨॥అసన్నేతి॥హీనాభూరిత్యహంమన్యే తస్యరాజ్ఞఃఇత్యేవందృష్టాన్యరిష్టానిమే. చేతసాచింతయు
త్తేఃభగవతఃపదైః॥౨౪॥అథేతి వదనమితి॥ అబ్భిం
తస్సతః॥౨౩॥రాజ్ఞఇతి॥అయథాపూర్వంనిపతితం-తదేవాహ-ఆతురమిత్యాదివిశేషణైః॥౨౪॥అథవదనమితి॥ అబ్భిం
దూర్ణ ఆరూణినేత్రాభ్యాంవిసృజంతమిత్యర్థః-ఉద్విగ్నంకంపితంహృదయంయస్యవిచ్ఛాయంవిగతకాంతింనృపఃయు
ధిష్ఠిరః॥౨౫॥పృచ్ఛతీతి॥స్వజనాఃబాంధవాః॥౨౬॥కింవక్ష్యతీతిశంకయావ్యవహితక్రమేణపృచ్ఛతి॥మధ్వితి॥మారిషః
మాన్యః మాతామహః॥౨౭॥మాతులఇతి॥ఆనకదుందుభిర్వసుదేవః॥౨౮॥ఆసతఇతి॥పరస్పరంవసుదేవక్షేమతః తాసా
మపిక్షేమసంపృష్టమేనపృథగపిపృచ్ఛతిస్వయమితి॥ఆహుకః ఉగ్రసేనః ఆస్యపుత్రోఽయస్యఅతఏవజీవనమాత్రమేవపృష్టం
అనుజశ్చదేవకః॥౨౯॥హృదికస్యేతి॥హృదికస్యసుతఃకృతవర్మా-జయంతాదయఃకృష్ణభ్రాతరః॥౩౦॥కచ్చిదితి॥సర్వవృ
ష్ణీనాంమధ్యేమహారథః॥౩౧॥యఇతి॥గంభీరయఃయుద్ధేమహావేగఃవర్ధతేమోదతఇత్యర్థః॥౩౨॥అన్యఇతి॥కృష్ణస్యాప
త్యానికార్ష్ణయః తేషుప్రవరాః॥౩౩॥సునందఇతి॥సునందనందశీర్షణ్యాఃముఖ్యాయేషాం తే॥౩౪॥భగవాన్ సుఖమాస్తే

త్వరిష్టేనచేతసా॥౨౩॥రాజ్ఞఃప్రత్యాగమద్బ్రహ్మాన్యదుపుర్యాః కపిధ్వజః । తంపాదయోర్నిపతితమయం
థాపూర్వమాతురమ్॥౨౪॥అథోవదనమబ్బిందూన్ సృజంతంనయనాబ్జయోః।విలోక్యోద్విగ్నహృదయం
విచ్ఛాయమనుజంనృపః॥౨౫॥పృచ్ఛతిస్మసుహృన్మధ్యేసంస్మరన్నారదేరితమ్ ॥యుధిష్ఠిరః కచ్చిదానర్తపు
ర్యాంనస్స్వజనాస్సుఖమాసతే॥ ౨౬॥ మధుభోజకదాశార్హాస్సాత్వతాంధకవృష్ణయః । శూరోమాతా
మహఃకచ్చిత్స్వస్త్యాస్తేవాథమారిషః॥౨౭॥మాతులశ్చానుజఃకచ్చిత్కుశల్యానకదుందుభిః। సప్తస్వ
సారస్తత్పత్న్యోమాతులాన్యస్సహాత్మజాః॥ ౨౮ ॥ ఆసతేసస్నుషాఃక్షేమం దేవకీప్రముఖాస్స్వయమ్।
కచ్చిద్రాజాహుకోజీవత్యసత్పుత్రోఽస్యచానుజః॥ ౨౯ ॥ హృదికస్సుతోఽక్రూరోజయంతగదసారణాః।
ఆసతేకుశలంకచ్చిద్యేచశత్రుజితాదయః ॥ ౩౦॥కచ్చిదాస్తేసుఖీరామోభగవాన్సాత్వతాంపతిః । ప్ర
ద్యుమ్నస్సర్వవృష్ణీనాంసుఖమాస్తేమహారథః॥౩౧॥యోగంభీరరయోయుద్ధేవర్ధతేభగవానుత। సుషేణ
శ్చారుదేష్ణశ్చసాంబోజాంబవతీసుతః॥ ౩౨ ॥ అన్యేచకార్ష్ణిప్రవరాస్సపుత్రాఋషభాదయః । తథైవా
నుచరాశ్శౌరేశ్శ్రుతదేవోద్ధవాదయః॥౩౩॥సునందనందశీర్షణ్యాయేచాన్యేసాత్వతర్షభాః । అపిస్వ
స్త్యాసతేసర్వేరామకృష్ణభుజాశ్రయాః ॥ ౩౪ ॥ అపిస్మరంతికుశలమస్మాకంబద్ధసౌహృదాః ॥ భగవానపి
గోవిందోబ్రహ్మణ్యోభక్తవత్సలః॥౩౫॥పురేకచ్చిత్సుధర్మాయాంసుఖమాస్తేసుహృద్వృతః । మంగళా
యహిలోకానాంక్షేమాయచభవాయచ॥ ౩౬ ॥ ఆస్తేయదుకులాంభోధావాద్యోఽనంతసఖఃపుమాన్।
యద్బాహుదండగుప్తాయాంస్వపుర్యాంయదవోఽర్చితాః ॥ క్రీడంతిపరమానందంమహాపౌరుషికాఇవ
౩౭॥యత్పాదశుశ్రూషణముఖ్యకర్మణాసత్యాదయోద్వ్యష్టసహస్రయోషితః. । నిర్జిత్యసంఖ్యేత్రి
దశాంస్తదాశిషోహరంతివజ్రాయుధవల్లభోచితాః ॥ ౩౮ ॥ యద్బాహుదండప్రభవోపజీవినోయదుప్ర
వీరాహ్యకుతోభయాముహుః ॥ అధిక్రమంత్యంఘ్రిభిరాహృతాంబలాత్సభాం సుధర్మాంసురసత్త
మోచితామ్॥౩౯॥కచ్చిత్తేనామయంతాతభ్రష్టతేజావిభాసిమే । అలబ్ధమానోవజ్ఞాతఃకింవాతాతచిరోషి
తః॥౪౦॥ కచ్చిన్నాభిహతోభావైశ్శబ్దాదిభిరమంగళైః ॥ నదత్తముక్తమర్థిభ్యఆశయాయత్ప్రతిశ్రు

ఇతిప్రశ్నస్యానౌచిత్యమాశంక్యాహ - పురఇత్యాదిభగవతోఽత్రావస్థానేహిలోకానాంమంగళంనాన్యథేత్యాశయేనా
హ-మంగళాయేత్యాదిచతుర్భిః మంగళాయశుభాయక్షేమాయలబ్ధపాలనాయఉద్భవాయ॥౩౬॥ఆస్తఇతి॥ అనంతస
ఖఃబలభద్రసహాయఃఅర్చితాఃసర్వైఃపూజితాః పరమానందంయథాభవతితథామహాపౌరుషికాఃవైకుంఠనాథానుచ
రాః॥౩౭॥యదితి॥యస్యపాదశుశ్రూషణమేవముఖ్యంతపఆదిభ్యఃశ్రేష్ఠంయత్కర్మతేన - సత్యభామాదయః సంఖ్యే
యుద్ధే-తృష్ణబలేన-త్రిదశాన్ దేవాన్-నిర్జిత్యతదాశిషః - దేవభోగ్యాన్పారిజాతాదీన్- వజ్రాయుధస్యవల్లభాశచీ
స్యాఉచితాః॥౩౮॥యదితి॥యద్బాహుదండప్రభవోపజీవినఃసుధర్మామంఘ్రిభిరభిక్రమంతినగోవిందస్సుఖమాస్తఇతి
పంచమశ్లోకేనాన్వయః॥౩౯॥ఇదానీంతస్యైవకుశలంపృచ్ఛతికచ్చిదిత్యాదిషడ్భిః॥కచ్చిదితి॥అనామయంఆరోగ్యం
లబ్ధమానోమానబంధుభ్యఃసకాశాత్కింవాత్వం ప్రత్యుతఅవజ్ఞాతఃతిరస్కృతఃయతశ్చిరోషితఃబహుకాలంతత్రస్థి
తం॥కచ్చిదితి॥అభావైఃరతిచ్ఛేదఃప్రియశూన్యైరమంగళైః పరుషైశ్శబ్దాదిభిర్నాభిహతఃసదాధిశ్రోఽసికింయథా

భ్యః దాస్యామీత్యుక్త్వా న దత్తం కిం యద్వా ఆశయా సహ యథా భవతి తథా దాస్యామీతి ప్రతిశ్రుతం సత్ న దత్తం కిం॥
౪౧॥ కచ్చిదితి॥ అన్యద్వా శరణాగతం సత్త్వం ప్రాణిమాత్రం-నాత్యాక్షీః- సత్యక్తవానసి కిం - యత్ త్వత్పూర్వం శరణ
ప్రదః ఆశ్రియపదః॥ ౪౨॥ కచ్చిదితి॥ అగమ్యాం నిషేధః నిందితాం స్త్రియం-నాగమః నగతవానసి కిం అసత్కృతాం మలి
నవస్త్రాదికాం గమ్యాం నాగమః కిం నోత్తమైః అనుత్తమైః సమైరిత్యర్థః అసమైరథమై ర్వా కిం న పరాజితోఽసీత్యర్థః॥ ౪౩
అపీతి సుభోజనార్హాన్ వృద్ధాన్ బాలకాంశ్చ పర్యర్థు క్త్వాః తాన సంభోజ్య ఘు క్తవానసి పరిత్యజనార్థః అక్షమం క
ర్తుమయోగ్యం యత్ తత్ కృతవానసి కిం॥ ౪౪॥ నిత్యం ప్రేష్ఠతమేన హృదయేన అత్యంతాంతరంగేణ బంధునా శ్రీకృష్ణేన
రహితః శూన్యోఽస్మీత్యాత్మానం మన్యసే - యద్వా హృదయే శూన్యోఽస్మీతి మన్యస ఇత్యర్థః-అన్యథా తే రుక్ మనః పీడా
నఘటతే॥ ౪౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-చతుర్దశాధ్యాయ వ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ కలిప్రవేశమాలక్ష్య ధురం న్యస్య పరీక్షితి ఆరురోహ నృపస్స్వర్గమితి పంచదశేఽబ్రవీత్॥ ఏవమితి॥ కృష్ణ అర్జునః విక
ల్పితః ఇతిచ్ఛేదః నానాశంకాస్పదం రూపమాలక్ష్య వికల్పిత ఇత్యర్థః ప్రతిభాషితుం నాశక్నోదిత్యుత్తరేణాన్వయః తత్ర హే
తుః కృష్ణవిశ్లేషేణ కర్శితః కృశః కృత॥ ౧॥ శోకేనేతి॥ శోకేన హేతునా వదనం చ హృచ్చ తే ఏవ సరోజే తయోః శ్రీతాపాతిశయే
న శుష్కే వదన హృత్సరోజే యస్య-హతా ప్రభా తేజో యస్య॥ ౨॥ కృచ్ఛ్రేణేతి॥ శుచః శోకాశ్రూణి-నాస్యద్గచ్ఛతి తాని.

తమ్॥ ౪౧॥ కచ్చిత్త్వం బ్రాహ్మణం బాలం గాం వృద్ధం రోగిణం స్త్రియమ్। శరణోపసృతం సత్త్వం నాత్యా
క్షీః శరణప్రదః॥ ౪౨॥ కచ్చిత్త్వం నాగమోఽగమ్యాం గమ్యాం వాసత్కృతాం స్త్రియమ్। పరాజితో వాథ భ
వాన్నోత్తమైర్నాసమైః పథి॥ ౪౩॥ అపిస్విత్పర్యభుంక్థాస్త్వం సంభోజ్యాన్ వృద్ధబాలకాన్। [జుగుప్సి
తిథిభృత్యాంశ్చ గర్భిణ్యాతురకస్యకాః॥] జుగుప్సితం కర్మ కించిత్కృతవాన్న యదక్షమమ్॥ ౪౪॥ కచ్చిత్ప్రే
ష్ఠతమేనాంగ హృదయేనాత్మబంధునా। శూన్యోఽస్మి రహితో నిత్యం మన్యసే తేన్యథా న రుక్॥ ౪౫॥ ఇతి శ్రీమ
ద్భాగవతే-ప్రథమస్కంధే-చతుర్దశోఽధ్యాయః,

శ్రీశుకః ॥ ఏవం కృష్ణసఖః కృష్ణో భ్రాత్రా రాజ్ఞా వికల్పితః। నానాశంకాస్పదం రూపం కృష్ణవిశ్లేషకర్శి
తః॥ ౧॥ శోకేన శుష్యద్వదనహృత్సరోజో హతప్రభః। విభుం తమేవానుధ్యాయన్నాశక్నోత్ప్రతిభాషి
తుమ్॥ ౨॥ కృచ్ఛ్రేణ సంస్తభ్య శుచః పాణినామృజ్య నేత్రయోః। పరోక్షేణ సమున్నద్ధప్రణయౌత్కంఠ్య
కాతరః॥ ౩॥ సఖ్యం మైత్రీం సుహృత్త్వం చ సారథ్యాదిషు సంస్మరన్। నృపమగ్రజమిత్యాహ బాష్పగద్గ
దయా గిరా॥ ౪॥ అర్జునః। వంచితోఽహం మహారాజ హరిణా బంధురూపిణా। యేన మేఽపహృతం తేజో దేవవి
స్మాపనం మహత్॥ ౫॥ యస్య క్షణవియోగేన లోకో హ్యప్రియదర్శనః। ఉక్థేన రహితో హ్యేష మృతకః
ప్రోచ్యతే యథా॥ ౬॥ యత్సంశ్రయాద్ద్రుపదగేహముపాగతానాం రాజ్ఞాం స్వయంవరముఖే స్మరదు
ర్మదానామ్। తేజో హృతం ఖలు మయాభిహతశ్చ మత్స్యః సజ్జీకృతేన ధనుషాధిగతా చ కృష్ణా॥ ౭॥ యత్సన్ని
నేత్రయోః శేవసంస్తభ్య -గళితాని చ పాణినా ఆమృజ్య పరోక్షేణ దర్శనాగోచరేణ శ్రీకృష్ణేన హేతునా - సమున్నద్ధమ
ధికం యత్ప్రేమ హృత్కంఠ్యం తేనన కాతరః వ్యాకులః నృపమిత్యాహేత్యుత్తరేణాన్వయః సఖ్యమితి సఖ్యం హితైషితాం
మైత్రీముపకారితాం సుహృత్త్వం సంబంధితాం చ బాష్పేణ కంఠావరోధాత్ గద్గదయా గిరా॥ ౩౪॥ సమానవయస్కత్వ
ప్రయుక్తం సఖ్యం-ఉపకార యుక్తా మైత్రీ- ప్రేమాతిశయప్రయుక్తం సౌహార్దం॥ ౪ వంచిత ఇతి॥ యేన మామవంచయ
త్ దేవాన్ బ్రహ్మరుద్రాదీన్-విస్మాపయతీతి యత్ మహత్ సర్వోత్కృష్టం ॥ ౫ ॥ యస్యేతి॥ యస్య క్షణ వియోగేనే
త్యాదిశ్లోకస్థయచ్ఛబ్దానామంతే తేనాహ మస్మి ముషిత ఇతి ఇతో నవమశ్లోకస్థేన తచ్ఛబ్దేన సంబంధః ప్రియస్యాప్రియత్వే
దృష్టాంతః ఉక్థేః ప్రాణేన రహితః- ఏవపిత్రాది॥ ౬॥ లోకః - జనః అప్రియదర్శనః అప్రీతిసంపాదకదర్శనవిషయ
స్సన్-రిక్థేన ధనేన రహితః-దరిద్రో యథా - మృతకః మృతప్రాయః ప్రోచ్యతే సర్వైరపి మృతప్రాయోఽయమితి వ్యవ
హ్రియతే॥ ౬॥ శ్రీకృష్ణోపకారాననుస్మరంతి దశభిః॥ యదితి॥ యస్య సంశ్రయాద్బలాత్ స్మరేణ కామేన దుర్మదానామతి
మత్తానాం- తేజః పరిభావః॥ హృతం ధనుర్ద్రుహిణైనైవ పశ్చాద్ధనుస్సజ్జీకృతం జ్యాసహితం తేన మత్స్యో యంత్రస్థః ప
రిభ్రమన్విద్ధః- తాడితః తతస్తాన్విజిత్య-కృష్ణా ద్రౌపదీ ప్రాప్తా చ॥ ౭॥ యదితి ॥ ఉ ఇతి విస్మయే - ఖాండవమింద్రస్య వనం
ఖాండవమితి వా పాఠః-అదాం దత్తవానస్మి ఖాండవదాహే రక్షితేన మయేన కృతా న భా చలదా అద్భుతశిల్పరూపా మా

మాయస్యాంశ-నిఖిలజగదాశ్చర్యకరశిల్పనిర్మాణేనజగన్మోహినీత్యర్థః॥అధ్వరే రాజసూయే-బలిం. ధనాదిరూపము పహారాన్న్యజాతం॥౭॥అనంతరశ్లోకో విగలితః తథాపి వ్యాఖ్యాయతే॥యదితి॥నృపశిరస్సు అంఘ్రిర్యస్య తం-జరాసంధం త వానుజోఽభీమః మఖార్థం-అహన్ హతవాన్ తస్య విజయం వినా రాజసూయమఖాసుపపత్తేః గజాయుతస్యేవ సత్వముత్సా హశక్తిః వీర్యం బలంచ యస్య సః తం హత్వా-ప్రమథనాథో మహాభైరవః-తస్య మఖాయ యే రాజానః తేనాహృతాః-పశు రూపేణానీతాః-యస్మాన్మోచితాః తస్మై అధ్వరే-బలిం పుష్కలధనోపహారాదిరూపమానీతవంతః॥౮॥ పత్న్యా ఇతి ద్యూతకితవైః దుశ్శాసనాదిభిః-తవపత్న్యాః-కబరం వికీర్య ఉన్ముచ్య-స్పృష్టమాకృష్టం తేషాం దుశ్శాసనాదీనాం స్త్రియః హతేశాః-అతఏవ వైధవ్యాద్విముక్తకేశాశ్చ-అకృత చకార - కథంభూతం కబరం - అధిమఖం రాజసూయమధికృత్య క్లృప్తో రచితో మహాభిషేకో మంత్రపూర్వాభిషేకో యః తేన అభిషేకేణ : శ్లాఘిష్ఠం అతిశయితశ్లాఘావిషయీభూతం చారు అతిమనోహరం తత్పకబరం కేశపాశః ధమ్మిల్లఇత్యర్థః - స్మరణాత్ తదానీమేవ-అస్మత్కృపయా ప్రాప్తస్య శ్రీకృష్ణస్య-నమన పాదయోః పతితాన్యశ్రూణి ముఖాద్యస్యాః తస్యాః పత్న్యాః పదశబ్దసాపేక్షస్యాపి - పతితశబ్దస్య ముఖపదేన సమాసః-నిత్యసాపేక్షత్వాత్॥౯॥యఇతి॥ శిష్యాణామయుతస్యాగ్రే తత్పఙ్క్తౌ భుజ్యతే యః-తస్మాద్దుర్వాససః హేతోః అరినాయ చిరం-యద్దురంతకృచ్ఛ్రం శాపలక్షణం తస్మాత్ సకాశాన్నోఽస్మాన్ వనం ఏత్య-జుగోప రక్షితవాన్ - కింకృత్వా- శాకమేవాన్నం శిష్టం-తస్మిన్ పాత్రే అవశిష్టం - ఉపయుజ్యజగ్ధ్వా - యతః ఉపయోగాత్ - సలిలే నిమగ్నో మునీనాం సంఘః త్రిలోకీం తృప్తామమంస్త-ఏవం హి భారతే తథా-కదాచిద్దుర్వాససో దుర్యోధన సేనాతిథ్యం కృతం- తేన చ పరితుష్టే నవరం వృణీష్వేత్యుక్తే-దుర్వాససశ్శాపాత్పాండవా నశ్యేయురితి మనసి నిధాయ-దుర్యోధనోక్తం-యుధిష్ఠిరోస్మత్కాలము

ధావహాముఖాండవమగ్నయే దామింద్రం చ సామరగణం తరసా విజిత్య । లబ్ధా సభా మయకృతాద్భుతశిల్పమాయా దిగ్భ్యోఽహరన్నృపతయో బలిమధ్వరే తే॥౭॥ యత్సన్నిధౌ నృపశిరోంఘ్రిమహాన్మఖార్థమార్యోనుజస్తవ గజాయుత సత్వవీర్యః । తేనాహృతాః ప్రమథనాథమఖాయ భూపా యన్మోచితాస్తదనయన్ బలిమధ్వరే తే॥౮॥ పత్న్యాస్తవాధిమఖక్లృప్తమహాభిషేకశ్లాఘిష్ఠచారుకబరం కితవైస్సభాయామ్ । స్పృష్టం వికీర్య పదయోః పతితాశ్రుముఖ్యా యస్తత్స్త్రియోఽకృతహతేశ విముక్తకేశాః॥౯॥ యో నో జుగోప వన ఏత్య దురంతకృచ్ఛ్రాద్దుర్వాససోఽరిరచితాదయుతాగ్రభుగ్యః । శాకాన్నశిష్టముపయుజ్య యతస్త్రిలోకీం తృప్తామమంస్త సలిలే వినిమగ్నసంఘః॥౧౦॥ యత్తేజసాథ భగవాన్యుధి శూలపాణిర్విస్మాపితస్సగిరిజోఽస్త్రమదాన్నిజం మే । అన్యేపి చాహమమునైవ కళేబరేణ ప్రాప్తో మహేంద్రభవనే మహదాసనార్ధమ్॥౧౧॥ తత్రైవ మే విహరతో భుజదండయుగ్మం గాండీవలక్షణమరాతివధాయ దేవాః।

శ్యః అత్ర స్తస్యాపి భవనేఽపి వ తాపవమేవ శిష్యాయుతసహితేనాతిథినా భవితవ్యం- కింతు ద్రౌపదీ యథా క్షుధా న సీదేత్తథా తస్యాపి భుక్తవత్యాంతద్రి హంగ-తవ్యమితి- తతశ్చ తథైవ దుర్వాససి ప్రాప్తే - పరమాదరేణ యుధిష్ఠిరేణ-మాధ్యాహ్నికం కృత్వా-అగమ్యతామితి విజ్ఞాపితో మునిస్స మునిసంఘో ఘమర్షణస్నానాయ జలే నిమజ్జ-తత్ర చింతాతురయా ద్రౌపద్యా-స్మృతమాత్రః శ్రీకృష్ణః తత్క్షణమేవ భక్తవాత్సల్యాత్ప్రాప్తః- తయా నివేదితవృత్తాంతే భగవతోక్తం తహం చ బుభుక్షితో మహాంభోజయేతి తయాతిలజ్జితయోక్తం-స్వామిన్ మద్భోజనపర్యంతం- అక్షయమన్నం సూర్యదత్తస్థాల్యాం-మయా చ సర్వాన్ సంభోజ్య ఉపభుక్తం-తతో నాస్త్యన్నమితి-తథాప్యతినిర్బంధేన - స్థాలీమానాయ్య తత్కంఠలగ్నం కించిచ్ఛాకాన్నమాత్రం ప్రాశ్యోక్తం భోక్తుం మునిసంఘమాహ్వయేతి-స చ తావతాతితృప్తోన్య ధాపాలభయేనపలాయత ఇతి॥౧౦॥అరివిహితాత్ దుర్యోధనప్రేరితాత్-దుర్వాససః ॥ శ్లో॥ అత్యంతతిసారసర్వస్వం దుర్వాససమవేహి మామితి స్వేవాక్యం తాపహనవత్తయా ప్రఖ్యాపితాత్ - మునేః ప్రాప్తాత్ - దురంతకృచ్ఛ్రాత్ - అనేకసహస్రశిష్యాకలిత్యగణయుతస్య తస్య దుర్వాససః అర్ధరాత్రే అరణ్యే అన్నదానాభవనిమిత్తకశాపజనితాదిత్యర్థః॥యతః కృష్ణభుక్తశాకలేశవశాత్॥౧౧॥యదితి॥నగిరిజః-గిరిజాసహితో విస్మాపితస్సన్ - నిజం పాశుపతమస్త్రం అన్యేపి లోకపాలాః నిజాన్యస్త్రాణి దదుః అన్యదప్యాశ్చర్యమాహ॥అమునైవేతి॥మహతః ఇంద్రస్యాసనార్ధం॥ ౧౨॥ యత్తేజసా యస్య శ్రీకృష్ణస్య మహిమ్నాపి తేన తేజసా శూలపాణేః - నిఖిలప్రపంచసంహారకారిశూలాయుధహస్తః - అమునైవ కళేబరేణ తు దేహాంతరేణేతిభావః॥౧౩॥తత్రేతి॥తత్రైవ స్వర్గే క్రీడితః- గాండీవం లక్షణం చిహ్నం యస్య తత్ - అరాతయో నివాతక

వచాద్విత్య్ర్యస్తేషాం యుద్ధార్థం ఆశ్రితవంతః ఏవానుభవితం ప్రభావయుక్తం శృంగం హే అజమీఢ యుధిష్ఠిర తేన ముషితః వంచితోస్మి కథంభూతేన భూమ్నా నిజమహిమావస్థానేన॥ చం॥ భూమ్నా భూమవిద్యాప్రకరణఫలితవైభవవిశిష్టేన-పురుషేణ పురుషసూక్తప్రతిపాదితవైభవవిశిష్టేన॥౧౩॥ యద్వితి॥ యద్బాంధవ ఇత్యాదిశ్లోకత్రయస్య తేన ముషితోహమితిపూర్వేణాన్వయః. కృష్ణబాంధవః ఏక ఏవాహం కౌరవసైన్యాబ్ధిం-నాస్త్యంతో గాంభీర్యేణ పారం చ దేశతో యస్య-అథవా అంతః సమాప్తిః-పారం సమాప్తస్యోత్తరతీరం తదుభయరహితం- తతర - తీర్ణవాన్-ఉత్తరగోగ్రహణే అతార్యాణి దుస్తరాణి-సత్త్వాని తిమింగిలాదీని-భీష్మాదిరూపాణి యస్మిన్ - పరైర్హృతం గోధనం ప్రత్యాహృతం-పరేషాం చ శిరోభ్యస్సకాశాత్ తేజఃపదం ప్రభావస్యాస్పదం ఉష్ణీషరూపం మణిమయం ముకుటరత్నరూపం పురుషధనం బహుధనం-తావన్మహనాస్తేన మోహయిత్వా నీతం-యః కృష్ణః బాంధవః సర్వవిధబంధుర్యస్య తేన-యద్బాంధవేన మయా॥౧౪॥ య ఇతి॥ అదభ్రైః అనల్పైః యే రాజన్యవర్యాస్తేషాం-రథమండలైః మండితాసు-భీష్మాదీనాం చమూషు సారథిరూపేణ రథకస్య మమాగ్రేచరస్సన్-సారథిరూపేణ వర్తమానస్సన్ - హే విభో -తేషాం రథయూథపానామాయురాదీని యః దృశా దృష్ట్యైవ-ఆర్చ్ఛత్ -హృతవాన్-మనాంసీత్యుత్సాహాదిశక్తిః సహ-ఓజ మనోబలం ఓజః కాయికబలం శస్త్రాదికౌశలమిత్యర్థః॥౧౫॥ యదితి॥ యస్య దోష్షు-మా మాం-ప్రణిహితం స్థాపితం, గుప్తమిత్యర్థః తైరేవ గుర్వాదిభిర్నిరూపితాని ప్రయుక్తాని-అస్త్రాణి న స్పృశంతి స్మ గురుః ద్రోణః-త్రిగర్తః త్రిగర్తదేశాధిపతిః సుశర్మా- శల్యః శల్యః మద్రాధిపతిః- సైంధవః సింధుదేశాధిపతిః జయద్రథః- బాహ్లికః శంతనోర్భ్రాతా అమోఘమహిమానో యేషాం తథాభూతా

సేంద్రాశ్శ్రితా యదనుభావిత మాజమీఢ తేనాహమద్య ముషితః పురుషేణ భూమ్నా॥౧౩॥ యద్బాంధవః కురుకులాబ్ధిమనంతపారమేకో రథేన తతరేహమతార్యసత్త్వమ్ । ప్రత్యాహృతం బహుధనం చ మయా పరేషాం తేజఃపదం మణిమయం చ హృతం శిరోభ్యః॥౧౪॥ యో భీష్మకర్ణగురుశల్యచమూష్వదభ్రరాజన్యవర్యరథమండలమండితాసు । అగ్రేచరో మమ విభో రథయూథపానామాయుర్మనాంసి చ దృశా సహ ఓజ ఆర్చ్ఛత్ ॥౧౫॥ యద్దోష్షు మా ప్రణిహితం గురుభీష్మకర్ణనప్తృత్రిగర్తశల్యసైంధవబాహ్లికాద్యైః। అస్త్రాణ్యమోఘమహిమాని నిరూపితాని నోపస్పృశన్నృహరిదాసమివాసురాణి॥ ౧౬॥ సౌత్యే వృతః కుమతినాత్మద ఈశ్వరో మే యత్పాదపద్మమభవాయ భజంతి భవ్యాః । మాం శ్రాంతవాహమరయో రథినో భువిష్ఠం న ప్రాహరన్ యదనుభావనిరస్తచిత్తాః॥ ౧౭ ॥ నర్మాణ్యుదారరుచిరస్మితశోభితాని హే పార్థ హేఽర్జున సఖే కురునందనేతి। సంజల్పితాని నరదేవ హృదిస్పృశాని స్మర్తుర్లుఠంతి హృదయం మమ మాధవస్య॥ శయ్యాసనాటనవికత్థనభోజనాదిష్వైక్యాద్వయస్య ఋతవానితి విప్రలబ్ధః । సఖ్యుస్సఖేవ పితృవత్తనయస్య సర్వం సేహే మహాన్మహితయా కుమతేరఘం మే॥ ౧౯॥ సోహం నృపేంద్ర రహితః పురుషోత్తమేన సఖ్యా ప్రియేణ సుహృదా

స్యపి ప్రతీకారాకరణేప్యస్పర్శే దృష్టాంతః-అసురాణి-హిరణ్యకశిపుప్రేరితాని అస్త్రాణి నృహరిదాసం ప్రహ్లాదమివేతి॥౧౬॥ స్వాపరాధమనుస్మరన్ సంతప్యమాన ఆహ॥ సౌత్య ఇతి॥ సౌత్యే సారథ్యే. మయా కుమతినా-వృతః- కుమతిత్వమేవాహ- ఆత్మద ఇత్యాదినా ఆత్మదః-జ్ఞానప్రదః- అభవాయ మోక్షాయ-భవ్యాః శ్రేష్ఠాః శ్రాంతాః వాహాః అశ్వాః యస్య తం మాం-జయద్రథవధే హి జలపానం వినా అశ్వాః శ్రాంతాః-తతో రథాదవతీర్య- భువిష్ఠమపి బాణైర్భువం భిత్త్వా జలం-సంపాదితమహో తదా యస్యానుభావేన నిరస్తచిత్తా అరయో మాం న ప్రహృతవంతః స సౌత్యే వృత ఇతి కుమతిత్వం॥ ౧౭॥ నర్మాణీతి॥ హే నరదేవ-ఉదారం గంభీరం-రుచిరం యత్స్మితం తేన శోభితాని నర్మాణి పరిహాసవాక్యాని తథా కార్యప్రస్తావేషు హే పార్థేత్యాదీని మధురాక్షరాణి సంజల్పితాని చ-హృదిస్పృశాని మనోజ్ఞాని చ మాధవస్య యాని స్మర్తుర్మమ హృదయం లుఠంతి క్షోభయంతి నిజభావ ఆర్ద్రాః॥౧౮॥ శయ్యేతి॥ వికత్థనం స్వగుణశ్లాఘనం విరుద్ధసంభాషణం వా శయ్యాదిష్వైక్యాత్-అవ్యతిరేకాద్ధేతోః ఐక్యం మానసికవ్యాపారాభేదః-కదాచిద్వ్యభిచారం దృష్ట్వా-హే వయస్య ఋతవాన్ సత్యముక్తవాన్ న భవానితి వక్రోక్త్యా - విప్రలబ్ధః తిరస్కృతోపి ఋతమానితి పాఠే ఋతభవో దేవాన్నైవ కాన్సంతి యస్య-అసౌ మహానస్మిన్నమన్య ఇతి మత్వా విప్రలబ్ధః- తిరస్కృత ఇత్యర్థః - ఋతమానితి పాఠేవ త్వాభావ స్స్వామిన్నేతి ఘం అపరాధం- సేహే-మహామహితయా మహత్త్వేనైకపద్యేన - అతిమహత్త్వేనేత్యర్థః-సఖ్యుః సఖా సఖేవ తనయస్యాఘం పితేవ॥ ౧౯॥ త్వదాశంకితం పరాజయం చ ప్రాప్తోహమిత్యాహ॥ స ఇతి ॥ తేన సఖ్యా రహితః అతో హృదయేన

శూన్యః అంగ హే రాజన్ ఉరుక్రమస్య పరిగ్రహం షోడశసహస్రస్త్రీరక్షన్ అసద్భిర్నీచైః అబలా యోషేవ॥ చం॥ స్త
హంతథా భగవతా ప్రీతివిషయీకృతోఽహం గోపైః గోపాలతుల్యైః దుర్బలైః అబలా బలరహిత వనితేవ
౨౦॥ శ్రీకృష్ణవియోగ ఏవాత్ర హేతుర్నాన్య ఇత్యాహ॥ తదితి॥ యతః యేభ్యః ఈశేన రిక్తం శూన్యం అసత్ కార్యాక్షమం
సర్వమవిక్షణేన శ్రీకృష్ణవియోగావ్యవహితక్షణ ఏవ సన్మంత్రవిధానైరపి భస్మని తిలు ప్త సప్తమీ కంపదం భస్మని
హుతం భస్మాహుతమివ అతిప్రీతాదపి కుహకాత్ మాయావినస్సకాశాత్ రాద్ధం లబ్ధమివ అథవా కుహకేవలం చ కేనాపి
హుతం భస్మాహుతమివ అతిప్రీతాదపి కుహకాత్ మాయావినస్సకాశాత్ రాద్ధం లబ్ధమివ॥ ఊషరభూమౌ ఉప్తం ప్రకీర్ణం బీజమివ॥ ౨౧॥ రాజన్నితి॥ సుహృ
త్త్వాత్ రాద్ధం దత్తమివ సమ్యక్కరణాదప్యుప్త్యా ఊషరభూమౌ ఉప్తం ప్రకీర్ణం బీజమివ॥ ౨౨॥ వారుణీమితి॥ చత్వారః పంచ వావశేషితాః తత్ర హేతుర్విప్రశాప
త్పురే త్వయాభిపృష్టానాం నస్సుహృదాం మధ్యే॥ ౨౨॥ వారుణీమితి॥ చత్వారః పంచ వావశేషితాః తత్ర హేతుర్విప్రశాప
త్వాదినా వారుణీమన్నమయీమజానతామివ అన్యోన్యమజానతామివ స్వపితృపుత్రభ్రాతృప్రభృతీన్ కదాప్యజా
నతామివ ఏరకాముష్టిభిర్నిఘ్నతాం అవశేషితా ఇత్యనేనోక్తః॥ ౨౩॥ హేతుకర్తారమాహ త్రిభిః॥ ప్రాయేణేతి ॥ భా
వయంతి పాలయంతి॥ చం॥ ఉత్పాదయంతి॥ ౨౪॥ జలౌకసామితి॥ జలౌకసాం మత్స్యాదీనాం మధ్యే మహాంతః స్థూలాః అణీ
యసః సూక్ష్మాన్ యథా అదంతి భక్షయంతి॥ చం॥ బలినః దుర్బలాన్ బలహీనాన్ మహాంతోఽపి పరస్పరతుల్యబలశాలినో
బలినః మిథః అన్యోన్యం॥ ౨౫॥ ఏవమితి॥ భూభారాన్ భువో భారభూతాన్ సంహృతవాన్॥ ౨౬॥ అతః పరం వక్తుమశక్నో
తి సూదయన్నాహ దేశకాలేతి॥ దేశకాలోచితార్థయుక్తాని మనఃపీడోపశమకరాణి గోవిందస్య వచనాని స్మరతో మమ

హృదయేన శూన్యః। అథర్వన్యురుక్రమపరిగ్రహమంగ రక్షన్ గోపైరసద్భిరబలేవ వినిర్జితోఽస్మి॥ ౨౦॥ తద్వై ధను
స్త ఇషవస్స రథో హయాస్తే సోఽహం రథీ నృపతయో యత ఆనమంతి । సర్వం క్షణేన తదభూదసదీశరిక్తం భ
స్మన్ హుతం కుహకరాద్ధమివోప్తమూష్యామ్॥ ౨౧॥ రాజంస్త్వయాభిపృష్టానాం సుహృదాం నస్సుహృ
త్పురే। విప్రశాపవిమూఢానాం నిఘ్నతాం ముష్టిభిర్మిథః॥ ౨౨ ॥ వారుణీం మదిరాం పీత్వా మదోన్మథితచేత
సామ్॥ అజానతామివాన్యోన్యం చతుఃపంచావశేషితాః॥ ౨౩॥ ప్రాయేణైతద్భగవత ఈశ్వరస్య విచేష్టితమ్।
మిథో నిఘ్నంతి భూతాని భావయంతి చ యన్మిథః॥ ౨౪॥ జలౌకసాం జలే యద్వన్మహాంతోఽదంత్యణీయసః। దు
ర్బలాన్బలినో రాజన్మహాంతో బలినో మిథః॥ ౨౫॥ ఏవం బలిష్ఠైర్యదుభిర్మహద్భిరితరాన్విభుః। యదూన్యదుభి
రన్యోన్యం భూభారాన్ సంజహార హ॥ ౨౬॥ దేశకాలార్థయుక్తాని హృత్తాపోపశమానిచ। హరంతి స్మరతశ్చి
త్తం గోవిందాభిహితాని మే॥ ౨౭॥ శ్రీసూతః॥ ఏవం చింతయతో జిష్ణోః కృష్ణపాదసరోరుహం । సౌహార్దేనా
తిగాఢేన శాంతాసీద్విమలా మతిః॥ ౨౮॥ వాసుదేవాంఘ్ర్యనుధ్యానపరిబృంహితరంహసా। భక్త్యా నిర్మథి
తాశేషకషాయధిషణోఽర్జునః॥ ౨౯॥ గీతం భగవతా జ్ఞానం యత్తత్సంగ్రామమూర్ధని। కాలకర్మతమోరు
ద్ధం పునరధ్యగమద్విభుః ॥ ౩౦ ॥ విశోకో బ్రహ్మసంపత్త్యా సంఛిన్నద్వైతసంశయః। లీనప్రకృతినైర్గుణ్యా

చిత్తం హరంతి ఆకర్షంతి॥ చం॥ దేశకాలార్థయుక్తాని- దేశానుగుణాని కాలానుగుణాని చ- అర్థైర్విచిత్రార్థైశ్చ యుక్తా
ని హృత్తాపోపశమాని మనసస్తాపనివారకాని॥ ౨౭॥ ఏవమితి॥ సూతోక్తిః ఏవమితి ద్వృఢేన స్నేహేన చింతయతోఽర్జునస్య
తిశ్శాంతా భగవత్స్మరణజనితానందాతిశయేన శాంతిరసయుక్తా విమలా విశోకా విరక్తా చాసీత్ ॥ ౨౮॥ మతిర్నైర్మల్య
లమాహ॥ వాసుదేవేతి॥ వాసుదేవాంఘ్ర్యనుధ్యానేన పరిబృంహితం రంహో వేగో యస్యాః తయా భక్త్యా నిర్మ
థితాః ఉన్మీలితాః అశేషాః కషాయాః కామాదయో యస్యాస్సా ధిషణా బుద్ధిర్యస్య సః జ్ఞానం పునరధ్యగమదిత్యుత్తరేణా
న్వయః॥ ౨౯॥ గీతమితి॥ కాలేన కర్మభిః తమసా భోగాభినివేశేన చ రుద్ధం అన్వృతం సత్ ॥ చం॥ సంగ్రామమూర్ధని- భా
రతయుద్ధోపక్రమకాలే- కాలకర్మతమోరుద్ధం కాలవశాత్ దుష్కర్మవశాత్ తమోగుణావేశాచ్చ రుద్ధం విస్మృతం యత్
జ్ఞానం తత్పునరధ్యగమత్ - పునః ప్రాప్తవానాసీత్ ॥ ౩౦॥ జ్ఞానఫలమాహ॥ విశోక ఇతి॥ ఏతదేవ శోకహేత్వభావేన ఉపపా
దయతి శోకస్యాపి హేతుః ద్వైతభ్రమః- తస్య దేహః- తస్య లింగం- తస్య గుణాః తేషామవిద్యా తతశ్చ బ్రహ్మసంపత్త్యా బ్రహ్మా
హమితి జ్ఞానేన లీనా ప్రకృతిరవిద్యా యస్మిన్ తస్మై నైర్గుణ్యం భవతి- స తు సుషుప్తిప్రళయయోరివ అవిద్యాశేషం - లీన
నైర్గుణ్యాద్గుణకార్యలింగనాశః- అలింగత్వాచ్చాసంభవః సమ్యగ్భోగాయ భవతి పునః పునరితి సంభవః స్థూలశరీ
రరహితః తతశ్చ తత్పరిచ్ఛేదాభావాత్ సంఛిన్నో ద్వైతలక్షణః సంశయో భ్రమో యస్య సః విశోకో జాత ఇతి॥ చం ।
బ్రహ్మసంపత్త్యా విశోకః బ్రహ్మసంపత్తిః బ్రహ్మనిష్ఠానాం చ బ్రహ్మణో నిదిధ్యాసనరూపా తయా విశోకః తస్యాశో

ర్ణాకత్వంచ॥ శ్రుతి॥ తరతిశోకమాత్మవిత్-ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధంసంఛిన్నద్వైతసంశయః - అబ్రహ్మాత్మకవస్తుసద్భావసంశయఃసంఛిన్నో యేనస తాదృశః లీనప్రకృతిర్నైర్గుణ్యాత్ అలింగిత్వాత్ అసంభవఉత్పత్తిః-అత్రాసంభవశబ్దః ఉత్పత్తిపూర్వకానాంషడ్భావానాముపలక్షణార్థః- లింగజన్మాదీనాంనిమిత్తంపుణ్యపాపరూపంతద్రాహిత్యాద్యసంభవజననాదిషడ్భావరహితఃఅలింగత్వే హేతుర్నైర్గుణ్యాదితి నైర్గుణ్యంసత్వరజస్తమోగుణరాహిత్యంసత్వాదిగుణత్రయమేవపుణ్యపాపహేతుః-తస్మాన్నైర్గుణ్యాదలింగత్వం తస్మాన్నైర్గుణ్యే హేతుమాహ- లీనప్రకృతిలీన ప్రకృతిసంబంధవినాశాన్నైర్గుణ్యంతస్మాద్ధేతోరలింగత్వాదసంభవప్రకృతిసంబంధరాహిత్యపూర్వకనైర్గుణ్యాదలింగత్వాజ్జన్మాదిరహిత ఇతిభావః॥౩౧॥ నిశమ్యేతి ॥ భగవతోమార్గమాలక్ష్య యదుకులస్యసంస్థాంనాశం శ్రుత్వా నారదోక్తంచానుస్మృత్య స్వఃపథాయస్వర్గమార్గాయనిభృతాత్మానిశ్చలచిత్తఃనియమితాంతఃకరణ ఇత్యర్థః॥౩౨॥ పృథేతి తాందుర్విజ్ఞేయాం-వక్ష్యతి ఏకాదశే॥శ్లో॥ సౌమిన్యాయథాకాశేయాంత్యాహిత్వా భ్రిమండలమ్ । గతిర్నలక్ష్యతే మర్త్యైస్తథాకృష్ణస్య దైవతైరితి-ఏకాంతభక్త్యా అవ్యభిచరితభక్త్యా-నిఃస్పృతేరుపరతామతిస్సన్మక్తాబభూవ-దేహం జహావితివా॥౩౩॥తదేవముక్తమపియాదవేభ్యోభగవతోవైలక్షణ్యమనుఖ్యాతత్సామ్యంపదతోమందమతీన్ప్రతివైలక్షణ్యంస్పష్టయతిద్వాభ్యాం॥యయేతి॥ యయామాయాదవరూపయాతన్వా సువోభారం కంటకేనకంటకమివకంటకోద్ధరణసాధనీభూతంకంటకమివాహరత్ -యాదవతనుమ్యాభారతనుశ్చేతిద్వయమపీశ్వరస్యసంహార్యత్వేనసమమేవ॥ చం॥ అజఃకర్మనిమిత్తకజననాదిరహితః-ఇచ్ఛామాత్రపరికల్పితశరీరయోగీకృష్ణః - ఈశితుఃనిఖిలజగజ్జన్మస్థితిలయకారణ

దలింగత్వాదసంభవః॥౩౧॥నిశమ్యభగవన్మార్గంసంస్థాంయదుకులస్యచ । స్వఃపథాయమతించక్రేనిభృ
తాత్మాయుధిష్ఠిరః॥ ౩౨॥ పృథాప్యనుశ్రుత్యధనంజయోదితంనాశంయదూనాంభగవద్గతించతామ్ । ఏ
కాంతభక్త్యాభగవత్యధోక్షజే నివేశితాత్మోపరరామసంసృతేః॥ ౩౩॥ యయాహరద్భువోభారంతాంత
నుంవిజహావజః। కంటకంకంటకేనేవద్వయంచాపీశితుస్సమమ్॥ ౩౪॥ యథామత్స్యాదిరూపాణి ధత్తేజ
హ్యాద్యథానటః। భూభారఃక్షపితోయేనజహౌతచ్చకళేబరమ్॥ ౩౫॥ యదాముకుందోభగవానిమాంమ
హీంజహౌస్వతన్వా శ్రవణీయసత్కథః । తదాహరేవాప్రతిబుద్ధచేతసామభద్రహేతుఃకలిరన్వవర్త
త॥ ౩౬॥ యుధిష్ఠిరస్తత్పరిసర్పణంబుధః పురేచరాష్ట్రే చగృహేతథాత్మని । విలోక్యలోభానృతజిహ్మ
హింసనాద్యధర్మచక్రంగమనాయపర్యధాత్॥ ౩౭॥ స్వరాట్పౌత్రంవినయినమాత్మనస్సుసమంగుణైః।
తోయనీవ్యాఃపతింభూమేరభ్యషించద్గజాహ్వయే॥ ౩౮॥ మధురాయాంతథావజ్రం శూరసేనపతింతత
తః।ప్రాజాపత్యాంనిరూప్యేష్టిమగ్నీనపిబదీశ్వరః॥౩౯॥ విసృజ్యతత్రతత్సర్వందుకూలవలయాదికమ్ । ని

భూతస్య-ద్వయంచాపిఇచ్ఛయాశరీరపరిగ్రహఃతత్త్యాగశ్చేత్యుభయమపి.సమంతుల్యమేవనజన్మనాశాకృతఃనశరీరవియోగేనక్లేశఃఉభయోరపిస్వేచ్ఛాపరికల్పితత్వాదితిభావః॥౩౪॥శ్రీకృష్ణమూర్తేర్విశేషమాహ॥యథేతి॥తాన్యపి యథాధత్తేజహాతిచతదాహ - యథానటోనిజరూపేణస్థితఏవరూపాంతరాణిధత్తేఅంతర్ధత్తేచ - తదాయేనకళేబరేణ క్షపితఃతదపికళేబరంజహౌ అంతర్దధాత్యర్థః॥౩౫॥ యుధిష్ఠిరస్యస్వర్గారోహణప్రసంగాయకలిప్రవేశమాహ॥ యదేతి॥స్వతన్వాజహౌస్వీయతనోశ్శేషవైకుంఠారోహత్తదాయదహస్తస్మిన్నేవాహనీతిలుప్తనష్టంమ్యాంతంపదంఅప్రతిబుద్ధచేతసాంఅజ్ఞానావిష్టచిత్తానాంఅవివేకినాంతునప్రసరిత్యుక్తం- అన్వవర్తతేతిపూర్వమేవాంశేనప్రవిష్టస్యస్వేనరూపేణానువృత్తిరుక్తా॥౩౬॥ యుధిష్ఠిర ఇతి॥ ఆత్మనిమనసిచ-తస్యకలేఃపరిసర్పణంప్రసరణం-విలోక్య-కథంభూతం-లోభాద్యధర్మచక్రంయస్మిన్ జిహ్మంకౌటిల్యం-పర్యధాత్ తదుచితంపరిధానమకరోత్॥చం॥లోభఃధనినస్సత్త్వేధనవ్యయాభావః అనృతమసత్యవచనంజిహ్మంకాపట్యం హింసనాదిప్రాణవియోగకరణాదికమధర్మచక్రం అధర్మజాతం గమనాయలోకాంతరగమనాయపర్యధాత్ ప్రయత్నంకృతవాన్॥౩౭॥ స్వరాడితి ॥ఆత్మనస్సర్వగుణైః సుసమంస్వేనాత్యంతసదృశంనియంతంనియమవంతం తోయంసర్వతఃస్థితంసముద్రోదకమేవనీవీ పరిధానవిశేషోయస్యాస్తస్యాః భూమేఃపతిత్వేనాభిషిక్తవాన్॥౩౮॥ మధురాయామితి॥ వజ్రంఅనిరుద్ధస్యపుత్రం ప్రాజాపత్యేష్టిం నిరూప్యకృత్వేత్యర్థః అపిబత్ ఆత్మన్యారోపయామాస ఈశ్వరస్సమర్థః॥ చం॥ శూరసేనసుతముగ్రసేనస్యపుత్రం వజ్రంవజ్రనామానం॥౩౯॥ విసృజ్యేతి॥సంఛిన్నాన్యశేషాణిబంధనానియేనసాధయోగో యేన॥చం॥నిర్మోహోనిరహంకారఃత్యక్తాహంకారమ

మకారః సంఛిన్నాశేషబంధనః-సంఛిన్నపుణ్యపాపప్రభృతికర్మబంధనః॥౪౦॥ తదేవదర్శయతిద్వాభ్యాం॥వాచమితి వాచమిత్త్యుపలక్షణంసర్వేంద్రియాణిమనసిప్రవిలాపితవానిత్యర్థః - తచ్చమనఃప్రాణే - ప్రాణాధీనవృత్తిత్వాత్తం ప్రాణమితరే - ఇతరస్మిన్ అపానేఅపాననావహనాత్ అపానవ్యాపారఉత్సర్గః తత్సహితంఅపానంమృత్యౌ-తదధిష్ఠానదేవతాయాం అనన్యైవవాగాదీనామపి తత్తత్కర్మసాహిత్యంజ్ఞేయం తంమృత్యుంపంచత్వేపంచభూతానామైక్యేదేహే దేహసైవమృత్యుర్నాత్మన ఇతివిభావితవానిత్యర్థః అజోహవీదితియజ్ఞాంగంతాల్లుకీయాపం॥చం॥యుధిష్ఠిరః స్వచ్ఛందమకరణప్రకారేణవాచంమనసిహుత్వా॥ శ్రు॥ మనఃపూర్వోవాగుత్తరః బుద్ధిమనసాధ్యాయతిశద్వాచావదతీత్యాదిశ్రుత్యుక్తరీత్యావాగ్వ్యాపారాణాంమనఃపూర్వకత్వాత్ కారణీభూతేమనసివాగ్వ్యాపారాన్ హుత్వా మనోవ్యాపారాణాంప్రాణాది సత్త్వేనమనోపివస్వ్యాపికారణేప్రాణేహుత్వా॥ శ్రు॥ వాఙ్మనసిసంపద్యతేమనః ప్రాణే ప్రాణస్తేజసీత్యాదిశ్రుత్యుక్తరీత్యాహుత్వాతం ప్రాణమితరేఅపానేహుత్వా ప్రాణవాయోరూర్ధ్వగమనేఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసాదిప్రసంగేతన్నిరోధార్థం-సోత్సర్గం - సోచ్ఛ్వాసనిశ్వాస ప్రాణమపానే హుత్వా తమపానంమృత్యౌ తస్యాప్యధిష్ఠానతయాకారణీభూతేమృత్యౌహుత్వాతంమృత్యుంపంచత్వేపంచభూతేషుతస్యాపికారణేషు తేషు అజోహవీత్ హుతవానాసీత్ . వాక్ప్రభృతీనిసర్వేంద్రియాణిప్రాణాదివాయూంశ్చకారణీభూతపంచభూతేషు హుతవానిత్యర్థః॥౪౧॥ త్రిత్వ ఇతి॥ త్రిత్వేగుణత్రయే-తచ్చత్రిత్వమేకత్వేఅవిద్యాయాం సర్వంసర్వారోప హేతుమవిద్యాం ఆత్మనిజీవే అజోహవీదితివక్తవ్యేఅజుహవీదిత్యార్షం ఏవంత్రిత్వాదిభిస్సమ్యక్ శోధితంఆత్మానం జీవాత్మానంబ్రహ్మ

మోర్వాహనిరహంకార సంఛిన్నాశేష బంధనః ॥౪౦॥వాచంజుహావమనసితత్ప్రాణఇతరే చతమ్మృత్యా
వపానంసోత్సర్గంతంపంచత్వేహ్యజోహవీత్॥ ౪౧॥ త్రిత్వేహుత్వాథపంచత్వంతచ్చైకత్వేజుహోన్
మునిః।సర్వమాత్మన్యజుహవీద్బ్రహ్మణ్యాత్మానమవ్యయే॥ ౪౨॥ చీరవాసానిరాహారోబద్ధవాఙ్ముక్త
మూర్ధజః।దర్శయన్నాత్మనోరూపంజడోన్మత్తపిశాచవత్॥౪౩॥అనవేక్షమాణోనిరగాదశృణ్వన్బధిరో
యథా।ఉదీచీంప్రవివేశాశాంగత పూర్వాంమహాత్మభిః॥ ౪౪॥ హృదిబ్రహ్మపరంధ్యాయన్నావర్తేతయ
తోగతః॥సర్వేతమనునిర్జగ్ముర్భ్రాతరఃకృతనిశ్చయాః॥౪౫॥కలినాధర్మమిత్రేణదృష్ట్వాస్పృష్టాః ప్రజా
భువి।తేసాధుకృతసర్వార్థాజ్ఞాత్వాత్యంతికమాత్మనః॥ ౪౬ ॥ మనసాధారయామాసుర్వైకుంఠచరణాం
బుజమ్। తద్ధ్యానోద్రిక్తయాభక్త్యావిశుద్ధధిషణాఃపరే ॥ ౪౭ ॥ తస్మిన్నారాయణపదేఏకాంతమతయోగ
తిమ్।అవాపుర్దురవాపాంతేఅసద్భిర్విషయాత్మభిః॥౪౮॥విధూతకల్మషాస్థానంవిరజేనాత్మనైవహి । విదు

ణిఅవ్యయెమహాత్మనేసతుతస్యాస్యత్రలయఇత్యర్థః॥చం॥ అథానంతరంపంచత్వంప్రత్యేకృత్వా-పంచీకరణత్యాగేనత్రివృత్కరణంసంపాద్య-మునిర్మననశాలీయుధిష్ఠిరః-తచ్చత్రివృత్త్వంఏకత్వేమూలకారణీభూతప్రకృత్యవస్థాయామజుహోత్ - కార్యావస్థాత్యాగేన కేవలకారణావస్థాపన్నప్రకృతిసంసృష్టోభూదిత్యర్థః సర్వమాత్మన్యజుహవీత్ - సర్వస్యాస్యప్రకృతిసంబంధస్యఆత్మనఃకర్మపరవశత్వాత్ కర్మపారవశ్యాభావేనప్రకృతింవిముచ్య శుద్ధాత్మరూపతామాపన్న ఇత్యర్థః-తమాత్మానంఅవ్యయేబ్రహ్మణిఅహౌషీత్ జీవసత్తాయాఃపరమాత్మసత్తాధీనత్వేన స్వసత్తానిర్వాహకేబ్రహ్మస్వాత్మానమజుహోత్ తదధీనత్వేనస్వాత్మానంకృతవానిత్యర్థః॥ శ్రు॥ యఆత్మనితిష్ఠన్నిత్యాదిశ్రుత్యాఆత్మనో జీవస్య బ్రహ్మాధీనసత్తాకత్వాత్ తచ్ఛేషత్వాచ్చతస్మిన్నాధారేశేషిణిచఆధేయత్వేన శేషత్వేనచ స్వాత్మానంసమర్పితవానిత్యర్థః-స్వీయశేషత్వాఖ్యపరిజ్ఞానపూర్వకవిపరీతానుష్ఠానాదేవకిలాస్యసంసారః॥ ౪౨॥తదేవమాత్మప్రతిపత్తిముక్త్వా బాహ్యస్థితిమాహద్వాభ్యాం॥చీరవాసాఇతి॥బద్ధవాక్ మౌనీ॥౪౩॥ అనవేక్షమాణ ఇతి॥అనవేక్షమాణఃఅనుజాదిషుప్రతీక్షామకుర్వన్ ఆశాందిశం మహాత్మభిఃవిదురధృతరాష్ట్రాదిభిః - గతపూర్వాంపూర్వంప్రవిష్టాం॥౪౪॥హృదీతి॥యతః యాందిశంగతఃపునర్నావర్తేతసంసారేనప్రవర్తతే॥౪౫॥కలినేతి॥అధర్మమిత్రంయస్యతేనసాధుకృతాస్సర్వేఅర్థాఃధర్మాదయోయైః॥౪౬॥మనసేతి॥అతఏవవైకుంఠస్యచరణాంబుజమేవఆత్యంతికంశరణంజ్ఞాత్వా॥౪౭॥తస్మిన్నితి॥ఏకాంతమతయః భగవదేకప్రవణబుద్ధయః విషయాత్మభిరసద్భిఃదురవాపాం॥౪౮॥ విధూతేతి॥ కథంభూతేపదేవిధూతకల్మషాణాంయోగినాంఆస్థానంవాసస్థాన యత్ తస్మిన్విరజేనఆత్మనైవలఅవాపుః యయుఃసతు షోడశకలేనలింగేన ఆస్థానమితిపాఠేగతేర్వా విశేషణంవిరజేనాత్మనైవ ఆస్థానరూపాంగతింతేవి ధూతకల్మషాః

ప్రాపురితి వా-ఆత్మవాన్ జ్ఞానవాన్-తీర్థాన్యర్కప్రభాసే||౪౯|| కృష్ణేతి||కృష్ణావేశేనకృష్ణేచిత్తమావేశ్య దేహం త్యక్త్వాతచ్చిత్తస్సన్తదానీం సేతుమాగతైః పితృభిస్సహస్వవృషయం స్వాధికారస్థానం యయావాత్మానం ప్రతి అనపేక్షితాంతదాజ్ఞాత్వాతం ఆపప్రాప||౫౦||యదితి|| ఏవం యత్సంప్రయాణం భగవతో దివ్యపదప్రాప్తిం అలం అతిశయేన స్వస్త్యయనం మంగళాస్పదం పవిత్రం చ||౫౧|| ఇతి భావార్థదీపికాయాం పంచదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో||తతశ్చ షోడశే భూమిధర్మయోః కలిఖిన్నయోః|సంవాదో వర్ణ్యతే ప్రాప్తిః పాలకస్య పరీక్షితః||తత ఇతి|| ద్విజవర్యాణాం శిక్షయా సూత్యాం జన్మని అభిజాతకోవిదాః జాతకవిదః-హేవిప్ర-మహాంతో గుణా యస్మిన్ సః||౧||స ఇతి|| జనమేజయాదీనిత్యత్ర అక్షరాధిక్యం ఛాందసం ఆడాగమాభావశ్చార్షః||౨||ఆజహారేతి|| ఆజహార కృతవానిత్యర్థః శారద్వతం కృపం యత్ర యేష్వశ్వమేధేషు||౩||నిజగ్రాహేతి||నిజగ్రాహ గృహీతవాన్-కలిమేవ నిర్దిశతి నృపేతి నృపలింగధరం-రాజవేషధారిణం||౪||కస్యేతి||కస్య హేతోరిత్యయమర్థః||కలిం కస్మాద్ధేతోః కేవలం నిజగ్రాహ న తు హతవాన్ యతోఽసౌ శూద్రః అతికుత్సితః-యో గాం పదాహనదితి||౫||తదితి||తత్ కలినిగ్రహరూపం కర్మ అస్య విష్ణోః పదాంభోజయోః-యో మకరందః-తం లిహంతి ఆస్వాదయంతి-యే తేషాం సతాం మహతాం వా - కథాశ్రయమితి సమాసా నికృష్ణస్యానుషం

రోపి పరిత్యజ్య ప్రభాసే దేహమాత్మవాన్|| ౪౯|| కృష్ణావేశేన తచ్చిత్తపితృభిస్స్వక్షయం యయౌ | ద్రౌపదీ చ తదాజ్ఞాయ పతీనామనపేక్షతామ్||౫.||వాసుదేవే భగవతి హ్యేకాంతమతిరాప తమ్|| ౫౦||యశ్శ్రద్ధయైతద్భగవత్ప్రియాణాం పాండోస్సుతానామపి సంప్రయాణమ్ | శృణోత్యలం స్వస్త్యయనం పవిత్రం లబ్ధ్వా హరౌ భక్తిముపైతి సిద్ధిమ్||౫౧|| ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- పథమస్కంధే- పంచదశోఽధ్యాయః.

శ్రీసూతః||తతః పరీక్షిద్ద్విజవర్యశిక్షయా మహీం మహాభాగవతశ్శశాస హ | యథా హి సూత్యామభిజాతకోవిదాస్సమాదిశన్విప్ర మహాగుణస్తథా ||౧|| స ఉత్తరస్య తనయాముపయేమ ఇరావతీమ్ | జనమేజయాదీంశ్చతురస్తస్యాముత్పాదయత్సుతాన్ || ౨ || ఆజహారాశ్వమేధాం స్త్రీన్గంగాయాం భూరిదక్షిణాన్ | శారద్వతం గురుం కృత్వా దేవా యత్రాక్షిగోచరాః || ౩ || నిజగ్రాహౌజసా వీరః కలిం దిగ్విజయే క్వచిత్ | నృపలింగధరం శూద్రం ఘ్నంతం గోమిథునం పదా|| ౪|| శ్రీశౌనకః|| కస్య హేతోర్నిజగ్రాహ కలిం దిగ్విజయే నృపః | నృదేవచిహ్నధృచ్ఛూద్రకోఽసౌ గాం యః పదాహనత్|| ౫|| తత్కథ్యతాం మహాభాగ యది విష్ణుకథాశ్రయమ్ | అథవాఽస్య పదాంభోజమకరందలిహాం సతామ్ || ౬ || కిమన్యైరసదాలాపైరాయుషో యదసద్వ్యయః | క్షుద్రాయుషాం నృణామంగ మర్త్యానామృతమిచ్ఛతామ్|| ౭ || ఇహోపహూతో భగవాన్మృత్యుశ్శామిత్రకర్మణి | నకశ్చిన్మ్రియతే తావద్యావదాస్త ఇహాంతకః|| ౮|| ఏతదర్థం హి భగవానాహూతః పరమర్షిభిః | అహో నృలోకే పీయేత హరిలీలామృతం వచః|| ౯|| మందస్య మందప్రజ్ఞస్య వయో మందాయుషశ్చ వై | నిద్రయా హ్రియతే నక్తం దివా చ వ్యర్థకర్మభిః||౧౦||శ్రీసూతః|| యదా ప

౫|| తర్హి కథ్యతాం||౬||కిమితి||న చేత్-కిమన్యైరసద్భిః ఆలాపైర్యత్ యైరాయుషో వృథాక్షయః-అస్మాకమయం సత్రయత్నోఽపి హరికథామృతపానార్థ ఏవేత్యాహ సార్ధద్వాభ్యాం-క్షుద్రం అల్పమాయుర్యేషాం తైః రతో మర్త్యానాం మరణవతాం-తథాపి బుధ్యతం సత్యం మోక్షమిచ్ఛతాం||౭||అంగేతి సంబోధనం మృతమిచ్ఛతాం నశ్వర విషయజాతమఖిలమతాం మర్త్యానాం స్వతోపి నశ్వరాణాం నృణాం దుర్లభం అసదాలాపైః భగవత్కథావర్ణనరహితైః వ్యర్థాలాపైః||౧౭ ఇహేతి||యో మృత్యుః స ఇహ సత్రే-శమితుః ఇదం శామిత్రం కర్మ-పశుహింసనం-తదర్థముపహూతః||౮||ఏతదితి||తర్హి కిమతదాహ్వానం కశ్చిదితా, ది- తతోపి కిమత ఆహ-అహో నృలోకే హరిలీలామృతం వచః పీయేత ఏతదర్థం హరిలీలైవామృతం యస్మిన్-తత్కథాప్రచురమిత్యర్థః||౯|| తదభావే తస్య వృథైవ జీవమిత్యాహ||మందస్యేతి|| మందస్య అలసస్యావక్తరాత్రౌ-యుగ్వయః ఆయుః- తన్నిద్రయా దివా అహ్ని చ-యద్వయః-తద్వ్యర్థకర్మభిః-హ్రియతే||చ||మందప్రజ్ఞస్య-అనుష్ఠానోపాయ కప్రజ్ఞామాంద్యశాలినః మందాయుషః ప్రాయేణాల్పాయుషః-వ్యర్థకర్మభిః-భగవదారాధనానుపయుక్తైః కేవలోదరభరణసాధనైః లౌకికైః కర్మభిః-యస్య జన్మ భగవద్భాగవతార్చనతత్కథాశ్రవణాద్యుపయుక్తం తదేవ సజ్జన్మేతి భావః||౧౦||తదా తత్కలినిగ్రహప్రసంగమాహ||యదేతి||యదా నిజచక్రవర్తితేస్వసేనయా పాలి

తే దేశే కలింప్రవిష్టంశుశ్రావ- తదా తాంఅనతిప్రియాంవార్తాం కించిత్ప్రియాంచకలిమితియుద్ధకౌతుకన పత్తే నిన
మ్యేతతఃశరాసనందుష్టనిగ్రహార్థంఆదధేనంయుగశౌండః యుద్ధేప్రగల్భః పాశాంత రేయుద్ధేశౌరితుల్యః॥౧౨॥ భద్ర
తి॥భద్రాశ్వాదీనిపూర్వపశ్చిమదక్షిణోత్తరతస్సముద్రలగ్నానివర్షాణిమేరోస్సర్వతఇళావృతం- ఉతఉత్తరతోరమ్య
కంహిరణ్మయంచదక్షిణతోహరివర్షంకింపురుషంచతానివిజిత్యకి పురుషేష్వత్రవర్ణాధిక్యమార్షం బలింపుష్కలధన
ప్రధానపూర్వికాంసపర్యాం॥౧౩॥తత్రేతి॥ప్రకీయ... నంయశఆదీనిశృణ్వన్ తేభ్యోఽదదావితితృతీయేనాన్వయః॥౧౪॥
కించ సార్య...తి॥స్నిగ్ధేషుపాండుషుపా...డవేషు-విష్ణోర్యానిసారథ్యాదీనికర్మాణితానిశృణ్వన్ - తదావిష్ణోర్జగత్క
ర్తుఃకాంప్రణతించశృణ్వన్-నృపతిః-పరీక్షిత్ -విష్ణోశ్చరణారవిందే-భక్తిం కరోతిస్మ-సారథ్యాదీనివివేచయ-సారథ్యం
నియంతృత్వంతత్రపారిషదంసభాపతిత్వం-సేవనంచిత్తానువృత్తిః వీరాసనంరాత్రౌఖడ్గహస్తస్యతిష్ఠతోజాగరణం నే
వనంపాండవచోదితకార్యకరణం స్తవనంవందిమాగధాదివత్ తేషాంవై భవప్రఖ్యాపనం॥౧౬॥తస్యేతి॥పూర్వేషాంవృత్తి
మనువర్తమానస్య నాతిదూరేశీఘ్రమేవ॥౧౭॥ధర్మ ఇతి॥ధర్మోవృషరూపః విచ్ఛాయాంహతప్రభాంగాంగోరూపాం
పృథ్వీం విపత్సాంనష్టాపత్యాం॥ ౧౮ ॥ కచ్చిదితి॥ తేఆత్మనోదేహస్య యద్యపిబహిరామయోనలక్ష్యతేతథాపిఅం
కీక్షిత్కురుజాంగలేవర్మ॥ కలిప్రవిష్టంనిజచక్రవర్తితే । నిశమ్యవార్తామనతిప్రియాంతతశ్శరాసనా
సంయుగశౌండఆదదే॥ ౧౧॥ స్వలంకృతంశ్యామతురంగయోజితంరథంమృగేంద్రధ్వజమాస్థితఃపురాత్ ।
వృతోరథాశ్వద్విపపత్తియుక్తయాస్వసేనయాదిగ్విజయాయనిర్గతః॥ ౧౨ ॥ భద్రాశ్వం కేతుమాలం
చభారతంచోత్తరాన్కురూన్ । కింపురుషాదీని వర్షాణి విజిత్య జగృహేబలిం॥౧౩॥ తత్రతత్రోపశృణ్వా
నఃస్వపూర్వేషాంమహాత్మనాం।ప్రగీయమానంచయశః కృష్ణ మాహాత్మ్యసూచనమ్॥౧౪॥ఆత్మానంచప
రిత్రాతమశ్వత్థామ్నోస్త్రతేజసా। స్నేహంచ వృష్ణిపార్థానాం తేషాంభక్తించకేశవే ॥౧౫॥ తేభ్యః
పరమసంతుష్టః ప్రీత్యోజ్జృంభితలోచనః। మహాధనానివాసాంసి దదౌహారాన్మహామనాః ॥౧౬॥ సారథ్య
పారిషదసేవన సఖ్యదౌత్య వీరాసనానుగమనస్తవనాని శృణ్వన్ । స్నిగ్ధేషు పాండుషు జగత్ప్రణతి స్మవి
ష్ణోర్భక్తిం కరోతినృపతిశ్చరణారవిందే॥౧౬॥తస్యైవ నువర్తమానస్య పూర్వేషాం వృత్తిమన్వహం।నాతి
దూరేకిలాశ్చర్యం యదాసీన్నిబోధమే ॥౧౭॥ ధర్మఃపదైకేనచరన్విచ్ఛాయాముపలభ్యగాం। పృచ్ఛతి
స్మాశ్రువదనాంవివత్సామివమాతరమ్॥౧౮॥ధర్మః॥కచ్చిద్భద్రేఽనామయమాత్మనస్తేవిచ్ఛాయాసిమ్లాయ
తాయన్ముఖేన।ఆలక్షయేభవతీమంతరాధిం దూరేబంధుంశోచసికంచనాంబ ॥౨౦॥ పాదైర్న్యూనం శోచసి
మైకపాదమాత్మానంవృషలైర్భోక్ష్యమాణమ్ । ఆహోసురాదీన్హృతయజ్ఞభాగాన్ప్రజాఉతస్వి
న్మఘవత్యవర్షతి॥౨౧॥అరక్ష్యమాణాస్త్రియఉర్వి బాలాన్ శోచస్యథోపురుషాదైరివార్తాన్।వా
చం దేవీంబ్రహ్మకులేకుకర్మణ్యబ్రహ్మణ్యేరాజకులే కులాగ్ర్యాన్॥౨౨॥ కింక్షత్రబంధూన్ కలినోపసృ
ష్టాన్రాష్ట్రాణివాతైరవరోపితాని। ఇతస్తతోవాశనపానవాసస్నానవ్యవాయోన్ముఖజీవలోకమ్॥ ౨౩॥
యద్వాంబ తేభూరిభరావతారకృతావతారస్యహరేర్ధరిత్రి । అంతర్హితస్యస్మరతీవిసృష్టాకర్మాణి
తర్మార్థ్యేఅధిఃపీడాయస్యాస్తాం-తామాలక్షయే-కేనహేతునా-విచ్ఛాయాసిఅతఃఈషత్ తేమాయతా వై వర్ణ్యేన భజతా
మఃఖేనలింగేనతత్రకారణానివికల్పయన్పృచ్ఛతిదూరేబంధుమిత్యాదిపంచభిః-దూరేస్థితంబంధు దేశాంతరవర్తినంవ
త్సం॥౨౦॥పాదేతి॥త్రిభిఃపాదైఃన్యూనంశూన్యం-అతఏవఏకపాదంమామాత్మానం-వృషలైఃధర్మశూన్యైఃకుత్సితరాజన్యై
రితఊర్ధ్వంభోక్ష్యమాణం-పుంస్త్వమార్మాంశబ్దవిశేషణత్వాత్ - మంత్రాదిలోపపూర్వకయజ్ఞాద్యనుష్ఠానేనఅసు
రైః-హృతాఃయజ్ఞభాగాఃయేషాంఅథవాయజ్ఞాద్యకరణాత్ ॥౨౧॥అరక్ష్యమాణా ఇతి॥హేఉర్వి పృథ్వి భర్తృభిరరక్ష్య
మాణాస్స్త్రియః-పితృభిరరక్ష్యమాణాన్ బాలాన్-తత్ప్రత్యుతతైరేవపురుషాదైరివనిర్దయైరార్తాన్ క్లిష్టాన్ వాచం
దేవీంసరస్వతీం-కుకర్మణిదురాచారే-స్థితాన్ కులాగ్ర్యాన్ బ్రాహ్మణోత్తమాన్ సేవకాన్॥౨౨॥కిమితి॥కలినోపసృ
ష్టాన్ వ్యాప్తాన్-అవరోపితానిఉద్వాసితాని - వ్యవాయో మైథునంవిధినిషేధానాదరేణసర్వతశ్శయనాదిషూన్ముఖం
ప్రవర్తమానంజీవలోకంవా॥౨౩॥యద్వేతి॥హేఅంబమాతఃధరిత్రి- తేతవ-యోభూరిభారఃతస్యావతరణార్థం
కృతావతారస్య కర్మాణిస్మరతీతేనవిసృష్టాసతీ-శోచసి- నిర్వాణంవిలంబితమ శ్రితంస్థితంయేషుతాని - పాదాంతే

నిర్వాణంవిడంబితమపహసితం యైః - మోక్షాదప్యధికసుఖానీత్యర్థః॥ ౨౪॥ ఇదమితి॥ హేఅంబ తేతవ సౌభగం
సౌభాగ్యం-కాలేనవాపహృతం॥ ౨౫॥ భవానితి॥ భవార్జానాత్యేవ తథాపివత్స్యామీత్యాహ యేన హేతుభూతేన త్వం
చతుర్భిఃపాదైర్వర్తసే॥ ౨౬॥ యత్రతసత్యాదయోమహాగుణాఃనవియంతినక్షీయంతే- తేనశ్రీనివాసేనరహితంలోకం
శోచామితిపష్ఠేనాన్వయః- సత్యంయథార్థభాషణం - శౌచంశుద్ధత్వందయాపరదుఃఖాసహనం-క్షాంతిఃక్రోధప్రా
ప్తౌచిత్తసంయమనం-త్యాగఃఅర్థిషుముక్తహస్తతాసంతోషఃఅలంబుద్ధిఃఆర్జవంఅవక్రతాశమోమనోనైశ్చల్యందమః
బాహ్యేంద్రియనైశ్చల్యం-తపఃస్వధర్మః-సామ్యంఅరిమిత్రాద్యభావః- తితిక్షాపరాపరాధసహనంఉపరతిఃలా
భప్రాప్తావౌదాసీన్యంశ్రుతంశాస్త్రవిచారః ౨౭॥ జ్ఞానమితి॥ జ్ఞానైశ్వర్యం ॥ జ్ఞానంఆత్మవిషయం-విరక్తిరైశ్వర్యంఐశ్వర్యంని
యంతృత్వంశౌర్యం సంగ్రామోత్సాహః - తేజఃప్రభావః · బలందక్షత్వం-స్మృతిఃకర్తవ్యార్థానుసంధానంస్వా
తంత్ర్యంఅపరాధీనతా - కౌశలంక్రియానిపుణతాకాంతిః సౌందర్యంధైర్యంకులతా - మార్దవంచిత్తార్ద్ర
త్వం॥ ౨౮॥ ప్రాగల్భ్యమితి ॥ ప్రాగల్భ్యంప్రతిభాతిశయః-ప్రశ్రయోవినయః - శీలస్వభావః సహఓజోబలా
నిమనసోజ్ఞానకర్మేంద్రియాణాంచపాటవాని భగఃభోగాఃస్పదత్వంగాంభీర్యంఅక్షోభత్వం - స్థైర్యంఅచలంచ

నిర్వాణవిలంబితాని॥ ౨౪॥ ఇదంమమాచక్ష్వతవాధిమూలంవసుంధరేయేనవికర్శితాసి। కాలేనవాతేబ
లినాంబలీయసాసురార్చితం కింహృతమంబసౌభగమ్॥ ౨౫॥ ధరణీ॥ భవాన్హివేదతత్సర్వంయన్మాంధ
ర్మానుపృచ్ఛసి। చతుర్భిర్వర్తసేయేనపాదైర్లోకసుఖావహైః॥ ౨౬॥ సత్యంశౌచందయాక్షాంతిస్త్యా
గస్సంతోషఆర్జవమ్। శమోదమస్తపస్సామ్యంతితిక్షోపరతిశ్శ్రుతమ్॥ ౨౭॥ జ్ఞానంవిరక్తిరైశ్వర్యంశౌ
ర్యంతేజోబలంస్మృతిః। స్వాతంత్ర్యంకౌశలంకాంతిర్ధైర్యంమార్దవమేనచ॥ ౨౮॥ ప్రాగల్భ్యంప్రశ్ర
యశ్శీలంసహఓజోబలంభగః। గాంభీర్యంస్థైర్యమాస్తిక్యంకీర్తిర్మానోనహంకృతిః॥ ౨౯॥ ఏతేచాన్యే
చభగవన్యస్మిన్నిత్యామహాగుణాః। ప్రార్థ్యామహత్త్వమిచ్ఛద్భిర్నవియంతిస్మకర్హిచిత్ ॥ ౩౦॥
తేనాహంగుణపాత్రేణ శ్రీనివాసేనసాంప్రతమ్। శోచామిరహితంలోకం పాప్మనాకలినేక్షితమ్॥ ౩౧॥
ఆత్మానంచానుశోచామిభవంతంచామరోత్తమ॥ దేవాన్పితౄనృషీన్సాధూన్సర్వాన్వర్ణాశ్రమాంస్త
థా॥ ౩౨॥ బ్రహ్మాదయోబహుతిథంయదపాంగమోక్షకామాస్తపస్సమచరన్భగవత్ప్రపన్నా। సాశ్రీస్స్వ
వాసమరవిందవనంవిహాయయత్పాదసౌభగమలంభజతేనురక్తా॥ ౩౩॥ తస్యాహమబ్జకులిశాంకుశకేతుకే
తైఃశ్రీమత్పదైర్భగవతస్సమలంకృతాంగీ। త్రీనత్యరోచముపలభ్యతతోవిభూతింలోకాన్సమాంవ్యసృ
జదుత్స్మయతీంతదంతే॥ ౩౪॥ యోవైమమాతిభరమాసురవంశరాజ్ఞామక్షౌహిణీశతమపానుదదాత్మతం
త్రః। త్వాందుస్థమూనపదమాత్మనిపౌరుషేణసంపాదయన్యదుషురమ్యమబిభ్రదంగమ్॥ ౩౫॥ కానాస

తా-ఆస్తిక్యంశ్రద్ధా కీర్తిర్యశః-మానఃపూజ్యత్వం-అనహంకృతిః గర్వాభావః॥ ౨౯॥ ఏతఇతి॥ ఏతేఏకోనచత్వా
రింశత్ - అన్యేచబ్రహ్మణ్యశరణ్యత్వాదయోమహాంతోగుణాః - యస్మిన్నిత్యాస్సహజాః నవియంతినక్షీయంతేస్మ
రం॥ తేనేతి॥ తేనగుణపాత్రేగుణాలయేన పాప్మనాపాపహేతునా॥ ౩౧ ॥ తస్యావిరహాదుస్సహా ఇత్యాహచతు
ర్భిః॥ బ్రహ్మాదయఇతి॥ బహ్మాదయోయస్యాశ్శ్రియః అపాంగమోక్షః స్వస్మిన్దృష్టిపాతఃతత్కామాస్సంతః
బహుతిథంబహుకాలంతపస్సమచరన్ సమ్యక్చరంతిస్మభగవద్భిఃఉత్తమైః ప్రపన్నా ఆశ్రితాపి సాశ్రీఃయస్య పాద
లావణ్యం అలమనురక్తాసతీసేవతే॥ ౩౩॥ తస్యేతి తస్యభగవతః - శ్రీమద్భిఃపదైః - కేతుర్ధ్వజః,అబ్జాదయః - శ్రీ
తాశ్చిహ్నానియేషాంతైః-యద్వాఅబ్జానీనామాశ్రయైః సమ్యగలంకృతమంగంయస్యాస్సాఅహంతతోభగవతఃవిభూ
తింసంపదముపలభ్యప్రాప్య-త్రీన్లోకానతిక్రమ్యఆరోచం - శోభితవత్యస్మి పశ్చాత్తన్వ్యావిసూతేః అంతేనాశకా
లేప్రాప్తేసతి - ఉత్స్మయంతీంఉత్స్మయమానాం - గర్వంకుర్వాణాంమాం - సఃవ్యసృజత్త్యక్తవాన్॥ ౩౪॥
యఇతి॥కించయోవైఆసురోవంశోయేషాంతేషాంరాజ్ఞాం - అక్షౌహిణీశతరూపంమమాతిభరంభారంఅపనీతవాన్
త్వాంచఊనపదత్వాద్దుస్థంసంతంపౌరుషేణపురుషకారేణ ఆత్మనిస్వస్మిన్ సంపూర్ణ పదంస్వస్థంసంపాదయన్ఆలక్షణ
వేత్యోః క్రియయాఇతిహేతౌశతృప్రత్యయఃసంపాదయితుమిత్యర్థః-అబిభ్రత్ ధృతవానిత్యర్థః॥ ౩౫॥ కేతి॥ తస్యవిర
హంకావానసహేత్ ప్రేమావలోకశ్చరుచిరస్మితంచవల్గుజల్పశ్చతైః మధుమానినీనాంసత్యభామాదీనాం- సమాంగం

ర్వసహితం-స్థైర్యం స్తబ్ధత్వంచయః అహరత్-యస్యాంఘ్రిణారజన్యంకితేన-విటంకితాయాః అలంకృతాయాః- సస్యా
దిను షేణరోమోత్సవోభవతి॥౩౬॥ తయోరితి ॥ కథయతోన్యతోః ప్రాచీంపూర్వవాహినీంసరస్వతీంకురుక్షేత్రే ॥ ౩౭॥
ఇతి భావార్థదీపికాయాం-షోడశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.
శ్లో॥ తతస్సప్తదశే రాజ్ఞః కలేర్నిగ్రహ ఉచ్యతే॥ తస్యైవంవీర్యభాజోపి వైరాగ్యంవక్ష్యతేద్భుతమ్॥ తత్రేతి॥ హన్యమా
నం తాడ్యమానం॥౧॥ గామితి॥ ధర్మదుఘాం హవిర్దోగ్ధ్రీం తూమాం కృశా-యవసం తృణం అత్రాపిసస్యాదిప్రసవక్ష
యాద్విప త్సైవ-యజ్ఞభాగాభావాత్కృశా-అతఏకయజ్ఞభాగమిచ్ఛతీసాపృథ్వీతిసూచితం॥౩॥ పప్రచ్ఛేతి॥ కార్తస్వరం
సువర్ణంపరిచ్ఛదః పరికరోయస్య-స్వర్ణనిబద్ధమిత్యర్థః సజ్జీకృతకార్ముకః॥౪॥ క ఇతి॥ హంసిసంఘాతయసిరాజావ
మితిచేత్తర్హి నటఇవ వేషమాత్రేణనరదేవోసి కర్మణాతుఅద్విజః శూద్రః॥౫॥ యఇతి॥ ఆశోచ్యాన్ నిరపరాధాన్ర
హసియస్త్వం ప్రహరసి-శోచ్యః సాపరాధోసి-అతో వధమర్హసి॥౬॥ వృషంప్రత్యాహ॥ త్వమితి॥ త్వంవాకః-న్వయమేవ
సంభావయతి కింకశ్చిద్దేవో వృషరూపేణనః అస్మాకం పరిఖేదయన్ వర్తసే॥౭॥ నేతి॥ దోర్దండైః పరిరంభితవత్సరక్షి తేతేత

హితవిరహంపురుషోత్తమస్య ప్రేమావలోకరుచిరస్మితవల్గుజల్పైః । స్థైర్యంసమాన మహరన్మధుమా
నినీనాం రోమోత్సవోమయదంఘ్రి విటంకితాయాః॥ ౩౬॥ శ్రీసూతః ॥ తయోరేవంకథయతోః పృథివీ
ధర్మయోస్తదా । పరీక్షిన్నామరాజర్షిః ప్రాప్తః ప్రాచీంసరస్వతీమ్॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - ప్రథమ
స్కంధే-షోడశోధ్యాయః.

శ్రీసూతః॥ తత్రగోమిథునంరాజాహన్యమానమనాథవత్ । దండహస్తంచవృషలందదర్శనృపలాంఛనమ్ ॥
౧॥ వృషంమృణాళధవళంమేహంతమివబిభ్యతమ్ । వేపమానంపదైకేనసీదంతంశూద్రతాడితమ్॥ ౨ ॥
గాంచధర్మదుఘాందీనాంభృశంశూద్రపదాహతామ్ । వివత్సాంసాశ్రువదనాంక్షామాంయవసమిచ్ఛ
తీమ్॥౩॥ పప్రచ్ఛరథమారూఢః కార్తస్వరపరిచ్ఛదమ్ మేఘగంభీరయావాచాసమారోపితకార్ముకః॥ ౪॥
రాజా॥ కస్త్వంమచ్ఛరణేలోకేబలాద్ధంస్యబలాన్బలీ। నరదేవోసివేషేణనటవత్కర్మణాద్విజః॥౫॥ య
స్త్వంకృష్ణేగతేదూరంసగాండీవధన్వనా। శోచ్యోస్యశోచ్యాన్రహసిప్రహరన్వధమర్హసి ॥ ౬ ॥ త్వంవా
మృణాళధవళః పాదైర్న్యూనః పదాచరన్ । వృషరూపేణకింకశ్చిద్దేవోనః పరిఖేదయన్॥ ౭ ॥ నజాతుకౌర
వేంద్రాణాందోర్దండపరిరంభితే। భూతలేనుపతంత్యస్మిన్వినాతేప్రాణినాంశుచః॥ ౮ ॥ మాసౌరభేయా
నుశోచోవ్యేతుతేవృషలాద్భయమ్। మారోదీరంబభద్రంతేఖలానాంమయిశాస్తరి॥ ౯॥ యస్యరాష్ట్రే ప్ర
జాస్సర్వాస్త్రస్యంతేసాధ్వ్యసాధుభిః। తస్యమత్తస్యనశ్యంతికీర్తిరాయుర్భగోగతిః॥ ౧౦ ॥ ఏషరాజ్ఞాంప
రోధర్మఆర్తానామార్తినిగ్రహః। అతఏనం హనిష్యామిభూతద్రుహమసత్తమం॥ ౧౧ ॥ కోవృశ్చత్తవపా
దాంస్త్రీన్సౌరభేయచతుష్పదః। మాభూవంస్త్వాదృశారాష్ట్రే రాజ్ఞాంకృష్ణానువర్తినామ్॥౧౨॥ ఆఖ్యా
హిభద్రంవృషవస్సాధూనామకృతాగసాం। ఆత్మవైరూప్యకర్తారంపార్థానాం కీర్తిదూషణమ్॥౧౩॥ జనే
నాగస్యఘంయుంజన్సర్వతోస్యచమద్భయమ్। అనాగస్స్విహభూతేషుయఆగస్కృన్నిరంకుశః ॥ ౧౪ ॥
ఆహర్తాస్మిభుజంసాక్షాదమర్త్యస్యాపిసాంగదమ్। రాజ్ఞోహిపరమోధర్మః స్వధర్మస్థానుపాలనం॥ ౧౫ ॥
పశుచః అశ్రూణివినాఅన్యేషాం అశ్రూణినానుపతంతీతిఖేదహేతుత్వందర్శితం॥ ౮ ॥ ఏవముక్త్వాపునరపిశోచంతం ప్ర
త్యాహ॥ మేతి॥ సురభేః పుత్ర-మానుశోచః శోకంమాకురుష్వ-వ్యేతుఅపయాతు-గాంప్రత్యాహ అంబమాతః- శాస్తరిమ
యిసతి-తేభద్రమేవఅతోమారోదీః॥౯॥ మమహితార్థమేవైన హనిష్యామి-నతవోపకారాయేత్యాహద్వాభ్యాం
యస్యేతి॥ హేసాధ్విసర్వాః యాః కాశ్చిదపీత్యర్థః అసాధుభిస్త్రస్యతేపీడ్యంతి। గోభాగ్యం-గతిః పరలోకః॥ ౧౧॥ పున
పిశోచంతంవృషంప్రత్యాహ॥ కఇతి॥ కః అవృశ్చత్ ఛిచ్ఛేద త్వాదృశాః త్వద్విధాః దుఃఖితాః॥౧౨॥ ఆఖ్యాహీతి॥ హేభద్ర
మస్తుఆత్మన స్తవపాదచ్ఛేదేనవైరూప్యంకృతవంతంకీర్తిందూషయతీతితథామాఖ్యాహివద॥౧౩॥ తదాఖ్యానేకృతే
తంభద్రంస్యాదిత్యతఆహ॥ జనఇతి॥ యస్త్వానవదనాగసిజనే-అఘందుఃఖం-యుంజన్కుర్వన్ భవతి- తస్య ఏవం భూతస్య
మత్ మత్తస్సకాశాత్ సర్వత్రాపిభయంభవతి తతస్సాధూనాంభద్రంభవేదితి-ఏతస్యదండేఅయమసమర్థఇతిమాశం
కీదిత్యాహ॥ అనాగస్స్వితి, ఆగస్కృదపరాధకర్తా॥౧౪॥ ఆహర్తేతి॥ తస్యఅమర్త్యస్యదేవస్యాపి- భుజంఆహర్తాస్మిఆహ

ష్యామి-సాంగదమిత్యనేనమూలతఃఉత్పాట్యఆహరిష్యామీతిపర్యవసితం॥౧౫॥నన్వేకస్యనిగ్రహేఽన్యస్యానుగ్రహేతవకః
ప్రయోజనమిత్యాశంక్యరాజ్ఞ ఇత్యాదినాహ॥శాసత ఇతి॥అన్యాన్ అధర్మిష్ఠాన్ శాసతః దండయతః - ఆర్తానామభ
యంయస్మాత్తద్వచః పాండవేయానాంయుక్తముచితమేవ॥౧౬॥యేషామితి॥వయంతుయతః పురుషాత్ప్రాణినాంక్లేశ
హేతవోభవేయుః॥౧౭॥పురుషమితి॥తంపురుషంనవిజానీమః యతః వాదినాంవాక్యభేదైః విమోహితాః వాక్యభేదానేవా
హ.వికల్పంభేదంవసతెఆచ్ఛాదయంతియేయోగినః తెఆత్మానమేవాత్మనః ప్రభుంసుఖదుఃఖప్రదమాహుః - తదుక్తం॥
శ్లో॥ఆత్మైవహ్యాత్మనోబంధురాత్మైవరిపురాత్మనఇతియద్వాయేవికల్పైఃకుతర్కైః ప్రాకృతానాస్తికాఃఏవంహితే
వదంతి నతావద్దేవతాదీనాంప్రభుత్వంకర్మాధీనత్వాత్ తచ్చకర్మణః-తస్యాస్వాధీనత్వాదచేతనత్వాచ్చ అతఃస్వయ
మేవప్రభుర్నవాకశ్చిదితి॥౧౮॥దైవమితి॥అన్యేతుదైవజ్ఞాదైవంగ్రహాధిరూపాందేవతాం-అపరేతుమీమాంసకాః- స్వక
ర్మ-అపరేలోకాయతికాఃస్వభావం-కేష్వపిసేశ్వరేషు కేష్వపీతిదుర్లభత్వందర్శితంనిశ్చయఇతిసిద్ధాంతత్వంఅప్రతర్క్యా
దమనోగోచరాత్ అనిర్దేశ్యాత్ వచనాగోచరాత్॥౧౯॥తత్రేతి॥పరమేశ్వరాత్సర్వంభవతీతివిమృశవిచారయ-స్వబు
ద్ధ్యా॥౨౦॥సమాహితేనేతి॥విఖేదఃగతమోహః-ప్రత్యచష్టప్రత్యభాషత జ్ఞాతవానిత్యర్థః- నిర్ధారితమివబ్రువన్నాహ

శాసతోన్యాన్యథాశాస్త్రమనాపద్యుత్పథానిహ॥ధర్మః॥ ఏతద్వః పాండవేయానాంయుక్తమార్తాభ
యంవచః॥౧౬॥యేషాంగుణగణైః కృష్ణోదౌత్యాదౌభగవాన్కృతః। నవయంక్లేశబీజానియతస్స్యుః పురు
షర్షభ॥౧౭॥పురుషంతంవిజానీమోవాక్యభేదవిమోహితాః। కేచిద్వికల్పవసనాఆహురాత్మానమాత్మ
నః॥౧౮॥దైవమన్యేపరేకర్మస్వభావమపరేప్రభుమ్।అప్రతర్క్యాదనిర్దేశ్యాదితికేష్వపినిశ్చయః॥౧౯॥ త
త్రానురూపంరాజర్షేవిమృశస్వమనీషయా।ఏవంధర్మేప్రవదతిససమ్రాడ్ద్విజసత్తమాః॥ ౨౦ ॥ సమా
హితేనమనసావిఖేదః ప్రత్యచష్టతమ్।రాజా।ధర్మంబ్రవీషిధర్మజ్ఞధర్మోసివృషరూపధృక్॥౨౧॥ యదధ
ర్మకృతస్థానంసూచకస్యాపితద్భవేత్। అథవాదేవమాయాయానూనంగతిరగోచరా॥౨౨॥ చేతసోవ
చసశ్చాపిభూతానామితినిశ్చయః।తపశ్శౌచందయాసత్యమితిపాదాఃకృతేకృతాః॥ ౨౩॥అధర్మాంశైస్త్ర
యోభగ్నాస్స్మయసంగమదైస్తవ। ఇదానీంధర్మపాదస్తేసత్యంనిర్వర్తయేద్యతః॥ ౨౪ ॥ తంజిఘృక్షత్యధ
ర్మోయమనృతేనైధితఃకలిః।ఇయంచభూమిర్భగవతాన్యాసితోరుభరాసతీ॥ ౨౫॥ శ్రీమద్భిస్తత్పదన్యాసైః
స్సర్వతఃకృతకౌతుకా।శోచత్యశ్రుకలాసాధ్వీదుర్భగేవోజ్ఝితాసతీ॥౨౬ ॥ అబ్రహ్మణ్యానృపవ్యాజా
శ్శూద్రాభోక్ష్యంతిమామితి।ఇతిధర్మంమహీంచైవసాంత్వయిత్వామహారథః॥౨౭ ॥ నిశాతమాదదేఖ
డ్గంకలయేఽధర్మహేతవే।తంజిఘాంసుమభిప్రేత్యవిహాయనృపలాంఛనమ్॥ ౨౮॥తత్పాదమూలంశిరసా
సమగాద్భయవిహ్వలః।పతితంపాదయోర్వీరఃకృపయాదీనవత్సలః। శరణ్యోనావధీచ్ఛ్లోక్య ఆహచేదం
హసన్నివ॥ ౨౯॥రాజా॥ నతేగుడాకేశయశోధరాణాంబద్ధాంజలేర్వైభయమస్తికించిత్ । నవర్తితవ్యం

తుకంజానన్నపిసూచయేదిత్యేనంరూపంధర్మంబ్రవీషి-అతోధర్మోసి॥౨౧॥ సూచకేకోదోషఇత్యతఆహ॥యదితి॥స్థానం
నరకాది-యద్వాఅజ్ఞానాద్వ్యాకథనంసంభవతీత్యాహ- దేవస్యమాయాయాః గతిఃవధ్యఘాతుకలక్షణావృత్తిః॥౨౨॥చే
తసఇతి॥భూతానాంచేతసోవచసశ్చఅగోచరాసుజ్ఞేయానభవతీతినిశ్చయః - ధర్మోసావిత్యజ్ఞాత్వాతస్యపాదానువాదే
నన్యవస్థామాహ-తపఇతిద్వాభ్యాం॥౨౩॥అధర్మేతి॥అధర్మస్యాంశైఃతవత్రయఃపాదాః త్రిభిరంగైర్భగ్నాఃసంగాః-స్మ
యోగర్వః-ఇదానీంకలౌ హేధర్మ తేతవ-పాదశ్చతుర్థాంశః తత్రాపిసత్యమేవాస్తి-యతస్సత్యాద్భవానాత్మానంని
ర్వర్తయేత్ కథంచిద్ధారయేత్ యద్వాపురుషస్య సాధయేత్తమపిపాతమనృతేనసంవర్ధితఃకలిరూపోయమధర్మఃగృ
హీతుమిచ్ఛతితత్రైయంస్థితిఃకృతయుగేప్రథమం సంపూర్ణశ్చతుష్పాద్ధర్మః త్రేతాయామపిచతుర్ణాంపాదానాంమ
ధ్యేస్మయేనతపఃసంగేనశౌచంమదేన-దయాఅనృతేనసత్యంఇత్యేవంచతుర్థాంశోహీయతే-ద్వాపరేత్వర్ధం- కలౌచ
తుర్థాంశోవశిష్యతేసోప్యంతేనశ్యేదితి॥౨౪॥తమితి॥న్యాసితఃఅన్యోన్యద్వారేణావతారితఃఉరుభారోయస్యాం॥౨౫॥
శ్రీమద్భిరితి॥కృతంకౌతుకం మంగళంయస్యాఃఅశ్రూణికలయతిముంచత్యశ్రుకలా తేనముక్తాసతీ॥ ౨౬॥ అబ్రహ్మణ్యాఇ
తి॥శూద్రాభోక్ష్యంతిమామితిశోచతి॥ ౨౭॥నిశాతమితి॥నిశాతంనిశితం.ఖడ్గం-అధర్మస్యహేతుర్యఃకలిఃతంహంతుమి
త్యర్థఃఅభిప్రేత్యజ్ఞాత్వా॥౨౮॥తదితి॥శరణ్యఃశరణార్హఃశ్లోక్యఃసత్కీర్త్యర్హః॥౨౯॥నేతిగుడాకేశోర్జునస్తస్యయ

[౨౧]

శోథరామేవయం తేషాం తాన్ ప్రతిబద్ధాంజలిర్యేనతస్య తేకించిత్కథంచన కేనాప్యం శేనసవర్తితవ్యం-యస్మాత్ త్వాం
ధర్మస్యబంధుః౩౦॥తదేవాహ॥త్వామితిరాజదేహేషువర్తమానంత్వాంఅనుసర్వతఃప్రవృత్తఃఅనార్యం దౌర్జన్యం
అంహఃస్వధర్మత్యాగః జ్యేష్ఠాఅలక్ష్మీః మాయాకపటం౩౧ నేతి॥తత్తస్మాత్స్వైనధర్మేణచవర్తితవ్యేనవర్తితుమహ
ర్హిహ్మన శేదేశే యజ్ఞస్యవితానంవిస్తారఃతత్రవిజ్ఞానిపుణాః॥౩౨॥ యస్మిన్నితి॥ఇజ్యాయాగః-తద్రూపోమూర్తిర్య
స్య-శం క్షేమం-కామాంశ్చ-ననుఇంద్రాదయోదేవాఇజ్య తేనతుహరిస్తత్రాహ-ఏషస్థావరాదీనామాత్మేతి- తథా
పిజీవన్నపరిచ్ఛిన్నఇత్యాహఅంతర్బహిరితి యథావాయుః ప్రాణరూపేణాంతస్స్థోపి బహిరప్యస్తితద్వత్సర్వాంతర్యా
మీశ్వరోపీతి॥౩౩॥పరీక్షితేతి॥ఉద్యతాసిముద్ధృతఖడ్గం దండపాణింయమం ఉద్యతంఉద్యుక్తం॥ ౩౪॥యత్రేతి ॥ అత్రైవ
వస్తవ్యమితియాతవాజ్ఞాతయా - యత్రక్వాపివత్స్యామికింతుతత్రతత్రాపిఆత్తః గృహీతఃఇషుఃశరాసనంచయేనతం
త్వామేవలక్షయే । ౩౫ ॥ తత్తస్మాన్నియతోనిశ్చలః-వత్స్యామి ॥ ౩౬॥ అభ్యర్థితఇతి॥ పానంమద్యాదిసూనాః
ప్రాణివధాఃద్యూతేఅనృతం - పానేమదః-దయానాశకత్వేనోక్తః అత్రతుగర్వద్వారాతపోనాశకత్వేనోక్తః స్త్రీష
ప్రాణివధాఃద్యూతేఅనృతం - పానేమదః-దయానాశకత్వేనోక్త అత్రతుగర్వద్వారాతపోనాశకత్వేనోక్తః స్త్రీష
సంగః-హింసాయాంక్రౌర్యం-దయానాశకమితిజ్ఞేయం-యద్యసర్వంసర్వత్రాపిసంభవతి తథాపిప్రాధాన్యేనాస్య

భవతాకథంచనక్షత్రేస్మదీయేత్వమధర్మబంధుః ॥ ౩౦ ॥ త్వాంవర్తమానంనరదేవదేహేష్వనుప్రవృత్తో
యమధర్మయూథః ।లోభోనృతంచౌర్యమనార్యమంహోజ్యేష్ఠాచమాయాకలహశ్చదంభః॥ ౩౧ ॥ నవ
ర్తితవ్యంతవధర్మబంధోధర్మేణసత్యేనచవర్తితవ్యే । బ్రహ్మావర్తేయత్రయజంతియజ్ఞైర్యజ్ఞేశ్వరం
యజ్ఞవితానవిజ్ఞాః॥౩౨॥ యస్మిన్హరిర్భగవానిజ్యమానఇజ్యామూర్తిర్యజతాంశంతనోతి । కామాన
మోఘాన్స్థిరజంగమానామంతర్బహిర్వాయురివైషఆత్మా॥౩౩॥శ్రీసూతః॥ పరీక్షితైవమాదిష్టస్సకలి
ర్జాతవేపథుః।తముద్యతాసిమాహేదండపాణిమివోద్యతమ్॥౩౪ ॥ యత్రక్వవాథవత్స్యామిసార్వభౌ
మతవాజ్ఞయా।లక్షయేత్రతత్రాపిత్వామాత్తేషుశరాసనం॥౩౫॥ తన్మేధర్మభృతాంశ్రేష్ఠస్థానంనిర్దేష్టుమ
ర్హసి।యత్రైవనియతోవత్స్యఆతిష్ఠంస్తేనుశాసనమ్॥ ౩౬॥సూతః॥ అభ్యర్థితస్తదాతస్మైస్థానానికలయేదదౌ।
ద్యూతంపానంస్త్రియస్సూనాయత్రాధర్మశ్చతుర్విధః॥౩౭॥పునశ్చయాచమానాయజాతరూపమదాత్ప్రభుః।
తతోనృతంమదంకామంరజోవైరంచపంచమమ్॥౩౮॥ అమూనిపంచస్థానానిహ్యధర్మప్రభవఃకలిః।ఔత్త
రేయేణదత్తానిన్యవసత్తన్నిదేశకృత్॥౩౯ ॥ అథైతానినసేవేతబుభూషుఃపురుషఃక్వచిత్।విశేషతోధర్మశీ
లోరాజాలోకపతిర్గురుః॥౪౦॥వృషస్యపాదాంస్త్రీన్నష్టాంస్తపశ్శౌచందయామితి।ప్రతిసందధఆశ్వాస్య
మహీంచసమవర్ధయత్॥౪౧॥సఏషఏతర్హ్యధ్యాస్తఆసనంపార్థివోచితం । పితామహేనోపన్యస్తంరా
జ్ఞారణ్యంవివిక్షతా॥౪౨॥ఆస్తేధునాథరాజర్షిఃకౌరవేంద్రశ్రియోల్లసన్ । గజాహ్వయేమహాభాగశ్చక్రి
వర్తీబృహచ్ఛ్రవాః॥౪౩॥ ఇత్థంభూతానుభావోయమభిమన్యుసుతోనృపః । యస్యపాలయతక్షోణీం
యూయంసత్రాయదీక్షితాః॥౪౪॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ప్రథమస్కంధే- సప్తదశోఽధ్యాయః *

తాదీనాంద్యూతాదిషుయథాసంఖ్యంజ్ఞేయంద్వాదశస్కంధేతు।శ్లో॥ సత్యందయాతపోదానమితిపాదావిభోర్నృపేత్య
త్రదానశబ్దేనశౌచమేవోక్తం-మనశ్శుద్ధిరూపత్వాత్-భూతాభయదానమిత్యర్థః॥శ్లో॥త్రేతాయాంధర్మపాదానా
తుర్యాంశోహీయతేశనైః॥అధర్మపాదైరనృతహింసాసంతోషవిగ్రహైరిత్యత్రచఅసంతోషశబ్దేనతస్యహేతుర్గర్వో
లక్ష్యతే-విగ్రహశబ్దేనతజ్జతుస్త్రీసంగఇత్యవిరోధః॥ ౩౭॥ పునరితి॥ చతుర్విధస్యాప్యేకత్రైవావస్థానం దేహీతిపునర్యా
చమానాయ-జాతరూపంసువర్ణం- అదాత్ ప్రత్యర్థ-తతస్సువర్ణదానాదనృతంమదంకామమితిసంగంరజఇతిరా
మూలాంహింసాంచత్వారిచైతానిపంచమంవైరంచాదాదితి॥౩౮ అమూనీతి॥అమూనిఅమీషుస్థానేషున్యవసదిత్యర్థః
అథేతి॥ఏతానిబుభూషుఃభవితుమిచ్ఛుః స్త్రీసువర్ణయోరసేవనంనామ- తయోరనాసక్తిః॥౪౦॥ వృషస్యేతి ॥ వృష
కలింనిగృహ్యవృషస్యపాదాన్ప్రతిసందధే-తపఆదీనిప్రవర్తితవానిత్యర్థః॥౪౧ ॥ యుష్మదీయసత్రప్రవృత్తిరపి
భావాదేవేత్యాహత్రిభిః-సఇతి॥ఏతర్హిఇదానీం॥ యుధిష్ఠిరేణఅరణ్యంప్రవేష్టుమిచ్ఛతాఉపన్యస్తం-సమర్పితమాస
అధ్యాస్తే॥౪౨॥ఆస్తఇతి॥అధునాఆస్తేపాలయతీతిచవర్తమానసామీప్యేవర్తమానవన్నిర్దేశః స్తేత్యధ్యాహారః
౪౩॥ఇత్థమితి॥సత్రాయసత్రంకర్తుందీక్షితాఃదీక్షాంకృతవంతః॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-సప్తదశోఽధ్యాయః

శ్లో॥రాజ్ఞస్త్వష్టాదశేఽస్య బ్రహ్మశాపో నిరూప్యతే।నచానుగ్రహవాన్స్యజాతో వైరాగ్యమావహన్॥ పరీక్షితో నిర్యాణమత్యాశ్చర్యంవక్తుం-తత్సంభావనాయజన్మాశ్చర్యమనుస్మారయతి॥య ఇతి॥విప్లుష్టో నిర్దగ్ధస్సన్॥౧॥బ్రహ్మేతి బ్రహ్మశాపోత్థితాత్తక్షకాత్ యః ప్రాణవిప్లవః ప్రాణనాశః ఉరుభయంచ యస్మాత్ -నసంముమోహ అత్ర హేతుః - యస్తు భగవత్యేవార్పితాశయ ఇతి॥౨॥ఉత్సృజ్యేతి॥కింతు వైయాసకేః శుకస్య శిష్యస్సన్ విజ్ఞాతా అజితస్య హరేః సంస్థితిః తత్త్వం యేనసః॥౩॥నైతచ్చిత్రమిత్యాహ॥నేతి॥ఉత్తమశ్లోకస్యైవ వార్తా యేషు-తత్ తత్ఏవనిత్య తత్కథారూపమమృతం జుషమాణానాం సంభ్రమో మోహోనస్యాత్॥౪ రాజ్ఞి సుతరాం తన్నచిత్రమిత్యాశయేనాహ॥తావదితి॥ అభిమన్యోః పుత్ర ఏకరాట్ చక్రవర్తీ ఈశః పతిస్తావత్॥౫॥ నను కలేరప్రవేశ ఏవాస్తు ప్రవిష్టోఽపి నప్రభవేదితి కృతస్తత్రాహ॥ యస్మిన్నితి॥యర్హి యస్మిన్నేవ క్షణే గాం పృథ్వీం అనువృత్తః ప్రవిష్టః అధర్మస్య ప్రభవో యస్మిన్॥౬॥నస్వధర్మహేతుం కలిం సర్వథా కింనహతవాన్ తత్రాహ॥నేతి॥ సారంగో భ్రమర ఇవ-సారభుక్ సారగ్రాహీ-సారమాహ. యత్ యస్మిన్ కుశలాని పుణ్యాని-ఆశుసంకల్పమాత్రేణ ఫలంతి- ఇతరాణి పాపాని ఆశు న సిధ్యంతి - యతస్తాని కృతాన్యేవ సిధ్యంతి న తు సంకల్పితమాత్రాణీతి॥ ౭॥ నను దోషాధిక్యాదేవ ఏవయుక్తః న ధీరేష్వేతస్య కించిత్కరత్వాదిత్యాహ॥కిన్న్వితి॥కిన్ను తన భవేద్బాలేషు అధీరేషు అప్రమత్తః అవహితస్సన్ వృక ఇవ వర్తతే॥౮॥ఉపవర్ణితమితి॥పారీక్షితమాఖ్యానం పృచ్ఛ

శ్రీసూతః॥యో వై ద్రౌణ్యస్త్రవిప్లుష్టో న మాతురుదరే మృతః। అనుగ్రహాద్భగవతః కృష్ణస్యాద్భుతకర్మణః॥౧॥ బ్రహ్మశాపోత్థితాద్యస్తు తక్షకాత్ప్రాణవిప్లవాత్। నసంముమోహోరుభయాద్భగవత్యర్పితాశయః॥౨॥ ఉత్సృజ్య సర్వతస్సంగం విజ్ఞాతాజితసంస్థితిః। వైయాసకేర్జహౌ శిష్యో గంగాయాం స్వకళేబరమ్॥ ౩॥ నోత్తమశ్లోకవార్తానాం జుషతాం తత్కథామృతమ్। స్యాత్సంభ్రమోఽంతకాలేఽపి స్మరతాం తత్పదాంబుజమ్॥ ౪॥ తావత్కలిర్న ప్రభవేత్ప్రవిష్టోఽపీహ సర్వతః। యావదీశో మహానుర్వ్యామాభిమన్యవ ఏకరాట్॥ ౫॥యస్మిన్నహని యర్హ్యేవ భగవానుత్ససర్జ గామ్। తదైవేహానువృత్తోఽసావధర్మప్రభవః కలిః॥౬॥ నానుద్వేష్టి కలిం సమ్రాట్సారంగ ఇవ సారభుక్।కుశలాన్యాశు సిధ్యంతి నేతరాణి కృతాని యత్॥౭॥ కిన్ను బాలేషు శూరేణ కలినా ధీరభీరుణా।అప్రమత్తః ప్రమత్తేషు యో వృకో నృషు వర్తతే॥ ౮ ॥ ఉపవర్ణితమేతద్వః పుణ్యం పారీక్షితం మయా॥వాసుదేవకథోపేతమాఖ్యానం యదపృచ్ఛత॥౯॥ యా యాః కథా భగవతః కథనీయోరుకర్మణః ।గుణకర్మాశ్రితాః పుంభిస్సంసేవ్యాస్తా బుభూషుభిః॥ ౧౦॥ఋషయః॥ సూత జీవ సమాస్సౌమ్య శాశ్వతీర్విశదం యశః। యస్త్వం శంససి కృష్ణస్య మర్త్యానామమృతం హి నః॥ ౧౧॥కర్మణ్యస్మిన్ననాశ్వాసే ధూమధూమ్రాత్మనాం భవాన్। ఆపాయయతి గోవిందపాదపద్మాసవం మధు॥ ౧౨॥తులయామ లవేనాపి న స్వర్గం నాపునర్భవం। భగవత్సంగిసంగస్య మర్త్యానాం కిముతాశిషః ॥౧౩॥ కో నామ తృప్యేద్రసవిత్కథాయాం మహత్తమైకాంతపరాయణస్య। నాంతం గుణానామగుణస్య జగ్ముర్యోగేశ్వరా యే భవపాద్మముఖ్యాః॥ ౧౪॥ తతో భవాన్వై భవవత్ప్రధానో మహత్తమైకాంతపరాయణస్య।హరేరుదాత్త-కృష్ణవతః యూయం కిం బహునా॥౯॥ నరైరేవ తావదేకర్తవ్యమితి సర్వశాస్త్రసారం కథయతి॥యా యా ఇతి॥కథనీయాని ఉరూణి కర్మాణి యస్య తస్య గుణకర్మవిషయాః-బుభూషుభిః-సద్భావమిచ్ఛద్భిః॥ ౧౦॥పునర్వ్యాసరేణ కథనార్థం మాతో క్తం తత్సంగం చాభినంద త్రిభిః॥సూతేతి॥ శాశ్వతీస్సమాః అనంతాన్ సంవత్సరాన్ - జీవ అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా విశదం యశః.కీర్తయసి యచ్చ అస్మాకం మర్త్యానాం అమృతం మరణనివర్తకం ౧౧॥కించ-కర్మణీతి అస్మిన్ కర్మణి సత్రే అనాశ్వాస్యే అవిశ్వసనీయే - వైగుణ్యబాహుళ్యేన ఫలనిశ్చయాభావాత్ ధూమేన ధూమ్ర ఆత్మా శరీరం యేషాం తాన్ అస్మాన్ - కర్మణి మష్టి ఆసవం మకరందం-మధు మధురం॥౧౨॥తులయామేతి॥భగవత్సంగినో విష్ణుభక్తాః తేషాం సంగస్య యో లవః అత్యల్పః కాలః తేనాపి స్వర్గం నతులయామ న సమం పశ్యామ న చాపవర్గం సంభావనాయాం లోట్ - మర్త్యానాం తుచ్ఛాః ఆశిషః రాజ్యాద్యాః న తులయామేతి కిము వక్తవ్యం॥ ౧౩॥ ఏవం సత్సంగమభినంద్య శ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కుర్వంతి॥క ఇతి॥ రసవిత్ రసజ్ఞః మహత్తమానామేకాంతేన పరం అయనం ఆశ్రయో యస్య తస్య కథాయాం అగుణస్య ప్రాకృతగుణరహితస్య - కల్యాణగుణానామంతం- యే యోగేశ్వరాస్తేపి న జగ్ముః ఏతావంత ఇతి న పరిగణయాంచక్రుః భవః శివః-పాద్మో బ్రహ్మా ముఖ్యా యేషాం తే॥౧౪॥తత ఇతి॥ నోఽస్మాకం మధ్యే-భగవాన్ ప్రధానం సేవ్యో యస్య స భవాన్

శుశ్రూషతాం నః ఉదారం పరమపురుషార్థప్రదం హరేశ్చరితం విస్తారయతు॥౧౫॥ స ఇతి॥తచ్ఛుక పరీక్షిత్సంవాదం నః
కథయేత్యాహ ద్వాభ్యాం వై యాసకినా శబ్దితేన కథితేన యేన జ్ఞానేన జ్ఞానసాధనేన అపవర్గ ఇత్యాఖ్యాయస్యతత్ ఖగేం
ద్రధ్వజస్య హరేః పాదమూలం భేజే॥౧౬॥తదితి॥తత్ అసంవృతార్థం యథాతథా ఆఖ్యాహి తదేవ నిర్దిశతి పరీక్షితే
కథితం పారీక్షితం ఆఖ్యానం భాగవతం పురాణం పరమం పుణ్యావత్త్వశోధకం అత్యద్భుతే యోగే నిష్ఠా యస్య అనంతస్య
చరితైః ఉపపన్నం యుక్తం అతఏవ భాగవతానామభిరామం ప్రియం ఏతైర్విశేషణైః ॥ కర్మజ్ఞానభక్తియోగప్రకాశక
త్వం దర్శితం॥౧౭॥శ్రీభాగవతస్య వ్యాఖ్యానే లబ్ధప్రసంగం మహతా మాదరపాత్రమాత్మానం శ్లాఘతే ద్వాభ్యాం ॥ అ
హోవాక్షరి॥అహో ఇత్యాశ్చర్యే అహో ఇతి హర్షే-వయమితి శ్లాఘాయాం ప్రతిలోమజా అపి అద్య జన్మభృతః - సఫలజన్మా
నః అస్మ-జాతాః-వృద్ధానామనువృత్త్యా ఆదరేణ-జ్ఞానవృద్ధః శుకః తస్య సేవయేతి వా. యతోఽదుష్కులత్వం-తన్నిమిత్త
మాధించ మనః పీడాంచ-మహత్తమానామభిధానయోగః లౌకికోఽపి సంభాషణలక్షణ సంబంధః విధునోతి అపనయతి॥ ౧౮॥
కుత ఇతి॥కుతః పునః కిం పునర్వక్తవ్యం-తస్య అనన్తస్య నామ గృణతః పుంసః - మహత్తమానామభిధానయోగో దాష్కు
ల్యం విధునోతీతి యద్వా నామ గృణతః కుతః పునర్దౌష్కుల్యమితి-యద్వా గృణతః పుంసః తస్య నామ దౌష్కుల్యం విధునో
తీతి-కిం వక్తవ్యమితి కైముతిక న్యాయమే హ అనంతాః శక్తయో యస్య స్వతోఽప్యనంతః-కించ మహత్సు గుణాయ స్య సమ
రంచరితం విశుద్ధం శుశ్రూషతాం నో వితనోతు విద్వన్ ॥ ౧౫ ॥ స వై మహాభాగవతః పరీక్షిద్యేనాపవర్గా
ఖ్యమదభ్రబుద్ధిః । జ్ఞానేన వైయాసకిశబ్దితేన భేజే ఖగేంద్రధ్వజపాదమూలమ్॥ ౧౬॥ తన్నః పరం పుణ్యమ
సంవృతార్థమాఖ్యానమత్యద్భుతయోగనిష్ఠమ్ । ఆఖ్యాహ్యనంతాచరితోపపన్నం పారీక్షితం భాగవతా
భిరామమ్॥౧౭॥శ్రీసూత ఉవాచ॥అహో వయం జన్మభృతోఽద్య హాస్మ వృద్ధానువృత్త్యాపి విలోమజాతాః । దౌష్కు
ల్యమాధిం విధునోతి శీఘ్రం మహత్తమానామభిధానయోగః॥ ౧౮॥ కుతః పునర్గృణతో నామ తస్య మహత్త
మైకాంతపరాయణస్య। యోఽనంతశక్తిర్భగవాననంతో మహద్గుణత్వాద్యమనంతమాహుః॥ ౧౯॥ ఏతావతాఽలం
నను సూచితేన గుణైరసామ్యానతిశాయనస్య । హిత్వేతరాన్ప్రార్థయతో విభూతిర్యస్యాంఘ్రిరే
ణుం జుషతేఽనభీప్సోః॥ ౨౦॥ అథాపి యత్పాదనఖావసృష్టం జగద్విరించోపహృతార్హణాంభః । సేశం పునా
త్యన్యతమో ముకుందాత్కో నామ లోకే భగవత్పదార్థః॥ ౨౧॥ యత్రానురక్తాః సహసైవ ధీరా వ్యపోహ్య
దేహాదిషు సంగమూఢమ్। వ్రజంతి తత్పారమహంస్యమంత్యం యస్మిన్నహింసోపశమః స్వధర్మః॥ ౨౨॥అ
హం హి పృష్టోఽర్యమణో భవద్భిరాచక్ష ఆత్మావగమోఽత్ర యావాన్ । నభః పతంత్యాత్మసమం పతత్త్రిణస్త
థా సమం విష్ణుగతిం విపశ్చితః॥ ౨౩॥ ఏకదా ధనురుద్యమ్య విచరన్మృగయాం వనే । మృగాననుగతః శ్రాంతః
క్షుధితస్తృషితో భృశమ్॥ ౨౪॥ జలాశయమచక్షాణః ప్రవివేశ తమాశ్రమమ్। దదర్శ మునిమాసీనం శాం
తం మీలితలోచనమ్ ...
హాన్స్వేన తస్య భావస్తత్త్వం తస్మాత్ యం గుణతోఽప్యనంతమాహుః॥౧౯॥ఏతత్ప్రపంచయతి త్రిభిః ఏతావతేతి తస్య యదసా
మ్యం -అనతిశాయనం-గుణైః ఇతి తత్సామ్యం తదాధిక్యం చ- స్యస్యానాస్తీత్యస్యార్థస్యజ్ఞానాయ ఏతావతా సూచితేన నను
లం పర్యాప్తం-కస్తద్విస్తరతో వక్తుం శక్నోతీత్యర్థః - తదేవాహ- ఇతరాన్ బ్రహ్మాదీన్-ప్రార్థయతః ప్రార్థ
మానాన్ హిత్వా-విభూతిః శ్రీః అనభీప్సోరపి యస్యాంఘ్రిరేణుం జుషతే సేవత ఇతి ॥ ౨౦ ॥ అథేతి ॥ అస్త్వైత్యర్థాన్త
రే యస్య పాదనఖావసృష్టం నిస్సృతమపి విరించేనోపహృతం సమర్పితం - అర్హణాంభః అర్ఘ్యోదకం - ఈశస
హితం జగత్పునాతి విరించోపహృతం సేశమితి తయోరర్ఘ్యపానకత్వముక్తం - తస్మాన్ముకుందవ్యతిరిక్తః కో నామ భగ
వత్పదస్యార్థః న కోఽపీశ్వర ఇత్యర్థః॥ ౨౧ ॥యత్రేతి॥ ధీరాస్సంతః ఊఢం ధృతం - అంత్యం పరమకాష్ఠాపన్నం తదాహ
యస్మిన్ అహింసా ఉపశమశ్చ స్వాభావికో ధర్మః॥ ౨౨॥ఏవం స్వభాగ్యమభినంద్య పారీక్షితోపాఖ్యానం వక్తుమారభ
తే అహమితి॥ హే అర్యమణః సూర్యాః - త్రియామార్తయః॥ చం॥ అజ్ఞానాంధకారనివర్తకత్వాత్ బ్రహ్మతేజోయుక్తత్వా
చ్చ సూర్యసదృశా శౌనకాదయః అత్ర యావానాత్మావగమః మమ జ్ఞానం తావదాచక్షే బ్రవీమి తథాహి పతత్రి
ణః ఆత్మసమం స్వశక్త్యనురూపమేవ ఉత్పతంతి-న కృత్స్నం-తథా విపశ్చితోఽపి విష్ణోర్గతిం లీలాం-సమం స్వమత్యనురూ
పమేవ వదంతీత్యర్థః॥ ౨౩ ॥సంప్రతి కథాముపక్షిపతి॥ ఏకదేతి॥ మృగాననుగతో మృగచ్ఛన్ శ్రాంతః తస్యైః తృషితశ్చ
క్షుధితశ్చ బభూవ॥ ౨౪ ॥జలాశయమితి॥అచక్షాణః అపశ్యన్ తం ప్రసిద్ధమాశ్రమం తస్మిన్ మునిం శమీకం॥ ౨౫ ॥ పరీతి

ప్రతిరుద్ధాః ప్రత్యాహృతాః ఇంద్రియాదయో యేన - అతఏవ ఉపరతం - స్థానత్రయాత్పరం జాగ్రదాదిలక్షణాత్పరం తురీయం పదం ప్రాప్తం-అతఏవ బ్రహ్మభూతత్వాదవిక్రియం॥ ౨౬॥ తథాభూతమయాచ తేత్యుత్తరేణాన్వయః॥ తమేవాహ విప్రకీర్ణేతి విప్రకీర్ణాభిర్జటాభిః ఆచ్ఛన్నం రురుః మృగవిశేషః తస్య చర్మణా ఆచ్ఛన్నం విశేషేణ శుష్యత్ తాలు యస్య సః తథాభూతం మునిం॥ ౨౭॥ అలబ్ధేతి॥ నలబ్ధం తృణం తృణాసనం-భూమిః ఉపవేశస్థానం చ యేన సః - నసంప్రాప్తం అర్ఘ్యం సూనృతం ప్రియవచనం చ యేన సః॥ ౨౮॥ అభూతేతి॥ మత్సరః తదుత్కర్షాసహనం॥ ౨౯॥ స ఇతి॥ గతాసుం మృతం ధనుష్కోట్యా చాపాగ్రేణ॥ ౩౦॥ ఏష ఇతి॥ సర్వవిధానే రాజ్ఞోఽభిప్రాయమాహ - ఏష కిం ప్రత్యాహృత సర్వేంద్రియస్సన్ మీలితేక్షణః స్థితః యద్వా అత్ర క్షత్రబంధుభిః ఆగతైః తైః ర్వా కిన్ను స్యాదిత్యవజ్ఞయా మృషాసమాధిస్సన్ ఇతి జ్ఞాతుమిత్యర్థః॥ ౩౧॥ తస్యేతి॥ తస్య పుత్రః శృంగీనామ-అఘం దుఃఖం-తత్ర అర్భకమధ్యే॥ ౩౨॥ అహో ఇతి॥ పాలానాం రాజ్ఞాం పీవ్నాం పుష్టానాం-అధర్మమేవ దర్శయతి- స్వామినీతి॥ దాసానాం యదఘం పాపచరణం - బలిభుజాం కాకానామివ శునామివ చేతి॥ ౩౩॥

తం మీలితలోచనమ్ ॥ ౨౫ ॥ ప్రతిరుద్ధేంద్రియప్రాణమనోబుద్ధిముపారతమ్ । స్థానత్రయాత్పరం ప్రాప్తం బ్రహ్మభూతమవిక్రియమ్ ॥ ౨౬ ॥ విప్రకీర్ణజటాచ్ఛన్నం రౌరవేణాజినేన చ। విశుష్యత్తాలురుదకం తథాభూతమయాచత ॥ ౨౭ ॥ అలబ్ధతృణభూమ్యాదిరసంప్రాప్తార్ఘ్యసూనృతః । అవజ్ఞాతమివాత్మానం మన్యమానశ్చుకోప హ ॥ ౨౮ ॥ అభూతపూర్వస్సహసా క్షుత్తృడ్భ్యామర్దితాత్మనః । బ్రాహ్మణం ప్రత్యభూద్రాజ్ఞో మత్సరో మన్యురేవ చ ॥ ౨౯ ॥ స తు బ్రహ్మఋషేరంసే గతాసుమురగం రుషా। వినిర్గచ్ఛన్ధనుష్కోట్యా నిధాయ పురమాగతః ॥ ౩౦ ॥ ఏష కిం నిభృతాశేషకరణో మీలితేక్షణః। మృషాసమాధిరాహోస్విత్కిం ను స్యాత్క్షత్రబంధుభిః ॥ ౩౧ ॥ తస్య పుత్రోఽతితేజస్వీ విహరన్ బాలకోఽర్భకైః । రాజ్ఞాఘం ప్రాపితం తాతం శ్రుత్వా తత్రేదమబ్రవీత్ ॥ ౩౨ ॥ శృంగీ। అహో అధర్మః పాలానాం పీవ్నాం బలిభుజామివ। స్వామిన్యఘం యద్దాసానాం ద్వారపానాం శునామివ ॥ ౩౩ ॥ బ్రాహ్మణైః క్షత్రబంధుర్హి గృహపాలో నిరూపితః । స కథం తద్గృహే ద్వాఃస్థః సభాండం భోక్తుమర్హతి ॥ ౩౪ ॥ కృష్ణే గతే భగవతి శాస్తర్యుత్పథగామినామ్ ॥ తద్భిన్నసేతూనద్యాహం శాస్మి పశ్యత మే బలమ్ ॥ ౩౫ ॥ ఇత్యుక్త్వా రోషతామ్రాక్షో వయస్యానృషిబాలకః ॥ కౌశిక్యాప ఉపస్పృశ్య వాగ్వజ్రం విససర్జ హ ॥ ౩౬ ॥ ఇతి లంఘితమర్యాదం తక్షకః సప్తమేఽహని । దంక్ష్యతి స్మ కులాంగారం చోదితో మే తతద్రుహమ్ ॥ ౩౭ ॥ తతోఽభ్యేత్యాశ్రమం బాలో గలే సర్పకళేబరం । పితరం వీక్ష్య దుఃఖార్తో ముక్తకంఠో రురోద హ ॥ ౩౮ ॥ స వా ఆంగిరసో బ్రహ్మన్ శ్రుత్వా సుతవిలాపనమ్। ఉన్మీల్య శనకైర్నేత్రే దృష్ట్వా చాంసే మృతోరగమ్ ॥ ౩౯ ॥ విసృజ్య పుత్రం పప్రచ్ఛ వత్స కస్మాద్ధి రోదిషి। కేన వా తేఽపకృతమిత్యుక్తస్సన్న్యవేదయత్ ॥ ౪౦ ॥ నిశమ్య శప్తమతదర్హం నరేంద్రం స బ్రాహ్మణో నాత్మజమభ్యనందత్ । అహో బతాంహో మహదద్య తే కృతమల్పీయసి ద్రోహ ఉరుర్దమో ధృతః ॥ ౪౧ ॥ న వై నృభిర్నరదేవం పరాఖ్యం సమ్మాతుమర్హస్యవిపక్వబుద్ధే । యత్తేజసా దుర్విషహేణ గుప్తా విందంతి భద్రాణ్యకుతోభయాః ప్రజాః ॥ ౪౨ ॥ అలక్ష్యమాణే నరదేవనామ్ని రథాంగపాణావయమంగ లోకః । తథా హి చౌరప్రచురో వినంక్ష్యత్యరక్ష్యమాణోఽవివరూథవత్క్షణాత్ ॥ ౪౩ ॥ తదద్య నః పాపముపైత్యనన్వయం యన్నష్టనాథస్య వసోర్వి

బ్రాహ్మణైరితి॥ సభాండం భాండ ఏవ స్థితం॥ ౩౪॥ కృష్ణ ఇతి॥ తత్ తదనంతరం-అహం శాస్మి దండయామి॥ ౩౫॥ ఇతీతి॥ వయస్యాన్ సఖీన్ ప్రతి-రోషేణ తామ్రే అక్షిణీ యస్య-కౌశికీ నదీ-తస్యా అపః సంధిరార్షః-[కౌశిక్యప ఇతి పాఠాంతరే సకారస్య లోపః] ఉపస్పృశ్య వాగ్వజ్రం శాపం॥ ౩౬॥ ఇతి ఇతి॥ ఇతి సర్వవిశేషేణ దంక్ష్యతి స్మ భస్మీకరిష్యతి - స్మేతి పాదపూరణే భక్షిష్యతీతి పాఠాంతరం-కులస్యాంగారతుల్యం మే మమ-తాతద్రుహం-తాతేతి ప్రాప్తమార్షం ॥ ౩౭ ॥ తత ఇతి॥ కంఠే గలే సర్పకళేబరం యస్మిన్ త్యలుక్ సమాసః ముక్తకంఠః ఉచ్చైరిత్యర్థః॥ ౩౮॥ స ఇతి॥ ఆంగిరసః శమీకః-పప్రచ్ఛేత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౩౯॥ విసృష్టవానిత్యత్ర ఆహ॥ విసృజ్యేతి॥ తం చ సర్పం విసృజ్య కస్మాద్ధేతోః రోదిషి కేన వా అపకృతమితి॥ ౪౦॥ నిశమ్యేతి॥ అభినందన వాక్యం అహో ఇత్యాది బతకష్టం- తే త్వయా-మహత్పాపం కృతం అల్పీయసి ద్రోహే అపరాధే ఉరుర్మహాన్ దండః॥ ౪౧॥ నేతి॥ పరాఖ్యం పరా ఉత్కృష్టా ఖ్యాతిర్యస్య తం-నరదేవం-నృభిః సమ్మాతుం సమం ద్రష్టుం ॥ ౪౨ ॥ అలక్ష్యమాణ ఇతి॥ అలక్ష్యమాణే అదృశ్యమానే-అవివరూథవత్ మేషసంఘవత్ ॥౪౩॥ తదితి॥ నష్టో నాథో యస్య లోకస్య తస్య వసోః వసునో ధనస్య- విలుంప

కాత్ అపహార్తుశ్చోరాదేః పాలోః-యత్పాపంభవిష్యతి-తదస్మిన్నిమిత్తత్వాదస్మాకముపైష్యతి. అన్వయియంసబంధ
శూన్యమేవ-తదేనపాపంకర్షయతి॥పరస్పరమితి॥శ్వ ఏతిపరుషంవదంతి పశ్వాదీన్వృంజతేఅపహరంతి పురదస్యవః॥
రబహులాః॥౨౨॥తదేతి॥ఆర్యధర్మః సదాచారః శునాంకపీనామివచఅర్థకామపురేవాభిని వేశితచిత్తానాం॥ ౨౩॥
ఏవంరాజమాత్రస్య శాపానర్హత్వముక్త్వాప్రస్తుతేని శేషమాహసార్ధేన॥ ధర్మేతి॥హయమేధయాట్ అశ్వమేధయా
జీ॥౨౬॥కుడితి అస్యమహాపాపస్యాన్యత్ప్రాయశ్చిత్తమన్విష్ట్వాపాపసమావేదయన్ భగవంతంహరిం ప్రార్థయతే అ
పావేష్వితి॥౨౭॥పాపమితి॥ రాజాచేత్ప్రతిశాపందద్యాత్తర్హినిష్కృతిభిర్న వేదపితత్తుసనంభవతితస్యభాగవతత్వాది
త్యాహతిరస్కృతాఇతి ॥ తిరస్కృతాః నిందితాః విప్రలబ్ధాః వంచితాః క్షిప్తాః అవజ్ఞాతాః హతాః తాడితాః అస్యతిర
స్కారాదికర్తుర్నతత్ప్రతీకారంకుర్వంతి తద్భక్తాః విష్ణుభక్తాః ప్రభవః సమర్థా అపి॥ ౨౮ ॥స్వయమితి॥ విప్రకృతః అప
కృతః అఘంఅపరాధంయుక్తంచైతదిత్యాహప్రాయశఇతి ద్వంద్వేషుసుఖదుఃఖాదిషు॥౩౦॥నేతి॥ అగుణాశ్రయః సుఖదు
ఃఖాద్యాశ్రయోనభవతి॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం అష్టాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

ప్రాయోపవిష్టేగంగాయాంరాజ్ఞి యోగిజనావృతే।శుకస్యాగమనంతత్రప్రోక్తమేకోనవింశకే ॥ మహీపతిరితి॥
లంబశాఖాత్ ।పరస్పరంఘ్నంతిశపంతివృంజతేపశూన్స్త్రియోర్థాన్ పురుదస్యవోజనాః॥ ౨౨॥ తదార్యధ
ర్మశ్చవిలీయతేనృణాంవర్ణాశ్రమాచారయుతస్త్రయీమయః । తతోర్థకామాభినివేశితాత్మనాం శు
నాంకపీనామివవర్ణసంకరః॥౨౩॥ధర్మపాలోనరపతిస్సతుసమ్రాడ్బృహచ్ఛ్రవాః । సాక్షాన్మహాభా
గవతోరాజర్షిర్హయమేధయాట్॥౨౬॥క్షుత్తృట్శ్రమయుతోదీనోనైవాస్మచ్ఛాపమర్హతి । అ
పాపేషుస్వభృత్యేషు బాలేనాపక్వబుద్ధినా॥౨౭॥పాపంకృతంయద్భగవాన్సర్వాత్మాక్షంతుమర్హతి । తి
రస్కృతావిప్రలబ్ధాశ్శప్తాఃక్షిప్తాహతాఅపి ॥౨౮॥ నాస్యతత్ప్రతికుర్వంతితద్భక్తాఃప్రభవోపిహి ॥ సూ
తః॥ఇతిపుత్రకృతాఘేనసోనుతపోమహామునిః॥ ౨౯ ॥ స్వయంవిప్రకృతోరాజ్ఞానైవాఘంతదచింతయత్।
ప్రాయశస్సాధవోలోకేపరైర్ద్వంద్వేషుయోజితాః॥ ౩౦॥ నవ్యథంతినహృష్యంతి యతఆత్మాగుణాశ్రి
యః॥౩౧॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ప్రథమస్కంధే-అష్టాదశోధ్యాయః.
*

శ్రీసూతః॥మహీపతిస్త్వథతత్కర్మగర్హ్యం విచింతయన్నాత్మకృతంసుదుర్మనాః। అహోమయానీచ
మనార్యవత్కృతంనిరాగసిబ్రహ్మణిగూఢతేజసి ॥౧ ॥ ధ్రువంతతోమేకృతదేవహేళనాద్దురత్యయంవ్యస
నంనాతిదీర్ఘాత్ ।తదస్తుకామంహ్యఘనిష్కృతాయమేయథానకుర్యాంపునరేవమద్ధా॥ ౨ ॥ అద్యైవరా
జ్యంబలమృద్ధకోశంప్రకోపితబ్రహ్మకులానలోమే । దహత్వభద్రస్యపునర్నమేభూత్ పాపీయసీధీర్ద్విజ
దేవగోభ్యః॥ ౩॥ సంచింతయన్నిత్థమథాశృణోద్యథామునేస్సుతోక్తోనిర్ఋతిస్తక్షకాఖ్యాత్ । ససాధు
మేనేనచిరేణతక్షకానలం ప్రసక్తస్యవిరక్తికారణమ్॥ ౪॥ అథోవిహాయేమమముంచలోకౌవిమర్శితౌహే
యతయాపురస్తాత్ । కృష్ణాంఘ్రిసేవామధిమన్యమాన ఉపావిశత్ప్రాయమమర్త్యనద్యామ్॥ ౫॥

స్వకృతంతత్కర్మ-మునిస్కంధేసర్పనిక్షేపణ-గర్హ్యం-నింద్యంచింతయన్ సుదుర్మనాః జాతః చింతామేవాహ ద్వా
భ్యాం-నీచంపాపంఅమీవయమితిపాఠేపిసఏవార్థః-బ్రహ్మణిబ్రాహ్మణే- గూఢంగుప్తంతేజోయస్య॥౧॥ ధ్రువ
మితి॥కృతంయద్దేవహేళనం-ఈశ్వరావజ్ఞాపాపమిత్యర్థః తస్మాన్ మేవ్యసనంభవిష్యతి తత్తునాతిదీర్ఘాత్ కాలాత్-
అచిరాదేవాస్తు . తత్రాపిఅద్ధాసాక్షాత్-మమైవాస్తు - నపుత్రాదిద్వారేణేతిప్రార్థనా-కామంఅనంకోచతః ఏవం
ప్రార్థనాయాః ప్రయోజనం- అఘస్యనిష్కృతాయప్రాయశ్చిత్తాయ-యథాపునరేవంనకుర్యామితిచ ॥ ౨ ॥ ఏవం
సాక్షాత్స్వస్యైవవ్యసనసంప్రార్థ్య-తతఃప్రాగేవకించిత్ప్రార్థయతే అద్యైతి॥ అద్యైవమేరాజ్యాదిదహతు- ప్ర
కోపితంబ్రహ్మకులమేవానలః పునర్ద్విజాదిపీడయితుంధీర్మేనాభూత్ నభవేదిత్యర్థః ౩॥ సంచింతయన్నితి॥ఇత్థం
చింతయన్ సరాజాముసేస్సుతేనోక్తః నష్టమేవానిర్ఋతిర్మృత్యుః యథాభవిష్యతితథా అశృణోత్ శమీకప్రేషిత
చ్ఛిష్యాత్ శ్రుత్వాచ సతక్షకస్యవిషాగ్నింసాధుమేనే యతోవిషయేషుప్రసక్తస్య-విరక్తికారణం. ౪॥ అథో ఇతిఅథో
నంతరంఉభౌలోకౌ-పురస్తాద్రాజ్యచర్యాయామేవ - హేయతయావిచారితౌవిహాయ - కృష్ణాంఘ్రిసేవామేవాధిమన్య మా
నస్సన్ సర్వపురుషార్థాధికాంజానన్ -నృపః॥ప్రాయమనశనంతస్మిన్నిత్యర్థః-తత్సంకల్పేనోపావిశదితియావత్ - యద్వా
పరిక్లృప్తమయనంప్రాయణంయథాభవతితథా॥౫॥అమర్త్యనద్యామితివిశేషణస్యఫలమాహ॥యేతి॥ యాగంగాలనంతే

ర్యస్యాస్తయా-తులస్యావిమిశ్రా-యా కృష్ణాంఘ్రిరేణవః తైరభ్యధికం సర్వోత్కృష్టం యదంబు తస్య నేత్రీ తద్వాహినీ
ఉభయత్ర అంతర్బహిశ్చ సేశాన్ లోకపాలైస్సహితాన్ లోకాన్- పునాతి మరిష్యమాణః ఆసన్నమరణః-మరణస్యాప్రా
యత కాలత్వాత్సర్వోఽపి-తథాఽత స్తాం కో న సేవేత॥ ౬॥ఇతీతి॥ ఇత్యేవం విష్ణుపద్యాం గంగాయాం-ప్రాయోపవేశం ప్ర
తి-వ్యవచ్ఛిద్య నిశ్చిత్య-పాండవేయ ఇతి తత్కులౌచిత్యం దర్శయతి-నాస్త్యన్యస్మిన్ భావో యస్యసః కుతః మునివ్రతః ఉప
శాంత-తత్కృతః-ముక్తః సమస్తస్సంగో యేన సః॥౭॥తత్రేతి॥తత్ర తద్దాతద్దర్శనార్థం-మునయః ఉపాగతాః- నతు తీర్థ
పానార్థం-కృతార్థత్వాత్ -ననుతాదృశానామపి తీర్థయాత్రా దృశ్యతే- తత్రాహ ప్రాయేణేతి తీర్థయాత్రా
వ్యాజైః॥౮॥అన్య ఇతి॥ అరుణాదయః కామం రుషిత్వవిశేషేణ పృథఙ్నిర్దిష్టాః-నానావిధాన్యార్షేయాణి ఋషీణాం గో
త్రాణి తేషు ప్రవరాన్ శ్రేష్ఠాన్ శిరసా భూమిం స్పృష్ట్వా వవందే॥౧౧॥సుఖేతి॥విజ్ఞాపనార్థం పునః కృతప్రణామః. వివి
క్తం విశుద్ధం చేతో యస్య సః అభిగృహీతౌ సంయోజితౌ పాణీ యేన సః స్వచికీర్షితం ప్రాయోపవేశనాది- యుక్తమయు
క్తం వేతి విజ్ఞాపయామాస॥౧౨॥అనుమోదనేన అనుగ్రహమాలక్ష్య శ్లాఘతే అహో ఇతి॥నృపాణాం మధ్యే మహత్తమైః
యత స్తయా పురస్తాత్॥ కృష్ణాంఘ్రిసేవామభిమన్యమాన ఉపావిశత్ప్రాయమమర్త్యనద్యామ్॥౫॥యా వై
లసచ్ఛ్రీతులసీవిమిశ్రకృష్ణాంఘ్రిరేణ్వభ్యధికాంబునేత్రీ। పునాతి లోకానుభయత్ర సేశాన్ కస్తాం న సే
వేత మరిష్యమాణః॥౬॥ ఇతి వ్యవచ్ఛిద్య స పాండవేయః ప్రాయోపవేశం ప్రతి విష్ణుపద్యామ్। దధ్యౌ ము
కుందాంఘ్రిమనన్యభావో మునివ్రతో ముక్తసమస్తసంగః॥౭॥తత్రోపజగ్ముర్భువనం పునానా మహాను
భావా మునయస్సశిష్యాః। ప్రాయేణ తీర్థాభిగమాపదేశైః స్వయం హి తీర్థాని పునంతి సంతః॥౮॥ అత్రిర్వ
సిష్ఠశ్చ్యవనశ్శరద్వానరిష్టనేమిర్భృగురంగిరాశ్చ। పరాశరో గాధిసుతోఽథ రామ ఉచథ్య ఇంద్రప్రమ
దేధ్మవాహౌ॥౯॥మేధాతిథిర్దేవల ఆర్ష్టిషేణో భరద్వాజో గౌతమః పిప్పలాదః। మైత్రేయ ఔర్వః కవషః
కుంభయోనిర్ద్వైపాయనో భగవాన్నారదశ్చ॥౧౦॥ అన్యే చ దేవర్షిబ్రహ్మర్షివర్యా రాజర్షివర్యా అరు
ణాదయశ్చ।నానార్షేయప్రవరాంస్తాన్ సమేతానభ్యర్చ్య రాజా శిరసా వవందే॥౧౧॥ సుఖోపవిష్టేష్వథ
తేషు భూయః కృతప్రణామః స్వచికీర్షితం యత్। విజ్ఞాపయామాస వివిక్తచేతా ఉపస్థితోఽగ్రేఽభిగృహీతపా
ణిః॥౧౨॥పరీక్షిదువాచ॥అహో వయం ధన్యతమా నృపాణాం మహత్తమానుగ్రహణీయశీలాః। రాజ్ఞాం కు
లం బ్రాహ్మణపాదశౌచాద్దూరాద్విసృష్టం బత గర్హ్యకర్మ॥౧౩॥ తస్యైవ మేఽఘస్య పరావరేశో వ్యాస
క్తచిత్తస్య గృహేష్వభీక్ష్ణమ్। నిర్వేదమూలో ద్విజశాపరూపో యత్ర ప్రసక్తో భయమాశు ధత్తే॥౧౪॥
తం మోపయాతం ప్రతియంతు విప్రా గంగా చ దేవీ ధృతచిత్తమీశే। ద్విజోపసృష్టః కుహకస్తక్షకో వా దశ
త్వలం గాయత విష్ణుగాథాః॥౧౫॥ పునశ్చ భూయాద్భగవత్యనంతే రతిః ప్రసంగశ్చ తదాశ్రయేషు। మహత్సు
యాం యాముపయామి సృష్టిం మైత్ర్యస్తు సర్వత్ర నమో ద్విజేభ్యః॥౧౬॥ ఇతి స్మ రాజాధ్యవసాయయుక్తః
ప్రాచీనమూలేషు కుశేషు ధీరః। ఉదఙ్ముఖో దక్షిణకూల ఆస్తే సముద్రపత్న్యాః స్వసుతన్యస్తభారః॥౧౭॥
రనుగ్రహణీయం శీలం వృత్తం యేషాం- ఏతచ్చ రాజ్ఞామతిదుర్లభమిత్యాహ॥శ్లో॥ బ్రాహ్మణానాం పాదశౌచాత్ప్రక్ర
క్షాలనోదకాత్। దూరాదుచ్ఛిష్టవిణ్మూత్రపాదాంభః సినముత్సృజేదితి స్మృతేః॥దూరే హిత్వైవ స్త్రీద్విసృజ్యతే తత్రోఽపి
దూరాదేవ విసృష్టం త్యక్తం తత్రాసిద్ధాతుమయోగ్యమిత్యర్థః-గర్హ్యం కర్మ యస్యేత్యాత్మానముద్దిశ్యోక్తమ్॥౧౩॥
ఆస్తాం తావత్ మదగ్రహః బ్రాహ్మణశాపోఽపి భగవత్ప్రసాదాదేవ జాత ఇత్యాహ॥తస్యేతి॥తస్య గర్హ్యకర్మణ ఏవ- అతః అ
ఘస్య పాపస్య పాపాత్మనః గృహేష్వాసక్తచిత్తస్య మే స్వప్రాప్తయే - పరాపరాణామీశ ఏవ ద్విజశాపరూపోఽబభూవ
యత్ర యస్మిన్ శాపే సతి- గృహేషు ప్రసక్తో భయం దత్తే నిర్విణ్ణో భవతి-స్వయం యతో నిర్వేదమూలః - వైరాగ్యం మూ
లం ప్రాప్తికారణం వా యస్మిన్ స్వస్య వైరాగ్యప్రాప్యత్వాత్తస్య భయమూలత్వాత్తదర్థం ద్విజశాపం కారితవాని
త్యర్థః॥౧౪॥తాన్ ప్రార్థయతే ద్వాభ్యామ్॥తమితి॥తం-మా-మాం-ఉపయాతం శరణాగతం-ప్రతియంతు జానంతు॥దే
వీ దేవతారూపా గంగా చ-ప్రత్యేతు వా-చశబ్దః ప్రతిక్రియానాదరే-గాథాః కథాః॥౧౫॥ పునరితి॥ సతదాశ్రయేషు తే
షు-ప్రకృష్టస్సంగో భూయాత్. అహం యాం యాం సృష్టిం జన్మ - ఉపయామి తస్యాం తస్యాం సృష్టౌ జన్మని॥ ౧౬॥ ఇతీతి॥
అధ్యవసాయో నిశ్చయః ప్రాగగ్రేషు కుశేషు ఆస్తే స్మ- స్వసుతన్యస్తభారః స్వసుతే జనమేజయే-న్యస్తో భారో రాజ్యం యే

నసః॥౧౭॥ఏవమితి॥ముదావ్యకిరన్-దేవసంఘాః॥దితాదుందుభయోనేదుః॥ ౧౮॥మహర్షయఇతి॥ప్రజానుగ్రహే
శీలంసారోబలంచయేషాం ఉత్తమశ్లోకగుణైరభిరూపంసుందరం॥౧౯॥నేతి॥ భవత్సుపాండోర్వంశ్యేషు - యేజహురితి
యుధిష్ఠిరాద్యభిప్రాయేణ॥ ౨౦॥ పరస్పరంసంమంత్రయంతే-సర్వఇతి - పరంశ్రేష్ఠంలోకం - తత్రహేతుఃవిరజస్కం
నిర్మాయం.విశోకంచ-యాస్యతీతి-కుతస్తత్రాహ-అయమితి॥ ౨౧॥ఆశ్రుత్యేతి॥ ఆశ్రుత్యఆకర్ణ్య - సమంపక్షపాతశూ
న్యం-మధుచ్యుత్ మధుస్రావి-గురుగంభీరార్థం-అవ్యలీకం సత్యం॥ ౨౨॥సమాగతాఇతి॥త్రయాణాంలోకానాంపృ
ష్ఠేఉపరి-సత్యలోకే- వేదాఃయదామూర్తిధరాఃభవంతి తత్తుల్యాఃజ్ఞానాతిశయముక్త్వాకృపాళుతామాహ-నేహేతిభ
వతాంప్రయోజనం పరానుగ్రహంవినానాస్తిఇహ-నపరార్థస్స్వకృతార్థంఆత్మశీలంస్వభావం॥ ౨౩॥తతఇతి॥ పృచ్ఛ్యం
ప్రష్టవ్యం-విస్రభ్యవిశ్వాసంకృత్వా.ఏవంకర్తవ్యమిత్యస్యభావః-ఇతికర్తవ్యతా-తస్మిన్విషయే- సర్వాత్మనాసర్వా
వస్థాసుకృత్యం విశేషతశ్చమ్రియమాణైః తచ్చశుద్ధం పాపసంకల్పరహితం.ఆమృశతవిచారయత॥ ౨౪॥ తత్రేతి॥ త
త్రతేషుయాగయోగతపోదానాదిభిర్వివదమానేషుసత్సు - యదృచ్ఛయాగాంపర్యటన్- వ్యాసపుత్రస్తత్రాభవత్

ఏవంతుతస్మిన్నరదేవదేవేప్రాయోపవిష్టే దివిదేవసంఘాః ప్రశస్యభూమౌవ్యకిరన్ప్రసూనైర్ముదాము
హుర్దుందుభయశ్చనేదుః॥౧౮॥మహర్షయస్తంసముపాగతాయేప్రశస్యసాధ్విత్యనుమోదమానాః।ఊ
చుఃప్రజానుగ్రహశీలసారాయదుత్తమశ్లోకగుణాభిరూపమ్॥౧౯॥నవాఇదంరాజర్షివర్యచిత్రంభవత్సు
కృష్ణంసమనువ్రతేషు।యేఽధ్యాసనంరాజకిరీటజుష్టంసద్యోజహుర్భగవత్పార్శ్వకామాః॥ ౨౦॥ సర్వేవ
యంతావదిహాస్మహేద్యకళేబరంయావదసౌవిహాయ । లోకంపరం విరజస్కంవిశోకం యాస్యత్యయం
భాగవతప్రధానః॥౨౧॥ఆశ్రుత్యతదృషివచఃపరీక్షిత్సమంమధుచ్యుద్గురుచావ్యలీకం । ఆభాషతైనానభినం
ద్యయుక్తాంశుశ్రూషమాణశ్చరితానివిష్ణోః॥ ౨౨॥ రాజా॥ సమాగతాస్సర్వతఏవసర్వే వేదాయథామూ
ర్తిధరాస్త్రిపృష్ఠే। నేహాథవాముత్రచకశ్చనార్థఋతేపరానుగ్రహమాత్మశీలం॥౨౩॥తతశ్చవఃపృచ్ఛ్య
మిమంవిపృచ్ఛే విస్రభ్యవిప్రాయితికృత్యతాయామ్ । సర్వాత్మనామ్రియమాణైశ్చ కృత్యంశుద్ధంచత
త్రామృశతాభియుక్తాః॥ ౨౪। తత్రాభవద్భగవాన్ వ్యాసపుత్రోయదృచ్ఛయా।గామటమానోనపే
క్షః।అలక్ష్యలింగోనిజలాభతుష్టోవృతశ్చబాలైరవధూతవేషః॥ ౨౫॥తంద్వ్యష్టవర్షంసుకుమారపాదకరో
రుబాహ్వంసకపోలగాత్రమ్ । చార్వాయతాక్షోన్నసతుల్యకర్ణసుభ్ర్వాననం కంబుసుజాతకంఠం॥౨౬॥
నిగూఢజత్రుంపృథుతుంగవక్షసమావర్తనాభింవళివల్గూదరంచ। దిగంబరంవక్త్రవికీర్ణకేశంప్రలంబబా
హుంస్వమరోత్తమాభమ్॥ ౨౭॥ శ్యామంసదాపీచ్యవయోంగలక్ష్మ్యాస్త్రీణాంమనోజ్ఞంరుచిరస్మితే
న।ప్రత్యుత్థితాస్తేమునయస్స్వాసనేభ్యస్తల్లక్షణజ్ఞాఅపిగూఢవర్చసమ్॥ ౨౮॥ సవిష్ణురాతోతిథఆగతాయత
స్మైసపర్యాం శిరసాజహార।తతోనివృత్తాహ్యబుధాస్స్త్రియోర్భకామహాసనేసో*పవివేశపూజితః॥ ౨౯॥
ససంవృతస్తత్రమహాన్మహీయసాంబ్రహ్మర్షిరాజర్షిసురర్షిసంఘైః । వ్యరోచతాంభగవాన్యథేందు

ప్రాప్తః-నలక్ష్యఆశ్రమాదిలింగంయస్య-అవధూతఃఅవజ్ఞయాజనైస్త్యక్తోయస్తస్యైవవేషోయస్య॥ ౨౫॥తమితి॥
తమిత్యాదీనాంప్రత్యుత్థితాయితితృతీయేనాన్వయః-ద్విగుణాన్యష్టౌవర్షాణియస్య సుకుమారాఃపాదాకరౌ ఊరూబా
హూ అంసౌకపోలౌగాత్రంచయస్య-చారుణీఆయతేఅక్షిణీయస్మిన్ ఉన్నతానాసాయస్మిన్ లబహ్రిస్వాదిప్రవేశ
మ్య వినాతుల్యౌకర్ణౌయస్మిన్.శోభనేయస్మిన్ - యేవంభూతమాననంయస్య కంబువద్రేఖాత్రయాంకితః - సు
ష్ఠు జాతఃకంఠోయస్యసః॥ ౨౬॥నిగూఢేతి॥కంఠస్యాధోభాగేస్థితేఅస్థినీజత్రుణీ-మాంసేననిగూఢేజత్రుణీయస్య - పృథుర్వి
స్తీర్ణంతుంగమున్నతంవక్షోయస్య ఆవర్తవన్నాభిర్యస్యవళిభిస్త్రిస్సంఖ్యాభిః రేఖాభిః వల్గురమ్యముదరంయస్య, దిశఏ
వాంబరంయస్యవక్త్రాఃవికీర్ణాఃకేశాయస్య - ప్రలంబౌబాహూయస్య-స్వమరేషుశ్రేష్ఠేష్వపిదేవేషూత్తమోహరిః త
ద్వదాభాయస్య॥ ౨౭॥శ్యామమితి॥సదాఅపీచ్యంఅత్యంతోత్తమం.యద్వయోయౌవనం-తేనయాఅంగలక్ష్మీస్తేహాశా
తిః-తయాతుచిరం-స్మితేనచ గూఢవర్చసమపిప్రత్యుత్థితాః.తంద్రష్ట్వాప్రత్యుద్గమసంకృతవంతఇత్యర్థః॥ ౨౮॥సఇతి
శిరసైవసపర్యామాజహార-ఆత్మనివేదనంకృతవాన్- తేనసహఆగతాస్స్త్రియాదయస్తతోనివృత్తాః-సఉపవివేశ సంధిరా
ర్షః॥ ౨౯॥ సభగవాన్బ్రహ్మర్షిసంఘాదిభిస్సంవృతస్సన్-అలంవ్యరోచత గ్రహాఃశుక్రాదయః- ఋక్షాణ్యశ్వి

న్యాదీని అనాస్త్రాః॥౩౦॥ ప్రశాంతమితి॥ నకుంఠానర్వార్థేషు మేధాయస్య - పరిశ్నాంఅర్థంపునర్నత్వా॥ ౩౧॥ సూనృతాంగిరమాహపంచభిః॥అహోఇతి॥ నతాంసేన్యాఃజాతాః - యతఃఅతిథిరూపేణ హేతునా-తీర్థకాః యోగ్యాఃకృతాః॥౩౨॥ సాన్నిధ్యాదితి॥ విష్ణోస్సాన్నిధ్యాదసురాఇవ॥౩౪॥అపీతి॥పాండుసుతానాంప్రియః - అత స్తేషాంపైతృష్వసేయానాంప్రీత్యర్థం-తద్గోత్రస్యతత్పౌత్రస్యమే-ఆత్తంస్వీకృతం-బాంధవంబంధుకృత్యంయేనసః॥౩౫॥ అన్యథేతి॥అన్యథా శ్రీకృష్ణస్యప్రసాదంవినా-అన్యత్రాగతిర్యస్య-మ్రియమాణానాంనితరాంకథంస్యాత్ - వనయితామాచయితా వన

గ్రిహర్క్షతారానికరైఃపరీతః॥౩౦॥ ప్రశాంతమాసీనమకుంఠమేధసంమునింనృపోభాగవతోభ్యుపేత్య।
ప్రణమ్యమూర్ధ్నావహితఃకృతాంజలిర్నత్వాగిరాసూనృతయాన్వపృచ్ఛత్॥ ౩౧॥ రాజా॥ అహోఅద్యవయ బ్రహ్మన్ సత్సేవ్యాఃక్షత్రబంధవః।కృపయాతిథిరూపేణభగవద్భిస్తీర్థకాఃకృతాః॥౩౨॥ సాన్నిధ్యాత్తేమహాయోగిన్పాతకానిమహాంత్యపి।సద్యోనశ్యంతివైపుంసాంవిష్ణోరివసురేతరాః॥ ౩౪॥ అపిమేభగవాన్ప్రీతఃకృష్ణఃపాండుసుతప్రియః। పైతృష్వస్రేయప్రీత్యర్థంతద్గోత్రస్యాత్తబాంధవః॥౩౫॥ అన్యథాతేవ్యక్తగతేర్దర్శనంనః కథంనృణామ్। నితరాంమ్రియమాణానాంసంసిద్ధస్యవనీయసః॥౩౬॥ అతఃపృచ్ఛామిసంసిద్ధింయోగినాంపరమంగురుమ్। పురుషస్యేహయత్కార్యంమ్రియమాణస్యసర్వదా॥౩౭॥ యచ్ఛ్రోతవ్యమథోజప్యంయత్కర్తవ్యంనృభిఃప్రభో। స్మర్తవ్యంభజనీయం వాబ్రూహియద్వా విపర్యయమ్॥ ౩౮॥ నూనంభగవతోబ్రహ్మన్గృహేషుగృహమేధినామ్। నలక్ష్యతేహ్యవస్థానమపిగోదోహనంక్వచిత్॥ ౩౯॥ శ్రీసూతః॥ ఏవమాభాషితఃపృష్టస్సరాజ్ఞాశ్లక్ష్ణయాగిరా। ప్రత్యభాషతధర్మజ్ఞోభగవాన్బాదరాయణిః॥౪౦॥

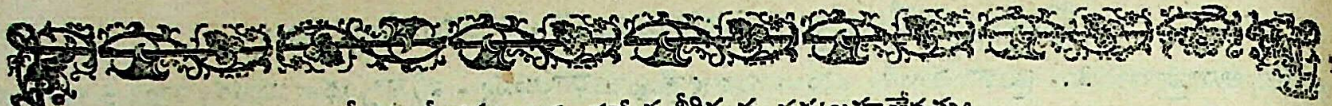
ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే అష్టాదశసహస్రికాయాంసంహితాయాం-పారమహంస్యాం
శ్రీవైయాసిక్యాం-శ్రీహయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యాయాం-ప్రథమస్కంధే- ఏకోనవింశోధ్యాయః,

యితృతమోవనీయాన్-తస్యాత్యుదారతయా నూంయాచేధాఇతిప్రవర్తకస్యేత్యర్థః॥౩౬॥ అతఇతి॥సమ్యక్సిద్ధిర్యస్మాత్తం-కార్యంకర్తుంయోగ్యం॥౩౭॥యదితికర్తవ్యంత్వావశ్యకమితిభేదః-విపర్యయంఅశ్రోతవ్యాది॥౩౮॥త్వద్దర్శనస్యపునర్దుర్లభత్వాదిదానీమేవకథనీయమిత్యాశయేనాహ॥నసూమితి॥గోదోహనకాలమాత్రమపి॥౩౯॥ఏవమితి॥ఏవంఅహోఇత్యాదికయాశ్లక్ష్ణయామధురయాగిరా ఆభాషితఃఅభిముఖీకృతఃపృష్టశ్చ॥౪౦॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతవ్యాఖ్యాయాం శ్రీధరాచార్యవర్యకృతాయాం
భావార్థదీపికాయాం ఏకోనవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

ప్రథమస్కంధస్సమాప్తః.

శ్రీరుక్మిణీ సత్యభామాసమేత శ్రీకృష్ణ పరబ్రహ్మణే నమః,

శ్రీమద్భాగవతే - సవ్యాఖ్యానే - ద్వితీయస్కంధప్రారంభః

ద్వితీయేతు దశాధ్యాయాః శ్రీభాగవతమాదితః। ఉద్దేశలక్షణోక్తిభ్యాం సంక్షేపేణోపవర్ణ్యతే॥
తత్ర తు ప్రథమేఽధ్యాయే కీర్తనశ్రవణాదిభిః। స్థవిష్ఠే భగవద్రూపే మనసో ధారణోచ్యతే॥
యన్నామకీర్తనం దానతపోయోగాదిసత్ఫలమ్। తం నిత్యం పరమానందం హరిం నర మనుస్మరేత్॥
ఉక్తః పూర్వముపోద్ఘాతః ప్రసంగేన శుకాగమః। రాజ్ఞా పృష్టం నృణాం కృత్యమథాహ శుకసన్మునిః॥

రాజ్ఞః ప్రశ్నమభినందతి॥ వరీయానితి॥ త్వయా పుంసాం శ్రోతవ్యాదిషు మధ్యే యః పరః శ్రేష్ఠః తద్గోచరప్రశ్నః కృతః ఏష ఏవ వరీయాన్ యతో లోకహితమేతత్ మోక్షహేతుత్వాత్ ఆత్మవిదాం బ్రహ్మవిదాం ముక్తానాం సమ్మతో యతః॥ చం॥ వరీయాన్ సర్వోత్కృష్టః శ్రోతవ్యాదిషు శ్రోతవ్యకీర్తనీయస్మరణీయాదిషు పరః ఉత్కృష్టః తే కృతః త్వయా కృత ఇత్యర్థః॥ ౧॥ తత్ర తావత్స్వాభావికక్రియాణామనర్థహేతుత్వం వదన్ బ్రూహి యద్వా విపర్యయమిత్యస్యోత్తరమాహ త్రిభిః శ్రోతవ్యాదీతి, గృహేషు ఆసక్తానాం అత ఏవ గృహమేధినాం తద్గతపంచసూనాపరాణాం మేధితి హింసార్థకః॥ చం॥ ఆత్మతత్త్వం బ్రహ్మతత్త్వం శ్రోతవ్యాదీని సహస్రశస్సంతి తాని శ్రోతవ్యాదిషు పరాణి న భవంతి భగవత్కథాదీనామేవ శ్రోతవ్యాదిషు పరత్వాత్॥ ౨॥ తతశ్చ వ్యర్థేనాయుర్వ్యయో భవతీత్యాహ। నిద్రయేతి॥ నక్తం రాత్రౌ యద్వ్యయః ఆయుః తన్నిద్రయా వ్యవాయేన రత్యా వా హ్రియతే దివా అహ్ని యద్వ్యయః తత్ అర్థేహయా అర్థార్థముద్యమేన సిద్ధే రేకుటుంబభరణేన చ చకారావనుక్తసముచ్చయార్థౌ॥ ౩॥ నను సత్స్వపి కుటుంబాద్యర్థేం కథమాయుర్వ్యయం కుర్యాత్ తత్రాహ॥ దేహేతి॥ దేహాదిషు ఆత్మనః సైన్యేషు పరికరేషు అసత్స్వపి

శ్రీశుకః॥ వరీయానేష తే ప్రశ్నః కృతో లోకహితం నృప। ఆత్మవిత్సమ్మతః పుంసాం శ్రోతవ్యాదిషు యః
పరః॥ ౧॥ శ్రోతవ్యాదీని రాజేంద్ర నృణాం సంతి సహస్రశః। అపశ్యతామాత్మతత్త్వం గృహేషు గృహమేధి
నామ్॥ ౨॥ నిద్రయా హ్రియతే నక్తం వ్యవాయేన చ వా వయః। దివా చార్థేహయా రాజన్ కుటుంబభరణే
న చ॥ ౩॥ దేహాపత్యకళత్రాదిష్వాత్మసైన్యేష్వసత్స్వపి। తేషాం ప్రమత్తో నిధనం పశ్యన్నపి న పశ్యతి॥ ౪॥
తస్మాద్భారత సర్వాత్మా భగవాన్ హరిరీశ్వరః। శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ స్మర్తవ్యశ్చేచ్ఛతాభయమ్॥ ౫॥ ఏ

ధ్యాభూతేష్వపి ప్రమత్తః ప్రసక్తః తేషాం పిత్రాదిదృష్టాంతేన నాశం పశ్యన్నపి నానుసంధత్తే॥ చం॥ ఆత్మనో స్వేషు ఆత్మవ్యతిరిక్తేషు అసత్స్వపి దేహాః స్వదేహః అపత్యాని పుత్రాదయః కళత్రాదీని జాయాదీని తేషు నిధనం నాశం। స్వయం పశ్యన్ న పశ్యతి నాశోత్తరక్షణాదిషు విషయప్రావణ్యబలాత్ న పశ్యతి అపితు నాశం విస్మృత్య దేహాదీన్యనిత్యాన్యనిత్యాన్యేవ న జానాతి॥ ౪॥ ఏవం విపర్యయప్రశ్నస్యోత్తరముక్త్వా శ్రోతవ్యాదిప్రశ్నస్యోత్తరమాహ॥ తస్మాదితి॥ హే భారత భరతవంశ్య సర్వాత్మేతి శ్రేష్ఠత్వమాహ భగవానితి॥ సౌందర్యం ఈశ్వర ఇత్యావశ్యకత్వం హరిరితి బంధహారిత్వం అభీ వం అపునర్భవం మోక్షం॥ చం॥ తస్మాత్ దేహాపత్యకళత్రాదీనామనిత్యత్వాత్ సర్వాత్మా సర్వాంతర్యామీ భగవాన్ షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నః ఈశ్వరో నిఖిలజగన్నియంతా హరిరాశ్రితపాపహరః శాస్త్రముఖాదాచార్యముఖాద్వా శ్రోతవ్యః కల్యాణగుణగణప్రకాశకనామోచ్చారణాదినా కీర్తితవ్యః స్వస్య దేహాపరిదాసప్రభృతిసర్వవిధోపకారకత్వ తయా చ స్మర్తవ్యః॥ ౫॥ అతః పరం అన్యచ్ఛ్రేయో నాస్తీత్యాహ॥ ఏతావానితి॥ ఏతావానేవ జన్మనో లాభః ఫలం అంతే మాహ నారాయణస్మృతిరితి సాంఖ్యాదిభిస్సాధ్య ఇతి తేషాం స్వాతంత్ర్యేణ లాభత్వం వారయతి సాంఖ్యం ఆత్మానాత్మ వివేకః యోగః అష్టాంగః స్వధర్మః విహితానుష్ఠానం తైః అంతే తత్ స్మృతిః పరో లాభః న తస్మిహిమా వక్తుం శక్యత ఇతి భావః

చం॥ సంఖ్యా॥ దేహవిలక్షణాత్మజ్ఞానం తయాగమ్యత ఇతి సాంఖ్యం - శ్రీగీతాశాస్త్రే ప్రథమషట్కప్రతిపాద్యం - ఆత్మతత్త్వావలోకనం యోగః ద్వితీయషట్కప్రతిపాద్యో భక్తియోగః - తాభ్యాం స్వధర్మపరినిష్ఠయా షట్కద్వయప్రతిపాద్యయోగద్వయస్యాంగభూతయా స్వధర్మః స్వస్వవర్ణాశ్రమానుష్ఠేయో వర్ణాశ్రమధర్మః అమానిత్వమదంభిత్వమిత్యాదినా తృతీయషట్కప్రతిపాద్యమానః అమానిత్వాదిధర్మః - తత్రపరినిష్ఠా పున స్తత్పరిత్యాగాభావబుద్ధిః తయా చ అంతే నారాయణస్మృతిః షట్కత్రయప్రతిపాద్యసాంఖ్యభక్తియోగబలేన శరీరవియోగకాలే నారాయణస్మృతిర్భవతీతియత్ పుంసామేతావాన్ పరో జన్మలాభః - కర్మభూమావనుష్యాదిశరీరపరిగ్రహస్య పరో లాభః పురుషార్థః నైతదపేక్షయా మ్రియమాణస్య అనుష్ఠేయాంతరమస్తీతి భావః ॥౬॥ అత్ర సదాచారం ప్రమాణయతి॥ ప్రాయేణేతి॥ విధినిషేధతః విధినిషేధాభ్యాం నివృత్తాః అత్ర వర్ణాధిక్యమార్షం - నైర్గుణ్యే బ్రహ్మణి స్థితా అపి స్మ ప్రసిద్ధా ॥ చం॥ నైర్గుణ్యస్థాః సత్త్వరజస్తమోరూపగుణత్రయరహితాః - శుద్ధసత్త్వప్రధానాః అతఏవ విధినిషేధతః నివృత్తాః శాస్త్రీయవిధినిషేధయోరపరవశాః శాస్త్రీయవిధినిషేధపరవశత్వం హి త్రిగుణప్రధానానామేవ ॥ శ్లో॥ త్రైగుణ్యవిషయా వేదా ఇతి శ్రీగీతాభ్యుక్తేః తాదృశా మునయః యోగినః సనకసనందనాదయః - తేపి హరేః గుణానుకథనే రమంతే స్మ - శాస్త్రీయసర్వధర్మాతిక్రమేపి భగవత్కల్యాణగుణవశీకృతచిత్తాస్సంతః కల్యాణగుణామృతరసాస్వాదజనిత పరమానందానుభవేనైవ సదా తృప్తాః సర్వానపి విషయాన్ సుఖేన పరిత్యజ్య వర్తంతే - అతో భగవత్కల్యాణగుణానుభవ ఏవ పరో లాభ ఇతి భావః ॥౭॥ నను కిమిదం అపూర్వం కథయసి సత్యం ఉదితపూర్వమేవేదమిత్యాహ॥ ఇదమితి॥ ఇదం భగవత్ప్రోక్తం తన్నామైకప్రధానం - పురాణం బ్రహ్మసమ్మితం సర్వవేదతుల్యం - యద్వా బ్రహ్మ సత్యం సమ్యక్ మితం యేన - కుతస్త్వయా ప్రాప్తం తత్రాహ - అధీ

తావాన్ సాంఖ్యయోగాభ్యాం స్వధర్మపరినిష్ఠయా । జన్మలాభః పరః పుంసామంతే నారాయణస్మృతిః॥౬
ప్రాయేణ మునయో రాజన్నివృత్తా విధినిషేధతః । నైర్గుణ్యస్థా రమంతే స్మ గుణానుకథనే హరేః ॥౭ ॥ ఇ
దం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్ । అధీతవాన్ ద్వాపరాదౌ పితుర్ద్వైపాయనాదహమ్ ॥
౮॥ పరినిష్ఠితోఽపి నైర్గుణ్య ఉత్తమశ్లోకలీలయా। గృహీతచేతా రాజర్షే ఆఖ్యానం యదధీతవాన్ ॥ ౯ తదహం
తేఽభిధాస్యామి మహాపౌరుషికో భవాన్। యత్ర శ్రద్దధతామాశు స్యాన్ముకుందే మతిస్సతీ॥ ౧౦ ॥ ఏతన్నిర్వి
ద్యమానానామిచ్ఛతామకుతోభయమ్। యోగినాం నృప నిర్ణీతం హరేర్నామానుకీర్తనమ్॥౧౧ ॥ కిం ప్రమ
త్తస్య బహుభిః పరోక్షైర్హాయనైరిహ॥ వరం ముహూర్తం విదితం ఘటతే శ్రేయసే యతః ॥ ౧౨ ॥ ఖట్వాం

తవాన్ - కదా ద్వాపరాదౌ ద్వాపరః ఆదిర్యస్య కాలస్య తస్మిన్ ద్వాపరాంత ఇత్యర్థః శంతనుసమకాలే వ్యాసావతారాత్ ॥ ౮॥ నను సిద్ధస్య కుతోఽధ్యయనే ప్రవృత్తిస్తత్రాహ॥ పరినిష్ఠ ఇతి॥ గృహీతచేతాః ఆకృష్టచిత్తః॥ చం॥ నైర్గుణ్యే పరినిష్ఠోఽపి సనకాదివత్ త్రిగుణాతీతే భగవత్యత్యంతనిష్ఠాం ప్రాప్తోఽపి - సనకాదివదేవ ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతో నారాయణస్య లీలయా రామకృష్ణాద్యవతారేషు కృతయా లీలయా గృహీతచేతాస్సన్నహమధీతవాన్॥ ౯॥ తదితి॥ మహాపురుషో విష్ణుస్తదీయః మహాపౌరుషికః యత్ర యస్మిన్ శ్రద్దధతాం శ్రద్ధాం కుర్వతాం సతీ అహైతుకీ॥ ౧౦ ॥ సాధకానాం సిద్ధానాం చ నాతః పరమస్తి శ్రేయోఽస్తీత్యాహ॥ ఏతదితి॥ ఇచ్ఛతాం సకామానాం తత్ఫలసాధనమేతదేవ నిర్విద్యమానానాం ముముక్షూణాం మోక్షసాధనమేతదేవ యోగినాం జ్ఞానినాం అకుతోభయం కుతశ్చిదపి భయరహితం ఫలం చైతదేవ నిర్ణీతం నాత్ర ప్రమాణాంతరం కర్తవ్యమిత్యర్థః॥ చం॥ నిర్విద్యమానానాం దేహగేహాదిషు హేయతాబుద్ధియుక్తానాం నిర్ణీతం సాధనత్వేన నిర్ణీతం॥ ౧౧॥ అల్పమేవాయురవశిష్టం కిమహం సాధయేయమితి మా శుచ ఇత్యాహ త్రిభిః॥ కిమితి ॥ పరోక్షైః అలక్షితైః హాయనైః వర్షైః కిం విదితం వృథా యాతీతి విదితం జ్ఞాతం యతః యేన జ్ఞానేన ఘటతే యత్నం కరోతి॥ చం ॥ ప్రమత్తస్య స్వాత్మత్రాణమజానతః - బహుభిః పరోక్షైః హాయనైః ॥ ఆయుస్స్రవతి భిన్నఘటాదినాంభ ఇతి న్యాయేన అతిసూక్ష్మత్వాత్ కలాకాష్ఠాదిరూపేణ అప్రత్యక్షవదేవ స్వాయం గచ్ఛద్భిః బ్రహ్మానుభవరహితైః బహుభిరపి వత్సరైః కింప్రయోజనం బ్రహ్మవేదనం విహాయ బహుకాల శరీరావస్థానేపి న కించిదపి ప్రయోజనం కింతర్హి ప్రయోజనమత ఆహ వరమితి ముహూర్తమపి విదితం ముహూర్తకాలే విదితమపి బ్రహ్మతత్త్వం యతః శ్రేయసే పరమపురుషార్థసిద్ధయే ఘటతే అతస్తత్ ముహూర్తమపి ముహూర్తాదిరూపేణాల్పమపి పరబ్రహ్మజ్ఞానవైధుర్యేణ గతేభ్యః అగణితకోటిసంవత్సరేభ్యోఽపి శ్రేష్ఠమిత్యర్థః॥ ౧౨॥ ఖట్వాంగ ఇతి॥ ఖట్వాంగో హి దేవపక్షే స్థిత్వా దైత్యాన జయత్ తైః ప్రసన్నైర్దేవైర్వరం వృణీష్వేత్యు

క్తైతేనోక్తం ప్రథమముమహాయుఃకథ్యతామితితతోదేవైరుక్తః మహూర్తమాత్రమస్తీతితతోతిశీఘ్రంవిమానేనభువ మాగత్యహరింశరణంగతఇతి॥చ॥ఇయత్తాంపతావానితిపరిచ్ఛేదంముహూర్తాత్ ఘటికాద్వయపరిమితాత్ కాలాత్ అభయంసర్వసాంసారికభయనివారణంహరింగతవాన్ తత్సాయుజ్యంప్రాప్తేత్యర్థః ॥ ౧౩॥ తవేతి॥తవతుఏతర్హ్య ద్యఇదానీమపితావదితి తావత్కాలేనసాంపరాయికంపారలౌకికంసాధనముపకల్పయసంపాదయ ॥ ౧౪ ॥ తత్రవైరా గ్యంతావదాహ॥అంతకాలఇతి।గతసాధ్వసఃమృత్యుభయశూన్యః అసంగఃఅనాసక్తిః తేనశస్త్రేణస్పృహాంసుఖేచ్ఛాం తందేహమను యేపుత్రకళత్రాదయః తేష్వపిస్పృహాంఛింద్యాత్ ॥౧౫॥ గృహాదితి ॥ గృహాత్ప్రవ్రజితఃగృహాదికంవి హాయనిర్గతఃగృహేస్థితస్యనపురాసక్తిసంభవాత్ తత్రాష్టాంగయోగమాహ-ధీరఇతి బ్రహ్మచర్యాదినియమోపలక్ష ణం పుణ్యతీర్థేతిస్నానాదినియమోపలక్షణం ఆసనమాహ శుచావితివివిక్తైకాంతేవిధివత్కుశాజినచేలైఃక్రమేణ నిర్మితే॥చం॥గృహాత్ప్రవ్రజితఃగేహాదికంవిహాయసన్న్యస్తః పుణ్యంప్రోద్దేశస్థానంప్రతిగతఃధీరఃదారపుత్రాదిత్యా గప్రయుక్తచింతారహితః పుణ్యతీర్థేగంగాదిజలేపరిప్లుతఃవిధివద్యథాశాస్త్రంకల్పితాసనవతి శుచౌపవిత్రేవివిక్తే విజనదేశేఆసీనస్సన్॥ ౧౬॥ జపగర్భంప్రాణాయామంవక్తుంజప్యమాహ। అభ్యసేదితి॥ త్రివృత్ త్రిభిరకారాదిభిర్వ ర్తితంగ్రథితబ్రహ్మాక్షరంప్రణవంమనసాఅభ్యసేత్ ఆవర్తయేత్ మనసాఇంద్రియప్రత్యాహారంవక్తుంప్రాణాయా మేనమనోనియమనమాహ మనోయచ్ఛేద్బ్రహ్మబీజంప్రణవం అనుస్మరన్నవజితశ్వాసస్సన్॥చం॥మనసావిషయవిర క్తేనచిత్తేన శుద్ధంస్వతఃపవిత్రత్వేనతినిఖిలజగత్పవిత్రీకరణసమర్థం అక్షరంనిత్యంపరంబ్రహ్మపరబ్రహ్మప్రకాశకత్వా త్ బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం త్రివృదకారోకారమకారాత్మకంప్రణవమభ్యసేత్ జపేదిత్యర్థః జితశ్వాసఃరేచకపూర

గోనామరాజర్షిర్జ్ఞాత్వేయత్తామిహాయుషః।ముహూర్తాత్సర్వముత్సృజ్యగతవానభయంహరిం ॥ ౧౩॥
తవత్వేతర్హికౌరవ్యసప్తాహంజీవితావధిః॥ఉపకల్పయతత్సర్వంయత్తావత్సాంపరాయికమ్ ॥ ౧౪ ॥ అం
తకాలేతుపురుషఆగతేగతసాధ్వసః।ఛింద్యాదసంగశస్త్రేణస్పృహాందేహేచయేచతమ్॥౧౫॥ గృహాత్ప్ర
వ్రజితోధీరఃపుణ్యతీర్థజలాప్లుతః।శుచౌవివిక్తఆసీనోవిధివత్కల్పితాసనే॥౧౬॥అభ్యసేన్మనసాశుద్ధంత్రివృ
ద్బ్రహ్మాక్షరంపరమ్।మనోయచ్ఛేజ్జితశ్వాసోబ్రహ్మబీజమనుస్మరన్॥ ౧౭॥ నియచ్ఛేద్విషయేభ్యోఽక్షాన్మ
నసాబుద్ధిసారథిః।మనఃకర్మభిరాక్షిప్తంశుభార్థేధారయేద్ధియా॥౧౮॥ తత్రైకావయవంధ్యాయేదవ్యుచ్ఛి
న్నేనచేతసా । మనోనిర్విషయంయుక్త్వాతతఃకించననస్మరేత్॥౧౯॥ పదంతత్పరమంవిష్ణోర్మనోయత్రప్ర

కకుంభకైః ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసరూపంవాయుంజితవాన్ బ్రహ్మబీజంనిఖిలవేదతదర్థబీజభూతం ప్రణవమనుస్మరన్ ప్రథమంమనోయచ్ఛేత్ నిశ్చలంకుర్యాత్ ॥౧౭॥ ప్రత్యాహారమాహ॥నియచ్ఛేదితి॥నియచ్ఛేదక్షానింద్రియాణి నిశ్చయా త్మికాబుద్ధిస్సారథిర్యస్యసః ధారణామాహ మనఇతి పునశ్చకర్మభిఃతద్వాసనాభి రాక్షిప్తంఆకృష్టంశుభార్థేభగవ ద్రూపే॥చం ॥తతోబుద్ధిసారథిఃవిషయవీథీషుయథేచ్ఛంప్రవర్తమానేంద్రియాశ్వయుక్తంఆత్మసారథికేనారూఢంశరీ రరథంస్వవశేకుర్వతాబుద్ధిరూపసారథినాసాధనేనసహితోజీవఃరథికఃవిషయేభ్యః ఇంద్రియాశ్వసంచారమార్గరూపే భ్యఃశబ్దాదివిషయేభ్యః అక్షాన్ హయరూపాణీంద్రియాణినియచ్ఛేత్ నిగృహ్ణీయాత్ ॥శ్రు॥ఆత్మానంరథినంవిద్ధిశరీరం రథమేవచ। బుద్ధింతుసారథింవిద్ధిమనఃప్రగ్రహమేవచ ॥ ఇంద్రియాణిహయానాహుర్విషయాంస్తేషుగోచరానితిశ్రు త్యర్థోఽత్రానుసంధాతవ్యఃకర్మభిః పుణ్యపాపరూపబహుజన్మానుష్ఠితకర్మవాసనయా ఆక్షిప్తంబలాత్కృతం మనః శుభార్థేపురుషః ధియాసదసద్వివేచనచతురయాబుద్ధ్యాధారయేన్నిశ్చలంకుర్యాత్ ॥ ౧౮ ॥ఏవంనియమితస్య మనసః కుత్రసంచారస్సంపాదనీయ ఇత్యత్రధ్యానమాహ ॥ తత్రేతి ॥ ఏవమేకంపాదాద్యవయవంఅవ్యుచ్ఛిన్నేనసమగ్రరూపా దవిముక్తేన ఆత్మవిశేషేసామాన్యతఃచిత్తస్థిరీకరణంధారణా అవయవవిభావనయాతద్దార్ఢ్యంధ్యానమితిభేదః తత్ర చమనోవృత్తేర్విలయస్సమాధిరితివివేకః సమాధిమాహ మనఇతి నిర్విషయంమనోయుక్త్వానుసంధాయ స్థిరీభూతే మనసిస్ఫురత్పరమానందమాత్రాకారంకృత్వేత్యర్థః॥చం॥ తత్రతస్మిన్మనసినిగృహీతేసతిఅవ్యుచ్ఛిన్నే ననిరంత రసంలగ్నేనచేతసా ఏకావయవంముఖ్యహాస్తపాదాద్యవయవసహితంవాసుదేవంధ్యాయేత్ ఏవంమనో నిర్విషయం విషయైస్సంచారితం బ్రహ్మణియుక్త్వాతతస్తదనంతరంభగవద్వ్యతిరేకేణకించననస్మరేత్ ॥౧౯॥ పదమితి॥ ప్రసీదతి ఉపశామ్యతిగుణవశాత్ పునరపిక్షోభేన తద్ధారణామేవస్థిరీకుర్యాదిత్యాహ రజసావిక్షిప్తం తమసావిమూఢంస్వీయం

మనోనిరుంధ్యాత్ ॥ చం॥ రజస్తమోగుణాభ్యామాక్షిప్తంతిరస్కృతం-అతఏవవిమూఢంమోహసంపాదకం- మనఃయత్ప్రసీదతి యస్మిన్ స్మృతేసతిప్రసన్నంభవతి తత్తథామనఃప్రసాదజనకం - పరమంబ్రహ్మేంద్రాదిభిరపివంద్యమానం-విష్ణోఃపదమేవభగవచ్చరణారవిందమేవ-నాన్యత్ సంచింతయేద్భగవతశ్చరణారవిందమితివక్ష్యమాణత్వాత్ అతః ఆత్మనఃస్వస్యమనః॥ ౨౦॥ యచ్ఛేదితి॥ తత్కృతంరజస్తమోభ్యాంకృతం యతఃయస్యాంక్రియమాణాయాం -భద్రంసుఖాత్మక-విషయంపశ్యతస్తత్ప్రసీదతీతిభవతి॥ చం॥ యావత్కృతమనేకజన్మార్జితంపాపంహంతి- తావత్ నిఖిలపాపనివృత్తిపర్యంతంధీరఃవిషయజఖేదరహితఃధారణయాభక్తిరూపజ్ఞానసంపాదకయాస్మృతిసంతత్యానియచ్ఛేత్ - ధారణయాభక్తిసిద్ధిమేవాహ-యస్యాంధారణాయాంసంధార్యమాణాయాం సమ్యక్సంపాదితాయాంసత్యాం - భద్రంమాఙ్గళ్యపరమకాష్ఠాభూతంఆశ్రయంచిత్తస్యాలంబనం-కేయూరమకుటకుండలశ్రీవత్సకౌస్తుభముక్తాదామోదరబంధనపీతాంబరాదిదివ్యపరికరాలంకృతంభగవద్దివ్యమంగళవిగ్రహరూపంపరమప్రాప్యంవస్తుఈక్షితఃధ్యానదశాయాం పశ్యతఃయోగినోయోగమభ్యస్యతః-పురుషస్యభక్తిలక్షణోయోగఃఆశుసంపద్యతేతత్కాలఏవసిద్ధ్యతి॥ ౨౧॥ యథేతియథాయత్రయాదృశీతిచ ఇతికర్తవ్యతావిషయతద్విశేషాణాంప్రశ్నః॥ చం॥ సమ్మతాపురుషార్థసాధనీభూతభక్తిసాధనత్వేనసమ్మతా- సాధారణాస్మృతిధారా-యథాయేనప్రకారేణసంధార్యతే యత్రసంధార్యతే యస్మిన్నాశ్రయేసంధార్యతే ధారణాయాదృశీసతీపురుషస్యమనోమలమాశుహరేత్ స్థూలేప్రపంచేనిరంతరసక్తస్యతత్కాలఏవసద్యోభ్యోవిషయేభ్యఃపరాఙ్ముఖీకృత్యభగవతస్సూక్ష్మరూపేనివేశితత్వేపూర్వవాసనాబలేనదుర్నిగ్రహత్వాత్ తదనుకూలస్థూలరూపమేవప్రథమరూపస్యాలంబనీకర్తవ్యమితిప్రశ్నః॥ యథేత్యస్యోత్తరం-జితాసనోజితశ్వాసః జితసంగోజితేంద్రియః ఇతి॥ చం॥ పరీక్షితఃప్రశ్నస్య తాత్పర్యంజానన్ శ్రీశుకోపి తాదృశప్రశ్నానురూపంభగవతఃస్థూలరూపమేవప్రథమం

సీదతి। రజస్తమోభ్యామాక్షిప్తంవిమూఢంమనఆత్మనః॥ ౨౦॥ యచ్ఛేద్ధారణయాధీరో హంతియా తత్కృతంమలమ్। యస్యాంసంధార్యమాణాయాంయోగినోభక్తిలక్షణః । ఆశుసంపద్యతేయోగఆశ్రయంభద్రమీక్షితః॥ ౨౧॥ రాజా॥ యథాసంధార్యతేబ్రహ్మన్ ధారణాయత్రసంమతా । యాదృశీవాహరేదాశు పురుషస్యమనోమలమ్॥ ౨౨॥ ఋషిః॥ జితాసనోజితశ్వాసోజితసంగోజితేంద్రియః । స్థూలేభగవతోరూపేమనస్సంధారయేద్ధియా॥ ౨౩॥ విశేషస్తస్యదేహోయం స్థవిష్ఠస్యస్థవీయసామ్ । యత్రేదంవ్యజ్యతేవిశ్వంభూతంభవ్యంభవచ్చసత్॥ ౨౪॥ అండకోశేశరీరేస్మిన్ సప్తావరణసంయుతే । వైరాజఃపురుషోయోసౌభగవాన్ ధారణాశ్రయః॥ ౨౫॥ పాతాళమేతస్యహిపాదమూలంపఠంతిపార్ష్ణిప్రపదేరసాతలం । మ

చిత్తాలంబనసౌకుమార్యాయాహ జితాసనఃఆసనజయశాలీ - జితశ్వాసః రేచకపూరకకుంభకక్రమేణవాయునిరోధాభ్యాసశాలీ జితేంద్రియఃనిర్జితైకాదశేంద్రియః జితసంగఃనిర్జితాబ్రహ్మవిత్సంగఃబ్రహ్మవిద్భిరేవసహవాసంకుర్వాణఃనిర్జితదారపుత్రాదిసంగ ఇతివాతాదృశఃపురుషఃస్థూలేభగవతోరూపేజగదాత్మకేభగవచ్ఛరీరేధియాసహమనస్సంధారయేత్ ॥ ౨౩॥ విషయమాహసార్ధేన॥ విశేష ఇతి॥ విశేషోవిరాడ్దేహఃఅతిస్థూలానామతిస్థూలతరః- సదితికార్యమాత్రం-అస్యచోపలక్షణత్వేనవిషయత్వం॥ చం॥ భూతంప్రాక్కల్పాదాగతం-భవ్యంభవిష్యత్కల్పాదిభావి-భవద్వర్తమానకల్పాదావిర్భవమానం-అస్మిన్నేవకల్పేఅతీతమనాగతంవర్తమానంవా ఏవంత్రివిధంవిశ్వంయత్రభగవతికృత్స్నేవిరాడ్రూపస్యస్థూలరూపవర్తతే- స్థవీయసాంస్థవిష్ఠస్య ॥ శ్రు ॥ జ్యాయాన్ పృథివ్యాజ్యాయానంతరిక్షాజ్జ్యాయాన్ భ్యోలోకేభ్య ఇతిశ్రుత్యనుసారేణనిఖిలప్రపంచధారకతయాఅతిస్థూలస్యతస్యభగవతఃప్రపంచరూపోదేహఏవ - తస్యభక్తియోగమారురుక్షోఃపురుషస్యయచ్చిత్తం-తస్యవిషయఃఆరూఢస్యతుసూక్ష్మరూపమేవ॥ ౨౪॥ వస్తుతస్తువిరాడ్వినియంతాభగవానేవవిషయ ఇత్యాహఅండకోశ ఇతి॥ అండకోశేఅండకోశాంతర్వర్తిని కటాహఏవరపృథివ్యావరణాంతతఃఅప్తేజోవాయ్వాకాశాహంకారమహత్తత్వాదీనిసప్త॥ చం॥ తాదృశస్థూలరూపవిశిష్టంభగవంతమేవాహ- సప్తావరణసంయుతేసప్తభిర్మహదహంకారసహితైఃపృథివ్యాదిపంచభూతాత్మకైః ఆవరణైరంతావరణైః సంయుతేఅండకోశశరీరేవిద్యమానోయోయంవైరాజః వైరాజనామధేయఃపురుషః నిఖిలలోకధారకతయావస్థితస్యసాక్షాద్భగవతోవతారఃసఏవ ధారణాశ్రయఃభక్తిసాధనీభూతధారణాయాఃవిషయః- తాదృశేభగవతఃస్థూలరూపేమనోధారణాయాంసత్యామేవసూక్ష్మరూపవిషయిణీభక్తిస్సంపద్యత ఇతిభావః॥ ౨౫॥ విరాడ్దేహత్వేవతదంతర్యామిణామభేదమారోప్యోపాసనంకర్తవ్యమిత్యాశయేనాహ॥ పాతాళంపాదమూలంపాదస్యాధోభాగః- పాతాళాదీనాంతదవయవతావిధీయతే - పా

తాళాదీన్యతలాంతాని అఙ్గాన్యాదారభ్య న_త్తభూవివరాణి పఠంతి గృణంతీత్యాది ప్రమాణదర్శనం - పార్ష్ణిప్రపదే పాదస్య పశ్చాత్పురో భాగా॥ చం॥ ఏతస్యవై రాజపురుషస్య విశ్వసృజః నిఖిలప్రపంచసృష్టః - గుల్ఫే పాదస్యపార్శ్వ ద్వయ సంధిస్థానే గుల్ఫాలావయవౌ - జంఘే జాన్వధో భాగవర్తినౌ పాదాదూర్ధ్వభాగవ_ర్తినౌ దండాకారావయవౌ॥ ౨౬॥ ద్వే ఊరుద్వయం తస్యాధోభాగవితలం - ఉ_త్తరభాగే అతలమితిజ్ఞేయం - నభ_స్తలం భువర్లోకః - నాభి రేవసరః॥ ౨౭॥ ఉరస్స్థలమితి॥ ఉరస్స్థలం జ్యోతిరనీకం జ్యోతిషాం సమూహం స్వర్గం॥ చం॥ జ్యోతిరనీకం నక్షత్రలోకం - మహర్లోకం గ్రీవేతి గ్రీవా ప్రదేశం జనలోకం - తపోలోకం లలాటం - సత్యం సత్యలోకం. తచ్ఛిరః॥ ౨౮॥ ఇంద్రాదయ ఇతి॥ ఉస్రాః దేవా తేజోమయశరీరత్వా_త్తే బాహవ ఇత్యాహుః దిశః అస్మదాదిశ్రోత్రాధిష్ఠాత్ర్యో దేవతాః కర్ణాః శ్రోత్రాధిష్ఠానం శబ్దస్తు శ్రోత్రవిషయః - సతస్య శ్రోత్రేంద్రియం - ఏవం నాసికాదిష్వపి నాసత్యదస్రౌ అశ్వినౌ - నాసే నాసాపుటే - ఇద్ధః దీ_ప్తః॥ ౨౯॥ ద్యౌరితి ॥ ద్యావాంతరిక్షం చంద్రసూర్యాధిష్ఠానభూతత్వాత్ అక్షిణీ నేత్రగోలకే - చక్షురింద్రియం పతంగః సూర్యః॥ చం॥ సూర్యో స్యదక్షిణం చక్షుః ఏతేన చంద్రో వామచక్షురితి జ్ఞాపితం భవతి॥ శ్రు॥ అన్నమూర్ధా చక్షుషీ చంద్రసూర్యావితి శ్రుతేః॥ అహనీరాత్ర్యౌ పాసీ - హాశ్శబ్దస్యైకశేషః పరమేష్ఠిధిష్ణ్యం బ్రహ్మపదం - భ్రూవిజృంభః భ్రూవిక్షేపనమకాలః - తాలూ అధిష్ఠానం జిహ్వా ఇంద్రియం॥ ౩౦॥ ఛందాంసీతి॥ ఛందాంసి ఛందః ప్రధానా వేదాః - శిరో బ్రహ్మరంధ్రం స్నేహకళాః పుత్రాదిస్నేహలేశాః॥ చం॥ స్నేహో బాభత్యవస్తుగతో రవిశేషః తత్సామ్యాత్ సంహార్యగతః కర్మవిశేషో త్రస్నేహః

పాతాలమేతస్య హి పాదమూలం విశ్వసృజోఽథ గుల్ఫౌ తలాతలం వై పురుషస్య జంఘే॥ ౨౬॥ ద్వే జానునీ సుతలం విశ్వమూర్తేః ఊరుద్వయం వితలం చాతలంచ। మహీతలం తజ్జఘనం మహీప తేనభ_స్తలం నాభిసరో గృణంతి ॥ ౨౭ ॥ ఉరస్స్థలం జ్యోతిరనీకమస్య గ్రీవామహర్వదనం వై జనోస్య। తపో లలాటం విదురాదిపుంసః సత్యంతు శీర్షాణి సహస్రశీర్ష్ణః॥ ౨౮॥ ఇంద్రాదయో బాహవ ఆహురుస్రాః కర్ణౌ దిశః శ్రోత్రమముష్య శబ్దః। నాసత్యదస్రౌ పరమస్య నాసే ఘ్రాణోస్య గంధో ముఖమగ్నిరిద్ధః॥ ౨౯॥ ద్యౌరక్షిణీ చక్షురభూత్పతంగః పక్ష్మాణి విష్ణోరహనీ ఉభే * స్య। తద్భ్రూవిజృంభః పరమేష్ఠిధిష్ణ్యమాపోస్య తాలూ రస ఏవ జిహ్వా ॥ ౩౦ ॥ ఛందాంస్యనంత స్యశిరో గృణంతి దంష్ట్రా యమః స్నేహకళా ద్విజాని। హాసో జనోన్మాదకరీ చ మాయా దురంతసర్గో యదపాంగమోక్షః ॥ ౩౧॥ వ్రీడోత్తరోష్ఠోఽధర ఏవ లోభో ధర్మ_స్తనోఽధర్మపథః స పృష్ఠః। క_స్తస్య మేఢ్రం వృషణౌ చ మిత్రౌ కుక్షిః సముద్రా గిరయోఽస్థిసంఘాః॥ నద్యోస్య నాడ్యోఽథ తనూరుహాణి మహీరుహా విశ్వతనోర్నృపేంద్ర । అనంతవీర్యః శ్వసితం మాతరిశ్వా గతిర్వయః కర్మగుణప్రవాహః॥ ౩౩ ॥ ఈశస్య కేశాన్విదురంబువాహాన్వాసస్తు సంధ్యాం కురువర్య భూమ్నః। అవ్య_క్తమాహుర్హృదయం మనశ్చ స చంద్రమాస్సర్వవికారకోశః ॥ ౩౪॥ విజ్ఞానశ_క్తిం మహిమామనంతి సర్వాత్మనోంతఃకరణం గిరిత్రం। అశ్వాశ్వతర్యుష్ట్రగజా నఖాని సర్వే మృగాః పశవః శ్రోణిదేశే॥ వయాంసి తద్వ్యాకరణం విచిత్రం మనుర్మనీషా మనుజో నివాసః। గంధర్వవిద్యాధరచారణా

ప్సరస్సోచ్యతే - తస్యకళాః అవాంతరవిభాగ ఏవ - ఉన్మాదశ్చి_త్తవిభ్రమః - జనానాముమ్మాదకరీ మాయా ప్రకృతిః॥ శ్రు॥ మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినంతు మహేశ్వరమితి శ్రుతేః॥ ద్విజాని దంతాః క్లీబత్వమార్షం దురంతః అపారః సర్గ ఇతి యత్ సతస్య కటాక్షః నిఖిలప్రపంచసర్గస్యాపి భగవత్కటాక్షః విశేషాధీనత్వాత్ ॥౩౧॥ వ్రీడేతి॥ అధర్మమార్గః తస్య పృష్ఠభాగః - కః ప్రజాపతిః - మిత్రౌ మిత్రావరుణౌ॥ ౩౨॥ నద్య ఇతి॥ అనంతవీర్యస్య నయః కాలః - తస్య గమనం గుణప్రవాహః ప్రాణినాం సంసారః - కర్మ తస్య క్రియా॥ ౩౩॥ ఈశస్యేతి॥ భూమ్నః ప్రభోః - అవ్య_క్తం ప్రధానం - సః ప్రసిద్ధశ్చంద్రమాః హృదయమాహుః - తదీయమనః సర్వేషాం వికారాణాం కామాదీనాం కోశ ఇవాశ్రయీభూతః - చంద్రో సర్వవికారకోశ ఉచ్యతే - ధూమాదిమార్గత్వాత్ ॥ ౩౪ ॥ విజ్ఞానశ_క్తిమితి॥ విజ్ఞానశ_క్తిం జ్ఞానరూపాం భగవచ్ఛక్తిం చిత్తం మహిమం మహత్తత్త్వం - అంతఃకరణం అహంకారం - గిరిత్రం శ్రీరుద్రం - గర్దభాద్బడబాయాముత్పన్నా అశ్వతరీ ॥ ౩౫॥ వయాంసీతి॥ వయాంసి పక్షిణః - తస్యవ్యాకరణం ॥ శ్రు ॥ నామరూపే వ్యాకరవాణీతి శ్రుత్యుక్త శిల్పనైపుణ్యం యదాహుః ॥ శ్లో ॥ యేన శుక్లీకృతా హంసాః శుకాశ్చ హరితీకృతాః । మయూరాశ్చిత్రితా యేన స నో వృ_త్తిం విధాస్యతీతి ॥ చం ॥ వ్యాకరణం వ్యాహారః - విచిత్రాలాప ఇత్యర్థః - మనుః స్వాయంభువమనుః మనీషాబుద్ధిః ॥ చం ॥ శ్రు॥ యద్వై కించ మనురవదత తద్భేషజమితి శ్రుత్యా - మనోర్బుద్ధిమదగ్రగణ్యత్వాత్ స ఏవ బుద్ధిః

భావః మనుజః పురుషః నివాసః ఆశ్రయః-మనుష్యజన్మన్యేవజ్ఞానభక్త్యాదీనాం సంభవాత్ -తిర్యగాద్యాపేక్షయా దేవతానామనధికార ఇతినిర్యగ్దేవాదిజన్మసుకర్మాధికారాభావాత్ ॥సూ॥ పర్వ్యాపేతుయాచయజాదిశ్రుతేరశ్వవదితి॥శ్రు॥ యజ్ఞేనదానేనతపసానాశకేన బ్రాహ్మణావివిదిషంతీతి ప్రమాణానుసారేణజ్ఞానాదర్యజ్ఞాదికర్మసాపేక్షత్వాత్ కర్మాదావనధికారేబ్రహ్మోపాసనాదావనధికారాత్ అతోమానుషదేహస్యసర్వోపయోగత్వాత్ - గంధర్వాదీనాంద్వాదైవ్యేక్యం-గంధర్వావయః స్వరస్మృతిః-షడ్జాదిస్వరస్మృతయ ఇత్యర్థః అసురానీకంవీర్యపరాక్రమస్థానంయస్యఅసురానీకవత్య ఇతిపాఠే గంధర్వాదయః స్వరాః-అసురసమూహాశ్శేష్మః ప్రహ్లాదః స్మృతి_స్తస్యేతి॥ ౩౬॥ బ్రహ్మాననమితి॥ బ్రహ్మవిప్రః-తస్య ఆననంముఖంతుక్షత్రం క్షత్రియోభుజో యస్య-విట్ వైశ్యః ఊరూయస్య- అంఘ్రిశ్రితః కృష్ణవర్ణః శూద్రో యస్య-నానారూపాః అభిధాః నామానపేషాం తేచ తే-అభిజ్యాః దేవాః- తేషాంగణైః వసురుద్రాదిభిః - ఉపపన్నోయుక్తం-ద్రవ్యాత్మకః-హవిస్సాధ్యః వితానయోగో యజ్ఞసంయోగః-తస్యకర్మకాద్యంఅవశ్యకాభిప్రేతఇత్యర్థః॥చం॥-శ్రు॥ అజామేకాంలోహితశుక్లకృష్ణామితిశ్రుతౌకృష్ణశబ్దస్యతమోగుణవాచిత్వేనశూద్రవర్ణస్యతమః ప్రధానత్వేనకృష్ణవర్ణశబ్దేనవ్యపదేశః॥ శ్రు॥ బ్రాహ్మణోస్యముఖమాసీదిత్యాదిః పద్భ్యాగ్ంశూద్రోఅజాయ తేత్యాద్యంతా శ్రుతిరత్రానుసంధేయా॥ శ్రు॥ యాగ్ంసాభవతీతి-శతగుణితోత్తరక్రమేణ ప్రజాపత్యానందపర్యంత మభ్యస్యతతో పిశతగుణితతయా బ్రహ్మానందంవకుముపక్రమ్యశ్రుతయః బ్రహ్మానందస్యఅపరిచ్ఛేదంమస్యమానాస్సత్యః॥ శ్రు॥ యతోవాచోనివర్తంతే అప్రాప్యమనసాసహేతియస్యానందస్యాపరిచ్ఛేదమాహుః తాదృశానందనిధిం పరమాత్మానంనారాయణంభజేత॥౩౭॥ ఇయానితి॥ఇయాన్ ఏతావాంత్సన్నివేశః అవయవసంస్థానం - అస్మిన్ బుధ్యామనస్సంధార్య లేముముక్షుభిః యతోతిరిక్తంకించిన్నాస్తితస్మిన్॥౩౮॥ ఏత దేవంచిత్తస్యైర్యార్థం విరాడ్దేహేజీవేశ్వరాణాంఅభేదేనోపాసనముక్తంతత్ప్వరస్స్వరస్మృతి హాస్యాసురానీకవీర్యః ॥ ౩౬ ॥ బ్రహ్మాననక్షత్రభుజో మహాత్మావిడూరరంఘ్రిశ్రితకృష్ణవర్ణః।నానాభిధాభిజ్యగణోపపన్నోద్రవ్యాత్మకః కర్మవితానయోగః॥ ౩౭॥ ఇయానసావీశ్వరవిగ్రహస్యయస్సంనివేశః కథితో మయా తే । సంధార్య తేస్మిన్ పురుషేస్థవిష్ఠేమనస్స్వబుధ్యాన యతోస్తికించిత్॥ ౩౮॥ ససర్వధీవృత్త్యనుభూతసర్వ ఆత్మాయథాస్వప్నజనేక్షితైకః ' తంసత్యమానందనిధింభజేతనాన్యత్రసజ్జేద్యతఆత్మపాతః॥ ౩౯॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ద్వితీయస్కంధే ప్రథమోధ్యాయః. *

శ్రీశుకః॥ ఏవంపురాధారణయాత్మయోనిర్నష్టాంస్మృతింప్రత్యవరుధ్యతుష్టాత్ । తథాససర్జేదమమోఘదృష్టిర్యథాప్యయాత్ప్రాక్ వ్యవసాయబుద్ధిః...

శ్రతు దేహజీవావిశ్వరేప్రవిరాప్యసపవఘే. య ఇతిసదృష్టాంతేంని ధారయతి॥సఇతి॥ సర్వేషాంబుద్ధివృత్తిభిరనుభూతంసర్వంయేనసః ఏక ఏవసర్వాంతరం ఆత్మా-తమేవసత్యంభజేత-అన్యత్రోపలక్షణే-నసజ్జేత్ యతః సంగాత్ ఆత్మనః పాతః సంసారోభవతి - ఏకస్యతత్తదింద్రియైస్సర్వానుభూతౌదృష్టాంతః స్వప్నే జనానామీక్షితాయథేతి - స్వప్నేహికదాచిద్బహూన్ జీవాన్ పరికల్ప్య జీవస్తదింద్రియైస్సర్వంపశ్యతితద్వత్ ఈశ్వరస్యతువిద్యాశక్తిత్వాన్నబంధః॥చం॥అన్యత్రతదధిష్ఠితేతచ్ఛరీరభూతేపిప్రపంచేనసజ్జేత-యతః కేవలంవిషయసంగాదాత్మపాతో భవతినిత్యస్యాప్యాత్మనః అసత్కల్పతాభవతి - అతోవిషయసంగంవిహాయపూర్వోక్తరీత్యాకృత్స్నప్రపంచశరీరకతయాచకృత్స్నం ప్రపంచరూపంతథాభూతమేవజానీయాత్ ఏ తదేవరూపంధారణాశ్రయమితిభావః॥ ౩౯॥ఇతిశ్రీమచ్ఛ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితభావార్థదీపికాయాం-ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ద్వితీయేతుతతస్థూలధారణాతోజితంమనః సర్వసాక్షిణిసర్వేశేవిష్ణౌధార్యమితీర్యతే॥దృశ్యాలంబనరూపైవముక్తా వైరాజధారణా। ఇహోచ్యతేతుతచ్ఛ్వాద్యాసర్వాంతరామిధారణా ॥ తత్రతావత్పూర్వోక్తధారణాయాఅవాంతరఫలంవిశ్వసృష్ట్యాదికమాహ॥ఏవమితి॥ ఏవంధారణయా-తుష్టాద్ధరేః-పురాప్రళయసమయే-నష్టాంస్మృతింప్రత్యవరుధ్యలబ్ధ్వాఅవ్యయాత్ప్రియాత్ప్రాగిదంవిశ్వంయథా సీత్తథాససర్జ- వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిర్యస్యఅతఏవామోఘాదృష్టిర్యస్యేతిఅతస్తయాధారణయావిశ్వసృష్టిసామర్థ్యంభజతి॥చం॥ పురాసర్గాదికాలేఏవంధారణయాపూర్వోక్తధారణయా-ప్రపంచశరీరకపరమాత్మవిషయిణ్యామనోధారణయా - నష్టాంస్మృతింప్రత్యవరుధ్యవినష్టాం ప్రపంచసర్గప్రకారస్మృతింప్రాప్యతుష్యాత్ సంతుష్టస్సన్ అమోఘదృష్టిః సఫలదృష్టివిషయకజ్ఞానః వ్యవసాయబుద్ధిః నిశ్చయాత్మ

కబుద్ధిః ఆత్మనఃపరమాత్మనో యోనిరుత్పత్తిర్యస్య-తాదృశశ్చతుర్ముఖఃఅవ్యయామాత్రాఽప్యన్యథాప్రళయప్రాక్కాలేపూ
ర్వసర్గాయథాతథాపూర్వసర్గవదేవ ఇదంకృత్స్నంజగత్ ససర్జసృష్టవాన్॥శ్రు॥ధాతాయథాపూర్వమకల్పయదితిశ్రుతే
౧॥ఉపాసనాఫలాదతివిరక్తస్యశుద్ధాత్మధారణాయామధికారః అతోవైరాగ్యార్థంసర్వంకర్మఫలంనినిందతి॥శాబ్దస్యేతి
శాబ్దంశబ్దమయం-బ్రహ్మవేదః తస్యఏషపంథాఃకర్మఫలబోధనప్రకారః-కోసావర్థశూన్యైరేవస్వర్గాదినామభిర్ధ్యాయ
తిత త్తదిచ్ఛాంకరోతీతియత్-అపార్థత్వమేవాహ-తత్రమాయామయేపథిసుఖమితిమన్యమానఃస్వప్నే పశ్యన్నివపరి
భ్రమన్నర్థాన్నవిందతి-తత్తల్లోకంప్రాప్తోపినిరవద్యంసుఖంనలభతఇత్యర్థః॥ ౨॥ తర్హిసర్వధాకర్మఫలత్యాగేనస్యా
వదేహపాతస్స్యాదిత్యాశంక్యాహ॥ తతఇతి ॥ తతః విః - నామమాత్రేషునామమాత్ర సారేషుభోగ్యేషుయావతార్థ
ర్థాదేహనిర్వాహాయస్యాత్తథాభూతస్స్యాత్ అప్రమత్తఃతావన్మాత్రేప్యనాసక్తః-వ్యవసాయబుద్ధిః నేదంసుఖమితి
నిశ్చయవాన్- తత్రేతస్మిన్నర్థేఅన్యథైవసిద్ధేసతితత్రయత్నేపరిశ్రమంపశ్యన్నయతేత॥ చం ॥ ఏవంస్థూలప్రపంచశీ
రకబ్రహ్మవిషయకధారణాయాఃచతుర్ముఖేనానుష్ఠితాయాః ప్రపంచసృష్టిసామర్థ్యసంపాదకతయా సాఫల్యమభిధా
యఅనంతరంవైరాగ్యస్యభక్త్యంగతయాతత్ప్రకారమాహ॥ సిద్ధఇతి॥ కవిఃయుక్తాయుక్తవివేకచతురః అన్యథాలఘూ
పాయేన- అర్థేగురూపాయసాధ్యేఅర్థేసిద్ధే సతితత్రపరిశ్రమంపరిపశ్యమానః గురూపాయానుష్ఠానే కేవలదేహ మాత్ర
నిరీక్షమాణఃనయతేత గురూపాయేనప్రయతేత॥౩॥ అన్యథాసిద్ధిమాహద్వాభ్యాం॥ సత్యామితి॥ కశిపోశ్శయ్యాయాః
స్వతస్సిద్ధేభాసశాసతిఉపబర్హణైఃకిం-ఉచ్ఛ్రితైః - పురుధాబహుప్రకారయా-అన్నపాత్ర్యాభోజనపాత్రేణ-దిక్ష
ద్భావోనామనగ్నత్వమేవ॥చం॥ క్షితౌసత్యాంశయనేకర్తవ్యేఅచంచలదృఢవిస్తీర్ణఖట్వారూపాయాంక్షితౌసత్యాంక
శిపోస్తల్పస్యకృత్రిమస్యాదృఢస్యఅనియతస్యఅవిస్తృతస్యకృతేప్రయాసైఃకింతదార్జనజనితైఃవ్యర్థైర్భారాయాసైః కిం
ప్రయోజనంనకిమపీత్యర్థః - బాహౌశిరసఃఉన్నతావస్థితిసంపాదకేస్వబాహౌఅప్రయత్నలభ్యే- మృదులేనాత్యున్నత

ఖుదృష్టిర్యథావ్యయామాత్రాగ్వ్యవసాయబుద్ధిః ॥ ౧ ॥ శాబ్దస్యహిబ్రహ్మణఏషపంథాయన్నామభిర్ధ్యా
యతిధీరపార్థైః॥ పరిభ్రమంస్తత్రనవిందతేర్థాన్మాయామయేవాసనయాశయానః॥ ౨॥ తతఃకవిర్నామ
సుయావదర్థస్స్యాదప్రమత్తోవ్యవసాయబుద్ధిః సిద్ధేన్యథార్థేనయతేతతత్రపరిశ్రమంతత్రసమీక్షమా
ణః॥౩॥ సత్యాంక్షితౌకింకశిపోఃప్రయాసైర్బాహౌస్వసిద్ధేహ్యుపబర్హణైఃకిమ్। సత్యంజలౌకింపురుధా
న్నపాత్ర్యాదిగ్వల్కలాదౌసతికిందుకూలైః॥ ౪॥ చీరాణికింపథినసంతిదిశంతిభిక్షాంనైవాంఘ్రిపాః ప

రభృతస్సరితోప్యశుష్యన్రుద్ధాగుహాఃకిమజితోఽవతినోపసన్నాన్- స్మాద్భజంతికవయోధన దుర్మదాం
నాతినీచతాసం పాదకేనదానన్నిహితే స్వసిద్ధేసతిస్వప్యా పారంవినైవ సిద్ధేసతిదుష్కరంస్వప్యాపారంవినైవ నాస్తి
రుపబర్హణైఃతల్పోపరినిక్షిప్తైఃశిరసఔన్నత్యసంపాదకైఃసతూలపట్టైఃకింనకిమపీత్యర్థః ఏవమంజలౌస్వస్యసుఖప్ర
యత్నసిద్ధేసపురుధాబహువిధపత్రియత్నసాధ్యయాసదా అసన్నిహితయాఅన్యపాత్ర్యా స్వర్ణరజత కాంస్యాదిరూప
యాకింప్రయోజనంనకిమపీత్యర్థః దిగ్వల్కలాదౌసతికిందుకూలైః అతివిస్తృతాస్వయత్నలభ్యాసుదిక్షుప్రాగాదిదక్షి
ణాసువల్కలాదివస్త్రేషుసత్సుదుకూలైస్సూక్ష్మవస్త్రైర్బహుధనసాధ్యైఃకింప్రయోజనంనకిమపీత్యర్థః నసువల్కల
మనన్నంతోయంవాసఃస్థానంచయాజ్ఞాప్రయత్నంవినాకథంప్రాప్యేతతత్రాహ ॥ చీరాణీతి॥ చీరాణివస్త్రాఖండాని
రాబిభ్రతిపుష్టంతిఫలాదిభిర్యేగుహాఃసుఖశయనోపవేశనాద్యుపయుక్తాః గిరిదర్యః - రుద్ధాకింరాజాదిభిర్నిరుద్ధా
కిం-నను తేషామలాభేకింకార్యంస్యాదతఆహ - అజితోహరిఃఉపపన్నాన్శరణాగతాన్ కింనావతిసరక్షతికింశబ్దస్యా
పూర్వత్రసంబంధఃధనేనయోదుర్మదః తేనఅంధాన్॥చం॥ననుసర్పవృశ్చికాద్యుపద్రవసహితాయాంగుహాయాంకథం
శయన్యాపయుక్తత్వంఅతఆహ కిమితి అజితఃపరమాత్మానారాయణః ఉపపన్నాన్ శరణాగతాన్ నావతికిం నరక్ష
తికింతస్యశరణాగతరక్షకత్వాత్ సర్వేభ్యోపిభయహేతుభ్యఃసఏవరక్షతిఅతస్తదర్థమవినభేత్తవ్యమితిభావః ఏవం
యనోపవేశనాదిస్థానేషుపూర్వశ్లోకోక్తేష్వశనవసనోదకాదిషుచగుహాదిషుతపఃస్థానేషుచఏతత్శ్లోకోక్తేషు సంభ
త్సుసత్సువిద్వాంసోయతయోపిధనధర్మదాంధాధనేనయోయందుర్మదః॥శ్లో॥ఈశ్వరోహమహంభోగీసిద్ధోహం
బలవాన్సుఖీఅఢ్యోభిజనవానస్మికోన్యోస్తిసదృశోమమేత్యాదిప్రలాపహేతుమదమదిరాదిమత్తస్యేవమదః తేనా
ధాన్ ఉత్తమాధమమధ్యమపురుషతారతమ్యవివేకవిధురతయా అంధప్రాయాన్ ధనికాన్ కస్మాద్భజంతి అతోఽ

చ్ఛాదనగృహాదిని మిత్తంహితద్భజనంకర్తవ్యం తస్యశ్లోకద్వయోక్తప్రకారేణరాజసేవాద్యాయాసమంతరేణైవసిద్ధత్వాత్ నతదర్థంసపి తెజనీయాః - యేతాంభజంతేన తేవిద్వాంసఃఅపితుకేవలంపామరాఏవేతిభావః॥ ౫॥ హరిస్తుసేవ్యఇత్యాహ॥ఏవమితి॥ఏవంవిరక్తస్సంతంభజేతభజనీయత్వేహేతవః-స్వచిత్తెస్వతఏవసిద్ధఃయతఏవఆత్మానఅతఏవప్రియఃప్రియస్యచసేవాముఖరూపైవఅర్థాశ్చసత్యోనత్వేనాత్మవన్మిథ్యాభగవాన్భజనీయగుణశ్చఅనంతశ్చనిత్యః ఏవంభూతస్తంభజేత తదనుభవానందేననిర్వృతస్సన్నితిస్వతస్సుఖాత్మకత్వందర్శితం ॥ కించయస్మిన్భజనేసతిసంసారహేతోరవిద్యాయాఉపరమోనాశోభవతి॥ చం॥ స్వచిత్తెస్వతఏవస్థితః॥ శ్రు ॥ అంతఃప్రవిష్టశ్శాస్తాజనానాగ్ం సర్వాత్మేతిశ్రుత్యనుసారేణస్వీయ హృదయవచ్ఛేదేనఏవంపూర్వోక్తరీత్యా- స్వతఏవప్రయత్నంవినైవస్వనియమనార్థంసిద్ధః ఆత్మాఅంతర్యామీ ప్రియోర్థఃప్రీతివిషయఃపురుషార్థఃభగవాననంతః- అపరిచ్ఛిన్నోనారాయణోస్తి తంభగవంతం నిర్వృతఃసంతుష్టః-నియతః- అర్థాః విషయాయస్యసతాదృశఃవిషయేష్వసక్తఇత్యర్థఃభజేత సేవేత యద్భగవద్భజనేన సంసారస్యహేతురజ్ఞానంతస్యోపరమోనివృత్తిశ్చభవతి॥ ౬ ॥ ఏతదేవాన్యచింతాని-దయాదృఢయతి॥ కఇతి॥తాంతథాభూతాం-పరస్యహరేరనుచింతాధారణామనాదృతపశూన్- కర్మజడాన్వినా॥శ్రు॥ యథాపశురేవసర్వదేవానామితిశ్రుతేః - అసతీంవిషయచింతాం- కోనామకుర్యాత్ - తచ్చింతయావైతరణ్యాంపతితం తత్రచస్వకర్మజాధ్యాత్మికాదిక్లేశాన్సేవమానంపశ్యన్వైతరణీయమద్వారస్థానదీ తత్తుల్యత్వాత్సంసృతిరేవ వైతరణీ॥చం॥స్వకర్మజాన్స్వపాపసంభవాన్-పరితాపాన్నారకీర్వేదనాః - జుషాణంప్రాప్తవంతంవైతరణ్యాఖ్యాయామగ్నిమయ్యాం నద్యాం పతితంజనంపశ్యన్పశూన్పతెపశుపాశ్యాన్ జ్ఞానహీనాన్వినా - కోవాపురుషః తాంపథాన్ ॥౫॥ఏవంస్వచిత్తెస్వతఏవసిద్ధఆత్మాప్రియోర్థోభగవాననంతః। తన్నిర్వృతోనియతస్తంభజేతసంసారహేతూపరమశ్చయతః॥ ౬ ॥ కస్తాంత్వనాదృత్యపరానుచింతామృతేపశూనసతీంనామయుంజ్యాత్ ।
పశ్యన్జనంపతితంవైతరణ్యాం స్వకర్మజాన్పరితాపాన్జుషాణమ్ ॥౭॥ కేచిత్స్వదేహాంత * హృదయావకాశేప్రాదేశమాత్రం పురుషంవసంతమ్ ॥ చతుర్భుజంకంజరథాంగశంఖగదాధరం ధారణయాం స్మరంతి॥ ౮ ॥ ప్రసన్నవక్త్రంనలినాయతేక్షణంకదంబకింజల్కపిశంగవాససమ్। లసన్మహారత్నహిరణ్మయాంగదంస్ఫురన్మహారత్నకిరీటకుండలమ్॥౯ ॥ ఉన్నిద్రహృత్పంకజకర్ణికాలయేయోగేశ్వరస్థాపితపాదపల్లవమ్।శ్రీలక్ష్మణంకౌస్తుభరత్నకంధరమమ్లానలక్ష్మ్యావనమాలయాచితమ్॥౧౦॥విభూషితంమేఖలయాంగుళీయకైర్మహాధనైర్నూపురకంకణాదిభిః । స్నిగ్ధామలైఃకుంచితనీలకుంతలైర్విరోచమానాననహాసపేశలమ్ ॥ ౧౧ ॥ అదీనలీలాహసితేక్షణోల్లసద్భ్రూభంగసంసూచితభూర్యనుగ్రహమ్ ॥ ఈక్షేత
తానుచింతాంభగవదనుచింతామనాదృత్యఅసతీందుష్టాంచింతాంశబ్దాదివిషయిణీంకుర్యాత్ -నకుర్యాదిత్యర్థః ॥౭॥ తామేవధారణాంసవిశేషమాహ॥షడ్భిః॥ ఆచివితి ॥ స్వదేహస్యాంతఃమధ్యేయద్ధృదయంతత్రియోనకాశస్తస్మిన్వసంతప్రాదేశః-తర్జన్యంగుష్ఠయోర్విస్తారః ॥ సఏవమాత్రాప్రమాణంయస్యహృదయపరిమాణంతత్రోపచర్యతేకంజంపద్మంరథాంగంచక్రం॥ చం॥ స్వదేహస్యాంతర్హృదయేయోనామావకాశః ఆకాశః తస్మిన్నవస్థితమప్రాదేశమాత్రం-ప్రాదేశఃఆకాశాదిసర్వజగత్ప్రదేశఃప్రజ్ఞాదిత్వాత్స్వార్థేణ్ - తన్మాత్రంసర్వజగచ్ఛరీరతయాజగద్వ్యాప్త్యేనజగత్పరిమాణంయావాన్వా॥శ్రు॥అయమాకాశస్తావానేషోంతర్హృదయఆకాశఇతిశ్రుత్యనుసారేణ॥శ్రు॥ ప్రాదేశమాత్రమభివిమానమిత్యాదౌశ్రుత్యాం ప్రాదేశమాత్రశబ్దస్యశ్రీభాష్యకారాదిభిరేవమేవవ్యాఖ్యాతత్వాత్ ధారణయాఅవిచ్ఛిన్నస్మృతిరూపయా- స్మరంతి॥౮॥ప్రసన్నేతి నళినంపద్మంతద్వత్ప్రసన్నే - ఆయతేదీర్ఘేఈక్షణేయస్యకదంబకుసుమస్యకింజల్కాఃకేసరాః॥ తద్వత్పిశంగేవాససీయస్యలసంమహారత్నానియేషుతానిసువర్ణమయాన్యంగదానియస్యస్ఫురంతిచతానిమహారత్నానితన్మయానికిరీటకుండలానియస్య॥౯॥ఉన్నిద్రేతి॥ ఉన్నిద్రంవికసితం యత్ హృత్పంకజం తస్యకర్ణికైవ ఆలయః స్థానంతస్మిన్యోగేశ్వరైరాస్థాపితౌపాదపల్లవౌయస్య॥శ్రీః లక్ష్మీరేవలక్ష్మణంచిహ్నంతద్యుక్తంసామాదివిహితోమత్యర్థీయోప్రత్యయః కౌస్తుభరత్నంకంధరాయాంయస్యఅమ్లానాలక్ష్మీశ్శోభాయస్యాస్తయావనమాలయాఆచితంవ్యాప్తం॥౧౦॥విభూషితమితి॥స్నిగ్ధత్వాదివిశిష్టైఃకుంతలైర్విరోచమానేఆననేయోహాసస్తేనపేశలంసుందరం॥౧౧॥అదీనేతి॥అదీనంఉదారంయల్లీలాహసితం తేనయుక్తేక్షణంతస్మిన్ఉల్లసంతోయేభ్రూభంగాఃభ్రూ

కబుద్ధిః ఆత్మనః పరమాత్మనో యోనిరుత్పత్తిర్యస్య - తాదృశశ్చతుర్ముఖః అవ్యయాత్ ప్రాక్ యథా ప్రళయాత్ ప్రాక్కాలే పూర్వసర్గే యథాతథా పూర్వసర్గవదేవ ఇదం కృత్స్నం జగత్ ససర్జ సృష్టవాన్ ॥ శ్రు ॥ ధాతా యథాపూర్వమకల్పయదితి శ్రుతే ౧ ॥ ఉపాసనాఫలాదతివిరక్తస్య శుద్ధాత్మధారణాయామధికారః అతో వైరాగ్యార్థం సర్వం కర్మఫలం నినిందతి ॥ శాబ్దస్యేతి శాబ్దం శబ్దమయం - బ్రహ్మ వేదః తస్య ఏష పంథాః కర్మఫలబోధనప్రకారః - కోసౌ అర్థశూన్యైః స్వర్గాదినామభిర్ధ్యాయతీతి తదిచ్ఛాం కరోతీతి యత్ - అపార్థత్వమేవాహ - తత్ర మాయామయే ఉపాధిసుఖమితి మన్యమానః స్వప్నే పశ్యన్నివ పరిభ్రమన్నర్థాన్న విందతి - తల్లోకం ప్రాప్యాపి నిరవద్యం సుఖం న లభత ఇత్యర్థః ॥ ౨ ॥ తర్హి సర్వథా కర్మఫలత్యాగేన స్యాద్దేహపాతస్స్యాదిత్యాశంక్యాహ ॥ తత ఇతి ॥ తతః కవిః - నామమాత్రేషు నామమాత్రసారేషు భోగ్యేషు యావదర్థో దేహనిర్వాహాయ స్యాత్ తథాభూతస్స్యాత్ అప్రమత్తః తావన్మాత్రేప్యనాసక్తః - వ్యవసాయబుద్ధిః నేదం సుఖమితి నిశ్చయవాన్ - తత్రాపి తస్మిన్నర్థే అన్యథైవ సిద్ధే సతి తత్ర యత్నే పరిశ్రమం పశ్యన్న యతేత ॥ ౩ ॥ ఏవం స్థూలప్రపంచశక్తిరక్తబ్రహ్మవిషయకధారణాయాః చతుర్ముఖేనానుష్ఠితాయాః ప్రపంచసృష్టిసామర్థ్యసంపాదకతయా సాఫల్యమభిధాయ అనంతరం వైరాగ్యస్య భక్త్యంగతయా తత్ప్రకారమాహ ॥ సిద్ధ ఇతి ॥ కవిః యుక్తాయుక్తవివేకచతురః అన్యథా లఘూపాయేన - అర్థే గురూపాయసాధ్యే అర్థే సిద్ధే సతి తత్ర పరిశ్రమం పరీక్షమాణః గురూపాయానుష్ఠానే కేవలదేహాయాస నిరీక్షమాణః న యతేత గురూపాయేన ప్రయతేత ॥ ౩ ॥ అన్యథాసిద్ధిమాహ ద్వాభ్యాం ॥ సత్యామితి ॥ కశిపోః శయ్యాయాః స్వతస్సిద్ధే బాహౌ సతి ఉపబర్హణైః కిం - ఉచ్ఛీర్షకైః - పురుధా బహుప్రకారయా - అన్నపాత్ర్యా భోజనపాత్రేణ - దిక్షద్భావో నామ నగ్నత్వమేవ ॥ చం ॥ క్షితౌ సత్యాం శయనే కర్తవ్యే అచంచలదృఢవిస్తీర్ణఖట్వారూపాయాం క్షితౌ సత్యాం కశిపోః తల్పస్య కృత్రిమస్య అదృఢస్య అనియతస్య అవిస్తృతస్య కృతే ప్రయాసైః కిం తదార్జనజనితైః వ్యర్థైః ఆయాసైః కిం ప్రయోజనం న కిమపీత్యర్థః - బాహౌ శిరసః ఉన్నతావస్థితిసంపాదకే స్వబాహౌ అప్రయత్నలభ్యే - మృదులేనాత్యున్నతే

ఘదృష్టిర్యథావ్యయాత్ప్రాగ్వ్యవసాయబుద్ధిః ॥ ౧ ॥ శాబ్దస్య హి బ్రహ్మణ ఏష పంథా యన్నామభిర్ధ్యాయతి ధీరపార్థైః । పరిభ్రమంస్తత్ర న విందతేర్థాన్మాయామయే వాసనయా శయానః ॥ ౨ ॥ అతః కవిర్నామసు యావదర్థః స్యాదప్రమత్తో వ్యవసాయబుద్ధిః సిద్ధేన్యథార్థే న యతేత తత్ర పరిశ్రమం తత్ర సమీక్షమాణః ॥ ౩ ॥ సత్యాం క్షితౌ కిం కశిపోః ప్రయాసైర్బాహౌ స్వసిద్ధే హ్యుపబర్హణైః కిమ్ । సత్యంజలౌ కిం పురుధాన్నపాత్ర్యా దిగ్వల్కలాదౌ సతి కిం దుకూలైః ॥ ౪ ॥ చీరాణి కిం పథి న సంతి దిశంతి భిక్షాం నైవాంఘ్రిపాః పరభృతస్సరితోప్యశుష్యన్ రుద్ధా గుహాః కిమజితోవతి నోపసన్నాన్ కస్మాద్భజంతి కవయో ధనదుర్మదాంధాన్

నాతినీచతాసంపాదకే సదాసన్నిహితే స్వసిద్ధే సతి స్వవ్యాపారం వినైవ సిద్ధే సతి దుష్కరం స్వవ్యాపారం వినా నాసిద్ధైరుపబర్హణైః తల్పోపరినిక్షిప్తైః శిరస ఔన్నత్యసంపాదకైః సతూలపట్టైః కిం న కిమపీత్యర్థః ఏవమంజలౌ స్వస్య సుఖప్రయత్నసిద్ధే సతి పురుధా బహువిధయా ప్రయత్నసాధ్యయా సదా అసన్నిహితయా అన్నపాత్ర్యా స్వర్ణరజతకాంస్యాదిరూపయా కిం ప్రయోజనం న కిమపీత్యర్థః దిగ్వల్కలాదౌ సతి కిం దుకూలైః అతివిస్తృతాస్వయత్నలభ్యాసు దిక్షు ప్రాగాదిదిక్షు త్వక్షు వల్కలాదివస్త్రేషు సత్సు దుకూలైః సూక్ష్మవస్త్రైః బహుధనసాధ్యైః కిం ప్రయోజనం న కిమపీత్యర్థః నను వల్కమనన్నం తోయం వాసః స్థానం చ యాచ్ఞాప్రయత్నం వినా కథం ప్రాప్యేతేత్యత ఆహ ॥ చీరాణీతి ॥ చీరాణి వస్త్రాణి ఖండాని ర్థాన్ బిభ్రతి పుష్ణంతి ఫలాదిభిః యే గుహాః సుఖశయనోపవేశనాద్యుపయుక్తాః గిరిదర్యః - రుద్ధాః కిం రాజాదిభిర్నిరుద్ధాః కిం - నను తేషామలాభే కిం కార్యం స్యాదత ఆహ - అజితో హరిః ఉపపన్నాన్ శరణాగతాన్ కిం నావతి సరక్షతి కిం శబ్దస్య పూర్వత్రాన్వయః ధనేన యో దుర్మదః తేన అంధాన్ ॥ చం ॥ నను సర్పవృశ్చికాద్యుపద్రవసహితాయాం గుహాయాం కథం శయనాద్యుపయుక్తత్వం అత ఆహ కిమితి అజితః పరమాత్మా నారాయణః ఉపపన్నాన్ శరణాగతాన్ నావతి కిం నరక్షతి కిం తస్య శరణాగతరక్షకత్వాత్ సర్వేభ్యోపి భయహేతుభ్యః స ఏవ రక్షతి అతస్తదర్థమవిచార్యమిత్యర్థః ఏవం చ యనోపవేశనాదిస్థానేషు పూర్వశ్లోకోక్తేషు శయనవసనోదకాదిషు చ గుహాదిషు తపఃస్థానేషు చ ఏతత్ శ్లోకోక్తేషు సంభవత్సు సత్సు విద్వాన్ సోయత ఉపిదునధర్మదాంధాన్ ధనేన యో యం దుర్మదః ॥ శ్లో ॥ ఈశ్వరోహమహం భోగీ సిద్ధోహం బలవాన్ సుఖీ అధ్యోభిజనవానస్మి కోన్యోస్తి సదృశో మమేత్యాదిప్రలాపహేతుర్మదః మదిరాదిమత్తస్యేవ మదః తేనార్థాన్ ఉత్తమాధమమధ్యమపురుషతారతమ్యవివేకవిధురతయా అంధప్రాయాన్ ధనికాన్ కస్మాద్ధేతోర్భజంతి అతో

చ్ఛాదనగృహాదిని మిత్తంహితద్భజనంకర్తవ్యం తస్యశ్లోకద్వయోక్తప్రకారేణరాజసేవాద్యాయాసమంతరేణైవసి
ద్ధత్వాత్ నతదర్థమసితైజనీయాః - యేతాన్ భంజతేన తేవిద్వాంసః అపితుకేవలంపామరాఏవేతిభావః॥ ౫॥ హరి
స్తుసేవ్య ఇత్యాహ॥ఏవమితి॥ఏవంవిరక్తస్సన్ తంభజేత భజనీయత్వేహేతవః-స్వచిత్తేస్వతఏవసిద్ధఃయతఏవఆత్మానఅత
ఏవప్రియః॥ప్రియస్యచసేవాముఖరూపైవఅర్థశ్చసత్యోనత్వనాత్మవన్మిథ్యాభగవాన్ భజనీయగుణశ్చఅనంతశ్చవ్యానిత్యః
ఏవంభూతస్తంభజేత తదనుభవానందేననిర్వృతస్సన్నితిస్వతస్సుఖాత్మకత్వందర్శితం - కించయస్మిన్ భజనేసతిసం
సారహేతోరవిద్యాయాఉపరమోనాశోభవతి॥ చం॥ స్వచిత్తేస్వతఏవస్థితః॥ శ్రు ॥ అంతఃప్రవిష్టశ్శాస్తాజనానాగ్ం
సర్వాత్మేతిశ్రుత్యనుసారేణస్వీయ హృదయ వచ్ఛేదేనఏవంపూర్వోక్తరీత్యా- స్వతఏవప్రయత్నంవినైవస్వనియమ
నార్థంసిద్ధః ఆత్మాఅంతర్యామీ ప్రియోర్థః॥ప్రీతివిషయఃపురుషార్థఃభగవాననంతః- అపరిచ్ఛిన్నోనాశాయ:శో
స్తి తంభగవంతం నిర్వృతఃసంతుష్టః-నియతః- అర్థాః విషయాయస్యసతాదృశఃవిషయేష్వసక్తఇత్యర్థః భజేత
సేవేత యద్భగవద్భజనేన సంసారస్యహేతురజ్ఞానంతస్యోపరమోనివృత్తిశ్చభవతి॥ ౬ ॥ ఏతదేవాన్యచింతాని-ద
యాద్రుఢయతి॥ క ఇతి॥తాంతథాభూతాం-పరస్యహరేరనుచింతాధారణామనాదృత్యపశూన్- కర్మజడాన్ వినా॥శ్రు॥
యథాపశురేవసర్వదేవానామితిశ్రుతేః - అసతీంవిషయచింతాం- కోనామకుర్యాత్ - తచ్చింతయావైతరణ్యాంపతి
తం తత్రచస్వకర్మజాధ్యాత్మికాదిక్లేశాన్ సేవమానంపశ్యన్ వైతరణీయమద్వారస్థానదీ తత్తుల్యత్వాత్సంసృతిర్వైత
రణీ॥చం॥స్వకర్మజాన్ స్వపాపసంభవాన్-పరితాపాన్ నారకీర్వేదనాః - జుషాణంప్రాప్తవంతంవైతరణ్యాఖ్యాయా
మగ్నిమయ్యాం నద్యాం పతితంజనంపశ్యన్ పశూన్పృతెపశుప్రాయాన్ జ్ఞానహీనాన్వినా - కేవాపురుషః తాంప
ధాన్॥౬॥ఏవంస్వచిత్తేస్వతఏవసిద్ధఆత్మాప్రియోర్థఃభగవాననంతః। తన్నిర్వృతోనియతస్తంభజేతసం
సారహేతూపరమశ్చయత్ర॥ ౬ ॥ కస్తాంత్వనాదృత్యపరానుచింతామృతేపశూనసతీంనామయుంజ్యాత్॥
పశ్యన్ జనంపతితంవైతరణ్యా స్వకర్మజాన్ పరితాపాన్ జుషాణమ్ ॥౭॥ కేచిత్స్వదేహాంత * హృదయావకాశేప్రాదేశమాత్ర
పురుషంవసంతమ్ ॥ చతుర్భుజంకంజరథాంగశంఖగదాధరం ధారణయా
స్మరంతి॥ ౮ ॥ ప్రసన్నవక్త్రంనలినాయతేక్షణంకదంబకింజల్కపిశంగవాససమ్। లసన్మహారత్నహిరణ్మ
యాంగదంస్ఫురన్మహారత్నకిరీటకుండలమ్॥౯ ॥ ఉన్నిద్రహృత్పంకజకర్ణికాలయేయోగేశ్వరస్థాపితపాద
పల్లవమ్।శ్రీలక్ష్మణంకౌస్తుభరత్నకంధరమమ్లానలక్ష్మ్యావనమాలయాచితమ్॥౧౦॥విభూషితంమేఖలయాం
గుళీయకైర్మహాధనైర్నూపురకంకణాదిభిః । స్నిగ్ధామలైఃకుంచితనీలకుంతలైర్విరోచమానాననహా
సపేశలమ్ ॥ ౧౧ ॥ అదీనలీలాహసితేక్షణోల్లసద్భ్రూభంగసంసూచితభూర్యనుగ్రహమ్ ॥ ఈక్షేత
తానుచింతాంభగవదనుచింతామనాదృత్యఅసతీందుష్టాంచింతాంశబ్దాదివిషయిణీంకుర్యాత్ -నకుర్యాదిత్యర్థః ॥౭॥
తామేవధారణాంసవిశేషమాహ॥కేచిత్॥ ఆచివితి ॥ స్వదేహస్యాంతఃమధ్యేయద్ధృదయంతత్రయోవకాశస్తస్మిన్వ
సంత ప్రాదేశః-తర్జన్యంగుష్ఠయోర్విస్తారః ॥ సఏవమాత్రాప్రమాణంయస్యహృదయపరిమాణంతతోపచర్యతేకం
జపద్మంరథాంగంచక్రం॥ చం॥ స్వదేహస్యాంతర్హృదయేయోనామావకాశః ఆకాశః తస్మిన్నవస్థితమపిప్రా
దేశమాత్రం-ప్రాదేశఃఆకాశాదిసర్వజగత్ప్రదేశఃప్రజ్ఞాదిత్వాత్స్వార్థేణ్ - తన్మాత్రంసర్వజగచ్ఛరీరతయాజగద్వ్యా
పత్వేనజగత్పరిమాణంయావాన్వా॥శ్రు॥అయమాకాశస్తావానేషోంతర్హృదయఆకాశఇతిశ్రుత్యనుసారేణ॥శ్రు॥ ప్రా
దేశమాత్రమభివిమానమిత్యాదౌశ్రుత్యాం ప్రాదేశమాత్రశబ్దస్యశ్రీభాష్యకారాదిభిరేవమేవవ్యాఖ్యాతత్వాత్ ధార
ణయాఅవిచ్ఛిన్నస్మృత్యా- స్మరంతి॥౮॥ప్రసన్నేతి నళినంపద్మంతద్వత్ప్రసన్నే - ఆయతేదీర్ఘేఈక్షణేయస్యకదం
బకుసుమస్యకింజల్కః కేసరః॥ తద్వత్పిశంగేవాససీయస్యలసం మహారత్నానియేషుతానిసువర్ణమయాన్యంగదానియ
స్యస్ఫురంతిచతానిమహారత్నానితన్మయానికిరీటకుండలానియస్య॥౯॥ఉన్నిద్రేతి॥ ఉన్నిద్రంవికసితంయత్ హృత్పంకజం
తస్యకర్ణికైవ ఆలయః స్థానంతస్మిన్ యోగేశ్వరైః స్థాపితౌపాదపల్లవౌయస్యశ్రీః లక్ష్మీరేవలక్ష్మణంచిహ్నంతద్వ్యా
క్తంపామాదివిహితోమత్స్యాద్యోపప్రత్యయః కౌస్తుభరత్నంకంధరాయాంయస్యఅమ్లానాలక్ష్మీశ్శోభాయస్యాస్త
యావనమాలయాఆచితంవ్యాప్తం॥౧౦॥విభూషితమితి॥స్నిగ్ధత్వాదివిశిష్టైః కుంతలైర్విరోచమానేఆననేయోహాసః తే
నపేశలంసుందరం॥౧౧॥అదీనేతి॥అదీనంఉదారంయల్లీలాహసితం తేనయుక్తేక్షణంతస్మిన్ ఉల్లసంతోయే భ్రూభంగాః భ్రూ

క్షేపాః తైస్సంసూచితోభార్యనుగ్రహోపాయేన-చింతామయంచింతాయాఅవిర్భవంత ॥చం॥ ధ్యానదశాయాంధ్యా తృచిత్తానుసుస్యైనకల్పితశరీరంతు క్షేత్రమనసావరుంధ్యాత్ ॥౧౧॥ తస్యైవధ్యానమాహ॥ఏకైకశ ఇతి ॥ పాదాదియావద్ధసితంహసితపర్యంతం - అనుభావయేచ్చింతయేత్ యద్యజ్జితమ యత్నతః స్ఫురితంపాదగుల్ఫాదిస్థానంఅవయవ స్థానమపోహ్య త్యక్త్వా పరంజంఘాజానూద్యవయవ రమేచ్చింతయేత్ శుద్ధ్యతియస్మిన్నేకస్మిన్భావనలి॥చం॥ సత్వేతిచ చలస్యమనసఃకథం పూర్వోక్తస్థూల రూపసవిశేష్టైర్భగవద్రూపెఅనస్థాపనమతఆహ - పాదాద్యాహసితంహసితవక్త్రముఖపర్యంతంధియావిశిష్టశస్మరేత - అనభ్యాసదశాయాం ప్రథమమేవసర్వాంగానాంయుగపత్స్మరణాసంభవాత్ -జితంజితంస్థానమపోహ్య శ్రీపాదాదికిరీటపర్యంతేష్వవయవేషుఅభ్యాసవశాత్ మనసాజితంసుగ్రహంతత్ స్థానమపోహ్యత్యక్త్వా పరంపరం పూర్వపరిచితంతత్తదుత్తర స్థానంమనసిధ్యాయేత్-యథాయథాధీశ్శుధ్యతి- విషయానపోహ్యతత్రైవనాసక్తాభవతి తథాధారయేత్ ॥౧౨॥ పూర్వోక్తవైరాజ ధారణాయాఃతద్ధారణాంగత్వమాహ ॥ యావదితి॥ పరే బ్రహ్మాదయః తేఅవరెయస్మాత్సః తస్మిన్విశ్వేశ్వరేఅస్మిన్ద్రష్టరిసర్వసాక్షిణి యావత్ భక్తియోగః ప్రేమలక్షణః క్రియావసానే ఆవశ్యకమార్గానుష్ఠానానంతరం అనేనకర్మార్గావినియుచ్ఛద్భక్తియోగపర్యంతమేవేత్యుక్తం॥చం॥ స్థవీయఃపురుషస్యవిరాడ్రూపంభక్తిగమ్యాత్ పూర్వోక్తాత్ పాదారవిందప్రభృతి ముఖారవిందపర్యంతాదన్యత్ - పాతాలమేతస్యహిపాదమూలమిత్యారభ్య- ఇయానసావీశ్వరవిగ్రహస్యేత్యంతేనప్రతిపాదితంస్థూలరూపంప్రపంచాత్మకం -క్రియావసానే- నిత్యనైమిత్తికకర్మావసానేప్రయతస్సన్ స్మరేత॥౧౩॥ఏతావతాసన్న్యస్తోఽపిపుంసఃకృత్యముక్తం ఇదానీంతస్యైవస్వయం దేహాంతకరణమిచ్ఛతః కృత్యమాహసార్ధైశ్చతుర్భిః ॥ స్థిరమితి॥ అంగహేరాజన్ ఏవంభూతోయతిః యదాఇమం లోకందేహంజిహాసుః హాతుమిచ్ఛతితదాదేశే పుణ్యక్షేత్రకాలే చోత్తరాయణాదౌమనోనసజ్జేత్సంగంనప్రాపయేత్ నదేశకాలౌయోగసిద్ధిహేతూకింతుయోగఏవేతి దృఢనిశ్చయోభూత్వాస్థిరంసుఖకరంచ ఆసనమాస్థితస్సన్ ప్రాణా

చింతామయమేవమీశ్వరంపరయాన్నరోధాంణయావత్తిష్ఠతే॥౧౧॥ ఏకైకశోఙ్గానిధియానుభావయేత్పా దాదియావద్ధసితంగదాభృతః । జితంజితంస్థానమపోహ్యధారయేత్పరంపరం శుద్ధ్యతిధీర్యథాతథా॥౧౨॥ యావన్నజాయేతపరావరేస్మిన్విశ్వేశ్వరేద్రష్టరిభక్తియోగః । తావత్ స్థవీయఃపురుషస్యరూపం క్రియా వసానెప్రయతస్స్మరేత॥౧౩॥ స్థిరంసుఖంచాసనమాశ్రితోయతిర్యదాజిహాసురిమమంగలోకమ్ । కాలేచ దేశేచమనోనసజ్జయేత్ప్రాణాన్నియచ్ఛేన్మనసాజితాసుః॥ ౧౪॥మనస్స్వబుద్ధ్యామలయానియమ్య క్షేత్రజ్ఞ

నింద్రియాణినియచ్ఛేత్ ॥చం॥స్థిరమచలంసుఖంమృదుస్పర్శంచేలాజినకుశోత్తరమిత్యర్థః తాదృశమాసనమాస్థితః కాలేదేశేచ - లోకవ్యవహారవిషయే జనక్రామాదిదేశే - నసజ్జేత్ నసక్తోభూయాత్ జితాసుః ప్రాణాయామైర్నిర్జితశ్వాసః మనసాప్రాణానింద్రియాణినియచ్ఛేత్ -నిగృహ్ణీయాత్ ॥౧౫॥మనఇతితన్నిగృహీతవిషయంమనఃబుధ్యానిశ్చయరూపయానియమ్యతన్మాత్రంకృత్వాఏతాంమనోనిగ్రహసాధనీభూతాంబుద్ధిం - క్షేత్రజ్ఞేబుద్ధ్యాదిద్రష్టరి - నినయేత్ప్రవిలాపయేత్ -తంచ క్షేత్రజ్ఞంఆత్మనిశుద్ధేతత్త్వే- తంచశుద్ధమాత్మానమాత్మని బ్రహ్మణిఅవరుధ్యఏకీకృత్యలబ్ధోపశాంతిఃప్రాప్తనిర్వృతిస్సన్ కృత్యాద్విరమేత్ ॥చం॥ క్షేత్రజ్ఞేశరీరిణిజీవేనినయేత్ ప్రతిష్ఠాపయేత్ జీవాత్తత్తత్త్వేనస్వాగ్న్యమృతేదిత్యర్థః-ఆత్మనిశరీరవియుక్తాత్మనిశుద్ధేనినయేత్ ధీరఃఇంద్రియాదినిగ్రహసమర్థః ఆత్మానంజీవంఆత్మనిపరమాత్మనిసర్వేంద్రియజయేనలబ్ధోపశాంతిస్సన్ యావతాంసాధనానామనుజ్ఞాతత్వేనప్రవృత్త్యభావాతుకృత్యాద్విరమేత్ నకించిదపికుర్యాత్ -స్థిరమిత్యారభ్యవిరమేతకృత్యాదిత్యంతస్యశ్లోకద్వయస్యాయంభావఃనిఖిలసాంసారికదుఃఖాస్పదం ఇమంలోకంయస్త్యక్తుమిచ్ఛతిముముక్షుః శుచౌదేశే స్థిరంసుఖంచాసనమాస్థితస్సన్ స్వస్యనిరంతర భగవద్భక్తిసిద్ధయే ప్రతిబంధకంమనోనిగృహ్ణీయాత్ తతశ్చనిగృహీతేమనసారేచకపూరకకుంభకాదికర్మేణప్రాణాయామైర్నిగృహీతైశ్చక్షుర్హ్యాదీంద్రియాణివిషయేభ్యోనిగృహ్ణీయాత్ అనంతరంనిగృహీతంమనఃపునర్యథావిషయేషునప్రవర్తేత తథానదసద్వివేచనచతురయాబుద్ధ్యా దేహవిలక్షణాత్మవిషయిణ్యాజీవపరమాత్మవిషయిణ్యాచసమ్యక్ మనో నిగృహ్యతామపిబుద్ధిమాత్మనోగుణభూతాంతస్యాఅప్యాశ్రిష్యతయాప్రధానేక్షేత్రజ్ఞశరీరిణిజీవేని యచ్ఛేత్ తత్తస్యాపిజపస్వరూపం మన్యగ్నిశోధ్యశరీరసంబంధాదేఃకర్మప్రయుక్తత్వేనశుద్ధాత్మస్వరూపేవిచార్యమాణేతత్స్వరూపస్యాభేద్యత్వాదాహ్యత్వాదివిశిష్టతమాప్రజాపతివాక్యోక్తాఅపహతపాప్మత్వాదిసత్యకామత్వసత్యసంకల్పత్వాంతైః కల్యాణగుణైర్విశిష్ట

తయాచ-క్షేత్రజ్ఞభా. మప్యపోహ్యపూర్వోక్తాకారయుక్తతయాశుద్ధేఽఽత్మని క్షేత్రజ్ఞ స్వరూప నియచ్ఛేత్ - క్షేత్రజ్ఞ
స్యశుద్ధాత్మనినియమనం నామ క్షేత్రజ్ఞావస్థానుపోహ్యశుద్ధస్వాకారేణ పరిజ్ఞానంతతస్తాదృశశుద్ధస్వరూపస్య ఆత్మనోఽపి
పరమాత్మాయత్తనిత్యసత్తానిత్యకతయాఽజ్ఞాయతచ్ఛేషతయాచతమపిపరమాత్మనినియచ్ఛేత్ శుద్ధస్వరూపస్య జీవ
స్యపరమాత్మనినియమనం నామస్వాయత్తకర్తృత్వాదిత్యాగపూర్వకం పరమాత్మాయత్తకర్తృత్వాదివైశిష్ట్యాను
సంధానంచ అతఏవ పరమాత్మనె శేషత్వాద్యనుసంధానానంతరం తాదృశానుసంధానమేవనిరంతరం సంపాద్యత దనంత
రంనకించిదపిసంపాద్యమిదితి॥ ౬॥ తతపరం ప్రాప్యాభావాత్-తదేవాహ-నయత్రేతి - యత్రాత్మస్వరూపే-కాలోనప్ర
భుః కిమపికర్తుంనసమర్థః. అతఏవ దేవానప్రభవ ఇత్యాహ-అనిమిషాం దేవానాంపరః ప్రభుః కాలోఽపియత్రనప్రభుః త
త్రకుతో దేవాః ప్రభవస్సుః దేవనియమ్యానాంతుజగతాం ప్రాణినాంతత్రకావార్తేత్యాహ - జగతామితి-కుతోనప్ర
భవంతీత్యపేక్షాయాంనిరుపాధికత్వాదిత్యాహ. యద్వా-జగత్కారణస్యాపియస్య జగత్సృష్ట్యాదౌనప్ర భవంత్యాహ
నయత్రేతి॥చం॥ ఏవంమనోనిగ్రహప్రభృతిభగవచ్ఛేషత్వజ్ఞానాత్తేన సంపాదితభక్తిసాధనస్యనిరంతరభగవద్భక్తినివృ
ద్ధయేభగవత్స్వరూపంసమ్యక్ప్రతిపాదయతి- యత్రయస్మిన్వైష్ణవేపరమపదే పశ్యతఇతిపరంపరమప్రాప్యంభగవ
ద్రూపం- పరమమప్రాకృతంనిత్యంపరమమంగళాయతనంచఅస్తితస్మిన్భగవద్రూపేఅనిమిషాంపరః బ్రహ్మాదిస్తం
బపర్యంతనాంజీవానాం బహువిధదేహాదిపరిణామసంపాదకతయాతేభ్యోపిపరః కాలఃనప్రభుః తస్యరూపస్యపరిణా
మసంపాదకోనభవతి॥ శ్లో॥ కాలోనపచతేతత్రనకాలస్తత్రవైప్రభురితి ప్రమాణాత్ ఏవంకాలస్యాపితత్రప్రభుత్వా
భావేతాదృశకాలకృతపరిణామవంతో దేవా బ్రహ్మరుద్రాదయోజగతాంయఈశిరే తేకుతోనుప్రభవస్సుర్నకుతశ్చి
దపీత్యర్థః భగవద్రూపస్యపరిణామాభావేహేతుమాహ నయత్రేతి - యత్రభగవద్రూపేనసత్త్వగుణో విమిశ్రసత్త్వగుణోఽపిన-తథా రజస్తమశ్చనాస్తిఅతఏవవికారః దేవతిర్యగాదివికారోఽపినాస్తిమహాన్ మహత్తత్త్వంప్రధానం

ఏతానినయేత్తమాత్మని। ఆత్మానమాత్మన్యవరుధ్యధీరోలబ్ధోపశాంతిర్విరమేతకృత్యాత్॥ ౧౬॥ నయత్ర
కాలోనిమిషాంపరః ప్రభుఃకుతోను దేవా జగతాం యఈశిరే। నయత్రసత్త్వం నరజస్తమశ్చనవైవికా
రోనమహాన్ప్రధానమ్॥౧౭॥ పరంపదం వైష్ణవమామనంతితద్యన్నేతినేతీత్యతదుత్సిసృక్షవః। విసృజ్యదౌ
రాత్మ్యమనన్యసౌహృదాహృదోపగుహ్యార్హపదంపదేపదే॥ ౧౮॥ ఇత్థంమునిస్తూపరమేద్వ్యవస్థితోవిజ్ఞా

కృత్స్నప్రపంచస్యాపి మూలకారణీభూతంప్రధానం ప్రకృతిరపినాస్తి- తస్యాప్రాకృతత్వాత్ ॥ ౧౭॥ నిరుపాధికత్వం
కుతఇత్యతఆహ-పరమితి-యత్ యస్మాత్ అతత్ ఆత్మవ్యతిరిక్తం నేతినేతీత్యేవముత్సిసృక్షుమిచ్ఛవో దౌరాత్మ్యం దేహా
ద్యాత్మత్వంవిసృజ్య- అర్హస్యపూజ్యస్య- శ్రీవిష్ణోఃపదంపదేపదేక్షణేక్షణే- హృదాఉపగూహ్యఆశ్లిష్యనాన్యస్మిన్సౌ
హృదంయేషాంతథాభూతాస్సంత - తద్వైష్ణవంపదం తదేవ-పరంసర్వతఃశ్రేష్ఠం- ఆమనంతీత్యన్వయః॥చం॥ అతత్॥
పూర్వోక్తభగవద్రూపవ్యతిరిక్తఅప్రాకృతం త్రిగుణాశ్రయంకాలకృతవివిధవిచిత్ర పరిణామశాలి - హేయంస్వశరీ
రాదికం-ఉత్సిసృక్షవఃత్యక్తుమిచ్ఛవఃయద్వైష్ణవంపదం నేతినేత్యామనంతినై తాదృశంనే తాదృశమితిజగద్విలక్షణత్వే
నామనంతి- తదేవ వైష్ణవంవిష్ణుసంబంధిపరంపదంపరమప్రాప్యంభక్తైరాలంబనం-భగవద్దివ్యరూపంతదేవశ్రుతి। తత్తేప
దంనంగ్రహేణ బ్రవీమిఓమిత్యేతదిత్యాది శ్రుతిభిరామనంతి. కేతేఆమనంతీత్యాశంకాయామాహ-విసృజ్యేతి అనన్య
సౌహృదాఃఅన్యత్రభగవద్వ్యతిరిక్తేషువిషయేషుసౌహృదరహితాఃయద్వా అనన్యాః॥శ్లో॥ అనన్యాశ్చింతయంతోమా
మితిశ్లోకోక్తాధికారిణః తేషుభాగవతేషుసౌహృదంయేషాంతే- తేభాగవతాఃభాగవతభక్తావా- దౌరాత్మ్యమాత్మనో
మనసోదుష్టతాంవిషయపారవశ్యంవిసృజ్య అర్హపూజాయాం- అర్హతఇత్యర్హఃతస్యభగవతఃపదంచరణారవిందం
పదేపదేహృదాఉపగూహ్యనిరంతరంధ్యాయంతఃఅతఏవఅతదుత్సిసృక్షవఃతద్వైష్ణవంపరమపదమామనంతీత్యన్వయః
౧౮॥ ఇత్థమితి॥యస్మాదిత్థంబ్రహ్మత్వేనవ్యవస్థితోమునిఃఉపరమేత్ -తుశబ్దేనయదిప్రయాస్యన్నితివక్ష్యమాణాత్సకాశాత్
విశేషఉక్తః-తమాహ- విజ్ఞాయ తేఅనేనేతివిజ్ఞానంశాస్త్రంతేనజాతాదృక్ జ్ఞానంతస్యాఃవీర్యబలం తేనసురంధితానిదగ్ధా
నివిహింసితావా. ఆశయావిషయవాసనాయస్యసః - ఇదానీంతస్యదేహత్యాగప్రకారమాహ - స్వపార్ష్ణినాపాద
మూలేన-గుదంమూలాధారం- అపీడ్యనిరుంధ్య-అనిలంప్రాణండున్నమయేత్ -ఊర్ధ్వంనయేత్ -జితఃక్లమోయేన- ష
ట్సుస్థానేషునాభ్యాదిషు॥ చం॥ ఇత్థంప్రతిపదంవ్యవస్థితఃభగవత్పదమేవధ్యాయన్ పురుషఃవిజ్ఞానంవిశిష్టంభక్తిరూపం

యత్ జ్ఞానం తేన్ద్రియాదృక్ భగవత్సాక్షాత్కారరూపాద్యత్ తస్యాః వీర్యేణ సామర్థ్యేన రంధితాశయః పరిపక్వచిత్తః॥ శ్రు॥ భిద్యతే హృదయగ్రంథి శ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః। క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావర ఇతి శ్రుతిరత్రానుసంధేయా తథాభూతో మునిరుపరమేత్తాదృశభక్తిసిద్ధ్యనంతరం న కించిదపి కుర్యాత్ - ఏవం భక్తియుక్తస్య పురుషస్య స్వచ్ఛందేన శరీరత్యాగక్రమమాహ స్వపార్ష్ణినేతి జితక్లమః గ్లానిరహితః పురుషః స్వపార్ష్ణినా పార్ష్ణిర్నామ పాదాదిగుల్ఫయోరధః ప్రదేశః తేన స్వస్య పార్ష్ణినా గుదస్థానమాపీడ్య సమ్యక్ నిపీడ్య యథా వాయురధో న యాతి తథా నిపీడ్య తత స్తస్మాత్ గుదస్థానాత్ అనిలం వాయుం షట్సు వక్ష్యమాణేషు నాభిహృదయోరస్తాలుమూలభ్రూమధ్యమూర్ధస్వరూపేషు షట్సు స్థానేషు ఉన్నమయేదూర్ధ్వం సంచారయేత్ ॥ ౧౯॥ నాభ్యామితి॥ నాభ్యాం మణిపూరకే స్థితం హృది అనాహతచక్రే అధిరోప్య ఉరసి కంఠాదధోదేశే స్థితే విశుద్ధచక్రే మనస్వీయతచిత్తః స్వతాలుమూలం తస్యైవ చక్రస్యాగ్రదేశం తతో బహుభాగమనసభవాచ్ఛ నకైరిత్యుక్తం॥ చం॥ పార్ష్ణినా గుదస్యాపీడనేన నాభ్యాం స్థితం వాయుం హృదయప్రదేశే అధిరోప్య తస్మాత్ హృదయప్రదేశాత్ ఉదానగత్యా కంఠస్థానవ్యాపిన్యా గత్యా ఉరసి వక్షసి తం వాయుం మునిర్మననశీలః ఋషిః ప్రాపయేత్ - తత స్తస్మాదురః ప్రదేశాత్ మనస్వీ స్థిరచిత్తః మునిః యోగపరిపక్వయా ధియా అనుసంధాయ తం వాయుం శనకైః తాలుమూలం నయేత్ ॥ ౨౦॥ తస్మాదితి॥ తస్మాద్భ్రువోరంతరం సూక్ష్మ క్రమనిరుద్ధాని ఇంద్రియాణి శ్రోత్రనేత్రనాసికాముఖం చ యేనం సప్తఅన్వయనాని ప్రాణమార్గా యేన సః - స్థిత్వా ఘటికార్ధం అనపేక్షః చేత్ స్వపరం బ్రహ్మగతః స్వమూర్ధానం మూర్ధని అత్ర సప్తమీ లోపః ఆర్షః బ్రహ్మరంధ్రం నిర్భిద్య దేహం ఇంద్రియాణి చ విసృజేత్ ॥ చం॥ తస్మాత్తాలుమూలాద్భ్రువోరంతరమున్నయేత్ - కీదృశస్సన్ నిరుద్ధసప్తనిరుద్ధసప్తసంఖ్యాక శీర్షణ్యరంధ్రాణాం సప్తత్వం॥ శ్రు॥ సప్త వై శీర్షణ్యాః ప్రాణా ఇతి శ్రుతి సిద్ధం సప్తరంధ్రాణి చ -

నదృగ్వీర్యసురంధితాశయః । స్వపార్ష్ణిపీడ్యగుదంతతోఽనిలం స్థానేషు షట్సూన్నమయేజ్జితక్లమః ॥

౧౯॥ నాభ్యాంస్థితం హృద్యధిరోప్యతస్మాదుదానగత్యోరసితం నయేన్మునిః। తతోఽనుసంధాయధియామనస్వీ స్వతాలుమూలం శనకైర్నయేత ॥ ౨౦ ॥ తస్మాద్భ్రువోరంతరమున్నయేత నిరుద్ధసప్తాయతనోఽనపేక్షః॥ స్థిత్వాముహూర్తార్ధమకుంఠదృష్టిర్నిర్భిద్యమూర్ధన్విసృజేత్పరం గతః॥ ౨౧॥ యదిప్రయాస్యన్నృపపారమేష్ఠ్యం వైహాయసానాముతయద్విహారమ్ ॥ అష్టాధిపత్యం గుణసన్నివాయే సహైవగచ్ఛేన్మనసేంద్రియైశ్చ॥ ౨౨॥ యోగేశ్వరాణాంగతిమాహురంతర్బహిస్త్రిలోక్యాః పవనాంతరాత్మనామ్ ॥ న

కర్మభిస్తాం

నాసాద్వయం నేత్రద్వయం శ్రోత్రద్వయం చేతి- ఏతేన నిరుద్ధసప్తేత్యస్య నిరుద్ధసప్తశీర్షణ్యరంధ్ర ఇత్యర్థః- స్వయనః అయనమర్చిరాదిమార్గః సుఖకరమయనం యస్య స తాదృశః - అనపేక్షః దేహాత్మజాదిష్వపేక్షారహితః- అకుంఠదృష్టిః- అప్రతిహతదృష్టిః పురుషః ముహూర్తార్ధం ఘటికామాత్రం గతస్సన్ విసృజేత్ తాదృశమూర్ధస్థానమపి విసృజేత్ ॥ ౨౧॥ యదీతి॥ యది తు పారమేష్ఠ్యం పదం బ్రహ్మణః స్థానం ప్రయాస్యన్ భవతి- ఉత వైహాయసానాం ఖేచరాణాం సిద్ధానాం- యద్విహారః క్రీడాస్థానం స్వర్గాదికం -కీదృశం అష్టాధిపత్యాని అణిమాద్యైశ్వర్యాణి యస్మిన్ - తదపి ప్రయాస్యన్ ॥ గుణసన్నివాయే గుణసముదాయరూపే బ్రహ్మాండే సర్వత్రేత్యర్థః॥ చం॥ గుణసన్నివాయే సత్త్వరజస్తమోమేళనే సతి అష్టాధిపత్యం వా అష్టానామణిమాద్యైశ్వర్యాణామాధిపత్యం వా- తాదృశాధికారం వా- యది ప్రయాస్యన్ భవతి-మనఆదిలింగదేహేన సహైవగచ్ఛేత్ - తేషాం న లింగదేహభంగ ఇతి భావః-తర్హి దేహత్యాగానంతరం మనశ్చ ఇంద్రియాణి చ న త్యజేత్ -కింతు తైస్సహ తత్తల్లోకభోగార్థం గచ్ఛేత్ ॥ ౨౨॥ యతః కర్మగతివన్న యోగగతిః పరిచ్ఛిన్నేత్యాహ॥ యోగేశ్వరాణామితి॥ యోగేశ్వరాణాం త్రిలోక్యాః అంతర్బహిశ్చ- మహర్లోకాదిషు బ్రహ్మాండబహిశ్చ- గతిమాహుః అత్ర హేతుః పవనస్యాంతః- ఆత్మా లింగశరీరం యేషామితి-విద్యా ఉపాసనా. తపో భగవదర్థం యోగోఽష్టాంగః-సమాధిర్జ్ఞానం- తాన్యేవ భజంతి యే తేషాం యా గతిః॥ చం॥ పవనాంతరాత్మనాం శరీరాంతరాళే యేషాం తేషాం వాయుం రేచకపూరకకుంభకక్రమేణ శరీరాంతరాళే ధృతవతామిత్యర్థః - యోగేశ్వరాణాం యోగాభ్యాసేన సమర్థానాం త్రిలోక్యాః భూర్భువస్స్వరితి లోకత్రయాత్ -అంతర్బహిశ్చ గతిమాహుః విద్యా వేదాంతవిద్యా తపో యోగః శమదమాదివిరక్తధర్మానుష్ఠానం-సమాధిరష్టాంగయోగః తాన్ భజంతీతి తాదృశాః తేషాం తాం గతిమపునరావృత్తిలక్షణాం అర్చిరాదిగతిం కర్మభిః కేవలయజ్ఞాదికర్మానుష్ఠానైర్నాప్నువంతి॥ ౨౩॥ తామాహ పట్టి

వైశ్వానరమితి॥ విహాయసా ఆకాశేన- తత్ర బ్రహ్మలోకపథేన గతస్సన్- ప్రథమం వైశ్వానరం అగ్న్యభిమానినీం దేవ
తాం యాతి- కేనోపాయేన-సుషుమ్నయా నాడ్యా సా చ దేహాద్బహిరపి వితతాస్తీత్యాహ శోచిషా జ్యోతిర్మయ్యా వి
ధూతకల్కః త్యక్తోమలో యేనసః- క్వాప్యసజ్జమాన ఇత్యర్థః ఉదస్తాత్ ఉపరిష్టాత్ వర్తమానం హరేస్సంబంధి తారా
రూపం-నారాయణాధిష్ఠితమిత్యర్థః శైంశుమారం చక్రం- పంచమస్కంధే వక్ష్యమాణ- శింశుమారాఖ్యం జ్యోతిశ్చ
క్రం చ-చక్రస్థానాని దిత్యాదిషు నాం తానిపదాని ప్రయాతీత్యర్థః॥ చం॥ బ్రహ్మప్రథేన బ్రహ్మమార్గప్రాపికయా-
శోచిషా హార్దప్రజాప్రసన్నహార్దకృపావశేన - ప్రకాశమానయా సుషుమ్నా నాడ్యా సాధనీభూతయా- విహాయ
సా గతః అర్చిరాదిమార్గేణ గతః పురుషః ప్రథమం వైశ్వానరం అగ్నిం యాతి ॥ శ్లో ॥ అగ్నిర్జ్యోతిరహశ్శుక్ల ఇత్యగ్ని
పూర్వికా హి సా గతిః- ఏవమగ్నిర్జ్యోతిరితి ప్రమాణచోదితాగ్నిప్రాప్తిమభిధాయ అనంతరం జ్యోతిః ప్రాప్తిమాహ వి
ధూతేతి ధూతకల్కః విధూతపుణ్యపాపః ॥ శ్రు ॥ అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ పాపమితి తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూ
య నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతీతి శ్రుత్యర్థోऽత్ర ప్రతిపాదితః ఉదస్తాదూర్ధ్వం విద్యమానం హరేః విష్ణోః శైంశుమా
రం చక్రం ప్రయాతి ॥ ౨౪ ॥ తదితి॥ తద్విష్ణోశ్చక్రం విశ్వస్య నాభిం సూర్యాద్యాశ్రయభూతం అదిష్టలింగత్వాన్నాభిశబ్ద
స్య నక్లీబత్వం అతివర్త్య అతిక్రమ్య పరతః స్వర్గిణాం గత్యభావాత్ ఏక ఏవ నిర్మలేన లింగశరీరేణ బ్రహ్మవిదాం స్థానం
అన్యైర్నమస్కృతం మహర్లోకముపైతి యద్యస్మిన్ విబుధాః కల్పాయుషో భృగ్వాదయః॥ చం॥ ఏకః కశ్చిద్యోగీ విశ్వస్య
పరిపంచస్య నాభిం కారణీభూతం విష్ణోస్తచ్ఛైంశుమారచక్రాఖ్యం స్థానమతివర్త్య అణీయసా సూక్ష్మాంతరేణ విరజేన వి
మలేనాత్మ మనసా బ్రహ్మవిదాం నమస్కృతం వక్ష్యమాణం పారమేష్ఠిధిష్ణ్యం బ్రహ్మసదనముపైతి కల్పాయుషః కల్పప

మభిస్సాంగతిమాప్నువంతి విద్యాతపోయోగసమాధిభాజామ్॥ ౨౩ ॥ వైశ్వానరం యాతి విహాయసా గత
స్సుషుమ్నయా బ్రహ్మపథేన శోచిషా । విధూతకల్కోऽథ హరేరుదస్తాత్ప్రయాతి చక్రం నృప శైంశుమా
రమ్॥ ౨౪ ॥ తద్విశ్వనాభిం త్వతివర్త్య విష్ణోరణీయసా విరజేనాత్మనైకః॥ నమస్కృతం బ్రహ్మవిదాముపైతి
కల్పాయుషో యద్విబుధా రమంతే ॥ ౨౫ ॥ అథో అనంతస్య ముఖానలేన దందహ్యమానం స నిరీక్ష్య విశ్వమ్ । ని
ర్యాతి సిద్ధేశ్వరజుష్టధిష్ణ్యం యద్ద్వైపరార్ధ్యం తత్పారమేష్ఠ్యమ్॥ ౨౬ ॥ న యత్ర శోకో న జరా న మృత్యు
ర్నార్తిర్న చోద్వేగ ఋతే కుతశ్చిత్ । యచ్చిత్తతోऽదః కృపయానిదంవిదాం దురంతదుఃఖప్రభవానుద
ర్శనాత్ ॥ ౨౭ ॥ తతో విశేషం ప్రతిపద్య నిర్భయస్తేనాత్మనాపోऽనలమూర్తిరత్వరన్ । జ్యోతిర్మయో వాయు

ర్యంతం చతుర్ముఖవద్వర్తమానా విబుధాః యత్ర స్థానం ప్రతి రమంతే తముపైతి ౨౫॥ అథో ఇతి॥ అథో అనంతరం కల్పాంతే
స విశ్వం త్రైలోక్యం- అతిశయేన దహ్యమానం నిరీక్ష్య తత్రాప్యూష్మప్రాప్తేః యద్ద్వైపరార్ధస్థాయి తత్పారమేష్ఠ్యం ప
రం పదం నిర్యాతి- సిద్ధేశ్వరైర్జుష్టాని ధిష్ణ్యాని యస్మిన్ తత్ ఇతి శైత్యం సూచితం॥ చం॥ నను స్వర్గాదిషు భోగస్థానేషు న
తు పరమేష్ఠిధిష్ణ్యే కేన విశేషేణ విదుషాం ప్రవృత్త్యతిశయ ఇత్యత ఆహ అనంతస్య సంకర్షణస్య శేషస్య ముఖానలేన ముఖ
ఫూత్కారజనితవిషాగ్నినా దందహ్యమానం విశ్వం జగత్త్రిసమీక్ష్య జగత్సంహారకస్య కాలాగ్నిరుద్రస్యాపి అనంతవిషా
గ్నిసంభూతత్వమేవ పంచమస్కంధే వక్ష్యతే- తథా సందహ్యమానం స్వర్గాదికమపి విశ్వమత్యంత నశ్వరత్వేన నిశ్చిత్య సి
ద్ధానాం బ్రహ్మజ్ఞానసిద్ధానామీశ్వరైః సనకాదిభిస్సేవితం ధిష్ణ్యం స్థానభూతం పారమేష్ఠ్యం పరమేష్ఠినశ్చతుర్ముఖస్య స్థా
నం ద్వైపరార్ధ్యం ద్విపరార్ధస్థాయి కం తన్నిఖిలజగత్ప్రసిద్ధం యత్ స్థితమస్తి తన్నిర్యాతి గచ్ఛతి ఉ శబ్దోవధారణే నిర్యాత్యేవేత్య
ర్థః॥ ౨౬ ॥ తదేవాహ॥ నేతి॥ ఆర్తిర్దుఃఖం ఉద్వేగో భయం కింతు యచ్చిత్తతోऽదః యద్దుఃఖం- అదః ఋతే దేహం విస
తత్కృతో భవతి- అనిదంవిదాం ఇదం భగవతో ధ్యానమజానతాం ప్రాణినాం - దురంతదుఃఖానాం- యః ప్రభవః జన్మ తత్
స్యానుదర్శనాత్ యద్వా తేషాం కృపయా చిత్తతోऽపి మనఃపీడేతి యత్ తద్వినా కుతశ్చిదపి యత్ర శోకాదయో న సంతీ
తి॥ చం॥ కోऽత్ర స్థానే ఇతరాపేక్షయా విశేష ఇత్యత ఆహ ఋతే సత్యానుకే యత్ర లోకే యదధిష్ఠితానాం మహాయో
గినాం సనకాదీనాం అనిదంవిదాం ఏతాదృశస్థానమజానతాం పశుపుత్రస్వర్గధనాదికమపేక్షమాణానాం దుః తదుః
ఖోత్పత్తిస్థానస్య సంసారస్యానుదర్శనాత్ కృపయా చిత్తతోऽదః చిత్తవిక్షేపస్సంభవతి ఆహోస్వి తేऽల్పాః స్థిరం బహు
దుఃఖబహుళం సంసారమనుభవంతీతి కృపయా చిత్తవిక్షేపో జాయతే తత్పారమేష్ఠ్యం స్థానమితి భావః॥ ౨౭॥ తత్ర బ్రహ్మ
లోకం గతానాం త్రిధా గతిః యే పుణ్యోత్కర్షేణ గతాః తే కల్పాంతే పుణ్యానురూపత్వేన అధికారికా భవంతి యే తు హిర

ణ్యాగర్భాద్యుపాసనాతేఽగతాః తేబ్రహ్మణాసహముచ్యంతేయేభగవదుపాసకాః తేస్వేచ్ఛయాబ్రహ్మాండంభిత్వై వ
వే ష్ణవంపదంఆరోహంతి తత్రప్రస్తుతస్యభగవద్భక్తస్యబ్రహ్మాండభేదనప్రకారమాహ ॥ తతఇతి ॥ అత్రేయంప్రక్రి
యా ఈశ్వరాధిష్ఠితాయాః ప్రకృతేః కేనచిదంశేనమహత్తత్వంభవతి తస్యాంశేనాహంకారః తస్యాంశేనరసత
న్మాత్రద్వారానభః తస్యాంశేనస్పర్శతన్మాత్రద్వారావాయుః తస్యాంశేనరూపతన్మాత్రద్వారా తేజతస్యాంశేనశబ్దతన్మా
న్మాత్రద్వారాఆపః।తాసామంశేనగంధతన్మాత్రద్వారాపృథివీ తైశ్చమిళితైఃచతుర్దశభువనాత్మకంవిరాట్ఛరీరం
తస్యపంచాశత్కోటియోజనవిశాలస్యపృథివ్యేవాండకటాహశబ్దవాచ్యా కోటియోజనవిశాలంప్రథమావరణం పం
చాశత్కోటియోజనవిశాలమిత్యేకే తతశ్చాబాదీనాంయేపరిణతాఃఅంశాః తాన్యేవోత్తరోత్తరందశగుణాన్యావర
ణాని అష్టమంతుప్రకృత్యావరణం వ్యాపకమేవ తదేవంస్థితేపృథివ్యాద్యావరణభేదనప్రకారఃకథ్యతే తితతోవిశేషం
ప్రతిపద్య లింగదేహేనపృథివ్యాత్మతాంప్రాప్యేత్యర్థః ఏవముత్తరత్రాపిద్రష్టవ్యం నిర్భయఃకథంయాస్యామీతి
శంకాశూన్యః తేనాత్మ. పృథివీరూపేణ తన్నిరంతరాఅపఃప్రతిపద్యఅత్వరత్వరామకుర్వన్ తత్తదాత్మకత్వేన
దదాహాదిశంకాభావాద్యథేష్టంభోగాన్భుంజానఇత్యర్థః।ఏవంజ్యోతిర్మయస్సన్-కాలేభోగావసానే బృహతఃఆత్మ
నఃలింగమూర్తిత్వేనఉపాసనేషూక్తం యద్వాశబ్దాత్మనాతస్యప్రమాపకమితి॥ చం॥ ఏవంమహాయోగినాంపరమేష్ఠి
ధిష్ణ్యప్రాప్తిమభిధాయతత్ప్రాప్తానాంపునరావృత్త్యభావేపిభక్తియోగమహిమ్నాతదపిసాతిశయంత్యక్త్వాతదూ
ర్ధ్వగమనానంతరంలింగదేహభంగక్రమంతదనంతరంసాక్షాద్భగవతో వాసుదేవాఖ్యస్యపరస్యబ్రహ్మణోనారాయ
ణాఖ్యస్యపరమపదాఖ్యస్థానవిశేషప్రాప్తిమాహ తతఇత్యధ్యాయశేషేణ తతః తాదృశబ్రహ్మసదనప్రాప్త్యనంత
రంభగవతినిరంతరభక్తియుక్తఃపురుషఃఆకాశాదిపంచభూతానాంచరమంగంధాదిగుణపంచకత్వేన సర్వాపేక్షయా
అతిశయితగుణత్వేనవిశేషశబ్దవాచ్యంపృథివీతత్త్వంప్రతిపద్యతత్కార్యభూతం దేహాదికంత్యక్త్వా తదుపాదానభూ
తంపృథివీతత్త్వంప్రతిపద్యనిర్భయః దేవాదిశరీరపరిణామప్రసంగాభావేననిర్భయః॥ మరణాదిభీతిరహితః తేనాత్మనా

ముపేత్యకాలేవాయ్వాత్మనాంబృహదాత్మలింగమ్ ॥ ౨౮ ॥ ఘ్రాణేనగంధంరసనేనవైరసంరూపంచదృ
ష్ట్యాశ్వసనంత్వచైవ। శ్రోత్రేణచోపేత్యనభోగుణత్వం ప్రాణేనచాకూతి ముపైతి యోగీ ॥ ౨౯ ॥ సభూ
తసూక్ష్మేంద్రియ సన్నికర్షం మనోమయందేవమయంవికార్యమ్। సంసాద్యగత్యాసహతేనయాతివిజ్ఞా

కేపలపృథివీరూపశరీరేణ పృథివ్యాఃకారణీభూతాఆపఃఉదకతత్వం॥శ్రు॥ అద్భ్యఃపృథివీత్యాదిశ్రుతేః ॥శ్రు॥ పృథివ్య
ప్సుప్రలీయతఇతిప్రలయశ్రుతేఃతతస్తాదృశాద్రూపశరీరపరిగ్రహానంతరం అనలమూర్తిః తత్కారణీ భూతాగ్నిశరీ
కః॥శ్రు॥ అగ్నేరాపఇతిసృష్టిశ్రుతేః॥శ్రు॥ఆపస్తేజసిలీయంతఇతిప్రలయశ్రుతేః-అత్వరమాణంగచ్ఛన్-జ్యోతిర్మయః
పూర్వోక్తాగ్నిశరీరకోవాయుముపేత్య అగ్ని కారణీ భూతం వాయు ముపేత్య ॥శ్రు॥ వాయోరగ్నిరితి సృష్టిశ్రుతేః॥
శ్రు॥ తేజోవాయౌలీయతఇతి ప్రలయశ్రుతేఃతతః కాలేతదనంతరకాలేవాయ్వాత్మనావాయురూపశరీరేణతత్కార
ణభూతేనఆత్మలింగంఆత్మజన్యంబృహత్పూర్వోక్తతత్త్వచతుష్టయాపేక్షయా బృహద్వ్యాపకం- విభ్విత్యర్థః॥ శ
వ్దశంఖంగగనంవాయురపికారణీభూతమాకాశం ॥శ్రు॥ ఆకాశాద్వాయురితి- తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మనఆకాశస్సం
భూతఇతిసృష్టిశ్రుతేః- ఖస్యఆత్మలింగత్వంతస్మిన్ఆత్మలింగేఆకాశేవాయు ర్లయః॥ ౨౮ ॥ఇంద్రియార్థానాంభూ
సూక్ష్మాణాంఅతిక్రమమాహ-ఘ్రాణేనేతి-ఘ్రాణేనాధిష్ఠితేన గంధ ముపేత్య శ్వసనం స్పర్శంనభోగుణత్వం శబ్దా
తాంప్రాణేనతత్తత్కర్మేంద్రియేణఆకూతింత్రిక్రియాం॥ చం ॥ ఏవంభూతసంహారక్రమమభిధాయఅనంతరమిం
ద్రియసంహారక్రమమాహ ఘ్రాణేనకార్యభూతేనగంధంతస్యకారణీభూతం గంధతన్మాత్రముపేత్యతథారసనేన
రసనేంద్రియేణ -రసంరసనతన్మాత్రముపేత్య-తథాదృష్ట్యాచక్షుషారూపంతత్కారణీ భూతంరూపతన్మాత్రంచఉపేత్య
త్వచైవత్వగింద్రియేణైవ తత్కారంస్పర్శముపేత్య తథాశ్రోత్రేంద్రియేణ తత్కారణీ భూతనభోగుణత్వంశ
తన్మాత్రరూపత్వంచ ఉపేత్యఅనంతరం ప్రాణేనప్రాణవాయునాతత్కారణీభూతామాకూతిం యోగీభగవదుపా
సకఃఉపైతి ఆకూతిరితిగుణవిశేషః॥శ్రు॥ చిత్తంచచిత్తిశ్చాకూతంచాకూతిశ్చ ॥ ఆకూతిమగ్నింప్రయుజంస్వాహా
ఇతిచిత్తచేత్యాదిభిస్సహపాఠాత్ ॥ ౯ ॥ తదేవంస్థూలసూక్ష్మభూతాతిక్రమముక్త్వాతదాపరణభూతాహంకారస
ప్త్యమహదాదిప్రాప్తిమాహ॥ సఇతి ॥ సయోగీవికార్యం.సంప్రాప్య విజ్ఞానతత్త్వంయాతివిధంకార్యం యస్యేతివి

ర్యోఽహంకారః- సత్రివిధః తామసో రాజసస్సాత్త్వికశ్చేతి- తత్ర తామసాత్ అజ్ఞాతాని భూతసూక్ష్మాణి జాయంతే రాజసాచ్చ హిమముఖానిదశేంద్రియాణి-సాత్త్వికాత్ మన ఇంద్రియం దేవతాశ్చ- తేషాంలయశ్చైతత్తదహంకారే తత్ర భూతసూక్ష్మాణాం ఇంద్రియాణాంచ సన్నికర్షాం లయస్థానం తామసం రాజసంచ మనోమయ- దేవమయంచ సాత్త్వికం సంప్రాప్య గత్యాగమనేన తేనాహంకారేణ సహ విజ్ఞానతత్త్వం యాతీతి తతః - గుణానాం సన్నిరోధో లయో యస్మిన్ తత్ప్రధానం యాతి॥చం॥ సఉపాసకః ఉపాసనాబలేనని వృత్త్యాజ్ఞానాది దోషత్వే సజ్ఞానాశ్రయత్వేనచ భగవత్సామ్యాత్ సనాతనః నిత్యః వినాశప్రతియోగీ- అనాదిః ప్రాగభావప్రతియోగీ- భగవాన్ జ్ఞానాదికల్యాణగుణశాలీ చసన్ భూతసూక్ష్మాణిగంధాది తన్మాత్రాణి ఇంద్రియాణి ఘ్రాణాదీని తేషాం సన్నికర్షాం కారణత్వాత్ తేషామవ్యవహిత ప్రాక్కాలవర్తి త్రివిధాహంకారం - అహంకారస్య త్రైవిధ్యముపపాదయతి - మనోమయం మనసః కారణీ భూతం వైకారికశబ్దవాచ్యం సాత్త్వికాహంకారం- దేవమయం దేవానామింద్రియాధిష్ఠాతౄ - దేవానామింద్రియాణాం వా కారణత్వాద్దేవమయం- తైజసశబ్దవాచ్యం రాజసాహంకారం వికార్యం పంచభూతాత్మనా పరిణామశాలి భూతాదిశబ్దవాచ్యం తామసాహంకారంచ గత్వా ర్చిరాదిగత్యా సంసాద్య ప్రాప్య తేన శరీరభూతేనాహంకారేణ విజ్ఞానతత్త్వం యాతి విజ్ఞానశబ్దః॥ శ్రు॥ విజ్ఞానయజ్ఞం తనుతే తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞానమయాదిత్యాదావివ జీవవాచకః - విజ్ఞానశబ్దవాచ్యో నవశ్చ - జీవసమష్టిరూపశ్చతుర్ముఖః తత్త్వం తదధిష్ఠితం మహత్తత్త్వం తదేవాత్ర విజ్ఞానతత్త్వశబ్దేనోచ్యతే॥ శ్రు॥ ఇంద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా ఇతిశ్రుతౌ బుద్ధేరాత్మా మహాన్ పర ఇతి మహచ్ఛబ్దస్య ఆత్మపదసామానాధికరణ్యేన సమష్టిజీవవాచిత్వనతే విజ్ఞానతత్త్వశబ్దస్యాపి సమష్టిపురుషాధిష్ఠితమహత్తత్త్వవాచితాయా ఉపపన్నత్వ బుద్ధేరాత్మా మహాన్ పర ఇత్యత్ర ఆత్మన్ శబ్దస్య సమష్టిపురుషవాచిత్వం శ్రీభాష్యేద్రా ప్రతిష్ఠాపితం సమష్టిపురుషస్య మహత్తత్త్వాధిష్ఠాతృత్త్వంచ అస్మిన్నపి శాస్త్రే ప్రాయశః ప్రతిపాదయిష్యతే - తేనాత్ర విజ్ఞానతత్త్వశబ్దేన మహత్తత్త్వమేవాభిధీయతే విజ్ఞానత

నతత్త్వంగుణసంనిరోధమ్॥ ౩౦ తేనాత్మనాత్మానముపైతిశాంత మానందమానందమయోఽవసానే। ఏ
తాంగతింభాగవతీంగతో యస్సవై పునర్నేహవిషజ్జతేఽఙ్గ॥ ౩౧ ॥ ఏతేసృతీతేనృప వేదగీతేత్వయాభిపృష్టే
చసనాతనేచ । యేవై పురాబ్రహ్మణఆహతుష్ట ఆరాధితోభగవాన్వాసుదేవః॥ ౩౨॥ నహ్యతోఽన్యశ్శివఃపం

త్త్వం మహత్తత్త్వం యాతీత్యర్థః కార్యాణాం కారణే లయప్రకరణాత్ తతః మహత్తత్త్వసంసర్గానంతరం గుణసన్నిరోధం న్యూనాధికభావానాపన్నసత్త్వాదిగుణాశ్రయం ప్రధానం మూలప్రకృతితత్త్వం యాతి ॥ ౩౦॥ తేనాత్మనా ప్రధానరూపేణ ఆనందమయస్సన్ ఉపాధీనామవసానే శాంతమవికృతమానందం పరమాత్మానముపైతి న విషజ్జతే నావర్తత ఇత్యర్థః॥చం॥ తతస్తేనాత్మనా ప్రకృతిరూపశరీరేణ ఆనందమయః ఆత్మానం పరమాత్మానం సంక్రమ్య ప్రాప్య॥ శ్రు॥ ఏతమానందమయమాత్మానముపసంక్రమ్యేతి శ్రుతేః స్వయమపి ఆనందమయ బ్రహ్మప్రాప్త్యా ఆనందమయస్సన్ బ్రహ్మానందతుల్యానందవిశిష్టస్సన్ అవసానే ఏవం పూర్వోక్తపృథివీప్రభృతి కారణద్రవ్యరూపశరీర సంక్రమణావసానే సర్వాత్మకే బ్రహ్మణి వాసుదేవే శాంతిం యాంతి కదాహం భగవంతం ప్రాప్నువానీతి మనోరథపర్యవసానం యాతి భగవత్ప్రాప్త్యనంతరం న హ్యన్యత్ప్రాప్తవ్యమస్తి॥ శ్రు॥ సా కాష్ఠా సా పరా గతిరితి శ్రుతేః ఏతామితి అంగ రాజన్ యః పురుషః ఏతాం భాగవతీం గతిం భగవత్ప్రాప్తిసాధనీభూతామర్చిరాదిగతిం గతో భవతి ప్రాప్తో భవతి స వై పురుష ఇహ జన్మాదిప్రవాహే న విషజ్జతే న సక్తో భవతి న పునరావర్తత ఇత్యర్థః॥౩౧॥ ఏతే ఇతి॥ సృతీ మార్గౌ ప్రకారావిత్యర్థః- హే నృప ఆనసేఛో నిర్భిద్య మూర్ధన్యసృజేత్పరం గత ఇతి యా సద్యోముక్తిస్సైకా సృతిః యది ప్రయాస్యన్నిత్యాదినా క్రమముక్తిశ్చ ద్వితీయా సృతిః - ఏతే సృతీ వేదేన గీతే తేఽ ఉక్తే నతు స్వోత్ప్రేక్షితే- తత్ర॥ శ్రు॥ యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామా యేఽస్య హృది శ్రితాః అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుత ఇతి సద్యోముక్తిః తేఽర్చిషమభిసంభవంతీత్యాదినా క్రమముక్తిశ్చ వేదేనోక్తే యద్వా నకర్మభిస్తాం గతిమాప్నువంతీతి దక్షిణమార్గస్యాపి సూచితత్వాత్ ఏతే సృతీ ఇతి ద్వివచనం త్వయాభిపృష్టే యచ్ఛ్రోతవ్యమిత్యాది ప్రశ్నే స అర్థాన్ముక్తి విషయే ఏవాపి సృతీ పృష్టే- బ్రూహియద్వా విపర్యయమితి చ దక్షిణమార్గోఽపి హ్యర్థాత్పృష్టః ఏవం త్వయా చ పృష్టే యచ్ఛ్రోతవ్యమిత్యాదిప్రశ్నే ఏతే సృతీ ఇత్యన్వయః చం॥ హే నృప రాజన్ వేదగీతే అర్చిషో హ అహ్నః పూర్వ్యమాణపక్షం ఇత్యాది వేదగీతే సనాతనే అనాదిసిద్ధే త్వయా అభిపృష్టే ఏతే సృతీ భూమాద్యర్చిరాదిగతీ తుభ్యం వర్ణితే పురా పూర్వస్మిన్ కాలే ఆరాధితో భగవాన్ వాసుదేవః పృష్టస్సన్ బ్రహ్మణా పృష్టస్సన్

యే ద్వే సృతీ బ్రహ్మణే ఆహ- తే ద్వే గతీ వర్ణితే ఇత్యన్వయః॥ 3౨॥ సంతీతి సంసరతః పుంసో బహవో మోక్షమార్గాః యోగాదయః సమీచీన స్త్వయమేవేత్యాహ॥ నేతి॥ యతోనుష్ఠితాద్భక్తియోగో భవేత్ అతోన్యశ్శివస్సుఖరూపోనిర్విఘ్నశ్చ పన్థా స్త్యేవ॥ చం॥ నహీతి॥ వాసుదేవే భగవతి యత స్సాధనాత్ భక్తియోగో భవేత్- సంసృతౌ సంసారే అతోన్యః॥ శ్లో॥ పాత్రా మే తస్యహి పాదమూలమిత్యారభ్య యస్సన్నివేశః కథితో మయా త ఇత్యం తేన ప్రతిపాదితస్స విష్ణురూపధ్యానాదన్యః శివో మంగళకరః పంథాః నిహితో నహి- శాస్త్రాదితో నహి॥ 33॥ కుత ఇత్యత ఆహ॥ భగవానితి॥ భగవాన్ బ్రహ్మకూటస్థః త్రివారం ఏకాగ్రచిత్తస్సన్నిత్యర్థః -బ్రహ్మా కార్త్స్న్యేన సాకల్యేన బ్రహ్మవేదం- అన్వీక్ష్య విచార్య యతః యస్మాదాత్మని హరౌ రతిర్భవేత్ తదేవ మనీషయా అధ్యవస్యత్ నిశ్చితవాన్॥ చ॥ భగవాన్ చతుర్ముఖోపి మనీషయా బుద్ధ్యా కార్త్స్న్యేన బ్రహ్మ వేదరాశిం- త్రిరన్వీక్ష్య త్రివారం విచార్య కూటస్థః అయం కూటవత్ నిర్వికారత యావర్తమానః నేత్రం నిపర్మాత్మని రతిః రాగో యతో భవే ప్రీతిరూపాపన్నాభక్తిః యత స్సాధనాద్భవేత్ తత్పూర్వోక్త స్థూలప్రపంచశరీరకపరమాత్మానుసంధానరూపం సాధనమధ్యవస్యత్-నిశ్చితాయ॥ 3౪॥ నన్వనుభూతే ఈశ్వరే రతిర్భవతి అననుభూతే ఈశ్వరే భగవతి కథం రతిస్స్యాదిత్యత్రాహ॥ భగవానితి॥ భగవాన్ లక్షితః దృష్టః కథం స్వాత్మనా ప్రజ్ఞాంతర్యామితయా స్త్రైః లక్షైః బుద్ధ్యాదిభిః-తదేవ ద్వేధా దర్శయతి దృశ్యాద్యా జడానాం దర్శనం స్వప్రకాశం ద్రష్టారం వినా న ఘటత ఇత్యనుపపత్తిముఖేన లక్షణైః స్వప్రకాశాంతర్యామి లక్షకైః తథా బుద్ధ్యాదీని కర్తృప్రయోజ్యాని కరణత్వాత్ - వాశ్యాదివదితి వ్యాప్తిముఖేన అనుమాపకైః స్వాతంత్ర్యశ్చకర్తేత్యేవమీశ్వరసిద్ధిః॥ చం॥ దృశ్యైర్జ్ఞానవిషయైః అత ఏవ అనుమాపకైః అనుమితిజనకైః-అనుమితిశ్చ అంకురక్షితిమహీధరమహార్ణవాదికం సకర్తృకం కార్యత్వాత్ ఘటవత్ ఇత్యాదిరూపా సా చ

ధావిశతస్సంస్మృతావిహ । వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగో యతో భవేత్ ॥ 33 ॥ భగవాన్ బ్రహ్మ కార్త్స్న్యేన త్రిరన్వీక్ష్య మనీషయా। తదధ్యవస్యత్కూటస్థో రతిరాత్మన్యతో భవేత్ ॥ 3౪॥ భగవాన్ సర్వభూతేషు లక్షితస్స్వాత్మనా హరిః । దృశ్యైర్బుద్ధ్యాదిభిర్ద్రష్టా లక్షణైరనుమాపకైః॥ ౩౫ తస్మాత్సర్వాత్మనా రాజన్ హరిస్సర్వత్ర సర్వదా । శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ స్మర్తవ్యో భగవాన్నృణామ్ ॥ 3౬ ॥ పిబంతి యే భగవత ఆత్మనస్సతాం కథామృతం శ్రవణపుటేషు సంభృతమ్ । పునంతి తే విషయవిదూషితాశయం వ్రజంతి తచ్చరణసరోరుహాంతికమ్॥ 3౭॥ శ్రీమద్భాగవతే ద్వితీయస్కంధే ద్వితీయోధ్యాయః- *

శ్రీశుకః॥ ఏవమేతన్నిగదితం పృష్టవాన్ యద్భవాన్మమ । నృణాం చ మ్రియమాణానాం మనుష్యేషు మనీషి

వివిధవిచిత్రసన్నివేశవిశేషవిశిష్టత్వాజ్జగతః రథప్రాసాదివత్ స్వనిర్మాతృసజ్ఞానశక్త్యాదికమంతరాశ్యాశ్వాత్ప త్త్యనుపపత్తేః తాదృశం జగత్ స్వనిర్మాతృః జ్ఞానశక్త్యాదికమనురూపయతీతి కర్తృజ్ఞానశక్త్యాది గోచరా అతః అనుమాపకైః బుద్ధ్యాదిభిః లక్షణైః బుద్ధిర్మహత్తత్వం తదాదీని చలక్షణాని అహంకార తన్మాత్ర పంచభూతాదీని కార్యరూపాణి కారణస్యాబహ్నిని తైః ద్రష్టా సృష్ట్యుపయుక్త జ్ఞానశాలీ భగవాన్ హరిః స్వాత్మనా సుచిత్తేన పురుషేణ సర్వభూతేషు లక్షితః సర్వభూతాంతర్యామితయా జ్ఞాతః॥ 3౫॥ యద్బ్రహ్మ శ్రోతవ్యమిత్యాదిప్రశ్నోత్తరముక్తముపసంహరతి- తస్మాదితి॥ చం॥ హే రాజన్ తస్మాత్ తస్యైవ నిఖిలకారణప్రపంచత్వాత్ భగవాన్ స హరిరేవ సర్వాత్మనా సర్వప్రకారైరపి సర్వదా సర్వేషు దేశేషు సర్వత్ర సర్వేషు దేశేషు నృణాం శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యః స్మర్తవ్యశ్చ భవతి॥ 3౬॥ శ్రవణాదిఫలమభినయేనాహ॥ పిబంతీతి॥ సతామాత్మనః ఆత్మత్వేన ప్రకాశమానస్య కథైవామృతం విషయైర్విదూషితం మలినీకృతం ఆశయం పునంతి శోధయంతి తస్య చరణసరోరుహాంతికం శ్రీవిష్ణుపదం వ్రజంతి॥ చం॥ ఆత్మనః సర్వాంతర్యామిణః భగవతో నారాయణస్య సతాం బ్రహ్మవిదాం శ్రవణపుటేషు శ్రోత్రపుటేషు సంభృతం పరిపూర్ణం కథాస్వరూపమమృతం యే నా పిబంతి యే చ తాదృశకథామృతపానేన విషయైః శబ్దాదివిషయైః విదూషితం కళంకితమాశయం చిత్తం పునంతి పవిత్రీకుర్వంతి తే తచ్చరణసరోరుహాంతికం భగవత్పాదసరసీరుహసాన్నిధ్యం ముక్తిరూపం వ్రజంతి గచ్ఛంతి॥ 3౭॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం ద్వితీయస్కంధే ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ తృతీయే విష్ణుభక్తేస్తు శ్రేష్ఠ్యం శ్రుత్వా తో మునేః। భక్త్యుద్రేకేణ తత్కథా శ్రవణాదరమీర్యతే॥ ఇదానీమన్యదేవతా భజనస్యాపి పుత్రాదిభజనవదేన తుచ్ఛఫలత్వేన హేయత్వార్థమనూద్య కృత్స్నప్రాప్త్యౌ కమనుసనదతి॥ ఏవమితి॥ యమేతిమాం యత్

ప్యేషుకదాచిద్దైవయోగేనమనుష్యత్వంప్రాప్తేషు జీవేషు-యేమనీషిణః తేషాంతత్ప్రియమాణా- తేషాం
విశేషతఏవమేతద్ధరికథాశ్రవణాదికంనిగదితంవిహితమిత్యర్థః॥౧॥ కామఫలప్రాప్త్యర్థమన్యేషాందేవానాంభజన
మాహ॥ బ్రహ్మవర్చసేతి బ్రహ్మణస్పతింవేదపతి బ్రహ్మాణం ఇంద్రియపాటవకామస్తు - ఇంద్రం-ప్రజాపతీన్ద
క్షాదీన్॥౨॥బ్రహ్మణస్పతింయజేత॥శ్రు॥ బార్హస్పత్యముపశుమాలభేత -బ్రహ్మవర్చసకామోబృహస్పతిమేవస్వేన
భాగధేయేనోపధావతిసఏవాస్మిన్బ్రహ్మవర్చసందధాతిబ్రహ్మవర్చస్స్యేవభవతీతిశ్రుతేః - ఇంద్రియకామఃఇంద్రి
యజేత॥ శ్రు ॥ ఇంద్రియకామఇంద్రియమేవస్వేనభాగధేయేనోపధావతీతిశ్రుతేః॥ ప్రజాకామఃప్రజాపతింయజే
త॥ శ్రు ॥ యఃప్రజాకామస్స్యాత్తస్మాఏవం ప్రాజాపత్యం గార్హపత్యేంచ పునర్నిర్వపేత్ప్రజాపతిమిత్యాదిశ్రుతేః ఏవ
ముత్తరత్రాపిద్వితీయకాండే కామ్యేష్టిప్రకరణే తత్తత్ఫలోద్దేశేన దేవతాంతరయజనేప్రమాణానిద్రష్టవ్యాని-గ్రంథ
విస్తరభయాన్నలిఖ్యంతే॥ ౨॥అన్నాద్యేతి॥అన్నాద్యంభోజ్యంభక్ష్యం- అదితెస్సుతాన్ద్వాదశాదిత్యాన్-విశాందేశస్థ
ప్రజానాం-స్వాధీనతామిచ్ఛన్-సాధ్యాన్యజేత॥౩॥దేవీమితి॥మాయాందుర్గాంవిభావసుంఅగ్నిం వసుకామఃధనార్థీ
వసూన్-వీర్యంప్రభావఃతత్కామోవీర్యవాన్- రుద్రాన్యజేత ॥ ౪ ॥ వీర్యవాన్ దేవాఃప్రజాపతిప్రభృతయః॥
శ్రు॥ దేవాసురాస్సంయత్తాఆసన్ తాన్ దేవానసురాఅజయన్ ఇత్యుపక్రమ్య ప్రజాపతిముపాధావదిత్యాదినా
ఇంద్రియకామోవీర్యకామస్స్యాత్ ॥ శ్రు॥తమేతయాసర్వపృష్ఠయాయాజయద్దేవతాఏవ దేవతాస్స్వేనభాగధేయే
నోపధావతీత్యాదిశ్రుతేః॥౪॥ఆయుష్కామఇతి॥ఇళాంపృథ్వీం ప్రతిష్ఠాస్థానాదప్రచ్యుతిః - రోదసీద్యావాభూమీ॥౫॥

ణాం॥ ॥ బ్రహ్మవర్చసకామస్తుయజేతబ్రహ్మణస్పతిమ్ । ఇంద్రమింద్రియకామస్తుప్రజాకామః ప్రజా
పతీన్॥ ౨॥అన్నాద్యకామస్త్వదితింస్వర్గకామోఽదితేస్సుతాన్ । విశ్వాన్ దేవాన్ రాజకామస్సాధ్యాన్ సం
సాధకోవిశామ్ ॥ ౩॥దేవీంతుమాయాంశ్రీకామస్తేజస్కామోవిభావసుమ్ ।వసుకామోవసూన్ రుద్రాన్
వీర్యకామస్తువీర్యవాన్॥౪॥ఆయుష్కామోఽశ్వినౌదేవౌపుష్టికామఇళాంయజేత్ । ప్రతిష్ఠాకామపురుషో
రోదసీలోకమాతరౌ॥౫॥రూపాభికామోగంధర్వాన్ స్త్రీకామోఽప్సరఉర్వశీమ్ । ఆధిపత్యకామస్సర్వే
షాంయజేతపరమేష్ఠినం॥౬॥యజ్ఞంయజేద్యశస్కామః కోశకామః ప్రచేతసం। విద్యాకామస్తు గిరిశందాం
పత్యార్థఉమాంసతీమ్॥౭॥ధర్మార్థఉత్తమశ్లోకంతంతుంతన్వన్పితౄన్యజేత్ । రక్షాకామఃపుణ్యజనానో
జస్కామోమరుద్గణాన్॥౮॥రాజ్యకామోమనూన్ దేవాన్నిరృతింత్వభిచరన్యజేత్ । కామకామో
యజేత్సోమమకామఃపురుషంపరం॥౯॥అకామస్సర్వకామోవామోక్షకామఉదారధీః।తీవ్రేణభక్తియో
గేనయజేతపురుషంపరమ్॥ ౧౦॥ఏతావానేవయజతామిహనిశ్శ్రేయసోదయః ॥ భగవత్యచలోభావోయ
ద్భాగవతసంగతః॥౧౧॥ జ్ఞానంయతఃప్రతినివృత్తగుణోర్మిచక్రమాత్మప్రసాదఉభయత్రగుణేష్వసంగః।

రూపేతి॥అప్సరాశ్చాపోఉర్వశీచతా -ఆధిపత్యకామఇత్యత్రవర్ణాధిక్యమార్షం॥౬॥యజ్ఞమితి॥ యజ్ఞంయజ్ఞోపాధికంవి
ష్ణుం కోశోధనసంచయః-వసుఇత్యత్రధనమాత్రమితిభేదః-దాంపత్యంఅన్యోన్యప్రీతిఃతదేవార్థోయస్య॥ ౭॥ ధర్మా
ర్థఇతి॥ధర్మార్థకామఃఉత్తమశ్లోకోపాధింవిష్ణుంతంతుంతన్వన్ సంతానవృద్ధిమిచ్ఛన్ రక్షాబాధానివృత్తిఃతత్కామః
పుణ్యజనాన్యక్షాన్ ఓజఃబలం-తత్కామః॥౮॥రాజ్యమితి॥రాజ్యంరాజ్యత్వం-తత్కామోమనురూపాన్ దేవాన్ రా
జ్ఞఃకర్మవారాజ్యం తత్కామోవిశ్వాన్ దేవానితివిశేషః అభిచరన్ శత్రుమారణమన్విచ్ఛన్ నిరృతింరాక్షసం-కామ
కామఃభోగేచ్ఛుఃఅకామః వైరాగ్యకామః- పురుషంపరంప్రకృతివ్యతిరేకోపాధిమీశ్వరంనిరృతింత్వభిచరన్యజే
దిత్యత్రాపిపూర్వవదేవవర్ణాధిక్యమార్షం॥౯॥అకామఇతి॥ అకామఃఏకాంతభక్తఃఉక్తానుక్తసర్వకామోవా-పురుషం
పూర్ణంనిరుపాధిం॥౧౦॥పూర్వోక్తనానాదేవతాయజనస్యాపిసంయోగపృథక్త్వేనభక్తియోగఫలత్వమాహఏతావా
నితి॥ఇంద్రాదీనపియజతాంఇహతత్తద్దేవతాయజనేభాగవతానాంసంగతో భగవత్యచలోభావోభక్తిర్భవతీతియత్-
ఏతావానేవనిశ్శ్రేయసస్యపరమపురుషార్థస్యఉదయోలాభఃఅన్యత్తుసర్వంతుచ్ఛమిత్యర్థః॥ ౧౧ ॥ భాగవతసంగతఇత్య
నేనసూచితా. హరికథారతింస్తౌతి॥జ్ఞానమితి॥యతఃయాసుకథాసుజ్ఞానంభవ - తాసురతిః కోనకుర్యాదిత్యన్వయఃకీ
దృశం-ప్రతినివృత్తంఉపరతంగుణోర్మీణాం రాగాదీనాంచక్రం యస్మాత్తాదృశమ్యస్మాత్తద్ధేతురాత్మప్రసాదశ్చయ
త్రయాసు మనఃప్రసాదహేతుః గుణేష్వసంగః వైరాగ్యం చ తథా యత్రేతిపాఠే ఇహాముత్ర చ గుణేష్వసం

గః. కైవల్యమిత్యేవంసంమతఃసంథాః యోభక్తియోగఃనిర్వృతఃశ్రవణసుఖేనఅన్యత్రనిర్వృత తిసాతానుహరికథా సుకర్తాపాదతంఃకుర్యాత్ చం॥ యతోహరికథారతేఃగుణైస్సత్త్వాదిభిఃయతూర్మయఃషడూర్మయ స్తేషాంయచ్చక్రంచ క్రనత్సంనివర్తనంతత్స్వ క్రిసినివృత్తం వినష్టంయేన- తత్రాస్పృశం దేహాదివిలక్షణాత్మవిషయకంజ్ఞానం-ఆత్మప్రసాదఃమనః ప్రసాదః ఉభయత్రగుణేష్వసంగః॥ శ్రీ॥ ఉభయోర్లోకయోరస్మింశ్చాముష్మింశ్చేతి-గుణప్రధానేషుపశుపుత్రధనస్వ ర్గాదిరూపేషు-అసంగఃరాగాభావః అథకైవల్యస్యముక్తేః- సమ్మతపథఃసాధనత్వేనసమ్మతోమార్గఃభక్తియోగశ్చ భవతిహరికథాసుభగవత్కథాసునిర్వృతోనివాణ ప్రాప్తమిచ్ఛుఃపురుషఃతోవాతాంరతిమనురాగ నకుర్యాత్ న కోపికుర్యాదేవేత్యర్థః॥ ౧౦॥ ఇతీతి॥ అభివ్యాహృతంఉక్తం ఋషింపరబ్రహ్మదర్శనంకవింశబ్దబ్రహ్మవిష్ణాతం॥ 3॥ ఏ తదితి॥ శ్రవణేచ్ఛాయాం హేతుఃహరికథాఏవఉపకర్తా ఉత్తరఫలంయాసుతాఃకథాఃసతాంభాగవతానాం సంసదిసభా యాం స్యుః॥ ౧౨॥ ఏతత్ప్రపంచయతిద్వాభ్యాం॥ సఇతి॥ కృష్ణపూజాదిరూపాంక్రీడాంయఃస్వీకృతవాన్॥ చం ॥ మహారథ స్సపాండవేయఃపరీక్షిత్ భాగవతఃభగవద్భక్తఃబాలక్రీడాసాధనైః క్రీడకృష్ణస్య బాల్యేకృతాం క్రీడాంఆదదే క్రీడా కాలేపిబాలక్రీడాంవిహాయతత్ప్రతినిధితయాకృష్ణక్రీడామేవస్వీకృతవాన్॥ ౧౩॥ వైయాసకిరితి ॥ ఉరుగాయస్యభగ వతఃగుణైర్గుణదారాఃమహత్యఃకథాఃస్యుః ౧౪॥ కించవృద్ధైర్వక్ష్యమాణమాయుఃహరికథాయామేవసఫలంకుర్విత్యా శయేనాహత్రిభిః॥ ఆయురితి॥ అసౌసూర్యఃఉద్యన్ ఉద్గచ్ఛన్-యత్ యేనక్షణోనీతఃతస్యఆయుఃఋతేవర్జయిత్వా- వృ

కైవల్యసమ్మతపథస్త్వథభక్తియోగః। కోనిర్వృతోహరికథాసురతింనకుర్యాత్ ౧౦॥ శౌనకః ॥ ఇత్యభి వ్యాహృతంరాజానిశమ్యభరతర్షభః। కిమన్యత్పృష్టవాన్భూయో వైయాసకిమృషింకవిం॥ 3॥ ఏతచ్ఛు శ్రూషతాంవిద్వన్ సూతనోర్హసిభాషితుం। కథాహరికథోదర్కాస్సతాంస్యుస్సంసదిధ్రువం ॥ ౧౨॥ స వై భాగవతోరాజాపాండవేయోమహారథః॥ బాలక్రీడనకైః క్రీడన్కృష్ణక్రీడాంయఆదదే॥ ౧౩॥ వైయా సకిశ్చభగవాన్ వాసుదేవపరాయణః। ఉరుగాయగుణోదారాఃకథాస్సంత్యస్సమాగమే॥ ౧౪ ॥ ఆయుర్హ రతివైపుంసాముద్యన్నస్తంచయన్నసౌ॥ తస్యర్తేయత్క్షణోనీతఉత్తమశ్లోకవార్తయా ॥ ౧౫॥ తరవఃకింన జీవంతిభస్త్రాఃకింనశ్వసంత్యుత। నఖాదంతినమేహంతికింగ్రామ్యాఃపశవోపరే॥ ౧౬ ॥ శ్వవిడ్వరాహోష్ట్ర ఖరైస్సంస్తుతఃపురుషఃపశుః। నయత్కర్ణపథోపేతంజాతునామగదాభృతః॥ ౧౭॥ బిలేబతోరుక్రమవి క్రమాన్యేనశృణ్వతఃకర్ణపుటేనరస్య । జిహ్వాసతీదార్దురికేవసూతననచోపగాయత్యురుగాయగాథాః॥ ౨౦॥ భారఃపరంపట్టకిరీటజుష్టమప్యుత్తమాంగంనన మేన్ముకుందమ్ । శావౌకరౌనోకురుతస్సపర్యాంహరే ర్లసత్కాంచనకంకణౌ వా॥ ౨౧॥ బర్హాయితేతేనయనేనరాణాంలింగానివిష్ణోర్ననిరీక్షతో యే। పాదౌనృ

ణాం తౌద్రుమజన్మభాజౌక్షేత్రాణినానువ్రజతోహరేర్యౌ

ద్ధేవహతి॥ చం॥ ఉత్తమశ్లోకస్యభగవతః వార్తయాక్షణోనీతఇతియత్ తస్యక్షణస్యఋతేతంక్షణంవినాఉద్యన్నస్తం చలయన్ప్రాప్నువన్ఉదయాస్తమయౌప్రాప్తః-అసావాదిత్యఃపుంసామాయుర్హరతి- ఉత్తమశ్లోకవార్తయానీతః క్షణఃనాయుఃక్షయాంతవర్గతః పరమపురుషార్థసాధనత్వేనఫలత్వాత్ ॥ ౧౫॥ ననుజీవనమేవతేషామాయుషఃఫలమస్తీ త్యాహ॥ తరవఇతి॥ నను తేషాంశ్వాసోనాస్తితత్రాహ-తర్హిభస్త్రాశ్చర్మకోశాః నను తాసామాహారాదికంనాస్తి తత్రాహ-నఖాదంతినాశ్నంతి-నమేహంతి రేతస్సేకంమైథునంనకుర్వంతికిం - తమసినరాకారంపశుంచాత్వాహ - దేవాహఅపరఇతి॥ ౧౬॥ శ్వేతి॥ శ్వాదిభిఃసంస్తుతః పురుషోనిరూపితఃయస్యకర్ణపథంకదాచిదపినగతః సఃఅవజ్ఞాస్పదత్వా త్-శ్వభిఃకశ్మలవిషయాసక్తత్వాత్-విడ్వరాహైఃగ్రామసూకరైఃకంటకదుఃఖవిషయత్వాత్ - ఉష్ట్రైఃభారవాహి త్వాత్ కాముకత్వాత్ పదాఘ్నంతీమపిప్రియాంత్యక్తుమసమర్థత్వాచ్చఖరైస్తుల్యఇత్యర్థః॥ ౧౭॥ తస్యాంగానినిష్ఫ లానీత్యాహపంచభిః। బిలేతి॥ బతేతిఖేదే-నశృణ్వతఃఅశృణ్వతః- నరస్యయేకర్ణపుటేతేబిలేవృథారంధ్రే - సర్పాది ప్రవేశార్హరంధ్రేవానచోపగాయతితస్యజిహ్వాఅసతీదుష్టాదర్దురికాభేకః-తదీయాజిహ్వేవవ్యర్థేత్యర్థః॥ ౨౦॥ భారఇతి పట్టనస్త్రోష్ణీషేణ-పట్టైనఅభిషేకకాలేశిరసినిక్షిప్తేనరాజ్యాధికారసూచకేన- వస్త్రేణకిరీటేనవాజుష్టమపిశిరో దినసమేత్తర్హి కేవలంభారఏవ-శవోమృతకఃతత్తుల్యౌ-లసంతికాంచనకంకణానియయోస్తౌ-అప్యర్థేవాశబ్దః ౨౧॥ బర్హాయితేఇతి॥ యేనయనేవిష్ణోఃశ్రీమూర్తీంఅసాధారణానిశంఖచక్రాదిచిహ్నితానివాననిరీక్షేతే తేబర్హాయితే-మయూ

దపింఛనేత్రతుల్యే-శిఖిపింఛవర్తి-నేత్రస్య నేత్రస్య నేత్రాకారసద్భావేపి యథాదర్శనా యోగాదానర్థక్యమితి భావః॥ ద్రుమవజ్జన్మభాజః ఇతితథావృక్షమూలతుల్యావిత్యర్థః॥ ౨౨॥ జీవన్నితి॥ నాతిలభేత అభితోనస్పృశేత్ సధారయేత్ శ్రీవిష్ణుపద్యావిష్ణుపదలగ్నాయాఃతులస్యాః - గంధంన వేద అభిఘ్రాయనాభినందతీత్యర్థః॥ చం॥ జీవచ్ఛవ-ప్రాణ వాయ్వపిశవప్రవ-వ్యర్థశవఃఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాస శాల్యపిశవఏవ-తస్యఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసధారణమేవశవాద్విశేషఇతిభావః॥ ౨౩॥ తదితి॥అశ్మవత్సారోబలంకాఠిన్యంయస్య-నిక్రియాలక్షణం-అథేతిగాత్రరుహేషురోమసు- హర్షః.ఉద్గమః- యస్మాద్భక్తస్యసర్వమేతద్వ్యర్థం॥చం॥ గృహ్యమాణైః హరినామధేయైఃశ్రియమాణైరపిభగవన్నామధేయైఃయద్ధృదయం. నవిక్రియేతనసంతోషాది వికారంప్రాప్నుయాత్ అథమనోవికారంమనసఃభగవత్పరిచర్యాకరణాను కూలోవికారశ్చనాస్తి-నేత్రేజలంఆనందాశ్రుప్రసాతోపినాస్తి - గాత్రేషుహేషుతనూరుహేషుహర్షఃరోమాంచోపినాస్తితద్ధృదయమశ్మసారంపాషాణసారవదతికఠినంబతఆశ్చర్యంభగవత్కల్యాణగుణపరికాశకేషు భగవన్నామధేయేషు వర్ణ్యమానేషుయస్యహృదయస్యాద్రవోనాస్తి-. కల్యాణగుణశ్రవణవశీకృతచిత్తతయాభగవత్పరిచర్యానురాగోపినాస్తిదేహేరోమాంచోపినాస్తితద్ధృదయంకేవలాశ్మసారవదతికఠినంఅతఏవనిష్ఫలమితిభావః॥ ౨౪॥అథేతి॥మనసోనుకూలంప్రియంచపరిభాషసే - అథఅతస్సాధుపృష్టస్సవైయాసకిఃనృపతింప్రతి యదాహతదభిధేహీతి॥ చం॥ అంగసూతమనోనుకూలంప్రభాషసేభగవత్కథాశ్రవణేనయథామనసిపరమానందస్స్యాత్ తథాప్రభాషసే - అతఃఆత్మవిద్యావి

ణాంతౌద్రుమజన్మభాజౌక్షేత్రాణినాను ప్రజతోహరేర్యౌ॥ ౨౨॥ జీవఞ్ఛవో భాగవతాంఘ్రిరేణుం న జాతుమర్త్యోఽభిలభేదయస్తు । శ్రీవిష్ణుపద్యామనుజస్తులస్యాఃశ్వసఞ్ఛవోయస్తున వేదగంధమ్॥ ౨౩॥ తదశ్మసారంహృదయంబతేదంయద్గృహ్యమాణైః హరినామధేయైః । నవిక్రియేతాథముఖే వికారోనేత్రే జలంగాత్రరుహేషుహర్షః॥ ౨౪ ॥ అథాభిధేహ్యంగమనోనుకూలంప్రభాషసేభాగవతప్రధానః । యదాహవైయాసికిరాత్మ విద్యావిశారదోనృపతిం సాధుపృష్టః ॥ ౨౫ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - ద్వితీయస్కంధే-తృతీయోఽధ్యాయః.

✻

శ్రీసూతః ॥ వైయాసకేరితివచస్తత్త్వనిశ్చయమాత్మనః । ఉపధార్యమతింకృష్ణేఔత్తరేయస్సతీంవ్యధాత్ ॥ ౧ ॥ ఆత్మజాయాసుతాగారపశుద్రవిణబంధుషు । రాజ్యేచావికలేనిత్యంవిరూఢాం మమతాంజహౌ॥ ౨॥ పప్రచ్ఛచేమమేవార్థంయన్మాంపృచ్ఛథసత్తమాః । కృష్ణానుభావశ్రవణేశ్రద్ధధానోమహామనాః॥౩॥సంస్థాంవిజ్ఞాయసన్న్యస్యకర్మత్రైవర్గికంచయత్ । వాసుదేవేభగవతి హ్యాత్మభావం దృఢంగతః॥౪॥ రాజా॥ సమీచీనంవచోబ్రహ్మన్సర్వజ్ఞస్యతవానఘ । తమోవిశీర్యతేమహ్యంహరేఃకథయతఃకథాః॥౫॥భూయఏవవివిత్సామి భగవానాత్మమాయయా । యథావతీర్ణోఽభగవాన్ పరిరక్షతిసత్పథమ్॥

శారదః బ్రహ్మవిదగ్రేసరః భాగవతప్రధానః వైయాసకిఃశ్రీశుక పరీక్షితారాజ్ఞాసాధుపృష్టస్సన్ నృపతింప్రతి యదాహతదభిధేహిబ్రూహి॥ ౨౫॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ద్వితీయస్కంధే-తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా

శ్లో॥ తుర్యేపరీక్షితాపృష్టంసృష్ట్యాదిహరిచేష్టితమ్। శుకేనబ్రహ్మతత్పుత్రసంవాదేనోపవర్ణ్యతే॥ రాజ్ఞఃప్రశ్నంకథయింతుతస్యప్రాక్సంస్థితి... ॥ వైయాసకేరితి ॥ ఇత్యేవంభూతంఆత్మనస్తత్త్వస్య నిశ్చయోయస్మాత్తద్వచః-ఉపధార్యఆకలయ్య-సతీంశ్రేష్ఠాంమతిం-కృష్ణఏవసేవ్యోనాన్యఇత్యేవంభూతాం॥చం॥ ఆత్మనస్తత్త్వనిశ్చయం దేహావిలక్షణాత్మవిషయకంపరమాత్మతత్త్వవిషయకంచనిశ్చయరూపంవచఃఉపధార్యవిచార్య॥౧॥ఆత్మేతి॥ ఆత్మా దేహః పశవోగజాదయః-అవికలే వైరిభిరనుపద్రుతే-రాజ్యేచ॥౨॥పప్రచ్ఛేతి॥ ఇమమేవార్థంహరిలీలాలక్షణం॥చం॥కృష్ణానుభావశ్రవణే-శ్రద్ధధానఃశ్రద్ధాయుక్తః - మహామనాః బ్రహ్మజిజ్ఞాసాగసంపాదయిషుఃపరీక్షిత్పప్రచ్ఛ॥ ౩॥ సంస్థామితి॥ సంస్థాంమృత్యుం-త్రైవర్గికంధర్మార్థకామప్రధానం-సన్న్యస్యత్యక్త్వా ఆత్మభావంపరంపరమప్రేమ్ణాభగవద్వ్యాత్మకత్వంగతఃప్రాప్తస్సన్-పప్రచ్ఛ॥చం॥ త్రైవర్గికంధర్మార్థకామానురాగాదికంయదస్తితత్సన్న్యస్యత్యక్త్వాసంస్థాంస్వశరీరసమాప్తించవిజ్ఞాయ-భగవతివాసుదేవే దృఢమాత్మనోమనసఃభావంసద్భావ గతఃదృఢతర భక్తింగత ఇత్యర్థః॥౪॥ సమీచీనమితి॥ మహ్యంమమ-తమఃఅజ్ఞానం - నశ్యతితవకథయతస్సతః అతస్సమీచీనం॥చం ॥ సర్వజ్ఞస్యసమీచీనంసమ్యక్ జ్ఞానసాధనం-సత్కథోపదేశేనతమోవిశీర్యతే-తమోగుణోనశ్యతి॥౫॥భూయఇతి । పుచ్ఛవివితా

మి-వేదితుమిచ్ఛామి ఇదందుర్విభావ్యంఅవితర్క్యం-విశ్వంయథాసృజతె॥ చం॥ అధీశ్వరైః బ్రహ్మరుద్రాదిభిః- దుర్విభావ్యం కాత్స్న్యేన జ్ఞాతుమశక్యం ఇదంవిశ్వం-భగవాన్ ఆత్మమాయయా - స్వీయప్రకృత్యా యథా యేన ప్రకారేణ సృజతే-ఏతద్యాయపవవిదిత్సామి వేత్తుమిచ్ఛామి॥౭॥ యథేతి॥ గోపాయతి పాలయతి-సంయచ్ఛతె సంహరతి పురుశక్తిః బ్రహ్మ నంతశక్తిమాన్॥చం॥ పునఃప్రళయకాలే యథానంయచ్ఛతే-సంహరతి-యాంయాంశక్తిముపాశ్రిత్య పరః పుమాన్ పరమపురుషః॥౭॥ ఆత్మానమితి ॥ క్రీడన్ యథాకరోతి ఆత్మానం బ్రహ్మాదిరూపిణం క్రీడయన్ వికరోతి వివిధం కరోతి॥చం॥ ఆత్మానం క్రీడయన్-ఆత్మనో లీలాం సంపాదయన్ కరోతి లీలావతారాన్ కరోతి వికరోతి తాన్ తిరోధాపయతి చ - అద్భుత కర్మణో హరేః చేష్టితం-వ్యాపారః-కవిభిశ్చ బ్రహ్మాదిభిరపి దుర్విభావ్యం దుర్జ్ఞేయమివ ఆభాతి ప్రతిభాతి॥౮॥ యథేతి ఏకః పురుషరూపేణ యుగపజ్జన్మభిః బహుభిరవతారైః క్రమశో వా యథా ప్రకృతేర్గుణాన్ గృహ్ణాతి చం ఏకో భగవాన్ విష్ణుః - జన్మభిః లీలావతారైః భూరీణి కర్మాణి కుర్వన్ ప్రకృతేః గుణాన్ సత్త్వాదీన్ యుగపదేక కాలే అథవా క్రమశో యథా బిభర్తి-బిభర్తి యుగపత్కాలే న బిభర్తి వా క్రమేణ బిభర్తి వా॥౯॥ విచికిత్సితం సందిగ్ధం శాబ్దే బ్రహ్మణి విచారేణ నిష్ణాతః నితరాం స్నాతః పరస్మిన్నపి భవేన ॥ చం ॥ ఏతద్విచికిత్సితం సంశయితమర్థం మే మమ యథావత్ బ్రవీతు యథా శ్యేనవక్తుమర్హతి భవాన్ శబ్దబ్రహ్మణి వేదాఖ్యే బ్రహ్మణి పరస్మింశ్చ బ్రహ్మణి నిష్ణాతః ఖలు శబ్దబ్రహ్మణి నిష్ణాతత్వం వేదార్థానుష్ఠాతృత్వం పరబ్రహ్మణి నిష్ణాతత్వం పరబ్రహ్మతత్త్వవేత్తృత్వం తదుభయశాలీ భవాన్ అతో మమ సంశయి తమర్థం బ్రవీతు॥౧౦॥ ఇతీతి ॥ రాజ్ఞా ఉపామంత్రితః ప్రార్థితః ప్రచక్రమే దేవతాం నమస్కారాదిరూపం ఉపక్రమం

యథేదం సృజతే విశ్వం దుర్విభావ్యమధీశ్వరైః॥౭॥ యథా గోపాయతి విభుర్యథా సంయచ్ఛతే పునః । యాం యాం శక్తిముపాశ్రిత్య పురుశక్తిః పరః పుమాన్॥ ౭ ॥ ఆత్మానం క్రీడయన్ క్రీడన్ కరోతి వికరోతి చ । నూనం భగవతో బ్రహ్మన్ హరేరద్భుతకర్మణః ॥ దుర్విభావ్యమివాభాతి కవిభిశ్చాపి చేష్టితమ్॥ ౮॥ యథా గుణాంస్తు ప్రకృతేర్యుగపత్క్రమశోఽపి వా । బిభర్తి భూరిశస్త్వేకః కుర్వన్కర్మాణి జన్మభిః॥ ౯ ॥ విచికిత్సితమేతన్మే బ్రవీతు భగవాన్ యథా । శాబ్దే బ్రహ్మణి నిష్ణాతః పరస్మింశ్చ భవాన్ ఖలు॥౧౦॥ శ్రీసూతః ॥ ఇత్యుపామంత్రితో రాజ్ఞా గుణానుకథనే హరేః । హృషీకేశమనుస్మృత్య ప్రతివక్తుం ప్రచక్రమే॥ ౧౧ ॥ శ్రీశుకః ॥ నమః పరస్మై పురుషాయ భూయసే సదుద్భవస్థాననిరోధలీలయా । గృహీతశక్తిత్రితయాయ దేహినామంతర్భవాయానుపలభ్యవర్త్మనే ॥ ౧౨ ॥ భూయో నమస్సద్వృజినచ్ఛిదేఽసతామసంభవాయాఖిలసత్త్వమూర్తయే। పుంసాం పునః పారమహంస్య ఆశ్రమే వ్యవస్థితానామనుమృగ్యదాశుషే ॥౧౩ ॥ నమో నమ

కృతవానిత్యర్థః॥౧౧॥ తదేవాహ త్రయోదశభిః నమ ఇతి॥ పరస్మై సర్వోత్తమాయ తత్ర హేతుః భూయసే అపరిమిత మహిమ్నే-తద్దర్శయతి-అసతః ప్రపంచస్య ఉద్భవాదిషు నిమిత్తభూతయా లీలయా-గృహీతం బ్రహ్మాదిరూపేణ రజఆదిశక్తిత్రితయం యేన తస్మై అంతర్భవాయ అంతర్యామిణే-అత ఏవ సర్వాంగతత్వాదనుపలభ్యవర్త్మనే అనుపలభ్యో జ్ఞాతుమశక్యం- వర్త్మ స్వరూపం యస్య తస్మై ॥ చం॥ సతః ప్రపంచస్య ఉద్భవస్థాననిరోధాః ఉత్పత్తిస్థితిలయాః ఏవ లీలాః క్రీడా తయా హేతుభూతయా తదర్థమిత్యర్థః-గృహీతశక్తిత్రితయాయ గృహీతసత్త్వాదిగుణత్రయాయ దేహినామంతర్భవాయ-అంతర్యామితయా స్థితాయ-అనుపలభ్యవర్త్మ అపరిజ్ఞేయమార్గాయ బ్రహ్మరుద్రాద్యగమ్యాయైవేత్యర్థః - భూయసే నిఖిలప్రపంచశరీరకతయా అతివిస్రుతాయ పరస్మై పురుషాయ పరమపురుషాయ నారాయణాయ నమః॥౧౨॥ విచిత్రఫలదాతృత్వమనుస్మరన్ ప్రణమతి భూయ ఇతి భూయః పునశ్చ నమః సతాం ధర్మవర్తినాం వృజినచ్ఛిదే దుఃఖహంత్రే-అసతాం అధర్మశీలానాం అసంభవాయ ఉత్పత్తివినాశకాయ- అఖిలసత్త్వమూర్తయే తత్తదేవతారూపేణ తత్ఫలదాయిన ఇత్యర్థః-సమగ్రసత్త్వమూర్తయ ఇతి వా పునంతి పూర్వోక్తోభయవైలక్షణ్యమాహ పారమహంస్యే ప్రత్యక్స్వరూపే ఆశ్రమే-వ్యవస్థితానాం పుంసామనుమృగ్యం అంతర్నిష్ఠేన మనసా పునః పునర్మార్గ్యం యదాత్మతత్త్వం తస్య దాశుషే దాత్రే॥ చం॥ సతాం స్వోపాసకానాం వృజినచ్ఛిదే సర్వపాపనివర్తకాయ అసతామసంభవాయ దుష్టవినాశకారణాయ- అఖిలసత్త్వమూర్తయే నిఖిలప్రాణిసంఘాతశరీరకాయ పారమహంస్య ఆశ్రమః అత్యంతము క్త్యాశ్రమః సన్న్యాసః తస్మిన్ వ్యవస్థితానాం నిశ్చలానామనుమృగ్యదాశుషే ప్రార్థితప్రదాయ భగవతే భూయో

నమః పునః పునర్మేఽభూయాత్ ॥ ౧౩ ॥ నమ ఇతి ॥ సాత్వతాం భక్తానాం ఋషభాయ పాలకాయ- కుయోగినాం భక్తిహీనానాం విదూరాకాష్ఠా దిగపి యస్య- దుర్జ్ఞేయాయేత్యర్థః ॥ తదేవం వైషమ్యప్రతీతావపి నిర్దోషత్వాదచింత్యైశ్వర్యమాహ- నిరస్త సామ్యంఅతిశయశ్చ యస్య యదపేక్షయా అన్యస్య సామ్యం అతిశయశ్చ నాస్తి తేన రాధసా ఐశ్వర్యేణ స్వధామని స్వరూపే బ్రహ్మణి రమమాణాయ ॥ చం ॥ సాత్వతామృషభాయ యాదవాగ్రగణ్యాయ యోగినాం యోగాభ్యాసేవతాం హూనానామపి అనిర్జితకామక్రోధాదీనాం భూయో విదూరకాష్ఠా యు అతివిప్రకృష్టదేశవర్తినే అనధిగతస్వరూపాయేత్యర్థః నిరస్త సామ్యాతిశయేన రాధసా సమాభ్యధికరహిత దివ్య తేజో వైభవేన స్వధామని స్వయం ప్రకాశే బ్రహ్మణి స్వస్వరూపే రంస్యతే స్వస్వరూపానందం ప్రాప్తాయ భగవతే వమోనమః పునః పునర్నమోస్తు ॥ ౧౪ సర్వసాధనేభ్యో భక్తేః శ్రేష్ఠత్వం అనుస్మరన్ ప్రణమతి ద్వాభ్యాం ॥ యదితి ॥ అర్హణం పూజనం శ్రీయతే సర్వైరితి శ్రవః సుభద్రం సుమంగలం శ్రవో యశో యస్య తస్మై ॥ ౧౫ ॥ విచక్షణా ఇతి ॥ విచక్షణాః వివేకినః యస్య చరణయోరుపసాదనాత్ ఉపసత్తేః భజనాదిత్యర్థః ॥ అంతరాత్మనః మనసః ఉభయత్ర ఇహ చ పరత్ర చ సంగం వ్యుదస్య విరస్య గతక్లమాః ప్రయాసరహితాః ॥ చం ॥ విచక్షణాః జ్ఞానినః యస్య భగవతశ్చరణోపసాదనాత్ చరణారవిందశరణాగతేః ఉభయతః ఉభయత్ర- అస్మింశ్చ- అముష్మింశ్చ- అంతరాత్మనో మనసస్సంగం వ్యుదస్య స్పృహాం త్యక్త్వా గతక్లమాః శ్రమరహితాస్సంతః బ్రహ్మగతిః భగవద్గతిః తాం విదంతి- ప్రాప్నువంతి తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమోస్తు ॥ ౧౬ ॥ భక్తిశూన్యానాం సర్వసాధన వైఫల్యం దర్శయన్నమస్యతి ॥ తపస్విన ఇతి ॥ మనస్వినః యోగినః- సుమంగళాః సదాచారాః యస్మిన్ తదర్పణం వినా సుభద్రశ్రవస ఇత్యస్యావృత్తిః యశశ్శ్రీపణాదేః ప్రాధాన్యజ్ఞాపనాయ ॥ చం ॥ తపస్వినః కాయక్లేశపూర్వకతపో

> నిష్ఠాః
>
> స్తే స్వవృషభాయసాత్వతాంవిదూరకాష్ఠాయముహుఃకుయోగినామ్ ।నిరస్తసామ్యాతిశయేనరాధసా
> స్వధామనిబ్రహ్మణిరంస్యతేనమః ॥ ౧౪ ॥ యత్కీర్తనంయత్స్మరణంయదీక్షణంయద్వందనంయచ్ఛ్రవ
> ణంయదర్హణమ్ ।లోకస్యసద్యోవిధునోతికల్మషంతస్మైసుభద్రశ్రవసేనమోనమః ॥ ౧౫ ॥ విచక్షణా
> యచ్చరణోపసాదనాత్సంగంవ్యుదస్యోభయతోంతరాత్మనః ।విందంతిహిబ్రహ్మగతింగతక్లమాస్తస్మైసు
> భద్రశ్రవసేనమోనమః ॥ ౧౬ ॥ తపస్వినోదానపరాయశస్వినోమనస్వినోమంత్రవిదస్సుమంగళాః ।క్షేమం
> నవిందంతివినాయదర్పణంతస్మైసుభద్రశ్రవసేనమోనమః ॥ ౧౭ ॥ కిరాతహూణాంధ్రపుళిందపుల్క
> సాఆభీరకంకాయవనాఃఖశాదయః ।యేన్యేచపాపాయదుపాశ్రయాశ్రయాశ్శుధ్యంతితస్మైప్రభవిష్ణ

నుష్ఠాతారః దానపరాః తత్తల్లోభేశేన సత్పాత్రేభ్యో బహువిత్తవ్యయం కుర్వంతః- యశస్వినః దానతపప్రభృతిభిః విస్తృతాం కీర్తిం సంపాదితవంతః- మనస్వినః సర్వభూతదయాపరాః- మంత్రవిదః మంత్రార్థజ్ఞానపూర్వకకర్మానుష్ఠాతారః సుమంగళాః పూర్వోక్తసర్వధర్మాపేక్షయా అభ్యధికభక్తియోగనిష్ఠాః ఏతైసర్వైరపి యస్మిన్ భగవతి అర్పణం పూర్వోక్త తపో దాన ప్రభృతి ధర్మసమర్పణం వినా క్షేమం తత్ఫలమభీష్టం న విందంతి- సుభద్రశ్రవసే పరమమంగళకీర్తయే తస్మై భగవతే నమోనమః ॥ ౧౭ ॥ భక్తేః పరమశుద్ధిహేతుత్వం దర్శయన్నాహ ॥ కిరాతేతి ॥ కిరాతాదయో యే పాపజాతయః- అన్యే చ యే కర్మభిః పాపరూపాః- యదుపాశ్రయాః భాగవతాః- తదాశ్రయాస్సంతః శుధ్యంతి- అసంభావనాం శంకాం పరిహరతి- ప్రభవిష్ణవే ప్రభవితుం శీలం యస్యేతి ॥ చం ॥ కిరాతాః మృగాదిహింసకా అరణ్యేచరాః- హూణాః ద్వీపవిశేషవాసినః శ్వేతవర్ణాః- ఆంధ్రాః ఆంధ్రదేశవాసినో నికృష్టజాతివిశేషాః- పుళిందాః అత్యంతహింసావిహారా వ్యాధాదిష్వ- తభూతాః నికృష్టజాతివిశేషాః పుల్కసాః గవాదిహింసకాః చండాలాదయః- అభీరాః కైవర్తాః కంకాః కంకనామకపక్షివధపక్వమాంసభక్షకాః నికృష్టజాతివిశేషాః- యవనాః మ్లేచ్ఛాః ఖశాదయః అయుధాదీనాం శాణోల్లేఖనాదికమణప్రధాన జాతివిశేషాః- తత్ప్రభృతయశ్చ అన్యే చ యే పాపాః పాపిష్ఠాః తేపి యదుపాశ్రయాః యం భగవంతముపాశ్రితాః భాగవతాః- తేషామాశ్రితా తేపి శుధ్యంతి సాక్షాద్భగవత్సంశ్రయణాభావేపి భాగవతసంశ్రయం కుర్వంతస్సంతః శుధ్యంతి ప్రభవిష్ణవే నిఖిలజగత్కారణీభూతాయ తన్నియమనసమర్థాయ తస్మై భగవతే నమోనమః ॥ ౧౮ ॥ సర్వోపాస్యత్వమనుస్మరన్ ప్రార్థయతే ॥ స ఇతి ॥ స ఏవ ఆత్మవతాం ధీరాణాం- ఆత్మా ఆత్మత్వేనోపాస్య ఇత్యర్థః- త్రయీమయత్వాది విశేషణైః

తత్త్వాన్తరేణోపాస్యత్వం విదధీతంగగనవ్యక్తైర్లిఙ్గైర్న కైశ్చిత్ ఃవితర్క్యం అత్యాశ్చర్యేణావిగణనీయం లింతం మూర్తిః-ర్యస్యసః ప్రసీదతు। చం॥ అస్మవత్తాం బ్రహ్మవిదాం అధీశ్వరః పరమపురుషార్థప్రదః। త్రయీమయః సర్వవేదవేద్యః-ధర్మమయః ధర్మపాలకత్వాత్ ధర్మప్రచురః॥ శ్లో॥ రామోవిగ్రహవాన్ ధర్మస్సనాతన ఇత్యాదివత్ . ధర్మతత్త్వతోరభేదోపచారేణవా ప్రయోగః-తపోమయః॥ శ్రు॥ సోకామయత-బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి సతపోతప్యతేతి శ్రుత్యనుసారేణ వివిధచిత్రప్రపంచభావానుకూలతపశ్శాలితపసాం ఫలప్రదోవా. గతవ్యలీకైః రజనత్వాది దోషరహితైః అజశంకరాదిభిః వితర్క్యలింగః-బ్రహ్మరుద్రేంద్రాదిభిరపి శ్లాఘ్యదివ్యాలింగోభగవాన్ సఏష అత్మా సర్వాంతర్యామీనారాయణః-ప్రసీదతు ప్రసన్నో భవతు। ౧౮॥ సర్వపాలకత్వమనుస్మరన్నాహ॥ శ్రియఃపతిరితి॥ గతిశ్చసాత్వత్సరక్షకః॥ చం॥ శ్రియఃపతిః లక్ష్మీపతిః-యజ్ఞపతిః సర్వేషాం యజ్ఞానాం భోక్తా ఫలప్రదశ్చ-ప్రజాపతిః నిఖిలప్రజాస్రష్టా-తత్పరిపాలకోవా ధియాంపతిః॥ శ్రు॥ శ్రోతవ్యోమంతవ్యోనిదిధ్యాసితవ్యస్సాక్షాత్కర్తవ్య ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తశ్రవణమనననిదిధ్యాసనసాక్షాత్కారాదిఫలప్రదః లోకపతిః నిఖిలలోకప్రభుః ధరాపతిః విశిష్యకర్మభూమౌస్థితానాం కర్మజ్ఞానాదినిష్ఠానాం నిఖిలపురుషార్థప్రదః- అంధకవృష్ణిసాత్వతాం అంధకవంశప్రసూతానాం వృష్ణివంశప్రసూతానాం యాదవవంశప్రసూతానాంపతిః గతిశ్చ అస్మిన్ లోకే సర్వవిధోపకారకరణాత్ ప్రభుః అముష్మిన్ లోకే గతిః పరమప్రాప్యశ్చ భవతి న కేవలమేతేషామేవ గతిః కింతు సతాం గతిః నిఖిలలోకవర్తినాం బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతానాం సర్వేషామపి గతిః వరమప్రాప్యపురుషార్థభూతః భగవాన్ శ్రీకృష్ణః నః ప్రసీదతాం ప్రసన్నో భవతు॥ ౨౦॥ జ్ఞానప్రదత్వమనుస్మరన్నాహ ద్వాభ్యాం॥ యదితి॥ యస్యాంఘ్య్రభిధ్యానమేవ సమాధిః తేన ధౌతయా శోధితయా యథారుచం రుచ్య

వేనమః॥౧౮॥ సఏష ఆత్మా భగవాననుధీశ్వర స్త్రయీమయో ధర్మమయ స్తపోమయః। గతవ్యలీకైరజశం
కరాదిభిర్వితర్క్యలింగోభగవాన్ ప్రసీదతు॥౧౯॥శ్రియః పతిర్యజ్ఞపతిః ప్రజాపతిర్ధియాంపతిర్లోకపతిర్ధర
రాపతిః। పతిర్గతిశ్చాంధకవృష్ణిసాత్వతాం ప్రసీదతాం మే భగవాన్ సతాంగతిః॥ ౨౦॥ యదంఘ్య్రభిధ్యా
నసమాధిధౌతయాధియానుపశ్యంతిహితత్త్వమాత్మనః। వదంతిచైవతత్కవయోయథా రుచం సమేము
కుందోభగవాన్ ప్రసీదతాత్॥ ౨౧॥ప్రచోదితాయేనపురాసరస్వతీ వితన్వతాజస్యసతీం స్మృతింహృది।
స్వలక్షణాప్రాదురభూత్కిలాస్యతస్సమేఋషీణామృషభః ప్రసీదతామ్ ॥ ౨౨ ॥ భూతైర్మహ

నుసారేణ సగుణనిర్గుణభేదైః-యద్వా॥ రుచ్యతి భాయథామతీత్యర్థః॥ చం॥ యస్యభగవతః అంఘ్య్రభిధ్యానం చరణారవిందయోర్నిరంతరధ్యానం-దేవసమాధిస్తేన ధౌతయా పరిశోధితయా బుద్ధ్యా- ఆత్మనః పరమాత్మనః- తత్త్వం నిఖిలజగత్కారణత్వసర్వపురుషార్థప్రదత్వాదిరూపం తత్త్వమనుపశ్యంతి-కవయోజ్ఞానినః ఏతదాత్మతత్త్వం యథారూపం యథారుచి-తత్తద్రుచ్యనుసారేణ వదంతి. తత్తద్రుచ్యనుసారో నామ॥ శ్లో॥ కేచిద్వికల్పమనన అపూర్వాత్మానమాత్మనా। ద్వైవమన్యే పరే బ్రహ్మ స్వభావమపరే ప్రభుమ్॥ అప్రతర్క్యాదనిర్దేశ్యాదితి కేష్వపి నిశ్చయః॥ ఇత్యాదినా ప్రతిపాదితః . ప్రకారః సముకుందః తత్తద్వాది భేదేన బహుధా వికల్ప్యమానో ముకుందః మే ప్రసీదతు। ఋషీణాం జ్ఞానప్రదానామ్ ఋషభః శ్రేష్ఠః॥ చం॥ అజస్యచతుర్ముఖస్య-హృది సతీం స్మృతిం సమీచీనాం పూర్వసర్గానుసారిసర్గానుకూలస్మృతిం వితన్వతా సంపాదయతా యేన భగవతా. పురా సర్గాదికాలే - ప్రచోదితా ప్రేరితా - స్వలక్షణా స్వీయలక్షణయుక్తా సతీ-అస్యతః ముఖాత్- ప్రాదురభూత్ ప్రాదురాస- ఋషీణామృషభః నరనారాయణరూపః సభగవాన్ ప్రసీదతాం ప్రసన్నో భవతు॥ ౨౨॥ ఇదానీం స్వవాచాం శ్రోతృజనాహ్లాదిసీంశృంగారకరుణాది శోభాం ప్రార్థయతే॥ భూతైరితి॥ సమేవచాంసి అలంకృషీష్ట అలంకరోతు అస్యస్వవచసామస్యేనాలంకారా సంభవమాశంక్య తస్యాం తర్యామితామావిష్కరోతి యోమహద్భిః భూతైరిమాః పురః శరీరాణి సృష్ట్వా అమూషు పూర్షు అంతర్యామితయా శేతే వసతి పురుషసమాఖ్యాం ప్రమాణయతి॥ యత్ యస్మాత్పూరుష ఇతి తవవయ॥ ఏకాదశేంద్రియపంచతన్మాత్రరూపాన్ షోడశగుణాన్ కలాః భుంక్తే ప్రకాశయతి పాలయతీతి వా భుంక్తే ఇత్యాత్మనేపదమార్షం తత్ర హేతుః యః షోడ

శానామాత్మా చేతయితా తత్స్వామీతి యావత్ స్వార్థకః - సత్వాత్రజీవత్వముచ్యతే - ప్రార్థనా విశేషాత్ ॥ చం॥ విభూత్యైః పురుషః భగవాన్ మహద్భిః భూతైః పృథివ్యాదిమహాభూతైః ఇమాః పురః శరీరాణి నిర్మాయ ఉపజనయ్య అమూషు పూరుషు జీవాంతర్యామితయా జీవశరీరకస్సన్ జీవరూపేణ శేతే యస్మాత్ కారణాదతః షోడశాత్మకః పురుష ఆవిభ్ శేకాదశేంద్రియైః రూపాదిభిః పంచభిశ్చ మిళిత్వా షోడశభిః ఆరబ్ధం యచ్ఛరీరం తదధిష్ఠాతా సన్ షోడశకలాః సృష్ట్వా పూర్వోక్త షోడశకలా అనుభవతి షోడశకలానుభవో నామ ఏకాదశేంద్రియాణాం భోగ సాధనత్వేనానుభవః రూపాది పంచకస్య భోగ్యత్వేనానుభవశ్చ తథా విధానుభవాశ్రయో భవతి- స భగవాన్ మేవ చాంసి మమోపదేశరూపాణి వ చాంసి అలంకృషీష్ట అలంకరోతు-మన ఆది షోడశకలారబ్ధదేహి జీవశరీరకతయా జీవ రూపేణావస్థాయ యో భగవాన్ చక్షురాద్యేకాదశేంద్రియాణి భోగసాధనత్వేన రూపాదిపంచకం చ భోగ్యత్వేనానుభవతి స ఏవ భగవాన్ హార్దః పురుషః మమాపి సర్వేంద్రియప్రేరకతయావస్థానాత్ ప్రకృతస్వీయశాస్త్రోపయోగీని మదీయాని వచాంసి అలంకరోత్వితి భా వః॥ ౨౩॥ వ్యాసం నమస్కరోతి॥ నమ ఇతి॥ సాధవః భక్తాః- యస్య ముఖాంబుజే- ఆసవః మకరందః తం॥ చం॥ భగవతే వాసు దేవాయ వేధసే నిఖిలజగత్స్రష్ట్రే తస్మై నారాయణాయ నమః- లోకే జ్ఞానినః యన్ముఖాంబుజాసవం యస్య భగవతో వా మదేవస్య ముఖపద్మమకరందం శ్రీగీతాశాస్త్రజన్య జ్ఞానమయమమృతవపుః పీతవంతః ఆసన్ తస్మై నమ ఇత్యన్వయః॥ ౨౪

ద్భిః య ఇమాః పురో విసృజ్య నిర్మాయ శేతే యదమూషు పూరుషః ॥ భుంక్తే గుణాన్ షోడశషోడశాత్మక స్సోలంకృషీష్ట భగవాన్ వచాంసి మే॥ ౨౩॥ నమస్తస్మై భగవతే వేదవ్యాసాయ వేధసే । సపుర్జ్ఞానమయం సౌమ్యా యన్ముఖాంబురుహాసవమ్॥ ౨౪॥ ఏతదేవాత్మభూ రాజన్నారదాయ అనుపృచ్ఛతే । వేదగర్భోఽభ్య ధాత్సాక్షాత్ యదాహ హరిరాత్మనః॥ ౨౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే ద్వితీయస్కంధే- చతుర్థోఽధ్యాయః.
నారదః ॥ దేవ దేవ నమస్తేస్తు భూతభావన పూర్వజ। తద్విజానీహి యత్ జ్ఞానమాత్మతత్త్వనిదర్శనమ్॥ ౧ ॥
యద్రూపం యదధిష్ఠానం యతస్సృష్టమిదం ప్రభో ॥ యత్సంస్థం యత్పరం యచ్చ తత్తత్త్వం వద తత్త్వ

ఇదానీం ప్రశ్నోత్తరతయా బ్రహ్మనారదసంవాదం స్తౌతి ఏతదితి- ఉత్పత్తిసమయ ఏవ వేదాః గర్భే యస్యాసః - సాక్షాద్ధరి ర్యదాహ॥ చం॥ హే రాజన్ సాక్షాత్ అద్వారకం ఆత్మనః స్వస్య- హరిర్యదాహ- ఏతదేవ - వేదగర్భః ఆత్మభూః స్వాయంభూ రప్యనుపృచ్ఛతే నారదాయాభ్యధాదువాచ॥ ౨౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం ద్వితీయస్కంధే చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా,
శ్లో॥ పంచమే నారదేనాథ పృష్టస్సృష్ట్యాది వక్త్ర్యజః । హరేర్లీలాం విరాట్సృష్టిం కాలకర్మాదిశక్తిభిః ॥ నారదా యపృచ్ఛతే వేదగర్భోఽభ్యధాదిత్యుక్తం- తత్ర నారదప్రశ్నమాహ॥ దేవ దేవేతి॥ హే భూతభావన అత ఏవ సర్వేషాం పూర్వ జ అనాదే జ్ఞానం తే అనేనేతి జ్ఞానం తత్సాధనం యత్ తద్విజానీహి విశేషేణ జ్ఞాపయేత్యర్థః- కథంభూతం ఆత్మతత్త్వం నిత రాం దృశ్యతే యేన తత్॥ చ ॥ హే పూర్వజ ప్రథమజ - భూతభావన నిఖిలప్రాణిసంభూత- స్రష్టః దేవదేవ దేవానాం శర్వశక్రాదీనాం దేవ తుభ్యం నమః నమస్కుర్మః · ఆత్మతత్త్వనిదర్శనం భగవత్తత్త్వస్య సమ్యక్ప్రకాశం యత్ జ్ఞా నం తన్నో విజ్ఞాపయ అస్మాన్ ప్రతి విశేషేణ ప్రకాశయ ॥ ౧ ॥ ఉపలక్షణభూత ప్రపంచజ్ఞానమేవాత్మజ్ఞాన సాధనం అత స్తద్విశేషం పృచ్ఛతి యద్రూపమితి యద్రూపం యేన రూపేణ ప్రకాశ్యతే యదధిష్ఠానం యదాశ్రయం యతః యేన సృష్టం యత్సంస్థం యస్మిన్ లీయతే యత్పరం యదధీనం యచ్చ యదాత్మకం సత్వతః కారణతో వేత్యర్థః- తస్య తత్త్వం యథార్థం తత్త్వతో వద ॥ చం ॥ హే ప్రభో బ్రహ్మన్ ఇదం జగద్యద్రూపం యస్య భగవతశ్శరీరం యతస్సృష్టం య స్మాదుపాదానాత్సృష్టం యదధిష్ఠానం యేన ధార్యమాణం యత్సంస్థం యత్ర లీనం యత్పరం యన్నాథం యచ్చ పూ ర్వోక్తరూపేణ యద్బ్రహ్మశరీరతయా యథాభిన్నం భవతి తత్సర్వం తత్త్వం పరతత్త్వవిషయం తత్త్వతో వద యా థార్థ్యేన వద యతస్సృష్టం యదధిష్ఠానం వా త్సంస్థమితి ఉత్పత్తిస్థితిలయేషు యదాశ్రితమితి జగతో భగవచ్ఛరీరతయావ స్థానస్య నిమిత్తమభిధాయ యద్రూపమితి శరీర శరీరిభావమభిధాయ యత్పరమితి శేషిభావం యచ్చేతి పూర్వోక్త స

[౨౪] శ్రీ॰ అత్ర చంద్రికాకారస్తు వాసుదేవాయేతి పాఠమంగీకృత్య నారాయణపరమేవ వ్యాచఖ్యౌ,

ర్వవిధసార్వకాలికానువృత్త్యా యదభిన్నవిశిష్టాద్వైతంపృష్టం॥౧॥ పరంనజానామీతినవక్తవ్యమిత్యాహ సర్వమితి భూతంజాతంభవ్యంజనిష్యమాణంభవత్ జాయమానం తేషాంప్రభుర్యతః అతః విశిష్టేసజ్ఞానే నావసితం ॥ చం॥ భూతభవ్యభవత్ప్రభుఃభూతభవిష్యద్వర్తమానకాలవర్తినాంసర్వేషాంపదార్థానాంప్రభుఃభవాన్సర్వంహ్యేతన్మయాపృష్టంవేద-తత్రహేతుమాహ-కరేతి- విశ్వంనిఖిలంజగత్ కరతలామలకవత్ పాణితలస్థాపితామలకఫలవత్ తవ విజ్ఞానావసితంతవసర్వవిషయకజ్ఞానేనఅవసితంనిశ్చితం॥ ౩॥ ఆస్తామిదంఅదాతావత్త్వామేవకథయేత్యాహ . యద్విజ్ఞానఇతి- యతఃవిజ్ఞానంయస్యకస్త్వవిజ్ఞానఇత్యర్థః-యదాధారఃకస్తవ ఆశ్రయః యత్పరఃయదధీనఃయదాత్మకః యత్స్వరూపః- మమతుత్వమేవస్వతంత్రఃపరమేశ్వరఇతిబుద్ధిః - తథాతపశ్చరణేనతుపరశంకయా పృచ్ఛామీత్యాహ. సార్ధైశ్చతుర్భిః-ఏకఃఅసహాయః ॥ చం ॥ యద్విజ్ఞానఃయముపాసకఃయదాధారఃయ ఏవాధారోయస్యసఃయత్పరః యత్స్వామికఃయదాత్మకఃయత్స్వరూపస్త్వ ఏకస్త్వం అసహాయస్సన్ ఆత్మమాయయాస్వీయ సంకల్పేనభూతైరేవ పృథివ్యాదిభిఃపంచభిర్భూతైరేవ భూతానిప్రాణినఃసృజసి॥౪॥ ఆత్మన్నితి॥ ఆత్మన్ ఆత్మనిభావయసేపాలయసి-స్వయమేవపరాభవప్రాపయన్ - అక్లమఃశ్రమరహితఃయథోర్ణనాభిః ఆత్మనఏవశక్తిమవష్టభ్యస్సృజతి తద్వత్ ॥ చం ॥ తానిభూతానిసపరాభావయన్ నిరుపద్రవంపరిపాలయన్ స్వయమేవఆత్మన్ భావయసేఆత్మనిస్వదేహే ఉత్పాదయసే తత్రదృష్టాంతమాహ.ఊర్ణనాభిరివతంతువాయకీటఇవ-అక్లమఃశ్రమరహితస్సన్ ఆత్మశక్తింస్వీయశక్తిం- అవష్టభ్యఅవలంబ్యఆత్మన్ భావయసేఆత్మన్యుత్పాదయసేఅక్లేశేనసృజసీత్యర్థః॥౫॥ నేతి॥ తస్మాదహంతుఅస్మిన్ విశ్వస్మిన్ పరం ఉత్తమంఅపరంఅధమం మధ్యమంచతత్రాపినామ మనుష్యత్వాదిరూపంద్విపదత్వాదిగుణఃశుక్లాదిః తైర్భావ్య సాధ్యం

తః॥ ౨॥ సర్వంహ్యేతద్భవాన్ వేదభూతభవ్యభవత్ప్రభుః । కరామలకవద్విశ్వం విజ్ఞానావసితంతవ

౩॥ యద్విజ్ఞానోయదాధారో తత్పరస్త్వంయదాత్మకః । ఏకస్సృజసిభూతాని భూతైరేవాత్మమాయ

యా॥ ౪॥ ఆత్మన్*భావయసెతానినపరాభావయన్స్వయమ్ । ఆత్మశక్తిమవష్టభ్య ఊర్ణనాభిరివాక్ల

మః॥ ౫॥ నాహంవేదపరంత్వస్మిన్నాపరంనసమంవిభో । నామరూపగుణైర్భావ్యంసదసత్కించిదన్య

తః॥౬॥స్వభవానాచరద్ఘోరంయత్తపస్సుసమాహితః । తేనఖేదయసేనస్త్వంపరాంశంకాంప్రయచ్ఛసి

౭॥ఏతన్మేపృచ్ఛతస్సర్వంసర్వజ్ఞసకలేశ్వర। విజానీహియథైవాహంత్వయాబుద్ధ్యేనుశాసితః ॥ బ్రహ్మా॥సమ్యక్కారుణికస్యేదంవత్సతేవిచికిత్సితమ్॥యదహంచోదితోధర్మేభగవద్వీర్యదర్శనే॥౯॥నాన్యత్ర

తత్రాపిసదసత్ స్థూలంసూక్ష్మంచకించిదప్యన్యతోనవేద కింతుత్వత్తఏవసర్వంభవతీతిమన్యే॥ చం॥ హేవిభో!బ్రహ్మన్ నామానిదేవాదినామాని రూపాణిదేవాదిశరీరాణిగుణాస్సత్త్వాదయః తైర్భావ్యంనామరూపవిభక్తం సత్త్వాదిత్రిగుణప్రధానం సదసత్ చేతనమచేతనంవా యత్కించిద్వస్తు వస్తిత్వదన్యతఃత్వద్రూపవ్యతిరేకేణపరమపరంసమాన ఉత్తమాధమమధ్యమభేదేనత్రివిధమపిభౌతికంవస్తుఅస్మిన్ తవరూపేఆత్మన్ భావయసేతానీతిపూర్వశ్లోకప్రస్తుతే వరూపేనాహంవేద- ఉత్తమాధమమధ్యమభేదభిన్నంనామరూపవిభక్తంసత్త్వాదిగుణకల్పితంచేతనమచేతనం నాత్వద్రూపాతిరేకేణనకించిదపివస్త్వహంజానేసర్వమపిఊర్ణనాభిశరీరోత్పన్నలూతాతంతువత్ తవశరీరోత్పన్నంత్వచ్ఛరీరరూపమేవజానామీత్యర్థః॥౬॥చం॥సఇతి॥సభవాన్ పూర్వోక్తప్రపంచశరీరకత్వయా-ప్రపంచరూపోభవాన్- సుసమాహితస్సన్ ఘోరంతపఃచరదితియత్ తేనచిత్తసమారాధపూర్వకతపోనుష్ఠానేనత్వంనఃఖేదయసే-దుఃఖితాన్ కరోషి కించపరాంశంకాంప్రయచ్ఛసిఅస్మాకంమనాంసిఅతిశంకాస్పదానికరోషి త్వమేవసర్వప్రపంచ శరీరకస్సర్వోత్కృష్టఇత్యస్మాకంనిశ్చయః - అతస్సర్వేషాంత్వత్తోన్యూనత్వాత్ త్వాముద్దిశ్యైవతపాంస్యనుష్ఠేయాని తేషామపిఫలప్రదేనత్వయాతుకించిదపితపోనుష్ఠేయంఇతస్తథాపి తపోనుష్ఠానేపరతత్త్వపర్యవసానాభావేనఅనవస్థాయాచాస్మాకమతిశంకాచభవతి-అతోయథాస్మాకమతిశంకానస్యాత్తథాబ్రూహీత్యాహ॥ ౭॥ ఏతదితి॥యథైవాహంత్వయాఅనుశాసితస్సన్ బుధ్యేబుద్ధియంతథావిజానీహివిశేషేణజ్ఞాపయ॥ చం॥ సర్వజ్ఞ సకలేశ్వర హేపితః!బ్రహ్మన్ పృచ్ఛతోమేఏతత్సర్వంవిజానీహి- పృచ్ఛతోమేప్రత్యుత్తరంవక్తుంసర్వమపిజానాసి- అతస్త్వయా అనుశాసితస్సన్ యథేదంసర్వమహంబుద్ధ్యేజానీయాంతథాబ్రూహి॥౮॥ప్రశ్నమభినందతిబ్రహ్మేతి॥ సమ్యగితి॥ హేవత్స హేపుత్ర తేవేదంవిచికిత్సితంసందేహఃతత్పూర్వకప్రశ్నోయ -సమ్యగత్యర్థం- యతః కారుణికస్యతవాయంప్రశ్నః తత్రహేతుః

యత్ యతఃఅహంధర్మేణభగవద్వ్యాప్రకాశనేప్రవర్తితోస్మి-అథ త్వంజిజ్ఞాసురపిమయికృపామేవకృతవానిత్యర్థః న తుత్వమేవభగవానిత్యుక్తంమయాఏకస్సృజసిభూతానీత్యాదినాసత్యం॥ చం॥ హేవత్సనారద-కారుణికస్య తేకరుణాశాలిన స్తవ ఇదంవిచికిత్సితంసంశయాస్పదం సమ్యక్సమీచీనంలోకోపకారకంమాంప్రతిత్వయాకృతోయంప్రశ్నస్సర్వోపకారక ఇత్యర్థః తదేవవ్యక్తీకరోతియదితి హేసౌమ్యనారదభగవద్వీర్యదర్శనేభగవద్వైభవవిచారేయద్యస్మాదహం చోదితఃప్రేరితఃఅతఃకారుణికస్యేదంవిచికిత్సితం॥ ౯॥ నేతి॥ యథామామీశ్వరత్వేనప్రభాషసే తదపితవభాషణంనాత్యంతంఅనృతం-యతఃకారణాత్ ఏతావతఃప్రభావస్యభావఃఏతావత్త్వం-మేస్తికింతుమత్తఃపరం ఈశ్వరమవిజ్ఞాయబ్రూషే-అతస్సాకృశ్యాత్తవేయంభ్రాంతిః నతుబుద్ధిపూర్వమనృతమిత్యర్థః యతఈశ్వరాన్మమఏతావత్త్వం-తమవిజ్ఞాయేతిచాన్వయః॥ చం॥ భోనారదమేఏతావత్త్వంయతోస్తిఏతావత్త్వమేతావాన్ చతుర్దశభువనాధిపత్యరూపోధికారఃయత్త్వయస్మాత్కారణీభూతాత్పురుషాత్ అస్తి-మత్తఃపరంమత్తోప్యుత్కృష్టంతం-పరమపురుషమవిజ్ఞాయమాంప్రతియథాయచ్చబ్రవీషి యేనప్రకారేణయద్వాక్యంబ్రవీషితథాతద్వాక్యంనాత్యంతమనృతమసత్యం-ఈషదసత్యమిత్యర్థః నారదోక్తవాక్యఈషదసత్యత్వంనామఅంశవిశేషేఅసత్యత్వమంశవిశేషే సత్యత్వంతత్రియద్విజ్ఞానోయదాధార ఇత్యాదినామతోపిపరస్యకస్యచిత్పురుషస్యసద్భావప్రతిపాదనంసత్యం-ఆత్మన్ భావయసేతానీత్యాదినా ఊర్ణనాభిసృష్టాంతేననిఖిలజగదుపాదానత్వేనమనువైభవప్రతిపాదనమసత్యంమత్తోవ్యతిరిక్తస్యమమాపికారణస్య నిఖిలజగదుపాదానస్యభగవతోనారాయణస్యవిద్యమానత్వాదితిభావః॥ ౯॥ తర్హి కోసావీశ్వర ఇత్యపేక్షాయాంభక్త్యా నమస్కుర్వన్నేవకథయతితి భిః యేనేతి॥ యేనస్వప్రకాశేనరోచితంప్రకాశితమేవప్రకాశమానమిసృష్ట్వా అభివ్యక్తంకరోమి- యథార్కాదయశ్చైతన్యప్రకాశ్యమేవప్రకాశయంతి॥ తథా చ శ్రుతిః॥ నతత్రసూర్యోభాతిన చంద్రతారకం నేమావిద్యుతోభాంతికుతోయమగ్నిః తమేవభాంతమనుభాతిసర్వంతస్యభాసాసర్వమిదంవిభాతి॥ చం॥ స్వస్యాపినియామకంతంభగవాంతమేవాహ- స్వరోచిషాస్వయంప్రకాశేన- యేనపురుషేణరోచితం ప్రకాశితమిదంజగదహం రోచయామి॥

తమనృతంచ్చయథామాంప్రబ్రవీషి యో॥ అవిజ్ఞాయపరంమత్తఏతావత్త్వం యతోస్తిమే॥ ౧౦॥ యేన స్వరోచిషావిశ్వంరోచితంరోచయామ్యహం। యథార్కోగ్నిర్యథాసోమోయథర్క్షగ్రహతారకాః॥ ౧౧॥
తస్మై నమోభగవతేవాసుదేవాయధీమహి॥ యన్మాయయాదుర్జయయామాంవదంతిజగద్గురుమ్॥ ౧౨॥
విలజ్జమానయాయస్యస్థాతుమీక్షాపథేమయా। విమోహితావికత్థంతేమమాహమితిదుర్ధియః॥ ౧౩॥ ద్రవ్యం

చయామి-తత్రదృష్టాంతమాహ- యథేతి అర్కస్సూర్యో యథాతద్రోచిషారోచితః - తస్యభాసాప్రకాశితః యథాగ్నిస్తద్రోచిషారోచితః- యథాసోమశ్చంద్రస్తద్రోచిషారోచితః-ఋక్షగ్రహతారకాః ఋక్షాణ్యశ్విన్యాదీని - గ్రహాఃసూర్యాదయోనవ- తారకాస్తదతిరిక్తానిసర్వాణినక్షత్రాణిచ యథాతద్రోచిషారోచితానితథాహం యద్రోచిషారోచితః॥ ౧౧॥ తస్మాఇతి॥ తస్మైనమోధీమహియస్యదుర్జయయామాయయామోహితాస్సంతఃయుష్మదాదయోమాంజగద్గురుం జగత్కారణంవదంతితస్మై॥ చం॥ తస్మైభగవతేవాసుదేవాయనమోధీమహిసమస్కుర్మ ఇత్యర్థః ధీమహీత్యాత్మనేప్రయోగఃతమేవవాసుదేవంవిశేషయతి-యదితి॥ దుర్జయాయాభక్తవత్త్వవేదనరహితైర్జేతుమశక్యాయయన్మాయయాయస్యభగవతోమాయయానిఖిలజనవిమోహనపింఛికయామోహితాఃజనామాంజగద్గురుంవదంతినిఖిలజగత్కారణత్వాద్గురుంవదంతి। ౧౨॥ యన్మాయయేతిమాయాసంబంధోక్తేఃతస్యామర్దయతోవ్యక్తిశ్చతస్యాపికిమస్తిసంసారఃనైవేత్యాహవిలజ్జమానయేతి॥ మత్కపటమసౌజానాతీతియస్యకృష్టిపథేస్థాతుంవిలజ్జమానయేవకస్మిన్ స్వకార్యమకర్తవ్యత్వాఅముయా [illegible] మాయయామోహితాఅస్మదాదయోదుర్ధియఃఅవిద్యాన్వితజ్ఞానాఏవవికత్థంతేశ్లాఘంతేఅనేనయద్రూపమిత్యస్యప్రశ్నస్యోత్తరముక్తంభవతి॥ చం॥ జనానాంమాయయామోహితత్వమేవవ్యక్తీకరోతి-యస్యభగవతఃఈక్షాపథేదృష్టిపథేస్థాతుంవిలజ్జమానయాలజ్జాంప్రాప్తవత్యా-భగవంతంమోహయితుమశక్తయేత్యర్థఃఅముయామాయయావిమోహితాఃవిశేషేణమోహితాస్సంతఃఅతఏవదుర్ధియదుష్టబుద్ధయోజనాః మమాహమితివికత్థంతేసర్వస్యాపిభగవదీయత్వేన [illegible] మతాస్యస్యకస్యాప్యభావాత్॥ భగవతఏవస్వతంత్రత్వేనస్వస్యాస్వతంత్రత్వాత్ - మమతాంస్వతంత్రతాంచారోప్యమమాహమితివికత్థంతే॥ ౧౩॥ తదేవ. వస్మాన్యత్పరమేశ్వరం నియామ్యఇ[illegible]సింయదధిష్ఠానమిత్యా

(౮౯)

దిప్రశ్నానాంచపఞ్చానాం స్థానాధికం సర్వమిత్యుత్తరం వక్తుం తద్వ్యతిరేకేణాన్యస్యాన త్త్వమాహ॥ ద్రవ్యమితి॥ ద్రివ్యం మహాభూతాని. ఉపాదానరూపాణి కర్మజన్మనిమిత్తం కాలః తత్క్షోభకః స్వభావః తత్పరిణామహేతుః జీవో భోక్తా నుదేవాత్పర అన్యోఽర్థో నాస్తి-కారణావ్యతిరేకాత్కార్యస్య॥ చం॥ హే బ్రహ్మన్నారద- ద్రివ్యం ప్రకృతిమహదహంకారాదికం-కర్మ చ పుణ్యపాపరూపం- కాలశ్చనిఖిలకార్యవర్గపరిణామసంపాదకః- స్వభావః - సత్త్వాది గుణత్రయరూపశ్చ- జీవ ఏవ చ సర్వచేతనవర్గశ్చ వాసుదేవాత్పరః అన్యః అన్యోఽపూర్వోక్తపదార్థవ్యతిరిక్తోఽపాయః కశ్చ నార్థః తత్త్వతో నాస్తి - సర్వమపి వాసుదేవాత్మకమిత్యర్థః॥ ౧౪ ॥ తత్ప్రపంచయతి ద్వాభ్యాం ॥ నారాయణేతి॥ నారాయణః పరం కారణం యేషాం తే అనేనైవ శాస్త్రియోనిత్వ ప్రతిపాదనేన ఈశ్వరే ప్రమాణం సర్వజ్ఞత్వాదికం చోక్తం దేవాశ్చ తదంగాజాతాః అతోఽనతద్వ్యతిరిక్తాః-లోకాః స్వర్గాదయః తదానందాంశాః-మఖాః-తత్సాధనభూతాః॥ చం॥ తదేవ ప్రపంచయతి-సర్వే వేదాని నారాయణపరాః నారాయణవైభవప్రతిపాదన ఏవము ఖ్యతాత్పర్యవంతః- సర్వదేవాః బ్రహ్మరుద్రేంద్రాదయోఽపి నారాయణస్యాంగాజ్జాతాః॥ శ్రు ॥ నారాయణాద్బ్రహ్మాజాయతే- నారాయణాద్రుద్రో జాయత ఇత్యాదిశ్రుతేః - సర్వేలోకాః నారాయణపరాః తన్నియమ్యాః సర్వే పి రాజసూయాశ్వమేధవాజపేయాదయోఽపి క్రతవో నారాయణారాధనరూపాః॥ ౧౫ ॥ నారాయణేతి ॥ యోగః ప్రాణాయామాదిః తపః తత్సాధ్యం చిత్తైకాగ్ర్యం జ్ఞానం తత్సాధ్యం గతిః తత్ఫలం అనేనైవ సవర్ణం తదధీనమిత్యుక్తం॥ చం॥ సర్వే యోగాః కర్మయోగజ్ఞానయోగభక్తియోగాదయస్సర్వేఽపియోగాః నారాయణపరాః తత్ప్రీతిసంజననాః సర్వమపి దేహయాసప్రధానం కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది రూపం తపోఽపి • నారాయణపరం తదారాధనరూపం జ్ఞానం పరమభక్తిరూపం నారాయణపరభగవదారాధనరూపం-గతిః పరమపురుషార్థసిద్ధిరపి - నారాయణపరాత దీనా ॥ ౧౬ ॥ తర్హి త్వం కింకరోషీత్యపేక్షాయామాహ ॥ తస్యేతి ॥ తస్య సృజ్యమపి తేన సృష్టోఽహం సృజామి ఈక్షయా కటాక్షేణ తత్ర హేతవో ద్రష్టురిత్యాదయః ॥ చం ॥ ద్రష్టుః సర్వపదార్థసాక్షాత్కారః ఈశ్వరస్యనిఖిలజగ కర్మ చ కాలశ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ। వాసుదేవాత్పరో బ్రహ్మన్నచాన్యోఽర్థోఽస్తి తత్త్వతః॥ ౧౪॥ నారాయణ పరా వేదా నారాయణాంగజాః ॥ నారాయణపరా లోకా నారాయణపరా మఖాః ॥ ౧౫ ॥ నారాయణపరో యోగో నారాయణపరం తపః। నారాయణపరం జ్ఞానం నారాయణపరా గతిః ॥ ౧౬ ॥ తస్యాపి ద్రష్టు రీశస్య కూటస్థస్యాఖిలాత్మనః। సృజ్యం సృజామి సృష్టోఽహమీక్షయైవాభిచోదితః॥ ౧౭ ॥ సత్త్వరజస్తమ ఇతి నిర్గుణస్య గుణాస్త్రయః। స్థితిసర్గనిరోధేషు గృహీతా మాయయా విభోః॥ ౧౮ ॥ కార్యకారణకర్తృత్వే ద్రవ్య న్నియామకస్య-కూటస్థస్య-అయఃకూటవన్నిర్వికారతయా స్థితస్య-అఖిలాత్మనః సర్వాంతర్యామిణః భగవతః ఈక్షయైవ కటాక్షప్రసరేణైవ అభిచోదితః ప్రేరితః సృష్టోఽహం సృజ్యం సృష్టివిషయాభూతమిదం జగత్సృజామి ॥ ౧౭ ॥ ననుత త్రోఽయం జీవేశ్వరవిభాగః యత స్త్వం ప్రేర్యః స చ ప్రేర్యకః స్యాదిత్యపేక్షాయాం జీవేశ్వరవిభాగహేతుమాహ త్రిభిః॥ తత్త్వమితి॥ నిర్గుణస్యాపీశ్వరస్య త్రయో గుణాః బద్ధంతీత్యుత్తరేణాన్వయః - తేకథంభూతాః తేనైవ స్వాత్మత్వేన త్వాద్యర్థం మాయయా గృహీతాః॥ చం॥ నిర్గుణస్య సత్త్వాది ప్రాకృతగుణరహితస్య విభోః భగవతో నారాయణస్య మాయయా శేషభూతయా ప్రకృత్యా స్థితిసర్గ నిరోధేషు స్థిత్యుత్పత్తిలయరూపేషు కార్యేషు తాదృశకార్యసిద్ధ్యర్థం సత్త్వ రజస్తమ ఇతి త్రయో గుణాః గృహీతాః స్వీకృతాః బ్రహ్మవిష్ణుశివరూపశరీరత్రయపరిగ్రహార్థం గృహీతాః॥ ౧౮ ॥ కార్య తి॥ వస్తుతః నిత్యముక్తమపి మాయినం మాయావిషయం పురుషం జీవం బద్ధ్నంతి స్వకార్యం అధిభూతం కారణం అధ్యాత్మకం కర్తా అధిదైవత తేషాం భావః తత్త్వం తస్మిన్ ద్రవ్య మహాభూతాని జ్ఞానశబ్దేన దేవతాః క్రియాః ఇంద్రియా తదాశ్రియాః తేషాం కారణభూతాః తత్తదభిమానేన బద్ధ్నంతి॥ చం ॥ ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాశ్రయాః- ద్రవ్యానాం పంచమహాభూతానాం జ్ఞానానాం చక్షురాది జ్ఞానేంద్రియాణాం క్రియాణాం వాగాది కర్మేంద్రియాణాం చ యాః గుణాః సత్త్వాదయః నిత్యముక్తం శైవముక్తం మాయినం ప్రకృతిశరీరకపురుషం భవంగతం వాసుదేవం పురుషం కార్యాణి ఉత్పత్తి స్థితి సంహారాదీని రూపాణి తేషాం యాని కారణాని సత్త్వాదీని తేషు కర్తృత్వే తేషామచేతనత్వే సకర్తృనధిష్ఠితానాం కార్యోత్పాదకత్వాసంభవాత్ కర్తృసాపేక్షతయా కర్తృత్వేన బద్ధ్నంతి సత్త్వాది ప్రకృతిసహితస్య భగవత సాక్షాత్కర్తృత్వాసంభవాత్ సత్త్వాది గుణానాం చైతన్యత్వేన కర్తారం వినా కార్యోత్పా

త్వాసంభవాత్ తత్సిద్ధ్యర్థంబ్రహ్మరుద్రాదిశరీరపరిగ్రహేఽపితంనిబధ్నంతీతిభావః। ౧౯ ॥సఇతి॥సఏషఃపశ్య మాయః ఏభిర్లింగైః గుణైః జీవానామావారకైః ఉపాధిభిస్స్వస్యఅలక్షితాగతిస్తత్త్వంయస్యసః స్వైర్వ్యక్తైః లేవలక్షితాగతిర్వస్యేతివా॥చం॥ హేబ్రహ్మన్ నారదఏతైస్త్రిభిర్లింగైః పూర్వోక్తైః సృష్ట్యాదికారణీభూతైఃసత్వాదిత్రిగుణరూపైర్లింగైస్సహితఃస్వాలక్షితగతిః స్వేనైవలక్షితాగతిర్మార్గః సర్వప్రపంచసృష్ట్యాద్యనుకూలసంకల్పరూపోమార్గః సాగతిస్స్వేనైవలక్షితాజ్ఞాతాయేనస్వలక్షితగతిరన్యాపరిజ్ఞేయవై భవఇత్యర్థః-సర్వేషాంజగతివర్తమానానాం దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరభేదభిన్నానాంనిఖిలప్రాణినాంమమచఈశ్వరఃప్రభుః॥౨౦॥తస్యసృష్టిప్రకారమాహ॥కాలమితి॥కర్మజీవాదృష్టంవిబుభూషుఃవివిధంభవితుమిచ్ఛుర్నః॥ చం॥మాయేశఃమాయాయాః నిఖిలప్రపంచోపాదానభూతాయాఃప్రకృతేః ఈశః నియామకస్సఏషభగవాన్ అధోక్షజః నారాయణస్స్వయామాయయాస్వశేషభూతయా పరికృత్యా॥శ్రు॥ మాయాంతుప్రకృతింవిద్యాన్మాయినంతుమహేశ్వరమితిశ్రుతిః - విబుభూషుర్వివిధప్రపంచరూపేణ భవితుమిచ్ఛుః॥శ్రు॥సోకామయతబహుస్యాంప్రజాయేయేతీతిశ్రుత్యర్థోఽత్రజ్ఞాతవ్యః-యాదృశస్స్వాత్మలీనస్స్వస్మిన్ - ఆత్మన్నితిపాఠేలుప్తసప్తమీకంపదం-యదృచ్ఛయాఅప్రయత్నేనప్రాప్తంకాలంసర్వేషాంమహదాదికార్యాణాం - పరిణామసంపాదకంకాలం-కర్మమూలప్రకృతిం-మహదాదిరూపేణభగవతాక్రియతఇతికర్మ-మూలప్రకృతిఃఅత్రత్య కర్మశబ్దస్యమూలప్రకృతిపరత్వంచ॥శ్లో॥కర్మణోజన్మమహతఃపురుషాధిష్ఠితాదభూదిత్యనంతరమేవమహత్తత్త్వోత్పత్తిపురుషాధిష్ఠితాయాశ్చప్రతిపాదనాత్సిద్ధంప్రకృతేఃపురుషాధిష్ఠితత్వంచ॥శ్రు॥ యోమృత్యుమంతరేసంచరన్ యస్యమృత్యుశ్శరీరమిత్యాదిశ్రుతిసిద్ధంమృత్యుశబ్దస్యప్రకృతిపరత్వంచశ్రీభాష్యాదౌస్పష్టం- స్వభావఃపరిణామసంపాదకోగుణవిశే

వ్యఞ్జనక్రియాశ్రయాః। బధ్నంతినిత్యదాముక్తంమాయినంపురుషంగుణాః॥ ౧౯। సఏషభగవాన్లింగై
స్త్రిభిరేభిరధోక్షజః।స్వాలక్షితగతిర్బ్రహ్మన్ సర్వేషాంమమచేశ్వరః॥ ౨౦ ॥ కాలంకర్మస్వభావంచమా
యేశోమాయయాస్వయా।యదృచ్ఛయాత్మనిప్రాప్తంవిబుభూషురుపాదదే॥ ౨౧ ॥ కాలాద్గుణవ్యతిక
రఃపరిణామస్స్వభావతః।కర్మణోజన్మమహతఃపురుషాధిష్ఠితాదభూత్ ॥ ౨౨॥ మహతస్తువికుర్వాణాద్ర
జస్సత్త్వోపబృంహితాత్ ।తమఃప్రధానస్త్వభవద్ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మకః॥ ౨౩ ॥ సోహంకారఇతిప్రోక్తో
వికుర్వన్సమభూత్త్రిధా। వైకారికస్తైజసశ్చతామసశ్చేతియద్భిదా ॥ ద్రవ్యశక్తిఃక్రియాశక్తిర్జ్ఞానశ

క్తిః పరిణామస్వభావఇత్యనంతరమేవవక్ష్యమాణత్వాత్ - నచస్వభావఃకాలస్యశక్తిర్నాప్రకృతేః స్వభావోవాభగవతోలీలారసానుగుణస్వభావోవాత్రయాణామపిపరిణామసంపాదకత్వసంభవాత్ - స్వభావముపాదదేజగత్ప్రపంచసర్గాయసహకారిత్వేనస్వీకృతవానిత్యర్థః॥౨౧॥కాలాదితి॥గుణానాంవ్యతికరఃక్షోభః సామ్యత్యాగః పరిణామోరూపాంతరావృత్తిఃపురుషఃఈశ్వరః తేనాధిష్ఠితత్వంత్రయాణాంవిశేషణం - మహతఃమహత్తత్త్వస్య॥ చం॥ కాలాత్ గుణవ్యతికరఃగుణవృత్యాసఃగుణవృత్యాసేనత్వేవమహదాద్యుత్పత్తేః-గుణసామ్యేప్రళయప్రతిపాదనాత్ - స్వభావతఃపరిణామః- స్వభావశబ్దశ్చవ్యాఖ్యాతఃతస్మాత్పరిణామః-పురుషాధిష్ఠితాత్కర్మణోమహతోజన్మమహత్తత్త్వస్యోత్పత్తిః- కర్మాత్రప్రకృతిరిత్యుక్తంప్రకృతితత్త్వాన్మహత్తత్త్వస్యోత్పత్తిరభూత్ -మహత్తత్త్వస్యకార్యమాహ ౨౨॥ మహతఇతి ॥ మహత్తత్త్వాద్వికుర్వాణాద్విక్రియమాణాత్ తస్యచక్రియాజ్ఞానశక్తిత్వాత్ త్రిగుణత్వేపిరజస్సత్త్వాభ్యాముపబృంహితత్వం - అహంకారస్యత్వావారకత్వాత్ తమఃప్రధానత్వం అతఏవఅహంకారకార్యేషుతామసంకామరాగాదికంబహులంరాజసంసాత్త్వికంచాల్పం- ఏవంతదుపాధిషుజీవేష్వపితథైవతామసాధిక్యం ॥ చం॥ రజస్సత్త్వోపబృంహితాత్ ఉభాభ్యాంగుణాభ్యాముపబృంహితాత్ సంవర్ధితాత్ - వికుర్వాణాత్ వికారంప్రాప్తాత్ మహతోమహత్తత్త్వాత్ - ద్రవ్యాత్మకఃపృథివ్యాదిద్రవ్యాత్మకఃజ్ఞానాత్మకః చక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియాత్మకః-క్రియాత్మకఃవాగాదికర్మేంద్రియాత్మకః॥ ౨౩॥సఇతి॥సచవికుర్వన్రూపాంతరంగచ్ఛన్-త్రైవిధ్యమేవాహ-వైకారికఇతి-వైకారికఃసాత్త్వికః - తైజసఃరాజసఃయద్భిదాయస్యభేదఃద్రవ్యశక్తిరిత్యాదిప్రాతిలోమ్యేనత్రయాణాంలక్షణాని - ద్రవ్యేమహాభూతాఖ్యేశక్తిర్యస్య - క్రియాసుఇంద్రియేషుశక్తిర్యస్య - జ్ఞానేషుదేవేషుశక్తిర్యస్య - హేప్రభోబోద్ధుంశ
०॥ చం ॥ సవికుర్వన్ అహంకారఇతిప్రోక్తః హంకారశబ్దవాచ్యోఽభూత్ -సాపిత్రిధాసమభూత్ త్రివిధోభూత్

విశ్వమాహ-వైకారిక ఇతి-హే ప్రభో నారద దేవశక్తిః పృథివ్యాదిసర్గజననశక్తిః క్రియాశక్తిః కర్మేంద్రియజననశక్తిః-జ్ఞానశక్తిః జ్ఞానేంద్రియజననశక్తిః ఇతీత్థం శక్తిత్రయవిశిష్టః వైకారికస్తైజసశ్చ తామసశ్చేతి భిదా స్త్రీలింగత్వాత్ అత్ర త్రిధా సమభూత్ ॥ ౨౪ ॥ తామసాదితి ॥ భూతాదేరితి తామసస్య విశేషణం-నను తామసాత్ప్రథమం శబ్దోత్పత్తిః ప్రసిద్ధం నత్వేవం-సత్యం తస్య నభసో మాత్రా సూక్ష్మరూపం గుణశ్చ వ్యావర్తకో ధర్మః-శబ్దద్వారా నభ ఉత్పద్యత ఇత్యర్థః-ఏవమేవ స్పర్శాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం-శబ్దస్య లక్షణం లింగమితి కుడ్యాద్యంతరితేన కేన చిదుచ్చైశ్చరజ ఇత్యుక్తే యోగజప్రత్యక్షశ్చ తేన దృశ్యోఽగజత యోర్లింగం బోధకం లింగవిశేషణత్వాద్యచ్ఛబ్దస్య క్లీబత్వం ॥ చం ॥ తత్ర వికుర్వాణాత్ క్రియాశక్తిశబ్దవాచ్యాత్ తామసాహంకారాదపి భూతాదిః పంచభూతానామాదిః ఆదికారణీభూతం నభః అభూత్ అంశోఽభూత్ తస్యాకాశస్య గుణమాహ-తస్య మాత్రా గుణః అసాధారణీభూతో గుణః శబ్దః యశ్శబ్దః ద్రష్టృదృశ్యయోర్లింగం ప్రమాణం భవతి-ద్రష్టా ఆత్మా దృశ్యం జగత్ ఉభయోరపి లింగం భవతి-జీవాత్మపరమాత్మస్వరూపస్య దృశ్యప్రపంచస్య చ వేదరూపశబ్దసమధిగమ్యత్వాత్ ॥ ౨౫ ॥ నభస ఇతి ॥ పరస్యాంభసః కారణత్వేనాన్వయాత్-శబ్దవాంశ్చ యః-తస్యైవ లక్షణం ప్రాణః దేహధారణం-ఓజస్సహోబలాని ఇంద్రియమనశ్శరీరాణాం పాటవాని తేషాం హేతురిత్యర్థః ॥ చం ॥ వికుర్వాణాత్ నభసః స్పర్శగుణోఽనిలోఽభూత్ స్పర్శగుణకో వాయురభూత్ తు వాయుస్వరూపమాహ-పరేతి-పరాన్వయాత్ పరస్యకారణీభూతస్యాకాశస్య కార్యే వాయావన్వయాత్ శబ్దయుక్తశ్చ భవతి శబ్దవాం శ్చేతి చకారాత్ స్పర్శోఽపి సముచ్చీయతే శబ్దస్పర్శోభయవానిత్యర్థః-తస్య భూతేష్వవస్థితివిశేషమాహ-ప్రాణ ఇతి-ప్రాణః ప్రాణాదివాయుః-ఓజో మనోబలం-సహో వేగః-బలం కాయికం బలం తత్స్వరూపః ఓజః ప్రభృతీనామపి ప్రాణాదివాయ్వాయత్తత్వాత్

కీర్తితి ప్రభో ॥ ౨౪ ॥ తామసాదపి భూతాదేర్వికుర్వాణాదభూన్నభః । తస్య మాత్రా గుణశ్శబ్దో లింగం యద్ద్రష్టృదృశ్యయోః ॥ ౨౫ ॥ నభసోఽథ వికుర్వాణాదభూత్స్పర్శగుణోఽనిలః । పరాన్వయాచ్ఛబ్దవాంశ్చ ప్రాణ ఓజస్సహో బలమ్ ॥ ౨౬ ॥ వాయోరపి వికుర్వాణాత్కాలకర్మస్వభావతః । ఉదపద్యత తేజో వై రూపవత్స్పర్శశబ్దవత్ ॥ ౨౭ ॥ తేజసస్తు వికుర్వాణాదాసీదంభో రసాత్మకమ్ । రూపవత్స్పర్శవచ్చాంభో ఘోషవచ్చ పరాన్వయాత్ ॥ ౨౮ ॥ విశేషస్తు వికుర్వాణాదంభసో గంధవానభూత్ । పరాన్వయాద్రసస్పర్శశబ్దరూపగుణాన్వితః ॥ ౨౯ ॥ వైకారికాన్మనో జజ్ఞే దేవా వైకారికా దశ । దిగ్వాతార్కప్రచేతోఽశ్వివహ్నీంద్రోపేంద్రమిత్రకాః ॥ ౩౦ ॥ తైజసాత్తు వికుర్వాణాదింద్రియాణి దశాభవన్ । జ్ఞానశక్తిః క్రియాశక్తిర్బుద్ధిః ప్రాణశ్చ తైజసౌ ॥ ౩౧ ॥ శ్రోత్రం త్వగ్ఘ్రాణదృగ్జిహ్వావాగ్దోర్మేఢ్రాంఘ్రిపాయవః । యద్వై తేషాం

తత్త్వాత్-తందతర్భావః ॥ ౨౬ ॥ వాయోరితి ॥ స్వతో రూపవత్తేజః-వాయునభసోః కారణభూతయోరన్వయాత్ స్పర్శశబ్దవచ్చ ఏవమంభసశ్చ పృథివ్యాశ్చ పరాన్వయాధిక్యాద్గుణాధిక్యం ॥ చం ॥ వికుర్వాణాత్ వాయోరపి కాలకర్మస్వభావతః పూర్వోక్తకాలకర్మస్వభావసహకారివశాత్ స్పర్శశబ్దవత్ తేజః ఉదపద్యత ఉత్పన్నం ఖలు ॥ ౨౭ ॥ తేజస ఇతి ॥ ఘోషః శబ్దః ॥ చం ॥ వికుర్వాణాత్ తేజసః పరస్య తేజసోఽన్వయాత్ కార్యేంభస్యన్వయాత్ రసాత్మక రసగుణక రూపవత్ స్పర్శవచ్చాపి ఘోషవచ్చాపి శబ్దవచ్చాంభో జలం భవతి ॥ ౨౮ ॥ విశేష ఇతి ॥ విశేషః పృథ్వీ ॥ చం ॥ విశేషస్తు పృథివీ తు పూర్వాపేక్షయా గుణాధిక్యాత్ విశేషశబ్దేన పృథివ్యుచ్యతే-వికుర్వాణాదంభసః కారణాత్-పరాన్వయాత్ పరస్యాంభసోఽన్వయాత్ రసస్పర్శశబ్దరూపగుణాన్వితః గంధవాంశ్చాభూత్ గంధాదిగుణపంచకవిశిష్టోఽభూత్ ॥ ౨౯ ॥ వైకారికాదితి ॥ మనశ్శబ్దేనైవ తదధిష్ఠాతా చంద్రోఽపి ద్రష్టవ్యః-అన్యే చ దశ దేవా వైకారికాః-సాత్త్వికాహంకారకార్యాః-జ్ఞానానాం దిశశ్చ వాతశ్చ అర్కశ్చ ప్రచేతాశ్చ అశ్వినౌ చ-ఏతే పంచ శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణానాం అధిష్ఠాతారః-వహ్నిశ్చ ఇంద్రశ్చ ఉపేంద్రశ్చ మిత్రశ్చ ప్రజాపతిః-ఏతే పంచ వాక్పాణిపాదపాయూపస్థానాం ॥ చం ॥ వైకారికాత్సాత్త్వికాహంకారాన్మనో జజ్ఞే-దిగ్వాయుసూర్యవరుణాశ్విపహ్నీంద్రోపేంద్రమిత్రకసంజ్ఞకాః దశ దేవాశ్చ జజ్ఞిరే ॥ ౩౦ ॥ తైజసాదితి ॥ తే జ్ఞానశక్తిః బుద్ధిః క్రియాశక్తిః ప్రాణశ్చ తైజసాహంకారకార్యభూతో జ్ఞానం క్రియా వా విశేషస్వరూపాణీంద్రియాణ్యపి తైజసాదభవన్నిత్యర్థః ॥ చం ॥ వికుర్వాణాత్ తైజసాత్ తైజసనామకాద్రాజసనామకాహంకారాదింద్రియాణ్యభవన్ తాన్యేవాహ జ్ఞానేతి జ్ఞానశక్తిః క్రియాశక్తిః ఇతి జ్ఞానేంద్రియాణి చక్షురాదీని పంచ వాగాదికర్మేంద్రియాణి పంచ మిళిత్వా దశేత్యర్థః కించ బుద్ధిశ్చిత్తవృత్తిః ప్రాణః ప్రాణాదివాయుశ్చేత్యయమపి తైజస

తైజసాహంకారకార్యభూత ఇత్యర్థః॥ ౩౧॥ తాన్యాహ॥ శ్రోత్రమితి॥ దోః పాణిః మేఢ్రం ఉపస్థః- క్రమస్తు అత్ర న వివక్షితః-ఏవం కారణసృష్టిముక్త్వా కార్యసృష్టిమాహ-యదాఏతేఽసంగతాః ఆసన్॥ చం॥ తాన్యేవదశేంద్రియాణి సనామకాన్యాహ - శ్రోత్రత్వగ్ఘ్రాణదృగ్జిహ్వావాగ్దోర్మేఢ్రాంఘ్రిపాయవః ఏతన్నామకాని దశేంద్రియగుణాః దశేంద్రియత్వాద దశేంద్రియసహితాశ్చభూతేంద్రియమనోగుణాః మేభావాః భూతగుణాః గంధాదయః - ఇంద్రియగుణాః దశేంద్రియత్వాద యఃమనోగుణాః ఏతద్రూపాశ్చయేభావాః ఏతేన ప్రత్యేకశః॥ ౩౨॥ యదితి॥ అతఏవ యదాయతనస్య బ్రహ్మాండాఖ్యశరీరస్యనిర్మాణేన శేకుః తదాచం॥ ఆయతననిర్మాణేశరీరరూపాయతననిర్మాణేన శేకుః యద్యస్మాత్ప్రత్యేకశోన శేకుః నసమర్థాబభూవుః హే బ్రహ్మవిత్తమ నారద అత స్తదాప్రత్యేకశశ్శరీరనిర్మాణాసామర్థ్యే కాలే భగవచ్ఛక్తిచోదితాస్సంతః భగవతశ్శక్త్యాప్రేరితాస్సంతః అన్యోన్యం సంహత్య సంఘీభూయ॥ ౩౩ ॥ సదితి॥ సదసత్త్వం ప్రధానగుణభావముపాదాయ స్వీకృత్య ఏతే ఉభయం సమష్టివ్యష్ట్యాత్మకం శరీరం॥ చం॥ సదసత్త్వముపాదాయ చైతస్యముచైతవ్యంచ స్వీకృత్య అథానంతరముభయం చేతనమచేతనంచ ససృజుః అసృజన్- వర్షాయుతసహస్రాంతే పూర్వోక్తైస్సంఘీభూతైః పదార్థైః కల్పితం ఉదకే శయం తదండం॥ ౩౪॥ కాల ఇతి॥ కాలకర్మస్వభావానధిష్ఠాయ స్థితః జీవయతీతి జీవః పరః పూర్ణాత్మా అజీవం అచేతనం ఆజీవయత్ చేతయతిస్మ-నిర్భిద్య పృథక్కృత్య స్థిత ఇత్యర్థః॥ చం॥ అజీవం జీవరహితం కాలకర్మస్వభావస్థో జీవః పూర్వోక్తకాలకర్మస్వభావరూపసహకారిసహితో జీవః సర్వజీవసంఘవిశిష్టో భగవాన్ అజీవయత్ జీవయామాస సహస్రా

గతాభానాభూతేంద్రియమనోగుణాః॥ ౩౨॥ యదాయతననిర్మాణే న శేకుర్బ్రహ్మవిత్తమ। తదా విసంహత్యచాన్యోన్యం భగవచ్ఛక్తిచోదితాః॥ ౩౩ ॥ సదసత్త్వముపాదాయ చోభయం ససృజుర్హ్యదః। వర్షాయుతసహస్రాంతే తదండముదకేశయమ్॥ ౩౪ ॥ కాలకర్మస్వభావస్థో జీవో జీవమజీవయత్। సఏవపురుషస్తస్మాదండం నిర్భిద్య నిర్గతః॥ సహస్రోర్వంఘ్రిబాహ్వక్షస్సహస్రాననశీర్షవాన్॥ ౩౫ ॥ యస్యేహావయవైర్లోకాన్కల్పయంతి మనీషిణః॥ కట్యాదిభిరధస్సప్తసప్తోర్ధ్వం జఘనాదిభిః॥ ౩౬ ॥ పురుషస్య ముఖం బ్రహ్మ క్షత్రమేతస్య బాహవః॥ ఊర్వోర్వైశ్యో భగవతః పద్భ్యాం శూద్రోవ్యజాయత ॥ ౩౭॥ భూర్లోకః కల్పితః పద్భ్యాం భువర్లోకశ్చ నాభితః॥ హృదాస్వర్లోక ఉరసా మహర్లోకో మహాత్మనః॥ ౩౮॥ గ్రీవాయాం జనలోకస్తు తపోలోకస్స్తనద్వయాత్ ॥ మూర్ధభిస్సత్యలోకస్తు బ్రహ్మలోకస్సనాతనః॥ ౩౯॥ తత్కట్యామతలంకౢప్తమూరుభ్యాం వితలం విభోః। జానుభ్యాం సుతలం శుద్ధం జంఘాభ్యాంతు తలాతలమ్ ॥ ౪౦ ॥ మహాతలంతు గుల్ఫాభ్యాం ప్రపదాభ్యాం రసాతలం। పాతాళం పాదతలత ఇతి లోకమయః పుమాన్ ॥ ౪౧ ॥

ర్వంఘ్రిబాహ్వక్షః సహస్రసంఖ్యాకసక్థిపాదభుజనేత్రవాన్ - సహస్రాననశీర్షవాన్ సహస్రముఖమూర్ధవాన్ సఏవపురుషః అండం నిర్భిద్య తస్మాదండాన్నిర్గతః నిష్క్రాంతః॥ ౩౫॥ తదవయవైర్లోకంచనామాహ యస్యేతి॥ కటిః ఊరుమూలయోః పశ్చాద్భాగః జఘనం పురోభాగః అధస్సప్తలోకాన్ అతలాదీన్-ఊర్ధ్వం భూరాదీన్ సప్త॥ చం॥ మనీషిణో బ్రహ్మవిదగ్రేసరాః కట్యూరుజానుప్రభృతిః - జఘనాదిభిః జఘనోదరవక్షః ప్రభృతిభిశ్చావయవైః అధస్సప్త ఊర్ధ్వం చ సప్త యథాసంఖ్యం లోకాంశ్చ కల్పయంతి॥ ౩౬॥ వర్ణానాముత్పత్తిం దర్శయతి॥ పురుషస్యేతి॥ బ్రహ్మ బ్రాహ్మణ ముఖమితి కార్యకారణయోరభేదవివక్షయోక్తం. బాహవ ఇతి క్షత్రం క్షత్రియః॥ చం ॥ కించ పురుషస్య ప్రపంచశరీరకస్య భగవతః-ముఖం బ్రహ్మ బ్రాహ్మణవర్ణః క్షత్రం క్షత్రియవర్ణః ఏతస్య భగవతః బాహవః ఊర్వోః వైశ్యవర్ణః పద్భ్యాంచ శూద్రవర్ణః-అజాయత॥ ౩౭॥ ఇదానీముపాసనార్థం లోకకల్పనాభేదాన్ దర్శయన్ సప్తలోకపక్షమాహ॥ ద్వాభ్యాం భూర్లోక ఇత్యాది-భూర్లోకః పాతాళమారభ్య పద్భ్యాం కటిపర్యంతాభ్యాం॥ ౩౮॥ గ్రీవాయామితి ॥ స్తనద్వయాదిత్యుపాసనార్థత్వాదూర్ధ్వాధోభాగవైపరీత్యం న కోపః యద్వా స్తనశబ్దం కుర్వత్ యత్కోష్టస్య అంతస్మాదిత్యర్థః బ్రహ్మలోకో వైకుంఠాఖ్యః సనాతనః నిత్యః సతు సృజ్యప్రపంచాంతర్వర్తీనేత్యర్థః॥ ౩౯॥ ఇదానీం చతుర్దశలోకపక్షం దర్శయతి॥ తత్ర జఘనాదిభిః భూరాదయః పూర్వోక్తా ఏవ సప్త కట్యాదిభిః అధస్సప్తలోకా న్యాహ తదిత్యాదిద్వాభ్యాం - శుద్ధం హరిభక్తనివాసత్వాత్ ॥ చం॥ అతలం కౢప్తం భూర్లోకః కల్పితః కట్యామితి పూర్వస్యానుక్తత్వాత్ స్థానభేదమతరాపక్రతకట్యా

మేవలోకస్య స్వావస్థానం స భవాత్ ॥౧౪॥ త్రిలోకపక్షమాహ॥ భూర్లోక ఇత్యాదినా భూర్లోకః పాతాళాదిసహితః ౪౨॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా,

శ్లో॥ షష్ఠే విరాడ్విభూతిశ్చ ప్రోక్తాధ్యాత్మాదిభేదతః। దృఢీకృతం తు పూర్వోక్తం సర్వం పురుషసూక్తతః॥ ఇదానీం వైరాజస్య విభూతిః సప్రపంచమనువర్ణ్యతే॥ వాచామితి॥ వాచాం అస్మదాదివాగింద్రియాణాం తదధిష్ఠాతుర్వహ్నేశ్చ-తస్య ముఖం-క్షేత్రం ఉత్పత్తిస్థానం-ఛందసాం గాయత్ర్యాదీనాం సప్తానాం - తస్య ధాతవః త్వగాదయః-క్షేత్రః - హవ్యం దేవానామన్నం - కవ్యం పితౄణామన్నం- అమృతం తదుభయశేషం - మనుష్యాణామన్నం- ఏషాం అన్నానాం సర్వరసస్య మధురాదేః షడ్విధస్య చ చకారాదస్మదాదిరసనేంద్రియస్య-తదధిష్ఠాతుర్వరుణస్య చ - ఏతస్య జిహ్వా క్షేత్రం ఏవం సర్వత్రానుక్తమున్నేయం॥ చం ॥ తస్య భగవతో విరాడ్రూపస్య ముఖం వాచాం వేదవాచాం - వహ్నేశ్చ క్షేత్రమాశ్రయః-అస్య సప్తధాతవః-త్వక్చర్మమాంసరుధిరమేదోస్థిమజ్జాః ఛందసాం గాయత్ర్యాదిఛందసాం క్షేత్రం-హవ్యం దైవం పురోడాశాదిరూపం కవ్యం పైత్రకం చరుస్వోదనాదిరూపం అమృతం సుధాదిరూపం అన్నమోదనాపూపవ్యంజనాదిరూపం- తేషాం సర్వరసస్య చ మధురాదిషడ్రసానాం చ జిహ్వా ఆశ్రయః॥౧॥ సర్వేతి ॥ సర్వాసూనాం అస్మదాది ప్రాణాదీనాం-తస్య నాసే నాసారంధ్రే పరమాయనే ఉత్తమక్షేత్రే మోదప్రమోదయోశ్చ సామాన్య విశేషగంధయోః-ఘ్రాణేంద్రియం పరమాయనం॥౨॥ రూపాణామితి॥ తేజసాం రూపప్రకాశకానాం - చక్షురింద్రియం అక్షిణీ నేత్రగోళకే సర్వత్ర షష్ఠ్యంతానాం ప్రథమాంతం క్షేత్రం ద్రష్టవ్యం - కర్ణశ్రోత్రాధిష్ఠానే శ్రోత్రమింద్రియం।

భూర్లోకః కల్పితః పద్భ్యాం భువర్లోకస్తు నాభితః। స్వర్లోకః కల్పితో మూర్ధ్నా ఇతి వా లోకకల్పనా॥౪౨॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ద్వితీయస్కంధే-పంచమోధ్యాయః॥

బ్రహ్మా॥ వాచాం వహ్నేర్ముఖం క్షేత్రం ఛందసాం సప్తధాతవః। హవ్యకవ్యామృతాన్నానాం జిహ్వా సర్వరసస్య చ॥౧॥ సర్వాసూనాం చ వాయోశ్చ తన్నాసే పరమాయనే॥ అశ్వినోరోషధీనాం చ ఘ్రాణో మోదప్రమోదయోః॥౨॥ రూపాణాం తేజసాం చక్షుర్దివః సూర్యస్య చాక్షిణీ। కర్ణౌ దిశాం చ తీర్థానాం శ్రోత్రమాకాశశబ్దయోః॥౩॥ తద్గాత్రం వస్తుసారాణాం సౌభాగ్యస్య చ భాజనమ్। త్వగస్య స్పర్శవాయోశ్చ సర్వమేధస్య చైవ హి॥౪॥ రోమాణ్యుద్భిజ్జజాతీనాం యైర్వా యజ్ఞస్తు సంభృతః। కేశశ్మశ్రునఖాన్యస్య శిలాలోహాభ్రవిద్యుతామ్॥౫॥ బాహవో లోకపాలానాం ప్రాయశః క్షేమకర్మణామ్। విక్రమో భూర్భువస్స్వశ్చ క్షేమస్య శరణస్య చ॥౬॥ సర్వకామవరస్యాపి హరేశ్చరణ ఆస్పదమ్॥౭॥ అపాం వీర్యస్య సర్గస్య పర్జన్యస్య ప్రజాపతేః। పుంసశ్శిశ్న ఉపస్థస్తు ప్రజాత్యానందనిర్వృతేః॥౮॥ పాయుర్యమస్య మిత్రస్య పరిమోక్ష

చం॥ రూపాణాం శుక్లకృష్ణహరితాదీనాం - తేజసాం సోమాగ్న్యాదీనాం చ-చక్షుః చక్షురింద్రియం ॥౩॥ తదితి ॥ తస్య గాత్రం శరీరం - వస్తూనాం యే సారాంశాః తేషాం భాజనం స్థానం అస్య త్వక్ స్పర్శస్య చ వాయోశ్చేత్యర్థః సర్వమేధస్య యజ్ఞస్య॥ చం॥ వస్తుసారాణాముత్కృష్టవస్తూనాం సుగంధిసురససురూపసుస్పర్శసుశబ్దవస్తూనాం సౌభాగ్యస్య నిరతిశయసౌందర్యస్య భాజనం॥౪॥ రోమాణీతి ॥ ఉద్భిజ్జజాతీనాం సర్వవృక్షాణాం యైరశ్వత్థోదుంబరఖదిరపాలాశాదిక్షైర్యజ్ఞస్సమ్యక్సాధితః తేషామేవ వా కేశా మేఘానాం క్షేత్రం పూర్వ్యంతశ్యోక్తే శ్మశ్రూణి విద్యుతాం పాదకరనఖాని శిలాలోహానామితి సాదృశ్యాదూహ్యం॥౫॥ బాహవ ఇతి॥ క్షేమకర్మణాం పాలనకర్తౄణాం విక్రమః పాదన్యాసః భూరాదిలోకానాం ఆస్పదం ఆశ్రయః భూర్భువస్స్వరితి॥ షష్ఠీబహువచనాంతం భూరాదిశబ్దానామవ్యయత్వాత్ షష్ఠ్యా లుక్ క్షేమః లబ్ధరక్షణ శరణం భయాద్రక్షణం॥౬॥ సర్వేతి ॥ సర్వేషాం కామానాం వరస్య వరణస్యాపి హరేరంఘ్రిరాస్పదం॥ చం॥ సర్వకామవరస్యాపి పరమోత్కృష్టసర్వపురుషార్థజాతస్యాపి ॥౭॥ అపామితి॥ వీర్యస్య శుక్లస్య శిశ్నః అధిష్ఠానం ఉపస్థ ఇంద్రియం ప్రజాత్యానందః సంతానార్థం భోగః తేన నిర్వృతిః తాపహానిః తస్యాః॥ చం ॥ ఉపస్థస్తు మేంద్రియాణాం చరమమింద్రియం తు ప్రజానామర్థానాం కామాదిపురుషార్థానాం అనంతానాం చిత్త సౌఖ్యరూపాణాం నిర్వృతేః శరీరసౌఖ్యస్య చ ఆశ్రయః॥ ౮॥ పాయురితి ॥ పరమోక్షస్య మలత్యాగస్య పాయురింద్రియం గుదః స్థానం నిర్వృతేః అలక్ష్మ్యాః॥ చం॥ పాయురితి॥ పాయునామకకర్మేంద్రియం మలస్య మూత్రస్య చ పరిమోక్షస్య ఉభయోర్వా సర్వస్య ఆస్పదం అస్య గుదః నాభేరధః ప్రదేశే విద్యమానో రంధ్రవిశేషః హింసాయాః నిర్వృతేః రక్షనమృత్యోస్తన్నామకస్య దేవస్య

ఘస్యచ-నిరయస్యనరకస్యచ- ఆశ్రయత్వేనస్మృతః॥ ౯ ॥ పరాభూతేరితి॥ అజ్ఞానస్యపశ్చిమంపృష్ఠభాగః - గోత్రాణాంగిరీణాం-అస్థిసంఘాతః॥చం॥ పరాభూతేరగమ్యగమనాదిసంజాతస్యపరాభవస్య- అతఏవఅధర్మస్యతమసశ్చాపి తస్మిన్. తత్తమోగుణస్యాపిపశ్చిమంగుదాదూర్ధ్వంరంధ్రంఆస్పదం-నదనదీనాంతు నదాఃపశ్చిమవాహాఃనద్యఃపూర్వవాహిన్యఃతాసాం-భగవతోనాడ్యఆస్పదం-గోత్రాణాంమేరుమందరాదిపర్వతానాం - అస్థిసంహతిఃఅస్థిసంఘః-ఆస్పదం॥ ౧౦॥అవ్యక్తేతి॥ అవ్యక్తంప్రధానం-రసఃఅన్నాదిరసః- సింధవస్సముద్రాః తేషాం-నిధనస్యలయస్య- ఉదరంపదంస్థానం విదితంజ్ఞానిభిః మనసఃఅస్మదాదిలింగశరీరస్య॥చం॥ రసానాంరసవిశేషాణాంసింధూనాం సముద్రాణాం - భూతానాం సర్వేషామపి ప్రాణినాంనిధనస్యచకృత్స్నప్రపంచవిలయస్యచ - అవ్యక్త అపరిజ్ఞేయవిస్తారం ఉదరమాస్పదం- పుంసః-పరమపురుషస్యహృదయంమనసఃపదంచంద్రమసోప్యుపాదానకారణీభూతస్యమనసఃపదంఆస్పదం॥౧౧॥ధర్మస్యేతి॥తుభ్యంతవ కుమారాణాంసనకాదీనాం-భవస్యరుద్రస్య-ఆత్మాచిత్తంపరమాయనం ఏవంతావత్పరమేశ్వరాజ్ఞాతం విశ్వంతతోఽనభిన్నంనతుసర్వస్యనియంతా సర్వప్రకాశోఽనిత్యముక్తఇత్యర్థాదుక్తం॥చం॥ధర్మస్యధర్మాధిష్ఠానదేవతాయాఃమమచతుర్ముఖస్యతుభ్యంచతవనారదస్యాపిఅపత్యత్వాత్ షష్ఠ్యర్థేచతుర్థీ-కుమారాణాంమత్పుత్రాణాం సనకాదీనాం-భవస్యశివస్యచ-కిముతకృత్స్నస్యచవిజ్ఞానస్యసత్త్వసజీవసముదాయరూపస్యచ॥ శ్రు॥ విజ్ఞానంయజ్ఞంతనుతఇతిశ్రుత్యనుసారేణవిజ్ఞానశబ్దస్యజీవవాచిత్వాత్ తేషాంసర్వేషాంపరమాత్మాప్రపంచశరీరకఃపరమాత్మైన పరా

స్యనారద।హింసాయానిరృతేర్మృత్యోర్నిరయస్యగుదఃస్మృతః॥ ౯॥ పరాభూతేరధర్మస్యతమసశ్చాపి
పశ్చిమం ॥ నాడ్యోనదనదీనాంతుగోత్రాణామస్థిసంహతిః॥౧౦॥ అవ్యక్తరససింధూనాం భూతానాంనిధన
స్యచ।ఉదరంవిదితంపుంసోహృదయంమనసఃపదమ్॥౧౧॥ధర్మస్యమమతుభ్యం*చకుమారాణాంభవస్య
చ।విజ్ఞానస్యచసత్త్వస్యపరస్యాత్మాపరాయణమ్॥౧౨॥ అహంభవాన్ భవశ్చైవత ఇమేమునయోఽగ్ర
జాః । సురాసురనరానాగాఃఖగామృగసరీసృపాః॥ ౧౩॥ గంధర్వాప్సరసోయక్షారక్షో భూతగణోర
గాః । పశవఃపితరస్సిద్ధావిద్యాధ్రాశ్చారణాద్రుమాః॥ ౧౪॥ అన్యేచవివిధాజీవాజలస్థలనభౌకసః। గ్ర
హర్క్షకేతవస్తారాస్తటితస్తనయిత్నవః॥ ౧౫॥ సర్వంపురుషఏవేదంభూతంభవ్యంభవచ్చయత్ । తేనే
దమావృతంవిశ్వంవితస్తిమధితిష్ఠతి॥ ౧౬ ॥ స్వధిష్ణ్యంప్రతపన్ప్రాణోబహిశ్చప్రతపత్యసౌ । ఏవంవిరా
జంప్రతపంస్తపత్యంతర్బహిఃపుమాన్॥ ౧౭॥ సోఽమృతస్యాభయస్యేశో మర్త్యమన్నం యదత్యగాత్

యణంపరమాస్పదం॥౧౨॥తదేవపురుషసూక్తార్థకథనేనదృఢయతి తత్రసహస్రశీర్షేత్యర్థర్చస్య॥శ్రు॥బ్రాహ్మణోఽస్యముఖమాసీదిత్యాదేశ్చఋగ్గణస్యార్థః పూర్వాధ్యాయఏవదర్శితః॥ శ్రు॥ పురుషఏవేదగ్ంసర్వమిత్యస్యార్థందర్శయతి-సార్ధైస్త్రిభిః-అహమితి- తేఽగ్రజాఇతిసనకాదయోమరీచ్యాదయశ్చనాగాఃగజాః॥౧౩ ॥ గంధర్వేతి॥భూతగణాఃశివపార్షదాః-ఉరగాస్సర్పజాతయస్సర్వేపి - పశవఃచతుష్పాదఃపితృప్రభృతయశ్చత్వారో దేవేష్వవాంతరభేదాః॥ ౧౪॥ ౯న్యఇతిజలంచనభశ్చఓకాంసిమేషాం తేజలౌకసోమత్స్యాదయః - స్థలౌకసఃస్థలవాసినః సర్వేపిప్రాణినః నభౌకసఃపక్షిణఃకేతవఃధూమకేతుప్రభృతయఔత్పాతికాః-తారాఃఅశ్విన్యాదయః నభౌకసఇతిసంధిరార్షః॥ ౧౫॥సర్వమితి॥ సర్వంపురుషఏవనతతఃపృథగిత్యర్థః ప్రపంచేనతస్యాపరిచ్ఛేదంవక్తుంసమిభూమిత్యస్యార్థమాహ తత్పదంవిభక్తిర్వ్యత్యయేనవ్యాచష్టే.తేనేతి తేనపురుషేణవిశ్వమితిభూమిపదస్యార్థః వితస్తిమితిద్వాదశాంగులపదస్య అధీత్యతిశబ్దస్య ఆవృతమితివృత్తేఃత్య నచవితస్తిమధిక వ్యాప్యతిష్ఠతీత్యాధిక్యమాత్రంవివక్షితం నప్రమాణ అనుపయోగార్థపరిచ్ఛిన్నత్వాచ్చ॥చం॥ భూతంభవ్యంభవచ్చయత్ భూతభవిష్యద్వర్తమానభేదభిన్నంసర్వమపితద్విశ్వం వితస్తింద్వాదశాంగులప్రదేశమతితిష్ఠతాస్వీయద్వాదశాంగుల ప్రదేశేనఅనంతకోటిబ్రహ్మాండాన్యధితిష్ఠతాతిశయత్వాద్ద్వితీయాషష్ఠ్యర్థేతృతీయా- తేనభగవత్యాప్తం ॥ ౧౬॥ ఏతత్సదృష్టాంతమాహ॥స్వధిష్ణ్యమితి॥ అసౌప్రాణఃఆదిత్యః॥శ్రు॥ అసావాదిత్యఃప్రాణఇతిశ్రుతేః- స్వధిష్ణ్యమండలం ప్రకాశయన్ బహిశ్చపరికాశయతి - ఏవంవిరాడ్దేహం ప్రకాశయన్ బ్రహ్మాండమ. తద్బహిశ్చప్రకాశయతి॥ చం॥ ప్రాణశ్శరీరావచ్ఛేదేనప్రాణాపానాది సంజ్ఞాముపగతో వాయుః-స్వధిష్ణ్యంస్వేనాధిష్ఠితంశరీరం-ప్రతపయన్నియమయన్-బహిశ్చప్రతపతిసంచరతి - ఏవమేవ రాజంవిశేషేణ రాజమానమండలం-పరితపన్ తదంతర్వర్తిపురుషరూపేణనియమయన్-పుమాన్ పరమపురుషః అంతర్బహిశ్చప్రతి

సర్వతః ప్రకాశతే॥ ౧౭॥ నిత్యముక్తత్వం దర్శయితుముక్తామృతత్వస్యైశ్యస్యార్థమాహ॥ సఇతి॥ అభయస్యేతి మంత్రగతామృతత్వపదవ్యాఖ్యా అన్నేనేతి పదం విభక్తివ్యత్యయేన వ్యాచష్టే మర్త్యానాం మరణధర్మకాణాం అన్నం కర్మఫలం యస్మాదత్యగాత్ అతిక్రమ్య స్థితః అతోఽన కేవలం సర్వాత్మక కింతు అమృతత్వస్య నిజానందస్యాపి ఈశ్వర ఇత్యర్థః. నను ప్రపంచాత్మకస్య కుతోఽసిత్యముక్తత్వమిత్యాశంక్య తత్పరిహారాయ ఏతావానస్యేత్యస్యార్థమాహ ప్రపంచాత్మకస్యాప్యస్యామృతత్వైశ్వర్యమిత్యేష మహిమా దురత్యయః అపారః అప్రపంచాభిభూతత్వాదితి భావః మంత్రేణ చ ॥ శ్రు ॥ ఏతావానస్య మహిమా విభూతిః నతు జ్యాయసా మహత్తర ఇతి వదతా అముమేవార్థముక్తః॥ చం॥ సర్వం పురుష ఏవేదమిత్యాది శ్లోక్యేన॥ శ్రు॥ సభూమిం విశ్వతో వృత్వా అత్యతిష్ఠద్దశాంగుళం పురుష ఏవేదగ్ం సర్వం యద్భూతం యచ్చ భవ్యమిత్యాద్యుక్త్యర్థమభిధాయ అనంతరం। శ్రు॥ ఉతామృతత్వస్యేశాన ఇతి శ్రుత్యర్థమాహ అభయస్యేతి అథ ముముక్షుత్రివర్గాదిత్యానాం భయనివారణస్య చ ఈశః ఈశానః భగవాన్నారాయణః ॥౧౯॥ యదన్నేనాతిరోహతీత్యస్యార్థమాహ మర్త్యానామితి పాఠేన యదన్నేనాతిరోహతీత్యత్ర ద్వితీయా షష్ఠ్యర్థే కాండనసత్త్వాత్ తృతీయేతి మనసి నిధాయాహ మర్త్యానామన్నమితి మర్త్యానాం నశ్వరమన్నం భోగ్యజాతమైహికాముష్మికం స్వర్గబ్రహ్మసదనాదికం చ యస్మాత్ కారణాత్ అతిరోహతి అత్యగాత్ నిత్యపురుషార్థరూపతయా అనిత్యపురుషార్థమతిక్రాంతవాన్॥ శ్రు॥ ఏతావానస్య మహిమేత్యస్యార్థమాహ మహిమేతి హే బ్రహ్మన్నారద పురుషస్య భగవతః దురత్యయః అనతిక్రమణీయః ఏష పరో మహిమా మహత్త్వమర్థ్యాం॥ ౧౯॥ తదేవమీశ్వరో నిత్యముక్త ఇత్యుక్తం తదాశ్రితానాం భూతానాం బంధమోక్షౌ వ్యవస్థయేతి దర్శయన్ పాదోఽస్య విశ్వా భూతానీత్యస్యార్థమాహ పాదేష్వితి త్రిపాత్త్వే త్రిస్థితయో భూరాదిలోకాః తే పాదా ఇవ పాదా అంశాః యస్య వః స్థితిపాత్తస్య పాదేషు అంశభూతేషు లోకేషు సర్వభూతాని జీవాన్విమః మంత్రే తు పాదోఽస్య విశ్వా భూతానీతి సామానాధికరణ్యం అధిష్ఠానాధిష్ఠేయయోరభేదేన వివక్షయా పాద ఇత్యేకవచనం సామాన్యాభిప్రాయేణేతి వ్యాఖ్యాతం భవతి తేషు ఫలవైచిత్ర్యం దర్శయన్ త్రిపాదస్యామృతం దివీత్యస్యార్థమాహ అస్యేశ్వరస్య నంబంధి త్రిపాద

మహిమైవ శతో బ్రహ్మన్పురుషస్య దురత్యయః॥ ౧౮॥ పాదేషు సర్వభూతాని పుంసః స్థితిపదో విదుః। అమృ

తం క్షేమమభయం త్రిమూర్ధ్నోఽధాయి మూర్ధసు॥ ౧౯॥ పాదాస్త్రయో బహిశ్చాసన్నప్రజానాం య

మృతం నిత్యసుఖం దివి ఊర్ధ్వలోకేషు నత్రిలోక్యామిత్యర్థః-తదేవ త్రిస్థానప్రాచ్యభ్యోక్తం త్రైవిధ్యం దర్శయన్నాహ త్రయాణాం లోకానాం మూర్ధాన మహర్లోకః-తస్య మూర్ధానః తదుపరితనా లోకాః తేషు యథాక్రమమమృతాదికమధాయి నిహితం తత్ర త్రిలోక్యాం నశ్వరమేవ సుఖం- మహర్లోకస్య క్రమముక్తిస్థానత్వేపి కల్పాంతే తత్రత్యానాం స్థానత్యాగాన్నావినాశి సుఖం-జనలోకే త్వమృతం అవినాశి సుఖం యావజ్జీవం స్వస్థానాపరిత్యాగాత్ - కింతు మహర్లోకనివాసినాం కల్పాంతే త్రైలోక్యదాహోష్మపీడితానాంతదాత్రాగమనాదక్షేమ దర్శనమస్తి తపోలోకేతస్యాభావాత్ క్షేమమేవ-వక్ష్యతి హి॥ శ్లో॥ త్రిలోక్యాం దహ్యమానాయాం శక్త్యా సంకర్షణాగ్నినా । యాంత్యూష్మణా మహర్లోకాజ్జనం భృగ్వాదయోఽర్దితాః-ఇతి॥ సత్యలోకే త్వభయం మోక్షః తత్ర స్థిత్యాసత్తేః॥ చం॥ శ్రు॥ పాదోఽస్య విశ్వా భూతానీత్యస్యార్థమాహ పాదేష్వితి-స్థితివిదః స్థితిప్రకారవిదః విరాజః పురుషస్య స్థితిపద ఇతి పాఠే స్థితిపదః భూరూపపాదవతః పుంస ఇత్యన్వయః తస్య పాదేషు సహస్రసంఖ్యాకేషు భూతాని స్వభూతాని విదుః॥ శ్రు॥ త్రిపాదస్యామృతం దివీత్యస్యార్థమాహ అమృతమితి-త్రిమూర్ధ్నః త్రిశిరసః పురుషస్య మూర్ధసు శిరస్సు-అమృతం క్షేమం అభయమితి-అమృతం ముక్తిః-క్షేమమిష్టప్రాప్తిః-అభయమనిష్టనివృత్తిరితి త్రీణి ఫలభూతాని అధాయి నిహితం ఆశ్రితవిషయే అవశ్యకర్తవ్యాన్యేతాని శిరసా ధృతానీత్యర్థః॥ ౧౯॥ ఏతదేవ వైచిత్ర్యమధికారభేదేన ఉపపాదయన్-త్రిపాదూర్ధ్వమిత్యస్యార్థమాహ॥ పాదా ఇతి సప్రజాయం తే పుత్రాదిరూపేత్యప్రజాః నైష్ఠికబ్రహ్మచారివానప్రస్థయతయః తేషామాశ్రమాః త్రిలోక్యా బహిరాసన్-గృహ్యాశ్రమేధస్త్వంతః యస్మాత్ బృహద్వ్రతః బ్రహ్మచర్యవ్రతరహితః అయం చాధికారిభేదః చం॥ ఏవం సర్వభూతానాం భగవతః పురుషస్య పాదత్వేన తదవలంబితానామమృతమభయం క్షేమమిత్యేషాం ఆశ్రితవాత్సల్యాత్కర్తవ్యానాం పాదానాం శిరస్సు నిధానాత్ సభగవతః కృత్స్నశరీరప్రపంచకస్య పాదచతుష్టయమభిధాయానంతరం పునః ప్రకారాంతరేణ పాదచతుష్టయమాహ తత్ర ప్రథమం॥ శ్రు॥ త్రిపాదూర్ధ్వ ఉదైత్పురుష ఇతి శ్రుత్యర్థమాహ - పాదా ఇతి అప్రజానాం యే ఆశ్రమాః - అగృహస్థత్వేన ప్రజోత్పాదనరహితానాం బ్రహ్మచారివానప్రస్థభిక్షుకాణామాశ్రమాణాం యా

అశ్రమా స్త్రియః తేతి యోపిపాదాః త్రిలోక్యాబహిరారన్ - త్రయాణామేషాం త్రిలోక్యాబహిస్త్వంనామతాద్రు
శాశ్రమత్రయఫలభూతానాం పురుషార్థానాం త్రిలోకాంతర్గతత్వం తేషాంవిషయవిరక్తత్వేనముక్తియోగ్యతయా
త్రిలోక్యంతర్గతపురుషార్థానుభవాభావాత్-క స్తర్హితస్యభగవతః త్రైలోక్యాంతర్గతోఽపరఃపాద ఇత్యత ఆహ-అం
త ఇతి బృహద్వ్రతబృహంతి వ్రతాన్యనుష్ఠేయయజ్ఞాదికర్మవ్రతానియస్యప శాన్యర్థః గృహమేధః గృహస్థాశ్రమః త్రిలో
క్యాఅంతరపరః పాదః అన్యత్రిలోక్యంతర్గతత్వంచ గృహస్థానాం ప్రాయేణఫలకామత్వాత్ తత్ఫలానాంత్రిలోకాంతర్గ
తత్వాత్ శ్రు॥ పాదోఽస్యేహాభవత్పునరితి శ్రుత్యర్థోఽత్ర వర్ణితః॥ ౨౦॥ ఏక స్త్వేవ అవనాదభేదేననత్వత్వంతభిన్నవిషయ
ఇతి దర్శయన్-తతో విష్వఙితి వ్యక్రామదిత్య స్యార్థమాహ-సృతీ ఇతి॥ వివిధం సుష్టు అంచతీతి విష్వఙ్ పురుషః క్షేత్రజ్ఞః-సృతీ
మార్గౌ దక్షిణో త్తరౌ॥ విచక్రమే చలతి స్మ-కథంభూతే సృతీ- సాశనానశనభోగాపవర్గప్రాప్తిసాధనభూతే. తత్ర హే
తుత్వేన పునర్విశేషణం-యత్ యతః విద్యాకర్మరూపా వేకా విద్యా చతత్సాధనోపాసనారూపా అన్యా॥ చ॥ ఏవమపి
పురుషస్యాన్యచత్వారః పాదాః ఏతే పాదాః కీదృశగతిసాధనభూతాః ఇత్యత ఆహ- నభగవాన్ విష్వఙ్ సర్వత్ర సాశనాన
శనేఽభేస్వతిగతీ అర్చిరాదిధూమాదిగతీ ఉభే అభివిచక్రమే - తత్ర సాశనగతిః సాశనైః ఫలకామైః ప్రాప్యా ఇతి గతిః శ్లో ॥
ధూమో రాత్రి స్తథాకృష్ణష ణ్మాసా దక్షిణాయనమిత్యాదిప్రమాణసిద్ధా ధూమాదిగతిః అనశనసృతిశ్చ అనశనైః నిష్కా
మైః ప్రాప్యమాణా॥ శ్లో॥ అగ్నిర్జ్యోతిరహః శుక్లష ణ్మాసా ఉత్తరాయణమిత్యాదినాశ్రీగీతాచార్యోక్తా అర్చిరాదిగతిః ఉ
భే అపిసృతీ॥ శ్లో॥ నైతే సృతీపార్థజానన్ యోగీముహ్యతి కశ్చనేతి భగవద్గీతే॥ శ్రు॥ సాశనానశనే అభీతి శ్రుత్యర్థోఽత్ర
వ్యాఖ్యాతః తాదృశగతిద్వయనిమి త్తమాహ॥ యదితి॥ యస్మాత్కారణాత్పురుషో భగవాన్ అవిద్యాం చవిద్యాం చేత్యు
భయా శ్రయః-అవిద్యాఫలకామనయా క్రియమాణం యజ్ఞాదికర్మ- విద్యా నిష్కామనయా క్రియమాణం భగవదుపా
సనం ఉభయోరపి కర్మజ్ఞానయోరాశ్రయస్తాదా శ్రయః తస్మాత్ సాశనానశనే అభే సృతీవిచక్రమ ఇతి భావః॥ ౨౧॥ తతోవిరాడం

అశ్రమాః॥ అంత స్త్రిలోక్యాస్త్వపరో గృహమేధో బృహద్వ్రతః ॥ ౨౦ ॥ సృతీవిచక్రమే విష్వఙ్ సాశనాన
శనే ఉభే। యదవిద్యా చవిద్యాచ పురుషస్తూభయాశ్రయః ॥ ౨౧ ॥ యస్మాదండం విరాడ్జజ్ఞే భూతేంద్రియగుణ
ాత్మకః । తద్ద్రవ్యమత్యగాద్విశ్వం గోభిస్సూర్యఇవాతపన్॥ ౨౨ ॥ యదాస్యనాభ్యాన్నళినాదహమాసం
మహాత్మనః । నావిందం యజ్ఞసంభారాన్పురుషావయవాదృతే ॥ ౨౩॥ తేషుయజ్ఞస్యపశవః సవనస్పతయః

తద్వాచినాం ఫలవైచిత్ర్యనిముక్త్వా తత్కారణస్యేశ్వరస్యతద్వైలక్షణ్యం దర్శయితుం॥ శ్రు॥ తస్మాద్విరాడజాయతేత్యు
స్యార్థమాహ॥ యస్మాదితి॥ యస్మాదండ జజ్ఞే తత్ర భూతేంద్రియగుణాత్మకో విరాట్ జజ్ఞే- సఈశ్వరః తద్విశ్వం విరాడ్దే
హం-ద్రవ్యం అండంచ-అతిక్రాంతవాన్-సూర్య ఇవేతి పూర్వోక్తమేవదృష్టాంతమాహ॥ చం ॥ తస్మాద్విరాడజాయతే
తి శ్రుత్యర్థమాహ-తస్మాదితి-భూతేంద్రియగుణాత్మకం- భూతైః పృథివ్యాదిభిః పంచభిః-ఇంద్రియైః చక్షురాదిభిరేకా
దశేంద్రియైః - గుణైః సత్వాదిభిః రూపరసాదిభిశ్చ కల్పితం విరాట్ సహస్రాక్షోఽదయద్యతి అండంతస్మాత్ పూర్వో
క్తపదం చశరీర తాన్పురుషాత్ జజ్ఞే॥ శ్రు॥ విరాజో అధిపూరుషః సజాతో అత్యరిచ్యతేతి శ్రుత్యర్థమాహ॥ తదితి॥ విరాజో
అధిపూరుషః అండాధిష్ఠాతా పురుషః బ్రహ్మజాతస్స్వగోభిః కిరణైః అతపన్ సూర్య ఇవ విశ్వం తద్ద్రవ్యమత్యగాత్-కృ
త్స్నం గోపాదానభూతం భూతేంద్రియాదికం అత్యగాదత్యరిచ్యత- తిరాక్రాంతవాని త్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ సన్నేవంపు
రుష ఏవ పూత్తత్సర్వం తర్హియజ్ఞస్యతత్సాధనానాం చ అపృథ్క్వాత్ యజ్ఞైః పురుషారాధనం నసిధ్యేదిత్యాశంక్యత
త్పరిహారాయ మత్పురుషే ణైవ తాని భూతాని సంగృహ్యయజత యుతి॥ యదేతి॥ అస్యేతి విరాడంతర్యామిణః తస్యై
వహి కృతత్వాత్ నాభావం నాభ్యం తస్మాద్యజ్ఞస్యసంభారాన్నాపశ్యం ॥ తదా తేషు సంభారేషు సాధ్యేషు
తత్పురుషావయవైః తేషు సంభారాన్సంభృతా ఇతి చతుర్థానాన్వయః॥ చం॥ యదాయస్మిన్కాలే మహాత్మనః భగవతో
నాభ్యా నళినాత్ పద్మాత్ అహమాసం అహముత్పన్నో భవం - అహం తంపురుషం తం భగవంతం యష్టుముపక్రాంత
స్సన్ పురుషావయవాన్స్తే పురుషస్య భగవతః-అవయవాదృతే యజ్ఞసంభారాన్-యజ్ఞోపకరణభూతాన్ పదార్థాన్నా
విందం నలభే॥ ౨౩॥ తాసినసర్వజయతి॥ తేష్వితి నవస్పతయోయూపాః దేవయజనం యజ్ఞభూమిః-ఇవనం చేతి వచనాత్ యజ్ఞా
హ్వానస్థానేఽపవిష్టః కథయతీతి గమ్యతే బహుగుణాన్వితః వసంతాదికాలః॥ చం॥ తేషు భగవదవయవేషు యజ్ఞస్యపశవః
యజ్ఞియాః శాఖాచ్ఛదయః పశవః వనస్పతయః పిధానార్థం ము బరపలాశాదివనస్పతిసహితాః కుశాః॥ శ్లో॥ కుశోఽస్మిసర్వభా

తీనామితిభగవదుక్తరీత్యానర్థేషు ప్రశస్తాఇదం దేవయజనం దేవానుద్దిశ్యక్రియమాణయజ్ఞాదికరణీభూతం వేద్యాది కండురుగుణాన్వితఃసర్వయజ్ఞియద్రవ్యసంభృతః॥ శ్రు॥ వసంతేవసంతెజ్యోతిషాయజేతేతిశ్రుతి విహితోవసంతాదికాలః॥౨౩॥వస్తూనీతి॥వస్తూనిపాత్రాదీని-ఓషధయఃవ్రీహ్యాదయః-స్నేహాఃఘృతాదయఃరసాఃమధురాదయఃసువర్ణాదీనిలోహాని- మృదశ్చ- చాతుర్హోత్ర సత్రాదికంకర్మ॥చం॥వస్తూనికర్మార్హాణిస్ప్యకలాగ్నిహోత్రహవణీశూర్పకృష్ణాజినశమ్యోలూఖలాదిరూపాణి-ఓషధయఃవ్రీహియవగోధూమాదయః స్నేహాఃస్నేహప్రధానదధిశ్రితాజ్యాదయఃరసలోహస్మృదఃరసాస్సమరసాదయఃలోహానిసువర్ణాదీనిమృదోమృత్తికాఃజలముదకం ఋచోయజూంషిసామానిఋచఃఅథర్వశేనపాదవ్యవస్థావత్యః తేషామృగ్యత్రార్థవశేనపాదవ్యవస్థేతిసూత్రానుసారాత్ యజూంషిరుక్సామవ్యతిరిక్తమంత్రాః శేషేయజుశ్శబ్ద ఇతిసూత్రానుసారాత్ -సామానిగీతయఃగీతిషుసామాఖ్యేతిసూత్రాత్ చాతుర్హోత్రంచచతుర్ణాంహోతౄణాంసంబంధిచత్వారశ్చహోతారః బ్రహ్మాహోతాధ్వర్యురగ్నీదితిశ్రుతిప్రసిద్ధాఃప్రధానాఃబ్రహ్మాదయశ్చత్వారఋత్విజఃతత్సంబంధిచాతుర్హోత్రందర్శపూర్ణమాసాదికంతచ్చహేసత్తమనారద॥౨౪॥నామధేయానీతి॥నామధేయానిజ్యోతిష్టోమాదీని-రుగాదీనాముక్తత్వాత్ -మంత్రాఇతి స్వాహాకారాదయఃదేవతానుక్రమఃఉద్దేశః- కల్పఃబోధాయనాదికర్మపద్ధతిగ్రంథః-అనేనాహంయక్ష్యఇతిసంకల్పః - తంత్రమనుష్ఠానప్రకారః॥చం॥నామధేయానిదర్శపూర్ణమాసాగ్నిహోత్రజ్యోతిష్టోమోక్థ్యషోడశ్యతిరాత్రాప్తోర్యామవాజపేయరాజసూయాశ్వమేధాదిరూపాణి-మంత్రాఃఅనుష్ఠేయార్థప్రకాశకాఃఅర్థవాదాదివ్యతిరిక్తాః తేచదక్షిణాశ్చ।శ్రు।దక్షిణాస్తస్యద్వాదశశతందక్షిణాశ్శతం దేయగ్ంసహస్రం దేయమపరిమితం దేయమిత్యాదిశ్రుతిసిద్ధాః॥ శ్రు॥ యజ్ఞఆయుష్మాంత్సదక్షిణాభిరితిప్రమాణానుసారేణయజ్ఞస్యాయుష్మత్త్వసంపాదకాః-వ్రతాని- శ్రుతిః ॥ కృష్ణవిషాణయాకండూయతఇత్యాదిశ్రుతిప్రోక్తానియమవిశేషాః-దేవతానుక్రమఃయాగాదివేలాయాంతత్తద్దైవతోద్దేశఃఏతాదృ

కుశాః। ఇదంచదేవయజనంకాలశ్చోరుగుణాన్వితః॥ ౨౩॥ వస్తూన్యోషధయస్స్నేహారసలోహమృదోజలమ్।ఋచోయజూంషిసామానిచాతుర్హోత్రంచసత్తమ॥ ౨౪॥ నామధేయానిమంత్రాశ్చదక్షిణాశ్చవ్రతానిచ।దేవతానుక్రమఃకల్పఃసంకల్పస్తంత్రమేవచ॥౨౫ ॥ గతయోమతయశ్శ్రద్ధాఃప్రాయశ్చిత్తం సమర్పణమ్।పురుషావయవైరేతెసంభారాస్సంభృతామయా॥౨౬॥ఇతిసంభృతసంభారఃపురుషావయవైరహమ్।తమేవపురుషంయజ్ఞంతేనైవాయజమీశ్వరమ్॥తతస్తేభ్రాతరఇమేప్రజానాంపతయోనవ।అయజన్వ్యక్త

శదేవతోద్దేశ్యకకర్మానుష్ఠానానంతరమేతద్దైవతోద్దేశ్యకకర్మానుష్ఠానమితిదేవతాక్రమోవాకల్పః అనుష్ఠానోపయుక్తకల్పసూత్రాదికంసంకల్పస్సోమేనయక్ష్యేఇత్యాదిరూపః - తంత్రమేవచ బహూపకారకాణాం కర్మణాం సకృదనుష్ఠానంతంత్రంచ౨౫॥గతయఇతిగతయఃవిష్ణుక్రమాద్యాఃమతయఃదేవతాధ్యానానిప్రాయశ్చిత్తంభూర్భువస్స్వరాదికృతస్యభగవతిసమర్పణ.॥చం॥ గతయఃస్వర్గాదిఫలానిమతయః॥శ్రు॥యఏవంవిద్వాన్పౌర్ణమాసీంయజతెఇత్యాదిశ్రుతి ప్రతిపాదితాఃమంత్రమంత్రార్థక్రమవినియోగాదిపరిజ్ఞానరూపాః॥శ్రద్ధా॥ శ్రు॥శ్రద్ధయాదేయమిత్యాదిశ్రుత్యాపాదితాత్మగుణవిశేషరూపా-ప్రాయశ్చిత్తం ॥ శ్రు॥ యద్యేకంకపాలంనశ్యేదేకోమాసస్సంవత్సరస్యానవేతస్స్యాదథ యజమానః ప్రమీయతేత్యాదిశ్రుతిప్రతిపాదితప్రత్యవాయపరిహారాయ॥శ్రు॥యదినశ్యేదాశ్వినంద్వికపాలంనిర్వపేద్ద్యావాపృథివ్యమేకకపాలమిత్యాదిశ్రుతిప్రతిపాదితద్వికపాలేష్టాదిరూపం-సమర్పణ కర్మశుద్ధి సమర్పణమితి॥శ్లో॥బ్రహ్మార్పణంబ్రహ్మహవిర్బ్రహ్మాగ్నౌబ్రహ్మణాహుతమితియత్కరోషియదశ్నాసి యజ్జుహోషిదదాసియత్ య త్తపస్యసికౌంతేయతత్కురుష్వమదర్పణమిత్యాదిప్రమాణబోధితంభగవదర్పణం - ఏతెసంభారాఃయజ్ఞోపవేతితాఃఏతేపూర్వోక్తాస్సంభారాఃపురుషావయవైరేవపురుషస్యభగవతఃఅవయవైర్దేవమయాసంభృతాస్సంపాదితాః॥౨౬॥ ఇతీతి॥ సంభృతాఃసంపాదితాఃసంభారాఃయేనసోహం-తేనైవయజ్ఞేనైవఅనేన॥ శ్రు॥ యజ్ఞేనయజ్ఞమయజంతదేవాఇతిమంత్రార్థస్సూచితః॥చం॥ ఇతీత్థంపురుషావయవైఃసంభృతసంభారః సంపాదితయజ్ఞసంభారః అహమీశ్వరంనిఖిలజగత్ప్రభుంయజ్ఞంయజ్ఞస్వరూపంభగవంతం॥ శ్రు॥ యజ్ఞోవైవిష్ణురితిశ్రుతేః తమేవపురుషంభగవంతంతేనైవయజ్ఞేనభగవతైవఅయజంఇష్టవానస్మి॥ ౨౭ ॥ తేనదేవాఅయజంతేత్యస్యార్థంసప్రపంచదర్శయద్వాభ్యాం తత ఇతి॥వ్యక్తంఇంద్రాదిరూపేణఅవ్యక్తంస్వతః-అనేనపురుషంజాతమగ్రతఇత్యస్యార్థోదర్శితః॥ చం॥ తతస్తద. సంత

రం తేభ్యోతిరతఏవ భావ్యోతరః నవప్రజానాంపతయః కశ్యపాత్రిభృగ్వాదయః సుసమాహితాస్సావధానచిత్తాస్సంతః వ్యక్తమవ్యక్తం పురుషం స్థూలసూక్ష్మప్రపంచశరీరకం వాసుదేవమయజన్॥ ౨౯॥ తత ఇతి॥ కాలేస్వేస్వేఅవసరే। చం॥ తతశ్చతదనంతరం మనసః స్వాయంభువప్రభృతయః-అపరేమునయశ్చ కాలేఈజిరే॥ సు॥ తేన దేవాఅయజంత - సాధ్యా ఋషయశ్చయ ఇతి శ్రుత్యర్థోత్ర ప్రకటీకృతః పితరోవిబుధాః దేవాః దైత్యాః మనుష్యాశ్చ క్రతుభిర్యజ్ఞైః విధుం భగవంతం వాసుదేవమీజిరే॥ ౩౦॥ యదధిష్ఠానమిత్యేతత్ప్రశ్నోత్తరార్థముపసంహరతి॥ నారాయణ ఇతి॥ ఆహితం అధిష్ఠితం భగవత్త్వే హేతుః-యః స్వతః అగుణః సర్గాదౌ గృహీతామాయయా యాఉరవోగుణా యేనతస్మిన్॥ చం॥ తదిదం విశ్వం జగత్ భగవతి నారాయణే ఆహితం స్థాపితం స్వతః అగుణః సత్త్వరజస్తమః ప్రభృతిహేయగుణరహితః అహంసర్గాదౌ సృష్ట్యాదౌ గృహీతమాయోరుగుణః మాయాయాః ప్రకృతేః ఉరవోధికాః గుణాః సత్త్వాదయః తేగృహీతాయేన॥ ౩౧॥ యత్పరస్త్వమిత్యేతత్ప్రశ్నోత్తరం-యదుక్తం సఏష భగవాన్ సర్వేషాం మమ చేశ్వర ఇతి తదుపసంహరతి-పాలనం తు స్వయమేవ కరోతీత్యాహ- సృజామీతి-పురుషరూపేణ శ్రీవిష్ణురూపేణ త్రిశక్తిః మాయా- తాం ధారయతీతి- తథాసః॥ చం॥ సతాదృశః అహం తన్నియుక్తస్సన్ సృజామి- హరః రుద్రోపి తన్నియుక్తస్సన్నేవ తద్వశం భగవదధీనం జగత్ హరతి సంహరతి - త్రిశక్తిధృత్-ఉత్పత్తిసంహారధారీ భగవాన్ పురుషరూపేణ విష్ణురూపేణ పరిపాతి- పరిపాలయతి॥ ౩౨॥ యచ్చేదం విశ్వం యదాత్మకశ్చ త్వమిత్యేవమాదిసర్వప్రశ్నానాం సామాన్యోత్తరం యదుక్తం-వాసుదేవాత్పరో బ్రహ్మన్ న చాన్యోర్థోస్తి తత్త్వతః ఇతి॥ సు॥ పురుష ఏవేదగ్ంసర్వమిత్యాదిశ్రుత్యా చ-యద్దృఢీకృతం తదుపసంహరతి॥ ఇతీతి॥ సదసదాత్మకం కార్యకారణాత్మకం- భావ్యం సృజ్యం భగవతస్సకాశాదన్యత్ నభవతీత్యుక్తం॥ చం॥ హే తాత ఇదం యథానుపృచ్ఛసి తథా

మవ్యక్తం పురుషం సుసమాహితాః॥ ౨౯॥ తతశ్చ మనవః కాల ఈజిరే మునయోపరే। పితరో విబుధా దైత్యా మనుష్యాః క్రతుభిర్విభుమ్॥ ౩౦॥ నారాయణే భగవతి తదిదం విశ్వమాహితమ్। గృహీతమాయో రుగుణస్సర్గాదావగుణస్స్వతః॥ ౩౧॥ సృజామి తన్నియుక్తోహం హరో హరతి తద్వశః। విశ్వం పురుషరూపేణ పరిపాతి త్రిశక్తిధృత్॥ ౩౨॥ ఇతి తేభిహితం తాత యథేదమనుపృచ్ఛసి। నాన్యద్భగవతః కించిద్భావ్యం సదసదాత్మకమ్॥ ౩౩॥ న భారతీ మేంగ మృషోపలక్ష్యతే న కర్హిచిన్మే మనసో మృషా గతిః। న మే హృషీకాణి పతంత్యసత్పథే యన్మే హృదౌత్కంఠ్యవతా ధృతో హరిః॥ ౩౪॥ సోహం సమామ్నాయమయస్తపోమయః ప్రజాపతీనామభివందితః పతిః। ఆస్థాయ యోగం నిపుణం సమాహితస్తం నాధ్యగచ్ఛం యత ఆత్మసంభవః॥ ౩౫॥ నతోస్మి

ఇతీత్థం తే తుభ్యమభిహితం కథితం-భగవతోన్యత్కించిదపి సదసదాత్మకం చేతనాచేతనాత్మకం-భావ్యం నాస్తి భవిష్యదపి నాస్తి- భావ్యనిషేధేన భూతం భవచ్చ నాస్తీతి సిద్ధమేవ-। సర్వస్యాపి చేతనవర్గస్య భగవదాత్మకత్వేన భగవతోన్యత్కించన నాస్తీత్యర్థః॥ సు॥ నేహ నానాస్తి కించనేతి శ్రుత్యర్థోత్ర ప్రకటీకృతః॥ ౩౩॥ యదుక్తం-యథా మాం ప్రబ్రవీషి భో అవిజ్ఞాయ పరం మత్త ఏతావత్త్వం యతోస్తి మే ఇతి- తదుపపాద్యోపసంహరతి॥ నేతి॥ యత్ యస్మాత్ మే మమ హృదా ఔత్కంఠ్యం భక్త్యుద్రేకః। తద్యుక్తేన హృదా హరిః ధృతః- అంగ హే నారద- అతః మే వాఙ్మనసేంద్రియాణాం వృత్తయః సత్యార్థాః-న తు నత్ప్రభావేనేత్యర్థః॥ చం॥ అంగ నారద-మే భారతీ మృషా నోపలక్ష్యతే మమ వాక్ కదాప్యసత్యా న దృశ్యతే- మే మనసః మదీయమనసోపి మృషాగతిః న వేఅసత్యసంచారో నాస్తి- మే హృషీకాణీంద్రియాణి అసత్పథే అసత్యాదిరూపే కుమార్గే న నిపతంతి- న సంచరంతి-కుతోయం ప్రభావ ఇత్యత ఆహ-యదితి యద్యస్మాత్-ఔత్కంఠ్యవతా ఔత్సుక్యవతా మే హృదా హరిర్ధృతః అతో న భారతీ మేంగ మృషోపలక్ష్యత ఇత్యాదిప్రభావ ఇతి భావః॥ ౩౪॥ అత్ర స్వానుభవమేవాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం ప్రమాణయతి ద్వాభ్యాం॥ స ఇతి॥ సోహం సమామ్నాయాదిభిః సర్వోత్కృష్టోపి యోగమాశ్రిత్యాపి యత ఆత్మనో మమ సంభవః జన్మ తమేవ న జ్ఞాతవాన్ కుతోన్యస్య వార్తా-ఏతచ్చ తృతీయస్కంధే పద్మోద్భవే వక్ష్యతే॥ చం॥ సోహం సమామ్నాయమయః స్త్రయీమయః తపోమయః తపశ్శరీరకః ప్రజాపతీనామభివందితః॥ కశ్యపాదిభిర్నవప్రజాపతిభిరపి నమస్కృతస్తేషాం పతిశ్చ ఇత్థం భూతోపి నిపుణం యోగమాస్థితోపి నిఖిలవస్తుసాక్షాత్కార నిపుణయోగమాస్థితోపి యత ఆత్మసంభవః యస్మాత్పురుషాదాత్మనః స్వస్యోత్పత్తిః తం పురుషం నాధ్యగచ్ఛం న జ్ఞాతవానస్మి॥ ౩౫॥ నత ఇతి॥ తథా సమీయుషాం శరణాగతానాం-సంసారనివర్తకం మంగళావహం సుసేవ్యం చరణం నతోస్మి॥ తతోచింత్యమహత్త్వేన జ్ఞాతవానస్మీతి కైముతికన్యాయేనాహ యోహీతి స్వమాయాయా విస్తారం యః స్వయమపి పర్యగాత్స

దిశ బ్జో నిషేషపతానానితిసజ్ఞాతవానిత్యర్థః॥అపరేకుతో జానీయుః తతో ప్యచరణంనతో స్మీతిపూర్వేణైవసంబంధః నను
సర్వజ్ఞః కథంనజానాతిఅంతాభావాదితిదృష్టాంతేనాహ-యథాస్వస్యాంతంనభోనప్రాప్నోతి తద్వత్ - నహిఖపుష్పాద
ర్శనంసర్వజ్ఞత్వంనిహంతీతిభావః-తథాచవక్ష్యతి॥శ్లో॥ద్యుపతయఏవ తేనయయురంతమనంతతయాత్వమపియదంతరాం
డనిచయానను పావరణా ఇత్యాది॥శ్రుతిశ్చ॥యోఅస్యాధ్యక్షః పరమేవ్యోమన్।సోంగ వేదయదివాన వేదేతి॥ చం॥సమీ
యుషాంశరణాగతానాం భవచ్ఛిదంసంసారనివర్తకం స్వస్త్యయనంమంగళప్రదం-సుమంగళంస్వతో పి పరమమంగ
ళరూపంతచ్చరణంతస్యభగవతశ్చరణంపాదారవిందంనతో స్మినమామి- యథానభఆకాశం స్వాంతంస్వావధిం పర్య
గాత్-పరిచ్ఛిత్యసితం-స్వాంతంనప్రాప్నవత్ - ఏవంయఃపరమపురుషః స్వాత్మ మాయావిభవంస్వాత్మనో మాయాః శ
పరిమితశక్తయః తాసాంవిభవమతిశయం-పరాం కాష్ఠాము త్తరావధిమిత్యర్థః అనంతశక్తేస్తస్యశక్త్యానంత్యాదేవశ
క్తీనామంతాపరిజ్ఞానంననోషాయేతిశక్త్యంతస్యసర్వజ్ఞేనభగవతాపరిజ్ఞానేతదంతస్యపారమార్థికత్వప్రసంగేన అప
త్యాసిద్ధేః- ఏవంభగవచ్ఛక్తీనామానంత్యేనభగవతాప్యతత్పరిజ్ఞానేసతిఅథ అపరేభగవద్వ్యతిరిక్తాః బ్రహ్మరుద్రేంద్రా
దయోపికుతస్తదంతంజానీరన్-నకథంచిదపిజానీరన్నితిభావః॥ ౩౬॥ ఏతత్ప్రపంచయతివ్యాఖ్యా॥ నేతి॥వామదేవః రు
ద్రః ఋతాంగతింపరమార్థస్వరూపం కింతుఇదంప్రపంచరూపంతస్యమాయయానిర్మితంవిచక్ష్మహేవిద్మఃతత్రాపి ఆ
త్మసమంస్వజ్ఞానానురూపమేవ నతుకృత్స్నం మోహితబుద్ధయ ఇత్యనేనతదజ్ఞానేప్రపంచజ్ఞానేచ హేతుః॥ చం॥ నాహ
మిత్యాదిశ్లోకద్వయేనభగవద్భిన్నేతరవేద్యత్వమేవపూర్వోక్తం వ్యక్తీకరోతి-యదృతాంయస్యభగవతస్సత్యాంగతి మహి
మపినవేదయూయమపిననిదః నామదేవోపివేదాంతేషుబ్రహ్మవిద్గ్రేసరత్వేనప్రతిపాదితో వామదేవోపినవేద.తథాచ।
శ్రుతిః॥తద్ధైతదృషిఃపశ్యన్ వామదేవః ప్రతిపేదఇత్యాది.ఏవమేతేపూర్వోక్తాః అస్మత్ప్రభృతయోనవిదుః- అపరేసు

హంతచ్చరణంసమీయుషాంభవచ్ఛిదంస్వస్త్యయనంసుమంగళమ్। యోహ్యాత్మమాయావిభవంసుపర్య
గాద్యథానభస్స్వాంతమథాపరేకుతః॥౩౬॥ నాహంనయూయంయదృతాంగతింవిదుర్నవామదేవః కిము
తాపరేసురాః। యన్మాయయామోహితబుద్ధయస్త్విదంవినిర్మితంస్వాత్మసమంవిచక్ష్మహే ॥ ౩౭ ॥ య
స్యావతారకర్మాణిగాయంతిహ్యస్మదాదయః।నయంవిదంతితత్త్వేనతస్మైభగవతేనమః॥ ౩౮ ॥సఏషఆ
ద్యఃపురుషఃకల్పేకల్పేసృజత్యజ।ఆత్మాత్మన్యాత్మనాత్మానంసంయచ్ఛతిచపాతిచ॥ ౩౯॥ విశుద్ధం కేవలజ్ఞా

రాః ఇంద్రాదయోనవిదురితికిముత- కథంతర్హి బ్రహ్మప్రభృతీనాంజ్ఞానవిత్త్వమతఆహ-తదితి-తన్మాయయా భగవ
న్మాయయామోహితబుద్ధయస్సంతః దంవినిర్మితంస్వాత్మసమంవిచక్ష్మహే- స్వాత్మసమస్వస్వరూపాణిబ్రహ్మాత్మకరి
తయాస్వతంత్రాణిపరిజ్ఞాయతత్సమమేనతద్వదేవస్వతంత్రమబ్రహ్మాత్మకంచజానీమ ఇత్యర్థః॥ ౩౭॥ నను నవేదాపితం
వర్ణయంతో దృశ్యంతేతత్రాహ॥యస్యేతి॥చం॥యస్యభగవతః అవతారకర్మాణిఅవతారేషుమత్స్యకూర్మాదిషు
క్రియమాణానికర్మాణిదివ్యచేష్టితానిఅస్మదాదయోగాయంతి ఇత్థంగాయంతోపిభగవంతంతత్త్వేననవిందంతియా
థార్థ్యేననజానంతితస్మై భగవతేనమః॥౩౮॥అవతారకర్మాణిసంక్షేపతోదర్శయతి॥సఇతి॥సఏషః ఆద్యః భగవాన్యో
పురుషావతారస్సన్ సృష్ట్యాదికంకరోతిఆత్మన్యాత్మానమాత్మనేతికర్తాఅధికరణంసాధనంకర్మచస్వయమేవేత్యర్థః పురు
షావతారఃసృష్ట్యాదికర్మాణీతిసంక్షేపోక్తిః॥చం॥సఏషఆద్యఃపురుషః అజోజన్మాదిరహితః ఆత్మన్యేవనమాత్మచేతనాచేతన
శరీరకేస్వస్మిన్నాత్మనా స్వాత్మానం స్థూలచేతనాచేతనశరీరకంకల్పేకల్పేసృజతిప్రతికల్పం మత్ప్రభృత్యంతర్యామి
సన్ మదాదిరూపేణసృజతి॥ శ్రుతి॥ తదాత్మానగ్గ్స్వయమకురుతేతిశ్రుత్యర్థోత్రప్రకటీకృతః ఏవంరుద్రరూపేణసంయ
చ్ఛతేసంహరతి స్వేనైవవిష్ణురూపేణపాతిరక్షతి॥ ౩౯॥ నయంవిదంతితత్త్వేనేత్యుక్తం కింతత్త్వమిత్యపేక్షాయా
మాహ॥విశుద్ధమితి॥జ్ఞానంకేవలంసత్యం తత్రఘటాద్యాకారవృత్తిజ్ఞానవ్యావృత్త్యర్థాని విశేషణాని - విశుద్ధం విషయా
కారశూన్యంయతఃప్రత్యక్ సర్వాంతరంఅతఏవసమ్యక్సందేహాదిరహితం- అనస్థితంస్థిరంయతో నిర్గుణానాం గుణకార్యో
హిగుణవ్యతిరేకాచ్చచలంభవతి యస్యవృత్తిజ్ఞానమపిస్వరూపజ్ఞానమేవేతినచాచల్యాది దోషయుక్తం తథాప్యో
తఃకరణవృత్తిదోషైః సథాతథాభాతీతిన్యాచచ్ఛిన్యతేఏభిరేవవిశేషణైః తత్సత్యత్వమపినమర్థితంకించ యద్వా
వత్ తదసత్యంస్మృష్ట నచాస్యజన్మాదయః షడ్వికారాస్సంతీత్యాహ అనాద్యంతంజన్మనాశరహితం అతఏవ జన్మాసంత

రా స్తిత్వలక్షణోపివికారోనాస్తి-వృద్ధిపరిణామాపక్షయాశ్చవసంతియతఃపూర్ణంసర్వత్ర హేతుః - నిత్యమద్వయంస ంసర్వదాద్వైతప్రతీతసమయేపిపరమార్థతఃఅద్వయమితి॥ చం॥విశుద్ధమితిసార్ధశ్లోకస్యైకాన్వయః- హేఋషే నారదప్రశాంతాత్మేంద్రియాశయాః స్వవశీకృతశరీరేంద్రియమనసఃమునయోమననశీలాఃఋషయః విశుద్ధ నిఖిలహేయ ప్రత్యనీకమ్‌అతఏవనిర్మలంకదాచిదపిదోషాసంస్పృష్టం - జ్ఞానం జ్ఞానస్వరూపంచ - ప్రత్యక్ స్వయంప్రకాశం సమ్యగవస్థితంజీవసత్స్వభావాన్యథాభావాదిరహితః-సత్యం కాలత్రయవర్తిపూర్ణంసర్వత్ర వ్యాప్తం-అనాద్యంతముత్పత్తివినాశాదిరహితం నిర్గుణంప్రాకృతగుణరహితం-నిత్యంసదాపరిణామరహితం-అద్వయంద్వయవస్తుశరీరకతయాసర్వార్థేదేనస్వాతిరిక్తసమస్తవస్తురహితంయిత్థంభూతంవాసుదేవాఖ్యంబ్రహ్మవిందంతిప్రాప్నువం తి॥ ౪౦॥ ఋషయఇతి॥ హేఋషేనారద ప్రశాంతాత్మేంద్రియాశయాఃప్రసన్నదేహేంద్రియమనసోయథాభవంతి-అన్యథాతదజ్ఞానేకారణమాహ-యదాతుతదేవప్రకాశమానమేవఅసత్తర్కైర్విప్లుతంస్యాత్తదాతిరోధీయేతేతి॥ చం॥ యదాయస్మిన్కాలేతదేవపూర్వోక్తస్వరూపంబ్రహ్మఅసత్తర్కైర్విప్లుతముపద్రుతంసత్ తిరోధీయేత॥ ౪౧॥ కల్పేకల్పే ఆత్మానంసృజతీత్యుక్తం-కేతేసృజ్యమానావతారాఃతానవతారాన్విస్తరేణాహ-యావదధ్యాయసమాప్తిః॥ ఆద్య ఇతి॥ పరస్యభూమ్నఃపురుషఃప్రకృతిప్రవర్తకః-యస్సహస్రశీర్షేత్యుక్తోలీలావిగ్రహఃసఆద్యోవతారః-తథ్యుక్తంహ్యేకాదశే॥ శ్లో॥ భూతైర్యదాపంచభిరాత్మసృష్టైఃపురంవిరాజంవిరచయ్యతస్మిన్ స్వాంశేనవిష్టఃపురుషాభిధానమవాప నారాయణఆదిదేవఇతి-తత్రతథాచోక్తం॥శ్లో॥విష్ణోస్తుత్రీణిరూపాణిపురుషాఖ్యాన్యథోవిదుః ప్రథమంమహతస్స్రష్టృద్వితీయంత్వండసంస్థితం।తృతీయం సర్వభూతస్థంతానిజ్ఞాత్వావిముచ్యతఇతి- యద్యపి సర్వేషామవిశేషేణావతారత్వముచ్యతే తథాపికాలశ్చస్వభావశ్చసదసదితి కార్యకారణప్రకృతిశ్చ ఏతాశ్శక్తయః మనఆదీనికార్యాణి బ్రహ్మాదీ

సంప్రత్యక్సమ్యగవస్థితమ్।సత్యంపూర్ణమనాద్యంతం నిర్గుణంనిత్యమద్వయమ్॥ ౪౦॥ ఋషేవిందంతిమున యఃప్రశాంతాత్మేంద్రియాశయాః। యదాతదేవాసత్తర్కైస్తిరోధీయేతవిప్లుతమ్॥ ౪౧॥ ఆద్యోవతారః పురుషఃపరస్యకాలస్స్వభావస్సదసన్మనశ్చ । ద్రవ్యంవికారో గుణఇంద్రియాణివిరాట్స్వరాట్ స్థాస్ను చరిష్ణుభూమ్నః॥ ౪౨॥అహంభవోయజ్ఞఇమేప్రజేశాదక్షాదయోయేభవదాదయశ్చ । స్వర్లోకపాలాః ఖగలోకపాలాన్నృలోకపాలాస్తలలోకపాలాః॥ ౪౩॥ గంధర్వవిద్యాధరచారణేశాయె యక్షరక్షోరగ

యోగుణావతారాః దక్షాదయోవిభూతయఇతివక్తవ్యం మనః-మహత్తత్త్వం -ద్రవ్యం - మహాభూతానిక్రమేణైవ వివక్షితః వికారఃఅహంకారఃగుణఃసత్త్వాదిః విరాట్‌సమష్టిశరీరం- స్వరాట్‌వైరాజః స్థాస్నుస్థావరం చరిష్ణు జంగమం వ్యష్టిశరీరం॥ చం॥ తదాపరస్యపరమపురుషస్యనారాయణస్యభూమ్నఃఆకాశాద్యపేక్షయావ్యాపకస్యపురుష ఆద్యోవతారఃపురుషసూక్తప్రతిపాదితసహస్రశీర్షత్వసహస్రాక్షత్వ సహస్రపాదత్వాదిసహితః ప్రపంచశరీరకః అండాధిష్ఠాతాపురుషఃఆద్యోవతారఃనిఖిలావతారకథభూతఃప్రథమోవతారః తస్యపురుషస్యస్వరూపమాహ కాలస్స్వభావఇత్యాదినా కాలస్స్వభావఃకాలస్వరూపః సదసన్మయశ్చనిత్యానిత్యశరీరవస్తుతయాతద్విశిష్యంచరూపం మూలప్రకృతిరూపద్రవ్య- తచ్ఛరీరకతయాతదభిన్నవికారఃమహదహంకారతన్మాత్రాది శరీరకతయాతద్రూపః ఇంద్రియాణి ఇంద్రియశరీరకతయాఇంద్రియస్వరూపః గుణస్సత్త్వాదిశరీరకతయాతద్రూపః విరాట్ అండాధిష్ఠాతృతయా అండశరీరకతయాచాండస్వరూపః స్వరాట్ఇంద్రాదిరూపకంవిశేష్యనిర్దేశేనస్థాస్నుచరిష్ణుచక్రత్సహచేతనాచేతనశరీరకతయాతదభిన్నఃఏతాదృశఃపురుషఃపరస్యభూమ్నఃనారాయణస్యఆద్యోవతారః॥ ౪౨॥ అథవాకింబహునాసంక్షేపేణశృణు॥ ఆహేణమితి॥అహంబ్రహ్మా భవోరుద్రః యజ్ఞఃవిష్ణుః దక్షాదయోఇమేప్రజేశాఃతలలోకపాలాఃపాతాలాద్యధిపతయః॥ చం॥అహం బ్రహ్మా భవశ్శివఃయజ్ఞోవిష్ణుఃదక్షాదయఇమేప్రజేశాః నవప్రజాపతయఃభవదాదయశ్చత్వత్ప్రభృతయస్సనకసనందనాదయశ్చస్వర్లోకపాలాఃఇంద్రాదయః ఖగలోకపాలాః గరుడాదయఃనృలోకపాలాః మనుమాంధాతృప్రభృతయః తలలోకపాలాఃఅనంతవాసుకిప్రభృతయః॥ ౪౩॥ గంధర్వేతి॥గంధర్వాదీనామీశాఃయక్షాదీనాంనాథారక్షోర నిసంధిరామఖాఃఋషీణాంపితౄణాంచశ్రేష్ఠాః॥ చం॥ గంధర్వవిద్యాధరచారణేశాః తేషు ప్రధానాఃయేయక్షరక్షోరగనాగనాథాః తేషుప్రధానాః కుబేర రావణ విభీషణవాసుకి శేషప్రభృతయః ఋషీణాం యే ఋషభాః వసిష్ఠపరాశర బాదరాయణశ్రీశుకప్రభృతయః పితౄణాంచ యేఋషభాః అర్యమప్రభృతయఃదైత్యే

ప్రసిద్ధేశ్వరదానవేంద్రాః దైత్యేంద్రాః॥శ్లో॥ ప్రహ్లాదశ్చాస్మి దైత్యానామితి ప్రమాణాత్-సిద్ధేశ్వరః కపిలః॥శ్లో॥సిద్ధానాం కపిలో మునిరితి ప్రమాణాత్-దానవేంద్రాః సుయశంబరాదయః ॥౪౪॥ అన్యేతి॥ ప్రేతాదినామకస్థితాః- కింబహునా యత్కించిద్భగవదాదితత్సర్వం పరమేవత త్త్వమిత్యన్వయః-భగవత్ ఐశ్వర్యయుక్తం-మహస్వత్ తేజోయుక్తం-ఓజస్సహస్వత్-ఓజః ఇంద్రియశక్తిః-సహః మనశ్శక్తిః-తద్యుక్తంబలం దార్ఢ్యం తద్యుక్తం॥చం ॥అన్యేచ ప్రేతపిశాచభూతకూశ్మాండయాదోమృగపశ్వధీశాః-ప్రేతప్రభృతయః కూశ్మాండాంతాః దేవయోనివిశేషాః - యాదాంసి జలజంతవః-మృగాః హరిణాదయః-పశవః చతుష్పాదః-తేష్వధీశాః ప్రధానాః కిం చ హే భగవన్నారద లోకే యత్కించమహస్వత్ పూజార్హం - ఓజస్సహస్వత్ కాంతిమత్ వేగవత్ బలవద్దైహికబలవత్ క్షమావత్ క్షమాగుణవత్ ॥౪౫॥శ్రీతి॥ శ్రీః శోభా-హ్రీః అకర్మజుగుప్సా విభూతిః సంపత్తిః ఆత్మాబుద్ధిః తద్యుక్తం- అర్ణః వర్ణః అద్భుతార్ణం ఆశ్చర్యవర్ణమిత్యర్థః రూపవదస్వరూపః రూపవదరూపం చ యత్ తత్సర్వం పరమేవతత్త్వం తద్విభూతిరిత్యర్థః॥ శుద్ధసత్త్వావతారాన్వక్తుమాహ।చం॥శ్రీహ్రీవిభూత్యాత్మవత్ శ్రీర్ధనాదికం సపత్-హ్రీర్లజ్జా విభూతిః-విభవః ప్రభుత్వం-అత్మాధైర్యం-తచ్చతుష్టయవత్ అద్భుతార్ణం విచిత్రార్థం చ వేదశాస్త్రాదికం పరంతత్త్వం అచేతనేభ్యః॥ఉత్కృష్టం జీవతత్త్వం రూపవత్ శరీరి అస్వరూపమశరీరి పరతత్త్వం సర్వం భగవదంశాః కించ॥౪౬॥ఆపీయతామితి॥ అస్మత్కథాశ్రవణైః మే కర్ణయోః కషాయాః మలాః తైః శోషయంతీతి తథా-తాన్ సుపేశలాన్ సుందరాన్-లకారలోపస్త్వార్షః-హే బుధ హే నారద తుభ్యమనుక్రమిష్యే తదనుక్రమణాత్ తం త్వయాపీయతామిత్యర్థః-ఆపీయతామితి శతృంతం వా-ఆపిబతాం కర్ణకషాయ

నాగనాథాః । యే వా ఋషీణామృషభాః పితౄణాం దైత్యేంద్రసిద్ధేశ్వరదానవేంద్రాః॥౪౪ అన్యేచ

యే ప్రేతపిశాచభూతకూశ్మాండయాదోమృగపశ్వధీశాః । యత్కించలోకే భగవన్మహస్వదోజస్సహ-

స్వద్బలవత్ క్షమావత్॥౪౫॥ శ్రీహ్రీవిభూత్యాత్మవదద్భుతార్ణం తత్త్వం పరం రూపవదస్వరూపమ్।

ప్రాధాన్యతో యానృష ఆమనంతి లీలావతారాన్ పురుషస్య భూమ్నః॥౪౬॥ఆపీయతాం కర్ణకషాయశో-

షాననుక్రమిష్యే త ఇమాన్ సుపేశలాన్॥౪౭॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ద్వితీయస్కంధే షష్ఠోఽధ్యాయః

బ్రహ్మోవాచ॥ యత్రోద్యతః క్షితితలోద్ధరణాయ బిభ్రత్క్రౌడీం తనుం సకలయజ్ఞమయీమనంతః । అంత

ర్మహార్ణవ ఉపాగతమాదిదైత్యం తం దంష్ట్రయాద్రిమివ వజ్రధరో దదార ॥ ౧ ॥ జాతో రుచేరజనయత్సు

యమాన్ సుయజ్ఞ ఆకూతిసూనురమరానథ దక్షిణాయాం । లోకత్రయస్య మహతీమహరద్యదార్తిం స్వా

యంభువేన మనునా హరిరిత్యనూక్తః॥ ... అపీయతాం కర్ణకషాయశోషాన్ నవిషయకకథాశ్రవణ కుర్వతాం కర్ణదోషనివారకాన్-సుపేశలాన్ మనోహరాన్- భూమ్నః పురుషస్య- ప్రాధాన్యతో యాన్ సవరానామనంతి హే బుధ హే నారద తే తానవతారాననుక్రమిష్యే తవ వర్ణయే॥౪౭॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా *

శ్లో॥ ఉచ్యంతే సప్తమే లీలావతారా బ్రహ్మణోదితాః।నారదాయ తు తత్కర్మప్రయోజనగుణైస్సహ॥ యత్రేతి॥ యత్ర యదా ॥ చం॥క్షితితలోద్ధరణార్థం వారాహీం తనుం బిభ్రత్ ఉద్యతోఽనంతః తదాతం సుప్రసిద్ధం హిరణ్యాక్షం దంష్ట్రయా దదార॥చం॥ క్షితితలోద్ధరణాయ భూతలస్యోద్ధరణాయ సకలయజ్ఞమయీం సర్వయజ్ఞస్వరూపిణీం క్రౌడీం తనుం వరాహశరీరం బిభ్రత్ - అనంతో భగవాన్నారాయణః యత్ర యస్మిన్ కాలే ఉద్యతః భూతలోద్ధరణాయ కృతయత్నస్తదా అంతర్మహార్ణవముపాగతం తమాదిదైత్యం తం సముద్రాంతః ప్రవేశం ప్రతిసమాగతం దైత్యానామాదిం తం హిరణ్యాక్షం వజ్రధరః ఇంద్రః వజ్రేణ వజ్రాయుధేన అద్రిం పర్వతమివ దంష్ట్రయా దంతేన దదార పాటయామాస ॥ ౧ ॥ యజ్ఞావతారమాహ।జాత ఇతి॥ రుచేః ప్రజాపతేస్సకాశాత్ తద్భార్యాయామాకూత్యాం సూనుః సుయజ్ఞో నామ జాతః - స చ స్వభార్యాయాం దక్షిణాయాం సుయమాన్ దేవానజనయత్ స ఏవ ఇంద్రస్సన్ యదా ఆర్తిమహరత్ తదా పూర్వం సుయజ్ఞ ఇత్యుక్తోపి-అనుపశ్చాత్-మనునా మాతామహేన హరిరిత్యుక్తః అనేన దేవతోత్పాదనం లోకత్రయార్తిహరణం చ కర్మాదర్శితం-ఏవం-సర్వత్రావతారః తత్తత్కర్మ చ జ్ఞేయం॥చ ॥సుయజ్ఞనామకస్య భగవతోఽవతారమాహ-రుచేః పురుషాత్ తేః ఆకూతిసూనుః ఆకూతినామవత్యాః రుచిభార్యాయాః సూనుః పుత్రస్సుయజ్ఞః సుయజ్ఞనామకో విష్ణుః దక్షిణాయాం స్వభార్యాయాం సుయమాన్ సుయమనామధేయాన్ అమరాన్ దేవానజనయత్ లోకత్రయస్య మహతీమార్తిం యదా అహరత్

యేనకారణేనాపహరత్ - తేనకారణేనస్వాయంభువేనమనునా - స్వాయంభువపుత్రేణమనునాస్వాయంభువనామ్నా
హరిరిత్యనూక్తః నిఖిలలోకార్తిహరణాద్ధేతోః హరిరిత్యనూక్తః హరిరితినామ్నానిర్దిష్టః॥ ౨॥ కపిలావతారమాహ॥ జ
జ్ఞఇతి॥ కర్దమప్రజాపతేర్గృహే తద్భార్యాయాందేవహూత్యాం జజ్ఞేనవభిః స్త్రీభిస్సహసచస్వమాత్రేఆత్మగతింబ్ర
హ్మవిద్యాంఊచేయయాఆత్మగత్యాసాఆత్మనశ్శమలంమలినీకరణంగుణసంగరూపంపంకంఅస్మిన్నేనజన్మనివిధూ
యకపిలస్యగతింముక్తింప్రాప్తవతీ॥ చం॥ హేద్విజనారద కర్దమగృహే కర్దమాఖ్యస్యప్రజాపతేర్గృహే దేవహూ
త్యాంకర్దమభార్యాయాంనవభిః స్త్రీభిస్సమంజజ్ఞేఉత్పన్నోఽభూత్ యః కర్దమసూనుః కపిలః ఆత్మగతింబ్రహ్మతత్త్వగతిం
స్వమాత్రే దేవహూత్యైఊచేఉవాచ-యతోభగవదుపదేశాత్ సా దేవహూతిః గుణసంగపంకంగుణప్రధానేషువిషయే
షుసంగఏవపంకః ఆత్మశమలంస్వీయపాపంఅస్మిన్ విధూయఅస్మిన్ లోకేవిహాయకపిలస్యస్వపుత్రస్య భగవతోగతిం
ముక్తింప్రపేదేప్రాప॥ ౩॥ దత్తాత్రేయావతారమాహ॥ అత్రేతి॥ మయాఅహమేవతుభ్యందత్తఇతియత్ - యతఆహ-
తతస్సనామ్నాదత్తోజాతః స్వభక్తేభ్యోయోగైశ్వర్యాదానదచరిత్రదర్శయతి-యస్యపాదపంకజయోఃపరాగః
తేనపవిత్రాః దేహాః యేషాం తేఉభయీమైహికీమాముష్మికీంచ-భుక్తిముక్తిరూపాంవా॥ చం॥ దత్తాత్రేయావతార
మాహ - అపత్యమభికాంక్షతః పుత్రంప్రార్థయతః అత్రేః అత్రినామకస్య బ్రహ్మసూనోః ప్రజాపతేస్తపసాతుష్టస్య
మయాఅహమేవతుభ్యం పుత్రత్వేనదత్తఇతియద్యస్మాద్భగవానాహ - అతస్సదత్తనామకోఽభూత్ యత్పాదపం
కజపరాగపవిత్రదేహాః యస్యభగవతోదత్తస్యపాదపంకజపరాగేణ పవిత్రీకృతదేహాస్సంతః యదుహైహయాద్యాః య
దుర్యయాతిసూనుః యాదవవంశప్రవర్తకః హైహయః కార్తవీర్యార్జునః తదాద్యాః తత్ప్రభృతయః ఉభయాం యో
గర్ధిమాపుః ఉభయవిధామైహికీమాముష్మికీంచ యోగర్ధింయోగఫలంఐహికీయోగర్ధిః పశుపుత్రధనధాన్యాదిసంపత్తిః

యంభువేనమనునాహరిత్యనూక్తః ౨॥ జజ్ఞేచకర్దమగృహేద్విజదేవహూత్యాంస్త్రీభిస్సమంనవభిరా
త్మగతింస్వమాత్రే।ఊచేయయాత్మశమలంగుణసంగపంకంసాస్మిన్ విధూయకపిలస్యగతింప్రపేదే॥ ౩॥ అ
త్రేరపత్యమభికాంక్షతఆహతుష్టోదత్తోమయాహమితియద్భగవాన్సదత్తః। యత్పాదపంకజపరాగప
విత్రదేహాయోగర్ధిమాపురుభయీంయదుహైహయాద్యాః॥ ౪ ॥ తప్తంతపో వివిధలోకసిసృక్షయామఆ
దౌసనాత్స్వతపసస్సచతుస్సనోఽభూత్। ప్రాక్కల్పసంప్లవవినష్టమిహాత్మతత్త్వం సమ్యగ్జగాదమున
యోయదచక్షతాత్మన్॥ ౫ ॥ ధర్మస్యదక్షదుహితర్యజనిష్టమూర్త్యాంనారాయణోనరఇతిస్వతపఃప్ర

చాముష్మికీయోగర్ధిః అణిమాద్యష్టైశ్వర్యప్రాప్తిః స్వర్గబ్రహ్మసదనాదిప్రాప్తిర్మోక్షప్రాప్తిశ్చతాముభయవిధాంయో
గర్ధిమాపుః సదత్తఇతిపూర్వేణాన్వయః॥ ౪॥ కుమారావతారమాహ॥ తప్తమితి॥ మేమయాఆదౌయత్తపఃతప్తంతస్మాత్స్వ
తపసః మత్తపసోహేతోః-సహరిః చతుస్సనోఽభూత్-సనత్కుమారః-సనక సనందనః- సనత్సుజాతఇతిచత్వారఃసనశ
బ్దానామ్నియస్యసః కథంభూతాత్స్వతపసఃసనాత్ అఖండితాత్ యద్వాస్వతపఃసనాత్ దానాత్సమర్పణాదిత్యర్థః స
ఉదానే సచపూర్వకల్పస్యసంప్లవేప్రలయావినష్టంఉత్పన్నసంప్రదాయమాత్మతత్త్వంఇహఅస్మిన్ కల్పేసమ్యగ్జగాద
ఉక్తవాన్సమ్యక్త్వ దర్శయతియత్ గదితమాత్రమేవమునయఃఆత్మనిమనసిఅచక్షతసాక్షాదపశ్యన్ ఆత్మన్నిత్యత్ర
సప్తమీలోపఆర్షః చంతస్యైవదత్తాత్రేయస్యయౌగికంనామాంతరమాహ మేమయావివిధలోకసిసృక్షయానిఖిలలో
కసృష్టిచ్ఛయాతపస్తప్తంఆదౌసృష్ట్యాదికాలేస్వతపసః ఫలస్యధర్మార్థకామమోక్షరూపస్యచతుర్విధస్యసనాత్ దా
నాత్ షణుదానఇతిధాతు-స్వార్థికాచ్ఛప్రత్యయాంతః సఅత్రేయః చతుసనోఽభూత్ చతురఃపురుషార్థాన్ సనోతిదదా
తీతిచతుస్సననామకోఽభూత్ - కించప్రాక్కల్పసంప్లవవినష్టంఆత్మతత్త్వంసమ్యగ్జగాదప్రాక్కల్పప్రలయేవినష్టంఆత్మత
త్త్వంఆత్మనస్తత్త్వంజీవపరమాత్మతత్త్వంసమ్యగ్జగాదయస్మాన్మునయః ఆత్మన్నచక్షతఆత్మనిపరమాత్మనిసర్వజ
గత్ తస్మాత్తత్త్వోపదేశాదచక్షతసాక్షాత్కృతవంతోబభూవుః॥ ౫॥ నారాయణావతారమాహ॥ ధర్మస్యేతి॥ ధర్మస్యప
త్న్యాందక్షస్యదుహితరిమూర్తిసంజ్ఞాయాంనారాయణోనరఇతిమూర్తిద్వయేనజాతః కథంభూతః స్వఅసాధారణస్త
పఃప్రభావోయస్యతదేనాహ-అనంగస్యస్మృతనా దేవ్యః అప్సరసః భగవతస్సకాశాత్ ఆత్మనః స్వప్రతిరూపాః ఊర్వశ్యా
ద్యాః స్త్రీయోదృష్ట్వాతస్యనియమవ్రతలోపంవ్రతభంగంఘటితుంసాధయితుంనశేకుః యద్వాఆత్మనః స్వస్యయఃనియ
మఃతపోనాశనరూపః తస్యలోపంతత్రదృష్ట్వాభంగంఘట్టయితుంనతత్రశేకురిత్యర్థః ఏతచ్చవ్యాఖ్యానం విశాదశేవత్వ

॥ చం॥ నారాయణావతారమాహ-స్వతపసఃప్రభావఃమదీయతపసఉత్పత్తిస్థానంనారాయణోనరఇతిచ నామవాన్
భగవాన్ధర్మస్య పురుషస్యధర్మాధిష్ఠానదేవస్యభార్యాయాంమూర్త్యాంమూర్తినామధేయాయాం దక్షదు
హితరిదక్షప్రజాపతేః పుత్రికాయామజనిష్టఉత్పన్నోభూత్ తస్యనారాయణస్యప్రభావమాహదృష్ట్వేతి - "సంగ
పృతనాః॥ అత్యంతవిరక్తంనారాయణంవంచయితుంసమాగతామన్మథపృతనాయుక్తాదేవ రంభామేనకాప్రభృత
యఃఅప్సరసస్స్వాంతరాత్మనోభగవతోనియమావలోపంకృష్ట్వాఅస్మాభిరస్యతపసోవిఘ్నోభవిష్యతీతివిచార్యనియ
మావలోపంఘటయితుంనశేకుఃనసమర్థాబభూవుః ॥౬॥ యత్రకామవిజయాత్క్రోధోవిధిభేతితత్రకామోనప్రభవతీ
కింవక్తవ్యమిత్యాహ॥ కామమితి॥ కృతినఃరుద్రప్రముఖాః-రోషయుక్తయాదృష్ట్యాకామందహంతిరోషమాత్మానం
దహంతమపితేనపిహంతిక్రోధేనాభిభూయంతఇత్యర్థః- నన్వయమపిరోషఃయదంతరంయన్మధ్యంప్రవిశత్య
లంబిభేతి-యద్వాయస్యాంతఃమనఃకథంభూతంఅమలంనిర్మలంప్రవిశన్నితి॥ చం ॥ ననునారదకృతినస్సముద్భూతానికా
మద్దృష్ట్వాకామందహంతికామఃఆత్మజ్ఞానవినాశకత్వాదస్మిన్కామేరోషయుక్తదృష్ట్యారోషపూర్వకదేవత్వాదాత్మవేన కామం
దహంతికామంవినాశయంతి-అసహ్యాత్ క్రోధమశక్యందహంతస్వాత్మవినాశకారణం రోషముక్రోధమపితేనరోషేణైవ
వదహంతిరోషాపరపర్యాయస్యక్రోధస్యాపిశ్లో॥ త్రివిధంనరకస్యేదంద్వారంనాశనమాత్మనః ॥ కామఃక్రోధ స్తథాలో
భస్తస్మాదేతత్త్రయంత్యజేదితిత్యాజ్యకోటిప్రవిష్టత్వాత్ క్రోధవిషయకక్రోధాభావేతిజ్ఞమానంభవాత్ రోషజగా
ర్థంరోషేపిరోషంసంపాద్యతేనరోషేణరోషంజయంతిసోయం కామస్యాపినివారకత్వాత్తిరోధికోరోషః యదంత
రంయస్యభగవతోంతరం మనోనివిశన్నలంభిభేతి - తస్యజితక్రోధత్వాత్ తన్మనోనివేష్టుంబిభేతి - ఏవంకామా
పేక్షయావ్యాపకస్యక్రోధస్యాపి తదంతరప్రవేశాసామర్థ్యా సతితదపేక్షయావ్యాప్యః కామఃపురస్యభగవతోనా
భావః।దృష్ట్వాత్మనోభగవతోనియమావలోపంసేవ్యాస్త్రస్సంగవృతనాఘటయితుంనశేకుః॥౭॥ మందహం
తికృతినోనరోషదృష్ట్యారోషోదహంతమపితేనదహంత్యసహ్యమ్ । సోయంయదంతరమలంప్రవిశన్బి
భేతికామఃకథంనుపునరస్యమనశ్శ్రయేత ॥ ౭ ॥ విద్ధస్సపత్న్యుదితపత్రిభిరంతిరాజ్ఞోబాలోపిసన్నుప
గతస్తపసేవనాని । తస్మాఅదాద్ధ్రువగతింగృణతేప్రసన్నోదివ్యాస్స్తువంతి మునయోయదుపర్యధస్తాత్॥
౮ ॥ యద్వేనముత్పథగతంద్విజవాక్యవజ్రవిప్లుష్టపౌరుషభగం నిరయేపతంతమ్ । త్రాత్వార్థితోజ
రాయణస్యమనఃకథం నాశ్రయేతనకథంచిదథసంశ్రయేతఇతిభావఃయద్వాతైఃకృతినోపి అసహ్యంసహంత రోషనద
హంతివంచయితుమాగతాఃఅప్సరసోపిదృష్ట్వాకామంజయంతిరోషంతుదహంతిరోషస్యనామాపేక్ష కాపి మజ్జా
త్వా నరోషో పియదంతరంప్రవిశన్బిభేతీత్యన్వయః-స్వస్వచిత్తవికారకసంపాదనార్థంసమాగతానామస్మత్సమ
మాసతాప్సరఃప్రభృతిసామగ్రీసహితానాంవసంతాదీనాంద్రుష్ట్వాకామావిష్టోపినబభూవస్వాత్మానంవంచయితుంసమాగ
తానితిక్రోధమపినచకారేత్యర్థః॥౭॥చరిత్రైకదేశేవకమప్యవతారంసూచయతి॥విద్ధఇతి॥మాతుస్సపత్న్యాస్సురుచేరుదితా
నిఉక్తాని-వాక్యాన్యేవపత్రిణఃబాణాః-తైర్విద్ధాధ్రువః-రాజ్ఞఃఉత్తానపాదస్య-అంతిసమీపేతపసేతపశ్చరితుంధ్రువగ
తింధ్రువపదంయత్ యాంఉపరిస్థితాఅధస్తాత్ స్థితాఃదివిభవాఃదివ్యాస్సప్తమునయఃస్తువంతియద్వాఉపరిభృగ్వాదయ
అధస్తాచ్చసప్తమునయఇతి॥చం॥ధ్రువావతారమాహ - రాజ్ఞోంతిస్వపితురుత్తానపాదస్యరాజ్ఞః అంతిసమీపేసపత్న్యా
దితపత్రిభిః స్వమాతుస్సుమతేస్సపత్న్యాఃసురుచినామధేయాయాఃఉదితపత్రిభిఃవాక్యబాణైఃవిద్ధస్తాడితః రాజ్ఞో
త్రోబాలోపిపంచవర్షోపితపసేవనాన్యుపగతఃతపోనుష్ఠానాయ అరణ్యాన్యుపగతఃతస్మైగృణతేస్తువతేసౌత్తానపాద
యేధ్రువాయప్రసన్నోభగవాన్ధ్రువగతిమదాత్ ధ్రువస్థానందదౌఉపరివిద్యమానంయత్స్థానందివ్యామునయస్స
కాదయఃయస్యాధస్తాద్విద్యమానాస్సంతఃస్తువంతినరోర్వ్యవస్థానత్వేన స్తువంతి - పృథ్వవతారమాహ॥యద్వేనమి
త్ యదాఋషిభిఃఅర్థితః॥తదావేనంత్రాత్వాఅన్వర్థంతత్పుత్రఇతిపదంనామలేభే॥శ్లో॥ పున్నామ్నోనరకాద్యస్మాత్పితరం
త్రాయతేసుతః।తస్మాత్పుత్రఇతి ప్రోక్తఃస్వయమేవస్వయంభువేతిహి పుత్రపదవ్యుత్పత్తిః - కథంభూతంద్విజానాం శాప
వాక్యమేవవజ్రంతేనవిప్లుష్టం-పౌరుషంభగఃఐశ్వర్యంచయస్యతం-చరిత్రాంతరమాహ- యేనవాజగతిజగతః
ఉపసూనిఅన్నాదిద్రవ్యాణివసుధాదుగ్ధా॥చం॥పృథోరవతారమాహయదితి॥ఉత్పథగతందుర్మార్గప్రవిష్టం అతఏవ
ద్విజవాక్యవజ్రవిప్లుష్టపౌరుషభగంద్విజానాంబ్రాహ్మణానాంవాక్యవజ్రైఃశాపవాక్యమేవ వజ్రంవజ్రాయుధం

విప్లుష్టపౌరుషభగం పౌరుషం పరాక్రమః భగః శ్రీః తదుభయమపి విప్లుష్టం దగ్ధం యస్య తం అత ఏవ నిరయోపసృతం తం నరకం ప్రవ
తం వేనం దృష్ట్వా తత్ప్రార్థితః మునిభిః ప్రార్థితో భగవాన్ జగతి యత్ అస్మాత్ కారణాత్ పుత్రపదం లేభే నామ్నా ఆత్మ
నరకాత్త్రాయత ఇతి పుత్ర ఇతి స్వపితుర్నరకలోకాత్ త్రాతత్వేన పుత్రపదం లేభే స పృథుర్నామ భగవదవతారః వసు
ధా భూమిర్యేన పృథునా నానాకలాని వసూని ధనధాన్యాదీని దుగ్ధా ధనధాన్యరూపం సంక్షీరం గోరూపధారిణీ సతీ దుగ్ధా - సప్త
ధోరవతారః ॥౯॥ ఋషభావతారమాహ ॥ నాభేరితి ॥ అసౌ శ్రీహరిః నాభేః ఆగ్నీధ్రపుత్రాత్ సుదేవ్యాం సూనుః ఆస - నా
భేర్భార్యాయాః మేరుదేవ్యాః ఏవ సుదేవీత్యపి సంజ్ఞా - జడవద్యోగేన నిత్యసమాధినా చర్యాం - ఉక్తవాన్ - తత్ర హేతు
స్సమదృగితి తత్రాపి హేతుః స్వస్థః స్వస్వరూపే స్థితః - యతః ప్రశాంతేంద్రియః తత్కృతః పరిత్యక్తసంగః ॥ చం ॥ నాభేరితి
అసౌ భగవాన్ - నాభేః నాభినామకాగ్నీధ్రపుత్రాత్ ప్రియవ్రతపౌత్రాత్ రాజర్షేః - సుదేవీసూనుః నాభిభార్యాయాః
సుదేవీ నామధేయాయాస్సూనుః సుతః అసౌ వృషభ ఆసీత్ - ఋషభనామకో బభూవ - సమదృక్ సర్వత్ర సమదర్శనః - స్వస్థ
బుద్ధిః చాంచల్యరహితః - పరిముక్తసంగః త్యక్తవిషయసంగః - ప్రశాంతకరణః ప్రశాంతసర్వేంద్రియః యో వై ఋషభనా
మకో యోగీ జడయోగచర్యాం జడవద్యోగచర్యాం అవధూతచర్యాం చచార ఋషయో యత్పారమహంస్యం పదం ముక్తైః
స్థానమామనంతి ॥౧౦॥ శ్రీహయగ్రీవావతారమాహ ॥ అథో ఇత్యర్థాంతరే సపన సాత్మా భగవాన్ మమ బ్రహ్మణస్సత్రే య
జ్ఞే హయశీర్ష ఆస. తపనీయః సువర్ణం తద్వద్వర్ణో యస్య సః ఛందోమయః వేదమయః తద్విభేదో యో మఖాత్మా - అమృ
తమయ ఇతి పాఠః - మఖైర్యజనీయః - యో అఖిలదేవతాః తదాత్మా చ - అస్య శ్వసతః - శ్వాసం ముంచతః నస్తః నాసాపు
టాత్ ఉశతీః ఉశత్యః అత్రాపర్ణా వ్యాప్తిరథమానార్థే ద్వితీయా ... కమనీయాః వేదలక్షణా వాచో బభూవుః చం ॥ సాక్షాద్యజ్ఞ
పురుషః యజ్ఞశరీరకః పురుషః - తపనీయవర్ణః హేమమయః ఛందోమయో వేదమయః - మఖమయః అమృతపదత్వం

గతిపుత్రపదం చ లేభే దుగ్ధా వసూని వసుధా సకలాని యేన ॥౯॥ నాభేరసావృషభ ఆస సుదేవిసూనుర్యో వై చచా
రసమదృగ్జడయోగచర్యామ్। యత్పారమహంస్యమృషయః - పదమామనంతి స్వస్థః ప్రశాంతకరణః పరిముక్త
సంగః ॥౧౦॥ సత్రే మమాస భగవాన్ హయశీర్ష ఏవ సాక్షాత్స యజ్ఞపురుషస్తపనీయవర్ణః। ఛందోమయో
మఖమయోఽఖిలదేవతాత్మా వాచో బభూవురుశతీః శ్వసతోఽస్య నస్తః ॥ ౧౧ ॥ మత్స్యో యుగాంతసమయే మ
నునోపలబ్ధః క్షోణీమయో నిఖిలజీవనికాయకేతః। విస్రంసితానురుభయే సలిలే ముఖాన్మే ఆదాయ తత్ర వి
జహార హ వేదమార్గాన్ ॥౧౨॥ క్షీరోదధావమరదానవయూథపానామున్మథ్నతామమృతలబ్ధయ ఆదిదేవః ।

తభోగ్యస్వరూపః - అఖిలదేవతాత్మా అఖిలదేవతాంతర్యామితయా తత్స్వరూపః ఆద్యః ప్రపంచస్యాదికారణీభూత।
హయశీర్షః భగవాన్ హయగ్రీవో భగవాన్ మమ సత్రే సత్రయాగే ఆస ఉత్పన్నః శ్వసతః అస్య నస్తః నాసికాయాః ఉశత్యో వా
చో బభూవుః ప్రకాశమానాః వేదవాచో బభూవుః ॥ ౧౧ ॥ మత్స్యావతారమాహ ॥ మత్స్య ఇతి ॥ మత్స్యో భావినా వైవ
స్వతేన మనునా దృష్టః క్షోణీమయః పృథ్వీప్రధానః - తదాశ్రయ ఇత్యర్థః - తథైవ నిఖిలజీవనికాయానాం ఆశ్రయః మే
ముఖాత్ విస్రంసితాన్ స్ఖలితాన్ వేదస్య మార్గాన్ భేదాన్ భగవానాదాయ తత్ర యుగాంతసలిలే విజహార హేతి హర్షే
చం ॥ యుగాంతసమయే యుగప్రళయే - మనునా వైవస్వతమనునా ఉపలబ్ధో దృష్టః క్షోణీమయభూశరీరకః అఖిలజీవని
కాయకేతః నిఖిలప్రాణిగ్రామస్యావాసస్థానరూపః మత్స్యరూపీ భగవాన్ ఉరుభయే మహాభయాస్పదే ప్రల
యాబ్ధిసలిలే మే ముఖాత్ విస్రంసితాన్ వేదమార్గాన్ ఆదాయ తత్ర ప్రలయాబ్ధిజలే విజహార విహారం కృతవాన్ ॥౧౨॥
కూర్మావతారమాహ ॥ క్షీరోదధావితి ॥ క్షీరోదధౌ కచ్ఛపవపుషా గోత్రం మథనార్థం మందరగిరిం పృష్ఠేన ధృతవాన్ క
దా అమృతలబ్ధయే క్షీరాబ్ధిం మథ్నతాం సతాం నిద్రాయాః అవసరః తస్య నాయుస్యనః అద్రేః పరివర్తః పరిభ్రమ
కషాణం కర్షణం ఘర్షణం వా యస్యాం సా కండూః యస్య అద్రేః పరివర్తనాకర్షణాకర్షణం తేన అనిల అపయా
తీతికషాణాంకం తథా ఽస్య చం ॥ కూర్మావతారమాహ క్షీరోదధౌ క్షీరసాగరే అమృతలబ్ధయే అమృతలాభాయ అమరః
దానవయూథపానాం ఉన్మథ్నతాం సతాం తేషు మథనం కుర్వత్సు పత్సు కచ్ఛపకనుః కూర్మశరీరః నిద్రాక్షణః నిద్రాస్వాపో
త్సవశాలీ అద్రిపరివర్తకషాణకండూః అద్రిపరివర్తేన స్వీయపృష్ఠే అనేకసహస్రయోజనప్రమాణస్య మందరాద్రేః పరివ
ర్తనేన పరిభ్రమణేన కషాణకండూః కషణశాలికండూతిః ... నిద్రాప్రాప్తిః ... అద్రిపరపృష్ఠధారీత్యర్థః - ఆదిదేవః ని
ఖిలజగదాదికారణీభూతః పరమాత్మా నారాయణః పృష్ఠేన పృష్ఠభాగేన మందరాద్రిం వినిధారితవాన్ ॥ ౧౩ ॥

నృసింహావతారమాహ॥త్రైవిష్టపేతి॥త్రైవిష్టపాః దేవాః తేషా-ఉరుభయంహంతీతితథా-సభగవాన్ - అథవాత్రైవిష్టపాః దైత్యాః హిరణ్యకశిపోః రాజ్యకాలే తేషాం ఉరుభయాజనకో హాసో యస్మిన్ తత్ త్రైవిష్టపోరుభయహాసం తత్ నృసింహరూపంకృత్వా-కథంభూతంరూపం - భ్రీమంతో భ్రుకుట్యోదంష్ట్రాశ్చయస్మిన్ తత్ కరాళంవక్త్రం యస్మిన్ తత్ దైత్యేంద్రం స్ఫురంతం అరాత్సమీపఏవగదయా ఉపలక్షితం అభిపతంతం నఖైర్విదదార-చం॥త్రైవిష్టపోరుభయహా-సన్నృసింహరూపం-కృత్వా త్రైవిష్టపాః త్రివిష్టపవాసినో దేవాః తేషామురుభయం హిరణ్యకశిపుప్రయుక్తంమహద్భయంతద్ధరతీతిభయహా నృసింహరూపంకృత్వా లేదూర్ఙ్పం విశేషయతి - భ్రీమదితి॥ భ్రీమద్భ్రుకుటీవిచలద్భ్రుకౌటిల్యవత్ తాదృశం దంష్ట్రాకరాలవక్త్రం దంష్ట్రాభిరతభీషణంముఖం యస్య తత్ తాదృశం నృసింహరూపంకృత్వా గదయాభిపతంతం తద్గదాం హృత్వా నృసింహేహ నాతం దైత్యేంద్రం హిరణ్యకశిపుం ఆశు ఆరాదూరౌ నిపాత్య పాతయిత్వా నఖైర్విదదార బిభేద॥౧౪॥హరిసంజ్ఞికావతారమాహ యుగళేన॥అంతరితి॥ గజయూథస్యపతేః తీర్థరూపంశ్రవో యస్య- తీర్థశ్రవాః శ్రవణేనైవమంగళం నామధేయం యస్య॥చం॥అంతస్సరసి సరసోఽంతః ప్రదేశే ఉరుబలేన అధికబలేన గ్రాహేణ నక్రేణ పదే సగృహీతః పాదేన గృహీతః అతఏవ ఆర్తః పీడితః యూథపతిర్గజయూథస్య పతిః గజేంద్రః అంబుజహస్తః సన్ ఆదిపూరుష నిఖిలలోకనాథ తీర్థశ్రవః పవిత్రకీర్తే-శ్రవణమంగళ నామధేయ శ్రవణానాం శ్రోత్రాణాం మంగలకరనామధేయ భగవన్నారాయణ మాం పాహీత్యాహ॥౧౫॥శ్రుత్వేతి॥తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా శరణార్థినం తం హస్తేశుండాయాం ప్రగృహ్య కింకృత్వా నక్రస్య తస్య గ్రాహస్య వదనం వినిపాత్య విదార్య తస్మాద్వదనాత్॥ చం॥అప్రమేయః సర్వైరపి తత్త్వేః ప్రమాతుమశక్యః చక్రాయుధః చక్రాయుధధారీ పతగరాజభుజాధిరూఢః భగవాన్ హరిః శ్రుత్వా పాహీతివచనం శ్రుత్వా కర్ణ్య-అవనార్థినం శరణం ప్రార్థయమానం తం గజేంద్రం చక్రేణ నవదనం వినిపాత్య సుదర్శనేన గ్రాహముఖం వి

పృష్ఠేన తచ్ఛపవపుర్విదధార గోత్రం నిద్రాక్షణో ద్రిపరివర్తకషాణకండూః॥ ౧౩ ॥ త్రైవిష్టపోరుభయహా సన్నృసింహరూపంకృత్వా భ్రీమద్భ్రుకుటిదంష్ట్రకరాలవక్త్రమ్। దైత్యేంద్రమాశుగదయాభిపతంతమారాదూరౌ నిపాత్య విదదార నఖైః స్ఫురంతమ్॥ ౧౪ ॥ అంతస్సరస్యురుబలేన పదేగృహీతో గ్రాహేణ యూథపతిరంబుజహస్త ఆర్తః। ఆహేదమాదిపురుషాఖిలలోకనాథ తీర్థశ్రవః శ్రవణమంగలనామధేయః॥౧౫॥ శ్రుత్వా హరిస్తమ శరణార్థినమప్రమేయశ్చక్రాయుధః పతగరాజభుజాధిరూఢః। చక్రేణ నక్రవదనం వినిపాట్య తస్మాద్ధస్తే ప్రగృహ్య భగవాన్ కృపయోజ్జహార॥౧౬॥జ్యాయాన్ గుణైరవరజోఽప్యదితేః సుతానాం లోకాన్ విచక్రమ ఇమాన్యదథాధియజ్ఞః। క్ష్మాం వామనేన జగృహే త్రిపదచ్ఛలేన యాచ్ఞామృతే పథి చరన్ ప్రభుభిర్న చాల్యః॥ ౧౭॥ నార్థో బలేరయమురుక్రమపాదశౌచమాపశ్శిఖా ధృతవతో విబుధాధిపత్యమ్।

దార్య హస్తే ప్రగృహ్య శుండాతుండే ప్రగృహ్య కృపయా యస్మాత్సరస ఉజ్జహార-ఉద్ధృతవాన్ ॥౧౬॥ వామనావతారమాహ ॥ జ్యాయానితి॥ అదితేస్సుతానాం-ద్వాదశాదిత్యానాం మధ్యే - అధియజ్ఞః యజ్ఞాధిష్ఠాతా శ్రీవిష్ణుః-అవరజః కనీయానపి గుణైర్జ్యాయాన్ శ్రేష్ఠః గుణానేనాహ యత్ యతః ఇమాన్ లోకాన్ విచక్రమే పాదన్యాసైః క్రాంతవాన్ అథ ప్రకృతానంతరమేవ-తత్ర హేతుః బలేః క్ష్మాం వామనరూపేణ జగృహే - నన్వీశ్వరః స్వయం కిమితి- దుర్బలవత్తథా చక్రే తత్రాహ యాచ్ఞా-వినా ధర్మమార్గేణ ప్రవర్తమానః ప్రభుభిర్న చాల్యః ఈశ్వరైరన్యైః ప్రభుభిః శసనీయ ఇతి॥ చం। త్రివిక్రమావతారమాహ - భగవానుపేంద్రః అదితేస్సుతానాం దేవానాం మధ్యే అవరజోఽపి వయసా కనీయానపి గుణైర్జ్యాయానధికః అధిక్యమేవాహ లోకానితి॥అథ యజ్ఞో విష్ణుః అధేమాన్ లోకాన్ యద్యస్మాద్విచక్రమే తస్మాద్విచక్రమే త్రీన్ లోకాన్ విచక్రమే తస్మాత్ జ్యాయానపి క్ష్మాం భువం వామనేనరూపేణ త్రిపదచ్ఛలనపదతయా యాచ్ఞానైవ జగృహే గృహీతవాన్ ననుయాచ్ఞయా కిమితి భూమిర్గ్రాహ్యా ప్రభుణా భగవతా బలాదేవ గృహీతుం శక్యత్వాదిత్యత ఆహ - యాచ్ఞామితి ప్రభుభిస్సమర్థైః ఈశ్వరైరపి యాచ్ఞామృతే యాచ్ఞాం వినా పథి చరన్ సన్మార్గే చరన్ పురుషః నచాల్యః చాలయితుం నశక్యః ౧౭॥ననుతర్హి యాచ్ఞయాపి చాలనమనుచితమేవేతి శంకాయాం తత్ర ధికం స్వసాల్లోకాద్యదిదాస్యామీత్యాశయేనాహ నార్థ ఇత్యాహ॥నేతి॥యద్విబుధాధిపత్యం ఇదానీం జలాత్ప్రాప్తం అగ్రే దీయమానం చ-అయం బలేః పురుషార్థో న భవతీతి ఇత్యత ఆహ-ఆపః ఆపశ్శిపదచ్ఛేదః ఉరుగాయస్య పాదశౌచం ప్రాదప్రక్షాళనరూపా ఆపః - ఆసర్వతో ధృతః స్వశిఖాయాం మూర్ధ్ని ఇత్యర్థః కించ శుక్రేణ వారితశ్చాపి - అంగ హే నారద ప్రతిశ్రుతం వినా అన్యత్ - [అత్రా

మాభావఆర్షః] యస్తృతీయపాదపూరణార్థంఅరయేఆత్మానం దేహమభిమేనేఅంగీకృతవాన్ ఏవంసదేహం త్రై
లోక్యంశ్రద్ధయాదత్తవతోవిబుధాధిపత్యమప్యర్థో నభవతీత్యర్థః॥ చం॥ ఉరుక్రమస్యభగవతః పాదశౌచంఆపఃపాదప్ర
క్షాళనోదకంఅవ ఇతిద్వితీయార్థే ఆర్షత్వాత్ప్రథమా-తాఅపశ్చ బిభ్రతః ధృతవతః భగవతఃస్వయమేవపాదౌప్రక్షాళ్యత
పఃశిరసాధృతవతఃవిబుధాధిపత్యమింద్రాధికారోభవిష్యతీతిబలేరయంనార్థః భగవద్భక్తాగ్రగణ్యస్యబలేః అయమిం
ద్రాధికారోనార్థఃనపురుషార్థః - తస్యసత్యసంధతామాహ - యఇతి-యోవైబలిఃప్రతిశ్రుతంపదత్రయందాస్యా
మీతిప్రతిజ్ఞాతమప్యతేసచికీర్షతి ఆర్షత్వాత్ క్లీబత్వంసత్యత్వేనకర్తుమిచ్ఛన్ హారయేపదత్రయం చిత్వాభ్రాప్ర
భృతితస్యలోకపర్యంతాన్ లోకానేకేనపాదేనాక్రమ్య అపరేణపాదేనపాతాళపర్యంతాన్ సర్వానపిలోకానాక్రమ్య
తృతీయంపదం దేహీతినాగపాశైర్బధ్వానిర్బంధంతవతే విష్ణవేతృతీయపదదానప్రతిజ్ఞామపిసత్యాంకర్తుమిచ్ఛుఃస్వశ
రీరవ్యతిరేకేణ అంగుళమాత్రస్యాపితృతీయ పదాయప్రదేయస్యాభావాత్ అన్యత్పదంతృతీయపదంఆత్మానం స్వశరీర
మేవశిరసాఅధమేనేమదీయమిదంశరీరమేవతవతృతీయపదస్థానమితిస్వశరీరంసమర్పితుమభిమేనే- తాదృశస్యోదారా
గ్రగణ్యస్యపరమభక్తస్యమానమింద్రాధిపత్యంనసదృశమిత్యర్థః। ౧౮॥ హంసావతారమాహ ॥ తుభ్యమితి । భృ
శంవివృద్ధేనభావేనఅత్యుద్రిక్తయాభక్త్యాపరితుష్టస్సన్ సాధుయథాతథాఉవాచజ్ఞానంచేతిజ్ఞానసాధనం - కింతద్భాగ
వతంనామకథంభూతంతత్త్వమేవసుతత్త్వంతద్దీపంఆత్మతత్త్వదీపకంవివృద్ధభావేనేతివిశేషేణస్యఫలమాహయదితి
యస్మాత్॥ చం॥ తస్మైస్యైవత్రివిక్రమరూపిణో వామనస్యఉపేంద్రస్యవైభవమాహ హేనారదత్వమసాధు పరిపృష్టో
భగవాన్ భృశంవిపృచ్ఛాభావేనభక్తాగ్రగణ్యేత్వయిప్రేమాతిశయేవతుభ్యంచయోగంయోగశాస్త్రమువాచ-ఆత్మ
సుతత్త్వదీపంఆత్మతత్త్వస్యవిశేషేణప్రకాశకంభాగవత-జ్ఞానంచ భాగవతశాస్త్రప్రతిపాద్యంజ్ఞానంచఉవాచజ్ఞాన
ప్రధానంభాగవతశాస్త్రమప్యువాచేత్యర్థః - యద్భాగవతంజ్ఞానం వాసుదేవశరణాః వాసుదేవోరక్షకఇతిమన్య

యోవైప్రతిశ్రుతమపి తేనచికీర్షదన్యదాత్మానమంగశిరసాప్యరమేతిమేనే॥౧౮॥ తుభ్యంచనారదభృ
శంభగవాన్ వివృద్ధభావేనసాధుపరితుష్టఉవాచ యోగమ్ । జ్ఞానంచభాగవతమాత్మసుతత్త్వ దీపంయ
ద్వాసుదేవశరణావిదురంజసైవ॥ ౧౯ ॥ చక్రం చదిక్ష్వవిహతందశసుస్వతేజో మన్వంతరేషుమనువంశధ
రోబిభర్తి । దుష్టేషురాజసుదమంవ్యదధాత్స్వకీర్తింసత్యేత్రిపృష్ఠఉశతీంప్రథయంశ్చరిత్రైః॥ ౨౦ ॥
ధన్వంతరిశ్చభగవాంత్స్వయమేవకీర్తిర్నామ్నానృణాంపురురుజాంరుజఆశుహంతి।యజ్ఞేచభాగమమృ
తాయురవావరుంధఆయుష్యవేదమనుశాస్త్యవతీర్యలోకే॥ ౨౧ ॥ క్షత్త్రంక్షయాయవిధినోపభృతంమ

మానాః అంజసైవశీఘ్రమేవవిదుః సదుజ్ఞానమపితుభ్యమువాచేత్యర్థః॥౧౯॥తత్వన్మన్వంతరావతారమాహ॥చక్రమితి
స్వతేజః నిజప్రభావమేవచక్రంసుదర్శనం బిభర్తిచక్రవదప్రతిహత ప్రభావంబిభర్తీత్యర్థః తదేవాహమనువంశ
పాలకస్సన్ త్రయాణాంలోకానాంపృష్ఠేఉపరిస్థితేసత్యేసత్యలోకేపి - కమనీయాంస్వకీర్తింవిస్తారయన్ రాజసుదమం
డంవిదధే॥చం॥మనోరవతార మాహ మనువంశధరః మనువంశప్రతిష్ఠాపకమనురూపధరః భగవాన్ దశసుదిక్షు అవిహ
తంనిహితంస్వతేజః స్వీయతేజోరూపంచక్రమాజ్ఞాచక్రంమన్వంతరేషు బిభర్తిచస్వీయైశ్చరిత్రైరుశతీ ప్రకాశమా
నాంస్వకీర్తింత్రిప్రష్ఠేత్రయాణాంలోకానాం పృష్ఠభూతేసత్యలోకే ప్రథయన్ ప్రఖ్యాపయన్ దుష్టేషురాజసుదమం
నిగ్రహంవ్యదధాత్ చకార॥ ౨౦॥ధన్వంతర్యవతారమాహ॥ ధన్వంతరిరితి॥లోకేఅవతీర్యధన్వంతరిస్సన్- పురురుజాంమ
హారోగిణాంస్వనామ్నైవరుజఃరోగాన్ హంతి-స్వయమేవకీర్తిరితికీర్త్యతిశయోక్తిః- అమృతంమరణశూన్యంఆయుస్య
స్మాత్సఃఅవాఅవసన్నంపూర్వందైత్యైఃప్రతిషిద్ధ యజ్ఞేభాగంచఅవరుంధేఅలభత--అపావరుద్ధమితిపాఠే - అయమే
వార్థః ఆయుర్విషయంవేదంచానుశాస్తిప్రవర్తయతి॥ చం॥నామ్నాస్వయమపికీర్తిః కీర్తిరితినామవాన్ అతిశయితకీ
ర్తిత్వాత్స్వయంచకీర్తిః ధన్వంతరిర్భగవాన్ పురురుజా బహువిధరోగాణాంనృణాంరుజఃరోగాన్ ఆశుహంతినివార
యతి-అమృతాయుఃఅమృతస్వరూపమాయుస్సంపాదకత్వాదాయుస్స్వరూపంరుద్ధమవరుద్ధంయజ్ఞేచభాగంయజ్ఞీయం
భాగమవాప లోకేఅవతీర్యఆయుష్యవేదం వైద్యశాస్త్రమనుశాస్తి నుశశాస॥౨౧॥పరశురామావతారమాహ క్ష
త్త్రమితి॥జగతఃక్షయాయవిధినాదైవేనఉపభృతంసంవర్ధితం-మృత్యవేసమర్పితమితివా-బ్రాహ్మణేభ్యోద్రుహ్యతీతి
తథాఅతఃఉజ్ఝితఃపంథాఃవేదమార్గోయేనసః అతఏవనరకార్తింలిప్సతీతితథాఏవంభూతంఅవనేఃకంటకతుల్యంక్షత్త్రం

అసౌ మహాత్మా హరిః ఉద్ధంతి ఉత్పాటయతి - తీక్ష్ణధారేణ పరశునా ॥ చం ॥ ఉగ్రవీర్యః ఉగ్రపరాక్రమః మహాత్మా మహానుభావః అసౌ భగవాన్ - జామదగ్న్యో రాముః ఈయాయ విధినోపభృతం ॥ శ్లో ॥ సర్వేషయూంతానిచయా ఇతిన్యాయేన వినాశాదైవ విధినా విస్తారితం బ్రహ్మద్రుహ మ ప్రజమసగ్నినామక బ్రహ్మాపేక్షావధేన బ్రహ్మద్రోహి అతఏవ ఉపజీవితపథం క్షత్త్ర కమన్మార్గం అతఏవ నరకార్తిలిప్సు నరకయాతినా ప్రిప్సు అవనికంటక-బహువిధోపద్రవకరణాత్ భూమాకంటకమి వస్థితం ఈ క్షత్త్రం త్రిః సప్తకృత్వః ఉరుధారపరశ్వధేన బహుధా ఏకవింశతివారం ఉద్ధంతి బహుధా - పరశ్వధాయుధే పత్రిస్య త్రికృత్వః ఏకవింశతివారం డ గతిజఘూపః. ౨౨ ॥ తేహిమావ శారమూహ త్రిభిః అస్మదితి ॥ అస్మాకం బ్రహ్మాదీనాం ప్రసాదేన సుముఖః - కలయా ధరతాది రూపయా సహ - కలామాయాత స్యాః సుతో దశరథస్య ఆజ్ఞాం గతిర్వా సీతాలక్ష్మణాభ్యాం సహితో వనవ విశే యస్మిన్ విరోధం కృత్వా రావణో నాశం ప్రాప్తః ॥ చం ॥ అస్మత్ప్రసాదసుముఖః దశకంధరపీడితేషు అస్మాసు ప్రసాదేన అనుగ్రహేణ సుముఖః సౌముఖ్యశాలీ - కలేశః సర్వవిద్యాపారంగతః తత్ప్రవర్తకో భగవాన్ నారాయణః ఇక్ష్వాకువంశే కల యా అవతీర్య గురోః దశరథస్య నిదేశే చతుర్దశ సువర్షాణ్యుత్వా వనే వసేతి ఆజ్ఞాయాం స్థితః సన్ దయితానుదయితయా సీతయా అనుజేన లక్ష్మణేన చ సహితః వనం దండకారణ్యం ఆవివేశ ప్రవివేశ యస్మిన్ భగవతి శ్రీరామే విరుధ్య దశకంధరః దశగ్రీవో రావణః ఆర్తిం అపరంబంధుజనవినాశపూర్వాం స్వశరీరనాశపూర్వాం ప్రాప ॥ ౨౩ ॥ యస్మా ఇతి ॥ యస్మై శ్రీరామాయ ఉదధిః మార్గం అదాత్ దదౌ సపది శీఘ్రం హరో యథా త్రిపురం దిధక్షుః తద్వత్ - అరిపురం లంకాం దిధక్షోః దగ్ధుమిచ్ఛోః - షష్ఠీ చతుర్థ్యర్థే యద్వా పంచమీ - యస్య దిధక్షోః రామాత్ యస్య ప్రాప్తం తేన ఏకం పోయస్యేతి భూతః ఉదధిః ఊఢం ప్రాప్తం యస్య యం తేన అంగేషు వేపః కంపో యస్య అత్ర హేతుః రూ రేవ తేన మానాసుహృత్ సీతయా నిమిత్తభూతయా మథితః క్షుభితః రోషః తేన మకరోరగాః కల్యాణ సనాత్ దృష్టిపతయా అత్యంతం లప్యమానం మకరాణా హాత్మా బ్రహ్మాదయః. గుప్త్వా పథం నరకార్తిలిప్సు ఉద్ధంత్యసావవనికంటకముగ్రవీర్యస్త్రిస్సప్తకృత్వ ఉరుధారపరశ్వధేన ॥ ౨౨ ॥ అస్మత్ప్రసాదసుముఖః కలయా కలేశ ఇక్ష్వాకువంశ అవతీర్య గురోర్నిదేశే । తిష్ఠన్ వనం సదయితానుజ ఆవివేశ యస్మిన్ విరుధ్య దశకంధర ఆర్తిమార్ఛత్ ॥ ౨౩ ॥ యస్మా అదాదుదధిరూఢభయాంగవేపో మార్గం సపద్యరిపురం హరవద్దిధక్షోః । దూరే సుహృన్మథితరోషసుశోణదృష్ట్యా తాతప్యమానమకరోరగనక్రచక్రః ॥ ౨౪ ॥ వక్షస్స్థలస్పర్శరుగ్ణమహేంద్రవాహదంతైర్విడంబితకకుబ్జయరూఢ ఉరగాణాం నక్రాణాం చ క్రం యస్మిన్ ॥ చ ॥ ఉత్తరశ్లోకద్వయేన తస్యైవ రఘుకులతిలకస్య ప్రభవమాహ - అరిపురం అరేః రావణస్య పురం లంకాపురం హరవత్ రుద్రవత్ దధక్షోః దిగ్ధుమిచ్ఛోః శ్రీరామస్య దూరే సుహృన్మథితరోషకషాయదృష్ట్యా దూరే లంకాయాం వర్తమానయా సుహృదా అతిసౌహార్దశాలిసీతయా హేతుభూతయా మథితా దిశాగర ర్సనపీడితా - తదేవరోషకషాయా తామ్రా యా దృష్టిః - తయా తప్యమానః మకరోరగనక్రచక్రం మకరాః అతిస్థూలా మత్స్యవిశేషాః తే చ ఉరగాశ్చ నక్రాశ్చ నక్రాగ్రాహాశ్చ తేషాం చక్రం సమూహః తాతప్యమానమితి తావయుక్తం మకరో రగనక్రచక్రం యస్య తాదృశస్సన్ కథితసముద్రః ఊఢభయాంగవేపస్సన్ భయేన అంగవేపః శరీరకంపః ఊఢః గృహీతో యేన తాదృశస్సన్ భయకంపితశరీరస్సన్నిత్యర్థః - సపది మార్గం అదాత్ లంకాం ప్రతిసస్మై న్యస్యతస్య శ్రీరామస్య గమనాయ మార్గం దదౌ ॥ ౨౪ ॥ చ ॥ వక్షస్స్థలేతి ॥ యుద్ధే రావణస్య వక్షస్స్థలస్పర్శేన - [అత్ర స్పర్శోఽభిఘాతః] రుగ్ణా భగ్నాః యే మహేంద్రవాహస్య ఐరావతస్య దంతాః తైః విడంబితాః స్వధవళిమ్నా శవళీకృతాః - తథాద్రిశ్చ పతితైః ప్రకాశితా ఇత్యర్థః - యాః ఏవంభూతాః కకుభః దిశః తాః జిత్వా తేష్వేవ తే పాలయతీతి వా - తచ్ఛాలస్య దారహర్తుః రావణస్య - విహాయాత్మసమః కోన్యోస్తి మహాగర్వేణ ఉత్కంపి హృష్టం హాసముసుఖిః పార్శ్వస్థసహస్య శీఘ్రమిదానీం విశేష్య స్వాభిజ్ఞైః ధనుషో విస్ఫూర్జితైః టంకారఘోషైః ఏవకథం భూతస్య అధిసైన్యే స్వస్యాపరస్య సైన్యమధ్యే ఉచ్చ్రయతే ఉత్కృష్టం విచరతః - కకుబ్జయరూఢహాసమితి పాఠేదం పైరుజ్జ్వలితానాం కకుభాం జయేన రూఢః సంజాతో గర్వః - తమవ నేష్యతీత్యర్థః ॥ చం ॥ న కేవలం సముద్రస్యైవ భీతిజనకః అపితు నిఖిలజగజ్జనసూచక చిహ్నచిహ్నితగాత్రస్య రావణస్య సైన్యసహాయ్యాసాహ్రాక్షీత్యాహ - అధిసైన్యే సేనాయాం ఉచ్చరతః ఉచ్చైస్సంచరతః ధనుషో విస్ఫూర్జితైః విలాసైః దారహర్తుః స్వీయభార్యాపహారకస్య వక్షస్స్థలస్పర్శరుగ్ణమహేంద్రవాహదంతైః అతికఠినస్య వక్షస్స్థలస్య స్పర్శేన రుగ్ణాః భగ్నాః యే మహేంద్రవాహదంతాః మహేంద్రవాహస్య ఐరావతస్య దంతాః తైః విడంబితః అనుకృతః జ్ఞాపితః

కకుబ్జయః దిగ్జయః తేనోత్పన్నం హాసం మదజనితమందహాసం రావణవధార్థం ప్రేరితస్య ఐరావతస్య తద్వక్షస్థలస్పర్శ మాత్రభగ్నదంతైస్సంసూచితదిగ్జయజనితహాసం మమైతాదృశః పరాక్రమో నాన్యస్యేతి స్వీయపరాక్రమస్మరణజనితం హాసం సద్యస్తత్కాలఏవ అసుభిస్సహ వినేష్యతి అపనహరిష్యతి తం సంహరిష్యతీత్యర్థః। బ్రహ్మణో నారదాయ దేశాంతరభావిత్వాద్రామావతారస్య వినేష్యతీతి భవిష్యతి లకారః॥ ౨౫॥ శ్రీకృష్ణావతారమాహ దశభిః॥ భూమేరితి॥ సురేతరాంశు రాంశభూతా రాజానః తేషాం వరూథైః సైన్యైర్విమర్దితాయాః భారేణ పీడితాయాః కలయా రామేణ సహ జాతః సితకృష్ణౌ కేశౌ యస్య భగవతస్స ఏవ సాక్షాత్సితకృష్ణకేశత్వం శోభైవ న తు వయః పరిణామకృతం అవికారిత్వాత్ యత్తూక్తం విష్ణుపురాణే॥ ఉజ్జహారాత్మనః కేశౌ సితకృష్ణౌ మహామునే ఇతి ॥ భారతేపి ॥ స చాపి కేశో హరిరుజ్జహార శుక్లమేకమపరం చాపి కృష్ణం। తౌ చాపి కేశౌ వివిశతాం యదూనాం కులే స్త్రియౌ రోహిణీం దేవకీం చ॥ తయోరేకో బలభద్రో బభూవ యోసౌ శ్వేతస్తస్య దేవస్య కేశః। కృష్ణో ద్వితీయః కేశవస్సంబభూవ కేశో యోసౌ వర్ణతః కృష్ణవర్ణ ఇతి ॥ తత్తు న కేశమాత్రావతారాభిప్రాయం కింతు భారాపహరణరూపం కార్యం కియదేతత్ మత్కేశావపి తత్కర్తుం శక్తావితి ద్యోతనార్థం రామకేశవయోర్వర్ణసూచనార్థం చ కేశోద్ధరణమితి గమ్యతే అన్యథా తత్రైవ పూర్వాపరవిరోధాపత్తేః- కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయమిత్యాద్యవిరోధాచ్చ కథంభూతః పరమేశ్వరః తథా జనైరనుపలక్ష్యమార్గోయం యస్యేశ్వరత్వే కిం ప్రమాణమతిమానుషకర్మాన్యథానుపపత్తిరేవేత్యాహ ఆత్మనో మహిమోపనిబద్ధ్యాని అభివ్యంజ్యకాని తేషు తాని చ॥ సురేతరాః అసురాః తేషాం వరూథేన సమూహేన విమర్దితాయాః పీడితాయాః భూమేః క్లేశవ్యపాయాయ దుఃఖనాశాయ కలయా అంశేన సితకృష్ణకేశో జాతః భగవతో విష్ణోః శ్వేతకృష్ణకేశ ఏవ బలరామరూపేణ శ్రీకృష్ణరూపేణ చ జాతః జనానుపలక్ష్యమార్గః జనైర్దుర్జ్ఞేయమార్గః అవతారః ఆత్మమహిమోపనిబంధనాని స్వప్రభావానుసారీణి కర్మాణి కరిష్యతి॥

హాసమ్। సద్యోఽసుభిస్సహ వినేష్యతి దారహర్తుర్విస్ఫూర్జితైర్ధనుష ఉచ్చరతోఽధిసైన్యే ॥ ౨౫॥ భూమేస్సురేతరవరూథవిమర్దితాయాః క్లేశవ్యయాయ కలయా సితకృష్ణకేశః । జాతః కరిష్యతి జనానుపలక్ష్యమార్గః కర్మాణి చాత్మమహిమోపనిబంధనాని। ౨౬॥ తోకేన జీవహరణం యదులూకికాయాస్త్రైమాసికస్య చ పదా శకటోఽపవృత్తః । యద్రింగతాంతరగతేన దివిస్పృశోర్వా ఉన్మూలనం త్వితరథార్జునయోర్న భావ్యమ్॥ ౨౭ ॥ యద్వై వ్రజే వ్రజపశూన్విషతోయపీతాన్పాలాంస్త్వజీవయదనుగ్రహదృష్టివృష్ట్యా తచ్ఛుద్ధయేఽతివిషవీర్యవిలోలజిహ్వముచ్చాటయిష్యదురగం విహరన్హ్రదిన్యామ్॥ ౨౮॥ తత్కర్మ దివ్యమివ య

౨౬॥ తదేవ ప్రపంచయతి॥ తోకేనేతి॥ తోకేన బాలేన సతా ఉలూకికాయాః పూతనాయాః జీవహరణం యత్ రింగతా జానుభ్యాం గచ్ఛతా అంతరగతేన మధ్యం ప్రాప్తేన దివిస్పృశోః అత్యుచ్చయోః అన్యథా అనీశ్వరత్వే తన్న భవితవ్యం। చ। శ్చానికర్మాణ్యాహ- తోకేన అర్భకేన ఉలూకికాయాః జీవహరణం పూతనాజీవితాపహరణం- త్రైమాసికస్య చ మాసత్రయే జాతస్య పదా శకటో అపవృత్తః పాదేన శకటరూపస్య అసురస్య ఉద్వర్తః భగ్నస్య ఇతస్తతో విప్రకీర్ణావయవత్వాదివిస్పృశోరర్జునయోః అభ్రంలిహయోరర్జునవృక్షయోః అంతరగతేన మధ్యంగతేన రింగతా జానుభ్యాం మాతృన్యగచ్ఛతా బాలేన ఉన్మూలనం వా సమూలయోరర్జునయోరుత్పాటనం చ ఇతరథా న భావ్యం పూతనాప్రాణాపహార ప్రభృత్యద్భుతచేష్టితజాతం ఇతరథా భగవదవతారత్వాభావేన భావ్యం న స్యాత్॥ ౨౭॥ యదితి॥ విషతోయపీతాన్ విషమయం తోయ తస్య పీతం పానం యేషాం తాన్ పాలాన్ గోపాంశ్చ కృపాదృష్టిరూప వృష్ట్యా జీవయిష్యతీతి యమునాయాం విహరన్ ఉరగం కాళియం ఉచ్చాటయిష్యతి- తచ్ఛుద్ధయే తస్యాః హ్రదిన్యాః నిర్విషత్వాయ అతివిషవీర్యేణ విలోలాశ్చంచలా జిహ్వా యస్య చ॥ పునస్తస్యైవ దివ్యచేష్టితమాహ వ్రజేసితస్సన్ విషతోయపీతాన్ విషతోయం కాళియసర్పస్య విషాగ్నినా వ్యాప్తం యమునాహ్రదతోయం పీతాః పీతవంతః పీతానితి కర్తరి క్తః వ్రజపశూన్ వ్రజేస్థితాన్, పశూన్ గోపాంస్తు గోపాంశ్చ విషతోయపానాదేవ మృతాన్ అనుగ్రహదృష్టివృష్ట్యా జీవయిష్యతీత్యనుగ్రహపూర్వకకటాక్షామృతవర్షేణ అజీవయత్ సజీవాంశ్చకార - కించ తచ్ఛుద్ధయే సర్పవిషదూషితస్య తోయస్య శుద్ధయే విషనివారణపూర్వకమాధుర్యప్రాప్తయే హ్రదిన్యాం నద్యాం యమునానద్యాం విహరన్ విహారం కుర్వన్ అతివిషవీర్యవిలోలజిహ్వం అత్యంతం విషాతిశయేన విలోలజిహ్వం ఉరగం కాళియం ఉచ్చాటయిష్యత్ తస్మాత్ హ్రదాత్ వివాసయిష్యతి - ఉచ్చాటయిష్యతీతి ప్రయోక్తవ్యే ఉచ్చాటయిష్యదితి ఆర్షప్రయోగః- ఏవముచ్చాట్య పశూన్ గోపాంశ్చ అజీవయదితి చ యత్తత్కర్మ తద్దివ్యమేవ - ఇ

త్యగ్రిమేణాన్వయః॥ ౨౮ ॥లేదితి॥దివ్యం అలౌకికమేవేతిలోకోత్తైః ఉన్నేష్యతిఉద్ధరిష్యతి శుచిః గ్రీష్మః తత్సంబంధీనివనా ః ౘత్యర్థః-అతో దవాగ్నే హేతోరవసితః నిశ్చితః అంతకాలో యస్య త సబలః సరామః అనధిగమ్యం దుర్జ్ఞేయం ర్యంయస్యసః తత్రనిశితనిశ్చయానమితికాక్షీయదమనేరాత్రౌయమునాతీరే-నేత్రేపిధాయ్యపిహితే కారయిత్వేతిమ్యు జాటవ్యామితిజ్ఞేయం॥ చం॥శుచివనేపరిదహ్యమానేసతిశుచౌ గ్రీష్మర్తౌ ॥శు॥ శుక్రశ్చశుచిశ్చగ్రీష్మావృతూఇతిశ్రుతేః సదావాగ్నినావనహుతాశేనపరిదహ్యమానేసతినిశినిశ్చయానం అతఏవఅవసితాంతకాలం నిశ్చితస్వీయవినాశకాలం వ్రజంవ్రజస్థితంజనంచాతుణికః ప్రయోగ। నేత్రేపిధాయ్య నేత్రనిమీలనం కారయిత్వాఉనధిగమ్యవీర్యః అపరిజ్ఞేయపరాక్రమః సబలః బలరామసహితఃఉన్నేష్యతి ఉద్ధరిష్యతీతియత్ తత్కర్మదివ్యమేవ॥ ౨౯ ॥గృహ్ణీతేతి॥ఉపబధ్యతెఅనేనేత్యుపబంధంతత్సాధనంశుల్బం దామఅముష్యమాతాయశోదాగృహ్ణీతగృహీతవతీఃఅకారలోపస్త్వార్షః-అముష్యఉదరేనమాతిబంధనసంమితంనభవతి-నపూర్యతేనాలమిత్యర్థః-గోపీయశోదా సంచతుర్భ్యదృష్ట్వాప్రతిబోధితానిజైశ్వర్యంజ్ఞాపితా-ఆసీదితియత్ తత్కర్మదివ్యమితిపూర్వేణాన్వయః॥ చం॥అముష్యమాతా శ్రీకృష్ణస్యమాతాయశోదాఅముష్యసుతస్యదధిపరిపూర్ణభాండభేదకస్యస్వపుత్రస్యశ్రీకృష్ణస్యభయజనకాయఉపబంధనం బంధసాధనీభూతం యద్యచ్ఛుల్బంయాంయాంబంధనరజ్జుః గృహ్ణీతగృహ్ణీయాత్ అముష్యనిఖిలజగత్కుక్షేః శ్రీకృష్ణస్యతత్తత్ సాసారజ్జుః నతుమాతిబంధనాయపర్యాప్తంనబభూవ-శుల్బస్యాపర్యాప్తినిమిత్తంజగత్కుక్షిత్వమేవాహ ॥ యదితి॥యద్యస్తాత్కారణాత్ గోపీయశోదాజృంభతోస్యవదనేగాత్రవినామంకుర్వతః శ్రీకృష్ణస్యవదనేభువనానిచతుర్దశభువనాని సంవీక్ష్యసంప్రకారందృష్ట్వాశంకితమనాః కథంజృంభతోస్యబాలస్యముఖేచతుర్దశభువనావస్థానమితిశంకాం ప్రాప్తవతిప్రబోధితాసీత్ అంబకిమితిచిత్తమోహంప్రాప్తాసీతిప్రతిబోధితాప్రజ్ఞాసితపుత్రభావాఆసీత్ ॥ ౩౦ ॥ నందమితి ॥ వరుణస్య

ని శినిశ్చయానందావాగ్ని నాశుచివనేపరిదహ్యమానే । ఉన్నేష్యతిప్రజమతోపసతాంతకాలంనేత్రేపి ధాయ్యసబలోనధిగమ్యవీర్యః ౨౯ ॥ *గృహ్ణీతేయద్యదుపబంధమముష్యమాతాశుల్బంసుతస్యనతుతత్త దముష్యమాతి।యజ్జృంభతోస్యవదనేభువనానిగోపీసంవీక్ష్యశంకితమనాః ప్రతిబోధితాసీత్ ॥ ౩౦ ॥ నం దంచమోక్ష్యతిభయాద్వరుణస్యపాశాద్గోపాన్బిలేషుపిహితాన్మయసూనునాచ । అహ్న్యాపృతంనిశశ యానమతిశ్రమేణలోకంవికుంఠముపనేష్యతిగోకులంస్మ॥౩౧॥గోపైర్మఖేప్రతిహతేవ్రజవిప్లవాయదే వేఽభివర్షతిపశూన్కృపయారిరక్షుః।ధర్తోచ్ఛిలీంధ్రమివసప్తదినానిసప్తవర్షోమహీధ్రమనఘైకకరేణ లీలం॥ ౩౨ ॥క్రీడన్వనేనిశినిశాకరరశ్మిగౌర్యాంరాసోన్ముఖఃకలపదాయతమూర్ఛితేన । ఉద్దీపితస్మరరుజాం

పాశాద్భయంతస్మాన్మోచయిష్యతి. మయసూనునావ్యోమసూనునా-వ సేఽపవృతం వ్యాపారగ్రస్తం అతఏవాతి శ్రమేణనిశశయానమితివైకుంఠప్రాప్తిసాధనానుష్ఠానాభావోదర్శితః - ఉపనేష్యతిప్రాపయిష్యతి- గోకులం గోకులవాసినంజనంస్మేత్యాశ్చర్యే॥ చం॥ నందంచవరుణస్యపాశాద్భయాత్ వారుణపాశబంధనిమిత్తకభయాత్ కృష్ణవీర్యాభిత్సయాకిమయంకృష్ణః కరిష్యతీతిద్వాదశ్యాంస్నానాయకాళిందీహ్రదం ప్రవిష్టంనందంవారుణపాశైర్బద్ధ్వావరుణభృత్యేషువరుణలోకంప్రతినయత్సుసత్సుతాదృశవారుణపాశబంధప్రయుక్తాన్మహాభయాత్ నందంచమోక్ష్యతితదర్థం స్వయంవరుణలోకంప్రతిగత్వావరుణేనపూజితస్సన్ పితరంమోచయిష్యతి కించమయసూనునామయపుత్రేణ మాయావినాదుష్టేణ వేనేషుబిలేషుపిహితాన్ ఆచ్ఛాదితాన్ గోపాంశ్చమోక్ష్యతి విమోచయిష్యతి- కించ- అహ్నిదినే అవృతవ్యావృతంఅతఏవవ్యాపారాత్ నిశి రాత్రౌ శ్రమేణనిశి శయానంశయనసంకృతవత్సు ప్తమిత్యర్థః - తద్గోకులం గోకులవాసిజనంవికుంఠలోకం స్వాసాధారణంవైకుంఠాఖ్యంలోకముపనేష్యతిప్రాపయిష్యతిస్మ॥ ౩౧॥ గోపైరితి॥ దేవేఇంద్రే-పశూన్ రిరక్షుః రిరక్షిషుః అనఘః శ్రమరహితఏకస్మిన్నేవకరేసలీలంయథాతథామహీధ్రంగోవర్ధనం ధరిష్యతిఉచ్ఛిలీంధ్రంఉద్గతంఛత్రాకమివసప్తవర్షోఽవయోయస్యసః॥ చం॥ హేఅనఘనారదగోపైఃనందాదిభిః కృష్ణవాక్యచోదితైః మఖేప్రతిహతేఇంద్రయాగవిఘ్నితేసతివ్రజవిప్లవాయవ్రజవినాశాయదేవే ఇంద్రేకోపాతిశయేనవర్షతిసతిపశూన్మహావర్షోపద్రుతాన్ గవాశ్వప్రభృతీన్కృపయారిరక్షుఃరక్షితుమిచ్ఛుఃసప్తవర్షఃసప్తవర్షవయస్స్సన్ శిశుః ఏకకరేఏకస్మిన్ వామహస్తేసలీలంసవిలాసంమహీధ్రంగోవర్ధనాద్రింసప్తదినానిఉచ్ఛ్రితంధ్రంవర్షాసూత్పన్నం ఛత్రకుసుమమివధర్తా ధరిష్యతి॥ ౩౨ ॥క్రీడన్నితి॥ నిశిరాత్రౌనిశాకరరశ్మిభిర్గౌర్యాం ధవలాయాం వనేక్రీడన్ కలాని

మంజులాని పదాని యస్మిన్ తచ్చ తదాయతం దీర్ఘం మూర్ఛితం ఆలాపవిశేషయుక్తం గీతం తేన ఉద్దీపితః స్మరః ఏవ రుక్ యాసాం తాసాం గోపీనాం హార్తుర్ధనదానుగస్య కుబేరానుచరస్య శంఖచూడస్య శిరో హరిష్యతి॥ చం॥ కలానామవ్యక్తమధురాణాం పదానాం శృంగారరసప్రతిపాదకపద్యవిశేషాణాం ఆయతమూర్ఛితేన దీర్ఘస్వరయుక్తేన ఆరోహణావరోహణక్రమవిశిష్టస్వరమూర్ఛనాస్థానప్రయోగేణ ఉద్దీపితస్మరరుజాం ఉద్దీపితమన్మథవేదనానాం వ్రజవధూనాం హార్తుః అపహారకస్య తాదృశస్య రిపోః అపహృతవత ఇత్యర్థః॥౩౩॥ యఇతి॥ యే చ ప్రలంబాదయః తే స్వే హరిణా హేతుభూతేన- తదీయం అదర్శనం పర్శనాయోగ్యనిలయం వైకుంఠం-అలం యాస్యంతీత్యుత్తరేణాన్వయః-ఖరో ధేనుకః దర్దురో బకః ఇభః కువలయాపీడః-కపిః ద్వివిదః-కుజః నరకః॥ చం॥ ప్రలంబో బలరామవధ్యః ఖరో గర్దభాకారో ధేనుకోఽపి తేనైవ వధ్యః దర్దురస్తన్నామకోఽసురః-కేశీ హయశరీరోఽసురః సాక్షాత్ కృష్ణవధ్యః-అరిష్టాసురోఽపి భగవతా వధ్యః- మల్లాః చాణూరముష్టికప్రభృతయః కృష్ణరామవధ్యాః ఇభః కువలయాపీడో నామ గజో భగవతా వధ్యః - కంసః శ్రీకృష్ణమాతులః రాజా పూర్వస్మిన్ జన్మని కాలనేమిర్నామ మహాసురః పూర్వం విష్ణునా హతః తన్నిమిత్తక నిరంతర భగవద్ద్వేషశాలీ శ్రీకృష్ణవధ్యః యవనః త్రికోటిమ్లేచ్ఛాధికారీ భగవతో వధార్హః-కుజో భూపుత్రో నరకాసురః పౌండ్రకః వాసుదేవః వాసుదేవవేషధారీ తన్నామధారీ చ పార్థివః - తదాద్యాః తత్ప్రభృతయః సాల్వో మహేశ్వరప్రసాదలబ్ధసౌంభకరథః రాజాసురః కపిః సుగ్రీవసఖా లంకానివాసి రాక్షసహంతా ద్వివిదో నామ నరకాసురసఖః-దుష్కర్మవశాదాసురభావం నీతః వానరః - పల్వలః ఇల్వలస్య పుత్రః పల్వలనామకో రాక్షసః దంతవక్రః శిశుపాలవత్ జన్మత్రయాబద్ధ భగవద్వైరో మునిభిశ్శప్తో భగవద్ద్వారపాలకః సప్తోక్షాణః-నగ్నజితా కోసలరాజేన రాజరాజేన పరమధార్మికేణ సంవర్ధితా వృషభరూపాస్సప్త రాక్షసాః

వ్రజభూవధూనాం హర్తుర్హరిష్యతి శిరో ధనదానుగస్య॥ ౩౩ ॥ యే చ ప్రలంబఖరదర్దురకేశ్యరిష్టమల్లేభకంసయవనాః కుజపౌండ్రకాద్యాః । అన్యే చ సాల్వకపిపల్వలదంతవక్రసప్తోక్షశంబరవిదూరథరుక్మిముఖ్యాః॥ ౩౪॥ యే వా మృధే సమితిశాలిన ఆత్తచాపాః కాంభోజమత్స్యకురుసృంజయకేకయాద్యాః । యాస్యంత్యదర్శనమలం బలపార్థభీమవ్యాజాహ్వయేన హరిణా నిలయం తదీయమ్॥ ౩౫॥ కాలేన మీలితధియామవమృశ్య నౄణాం స్తోకాయుషాం స్వనిగమో బత దూరపారః । ఆవిర్హితస్త్వనుయుగం స హి సత్యవత్యాం వేదద్రుమం విటపశో విభజిష్యతి స్మ॥ ౩౬॥ దేవద్విషాం నిగమవర్త్మని నిష్ఠితానాం పూర్భిర్మయేన రచితాభిరదృశ్యతూర్భిః । లోకాన్ ఘ్నతాం మతివిమోహమతిప్రలోభం వేషం విధాయ బహు భాష్యత ఔపధర్మ్యమ్॥ ౩౭॥ యర్హ్యాలయేష్వపి సతాం న హరేః కథాస్స్యుః పాషండినో ద్విజజనా వృషలా నృదేవాః।

స్వాః-శంబరః ప్రద్యుమ్నవధ్యః పూర్వం మన్మథవైరీ మహామాయావీ అసురః-విదూరథోఽపి భగవద్ద్వేషీ రాజాసురః రుక్మీ రుక్మిణీభ్రాతా రుక్మిణీవివాహప్రభృతి భగవతి కృతవైరః బలరామవధ్యో రాజాసురః -తన్ముఖ్యాః తత్ప్రభృతయః॥ ౩౪॥ యఇతి॥ యే చ మృధే ఆత్తచాపాః సమితౌ సంగ్రామే శాం తేజ్ఞాఘ్నంత ఇతి సమితిశాలినః-సను ప్రలంబ ఖరకపిపల్వలరుక్మిప్రముఖాః బలభద్రేణ నిహతాః కాంభోజాదయశ్చ భీమార్జునాదిభిః-శంబరః ప్రద్యుమ్నేన-యవనో ముచుకుందేన-సతు హరిణా తత్రాహ బలభీమపార్థాదయో వ్యాజాహ్వయాః కపటనామాని యస్య తేన ఖలనిగ్రహార్థం పత్తవభివిష్టేనేత్యర్థః సప్తోక్షాణస్తు తేన దమితాః కాలాంతరే యాస్యంతీతి భావః ఏతచ్చ సర్వమపి కర్మ దివ్యం తచ్ఛాన్యథానభావ్యమితి పూర్వేణాన్వయః॥ చం॥ బత తే త్యాశ్చర్యే ఉక్తానామాసురప్రకృతీనాం తేషామపి భగవచ్చరణారవిందసేవామాత్రేణ విరోధినామపి శ్రీవైకుంఠలోకప్రాప్త్యా బత తేత్యాశ్చర్యం॥ ౩౫॥ వ్యాసావతారమాహ॥ కాలేనేతి॥ అనుయుగం ప్రతియుగం మీలితాన కుచితా ధీర్యేషాం స్తోకమల్పమాయుర్యేషాం తేషాం స్వనిగమః స్వకృతః స్వేన సంవర్ధితో వా వేదరాశిః బత అహో సాగరవత్ దూరేపారః యస్య సః దుర్గమ ఇత్యవమృశ్య విచార్య సత్యవత్యాం విఖ్యాతస్సన్నేవ వంశీ ప్రహారైః విటపశః శాఖాభేదేన॥ ౩౬॥ బుద్ధావతారమాహ॥ దేవేతి॥ దేవద్విషాం దైత్యానాం నిగమవర్త్మని వేదమార్గే నత్కర్మానుష్ఠానాదౌ నిష్ఠితానాం నితరాం స్థితానాం తత్ఫలేన చ పూర్భిః త్రిపురైః అదృశ్యతూర్భిః దేవాదిభిరప్యలక్ష్యవేగాభిః కించ అయోరజతతామ్రమయీభిః లోకాన్ ఘ్నతాం మతేర్విమోహాయోగ్యతాత్యాగః యస్మాత్ మతేః ప్రలోభశ్చ ఆయుకస్వీకారో యస్మాత్ తం పాషండవేషం విధాయ ఔపధర్మ్యం ధర్మవద్భాసమానమధర్మం పాషండధర్మం స్వాధేమ్యక్ బహు భాష్యతే బహు భాష్యిత ఇత్యర్థః॥ ౩౭॥ కల్క్యవతారమాహ॥ యర్హీతి॥ య

హి-యదా.సతామప్యాలయేషు హరేః కథానస్యుః-ద్విజజనాః త్రైవర్ణికాః పాషండినః భగవద్విరోధినః అసత్యవాద రతా అధర్మశీలాశ్చ స్యుః వృషలాః శూద్రాః- నృదేవాః రాజానః స్యుః శూద్రా ఏవ రాజానో న తు క్షత్రియవంశ్యా ఇతి భావః యదా స్వాహాస్వధావషడితి గిరో న స్యుః-యజ్ఞాద్యనుష్ఠానాభావాత్ -తదా కల్కిరూపేణ కలేః శాసితా భవిష్యతి - అత్ర బ్రహ్మనారదసనకాదీనాం ప్రాగ్భవికత్వం వరాహాదయః-మన్వంతరావతారాస్తు భూతా భావినశ్చ - ధన్వంతరి పరశురామాతదాదయస్తే- శ్రీరామాదయస్తు భావినః తత్రత్రచక్రవర్తిద్వ్యాతాదిని ర్దేశశ్ఛందస ఇతి ద్రష్టవ్యం॥౩౭॥ సృష్ట్యాదికార్య భేదేన మాయాగుణావతారవిభూతీరాహ సర్గ ఇతి సర్గే సృష్టౌ సర్గవిషయకతపశ్శాలిత్వాత్ తపోఽహం - స్థానే స్థితౌ మఖః శ్రీవిష్ణుః॥ శ్రుతిః యజ్ఞో వై విష్ణురితి శ్రుతేః ధనుకాశ్చ మఖశ్చ మనవశ్చ అమరాశ్చ అవనీశాః పృథ్వ్యాదయశ్చ అంశేన సంహారే హరో రుద్రః మన్యువశాః సర్పాః బహుశక్తిధారిణో భగవతః మాయావిభూతయః॥౩౮॥ మాయా సంక్షేపేణోక్త్వా విస్తరేణాప్యుచ్యమానా అపి అర్థ ఇత్యాహ॥ విష్ణోరితి॥ పృథివ్యాః పరమాణూనపి యో విమమే గణితవాన్ తాదృశోఽపి కోఽనువిష్ణోః వీర్యగణనాం కర్తుమర్హతి కథంభూతస్య యో విష్ణుః త్రిపృష్ఠం సత్యలోకం చస్కంభ ధృతవాన్ యస్మాత్ త్రైవిక్రమే-అస్ఖలితాప్రతిఘాతరూపేణ స్వరభసాస్వపాదవేగేన త్రిసామ్యరూపం సదనమధిష్ఠానం - ప్రధానం తస్మాత్ త్రిసామ్యసదనాత్ ఉరు అధికం కంపయానం కంపమానం యస్యేతి వా - అతః కారణాచ్చస్కంభ అత్రి పృష్ఠమితి వాచ్యేదనః సత్యలోకమభివ్యాప్య యః సర్వం ధృతవానిత్యర్థః తథాచ శ్రుతిః॥ విష్ణోర్ను కం వీర్యాణి ప్రవోచం యః పార్థివాని విమమే రజాంసి యో అస్కభాయదుత్తరం సధస్థం విచక్రమాణస్త్రేధోరుగాయ ఇతి స్యార్థః విష్ణోర్ను కం వీర్యాణి కం ప్రవోచం కః ప్రావోచదిత్యర్థః యః పార్థివాన్యపి రజాంసి విమమే సోఽపి యో విష్ణుః త్రేధా విచక్రమాణః విక్రమం కుర్వన్నుత్తరం లోకం అస్కభాయత్ అవష్టబ్ధవాన్ కథంభూతం సధస్థం సహస్యస్థానేదేశః త్రిపృష్ఠమి

త్యాహ స్వధావషడితి న గిరో న యత్ర శాస్త్రాభవిష్యతి కలేర్భగవాన్ యుగాంతే॥ ౩౭॥ సర్గే తపోఽహమృష యో నవ యే ప్రజేశాః స్థానేఽథ ధర్మమఖమన్వమరావనీశాః। అంతే త్వధర్మహరమన్యువశాసురాద్యా మాయావిభూతయ ఇమాః పురుశక్తిభాజః॥ ౩౮॥ విష్ణోర్ను వీర్యగణనాం కతమోఽర్హతీహ యః పార్థివాన్యపి కవిర్విమమే రజాంసి। చస్కంభ యః స్వరభసాస్ఖలితం త్రిపృష్ఠం యస్మాత్ త్రిసామ్యసదనాదురుకంపయా నమ్॥ ౩౯॥ నాంతం విదామ్యహమమీ మునయోఽగ్రజాస్తే మాయాబలస్య పురుషస్య కుతోఽపరే యే। గా

తిస్థాః-తత్ర త్రైర్దేవైస్సహ వర్తమానమిత్యర్థః॥ చం॥ ఇత్థంభూతీనాం సర్గస్థానాంత్యాదీనాం స్థితాం వసిధర్మప్రభృతీనాం స్వాతంత్ర్యం నాస్తి లయేఽపి రుద్రాధర్మప్రభృతీనాం స్వాతంత్ర్యం నాస్తి కింతు సర్వేషామపి సర్వశక్తేర్భగవతో విభూతిభూతా ఇత్యుక్త్వా అనంతరం తస్య భగవతశ్శక్తీనామానంత్యాత్ భూపరాగగణనాసమర్థోఽపి తస్య శక్తిగణయితుం నశక్తా ఇత్యాహ-యః కవిః విద్వాన్ పార్థివాన్యపి రజాంసి విమమే అగణయత్। తాదృశోఽపి కతమః కో వా పురుషః విష్ణోః వీర్యాణి శక్తీః గణయితుమర్హతి- నకోఽపీత్యర్థః- వీర్యాణామానంత్యాత్॥ శుతి॥ విష్ణోర్నుకం వీర్యాణి ప్రవోచం యః పార్థివాని విమమే రజాంసీతి శ్రుత్యర్థోఽత్ర వ్యాఖ్యాతః అనంతరం యో అస్కభాయదుత్తరం సధస్థం విచక్రమాణ ఇతి శ్రుత్యర్థమాహ-చస్కంభేతి - యస్త్రివిక్రమో భగవాన్ అస్ఖలితా స్వరభసా అస్ఖలితస్వీయ తేజో వేగేన సామ్యసదనాత్ సామ్యావస్థాపన్న త్రిగుణవతః బ్రహ్మసదనాత్ ఉరు కంపయానం తత్ కంపేప్సయా అస్థిరం చంచలం త్రిపృష్ఠం భూర్భువస్స్వర్లోకేషు పృష్ఠంభూతం స్వర్గలోకం యస్మాత్కారణాత్ చస్కంభ నిశ్చలం చకార అతోఽస్య వీర్యగణనాం కః కర్తుం కతమో వార్హతీతి భావః - అత్ర చస్కంభేతి అస్కభాయదిత్యస్యార్థః త్రిపృష్ఠమిత్యనేన ఉత్తరమిత్యస్యార్థః।ఉరుకంపయానమిత్యనేన సధస్థమిత్యస్యార్థశ్చ ప్రతిపాదితః - య ఇత్యస్య స్థానే య ఇత్యనోక్తం విష్ణోర్ను ఇత్యస్య స్థానే విష్ణోర్ను ఇత్యేవోక్తం కం శబ్దస్య స్థానే కతమ ఇతి పర్యాయః శ్రుతౌ ఛాందసత్వాత్ కంతి వక్తవ్యే కమితి ద్వితీయా ప్రవోచమిత్యస్యార్థః గణనామర్హతీతి వ్యక్తీకృతః యః పార్థివాని విమమే రజాంసీత్యేతత్సమానమితి జ్ఞేయం నా యుబద్ధత్వాత్ చంచలస్యాపి స్వర్గలోకస్య చాంచల్యాభావాయ యః పురుషః- ద్యావాపృథివ్యౌ విధృతే తిష్ఠత ఇతి శ్రుత్యనుసారేణ స్వర్గాదేః పతనాదిభయమంతరేణ ధారకః పరిపాలకశ్చాభూత్ తాదృశదివ్యతేజో వైభవయుక్తస్యాసంఖ్య శక్తేర్విష్ణోః భూపరాగగణనాసమర్థోఽపి కో వా పురుషః శక్తిగణనామేతనకోఽపి గణయేదిత్యనేనానంతశక్తిర్విష్ణురితి భావః॥ ౪౦॥ ఏతత్ప్రపంచయతి॥ నేతి॥ పురుషస్య యన్మాయాబలం - తస్యాంతం న విదామి న వేద్మి -దశశతాన్యాననాని యస్యాసౌ

ష్టోపి జ్ఞస్య గుణాన్ నసమవస్యతి సమ్యగవసానం గచ్ఛతీత్యర్థః। చంపురుషస్య భగవతః మాయాబలస్య మాయానాం విచి
త్రశక్తీనాం బలస్య। శ్లో॥ తేనమా యానహాసంతితచ్ఛంబరస్యాశుగామినా। బాలస్య రక్షతా దేహా మేకైకం స్వేన నా
చితమితి మాయాశబ్దస్యేతర మోహశక్తిపరతాయాస్పష్టత్వాత్ తస్యాంతము త్తరావధి మహంనవిదామినజాదామి తే అ
గ్రజా స్తవ జ్యేష్ఠభ్రాతరః అమీ మునయః సనకాదయోపి నవిదుః అపరేపురుషోత్తమపురుషవ్యతిరిక్తాః యేసంతి తే కుపితోపి
దుఃకథం విదుః నకథంచిదపి విదురిత్యర్థః। యస్యాస్మాత్కారణాదస్య భగవతో గుణాన్ సహాగాయన్ దశశతాననస్సహస్రము
ఖః ఆదిదేవః భగవదవతార శేషోపి అధునాప్యస్య గుణగణానాం పారం ననమవస్యతి న ప్రాప్నోతి॥ ౪౧॥ నను యది కేపినవింద
తితర్హి కథం విముచ్యేరన్ తత్కృపయైవేత్యాహ॥ యేషామితి॥ దయయా యది దయాం కుర్యాత్ నచ యదినిష్కపటం ఆశ్రిత
చరణో భవతి। తే దేవస్య విష్ణోః దుస్తరామపి మాయాం తరంతి చకారాన్మాం రూపైర్భవం విందంతి చ; అథేతివాపారః ప్ర
త్యక్షమేవ తేషాం మాయాతితరణమిత్యాహ - నైషామితి శ్వసృగాలానాం భక్ష్యేదేహే॥ చం॥ యుష్మత్ప్రభృ
తీనామపి భగవద్భక్తిపరిజ్ఞానాభావే కేవా భగవన్మాయాయాః పారం తరంతీత్యత ఆహ - నిర్వ్యలీకమసత్యరహితం యథా
తథా సర్వాత్మనా సర్వప్రకారైరపి శ్రితపదో భగవాననంతః యేషాం దయయేత్ యేషు కృపాం కుర్యాత్ । అధిగతార్థాద
యేశాంకర్మణీతి కర్మణి షష్ఠీ తే భగవత్కృపావిషయాః దుస్తరామనాశ్రితైస్తర్తుమశక్యామపి దేవమాయామతితరం
తి న ప్రకృతివశ్యా భవంతీత్యర్థః। కిం చ - ఏషాం కృపావిషయాణాం శ్వసృగాలాదిభిర్భక్ష్యమాణే శరీరే మమాహమితి ఖః
సా సిశరీరాదావాత్మీయతాబుద్ధిరాత్మబుద్ధిశ్చ నాస్తి చేద్దుస్తరామపి దేవమాయామతితరంతీత్యన్వయః॥ ౪౨॥ అంతజ్ఞ
నాభావేపి మాయేయమితి జ్ఞానం తత్కృపయా బహూనామస్తీత్యాహ త్రిభిః॥ వేదేతి॥ మాయామితి సనకాదీనాం అం

యన్ గుణాన్ దశశతానన ఆదిదేవశ్శేషోధునాపి సమవస్యతి నాస్య పారమ్॥ ౪౧॥ యేషాం స ఏష భగవాన్
దయయేదనంతస్సర్వాత్మనాశ్రితపదో యది నిర్వ్యళీకమ్। తే చ స్తరామతితరంతి చ దేవమాయాం నైషాం
మమాహమితిధీః శ్వసృగాలభక్ష్యే॥ ౪౨॥ వేదాహమంగ పరమస్య హి యోగమాయాం యూయం భవ
శ్చ భగవాన్ సహ దైత్యవర్యః। పత్నీ మనోస్స చ మనుశ్చ తదాత్మజాశ్చ ప్రాచీనబర్హి * ఋభురంగ * ఉత
ధ్రువశ్చ॥ ౪౩॥ ఇక్ష్వాకురైల ముచుకుంద విదేహ గాధిరఘ్వంబరీష సగరా గయ నాహుషాద్యాః।
మాంధాత్రలర్కశతధన్వనురంతి దేవా దేవవ్రతో బలిరమూర్తరయో దిలీపః॥ ౪౪॥ సౌభర్యుతంకశిబి
దేవలపిప్పలాదసారస్వతోద్ధవపరాశర భూరిషేణాః। యేన్యే విభీషణ హనూమదుపేంద్ర దత్తపార్థా
ర్ష్టిషేణ విదుర శ్రుతదేవవర్యాః॥ ౪౫॥ తే వై విదంత్యతితరంతి చ దేవమాయాం స్త్రీ శూద్ర హూణశ

తర్భానాశ్చ హరివచనం దైత్యవర్యః ప్రహ్లాదః మనుః స్వాయంభువః - తస్య పత్నీ శతరూపా చ - తదాత్మజాః కన్యాశ్చ -
ప్రాచీనబర్హిః - విసర్గలోపశ్ఛాందసః - అంగః వేనపితా॥ చం॥ పూర్వం నాంత విదామ్యహమిత్యాదినా బ్రహ్మాదీనామ
పి కాత్స్న్యేన భగవద్భక్తిపరిజ్ఞానం నాస్తీత్యుక్త్వా అనంతరం తేపి భగవత్కృపావశేన మాయాస్వరూపం జానంతీ
త్యాహ - అంగ నారద పరమస్య పరమపురుషస్య భగవతో యోగమాయామహం వేద హి యూయం నారద సనక సనందనా
ద్యాః శివభగవాన్ భవశ్చ జ్ఞానశాలీ శివశ్చ వేద - దైత్యవర్యః - ప్రహ్లాదశ్చ వేద - మనోః స్వాయంభువమనోః పత్నీ శతరూ
పా స చ మనుః తస్యాః పతిః స్వాయంభువమనుశ్చ తదాత్మజాశ్చ మనుపుత్రాః ప్రియవ్రతోత్తానపాదాదయః రాజా
ప్రాచీనబర్హిః ఋభుస్తన్నామక ఋషిః ఉత ధ్రువశ్చ। ౪౩॥ ఇక్ష్వాకురితి॥ శతధనుః అనుశ్చ సంధిరార్షః - రం
తిదేవాంతిపారస్స్వగమః ఏకవద్భావ స్తైన్య సహితో దేవవ్రత ఇత్యర్థః॥ ౪౪॥ సౌభరీతి॥ ఉపేంద్రదత్తః ముః విభీషణా
దయో రాక్షసాశ్చ హనూమదాదయః కపయశ్చ వర్యాః ముఖ్యాః యేషాం తే॥ ౪౫॥ కింబహునా సత్సంగేన సర్వేపి వి
దంతీత్యాహ॥ తఇతి॥ అద్భుతాః క్రమాః పాదన్యాసాః యస్య హరేః తత్పరాయణాః తద్భక్తాః తేషాం శీలే శిక్షా యే
షాం తే తథా యది భవంతి తర్హి సర్వేపి వికంతి శ్రుతే భగవతో రూపే ధారణా మనో నియమనం యేషాం తే విదంతీతి కి
ముహ వక్తవ్యం॥ చం॥ శ్రు॥ న స్త్రీశూద్రా వేదమధీయాతామితి నిషిద్ధ వేదాధ్యయనాః స్త్రీశూద్ర హూణ శబరా అపి భగ
వత్కృపావిషయాశ్చేత్ సర్వేప్యవిశేషేణ భగవతో యోగమాయాం విదంతి దేవమాయామతితరంతి ముక్తా భవంతి చ తిర్య
గ్జనా పిసంజాటాయుః ప్రభృతయోపి అద్భుతః ఆశ్చర్యచేష్టితః పరాయణం పరమప్రాప్యశ్చయో భగవాన్ త
చ్ఛీలశిక్షాయది తత్తుల్యశీలా స్తే స శిక్షితాశ్చ యది తదా తేపి మాయాం విదంత్యతితరంతి చ ఏవంసతి యే శ్రుతధారణాః

శాస్త్రాభ్యాసశాలినో బ్రాహ్మణాదయః కేతితరన్తీతికిముత॥౪౬॥కింతద్భగవతః స్వరూపం యస్మిన్మనో ధారణాం కే ఘాయనాయాం శేరతే తిర్య పశవో యాతుధానాదయో నా భ్యాం॥ శశ్వదితి॥ యద్బ్రహ్మేతి మునయో విదుః తదేవ భగవతః పరస్వరూపం కింతద్బ్రహ్మేదాహ అజస్రం నిత్యం చ తత్సుఖం విశోకం చేతి అజస్ర సుఖత్వే హేతుః శశ్వత్సదా ప్రశాంతం అతో నిత్యసుఖస్వరూపం విశోకత్వహేతుః అభయం తత్కుతః యతః సమం భేదశూన్యం॥ శు॥ ద్వితీయాద్వై భయం భవతీతి శ్రుతేః తత్కుతః యతః ప్రతిబోధమాత్రం జ్ఞానైకరసం- నను జ్ఞానస్యాపి నీలపీతాద్యాకారేణ చక్షురాదికరణభేదేన చ భేదోఽపృశ్యతే న శుద్ధం నిర్మలం ననుదర్శితో విషయకరణోపరాగరూపో మలఇత్యత ఆహ సదసతః పరం విషయకరణసంగశూన్యం వృత్తేరేవ తదుపరాగః న జ్ఞానస్యేతి భావః నను తథాపి జ్ఞాతా నహాభేదస్స్యాత్ న ఆత్మతత్త్వం ఆత్మనో జ్ఞాతుః స్వరూపమేవ న స్వతో భిన్నం ననుచ॥ శు॥ తం త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామీతి శబ్దబోధ్యత్వప్రతీతేః కుతో బోధరూపత్వం తత్రాహ శబ్దో న యత్రేతి ఆరోపితనివృత్తావేవ శబ్దస్య వ్యాపారః న తద్బోధ ఇత్యర్థః నను భవతు నామ నిరస్తభేదజ్ఞానరూపత్వాద్విశోకత్వం సుఖస్య తు నానాకారకసాధ్యక్రియాఫలత్వాత్కథమజస్ర సుఖత్వం తస్యేత్యత ఆహ యత్ర బహుకారకసాధ్యః క్రియార్థః ఉత్పత్త్యాది చతుర్విధక్రియాఫలం చ నాస్తి ఇంద్రియైర్జ్ఞానాం శాభివ్యక్తిరివ క్రియాభిరానందాంశాభివ్యక్తిమాత్రం క్రియతే నోత్పత్త్యాదికమితి భావః నను ఉత్పత్త్యాద్యభావేపి మాయామలోపకరణేన వికార్యత్వం స్యాదేవ వ్రీహీణామివ తుషోపకరణేనేత్యాశంక్యాహ మాయా అభిముఖే స్థాతుం విలజ్జమానేవ యస్మాత్పరైరితి॥ దూరతోఽపసరతి॥ చం॥ శశ్వత్ప్రశాంతం సదా ప్రశాంతం శాంతిరసప్రధానం అభయమాశ్రితానాం సాంసారికభయనివర్తకం స్వతో భయాదిదోషరహితం వా ప్రతిబోధమాత్రం జ్ఞానాసాధారణగుణకం స్వతో జ్ఞానస్వరూపం వా శుద్ధం సదా నిర్దోషం॥ సమం సతతైకరూపం సదసతః పరం చేతనాచేతనవిలక్షణం ఆత్మతత్త్వం షడ్వింశపరమాత్మతత్త్వస్వరూపం భగవతస్స్వరూపం బ్రహ్మ యత యోవిమరిత్యగ్రిమేణ క్రియాపదేనాన్వయః తద్వ

బరా అపి పాపజీవాః । యద్యద్భుతక్రమపరాయణశీలశిక్షాస్తిర్యగ్జనా అపి కిముశ్రుతధారణా యే॥ ౪౬॥

శశ్వత్ప్రశాంతమభయం ప్రతిబోధమాత్రం శుద్ధం సమం సదసతః పరమాత్మతత్త్వమ్ । శబ్దో న యత్ర పురుకారకవాన్ క్రియార్థో మాయా పరైత్యభిముఖే చ విలజ్జమానా॥ ౪౭॥ తద్వై పదం భగవతః పరమస్య పుంసో బ్రహ్మేతి యద్విదురజస్రసుఖం విశోకమ్ । సధ్ర్యఙ్నియమ్య యతయో యమకర్తహేతిం జహ్యు

గవత్స్వరూపమేవ నిరూపయతి శబ్ద ఇతి పురుషకారకవాన్ కర్మకర్తృకరణసంప్రదానాధికరణరూపబహుకారకసాపేక్షః క్రియార్థః క్రియాధాత్వర్థః సప పాదార్థః ప్రయోజనం యస్య స క్రియార్థః విధేయతయా ధాత్వర్థప్రధాన ఇత్యర్థః తాదృశశ్శబ్దో వేదాదిరూపో యస్య ప్రమాణం న భవతి తస్య శాస్త్రయోనిత్వేపి వేదాదీనామపి తత్స్వరూపాదిప్రతిపాదనపరత్వేపి॥ శు॥ యతో వాచో నివర్తంతే ఇత్యాది శ్రుత్యనుసారేణ కార్త్స్న్యేన తత్స్వరూపాది ప్రతిపాదనాసామర్థ్యాత్ శబ్దో న యత్రేత్యుక్తం కిం చ అస్య భగవత్స్వరూపస్యాభిముఖే స్థాతుం విలజ్జమానా సతీ మాయా ప్రకృతిర్నవోఢవధూరివ పరైరితి పరాఙ్ముఖీ భవ ప్రకృతిస్తన స్పృశతీత్యర్థః॥ ౪౭॥ తస్మాదేవ భూతే భగవతి నియమితమనసాం కృతార్థానాం న కిమపి కృత్యమస్తీత్యాహ॥ తదితి॥ సహ చరతీతి సధ్ర్యఙ్ సహచరం మనః యతయః ప్రతినియమ్య యస్మిన్ స్థిరీకృత్య యతయో యత్నశీలాః కర్తుః ఛేదకర్తుర్హేతిం సాధనం జహ్యుః త్యజేయుః అనుపయోగాత్తన్మాత్రియంత ఇత్యర్థః ఉపయోగాభావేన సాధనానాదరే దృష్టాంతః నిపీయ తేస్మిన్నితి నిపానం కూపః తస్య ఖనిత్రం ఖననసాధనం యథా స్వరాట్ స్వయమేవ వర్షస్వరూపే విరాజమానః ఇంద్రో నాద్రియేత తద్వదితి యద్వా స్వేనైవ రాజత ఇతి స్వరాట్ దరిద్రః న యథా ఇంద్రః సమృద్ధస్సన్ కర్మకరణకశాలయాం గృహీతం నిపానఖనిత్రం జహాతి తద్వదిత్యర్థః ఏవం తావదజస్రసుఖం విశోకం వర్ష్మ వ భగవతస్స్వరూపం తత్ప్రాప్తానాం ప్రాప్యం కృత్యం నాన కించిదస్తీత్యుక్తం॥ చం॥ యతయః సనకాదయో మునయః సధ్ర్యక్ నియమ్య ఇంద్రియాణి సమ్యఙ్నియమ్య విశోకం శోకాది హేయగుణరహితం అజస్రసుఖం అపరిచ్ఛిన్నానందవత్ యద్విదుః బ్రహ్మేతి బ్రహ్మన్ శబ్దవాచ్యం భగవతః పరస్య పుంసో నారాయణస్య తద్వై పదం తదేవ పరమప్రాప్యం స్వరూపం తదేవ యతయస్సధ్ర్యఙ్ నియమ్య విదుః న కేవలం విదుః కింతు యమకర్తహేతిం కర్తహేతిః ఛిదాసాధనీభూతః ఖడ్గః కృతీ చ్ఛేదన ఇతి ధాతుః స్వార్థికాచ్ప్రత్యయాంతః కర్తః ఛిదా తస్య హేతిస్సాధనీభూతః ఖడ్గః యస్య కర్తహేతిః పాపిజనశరీరవిదారణసాధనీభూతః ఖడ్గః తాం హేతిం స్వరాడింద్రో నిపానఖనిత్ర

మివనిపానఖనిత్రశబ్దేన-నరస్యకూపతటాకాదినిర్మాణసాధనీభూతకుద్దాలశాచినావిదారకత్వరూపశక్య సంబంధమాదాయలక్షణయావజ్రాయుధమభిధీయతే తదివజహ్యుః త్యాగవాచ్యపి స్తుః ప్రకృతేవశీకరణార్థకః-అతః ఇంద్రోపవ్రాయుధమివయమస్యనిఖిలప్రాణిసంహారకమాయుధంస్వవశేకుర్యురిత్యర్థః-యమవశ్యాన భవంతీతిభావః - పరమాత్మతత్త్వోపాసకాఃయతయఃసధ్ర్యక్ సహచరంమనోనియమ్య॥ ని॥ యస్సహాంచతిసధ్ర్యఙ్ సఇత్యమరః- ఇంద్రియనియమనానంతరంకార్యస్యనిష్పన్నత్వాత్ కార్యనిష్పత్త్యనంతరంకారణేనప్రయోజనాభావాత్ యమకర్తహేతింఇంద్రియనియమనరూపంరక్తహేతి నిఖిలపాపశైలవిదారణపటుతరఃహాయుధంజహ్యుః నిఖిలశైలవిదారణానంతర మింద్రోవజ్రాయుధమివకర్తవ్యశేషాభావాత్ జహ్యురితిభావః॥౪౮॥ఇదానీంతతఃప్రాక్ సఏవసర్వకర్మఫలప్రదాతాసర్వకర్మప్రవర్తకశ్చేత్యాహ॥సఇతి॥సఏవశ్రేయసాంఫలానాంవిభుఃదాతాపి తత్ర హేతుః - భావానాంబ్రాహ్మణాదీనాంస్వభావైఃశమదమాదిభిఃవిశేషణైః-విహితస్యసతఃశుభస్యకర్మణః-యతఃప్రవర్తకాత్ప్రసిద్ధిః - యద్వాభావానాంమహదాదీనాం స్వభావేనపరిణామేనవిహితస్యసతఃకార్యస్యప్రసిద్ధిః సఏవస్వర్గాదీనాందాతేత్యర్థః - ననుమ్రుజేస్యకర్మకర్తుఃకదంస్వర్గాదికంస్యాత్తత్రాహ స్వారంభకధాతూనాంవిగమేవియోగేనసతి-అనుపశ్చాత్-విశీర్యమాణదేహే-తత్రస్థంవ్యోమేవయస్తేనసహనవిశీర్యతే యతఃఅజః తేనసహనజాతః - తస్యపురుషస్యశ్రేయసాంప్రసిద్ధిరిత్యర్థః॥చం॥భావస్వభావవిహితస్యభావఃప్రకృతిఃతస్యస్వభావాః సత్త్వాదయః తైర్విహితస్యనిర్మితస్యసతః విభక్తనామరూపస్యఅస్యజగతోయతఃప్రసిద్ధిరుత్పత్త్యాదిప్రసిద్ధిః॥ సూ॥జన్మాద్యస్యయత ఇతిసూత్రార్థోవ్యాఖ్యాతః శ్రేయసామపివిభుఃధర్మార్థకామమోక్షరూపశ్రేయోదాతాభగవాన్ దేహేమనుష్యాదిశరీరేపురుషఃజీవశరీరకతయాజీవవదూ

న్స్వరాడివనిపానఖనిత్రమింద్రః॥ ౪౮ ॥ సశ్రేయసామపివిభుర్భగవాన్యతోస్యభావస్వభావ విహితస్యసతఃప్రసిద్ధిః। దేహేస్వధాతువిగమేనువిశీర్యమాణే వ్యోమేవతత్రపురుషోనవిశీర్యతే஽జః॥ ౪౯॥ సోయంతేభిహితస్తాతభగవాన్విశ్వభావనః। సమాసేనహరేర్నాన్యదన్యస్మాత్సదసచ్చయత్॥ ౫౦॥ ఇదంభాగవతంనామయన్మేభగవతోదితమ్।సంగ్రహోయంవిభూతీనాం త్వమేవంవిపులీకురు॥ ౫౧॥ రాజా॥ యథాహరౌభగవతినృణాంభక్తిర్భవిష్యతి।సర్వాత్మన్యఖిలాధారే ఇతిసంకల్ప్యవర్ణయ॥ ౫౨॥నృజన్మనినతుష్యేతకింకాయమనునశ్వరైః।కృష్ణేయదప్యసగశేభక్తిస్స్యాదనపాయినీ॥ ౫౩॥ కింస్యాద్వర్ణాశ్రమాచారైఃకిందానైఃకింతపశ్శ్రుతైః।సర్వాఘఘ్నోత్తమశ్లోకేనచేద్భక్తిరధోక్షజే॥ ౫౪॥ లీలాంవర య

పేణవిస్యమానఃతథాప్యజఃజన్మాదిరహితః.అతఏవతత్రదేహేస్వధాతువిగమేవిశీర్యమాణేసతి-స్వారంభక వాతపిత్తాదిధాతువిగమేతేషాముపగమనసమయేఅనుతదనంతరమేవవిశీర్యమాణేసతివ్యోమనాకాశమివనవిశీర్యతేనిత్యత్వేనజన్మాదిషడ్భావరాహిత్యాదాకాశవన్నవిశీర్యతే-ననశ్యతి ౪౯॥అధ్యాయత్రయస్యార్థముపసంహరతి। సఇతి॥ సోయంసమాసేనసంక్షేపేణఅభిహితః- తమేవాహ-సదసత్కార్యకారణంచహరేరన్యన్నభవతి-ననుహరేస్తద్వ్యతిరేకేతద్గతవికారప్రసంగఃస్యాత్-అస్యాస్మాత్తత్కారణభూతాద్ధరేః-కార్యాద్వ్యతిరిక్త ఇత్యర్థః॥ చం॥హేతాతనారద విశ్వభావనఃజగదుత్పత్త్యాదిహేతుః భగవాన్ తేతుభ్యంసమాసేనసంక్షేపేణాభిహితః- సమస్తంసర్వంసదసచ్చ చేతనాచేతనాత్మకంయదస్తితత్సర్వంహరేరన్యన్నయత్ తచ్ఛరీరతయాసర్వదాతదపృథక్సిద్ధ్యాతదాత్మకతయాతతోన్యన్నసర్వమపితదాత్మకమేవేతిభావః॥౫౦॥ఇదమితి॥అయంచవిభూతీనాంసంగ్రహఉక్తః॥ చం॥భగవతానారాయణేనమేమహ్యంయదుదితంయత్కథితంవిభూతీనాంభగవదవతారాణాంసంగ్రహరూపమిదమేవభాగవతంనామభాగవతమితిప్రసిద్ధం త్వమేవంవిభూతిసంగ్రహంవిపులీకురువిస్తారయ ॥ ౫౧ ॥ యథేతి ॥ యథావర్ణితేననృణాంభక్తిర్భవిష్యతీత్యేవం సంకల్ప్యసంచింత్యతథాహరిలీలాప్రాధాన్యేనశ్రీభాగవతంవర్ణయ-నతుభక్తివిధూతేనకేవలంతత్త్వమిత్యర్థః॥౫౨॥చం నృజన్మనీతి॥అపవర్గేశేమోక్షప్రదేకృష్ణేశ్రీకృష్ణాఖ్యేపరబ్రహ్మణిఅనపాయినీభక్తిర్యదిస్యాత్ తదానృజన్మన్యేవనతుష్యేతనపరితోషంప్రాప్నుయాత్ కాయమనునశ్వరైఃశరీరసంబంధిభిర్నశ్వరైఃభార్యాపుత్రాదిభిః కింప్రయోజనం॥౫౩॥చ-॥కింస్యాదితి॥ సర్వాత్మనిసర్వాంతరాత్మని ఉత్తమశ్లోకేఅధోక్షజేభక్తిర్నచేత్ వర్ణాశ్రమాచారైః దానాదిభిశ్చకిం.కిమపిప్రయోజనమిత్యర్థః॥౫౪॥ననుశ్రీహరిలీలామాయా-కింతద్వర్ణనేనేత్యతఆహ॥లీలామితి॥ చం॥ నిత్యమముష్యేశ్వరస్యలీలాంవర్ణయతః॥పురుషస్యఅథవాఅనుమోదితుఃఅనుమోదనంకుర్వతఃఅథవాశ్రద్ధయానిత్యం శృణ్వతః

పురుషస్యఆత్మా మనః మాయయాఅవిద్యయా నముహ్యతి మోహంనప్రాప్నోతి॥ ౫౫॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - స ప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥ అష్టమే దేహసంబంధమాత్మాక్షిపన్నీశ జీవయోః। బహూన్ పరీక్షిదాపృచ్ఛత్పురాణార్థాన్ బుభుత్సితాన్ ॥ పూర్వ మేతద్విపులీకర్త్వత్యుక్తం-తదేవవిపులీకరణంపృచ్ఛతి త్రిభిః బ్రహ్మణేతి॥ అగుణస్యగుణాతీతస్యాపి దేవవద్దర్శనం యస్య। చ॥ అగుణస్యసత్త్వాది ప్రకృతిగుణరహితస్య భగవతో గుణాఖ్యానే కల్యాణకథనే చోదితః ప్రేరితః- దేవదర్శనః - భ గవత్సాక్షాత్కారశాలీ। ౧॥ కథయస్వేతి॥ నిస్సంగం విషయసంగరహితం మనః కృష్ణేనివేశ్యేతి స్వప్రయత్నో దర్శితః॥ ౩॥ సోపిశ్రద్ధయాశృణ్వతో నావశ్యక ఇత్యాహ॥ శృణ్వత ఇతి॥ స్వచేష్టితం స్వీయదివ్యచేష్టితం శృణ్వతః - గృణతశ్చ కథయత శ్చస్వప్రయత్నంవినా భగవాన్ స్వయమేవ హృదివిశతి॥ ౪॥ ప్రవిష్ట ఇతి॥ స్వానాం స్వీయభక్తానాం - భావసరోరుహం స్వ గ యకమలం-కర్ణరంధ్రేణ ప్రవిష్టః తద్గతం శమలం పాపం సర్వం ధునోతి క్షాళయతి- సలిలస్యేతి- అన్యాంశస్య మిశ్రణాదినా కుంభస్థజలే శోధితే తదేవ కేవ లం శుధ్యతి నతు నదీతటాకాదిగతం-నచ మలః కుంభస్యాంతస్తిష్ఠన్ వసతునః ర్యథాపిలీయతే- అత ఏవ కించిచ్చలనే పునః క్షుభ్యతిచ-ఏవంతపోదానాది ప్రాయశ్చిత్తం నసర్వ జనస్య పాపం విధు నోతి-కింతు సావశేషం తదపి కస్యచిదేవ కించిదేవ- హృదిప్రవిష్టమాత్రస్తు శ్రీకృష్ణస్సర్వేషాం సర్వం పాపం నిశ్శేషం హ రతీత్యనేన దృష్టాంతేనోక్తం సలిలస్య యథా శరదితి ౫॥ తతశ్చ కృతార్థో భవతీత్యాహ॥ ధౌతాత్మేతి ॥ ధౌతాత్మా నిష్పాప ముక్తాస్సర్వే రాగద్వేషాదయః పరిక్లేశా యేనసః - పాంథః ప్రవాసాదాగతః స్వశరణం స్వగృహం యథా నముంచతి త

తో ముమ్య ఈశ్వరస్యానుమోదితః। శృణ్వతశ్శ్రద్ధయా నిత్యా మాయయాత్మా న ముహ్యతి॥ ౫౫॥ ఇతిశ్రీమ ద్భాగవతే-ద్వితీయస్కంధే-సప్తమోధ్యాయః,

*

రాజా ॥ బ్రహ్మణా చోదితో బ్రహ్మన్ గుణాఖ్యానేఽగుణస్యచ । యస్మై యస్మై యథా ప్రాహ నారదో దేవద ర్శనః ॥ ౧॥ ఏతద్వేదితుమిచ్ఛామి తత్త్వం తత్త్వవిదాంవర। హరేరద్భుతవీర్యస్య కథా లోకసుమంగళాః ॥ ౨॥ కథయస్వ మహాభాగ యథాహమఖిలాత్మని। కృష్ణే నివేశ్య నిస్సంగం మనస్త్యక్ష్యే కళేబరమ్ ॥ ౩ ॥ శృ ణ్వతశ్శ్రద్ధయా నిత్యం గృణతశ్చ స్వచేష్టితం। కాలేన నాతిదీర్ఘేణ భగవాన్ విశతే హృది॥ ౪ ॥ ప్రవిష్టః కర్ణ రంధ్రేణ స్వానాం భావసరోరుహమ్। ధునోతి శమలం కృష్ణస్సలిలస్య యథా శరత్ ॥ ౫ ॥ ధౌతాత్మా పురుషః కృష్ణపాదమూలం న ముంచతి। ముక్తసర్వపరిక్లేశః పాంథస్స్వశరణం యథా ॥ ౬ ॥ యదధాతుమతో బ్ర హ్మన్ దేహారంభోఽస్య ధాతుభిః। యదృచ్ఛయా హేతునా వా భవంతో జానతే యథా ॥ ౭ ॥ ఆసీద్యదుదరా త్పద్మం లోకసంస్థానలక్షణమ్। యావానయం వై పురుష ఇయత్తావయవైః పృథక్॥ తావానసావితి ప్రోక్త

స్సంస్థావయవవానివ ॥ ౮॥ తదేవ శ్రవణోత్సుక్యమావిష్కృత్య సందిగ్ధానర్థాన్ పృచ్ఛతి॥ యదితి ధాతుమతః ధాతవో మహాభూతాని తత్సంబంధశూన్యస్యాస్య భౌతికస్యాలౌకికస్యాత్మనో ధాతుభిః దేహారంభ ఇతి యత్ - తత్కిం యదృచ్ఛయా నిర్నిమిత్తేన వా- హేతునా కర్మాదినా వా భవంతః యథావజ్జానతే తతః కథయంత్వితి శేషః॥ చ ॥ హే బ్రహ్మన్ అధాతుమతః వాత పిత్తాదిధాతురహితస్య రజస్తమః ప్రభృతి ప్రాకృతగుణరహితస్య వా అస్య జీవస్య ధాతుభిః దేహారంభః యద్యస్మాత్ భ వతితత్ యదృచ్ఛయా వా హేతుం వినా భవతి వా- హేతునా భవతి వా భవంతో యథా జానతే తథా బ్రువంతు॥ ౭॥ యశ్చ సావీశ్వరస్స్వేచ్ఛయా తత్తుల్యదేహః ప్రోక్తః తత్ తస్యకో విశేష ఇత్యాశయేన పృచ్ఛతి- సార్ధేన- ఆసీదితి ॥ లోకానాం సంస్థా నం రచనా- తదేవ లక్షణం రూపం యస్య- తత్ త్రైలోక్యాత్మకం పద్మం యస్యోదరాదాసీత్ అసావీశ్వరః- ఇయత్తా యు క్తైః స్వపరిమితావయవైః అయం లౌకికః పురుషో యావాన్ యత్సంఖ్యావయవయుక్తః తావానపి ప్రోక్తస్సంస్థావ యవవానితి ప్రోక్తః సంస్థా ఆకారః అవయవాశ్చ విద్యంతే యస్యేతి- సంస్థావయవవానివ-నపరమార్థ ఇతి శేషః॥ చం లోకసంస్థానలక్షణం లోకానాం సంస్థానమేవ లక్షణం యస్య తత్తాదృశం పద్మం భువనకోశాత్మకం పద్మం పద్మస్య భువనకో శాత్మకత్వాదేవ లోకసంస్థానాంతర్లక్షణత్వం తత్పద్మం యదుదరే యస్య భగవత ఉదరే వర్తతే తదుప్పత్తిహేతుత్వాద్య దుదర ఇత్యత్ర యచ్ఛబ్ద ప్రతిపాద్యస్య విరాట్పురుషస్య స్వరూపమాహ- అయం పురుషః- పృథక్ పృథగ్వ్యర్థైః ఇయత్తా పరిచ్ఛేదః- తత్సంపాదకైరవయవైః యావాన్ యావత్పరిమాణః- స్వశరీరావయవః యావత్పరిమాణః అసౌ భగవాన్ సవి రాడపి-సంస్థావయవవానివ సంస్థానరూపైః స్వీయావయవైః అవయవవానివ- వస్తుతోనిరవయవ స్యావయవవానితి

పూర్వం మనుజవద్విరాడపి స్వవితస్త్యాన ప్రవితస్తికాయ ఇతి ప్రోక్తః॥౭॥ అతః కో విశేష స్తస్యేతి- అవశ్యం చ విశేషో వాచ్య ఇత్యాహ॥ అజ ఇతి॥ అజః బ్రహ్మా భూతానాం వ్యష్ట్యుపాధీనాం ఆత్మా నియంతా - సమష్ట్యుపాధిత్వాత్ - యేన చ గృహ్ణాత్యా తస్య హృదంబుజే స్పష్టవాన్ ఏతచ్చ॥ శ్లో॥ తచ్ఛ్రాపితస్తపసి తత్పశ్యకూట స్తత్ప్రాభలాత్మనః సృజ్య సృజామి సృష్టో హమీక్షయైవాభిచోదిత ఇత్యాదినో క్తమనుస్మర్తవ్యం తే అగ్రే తు స్పష్టం భవిష్యతి॥ చం॥ యదనుగ్రహాత్ యస్య భగవతో విరాజః అనుగ్రహాత్ - భూతాత్మా పాంచభౌతికశరీరః అజశ్చతుర్ముఖః భూతాని ప్రాణినః సృజతి తచ్చ కథయేతి- సన్నృశ ఇతి - నాభిపద్మసముద్భవః భగవన్నాభికమలసముత్పన్నః- చతుర్ముఖశ్చ యేన తద్రూపం దదృశే- యేన కారణేన విరాజశ్శరీరం ప్రపంచరూపం నాత్మానం కృతవాన్ -తచ్చ కథయేతి॥౯॥ ప్రశ్నాంతరమాహ ॥ స ఇతి ॥ యత్ర శేతే యేన రూపేణావతిష్ఠతే విశ్వస్య స్థిత్యాదయో యస్మాత్ ఏవమాది ప్రశ్నానాంత త్త్వతోహి స్యాదాహర్తుమితి సర్వేషామంత క్రియాసంబంధః చం విశ్వస్థిత్యుద్భవాప్యయః జగదుత్పత్తిస్థితిలయసాధనీభూతః- మాయేశః ప్రకృత్యధీశః- సర్వగుణాశ్రయః నిఖిలకల్యాణగుణాశ్రయః- స వై పురుషశ్చ భగవాన్ ఆత్మమాయాం ఆత్మీయాం స్థూలప్రపంచరూపిణీం మాయాం ముక్త్వా యత్ర శేతే యత్ర స్థానే శయనం కరోతి తదపి కథయ॥౧౦॥ ప్రశ్నాంతరమాహ॥ పురుషేతి॥ పురుషస్యావయవైః పూర్వం కల్పితాః యస్యేహావయవైర్లోకాన్ కల్పయంతీత్యాదావుక్తైశ్చాముష్యావయవా ఇతి- పాతాళమేతస్య హి పాదమూలమిత్యాదా చ-త్వన్ముఖాచ్ఛ్రుతవంతో వయం తత్సందేహవిపర్యయాభ్యాం పృష్ట ॥చం॥ పురుషావయవైః భగవతో విరాజః అవయవైః అవయవభూతైః పృథివ్యాదిభిః సపాలా లోకాః స్వపాలకసహితాః లోకాః పూర్వం కల్పితాః ప్రథమం కల్పితాః స్రష్టాః సపాలైః లోకైరముష్య విరాజోవయవాః శిరః పాదప్రభృతిశీర్షాంతాః కల్పితా ఇతి వయం శుశ్రుమః శ్రుతవంతో బభూవిమ-తదపి సమ్యక్ కథయ॥ ౧౧॥ ఇదానీం విజ్ఞాతాన్ బహూనర్థాన్ పృచ్ఛతి॥ యావానితి॥ కల్పః మహాన్ విత

స్సంస్థావయవభానివ॥౮॥ అజస్సృజతి భూతాని భూతాత్మా యదనుగ్రహాత్। దదృశే యేన తద్రూపం నాభి
పద్మసముద్భవః॥౯॥ సచాపి యత్ర పురుషో విశ్వస్థిత్యుద్భవాప్యయః। ముక్త్వాత్మమాయాం మాయేశః శేతే
సర్వగుణాశ్రయః॥౧౦॥ పురుషావయవైర్లోకాస్సపాలాః పూర్వకల్పితాః। లోకైరముష్యావయవాస్సపా
లైరితి శుశ్రుమః॥౧౧॥ యావాన్ కల్పో వికల్పో వా యథా కాలోనుమీయతే। భూతభవ్యభవచ్ఛబ్దఆయు
ర్మానంచ యత్సతః॥౧౨॥ కాలస్యానుగతిర్యాతు లక్ష్యతేణ్వీ బృహత్యపి। యావత్యః కర్మగతయో యాదృశీ
ర్ద్విజసత్తమ॥౧౩॥ యస్మిన్ కర్మసమావాయో యథా యేనోపగృహ్యతే। గుణానాం గుణినాం చైవ ప
రిణామమభీప్సతామ్॥౧౪॥ భూపాతాళకకుబ్వ్యోమగ్రహనక్షత్రభూభృతామ్। సరిత్సముద్రద్వీపానాం

ల్పః అవాంతరః - భూతాదిశబ్దో యస్మాత్ యస్య వాచక ఇతి - సతః స్థూలదేహాద్యభిమానినో మనుష్యస్యాపి స్వదేనాదేః-ఆయుషః ప్రమాణం అనుమానప్రకారః పృష్టః॥ చం॥ కల్పః అవాంతరప్రళయరూపః - అధికల్పో వా తతోధికో మహాప్రళయరూపః కల్పో వా యావాన్ భూతభవ్యభవచ్ఛబ్దః భూతభవిష్యద్వర్తమానరూపః కాలశ్చ యదానుమీయతే సతః ఆయుర్మానం చ చతుర్ముఖస్య ఆయుః ప్రమాణం చ॥౧౨॥ విశేషం పృచ్ఛతి కాలస్యేతి అనుగతిః ప్రవృత్తిః కర్మగతయః కర్మణా ప్రాప్యాన స్థానాని యాదృశీః యాదృశ్యః అత్రార్షత్వాత్ప్రత్యయః మాదిదీర్ఘః యాదృశ్య ఇతి పాఠేన కాపిక్షతిః॥ చం॥ అణ్వీ నూత్నాత్మకళాకాష్ఠాదిరూపా-బృహత్యపి సంవత్సరయుగకల్పాదిరూపా చ యా కాలస్యానుగతి సంచారో భూతేషు లక్ష్యతే - హే ద్విజసత్తమ శ్రీశుక-కర్మగతయో యావత్యః యావత్సంఖ్యాకాః యాదృశీర్యాదృశ్యస్స్వరూపాః॥ ౧౩॥ యస్మిన్నితి ॥ గుణానాం సత్త్వాదీనాం పరిణామం దేవాదిరూపమిచ్ఛతాం గుణినాం జీవానాం మధ్యే-యస్మిన్ పరిణామే-కర్మణాం పుణ్యాపాపానాం సమవాయః సముదాయః- కేన కర్మసముదాయేన కథం కృతేన- కో ధికారీ దేవాదిభావం ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ చం॥ గుణానాం సత్త్వాదిగుణానాం - గుణినాం చైవ తదాశ్రయాణాం మహదాదీనాం చ-పరిణామం పరిణతి -పరిణామోత్రత్రైవర్గికాణాం పురుషార్థరూపేణ పరిణామః- ముముక్షూణాం నివృత్తిసాధనీభూతా జ్ఞానవైరాగ్యరూపేణ పరిణామః - తమభీప్సతాం ప్రాప్తుమిచ్ఛతాం బుభుక్షూణాం చ యస్మిన్ కర్మ సమవాయః కర్మసమర్పణం యథా యేన ప్రకారేణోపగృహ్యతే యేన స్వీక్రియతే తత్సర్వం కథయ॥ ౧౪॥ భూపాతాళేతి॥ భూపాతాళాదీనాం సంభవః ఏతాని ఓకాంసి యేషాం తేషాం ప్రాణినాం చ సంభవః యథేతి సర్వత్రానుషంగః॥ చం॥ కకుభః దిశః - ద్వీపాః జలపరివేష్టితదేశాః ॥ ౧౫ ॥ ప్రమాణమితి ॥ వర్ణానాం ఆశ్రమాణాం చ వినిశ్చయః తత్తత్స్వభా

వైరిఞ్చి ధార ఃచం॥అండకోశస్య-బాహ్యాభ్యంతర భేదతః ప్రమాణంచమహతాంచమహాపురుషాణాంచానుచరితం వ
ర్ణాశ్రమవినిశ్చయః బ్రాహ్మణాదివర్ణానాం బ్రహ్మచర్యప్రభృత్యాశ్రమాణాంచవినిశ్చయః॥౧౬ అవతారేతి॥ యు
గేయుగే ప్రతియుగం-నృణాం యోధర్మః-యచ్చహరేరవతారానుచరితం॥౧౭॥నృణామితి॥సవిశేషః వర్ణాశ్రమ
నిబంధనః- శ్రేణీనాం తత్తద్వ్యవసాయోపజీవినాం-వ్యవహారనియమలక్షణోధర్మః - రాజర్షీణాంచ ప్రజాపాలనా
ధికారిణాం-కృచ్ఛ్రేషుఆపత్సుజీవతాంన ర్వేషాం॥చం॥సాధారణోధర్మః సత్యాదిరూపసాధారణోధర్మః॥ శ్లో॥ శ
మోదమ స్తపశ్శౌచమిత్యాదినా శ్రీగీతాచార్యేణ తత్తద్వర్ణానామాశ్రమాణాంచ ప్రతిపాదితోయోవిశేషధర్మశ్చత
త్సహితః సాధారణోధర్మశ్చయాదృశః శ్రేణీనాంజాతివిశేషాణాంరాజర్షీణాంచధర్మః కృచ్ఛ్రేషుజీవితాంధర్మో
యశ్చఆపదిజీవనసాధనీభూతోధర్మశ్చ॥౧౮॥తత్త్వానామితి॥తత్త్వానాం ప్రకృత్యాదీనాంపరిసంఖ్యానంసంఖ్యా - స్వరూ
పం- హేతులక్షణంతత్తత్కార్యహేతుత్వేనచలక్షణమిత్యర్థః పురుషారాధనస్యవిధిః దేవపూజాప్రకారః - అష్టాంగ
యోగస్యచవిధిః॥చం॥తత్త్వానాంపృథివ్యాదిచతుర్వింశతితత్త్వానాంపరిసంఖ్యానం-చతుర్వింశతివిధత్వప్రకారం - తల్ల
క్షణం హేతులక్షణంచతుర్వింశతివిధత్వ హేతులక్షణంపురుషారాధనవిధిః భగవదారాధనవిధిః అధ్యాత్మిక యోగ
స్యచఆత్మానంపరమాత్మానమధికృత్య - ప్రవృత్తస్యయోగస్యవిధిః॥ ౧౯॥ యోగేశ్వరేతి॥ యోగేశ్వరాణాంయో
గాభ్యాసశాలినాం మైశ్వర్యేణ అణిమాదినాగతిః అర్చిరాదిగతిః లింగశరీరస్యభంగః ప్రవిలయః - వేదా ఋగ్వే
దాదయః ఉపవేదాః-ఆయుర్వేదాదయః - ధర్మాః ధర్మశాస్త్రాణి తేషాం - ఇతిహాసపురాణయోశ్చ ఇతిహాసః పు
రావృత్తం సకథలార్థప్రతిపాదకః పురాణందశపంచలక్షణవిశిష్టం- గతిః తయోస్స్వరూపం ॥ ౨౦ ॥ సంప్లవఇతి॥

సంభవశ్చైతదోకసామ్॥౧౫॥ ప్రమాణమండకోశస్య బాహ్యాభ్యంతరభేదతః । మహతాంచానుచరితం
వర్ణాశ్రమవినిశ్చయః॥౧౬॥అవతారానుచరితంయదాశ్చర్యతమంహరేః । యుగానియుగమానంచధ
ర్మోయశ్చయుగేయుగే॥౧౭॥ నృణాంసాధారణోధర్మస్సవిశేషశ్చయాదృశః । శ్రేణీనాంరాజర్షీణాం
*చధర్మఃకృచ్ఛ్రేషుజీవతామ్ ॥ ౧౮ ॥ తత్త్వానాంపరిసంఖ్యానంలక్షణం హేతులక్షణమ్। పురుషారాధనవి
ధిర్యోగస్యాధ్యాత్మికస్యచ॥౧౯॥ యోగేశ్వరైశ్వర్యగతిర్లింగభంగస్తుయోగినామ్ వేదోపవేదధర్మా
ణామితిహాసపురాణయోః ॥ ౨౦ ॥ సంప్లవస్సర్వభూతానాం విక్రమః ప్రతిసంక్రమః । ఇష్టాపూర్తస్య
కామ్యానాంత్రివర్గస్యచయోవిధిః॥౨౧॥యశ్చానుశాయినాంసర్గః పాషండస్యచసంభవః । ఆత్మనో
బంధమోక్షౌచవ్యవస్థానంస్వరూపతః॥౨౨॥ యథాత్మతంత్రోభగవాన్విక్రీడత్యాత్మమాయయా । వి
సృజ్యవాయథామాయాముదాస్తేసాక్షివద్విభుః ॥ ౨౩ ॥ సర్వమేతచ్చభగవన్పృచ్ఛతే మేనుపూర్వశః।
తత్త్వతోర్హస్యుదాహర్తుం ప్రపన్నాయమహామునే॥ ౨౪ ॥ అత్రప్రమాణంహిభవాన్పరమేష్ఠీయథా

సంప్లవః అవాంతరప్రళయః యద్వాసమ్యక్ప్లవసముద్భవః విక్రమస్థితిః ప్రతిసంక్రమః మహాప్రళయః ఇష్టంయాగా
దిరూపం వైదికంకర్మపూర్తంతటాకవాప్యాలయాదినిర్మాణరూపంస్మార్తంకర్మ॥ శ్లో॥ వాపీకూపతటాకాదిదేవ
తాయతనానిచఅన్నప్రదానమారామః పూర్తమిత్యభిధీయత ఇతితత్ర కామ్యానామగ్నిహోత్రాదీనాం త్రివర్గస్యధ
ర్మకామార్థరూపస్య విధిః అనుష్ఠానప్రకారః ॥౨౧ ॥ యఇతి ॥ అనుశాయినాంమలినోపాధీనాంజీవానాం-ఆత్మనః
జీవస్యవ్య వస్థానంబంధమోక్షాతిరిక్తస్వ రూపేణావస్థానం॥ చం॥ అనుపాయినాంపుణ్యాపాపరూపకర్మ ఫలభూత
స్వర్గనరకాద్యనుభగవానంతరమవశిష్టపుణ్యాపాపవాసనావతాంయస్సర్గస్సృష్టిః తంచ-పాషండస్యసర్గంచ-ఆత్మ
నోజీవాత్మనోబంధమోక్షౌచస్వరూపతోవ్యవస్థానంచకైవల్యంప్రాప్యశుద్ధాత్మస్వరూపేణావస్థానంచ ॥ ౨౨॥ య
థేతి॥ఉదాస్తేప్రలయే॥చం॥ ఆత్మతంత్రః స్వతంత్రో భగవాన్ - ఆత్మమాయయాస్వీయసంకల్పరూపజ్ఞానేన- యథా
విక్రీడతి-మాయాంవిసృజ్యవాసాక్షివత్ విభుర్భగవాన్ యథాఉదాస్తేఉదాసీనోవర్తతే తేతచ్చంథయ॥ ౨౩॥సర్వమితి॥
చశబ్దాదపృష్టమపి॥చం॥ ప్రపన్నాయశరణాగతాయపృచ్ఛతేమేఏతత్సర్వంప్రశ్నవిషయం అనుపూర్వశః-తత్త్వతః
దాహర్తుంవక్తుమర్హసి॥ ౨౪॥ అత్రేతి॥ప్రమాణంసమ్యక్ జ్ఞాతాయత స్తవబ్రహ్మనారద వ్యాసక్రమేణసంప్రదాయో
స్తీతిసామాన్యన్యాయేనాహ - అపరేచేతియద్వా.త్వదన్యే ప్రాయశోగతానుగతికాఏవనతద్విద ఇత్యాహ-అపరేచేతి॥
చం॥ అత్రాస్మిన్నర్థే పరమేష్ఠిఆత్మభూశ్చతుర్ముఖో యథాతథాభవానేవ ప్రమాణం పూర్వేషాంపూర్వజైః కృత

పరేఽనతిష్ఠంతిపూర్వతమైఃకృతంకర్మఅపరేఽనంతరభావినఃఅనుతిష్ఠంతిఅతఃపూర్వేషాంపూర్వజేనచతుర్ముఖేననారదాదిభ్యఉపదిష్టత్వాత్ తద్వత్ప్రపన్నాయమహ్యమప్యుపదేష్టవ్యమితిభావః॥ ౨౫॥ నేతి॥నను తవఅనశనద్విజకోపాభ్యాం వ్యాకులస్యకుతఃశ్రవణంతత్రాహ- నపరాయంతినాపగచ్ఛంతినవ్యాకులీభవంతీత్యర్థః-అచ్యుతకీర్తిపీయూషంపిబతః॥చం॥ననుముమూర్షవే తుభ్యంకథముపదేష్టుంశక్యతఇత్యతఆహ-హేబ్రహ్మన్ శ్రీశుక-అనశనాదభోజనాత్ త్వద్వక్త్రాబ్జవినిసృతంత్వన్ముఖాంభోజనిస్సృతం అచ్యుతపీయూషంభగవత్కథామృతంపిబతోమే అమీఅసవః ప్రాణాః నపరాయంతి॥ ౨౬॥సఇతి॥ఉపామంత్రితఃపృష్టఃసంశ్చాసౌపతిశ్చ తస్య॥ చం॥విష్ణురాతేనభగవతాదత్తేనరాజ్ఞాపరీక్షితా ఉపామంత్రితః తత్త్వతోఽర్హస్యుదాహర్తుమితిపృష్టఃబ్రహ్మరాతఃవ్యాసాయపుత్రత్వేనబ్రహ్మణాదత్తఃశ్రీశుకఃభృశంప్రీతస్సన్-సత్పతేఃబ్రహ్మవిదగ్ర్యస్యకస్యభగవతఃకథాఃకథయామాసేతిసంసదిఋషిసభాయాం॥ ౨౭॥ ఆహేతి॥ బ్రహ్మకల్పేసృష్ట్యుపక్రమే- భాగవతాఖ్యానేనైవప్రశ్నానాముత్తరందాతుంపరికాంతవానిత్యర్థః॥ చం॥ బ్రహ్మసమ్మితం వేదతుల్యం-బ్రహ్మణేచతుర్ముఖాయతత్ప్రియభగవతానారాయణేనబ్రహ్మకల్పఉపాగతేసతిప్రోక్తంభాగవతంనామపురాణమాహ॥ ౨౮॥యదితి॥ పాండూనామృషభః శ్రేష్ఠఃఅనుపూర్వ్యేణ్యతిప్రస్తావక్రమోత్రవివక్షితఃనప్రశ్నక్రమః॥ ౨౯॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ రాజప్రశ్నోత్తరంవక్తుంబ్రహ్మణేహరిణోదితమ్। కథయామాసనవమేశుకోభాగవతంపురః॥ తత్రయత్తావదుక్తం యదధాతుమతఇత్యనేనజీవస్యకథం దేహసంబంధఇతి-తత్రోత్తరమాహ॥ఆత్మమాయామితి॥ఆత్మనః హరేః మాయామంతరేణఅనుభవరూపస్యాత్మనోఽసదృశ్యేన దేహాదినాసంబంధఃఅంజసాతత్త్వతఃనఘటేతత్రహేతుః- ప

త్మభూః।అపరేచానుతిష్ఠంతిపూర్వేషాంపూర్వజైఃకృతమ్॥ ౨౫॥ నమేసవఃపరాయంతిబ్రహ్మన్నశనాదమీ। పిబతోచ్యుతపీయూష త్వన్ముఖాబ్జవినిస్సృతమ్॥ ౨౬॥ శ్రీసూతః॥ సఉపామంత్రితోరాజా కథయామాసేతిసత్పతేః।బ్రహ్మరాతోభృశంప్రీతోవిష్ణురాతేనసంసది॥ ౨౭॥ ఆహభాగవతం నామపురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్।బ్రహ్మణేభగవత్ప్రోక్తంబ్రహ్మకల్పఉపాగతే॥ ౨౮॥ యద్యత్పరీక్షిదృషభః పాండూనామనుపృచ్ఛతి। ఆనుపూర్వ్యేణతత్సర్వమాఖ్యాతుముపచక్రమే॥ ౨౯॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- ద్వితీయస్కంధే-అష్టమోధ్యాయః

శ్రీశుకః ॥ ఆత్మమాయామృతేరాజన్ పరస్యానుభవాత్మనః। నఘటేతార్థసంబంధఃస్వప్నద్రష్టురివాంజసా॥ ౧॥ బహురూపఇవాభాతి మాయయాబహురూపయా। రమమాణోగుణేష్వస్యాః మమాహమితి

రస్యేతి-స్వప్నద్రష్టుఃయథాస్వప్నదేహసంబంధోనఘటతేతద్వత్। తస్మాత్సంసారోపిమాయైవేత్యర్థః॥చం॥ భగవత్సంకల్పాదేనాస్యజీవస్యదేహసంబంధఇత్యతఆహ- హేరాజన్ పరస్యప్రకృతివిలక్షణస్యఅనుభవాత్మనః జ్ఞానరూపస్యజీవస్య-ఆత్మమాయామృతేభగవతస్సంకల్పరూపజ్ఞానమంతరా- స్వప్నద్రష్టురివస్వప్నద్రష్టుఃపురుషస్యేవ- అంజసాఝడితిఅర్థసంబంధఃశరీరసంబంధోనఘటేత- మాయాంసాంకల్పికంజ్ఞానమితినైఘంటికప్రయోగానుసారాత్ ప్రకరణోపయోగాచ్చ అత్రత్యమాయాశబ్దఃసంకల్పరూపజ్ఞానవాచీ ప్రకృతివిలక్షణస్యజ్ఞానైకాకారస్య అస్యజీవస్య స్వాప్నికపదార్థసంబంధవత్ శరీరాదిసంబంధోపిభగవత్సంబంధమంతరానోపపద్యతే-స్వాప్నికపదార్థసంబంధోహిభగవత్సంకల్పకల్పితఇతిసూత్రకారఆహ-మాయామాత్రంతుకార్త్స్న్యేనానభివ్యక్తస్వరూపత్వాదితిశ్రుతిశ్చతథైవాహ నతత్రరథానరథయోగానపంథానోభవంత్యథరథాన్రథయోగాన్పథస్సృజతఇత్యాది॥ శ్రు॥యఏషుసుప్తేషుజాగర్తికామంకామంపురుషోనిర్మిమాణఃతదేవశుక్రంతద్బ్రహ్మతదేవామృతముచ్యతేఇత్యాదిశ్చజీవస్యశరీరాదిసంబంధశ్చభగవత్సంకల్పకల్పితఇతిభావః॥౧॥అతఏవానేకరూపత్వంభజతీత్యాహ॥ బహురూపఇతి॥ బహురూపఃబాలయువాదిరూపః దేవనరాదిరూపశ్చాభాతి-గుణేషు దేహాదిషు॥చం॥పునశ్చజీవస్వరూపమేవాహ -అయంజీవఃసర్వేషుదేవమనుష్యాదిశరీరేషుజ్ఞానైకాకారతయాఏకరూపోపిబహురూపయా ॥శ్రు॥ అజామేకామితిశ్రుత్యనుసారేణలోహితశుక్లకృష్ణయామాయయాప్రకృత్యా ॥ శ్రు॥ అస్మాన్మాయీసృజతేవిశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యోమాయయాసన్నిరుద్ధః- మాయాంతుప్రకృతింవిద్యాన్మాయినంతు మహేశ్వరమితిశ్రుతౌమాయాశబ్దస్యప్రకృతిపరతయావ్యాఖ్యాతత్వాత్ అతఃబహురూపయామాయయాబహురూపఇవాభాతిజ్ఞానైకాకారతయైకరూపోపిప్రకృతిసంబంధవశాత్ దేవమనుష్యా

దిరూపేణబహురూపఇవాభాతి ఇత్థం ప్రకృతిసంసృష్టో జీవః అన్యోపి వస్తుతః ప్రకృతివిలక్షణోపి గుణేషు సత్త్వాదిగుణప్రధానేషు విషయేషు రమమాణస్సన్ మమాహమితి అనాత్మీయేష్వాత్మీయత్వభ్రాంత్యా అనాత్మని దేహే అహమిత్యాత్మత్వభ్రాంత్యా చ సజ్యతే స సంసక్తో భవతి॥ ౪॥ అత ఏవ భక్తియోగేన తన్నిరాసేన తిమోక్షోపి ఘటత ఇత్యాహ॥ యర్హీతి॥ వావశబ్దః ఏవార్థే స్వ ఏవ మహిమ్ని యదా రమేత తమేవాహ కాలమాయయోః పురుషప్రకృత్యోః పరస్మిన్ తదా ఉభయం అహం మమేతి చ త్యక్త్వా ఉదాస్తే పూర్ణస్వరూపేణావతిష్ఠతే ఇదముక్తం॥ శ్లో॥ యయా సమ్మోహితో జీవ ఆత్మానం త్రిగుణాత్మకం। పరోపి మనుతే నర్థం తత్కృతం చాభిపద్యతే॥ అనర్థోపశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే। లోకస్యాజానతో వ్యాసశ్చక్రే సాత్వతసంహితామితి॥ చం॥ క్షత శుద్ధస్య జీవస్య ముక్తిసాధనభూతం జ్ఞానమాహ కాలమాయయోః పరస్మిన్ తదుభయవిలక్షణే స్వే మహిమ్ని స్వాత్మరూపే మహిమ్ని పరమాత్మస్వరూపే మహిమ్నా తివాసభగవాన్ కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత ఇతి స్వే మహిమ్నా ఇత్యత్ర మహిమశబ్దస్య భూమవిద్యాప్రకరణే బ్రహ్మపరత్వాత్॥ శ్లో॥ ధాతుః పరత్వాన్మహిమా సమోక్షమిత్యత్రాపి బ్రహ్మపరత్వాత్ ద్వితీయః కల్పస్స్వ ఇత్యస్య స్వశరీరకతయా స్వస్వరూపత్వమాదాయస్వ ఇతి సామానాధికరణ్యం జ్ఞేయం తస్మిన్ భగవతి గతమోహస్సన్ యర్హి వావరమతే తదా ఉభయం కాలమాయాపారవశ్యం త్యక్త్వా ఉదాస్తే భగవదనుభవజనితానందాతిశయేన విషయేషు నిరపేక్షో భవతి॥ ౩॥ యత్పృష్టం పరమేశ్వరస్యాపి దేహసంబంధావిశేషాత్ కథం తద్బద్ధ్వా మోక్షస్స్యాదితి ఆసీద్యదుదరాత్పద్మమిత్యాదినా తత్రాహ॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మనః జీవస్య తత్త్వవిశుద్ధ్యర్థం తత్త్వజ్ఞానార్థం లబ్ధవత్యేవ కింతర్హి యత్తపఇత్యాదినా స్వభజనం భగవాన్ బ్రహ్మణ ఆహ కింకుర్వన్ ఋతం సత్యం చిద్ఘనరూపం దర్శయన్ దర్శనహేతుః అవ్యలీకేన వ్రతేన తపసా ఆదృతః సేవితస్సన్ భగవాన్ ఉత్పత్తివినాశాదిమద్గుణైశ్వర్యశాలీ యదాహ తద్వక్ష్యామీతి శేషః అయం భావః జీవస్య విస్మృతామి

తిమస్యతే॥ ౪॥ యర్హి వావ మహిమ్ని స్వే పరస్మిన్ కాలమాయయోః । రమేత గతసంమోహస్త్యక్త్వో
దాస్తే తదోభయం॥ ౩॥ ఆత్మతత్త్వవిశుద్ధ్యర్థం యదాహ భగవానృతమ్ । బ్రహ్మణే దర్శయన్రూపమవ్య
లీకవ్రతాదృతః॥ ౪॥ స ఆదిదేవో భజతాం పరో గురుస్స్వధిష్ణ్యమాస్థాయ సిసృక్షయైక్షత । తాం నాధ్యగ
చ్ఛద్దృశమత్ర సమ్మతాం ప్రపంచనిర్మాణవిధిర్యయా భవేత్ ॥ ౫॥ స చింతయన్ ద్వ్యక్షరమేకదాంభ
స్యుపాశృణోద్ద్విర్గదితం వచో విభుః । స్పర్శేషు యత్షోడశమేకవింశం నిష్కించనానాం నృప యద్ధనం వి

ధ్యారూపదేహసంబంధః ఈశ్వరస్యతు యోగమాయయా చిద్ఘనలీలావిగ్రహావిర్భావ ఇతి మహాన్విశేషః అతస్తద్భజనాన్మోక్షోపపత్తిరితి॥ పం॥ అవ్యలీకవ్రతాదృతః భగవత్ప్రీతికరవ్రతానుష్ఠానేన ఆదృతః భగవాన్ నారాయణః బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య రూపం స్వకీయరూపం దివ్యమంగళవిగ్రహం దర్శయన్ ఆత్మతత్త్వవిశుద్ధ్యర్థం ఆత్మస్వరూపనిశ్చయార్థం ఋతం సత్యం యద్వాక్యమాహ తత్తే కథయామీత్యధ్యాహార్యః॥ ౪॥ భగవద్భజనాదేవ తత్త్వజ్ఞానమిత్యేతత్ప్రపంచయిష్యన్ బ్రహ్మణోపి తత్ప్రసాదాదేవేతి దర్శయితుం ఇతిహాసమాహ॥ స ఇతి॥ పరో గురుః భక్తేరహస్యోపదేష్టా స్వధిష్ణ్యం పద్మమాస్థాయ అధిష్ఠాయ తస్యాధిష్ఠానాన్వేషణాయ పూర్వం జలే నిమగ్నః పశ్చాత్ పరాత్పరావృత్య స్వధిష్ణ్యే స్థిత్వేత్యర్థః ఐక్షత ఏతత్కథం స్రష్టవ్యమిత్యాలోచితవాన్ తాం దృశం ప్రజ్ఞాం అత్ర సృష్టివిషయే సమ్మతాం అవ్యభిచారిణీమయయా దృశా విధిః ప్రకారః॥ చం॥ భజతాం పరో గురుః స ఆదిదేవశ్చతుర్ముఖః స్వధిష్ణ్యం స్వకీయస్థానం సత్యలోకమాస్థాయ సిసృక్షయా స్రష్టుమిచ్ఛయా ఐక్షత విచారయామాస ప్రపంచనిర్మాణవిధిర్యయా భవేత్ యయా సిసృక్షయా ప్రపంచనిర్మాణవిధిర్భవేత్ సమ్మతాం తాం దృశం నాధ్యగచ్ఛత్ ఏవం స్రష్టవ్యమితి నిశ్చయం న ప్రాపేత్యర్థః॥ ౫॥ స ఇతి॥ సృష్టిం చింతయన్ కదాచిత్ ద్వ్యక్షరం వచః అంభసి ఉపాశృణోత్ ఉపసమీపే శ్రుతవాన్ తే అక్షరే దర్శయతి కావర్గావసానాః స్పర్శాః తేషు యత్ షోడశం తకారః యచ్చైకవింశం పకారః వచసోనిర్దేశార్థం తదర్థమాహ హే నృప నిష్కించనానాం త్యక్తధనానాం ధనం యద్విదుః - మునయః తపోధనా ఇతి ప్రసిద్ధాః తచ్చ ద్విర్గదితం తపతపేతి లోకస్య మపురుషైకవచనం తస్య వీప్సా ఆదరేణ సాధనవిధిరూపామశృణోదిత్యర్థః॥ చం॥ వి- ప్రభుశ్చతుర్ముఖః స బ్రహ్మా సంచింతయన్ సృష్ట్యుపాయం చింతయన్ -ఏకదా కాలవిశేషే అంభసి ప్రలయపయోనిధౌ ద్విర్గదితం ద్వివారం గదితం ద్వ్యక్షరమక్షరద్వయవిశిష్టం వచః వాక్యముపాశృణోత్ శుశ్రావ కింతద్వ్యక్షరమిత్యత ఆహ - హే నృప రాజన్ నిష్కించనానామకించనానాం విషయేష్వసక్తానామకించనానాం యద్ధనం విదుః ధనవత్సత్యం లోపాదేయం విదుః తాదృశం స్పర్శేషు కాది

మావసానేవర్ణేషు॥ సూ॥ కాదయో మావసానాస్స్పర్శా ఇతివై యాకరణసిద్ధాంతః- తేషుయత్ షోడశంతఇత్యేతదూ
పంతేప్వేవయ దేకవింశ తఇత్యేతద్రూపంమిళిత్వాతప త్యేవ మాకారంతపసంతాపేఇతిధాతోర్లోట్ మధ్యమపురు
షైకవచనంతపఃకుర్వితి త్యేతదర్థకంతదశృణోత్ ॥౬॥ నిశమ్యేతి॥ ఏవంనిశమ్యతస్యవచసోవక్తుఃదిదృక్షయాతతఃప్రచలి
తస్సర్వాదిశోవిలోక్య-పునస్స్వధిష్ణ్యమాస్థాయ కేనచిత్ప్రేత్యక్షంనియుక్త ఇవతచ్చాత్మనోహితంవిహితంవిమృశ్య- తప
సిమనోధృతవానిత్యర్థః॥ చ॥ తద్వాక్యంనిశమ్యవక్తృదిదృక్షయాఅక్షరద్వయస్యవక్తారంవక్తైవ కర్తుర్దర్శనేచ్ఛయాది
శోవిలోక్య-తత్రత్రప్రదేశేయం భవసిఅన్యగపశ్యమానఃఅన్యంవక్తారమలక్ష్యమాణస్సర్వాధిష్ణ్యంస్వస్యస్థానభూతం లోకం
పద్మమధిష్ఠాయతద్వాక్యంహితంవిమృశ్యహితముక్తంవిచార్యతపసితపోనుష్ఠానేఅహమాదిష్టః- భగవతాఆజ్ఞప్తఇతిమ
నోదధేమనశ్చకార॥ ౭॥ దివ్యమితి ॥ తతశ్చసఃబ్రహ్మఅఖిలానాంలోకానాంతాపనంప్రకాశకం- తపఃఅతప్యతస్మకృత
వాన్-తపతపేత్యస్యవచసోఅర్థః అమోఘందర్శనంయస్యజితఃఅనిలఃఆత్మామనశ్చయేనవిజితానిఉభయేంద్రియాణి
జ్ఞానకర్మాణియేన-తపతాంతపశ్చరతాంముఖ్య-తపీయాన్ అతిశయేనతపస్వీ॥ చం॥ అమోఘదర్శనఃసఫలచింతాత్మక
జ్ఞానఃజితానిలాత్మాజితశ్వాసోనిర్జితమనాశ్చవిజితోభయేంద్రియఃనిర్జితకర్మేంద్రియజ్ఞానేంద్రియవర్గద్వయఃతప
తాంతపశ్చరతాంతపీయాన్ శ్రేష్ఠః సస్వయంభూస్సమహితస్సన్ దివ్యసహస్రాబ్దం దేవమానేనసహస్రసంవత్సరాత్మ
కంకాలంఅఖిలలోకతాపనంనిఖిలజనసంతాపహేతుభూతంతపఃఅతప్యతచకార॥ ౭ ॥ తస్మాఇతి॥ తస్మైబ్రహ్మణేస్వలో
కంవైకుంఠాఖ్యంపరం శ్రేష్ఠం-నయత్పరం- యతఃపరమముత్కృష్టంఅన్యన్నాస్తి-తమేవలోకమనువర్ణయతిపంచభిః
వ్యపేతాఃసంక్లేశాదయోయస్మాత్ -స్వదృష్టవద్భిఃసంస్పృణ్యానద్భిఃయద్వాస్వస్యదృష్టందర్శనంఅస్తియేషాంఆత్మవద్భి
రిత్యర్థః॥ చం॥ భగవాన్స్వయంసంనాసభాజితః పూజితస్సయత్ యస్మాల్లోకాత్పరముత్కృష్టంనాస్తితాదృశంవ్య

దః ॥౬॥ నిశమ్యతద్వక్తృదిదృక్షయాదిశోవిలోక్యతత్రాన్యదపశ్యమానః। స్వధిష్ణ్యమాస్థాయవిమృశ్యత
ద్ధితంతపస్యుపాదిష్టఇవాదధేమనః ॥ ౭ ॥ దివ్యంసహస్రాబ్దమమోఘదర్శనోజితానిలాత్మావిజితోభయే
ంద్రియః। అతప్యతస్మాఖిలలోకతాపనంతపస్తపీయాంస్తపతాంసమాహితః॥ ౭ ॥ తస్మైస్వలోకంభగవాన్స
భాజితస్సందర్శయామాసపరంనయత్పరమ్ । వ్యపేతసంక్లేశవిమోహసాధ్వసంస్వదృష్టవద్భిర్విబుధైరభి
ష్టుతమ్॥ ౯॥ ప్రవర్తతేయత్రరజస్తమస్తయోస్సత్త్వంచమిశ్రంనచకాలవిక్రమః। నయత్రమాయాకిము
తాపరేహరేరనువ్రతాయత్రపురాసురార్చితాః॥ ౧౦ ॥ శ్యామావదాతాశ్శతపత్రలోచనాఃపిశంగవస్త్రా

పేతసంక్లేశవిమోహసాధ్వసం-సంక్లేశఃఅధ్యాత్మికాదితాపత్రయం-విమోహః అజ్ఞానం-సాధ్వసంభయం - వ్యపేతాని
గతానిఅపేతానియస్య-తత్ దృశంస్వంస్వకీయంప్రపంచృష్టవద్భిఃపశ్యద్భిః విబుధైర్నిత్యసూరిభిరభిష్టుతం॥ శ్రు॥ తద్వి
ష్ణోఃపరమంపదగ్ం సదాపశ్యంతిసూరయ ఇత్యుపక్రమ్యతద్విప్రాసో విపన్యవోజాగృవాగ్ంసస్సమింధతవిష్ణోర్యత్పర
మంపదమితిశ్రుత్యర్థోఽత్రప్రదర్శితః॥ పరంప్రకృతేః పరఅప్రాకృతమిత్యర్థః-స్వంలోకంస్వీయంపరమపద-వైకుంఠా
దిశబ్దాభిలప్యంలోకంసందర్శయామాసదివ్యచక్షుఃప్రదానేనప్రత్యక్షవిషయంచకార॥ ౯॥ ప్రవర్తతఇతి ॥ తమో
రితితాభ్యాంమిశ్రంసత్త్వంచనప్రవర్తతే-కింతుశుద్ధమేవసత్త్వం - కాలవిక్రమఃనాశః - అపరేరాగలోభాదయో
నసంతీతికిముపక్తవ్యం- అనువ్రతాఃపార్షదాః ॥ చం ॥ యత్రలోకేరజస్తమశ్చతయోర్మిశ్రం తాభ్యాంమిశ్రంస
త్త్వంచనాస్తిమిశ్రసత్త్వనిషేధేశుద్ధసత్త్వమయంతదితిపరిపంచిత కాలవిక్రమః కాలస్యవిక్రమసామర్థ్యమపి
న॥ శ్లో॥ నకాలస్తత్రవైప్రభురితిప్రమాణాత్ - అస్యానుపాకృతత్వమేవపరిపంచయతి- నయత్రేతి- యత్రయస్మిన్
మాయాప్రకృతిర్న అపరేప్రాకృతాపదార్థాః నకిముత - యత్రపరమపదేసురాసురార్చితాః సురైఃబ్రహ్మరుం
ద్రాదిభిరసురైఃప్రహ్లాదాదిభిరర్చితాః-మనసాపూజితాః-హరేరనువ్రతాః - భగవద్దాసాఃసూరయో ముక్తాశ్చవ
తి॥ ౧౦॥ శ్యామేతి ॥ శ్యామాశ్చతేఅవదాతాః - ఉజ్జ్వలాశ్చపద్మనేత్రాశ్చపీతాంబరాస్సురుచః అతికమనీయాఃను
పేశసఃఅతిసుకుమారాః-ఉన్మిషితఇవప్రభావంతోమణిప్రవేకాముణ్యుత్తమాఃయేషుతాని- నిష్కానినద్మానిపత్వా
కానిఆభరణానియేషాంతేసువర్చసఃఅతితేజస్వినః॥ చం॥ తేషాంస్వరూపమాహ ॥ శ్యామాఃదాతాః శ్యామవర్ణాతే
సతిజగన్మోహనస్వవర్ణాః-అవదాతశబ్దేనశ్వేతవర్ణనాపి - కింతుశుద్ధవాచీతిమహాభాష్యకారైరవదాతశబ్దస్య
స్వచ్ఛవాచిత్వేనవ్యాఖ్యాతత్వాత్ శతపత్రలోచనాః పద్మపత్రనిభేక్షణాః పిశంగవస్త్రాఃపీతాంబరధరాః సురుచఃమ

నోపహారకాంతయః - సుపేశసః అతిసుందరాః సర్వే చతుర్బాహవః భగవత్సారూప్యాచ్చతుర్భుజాః ఉన్మిషన్మణిప్రవే నిష్కాభరణాః ఉన్మిషంతః అధికప్రకాశా యే మణిప్రవేకాః మణీనాముత్తమాః వజ్రవైడూర్యాదయః తద్వంతి తత్ప్ర చురాణి నిష్కాభరణాని దివ్యహేమాభరణాని యేషాం తే తాదృశాః - సువర్చసః స్వతోఽవర్చసిత్వేపి రత్నప్రభాయు క్తకాంత్యతిశయశాలినః ॥౧౧॥ ప్రవాలేతి ॥ ప్రవాలాదివద్వచః వర్ణో యేషాం పరిస్ఫురంతి కుండలాని మాలయో మా లాశ్చ సంతి యేషాం పార్షదాననువర్ణ్య పునరపి లోకమనువర్ణయతి భ్రాజిష్ణుభిః దేదీప్యమానాః ॥౧౨॥ విద్యోత మాన ఇతి ॥ ప్రమదోత్తమానాం దివః కాంతయః తాభిః విద్యోతమానః సహ విద్యుద్భిః వర్తమానాన్ సవిద్యుతః తాభిః అభ్రావళిభిః తత్ర విద్యుత ఇవ స్త్రియః అభ్రావళయ ఇవ విమానాని నభ ఇవ లోకః శ్రీశ్చ సంపత్ యత్ర రూపిణీ మూర్తిమతీ మానం పూజాం విభూతిభిః నానావిధైః ॥ చం ॥ యత్ర భగవదసాధారణగృహవిశేషే రూపిణీ శ్రీః విగ్రహ వతీ లక్ష్మీః విభూతిభిరైశ్వర్యవిశేషైః బహుధా బహుప్రకారం ఉరుగాయపాదయోః ఉరుభిర్మహద్భిర్గీయత ఇత్యు రుగాయో భగవాన్ ॥ శ్రు ॥ త్రేధా విష్ణురురుగాయో విచక్రమ ఇతి శ్రుత్యా ఉరుగాయశబ్దస్య భగవదసాధారణ్య ప్రతి పాదనాత్, తస్య భగవతః పాదయోః-చరణారవిందయోః మానం పూజాం కరోతి ॥౧౩॥ ప్రేంఖేతి । ప్రేంఖం ఆందోలనం శ్రితా కుసుమాకరో వసంతః తస్యానుగాః భ్రమరాః తైర్విగీయమానా స్వయం హరేః ప్రియస్య కర్మ గాయంతీ భవతి ॥ చం ॥ తాం శ్రియమేవ విశేషయతి యా శ్రీః కుసుమాకరానుగైః కుసుమాకరో వసంతః తస్యానుగాః భ్రమరాః తై ర్విగీయమానా సతీ కుసుమసౌరభ్యాతిశయవ్యక్కారి స్వీయగాత్రసౌగంధి విశేష సమాఘ్రాణనాయ సమాగ తైః భ్రమరపటలైః విశేషేణ గీయమానా సతీ ప్రేంఖః డోలా తం శ్రితా డోలారూఢా సతీ ప్రియకర్మ భగవచ్చర్యాంవ యమపి గాయతీతి తత్ర తాదృశే గేహోత్తమే అఖిలసాత్వతాం పతిం నిఖిలస్వాత్మతంత్రనిష్ఠానాం ప్రభుం యజ్ఞపతిం యజ్ఞ

స్సురుచస్సుపేశసః ॥ సర్వే చతుర్బాహవ ఉన్మిషన్మణిప్రవేకనిష్కాభరణాః సువర్చసః ॥ ౧౧ ॥ ప్రవాలవై
డూర్యమృణాలవర్చసః పరిస్ఫురత్కుండలమౌలిమాలినః ॥ భ్రాజిష్ణుభిర్యః పరితో విరాజతే లసద్విమానా
వలిభిర్మహాత్మనాం ౧౨ ॥ విద్యోతమానః ప్రమదోత్తమాద్యుభిస్సవిద్యుదభ్రావలిభిర్యథా నభః ॥ శ్రీర్యత్ర రూపి
ణ్యురుగాయపాదయోః కరోతి మానం బహుధా విభూతిభిః ॥౧౩ ॥ ప్రేంఖం శ్రితా యా కుసుమాకరానుగైర్వి
గీయమానా ప్రియకర్మ గాయతీ ॥ దదర్శ తత్రాఖిలసాత్వతాం పతిం శ్రియః పతిం యజ్ఞపతిం జగత్పతిం ॥౧౪ ॥
సునందనందప్రబలార్హణాదిభిస్స్వపార్షదాగ్ర్యైః పరిసేవితం విభుం । భృత్యప్రసాదాభిముఖం దృగా
సవం ప్రసన్నహాసారుణలోచనాననం ॥౧౫॥ కిరీటినం కుండలినం చతుర్భుజం పీతాంబరం వక్షసి లక్షితం శ్రి
యా । అధ్యర్హణీయాసనమాస్థితం పరం వృతం చతుష్షోడశపంచశక్తిభిః ॥ ౧౬ ॥ యుక్తం భగైః స్వైరితరత్ర
చాధ్రువైః స్వ ఏవ ధామన్ రమమాణమీశ్వరమ్ ॥ ౧౭ ॥ తద్దర్శనాహ్లాదపరిప్లుతాంతరో హృష్యత్తనుః

ఫలప్రదం జగత్పతిం నిఖిలజగత్ప్రభుం ॥౧౪॥ సునందేతి ॥ ఏవం భూతో లోకః తత్ర తస్మిన్ పరిసేవితం ఆదరేణ పూజ్యమానం భృత్యానాం ప్రసాదేన అభిముఖం-దృగాసవ ఇవ ద్రష్టౄణాం హర్షకరీ దృక్ యస్య తం-అభ్యర్హణీయం వరిష్ఠం లోచన చ ఆననం-చ యస్య ॥౧౫॥ కిరీటినమితి ॥ వక్షసి సితయా శ్రియా లక్షిత చలలక్ష్మీకమిత్యర్థః- అభ్యర్హణీయం వరిష్ఠం సింహాసనం చతస్రః ప్రకృతిపురుషమహదహంకారరూపాః - షోడశ ఏకాదశేంద్రియమహాభూతాఖ్యాః - పంచతన్మాత్రరూపాః యాశ్శక్తయః తాభిర్వృతః ॥ చం ॥ కిరీటినం కుండలినం చతుర్భుజం పీతాంబరం వక్షసి శ్రియా లక్షితం విహితం పరత్వసూచకచిహ్నవంతమిత్యర్థః ॥ శ్రు ॥ హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యావితి శ్రుతిః ॥ భగవత్త్వేన లక్ష్మీపతిత్వేన సామ్యనిర్ణాయకత్వాత్ పరం సర్వోత్కృష్టం-అభ్యర్హణీయాసనం నిఖిలదేవవందితం దివ్యసింహాసనం ఆస్థితం అధిష్ఠితం చతుష్షోడశపంచశక్తిభిః విగ్రహవద్భిః పంచవింశతితత్త్వైః వృతం ॥ ౧౬ ॥ యుక్తమితి ॥ స్వైర్భగైః స్వాభావికైరైశ్వర్యాదిభిః ఇతరత్ర యోగిష్వధ్రువైః ఆగంతుకైః రసాధారణైరిత్యర్థః ఏవం సత్యపి స్వ ఏవ ధామ్ని స్వస్వరూప ఏవ రమమాణం అతఏవేశ్వరం ॥ చం ॥ ఇతరత్ర అన్యత్ర దేవతాంతరే అధ్రువైః స్వైర్భగైః జ్ఞానశక్త్యాదికల్యాణగుణైః యుక్తం- స్వేన ధామ్నా స్వీయదివ్యతేజోయుక్తే పరమే వ్యోమశబ్దాభిధేయే దివ్యలోకే రమమాణం నిరంతరరతియుక్తం-ఈశ్వరం నిఖిల జగత్ప్రభుం శ్రియః పతిం దదర్శ ॥౧౭॥ తదితి ॥ విశ్వసృట్ పారమహంస్యేన పథా జ్ఞానమార్గేణ - అత్రవర్ణాధిక్య మార్షం ॥ చం ॥ భగవద్దర్శనాహ్లాదేన పరిప్లుతాంతఃకరణః-అతఏవ హృష్యత్తనుః పులకాంచితసర్వగాత్రః ప్రేమకలా

లోచనః ప్రేమాతిశయజనితానందబాష్పపూరితలోచనః విశ్వసృట్ చతుర్ముఖః అస్య భగవతః పాదాంబుజం ననామ - యత్పాదాంబుజం పారమహంస్యేన పథా అధిగమ్యతే అత్యంతవిరక్తియుక్తేన మార్గేణ ప్రాప్యతే తత్పాదాంబుజం ననామ॥౧౮॥ తమితి॥ స తం బ్రహ్మాణం ప్రియః భగవాన్ బభాషే ప్రజావిసర్గే కార్యే-నిజశాసనార్హణం స్వనియోగార్హం ప్రజావిసర్గే సముపస్థితమిత్యన్వయః ఈషత్ స్మితేన శోచిః దీప్తిః శోభా యస్యాస్తయా గిరా॥ చం॥ ప్రీయమాణం ప్రీతియుక్తం సముపస్థితం సమ్యగ్భగవంతముపతిష్ఠంతం ప్రజావిసర్గే ప్రజాస్సృష్ట్యర్థం నిజశాసనార్హాణాం భగవచ్ఛాసనముపేక్షమాణం కవిం బ్రహ్మాణం ప్రీతమనాః సంతుష్టమనాః ప్రియః భక్తివశేన తస్య నిరవధికప్రీతివిషయః భగవాన్ కరే హస్తే స్పృశన్ ఈషత్ స్మితరోచిషా గిరా మందస్మితేన ప్రకాశమానయా గిరా బభాషే॥౧౯॥ త్వయేతి॥ హే వేదగర్భేతి సంబోధయన్ వేదాన్ సంచారయతి-సిసృక్షయా చిరంభృతేన తపసా-అహం సమ్యక్ త్వయా తోషితః దుస్తోషః తోషయితుమశక్యః॥ చం॥ హే వేదగర్భ చతుర్ముఖ సిసృక్షయా స్రష్టుమిచ్ఛయా చిరంభృతేన బహుకాలానుష్ఠితేన తపసా కూటయోగినాం కపటయోగినాం దుస్తోషః తోషయితుమశక్యః అహం త్వయా సమ్యక్ తోషితః తోషం ప్రాపితః॥ ౨౦॥ వరమితి॥ మానుషాం శ్రేయసాం ఫలానాం పరిశ్రామః సాధనప్రయాసః మద్దర్శనమేవావధిర్యస్య తథా అతోఽధికం శ్రమఫలం నాస్తీత్యర్థః పరిశ్రామ ఇత్యత్ర వృద్ధిరార్షత్వాచ్ఛాందసం॥ చం॥ హే బ్రహ్మన్ వరేశం వరప్రదం మాం అభివాంఛితమిచ్ఛావిషయీభూతం వరం వరయ వృణీష్వ-భద్రమస్తు మంగళమస్తు-పుంసాం శ్రేయః పరిశ్రామః శ్రేయస్సిద్ధ్యర్థం పరిశ్రమః మద్దర్శనావధిః మద్దర్శనపర్యంతమేవ-మయి దృష్టే సతి న పరిశ్రామః కర్తవ్యః॥ ౨౧॥ ఏతచ్చ మత్కృపయైవ నాన్యథా ప్రాప్తమిత్యాహ-మనీషితేతి-మనీషితం ఇచ్ఛా తుభ్యమిదం దాతవ్యమితి యా మమేచ్ఛా తస్యానుభావోఽయం యోఽసౌ మమ లోక

ప్రేమభరాశ్రులోచనః। ననామ పాదాంబుజమస్య విశ్వసృక్ యత్పారమహంస్యేన పథాధిగమ్యతే॥
౧౮॥ తం ప్రీయమాణం సముపస్థితం కవిం ప్రజావిసర్గే నిజశాసనార్హణమ్। బభాష ఈషత్స్మితశోచిషా గిరా
ప్రియః ప్రియం ప్రీతమనాః కరే స్పృశన్॥ ౧౯॥ శ్రీభగవాన్॥ త్వయాహం తోషితః సమ్యగ్వేదగర్భ సి
సృక్షయా। చిరంభృతేన తపసా దుస్తోషః కూటయోగినామ్ ౨౦ వరం వరయ భద్రం తే వరేశం మాభివాం
ఛితమ్। బ్రహ్మన్ శ్రేయః పరిశ్రామః పుంసాం మద్దర్శనావధిః॥ ౨౧॥ మనీషితానుభావోఽయం మమ లో
కావలోకనమ్। యదుపశ్రుత్య రహసి చకర్థ పరమం తపః॥ ౨౨॥ ప్రత్యాదిష్టం మయా తత్ర త్వయి కర్మవి
మోహితే। తపో మే హృదయం సాక్షాదాత్మాహం తపసోఽనఘ॥ ౨౩॥ సృజామి తపసైవేదం గ్రసామి తపసా
పునః। బిభర్మి తపసా విశ్వం వీర్యం మే దుశ్చరం తపః॥ ౨౪॥ బ్రహ్మా॥ భగవన్ సర్వభూతానామధ్యక్షోఽవస్థి

స్యావలోకనం యత్ - న చేదం మత్తోఽపి తపోబలేన ప్రాప్తమితి వ్యాఖ్యాంత్యా యమస్య త్వయ్యప్రాప్తమిత్యత్ర కృపయేత్యర్థః దిత్యాహ రహసి ఏకాంతే యస్య వచః శ్రుత్వా పరమం తపః చకర్థ కృతవానసి॥ చం॥ మమ లోకావలోకనం మదీయలోకపరమపదాఖ్యస్య అవలోకనం దర్శనం ఏతన్మనీషితానుభావః మనీషితస్య భక్తిరూపజ్ఞానస్య అనుభావః ప్రభావః మద్విషయకభక్తివశేన తేనాయం మదీయలోకసాక్షాత్కార ఇతి భావః యదుపశ్రుత్య రహసి రహస్యే యద్వాక్యముపశ్రుత్యైవ పరమం తపశ్చకర్థ॥ ౨౨॥ ప్రత్యాదిష్టమితి॥ తద్వచః త్వాం ప్రతి మయైవ ఆదిష్టముపదిష్టం కదా తత్ర తదా సృష్ట్యారంభే త్వయి కర్మణి కార్యే విమోహితే సతి కించ తపో నామ మమైవ శక్తిరిత్యాహ తపో మే హృదయం అంతరంగశక్తిః ఆత్మస్వరూపం॥ శ్రుతిః॥ యస్య జ్ఞానమయం తప ఇతి శ్రుతేః॥ చం॥ త్వయి కర్మణి విమోహితే సతి కర్తవ్యే కర్మణి విమోహితే సతి తత్ర తస్మిన్ కాలే మయా ప్రత్యాదిష్టం తపేత్యుత్తరం దత్తం తప ఇతి॥ తప ఏవ మే సాక్షాత్ హృదయం మనస్స్థానాపన్నం హే అనఘ నిర్దోష తత్త్వానం సూక్ష్మచేతనాచేతనశరీరకం॥ ౨౩॥ సృజామీతి॥ గ్రసామి సంహరామి బిభర్మి పాలయామి వీర్యం శక్తిః॥ చం॥ తపసా స్థూలచేతనాచేతనతయా సృజామి॥ సృష్టి తదాత్మానగ్ గ్రసామి సంహరామి తేనైవ తే-ఇత్థం తే పునస్తపసా గ్రసామి విశ్వం జగత్ తపసా బిభర్మి పరిపాలయామి-అతస్తప ఏవ మే దుశ్చరం వీర్యం అతిశయితశక్తిరూపం॥ ౨౪॥ వరం వరయేత్యుక్తం భగవంతం ప్రాహ॥ భగవన్నితి॥ అధ్యక్షః అధిష్ఠాతా గుహాం గుహాయాం బుద్ధౌ అవస్థితః యస్య పినేద తథాపీత్యుత్తరేణాన్వయః॥ చం॥ హే భగవన్ అధ్యక్షః ప్రశాస్తా సర్వగుహాం హృదయగుహాం మనస్యం భగవాన్ అప్రతిరుద్ధేన అప్రతిహతేన ప్రజ్ఞానేన సత్త్వవిషయకజ్ఞానేన సర్వభూతానాం చికీర్షితం కర్తుమిచ్ఛావిషయీభూతమర్థం వేద॥ ౨౫॥ తథేతి॥ నాథమానస్య యాచమానస్య ఉపతప్యమానస్యేతి నాహే నాథనాథయ అశేన మయ్యప్రయచ్ఛ-నాథితం

యాచితంనాథనాథృయాజ్ఞోపతాపైశ్వర్యాశీప్ట-నాథితమేనాహ పరంసూక్ష్మంఅపరంస్థూలంచ తేరూపంయథాజానీ
యాం ॥చ॥ అథాపితథాపిఅరూపిణఃకర్మాదిహేతుకరూపరహితస్య తేతవ పరావరేరూపేస్థూలసూక్ష్మేరూపేఅహం
యథా జానీయాంతథాహే॥ ధనాథమానస్య ప్రార్థయమానస్యమేనాథితః ప్రార్థితం నాథృయాజ్ఞాయామితి ధా
తుఃనాథయసాధయ -ధాతూనామనేకార్థత్వాత్ అత్రనాధిస్సాధనేవర్తతే ॥ ౨౬॥ యథేతి ॥యథాచ త్వంక్రీడసిత
థాతద్విషయాంమనీషాంమయి దేహీత్యుత్తరేణాన్వయః.నానాశక్త్యుపబృంహితంవిశ్వంవిలుంపన్ సంహరన్విసృజన్
వివిధంసృజన్బిభ్రత్ పాలయన్ఆత్మ నాస్వయమేవాత్మానం బ్రహ్మాదిరూపంగృహ్ణన్ ॥చం॥ ఆత్మమాయాయో
గేనస్వశక్తిసైభవేన నానాశక్త్యుపబృంహితంన కేవలశక్తియుక్త ఆత్మానమాత్మనాబిభ్రత్ స్వేనైవ బిభ్రత్ అన
న్యాధీనస్వాత్మసత్తాకస్సన్ ఇదంసర్వంలుంపన్సంహరన్-విసృజన్వివిధరూపేణాస్సృజన్ గృహ్ణన్ పరిపాలయన్॥ ౨౭॥
క్రీడసీతి॥ఊర్ణాతేరంతుభిరాత్మానంఆచ్ఛాదయతి॥చ॥ ఊర్ణనాభిస్తంతువాయకీటః యథాఊర్ణాతేతంతుజాలైఃసహ
కారంసృజతి స్థాపయత్యుపసంహరతేచఏవ మమోఘసంకల్పస్సన్క్రీడసి హేనాథవత్తథాఊర్ణనాభిత్ - తద్విష
యాంసృష్టివిషయాంమనీషాంబుద్ధిం-దేహి॥ ౨౮॥తస్మింస్సృష్టేరుద్విగ్నఏవతత్త్వజ్ఞానంప్రార్థయసేనేత్యాహ భగవ
దితి ॥ భగవతాత్వయాశిక్షితమనుశిష్టంఅతంద్రితః అనలసస్సన్ కరిష్యామితహికిమనేనతత్త్వజ్ఞానేనతత్రాహ
యస్మాదేవంభూతాత్త్వానుగ్రహాత్ప్రజాసర్గమీహమానఃకుర్వన్నపి అహంకారాదిభిర్బద్ధోనభవేయమితి॥చ॥ భగ
వచ్ఛిక్షితంభగవతాశిక్షితమర్థంఅతంద్రితస్సన్ అహంకరవాణిఏవంరజోగుణప్రధానస్య సిసృక్షాశాలినస్త
వకథంబంధముక్తిరతఆహ-నేతి యదనుగ్రహాత్ యస్యభగవతోనుగ్రహాత్ కృపావశాత్ ప్రజాసర్గంఈహమానః॥

లోగుహామ్ । వేదహ్యాప్రతిరుద్దేనప్రజ్ఞానేనచికీర్షితమ్॥ ౨౫॥ తథాపినాథమానస్య నాథనాథయనాధి
తమ్ । పరావరేయథారూపేజానీయాం తేత్వరూపిణః॥ ౨౬॥ యథాత్మమాయాయోగేననానాశక్త్యుప
బృంహితమ్విలుంపన్విసృజన్గృహ్ణన్ బిభ్రదాత్మానమాత్మనా॥ ౨౭॥క్రీడస్యమోఘసంకల్పఊర్ణనా
భిర్యథోర్ణతే।తథాతద్విషయాం దేహిమనీషాంమయిమాధవ॥ ౨౮॥భగవచ్ఛిక్షితమహంకరవాణిహ్యతం
ద్రితః । నేహమానఃప్రజాసర్గంబద్ధ్యేయంయదనుగ్రహాత్॥ ౨౯॥ యావత్సఖాసఖ్యురివేశతేకృతః ప్రజా
దిసర్గేవిభజామిభోజనమ్ | అవిక్లబస్తేపరికర్మణిస్థితోమామేసమున్నద్ధమదోజమానినః॥ ౩౦ ॥ శ్రీభగ
వాన్॥జ్ఞానంపరమగుహ్యంమేయద్విజ్ఞానసమన్వితమ్ । సరహస్యంతదంగంచగృహాణగదితంమయా॥ ౩౧॥

చ్ఛన్నపినబద్ధ్యేయ ననబద్ధోభూయాసంతథాద్విషయాం బుద్ధిందేహీతిపూర్వేణాన్వయః॥ ౨౯॥ ఆవశ్యంచమనోభవి
తానచకంచిత్కాలంమాభూదితిప్రార్థయతే॥ యావదితి॥ భోఈశ-తేత్వయాలౌకికస్యసఖ్యుస్సఖేనాహంకృతః-కర
స్పర్శాదినాసమత్వేన సమ్మానితస్సన్ప్రజాసర్గరూపేతవపరికర్మణిసేవాయాంస్థితః అవిక్లబఃఅవ్యాకులఏవయావ
జ్జనంవిభజామిఉత్తమమధ్యమాధమభేదేనసృజామితావత్త్వత్సంమాననాదహమప్యజఃస్వతంత్రఇతిమానినోమేసము
న్నద్ధః ఉత్కటోమదోమాభూత్-యద్వామదోమాసమున్నద్ధ - మాసమున్నహ్యతాం - ఉద్రిక్తోనభవేదిత్యర్థః॥
చం॥ హేఈశభగవన్ప్రజానసర్గేప్రజాసృష్టిరూపేకార్యేసఖ్యాస్తేనసఖేవకృతస్సన్అస్మదీనాభిమానేనా పిత్వయాకృపావ
శాత్సఖ్యుస్సఖివద్వర్తమానస్యతేసఖేవకృతస్సన్ సఖ్యాసహసఖాయథాభోజనం భోగ్యజాతంవిభజతి- తేనసహ
భోజ్యానుభవతితథాహమపిత్వయావిష్ణునామ్నాసహభోజనంవిభజయామి-తవస్థితాధికారవత్ త్వత్తుల్యాసర్గాధికా
రీసన్త్వయాసహభోగ్యజాతంవిభజ్యత్వమివానుభవామి - అతస్తేపాంసఖ్యుస్సఖేవకృతః - ఇత్థంతుల్యాధికారవాన్
సన్యావత్ స్థాస్యామితావదవిక్లబః శ్రమరహితఃతవపరికర్మణిపరిచర్యారూపేకర్మణిస్థితస్సన్ యావజ్జీవంస్థాస్యామి
కించాయమపరోవరోమమవరణీయోస్తిఅజమానినఃబ్రహ్మాణంమన్యమానస్యమేసమున్నద్ధమదఃఅధికారప్రయుక్తోధి
కగర్వోమాభూత్-శ్రీమతశ్చాత్మపాశఃఅతస్తత్తుల్యాధికారం ప్రాపితస్యమె ఐశ్వర్యగర్వోమాభూదిత్యయ వరస్త్వ
యాదాతవ్యఇతిభావః॥౩ ॥జ్ఞానమితి॥జ్ఞానంశాస్త్రోత్థంవిజ్ఞానఃఅనుభవః.రహస్యంభక్తిః- సుగోప్యమపివక్ష్యామీత్యా
దినిర్దేశాత్తస్యాంగం సాధనం॥చం॥హేబ్రహ్మన్సుజ్ఞానసమన్వితంవిజ్ఞానవిశిష్టంభక్తిరూపంజ్ఞానం తెనసమన్వితంసహి
తంయత్ జ్ఞానందేహాదివిలక్షణాత్మవిషయకం పరమగుహ్యంపరమరహస్యమస్తి సరహస్యం రహస్యశాస్త్రసహితం
తత్ జ్ఞానం మయాగదితంతదంగంచగృహాణ-గృహీష్వ॥౩౧ ననుత్వద్దర్శనస్యసమర్థోహంకథంజ్ఞానాధికారీస్యాం

తత్త్వార్థః। రూపాణీతి॥ యావాన్ స్వరూపతః యథా ప్రకారేణభవామీతి యథాభావః- యానిరూపాణిగుణాఃకర్మాణిచ యస్య॥ చం॥ అహంయావాన్ యావత్పరిమాణః యథాభావఃభావః ॥శ్రు॥ సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేతి శ్రుతిసిద్ధ సత్యజ్ఞానానందానంత్యాదిరూపః స్వరూపనిరూపకధర్మాః యథాభావః యాదృశపూర్వోక్తగుణవిశిష్టః యద్రూపగుణ కర్మకః రూపందివ్యమంగలవిగ్రహః గుణాః॥ శ్రు॥ యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ - పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియా చేత్యాదిశ్రుతిప్రతిపాదితాః నిరూపితస్వరూపవిశేషణీభూతాః జ్ఞానాదికల్యాణగుణాః - కర్మాణివిచిత్రాణి సృష్టిస్థితిసంహారాదిరూపాణితానియాదృశానియస్యసః - యద్రూపగుణకర్మకః ఏవంయథావిధప్రకారోహంతథైవ మదనుగ్రహాత్ తత్త్వజ్ఞానమస్తు। ౩౨॥ తదేవసమ్యగుపదిశతి యావానిత్యస్యార్థం స్ఫుటయతి॥ అహమితి॥ అహమేకఏవాగ్రేసృష్టేఃపూర్వం ఆసంస్థితః నాన్యత్కించిత్ యత్ - సత్ స్థూలం అసత్సూక్ష్మంపరంతయోః కారణంప్రధానంతస్యాప్యంతర్ముఖతయాతదామయ్యేవలీనత్వాత్ అహంచతదాఆసమేవకేవలం నచాన్యః కరణం - యశ్చాత్సృష్టేఃఅనంతరమపి అహమేవాస్మియదేతద్విశ్వంతదప్యహమస్మి- ప్రలయేయోవశిష్యేతసోప్యహమేవఅనేనాద్యంతత్వాదద్వితీయత్వాచ్చసంపూర్ణోహమిత్యుక్తంభవతి॥ చం॥ అగ్రేప్రలయదశాయాంఅహమేకఏవాసస్థితః పరంసత్ అన్యత్ కార్యస్యసత్ చేతనాచేతనాత్మకంనయస్విదానీందృశ్యతేతన్మత్తోన్యస్వ స్వసైవవసాన్యేనఏతచ్చరాచరాత్మకం యచ్చేదానీందృశ్యతేతదహమేవనమత్తో వ్యతిరిక్తం॥ శ్రు॥ సోకామయతబహుస్యాంప్రజాయేయేతి - బహుభవనంసంకల్పపూర్వకంమయైవబహువిధప్రపంచరూపేణజాతత్వాత్ - తథాపశ్చాచ్చయోవశిష్యతేఇదానీం పరిదృశ్యమానస్యాఖిలస్యాపి ప్రపంచస్యవిలయదశాయాం యదవశేషమేవ్యతితచ్చాహమేవాస్మి ॥ ౩౩॥ యథాత్మమాయాయోగేనేత్యనేన మాయాయాఅపిసృష్టత్వాద్యత్యుపయోగిత్వాచ్చ మాయాంనిరూపయతి ॥ ఋతఇతి ॥ ఋతేర్థంవినాపినా స్తవస్తుర్థం యతఃకిమప్యనిరుక్తంఆత్మని అధిష్ఠానే ప్రతీయేత నచపిప్రతీయేతతత్ - ఆత్మనోమమ

యావానహంయథాభావో యద్రూపగుణకర్మకః। తథైవతత్త్వవిజ్ఞానమస్తుతేమదనుగ్రహాత్ ॥ ౩౨ ॥

అహమేవాసమేవాగ్రే నాన్యద్యత్సదసత్పరమ్। పశ్చాదహంయదేతచ్చ యోవశిష్యేతసోస్మ్యహమ్॥ ౩౩ ॥

ఋతేర్థంయత్ప్రతీయేత నప్రతీయేతచాత్మని। తద్విద్యాదాత్మనోమాయాం యథాభాసోయథాతమః॥ ౩౪॥

యథామహాంతిభూతాని భూతేషూచ్చావచేష్వను। ప్రవిష్టాన్యప్రవిష్టానితథాతేషు నతేష్వహమ్॥ ౩౫॥

ఏతేమదేవజిజ్ఞాస్యంతత్త్వజిజ్ఞాసునాత్మనః - అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం యత్స్యాత్సర్వత్రసర్వదా

మాయాంవిద్యాత్ యథాఆభాసోద్విచంద్రాదిరితిఅర్థంవినాప్రతీతౌదృష్టాంతః - యథాతమఇతిసతో ప్రతీతౌతమః రాహుః యథాగ్రహమండలేసతోపినదృశ్యతే॥ చం॥ ప్రపంచోత్పత్తిస్థితివిలయదశాయాముపాదానత్వేనప్రతీయమానతత్ప్రకృతితత్త్వమేవఆత్మనోమమమాయాంవిద్యాత్ మమప్రకృతిం విద్యాత్॥ శ్రు॥ మాయాంతుప్రకృతింవిద్యాన్మాయినంతుమహేశ్వరమితిశ్రుతిః ఆత్మస్వరూపం కీదృశంప్రకృతితత్త్వంచకీదృశమిత్యతఆహ- యథాభాసోయథాతమఇతిభాసఃప్రకాశోయథాతథాత్మాయథాతమస్తథామాయాతమఃశబ్దవాచ్యాప్రకృతిజడత్వాత్ తమస్తుల్యాఆత్మాస్వయంప్రకాశత్వాత్ తేజస్తుల్యఇతిభావః॥ ౩౪ ॥ యథాభాసఇత్యేతత్ స్పష్టయతి॥ యథేతి॥ యథామహాభూతానిభౌతికేషుఅనుసృష్టేరనంతరంప్రవిష్టానీవ తేషూపలభ్యమానత్వాత్ - అప్రవిష్టాని ప్రాగేవ కారణరూపతేషువిద్యమానత్వాత్తథాతేషుభూతభౌతికేష్వహ ఏవంభూతామమసత్తేత్యర్థః॥ చం॥ మహాంతిభూతాని వహుపరిమాణానిఆకాశాదీనిభూతానిఉచ్చావచేష్వధికపరిమాణేస్వల్పపరిమాణేషుచప్రాణిషుయథాఅంతః ప్రవిష్టాన్యప్రవిష్టానిచభవంతి ప్రవిష్టానామప్రవిష్టత్వం నామతేషాం ఛేదనదహనక్లేదనశోషణాది నద్బ్రావేతితత్కృతదోషరాహిత్యంఆకాశాదికంహిసర్వేష్వంతఃప్రవిష్టమపినత్తైఃపూర్వోక్తైర్దోషైర్దుష్యతేతథాతేషుభూతేషుప్రవిష్టోప్యహంనప్రవిష్టస్తద్గతవికారైర్నముహ్యామివికారఇతిభావః॥ ౩౫॥ సాధనమాహ॥ ఏతావదితి॥ ఆత్మనఃతత్త్వజిజ్ఞాసునా ఏతావదేవజిజ్ఞాస్యంవిచార్యం తదేవాహ అన్వయః కార్యేషుకారణత్వేనానువృత్తిఃకారణావస్థాయాంచతేభ్యోవ్యతిరేకః తథాజాగ్రదాద్యవస్థాసుతత్సాక్షిత్వేనాన్వయః, వ్యతిరేకశ్చసమాధ్యాదౌ ఏవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం యత్స్యాత్సర్వత్రసర్వదాచతదేవాత్మనః స్వరూపంఅన్వయవ్యతిరేకసాధనేనాత్మాజిజ్ఞాస్య ఇత్యర్థః॥ చం॥ ఆత్మనస్తత్త్వజిజ్ఞాసునాపరమాత్మతత్త్వజిజ్ఞాసునా ఏతావదితి జిజ్ఞాస్యంజిజ్ఞాసావిషయీభూతం

ఏతావదేవ కింతదిత్యత ఆహ- అన్వయేతి॥ యదన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం సర్వత్ర సర్వదా స్యాత్ అన్వయః కారణత్వేనా న్వయః వ్యతిరేకః అఖిలహేయప్రత్యనీక కల్యాణైకతానత్వేన స్వేతర సమస్తవస్తుభేదః ఉభాభ్యామన్వయవ్యతిరేకా భ్యాం విశిష్టం సత్ యద్వస్తు సర్వత్ర సదా స్యాత్ సర్వేషు దేశేషు సర్వేషు కాలేషు చ స్యాత్ ఏతదేవ జిజ్ఞాస్యమిత్యన్వ యః॥ ౩౬॥ యద్వా ప్రార్థితం నేహమానః ప్రజాసర్గమితి తత్ప్రసాదీకరోతి॥ ఏతదితి॥ ఏతన్మమమతం సమ్యగనుతిష్ఠ స మాధినా చిత్తేన త్వం కల్పేషు యే వికల్పాః వివిధాః సృష్టయః తేషు విమోహం కర్తృత్వాభినివేశం న యాస్యతీతి చం హే బ్రహ్మన్ పరమేణ సమాధినా మమైతన్మతం సమాతిష్ఠ-ఏవం సతి భవాన్ కర్హిచిత్కదాచిదపి కల్పవికల్పేషు అవాం తరకల్పేషు తతో విశిష్టేషు మహాకల్పేషు చ అతిభయంకరేషు న ముహ్యతి న బుద్ధిమోహం ప్రాప్నోషి॥ ౩౮॥ సంప్రదిశ్యేతి॥ ఏవం సంప్రదిశ్య జనానాం పరమేష్ఠినం పరమే అధిపత్యే స్థితం బ్రహ్మాణం ఆత్మనః తద్రూపం న్యరుణత్ అంతర్హితవా న్॥ చం॥ అజనః ఉత్పత్త్యాదికారరహితో హరిః జనానాం పరమేష్ఠినం లోకపితామహం బ్రహ్మాణమేవం సంప్రదిశ్య ఆజ్ఞాప్య తస్య పశ్యతస్సతః తస్మిన్ పశ్యతి పతి ఆత్మనః స్వస్య తద్రూపం పూర్వోక్తం చతుర్భుజత్వాదియుక్తం దివ్యమంగళవి గ్రహం న్యరుణత్ తిరోదధే॥ ౩౭॥ అంతర్హితేతి॥ అంతర్హితః ఇంద్రియార్థః ప్రత్యక్షరూపం యేన తస్మై బద్ధాంజలిస్సన్॥ చం॥ అంతర్హితేంద్రియార్థాయ ఇంద్రియార్థో రూపశబ్దాదిః అంతర్హితస్తిరోహితః ఇంద్రియార్థో యస్య తస్మై తాదృ శాయ తిరోహితస్వరూపాయేత్యర్థః తస్మై హరయే అవహితాంజలిః సావధానం కృతాంజలిః సర్వభూతమయః పృథివ్యా దిసర్వభూతప్రచురః పృథివ్యాదికం సృష్టయే సహకారిత్వేన స్వీకృతవానిత్యర్థః తాదృశో బ్రహ్మా ఇదం విశ్వం జగత్ పూర్వ వత్ పూర్వబ్రహ్మకల్పవత్ ససర్జ॥ శ్రుతి॥ ధాతా యథా పూర్వమకల్పయదితి శ్రుతిః॥ ౩౯॥ తదనంతరం పూర్వోక్తో బ్రహ్మ

దా॥ ౩౯॥ యేతన్మతం సమాతిష్ఠ పరమేణ సమాధినా। భవాన్ కల్పవికల్పేషు న విముహ్యతి కర్హిచిత్ ॥ ౩౬॥

శ్రీశుకః॥ సంప్రదిశ్యైవమజనో జనానాం పరమేష్ఠినమ్ । పశ్యతస్తస్య తద్రూపమాత్మనో న్యరుణద్ధరిః॥

౩౭॥ అంతర్హితేంద్రియార్థాయ హరయే విహితాంజలిః ॥ సర్వభూతమయో విశ్వం ససర్జేదం స పూర్వ

వత్॥ ౩౮॥ ప్రజాపతిర్ధర్మపతిరేకదా నియమాన్ యమాన్ । భద్రం ప్రజానామన్విచ్ఛన్నాతిష్ఠత్స్వార్థకా

మ్యయా॥ ౪౦॥ తం నారదః ప్రియతమో రిక్థాదానామనువ్రతః । శుశ్రూషమాణశ్శీలేన ప్రశ్రయేణ దమే

న చ॥ ౪౧॥ మాయాం వివిదిషుర్విష్ణోర్మాయేశస్య మహామునిః । మహాభాగవతో రాజన్ పితరం పర్యతోష

యత్॥ ౪౨॥ తుష్టం నిశామ్య పితరం లోకానాం ప్రపితామహమ్। దేవర్షిః పరిపప్రచ్ఛ భవాన్ యన్మాను

పృచ్ఛతి॥ ౪౩॥ తస్మా ఇదం భాగవతం పురాణం దశలక్షణమ్ । ప్రోక్తం భగవతా ప్రాహ ప్రీతః పుత్రా

నారదసంవాదః ప్రవృత్త ఇత్యాహ-పంచభిః ॥ ప్రజాపతిరితి॥ ప్రజానాం భద్రమన్విచ్ఛన్ విమృశన్నేవ స్వార్థకామ్యయా స్వ ప్రయోజనేచ్ఛాతయాయ మనియమానన్వతిష్ఠత్॥ చం॥ ధర్మపతిః ప్రజాపతిః ధర్మపరిపాలకో బ్రహ్మా - ప్రజానాం భ ద్రమన్విచ్ఛన్ శ్రేయః కర్తుమిచ్ఛన్- స్వార్థకామ్యయా ప్రజాక్షేమకరణమాపన్న ప్రయోజన కామ్యయా ఏకదా కాల విశేషేనియమాన్ యమాంశ్చాతిష్ఠత్ -యమనియమాదిపూర్వకం తపోఽన్వతిష్ఠదిత్యన్వయః॥ ౪౦॥ తమితి॥ రిక్థాదానాం పుత్రాణాం మధ్యే ప్రియతమః తం పితరం సేవమానః శీలాదినా పరితోషయామాస ఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥ చం॥ రిక్థాదా పాం దాయాదానాం భ్రాతౄణాం మధ్యే ప్రియతమః ఇతరాపేక్షయా అధికప్రీతివిషయః అనువ్రతః పితర మనుసర తస్య తపోనుష్ఠానకాలే శీలేన సదాచారేణ శుశ్రూషమాణో నారదః తం బ్రహ్మాణః ప్రతిప్రశ్రయేణ వినయేన ఇదం వ క్ష్యమాణం వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౪౨ ॥ మాయామితి॥ కిమిచ్ఛన్ మాయాం వేదితుమిచ్ఛన్॥ చం॥ హే రాజన్ మాయేశస్య ప్ర కృతినియామకస్య భగవతో విష్ణోః మాయాం విచిత్రశక్తిం ప్రకృతిం వా వివిదిషన్ వేత్తుమిచ్ఛన్ మహాభాగవతో మహాము నిః నారదః పితరం పర్యతోషయత్ శుశ్రూషయా సంతుష్టం చకార॥ ౪౨॥ తుష్టమితి॥ లోకానాం ప్రపితామహం పితృపితా మహప్రభృతీనామపి కారణత్వాత్ నిశామ్య దృష్ట్వా జ్ఞాత్వేత్యర్థః మామాం॥ ౪౩॥ తస్మా ఇతి॥ భగవతా చతుశ్శ్లోక్యా సంక్షే పేణ ప్రోక్తం విస్తరేణ ప్రాహ-దశలక్షణాని లక్షణీయా అర్థా విపద్యంతే యస్మిన్ తత్ చం॥ తస్మాత్ పుత్రస్య ప్రశ్నాత్ పుత్రాయ ప్రీతో భూతకృత్ బ్రహ్మా భగవతా ప్రోక్తం ఆత ఏవ భాగవతం నామ భగవచ్ఛబ్దాత్ తేన ప్రాప్తమిత్య ర్థః ప్రసిద్ధ్యత్యణిత్యణ్ భాగవతమితి ప్రసిద్ధం దశలక్షణం సర్గప్రతిసర్గాది వక్ష్యమాణదశలక్షణసహితం పురాణం వేదవ

దనాదిత్వాత్ పురాణశబ్దవాచ్యం గ్రంథమాహ అనువ్యాసప్రోక్తస్య భాగవతస్య కథం వేదవచనాదిత్వమితి చేదుచ్యతే భాగవతంనామ న కేవలం గ్రంథః అపితు గ్రంథప్రతిపాద్యో భగవదవతారకథాప్రసంగః సచ కల్పే కల్పే భగవదవతారాణాం విద్యమానత్వాత్తచ్చరితస్య ప్రవాహతో నిత్యత్వాత్ తత్కథాప్రసంగోప్యనాదిరేవ అతఏవ బ్రహ్మణో వేదోపదేశ సమయే వేదవత్పురాణేతిహాసాదికమప్యుపదిష్టమిత్యుచ్యతే గ్రంథప్రణయనం తస్య కథాప్రసంగస్య ప్రళయాదివశాదుపద్రవేజాతే వేదవదేవ భగవదుపదేశపూర్వకం పునః ప్రవర్తనాయ ఇయానేవ భేదః వేదపురాణాదీనాంతు భేదః వేదస్య పదవాక్యానువాకాద్యనుక్రమః పూర్వపూర్వానుక్రమాభిన్నః అతస్తస్య నిత్యత్వేన వ్యవహారః- పురాణాదీనాంతు కథానుక్రమః అనాదిః వాక్యానుక్రమస్తు తత్తద్గురూపదేశలబ్ధకథానుసారి వ్యాసపరాశరాద్యాధునికభగవదంశభూతపురుష కల్పితఇతి - అతః పురాణానాం పురాణమితి జ్ఞేయం॥౪౪॥ తత్సంప్రదాయతో భాగవతజ్ఞాతవ్యమిత్యాశయేనాహ॥ నారదఇతి॥౪౫॥ భాగవతవ్యాఖ్యానేనైవ తవ ప్రశ్నానాముత్తరందాస్యామీత్యాహ॥ యదితి॥ శ్లో॥ పురుషావయవైర్లోకాస్సపాలాః పూర్వకల్పితాః ఇత్యాదినా వైరాజాత్పురుషాదిదం విశ్వం కథమాసీదితి యదహం త్వయా పృష్టః తద్యథావదుపాఖ్యాస్యామి శృణ్వితి॥ చం॥ త్వయాహం యదుతపృష్టః యదర్థజాతం పృష్టః తత్ ఇదం జగద్వైరాజాత్పురుషాత్ అండాధిష్ఠాతుః ప్రపంచశరీరకాత్ వైరాజపురుషాద్యథాసీత్ తచ్చాన్యాన్ ప్రశ్నాంశ్చ కృత్స్నశో వ్యాఖ్యాస్యే॥౪౬॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ తతో భాగవతవ్యాఖ్యాద్వారైవ దశమేస్ఫుటమ్। రాజప్రశ్నోత్తరం వక్తుమారేభే బాదరాయణిః॥ అతీతానంతరాధ్యాయే దశలక్షణం పురాణం ప్రాహేత్యుక్తం తాని దశలక్షణాని దర్శయతి॥ అత్రేతి॥ మన్వంతరాణి ఈశానుకథాః చేతి ద్వంద్వః సర్గాదయో త్ర దశపదార్థాః లక్ష్యంతే॥౧॥ నన్వేవమర్థభేదాచ్ఛాస్త్ర భేదస్స్యాదిత్యత్రాహ॥ దశమస్య

యభూతాకృత్ ॥ ౪౪ ॥ నారదః ప్రాహ మునయే సరస్వత్యాస్తటే నృప । ధ్యాయతే బ్రహ్మ పరమం వ్యాసాయామిత తేజసే॥౪౫॥ యదుతాహం త్వయా పృష్టో వైరాజాత్పురుషాదిదమ్ । యథాసీత్తదుపాఖ్యాస్యే ప్రశ్నానన్యాంశ్చ కృత్స్నశః॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ద్వితీయస్కంధే నవమోధ్యాయః.

శ్రీబాదరాయణిః ॥ అత్ర సర్గో విసర్గశ్చ స్థానం పోషణమూతయః । మన్వంతరేశానుకథా నిరోధో ముక్తిరాశ్రయః॥౧॥ దశమస్య విశుద్ధ్యర్థం నవానామిహ లక్షణమ్ । వర్ణయంతి మహాత్మానః శ్రుతేనార్థేన చాంజసా॥౨॥ భూతమాత్రేంద్రియధియాం జన్మ సర్గ ఉదాహృతః। బ్రహ్మణో గుణవైషమ్యాద్విసర్గః పౌరుషస్మృతః॥౩॥ స్థితిర్వైకుంఠవిజయః పోషణం తదనుగ్రహః । మన్వంతరాణి సద్ధర్మ ఊతయః కర్మవాసనాః॥

తి॥ దశమస్య ఆశ్రయస్య విశుద్ధ్యర్థం తత్త్వజ్ఞానార్థం - నవానాం లక్షణం స్వరూపకథనమేకస్యైవ ప్రాధాన్యాన్నదోష ఇత్యర్థః - నన్వత్ర నైవం ప్రతీయతే తత్రాహ శ్రుతే శ్రుత్యైవ శ్రుతిప్రతిపాద్యరూపేణ సృష్ట్యాదిస్థానేషు అంజసా సాక్షాద్వర్ణయంతి అర్థేన తాత్పర్యవృత్త్యా చ తదాఖ్యానేషు॥౨॥ సర్గాదీనాం ప్రత్యేకం లక్షణమాహ భూతమాత్రేతి॥ భూతాని ఆకాశాదీని మాత్రాణి శబ్దాదీని ఇంద్రియాణి చ ధీశబ్దేన మహదహంకారౌ గుణానాం వైషమ్యాత్ పరిణామాత్ బ్రహ్మణః పరమేశ్వరాత్కర్తుః భూతాదీనాం యద్విరాడ్రూపేణ స్వరూపతశ్చ జన్మ సర్గః విసర్గమాహ- పురుష వైరాజః తత్కృతః పౌరుషః చరాచరసర్గో విసర్గ ఇత్యర్థః॥ చం॥ తభూమాత్రేంద్రియధియాం భూతానాం పృథివ్యాదిపంచభూతానాం మాత్రాణాం తదసాధారణధర్మాణాం గంధాదీనాం- ఇంద్రియాణామేకాదశేంద్రియాణాం- ధియాం తాదృశేంద్రియజన్యజ్ఞానానాం జన్మ అత్ర సర్గ ఇత్యుదాహృతః సర్గశబ్దేన ప్రతిపాదితః - బ్రహ్మణ ఇతి- బ్రహ్మణో భగవతః గుణవైషమ్యాత్ తమోరూపవిషమగుణపరిగ్రహాత్ పౌరుషః పురుషరూపేణ భగవతాకృతః విసర్గః లయః విసర్గశబ్దేన ప్రతిపాదితః॥౩॥ స్థితిరితి ॥ వైకుంఠస్య భగవతో విజయః- సృష్టానాం తత్తన్మర్యాదాపాలనేనోత్కర్షః భగవదవతారైర్జగత్పాలనమిత్యర్థః-స్థితిస్థానం- స్వభక్తేషు తస్యానుగ్రహః పోషణం తదనుగృహీతానాం సతాం మన్వంతరాధిపతీనాం ధర్మః సద్ధర్మ ఊతయః కర్మణాం వాసనాః వేద్ ఉంతు సంతానే ఊయం లైకర్మభిః సంతన్యంత ఇత్యూతయః-వృద్ధ్యర్థాత్సం శ్లేషార్థాద్వావయతేః ఘాతో రిదం రూపం- ఊయంతే కర్మభిర్వర్ధంతే సంశ్లిష్యంత ఇతి వా-ఊతయ ఇత్యర్థః॥ చం ॥ వైకుంఠవిజయ భగవతో విజయః స్థితిః స్థానశబ్దేనోచ్యతే తదనుగ్రహః వైకుంఠానుగ్రహః పరిపాలనం పోషణశబ్దేనోచ్యతే-మన్వంతరాణి తద్ధర్మః మన్వంతరేష్వనుష్ఠీయమానో ధర్మః మన్వంతరశబ్దేనాభి॥ ధీయతే

మన్వంతరధర్మాణాంబహుత్వాత్ మన్వంతరాణీతిబహువచనంమన్వంతరశబ్దోలక్షణయామన్వంతరధర్మేషువర్తత ఇత్య
ర్థః కర్మవాసనాఃపుణ్యపాపరూపకర్మవాసనాఃఊతిశబ్దేనాభిధీయంతే॥౪॥ఈశానుకథామాహ॥ అవతారేతి॥హరే
రవతారానుచరితంఅస్యానువర్తినాంచసత్కథాః ఈశానుకథాఃప్రోక్తాఇత్యర్థః॥చం॥ ఈశానుకథేత్యస్యార్థమాహ
అస్య భగవతఃఅవతారానుచరితంఅవతారకథావర్ణనం-అస్యానువర్తినాంభగవద్భక్తానాంచప్రశాంతాః శాంతిరస
ప్రధానాః నానాఖ్యానోపబృంహితాఃబహువిధైరాఖ్యానైరుపబృంహితాఃసత్కథాశ్చఈశానుకథేత్యుచ్యతే ॥౫॥ ని
రోధమాహ॥నిరోధఇతి॥ అస్మాత్పునఃశయనస్యహరేర్యోగనిద్రాంఅనుపశ్చాచ్ఛక్తిభిఃస్వోపాధిభిస్సహశయనంలయః ని
ధఃఅన్యథారూపం అవిద్యయాఅధ్యస్తకర్తృత్వాదిహిత్వాస్వస్వరూపేణబ్రహ్మతయావ్యవస్థితిరుక్తిః॥చం॥అస్యాత్మ
నఃపరమాత్మనఃశక్తిభిస్సహఅనుశయనంపశ్చాచ్ఛయనమోనిశాశయనంనిరోధఃనిరోధశబ్దేనోచ్యతేఅన్యథారూపంహిత్వా
స్వరూపేణావ్యవస్థితిర్ముక్తిః నిత్యస్యజ్ఞానానందామలాత్మనఃజీవస్యాన్యథారూపంకర్మకల్పితందేవ మనుష్యాది రూపంహి
త్వాపునః స్వస్వరూపేణజ్ఞానానందామలత్వాదిరూపేణావస్థానంముక్తిశబ్దార్థఇతిభావః॥ ౬॥ ఆభాసఇతి ॥ ఆభాసః
సృష్టిః - నిరోధో లయశ్చయతోభవతి - అధ్యవసీయతేప్రకాశ్యతేచబ్రహ్మేతిపరమాత్మేతిప్రసిద్ధః ఆశ్రయఃకథ్యతే॥
చం॥అనంతరందశమస్యాశ్రయశబ్దస్యార్థమాహ-ఆభాసశ్చప్రపంచస్యోత్పత్తిఃస్థితిశ్చనిరోధశ్చలయశ్చయతోబ్రహ్మ
ణఃఅధ్యవశీయతే నిశ్చీయతేసఆశ్రయః నిఖిలప్రపంచోపాదానత్వాద్బ్రహ్మైవఆశ్రయశబ్దేనోచ్యత ఇత్యర్థఃసఆశ్ర
యఏవపరంబ్రహ్మేతిపరమాత్మేతిచఉచ్యతే॥౭॥ ఆశ్రయస్వరూపముపరోక్షానుభవేనస్పష్టందర్శయితుంఅధ్యాత్మాదివి
భాగమాహ॥యఇతి॥యోయమాధ్యాత్మికఃపురుషఃచక్షురాదికరణాభిమానీద్రష్టాజీవఃసఏవాధిదైవికః చక్షురాద్యధి
ష్ఠాతాసూర్యాదిఃతత్రైకస్మిన్నేవఉభయోర్ద్విరూపోవిచ్ఛేదోయస్మాత్సఆధిభౌతికఃచక్షుర్గోళకాద్యుపలక్షితోదృశ్యో
దేహః-పురుషఇతి పురుషస్యజీవస్యోపాధిః ॥ శ్రు॥ సవాఏషపురుషోన్నరసమయఇతిశ్రుతేః॥చం॥ ఏవంసర్గాద్యాశ్ర

ఠ ॥ అవతారానుచరితం హరేరస్యానువర్తినామ్ । పుంసాంచసత్కథాఃప్రోక్తానానాఖ్యానో పబృంహి
తాః॥౫॥ నిరోధోస్యానుశయనమాత్మనస్సహశక్తిభిః । ముక్తిర్హిత్వా న్యథారూపంస్వరూపేణవ్యవస్థి
తిః॥౬॥ ఆభాసశ్చనిరోధశ్చ యతోస్త్యధ్యవసీయతే। సఆశ్రయఃపరంబ్రహ్మపరమాత్మేతిశబ్ద్యతే॥౭॥ యో
ధ్యాత్మికోయంపురుషస్సోసావేవాధిదైవికః।యస్తత్రోభయవిచ్ఛేదస్సస్మృతోహ్యాధిభౌతికః॥ ౮॥ఏకమే

యాంత్రైవర్ణిశఖిలక్షేత్రి శిష్టంపురాణస్వరూపమభిధాయానంతరమాధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికభేదేన పదార్థస్య
త్రైవిధ్యంవదన్ అధిదైవికశబ్దస్యనిఖిలదేవతాధిష్ఠానభూతస్యభగవతశ్శరీరాధిష్ఠాతృతయా అధ్యాత్మికశబ్దవాచ్యోజీవే
అంతర్యామితయాచ్ఛరీరకతయాచతదభేదేనవర్తమానమాచాయ॥శు॥తత్త్వమసిఅయమాత్మాబ్రహ్మేత్యాద్య
ద్వైతశ్రుతిసిద్ధంతమోరథైకంప్రథమమభిధాయఆత్మశబ్దనిర్దిష్టాభ్యాండభాభ్యాంజీవపరమాత్మభ్యాం విలక్షణంపం
భూతసంఘాతాత్మకంఆధిభౌతికశబ్దార్థమాహాయఇతి-అత్మనిశరీరేఅధిష్టాతృతయావిద్యమానత్వాత్ ఆధ్యాత్మికశబ్ద
వాచ్యోయోయంపురుషస్సోసావిహాధిదైవికఃనిఖిలదేవాధిష్టాతృతయాఆధిదైవికశబ్దవాచ్యోభగవాన్నారాయణఏవ అ
ధ్యాత్మికశబ్దవాచ్యజీవశరీరకతయాజీవాభిన్న ఇత్యర్థఃతత్రైవ ఆధ్యాత్మికాదిష త్రిష ఉభయవిచ్ఛేదః పూర్వోక్తాధ్యా
ధ్యాత్మికాధిదైవికశబ్దవాచ్యజీవపరమాత్మాభిన్నఃయఃపదార్థఃజడప్రకృతిఃప్రాకృతరూపఃసఃఅధిభౌతిక ఇతిస్మృతః॥
౮॥ ఏకమితి॥ యేకమేతరాభావత్యేతేషాంఅన్యోన్యసాపేక్షసిద్ధత్వేనఅనాత్మత్వందర్శయతి-తథాహి-దృశ్యంవినా
తత్ప్రతీత్యమేయంకరణంనసిద్ధ్యతి నాపిద్రష్టానచద్రష్టారంవినాకరణప్రవృత్త్యనుమేయఃతదధిష్టాతాసూర్యాదిఃసి
తంవినాకరణంప్రవర్తతే-నచతద్వినాదృశ్యమిత్యేవంఏకతరస్యాభావేఏకంనోపలభామహే తత్రితదాత్త్రితయం అ
లోచవాత్మకేనప్రత్యయేనయోవేదసాక్షితయాపశ్యతిసఃపరమాత్మాఆశ్రయః-తేషామపిపరస్పరాశ్రయత్వమస్త్యేవే
తద్వ్యవచ్ఛేదార్థంవిశేషణంస్వాశ్రయః-అనన్యాశ్రయఃసచాసావన్యేషాంమాశ్రయశ్చేతి- తథాచభగవానపత్య
తి॥శ్లో॥ దృగ్రూపమార్కంవపురత్రరంధ్రేపరస్పరంసిద్ధ్యతియస్స్వతఃఖే-ఆత్మాయదేషామపరోయఆద్యఃస్వయాను
భూత్యాఖిలసిద్ధిసిద్ధిరితి॥ఏతేన్నేనవ్యభిచారిత్వాత్తేషాంమాయామయత్వమిత్యుక్తంఅతఏవ-పురుషానయవైలోకా
పాలాఃపూర్వకల్పితాః॥లోకైరముష్యావయవైస్సపాలైరిత్యనేనోక్తోవిరోధోపిపరిహృతః॥ చం॥ ఇత్థమాధ్యాత్మి
దైవికాధిభౌతికభేదేనచిదచిదీశ్వరరూపతత్త్వత్రయవేత్తృత్వంచాహ-పూర్వోక్తానామాధ్యాత్మికాదిభౌతికాధి

శబ్దవాచ్యానాంచిదచిదీశ్వరాణాంమధ్యేఏకంతత్త్వంఏకతరాభావేఅన్యతరాభావేశరీరస్యవాపరమాత్మనోవా అభావేయదానోపలభామహే ఉభయాయత్తత్వాత్ జ్ఞాతృత్వస్య తదాతతి తేషుత్రిషుత్రితయమపి యోవేదస స్వాశ్రయాశ్రయః స్వాశ్రితా యాశ్శరీరేంద్రియాదయః తేషామాశ్రయఃఆత్మాపరమాత్మాసర్వేషాం దేహేంద్రియాత్మనాంతదాయత్తస్థితికత్వాత్ ॥ ౯॥ ఉక్తమేనాధ్యాత్మాదివిభాగంప్రపంచయతి ॥ శ్లో॥ యదుతాహంత్వయా పృష్టోవైరాజాత్పురుషాదిదమ్।యదాసీత్తమపాఖ్యాస్యఇతిప్రతిజ్ఞాతం-తదుత్పత్తిప్రకారఃకూహ.పురుషఇతి-పురుషః వైరాజః- అండంవినిర్భిద్యపృథక్కృత్య-వినిర్గతఃపృథక్స్థితఇత్యర్థః అయనంస్థానంఅన్విచ్ఛన్ విమృశన్-యతశ్శుచిఃస్వయంఅతఏవశుచీఃశుద్ధాః అపఃగర్భోదకసంజ్ఞాః- అస్రాక్షీత్ససర్జ॥ చం॥ శుచిఃపరిశుద్ధఃనఃపురుషఃభగవానాదావండ మండకోశ వినిర్భిద్యభిత్వాయదావినిర్గతఃతదాఆత్మనఃస్వస్యాయనమన్విచ్ఛన్ స్థానమపేక్షమాణస్సన్ శుచీరపోజలాన్యస్రాక్షీత్ ససర్జ॥౧౦॥ తాస్వితి॥ అప్సువాసంనారాయణనామనిరుక్త్యాసృష్టయతి- తే అప్సువాసేన యత్ యస్మాత్పురుషఃవరః తస్మాదుద్భవోయాసాం నారాఃఆపఃఅయనమస్యేతినారాయణఇత్యర్థః, తదుక్తం॥ శ్లో ॥ ఆపోనారాఇతిప్రోక్తాఆపోవైనరసూనవః।అయనంతస్యతాఃపూర్వం తేననారాయణస్స్మృతః॥చం॥ స్వసృష్టాసుస్వేననిర్మితాసుతాస్వప్సుసహస్రపరివత్సరాన్ అవాత్సీత్ మహాంభసిశయనంచకార- తేనాప్సువ్యవస్థానేననారాయణోనామ నారాయణఇతిప్రసిద్ధః నారాఆపోఅయనంయస్యేతి బహువ్రీహిమవలంబ్యనారాయణశబ్దనిష్పత్తిరితిభావః-ననునారశబ్దస్య కథముదకపరత్వమతఆహ-యద్యస్మాత్కారణాత్ ఆదాఆపఃపురుషోద్భవాఃఅతఃఅపోనారాఇత్యుచ్యతేవరీయతేవక్ష్యతఇతి నరోభగవాన్॥ శ్లో॥ జాతాన్నరాన్నారాయణోనరఇతినరశబ్దస్యనిర్ణ సహస్రనామమధ్యపాతేన భగవద్వాచిత్వాత్ తస్యేమాఃనారాఃనరశబ్దాత్సంబంధసామాన్యేతిస్యేషమిత్యణ్ అతోనరోత్పన్నత్వాన్నారాఆపః అయనంయస్యస నారాయణఇతిప్రోక్తఇత్యర్థః॥ ౧౧॥ తస్యప్రభావమాహ-ద్రవ్యమితి-ద్రవ్యంఉపాదానంకర్మాదీనినిమిత్తానిజీవఃభోక్తా యస్యా

> ఏకతరాభావేయదానోపలభామహే।త్రితయంతత్రయోవేదసఆత్మాస్వాశ్రయాశ్రయః॥ ౯॥ పురుషోఽండంవినిర్భిద్యయదాసౌసవినిర్గతః।ఆత్మనోఽయనమన్విచ్ఛన్నపోస్రాక్షీచ్ఛుచిశ్శుచిః॥౧౦॥ తాస్వవాత్సీత్స్వసృష్టాసుసహస్రపరివత్సరాన్।తేననారాయణోనామయదాపఃపురుషోద్భవాః॥ ౧౧॥ ద్రవ్యంకర్మచకాలశ్చస్వభావోజీవఏవచ।యదనుగ్రహతస్సంతినసంతియదుపేక్షయా॥ ౧౨॥ ఏకోనానాత్వమన్విచ్ఛన్ యోగతల్పాత్సముత్థితః।వీర్యంహిరణ్మయందేవోమాయయావ్యసృజత్త్రిధా॥౧౩॥ అధిదైవమథాధ్యాత్మ మధి

నుగ్రహాత్సంతికార్యక్షమాభవంతీత్యర్థః॥ చం॥ ద్రవ్యంపృథివ్యాది-కర్మచపుణ్యపాపరూపం-కాలశ్చకలాకాష్ఠాదిరూపః సంవత్సరయుగకల్పాదిరూపశ్చ-స్వభావస్సత్వాదిఃజీవస్యభావోజ్ఞానాదిర్వా-జీవఏవచయదనుగ్రహాతఃయస్యభగవతోనుగ్రహాత్సంతి యదుపేక్షయాయస్యోపేక్షయానసంతిసర్వస్యాపిభగవత్సంకల్పాయత్తస్థితికత్వాత్ ॥ ౧౨॥ ఏకఇతి॥ యోగఏవతల్పంశయ్యాతస్మాత్ వీర్యం గర్భరూపం దేహంహిరణ్మయమితిప్రకాశబహుళం॥ చం॥ ఏకఃఅద్వితీయోభగవాన్॥ శ్రు॥ ఏకాకీనరమేదితిశ్రుత్యనుసారేణఏకత్వేనరతిమవిందన్ అతఏవనానాత్వమన్విచ్ఛన్ బహుస్యామితి బహుభవన సంకల్పపూర్వకబహుత్వంప్రాప్తుమిచ్ఛన్ యోగతల్పాత్ యోగనిద్రాయాస్తల్పస్థానాపన్నాచ్ఛేషపర్యంకాత్ సముత్థితస్సన్ మాయయాసత్త్వరజస్తమోమయ్యాప్రకృత్యాసహకారిణ్యాదేవోనారాయణఃవీర్యః॥ శ్లో॥ అపఏవససర్జాదౌతాసువీర్యమపాస్సృజత్ ।తదండమభవద్ధైమంసహస్రాంశుసమప్రభమిత్యాది ప్రమాణసిద్ధమప్సునిక్షిప్తమండోత్పాదనశక్తియుక్తం తేజోరూపంద్రవ్యంహిరణ్మయమండంత్రేధాఅసృజత్ ॥ ౧౩॥ అస్యైవప్రపంచఃఅధీతి ఏవమధిదైవాదిరూపేణత్రిధాభిన్నస్యాపికార్యస్యఏకంపౌరుషంపురుషసంబంధిక్రియాశక్తిరూపం త్రిధాభిద్యతేతియత్తచ్ఛృణు॥చం॥తత్రైవివిధ్యమాహ- అధిదైవంఅండస్యత్రివిధాహంకారజన్యత్వాత్ తద్వదేవవైకారికశబ్దవాచ్యసాత్త్వికాహంకారాంశేన ॥ శ్లో॥ వైకారికాన్మనోజజ్ఞే దేవావైకారికాదశేతిపూర్వోక్తరీత్యాదిగ్వాతార్క ప్రచేతోశ్వివహ్నీంద్రోపేంద్రమిత్రకానాం కారణత్వాచ్చఅధిదైవతమధ్యాత్మంఆత్మానంజీవేనాధిష్ఠితానీంద్రియాణిఅత్రాధ్యాత్మశబ్దేనాభిధీయంతే-తైజసాఖ్యేనరాజసాహంకారాంశేన ఇంద్రియాణాం కారణీభూతమిత్యర్థః॥శ్లో॥ తైజసాత్తువికుర్వాణాదింద్రియాణిదశాభవన్ । జ్ఞానశక్తిః క్రియాశక్తిర్బుద్ధిః ప్రాణస్తుతైజసఇతిహ్యుక్తం అతఃఅధ్యాత్మమన్యభూతం తామసేనాంశేనఆకాశాభూతపంచకసాధనత్వాత్ ॥ శ్లో॥ తామసాదపిభూతాదేర్వికుర్వాణాదభూన్నభ ఇతిపూ

ర్వ్య క్తప్రమాణానుసారేణఅధిభూతశబ్దవాచ్యం-ఏవంత్రివిధంహిరణ్మయమండంప్రపశ్యన్నారాయణోఽసృజత్- యేషాం త్రివిధస్యాండస్యత్రివృత్కరణవిశేషోఽపి విశేష స్తమాహ- అఖేతి-ఏవంపౌరుషంభగవదీయంవీర్యంజన్యత్వాద్వీర్యం అండం యథా త్రివృత్కరణవశాత్ త్రిధాఽభిద్యత-తచ్ఛృణు తై ర్విభ్యోపపాదనం పంచీకరణోపలక్షణార్థం పంచీకృ తానామేవపదార్థానాముత్పత్తిరగ్రేవక్ష్యమాణత్వాత్ ॥ ౧౩॥ అంతరితి-అంతశ్శరీరేయఆకాశః తస్మాత్ క్రియాశక్త్యు త్థం చేష్టమానస్యసతః ఓజః ఇంద్రియశక్తిః సహః మనశ్శక్తిః బలం దేహశక్తిః తతః క్రియాశక్త్యాత్మనస్సూత్రస్య ప్రాణాపానాద్యాఖ్యః మహాన్ ముఖ్యః సర్వేషాసుః అస్వాత్మకః ప్రాణస్సర్వేషాం॥ చం॥ తై ర్విభ్యోపలక్షితపంచీ కరణస్యపదార్థోత్పత్తిమాహ-అంతశ్శరీరేఅండరూపశరీరస్యాంతః విచేష్టతః పురుషస్యభగవతః ఆకాశాత్ ఆకా శరూపానయవాత్ ఓజస్సహోబలంచజజ్ఞిరే తేషాంయోః కారణీభూతాగుణాఉత్పన్నాః తతః తేభ్యోగుణేభ్యః తద్గుణ కారణీభూతాత్ ఆకాశాద్వాప్రాణో మహానసుః మహాన్ శరీరస్థాపకతయోత్కృష్టః అతఏవాసురసుశబ్దవాచ్యః ప్రాణః ప్రాణాపానాదిభేదేనపాంచవిధ్యముపగతః ప్రధానీభూతః ప్రాణః భగవదీయఃప్రాణవాయుర్జజ్ఞే॥ శ్రు॥ ఆకాశాద్వాయు రితిశ్రుతిః॥ ౧౪॥ మహత్త్వందర్శయతి అన్వితి-ప్రాణాః ఇంద్రియాణియంప్రాణంతంచేష్టాంకుర్వంతంఅనుపశ్చాత్ప్రాణంతి చేష్టాంకుర్వంతి-అపానంతంఅచేష్టాంత్యజంతం-పానంతిచేష్టాంత్యజంతి - రాజానమనుభృత్యాఇవ॥ చం॥ సర్వజం తుషుప్రాణంతం ప్రాణకార్యాణి కుర్వంతం యంప్రాణమనుయం ప్రధానభూతం భగవదీయం ప్రాణమనుప్రా ణాః ప్రాణినాంప్రాణాః అనుప్రాణంతిశరీరాణ్యను ప్రవిశ్యధారయంతి నరదేవంరాజానమనుగా భృత్యా ఇవయస్య పానంతమపానకార్యాణికుర్వంతమనుసృత్యఅపానంతిచ ॥ ౧౫ ॥ ప్రాణేనేతి- క్షిపతాచాలయతానిమిత్తేన-క్షు త్తృడాదికంవిరాడ్వాభేదేనోపాసనార్థమ ముక్తం-జాయతేస్మ క్రియాత్మకః-తతోజక్షతః-భక్షయితుమిచ్ఛతఇత్యర్థః

భూతమితిప్రసిద్ధః। యదేకంపౌరుషంవీర్యంత్రిధాభిద్యతతచ్ఛృణు ॥ ౧౩ ॥ అంతశ్శరీరఆకాశాత్పురుష స్యవిచేష్టితః। ఓజస్సహోబలంజజ్ఞేతతఃప్రాణోమహానసుః ॥ ౧౪ ॥ అనుప్రాణంతి యంప్రాణాః ప్రా ణంతంసర్వజంతుషు। అపానంతమపానంతినరదేవమివానుగాః ॥ ౧౫ ॥ ప్రాణేనాక్షిపతా క్షుత్తృడంత రాజాయతేవిభోః। పిపాసతోజక్షతశ్చప్రాఙ్ముఖంనిరభిద్యత ॥ ౧౬ ముఖతస్తాలునిర్భిన్నం జిహ్వాతత్రో పజాయతే। తతోనానారసోజజ్ఞేజిహ్వయాయోఽధిగమ్యతే॥ ౧౭॥ వివక్షోర్ముఖతోభూమ్నో వహ్నిర్వా గ్వ్యాహృతంతయోః। జలేవైతస్యసుచిరంనిరోధస్సమజాయత॥ ౧౮॥ నాసికేనిరభిద్యేతాందోధూయతి

నభస్వతి ॥ ౧౯ ॥

చోక్తప్రథమం నిరభిద్యతవిభక్తమభూత్॥ చం॥ ఏవంభగవత్ప్రాణస్యతదీయాకాశాదోజః ప్రభృతిభ్యోనాఉత్ప త్తిమనువర్ణ్యఅనంతరంతస్యభగవతఃపురుషోత్పత్తిమాహ అంతరాశరీరస్యాంతరాలే క్షిపతాచలతా ప్రాణేనవిభోః క్షుత్తృట్చజాయతే క్షుత్తృడ్భ్యాం హేతుభ్యాంజక్షతః పిపాసతశ్చ ఆదౌప్రాఙ్ముఖం నిరభిద్యత ఉత్పన్నమభూత్॥ ౧౬॥ ముఖతఇతి తాలుః అధిష్ఠానం జిహ్వా ఇంద్రియం- నానారసోవిషయః- వరుణశ్చదేవతాజాతవ్యా - ఏవం సర్వత్ర అధిష్ఠానమింద్రియం దేవతావిషయశ్చేత్యేతచ్చతుష్టయమనుక్తమప్యూహ్యం॥ చ ॥ ముఖతః తాలునిర్భిన్నం ఉత్పన్నం తత్రతాలున్యయమప్యేజిహ్వాఉపజాయతే జిహ్వయాయోరసోఽధిగమ్యతేగృహ్యతే తాదృశోరసః కటువామ్లలవణ మధు తిక్తకషాయభేదేనషడ్విధః తతోజిహ్వయాఃజజ్ఞే ॥ ౧౭॥ వివక్షోరితి వివక్షోఃవక్తుమిచ్ఛోః ముఖతఏవవహ్నిః దేవతా వాక్ ఇంద్రియం వ్యాహృతంభాషణం-తయోరితిఇంద్రియదేవతాశ్రయేణత్వంకర్మణాఽదర్శయతి॥ చం॥ వివక్షోః వక్తు మిచ్ఛోః భూమ్నోముఖతః వహ్నిర్వాగగ్నిర్వాగింద్రియంచతయోర్వాగగ్నిభ్యాం సంబంధివ్యాహృతంవ్యాహా రశ్చజజ్ఞే॥ శ్రు॥ ముఖాదింద్రశ్చాగ్నిశ్చేతిశ్రుతేః- తస్యాగ్నేః సుచిరం బహుకాలంజలేనిరోధః సమజాయత సర్వస్యాపిజగతస్తదానీంజలవ్యాప్తత్వాత్ - జలేనిరోధఃవిరోధిత్వాత్ప్రతిబంధకఆజాయతవై॥ ౧౮॥ నాసికేయితి నభస్వతిప్రాణవాయౌదోధూయమానేఅత్యంతంప్రచలతి - తత్రనసి నాసికాయాం . వాయుర్దేవతా-గంధంవహ తీతితథా-అనేనగంధోవిషయోదర్శితః - ఘ్రాణఇంద్రియం-జిఘృక్షతః గంధంగ్రహీతుమిచ్ఛతః॥ చం ॥ నభస్వతి పుటవర్తిని ప్రాణాదివాయౌదోధూయతికంపమానేసతినాసికేనిరభిద్యేతాం-ఉత్పన్నేబభూవతుః - తత్రనాసా పుటవర్తినిప్రాణేఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసరూపేగంధవహోవాయుః జిఘృక్షతః గంధంగ్రహీతుమిచ్ఛతః పురుషస్యనాసి కాయాం ఘ్రాణః ఘ్రాణేంద్రియంజజ్ఞే॥ శ్రు॥ ప్రాణాద్వాయురజాయతేతిశ్రుతిః ॥ ౨౦ ॥ యదేతి నిరాలోకంప్రా

తమూన్యం-ఆసీదితి శేషః-నిమేషాత్మకమితివదవ్యయీభావః-తదాత్మానం దేహంచ తాదాదన్యచ్చవస్తు దిదృక్షతః-అక్షి
ణీస్థానం జ్యోతిః ఆదిత్యో దేవతా-చక్షుః ఇంద్రియం - తతో గుణస్య రూపస్య గ్రహః గ్రహణం - అనేన రూపం విమమో
క్ష్యతః॥ చం॥ నిరాలోకం ఆలోకో దర్శనం నిగతః ఆలోకో యస్మాత్ తన్నిరాలోకం చాత్మ స్వజ్ఞానావిషయం ఆత్మానం స్వ
దేహం ఆత్మనిస్వస్మిన్ దిదృక్షతః ద్రష్టుమిచ్ఛతః తస్య భగవతః అక్షిణీ నేత్రగోళకే నిర్భిన్నే గుణగ్రహః రూపగుణగ్రాహకం
జ్యోతి స్తేజో రూపం చక్షుశ్చక్షురింద్రియం చాస్య నిర్భిన్నా ॥ ౨౧ ॥ బోధ్యమానస్యేతి - ఋషిభిః దేవైః బోధ్యమా
నస్య నతః ఆత్మనః ప్రబోధనం గృహీతుమిచ్ఛతః కర్ణౌ అధిష్ఠానం దిశః దేవతాః శ్రోత్రమింద్రియం తతో గుణగ్రహః శబ్దగ్ర
హణం ॥ చం ॥ ఋషిభిర్మునిభిః నిత్యసూరిభిర్వా బోధ్యమానస్య బోధం ప్రాపితస్యతం శబ్దం జిఘృక్షతః గృహీతుమిచ్ఛ
తః ఆత్మనః పరమాత్మనో నారాయణస్య దిశః దిగ్రూపౌ కర్ణౌ చ నిర్భిద్యేతాం కర్ణశష్కుల్యా ఉత్పన్నే గుణగ్రహః శబ్ద
గుణగ్రాహకం శ్రోత్రం చ శ్రోత్రేంద్రియం చ నిర్భిన్నం ॥ ౨౨ ॥ వస్తునఇతి - మృదుత్వం చ కాఠిన్యం చ లఘుత్వం చ గురు
త్వం చ ఉష్ణత్వం శీతతాం చేత్యర్థః - యద్యపి ఉష్ణత్వమపి ఇంద్రియ విషయ ఏవ తథాపి తస్య జిఘృక్షాభావాత్ - నోష్ణమి
త్యుక్తం - గురూష్ణమితి పాఠే యణా దేశశ్ఛాందసః వస్తునః ఏతాన్ గుణాన్ జిఘృక్షతః త్వక్ నిర్భిన్నా త్వగింద్రియాధిష్ఠానం
చర్మజాతమిత్యర్థః-తస్యాం లోమాని ఇంద్రియం- మహీరుహాశ్చ దేవతాజాతాః వస్తుని హ స్తేనాతో లీతే లఘుత్వగురు
త్వయోర్జ్ఞానాత్ తయోరపి త్వగింద్రియ విషయత్వమితి పౌరాణికాః॥ చం॥ వస్తునో ద్రవ్యస్య మృదుకాఠిన్యం మృదు
త్వం కఠినత్వం చ లఘు గురూష్ణశీతతాం లఘుత్వం గురుత్వం ఉష్ణత్వం శీతత్వం చ జిఘృక్షతః గృహీతుమిచ్ఛతః త్వక్ నిర్భిన్నా
వభస్వతి। తతో నాయుగంధవహో ఘ్రాణో నసి జిఘృక్షతః॥ ౨౦॥ యదాత్మ ని నిరాలోక ... త్మానం చ ది
దృక్షతః। నిర్భిన్నే అక్షిణీ తస్య జ్యోతిశ్చ క్షుర్గుణగ్రహః॥ ౨౧॥ బోధ్యమానస్య ఋషిభిరాత్మన స్తం జిఘృక్ష
తః॥ కర్ణౌ చ నిరభిద్యేతాం దిశశ్శ్రోత్రం గుణగ్రహః॥ ౨౨॥ వస్తునో మృదు కాఠిన్య లఘు గుర్వోష్ణశీతతామ్
జిఘృక్షత స్త్వఙ్నిర్భిన్నా తస్యాం రోమ మహీరుహాః ॥ ౨౩॥ తత్ర చాంతర్బహి ర్వాత స్త్వచా లబ్ధగుణో
వృతః । హస్తౌ రురుహతు స్తస్య నానాకర్మ చికీర్షతః॥ ౨౪॥ తయోస్తు బలవానింద్ర ఆదాన ముభయాశ్ర
యమ్ । గతిం జిఘృక్షతః పాదౌ రురుహాతే భికామికామ్॥ ౨౫॥ పద్భ్యాం యజ్ఞస్స్వయం హవ్యం కర్మభిః క్రి
తస్యాం త్వచి రోమ మహీరుహాః రోమస్వరూపాః వృక్షాశ్చోత్పన్నాః ॥ ౨౩॥ తత్రేతి - తత్ర త్వచి - అంతర్బహి
శ్చ వాతో వృతః అవృత్య స్థితః-కర్తరి నిష్ఠా కంభూతః త్వచా లబ్ధః స్పర్శో యేన. అయమర్థః త్వగింద్రియమేవ బహిః కం
... తిసహితం స్పర్శం గృ ... ణ్ లోమశబ్దేనోచ్యతే-తత్ర మహీరుహాణాం దేవత్వ అంతర్బహి స్పర్శం గృ ... త్త దేవ త్వక్ఛబ్దే
నోచ్యతే తత్ర నాతో దేవతా తథా చ తృతీయే వక్ష్యతి॥ శ్లో॥ త్వచమస్య వినిర్భిన్నాం వివిశుర్ధిష్ణ్యమోషధీః అంశేన
మభిః కండూం యేనాసౌ ప్రతిపద్యతే॥ నిర్భిన్నా న్యస్య చర్మాణి లోకపాలోఽనిలోవిశత్ । ప్రాణేనాంశేన సంస్పర్శం యే
నాసౌ ప్రతిపద్యత ఇతి॥ తత్ర చ చర్మణీతి చర్మోపలక్షితా త్వగిత్యర్థః- ప్రాణేనాంశేనేతి ప్రాణ వాయునా ప్తేన త్వగిం
ద్రియేణేత్యర్థః బహ్వృచ శ్రుతే తు యేకస్మివా సానిదిక్ష్వాత్త్వగ్నిరభిద్యత త్వచో లోమాని లోమభ్య ఓషధి వనస్పతయ ఇతి
రురుహాతుః నిర్భిన్నే । చం ॥ తత్ర చ తస్యాం త్వచి అంతర్బహిశ్చ లబ్ధగుణః లబ్ధస్పర్శగుణో వాతః వాయుః త్వచా వృతః
త్వగింద్రియేణావృతః తస్య భగవతో నానాకర్మ చికీర్షయా నిఖిలకర్మకరణేచ్ఛయా హస్తౌ రురుహతుః ఉత్పన్నౌ॥ ౨౪॥
తయోరితి- బలం ఇంద్రియం ఇంద్రో దేవతా తదుభయాశ్రయం దేవతాశ్రయం ఆదానం కర్మ - అభికామికాం అభీప్సాం
విహితామిత్యర్థః॥ చం॥ తయోః హస్తయోరధిష్ఠాన దేవతా బలవానింద్రః ఆదానం స్వీకరణ ముభయాశ్రయం గతిం
అభికామికాం ఇచ్ఛావిషయీభూతాం గతిం జిఘృక్షతః గృహీతుమిచ్ఛతో భగవతః పాదౌ రురుహాతుః॥ ౨౫॥ పద్భ్యా
మితి-పద్భ్యాం సహాయజ్ఞో విష్ణు దేవస్స్వయం తదధిష్ఠాతృరూపేణ స్థితః కర్మభిరితి గత్యాఖ్య కర్మశక్తిరింద్రియము క్తక
హవ్యక్రియస ఇతి గతి ప్రాప్యం యజ్ఞార్థ ద్రవ్యేవిషయ ఇత్యుక్తం - నృభిరితి వ్యాప్తిజీవేష్వపి ఇయమేవ రీతిరితి దశ యజ్ఞ
నరాధికారిత్వం యజ్ఞానాం కర్మ యతి ప్రజా అపత్యం-ఆనందః రతిః-అమృతం స్వర్గాది లక్షణః-శిశ్నః అధిష్ఠానం॥ చం॥
నృభిర్మనుష్యైః హవ్యం యత్కర్మక్రియతే హూయతే దేవతోద్దేశేన అగ్నౌ ఇతి హవ్య - పురోడాశాదిరూపం తత్ప్ర
ధానం కర్మయజ్ఞాదిరూపం యత్క్రియతే తత్స్వరూపో యజ్ఞః విష్ణుః॥ శ్రు॥ యజ్ఞో వై విష్ణురితి శ్రుతేః విష్ణుర క్రాది
త్యాదిష్వస్యతమః॥ శ్లో॥ ఆదిత్యానామహం విష్ణురితి ప్రమాణబోధితః సస్వయమేవ పద్భ్యాం భగవత స్సహాన్వయం

జ్ఞాధిష్ఠానదేవతోత్పన్నః యజ్ఞనామకః పురుషో భగవదంశావతారరూపః ఆదిత్యానామన్యతమస్తేషాముత్తమశ్చ విష్ణుః పాదాధిష్ఠానదేవతేతి భావః నిరభిద్యతేతి-ప్రజానందామృతార్థినః ప్రజాప్రజోత్పాదనంతయాయఆనందః సవపామృతంతదర్థాయ తే ప్రార్థయః ఇతితదర్థితస్యనిశ్నో నిరభిద్యత వైఉత్పన్నః కిల-

_౨౬॥ఉపస్థఇతి-ఉపస్థఇంద్రియం ప్రజాపతిశ్చాసీదితిజ్ఞేయం-తదుభయాశ్రయమింద్రియదేవతాశ్రయం- కామానాం స్త్రీసంభోగానాం సంబంధిప్రియం సుఖం-ధాతుమలం- భుక్తానామన్నాదీనా మసారాంశంత్యక్తుమిచ్ఛోః॥ చం॥ కామానాముపస్థఃకారణమాసీత్ -ఉపస్థో నామ ప్రజోత్పాదనసమర్థః కర్మేంద్రియవిశేషః ప్రియంతదుభయాశ్రయం ప్రీతివిషయీభూతం సుఖం శిశ్నోపస్థయుగ్మాత్ ఉభయంధాతుమలముత్సిసృక్షోః త్యక్తుమిచ్ఛోః పురుషస్య గుదః అస్యోద్రిక్తం నిరభిద్యత॥ _౨౭॥తత ఇతి॥గుదః పాయుమిత్రో విసర్గాధిష్ఠానేంద్రియదేవతావిషయాః-పుర్యాః దేహాత్ - పురఃదేహాంతరం చోత్సిసృక్షోః సర్వలోకంగంతుమిచ్ఛోః-నాభిద్వారం నిరభిద్యతేత్యనుషంగః-అపానతః అపగచ్ఛతః। చం॥ తతః గుదాత్ పాయుర్మలోత్సర్గహేతుః కర్మేంద్రియవిశేషః నిరభిద్యత నాభితఃఖలుఊర్ధ్వః కాయ ఇతివ్యవహారః॥ _౨౮_॥ తత్రేతి॥పృథక్త్వం మరణఞ్చ నాభ్యాదీని అధిష్ఠానాదీని నాభ్యా హి ప్రాణాపానయోర్బంధవిశ్లేషణం మృత్యురితి ప్రసిద్ధం అన్నపానానామాదిత్సోః సంగ్రహీతుమిచ్ఛోః కుక్షిశ్చాంత్రాణి నాడ్యశ్చాసన్ తత్ర కుక్షిరధిష్ఠానం అంత్రాణి అన్నసంగ్రహీకరణం ఇంద్రియస్థానీయం నాడ్యస్తు రసనంగ్రహే॥ చం॥ తత్ర నాభిద్వారే అపానః అపానాఖ్యో వాయువిశేషః

యతేన్నృభిః। నిరభిద్యత శిశ్నో వై ప్రజానందామృతార్థినః॥ ౨౬॥ ఉపస్థఆసీత్కామానాం ప్రియం యదుభయాశ్రయమ్। ఉత్సిసృక్షోర్ధాతుమలం నిరభిద్యత వై గుదమ్॥ ౨౭॥ తతః పాయుస్తతో మిత్ర ఉత్సర్గ ఉభయాశ్రయః। ఆసిసృప్సోః పురః పుర్యా నాభిద్వారమపానతః॥ ౨౮॥ తత్రాపానస్తతో మృత్యుః పృథక్త్వముభయాశ్రయమ్। ఆదిత్సోరన్నపానానామాసన్ కుక్ష్యంత్రనాడ్యః॥ ౨౯॥ నద్యస్సముద్రాశ్చ తయోస్తుష్టిః పుష్టిస్తదాశ్రయే। నిదిధ్యాసోరాత్మమాయాం హృదయం నిరభిద్యత। తతో మనశ్చంద్ర ఇతి సంకల్పః కామ ఏవ చ॥ ౩౦॥ త్వక్చర్మమాంసరుధిరమేదోమజ్జాస్థిధాతవః। భూమ్యప్తేజోమయాస్సప్త ప్రాణో వ్యోమాంబువాయుభిః॥ ౩౧॥ గుణాత్మకానీంద్రియాణి భూతాదిప్రభవా గుణాః। మనస్సర్వవికారాత్మా

తత స్తస్మాదపానాత్ మృత్యుః తన్నామకో దేవతావిశేషః ఉభయాశ్రయం పృథక్త్వం అపానమృత్యుద్వయయుక్తం పృథక్త్వం పూర్వకాయోత్తరకాయభేదః-అన్నపానానామాదిత్సోః అన్నపానాన్యుపాదాతుమిచ్ఛోః భగవతః కుక్ష్యంత్రనాడికాః కుక్షిరుదరం అంత్రాణి తత్రస్థితామాః సవిశేషాః నాడికాః॥ శ్రు॥ శతం చైకా చ హృదయస్య నాడ్యః ఇత్యాది శ్రుతిసిద్ధాః ప్రధానీభూతాః ఏకోత్తరశతసంఖ్యాకాః ప్రత్యేకశః ద్వాసప్తతిసహస్రనాడీయుక్తాః అతిసూక్ష్మాః నానాకారాః నాడ్యః ఆసన్ ఉత్పన్నా బభూవుః॥ _౨౯॥నద్య ఇతి॥తయోః నాడ్యంత్రవర్గయోః క్రమేణ నద్యస్సముద్రాశ్చ దేవతే తుష్టిః ఉదరభరణం-పుష్టిస్తు రసపరిణామతః బల్యం- తదాశ్రయే తదుభయనిమిత్తే-తత్రాన్నసంగ్రహేచ్ఛోః- కుక్ష్యంత్రసముద్రచతుష్టయ ఇతి చతుష్టయం-పేయసంగ్రహేచ్ఛోః కుక్షినాడీనదీపుష్టతుష్టిశ్చతుష్టయమి వివేకః నిదిధ్యాసోః నితరాం చింతయితుమిచ్ఛోః కామో భిలాషః హృదయమనశ్చంద్రసంకల్పాః అధిష్ఠానాదయః॥ చం॥ కుక్ష్యాదిభ్యః నద్యస్సముద్రాశ్చాసన్ తయోరన్నపానయోరాశ్రయే ఉదరే తుష్టిః తత్ప్రియుక్తా చ పుష్టిః కాయపుష్టిః అత్ర క్షుత్పిపాసా పూర్వకాన్నపానాదిస్వీకరణం సర్వం ప్రపంచరూపం స్థూలశరీరపరిగ్రహేణ అభినయమాత్రమితి జ్ఞేయం ఆత్మమాయాం స్వీయప్రకృతిం నిదిధ్యాసోః చింతయతః హృదయం కామసంకల్పాదిస్థానం నిరభిద్యత తతో హృదయాత్ చంద్ర ఇతి ప్రసిద్ధం మనో నిరభిద్యత॥ శ్రు॥ చంద్రమా మనసో జాత ఇత్యేతస్మాత్ ప్రాకించయస్మాద్ధృదయాత్ సంకల్పః కామ ఏవ చ॥ ౩౦॥ ఏవమధిదైవాభిభేదం విభజ్యోక్త్వా తదంశభూతానాం ధాత్వాదీనాం స్వరూపమాహ ద్వాభ్యాం త్వగితి త్వక్ స్థూలం చర్మ తదుపరిస్థితం సూక్ష్మం త్వగాదయో స్థ్యంతాః స్వాంద్వైకవద్భావేన నిర్దిష్టాః సప్త యే ధాతవః తే భూమ్యప్తేజోమయాః తేషాం పాంచభౌతికత్వేపి వాయ్వాకాశయోరాహారరూపేణ సంవర్ధకత్వాభావాదేవముక్తం॥ చం॥ త్వగ్బాహ్యత్వక్ చర్మమాంసరుధిరమేదోమజ్జాస్థిధాతవః భూమ్యప్తేజోమయాః సప్త ప్రాణాః॥ శ్రు॥ సప్త వై శీర్షణ్యాః ప్రాణా ఇతి శ్రుతిసిద్ధాని సప్తశీర్షణ్యాని ఘ్రాణాని వ్యోమాంబువాయుభిరుత్పన్నాని॥ ౩౧॥ గుణాత్మకానీతి॥ గుణాత్మకాని గుణేషు శబ్దాదిషు ఆత్మా యేషాం విషయాభిముఖస్వభావానీత్యర్థః భూతాదిః అహంకారః తతః ప్రకర్షేణ భవంతీతి తథా గుణాః

శబ్దాదయఃఅహంకారాంశకల్పితశోభనస్వభావాః సతువస్తుత స్తథేత్యర్థః-తత్ర హేతుః యతోమనఏవ - సర్వవికారాణాంమాతాస్వరూపం-బుద్ధిస్తు తథాభూతార్థవిజ్ఞానరూపిణీనతుపరమార్థగ్రాహిణీతి వైరాగ్యార్థముక్తం - అన్నైవబుద్ధిమనసోఃస్వరూపంచోక్తం॥ చం॥ యింద్రియాణిచక్షురాదీనీంద్రియాణి గుణాత్మకానిరూపాది గుణగ్రాహకాణి గుణాస్తైరింద్రియైఃగ్రాహ్యాః రూపాదయోగుణాః భూతాదిప్రభవాఃభూతాదిస్తామసాహంకారః తస్మాదుత్పన్నా ఇత్యర్థః-తస్యమనస్సద్వికారాత్మానస్తేయేవికారాః.కామస్సంకల్పోవిచికిత్సాశ్రద్ధాధృతిరధృతిర్హ్రీర్ధీర్భీరిత్యేతత్సర్వం మనఏవేతిశ్రుతిసిద్ధాః కామసంకల్పాదయః తేషామాత్మాఆధారః తస్యబుద్ధిర్విజ్ఞానరూపిణీవిజ్ఞానం వివిధప్రపంచరూపేణభవననంకల్పః॥శ్రు॥ సోకామయత-బహుస్యాంప్రజాయేయేతిశ్రుతిసిద్ధఃతద్రూపిణీ॥ ౩౨॥ ఉపసంహరతి॥ ఏతదితి॥ప్రకృత్యాసహాష్టభిః॥చం॥భగవతఃఏతత్ ప్రపంచస్వరూపంస్థూలంరూపంమయాతేతుభ్యంవ్యాహృతం- స్థూలరూపమేవవిశేషయతి-మహ్యాదిభిరష్టభిరావరణైఃప్రకృతిమహదహంకారసహితైః పృథివ్యాదిపంచభూతస్వరూపైః ఆవరణైఃబహిరండాద్బహిరావృతస్థూలరూపంవ్యాహృతం॥ ౩౩॥ స్థూలముక్త్వాసూక్ష్మంసమష్టిలింగశరీరమాహ॥ అతఃపరమితి॥అతఃపరంఅస్యకారణభూతంసూక్ష్మంఅతీంద్రియంయతః వ్యక్తం-తత్కుతఃయతోనిర్విశేషణం తత్కుతఃఅనాదిమధ్యనిధనంఉత్పత్తిస్థితిలయశూన్యం నిత్యంనదైకరూపం-అపక్షయాదిశూన్యమిత్యర్థః-అతఏవవాఙ్మనసయోరవిద్వాం హేవక్యం తస్మాత్పరం॥ చం॥ ఏవంప్రపంచస్వరూపంస్థూలంభగవద్రూపముక్త్వాఅనంతరంతస్యావికారాణీభూతం మూలప్రకృతిస్వరూపంఅవిభక్తనామరూపత్వాత్ సూక్ష్మరూపమాహ అతఃపరంస్థూలాదతిరిక్తం సూక్ష్మమేవ అవిభక్తనామరూపత్వేనవ్యవహారానర్హత్వాత్ సూక్ష్మతమంనిర్విశేషణః పృథివ్యాదిపరిణామరాహిత్యాత్ పృథ్వీత్వాదిని

బుద్ధిర్విజ్ఞానరూపిణీ॥౩౨॥ఏతద్భగవతోరూపంస్థూలం తేవ్యాహృతంమయా । మహ్యాదిభిశ్చావరణైరష్టభిర్బహిరావృతమ్॥౩౩॥అతఃపరంసూక్ష్మతమమవ్యక్తంనిర్విశేషణమ్। అనాదిమధ్యనిధనం నిత్యంవాఙ్మనసఃపరమ్॥ ౩౪॥ అమునీభగవద్రూపేమయాతేహ్యనువర్ణితే। ఉభేఅపినగృహ్ణంతి మాయాసృష్టేవిపశ్చితః॥౩౫॥సవాచ్యవాచకతయాభగవాన్బ్రహ్మరూపధృక్। నామరూపక్రియాధత్తేసకర్మా కర్మణఃపరః॥ ౩౬॥ ప్రజాపతీన్మనూన్ దేవానృషీన్పితృగణాన్పృథక్। సిద్ధచారణగంధర్వాన్విద్యాధ్రాసురగుహ్యకాన్॥౩౭॥కిన్నరాప్సరసో నాగాన్సర్పాన్కింపురుషాన్నరాన్।మాతౄరక్షః పిశాచాంశ్చ ప్రేతభూతవినాయకాన్॥౩౮॥కూశ్మాండోన్మాదవేతాలాన్యాతుధానాన్గ్రహానపి । ఖగాన్మృగాన్ పశూన్వృక్షాన్గిరీన్నృపసరీసృపాన్॥౩౯॥*ద్వివిధాశ్చతుర్విధాయే స్యేజలస్థలనభౌకసః । కుశలాకుశలా

ర్విశేషణైర్నిర్దేష్టుమశక్యం అనాదిమధ్యనిధనంఆదిమధ్యాంతరహితంఅతఏవనిత్యం- వాఙ్మనసఃపరంరూపాదివిశేషణరాహిత్యాత్ వాక్ప్రవృత్తేర్మనఃప్రవృత్తేశ్చదూరీకృతం-ఏతత్ప్రకృతితత్త్వం సూక్ష్మతమంరూపం॥౩౪॥ ఉపాసనార్థంభగవత్యారోపితతయాతద్ద్వయమపవదతి.అమునీఇతి-నగృహ్ణంతివస్తుతోనాంగీకుర్వంతి-మాయాసృష్టే॥చం॥ అమునీస్థూలసూక్ష్మేభగవద్రూపేమయాతేతుభ్యమనువర్ణితే- విపశ్చితోవిద్వాంసః మాయాసృష్టేఉభేఅపిరూపేనగృహ్ణంతినోపాసంతే॥౩౫॥ యద్రూపగుణకర్మక ఇతియదుక్తంభగవతోబ్రహ్మాణంప్రతితత్ప్రపంచయితుంబ్రహ్మాదిరూపాణితత్కర్మాణిచఅహ-సఇత్యాదినా-ఇత్థంభూతోనేత్యశ్రుతత్తేనాగ్రంథేన సభగవాన్బ్రహ్మరూపధృక్ సన్-వాచ్యవాచకతయావాచ్యతయారూపాణివాచకతయానామాని - క్రియాశ్చధత్తేసృజతీత్యర్థః మాయయాసకర్మాసవ్యాపారస్సన్ వస్తుతస్త్వకర్మకః॥చం॥ వాచ్యవాచకతయా వాచ్యతయాదేవబోధ్యత్వేనబ్రహ్మరూపధృత్ పరబ్రహ్మరూపీ వాచకతయాబ్రహ్మరూపధృత్ వేదస్వరూపీసభగవాన్పరస్సర్వస్మాత్పరః అతఏవనాకర్మస్వరూపాపరూపకర్మరహితఃతాదృశోపిలీలార్థం సకర్మాసన్ఉత్పత్తిస్థితిలయాదికర్మాసన్తాదృశంకర్మణాసర్వాన్నామరూపక్రియాః ప్రపంచరూపీసన్నామానిబ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతానినామానిరూపాణితత్తద్రూపాణిచధత్తే రచయతీత్యర్థః ప్రపంచయతిసార్ధైస్త్రిభిఃప్రజాపతీనితిద్వితీయాంతానాంధత్తఇత్యనేనాన్వయః తత్రప్రజాపత్యాదీని నామానితద్వాచ్యానిరూపాణితత్కర్మాణీత్యేతానిపృథక్ తత్తదవాంతరభేదేన॥చం॥ ప్రజాపతీన్కశ్యపాదీన్మనూన్స్వాయంభువాదీన్ దేవాన్॥శ్రు॥అష్టౌవసవయేకాదశరుద్రాద్వాదశాదిత్యాయేతానంతోవైదేవాఇత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధాన్ త్రయస్త్రింశద్దేవాన్ఋషీన్వసిష్ఠాదీన్ పృథగర్యమప్రధానాన్పితృగణాన్ ౩౭॥ కూశ్మాండేతి॥ గ్రహనిత్యస్యానంతరం

స్పృశేతిసంబోధనం॥ ౩౯॥ ద్వివిధా ఇతి॥ ద్వివిధాః స్థావరజంగమాదిరూపేణ చతుర్విధాః జరాయుజాండజస్వేదజోద్భిజ్జరూపేణ జలస్థలనభాంసి ఓకాంసి యేషాం తానపి ధత్త ఇతి పూర్వేణాన్వయః యచ్చ రాజ్ఞా స్పృష్టం॥ శ్లో॥ యావత్యః కర్మగతయో యాదృశీర్ద్విజసత్తమేతి తస్యాపి ప్రసంగాదనేనైవోత్తరమాహ కుశలాః ఉత్తమాః అకుశలాః నీచాః- మిశ్రాః పదాంతరమిశ్రాః మధ్యమాః కర్మణాం పుణ్యాపుణ్యవిమిశ్రాణాం గతయః ఫలాని॥ చం॥ ద్వివిధాః చేతనాచేతనస్వరూపేణ ద్వివిధాః చతుర్విధాః దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరరూపేణ చతుర్విధాః జలౌకసో మత్స్యమకరాదయః- స్థలౌకసో మనుష్యాదయః- నభౌకస ఖగాదయః అన్యే చ యే జాతివిశేషాః కుశలాస్సత్త్వప్రధానాః- అకుశలాస్తమః ప్రధానాః- మిశ్రాస్సత్త్వరజస్తమోగుణవంతః ఏతాదృశాస్సర్వేఽపి జాతివిశేషాః ఇమాః కర్మణాం గతయః పుణ్యపాపఫలభూతా ఇత్యర్థః॥ ౪౦॥ సత్త్వాదిభేదేన కర్మగతివైచిత్ర్యం ప్రపంచయతి సార్ధేన॥ సత్త్వమితి॥ సత్త్వాదయః త్రిస్రో గతయః- తా ఏవ శృంగగ్రాహికయా దర్శయతి- సురనృనారకా ఇతి సురాదిశబ్దాః స్వర్గాదీనాముపలక్షణార్థాః అన్యాభ్యాం గుణాభ్యాం స్వభావగుణః ఉపహన్యతే అనువిధ్యతే తత్రాపి సత్త్వాదిగతిషు ఏకైకశో గతయః॥ చం॥ తదేవ వ్యక్తీకరోతి- సత్త్వమిత్యాదిసత్త్వరజస్తమ ఇతి తేషాం ఫలభూతా గతయః సురనృనారకా ఇతి త్రిస్రః సురైరనుభూయమానాః స్వర్గాదయః నృభిరనుభూయమానాః పశుపుత్రధనధాన్యాదయః నారకైరనుభూయమానాః ఏకవింశతి నరకాః తత్ర గతిత్రయేఽపి హేఽరాజన్ ఏకైకశః గతయస్త్రిధాభిద్యంతే- యదా యస్మిన్కాలే- ఏకైకతరః సత్త్వం నారజో వాతమో వా స్వభావో గుణః అన్యాభ్యాం స్వేతరాభ్యాం గుణాభ్యాముపహన్యతే- అభిభూయతే తదా అభిభావకగుణానుగుణాః గతయో భిద్యంతే॥ ౪౧॥ బ్రహ్మరూపేణ స్రష్టృత్వముక్త్వా విష్ణురూపేణ పాలకత్వమాహ॥ స ఇతి॥ స ఏవ భగవాన్- తిర్యగాద్యవతారైః ఇదం విశ్వం స్థాపయన్ పాలయన్ ధర్మరూపేణ పుష్ణాతి- భోగైః సంవర్ధయతి॥ చం॥ జగద్ధాతా జగత్పోషకః డుధాఞ్ ధారణపోషణయోరితి ధాతుః

మిశ్రాః కర్మణాం గతయస్త్విమాః॥ ౪౦॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి త్రిస్సురనృనారకాః। తత్రాప్యేకైకశో రాజన్భిద్యంతే గతయస్త్రిధా। యదైకైకతరోఽన్యాభ్యాం స్వభావ ఉపహన్యతే॥ ౪౧॥ స ఏవేదం జగద్ధాతా భగవాన్ ధర్మరూపధృక్। పుష్ణాతి స్థాపయన్విశ్వం తిర్యఙ్నరసురాదిభిః॥ ౪౨॥ తతః కాలాగ్నిరుద్రాత్మా యత్సృష్టమిదమాత్మనః। సన్నియచ్ఛతి తత్కాలే ఘనానీకమివానిలః॥ ౪౩॥ ఇత్థంభావేన కథితో భగవాన్భగవత్తమః। నేత్థంభావేన హి పరం ద్రష్టుమర్హంతి సూరయః॥ ౪౪॥ నాస్య కర్మణి జన్మాదౌ పరస్యాను విధీయతే। కర్తృత్వప్రతిషేధార్థం మాయయారోపితం హి తత్॥ ౪౫॥ అయం తు బ్రహ్మణః కల్పస్సవికల్ప

షణయోరితి ధాతుః స ఏవ భగవానిదం విశ్వం ధర్మరూపధృక్ ధర్మపురుషస్వరూపం ధృతవాన్సన్ విశ్వం స్థాపయన్ తిర్యఙ్నరసురాదిభిః తిర్యఙ్నరశరీరైః పుష్ణాతి పరిపాలయతి॥ ౪౨॥ రుద్రరూపేణ సంహర్తృత్వమాహ॥ తత ఇతి॥ ఆత్మనస్సకాశాద్యదిదం సృష్టం- తత్కాలాదిరూపేణ సన్నియచ్ఛతి సంహరతి। చం॥ తతః కాలాగ్నిరుద్రాత్మా తత్స్వరూపీ సన్ ఆత్మనా యత్సృష్టం తత్కాలే ప్రళయే ఘనానీకమనిల ఇవ సన్నియచ్ఛతి వినాశయతి॥ ౪౩॥ కర్తృత్వాద్యనువాదేన దోషశంకాపరిహారార్థం స్వశుద్ధిమాహ- ఇత్థంభావేనేతి భగవాన్ అతిశయేన భగవాన్ భగవత్తమః ఇత్థంభావేన స్రష్టృత్వాదిరూపేణ॥ శ్రు॥ తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూతః॥ సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతీత్యాది శ్రుత్యా కథితః సూరయస్తు పరం కేవలం యేవం రూపేణ ద్రష్టుం నార్హంతి॥ చం॥ భగవత్తమో భగవచ్ఛబ్దవాచ్యానాముత్కృష్టః భగవాన్ షాడ్గుణ్యైశ్వర్యసంపన్నః ఇత్థంభావేన కథితః సామాన్యత ఏతాదృశ ఇతి నిరూపితః పరం సర్వోత్కృష్టబ్రహ్మరూపం సూరయో నిత్యసూరయోఽపి నేత్థంభావేన ద్రష్టుమర్హంతి విశేషైస్తైస్తాదృశ ఇతి న సాక్షాత్కర్తుం శక్నువంతి॥ ౪౪॥ తర్హి కిం యథార్థేనేతి అస్య విశ్వస్య జన్మాదౌ కర్మణి పరస్య ఈశ్వరస్య ఇత్థంభావః కర్తృత్వం నాస్తి శ్రుత్యాదితాత్పర్యేణ సత్త్వాదిప్రాధాన్యే కిం త్వనువిధీయతే అనువర్త్యతే కిమర్థం కర్తృత్వప్రతిషేధార్థం హి యతో మాయయా తదారోపితం ప్రకాశితం తథా చ శ్రుతిః నిష్కలం నిష్క్రియం శాంతం నిరవద్యం నిరంజనం ॥ ఇంద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయత ఇత్యాద్యా॥ చం॥ అస్య పరస్య పరమాత్మనః జన్మావతారేషు జన్మకర్తృత్వప్రతిషేధార్థం పుణ్యాపుణ్యరూపకర్మకర్తృత్వప్రతిషేధార్థం కర్మాణ్యనుకర్మాణ్యనుసృత్యానువిధీయతే న క్రియతే కథం తర్హి పుణ్యపరవశతయా భావే రామాద్యవతారేషు పితృవాక్యపరిపాలనాదిధర్మానుష్ఠానమత ఆహ మాయయేతి స్వస్య పుణ్యపాపపరవశత్వాభావేఽపి మాయయా ఇతరానుష్ఠాపనశీలయా మాయయా సంకల్పేన తత్ ధర్మానుష్ఠాతృత్వమారోపితం న వాస్తవం

భావః॥ ౪౩॥ ఉక్తమర్థముపసంహరతి॥యమితి॥బ్రాహ్మణస్సంబధికల్పః- వికల్పోఽవాంతరకల్పః.తత్సహితఉదాహృతఃఉదాహరణత్వేనసంక్షేపతఉక్తః- యత్రమహాకల్పే - ప్రాకృతమహదాదిసర్గాః - అవాంతరకల్పేచవైకృతాఃస్థావరాదిసర్గాఃఇత్యయంవిధిఃప్రకారఃఅన్యైఃమహాకల్పాదిభిఃసాధారణః॥ చం॥అయంసవికల్పమహాకల్పసహితః-కల్పః అవాంతరకల్పః-బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖసంబంధ్యుదాహృతః యత్రబ్రహ్మకల్పేసాధారణోవిధిఃసర్వేషామపిప్రాణినాం శరీరాదికల్పనరూపసాధారణోవిధిః- ప్రకృతసర్గాః।ప్రకృతిఃకారణంతత్సంబంధినఃప్రాకృతాః - తాదృశాస్సర్గాః జగత్సృష్టిఃకారణభూతానాంప్రజాపతీనాంసర్గాఃప్రాకృతసర్గాఃప్రాకృతిసర్గాఃతదితరేషాంసర్గాఃవైకృతాః ఉభయేపి సర్గాస్సంతి॥౪౪॥ వక్ష్యమాణంవిస్తరంప్రతిజానీతే॥పరిమాణమి ॥పరిమాణంస్థూలంసూక్ష్మంచకల్పస్యలక్షణం నేహనిరూపయతి-తద్విగ్రహం అవాంతరకల్పమన్వంతరాదిరూపంతద్విభాగంయథావత్ విస్తరేణ-పురస్తాత్తృతీయస్కంధే తత్రాపిచపాద్మకల్పమహో ఇతికార్త్స్న్యేనవ్యాఖ్యాయమానంశృణుచం॥కాలస్యకల్పలక్షణవిగ్రహః-అవాంతరప్రళయ

ఉదాహృతః।విధిస్సాధారణోయత్ర సర్గాః ప్రాకృతవైకృతాః ॥౪౫॥ పరిమాణంచ కాలస్యకల్పలక్షణవిగ్రహం।యథాపురస్తాద్వ్యాఖ్యాస్యేపాద్మంకల్పమథాశృణు ॥౪౬॥ శౌనకః ॥ యథాసౌభగవాన్సూతక్షత్తాభాగవతోత్తమః।చచారతీర్థానిభువస్త్యక్త్వాబంధూన్సుదుస్త్యజాన్ ॥౪౭॥ కుత్రకౌషారవైస్త్యస్యసంవాదోఽధ్యాత్మసంశ్రితః ॥ యద్వాసభగవాంస్తస్మైపృష్టస్తత్త్వమువాచహ ॥౪౮॥ బ్రూహినస్తదిదంసౌమ్యవిదురస్యవిచేష్టితమ్।బంధుత్యాగనిమిత్తంచయథైవాగతవాన్పునః ॥౫౦॥ శ్రీసూతః ॥ రాజ్ఞాపరీక్షితాపృష్టోయదవోచన్మహామునిః।తద్వోఽభిధాస్యేశృణుతరాజప్రశ్నానుసారతః॥౫౧॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - మహాపురాణే - పారమహంస్యాం సంహితాయాం,

ద్వితీయస్కంధే - దశమోఽధ్యాయః.

మహాప్రలయభేదభిన్నస్వరూపం పరస్తాదుత్తరత్రయథావత్కార్త్స్న్యేనవ్యాఖ్యాస్యే ఇమంపాద్మంపద్మోద్భవపూర్వకంబ్రహ్మణఃకల్పమిమంవక్ష్యమాణంశృణు॥౪౬॥యదర్థస్సృష్ట్యాదినిరూపణంతదేవసాక్షాత్ శ్రోతుకామః-కథాంతరంపృచ్ఛతి॥ యథేతి॥క్షత్తావిదురఃభువస్సంబంధీనితీర్థానియద్వాభువఃక్షేత్రాణి ॥౪౭।కుత్రేతి॥ కౌషారవేఃమైత్రేయస్యతస్యక్షత్తుశ్చ అధ్యాత్మజ్ఞానసంశ్రితఃసంవాదఃపరమాత్మవిషయకఇత్యర్థః ॥౪౮॥ బ్రూహీతి॥పునరాగతిర్వార్తత్రతన్నిమిత్తంబ్రూహి॥౫౦॥రాజ్ఞేతి॥రాజ్ఞాసృష్టఇతిఅయమర్థఃయద్యూయంపృచ్ఛథ ఇదమేవరాజాపిశుకంపృష్టవాన్-శుకోపివిదురమైత్రేయసంవాదంపురస్కృత్య-యేపూర్వంరాజ్ఞాకృతాఃప్రశ్నాః తదనుసారేణ సర్వంపురాణార్థం అవోచత్ తదేవాహంవోఽభిధాస్యామి తథైవశృణుతేతి॥౫౧॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతవ్యాఖ్యాయాం శ్రీధరాచార్యవర్య విరచితాయాం

భావార్థదీపికాఖ్యాయాం దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

ద్వితీయస్కంధసంబంధిపదభావార్థదీపికా। ఉద్దీప్యతామియంసద్భిఃయథాస్యాత్తత్త్వదీపనం।

ఈక్షంతామిచ్ఛయానంతఃక్షమంతాంమమసాహసం । మయాపిస్వీయబోధాయకృతమేతన్నగర్వతః॥

ఓం తత్సత్ శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు

ద్వితీయస్కంధ స్సమాప్తః.

శ్రీరుక్మిణి సత్యభామాసమేత కృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః-

శ్రీమద్భాగవతే- సవ్యాఖ్యానే-తృతీయస్కంధప్రారంభః-

తృతీయేషు త్రయస్త్రింశదధ్యాయైస్సర్గవర్ణనమ్। ఈశేక్షయా గుణక్షోభాత్సర్గో బ్రహ్మాండసంభవః॥
తత్రతు ప్రథమాధ్యాయే బంధూన్ హిత్వాగతాయుషః। నిర్గతస్యోద్ధవేనాదౌ సంవాదః క్షత్తురుచ్యతే॥
భగవద్బ్రహ్మసంప్రోక్తం సంక్షిప్తం వర్ణితం పురా । ప్రాహ భాగవతం శేషప్రోక్తం విస్తరతః పునః॥

ద్వివిధా హి శ్రీభాగవత సంప్రదాయప్రవృత్తిః ఏకా సంక్షేపతః శ్రీనారాయణ బ్రహ్మసంవాదేన అహమేవాసమేవాగ్రే ఇతిచతుశ్శ్లోక్యా శ్రీభాగవతం నిరూపితం తదేవ బ్రహ్మనారదసంవాదేన- దశలక్షణతయా కించిద్విస్తరేణోక్తం తదేవ శేషోక్తమితి విస్తరతో వక్తుం తృతీయాధ్యాయారంభః తత్ర తృతీయే ప్రథమం క్షత్తుర్మైత్రేయ సంగమశ్చతుర్భిరధ్యాయైః తతోఽష్టభిః సవిసర్గః ప్రపంచః తతో విసర్గప్రస్తావేన సప్తభిర్వరాహావతారః తత ఏకేన విసర్గసమాహారః తత్ప్రసంగేన చతుర్భిరధ్యాయైః కపిలావతారః తతో నవభిః కపిలాఖ్యానమితి త్రయస్త్రింశదధ్యాయైస్తృతీయస్కంధప్రవృత్తిః తత్ర ద్వితీయస్కంధాంతే ॥శ్లో॥ పరిమాణం చ కాలస్య కల్పలక్షణవిగ్రహమ్ । యథా పురస్తాద్వ్యాఖ్యాస్యే పాద్మం కల్పమథో శృణ్వితి ప్రతిజ్ఞాతమర్థం విస్తరేణ నిరూపయితుమితిహాసం ప్రస్తౌతి ద్వాభ్యాం ॥ఏవమితి॥ బుద్ధిమత్ సర్వసంపద్భిః పూర్ణం ॥౧॥ కించ అతిశ్లాఘ్యం త్యాగానర్హమిత్యాహ ॥యదితి॥ యద్వై ప్రసిద్ధం గృహం వః పాండవానాం. మంత్రకృత్ దూత్యకర్తా- అయం శ్రీకృష్ణః శ్రీకృష్ణస్య బుద్ధిసన్నిధానాదయమితి నిర్దేశః పౌరవేంద్రో దుర్యోధనః- తస్య

శ్రీశుకః॥ ఏవమేతత్పురా పృష్టో మైత్రేయో భగవాన్కిల । క్షత్త్రా వనం ప్రవిష్టేన త్యక్త్వా స్వగృహమృ
ద్ధిమత్ ॥ ౧॥ యద్వా అయం మంత్రకృద్వో భగవానఖిలేశ్వరః । పౌరవేంద్రగృహం హిత్వా ప్రవివేశా
త్మసాత్కృతమ్॥ ౨॥ రాజా॥ కుత్ర క్షత్తుర్భగవతా మైత్రేయేణాస సంగమః । కదా వా సహసంవాద ఏత
ద్వర్ణయ నః ప్రభో ॥ ౩॥ న హ్యల్పార్థోదయస్తస్య విదురస్యామలాత్మనః॥ తస్మిన్వరీయసి ప్రశ్నస్సాధు
వాదోపబృంహితః॥ ౪॥ శ్రీసూత॥ స ఏవమృషివర్యోఽయం రాజ్ఞా పృష్టః పరీక్షితా ॥ ప్రత్యాహ తం సుబహు
విత్ప్రీతాత్మా శ్రూయతామితి॥ ౫॥ శ్రీశుకః॥ యదా తు రాజా స్వసుతానసాధూన్ పుష్ణన్నధర్మేణ
వినష్టదృష్టిః । భ్రాతుర్యవిష్ఠస్య సుతాన్విబంధూన్ప్రవేశ్య లాక్షాభవనే దదాహ॥ ౬॥ యదా సభాయాం
కురుదేవదేవ్యాః కేశాభిమర్శం సుతకర్మగర్హ్యమ్। న వారయామాస నృపస్స్నుషాయాః స్వాసైర్హ
రంత్యాః కుచకుంకుమాని॥ ౭॥ ద్యూతే త్వధర్మేణ జితస్య సాధోస్సత్యావలంబస్య వనాగతస్య । న యా
చతోఽదాత్సమయేన దాయం తమోజుషాణో యదజాతశత్రోః ॥ ౮ ॥ యదా చ పార్థప్రహితస్సభా

గృహం హిత్వా- అనాహూత ఏవ ప్రవివేశ- అత్ర హేతుః ఆత్మసాత్కృతం ఆత్మీయత్వేన కృతం గృహీతం॥ ౨॥ కుత్రేతి॥ కుత్ర సంగమః అస బభూవ॥౩॥ నహీతి॥ వరీయసి శ్రేష్ఠే అల్పస్యార్థస్య ఉదయో యస్మాత్తథాభూతో న భవతి- సాధువాదేన తాం అనుమోదనేన ఉపబృంహితః సంవర్ధితః యద్వా- సాక్షాన్మైత్రేయస్య సంవాదేన ఉత్తరేణ శ్లాఘిత ఇత్యర్థః॥౪॥ న ఇతి॥ శ్రూయతామితి భావే లకారః- శ్రూయతాం శ్రవణం క్రియతామిత్యర్థః॥౫॥ త్యాగానర్హస్యాపి గృహస్య త్యాగహేతుత్వేన కౌరవాపరాధానాహ- ఏకాదశభిః॥ యదేతి॥ తేషాం చ తదా నః క్షత్తా అయాదిత్యేకాదశే క్రియాకారకసంబంధః యవిష్ఠస్య కనిష్ఠస్య- పాండోః విబంధూన్ పితృవిహీనాన్ ॥ ౬॥ యదేతి॥ కురుదేవస్య యుధిష్ఠిరస్య- దేవ్యాః ద్రౌపద్యాః- ఆత్మనః స్నుషాయాః స్వీయైరాస్రైః అశ్రుభిః స్వకుచకుంకుమాని రిపుస్త్రీణాం వా తద్భర్తృవధేన హారంత్యాః ॥౭॥ ద్యూత ఇతి॥ సత్యావలంబస్య సత్యాశ్రయస్య- వనం ప్రత్యాగతస్య- సమయేన పూర్వకృతేన- దాయం యాచమానస్య- యత్ యదా- నాదాత్ నదదౌ తమః మోహం జుషాణః ॥౮॥ యదేతి॥ యాని వచనాని పుంసాం భీష్మాదీనాం- అమృ

యనానిఅమృతప్రాపీణి- రాజాధృతరాష్ట్రః-దుర్యోధనోవా ఉరుబహుసమేనే-షుతోనష్టఃపుణ్యాలేశోయస్యసః- సను ఖకీర్తిధర్మార్థాదిహేతుః కింతురాజ్యప్రాప్తిమాత్రేహేతుః పుణ్యాలేశఏవఆసీత్తస్యాపినష్టత్వాదనాదృతవానిత్య ర్థః॥౯॥ ఇదానీంవిదురస్యైవపకృతంఅపరాధందర్శయతిషడ్భిః॥యదేతి॥ యదాపూర్వజేనధృతరాష్ట్రేణ మంత్రా యోపహూతోంతగృహంప్రవిష్టోవిదురః-మంత్రంపృష్టస్సన్ - అథానంతరం-తదావాక్యంమంత్రిణోద్యాపియద్వైదు రికంవిదురవాక్యమితిప్రసిద్ధంవదంతి॥ ౧౦॥ తదేవాహత్రిభిః-అజాతశత్రోరితి - తవఆగఃఅపరాధం- వహమానస్యదా యం-ప్రతియచ్ఛదేహి-యత్రాపరాధే అనుజైస్సహవర్తమానోవృకోదరరూపఃఅహిః-క్రోధేనశ్వసన్వర్తతే-యత్ యస్మాత్ అలమత్యర్థంబిభేషి॥౧౧॥మమతాదృశాఃబహవఃపుత్రాస్సంతీతిగర్వంమాకృథాఇత్యాహ॥పార్థానితి॥పా ర్థాంస్తుముకుందఃఆత్మీయత్వేనగృహీతవాన్ సతుదేవఃతత్రాపిభగవాన్సతుప్రాకృతః-కించసహక్షితిదేవైర్ద్విజై ర్దైవైరింద్రాదిభిశ్చవర్తమానః - యత్రాసౌశ్రీకృష్ణఃతత్రవిప్రాదేవాశ్చేత్యర్థః- సచస్వపుర్యామేవసుఖమాస్తే నత్వన్యత్రగతః-కించయదుదేవానాందేవఃపూజ్యః-యతోసౌతస్మైనయదుప్రవీరాఇత్యర్థః-కించనృదేవేషుమండలే శ్వరేషుదీవ్యంతేప్రకాశంతఇతినృదేవదేవాఃరాజానః-వినిర్జితాఃఅశేషాఃనృదేవదేవాఃయేన యతోసౌతస్మైవరాజా నఃసర్వే-అతఃపార్థానాందాయందేహీతి॥౧౨॥ ననుదుర్యోధనఃకంసమన్యతఇతచేదతఆహ॥సఇతి॥ సఏవదోషోమూర్తో దోషఏవగృహాన్ పవిష్టఆస్తే- దోషత్వేహేతుఃపురుషద్విట్-శ్రీకృష్ణద్వేష్టా - కోసౌయంత్వంఅపత్యమత్యాఅపత్యబు

యాంజగద్గురుర్యానిజగాదకృష్ణః ।నతానిపుంసామమృతాయనాని రాజోరుమేనేక్షతపుణ్యలేశః॥౯॥య దోపహూతోభవనంప్రవిష్టో మంత్రాయపృష్టఃకిలపూర్వజేన । అథాహతంమంత్ర దృశాంవరీయాన్ య న్మంత్రిణోవైదురికంవదంతి ॥ ౧౦ ॥ అజాతశత్రోఃప్రతియచ్ఛదాయ తితిక్షతోదుర్విషహంతవాగః। స హానుజోయత్రవృకోదరాహిః శ్వసన్రుషాయత్త్వమలంబిభేషి ॥ ౧౧। పార్థాంస్తుదేవోభగవాన్ముకుం దోగృహీతవాన్సక్షితిదేవదేవః । ఆస్తేస్వపుర్యాంయదుదేవదేవో వినిర్జితాశేషనృదేవదేవః॥౧౨॥ సఏష దోషఃపురుషద్విడాస్తే గృహాన్ప్రవిష్టోయమపత్యమత్యా । పుష్ణాసికృష్ణాద్విముఖోగతశ్రీస్త్యజాశ్వశై వ్యంకులకౌశలాయ ॥ ౧౩ ॥ ఇత్యూచివాంస్తత్రసుయోధనేన ప్రవృద్ధకోపస్ఫురితాధరేణ । అసత్కృత స్సత్స్పృహణీయశీలఃక్షత్తాసకర్ణానుజసౌబలేన ॥ ౧౪ ॥ కఏనమత్రోపజుహావజింహ్మందాస్యాస్సుతో యద్బలినైవపుష్టః। తస్మిన్ప్రతీపఃపరకృత్యఆస్తేనిర్వాస్యతామాశుపురాచ్ఛ్వసానః॥ ౧౫ ॥ సఇత్థమత్యు ల్బణకర్ణబాణైర్భ్రాతుఃపురోమర్మసుతాడితోపి । స్వయంధనుర్ద్వారినిధాయమాయాం గతవ్యథోయా దురుమానయానః॥ ౧౬॥ సనిర్గతఃకౌరవపుణ్యలబ్ధో గజాహ్వయాత్తీర్థపదఃపదాని । అన్వాక్రమత్పు

ణ్యచికీర్షయోర్వ్యాం స్వధిష్ఠితో యాని సహస్రమూర్తిః ॥ ౧౭ ॥

ద్ధ్యా పుష్ణాసి- నత్వపత్యమసౌ-నపతత్యస్మాదిత్యపత్యంప్రాహుః- గతాశ్రీర్యస్మాత్సః-త్వమిత్యాక్రోశతి అతఏవమమే వ్యంఅమంగళం-ఆశుత్యజ- కథంపుత్రస్త్యాజ్యస్తత్రాహ కులస్యకౌశలాయ స్వార్థేతద్ధితః॥ శ్లో॥ త్యజేదేకంకులస్యార్థే గ్రామస్యార్థేకులంత్యజేత్ । గ్రామంజనపదస్యార్థేఆత్మార్థేపృథివీంత్యజేత్ ॥ఇత్యాదిన్యాయాత్ ॥ ౧౩॥ ఇతి-ఇత్యూచి వాన్ఏవముక్తవాన్-అసౌక్షత్తా-సతాంస్పృహణీయంశీలంయస్యసః-కర్ణాదుశ్శాసనశకునిసహితేనదుర్యోధనేన-అస త్కృతః-తిరస్కృతః॥ ౧౪॥ తిరస్కారమేవాహ॥కఇతి॥ దాసీసుతోస్యాత్రాహ్వానానర్హః-జింహ్మఃకుటిలః- జింహ్మతా మాహ-యస్యబలినాఅన్నేనపుష్టః- తస్మిన్నేవప్రతీపఃప్రతికూలః-పరేషాంకార్యేవర్తతే అతఃపురాత్ నిర్వాస్యతాం- శ్వసానఃశ్వసన్ -జీవనమాత్రశేషఇత్యర్థఃపాఠాంతరేశ్మశానంశ్మశానవదమంగళః సర్వంధనాదిగృహీత్వాగ్రహాన్ని ష్కాస్యతామితిభావః॥౧౫॥సఇతి॥ అత్యుల్బణైఃకర్ణయోర్బాణవత్ప్రతద్భిః పరుషవాక్యైర్మర్మసుతాడితోపిగతవ్యథః తత్రహేతుః మాయాంఉరుబహుమానయన్ అహోమాయామాహాత్మ్యమితితామేవ తత్రహేతుంమన్యమానః తన్నిస్సారణాత్పూర్వం స్వయమేవఅయాత్ నిర్జగామ కింకృత్వాపతేనూనంమరిష్యంతి కింధనుషేతితస్యద్వారిధను ర్నిధాయ యద్వాభీష్మాదిభిస్సహసంగత్యఅస్మాభిర్యోత్స్యతీతిమాశంకిరితిధనుర్నిధానం॥౧౬॥ తతోనిర్గతస్యతీర్థాట నప్రకారమాహాష్టభిః సఇతి సఃగజాహ్వయాన్నిర్గతస్సన్ తీర్థంపాదేయస్యతస్యహరేః పదాని క్షేత్రాణి పుణ్యచి కీర్షయా అన్వాక్రమత్ క్రమేణప్రత్యపద్యత కౌరవాణాం పుణ్యేనలబ్ధఇతి తేషాంభాగ్యమేవతేన రూపేణాగతమి తిసూచితం ఉర్వ్యాంసహస్రమూర్తిః బ్రహ్మరుద్రాద్యనేకమూర్తిస్సన్ తీర్థపావనాయయాన్యధిష్ఠాయస్థితః॥

౧౭॥ వనేష్వితి॥ పుణ్యాని యాని ఉపవనాదీని తేషు కుంజేషు లతాగూఢస్థానేషు అపంకాని తోయాని యేషాం తేషు సరిత్సు
సరస్సు చ తీర్థాని యేషు ఏవంభూతేషు చ క్షేత్రేషు కింభూతేషు అనంతస్య లింగైర్మూర్తిభిః సమ్యగలంకృతేషు. అనన్యః ఏకాకీ॥ ౧౮
కించ। గామితి॥ గాం పర్యటన్ హరితోషణాని వ్రతాని చేరే-అచరత్ - మేధ్యా పవిత్రా వివిక్తా అసంకీర్ణా చ వృత్తిర్జీవికా
యస్య సః-సదాప్లుతః ప్రతితీర్థం స్నాతః-అధశ్శయనం యస్య- అవధూతః అసంస్కృతదేహః - అవధూతః వల్కలాజి
నధారీ. అతఏవ స్వైరస్యైలక్షితః॥ ౧౯॥ ఇత్థమితి॥ ఏకస్సైరచక్రం స్వైస్యం యస్యాం- ఏకమేవ రాజచిహ్నం శ్వేతాతపత్రం
యస్యాం తాం-అజితేన శ్రీకృష్ణేన సహాయేన। ౨౦॥ తత్రేతి॥ తత్ర ప్రభాసే- పరస్పరం స్పర్ధయా నిమిత్తభూతయా సు
హృదాం కౌరవాణాం వినష్టిం వినాశం-అశృణోత్ -పరస్పరనాశే దృష్టాంతః- వేణుజో వహ్నిః- సంశ్రయతే యద్వనం త
ద్యథా దగ్ధం భవతి తథా ప్రత్యక్ పశ్చిమాభిముఖం యథా భవతి తథేత్యర్థః॥ ౨౧॥ తస్యామితి॥ తస్యాం సరస్వత్యాం త్రితాదీ
న్యేకాదశ తీర్థాని తత్తన్నామ్నా ప్రసిద్ధాని ఆసేవితవాన్॥ ౨౨॥ అన్యానీతి॥ ద్విజదేవైః ఋషిభిః దేవైశ్చ కృతాని - అంగ
మంగం ప్రతి వర్తంత ఇతి ప్రత్యంగాని ఆయుధాని తేషు ముఖ్యం చక్రం తేనాంకితాని మూర్ధన్య హేమకుంభేషు చిహ్నితా
ని మందిరాణి యేషు తాని నానావిధాని శ్రీకృష్ణస్యాయతనాని క్షేత్రాణి చ తీర్థాని చ ఆసిషేవే యేషాం చక్రాం

ణ్యచికీర్షయోర్వ్యామధిష్ఠితో యాని సహస్రమూర్తిః॥ ౧౬॥ వనేషు పుణ్యేషూపవనాద్రికుంజేష్వపంక
తోయేషు సరిత్సరస్సు। అనంతలింగైస్సమలంకృతేషు చచార తీర్థాయతనేష్వనన్యః॥ ౧౭॥ గాం పర్యటన్మే
ధ్యవివిక్తవృత్తిస్సదాప్లుతోఽధశ్శయనోఽవధూతః। అలక్షితస్స్వైరవధూతవేషో వ్రతాని చేరే హరితోషణా
ని॥ ౧౮॥ ఇత్థం వ్రజన్భారతమేవ వర్షం కాలేన యావద్గతవాన్ ప్రభాసమ్। తావచ్ఛశాస క్షితిమేకచక్రామే
కాతపత్రామజితేన పార్థః॥ ౧౯॥ తత్రాథ శుశ్రావ సుహృద్వినష్టిం వనం యథా వేణుజవహ్నిసంశ్రయమ్।
సంస్పర్ధయా దగ్ధమథానుశోచన్ సరస్వతీం ప్రత్యగియాయ తూష్ణీమ్॥ ౨౦॥ తస్యాం త్రితస్యోశనసో మ
నోశ్చ పృథోరథాగ్నేరసితస్య వాయోః। తీర్థం సుదాసస్య గవాం గుహస్య యచ్ఛ్రాద్ధదేవస్య స ఆసిషేవే॥
౨౧॥ అన్యాని చేహ ద్విజదేవదేవైః కృతాని నానాయతనాని విష్ణోః। ప్రత్యంగముఖ్యాంకితమందిరాణి యద్దర్శ
నాత్కృష్ణమనుస్మరంతి॥ ౨౨॥ తతస్త్వతివ్రజ్య సురాష్ట్రమృద్ధం సౌవీరమత్స్యాన్ కురుజాంగలాంశ్చ।
కాలేన తావద్యమునాముపేత్య తత్రోద్ధవం భాగవతం దదర్శ॥ ౨౩॥ స వాసుదేవానుచరం ప్రశాంతం బృ
హస్పతేః ప్రాక్తనయం ప్రతీతమ్। ఆలింగ్య గాఢం ప్రణయేన భద్రం స్వానామపృచ్ఛద్భగవత్ప్రజానామ్॥
౨౪॥ కచ్చిత్పురాణౌ పురుషౌ స్వనాభ్యపాద్మానువృత్త్యేహ కిలావతీర్ణౌ। ఆసాత ఉర్వ్యాః కుశలం విధాయ
కృతక్షణౌ కుశలం శూరగేహే॥ ౨౫॥ కచ్చిత్కురూణాం పరమస్సుహృన్నో భామస్స ఆస్తే సుఖమంగ శౌరిః।
యో వై స్వసౄణాం పితృవద్దదాతి వరాన్వదాన్యో వరతర్పణేన॥ ౨౬॥ కచ్చిద్వరూథాధిపతిర్యదూనాం
ప్రద్యుమ్న ఆస్తే సుఖమంగ వీరః। యం రుక్మిణీ భగవతోఽభిలేభ ఆరాధ్య విప్రాన్స్మరమాదిసర్గే॥ ౨౭॥ క
చ్చిత్సుఖం సాత్వతవృష్ణిభోజదాశార్హకాణామధిపస్స ఆస్తే। యమభ్యషించచ్ఛతపత్రనేత్రో నృపాసన

కితమందిరపతాం దర్శనాత్ శ్రీకృష్ణం స్మరంతి॥ ౨౩॥ తత ఇతి॥ అతివ్రజ్య అతిక్రమ్య యావదుద్ధవః ప్రాప్తః తా
వత్స్వయమపి యమునాముపేత్య॥ ౨౪॥ స ఇతి॥ సవిమరః ప్రాక్తనయం పూర్వశిష్యం నీతిశాస్త్రే పాఠాంతే
ప్రాప్తోస యోనీతి శాస్త్రం యేన తం ప్రతీతం ప్రఖ్యాతం - స్వానాం జ్ఞాతీనాం భద్రమపృచ్ఛత్ ప్రశ్న హేతుః
భగవతః ప్రజానాం పోష్యాణాం॥ ౨౫॥ ప్రథమం తావద్రామకృష్ణయోః కుశలం పృచ్ఛతి॥ కచ్చిదితి॥ స్వనాభ
స్స్వనాభ్యః - పాద్మః బ్రహ్మ తస్యానువృత్త్యా ప్రార్థనయా ఇహావతీర్ణౌ కుశలమాసాతే వర్తేతే కృత
క్షణౌ సర్వలోకం గంతుం దత్తానసరౌ సర్వేషాం కృతోత్సవావితి వా తయోర్నిత్యకుశలత్వేపి ఉక్తవిశేషణ విశిష్టౌ శౌరి
సేనస్య గృహే కచ్చిదాసాతే ఇతి ప్రశ్నః॥ ౨౬॥ యదూనాం కుశలం పృచ్ఛతి నవభిః॥ కచ్చిదితి॥ భామః పూజ్యః శూర
సు దేవః యద్వా భామో భగినీభర్తా కుంతీవసుదేవ చేపస్య భగినీ - తో దేవకీ పాండోర్భగినీతి లోకస్య వ్యవహారః నరాణాం
దానీ - త్యుదారః వరాణాం వస్తూనాం తర్పణేన సమ్మానేన సహ॥ ౨౭॥ కచ్చిదితి॥ వరూథాధిపతిస్సేనానీః॥
సర్గే-పూర్వజన్మని స్మరం కామం సుతమభిలేభే పుత్రం లబ్ధవతీ॥ ౨౮॥ కచ్చిదితి॥ సాత్వతాదీనామధిపతిః ఉగ్రసే
శతపత్రనేత్రః శ్రీకృష్ణః నృపాసనాశాం రాజ్యాభిలాషం పరిహృత్య శాపభయేన దూరాత్ స్థిత ఇత్యర్థః॥ ౨౯

కచ్చిదితి॥ హే సౌమ్య హరేస్సుతః తేన సదృశః స్వదృశః సాధు యథాస్యాత్తథా సుఖమాస్తే-గుహం కార్తికేయం-అగ్రే పూర్వజన్మని యో భవాన్యా గర్భే ధృతః తం॥ ౩౦॥ క్షేమమితి॥ యుయుధానః సాత్యకిః- క్షేమం కుశలమాస్తే ఫల్గునాత్ అర్జునాత్-లబ్ధం ధనుషో రహస్యం యేన-తదీయాం అధోక్షజసంబంధినీం॥ ౩౧॥ కచ్చిదితి॥ శ్వఫల్కపుత్రః అక్రూరః- బుధో విద్వాన్ అతో భగవంతం ప్రపన్నః అనుసృతః- అతఏవ అనమీవః నిష్పాపః- భక్త్యా లిగమేతత్ -అవేష్టత-వ్యలుఠత్ -ప్రేమ్ణా విభిన్నం విదీర్ణం కార్త్స్న్యం యస్యాం స్వస్తి క్షేమమాస్తే॥ ౩౨॥ కచ్చిదితి॥ దేవకనామ్నో భోజస్య పుత్ర్యాః దేవక్యాః విష్ణుః ప్రజా పుత్రో యస్యాః తస్యాః దేవమాతురదితేరివ కచ్చిచ్ఛివం యజ్ఞవితానరూపమర్థం త్రయీ యథా ప్రకాశకతయా బిభర్తి దధార॥ ౩౩॥ అపిస్విదితి॥ సాత్వతానాముపాసకానాం కామాన్ దోగ్ధి పూరయతీతి కామదుఘః భగవత్త్వహేతుః- యః శబ్దస్య శాస్త్రస్య యోనిం కారణమామనంతి వేదాః కుతః-మనోమయం మనసః ప్రవర్తకం-తత్కుతః సర్వస్యాంతఃకరణస్య చతుర్విధస్య-తురీయం తత్త్వం చతుర్థమధిదైవం-చిత్తాహంకారబుద్ధిమనసామంతఃకరణభేదానాం క్రమేణ వాసుదేవసంకర్షణప్రద్యుమ్నానిరుద్ధా హ్యధిష్ఠాతారః-మనశ్చ శబ్దయోనిత్వం ప్రసిద్ధం - తథాచ శ్రుతిః॥ మనఃపూర్వరూపం వాగుత్తరరూపం మనసా వా అగ్రే సంకల్పయత్యథ వాచా వ్యాహరతీతి తథా అన్యోఽంతర ఆత్మా మనోమయ ఇతి ప్రస్తుత్య తస్య యజురేవ శిరః- ఋగ్దక్షిణః పక్షః- సామోత్తరః పక్ష ఇత్యాది శ్రుతేః- తథాచ శిక్షాయాం॥ శ్లో॥ ఆత్మా బుద్ధ్యా సమేత్యార్థాన్ మనో యుంక్తే వివక్షయా। మనః కాయాగ్నిమాహంతి స ప్రేరయతి మారుతమ్। మారుతస్తూ

నాశాం పరిహృత్య దూరాత్॥ ౨౯॥ కచ్చిద్ధరేస్సౌమ్య సుతస్సదృక్ష ఆస్తేఽగ్రణీ రథినాం సాధు సాంబః। అసూ
త యం జాంబవతీ వ్రతాఢ్యా దేవం గుహం యోఽంబికయా ధృతోఽగ్రే॥ ౩౦॥ క్షేమం స కచ్చిద్యుయుధాన ఆ
స్తే యః ఫల్గునాల్లబ్ధధనూరహస్యః। లేభేంజసాఽధోక్షజసేవయైవ గతిం తదీయాం యతిభిర్దురాపాం॥ ౩౧॥
కచ్చిద్బుధస్స్వస్త్యనమీవ ఆస్తే శ్వఫల్కపుత్రో భగవత్ప్రపన్నః। యః కృష్ణపాదాంకితమార్గపాంసుష్వ
చేష్టత ప్రేమవిభిన్నధైర్యః॥ ౩౨॥ కచ్చిచ్ఛివం దేవకభోజపుత్ర్యా విష్ణుప్రజాయా ఇవ దేవమాతుః। యా
వై స్వగర్భేణ బభార దేవం త్రయీ యథా యజ్ఞవితానమర్థమ్॥ ౩౩॥ అపిస్విదాస్తే భగవాన్ సుఖం వో య
స్సాత్వతాం కామదుఘోఽనిరుద్ధః। యమామనంతిస్మ హి శబ్దయోనిం మనోమయం సత్త్వతురీయతత్త్వం॥
౩౪॥ అపిస్విదన్యే చ నిజాత్మదైవమనన్యవృత్త్యా సమనువ్రతా యే। హృదీకసత్యాత్మజచారుదేష్ణగదాద
యస్స్వస్తి చరంతి సౌమ్య॥ ౩౫॥ అపిస్వదోర్భ్యాం విజయాచ్యుతాభ్యాం ధర్మేణ ధర్మః పరిపాతి సేతుమ్।
దుర్యోధనోఽతప్యత యత్సభాయాం సామ్రాజ్యలక్ష్మ్యా విజయానువృత్త్యా॥ ౩౬॥ కిం వా కృతాఘేష్వఘ
మత్యమర్షీ భీమోఽహివద్దీర్ఘతమం వ్యముంచత్। యస్యాంఘ్రిపాతం రణభూర్నసేహే మార్గం గదాయా
శ్చరతో విచిత్రమ్॥ ౩౭॥ కచ్చిద్యశోధా రథయూథపానాం గాండీవధన్వోపరతారిరాస్తే। అలక్షితో యచ్ఛ
రకూటగూఢో మాయాకిరాతో గిరిశస్తుతోష॥ ౩౮॥ యమావుతస్విత్తనయౌ స్తనపౌ పృథాయాః పార్థైర్వృతౌ

రసి చరన్మంద్రం జనయతి స్వరమిత్యాది॥ ౩౪॥ అపిస్విదితి॥ అపిస్విదన్యే చ స్వస్తి చరంతి-నిజస్య దేహాదివ్యతిరిక్తస్యాత్మనో దైవం శ్రీకృష్ణం- అనన్యవృత్త్యా ఏకాంతభావేన సమ్యగనువ్రతాః అనుసృతాః - హృదీకశ్చ సత్యభామాయా ఆత్మజశ్చ చారుదేష్ణశ్చ గదశ్చ ఆదిర్యేషాం తేపి॥ ౩౫॥ ఇదానీం కురూన్ పృచ్ఛతి షడ్భిః॥ అపీతి॥ అపికిం స్వదోర్భ్యాం స్వబాహుసదృశోత్తమాభ్యాం విజయాచ్యుతాభ్యాం అర్జునకృష్ణాభ్యాం ధర్మమార్గేణ ధర్మో యుధిష్ఠిరః సేతుం ధర్మమర్యాదాం పరిపా● యస్య సభాయాం-విజయానువృత్త్యా జయపరంపరయా అర్జునస్య సేవయేతి వా యేవంభూతం యమైశ్వర్యమిత్యర్థః॥ ౩౬॥ కిమితి॥ కృతాఘేషు కృతాపరాధేషు కురుషు స్వకర్తృకమఘం దీర్ఘతమం బహుకాలానుచింతితం-అహివత్ అత్యమర్షీ భీమః కిం వ్యముంచత్ యో వా గదయా సహ విచిత్రం వివిధం మార్గం చరతః విచిత్రమితి క్రియావిశేషణం వా॥ ౩౭॥ కచ్చిదితి॥ రథయూథపానాం మధ్యే యశోధాః కీర్తిధారీ- యద్వా స్వీయానాం తేషాం కీర్తిప్రదః ఉపరతాః అరయో యస్మాత్ యస్య శరకూటేన బాణసమూహేన గూఢః ఆచ్ఛన్నః॥ ౩౮॥ యమావితి॥ ఉతస్విత్ కింస్విత్ యమౌ నకులసహదేవౌ రేమాతే క్రీడత ఇత్యర్థః-సపత్న్యాః మాద్ర్యాస్సుతావపి పృథాయాః స్తనపౌ పృథాయాః పుత్రైః ఆవృతౌ-సుపర్ణావివ రేమాతే కింకృత్వా వరాద్దుర్యోధనాత్ స్వరిక్థం స్వీయం రాజ్యం ఉద్ఘాట్య ఆచ్ఛిద్య వజ్రివక్త్రాత్ ఇంద్రస్య ముఖాత్ స్వరిక్థం అమృతం గరుడ ఇతి యద్వా సుపర్ణౌ వివేతి యదివా గరుడౌ అమృతమానయేతాం తద్వత్॥ ౩౯॥ వ—

కుశలం కింపృచ్ఛేయం యత స్తస్యాః పాండుం వినా ప్రాణధారణమత్యాశ్చర్యమిత్యాహ ॥ ఆహోఇతి ॥ ధ్రియత ఇతి
జీవతి నచాత్యాశ్చర్యం యతో౽ర్థకార్థే-జీవతి న భోగార్థం తదప్యాశ్చర్యమేవేత్యాహ తేన తథాభూతేన వినాత
దేవాహ యస్త్విత్ విమనురేవ ద్వితీయః సహాయోయస్య॥ ౪౦॥ సౌమ్యేతి॥ మృతమాత్రమర్థకార్థే-జీవయతీతియుక్తమేవ
హే సౌమ్య ధృతరాష్ట్రం జీవన్తమనుశోచామి తత్కింఅథః పతన్తం తత్ర హేతుః పరేతాయ మృతాయ భ్రాత్రే
పాండవే- తత్పుత్రకో హిణయో౽విదుద్రోహం కృతవాన్ కించ- జీవతో౽పి భ్రాతుర్మమ అపకృత్యవా నిత్యా
హ- యేనసుహృత్ భ్రాతా అహంచ స్వపుర్యాస్స కాశాత్ నిర్యాపితః నిర్వాసితః అహోఖలు విస్మయః॥ ౪౧॥
జావతో౽పి తస్యైవం దుశ్చేష్టితం యత స్త్వంచ నాథుర పిదుఃఖం ప్రాప్తోసీత్యత ఆహ॥ సఇతి॥ సో౽యం శ్రీహరేః ప్రసాదా
త్తస్య పదవీం మాహాత్మ్యం ఐశ్వర్యం-గతవిస్మయః అత్రభూత లే నా న్యోపలక్ష్యగతిః గూఢస్సన్ సుఖం విచరామి కథం భూ
తస్య మర్త్యానాం విడంబనేన సర్వైశ్వర్యాచ్ఛాదనేన- మనుష్యానుకరణేన నృణాం దృశశ్చి త్తవృత్తీః చాలయతః భ్రామ
యతః॥ ౪౨॥ నను శ్రీహరేః కిమేవం లీలయా యేనస్వభక్తానాం చవనవాసాది క్లేశాభవంతి- స్వస్యచ దూత్యబంధనా ద్య
మాదిపరాభవః-తతః పరం తేషామపరాధానంతరమేవ హసనం- నాపరాధడ పేక్ష్యేత్యత ఆహ॥ నూనమితి॥ నూనం
వినిశ్చితం-త్రిభిర్మదైః ఉత్పథానాం-ఉద్వృత్తానాం వధాద్దేతోః ప్రపన్నానామార్తిజిహీర్షయా-ఈశో౽ప్యయ మసమదు
వక్ష్మభిరక్షౌణీవ*। రేమాతఉద్ధాట్యమృధేస్వరిక్థంసుధా సుపర్ణాద్వినవజ్రిపక్త్రాత్॥ ౩౯॥ అహోపృ
థాపిధ్రియతే ర్భకార్థే-రాజర్షివర్యేణ వినాపి తేన। యస్త్వేకవీరో౽ధిరథో విజిగ్యే ధనుర్ద్వితీయః కకుభ
శ్చతస్రః॥౪౦॥సౌమ్యానుశోచే తమధః పతంతం భ్రాత్రే పరేతాయ చదుద్రుహే యః। నిర్యాపితో యేనసు
హృత్స్వపుర్యా అహం స్వపుత్రాన్ సమనువ్రతేన॥౪౧॥సో౽హం హరేర్మర్త్యవిడంబనేన దృశో నృణాం చా
లయతో విధాతుః।నాన్యోపలక్ష్యః పదవీం ప్రసాదాచ్చరామి పశ్యన్ గతవిస్మయో౽త్ర॥ ౪౨॥ నూనం నృపా
ణాం త్రిమదోత్పథానాం మహీం ముహుశ్చాలయతాం చమూభిః। వధాత్ప్రపన్నార్తిజిహీర్షయేశో౽ప్యు
పైక్షతాఘం భగవాన్ కురూణామ్॥౪౩॥ అజస్య జన్మోత్పథనాశనాయ కర్మాణ్యకర్తుర్గ్రహణాయ పుం
సాం। నత్వన్యథా కో౽ర్హతి దేహయోగం పరో గుణానాముత కర్మతంత్రమ్॥ ౪౪॥ తస్య ప్రపన్నాఖిలలో
కపానామవస్థితానామనుశాసనే స్వే।అర్థాయ జాతస్య యదుష్వజస్య వార్తాం సఖే కీర్తయ తీర్థకీర్తేః॥ ౪౫॥ ఇ
తి శ్రీమద్భాగవతే-తృతీయస్కంధే-ప్రథమో౽ధ్యాయః-

శ్రీశుకః॥ ఇతిభాగవతః పృష్టః క్షత్త్రా వార్తాం ప్రియాశ్రయామ్। ప్రతివక్తుం నచోత్సేహే ఔత్కం
ఠ్యాత్స్మారితేశ్వరః॥ ౧॥ యః పంచహాయనో మాత్రా ప్రాతరాశాయ యాచితః। తన్నైచ్ఛద్రచ
యన్ యస్య సపర్యాం బాలలీలయా॥ ౨॥ సకథం సేవయా తస్య కాలేన జరసంగతః। పృష్టో వార్తాం ప్ర

ఏవ-హంతుం సమర్థో౽పి కురూణామఘముపైక్షత తదానీమేవ తేషాం వధే సర్వదుష్టరాజన్యవధో న స్యాదిత్యాశయేనే
త్యర్థః॥ శ్లో॥ విద్యామదో ధనమదస్తథైవాభిజనోమదః।ఏతే మదా మదాంధానామేతఏవసతాం దమాః ఇతి త్రయో మదాః
౩౩॥ సర్వదుర్వృత్తవధార్థమేవ భగవతో జన్మకర్మాణి నాన్యథేతి కైముతికన్యాయేనాహ॥ అజస్యేతి॥ అజస్యాపి జన్మ
ఆకర్తురపి కర్మాణి పుంసాం గ్రహణాయ కర్మసు ప్రవృత్తయే న్యథా న చేదేవం తర్హి భగవతో జన్మాదికథా తావ
దాస్తాం కో౽న్యో వ్యాపీ గుణానాం పరో గుణాతీతః దేహయోగం కర్మవిస్తారం చార్హతీతి॥౪౪॥తస్మాదేవం భూతాచిన్త్యో
మాయా వినోదనకథాః కథయేత్యాహ॥ తస్యేతి॥ ప్రపన్నాః యే అఖిలలోకపాలాః తేషామస్యైషాం స్వీయే అనుశాసనే స్థి
తానాం అర్థాయ ప్రయోజనాయ- యదుషు జాతస్య తీర్థభూతా నం సార తారణికీర్తిర్యస్యేతి॥౪౫॥ఇతి శ్రీమచ్ఛ్రీధ
రాచార్యవర్యవిరచిత భావార్థదీపికాయాం ప్రథమాధ్యాయ వ్యాఖ్యా

శ్లో॥ ద్వితీయే కృష్ణవిశ్లేషాదనుశోచన్నథోద్ధవః। ఊచే తత్ర బాలచరిత్రాణి కృష్ణస్యావర్ణయచ్ఛ్వసన్॥ తదేవాహ
యఃవార్తాం పృష్టస్సోద్ధవస్య శ్రీకృష్ణవిరహశాత్కంఠ్యావేశేన ప్రతివచనాసామర్థ్యమాహామడ్భిః॥ స్మారితః ఈశ్వరోయ
స్య॥ ౧॥ ఏతదేవ కైముతికన్యాయేన వక్తుం కైశోరం ప్రపంచయతి ద్వాభ్యాం।యః పంచవర్షో౽పి బాలలీలయా శ్రీకృష్ణం క
ల్పితపరికల్ప్యకల్పితైరేవ సాధనైః పరిచర్యాం కుర్వన్ ప్రాతరాశభోజనార్థం మాత్రా ర్థితో౽పి తద్భోజనం నైచ్ఛత్॥ ౨॥

౩౯* అతుణీవ- అత్ర-ఈకారాంతద్వివచనత్వేన ప్రగృహ్యత్వేపి సంధిరార్షః॥

స ఇతి ॥ జరసం వృద్ధత్వంగతః ప్రాప్తః ॥ ౩ ॥ స ఇతి ॥ కృష్ణాంఘ్రిసుధయా సాధు నిర్వృతః తస్యామేవ తీవ్రేణ వివశతా పాదకేన నిమగ్నశ్చ ॥ ౪ ॥ పులకేతి ॥ పులకైః ఉద్భిన్నాని ఉజ్జృంభితాని సర్వాణ్యంగాని యస్య సః-మీలంత్యాః కృశాః- శుచో శూన్యాణి ముంచన్- తేన విదురేణ పూర్ణార్థః కృతార్థో లక్షితః- యతో భగవతి యః స్నేహః తస్య ప్రసరః పూరః తస్మిన్ సంప్లుతో నిమగ్నః ॥ ౫ ॥ శనకైరితి ॥ భగవానేవ లోకః తస్మాత్ - నృలోకం దేహానుసంధానం-ఉత్స్మయన్ యదుకులసంస్మారాది భగవచ్చాతుర్యస్మరణేన విస్మయం ప్రాప్నువన్ ॥ ౬ ॥ శ్రీకృష్ణవిరహేణ సంతప్యమానః ప్రత్యాహ ॥ కృష్ణేతి ॥ కృష్ణ ఏవ ద్యుమణిః సూర్యః- తస్య నిమ్రోచే అస్తమయే సతి-అజగరేణ కాలమహాసర్పేణ- కీర్ణేషు గిలితేషు- నో గృహేషు- త్వత్ప్రష్టానాం బంధూనాం కిం ను కుశలం బ్రూయాం ॥ ౭ ॥ అనుశోచన్నాహ ॥ దుర్భగ ఇతి ॥ బత ఇత్యనుకంపాయాం- హే దేవా- అయం లోకో జనః-దుర్భగః భాగ్యహీనః-యదవస్తు నితరాం దుర్భగాః- యేన సహానవంతోఽపి హారిరయమితి నవిదుః-యథా క్షీరసముద్రే జాతముడుపం చంద్రః- తత్ర త్యామీనాః కేవలం కమనీయః కశ్చిజ్జలచర ఇత్యేవ విదుః- న త్వమృతమయ ఇతి తం విదుః- యద్వా- జలే ప్రతిబింబితం చంద్రం- యథేతి ॥ ౮ ॥ భాగ్యహీనత్వాదేవ న విదుః న తు జ్ఞానసామగ్ర్యభావాదిత్యాహ ॥ ఇంగితజ్ఞాన ఇతి ॥ ఇంగితం చిత్తస్థం జానంతీతి తథా- పురు అతిశయేన ప్రౌఢాః నిపుణాః- ఏకస్మిన్నేవ స్థానే ఆరమంతీతి తథా ఏవంభూతా అపి భూతానామావాసం- ఈశ్వరం సంతం- సాత్త్వతానామృషభం సాత్త్వత శ్రేష్ఠమమంసత అమన్యంత ॥ ౯ ॥ యే కేఽపి భాగ్యవంతస్తమింగితాదినా ఈశ్వరతయా జానంతోఽపి అతద్విదాం ప్రవృత్త్యా వాముహ్యేయురితి కిం భాగ్యవత్త్వ

ఇతి బ్రూయాః స్మృతిః పాదావనుస్మరన్ ॥ ౩ ॥ స ముహూర్తమభూత్తూష్ణీంకృష్ణాంఘ్రిసుధయా భృశమ్ । తీవ్రేణ భక్తియోగేన నిమగ్నః సాధు నిర్వృతః ॥ ౪ ॥ పులకోద్భిన్నసర్వాంగో ముంచన్మీలద్దృశా శుచః । పూర్ణార్థో లక్షితస్తేన స్నేహప్రసరసంప్లుతః ॥ ౫ ॥ శనకైర్భగవల్లోకాన్నృలోకం పునరాగతః । విమృజ్య నేత్రే విదురం ప్రత్యాహోద్ధవ ఉత్స్మయన్ ॥ ౬ ॥ ఉద్ధవః ॥ కృష్ణద్యుమణి నిమ్లోచే గీర్ణేష్వజగరేణ హ । కిన్నః కుశలం బ్రూయాం గతశ్రీషు గృహేష్వహమ్ ॥ ౭ ॥ దుర్భగో బత లోకోఽయం యదవో నితరామపి । యే సంవసంతో న విదుర్హరిం మీనా ఇవోడుపమ్ ॥ ౮ ॥ ఇంగితజ్ఞాః పురుప్రౌఢా ఏకారామాశ్చ సాత్వతాః । సాత్వతామృషభం సర్వే భూతావాసమమంసత ॥ ౯ ॥ దేవస్య మాయయా స్పృష్టా యే చాన్యదసదాశ్రితాః । భ్రామ్యతే ధీర్న తద్వాక్యైరాత్మన్యుప్తాత్మనో హరౌ ॥ ౧౦ ॥ ప్రదర్శ్యాతప్తతపసామవితృప్తదృశాం నృణామ్ । ఆదాయాంతరధాద్యస్తు స్వబింబం లోకలోచనమ్ ॥ ౧౧ ॥ యన్మర్త్యలీలౌపయికం స్వయోగమాయాబలం దర్శయతా గృహీతమ్ । విస్మాపనం స్వస్య చ సౌభగర్ధేః పరం పదం భూషణభూషణాంగమ్ ॥ ౧౨ ॥ యద్ధర్మసూనోర్బత రాజసూయే నిరీక్ష్య దృక్స్వస్త్యయనం త్రిలోకః । కార్త్స్న్యేన చాద్యేహ గతం విధాతురర్వాక్సృతౌ కౌశలమిత్యమన్యత ॥ ౧౩ ॥ యస్యానురాగప్లుతహాసరాసలీలావలోకప్రతిలబ్ధమానాః । వ్రజస్త్రియో దృగ్భిరనుప్రవృత్తధియోఽవతస్థుః

యా పితరాహ ॥ దేవస్యేతి ॥ యే యాదవాః దేవమాయయా స్పృష్టాః- యాదవోఽయమస్మద్బంధురితి వదంతి-యే చ శిశుపాలాదయః అసదేవాన్యదత్యంతం వైరమాశ్రితాః నిందంతి - తేషాం వాక్యైరాత్మని ఉప్తాత్మనో నిక్షిప్తచిత్తస్య మమ దృశస్య ధీః బుద్ధిః న భ్రామ్యతే మోహం న ప్రాప్నోతి అన్యే తు మూఢా ఏవేత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ కోఽసౌ హరిరిత్యపేక్షాయామాహ ప్రేతి ॥ న తప్తం తపో యైః అతః అవితృప్తా దృశో యేషాం తేషాం స్వబింబం మూర్తిం తావంతం కాలం ప్రదర్శ్య దర్శయిత్వా యోఽంతర్హితవాన్ లోకస్య లోచనమాదాయ ఛిత్త్వా తాదృశస్యాన్యస్య విలోకనీయస్యాభావాత్ ॥ ౧౧ ॥ దేవబింబం వర్ణయతి త్రిభిః ॥ యదితి ॥ యన్మర్త్యలీలాసు ఔపయికం యోగ్యం స్థానం స్వస్యాపి విస్మయజనకం యత్ సౌభగర్ధేః సౌభాగ్యాతిశయస్య పరం పదం పరకాష్ఠారూపం భూషణానాం భూషణాన్యంగాని యస్మిన్ ॥ ౧౨ ॥ యదితి ॥ దృశాం స్వస్త్యయనం పరమానందకరం - త్రిభువనస్థో లోకః పాణిమాత్రం అద్యైవ ఇహ అర్వాక్సృతౌ అరాచీనసంసారసృష్టిమార్గే మనుష్యసృష్టౌ యత్ కౌశలం నైపుణ్యం తత్ కార్త్స్న్యేన గతం ఉపక్షీణం నాతః పరం శిల్పకౌశలమస్తీత్యేనం నేతశ్చాద్యే దేవవిగ్రహస్య ప్రక్షేపకత్వాభావేః లోకదృష్టైకసముత్థం ॥ ౧౩ ॥ యస్యేతి ॥ అనురాగేణ ప్లుతో వ్యాప్తో హాసః హాసనః రాసవినోదః లీలావలోకశ్చ తైః స్వకృతరాసాద్యనంతరం ప్రతిలబ్ధో మానో యాభిః దృగ్భిస్సహాను ప్రవృత్తా గచ్ఛంతమేవానుగతాః ధియో యాసాం తాః అఖిలకృత్యశేషాయాసాం తాః అసమాపితకృత్యా ఏవావతస్థుః ॥

[౪౦]

౧౪ ॥ ఏవంభూతబింబప్రదర్శనే కారణమాహ ॥ స్వేతి ॥ స్వీయాన్యవరూపాణి శాంతాని అశాంతాని చేతి ద్విప్రకారా ణి తత్ర శాంతరూపేషు ఇతరైః అశాంతరూపైః పీడ్యమానేషు అనుకంపితః కృతానుకంపః ఆత్మా యస్య అజోఽపి జా తః కాలిభూతః మహాభూతైరూపేణ నిత్యసిద్ధ ఏవాగ్నిః యథా కాష్ఠేష్వావిర్భావతి తద్వ దస్యజన్మని హేతుమాహ మహ త్తత్త్వం అంశః కార్యలేశః యస్యావ్యక్తస్యతన్మహదంశః తద్యుక్త ఇతి ॥ ౧౫ ॥ ననుకుతో సావరావరాణాం శః పారతంత్ర్య ప్రతీతి స్తత్రాహ ద్వాభ్యాం ॥ మామితి ॥ మమాప్యేతత్ అవితర్క్యం దుర్ఘటం చ ఖేదయతి తదేవాహ ॥ వసుదేవగేహే బంధనాగారే యజ్జన్మనో విడంబనం అనుకరణం నతు నృసింహవ ద్యావిర్భావః కంస భయాదివ పురాన్మధురాయాః వ్యవాత్సీత్ అపలాయత ॥ ౧౬ ॥ ధునోతీతి ॥ ఏతచ్చ మహేశ్వరచరితం స్మరతో మమచే తః తన్మహాత్మ్యం ధునోతి వ్యథయతి తదేవ దర్శయతి యదాహేతి హే తాత హే అంబ యువాం ప్రసీదతాం ప్రసాదం కురుతాం వక్రృతా నిష్కృతిః శుశ్రూషణం యైః తేషాం నోస్మాక మితి బహువచనం రామాద్యభిప్రాయేణ ॥ ౧౭ ॥ నమత హి అసీశ్వర ఏవకేంనస్యా ద్భవతః శ్రద్ధామాత్రమే తత్రాహ త్రిభిః ॥ క ఇతి ॥ కో వా అంఘ్రి సరో జయోః రేణుః తం విజఘ్రిన్ సేవమానః విస్మర్తుం ఈశేత శక్నుయాత్ విస్ఫురద్భ్రూ విటపః భ్రూలతైవ కృ

స్నః ఖలకృత్య శేషః ॥ ౧౪ ॥ స్వశాంతరూపేష్వితరైః స్వరూపైః రభ్యర్ద్యమానే ష్వనుకంపితాత్మా । ప రావరేశో మహదంశయుక్తో హ్యజోఽపి జాతో భగవాన్ యథాగ్నిః ॥ ౧౫ ॥ మాం ఖేదయ త్యేతదజన్య జన్మ విడంబనం యద్వసుదేవగేహే । వ్రజేచవాసోఽరిభయాదివ స్వయం పురాద్వ్యవాత్సీద్య దనంతవీర్యః ॥ ౧౬ ॥ ధునోతి చేతస్స్మరతో మమైత ద్యదాహ పాదావభివంద్య పిత్రోః । తాతాంబ కంసా దురుశంకితానాం ప్రసీదతాం నో కృతనిష్కృతీనామ్ ॥ ౧౭ ॥ కో వా * అముష్యాంఘ్రి సరోజరేణుం విస్మర్తుమీశేత పుమాన్విజి ఘ్రన్ । యో విస్ఫురద్భ్రూ విటపేన భూమే ర్భారం కృతాంతేన తిరశ్చకార ॥ ౧౮ ॥ దృష్టా భవద్భిర్నను రాజ సూయే చైద్యస్య కృష్ణం ద్విషతోఽపి సిద్ధిః । యాం యోగిన స్సంస్పృహయంతి సమ్య గ్యోగేన క స్తద్విరహం స హేత ॥ ౧౯ ॥ తథైవ చాన్యే నరలోకపాలాయ ఆహవే కృష్ణముఖారవిందం । నేత్రైః పిబంతో నయనాభిరా మం పార్థాస్త్ర పూతాః పదమాపురస్య ॥ ౨౦ ॥ స్వయం త్వసామ్యాతిశయ స్త్ర్యధీశః స్వారాజ్యలక్ష్మ్యా ప్తసమస్తకామః । బలిం హరద్భిశ్చిరలోకపాలైః కిరీటకోట్యేడిత పాదపీఠః ॥ ౨౧ ॥ తత్తస్య కైంకర్య మలంభృ తాన్నో విగ్లాపయత్యంగ యదుగ్రసేనే । తిష్ఠన్నిషణ్ణం పరమేష్ఠిధిష్ణ్యే న్యబోధయ ద్దేవ నిధారయేతి ॥ ౨౨ ॥ అహో బకీయం స్తనకాలకూటం జిఘాంసయాపాయయ దప్యసాధ్వీ । లేభే గతిం ధాత్ర్యుచితాం తతో న్యం కం వా దయాళుం శరణం భజేమ ॥ ౨౩ ॥ మన్యేఽసురాన్ భాగవతాం స్త్ర్యధీశే సంరంభ మార్గాభినివిష్టచి

త్తాన్ । ...

౧౮ ॥ నచ తస్యైశ్వరత్వం సాధనీయం భవద్భిరపి దృష్టత్వాదిత్యాహ ॥ దృష్టేతి ॥ యాం సిద్ధిం సమ్యగ్యోగేన నొంతః తేన ॥ ౧౯ ॥ తదేతి ॥ ఆహవే యుద్ధే పార్థాన్యాస్త్రైః పూతాః నిష్పాపాస్సంతః ॥ ౨౦ ॥ దేవాపరమైశ్వ ర్యప్రమిచ్ఛంతి ॥ ౧౯ ॥ తదేతి ॥ ఆహవే యుద్ధే పార్థాన్యాస్త్రైః పూతాః నిష్పాపాస్సంతః ॥ ౨౦ ॥ దేవాపరమైశ్వ ర్యాపత్యేపి యదుగ్రసేనానువర్తిత్వం తత్పునరత్యంతమస్మాన్ వ్యథయతీత్యాహ ॥ స్వయమితి ॥ స్వయం తు య ఏవంభూ తః తస్య తత్ కైంకర్యం నోస్మాన్ విగ్లాపయతీత్యుత్తరేణాన్వయః-న సామ్యాతిశయో యస్య . యమపేక్ష్యాన్యస్యాస్తి తస్య తత్ కైంకర్యం నోస్మాన్ విగ్లాపయతీత్యుత్తరేణాన్వయః-న సామ్యాతిశయో యస్య . యమపేక్ష్యాన్యస్యాస్తి అతిశయశ్చ నాస్తీత్యర్థః తత్ర హేతవః త్రయాణాం పురుషాణామధీశః స్వారాజ్యలక్ష్మ్యా పరమానంద స్వరూపసం పత్త్యా చ ప్రాప్తసమస్తభోగః బలిం కరం అర్హణం వా హరద్భిః సమర్పయద్భిః చిరకాలీనైః లోకపాలైః కిరీటాగ్ర ణా ఈడితం స్తుతం పాదపీఠం యస్య ప్రణమతాం కిరీటసంఘట్టనతః ఉద్భూతో ధ్వనిః స్తుతిత్వేనోత్ప్రేక్ష్యతే ॥ ౨౧ ॥ తత్ తస్య కైంకర్యం అలంభృతాన్నో విగ్లాపయత్యంగ యదుగ్రసేనే తదేవాహ పరమేష్ఠిధిష్ణ్యే సార్వభౌమాసనే ఆసీనం స్వయం తిష్ఠన్ హే దేవ నిధారయ అవధారయేతి న్యబోధయత్ విజ్ఞాపితవాన్- ఏవమనువృత్తిః తత్స్వోద్ధ ర్యం మాదితం ॥ ౨౨ ॥ అపకారిష్వపి తస్య కృపాళుతాం దర్శయన్నాహ ॥ అహో ఇతి ॥ అహో ఆశ్చర్యం దయా శీలతామాదితం ॥ ౨౨ ॥ అపకారిష్వపి తస్య కృపాళుతాం దర్శయన్నాహ ॥ అహో ఇతి ॥ అహో ఆశ్చర్యం దయా శీలతామాదితం ॥ ౨౨ ॥ అపకారిష్వపి తస్య కృపాళుతాం దర్శయన్నాహ ॥ అహో ఇతి ॥ అహో ఆశ్చర్యం దయా యద్బకీపూ తనా యాం జిఘాంసయా హంతుమిచ్ఛయాపి తత్ స్తనయోస్సంభృతం కాలకూటం విషం యమపాయయ యద్బకీపూ తనా అసాధ్వ్యప్యష్టావి ధాత్ర్యుచితాం యశోదాయాః ఉచితాం గతిం లేభే భక్త వేషమాత్రేణ యస్సద్గతిం దత్తవానిత్యర్థః అ తోన్యం కం వా శరణం భజేమ ॥ ౨౩ ॥ ననుభాగవతానేవ భగవాననుగృహ్ణాతీతి ప్రసిద్ధం- సత్యం అసురానపి అహం భాగ

౧౪॥ కోవా ఇ ముష్య అత్రానన్తరార్థః ౧౯ * సిద్ధిః సాయుజ్యరూపా-

తానేవమస్యేయుతో భాగవతా ఇవ తేపి భగవద్ధ్యానాభినివేశేన భగవంతమవరోత్కుః పశ్యంతీత్యాహ॥ మన్యవ ఇతి సంరంభః క్రోధావేశః-తేవమానేనాభినివిష్టం చిత్తం యేషాం తే- అతఏవ సంగ్రామే తార్క్ష్యః- కశ్యపః తస్యపుత్రః గరుడః- అంసేస్కంధే సునాభాయుధశ్చక్రాయుధః హరిః తం- అచక్షత అపశ్యన్- తస్మాత్తేష్వపి అనుగ్రహో యుక్త ఏవేత్యర్థః-వక్ష్యతిచ సప్తమే॥ శ్లో॥ తస్మాత్కేనాప్యుపాయేన మనః కృష్ణే నివేశయేత్॥ ౨౪॥ ఇదానీం తస్యాంతర్ధానపర్యంతం చరిత్రం వక్తుం-ఆదిత ఆరభ్య తచ్చరితం సంక్షేపేణ కథయతి॥ వసుదేవస్యేతి॥ వసుదేవస్య భార్యాయాం దేవక్యాం జాతః భోజేంద్రః కంసః తస్యబంధనాగారే అస్యాః పృథివ్యాః శం సుఖం స్వయం చికీర్షుః అజేన యాచితస్సన్॥ ౨౫॥ తత ఇతి॥ పిత్రా నిమిత్తభూతేన నందవ్రజం ఇతః గతః సమాః సంవత్సరాన్ గూఢార్చిః॥ గుప్తతేజాః॥ ౨౬॥ పరిత ఇతి॥ వ్యాహరత్ ఆక్రీడత్ కూజద్భిః ద్విజైః పక్షిభిః-సంకులితాః వ్యాప్తాః అంఘ్రిపాః వృక్షాః-యస్మిన్॥ ౨౭॥ కౌమారీమితి॥ రుదన్నివేతి ఇవశబ్దస్య యథాయోగం సర్వత్రాన్వయః ముగ్ధో బాలశ్చ యః సింహః తద్వదవలోకనం యస్య॥ ౨౮॥ స ఇతి॥ స ఏవాధికం వయః ప్రాప్తస్సన్ లక్ష్మ్యాః శోభాదిసంపదో నికేతనం స్థానం సితా గావో వృషాశ్చ వృషభా యస్మిన్- నానావర్ణగోసంఘురణశబ్దం కుర్వన్

త్రాన్। యేసంయుగేచక్షత తార్క్ష్యపుత్రమంసే సునాభాయుధమాపతంతమ్॥ ౨౪॥ వసుదేవస్య దేవ
క్యాం జాతో భోజేంద్రబంధనే। చికీర్షుర్భగవానస్యాశ్శమజేనాభియాచితః॥ ౨౫॥ తతో నందవ్రజమితః పి
త్రా కంసాద్విబిభ్యతా। ఏకాదశసమాస్తత్ర గూఢార్చిస్సబలోవసత్॥ ౨౬॥ పరితో వత్సపైర్వత్సాంశ్చా
రయన్ వ్యహరద్విభుః। యమునోపవనే కూజద్ద్విజసంకులితాంఘ్రిపే॥ ౨౭॥ కౌమారీం దర్శయంశ్చేష్టాం
ప్రేక్షణీయాం వ్రజౌకసామ్। రుదన్నివ హసన్ముగ్ధబాలసింహావలోకనః॥ ౨౮॥ స ఏవ గోధనం లక్ష్మ్యా ని
కేతం సితగోవృషమ్। చారయన్ననుగాన్ గోపాన్ రణద్వేణురరీరమత్॥ ౨౯॥ ప్రయుక్తాన్ భోజరాజేన మా
యినః కామరూపిణః। లీలయా వ్యనుదత్తాంస్తాన్ బాలః క్రీడనకానివ॥ ౩౦॥ విపన్నాన్విషతోయేన నిగృహ్య
భుజగాధిపమ్। ఉత్థాప్యాపాయయద్గావ* స్తత్తోయం ప్రకృతిస్థితమ్॥ ౩౧॥ అయాజయద్గోసవేన గోపరా
జం ద్విజోత్తమైః। విత్తస్య చోరుభారస్య చికీర్షన్ సద్వ్యయం విభుః॥ ౩౨॥ వర్షతీంద్రే వ్రజః కోపాద్భగ్న
మానేతివిహ్వలః। గోత్రలీలాతపత్రేణ త్రాతో భద్రానుగృహ్ణతా॥ ౩౩॥ శరచ్ఛశికరైర్మృష్టం మాన
యన్ రజనీముఖమ్। గాయన్ కలపదం రేమే స్త్రీణాం మండలమండనః॥ ౩౪॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే తృతీయ
స్కంధే-ద్వితీయోధ్యాయః

ఉద్ధవః॥ తతస్స ఆగత్య పురీం స్వపిత్రోశ్చికీర్షయా శం బలదేవసంయుతః। నిపాత్య తుంగాద్రిపుయూథనా
థం హతం వ్యకర్షద్వ్యసుమోజసోర్వ్యామ్॥ ౧॥ సాందీపనేస్సకృత్ప్రోక్తం బ్రహ్మాధీత్య సవిస్తరమ్। త
స్మై ప్రాదాద్వరం పుత్రం మృతం పంచజనోదరాత్॥ ౨॥ సమాహుతా భీష్మకకన్యయా యే శ్రియస్సవ

ర్ణేన... వేణుర్యస్య అరీరమత్ రమయామాస॥ ౨౯॥ ప్రయుక్తానితి॥ వ్యనుదత్ జఘాన-క్రీడనకాన్ తృణాదినిర్మితాన్ మృగాన్ సింహాదీన్ యథా॥ ౩౦॥ విపన్నానితి॥ విపన్నాన్ గోపాన్ మృతాన్- గావః గాశ్చ ఉత్థాప్య తదేవ తోయం ప్రకృతిస్థితం నిర్విషం అపాయయత్॥ ౩౧॥ అయాజయదితి॥ ఇంద్రపూజార్థం గేన భగవతా కృతేన గోనామయజ్ఞేన గోసవ'। తేన గోపరాజం నందం-విత్తస్య చేతి చకారాదింద్రస్య మానభంగం చ కుర్వన్-ఉరుభారస్య అతిసమృద్ధస్య॥ ౩౨॥ వర్షతీతి॥ కోపాద్వర్షతీంద్రే-గోత్రః పర్వత ఏవ లీలాతపత్రం తేన-హే భద్ర॥ ౩౩॥ శరదితి॥ మృష్టముజ్జ్వలం-స్త్రీణాం మండలం మండయతీతి తథా॥ ౩౪॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ తృతీయే మధురామేత్య వ్రజాత్కంసవధాదికమ్। యత్కృతం ద్వారకాయాం చ కృష్ణేన తదవర్ణయత్॥ తత ఇతి॥ శమిత్యవ్యయం పిత్రోః సుఖస్య చికీర్షయేత్యర్థః-తుంగాత్ రాజమంచాత్ రిపుయూథానాం నాథం కంసం వ్యసోరసికర్షణం పిత్రోస్సుఖార్థం॥ ౧॥ సాందీపనేరితి॥ బ్రహ్మ వేదం సవిస్తరం షడంగాదిసహితం సకృచ్ఛ్రుతమేవ రూపం గురుదక్షిణారూపం పంచజనోదరవిదారణద్వారా-పుత్రమాసీదిత్యర్థః॥ ౨॥ సమాహుతా ఇతి॥ భీష్మకకన్యయా రుక్మిణ్యా యే రాజానః సమాహుతాః సమాహూతాః ప్రాప్తవత్త్వమాహూతాం సమాహృతా ఇతిపాఠే ఆకృష్టా ఇత్యర్థః కేన గాంధర్వేన శ్రియోంశస్సవర్ణేన సమానరూపేణ యద్యపి తయా కేవలం శ్రీకృష్ణ ఏవ హూతః నన్వేతస్యాపి తస్యాః

౩౧* గావ ఇతి ద్వితీయార్థే ప్రథమా-

లావణ్యం తేషామాగమనే హేతురితితద్యైవాహూతా ఇత్యుచ్యతే తేషాంమిషతాంమూర్ధ్నిపదంపథత్ దధానస్సన్ తయాసహగాంధర్వవృత్త్యాపరస్పరసమయరూపయా-బుభూషయాభవితుమిచ్ఛయా- జహారకథంభూతంస్వభాగంబల ఇష్మ ల్యంశత్వాత్తస్యాస్స్వాత్మనోర్పితత్వాచ్చ- సుపర్ణః-సుపతనః-యద్వాసుపర్ణః గరుడఇవస్వభాగంసుధామిత్యర్థః యద్వా-శ్రియఃరుక్మిణ్యాః-సమానంపర్ణఃద్వయంవాచకంయస్యసః శ్రియఃసవర్ణోరుక్మి- తేనసమాహూతా యోశిశు పాలాదయః కిమర్థం ఏష్మకస్యయా పహూతే షాంబుభూషయా-భూతిభర్తవత్వ్యా త్యాతదర్థం - తత్రశిశుపాలస్యాగమ నంపరత్వేనబుభూషయా-జరాసంధాదీనాంతద్వివాహోత్సవేన- శేషంపూర్వవత్ ॥౩॥ కకుద్మత ఇతి॥ కకుద్మతో వృ షాన్ అవిద్ధనస అవిద్ధనాసికాన్ దమిత్వామర్దయిత్వా-విద్ధనాసికాన్ కృత్వేతినానగ్నజితఃకన్యాంస్వయంవరేఉపయేమే తైఃనృపఖ్యైఃతద్ధమనేనచభగ్నామానోయేషాంతాన్ తథాపితాంకన్యాంగృధ్నతః కాంక్షమాణాన్ అతఏవ అజ్ఞాన్ శస్త్రభృతోరాజ్ఞఃశచ్ఛస్త్రైః అక్షతఏవజఘాన॥౪॥ప్రియమితి॥యదాదిత్యాఃకుండలేదాతుంస్వర్గంగతఃతదాస్య ష్ణః ప్రభుఃస్వతంత్రోపి గ్రామ్యఃస్త్రీపరతంత్రఇవప్రియాయాస్సత్యభామాయాః- ప్రియం విధాతుమిచ్ఛుః - ద్యుత రుంపారిజాతం అర్భకే యదర్థేయన్నిమిత్తంఆనీతవాన్- తంశ్రీకృష్ణం వజ్రీదేవేంద్రః అద్రవత్ స్త్రీప్రేరితః యోద్ధు మభ్యధావత్ స్వకార్యసాధనేనశ్రీకృష్ణేనసహయుద్ధాయ్యమఃతస్యాస్యయుక్తఏవేత్యాహ క్రీడా మృగ ఇతి అయుంవ ర్జ ॥౫॥సుతమితి॥సునాభేనచక్రేణ ఉన్మథితంహతంమృధేయుద్ధేవపుషాఖమాకాశంగ్రసంతం భౌమందృష్ట్వా లక్ష్య

ణ్ణేనబుభూషయైషామ్।గాంధర్వవృత్త్యామిషతాంస్వభాగ జహ్రేపదంమూర్ధ్నిదధత్సుపర్ణః॥౩॥కకు
ద్మతోవిద్ధనసోదమిత్వాస్వయంవరేనాగ్నజితీముపాహ। తద్భగ్నమానా నపి గృధ్నతోజ్ఞాన్ జఘ్నేక్షతః
శస్త్రభృతస్స్వశస్త్రైః॥౪॥ప్రియంప్రభుర్గ్రామ్యఇవప్రియాయా విధిత్సురార్చద్ద్యుతరుంయదర్థే। వ
జ్ర్యాద్రవత్తంసగణోరుషాంధః క్రీడామృగోమానమయంవధూనామ్ ॥ ౫ ॥ సుతంమృధేఖం వపుషాగ్ర
సంతందృష్ట్వాసునాభోన్మథితంధరిత్ర్యా॥ ఆమంత్రితస్తత్తనయాయశేషం దత్వాతదంతఃపురమావివేశ॥
౬॥తత్రాహృతాస్తానరదేవకన్యాఃకుజేనదృష్ట్వాహరిమార్తబంధుమ్ । ఉత్థాయసద్యోజగృహుఃప్రహ
ర్షవ్రీడానురాగప్రహితావలోకైః॥ ౭॥ఆసాంముహూర్తఏకస్మిన్నానాగారేషు యోషితామ్। సవి
ధింజగృహేపాణీననురూపస్స్వమాయయా॥౮॥తాస్వపత్యాన్యజనయదాత్మతుల్యానిసర్వశః। ఏకై
కస్యాందశదశప్రకృతేర్విబుభూషయా॥౯॥ కాలమాగధసాల్వాదీననీకైరుంధతఃపురమ్ । అజీఘనత్స్వ
యంతేనస్వపుంసాంతేజఆదిశత్॥ ౧౦॥ శంబరంద్వివిదంబాణంమురంబల్వలమేవచ॥ అన్యాంశ్చ దంతవ
క్త్రాదీనవధీత్కాంశ్చఘాతయత్॥ ౧౧॥ అథతేభ్రాతృపుత్రాణాంపక్షయోఃపతితాన్నృపాన్ । చచాల
భూఃకురుక్షేత్రంయేషామాపతతాంబలైః॥ ౧౨॥ సకర్ణదుశ్శాసనసౌబలానాం కుమంత్రపాకేనహ
తశ్రియాయుషమ్ । సుయోధనంసానుచరంశయానం భగ్నోరుమూర్వ్యాంననందపశ్యన్॥ ౧౩॥

మాత్రాధరిత్ర్యాభూమ్యా-ఆమంత్రితఃప్రార్థితస్సన్ తస్యనరకస్యతనయాయభగదత్తాయ-హృతశేషంరాజ్యం దత్వా॥౬॥తత్రేతి॥తత్రాంతఃపురే। కుజేనభౌమేన యాఆహృతాః-తాస్తాఃప్రహర్షశ్చవ్రీడాచఅనురాగశ్చతైః ప్రహితాః ప్రేరితాఃయేఅవలోకాస్తైఃజగృహుఃస్వీకృతవత్యః॥ ౭॥ ఆసామితి॥ ఆసాంయోషితాం - పాణీంస్తత్తదనురూ పస్సన్ సవిధింవివాహోచితప్రకారసహితంయథాభవతితథా॥ ౮॥ తాస్వితి॥ సర్వశః సర్వైర్గుణైః స్వతుల్యాని కృతేమాయయావిబుభూషయావివిధంభవనంవిస్తారస్తదిచ్ఛయా- యద్వా.ప్రకృతేర్హేతోః బహువిధంభవితుమిచ్ఛయా॥ కాలేతి॥కాలఃకాలయవనఃరుంధతఃఅవృణ్వతఃముచుకుందభీమాదిభిఃనిమిత్తమాత్రైస్స్వయమేవాజీఘనత్ విత్వాన్ - తేనచతేషాంస్వపుంసాం తేజఃప్రభావంకీర్తింవాఆదిశత్దత్తవాన్॥౧౦॥శంబరమితి॥ శంబరద్వివిదబల్వ లాన్ అన్యానపికాంశ్చిత్ ప్రద్యుమ్నరామాదిభిఃఘాతయత్ ఘాతితవాన్ - ఘాతయన్నితిపాఠః-దంతవక్త్రాదీన్స్వయం అవధీత్॥౧౧॥అథేతి॥ తతఃనృపాన్- అఘాతయదిత్యనుషంగః-కథంభూతాన్ కురుక్షేత్రమాపతతాంఆసమంతాత్ సంయు తాంయేషాంరాజ్ఞాంబలైస్సేనైర్భూస్సర్వాపిచచాలచకంపే॥ ౧౨॥ సఇతి-సఃశ్రీకృష్ణఃకర్ణాదీనాంకుమంత్రస్య వహతాశ్రీరాయుశ్చయస్య భగ్నా ఊరూయస్యతంఉర్వ్యాంశయానందుర్యోధనం పశ్యన్నపిననందతోషం నప్రాప

౮ * సవిధిమితిక్రియావిశేషణస్య పుంసయూపసమాసః ౧౧ ఘాతయత్ అడాగమాభావఆర్షః

౧౩॥ అనభినందనప్రకారమేవాహ॥ కియానితి ॥ ద్రోణాదిభిర్మూలైః కారణభూతైః యత్ - అష్టాదశాక్షౌహిణీ
యుక్తః ప్రాప్య మామపి అంశుపితః ఉరుభారః-అయం కియానత్యల్ప ఇత్యర్థః-యస్మాత్ మదంశైః ప్రద్యుమ్నాదిభిః హే
తుభూతైః దుర్విషహం బలమాస్తే॥ ౧౪॥ మిథ ఇతి॥ నచాత్రాన్యఉపాయః ప్రభవతి-కింతు. మధునా యః ఆమదః సర్వ
తో మదః తేన ఆతామ్రాణి విలోచనాని యేషాం తేషాం యదా వివాదో భవిష్యతి ఇయానేవైషాం వధోపాయః అతోఽన్యో
నాస్తి ఐకాత్మ్యమపి మయ్యుద్యతే సతి-స్వయమేవ వివాదేనాంతర్దధేరన్నిత్యర్థః॥ ౧౫॥ ఏవమితి॥ ఏవం శ్లోకద్వయోక్త
క్రమేణ సంచింతయన్ స్వరాజ్యే పైతృకే స్థాపయిత్వా॥ ౧౬॥ ఉత్తరాయామితి॥ ధృతః రక్షితః వై ప్రసిద్ధౌ॥ ౧౭ ॥ అయాజ
యదితి॥ అనుజైస్సహ॥ ౧౮॥ భగవానితి॥ సాంఖ్యం ప్రకృతిపురుషవివేకం॥ ౧౯॥ స్నిగ్ధేతి॥ స్నిగ్ధో యః స్మితసహితో ఽవలో
కః తేన-పీయూషకల్పయా సుధాతుల్యయా పీయూషకుల్యయేతి పాఠే-సుధాప్రవాహరూపయా - ఆత్మనా దేహేన॥
౨౦॥ ఇమమితి॥ క్షణదయా రాత్ర్యా-దత్తః క్షణః అవసరః ఉత్సవో వా యాసాం స్త్రీణాం-తాసు క్షణం సౌహృదం యస్య

కియాన్ భువోఽంశు పితో రుభారో యద్ద్రోణభీష్మార్జునభీమమూలైః॥ అష్టాదశాక్షౌహిణి * కో మదంశై
రాస్తే బలం దుర్విషహం యదూనామ్॥ ౧౪॥ మిథో యదైషాం భవితా వివాదో మధ్వామదాతామ్రవిలోచ
నానామ్॥ నైషాం వధోపాయ ఇయానతోఽన్యో మయ్యుద్యతేఽన్తర్దధతే స్వయం స్మ॥ ౧౫॥ ఏవం సంచింత్య భగ
వాన్ స్వరాజ్యే స్థాప్య ధర్మజమ్। నందయామాస సుహృదః సాధూనాం వర్త్మ దర్శయన్॥ ౧౬॥ ఉత్తరాయాం
ధృతః పూరోర్వంశః సాధ్వభిమన్యునా। స వై ద్రౌణ్యస్త్రసంఛిన్నః పునర్భగవతా ధృతః॥ ౧౭॥ అయాజయ
ద్ధర్మసుతమశ్వమేధైస్త్రిభిర్విభుః। సోఽపి క్ష్మామనుజై రక్షన్ రేమే కృష్ణమనువ్రతః॥ ౧౮॥ భగవానపి విశ్వా
త్మా లోకవేదపథానుగః। కామాన్ సిషేవే ద్వార్వత్యామసక్తః సాంఖ్యమాస్థితః॥ ౧౯॥ స్నిగ్ధస్మితావలో
కేన వాచా పీయూషకల్పయా। చరిత్రేణానవద్యేన శ్రీనికేతేన చాత్మనా॥ ౨౦ ॥ ఇమం లోకమముం చైవ
రమయన్ సుతరాం యదూన్। రేమే క్షణదయా దత్తక్షణస్త్రీక్షణసౌహృదః॥ ౨౧ ॥ తస్యైవం రమమాణస్య
సంవత్సరగణాన్ బహూన్। గృహమేధేషు యోగేషు విరాగస్సమజాయత॥ ౨౨॥ దైవాధీనేషు కామేషు
దైవాధీనస్స్వయం పుమాన్। కో విస్రంభేత యోగేన యోగేశ్వరమనువ్రతః ॥ ౨౩ ॥ పుర్యాం కదాచి
త్క్రీడద్భిర్యదుభోజకుమారకైః । కోపితా మునయశ్శేపుర్భగవన్మతకోవిదాః॥ ౨౪॥ తతః కతిపయైర్మా
సైర్వృష్ణిభోజాంధకాదయః॥ యయుః ప్రభాసం సంహృష్టా రథైర్దేవవిమోహితాః॥ ౨౫॥ తత్ర స్నా
త్వా పితౄన్ దేవానృషీంశ్చైవ తదంభసా। తర్పయిత్వాథ విప్రేభ్యో గావో బహుగుణా దదుః ॥ ౨౬ ॥ హి
రణ్యం రజతం శయ్యాం వాసాంస్యజినకంబలాన్ । యానం రథానిభాన్ కన్యా ధరాం వృత్తికరీమపి॥
౨౭॥ అన్నం చోరురసం తేభ్యో దత్త్వా భగవదర్పణమ్ । గోవిప్రార్థాసవశ్శూరాః ప్రణేముర్భువి మూ
ర్ధభిః॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే తృతీయస్కంధే తృతీయోఽధ్యాయః-
*
ఉద్ధవః॥ అథ తే తదనుజ్ఞాతా భుక్త్వా పీత్వా చ వారుణీమ్। తయా విభ్రంశితజ్ఞానా దురుక్తైర్మర్మ పస్పృశుః॥
౧॥ తేషాం మైరేయదోషేణ విషమీకృతచేతసామ్। నిమ్లోచతి రవావాసీద్వేణూనామివ మర్దనమ్॥ ౨॥ భ

సః॥ ౨౧॥ తస్యేతి॥ గృహమేధేషు గృహస్థశ్లేషు యోగేషు కామభోగోపాయేషు విరాగః ఔదాసీన్యం జాతమిత్యర్థః ౨౨॥
దైవేతి॥ యదా స్వాధీనేష్వపి భగవతో విరాగః తదా దైవాధీనేషు కో విస్రంభేత విశ్వాసం ప్రీతిం వా కుర్యాత్ - యోగేన చె
ద్యోగేశ్వరం శ్రీకృష్ణమనువ్రతః। ౨౩॥ పుర్యామితి॥ శేపుః శాపం దదుః భగవతో మతే అభిప్రాయే కోవిదాః అభిజ్ఞాః ౨౪॥
తత ఇతి॥ వయశ్శీలాదిబహుగుణోపేతాః గావః గాః॥ ౨౬॥ హిరణ్యమితి॥ కన్యాశ్చ ధరాం వృత్తికరీం జీవనపర్యాప్తాం॥
౨౭॥ అన్నమితి॥ భగవదర్పణం యథా భవతి గోవిప్రార్థమసవః యేషాం॥ ౨౮॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-తృతీయా
ధ్యాయవ్యాఖ్యా
*
శ్లో॥ చతుర్థే బంధునిధనం శ్రుత్వా తద్జ్ఞానలబ్ధయే। ఉద్ధవస్యోపదేశేన క్షత్తా మైత్రేయమాగమత్॥ అథేతి॥ తదనుజ్ఞాతాః
తైర్బ్రాహ్మణైః అనుజ్ఞాతాః-వారుణీం పిష్టోం మదిరాం-దురుక్తైః కర్ణారుంతుదవాక్యైః॥ ౧॥ తేషామితి॥ వారుణ్యేవ మై
రేయం తస్య దోషేణ నిమ్లోచతి అస్తంగచ్ఛతి సతి మర్దనం కదనం॥ ౨॥ భగవానితి॥ సరస్వత్యామాచమ్యేత్యర్థః ౩॥ అహ

మితిశ్రుత్వా బదరికాశ్రమంగచ్ఛామీతిపూర్వమేవద్వారకాయాంభగవతాహంచోక్తః॥౪॥అథేతి॥ అథాపి తథోక్తోపి తదభిప్రేతంకులసంహారాదికంజానన్నహమతంద్రితస్సన్॥౫॥అద్రాక్షమితి॥తత్రగత్వా- దయితంపతిమిష్టం - విచిన్వన్నహంసరస్వత్యాంసరస్వతీతటే కృతకేతంకృతావాసం- స్వయమకేతనంఅనాశ్రయం - తత్రాసీనమేకం విజనప్రదేశత్వాత్ శ్రీనికేతంకాంత్యధిష్ఠానం॥౬॥శ్యామేతి॥శ్యామలశోభం విగతరజోగుణంఅతఏవప్రకర్షేణశాంతంచతుర్భిర్భుజైర్విదితంలక్షితం-పీతాంబరేణచ-కౌశంకౌశేయమిత్యర్థః॥౭॥ వామేతి॥అధిశ్రిత్యఉపరిస్థంకృత్వాఅపాశ్రితః పృష్ఠతోవష్టబ్ధః అర్భకోబాలఃకోమలాశ్వత్థోయేనతం-త్యక్తంపిప్పలంవిషయసుఖంయేనతం-తథాప్యకృశమానందపరిపూర్ణం॥౮॥ తస్మిన్నితి॥తస్మిన్ప్రదేశేద్వైపాయనసుహృత్సఖాచ-స్వగురుపుత్రత్వాత్పరాశరశిష్యోమైత్రేయఇత్యర్థః॥ ౯॥ తస్యేతి॥ప్రమోదేనభావేనచఆనతాకంధరాయస్యతస్య-పాఠాంతరే-ప్రమోదస్యభారేణ- అనురక్తస్యభక్తస్య మునేర్మైత్రేయస్యఅశృణ్వతః అనురాగేణహాసోయస్యాంతయాసమీక్షయావిశ్రమయన్విగతశ్రమంకుర్వన్॥ ౧౦॥ వేదేతి॥ హేఉద్ధవ-అంతర్మనసీప్సితమహంవేద-అతోయదన్యైర్మర్త్యైఃరాజ్ఞుక్షైఃదురవాపంతత్తేతుభ్యందదామి- దాస్యేత్యుః॥ హేవసోపురాజన్మని మిళితానాంవిశ్వసృజాంవసూనాంచసత్రేమత్ప్రాప్తికామేనత్వయాఅహమిష్టః - అతస్తత్

భగవాన్స్వాత్మమాయాయాగతింతామవలోక్యసః।సరస్వతీముపస్పృశ్యవృక్షమూలముపావిశత్॥ ౩॥ అ
హంచోక్తోభగవతాప్రపన్నార్తిహరేణహ।బదరీంత్వంప్రయాహీతిస్వకులంసంజిహీర్షుణా॥ ౪॥ అథా
పితదభిప్రేతంజానన్నహమతంద్రితః। పృష్ఠతోన్వగమంభర్తుఃపాదవిశ్లేషణాక్షమః॥ ౫॥ అద్రాక్షమేక
మాసీనంవిచిన్వన్దయితంపతిమ్।శ్రీనికేతంసరస్వత్యాంకృతకేతమకేతనమ్॥ ౬॥ శ్యామావదాతం విర
జంప్రశాంతంచారులోచనమ్।దోర్భిశ్చతుర్భిర్విదితంపీతకౌశాంబరేణచ॥ ౭॥ వామఊరావధిశ్రిత్య దక్షి
ణాంఘ్రిసరోరుహమ్॥అపాశ్రితార్భకాశ్వత్థమకృశం త్యక్తపిప్పలమ్॥ ౮॥ తస్మిన్మహాభాగవతో ద్వైపా
యనసుహృత్సఖా।లోకాననుచరన్సిద్ధఆజగామయదృచ్ఛయా॥౯॥తస్యానురక్తస్యమునేర్ముకుందః
ప్రమోదభావానతకంధరస్య।ఆశృణ్వతోమామనురాగహాససమీక్షయావిశ్రమయన్నువాచ॥ ౧౦॥ శ్రీ
భగవాన్॥ వేదాహమంతర్మనసీప్సితంతేదదామియత్తద్దురవాపమన్యైః। సత్రేపురావిశ్వ సృజాంవసూ
నాంమత్సిద్ధికామేనవసోత్వయేష్టః॥ ౧౧॥ సఏషసాధోచరమోభవానామాసాదితస్తే మదనుగ్రహోయ
త్।యన్మాంనృలోకాన్రహఉత్సృజంతందిష్ట్యాదదృశ్వాన్విశదానువృత్త్యా॥౧౨॥ పురామయాప్రోక్త
మజాయనాభ్యేపద్మేనిషణ్ణాయమమాదిసర్గే। జ్ఞానంపరంమన్మహిమావభాసంయత్సూరయో భాగవ
తంవదంతి॥౧౩॥ఉద్ధవః॥ఇత్యాదృతోక్తఃపరమస్యపుంసఃప్రతిక్షణానుగ్రహభాజనోహమ్। స్నేహోత్థరో
మాస్ఖలితాక్షరస్తంముంచఞ్ఛుచఃప్రాంజలిరాబభాషే॥ ౧౪॥ కోన్వీశతేపాదసరోజభాజాం సుదుర్లభో
ర్థేషుచతుర్ష్వపీహ। తథాపినాహంప్రవృణోమిభూమన్భవత్పదాంభోజనిషేవణోత్సుకః॥ ౧౫॥ కర్మా
ణ్యనీహస్యభవోభవస్యతేదుర్గాశ్రయోథారిభయాత్పలాయనమ్। కాలాత్మనో యత్ప్రమదాయుతాశ్ర

స్థానందదామిదాస్యామి॥౧౧॥తస్యభాగ్యమభినందతి సఇతి॥యదస్మిన్జన్మనీత్యర్థఃమదనుగ్రహఃఆసాదితోలబ్ధస్సఏష భవోజన్మహేసాధోతేతవభవానాంమధ్యేచరమఃచరమత్వంకుతఃనృశబ్దేనజీవాఃతేషాంలోకానుత్సృజంతంవైకుంఠం గచ్ఛంతమిత్యర్థః ఏవంభూతంమాంవిశదానువృత్త్యాఏకాంతభక్త్యా-రహఏషాంతే-దైవయోగేన-దదృశ్వాన్దృష్టవానసీతియత్తస్మాదితిఏతద్దిష్ట్యాభద్రంజాతమిత్యర్థః॥౧౨॥దదామీతియదుక్తంతదేవనిర్దిశతి॥పురేతి॥పురాపూర్వస్మిన్పాద్మేకల్పే ఆదిసర్గేసర్గోపక్రమసమయే-నాభ్యేనాభిజే-పద్మే-నిషణ్ణాయఅజాయబ్రహ్మణేమన్మహిమామల్లీలాఅవభాస్యతేయేనతన్మహిమప్రకాశకం-తత్పరంజ్ఞానంమయాప్రోక్తంసూరయఃయత్ జ్ఞానంభాగవతంవదంతి॥౧౩॥ఇతీతి॥ఇత్యేవమాదృతశ్చాసావుక్తశ్చపరమస్యపుంసఃప్రతిక్షణమనుగ్రహస్యపాత్రంభూతోహం - పాఠాంతరే ప్రతీక్షణం కృపాలోకఏవానుగ్రహఃతస్యపాత్రభూతఇతిస్నేహపాశాదుత్థితరోమా- స్ఖలితాక్షరశ్చసన్ శుచః శ్రూణిముంచంశ్చప్రాంజలిశ్చసన్నాబభాషేఉక్తవానస్మి॥౧౪॥నహిస్వాజ్ఞాననివృత్తికామోహంకింతుత్వన్నిషేవణోత్సుకః అతోధర్మాదీన్నవృణోమీత్యాహ॥కఇతి॥ధర్మాదిషుచతుర్ష్వప్యర్థేషుచ-తేపాదసరోజభాజాంఇహకోన్వర్థస్సుదుర్లభః.తథాపితస్మాత్కారణాత్ - హేభూమన్-భవత్పదాంభోజనిషేవ: ఉత్కా-ఉత్కంఠాయస్యసోహంధర్మాదీన్నవృణోమి॥౧౫॥

తుత్వయ్యఘటమానాచరణం కృష్ట్వామే మోహో భవతిఅత స్తత్త్వజ్ఞానం దేహీతి ప్రార్థయిష్యన్ తావదఘమానాచరణందర్శయతి॥ కర్మాణీతి॥ అనీహస్యనిష్క్రియస్య తేకర్మాణి-అభవస్యఅజన్మనః తేభవోజన్మ-కాలాత్మనః తవఅరిభయాద్దుర్గాశ్రయః పలాయనంచ స్వాత్మనిరతిర్యస్యప్రమదాయుతేనబహ్వీభి స్త్రీభిరాశ్రయః గృహస్థాశ్రమ ఇతియత్ ఇహాస్మిన్ విషయేవిదుషామపిధీః ఖిద్యతి న శయమేతి-అపిశబ్దోఽత్రాఽధ్యాహార్తవ్య ॥ ౧౬॥ కించ - మంత్రేష్వితి॥ అకుంఠితః - కల్పాదినాఅఖండః సంతతస్సన్ సంశయాదిరహితఆత్మబోధోవిద్యాశక్తిర్యస్యసః త్వంముగ్ధవదజ్ఞ ఇవాప్రమత్తో వహితస్సన్ మంత్రేషుప్రస్తుతేషుసత్సు రహఃఏకాంతే మాముపహూయ ఆహూయ వై - అహూయత్వం పృచ్ఛేః అపృచ్ఛః హే దేవ-తన్నోఽస్మాకంమనోమోహయతీవ॥౧౭॥ జ్ఞానమితి ॥ స్వాత్మన స్తవరహో రహస్యరూపతత్త్వస్యప్రకాశకం సమగ్రరూపం పరజ్ఞానంకస్మైబ్రహ్మణే- సర్వనామత్వమార్షం - భగవాన్ ప్రోవాచహి నోఽస్మాకంగ్రహణాయాపిక్షమంయదియోగ్యం తర్హి హేభర్తః స్వామిన్ వదయద్యతః వృజినం సంసారదుఃఖం అంజసాఅనాయాసేన తరిష్యామః॥౧౮॥ ఇతీతి॥ అరవిందాక్షః గురుః పరమస్సభగవాన్ ఇత్యేవం ప్రకారేణా వేదితోహార్దో హృదిస్థితోఽభిప్రాయో యేనతస్మై మహ్యం॥౧౯॥ సఇతి॥ ఆరాధితపాదో భగవాన్ సపకతారకత్వాత్తీర్థో గురుః తస్మాదేవం అధీతోఽధిగత స్తత్త్వాత్మవిబోధస్య పరమార్థాత్మజ్ఞానస్యమార్గో యేనసోఽహం దేవంపరివృత్యప్రదక్షిణీకృత్య॥ ౨౦॥ సఇతి॥ తస్యదర్శ

యస్స్వాత్మనస్తేఽఖిద్యతిధీర్విదామిహ॥ ౧౬॥ మంత్రేషుమాంవాఽపహూయయ త్త్వమకుంఠితాఖండనదాత్మబోధః । పృచ్ఛేర సాముగ్ధవదప్రమత్తస్తన్నోమనో మోహయతీవ దేవ॥ ౧౭ ॥ జ్ఞానంపరంస్వాత్మరహఃప్రకాశంప్రోవాచకస్మై భగవాన్ సమగ్రమ్ । అపిక్షమంనోగ్రహణాయ భర్తర్వదాంజసాయద్వృజినంతరేమ॥౧౮॥ ఇత్యావేదితహార్దాయమహ్యంసభగవాన్ గురుః । ఆదిదేశారవిందాక్షఆత్మనఃపరమాంగతిమ్॥౧౯॥ సఏవమారాధితపాదతీర్థాదధీతతత్త్వాత్మవిబోధమార్గః । ప్రణమ్యపాదౌపరివృత్య దేవమిహాగతోఽహంవిరహాతురాత్మా॥౨౦॥ సోఽహంతద్దర్శనాహ్లాదవియోగార్తియుతః ప్రభోః । గమిష్యే దయితంతస్యబదర్యాశ్రమమండలమ్॥ ౨౧॥ యత్రనారాయణో దేవో నరశ్చభగవానృషిః । మృదుతీవ్రం తపోదీర్ఘంతేపాతేలోకభావనౌ॥ ౨౨॥ శ్రీశుకః ఇత్యుద్ధవాదుపాకర్ణ్య సుహృదాందుస్సహంవధమ్॥ జ్ఞానేనాశమయత్ క్షత్తాశోకముత్పతితంబుధః ॥ ౨౩ ॥ సతంమహాభాగవతంవ్రజంతం కౌరవర్షభః । విస్రంభాదభ్యధత్తేదంముఖ్యం కృష్ణపరిగ్రహే ॥ ౨౪॥ విదురః ॥ జ్ఞానంపరంస్వాత్మరహః ప్రకాశంయదాహ యోగేశ్వర ఈశ్వర స్తే। వక్తుంభవాన్నోఽర్హతియద్ధివిష్ణోర్భృత్యాస్స్వభృత్యార్థకృతశ్చరంతి॥ ౨౫॥ ఉద్ధవః ॥ నను తే తత్వసంరాధ్యఋషిః కౌషారవోఽంతిమే । సాక్షాద్భగవతాదిష్టోమర్త్యలోకంజిహాసతా॥ ౨౬॥ ఇతిసహవిదురేణవిశ్వమూర్తేర్గుణకథయాసుధయాప్లుతోరుతాపః। క్షణమివపులినేయమస్వసుస్తాం సమషితఔపగవిర్నిశాంతతోఽగాత్ ॥ ౨౭ ॥ రాజా॥ నిధనముపగతేషువృష్ణిభోజేష్వతిరథయూథ పయూథ

నేనాహ్లాదోవియోగేనార్తిశ్చ లాభ్యాంయుతః తస్యప్రభోర్దయితంబదర్యాశ్రమస్థానంగమిష్యామి॥ ౨౧॥ యత్రేతి॥ లోకభావనౌలోకానుగ్రాహకౌమృదుపరోపద్రవ శూన్యంతీవ్రందుశ్చరం దీర్ఘమాకల్పాంతం తేపాతేతపశ్చరతఇత్యర్థః॥ ౨౨॥ ఇతీతి॥ జ్ఞానేనవివేకేన॥ ౨౩ ॥ కృష్ణపరిగృహీతజనేముఖ్యం మహాభాగవతంతం విస్రంభాద్విశ్వాసాత్ ॥ ౨౪ఇతీతి జ్ఞానమితి॥ స్వాత్మన స్తవరహః రహస్యరూపతత్త్వస్యప్రాకాశకం జ్ఞానంపూర్వనిర్దిష్టంస్వభృత్యార్థీకృతః యద్యస్మాత్స్వభృత్యప్రయోజనసాధకాశ్చరంతినహికృతార్థానామన్యత్కృత్యమస్తీతిభావః॥ ౨౫॥ నన్వితి॥ కౌషారవోమైత్రేయః ఋషితేత్వయా తత్త్వసంరాధ్యః తత్త్వాయతత్త్వోప దేశాయసం రాధ్యఇతి నయద్యుపదేక్ష్యతి వానవేతిశంకానకార్యా నతుమర్త్యలోకంవిహాసతా భగవతాఅంతిమేతత్సమక్ష మేవమద్యుపదేసాధకం సాక్షాదాదిష్టోనిర్దిష్టః అయంభావః భగవతైవస్మరణ మాత్రేణతవాపి తత్త్వముపదిష్టప్రాయం అత కేవలసంభావనానివృత్తయే జ్ఞానైకచ్చిదారాధ్యఇత్యేతావ దేవకర్తవ్యం నచతవారాధ్యో మైత్రేయః నత్వహంమమాంతికమేవత్వదుపదేశాయతస్యాదిష్టత్వాదితి॥ ౨౬॥ ఇతీతి ॥ హరిగుణకథాకారసుధయా ఆప్లుతః ప్లావితోపనీత ఉరుస్తాపోయస్యసః యమస్వసుః యమునాయాః పులినేతీరేతాంనిశాంక్షణమివనముషితః ఔపగవిరుద్ధవః॥ ౨౭॥ నిధనమితి ॥ అతిరథాః తద్యూథపా

తద్వ్యాథపాశ్చేత్యత్రిరథయూథపయూథపాః తేష్వయంత్రివిధేషు అధమమధ్యమోత్తమేష్వపివృష్ణిభోజేషుబ్రహ్మశా
పేననిధనం ప్రాప్తేష్వపిషాంతుముఖ్యోనియుతా త్ర్యధీశః త్రియాణాం బ్రహ్మాదీనామీశోహరిరపి ఆకృతిం మను
ష్యాకారంతత్యజఇత్యుక్తవాన్ తత్రసతూద్ధవఃకథమవశిష్టః ౨౮॥ బ్రహ్మేతి॥అమోఘంవాఞ్ఛితంయస్యసఃశ్రీకృష్ణ
నహ్యత్రశాపఃప్రభుఃకింతు భగవదిచ్ఛైవేత్యర్థః॥బ్రహ్మశాపఃఅపదేశోమిషంయస్యతేనకాలేనస్వశక్తిరూపేణాస్వకు
లంసంహృత్యస్ఫీతంపుష్టందేహత్యాగంకరిష్యన్ ౨౯॥ అస్మాదితి॥ మయ్యుపరతేసతిమదాశ్రయంజ్ఞానమర్హతిః యుం
జ్ఞానయోగ్యోభవతి అద్ధాప్రత్యక్షసిద్ధః ఆత్మతాంధీమతా ॥ ౩౦ ॥ నేతి ॥ అణ్వపిమత్తస్సకాశాత్ న్యూనగుణో
భవతియద్యస్మాత్ గుణైర్విషయైస్స్వార్థైర్నక్షోభితః అతఃకారణాత్ మద్వయునంమద్విషయంజ్ఞానంలోకస్యగ్రా
హాయన్నుపదిశత్విత్యర్థః॥ ౩౧॥ ఏవమితిశబ్దయోనినావేదప్రవర్తకశారకేవఈశేపూజయేమానౌ ౩౨ దేహేతి పశూనాం
పశుతుల్యానాం విక్లబాత్మనామధీర చిత్తానాంచధిరాణాంజ్ఞానినాంధైర్యవర్ధన తస్య శ్రీకృష్ణస్య దేహన్యాసంచ
౩౪॥ఆత్మానమితి॥కృష్ణేనమనసేక్షితంచింతితంచాత్మానం విదురస్యమైత్రేయఉపదేక్ష్యతీతిభగవత్ స్మరణాత్ భా
గవతేఉద్ధవే-అత్యుచ్చైఃరురోద॥౩౫॥కాళింద్యాఇతి॥శ్రీకృష్ణానుగ్రహాత్ కృతకృత్యఏవవిదురః-కతిభిరహోభిః - కతి
పయైర్దినైః- కాళింద్యాస్సకాశాత్ స్వస్సరితంగంగాంప్రాపద్యతప్రాప్తః॥ ఇతి భావార్థ దీపికాయాం - చతు
ర్థాయవ్యాఖ్యా

వేషుముఖ్యః।సతుకథమవశిష్టఉద్ధవోయద్ధరిరపితత్యజఆకృతింత్ర్యధీశః॥ ౨౮ ॥ శ్రీశుకః ॥ బ్రహ్మశాపా
పదేశేనకాలేనామోఘవాంఛితః। సంహృత్యస్వకులంస్ఫీతంత్యక్ష్యన్ దేహమచింతయత్ ॥ ౨౯॥ అస్మా
ల్లోకాదుపరతేమయిజ్ఞానంమదాశ్రయమ్।అర్హత్యుద్ధవఏవాద్ధాసంప్రత్యాత్మవతాంవరః॥౩౦॥ నోద్ధవో
ఽణ్వపిమన్న్యూనోయద్గుణైర్నార్దితఃప్రభుః।అతోమద్వయునంలోకం గ్రాహయన్నిహతిష్ఠతు॥ ౩౧॥ ఏ
వంత్రిలోకగురుణాసందిష్టశ్శబ్దయోనినా।బదర్యాశ్రమమాసాద్యహరిమీజేసమాధినా॥ ౩౨॥ విదురోప్యు
ద్ధవాచ్ఛ్రుత్వాకృష్ణస్యపరమాత్మనః।క్రీడయోపాత్తదేహస్యకర్మాణిశ్లాఘితానిచ॥ ౩౩॥ దేహన్యాసం
చతస్యైవధీరాణాం ధైర్యవర్ధనమ్।అన్యేషాందుష్కరతరంపశూనాంవిక్లబాత్మనామ్॥ ౩౪॥ ఆత్మానం
చకురుశ్రేష్ఠకృష్ణేనమనసేక్షితమ్। ధ్యాయన్ గతేభాగవతే రురోదప్రేమవిహ్వలః ॥ ౩౫ ॥ కాళింద్యాః
కతిభిస్సిద్ధఅహోభిఃకౌరవర్షభః ప్రాపద్యతస్వస్సరితంయత్రమిత్రాసుతోమునిః॥ ౩౬॥ ఇతిశ్రీమద్భాగ
వతే- తృతీయస్కంధే చతుర్థోఽధ్యాయః

శ్రీశుకః॥ ద్వారిద్యునద్యాఋషభః కురూణాం మైత్రేయమాసీనమగాధబోధమ్ । క్షత్తోపసృత్యా
చ్యుతభావశుద్ధంపప్రచ్ఛసౌశీల్యగుణాభితృప్తమ్॥౧॥విదురః॥ సుఖాయకర్మాణికరోతి లోకోనతైస్సుఖం
వాన్యదుపారమంవా।విందేతభూయస్తతఏవదుఃఖంయదత్రయుక్తంతుభవాన్ వదేన్నః॥ ౨॥ జనస్య కృ
ష్ణాద్విముఖస్యదైవాదధర్మశీలస్యసుదుఃఖితస్య ॥ అనుగ్రహాయేహ చరంతినూనం భూతాని భవ్యాని
శ్లో॥పంచమేభగవల్లీలాంక్షత్త్రాపృష్టోమహామునిః । ప్రోవాచమహదాదీనాంసర్గంతైశ్చహరేస్తుతమ్॥ఉక్త
శ్చతుర్భిరధ్యాయైఃక్షత్త్రామైత్రేయసంగమః।సంవాదస్తుతయోస్కంధద్వయేనాథనిగద్యతే॥ కౌషారవంపర్యపృచ్ఛ
ద్గంగాద్వారేకృతక్రియం॥విదురః కృష్ణనిర్దిష్టంమునింతమ్మనసాగదః॥ ద్వారీతి॥ద్యునద్యాఃగంగాయాఃద్వారిద్వారే
సీవంనతుకర్మణ్యగ్రంతత్రహేతుః- అగాధఃఅపరిచ్ఛిన్నోబోధోయస్యేతిసౌశీల్యగుణాభితృప్తం.కరుణార్జవాది స
ద్గుణైఃఅభితృప్తంసంతుష్టంక్షత్తాసౌశీల్యాదిభిరభితృప్తంవా ప్రశ్నానేవాహపంచదశభిః॥ ౧॥ సుఖాయేతి॥ తైః కర్మ
భిః- సుఖంవాన్యత్తత్ప్రతీకారరూపస్యదుఃఖస్యోపరమంవాఅథవాస్యద్వానవిందేతనవింద తేకింత దిత్యపేక్షాయా
తస్యైవనిర్దేశః-ఉపారమంవేతి తతఃతైఃకర్మభిఃభూయఃపునఃపునర్దుఃఖమేవవిందతే-తత్రైవంవిధేసంసారే వ
స్మాకంయదుత్తమయుక్తంకర్తుంయోగ్యంతత్సర్వజ్ఞఃఖలుభగవాన్ వదేన్నిరూపయేత్ ॥ ౨॥ జనస్యేతి॥ దైవాత్ ప్రా
నాత్ కర్మణోనిమిత్తభూతాత్ శ్రీకృష్ణాద్విముఖస్యదైవాదధర్మశీలస్య అతఏవసుదుఃఖితస్య జనస్యానుగ్రహాయ
భవ్యానిమంగలానిజనార్దనస్యశ్రీకృష్ణస్యభూతాని- మంగళకర పరోపకారశీలాని శ్రీకృష్ణభక్త్యాభవంతీతి భావః
ఇహాస్మిన్ లోకేచరంతినూనం - నైవకృత్యాంతరేచ్ఛయేతినూనంశబ్దాభిప్రాయః॥ ౩॥ తదితి ॥ తత్తస్మాత్ హేస

౩౬ఃసిద్ధఅహోభిరిత్యత్రవివక్షితసంధ్యభావఆర్షః.

ధ్రువర్యసా త్రి వ్యశానాం శ్రేష్ఠ-నోస్మాకం శం సుఖరూపం. వర్త్మ-ఆదిశకథయ- యేవవర్త్మనా సమారాధితో భగవాన్ భ
క్తిపరిపూతేహృదిస్థితస్సన్ సతత్త్వాధిగమమాత్మాపరోక్ష్యసహితం పురాణమనాది వేదప్రమాణం జ్ఞానం యచ్ఛతి ప్రయ
చ్ఛతి॥౪॥ కరోతికర్మాణీత్యాదీనాం-వర్ణయేతి పంచమశ్లోకే క్రియాసంబంధః॥ కరోతీతి॥ త్ర్యధీశః త్రిగుణమాయాని యమి
తా అత ఆత్మతంత్రః స్వతంత్ర ఏవ భగవాన్-యథా యేన ప్రకారేణ పురుషరూపేణ కృతావతారస్సన్ యాని కర్మాణి కరోతి
ఉత్తజాథాన్ దినాకర్మాణ్యేవ విశేషతః పృచ్ఛతి నిరీహ నిష్క్రియః సన్ ప్రాహ స్వాభగవానిదం విశ్వమగ్రే ప్రథమం
యథా ససర్జ పునరస్య జగతః వృత్తిం జీవికాం సంపాద్య సుస్థితం కృత్వా విధత్తే యథా పాలయతి॥౫॥ యథేతి॥ పునస్స నివృత్తి
స్సన్ స్వే స్వీయే ఖే హృదయాకాశే ఇదం విశ్వం ని వేశ్య గుహాయాం యోగమాయాయాం యథా శేతే పునరేతద్విశ్వమనుప్ర
విష్టః అత ఏవ యోగేశ్వరాణామధీశ్వరో య ఏక ఏవ ఏకోపి యథా బహుధా బ్రహ్మాదిరూపేణాసీత్॥౬॥ క్రీడన్నితి॥ పునస్స
మత్స్యాద్యవతారభేదైః క్రీడన్ సన్ ద్విజగోసురాణాం క్షేమాయ యథా కర్మాణి విధత్తే పునర్విశేషం ప్రవిష్టమాత్మనః కర్మ
మావిష్కరోతి-సుశ్లోకాః పుణ్యకీర్తిమంతః పురుషాస్తేషా మౌళిరివాధిక్యేనోపరి విరాజమానస్య ఐశ్వర్యః అన్వనుధ్యాతం॥
౭॥ యైరితి॥ అధిలోకనాథో లోకపాలాధిపతిః లోకపాలసహితాన్ లోకాన్ - లోకాలోకపర్వతాన్ బహిర్భాగాశ్చ
యైః తత్త్వభేదైః అచిక్లపత్ కల్పయామాస హ-యత్ర యేషు లోకేష్వలోకేష్వపీత్యర్థః-సర్వాణియాని సత్త్వాని తేషాం
నికాయాశ్చ తేషాం భేదః ప్రతీతః ప్రసిద్ధస్సన్ అధికృతః తత్తత్కర్మాధికారాశ్రిత ఇతి వా- ప్రతీయత ఇతి వా తత్ర యథా
భవతీత్యర్థః॥౮॥ యేనేతి॥ కిం చ-స్వయం త్వాత్మ యోనిః స్వతస్సిద్ధో విశ్వస్రష్టా శ్రీనారాయణః-ఉత అపి చ యేన ప్రకారేణ

జనార్దనస్య॥౩॥ తత్సాధువర్యాదిశవర్త్మ శంనస్సంరాధితో భగవాన్ యేన పుంసామ్। హృదిస్థితో యచ్ఛతి
భక్తిపూతే జ్ఞానం సతత్త్వాధిగమం పురాణమ్॥౪॥ కరోతి కర్మాణి కృతావతారో యాన్యాత్మతంత్రో భగ
వాంస్త్ర్యధీశః। యథా ససర్జాగ్ర ఇదం నిరీహస్సంస్థాప్య వృత్తిం జగతో విధత్తే॥౫॥ యథా పునస్స్వే ఖ ఇ
దం నివేశ్య శేతే గుహాయాం స నివృత్తవృత్తిః। యోగేశ్వరాధీశ్వర ఏక ఏతదనుప్రవిష్టో బహుధా యథాసీత్॥
౬॥ క్రీడన్విధత్తే ద్విజగోసురాణాం క్షేమాయ కర్మాణ్యవతారభేదైః। మనో న తృప్యత్యనుశృణ్వతాం నస్సు
శ్లోకమౌళేశ్చరితామృతాని॥ ౭॥ యైస్తత్త్వభేదైరధిలోకనాథో లోకానలోకాన్సహలోకపాలాన్।
అచిక్లపద్యత్ర హి సర్వసత్త్వనికాయభేదోధికృతః ప్రతీతః॥ ౮॥ యేన ప్రజానాముత ఆత్మకర్మ రూపాభిధా
నాం చ భిదాం వ్యధత్త। నారాయణో విశ్వసృడాత్మయోనిరేతచ్చ నో వర్ణయ విప్రవర్య॥ ౯॥ పరావరేషాం
భగవన్ వ్రతాని శ్రుతాని మే వ్యాసముఖాదభీక్ష్ణమ్। అతృప్నుమ క్షుల్లసుఖావహానాం తేషామృతే కృష్ణక
థామృతౌఘాత్॥౧౦॥ కస్తృప్నుయాత్తీర్థపదోభిధానాత్సత్రేషు వస్సూరిభిరీడ్యమానాత్। యః కర్ణనా
డీం పురుషస్య యాతో భవప్రదాం గేహరతిం ఛినత్తి॥ ౧౧॥ మునిర్వివక్షుర్భగవద్గుణానాం సఖాపి తే భారత

ప్రజానాం జీవానామాత్మా స్వభావః తత్కృతం కర్మ తత్కృతం రూపం తత్కృతా అభిధా యేషాం - భేదం కృతవాన్॥
౯॥ ననుభారతే త్వయా సర్వం శ్రుతమేవేతి చేత్తత్రాహ॥ పరేతి॥ పరే త్రైవర్ణికాః అపరే శూద్రాదయః - తేషాం
వ్రతాని ధర్మాః-హే భగవన్ శ్రీమద్వ్యాసముఖాదభీక్ష్ణం పునః పునః మయా శ్రుతాని-తత్ర హేతుః- కృష్ణకథామృ
తౌఘశ్చ సూచితః తస్మాదృతే- తేషాం వర్ణాశ్రమధర్మాణాం శ్రవణే-అతృప్నుమ సతృప్తాః స్మః- తేషాం తుచ్ఛ సుఖావ
హత్వాత్ -శ్రీకృష్ణకథామృతౌఘశ్రవణే త్వలం బుద్ధిర్నాస్తీతి భావః॥ ౧౦॥ తత్ర హేతుః॥ క ఇతి॥ తీర్థపదస్య శ్రీకృష్ణస్యా
భిధానాత్కథామృతౌఘాత్ -కింభూతాత్ -వస్సత్రేషు సమాజేషు సూరిభిర్నారదాదిభిరీడ్యమానాత్ - కో నాతృప్ను
యాత్ -యః కథామృతౌఘః కర్ణరంధ్రం ప్రవిష్టస్సన్ సంసారప్రదాం పురుషస్య గేహరతిం ఛినత్తి॥ ౧౧॥ మహాభారత
స్యాప్యత్ర ప్రతాత్పర్యమిత్యాహ॥ మునిరితి॥ మమ తే తవ సఖా శ్రీకృష్ణ- వేదవ్యాసో మహామునిః నోస్మాకం-వర్ణేషాం భ
గవద్గుణానామేవ కథనార్థం-నారాయణీయాఖ్యేన వక్తుమిచ్ఛన్సన్ భారతమహా అర్థకామాదివర్ణనవంతు హారికథా
యాం మతిప్రవేశార్థమేవేత్యాహ-యస్మిన్ భారతే గ్రామ్యసుఖానువాదైర్ద్వారభూతైః నృణాం మతిః సునిశ్చితం-హా
రేః కథాయాం గృహీతా సీలా భవతీతదుక్తమితిహాససముచ్చయే॥శ్లో॥ కామినో వర్ణయన్ కామాన్ లోభం లుబ్ధస్య వర్ణ
యన్। నరః కింఫలమాప్నోతి కూపేంధమివ పాతయన్॥ లోకచిత్తావతారార్థం వర్ణయిత్వాత్ర తేన తౌ। ఇతిహాసైః పవిత్రా
ర్థైః పునరత్రైవ నిందితౌ॥ అస్యార్థః ఘోరసంసారబంధకే కూజనస్యతౌ వర్ణ్యేత్సకథం విద్వాన్ మహాకారుణికో ము

నిరీతి॥౧౨॥శ్రీహరికథాయాంమతిప్రవేశస్యఫలమాహ॥ సేతి॥ ఏవంభూతాయాంకథాయాంపుంసాంమధ్యే శ్రద్ధయా స్యసాకథామతిర్వావివర్ధమానాసతీఅన్యత్రగ్రామ్యసుఖేవిషయేవిరక్తింకరోతి-తతఃకిమతఆహ - హరేఃకథానుస్మృత్యాసుఖితస్యసమస్తదుఃఖానామప్యయంనాశంధత్తే॥ ౧౩॥ ఏవంభూతాయాంకథాయాంయేపరమంతేతాఞ్ఛోచతి తానితి॥యేనరాఅవినఃభాగవతశాస్త్రార్థావభిజ్ఞాః శాఞ్శోచ్యాన్ యేతుతాత్పర్యంజ్ఞాత్వాపిశ్రీహరేః కథాయాం విముఖాఃశాఞ్శోచ్యానామపిశోచ్యానితిశోచ్యశోచ్యానితిపదన్యవిభజ్య యోజనాతానసుశోచతత్రహేతుః ఆత్తేషునం సారసర్గవాదాదిమతాంతేషామాయుర్వ్యయాత్.తదాహ-యత్పరార్ధస్తుశబ్దఃఅనిమిషఃకాలఃవృథైవవాదగతిస్మృతయోవాగ్దేహమనోవ్యాపారాయేషాంతేషామాయుఃక్షిణోతిక్షపయతీతియత్-అతోనుశోచఇతి వాదోవచనం వాగ్వ్యాపారఃగతిర్గమనందేహవ్యాపారః-స్మృతిఃస్మరణంమనోవ్యాపారః॥౧౪॥తదితి॥తత్తస్మాద్ధేతోః హేకౌషారవ విశ్వస్యశర్మదాతుఃరక్షారూపసుఖదాతుఃఆర్తేషునంసారఘర్మార్తేషుబంధుస్తస్యతీర్థావపరిశుద్ధాకీర్తిర్యస్యతస్యహరేః-కథాసుసారభూతాం-శ్రీహరేఃకథామేవోద్ధృత్యనః అస్మాకంశివాయకీర్తయ- యథాపుష్పేభ్యో మధుకరోమధూనిఅన్వాహరతితద్వదుద్ధృత్యేతి॥౧౫॥విశేషతఃశ్రీకృష్ణకథైవకథనీయేత్యాశయేనాహ॥ సఇతి॥ యోవిశ్వస్యజన్మాద్యర్థంపూర్వంగృహీతశక్తిఃసఏవపురుషేషుకృతావతారస్సన్ అతిపూరుషాణిపురుషానతిక్రమ్యవర్తమానానియాని

మాహకృష్ణః।యస్మిన్నృణాంగ్రామ్యసుఖానువాదైర్మతిర్గృహీతానుహరేఃకథాయామ్॥౧౨॥ సాశ్రద్ధధానస్యవివర్ధమానావిరక్తిమన్యత్రకరోతిపుంసామ్।హరేఃకథానుస్మృతినిర్వృతస్యసమస్త దుఃఖాప్యయమాశుధత్తే॥౧౩॥తాఞ్శోచ్యశోచ్యానవిదోనుశోచెహరేఃకథాయాంవిముఖానఘేన । క్షిణోతిదేవోనిమిషస్తుతేషామాయుర్వృథావాదగతిస్మృతీనామ్॥౧౪॥తదస్యకౌషారవశర్మదాతుర్హరేః కథామేవ కథాసుసారామ్।ఉద్ధృత్యపుష్పేభ్యఇవార్తబంధోశ్శివాయనఃకీర్తయతీర్థకీర్తేః॥౧౫॥సవిశ్వజన్మస్థితిసంయమార్థేకృతావతారఃప్రగృహీతశక్తిః।చకారకర్మాణ్యతిపూరుషాణియానీశ్వరఃకీర్తయతానిమహ్యం॥ ౧౬॥ శ్రీశుకః॥ఏవంసభగవాన్పృష్టఃక్షత్త్రాకౌషారవోమునిః। పుంసాంనిశ్శ్రేయసార్థాయతమాహ బహుమానయన్॥౧౭॥మైత్రేయః॥ సాధుపృష్టంత్వయాసాధోలోకాన్సాధ్వనుగృహ్ణతా।కీర్తింవితన్వతాలోకేహ్యాత్మనోధోక్షజాత్మనః॥నైతచ్చిత్రంత్వయిక్షత్తర్బాదరాయణవీర్యజే।గృహీతోనన్యభావేనయత్త్వయాహరిరీశ్వరః॥౧౯॥మాండవ్యశాపాద్భగవాన్ప్రజాసంయమనోయమః । భ్రాతుఃక్షేత్రే భుజిష్యాయాంజాతస్సత్యవతీసుతాత్ ॥౨౦॥భవాన్భగవతోనిత్యంసమ్మతస్సానుగస్యహ। యస్యజ్ఞానోపదేశాయచ మామాదిశ్యద్భగవాన్వ్రజన్॥౨౧॥అథతేభగవల్లీలాయోగమాయోపబృంహితాః। విశ్వస్థిత్యుద్భవాంతార్థా వర్ణయామ్యనుపూర్వశః॥౨౨॥భగవానేకఆసేదమగ్రఆత్మాత్మనాంవిభుః॥ ఆత్మేచ్ఛానుగతావాత్మా నానామత్యుపలక్షితః॥౨౩॥ సవాఏషతదాద్రష్టానాపశ్యద్దృశ్యమేకరాట్ । మేనేసంతమివాత్మానం సుప్తశక్తి

కారః॥౧౬॥ఏవమితి॥పుంసాంనిశ్శ్రేయసఏవఅర్థఃప్రయోజనంతేనహేతునాపృష్టః॥ ౧౭॥ బహుమానమేవాహ పంచభిః॥సాధ్వితి॥అధోక్షజఏవఆత్మామనోయస్యతస్యఆత్మనఃస్వస్యకీర్తించప్రసంగాద్వితన్వతా॥ ౧౮॥ నేతి॥ శ్రీహరిర్యద్గృహీతఃఏతచ్చిత్రంత్వయినభవతి-కుతఃబాదరాయణస్యవీర్యజే॥ ౧౯॥ తర్హికథంశూద్రత్వంకథంచలోకానుగ్రాహకత్వంతత్రాహ॥ మాండవ్యేతి॥ భ్రాతుర్విచిత్రవీర్యస్య క్షేత్రేక్షేత్రత్వేనస్వీకృతాయాం భుజిష్యాయాం దాస్యాంయమఏవత్వంజాతోసి॥ ౨౦॥ కించ॥ భవానితి॥భవాన్భగవతస్సంమతఃఇష్టఃకుతఃయత్ జ్ఞానాదేశాయ యస్యాత్మజ్ఞానోపదేశాయమామాదిశ్యచకారాత్స్వయమపిస్మృతోపదిష్టవానిత్యర్థః॥౨౧ అథేతి॥విశ్వస్థిత్యాదయః అర్థావిషయాయాసాంతాః॥౨౨॥తత్రసృష్టిలీలాంవర్ణయితుంతతఃపూర్వావస్థామాహ॥భగవానితి॥ఇదంవిశ్వమగ్రేసృష్టేఃపూర్వంభగవానేకఏవాసకథంభూతః ఆత్మనాంజీవానామాత్మాస్వరూపం-విభుఃస్వామీచఆత్మా పరమాత్మాభగవానేవఏవేతిఅన్యద్రష్టృదృశ్యాత్మకంనకించిదాసీదితిభావః- కుతఃకారణాత్మనానత్వేపిపృథక్ప్రతీత్యభావాదిత్యాహ అనానామత్యుపలక్షితః-నానాద్రష్టృదృశ్యాదిభిర్మతిభిర్నోపలక్షితఇతితథాయద్వా-అకారప్రశ్లేషంవినాప్యేనేహ యమర్థః-యస్సృష్టౌనానామతిభిరుపలక్ష్యతే-అతయేకఏవాసీదితికుతఃఆత్మేచ్ఛామాయాఅస్యాలనుగతాలయేనలీనయాద్వాఆత్మనఃఏకాకిత్వేనావస్థానేచ్ఛామనువృత్తాయామిత్యర్థః॥ ౨౩ ॥తత్రప్రథమంమాయోద్భవప్రకారమా

హ-ద్వాభ్యాం॥ నఇతి ॥ నవాఏమః ద్రష్టానః తదాసీద్దృశ్యంనాపశ్యత్ - కుతఃఏకరాట్ఏకఏవతదా ప్రకాశతఇత్యేక రాట్-ఆత్మానంఅనంతమివమేనే దృశ్యాభావే ద్రష్టృత్వాభావాత్తదాహ - సుప్తమాయాద్యాశ్శక్తయోయస్యాపి సత్వసంతంమేనే యతః అసుప్తదృక్శక్తిర్యస్యేతి॥ ౨౪॥ సేతి॥ సతో ద్రష్టుఃసాదృశ్యానుసంధానరూపా సదసదాత్మికా కార్యకారణరూపా యద్వా సద్దృశ్యమాత్మస్వరూపం అసత్ అదృశ్యమనాత్మ స్వరూపం యోశ్చాత్మాయస్యాః తదుభయానుసంధానరూపత్వాత్ ॥ ౨౫॥ కాలేతి॥కాలవృత్త్యాకాలశక్త్యాగుణమయ్యాం క్షుభితగుణాయాంఅధోక్షజః పరమాత్మా ఆత్మాంశభూతేనపురుషేణ ప్రకృత్యధిష్ఠాతృరూపేణ వీర్యంచిదాభాసం ఆదత్తవీర్యవాన్ చిచ్ఛక్తియుక్తః॥ ౨౬॥ తతఇతి॥కాలచోదితాత్కాలప్రేరితాత్ తతస్తస్మాదవ్యక్తాన్మాయాతఃమహత్తత్త్వమభవత్ తత్త్వపదం పరిత్యజ్యమహతోలక్షణంఅతఃపుంలింగనిర్దేశోవిజ్ఞాత్మేతి సత్త్వప్రధానత్వాత్ కింకుర్వన్నభవదితిఆత్మదేహస్థంవిశ్వముచ్ఛ్వానభీజంగత ంకురాదిరూపమివవిశ్వంవ్యంజన్ ప్రకాశయన్ తతోసౌ-తమోనుదతీతితమోనుదః తథా-తదుక్తంసాత్వతతంత్రే॥శ్లో॥విష్ణోస్తుత్రీణిరూపాణిపురుషాఖ్యాన్యథోవిదుః । ప్రథమంమహతో రూపంద్వితీయంత్వండసంస్థితమ్॥తృతీయంసర్వభూతస్థంతానిజ్ఞాత్వావిముచ్యతఇతి॥ ౨౭॥ అహంకారోత్పత్తిమాహ-సార్ధద్వాభ్యాంసఇ ॥ అంశశ్చిదాభాసోనిమిత్తం గుణాఉపాదానం కాలఃక్షోభకరః తదాత్మాతదధీనః ఏవంరూపస్సోపివృసర్విజ్ఞానాత్మా భగవద్దృష్టిగోచరః భగవాన్ సర్వాధ్యక్షః తద్దృష్టిగోచరస్సన్ స్వయమాత్మానంవ్యాకరోత రూపాంతరమనయత్ ॥ ౨౮॥

రనుప్తదృక్ ॥ ౨౪॥ సావాఏతస్యసద్రష్టుశ్శక్తిస్సదసదాత్మికా । మాయానామమహాభాగయయేదంనిర్మ
మేవిభుః॥ ౨౫ ॥ కాలవృత్త్యాతుమాయాంగుణమయ్యామధోక్షజః । పురుషేణాత్మభూతేనవీర్యమాధ
త్తవీర్యవాన్ ॥ ౨౬ ॥ తతోభవన్మహత్తత్త్వమవ్యక్తాత్కాలచోదితాత్ । విజ్ఞానాత్మాత్మదేహస్థంవి
శ్వంవ్యంజంస్తమోనుదః॥ ౨౭॥ సోప్యంశగుణకాలాత్మాభగవద్దృష్టిగోచరః। ఆత్మానంవ్యాకరోదాత్మా
విశ్వస్యాస్యసిసృక్షయా ॥ ౨౮॥ మహత్తత్త్వాద్వికుర్వాణాదహంతత్త్వమజాయత। కార్యకారణకర్త్రా
త్మాభూతేంద్రియమనోమయః ॥ ౨౯॥ వైకారికస్తైజసశ్చతామసశ్చేత్యహంత్రిధా। అహంతత్త్వాద్వికు
ర్వాణాన్మనోవైకారికాదభూత్ ॥ ౩౦॥ వైకారికాశ్చ దేవాయే ర్థాది వ్యంజనంయతః। తైజసానీంద్రి
యాణ్యేవజ్ఞానకర్మమయానిచ॥ ౩౧॥ తామసోభూతసూక్ష్మాదిర్యతఃఖంలింగమాత్మనః। కాలమాయాం
శయోగేనభగవద్వీక్షితంనభః॥ ౩౨॥ నభసోనుసృతంస్పర్శంవికుర్వన్నిర్మమేనిలమ్। అనిలోపివికుర్వాణో
నభసోరుబలాన్వితః॥ ౩౩॥ ససర్జరూపతన్మాత్రంజ్యోతిర్లోకస్యలోచనమ్। అనిలేనాన్వితంజ్యోతిర్వికుర్వ
త్పరమేక్షితమ్॥ ౩౪॥ అథత్తాంభోరసమయం కాలమాయాంశ యోగతః।జ్యోతిషాంభోనుసంసృష్టంవికు
ర్వద్బ్రహ్మవీక్షితమ్॥ ౩౫॥ మహీంగంధగుణామాధాత్కాలమాయాంశయోగతః భూతానాంనభఆదీ

అహంకారస్యలక్షణమాహ॥మహదితి॥కార్యమధిభూతం-కారణమధ్యాత్మం-కర్తా-అధిదైవత - తేషామాత్మాశ్రేయః-అత్ర హేతుఃభూతేంద్రియమనోమయఃతద్వికారవాన్-మనఇతి దేవానామప్యుపలక్షణం॥ ౨౯॥ ఏతదేవవిభాగతః ప్రపంచయతి॥ వైకారికఇతి॥ వైకారికఃసాత్త్వికః తైజసో రాజసః వైకారికాత్సాత్త్వికాహంకారాత్మనః॥ ౩౦॥ వైకారికాఇతి॥ దేవాశ్చాపివైకారికాః-కార్యభూతాఇత్యర్థః-యతోయేభ్య ఇంద్రియాధిష్ఠాతృభ్యఃఅర్థాదివ్యంజనంశబ్దాదిప్రకాశోభవతి-జ్ఞానేంద్రియాణికర్మేంద్రియాణిచ తైజసానిరాజసాన్యేవ జ్ఞానమయానాం సాత్త్వికత్వంకామాభూదిత్యేవకారః॥౩౧॥ తామసఇతి॥ తామసాహంకారఃభూతసూక్ష్మస్య- సూక్ష్మభూతస్యశబ్దస్యాదిఃకారణం యతశ్శబ్దాత్ ఆత్మనో లింగం-ఖం-శబ్దగుణమాకాశంభవతి స్వగుణశబ్దరూపేణప్రమాపకం హృదయాకాశతయావాయుద్వా-లింగంశరీరం॥ శ్రు॥ ఆకాశశరీరంబ్రహ్మేతిశ్రుతేః॥కాలక్షోభకః మాయాత్ర తామసాంశాప్రకృతిః - అంశశ్చిదాభాసవ్యాప్యయంతామసాహంకారాన్నిసృతంఉద్భూతంనభః-కాలాదిసముదాయేనభగవద్వీక్షితం-భగవతాసర్వాధ్యక్షేణవీక్షితంసత్ ॥౩౨॥నభసఇతి॥ స్పర్శంవికుర్వత్-రూపాంతరంరయత్ - అనిలంవాయుంనిర్మమేఏవం సర్వత్ర తన్మాత్రద్వారాభూతోత్పత్తిరితిజ్ఞాతవ్యా-నభసాసహితఃస్వయంచఉరుబలాన్వితః॥ ౩౩॥ ససర్జేతి॥ లోచనంప్రకాశకంలోకప్రకాశకంజ్యోతిరితి-పరమేణభగవతాఈక్షితంయథాభవతితథా-అనిలేనవాయునా॥ ౩౪॥ అథత్తేతి॥ జ్యోతిరగ్నిః-బ్రహ్మణాభగవతావీక్షితం-జ్యోతిషాఅనుసృష్టమంభః॥ ౩౫॥మహీమితి॥ఆకాశాదీనాంపంచభూతానాంయద్యత్పరమ

పరంచ కార్యం॥౩౫॥ తేషామితి॥ తేషాం కార్యాణాంపరైః కారణైః అనుసంసర్గాదనుషంగాత్ యథాసంఖ్యం యథా క్రమం ఉత్తరోత్తరమధికా గుణాన్విదుః- తథాహి నభసః శబ్దగుణః అన్యాన్వయాభావాత్ వాయోస్తు స్పర్శః ఆకాశాన్వయాచ్ఛబ్దశ్చ ఏవం తేజసస్తాచరూపంచ అంబసస్తాని రసశ్చ మహ్యాస్స క్వేభస్యవిదు రేతిపాఠః ఏతే దేవామహదాద్యభిమానినః విష్ణోః కలాః అంశాః కాలలింగం వికృతిః మాయాలింగం విక్షేపః అంశలింగం చేతనా తానివిద్యతేయేషు తే కాలమయాంశలింగినః ॥ ౩౭ ॥ నానాత్వాదితి ॥ అతస్సమత్వేన నానాత్వాత్ పరమసంబంధాః స్వక్రియాయా బ్రహ్మాండరచనాయామసిశాః అశక్తాస్సంతోఽపి ఽంపరమేశ్వరం ప్రాపుః ప్రపన్నాః ॥ శ్లో ॥ మిథస్స్పర్ధిష్ణవో దేవామిశ్రం తస్తేపరస్పరమ్। విశ్వకర్మణ్యనీశాశ్చ నిర్విణ్ణా హరిమీడిరే ఇతి భావః నమామీతి ప్రపన్నానాం తాపోపశమే ఆతపత్రం ఛత్రం తత్ర హేతుః యన్మూలకేతాః యస్య పాదారవిందస్యమూలం తలం కేతనయాశ్రయోయేషాం తే బహిర్దూరత ఏవ ఉత్తిష్ఠంతి పరిత్యజంతి ॥ ౩౮ ॥ పాంథః స్వగృహం ప్రాప్యనాగచ్ఛతి మమివశ్రమంని వేదయంత ఆహుః ధాతరితి హే ధాతః హే పితః హే ఈశ హే ఈశ స్వామిన్ అస్మిన్ భవే సంసారే తాపత్రయేణాభిహతా జీవకోటయః ఆత్మన్ ఆత్మన్యంతఃకరణ ఇతి లుప్తసప్తమ్యంతత్వేన వాని దేశః యస్యాస్మాత్ శర్మసుఖం నలభంతే బిభుతేయదస్మిన్ భవ ఇతి పాఠే యత్పాదభజనం వినాశర్మ నలభంత ఇతి యోజనా అతో హే భగవన్ సవిద్యాం సదా సంశ్రికాశా జ్ఞానసహితా మితి భావః॥ ౩౯॥ జ్ఞానసాధనమాహుః॥ మార్గంతీతి॥ హే భగవన్ సుధియశ్శుద్ధచిత్తాః తేనవముఖ పద్మం నీడం యేషాం తైః ఛ దస్సుపర్ణైః

నాం యస్య దృవ్యం పరాపరమ్॥ ౩౬ ॥ తేషాం పరానుసంసర్గాద్యథాసంఖ్యం గుణాన్విదుః । ఏతే దేవాః కలావిష్ణోః కాల మాయాంశలింగినః ॥ ౩౭ ॥ నానాత్వాత్స్వక్రియానీశాః ప్రోచుః ప్రాంజలయో విభుమ్ ॥ దేవాః॥ నమామి తే దేవపదారవిందం ప్రపన్న తాపోపశమాతపత్రమ్ । యన్మూలకేతా యతయోంజసోరు సంసారదుఃఖం బహిరుత్క్షిపంతి॥ ౩౮ ॥ ధాతర్యదస్మిన్ భవ ఈశ జీవాస్తాపత్రయేణాభిహతా నశర్మ । ఆత్మన్ లభంతే భగవంస్తవాంఘ్రిచ్ఛాయాం సవిద్యామత ఆశ్రయేమ॥ ౩౯॥ మార్గంతి యత్తే ముఖ పద్మనీడైశ్ఛందస్సుపర్ణైః ఋషయోవివిక్తే। యస్యాఘమర్షోదసరిద్వరాయాః పదం పదం తీర్థపదః ప్రపన్నాః॥ ౪౦॥ యచ్ఛ్రద్ధయా శ్రుతవత్యా చ భక్త్యా సంమృజ్యమానే హృదయేఽవధాయ । జ్ఞానేన వైరాగ్య బలేన ధీరా వ్రజంతి తత్తేంఘ్రిసరోజపీఠమ్॥ ౪౧॥ విశ్వస్య సర్గస్థితిసంయమార్థే కృతావతారస్య పదాంబుజం తే। వ్రజేమ సర్వే శరణం యదీశ స్మృతం ప్రయచ్ఛత్యభయం స్వపుంసామ్॥ ౪౨॥ యత్సానుబంధేఽసతి దేవ దేహే మమాహమిత్యూఢ దురాగ్రహాణామ్ । పుంసాం సుదూరం వసతోఽపి పుర్యాం వ్రజేమ తత్తే భగవన్ పదాబ్జమ్॥ ౪౩॥

తాన్వాఽసదవృత్తిభిరక్షిభిర్యే పరాహృతాంతర్మనసః పరేశ। అథో నపశ్యం త్యురుగాయ సర్వే వపక్షిభిః వివిక్తే అసంగే మనసి-యన్మార్గంతి అన్వేషయంతి అఘమర్షం అఘనాశకముదకం యాసాం సరితాం తాసు వరాయా గంగాయాః సముద్భవస్థానం-తీర్థం పదస్తవ తచ్చ పదంత దేవ చరణం-వయం ప్రపన్నాః స్మః- అతో గంగామనుసేవమానా అపిత దుద్భవస్థానం త్వత్పాదం ప్రాప్నువంతీత్యర్థః ఛందస్సుపర్ణైరిత్యత్రాయం భావః పక్షిణో నీడమధ్యాదుద్భూతాస్తతస్తతః పరిభ్రమ్య పునః తత్రైవ ప్రవిశంతి తథా వేదా అపిత్వత్త ఉద్గతాస్త్వయ్యేవ పర్యవస్యంతి అతో వేదాన్ శ్రిత్య త్వత్పాదం మృగయంతీతి దృష్టాంతాభిప్రాయః॥ ౪౦॥ సనువిషయాకృష్టచిత్తానాం కుతస్తదన్వేషణం తత్రాహుః॥ యదితి॥ నరాగేచిత్తే ధ్యానాసంభవమాశ క్యతద్విశేషణం విశినష్టి- శ్రద్ధయా శ్రుతవత్యా శ్రవణ పూర్వికయా భక్త్యా చ-సంమృజ్యమానే సంశోధ్యమానే హృదయే-యదవధార్య ధ్యాత్వా తత ఉత్పన్నేన వైరాగ్యబలం యస్య తేన జ్ఞానేన ధీరాః కేచిన్ముముక్షవో నిశ్చలచిత్తాః భవంతి-తత్త్వదంఘ్రిసరోజపీఠం శరణం వ్రజేమేతి॥ ౪౧॥ భక్తానుగ్రహం స్మరంత ఆహుః॥ విశ్వస్యేతి॥ సర్వే వయం శరణం వ్రజేమ-కుతః- త్వత్పదాంబుజం స్మృతం సత్ స్వపుంసాం భక్తానాం- అభయం ప్రయచ్ఛతీతి-యస్మాత్ ఇతి॥ ౪౨॥ అంతర్యామితయా నిత్యసన్నిహితేసరక్షకం భజనమిత్యాశంక్యాహుః॥ యదితి॥ హే దేవ ద్యోతనశీల సానుబంధే సోపకరణే- అసతితుచ్ఛే దేహే- అహం మదీయమిత్యహంకారమమతయారూఢదురాగ్రహాణాం-పుర్యాం స్వదేహ ఏవ వసతోఽపి- తేతవ-యత్పదాబ్జం శ్రీపాదారవిందం సుదూరం దుష్ప్రాపం తద్వ్రజేమ॥ ౪౩॥ అన్యథాభక్తనిరీక్షణం నఘటత ఇత్యాహుః॥ తానితి॥ హే పరేశ మాయానియంతః అసద్వృత్తిభిర్బహిర్ముఖైరింద్రియైః భవతః వశాహృతం దూరమపాకృష్టం- అంతస్థం మనోయేషాం తైః- యఉద్భూతాస్సంతి తైః అథో అతఏవాపాకృష్టమనస్త్వా

భవత్ఛపరాహృతందూరమపాకృష్టం- అంతస్థమనోయేషాంతే - యఉన్మత్తాస్సంతి తెలఖో అతఏవాపాకృష్టమస్త్వాదిత్యర్థః- నూనంతాన్న పశ్యతివా వేతిప్రసిద్ధే-త్తైస్తేషాంసంగమసుకుతఃపునస్తాంకానిత్యాహ - హేఉరుగాయయేతు త్వత్తవపదన్యాసోగమనం తస్యసోలాసోవిభ్రమః తస్యలక్ష్మీశోభాయేషాం తెయేత్వల్లీలాకథనాదిభిః శోభమానాఇత్యర్థః తాంస్త్వద్భక్తానితివిలాసలక్ష్మ్యా ఇత్యకారాంతాచ్ఛహువచనంయద్వా ఏవంభూతాస్తేతాన నూనమనత్తానేవ పశ్యంతీతియోజనా సత్సంగమాభావేహరికథాశ్రవణాభావాత్ హృదిస్థితమపితేషాంసుదూరమితిభావః-అత్రపథ ఇతిచ లక్ష్మ్యా ఇతిచపాఠాంతరమస్తితదాపథఃపదస్యవిశేషణంలక్ష్మ్యా ఇతి పథస్త్వన్మార్గభృతాన్మార్గాదీన్నపశ్యంతీత్యర్థః॥౪౪॥ ఏతదేవస్ఫుటయతిపానేనేత్యాదిద్వాభ్యాం॥పానేతి॥ హేదేవ తేకథామృతస్యపానేన ప్రవృద్ధ,నాభక్త్యాశుద్ధేనిర్మలాంతఃకరణాస్తేవైరాగ్యంసారోబలంయస్యతంలబ్ధ్వాఅన్వనంతరమేవఅకుంఠధిష్ణ్యం వైకుంఠలోకం యథాయథాసచ్ఛీఘ్రమీయుఃప్రాప్తవంతః॥౪౫॥అథేతిఅథశబ్దోమార్గాంతరంద్యోతయతిఅపరేత్వాత్మనిస్వస్మిన్నను ధీః మనసస్థైర్యంసఏవయోగః ఉపాయఃతస్యబలేనజ్ఞానయోగతః త్వామేవప్రవిశంతితేషాంశ్రమస్స్యాత్ క్రమేణమోక్షస్స్యాత్ తేతవ సేవయాసేనైవ మోక్షః - సేవానత్సంగరూపాత్వత్కథా శ్రవణాది రూపాచ - అహంమతాధిష్ఠానానాంతుకథంచిదితిభావః॥౪౬॥ తమేవంస్తుత్వాపార్థయంతేచతుర్భిః॥ తదితి॥హేఆద్యతత్తస్మాత్తేవయం త్వదీయావయం యస్మాల్లోకా నాంసిసృక్షయానుసృష్టా త్రిభిరాత్మభిస్సత్త్వాదిభిః స్వభావైః - అతఏవవిరుద్ధస్వభావత్త్ద్వియుక్తాస్సంతః యదర్థఃసృష్టాతత్స వ్యవహారతంత్రం క్రీడోపకరణం బ్రహ్మాండం - తేతుభ్యం ప్రతిహార్తవే ప్రతిహార్తుంసమర్పయితుంనశక్నుమః అతస్త్వ నఃచక్షుఃపరిదేహీతి త్రియాణా శ్లోకానాం చతుర్థేన అన్వయః॥ ౪౭॥ అసామర్థ్యమేవప్రపంచయితుంకార్యస్యవైచిత్ర్యమాహుఃయావదితి॥హేఅజ కాలేభోజనకాలె

నూనంయేత్వత్పదన్యాస విలాసలక్ష్మ్యాః ॥ ౪౪ ॥ పానేన తే దేవకథాసుధాయాః ప్రవృద్ధభక్త్యావిశదాశయాయే। వైరాగ్యసారంప్రతిలభ్య బోధంయ థాంజసాన్వీయురకుంఠధిష్ణ్యమ్॥౪౫॥అథాపరేచాత్మసమాధియోగబలేనజిత్వాప్రకృతింబలిష్ఠామ్ ।త్వామేవధీరాఃపురుషంవిశంతి తేషాంశ్రమస్స్యాన్నతుసేవయాతే॥౪౬॥ తత్తేవయంలోకసిసృక్షయాద్యత్వయానుసృష్టాస్త్రిభిరాత్మభిస్స్మ ।సర్వేవియుక్తాఃస్వవిహారతంత్రంనశక్నుమస్తత్ప్రతిహర్తవేతే। ౪౭॥ యావద్బలింతేఽజహరామకాలేయథావయంచాన్నమదామయత్ర। యథోభయేషాంతఇమేహిలోకాబలింహరంతోఽన్నమదంత్యనూహాః॥ ౪౮ ॥ త్వంనస్సురాణామసిసాన్వయానాంకూటస్థ ఆద్యఃపురుషఃపురాణః । త్వం దేవశక్త్యాంగుణకర్మయోనౌరేతస్త్వజాయాంకవిమాదధేఽజః॥౪౯॥తతోవయంసత్ప్రముఖాయదర్థేబభూవిమాత్మన్కరవామకింతే।త్వం నస్స్వచక్షుఃపరిదేహిశక్త్యాదేవక్రియార్థేయదనుగ్రహాణామ్॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే తృతీయస్కంధే- పంచమోఽధ్యాయః

తత్తదవసరేబలింభోగం యావత్సాకల్యేన తేతుభ్యం హరామసమర్పయామ యథాయేనప్రకారేణ వయంవా అన్నమదామభక్ష్యామఅన్నమదామేత్యనేన అన్నమాత్రమస్మాకమైశ్వర్యేణతుభోగస్సర్వే వేత్యుక్తంయథాయేనప్రకారేణ ఉభయేషాంతవచ త్వల్లోకాఇతిపాఠేచ జీవాఇత్యర్థః ఇమేజీవాయత్రస్థితా అనూహాఃనిర్విఘ్నాః యద్వా వితర్కాః నిస్సంశయాఇత్యర్థః ఏవంసంతస్తవాస్మాకంచ బలింభాగం హరంతస్సతః అన్నమదంతి తథాచశ్రుతిః॥ తాఏతాదేవతాస్సృష్టాస్మిన్ మహత్యర్ణవే ప్రాప్తం తమశనాపిపాసాభ్యామన్వవార్జత్ తాఏవమబ్రువన్నాయతనంనఃప్రజానీహీతియస్మిన్ప్రతిష్ఠితాఅన్నమదామేతి॥౪౮॥ జనకత్వాదవశ్యంతయాస్మాకమేషాంచకార్యోపాధీనాం జీవానాంవృత్తిఃపరికల్పనీయేత్యాహుః॥త్వంనఇతి॥ సాన్వయానాంకార్యాణాంయద్వాఅన్వేతీత్యన్వయః - కారణం తత్రిహేతవః - కూటస్థఅవిక్రియః పురుషోధిష్ఠితా - పురాణఃపురాతనః - ఏతదుపాదయంతి॥ హేదేవ అజసత్వం - గుణానాంసత్త్వాదీనాంకర్మణాంజన్మాదీనాంచయోనౌకారణభూతాయాం అజాయాంజననరహితాయాం శక్త్యాంమాయాయాం కవింసర్వజ్ఞంమహత్తత్త్వరూపరేతఃప్రథమంఆదధేనిహితవానసీత్యర్థః॥ ౪౯ ॥ తతఇతి॥ తతఃహే ఆత్మన్సత్ప్రముఖాః మహదాదయోవయంయదర్థేయత్ప్రయోజనంబభూవిమతేతవకింకార్యంకరవామ సృష్టిమితిచేత్తత్రాహుః - హేదేవ త్వంనచక్షుః స్వీయంజ్ఞానంశక్త్యాచసహ నోస్మాకం పరిదేహి ప్రయచ్ఛ కీదృశానాంనఃత్వదనుగ్రహాణాం త్వత్తఏవానుగ్రహోయేషాంనఇత్యేకంపదంతత్ప్రత్ర త్రిజ్ఞానక్రియాశక్తిభ్యామేవ

వయుస్సృష్టాతమా నాన్య ఇత్యర్థః॥౫౦॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం.పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా-
వయస్సృష్టా వయః ఇత్యర్థః॥ఇతి॥ ఏవ ఈశ్వ
శ్లో॥ఋషిరువాచ॥ ఇతి తాసాం స్వశక్తీనాం సతీనామసమేత్య సః। ప్రసుప్తలోకతంత్రాణాం నిశామ్య గతిమీశ్వరః
రః అసమేత్య అమిలిత్వా- సతీనాం స్థితానాం ప్రసుప్తం నష్టలోకతంత్రం విశ్వరచనా యాసాం - యద్వా - ప్రసుప్తజీవా
పకరణానాం స్వశక్తీనాం మహదాదీనాం-గతిం స్థితిం నిశామ్య సృష్ట్వా॥ ౧॥ కాలేతి॥ తదానీం కాలేన సంజ్ఞా ఉద్బోధో య
స్యాః-యద్వా కలయతి క్షోభయతి స్వకార్యాణీతి వా కాలసంజ్ఞా ప్రకృతిః - దేవీం ద్యోతనశీలాం. తాం శక్తిం-బిభ్రత్ స్వీకు
ఉరుక్రమః - ప్రకృతత్వాత్ సహ త్రయోవింశతితత్త్వానాం గణం సమూహం - యుగపదావిశత్ అంతర్యామితయా ప్రవి
ష్టః॥ ౨॥సఇతి॥చేష్టారూపేణ క్రియాశక్త్యా సహ-తం గణమనుప్రవిష్టస్సభగవాన్-సుప్తం లుప్తం.కర్మ తేషాం క్రియాం శ
వానాం సృష్టం వా-ప్రబోధయన్ సన్-భిన్నం నానా॥ ౩ ॥ ప్రబుద్ధేతి ॥ దేవేనేశ్వరేణేతి నియంతృత్వముచ్యతే ప్రబుద్ధం
కర్మ క్రియాశక్తిర్యస్య స త్రయోవింశతికః-త్రయోవింశతేర్గణః - దేవేన ప్రేరితస్సన్ మాత్రాభిరంశైః అధిపూరుషం
విరాడ్దేహమజనయత్ ॥ ౪॥ జననమేవాహ॥పరేణేతి॥స్వస్మిన్ ఆవిశతా పరేణైశ్వర్యేణ విశ్వం సృజంతీతి విశ్వసృజాం-త
త్త్వానాం గణః అన్యోన్యమితరేతరః మాత్రయా అంశేన చుక్షోభ పరిణతః సన్ సర్వాత్మనా యస్మిన్ పరిణామే- చరా
చరా లోకాః స్థితాః॥౫॥హిరణ్మయ ఇతి॥యోఽధిపురుష ఇత్యుక్తః స పురుషః-అండకోశే బ్రహ్మాండమధ్యే అప్స్వేవ ఉశాయి
భిస్సర్వైర్జీవైరుపబృంహితః సహితస్సన్-అనంతవత్సరాన్ ఉవాస॥౬॥సఇతి॥ దైవశక్తిః కర్మశక్తిః ఆత్మశక్తిః-తత్త్రియ
వాన్ దైవకర్మాత్మశక్తిమాన్ సః విశ్వసృజాం మహదాదీనాం- స వై గర్భః కార్యరూపో విరాట్-విశ్వభాజా విశ్వాకారే
ణాత్మనా ఆత్మానమేకధా దశధా త్రిధా చ-విభక్తవాన్-దైవశక్తిః జ్ఞానశక్తిః.తయా ఏకధా-హృదయావచ్ఛిన్న చైతన్య

మైత్రేయః ॥ ఇతి తాసాం స్వశక్తీనాం సతీనామసమేత్య సః । ప్రసుప్తలోకతంత్రాణాం నిశామ్య గతిమీశ్వ
రః॥౧॥ కాలసంజ్ఞాం తదా దేవీం బిభ్రచ్ఛక్తిమురుక్రమః । త్రయోవింశతితత్త్వానాం గణం యుగపదావిశత్
॥౨॥ సోఽనుప్రవిష్టో భగవాంశ్చేష్టారూపేణ తం గణమ్ । భిన్నం సంయోజయామాస సుప్తం కర్మ ప్రబోధ
యన్ ॥౩॥ ప్రబుద్ధకర్మా దైవేన త్రయోవింశతికో గణః । ప్రేరితోఽజనయత్ స్వాభిర్మాత్రాభిరధిపూరుషం॥
౪ ॥ పరేణ విశతా స్వస్మిన్ మాత్రయా విశ్వసృడ్గణః । చుక్షోభాన్యోన్యమాసాద్య యస్మిన్ లోకాశ్చరాచ
రాః॥౫॥ హిరణ్మయస్స పురుషస్సహస్రపరివత్సరాన్ । అండకోశ ఉవాస అప్సు సర్వసత్త్వోపబృంహితః॥ ౬॥
స వై విశ్వసృజాం గర్భో దైవకర్మాత్మశక్తిమాన్! విబభాజాత్మనాత్మానమేకధా దశధా త్రిధా॥౭॥ ఏష
హ్యశేషసత్త్వానామాత్మాంశః పరమాత్మనః । ఆద్యోఽవతారో యత్రాసౌ భూతగ్రామో విభావ్యతే॥ ౮ ॥
సాధ్యాత్మస్సాధిభూతశ్చ సాధిదైవ ఇతి త్రిధా । విరాట్ ప్రాణో దశవిధ ఏకధా హృదయేన చ॥ ౯॥ స్మరన్ విశ్వ
సృజామీశో విజ్ఞాపితమధోక్షజః । విరాజమతపత్స్వేన తేజసైషాం వివృత్తయే॥౧౦॥అథ తస్యాభితప్తస్య కతి
చాయతనాని హ । నిరభిద్యంత దేవానాం తాని మే గదతశ్శృణు ౧౧ ॥ తస్యాగ్నిరాస్యం నిర్భిన్నం లోకపా

రూపేణ కర్మశక్తిః క్రియాశక్తిః తయా దశధా ప్రాణరూపేణ ప్రాణాదయః పంచ వాయవః॥శ్లో॥ నాగః కూర్మశ్చ కృకరో దే
వదత్తో ధనంజయ ఇత్యంతర్భూతాః ప్రాణాదిషు పంచ ఏవం వృత్తిభేదేన దశవిధః ప్రాణో భవతి॥ ఆత్మశక్తిః భోక్తృశ
క్తిః తయా అధ్యాత్మాదిభేదేన త్రిధా ఏవం విభాగం కృతవానిత్యర్థః॥౭॥ఏవం విభాగసామర్థ్యాయ అస్యోత్కర్షమా
హ॥ఏష ఇతి॥ ఆదిభూతోఽవతారరూప ఏషః-పరమాత్మనః అశేషసత్త్వానాం వ్యష్టిరూపాణాం ప్రాణినాం ఆత్మా తదంశ
త్వాదంశో జీవ ఇత్యవతారత్వోక్తిః యతాం శే తస్మిన్ నారాయణావిర్భావాభిప్రాయేణ॥ ౮ ॥ స వై విశ్వసృజామిత్యా
దిపూర్వశ్లోకార్థం వివృణోతి॥సాధ్యాత్మ ఇతి॥ అధ్యాత్మానీంద్రియాణి తత్సహితస్సాధ్యాత్మః-విరాడితి-సర్వత్రయో
జ్యం॥౯॥అధ్యాత్మాదిభేదం ప్రపంచయితుమాహ॥ స్మరన్నితి॥ విశ్వసృజాం తత్త్వానాం - యూయం బలిం తే జహారామతా
ల ఇత్యాది విజ్ఞాపితం స్మరన్ సన్ ఏషాం తత్త్వానాం - వివృత్తయే వివిధవృత్తిలాభాయ స్వేన తేజసా చిచ్ఛక్త్యా - అపతత్
ఏవం కరిష్యామీత్యాలోచితవాన్॥ శ్రుతి॥ యస్య జ్ఞానమయం తప ఇతి శ్రుతేః॥ ౧౦॥ అథేతి॥హకారః ప్రసిద్ధౌ-ఆయతనా
న్యాస్యాదీని-దేవానామగ్న్యాదీనాం మే మత్తః శృణు॥౧౧॥ఆయతనాన్యేవాహ ॥ తస్యేత్యాదినా॥తస్యేతి ॥ తస్య విరా
జః ఆదౌ ఆస్యం నిర్భిన్నం తం అథ లోకపాలోఽగ్నిస్తత్పదం స్వస్థానం స్వాంశేన స్వశక్త్యా వాచా సహావిశత్ ప్రవిష్ట
వాన్ అసౌ జీవః యయా వాచా వక్తవ్యం ప్రతిపద్యతే శబ్దముచ్చరతీత్యర్థః ॥ తయా స హేతి సర్వప్రతిభిన్నం తదధిష్ఠాన

అగ్న్యాదిప్రథమాంతమధిదైవతం- వాగాదీంద్రియం తృతీయాంతమధ్యాత్మం ప్రతిపత్తవ్యమధిభూతం - ఏవము త్తర త్రాపి వ్యాఖ్యానీయం॥౧౨॥ నిర్భిన్నమితి॥ తాల్వధిష్ఠానం జిహ్వా రసనేంద్రియం॥౧౩॥ నిర్భిన్నే ఇతి ॥ హరేర్విశాజః నాసాపుటే నిర్భిన్నే-యతో యేన॥౧౪॥ నిర్భిన్నే ఇతి॥ త్వష్టా ఆదిత్యః॥ ౧౫॥ నిర్భిన్నానీతి ॥ ప్రాణేనేత్యస్య ప్రాణ్జేయ దేహవ్యాపినా త్వగింద్రియేణేత్యర్థః॥౧౬॥ త్వచమితి త్వచం చర్మ ఓషధీరోషధయః త్వగింద్రియస్యైవ స్థానభేదేన విషయద్వయం కండూః స్పర్శశ్చ-తత్రాయం నామభేదో దేవతాభేదశ్చేతి ద్వితీయమేవ వ్యాఖ్యాతం॥ ౧౭॥ మేఢ్రమితి॥ కః ప్రజాపతిః॥ ౧౯॥ హస్తావితి॥ స్వఃపతిః స్వర్గస్యపతిః- వార్తయా క్రయవిక్రయాదిశక్త్యా వృత్తిం జీవికాం॥ ౨౧॥ హృదయమితి॥ విక్రియాం సంకల్పాదిరూపాం॥ ౨౩॥ ఆత్మానమితి॥ అస్య నిర్భిన్నమాత్మానమహంకారం- అభిమన్యతే నేనేత్యభిమానో రుద్రః-కర్మణా అహం ప్రకృత్యా కర్తవ్యమితి క్రియా ౨౫॥ సత్త్వమితి॥ సత్త్వమితి బుద్ధిచిత్తయోరభేదేన నిర్దేశః మహానిత్యబ్రహ్మ చిత్తేన చేతనయా॥ ౨౬॥ త్రైలోక్యోత్పత్తిమాహ॥ శీర్ష్ణ ఇతి॥ యేషు ద్యురాదిషు-వృత్తయః పరిణామాః ను

లో౽విశత్పదమ్। వాచాస్వాంశేన వక్తవ్యం యయాసౌ ప్రతిపద్యతే॥ ౧౨॥ నిర్భిన్నం తాలు వరుణో లోకపా
లో౽విశత్పదమ్। వాచాస్వాం కేన వక్తవ్యం యయాసౌ ప్రతిపద్యతే॥ ౧౩॥ నిర్భిన్నే అశ్వినాసాశే హరేరావిశ
తాం పరమ్। ఘ్రాణేనాంశేన గంధస్య ప్రతిపత్తిర్యతో భవేత్॥ ౧౪॥ నిర్భిన్నే అక్షిణీ త్వష్టా లోకపాలో విశ
త్పదమ్। చక్షుషాంశేన రూపాణాం ప్రతిపత్తిర్యతో భవేత్॥ ౧౫॥ నిర్భిన్నాన్యస్య చర్మాణి లోకపాలో౽ని
లో౽విశత్। ప్రాణేనాంశేన సంస్పర్శం యేనాసౌ ప్రతిపద్యతే॥ ౧౬॥ కర్ణావస్య వినిర్భిన్నౌ ధిష్ణ్యం స్వం వి
విశుర్దిశః। శ్రోత్రేణాంశేన శబ్దస్య సిద్ధిం యేన ప్రపద్యతే॥౧౭॥ త్వచమస్య వినిర్భిన్నాం వివిశుర్ధిష్ణ్యమోష
ధీః। అంశేన రోమభిః కండూం యైరసౌ ప్రతిపద్యతే॥౧౮॥ మేఢ్రం తస్య వినిర్భిన్నం స్వధిష్ణ్యం క ఉపావిశత్
రేతసాంశేన యేనాసావానందం ప్రతిపద్యతే॥౧౯॥ గుదం పుంసో వినిర్భిన్నం మిత్రో ధిష్ణ్యం సమావిశత్।
పాయునాంశేన యేనాసౌ విసర్గం ప్రతిపద్యతే॥ ౨౦॥ హస్తావస్య వినిర్భిన్నావింద్రః స్వఃపతిరావిశత్ । వా
ర్తయాంశేన పురుషో యయా వృత్తిం ప్రపద్యతే॥ ౨౧॥ పాదావస్య వినిర్భిన్నౌ స్వధిష్ణ్యం విష్ణురావిశత్।
గత్యా స్వాంశేన గంతవ్యం యయాసౌ ప్రతిపద్యతే॥ ౨౨॥ హృదయం చాస్య నిర్భిన్నం చంద్రమా ధిష్ణ్యమా
విశత్। మనసాంశేన యేనాసౌ విక్రియాం ప్రతిపద్యతే॥ ౨౩॥ బుద్ధిశ్చాస్య వినిర్భిన్నా వాగీశో ధిష్ణ్యమావి
శత్। బోధేనాంశేన బోద్ధవ్యప్రతిపత్తిర్యతో భవేత్॥ ౨౪॥ ఆత్మానం చాస్య నిర్భిన్నమభిమానో౽విశత్పదమ్।
కర్మణాంశేన యేనాసౌ కర్తవ్యం ప్రతిపద్యతే॥ ౨౫॥ సత్త్వం చాస్య వినిర్భిన్నం మహాన్ ధిష్ణ్యముపావిశత్
చిత్తేనాంశేన యేనాసౌ విజ్ఞానం ప్రతిపద్యతే॥ ౨౬॥ శీర్ష్ణో౽స్య ద్యౌర్ధరా పద్భ్యాం ఖం నాభేరుదపద్యత । గు
ణానాం వృత్తయో యేషు ప్రతీయంతే సురాదయః॥ ౨౭॥ ఆత్యంతికేన సత్త్వేన దివం దేవాః ప్రపేదిరే । ధ
రాం రజఃస్వభావేన పణయో యే చ తానను॥ ౨౮॥ తార్తీయేన స్వభావేన భగవన్నాభిమాశ్రితాః । ఉభ
యోరంతరం వ్యోమ యే రుద్రపారిషదాం గణాః॥ ౨౯॥ ముఖతో౽వర్తత బ్రహ్మ పురుషస్య కురూద్వహ । యస్తూ
న్ముఖత్వాద్వర్ణానాం ముఖ్యో౽భూద్బ్రాహ్మణో గురుః॥౩౦॥ బాహుభ్యో౽వర్తత క్షత్రం క్షత్రియస్తదను

రాదయః దేవాదయః॥ ౨౭॥ ఏతదేవ ప్రపంచయతి ద్వాభ్యాం॥ ఆత్యంతికేనేతి॥ ఆత్యంతికేనోర్జితేన సత్త్వేన గుణేన పణవ్యవహార ఇతి ధాతోః పణం తే నాగాదినా వ్యవహారంతీతి పణయః మనుష్యా ఇత్యర్థః। తాన్మనుష్యాననుతదుపకరణభూతా మృగవాదయస్తే పి ధరాం ప్రపేదిర ఇతి॥ ౨౮॥ రుద్రపారిషదాం రుద్రస్య పార్షదానాం భూతానాం గణాః తార్తీయేన తృతీయస్తమోగుణః తదీయేన తామసేనేత్యర్థః - శ్రీభగవన్నాభిరూపం ఉభయోర్ద్యావాపృథివ్యోరంతరమధ్యమం అంతరిక్షం ఆశ్రితాః అంతరిక్షమేవ భగవతో నాభిరితి ఖలు ప్రసిద్ధం॥ ౨౯॥ ముఖత ఇతి॥ బ్రహ్మ వేదః పురుషస్య భగవతః ముఖతో౽వర్తత ముఖాత్ ప్రవృత్తం-యస్తున్ముఖత్వాత్ ముఖోద్భవత్వాత్ వర్ణానాం ముఖ్యో ముఖమివ ప్రథమో౽భూత్. గురుశ్చాభూత్ సో౽పి ముఖతో౽వర్తతేత్యనుషంగః అధ్యాపనాదినా బ్రాహ్మణస్య వేదే వృత్తియా వృత్త్యా న హ బ్రాహ్మణో ముఖతో జాత ఇత్యర్థః ఏవముత్తరత్ర వర్ణత్రియమజ్ఞాతవ్యం॥ ౩౦॥ బాహుభ్య ఇతి ॥ పాలనరూపా వృత్తిః క్షత్త్రమిత్యుచ్యతే తత్ పురుషస్య బాహుభ్యః ప్రవృత్తం తత్ క్షత్రమనువ్రతః అనుసృతః తయా వృత్త్యా క్షత్త్రియో౽పి బాహుభ్యో౽వర్తతేత్యర్థః అనువ్రతత్వమేవాహ య ఇతి యో బాహుజాతః పౌరుషాః పురుషస్య విష్ఠోరంశభూతాః వర్ణా

బ్రాహ్మణాదీన్-కంటకాశ్చోరాదయః- తేభ్యో యో జాత ఉపకరివః తస్మాత్త్రాయతే రక్షతి॥౩౧॥ విశ ఇతి॥ కృష్యాదివ్యవసాయా లోకస్య వృత్తికరీః జీవికాహేతవః విశ ఇత్యుచ్యంతే॥ అత్ర విభక్తివ్యత్యయశ్ఛాందసః తా స్తస్య విభోరూర్వోరవర్తన్త పరివృత్తాః తదుద్భవ ఊరుజః వార్తాం తృతీయాం జీవికారూపాం కృష్యాదికం సమవర్తయత్ స్వప్రవృత్త్యా సంపాదితవాన్॥౩౨॥ పద్భ్యామితి॥ శుశ్రూషా జాతా- తస్యాం శుశ్రూషాయాం నిమిత్తభూతాయాం శూద్రో జాతః ధర్మస్య సిద్ధిర్యజ్జాతయా స వృత్తిరూపయా సహ శూద్రో భగవతః పద్భ్యాం జాత ఇతి భావః- యస్యావృత్త్యా యస్య శూద్రస్య వృత్తిరూపయా- శుశ్రూషయా హరిః పురా పరితమంతుష్యతే స శూద్ర ఇతి॥౩౩॥ ఏత ఇతి॥ వృత్తిభిస్సహ- యస్యాస్మాజ్జాతాః గురుత్వాజ్జనకత్వాత్ అతివృత్తిప్రదత్వాచ్చ- శ్రీహరేరారాధనం- తేషాం పరో ధర్మ ఇత్యర్థః॥౩౪॥ ఏతదితి॥ హే క్షత్తః దైవకర్మాత్మరూపిణః కాలకర్మస్వభావశక్తిమతః భగవతో యోగమాయాబలేన- ఉదితముజ్జృంభితం ఏతద్విరాడ్రూపం ఉపాకర్తుం సాకల్యేన నిరూపయితుం- కః శ్రద్దధ్యాత్ ఇచ్ఛేత్ -ఇచ్ఛాపి కర్తుమశక్యా నిరూపణం తు దూరతో నిరస్తమిత్యర్థః॥ ౩౫ అథాపీతి॥ హే విదుర- అథాపి- శ్రీహరేః కీర్తిం కీర్తయామి యథాశ్రుతం గురుముఖాత్ - తదపి న సర్వాత్మనా కింతు యథామతి స్వమత్యనుసారేణ- యథామతి కీర్తనే కిం ప్రయోజనమిత్యాశంక్యాహ అన్యాభిధా శ్రీహరివ్యతిరిక్తాభిధానం- తయా అసతీం మలినాం- స్వాం స్వీయాం గిరం వాచం సత్కర్తుం పవిత్రీకర్తుం॥౩౬॥ అజ్ఞాత్వాపి యథామ

వ్రతః యో జాతస్త్రాయతే వర్ణాన్ పౌరుషః కంటకక్షతాత్॥ ౩౧॥ విశో వర్తంత తస్యోర్వోర్లోకవృత్తికరీర్విభోః। వైశ్యస్తదుద్భవో వార్తాం నృణాం యః సమవర్తయత్॥ ౩౨॥ పద్భ్యాం భగవతో జజ్ఞే శుశ్రూషా కర్మసిద్ధయే। తస్యాం జాతః పురా శూద్రో యద్వృత్త్యా తుష్యతే హరిః॥ ౩౩॥ ఏతే వర్ణాః స్వధర్మేణ యజంతి స్వగురుం హరిమ్। శ్రద్ధయాత్మవిశుద్ధ్యర్థం యజ్జాతాః సహ వృత్తిభిః॥౩౪॥ ఏతత్క్షత్తర్భగవతో దైవకర్మాత్మరూపిణః। కః శ్రద్దధ్యాదుపాకర్తుం యోగమాయాబలోదితమ్॥ ౩౫॥ అథాపి కీర్తయామ్యంగ యథామతి యథాశ్రుతమ్। కీర్తిం హరేః స్వాం సత్కర్తుం గిరమన్యాభిధాసతీమ్॥ ౩౬ ॥ ఏకాంతలాభం వచసో ను పుంసాం సుశ్లోకమౌలేర్గుణవాదమాహుః। శ్రుతేశ్చ విద్వద్భిరుపాకృతాయాం కథాసుధాయాముపసంప్రయోగమ్॥౩౭॥ ఆత్మనోऽవసితో వత్స మహిమా కవినాదినా। సంవత్సరసహస్రాంతే ధియా యోగవిపక్వయా॥౩౮॥ అతో భగవతో మాయా మాయినామపి మోహినీ। యత్స్వయం చాత్మవర్త్మాత్మా న వేద కిము తాపరే॥౩౯॥ యతోऽప్రాప్య న్యవర్తంత వాచశ్చ మనసా సహ। అహం చాన్య ఇమే దేవాస్తస్మై భగవతే నమః॥౪౦॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే తృతీయస్కంధే షష్ఠోऽధ్యాయః

శ్రీశుకః ॥ఏవం బ్రువాణం మైత్రేయం ద్వైపాయనసుతో బుధః। ప్రీణయన్నివ భారత్యా విదురః ప్రత్యభాషత॥౧॥ విదురః॥ బ్రహ్మన్ కథం భగవతశ్చిన్మాత్రస్యావికారిణః। లీలయా చాపి యుజ్యేరన్నిర్గుణస్య గు

తికీర్తనే శ్రవణే చానశ్యకం కైవల్యమిత్యాహ॥ ఏకాంతేతి ॥ ఏకాంతలాభం సునిశ్చితమిత్యాహుః శ్రుతేః శ్రోత్రస్య- ఉపాకృతాయాం నిరూపితాయాం ఉపసంప్రయోగః సన్నిధాపర్పణం॥ ౩౭ ॥ న చాతీవ జ్ఞానే నిర్బంధః కర్తవ్యః బ్రహ్మణో దుర్జ్ఞేయత్వాదిత్యాహ॥ ఆత్మన ఇతి॥ ఆత్మనో మహిమా యోగవిపక్వయాపి వత్సరసహస్రాణామంతేऽపి- ఆదినా కవినా బ్రహ్మణాపి- కిమవసిత ఇతి కాక్వా ఏతావానేవేతి న జ్ఞాయత ఏవేత్యుక్తం॥౩౮॥ అతో మాయా ఇతి॥ యత్ యస్మాత్ స్వయమపి ఆత్మా హరిః- ఆత్మవర్త్మ స్వమాయాగతిం- ఏతావదితి న వేద- అనంతత్వాత్॥ ౩౯॥ అతో దుర్జ్ఞేయత్వాన్నేవలం నమస్కరో॥ యత ఇతి॥ యస్య జ్ఞానాయ ప్రవృత్తా వాచోऽపి - మనసా సహ తమప్రాప్యైవ న్యవర్తంత దుర్జ్ఞేయత్వాత్ -న కేవలం వాఙ్మనసీ- అహం అహంకారస్యాధిష్ఠాతా రుద్రోऽపి- చకారాద్బుద్ధేరధిష్ఠాతా బ్రహ్మాపి- ఇమే ఇంద్రియాధిష్ఠాతారో దేవా అపి న్యవర్తంత॥౪౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా

శ్లో॥ సప్తమే సంశయచ్ఛేది ప్రతిసంఖ్యాము నేర్వచః। పునః క్షత్త్రా కృతానానా ప్రశ్నాస్సమ్యగుదీరితాః॥ ఏవమితి॥ శ్లో॥ అథ తే భగవల్లీలా యోగమాయోపబృంహితాః ఇత్యాదినా మాయాగుణైర్లీలయా భగవాన్ సృష్ట్యాదికరోతీత్యేవం బ్రువాణం మైత్రేయం భారత్యా ప్రార్థనారూపయా ప్రీణయన్నివేతి అభిప్రాయపరిజ్ఞానేనాక్షేపాత్ ॥ ౧ ॥ బ్రహ్మన్నితి॥ నిర్వికారస్య- క్రియాః నిర్గుణస్య గుణాః- కథం లీలయేత్యుక్తిప్రయోజనసద్భావం పరిహరతి- న తు వస్తువిరోధమితి భావః॥ ౨॥ అర్భకవల్లీలాపి న యుజ్యతే వైషమ్యాదిత్యాహ॥ క్రీడాయామితి॥ ఉద్యమయతి ప్రవర్తయతీత్యుద్యమః కామః

అర్భకస్య క్రీడాయాం ప్రవృత్తిహేతుః కామోఽస్తి - అన్యతశ్చ స్వాన్తరేణ బాలాన్తర ప్రవర్తనేన వా తస్య క్రీడేచ్ఛా భవతి - ఈశ్వరస్య తు స్వతస్తృప్తస్య కథం కామః అన్యతః సదా నివృత్తస్య చ - అనంగాద్ద్వితీయస్య కథమన్యతశ్చ క్రీడేషే త్యర్థః ॥ ౩ ॥ యదుక్తం ॥ శ్లో ॥ స్మరన్ విశ్వసృజామీశో విజ్ఞాపితమధోక్షజ ఇత్యాదినా అవిద్యోపాధేర్జీవస్య భోగార్థమీశ్వరః సృష్ట్యాదికం కరోతీతి తదప్యాక్షిప్య అనువదన్ అస్రాక్షీదితి ॥ గుణమయ్యా ఆత్మనో జీవస్య కర్తృత్వ భోక్తృత్వాదిమోహహేతుత్వాదికా యా మాయా - తయా సృష్టవాన్ - తదుక్తం ప్రథమే ॥ శ్లో ॥ యయా సమ్మోహితో జీవ ఆత్మానం త్రిగుణాత్మకం । పరోఽపి మనుతేఽనర్థం తత్కృతం చాభిపద్యత ఇత్యాది ॥ అత్ర చ ॥ శ్లో ॥ అహో భాగవతీ మాయా మాయినామపి మోహినీతి ॥ సంస్థాపయతి పాలయతి - ప్రత్యభిధాస్యతి ప్రాతిలోమ్యేన తిరోహితం కరిష్యతి - పాఠాన్తరే ప్రాతిలోమ్యేన ఆత్మని ధారయిష్యతి ॥ ౪ ॥ ఏతచ్చ జీవస్యావిద్యాశ్రయత్వం ఘటతే తత్తు న సంభవతీత్యాహ ॥ దేశ ఇతి ॥ యోఽసౌ దేశాదిభిరవిలుప్తావబోధాత్మా జీవః బ్రహ్మస్వరూపత్వాత్ స కథం అజయా అవిద్యయా - యుజ్యేత తత్ర దేశతో దీపప్రభాయా ఇవ లోపో నాస్తి - సర్వగతత్వాత్ - న కాలతః విద్యుత ఇవ - నిత్యత్వాత్ - నావస్థాతః స్మృతేరివ - అవిక్రియత్వాత్ - న స్వతః స్వప్నవత్ సత్యత్వాత్ - నాన్యతః ఘటాదివత్ - అద్వితీయత్వాత్ - ఏవమేవ తైర్యస్యాబోధో న లుప్యతే - స కథమాయుజ్యేత - అజా చాత్ర అవిద్యైవ న మాయా తస్యా అవబోధనవిరోధాభావాత్ ॥ ౫ ॥ కించ బ్రహ్మస్వరూపత్వాదేవ జీవస్య సంసారోఽపి న యుజ్యత ఇత్యాక్షిపతి ॥ భగవానితి ॥ సర్వక్షేత్రేష్వవస్థితో భోక్తాపి - వస్తుతో భగవానేవ చిద్రూపత్వే సత్యతిరే

కాః క్రియాః ॥ ౨ ॥ క్రీడాయాముద్యమోఽర్భస్య కామశ్చిక్రీడిషాన్యతః । స్వతస్తృప్తస్య చ కథం నివృత్తస్య
సదాన్యతః ॥ ౩ ॥ అస్రాక్షీద్భగవాన్ విశ్వం గుణమయ్యాత్మమాయయా । తయా సంస్థాపయత్యేతద్భూ
యః ప్రత్యభిధాస్యతి ॥ ౪ ॥ దేశతః కాలతో యోఽసావవస్థాతః స్వతోఽన్యతః । అవిలుప్తావబోధాత్మా స యుజ్యే
తాజయా కథమ్ ॥ ౫ ॥ భగవానేక ఏవైష సర్వక్షేత్రేష్వవస్థితః । అముష్య దుర్భగత్వం వా క్లేశో వా కర్మ
భిః కుతః ॥ ౬ ॥ ఏతస్మిన్మే మనో విద్వన్ ఖిద్యతేఽజ్ఞానసంకటే । తన్నః పరాణుద విభో కశ్మలం మానసం మహత్ ॥
౭ ॥ శ్రీశుకః ॥ స ఇత్థం చోదితః క్షత్త్రా తత్త్వజిజ్ఞాసునా మునిః । ప్రత్యాహ భగవచ్చిత్తః స్మయన్నివ గతస్మ
యః ॥ ౮ ॥ మైత్రేయః ॥ సేయం భగవతో మాయా యన్నయేన విరుధ్యతే । ఈశ్వరస్య విముక్తస్య కార్పణ్యా
ముత బన్ధనమ్ ॥ ౯ ॥ యదర్థేన వినాముష్య పుంస ఆత్మవిపర్యయః । ప్రతీయత ఉపద్రష్టుః స్వశిరశ్ఛేద
నాదికః ॥ ౧౦ ॥ యథా జలే చన్ద్రమసః కంపాదిస్తత్కృతో గుణః । దృశ్యతేఽసన్నపి ద్రష్టురాత్మనోఽనాత్మ
నో గుణః ॥ ౧౧ ॥ స వై నివృత్తిధర్మేణ వాసుదేవానుకంపయా । భగవద్భక్తియోగేన తిరోధత్తే శనైరిహ ॥
౧౨ ॥ యదేన్ద్రియోపరామోఽథ ద్రష్ట్రాత్మని పరే హరౌ । విలీయన్తే తదా క్లేశాః సంసుప్తస్యేవ కృత్స్న
శః ॥ ౧౩ ॥ అశేషసంక్లేశశమం విధత్తే గుణానువాదశ్రవణం మురారేః । కిం వా పునస్తచ్చరణారవిన్దపరా

కాభావాత్ - ఏవం సత్యమముష్య జీవస్య దుర్భగత్వం ఆనన్దాదిభ్రంశః కర్మభిర్హేతుభూతైః క్లేశో వా కుతః కర్మణాం బన్ధాభావాత్ - అన్యథా ఈశ్వరస్యాపి తత్ప్రసంగః స్యాదితి భావః ॥ ౬ ॥ ఏతస్మిన్నితి ॥ అజ్ఞానమేవ సంకటం దుర్గం తస్మిన్ మానసం కశ్మలం మోహం పరాణుద అపనుద అపాకుర్విత్యర్థః ॥ ౭ ॥ స ఇతి చోదితః ఆక్షిప్తః స్మయన్నివ విస్మయమావిష్కుర్వన్నివ - వస్తుతస్తు గతస్మయః ॥ ౮ ॥ సేతి ॥ భగవతోఽచింత్యశక్తేరీశ్వరస్య - సేయం మాయా న యేన తర్కేణ విరుధ్యత ఇతి యత్ సా మాయైవేతి తర్కవిరోధమేవానువదతి ముక్తస్యావిద్యయా బన్ధనం కార్పణ్యం చేతి ॥ ౯ ॥ అత్రోదాహరణమాహ ॥ యదర్థేనేతి ॥ యదర్థేన సత్యేన స్వశిరశ్ఛేదనాదినా వినా ఉపద్రష్టుః స్వప్నసాక్షిణః పుంసః మమేదం శిరశ్ఛిన్నమితి యస్స్వాన్యథా ఆత్మవిపర్యయః కేవలమృషైవ ప్రతీయతే తద్వత్ ॥ ౧౦ ॥ తర్హి ఈశ్వరస్యాపి కిం న ప్రతీయతే తత్రాహ ॥ యథేతి ॥ జలే ప్రతిబింబగతస్యైవ చన్ద్రమసః తత్కృతో జలోపాధికృతః కంపాదిగుణో ధర్మః యథా యథా దృశ్యతే న త్వాకాశస్థితస్య తథా అనాత్మనో దేహాదేర్ధర్మః అసన్నపి తదభిమానినో ద్రష్టురాత్మనో జీవస్యైవ నత్వీశ్వరస్యేత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ తన్నివృత్త్యుపాయమాహ ॥ స ఇతి ॥ స వై అనాత్మనో గుణః నివృత్తిధర్మాది త్రికేణ శనైస్తిరోధత్తే అపృథ్వీభవతీత్యత్ర శనైరిత్యనేన సాధనానుసారేణేత్యుక్తం ॥ ౧౨ ॥ తర్హి సర్వానర్థనివృత్తిః కదేత్యపేక్షాయామాహ ॥ యదేతి ॥ ద్రష్టాత్మన్యన్తర్యామిరూపే పరే హరౌ సర్వాత్మని పరామ ఉపరమః యదేన్ద్రియోపరమో నైశ్చల్యం అనన్తరమేవ కృత్స్నశః క్లేశా విలీయన్తే న సర్వక్లేశవినాశే దృష్టాన్తః సంసుప్తస్యేవ యథా సంసుప్తస్య పునరుత్థానే విలీయన్తే యథా తత్ర చ యథా శబ్ద ఇవ శబ్దార్థకః ॥ ౧౩ ॥

భక్తియోగేన క్లేశనివృత్తిం దర్శయతి ॥ అశేషేతి ॥ గుణానామనునాదశ్చ శ్రవణంచ శమః వినాశః – ఆత్మనిమనసిలబ్ధా శ్రీపతికీర్తనాపేక్షయా సప్రేమధ్యానే కింపునర్నాయయో క్తిః ॥ ౧౪ ॥ ఉత్తరమభినందన్నాత్మనః కృతార్థతామాహ శ్రీపతికీర్తనాపేక్షయా... మ్యదోతిమడ్భిః" సంఛిన్న ఇతి॥ చిద్రూపత్వావిశేషాత్కథమీశ్వరస్యజగత్కర్తృత్వాది- కథంవాజీవస్యసంసార ఇతి యస్సంశయోమహ్యంమమాసీత్ -సఃతవసూక్తంసోపపత్తికం వాక్యమేవాసిఃఖడ్గః తేనసంఛిన్నః అతఇదానీంమ్మే మనః ఉభయత్రాపీశ్వరస్వాతంత్ర్యేజీవపారతంత్ర్యేచ సంప్రధావతి - సమ్యక్ప్రవిశతి ఏవంవాఅవిప్లుతస్యాపబోధ స్యాత్మనఃకథమవిద్యాబంధః చేతోవాతన్నివృత్తిరితి సంశయః ఉభయత్రబంధేమోక్షే చేతివాఽర్థః ॥ ౧౫ ॥ సాధ్వితి॥ శ్రీహరేశ్శక్తిర్యా సాత్మమాయాజీవవిషయామాయా తదయనంతదాశ్రయం తదేతద్దుర్ఘటత్వాదికంతు భాతిదుర్ఘటత్వంనామానందాదిభ్రంశః తదేవజ్ఞానమితిపూర్వమేవ వ్యాఖ్యాతం – కథమాభాతిస్వశిరశ్ఛేదాదివత్ అపార్థంసత్ తత్కర్తృకీదృశం విశ్వంనామ దేహాదిప్రపంచఃతస్యమూలంబహిర్నాస్తి యద్వస్తుస్వయం నిర్మూల లంఘాన్యంచ తదేవత్వయాసాధువ్యాహృతం ॥ ౧౬ ॥ అజ్ఞత్వాన్మమపూర్వంసంశయోజాయతఇత్యాహ ॥ యశ్చేతి॥ మూఢతమోయశ్చదేహాద్యాసక్తః యశ్చబుద్ధేఃప్రకృతేః పరమీశ్వరంప్రాప్తః తౌసుఖంయథాభవతితథా ఏధే తేఇత్యర్థః సంశయక్లేశాభావాత్ యస్తుసుఖదుఃఖానుసంధానేనప్రపంచానంతరితః స్వానందసంవేదనాభావా చ్ఛృహతుంనశక్నోతి సతుజనఃక్లిశ్యతీత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ అవశిష్టమపిప్రతీతంయుష్మత్ప్రసాదాన్నివర్తిష్యతఇత్యతఃకృ తార్థోఽస్మీత్యాహ ॥ అర్థాభావమితి॥ ప్రతీతస్యాప్యనాత్మనఃప్రపంచస్య అర్థాభావం అర్థోనాస్తికింతుప్రతీతి

గసేవారతిరాత్మలబ్ధా॥౧౪॥ విధురః॥ సంఛిన్నస్సంశయోమహ్యంతవ సూక్తాసినావిభో।ఉభయత్రాపి భగవన్మనోమెసంప్రధావతి ॥౧౫॥సాధ్వేతద్వ్యాహృతంవిద్వన్నాత్మమాయాయనంహరేః।యద్భాత్య పార్థంనిర్మూలంవిశ్వమూలంనయద్బహిః॥ ౧౬॥ యశ్చమూఢతమోలోకేయశ్చబుద్ధేఃపరంగతః। తావుభౌసుఖమేధేతేక్లిశ్యత్యంతరితోజనః ॥౧౭॥ అర్థాభావంవినిశ్చిత్యప్రతీతస్యాప్యనాత్మనః। తాంచా పియుష్మచ్చరణసేవయాహంపరాణుదే॥౧౮॥యత్సేవయాభగవతఃకూటస్థస్యమధుద్విషః। రతిరాసోభ వేత్తీవ్రః పాదయోర్వ్యసనార్దనః॥ ౧౯॥దురాపాహ్యల్పతపసా సేవావైకుంఠవర్త్మసు । యత్రోప గీయతేనిత్యం దేవదేవో జనార్దనః॥ ౨౦॥ సృష్ట్వాగ్రేమహదాదీనిసవికారాణ్యనుక్రమాత్ । తేభ్యోవి రాజముద్ధృత్యత మనుప్రావిశద్విభుః ॥ ౨౧॥ యమాహురాద్యం పురుషం సహస్రాంఘ్ర్యూరుబా హుకమ్।యత్రవిశ్వఇమేలోకాస్సవికాసంసమాసతే॥ ౨౨ ॥ యస్మిన్దశవిధః ప్రాణస్సేంద్రియార్థేం ద్రియస్త్రివృత్ । త్వయేరితోయతోవర్ణాస్తద్విభూతీర్వదస్వనః ॥ ౨౩॥ యత్రపుత్రైశ్చపౌత్రైశ్చ

మాత్రమితినిశ్చిత్యఅహంతాంప్రతీతిమపియుష్మచ్చరణసేవయా పరాణుదేపరతోనేష్యామి - యుష్మచ్చరణసేవయా వినిశ్చిత్యేతివాయోజనా॥ ౧౮ ॥ యదితి॥ తీవ్రఃదుర్వారః- స్వాభావికవ్యసనంసంసారంమర్దయతినాశయతీతివ్యస నార్దనః భగవతోమధుద్విషః పాదయోఃరతిరాసః ప్రేమోత్సవః యస్మాన్మహత్సు సేవయాభవేత్ సాధురలభాపి సేవామయాప్రాప్తేత్యుత్తరత్రాన్వయః॥ ౧౯॥ దురాపేతి ॥ వైకుంఠస్యశ్రీవిష్ణోఃతస్యలోకస్య వావర్త్మసు మార్గ భూతేషుమహత్సు సాసేవాఅల్పతపసా దురాపాదులభాపి మయాసంప్రాప్తాహి యత్రయేషుసత్సు తేషుసేవే తి మహత్సేవయాహరికథాశ్రవణం తతఃశ్రీహరౌప్రేమ తేనదేహాద్యనుసంధానమపినివర్తతఇతితాత్పర్యం॥ ౨౦ ॥ అర్థాంతరంప్రష్టుంతదుక్తార్థమనువదతిత్రిభిః ॥ సృష్ట్వేతి॥ వికారైరింద్రియాదిభిస్సహితానిసవికారాణిమహదాదీని భూః అగ్రేప్రథమం అనుక్రమాత్సృష్ట్వా తేభ్యఉద్ధృతైస్తదంశైర్విరాజంసృష్ట్వా తంవిరాజమనుప్రావిశత్ ప్రవి ష్టః॥ ౨౧ తత్స్వరూపమాహ॥యమితి॥ విరాజంవిశినష్టియత్రేతి॥ ఇమేవిశ్వేసర్వేలోకాశ్చ సవికాసమసంకోచేనస్థి భూతీర్వదస్వనఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౨౨॥యస్మిన్నితి॥ ప్రాణాదయఃపంచ వాగాదయః పంచేత్యేవందశవిధః సేం ద్రియార్థేంద్రియఇత్యత్ర ఇంద్రియపునరుక్తిస్తద్దేవతాలక్షణార్థా అర్థశబ్దోవచనాదానాదివిషయద్యోతకః అతః ఇంద్రియైస్సహితః సేంద్రియః అర్థైస్సహితస్సార్థః ఇంద్రియాది దేవతాసహిత స్సేంద్రియఇతిసమాసః సర్వోప బృంహితత్వాత్ ప్రాణస్యతత్సాహిత్యంఏవంత్రివృత్ త్రివిధశ్చప్రాణో యస్మిన్నాస్తేపూర్వం తత్త్వయేరితాఃఉక్తా బ్రాహ్మణాదయోవర్ణాయతోయస్మాదుద్భూతాః తద్విభూతీస్తస్యవిసర్గశబ్ద వాచ్యాబ్రహ్మాద్యావిర్భూతాఃనోస్మా

క. వదస్వ॥ ౨౩॥ యత్రేతి॥ యాభిః ప్రజాభిః — ఇదం విశ్వం — తతః వ్యాప్తం విచిత్రాకృతయస్తాః ప్రజాః — పుత్రాదిభిన్నవా యత్రయస్మిన్ — ఆసన్ — తస్య విభోర్విభూతీరితి పూర్వేణాన్వయః నఇతిపదరేణవా॥ ౨౪॥ శ్లో॥ ఏవమేతత్పురాపృష్టో మైత్రేయో భగవాన్కిలేతి — పరీక్షిత్ప్రశ్నోత్తరతయా విదురమైత్రేయసంవాదః ప్రస్తావితః — అత ఏవ నేన విదురేణ కృతప్రశ్నానాహ — యాపదధ్యాయపరిసమాప్తి ప్రజాపతీనామితి॥ స ప్రజాపతీన్ — కాన్ — నవవిధాన్ — సర్గాన్ తస్య — కానను సర్గాన్ తత్క్ష్వేదాంశ్చ చిక్లిపే కల్పయతి స్మ తాంశ్చ వర్ణయ తేతి — తృతీయమా దేనాన్వయః॥ ౨౫॥ ఏతేషామిత్యాదిసార్ధశ్లోకమేకం వాక్యం॥ ఏతేషామితి॥ ప్రజాపతిమనుమన్వంతరాధిపానాముపాదానంతద్వంశ్యాన్ తథా వంశానుచరితం చ — హేమిత్రాయాత్మజ — సంస్థానం సన్నివేశం॥ ౨౬॥ తిర్యగితి॥ సర్గాణాం సమ్యూహం సంవిభాగం — గార్భాండస్వేదజోద్భిజ్జాం — గర్భజాః — జరాయుజాః — అండేభ్యోజాతాః అండజాః — ప్రవాతే స్వేదాచ్చ ద్వాభ్యాం జాతాః స్వేదజాః — ఉద్భిజ్జాశ్చ॥ ౨౭॥ గుణేతి॥ గుణావతారైః బ్రహ్మవిష్ణురుద్రరూపైః సర్గస్థిత్యప్యయానామాశ్రయం చ సృజతః కుర్వతః॥ ౨౮॥ వర్ణేతి॥ రూపలింగం — శీలమాచారః — స్వభావః శమాదిః — ఏతత్త్రికసహితం — తత స్తసిల్ స్వాతో వికర్షణః విభాగః తం॥ ౨౯॥ యజ్ఞస్యేతి॥ వితానాని విస్తరాః ప్రభో ఇతి సంబోధనం యోగస్య యమాదేః — భక్తియోగస్య చ నైష్కర్మ్యస్య చ జ్ఞానస్య త

శ్చ నప్తృభిస్సహ గోత్రజైః। ప్రజావిచిత్రాకృతయ ఆసన్ యాభిరిదం తతమ్॥ ౨౪॥ ప్రజాపతీనాం సపతి
శ్చక్లిపే కాన్ ప్రజాపతీన్। సర్గాంశ్చైవానుసర్గాంశ్చ మనూన్ మన్వంతరాధిపాన్॥ ౨౫॥ ఏతేషామ
పి వంశాంశ్చ వంశానుచరితాని చ। ఉపర్యధశ్చ యే లోకా భూమేర్మిత్రాత్మజాసతే॥ తేషాం సంస్థాం
ప్రమాణం చ భూర్లోకస్య చ వర్ణయ॥ ౨౬॥ తిర్యఙ్మనుష్యదేవానాం సరీసృపపతత్త్రిణామ్। వద నస్సర్గసం
వ్యూహం గార్భ్యాండస్వేదజోద్భిజ్జామ్॥ ౨౭॥ గుణావతారైర్విశ్వస్య సర్గస్థిత్యప్యయాశ్రయమ్। సృజతః శ్రీ
నివాసస్య వ్యాచక్ష్వోదారవిక్రమమ్॥ ౨౮॥ వర్ణాశ్రమవిభాగాంశ్చ రూపశీలస్వభావతః। ఋషీణాం
జన్మకర్మాణి వేదస్య చ వికర్షణమ్॥ ౨౯॥ యజ్ఞస్య చ వితానాని యోగస్య చ పథః ప్రభో। నైష్కర్మ్యస్య
చ సాంఖ్యస్య తంత్రం వా భగవత్స్మృతమ్॥ ౩౦॥ పాషండపథవైషమ్యం ప్రతిలోమనివేశనమ్। జీవానాం
గతయో యాస్తు యావతీర్గుణకర్మజాః॥ ౩౧॥ ధర్మార్థకామమోక్షాణాం నిమిత్తాన్యవిరోధతః। వా
ర్తాయా దండనీతేశ్చ శ్రుతస్య చ విధిం పృథక్॥ ౩౨॥ శ్రాద్ధస్య చ విధిం బ్రహ్మన్ పితౄణాం సర్గమేవ చ। గ్ర
హనక్షత్రతారాణాం కాలావయవసంస్థితిమ్॥ ౩౩॥ దానస్య తపసో వాపి యచ్చేష్టాపూర్తయోః ఫలమ్।
ప్రబలస్య చ యో ధర్మో యశ్చ పుంస ఉతాపది॥ ౩౪॥ యేన వా భగవాంస్తుష్యేద్ధర్మయోనిర్జనార్దనః।
సంప్రసీదతి వా యేషామేతదాఖ్యాహి మేనఘ॥ ౩౫॥ అనువ్రతానాం శిష్యాణాం పుత్రాణాం చ ద్విజోత్త
మ। అనాపృష్టమపి బ్రూయుర్గురవో దీనవత్సలాః॥ ౩౬॥ తత్త్వానాం భగవంస్తేషాం కతిధా ప్రతిసంక్ర
మః। తత్రేమం క ఉపాసీరన్ క ఉస్విదనుశేరతే॥ ౩౭॥ పురుషస్య చ సంస్థానం స్వరూపం వా పరస్య చ। జ్ఞా
నం చ నైగమం యేన తయోరైక్యం తథా వద॥ ౩౮॥ నిమిత్తాని చ తస్యేహ ప్రోక్తాన్యనఘ సూరిభిః। స్వతో జ్ఞా

దుపాయస్య సాంఖ్యస్య చ పథో భాగవతాన్ — స్మృతం స్పష్టం — తంత్రం వా శాస్త్రం చ॥ ౩౦॥ పాషండేతి॥ పాషండానాం వర్త్మ థాః ప్రవృత్తిః తద్వైషమ్యం — తేపి ద్వివిధాః శివపాషండాః విష్ణుపాషండాశ్చేతి — ప్రతిలోమజా అస్మిన్ వింశత ఇతి ప్రతిలోమనివేశనం — తేషామాచారమిత్యర్థః జీవానాం తు గతయో యాయా యాస్సంతి — గుణకర్మజాస్తాస్తా యావతీర్యావత్సంఖ్యాతాః ౩౧॥ ధర్మేతి॥ నిమిత్తాని ఉపాయాన్ — అవిరోధతః పరస్పరావిరోధేన — శ్రుతస్య పృథగ్విధానం చ॥ ౩౨॥ శ్రాద్ధస్యేతి॥ గ్రహాదీనాం కాలచక్రసంస్థితిం॥ ౩౩॥ దానస్యేతి॥ ప్రబలస్య పుంసో యో ధర్మః ఆపది సంప్రాప్తాయాం — యో ధర్మః॥ ౩౪॥ యేనేతి॥ యేన మార్గేణ సంతుష్యేత్ — యేషాం యాదృశానాం॥ ౩౫॥ అనువ్రతానామితి॥ అనాపృష్టమపి మద్యోగ్యం విచార్య వక్తవ్యమితి భావః॥ ౩౬॥ తత్త్వానామితి॥ తేషాం మహదాదీనాం తత్త్వానాం — ప్రతిసంక్రమః ప్రలయః కతి॥ తత్ర ప్రలయే — ఇమం పరమేశ్వరం — శయానం రాజానమివ చామరాదిగ్రాహిణః కేవా ఉపాసీరన్ సమీపస్థాః అథ కే వై వా అనుశేరతే శయానమనుస్వపంతి॥ ౩౭॥ పురుషస్యేతి॥ పురుషస్య జీవస్య సంస్థానం తత్త్వం — పరస్య పరమేశ్వరస్య స్వరూపం చ యేనాంశేన తయోరైక్యం తథా — నైగమమౌపనిషదం జ్ఞానం చ ఏతత్సర్వం వద॥ ౩౮॥ నిమిత్తానీతి॥ హే అనఘ సూరిభిః ప్రోక్తాని తస్యౌపనిషదజ్ఞానస్య నిమిత్తాని సాధనాని చ వద బ్రూహి శ్రీగురుం వినా నైతద్భవతీత్యాహ స్వత

ఇతిజ్ఞానాదిత్రికం గురుంవినాపుంసాంకుతఃస్యాదో భాతి స్వయమేవనప్రకాశతఇతిభావః॥౩॥ ఏతానీతి। శ్రీపతేః శ్రీ లాకర్మవేత్తుమిచ్ఛయా. పృచ్ఛతోమమైత్రేయ ప్రశ్నాన్ బ్రూహికస్మాద్ధేతోరితిఆజయామాయయాఅమృష్టంపరా మృష్టంవరాచతః జ్ఞానచ ఈశ్వర్యస్యతస్య అతఏవఅంధస్యమేమిత్రత్వాత్ ఏవమన్వయభేదాత్ మేతిశబ్దస్య నపౌనరు క్త్యం॥౪॥సర్వఇతి॥సర్వవేదాదయః జీవాభయప్రదానస్యకలామపినకుర్వంతికలావలమపినకుర్వంతీత్యర్థః॥౪౧॥ పురాణేకల్పశ్చైప్రకాశతఇతిపురాణకల్పఃవివిక్షితార్థః- ఆపృష్టపురాణకల్పోఽయంమునీనాం ప్రధానః భగవత్కథా యాంతేనసంచోదితః. అతఏవప్రవృద్ధహర్షస్సన్ ప్రహసన్నివతంవిదురమాహ॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - సప్త మాధ్యాయవ్యాఖ్యా *

శ్లో॥ అష్టమేసమభూద్బ్రహ్మానాభేస్తుజలశాయినః। తమజానన్ జలేబిభ్యత్తపసాతోషయత్ప్రభుమ్॥ శ్రోతార మభినందతిమైత్రేయః॥ సదితి॥ లోకస్తుభువనేజనే లోకాన్పాలయతీతిలోకపాలః - పూరువంశః నత్సేవనీయఃబత హర్షే-సతాంసేవితుం యోగ్యఇత్యర్థః- కుతఃభగవానేవప్రధానభూతోయస్యసత్వం యస్మాద్ధేతోరస్మిన్ వంశే బభూవిథజాతోఽసి-అతోఽయంపూరువంశఃసత్సేతసేవ్యఇతిత్వంభగవత్ప్రధానత్వేఽయం హేతుః-అజశకీర్తిమాలాం శ్రీ హరిచరిత్రపరంపరాం ప్రదేవ దేవప్రతిక్షణమభీక్ష్ణం పునఃపునర్నూతనయసినవీకరోషి॥౧ సయితి॥అల్పసుఖాయక్షణిక సంకుతఃపుంసాంభక్తిర్వైరాగ్యమేవవా॥౩॥ నాస్త్యేవభగవన్నేషాంమహతాంసేవయావినా। ఏ తాన్మేపృచ్ఛతః ప్రశ్నాన్ హరేః కర్మవివిత్సయా॥ బ్రూహిమేంధస్యమిత్రత్వాదజయామృష్టచ క్షుషః॥౪॥న ద్వే వేదాశ్చయజ్ఞాశ్చతపోదానానిచానఘ।జీవాభయప్రదానస్యనకుర్వీరన్ కలామపి॥౪౧॥ శ్రీశుకః॥సఇత్థమాపృష్టపురాణకల్పఃకురుప్రధానేనమునిప్రధానః। ప్రవృద్ధహర్షోభగవత్కథాయాం సంచోదితస్తంప్రహసన్నివాహ॥ ౪_౫॥శ్రీమద్భాగవతే తృతీయస్కంధే సప్తమోఽధ్యాయః *

మైత్రేయః॥సత్సేవనీయోబతపూరువంశోయల్లోకపాలోభగవత్ప్రధానః। బభూవిథేహాజితకీర్తిమా లాంపదేపదేనూతనయస్యభీక్ష్ణమ్॥౧॥సోఽహంనృణామల్పసుఖాయదుఃఖంమహద్గతానాం విరమాయత స్య।ప్రవర్తయేభాగవతంపురాణంయదాహసాక్షాద్భగవానృషిభ్యః॥౨॥ఆసీనముర్వ్యాంభగవంతమా ద్యంసంకర్షణందేవమకుంఠసత్త్వమ్।వివిత్సవస్తత్త్వమతఃపరస్యకుమారముఖ్యామునయోఽన్వపృచ్ఛన్॥ ౩॥స్వమేవధిష్ణ్యంబహుమానయంతంయంవాసుదేవాభిధమామనంతి।ప్రత్యగ్ధృతాక్షాంబుజకోశమీషదున్మీలయంతంవిబుధోదయాయ॥౪॥ స్వర్ధున్యుదార్ద్రైఃస్వజటాకలాపైరుపస్పృశంతశ్చరణోపధానమ్।పద్మంయదర్చంత్యహిరాజకన్యాస్సప్రేమనానాబలిభిర్వరార్థాః॥౫॥ముహుర్గృణంతోవచసాను

సుఖాయమహద్దుఃఖంప్రాప్తానాంతస్యదుఃఖస్యప్రశమనాయప్రవర్తయేప్రారభే ॥ ౨ ॥ కోఽసౌభగవాన్ కేభ్యశ్చ ఋషిభ్యఆహకథంచత్వయాప్రాప్తమిత్యపేక్షాయామాహాసత్రిభిః॥ ఆసీనమితి॥ ఉర్వ్యాంపాతాళఇత్యర్థః - అకుంఠస త్త్వమప్రతిహతజ్ఞానం-భగవంతంసంకర్షణం- అతఃసంకర్షణాత్పరస్యశ్రీవాసుదేవస్యతత్త్వంవివిత్సవః - స్వరూ పంవేదితుమిచ్ఛవః కుమారముఖ్యాఃసనత్కుమారప్రభృతయః॥ ౩॥ సంకర్షణమేవవిశినష్టి॥స్వమితి ॥ ఆమనంతియ మ్మహాంతోమనసామననం కుర్వంతీత్యర్థః- శ్రీవాసుదేవసంజ్ఞంపరమాత్మానంస్వరూపంతత్ స్వమేవధిష్ణ్యంస్వీయమా శ్రయం స్వీయమాధారంజ్యోతిరిత్యర్థః-బహుమానయంతంధ్యానపదేఅనుభూయసర్వాత్మనాపూజయంతంపు నఃప్రత్యక్ ధృతమంతర్ముఖీకృతం నేత్రాంబుజకోశంముకుళం విబుధోదయాయసనత్కుమారాదీనామభ్యుదయార్థం కృతావలోకనేనకించిదున్మీలయంతం అన్వపృచ్ఛన్నితిపూర్వేణ॥౪॥మునీనాంవిశేషణంసార్ధేనాహ॥స్వరితి॥నాగరాజ కన్యాఃవరార్థాఃపతికామాస్సత్యః-నానాబలిభిర్నానావిధోపహారైః సప్రేమప్రేమసహితంయథాభవతితథా యత్సం కర్షణచరణోపధానంపద్మమర్చంతి చరణాఉపధీయంతేఽస్మిన్నితిచరణోపధానంపద్మమితితత్పద్మంస్వర్ధున్యుదా ర్ద్రైస్స్వజటాకలాపైఃఉపస్పృశంతః॥౫॥ ముహురితి॥ కృతానురాగేణ స్ఖలంతిపదానియస్మిన్ తేనవచసా అస్య సంకర్షణస్య కృతానికర్మాణిగృణంతస్తానిజానంతీతితద్జ్ఞాఃమునయోఽన్వపృచ్ఛన్నితి గంగోదకార్ద్రైరిత్యనేన

* అల్పసుఖాయేతిపాఠాంతరేనఏవార్థః

౪

శ్రీభాగవతశ్రవణార్థం సత్యలోకాత్పాతాలమవతరంతో నిరంతరం గంగాయామధ్యత ఏవ అవతీర్ణా ఇతి భావః- సహస్రమేవ సాహస్రం - కిరీటానాం సాహస్రైర్యే మణిప్రవేకాః మణ్యుత్తమాః - తైః ప్రద్యోతితానాముద్దామానాం ధీరోదాత్తానాం ఫణానాం సహస్రం యస్య తమన్వపృచ్ఛన్నితి పూర్వేణ॥౬॥ ప్రోక్తమితి ॥ తేన సంకర్షణేన సనత్కుమారాయ ప్రోక్తం స నః సనత్కుమారః॥౭॥ సాంఖ్యాయన ఇతి॥ పారమహంస్యధర్మే ముఖ్యః- వివక్షమాణ ఇత్యాత్మసేవకం- బృహస్పతేశ్శిష్యాయ చ ఉభయపదిత్వాత్ -అన్వితాయానుగతాయ॥౮॥ ప్రోవాచేతి॥ పులస్త్యేనోక్తోఽధునా స మునిరిత్యత్ర ఏవమేవాఖ్యాయికా పితరం రాక్షసభక్షితం శ్రుత్వా పరాశరో రాక్షససత్రే ప్రవృత్తః సన వసిష్ఠవచనాత్ నివృత్తోఽభూత్ తతః సంతతిరక్షణాత్తుష్టేన పులస్త్యేన వరోదత్తః పురాణవక్తా భవిష్యసీతి॥౯॥ తదేవం సంకర్షణాత్సంప్రదాయప్రవృత్తిం ప్రదర్శ్య విభూతికథనాయ పద్మోద్భవం వక్తుమాహ॥ ఉదాప్లుతమితి॥ యదేదం విశ్వముదాప్లుతం ఏకార్ణవోదకే నిమగ్నమాసీత్ తత్తదా శేషపర్యంకే శయానః నిద్రయా ఈషన్మీలితదృగ్ తిరోహితచిచ్ఛక్తిరేవ మాయావినోదం పరిత్యజ్య స్వాత్మరతౌ స్వస్వరూపానంద ఏవ కృతక్షణః కృతోత్సవః అత ఏవ నిరీహో నిష్క్రియస్సన్ - ఏకః శ్రీనారాయణః నేత్రే ఈషన్మీలయత్ నిమీలితవాన్॥ ౧౦॥ స ఇతి ॥ కాలాత్మికాం శక్తిం ప్రేరయమాణః పునస్సృష్ట్యై స్వశరీరే ప్రబోధనార్థం స్వదేహస్థానేవ బహిరవస్థిత ఇవ దృష్టాంతః యథానలో దారుష్వివేతి॥ ౧౧॥ చతుర్యుగాణామితి ॥ స్వయాచిచ్ఛక్త్యా సహవర్తమాన ఏవ యోగనిద్రస్సన్ పునః పూర్వమేవ ప్రబోధనార్థం నియుక్తయా స్వయా కాలాఖ్య

రాగస్థలత్వ దేనాస్యకృతానిత ద్ధ్వాః । కిరీటసాహస్రమణిప్రవేక ప్రద్యోతితోద్దామ ఫణాసహస్రమ్॥

౬॥ ప్రోక్తం కిలైతద్భగవత్తమేన నివృత్తధర్మాభిరతాయ తేన। సనత్కుమారాయ స చాహ పృష్టస్సాంఖ్య

యనాయాఙ్గ ధృతవ్రతాయ। ౭॥ సాంఖ్యాయనః పారమహంస్యముఖ్యో వివక్షమాణో భగవద్విభూతీః ।జ

గాద సోఽస్మద్గురవేఽన్వితాయ పరాశరాయాథ బృహస్పతేశ్చ ॥ ౮ ॥ ప్రోవాచ మహ్యం స దయాలురుక్తో ము

నిః పులస్త్యేన పురాణమాద్యమ్। సోఽహం తవైతత్కథయామి వత్స శ్రద్ధాలవే నిత్యమనువ్రతాయ ॥౯॥ ఉ

దాప్లుతం విశ్వమిదం యదాసీద్యన్నిద్రయాఽమీలితదృఙ్న్యమీలయత్। అహీంద్రతల్పేఽధిశయాన ఏకః

కృతక్షణస్స్వాత్మరతౌ నిరీహః ॥ ౧౦ ॥ సోఽన్తశ్శరీరేఽర్పితభూతసూక్ష్మః కాలాత్మికాం శక్తిముదీరయాణః। ఉ

వాస తస్మిన్సలిలే పదే స్వే యథానలో దారుణి రుద్ధవీర్యః ॥ ౧౧ ॥ చతుర్యుగానాం చ సహస్రమప్సు స్వ

పన్ స్వయోదీరితయా స్వశక్త్యా। కాలాఖ్యయాఽఽసాదితకర్మతంత్రో లోకానపీతాన్దదృశే స్వదే

హే॥ ౧౨ ॥ తస్యార్థసూక్ష్మాభినివిష్టదృష్టేరన్తర్గతోఽర్థో రజసా తనీయాన్। గుణేన కాలానుగతేన విద్ధస్సూ

ష్యంస్తదాఽభిద్యత నాభిదేశాత్ ॥ ౧౩॥ స పద్మకోశస్సహసోదతిష్ఠత్కాలేన కర్మప్రతిబోధనేన। స్వరోచిషా

తత్సలిలం విశాలం విద్యోతయన్నర్క ఇవాత్మయోనిః ॥ ౧౪ ॥ తల్లోకపద్మం స ఉ ఏవ విష్ణుః ప్రావీవిశత్స

యాచశక్త్యా- ఆసాదితం కర్మతంత్రం క్రియాకలాపో యస్య సః స్వదేహే ప్రలీనాన్ పర్యవసితాన్ దదృశే లోకానవలోకితవానిత్యర్థః॥౧౨॥ తస్యేతి॥ అర్థం లోకం స్రష్టుం అర్థం- సూక్ష్మాభినివిష్టా ఇదమేవ స్రష్టవ్యమిత్యభినివిష్టా దృష్టిః పరిజ్ఞాన చక్షుర్యస్య తస్య నారాయణస్య తదర్థం సూక్ష్మాభినివిష్టదృష్టేరితి పాఠే- తదర్థాః పూర్వశ్లోకప్రస్తుత లోకార్థాః సూక్ష్మం బీజాంకురాణువదతితనీయోఽతిసూక్ష్మః అభిప్రాయః- కాలానుగతేనానుసారిణా రజసా రజోగుణేన విద్ధః క్షోభితస్సన్ సూష్యన్ సన్ అభిద్యత ఉద్భూతః ॥ ౧౩ ॥ స ఇతి ॥ కర్మాణి జీవదృష్టాని ప్రతిబోధయతీతి కర్మప్రతిబోధనః తేన కాలేన తన్నాభేరర్థః పద్మకోశస్సహసోదతిష్ఠత్ కిం కుర్వన్ విశాలం విపులం తత్సలిలం స్వరోచిషా స్వస్యభావిద్యోతయన్ సన్ - స కిం విష్టః - ఆత్మా శ్రీవిష్ణుర్యోనిర్యస్య సః ఏతదర్క-స్యాప్యాత్మయోనిత్వం సమానం ॥ ౧౪॥ తదితి సర్వాన్ గుణాన్ జీవోపభోగ్యానర్థానేవాన భాసయతీతి తల్లోకపద్మం త్రిలోకాత్మకం పద్మం స ఏవ విష్ణుః ప్రావీవిశత్ ప్రకర్షేణాను ప్రవిశ్య శక్తిరేవాంతర్యామితయాఽఽవివేశ అత్రావీవిశదితి దీర్ఘశ్ఛాందసః ఇతి సంబోధనే ఉ ప్రావిశదిత్యర్థః యస్మాద్విష్ణోరేతత్పద్మం జాతం స ఏవ విష్ణురితి- తస్మిన్ శ్రీవిష్ణునాధిష్ఠితే పద్మే స్వయమేవ సర్వథా భవతీతి యథా అభినివిష్టా దృష్టిర్యస్యేతి తస్యాంతర్గత వేదమయః సత్వాధ్యయనేన ప్రాప్తవేదో విధాతా బ్రహ్మాభూత్ స్వయంభూః - అదృష్టపితృత్వేన యం స్వయంభువం ప్రవదంతి స ఇతి - పాద్మకల్పం తే శ్రీనారాయణేన సహానిద్రయా ఏకీభూత లీలాయాం తస్మింశ్చ ప్రబుద్ధే తస్మాన్నారాయణాద్దేవ పద్మాత్స్వయమేవ పద్మ స్వాదేశాభివ్యక్తిం ప్రాప్త ఇత్యర్థః॥ ౧౫ ॥

జోస్మిన్ కల్పేచతుర్ముఖోభూదిత్యాహ॥ తస్యామితి॥ పరిక్రమన్ తత్రస్థఏవ గ్రీవాంచాలయన్- లోకనిరీక్షణార్థం వివృత్తైఃవివలితైః నేత్రైః మస్యసః॥ ౧౬ ॥ తస్యశ్రీనారాయణోపాసన యైవ ఆవిర్భూతజ్ఞానక్రియాశక్తైః లోకకర్తృకత్వం నస్వ న ఇతివక్తుం ప్రపదమంతస్యవిమోహమాహ॥ తస్మాదితి॥ యుగాంతశ్వసనః ప్రలయకాలవాయుః తేనఅవఘూర్ణనాం తత్ర ప్రకంపితం తద్వశాదేవ సర్వతఉద్భూతంమహోర్మిచక్రం యస్మిన్ తస్మాత్సలిలాద్విరూఢముద్గతం కంజ. పద్మమా శ్రితోపి సాకల్యేన తత్కందంలోకతత్త్వమాత్మానంచ అద్ధానావిదత్ సాక్షాన్నజ్ఞాతవాన్ ఉ ఇతివిస్మయే॥ ౧౭ అధిష్ఠానస్యవిమర్శమాహ॥ క ఇతి॥ యోసావహమబ్జపృష్ఠేఏకః అప్సు అనన్యదేకమేవైతదబ్జం కుతో వాజాతం యత్రైతదధిష్ఠితం తేనాధస్తాత్సతావర్తయానేన సునిశ్చితం భావ్యం అతఇహకించనాధిష్ఠానమస్తి సఇత్థముద్వీక్ష్య తత్రోరేణ స్వయః॥ తథాచశ్రుతిః సోపశ్యత్పుష్కరపర్ణంతిష్ఠత్ సోమన్యత అస్తివైతత్ యస్మిన్నిదమధితిష్ఠతీతి॥ ౧౮ ॥ తస్యచ మహిమ్నః ఖవృత్త్యా మహతాపికాలేన తదప్రాప్తిమాహ ద్వాభ్యాం॥ సఇతి॥ తస్యాబ్జస్య యన్నాలం తస్య నాడీభిరంతశ్ఛిద్రైః అథస్తాద్గతోజశ్చతుర్ముఖః తస్యఖరప్యకంజస్య పద్మస్య యన్నాలం తస్యనాభిమధిష్ఠానం విచిన్వన్నపితత్తదానావిందత నజ్ఞాతవాన్॥ ౧౯ ॥ తమస్యపారే॥ తమసఇతిషష్ఠ్యర్థే-తమస్యేతిప్రయోగోయమార్షః- హేవిదుర జలాంతర్గతాంధకారస్యపారే-ఆత్మనస్సర్గం స్వకారణం విచిన్వతోజస్యనమహాన్ త్రినేమిః కాలోభూత్ భూతాద్యవస్థాత్రయాత్మకత్వాత్ త్రినేమిరితి కాలవాచాజస్యజలరాశ్యంతర్గతస్య కాలబహుత్వే సత్యపితమసః పారంస్వకారణం

ర్వగుణాపబాసమ్ తస్మిన్ స్వయం వేదమయో విధాతా స్వయంభువం యం ప్రవదంతి సోభూత్॥ ౧౫॥ తస్యాంసచాంభోరుహకర్ణికాయామవస్థితో లోకమపశ్యమానః। పరిక్రమన్ వ్యోమ్ని వివృత్తనేత్రశ్చత్వారి లేభేనుదిశం ముఖాని॥ ౧౬॥ తస్మాద్యుగాంతశ్వసనావఘూర్ణజలోర్మిచక్రాత్సలిలాద్విరూఢం। ఉపాశ్రితః కంజము లోకతత్త్వం నాత్మానమద్ధావిదదాదిదేవః॥ ౧౭॥ క ఏష యోసావహమబ్జపృష్ఠ ఏతత్కుతో వాబ్జమనన్యదప్సు। అస్తి హ్యధస్తాదిహ కించనైతదధిష్ఠితం యత్ర సతానుభావ్యం॥ ౧౮॥ స ఇత్థముద్వీక్ష్య తదబ్జనాలనాడీభిరంతర్జలమావివేశ। నార్వాగ్గతస్తత్ఖరనాలనాభిం నవైవిచిన్వంస్తదవిందతాజః॥ తమస్యపారే విదురాత్మసర్గం విచిన్వతోభూత్సమహాంస్త్రినేమిః। యో దేహభాజాం భయమీరయానః పరిక్షిణోత్యాయురజస్య హేతిః॥ ౨౦॥ తతో నివృత్తో ప్రతిలబ్ధకామః స్వధిష్ణ్యమాసాద్య పునస్స దేవః। శనైర్జితశ్వాసనివృత్తచిత్తో న్యషీదదారూఢసమాధియోగః॥ ౨౧॥ కాలేన సోజః పురుషాయుషాభిప్రవృత్తయోగేన విరూఢబోధః। స్వయం తదంతర్హృదయేవభాతమపశ్యతాపశ్యత యన్నపూర్వం॥ ౨౨॥ మృణాలగౌరాయతశేషభోగపర్యంక ఏకం పురుషం శయానం। ఫణాతపత్రాయుతమూర్ధరత్నద్యుభిర్హతధ్వాంతయుగాంతతోయే॥ ౨౩ ప్రేక్షాంక్షిపంతం హరితోపలాద్రేస్సంధ్యాభ్రనీవేరురురుక్మమూర్ధ్నః। రత్నోదధారౌషధిసౌమనస్యవనస్రజో వేణుభుజాంఘ్రిపాంఘ్రేః॥

చనజ్ఞాతవానితి భావః- కీదృశస్స కాలఇతి- అజస్యశ్రీహరేర్హేతిస్సుదర్శనాఖ్యం శస్త్రం తదుపాధిరయం కాలః దేహభాజాం నరాణాం భయమీరయానః ఉత్పాదయన్నితి వా- తేషాం ఆయుః పరిక్షిణోతి - సకాలఇతి - ఏతేనతత్రాజస్యసంవత్సరశతమతిక్రాంతమభవదిత్యుక్తం భవతి॥ ౨౦॥ అంతర్ముఖతయాతు భగవంతం దృష్టవానిత్యాహ ద్వాభ్యాం తత ఇతి॥ స దేవః అప్రతిలబ్ధకామో మనోరథో యేనతథావిధస్సన్ తతస్తస్మాదన్వేషణాన్నివృత్త్య స్వధిష్ణ్యం పద్మం పునరాసాద్య- శనైర్జితేన శ్వాసేన నివృత్తం సంయతం చిత్తం యస్యసః అతఏవారూఢఆశ్రితస్సమాధియోగో యేనసతథాభూతస్సన్ న్యషీదత్ ఉపవివేశ॥ ౨౧॥ కాలేనేతి॥ స చతుర్ముఖః పురుషాయుషా సంవత్సరశతేన- కాలేనాభిప్రవృత్తస్సునిష్పన్నో యో యోగస్తేన విరూఢబోధః విశేషతస్సముత్పన్నజ్ఞానస్సన్ యత్పూర్వం విచిన్వన్నపి నాపశ్యత్ తత్స్వస్యైవాంతర్హృదయేవభాతమపశ్యత్॥ ౨౨॥ యదపశ్యత్తద్వర్ణయతి నవభిః॥ మృణాలేతి॥ మృణాలాదివత్స్వస్యపశ్యతేత్యస్యైవానుషంగః ఫణాతపత్రైరాయుతాస్సర్వతోయుక్తా యే మూర్ధానస్తేషాం రత్నాని కిరీటస్థాని తేషాం ద్యుభిః ప్రభాభిః హతాంధకారే యుగాంతతోయే ప్రలయప్రవృత్తజలమధ్యే ఏతత్పర్యంక ఇత్యస్య విశేషణం వా మృణాలవద్గౌరశ్చాసావాయతశ్చ యశ్శేషస్యభోగో దేహః సఏవపర్యంకస్తస్మిన్ స్థితం॥ ౨౩॥ కథంభూతం పురుషమిత్యాహ॥ ప్రేక్షామితి॥ హరితోపలాద్రేః మరకతశిలామయపర్వతస్య ప్రేక్షాం శోభాం క్షిపంతం స్వలావణ్యాతిశయేనైవ తిరస్కృతవంతం తర్హి కాంకేనేతిచేత్ సంధ్యాభ్రనీవీపరిధానం యస్యతస్య శోభాం పీతాం

బకేనాశ్లిష్యంతం-ఉరురుక్మమయాత్మనః-అనేకస్వర్ణశిఖరస్య తస్యశోభాః-స్వకిరీటైః క్షిపంతం రత్నానిచ ఉదధారా
మేఘాశ్చతదుపరిస్థజలాశయాశ్చ ఓషధయః ఔషధరూపాః- ఉద్భిజ్జవిశేషాశ్చసస్యవిశేషాశ్చనా- సౌమనస్యాని పు
ష్పసమూహాశ్చసుమనసఏవవా-తాన్యేవవనస్రగ్వనమాలాయస్య-తస్యశోభాం స్వీయరత్నముక్తాదామ తులసీపుష్ప
దామవనమాలాదిభిః క్షిపంతం- వేణవో భుజాయస్య అంఘ్రిపాపాంఘ్రియోయస్య - తస్యశోభాం సుజైరంఘ్రిభి
శ్చక్షిపంతంక్షిపంతమివ యదితస్మిన్పర్వతేరత్నాగరోమాలాఇవ వేణవశ్చ సుజాఇవ వృక్షాశ్చపాదాఇవ- తత్సామ్య
వమితి॥౨౪॥కించ॥ ఆయామతఇతి॥ ఆయామతోదైర్ఘ్యేణావిస్తరతోవిస్తరేణచ అమానోనిరుపమానః దేహాస్తేన
యద్వా ఆయామవిస్తారాభ్యాముపరిచ్ఛిన్నః తేన ఆయామతోవిస్తరతస్స్వమానదేహేనేతిపాఠే-స్వీయతేనేనేతి
మానసముపమానస్వసదృశశోభనదేహేన యద్వా మానంప్రమాణం స్వానురూపపరిమాణేనదేహేనఅతఏవ లోక
త్రయసంగృహ్యతేస్మిన్ తేన విచిత్రాణినానావిధానిదివ్యాన్యపూర్వాణ్యంశుకాన్యాభరణానిచ తేషాంకృతాశ్రీశ్శో
భాయేన తేన దేహేన విశిష్టం ఏవంస్వతఏవాతిరమ్యత్వేపి ఉపాశ్రితవేషః స్వీకృతాలంకారో దేహోయస్య తమ
పశ్యత్ యద్వాకేనప్రేక్షాక్షిపంతమిత్యపేక్షాయాం ఏవంభూతేనదేహేనేతిసంబంధః॥౨౫॥ పుంసామితి॥ స్వ
కామాయస్వాభిలషితఫలాయవివిక్తైశ్శుద్ధైర్వేదోక్తమార్గైరభ్యర్చితామారాధయతాంపుంసాంస్వనఖాప
వేందవః తేషాంమయూఖాః రుచయః తైర్భిన్నామిశ్రాఅంగుళయఏవచారూణిపత్రాణియస్యతత్కామదుఘాంఘ్రిప
ద్మమిష్టప్రదంస్వచరణారవిందంకృపయాప్రదర్శయంతం కించిదున్నమయ్యసమర్పయంతం॥౨౬॥ముఖేనేతి॥లోకార్తి

ప్రజో వేణుభుజాంఘ్రిపాంఘ్రిః॥౨౪॥ఆయామతోవిస్తరతస్స్వమానదేహేన లోకత్రయసంగ్రహే
ణ।విచిత్రదివ్యాభరణాంశుకానాంకృతశ్రియోపాశ్రితవేషదేహమ్॥ ౨౫॥ పుంసాంస్వకామాయ వివి
క్తమార్గైరభ్యర్చితాంకామదుఘాంఘ్రిపద్మమ్। ప్రదర్శయంతంకృపయానఖేందుమయూఖభి
న్నాంగుళిచారుపత్రమ్॥౨౬॥ముఖేనలోకార్తిహరస్మితేనపరిస్ఫురత్కుండలమండితేన। శోణాయి
తేనాధరబింబభాసాప్రత్యర్హయంతంసునసేనసుభ్రువః॥ ౨౭॥ కదంబకింజల్కపిశంగవాససా స్వ
లంకృతంమేఖలయానితంబే॥హారేణచానంతధనేనవత్స శ్రీవత్సవక్షస్థలవల్లభేన॥౨౮॥పరార్ధ్యకేయూ
రమణిప్రవేకపర్యస్తదోర్దండసహస్రశాఖమ్। అవ్యక్తమూలం భువనాంఘ్రిపేంద్ర మహీంద్రభోగై
రధివీతవల్కమ్॥౨౯॥చరాచరౌకోభగవన్మహీధ్రమహీంద్రబంధుంసలిలోపగూఢమ్। కిరీటసాహస్ర
హిరణ్యశృంగమావిర్భవత్కౌస్తుభరత్నగర్భమ్॥౩౦॥నివీతమామ్నాయమధువ్రతశ్రియాస్వకీర్తి

హారంస్మితంయస్మిన్ తేనపరిస్ఫురద్భ్యాంకుండలాభ్యాంమండితేనఅలంకృతేన అధరబింబదీప్త్యా శోణాయితేనశోణవ
దాచరితేన సునసేనశోభననాసాయుక్తేన సుభ్రువాశోభనయా భ్రువాయుక్తేనముఖేన ప్రత్యర్హయంతం పూజ
కాన్ ప్రతిపూజయంతం సంమానయంతం॥౨౭॥కదంబేతి॥ హేవత్స కదంబకింజల్కవత్పిశంగం యద్వాసస్తేన మేఖల
యాచనితంబేస్వలంకృతం అనంతధనేనఅనర్ఘేణ అతఏవశ్రీవత్సయుక్తం యద్వక్షస్థలం తద్వల్లభేనాహేనహారే
ణ వక్షసిస్వలంకృతం॥౨౮॥మహాచందనవృక్షరూపేణనిరూపయితుంవిశినష్టి॥ పరార్ధ్యేతి॥ పరార్ధ్యాని శ్రేష్ఠా
ని కేయూరాణ్యంగదాని మణిప్రవేకామణ్యుత్తమాశ్చతైః పర్యస్తాన్యావృతాదోర్దండాఏవసహస్రమనంతాశ్శాఖా
యస్యతం చందనవృక్షోపికేయూరాదితుల్యైః ఫలపుష్పాదిభిర్వ్యాప్తశాఖోభవతి అవ్యక్తంప్రధానం యద్వా బ్ర
హ్మమూలమధోభాగంయస్య బ్రహ్మదివ్యక్తిరూపత్వాత్ బ్రహ్మవామూలమితివృక్షస్యాపిమూలమవ్యక్తమితిప్రసి
ద్ధం భువనాత్మకం అంఘ్రిపేంద్ర అహీంద్రస్యానంతస్య భోగైఃఫణైః దేహావయవైర్వా అధివీతాస్సంవేష్టితాః
స్పృష్టావల్కాఃకంధాయస్యతం॥శ్రు॥వనస్పతేశతవల్కంవిరోహేతిశ్రుతేః॥శ్రు॥కాండేభ్యస్స్వాహావల్కేభ్యస్స్వాహా
పుష్పేభ్యస్స్వాహేతిచసోపిసర్పైర్వేష్టితో భవతి॥౨౯॥ పేక్షాంక్షిపంతమిత్యత్రైవపర్వతరూపేణనిరూపితమపివిశే
షణాంతరైః పునర్నిరూపయతి॥చరాచరేతి॥చరాచరాణామోకఃస్థానం పర్వతోపితథాఅహీంద్రస్యశేషస్య బంధుస్తం
సోప్యహీంద్రాణాంబంధుః సలిలోపగూఢంప్రళయజలావృతం పర్వతోమైనాకాదిశ్చ కిరీటసాహస్రమేవహిరణ్యాత్మకా
నిశృంగాణియస్యతంమేర్వాదిహిరణ్యశృంగవాన్ ఆవిర్భవత్ స్పష్టందృశ్యమానంకౌస్తుభరత్నంగర్భేమూర్తిమధ్యే

యస్యతం తథాపవర్గతోద రేక్ష్వచిద్రతమావిర్భవతీతి ప్రసిద్ధిః॥ ౩౦॥ నివీతమితి॥ అమ్నాయా వేదాస్త ఏవ మధువ్రతాస్తైః శ్రీర్యస్యాః తయా- కంఠలంబిన్యాస్వకీర్తిస్వరూప పావనమాలయానివీతం వ్యాప్తం-కంఠలంబినీయా కాచిత్సా వనమాలేతి సూర్యాదిభిరగమం అగమ్యం స్వవ్యాపారై రాకలయితుమశక్యమిత్యర్థః త్రిధామభిః భూతాదిత్రిష్వపి కాలేషు- ధామస్ఫూర్తిర్యేషాం తైః రక్షణార్థం పరిక్రమద్భిః ప్రాధనికైః ప్రధనం సంగ్రామః తత్ప్రయోజనై స్సుదర్శనాదిభిః హేతుభూతైర్దుర్గాసదం దుష్ప్రాపం- ఏవంభూతం పురుషం హరిమపశ్యదితి- పర్వతాదిరూపం- పర్వతస్న సాక్షాత్ హరిరితిజ్ఞాతవానిత్యర్థః॥ ౩౧॥ తర్హీతి॥ లోకవిసర్గదృష్టిః స దేవో జగద్విధాతా యదైవ హరిమపశ్యత్ తర్హ్యేవ తద్దైవతస్య హరేర్నాభిసరసి సరోజమాత్మానం-అంభః ప్రళయజలం శ్వసనం ప్రలయకాలవాయుం-వియదాకాశంచ దదర్శ-ఇతః పరం-నాభిసరోజాదిపంచకాత్పరం నకించిదపి దృష్టవానిత్యర్థః॥ ౩౨॥ స ఇతి॥ రజసా రజోగుణేన- ఉపరక్త్యాయుక్తః- అతఏవ అవ్యక్తవర్త్మని మాయావిలాసమార్గే- అభినివేశితచిత్తః- సవిధాతా ప్రజాస్సిసృక్షుః స్రష్టుమిచ్ఛుః ఇయదేవ-నాభిసరోజాదపంచభిరేవ-కర్మబీజం లోకసృష్టేః కారణం దృష్ట్వా- విసర్గాభిముఖః వివిధసృష్టౌ దత్తచిత్త స్సన్ ఈడ్యం స్తుత్యం-తం హరిమస్తౌత్ ॥ ౩౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా *

శ్లో॥ నవమే తపసా తుష్టం దృష్ట్వా నారాయణం త్వజం। అసౌదేకార్ణవే సీర్ణలోకసర్గచికీర్షయా॥ శ్రీభగవజ్జ్ఞానేనాత్మనః కృతార్థతామావిష్కుర్వన్ అజో జ్ఞాంశ్చేతోచన్నాహ॥ జ్ఞాత ఇతి॥ సుచిరాద్బహుకాలోపాసనేన అద్యమే మ

మయ్యావనమాలయాహరిమ్। సూర్యేందువాయ్వగ్న్యగమం త్రిధామభిః పరిక్రమత్ప్రాధనికైర్దురాసదమ్॥ ౩౧॥ తర్హ్యేవ తన్నాభిసరస్సరోజమాత్మానమంభశ్శ్వసనం వియచ్చ। దదర్శ దేవో జగతో విధాతానాతః పరంలోకవిసర్గదృష్టిః॥ ౩౨॥ సకర్మబీజం రజసోపరక్తః ప్రజాస్సిసృక్షన్నియదేవదృష్ట్వా । అస్తౌద్విసర్గాభిముఖస్తమీడ్య మవ్యక్తవర్త్మన్యభివేశితాత్మా॥ ౩౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే అష్టమోధ్యాయః *

బ్రహ్మా॥ జ్ఞాతోసి మేద్యసుచిరాన్ననుదేహభాజాం నజ్ఞాయతే భగవతోగతిరిత్యవద్యమ్ ॥ నాన్యత్త్వదస్తి భగవన్నపి తన్న శుద్ధం మాయాగుణవ్యతికరాద్యదురుర్విభాసి॥ ౧॥ రూపం యదేతదవబోధరసోదయేన శశ్వన్నివృత్తతమసస్సదనుగ్రహాయ। ఆదౌగృహీతమవతారశతైకబీజం యన్నాభిపద్మభవనాదహమావిరాసమ్॥ ౨॥ నాతః పరం పరమ యద్భవతస్స్వరూప మానందమాత్రమవికల్పమవిద్ధవర్చః । పశ్యామి విశ్వసృజమేకమవిశ్వమాత్మన్ భూతేంద్రియాత్మకమదస్త ఉపాశ్రితోసి॥ ౩॥ తద్వా ఇదం భువన మంగల మంగలాయ ధ్యానేస్మ నో దర్శితం త ఉపాసకానామ్ । తస్మై నమో భగవతేనువిధేమ తుభ్యం యోనాదృ

యాత్వం జ్ఞాతోసి-నన్వహో దేహభాజాం ఏతదవద్యం తత్కిమితిచేద్భగవతస్తవ గతిః తత్త్వం నజ్ఞాయత ఇత్యేతత్ తథాహి-త్వమేవ జ్ఞాతుం యోగ్యః సత్యత్వాత్ నాన్యత్ అసత్యత్వాదిత్యాహ- హే భగవన్ త్వత్తోన్యన్నాస్తి యదప్యస్తీతి ప్రతిభాతి-తత్తు శుద్ధం సత్త్వం న భవతి కథమసతః ప్రతీతిస్తత్రాహ-యదియతో మాయాగుణవ్యతికరాత్ క్షోభాత్ త్వమేవోరుః బహురూపస్సన్ విభాసి॥ ౨॥ నను సమ్యగ్జ్ఞానాసి యత్తన్మయాదృష్టం రూపం- తదపి గుణాత్మకమేవ-నిర్గుణం బ్రహ్మైవ తు సత్యం-తత్రాహ ద్వాభ్యాం॥ రూపమితి॥ అవబోధరసోదయేన చిచ్ఛక్త్యావిర్భావేన-శశ్వత్ సదా నివృత్తం తమో యస్మాత్తస్య తవ- యదేతద్రూపం తదేవ స్వాతంత్ర్యేణ సతాముపాసకానామనుగ్రహాయ - గృహీతమాదౌ స్వీకృతం-అవిష్కృతమిత్యర్థః॥ అవతారశతస్య శుద్ధసత్త్వాత్మకస్యైకబీజ మూలం తత్ప్రదర్శనార్థం గుణావతారాంబీజత్వం దర్శయతి-యన్నాభీతి-యస్య నాభిపద్మభవనాదహమావిర్భూతోస్మి తదతోస్మాదూర్ధ్వాత్ పరం పశ్యామీత్యుత్తరేణ సంబంధః॥ ౧॥ నేతి॥ హేపరమ హే ఆత్మన్ అవిద్ధవర్చః అనావృతప్రకాశం అతః అవికల్పం నిర్భేదం అతఏవ ఆనందమాత్రం ఏవంభూతం యద్భగవతస్స్వరూపం తదతో రూపాత్పర భిన్నం న పశ్యామి కింతు ఇదమేవ తత్ అతః కారణాత్తే తవ అద ఇదం రూపముపాశ్రితోస్మి యోగ్యత్వాదిత్యాహ ఏకముపాస్యేషు ముఖ్యం యతో విశ్వసృజం విశ్వం సృజతీతి తథా-తదతఏవ అవిశ్వం విశ్వస్మాదన్యద్భూతేంద్రియాత్మకం భూతానామింద్రియాణాం చాత్మానం కరణమిత్యర్థః॥ ౩॥ నన్వేవమపి సోపాధికమేతదర్వాచీనమేవేత్యాశంక్యాహ॥ తదితి॥ హే భువనమంగల ఉపాసకానాం నోస్మాకం మంగలాయ ధ్యానే తే త్వయా తద్వై తద్దేవ దర్శితం స్మేతి యదతః నహ్యవ్యక్తవర్త్మన్యభినివేశితచిత్తా

నామస్మాకంశ్రుతీయుంసోపాధికదర్శనముక్తమితిభావః- ఇతియస్మాదత స్తస్మైతుభ్యం-నమః అనువిధేమ అనువృత్త్యా
నమస్కారంకరవామ-తత్కిమితి కేచిన్నాద్రియంతే తత్రాహ-నరకభాగ్భిస్తత్రహేతుః - అసత్ప్రసంగైర్నిరీశ్వరకు
తర్కానిష్ఠైఃపురుషైర్యస్త్వనాదృతః-ఉపేక్షితః-తస్మైతుభ్యమితి॥౪॥ఆవర్తేనత్వాంభజంతః- కృతార్థా ఇత్యాహ
త్రిభిః॥యఇతి॥శ్రుతే ర్వేదః-సఏవవాతః తేననీతంప్రాపితం నాస్మాకిమాపనయాసి - యేత్వత్కథాశ్రవణంఅత్యాదరేణ
కుర్వంతి- తేషాంహృదినిత్యంప్రకాశసఇతిభావః॥౫॥తతఃకిమతఇహి॥తావదితి॥ ద్రవిణాదిత్రికేవిన్యమానే - భయంగ
తేశోకః-పునశ్చస్పృహా-తతఃపరిభవః-తతఃవిపులోలోభః- తృష్టాపునరి- కథంచిత్ప్రాప్తేఆర్తేఆర్తిమూలంభయశో
కాదేఃకారణం-మమేత్యసదవగ్రహః-యావదభయ ముక్తిప్రదం-తేతవాంఘ్రిం- నప్రవృణీతనాశ్రయేత్ -త్వత్పాదా
శ్రయమాత్రేణభయాదినివృత్తిః కింపునస్త్వత్ప్రకాశేసతీతిభావః॥౬॥ యేతునిష్కామాఅపిసంతఃత్వాంనాద్రియం
తే తేనరకభాజఇత్యుక్తం - యేతుత్వత్కథాశ్రవణాదివిముఖాస్సంతఃకామ్యకర్మపరాయణాస్తేతి మందాఇత్యాహ॥
దైవేతి॥ యేదైవేనహతధియోసత్తమతయః-అతఏవసర్వాశుభోపశమనాత్ సర్వదుఃఖనివర్తకత్వాత్ - భవతఃప్రసం
గాత్ శ్రవణకీర్తనరూపాత్ -విముఖానీంద్రియాణి యేషాం తే- తేనికృష్టాః పురుషాః లోభేనపరిభూతంమనోయేషాం తే-
అతఏవదీనాస్సంతఃకామసుఖస్యభోగస్యలేశసాయాస్యాన్యాంశాయ-అకుశలాన్యేవకర్మకరాణిశశ్వత్కుర్వంతి ॥ ౭ ॥ అకుశ
లత్వమేవదర్శయతి॥క్షుదితి॥త్రిధాతవఃవాతపిత్తశ్లేష్మాణః క్షుదాదిభిఃశీతాదిభిశ్చ అత్రఛందోభంగఆర్షః -[వాతజ
తోనరకభాగ్భిరసత్ప్రసంగైః ॥ ౪ ॥ యేతుత్వదీయచరణాంబుజకోశగంధంజిఘ్రంతికర్ణవివరైః శ్రుతి
వాతనీతమ్ । భక్త్యాగృహీతచరణాః సరయాచతేషాంనాపైషినాథహృదయాంబురుహాత్స్వపుంసామ్॥
౫॥ తావద్భయంద్రవిణగేహసుహృన్నిమిత్తంశోకస్పృహాపరిభవోవిపులశ్చలోభః । తావన్మమేత్యసద
వగ్రహఆర్తిమూలం యావన్నతేంఘ్రిమభయం ప్రవృణీత లోకః॥ ౬ ॥ దైవేన తేహత ధియోభవ
తఃప్రసంగాత్సర్వాశుభోప శమనాద్విముఖేంద్రియాయే । కుర్వంతికామసుఖలేశల వాయదీనాలోభా
భిభూతమనసోకుశలానిశశ్వత్ ॥ ౭ ॥ క్షుత్తృట్త్రిధాతుభి రిమాముహురర్ద్యమానా శ్శీతోష్ణవా
తవర్షైరితరేతరాచ్చ । కామాగ్నినాచ్యుతరుషాచసుదుర్భరేణ సంపశ్యతోమన ఉరుక్రమసీదతే
మే॥౮॥ యావత్పృథక్త్వమిదమాత్మనఇంద్రియార్థమాయాబలంభగవతోజనఈశపశ్యేత్ । తావన్న
సంసృతిరసౌప్రతిసంక్రమేతవ్యర్థాపిదుఃఖనివహంవహతిక్రియార్థా ॥ ౯ ॥ అహ్న్యాపృతార్తకరణా
నిశినిశ్శయానానానామనోరథధియాక్షణ భగ్ననిద్రాః । దైవాహతార్థరచనా ఋషయోపిదేవయుష్మ
త్ప్రసంగ విముఖా ఇహసంసరంతి ॥ ౧౦ ॥ త్వంభావయోగ పరిభావిత హృత్సరోజ ఆస్సేశ్రుతేక్షిత పథ
థోననునాథపుంసామ్ । యద్యద్ధియాతఉరుగాయవి భావయంతితత్తద్వపుః ప్రణయసేసదనుగ్రహాయ
ల దైరితిపాఠేనకాప్యనుపపత్తిః)-సుదుర్భరేణసుభరాంమస్సహేన-కామాగ్నినాచ ఇతరేతరావన్యోన్యం అచ్యుతయా
అవిచ్ఛిన్నయారుషాక్రోధేనచ ముహురర్ద్యమానాఃపీడ్యమానాః - ఇమాఃప్రజాఃసంపశ్యతోమేమనః- హేఉరుక్ర
మ సీదతి॥౮॥నన్వేయంభూతాయాస్సంసృతేరపరమార్థాయాఃకిమర్థంవిషాదఃక్రియతేతత్రాహ॥యావదితి॥హేఈ
శభగవతస్తవ ంద్రియార్థరూపాయామాయాయాఃబలమాధిక్యం యస్యతత్ -ఇదమాత్మనఃపృథక్త్వం దేహాదిభా
వం-అయంజనోయావత్పశ్యేత్తావదసత్క్రియాణామర్థాఃఫలంయస్యాస్సా - అతఏవవ్యర్థాసంసృతిర్నప్రతిసంక్రమే
నోపరమేత్ - తావత్పునరసాదుఃఖసమూహం వహతిప్రాప్నోతి॥ ౯ ॥ భవత్వేవమవివేకినాం - వివేకినస్తుముక్తా
యేతికిం తేషాంభక్త్యావినాకృత్యమిత్యతఆహ॥అహ్నీతి॥ అహన్యాపృతానివ్యాపృతాని-ఆర్తానిక్లిష్టానిచ- కరణానీంద్రి
యాణియేషాం తే - రాత్రౌవిషయలవోపినాస్తియతోనిశినిశ్శయానాఃనానామనోరథధియాస్వప్నదర్శనేనచ క్షణేన
భగ్ననిద్రాః దైవేనాహతాఃసర్వతఃప్రతిహతార్థరచనాః అర్థాఅభోద్యమాయేషాం తేఋషయోవివేకినోపి భ
వతఃశ్రవణకీర్తనరూపాత్ప్రసంగాద్విముఖాఃయుష్మత్ప్రసంగవిముఖత్వంసంసారహేతుః॥౧౦॥ తదేవంభక్తానాంసం
సారాన్నివృత్తిముక్త్వాభక్తానాంతన్నివృత్తిఃకామేత్యాహ ॥ త్వమితి ॥ శ్రుతేనశ్రవణేన-ఈక్షితఃపంథాయస్యసః త్వంభావో
భక్తిఃభక్తియోగేన శోధితేహృత్సరోజే ఆస్సేతిష్ఠసికించహేఉరుగాయ శ్రవణంవినాపిత్వద్భక్తాః మనసాయద్యత్త
వపుసమూపం స్వేచ్ఛయాధ్యాయంతితత్తస్తా భక్తానామనుగ్రహాయ ప్రణయసేప్రకటయసి ॥ ౧౧ ॥ భక్తా

[౨౮]

శాంతునిష్కామానాం త్వమతిసులభోఽసి తత్తేషామిత్యాహ ॥నేతి॥ ప్రియత్వే హేతుశ్శేక ఇత్యాది ఏకః అద్వితీయః- ఉప
స్వేష్వనుముఖ్యేనా -నానాజనేష్వవహితః-అతఏవాంతరాత్మా-అతఏవసుహృత్ -త్వం అసతామభక్తానాం- అలభ్యయా
సర్వభూతదయయా యద్యథా ప్రసీదసి- తథా హృదిబద్ధకామైస్సురగణైః ఉపచితైః ఊర్జితైః ఉపచారైః పుష్పోపచా
రాదిభిః-నాతిప్రసీదసి॥ ౧౨॥ యతః కామినాం భవాన్ నాతిప్రసీదతి - అతః కామప్రాప్తిః క్రియాణాముత్తమం ఫలం న
భవతి- కింతు త్వత్ప్రీణనమేవ కామసంయోగ స్త్వవాంతరఫలేన ప్రరోచనార్థమిత్యాహ ॥ పుంసామితి॥ అతః పుంసాం
అధ్వరాద్యైః- వివిధకర్మభిః దానాదిభిశ్చ- భగవత స్తవారాధనమేవ సత్క్రియార్థః- సంశ్చ సాక్రియాఫలశ్చేతి. శ్రేష్ఠక్రి
యాఫలమిత్యర్థః- శ్రేష్ఠత్వే హేతుః యత్ర త్వయ్యర్పితో ధర్మో న కదాచిన్మ్రియతే న నశ్యతి। కర్హిచిదిత్యత్ర ఛందోభం
గ ఆర్షః। కామార్థస్తు ధర్మః కామం దత్వా నశ్యతీత్యర్థః ॥౧౩॥ అతస్త్వామేవ వయం నతా ఇత్యాహ ॥శశ్వదితి॥ శశ్వత్సర్వ
దా స్వరూపచైతన్యస్యైవ నిరస్తభేదభ్రమాయ బోధ ఏవ ధిషణా విద్యాశక్తిర్యస్య- యద్వా- ధిషణం ఆశ్రయః తస్మా ఏవ ప
రస్మై - అత్ర హేతుః విశ్వస్యోద్భవాదిషు నిమిత్తం మాయా తస్యాః లీలా రాసః తయా సహ రాసః క్రీడా యస్య - అత
ఏవేశ్వరాయ నియంత్రే తుభ్యమిదం నమనం చకృమ- కృతవంతో వయం॥౧౪॥ నానుగ్రహణమాత్రేణ కైవల్యప్ర
దత్వేనైశ్వర్యం వ్యంజయన్ నమస్కరోతి॥ యస్యేతి ॥ అవతారాదీనాం విడంబనం అనుకరణం తేషు నామాని సంతి - తా

౧౧ ॥ నాతిప్రసీదసి తథోపచితోపచారైరారాధితస్సురగణైర్హృదిబద్ధకామైః । యత్సర్వభూతదయ
యాసదలభ్యయైకో నానాజనేష్వవహితస్సుహృదంతరాత్మా ॥ ౧౨॥ పుంసామతో వివిధకర్మభిరధ్వరా
ద్యైర్దానేన చోగ్రతపసా వ్రతచర్యయా చ । ఆరాధనం భగవత స్తవ సత్క్రియార్థో ధర్మోఽర్పితః కర్హిచి
న్మ్రియతే న యత్ర ॥౧౩॥ శశ్వత్స్వరూపమహసైవ నిపీతభేదమోహాయ బోధధిషణాయ నమః పరస్మై । వి
శ్వోద్భవస్థితిలయేషు నిమిత్తలీలారాసాయ తే నమ ఇదం చకృమేశ్వరాయ ॥ ౧౪ ॥ యస్యావతారగుణకర్మవి
డంబనాని నామాని యేఽసువిగమే వివశా గృణంతి । తేఽనేకజన్మశమలం సహసైవ హిత్వా సంయాంత్యపావృ
మృతం తమజం ప్రపద్యే ॥ ౧౫ ॥ యో వా అహం చ గిరిశశ్చ విభుస్స్వయం చ స్థిత్యుద్భవప్రళయహేతవ ఆత్మ
మూలమ్ । భిత్వా త్రిపాద్వవృధ ఏక ఉరుప్రరోహ స్తస్మై నమో భగవతే భువనద్రుమాయ ॥ ౧౬ ॥ లోకో వికర్మ
నిరతః కుశలే ప్రమత్తః కర్మణ్యయం త్వదుదితే భవదర్చనే స్వే । యస్తావదస్య బలవానిహ జీవితాశాం స
ద్యశ్ఛినత్త్యనిమిషాయ నమోఽస్తు తస్మై ॥ ౧౭॥ యస్మాద్బిభేమ్యహమపి ద్విపరార్ధధిష్ణ్యమధ్యాసితస్సకలలో

ని తత్రావతారవిడంబనాని దేవకీనందనేత్యాదీని గుణవిడంబనాని సర్వజ్ఞ శ్రీవత్సలేత్యాదీని కర్మవిడంబనాని గో
వర్ధనోద్ధరణ కంసారాతే ఇత్యాదీని యస్యైతాని దేవకీనందనేత్యాదీని నామాని అసువిగమే ప్రాణోత్క్రమణసమ
యే వివశా అపి యే గృణంతి ఉచ్చారయంతి తే కేవలమనేకజన్మార్జితశమలం పాపం సహసైవ తత్క్షణ ఏవ హిత్వేత్యర్థః
అపావృతం నిరస్తావరణం ఋతం బ్రహ్మ సంయాంతి ప్రాప్నువంతి తమజం ప్రపద్యే న జాయత ఇత్యజః ॥ ౧౫ ॥ తతో
గుణావతారకర్మాణి దర్శయన్ ప్రణమతి॥ య ఇతి ॥ యో వా ఏకః త్రిపాత్ త్రయో బ్రహ్మాదయః పాదాః స్కంధా య
స్య ప్రత్యేకం చ ఉరవః ప్రరోహాః శాఖోపశాఖాః- మరీచ్యాదిమన్వాదిరూపా యస్య తథాభూతస్సన్ వవృధే తస్మై భువ
నాకారాయ ద్రుమాయ తుభ్యం నమః సకిం కృత్వా వవృధే ఆత్మమూలమాత్మా స్వయమేవ మూలమధిష్ఠానం యస్య త
త్ప్రధానం భిత్వా గుణత్రయరూపేణ విభజ్య అహం బ్రహ్మా గిరిశశ్చ స్వయం విభుర్విష్ణుశ్చేతి అనేన త్రిపాత్త్వము
క్తం స్థిత్యుద్భవప్రళయహేతవోఽనయం త్రిభాద్భూత్వా యో వవృధ ఇత్యర్థః ॥౧౬॥ ఏవం గుణావతారకర్మవిడంబనము
క్త్వా తస్యైవ కాలాఖ్యం రూపం తత్కర్మ చ దర్శయన్ ప్రణమతి ద్వాభ్యాం ॥ లోక ఇతి॥ వికర్మనిరతో విరుద్ధధర్మనిష్ఠస్స
అయం లోకః కుశలేఽపి తే స్వేఽస్మిన్ త్వదుదితే త్వయైవ సాక్షాదుక్తే భగవదర్చనరూపే కర్మణి ప్రమత్తః అదత్తచిత్తో
యావద్వర్తతే తావదస్య లోకస్య అస్మిన్ లోకే జీవితాశాం బలవాన్ యస్సద్యశ్ఛినత్తి తస్మై అనిమిషాయ కాలాయ
నమః శ్రీమద్గీతాయాం భగవతా సాక్షాదుక్తాని కర్మాణ్యాహ ఉక్తాని ॥శ్లో॥ యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్ ।
యత్తపస్యసి కౌంతేయ తత్కురుష్వ మదర్పణమితి॥ ౧౭॥ అస్తాం తావల్లోకస్య కథేత్యాహ ॥ యస్మాదితి యత్ ద్విపరార్ధ

వస్థాయిధిష్ణ్యంస్థానం సకలలోకనమస్కృతం తదారూఢోఽధ్యాసితః అహమపియస్మాత్కాలాఖ్యాత్త్వత్తః - బిభేమి భీతః స్వసంభవం త్వామేవ - అవరురుత్సమానః ప్రాప్తుమిచ్ఛన్ - తేపే తప స్తప్తవాన్ ఆర్షమాత్మనేపదం - కథంభూతః - బహవస్సవాః యాగాః సంవత్సరా వా యస్య - బహూన్ యాగాన్ కృత్వా బహూన్ సంవత్సరాన్ వా - తప స్తప్తవాన్ - అధిమఖాయ మఖాదికర్మాధిష్ఠాత్రే॥౧౯॥ ఇదానీం తత్తత్కాలభావిలీలావతారకర్మాణి కర్మణ్యనుస్మాహ॥ తిర్యగితి॥ నిరస్తరతిః వస్తుత స్సుఖానందానుభవే సైవ నిరస్తవిషయసుఖోఽపి - యః తిర్యగాదిషు జీవయోనిషు ఆత్మేచ్ఛయా స్వేచ్ఛయా - ఉపలబ్ధదేహః స్వీకృతమూర్తిః సన్ - ఆత్మకృతసేతుపరీప్సయా స్వకృతకర్మమర్యాదాపాలనేచ్ఛయా రేమే నిరస్తవిషయసుఖత్వాదేవ పురుషోత్తమః తదుపాధిః [illegible] తస్మై తమ ఉక్తం గీతాసు॥ శ్లో॥ యస్మాత్ క్షరమతీతోఽహమక్షరాదపి చోత్తమః - అతోఽస్మి లోకే వేదే చ ప్రథితః పురుషోత్తమ ఇతి॥౨౦॥ ఇదానీం [illegible] దృశ్యమానామేవ మూర్తిం ప్రణమతి ద్వాభ్యాం॥ య ఇతి॥ జఠరీకృతా ఉదరే ప్రవిలాపితా - లోకయాత్రా లోకస్థితి ర్యేన సః దశార్ధాః పంచవృత్తయో వక్ష్యమాణ పంచపర్వాణి యస్యాస్తయా నిద్రాహేతుభూతయా అవిద్యయా - అనుపహతోఽపి అనభిభూతోఽపి భీమానాం ఊర్మీణాం మాలాః విద్యంతే యస్మిన్ తస్మిన్ అంతర్జలే - అహికశిపుః శేషతల్పం తస్య [illegible] అత్ర [illegible] తస్యాః స్పర్శే నుకూలాయ స్యాస్తాం నిద్రాం ఉవాహేత్యస్మై నమ ఇత్యుత్తరేణాన్వయః - నిద్రాణస్యావివేకినో జనస్య నిద్రాసుఖమన్వృగితి విప్ర

కనమస్కృతం యత్। తేపే తపో బహుసవోఽవరురుత్సమాన స్తస్మై నమో భగవతే ధిమఖాయ తుభ్యమ్॥
౧౯॥ తిర్యఙ్మనుష్యవిబుధాదిషు జీవయోనిష్వాత్మేచ్ఛయాఽత్మకృతసేతుపరీప్సయా యః। రేమే నిరస్త రతిర
ప్యుపలబ్ధదేహ స్తస్మై నమో భగవతే పురుషోత్తమాయ॥౨౦॥ యోఽవిద్యయానుపహతోఽపి దశార్ధవృత్త్యా ని
ద్రాముపాహ జఠరీకృతలోకయాత్రః। అంతర్జలేఽహికశిపుస్పర్శానుకూలాం భీమోర్మిమాలిని జనస్య సు
ఖం వివృణ్వన్॥౨౧॥ యన్నాభిపద్మభవనాదహమాస మీడ్య లోకత్రయోపకరణో యదనుగ్రహేణ। తస్మై
నమ స్త ఉదరస్థభవాయ యోగనిద్రావసానవికసన్నలినేక్షణాయ॥ ౨౨॥ సోఽయం సమస్తజగతాం సుహృ
దేక ఆత్మా సత్త్వేన యన్మృడయతే భగవాన్ భగేన। తేనైవ మే దృశమనుస్పృశతాద్యథాహం స్రక్ష్యా
మి పూర్వవదిదం ప్రణతప్రియోఽసౌ॥ ౨౩॥ ఏష ప్రపన్నవరదో రమయాత్మశక్త్యా యద్యత్కరిష్యతి గృహీ
తగుణావతారః। తస్మిన్ స్వవిక్రమమిదం సృజతోఽపి చేతో యుంజీత కర్మశమలం చ యథా విజహ్యామ్॥
౨౪॥ నాభిహ్రదాదిహ సతోఽంభసి యస్య పుంసో విజ్ఞానశక్తిరహమాసమనంతశక్తేః। రూపం విచిత్ర మిద
మస్య వివృణ్వతో మే మా రీరిషీష్ట నిగమస్య గిరాం విసర్గః॥ ౨౫॥ సోఽసావదభ్రకరుణో భగవాన్ వివృద్ధప్రే

ణ్యప్రదర్శయన్ ఉపహసన్నిత్యర్థః॥ అత ఏవాంతర్జలాంతాది విశేషణం యద్వా పూర్వకల్పే శ్రాంతస్య జనస్య విశ్రాంతిసుఖం వివృణ్వన్ విస్తారయన్ తదా తు పరోపకారార్థం యస్య యుద్ధస్సహమపి సోఢవ్యమితి ద్యోతనార్థకానీ విశేషణాని॥ కించ యదితి॥ లోకత్రయముపకరణం యస్య యద్వా లోకత్రయస్య సృష్ట్యాదిద్వారేణ ఉపకర్తేతి తథా తాదృశోఽహం నాభిపద్మమేవ భవనం తస్మాత్ అస్య యదనుగ్రహేణ ఆసం ఉదరే స్థితో భవః సంసారః ప్రపంచో యస్య యోగనిద్రావసానే వికసన్నలినవదీక్షణం యస్య తస్మా ఇతి॥ ౨౨॥ ఏవం స్తుత్వా ప్రార్థయతే చతుర్భిః॥ స ఇతి॥ య తస్స ఏవ సమస్తజగతాం సుహృత్ యత స్స ఏవైకోఽనన్యః ఆత్మా అంతర్యామీ యతః ప్రణతప్రియోఽసౌ అహం చ ప్రణతః న చాన్య ప్రార్థనీయోఽస్తి - సః ఏవ విశిష్టోఽయం భగవాన్ యద్యేన సత్త్వేన జ్ఞానేన భగేనైశ్వర్యేణ చ - ఇదం విశ్వం మృడయతి సుఖయతి తేనైవ మే దృశః ప్రజ్ఞామనుస్పృశాత్ యోజయేత్ యథాహం పూర్వవత్ స్రక్ష్యామి నష్టం సృష్టం మోహ విష్యామి ॥ ౨౩॥ ఏష ఇతి॥ గృహీతగుణావతారః ప్రపన్నవరద ఏష భగవాన్ ఆత్మశక్త్యా రమయా సహ - యద్యత్కరిష్యతి. తత్సర్వం మమ ప్రస్ఫు రత్విత శేషః - ప్రార్థనైషా - స్వవిక్రమం స్వస్య శ్రీవిష్ణోరేవ విక్రమః ప్రభావో యస్మిన్ - తదిదం విశ్వం తదాజ్ఞయా స్సృజతోఽపి మే చేతస్సిన్ భగవత్యేవ యుంజీత తథా ప్రవర్తయతు - యథా కర్మనిమిత్తం కర్తృత్వం శమలం వైషమ్యాది పాపం చ విజహ్యాం త్యజామి॥ ౨౪॥ తథాహి॥ నాభీతి॥ అంభసి సతో యస్య నాభిహ్రదాదిహ అసం విజ్ఞానశక్తి ర్యస్య మహాత్త త్త్వాత్మ కస్య - చిత్తస్య - తదభిమానీ॥ తస్యాస్య రూపమిదం విశ్వం విస్తారయతో మే నిగమస్యావయవభూతానాం గిరాం విసర్గ ఉచ్చారణం మా రీరిష్టః॥ శ్లో॥ హలాంతం బ్రహ్మ వర్చసమితి న్యాయేన మా లుప్యతామిత్యర్థః ॥ ౨౫॥ స ఇతి॥ అదభ్రమన

ల్పం వివృద్ధప్రేష్ణాయుక్తస్మితేన విజృంభయన్ వికాసయన్ విశ్వస్య విజయాయోద్భవాయ చకారాత్ అస్మదనురూ
పాయ చాపనయ ॥౨౫॥ స్వేతి ॥ స్వస్య సంభవో యస్మాత్తం తపశ్శరీరం విద్యా ఉపాసనా సమాధిరైకాగ్ర్యం తైర్ని
శామ్య దృష్ట్వా యావన్మనో వచః యథాశక్తి స్తుత్వా ఖిన్నవత్ శ్రాంతవద్విరరామ ॥౨౬॥ అథేతి ॥ కల్పవ్యతికరాంభ
సా ప్రళయోదకేన విషణ్ణచేతసః ఆత్మనః ॥౨౭॥ లోకేతి ॥ లోకసంస్థానవిజ్ఞానే పరిఖిద్యతః బ్రహ్మణః అభిప్రేత మాల
క్ష్య తమాహ కశ్మలం మోహమివ చేతి సమస్తమోహాశమనం దర్శయతి ॥౨౮॥ మేతి ॥ హే వేదగర్భ బ్రహ్మన్ తంద్రీం విషా
దకృతమాలస్యం మాగాః సర్గే ఉద్యోగం కురు తేనైవ మే దృశమనుస్పృశతా దిత్యాదియత్ ప్రార్థయతే తదగ్రే
పూర్వమేవ మయా సంపాదితం హి ॥౨౯॥ భూయ ఇతి ॥ తర్హి కథమహం జానామీత్యత ఆహ అపావృతాన్ సుస్పష్టాన్ ॥
౩౦॥ తత ఇతి ॥ భక్తియుక్తస్సమాహితస్త్వం పరం బ్రహ్మరూపం మమాత్మని స్వస్మిన్ లోకే చ తతం వ్యాప్య స్థితం ద్రష్టా
సి ద్రక్ష్యసి ఆత్మన ఆత్మసంబంధినో జీవాంశ్చ మయి ॥౩౧॥ సర్వత్ర మద్దర్శనాన్మోహో నివర్తేత ఇత్యాహ యదేతి ప్రతి
చక్షీత పశ్యేత్ ॥౩౨॥ యదా మిథ్యాజ్ఞాననివృత్త్యా ముచ్యేత ఇత్యాహ యదేతి ॥ భూతాదిభిః విరహితమాత్మానం జీవం శుద్ధ

మస్మిం తేన సలిలనాంబురుహం విజృంభన్ । ఉత్థాయ విశ్వవిజయాయ చ నో విషాదం మాధ్వ్యా గిరాపనయ
తాత్పురుషః పురాణః ॥౨౫॥ మైత్రేయః ॥ స్వసంభవం నిశామ్యైవం తపోవిద్యాసమాధిభిః । యావన్మనో వ
చస్స్తుత్వా విరరామ స ఖిన్నవత్ ॥౨౬॥ అథాభిప్రేతమాలక్ష్య బ్రహ్మణో మధుసూదనః । విషణ్ణచేత స
స్తస్య కల్పవ్యతికరాంభసా ॥౨౭॥ లోకసంస్థానవిజ్ఞాన ఆత్మనః పరిఖిద్యతః । తమాహాగాధయా వాచా కశ్మ
లం శమయన్నివ ॥౨౮॥ శ్రీభగవాన్ ॥ మా వేదగర్భ గాస్తంద్రీం సర్గ ఉద్యమమావహ । తన్మయాపాదితం
హ్యగ్రే యన్మాం ప్రార్థయతే భవాన్ ॥౨౯॥ భూయస్త్వం తప ఆతిష్ఠ విద్యాం చైవ మదాశ్రయామ్ । తా
భ్యామంతర్హృది బ్రహ్మన్ లోకాన్ ద్రక్ష్యస్యపావృతాన్ ॥౩౦॥ తత ఆత్మని లోకే చ భక్తియుక్తస్సమా
హితః । ద్రష్టాసి మాం పరం బ్రహ్మ మయి జీవాంస్త్వమాత్మనః ॥౩౧॥ యదా తు సర్వభూతేషు దారుష్వగ్నిమి
వ స్థితమ్ । ప్రతిచక్షీత మాం లోకో జహ్యాత్తర్హ్యేవ కశ్మలమ్ ॥౩౨॥ యదా రహితమాత్మానం భూతేంద్రియ
గుణాశయైః । స్వరూపేణ మయోపేతం పశ్యన్ స్వారాజ్యమృచ్ఛతి ॥౩౩॥ నానాకర్మవితానేన ప్రజా బ
హ్వీస్సిసృక్షతః । నాత్మావసీదత్యస్మింస్తే వర్షీయాన్ మదనుగ్రహః ॥౩౪॥ ఋషిమాద్యం న బధ్నాతి పాపీ
యాంస్త్వాం రజోగుణః । యన్మనో మయి నిర్బంధం ప్రజాస్సంసృజతోఽపి తే ॥౩౫॥ జ్ఞాతోఽహం భవతా త్వద్య
దుర్విజ్ఞేయోఽపి దేహినామ్ । యన్మాం త్వం మన్యసేఽయుక్తం భూతేంద్రియగుణాత్మభిః ॥౩౬॥ తుభ్యం *మ
ద్విచికిత్సాయామాత్మా మే దర్శితోఽబహిః । నాళేన సలిలే మూలం పుష్కరస్య విచిన్వతః ॥౩౭॥ యచ్చక
ర్థాంగ మత్స్తోత్రం మత్కథాభ్యుదయాంకితమ్ । యద్వా తపసి తే నిష్ఠా స ఏష మదనుగ్రహః ॥౩౮॥ ప్రీతో
హమస్మి భద్రం తే లోకానాం విజయేచ్ఛయా । యదస్తౌషీర్గుణమయం నిర్గుణం మానువర్ణయన్ ॥౩౯॥ య
ఏతేన పుమాన్నిత్యం స్తుత్వా స్తోత్రేణ మాం భజేత్ । తస్యాశ్వహం ప్రసీదేయం సర్వకామవరేశ్వరః ॥౪౦॥ పూ
ర్తేన తపసా యజ్ఞైర్దానైర్యోగైస్సమాధినా । రాద్ధం నిశ్శ్రేయసం పుంసాం మత్ప్రీతిస్తత్త్వవిన్మతమ్ ॥

త్వం పదార్థం స్వరూపేణ స్వస్యాత్మభూతేన మయా తత్పదార్థేన ఉపేతమేకీభూతం పశ్యన్ భవతి తదా స్వారాజ్యం
మోక్షం ప్రాప్నోతి ॥౩౩॥ నానేతి ॥ వర్షీయాన్ ప్రవృద్ధతరః అత్యర్థం కో స్తీత్యర్థః ॥౩౪॥ అనుగ్రహమేవ దర్శయతి చతుర్భిః
ఋషిమితి ॥ ప్రజాస్సంసృజతోఽపి తే తవ మనః యద్యతో మయి నిర్బంధం స్థితం రాం ప్రసక్తం ॥౩౫॥ జ్ఞాత ఇతి ॥ యద్యస్మా
ద్భూతేంద్రియైర్గుణైస్సత్త్వాదిభిః ఆత్మనా అహంకారేణ చాయుక్తం మన్యసే ॥౩౬॥ తుభ్యమితి ॥ నాళేన నాళరూపమా
ర్గేణ పుష్కరస్య మూలమధిష్ఠానం సలిలే విచిన్వతః తుభ్యం తవ ఆర్షోఽయం విభక్తివ్యత్యయః మయి విచికిత్సా తస్యాం
ధ్యామాశ్రయేణ భవితవ్యం న దృశ్యతే అతోఽస్తి నాస్తీతి వా సతీత్యర్థః తదానీమాత్మా స్వరూపం మే మయా బహిర్న
దర్శితః ॥౩౭॥ యదితి ॥ అంగ హే బ్రహ్మన్ చకర్థ కృతవానసి మత్కథాభ్యుదయస్తేనాంకితం ఏష బంధాభావః మయి మనసో
బంధమజ్ఞాన తదూపి స్వహృది దర్శనం స్తుతిస్తపోనిష్ఠా చేతి యత్స ఏష సర్వో మదనుగ్రహః ॥౩౮॥ ప్రీత ఇతి ॥ గుణమ
య త్వేన ప్రతీయమానమపి నిర్గుణమేవానువర్ణయన్ ॥౩౯॥ తవ ప్రీత ఇతి కిం వక్తవ్యమిత్యాహ ॥ య ఇతి ॥ య ఏతేన మత్
స్తోత్రేణ స్తువన్ సన్ మాం భజేత్ సర్వకామవరప్రదః ॥౪౦॥ న చ మత్ప్రీతేరన్యదధికం కించిదస్తీత్యాహ పూర్తేనేతి ॥ పూ

శ్రాదిభిఃరాద్ధంసిద్ధం యన్నిశ్రేయసఫలం-తన్మత్ప్రీతిరేవేతితత్త్వవిన్మతం॥౪౧॥అత్ర హేతుమాహ॥ అహమితి॥ ఆత్మనా మహంకారోపాధీనాం జీవానాం- అహమాత్మాస్వరూపంఅతః ప్రేయసామతిప్రియాణామపిమధ్యే - ప్రేష్ఠః- ప్రియతమస్సన్ నిరవద్యఃయత్కృతేయదర్థం దేహాదిః దేహజాయాత్మజాదిరపిప్రియోనిష్టః॥౪౨॥ అతస్త్వంకృతార్థఏవతథాపిమత్ప్రియార్థంసృష్టింకుర్విత్యాహ॥సర్వేతి॥ఆత్మాత్వమిదంత్రైలోక్యం- యథామయ్యనుశేరతేతాఃప్రజాశ్చకేనలఆత్మనైవనాన్యనిరపేక్షేణ-తత్రజ్ఞాపకాపేక్షాభావమాహ-సర్వవేదమయేసతిఆత్మాఅహంయోనిః కారణంయస్యతేన్జ్ఞానక్రియాశక్త్యతిశయంసూచయతి-యథాపూర్వమితి-తవాత్రాభూసోనాస్తీత్యుక్తం-మయ్యనుశేరతఇతిస్థితానామభిన్యక్తిమాత్రమేనకర్తవ్యమిత్యనాయాసత్వముక్తం॥౪౩॥తస్మాఇతి॥ఇదంసృజ్యం-వ్యజ్యపరికాశ్యకంజనాభఃపద్మనాభః శ్రీనారాయణస్సర్వరూపేణతిరోదధేఅంతర్హితోభూత్ ॥౪౪॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం - నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా,

శ్లో॥దశమేకాలసంప్రశ్నంప్రతిబద్ధతదద్భుతః।ప్రాకృతాదివిభాగేనసర్గస్తుదశధోచ్యతు॥ యఇతి॥ మేమయా-అర్ధాత్త్వేన-వదస్వలాన్ప్రశ్నానుత్తరరూపేణసమ్యక్ప్రకాశయేత్యర్థః ౨॥ఏవమితి॥ ఇతిసంబోధితఃపార్థివఃహృదిస్థానవాహ-నతుతెపరిశ్నాస్తేనవిస్మృతాఇత్యర్థః॥౩॥విరించఇతి॥ఆత్మనిశ్రీనారాయణే-ఆత్మానంమనః ॥ ౪॥తదితి ॥ అబ్జ

౪౧ ॥ అహమాత్మాత్మనాంధాతఃప్రేష్ఠస్సన్ప్రేయసామపి । అతోమయిరతింకుర్యాద్దేహాదిర్యత్కృతే ప్రియః॥౪౨॥సర్వవేదమయేనేదమాత్మనాత్మాత్మయోనినా । ప్రజాస్సృజయథాపూర్వంయాశ్చమయ్యనుశేరతే॥౪౩॥మైత్రేయః ॥ తస్మాఏవంజగత్స్రష్ట్రే ప్రధానపురుషేశ్వరః । వ్యజ్యేదంస్వేనరూపేణకంజనాభస్తిరోదధే॥౪౪॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతె తృతీయస్కంధే-నవమోధ్యాయః॥ ***************

విదురః॥అన్తర్హితేభగవతిబ్రహ్మాలోకపితామహః।ప్రజాస్ససర్జకతిధా దైహికీర్మానసీర్విభుః॥ ౧॥ యేచమేభగవన్పృష్టాస్త్వయ్యర్థాబహువిత్తమః। తాన్వదస్వానుపూర్వేణ ఛింధినస్సర్వసంశయాన్॥ ౨॥ శ్రీశుకః॥ఏవంసంబోధితస్తేనక్షత్త్రా కౌషారవోమునిః । ప్రీతఃప్రత్యాహతాన్ప్రశ్నాన్హృదిస్థానేవభారత॥౩॥మైత్రేయః॥ విరించోపితథాచక్రేదివ్యంవర్షశతం తపః । ఆత్మన్యాత్మానమావేశ్యయథాహభగవానజః॥౪॥తద్విలోక్యాబ్జసంభూతోవాయునాయదధిష్ఠితః । పద్మమంభశ్చతత్కాలకృతవీర్యేణకంపితమ్॥౫॥ తపసాహ్యేధమానేనవిద్యయాచాత్మసంస్థయా । వివృద్ధవిజ్ఞానబలోన్యపాద్వాయుంసహాంభసా॥ ౬॥ తద్విలోక్యవియద్వ్యాపిపుష్కరంయదధిష్ఠితమ్ । అనేనలోకాన్ప్రాగ్లీనాన్కల్పితాస్మీత్యచింతయత్॥౭॥పద్మకోశంతదావిశ్యభగవత్కర్మచోదితః।ఏకంవ్యభాంక్షీదురుధాత్రిధాభావ్యంద్విసప్తధా॥ ౮ ॥ ఏతావాన్జీవలోకస్యసంస్థాభేదస్సమాహృతః। ధర్మస్యహ్యనిమిత్తస్యవిపాకఃపరమేష్ఠ్యసౌ॥ విదురః ॥ య

సంభూతోబ్రహ్మాయదధిష్ఠితః యదధిష్ఠాయస్థితః కర్తర్యక్తః తత్పద్మమంభశ్చవిలోక్యకథంభూతంపద్మమంభశ్చతత్కాలకృతవీర్యేణకంపితం తేనప్రళయకాలేఏకృతంవీర్యంయస్య తేనవాయునాకంపితం॥ ౫॥ తపసేతి ॥ విలోకనానంతరమంభసాసహితం వాయుంన్యపాత్ పాపానఇతిధాతుః - సర్వంపీతవాన్ కథంభూతో బ్జసంభూతః ఏధమానేనతపసా ఆత్మసంస్థయావిద్యయాచవివృద్ధమావిజ్ఞానంబలంచయస్యసఇతి॥౬ ॥ తదితి ॥ పుష్కరంపద్మంప్రాగ్లీనాంత్రిలోకాన్కల్పితోస్మీతిచింతతవాన్ ॥౭॥ పద్మకోశమితి॥భగవత్కర్మచోదితఃభగవతా-శ్రీనారాయణేన-సచయదాకరణీయకర్మణిచోదితోనియుక్తస్సన్- తదాపద్మకోశంప్రవిశ్య - తమేకమేవత్రిధాలోకత్రయరూపేణవ్యభాంక్షీత్ విబభాజఏకేనకమలముకుళేనకథంలోకత్రయస్సృష్టిరిత్యస భావనా నివార యితుంతస్యవిశాలమాహా ద్వి సప్తధాచతుర్దశలోకరూపేణఉరుధాతతోపిబహుప్రకారేణభావ్యంభావితుంయోగ్యమలోన తేనత్రిలోకకరణంచిత్రమిత్యర్థః॥ ౮॥త్రిలోకరూపేస్తైవవిభాగేహేతుమాహ॥ఏతావానితి ॥ ఏతావాంస్త్రిలోకీరూపఃజీవలోకరూపః - జీవలోకస్యజీవానాంలోకస్య భోగస్థానస్యప్రత్యహంసృజ్యస్యసంస్థాభేదోరచనావిశేషః సమాహృతఃఉక్తః - ననుపరమేష్ఠినోపిజీవత్వావిశేషాత్పారమేష్ఠ్యలోకస్యాపికిమితిప్రత్యహంసృష్టిర్నభవతిత్రాహ- హియస్మాదనిమిత్తస్యనిష్కామస్య ధర్మస్యవిపాకఃఫలరూపఃఅసావరమేష్ఠీఏతదుపలక్షణం సత్యలోకస్యమహః ప్రభృతిలోకానాం తద్వాసినాంచ త్రైలోక్యస్యకామ్య కర్మఫలత్వాత్ ప్రతికల్పముత్పత్తివినాశౌ భవతఃమహఃప్రభృతీనాం తూపాసనా సముదిత నిష్కామఫలత్వాత్ ద్విపరార్ధపర్యంతానాశఃతత్రస్థానాం చతుర్ముఖసమేన ముక్తిరితిభావఃకాలభేదేనలోకసృష్టిభేదః॥ ౯॥ శ్రు

త్వాత్తమేవ కాలం జిజ్ఞాసుః పృచ్ఛతి॥ యదితి॥ యత్కాలాఖ్యం లక్షణం స్వరూపం ఆత్థ అబ్రవీః- కథం కాలః కల్ప్యతే కిం వా శ
స్వస్థూలం సూక్ష్మం రూపమితి-యథావద్వర్ణయేత్యర్థః॥ తత్ర సామాన్యతః కాలస్య స్వరూపముచ్యతే-ఉత్తరాధ్యాయే
తు విశేషతః॥౧౦॥ గుణేతి॥ గుణానాం వ్యతికరో మహదాదేః పరిణామః-తైనైవక్రియతే స్వా కాల ఇతి శేషః వక్ష్యతే చైకాదశ
శ్లో॥ గుణవ్యతికరః కాలస్స్వభావస్సూత్రమేవ చేతి-వస్తుతస్తు నిర్విశేషః అప్రతిష్ఠితః ఆద్యంతశూన్య ఇత్యర్థః ఏతదేవ దర్శ
యితుమీశ్వరస్య స్రష్ట్యాదికం తేన నిమిత్తభూతేన కరోతీత్యాహ-ఉత్తరార్ధేన - ఉపాదీయతే నిమిత్తతయా స్వీక్రియత ఇ
త్యుపాదానం-స కాల ఉపాదానం నిమిత్తం యస్మిం తమాత్మానమేవ విశ్వరూపేణాసృజత్ స్వవ్యతిరేకేణ సృజ్యత్వాభా
వాదేతచ్చవస్తుకథనమాత్రం కాలేన నిమిత్తేనాసృజదిత్యేతావదేవ వివక్షితం॥౧౧॥ స్వవ్యతిరిక్తసృజ్యాభావం దర్శయన్కా
లస్య సృష్టినిమిత్తతాం దర్శయతి॥ విశ్వమితి॥ శ్రీవిష్ణుమాయయా సంస్థితం సంభృతం బ్రహ్మతన్మాత్రం యద్విశ్వం తద్విశ్వే
శ్వరేణ కర్త్రా-కాలేన పరిచ్ఛిన్నం పృథక్ ప్రకాశితం అవ్యక్తామూర్తిః స్వరూపం యస్యేతి స్వతో నిర్విశేషం దర్శితం॥
౧౨॥ అప్రతిష్ఠితత్వం దర్శయితుం తత్కార్యస్య విశ్వప్రవాహస్యాప్యప్రతిష్ఠితత్వమాహ॥ యథేతి ॥ యథేదానీమేత
ద్విశ్వమస్తి తథాగ్రే చ పూర్వమప్యాసీత్పశ్చాదపీదృశం భవిష్యతి॥ ఏవం సామాన్యతః కాలం నిరూప్య విశేషతో నిరూపయి
ష్యన్ తన్నిమిత్తస్య సర్గస్య పూర్వోక్తానేవ భేదాననువదతి విశ్వసర్గో నవవిధః-మహదాది నవప్రకారః అస్య నవవిధస్య
సర్గస్య చ యస్తు ప్రాకృతవైకృతశ్చ దశమః కౌమారః॥౧౩॥ సర్గస్య చ కాలాదిభిస్త్రివిధం ప్రలయమాహ ॥ కాలేతి

విదుర ఉవాచ॥ యదాత్థ బహురూపస్య హరేరద్భుతకర్మణః । కాలాఖ్యం లక్షణం బ్రహ్మన్ యథా వర్ణయ నః ప్రభో॥ ౧౦ ॥ మై
త్రేయః॥ గుణవ్యతికరాకారో నిర్విశేషోఽప్రతిష్ఠితః। పురుషస్తదుపాదానమాత్మానం లీలయాసృజత్ ॥ ౧౧॥
విశ్వం వై బ్రహ్మతన్మాత్రం సంస్థితం విష్ణుమాయయా । ఈశ్వరేణ పరిచ్ఛిన్నం కాలేనావ్యక్తమూర్తినా॥
౧౨॥ యథేదానీం తథాగ్రే చ పశ్చాదప్యేతదీదృశమ్ । సర్గో నవవిధస్తస్య ప్రాకృతో వైకృతశ్చ యః ॥ ౧౩॥
కాలద్రవ్యగుణైరస్య త్రివిధః ప్రతిసంక్రమః॥ ఆద్యస్తు మహతస్సర్గో గుణవైషమ్యమాత్మనః ॥ ౧౪॥ ద్వితీయ
స్త్వహమో యత్ర ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మకః భూతసర్గస్తృతీయస్తు తన్మాత్రో ద్రవ్యశక్తిమాన్॥ ౧౫॥ చతు
ర్థ ఐంద్రియస్సర్గో యస్తు జ్ఞానక్రియాత్మకః వైకారికో దేవసర్గః పంచమో యన్మయం మనః॥ ౧౬॥ షష్ఠస్తు త
మసస్సర్గో యస్త్వబుద్ధికృతః ప్రభోః। షడిమే ప్రాకృతాస్సర్గా వైకృతానపి మే శృణు॥౧౭॥ రజోభాజో భగ
వతో లీలేయం హరిమేధసః సప్తమో ముఖ్యసర్గస్తు షడ్విధస్తస్థుషాం చ యః॥౧౮॥ వనస్పత్యోషధిలతాస్త్వ

కాలేనైవ కేవలేన నిత్యప్రలయః సుషుప్తిః- ద్రవ్యేన సంకర్షణాదినా నైమిత్తికః గుణైః స్వస్యకార్యాణి గ్రసద్భిః ప్రాకృ
తికః- తానేవ సర్గాన్ ప్రపంచయతి-ఆద్య ఇత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తి- మహతస్సర్గః ఆద్యః ఆత్మనః శ్రీహరేస్స
కాశాత్ గుణానాం వైషమ్యమిత్యేతన్మహతో లక్షణం॥౧౪॥ ద్వితీయ ఇతి॥ అహమః అహంకారస్య సర్గో ద్వితీయః తస్య లక్ష
ణం.యస్మిన్ ద్రవ్యాదయో వక్ష్యమాణాస్త్రయః తన్మాత్రస్తన్మాత్రాదిభూతసర్గః-సూక్ష్మభూతసర్గ ఇత్యర్థః-ద్ర
వ్యశక్తిర్మహాభూతోత్పాదికా॥౧౫॥ చతుర్థ ఇతి॥ జ్ఞానకర్మేంద్రియాత్మకో య ఇంద్రియసర్గస్స చతుర్థః ॥౧౬॥ ష
ష్ఠ ఇతి॥ తమసః పంచపర్వా విద్యాయాః అబుద్ధిర్జ్ఞా మజీవానామావరణం విక్షేపశ్చ తౌ కరోతీత్యబుద్ధికృత్ తస్య తమసో య
స్తు మనస్సర్గః షష్ఠః మే మత్తః ॥౧౭॥ అనుద్వేగేన శ్రోతవ్యతామాహ॥ రజ ఇతి॥ యద్విషయా మేధా సంసారం హరతీతి హరి
మే స్తస్య శ్రీహరేర్లీలా ఉద్భావ్య ఇయమితి సప్తమాదిసర్గరూపా విద్యా రజోభాజ ఇతి బ్రహ్మరూపస్యేత్యర్థః తస్మిన్
పక్షే అబుద్ధికృత ఇతి ప్రథమాంతః అసవధానకృత ఇత్యర్థః తదాయస్య బుద్ధికృత ఇతి యోజనా వైకృతానాం మధ్యే ముఖ్య
మివ ప్రథమం కృతో ముఖ్యసర్గః తస్థుషాం స్థావరాణాం షడ్విధో యశ్చ తేషాం సర్గః ముఖ్యస్తు సప్తమః॥౧౮॥ షడ్విధత్వ
మాహ॥ వనస్పతీతి॥ యే పుష్పం వినా ఫలంతి తే- అశ్వత్థోదుంబరపనసన్యగ్రోధాదయో వనస్పతయః-యాః పుష్పితాః ఫల
పాకాంతాస్తా వ్రీహియవముద్గాదయః ఓషధయః॥ శ్రుతి॥ వర్షస్య రేతో ఓషధయః ఓషధీనాం రేతోఽన్నమితి శ్రుతేః యాస్తు
పుష్పాంతా వా ఫలపాకాంతాశ్చ నారోహణానపేక్షాస్తాః మాలతీమల్లీకాకారవల్లీబృహత్యాదయో లతాః త్వక్సా
రా వేణ్వాదయః లతా ఏవ కాఠిన్యేనారోహణానపేక్షా వీరుధః యే తు పుష్పైః ఫలంతి తే చూతపున్నాగాదయో ద్రుమా
స్తేషాం సాధారణం లక్షణమాహ-ఉత్స్రోతస ఊర్ధ్వం స్రోతః ఆహారసంచారో యేషాం తే- తమః ప్రాయాః అవ్యక్త
చైతన్యాః అంతస్స్పర్శాః స్పర్శమేవ జానంతి నాన్యత్ -తదన్యం తవేవ రభహీః- విశేషేణ అవ్యవస్థితపరిణామాద్యనేక భేదా

వంతః॥ ౧౯ ॥తిర్యక్ స్రోతసాం సర్గమాహ॥ తిరశ్చామితి॥ అష్టావింశద్విధోఽష్టావింశతిభేదః తేషాంలక్షణమేతత్ అవిదః
శ్వస్తనజ్ఞానశూన్యాః-భూరితమసః ఆహారాదిజ్ఞానమాత్రనిష్ఠాః - ఘ్రాణేనైవేష్టమర్థం జానంతీతిఘ్రాణజ్ఞాః హృద్య
వేదినః దీర్ఘానుసంధానశూన్యాః తథాచ శ్రుతిః॥ అథేతరేషాంపశూనామశనాపిపాసే ఏవాభిజ్ఞానంనవిజ్ఞాతం వదంతి
నవిదుః శ్వస్తనంనలోకాలోకౌతఏతావంతోభవంతియథాప్రజ్ఞంహిసంభవాఇతి॥ ౨౦॥ అష్టావింశతిభేదానాహ॥ గౌరితి॥
గనాదయోనవద్విశఫాః॥ ౨౧ ॥శ్వేతి॥శ్వాదయోగోధాంతాః ద్వాదశపంచనఖాః ఏవమేతేభూచరాస్సప్తవింశతిః-మ
కరాదయోజలచరాః॥ ౨౩॥కంకేతి॥కంకాదయశ్చ ఖచరాః అభూచరత్వేనైకీకృత్య ఏకధేదేనగృహీతాః తస్మాదేవమ
ష్టావింశతిభేదాభవంతి- తేషుకృష్ణరురుగవయాదయోమృగవిశేషాఅప్యంతర్భూతాః- అన్యేషామపి తిర్యక్ప్రాణినాం
యథాయథమేవ్యంతర్భావః॥ ౨౪॥అర్వాగితి॥అర్వాగధః ఆహారసంచారోయస్యసోఽర్వాక్స్రోతః-ప్రాణ్యత్వమాత్రం-
నృణాంసర్గః లక్షణంరజః అధికంయేషుతే॥ ౨౫॥ వైకృతాఇతి॥ఏతేత్రయఏవవైకృతాః సకౌమారసర్గఇత్యవధార
ణప్రయోజనంసతూభయాత్మకః ప్రాకృతవైకృతాత్మకః సనత్కుమారాదీనాంసర్గస్తు ప్రాకృతోవైకృతశ్చ దేవత్వే

శ్నారావీరుధః ద్రుమాః। ఉత్స్రోతస ష్టమః ప్రాయాఅంతస్స్పర్శావిశేషిణః॥ ౧౯॥ తిరశ్చామష్టమస్స
ర్గస్సోష్టావింశద్విధోమతః। అవిదోభూరితమసోఘ్రాణజ్ఞాహృద్యవేదినః॥ ౨౦॥ గౌరజో మహిషః కృష్ణ
స్సూకరోగవయోరురుః॥ ద్విశఫాః పశవశ్చైతఅవిరుష్ట్రశ్చసత్తమ॥ ౨౧॥ ఖరోశ్వోశ్వతరోగౌర శ్శరభ
శ్చ మరీతథా। ఏతేచైకశఫాః క్షత్తశ్శృణుపంచనఖాన్పశూన్॥ ౨౨॥ శ్వాసృగాలోవృకోవ్యాఘ్రో మా
ర్జారశశశల్యకాః। సింహః కపిర్గజఃకూర్మో గోధాచమకరాదయః ౨౩ కంకగృధ్రబకశ్యేనభాసభల్లూక
బర్హిణః। హంససారసచక్రాహ్వకాకోలూకాదయః ఖగాః॥ ౨౪॥ అర్వాక్స్రోతస్తు నవమస్సర్గ ఏకవి
ధోనృణాం। రజోధికాః కర్మపరాదుఃఖేచసుఖమానినః॥ ౨౫॥ వైకృతాస్త్రయఏవైతే దేవసర్గశ్చసత్తమ।
వైకారిఃస్తుయః ప్రోక్తః కౌమారస్తూభయాత్మకః॥ ౨౬॥ దేవసర్గశ్చాష్టవిధోవిబుధాః పితరోసురాః। గంధ
ర్వాప్సరసస్సిద్ధాయక్షరక్షాంసిచారణాః॥ భూతప్రేతపిశాచాశ్చవిద్యాధ్రాః కింనరాదయః। దశైతే విదు
రాఖ్యాతాస్సర్గాస్తేవిశ్వసృట్కృతాః॥ ౨౮ ॥అతః పరంప్రవక్ష్యామివంశాన్మన్వంతరాణిచ। ఏవంరజః ప్లు
తస్స్రష్టాకల్పాదిష్వాత్మభూర్హరిః॥ ౨౯ ॥సృజత్యమోఘసంకల్పఆత్మైవాత్మానమాత్మనా। గుణవ్యత్యయ
ఏతస్మిన్మాయావిత్వాదధీశితుః॥ ౩౦॥నపౌర్వాపర్యమిచ్ఛంతిసద్యాంభోయ్యద్భిరివ। దేవాసురాద
యః క్షత్తః కల్పేస్మిన్యేప్రకీర్తితాః॥ ౩ ॥ తఏవనామరూపాభ్యాం మానస్మన్వంతరాంతరే॥ ఇతిశ్రీమ
ద్భాగవతే తృతీయస్కంధే దశమోఽధ్యాయః

మైత్రేయః॥ చరమస్సద్విశేషాణామనేకోసంయుతస్తుయః। పరమాణుస్సవిజ్ఞేయోనృణామైక్యభ్రమో
సమనుష్యత్వేనచపూజ్యాఇత్యర్థః దేవసర్గశ్చ వైకృతఇత్యనుషంగః వైకారికస్తుదేవసర్గః-ప్రాకృతేషు పూర్వమేవో
క్తః అయంతుతతోన్యూనత్వాద్వైకృతః దేవసర్గత్వాదంతర్భూతశ్చ॥ ౨౬॥ దేవసర్గఇతి॥ వైకృతశ్చాయం దేవసర్గోష్టవి
ధః-తత్రవిబుధాదయస్త్రయోభేదాః గంధర్వాప్సరసఏకః యక్షరక్షాంస్యేకః సిద్ధచారణవిద్యాధరాఏకః విద్యాధ్రా
వి ద్యాధరాః కింనరాదయః ఏకః ఆదిశబ్దాత్ కింపురుషాః అశ్వముఖాదయః భూతప్రేతపిశాచాః ఏకః ఏతచ్చసర్వంవింశా
ధ్యాయేస్పష్టంభవిష్యతి॥ ౩౧॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా
శ్లో॥ అథత్వేకాదశేకాలః పరమాణ్వాదిలక్షణైః యుగమన్వంతరాదిభ్యః కల్పమానాదినిర్ణయః తేనదేవంసామాన్యతః కా
లస్యోపలక్షణభూతం గుణవ్యతికరం దశవిధం నిరూప్యేదానీం తస్యకాలస్యైవపిశేషంనిరూపయితుంతత్పరిచ్ఛేద్యంవ
స్తులక్షయతిద్వాభ్యాం-చరమఇత్యాదినా సతః కార్యరూపస్య-పదార్థస్యప్రపంచస్య-విశేషాణామంశానాంయశ్చర
మోంత్యోంశోస్తి యో. త్యశ్చన్ పునర్విభాగంకర్తుంఅశక్యోవర్తతేయస్యతుపునరంశోనాస్తీతిభావః అనేకః కార్యా
వస్థామప్రాప్తః అసంయుతః సముదాయావస్థాంచాప్రాప్తః అతఏవసదాకార్యసముదాయావస్థయోరసంగమోప్య
స్తి సపరమాణుర్విజ్ఞేయః కింతత్రప్రమాణమతఆహ యతో యేభ్యస్సముదితేభ్యః నృణాంవ్యవహార్యాణాంఐక్యభ్ర
మః అవయవిబుద్ధిః తథాపంచమేఅనయవినిరాకరణేవక్ష్యతి తేషాంనమాహేనకృతోవిశేషఇతికార్యానుపపత్త్యాకల్ప్య

౧౭॥ *మెఇతివిభక్తివ్యత్యయఆర్షః ౨౫॥ *అర్వాక్స్రోతాస్త్వితిపాఠో యుక్తః-

తద్ ఇతి భావః॥౧॥ సూక్ష్మముక్త్వా స్థూలమాహ సత ఏవేత్యాదినా ద్వితీయేన యస్య చరమోంశః పరమాణుః తస్యైవ సతః కార్యమాత్రస్య స్వరూపావస్థితస్య పరిణామాంతరం ప్రాప్తస్య యత్కైవల్యమైక్యం స ఏవ పరమమహాన్ యదితి నిర్దిష్టేన పరమమహానితి పుంస్త్వం పరమాణుప్రయోగత్వాత్ నను నానావిశేషాః పరస్పరం భిన్నాశ్చ సర్వే పదార్థాః కథమైక్యం తస్య తత్రాహ- అవిశేషః విశేషవివక్షారహితః నిరంతరః భేదవివక్షారహితశ్చ- సర్వోఽపి ప్రపంచః . పరమమహానిత్యర్థః॥౨॥ ఏవమితి॥ సౌక్ష్మ్యే సూక్ష్మావస్థాయాం- స్థౌల్యే స్థూలావస్థాయాం చకారాన్మధ్యమావస్థాయాం చ యథాయం పదార్థః స్థూలసూక్ష్మస్తన్మధ్యగశ్చ ఏవం కాలోఽప్యనుమితః విభురుత్పత్త్యాదిషు దక్షః స్వతోఽవ్యక్తః భగవానితి విశేష్యశక్తిః సంస్థానం పరమాణ్వాద్యవస్థా తస్యా భుక్తిః ప్రాప్తిః తథా వ్యక్తః ఽవ్యక్తం భుంక్తే వ్యాప్నోతి- పరిచ్ఛిన్నత్తీతి తథా॥ ౩॥ ఏతదేవ ప్రపంచయతి స ఇత్యాదినా సతః ప్రపంచస్య పరమాణుతాం పరమాణ్వవస్థాం యో భుంక్తే స కాలః పరమాణుః తస్యైవ ప్రపంచస్యావిశేషం సాకల్యం యో భుంక్తే స పరమో మహాన్ సంవత్సరాతిరిక్తః కాలః తస్యైవ యుగమన్వంతరాదిక్రమేణ ద్విపరార్ధాంతత్వమితి తథా ప్రపంచమే సూర్యగత్యైవ కాలాదివిభాగం వక్ష్యతి॥ ౪॥ ఇదానీం ద్వ్యణుకాదిలక్షణపూర్వకం మధ్యమకాలావస్థాః కథయతి॥ అణురితి॥ ద్వౌ పరమాణూ అణుస్స్యాత్ త్రయోఽణవః త్రిసరేణుస్స్యాత్ సోఽసౌ త్రసరేణుస్తు ప్రత్యక్ష ఇత్యాహ గవాక్షప్రవిష్టేష్వర్కరశ్మిష్వవగతో దృష్టస్సన్నతిలఘుత్వేన ఖమేవానుపతతి న తు పృథ్వీమిత్యవధారణార్థః త్వమేవానుపతన్ గత ఇతి పాఠాంతరం తత్రాపి న తు గాం॥ ౫॥ త్రిసరేణ్వితి॥ త్రిసరేణోః త్రికం యో భుంక్తే వ్యాప్నోతి స కాలస్త్రుటిస్స్మృతః తస్తు త్రుటిరూపః శతంభాగో యస్మిన్ స వేధః త్రిభిస్తై

యతః॥౧॥ సత ఏవ పదార్థస్య స్వరూపావస్థితస్య యత్ । కైవల్యం పరమమహాన్ అవిశేషో నిరంతరః॥ ౨॥ ఏ
వం కాలోఽప్యనుమితస్సౌక్ష్మ్యే స్థౌల్యే చ సత్తమ । సంస్థానభుక్త్యా భగవానవ్యక్తో వ్యక్తభుగ్విభుః॥ ౩॥ స కా
లః పరమాణుర్వై యో భుంక్తే పరమాణుతామ్ । సతోఽవిశేషభుగ్యస్తు స కాలః పరమో మహాన్ ॥ అణుర్ద్వౌ
పరమాణూ స్యాత్ త్రిసరేణుస్త్రయోఽణవః । జాలార్కరశ్మ్యవగతః ఖమేవానుపతన్నగామ్॥ ౫॥ త్రిసరే
ణుత్రికం భుంక్తే యః కాలస్స త్రుటిస్స్మృతః । శతభాగస్తు వేధస్స్యాత్ తైస్త్రిభిస్తు లవస్స్మృతః॥ ౬॥ నిమేషస్త్రి
లవో జ్ఞేయ ఆమ్నాతస్తే త్రయః క్షణః । క్షణాన్ పంచ విదుః కాష్ఠాం లఘు తా దశ పంచ చ॥ ౭॥ లఘూని వై స
మామ్నాతా దశ పంచ చ నాడికా । తే ద్వే ముహూర్తః ప్రహరః షడ్యామస్సప్త వా నృణామ్॥ ౮॥ ద్వాదశా
ర్ధపలోన్మానం చతుర్భిశ్చతురంగులైః । స్వర్ణమాషైః కృతచ్ఛిద్రం యావత్ప్రస్థజలప్లుతమ్॥ ౯॥ యామా
శ్చత్వారశ్చత్వారో మర్త్యానామహనీ ఉభే । పక్షః పంచదశాహాని శుక్లః కృష్ణశ్చ మానద॥ ౧౦ । తయోస్స
ముచ్చయో మాసః పితౄణాం తదహర్నిశమ్ । ద్వౌ తావృతుః షడయనం దక్షిణం చోత్తరం దివః॥ ౧౧॥ అయ

వేధైః లవ ఇతి స్మృతః॥౬॥ నిమేష ఇతి॥ లవత్రికం త్రిలవః స నిమేష ఇతి జ్ఞేయః- తే త్రయో నిమేషాః క్షణ ఇత్యామ్నాతః- పంచ క్షణాన్ కాష్ఠామితి విదుః పంచదశ కాష్ఠాః లఘు తాం విదుః లఘుత్వేవ లఘుః॥ ౭॥ లఘూనీతి పంచదశ లఘూని నాడికా ఘటికా సమామ్నాతా తే నాడికే ద్వే ముహూర్తస్స మామ్నాతః తే షట్ సప్త వా నృణాం ప్రహరస్స మామ్నాతః స ఏవ యామః అయం దినస్య రాత్రేశ్చ చతుర్థో భాగః హ్రాసే షణ్నాడికా వృద్ధౌ సప్త స ధ్యా ముహూర్తద్వయం వినేతి జ్ఞేయం తత్రాపి నియమార్థో వాశబ్దః ప్రత్యహం తద్భేదానాం గణయితుమశక్యత్వాత్॥౮॥ నాడికాయా మానమాహ ద్వాదశేతి॥ ఉన్మీయతే నేనేత్యున్మానం పాత్రమిత్యర్థః తత్ షట్పలతామ్రరచితం పంచగుంజో మాషః చతుర్భిస్స్వర్ణమయమాషైశ్చతురంగులైశ్చతురంగులాయామశలాకారూపేణ రచితైస్తైః కృతమూలచ్ఛిద్రం తేన ఛిద్రేణ యావత్ప్రస్థపరిమితజలమంతః ప్రవిశతి తేన చ ప్లుతం నిమగ్నం చ భవతి తావత్కాలో నాడికా అత్ర పలచ్ఛిద్రయోరాధిక్యే శీఘ్రం నిమజ్జేత్ అల్పత్వే విలంబేనేతి పలశలాకయోర్నియమః కృతః॥ ౯॥ యామా ఇతి॥ చత్వారశ్చత్వారశ్చ యామా మర్త్యానామహనీ అహోరాత్రే ఇత్యర్థః॥ ౧౦॥ తయోరితి॥ తయోః శుక్లకృష్ణయోః పక్షయోః సముచ్చయో మాసః తత్ పితౄణామహర్నిశం అహశ్శుక్లో రాత్రిః కృష్ణ ఇత్యర్థః తౌ ద్వౌ మాసౌ ఋతుః షట్ మాసాః అయనం దక్షిణం షణ్మాసాః ఉత్తరమయనం చ దివ ఇత్యస్యోత్తరేణాన్వయః॥౧౧॥ అయనే ఇతి॥ దివ ఇతి లోకోపాదానం దేవానాముపలక్షణం అతో దివ ఇత్యస్య దేవానామిత్యర్థః ద్వే అయనే దేవానామహనీ అహోరాత్రే ప్రాహుః ద్వాదశ మాసాం

శత్సరస్మృతః పంవత్సరశతంసృాణాంపరమాయరితినిశ్చయః॥౧౨॥అనేనక్రమేణాసౌసూర్యోనిత్యమాయుఃక్షపయతీ త్యాహ॥గ్రహేతి॥గ్రహాశ్చంద్రాదయః ఋక్షాణ్యశ్విన్యాదీని తారాఅన్యానినక్షత్రాణి తదుపలక్షితం యచ్చక్రంచ తంత్రస్థితోనిమిషః-కాలాత్మావిభురీశ్వరస్సూర్యః జగద్ద్వాదశరాశ్యాత్మకంభువనకోశంపర్యేతిపర్యటతి కేన పర మాణ్వాదినా-సంవత్సరావసానేన ౧౩॥సంవత్సరాదిభేదశ్చసౌరబార్హస్పత్యసావనచాంద్రనాక్షత్రభేదేన- ద్రష్టవ్య ఇ త్యాహ॥సంవత్సర ఇతి॥అత్రాక్షరాధిక్యమార్షం హేవిదుర ప్రభాష్యతేఏవముచ్యతె కేచిత్పునరేవమాహుఃయదాశు క్లప్రతిపదిసంక్రాంతిర్భవతి-తదాసౌరచాంద్రయోర్మాసయోర్యుగపదుపక్రమోభవతి-తతస్సౌరమానేనవర్షేణ మ ధ్యేదినానినక్షత్రాణాం తేచాంద్రమానేనషడ్రాత్రిసంతీతి- ద్వాదశదినవ్యవధానాదుభయోరగ్రేపశ్చాద్భాగోభవతి ఏవంపంచవ ర్షాణిగచ్ఛంతితన్మధ్యేద్వౌమలమాసౌభవతఃపునశ్చషష్టసంవత్సరోభవతీతి॥౧౪॥ఏవంభూతఃకాలాత్మానిత్యమప్రమ త్తైఃపూజనీయఇత్యాహ॥యఇతి॥సృజ్యంకార్యం-అంకురాది-తద్విషయాం బీజాదీనాంశక్తిం కాలాఖ్యయాకాలరూప యా-స్వశక్త్యాఉరుధా బహుధా ఉచ్ఛ్వాసయన్ కార్యాభిముఖీకుర్వన్- కించసకామానాం-గుణమయంస్వర్గాది ఫ లం-క్రతుభిర్వితన్వన్ విస్తారయన్-యోభూతభేదఃమహాభూతవిశేషఃతేజోమండలరూపస్సూర్యః-పుంసః పురుషస్యఅ భిమాయ-అభిమోమోహస్తన్నివృత్తయే- దివ్యంతరిక్షేధావతిఆయురాదివ్యయేనవిషయాసక్తింనివర్తయతీత్యర్థః వత్సరపంచకప్రవర్తకాయ-తస్మైబలింపూజాంకురుత నమఃప్రధానకంభక్త్యాసహోపాస్తింకురుతేత్యర్థః॥౧౫॥ పిత్రే

సేఅహానిప్రాహుర్వత్సరోద్వాదశస్మృతః।సంవత్సరశతంనృణాం పరమాయుర్నిరూపితం॥౧౨॥ గ్రహ ర్క్ష తారాచక్రస్థఃపరమాణ్వాదినాజగత్।సంవత్సరావసానేనపర్యేత్యనిమిషోవిభుః॥ ౧౩॥ సంవత్సరః పరి వత్సరఇడావత్సరఏవచ॥అనువత్సరోవత్సరశ్చవిదురైవంప్రభాష్యతే।౧౪।యస్సృజ్య శక్తిమురుధో చ్ఛ్వాసయన్ స్వశక్త్యాపుంసోభ్రిమాయదివి ధావతిభూతభేదః। కాలాఖ్యయాగుణమయం క్రతుభిర్వి త న్వం స్తస్మై బలింకురుతవత్సరపంచకాయ॥౧౫॥విదురః॥పితృదేవమనుష్యాణా మాయుస్సాన మిదంస్మృ తమ్।పరేషాంగతిమాచక్ష్వయేస్యుఃకల్పాద్బహిర్విదః॥ భగవాన్వేదకాలస్యగతింభగవతోననుం। విశ్వం వ్యచష్టేధీరా యోగరాద్ధేనచక్షుషా॥ ౧౭॥మైత్రేయః॥ కృతంత్రేతాద్వాపరశ్చ కలిశ్చేతి చతుర్యుగమ్। దివ్యైర్ద్వాదశభిర్వర్షైస్సావధానంనిరూపితమ్॥౧౮॥చత్వారిత్రీణిద్వేచైకం కృతాదిషుయథాక్రమమ్॥ సంఖ్యాతానిసహస్రాణిద్విగుణానిశతానిచ। ౧౯॥ సంధ్యాసంధ్యాంశయో రంతర్యత్కాలోశతసంఖ్యయోః॥ తమేవాహుర్యుగంతజ్జ్ఞా యత్రధర్మోవిధీయతే॥ ౨౦॥ ధర్మశ్చతుష్పాన్మనుజాన్కృతే సమను వర్త

పితౄదీనాంపరమిదమాయుః ఇదంస్వస్వమానేనవర్షశతమాయుస్సానంస్మృతంప్రత్యహంకల్పస్తెస్సృజ్యత ఇతికల్పః త్రైలోక్యం తస్మాద్బహ్యఃవిదోజ్ఞానినః తేషాంపరేషాం॥ ౧౬॥ భగవానితి॥భగవద్రూపీభగవాన్భగవ తఃకాలస్యగతింవేదననుతథాహిదివ్యైర్ద్వాదశభిర్వర్షసహస్రైరిత్యాద్యుత్తరశ్లోకసముదాయాత్ జ్ఞాతవ్యం యేనైవ ధీయతె తేధీరాః యోగరాద్ధేనయోగసంసిద్ధేనచక్షుషావిశ్వంవిచష్టే పశ్యంతి॥౧౭॥కృతమితి॥కృతద్వాపరయోః క్లీబ త్వం త్రేతాయాః స్త్రీత్వం కలేఃపుంస్త్వంచతుర్యుగద్వాదశభిఃదివ్యసంవత్సరైర్నిరూప్యతెనిశ్చీయతఇతి నిరూపితం ౧౮॥చత్వారీతి॥ కృతత్రేతాద్వాపరకలిషు-యథాక్రమంచత్వారిత్రీణిద్వేచైకందివ్యవర్షసహస్రాణి ద్విగుణానిశతానిచసంఖ్యాతాని-అయమర్థః కృతేచత్వారి సహస్రాణ్యష్టౌశతానిచ- త్రేతాయాం త్రీణి సహస్రాణి షట్ఛతాని-ద్వాపరేద్వేసహస్రేచత్వారిశతానిచ-కలౌసహస్రంద్వేశతేచ-ఏవంవర్షాణినిరూపితానీతి॥ ౧౯॥ సంధ్యే తిశతసఖ్యయానిర్దిష్టానాంవర్షాణాంమధ్యేఅర్ధంప్రథమంసంధ్యాసంజ్ఞం-అర్ధంతుసంధ్యాంశ సంజ్ఞితమితిచమంతవ్యం-యుగస్యాదౌసంధ్యా -అంతేతుసంధ్యాంశః తయోరంతరంతరామధ్యమిత్యర్థః - యుగస్వ రూపంవేదితవ్యమిత్యాహుః-సంధ్యాసంధ్యాంశయోర్విశేషమాహ-యత్కాలోయతశ్శతసంఖ్యయోరితి తత్తద్యుగానుకర్మకృ తఫలోపభోగినాంచప్రాణినాంయత్కాలోయత్ర-సర్గఉత్పత్తిః- సాయుగస్యసంధ్యా- తేషాంయత్కాలోయత్ర-లయోనాశః- స సంధ్యాంశఇతి॥తన్మధ్యపతితయుగస్యవిశేషమాహ-యత్రధర్మోవిధీయతఇతి-యత్రగవాలంభనాదిధర్మావిశేషోవిధీయ తే.తజ్జ్ఞాఃతదభిజ్ఞాః-తమేవయుగమాహుః-సాధారణధర్మస్తుసంధ్యాసంధ్యాంశయోరప్యస్త్యేవ॥౨౦॥ధర్మ ఇతి॥చ తుష్పాత్సంపూర్ణఃకృతేకృతయుగే సమ్యగనువర్తతే నరవద్ధర్మః-అన్యేషుత్రేతాదిషు-పాదేనవ్యేతిహీయతి - కేన

పాదేన- వర్ధతా వర్ధమానేన అధర్మేణ హేతునా ఏతచ్చ స్వరూపకథనమాత్రం వైరాగ్యార్థం నతు ధర్మస్య సంకోచార్థం॥
౨౧॥ త్రైలోక్యాదితి॥ త్రైలోక్యాత్ త్రిలోక్యా బహిః మహర్లోకప్రభృత్యా బ్రహ్మణో బ్రహ్మలోకమభివ్యాప్య
చతుర్యుగసహస్రమేకం దినం తావత్యేవ నిశా యద్యస్యాం నిశాయాం విశ్వసృట్ బ్రహ్మా నిమీలతి స్వపితి॥ ౨౨॥ తత్ర
నస్థితిమాహ॥ సార్ధైః శ్లోకైశ్చతుర్భిః॥ నిశేతి॥ నిశావసానే ప్రారబ్ధో లోకానాం కల్పః క్లిప్తిః భగవతో బ్రహ్మణో యావద్దినం
తావచ్చతుర్దశ మనూన్ భుంజన్ పాలయన్ వ్యాప్నువన్ సన్నిత్యర్థః అన్వనుసృత్య తం ప్రవర్తతే స్వం స్వం కాలం మను
ర్భుంక్తే నాధికాం హ్యేకసప్తతిం ఏకో మనుః కించిదధికాం యుగానామేకసప్తతిం॥ ౨౩॥ మన్వితి॥ తద్వంశ్యాః పృథివీపా
లకాః తచ్ఛబ్దేన మనవః పరామృశ్యంతే- తే రాజానస్తు క్రమశో భవంతి ఋషయస్సప్తఋషిప్రముఖాః సురాః వసురుద్రా
దయః సురేశా ఇంద్రాదయశ్చ తానింద్రాదీననువర్తంతే యే గంధర్వాదయస్తేపి తు యుగపత్సమకాలమేవ భవంతి॥
౨౪॥ ఏష ఇతి త్రైలోక్యం వర్ధయతీతి త్రైలోక్యవర్ధనః బ్రాహ్మః ఏషః దైనందినస్సర్గః ప్రతిదినం ప్రవృత్తో దైనంది
నః యత్ర సర్గే తిర్యగాదీనాం సంభవః॥ ౨౫॥ మన్వంతరేష్వితి॥ సత్త్వం సత్త్వగుణం బిభ్రత్ స్వమూర్తిభిర్మన్వంతరా
వతారైః మన్వాదిభిర్ద్వారభూతైః ఆవిష్కృతపురుషభావస్సన్ విశ్వమవతి రక్షతి ఉదితపౌరుష ఇతి వా పాఠః॥ ౨౬॥ రా
త్రిగతాం స్థితిమాహ॥ తమోమాత్రామితి॥ తమసో మాత్రాం లేశం ప్రతిసంరుద్ధః ప్రత్యాహృతో విక్రమో యేన అనుగ

తే। స ఏవాన్యేష్వధర్మేణ వ్యేతి పాదేన వర్ధతా॥ ౨౧॥ త్రైలోక్యాద్యుగసాహస్రం బహిరాబ్రహ్మణో
దినమ్। తావత్యేవ నిశా తాత యన్నిమీలతి విశ్వసృట్॥ ౨౨॥ నిశావసాన ఆరబ్ధో లోకకల్పోనువర్తతే। యా
వద్దినం భగవతో మనూన్భుంజంశ్చతుర్దశ స్వం స్వం కాలం మనుర్భుంక్తే సాధికామేకసప్తతిం॥ ౨౩॥ మన్వంత
రేషు క్రమశః తద్వంశ్యా ఋషయస్సురాః। భవంతి చైతే యుగపత్సురేశాశ్చాను యే చ తాన్॥ ౨౪॥ ఏష దై
నందినస్సర్గో బ్రాహ్మస్త్రైలోక్యవర్ధనః। తిర్యఙ్నృపితృదేవానాం సంభవో యత్ర కర్మభిః॥ ౨౫॥ మన్వం
తరేషు భగవాన్బిభ్రత్సత్త్వం స్వమూర్తిభిః। మన్వాదిభిరిదం విశ్వమవత్యుదితపౌరుషః॥ ౨౬॥ తమోమా
త్రాముపాదాయ ప్రతిసంరుద్ధవిక్రమః। కాలేనానుగతాశేష ఆస్తే తూష్ణీం దినాత్యయే॥ ౨౭॥ తమేవాన్వ
పిధీయంతే లోకా భూరాదయస్త్రయః। నిశాయామనువృత్తాయాం నిర్ముక్తశశిభాస్కరమ్॥ ౨౮॥ త్రిలో
క్యాం దహ్యమానాయాం శక్త్యా సంకర్షణాగ్నినా। యాంత్యూష్మణా మహర్లోకాజ్జనం భృగ్వాదయోర్దితాః
౨౯॥ తావత్త్రిభువనం సద్యః కల్పాంతైధితసింధవః। ప్లావయంత్యుత్కటాటోపచండవాతేరితోర్మయః
3౦॥ అంతస్స తస్మిన్సలిల ఆస్తేనంతాసనో హరిః। యోగనిద్రానిమీలితాక్షస్స్తూయమానో జనాలయైః॥ 3౧॥
ఏవంవిధైరహోరాత్రైః కాలగత్యోపలక్షితైః। అపక్షీణమివాస్యాపి పరమాయుర్వయశ్శతమ్॥ 3 ॥ య
దర్ధమాయుషస్తస్య పరార్ధమభిధీయతే। పూర్వః పరార్ధోతిక్రాంతో హ్యపరోద్య ప్రవర్తతే॥ 33॥ పూర్వ
స్యాదౌ పరార్ధస్య బ్రాహ్మో నామ మహానభూత్। కల్పో యత్రాభవద్బ్రహ్మా శబ్దబ్రహ్మేతి యం
విదుః॥ 3౪॥ తస్యైవ చాంతే కల్పోభూద్యం పాద్మమభిచక్షతే। యద్ధరేర్నాభిసరస ఆసీల్లోకసరోరు

హమనుప్రవిష్టమశేషం యస్మిన్॥ ౨౭॥ తదేవ స్పష్టయతి॥ తమితి॥ అన్వపిధీయంత ఇతి కర్మకర్తరి ప్రయోగః తిరోహితా భ
వంతీత్యర్థః కథం నిర్ముక్తో రహితశ్శశీ భాస్కరశ్చ యథా భవతి తథా॥ ౨౮॥ త్రిలోక్యామితి॥ భగవచ్ఛక్తిరూపో యస్సంక
ర్షణముఖాగ్నిః తేన త్రిలోక్యాం దహ్యమానాయాం ఋషిప్రభృతయః ఊష్మణా అర్దితాస్సంతో మహర్లోకాజ్జనలోకం
యాంతి॥ ౨౯॥ తావదితి॥ ఉత్కటః ఆటోపః క్షోభో యేషాం తే చండవాతేరితా ఊర్మయః- కల్పాంతే ఏధితాస్సింధవస్స
ముద్రాః ప్లావయంతి॥ 3౦॥ అంతరితి॥ జనలోకాలయో యేషాం తైః॥ 3౧॥ లోకాంతర వైరాగ్యార్థమాహ ॥ ఏవంవిధై
రితి॥ ఏవంవిధైరహోరాత్రైః వర్షశతం స్వేషాం ప్రాణినామాయుషః పరమధికమస్య బ్రహ్మణోపి యదాయుస్తద
ప్యపక్షీణమివేతి లోకైర్గతప్రాయమిత్యర్థః॥ 3౨॥ తదేవాహ॥ యదితి॥ అతిక్రాంతః వర్తత ఇతి వా పాఠః॥
33 పూర్వస్యేతి॥ పూర్వస్య ప్రథమస్య పరార్ధస్య బ్రాహ్మో నామ మహాన్ కల్పోభూత్ యం శబ్దబ్రహ్మేతి
విదుః స యత్ర యస్మిన్కల్పే భవత్సముద్భూతః స బ్రాహ్మ ఇతి॥ 3౪॥ తస్యేతి॥ తస్య ప్రథమస్య పరార్ధస్యాంతే యః కల్పో భూ
త్ యం పాద్మమితి ప్రచక్షతే పాద్మే హేతుః॥ యద్ధరేరితి॥ నాభిరేవ సరస్తస్మాల్లోకపద్మ సరోరుహం యద్వా సరో
లోకాలోకః సరోరుహం స్కోవా- ఆసీదుత్పన్న ఇతి యద్యస్మాత్తస్మాదితి ॥ కల్పలక్షణే ప్రథమపరార్ధాంతే ద్యోత

దిసేత్రపరిగణితభవతః నతుతన్న్యూనతివర్తాని-అత్రప్రయోజనాభావాత్ ॥౩౭॥ అయమితి ॥ యత్రైత్యయంతుద్వితీయ స్యార్ధాకథితః-అస్యాప్యుపాదానంప్రయోజనాభావాత్ ॥౩౯॥ తదేవంకాలేననిమిత్తేన - సృజ్యానామాయుః పరిణామము క్త్వా-కాలవిచ్ఛేదరహితంసత్త్వమాహ ॥ పంచభిః ॥ కాలఇతి ॥ బ్రహ్మణఃపరఃమాయుభూతోఽయంకాలః - అవ్యాకృతస్య కార్యోపాధిశూన్యస్య- తదేవానంతస్యానాదేశ్చ-జగదాత్మనోజగత్కారణస్య-భగవతః కేవలం- నిమేషఉపచర్యతేవ త్వనేనాతిక్రమేణాయుర్గణంతస్యేత్యవ్యాకృతాదివిశేషణం ॥౩౭॥ భగవతఃపరిచ్ఛేదే కాలస్యాసామర్థ్యమిత్యుక్త్వా తదుత్పత్తివిచ్ఛేదయోః కాలస్యాసామర్థ్యమాహ ॥ కాలఇతి కాలోఽయమీశ్వరసమర్థోఽపి - భూమ్నః పరిపూర్ణస్యేశి తుఃనైవప్రభుఃనసమర్థః-యతోధామమానినాందేహగేహాద్యభిమానినామేవేశ్వరః ౩౮ ॥ యద్భూమ్న ఇత్యుక్తంత త్ప్రపంచయన్నాహ ॥ వికారైరితి ॥ షోడశైర్వికారైస్సప్తవిశేషైస్సహితః వైరాజ ఇత్యర్థః- పంచాశత్కోటియోజనవిస్తృ తఃఅండకోశః ॥౩౯॥ దశేతి ॥ ప్రమాణాద్దశగుణముత్తరోత్తరాధిక్యం యేషు తైర్విశేషాదిభిస్సప్తభిర్బహిరావృతఃఅండ కోశఃయత్రయస్మిన్ప్రవిష్టః-పరమాణువల్లక్ష్యతే-తదక్షరంబ్రహ్మేత్యాహుః - కేవలమయమేవకింత్వన్యేపికోటిశోఽండ రాశయః-యత్రాంతర్గతాస్సంతః-పరమాణువల్లక్ష్యంతే ॥౪౦॥ తదితి ॥ సర్వేషాంకారణానాంకారణంమహాత్మనః

హమ్ ॥ ౩౬ ॥ అయంతు ప్రథమఃకల్పోద్వితీయస్యాపిభారత ॥ వారాహఇతి విఖ్యాతోయత్రాసీత్సూకరోహ రిః ॥౩౬॥ కాలోయంద్విపరార్ధాఖ్యో నిమేషఉపచర్యతే ॥ అవ్యాకృతస్యానంతస్యహ్యనాదేర్జగదాత్మ నః ॥౩౭॥ కాలోయం పరమాణ్వాదిద్విపరార్ధాంతఈరితః । నైవేశితుఃప్రభుర్భూమ్న ఈశ్వరో ధామమా నినామ్ ॥౩౮॥ వికారైస్సహితోయుక్తైర్విశేషాదిభిరావృతః ॥ అండకోశోబహిరయంపంచాశత్కోటివిస్తృతః ౩౯॥ దశోత్తరాధికైర్యత్రప్రవిష్టఃపరమాణువత్ । లక్ష్యంతేఽంతర్గతాశ్చాన్యేకోటిశోహ్యండరాశ యః ॥౪౦॥ తదాహురక్షరంబ్రహ్మసర్వకారణకారణమ్ । విష్ణోర్ధామపరంసాక్షాత్పురుషస్యమహాత్మనః

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-తృతీయస్కంధే ఏకాదశోఽధ్యాయః.

మైత్రేయః ॥ ఇతితేవర్ణితఃక్షత్తఃకాలాఖ్యః పరమాత్మనః । మహిమావేదగర్భోఽథయథాస్రాక్షీన్నిబోధ మే ॥౧॥ ససర్జాగ్రేంధతామిస్రమథతామిస్రమాదికృత్ ॥ మహామోహంచమోహంచతమశ్చాజ్ఞానవృత్త యః ॥౨॥ దృష్ట్వాపాపీయసీంసృష్టింనాత్మానంబహ్వమన్యత । భగవద్ధ్యానపూతేనమనసాన్యాంస్తతోసృ జత్ ॥ ౩॥ సనకంచసనందంచసనాతనమథాత్మభూః । సనత్కుమారంచమునీన్నిష్క్రియానూర్ధ్వరేత సః ॥ ౪॥ తాన్బభాషేస్వభూఃపుత్రాన్ప్రజాస్సృజతపుత్రకాః । తేనైచ్ఛన్మోక్షధర్మాణో వాసుదేవ పరాయణాః ॥ ౫॥ సోవధ్యాతస్సుతైరేవంప్రత్యాఖ్యాతానుశాసనైః । క్రోధందుర్విషహంజాతంనియంతు

పురుషస్యవిష్ణోః ధామస్వరూపమక్షరంబ్రహ్మేత్యాహుః ॥౪౧॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- ఏకాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా శ్లో ॥ ద్వాదశేతుకుమారాదిమనవస్సర్గాశ్చమైథునాత్ కాయద్వైధేనయానస్తుమనుసర్గోనువర్ణ్యతే ॥ ససర్జేతి ॥ ఆదికృ ద్బ్రహ్మా-అగ్రేవసృష్టా-ప్రథమమవిద్యావృత్తీః-ససర్జ తత్రతమోనామస్వరూపాప్రకాశః - మోహోదేహాద్య హంబుద్ధిః మహామోహోవిషయభోగేచ్ఛా - తామిస్రఃతత్ప్రతిఘాతేక్రోధః - అంధతామిస్రఃతన్నాశేఅహమేవ మృతోస్మీతిబుద్ధిః తథైవోక్తంవైష్ణవే ॥ శ్లో ॥ తమోవివేకోమోహస్స్యాదంతఃకరణవిభ్రమః । మహామోహస్తువిజ్ఞేయో గ్రామ్యభోగసుఖైషణా ॥ మరణంహ్యంధతామిస్రంతామిస్రఃక్రోధఉచ్యతే । అవిద్యాపంచపర్వైషాప్రాదుర్భూ తామహాత్మనః ఇతి ॥ పాతంజలేప్యేతఏవోక్తాః అవిద్యాస్మితారాగద్వేషాభినివేశాఃపంచక్లేశాఇతి - శ్రీవిష్ణుస్వామిప్రోక్తా వా అజ్ఞానవిపర్యాసభేదభయశోకాఃతదుక్తం ॥ శ్లో ॥ స్వాదృగుత్థవిపర్యాసభవభేదజభీశుచః । యన్మాయయాజుషన్నా స్తేతంనృసింహమహంభజఇతి ॥ ౨॥ దృష్ట్వేతి ॥ బహ్వమన్యతవరమిత్యాత్మానంనాభ్యనందత్ ॥౩॥ సనకమితి ॥ మనసానక శాదీన్ యద్యపిప్రతికల్పం-సనకాదిసృష్టిర్నాస్తితథాపిబ్రహ్మసర్గత్వాదిహోచ్యతే వస్తుతస్తుముఖ్యసర్గాదయఏ వ-ప్రతికల్పంభవంతిసనకాదయస్తుబ్రాహ్మకల్పసృష్టాఏవానువర్తంతే ॥౪॥ తానితి ॥ స్వభూఃబ్రహ్మా- మోక్షసాధనభూతా ధర్మాయేషాంతఇతిమధ్యమపదలోపీసమాసః ॥ సూ ॥ ధర్మాదనిచ్కేవలాదిత్వనిచ్ప్రత్యయః ॥ ౫ ॥ అవధ్యాతోవ

౩౯ । షోడశభిరితివక్తవ్యేషోడశైరితిప్రయోగఆర్షః.

జ్ఞాతః-ప్రత్యాఖ్యాతమననంకృతం అనుశాసనం యైః॥౬॥ధియేతి॥నచాసామన్యుశ్చ తన్మన్యుః॥౭॥యదితి॥బాలకః శిశురివ॥
౮.౯॥హృదితి॥అగ్రేపూర్వమేవమయాకృతాని॥౧౧॥ గృహా ఇతి॥నమోషణఃస్త్రీకః- ఏభిస్థానైర్నామభిశ్చయుక్తః॥
౧౪॥ఇతీతి॥సత్త్వం బలం ఆకృతిః నీలలోహితతా-స్వభావస్తీవ్రతా- తేన॥౧౫॥రుద్రాణామితి॥ రుద్రాణాం యూథాని దృ
ష్ట్వా-బ్రహ్మా॥౧౬॥అలమితి॥ ఉల్బణైరసహ్యైః॥౧౭॥తప ఇతి॥యథాపూర్వం కల్పానురోధేన సృష్టా సృక్ష్యతి॥ ౧౮॥ హృది
తి॥అధరదచ్ఛదాత్ అధరోష్ఠాత్ ॥౨౬॥ దేహాంతరేణ కృతం సర్గం వక్తుం తద్దేహత్యాగే కారణమాహ॥వాచమితి॥నఖ్యాత
ముపచక్రమే॥౬॥ధియానిగృహ్యమాణోఽపి భ్రువోర్మధ్యాత్ప్రజాపతేః । సద్యోఽజాయత తన్మన్యుః కుమా
రో నీలలోహితః ॥ ౭ ॥ సవై రురోద దేవానాం పూర్వజో భగవాన్ భవః । నామాని కురు మే ధాతః స్థానాని చ
జగద్గురో ॥ ఇతి తస్య వచః పాద్మో భగవాన్ పరిపాలయన్ । అభ్యధాద్భద్రయా వాచా మా రోదీస్తత్కరో
మి తే ॥ ౯ ॥ యదరోదీస్సురశ్రేష్ఠ సోద్వేగ ఇవ బాలకః । తతస్త్వామభిధాస్యంతి నామ్నా రుద్ర ఇతి ప్రజాః॥
౧౦ ॥ హృదింద్రియాణ్యసుర్వ్యోమ వాయురగ్నిర్జలం మహీ । సూర్యశ్చంద్రస్తపశ్చైవ స్థానాన్యగ్రే కృ
తాని తే॥ ౧౧॥మన్యుర్మనుర్మహీనసో మహాన్ శివ ఋతధ్వజః । ఉరురేతా భవః కాలో వామదేవో ధృత
వ్రతః॥ ౧౨॥ ధీర్వృత్తిరశనోమా చ నియుత్సర్పిరిళాంబికా । ఇరావతీ సుధా దీక్షా రుద్రాణ్యో రుద్ర తే స్త్రి
యః॥ ౧౩ ॥ గృహాణైతాని నామాని స్థానాని చ సయోషణః । ఏభిస్సృజ ప్రజా బహ్వీః ప్రజానామసి యత్ప
తిః॥ ౧౪॥ఇత్యాదిష్టస్సగురుణా భగవాన్నీలలోహితః । సత్త్వాకృతిస్వభావేన ససర్జాత్మసమాః ప్రజాః ॥
౧౫ ॥ రుద్రాణాం రుద్రసృష్టానాం సమంతాద్గ్రసతాం జగత్ । నిశామ్యాసంఖ్యశో యూథాన్ ప్రజాపతిర
శంకత॥ ౧౬॥అలం ప్రజాభిస్సృష్టాభిరీదృశీభిస్సురోత్తమ । యాభిస్సహ దహంతీభిర్దిశశ్చక్షుర్భిరుల్బణైః॥
౧౭ ॥ తప ఆతిష్ఠ భద్రం తే సర్వభూతసుఖావహమ్ । తపసైవ యథాపూర్వం స్రష్టా విశ్వమిదం భవాన్ ॥
॥ ౧౮ తపసైవ పరం జ్యోతిర్భగవంతమధోక్షజమ్। సర్వభూతగుహావాసమంజసా విందతే పుమాన్ ॥౧౯॥
మైత్రేయః॥ఏవమాత్మభువాదిష్టః పరిక్రమ్య గిరాం పతిమ్ । బాఢమిత్యముమామంత్ర్య వివేశ తపసే వనమ్॥
౨౦॥ అథాభిధ్యాయతః సర్గం దశపుత్రాః ప్రజజ్ఞిరే । భగవచ్ఛక్తియుక్తస్య లోకసంతానహేతవః॥౨౧॥
మరీచిరత్ర్యంగిరసౌ పులస్త్యః పులహః క్రతుః । భృగుర్వసిష్ఠో దక్షశ్చ దశమస్తత్ర నారదః ౨౨॥ ఉత్సంగా
న్నారదో జజ్ఞే దక్షోఽంగుష్ఠాత్స్వయంభువః । ప్రాణాద్వసిష్ఠస్సంభూతో భృగుస్త్వచి కరాత్క్రతుః॥ ౨౩ ॥
పులహో నాభితో జజ్ఞే పులస్త్యః కర్ణయోరృషిః। అంగిరా ముఖతోఽక్ష్ణోఽత్రిర్మరీచిర్మనసోఽభవత్ ॥ ౨౪॥
ధర్మస్స్తనాద్దక్షిణతో యత్ర నారాయణస్స్వయమ్। అధర్మః పృష్ఠతో యస్మాన్మృత్యుర్లోకభయంకరః॥
౨౫ ॥ హృది కామో భ్రువః క్రోధో లోభశ్చాధరదచ్ఛదాత్ । ఆస్యాద్వాక్సింధవో మేఢ్రాన్నిరృతిః పా
యోరఘాశ్రయః॥ ౨౬॥ ఛాయాయాః కర్దమో జజ్ఞే దేవహూత్యాః పతిః ప్రభుః । మనసో దేహతశ్చేదం
జజ్ఞే విశ్వకృతో జగత్ ॥౨౭॥ వాచం దుహితరం తన్వీం స్వయంభూర్హరతీం మనః । అకామాం చకమే క్షత్త
స్సకామ ఇతి నశ్శ్రుతమ్॥ ౨౮ ॥తమధర్మే కృతమతిం విలోక్య పితరం సుతాః । మరీచిముఖ్యా మునయో విశ్రం
భాత్ప్రత్యబోధయన్ ॥ ౨౯ ॥ నైతత్పూర్వైః కృతం త్వద్య న కరిష్యంతి చాపరే । యస్త్వం దుహితరం
గచ్ఛేదనిగృహ్యాంగజం విభుః॥ ౩౦॥ తేజీయసామపి హ్యేతన్న సుశ్లోక్యం జగద్గురో । యద్వృత్తమనుతిష్ఠ
న్వై లోకః క్షేమాయ కల్పతే ॥౩౧ ॥ తస్మై నమో భగవతే య ఇదం స్వేన రోచిషా । ఆత్మస్థం వ్యంజయామాస
స ధర్మం పాతుమర్హతి॥ ౩౨ ॥ స ఇత్థం గృణతః పుత్రాన్పురో దృష్ట్వా ప్రజాపతీన్ । ప్రజాపతిపతిస్తన్వం త
త్యాజ వ్రీడితస్తదా॥ ౩౩॥ తాం దిశో జగృహుర్ఘోరాం నీహారం యద్విదుస్తమః । కదాచిద్ధ్యాయతస్స్రష్టు
రితి వర్ణమహాపురుషేషు దూషణమాత్రమపి సృష్టవానపి సృష్టమితి న వాచ్యమితి సూచమితి॥ ౨౮ ॥నైతదితి॥ త్వత్తో మహాపూ
ర్వైః బ్రహ్మణః అన్యైవ తారాక్షైరేవం న కృతం అంగజం కామం॥౩౦॥ తేజీయసామితి॥ తేజీయసామితి తేజస్వినామపి - సు
శ్లోక్యం సత్కీర్తిప్రశంసాభవతి తేషాం యేషాం తేజస్వినాం వృత్తం॥౩౧॥ తస్మా ఇతి॥ రోచిషా ప్రకాశేన ఆత్మస్థ ఆత్మని శ
రణేనాత్మరూపేణస్థితం ౩౨॥స ఇతి॥ తన్వీ తనుం॥౩౩॥తామితి॥ కథం ప్రజాస్సృజామీత్యభిధ్యాయతః స్రష్టుః బ్రహ్మణః చ
తుస్సంఖ్యాయుక్తాత్ ముఖాత్ ॥౩౪॥కథమితి॥లోకాన్-జనాన్-సహ వేతాన్ అనుసంగతాన్-వ్యాపారవిశేషయుక్తాన్

చాతుర్హోత్రంచతుర్ణాంహోత్రాదీనాంకర్మయత్, తత్తంత్రంయజ్ఞవిస్తారః- ఉపవేదైర్న్యాయైశ్చసహ-ఆశ్రమా స్తద్వృత్తయశ్చాసృజ॥౩౫॥సఇతి॥ ముఖతఃముఖేభ్యః ॥ ౩౬ ॥ చాతుర్హోత్రసృష్టిక్రమమాహ॥ఋగితి॥శస్త్రంఅప్రగీత మంత్రస్తోత్రంహోతుఃకర్మ- ఇజ్యాఅధ్వర్యోఃకర్మ - స్తుతిఃస్తోమం-స్తుతిఃసంప్రగీతంస్తోత్రం - స్తోమంతదర్థమృక్సము దాయం॥శ్రు॥ త్రివృత్ స్తోమోభవతీత్యాదివిహితం - ఉద్గాతృప్రయోజ్యంప్రాయశ్చిత్తంబ్రాహ్మం ॥ ౩౭ ॥ ఉపవేద క్రమమాహ॥ఆయుర్వేదమితి॥ స్థాపత్యంవిశ్వకర్మసాధ్యశాస్త్రం। ౩౮॥ కర్మతంత్రక్రమమాహ॥షోడశీతి॥పురీషచయనం- అగ్నిష్టుత్ -అగ్నిష్టోమః॥౪౦॥విద్యేతి॥విద్యేతిశౌచం॥శ్లో॥క్షేత్రజ్ఞస్యేశ్వరజ్ఞానాద్విశుద్ధిఃపరమామతేతిస్మృతేః ॥ దాన మితిదయా॥శ్లో॥భూతాభయప్రదానస్యకళాంనార్హంతిషోడశీమితివచనాత్॥ ఏవంచసతి॥శ్లో॥తపశ్శౌచందయాసత్య మితిపాదాఃకృతేకృతాఇతిప్రథమస్కంధోక్తైరవిరోధః॥౪౧॥బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమేష్వేకైకస్యచాతుర్విధ్యమాహ॥ సావిత్రమిత్యాదినా॥ సావిత్రంబ్రహ్మచర్యం - ఉపనయనాదారభ్యగాయత్రీమధీయానస్యత్రిరాత్రం ప్రాజాపత్యం- అత్రఛందోభంగఆర్షః-వ్రతాన్యాచరతః-సంవత్సరంబ్రాహ్మంవేదగ్రహణాంతం-బృహత్-నైష్ఠికం - వార్తాఅనిషిద్ధ కృష్యాదివృత్తిః- సంచయోయాచనాదివృత్తిఃశాలీనం - అయాచితవృత్తిః-శిలోంఛః క్షేత్రపతితకణిశకణసంగ్రహణ వృత్తిః-ఏకవచనమార్షం.ఇత్యేతాగృహవృత్తయఇతి-యద్వా,శిలోంఛఇతిదంద్వైక్యేనసప్తమీ ఏవంభేదే సతిగృహే

ర్వేదాఆసంశ్చతుర్ముఖాత్॥౩౪॥కథంస్రక్ష్యామ్యహంలోకాన్ సమవేతాన్ యథాపురా। చాతుర్హో
త్రంకర్మతంత్రముపవేదనయైస్సహ।ధర్మస్యపాదాశ్చత్వారస్తథైవాశ్రమవృత్తయః॥౩౫॥విదురః॥ సవై
విశ్వసృజామీశోవేదాదీన్ముఖతోఽసృజత్।యద్యద్యేనాసృజద్దేవస్తన్మేబ్రూహితపోధన॥ ౩౬॥మైత్రేయః॥
ఋగ్యజుస్సామాథర్వాఖ్యాన్ వేదాన్పూర్వాదిభిర్ముఖైః।శస్త్రమిజ్యాంభిస్తుతిస్తోమంప్రాయశ్చిత్తంవ్య
ధాత్క్రమాత్॥౩౭॥ఆయుర్వేదంధనుర్వేదంగాంధర్వంవేదమాత్మభూః । స్థాపత్యంచాసృజద్వేదంక్ర
మాత్పూర్వాదిభిర్ముఖైః॥౩౮॥ఇతిహాసంపురాణంచ పంచమంవేదమీశ్వరః ।సర్వేభ్యఏవవక్త్రేభ్యస్స
సృజేసర్వదర్శనః॥౩౯॥షోడశ్యుక్థౌపూర్వవక్త్రాత్పురీష్యగ్నిష్టుతావథ। ఆప్తోర్యామాతిరాత్రౌచవాజ
పేయంసగోసవమ్॥౪౦॥ విద్యాదానంతపస్సత్యంధర్మస్యేతిపదానిచ । ఆశ్రమాంశ్చయథాసంఖ్యమసృ
జత్సహవృత్తిభిః॥౪౧॥ సావిత్రం*ప్రాజాపత్యంచబ్రాహ్మంచాథబృహత్తథా । వార్తాసంచయశాలీ
నశిలోంఛ*ఇతీవైగృహే॥౪౨॥వైఖానసావాలఖిల్యౌదుంబరాఃఫేనపావనే । న్యాసేకుటీచకఃపూర్వం
బహూదోహంసనిష్క్రియౌ॥ ౪౩ ॥ ఆన్వీక్షికీత్రయీవార్తా దండనీతిస్తథైవచ।ఏవంవ్యాహృతయశ్చా
సన్ప్రణవోహ్యస్యదహ్రతః॥ ౪౪॥తస్యోష్ణిగాసీల్లోమభ్యోగాయత్రీచత్వచోవిభోః । త్రిష్టుమ్మాంసా
త్స్నుతోఽనుష్టుబ్జగత్యస్థ్నఃప్రజాపతేః॥౪౫॥మజ్జాయాఃపంక్తిరుత్పన్నాబృహతీప్రాణతోఽభవత్। స్పర్శా
స్తస్యాభవజ్జీవఃస్వరోదేహఉదాహృతః॥౪౬॥ఊష్మాణఇంద్రియాణ్యాహురంతస్థాబలమాత్మనః।సర్వా

స్థితాభవంతీత్యర్థః॥౪౨॥వైఖానసాఇతి॥వనేస్థితాశ్చత్వారః-వైఖానసాః-అకృష్టపచ్యవృత్తయః- వాలఖిల్యాఃనవేఽన్నేల బ్ధేపూర్వసంచితత్యాగినః-ఔదుంబరాఃప్రాతరుత్థాయయాందిశంప్రథమంపశ్యంతితతఆహృతైఃఫలాదిభిర్జీవంతః- ఫేన పాఃస్వయంపతితైఃఫలాదిభిర్జీవంతః-న్యాసేసన్న్యాసేస్థితాశ్చత్వారఃతత్రపూర్వః- కుటీచకఃస్వాశ్రమకర్మప్రధానః-బ హూదఃకర్మోపసర్జనీకృత్యజ్ఞానప్రధానఃహంసోజ్ఞానాభ్యాసనిష్ఠః-నిష్క్రియఃప్రాప్తతత్త్వః-ఏతేసర్వేయథోత్తరంశ్రే ష్ఠాః॥౪౩॥న్యాయాదీనాంపూర్వాదిక్రమేణోత్పత్తిమాహ ॥ ఆన్వీక్షికీతి॥ఆన్వీక్షిక్యాద్యామోక్షధర్మకామార్థవిద్యాః ఆన్వీక్షికీఆత్మానాత్మవివేకవిద్యా- మోక్షఫలా-త్రయీకర్మవిద్యా-స్వర్గాదిఫలపరా- వార్తాకృష్యాదిరూపాజీవనఫలా- దండనీతిరర్థపరా-భూర్భువస్సువరితివ్యస్తాస్తిస్రః-సమస్తాశ్చతుర్థీ-యథాహాశ్వలాయనః-ఏవంవ్యాహృతయః-ప్రోక్తా వ్యస్తాస్సమస్తాఇతి-యద్వా-మహఇతిచతుర్థీ-తథాచశ్రుతిః॥భూర్భువస్సువరితివాఏతాస్తిస్రోవ్యాహృతయః- తాసా ముహస్మైతాంచతుర్థీం-మాహాచమస్యఃప్రవేదయతే-మహఇతీతిశ్రుత్యుక్తావ్యాహృతయః - దహ్రతఃహృదయాకా శాత్॥౪౪॥ తస్యేతి॥ స్నుతస్నాయుతః॥ శ్రు॥ అనుష్టుప్స్నావానితిశ్రుతేః॥ ౪౬॥ మహాకల్పేబ్రహ్మశబ్దబ్రహ్మరూపో భవతీత్యుక్తం-తదేవదర్శయన్వర్ణానాముత్పత్తిమహసార్ధేన॥మజ్జాయాఇతి॥ స్పర్శాఃకాది వర్గపంచకం-స్వరాః అకారా దిః॥౪౬॥ ఊష్మాణఇతి॥ ఊష్మాణఃశషసహాశ్చతుష్కం-అంతస్థాఃయరలవాః-సప్తస్వరాఃషడ్జాదయః॥విహారేణక్రీడయా॥

౪౭॥అతఏవశబ్దతనుత్వాద్బ్రహ్మణః-పరమేశ్వరోనిత్యప్రకాశఇత్యాహ॥ శబ్దేతి॥ వ్యక్తావైఖరీ-అవ్యక్తః ప్రణవః- తదా త్మనఃతస్యబ్రహ్మణఃపరఃపరమేశ్వరఆభాతి - కీదృశః బ్రహ్మపూర్ణఃతత్రావ్యక్తాత్మనో బ్రహ్మరూపోవితతో భవతి వ్యక్తాత్మనోనానాశక్త్యుపబృంహితఃఇంద్రాదిరూపోవిభాతి॥౪౮॥తతఇతి॥ యాపూర్వంవిసృష్టాసతీనీహారంతమోభ వత్-తతోపరాంఅనిషిద్ధకామశక్తింతనుంశబ్దబ్రహ్మతనుస్తుసదాస్త్యేవ - తన్వంతరగ్రహణకారణమాహ- ఋషీణా మిత్యాదినా- తేషాంసర్గమవిస్తృతంజ్ఞాత్వా॥౪౯॥నహీతి॥యుక్తకృతఃయథోచితంకుర్వతః॥౫౧॥కస్యేతి॥అతఏవకస్య బ్రహ్మణఃఇదంద్వేధాభూతం-ఇత్యాశ్చర్యాత్కాయమద్యాప్యభిచక్షతే॥౫౨॥యఇతి॥ యాస్త్రీసాఅస్య మహిషీ॥ ౫౩॥ తదేతి॥ ఏధాంబభూవిరేవృద్ధింప్రాప్తాః॥ ౫౪॥ తదేవాహ॥ ఆకూతిమితి॥ యతఃయాసాంసంతతిభిః జగదా పూరితం॥ ౫౬॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ద్వాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.. *

శ్లో॥ త్రయోదశేసిసృక్షాయాంమనోరాకస్మికాప్లవే।ధరాముద్ధర్తుముద్భూతాత్క్రోడాద్వైత్యానునూదనమ్। సఇతి సృష్టవిహారేణభవంతిస్మప్రజాపతేః॥౪౭॥శబ్దబ్రహ్మాత్మనస్తస్యవ్యక్తావ్యక్తాత్మనఃపరః।బ్రహ్మాచాభాతివి తతోనానాశక్త్యుపబృంహితః॥౪౮॥తతోపరాముపాదాయససర్గాయమనోదధే। ఋషీణాంభూరివీ ర్యాణామపిసర్గమవిస్తృతమ్॥౪౯॥జ్ఞాత్వాతద్ధృదయేభూయశ్చింతయామాసకౌరవ।అహోఅద్భుత మేతన్మేవ్యాపృతస్యాపినిత్యదా॥౫౦॥ నహ్యేధంతే ప్రజానూనందైవమత్రవిఘాతకం - ఏవంయుక్తకృ తస్తస్యదైవంచావేక్షతస్తదా॥౫౧॥ కస్యరూపమభూద్ద్వేధాయత్కాయమభిచక్షతే। తాభ్యాంరూపవి భాగాభ్యాంమిథునంసమపద్యత॥౫౨॥యస్తుతత్రపుమాన్సోభూన్మనుస్స్వాయంభువస్స్వరాట్। స్త్రీ యాసీచ్ఛతరూపాఖ్యామహిష్యస్యమహాత్మనః॥౫౩॥తదామైథునధర్మేణప్రజాహ్యేధాం బభూవిరే। సచాపిశతరూపాయాంపంచాపత్యాన్యజీజనత్॥౫౪॥ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌతిస్రకన్యాశ్చభారత । ఆ కూతిర్దేవహూతిశ్చప్రసూతిరితిసత్తమ॥౫౫॥ఆకూతింరుచయేప్రాదాత్కర్దమాయతుమధ్యమామ్। దక్షాయాదాత్ప్రసూతించయతఆపూరితంజగత్॥ ౫౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే ద్వాదశోధ్యాయః.. *

శ్రీశుకః ॥ నిశమ్యవాచంవదతోమునేఃపుణ్యతమాంనృప।భూయఃపప్రచ్ఛకౌరవ్యోవాసుదేవకథాదృతః॥ ౧॥ విదురః॥ సవైస్వాయంభువస్సమ్రాట్ప్రియఃపుత్రస్స్వయంభువః। ప్రతిలభ్యప్రియాంపత్నీంకించ కారతతోమునే॥౨॥చరితంతస్యరాజర్షేరాదిరాజస్యసత్తమ । బ్రూహిమేశ్రద్దధానాయవిష్వక్సేనాశ్ర యోహ్యసౌ॥౩॥శ్రుతస్యపుంసాంసుచిరశ్రమస్యనన్వంజసాసూరిభిరీడితోర్థః। యత్తద్గుణానుశ్రవణం ముకుందపాదారవిందంహృదయేషుయేషామ్॥౪॥ శ్రీశుకః॥ఇతిబ్రువాణంవిదురంవినీతంసహస్రశీర్ష్ణశ్చ రణోపధానమ్।ప్రహృష్టరోమాభగవత్కథాయాంప్రణీయమానోమునిరభ్యచష్ట॥ ౫॥ మైత్రేయః॥ యదాస్వభార్యయాసాకంజాతస్స్వాయంభువోమనుః।ప్రాంజలిఃప్రణతశ్చైనం వేదగర్భమభా షత॥౬॥త్వమేకస్సర్వభూతానాంజన్మకృద్వృత్తిదఃపితా।తథాపినః ప్రజానాంతే శుశ్రూషా కేనవా భవేత్॥౭॥ తద్విధేహినమస్తుభ్యంకర్మస్వీడ్యాత్మశక్తిషు। యత్కృత్వేహయశో విష్వగముత్రచ భవే ద్గతిః॥౮॥ బ్రహ్మా॥ ప్రీతస్తుభ్యమహంతాతస్వస్తిస్యాద్వాంక్షితీశ్వర। యన్నిర్వ్యలీకేనహృదా శాధిమే

స్వాయంభువఃపుత్రఃతద్దేహాంశత్వాత్॥౨॥చరితమితి॥ విష్వక్సేనఃహరిరేవఆశ్రయోయస్య॥ ౩॥ అతస్తస్య చరితంశ్రో తవ్యమిత్యాహ॥శ్రుతస్యేతి॥ సుచిరంశ్రమోయస్మిన్తస్యపుంసాంశ్రుతస్య - అధీతవిద్యాజాతస్యఅయమేవార్థః ఈడితఃస్తుతోననుయేషాంహృదయేష్వస్తి-తేషాంభాగవతానాం- గుణానుశ్రవణం॥౪॥ ఇతీతి॥ సహస్రశీర్ష్ణః కృష్ణ స్యచరణావుపధీయేతేయస్మిన్-శ్రీకక్షఃప్రీత్యాయస్యోత్సంగేచరణౌప్రసారయతీత్యర్థః- తమభ్యచష్ట అభ్యభాషత- ప్రణీయమానః తేనప్రవర్త్యమానః॥౫॥త్వమితి॥ త్వమేవైకఃపితాసర్వేషాం- యతోజన్మకృత్- వృత్తిదఃపోష కశ్చత్వ మేవ-అతస్తవయద్యప్యన్యస్యాపేక్షానాస్తి-అథాప్యస్మాకం-తేశుశ్రూషాకేనకర్మణా-భవేత్ - తద్విధేహీత్యుత్తరే ణాన్వయః॥౬॥తదితి॥హేఈడ్యఆత్మశక్తిషు-అస్మచ్ఛక్త్యేషుకర్మసుమధ్యే- యేనకర్మణా-భవేత్ తద్విధేహి-ఇదంకర్తవ్య మితికథయ-యత్కృత్వా- యస్మిన్కృతేసతి-విష్వక్సర్వతః॥౮॥ ప్రీతఇతి॥ యువాభ్యాం స్వస్తిభద్రం- స్యాదుభాయోః.

యత్ యతః-మాం-శాధి అనుశిక్షయ-ఇత్యాత్మనా స్వయమేవ-అర్పితం నివేదితం-అతః ప్రీతోస్మి॥ ౯॥ ఏతావతీతి॥ అపచితిః పూజా-గృహ్యేత ఆజ్ఞేతి శేషః-సనకాదయోపి కుర్వంతి-వయం కిమితి కరిష్యామ ఇత్యేవంభూతో మత్సరో యేభ్యస్తైః॥ ౧౦॥ స ఇతి॥ గాం భూపాలయేత్యర్థః-పురుషం శ్రీహరిం॥ ౧౧॥ పరమితి॥ ప్రజాపాలకస్య తే-తుష్టో భవతి॥ ౧౨॥ యేషామితి॥ యజ్ఞలింగః యజ్ఞమూర్తిః-అపగతః అర్థో యస్మిన్-కేవలం శ్రమాయైవేత్యర్థః-యత్ యస్మాత్ స్వాత్మైవ స్వయం నాదృతః తస్మిన్ తుష్టే స్వార్థస్యైవాసిద్ధేః-సర్వాత్మకత్వాచ్చ తస్య॥ ౧౩॥ ఆదేశ ఇతి॥ వర్తేయ వర్తిష్యే-హే అమీవసూదన పాపనాశన-అనుజానీహి అత్ర స్థాతవ్యమిత్యనుజ్ఞాం దేహి॥ ౧౪॥ మహీతి చేదత ఆహ॥ యదితి॥ యదోకః స్థానం-సా మహీ-హే దేవ-అస్యాః దేవ్యాః॥ ౧౫॥ పరమేష్ఠీతి॥ పూర్వం పానే కృతేపి పునరకాండ ఏవోద్భూతానాం-అపాం మధ్యే-సన్నామవసన్నాం నిమగ్నాం-సమున్నేష్యే ఉద్ధరిష్యామీతి॥ చింతయామాస॥ ౧౬॥ చింతామేవాహ॥ సరీసృపానితి॥ సృజతస్స

త్యాత్మనార్పితమ్॥ ౯॥ ఏతావత్యాత్మజైర్వీర కార్యా హ్యపచితిర్గురౌ। శక్త్యాప్రమత్తైర్గృహ్యేత సాదరం గతమత్సరైః॥ ౧౦॥ స త్వమస్యామపత్యాని సదృశాన్యాత్మనో గుణైః। ఉత్పాద్య శాస ధర్మేణ గాం యజ్ఞైః పురుషం యజ॥ ౧౧॥ పరం శుశ్రూషణం మహ్యం స్యాత్ప్రజారక్షయా నృప। భగవాంస్తే ప్రజాభర్తుర్హృషీకేశోనుతుష్యతి॥ ౧౨॥ యేషాం న తుష్టో భగవాన్యజ్ఞలింగో జనార్దనః। తేషాం శ్రమో హ్యపార్థాయ యదాత్మా స్వాత్మా నాదృతస్స్వయమ్॥ ౧౩॥ మనుః॥ ఆదేశేహం భగవతో వర్తేయామీవసూదన। స్థానం త్విహానుజానీహి ప్రజానాం మమ చ ప్రభో॥ ౧౪॥ యదోకస్సర్వసత్త్వానాం మహీ మగ్నా మహాంభసి। అస్యా ఉద్ధరణే యత్నో దేవ దేవ్యా విధీయతామ్॥ ౧౫॥ మైత్రేయః॥ పరమేష్ఠీ త్వపాం మధ్యే తథా సన్నామవేక్ష్య గామ్। కథమేనాం సమున్నేష్య ఇతి దధ్యౌ ధియా చిరమ్॥ ౧౬॥ పీతం జలం మయా సర్వం పృథివీ చ నివేశితా। ప్రజా దేవాసురపితౄన్మనుష్యాన్పశుపక్షిణః॥ ౧౭॥ సరీసృపాన్నగాన్నాగాన్ భూతాన్యుచ్చావచాని చ। సృజతో మే క్షితిర్వార్భిః ప్లావ్యమానా రసాం గతా॥ ౧౮॥ అథాత్ర కిమనుష్ఠేయమస్మాభిస్సర్గయోజితైః। యస్యాహం హృదయాదాసం స ఈశో విదధాతు తత్॥ ౧౯॥ ఇత్యభిధ్యాయతో నాసావివరాత్సహసానఘ। వరాహతోకో నిరగాదంగుష్ఠపరిమాణకః॥ ౨౦॥ తస్యాభిపశ్యతః ఖస్థః క్షణేన కిల భారత। గజమాత్రః ప్రవవృధే తదద్భుతమభూన్మహత్॥ ౨౧॥ మరీచిప్రముఖైర్విప్రైః కుమారైర్మనునా సహ। దృష్ట్వా తత్సౌకరం రూపం తర్కయామాస చిత్రధా॥ ౨౨॥ కిమేతత్సౌకరవ్యాజం సత్త్వం దివ్యమవస్థితమ్। అహో బతాశ్చర్యమిదం నాసాయా మే వినిస్సృతమ్॥ ౨౩॥ దృష్టోంగుష్ఠశిరోమాత్రః క్షణాద్గండశిలాసమః। అపి స్విద్భగవానేష యజ్ఞో మే ఖేదయన్మనః॥ ౨౪॥ ఇతి మీమాంసతస్తస్య బ్రహ్మణస్సహ సూనుభిః। భగవాన్యజ్ఞపురుషో జగర్జాగేంద్రసన్నిభః॥ ౨౫॥ బ్రహ్మాణం హర్షయామాస హరిస్తాంశ్చ ద్విజోత్తమాన్। స్వగర్జితేన కకుభః ప్రతిస్వనయతా ప్రభుః॥ ౨౬॥ నిశమ్య తే ఘుర్ఘురితం స్వఖేదక్షయిష్ణు మాయామయసూకరస్య। జనస్తపస్సత్యనివాసినస్తే త్రిభిః పవిత్రైర్మునయోగృణన్స్మ॥ ౨౭॥ తేషాం సతాం వేదవితానమూర్తిర్బ్రహ్మావధార్యాత్మగుణానువాదమ్। వినద్య భూయో విబుధోదయాయ గజేంద్రలీలో జలమావివేశ॥ ఉత్క్షిప్తవాలః ఖచరః

తో వార్భిః అద్భిః రసాం రసాతలం॥ ౧౮॥ అథేతి॥ ఈశ్వరేణ సర్గేణ యోజితో మే-అనుష్ఠేయం స ఏవ విదధాతు॥ ౧౯॥ ఇతీతి॥ వరాహతోకః సూక్ష్మవరాహః॥ ౨౦॥ తస్యేతి॥ ఖస్థః ఆకాశే స్థితస్సన్॥ ౨౧॥ మరీచీతి॥ చిత్రధా అనేకధా॥ ౨౨॥ దృష్ట ఇతి॥ పూర్వమంగుష్ఠప్రమాణో దృష్టః-తతో గండశిలా స్థూలపాషాణః-తత్సమః-యజ్ఞః విష్ణుః-నిజరూపతిరోధానేన-మే మనః-ఖేదయన్॥ ౨౪॥ ఇతీతి॥ ఇతి మీమాంసతః మీమాంసమానస్య సతః-జగర్జ అగర్జత్-గిరీంద్రతుల్యః॥ ౨౫॥ గర్జనప్రయోజనమాహ॥ నిశమ్యేతి॥ ఘుర్ఘురితం తజ్జాత్యనుకరణధ్వనిం-పూర్వమనిశ్చయేన-యః స్వఖేదః తం-క్షపయిష్ణు-నాశకం త ఇతి పునరుక్తిః ప్రసిద్ధిఖ్యాపనార్థా-త్రిభిః పవిత్రైః ఋగ్యజుస్సామమంత్రైః-అస్తువన్॥ ౨౭॥ తేషామితి॥ వేదైః వితన్యతే స్తూయతే మూర్తిర్యస్య సః-అత ఏవాత్మనో గుణాననువదతీతి తథా-తత్ తేషాం-బ్రహ్మోచ్చారితం-వేదం అవధార్య జ్ఞాత్వా॥ ౨౮॥ కథంభూతస్సన్ వివేశేత్యపేక్షాయామాహ॥ ఉత్క్షిప్తేతి॥ ఉచ్చైః క్షిప్తో వాలః పుచ్ఛం యేన-ఖచరః ఆకాశచారీ-కఠోరః కఠినః-సటాః స్కంధవాలాః-ఖరాణి తీక్ష్ణాని-రోమాణి యస్యాం సా త్వక్-యస్య ఖురైరాహతాన్యభ్రాణి యేన-సితదంష్ట్రః

అతిశుక్లదంష్ట్రః ఈక్షానిరీక్షణమేవజ్యోతిరాలోకోయస్య-తదాప్రకాశాంతరాభావాత్-బభాసేబభౌ- మహీధ్రః ఉద్ధ
ర్తా॥౨౯॥ఘ్రాణేనేతి॥ క్రోడాపదేశఃవరాహచ్ఛద్మా-అతఃస్వయమధ్వరాంగోపిపశురివఘ్రాణేన విజఘ్రన్- గృణత
స్తోత్ర్యాన్విప్రాన్-ఉద్వీక్ష్య-ఊర్ధ్వంవీక్ష్యకంజలమవిశత్॥౩౦॥తదానీంతనంసముద్రధ్వనిముత్ప్రేక్షతే॥స ఇతి॥ఉదన్వాన్
సముద్రః-ఆర్తఇవ స్తనయన్ శబ్దంకుర్వన్ భోయజ్ఞేశ్వరమామాంపాహి- మాభిందీత్యేవంచుక్రోశ .. ఆర్తసామ్యమా
హ ఉత్సృష్టాః ప్రసారితాః-ఊర్మయఏవభుజాః-తైర్విశిష్టఃఆర్తత్వే హేతుః-వజ్రకూటోవజ్రమయపర్వతః- తద్వదం
గంయస్యభగవతః-తస్యనిపాతవేగేన-విశీర్ణాఃకుక్షయోయస్య॥౩౧॥ఖురైరితి॥ తదారసాయాం రసాతలే, గాంపృథ్వీందద
ర్శ-కః-త్రిసరుత్రీణిపరూంషిసవనాత్మకానిపర్వాణియస్య-యజ్ఞమూర్తిరిత్యర్థః-కింకుర్వన్ క్షురప్రాః - ఆయదా
గ్రైఃశరాః-తత్సదృశైఃఖురైః-అపోదరయన్-ఉత్పారపారం - ఉత్పారాణాంపారశూన్యానామపాం- పారమవసా
నం యథాభవతితథా-విదారయన్ - కథంభూతానాం-అగ్రేప్రళయసమయే- తత్రతాసుఅప్సుసుషుప్సోఃశిశయిష
స్స జీవాధీయంతేయస్యాంతాం-సర్వజీవాధారభూతాంస్స్వయమభ్యధత్త-అభిముఖ్యేనదధార-జఠరేధృతవా నిత్యర్థః
అనేనతదుద్ధారణేఅనాయాసంద్యోతయతి॥౩౨॥స్వేతి॥రసాయాస్సకాశాదుత్థితస్సయజ్ఞవరాహః- సంరురుచే సమ్యగ
శోభత-తతోప్యంభసి- గదాముద్యమ్య-ఆగచ్ఛంతం - రుంధానంప్రతిబధ్నంతం-అసహ్యస్సహానానహెర్తావిక్రమో

కఠోరస్సటావిధున్వన్ఖరలోమశత్వక్।ఖురాహతాభ్రస్సితదంష్ట్ర ఈక్షాజ్యోతిర్బభాసేభగవాన్మహీ
ధ్రః॥౨౯॥ఘ్రాణేనపృథ్వ్యాఃపదవీంవిజిఘ్రన్క్రోడాపదేశస్స్వయమధ్వరాంగః। కరాళదంష్ట్రోప్య
కరాళదృగ్భ్యాముద్వీక్ష్యవిప్రాన్గృణతోవిశత్కమ్॥౩౦॥సవజ్రకూటాంగనిపాతవేగవిశీర్ణకుక్షిస్తన
నయన్నుదన్వాన్।ఉత్సృష్టదీర్ఘోర్మిభుజైరివార్తశ్చుక్రోశయజ్ఞేశ్వరపాహిమేతి॥౩౧॥ ఖురైఃక్షురప్రైర్ద
రయంస్తదాపఉత్పారపారంత్రిపరూరసాయామ్। దదర్శగాంతత్రసుషుప్సురగ్రేయాంజీవధానీంస్వ
యమభ్యధత్త॥౩౨॥స్వదంష్ట్రయోద్ధృత్యమహీంవిలగ్నాంసఉత్థితస్సంరురుచేరసాయాః। తత్రాపిదై
త్యంగదయాపతంతంసునాభసందీపితతీవ్రమన్యుః॥౩౩॥ జఘానరుంధానమసహ్యవిక్రమంసలీలయేభం
మృగరాడివాంభసి।తద్రక్తపంకాంకితగండతుండోయథాగజేంద్రోజగతీంవిభిందన్॥ ౩౪॥ తమాలనీ
లంసితదంతకోట్యాక్ష్మాముత్క్షిపంతంగజలీలయాంగ। ప్రజ్ఞాయబద్ధాంజలయోనువాకైర్విరించిముఖ్యా
ఉపతస్థురీశమ్॥ ౩౫॥ ఋషయః॥ జితంజితంతేజితయజ్ఞభావనత్రయీంతనుంస్వాంపరిధున్వతేనమః
యద్రోమగర్తేషువిలిల్యురధ్వరాస్తస్మైనమఃకారణసూకరాయ॥౩౬॥రూపంతవైతన్నను దుష్కృతా
త్మనాందుర్దర్శనందేవయదధ్వరాత్మకమ్। ఛందాంసియస్యత్వచిబర్హిరోమస్వాజ్యందృశిత్వంఘ్రి
షుచాతుర్హోత్రమ్॥౩౭॥ స్రుక్తుండఆసీత్స్రువఈశనాసయోరిడోదరేచమసాఃకర్ణరంధ్రే।ప్రాశిత్ర
మాస్యేగ్రసనేగ్రహాస్తుతేయచ్చర్వణంతేభగవన్నగ్నిహోత్రమ్॥ ౩౮॥ దీక్షానుజన్మోపసదశ్శిరోధర
స్త్వంప్రాయణీయోదయనీయదంష్ట్రః।జిహ్వాప్రవర్గ్యస్తవశీర్షకం క్రతోస్సభ్యావసథ్యంచితయోప

యస్యతందైత్యంసునాభంచక్రం - తద్వత్సందీపితస్తీవ్రోమన్యుర్యస్యయద్వా - మయివిద్యమానేకిమితి పరిభవం సహ
స ఇతి-సునాభసందీపితః తీవ్రమన్యుః॥ ౩౩॥ జఘానేతి॥ సభగవాన్ సింహోగజమివ - లీలయాజఘాన-గజేంద్రోజగ
తీంవప్రాదిభూమింక్రీడయావిదారయన్ గైరికయాయథా అరుణగండతుండశ్శోభవతి - తథాతస్య రక్తమేవ పంకః
తేనాంకితంగండతుండంయస్యజఘానేతిపూర్వేణాన్వయః॥ ౩౪॥ తమాలేతి॥ ప్రాజ్ఞాయ ఆలక్ష్య- అనువాకో వైది
కంసూక్తం - తత్సదృశైర్వాక్యైస్తుష్టువుః॥ ౩౫॥ యజ్ఞాత్మతాంప్రపంచయతేఃస్తువంతిచతుర్భిః॥రూపమితి॥ఛందాంసి
గాయత్ర్యాదీని- అత్రయజ్ఞాంగభూతచందసఆద్యనువాద్యేనభగవదవయవతావిధీయతే-బర్హిశ్శబ్దే రేఫాభావ ఆ
ర్షః- స్వాజ్యం సంస్కృతాజ్యం - దృశిచక్షుషి - చాతుర్హోత్రం హోత్రాది కర్మ చతుష్టయం॥ ౩౭ ॥
స్రుగితి ॥ స్రుక్ జుహూః-తుండెముఖాగ్రే - స్రువోనాసికయోః - ఇడాభక్షణపాత్రంచమసాఃగ్రహాశ్చసోమపా
త్రాణి-తత్రచమసాశ్చతురశ్రాః - గ్రహాఊర్ధ్వాకారాః- ప్రాశిత్రం బ్రహ్మభాగపాత్రంగ్రసతే నేనేతి గ్రసనం
ముఖాంతర్వర్తిచ్ఛిద్రం-చర్వణంభక్షణం॥ ౩౮॥ దీక్షేతి॥ దీక్షాదీక్షణీయేష్టిః-అనుజన్మభగవతోవారంవారమభివ్యక్తిః
ఉపసదఃతిస్రఇష్టయః-శిరోధరఃగ్రీవా - ప్రాయణీయాదీక్షానంతరేష్టిః - ఉదయనీయా సమాప్తేష్టిః- ప్రాయణీయో

దయస్సీ యేష్టి తేఏవదంష్ట్రా యస్య-ప్రవర్గ్యోమహావీరః- యత్సంత ప్తఘృతపూర్ణమహావీరేక్షీర ప్రక్షారణం ప్రత్యుపసవం పూర్వం క్రియతే-సభ్యావహనీయరహితోగ్నిః- ఆపసథ్యః ఔపాసనాగ్నిః- తయోర్ద్వంద్వైక్యం- తత్ర వక్రతురూపస్య-శీర్షంశిరః-చితయఃయిష్టకాచయనాని-పంచఅసవఃప్రాణాః॥౩౯॥సోమఇతి॥ప్రాతస్సవనాదీని- అవస్థితిః అవస్థానంబాల్యాద్యవస్థావా- అగ్నిష్టోమాత్యగ్నిష్టోమఉక్థ్యషోడశీ వాజపేయాతి రాత్రాప్తోర్యామాస్సప్తసంస్థాభేదాః- త్వఙ్మాంసాదిసప్తధాతవః-సత్రాణిద్వాదశాహాదీనిబహుయాగసంఘాతరూపాణి-అసోమాఃయజ్ఞాః- ససోమాఃక్రతవః-తమూర్తిస్సత్వం-ఇష్టిర్యజనంఅనుష్ఠానం-తదేవబంధనంయస్యసః॥ ౪౦॥ పూర్వోక్తమేవ సపరికరం కీర్తయంతఃప్రణమంతి॥నమోనమఇతి॥అఖిలమంత్రాదిరూపాయ- క్రియాత్మనేనసామాన్యవ్యాపారరూపాయ- కించ- వైరాగ్యయుక్తాయఅకామ్యకర్మసాధ్యాసత్వశుద్ధిః-తతోభక్తిఃతతఃఆత్మజయః-చిత్తస్థైర్యం- తేనానుభావితంసాక్షాత్కృతం యద్జ్ఞానంతస్మై-ఏవంభూతజ్ఞానప్రదాయగురవేచ॥౪౧॥దంష్ట్రాగ్రకోట్యాభగవం స్త్వయాధృతా భూర్విరాజత ఇత్యుక్తం-ఇదానింభూమండలేనత్వదూపంవిరాజతఇత్యాహ॥త్రయీమయమితి॥ యథేత్యర్థాంతరే- ఇదంచతేరూపం- దతాదంతేన-ధృతంయద్భూమండలేన-చకాస్తిశోభతే శృంగేణఉద్ధృతోయోఘనః-తేనభూయసామహతా- విభ్రమోవిలాసః॥౪౩॥సంస్థాపయేతి॥ లోకాయవాసస్థానార్థం- తేపత్నీం- జగతాం మాతరం యతస్త్వం పితాసి-

వోహితే॥౩౯॥సోమస్తురేతస్సవనాన్యవస్థితిఃసంస్థావిభేదాస్తవదేహధాతవః। సర్వాణిసత్రాణిశరీరసంధయస్త్వంసర్వయజ్ఞక్రతురిష్టిబంధనః॥ ౪౦॥ నమోనమస్తేఖిలమంత్రదేవతాద్రవ్యాయ సర్వక్రతవేక్రియాత్మనే।వైరాగ్యభక్త్యాత్మజయానుభావితజ్ఞానాయవిద్యాగురవేనమోనమః॥ ౪౧॥ దంష్ట్రాగ్రకోట్యాభగవంస్త్వయాధృతావిరాజతేభూధరభూస్సభూధరా। యథావనాన్నిస్సరతోదతాధృతామతంగజేంద్రస్యసపంకపద్మినీ॥౪౨॥త్రయీమయంరూపమిదంచసౌకరంభూమండలేనాథదతాధృతేన। చకాస్తిశృంగోఢఘనేనభూయసాకులాచలేంద్రస్యయథైవవిభ్రమః॥౪౩॥ సంస్థాపయైనాం జగతాం సతస్థుషాంలోకాయపత్నీమసిమాతరంపితా।ఇధేమచాస్యైనమసాసహత్వయాయస్యాం స్వతేజోగ్నిమివారణావధాః॥౪౪॥కశ్శ్రద్దధీతాన్యతమస్తవప్రభోరసాంగతాయాభువఉద్విబర్హణమ్।నవిస్మయోసౌత్వయివిశ్వవిస్మయేయోమాయయేదంససృజేతివిస్మయం॥౪౫॥ విధున్వతావేదమయంనిజంవపుర్జనస్తపస్సత్యనివాసినోవయం।సటాశిఖోద్ధూతశివాంబుబిందుభిర్విమృజ్యమానాభృశమీశపావితాః॥ ౪౬॥ సవైబతభ్రష్టమతస్తవైషతేయఃకర్మణాంపారమపారకర్మణః।యద్యోగమాయాగుణయోగమోహితంవిశ్వంసమస్తంభగవన్విధేహిశమ్॥౪౭॥మైత్రేయః॥ఇత్యుపస్థీయమానస్తైర్మునిభిర్బ్రహ్మవాదిభిః సలిలేస్వఖురాక్రాంతఉపాధత్తావితావనీం॥౪౮॥సఇత్థంభగవానుర్వీంవిష్వక్సేనఃప్రజాపతిః।రసాయాలీలయోన్నీతామప్సున్యస్యయయౌహరిః॥౪౯॥ యఏవమేతాంహరిమేధసోహరేఃకథాంసుభద్రాంకథనీయమాయినః।శృణ్వీతభక్త్యాశ్రవయేత్తథోశతీంజనార్దనోస్యాశుహృదిప్రసీదతి॥౫౦॥తస్మిన్ప్రసన్నేస

ఏవంసతి-తత్రస్థితాస్సంతః-త్వయాపిత్రాసహ-అస్యైమాత్రే • నమసావిధేమ-నమనంకరిష్యామః- నమస్కారేణపరిచరేమేతివా-స్వతేజఃధారణాదిశక్తింయాజ్ఞికాఃమంత్రతోగ్నిం-అరణావివ- అధాఃనిహితవానసి॥ ౪౪॥ ఇదంచత్వయాఅతిదుష్కరంకృతమిత్యాహుః॥ కఇతి॥ హేప్రభో-తవత్వయాకృతం-భువఉద్విబర్హణంఉద్ధరణం-త్వదన్యఃకఃశ్రద్దధీతస్పృహయేత్-అధ్యవస్యేతిత్యర్థః-త్వయిపునఃఅసౌవిస్మయోనభవతి-యతోవిశ్వేసర్వేవిస్మయాయస్మాత్- కుతః- యోభవాన్-అతివిస్మయంఅత్యద్భుతం-ఇదంవిశ్వం-క్రియావిశేషణంవా-ససృజేస్పృష్టవాన్॥ ౪౫॥ విస్మయం దర్శయంతఃప్రార్థయంతేద్వాభ్యాం॥విధున్వతేతి॥సటానాంశిఖాభిఃఅగ్రైఃఉద్ధూతాఃఉచ్చరితాః - యేశివాఅంబుబిందవః తైః-సిచ్యమానావయం-పవిత్రీకృతాః॥౪౬॥సఇతి॥తవకర్మణాంపారం యఇచ్ఛతేఅవలోకయతెజ్ఞాతుమిచ్ఛతీత్యర్థః-యస్యతవ - యోగమాయాగుణైఃసహ-యోయోగస్తేనమోహితం- సమస్తంవిశ్వం-అతోవిశ్వస్య-శంమంగళంవిధేహి-యథాత్వామచింత్యం-అచింత్యశక్తిం-జ్ఞాత్వాభజేత-తథానుగృహాణేత్యర్థః॥౪౭॥ఇతీతి॥ ఉపస్థీయమానఃస్తూయమానః స్వఖురాక్రాంతఇతిజలేపిధారణాశక్త్యాసంతం-ధానందర్శయతి-అవితారక్షకః॥౪౮॥ యఇతి॥కథనీయానిమాయీనిమాయావంతిచరిత్రాణియస్య-శ్రవయేత్శ్రావయేత్ - ప్రాస్వమార్షం-ఉశతీంకమనీయాం. హృదిప్రసీదతిస్వ మన

సిసంతుష్యతీత్యర్థః॥౪౦॥యద్యసులభాః తథాపి తాన ప్రార్థనీయా ఇత్యాహ॥ తస్మిన్నితి॥ తాభిరాశీర్భిః- అలంలవాత్మభిః తుచ్ఛాత్మభిః॥నచ తథా భజనస్య విఫలత్వం శంకనీయమిత్యాహ-భగవద్భజనస్యావ్యతిరేకేణ-ఫలాంతరదృష్టిం వినాభజతాం-స్వపదప్రాప్తింస్వయమేవవిధత్తే-గుహాశయత్వాదహైతుకీంభక్తింజానన్॥౪౨॥ క ఇతి॥ అతః కోనామ-పురాకథానాంపూర్వవృత్తానాం-మధ్యే కథంచిదాపీయ-విరజ్యేతవిరమేత్-నరేతరం పశుంవినా॥ ౪౨॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-త్రయోదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.............................. ❋

శ్లో॥చతుర్దశేనిదానంతు తద్వధే వక్తుముచ్యతే।సంధ్యాయాం కశ్యపాద్గర్భసంభవః కామతోదితేః॥ తేనేతి॥ తేనైవ- మేనఘూమిరుద్ధృతా-అనుశుశ్రుమః-త్వన్ముఖాత్॥౨॥తస్యేతి॥మృధో యుద్ధం॥౩॥సాధ్వితి॥ సాధుత్వే హేతుః- యద్యస్మాత్త్వం-హరేరవతారకథాంపృచ్ఛసి-మృత్యోః పాశంవిశాతయతి మోచయతీతి తథా॥౪॥౫॥తదేవదర్శయతి॥యయేతి॥యయా కథయా ఉత్తానపదః పుత్రః ధ్రువః- మునినా నారదేన-అర్భకఏవ-యదాధ్రువాయ సునందాదిభిర్విమానమానీతం తదా తస్య దేహత్యాగోపేక్షితః-స్యాదితి మత్వా - మృత్యోర్వా స న్నపి - దేహం న తత్యాజ- కింతు సోపాన ఇవ- తస్య

కలాశిషాంప్రభాకేందుర్లభంతాభిరలంలవాత్మభిః।అనన్యదృష్ట్యా భజతాం గుహాశయస్స్వయం విధత్తే స్వగతిం పరంపరామ్॥౪౧॥కో నామలోకే పురుషార్థసారవిత్పురాకథానాంభగవత్కథాసుధామ్। ఆపీయ కర్ణాంజలిభిర్భవాపహాంకథంవిరజ్యేత వినా నరేతరమ్॥౪౨॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే-త్రయోదశోధ్యాయః.............................. ❋

శ్రీశుకః॥నిశమ్యకౌషారవిణోపవర్ణితాంహరేః కథాంకారణసూకరాత్మనః । పునస్సపప్రచ్ఛతముద్యతాంజలిర్నచాతితృప్తో విదురో ధృతవ్రతః॥౧॥విదురః॥ తేనైవతుమునిశ్రేష్ఠహరిణా యజ్ఞమూర్తినా। ఆదిదైత్యో హిరణ్యాక్షో హత ఇత్యనుశుశ్రుమః॥౨॥తస్య చోద్ధరతః క్షోణీంస్వదంష్ట్రాగ్రేణలీలయా।దైత్యరాజస్య చ బ్రహ్మన్ కస్మాద్ధేతోరభూన్మృధః॥౩॥శ్రద్దధానాయ భక్తాయ బ్రూహి తజ్జన్మవిస్తరమ్। ఋషే న తృప్యతి మనః పరం కౌతూహలం హి మే॥౪॥ మైత్రేయః॥సాధు వీర త్వయా పృష్టమవతారకథాం హరేః। యస్త్వం పృచ్ఛసి మర్త్యానాం మృత్యుపాశవిశాతనీమ్॥ ౫॥ యయోత్తానపదః పుత్రో మునినా గీతయార్భకః।మృత్యోః కృత్వైవ మూర్ధ్న్యంఘ్రిమారురోహ హరేః పదమ్॥౬॥ అథాత్రాపీతిహాసోయం శ్రుతో మే వర్ణితః పురా।బ్రహ్మణా దేవదేవేన దేవానామనుపృచ్ఛతామ్॥౭॥దితిర్దాక్షాయణీ క్షత్తర్మారీచం కాశ్యపం పతిం।అపత్యకామా చకమే సంధ్యాయాం హృచ్ఛయార్దితా॥౮॥ ఇష్ట్వాగ్నిజిహ్వం పయసా పురుషం యజుషాం పతిమ్ । నిమ్లోచత్యర్క ఆసీనమగ్న్యగారే సమాహితమ్॥ ౯॥ ఏష మాం త్వత్కృతే విద్వన్ కామ ఆత్తశరాసనః।ధునోతి దీనాం విక్రమ్య రంభామివ మతంగజః॥ ౧౦॥ తద్భవాన్దహ్యమానాయాం సపత్నీనాం సమృద్ధిభిః । ప్రజావతీనాం భద్రం తే మయ్యాయుంక్తామనుగ్రహమ్॥౧౧॥ భర్తర్యాప్తోరుమానానాం లోకానావిశతే యశః।భవద్విధః పతిర్యాసాం ప్రజయా సుప్రజాయతే॥౧౨॥పురా

మూర్ధ్ని పదం కృత్వా-విమానమారుహ్య-విష్ణుపదమారూఢః-వక్ష్యతి చ॥శ్లో॥పరేత్యాభ్యర్చ్య ధిష్ణ్యాగ్ర్యే పార్షదావభివంద్య చ।ఇయేష తదధిష్ఠాతుం బిభ్రద్రూపం హిరణ్మయమితి॥ ౬॥ తయోస్సంగ్రామహేతుం వక్తుమితిహాసం ప్రస్తౌతి॥ అథేతి॥అనుపృచ్ఛతాం దేవానాం-బ్రహ్మణా వర్ణిత ఇతి- ఇతిహాసో మయా శ్రుతః॥ ౭॥ దేవప్రశ్నప్రస్తావాయ ప్రథమం హిరణ్యాక్షహిరణ్యకశిపూత్పత్తిప్రకారమాహ- యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ దితిరితి॥ మరీచేః పుత్రం- హృచ్ఛయః కామః-తేనార్దితా-అతస్సంధ్యాయామేవ కామితవతీ॥౮॥ఇష్ట్వేతి॥౮॥ తదప్యగ్నిసేవాత్ర శాలాయాం- తత్రాపి సమాహితం అగ్నిజిహ్వయస్య యజుషాం యజ్ఞానాం పతిం పురుషం శ్రీవిష్ణుం॥ ౯॥ కృపణాం బహుభాషిణీమితి వక్ష్యతి - తత్ర-ఏష మామితి ద్వాభ్యాం కార్పణ్యం-భర్తరీతి చతుర్భిశ్చ బహుభాషణం వర్ణ్యతే॥ ఏష ఇతి॥ ధునోతి పీడయతి- విక్రమ్య శౌర్యమావిర్భావ్య రంభాం కదలీం॥౧౦॥తదితి॥అయుంక్తాం సర్వతో యుక్తం-సమ్యక్కరోతు॥ ౧౧॥ భర్తరీతి॥భర్తృప్రాప్తబహుమానానాం స్త్రీణాం-ఆవిశతే-ప్రాప్నోతి ప్రజాయా పుత్రరూపేణ॥ శ్రుతి॥ సజాయా జాయా భవతి యదస్యాం జాయతే పునరితి శ్రుతేః॥౧౨॥పురేతి॥నోస్మాకం పితా - నోస్మాన్-పృథక్పృథగపృచ్ఛత్-అయంభావః త్రయోదశానామప్యస్మాకం త్వయా భావసామ్యే వైషమ్యాచరణమనుచితమితి॥ ౧౩॥ అథేతి॥ మోఘం నాభూత్-వరీయసి మహీయసి-త్వ

దృశేమహ త్తమే॥౧౫॥ఇతీతి॥ ప్రవృద్ధానంగేనకశ్మలం మోహోయస్యాస్తాం॥౧౬॥ సంధ్యాకాలవంచనాయ భార్యా
ప్రశంసా॥ ఏషఇతిపంచభిః॥యతోస్యాస్సకాశాత్॥ ౧౭॥ సర్వాశ్రమానుపాదాయేతి॥ తానప్యన్నాదిదానేన కృతార్థీ
కృత్య,సంసారయాన్-స్వయంతరతీత్యర్థః॥౧౮॥యామితి॥ఆత్మనోదేహస్యార్ధం-కర్మసుద్వయోస్సహాధికారాత్-యచ్ఛబ్దా
నాంతామితితృతీయశ్లోకేనసంబంధః,స్వధురందృష్టాదృష్టకర్మభారం-విజ్వరోసక్ష్ంతః॥౧౯॥యామితి॥ హేలాభిర్లీలాభిః
జయేమేతి॥సభార్యస్యేంద్రియాణి-ప్రాయేణతత స్తతోనసర్పంతీతిభావః॥౨౦॥నేతి॥ తామనే కోపకార కర్త్రీం త్వాం
కాత్స్న్యేన అనుకర్తుం ప్రత్యుపకారైః తాదృశీభవితుంనప్రభవః-నసమర్థాః-యేచాన్యేగుణగృత్నవః- గుణ ప్రియాస్తే
పి-పూర్ణేనాప్యాయుషా-వాశబ్దాజ్జన్మాంతరైరపి-నప్రభవఇత్యుక్తం॥౨౧॥ యద్యపిత్వదనుకరణమశక్యంప్రజాత్యైపు
త్రోత్పత్త్యై-నాతివోచంతీననిందంతీ-ప్రతిపాలయప్రతీక్షస్వ॥౨౨॥స్వనిందామగణయంతీం భీషయంతీం- శ్రీరుద్రమనువ
ర్ణయతి॥ఏషేతిసప్తభిః-ఘోరాణామేషావేళా-స్వయంచఘోరదర్శనా॥౨౩॥ ఏతస్యామితి॥భూతపరిషద్భిర్భూతగణైః
౨౪॥తర్హితత్సమ్ముఖమాత్రంవర్జనీయమితిచేత్తత్రాహ॥శ్మశానేతి॥ శ్మశానేచక్రానిలః వాతమండలః-.తస్మిన్ యా

పతానోభగవాన్‌దక్షోదుహితృవత్సలః।కంవృణీతవరంవత్సా ఇత్యపృచ్ఛత్సనః పృథక్॥ ౧౩॥సవిదిత్వా
త్మజానాంనోభావంసంతానభావనః। త్రయోదశాదదాత్తాసాంయాస్తేశీలమనువ్రతాః॥౧౪॥అథమే
కురుకల్యాణంకామంకంజవిలోచన।ఆర్త ఉపసర్పణంభూమన్నమోఘంహివరీయసి॥ ౧౫॥ ఇతితాంవీర
మారీచఃకృపణాంబహుభాషిణీమ్।ప్రత్యాహానునయన్వాచావృద్ధానంగకశ్మలామ్॥౧౬॥ఏష తేహంవి
ధాస్యామిప్రియంభీరుయదిచ్ఛసి।తస్యాఃకామంనకఃకుర్యాత్సిద్ధిస్త్రైవర్గికీయతః॥౧౭॥ సర్వాశ్రమాను
పాదాయస్వాశ్రమేణకళత్రవాన్।వ్యసనార్ణవమత్యేతిజలయానైర్యథార్ణవమ్॥౧౮॥ యామాహు
రాత్మనోహ్యర్ధంశ్రేయస్కామస్యమానిని।యస్యాంస్వధురమధ్యస్యపుమాంశ్చరతివిజ్వరః॥౧౯॥యామా
శ్రిత్యేంద్రియారాతీన్ దుర్జయానితరాశ్రమైః।వయంజయేమ హేలాభిర్దస్యూన్ దుర్గపతిర్యథా॥౨౦॥
నవయంప్రభవస్తాంత్వామనుకర్తుంగృహేశ్వరి।అప్యాయుషావాకార్త్స్న్యేన నయేచాన్యేగుణగృ
త్నవః॥౨౧॥అథాపికామమేతత్తేప్రజాత్యైకరవాణ్యలమ్।యథామాంనాతివోచంతి ముహూర్తంప్రతి
పాలయ॥ ఏషాఘోరతమావేళాఘోరాణాంఘోరదర్శనా। చరంతియస్యాంభూతానిభూతేశాను
చరాణిహ॥ ఏతస్యాంసాధ్విసంధ్యాయాంభగవాన్ భూతభావనః।పరీతోభూతపార్షద్భిర్వృషేణా
టతిభూతరాట్॥ ౨౪॥శ్మశానచక్రానిలధూళిధూమ్రవికీర్ణవిద్యోతజటాకలాపః। భస్మావగుంఠామలరు
క్మదేహోదేవస్త్రిభిఃపశ్యతిదేవరస్తే॥౨౫॥నయస్యలోకేస్వజనఃపరోవానాత్యాదృతోనోతకశ్చిద్విగ
ర్హ్యః।వయంవ్రతైర్యచ్చరణాపవిద్ధామాశాస్మహేజాంబతభుక్తభోగామ్॥ యస్యానవద్యంచరితం
మనీషిణోగృణంత్యవిద్యాపటలంబిభిత్సవః। నిరస్తసామ్యాతిశయోపియస్స్వయంపిశాచ చర్యామచర
ద్గతిస్సతామ్॥౨౭॥హసంతియస్యాచరితంహిదుర్భగాఃస్వాత్మన్ రతస్యావిదుషస్సమీహితం। యైర్వస్త్ర
మాల్యాభరణానులేపనైఃశ్వభోజనంస్వాత్మతయోపలాలితం॥ ౨౮॥ బ్రహ్మాదయోయత్కృతసేతుపా

ధూళిః,తయాధూమ్రః-వికీర్ణో విక్షిప్త విద్యోతోద్యుతిమాన్-జటాకలాపోయస్య- అమలరుక్మవద్దేహో యస్య- సదే
వస్త్రిభిస్సోమార్కాగ్నినేత్రైః॥పశ్యతీతి॥అస్యోత్తరశ్లోకత్రయేప్యనుషంగః-ఏకస్యజామాతరఃపరస్పరంభ్రాతరఇతివ్య
వహ్రియంతే-అతోమమభ్రాతాసోతవదేవరఇతిలజ్జార్థముక్తం॥౨౫॥ ననుతథాపిమహత్వేనాదరణీయస్యస్వ జనస్యా
చతవ-సర్వంచత్వమేత్యేవతత్రాహ॥ నేతి॥ యస్యస్వజనాదిర్నాస్తి-సమత్వాదీశ్వరస్య - ఐశ్వర్యమేవాహ,యే నచర
ణేన-అపవిద్ధాంనిర్మాల్యవద్దూరతస్త్యక్తాం-యేనదభుక్తభోగాం-అజాం-మాయాం-తస్మయీంవిభూతిం-మహాప్రసాద
ఇత్యాశాస్మహే-వ్రతైస్సమారాధ్య॥౨౬॥ అనిషిద్ధసుఖత్యాగాదసౌ పిశాచ ఇత్యేవ హసోన కార్య ఇత్యాహద్వా
భ్యాం॥యస్యేతి॥ యస్యానవద్యంవిషయాశక్తిశూన్యమాచరితం-బిభిత్సవఃభేత్తుమిచ్ఛవః॥౨౭॥ హసంతీతి॥సమీహితమ
భిప్రేతం-లోకశిక్షారూపం-అవిదుషఃఅవిద్వాంసఃయద్వాఅవిద్వానన్యోయస్మాత్తస్యసర్వజ్ఞస్యేత్యర్థః॥దుర్భగానేవా
హ॥యైరితి॥శ్వభోజనం-శునాంభోజ్యంశరీరం-స్వాత్మతయా- అయమేవాత్మేతిబుద్ధ్యా॥ ౨౮॥ అహోఅస తర్కాం
తస్యచరిత్రమిత్యాహ॥ బ్రహ్మాదయః-యేనకృతాన్ సేతూన్ స్వస్వాధికారాన్ పాలయంతి-యేనకృతాన్ సేతూన్ వా

శాశ్రమాచారమర్యాదాః పాలయంతీత్యర్థః - యత్కారణం యః కారణం యస్య-యేనకృతమిదంవిశ్వం మాయా చ-యస్యాజ్ఞాకరీ-విభూమ్నః పరమేశ్వరస్య-విడంబనమతర్క్య-మిత్యర్థః॥౨౯॥ సేతి॥ భర్త్రా స్వీరూపకే నైవం-సంవేదితేజ్ఞాపితేసతి-వృషలీవ వేశ్యేవ॥౩౦॥ సఇతి॥ వికర్మణి నిషిద్ధే కర్మణి-దిష్టాయ దైవరూపాయేశ్వరాయ- ఉపవివేశ మైథునంల ప్స్యతే॥౩౧॥ అథేతి॥ ఉపస్పృశ్య స్నాత్వా-భర్గశబ్దవాచ్యంవిరజంబ్రహ్మజ్యోతిధ్యాయన్-సనాతనంబ్రహ్మగాయత్రీంప్రణవంవాజజాప॥౩౨॥ దితిరితి॥ కర్మావద్యేనకర్మదోషేణ॥౩౩॥ మేతి॥ మావధీన్మామహాన్యాదిత్యర్థః-వధశంకాబీపమాహ॥ రుద్రఇతి॥ అంహసమంహః అపరాధమకరవం-కృతవత్యస్మి॥౩౪॥ సఇతి॥ భవః భగినీభర్తా-ఉరుః అనుగ్రహోయస్య-వ్యాధస్యనిర్దయస్యాపి, సతీపతిరిత్యనేన స్త్రీస్వభావంస్వయమపి వేత్తీతిసూచయతి॥౩౫॥ స్వగర్భస్యేతి॥ స్వగర్భస్య స్వసంతానస్య-ఆశిషంశుభం-లోక్యాంలోకత్రయమార్గే-సంధ్యాయాంయోనియమః సనివృత్తోయస్యసః॥ ౩౬॥ అప్రాయత్వాదితి॥ ఆత్మనశ్చిత్తస్య-అప్రాయత్వాదశుచిత్వాత్-మాహూర్తికాదుత-సంధ్యారూపాదపి- మమని దేశస్యా

లాః యత్కారణంవిశ్వమిదంహిమాయా । ఆజ్ఞాకరీయస్యపిశాచచర్యా అహోవిభూమ్నశ్చరితంవిడం
బనం॥౨౯॥ సైవంసంవేదితేభర్త్రా మన్మథోన్మథితేంద్రియా। జగ్రాహవాసోబ్రహ్మర్షేర్వృషలీవగతత్ర
పా॥౩౦॥ సవిదిత్వాథభార్యాయాస్తంనిర్బంధంవికర్మణి। నత్వాదిష్టాయరహసితయాథోపవివేశహి॥
౩౧॥ అథోపస్పృశ్యసలిలంప్రాణానాయమ్యవాగ్యతః। ధ్యాయన్ జజాపవిరజంబ్రహ్మజ్యోతిస్సనాత
నం॥ ౩౨॥ దితిస్తువ్రీడితాతేనకర్మావద్యేనభారత। ఉపసంగమ్యవిప్రర్షిమధోముఖ్యభ్యభాషత॥ ౩౩॥మా
మేగర్భమిమంబ్రహ్మన్ భూతానామృషభోవధీత్। రుద్రః పతిర్హిభూతానాంయస్యాకరవమంహసమ్॥
౩౪॥నమోరుద్రాయమహతేదేవాయోగ్రాయమీఢుషే । శివాయన్యస్తదండాయధృతదండాయమ
న్యవే॥౩౫॥సనః ప్రసీదతాంభామోభగవానుర్వనుగ్రహః। వ్యాధస్యాప్యనుకంప్యానాం స్త్రీణాం దేవస్స
తీపతిః॥ మైత్రేయః॥ స్వగర్భస్యాశిషంలోక్యామాశాసానాంప్రవేపతీమ్ । నిర్వృత్తసంధ్యానియ
మోభార్యామాహప్రజాపతిః॥౩౭॥ కాశ్యపః॥ అప్రాయత్యాదాత్మనస్తేదోషాన్మౌహూర్తికాదుత।మ
న్నిదేశాతిచారేణదేవానాంచాపిహేళనాత్॥౩౮॥ భవిష్యతస్తవాభద్రావభద్రేజాఠరాధమౌ । లో
కాన్సపాలాంస్త్రీంశ్చండిముహురాక్రందయిష్యతః॥ ౩౯॥ ప్రాణినాంహన్యమానానాం దీనానామ
కృతాగసాం। స్త్రీణాంనిగృహ్యమాణానాంకోపితేషుమహాత్మసు॥౪౦॥ తదావిశ్వేశ్వరః క్రుద్ధోభగవాన్
లోకభావనః। హనిష్యత్యవతీర్యాసౌయథాద్రీన్ శతపర్వధృత్॥౪౧॥ దితిః॥ వధంభగవతాసాక్షాత్సునా
భోదారబాహునా। ఆశాసేపుత్రయోర్మహ్యంమాక్రుద్ధాద్బ్రాహ్మణాద్విభో॥ ౪౨॥ నబ్రహ్మదండ
దగ్ధస్యనభూతభయదస్యచ। నారకాశ్చానుగృహ్ణంతియాంయాంయోనిమసౌగతః॥౪౩॥ కాశ్యపః॥ కృతా
పరాధతాపేనసద్యః ప్రత్యవమర్శనాత్। భగవత్యురుమానాచ్చభవేమయ్యపిచాదరాత్॥ ౪౪॥ పుత్రస్యైవ
చతుపుత్రాణాంభవితైకస్సతాంమతః। గాయంతియద్యశశ్శుద్ధంభగవద్యశసాసమమ్॥ ౪౫॥ యోగైర్హే
మేవదుర్వర్ణంభావయిష్యంతిసాధవః। నిర్వైరాదిభిరాత్మానంయచ్ఛీలమనువర్తితుమ్॥౪౬॥ యత్ప్రసా

జ్ఞాయాః-అతిచారేణాతిక్రమేణ-దేవానాంరుద్రానుచరాణాం॥౩౮॥ భవిష్యత ఇతి॥ జాఠరాధమౌ పుత్రాధమౌ-చండి హేకోపనే॥ ౩౯॥ ప్రాణినామితి॥ హన్యమానానాంసతాం॥౪౦॥ తదేతి॥ శతపర్వధృత్ వజ్రధర ఇంద్రః॥ ౪౧॥ వధమితి॥ సునాభేనచక్రేణ ఉదారబాహుర్యస్య-కోపి తేష్విత్యుక్తత్వాచ్ఛంకితచిత్తా సతీప్రార్థయతే- బ్రాహ్మణాన్మాభూదితి॥ ౪౨॥ నేతి॥ నారకా అపి తథా-యాంయోనిమసౌగతోభవతితత్రస్థా అపి-నానుగృహ్ణంతి కృపాంనకుర్వంతి॥ ౪౩॥ కృతేతి॥ కృతోయఅపరాధః-తతోయఅనుతాపః- తేనప్రత్యవమర్శనాత్ యుక్తాయుక్తవిచారాత్ - భగవతిహరౌ- భవేశ్రీరుద్రే పిత్రైః పంచభిః కారణైః॥ ౪౪॥ పుత్రస్యేతి॥ పుత్రస్యహిరణ్యకశిపోః-పుత్రాణాంమధ్యే-ఏకః సతాంమతో భవిష్యతి-తమేవవర్ణయతి-గాయంతీతిసార్ధైః పంచభిః-సమంసహ-సదృశంవా॥౪౫॥ యోగైరితి॥ హీనవర్ణం యథా హేమ- యోగైర్దాహాదిభిరుపాయైః-శోధ్యతే-తథాయస్యశీలంస్వభావం-అనువర్తితుం అనుగంతుంప్రాప్తుంనిర్వైరాదిభిః యోగైః ఆత్మానంభావయిష్యంతిశోధయిష్యంతి॥౪౬॥ యదితి॥ విశ్వప్రసాదే హేతుః-యదాత్మకం-స్వదృగాత్మసాక్షీ- యస్యానన్యయాభగవానేవసత్యఇత్యేవంభూతయా- దృశాతోష్యతేతోషం-ప్రాప్స్యతీతితత్ర హేతుః॥ ౪౭॥ సఇతి॥ మహాత్మా

అపరిచ్ఛిన్నదృష్టిః-మహానుభావః-మహాప్రభావః మహతామపి మహ్యే-మహిష్ఠః అతిసయేనమహాన్- ప్రవృద్ధయా భక్త్యా అనువిభావి తేనం శోధితే చిత్తే వైకుంఠం శ్రీహరిం-నివేశ్య ప్రాప్య అతత్ దేహాద్యధి మానంత్యత్యుత్యుతి॥ ౪౮॥ మహా భాగవతత్వమేవాహ॥ అలంపట ఇతి॥ శీలధరస్సుస్వభావః-గుణానాం ధైర్యాదీనాం- అకరోజన్మభూమిః- పరేషాం సమృద్ధ్యా హృష్టః-పరేషు దుఃఖితేషు దుఃఖితః-నభూతో జాతశ్శత్రుః॥ యస్యనిదాఘభవతాపం-చంద్రా యథాహరతి॥ ఏవం జగతశ్శోకహర్తా భవిష్యతి॥ ౪౯॥ అపరిచ్ఛిన్నదృష్టిత్వమాహ॥ అంతరితి॥ స్వపూరుషాణామిచ్ఛయా-పునఃపునర్గృహీతా నిరూపాణియేన-శ్రీరేవ లలనా సుందరీ-అస్యాలలామమండనం-ద్రష్టా ద్రక్ష్యతి॥ ౫౦॥ శ్రుత్వేతి॥ మహామనాః మహోత్సవ చిత్తా-హరిణా సహాయుద్ధేన-పుత్రయోః మరణే కీర్తిస్సద్గతిశ్చభవేదితి॥ ౫౧॥ ఇతిభావా దీపకాయాం- చతుర్దశాధ్యాయవ్యాఖ్యా...

శ్లో॥ హాసప్రభైస్సురైః పృష్టః ప్రాహ పంచదశేవిధిః। తద్బీజం విప్రశాపాది వైకుంఠే విష్ణుభృత్యయోః॥ తదేవం దేవానాం బ్రహ్మణశ్చ సంవాద ప్రస్తావముక్త్వా ఇదానీం తం సంవాదమాహ॥ ప్రాజాపత్యమితి॥ ప్రాజాపత్యం కాశ్యపం- తేజో వీర్యం పరేషాం తేజో హంతీతి తథా- వర్షశతం స్వపుత్రాభ్యాం కరిష్యతే తత్సురాణామర్దనం పీడనం తస్మాత్ - శం

దాదిదం విశ్వం ప్రసీదతి యదాత్మకం। సస్వదృగ్భవాన్ యస్యతోష్య తేనన్యయా దృశా॥ ౪౭॥ సవై మహాభాగవతో మహాత్మా మహానుభావో మహతాం మహిష్ఠః। ప్రవృద్ధభక్త్యానువిభావితాశయే ప్రవేశ్య వైకుంఠమతద్విహాస్యతి॥ ౪౮॥ అలంపటశ్శీలధరో గుణాకరో హృష్టః పరర్ధ్యా వ్యథితో దుఃఖితేషు। అభూతశత్రుర్జగతశ్శోకహర్తా నైదాఘికం తాపమివోడురాజః॥ ౪౯॥ అంతర్బహిశ్చామలమబ్జనేత్రం స్వపూరుషేచ్ఛానుగృహీతరూపమ్। పౌత్రస్తవ శ్రీలలనా లలామం ద్రష్టా స్ఫురత్కుండలమండితాస్యమ్॥ ౫౦॥ మైత్రేయః॥ శ్రుత్వా భాగవతం పౌత్రమమోదత దితిర్భృశమ్। పుత్రయోశ్చ వధం కృష్ణాద్విదిత్వాసీన్మహామనాః॥ ౫౧॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-తృతీయస్కంధే చతుర్దశోధ్యాయః..................

మైత్రేయః॥ ప్రాజాపత్యం తు తత్తేజః పరతేజోహనం దితిః। దధార శతవర్షాణి శంకమానా సురార్దనాత్॥ ౧॥ లోకే తేన హతాలోకే లోకపాలా హతౌజసః। న్యవేదయన్విశ్వసృజే ధ్వాంతవ్యతికరం దిశామ్॥ ౨॥ దేవాః॥ తమ ఏతద్విభో వేత్థ సంవిగ్నా యద్వయం భృశమ్। నహ్యవ్యక్తం భగవతః కాలేనాస్పృష్టవర్త్మనః॥ ౩॥ దేవదేవ జగన్నాథ లోకనాథశిఖామణే। పరేషామపరేషాం త్వం భూతానామసి భావవిత్॥ ౪॥ నమో విజ్ఞానవీర్యాయ మాయయేదముపేయుషే। గృహీతగుణభేదాయ నమస్తేవ్యక్తయోనయే॥ ౫॥ యే త్వానన్యేన భావేన భావయంత్యాత్మభావనామ్। ఆత్మని ప్రోతభువనం పరం సదసదాత్మకమ్॥ ౬॥ తేషాం సుపక్వయోగానాం జితశ్వాసేంద్రియాత్మనామ్। లబ్ధయుష్మత్ప్రసాదానాం న కుతశ్చిత్పరాభవః॥ ౭॥ యస్య వాచా ప్రజాస్సర్వా గావస్తంత్యేవ యంత్రితాః। హరంతి బలిమాయత్తాస్తస్మై ముఖ్యాయ తే నమః॥ ౮॥ స త్వం విధకమానా॥ ౧॥

లోక ఇతి॥ తేన గర్భతేజసా-హతాలోకేనిరస్తసూర్యాదిప్రకాశే-హతౌజసో హతప్రభాః-ధ్వాంతేన వ్యతికరం సంకరం॥ ౨॥ తమ ఇతి॥ వేత్థ జానాసి కిం విచారయసి - యద్యతోయం- సంవిగ్నాః భీతాః-అవ్యక్తమజ్ఞాతం న స్పృష్టం వర్త్మ జ్ఞానప్రవాహో యస్య॥ ౩॥ బ్రహ్మాణం పరమేశ్వరత్వేన స్తువంతః ప్రార్థయంతే- దేవదేవేతి సప్తభిః - లోకనాథానాం శిఖామణే-భావవిత్ -అభిప్రాయజ్ఞోసి-ప్రాయేణ గర్భో వర్ధత ఇతి జానాసీత్యర్థః॥ ౪॥ నమ ఇతి॥ విజ్ఞానం వీర్యం బలం యస్య-ఇదం బ్రహ్మదేహం-ఉపేయుషే ప్రాప్తవతే - గృహీతో గుణభేదో రజోగుణో యేనవ్యక్తస్య ప్రపంచస్య-యోనయే కారణాయ నవ్యక్తా కేనాపి ప్రమాణేన-అభిజ్ఞాతా యోనిర్యస్యేతి వా॥ ౫॥ సకామతయా ప్రతిక్షణం దుఃఖమనుభవంతో నిష్కామనయా భక్త్యాస్తువంత ఆహ ద్వాభ్యాం॥ య ఇతి॥ యే త్వాం-అనన్యేన నిష్కామేన - భావేన భక్త్యా-ధ్యాయంతి-ఆత్మనో జీవాన్ భావయతీతి తథాస్వస్మిన్ ప్రోతా గ్రథితాని - భువనాని యేన - చేతనాచేతన ప్రపంచకారణమిత్యర్థః- తత్ర హేతుః-సదసదాత్మకమితి కారణరూపం వస్తు-తాభ్యాం పరం॥ ౬॥ తేషామితి॥ జితాని శ్వాసేంద్రియాణ్యాత్మా మనశ్చ యైః- అతస్సుపక్వయోగాః-అత ఏవ ప్రాప్తో యుష్మత్ప్రసాదో యైః తేషాం॥ ౭॥ అన్యేనిత్యం క్లేశిన ఇత్యాహుః॥ యస్యేతి॥ తంత్యా దామన్యా-ఆయత్తాః అధీనాః-ముఖ్యాయ నియంతృ ప్రణవ రూపాయేతి వా-తథాచ శ్రుతిః॥ తస్య వాక్తంత్రీ నామాని దామానీత్యాది॥ ౮॥ స ఇతి॥ తమసా అహోరాత్రవిభాగాభావే

న-లుప్తానికర్మాణి యేషాం అపన్నాన్ ప్రతాన్ అస్మాన్ ॥౯॥ అపత్కారణమాహుః॥ ఏషఇతి॥ ఏషగర్భః తస్య విశేషణం తం నిషిక్తం, కాశ్యపమోజోవీర్యం-దిశస్తిమిరయన్,తమోవ్యాప్తాః కుర్వన్॥ ౧౦॥సఇతి॥దితేః కుచేష్టితం జ్ఞాత్వా- దేవానాం యేశబ్దాః ఆజ్ఞప్తివిజ్ఞప్తివాక్యాని తేషాం గోచరోవిషయభూతః-ప్రత్యాచష్ట ప్రత్యభాషత॥౧౧॥మానసాఇతి॥ యస్మత్సకాశాత్పూర్వజాతాః॥౧౨॥ తఇతి॥శ్రీవైకుంఠాఖ్యంలోకంయయుః॥ ౧౩॥ తంవర్ణయతి॥వసంతీత్యాది సార్ధ్వా దశభిః శ్రీవైకుంఠస్యహరేరేవమూర్తిర్యేషాం తే-నిమిత్తంఫలం-అనిమిత్తంనిమిత్తం ప్రవర్తకంయస్మిన్- నిష్కామేన ధర్మేణేత్యర్థః॥ఆరాధయన్ ఆరాధితవంతః॥౧౪॥యత్రేతి॥శబ్దగోచరః వేదాంతైకవేద్యః-విరజంసత్త్వమూర్తిం- విష్టభ్య ధృత్వా-వృషోధర్మమూర్తిః స్వానాంస్వాన్॥౧౫॥ తద్వనంవిశినష్టి త్రిభిః॥ యత్రేతి॥ సర్వేష్వృతుషుశ్రీః పుష్పాది సంపద్యేషాం తైః॥౧౬॥ వైమానికాఇతి॥చరితానిచరిత్రాణిభర్తుః ప్రభోః-అనువికసంత్యాః- మధుమకరందః- తద్యుక్తా మాధవ్యోవాసంత్యోలతాః యద్వాఅనువికసన్మధవః పుష్పస్రవన్మకరందాః-మాధవ్యోమధుకరాలీనాః సుమనసః - తాసాంసుగంధేన-ఖండితావిఘ్నితాధీర్యేషాం- తేపితద్గంధస్పర్శకంఅనిలం-క్షిపంతఃతిరస్కుర్వంతః-గాయంతి- అనేనభగవత్పార్షదానాం-నిరతిశయవిషయసుఖేపి-భజనానందశక్తిర్దర్శితా॥ ౧౭॥పారావతేతి॥ అన్యభృతఃకోకిలః - దా

త్స్వశంభూమన్ లోకానాం లుప్తకర్మణామ్॥ అదభ్రదయయాదృష్ట్యాఆపన్నాన్ర్హసీక్షితుమ్॥౯॥ఏష దేవ దితేర్గర్భః ఓజః కాశ్యపమర్పితమ్।దిశస్తిమిరయన్ సర్వావర్ధతేగ్నిరివైధసి॥ ౧౦॥ మైత్రేయః॥ సప్రహస్యమహాబాహో భగవాన్ శబ్దగోచరః।ప్రత్యాచష్టాత్మభూర్దేవాన్ప్రీణన్రుచిరయాగిరా॥ ౧౧॥ బ్రహ్మా॥మానసామేసుతాయుష్మత్పూర్వజాస్సనకాదయః।చేరుర్విహాయసాలోకాన్లోకేషువిగతస్పృహాః॥౧౨॥ తఏకదాభగవతో వైకుంఠస్యామలాత్మనః।యయుర్వైకుంఠనిలయంసర్వలోకనమస్కృతం॥ ౧౩॥ వసంతియత్రపురుషాస్సర్వేవైకుంఠమూర్తయః।యేనిమిత్తనిమిత్తేనధర్మేణారాధయన్ హరిమ్॥ ౧౪॥ యత్రచాద్యఃపుమానాస్తేభగవాన్ శబ్దగోచరః। సత్త్వంవిష్టభ్యవిరజంస్వానాంనోమృడయన్వృషః॥ ౧౫॥ యత్రనైఃశ్రేయసం నామవనం కామదుఘైర్ద్రుమైః। సర్వర్తుశ్రీభిర్విభ్రాజత్కైవల్యమివమూర్తిమత్॥౧౬॥వైమానికాస్సలలనాశ్చరితానియత్రగాయంతిలోకశమలక్షపణాని భర్తుః। అంతర్జలేనువికసన్మధుమాధవీనాంగంధేనఖండితధియోప్యనిలంక్షిపంతః॥౧౭॥ పారావతాన్యభృతసారసచక్రవాకదాత్యూహహంసశుకతిత్తిరిబర్హిణాయః।కోలాహలోవిరమతేచిరమాత్రముచ్చైర్భృంగాధిపేహరికథామివగాయమానే॥౧౮॥ మందారకుందకురవోత్పలచంపకార్ణపున్నాగనాగవకుళాంబుజపారిజాతాః। గంధేర్చితేతులసికాభరణేనతస్యాయస్మింస్తపస్సుమనసోబహుమానయంతి॥ ౧౯॥యత్సంకులంహరిపదానతిమాత్రదృష్టైర్వైడూర్యమారకతహేమమయైర్విమానైః।యేషాంబృహత్కటితటాస్స్మితశోభిముఖ్యఃకృష్ణాత్మనాంనరజఆదధురుత్స్మయాద్యైః॥ ౨౦॥ శ్రీరూపిణీక్వణయతీచరణారవిందంలీలాంబుజేనహరిసద్మనిముక్తదోషా।సంలక్ష్యతేస్ఫటికకుడ్యఉపేతహేమ్నిసంమార్జతీవయదను

త్యూహశ్చాతకః- అచిరమాత్రంక్షణమాత్రంవిరమతిఅనేనపక్షిణామపి- తత్ర - హరికథాశ్రవణాదిపరమానందోదర్శితః॥౧౮॥మందారేతి॥మందారపారిజాతౌసురతరువిశేషౌ-కురవకః తిలకవృక్షః-ఉత్పలంరాత్రివికాసి - అంబుజందినవికాసి-నాగోనాగకేసరః-ఏతాస్సుమనసః-పుష్పజాతయః-సుగంధా అపి-తులసికాభరణేన శ్రీకృష్ణే స-తులస్యాగంధే అర్చితే- యస్మిన్ వనే - తస్యాస్తపో బహుమానయంతి అనేనతత్రత్యాగుణగ్రాహిణోనమత్సరిణఇత్యుక్తం- యత్రవిపంభూతంవనం- తత్ర శ్రీవైకుంఠంయయురితిపూర్వేణాన్వయః॥ ౧౯॥ పునర్వైకుంఠమేవ విశినష్టి॥ యదితి॥ యత్సంకులంవ్యాప్తం-శ్రీహరిపాదయోరానతిః ప్రణామః-తావన్మాత్రేణదృష్టైః-భక్తానాంవిమానైః- నకర్మాదిప్రాప్తైః- వైడూర్యమారకతైర్హేమమయైశ్చవిమానైః-బృహంతికటితటానియాసాంస్మితేనశోభీనిముఖానియాసాంతాః అపి-శ్రీకృష్ణేఆత్మాయేషాం-రజఃకామం-ఉత్స్మయాద్యైఃపరిహాసాదిభిః-నాదదుఃనజనయామాసుః॥౨౦॥ శ్రీరితి॥ శ్రీర్లక్ష్మీః మనోహరమూర్తిధారిణీసతీ-హరేస్సద్మని-సంమార్జనంకుర్వతీ యస్మిన్ లోకే సంలక్ష్యతే-చరణారవిందంక్వణయత్ నూపురేణశబ్దయంతీ-ముక్తోదోషశ్చాంచల్యంయయాయద్వా-ముక్తసదోషా ప్రసారితేనబాహునాకీదృశే సద్మని - స్ఫటికమయానికుడ్యానియస్మిన్-మధ్యేశోభార్థముపేతంసంయుక్తంహేమయస్మిన్- యస్యానుగ్రహేణశ్రీరనుగ్రహాంత

రోతీత్యేతదర్థం-అన్యేషాంబ్రహ్మాదీనాం-యత్నస్సాధ్యాయంభావః-యద్యపినాత్రరజోనాస్త్యేవ-తథాపిస్వర్ణస్ఫటికావచ్ఛిన్నభిత్తిభాగేషు-బహుధాప్రతిబింబితాసతీలీలాంబుజంభ్రామయంతీభయభక్తిభ్యాంతథాలక్ష్యతఇతి॥ ౨౦॥ వాపీష్వితి॥ అంగహేదేవాః-యద్యస్మిన్ లోకే- శ్రీరేవమమతఅమంస్తమెనె-కింకుర్వతీ - విద్రుమమయానితటానియాసాం తాసు-అమలాఃఅమృతతుల్యాఃఆపోయాసాంతాసువాపీషునిజవనేలక్ష్మీవనెపరిచారికాభిరన్వితా - తులసీభిర్విష్ణుంపూజయంతీ-తదుదకెప్రతిబింబితం-శోభనాలకైయుక్తం-ఉత్కృష్టనాసికాయుక్తం-నిరీక్ష్య- దతత్తతాదిదర్శనాద్భగవతోచ్ఛేషితం-చుంబితమిత్యమన్యత-అనేనలక్ష్మ్యాఅపిసౌభాగ్యసుఖం-భగవదనుగ్రహేణైవేతి ద్యోతితం॥ ౨౧॥ యదితి॥ పునఃకథంభూతంతద్వైకుంఠం- యద్వైకుంఠంనవ్రజంతి కేయేకుకథాఃశృణ్వంతి - కాస్తాఃఅఘంభిన త్తీత్యఘభిత్తస్య శ్రీహరేః-రచనాస్సృష్ట్యాదిలీలా-తస్యాఅనువాదాదన్యవిషయాఃఅర్థకామాదివార్తాఃమతిభ్రంశకాః- తేషామప్రజత్స్వేహితుః-యాస్తుహతభగైర్నృభిః - శ్రుతాస్సత్యస్తాంస్తాన్ శోత్రియాన్-అశరణేషునిరాశ్రయేషు-తమస్సునరకేషు - క్షిపంతిహంతఖేదె-కథంభూతాఃఆత్తసారాఃఆత్తంశ్రోత్రూణాంపుణ్యంయాభిస్తాః॥ ౨౩॥ ప్రసంగాత్తాన్ శోచతి॥ యఇతి॥నోస్మాభిర్బ్రహ్మాదిభిరపి-అభ్యర్థితాంమనుష్యజాతిం- ప్రపన్నాఃప్రాప్తాస్సంతోపి- హరేర్నారాధనంకుర్వంతి తె-కీదృశీంనృగతిం-యత్రయస్యాంధర్మసహితంతత్త్వజ్ఞానంభవతి-తదుభయసాధనత్వాత్తస్యాః- తెఅముష్యభగవతః-వితతయామాయయా-ననుసంమోహితాః-యద్యేవంసంబంధః- కేవలంతఏవనవ్రజంతి- కింతుయేభగవదారాధనంనకుర్వంతి- తేపి తేషాంమాయామోహితత్వాదితి॥౨౪॥ యదితి॥ పునఃకథంభూతం॥యచ్చనఉపరిస్థితంవ్రజంతికె - ఆ

గ్రహణేన్యయత్నః॥ ౨౦॥ వాపీషువిద్రుమతటాస్వమలామృతాప్సుప్రేష్యాన్వితానిజవనేతులసీభిరీశమ్।
అభ్యర్చతీస్వలకమున్నసమీక్ష్యవక్త్రముచ్ఛేషితంభగవతేత్యమతాంగయచ్ఛ్రీ॥ ౨౧॥ యన్నవ్రజంత్యఘభిదోరచనానువాదాచ్ఛృణ్వంతియెనవిషయాఃకుకథామతిఘ్నాః । యాస్తుశ్రుతాహతభగైర్నృభిరాత్తసారాస్తాంస్తాన్ క్షిపంత్యశరణేషుతమస్సుహంత॥ ౨౩॥ యేభ్యర్థితామపిచనోనృగతింప్రపన్నాజ్ఞానంచతత్త్వవిషయంసహధర్మయత్ర। నారాధనంభగవతోవితరంత్యముష్యసంమోహితావితతయాననుమాయయాతే॥ ౨౪॥ యచ్చవ్రజంత్యనిమిషామృషభానువృత్త్యాదూరేయమాహ్యుపరినఃస్పృహణీయశీలాః।భర్తుర్మిథస్సుయశసఃకథనానురాగవైక్లబ్యబాష్పకలయాపులకీకృతాంగాః॥౨౫॥
తద్విశ్వగుర్వధికృతంభువనైకవంద్యందివ్యంవిచిత్రవిబుధాగ్ర్యవిమానశోచిః । ఆపుఃపరాంముదమపూర్వముపేత్యయోగమాయాబలేనమునయస్తదథోవికుంఠమ్॥ ౨౬॥మైత్రేయః॥ తస్మిన్నతీత్యమునయష్షడసజ్జమానాఃకక్ష్యాస్సమానవయసావథసప్తమాయామ్।దేవావచక్షతగృహీతగదౌపరార్థ్యకేయూరకుండలకిరీటవిటంకవేషౌ॥ ౨౭॥ మత్తద్విరేఫవనమాలికయానివీతౌవిన్యస్తయాసితచతుష్టయబాహుమధ్యే॥వక్త్రంభ్రువాకుటిలయాస్ఫుటనిర్గమాభ్యాంరక్తేక్షణేనచమనాగ్రభసందధానౌ॥౨౮॥ ద్వాస్థే

నిమిషాణాం దేవానామృషభఃశ్రేష్ఠోహరిః-తస్యానువృత్త్యా-దూరేయమోయేషాం- యద్వా- దూరీకృతాఃయమనియమాః-పాతాంతరెదూరీకృతాహంకారాఇత్యర్థః-స్పృహణీయంకరణాదిశీలంయేషాం-కించ-భర్తుర్హరేః-యత్సుయశఃతస్యమిథఃకథనేన-యోనురాగఃతేన-వైక్లబ్యం తెన-యాబాష్పకలాతయాసహ-ప్రపులకీకృతంఅంగంయేషాం- యద్వానఉపరివ్రజతాంవిశేషణం-నిరహంకారత్వాదస్మత్తోయేధికాస్తేయద్వ్రజంతీత్యర్థః॥౨౫॥తదితి॥తత్తదాతదపూర్వంవైకుంఠం-అథోఅనంతరముపేత్య-మునయఃపరాముత్కృష్టాంముదమాపుః-అపూర్వత్వేహేతవః - విశ్వగురుణాశ్రీహరిణా-అధికృతమధిష్ఠితంభువనానామేకమేవవంద్యం-దివ్యంఅలౌకికం- విచిత్రాణివిబుధాగ్ర్యాణాం విమానాని - తేషాంశోచిర్దీప్తిర్యస్మిన్ - యోగమాయాబలేనేతిఅష్టాంగయోగప్రభావేనోపేత్య-పరమేశ్వరేతుయోగమాయేతిచిచ్ఛక్తిరితిద్రష్టవ్యం॥౨౬॥తస్మిన్నితి॥తస్మిన్ వైకుంఠే.షట్కక్ష్యాః ప్రాకారద్వారాణి-అసజ్జమానాఃభగద్దర్శనోత్కంఠతయాతత్తదద్భుతదర్శనేఆసక్తిమకుర్వాణాః-ద్వారపాలౌ దేవౌఅపశ్యన్ -కథంభూతౌ - సమానంవయోయయోఃగృహీతెగదేయాభ్యాంపరార్థ్యైఃకేయూరాదిభిః-విటంకఃసుందరోవేషోయయోః॥ ౨౭॥తావేవవర్ణయతి॥మత్తేతి॥ మత్తద్విరేఫాఃభ్రమరాయస్యాం-తయావనమాలికయా-నివీతౌకంఠలంబిన్యాఅలంకృతౌ- అసితాస్నీలాః-చతుష్టయం చతుస్సంఖ్యాకాఃబాహవః- తేషాంమధ్యేవిన్యస్తయా-వక్త్రంచమనాక్ రభసంకించిత్ క్షుబ్ధందధానౌ-స్ఫుటౌఉత్ఫుల్లౌనిర్గ

మాశ్వాసమార్గా-నాసాపుటేతాభ్యాం॥౨౮॥ద్వారీతి॥ఏతయోర్నిషతోః పశ్యతోః-తావనాదృత్యఅస్పృష్టే ఏవ- యాః
పూర్వాః ద్వారః పురాలంకృతావజ్రమయాః కవాటికాయాసు- సప్తమాయామపిద్వారినివివిశుః - అప్రశ్నే హేతుః స
ర్వత్ర మేఅవిహతాః అనివారితాస్సంచరంతి-నిశ్శంకత్వే హేతుః - అవిషమయా స్వదృష్ట్యేతి॥౨౯॥తానితి॥ వాతరశనా
న్యత్ర మేఅవిహతాః అనివారితాస్సంచరంతి-నిశ్శంకత్వే హేతుః - అవిషమయా స్వదృష్ట్యేతి॥౨౯॥తానితి॥ వాతరశనా
ర్యత్రమేఅవిహతాః అనివారితాస్సంచరంతి-నిశ్శంకత్వే హేతుః - అవిషమయాస్వదృష్ట్యేతి॥
స్నుగ్నాన్-వృద్ధానపిపంచవర్షబాలకవత్ప్రతీయమానాన్-చకారాదాజ్ఞయాచాస్ఖలయతాం,నివారితవంతౌ - నతత్
స్ఖలనమర్హం తితితథాతాన్-అపూర్వాఅత్రాపిధార్ష్ట్యేనమిత్యేవం- తేజోవిహస్య భగవతో బ్రహ్మణ్యదేవస్య - ప్రతికూ
లంశీలంయయోః॥౩౦॥తాభ్యామితి॥హరేర్ద్వారపాలపతిభ్యాం దేవేషు పశ్యత్సు వార్యమాణాస్తే మునయః॥ కోపా
ఇత్యాదిశ్లోకత్రయమూచుః-సుహృత్తమః శ్రీహరిః- తస్యదిదృక్షుతందర్శనేచ్ఛా-తస్యభంగే సతి-కామానుజః కోపః - తే
నసహసాఅకస్మాదేవ-ఉత్ఫుల్లత్వానిక్షుభితానిఅక్షిణీయేషాం తే-సుష్ఠుపూజ్యతమా అపీతినిషేధానర్హత్వే హేతుః॥౩౧॥ క
ఇతి॥ఉచ్చైర్మహాత్మ్యాపరిచర్యయా-భగవత్పరిచర్యయా-ఏత్య ప్రాప్య ఇహవైకుంఠే- నివసతాం తద్ధర్మిణాం సమన్
నాంమధ్యే - వాంయువయోరేవకోఽయంవిషమస్వభావః - కైశ్చిత్ప్రవేష్టవ్యం కైశ్చిన్నప్రవేష్టవ్యం ఇత్యేవంభూతః
స్వామినోరక్షణార్థం ద్వారపాలకయోరేషస్వభావ ఇతి చేదత ఆహుః॥తస్మిన్నితి॥కుహకయోః కపటయోః- ఆత్మవ
త్స్వదృష్ట్యా తేన-యథా ఆవాం కపటౌ-తథాన్యోపికశ్చిత్కపటః ప్రవేక్ష్యతీతి-అయంభావః- నహ్యత్రభగవద్భిన్నో వినా
తయోర్నివివిశుర్నిషతోరపృష్ట్వాపూర్వాయథాపురటవజ్రకవాటికాయామ్।సర్వత్ర తేఽవిషమయాము
నయస్స్వదృష్ట్యా మే సంచరంత్యవిహతావిహతాభిశంకాః॥౨౯॥ తాన్వీక్ష్యవాతరశనాంశ్చతురః కుమా
రాన్వృద్ధాన్దశార్ధవయసో విదితాత్మతత్త్వాన్। వేత్రేణచాస్ఖలయతామతదర్హణాంస్తౌ తేజోవిహస్య
భగవత్ప్రతికూలశీలౌ॥౩౦॥ తాభ్యాం మిషత్స్వనిమిషేషు నిషిధ్యమానాస్స్వర్హత్తమా అపిహరేః ప్రతి
హారపాభ్యామ్।ఊచుస్సుహృత్తమదిదృక్షితభంగ ఈషత్కామానుజేన సహసాత ఉప్లుతాక్షాః॥ ౩౧॥
కుమారాః॥కో వామిహైత్య భగవత్పరిచర్యయోచ్చైస్తద్ధర్మిణాం నివసతాం విషమస్వభావః। తస్మిన్ప్ర
శాంతపురుషే గతవిగ్రహే వాం కో వాత్మవత్కుహకయోః పరిశంకనీయః॥౩౨॥ నహ్యంతరం భగవతీహ
సమస్తకుక్షావాత్మానమాత్మని నభో నభసీవ ధీరాః। పశ్యంతి యత్ర యువయోస్సురలింగినోః కిం వ్యు
త్పాదితం హ్యుదరభేదిభయం యతోఽస్య॥ ౩౩॥ తద్వామముష్య పరమస్య వికుంఠభర్తుః కర్తుం ప్రకృష్టమి
హ ధీమహి మందధీభ్యామ్। లోకానితో వ్రజతమంతరభావదృష్ట్యా పాపీయసస్త్రయ ఇమే రిపవోఽస్య య
త్ర॥౩౪॥ తేషామితీరితముభావవధార్య ఘోరం తం బ్రహ్మదండమనివారితమస్త్రపూగైః। సద్యో హరే
రనుచరావురు బిభ్యతస్తత్పాదగ్రహావపతతామతికాతరేణ॥౩౫॥ భూయాదఘోని భగవద్భిరకారి దం
డో యో నౌ హరేత సురహేళనమప్యశేషమ్। మా వోఽనుతాపకలయా భగవత్స్మృతిఘ్నో మోహో భ
వేదిహ తు నౌ వ్రజతోరధోఽధః॥
కశ్చిదాగచ్ఛతి-నచేశ్వరే ప్రశాంతత్వాదవిద్యమానవిరోధే భయశంకా- అతో యుష్మాకం కేవలం ధూర్తా వేవేతి॥ ౩౨॥ భ
యశంకాదిబీజంచ భేదః॥సచకస్యాప్యస్మిన్నాస్తీత్యాహ॥ నహీతి॥ సమస్తం విశ్వం కుక్షౌ యస్య - యత్ర ఇహ భగవతి
ధీరా విద్వాంసః-ఆత్మనోఽంతరం భేదం న పశ్యంతి-కింత్వస్మిన్ పరమాత్మని- ఆత్మానమంతర్భూతం పశ్యంతి - మహాకాశే
ఘటాకాశమివ తథా అన్యస్య రాజాదేః ఉదరభేదిఉదరభేదయుక్తంభయంభవతి-అనాస్య హరేస్తాదృగ్భయం - యతో
మేనకారణేన-సురవేషధారిణోర్యువయోః-విశేషేణోత్పాదితం-తత్కారణంకించిదిత్యర్థః॥ ౩౩॥ తదితి॥ తత్తస్మాద్వై
కుంఠనాథస్య- భృత్యాభ్యాం యువాభ్యాం ప్రకృష్టం భద్రమేవకర్తుం - ఇహాస్మిన్నపరాధే - యద్యుక్తం తద్ధీమహి- చింత
యేమ తదేవాహుః-అంతర్యాస్వభావః-సత్త్వాదర్శనేన- ఇతః వైకుంఠాల్లోకాద్వ్రజతం - యత్ర యేషు లోకేషు - అస్య
పాపీయసోద్రష్టుః-ఇమే- కామః క్రోధస్తథాలోభ ఇతిగీతోక్తాస్త్రయో రిపవో భవంతి-పాపీయసో లోకాపతవా॥ ౩౪॥
తేషామితి॥ఇతి తేషామీరితంభాషణం - ఘోరమవధార్య - దండే చ బ్రహ్మదండం బ్రహ్మశాపమవధార్య - తం శస్త్రస
మూహైరప్యనివార్యం అవధార్య-శ్రీహరేరనుచరౌ - అతికాతరేణ అతికాతర్యేణ - తత్పాదగ్రహణం కుర్వంతౌ సం
తౌ-దండవదపతతాం-కథమగ్రేతస్య శ్రీహరేః- ఏవంభూతేభ్యో మునిభ్యః - తాభ్యామపి-ఉరుఅధికంబిభ్యతః - భయ
భావమేతే॥౩౫॥అస్మాభిః అపరాద్ధమస్మాభిరిత్యనుతప్యమానౌ ప్రత్యూచతుః॥భూయాదితి॥ అఘోనిఅఘవతి - యుష్మ
చితో దండః సఏవభగవద్భిరకారి-నాత్ర భగవతామపరాధః కశ్చిత్- అతో సౌకల ఆవయోర్భూయాత్ - యోఽశేషమ

సురహేళనం-ఈశ్వరాజ్ఞాతిక్రమరూపంపాపంహరేత్- కింతువఃయుష్మాకంయఃకృపానిమిత్తోనుతాపః- తస్యలేశేన-సాఆవయోః-అధోధఃమూఢధియా-వ్రజతోరపి-భగవత్స్మృతిప్రతిఘాతకో మోహోనభవేత్- కింతు మోహేపిస్మృతిర్నప్రహీయతాదితిప్రార్థనా॥ ౩౬॥ ఏవమితి॥ ఏవంస్వానాం-మహత్స్వతిక్రమమపరాధం - తత్క్షణాదేవావబుధ్యతస్మిన్ యత్ర తైరుద్ధాస్తం దేశంయయౌ-ఆర్యాణాంహృద్యోమనోజ్ఞః-చరణౌచలయన్నితి- అయం భావః- మచ్చరణదర్శనప్రతిఘాతజంక్రోధంతావశమయిష్యామీతిత్వరావ్యాజేన-పద్భ్యామేవయయౌ-ఆర్యాణాంసాహిత్యం నిష్కామానపివిభూతిభిఃపూరయిత్వా-తుమితుం॥ ౩౭॥తతస్తైర్దృష్టం దేవమనువర్ణయతిపంచభిః॥తమితి॥ తంత్వాగతం - తేచక్షుతలఅపశ్యన్-ఆపంచమాదిదమేవక్రియాపదం-స్వపుంభిః- శీఘ్రంప్రతిహృతమౌపయికం గమనోచిత ఛత్రపాదుకాదియస్య స్వసమాధినాభాగ్యంభజనీయంఫలం-బ్రహ్మాయత్తదక్షివిషయం- హంసవత్ శ్రియోర్యయోస్తయోః- ఉభయతశ్చలతోర్వ్యజనయోః-యశ్శివోనుకూలోవాయుః, తేనలోలాశ్చలంతఃశుభ్రాతపత్రశశికేసరాః, శుభ్రం యదాతపత్రంశశి సా దృశ్యాచ్ఛశీ - తస్య కేసరా ముక్తాహారవిలంబాస్తేభ్యః-గళితానిశీకరాంబూనియస్యశీకరాంబుకణాః॥ ౩౮॥కృత్స్నేతి॥కృత్స్నస్యద్వారపాలమునిబృందస్య-ప్రసాదేసుముఖం- స్పృహణీయ ధామ- స్పృహణీయానాం గుణానాంధామస్థానం- స్నేహావలోకకలయా సప్రేమకటాక్షేన - హృదిసంస్పృశంతం సుఖయంతం- త్రైలోక్యవిపక్షాపక్షే సత్యలోకపర్యంతంస్వర్గః-తస్యచూడామణిమివస్థితం -స్వధిష్ణ్యంశ్రీవైకుంఠం- సుభగయంతం శోభయం

వేదపితునౌవ్రజతోరధోధః॥ ౩౬॥ ఏవంతదైవభగవానరవిందనాభఃస్వానాంవిబుధ్యసదతిక్రమమార్యహృద్యః। తస్మిన్ యయౌపరమహంసమహామునీనామన్వేషణీయచరణౌచలయన్ సహశ్రీః॥ ౩౭। తం
త్వాగతంప్రతిహృతౌపయికంస్వపుంభిస్తేచక్షతాక్షివిషయంస్వసమాధిభాగ్యమ్ । హంసశ్రియోర్వ్యజనయోశ్శివవాయులోలశుభ్రాతపత్రశశికేసరశీకరాంబుమ్॥ ౩౮॥ కృత్స్నప్రసాద సుముఖంస్పృహణీయధామస్నేహావలోకకలయాహృదిసంస్పృశంతమ్ । శ్యామేపృథావురసిశోభిత యాశ్రియాస్వశ్చూడామణింసుభగయంతమివాత్మధిష్ణ్యమ్॥ ౩౯॥ పీతాంశుకేపృథునితంబినివిస్ఫురంత్యాకాంచ్యాళిభిర్విరుతయావనమాలయాచ।వల్గుప్రకోష్ఠవలయంవినతాసుతాంసేవిన్యస్తహస్తమితరేణ ధునానమబ్జమ్॥ ౪౦॥విద్యుత్క్షిపన్మకరకుండలమండనార్హగండస్థలోన్నసముఖంమణిమత్కిరీటమ్।దోర్దండషండవివరేహరతాపరార్థ్యహారేణకంధరగతేనచకౌస్తుభేన॥ ౪౧॥ అత్రోపసృష్ట మితిచోత్స్మిత మిందిరాయాస్స్వానాంధియావిరచితంబహుసౌష్ఠవాఢ్యమ్।మహ్యంభవస్యభవతాంచభజంతమంగం నేముర్నిరీక్ష్యనవితృప్తదృశోముదాకైః॥ ౪౨॥తస్యారవిందనయనస్యపదారవిందకింజల్కమిశ్రతులసీ మకరంద
వాయుః।అంతర్గతస్స్వవివరేణచకారతేషాంసంక్షోభమక్షరజుషామపి చిత్తతన్వోః॥ ౪౩॥ తేవాఅ

తం॥౩౯॥ పీతాంశుక ఇతి॥ పృథునితంబ మాత్రయత్వేన విద్యతేయస్యతస్మిన్ పీతాంశుకే- అళిభిర్నాదిత యావనమాలయాయుక్తం- సుభగయంతమితిపూర్వేణవాసంబంధః-వల్గుప్రకోష్ఠేషువలయానియస్య విన్యస్తోహస్తోయేన- ఇతరేణాన్యేన-అబ్జమితిధునానంభ్రామయంతం-విన్యస్యేతిపాఠేవల్గివిత్యాదిహస్తస్యవిశేషణం॥౪౦॥ విద్యుదితి॥ కాంత్యావిద్యుతఃక్షిపతీ-మకరాకారేకుండలే.తయోర్మండనార్హేగండస్థలేయస్మిన్-తచ్చతదున్నసంచముఖంచయస్య-మణియుక్తంకిరీటంయస్య దోర్దండానాంషండస్సమూహః-తస్యవివరేమధ్యేస్థితేనహరతామనోహారేణవిహరత్తేతివా- పరార్థ్యాః ఉత్కృష్టః॥ తేనహారేణకంధరగతేనస్థితేనకౌస్తుభేనచయుక్తం॥ ౪౧॥ అత్రేతి॥ కింబహునా ఇందిరాయాఃఉత్స్మితం-అహమేవసర్వసౌందర్యనిధిరిత్యహంకరణం అత్రభగవత స్సౌందర్యేఉపసృష్టమస్తందతమితి- స్వానాంభక్తానాం- ధియావిరచితం భృత్యైఃస్వమనస్యేవంవితర్కితమిత్యర్థః-కుతః బహుసౌష్ఠవేనసౌందర్యేణ-ఆఢ్యంయుక్తం - కించమహ్యంమమభవస్యఈశ్వరస్య-భవతాంత్వాదృతే - అంగంభజంతం- మూర్తింప్రకటయంతం- అథచతం నిరీక్ష్యాక్షైశ్శిరోభిః-ముదానేముఃనమశ్చక్రుః-నవితృప్తానినేత్రాణియేషాంతే॥ ౪౨॥ స్వరూపానందాదపి తేషాం భజనానందాధిక్యమాహ॥ తస్యేతి॥ తస్యపదారవిందకింజల్కైః కేసరైః మిశ్రయాతులస్యా- తస్యాఃమకరందేన - యుక్తోవాయుః-స్వవివరేణనాసాఛిద్రేణ-అక్షరజుషాంబ్రహ్మానందసేవినామపి-సంక్షోభం చిత్తేతి హర్షం- తన్వాః రోమాంచం-హర్షకారితం॥ ౪౩॥ సంభవమాహద్వాభ్యాం॥తఇతి॥ తేవైకిల వదనమేవ-అసితపద్మంతస్యకోశాంతర్భాగః-అసితపద్మకోశమిత్యభూతోపమా-సుందరతరేఅరుణేఅధరోష్ఠే-కుందవద్ధాసోయస్మిన్ తం-ఉత్ ఊర్ధ్వంవీక్ష్య-లబ్ధమనోరథా

స్సంతః-నఖానామేవారుణమణయః-తేషాం శ్రయణమాశ్రయభూతమంఘ్రిద్వంద్వం-పునరవేక్ష్యాథోర్ధ్వం దృష్ట్వా పునః పునరేవం నిరీక్ష్య యుగపత్సర్వాంగలావణ్యగ్రహణాశక్తాః-పశ్చాన్నిదధ్యుః ధ్యాతవంతః॥౪౪॥పుంసామితి॥యోగమార్గైః గతిం మృగయతాం పుంసాం ధ్యానస్య విషయభూతం-అత్యాదరాస్పదం బహూనాం తత్త్వదృశాం- సంమతమితి వా పౌరుషం వపుః-దర్శయంతం అన్యేష్వసిద్ధైరసాధారణైః ఔత్పత్తికైః అణిమాద్యష్టైశ్వర్యైర్యుతం సమగృణన్ సమ్యగస్తువన్॥౪౫॥నిత్యం బ్రహ్మరూపేణ ప్రకాశసే-తన్న చిత్రం ఇదానీం తు పరమమంగళవిశుద్ధమూర్త్యా ప్రత్యక్షోసి అహో భాగ్యమస్మాకమిత్యాహుః॥యఇతి॥ హే అనంత-యస్త్వం హృద్గతోపి-దురాత్మనామంతర్హితో న స్ఫురసి- స నోస్మాకం-అంతర్హితో న భవసి-నయనమూలం త్వద్వ్యైవ రాద్ధః ప్రాప్తోసి అంతర్ధానాభావే హేతుః-భవతస్సకాశాదుద్భవో యస్య-తేనాస్మత్పిత్రా-యర్హి యదైవ-అనువర్ణితరహః ఉపదిష్టరహస్యః-తదైవ నః కర్ణయోర్మార్గేణ గుహాం బుద్ధిం గతః ప్రాప్తోసి॥౪౬॥నను పిత్రోపదిష్టం-భవతా మద్దృశ్యం అమాయామయం-తత్త్వం అహం త్వన్య ఏవ స్యాం దృశ్యత్వాత్-నైవమస్మత్ప్రత్యభిజ్ఞయా భేదనిరాసాదిత్యాహుః॥తమితి॥ హే భగవన్ ఆత్మతత్త్వమేవ పరం త్వాం విదామ విద్మః ప్రత్యభిజానీమః-నను నిరుపాధేరాత్మతత్త్వస్య-కథమీదృశమైశ్వర్యం స్యాదత ఆహుః-సత్త్వేన విశుద్ధసత్త్వమూర్త్యా మేషాం భక్తానాం-సమ్యక్ప్రతీక్షణం-రతిం రచయంతం-ఆత్మతత్త్వమేవాహుః- తేను తాపస్త్తైనైవ-విదితైః జ్ఞాతైః- దృఢై

ముష్యవదనాసితపద్మకోశముద్వీక్ష్య సుందరతరాధరకుందహాసమ్। లబ్ధాశిషః పునరవేక్ష్య తదీయమంఘ్రి
ద్వంద్వం నఖారుణమణిశ్రయణం నిదధ్యుః॥౪౪॥ పుంసాం గతిం మృగయతామిహ యోగమార్గైర్ధ్యానా
స్పదం బహుమతం నయనాభిరామమ్। పౌంస్నం వపుర్దర్శయానమనన్యసిద్ధైరౌత్పత్తికైస్సమగృణన్ యు
తమష్టభోగైః॥౪౫॥ కుమారాః॥ యోంతర్హితో హృదిగతోపి దురాత్మనాం త్వం సోద్యైవ నో నయనమూ
లమనంత రాద్ధః। యర్హ్యేవ కర్ణవివరేణ గుహాం గతో నః పిత్రానువర్ణితరహా భవదుద్భవేన॥౪౬॥ తం త్వాం
విదామ భగవన్ పరమాత్మతత్త్వం సత్త్వేన సంప్రతి రతిం రచయంతమేషామ్। యత్తేనుతాపవిదితైర్దృఢభ
క్తియోగైరుద్గ్రంథయో హృది విదుర్మునయో విరాగాః॥౪౭॥ నాత్యంతికం విగణయంత్యపి తే ప్రసాదం
కిం వాన్యదర్పితభయం భ్రువ ఉన్నయైస్తే। యేంగ త్వదంఘ్రిశరణా భవతః కథాయాః కీర్తన్యతీర్థయశసః
కుశలా రసజ్ఞాః॥౪౮॥ కామం భవస్స్వవృజినైర్నిరయేషు నస్స్యాచ్చేతోలివద్యది ను తే పదయో రమేత। వాచ
శ్చ నస్తులసివద్యది తేంఘ్రిశోభాః పూర్యేత తే గుణగణైర్యది కర్ణరంధ్రః॥౪౯॥ ప్రాదుశ్చకర్థ యదిదం పు
రుహూత రూపం తేనేశ నిర్వృతిమవాపురలం దృశో నః। తస్మా ఇదం భగవతే నమ ఇద్విధేమ యోనాత్మనాం
దురుదయో భగవాన్ ప్రతీతః॥౫౦॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే తృతీయస్కంధే పంచదశోధ్యాయః. ... ... *

ర్భక్తియోగైః శ్రవణాదిభిః-మునయో హృది యద్విదుః-కీదృశాః-ఉద్గ్రంథయః నిరహంకారాః॥ అతఏవ విగతరాగాః॥౪౭॥స్వయమపి భక్తిం ప్రార్థయింతుం - భక్తానాం సుఖాతిశయమాహుః॥నేతి॥ఆత్యంతికం మోక్షాఖ్యమపి తవ ప్రసాదం తేన గణయంతి నాద్రియంతే కిము తాన్యదింద్రాదిపదం- తే తవ-భ్రువ ఉన్నయైరుజ్జృంభితైః- అర్పితం నిహితం- భయం యస్మిన్ తత్ -అంగ హే భగవన్-యే భవతః కథాయా రసజ్ఞాః-కథంభూతస్య-రమణీయత్వేన చ కీర్తన్యకీర్తనార్హం తీర్థం పవిత్రం-యశో యస్య॥ ౪౮॥ ఇదానీం స్వాపరాధం దర్శయంతో భక్తిం ప్రార్థయంతే॥కామమితి॥భగవన్నితః పూర్వమస్మాకం-వృజినం నాభవత్- ఇదానీం తు సర్వాణ్యప్యుపజాతాని-యతస్త్వద్భక్తాః శప్తాః-అతస్తైః స్వవృజినైః నిరయేషు కామం భవో జన్మ స్యాత్ -నువితర్కే-యది నశ్చేతః పాదయోః రమేత- అళిర్యథా కంటకైరాపీడ్యమానోపి పుష్పేషు రమేత తద్వత్ -విఘ్నాన విగణయ్య యది రమేత-అంఘ్రిభ్యాం శోభా యాసాం-యథా తులసీ స్వగుణనిరపేక్షేణ - త్వదంఘ్రిసంబంధేనైవ శోభతే-తథా యది నో వాచశ్శోభేరన్- తే గుణగణైః పూర్యేత-కర్ణరంధ్రమిత్యల్పస్య పూరణమివ యాచ కరీత్యా ప్రార్థయతే-అయం గూఢోభిప్రాయః-కర్ణరంధ్రస్యాకాశత్వాత్- గుణానాంచ మూర్తత్వాత్-న కదాచిత్పూరణం-అతో నిత్యమేవ శ్రవణం భవిష్యతీతి॥ అద్య వయం కృతార్థాః స్మ ఇత్యాహుః॥ప్రాదుశ్చకర్థేతి॥ హే పురుహూత విపులకీర్తే-యదిదం రూపం ప్రాదుశ్చకర్థ ప్రకటీకృతవానసి-దృశో నేత్రాణి-అనాత్మనామజితేంద్రియాణాం - దురుదయః అప్రకటోసీతి యత్-ఇత్ ఇత్థం యః ప్రతీతోసి ప్రకటితోసి తస్మై తుభ్యమిదం నమోపి విధేమ నమస్కారం కుర్మ ఇత్యర్థః॥౫౦॥
ఇతి భావార్థదీపికాయాం-పంచదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥హరిణాసాంత్వితైర్విప్రైర్వినుతస్తైస్తుషోడశే। తయోరసురభావేపికృతోఽనుగ్రహఈర్యతే॥ ఇతీతి॥ ఇతిగృణతాంతే
షాంవాక్యంప్రతినంద్య-ఇదంజగాద-ఏతావిత్యాద్యేకాదశభిః॥౧॥ఏతావితి॥యద్యస్మాత్- మాంకదర్థీకృత్యతుచ్ఛీకృత్య
బహుయథాభవతితథా-అతిక్రమంచకృతవంతౌ॥౨॥యఇతి॥తస్మాత్స ఏవదండోఽంగీకృతః॥౩॥తదితి॥యస్మాద్బ్రహ్మబ్రా
హ్మణాఏవ- పరందైవంతస్మాదద్యవఃప్రసాదయామి- తవకోఽపరాధఇతిచేత్తత్రాహ- తద్ధీతి- మదీయైః పుంభిఃఅస
త్కృతా స్తిరస్కృతాఇతియత్తదాత్మకృతమేవమన్యే॥౪॥ కించమయైవైతాభ్యామనిష్టం కృతమిత్యాహ॥ యదితి॥ య
స్యస్వామినోనామానికీర్తిం-ఆమయోఽత్ర శ్వేతకుష్ఠం ॥ ౫॥ యస్యేతి॥ యస్యామేఅమృతరూపేఅమలేయశసి- శ్రవణే
నావగాహఃప్రవేశః-సఏవనుభివ్యాప్తజగత్ సద్యఃతత్క్షణమేవ-పునాతిసోఽహంవికుంఠోభవద్భ్యః హేతుభ్యః - ఉపల
బ్ధాప్రాప్తాసుశోభనాతీర్థభూతాకీర్తిర్యేనసః-స్వబాహుస్థానీయంలోకేశ్వరమపిహన్యాం- కాన్యస్యకథేత్యర్థః॥
౬॥స్వగుణానువర్ణనంతుబ్రాహ్మణోత్కర్షార్థమేవ॥యదితి॥ చరణపద్మయోః స్థితఃపవిత్రోరేణుఃయస్య - అతఏవ
క్షతోనిరస్తః- అఖిలస్యలోకస్యమలోయేన-యద్వా-చరణపద్మాల్లగ్నః పవిత్రోరేణుః యస్మిన్నితి- క్షతాఖిలమలోయ
స్యేతిచవిగ్రహః-ప్రతిలబ్ధంప్రాప్తంశీలంయేన యేషాంసేవయా తేగుణాః-అతఏవ-శ్రీర్మాంనవిజహాతి- ప్రేక్షాలవా
ర్థేఅవలోకనలేశార్థేఇతరేబ్రహ్మాదయః-నియమాన్-వహంతి- తేషామేవప్రతికూలవృత్తింఛింద్యామితిపూర్వేణైవ

బ్రహ్మా॥ఇతితద్గృణతాంతేషాంమునీనాంయోగధర్మిణామ్। ప్రతినంద్యజగాదేదంవైకుంఠనిలయోవిభుః॥
౧॥భగవాన్॥ఏతౌతౌపార్షదౌమహ్యంజయోవిజయఏవచ। కదర్థీకృత్యమాంయద్వోబహ్వాధత్తామతి
క్రమమ్॥౨॥యస్త్వేతయోర్ధృతోదండోభవద్భిర్మామనువ్రతైః। సఏవానుమతోఽస్మాభిర్మునయోదేవహే
ళనాత్॥ ౩॥ తద్వఃప్రసాదయామ్యద్యబ్రహ్మదైవంపరంహిమే।తద్ధీత్యాత్మకృతంమన్యేయత్స్వపుంభిరస
త్కృతాః॥౪॥యన్నామానిచగృహ్ణాతిలోకోభృత్యేకృతాగసి।సోఽసాధువాదస్తత్కీర్తిం హంతిత్వచమి
వామయః॥౫॥యస్యామలామృతయశశ్శ్రవణావగాహస్సద్యఃపునాతిజగదాశ్వపచాద్వికుంఠః।సోఽహం
భవద్భ్యఉపలబ్ధసుతీర్థకీర్తిశ్ఛింద్యాంస్వబాహుమపివఃప్రతికూలవృత్తిమ్॥౬॥యత్సేవయాచరణపద్మ
పవిత్రరేణుంసద్యఃక్షతాఖిలమలంప్రతిలబ్ధశీలం।నశ్రీర్విరక్తమపిమాంవిజహాతియస్యాః ప్రేక్షాలవార్థ
ఇతరేనియమాన్వహంతి॥ ౭॥ నాహంతథాద్మియజమానహవిర్వితానేశ్చ్యోతద్ఘృతప్లుతమదన్హుత
భుఙ్ముఖేన।యద్బ్రాహ్మణస్యముఖతశ్చరతోఽనుఘాసంతుష్టస్యమయ్యవహితైర్నిజకర్మపాకైః॥౮॥ యే
షాంబిభర్మ్యహమఖండవికుంఠయోగమాయావిభూతిరమలాంఘ్రిరజఃకిరీటైః।విప్రాంస్తుకోనవిషహే
తయదర్హణాంభస్సద్యఃపునాతిసహచంద్రలలామలోకాన్॥౯॥ యేమేతనూర్ద్విజవరాన్ దుహతీర్మ
దీయాభూతాన్యలబ్ధశరణానిచభేదబుద్ధ్యా । ద్రక్ష్యంత్యఘక్షతదృశోహ్యహిమన్యవస్తాన్ గృధ్రారు

సంబంధః॥౭॥కించబ్రాహ్మణానామమైవశ్రేష్ఠంముఖం అతోఽయుష్మదవజ్ఞయామన్ముఖతిరస్కార ఏవకృత ఇత్యాహ॥ నేతి॥
వితానేయజ్ఞే-యజమానస్యహవిఃచరుపురోడాశాదిహుతభుగగ్నిః తేనముఖేనఅదన్నశ్నన్నపితథా నాద్మినాశ్నామి॥
యద్యథా-చ్యోతతాక్షరతా-ఘృతేనఅప్లుతంవిలోడితం-పాయసాదిప్రతిగ్రాసం-రసాస్వాదన పూర్వకం- చరతోభుం
జానస్యజ్ఞానినోవా-బ్రాహ్మణస్యముఖతోఽశ్నామిమయిసమర్పితైఃకర్మఫలైఃతుష్టస్యనిష్కామస్యేత్యర్థః॥౮॥ యేషామి
తి॥యేషామమలమంఘ్రిరజఃఅహంకిరీటైర్బిభర్మి తాన్విప్రానపకుర్వతోఽపికోన్యోనవిషహేత-కథంభూతోఽహం అఖండా
నవచ్ఛిన్నా వికుంఠాఅప్రతిహతాచ-యోగమాయావిలాసభూతావిభూతిర్యస్యతథా-యస్యార్హణాంభఃపాదోదకం
చంద్రలలామేనేశ్వరేణ సహితాన్ లోకాన్సద్యఃపునాతిఏవంపరమేశ్వరఃపరంపావనోఽపిసన్నహంబిభర్మీత్యర్థః॥౯॥ యఇ
తి॥కించ॥మేతనూరధిష్ఠానాని-సాస్తాఃద్విజవరాన్-దుహతీర్దోగ్ధ్రీర్గాఇత్యర్థః-దుహిత్రాదీనితిపాఠే- తాఏవవిష్ణురూపా
త్సూర్యాదుత్పన్నత్వాత్-సూర్యసుతాశ్చగావఃఇతివచనాత్- అలబ్ధశరణానిరక్షకహీనాని- భేదబుద్ధ్యామదధిష్ఠానంన
సంభవతీతిపృథగ్దృష్ట్యాద్రక్ష్యంతి-అఘేనక్షతానష్టాదృష్టిర్యేషాంతాన్-మధియోఽధికృతోదండనేతా యమస్తస్య- గృ
ధ్రాకారాఃదూతాఃఅహివన్మన్యుర్యేషాం తేరుషాక్రోధేనకృషంతిచంచుభిఃఛిందంతి॥౧౦॥ఏవంభూతాస్తు మాంవశీకుర్వ
న్తీత్యాహ॥యఇతి॥క్షిపతఃపరుషంభాషమాణానపిబ్రాహ్మణాన్ సంబోధయంతి।మయియాధీస్తయా- వాసుదేవదృ
ష్ట్యా అర్చయంతః తుష్యద్ధృదఃప్రీయమాణచిత్తాః-స్మితమేవసుధాతయోక్షితంపద్మతుల్యంవక్త్రం తేషాం- అనురాగకల

యాప్రేమశోభయావాణ్యా-గృణంతఃస్తువంతః-యథాకుపితమాత్మజంస్నిగ్ధఃపితా- సత్పుత్రోవాపితరం - అహమివ భృగుంయుష్మాంశ్చ - త్రైరహముపాకృతోవశీకృతః॥౧౧॥తదితి॥ తత్తస్మాత్ అవసాయమభిప్రాయంఅలక్ష్యమాణావజానంతౌయుష్మదపరాధోచితాంగతింసద్యఃప్రాప్య-మత్సమీపంప్రాప్నుతాం - తదితి॥మేను గ్రహః- తమే వాహయద్భృతయోర్వివాసఃఅచిరతఃశీఘ్రంకల్ప్యతాంసంపాద్యతాంసమాప్యతామితి॥౧౨॥ అథేతి॥ ఉశతీం ప్రియాం - ఋషికుల్యాం ఋషయోమంత్రాస్తత్ప్రవాహరూపాం ఋషికులయోగ్యామితివా సరస్వతీం ఆస్వాద్యత న్మాధుర్యమనుభూయ - సర్పప్రాయేణమన్యునాదష్టానామపిక్రోధవిషవ్యాప్తానాంమనోవసానుభవాభావాత్ప్రియభాషణమపి నసహతె- తేషాంచాత్మమనోనాతృప్యతఅలమితినమన్యత॥౧౩॥సతీమితి॥సతీంశ్రేష్ఠాం - వ్యాదాయప్రసార్య కర్ణాందత్వేత్యర్థః-లఘ్వీంమితాక్షరాం,గురుభిరర్థైర్గహ్వరాందుష్ప్రవేశాం-అగాధానభిప్రాయతః గంభీరాం అర్థతఃవిగాహ్యావిచార్యాపికిమస్మాకమభినందతివా- అస్మత్కృతందండంవా - సంకోచయతీతినవిదుః॥ ౧౪॥ తతశ్చాభినందతీతిజ్ఞాత్వా తేప్రహృష్టాస్సంతఃప్రోచుః॥తఇతి॥క్షుభితారోమాంచితాత్వగ్యేషాం-కూపి తేతిపాఠే- సంజాతలోమకూపాస్త్వగ్రోమాంచితత్వమేవోక్తం-ఆరబ్ధః-ఆవిష్కృతః - పారమేష్ఠ్యస్యపరమైశ్వర్యస్య - మహోదయః పరమోత్కర్షోయేనతం-అధిరాజత్వమావిష్కృత్యరాజశిక్షార్థంబ్రాహ్మణాన్ మానయతీతిజ్ఞాత్వేత్యర్థః॥౧౫॥ నేతి॥ అధ్యక్షస్సర్వేశ్వరస్సన్ తద్ధిహాస్మత్కృతంమన్యఇత్యుక్తం-మయాపరాధఃకృతఇతి తథాతదనుగ్రహాయ మేత్యాదివచనేన - మ

షామమకృషత్యధిదండనేతుః॥౧౦॥యేబ్రాహ్మణాన్మయిధియాక్షిపతోర్చయంతస్తుష్యద్ధృదఃస్మితసుధో
క్షితపద్మవక్త్రాః।వాణ్యానురాగకలయాత్మజవద్గృణంతస్సంబోధయంత్యహమివాహముపాకృతస్తైః॥
౧౧॥తన్మేస్వభర్తురవసాయమలక్ష్యమాణౌయుష్మద్వ్యతిక్రమగతింప్రతిపద్యసద్యః। భూయోమమాం
తికమితాంతదనుగ్రహోమేయత్కల్ప్యతామచిరతోభృతయోర్వివాసః॥౧౨॥బ్రహ్మా॥ అథతస్యోశతీందే
వీంఋషికుల్యాంసరస్వతీం।నాస్వాద్యమన్యుదష్టానాంతేషామాత్మాప్యతృప్యత॥ ౧౩॥ సతీంవ్యాదాయ
శృణ్వంతోలఘ్వీంగుర్వర్థగహ్వరామ్।విగాహ్యాగాధగంభీరాంనవిదుస్తచ్చికీర్షితమ్॥౧౪॥ తేయోగమా
యయారబ్ధపారమేష్ఠ్యమహోదయమ్ । ప్రోచుఃప్రాంజలయోవిప్రాః ప్రహృష్టాః క్షుభితత్వచః॥
౧౫॥కుమారాః॥నవయంభగవన్విద్మస్తవదేవచికీర్షితమ్।కృతోమేనుగ్రహశ్చేతియదధ్యక్షఃప్రభాషసే॥
౧౬॥బ్రహ్మణ్యస్యపరందైవంబ్రాహ్మణాఃకిలతేప్రభో॥విప్రాణాందేవదేవానాంభగవానాత్మదైవతమ్॥
౧౭॥ త్వత్తస్సనాతనోధర్మోరక్ష్యతేతనుభిస్తవ।ధర్మస్యపరమోగుహ్యోనిర్వికారో భవాన్మతః॥
౧౮॥ తరంతిహ్యంజసామృత్యుంనివృత్తాయదనుగ్రహాత్ । యోగినస్సభవాన్కింస్విదనుగృహ్యేతయ
త్పరైః॥౧౯॥యంవైవిభూతిరుపయాత్యనువేలమన్యైరర్థార్థిభిస్స్వశిరసాధృతపాదరేణుః।ధన్యార్పి
తాంఘ్రితులసీనవదామధామ్నోలోకంమధువ్రతపతేరివకామయానా॥ ౨౦॥ యస్త్వాం వివిక్తచరితై

మానుగ్రహశ్చేతియత్ప్రభాషసేతవతచ్చికీర్షితం-నవిద్మః॥౧౬॥బ్రహ్మణ్యస్యేతి॥కిలేతిలోకశిక్షార్థత్వంసూచితం - పరమార్థమాహుః విప్రాణామితిదేవదేవానాందేవపూజ్యానామపి-భగవాన్ త్వమాత్మాచదైవంచ॥ ౧౭॥ లోకశిక్షార్థతాంప్రపంచయతిత్వత్తఇత్యష్టభిః॥త్వత్తఇతి॥ధర్మస్త్వత్తఏవభవతి-రక్ష్యతేచ-త్వదవతారైఃపరమ ఫలరూపః- అతఏవగుహ్యః గోప్యః-నచస్వర్గాదిఫలవద్వికారీ- కింతునిర్వికారోమతఇత్యేవంభూతస్యతదిదంలోకశిక్షార్థమాత్రమితిభావః॥౧౮॥విపరీతంచైతదిత్యాహుః॥తరంతీతి॥ యస్యానుగ్రహాదేవ-నివృత్తాఃవిరక్తాఃయోగినశ్చ - సంతో మృత్యుంతరంతీతి-సభవాన్ పరైరనుగృహ్యేతఇతియత్తత్కింస్విత్ నకించిదిత్యర్థః॥౧౯॥యచ్చోక్తం॥శ్లో॥ యత్సేవయా చరణపద్మపవిత్రరేణుంసద్యఃక్షతాఖిలమలంప్రతిలబ్ధశీలమిత్యాది - తదత్యంతమసంభావిత మిత్యాహుర్ద్వాభ్యాం॥ యమితి॥ యంవైవిభూతిర్లక్ష్మీః అనువేలంప్రత్యవసరముపయాతసేవతే - ధృతఃపాదరేణుర్యస్యాః - ధన్యైఃకృతిభిరర్పితమంఘ్రౌయాతులస్యానవదామమాలా-తద్ధామస్థానంయస్యతస్య- మధువ్రతస్యపతేర్భ్రమరముఖ్యస్య । లోకంస్థానమంఘ్రిం-కామయానేవ॥౨౦॥యఇతి॥వివిక్తచరిత్రైశ్శుద్ధపరిచరణైః - అనువర్తమానాంసేవమానామపి- యోనాత్యాద్రియత్ నాతివాదృతవాన్-అర్హంపరస్మైపదం సఏవంభూతస్త్వం-అయంభావః-ఇత్థంనామాతిలంపటతయాలక్ష్మీస్త్వాంసేవతే- కథమేవంహిసామేనే - అయంహిసారగ్రాహీ మధువ్రతశ్చంచలశ్చసచాంఘ్రిగతాయాం తులస్యాం

వారో నిశ్చలస్సక్రమతే-అతోంఘ్రిలావణ్యమత్యధికం స్యాత్ - తతోహం వత్సుసిద్ధితాపి యోగిజనాదిబహుసేవకసంఘమంగీకృతాపి తులస్యా సహసాపత్న్యేనాపి చరణౌ సేవిష్యామీతి తదేవ మాతృస్సక్యేనానువర్తమానామపి తాం- త్వం నాతివాద్రియసే-యతః పరమభాగవతేష్వేవ ప్రకృష్టసంగవాన్-స ఏవం పరమసౌభాగ్యనిధిస్త్వం - అతో బ్రాహ్మణప్రసాదాన్మాం శ్రీర్నిజహాతీతి అలభ్యలాభత్వేన నిర్దేశో న సమంజస ఇతి- కించ స్వతఏవ త్వం భగభాజనః భజనీయానాం గుణానామాశ్రయః-పరమశుద్ధశ్చ-తం త్వాం-ద్విజానామనుపథం - పథిసఫలగ్నం యత్పుణ్యారజః - తథా శ్రీవత్సలక్ష్మచ కిం పునీతః పవిత్రీకురుతః కిమర్థం చ తౌ భేలగౌ ప్రాప్తః-భూషణత్వేన స్వీకృతవానసి॥ అతః॥ శ్లో॥ యత్సేవయా చరణపద్మపవిత్రరేణుమిత్యాదివచనం లోకసంగ్రహమాత్రమిత్యర్థః॥ ౨౧॥ ధర్మమూర్తేశ్చ వేదముచితమేవేత్యాహుః - ధర్మస్యేత్యాది త్రిభిః-త్రిష్వేవ యుగేష్వావిర్భావోయస్యేతి॥ త్రియుగః-యద్వా-త్రీణియుగాని షడ్గుణాః- భగశబ్దవాచ్యాస్సంత్యస్యేతి త్రియుగః హే త్రియుగ ధర్మస్వరూపస్య తవ-త్రిభిః పద్భిః-సైవ్వరసాధారణైస్తపశ్శౌచదయాభిః- సత్యస్యాధర్మవిప్లవేపి కలావనువర్తమానత్వాత్-త్రిభిరిత్యుక్తం-భృతం పాలితం కిం కృత్వా- నోస్మాకం వరదయా సత్త్వేన తన్వా సత్త్వమూర్త్యా- తదభిఘాతి తేషాం పదానామభిఘాతకం రజశ్చ తమశ్చ - నిరస్య నిరాకృత్య- ద్విజానాం దేవానాం ప్రయోజనాయ నూనం భృతం-ఇహలోకే రూపమస్మాకం తన్నివర్తయేత్యర్థః॥ ౨౨ ॥ నేతి॥ ఆత్మగోపం త్వస్మై వ రక్షణీయం-ద్విజోత్తమానాం - కులం యది హ స్ఫుటం- త్వం న గోప్తా న రక్షితా - తృన్ ప్రత్యయాంతత్వాత్ న షష్ఠ్యాః ప్రయోగః

రనువర్తమానానామిత్యాద్రియత్పరమభాగవతప్రసంగః । తం త్వాం ద్విజానుపథపుణ్యరజఃపునీతః శ్రీవత్సలక్ష్మ కిమగాద్భగభాజనస్త్వమ్॥ ౨౧॥ ధర్మస్య తే భగవతస్త్రియుగత్రిభిస్సైః పద్భిశ్చరాచరమిదం ద్విజదేవతార్థమ్। నూనం భృతం తదభిఘాతిరజస్తమశ్చ సత్త్వేన నో వరదయా తనువా నిరస్య ॥ ౨౨॥ న త్వం ద్విజోత్తమకులం యది హాత్మగోపం గోప్తా వృషః స్వర్హణేన చ సూనృతేన। తర్హ్యేవ నంక్ష్యతి శివస్తవ వేదపంథా లోకోగ్రహీష్యదృషభస్య హి తత్ప్రమాణమ్॥ ౨౩॥ తత్తేనభీష్టమిహ సత్త్వనిధేర్విధిత్సోః క్షేమం జనాయ నిజశక్తిభిరుద్ధృతారేః। నైతావతా త్ర్యధిపతేస్తవ విశ్వభర్తుస్తేజః క్షతం త్వవనతస్య స తే వినోదః ॥ ౨౪ ॥ యం వానయోర్దమమధీశ భవాన్ విధత్తే వృత్తిం ను వా తదనుమన్మహి నిర్వ్యలీకమ్। అస్మాసు వా య ఉచితో ధ్రియతాం స దండో యేఽనాగసౌ వయమయుంక్ష్మహి కిల్బిషేణ ॥ ౨౫॥ శ్రీభగవాన్॥ ఏతౌ సురేతరగతిం ప్రతిపద్య సద్యస్సంరంభసంభృతసమాధ్యనులబ్ధయోగౌ। భూయస్సకాశముపయాస్యత ఆశు యో వశ్శాపో మయైవ నిమితస్తదవైత విప్రాః॥ ౨౬॥ బ్రహ్మా॥ అథ తే మునయో దృష్ట్వా నయనానందభాజనమ్। వైకుంఠం తదధిష్ఠానం వికుంఠం చ స్వయంప్రభమ్ ॥ ౨౭ ॥ భగవంతం పరిక్రమ్య ప్రణిపత్యానుమాన్య చ। ప్రతిజగ్ముః ప్రముదితాః శంసంతో వైష్ణవీం శ్రియమ్॥ ౨౮ ॥ భగవాననుగావాహ యాతం

తర్హ్యేవ శివశ్శోభనః-తవ వేదమార్గః నంక్ష్యతి నాశం యాస్యతి- కుతః హి యస్మాత్ -ఋషభస్య శ్రేష్ఠస్య-తత్ అనర్హణమసూనృతం చ లోకో జనః అగ్రహీష్యత్ -ఉక్తం హి గీతాసు॥ శ్లో॥ యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జనః । స యత్ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదనువర్తత ఇతి॥ ౨౩॥ నశ్యత్వితి చేత్తత్రాహుః॥ తదితి॥ తద్వేదమార్గనాశనం- ఇవేతి లోకోక్తిః సత్త్వనిధిత్వాత్-జనాయ క్షేమం విధాతుమిచ్ఛోః-అత ఏవ నిజశక్తిభిః రాజాదిభిః- ఉత్పాటితధర్మప్రతిపక్షస్య తవ - బ్రహ్మకులే అవనతిర్యుక్తైవ-నను మహతో న్యేష్వవనతిస్తేజోహానికరీతి చేత్తత్రాహుః-ఏతావతా తు ధర్మత్రాణప్రయోజనేన - అవనతస్య వినయం కృతవతః-తవ తేజః ప్రభావః న క్షతః న క్షీణం-యతః సః నమనాదిస్తే వినోదః ॥ ౨౪ ॥ శాపాగ్రహం పరిత్యజ్య విజ్ఞాపయంతి॥ యమితి॥ యం వా దమం దండం-విధాస్యతి- భవాన్ -వృత్తిం చ పోషయికీం జీవికాం వా - తత్సర్వమనుమన్యామహే-వయం నిరపరాధావేతౌ-కిల్బిషేణ శాపేన-అయుంక్ష్మహి యోజితవంతః ॥ ౨౫ ॥ మత్కారితత్వాత్ శాపస్య యుష్మాకం నాపరాధ ఇత్యాశ్వాసయన్నాహ॥ ఏతావితి॥ ఏతౌ సద్య ఏవ- అసురగతిం ప్రాప్య-భూయో మత్సమీపమాగమిష్యతః-సంరంభేణ క్రోధావేశేన-సంభృతస్సంవృద్ధః-యస్సమాధిః ఏకాగ్రతా-తేనానుబద్ధో దృఢీకృతో యోగః యయోః- హే విప్రాః-యో వశ్శాపః-యుష్మత్కృతశ్శాపః తదితి సమయైవ గమితః నిర్మితః-ఇత్యవైత జానీత॥ ౨౬ ॥ అథేతి॥ నేత్రోత్సవజనకం స్వయంప్రభం ప్రకాశాంతరానపేక్షం-సత్త్వపరిణామత్వాత్॥ ౨౭॥ భగవంతమితి॥ అనుమాన్య అనుజ్ఞాప్య॥ ౨౮॥ భగవానితి॥ మమైవ తు మతం సంమతం-ఇదమత్ర తత్త్వం- యద్యపి సనకాదీనాం క్రోధోపి న సంభవతి

నచభగవత్పార్షదయోస్తయోర్వా బ్రాహ్మణశాపాత్ప్రాతికూల్యం-నచభగవతస్స్వభక్తాపేక్షా-నచవైకుంఠగతానాం పునర్జన్మ-తథాపిభగవతస్సిసృక్షాదివత్-కదాచిద్యుయుత్సాసమజని-తదాఅన్యేషామల్పబలత్వాత్ యత్తన్నపార్షదానాం చతుల్యబలత్వేపిప్రాతిపక్ష్యానుపపత్తేః- ఏతావేవ బ్రాహ్మణ నివారణేప్రవర్త్య- తేషుచక్రోధముత్పాద్య - తచ్ఛాపవ్యాజేన ప్రతిపక్షంవిధాయ-యుద్ధకౌతుకంసంపాదనీయమితి-భగవత్తైవవ్యవసితం - తతస్సర్వంసంగచ్ఛతే - తదుక్తంశాపోమయైవనిమిత్తఇతిమాభైష్టమితి-అస్తుశమితి-హంతుంనేచ్ఛేమతంతుమఇత్యాది॥ ౩౦॥ మయీతి॥ ప్రత్యేష్యతః ప్రత్యేష్యథః-నికాశంసమీపం॥౩౧॥ తావితి॥ దుస్తరాద్బ్రహ్మశాపాత్-హరిలోకతఃప్రపతంతావితి శేషః- శ్రీహరిలోకఏవ-హతశ్రియావభూతామితి-విగతస్మయానష్టగర్వౌ॥౩౩ తతఇతి॥ వికుంఠస్యధిషణాత్ స్థానాత్ - పుత్రకాహేదేవాః॥౩౪॥తావితి॥కాశ్యపం తేజోవీర్యం-ప్రాప్తా-సహసైవగర్భంప్రవిష్టాయమా॥ ౩౫॥ తయోరితి॥ తయోస్తైజసావస్తైజఆక్షిప్తంతిరస్కృతం నచాత్రిమేప్రతిసంధిశ్శక్యః- యతఃఏతర్హిదానీం - భగవానేన విధాతుమిచ్ఛతి॥ ౩౬॥ తథాపికోప్యుపాయోవిచార్యతామితిచేత్తత్రాహ॥ విశ్వస్యేతి॥ త్రయాణాంగుణానా నామీశః సఏవసత్వో తదుపర్షకాలేక్షేమంవిధాస్యతివిమృశేనవిమర్శేన॥౩౭॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-షోడశాధ్యాయవ్యాఖ్యా...... *

తంమాభైష్టమస్తుశమ్।బ్రహ్మతేజస్సమర్థోపిహంతుంనేచ్ఛేమతంతుమే॥ ౨౯॥ ఏతత్పురైవ నిర్దిష్టంరమయాక్రుద్ధయాయదా।పురాపవారితాద్వారివిశతీమయ్యుపారతే॥ ౩౦॥ మయిసంరంభయోగేననిస్తీర్యబ్రహ్మహేళనమ్।ప్రత్యేష్యతోనికాశంమేకాలేనాల్పీయసాపునః ౩౧। ద్వాఃస్థావాదిశ్యభగవాన్విమానశ్రేణిభూషణమ్।సర్వాతిశయయాలక్ష్మ్యాజుష్టంస్వంధిష్ణ్యమావిశత్॥౩౨॥తౌచగీర్వాణఋషభౌదుస్తరాద్ధరిలోకతః।హతశ్రియౌబ్రహ్మశాపాదభూతాంవిగతస్మయౌ॥ ౩౩॥ తతోవికుంఠధిషణాత్తయోర్నిపతమానయోః।హాహాకారోమహానాసీద్విమానాగ్రేషుపుత్రకాః॥౩౪॥ తావేవహ్యధునా ప్రాప్తౌపార్షదావ్రుషభౌహరేః।దితేర్జఠరమావిష్టంకాశ్యపం తేజఉల్బణం॥౩౫॥ తయోరసురయోరద్యతేజసాయమయోర్హి వః।ఆక్షిప్తం తేజఏతర్హిభగవాన్సంవిధిత్సతి॥౩౬॥విశ్వస్యయఃస్థితిలయోదయహేతురాద్యోయోగేశ్వరైరపిదురత్యయయోగమాయః।క్షేమంవిధాస్యతిసనోభగవాంస్త్ర్యధీశస్తత్రాస్మదీయవిమృశేనకియానిహార్థః॥౩౭॥ *ఇతిశ్రీమద్భాగవతే తృతీయస్కంధే- షోడశోధ్యాయః. *

మైత్రేయః॥నిశమ్యాత్మభువాగీతంకారణంశంకయోజ్ఝితాః। తతస్సర్వేన్యవర్తంత త్రిదివాయదివౌకసః।౧॥దితిస్తుభర్తురాదేశాదపత్యపరిశంకినీ।పూర్ణేవర్షశతేసాధ్వీపుత్రౌప్రసుషువేయమౌ॥ ఉత్పాతాబహవస్తత్రనిపేతుర్జాయమానయోః। దివిభువ్యంతరిక్షేచలోకస్యోరుభయావహాః॥౩॥ సహాచలాభువశ్చేలుర్దిశస్సర్వాఃప్రజజ్వలుః।సోల్కాశ్చాశనయఃపేతుఃకేతవశ్చార్తిహేతవః॥ వవౌవాయుస్సుదుఃస్పర్శఃపూత్కారానీరయన్ముహుః।ఉన్మూలయన్నగపతీన్వాత్యానీకోరజోధ్వజః॥౫॥ఉద్ధసత్తటిదంభోదఘటయానష్టభాగణే।వ్యోమ్నిప్రవిష్టతమసానస్మవ్యాదృశ్యతేపదం॥౬॥ఉద్గతోర్మిస్తదావార్ధిర్వ్యమానాఃక్షుభితోదరః।సోదపానాశ్చసరితశ్చుక్షుభుశ్శుష్కపంకజాః॥౭॥ ముహుఃపరిధయోభూవన్ సరా

శ్లో॥తతస్సప్తదశేజన్మతయోర్లోకభయంకరం।హిరణ్యాక్షప్రభావశ్చవర్ణ్యతే దిగ్జయేద్భుతం॥ నిశమ్యేతి॥ క్షేమంవిధాస్యతీతివచనాత్ శంకయాత్యక్తాః॥౧॥ దితిరితి॥భర్తురాదేశాత్॥ శ్లో॥ లోకాన్సపాలాంస్త్రీంశ్చండిముహూరాక్రందఇష్యతఇతివచనాత్-స్వాపత్యాభ్యాంపరిశంకినీ- దేవోపద్రవం శంకమానా॥౨॥ ఉత్పాతా ఇతి॥ తత్రతదానీంనిపేతుర్బభూవుః॥౩॥ సహాచలాఇతి॥ అచలైస్సహితాఃభువఃప్రదేశాః - కేతవశ్చభయంచక్రురితి శేషః॥ ౪॥ వవావితి॥ పూత్కారానితితీవ్రవాయుశబ్దానుకరణం-నగపతీన్మహావృక్షాన్-వాత్యాఏవానీకం-రజఏవధ్వజోయస్య॥ ౫॥ ఉద్ధసదితి॥ ఉచ్చైర్హసంత్య ఇవతటితోయేషు- తేషామంభోదానాం-ఘటయాసమూహేన నష్టోభాగణఃసూర్యాదిప్రభాసమూహోయస్మిన్-తత్పదంస్థానంనవ్యాదృశ్యతేస్మఈషదపినాదృశ్యత॥౬॥ ఉద్గతేతి॥వార్ధిస్సముద్రః - ఉద్గతాః ఊర్మయోయస్మాత్-క్షుభితాః ఉదరస్థామకరాదయోయస్మిన్- ఉదపానైర్వాపీకూపాదిభిస్సహితాః-శుష్కాణిపంకజానియాసు॥౭॥ముహురితి॥పరిధయఃపరివేషాః- సరాహవః రాహుగ్రస్తయోః-నిర్ఘాతరవః- నిరభ్రదర్జనశబ్దః -తస్య

హ్రాదాః ప్రతిధ్వనయః-ఇవ రేభ్యో గిరిగుహాభ్యః॥౭॥ అంతర్గ్రామేష్వితి॥ సృగాలానాము లూకానాంచ - టంకారైః ధ్వనిభిః॥౯॥ సంగీతవదితి॥ గ్రామసింహాః శ్వానః॥౧౦॥ ఖరా ఇతి॥ కర్కశైః తీక్ష్ణైః- హేతుత్రైః-ఖాత్కారః గర్దభజాతిశ్రేష్ఠః-తస్మిన్ రభసః సంభ్రమో యేషాం తే వరూథశః సంఘశః॥౧౧॥ రుదంత ఇతి॥ రాసభశబ్దాత్ త్రస్తాః-సర్వతః నిర్గతః॥౧౨॥ గావ ఇతి॥ గావః అత్రసన్ త్రస్తాః-అసృగ్దోహాశ్చ బభూవుః- దేవలింగాని వ్యరుదన్ - ప్రతిమా నామ శుష్కా ఇవ ఆసీదిత్యర్థః॥౧౩॥ గ్రహానితి॥ పుణ్యతమాన్ గురుబుధాదీన్ - భగణాన్ బహూని నక్షత్రాణిచ - అన్యైః క్రూరగ్రహైః భౌమాదయః-అభిచేరుః అతిక్రమ్య జగ్ముః-వక్రగత్యా ప్రత్యావృత్త్యా యుయుధుశ్చ పరస్పరం॥ ౧౪॥ దృష్ట్వేతి॥ బ్రహ్మపుత్రాన్ ఋతే వినా- తేషాం స్వశాపాదిజ్ఞానాత్॥ ౧౫॥ తావితి॥ వ్యజ్యమానం ఆత్మపౌరుషం పూర్వసిద్ధం స్వపౌరుషం యయోస్తౌ॥౧౬॥ దివిస్పృశావితి॥ నిరుద్ధాః వ్యాప్తాః-కాష్ఠాః దిశో యాభ్యాం-స్ఫురంతి అంగదాని యేషు తే - భుజాః యయోస్తౌ-అంగదేతి టాబంతత్వమార్షం-శోభనా కాంచీ యస్యాం తయా కట్యా॥౧౭॥ ప్రజాపతిరితి - యమయోర్నామ్నీ ద్వయోః -

హిత్వాశ్చశిసూర్యయోః। నిర్హ్రాదరవసంహ్రాదాదివ రేభ్యః ప్రజజ్ఞిరే॥ ౮॥ అంతర్గ్రామేషు ముఖతో వమంత్యో వహ్నిముల్బణమ్। సృగాలోలూకటంకారైః ప్రణేదురశివాః శివాః॥౯॥ సంగీతవద్రోదనవదున్నమయ్య శిరోధరాన్। వ్యముంచన్ వివిధా వాచో గ్రామసింహాస్తతస్తతః॥౧౦॥ ఖరాశ్చ కర్కశైః క్షత్తః ఖురైర్ఘ్నంతో రసాతలమ్। ఖార్కారరభసా మత్తాః పర్యధావన్ వరూథశః॥ రుదంతో రాసభత్రస్తా నీడాదుదపతన్ ఖగాః। ఘోషేఽరణ్యే చ పశవశ్శకృన్మూత్రమకుర్వత॥౧౨॥ గావోఽత్రసన్నసృగ్దోహాస్తోయదాః పూయవర్షిణః। వ్యరుదన్ దేవలింగాని ద్రుమాః పేతుర్వినానిలమ్॥౧౩॥ గ్రహాన్ పుణ్యతమానన్యే భగణాంశ్చాపి దీపితాః। అతిచేరుర్వక్రగత్యా యుయుధుశ్చ పరస్పరమ్॥ ౧౪॥ దృష్ట్వాన్యాంశ్చ మహోత్పాతానతత్తత్త్వవిదః ప్రజాః। బ్రహ్మపుత్రానృతే భీతా మేనిరే విశ్వసంప్లవమ్॥ ౧౫॥ తావాదిదైత్యౌ సహసా వ్యజ్యమానాత్మపౌరుషౌ। వవృధాతేఽశ్మసారేణ కాయేనాద్రిపతీ ఇవ॥౧౬॥ దివిస్పృశౌ హేమకిరీటకోటిభిర్నిరుద్ధకాష్ఠౌ స్ఫురదంగదాభుజౌ। గాం కంపయంతౌ చరణైః పదే పదే కట్యా సుకాంచ్యార్కమతీత్య తస్థతుః ౧౭॥ ప్రజాపతిర్నామ తయోరకార్షీద్యః ప్రాక్ స్వదేహాద్యమయోరజాయత। తం వై హిరణ్యకశిపుం విదుః ప్రజా యం తం హిరణ్యాక్షమసూత సాగ్రతః॥ చక్రే హిరణ్యకశిపుర్దోర్భ్యాం బ్రహ్మవరేణ చ। వశే సపాలాన్ లోకాంస్త్రీనకుతోమృత్యురుద్ధతః॥౧౯॥ హిరణ్యాక్షోఽనుజస్తస్య ప్రియః ప్రీతికృదన్వహం॥ గదాపాణిర్దివం యాతో యుయుత్సుర్మృగయన్ రణమ్॥౨౦॥ తం వీక్ష్య దుస్సహజవం రణత్కాంచననూపురం। వైజయంత్యా స్రజా జుష్టమంసన్యస్తమహాగదమ్॥ ౨౧॥ మనోవీర్యబలోత్సిక్తమధృష్యమకుతోభయం। భీతా నిలిల్యిరే దేవాస్తార్క్ష్యత్రస్తా ఇవాహయః॥ ౨౨॥ స వై తిరోహితాన్ దృష్ట్వా మహసా స్వేన దైత్యరాట్। సేంద్రాన్ దేవగణాన్ క్షీబానపశ్యన్ వ్యనదద్భృశమ్॥ ౨౩॥ తతో నివృత్తః క్రీడిష్యన్ గంభీరం భీమనిస్స్వనమ్। విజగాహే మహాసత్త్వో వార్ధిం మత్త ఇవ ద్విపః॥ ౨౪॥ తస్మిన్ ప్రవిష్టే వరుణస్య సైనికా యాదోగణాస్సన్నధియస్ససాధ్వసాః। అహన్యమానా అపి తస్య వర్చసా ప్రధర్షితా దూరతరం ప్ర

స్వదేహాత్ ప్రథమమజాయత-తం యథా హిరణ్యకశిపుం విదుః సా దితిః- ప్రథమం యమసూత - తం హిరణ్యాక్షం యథా విదుః-తథా నామ కృతవానిత్యర్థః-అయం భావః-యదా హి గర్భాధానసమయే-యోనిప్రవిష్టం వీర్యం ద్వేధా విభక్తం-ఆదితః పశ్చాద్భావేన చ ప్రవిశతి-తదా యమాభవతః - తయోశ్చ పితృతః ప్రవేశక్రమవిపర్యయేణ- మాతృతః ప్రసూతిః॥శ్లో॥ యదా విశద్ద్విధాభూతం యోనిప్రవ్వం పరిక్షరత్। ద్వౌ తదా భవతో గర్భౌ సూతిర్వేశవిపర్యయాదితి పిండసిద్ధస్మరణాత్॥ అతః స్వదేహాత్పూర్వం యో జాతః తస్య హిరణ్యకశిపురితి - దితేః ప్రథమం యః ప్రసూతః - తస్య హిరణ్యాక్ష ఇతి-నామ కృతవానితి॥౧౮॥ చక్ర ఇతి దోర్భ్యాం ఉద్ధతః- బ్రహ్మవరేణ అకుతో మృత్యుభయః॥ ౧౯॥ హిరణ్యాక్ష ఇతి॥ రణం యుద్ధం॥౨౦॥ తమితి॥ దుస్సహో జవో వేగో యస్య - రణంతౌ కాంచనమయౌ నూపురౌ యస్య - అంసే న్యస్తా మహతీ గదా యస్య॥౨౧॥ మన ఇతి॥ మనసా శౌర్యేణ వీర్యేణ-బలేన వరేణ చ-ఉత్సిక్తం గర్వితం - అధృష్యం నిరంకుశం విలిల్యిరే లీనా బభూవుః॥౨౨॥ స ఇతి॥ స్వేన మహసా తిరోహితాన్-దృష్ట్వా జ్ఞాత్వా॥ క్షీబోన్మత్తః నపశ్యన్ అపశ్యన్ సన్ - క్లీబానితి పాఠే-పౌరుషహీనాన్॥౨౩॥ తస్మిన్నితి॥ సన్నా అవసన్నా ధీర్యేషాం తే-వర్చసా తేజసా-ప్రధర్షితాః అభిభూతాః స్సంతః॥

మార్వీభూస్తృణవిశేషః । తస్మ
సఇతి॥ముహుర్మీనభిజఘ్నుమారయతీతిమార్వంకాష్ఠాయసం-తన్మయ్యా-యద్వా-మార్వీభూస్త్రణవిశేషః । తస్మ
సఇతి॥ముహుర్మీనభిజఘ్నుమారయతీతిమార్వంకాష్ణాయసం-తన్మయ్యా-యద్వా-
యర్జ్వా-దృఢంనిబద్ధమిత్యర్థః-విభావరీసంజ్ఞామాసేదివాన్-ప్రాప్తవాన్॥౨౬॥తత్రేతి॥ అసురాణాంలోకః పాతా
శంతత్వాలకం-ప్రలబ్ధుండపహసితుంప్రణిపత్య॥ ౨౭॥ త్వమితి-యస్మాత్ రాజసూయేన- భవాన్ అయజత్॥ ౨౮॥ స
ఇతి॥ఉపశమంయుద్ధాదికౌతుకోపరమం॥౨౯॥పశ్యామీతి॥యుద్ధమార్గేనిపుణంత్వాం-యస్తోషయిష్యతిఏహిగచ్ఛ- గృణ
తెస్తువంతి॥౩౦॥తమితి॥ఆరాత్ శీఘ్రంవిస్మయఃనష్టగర్వః-వీరశమెరణాంగణే-రూపాణివరాహాద్యవతారాన్॥ ౩౧॥ ఇతి
భావార్థదీపికాయాం-సప్తదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... ※
ఏతి యోద్ధా
శ్లో॥అష్టాదశేహిరణ్యాక్షధరాధర్తృవరాహయోః।నిర్విశేషంమహాయుద్ధందేవరక్షానిరూప్యతే॥తదితి॥ ప్రీతి యోద్ధా
రంశ్రుత్వా-మహామనాః-శయిష్యసఇతియదుక్తంతత్-విగణయ్యఅగణయిత్వా-యతోఽతుమర్మదః॥౧॥దదర్శేతి॥ అభితోజ
యతీత్యభిజిత్తంశ్రీహరిం- ప్రకర్షేణోర్ధ్వంనీయమానావనిం - అగ్రదంష్ట్రయాదంష్ట్రాగ్రేణ- స్వరుచాహిరణ్యా
క్షతేజాంసి-అరుణశ్రియాయుక్తం-యత్తేనాక్ష్ణా నేత్రేణ - ముష్ణంతంతిరస్కుర్వంతం-అహోవిచిత్రం - వన గోచరో
మృగః-వారిచరోవరాహః॥ ౨॥ ఆహేతి॥ఏహ్యాగచ్ఛ రసౌకసాంపాతాళవాసినాం-నోఽస్మాకం-సమర్పితా-అన్యథాపా

మార్వ్యావ్య
దుద్రువుః॥౨౫॥సవర్షపూగానుదధౌమహాబలశ్చరన్మహోర్మీన్ శ్వసనేరితాన్ముహుః । మార్వ్యావ్య
భిజఘ్నుగదయావిభావరీమాసేదివాంస్తత్రపురీంప్రచేతసః॥ ౨౬॥ తత్రోపలభ్యాసురలోక పాలకం
యాదోగణానామృషభంప్రచేతసమ్। స్మయన్ప్రలబ్ధుంప్రణిపత్యనీచవజ్జగాద మే దేహ్యధిరాజసంయు
గమ్॥౨౭॥త్వంలోకపాలాధిపతిర్బృహచ్ఛ్రవావీర్యాపహోదుర్మదవీర మానినామ్ । విజిత్యలోకే
ఖిలదైత్యదానవాన్ యద్రాజసూయేనపురాయజత్ప్రభో॥ ౨౮॥ సఏవముత్సిక్తమదేన విద్విషాదృఢం
ప్రలబ్ధోభగవానపాంపతిః।రోషంసముత్థంశమయన్ స్వయాధియాన్యవోచదంగోపశమంగతావయం॥
౨౯॥పశ్యామినాన్యంపురుషంపురాతనాద్యస్సంయుగేత్వాంరణమార్గకోవిదమ్।ఆరాధయిష్యత్యసురర్ష
భైహితంమనస్వినోయంగృణతేభవాదృశాః॥౩౦॥తంవీరమారాదభిపద్యవిస్మయశ్శయిష్యసే వీరశయే
శ్వభిర్వృతః।యస్త్వద్విధానామసతాంప్రశాంతయేరూపాణిధత్తేసదనుగ్రహేచ్ఛయా॥౩౧॥ ... ※

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే - సప్తదశోఽధ్యాయః.

మైత్రేయః॥తదేవమాకర్ణ్యజలేశభాషితంమహామనాస్తద్విగణయ్యదుర్మదః।హరేర్విదిత్వాగతిమంగ
నారదాద్రసాతలంనిర్విविశేత్వరాన్వితః॥ ౧॥ దదర్శతత్రాభిజితంధరాధరంప్రోన్నీయమానా వనిమ
గ్రదంష్ట్రయా।ముష్ణంతమక్ష్ణా స్వరుచోరుణశ్రియాజహాసచాహోవనగోచరో మృగః॥ ౨॥ ఆహైవ
మేహ్యజ్ఞ మహీంవిముంచనోరసౌకసాంవిశ్వసృజేయమర్పితా । నస్వస్తియాస్యస్యనయామమేక్షతస్సు
రాధమాసాదితసూకరాకృతే॥౩॥త్వంనస్సపత్నైరభవాయకింభృతో యోమాయయాహంత్యసురాన్ప
రోక్షజిత్॥త్వాంయోగమాయాబలమల్పపౌరుషంసంస్థాప్యమూఢప్రమృజేసుహృచ్ఛుచః॥౪॥త్వయిసంస్థితే
గదయాశీర్ణశీర్షణ్యస్మద్భుజచ్యుతయాయేచతుభ్యమ్।బలింహరిష్యంత్యృషయోయేచదేవాస్స్వయంచ

తాళమస్యానఘటతఇతిభావఃహిరణ్యాక్షేణాధిక్షేపార్థంప్రయుక్తాపిభారతీవస్తుతోభగవంతంస్తౌతి-తథాహి- వన
గోచరఃజలశయనః-శ్రీనారాయణః-సఏవయోగిభిర్మృగ్యతఇతిమృగః-దుష్టాన్విహంతుంమృగయతఇతివా- అజ్ఞఃనాస్తి
జ్ఞోయస్మాత్ - హేసర్వజ్ఞేత్యర్థః-సురాఅధమాఃయస్మాత్ - హేసురోత్తమ-మమేక్షమాణస్యాపిసతః- మామనాదృత్య
త్వమనయాసహవర్తమానః-అస్మదీయంస్వస్తి సమస్తమంగళంరాజ్యం - యాస్యసిప్రాప్స్యసి- నాత్రసందేహః- త
థాప్యస్మత్కృపయావిముంచేత్యర్థః-ఆసాదితాలీలయాస్వీకృతా - సూకరాకృతిర్యేన॥౩॥త్వమితి॥ అభవాయనాశా
యభృతఃపుష్టః-వస్తుతస్తుమోక్షాయభృతోధృతఃఆశ్రితఇత్యర్థః-యోభవాన్పరోక్షేణజయతీతితథా-వస్తుతస్తుసుచూ
రఏవస్థిత్వాజయతీతి - సంస్థాప్యహత్వా - వస్తుతస్తుయోగమాయారూపమచింత్యంబలంయస్య-అల్పంపౌరుషంయ
స్మాత్తంత్వాం-సమ్యక్ స్థాపయిత్వా-భక్త్యాహృదిస్థిరీకృత్యేత్యర్థః - హేమూఢప్రమూఢాన్ ప్రత్యాప్యాయయతీతిత
థా-ప్రపూర్తానితిధాతుః-సుహృదాంశుచః-సంసారదుఃఖాని-మృజే నాశయామి-యతస్త్వంస్మర్తౄర్బంధ వానపి
మోచయసీతిభావః॥౪॥త్వయీతి॥అస్మద్భుజచ్యుతయాపిగదయా-శీర్ణంశీర్షంయస్య-తథాభూతేత్వయి సుఖంసంస్థితే

సతి-యేతుభ్యామధునాబలింహరంతి-నవీనాః భక్తాః- యేచపూర్వభక్తాఋషయో దేవాశ్చతే సర్వేప్యయమేవోద్య
మంవినైవ- అమూలాసభవిష్యంతి-కింతుదృఢమూలాఏవభవిష్యంతీత్యర్థః॥౫॥ సఇతి॥సః శ్రీహరిః-అరేరీరుక్తాన్యేవ-
తోమరాశ్శస్త్రవిశేషాః-తైస్తుద్యమానోవ్యథమానః-దంష్ట్రాగ్రగతాంపృథివీం- భీతామాలక్ష్య - తోదం దురుక్తవ్య
థాం-మృషన్ సహమానఏవనిర్గతః-కరేణుఃహస్తినీ-వస్తుతస్తుదురుక్తితః-అమరైర్నిమిత్తభూతైస్తుద్యమానః - యథా
శ్రితార్థనాగ్రాహిణాంబ్రహ్మాదీనాం-అనుకంపయానిపీడ్యమానఇత్యర్థః-తోదంమృషన్నిత్యస్యాప్యయమేవార్థః॥ ౬॥
తమితి॥సలిలాన్నిర్గచ్ఛంతమనుగతస్సన్-హిరణ్యవత్-పిశాః కేశాయస్య-ఝషోమకరః- కరాళాః తుంగాః దంష్ట్రా
యస్య-అశనివన్నిస్వనోయస్య-నిర్లజ్జానాంఅసతాంకింవిగర్హితమస్తినిందాభయా భావాత్పలాయన మయుక్తమిత్య
ర్థః వస్తుతస్తుగతహ్రియః నసంతోయేభ్యస్తేషాంకృపాళూనాం-దంష్ట్రాగ్రశిఖభూరక్షణార్థం కించిత్పలాయనమపిన
నిందితమిత్యర్థః-యద్వా- లోకోపకారార్థంభువముద్ధరతా-అనుద్రవణమనుచితంమన్యమానోదైత్యః ఆత్మానమధిక్షి
పతి-గతహ్రియాంస్వార్థైకపరాణాం-అసతామస్మాకం-కింవిగర్హితంగణనాస్తి-అపితునాస్త్యేవేతిధిజ్ఞామిత్యబ్ర
వీదిత్యర్థః॥౭॥సఇతి॥సభగవాన్ విశ్వసృజాబ్రహ్మణా-అభిష్టుతః విబుధైశ్చప్రసూనైరా పూర్యమాణః- పాఠాంతరే-
విశ్వసృజాప్రసూనైర్విబుధైరభిష్టుతఇతి-సలిలస్యోదస్తాదుపరి-వ్యవహారగోచరేదేశే- స్వసత్త్వమాధారశక్తింని

సర్వేనభవిష్యంత్యమూలాః॥౫॥ సతుద్యమానోఽరిదురుక్తితోమరైర్దంష్ట్రాగ్రగాంగాముపలక్ష్యభీతాం।
తోదంమృషన్నిరగాదంబుమధ్యాద్గ్రాహాహతస్సకరేణుర్యథేభః॥౬॥ తంనిస్సరంతంసలిలాదనుద్రుతో
హిరణ్యకేశోద్విరదంయథాఝషః।కరాళదంష్ట్రోశనినిస్వనోఽబ్రవీద్గతహ్రియాంకిన్న్వసతాం విగర్హి
తమ్॥ ౭॥ సగాముదస్తాత్సలిలస్యగోచరేవిన్యస్యతస్యామదధాత్స్వసత్త్వమ్।అభిష్టుతో విశ్వసృజాప్ర
సూనైరాపూర్యమాణోవిబుధైఃపశ్యతోఽరేః॥ ౮॥ పరానుషక్తంతపనీయోపకల్పంమహాగదం కాంచన
చిత్రదంశం।మర్మాణ్యభీక్ష్ణంప్రతుదంతందురుక్తైఃప్రచండమన్యుః ప్రహసంస్తంబభాషే॥ ౯॥ శ్రీభగవ
వాన్॥సత్యంవయంభోవనగోచరామృగాయుష్మద్విధాన్మృగయేగ్రామసింహాన్। నమృత్యుపాశైః ప్ర
తిముక్తస్యధీరావికత్థనంతవగృహ్ణంత్యభద్ర॥ ౧౦॥ ఏతేవయంన్యాసహరారసౌకసాంగతహ్రియోగ
దయాద్రావితాస్తే। తిష్ఠామహే * థాపికథంచిదాజౌస్థేయంక్వయామోబలినోత్పాద్యవైరమ్॥౧౧॥
త్వంపద్రథానాంకిలయూథపాధిపో ఘటస్వనోఽస్వస్తయఆశ్వనూహః।సంస్థాప్యచాస్మాన్ప్రమృజాశ్రు
స్వకానాంయస్స్వాంప్రతిజ్ఞాంనాతిపిపర్త్యసభ్యః॥౧౨॥సోఽధిక్షిప్తోభగవతాప్రలబ్ధశ్చరుషాభృశమ్।ఆ
జహారోల్బణంక్రోధంక్రీడ్యమానోఽహిరాడివ॥౧౩॥ సృజన్నమర్షితశ్శ్వాసంమన్యుప్రచలితేంద్రియః
ఆసాద్యగదయాదైత్యస్తరసాభ్యహనద్ధరిమ్॥ ౧౪॥ భగవాంస్తుగదావేగంవిసృష్టమరిణోరసి। అవంచ
యత్తిరశ్చీనోయోగారూఢఇవాంతకమ్॥౧౫॥ పునర్గదాంతామాదాయభ్రామయంతమభీక్ష్ణశః।అభ్య
ధావద్ధరిఃక్రుద్ధస్సంరంభాద్దష్టదచ్ఛదమ్॥౧౬॥తతశ్చగదయారాతిర్దక్షిణాంసభువిప్రభోః। ఆజఘ్నే

హితవాన్-అరేస్తస్యపశ్యతఏవ॥౮॥పరానుషక్తమితి॥పరాపృష్ఠతోనుషక్తంలగ్నం-తపనీయోపకల్పంసువర్ణాభరణం
యస్య-కాంచనమయంచిత్రందంశంకవచంయస్య-తందైత్యం ప్రచండమన్యుత్వమధిక్షేపాదికంజాను కరణమాత్రం-
దైత్యవాక్యభీతానాందేవానాంభయనివృత్తయే-వస్తుతస్తేనతథానుక్తత్వేన-కోపాదిహేతుత్వాభావాత్॥ ౯ ॥ స
త్యమితి॥గ్రామసింహాన్ శునః ప్రతిముక్తస్యబద్ధస్య-వికత్థనంశ్లాఘనం॥౧౦॥ఏతఇతి॥న్యాసహరాః నిక్షేపహరాః- ద్రా
వితాఃపలాయనంకారితాః-అథాప్యసమర్థాఅపితిష్ఠామఇతఆత్మనేపదంత్వార్షం-తిష్ఠామః- తత్రకిం యతః స్థేయం
స్థాతవ్యమేవాస్మాభిః-తత్ర కిమిత్యతఆహ-క్వయామఃగంతవ్యదేశాభావాత్॥ ౧౧॥ త్వమితి॥ పద్రథానాం పదాతీ
నాంయేయూథపాః- తేషామధిపఃముఖ్యఇత్యర్థః॥అస్వస్థయేపరాభావార్థం ఆశుఘటస్వ- యత్త్వమనూహః నిర్వ్యత
ర్కః యోనాతిపిపర్తినపాలయతీతివా-అసౌఅసభ్యః-సభాయామనర్హః॥౧౨॥సఇతి॥ సోఽధిక్షిప్తస్సత్యంవయమితి శ్లోకేన-
రుషాప్రలబ్ధశ్చఅపహసితశ్చ-ఏతేవయమితిద్వాభ్యాం-క్రీడాంకార్యమాణోపి-అహిరాణ్మహాసర్పఇవ॥ ౧౩॥సృజన్నితి॥
మన్యునాప్రచలితానీంద్రియాణియస్య॥౧౪॥ భగవానితి॥ అంతకంమృత్యుం॥ ౧౫॥ తతఇతి॥ హేసౌమ్య విదుర - తాంగ
దాంఅప్రాప్తామేవ-అహనత్॥౧౬॥ఏవమితి॥హార్యక్షో హిరణ్యాక్షః॥౧౭॥ తయోరితి॥స్పృధోస్స్పర్ధమానయోః-తిగ్మా

భ్యాంగదాభ్యాం అహతాన్యంగానియయోః-క్షతాహాస్రవతీలిక్షుతాస్రవంరుధిరం-తస్య ఆఘ్రాణమవ ఘ్రాణం- తై
నవివృద్ధోమన్యుర్యయోః-విచిత్రాన్ మార్గాన్ గదాయుద్ధభ్రమణభేదాన్-ఇళాగా స్తస్యాంనిమి త్తభూతాయాం- శు
ష్మిణోఽమ త్తయోర్వ్రుషభయోః-ప్రస్తుతేపి-ఇళాపృధ్వీ తదర్థంవృషభాహిఖలుబహూనిదినానిసంగ్రధితోత్తుంగశృంగ
సంఘర్షణవిదీర్ణగళాగళద్రుధిరా-పరస్పరోపమర్దవ్యగ్రోగ్రసంరంభా-చమత్కారితగజయూధపా- యుధ్యమా
నాతిష్ఠతఇతిప్రసిద్ధః॥౧౯॥దైత్యస్యేతి॥యజ్ఞఏనావయవాయస్యతస్య-మహ్యాంమహీనిమి త్తం-ద్విషతోరేవంవిధం విమర్ద
నం దిదృక్షుఃస్వరాట్ బ్రహ్మా-తత్రాగాత్ప్రాప్తః॥ ౨౦॥ ఆసన్నేతి॥ ఆగత్యచ బ్రహ్మా శ్రీనారాయణ మాహ. కింకృ
త్వాదైత్యంవిలక్ష్య:కథంభూతంఆసన్నంప్రాప్తం-శౌండీర్యముద్ధోమేనతం. అపేతం సాధ్వసం యస్మాత్- కృతఃప్రతీ
కారోమేన-అహార్యఃఅప్రతిపన్నోవిక్రమోయస్య - సహస్రణీః ఋషిసహస్రాణాం నేతా బ్రహ్మా॥ ౨౧॥ ఏషఇతి॥
హే దేవ తేతవఅంఘ్రిమూలం-ప్రాప్తానాం దేవాదీనాం-ఏషోసురః॥ ౨౨॥ ఆగస్కృదితి॥ ఆగస్కృత్ వృథై వాపరాధ
కృత్-పరిహారాయప్రవృత్తాభయకృత్-భీతంజ్ఞాత్వాదుష్కృత్-అర్థప్రాణాదిహర్తా-అస్మత్తోరాద్ధోలబ్ధావరోమే

సతుతాంసౌమ్యగదయా కోవిదోహనత్॥౧౭॥ ఏవంగదాభ్యాంగుర్వీభ్యాంహర్యక్షోహరిరేవచ ।జిగీష
యాసుసంరబ్ధావన్యోన్యమభిజఘ్నతుః॥ ౧౮ ॥ తయోస్స్పృధో స్తిగ్మగదా హతాంగయోఃక్షతాస్రవా
ఘ్రాణవివృద్ధమన్వ్యోః।విచిత్రమార్గాంశ్చరతోర్జిగీషయావృషావిళాయామివశుష్మిణోర్మృధః॥ దై
త్యస్యయజ్ఞావయవస్యమాయయాగృహీతవారాహతనోర్మహాత్మనః । కౌరవ్యమహ్యాంద్విషతోర్విమ
ర్దనందిదృక్షురాగాదృషిభిర్వృతస్స్వరాట్॥ ౨౦॥ ఆసన్నశౌండీర్యమపేతసాధ్వసంకృతప్రతీకారమ
హార్యవిక్రమమ్।విలక్ష్యదైత్యంభగవాన్ సహస్రణీర్జగాదనారాయణమాదిసూకరం॥ ౨౧॥బ్రహ్మా॥ఏష
తేదేవ దేవానామంఘ్రిమూలముపేయుషామ్।విప్రాణాంసౌరభేయీణాంభూతానామప్యనాగసామ్॥
౨౨॥ఆగస్కృద్భయకృద్దుష్కృదస్మద్రాద్ధవరోసురః।అన్వేషన్న ప్రతిరథోలోకానటతికంటకః॥౨౩॥ఏ
వంమాయావినందృప్తంనిరంకుశమసత్తమమ్।మాక్రీడబాలవద్దేవయథాశీవిషముత్థితమ్॥౨౪॥నయావదే
షవర్ధేతస్వాంవేళాంప్రాప్యదారుణః।స్వాం దేవమాయామాస్థాయతావజ్జహ్యఘమచ్యుత॥ ౨౫॥ఏషా
ఘోరతమాసంధ్యాలోకచంపట్కరీప్రభో।ఉపసర్పతిసర్వాత్మన్ సురాణాంజయమావహ॥ ౨౬॥అధు
నైషాభిజిన్నామయోగోమౌహూర్తికోభ్యగాత్।శివాయనస్త్వంసుహృదామాశునిస్తర దుస్తరమ్॥
౨౭॥దిష్ట్యాత్వాంవిహితంమృత్యుంమాయామాసాదితస్స్వయమ్।విక్రమ్యైనంమృధేహత్వా లోకానా
ధేహిశర్మణి॥౨౮॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే.తృతీయస్కంధే.హిరణ్యాక్షయుద్ధోనామాష్టాదశోఽధ్యాయః.

మైత్రేయః॥ అవధార్యవిరించస్యనిర్వ్యళీకామృతంవచః।ప్రహస్యప్రేమగర్భేణతదపాంగేన సోగ్ర
హీత్॥౧॥తతస్సపత్నంముఖతశ్చరంతమకుతోభయమ్। జఘానోత్పత్యగదయాహనావసురమక్షజః॥౨॥
సాహతా తేనగదయావిహతాభగవత్కరాత్ ।విఘూర్ణితాపతద్రేజేతదద్భుతమివాభవత్॥ సతదాల

నఅన్వేషన్ ప్రతిరథమవలోకయన్-అప్రతిరథః:ప్రతిపక్షశూన్యః॥ ౨౪॥ ఏవమితి॥ యద్యస్మాదేవంభూతోయం తస్మాదే
నంమాక్రీడ-హే దేవయథాఉద్ధితంక్షుభితం-ఆశీవిషంసర్పం-బాలఃపుచ్ఛాకర్షణాదినాక్రీడతి-తద్వత్॥ ౨౪॥నేతి॥స్వామా
సురీం-హే దేవ-స్వాంమాయాం-అఘంపాపరూపం॥౨౫॥ వేళామేవాహ॥ఏషేతి॥లోకానాంఛంపట్కరీవినాశకరీభయ
డిత్సుర్వ్యయంవినాశేవర్తతే॥౨౬॥అధునేతి॥అభిజిన్నామ్నాహ్నః-సఏవమౌహూర్తికోయోగః-ముహూర్తఃశుభదః కా
లః-అభ్యగాదాగతప్రాయః-అతోయావన్ముహూర్తశేషోస్తి-తావదేవాశుహత్వా-దుస్తరమేనం-నిస్తర జహి॥ ౨౭॥
దిష్ట్యేతి॥ త్వాంమృత్యుం-త్వన్మైవశాపానుగ్రహకాలె-విహితంనిర్మితం-ఆసాదితఃప్రాప్తఃశర్మణిసుఖే - ఆధేహి:అ
స్థాపయ॥ ౨౮॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-అష్టాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.   ...   ...

శ్లో॥ఊనవింశేవిరించ్యాది ప్రార్థితేనమహామృధే।వరాహేణహిరణ్యాక్షవధశ్లాఘ్యానువర్ణ్యతే॥అవధార్యేతి॥నిర్వ్య
ళీకంచతదమృతంచ-పాకాంతరే-నిష్కపటాభిప్రాయంచతదృతంచ-కాలాత్మనోపిమమ- ముహూర్తబలము పదిశతి
ప్రహస్య-అపాంగావలోకనేనైవ-స్వీకృతవాన్॥౧॥ తతఇతి॥ముఖతోభిముఖే-హనౌకపోలస్యాధోభాగే-అక్షజః బ్రహ్మ
ణఃప్రాణేంద్రియాదావిర్భూతః॥ ౨॥ సేతి॥సాస్యగదయా-తతోవిహతావిచ్యుతాసతీ-విఘూర్ణితాభూత్వా- అపతత్

శిజేచ-తత్ భగవతః-రాత్పతనం - యద్వాతద్వదస్యావృత్త్యా రేజ ఇత్యనేనాపి సంబంధః - తద్దైత్యస్య పౌరుషం రేజ ఇతి॥౩॥ స ఇతి॥ లబ్ధతీర్థో లబ్ధావసరః-స చ న బబాధే-వేగేన న ప్రాహరత్ - సమానయన్ బభూవేతి వాక్యభేదాత్స ఇత్యస్యాపౌనరుక్త్యం॥౪॥ తమితి॥ వ్యగ్రం ససంభ్రమం చక్రం యస్య - విషజ్యమానం విశేషేణ సంగం ప్రాప్నువంతం పశ్యతి - అతద్విదాం తత్ప్రభావమజానతాం-ఆసమంతాద్దాసన్ స్మ జాతాః॥౬॥ స ఇతి॥ స దైత్యః తమాత్తచక్రం - నిశామ్య దృష్ట్వా అగ్రతో వ్యవస్థితం చ విలోక్య-అమర్షేణ క్రోధేన-పరిప్లుతాని ఇంద్రియాణి యస్య సః అదశత్ దష్టవాన్॥౭॥ కరాళేతి॥ చక్షుర్భ్యాం దహన్నివ-సంచక్షాణః పశ్యన్నివేతి-వస్తుతః-క్రోధాభావమాహ-హతోసి జ్ఞాతోసీతి వా స్తవార్థః॥౮॥ పదేతి॥ ఖాతరంహా సం వాయువేగాం॥౯॥ ఆహేతి॥ ఘటస్వ ఉద్యమం కురు-యతస్త్వం జేతుమిచ్ఛసి॥ ౧౦॥ ౧౧॥ స్వేతి॥ హతో మానో గర్వో యస్య సః॥౧౨॥ జగ్రాహేతి॥ జ్వలన్ యో జ్వలనః-తద్వల్లోలుపం- సంగ్రసనవ్యగ్రం - యజ్ఞాయపిష్ణ మాలక్ష్య అకార్యకరత్వే దృష్టాంతః-విప్రముద్దిశ్య అభిచరన్-అభిచారం కుర్వన్ యథా॥౧౩॥ తదితి॥ అంతః ఖే ఆకాశమధ్యే - చకాస

బ్ధతీర్థోపి న బబాధే నిరాయుధమ్। సమానయన్ స్వధర్మం విష్వక్సేనం ప్రకోపయన్॥౪॥ గదాయామపవి
ద్ధాయాం హాహాకారే వినిర్గతే (మాభైష్టేతి సురానుక్త్వా భగవాన్ సమవస్థితః) మానయామాస తద్ధర్మం
సునాభం చాస్మరద్విభుః॥౫॥ తం వ్యగ్రచక్రం దితిపుత్రాధమేన స్వపార్షదముఖ్యేన విషజ్యమానమ్। చి
త్రా వాచోఽతద్విదాం ఖేచరాణాం తత్రస్మాసన్ స్వస్తి తేముం జహీతి॥౬॥ స తం నిశామ్యాత్తరథాంగ
మగ్రతో వ్యవస్థితం పద్మపలాశలోచనమ్। విలోక్య చామర్షపరిప్లుతేంద్రియో రుషా స్వదంతచ్ఛదమాదశ
చ్ఛ్వసన్॥౭॥ కరాళదంష్ట్రశ్చక్షుర్భ్యాం సంచక్షాణో దహన్నివ। అభిద్రుత్య స్వగదయా హతోసీత్య
హనద్ధరిమ్॥౮॥ పదా సవ్యేన తాం సాధో భగవాన్ యజ్ఞసూకరః। లీలయా మిషతశ్శత్రోః ప్రాహరద్వాత
రంహసమ్॥౯॥ ఆహ చాయుధమాధత్స్వ ఘటస్వ త్వం జిగీషసి। ఇత్యుక్తస్స వరాహాయ తాం గదాం వ్యసృ
జద్భృశమ్॥౧౦॥ తాం స ఆపతతీం వీక్ష్య భగవాన్ సమవస్థితః। జగ్రాహ లీలయా ప్రాప్తాం గరుత్మానివ
పన్నగీమ్॥౧౧॥ స్వపౌరుషే ప్రతిహతే హతమానో మహాసురః। నైచ్ఛద్గదాం దీయమానాం హరిణా వి
గతప్రభః॥౧౨॥ జగ్రాహ త్రిశిఖం శూలం జ్వలజ్జ్వలనలోలుపమ్। యజ్ఞాయ ధృతరూపాయ విప్రాయా
భిచరన్ యథా॥౧౩॥ తదోజసా దైత్యమహాభటార్పితం చకాసదంతః ఖ ఉదీర్ణదీధితిం। చక్రేణ చిచ్ఛేద నిశాతనే
మినా హరిర్యథా తార్క్ష్యపతత్రముజ్ఝితమ్॥ ౧౪॥ వృక్ణే స్వశూలే బహుధారిణా హరేః ప్రత్యేత్య విస్తీ
ర్ణమురో విభూతిమత్। ప్రవృద్ధరోషస్స కఠోరముష్టినా నదన్ ప్రహృత్యాంతరధీయతాసురః॥౧౫॥ తేనేత్థ
మాహతః క్షత్తర్భగవానాదిసూకరః। నాకంపత మనాక్క్వాపి స్రజా హత ఇవ ద్విపః॥ ౧౬॥ అథోరుధా
సృజన్మాయాం యోగమాయేశ్వరే హరౌ। యాం విలోక్య ప్రజాస్త్రస్తా మేనిరేస్యోపసంయమం॥౧౭॥ ప్రవ
వుర్వాయవశ్చండాస్తమః పాంసవమైరయన్। దిగ్భ్యో నిపేతుర్గ్రావాణః క్షేపణైః ప్రహితా ఇవ॥ ౧౮॥
ద్యౌర్నష్టభగణాభ్రౌఘైస్సవిద్యుత్స్తనయిత్నుభిః। వర్షద్భిః పూయవిణ్మూత్రకేశాస్థీని చాసకృత్
గిరయః ప్రత్యదృశ్యంత నానాయుధముచోనఘ। దిగ్వాససో యాతుధాన్యః శూలిన్యో ముక్తమూర్ధజాః॥
౨౦॥ బహుభిర్యక్షరక్షోభిః పత్త్యశ్వరథకుంజరైః। ఆతతాయిభిరుత్సృష్టా హింస్రా వాచోతివైశసాః॥

త్ప్రకాశమానం ఉదీర్ణా ఉత్కటా దీధితిర్దీప్తిః యస్య-నిశాతనేమినా నిశితధారేణ-హరిః-ఇంద్రో యథా- తార్క్ష్యస్య పతత్రం ఉజ్ఝితం చిచ్ఛేద-పురా ఖలు దేవాన్ నిర్జిత్య-అమృతకలశం నయతా గరుడేన-ఇంద్రప్రయుక్తస్య వజ్రస్య అమోఘస్య - మానం దాతుం పతత్రమేకం త్యక్తం తద్యథా ఇంద్రశ్చిచ్ఛేద- ఛిన్నం చ తత్ - యథా ఖే ప్రకాశతే-తద్వత్ప్రకాశమానమిత్యపి సంబంధః॥౧౪॥ వృక్ణ ఇతి॥ అరాస్సంత్యస్యేతి అరి చక్రం- తేన బహుధా వృక్ణే ఛిన్నే సతి ప్రత్యేత్య అభిముఖమాగత్య-హరేః ఉరో వక్షః ప్రహృత్య॥౧౫॥ తేనేతి॥ మనాగీషత్-నాకంపత- క్వాప్యంగే॥౧౬॥ అథేతి॥ అస్య జగతః - ఉపసంయమం ప్రళయం॥ ౧౭॥ ప్రవవురితి॥ పాంసుకృతం తమశ్చ ప్రేరితవంతః, క్షేపణైర్యంత్రైః॥ ౧౮॥ ద్యౌరితి॥ నష్టో భగణో నక్షత్రసమూహో యస్యాం సా - అనేన దైత్యబలాతిరేకాత్ప్రహ్లాదత్తముహూర్తాతిక్రమో వగమ్యతే అహ్ని నక్షత్రాణామసంభవాత్॥౧౯॥ గిరయ ఇతి॥ నానాయుధాని విముంచంతీతి తథా-యాతుధాన్యశ్చ ప్రాదృశ్యంత॥ ౨౦॥ బహుభిరితి॥ ఛింధి భింధీత్యేవంభూతాః - అతివైశసాః అత్యుగ్రాః-వాచః ఉత్సృష్టాః ఇత్యేవమత్ర వాక్యసమాప్తిః॥ ౨౧॥

ప్రాదుష్కృతానామితి ॥ ప్రకటితాః మాయాః-వినాశయన్-వినాశనమితిసారే - యథాశ్రుతైవపఙ్క్తిః-త్రిపాత్ త్రీణి సవనానిపాదాయస్య-యజ్ఞమూర్తేరిత్యర్థః॥శ్రుతౌ॥త్రయోస్యపాదాఇతిశ్రుతేః॥౨౨॥తదేతి॥భర్తురాదేశం-స్వపుత్రా భగవాన్హనిష్యతీత్యేవంరూపం॥౨౩॥వినష్టాస్వితి॥ఉపగూహమానఃబాహుభ్యామన్తరేనిధాయసంఘట్టయన్॥ ౨౪॥ తమితి-అహన్ జఘాన-త్వాష్ట్రంవృత్రంమరుత్పతిరింద్రః ॥ ౨౫ ॥ సఇతి॥పరితోభ్రమద్గాత్రంశరీరంయస్యసః-ఉదస్తేబహిర్నిర్గతేలోచనేయస్యసః-విశీర్ణాఃబాహ్వదయోయస్యనగేంద్రోమహాద్రుమః-లులితఃఉన్మూలితః- నభస్వతావాయునా॥౨౬॥క్షితావితి॥సంస్థితింమృత్యుం॥౨౭॥యమితి॥ అసతఃఆరోపితాత్ లింగాచ్ఛరీరాత్-మోక్తుమిచ్ఛయా -వరాహస్యపూర్వపాదయోశ్శేవకరత్వాత్-కరేణాహస్తేతి-పదాహతఇతివాఉపరుద్ధం॥ ౨౮ ॥ నమోనమఇతి॥అఖిలయజ్ఞానాంతంతవే-అతివిస్తారకాయకారణాయేతివా-అరుంతుదఃమర్మభేత్తా॥౩౦॥ఏవమితి॥సంసాదయిత్వాహత్వేత్యర్థః పు

ప్రాదుష్కృతానాంమాయానామాసురీణాంవినాశనం । సుదర్శనాస్త్రంభగవాన్ప్రాయుఙ్క్తదయి
తంత్రిపాత్॥౨౨॥తదాదితేస్సమభవత్సహసాహృదివేపథుః । స్మరంత్యాభర్తురాదేశం స్తనాచ్చా
స్రుక్ప్రసుస్రువే॥౨౩॥వినష్టాసుస్వమాయాసుభూయశ్చావ్రజ్యకేశవమ్। రుషోపగూహమానోముంద
దృశేవస్థితంబహిః॥౨౪॥తంముష్టిభిర్వినిఘ్నంతంవజ్రసారైరధోక్షజః । కరేణకర్ణమూలేహన్ యథా
త్వాష్ట్రంమరుత్పతిః॥౨౫॥ సఆహతోవిశ్వజితాహ్యవజ్ఞయాపరిభ్రమద్గాత్రఉదస్తలోచనః । విశీర్ణ
బాహ్వంఘ్రిశిరోధరోపతద్యథానగేంద్రోలులితోనభస్వతా॥ ౨౬॥ క్షితౌశయానంతమకుంఠవర్చసం
కరాళదంష్ట్రంపరిదష్టదచ్ఛదమ్। అజాదయోవీక్ష్యశశంసురాగతా అహోఇమంకోను లభేతసంస్థి
తిమ్॥ ౨౭॥యంయోగినోయోగసమాధినారహోధ్యాయంతిలింగాదసతోముముక్షయా । తస్యైష
దైత్యోనిహతఃకరేణవై ముఖంప్రపశ్యం స్తనుముత్ససర్జహ॥ ౨౮॥ ఏతౌహిపార్షదావస్యశాపాద్యా
తావసద్గతిమ్।పునఃకతిపయైస్స్థానంప్రపత్స్యేతేహజన్మభిః॥౨౯॥దేవాః॥ నమోనమస్తేఖిలయజ్ఞతంతవే
స్థితౌగృహీతామలసత్త్వమూర్తయే। దిష్ట్యాహతోసౌజగతామరుంతుదస్త్వత్పాదభక్త్యావయమీశని
ర్వృతాః॥౩౦॥మైత్రేయః॥ఏవంహిరణ్యాక్షమసహ్యవిక్రమంసంసాదయిత్వాహరిరాదిసూకరః।జగామ
లోకంస్వమఖండితోత్సవంసమీడితఃపుష్కరవిష్టరాదిభిః ॥౩౧॥మయాయథానూక్తమవాదితేహరేఃకృ
తావతారస్యసుమిత్రచేష్టితం । యథాహిరణ్యాక్షఉదారవిక్రమో మహామృధేక్రీడనవన్నిరాకృతః॥
౩౨॥శ్రీశుకః॥ఇతికౌషారవాఖ్యాతా మాశ్రుత్యభగవత్కథాం । క్షత్తానందంపరంలేభేమహాభాగవ
తోనృప॥౩౩॥అన్యేషాంపుణ్యశ్లోకానాముద్దామయశసాంకథాం। ఉపశ్రుత్య భవేన్మోదః శ్రీవత్సాం
కస్యకింపునః॥ ౩౪॥ యోగజేంద్రంఝషగ్రస్తంధ్యాయంతం చరణాంబుజం । క్రోశంతీనాం కరేణూ
నాంకృచ్ఛ్రాచ్చామోచయద్ద్రుతం॥౩౫॥ తంసుఖారాధ్యమృజుభిరనన్యశరణైర్నృభిః।కృతజ్ఞఃకోన సేవే
తదురారాధ్యమసాధుభిః॥౩౬॥ యోవైహిరణ్యాక్షవధంమహాద్భుతంవిక్రీడితంకారణసూకరాత్మనః।
శృణోతిగాయత్యనుమోదతేజనోవిముచ్యతేబ్రహ్మవధాదపిక్షణాత్॥౩౭॥ఏతన్మహాపుణ్యమలంపవిత్రం
ధన్యంయశస్యంపదమాయురాశిషాం- ప్రాణేంద్రియాణాంయుధిశౌర్యవర్ధనం నారాయణోంతేగ
తిరంగశృణ్వతాం॥౩౮॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతేతృతీయస్కంధే-హిరణ్యాక్షవధోనామైకోనవింశోధ్యాయః.

ష్కరవిష్టరాదిభిః బ్రహ్మాదిభిస్సంస్తుతః॥౩౧॥మయేతి॥ యథానూక్తంగురూక్తమనతిక్రమ్య-మయాఅవాది - తేతవకథితం హేసుమిత్రవిదుర యథా యేనప్రకారేణ॥౩౨॥ఇతీతి॥ హేనృపపరీక్షిత్॥ ౩౩॥ అన్యేషామితి॥ అన్యేషాంకథాముపశ్రుత్య-భక్తిమాత్రేణాసోపసూనామపిసులభః అన్యథా వేదానామపిదుర్లభఇతి॥౩౪॥ తత్రశ్రీభగవత్కథాశ్రవణేకస్యానందోనస్యాదిత్యాహద్వాభ్యాం॥ యఇతి॥ ఝషఃగ్రాహః - తేనపాదగ్రస్తం-క్రోశంతీనాం కరేణూనామితికృపాళుత్వముక్తం సంకటాదమోచయత్॥౩౬॥యఇతి॥కారణేనపృథివ్యుద్ధరణాదినా-సూకరరూపస్య॥౩౭॥ఎతదితి॥ ఎతద్ధరేర్విక్రీడితంశృణ్వతాం - అంతేశ్రీనారాయణోగతిర్భవతి - మహాపుణ్యంస్వర్గాదిఫలప్రదం-అలంపవిత్రం - అతిశయేనశుద్ధిదం-ధన్యంధనావహం- యశస్యంకీర్తికరం - ఆయుషశ్చఆశిషాంచపదంస్థానం-పరిత్రాణంవా- ప్రాణానామింద్రియాణాంచపదం అంగ హేనృప॥౩౮॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకోనవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఏవం శ్వేతవరాహజన్మాదివ్యవధానాదథాదితః। సర్గానుస్మృత్య తే వక్తుమస్వయం ప్రస్తుతం మనోః॥ మహీమితి॥ ప్రతిష్ఠాం
స్థానం అధ్యాస్య ప్రాప్య - సౌతే సూత స్య రోమహర్షణస్య పుత్ర - అవరం అర్వాచీనం - జన్మ యేషాం తేషాం ఈశ్వరేతి నా
నాం - మార్గాయ స్సర్గమాయ - కానిచిద్ద్వారాణి కృతవాన్ - అర్వాచీనాన్ ప్రాణినః - కైరుపాయైః స్పష్టవానిత్యర్థః॥ ౧॥
విదురమైత్రేయసంవాదే నైవ ఏతత్ జ్ఞాస్యత ఇతి తమేవ సంవాదం పృష్టమాహ - పంచభిః క్షత్తేతి - శ్రీకృష్ణ సుహృత్త్వే
హేతుః॥ య ఇతి॥ దుర్యోధనాదిభిరపత్యైస్సహితం - అగ్రజం ధృతరాష్ట్రం - అఘవాన్ కృతాపరాధ ఇతి హేతోః - శ్రీకృ
ష్ణోక్తమంత్రానాదరాత్ - యస్తత్యాజ॥ ౨॥ ద్వైపాయనాదితి॥ అనవమః అన్యూనః - మహత్త్వే మహిమని॥ ౩॥ కిమితి॥
కుశావర్తే గంగాద్వారే యత్రిమప్యపృచ్ఛత్॥ ౪॥ కం తదితి చేత్తత్రాహ తయోరితి॥ అఘఘ్న్యః కథాః హే సూత ప్ర
వృత్తాః॥ ౫॥ తా ఇతి॥ కీర్తన్యాని కీర్తనార్హాణి - ఉదారాణి కర్మాణి - యస్య శ్రీహరేః॥ ౬॥ ఏవమితి॥ ఏవమితి వ్యాసవాక్యం - ఉ
గ్రశ్రవాః రోమహర్షణస్య పుత్రః - నైమిశమయనమాశ్రయో యేషాం తైః - అర్పితం అధ్యాత్మం మనో యేన సః॥ ౭॥ హ
రేరితి॥ గోరుద్ధరణం వసుధోద్ధరణమ్ - లీలాం హిరణ్యాక్షం చావజ్ఞయా హతం - నిశమ్య - భారతః విదురః॥ ౮॥ ప్రజాపతిరి
తి॥ యస్మాత్త్వమవ్యక్తమార్గవిత్ - బ్రాహ్మణో వా విశేషణం॥ ౯॥ య ఇతి॥ ఏతత్ జగత్ - అభావయన్ ఉత్పాదయామా

శౌనకః॥ మహీం ప్రతిష్ఠామధ్యాస్య సౌతే స్వాయంభువో మనుః। కాన్యన్వతిష్ఠద్ద్వారాణి మార్గాయావరజ
న్మనామ్॥ ౧॥ క్షత్తా మహాభాగవతః కృష్ణస్యైకాంతికస్సుహృత్। యస్తత్యాజాగ్రజం కృష్ణే సాపత్యమఘ
వానితి॥ ౨॥ ద్వైపాయనాదనవమో మహిత్వే తస్య దేహజః। సర్వాత్మనాశ్రితః కృష్ణం తత్పరాంశ్చాప్యను
వ్రతః॥ ౩॥ కిమన్వపృచ్ఛన్మైత్రేయం విరజాస్తీర్థసేవయా। ఉపగమ్య కుశావర్త ఆసీనం తత్త్వవిత్తమమ్॥
తయోస్సంవదతోస్సూత ప్రవృత్తా హ్యమలాః కథాః। ఆపో గాంగా ఇవాఘఘ్నీర్హరేః పాదాంబుజా
శ్రయాః॥ ౫॥ తా నః కీర్తయ భద్రం తే కీర్తన్యోదారకర్మణః। రసజ్ఞః కో ను తృప్యేత హరిలీలామృతం పిబన్॥
౬॥ ఏవముగ్రశ్రవాః పృష్ట ఋషిభిర్నైమిశాయనైః। భగవత్యర్పితాధ్యాత్మస్తానాహ శ్రూయతామి
తి॥ ౭॥ శ్రీసూతః॥ హరేర్ధృతక్రోడతనోస్స్వమాయయా నిశమ్య గోరుద్ధరణం రసాతలాత్। లీలాం
హిరణ్యాక్షమవజ్ఞయా హతం సంజాతహర్షో మునిమాహ భారతః॥ విదురః॥ ప్రజాపతిపతిస్సృష్ట్వా ప్ర
జాసర్గే ప్రజాపతీన్। కిమారభత మే బ్రహ్మన్ ప్రబ్రూహ్యవ్యక్తమార్గవిత్॥ ౯॥ యే మరీచ్యాదయో వి
ప్రాః యస్తు స్వాయంభువో మనుః। తే వై బ్రహ్మణ ఆదేశాత్కథమేతదభావయన్॥ ౧౦॥ సద్వితీయాః కిమ
సృజన్ స్వతంత్రా ఉత కర్మసు। ఆహో స్విత్సంహతాస్సర్వ ఇదం స్మ సమకల్పయన్॥ ౧౧॥ మైత్రేయః॥
దైవేన దుర్వితర్క్యేణ పరేణానిమిషేణ చ। జాతక్షోభాద్భగవతో మహానాసీద్గుణత్రయాత్॥ ౧౨॥ ర
జఃప్రధానాన్మహతస్త్రిలింగో దైవచోదితాత్। జాతస్ససర్జ భూతాదిర్వియదాదీని పంచశః॥ ౧౩॥ తాని చై
కైకశస్స్రష్టుమసమర్థాని భౌతికమ్। సంహత్య దైవయోగేన హైమమండమథాసృజన్॥ ౧౪॥ సోఽశయిష్టా
బ్ధిసలిలే ఆండకోశో నిరాత్మకః। సమగ్రం వర్షసాహస్రమన్వవాత్సీత్తమీశ్వరః॥ ౧౫॥ యస్య నాభేరభూత్ప

సుః॥ ౧౦॥ సద్వితీయా ఇతి॥ సద్వితీయాస్సభార్యాః స్వతంత్రా వా భార్యానపేక్షాః - కర్మసు ప్రజాసర్గాదిషు - సంహ
తాః పరస్పరానపేక్షాః - ఇదం జగత్॥ ౧౧॥ బ్రహ్మన్ కిమారభతేతి ప్రశ్నస్య - దక్షాదీన్ సృష్టవానిత్యుత్తరం వక్తుం పూర్వో
క్తాం సృష్టిమనుస్మారయతి - సప్తభిః దైవేనేతి॥ మహదాది ప్రశ్నానాం తు ఉత్తరాధ్యాయమారభ్య ఉత్తరం భవిష్యతి - దు
ర్వితర్క్యేణ దైవేన జీవాదృష్టేన - పరేణ ప్రకృత్యధిష్ఠాత్రా మహాపురుషేణ - అనిమిషేణ కాలేన హేతునా చ - భగవ
తో నిర్వికారాత్ జాతక్షోభం యద్గుణత్రయం ప్రధానం - తస్మాన్మహానాసీత్ - తదుక్తం సాత్త్వత తంత్రే॥ శ్లో॥ విష్ణో
స్తు త్రీణి రూపాణి పురుషాఖ్యాన్యథో విదుః॥ ప్రథమం మహతస్స్రష్టృ ద్వితీయం త్వండసంస్థితమ్॥ తృతీయం సర్వభూత
స్థం తాని జ్ఞాత్వా విముచ్యత ఇతి॥ ౧౨॥ రజ ఇతి॥ మహతో జాతో భూతాదిరహంకారః - త్రిలింగః త్రిగుణః - రజః ప్రధానాది
తి - స్వతః సత్త్వప్రధానస్యాపి మహతః అహంకారోత్పత్తికాలే కార్యానురూపం రజః ప్రధానత్వం భవతీతి భావః - పంచ
శః పంచతన్మాత్రాణి - మహాభూతాని జ్ఞానేంద్రియాణి - కర్మేంద్రియాణి - తత్తద్దేవతాశ్చేతి - పంచశో వర్గశః - సస
ర్జేత్యర్థః॥ ౧౩॥ తానీతి॥ భౌతికం హైమమండం - ఏకైకశః ప్రత్యేకం స్రష్టుమసమర్థాని సంతి - సంహత్య అసృజన్॥ ౧౪॥
స ఇతి॥ అన్వవాత్సీదధిష్ఠితవాన్॥ ౧౫॥ యస్యేతి॥ సహస్రార్కాణామివ ఉరుః దీధితిర్యస్య - తత్ సర్వజీవనికాయానాం ఓ

కఃస్థానం పద్మం-స్వరాట్ బ్రహ్మా॥౧౬॥ సఇతి॥ సలిలాశయే గర్భోదకస్యాంతః-శేతే- తేనభగవతానువిష్టితస్సన్- సఃస్వరాట్-స్వయాసంస్థయా-నామరూపాదిక్రమేణ॥౧౭॥ ససర్జేతి॥ ఛాయా ప్రభా ప్రతియోగినీ-తయా-అబుద్ధ్యేత్యర్థః॥ యస్స్వబుద్ధిస్వతః ప్రభారిత్యుక్తత్వాత్-మహాతమ ఇతి మహామోహస్వరూపమాత్రవివక్షయా-మోహఇతి ప్రథమప్రయోగః॥౧౮॥ తదేవం పూర్వోక్తాం సాధారణాం సృష్టిమనూద్య-కేనచిద్విశేషేణ అసాధారణాం సృష్టిమాహ - విససర్జేత్యాదినాయావదధ్యాయపరిసమాప్తి-తద్విసృష్టం కాయం రాత్రిరూపం-తతఏవ జాతాని యక్షరక్షాంసి జగృహుః - క్షుత్తృషోస్సముద్భవోయస్యాం తాం- అత్రచశ్రుతిః॥ యాస్యసాతనూరాసీత్-తామపాహత- సాతమిస్రాభవదిత్యాది శ్రుతిరనుసంధేయా॥౧౯॥ క్షుదితి॥ ఉపసృష్టా అభిభూతాః-జగ్ధుం భక్షయితుం-యతో వయంతు క్షుత్తృడ్భ్యామర్దితాః అతఏవైనంపితేకిక్రుపయా మారక్షతేత్యేకే-అన్యేతుజక్షధ్వం భక్షయతేత్యబ్రువన్- జక్ష అక్ష హాసనయోరితి ధాతుః॥ ౨౦॥ దేవఇతి॥ దేవో బ్రహ్మా- సంవిగ్నోభీతస్సన్-మాంమాజక్షత నభక్షయత-కింతురక్షత-అహో హేయక్షరక్షాంసి- యూయం మే మమ ప్రజాః పుత్రాః బభూవిథజాతాస్థ ఏవముగ్రస్వభావాః యక్షరక్షాంసి జాతా ఇత్యర్థః - తత్రయే జక్షధ్వమిత్యూచుః తేయక్షాః-యేతు తం మారక్షతేతి తే రాక్షసా ఇతి జ్ఞేయం-ఏతచ్చ తిర్యగాది మానవసర్గస్యాప్యుపలక్షణం॥ ౨౧॥ దేవతా ఇతి॥ ప్రభయా దీవ్యన్ ద్యోతమానాః-యాయా దేవతాః ద్యుతిమత్యః-సాత్త్వికస్త్రాస్తాః - ప్రముఖతః ప్రాధా

ద్మంసహసోత్థో-రుదీధితి। సర్వజీవనికాయౌకో యత్ర స్వయమభూత్స్వరాట్॥౧౬॥ సోనువిష్టోభగవతాయశ్శేతే సలిలాశయే। లోకసంస్థాం యథాపూర్వం నిర్మమే సంస్థయా స్వయా॥౧౭॥ ససర్జ చ్ఛాయయావిద్యాం పంచపర్వాణమగ్రతః। తామిస్రమంధతామిస్రం తమో మోహో మహాత్తమః॥౧౮॥ విససర్జాత్మనః కాయం నాభ్యనందం స్తమోమయమ్ । జగృహుర్యక్షరక్షాంసి రాత్రిం క్షుత్తృట్సముద్భవామ్॥౧౯॥ క్షుత్తృడ్భ్యాముపసృష్టాస్తే తం జగ్ధుమభిదుద్రువుః। మారక్షతైనం జక్షధ్వమిత్యూచుః క్షుత్తృడర్దితాః॥౨౦॥ దేవస్తానాహ సంవిగ్నో మామాంజక్షత రక్షత। అహో మే యక్షరక్షాంసి ప్రజాయూయంబభూవిథ॥౨౧॥ దేవతాః ప్రభయాయాయా దీవ్యన్ప్రముఖతో సృజత్ । తే హారిషు దేవయంతోవిసృష్టాం తాం ప్రభామహః॥౨౨॥ దేవోఽదేవాన్ జఘనతస్సృజతిస్మాతిలోలుపాన్। తఏనం లోలుపతయామైథునాయాభిపేదిరే॥౨౩॥ తతో హసన్ సభగవానసురైర్నిరపత్రపైః । అన్వీయమానస్తరసా క్రుద్ధోభీతః పరాపతత్॥౨౪॥ సఉపవ్రజ్య వరదం ప్రపన్నార్తిహరం హరిమ్। అనుగ్రహాయ భక్తానామనురూపాత్మదర్శనమ్॥౨౫॥ పాహిమాం పరమాత్మంస్తే ప్రేషణేనాసృజం ప్రజాః। తా ఇమాయభితుం పాపా ఉపక్రామంతి మాం ప్రభో॥౨౬॥ త్వమేకః కిల లోకానాం క్లిష్టానాం క్లేశనాశనః। త్వమేవ క్లేశదస్తేషామనాసన్నపదాం తవ॥౨౭॥ మైత్రేయః॥ సోవధార్యాస్య కార్పణ్యం వివిక్తాధ్యాత్మదర్శనః। విముంచాత్మతనుం ఘోరామిత్యుక్తో విముమోచహ॥౨౮॥ తాంక్వణచ్చరణాంభోజాం మదవిహ్వలలోచనామ్। కాంచీకలాపవిల

స్యనాసృజత్ - తేదేవాః- దేవతా ఇతి స్త్రీత్వేన నిర్దిష్టానామప్యర్థమాత్రవివక్షయేతి పుంస్త్వేన ప్రతినిర్దేశః - ఏవం యక్షరక్షాంసీ ఇత్యత్రాపి విజ్ఞేయం- తేన విసృష్టాం త్యక్తాం ప్రభాం-అహః దివసరూపాం సతీం- దేవయంతః క్రీడయంతః- ఆహార్షుః జగృహుః॥౨౨॥ దేవ ఇతి॥ అదేవానితి పదవిభాగః॥ శ్రుతిః॥ సజఘనాదసురానసృజత తేతిశ్రుతిః - అతిలోలుపాన్ స్త్రీలంపటాన్-అభిపేదిరే ప్రాప్తాః॥౨౩॥ తత ఇతి॥ పరాపతత్ అపలాయత॥ ౨౪॥ సఇతి॥ భక్తేచ్ఛానురూపమాత్మానం దర్శయతీతి తథా-అముముపవ్రజ్య॥౨౫॥ పాహీతి ద్వాభ్యాం-ప్రార్థితవాన్-పాహీతి॥ యభితుం మైథునేన ధర్షయితుం॥౨౬॥ త్వమితి॥ లోకానాం జనానాం-తవ అనాసన్నా అనాశ్రితౌ పాదౌ యైస్తేషాం॥౨౭॥ సఇతి॥ వివిక్తమసందిగ్ధం- అధ్యాత్మదర్శనం యస్య సః శ్రీహరేః- ఘోరాం కామకశ్మలాం స్వతనుం- విముంచేత్యుక్తవానితి శేషః - ఇత్యుక్తశ్చ బ్రహ్మేతాంతనుం విముమోచ - సర్వత్ర తనుత్యాగో నామ తత్తన్మనోభావత్యాగో వివక్షితః- గ్రహణం చ తత్తద్భావాపత్తిరితి ద్రష్టవ్యం॥ శ్రుతిః॥ సాహోరాత్రయోస్సంధిరభవదితి శ్రుతేః - సాచ తేనవిసృష్టా తమస్సాయంతన సంధ్యాబభూవ-సాచ కామోద్రేకవేళా అసురాశ్చ రాజసత్వాత్ స్త్రీలంపటాః॥ ౨౮॥ అతస్తాం సంధ్యామేవ స్త్రియం కల్పయిత్వా తేసంమోహం ప్రాప్తా ఇత్యాహ- తామిత్యాదినా త్రిభిః- నూపురాభ్యాం క్వణతీ చరణాంభోజే యస్యాస్సా- మదేన విహ్వలే లోచనే యస్యాస్సా-కాంచీకలాపేన విలసద్దుకూలం-తేనఛన్నం రోధః కటితటం-యస్యాస్సా॥౨౯॥ అన్యోన్యస్యేతి॥

అన్యోన్యశ్లేషణేనఉపమర్దేన హేతునా-ఉత్తుంగౌనిరంతరౌ పయోధరౌయస్యాః-సుద్విజాంసుదతీం స్నిగ్ధహాసో లీలా
వలోకనంయస్యాస్తాం॥౩౦॥గూహంతీమితి॥గూహంతీంవస్త్రేణ తేనావృణ్వానాంనీలానామలకానాం వరూథః స్తోమో
యస్యాఃవిద్యతేతాం-హేధర్మవిదుర-తాదృశీంస్త్రియంఉపలభ్యమత్వా॥౩౧॥సంమూఢానాంవి భావసక్రమ మోహ-
వితర్కయంతఇతి॥ అభిసంభావ్య - సత్కృత్యవిస్రంభాత్ ప్రణయాత్ - కుబుద్ధయః॥ ౩౩॥ తేతాంపప్రచ్ఛుఃకాసీత్యా
దిత్రిభిః॥ కాసికాత్యాకాత్వంకస్యనాకన్యా- హేభామిని కోపనే - రూపమేవద్రవిణంఅనర్ఘంవస్తు- తదేవ పణ్యంక్రి
యాహర్ం-తేనతదసమర్పణేనవిబాధసే॥౩౪॥యేతి॥ కింజాతికులాదిప్రశ్నేన- యానాకాచి ద్భవతు దిష్ట్యైవంతావ
ద్భద్రంజాతం-యత్తవదర్శనంసామ-కింతు కేవలంనఃమనఃఉత్సునోషిమధ్యాసి॥౩౫॥ క్షుభితచిత్తానాం వాక్యం॥ నైకత్రే
తి॥ హేశాలిని శ్లాఘ్యే-ఏకత్రనజయతిసస్థిరీభవతి-యద్వానైకత్రఅనేకగతివిలాసేషు-జయతిసర్వోత్కర్షేణవర్తతే-ప
తత్పతంగఉచ్చలంతంకందుకంబృహతోమహతోః స్తన యోర్భారాద్భీతం- తవకృశంమధ్యం- విషీదతి శ్రామ్యతి-
శ్రాంతామందమేవప్రసరతి-సుశిఖాసమూహః-శోభనః కేశకలాపః-పాఠాంతరే- సుశిఖాః శోభన కేశాస్వకీర్య మా
ణాః-సమూహంబధానేతి-అత్రచాస్తంగచ్ఛన్ సూర్యఏవపతత్పతంగః-మేఘవిచ్ఛేదోమధ్యవిషాదః-తారాకారూపాద్భ
సద్దుకూలచ్ఛన్నరోధసమ్॥౨౯॥ అన్యోన్యశ్లేషణోత్తుంగనిరంతరపయోధరాం।సునాసాం సుద్విజాంస్ని
గ్ధహాసలీలావలోకనాం॥౩౦॥గూహంతీంవ్రీడయాత్మానంనీలాలకవరూథినీం।ఉపలభ్యాసురా ధర్మ తా
దృశీంసుముహుఃస్త్రియం॥౩౧॥ అహోరూపమహోధైర్యమహోఅస్యానవంవయః । మధ్యే కామ
యమానానామకామేవవిసర్పతి॥౩౨॥ వితర్కయంతోబహుధాతాంసంధ్యాంప్రమదాకృతిం।అభిసం
భావ్యవిస్రంభాత్పర్యపృచ్ఛన్ కుమేధసః॥౩౩॥కాసికస్యాసిసుశ్రోణికోవార్థస్తేత్రభామిని।రూపద్రవిణ
పణ్యేనదుర్భగాన్నోవిబాధసే॥౩౪॥యావాకావాత్వమబలేదిష్ట్యాసందర్శనంతవ। ఉత్సునోషీక్షమాణా
నాంకందుకక్రీడయామనః॥౩౫॥ నైకత్రతేజయతిశాలినిపాదపద్మంఘ్నంత్యాముహుఃకరతలేనపతత్ప
తంగం।మధ్యంవిషీదతిబృహత్ స్తనభారభీతంశ్రాంతాచదృష్టిరమలస్సుశిఖాసమూహః॥ ౩౬॥ఇతిసాయం
తనీంసంధ్యామసురాఃప్రమదాయతీమ్ । ప్రలోభయంతీంజగృహుర్మత్వామూఢధియఃస్త్రియమ్॥౩౭
ప్రహస్యభావగంభీరంజిఘ్రంత్యాత్మానమాత్మనా।కాంత్యాససర్జభగవాన్ గంధర్వాప్సరసాంగణాన్
౩౮॥విససర్జతనుంతాంవైజ్యోత్స్నాంకాంతిమతీంప్రియామ్॥తఏవచాదదుఃప్రీత్యా విశ్వావసుపురోగ
మాః॥౩౯॥సృష్ట్వాభూతపిశాచాంశ్చభగవానాత్మతంద్రిణా। దిగ్వాససోముక్తకేశాన్వీక్ష్యచామీలయ
ద్దృశౌ॥౪౦॥జగృహుస్తద్విసృష్టాంతాంజృంభణాఖ్యాంతనుంప్రభోః । నిద్రామింద్రియవిక్లేదోయయా
భూతేషుదృశ్యతే॥౪౧॥ యేనోచ్ఛిష్టాన్ ధర్షయంతితామున్మాదం ప్రచక్షతే।ఊర్జస్వంతం మన్యమాన
ఆత్మానంభగవానజః॥౪౨॥సాధ్యాన్ గణాన్ పితృగణాన్ పరోక్షేణాసృజత్ప్రభుః।తఆత్మసర్గం తత్కా
యంపితరః ప్రతిపేదిరే॥ ౪౩॥ సాధ్యేభ్యశ్చపితృభ్యశ్చకవయోయద్వితన్వతే । సిద్ధవిద్యాధరాంశ్చైవతి
రోధానేనసోసృజత్॥౪౪॥తేభ్యోదదాత్తమాత్మానమంతర్ధానాఖ్యమద్భుతమ్।సకిన్నరాన్ కింపురుషా
ష్టితమసః కేశా ఇత్యూహ్యం॥౩౬॥ఇతీతి॥ప్రమదేవ ఆచరంతీం-స్త్రియంమత్వాజగృహుః॥ ౩౭॥ ప్రహస్యేతి॥ ప్రహ
స్యాత్మానమాత్మనాజిఘ్రన్ - కాంత్యాసౌందర్యేణప్రహసన్ - ఆత్మానమవఘ్రాణంచ సౌందర్యానుభవచాతుర్యవికా
రః॥ ౩౮॥విససర్జేతి॥జ్యోత్స్నాంచంద్రికారూపాం-తఏవగంధర్వాదిగణాః-విశ్వావసుపురోగమాఃముఖ్యాయేషు గణే
షు॥౩౯॥సృష్ట్వేతి॥ఆత్మనస్తంద్రిణాఆలస్యేన-సృష్ట్వాతాంశ్చనగ్నాన్ ముక్తకేశాన్ వీక్ష్య- నేత్రేనిమీలితవాన్॥ ౪౦॥
జగృహురితి॥ ఇంద్రియాణాంవిక్లేదఃస్రావోయయా - తాంనిద్రాం ప్రచక్షతే॥౪౧॥ యేనేతి॥ యేనేంద్రియ విక్లేద
నహేతునా-ఉచ్ఛిష్టాంశ్చసతఃధర్షయంతి-భ్రాంతాన్ కుర్వంతి-తంభూతాదిగణంఉన్మాదంప్రచక్షతే ఏవంతం ద్రిజృం
భిగానిద్రోన్మాదహేతుత్వేనభూతాదీనాంతనూనాంచచాతుర్విధ్యముక్తం - ఊర్జ స్వంతం అన్న మదంతం॥ ౪౨॥
సాధ్యానితి॥పరోక్షేణఅదృశ్యరూపేణ-ఆత్మనస్సర్గోయస్మాత్తం॥౪౩॥ సాధ్యేభ్య ఇతి॥యత్ యేనకాయేన సంప్రదాన
త్వనిమిత్తేనకవయఃకర్మకోవిదాః-సాధ్యేభ్యఃపితృభ్యశ్చపితృరూపేభ్యః-వితన్వతేశ్రాద్ధాది నామహవ్యం కవ్యంచ దదతి
రోధానేనాదృశ్యత్వేన॥౪౪॥తేభ్యఇతి॥ఛాయప్యంతర్ధానశక్తిం-ప్రత్యాత్మనాప్రతిబింబేన॥౪౫॥ మాన యన్నితి॥ ఆత్మా

భాసం ప్రతిబింబం-ఆత్మనా-ఆత్మనః మాం ఆనామ-ప్రతిబింబదర్శినః సుందరస్య-శిరఃకంపాదిచేష్టా॥ ౪౬॥ మిథునీభూయేతి॥ అతఏవతత్సృష్టానాం మిథస్సమానేననిత్యం మిథునీభావః-తత్స్వప్రతిబింబరూపం కర్మభిః తత్పరాక్రమానుసరణైః భోగః ఆభోగో విస్తారః-పాదాదిప్రసారవతా దేహేన॥ ౪౭॥ సర్గ ఇతి॥ అనుపచితే వృద్ధిమప్రాప్తేతద్భోగం క్రోధాదియుక్తం-అముతః అముష్మాత్ దేహాత్-యే కేశాః-అహీయంత ప్రచ్యుతాః-తే అహయో జాతాః॥ ౪౮॥ సర్పా ఇతి॥ ప్రసర్పతః పాదార్యాకుంచనైః ప్రచలతః అముష్మాత్సర్పాః-అతఏవ ఉరగాస్సభవంతీతి నాగాః-అతివేగవంత ఇత్యర్థః-భోగవతోజాతత్వాచ్చ-భోగేన ఫణేన ఉర్వీ విస్తీర్ణా కంధరా-యేషాం-సర్వే చతతో ఽభిధ యోగాత్తు రాః- తేషాంచావాంతర జాతిభేదాః-సర్పసిద్ధాంతే ప్రసిద్ధాః-యదా మన్యమానో ఽభూత్॥ ౪౯॥ తదేతి॥ తదా మనూన్ ససర్జ- తేభ్యస్స్వీయం పురుషాకారం పురం దేహాం వ్యసృజత్ దదౌ॥ ౫౦॥ తానితి॥ తాన్ మనూన్-తేత్వయా కృతం సుకృతం పుణ్యం॥ ౫౧॥ సుకృతత్వమాహుః-ప్రతిష్ఠితా ఇతి॥ యస్మిన్మనుసర్గే-క్రియాః అగ్నిహోత్రాద్యాః అతోయస్మిన్ సర్వే వయం సాకం సహ-అన్నం హవిర్భాగాది-అదామ భక్షయామ-హే బ్రహ్మన్- మనుసృష్టిముక్త్వా ఋషీణాం సృష్టిమాహ- విద్యాఉపాసనా తయా-చ-యోగోఽత్ర ఆసనాదిః తేనచ సుసమాధిః వైరాగ్యైశ్వర్యాదియుక్తః సమాధిః తేనచ- యుక్తః॥ ౫౨॥

న్స ఋషీః ప్రత్యాత్మనా సృజత్॥ ౪౫॥ మానయన్నాత్మనాత్మానమాత్మాభాసం విలోకయన్। తేతుతం జగృహూ రూపం త్యక్తం యత్పరమేష్ఠినా॥ మిథునీభూయ గాయంత స్తమేవోషసి కర్మభిః। దేహేన వైభోగవతాశయానో బహుచింతయా॥ ౪౭॥ సర్గేఽనుపచితే క్రోధాదుత్ససర్జ హతద్వపుః। యేఽహీయంతాముతః కేశా అహయస్తేఽంగ జజ్ఞిరే॥ ౪౮॥ సర్పాః ప్రసర్పతః క్రూరా నాగా భోగోరుకంధరాః। స ఆత్మానం మన్యమానః కృతకృత్యమివాత్మభూః॥ తదా మనూన్ ససర్జాంతే మనసా లోకభావనాన్। తేభ్యస్సోఽస్యసృజత్స్వీయం పురం పురుషమాత్మనః॥ ౫౦॥ తాన్ దృష్ట్వా యే పురాసృష్టాః ప్రశశంసుః ప్రజాపతిం। అహో బత జగత్స్రష్టస్సుకృతం బత తే కృతం॥ ౫౧॥ ప్రతిష్ఠితాః క్రియా యస్మిన్ సాకమన్నమదామహే। తపసా విద్యయా యుక్తో యోగేన సుసమాధినా॥ ౫౨॥ ఋషీనృషిర్హృషీకేశస్ససర్జాభిమతాః ప్రజాః। తేభ్యశ్చైకైకశస్స్వస్య దేహస్యాంశమదాదజః॥ ౫౩॥ యత్తత్సమాధియోగర్ధి తపో విద్యా విరక్తిమత్॥ ౫౪॥ ... ❋

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-తృతీయస్కంధే-వింశోఽధ్యాయః. ... ... ❋

విదురః॥ స్వాయంభువస్య చ మనోర్వంశః పరమసమ్మతః। కథ్యతాం భగవన్ యత్ర మైథునేనైధిరే ప్రజాః॥ ౧॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ సుతౌ స్వాయంభువస్య వై। యథా ధర్మం జుగుపతుస్సప్తద్వీపవతీం మహీమ్॥ ౨॥ తస్య వై దుహితా బ్రహ్మన్ దేవహూతీతి విశ్రుతా। పత్నీ ప్రజాపతేరుక్తా కర్దమస్య త్వయాఽనఘ॥ ౩॥ తస్యాం స వై మహాయోగీ యుక్తాయాం యోగలక్షణైః। ససర్జ కతిధా వీర్యం తన్మే శుశ్రూషవే వద॥ ౪॥ రుచిర్యో భగవాన్ బ్రహ్మన్ దక్షో వా బ్రహ్మణస్సుతః। యథా ససర్జ భూతాని లబ్ధ్వా భార్యాం చ మానవీమ్॥ ౫॥ మైత్రేయః॥ ప్రజాస్సృజేతి భగవాన్ కర్దమో బ్రహ్మణోదితః। సరస్వత్యాం తపస్తేపే సహస్రాణాం సమా దశ॥ ౬॥ తతస్సమాధియుక్తేన క్రియాయోగేన కర్దమః। సంప్రపేదే హరిం భక్త్యా ప్రపన్నవరదాయి

ఋషీనితి॥ హృషీకేశః - స్వవశేంద్రియస్సన్- ఋషిః బ్రహ్మ ఋషీన్ ప్రజాస్ససర్జ॥ ౫౩॥ కింతద్దేహాంశం యస్యాంశమదాదిత్యాహ॥ యదీతి॥ సమాధిశ్చ యోగశ్చ ఐశ్వర్యం తపశ్చ విద్యా చ విరక్తిశ్చ విద్యంతే యస్మిన్ తత్॥ ౫౪॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఏకవింశే తపో విద్యాతోషితేన తు విష్ణునా। కర్దమస్య మనోః పుత్ర్యా వివాహ ఘటనోచ్యతే॥ స్వాయంభువస్యేతి॥ ఏధిరే ఏధాం చక్రిరే॥ ౧॥ ప్రియవ్రతేతి॥ ధర్మం మహీం చ-యథా జుగుపతుః ররక్షతుః-తస్యైవ దేతి తృతీయేనాన్వయః॥ ౨॥ తస్యేతి॥ తస్య మనోః॥ ౩॥ తస్యామితి॥ యోగస్య లక్షణైః ఐశ్వర్యమాదిభిర్యుక్తాయాం-కతిధా వీర్యం ససర్జ పుత్రానుత్పాదయామాసేత్యర్థః॥ ౪॥ రుచిరితి॥ మనోః కన్యామాకూతిం ప్రసూతిం చ భార్యాం లబ్ధ్వా- యథా భూతాని ససర్జ తచ్చవదేతి చకారస్యార్థః॥ ౫॥ ప్రజా ఇతి॥ సహస్రాణాం సమాః దశ సహస్రాణి సంవత్సరానిత్యర్థః॥ ౬॥ తత ఇతి॥ తతస్తస్మిం స్తపసి క్రియాయోగేన పూజాప్రకారేణ - సంప్రపేదే సిషేవే- ప్రపన్నేభ్యో భక్తేభ్యో వరదాతారం॥ ౭॥ తావదితి॥ శబ్దైకవేద్యం యద్బ్రహ్మ తన్మయం వపుః దధత్-తం ప్రత్యాత్మానం దర్శయామాస॥ ౮॥ స ఇతి॥ సకర్దమస్తం ఖే వస్థితం దృష్ట్వా

మూర్ధ్నా క్షితౌ అపతత్-గీర్భిశ్చ అభ్యగృణాదితి చతుర్థేనాన్వయః- పద్మోత్పలే దివా రాత్రివికసితే - సితానాం- పద్మానాం-ఉత్పలానాంచ స్రగ్యస్య తం-స్నిగ్ధాః నీలాశ్చ యే అలకాః- తేషాం వ్రాతః వక్త్రాబ్జే యస్య॥ ౯॥ కిరీటినమితి॥ శ్వేతోత్పలం క్రీడనకం యస్య-మనస్స్పర్శం మనసః ఆనందజనకం-స్మితం ఈక్షణం చ యస్య॥ ౧౦॥ విన్యస్యేతి॥ వక్షసి శ్రీర్యస్య కౌస్తుభః కంధరాయాం యస్య॥౧౧॥ జాతేతి॥ ప్రీతిరేవ స్వభావః స్వతస్సిద్ధో ధర్మో యస్య తథావిధః ఆత్మా మనో యస్య॥ ౧౨ శ్లో॥శ్రీధరీయః॥ త్వామప్యుపేతే పరమానందం ధిగస్య వరకాముకమ్ । తథాపి కృపణం మామనుగృహాణ వరదానతః॥ జుష్టమితి॥ బతేతి హర్షే- హే ఈడ్య నోఽస్మాభిః-సమగ్రసత్త్వనిధేః తవ- దర్శనాదద్య అక్ష్ణోస్సాంసిద్ధ్యం సాఫల్యం- జుష్టం సేవితం త్వద్దర్శనమేవ హి మహాఫలమిత్యుపపాదయతి-యస్య తవ దర్శనం సద్భిరుత్తరోత్తరమాసాదితప్రకర్షైః- సంపాదితజన్మభిః క్రమేణ రూఢాధికప్రాప్తయోగా యోగినో యస్మై స్పృహయంతి॥౧౩॥సకామభక్తాన్ విగర్హయన్నాహ॥యే ఇతి॥ హే ఈశ - నిరయేఽపి యే స్యుస్తేషాం- కామానాం లవాయ-యే త్వన్మాయయా నష్టబుద్ధయః తవ పాదౌ ఉపాసతే- త్వంతు తేషాం తాన్ కామానపి రాసి దదాసి॥౧౪॥యస్స కామాన్నిరంచామి సోఽహమపి తాదృశ ఏవేత్యాహ-తథాపీతి-గృహమేధః గృహాశ్రమః- తత్ర ధేనుం త్రివర్గస్య దోగ్ధ్రీం భార్యాం- పరివోఢుకామః పరిణేతుమిచ్ఛన్ - కామదుఘాంఘ్రిపస్య కల్పద్రుమస్య తవ - మూలం అంఘ్రిం ఉపేయివాన్ ఉపగతోఽస్మి అనుకామాద్యర్థం-అన్యత్ర-మయ్యుపాస్యతాం-న-యతో అశేషపురుషార్థమూలమ్॥౭॥

తావత్ప్రసన్నో భగవాన్ పుష్కరాక్షః కృతే యుగే। దర్శయామాస తం క్షత్తః శాబ్దం బ్రహ్మ దధద్వపుః॥౮॥ స తం విరజమర్కాభం సితపద్మోత్పలస్రజమ్ । స్నిగ్ధనీలాలకవ్రాతవక్త్రాబ్జం విరజాంబరమ్॥ ౯॥ కిరీటినం కుండలినం శంఖచక్రగదాధరమ్। శ్వేతోత్పలక్రీడనకం మనస్స్పర్శస్మితేక్షణమ్॥౧౦॥ విన్యస్తచరణాంభోజమంసదేశే గరుత్మతః। దృష్ట్వా ఖేఽవస్థితం వక్షశ్శ్రియం కౌస్తుభకంధరమ్॥౧౧॥ జాతహర్షోఽపతన్మూర్ధ్నా క్షితౌ లబ్ధమనోరథః। గీర్భిస్త్వభ్యగృణాత్ప్రీతిస్వభావాత్మా కృతాంజలిః॥౧౨॥కర్దమః॥ జుష్టం బతాద్యాఖిలసత్త్వరాశేస్సాంసిద్ధ్యమక్ష్ణోస్తవ దర్శనాన్నః। యద్దర్శనం జన్మభిరీడ్య సద్భిరాశాసతే యోగినో రూఢయోగాః॥౧౩॥ యే మాయయా తే హతమేధసస్త్వత్పాదారవిందం భవసింధుపోతమ్॥ ఉపాసతే కామలవాయ తేషాం రాసీశ కామాన్నిరయేఽపి యే స్యుః॥౧౪॥ తథాపి చాహం పరివోఢుకామస్సమానశీలాం గృహమేధధేనుమ్। ఉపేయివాన్మూలమశేషమూలం దురాశయః కామదుఘాంఘ్రిపస్య॥౧౫॥ ప్రజాపతేస్తే వచసాధీశ తంత్యా లోకః కిలాయం కామహతోఽనుబద్ధః । అహం చ లోకానుగతో వహామి బలిం చ శుక్లానిమిషాయ తుభ్యమ్॥౧౬॥ లోకాంశ్చ లోకానుగతాన్ పశూంశ్చ హిత్వా శ్రితాస్తే చరణాతపత్రమ్। పరస్పరం త్వద్గుణవాదసీధుపీయూషనిర్యాపితదేహధర్మాః॥ ౧౭॥ నైనాయురేషామజరభ్రమిస్త్రయోదశారం త్రిశతం షష్టిపర్వ। షణ్నేమ్యనంతచ్ఛది యత్త్రిణాభి కరాలస్రోతో జగదాచ్ఛిద్య ధావత్॥

లమేతదేవ॥౧౫॥ ననుతర్హి ముక్త్యర్థమేవ కిం న భజసి- అనధికారాదిత్యాహ ప్రజాపతేరితి- హే అధీశ యస్త్వం ప్రజాపతిః- తస్య తే వచసా తంత్యా -అయం కామహతో లోకః- పశువద్బద్ధః- హే శుక్ల ధర్మమూర్తే- అహం చ సకలలోకానుగతః అతస్తుభ్యం బలిం వహామి- కర్మమయీం త్వదాజ్ఞామనువర్తే - అనిమిషాయ కాలాత్మనే తదర్థం భార్యాం చేచ్ఛామీతి చకారస్యార్థః॥౧౬॥ న కేవలం లోకానుగతో వహామి- కింతు ఋణత్రయతారణార్థమితి కిలేత్యుక్తం అనిమిషాయేత్యనేన కాలాత్మకాత్త్వత్తో భీతస్సన్-కర్మ కరోమీత్యుక్తం-ఏతదుభయం త్వద్భక్తానాం నాస్తీత్యాహ ద్వాభ్యాం-లోకానితి లోకాన్ కామాభిభూతాన్-తాననుసృతాన్-పశూంశ్చ- వివేకే సత్యపి-పునః కర్మజడాన్ మాదృశాన్ హిత్వా అనాదృత్య-తే తవ వచనరూపమాతపత్రం ఆశ్రితాః॥ తానేవాహ॥ త్వద్గుణానాం వాదః కథనం తదేవ శీధు సంసారక్లేశవిస్మారకత్వాత్ -పీయూషం జరామరణనివర్తకత్వాత్ -రుచికరత్వాచ్చ- తేన నిర్యాపితాః విలోపితాః- దేహధర్మాః క్షుత్పిపాసాదయో యైస్తే ఏషామిత్యుత్తరేణాన్వయః॥౧౭॥ నేతి॥ తవ యత్త్రిణాభి కాలచక్రం-తజ్జగదాచ్ఛిద్య ఆకృష్య-ధావదపి తేషాం త్వద్భక్తానాం-ఆయురాచ్ఛిద్య ధావన్న భవతి-కథంభూతం- అజరం అక్షరం యద్భ్రమి- తస్మిన్నక్షరరూపే- భ్రమిః భ్రమణం-భ్రమవదితి వక్తవ్యే-భ్రమణశీలత్వాదుపచారేణ భ్రమిరిత్యభేదేన నిర్దేశః - అధికమాసేన సహ త్రయోదశమాసాః- అరా యస్య తత్ - త్రిశతం షష్టిశ్చ అహోరాత్రాణి పర్వాణి యస్య- శతశబ్దో విభక్తేరలుగార్షః-షడృతవో నేమయో యస్య-అనంతాః క్షణలవాదయః ఛదాః పత్రాణి యస్య-పత్రాకారా ధారా యస్య సంతీతి-త్రీణి చాతుర్మాస్యాని- నాభయో

రంధ్రాణియస్య-కరాళస్రోతః స్త్రీత్రినేగం-ఏత్తైశ్చేషణైరేవ-సంవత్సరాత్మకంచక్రము క్తమితిద్రష్టవ్యం ॥ ౧౮॥ ననుని రూపాధిముదాసీనంమాంకిఁయాచసే-సత్యంతథాపి - మాయయావిశ్వసృష్ట్యాదికర్తృత్వాత్త్వమేవయాచ్యఇత్యా హ-ఏక ఇతి॥స్వయమేకఏవసన్నపి-ఆత్మన్యధికృతయా-యోగమాయయా - హేతునా-యాఃస్వీకృతాస్స్వశక్తయః-స ర్త్వాద్యాస్తాభిః-అదోవిశ్వం-స్వవ్యతిరిక్తసాధనానపేక్ష త్వేదృష్టాంతఃయథేతి॥వీరరాఘవీయే॥ననుబ్రహ్మరుద్రాదిషు బహుషుసత్స్వపితాననాదృత్యమత్పాదమూలమేవకింవిశేషేణోపేయివానిత్యాశంక్యాఽఽహ-కశ్చిత్ ధ్యేయః॥శ్రు॥ కార ణంతుధ్యేయఇతిశ్రుత్త్యైవప్రశ్నోత్తరరూపేణజగత్కారణస్యైవోపాస్యత్వాభిధానాత్ జగత్కారణభూతస్త్వమే వోపాస్యఇత్యభిధాస్యన్ తావత్కారణత్వముపపాదయతి-ఏక ఇతి-స్వయమేకస్సన్ ఏకశబ్దేన॥శ్రు॥ సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్-ఏకమేవాద్వితీయమితికారణత్వపరాశ్రుతిస్స్మారితా-తథాచాయమర్థః సృష్టేఃప్రాక్ ఏకఏవనామరూపవిభాగా నర్హసూక్ష్మచిదచిత్కలశరీరకస్సన్ ఉపాదానత్వేనవిద్యమానః-అత్రాపిశ్రుతావివఏవకారార్థగర్భమిదం.ఏకఏవఉ పాదానకారణాంతరశూన్యః ఏకత్వంచసృష్ట్యనంతరభావినామరూపవిభాగని బంధనబహుత్వప్రతిబంధినామరూ పవిభాగాభావాదీనామేవవివక్షితం-నతుప్రకృతిపురుషాదిరాహిత్యం ఏక ఇత్యద్వితీయమిత్యస్యాప్యుపలక్షణం తథాచని మిత్తకారణాంతరశూన్యస్సన్ ఇత్యనేనకారణత్వేనావస్థితస్యప్రమాణసంబంధార్హత్వరూపసత్తాయోగిత్వకథనాద సత్కార్యవాదోనిరస్తఃఏకమిత్యనేనఉపలక్షితాద్వితీయపదేనచోపాదానత్వనిమిత్తత్వోపయుక్త సర్వశక్తిత్వ సర్వజ్ఞ త్వాదయోధర్మాఃఆక్షిప్యంతేఏవంచమృత్కులాలయోరివనిమిత్తోపాదానయోర్భేదఏవనాభేదఉపపద్యత ఇతిశంకాపరా స్తా-మృదస్త్వజ్ఞత్వాత్ కులాలస్యాసర్వశక్తిత్వాచ్చనిమిత్తత్వోపాదానత్వయోరుభయోరపిమృత్కులాలయోరన్యతర స్మిన్ అసంభవః-ఇహతుబ్రహ్మణఃపరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతేస్వాభావికీ- యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదితి సర్వజ్ఞత్వసర్వశ క్తిత్వాదిఅనంతకల్యాణగుణాకరత్వేనకీర్తితస్యైకస్యైవోపాదానత్వంనిమిత్తత్వంచోభయమప్యుపపన్నతర మేవఏవం

౧౯॥ఏకస్స్వయంసంజగతస్సిసృక్షయాద్వితీయయాత్మన్నధియోగమాయయా। సృజస్యదఃపాసిపున
ర్గ్రసిష్యసేయథోర్ణనాభిర్భగవన్ స్వశక్తిభిః॥౧౯॥ నైతద్బతాధీశపదంతవేప్సితంయన్మాయయానస్తను
షేభూతసూక్ష్మమ్।అనుగ్రహాయాస్త్వపియర్హిమాయయాలసత్తులస్యాభగవాన్విలక్షితః॥౨౦॥తంత్వా

చనామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వాకారేణోపాదానత్వేనప్రతిపురుషకాలనియంతృత్వాకారేణనిమి త్తత్వేనచతదుపయుక్తసర్వశక్తిత్వసర్వజ్ఞత్వాదిగుణవిశిష్టత్వేనచసృష్టేఃప్రాగ్విద్యమానజగతఃనామరూపవిభాగార్హ స్థూలచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మాత్మకభగవతఃసిసృక్షయాస్రష్టుమిచ్ఛయా-హేతునా-అనేన॥ శ్రు॥ తదైక్షత బహుస్స్యామిత్య స్యార్థోవివృతః ద్వితీయయాస్వరూపతః-స్వభావతశ్చస్వస్మాదత్యంత భిన్నయాయోగమాయయాయుజ్యతఇతి యోగా స్వసంబంధినీస్వశరీరభూతేత్యర్థః-తయామాయయాప్రకృత్యాఅద్వితీయయేత్యపిచ్ఛేత్తుంశక్యంతథాస్వాపృథక్సిద్ధయా అతఏవయోగమాయయాస్వశరీరభూతయామాయయాద్వారేణాత్మన్యధిస్వాత్మన్యేవఅదఃనామరూపవిభాగార్హంచే తనాచేతనాత్మకంజగత్ సృజసిపాసిరక్షసిపునర్గ్రసిష్యసేసంహరసిమాయాద్వారేణసృజసీతిసద్వారకోపాదానత్వ కథనేనసర్గాయత్తవికారాణాంద్వారభూతప్రకృతిగతత్వావగమాన్నిర్వికారత్వశ్రుతివిరోధఃపరిహృతఃఆత్మని సృజసీ త్యనేనఆధారాంతరవ్యావృత్తిః-తథాచశ్రుతిః - బ్రహ్మవనంబ్రహ్మసవృక్షఆసీద్యతోద్యావాపృథివీనిష్టతక్షురితి - అన యా-శ్రుత్యానిమిత్తముపాదానమాధారఉతకరణానిచస్వయమేవేత్యుక్తంఏతదేవోర్ణనాభిదృష్టాంతేనస్పష్టయతి- హే భగవన్ ఊర్ణనాభిర్యథాస్వసఃముఖిర్ణనాభిరితి-తంతూన్ సంతతంసంతన్వానఃకీటవిశేషఃపునర్గ్రసిష్యతితథాత్వమపిస్వ శక్తిభిరేవస్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతైఃప్రకృతిపురుషకాలసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదిభిఃసృజసిరక్షసిపునస్సంహరసీత్యర్థః తస్మాజ్జగత్కారణమాత్రైకకల్పద్రుమంత్వామేవకామకామిలోకానసుసరన్ పరిబోధుకామఉపేయివానహమితిభావః ౧౯॥ యద్యపిమాయికత్వాత్త్వద్భక్తైర్భోగ్యవిషయసుఖంచాతుంనేచ్ఛసి - తథాప్యస్మదభిప్రాయానుసారేణ తత్ప్రంపా దయేత్యాహ-నేతి॥ హేఅధీశ-నోస్మాకంభజతాం-భూతసూక్ష్మరూపపదం శబ్దాదివిషయసుఖం- మాయయాతనుషేవి స్తారయసీతియదేతత్ - తత్తవేప్సితంనభవతి-తథాప్యస్మదనుగ్రహాయాస్తు - ఋణత్రయాపక్రమణానంతరమేవ- అ పవర్గాయభవత్విత్యర్థః-యర్హియతః-మాయయాపరిచ్ఛిన్నఇవ-లసంత్యాతులస్యా-యుక్తస్త్వంవిలక్షితోసి - ఎ వంభూతస్యతవదర్శనం-యతోభుక్తిముక్తిప్రదమిత్యర్థః॥౨౦॥ తమితి తంత్వాంభుక్తిముక్తిప్రదంసమాశ్రిత ముక్తిప్రద

త్వే హేతుః-అనుభూతాత్యాజ్ఞానేన-ఉపరతః క్రియార్థాః కర్మఫలభోగో యస్మిన్-భోగప్రదత్వేపి హేతుః-స్వాధీనయామా
యయా-వర్తితం లోకతంత్రం విశ్వోపకరణం యేన-తతస్సకామైః నిష్కామైశ్చ-నమనీయం పాదసరోజం యస్య- తం త్వాం
అల్పీయసి సకామేపుంసి భజసేవా-కామాన్ వర్షతీతి తథా తం॥ ౨౧॥ ఇతీతి- అమృతేన సుఖకరేణ- ప్రేమస్మితాభ్యాముద్వీక్ష
ణేన-విభ్రమితీభ్రూర్యస్య సః॥ ౨౨॥ విదిత్వేతి॥ చైత్త్యం హార్దం భావం- మే మయా- సమయోజితం- సంఘటితం -యద
ర్థమేవాహం సమర్పితః॥ ౨౩॥ నేతి॥ మయి సంగ్రథితః ఏకాగ్రీకృతః-ఆత్మా చిత్తం యైస్తేషాం యుష్మదర్హణం- త్వాదృశే
షు అతితరాం సర్వథా-మృషా నిష్ఫలం న స్యాత్॥ ౨౪॥ ప్రజాపతీతి-విఖ్యాతమంగళం సదాచారలక్షణా ద్యుదయో యస్య॥
౨౫॥ స ఇతి॥ హే విప్ర-మహిష్యా సహ॥ ౨౭॥ సమాహితమితి-యుష్మద్ర్యస్యాం భార్యాయాం సమాహితం అభిసంధానేన
స్థితం-నృపవధూః రాజకన్యా వీర్యమాత్మనిభృతం యయా-ప్రసవిష్యతి-సా భజిష్యతి॥ ౨౮॥ వీర్యఇతి॥ వీర్యేప్రసూతాసు కన్యా
సు- అంజసా ఆత్మనః పుత్రాన్ -ఆధాస్యంతి-నిదేశం ఆజ్ఞాం-ఉశత్తమః శుద్ధసత్త్వః॥ ౨౯॥ మయీతి-తీర్థం పాత్రం- తేన దా

నుభూతోఽప్యపరతక్రియార్థం స్వమాయయావర్తితలోకతంత్రమ్। నమామ్యభీక్ష్ణం నమనీయపాదసరోజమ
ల్పీయసి కామవర్షమ్॥ ౨౧॥ మైత్రేయః॥ ఇత్యవ్యలీకం ప్రణుతోఽబ్జనాభస్తమాబభాషే వచసామృతేన। సు
పర్ణపక్షోపరి రోచమానః ప్రేమస్మితోద్వీక్షణవిభ్రమద్భ్రూః॥ ౨౨॥ శ్రీభగవాన్॥ విదిత్వా తవ చైత్త్యం
మే పురైవ సమయోజి తత్। యదర్థమాత్మనియమైస్త్వయైవాహం సమర్చితః॥ ౨౩॥ న వై జాతు మృషైవ స్యా
త్ప్రజాధ్యక్ష మదర్హణమ్। భవద్విధేష్వతితరాం మయి సంగృభితాత్మనామ్॥ ౨౪॥ ప్రజాపతి సుతస్స
మ్రాణ్మనుర్విఖ్యాతమంగళః। బ్రహ్మావర్తం యోఽధివసన్ శాస్తి సప్తార్ణవాం మహీమ్॥ ౨౫॥ స చేహ విప్ర రా
జర్షిర్మహిష్యా శతరూపయా। ఆయాస్యతి దిదృక్షుస్త్వాం పరశ్వో ధర్మకోవిదః॥ ౨౬॥ ఆత్మజామసితాపాం
గీం వయశ్శీలగుణాన్వితామ్। మృగయంతీం పతిం దాస్యత్యనురూపాయ తే ప్రభో॥ ౨౭॥ సమాహితం తే హృ
దయం యత్రేమాన్ పరివత్సరాన్। సా త్వాం బ్రహ్మన్ నృపవధూః కామమాశు భజిష్యతి। యా త ఆత్మభృతం
వీర్యం నవధా ప్రసవిష్యతి॥ ౨౮॥ వీర్యే త్వదీయే ఋషయ ఆధాస్యంత్యంజసాత్మనః। త్వం చ సమ్యగనుష్ఠాయ
నిదేశం మ ఉశత్తమః॥ ౨౯॥ మయి తీర్థీకృతాశేషక్రియార్థో మాం ప్రపత్స్యసే॥ కృత్వా దయాం చ జీవేషు
దత్త్వా చాభయమాత్మవాన్॥ ౩౦॥ మయ్యాత్మానం సహ జగద్ద్రక్ష్యస్యాత్మని చాపి మామ్। అహం చ త్వాంశ
కలయా త్వద్వీర్యేణ మహామునే॥ ౩౧॥ తవ క్షేత్రే దేవహూత్యాం ప్రణేష్యే తత్త్వసంహితామ్। ఏవం తమ
నుభాష్యాథ భగవాన్ ప్రత్యగక్షజః॥ ౩౨॥ జగామ బిందుసరసః సరస్వత్యా పరిశ్రితాత్॥ ౩౩॥ నిరీక్షతస్త
స్య యయావశేషసిద్ధేశ్వరాభిష్టుతసిద్ధమార్గః। ఆకర్ణయన్ పత్రరథేంద్రపక్షైరుచ్చారితం స్తోమముదీర్ణ
సామ॥ ౩౪॥ అథ సంప్రస్థితే శుక్లే కర్దమో భగవానృషిః। ఆస్తే స్మ బిందుసరసి తం కాలం ప్రతిపాలయన్॥
౩౫॥ మనుస్స్యందనమాస్థాయ శాతకుంభపరిచ్ఛదమ్। ఆరోప్య స్వాం దుహితరం సభార్యః పర్యటన్మహీమ్॥
౩౬॥ తస్మిన్ సుధన్వన్నహని భగవాన్ యత్సమాదిశత్। ఉపాయాదాశ్రమపదం మునేశ్శాంతవ్రతస్య తత్॥
౩౭॥ యస్మిన్ భగవతో నేత్రాన్న్యపతన్నశ్రుబిందవః। కృపయా సంపరీతస్య ప్రపన్నేఽర్పితయా భృశమ్॥

నం లప్స్యతే-మయి సమర్పితసర్వకర్మఫల ఇత్యర్థః-గార్హస్థ్యే దయాం కృత్వా-సన్న్యాసే చాభయం దత్త్వా॥ ౩౦॥ మయీ
తి-మయి ఆత్మానం జగచ్చ సహ ఏకీభూతం ద్రక్ష్యసి-త్వద్వీర్యేణ సహ ॥ ౩౧॥ తవేతి- దేవహూత్యాం అవతీర్యేతి శేషః ప్ర
త్యగ్భూతేషు అక్షేషు-జాయతే ఆవిర్భవతీతి-ప్రత్యగక్షజః॥ ౩౨॥ జగామేతి॥ సరస్వత్యా నద్యా పరివేష్టితాత్ ॥ ౩౩ ॥ నిరీ
క్షత ఇతి- శేషైర్మంత్రాదిసిద్ధేశ్వరైరభిష్టుతః - సిద్ధమార్గో వైకుంఠమార్గో యస్య సః-యద్వా అశేషసిద్ధేశ్వరాభిష్టుతశ్చా
సౌ-సిద్ధైర్మృగ్యత ఇతి సిద్ధమార్గశ్చ స యయౌ-పత్రరథేంద్రో గరుడః- తస్య పక్షైరుదీర్ణమభివ్యక్తం-సామ ఆకర్ణయన్॥
శ్రు॥ బృహద్రథంతరే పక్షావితి శ్రుతేః-ఉచ్చారితం స్తోమం చ- సామాధారభూతానామృచాం - సముదాయం శృణ్వన్॥
శ్రు॥ స్తోమ ఆత్మేతి శ్రుతేః॥ సమాసపాఠే-ఉచ్చారితస్తోమః స్తోత్రీయసముదాయో యస్య సామ్న ఇతి॥ ౩౪॥ అథేతి- తం కాలం
పరశ్వ ఇత్యుక్తం-ప్రతీక్షమాణః॥ ౩౫॥ మనురితి-శాతకౌంభాః సౌవర్ణాః పరిచ్ఛదాః యస్మిన్-తం రథమాస్థాయ- దుహితర
మారోప్య-వరాన్వేషణార్థం పర్యటన్॥ ౩౬॥ తస్మిన్నితి- హే సుధన్వన్ విదుర-యత్ అహః॥ ౩౭॥ తత్ప్రవేశమాత్రేణ-ప
రమానందం ప్రాప్త ఇతి దర్శయితుం-ఆశ్రమం వర్ణయతి సప్తభిః యస్మిన్నితి-ప్రపన్నే కర్దమే॥ ౩౮॥ తదితి-శివం ఆరోగం

అమృతవత్స్వాదుజలంయస్మిన్॥౩౯॥ పుణ్యేతి-కూజంతఃపుణ్యాఃమృగాఃద్విజాశ్చయేషుతైః - పుణ్యద్రుమలతానాం-జాలైస్సమూహైర్యుక్తం॥ ౪౦॥మత్తేతి-ఘుష్టంనాదితంమత్తభ్రమరాణాంవిభ్రమఃవినోదోయస్మిన్ - మత్తబర్హిణ ఏవనటాఃతేషామాటోపోనృత్తసంభ్రమోయస్మిన్-ఆహ్వయంతోమిథోమత్తాఃకోకిలాయస్మిన్ ॥౪౧॥ కదంబేతి-కదంబాదిభిర్వృక్షైరలంకృతమ్॥౪౨॥కారండవైరితి-కారండవాదిభిఃపక్షిగణైః వల్గుయథాభవతితథా కూజితం॥ ౪౩॥ తథేతి హరిణాదిభిర్మృగైర్వృతం-తత్రక్రోడస్సూకరః-శ్వావిత్ శల్యకః- మర్క- మర్కటః- తద్విశేషాః గోపుచ్ఛాః- హరిః వానరః-సింహోవా-నాభిఃకస్తూరీమృగః॥ ౪౪॥ ప్రవిశ్యేతి॥ హుతఃహుతాశనఃబ్రహ్మచారి యోగ్యోయేనతం॥ ౪౫॥ విద్యోతమానమితి-ఉగ్రోయుక్ యోగోయస్య తేన-వపుషావిద్యోతమానంతస్యభగవతః- వ్యాహృతం భాషణమేవ- అమృతకలా-అమృతమయస్యచంద్రస్యకళాతన్మయం పీయూష్యం- తస్యశ్రవణేనచ- నాతిక్షామం- తపసాకృశం తమప్యకృశం॥ ౪౬॥ ప్రాంశుమితి-ప్రాంశుమున్నతం-ఉపసంసృత్య సమీపంగత్వామలినంద దర్శేతి-పూర్వ శ్లోకోక్తైవత్రియా-అహ్యార్తెనెసత్యహార్ణం-మహారత్నంతత్ అసంస్కృతిం అనిర్ణిక్తంయథా మలినందృశ్యతేతద్వత్॥౪౭॥అథేతి

౩౮॥తత్రైవబిందుసరోనామసరస్వత్యాపరిశ్రితమ్।పుణ్యంశివామృతజలం మహర్షిగణసేవితమ్॥ ౩౯॥
పుణ్యద్రుమలతాజాలైఃకూజత్పుణ్యమృగద్విజైః।సర్వర్తుఫలపుష్పాఢ్యంవనరాజి శ్రియాన్వితమ్॥ ౪౦॥
మత్తద్విజగణైర్ఘుష్టంమత్తభ్రమరవిభ్రమం।మత్తబర్హినటాటోపమాహ్వయన్మత్తకోకిలమ్॥౪౧॥కదం
బచంపకాశోకకరంజబకులాసనైః।కుందమందారకుటజైశ్చూతపోతైరలంకృతమ్॥ ౪౨॥ కారండవైః ప్ల
వైర్హంసైఃకురరైర్జలకుక్కుటైః।సారసైశ్చక్రవాకైశ్చచకోరైర్వల్గుకూజితమ్॥౪౩॥ తథైవహరిణైః
క్రోడైశ్శ్వావిద్గవయకుంజరైః।గోపుచ్ఛైర్హరిభిర్మర్కైర్నకులైర్నాభిభిర్వృతమ్॥౪౪॥ప్రవిశ్యతత్తీర్థ
వరమాదిరాజస్సహానుగః।దదర్శమునిమాసీనంతస్మిన్హుతహుతాశనం॥౪౫॥విద్యోతమానంవపుషాత
పస్యుగ్రయుజాచిరం।నాతిక్షామంభగవతస్స్నిగ్ధాపాంగావలోకనాత్॥ తద్వ్యాహృతామృతకలాపి
యూషశ్రవణేనచ॥౪౬॥ప్రాంశుంపద్మపలాశాక్షంజటిలంచీరవాససమ్।ఉపసంసృత్యమలినంయథార్హ
ణమసంస్కృతమ్॥౪౭॥అథోటజముపాయాంతంనృదేవం ప్రణతంపురః।సపర్యయాప్రత్యగృహ్ణాత్ప్రతి
నంద్యానురూపయా॥౪౮॥గృహీతార్హణమాసీనంసంయతంప్రీణయన్ మునిః।స్మరన్ భగవదాదేశమి
త్యాహశ్లక్ష్ణయాగిరా॥౪౯॥కర్దమః॥నూనంచంక్రమణందేవసతాంసంరక్షణాయతే । వధాయ చాస
తాంయస్త్వంహరేశ్శక్తిర్హిపాలినీ॥౫౦॥యోర్కేంద్వగ్నీంద్రవాయూనాంయమధర్మ ప్రచేతసామ్।
రూపాణిస్థానఆధత్సేతస్మైశుక్లాయతేనమః॥నయదారథమాస్థాయజైత్రంమణిగణార్పితం।విస్ఫూర్జ
చ్చండకోదండరవేణత్రాసయన్నరాన్॥ ౫౨॥ స్వసైన్యచరణ క్షుణ్ణంవేపయన్మండలంభువః।వికర్షన్స్మ
హతీంసేనాంపర్యటస్యంశుమానివ॥౫౩॥తదైవసేతవస్సర్వేవర్ణాశ్రమనిబంధనాః। భగవద్రచితారా
జన్భిద్యేరన్ బతదస్యుభిః॥ ౫౪॥ అధర్మశ్చసమేధేతలోలుపైర్వ్యంకుశైర్నృభిః।శయానేత్వయిలోకో
యందస్యుగ్రస్తోవినంక్ష్యతి॥ ౫౫॥ అథాపిపృచ్ఛేత్వాంవీరయదర్థంత్వమిహాగతః। తద్వయం నిర్వ్యళీకేన
ప్రతిపద్యామహేహృదా॥౫౬॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-తృతీయస్కంధేమన్వాగమనంనామైకవింశోధ్యాయః.

ఉటజంపర్ణశాలాంప్రాప్తం-పురఃపాదసమీపే ప్రణతం- ఆశీర్భిరభినంద్య- సపర్యయాపూజయా- ప్రత్యగృహ్ణాత్సత్కృతవాన్॥౪౯॥నూనమితి- తేచంక్రమణంపర్యటనం- యస్మాత్॥౫౦॥ మను స్తంశ్రీవిష్ణుం ప్రణమతి - యఇతి స్థానేతత్తత్కార్యావసరే-శుక్లాయశ్రీవిష్ణవే॥౫౧॥ నయదేత్యాదిపంచానామయర్థః-అవ్యాపిధర్మరక్షార్థం- సర్వతఃపర్యటతస్తవ-ప్రసంగాదస్యాగమనంసంభవతి-తథాపివిశేషకార్యంచేదస్తితత్కథ్యతామితి- నేతి॥ జైత్రం జయప్రదం - మణిగణాఃఅర్పితాఃయస్మిన్ తం-రథమారుహ్య॥౫౨॥ స్వేతి॥త్వంయదాభువోమండలంనపర్యటసి॥౫౩॥తదేతి॥తదాసేతవోభిద్యేరన్ ఇతిత్రయాణామన్వయః విస్ఫూర్జత్ నాదంకుర్వత్-చండకోదండం యస్యసః॥ సైన్యస్య చరణైః-క్షుణ్ణంసంఘట్టితం-వర్ణాశ్రమాణాంనిబంధనంయైః-బతఅహో॥౫౪॥ అధర్మఇతి॥నిరంకుశైర్నృభిః-నిమిత్తభూతైః శయానేనిశ్చితే॥౫౫॥అథాపీతి॥నిర్వ్యళీకేనసహర్షేణ-ప్రతిపద్యామహేస్వీకుర్మహే॥ ౫౬॥ ఇతి భావార్థ దీపికాయాం-ఏకవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

... ... *

శ్లో॥ ద్వావింశేకర్దమాయాదాద్యథాదిష్టంహివిష్ణునా। మనుర్దుహితరం దేవహూతిమిత్యుపవర్ణ్యతే॥ఏవమితి॥ఏవమా విష్కృతః-అశేషాణాంగుణానాంకర్మణాంచ-ఉదయఃఉత్కర్షోయస్యసః-సమ్రాట్ మనుః - సవ్రీడఇవస్వకీర్తనశ్ర వణాత్-ప్రత్యాఖ్యాన శంకయావాతంమునిమువాచ-ఉపారతంనివృత్తినిరతం॥౧॥ మదీయకన్యాత్వ యాపరిణేయేతివి జ్ఞాపయిష్యన్-యుష్మదస్మత్సంబంధస్తావదీశ్వరేణైవ-పూర్వమేవఘటితఇత్యాహ సార్ధ ద్వాభ్యాం॥ బ్రహ్మేతి॥ ఆత్మనః పరీప్సయాపర్యాప్తుమిచ్ఛయా-ఛందోమయస్యాత్మనఃపర్యాప్తిఃపాలనం-వేదప్రవర్తనంత స్వేచ్ఛయా యుష్మాన్ బ్రా హ్మణాన్॥౨॥తదితి॥తత్త్రాణాయబ్రాహ్మణపాలనాయ-అస్మాన్ బ్రహ్మ బ్రాహ్మణజాతిఃక్షత్రంక్షత్రియజాతిః॥ ౩॥అత ఇతి॥ ఏవంసదేవఏవరక్షతిస్మనోసౌ-యస్సదసదాత్మకఃసర్వాత్మకః-తథాప్యవ్యయోనిర్వికారః॥ ౪॥ తంవిజ్ఞాప యితు మేవతద్దర్శనాదికమభినందతత్రిభిః॥తవేతి॥రిరక్షిషోః-రక్షితుమిచ్ఛోః॥ ౫॥ దిష్ట్యేతిఅకృ తాత్మనాం అవశీ కృతచిత్తా దిష్ట్యేతి॥నాం॥౬॥ అనుగ్రహః-అనుశాసనాదిరూపఏవ-ఉశతీఃఉశత్యః ॥౭॥ విజ్ఞాపయతిస ప్తభిః॥సఇతి॥దుహిత్రాస్నేహే న-పరిక్లిష్టఃఆత్మాయస్య-శ్రావితంవిజ్ఞాపితం॥ ౮ ॥ ప్రియవ్రతేతి ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపదోఃస్వసేతి పుత్రీకాకరణం

మైత్రేయః॥ఏవమావిష్కృతాశేషగుణకర్మోదయోమునిమ్ । సవ్రీడఇవతంసమ్రాడుపారతమువాచ
హ॥౧॥మనుః॥బ్రహ్మాసృజత్స్వముఖతోయుష్మానాత్మపరీప్సయా । ఛందోమయస్తపోవిద్యాయోగ
యుక్తానలంపటాన్॥౨॥తత్త్రాణాయాసృజచ్చాస్మాన్ దోస్సహస్రాత్సహస్రపాత్ । హృదయంతస్య
హిబ్రహ్మక్షత్రమంగంప్రచక్షతే॥ ౩॥ అతోహ్యన్యోన్యమాత్మానంబ్రహ్మక్షత్రంచరక్షతః। రక్షతిస్మా
వ్యయోదేవసయస్సదాత్మకః॥౪॥తవసందర్శనాదేవచ్ఛిన్నామే సర్వసంశయాః । యత్స్వయం భగ
వాన్ ప్రీత్యాధర్మమాహరిరక్షిషోః॥ ౫॥దిష్ట్యామేభగవాన్ దృష్టోదుర్దర్శోయోఽకృతాత్మనాం।దిష్ట్యా
పాదరజస్స్పృష్టంశీర్ష్ణామేభవతశ్శివమ్॥౬॥ దిష్ట్యాత్వయానుశిష్టోహంకృతశ్చానుగ్రహోమహాన్। అ
పావృతైఃకర్ణరంధ్రైర్జుష్టాదిష్ట్యోశతీర్గిరః॥ ౭॥సభవాన్ దుహిత్రాస్నేహపరిక్లిష్టాత్మనోమమ।శ్రో
తుమర్హసిదీనస్యశ్రావితంకృపయామునే॥ప్రియవ్రతోత్తానపదోస్స్వసేయందుహితామమ।అన్విచ్ఛతి
పతింయుక్తంవయశ్శీలగుణాదిభిః॥౯॥యదాతుభవతశ్శీలశ్రుతరూపవయోగుణాన్। అశృణోన్నారదా
దేషాత్వయ్యాసీత్కృతనిశ్చయా॥౧౦॥తత్ప్రతీచ్ఛద్విజాగ్ర్యేమాంశ్రద్ధయోపహృతాంమయా। సర్వా
త్మనానురూపాం తేగృహమేధేషుకర్మసు॥౧౧॥ ఉద్యతస్యహికామస్యప్రతివాదోనశస్యతే।అపినిర్ముక్త
సంగస్యకామరక్తస్యకింపునః॥ ౧౨॥ యఉద్యతమనాదృత్యకీనాశమభియాచతే। క్షీయతేతద్యశస్స్ఫీతం
మానశ్చావజ్ఞయాహతః॥ ౧౩॥ అహంత్వాశృణవంవిద్వన్వివాహార్థంసముద్యతమ్। అతస్త్వముపకు
ర్వాణఃపుత్రీంప్రత్తాంగృహాణమే॥౧౪॥ ఋషిః॥బాఢముద్వోఢుకామోహమప్రత్తాచతవాత్మజా । ఆవ
యోరనురూపోసావాద్యోవైవాహికోవిధిః॥ ౧౫॥ కామస్సభూయాన్నరదేవతస్యాఃపుత్ర్యాస్సమా
మ్నాయవిధౌప్రతీతః।కఏవతేతనయాంనాద్రియేతస్వయైవకాంత్యాక్షిపతీమివశ్రియమ్॥ ౧౬॥యాంహ
ర్మ్యపృష్ఠేక్వణదంఘ్రిశోభాంవిక్రీడతీంకందుకవిహ్వలాక్షీమ్।విశ్వావసుర్న్యపతత్స్వాద్విమానాద్వి
లోక్యసమ్మోహవిమూఢచేతాః॥౧౭। తాంప్రార్థయంతీంలలనాలలామామాసేవితశ్రీచరణైరదృష్టాం।

కానిరస్తా-మమకస్యేతి॥క్షత్రకన్యా-తవయోగ్యేతిదర్శితం॥౧౦॥తదితి॥ప్రతీచ్ఛస్వీకురు॥ ౧౧॥ ఉద్యతస్యేతి॥ ఉద్యతస్యస్వ తఃప్రాప్తస్యవిషయస్య-ప్రతివాదఃప్రత్యాఖ్యానం॥౧౨॥యఇతి॥ కీనాశంకృపణం- అవజ్ఞయాపరావమానేన॥ ౧౩॥ అ హమితి॥ యస్యసావధిబ్రహ్మచర్యం-సఉపకుర్వాణః-మేప్రత్తాంమయాదత్తాం॥ ౧౪॥ బాఢమితి॥ అప్రత్తా చేతి మయ్యే వకృతనిశ్చయత్వాత్త్వయాకస్మైచిత్ప్రతిశ్రుతాచనభవతీత్యర్థః-ఆద్యఃప్రథమః- తతఃపూర్వంవివాహాభావాత్ ము ఖ్యఇతివా॥౧౫॥ కామఇతి॥ భూయాద్భవేత్- ప్రతీతః॥ శ్రు॥ గృహ్ణామితేసుప్రజాస్త్వాయ హస్తం మయాప త్యాజర దష్టిర్యథాసఇతిమంత్రప్రసిద్ధః స్వయాఅంగకాంత్యైవ- శ్రియంభూషణాదిశోభాం॥ ౧౬॥ యామితి॥ యాం విలోక్య న్యపతత్ సమ్మోహేనవిమూఢవ్యాకులంచేతశ్చిత్తం యస్యసః- క్వణద్భ్యామంఘ్రిభ్యాం శోభా యస్యాస్తాం॥ ౧౭॥ తామితి॥ లలనానాంలలామాంభూషణభూతాం-ఆసేవితాశ్రియశ్చరణాయైస్తైః- అదృష్టాం ద్రష్టు మప్యయో గ్యాం- ఉచ్చపదఃఉత్తానపాదస్య-అభియాతాంస్వయం ప్రాప్తాం॥ ౧౮॥ అతఇతి॥ భజిష్యే స్వీకరిష్యే- యావదప

తోత్పత్తిప్రాప్తవద్గార్హస్థ్యంతతఃపరంసన్న్యాసఇతిభావః॥సంధియస్సమయః-తంసమయమేవాహ- యావదాత్మనోమ
మ-తేజోగర్భంబిభృయాత్-యద్వా-మమాత్మనోదేహాత్ చ్యుతంతేజోవీర్యం - బిభృయాదితి-అతఃపరం పారమహం
స్యఃజ్ఞానం- తస్మిన్ముఖ్యాన్ శుక్లేనశ్రీవిష్ణునా-సాక్షాత్ప్రోక్తాన్- అవిహింస్రాన్హింసారహితాన్ శమా
దీన్-బహుయథాభవత్యేవమనుష్ఠేయాన్మన్యే॥ ౧౯॥ననుతవపితుఃప్రజాపతేరాజ్ఞాసృష్టావేవనసన్న్యాస ఇత్యత్రాహ
యత ఇతి॥ సంస్థాస్యతేప్రళయంయాస్యతివా- వేతివార్థే-ఋణత్రయాపాకరణానంతరం- సన్న్యాసఏవ మాదృశా
నాం-భగవతోక్తఇత్యర్థః॥౨౦॥సఇతి॥ హేఉగ్రధన్వన్విదుర-మునేర్ముఖేన-ప్రలోభ్యతేస్మ-యద్వా-ముఖేన ప్రలోభిత
వాన్ సమనుః॥౨౧॥సఇతి॥అన్వంతరం-మహిష్యాశ్శతరూపాయాః-దుహితుర్దేవహూత్యాశ్చ- వ్యవసితం నిశ్చయం
జ్ఞాత్వా॥ ౨౨॥ శతరూపేతి॥వివాహకాలేప్రదేయాని-భూషణానివాసాంసిచ-పరిచ్ఛదాన్ క్రీడోపకరణానిచ॥౨౩॥ ప్ర
త్తామితి॥ ప్రత్తాందత్తాం-సదృశాయసదృశాయ-గతావ్యథాచింతాయస్యసః- ఔత్కంఠ్యేన- ఉన్మథితః క్షుభితః ఆశ
యోయస్య॥౨౪॥అశక్నువన్నితి॥తస్యావిరహంసోఢుం-హేఅంబ హేవత్సే ఇతిబ్రువన్ సంధిరోధః-శిఖాఃకేశానసించత్.

వత్సాంమనోరుచ్చపదస్స్వసారంకోనానుమన్యేతబుధోఽభియాతామ్॥౧౮॥అతోభజిష్యేసమయే నసా
ధ్వీంయావత్తేజోబిభృయాదాత్మనోమే। అతోధర్మాన్ పారమహంస్యముఖ్యాన్ శుక్లప్రోక్తాన్ బహుమ
న్యేఽవిహింస్రాన్॥౧౯॥ యతోఽభవద్విశ్వమిదంవిచిత్రంసంస్థాస్యతేయత్రచ వావతిష్ఠతే । ప్రజా పతీ
నాంపతిరేషమహ్యంపరంప్రమాణంభగవాననంతః॥౨౦॥సఉగ్రధన్వన్నియదేవాబభాష ఆసీచ్చతూష్ణీమ
రవిందనాభమ్।ధియోపగృహ్ణన్స్మితశోభితేనముఖేనచేతోలులుభేదేవహూత్యాః॥ ౨౧॥ సోఽనుజ్ఞాత్వా
వ్యవసితంమహిష్యాదుహితుఃస్ఫుటమ్।తస్మైగుణగణాఢ్యాయదదౌతుల్యాంప్రహర్షితః॥౨౨॥శతరూ
పామహారాజ్ఞీ పారిబర్హాన్ మహాధనాన్।దంపత్యోఃపర్యదాత్ప్రీత్యాభూషావాసఃపరిచ్ఛదాన్॥౨౩॥
ప్రత్తాందుహితరంసమ్రాట్సదృశాయగతవ్యథః।ఉపగుహ్యచ బాహుభ్యామౌత్కంఠ్యోన్మథితాశ
యః ॥ ౨౪ ॥ అశక్నువంస్తద్విరహంముంచన్ బాష్పకలాముహుః।అసించదంబవత్సేతినేత్రోదైర్దుహి
తుశ్శిఖాః॥ ౨౫॥ఆమంత్ర్యతంమునివరమనుజ్ఞాతస్సహానుగః। ప్రతస్థేరథమారుహ్యసభార్యస్స్వపురం
నృపః॥౨౬॥ఉభయోరృషికుల్యాయాస్సరస్వత్యాస్సురోధసోః।ఋషీణాముపశాంతానాంపశ్యన్నాశ్ర
మసంపదః॥౨౭॥తమాయాంతమభిప్రేత్యబ్రహ్మావర్తాత్ప్రజాపతిమ్।గీతసంస్తుతివాదిత్రైః ప్రత్యుదీయుః
ప్రహర్షితాః॥౨౮॥బర్హిష్మతీనామపురీసర్వసంపత్సమన్వితా।న్యపతన్ యత్రరోమాణియజ్ఞస్యాంగం
విధున్వతః॥ ౨౯॥కుశకాశాస్తఏవాసన్ శశ్వద్ధరితవర్చసః। ఋషయోయైఃపరాభావ్యయజ్ఞఘ్నాన్ యజ్ఞ
మీజిరే॥౩౦॥కుశకాశమయంబర్హిరాస్తీర్యభగవాన్ మనుః।అయజద్యజ్ఞపురుషం లబ్ధాస్థానం యతోభు
వః॥౩౧॥బర్హిష్మతీంనామపురీంయాంనిర్విశ్యసమావసత్।తస్యాంప్రవిష్టోభవనంతాపత్రయవినాశనం॥
౩౨॥సభార్యస్సప్రజఃకామాన్ బుభుజేన్యావిరోధతః।సంగీయమానసత్కీర్తిస్సస్త్రీభిస్సురగాయకైః॥
ప్రత్యూషేష్వనుబద్ధేనహృదాశృణ్వన్ హరేఃకథాః॥౩౩॥నిష్ణాతంయోగమాయాసుమునిం స్వాయంభు

౨౬॥ఉభయోరితి॥ ఋషికుల్యాయాఃఋషికులసహితాయాః- ఉభయో స్సురోధసోః. శోభనతటయోః॥ ౨౭॥ తమి
తి॥అభిప్రేత్యజ్ఞాత్వా బ్రహ్మావర్తాద్దేశాత్ -ప్రజాపతింప్రత్యుపజగ్ముః॥౨౮॥కోసౌబ్రహ్మావర్త ఇత్యపేక్షాయామాహ॥
బర్హిష్మతీతి॥ యత్రబర్హిష్మతీనామపురీతిసాపికుత్ర-యత్రయజ్ఞస్యయజ్ఞవరాహస్య-రోమాణిన్యపతన్నితి యత్రే
తిసర్వత్రసంబధ్యతే॥౨౯॥ బర్హిష్మతీనామేతినిరుక్తంబ్రువన్-ప్రసంగాద్దేశస్యశ్రైష్ఠ్యమాహ,ద్వాభ్యాం॥ కుశేతి॥ కు
శాఃకాశాశ్చాసన్ శశ్వత్ నిత్యంహరితంవర్చోవర్ణోయేషాం -యైర్యజ్ఞఘ్నాన్ రాక్షసాదీన్- పరాభావ్యపరా భవంనీ
త్వా-యజ్ఞంవిష్ణుం॥౩౦॥కుశేతి॥యతఇతి॥యతః అజయత్ -భువస్స్థానం-లబ్ధేతిత్యన్వయాంతఃలబ్ధవాన్ సన్నిత్యర్థః
యతోలబ్ధవాన్-తంయజ్ఞపురుషమితివా- సర్గాదపిభూమిః శ్రేష్ఠా-తత్రాపితత్ స్థానం శ్రేష్ఠమిత్యుక్తంభవతి॥౩౧॥ ప్రస్తు
తమాహ-బర్హిష్మతీమితి-యాంబర్హిష్మతీంనామపురీం-సమావసత్ -పూర్వంయథాస్యాముషితః- తస్యాంనిర్విశ్య భ
వనంప్రవిష్టస్సన్-భోగాన్ బుభుజఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥౩౨॥సభార్య ఇతి॥ అన్యేషాం ధర్మాదీనాం అవిరోధేన- ప్ర
త్యూషేషుఉషస్సు-సంగీయమానాసత్కీర్తిర్యస్యసః-తథాపిస్వయం శ్రీహరేరేవ-కథాః శృణ్వన్-భోగాన్ బుభుజే॥

౩౩॥నిష్ఠాతమితి॥ యోగమాయాసువివిక్తభోగరచనాసుయత్ యతఃభ్రంశయితుంఅభిభవితుంఅలః॥ ౩౪ ॥ అయాత యామాఇతి॥యాతోయామోయస్య పక్వాన్నస్యతద్గతసారంభవతి - అతోన్యదపిగాణ్యావృత్త్యా - గతసారంయాత యామమిత్యుచ్యతే - అయాతయామాఃఅగతసారాఃఆసన్ - స్వాంతరంతదీయంమన్వంతరం-యాప యంతిసయంతి- యేయామాఃకాలావయవాః-కుర్వతఃస్వవాక్యైరుపనిబధ్నతః॥౩౫॥సఇతి॥పరిభూతంగతిత్రయం- జాగరణాదిసాత్త్వి కాదివాయేనసః॥౩౬॥శారీరాఇతి॥దివ్యాఃఅంతరిక్షాః-మానుషాఃశత్రుభవాః- భౌతికాఃశీతోష్ణాదిప్రభవాః- వైయాసే విదుర॥౩౭॥తస్యజ్ఞానాతిశయమాహ॥ యఇతి॥నృణాంసాధారణధర్మాం॥౩౮॥ఏతదితి॥తస్యమనోరపత్యం దేవహూతిః- తస్యాఉదయంపరిభావంశృణ్వితి॥ ౩౯॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ద్వావింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥త్రయోవింశేతపోయోగనిమి- తేసర్వసంపది॥విమానేకామగచితౌరతయోరీతిర్నిరూప్యతే॥ పితృభ్యామితి॥ ప్రస్థితే గమనేకృతేసతి॥౧॥౨॥విసృజ్యేతి॥దంభంకాపట్యం-అఘంనిషిద్ధాచరణం- తేజీయాంసం అతితేజస్వినం॥ ౩॥ సఇతి॥ దైవాద్గరీయసః-దైవాదపిగురుతరాత్-దైవమన్యథాకర్తుంసమర్థాదిత్యర్థః॥౪॥కాలేనేతి॥వ్రతచర్యయాకర్శితాం- తతాం

వమనుం॥యథాభ్రంశయితుంభోగానశేకుర్భగవత్పరమ్॥౩౪॥ అయాతయామాస్తస్యాసన్ యామా
స్స్వాంతరయాపనాః॥శృణ్వతోధ్యాయతోవిష్ణోఃకుర్వతోబ్రువతఃకథాః॥౩౫॥ సఏవంస్వాంతరం నిన్యే
యుగానామేకసప్తతిమ్॥ వాసుదేవప్రసంగేనపరిభూతగతిత్రయః॥ ౩౬॥ శారీరామానసాదివ్యావైయా
సేయేచమానుషాః । భౌతికాశ్చకథంక్లేశాబాధన్తేహరిసంశ్రయమ్॥ ౩౭॥ యఃపృష్టోమునిభిః
ప్రాహధర్మాన్నానావిధాన్శుభాన్॥నృణాంవర్ణాశ్రమాణాంచసర్వభూతహితస్సదా॥౩౮॥ఏతత్త
ఆదిరాజస్యమనోశ్చరితమద్భుతమ్॥వర్ణితంవర్ణనీయస్యతదపత్యోదయంశృణు॥౩౯॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-తృతీయస్కంధే-ద్వావింశోధ్యాయః.

*
*

శ్రీమైత్రేయః॥ పితృభ్యాంప్రస్థితేసాధ్వీపతిమింగితకోవిదా । నిత్యంపర్యచరత్ప్రీత్యాభవానీవ భవం
ప్రభుమ్॥౧॥విస్రంభేణాత్మశౌచేనగౌరవేణదమేనచ । శుశ్రూషయాసౌహృదేనవాచా మధురయాప్ర
భో॥ ౨॥ విసృజ్యకామందంభంచ ద్వేషంలోభమఘంమదమ్॥ అప్రమత్తోద్యతానిత్యం తేజీయాంసమతో
షయత్॥౩॥సవైదేవర్షివర్యస్తాంమానవీంసమనువ్రతామ్ । దైవాద్గరీయసఃపత్యురాశాసానాం మ
హాశిషః॥౪॥కాలేనభూయసాక్షామాంకర్శితాంవ్రతచర్యయా॥ప్రేమగద్గదయావాచాపీడితఃకృపయా
బ్రవీత్॥౫॥కర్దమః॥తుష్టోహమద్యతవమానవిమానదాయాశ్శుశ్రూషయాపరమయా పరయాచభక్త్యా॥
యోదేహినామయమతీవసుహృత్సదేహోనావేక్షితస్సముచితఃక్షపితుంమదర్థే॥ ౬॥ యేమేస్వధ
ర్మనిరతస్యతపస్సమాధివిద్యాత్మయోగవిజితాభగవత్ప్రసాదాః॥ తానేవతేమదనుసేవనయావరుద్ధాన్
దృష్టింప్రపశ్యవితరామ్యభయానశోకాన్॥౭॥ అన్యేపునర్భగవతోభ్రువఉద్విజృంభవిభ్రంశితార్థరచ
నాఃకిమురుక్రమస్య॥సిద్ధాసిభుంక్ష్వవిభవాన్నిజధర్మదోహాన్ దివ్యాన్నరైర్దురధిగాన్నృపవిక్రియాభిః
౮॥ఏవంబ్రువాణమబలాఖిలయోగమాయావిద్యావిచక్షణమవేక్ష్యగతాధిరాసీత్ । సంప్రశ్రయప్రణ
యవిహ్వలయాగిరేషద్వ్రీడావలోకవిలసద్ధసితాననాహ॥౯॥ దేవహూతిః॥ రాద్ధంబతద్విజవృషైతద

పిభూయసాకాలేన-అతికృశామిత్యర్థః॥౫॥తుష్టఇతి॥సుహృత్ప్రియః-మదర్థేక్షపితుంక్షయితుం-నాపేక్షితః నగణితః- సముచితఃశ్లాఘ్యోపి-మత్సేవాసక్తయానాపేక్షితఇత్యర్థః॥౬॥ యఇతి॥తపశ్చసమాధిశ్చవిద్యాఉపాసనాచ- తాసుయఆత్మయోగఃచిత్తైకాగ్ర్యంతేనవిజితాఃప్రాప్తాఃభగవత్ప్రసాదాః దివిజాఃభోగాః- తానేవ - తేమదనుసేవయా- అవరుద్ధాన్-త్వయాపిసేవమానయావశీకృతాన్-ప్రపశ్య-తేతవ-దివ్యాందృష్టింవితరామి- యయాదృష్ట్యాద్రక్ష్యసి॥౭॥ అన్యఇతి॥అన్యేపునర్భోగాఃకిం నకిమపి అతితుచ్ఛాఇత్యర్థః-తత్ర హేతుః-భగవతఃఉరుక్రమస్య- యాభ్రూః తస్యాః ఉద్విజృంభఃవక్రీభావః-తేనవిభ్రంశితాః-అర్థరచనాఃమనోరథాః యేషుతేనిజధర్మేణపాతివ్రత్యేన - దుహ్యంతఇతితథాతాన్-దురధిగాన్దుష్ప్రాపాన్-నృపావయమితియాఃవిక్రియాః-తత్తద్భోగవికృతయఃతాభిః ౮॥ఏవమితి॥ అఖిలాయోగమాయాశ్చ-విద్యాశ్చ-తత్తదుపాసనాః తాసు-విచక్షణంనిపుణం- ఏవంబ్రువాణంపతింవీక్ష్య- గతాధిర్నిశ్చింతాజాతా-సంప్రశ్రయోవినయః- ప్రణయఃప్రేమతాభ్యాంవిహ్వలాగద్గదా-తయాగిరా - ఈషద్వ్రీడాసహితో యోవ

లోకస్తేన-విలసద్వికసితం-జాతహాసం చాననం యస్యాస్సా-ఆహ జగాద॥౯॥ రాద్ధమితి॥ బత ఇతి హర్షే-ద్విజవృషద్విజశ్రేష్ఠ
హే భర్తః-త్వయ్యేతత్సర్వం-రాద్ధం సిద్ధమేవ-తత్ అహం అవైమి జానామి-కింతు-యస్తే త్వయా- సమయోభిహితః సహా
వద్భ్యాయాత్ సకృదితి గర్భసంభవమాత్రపర్యంత ఇత్యర్థః-తస్మాద్గరియసి శ్రేష్ఠే- భర్తరి హేతుభూతే-స్త్రీణాం ప్ర
సవో గుణః-మహాన్-సమాసపాఠే-గరీయసి పత్యౌ సతి - సతీనాం యతో గుణః ప్రసవః గుణపిస్తారో భవతి-అతః పుత్రోత్ప
త్త్యామమ గుణవిస్తారే జాతే-పశ్చాత్త్వదుక్తం-సర్వం భవత్వితి భావః॥౧౦॥ అంగసంగార్థం ప్రథమమితికర్తవ్యతాం సం
పాదయేత్యాహ॥తత్రేతి॥ హే ఈశ తత్ర అంగసంగే ఇతికృత్యం సాధనం యథోపదేశం కామశాస్త్రానుసారేణ- ఉపశిక్ష
సంజానీహి-ఉపకల్పయేత్యర్థః-యేన సాధనేన-అభ్యంగభోజనపానాదినా-అతివరంతు మిచ్ఛయా-కర్శితో దీనశ్చ- మమై
ష ఆత్మా దేహః-సిద్ధ్యేత రతిసమర్థో భవేత్ -కథంభూతాయాః- తే త్వయైవ-కృతక్షోభితః యో మనోభవః మన్మథః - తేన
ధర్షితాయాః-తత్ అతః-అనురూపం భవనం చ-విచక్ష్వ వితర్క్య-య-విచారయేతి యావత్॥౧౧॥ ప్రియాయా ఇతి॥ ఆవిరచీ
కరత్ -ఆవిర్భావయాంబభూవ॥౧౨॥ తదేవ విశినష్టి నవభిః॥ సర్వేతి॥ సర్వైర్వరత్నాదిభిస్సమన్వితం-సర్వర్ధీనాం సర్వసం
పదాం-య ఉపచయః తస్య-ఉదర్కః ఉత్తరోత్తరాభివృద్ధిర్యస్మిన్ తత్ -ఉపస్కృతం శోభితం॥౧౩॥ దివ్యేతి॥ ఉప స్కరణం

మోఘయోగమాయాధిపే త్వయి విభో తదవైమి భర్తః। యస్తేభ్యధాయి సమయస్సకృదంగ సంగో భూ
యాద్గరీయసగుణప్రసవస్సతీనామ్॥ ౧౦॥ తత్రేతికృత్యముపశిక్ష యథోపదేశం యేనైష మే కర్శితో ऽతిరి
రంసయాత్మా। సిద్ధ్యేత తే కృతమనోభవధర్షితాయా దీనస్తదీశ భవనం సదృశం విచక్ష్వ॥౧౧॥ మైత్రేయః॥
ప్రియాయాః ప్రియమన్విచ్ఛన్ కర్దమో యోగమాస్థితః। విమానం కామగం క్షత్తస్తర్హ్యేవావిరచీకరత్
౧౨॥ సర్వకామదుఘం దివ్యం సర్వరత్నసమన్వితమ్ । సర్వద్ధ్యుపచయోదర్కం మణిస్తంభైరుపస్కృ
తం॥౧౩॥ దివ్యోపస్కరణోపేతం సర్వకాలసుఖావహం । పట్టికాభిః పతాకాభిర్విచిత్రాభిరలంకృతమ్॥
౧౪॥ స్రగ్భిర్విచిత్రమాల్యాభిర్మంజుశింజత్షడంఘ్రిభిః। దుకూలక్షౌమకౌశేయైర్నానావస్త్రైర్విరాజితం॥
౧౫॥ ఉపర్యుపరి విన్యస్తనిలయేషు పృథక్పృథక్ । క్షిప్తైః కశిపుభిః కాంతం పర్యంకవ్యజనాసనైః॥౧౬॥ తత్రతత
త్ర వినిక్షిప్తనానాశిల్పోపశోభితమ్। మహామరకతస్థల్యా జుష్టం విద్రుమవేదిభిః॥౧౭॥ ద్వార్షు విద్రుమ దేహ
ల్యా భాతం వజ్రకవాటవత్ । శిఖరేష్వింద్రనీలేషు హేమకుంభైరధిశ్రితం॥౧౮॥ చక్షుష్మత్పద్మరాగా
గ్ర్యైర్వజ్రభిత్తిషు నిర్మితైః। జుష్టం విచిత్రవైతానైర్మహార్హైర్హేమతోరణైః॥ ౧౯॥ హంసపారావత
వ్రాతైస్తత్ర తత్ర వికూజితం। కృత్రిమాన్మన్యమానైస్స్వానధిరుహ్యాధిరుహ్య చ॥ ౨౦॥ విహార స్థానవి
శ్రామసంవేశప్రాంగణాజిరైః । యథోపజోషం రచితైర్విస్మాపనమివాత్మనః॥౨౧॥ ఈదృగ్గృహం త
త్పశ్యంతీం నాతిప్రీతేన చేతసా। సర్వభూతాశయాభిజ్ఞః ప్రావోచత్కర్దమస్స్వయం॥౨౨॥ నిమజ్జ్యాస్మిన్
హ్రదే భీరు విమానమిదమారుహ। ఇదం శుక్లకృతం తీర్థమాశిషాం యాపకం నృణామ్॥౨౩॥ సా తద్భర్తుస్స
మాదాయ వచః కువలయేక్షణా। సరజం బిభ్రతీ వాసో వేణీభూతాంశ్చ మూర్ధజాన్॥౨౪॥ అంగం చ మలపం

పరికరః-పట్టికాః అల్పవిస్తారాః పట్టవస్త్రవిశేషాః-పతాకాః విస్తృతాః తాభిః॥౧౪॥ స్రగ్భిరితి॥ విచిత్రాణి మాల్యాని పుష్పా
ణి యాసు-మంజు యథా భవతి ఏవం శింజంతః కూజంతః షడంఘ్రయో యాసాం తాః స్రగ్భిః॥ ౧౫॥ ఉపరీతి॥ ఉపర్యుపరి వి
రచిత గృహేషు-కశిపుభిః శయ్యాభిః-కాంతం కమనీయం-పర్యంకాదిభిశ్చ కాంతం॥ ౧౬॥ ద్వార్ష్వితి॥ ద్వార్షు ద్వారే
షు-విద్రుమనిర్మితా దేహళీ- ఉదుంబరః-తయా భాతం శోభితం-వజ్రఖచితకవాటయుక్తం ఇంద్రనీలమయేషు శిఖరేషు-
ప్రాసాదాగ్రభాగేషు॥౧౮॥ చక్షుష్మదితి॥ చక్షుష్మంత ఇవ యే పద్మరాగాగ్ర్యాః తైః- యద్వా చక్షుర్దీపకైః - విచిత్రై
ర్వైతానైర్వితానసమూహైః॥౧౯॥ హంసేతి॥ కృత్రిమానపి హంసాన్- స్వాన్ స్వజాతీయాన్- మన్యమానైః - తత్రతత
త్రాధిరుహ్యాపి కూజితం॥౨౦॥ విహారేతి॥ విహారస్థానం క్రీడాప్రదేశః - విశ్రామః శయనగృహం-సంవేశః ఉపభోగ స్థానం
ప్రాంగణం గృహాద్బహిః- అజిరం ప్రాకారాద్బహిః-యథోపజోషం యథాసుఖం-ఆత్మనః స్వస్య మాయా వినోదివిస్మయ
జనకమివ॥౨౧॥ ఈదృగితి॥ నాతిప్రీతేన మలిన దేహత్వాత్పరిచారికాభావాచ్చ॥౨౨॥ నిమజ్జేతి॥ అస్మిన్ హ్రదే బిందు సరసి-
ఆరుహ అధిరోహ-శుక్లేన శ్రీవిష్ణునా-కృతం. ఆనందాశ్రునిపాతేన-యాపకం ప్రాపకం॥౨౩॥ సేతి॥ సమాదాయ ఆదృ
త్య-సరజం మలినీభూతం-వేణీభూతాన్ జటిలాన్॥౨౪॥ అంగమితి॥ శబలాం వివర్ణాం స్తనౌ యస్మిన్ తత్- సరస్వత్యాః శివా ని

జలాని-ఆశేరతే యస్మిన్-శివాః జలాశయాః జలచరా యస్మిన్ తేన॥ ౨౫ సాతత్రనిమగ్నాసతీ విస్మయందదర్శ- తమా
హాదశభిః॥ సేతి॥ ఉత్పలగంధయః ప్రోచుః॥ ౨౬ ॥ తామితి॥ తుభ్యం తవ కర్మకరీః పరిచారికా వయం- అస్మాన్ ఆజ్ఞాపయేతి॥
స్నానేనేతి॥ తతశ్చ స్నానేన స్నానయోగ్యాసనగంధతైలాదినా॥ ౨౮॥ భూషణానీతి॥ పరార్థ్యాని ఉత్కృష్టాని- వరీయాం
సిశత్రియాణి-ద్యుమంతి దీప్తిమంతి చ పానం పేయం- అమృతం స్వాదు ఆసవం మాదకం॥ ౨౯॥ అథేతి॥ ఆదర్శే స్వాత్మా
నందదర్శేతి శేషః ఆత్మానం విశినష్టి చతుర్భిః- కృతం స్వస్త్యయనం మంగళం యస్య-పుంస్త్వం ఆర్షం శబ్దసామానాధికర
ణ్యాత్-విరజమిత్యస్య ప్రపంచః॥ ౩౦ స్నాతమితి॥ స్నానముద్వర్తనక్షాళితం కృతం శిరస్నానమభ్యంగో యేన తం - భూషి
తత్వమేవాహ-నిష్కం పదకం గ్రీవాయాం యస్య॥ ౩౧॥ శ్రోణ్యోరితి॥ బహూని రత్నాని యస్యాం తయా- రుచకేన మంగళ
ద్రవ్యేణ కుంకుమాదినా తదుక్తం విశ్వప్రకాశే॥ని॥ రుచకం మంగళద్రవ్యే గ్రీవాభరణదంతయోరితి॥ ౩౨॥ సుభ్రువేతి॥
సుదతా సుభ్రువా చక్షుషేతి చ-జాత్యైకవచనాని-తైలైః సచ్ఛభమానం ముఖం యస్య తం-కథంభూతేన చక్షుషా- శ్లక్ష్ణః
మనోహరః-స్నిగ్ధాపాంగో నేత్రాంతో యస్య తేన-పద్మకోశేన- స్పర్ధత ఇతి పద్మకోశస్పృత్ తేన॥ ౩౩॥ యదేతి దృష్ట్వా

కేన సంఛన్నం శబలస్తనం। ఆవివేశ సరస్వత్యాస్సరశ్శివజలాశయమ్॥ ౨౫॥ సాంతస్సరసి వేశ్మస్థాశ్శ
తాని దశ కన్యకాః। సర్వాః కిశోరవయసో దదర్శోత్పలగంధయః॥ ౨౬॥ తాం దృష్ట్వా సహసోత్థాయ ప్రోచుః
ప్రాంజలయస్స్త్రియః। వయం కర్మకరీస్తుభ్యం శాధి నః కరవామ కిమ్॥ [౨౭]॥ స్నానేన తాం మహార్హేణ స్నా
పయిత్వా మనస్వినీం। దుకూలే నిర్మలే నూత్నే దదురస్యై చ మానదాః॥ ౨౮॥ భూషణాని పరార్ధ్యాని వరీ
యాంసి ద్యుమంతి చ। అన్నం సర్వగుణోపేతం పానం చైవామృతాసవమ్॥ ౨౯॥ అథాదర్శే స్వమాత్మానం స్ర
గ్విణం విరజాంబరమ్। విరజస్కం స్వస్త్యయనం కన్యాభిర్బహుమానితమ్॥ ౩౦॥ స్నాతం కృతశిరస్స్నానం
సర్వాభరణభూషితమ్। నిష్కగ్రీవం వలయినం కూజత్కాంచననూపురమ్॥ ౩౧॥ శ్రోణ్యోరధ్యస్తయా కాం
చ్యా కాంచన్యా బహురత్నయా। హారేణ చ మహార్హేణ రుచకేన విభూషితమ్॥ ౩౨॥ సుభ్రువా సుదతా శ్లక్ష్ణ
స్నిగ్ధాపాంగేన చక్షుషా। పద్మకోశస్పృధా నీలైరలకైశ్చ లసన్ముఖమ్॥ ౩౩॥ యదా సస్మార ఋషభమృ
షీణాం దయితం పతిం। తత్ర చాస్తే సహ స్త్రీభిర్యత్రాస్తే స ప్రజాపతిః॥ ౩౪॥ భర్తుః పురస్తాదాత్మానం స్త్రీ
సహస్రవృతం తదా। నిశామ్య తద్యోగగతిం సంశయం ప్రత్యపద్యత॥ ౩౫॥ స తాం కృతమలస్నానాం వి
భ్రాజంతీమపూర్వవత్। ఆత్మనో బిభ్రతీం రూపం సంవీతరుచిరస్తనీమ్॥ ౩౬॥ విద్యాధరీసహస్రేణ సేవ్య
మానాం సువాససమ్। జాతభావో విమానం తదారోహయదమిత్రహన్॥ ౩౭॥ తస్మిన్నలుప్తమహిమా ప్రి
యయానుషక్తో విద్యాధరీభిరుపచీర్ణవపుర్విమానే। బభ్రాజ ఉత్కచకుముద్గణవానపీచ్యస్తారాభిరా
వృత ఇవోడుపతిర్నభస్థః॥ ౩౮॥ తేనాష్టలోకపవిహారకులాచలేంద్ర ద్రోణీష్వనంగసఖమారుతసౌభ
గాసు। సిద్ధైర్నుతో ద్యుధునిపాతశివస్వనాసు రేమే చిరం ధనదవల్లలనావరూథీ॥ ౩౯॥ వైస్రంభకే స్వరస
నే నందనే పుష్పభద్రకే। మానసే చైత్రరథ్యే చ స రేమే రామయా రతః॥ ౪౦॥ భ్రాజిష్ణునా విమానేన కామ
గేన మహీయసా। వైమానికానత్యశేత చరన్ లోకాన్ యథానిలః॥ ౪౧॥ కిం దురాపాదనం తేషాం పుంసాము

చ యదా పతిం సస్మార తదా యత్రాసౌ తత్రైవ స్వయమప్యాస్తే॥ ౩౪॥ భర్తురితి॥ ఆత్మానం నిశామ్య దృష్ట్వా- తాం చ తస్య
యోగగతిం-యోగప్రభావం చ దృష్ట్వా సంశయం కిమిదమితి విస్మయం॥ ౩౫। స ఇతి॥ సః మునిః వివాహాత్ప్రాక్- యదాత్మ
నో రూపం-తదేవ పునః బిభ్రతీం-సంవీతౌ ప్రావృతౌ-రుచిరౌ స్తనౌ యస్యాస్తాం రుచిరస్తనమితి పాఠే రూపవిశేషణం॥ ౩౬॥
విద్యాధరీత్యా॥ శోభనే వాససీ యస్యాస్తాం- అతః జాతో భావః ప్రేమా యస్య- హే అమిత్రహన్ జితకామ॥ ౩౭॥ తస్మిన్నితి॥
తస్మిన్ విమానే-మునిర్బభ్రాజ-అలుప్తో మహిమా స్వాతంత్ర్యం యస్య-ఉపచీర్ణం శుశ్రూషితం వపుర్యస్య - వికసితకుము
దగణవాన్-అపీచ్యోతిసుందరః పూర్ణచంద్ర ఇవ మునిః నభ ఇవ విమానం తారా ఇవ తాః స్త్రియః-కుముదానీవ తాసాం నే
త్రాణీతి జ్ఞేయం॥ ౩౮॥ తేనేతి॥ తేన విమానేన-అష్టలోకపానామింద్రాదీనాం- విహారో యస్మిన్- కులాచలేంద్రే మేరౌ-
తస్య ద్రోణీషు దరీషు-అనంగస్య సఖా- యో మారుతః శీతః సుగంధః మందో యోనిలః- తేన సౌభగం సౌందర్యం యాసు- సి
ద్ధైర్నుతః స్తుతస్సన్-ద్యుధునిః గంగా-తస్యాః పాతేన-శివః స్వనో యాసు-రేమే-లలనావరూథీ-స్త్రీసమూహవాన్॥ ౩౯॥
వైస్రంభక ఇతి॥ వైస్రంభకాదిషు దేవోద్యానేషు-మానసే చ సరసి తతః ప్రీతస్సన్॥ ౪౦॥ భ్రాజిష్ణునేతి॥ భ్రాజిష్ణునా

కామగేనవిమానేన అత్యాశే అతిక్రమ్యస్థితః॥౪౧॥ కిమితి॥ ఉద్దామచేతసాంధీరాణాం- వ్యసనంసంసారః- తస్యఅష్ట
యోయస్మాత్॥ ౪౨॥ ప్రేక్షయిత్వేతి॥ప్రేక్షయిత్వాదర్శయిత్వా గోళంమండలం-స్వసంస్థయాద్వీపవర్షాదిరచనయా
యావాన్ తావంతం-బహూన్యాశ్చర్యాణియస్మింతం॥౪౩॥విభజ్యేతి॥నవధావిభజ్య- నవభేదేనాత్మానం కృత్వా॥ ౪౪॥
ఏవమితి॥శరదస్సంవత్సరాః-మనాగివదివ-వ్యతీయుః॥౪౬॥తస్యామితి॥ ఆత్మనాస్వదేహార్థరూపేణ - అతిప్రీత్యాభావ
యన్-తథాసతి-సదపత్యంభవేదితి-ననోధానవధా-సర్వసంకల్పవిదితి-తస్యాఃబహ్వ్యపత్యసంకల్పంజానన్నిత్యర్థః-విభుః
తథాకర్తుంసమర్థశ్చ-ఆత్మవిదితిచ-తస్యామనాసక్తత్వాత్ స్త్రియోజాతాఇతిభావః॥శ్లో॥ పుమాన్ పుంసోధికే శుక్లే
స్త్రీభవత్యధికేస్త్రియా-ఇతిస్మృతేః॥౪౭॥తతఇతి॥తతఃఅనంతరమేవసద్యఃఏకస్మిన్నేవాహని-చారూణిసర్వాణ్యంగానియా
సాం॥౪౮॥పతిమితి॥ప్రవ్రజిష్యంతం-ఆలక్ష్యవితర్క్యస్మయమానాబహిః - అంతస్తుశ్లక్ష్ణచేనవ్యాకులితేన - విదూయ
తాసంతప్యమానేన-హృదాడవాచేత్యుత్తరేణాన్వయః॥౪౯॥ లిఖంతీతి॥ నఖాఏవమణయః తైఃశ్రీశ్శోభా యస్యతే నప
దా-భువంలిఖంతీతిదురంతచింతాయాఃలక్షణం॥౫౦॥సర్వమితి॥ ఉపోవాహసంపాదితవాన్- అభయమితి భావినో దైన్యా

ద్దామచేతసామ్।నైరాశ్రిత స్త్రీర్ణపదశ్చరణోవ్యసనాప్యయః॥౪౨॥ప్రేక్షయిత్వాభువోగోళంపత్న్యై
యావాన్స్వసంస్థయా।బహ్వాశ్చర్యమయోయోగీస్వాశ్రమాయన్యవర్తత॥౪౩॥విభజ్య నవధాత్మానం
మానవీంసురతోత్సుకామ్।రామాంనిరమయన్ రేమేవర్ష పూగాన్ ముహూర్తవత్॥౪౪॥ తస్మిన్ విమా
నఉత్కృష్టాంశయ్యాంరతికరీంశ్రితా।నచాబుధ్యతకాలంతంపత్యాపీచ్యేనసంగతా॥ ౪౫॥ ఏవంయోగా
నుభావేనదంపత్యోరమమాణయోః। శతంవ్యతీయుశ్శరదఃకామలాలసయోర్మనాక్॥౪౬॥తస్యామాధ
త్తరేతస్తాంభావయన్నాత్మనాత్మవిత్।నోధావిధాయరూపంస్వంసర్వసంకల్పవిద్విభుః॥౪౭॥తతస్సాసు
షువేసద్యోదేవహూతిఃస్త్రియఃప్రజాః।సర్వాస్తాశ్చారుసర్వాంగ్యోలోహితోత్పలగంధయః॥౪౮॥పతిం
సాప్రవ్రజిష్యంతంతదాలక్ష్యోశతీసతీ।స్మయమానావిక్లబేనహృదయేనవిదూయతా॥౪౯॥ లిఖంత్యధో
ముఖీభూమింపదానఖమణిశ్రియా। ఉవాచలలితాంవాచంనిరుధ్యాశ్రుకలాంశనైః॥ ౫౦॥ దేవహూతిః॥
సర్వంతద్భగవన్మహ్యముపోవాహప్రతిశ్రుతమ్।అథాపిమేప్రపన్నాయాఅభయందాతుమర్హసి॥ ౫౧॥
బ్రహ్మన్ దుహితృభిస్తుభ్యంవిమృగ్యాఃపతయస్సమాః।కశ్చిత్స్యాన్మేవిశోకాయత్వయిప్రవ్రజితేవనం॥
౫౨॥ ఏతావతాలంకాలేనవ్యతిక్రాంతేనమేవిభో।ఇంద్రియార్థప్రసంగేనపరిత్యక్తపరాత్మనః॥౫౩॥ఇం
ద్రియార్థేషుసజ్జంత్యాఃప్రసంగస్త్వయిమేకృతః।అజానంత్యాఃపరంభావంతథాప్యస్త్వభయాయమే॥
౫౪॥సంగోయఃసంసృతేర్హేతురసత్సువిహితోధియా।సఏవసాధుషుకృతోనిస్సంగత్వాయకల్పతే॥
౫౫॥నేహయత్కర్మధర్మాయనవిరాగాయకల్పతే।నతీర్థపదసేవాయైజీవన్నపిమృతోహిసః॥ ౫౬॥
సాహంభగవతోనూనంవంచితామాయయాదృఢమ్।యత్త్వాంవిముక్తిదంప్రాప్యనముముక్షేయ బంధ
నాత్॥౫౭॥✻ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- తృతీయస్కంధే-త్రయోవింశోధ్యాయః. ... ✻

శ్రీమైత్రేయః॥నిర్వేదవాదినీమేవంమనోర్దుహితరంమునిః। దయాళుశ్శాలినీ మాహశుక్లాభి వ్యాహృతం
త్సంసారాద్యస్భయంతస్మినారయేత్యర్థః॥ ౫౧॥తత్రదైన్యంనివేదయతి॥బ్రహ్మన్నితి॥ తుభ్యంతవ-దుహితృభిః- త్వమివ
ఆత్మనస్సమాఃయోగ్యాః-పతయోవిమృగ్యాఇతి దైన్యంప్రాప్తం-సంసారభర మురరీకృత్యాహ- విశోకాయ- జ్ఞానో
పదేశాయ-పుత్రీభిఃఋణానపాకరణాత్-కంచిత్కాలంత్వదవస్థానేన-బ్రహ్మవిత్పుత్రః కశ్చిత్స్యా దిత్యర్థః॥ ౫౨॥
ననువిషయాన్ భుంక్ష్వ-కింబ్రహ్మవిద్యయేతి చేత్తత్రాహ॥ఏతావతేతి॥ ఏతావతాలం-పరిపూర్యతేపరిత్యక్తః పరః అత్మా
యయాతస్యాఃమమ॥౫౩॥సాస్వకృతమనుశోచంత్యాహచతుర్భిః॥ఇంద్రియార్థేష్వితి॥ మేమయా- పరంభావం- త్వాం
బ్రహ్మవిదితి॥౫౪॥ ప్రసంగఃకథమభయాయాస్తుతత్రాహ॥ సంగఇతి॥ అధియాఅజ్ఞానేన॥౫౫॥ నేతి॥స్వభావతః ప్రవృ
త్తం-యస్యకర్మధర్మార్థంనకల్పతే-ధర్మాభిముఖంనభవేత్-తత్రాపినిష్కామధర్మద్వారావిరాగాయ నకల్పతే తద్ద్వా
రాచతీర్థపదస్యశ్రీహరేః-సేవాయైసేవార్థం-నపర్యవస్యేదిత్యర్థః॥౫౬॥నేతి॥ నముముక్షేయ మోక్తుమిచ్ఛాం కృ
తవత్యస్మి॥౫౭॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-త్రయోవింశోధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... ✻
శ్లో॥చతుర్వింశేతతోజన్మకపిలస్యాహతత్పితుః।పరివ్రజ్యాంతమనుజ్ఞాప్య ఋణత్రయవిమోక్షతః॥ నిర్వేదేతి॥ శాలినీ

శ్లాఘ్యాం-శుక్లేన శ్రీవిష్ణునా-అభివ్యాహృతం-అథాహం స్వాంశకలయేత్యాది॥ ౧॥ మాఖిద ఇతి॥ ఇత్థం మాఖిదః ఖేదం
మాకార్షీః- ఆత్మానం ప్రత్యహం భాగ్యహీనేతి అదూరాచ్ఛీఘ్రం॥ ౨॥ ధృత ఇతి॥ దమేన ఇంద్రియసంయమేన - నియమేన
స్వధర్మేణ-తపాంసి-ద్రవిణదానానిచ-త్రైశ్చ॥ ౩॥ స ఇతి॥ హృదయగ్రంథిం-అహంకారలక్షణం బంధం- ఛేత్తా ఛేత్స్య
తి ఔదర్య్యః పుత్రస్సన్-బ్రహ్మభావయతి ఉపదిశతీతి తథా॥ ౪॥ దేవహూతీతి॥ శ్రద్ధాయ విశ్వస్య॥ ౫॥ తస్యామితి॥ బహుతి
థే బహుతరే కాలే-అతిక్రాంతే సతి-కార్దమం కర్దమసంబంధి॥ ౬॥ అవాదయన్నితి॥ ఘనాఘనా ఇత్యేకం పదం- వర్షంతో
మేఘా ఇత్యర్థః॥ ౭॥ పేతురితి॥ అపవర్జితాః ముక్తాః॥ ౮॥ తదితి॥ పరిశ్రితం పరివేష్టితం॥ ౯॥ ఆగత్యాకిం కృతవాన్ తదాహ ద్వా
భ్యాం॥ భగవంతమితి॥ తత్త్వానాం సంఖ్యానం యస్మిన్-తస్య సాంఖ్యస్య-విజ్ఞప్త్యై విశేషేణ జ్ఞాపనాయ - భగ
వంతం జాతం-విద్వాన్-అజో బ్రహ్మ స్వరాట్ స్వతస్సిద్ధజ్ఞానః॥ ౧౦॥ సభాజయన్నితి॥ తస్య చికీర్షితం-సభాజయన్-పూజయన్ ప్ర
హృష్యమాణైః అసుభిః ఇంద్రియైరుపలక్షితః-కర్దమం చేదమభ్యాధాదితి ద్వయోరన్వయః- చకారాద్దేవహూతించ॥ ౧౧॥
స్మరన్॥ ౧॥ ఋషిరువాచ॥ మాఖిదో రాజపుత్రీత్థమాత్మానం ప్రత్యనిందితే। భగవాంస్తేఽక్షరో గర్భమదూ
రాత్సంప్రపత్స్యతే॥ ౨॥ ధృతవ్రతాసి భద్రం తే దమేన నియమేన చ। తపో ద్రవిణదానైశ్చ శ్రద్ధయాచేశ్వ
రం భజ॥ ౩॥ సత్వయాఽఽరాధితశ్శుక్లో వితన్వన్మామకం యశః। ఛేత్తా తే హృదయగ్రంథిమౌదర్య్యో బ్రహ్మభా
వనః॥ ౪॥ శ్రీమైత్రేయః॥ దేవహూత్యపి సందేశం గౌరవేణ ప్రజాపతేః। సమ్యక్ శ్రద్ధాయ పురుషం కూట
స్థమభజద్గురుమ్॥ ౫॥ తస్యాం బహుతిథే కాలే భగవాన్మధుసూదనః। కార్దమం వీర్యమాపన్నో జజ్ఞే గ్నిరివ
దారుణి॥ ౬॥ అవాదయంస్తదా వ్యోమ్ని వాదిత్రాణి ఘనాఘనాః। గాయంతి తం స్మ గంధర్వా నృత్యంత్యప్స
రసో ముదా॥ ౭॥ పేతుస్సుమనసో దివ్యాః ఖేచరైరపవర్జితాః। ప్రసేదుశ్చ దిశస్సర్వా అంభాంసి చ మ
నాంసి చ॥ ౮॥ తత్కర్దమాశ్రమపదం సరస్వత్యా పరిశ్రితమ్। స్వయంభూస్సాకమృషిభిర్మరీచ్యాదిభిరభ్య
గాత్॥ భగవంతం పరం బ్రహ్మ సత్త్వేనాంశేన శత్రుహన్। తత్త్వసంఖ్యానవిజ్ఞప్త్యై జాతం విద్వానజస్స్వ
రాట్॥ ౧౦॥ సభాజయన్విశుద్ధేన చేతసా తచ్చికీర్షితమ్। ప్రహృష్యమాణైరసుభిః కర్దమం చేదమభ్యధా
త్॥ ౧౧॥ బ్రహ్మా॥ త్వయా మే పచితిస్తాత కల్పితా నిర్వ్యలీకతః। యన్మే సంజగృహే వాక్యం భవాన్ మానద
మానయన్॥ ౧౨॥ ఏతావత్యేవ శుశ్రూషా కార్యా పితరి పుత్రకైః। బాఢమిత్యనుమన్యేత గౌరవేణ గురోర్వ
చః॥ ౧౩॥ ఇమా దుహితరస్సభ్య తవ వత్స సుమధ్యమాః। సర్గమేతం ప్రభావైస్స్వైర్బృంహయి
ష్యంత్యనేకధా॥ ౧౪॥ అతస్త్వమృషిముఖ్యేభ్యో యథాశీలం యథారుచి। ఆత్మజాః పరిదేహ్యద్య విస్తృణీ
హి యశో భువి॥ ౧౫॥ వేదాహమాద్యం పురుషమవతీర్ణం స్వమాయయా। భూతానాం శేవధిం దేహం బిభ్రా
ణం కపిలం మునిం॥ ౧౬॥ జ్ఞానవిజ్ఞానయోగేన కర్మణాముద్ధరన్ జటాః। హిరణ్యకేశః పద్మాక్షః పద్మముద్రా
పదాంబుజః॥ ౧౭॥ ఏష మానవి తే గర్భం ప్రవిష్టః కైటభార్దనః। అవిద్యాసంశయగ్రంథిం ఛిత్త్వా గాం విచరి
ష్యతి॥ ౧౮॥ అయం సిద్ధగణాధీశస్సాంఖ్యాచార్యైస్సుసమ్మతః। లోకే కపిల ఇత్యాఖ్యాం గంతా తే కీర్తివర్ధ
నః॥ ౧౯॥ శ్రీమైత్రేయః॥ తావాశ్వాస్య జగత్స్రష్టా కుమారైస్సహనారదః। హంసో హంసేన యానేన త్రి
ధామ ప్రత్యపద్యత॥ ౨౦॥ గతే శతధృతౌ క్షత్తః కర్దమస్తేన చోదితః। యథోచితం స్వదుహితౄః ప్రా
తత్రత్వమేత్యాదిపంచభిః-కర్దమం ప్రత్యాహ॥ త్వయేతి॥ అపచితిః పూజా-కృతా-యద్యస్మాత్ - నిర్వ్యలీకతః నిష్కప
టం సంజగృహే సమ్యగ్గృహీతవాన్॥ ౧౨॥ ఏతావతీతి॥ అనుమన్యేతేతి యత్ - ఏతావత్యేవ॥ ౧౩॥ ఇమా ఇతి॥ అనేకధా- ప్ర
భావైర్వంశైః-బృంహయిష్యంతి వర్ధయిష్యంతి॥ ౧౪॥ అత ఇతి॥ ఋషిముఖ్యేభ్యః మరీచ్యాదిభ్యః॥ ౧౫॥ పుత్రస్తు సాక్షాదీ
శ్వర ఇత్యాహ॥ వేదేతి॥ శేవధిం నిధిం సర్వాభీష్టదం॥ ౧౬॥ దేవహూతిం ప్రత్యాహ త్రిభిః॥ జ్ఞానేతి॥ జ్ఞానం శాస్త్రోక్తం విజ్ఞా
నమపరోక్షం తే ఏవ యోగః ఉపాయః- తేన-కర్మణాం జటాః మూలాని వాసనాః ఉద్ధరిష్యన్ ఉత్పాటయిష్యన్- పద్మము
ద్రాయుక్తం-పదాంబుజం యస్య॥ ౧౭॥ ఏష ఇతి॥ హే మానవి-అవిద్యా స్వరూపాజ్ఞానం-సంశయః మిథ్యాజ్ఞానం- తన్మయం
తవ హృద్గయగ్రంథిం॥ ౧౮॥ అయమితి॥ సుసమ్మతస్సమ్యక్పూజితస్సన్- గంతా ప్రాప్స్యతి॥ ౧౯॥ తావితి॥ కుమారైస్స
హేతి శేషః-సహనారదః నారదసహితశ్చ- మరీచ్యాదీన్ వినాహోఽర్థానువస్థాప్య నైష్ఠికైరేతైః పంచభిస్సహితః- హంసో
బ్రహ్మయయా-త్రిధామ తృతీయం ధామ స్వర్గః-తస్య పరమాం కాష్ఠాం సత్యలోకం॥ ౨౦॥ గత ఇతి॥ శతధృతౌ బ్రహ్మ

ణి॥౨౨॥పులహాయేతి॥యుక్తాంయోగ్యాం-అయచ్ఛత్ అదాత్॥ ౨౩॥ అథర్వణఇతి॥ వితన్యతేసమృద్ధః క్రియతే- శాంతిం శాంత్యధిష్ఠాత్రీం దేవతామిత్యర్థః - సమలాలయత్ సంతోషితవాన్॥౨౪॥తతఇతి॥నిమంత్ర్యపృష్ట్వా- నందింహర్షంఆపన్నాః ప్రాప్తాస్సంతః॥౨౫॥సఇతి॥సచమునిః-త్రియుగం(శ్రీవిష్ణుం)-వివిక్తేరహసి॥ ౨౬॥ అహోఇతి॥ పాపచ్యమానానాం-భృశందహ్యమానానాం - నిరయేసంసారేస్వైర్నైరమంగళైః పాపైః॥ ౨౭॥ కుతస్సత్యాదేవతాః ప్రసన్నాఇతి జ్ఞాతం-అలభ్యలాభాదిత్యాహ-ద్వాభ్యాం॥బహుజన్మేతి॥బహుజన్మసు-విపక్వేనసుసిద్ధేన-సమ్యగ్యోగోభక్తియోగః - తస్మిన్ సమాధిరైకాగ్ర్యం తేన-శూన్యాగారేషువివిక్తస్థానేషు-యస్యతవపదం॥౨౮॥ సఇతి॥ హేళనంస్వావజ్ఞాం లాఘవం-అవిగణయ్యఅగణయిత్వా-ఉచితమేవైతదిత్యాహ-యస్త్వం- స్వానాంభక్తానాం పక్షంపక్షేతి తథాసః॥౨౯॥ తత్ప్రపంచయతిద్వాభ్యాం॥స్వీయమితి॥స్వయమేవావతీర్ణోఽసి-స్వీయంవాక్యం-తవపుత్రోభవిష్యామీతి - యత్తత్సత్యం కర్తుం-జ్ఞానంజ్ఞానసాధనంసాంఖ్యం-చికీర్షుస్సన్॥ ౩౦॥ తానీతి॥ యానితవ అలౌకికాని- చతుర్భుజాదిరూపాణి యోగ్యాని-కింతుయానిచ-స్వజనానాంస్వభక్తానాం-రోచంతే-మనుష్యరూపాణితాన్యపితేరోచంతీత్యర్థః-అరూపిణః-ప్రాకృతరూపాదిరహితస్య॥౩౧॥త్వామితి॥అభివాదార్హణంపాదపీఠంయస్య- తమైశ్వర్యాదిభిఃపూర్తంపూర్ణం॥ వీరరాఘవీయే॥ ఏవంసౌలభ్యాది గుణవిశిష్టత్వేనప్రస్తుత్యపునఃశరణవ్రజ్యోపయుక్తకల్యాణగుణాంతర విశిష్టత్వేన ప్రస్తువన్ శరణంవ్రజతిద్వాభ్యాం - సూరిభిస్సుధీభిః- తత్త్వబుభుత్సయాస్వావగత్యాధిక ప్రకృతిపురుషేశ్వర యాథా

దాద్విశ్వసృజాంపతిః॥౨౧॥మరీచయేకలాంప్రాదాదనసూయామథాత్రయే । శ్రద్ధామంగిరసేయచ్ఛ
త్పులస్త్యాయహవిర్భువమ్॥౨౨॥పులహాయగతింయుక్తాంక్రతవేచక్రియాంసతీమ్।ఖ్యాతించభృగవేయచ్ఛ
ద్వసిష్ఠాయాప్యరుంధతీమ్॥౨౩॥ అథర్వణేదదాచ్ఛాంతింయయాయజ్ఞోవితన్యతే।విప్రర్షభాన్కృతోద్వా
హాన్సదారాన్సమలాలయత్॥ ౨౪॥ తతస్తఋషయఃక్షత్తఃకృతదారానిమంత్ర్యతమ్। ప్రాతిష్ఠన్నం
దిమాపన్నాస్స్వంస్వమాశ్రమమండలమ్॥ ౨౫॥ సచావతీర్ణంత్రియుగమాజ్ఞాయవిబుధర్షభమ్।వివి
క్తఉపసంగమ్యప్రణమ్యసమభాషత॥౨౬॥అహోపాపచ్యమానానాంనిరయేస్వైరమంగళైః । కాలేన
భూయసానూనంప్రసీదంతీహదేవతాః॥౨౭॥బహుజన్మవిపక్వేనసమ్యగ్యోగసమాధినా। ద్రష్టుంయతం
తేయతయశ్శూన్యాగారేషుయత్పదమ్॥౨౮॥సఏషభగవానద్యహేళనంనగణయ్యనః। గృహేషుజాతో
గ్రామ్యాణాంయస్స్వానాంపక్షపోషణః॥౨౯॥ స్వీయంవాక్యమృతంకర్తుమవతీర్ణోసిమేగృహే।చికీర్షుర్భ
గవాన్ జ్ఞానంభక్తానాంమానవర్ధనః॥౩౦॥తాన్యేవతేఽభిరూపాణిరూపాణి భగవంస్తవ । యానియాని
చరోచంతేస్వజనానామరూపిణః॥౩౧॥ త్వాంసూరిభిస్తత్త్వబుభుత్సయాద్ధాసదాభివాదార్హణపా
దపీఠమ్।ఐశ్వర్యవైరాగ్యయశోవబోధవీర్యశ్రియాపూర్తమహంప్రపద్యే॥౩౨॥ పరంప్రధానంపురుషం
మహాంతంకాలంకవింత్రివృతంలోకపాలమ్ । ఆత్మానుభూత్యానుగతప్రపంచస్వచ్ఛందశక్తింకపిలం

త్మ్యంబోద్ధుమిచ్ఛయా-సదాఅభివాదయోగ్యంపాదపీఠంయస్యతం- ఐశ్వర్యాదిభిః పూర్ణంప్రత్యావబోధోజ్ఞానం- శ్రీస్తేజః ఏవంభూతంత్వాంశరణంప్రపద్యేశరణంవ్రజామి॥౩౨॥ఐశ్వర్యాదికంవివృణ్వన్నాహ॥పరమితి॥ పరంపరమైశ్వర్యం-తత్ర హేతుః-స్వచ్ఛందాః స్వాధీనాః-శక్తయోయస్య-తాఏవాహ-ప్రధానంప్రకృతిరూపం- పురుషంతదధిష్ఠాతారం-మహాంతంమహత్తత్త్వరూపం- కాలంతేషాంక్షోభకం-త్రివృతంఅహంకారరూపం- లోకాత్మకం ఇంద్రియాదిరూపం-తత్పాలకంచ- తదేవంమాయయాః-ప్రధానాదిరూపతాముక్త్వా చిచ్ఛక్త్యావిష్ప్రపంచతామాహ- ఆత్మానుభూత్యాచిచ్ఛక్త్యా-అనుగతఃస్వసన్నిధినా-ప్రపంచోయస్య-తంకపిలంసర్వజ్ఞం ప్రధానాద్యావిర్భావలయసాక్షిణమిత్యర్థః॥వీ॥పరంప్రకృతిపురుషవిలక్షణం-ప్రధానంప్రకృతిశరీరకంపురుషంజీవశరీరకంకాలశరీరకం అనేనకారణావస్థప్రకృతిపురుషకాలత్వముక్తం అథకార్యావస్థతచ్ఛరీరకత్వముచ్యతేమహాంతంమహచ్ఛరీరకంత్రివృతంత్రయాణాం సత్త్వరజస్తమసాంవృత్ వర్తులంయస్మిన్ కార్యావస్థేజీవేతచ్ఛరీరకమిత్యర్థః శరీరవాచకశబ్దశ్శరీరపర్యంతమభిధత్తఇత్యత్రోపపత్తిః పూర్వమేవాసకృదుక్తా అనేనకార్యావస్థచిదచిదంతరాత్మత్వకథనేనకారణత్వముక్తం-పాలకత్వమాహ- లోకపాలంలోకంచిదచిదాత్మకప్రపంచంపాలయతీతితం-సంహర్తృత్వముచ్యతే-ఆత్మానుభూత్యానుగతప్రపంచమితి ఆత్మ

నః స్వస్యానుభూత్యాసంపశరాద్యుపయుక్తజ్ఞానశక్త్యాలనుగతః స్వస్మిన్ లీనః ప్రపంచోయస్యతంఆత్మాను భూత్యేతి పూర్వత్రాప్యన్వేతికాకాక్షిన్యాయాత్ తతశ్చజగత్పాలనోపయుక్తస్వకీయజ్ఞానశక్త్యాలోకపాలమిత్యర్థః- ఏవంవిధం కపిలంత్వాంప్రపద్యే॥౩౩॥సన్న్యాసానుజ్ఞాంప్రార్థయతే॥ఆస్మేతి॥ అభిపృచ్ఛేస్మ-యత్కించిదభి పృచ్ఛామీత్యర్థః- త్వయాపుత్రరూపేణఅవతీర్ణానినివృత్తానిఋణానియస్యసః- ఆప్తకామశ్చాహం- పరివ్రజాం సన్న్యాసినాం - పదవీంమార్గంఆశ్రితస్సన్ త్వాంయుంజన్ స్మరన్-విచరిష్యామి-అహంతావత్-జ్ఞానోపదేశాన్నైవ-త్వద్గృహేఅవతీర్ణాత్ అత ఏవగృహే-వసతోపి-ముక్తిఃసులభైవ॥వీ॥ ఏవంభగవంతంప్రస్తుత్యస్వాభిప్రేతమావేదయతి- ప్రజానా మధిపతిం త్వామహమాభిపృచ్ఛేస్మ ఈషదభిపృచ్ఛామి- స్మేత్యర్థః కింతదిత్యత్రాహ-త్వయాప్రజారూపేణత్వయా-అవతీర్ణ ఋణః-అవతారితఋణత్రయః - ఆప్తః అనుభూతః కామః సాంసారికోభోగోయేనసోహమి దానీంత్వాంమె హృదియంజన్ ధ్యాయన్ అతఏవవిగతశోకస్తాపత్రయజనిత దుఃఖంయస్యసః వీతశోకమితిపాఠాంతరంతదాత్మా మిత్యస్య విశేషణం తచ్చాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకోపలక్షణంహృదీత్యనేనదహరవిద్యాప్రత్యభిజ్ఞానాత్ పరివ్రజాంతుర్యాశ్రమిణాం పదవీంమార్గంసన్న్యాసధర్మంఆశ్రితఃచరిష్యేసంచరిష్యామి॥౩౪॥ యద్యవశ్యంగంతవ్యమేవేత్యాగ్రహః-తదామామేవానుస్మరన్ గచ్ఛేత్యాహషడ్భిః॥మయేతి॥సత్యేవైదికేలౌకికేచకృత్యే-స్వోక్తస్యప్రామాణ్యం నిర్దిశతి- యత్ యస్మాత్-తుభ్యంపుత్రోభవామీత్యవోచం-అతఏతత్ఋతంయథాభవతితథా- అజనిజన్మస్వీకృతం॥వీ॥ ఏవముక్తో భగవాన్ కపిలఃస్వచికీర్షితసాంఖ్యతంత్రస్య- ప్రామాణ్యంతావన్నిదర్శనేనప్రదర్శ యన్నవతార ప్రయోజనంచకథయన్నభిప్రేతార్థాపతరమాదిశతిషడ్భిః-సత్యలౌకికే-సత్యంపుణ్యం-ఋతపర్యాయత్వాత్-ఋతంచ పుణ్యమేవ - అపుణ్యస్యకర్మ- ఏవమనృతాదాత్మానంజుగుప్సేదితిశ్రుతేః- ఋతంపిబంతౌసుకృతస్య లోకఇతి చశ్రుతేః- తచ్చ పుణ్యం కర్మోపాసనంచేతిద్వివిధమత్రవివక్షితం-కర్మవాచిపుణ్యశబ్దేన-ఉపాసనమభిధీయతఇతినశంక్యంఉపాసనస్యాపిమనోవ్యా

ప్రపద్యే॥౩౩।ఆస్మాభిపృచ్ఛేద్యపతింప్రజానాంత్వయావతీర్ణర్ణఉతాప్తకామః।పరివ్రజాంపదవీమాస్థితోహంచరిష్యేత్వాంహృదియుంజన్ విశోకః॥౩౪॥శ్రీభగవాన్॥మయాప్రోక్తం హిలోకస్య ప్రమాణం సత్యలౌకికే।అథాజనిమయాతుభ్యంయదవోచమృతంమునే॥ ౩౫॥ ఏతన్మేజన్మ లోకేస్మిన్ ముముక్షూణాందురాశయాత్।ప్రసంఖ్యానాయతత్త్వానాంసమ్మతాయాత్మదర్శనే॥౩౬॥ఏషఆత్మపథోవ్యక్తోనష్టః

పారరూపత్వేనతేనాభిధానసంభవాత్-అతఏవహి॥శ్లో॥ వాచికైఃపక్షిమృగతాంమానసైరంత్యజాతితామ్।శరీరజైఃకర్మదోషైర్యాతిస్థావరతాంనరఇతి॥మానసవ్యాపారస్యాపికర్మశబ్దేరిత్యనేనక్రియారూపత్వమవగతం-భగవదనుగ్రహవిశేషస్యైవపుణ్యస్వరూపత్వేన-ఉపాసనస్యాపితదనుగ్రహహేతుత్వేన-తదభిధానస్యాన్యాయత్వాచ్చ - లోక్యత ఇతిలోకఃఫలం-తత్సాధనంలౌకికం-తచ్చాపిస్వర్గాపవర్గసాధ్యభేదేన-కర్మోపాసనంచేతిద్వివిధంతస్మిన్విషయే - యన్మయాప్రోక్తంసాంఖ్యం-తత్ప్రమాణమేవేత్యర్థః వక్ష్యమాణేహిసాంఖ్యే-భగవద్భక్తియోగనిష్ఠానాం అర్చిరాది గత్యాభగవత్ప్రాప్తిః॥శ్లో॥నివృత్తిధర్మనిరతా ఇత్యారభ్యసూర్యద్వారేణ తేయాంతీత్యనేన॥శ్లో॥ అథయోగృహమేధీయాన్ ధర్మానిత్యారభ్యగత్వాచాంద్రమసంలోకంసోమపాఃపునరేష్యతీతి॥స్వర్గాసక్తమనసాంత త్సాధనానుష్ఠానేన-పితృయానగత్యాతద్భోగానుభవశ్చవక్ష్యతే-యద్వా॥ శ్రు॥ సత్యంజ్ఞానమనంత మితిశ్రుతేః లోక్యతే సాక్షాత్క్రియతే ఇతిలోకఃఫలం-తత్సాధనంలౌకికం-సత్యంచలౌకికం చేతిసమాహారద్వంద్వఃతస్మిన్-బ్రహ్మస్వరూప తదనుభవరూపఫలం-తస్యాధనాదివిషయఇత్యర్థః-తత్రయన్మయాప్రోక్తంసాంఖ్యం-తత్ప్రమాణమేవహీత్యర్థఃఏతన్నిదర్శయతి- హేమునేఅథఅతఏవ-తుభ్యమహంయత్॥శ్లో॥ అహంచస్వాంశకలయాత్వద్వీర్యేణేత్యవోచం-తత్ఋతంసత్యం- కర్తుమితిశేషః-అత్రావితథవాచీఋతశబ్దః-ఔచిత్యాత్-ఋతంయథాతథా-మయాఅజనిఅవతారీతిక్రియావిశేషణంవా॥ ౩౫॥ ఏతదితి॥దురాశయాల్లింగాత్-ముముక్షూణాంమునీనాం- ఆత్మదర్శనేసమ్మతాయ-తత్త్వానాం ప్రసంఖ్యానాయ-విధిత్స్యోత్తరస్యానుషంగః॥వీ॥అవతారప్రయోజనమాహ- దురాశయాత్-దుష్టఃఆశయోంతఃకరణంయస్మిన్ తస్మాత్-ఆత్మత్వేనానుసంహితాద్దేహాత్-ముముక్షూణాం మోక్తుమిచ్ఛతాంసంసృతిమనిచ్ఛతామిత్యర్థః- తేషామాత్మదర్శనే-ప్రకృతివివిక్తజీవాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యాభిజ్ఞానేసమ్మతాయఅభిమతాయఉపయుక్తాయేతియావత్-తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథాత్మ్యరూపతత్త్వానాం-ప్రసంఖ్యానాయప్రకథనాయ- వివేచనాయ- అస్మిన్ లోకే ఏతన్మే

మజన్మాభూదిత్యర్థః॥౩౬॥ ననుఅయమాత్మజ్ఞానమార్గః- పూర్వసిద్ధవస్త్విదానీమపూర్వవత్ప్రవర్తనీయ స్తత్రాహ॥ ఎషఇతి॥అవ్యక్తస్సూక్ష్మః-ఆత్మపథఃఆత్మజ్ఞానమార్గః॥వీ॥ననుపూర్వమేవావిభిన్నతత్తచ్ఛాస్త్రప్రవక్తృపరంపరాభి స్తత్త్వ యోక్తఆత్మపథోవికల్పఏనావేష్ట తే-కిమిదానీంత్వదవతారసాధ్యమిత్యత్రాహ-ఎషఆత్మపథఆత్మమార్గః - ఆత్మతత్త్వ మితియావత్ -సఅవ్యక్తస్సూక్ష్మః-పరమదుర్జ్ఞేయః-అతఎవమయాపూర్వముపదిష్టోఽపి- భూయసాకాలేనబహుకాలవి లంబేన-నష్టఃపరిభ్రష్టః-తమేవాత్మపథంప్రవర్తయితుమమేమందేహంధృతమితివిద్ధిజానీహి॥ ౩౭॥గచ్ఛేతి॥ కామంయ థేష్టం-ఆప్పృష్టఃఅనుజ్ఞాతఃయద్వా-యథాత్వంమాంసంతుష్టవాన్-తథాఅత్రస్థాతుం- మయాపిత్వమాపృష్ట ఇత్యర్థః- మ యిసన్న్యస్తేనమసర్పి తేనకర్మణా॥శ్రు॥ అవిద్యయామృత్యుంతీర్త్వావిద్యయామృతమశ్నుత ఇతిశ్రుతేః॥వీ॥ ఏవమవతారప్ర యోజనమభిధాయతమాదిశతి-మయాఆపృష్టఃఆదిష్టః-కామంయథేచ్ఛం-గచ్ఛయాహిమయిసన్న్యస్తేన సమర్పి తేన- క ర్మణాఅనభిసంహితఫలేన-మదారాధనైకవేషేణానుష్ఠితేనకర్మణా-సుదుర్జయముపాయాంతరైర్జేతు మశక్యం మృత్యుంజ్ఞానోత్పత్తివిరోధిపుణ్యపాపరూపప్రాచీనంకర్మ-జిత్వాఅపోహ్య-అమృతత్వాయమత్ప్రాప్తిరూపా మృత తత్త్వవిరోధిప్రాచీనకర్మనిరసనాయేతిభావః-మాంభజ-అత్రేదం వేదితవ్యం-అనాదిపుణ్యపాపరూపంకర్మకించి న్మోక్షో పాయభూతభగవదుపాసనోత్పత్తివిరోధి-కించిచ్చకర్మోపేయభగవత్ప్రాప్తివిరోధి-తత్రోపాయవిరోధినఃకర్మణః- అ నభిసంహితఫలకర్మణానివృత్తిఃధర్మేణపాపమపనుదతి॥ శ్రు॥ అవిద్యయామృత్యుంతీర్త్వావిద్యయామృతమశ్నుతే- కషా యేకర్మభిఃపక్వేతతోజ్ఞానంప్రవర్తతఇత్యాదిశ్రుతిభిరుక్తా-అత్రావిద్యయాఅనభి సంహితఫల కర్మణా - మృత్యుంప్రా ప్త్యుత్పత్తిప్రతిబంధకకర్మతీర్త్వాఅపోహ్య-విద్యయాజ్ఞానేన-అమృతత్వమశ్నుతే ప్రాప్నోతీత్యర్థః- తథాచ స్మృతిః॥ శ్లో॥ ఇయాజసోఽపిసుబహూన్ యజ్ఞాన్ జ్ఞానవ్యపాశ్రయః।బ్రహ్మవిద్యామధిష్ఠాయతర్తుంమృత్యుమవిద్యయేతి-ఉపేయ విరోధినస్తుకర్మణఃభగవదుపాసనాత్మకభక్త్యాద్యపరపర్యాయజ్ఞానేనైవనివృత్తిః॥శ్రు॥ తమేవంవిదిత్వాఽతి మృత్యుమేతి

కాలేనభూయసా।తంప్రవర్తయితుం దేహమిమంవిద్ధిమయాధృతం॥౩౭॥గచ్ఛకామంమయాపృష్టోమయి

సన్న్యస్తకర్మణా।జిత్వాసుదుర్జయంమృత్యుమమృతత్వాయమాంభజ॥౩౮॥మామాత్మానం స్వయంజ్యో

తిస్సర్వభూతగుహాశయమ్।ఆత్మన్యేవాత్మనావీక్ష్య విశోకోఽభయమృచ్ఛసి॥౩౯॥ మాత్రఆధ్యాత్మికీం

విద్యాంశమనీంసర్వకర్మణామ్।వితరిష్యేయథాచాసౌభయంచాతితరిష్యతి॥౪౦॥శ్రీమైత్రేయః॥ ఏవంస

ముదితస్తేనకపిలేనప్రజాపతిః।ప్రదక్షిణీకృత్యసుతంవనమేవజగామహ॥౪౧॥ వ్రతంసఆస్థితోమౌనమా

త్మైకశరణోమునిః।నిస్సంగోవ్యచరత్ క్షోణీమనగ్నిరనికేతనః॥౪౨॥ మనో బ్రహ్మణియుంజానోయ

న్నాన్యఃపంథాఽఏవమేవంవిదితపాపంకర్మనశ్లిష్యతి॥శ్లో॥క్షీయంతేచాస్యకర్మాణితస్మిన్ దృష్టే పరావరే- నిచాయ్యతం మృ త్యుముఖాత్ప్రముచ్యతేజ్ఞాత్వాదేవం ముచ్యతేసర్వపాశైః- జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణిభస్మసాత్కురుతేఽర్జున ఇత్యా దిశ్రుతిస్మృతిశతసిద్ధా తదేతదత్రాపిమయిసన్న్యస్తకర్మణేత్యాదినోచ్యతఇతి॥౩౮॥మామితి॥తతశ్చమాంపరమాత్మా నం-స్వాత్మన్యేవఆత్మనామనసా-అన్వీక్షమాణః- అభయం మోక్షంప్రాప్స్యసి॥ తేన మద్భజనేన మామాత్మన్యేవ స్వాత్మన్యేవ - ఆత్మనామనసా- అన్వీక్ష్య సాక్షాత్కుర్వన్ విశోకఃవిగతః శోకఃశోకహేతుమత్ప్రాప్తివిరోధిప్రా చీనంకర్మయస్యసః-అభయం నవిద్యతే భయంసంసారో యస్మాత్తం-మామృచ్ఛసి ప్రాప్స్యసి-కథం భూతంమాం- ఆత్మానంజీవాంతరాత్మానం-స్వయంప్రకాశం- సర్వ భూతానాం గుహాయాం హృదయ కుహరేశయానం॥ ౩౯॥ మాత్రఇతి॥ మాత్రేదేవహూత్యై-శమనీందుస్సాలినీం-భయంతరిష్యతి-పరమానందంప్రాప్స్యతీతిచకారార్థః॥ వీ॥మ యిగతేసతికింభగవాన్కరిష్యతీత్యత్రాహఅసౌ మమమాతా- యయాచబ్రహ్మవిద్యయా-మదుపదిష్టయా- భయంమృ త్యుమతితరిష్యతి-తామాధ్యాత్మికీం-సర్వకర్మశమనీంపూర్వోక్తరాఘవినాశినీంవిద్యామాత్రేవితరిష్యే ఉప దేక్ష్యామీ త్యర్థః॥౪౦॥ఏవమితి॥సముదితస్సమ్యగుక్తస్సన్- తంప్రదక్షిణీకృత్య॥వీ॥ఏవంకపిలేనోక్తఃకర్దమస్తదుక్తమేవాకరోది త్యాహ- తేనకపిలేన-సముదితస్సమ్యగుక్తః-ప్రజాపతిఃకర్దమః-తంకపిలం-ప్రదక్షిణీకృత్యపరిక్రమ్య-ప్రీతస్తుష్టోవనంప్రత్యే వజగామ-హేతుర్నేనసర్వసంపత్సమృద్ధస్వగృహత్యాగోఽపిస్మేయతే॥౪౧॥ వ్రతమితి॥ మునీనాంవ్రతంమౌనంఅహింసాది లక్షణం॥వీ॥సఃకర్దమఃమౌనంవ్రతమాస్థితఃఆశ్రితఃఆత్మాపరమాత్మైవఏకశరణముపాయోరక్షకశ్చయస్యసఃమునిః శు భాశ్రయంశీలపరః-నిస్సంగఃఇంద్రియార్థేష్వాసక్తిరహితః-సంసారిజనసంగరహితోవా-అనగ్నిః పరిత్యక్తగృహాగ్ని

మత్వా దాహవనీయాద్యగ్నిరహితః అనికేతనః నియతావసథరహితః క్షోణీం భూమిం - వ్యచరత్ ॥౪౨॥ మన ఇతి - సదసతోః పరం యత్ - తత్ తస్మిన్ బ్రహ్మణి - గుణావభాసకే - నిర్గుణే - ఏకభక్త్యా - అవ్యభిచారిణ్యా భక్త్యా - అనుభావితే అపరోక్షీకృతే ॥వీ॥ యత్సదసతోః చిదచితోః పరం విలక్షణం తస్మిన్ బ్రహ్మణి - గుణావభాసే గుణైరాభాసాయ స్యేతి బహువ్రీహిః మంగళగుణావభాసితే - విగుణే హేయగుణరహితే - మనో యుంజానః ఏకాగ్రీకుర్వన్ ॥౪౩॥ నిరహంకృదితి ॥ అతో దేహాదిష్వహంకారాదిరహితః అత ఏవ నిర్ద్వంద్వః - శీతోష్ణాద్యనాకులః - సమదృక్ - చాగ్రాహకః - కింతు స్వదృక్ స్వయమేవ పశ్యన్ - ప్రత్యక్ప్రవణా ప్రశాంతా విక్షేపరహితా చ ధీర్యస్య ॥వీ॥ నిరహంకృతి దేహే ఆత్మాభిమానరహితః - నిర్మమః దేహాపత్యకళత్రాదిషు స్వీయత్వబుద్ధిరహితః నిర్ద్వంద్వః శీతోష్ణాది దేహధర్మైరనాకులః - సమదృక్ ॥ శ్లో॥ విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తినీత్యాద్యుక్తసమదర్శనః - స్వదృక్ ప్రకృతివిలక్షణబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మదర్శీ ప్రత్యక్ప్రశాంతధీః ప్రత్యగాత్మని బ్రహ్మాత్మకే జీవాత్మని ధీర్యస్య సః - బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మానుభవపరః - నిస్తరంగితోదధిరివ - స్వయమప్యశనాయా పిపాసా శోక మోహ జరా మృత్యు వ్యాఖ్యోర్మిషట్క రహితః ॥ ౪౪ ॥ తదేవం త్రిభిః కల్పితోపాధినివృత్తిముక్త్వా పరమేశ్వరపదప్రాప్తిమాహ త్రిభిః ॥ వాసుదేవ ఇతి ॥ ప్రత్యచో జీవస్య - ఆత్మని స్వరూపే - లబ్ధః ఆత్మా చిత్తం యేన - యతః ముక్తం బంధనమజ్ఞానం యస్య ॥వీ॥ సర్వజ్ఞే ప్రత్యచః జీవస్యాత్మని - అంతః ప్రవిశ్య - నియంతరి - భగవతి షాడ్గుణ్యపూర్ణే - సర్వభూతాధారకే పరమపురుషే పరేణ ధృతానుస్మృతిత్వప్రత్యక్షతాపన్న నిరతిశయప్రీతిరూపత్వాదిదశామాపన్నేన - భక్తియోగేన - లబ్ధాత్మా ॥౪౫॥ లబ్ధాత్మతామేవాహ ॥ ఆత్మానమితి ॥వీ॥ ధార్యేషు సర్వభూతేష్వవస్థితం - భగవంతం - ఆత్మానం ధారకే పరమాత్మని భగవతి భూతాని ధార్యాణి అపశ్యత్ - పూర్వోత్తరార్ధాభ్యాం భగవతో వ్యాప్తిర్ధారకత్వం చోచ్యతే ॥౪౬॥ ఇచ్ఛేతి ॥

తత్సదసతోః పరమ్ । గుణావభాసే విగుణ ఏకభక్త్యానుభావితే ॥౪౩॥ నిరహంకృన్నిర్మమశ్చ నిర్ద్వంద్వస్సమదృక్ స్వదృక్ । ప్రత్యక్ప్రశాంతధీర్ధీరః ప్రశాంతోర్మిరివోదధిః ॥౪౪॥ వాసుదేవే భగవతి సర్వజ్ఞే ప్రత్యగాత్మని । పరేణ భక్తియోగేన లబ్ధాత్మా ముక్తబంధనః ॥౪౫॥ ఆత్మానం సర్వభూతేషు భగవంతమవస్థితమ్ । అపశ్యత్సర్వభూతాని భగవత్యపి చాత్మని ॥ ౪౬ ॥ ఇచ్ఛాద్వేషవిహీనేన సర్వత్ర సమచేతసా । భగవద్భక్తియోగేన ప్రాప్తా భాగవతీ గతిః ॥౪౭॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే తృతీయస్కంధే - చతుర్వింశోధ్యాయః. ❋

——❋ కపిలదేవహూతి సంవాదారంభః ❋——

శ్రీశౌనకః ॥ కపిలస్తత్త్వసంఖ్యాతా భగవానాత్మమాయయా । జాతస్స్వయమజస్సాక్షాదాత్మప్రజ్ఞప్తయే నృణామ్ ॥౧॥ న హ్యస్య వర్ష్మణః పుంసాం వరిష్ఠస్సర్వయోగినామ్ । విశ్రుతౌ శ్రుతదేవస్య భూరి తృప్యంతి మేఽసవః ॥౨॥ యద్యద్విధత్తే భగవాన్ స్వచ్ఛందాత్మాత్మమాయయా । తాని మే శ్రద్దధానస్య కీర్తనీ

తదేవం తేన భాగవతీ గతిః ప్రాప్తా - పాఠాంతరే స ఏవ తాం భాగవతీం గతిం ప్రాప్త ఇతి ॥ వీ॥ ఇచ్ఛాద్వేషాదిప్రాకృతగుణరహితేన - సర్వత్ర భూతేషు - సమచేతసా తత్తత్కర్మాయత్తదేవత్వమనుష్యత్వాదివైచిత్ర్యానాదరేణ - ప్రకృతిపరిణామరూపాన్ దేహాన్ - ప్రతిశరీరం జీవానాం భేదేపి - సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా - ఏకరూపాన్ జీవాన్ - తత్తత్కర్మానుసారేణ - నియంతృత్వభేదేప్యంతర్యామిత్వనిరస్తసమస్తదోషత్వానంతకల్యాణగుణాకరత్వేన చైకరూపం - ఈశ్వరం చ పశ్యతి - యచ్చిత్తం - తత్సమచేతస్తేన - భగవద్భక్తియోగేన చ - భాగవతీ గతిర్ముక్తిః - ప్రాప్తా లబ్ధా - పాఠాంతరే స ఏవ - త్వాం భాగవతీం ప్రాప్తః ॥౪౭॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - చతుర్వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ❋

శ్లో॥ పంచవింశే జనన్యా తు పృష్టో బంధవిమోచనమ్ । ఆదావాహ పరం భక్తిలక్షణం కపిలస్సుతః ॥ శ్రీహరిం శరణం ప్రాప్తోస్మి ॥ కపిలేనార్పితామాత్రే గూఢభావనియంత్రితా ॥ యోగమాణిక్యమంజూషా స్ఫుటముద్ఘాట్యతే ధునా ॥ ఉక్తానువాదపూర్వకం కాపిలం యోగం పృచ్ఛతి త్రిభిః ॥ కపిల ఇతి ॥ తత్త్వానాం సంఖ్యాతా గణకః - సాంఖ్యప్రవర్తక ఇత్యర్థః - అజ ఏవ స్వయం జాతః - ఆత్మప్రజ్ఞప్తయే - ఆత్మజ్ఞానాయ ॥౧॥ న హీతి ॥ పుంసాం మధ్యే - వర్ష్మణః వృద్ధస్యోత్తమస్యేత్యర్థః - సర్వయోగినాం మధ్యే - వరిష్ఠః - వరస్య భావో వరిమా - భావప్రధానోయం నిర్దేశః - వరిష్ఠస్యేత్యర్థః యద్వా వరీయస్త్వాదిత్యర్థః - విశ్రుతౌ క్త్రా - అసవః ఇంద్రియాణి - భూరి అలం - న తృప్యంతి - శ్రుతేన - శ్రవణేన దీవ్యతి ద్యోతత ఇతి తథా తస్య - యద్వా - భూరి బహుధా - శ్రుతో దేవో యేన తస్యాపి మే అసవ ఇతి సంబంధః ॥౨॥ య ఇతి ॥ స్వేషాం ఛందేన ఇచ్ఛయా - ఆత్తా దేహా యస్య సః - యద్యత్కర్మ విధత్తే - తాని కర్మాణి - కీర్తనార్హాణి అనుకీర్తయ ॥౩॥ ద్వైపాయనేతి ॥ యదాత్వం - మాం ప్రచో

దయాసే-ఏవం ప్రచోదితస్సన్-తథా తత్ప్రశ్నానుసారేణ-ఆన్వీక్షిక్యా ఆత్మవిద్యయా॥౪॥ పితరీతి॥ బిందుసరే బిందుస
రసి అత్రాదం తత్త్వమార్గం॥౫॥ తమితి॥ తత్త్వమార్గస్య-అగ్రం పారం దర్శయతీతి తథా తం॥ శ్లో॥ ఏషమానవి తే గర్భం
ప్రవిష్ట ఇత్యాదిధాతుర్వచః॥౬॥ నిర్విణ్ణేతి॥ అసతామింద్రియాణాం తర్పణాత్ విషయాభిలాషాత్ - నిర్విణ్ణా శ్రాంతాస్మి.
యేన సంభావ్యమానేన పూర్యమాణేన॥౭॥ తస్యేతి॥ పారం గమయతీతి పారగః త్వమేవ సత్ - శ్రేష్ఠం చక్షుర్మే యాల
బ్ధం త్వదనుగ్రహాత్-జన్మనామంతే లబ్ధ్వా అసతి॥౮॥ తత్ప్రపంచయతి॥ య ఇతి॥ స భగవాన్ - చక్షూరూపస్సూర్యః ఉదితో
యథా॥ వీ॥ తదేవ ప్రపంచయతి-య ఇతి॥ పుంసాం జీవానాం-ఆద్యో జగత్కారణభూతః-యో భగవాన్ - స ఏవ భవాన్.
తమసా అంధస్య లోకస్య-చక్షుః-చక్షురధిష్ఠాతా సూర్య ఇవోదితః-యద్వా - సూర్య ఇవేత్యేతస్యోత్తరత్రాన్వయః॥౯॥
అథేతి॥ అపాక్రష్టుమపనేతుం-కో౽సౌ మోహస్తమాహ-ఏతస్మిన్ దేహాదౌ-త్వయైవ యోజితః . యో౽హం మమేత్యవగ్ర
హః ఆగ్రహః-ద్వితీయ ఇతి శబ్దః-తత్కార్యరాగాదిగ్రహణార్థః॥ వీ॥ తదా చక్షూరూప ఉదితః సూర్య ఇవ- మేమమ- సం
మోహం అపాక్రష్టుమపనేతుం- హే దేవ త్వమర్హసి కో౽సౌ సంమోహః యో౽పాక్రష్టవ్య ఇత్యత్రాహ॥ అస్మిన్ దేహే
అహం మమేత్యేవంరూపో యో౽వగ్రహః-అభిమానః-త్వయైవ యోజితస్స ఏవేత్యర్థః - త్వత్సంకల్పాదేవోత్పన్నో మో
హస్త్వయైవ నివర్త్యః యో బంధకస్స ఏవ మోచక ఇతి న్యాయాదితి భావః॥౧౦॥ తమితి॥ ప్రకృతేః పురుషస్య జిజ్ఞాసయా॥

యానకీర్తయ॥౩॥ శ్రీసూతః॥ ద్వైపాయనసఖస్త్వేవం మైత్రేయో భగవాంస్తథా । ప్రాహేదం విదు
రం ప్రీత ఆన్వీక్షిక్యాం ప్రచోదితః॥౪॥ శ్రీమైత్రేయః॥ పితరి ప్రస్థితే౽రణ్యం మాతుః ప్రియచికీర్షయా। తస్మిన్
బిందుసరే౽వాత్సీద్భగవాన్ కపిలః కిల॥౫॥ తమాసీనమకర్మాణం తత్త్వమార్గాగ్రదర్శినమ్। స్వసుతం దేవ
హూత్యాహ ధాతుస్సంస్మరతీ వచః॥౬॥ దేవహూతిః॥ నిర్విణ్ణా నితరాం భూమన్నసదింద్రియతర్పణాత్।
యేన సంభావ్యమానేన ప్రవిష్టాంధం తమః ప్రభో॥౭॥ తస్య త్వం తమసో౽ంధస్య దుష్పారస్యాద్య పారగః। స
చ్చక్షుర్జన్మనామంతే లబ్ధం మే త్వదనుగ్రహాత్॥౮॥ య ఆద్యో భగవాన్ పుంసామీశ్వరో వై భవాన్ కిల।
లోకస్య తమసాంధస్య చక్షుస్సూర్య ఇవోదితః॥౯॥ అథ మే దేవ సంమోహమపాక్రష్టుం త్వమర్హసి। యో
వగ్రహో౽హం మమేతీత్యేతస్మిన్ యోజితస్త్వయా॥౧౦॥ తం త్వాం గతాహం శరణం శరణ్యం స్వభృ
త్యసంసారతరోః కుఠారమ్। జిజ్ఞాసయా౽హం ప్రకృతేః పూరుషస్య నమామి సద్ధర్మవిదాం వరిష్ఠమ్॥౧౧॥ మైత్రే
యః॥ ఇతి స్వమాతుర్నిరవద్యమీప్సితం నిశమ్య పుంసామపవర్గవర్ధనమ్। ధియా౽భినంద్యాత్మవతాం సతాం గ
తిర్బభాష ఈషత్స్మితశోభితాననః॥౧౨॥ శ్రీభగవాన్॥ యోగ ఆధ్యాత్మికః పుంసాం మతో నిశ్శ్రేయసా
య మే। అత్యంతోపరతిర్యత్ర దుఃఖస్య చ సుఖస్య చ॥౧౩॥ తమిమం తే ప్రవక్ష్యామి యమవోచం పురా౽నఘే।
ఋషీణాం శ్రోతుకామానాం యోగం సర్వాంగనైపుణమ్॥౧౪॥ చేతః ఖల్వస్య బంధాయ ముక్తయే చాత్మనో
మతం। గుణేషు సక్తం బంధాయ రక్తం వా పుంసి ముక్తయే॥౧౫॥ అహం మమాభిమానోత్థైః కామలోభా

త్వామహం-శరణం గతాస్మీతి నమామీత్యన్వయః-కుఠారం ఛేత్తారం॥౧౧॥ ఇతీతి॥ అపవర్గవర్ధనం మోక్షరతికరం- ఈషత్
స్మితేన-శోభితమాననం యస్య॥౧౨॥ యోగ ఇతి॥ ఆధ్యాత్మికః అధ్యాత్మనిష్ఠః-యత్ర యస్మిన్॥౧౩॥ తమితి॥ తం యోగం- స
ర్వేషామంగానాం నైపుణం నైపుణ్యం-ఐకాగ్ర్యం యస్మిన్ తం॥ ౧౪॥ తత్ర సర్వాంగనైపుణ్యం చిత్తసంయమాధీన
మితి దర్శయన్నాహ॥ చేత ఇతి॥ అస్యాత్మనో జీవస్య-గుణేషు విషయేషు పుంసి పరమేశ్వరే-వా శబ్దస్తు చశబ్దార్థః॥ వీ॥ ఏవమ
ధ్యాత్మయోగమవతార్య తత్ర ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపగ్రహణయోగ్యమనసః స్వరూపం కథయిష్యన్ తావన్మన ఏవ బంధ
మోక్షకారణత్వమాహ-అస్యాత్మనో జీవస్య- బంధాయ మోక్షాయ-చేత ఏవ మతం ఖలు - కారణమితి శేషః - కీదృశం
బంధాయ కీదృశం ముక్తయ ఇత్యత్రాహ-గుణేషు శబ్దాదివిషయేషు-సక్తమాసక్తం చేతః - బంధాయ భవతి-పుంసీశ్వరే
రక్తం వా ఆసక్తం-ముక్తయే భవతి॥౧౫॥ యథా చిత్తసంయమే పురుషార్థసిద్ధిస్తం దర్శయతి త్రిభిః॥ అహమితి॥ మలైర్వీతం
విరహితం, యదా శుద్ధం మనో భవతి-మనశ్శుద్ధేర్జ్ఞాపకమాహ-అదుఃఖమితి॥ వీ॥ ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపగ్రహణ
యోగ్యమనసః స్వరూపమాహ॥ అహమిత్యాదిత్రిభిః॥ అహం మమాభిమానాభ్యాం-అనాత్మని దేహే ఆత్మాభిమానః అహ
మభిమానః అస్వీయే స్వీయాభిమానః మమాభిమానః-తథా చ స్మర్యతే॥ శ్లో॥ అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వే స్వమితి యా
మతిః। అవిద్యాతరుసంభూతం బీజమేతద్ద్విధా స్థితమితి ఆభ్యామభిమానాభ్యాం-ఉత్పన్నైః కామలోభాదిభిర్మలైః క్షా

రాది హేతుభూతైః పుణ్యాపుణ్యరూపైర్మలైః। యథాఽఽవీతం అనభిసంహితఫలేశ్వరారాధనరూపతత్తద్వర్ణాశ్రమోచితధర్మైః - కామాదిభిశ్చ రహితం - అతఏవ శుద్ధం - అతఏవ దుఃఖం అసుఖం - ఐంద్రియకసుఖదుఃఖైరనభిభూతం అతఏవ సమం స్వైకరూపం - యథా భవతి॥౧౬॥ తథేతి॥ నిరంతరం నిర్భేదం - అణిమానం సూక్ష్మం - అఖండితమపరిచ్ఛిన్నం॥౧౭॥ జ్ఞానేతి॥ హతౌజసం క్షీణబలం॥వి॥ శ్లోకద్వయస్యైక ఏవాన్వయః॥ తథా పురుషః - ఉక్తవిధమనస్కః - పుమాన్ - జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తేన జ్ఞానమత్ర శాస్త్రజన్యమాత్మస్వరూపమధ్యాత్మావగాహిజ్ఞానం - వైరాగ్యం విషయేష్వనాసక్తిః - తాభ్యాం యుక్తేన విశేషభూతభగవద్భక్తియుక్తేన చ ఆత్మనా మనసా - ప్రకృతేః ప్రకృతికార్యశరీరేంద్రియమనఃప్రాణాదిభ్యః - పరం స్వరూపతః స్వభావతశ్చాత్యంతవిలక్షణం - అతఏవ కేవలం సత్త్వాదిగుణరహితం - ప్రకృతిపరిణామగతదేవత్వమనుష్యత్వాద్యాకారరహితం - అతఏవ నిరంతరం ప్రకృతశరీరభిన్నత్వేఽపి సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా వైషమ్యరహితం॥ శ్లో॥ నిర్భేదం హి సమం బ్రహ్మేతి హ్యుచ్యతే - అణిమానం అణుతరం - స్వరూపకథనమిదం జ్ఞానస్వరూపత్వస్యాప్యుపలక్షణమిదం - అణుత్వాదేవ ఖండితం ఖండనార్హం॥ ఇదమదాహ్యత్వాక్లేద్యత్వాదీనామప్యుపలక్షణం ఖండనదహనక్లేదనసాధనభూతా హి పరశ్వగ్నిజలాదయః - ఛేద్యం దాహ్యం క్లేద్యం ప్రాప్య॥ ఛేదనాదీన్నిర్వర్తయంతి - ఆత్మనస్తు నిరతిశయాణుత్వేన సర్వాంతః ప్రవేశయోగ్యతయా వ్యాపకత్వాత్ - వ్యాప్యపరశ్వాదిసాధ్యైః ఛేదనాదిభిర్న వినాశ్యత ఇత్యర్థః - స్వయంప్రకాశం దీపాదివదితి దృష్టాంతోఽత్రాభిప్రేతః తత్ర యథా దీపాదిస్తైజసస్వరూపస్తేజోధర్మకశ్చ - స్వయంప్రకాశస్తద్వదయమాత్మా విజ్ఞానస్వరూపో జ్ఞానగుణః స్వప్రకాశశ్చేతి భావః - ఏవంవిధముదాసీనం - నిర్వ్యాపారాత్మానం - ప్రత్యగాత్మానం - హతౌజసం సంసారయితృత్వరూపబలహీనం ప్రకృతించ పశ్యతి॥౧౮॥ వీ॥ ఏవమాత్మగ్రహణయోగ్యమనస్స్వరూపశిక్షా ఆత్మయాథాత్మ్యశిక్షా చ కృతా - అత్ర భగవద్భక్తియుక్తాత్మనా పశ్యతీత్యనేన - న కేవలం ప్రకృతిలక్షణతయా ఆత్మస్వరూపచింతనామాత్రేణ ప్రత్యగాత్మసాక్షాత్కారః - కింతు బ్రహ్మాత్మ

దిభిర్మలైః। వీతం యథా మనశ్శుద్ధమదుఃఖమసుఖం సమమ్॥౧౬॥ తథా పురుష ఆత్మానం కేవలం ప్రకృతేః పరమ్। నిరంతరం స్వయంజ్యోతిరణిమానమఖండితమ్॥౧౭॥ జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తేన భక్తియుక్తేన చాత్మనా పరిపశ్యత్యుదాసీనం ప్రకృతించ హతౌజసమ్॥౧౮॥ న యుజ్యమానయా భక్త్యా భగవత్యఖిలాత్మని। సదృశోఽస్తి శివః పంథా యోగినాం బ్రహ్మసిద్ధయే॥౧౯॥ ప్రసంగమజరం పాశమాత్మనః కవయో విదుః। స ఏవ సాధుషు కృతో మోక్షద్వారమపావృతమ్॥౨౦॥ తితిక్షవః కారుణికాః సుహృదస్సర్వదేహినామ్। అజాతశత్రవ

క ప్రత్యగాత్మానుసంధానేనైవ ప్రత్యగాత్మసాక్షాత్కారోఽపి భవతీతి సూచ్యతే - బ్రహ్మాత్మకత్వమేవ తస్య ప్రత్యగాత్మనః స్వాభావికం స్వరూపం - తత్ర విశేష్యభూతబ్రహ్మణోఽననుసంధానే విశేషణభూతప్రత్యగాత్మానుసంధానాసంభవ ఏవ హి - వ్యక్తిగుణాదీన్వినా జాతిగుణాదయః పృథగుపలభ్యంతే తత స్మాత్ప్రకృతివిలక్షణప్రత్యగాత్మచింతనమపి బ్రహ్మశరీరతయైవ కార్యం ఏవంవిధం చ చింతనమేవ పశ్చాద్విశేష్యభూతభగవద్భక్తిరూపాపన్నం ముక్తిసాధనం న కేవలమిత్యాహ॥ నేతి॥ అఖిలాత్మని అఖిలానాం జీవానామాత్మభూతే భగవతి - యుజ్యమానయా భక్త్యా - సదృశస్తుల్యః - హి బ్రహ్మసిద్ధయే భావప్రధానో బ్రహ్మన్ శబ్దః - ద్వ్యేకయోరిత్యాదివత్ - బ్రహ్మత్వసిద్ధయ ఇత్యర్థః - బ్రహ్మత్వం బ్రహ్మప్రకారః - తత్సిద్ధయే - బ్రహ్మవదపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకావిర్భావసిద్ధయ ఇతి యావత్ - యోగినాం శివః అన్యాయాపేతః పంథాః - ఉపాయః అన్యో నాస్తి బ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మకశరీరకభగవద్భక్తిసదృశో ముక్త్యుపాయః కశ్చిదన్యో నాస్తీత్యర్థః - ఏవమభిసంహితఫలస్వధర్మైర్నిరస్తకామాదిదోషవిశుద్ధాంతఃకరణానుసంహితబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగపూర్వకభగవద్భక్తిర్మోక్షసాధనమిత్యుక్తం॥౧౯॥ మనశ్శుద్ధౌ భక్తేరేవాంతరంగసాధనమిత్యాహ॥ ప్రసంగమితి॥ అపావృతం నిరావరణం॥వీ॥ అథాస్య సర్వస్యాపి ప్రవృత్తిధర్మస్య - రుచిజననే సత్సంగతిరేవ ప్రథమం కారణం - అసత్సంగతిస్సంసృతిహేతురితి వదన్ - సతాం స్వరూపం చాహ - ప్రసంగమిత్యాదిపంచభిః॥ ప్రసంగం అసత్స్వితి శేషః అసత్సు ఇంద్రియార్థేషు తత్పరాయణేషు - ప్రసంగం ప్రకృష్టాసక్తిం - ఆత్మనో జీవస్య - అజరమశిథిలం - పాశం బంధనం - కవయస్సుధియో విదుః - స ఏవ ప్రసంగ ఏవ స ఇత్యనేనాసన్మాత్రవిషయపరిహారేణ ప్రసంగమాత్రస్యపరామర్శః సాధుషు కృతః అపావృతమవిఘ్నాపహతం మోక్షద్వారం మోక్షోపాయః॥

౨౦॥ సాధూనాం లక్షణమాహ చతుర్భిః॥ తితిక్షవ ఇతి॥ సాధవః శాస్త్రానువర్తినః - సాధుశీలా తదేవ భూషణం యేషాం॥వీ॥ తే

తే సాధవ ఇత్యన్వయాత్ప్రాహ-తితిక్షవః మూర్ఖేష్వపి క్షమావత్సహనశీలాః-కారుణికాః స్వార్థనిరపేక్షపరదుఃఖనిరాచికీర్షవః అత ఏవ సర్వదేహినాం సుహృదః మిత్రాణి అత ఏవ అజాతశత్రవః అవిద్యమానాః శత్రవో యేషాం తే శాంతాః - ఇదం దమాదీనాముపలక్షణం శమదమాదిసంపన్నాః సాధవః పరకార్యసాధకాః- సాధుశీలం తదేవ భూషణం యేషాం తే సాధవ ఇతి శేషః-యద్వా సాధవ ఇతి విధేయవిశేషణం - ఏతే సాధవ ఇత్యర్థః॥ కించ॥౨౧॥వీ॥మయీతి॥మయి ఈశ్వరే కపిలస్య సుప్రసిద్ధావతారత్వేపి జీవశక్త్యభిభూతత్వాద్భగవచ్ఛక్తేరుద్భూతత్వాచ్చ మయీతి వ్యపదేశః- అనన్యేన అవ్యభిచరితేన భావేన అంతఃకరణేనాభిప్రాయవిశేషేణ వా దృఢాం అవిచాల్యాం భక్తిం కుర్వంతి తే సాధవ ఇత్యుత్తరత్రాన్వయః - తానేవ విశినష్టి-మత్కృతే మదర్థం త్యక్తాని కర్మాణి యైస్తే- పరిత్యక్తమదారాధనవిరోధిప్రవృత్తిధర్మాః తథా త్యక్తమద్భజనవిరోధిస్వజనబాంధవాః॥౨౨॥మదాశ్రయేతి॥తాపాః ఆధ్యాత్మికాదయః-ఏనాన్ న తపంతి న వ్యథయంతి-కుతః మద్గతం చేతో యేషాం తే॥వీ॥అహమేవాశ్రయో విషయో యాసాం తాభిః-కథాభిర్హృష్టాః కథాహృష్టత్వమేవ ప్రపంచయతి శృణ్వంతి కథయంతి చేతి మదాశ్రయకథాశ్రవణకథనాదిభిర్హృష్టా ఇత్యర్థః-యద్వా-కథాస్మరణేన హృష్టాః పునస్తా ఏవ శృణ్వంతి కథయంతి చ-యద్వా-హృష్టా ఇతి వ్యస్తం పదం-హృష్టాస్సంతో మదాశ్రయకథాః శృణ్వంతి కథయంతి చేత్యర్థః- మయ్యేవ గతం న్యస్తం చేతో యైస్తే-అత ఏవైనాన్నైకాత్మ్యగతచేతస ఇతి పాఠాంతరం- ఏకస్య భగవత ఏవాత్మత్వం అన్యేషాం చేతనానాం తచ్ఛరీరత్వాదేక ఏవ పరమపురుష ఆత్మేతి తస్మిన్ గతం చేతో యేషాం తానిత్యర్థః- వివిధాః నానావిధాస్తాపాః ఆధ్యాత్మికాదయః న తపంతి న క్లేశయంతి॥౨౩॥త ఇతి॥యే తాపైర్నాభిభూయంతే- తే సాధవ ఇత్యర్థః॥ వీ॥ హే సాధ్వి త ఏతే సర్వైః సంగైర్విషయసంగైర్వివర్జితా విరహితాః సాధవః- తేషు సాధుషు అథేతి ప్రాథమ్యే- ప్రథమం తే త్వయా సంగః ప్రార్థ్యః- ప్రార్థనీయః హి యస్మాత్తే సాధవః సంగదోషహరాః ఇంద్రియార్థప్రసంగహేతుకానాదిపుణ్య

శ్శాంతాః సాధవః సాధుభూషణాః॥౨౧॥మయ్యనన్యేన భావేన భక్తిం కుర్వంతి యే దృఢామ్। మత్కృతే త్య
క్తకర్మాణస్త్యక్తస్వజనబాంధవాః॥౨౨॥ మదాశ్రయాః కథా మృష్టాః శృణ్వంతి కథయంతి చ। తపంతి
వివిధాస్తాపా నైతాన్మద్గతచేతసః॥౨౩॥త ఏతే సాధవః సాధ్వి సర్వసంగవివర్జితాః। సంగస్తేష్వథ తే ప్రా
ర్థ్యః సంగదోషహరా హి తే॥౨౪॥సతాం ప్రసంగాన్మమ వీర్యసంవిదో భవంతి హృత్కర్ణరసాయనాః క
థాః। తజ్జోషణాదాశ్వపవర్గవర్త్మని శ్రద్ధా రతిర్భక్తిరనుక్రమిష్యతి॥౨౫॥భక్త్యా పుమాన్ జాతవిరాగ ఐం

పాపరూపదోషహరాః॥౨౪॥సత్సంగస్య భక్త్యంగతాముపపాదయతి॥సతామితి॥వీర్యస్య సమ్యగ్వేదనాయానుతాః- వీర్యసంవిదః-హృత్కర్ణయోః రసాయనాః సుఖదాః- తాసాం జోషణాత్ సేవనాత్-అపవర్గః అవిద్యానివృత్తిః - వర్త్మని యస్మిన్ శ్రీహరౌ ప్రథమం శ్రద్ధా-తతో రతిః-తతో భక్తిః - అనుక్రమిష్యతి క్రమేణ భవిష్యతీత్యర్థః॥ వీ॥ కథం సతాం ప్రసంగాన్నివృత్తిధర్మాభిరుచిరుత్పద్యత ఇత్యత్రాహ - సతాం సాధూనాం ప్రసంగాత్- మమ వీర్యసంవిదః వీర్యాణి సంవేదయంతీతి వీర్యసంవిదః-ణిజర్థగర్భమిదం యద్వా-భావే క్విప్-వీర్యాణాం సంవిత్ సంవేదనం- యాసు తాః కథాః- యద్వా-వీర్యేణ నిత్యాసంకుచితజ్ఞానగుణేన-సంవేత్తి సర్వం స్వరూపతః స్వభావతశ్చ సాక్షాత్కరోతీతి తథాభూతస్య సర్వజ్ఞస్య మమేత్యర్థః-కథాః హృత్కర్ణయోః రసాయనాః-అమృతవద్రుచికరాః-భవంతి ప్రవర్తంతే-తజ్జోషణాత్ తాసాం కథానాం జోషణాత్ సేవనాత్-ఆశు అపవర్గవర్త్మని అపవర్గస్య మోక్షస్య వర్త్మని ద్వారభూతే గురూపసదనే శ్రద్ధా త్వరా భవతి-ఉత్పద్యతే-తత్సన్నిధౌ భగవత్కథాశ్రవణే సతి-తత్ర॥ శ్రు॥ తద్యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయతే॥శ్రు॥నాస్త్యకృతః కృతేన॥శ్రు॥తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛేత్॥ శ్లో॥ ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున।మాముపేత్య తు కౌంతేయ పునర్జన్మ న విద్యత ఇతి॥స్వర్గాదీనాం సుఖానాం సాతిశయత్వం క్షయిష్ణుత్వం బ్రహ్మోపాసనస్యాసంతతస్థిరఫలకత్వం-కేవలకర్మణామనంతత్వాద్దుష్కరత్వాదల్పపరిమితఫలత్వాచ్చ తుచ్ఛత్వం నివృత్తిధర్మాణాం తద్విపరీతత్వం చ శ్రుతవతః జ్ఞాతవిరాగస్య పుంసః- తాదృశనివృత్తిధర్మోపదేష్టృసదాచార్యోపపత్తిస్త్వరా జాయత ఇత్యర్థః-పశ్చాద్రతిః కర్మయోగజ్ఞానయోగశమదమాద్యనుష్ఠానాభిరతిర్జాయతే- తతో భక్తిః-భగవద్భక్తిరిత్యేవమేతే సర్వేఽనుక్రమిష్యతి క్రమేణ జాయత ఇత్యర్థః - ప్రత్యేకాభిప్రాయేణానుక్రమిష్యతీత్యేకవచననిర్దేశః॥ ౨౫॥ తతః కిమత ఆహ॥భక్త్యేతి॥ మమ రచనాః సృష్ట్యాదిలీలా-తస్యాః అనుచింతయా భక్తిః తయా- ఐంద్రియాత్ ఇంద్రియోపభోగాత్సుఖాత్ -జాతవిరాగస్సన్-దృష్టశ్రుతాత్- ఐహికాముష్మికాత్ - తతో యత్తః ఉద్యుక్తస్సన్-చిత్తస్యగ్ర

హణే యతిష్యతే-ఋజుభిర్భక్తి ప్రధానత్వాదనాయాసైః॥ టీ॥ సత్సంగతి ప్రభృతి ప్రణాళ్యా భగవత్ప్రీతి రూపాపన్న
భక్త్యా ఉత్పన్నాయాం-తస్యైవ చిత్తం సావధానేన నియమేతేత్యాహ॥ భక్త్యేతి॥ మమరచనానాం సృష్ట్యాది వ్యాపారా
ణాం-చింతాయస్యాంతయా భక్త్యా- అనేన బ్రహ్మస్వరూపవత్తద్గుణానామప్యుపాస్యత్వముక్తం దృష్టశ్రుతాత్ ఐహి
కాముష్మికాత్-దృష్టన్నపశుపుత్రస్వర్గాదిరూపాత్ఫలాత్తస్మిన్నిత్యర్థః-జాతఉత్పన్నోఽపి విరాగో యస్యసః- పుమాన్
యోగయుక్తః- అనభిసంహితఫలకర్మయోగజ్ఞానయోగాభ్యాంయుక్తస్సన్-ఋషిభిః చిత్తైకరూప్య సంపాదకైః యో
గస్యభగవద్భక్తియోగస్య-మార్గైః సాధనైః-వివేకవిమోకాభ్యాసాదిభిశ్చిత్తస్యగ్రహణే నియమనే- యత్తః ప్రమాద
రహితః-యతిష్యతే యత్నం కుర్యాదిత్యర్థః॥ ౨౬॥ ఆసేవయేతి॥ ఏవం ప్రకృతేర్గుణానాం-ఆసేవయా జ్ఞానాదిభిర్భక్త్యా
చాయంజీవః-ఇహైవదేహే-మామేవావరుంధే ప్రాప్నోతి॥ టీ॥ యోగమార్గానవదర్శయన్ అనయైవభక్త్యా పుమాన్
మాం ప్రాప్నోతీత్యాహ ప్రకృతేర్గుణానాం సత్త్వాదిగుణపరిణామరూపాణాం అవహితాప్రతిషిద్ధ నిషిద్ధానాం- క
లంజగృంజనచండాలపతితాది సంబంధకుశోచ్ఛిష్టాద్యుపహతరూపజాత్యాశ్రయనిమిత్త దుష్టానామన్నాదీనాం- ఆసే
వయా అనేన వివేక ఉక్తః వైరాగ్యేణ విజృంభితం యద్జ్ఞానం- తేన వైరాగ్యం కామానభిష్వంగః శమదమాదిరితి యావత్ - జ్ఞా
నశబ్దేన ప్రకృతివిలక్షణాత్మ యాథాత్మ్యజ్ఞానయోగః శుభాశ్రయసంశీలనరూపజ్ఞానంచ వివక్షితం-అనేనాభ్యాస ఉక్తః
అయోగేన అనభిసంహితఫలకర్మయోగేన-అనేన క్రియోక్తా చకారేణ కల్యాణానవసాదానుద్ధర్షా వివక్షితాః తత్ర- స
త్యార్జవదయాదానాహింసానభిధ్యాః-కల్యాణాని అనభిధ్యాపదకృతదోషాచింతనం-పుత్ర విపత్త్యాదిస్మరణ జనితఖే
దాభావోఽనవసాదః-అనుద్ధర్షః పుత్రజన్మాదినిమిత్తాతిసంతోషః ఏతైః ప్రకృతిగుణసేవాదిభిః- మయ్యర్పితయా సమర్పిత
యా-ఐశ్వర్యకైవల్యాది ప్రయోజనవిధురయేత్యర్థః-భక్త్యా ఇహాత్ర దేహావసానే ప్రత్యంచో జీవస్య - ఆత్మాన మంతరా
త్మానం-మామవరుంధే ప్రాప్నోతి-యద్వా-ప్రత్యగాత్మశరీరిణం మామిత్యర్థః-అథవా ప్రత్యగ్జీవః- ఆత్మానం మాం అవ

ద్రియాద్దృష్టశ్రుతాన్మద్రచనానుచింతయా । చిత్తస్యయత్తో గ్రహణే యోగయుక్తో యతిష్యతే ఋజుభి
ర్యోగమార్గైః॥౨౬॥ ఆసేవయాయం ప్రకృతేర్గుణానాం జ్ఞానేన వైరాగ్యవిజృంభితేన। యోగేన మయ్య
ర్పితయా చ భక్త్యా మాం ప్రత్యగాత్మానమిహావరుంధే॥౨౭॥ దేవహూతిః॥ కాచిత్త్వయ్యుచితా భక్తిః కి

రుంధ ఇత్యర్థః- అత్ర గుణాసేవాదిభిర్భక్త్యేతి న సమోపాయసముచ్చయః-కింత్వాసేవాభిరనుగృహీతయా భక్త్యేతి
భక్తేరేవ సాక్షాత్సాధనత్వమితరేషాం తదనుగ్రాహకత్వేనైవ - పరంపరయా సాధనత్వమిత్యభిప్రాయేణ గుణాసే
వాదిభిర్భక్త్యేత్యుక్తం- ఇహావరుంధ ఇత్యనేన- ఇహ జీవద్దశాయామేవ ముక్తిం లభత ఇతి జీవన్ముక్తిరియముచ్యత ఇతి వ్యా
ఖ్యానం నాదర్తవ్యం-జీవన్ముక్తేరప్రామాణికత్వాత్॥ తథాప్యాపస్తంబేన జీవన్ముక్తిర్నిరస్తా- వేదానిమం లోక మముం
చ పరిత్యజ్యాత్మాన మన్విచ్ఛేత్ బుద్ధేః క్షేమప్రాపణం తచ్ఛాస్త్రైర్విప్రతిషిద్ధం బుద్ధేశ్చేత్ క్షేమప్రాపణ మిహైవన
దుఃఖముపలభేత ఏతేనాపరం వ్యాఖ్యాతమితి-కాచేయంజీవన్ముక్తిః-సశరీరస్యైవ మోక్ష ఇతి చేత్ మాతా మేవం వ్యాతి
వదసంగతార్థమిదం-యతస్సశరీరత్వం బంధః-అశరీరత్వమేవ మోక్ష ఇతి॥ శ్రు॥ నహ వై సశరీరస్య సతః ప్రియా ప్రియయో
రపహతిరస్తి-అశరీరం వావ సంతం న ప్రియాప్రియే స్పృశత ఇత్యాదిశ్రుతిభిః- తేనైవోపపాదితత్వాదితి దిక్ - విస్తరస్తు
భాష్యాదిష్వనుసంధేయః॥ శ్రు॥ అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుత ఇతి శ్రుతిర్జీవన్ముక్తిమభిదధాతీతి చేన్న-
అత్ర ఉపాసనదశాయామపి బ్రహ్మాశ్నుతే అనుభవతీతి శ్రుత్యర్థవర్ణనాత్-అన్యథా దేహపాతావవిలంబపరాయాస్త
స్య తావదేవ చిరం యావన్నవిమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్య ఇతి శ్రుతేర్విరోధాపత్తేః-తస్మాద్యథోక్త ఏవార్థః॥౨౭॥ కాచిదితి॥ కా
చిదితి కాస్విదిత్యర్థః-ఉచితా యోగ్యా-తత్రాపి మమస్త్రియాః- కీదృశీ గోచరా యోగ్యా- నిర్వాణం- మోక్షాత్మకం- త
వపదం స్వరూపం-అంజసైవ- అనంతరమేవ సర్వాత్మనా ప్రాప్స్యామి - అంజసాత్విపాఠే అహంత్వితి సంబంధః॥ టీ॥
ఏవం వివేకాదిభిర్జ్ఞానయోగేన చానుగృహీతభగవద్భక్తియోగస్యైవ ముక్త్యుపాయత్వం- సంగ్రహేణాశ్రుత్య- పున
స్తద్విస్తరబుభుత్సయా- పృచ్ఛతి దేవహూతిః-యద్వా-జ్ఞానయోగప్రతిపాదన సాధుస్వరూప ప్రతిపాదన ప్రసంగా
త్సంగ్రహేణోక్తభగవద్భక్తియోగస్య ప్రాధాన్యేన తత్స్వరూప తదంగస్వరూప విస్తర బుభుత్సయా పృచ్ఛతి త్రిభిః॥ ఉ
చితాముక్తిం సాధయితుం యోగ్యా-త్వయి భక్తిః కా కీదృశీ భక్తిస్వరూపప్రశ్నః-కాచిత్ కాస్విదిత్యపి పాఠాంతరం- త
థాప్యయమేవార్థః కీదృశీ తిమమగోచరా యోగ్యా-అనేన భక్తేరధికారానుసారేణ సంభావితోఽవాంతరభేదశ్చ పృష్టః-య

యాభక్త్యా-అహంతాపత్రయాతురా- తేతవనిర్వాణంనిరతిశయసుఖంపదం - అంజసా సుఖేన - అన్వశ్నవై అనుప్రా
ప్నువాని-అత్రాహమిత్యుపాసకప్రశ్నః- తేపదమితిప్రాప్యప్రశ్నః -నిర్వాణమితి ప్రాప్తిఫలప్రశ్నః- అంజ సేతివి
ఘ్నానుపహతత్వప్రతీత్యావిరోధివర్గః పృష్టః॥౨౮॥వీ॥యఇత్యాది॥నిర్వాణాత్మన్ నిరతిశయానందరూప - భగవద్బాణః ల
క్ష్యరూపే భగవతిబాణరూపేణ ప్రయుక్తో యోయోగః-త్వయా-ఉదితఉక్తః సకీదృశః కింప్రకారః-తస్యాంగానికతి కతి సం
ఖ్యాకాని-యతః మేభ్యోంగేభ్యః తత్త్వస్యపరమాత్మతత్త్వస్యావబోధనంఅవబుధ్యతేనేనేత్యవబోధనం సాక్షాత్కార
సాధనముపాసనం-నిర్వర్త్యతఇత్యర్థః-కీదృశఇతిప్రకారప్రశ్నః-కతిచాంగానీత్యంగగణనాప్రశ్నః-ఏవమర్థపంచకం ప్ర
ష్టుం భవతి-తదేతదుపాయోపేయాపేత్యవిరోధిఫలస్వరూపందుర్జ్ఞేయం హే హరే-ఏషాఅతఏవ మందధీరహం భవద
నుగ్రహాత్ సుఖంబుధ్యేయజానీయాం-తథామేమహ్యం-జానీహి-జ్ఞాపయ॥శ్రీ॥యఇతి॥భగవద్బాణః- భగవద్బాణ భూ
తోయోయోగః భగవంతంలక్షీకరోతీత్యర్థః యతః యస్మాద్యోగాత్॥౨౯॥ తదితి॥ విజానీహీసశేషేణజ్ఞాపయసుఖంఅ
నాయాసేన॥౩౦॥విదిత్వేతి॥ఇదంమాతురర్థంప్రయోజనంవిదిత్వా'జాతస్నేహాత్వే హేతుః యత్రయస్యాం - తన్వా
దేహేన-అభిజాతః ఆవిర్భూతః-తత్త్వాన్యామ్నాయంతేఅనుక్రమిష్యంతే యస్మిన్ కింతత్- యత్సాంఖ్యం ప్రవదంతి-
తత్ప్రావోచత్-అవదత్-భక్తివితానంచయోగంచ॥ వీ॥ ఏవమాపృష్టః కపిలః భగవద్భక్తియోగ మవతార యామాసే
త్యాహ॥మైత్రేయః॥విదిత్వేతి॥కపిలోమాతుర్దేవహూత్యాః-అర్థంభక్తియోగాది రూపార్థంసంబంధిశుశ్రూషితం
స్వరూపంవిదిత్వా-జాతస్నేహః-మాతర్యుత్పన్నస్నేహః తత్ర హేతుః యత్రయస్యాం తన్వాదేహేనజాతః తత్త్వామ్నా
యంతత్త్వశాస్త్రంసాంఖ్యంతత్త్వసంఖ్యానేనాత్మస్వరూపప్రకాశకం యద్వదంతి - తద్భక్తివితానయోగంభక్తి విస్త
రరూపంయోగంప్రావోచత్-జ్ఞానయోగస్యభక్తియోగాంగత్వాదేకీకృత్యోక్తం॥౩౧॥కాచిత్త్వ య్యుచితా భక్తిఃకీ

దృశీమమగోచరా।యయాపదం తేనిర్వాణమంజసాన్వశ్నవా అహం॥యోయోగోభగవద్బాణో నిర్వా
ణాత్మంస్త్వయోదితః కీదృశఃకతివాంగానియతస్తత్త్వావబోధనమ్॥౨౯॥తదేతన్మేవిజానీహియథాహం
మందధీర్హరే।సుఖంబుధ్యేయదుర్బోధం యోషాభవదనుగ్రహాత్॥౩౦॥ శ్రీమైత్రేయః॥ విదిత్వార్థం కపి
లోమాతురిత్థంజాతస్నేహోయత్రతన్వాభిజాతః। తత్త్వామ్నాయం యత్ప్రవదంతిసాంఖ్యం ప్రో
వాచవైభక్తివితానయోగం॥౩౧॥శ్రీభగవాన్॥దేవానాంగుణలింగానామానుశ్రవికకర్మణాం। సత్త్వ
ఏవైకమనసోవృత్తిస్స్వాభావికీతుయా॥౩౨॥ అనిమిత్తాభాగవతీభక్తిస్సిద్ధేర్గరీయసీ।జరయత్యాశుయా

పృష్టస్తాముత్తమాంభక్తింలక్షయతిద్వాభ్యాం॥దేవానామితి॥గుణాః విషయాః లింగ్యంతేజ్ఞాయంతేనైస్తేషాం- దేవా
నాం-ద్యోతనాత్మకానామింద్రియాణాం-తదధిష్ఠాతౄణాంవాసత్త్వేసత్త్వమూర్తౌహరావేవయావృత్తిః-సాభక్తి
స్సిద్ధేర్ముక్తేరతిగరీయసీత్యుత్తరేణాన్వయః॥వీ॥తత్రభగవాన్కపిలః-సవిస్తరంసాంగంముక్త్యుపాయభక్తియోగమష్టా
వింశాధ్యాయేనప్రతిపిపాదయిషుస్తదంగభూతాత్మయోగవిషయభూతప్రత్యగాత్మస్వరూపంసవిస్తరంసప్త వింశా
ధ్యాయేనశోధయిష్యన్-భజనీయస్యపరబ్రహ్మణోమాహాత్మ్యసూచనాయ-జగత్సృగదిలీలాః షడ్వింశేనకథయిష్యన్
తావద్భక్తియోగం-సంగ్రహేణతత్స్వరూపకథనపూర్వకంప్రశంసతి-దేవానామితి గుణలింగానాం గుణాశ్శబ్దాది విష
యాః- తేషాం లింగానాం జ్ఞాపకానాం - దేవానాం దేవాధిష్ఠితానాం - స్వస్వదేవాధిష్ఠితానాం జ్ఞానేంద్రి
యాణామిత్యర్థః-తథాఆనుశ్రవికకర్మణాంఅనుస్మృత్యావిచ్ఛిన్నపాఠపరంపరాశ్రూయతఇత్యనుశ్రవోవేదః - తద్వి
హితమానుశ్రవికం-అనుశ్రవికంకర్మయేషాంశాస్త్రసిద్ధవ్యాపారానుష్ఠానపరాణాంకర్మేంద్రియాణామిత్యర్థః- తేషా
ముభయవిధేంద్రియాణామేకాగ్రస్యమనసశ్చసత్త్వేశుద్ధసత్త్వమయేభగవద్విగ్రహే-యాస్వాభావికీఅనిమిత్తా- ఫలా
భిసంధిరహితాతైలధారావత్-వృత్తిః-సాఅనిమిత్తాభాగవతీభగవత్సంబంధినీభక్తిరిత్యర్థః ఉభయవిధేంద్రియాణాంమనసశ్చ
సత్త్వేవృత్తిర్నామశ్రవణకీర్తనస్మరణాదిః॥౩౨॥అనిమిత్తేతి॥ కథంభూతాభక్తిః-అనిమిత్తానిష్కామా-స్వాభావికీఅయ
త్నసిద్ధా-తేషామేవంవిధవృత్తౌ హేతుమాహ-గురోరుచ్చారణమను శ్రూయతఇత్యనుశ్రవోవేదః-తద్విహిత మను శ్రవి
కం-తదేవకర్మయేషాంతతఏవఏకమేకరూపం- అవికృతంమనో యస్యపుంసశ్శుద్ధసత్త్వస్యేత్యర్థః- ముక్తేశ్చప్రా
సంగికీభవత్యేవేత్యాహ-యాభక్తిః-కోశంలింగం శరీరం- జరయత్యశుతి - స్వప్రయత్నంవినైవ సిద్ధా దష్టాంతః నిగీ
ర్ణంభుక్తమన్నం-అనలో జాఠరో యథాజరయతీతి॥ వీ॥ అథభక్తింప్రస్తౌతి-సిద్ధేః ఐశ్వర్యకైవల్యాదిసిద్ధేః గరీయసీ శ్రే

ష్ఠా నిరతిశయానందరూపభగవదనుభవఫలసాధనత్వాదితిభావః సిద్ధేర్గరీయస్త్వమేవాహ-యాభాగవతీభక్తిః-కోశం అనాదిపుణ్యాపుణ్యరూపకర్మవాసనాకోశం జరయతిజీర్ణంకరోతినాశయతీతియావత్-తత్రదృష్టాంతః నిగీర్ణం భుక్తమన్నపానాది-అనలోజాఠరో్గ్నిర్యథేతి॥౩౩॥ భక్తేర్గరిష్ఠత్వమేవోపపాదయతిపంచభిః॥నైతి॥ఏకాత్మతాంసాయుజ్యం మోక్షం-మదర్థమీహాః క్రియా మేషాం ప్రసజ్యాసక్తింకృత్వా-పౌరుషాణివీర్యాణి॥వీ॥ పునఃభక్తిమేవప్రశస్తుంనిరతిశయానందభగవదనుభవరూపభక్తియోగనిష్ఠాస్తత్సాధర్మ్యరూపముక్తిమపినేచ్ఛంతీత్యాహ-నేతి-మత్పాదయోస్సేవాయామభిరతాః ఆసక్తాః మయ్యేవ-ఈహాస్సర్వేంద్రియచేష్టాః యేషాం భాగవతాః అన్యోన్యతః పరస్పరం-యమ పౌరుషాణి కల్యాణగుణప్రకాశకానిచేష్టితాని-ప్రసజ్య ప్రస్తూయ-సభాజయంతః సమ్యగనుమోదయంతః-పౌరుషప్రసంగజనితానందసంప్లుతాస్సంతః-మేమమ-ఏకాత్మతాం-ఏకస్వభావతాం-మత్సమానగుణకతాం-నస్పృహయంతినేచ్ఛంతి॥ ౩౪॥పశ్యంతీతి॥ ప్రసన్నానివక్త్రాణిఅరుణానిలోచనానియేషాం తైఃమద్రూపైః-సాకంసహనిత్యంపరమేశ్వరానుభవసుఖం - భక్తావధికమితిభావః॥వీ॥సంతః-మే-రుచిరాణిసుందరాణిప్రసన్నానివక్త్రారుణలోచనాని-యేషు తానిదివ్యాన్యమానుషాణి- వరప్రదాన్యభిమతార్థప్రదాని-రూపాణిదివ్యమంగళశరీరాణి-పశ్యంతిరూపైస్సాకంసహవాస్పృహణీయాం వాచంమదుక్తింవదంతి-పరస్పరంకథయంతి॥౩౫॥ఆత్మానందస్త్వవశ్యంభవతీత్యాహ॥తైరితి॥దర్శనీయాఃమనోజ్ఞాఃమనోహరాఃఅవయవాఃముఖనేత్రాదయోయేషు తైఃహృతః-ఆత్మాచిత్తంయేషాం- హృతాఃఆకృష్టాః ప్రాణాఃఇంద్రియాణిచయేషాం తాన్-భజతః-అనిచ్ఛతఃఇచ్ఛాహీనానపి-అణ్వీంగతింముక్తింప్రయుంక్తే-ప్రాపయతి-కైస్సాధనైః హృతాత్మనః ఉదారైర్విలాసాదిభిః-తత్రవిలాసోలీలా-వామంమనోహరం-సూక్తంమధురభాషణం॥వీ॥యద్యపిముక్తిస్తైర్న ప్రార్థ్యతే- తథాపి తేషామవశ్యంమద్భక్త్యాముక్తిర్భవిత్రీత్యాహ-తైరిత్యాదిద్వాభ్యాం-దర్శనీయాఃఅవయవాఃయేషుతైః - విలాసా

శంనిగీర్ణమనలోయథా॥౩౩॥నైకాత్మతాంమేస్పృహయంతి కేచిన్మత్పాదసేవాభిరతామదీహాః। యేऽన్యోన్యతోభాగవతాఃప్రసజ్యసభాజయంతేమమపౌరుషాణి॥౩౪॥ పశ్యంతితేమేరుచిరాణ్యంబసంతఃప్రసన్నవక్త్రారుణలోచనాని।రూపాణిదివ్యానివరప్రదానిసాకంవాచంస్పృహణీయాంవదంతి॥ ౩౫॥తైర్దర్శనీయావయవైరుదారవిలాసహాసేక్షితవామసూక్తైః। హృతాత్మనోహృతప్రాణాంశ్చభక్తిరనిచ్ఛతోగతిమణ్వీంప్రయుంక్తే॥ ౩౬ ॥ అథోవిభూతింమమమాయావినస్తామైశ్వర్యమష్టాంగమనుప్రవృత్తాం।శ్రియంచభాగవతీంవాస్పృహయంతిభద్రాంపరస్యమే తేశ్నువతేనులోకే॥౩౭॥నకర్హిచిన్మత్పరాశ్శాంత

లీలాఃమందహాసయుక్తవీక్షణమవలోకనం-వామసూక్తం మధురభాషణం-ఉదారాణివిలాసాదీనియేషుతైర్మద్రూపైర్హృతఃఆత్మామనోయేషాం హృతాఃప్రాణాఃజ్ఞానేంద్రియాణియేషాం తాన్ అనిచ్ఛతఃముక్తిమప్రార్థయమానానపి భక్తిఃమద్భక్తిః-అణ్వీంసూక్ష్మాంకఏకపదీమిత్యర్థః-గతిమర్చిరాదికాంగతింప్రతి అర్చిరాదిగతేర్బహుభిరక్షుణ్ణత్వాదణ్వీమిత్యుక్తం ప్రయుంక్తేప్రారబ్ధావసానేప్రవర్తయతిగమయతీతియావత్॥౩౬॥విభూత్యాదికంచతత్రాధికమిత్యాహ॥ అథో ఇతి॥అథోఅవిద్యానివృత్త్యనంతరం విభూతింసత్యలోకాదిగతాంభోగసంపత్తింఅణిమాద్యష్టాంగమైశ్వర్యం - అనుప్రవృత్తాంభక్తిమనుస్వతఏవప్రాప్తాంభాగవతీంచశ్రియం వైకుంఠస్థాంసంపత్తిమప్యాపినస్పృహయంతీత్యర్థః-తథాపిలోకేవైకుంఠేలోకేఅశ్నువతేప్రాప్నువంత్యేవ॥ వీ॥ అథోఅర్చిరాదిగత్యాగమనారంభానంతరం- మమమాయయావిస్పష్టాంవిశేషేణసృష్టాం-విభూతింఆబ్రహ్మలోకపర్యంతవిభూతిం-తథాఅనుప్రవృత్తంభక్తిమనుసృత్యప్రవృత్తం- అష్టాంగమణిమాద్యష్టప్రకారమైశ్వర్యంభాగవతీంశ్రియంముక్తిం-నస్పృహయంతితథాహాయాభూత్యాదీనిత్యర్థః కైముత్యన్యాయవ్యోతనార్థంవాభాగవతీం శ్రియమపినస్పృహయంతికింమాయా భూత్యాదీన్నుస్పృహయంతీతి వక్తవ్యమితి అథవా బ్రహ్మాండాంతర్భూతభగవల్లోకస్థశ్రియమపినేచ్ఛంతికింతు తేపరస్య ప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్యమల్లోకే నిత్యవిభూతౌఅశ్నువతేప్రాప్నువంతితత్క్షయిష్ణూన్ సాతిశయసుఖాన్ లోకాన్నప్రాప్నువంతికింతునిత్యానిరతిశయసుఖంమల్లోకం ప్రాప్నువంతీత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ నన్వేవంతర్హిలోకత్వావిశేషాత్ స్వర్గాదివద్భుక్తభోగ్యానాంకదాచిద్వినాశస్స్యాత్తత్రాహ ॥ నేతి ॥ హేశాంతరూపే-యద్వాశాంతంశుద్ధసత్త్వం-తద్రూపేశ్రీవైకుంఠే- మత్పరాఃకదాచిదపినసంక్ష్యంతి-భోగహీనానభవంతి-అనిమిషోమే హేతిః-మదీయకాలంచక్రంచ-నోలేఢితాన్నగ్రసతి- తత్ర హేతుఃయేషామితిసుతఇవస్నేహవిషయఃసఖేవవిశ్వాసాస్పదం - గురురివహితోపదేష్టా-సుహృదివహితకారీ - ఇష్టందైవమివ

యంకాలచక్రంనగ్రసతీత్యర్థః॥౩౭॥ననులోకత్వావిశేషాత్స్వర్గాదివ పూజ్యాః-ఏవంస్వభావేనయేమాంభజంతితాన్మదీయంకాలచక్రంనగ్రసతీత్యర్థః॥౩౭॥ననులోకత్వావిశేషాత్స్వర్గాదివ ద్భోక్తృభోగ్యభోగోపకరణాదీనాంనాశస్స్యాదిత్యత్రాహ॥ నేతి॥ హేశాంతరూపేయద్వాశాంతరూపేశుద్ధసత్వ మయాత్మకే మల్లోకేమత్పరాః కర్హిచిత్కదాచిదపి ననంక్ష్యంతి నమదనుభవహీనాభవంతి - మేమదీయమసిమి షోహేతిః కాలచక్రం - నోలేఢినగ్రసతి - తత్ర హేతుః- యేషామితి-యేషాంనిరతిశయప్రీతివిషయః అంతరాత్మా హంసుతఇవస్నేహవిషయః-సఖేవవిశ్వాసాస్పదం-గురురివహితోపదేష్టా సుహృదివహితకారీ-ఇష్టదైవమివపూజ్యః ఏవంసర్వభావేనోపాసీనాన్ అహరహరనుష్ఠీయమానవర్ణాశ్రమధర్మానుగృహీతమదుపాసనారూపమత్సమారా ధనప్రీతోహం-మమయాథాత్మ్యానుభవరూపానందప్రాపయ్య పునరావర్తయామీతిభగవతోభిప్రాయః॥తథా చభగవతాస్వయమేవోక్తం॥శ్లో॥ మాముపేత్యపునర్జన్మ దుఃఖాలయమశాశ్వతమ్। నాప్నువంతిమహాత్మానః సంసిద్ధిం పరమాంగతాః॥ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోర్జున।మాముపేత్యతుకౌంతేయపునర్జన్మనవిద్యతఇతిచ॥శ్రు॥తరతి సఖల్వేవంవర్తయన్యావదాయుషంబ్రహ్మలోకమభిసంపద్యతేనచపునరావర్తతఇత్యాధికా॥ ఏతేనయది పరమపురుషా యత్తంముక్తైశ్వర్యం-తర్హితస్యస్వతంత్రత్వేనతత్సంకల్పాన్ముక్తస్యపునరావర్తిసంభావనాశంకాపరాస్తా- నహి పరమపురుషస్సత్యసంకల్పఅపిస్వార్థంప్రియంజ్ఞానినంలబ్ధ్వా-కదాచిదావర్తయిష్యతి-యఏవమాహ॥శ్లో॥ ప్రియోహిజ్ఞాని నోత్యర్థమహంసచమమప్రియః॥ఉదారాస్సర్వఏవైతేజ్ఞానీత్వాత్మైవమేమతం॥ఆస్థితస్సహియుక్తాత్మా మామేవాను త్తమాంగతిమ్॥బహూనాంజన్మనామంతేజ్ఞానవాన్మాంప్రపద్యతే॥ వాసుదేవస్సర్వమితిసమహాత్మాసుదుర్లభఇతి॥౩౮॥ ఏవంభూతాంతుముక్తింఏకాంతభక్త్యభ్యోదనామీత్యాహద్వాభ్యాం॥ఇమమితి॥ ఉభయాయినంలోకద్వయయాయినం ఆత్మానంసోపాధికంపరమాత్మానమను-యేపుత్రమిత్రకళత్రాదయఃయేచపశ్వాదయః-రాయఃధనానిచ॥౩౯॥ నస్వపహ తపాప్మత్వాదేస్సత్యసంకల్పత్వపర్యంతస్య గుణగణస్యప్రత్యగాత్మనః స్వాభావికస్యైవావిర్భావః అతోనముక్తైశ్వ

రూపేణనంక్ష్యంతినోఽనిమిషోలేఢిహేతిః। యేషామహంప్రియఆత్మాసుతశ్చ సఖాగురుస్సుహృదోదైవ
మిష్టమ్॥౩౮॥ఇమంలోకంతథైవాముమాత్మానముభయాయినమ్। ఆత్మానమనుయేచేహయేరాయఃప
శవోగృహాః॥౩౯॥ విసృజ్యసర్వానన్యాంశ్చమామేవంవిశ్వతోముఖమ్। భజంత్యనన్యయాభక్త్యాతాన్మృ
త్యోరతిపారయే॥౪౦॥నాన్యత్రమద్భగవతఃప్రధానపురుషేశ్వరాత్।ఆత్మనస్సర్వభూతానాంభయం

శ్వర్యంపరమపురుషాయత్తమితిచేదుచ్యతే-తస్యతథావిధత్వమేవపరమపురుషాయత్తమ్స్వాంతస్యనిత్యస్థితిశ్చితదాయత్తా పరమపురుషస్యైతన్నిత్యతాయానిత్యేష్టత్వాన్నిత్యతయావర్తతఇతినకశ్చిద్విరోధః-ఏవమేవపరమపురుషభోగోపకర ణస్యచనిత్యతయాశాస్త్రావిగతస్యపరమపురుషస్యనిత్యేష్టత్వాదేవతథావస్థానమస్తీతిశాస్త్రాదిదమవగమ్యతే- ఏతత్ప ర్యమభిప్రేత్యాహ॥ ఇమమిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ఇమంలోకమముంలోకం పరలోకంచవిసృజ్య-ఉభావపిలోకౌహాయావి తినిశ్చిత్యేత్యర్థః-ఉభౌలోకౌయాత్యనేనేతిఉభయాయితమాత్మానంఉభయలౌకికధర్మసాధనందేహమిత్యర్థః- విసృ జ్యతస్మిన్దేహేఆత్మాభిమానంపరిత్యజ్యేత్యర్థః-తథాఆత్మానందేహమనుయేఅనుబంధినోయేపుత్రకళత్రాదయః-యే చరాయఃధనాని-పశవోగృహాశ్చ-తానన్యాంశ్చపరిగ్రహాదీన్విసృజ్య-తేషుమమతామపోహ్యేత్యర్థః- విశ్వతోముఖంస ర్వజ్ఞంమాం-ఏవంసుతసఖగురుత్వాదిభావేన-అనన్యయావిషయాంతరవితృష్ణయా-భక్త్యా-భజంతఆరాధయంతి - తాన్ మృత్యోస్సంసారాత్-అతిపారయేఅత్యంతంపారంనయామి-పునస్సంసారయామి ఏతన్మమనిత్యేష్టమితిభావః॥౩౯॥ విసృజ్యేతి॥ అన్యాంశ్చపరిగ్రహాన్-మృత్యోస్సంసారాత్-అతిపారయేఅతితారయామి॥౪౦॥అభక్తానాంతునకథంచిదపి మోక్షఇత్యాహ॥నేతిమద్భగవతోన్యత్ర-భవతోమత్తోవినా-సర్వభూతానాంఆత్మనఃభగవదాదిపిశేషణత్రయేణసా మర్థ్యంనిరపేక్షత్వంహితకారత్వంచోక్తం॥౪౧॥అనన్యమేత్యనేనసూచితందేవతాంతరభక్తైరముక్తిసాధనత్వం పక్షం దేవాంతరాణాంక్షేత్రజ్ఞత్వాత్కర్మవశ్యత్వాద్దేశానువర్తిత్వాచ్చనతద్భజనాన్ముక్తిరిత్యాహ॥ నాస్యేతి॥ సర్వ భూతానాంసర్వజీవానాంఆత్మనఃధారకస్య-అనేనసర్వభూతానాంధార్యత్వేనశరీరత్వముక్తం-ప్రధానపురుషయోః సర్వావస్థచేతనాచేతనయోః-ఈశ్వరాత్ అంతఃప్రవిశ్య॥నియంతఃఅనేనకర్మాయత్తసర్వావస్థాస్థితప్రధానపురుష యోర్నియామ్యత్వముక్తం-మద్భగవతఃఅహంచాసౌభగవాంశ్చతస్మాత్-పూర్ణషాడ్గుణ్యాస్మత్తఇత్యర్థః- అనేనస్వ స్యైవముక్తిప్రదత్వమితరేషాం-దుర్భగత్వేనానుతారకత్వంచసూచితం - అన్యత్రఅస్మిన్సేవ్యమానఇతిశేషః

తీవ్రం దుస్సహం భయం గర్భజన్మజరామరణాదిసాంసారికభయం న నివర్తతే ॥ ౪౧॥ ఐశ్వర్యం స్ఫుటయతి॥ మదితి॥ శ్రుతిశ్చ॥ భీషాఽస్మాద్వాతః పవతే భీషోదేతి సూర్యః భీషాఽస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చ మృత్యుర్ధావతి పంచమ ఇతి॥ వీ॥ ప్రధానపురుషేశ్వరాదిత్యనేన సూచితమితరేషామాబ్రహ్మపర్యంతక్షేత్రజ్ఞానాం స్వనియామ్యత్వమాహ- మద్భయాదితి సార్ధేన - వాయుసూర్యాదయః మన్నిర్దిష్టస్వస్వవ్యాపారాకరణే మత్సంజాతమహాభయాన్నిమిత్తదండనముద్భావయంతః స్వకీయవ్యాపారేషు జాగరూకాస్తిష్ఠంతీత్యర్థః - అత్ర॥ శ్రు॥ భీషాఽస్మాద్వాత ఇత్యాదిశ్రుత్యర్థ ఉక్తః॥ ౪౨॥ మద్భజనాదేవ మోక్ష ఇత్యత్ర సదాచారం ప్రమాణయతి॥ జ్ఞానేతి॥ వీ॥ మద్భజనాదేవ మోక్ష ఇత్యత్ర సదాచారం ప్రమాణయతి జ్ఞానేతి - తస్మాద్యోగినో మదుపాసకాః - జ్ఞానవైరాగ్యాభ్యాం - జ్ఞానయోగవివేకాదిసాధనసప్తికాభ్యాం యుక్తేన మద్భక్తియోగేన క్షేమాయ నిత్యనిరతిశయానంతానంద రూపమదనుభవాత్మకక్షేమాయ - అకుతోభయం కుతశ్చిద్భయరహితం - మత్పాదమూలమేవ ప్రవిశంతి - భజంతే ప్రాప్నువంతి వా॥ ౪౩॥ ఉపసంహరతి॥ ఏతావానితి॥ మయ్యర్పితం సన్మనః స్థిరం భవతీతి యత్ - ఏతావానేవ తస్మాద్భజనాదేవ మోక్ష ఇతి॥ వీ॥ ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రాణీతి న్యాయేనోక్తం వక్ష్యమాణం చ కృత్స్నశాస్త్రార్థసుఖగ్రహణాయ సంగృహ్య నిర్దిశతి॥ ఏతావానితి॥ తీవ్రేణ అంతరాయానుపహతేన - భక్తియోగేన - మనశ్చిత్తం మయ్యర్పితం సత్ - తత్రైవ స్థిరం నిశ్చలం - భవతీత్యేతావానేవ - అస్మిన్ ప్రకృతిమండలే - పుంసాం బద్ధజీవానాం - నిఃశ్రేయసోదయః పరమపురుషార్థలాభః॥ ౪౪॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - పంచవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ షడ్వింశే పుంప్రకృత్యోస్తు వివేకాయోపవర్ణ్యతే। సాంఖ్యేన సర్వభావానాం జన్మలక్షణభేదతః॥ ధాత్రా పుత్రాయ యత్ప్రోక్తం పుత్రే మిత్రాసుతేన యత్। మాత్రే సాంఖ్యం తదధ్యాత్మం ప్రాధాన్యేనాహ తత్త్వవిత్॥ తత్త్వామ్నాయం యత్ప్రవదంతి సాంఖ్యమిత్యత్ర సాంఖ్యం భక్తియోగశ్చేతి ద్వయముపక్షిప్తం - తత్ర భక్తిరుక్తా - ఇదానీం సాంఖ్యమా

తీవ్రం నివర్తతే॥ ౪౧॥ మద్భయాద్వాతి వాతోఽయం సూర్యస్తపతి మద్భయాత్ । వర్షతీంద్రో దహత్యగ్ని
ర్మృత్యుశ్చరతి మద్భయాత్॥ ౪౨॥ జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తేన భక్తియోగేన యోగినః। క్షేమాయ పాదమూ
లం మే ప్రవిశంత్యకుతోభయమ్॥ ౪౩॥ ఏతావానేవ లోకేఽస్మిన్ పుంసాం నిఃశ్రేయసోదయః । తీవ్రేణ భక్తి
యోగేన మనో మయ్యర్పితం స్థిరమ్॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే తృతీయస్కంధే - పంచవింశోఽధ్యాయః. ❀
అథ తే సంప్రవక్ష్యామి తత్త్వానాం లక్షణం పృథక్ । యద్విదిత్వా విముచ్యేత పురుషః ప్రాకృతైర్గుణైః॥
౧॥ జ్ఞానం నిఃశ్రేయసార్థాయ పురుషస్యాత్మదర్శనమ్। యదాహుర్వర్ణయే తత్తే హృదయగ్రంథిభేదనమ్॥ ౨॥

హ - అథేతి॥ సీ॥ ఏవం ముక్త్యుపాయభూతం భగవద్భక్తియోగం ప్రస్తుత్య - తస్య జగత్కారణవిషయత్వస్వీకారణం తు ధ్యేయమితి శ్రుత్యైవోక్తత్వాద్భజనీయస్య భగవతః - సృష్ట్యాదివ్యాపారాన్వివక్షుః - తస్య లక్షణభూతసృష్ట్యాదికారణత్వం - ప్రకృతిపురుషకాలశరీరకస్యైవేతి ప్రకృతిపురుషాదిస్వరూపశోధనమంతరేణ - తచ్ఛరీరకస్య తస్య - సృష్ట్యాదికారణత్వకథనాయోగాత్ప్రథమం ప్రకృత్యాదిస్వరూపశోధనం - తద్వివేకస్య ముక్త్యుపాయత్వకథనపూర్వకం ప్రతిజానీతే॥ అథేతి॥ తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషకాలాదీనాం లక్షణం స్వరూపనిరూపకం నిరూపితస్వరూపప్రతిపన్నధర్మజాతం - పృథక్ అసంకరేణ - తే తుభ్యం వక్ష్యామి - అప్రస్తుతప్రసంగాశంకాం వారయతి - యదితి - యత్ ప్రకృత్యాదితత్త్వానాం - లక్షణం విదిత్వా - పురుషః ముముక్షుః - ప్రాకృతైః గుణైః సత్త్వాదిగుణకార్యానాదిబంధకపుణ్యపాపరూపైర్దురితైరిత్యర్థః - విముచ్యేత - ప్రకృత్యాదివివేకహేతుకహేయోపాదేయవివేకేన భగవదుపాసనద్వారా విముచ్యత ఇతి భావః॥ ౧॥ నను ముక్తిరాత్మజ్ఞానాదేవ - న తు తత్త్వలక్షణవిజ్ఞానాత్॥ శ్రు॥ తమేవం విదిత్వాతిమృత్యుమేతీతి శ్రుతేరిత్యాహ॥ జ్ఞానమితి॥ ఆత్మదర్శనరూపం జ్ఞానం అత ఏవ హృదయగ్రంథిభేదనం - అహంకారనివర్తకం నిఃశ్రేయసప్రయోజనాయ - యదాహుః తత్తే వర్ణయామి - తత్త్వలక్షణజ్ఞానాదేవ అనాత్మవివిక్తాత్మజ్ఞానం భవతీతి భావః॥ వీ॥ యత్సాక్షాన్ముక్త్యుపాయభూతం జ్ఞానం తదపి వక్ష్యామీత్యాహ - జ్ఞానమితి - ఆత్మదర్శనం ఆత్మా పరమపురుషః దృశ్యతే సాక్షాత్క్రియతే అనేనేత్యాత్మదర్శనం - యత్ జ్ఞానం - పురుషస్య ముముక్షోః - నిఃశ్రేయసాయ మోక్షాయ - ఆహుః వేదాంతాస్తద్జ్ఞాశ్చ తత్ జ్ఞానం - హృదయగ్రంథిభేదనం - అజ్ఞాననివర్తకం - తే తుభ్యం యద్వా తే తవ - హృదయగ్రంథిభేదనం వర్ణయే తావత్॥ ౨॥ తత్ర పురుషం లక్షయతి॥ అనాదిరితి॥ ఆత్మైవ పురుషః కోఽసావాత్మా - ప్రత్యక్ప్రతిలోమతయా స్ఫూర్తిర్యస్య - క్షణికజ్ఞానసంతతిరాత్మేతి - క్షణికపక్షం వ్యావర్తయతి అనాదిః జన్మాదిరహితః - సంసారిత్వపక్షం వ్యావర్తయతి - ప్రకృతేః పర

అన్యః-అసంగః-జ్ఞానాదిగుణకత్వంవారయతి-నిర్గుణః-మీమాంసకాద్యభిమతంజ్ఞానవిషయత్వంవారయతి - స్వయం జ్యో
తిః - అనేనైవప్రాభాకరాభిమతంజ్ఞానాధారత్వేనస్ఫురణమపినిరస్తంస్వయంజ్యోతిష్ట్వే హేతుః - విశ్వంయేన సమ
న్వితంప్రకాశతఇతి శేషః-ఏతైరేవ హేతుభిః-పురుషస్యప్రకృతేఃపరత్వమపినిరస్తమితిసిద్ధం॥ ౪॥ ప్రకృతి విలక్షణాత్మ
స్వరూపంశోధయతి-అనాదిరిత్యాదిద్వాభ్యాంపురుషఃజీవః-తస్యస్వరూపనిరూపకధర్మద్వయమాహ- స్వయంజ్యోతిః
స్వయంప్రకాశః - యత్స్వాత్మానమన్యాంశ్చప్రకాశయతితత్స్వయంజ్యోతిరిత్యుచ్యతే-యథాదీపాదిః - తద్వదయమ
పిస్వయంజ్యోతిః-తర్హి తద్వదేవకింజడస్వరూపఇత్యతఆహ-ప్రత్యగ్ధామా-స్వస్మై భాసమానత్వంప్రత్యక్త్వం-పరస్మై
భాసమానత్వంపరాక్త్వం-ఏతదేవతత్త్వం- ప్రత్యక్ స్వస్మై ప్రకాశమానంధామస్వరూపంయస్యసః - అనేన పరా
గ్ధామ-దీపాదిభ్యోజడేభ్యోవైలక్షణ్యసిద్ధ్యాజ్ఞానస్వరూపత్వసిద్ధిః స్వయంజ్యోతిరిత్యనేన-జ్ఞానగుణత్వసిద్ధిః - తేనస్వ
పరప్రకాశకత్వముచ్యతే - తత్రయథాదీపాది శ్చతురంగుళపరిమితస్తైఠోరూపఏకదేశస్థస్స్వాప్పృథక్సిద్ధ ధర్మభూ
తయాప్రభయాన్యాన్ప్రకాశయతి-స్వధర్మభూతప్రభామనపేక్ష్యైవస్వయమపిప్రకాశయతేతద్వదాత్మాపిస్వధర్మ భూ
తజ్ఞానేనాన్యాన్ప్రకాశయతి-స్వధర్మభూతజ్ఞాననిరపేక్షమేవస్వయమపిప్రకాశతఇతిహ్యుచ్యతే - ఏతావాంస్తువిశే
షఃపరాగ్ధామాదీపాదిః - స్వాత్మానమన్యాంశ్చపరస్మైప్రకాశయతి - ఆత్మాతుప్రత్యక్త్వేనస్వాత్మాన మన్యాంశ్చస్వ
స్మైఏవప్రకాశయతీతి - ప్రకాశోనామ-వ్యవహారానుగుణ్యాపాదనం - ఏవంచస్వయంప్రకాశత్వందీపాదిష్వాత్మని
చావిశిష్టం - ప్రత్యగ్ధామత్వంత్వాత్మన్యేవాసాధారణమితి - జ్ఞానగుణకంజ్ఞానస్వరూపంచేతిజడాద్విలక్షణమాత్మస్వ
రూపమితిఫలితం తదేవాహ-ప్రకృతేః ప్రకృతిపరిణామరూపాచ్ఛరీరేంద్రియమనఃప్రాణాదేః - పరఃస్వరూపతఃస్వ
భావతశ్చాత్యంతవిలక్షణః- అతఏవనిర్గుణః-ప్రాకృతసత్త్వాది గుణరహితః-తథాప్యాత్మాశరీరాంతః ప్రవేశేసతద్ధా
రకః-యేనాత్మస్వరూపేణ-విశ్వమాబ్రహ్మస్తంబపర్యంతస్థూలసూక్ష్మశరీరాత్మకం-విశ్వంవ్యాప్తం-యేనేత్యేక వచనని

అనాదిరాత్మాపురుషోనిర్గుణఃప్రకృతేఃపరః॥ప్రత్యక్ ధామాస్వయంజ్యోతిర్విశ్వంయేనసమన్వితమ్॥౩॥ సఏష

నజాయతేనమ్రియతేసహదేహాద్యుపాధిభిః।నిమిత్తైరాత్తతద్ధర్మాయథాస్వప్నేతదీక్షితా॥౪॥

ర్దేశః॥శ్లో॥ఏకోవ్రీహిస్సుసంపన్నస్సుప్రష్టంకురుతేప్రజాఇతివజ్జాత్యభిప్రాయకృతః-అనేనదేవాది శరీరాణాం - వ్యా
ప్యత్వమాత్మనోవ్యాపకత్వం-నిరతిశయసూక్ష్మత్వంచోక్తం॥ ౩॥ నను-ఈశ్వరస్యజన్మాభావేపిజాతోమృత ఇతి ప్రతీతేః
జాతకర్మాదిసంస్కారవిధానాచ్చ-జీవస్యజన్మవినాశౌదృష్టౌతత్రాహ-నజాయతఇతి॥సహదేహాద్యుపాధిభిః నిమిత్తైః
ఆత్తతద్ధర్మాప్రాప్తజన్మమరణధర్మకః-ఔపాధికజన్మమరణధర్మకత్వాత్-వస్తుతోనజాయతేనమ్రియతేచేత్యర్థఃత
దీక్షితాస్వప్నద్రష్టా-అత్రచావరణవిక్షేపశక్తిభేదేనప్రకృతిర్ద్వివిధా - తత్రావరణశక్త్యాసైవజీవోపాధిరవిద్యా
విక్షేపశక్త్యాసైవమాయాపరమేశ్వరీ- పురుషశ్చజీవేశ్వరరూపేణద్వివిధః-తత్రయః ప్రకృతివివేకేన సంసరతి సజీవః
యస్తుప్రకృతింవశీకృత్యవిశ్వస్సృష్ట్యాదికరోతిసఈశ్వరః॥౪॥ నేతి- అతఏవవ్యాపకత్వాన్నిరతిశయ సూక్ష్మత్వాదనాది
త్వాద్దేహాద్విలక్షణత్వాచ్చదేహాదీనాముపాధిభిరుత్పత్తివినాశాదిభిః - దేహాదిరూపైరుపాధిభిర్వా- నజాయతే ననశ్య
తి నను దేవోహందేవోయంమనుష్యోహం మనుష్యోయంస్థూలోహమితిస్వస్యాపరేషాంచదేహాత్మనోరభేదేనైవప్రతీతేః
కథందేహాభిస్సహజననాదిరాత్మనఇత్యత్రాహ-నిమిత్తైఃపుణ్యపాపరూపైః- దేవోహం స్థూలోహ మిత్యాది కోపి తద్దే
హధర్మా-అతోనదేహాభిస్సహజననాదిరిత్యర్థః-ఏతదేవదృష్టాంతేనస్పష్టయతి-యథేతియథాస్వప్నద్రష్టా- స్వాప్నప
దార్థనాశేపిననశ్యతి-ఏవంజాగరాద్యవస్థాదృశ్యతే- దేహాదినాశేపిననశ్యతీత్యర్థః॥ ౪॥ తత్రప్రకృత్య వివేకేన జీవస్య
సంసారప్రకారమాహపంచభిః॥ సఇతి॥ సూక్ష్మామవ్యక్తాంత్రైమీందేవస్యవిష్ణోశ్శక్తింలీలయాఉపగతాంయదృచ్ఛయైవా
భ్యుపద్యతేత్యన్వయః॥౫॥ఏవంప్రకృతివిలక్షణయాత్మస్వరూపంవిశోధ్య- ఏవంవిధస్యతస్యకథం కర్తృత్వ భోక్తృత్వా
దికమిత్యాశంకాయాం-ప్రకృతిసంసర్గకృతంకర్తృత్వాదితివైశిష్ట్యమితివక్తుం ప్రకృతిసంసర్గ ప్రకారమాహ- సఇ
తి-సఏషఉక్తలక్షణఃవిభుః-నిరతిశయసూక్ష్మత్వేన సర్వాంతర్వ్యాపనసమర్థః- ప్రత్యగాత్మా- సూక్ష్మాం నామరూ
పవిభాగానర్హాంనిరతిశయసూక్ష్మాం-దశామాపన్నామిత్యర్థః-అనేనజగతాదావితిసామర్థ్యాల్లభ్యతే-తదైవ ప్రకృతే
సూక్ష్మదశాపన్నత్వాత్-త్రైమీందేవస్యవిష్ణోర్లీలార్థాంఅతఏవలీలయాదేవసంబంధిపరమార్థలీలయా- హేతుభూతయా

పరాభిధ్యానేనేతి వక్ష్యమాణత్వాద్వా - వీమిత్యుక్తత్వాచ్చ యదృచ్ఛయైవోపగతాం ప్రాప్తాం - జీవస్య ప్రకృతి సంబం
ధస్య - సహజత్వాభావాత్తథా - దాచిత్కామిత్యర్థః - గుణమయీం సత్త్వాది గుణప్రచురాం మాయాం - అ
భ్యపద్యత అపశ్యత్ - అత్ర కేచిత్ - ఆవరణవిక్షేపశక్తిభేదేన - ప్రకృతిం ద్వేధా విభజ్య - పురుషమపి జీవేశ్వర రూపేణ-
ద్వేధా విభజ్య - ఏకస్య ప్రకృత్యా వివేకేన సరః - ఇతరస్య ప్రకృతం స్వవశీకుర్వతస్సృష్ట్యాది వ్యాపారః - తత్ర ప్ర
కృత్యవివేకేన - యస్సంసరత్యావరణ శక్త్యాతిరోహిత స్తస్య సంసార ప్రకారమనేనశ్లోకేనోచ్యత ఇతి వ్యాచక్షతే
తదయుక్తం నిత్యానవిద్యాప్రత్యనీక స్వప్రకాశస్వరూపస్య - ప్రకృత్యవివేకానుపపత్తేః - స్వలీలారూపసృష్ట్యాదివ్యాపా
రనివృత్తయే - ఆవరణశక్త్యా వ్యాముహ్యతీతి చేన్న - వికల్పాసహత్వాత్ - కింభ్రాన్తి హేతు లీలా - ఉతాభ్రాన్తి కార్యా-
ఉతభ్రాన్తిరేవ - నాద్యః - లీలయా స్వభ్రమసంవాదనానుపపత్తేః॥ శ్రు॥ బహుస్యామితి సంకల్పేన హీశ్వరో లీలారూ
పంసృష్ట్యాదికం కరోతి - తదయుక్తం - నహి కశ్చిద్భ్రాన్తస్స్యామితి సంకల్ప్య భ్రామ్యతి - కించేశ్వరస్సర్వజ్ఞశ్చేత్స్వా
నర్థరూపసంసారం - న ప్రవర్తయతి - అజ్ఞశ్చేత్సర్వజ్ఞత్వశ్రుతివిరోధః - వివేకనిష్పాదనేన స్వానర్థపరిహారాయ - జగ
త్సృజతీతి చేత్తథాపి - లీలాత్వమనుపపన్నం - సహి వ్యాధ్యుపహతస్యౌషధానయనప్రవృత్తిర్లీలా భవతి - న ద్వితీయః ప్ర
థమసంకల్పస్య లీలాత్వానుపపత్తేః - తద్వదేవోత్తరత్రాపి లీలామంతరేణ భ్రమోపపత్తేశ్చ - నాపి తృతీయః - ద్విచంద్ర
జ్ఞానస్య లీలాత్వాప్రసిద్ధేః స్వయం భ్రామ్యన్నీశ్వరో లీలయా పరాన్మోహయతీతి చేన్న - త్వన్మతే భ్రాన్త్యాదినా పరదర్శ
నాయోగాత్ - పరదర్శనే సంభవతి తేషాం స్వానన్యత్వజ్ఞానాచ్చ - నిర్విశేషసన్మాత్రస్య బ్రహ్మణో నిర్విశేషత్వాదేవ నలీ
లాసంభవః - ఈశ్వరస్యతు సర్వజ్ఞత్వేన సంసారరహితత్వేన - జీవాన్ స్వానన్యత్వేన చ జానతో జన్మజరామరణాద్యసద్వ
ర్తననరకపతనాదివ్యాపారో న లీలా భవితుమర్హతి - తస్మాదఖిలహేయప్రత్యనీకానంతకల్యాణగుణగణ మహోద
ధేరీశ్వరస్య లీలోపకరణ భూతయా తన్నియామ్యస్య తచ్ఛరీరభూతస్యానాదిత్వాద్యుక్తధర్మకస్య తస్మాద్విలక్షణస్య-

ప్రకృతిం సూక్ష్మాం దైవీం గుణమయీం విభుః। యదృచ్ఛయైవోపగతామభ్యపద్యత లీలయా॥ ౫॥ గుణైర్వి-
చిత్రాస్సృజతీం సరూపాః ప్రకృతిం ప్రజాః। విలోక్య ముముహే సద్యస్స ఇవ జ్ఞానగూహయా॥ ౬॥ ఏవం ప
రాభిధ్యానేన కర్తృత్వం ప్రకృతేః పుమాన్। కర్మసు క్రియమాణేషు గుణైరాత్మని మన్యతే॥ ౭॥ తదస్య సం

ప్రత్యగాత్మనః పరమాత్మభూతేశ్వర లీలారూపజగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారనిర్వృత్తయేభిపత్తిరనేనశ్లోకేన ప్రతిపాద్యత
ఇత్యభ్యుపగంతవ్యం - అత్ర లీలయా యదృచ్ఛయా ఉపగతా అభ్యపద్యతేత్యన్వేతుం శక్యం - తథా లీలయేతి అధ్యయనేనవ
సతీతివత్ఫలస్యైవ హేతుత్వేన వివక్షయా హేతుతృతీయయా లీలయా - భగవల్లీలారసనిర్వృత్త్యర్థం - యదృచ్ఛయా యా
దృచ్ఛిక భగవత్సంకల్పేన - ఉపగతాం ప్రాప్తామిత్యర్థః ॥౫॥ తస్య లీలామాహ॥ గుణైరితి॥ జ్ఞానం గూహతి ఆవృణోతీతి జ్ఞా
నగూహా తయా॥ తథా చ శ్రుతిః॥ అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీం ప్రజాం జనయంతీం సరూపాం। అజో హ్యేకో
జుషమాణోనుశేతే జహాత్యేనాం భుక్తభోగామజోన్య ఇతి - ముముహే ఆత్మానం విస్మృతవాన్॥౬॥ అస్తు ప్రకృత్యభిపత్తిః
కర్తృత్వాదేః కిమాయాతమిత్యాశంకాయామభిపత్తిహేతుకత్వస్వరూపతిరోధానకృతమోహాననిమిత్తం కర్తృత్వా
దికమితి వక్తుం - ప్రకృతేః సూక్ష్మమిత్యుక్త సూక్ష్మావస్థాప్రతిబంధి స్థూలావస్థాం వదన్ - తయా ప్రకృత్యా ప్రత్యగాత్మ
నః స్వస్వరూపతిరోధానేన మోహమాహ॥ గుణైరితి॥ విచిత్రాః - దేవమనుష్యాదిరూపేణ బహువిధాః - సరూపాః సర్వా
సాం ప్రకృతిపరిణామరూపత్వేన - ఏకరూపాః ప్రజాః - గుణైస్సత్త్వాదిభిః - సృజతీం కార్యదశాయాం స్థితాం - ప్రకృ
తిం విలోక్య - తయా జ్ఞానగూహయా జ్ఞానతిరోధాయిన్యా - సద్యః ముముహే తస్యాం స్వానన్యతాబుద్ధిమకరోదిత్యర్థః॥౬॥
ఏవమితి॥ పరాభిధ్యానం ప్రకృత్యధ్యాసః తేన ప్రకృతేః గుణైః కర్మసు క్రియమాణేషు తదీయకర్తృత్వమాత్మని మన్యతే॥
౭॥ ఏవం పరాభిధ్యానేన - ప్రకృత్యా తిరోహితస్వస్వరూపస్య విస్మరణపూర్వక ప్రకృతిచింతనేన - పుమాన్ జీవః - ప్రకృతేః గు
ణైః కర్మసు క్రియమాణేషు సత్సు - తాని కర్మాణి ఆత్మని మన్యతే తాని స్వకర్తృకాణీతి మన్యత ఇత్యర్థః - సాంసారిక ప్రవృత్తి
ష్వస్య కర్తృతా సత్త్వరజస్తమోగుణసంసర్గకృతా - న స్వరూపప్రయుక్తేతి భావః॥౭॥ తదితి॥ తదిదం కర్తృత్వమననమే
వ - అస్య పురుషస్య సాక్షిమాత్రత్వాత్ - అకర్తురేవ సతః కర్మభిర్బంధః - ఈశ్వరస్యాపరతంత్రస్యైవ కర్మబంధకృతం భో
గే పారతంత్ర్యం నిర్వృతాత్మనః - సుఖాత్మకస్యైవ సంసృతిః జన్మమృత్యుప్రవాహః ప్రకృత్యవివేకకృతమేతత్సర్వం - భవ
తీత్యర్థః॥౭॥ తత్ తస్మాత్ సత్త్వరజస్తమోగుణసంసర్గకృతాత్ కర్తృత్వాత్ - అస్య జీవస్య - సంసృతిర్బంధః - సంసారరూ

షోబంధః-తత్కృతకర్తృత్వంప్రయుక్తమేవ పారతంత్ర్యంకర్మవశ్యత్వంచభవతి నతుస్వరూపప్రయుక్తమితిభావః॥ స్వరూపప్రయుక్తత్వాభావమేవవిశదయితుంతస్యముక్త్యవస్థాయామవస్థితంప్రకృతివియుక్తంస్వరూపంవిశినష్టి-అకర్తురితి॥అకర్తుః గమనాగమనాదిసాంసారికప్రవృత్తిరహితస్యేత్యర్థః-తత్ర హేతురీశస్యఅకర్మవివశస్య- సాక్షిణః జ్ఞానాశ్రయస్య జ్ఞానగుణకస్యేత్యర్థః-సాక్షాద్ద్రష్టృత్వమేవహిసాక్షిత్వం సాక్షాద్ద్రష్టరి సంజ్ఞాయామిత్యను శాసనానురోధాత్-అనేనజ్ఞానగుణకత్వముక్తం-జ్ఞానస్వరూపత్వమాహ-నిర్వృతాత్మన ఇతి॥నిర్వృతంనిర్వృతిః-భావేక్తః ఆనన్దస్వరూపస్యేత్యర్థః॥తథాచశ్రుతిః॥నిర్వాణమయఏవాయమాత్మేతి-అనుకూలజ్ఞానమేవహ్యానందః- ఈశస్యేత్యనేన అకర్మవివశత్వోక్త్యా-అనాదిపుణ్యాపుణ్యరూపకర్మతిరోహితాపహతపాప్మత్వాదిస్వాభావికగుణాష్టకస్య- ముక్తిదశాయాంతిరోధాననివృత్త్యావిర్భావస్సూచ్యతే-అనేనజ్ఞానగుణకత్వజ్ఞానస్వరూపత్వాపహతపాప్మత్వాది గుణాష్టకవిశిష్టంప్రకృతివియుక్తంప్రత్యగాత్మస్వరూపమిత్యుక్తం॥౭॥ననుచైతన్యస్యసామానాధికరణ్యేనైవ కర్తృత్వాది ప్రతీతేస్తస్యైవతదంగీక్రియతాం నేత్యాహ॥కార్యేతి॥కార్యంశరీరంకారణమింద్రియంకర్తాదేవతావర్గః తద్భావాపత్తౌపురుషస్య ప్రకృతిం కారణంవిదుః-కూటస్థస్యస్వతోవికారాభావాత్ప్రకృతిపరిణామభూతదేహాద్యహంకారకృతమేవకర్తృత్వాదికమిత్యర్థః-భోక్తృత్వేతుపురుషంకారణంవిదురితి॥ అస్యాయంభావఃయద్యప్యహంకారగతమేవకర్తృత్వాదికం భోక్తృత్వంచతథాపివికారస్యజడావసానత్వాదుపాధిప్రాధాన్యంభోగస్యచిదవసానత్వాదుపహితప్రాధాన్యమితి॥

౮॥ అత్రాయమర్థోనుసంధేయః-జీవాత్మానస్స్వయమసంకుచితాపరిచ్ఛిన్ననిర్మలజ్ఞానస్వరూపాస్సంతః - కర్మరూపావిద్యావేష్టితాస్తత్తత్కర్మానురూపజ్ఞానసంకోచమాపన్నాః బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతవివిధవిచిత్రదేహేషుప్రవిష్టాః తత్తద్దేహోచితజ్ఞానప్రసరాస్తత్తద్దేహాత్మాభిమానినస్తదుచితకర్మాణికుర్వాణాస్తదనుగుణసుఖ దుఃఖోపభోగరూపసంసారప్రవాహంప్రతిపద్యంతేననుజ్ఞానస్వరూపఆత్మాస్వయంప్రకాశశ్చేత్తస్యదేవాదిస్వరూపాత్మాభిమానే-స్వరూపప్రకాశతిరోధానమవశ్యమాశ్రయణీయంస్వరూపప్రకాశేసత్యాత్మన్యాకారాంతరాధ్యాసాయోగాత్- తత

సృతిర్బంధఃపారతంత్ర్యంచతత్కృతం।భవత్యకర్తురీశస్యసాక్షిణోనిర్వృతాత్మనః॥ ౭॥ కార్యకారణ

శ్చస్వరూపప్రకాశతిరోధానేస్వరూపనాశప్రసంగః-నైవం-నస్వరూపభూతజ్ఞానస్యతిరోధానముచ్యతే అపితుధర్మభూతజ్ఞానస్యైవ-ననుధర్మభూతజ్ఞానస్యాపివాతిరోధానమవశ్యమాశ్రయణీయం తిరోధానంచకర్మరూపావిద్యయా ప్రకాశోత్పత్తిప్రతిబంధోవావిద్యమానప్రకాశనివృత్తిర్వేతి-నాపిద్వయమేవహిసంభావితం - ఉభయథాపి నిత్యత్వేనాభిమతధర్మభూతజ్ఞానస్యాపినాశప్రసంగఇతిచేదుచ్యతే-ఆత్మధర్మభూతస్యచైతన్యస్యస్వాభావికస్యాపి కర్మణా పారమార్థికంసంకోచంవికాసంచాభ్యుపగచ్ఛామః-తత్ర దేవాదిభ్రమస్యాధిష్ఠానస్ఫురణసాపేక్షత్వాద్ధర్మిస్వరూపం స్వయంప్రకాశరూపమధిష్ఠానతయాస్ఫురతేనాత్రజ్ఞానాంతరాపేక్షా-అజడత్వాత్-జడత్వాద్ధిశుక్త్యాదేర్జ్ఞానాంతరాపేక్షా-ఏవంధర్మిస్వరూపమధిష్ఠానస్ఫురతేభ్రమవిరోధినోనిత్యత్వాచ్ఛుక్త్యాద్యాకారాః పేజ్ఞానాంతరవేద్యా ఇతి తత్తిరోధానాద్భ్రమఉపపద్యతే-తిరోధానంచప్రకాశనివృత్తిః-ప్రకాశశ్చనజ్ఞానస్వరూపమపితు ప్రసరాఖ్యధర్మభూతజ్ఞానస్యధర్మః ప్రకాశః-ప్రకాశరూపప్రసరాభావశ్చసంకోచః-భావస్యైవాభావాభావత్వాత్-సంకోచాభావఃప్రసరః-సఏవతిరోధాననివృత్తిః-నచతదాభ్రమః-ఏవంచసతిజ్ఞానధర్మిస్వరూపంచ-నిత్యంజ్ఞానధర్మభూతప్రసరస్యైవప్రకాశత్వాత్-తదవభాసస్యచసంకోచత్వాత్-ప్రసరాఖ్యప్రకాశనివృత్తిరూపతిరోధానముపపద్యతే నిర్విశేషప్రకాశస్వరూపాత్మాతు-ప్రకాశస్యైవాత్మస్వరూపత్వాత్ - తత్రధర్మాంతరానభ్యుపగమాత్ తత్తిరోధానేస్వరూపనాశోదుష్పరిహారః నచజ్ఞానస్యజ్ఞానాంతరాశ్రయత్వంనదృష్టమితిచేత్-తత్కిం-వ్యాప్త్యా ఉతశ్రుత్యానాద్యః జ్ఞానస్యకస్యచిద్ధర్మత్వేనైవదృష్టత్వాత్తస్యస్వతంత్రవస్తుత్వమనుపపన్నం-అతోజ్ఞానరూపఆత్మాకస్యచిద్ధర్మస్స్యాత్॥శ్రుత్యాచేత్తథైవజ్ఞానస్యజ్ఞానాశ్రయత్వమపిప్రతిపాద్యతే॥తథాచశ్రుతిః॥కర్తాబోద్ధావిజ్ఞానాత్మేతి- నన్వత్ర ప్రకృతేః పుమాన్కర్మసుక్రియమాణేషు-గుణైరాత్మనిమన్యతే ఇత్యనేన స్వయమకర్తైవసన్-ప్రత్యగాత్మాచేతనానాం గుణానాం-కర్తృత్వమాత్మన్యధ్యవస్యతీత్యవగమ్యతే-యుక్తంచైతత్-ఆత్మనో హ్యకర్తృత్వం- గుణానామేవచ కర్తృత్వమధ్యాత్మశాస్త్రేషుశ్రూయతే-తథాహి-కఠవల్ల్యాంనజాయతేమ్రియతఇత్యాదినాజన్మ జరామరణాదికం సర్వం ప్రకృతిధర్మం ప్రతిషిధ్య-హననాదిషుక్రియాసుకర్తృత్వమపిప్రతిషిధ్యతే॥ శ్లో॥హంతాచేన్మన్యతే హంతుం హతశ్చే

స్సన్యతేహతమ్ । ఉభౌతౌనవిజానీతోనాయంహంతినహన్యత ఇతి-హంతారమాత్మానంజానన్నజానాతీత్యాత్మనమి త్యర్థః-తథాచభగవతాస్వయమేవజీవస్యాకర్తృత్వంస్వరూపం-కర్తృత్వాభిమానస్తువ్యామోహఇత్యుచ్యతే॥ శ్లో॥ ప్రకృతేఃక్రియమాణానిగుణైఃకర్మాణిసర్వశః।అహంకారవిమూఢాత్మాకర్తాహమితిమన్యతే॥ నాన్యంగుణేభ్యఃకర్తారం యదాద్రష్టానుపశ్యతి।కార్యకారణకర్తృత్వేహేతుఃప్రకృతిరుచ్యతే।పురుషస్సుఖదుఃఖానాంభోక్తృత్వేహేతురుచ్యత ఇతి-అతఃపురుషస్యభోక్తృత్వమేవప్రత్యతే రేవకర్తృత్వం ఏవంచ-కర్తాశాస్త్రార్థవత్త్వాదిత్యధికరణవిరోధః- తత్ర పశ్యాత్మైవకర్తానగుణాఇత్యుచ్యతే-తథాహి - యజేతస్వర్గకామః ముముక్షుర్బ్రహ్మోపాసీతేత్యేవమాదీనిశాస్త్రాణిస్వర్గమోక్షాదిఫలస్యభోక్తారమేవకర్తృత్వేనియుంజతే-నచేతనస్యకర్తృత్వేన్యోనియుజ్యతే - శాసనాచ్చ శాస్త్రం శాసనంచప్రవర్తనంశాస్త్రస్యప్రవర్తకత్వం।బోధజననద్వారేణ-అచేతనంచప్రధానంబోధయితుంశక్యం - అతశ్శాస్త్రాణామర్థవత్త్వంభోక్తుశ్చేతనస్యైవకర్తృత్వేభవేత్-తదుక్తం-శాస్త్రఫలంప్రయోక్తరీతి- అతఃకథమయం విరోధఃపరిహరణీయఇతిచేత్ అత్రోచ్యతే-కర్త్రధికరణేహిశరీరాధిష్ఠాతృరూపకర్తృత్వమాత్మనఏవేత్యుచ్యతేహంతాచేదిత్యత్రాత్మనోనిత్యత్వాద్ధననాద్యభావఉక్తః - అత్రప్రకృతేఃక్రియమాణానీతి - గీతాయాంచసాంసారికప్రవృత్తిషుజీవస్యకర్తృతా-అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంసత్త్వరజస్తమోగుణసంసర్గకృతానస్వరూపప్రయుక్తేతిగుణానామేవ కర్తృత్వమిత్యుచ్యతే- నహిసాంసారికప్రవృత్తిషుకర్తృత్వం - గుణసంసర్గకృతమిత్యేతావన్మాత్రకథనేనస్వతః కృత్స్నాశ్రయత్వరూపకర్తృత్వంప్రతిషిధ్యతే-తథాచతత్రైవగీతాయాం॥శ్లో॥కారణంగుణసంగోస్యసదసద్యోనిజన్మస్వితి - సాంసారికప్రవృత్తిషుకర్తృత్వంగుణసంసర్గకృతమిత్యభిమతం తథాతత్రైవాత్మనశ్చకర్తృత్వమభ్యుపేత్యోచ్యతే॥ శ్లో॥ శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్మప్రారభతేనరః। న్యాయ్యంవావిపరీతంవాపంచైతేతస్యహేతవః॥ తత్రైవంసతికర్తారమాత్మానంకేవలంతుయః।పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్నసపశ్యతిదుర్మతిరితి॥శ్లో॥అధిష్ఠానంతథాకర్తాకరణంచపృథగ్విధమ్।వివిధాశ్చపృథక్చేష్టాదైవంచైవాత్రపంచమమితి-దైవమీశ్వరః - అధిష్ఠానాదిదైవపర్యంతసాపేక్షత్వే సత్యాత్మనః కర్తృ

కర్తృత్వేకారణంప్రకృతింవిదుః।భోక్తృత్వేసుఖదుఃఖానాంపురుషం ప్రకృతేఃపరమ్॥ ౯॥ దేవహూతిః॥ప్రకృతేఃపురుషస్యాపిలక్షణంపురుషోత్తమ। బ్రూహికారణయోరస్యసదసచ్చయదాత్మకమ్॥౧౦॥

త్వేయఆత్మానమేవకేవలంకర్తారమన్యతేసనపశ్యతీత్యర్థః- అతఃకర్త్రధికరణేపురుషస్యాధిష్ఠానభూతస్య శరీరాధిష్ఠాతృత్వరూపకర్తృత్వమనుచ్యతేప్రకృతేఃక్రియమాణేష్విత్యాదౌతుసాంసారికవ్యాపారాశ్రయత్వరూపకర్తృత్వం ప్రకృతిసంసర్గకృతంనస్వరూపప్రయుక్తమిత్యతోనతదధికరణవిరోధఇతిఏతదేవసాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం ప్రకృతిసంసర్గకృతంనస్వరూపకృతమితివిశదయన్ సాంసారికప్రవృత్తిష్వపితస్య శరీరాధిష్ఠాతృత్వరూపకర్తృత్వాశ్రయత్వాత్ప్రవృత్తిఫలసుఖదుఃఖాశ్రయత్వమాత్మనఏవేత్యాహ॥కార్యేతి॥కార్యంశరీరం-కారణానిసమనస్కానీంద్రియాణి-తేషాంకర్తృత్వేహి-బహిర్గమనాగమనాదిక్రియాకారిత్వే-ప్రకృతింపురుషాధిష్ఠితాంశరీరాకారేణతాంప్రకృతిం-కారణంహేతుంవిదుఃపురుషాధిష్ఠితశరీరాకారపరిణతప్రకృత్యాశ్రయాఃభోగసాధనభూతాఃక్రియాఇత్యర్థః- పురుషస్యస్వాధిష్ఠాతృత్వమేవతదపేక్షయాధికం-కర్తాశాస్త్రార్థవత్త్వాదిత్యాదినోక్తంశరీరాధిష్ఠానరూపప్రయత్నహేతుత్వమేవహిపురుషస్యకర్తృత్వం అతఏవసుఖదుఃఖానాంపురుషాధిష్ఠితశరీరాకారపరిణతప్రకృతిహేతుకవ్యాపారజన్యసుఖదుఃఖానాంభోక్తృత్వంప్రకృతేస్సరీరాత్పరంవిలక్షణంతదధిష్ఠాతారంపురుషమాత్మానంకారణం విదుః - స్వశరీరాధిష్ఠానరూపప్రయత్నాశ్రయత్వాత్తదధిష్ఠేయహేతుక క్రియాఫలసుఖదుఃఖాశ్రయ ఇత్యర్థః॥ ౯ ॥ తదేవం సంసారిణం పురుషం తద్ధేతుంప్రకృతించజ్ఞాత్వాఇదానీంజగత్కారణ మీశ్వరంప్రకృతించ పృచ్ఛతి॥ ప్రకృతేరితి॥ అస్య విశ్వస్య సదసచ్చస్థూలంసూక్ష్మంచకార్యంయదాత్మకంతయోః కారణయోఃప్రకృతిపురుషయోః॥ వీ॥ ఏవం ప్రకృతి విలక్షణేతత్సంసృష్టేఆత్మస్వరూపే- కార్యకారణభావేనావస్థితే - ప్రకృతిస్వరూపేచాభిహితే - పునస్తయోరేవ సంసృష్టయోః - ప్రకృతిపురుషయోః - కార్యావస్థాసప్రపంచంశుశ్రూషంతీపృచ్ఛతిదేవహూతిః - హేపురుషోత్తమ ప్రకృతేః - కార్యావస్థప్రధానస్య - తథాపురుషస్యాపికార్యావస్థస్యబ్రహ్మాత్మకస్య - కథం భూతయోః - అస్యజగతఃకారణయోః-కార్యావస్థాయాఃపూర్వంకృత్స్నజగత్కారణత్వేన-నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మదశాపన్నత్వాభగవచ్ఛరీరకత్వేనావస్థితయోః - లక్షణంస్వరూపంబ్రూహిబ్రహ్మాత్మకయోః ప్రకృతిపురుషయోః కార్యభేదాత్కథ

మిత్యర్థః-సదసచ్చయదాత్మకం-కారణభూతాః పిత్రాదయః-కార్యభూతాః పుత్రాదయశ్చ- యత్ప్రకృతిపురుషాత్మకం-తయోర్లక్షణం బ్రూహీత్యర్థః- నహి కేవలప్రకృతేః కేవలాత్మస్వరూపస్యవా పితృపుత్రత్వాది-అత ఉభయాత్మకత్వం సదసచ్చిత్సముదాయరూపం విశ్వం వా వివక్షితం॥౧౦॥ తత్ర ప్రకృతింలక్షయతి॥ యదితి॥ యత్తత్ప్రధానం తదేవ ప్రకృతింప్రాహుః కింతత్ప్రధానంస్వతోవిశేషం - విశేషవత్- విశేషాణామాశ్రయంతహి-కింబ్రహ్మాణి త్రిగుణం కిం-మహత్తత్త్వాదీనాం అవ్యక్తమకార్యంకిం కాలాదినా సదసదాత్మకం కార్యకారణరూపంజీవప్రకృత్యోః నిత్యం॥ వీ॥ ఏవంపృష్టో బ్రహ్మాత్మక ప్రకృతిపురుషకార్యావస్థాస్సప్రపంచముపపాదయిష్యన్- తావత్ప్రకృతేః కారణావస్థాం లక్ష్యావస్థాంచ సంగ్రహేణాహ - యత్తదితి యత్ప్రధానం తదేవ ప్రకృతింప్రాహురిత్యన్వయః - కింతత్ప్రధానం-అవిశేషంకారణావస్థాయాంపృథివ్యాదివిశేషరహితం-అతఏవావ్యక్తం - నామరూపవిభాగానర్హం త్రిగుణంసత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకం-నిత్యం త్రిగుణాత్మకమిత్యనేన జీవాత్మపరమాత్మవైలక్షణ్యముక్తం నిత్యమిత్యనేన - మహదాద్యవస్థానామనిత్యత్వేప్యవస్థావతో ద్రవ్యస్యనిత్యత్వముక్తం-ఏవంప్రకృతేః కారణావస్థాముక్త్వా కార్యావస్థామాహ - విశేషవత్ కార్యావస్థాయాంపృథివ్యాదివిశేషవత్ - సదసదాత్మకంమహదాదిపృథివ్యంతకారణరూపేణ బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతశరీరరూపకార్యరూపేణచ కార్యకారణరూపమిత్యర్థః॥౧౧॥ అస్యైషాం తత్త్వానాంలక్షణంవక్తుం తాన్నిగమయతి॥ పంచభిరితి॥ సంఖ్యాభేదైనైతచ్చతుర్వింశతికం - ఏతానిచతుర్వింశతిర్యస్మిన్ గణే-తంగణం ప్రాధానికం ప్రధానకార్యంవిదుః బ్రహ్మవాదినః॥ వీ॥ ఏవమవస్థాద్వయమభిధాయతస్యైవప్రధానస్యకార్యాణాంమహదాదీనాం - సృష్టిమనుక్రమిష్యన్ తావత్తత్కార్యాణిగణయన్- సుఖగ్రహణాయసంగృహ్ణాతి-పంచభిరితి - హిమాత్రః పంచభిః పంచభిర్భూతైః పంచభిస్తన్మాత్రైః చతుర్భిర్మనోహంకారమహదవ్యక్తైః-దశభిర్జ్ఞానకర్మభేదేంద్రియైరిత్యేవ- సంఖ్యాభేదేన-ఏతచ్చతుర్వింశతికం - ఏతానిచతుర్వింశతిర్యస్మిన్ తం ప్రాధానికంప్రధానకార్యాత్మకం - గణం సమూ

శ్రీభగవాన్॥ యత్తత్త్రిగుణమవ్యక్తంనిత్యంసదసదాత్మకమ్ । ప్రధానంప్రకృతిం ప్రాహురవిశేషంవిశేషవత్॥౧౦॥ పంచభిఃపంచభిర్మాతశ్చతుర్భిర్దశభిస్తథా । ఏతచ్చతుర్వింశతికంగణం ప్రాధానికంవిదుః॥౧౧॥ మహాభూతానిపంచైవభూరాపోగ్నిర్మరున్నభః। తన్మాత్రాణిచతావంతిగంధాదీనిచతానిమే॥౧౨॥ ఇంద్రియాణిదశశ్రోత్రత్వగ్ఘ్రాణరసనానాసికాః । వాక్కరౌచరణౌమేఢ్రంపాయుర్దశమఉచ్యతే॥౧౩॥ మనోబుద్ధిరహంకారశ్చిత్తమిత్యంతరాత్మకమ్। చతుర్ధాలక్ష్యతేభేదోవృత్త్యాలక్షణరూపయా॥౧౪॥ ఏతద్విశ్వదనేకత్రిభిః॥ మహాభూతానీతి-తావంతిపంచైవ॥ వీ॥ ఏతచ్చవిశ్వణోతిమహాభూతాన్యాకాశాదీనిపంచైవ- ఏవకారోధికసంఖ్యావ్యవచ్ఛేదార్థః-తానిగణయతి-భూరాపోగ్నిర్మరున్నభ ఇతివచనంస్పష్టార్థం- గంధాదీనిగంధ ఆదిర్యేషాంతాని- తన్మాత్రాణి ద్రవ్యాణీత్యర్థః-గంధాదయోహిపృథివ్యాదీనామవస్థావిశేషాః-తావంతిపంచైవ-మమయామతానిజ్ఞాతాని-ఇదంమమభగవతో మతమిత్యర్థః-ఏవంచతేజోబన్నాత్మకం భూతత్రయమేవేతి మతాంతరవ్యావృత్తిః॥ ౧౩॥ ఇంద్రియాణీతి॥ వీ॥ ఇంద్రియాణిదశగణయతి॥ ఇంద్రియాణిశ్రోత్రాదీని జ్ఞానేంద్రియాణి- వాగాదీనికర్మేంద్రియాణి-తత్రపాయుర్దశమః॥౧౪॥ మనఇతి॥ అంతరాత్మకం- అంతఃకరణం లక్షణరూపయావ్యవచ్ఛేదికయా॥ వీ॥ అంతఃకరణంవిభజతే॥ మనఇతి॥ అంతరాత్మకమంతఃకరణం-వృత్త్యాస్వగుణవృత్త్యా - సంకల్పాధ్యవసాయాభిమానచింతారూపయా-లక్షణరూపయాచిహ్నభూతయా-మనోబుద్ధిరహంకారశ్చిత్తమితిచతుర్ధాలక్ష్యత ఇత్యన్వయః అత్రాయంభావః-ఏకమేవాంతరింద్రియం సంకల్పాదివృత్తిభేదేన చతుర్విధం- తత్రచిత్తబుద్ధ్యహంకారాణాం క్రమేణ - మూలప్రకృతిమహదహంకారా అనుగ్రాహకాః - మూలప్రకృత్యాద్యనుగ్రాహ్యత్వ నిబంధనశ్చిత్తాదిభేదవ్యపదేశః-అనుగ్రాహ్యానుగ్రాహకయోరభేదవివక్షయాక్వచిదభేదనిర్దేశో మహాన్వైబుద్ధిలక్షణ ఇత్యాదిః - ఏషాంచావ్యక్తమహదహంకారాణామధిష్ఠాతారోవాసుదేవాదయోవక్ష్యంతే - ఏవంచాత్రబుద్ధిశబ్దేనఅంతరింద్రియస్యాధ్యవసాయవృత్తిరూపాధ్యవసాయజననేఅనుగ్రాహకంమహత్తత్త్వంచవివక్షితం - చిత్తశబ్దేనచింతాజనకస్యాంతరింద్రియస్యానుగ్రాహకత్వాచ్చింతనీయత్వాచ్చావ్యక్తాఖ్యామూలప్రకృతిర్వివక్షితా - తతానుగ్రాహ్యానుగ్రాహకయోరభేదవివక్షయాచ చతుర్వింశతికంగణంవిదురిత్యుక్తం॥ భేదవివక్షయాంతుసప్తవింశతికగణోబోద్ధవ్య ఇతి॥౧౫॥ ఏతావానేవేతి॥ యావాన్ యావాన్ క్తవివేతావానేవసంఖ్యాతోగణితః తత్త్వజ్ఞైః కాలేతుమతద్వయమాహ- యఃకాలః పంచవింశకః అల్పాద్ధే

క్రప్లయః-ప్రకృతేరేవావస్థావిశేష ఇత్యర్థః- ఏకేతుపౌరుషం పురుషస్యేశ్వరస్య ప్రభావం విక్రమం కాలమాహుః॥ వీ॥ ఏవం తత్త్వాదీన్ సంకలయ్య సంగృహ్ణాన్ కాలస్వరూపం లక్షయతి॥ ఏతావానితి - సగుణస్య సత్త్వాదిగుణకస్య- బ్రహ్మణః ప్రధానస్య॥ శ్రు॥ తస్మాదేతద్బ్రహ్మనామరూపసమన్నం చ జాయత ఇతి- ద్వే బ్రహ్మణీ వేదితవ్యే ఇత్యాది శ్రుతే॥ శ్లో॥ మమయోనిర్మహద్బ్రహ్మ తస్మిన్ గర్భం దధామ్యహమితి స్మృతౌ చ - ప్రకృతావపి బ్రహ్మన్ శబ్దప్రయోగాత్ ఉపక్రమానుగుణ్యాచ్చ- యద్వా - ఉక్తానాం తత్త్వానాం॥ శ్రు॥ యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ యశ్చక్షుషి తిష్ఠన్నిత్యాది బ్రహ్మాత్మకత్వ శ్రవణాత్-సత్త్వాదిగుణాత్మక ప్రకృతి కార్యభూత పృథివ్యాది శరీరకస్య పరబ్రహ్మణః పరమాత్మన ఇత్యర్థః- సన్నివేశః అవస్థావిశేషః-మయా ప్రోక్తః ఏతావానేవ చతుర్వింశతి సంఖ్యాక ఏవ సంఖ్యాతః తత్త్వజ్ఞైరితి శేషః- అథ కాలస్వరూపం వివక్షయిషుస్తస్య తావత్తత్త్వాంతరత్వమాహ-యః కాలః సః పంచవింశకః - పూర్వం పరిగణిత చతుర్వింశతిభిస్సహ తస్య పరిగణనే అయం పంచవింశకో భవతీత్యర్థః॥ ౧౮॥ తమేవ కాలం ద్వేధా లక్షయతి॥ ప్రభావమితి॥ యతోభయం భవతి-కస్య-ప్రకృతిమీయుషః ప్రాప్తస్య - అతఏవ దేహాద్యహంకారేణ విమూఢస్య కర్తుః జీవస్య - అనేన సంహారకత్వేన లక్షితః॥ వీ॥ తత్ర కాలో న తత్త్వాంతరమితి మతాంతరముపన్యస్యతి॥ ప్రభావమితి॥ పౌరుషం పరమపురుష సంబంధినం ప్రభావమేవ కాలమేకే ఆహుః కోసౌ పౌరుషః ప్రభావ ఇత్యత్రాహ - యతః పౌరుషాత్ప్రభావాద్భయం జగతస్సర్గ సంహారాదిరూప సంసారరూపభయం భవతి - పరమపురుషస్య సర్గసంహారాదిషు జగన్నియమన సామర్థ్యం కాలః - న తు తత్త్వాంతరమిత్యర్థః-ఏక ఇత్యస్యామతాంతరత్వం గమ్యతే- స్వమతమాహ - అహంకారేతి - అనాత్మన్యాత్మని మానోహంకారః - తేన విమూఢస్య తిరోహితస్వస్వరూపస్య - ప్రకృతిం అక్షరం తమసి లీయత ఇతి తమశ్శబ్ద వాచ్యాం నిరతిశయసూక్ష్మదశాపన్నాం ప్రధానం ప్రకృతిం కారణం - పరమాత్మానం వా ఈయుషస్సంహారదశాయాం ప్రాప్తస్య-కర్తుః జీవస్య॥ ౧౬॥ సృష్టిహేతుత్వేన లక్షయతి॥ ప్రకృతేరితి॥ కోసౌ భగవాన్॥ వీ॥ ప్రకృతేరితి॥ తథా - హేమాద్యా॥

యా॥ ౧౫॥ ఏతావాన్ సంఖ్యాతో బ్రహ్మణస్సగుణస్య హి । సన్నివేశో మయా ప్రోక్తో యః కాలః పంచవింశకః॥ ౧౮॥ ప్రభావం పౌరుషం ప్రాహుః కాలమేకే యతో భయమ్ । అహంకారవిమూఢస్య కర్తుః ప్రకృతిమీయుషః॥ ౧౬॥ ప్రకృతేర్గుణసామ్యస్య నిర్విశేషస్య మానవి । చేష్టా యతస్స భగవాన్ కాల ఇత్యుపలక్షితః॥ ౧౭॥ అంతః పురుషరూపేణ కాలరూపేణ యో బహిః । సమన్వేత్యేష సత్త్వానాం భగవానాత్మమాయయా॥

నవి - ప్రకృతేః ప్రధానస్య - యద్గుణసామ్యం తస్య - నిర్విశేషస్య నామరూపాదివిశేషశూన్యస్య - నామరూపాదివిశేష పరిహారేణ సంహారదశాయాం సామ్యావస్థాపన్న గుణత్రయస్య ప్రధానస్య చేత్యర్థః । యతశ్చేష్టా వ్యాపారో భవతి-స భగవాన్ భగవదాత్మకః కాల ఇత్యుపలక్షితః - సంహారదశాయాం నామరూపవిభాగానర్హ నిరతిశయ సూక్ష్మావస్థామాపన్నయోః ప్రకృతిపురుషయోః - పరమాత్మాత్మకయోస్తస్మిన్నేవ లీనయోః పునః సృష్టిదశాయాం జగదాకారేణ పరిణామరూపో యో వ్యాపారస్తద్ధేతుభూతస్య కాలస్య చ భగవదాత్మకత్వమిత్యర్థః॥ ౧౭॥ తమాహ॥ అంతరితి॥ అంతః ప్రాణినాం యః పురుషరూపేణ నియంతృత్వేన - సమన్వేతి సమ్యక్ తద్వికారరహిత ఏవ అనుప్రవిశ్య వర్తతే - బహిశ్చ కాలరూపేణైష భగవాన్ యద్వా యః పురుషః ప్రసిద్ధ కాలస్స పంచవింశకః - ఏకే తు పురుషస్య ప్రభావం కాలమాహుః ప్రభావస్యైవ లక్షణం యత ఇతి - పురుషస్యైవ కాలత్వే హేతుః ప్రకృతేరితి ఉభయథా వివక్షాయాం హేతుః అంతరితి- శేషం సమానం - తదేవం ప్రకృతేశ్చతుర్వింశతిభేదాః జీవేశ్వరయోశ్చైక్య వివక్షాయాం పంచవింశతి తత్త్వాని భవంతి-తయోర్భేద వివక్షాయాం చ షడ్వింశతిర్భవంతి॥ వీ॥ ఏవం ప్రకృతి పురుష కాలస్వరూపం శోధితం - తేత్రయోపి భగవద్రూపాణి ప్రధాన పురుషావ్యక్త కాలాస్తు ప్రవిభాగశః రూపాణీత్యుక్తేః- తేషు పృథివ్యాదిస్థూలరూపేణ పరిణతత్వాత్ప్రథమేన ప్రకృతిః స్ఫుటస్వరూపా - పురుష కాలయోస్తు తాదృశ స్థూలాకారిణామాభావాత్తయోః ప్రతీయమానత్వం యుక్త్యా దర్శయన్ తయోశ్శాస్త్రైకసమధిగమ్యం భగవదాత్మకత్వం చ అంతరితి శ్లోకేనాహ- యః ఆత్మమాయయా స్వసంకల్పేన సత్త్వానాం పృథివ్యాదిసంఘాత దేహానాం-అంతః పురుషరూపేణ ఇచ్ఛామి-ద్వేష్మి-సుఖీ దుఃఖీ - ఇతి ఇచ్ఛాద్వేష సుఖాద్యాశ్రయ జీవాఖ్యరూపేణాంతః ప్రవిశ్య తదాభావత్యభూదభివ్యక్తీతి తేషామేవ సత్త్వానాం విశేషణత్వేన బహిః కాలాఖ్యరూపేణ చ సమన్వేతి-అవభాసతే - స భగవాన్ పరమపురుషః - ఏవం సృష్ట్యుపయోగితయా ప్రకృతిపురుష కాలశరీరకత్వం భగవత ఉక్తం॥ ౧౮॥ ఇదానీం తత్త్వానాముత్పత్తిపూర్వకం లక్షణాన్యాహ - దైవాదిత్యాదినా॥

స్యసహాంత్వేత్యతఃప్రాక్తనేనగ్రంథేన - తత్రచిత్తస్యోత్పత్తిపూర్వకంలక్షణమాహ చతుర్భిః॥ దైవాదితి ॥ దైవాత్
జీవాదృష్టాత్ క్షుభితాధర్మాగుణాయస్యాః-యోనౌ అభివ్యక్తిస్థానే ప్రకృతౌవీర్యంచిచ్ఛక్తిం - సాప్రకృతిర్మహత్త
త్త్వమసూత॥వీ॥అథసృష్టిమాహ॥దైవాదితి॥ పరఃపుమాన్ పరమపురుషః - స్వస్యాంస్వీయాయాంయోనౌజగద్యోనౌ
ప్రకృతౌదైవాత్స్వసంకల్పాత్ క్షుభితధర్మిణ్యాంరజస్తమశ్చాభిభూయసత్త్వంభవతి-ధారతే॥ శ్లో॥ రజసస్తత్త్వంత
మశ్చైవతమస్సత్త్వంరజస్తథేత్యుక్తరీత్యా - క్షుభితసత్త్వాదిగుణాయాంవీర్యంమహదాదిప్రపంచసృష్టిసామర్థ్యం
చేతనసమష్టింవా-ఆధత్తఅయుఙ్క్త-తతస్సాయోనిః - హిరణ్మయంప్రకాశబహుళం - మహత్తత్త్వమసూత ప్రసూ
తవతీ॥౨౦॥మహత్తత్త్వస్వరూపమాహ॥ విశ్వమితి॥ హిరణ్మయంప్రకాశబహుళం విశ్వమహంకారాది ప్రపంచంఆ
త్మగతసూక్ష్మరూపేణస్వస్మిన్ స్థితం-వ్యంజన్ ప్రకటయన్-తీవ్ర ప్రళయకాలికం మహత్తమః - అపిబత్ - కూటస్థః
లయవిక్షేపశూన్యః - కథంభూతంతమః ఆత్మానంప్రస్వాపయత్ప్రచ్ఛాదయతీతితథాయత్సర్వం ప్రళయసమయే
మహాంతంప్రకృతౌవిలాపయామాసేత్యర్థః ॥ వీ ॥ క్షుభితధర్మిణ్యామిత్యుక్తసత్త్వాదిగుణక్షోభానామగుణానాంసా
మ్యావస్థాప్రహాణేనాన్యతమగుణాభిభవపూర్వకమన్యతమగుణావిర్భావః- తత్రమహత్తత్త్వసృష్టిః కస్యగుణస్యా
భిభవాదిత్యత్రాహ॥ విశ్వమితి॥జగదంకురఃజగదంకురస్థానీయంయస్యసః జగత్కారణభూతఇత్యర్థః - కూటస్థఃనిర్వి
కారోభగవాన్ ఆత్మగతం - సోభిధ్యాయశరీరాత్స్వాదితిప్రకారేణస్వశరీరభూతప్రకృతిలీనంవిశ్వంవ్యంజయన్ వ్యంజ
యితుంస్వతేజసాస్వసంకల్పరూపజ్ఞానేన-ఆత్మప్రస్వాపనంజీవాత్మనాంజ్ఞానసంకోచకం- తమఃతమోగుణం- అపిబత్
అభిభూతమకరోదిత్యర్థః॥౨౧॥ప్రసంగాచ్చతుర్వ్యూహోపాసనామాహ॥యదితి॥స్వచ్ఛంవిశదం - శాంతంరాగాది
రహితంభగవతఃఉపలబ్ధిస్థానం-అతఏవవాసుదేవాఖ్యంయదాహుఃఅయమర్థః - అధిభూతరూపేణతస్యైవమహానితి
సంజ్ఞా అధ్యాత్మరూపేణచిత్తమితి-ఉపాస్యరూపేణవాసుదేవఇతి-అధిష్ఠాతాతుతస్యక్షేత్రజ్ఞః - ఏవమహంకారేసంక

౧౯॥దైవాత్క్షుభితధర్మిణ్యామస్యాంయోనౌపరఃపుమాన్ । ఆధత్తవీర్యంసాసూతమహత్తత్త్వంహిర
ణ్మయమ్॥౨౦॥విశ్వమాత్మగతంవ్యంజన్ కూటస్థోజగదంకురః। స్వతేజసాపిబత్తీవ్రమాత్మప్రస్వాపనంత
మః॥౨౧॥యత్తత్సత్త్వగుణంస్వచ్ఛంశాంతంభగవతఃపదమ్ । యదాహుర్వాసుదేవాఖ్యంచిత్తంతన్మ
హదాత్మకమ్॥౨౨॥స్వచ్ఛత్వమవికారిత్వంశాంతత్వమితిచేతసః । వృత్తిభిర్లక్షణంప్రోక్తంయథాపాంప్ర

ర్షణఉపాస్యః-రుద్రోధిష్ఠాతా-మనస్యనిరుద్ధఉపాస్యః- చంద్రోధిష్ఠాతాబుద్ధౌప్రద్యుమ్నఉపాస్యః- బ్రహ్మాధిష్ఠాతే
తిజ్ఞాతవ్యం॥ వీ ॥ కస్యగుణస్యావిర్భావాదిత్యపేక్షాయాంతద్దర్శయన్ మూలప్రకృతిమహతోర్వాసుదేవాఖ్యవ్యూహాధి
ష్ఠితత్వం - తయోరంతఃకరణభేదచిత్తబుద్ధ్యనుగ్రాహకత్వంచాహయత్తదితి - భగవతఃపదంతత్రసత్త్వంనిర్మల
త్వాత్ప్రకాశకమనామయమిత్యుక్తరీత్యాసత్త్వస్యప్రకాశకత్వాత్తద్గుణకస్యచిత్తస్యభగవదుపలంభస్థానత్వమి
త్యర్థః - శాంతంఅభిభూతతమస్కం - అతఏవస్వచ్ఛంప్రకాశం- సత్త్వగుణకంయచ్చవాసుదేవాఖ్యంవాసుదేవా
ఖ్యవ్యూహాధిష్ఠితంయచ్చిత్తంఅంతఃకరణభేదచిత్తానుగ్రాహకం మూలప్రకృత్యపరపర్యాయమవ్యక్తం - తదేవమహ
దాత్మకం మహత్తత్త్వాత్మనావస్థితమిత్యర్థః - అత్రవాసుదేవాఖ్యంచిత్తమితి అధిష్ఠాత్రధిష్ఠేయయోరనుగ్రాహ్యా
నుగ్రాహకయోశ్చాభేదవివక్షయానిర్దేశః- నాత్రచిత్తస్యవైకారికాహంకారకార్యాంతఃకరణభేదస్య వాసుదేవా
ధిష్ఠితత్వం మహదాత్మకత్వంచోచ్యతే-చిత్తం చైత్యస్తతోభవదితి చిత్తస్యక్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠిత తత్త్వస్య వక్ష్యమాణ
త్వాత్ మహత్కార్యాహంకారకార్యస్యచిత్తస్యమహదాత్మనావస్థానాయోగాచ్చకారణంహికార్యాత్మనావతిష్ఠతే
నతుకార్యంకారణాత్మనాతత్తుసంహారదశాయాంయద్యపిసంభవతి తథాప్యత్రసృష్టిప్రకరణేతథావస్థాన మయుక్తం
వక్తుంనాప మహదాత్మకమితిచిత్తస్యాంతఃకరణభేదస్య మహదనుగ్రాహ్యత్వముచ్యతే మహతో బుద్ధ్యనుగ్రాహక
త్వాత్ - మహాన్బుద్ధిలక్షణఇత్యుక్తేః - సచాత్రచిత్తశబ్దేనబుద్ధిరేవాంతఃకరణభేదో వివక్షిత ఇతి వక్తుంశక్యం- బు
ద్ధేర్వాసుదేవాధిష్ఠితత్వానుపపత్తేః - బుద్ధేర్బ్రహ్మాంపతేరితివక్ష్యమాణత్వాత్-తస్మాదత్రాభిభూతతమస్కముద్భూత
సత్త్వగుణమవ్యక్తమేవవాసుదేవాధిష్ఠితంమహదాత్మనాపరిణతమిత్యవధారణీయం - తత్రయదవ్యక్తస్యాధిష్ఠాతా
వాసుదేవఃసఏవమహతోప్యధిష్ఠాతాఅధిష్ఠాత్రంతరానుక్తేః॥౨౨॥ స్వచ్ఛత్వమితి ॥ స్వచ్ఛత్వంభగవద్బింబగ్రాహిత్వం
అవికారిత్వంలయవిక్షేపాదరాహిత్యంఅపాంప్రకృతిఃఫేనతరంగాదిరహితావస్థా పరాభూతసంసర్గాత్ప్రాక్తనీయ

ధామధురాస్వచ్ఛాశీతాచ-తద్వదిత్యర్థః॥వీ॥కదాఽంతఃకరణమవ్యక్తానుగృహీతంసచ్చిత్తమితిలక్ష్యతఇత్యత్రాహస్వ
చ్ఛత్వమితి-స్వచ్ఛత్వంభగవద్బింబగ్రాహిత్వంఅవికారిత్వంవిక్షేపాదిరాహిత్యంఅతఏవశాంతత్వంరజస్తమోభ్యామన
భిభూతత్వమితిఏవంరూపైః స్వచ్ఛత్వాదిభిశ్చేతసోవృత్తిభిఃలక్షణంప్రోక్తం- యదాస్వచ్ఛత్వాదిగుణకం మనస్తదాస
త్త్వాత్తరావ్యక్తానుగృహీతమితిచేతోవృత్తిభిర్లక్ష్యతఇత్యర్థః-సచ్ఛత్వాదౌదృష్టాంతమాహాయథేతిఅపామంభసాంప
రాకృతిఃఅనారోపితస్స్వస్వభావః-యథాఅపాంస్వభావరూపంస్వచ్ఛత్వం ఫేనతరంగాదిరాహిత్యం - ఏవంస్వచ్ఛ
త్వాదికంయదాభవతితదావ్యక్తానుగృహీతంమనఇత్యర్థః-ఏవమధ్యవసాయాదివృత్తిభిర్బుద్ధిమహత్తత్త్వానుగృహీత
త్వంవేదితవ్యం॥౨౩॥అహంకారస్యోత్పత్తిపూర్వకంలక్షణమాహచతుర్భిః॥మహదితి॥ క్రియానుశక్తిర్యస్యసః క్రియాశ
క్తిః॥వీ॥అథాహంకారోత్పత్తిప్రకారంతదర్థతత్స్వరూపంతదవాంతరభేదంతదధిష్ఠాతారంచాహత్రిభిః - మహత్తత్త్వా
దితి॥భగవతోవీర్యేణసంకల్పరూపజ్ఞానేన-చోదితాత్ప్రేరితాత్-అతఏవవికుర్వాణాత్ మహత్తత్త్వాద్వైకారికతైజస
తామసభేదేనత్రివిధాక్రియాసక్తిః-క్రియాశబ్దేనప్రవర్తకరజోగుణఉచ్యతే-రజోగుణోద్రిక్తఇత్యర్థః అహంకారస్స
మపద్యతఉద్భూతః॥౨౪॥త్రైవిధ్యమేవాహ॥వైకారికఇతి॥ యతఃయస్మాన్మనఆదినాంసంభవః॥ ఉత్పత్తిః॥వీ॥ కోసావ
హంకారఇత్యత్రాహ-వైకారికఇతి॥యతస్త్రివిధాహంకారాత్ మనసఃఇంద్రియాణాంజ్ఞానకర్మాభయేంద్రియాణాం
మహతాంభూతానాం-ఆకాశదీనాం-అపిశబ్దాచ్ఛబ్దాదితన్మాత్రాణాంచ-భవఉత్పత్తిఃమనఆదీనాంకారణమిత్యర్థః॥
౨౫॥వీ॥తస్యాహంకారస్యసంకర్షణాధిష్ఠితత్వమాహ॥సహస్రేతి॥సహస్రశిరసంసహస్రఫణం- అనంతశబ్దవాచ్యం
సాక్షాత్సంకర్షణాఖ్యభగవద్వ్యూహం- పురుషంపరమపురుషం-భూతేంద్రియమనోమయం భూతాదీనాంకారణమ
హంకారం-ప్రచక్షతేసంకర్షణాధిష్ఠితమహంకారంప్రచక్షత ఇత్యర్థః॥౨౬॥తస్మిన్నుపాస్యవ్యూహమాహ॥ కర్తృత్వ
మితి॥కర్తృత్వం దేవతారూపేణకరణత్వమింద్రియరూపేణకార్యంత్వంభూతరూపేణశాంతత్వాదికంతు తత్కారణగు

కృతిఃపరా॥ ౨౩॥మహత్తత్త్వాద్వికుర్వాణాద్భగవద్వీర్యచోదితాత్। క్రియాశక్తిరహంకారస్త్రివిధస్స
మపద్యత॥౨౪॥వైకారికస్తైజసశ్చతామసశ్చయతోభవః। మనసశ్చేంద్రియాణాంచ భూతానాంమహ
తామపి॥౨౫॥సహస్రశిరసంసాక్షాద్యమనంతంప్రచక్షతే । సంకర్షణాఖ్యంపురుషంభూతేంద్రియమ
నోమయం॥౨౬॥ కర్తృత్వంకరణత్వంచకార్యత్వంచేతిలక్షణమ్। శాంతఘోరవిమూఢత్వమితివాస్యాద
హంకృతేః॥౨౭॥వైకారికాద్వికుర్వాణాన్మనస్తత్తమజాయత।యత్సంకల్పవికల్పాభ్యాం వర్తతే కామ

ణత్రయరూపేణ-మనసఉత్పత్తిపూర్వకం లక్షణమాహద్వాభ్యాం॥ వీ॥ అస్యాహంకారస్యలక్షణంతస్యస్వకార్యభూ
తాంతఃకరణభేదాహంకారానుగ్రాహకత్వంతద్వృత్తిభిర్లక్ష్యత్వేనచాహ- కర్తృత్వమితి॥ కర్తృత్వాభిమానః- ఆ
త్మనిగమనాద్యాశ్రయత్వాభిమానేయదా మనసిస్యాత్తదాహంకారానుగృహీతంమనఇత్యర్థఃఏవంకరణత్వమింద్రియ
త్వంకార్యత్వం దేహత్వంచేతిలక్షణంఅహంకారస్యలక్షణం చిహ్నంభూతేంద్రియకారణత్వాదహంకారస్యేత్యర్థః-
శాంతత్వంప్రకాశకత్వం-ఘోరత్వంవిక్షిప్తత్వం-మూఢత్వంచేతవాహంకృతేః- లక్ష్యతే తత్కారణ గుణత్రయరూపే
ణాహంకారోలక్ష్యతఇత్యర్థః॥ వైకారికాదితి॥సంకల్పశ్చింతనం- వికల్పో విశేషేణచింతనం- యస్యమనసః సంకల్ప
వికల్పాభ్యాంకామసంభవోవర్తతఇతి-కామరూపావృత్తిర్లక్షణత్వేనోక్తా॥వీ॥ అథమనసఉత్పత్తిపూర్వకంతల్లక్షణమ
ధిష్ఠాతారంచాహ వైకారికాదితి-వికుర్వాణాద్వైకారికాత్సాత్త్వికాహంకారాత్ మనస్తత్త్వమజాయత- యన్మన
సంకల్పవికల్పాభ్యాంవర్తతేసంకల్పఃసమిత్యేకకారే- దేహాదిభిరాత్మనోపృథక్త్వేనచింతనం-వికల్పోవివిధవిషయ చిం
తనంయథాఅంతఃకరణేతైజసాహంకారానుగ్రహాత్-సంకల్పవికల్పౌభవతఃతదాతదేవాంతఃకరణంమనఇతి జానీయా
దిత్యర్థఃతస్యప్రద్యుమ్నాధిష్ఠితత్వమాహ-కామసంభవఇతి- వైకారికఇతిశేషః కామఃప్రద్యుమ్నఃతస్యసంభ - సమ్య
గ్భవతీతిసంభవః-తస్యవిభూతిరిత్యర్థః- అయమధిష్ఠాతాప్రద్యుమ్నోమనఃకారణస్యవైకారికాహంకారస్య-నతుమన
సఃమనసశ్చంద్రమాజాతఇతి-తదధిష్ఠాతుర్వక్ష్యమాణత్వాత్-అస్యమనసోనుగ్రాహకస్తుతైజసాహంకారః॥ శ్లో॥ లోభ
ప్రవృత్తిరారంభఃకర్మణామశమస్స్పృహా॥రజస్యేతానీతిస్పృహాదీనాంరజఃకార్యత్వగానాత్ - తస్యప్రవర్తనాత్మక
క్రియాశక్తియుక్తత్వాచ్చఏవం తామసాహంకారకార్యస్యాకాశాదేరపిస్వస్వకార్యజననేతైజసోఽహంకారోఽనుగ్రా
హకోవేదితవ్యః-ఏవంచవక్ష్యమాణోక్తంఅహంకారాధిష్ఠాతృత్వంసంకర్షణస్యతత్రతామసాహంకారాధిష్ఠాతృత్వ

మే వేతి విశేషపర్యాసన్నం బోధ్యం॥ ౨౮ ॥ యమితి ॥ నతు ప్రద్యుమ్నవ్యూహాదుత్పత్తిః తస్య సంకల్పాదికార్యత్వ ప్రభా
వాత్-ఉపాస్యవ్యూహస్య చావిరుద్ధస్యోక్తేః శారదం శరత్కాలీనం- ఇందీవరం నీలోత్పలం తదివ శ్యామం యచ్ఛనైస్సం
సాధ్యం వశీకర్తుం యోగ్యం దుర్గ్రాహత్వాత్॥వి॥ అస్య తైజసాహంకారస్యాధిష్ఠాతారం వదన్ కోసావింద్రియేషు తత్తత్ప్ర
తోనుగ్రహ ఇత్యపేక్షాయాం జ్ఞానస్వరూపమాత్ర జననసామర్థ్యాదిరేవ సర్వేంద్రియేష్వనుగ్రహత్వం వృత్తిర్లక్ష్యత
ఇత్యాహ-యమితి త్రిభిః॥ హృషీకాణామింద్రియాణామధీశ్వరమధిష్ఠాతారం అనిరుద్ధాధిష్ఠేయ తైజసాహంకారానుగ్రా
హ్యత్వాదింద్రియాణామప్యనిరుద్ధాధిష్ఠితత్వముక్తం- శరత్కాలీనేందీవర శ్యామం బుషిభిశ్శనైస్సమ్యగారాధనీయ
స్యాత్త్వాదింద్రియాణామప్యనిరుద్ధాధిష్ఠితత్వముక్తం- అనిరుద్ధాధిష్ఠితం తైజసాహంకారం విదురిత్యర్థః॥ ౨౯॥ బుద్ధేరుత్ప
నిరుద్ధాఖ్యవ్యూహం-యం తైజసాహంకారం విదుః-అనిరుద్ధాధిష్ఠితం తైజసాహంకారం విదురిత్యర్థః॥ ౨౯॥ బుద్ధేరుత్ప
త్తిపూర్వకం లక్షణమాహ ద్వాభ్యాం॥ తైజసాదితి॥ హే సతి ద్రవ్యస్య పృథివ్యాదేః-చాక్షుషస్య స్ఫురణరూపం విజ్ఞానం
యస్మాత్ తత్తథా విషయప్రకాశహేతోః-జ్ఞానాఖ్యస్య పరిణామవిశేషస్యోపాదానమిత్యర్థః-ద్రవ్యస్ఫురణరూపం విజ్ఞా
పయతీతి చిత్తవ్యావృత్త్యర్థముక్తం-ఇంద్రియాణామనుగ్రహ ఇతి-సవికల్పజ్ఞానే హృషీకాణామధీశ్వర ఇతి యదుక్తం త
త్తునిర్వికల్పకజ్ఞానే ద్రవ్యస్ఫురణస్యైవ ప్రపంచః॥వి॥ తైజసాదితి॥ తస్మాత్తైజసాద్వికుర్వమాణాత్-హే సతి ఇంద్రియాణా
మనుగ్రహరూపం బుద్ధితత్త్వం బుధ్యతే నేతి బుద్ధిః- జ్ఞానస్వరూపమాత్రజననసామర్థ్యమభూత్ - కథం బుద్ధితత్త్వస్యా
ఇంద్రియానుగ్రాహ్యత్వమవగమ్యత ఇత్యాశంకాయాం వృత్తిభిరిత్యాహ- ద్రవ్యేతి- ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానాదయో బు
ద్ధితత్త్వస్య వృత్తయః- తత్ర ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానం ద్రవ్యమాత్రావభాసరూపం జ్ఞానం వ్యావర్తకాకారజ్ఞానాభావాత్॥
౩౦॥ సంశయ ఇతి॥ సంశయాదివిపర్యాసో మిథ్యాజ్ఞానం నిశ్చయః ప్రమాణజ్ఞానం- స్వాపో నిద్రా ప్రమాణవిపర్యయవిక
ల్పనిద్రాస్మృతయ ఇతి పాతంజలోక్తేః॥వి॥ సంశయ ఇతి॥ సంశయో వికల్పజ్ఞానం -విపర్యాసశబ్దేనాన్యథాజ్ఞానం విపరీతజ్ఞా
నే- వక్ష్యతే తత్ర ధర్మాంతరస్య ధర్మ్యంతరే ప్రతీతిరన్యథాజ్ఞానం యథా పీతశ్శంఖ ఇతి-ధర్మ్యంతరస్య ధర్మ్యంతరత్వే

సంభవః॥ ౨౮॥ యద్విదుర్హ్యనిరుద్ధాఖ్యం హృషీకాణామధీశ్వరం। శారదేందీవరశ్యామం సంరాధ్యం
యోగిభిశ్శనైః॥ ౨౯॥ తైజసాత్తు వికుర్వాణాద్బుద్ధితత్త్వమభూత్సతి। ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానమింద్రియా
ణామనుగ్రహః॥ ౩౦॥ సంశయోఽథ విపర్యాసో నిశ్చయస్స్మృతిరేవ చ। స్వాప ఇత్యుచ్యతే బుద్ధేర్లక్షణం వృత్తి
తః పృథక్॥ ౩౧॥ తైజసానీంద్రియాణ్యేవ క్రియాజ్ఞానవిభాగశః। ప్రాణస్య హి క్రియాశక్తిర్బుద్ధేర్విజ్ఞాన

న ప్రతీతిర్విపరీతజ్ఞానం-యథా ఇదం రజతమితి శుక్తిశకలే-నిశ్చయః ప్రమాణరూపం స్మృతిరనుభూతవస్తువిషయం జ్ఞానం
స్వాపో నిద్రా సంశయాదిస్వాపాంతాభిః పృథగ్లక్షణేన-వృత్తిభిః వృత్తిభేదైః-బుద్ధేర్బుద్ధితత్త్వస్య- లక్షణమింద్రియా
నుగ్రాహకత్వరూపలక్షణముచ్యతే - యదేంద్రియాణాం ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానాదిజనకత్వం- తదా తానీంద్రియాణి బు
ద్ధితత్త్వానుగృహీతానీత్యుచ్యంత ఇత్యర్థః-యద్వా ఇంద్రియాణామిత్యేతత్ కర్తరి షష్ఠీ-ఇంద్రియాణాం కార్యభూతం ద్రవ్య
స్ఫురణం విజ్ఞానం-ద్రవ్యస్ఫురణమర్థేంద్రియసంబంధస్ఫురణం తజ్జన్యవిజ్ఞానశబ్దవాచ్యం బుద్ధితత్త్వం తైజసాహంకా
రాదభూత్-తదనుగ్రాహ్యేంద్రియకార్యత్వాదిత్యర్థః-సంశయాదయో జ్ఞానవిశేషా ఇత్యాహ-సంశయ ఇతి బుద్ధేర్లక్ష
ణం బుద్ధేః ప్రకారః-వృత్తితః సదోషనిర్దోషేంద్రియవృత్తిభిరిత్యర్థః॥ ౩౧॥ ఇంద్రియాణాముత్పత్తిమాహ॥ తైజసానీతి
తైజసాని తైజసాహంకారాజ్జాతాని జ్ఞానేంద్రియాణాం వైకారికత్వశంకానివృత్త్యర్థమేవకారః- క్రియాజ్ఞానవిభా
గశః ద్వివిధాన్యపీంద్రియాణి తైజసాన్యేవేత్యర్థః తత్ర హేతుః- ప్రాణస్యేతి హి యస్మాత్ ప్రాణస్య క్రియాశక్తిః బు
ద్ధేశ్చ విజ్ఞానశక్తితా - అతః ప్రాణస్య తైజసత్వాత్ తత్క్రియాశక్తిమతామింద్రియాణాం తైజసత్వం - తథా బుద్ధేస్తై
జసత్వాత్-తదీయజ్ఞానశక్తిమపీంద్రియాణాం తైజసత్వమిత్యర్థః॥వి॥ ఉభయేంద్రియాణాముత్పత్తిం తేషాం లక్ష
ణం చాహ- తైజసానీతి-క్రియాజ్ఞానవిభాగశః జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియ విభాగేన-ఉభయవిధానీంద్రియాణి తైజసా
న్యేవ-ఎవకారోఽహంకారాంతరకార్యత్వవ్యుదాసార్థః నను పూర్వమింద్రియాణామనుగ్రహ ఇతి- తైజసాహంకార
స్యేంద్రియానుగ్రాహకత్వముక్త్వం - అత్ర త్వింద్రియాణాం తత్కార్యత్వముచ్యత ఇతి విరోధః- మైవం- పూర్వత్ర
కోసావింద్రియేషు తైజసకృతోనుగ్రహ ఇత్యపేక్షాయాం ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానరూపోనుగ్రహ ఇత్యుక్తం - నచ తత్రాం
తఃకరణభేదస్య బుద్ధితత్త్వస్యోత్పత్తిరుచ్యత ఇతి వక్తుం శక్యం-మహత్తత్త్వానుగృహీతాంతః కరణాధ్యవసాయాత్మక
వృత్తివిశేషస్యైవ॥ ౨౯॥ బుద్ధితత్త్వాద్వికుర్వాణాన్మనస్తత్త్వమజాయతేతి- మనస ఉత్పత్తికథనే నైవ సిద్ధత్వాత్ - ప్రత్యే

గృద్ధ్యోత్పత్తికథనస్యానపేక్షితత్వాత్- అన్యథా చిత్తాహంకారయోరపి పృథగుత్పత్తికథనాపత్తేశ్చ-నచతత్ర॥ శ్లో॥ ని
శ్చయస్స్మృతిరేవ చేతి బుద్ధేర్వృత్తివిశేషస్య నిశ్చయస్య కథనాదధ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిరేవ బుద్ధితత్త్వమభూత్సతీత్యు
చ్యత ఇతి చేన్న-అధ్యవసాయాత్మకాంతఃకరణవృత్తివిశేషాయా బుద్ధేః-పునర్వృత్త్యంతరానుపపత్తేః - అన్యథా తస్యా
అపి పునర్వృత్త్యంతరం స్యాదిత్యనవస్థాప్రసంగః-తస్మాద్బుద్ధితత్త్వమభూదిత్యనేన-జ్ఞానస్వరూపమాత్రజనన సామర్థ్య
మభూత్ - నిశ్చయః ప్రమాత్మకం జ్ఞానమితి-యథోక్త ఏవార్థః సాధుః- తస్మాత్పూర్వత్ర బుద్ధితత్త్వరూప ఏవేంద్రియేషు
తైజసకృతోఽనుగ్రహ ఇతి దర్శితం-అత్ర తు సర్వేంద్రియాణామింద్రియకారణస్య వైకారికస్య తైజసానుగ్రాహ్యత్వ
మేవ- సత్త్వాహంకారానుగ్రాహ్యత్వమిత్యుచ్యతే-అత ఏవోత్పత్తివాచక శబ్దోఽత్ర న ప్రయుక్తః యుక్తం చైతత్- నహి
తైజసస్య ప్రవర్తనాత్మకక్రియాశక్తియుక్తస్యానుగ్రాహకత్వమంతరేణ పృథక్కార్యజనన సామర్థ్యమస్తి- నచైవం
బుద్ధితత్త్వస్యాపి తైజసాదుత్పత్తిరనుపపన్నా-కథముక్తేతి వాచ్యం- తస్య తైజసకృతానుగ్రహప్రకార ప్రదర్శన మా
త్రపరత్వాత్-తస్మాత్ తైజసానీంద్రియాణ్యేవేత్యస్యాయమర్థః-తైజసాహంకారానుగృహీత - వైకారికాహంకార
కార్యాణ్యేవోభయవిధానీంద్రియాణీతి-ఇంద్రియాణాం తైజసానుగృహీత వైకారికాద్దేవోత్పత్తిర్హి ద్వితీయస్కంధే
ఽభిహితా-ఏతదేవ సహేతుకముపపాదయతి-ప్రాణస్య హీతి-హి యస్మాత్ప్రాణస్య కర్మేంద్రియగణస్య॥ శ్లో॥ ప్రాణ
ముత్క్రామంతం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామంతీతి॥ సర్వేంద్రియాణాం ప్రాణశబ్ద వాచ్యత్వేపి - బుద్ధేరితి జ్ఞానేం
ద్రియగణస్య-పృథగుపాదానాద్గోబలీవర్దన్యాయేనాత్ర కర్మేంద్రియవర్గపరః ప్రాణశబ్దః-తస్య కర్మేంద్రియగణస్య
క్రియాగమనాదానాదిక్రియారూపా శక్తిర్దృశ్యతే-యతశ్చ బుద్ధేః బుద్ధ్యతేనేనేతి బుద్ధిర్జ్ఞానేంద్రియవర్గస్తస్య- విజ్ఞా
నమర్థప్రకాశనరూపశక్తిర్దృశ్యతే-తతస్తైజసాహంకారానుగృహీత సాత్త్వికాహంకార కార్యాణ్యేవోభయమింద్రి
యాణీత్యర్థః బుద్ధేర్విజ్ఞానశక్తిరిత్యనేనార్థాజ్జ్ఞానేంద్రియ గణస్య వైకారికత్వం స్పష్టమేవోక్తం- తత్ర సత్త్వం ని
ర్మలత్వాత్ప్రకాశకమితి సత్త్వస్యైవ ప్రకాశకత్వాత్ -, ననూభయేంద్రియాణామపి తైజసానుగృహీత వైకారిక

శక్తితా॥ ౩౨॥ తామసాత్తు వికుర్వాణాద్భగవద్వీర్యచోదితాత్। శబ్దమాత్రమభూత్తస్మాన్నభః శ్రోత్రం
తు శబ్దగమ్॥ ౩౩॥ అర్థాశ్రయత్వం శబ్దస్య ద్రష్టుర్లింగత్వమేవ చ। తన్మాత్రత్వంచ నభసో లక్షణం కవయో

త్వేఉభయేషామపీంద్రియాణాం జ్ఞానక్రియాశక్తిద్వయవత్త్వమేవ స్యాత్తత్తు న దృష్టమితి చేన్న - సత్త్వరజసో రుద్భ
వాభిభవయోగేన జ్ఞానేంద్రియోత్పాదనవేలాయాం వైకారికే సత్త్వస్యోద్భవః- రజసోఽభిభవః - కర్మేంద్రియోత్పత్తి
వేలాయాంతు రజస ఉద్భవస్సత్త్వస్యాభిభవ ఇత్యాశయాత్ ॥ ౩౨ ॥ తన్మాత్రోత్పత్తిపూర్వకమాకాశాదిమహాభూ
తోత్పత్తిం లక్షణంచాహ పంచదశభిః॥ తామసాదితి॥ శ్రోత్రం శబ్దమిత్యాదిభిః-విషయోత్పత్త్యనంతరం - తత్సంబంధ
మాత్రం కథ్యతే-నతూత్పత్తిః-ప్రాగేవోత్పన్నత్వాత్ - శబ్దం గచ్ఛతి ప్రాప్నోతీతి శబ్దగం॥ వీ॥ అథ తన్మాత్రోత్పత్తిపూ
ర్వకమాకాశాదిమహాభూతోత్పత్తిం తయోః కార్యాపరపర్యాయం లక్షణంచాహ- తామసాదితి. పంచదశభిః- భగవద్వీ
ర్యచోదితాత్-భగవత్సంకల్పచోదితాత్-అత ఏవ వికుర్వాణాత్- తామసాదహంకారాత్- శబ్దమాత్రం శబ్దతన్మాత్ర
ద్రవ్యం-అభూత్-ఉదభూత్-తస్మాచ్ఛబ్దమాత్రాత్- నభః ఉదభూత్-సశబ్దః-కేన గృహ్యత ఇత్యత్రాహ - శ్రోత్రమితి-
శ్రోత్రంతు శబ్దగమిత్యాదినా- శ్రోత్రాదీనాం నభ ఆదిభ్యో నోత్పత్తిరుచ్యతే- శ్రోత్రాదీనాం తైజసానుగృహీత
వైకారికాదుత్పత్తేరుక్తత్వాత్ కింతు శబ్దాదిరూపవిషయోత్పత్త్యనంతరం - శ్రోత్రాదీనాం తత్సంబంధ మాత్రము
చ్యతే-శ్రోత్రం శ్రోత్రేంద్రియం-శబ్దగం శబ్దజ్ఞాపకం॥ ౩౩॥ శబ్దస్య లక్షణమాహ॥ అర్థాశ్రయత్వమితి॥ అర్థాశ్ర
యత్వమర్థవాచకత్వం - ద్రష్టుర్లింగత్వం- కుడ్యాద్యంతరితస్య వక్తుర్జ్ఞాపకత్వం--తదుక్తం-లింగం యద్ద్రష్టుర్దృశ్య
యోరితి-నభస్తన్మాత్రత్వం సూక్ష్మత్వం-శబ్దస్య లక్షణమిత్యన్వయః॥ వీ॥ కింతచ్ఛబ్దతన్మాత్రం కీదృశం తస్య భ ఇత్యపేక్షా
యాం తయోః కార్యముఖేన స్వరూపం శోధయతి- ద్వాభ్యాం-అర్థాశ్రయత్వం అర్థవాచకత్వం-ద్రష్టులింగత్వం ద్రష్టు
స్సర్వజ్ఞస్య భగవతః-లింగత్వం ప్రమాణభూతత్వం భగవతశ్శాస్త్రయోనిత్వాత్-ద్రష్టృఘటపటాద్యర్థ ద్రష్టుర్లింగత్వ
తే ప్రతీయత ఇతి ద్రష్టృలింగం తస్య భావస్తత్త్వమితి వా ఘటపటాద్యర్థ ద్రష్టుర్హితద్వాచక శ్శబ్దః ప్రతీయతే యద
పి శబ్దశ్రవణాదప్యర్థః ప్రతీయతే-తథాపి తదపి శబ్దస్య లక్షణమేవ-తదేవమప్యర్థాశ్రయత్వమిత్యుక్తం-అర్థాశ్రయత్వం
నామ-శ్రోతురర్థప్రత్యాయకత్వమేవ వక్తుర్దృష్టృత్వేనానుమాపకత్వం వా-అర్థం దృష్ట్వాపి హి వక్తాభివదతి-కుడ్యాద్యంతరి

శబ్దస్యలక్షణం కార్యం తస్యాపిపదర్థజ్ఞాపకత్వంవానభసస్తన్మాత్రం ఆకాశస్యాసాధారణగుణత్వం-సూక్ష్మత్వంవా- ఆత్మానమనః ప్రాకవయోవిదుః॥౩౪॥భూతానామితి॥ఛిద్రదాతృత్వంఅవకాశదాతృత్వంబహిరంతరవ్యవహారాస్పదత్వంఆత్మానమనః ప్రాకవయోవిదుః॥ ఏవముత్తరశ్లోకద్వయే ఏకైకేన ప్రాణాదీనాంధిష్ణ్యత్వం-నాడ్యాదిభిశ్ఛిద్రరూపేణవృత్తిః కార్యమేవ-లక్షణంవృత్తిలక్షణం - ఏవముత్తరత్రాప్యేకైకేన శ్లోకేన-తన్మాత్రమహాభూతయోరుత్పత్తిః ద్వితీయతన్మాత్రలక్షణం-తృతీయేన మహాభూతలక్షణమిత్యనుసంధేయం॥ భూతానామితి-భూతానాం బ్రహ్మాది స్తంబ పర్యంత భూతానాంఛిద్రదాతృత్వం బహిరంతవీ॥నభసోలక్షణమాహ॥భూతానామితి-భూతానాంబ్రహ్మాదిస్తంబ పర్యంత భూతానాంఛిద్రదాతృత్వం బహిరంత వ్యవహారాస్పదత్వం-ప్రాణానామింద్రియాణామాత్మనశ్చ-ధిష్ణ్యత్వం-స్థానత్వం-నాడ్యాదిఛిద్రరూపేణ - నభసః ఆకాశస్య-వృత్తిలక్షణంవృత్తిఃఛిద్రదాతృత్వాదికార్యమేవలక్షణం-ఏతముత్తరత్రాప్యేకైకేనశ్లోకేన తన్మాత్రమహాభూతయోరుత్పత్తిః ద్వితీయేనతన్మాత్రలక్షణం-తృతీయేనమహాభూతలక్షణమిత్యనుసంధేయం॥ ౩౫॥ నభసఇతి॥ తాసాం త్వక్-స్పర్శస్య సంగ్రహః సమ్యగ్గృహ్ణాతీతిసంగ్రహః-పుంస్త్వంనియతలింగత్వాత్ - యద్వా స్పర్శస్య సంగ్రహ త్వక్-స్పర్శస్య సంగ్రహః సమ్యగ్గృహ్ణాతీతిసంగ్రహః-పుంస్త్వంనియతలింగత్వాత్ - ఉక్తం॥వి॥నభసఇతి॥ శబ్దతన్మాత్రాత్ తతోభవతీతి శేషః-శబ్దతన్మాత్రాదితి తన్మాత్రాణాముత్తరోత్తరాన్వయార్థముక్తం॥వి॥నభసఇతి॥ శబ్దతన్మాత్రా త్ శబ్దతన్మాత్రమసాధారణోయస్యతస్మాత్- కాలగత్యాకాలశరీరకభగవత్సంకల్పేన-వికుర్వతో విక్రియమాణా న్నభసఆకాశాత్ - స్పర్శఃస్పర్శతన్మాత్రంఅభవత్ తతఃస్పర్శాద్వాయురభవత్-సోపిస్పర్శస్యగ్రాహకఇత్యాత్ హ-త్వక్త్వగింద్రియః-స్పర్శస్యసంగ్రహః-సమ్యగ్గ్రాహకః సమ్యక్ గ్రహణాయ యస్యాత్వ గితినా- పుంస్త్వంతు నియతలింగత్వాత్॥ ౩౬॥ స్పర్శలక్షణమాహ- మృదుత్వమితి॥ స్పర్శత్వం స్పర్శలక్షణమిత్యర్థః - నభస్వతో వాయోః-తన్మాత్రత్వం॥వి॥ మృదుత్వాదయః-నభస్వతః వాయోః-తన్మాత్రత్వమసాధారణగుణత్వంచ- స్పర్శస్య స్పర్శత్వంలక్షణమిత్యర్థః॥౩౭॥ చాలనమితి॥ చాలనంవృక్షశాఖాదేః- వ్యూహనం- మేళనంతృణాదేః ప్రాప్తిస్సం యోగః

విదుః॥౩౪॥భూతానాంఛిద్రదాతృత్వంబహిరంతరమేవచ। ప్రాణేంద్రియాత్మధిష్ణ్యత్వంనభసోవృత్తిల క్షణం॥౩౫॥నభసశ్శబ్దతన్మాత్రాత్కాలగత్యావికుర్వతః।స్పర్శోభవత్తతోవాయుస్త్వక్స్పర్శస్యచసం గ్రహః॥౩౬॥మృదుత్వంకఠినత్వంచశైత్యముష్ణత్వమేవచ। ఏతత్స్పర్శస్యస్పర్శత్వం తన్మాత్రత్వం నభ స్వతః॥౩౭॥ చాలనంవ్యూహనంప్రాప్తిర్నేతృత్వంద్రవ్యశబ్దయోః।సర్వేంద్రియాణామాత్మత్వంవా యోఃకర్మాభిలక్షణమ్॥౩౮॥ వాయోశ్చస్పర్శతన్మాత్రాద్రూపందైవేరితాదభూత్।సముత్థింతతస్తే జశ్చక్షూరూపోపలంభనమ్॥౩౯॥ద్రవ్యాకృతిత్వంగుణతావ్యక్తిసంస్థానమేవచ। తేజస్త్వంతేజసస్సాధ్వి రూపమాత్రస్యవృత్తయః॥౪౦॥ద్యోతనంపచనంపానమదనంహిమమర్దనమ్। తేజసోవృత్తయస్త్వేతా

ద్రవ్యగంధవతోఘ్రాణంప్రతి-తథాశైత్యాదిమతఃస్పర్శనంప్రతి- శబ్దస్యశ్రోత్రం ప్రతి నేతృత్వం సర్వేంద్రియాణా మాత్మత్వముపోద్బలకత్వం-కర్మణాకార్యేణ-అభిలక్షణం-భావేల్యుట్-కర్మైవాభిలక్షణమితి విగ్రహేతుకరణే॥ వీ॥ చాలనంవృక్షశాఖాదేః-వ్యూహనంవిభాగకరణం- ప్రాప్తిశ్చ-ఏతయోస్సంయోజకత్వం-ద్రవ్యశబ్దయోర్నేతృత్వం- ద్రవ్యనేతృత్వంశబ్దనేతృత్వంచ- తత్రద్రవ్యనేతృత్వంద్రవ్యస్యగంధవతోఘ్రాణం ప్రతిశబ్దనేతృత్వందూరస్థశబ్దస్య శ్రోత్రగ్రాహ్యత్వకరణం-సర్వేంద్రియాణా మాత్మత్వం ధారకత్వం- వాయోఃకర్మైవాభిలక్షణం॥ ౩౮॥ వీ॥ వాయోరితి॥ స్పర్శఃతన్మాత్రాసాధారణగుణోయస్యతస్మాత్- దైవేరితాత్- ఈశ్వరప్రేరితాద్వాయోః-రూపం రూపతన్మాత్రమభూత్-తతఃరూపాత్ తేజస్సముత్థితండప్పన్నమభూత్- కింతద్రూపస్యగ్రాహకమిత్యత్రాహ చక్షుః చక్షురింద్రియం- రూపోపలంభనం రూపగ్రాహకం॥ ౩౯॥ ద్రవ్యాకృతిత్వమితి- ద్రవ్యాకృతిత్వం ద్రవ్యస్యాకారసమత్వం - గుణతాద్రవ్యోపసర్జనత్వేనప్రతీతిః - అప్రత్యక్షద్రవ్యస్థస్పర్శాదేరపి - స్వాతంత్ర్యేణైవప్రతీత - రూపస్యతుస్వైవమితి- తస్యాయంవిశేషఉక్తః - వ్యక్తేస్సాంసర్గికద్రవ్యస్యయాసంస్థాసన్నివేశః - సైవసంస్థాయస్య - ద్రవ్యపరిణామతయాప్రతీతేరిత్యర్థః- తేజసస్తేజస్త్వమసాధారణత్వం॥వి॥ ద్రవ్యేతి॥ద్రవ్యాకృతిత్వం ద్రవ్యస్య భూతాంతరవ్యావర్తకత్వం - గుణతానిత్యంద్రవ్యాశ్రయత్వం-వ్యక్తిసంస్థానంవ్యక్తేర్వ్యక్త్యంతరవ్యావర్తకత్వం తేజసస్తేజస్త్వమసాధారణగుణత్వంచ- హేసాధ్వి రూపమాత్రస్యరూపతన్మాత్రస్య-వృత్తయఃలక్షణానీత్యర్థః॥ ౪౦॥ ద్యోతనమితి॥ ద్యోతనంప్రకాశనం-పచనంతండులాదేః-క్షుత్రుట్ అశనాయాపిపాసేచ-తద్ద్వారేణపాన మదనం॥ వీ॥ ద్యోతనమితి-ద్యోతనంప్రకాశనం-పచనంతండులాదేః-క్షుత్రుట్ అశనాయాపిపాసేచ-తద్ద్వారేణ పాన మదనంచ- హిమ

ష్యదర్శనంహిమాభిభవశ్శోషణంచ-తేజసోవృత్తయఃలక్షణాని-కార్యాణీతియావత్॥౪౧॥రూపమాత్రాదితి॥ జిహ్వారస
నేంద్రియ-రసోగృహ్యతేనయేతిరసగ్రహః - యద్వా-రసగ్రహస్తతోభవతీతివిశేషః॥వీ॥రూపమాత్రాదితి-దైవేన చోది
తాత్ప్రేరితాత్ - వికుర్వాణాద్రూపమాత్రాత్ - రూపంతన్మాత్రంయస్యతస్మాత్తైజసః - రసమాత్రంరసతన్మాత్ర
మభూత్-తస్మాద్రసతన్మాత్రాదంభఃఅభూత్ - కారసతన్మాత్రస్యగ్రాహికేత్యత్రాహ - జిహ్వారసనేంద్రియం- రస
స్యగ్రహఃగ్రాహకా॥౪౨॥కషాయఇతి॥ కషాయాదిషులవణోపిద్రష్టవ్యః భౌతికానాంసాంసర్గికద్రవ్యాణాం- ఏకోమ
ధురఏవరసః-ఏవమనేకధా-భిద్యతేరసఇత్యర్థః॥వీ॥కషాయఇతి-కషాయాదిషులవణోపిద్రష్టవ్యః భౌతికానాంసాంసర్గిక
ద్రవ్యాణాం- వికారేణఏకఏవరసఃకషాయాదిభేదేన - అనేకధావిభిద్యతఇత్యర్థః॥౪౩॥క్లేదనమితి॥క్లేదనమార్ద్రీకరణం-
పిండనమ్మృదాదేఃపిండీకరణం-తృప్తిఃతృప్తిదాతృత్వం - ప్రాణనంజీవనం॥ శ్రు॥ ఆపోమయః ప్రాణఇతి శ్రుతేః - ఆ
ప్యాయనంతద్వైవర్ణ్యాదినివర్తనం-ఓదనంమృదూకరణం అదనమితిపాఠేపిసఏవార్థః-భూయస్త్వంకూపాదౌ వృద్ధృత్యా
పిపునఃపునరుద్గమః॥ వీ॥ క్లేదనమితి॥ క్లేదనమార్ద్రీకరణంపిండనమ్మృదాదేఃపిండీకరణం - తృప్తిః తృప్తి దాతృత్వం
ప్రాణనంజీవనం॥ శ్రు॥ ఆపోమయఃప్రాణఇతిశ్రుతేఃఆప్యాయనంతద్వైవర్ణ్యాదినివర్తనం - ఓదనం మృదూ కరణం-
భూయస్త్వంకూపాదావుద్ధృతస్యాపిపునరుద్గమః-పాంచభౌతికేష్వపిజలాంశస్యభూయస్త్వంవా-తథాచ సూత్రకా
రః॥సూ॥త్ర్యాత్మకత్వాత్తుభూయస్త్వాదితి-ఇమాఃక్లేదనాదయః- తేజసోవృత్తయః॥౪౪॥ రస మాత్రాదితి॥ గంధగో
గంధప్రాప్తిరితి॥వీ॥ రసమాత్రాదితి॥ దైవచోదితాద్వికుర్వాణాద్రసమాత్రాదంభసః - గంధతన్మాత్రమభూత్-త
స్మాద్గంధమాత్రాత్ - పృథ్వ్యభూత్ - ఘ్రాణఃఘ్రాణేంద్రియంగంధస్యసంగ్రహః- గంధగ్రాహకం॥ ౪౫॥ కరంభేతి
కరంభోమిశ్రగంధః-యథావ్యంజనాదీనాం హింగ్వాదిసంస్కారైః - పూతిర్దుర్గంధః - సౌర భ్యంక ర్పూరాదేః-

శోషణంక్షుత్తృడేవచ॥౪౧॥రూపమాత్రాద్వికుర్వాణాత్తైజసాద్దైవచోదితాత్।రసమాత్రమభూ
త్తస్మాదంభోజిహ్వారసగ్రహః॥౪౨॥కషాయోమధురస్తిక్తఃకట్వమ్లఇతినైకధా। భౌతికానాంవికారేణ
రసఏకోవిభిద్యతే॥౪౩॥క్లేదనంపిండనంతృప్తిఃప్రాణనాప్యాయనోదనమ్। తాపాపనోదోభూయస్త్వ
మంభసోవృత్తయస్త్విమాః॥ ౪౪॥ రసమాత్రాద్వికుర్వాణాదంభసోదైవచోదితాత్। గంధమాత్రమ
భూత్తస్మాత్పృథ్వీఘ్రాణస్తుగంధగః॥౪౫॥ కరంభపూతిసౌరభ్యశాంతోగ్రామ్లాదిభిఃపృథక్। ద్రవ్యా
వయవవైషమ్యాద్గంధఏకోవిభిద్యతే॥ ౪౬॥ భావనంబ్రహ్మణఃస్థానంధారణంసద్విశేషణమ్। సర్వస
త్త్వగుణోద్భేదఃపృథివీవృత్తిలక్షణమ్॥౪౭॥నభోగుణవిశేషోర్థోయస్యతచ్ఛ్రోత్రముచ్యతే। వాయో

శాంతఃశతపత్రాదేః ఉగ్రఃలశునాదేః-అమ్లఃపర్యుషితచిత్రాన్నాదేః- సంసర్గిణాంద్రవ్యావయవానాం - వైషమ్యా
ద్యేవంవిభిద్యతే-సగంధఇత్యర్థః॥వీ॥ కరంభేతి॥ ఏకఏవగంధః-ద్రవ్యాణాంవైషమ్యాద్వికారాత్-పృథక్కరంభాది భే
దేనవిభిద్యతే-తత్రకరంభోమిశ్రగంధః- యథావ్యంజనాదీనాంహింగ్వాదిసంస్కారైః-పూతిఃదుర్గంధః - గంధగ్రా
హకఏకఏవ-సౌరభ్యంకర్పూరాదేః-శాంతశ్శతపత్రాదేః-ఉగ్రోలశునాదేః అమ్లఃపర్యుషిత భక్తాన్నాదేః॥ ౪౬॥ భా
వనమితి॥ బ్రహ్మణోభావనంప్రతిమాదిరూపేణసాకారతాపాదనం స్థానంజలాదివిలక్షణత్రయాంతరనైర పేక్ష్యేణ
స్థితిః - ధారణంజలాద్యాధారత్వంసతామాకాశాదీనాం విశేషణమవచ్ఛేదకత్వంసర్వేషాంసత్త్వానాం ప్రాణినాం
తద్గుణానాంచపుంస్త్వాదీనాం-ఉద్భేదఃపరిణామవిశేషైఃప్రకటీకరణం॥ వీ॥ భావనమితి॥ భావనంఘటాదినిష్పాదనం-
బ్రాహ్మణస్థానంబ్రాహ్మణశబ్దస్యవాచకోపలక్షణార్థః - సర్వేషామాధారమిత్యర్థః-బ్రహ్మణఇతిపాఠేతు- బ్రహ్మ
ణఃబ్రహ్మకులస్య-స్థానమితిసఏవార్థః-సద్విశేషణంసతాంకార్యాణాంవిశేషకత్వం - వ్రీహ్యాదికార్యాణాందేశభేదే
నసారాసారవత్త్వదర్శనాత్-సర్వసత్త్వగుణోద్భేదఃతత్తద్దేశస్థప్రాణినామాకారవిశేషణ హేతుత్వం - యద్వాశ
బ్దాదిసర్వసత్త్వగుణవత్త్వంచేతి-పృథివ్యాఃవృత్తిఃకార్యమేవలక్షణమిత్యర్థః॥ ౪౭॥ శ్రోత్రాదీనాంశబ్దాది గ్రాహక
త్వముక్తం- తేషాంచలక్షణంతదేవేత్యాహ-పంచభిఃశ్లోకార్ధైః॥నభఇతి॥నభసోగుణవిశేషఃశబ్దోయస్యార్థోవిషయః॥
వీ॥శ్రోత్రాదీనాంశబ్దాదిగ్రాహకత్వముక్తం- తేషాంచలక్షణంతదేవేత్యాహపంచభిః-అర్ధైః- నభ ఇతినభసః - ఆకా
శస్య-గుణవిశేషఃశబ్దోయస్యార్థఃవిషయః-గ్రాహ్యఇతియావత్-తత్ శ్రోత్రముచ్యతే- ఆకాశాసాధారణగుణశబ్దగ్రా
హకత్వమేవశ్రోత్రత్వమిత్యర్థః-ఏవముత్తరత్రాపివేదితవ్యం॥౪౮॥గుణవిశేషశబ్దవ్యావృత్తమర్థందర్శయతి-పరస్యేతి

పరస్యకారణస్య ఆకాశాదేః ధర్మాః శబ్దాదిః - అపరస్మిన్ కార్యే వాయ్వాదౌ - కారణాన్వయాద్దృశ్యతే - అతో భావానా మాకాశాదీనాం విశేషగుణాః - సర్వోఽపి శబ్దాదిః - భూమావేవోపలక్ష్యతే - చతుర్ణామంతరాన్వయాత్ జలాదిషు యథా స్వయమేవనిర్ణయః ఆకాశేత్యన్వాన్వయాభావాదేక ఏవ॥ వీ॥ యదుక్తంపృథివ్యాః సర్వసత్త్వగుణోద్భేదఇతి లక్షణంత ద్విశదయతి - పరస్యేతి హియస్మాత్ - పరస్యకారణస్య - ధర్మశ్శబ్దాదిః - అపరస్మిన్ కార్యేవాయ్వాదౌ సమన్వయాత్ - సమ వాయాత్ దృశ్యతే అతస్తస్మాద్భావానామాకాశాదీనాం - విశేషశబ్దాదిః భూమౌ పృథివ్యామేవ ఉపలక్ష్యతే దృశ్యతే॥ ౧౦ ఏవంకారణోత్పత్తిముక్త్వా కార్యోత్పత్తిమాహ - సార్ధైస్త్రిభిః॥ ఏతానీతి॥ ఏతాన్యసంహత్యమిళిత్వా - యదా స్థితానిత దాజగదాదిరీశ్వరః - ప్రావిశత్ స్వేచ్ఛచ ప్రాధాన్యాభిప్రాయేణోక్తం - ప్రవేశస్తుసర్వేష్వపివివక్షిత ఏవ॥ వీ॥ ఏవంమ హదాదిపృథివ్యంతభూతసృష్టిమభిధాయ తేభ్యోండోత్పత్తిమభిధాస్యన్॥ శ్లో॥ నానావీర్యాః పృథగ్భూతా స్తతస్తైసం హతింవినేత్యుక్తరీత్యా - ఈశ్వరానుప్రవేశమంతరేణ - కార్యాసామర్థ్యాంవదన్ - తేష్వీశ్వరానుప్రవేశమాహ - ఏతా నీతి - ఏతానిమహదాదిపృథివ్యంతాని - సప్తతత్త్వానితన్మాత్రాణిభూతేషు ఇంద్రియాణ్యహంకారేచాంతర్భావ్య సప్త నిర్దేశః - యదాఅసంహత్యఅమిళిత్వాస్థితాని తదాకాలకర్మగుణోపేతః - కర్మఅదృష్టం - గుణస్సత్త్వాదిః - కాలాదిభిరు పేతః - జగదాదిరీశ్వరః - తానిమహదాదితత్త్వాని ఉపావిశత్ - మేళనంసంహతత్వంనామ - పృథక్ స్థిత్యనర్హసంయోగమా త్రం - సమాగతత్వం - పృథక్ స్థిత్యనర్హసంశ్లేషవిశేషః ఏతద్వ్యయాభావాత్సృష్ట్యసమర్థాన్యవస్థితాని - తత్త్వాని॥ ౧౧॥ తత ఇతి॥ అనువిద్ధేభ్యః తేభ్యః - యస్మాదండాత్ - అసౌవిరాట్పురుష ఉదతిష్ఠత్॥ వీ॥ తత ఈశ్వరానుప్రవేశాదుద్భ యుప్రాప్య తేభ్యోండంసృష్టమిత్యాహ తతఇతి - తత ఈశ్వరానుప్రవేశానంతరం - తేన ఈశ్వరానుప్రవేశేన హేతునా

గుణవిశేషోఽర్థోయస్యతత్ స్పర్శనంవిదుః ॥ తేజోగుణవిశేషోఽర్థో యస్యతచ్చక్షురుచ్యతే। అంభో గుణవిశేషోఽర్థో యస్యతద్రసనంవిదుః॥ భూమేర్గుణవిశేషోఽర్థో యస్యతద్ఘ్రాణముచ్యతే॥ ౯॥ పరస్య దృశ్యతేధర్మోహ్యపరస్మిన్ సమన్వయాత్। అతోవిశేషోభావానాం భూమావేవోపలక్ష్యతే॥ ౧౦॥ ఏతాన్య సంహత్యయదామహదాదీనిసప్తవై। నశేకుఃపురుషంస్రష్టుం భోగాయతనమంజసా। కాలకర్మగుణోపే తోజగదాదిరుపావిశత్॥ ౧౧॥ తతస్తేనానువిద్ధేభ్యో యుక్తేభ్యోండమచేతనమ్। ఉత్థితంపురుషోయస్మాదుద తిష్ఠదసౌవిరాట్॥ ౧౨॥ ఏతదండంవిశేషాఖ్యంక్రమవృద్ధైర్దశోత్తరైః । తోయాదిభిఃపరివృతంప్రధానే నావృతైర్బహిః॥ ౧౩॥ యత్రలోకవితానోయంరూపంభగవతోహరేః॥ ౧౪॥ హిరణ్మయాదండకో శాదుత్థాయసలిలేశయాత్। తమావిశ్యమహాదేవోబహుధానిర్బిభేదఖమ్॥ ౧౫॥ నిరభిద్యతాస్యప్రథ

అనువిద్ధేభ్యస్సమాగతేభ్యః - యుక్తేభ్యః సంహతేభ్యస్తత్త్వేభ్యః - అచేతనమధిష్ఠాతృచేతనరహితం - అండ ముత్థితము త్పన్నం - కీదృశంతదేతదండమిత్యత్రాహ - యస్మాత్ అండాత్ - అసౌవిరాట్ సమష్టిపురుషో బ్రహ్మా - ఉదతిష్ఠత్ ఉద భూత్॥ ౧౨॥ ఏతదితి॥ క్రమవృద్ధైః పూర్వస్మాద్దశగుణాధికైః - తోయాదిభిః - పృథివ్యా ఆవరణస్యాండకటాహ త్వేన - అండశబ్దేనగృహీతత్వాత్తోయాదీనామేవావరణత్వముక్తం॥ వీ॥ పునరండమేవ విశినష్టి - ఏతదితి - ఏత ద్విశేషాఖ్యమండంబహిః ప్రధానేనప్రకృత్యాఆవృతైః - క్రమవృద్ధైః క్రమశః ఉత్తరోత్తరమధికైః - కియదాధిక్యం తత్రాహ - దశోత్తరైః దశగుణితోత్తరైః - ఉత్తరోత్తరందశగుణాధికైరిత్యర్థః - తోయాదిభిః పరివృతంపరివేష్టి తంపృథివ్యాఆవరణత్వప్రతిషేధాత్తోయాదిభిరిత్యుక్తం॥ ౧౩॥ యత్రేతి - యత్రాండే - లోకాత్మకోయం విరాట్ భగవతోరూపమితి పురుషాభేదాభిప్రాయేణ॥ వీ॥ యత్రేతి - యత్రయస్మిన్నండే - లోకవితానః దేవమనుష్యాది లోకవిస్తరః - భవతి తద్భగవతోహరేరూపంశరీరమిత్యర్థః॥ ౧౪॥ తస్మిన్నధ్యాత్మాదివిభాగమాహ నవభిః - హిరణ్మ యాదితి - ఉత్థాయఔదాసీన్యంవిహాయ - తమావిశ్యఅధిష్ఠాయమహాంశ్చాసౌదేవశ్చ, ఖమింద్రియచ్ఛిద్రం॥ వీ॥ ఏవంమ హదాదిశ్చతుర్ముఖాంతసృష్టిరుక్తా - అథసమష్టిభూతచతుర్ముఖశరీరస్యతత్తదవయవాత్ - దేవాదివ్యష్టిశరీరాణామింద్రి యతత్స్థానతదభిమానిదేవతానాం విభాగంవివక్షుస్సోపివిభాగశ్చతుర్ముఖశరీరకపరమాత్మకర్తృకఏవేత్యాహ హిర ణ్మయాదితి సలిలేశయాత్ ఉషితాత్ - హిరణ్మయాత్ ప్రకాశబహుళాత్ ఆండకోశాదుత్థాయ అండకోశే శయానోఽసి బద్ధరూపోభగవాన్ - తత ఉత్థాయ - ప్రవృత్త్యున్ముఖోభూత్వా - తంచతుర్ముఖమావిశ్య - మహాదేవోభగవాన్ - ఖమింద్రి యగణం - బహుధాఅనేకధానిర్బిభేద - సమష్టిరూపచతుర్ముఖశరీరస్థమింద్రియగణంవ్యష్టిరూపేణానేకధావిభక్తమకరో

దిత్యర్థః॥ ౫౫॥ నిరభిద్యతేతి॥వాణ్యాసహవహ్నిరభవత్ ప్రావిశత్-నాసేనిరభిద్యేతాం-ప్రాణతః ప్రాణే నాసుస్యాతస్సహ ఘ్రాణః ఏతయోః నాసికయోః- అభవదిత్యనుషంగః॥ వి॥ విభాగమేనాహ నిరభిద్యతేత్యష్టభిః- అస్య బ్రహ్మణః- ప్రథమంముఖంనిరభిద్యత; నటస్యబ్రహ్మణోఽతివత్ -అస్యేతి పంచమ్యర్థః-తస్యైవ శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ బోధ్యా. సమష్టిభూతబ్రహ్మశరీరముఖాత్- దేవాదీనాంవాగింద్రియాధిష్ఠానం-వ్యష్టిముఖంవిభక్తమభూదిత్యర్థః-తతోవాణీవాగ్వ్యష్టిరభవత్-వాణ్యాఃవాగింద్రియాత్-తదధిష్ఠాతావహ్నిరభవత్-విభక్తోభూత్- అథో అనంతరం- అస్య నాసే ఘ్రాణేంద్రియాధిష్ఠానేనాసాబిలే - వ్యష్టీనాంనిరభిద్యేతాం-అతః నాసాభ్యాం-ఘ్రాణ - ఘ్రాణేంద్రియవ్యష్టిః - ఏతయోః ఏతస్యఘ్రాణేంద్రియస్యాధిష్ఠానాపేక్షయాఏతయోరితి ద్వివచననిర్దేశః యద్వాఏతయోః- నాసయోః ప్రాణః ప్రాణాదీనాఘ్రాణఏతయోరభవదిత్యనుషంగః॥ ౫౬॥ ఘ్రాణాదితి ॥ ఘ్రాణానంతరం వాయుశ్చ- ప్రాణతఇతి విశేషణం- సర్వేంద్రియేష్వపిద్రష్టవ్యం వ్యభిద్యేతామన్వభిద్యేతామితిపాఠద్వయేప్యేకఏవార్థః-తతోదిశః ప్రావిశన్॥ వి॥ ఘ్రాణాదితి-ఘ్రాణాదనంతరం - తదధిష్ఠాతావాయుశ్చ - ప్రాణాధీనత్వం సర్వేంద్రియేష్వపిద్రష్టవ్యం - తథాహిఛందోగవాజసనేయినాం-ప్రాణవిద్యాయాం॥ శ్రు ॥ ఏతాహవై దేవతా అహంశ్రేయసేవ్యూదిరేఅహం శ్రేయాసే వివదమానాఇతిచోపక్రమ్య-వాగాద్యేకైకాపక్రమేణ - అన్యేషాంస ప్రాణేనామింద్రియాణాంశరీరస్యచస్థితిం- తత్కార్యంచావికలంప్రతిపద్య - ప్రాణోత్క్రమణేసర్వేషాంవి శరణమకార్యకరత్వం చాభిధాయ- సర్వేషాంప్రాణాధీనస్థితిత్వమభిహితం-అక్షిణీచక్షురింద్రియాధిష్ఠానే-నిరభిద్యేతాంవిభక్తేఅభవతాం. ఏతయోరక్ష్ణోః - చక్షుఃచక్షురింద్రియంనిరభిద్యత-తస్మాచ్చక్షుషః - సూర్యశ్చక్షుషోఽధిష్ఠాతాఅభవత్ - కర్ణౌ శ్రోత్రేంద్రియాధిష్ఠానే - నిరభిద్యేతాం

మంముఖంవాణీతతోభవత్ ।వాణ్యావహ్నిరథోనాసే ప్రాణతోఘ్రాణఏతయోః॥ ౫౬॥ ఘ్రాణాద్వాయురభిద్యేతామక్షిణీచక్షురేతయోః।తస్మాత్సూర్యోన్వభిద్యేతాం కర్ణౌ శ్రోత్రంతతోదిశః॥ ౫౭॥ నిర్బిభేదవిరాజస్త్వగ్రోమశ్మశ్ర్వాదయస్తతః।తతఓషధయశ్చాసన్ శిశ్నంనిర్బిభిదేతతః॥ ౫౮॥ రేతస్తస్మాదాపఆసన్ నిరభిద్యతవైగుదమ్।గుదాదపానోపానాచ్చమృత్యుర్లోకభయంకరః॥౫౯॥హస్తౌచనిరభిద్యేతాంబలంతాభ్యాంతతస్స్వరాట్।పాదౌచనిరభిద్యేతాంగతిస్తాభ్యాంతతోహరిః॥౬౦॥నాడ్యోస్యనిరభిద్యంతతాభ్యోలోహితమాభృతమ్। నద్యస్తతస్సమభవన్నుదరంనిరభిద్యత॥ ౬౧॥క్షుత్పిపాసేతతస్స్యాతాంసముద్రస్త్వేతయోరభూత్।అథాస్యహృదయంభిన్నంహృదయాన్మనఉత్థితమ్॥ ౬౨ ॥ మనసశ్చంద్రమాజాతోబుద్ధిర్బుద్ధేర్గిరాంపతిః।అహంకారస్తతోరుద్రశ్చిత్తంచైత్యస్తతోభవత్॥ ౬౩॥

తాం-తతః శ్రోత్రేంద్రియంతదధిదేవతాదితశ్చ నిరభిద్యంత॥ ౫౭॥ నిర్బిభేదేతి॥ఆదిశబ్దేనకేశః॥వి॥ నిర్బిభేదేతి - విరాజోబ్రహ్మణః-రోమశ్మశ్ర్వాదయస్త్వగింద్రియాధిష్ఠానభూతాఃతతస్త్వగింద్రియం - తతస్తదధిదేవతా ఓషధయశ్చాసన్. ఏవంశిశ్నముపస్థేంద్రియాధిష్ఠానం॥౫౮॥వి॥ రేతఇతి॥ రేతఉపస్థేంద్రియం - తదధిదేవతాఅపః - గుదం పాయ్వింద్రియాధిష్ఠానం-పాయ్వింద్రియరూపోపానః ప్రాణఃతదధిష్ఠాతాలోకసంహర్తామృత్యుః॥ ౫౯॥ వి॥ హస్తావితి॥ హస్తౌపాణీంద్రియాధిష్ఠానం-బలాఖ్యంప్రాణేంద్రియం-తదధిష్ఠాతా స్వరాట్- స్వరాడింద్రః॥ శ్రు॥ స్వరాడింద్రః ప్రథమఆసీదితిశ్రుతేః- పాదౌపాదేంద్రియాధిష్ఠానం-గత్యాఖ్యంపాదేంద్రియం-తదధిదేవతా హరిరుపేంద్రః॥ ౬౦॥ వి॥ నాడ్యఇతి॥ అస్యబ్రహ్మణః నాడ్యఃఅధిష్ఠానం-ఆభృతంపూర్ణం - లోహితమింద్రియస్థానీయం- తదధిదేవతానద్యః-ఉదరమధిష్ఠానం॥౬౧॥వి॥క్షుదితి॥క్షుత్పిపాసేఇంద్రియస్థానీయే- సముద్రోఽధిదేవతా- హృదయంపుండరీకాకారంఅధిష్ఠానం-మనస్సంకల్పాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నంతదింద్రియం॥౬౨॥మనసఇతి॥బుద్ధ్యాదిషుహృదయమేవాధిష్ఠానం - గిరాంపతిర్బృహస్పతిః చైత్యః క్షేత్రజ్ఞః॥వి॥ మనసఇతి॥చంద్రమా అధిదేవతా- హృదయాధిష్ఠానాదధ్యవసాయాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నబుద్ధిరూపంతదింద్రియం-తదధిదేవతా-గిరాంపతిర్బృహస్పతిః తదా హృదయమేవాధిష్ఠానం - తత్రాభిమానాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నాహంకారాఖ్యమంతఃకరణమింద్రియం - తదధిదేవతా రుద్రస్తథా హృదయమేవాధిష్ఠానం-చిత్తాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నచిత్తాఖ్యమంతఃకరణమింద్రియం తదభిమానీచైత్యః క్షేత్రజ్ఞః నిరభద్యంతేత్యర్థః - అత్రచతుర్ముఖశరీరాచ్చతుర్ముఖస్యోపేంద్రస్యవిభాగోక్తిరింద్రియాభిమానిదేవతాత్వాకారేణనవిరోధః॥ ౬౩॥ అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం క్షేత్రజ్ఞంవివేక్తుంసర్వేషాంపునఃప్రవేశమాహ ఏతఇత్యాదినవభిః॥వి. ఏవంసమష్టిభూతచతుర్ముఖదేహా

దేవాదివ్యష్టీనామింద్రియతత్స్థానతదధిదేవతాస్సృష్టిరుక్తా- అథ క్షేత్రజ్ఞభోగాయతనత్వాద్దేవాదిశరీరాణాంక్షేత్రప్రాధాన్యం-భోక్తుః క్షేత్రజ్ఞస్యాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం ప్రతిపిపాదయిషుర్వాగాదీంద్రియతదధిష్ఠాతృదేవతానాంచ వ్యష్టిరూపంజేవాదివ్యష్టిశరీరస్థానేష్వధిష్ఠానేషు ప్రవిష్టానామపి- క్షేత్రజ్ఞానుప్రవేశమంతరేణ - వ్యష్టిశరీరసంఘాతజాతస్య ప్రవృత్తిషు సామర్థ్యసంపాదనాసామర్థ్యమాహ- ఏత ఇతి- ఏతే దేవాః ఇంద్రియసహితాస్తదభిమానివాగాదిదేవాః- అభ్యుత్థితాః సమష్టిచతుర్ముఖశరీరాదుత్పన్నాః అస్య దేవాదివ్యష్టిశరీరరూపసంఘాతజాతస్య-ప్రవిశ్యేతి శేషః-ఉత్థాపనే ప్రవృత్త్యున్ముఖీకరణే- నాశకన్ అసమర్థా బభూవుః ఏతదేవప్రపంచయతి పునరావివిశురిత్యాదినా-పునశ్శబ్దో సామర్థ్య ప్రతిపాదనారంభద్యోతకః తం దేవాదివ్యష్టిశరీరం- ఖాని దేవాధిష్ఠితానీంద్రియాణి-ఉత్థాపయితుం ప్రవృత్త్యున్ముఖీకర్తుం-క్రమాదావివిశుః తత్తదధిష్ఠానం ప్రవివిశుః॥౬౪॥ వీ॥ కా దేవతా కేనేంద్రియేణ కుత్ర ప్రవిష్టా-ఉత్థాపనాశక్తా బభూవేత్యత్రాహ-వహ్నిరిత్యాదిభిస్త్రిభిః- వహ్న్యాదిదేవతా వాచా కేనేంద్రియేణ సహ-ముఖం దేవాదివ్యష్టిముఖం భేజే ఆవిశత్-తదా అసౌ విరాట్-విరాట్కార్యభూత వ్యష్టిశరీరజాతం-నోదతిష్ఠన్న ప్రవృత్త్యున్ముఖాభూత్-ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యం - సర్వత్ర విరాట్ఛబ్దేన విరాట్కార్యభూతత్వాత్ వ్యష్టిశరీరభూతజాతం లక్ష్యతే-అన్యథా చతుర్ముఖస్రష్టానాం వహ్న్యాదీనాం - చతుర్ముఖశరీరోత్థాపకత్వాశక్తేః॥ ౬౫॥ చిత్తేనేతి ॥ ఏతేషాం ప్రవేశాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం క్షేత్రజ్ఞో వివిక్తః-ఏవం స్వతస్సేంద్రియాణాం దేవానాముత్థాపనాశక్తిమభిధాయ-క్షేత్రజ్ఞాధీనం తేషాముత్థాపకత్వమిత్యాహ-చైత్త్యః-క్షేత్రజ్ఞః-హృదయమధిష్ఠానం - చిత్తేన స

ఏతే హ్యభ్యుత్థితా దేవా నైవాస్యోత్థాపనేఽశకన్ । పునరావివిశుః ఖాని తముత్థాపయితుం క్రమాత్ ॥౬౪॥ వహ్నిర్వాచా ముఖం భేజే నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్ । ఘ్రాణేన నాసికే వాయుర్నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్ ॥౬౫॥ అక్షిణీ చక్షుషాదిత్యో నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్ । శ్రోత్రేణ కర్ణౌ చ దిశో నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్ ॥ ౬౬॥ త్వచం రోమభిరోషధ్యో నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్ । రేతసా శిశ్నమాపస్తు నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్ ॥ ౬౭॥ గుదం మృత్యురపానేన నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్ । విష్ణుర్గత్యైవ చరణౌ నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్ ॥౬౮॥ హస్తావింద్రో బలేనైవ నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్ । నాడీర్నద్యో లోహితేన నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్ ॥౬౯॥ క్షుత్తృడ్భ్యాముదరం సింధుర్నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్ । హృదయం మనసా చంద్రో నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్ ॥ ౭౦॥ బుద్ధ్యా బ్రహ్మాపి హృదయం నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్ । రుద్రోఽభిమత్యా హృదయం నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్ ॥ ౭౧॥ చిత్తేన హృదయం చైత్యః క్షేత్రజ్ఞః ప్రావిశద్యదా । విరాట్తదైవ పురుషస్సలిలాదుదతిష్ఠత ॥౭౨॥ యథా ప్రసుప్తం పురుషం ప్రాణేంద్రియమనోధియః । ప్రభవంతి వినా యేన నోత్థాపయితుమోజసా ॥ ౭౩॥ తస్మిన్ త్వం ప్రత్య

హ-యదా ప్రావిశత్తదైవ-విరాట్పురుషః విరాట్కార్యభూతో దేవాదిరూపః పురుషః-సలిలాత్ సలిలకార్యభూతబ్రహ్మాండాంత ఇత్యుల్లేఖోపేక్ష్యః సలిలమావిశ్యేత్యర్థః-ఉదతిష్ఠత్ ప్రవృత్తిషున్ముఖోఽభూదిత్యర్థః॥౭౪॥ విరాడ్దేహస్య వ్యష్టిదేహం దృష్టాంతత్వేన దర్శయన్-సంఖ్యానుకథనస్య ప్రయోజనమాహ ద్వాభ్యాం॥ యథేతి॥ యథా పురుషం పురుషాకారం గుహాం-ప్రాణాదయో జడాః సుప్తమవస్థాంతరమాపన్నం-యత్తదాత్మాధ్యాసమంతరేణ నోత్థాపయితుం ప్రభవంతి-ప్రథమం పరమేశ్వరే భక్తిః-తతోఽన్యత్ర విరక్తిః తతో యోగప్రవృత్త్యాధిరేకాగ్రచిత్తం - తతో యత్ జ్ఞానం తేన ప్రత్యగాత్మానం క్షేత్రజ్ఞం-అస్మిన్నాత్మని కార్యకారణసంఘాతే వివిచ్య చింతయేత్॥ వీ॥ ఏతదేవ సదృష్టాంతమాహ- యథేతి ప్రాణాదయః-ఓజసా స్వబలేన-ప్రసుప్తం పురుషం-యేన వినా యదిచ్ఛామంతరేణేత్యర్థః - ఉత్థాపయితుం న ప్రభవంతి న సమర్థాః-తథా వహ్న్యాదయోఽపి స్వాధిష్ఠేయేంద్రియైస్సహ - దేవాదిశరీరాణి ప్రవిశ్యాపి - క్షేత్రజ్ఞానుప్రవేశమంతరేణోత్థాపనాశక్తా ఇత్యర్థః॥౭౫॥ వీ॥ ఏవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం భోక్తుః క్షేత్రజ్ఞస్యైవ ప్రాధాన్యముక్తం తస్యైవ క్షేత్రజ్ఞస్యానుచింతనం భగవద్భక్తియోగాంగత్వేన కార్యమిత్యాహ - తస్మిన్నితి - ప్రత్యగాత్మానం జీవం-పరిశుద్ధస్వరూపం యోగినా ధ్యానాత్మనివేచనరూపయోగేన ప్రవృత్తయా ధియా అస్మిన్ దేహే- వివిచ్య శరీరబుద్ధీంద్రియప్రాణాదిభ్యః పృథక్కృత్య-భక్త్యా ఈశ్వరభక్త్యా విరక్త్యా కామాన భిష్వంగేన జ్ఞానేన చ- ఆత్మని మనసి చింతయేత్-యద్వా ప్రత్యగాత్మానం ధియా వివిచ్యాత్మని తస్మిన్ప్రత్యగాత్మని-పరమాత్మానమితి శేషః - విరక్త్యా అవిహితాప్రతిషిద్ధనిషిద్ధవిషయవైరాగ్యేణ- అనేన కర్మయోగః ఉక్తః-జ్ఞానేన ప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగేన భక్త్యా

ఈశ్వరభక్త్యా-జ్ఞానకర్మయోగాభ్యామనుగృహీతయా భక్త్యేత్యర్థః-చింతయేత్॥ ౭౨॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం షడ్వింశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా ... ... *

శ్లో॥ సప్తవింశే తతస్సమ్యగ్బహుసాధనయోగతః । పుంప్రకృత్యోర్వివేకేన మోక్షరీతిర్నిరూప్యతే॥ వివేకజ్ఞానేన మోక్షముపపాదయితుం - శుద్ధస్యైవపురుషస్య పూర్వోక్తం ప్రకృత్యావివేకతః - సంసారమనుస్మారయతి త్రిభిః॥ ప్రకృతిస్థ ఇతి॥ ప్రకృతిస్థోఽపి దేహస్థోఽపి-నాజ్యతే నలిప్యతే - ప్రాకృతైర్గుణైః - తత్కృతైః సుఖదుఃఖాదిభిః నిర్గుణత్వాదకర్తృత్వం- తతః అవికారిత్వం॥౧॥ ఏవం జగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారకథనేన - భజనీయస్య భగవత ఐశ్వర్యమావేద్య-తత్ప్రాప్త్యుపాయభూతభక్తియోగాంగాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగముపపాదయిషుః-అతీంద్రియమాత్మస్వరూపం- కథమనుసంధాతుం శక్యమిత్యాశంకాం వారయితుం తస్య ప్రత్యగాత్మనో జాగరాద్యవస్థాసు-విశదతదావభాసం కథయిష్యన్ - తస్యైతస్యాత్మనః ప్రకృతిసంసర్గకృతమేవ జాగరాద్యవస్థారూపసాంసారికప్రవృత్తిషు-కర్తృత్వం-తదాయత్తసుఖదుఃఖభోక్తృత్వంచ-నస్వరూపప్రయుక్తమితి - పూర్వోక్తమనువదతి-ప్రకృతిస్థ ఇతి - పురుషో జీవః ప్రకృతిస్థోఽపి దేహస్థోఽపి-ప్రాకృతైర్గుణైర్ధర్మైర్దేవత్వమనుష్యత్వాదిభిః-సత్త్వాదిహేతుకైస్సుఖదుఃఖాదిభిశ్చ-నాజ్యతే స్వతో న స్పృశ్యతే- కుతః అవికారాత్-స్వతో దేవమనుష్యాదిరూపేణ పరిణామాభావాత్-అకర్తృకత్వాత్-గమనాదిబాహ్యసాంసారికవ్యాపారాశ్రయత్వాభావాత్-నిర్గుణత్వాత్-స్వతస్సత్త్వాదిగుణాన్వయాభావాత్-స్వతో నాజ్యత ఇత్యత్ర దృష్టాంతః జలార్కవదితి-ఘటాకాశాదేరప్యుపలక్షణమిదం - నను జలాదిషు సూర్యాదయో భ్రాంత్యా తత్రస్థా ఇవ గృహ్యంతే- న పరమార్థతస్తత్రస్థాః అతో జలగతవృద్ధిహ్రాసకంపనాదిదోషాస్పర్శః సూర్యాదిషు యుక్తః - ప్రత్యగాత్మనస్తు-దేవాదిశరీరేష్వవస్థితేః-కథం తద్గుణైర్నాజ్యత ఇతి చేత్ -ఉచ్యతే- దేశవిప్రకర్షః-కాలవిప్రకర్షః-స్వభావవిప్రకర్షశ్చేతి-త్రేధా విప్రకర్షః అత్రైకైకవిప్రకర్షోఽపి దోషాస్పర్శస్య హేతుః-తత్ర దేశవిప్రకర్షస్యోదాహరణం జలసూర్యాదిః స్వభావవిప్రకర్షస్యో

గాత్మానం ధియా యోగప్రవృత్తయా। భక్త్యా విరక్త్యా జ్ఞానేన వివిచ్యాత్మని చింతయేత్॥ ౭౨॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-తృతీయస్కంధే షడ్వింశోఽధ్యాయః. ... ... *

ప్రకృతిస్థోఽపి పురుషో నాజ్యతే ప్రాకృతైర్గుణైః। అవికారాదకర్తృత్వాన్నిర్గుణత్వాజ్జలార్కవత్॥ ౧॥ స ఏష యర్హి ప్రకృతేర్గుణేష్వభివిషజ్జతే। అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాస్మీత్యభిమన్యతే॥ ౨॥ తేన సంసారప

దాహరణమాకాశాదిః తత్ర దేశవిప్రకర్షవత్స్వభావవిప్రకర్షస్యాపి దోషాస్పర్శహేతుత్వాత్ -యథా ఘటకరకాదిషు వృద్ధిహ్రాసభాక్షు-పృథక్పృథక్సంయుజ్యమానమప్యాకాశం వృద్ధిహ్రాసాదిదోషైర్న స్పృశ్యతే - యథా జలాధారేష్వివ వర్తమానోఽప్యంశుమాన్ - దేశవిప్రకర్షాత్ తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిభిర్న స్పృశ్యతే - తథాయం ప్రత్యగాత్మాపి-దేవాదిచతుర్విధశరీరేష్వవస్థితస్తద్గతైర్ధర్మైస్స్వతో నాజ్యతే- స్వభావవిప్రకర్షాదితి తథాప్యేకాంశ ఏవ దృష్టాంతికత్వేనాకాశ-ఇతి చేన్న-దోషాస్పర్శమాత్రప్రాయకత్వాద్దృష్టాంతస్య- దృశ్యతే చైవం - సర్వాత్మనా సాధర్మ్యాభావేఽపి-వివక్షితాంశసాధర్మ్యేణ దృష్టాంతోపాదానం సింహ ఇవ మాణవక ఇత్యాదౌ యద్వా ప్రకృతిగతదేవత్వమనుష్యత్వాదయః ప్రకృతేరేవ ధర్మాః-నాత్మనః తస్య దేవమనుష్యత్వాద్యాకారస్య స్వతోఽభావాత్ - యది దేవోఽయం మనుష్యోఽయమితి ప్రతీత్యా- తేప్యాత్మాకారా ఇతి చేత్-సా ప్రతీతిర్భ్రాంతిరూపేతి- సదృష్టాంతమాహ- ప్రకృతిస్థ ఇతి దేహస్థ ఇతి పురుషో జీవః-అకర్తృత్వాదిభ్యో హేతుభ్యః- ప్రాకృతైర్గుణైర్దేవత్వాదిధర్మైర్నాజ్యతే-అత్రాంజేర్గత్యర్థః స్వతో దేవత్వాదివైశిష్ట్యేన న గమ్యతే తథా నానుసంధీయత ఇతి యావత్ - తత్ర దృష్టాంతః జలార్కవదితి - యథా జలే ప్రతిబింబితః సూర్యః జలగతైర్ధర్మైర్వికృష్టత్వేన-పరమార్థతో న ప్రతీయతే- తేషాం జలగతత్వాత్ - ఏవం ప్రకృతిధర్మైరాత్మాపి పరమార్థతో న ప్రతీయతే తేషాం ప్రకృత్యాకారత్వేనాత్మాకారత్వాభావాత్-తేషామాత్మగతత్వప్రతీతిర్భ్రాంతిరూపేత్యర్థః॥౧॥ తర్హి కథమస్మిన్ కర్తృత్వాది ప్రతీతిస్తత్రాహ॥ స ఇతి॥ ప్రకృతేరవిద్యాయాః- గుణేషు సత్త్వాదిషు యదాభివిషజ్జతే తాదాత్మ్యాధ్యాసమాప్నోతి- తదా అహంకారేణ తత్కార్యేణ విమూఢాత్మా కర్తృత్వమాత్మన్యారోపయతి-తత్రానాదిరాత్మన్యవిద్యాధ్యాసః-అహమధ్యాసస్తు ఆధునికః కర్తృత్వాధ్యాసస్తు స్ఫటికలౌహిత్యవత్ సోపాధిక ఇతి॥౨॥ ఏవంవిధస్యాత్మనః-కథం దేవమనుష్యాదిదేహయోగః- కథం వా సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం సుఖదుఃఖానుభవశ్చేత్యాశంకాయాం-సర్వమిదం దేహాత్మాభిమానస్వతంత్రాత్మాభిమానకృతమిత్యాహ- స ఇతి- స ఏ

షఃప్రకృతివిలక్షణోప్యాత్మా-అహంక్రియావిమూఢాత్మా-అహంక్రియాఅనాత్మని దేహేఆత్మాభిమానః- తయావిమూఢఃతిరోహితః-ఆత్మాస్వరూపంయస్యసః- తదాప్రకృతేర్గుణేషుశబ్దాదిషు - విషజ్జతేశబ్దాదివిషయప్రవణస్స్యాత్-యదాచకర్తాస్మీతిస్వతంత్రఇత్యభిమన్యతే-అనేనస్వతంత్రాభిమానోపి - బంధహేతు రిత్యుక్తం॥౧॥తేనేతి॥ అని వృత్తస్సన్-ప్రకృతిసంగకృతైః-కర్మభిర్ధర్మాధర్మైః-దోషైశ్చ రాగద్వేషాదిభిః- సదసన్మిశ్రయోనిషు దేవతిర్యఙ్నరాదిషు సంసారపదవీంప్రాప్నోతి॥౨॥ తేనేతి॥తదాతేనోభయవిధాభిమానేనవావశః-కర్మపరతంత్రస్సన్- అతఏవానిర్వృతః-కర్మాయత్తసుఖదుఃఖోపభోగేననితరాంసుఖమలభమానః - ప్రాసంగికైఃప్రకృతిసంసర్గకృతైః-కర్మదోషైః పుణ్యాపుణ్యరూపైఃదోషైః- సదసన్మిశ్రయోనిషు - ఉత్తమాధమమధ్యమభూతేషు దేవతిర్యఙ్నరాదిషు-సంసార పదవీమభ్యేతి ప్రాప్నోతి॥౩॥ననుతర్హి అపారత్వాత్సంసృతేఃకింతన్నివృత్తిప్రయాసేనతత్రాహ॥అర్థ ఇతి॥సంసృతిరూపేఅర్థే- వస్తుతఃఅవిద్యమానేపి-సంసృతిఃప్రతిభాసమానజ్ఞానంవినా-స్వతఏవననివర్తతే-అవిద్యాదిదోషబలేనవిషయాను ధ్యాయిత్వాదిత్యర్థః॥౪॥నను దేవాద్యాకారాణామాత్మనఃస్వాభావికాకారత్వాభావాన్నైతైః కోనర్థః ఆత్మనఇత్యాహ-అర్థ ఇతి- అర్థఆత్మనోదేవత్వమనుష్యత్వాద్యాకారే-స్వతోవిద్యమానేపి-అస్యాత్మనః-విషయాన్ శబ్దాదీన్- ధ్యాయతశ్చింతయతః-సంసృతిర్ననివర్తతేసంసారరూపోనర్థోననివర్తతేయథాస్వప్నశరీరాణామాత్మాకారత్వాభావేపి-విషయచింతనద్వారా-సుఖదుఃఖరూపానర్థ హేతుత్వం-తద్వజ్జాగరేపి దేహాకారాణామాత్మాకారత్వాభావేపివిషయప్రావణ్యజననద్వారా-అనర్థరూపబంధ హేతుత్వమిత్యర్థః॥౪॥యతోవిషయాధ్యాసోఽనర్థహేతుఃఅతోమనోనియంతవ్యమిత్యాహ॥అతఏవేతి॥అసతామింద్రియాణాం పథివిషయమార్గే-తీవ్రేణదృఢేన-విరక్త్యాఽతితీవ్రయా॥౫॥హేయస్మాదేవంఅతఏవమనోనియంతవ్యమిత్యాహ - అతఏవేతి అసతాంప్రకృతిపరిణామరూపాణామింద్రియాణాం - పథిశబ్దాదివిషయే

దవీంమనసాభ్యేత్యనిర్వృతః।ప్రాసంగికైఃకర్మదోషైస్సదసన్మిశ్రయోనిషు॥౩॥అర్థేహ్యవిద్యమానేపి
సంసృతిర్ననివర్తతే।ధ్యాయతోవిషయానస్యస్వప్నేనార్థాగమోయథా॥౪॥ అతఏవశనైశ్చిత్తంప్ర
సక్తమసతాంపథి।భక్తియోగేనతీవ్రేణవిరక్త్యాచనయేద్వశం॥౫॥ యమాదిభిర్యోగమార్గైరభ్యసన్ శ్ర
ద్ధయాన్వితః।మయిభావేనసత్యేనమత్కథాశ్రవణేనచ॥౬॥సర్వభూతసమత్వేననిర్వైరేణాప్రసంగతః।
బ్రహ్మచర్యేణమౌనేనస్వధర్మేణబలీయసా॥౭॥యదృచ్ఛయోపస్థేనసంతుష్టోమితభుఙ్మునిః। వివిక్తశర
ణశ్శాంతోమైత్రఃకరుణఆత్మవాన్॥౮॥సానుబంధేచదేహేస్మిన్నకుర్వన్నసదాగ్రహమ్। జ్ఞానేనదృష్టత

ప్రసక్తంనితరామాసక్తంచిత్తంతీవ్రేణఅంతరాయానుపహతేన-భగవద్భక్తియోగేన - విరక్త్యాకామానభిష్వంగేణచ-శనైఃవశంనయేత్ స్వవశంకుర్యాత్-విరక్తిస్సాధనసప్తకోపలక్షణం- విరక్త్యనుగృహీతభగవద్భక్త్యా - స్వసమాహితభగవదనుచింతనపరంకుర్యాత్-ఏవంచబంధోనివర్తతఇత్యభిప్రాయః॥ ౫॥ భక్తివిరక్త్యోఃతీవ్రత్వేకారణాని వర్ణయన్-జ్ఞానేనమోక్షప్రకారమాహషడ్భిః-యమాదిభిరితి-యమాదిభిర్యోగమార్గైఃచిత్తమభ్యసన్ పునఃపునరేకాగ్రీకుర్వన్-ఆత్మానముపలభ్య-సర్వానుస్యూతమద్వయంపరమాత్మానంప్రతిపద్యతఇతి షష్ఠేనాన్వయః - సత్యేననిష్కపటేన-భావేనప్రేమ్ణా॥౬॥భక్తియోగానుగ్రాహకాణ్యేవవర్ణయన్ భక్త్యామోక్షప్రకారమాహ-షడ్భిః - యమాదిభిరితి-శ్రద్ధయామనోనియమనవిషయయాత్వరయా-యుక్తఃయోగపథైఃభక్తియోగైరితికర్తవ్యతాభూతైః - యమాదిభిశ్శమదమాదిభిః మయిఈశ్వరే-భావేనమాతాపితాభ్రాతాసుహృదిత్యుక్తవిధభావేన సత్యేనసత్యవచనేన॥ ౬॥ సర్వేతి॥అప్రసంగతఃసంగత్యాగేన బలీయసాఈశ్వరార్పితేన॥౭॥సర్వేతి॥సర్వభూతేషుసమత్వేన - ప్రకృతిపురుషశరీరకేశ్వరాత్మకత్వానుచింతనేన అతఏవనిర్వైరేణ అప్రసంగతఃశబ్దాదివిషయానాసక్త్యా-బ్రహ్మచర్యేణస్త్రీసంగాదిరాహిత్యేన-మౌనేనమితవాక్యేన-బలీయసాభక్తియోగానుగ్రాహకాణామధ్యబలవత్తరేణ- స్వధర్మేణస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మేణాభ్యసన్ భక్తియోగమితిశేషః॥౭॥యదృచ్ఛయేతి॥వివిక్తశరణఃఏకాంతవాసీ॥౮॥యదృచ్ఛయేతి - యదృచ్ఛయోపస్థితేనదైవాదుపనతేనాన్నాదినా సంతుష్టః-దైవాదుపనతమపిమితమేవభుంజానఃమునిఃభోజనాదిదశాస్వపి - శుభాశ్రయసంశీలనపరః-వివిక్తశరణః-ఏకాంతవసతిః-శాంతఃభయాదిరహితః - మైత్రఃభయజనకైరపిభూతైర్మైత్రీమేవ కామయమానః-కరుణఃతేష్వపికారుణికః ఆత్మవాన్ప్రశస్తమనస్కః॥౮॥ సానుబంధ ఇతి॥ అసదాగ్రహంఅహంమమతాం ప్రకృతేఃపురుషస్యచ-దృష్టతత్త్వంయేనతేనజ్ఞానేన॥౯॥ సానుబంధ ఇతి - సానుబంధేపుత్రకళత్రాద్యనుబంధసహితే

స్మిన్ దేహే-అసదాగ్రహః అహంమమాభిమతిమకుర్వన్ - దృష్ట్వా తత్త్వం యాథాత్మ్యం యస్మిన్ తేన- ప్రకృతేః పురుష
స్య చ జ్ఞానేన ప్రకృతిపురుషయోః హేయోపాదేయత్వజ్ఞానేనేత్యర్థః॥ ౯॥ నివృత్తేతి॥ నివృత్తాని బుద్ధ్యవస్థానాని జాగ్ర
దాదీని యస్య సః అత ఏవ దూరీభూతం అన్యదర్శనం యస్య సః ఆత్మనా అహంకారానవచ్ఛిన్నేన - ఆత్మానం శుద్ధము లభ్య
ఏకస్యైవానవచ్ఛేదానవచ్ఛేదాభ్యాం కరణత్వే కర్తృత్వే చ దృష్టాంతమాహ- చక్షుషా చక్షురవచ్ఛిన్నేన - అర్కేణ
గగనస్థమర్కమివ-ఏవమాత్మదృక్-శుద్ధమాత్మానం పశ్యన్॥ వీ॥ నివృత్తేతి॥ నివృత్తాని బుద్ధేర్మనసోఽవస్థానాని సంకల్ప
వికల్పాదీని యస్య సః, అత ఏవ దూరీభూతమన్యస్య భగవద్వ్యతిరిక్తస్య దర్శనం యస్య సః ఆత్మదృక్ ప్రకృతివివిక్తాత్మదర్శీ-
అసతి దేహే చక్షుషా ఆదిత్యాధిష్ఠితచక్షురింద్రియేణ-అర్కమధిష్ఠాతారమాదిత్యమివ- ఆత్మనా పరమాత్మాధిష్ఠితేన
ప్రత్యగాత్మనా-ఆత్మానం పరమాత్మానం, ఉపలభ్య సాక్షాత్కృత్య॥ ౧౦॥ ముక్తలింగమితి॥ ముక్తలింగం నిరుపాధికం- అస
తి మిథ్యాభూతే అహంకారే సదాభాసం సద్రూపేణావభాసమానం- బ్రహ్మ ప్రాప్నోతి- శుద్ధస్య జీవస్య రూపాద్విశే
షమాహ-సతః కారణస్య ప్రధానస్య బంధుమధిష్ఠానం అసతః కార్యస్య చక్షురివ ప్రకాశకం, సర్వేషు కార్యేషు కారణే
షు చానుస్యూతం-అద్వయం పరిపూర్ణం॥ వీ॥ ముక్తలింగమితి-పశ్చాన్ముక్తలింగః ప్రారబ్ధావసానే ముక్త దేవాది శరీరః-
ద్వితీయాంతపాఠే ముక్తకర్మాయత్త దేవాదిశరీరం-సదాభాసం నిత్యాసంకుచితజ్ఞానస్వరూపం- సతః ప్రత్యగాత్మ
నః-బంధుం॥ శ్లో॥ పితా చ రక్షకః శేషీ భర్తేత్యాద్యుక్తసర్వవిధబంధుం అసచ్చక్షుః అసతో దేహాదేరపి - చక్షురివ ప్రకాశ
కం॥ శ్రు॥ తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీతి శ్రుతేః సర్వానుస్యూతం సర్వాంతర్యామిణం-అద్వయం సమాభ్యధికరహితం
పరమపురుషం-ప్రతిపద్యతే-ప్రాప్నోతి॥ ౧౧॥ అహంకారోపహితత్వేన శుద్ధబ్రహ్మప్రతిపత్తిం సదృష్టాంతమాహ॥ యథే
తి॥ జలే స్థితః ఆభాసః సూర్యప్రతిబింబః యథా గృహాంతర్వర్తిభిత్తౌ స్ఫురతి తథా గృహకోణస్థైః పురుషైః- భిత్త్యాదౌ స్థ
లే స్థితేన-స్వాభాసేన సూర్యప్రతిబింబేన-యథా ప్రథమం-జలస్థ ఆభాసోఽవదృశ్యతే లక్ష్యతే - గగనస్థస్య గృహమధ్యాప్ర

త్త్వేన ప్రకృతేః పురుషస్య చ॥ ౯॥ నివృత్తబుద్ధ్యవస్థానో దూరీభూతాన్యదర్శనః। ఉపలభ్యాత్మనాత్మానం
చక్షుషేవార్కమాత్మదృక్॥ ౧౦॥ ముక్తలింగం సదాభాసమసతి ప్రతిపద్యతే। సతో బంధుమసచ్చక్షు
స్సర్వానుస్యూతమద్వయమ్॥ ౧౧॥ యథా జలస్థ ఆభాసః స్థలస్థేనావదృశ్యతే। స్వాభాసేన యథా సూర్యో
జలస్థేన దివి స్థితః॥ ౧౨॥ ఏవం త్రివృదహంకారో భూతేంద్రియమనోమయైః। స్వాభాసైర్లక్షితోఽనేన సదాభా

తిబింబాయోగాత్-చార్థే తథాశబ్దః యథా చేత్యర్థః-యథా చ జలస్థేన దివి స్థితః సూర్యో లక్ష్యతే॥ వీ॥ ఆత్మదృగాత్మనా
త్మానముపలభ్యేత్యనేన-ప్రకృతివివిక్తస్వాత్మస్వరూపం పశ్యన్నేవ తదంతర్యామిణం పరమాత్మానముపలభ్య - తం ప్రతి
పద్యత ఇత్యుక్తం-తత్ర కథమతీంద్రియం నిరతిశయసూక్ష్మమాత్మస్వరూపం దర్శనయోగ్యమిత్యాశంకాయాం - దేహేం
ద్రియాదిభ్యః విలక్షణాత్మస్వరూపప్రత్యవమర్శనప్రకారమాత్మోపలంభస్య జాగరాద్యవస్థాస్వతివిశదతరత్వే కథన ము
ఖేన-సదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ ప్రథమం దృష్టాంతం శిక్షయతి- యథైకేన-స్థలస్థేనాభాసేన తృణలోష్టాది ప్రకాశ
కేనాదిత్యాలోకేనైవేత్యర్థః-జలస్థః ఆభాసః ఆదిత్యప్రతిబింబః దృశ్యతే అనాదిత్యే ఆదిత్యబుద్ధిహీనైః - సా తథా స్వాభా
సేన స్వాలోకేన జలస్థేన జలేఽపి ప్రతిబింబం ప్రకాశయతా- తేనైవ దివి స్థితః-సాక్షాదాదిత్యో దృశ్యతే-అనాదిత్యాదిత్యయో
రాదిత్యాలోకేనైవ ప్రతీతిరిత్యర్థః॥ ౧౨॥ ఏవమితి॥ ఏవంభూతేంద్రియమనోమయైః-దేహేంద్రియమనోభిరవచ్ఛిన్నైః-
స్వాభాసైః ఆత్మప్రతిబింబైః- త్రివృత్ త్రిగుణోఽహంకారః-సతః బ్రహ్మణః - ఆభాసో యస్మిన్ తేన రూపేణ లక్షితః
అహంకారస్థాభాసం వినా-విషయభానానుపపత్తేః అనేన చాహంకారేణ సదాభాసవతా- సత్యదృక్ పరమాత్మజ్ఞానస్వ
రూప ఆత్మా లక్షిత ఇత్యర్థః॥ వీ॥ దృష్టాంతే శిక్షితమర్థం దార్ష్టాంతికే దర్శయతి-ఏవమితి - ఏవంభూతేంద్రియ మనోమ
యైః భూతేంద్రియమనఆత్మకైః స్వకార్యైః త్రిప్రకారోఽహంకారాఖ్యః-ప్రకృతిపరిణామవిశేష స్వాభాసైః స్వధర్మ
భూతజ్ఞానైః-ఆత్మవ్యతిరిక్తోఽప్యాత్మతయా గృహ్యతే-సా హీంద్రియమనోఽహంకారపంచ భూతరూప దేహాత్మవిషయా
త్మబుద్ధిర్భ్రాంతిః-తథా తేనైవ స్వాభాసేన-సదాభాసేన స్వప్రభాభూతజ్ఞానేన-సత్యదృక్ నిర్వికారజ్ఞాన స్వరూప ఆ
త్మా గృహ్యత ఇత్యర్థః - స్వాభాసైరితి బహువచనం దేవోఽహం మనుష్యోఽహం కృశోఽహమిత్యాదినానాకారవిషయతాభి
ప్రాయం అయమర్థః-నహ్యంధకారే ప్రతిబింబజ్ఞానం-అతోఽనాదిత్యే ఆదిత్యభ్రాంతిః-సాక్షాదాదిత్యే ఆదిత్యబుద్ధిశ్చాది
త్యధర్మభూతాలోకేనైవ-ఏవమనాత్మని దేహే ఆత్మభ్రాంతిః సాక్షాదాత్మన్యాత్మప్రతిపత్తిశ్చాత్మధర్మభూతేన జ్ఞానేన

రేవభవతీతి॥ ౧౩ ॥ ఇదానీంసుషుప్తిసాత్త్వికత్వేనశుద్ధాత్మప్రతిపత్తిమనుభవతోదర్శయతిత్రిభిఃభూతేతి- భూతాదిషు అసతిఅసత్త్వే - నిద్రయావిలీనేషుసత్సు-యస్తత్రతదావినిద్రో నిరహంక్రియః - తమాత్మానంప్రతి పద్యతఇతి తృతీయేనాన్వయః॥వి॥అర్థేంద్రియాద్యనవభాసదశాయామప్యనవభాసమాహ॥భూతేతి॥బుద్ధిమదహమ్-ఆదిశబ్దాదహంకారద్రవ్యం- భూతసూక్ష్మాదిషునిద్రయాలీనేషు-అనవభాసమానేషుఅకార్యకరేష్వి'వార్థః - తథా అసతి దేహే- యః వినిద్రఃవీతనిద్రః-నిరహంక్రియః దేహాత్మాభిమానరహితః-తమాత్మానంప్రతిపద్యతఇతితృతీయేనాన్వయః॥ ౧౪॥ ననుయదితదావినిద్రోసావస్తితర్హి-జాగ్రత్స్వప్నయోరివస్ఫుటంకిన్నావభాసతేతత్రాహ- మన్య మానఇతి- పూర్వంసద్రష్టా-అతోద్రష్టృత్వేన-సవికల్పకతయాస్ఫుటంప్రతీతిః-సుషుప్తౌతుభూతాదేః దేహాకార విషయస్య లీనత్వాత్- తద్విషయేహంకారేనష్టే సతి-స్వయమనష్టోపి - మృషైవాత్మానంనష్టవన్మన్యమానోయః అన్యవినాశే అన్యస్యనష్టతుల్యత్వేదృష్టాంతః-నష్టవిత్తో యథా ఆతురో వివశః-నష్టవద్భవతీత్యర్థః॥వి॥ననుయదితదావినిద్రోసావస్తి-తర్హి జాగ్రత్స్వప్నయోరివస్ఫుటంకింనావభాసతేతత్రాహ-మన్యమానఇతి-పూర్వంద్రష్టా దేహాదేర్ద్రష్టృత్వేన సవికల్పకతయా స్ఫుటం ప్రతీతస్తదాసుషుప్తౌ దేహాదేరనాత్మన్యాత్మాభిమానరూపాహంకారవిషయస్యలీనత్వాత్తద్విషయేహంకరణేనష్టే సతి-స్వయమనష్టోపిమృషైవాత్మానంనష్టఇవమన్యమానోయః - అన్యస్యనాశేఅన్యస్యనష్టతుల్యత్వేదృష్టాంతః - నష్ట విత్తో యథాతురోవివశఃనష్టవద్భవతి-తథేత్యర్థః॥ ౧౫॥ ననుసుషుప్తావపికించిదనుభూయతే-నైవంసుఖ మహ మస్వాప్సం-నకించిదవేదిషమితి-విశేషజ్ఞానంవినా-కేవలస్యాత్మనః-ప్రతిసంధానాదిత్యాహ - ఏవమితి-నను ప్రతిసంధానేసాహంకారస్యప్రతీతేఃతత్రాహ కథంనిరహంక్రియత్వం - సాహంకారస్యద్రవ్యస్య- కార్యకారణసంఘాతస్య - అనుగ్రహః ప్రకాశకః-అవస్థానమధిష్ఠానం - ద్రవ్యవిశేషణతయాఅహంకారస్యాపిదృశ్యత్వాత్ తద్ద్రష్టాఆత్మా - తద్వ్యతిరిక్తః-పరమాత్మానమిత్యన్వయః॥వి॥ననుసుషుప్తౌనకించిదనుభూయతే-తథాచశ్రుతిః॥ నాపరాఖల్వయమేవం సంప్రత్యాత్మానంజానాత్యయమహమస్మీతి-నైవంతమోగుణాభిభవాత్పరాననుభవాభావాచ్చ అహమర్థస్యాత్మనోవివి

సేనసత్యదృక్॥౧౩॥భూతసూక్ష్మేంద్రియమనోబుద్ధ్యాదిష్విహనిద్రయా । లీనేష్వసత్సు యస్తత్రవిని
ద్రోనిరహంక్రియః॥౧౪॥ మన్యమానస్తదాత్మానమనష్టోనష్టవన్మృషా।నష్టేహంకరణేద్రష్టానష్టవిత్తఇ
వాతురః॥ ౧౫॥ఏవంప్రత్యవమృశ్యాసావాత్మానంప్రతిపద్యతే।సాహంకారస్యద్రవ్యస్యయోవస్థానమను

క్తబ్రాహ్మణత్వాదిస్ఫుటప్రతిభాసాభావేప్యపబోధాదహమిత్యేకాకారేణాత్మనఃస్ఫురణాత్ సుషుప్తావపినాహమర్థస్యాత్మనోవిగమః-అతఏవహిసుప్తోత్థితస్యైవంపరామర్శః-సుఖమహమస్వాప్సం-నకించిదవేదిషం- మామప్యహం నజ్ఞాతవానితి-స్వరూపమనుసంహితంభవతిఅహమిత్యనేనస్వస్మైభాసమానత్వరూపప్రత్యక్త్వంచానుసంహితంభవతి- యథా మందమగచ్ఛంమధురమగాయమితి- పరామర్శే-పూర్వంగమనేనసహతదానీంతనతన్మాంద్యం - గానేనసహత దానీంతనతన్మాధుర్యంచానుసంహితంభవతితద్వత్- నస్వేతావంతంకాలంనకించిదహమజాసిషమితిచపరామృశతీతిచేత్- తతఃకింనకించిదితికృత్స్నప్రతిషేధఇతిచేత్ - నాహమవేదిషమితి వేదితురహమర్థస్యానువృత్తేః- వేద్యవిషయోహి సప్రతిషేధః మామప్యహంనజ్ఞాతవానిత్యహమర్థస్యాపితదానీమననుసంధానం ప్రతీయతఇతిచేత్ నమామప్యహంనజ్ఞాతవానితిపరామర్శేహి-బ్రహ్మార్థస్యజ్ఞాతురనువృత్తేస్స్వరూపంనిషిధ్యతే-అపితుప్రబోధసమయేనుసంధీయమానస్యాహమర్థస్యవ్యావర్తకబ్రాహ్మణత్వాదిబాహ్యధర్మవిశిష్టత్వేనబుద్ధిసుఖాద్యంశతద్ధర్మవిశిష్టత్వేన ప్రతిభాసాభావోహంమాంనజ్ఞాతవానిత్యుక్తేర్విషయోవివేచనీయఃజాగరితావస్థానుసంహితజాత్యాది విశిష్టోస్మదర్థో మామిత్యంశస్య విషయః - స్వాపాఖ్యయా వస్థా ప్రసిద్ధా విశద స్వానుభవైక తాన శ్చాహమర్థోహమిత్యంశస్యవిషయః - అతోసుప్తోహమీదృశోహమితిచమామపి నజ్ఞాత వానహమిత్యేవ ఖల్వనుభవ ప్రకారః నాహంఖల్వయమేవంసంప్రతీత్యుదాహృతశ్రుతావపి మయమిత్యనేన అహమయ మీదృశజాత్యాది విశిష్ట ఇతిన జానాతీత్యుచ్యతేతస్మాదహమర్థస్యాత్మనస్సుషుప్తౌస్ఫురణమస్త్యేవ - ఏతదేవాభి ప్రయన్నాహ - ఏవమితి - ఏవంసుషుప్తావప్యహమర్థస్యాత్మనోనువృత్తింప్రత్యవమృశ్యపరామృశ్య- అసౌప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపజిజ్ఞాసుఃఆత్మానంప్రకృతివివిక్తంప్రత్యగాత్మానంప్రతిపద్యతే-యథావజ్జానీయాత్-పునరాత్మానమేవవిశినష్టి- సాహంకారస్య ద్రవ్యస్య-పంచభూతసముదాయస్య-యఃఅవస్థానంఅవతిష్ఠతేనేనేత్యవస్థానం-అవస్థాపకఇత్యర్థః-ఆత్మవిశ్లేషే దేహస్య ప

శరణస్వభావత్వాత్ - అనుగ్రహః అనుగ్రాహకః - దేహస్య ప్రవృత్తిహేతురిత్యర్థః - నహి నిరాత్మకో దేహః ప్రవర్తతే ఏవ
మింద్రియాద్యనవధానదశాయాం తదవధానదశాయాం చాత్మనో విశదతరావభాసఉపపాదితః॥౧౬॥ భక్తివిరక్తిభ్యాం
సత్యపి వివేకే - ప్రకృతిపురుషయోః పరస్పరత్యాగాభావాత్ కథం ముక్తిరితి పృచ్ఛతి చతుర్భిః॥ పురుషమితి॥ పురుష వ్యతిరే
కేణ ప్రకృతేః స్వరూపలాభాభావాత్ - ప్రకృతివ్యతిరేకేణ పురుషస్యాభివ్యక్త్యభావాదిత్యన్యోన్యాపాశ్రయత్వాన్ని
త్యత్వాచ్చ పురుషం ప్రకృతిః కదాచిన్న విముంచతీత్యర్థః॥వి॥ అథైవంవిధ ప్రత్యగాత్మస్వరూపానుచింతనం - భగవద్భక్తి
యోగానుగ్రహద్వారా మోక్షసాధనమితి పుత్రస్య వివక్షామాలోచ్యాంతరా ప్రకృతిపురుషయోరనాదిత్వాత్తయో
ర్మిథస్సంబంధస్యాప్యనాదిత్వాత్ కథముభయోర్విశ్లేష ఇతి ముక్త్యసంభావనాముద్భావయంతీ పృచ్ఛతి దేవహూతిః - పు
రుషమితి చతుర్భిః హే బ్రహ్మన్ పురుషం జీవం - ప్రకృతిః కదాచిదపి న విముంచతి న త్యజతి - కుతః అనయోః ప్రకృతిపురుష
యోః - అన్యోన్యాపాశ్రయత్వాత్ పరస్పరం దృఢతరసంబంధత్వాత్ - నచాన్యతరవినాశేనాపి విశ్లేషస్సంభావ్యేత - య
తస్తయోర్నిత్యత్వాత్ - చో హేతౌ యత ఇత్యర్థః - హే ప్రభో - పృథగవస్థానం న సంభవతీతి ప్రశ్నాభిప్రాయః॥౧౭॥ వ్య
తిరేకాభావమాత్రే దృష్టాంతః - యథేతి - యథా వ్యతిరేకతో భావః సత్తా నాస్తి - గంధస్య కదాచిదపక్షయదర్శనాద్దృష్టాం
తాంతరమాహ - అపామితి - బుద్ధేః ప్రకృతేః - పరస్య పురుషస్య చ॥వి॥ ఇదమేవ పృథగనవస్థానం దృష్టాంతేన దృఢీకరోతి - య
థేతి - యథా భూమేః పృథివ్యాః - గంధస్య తదపృథక్సిద్ధస్య గంధగుణస్య చ - వ్యతిరేకతః పృథగ్భావః అవస్థానం న సంభవతి -
యథా చాపాం రసస్య తదపృథక్సిద్ధరసస్య పృథగ్భావో నాస్తి - బుద్ధేః పరస్య బోద్ధురాత్మనః ప్రకృతేశ్చేత్యధ్యాహారేణ
యోజనా॥౧౮॥ తతః కిమత ఆహ॥ అకర్తురితి॥ యేన గుణాశ్రయో యస్య సః - తేషు ప్రకృతేర్గుణేషు సత్సు - పురుషస్య కైవ
ల్యం కథం॥వి॥ కించాకర్తుః స్వతస్సాంసారికగమనాదిప్రవృత్త్యనాశ్రయస్య పురుషస్యాత్మనః - అయం కర్మసంబంధః -
యదాశ్రయః యత్సంబంధాధీనః - యచ్ఛబ్దః ప్రకృతిపరః - తస్యాః ప్రకృతేః - గుణేషు సత్స్విత్యన్వయః - యచ్ఛబ్దః సత్త్వాది

గ్రహః॥౧౬॥ దేవహూతిః॥ పురుషం ప్రకృతిర్బ్రహ్మన్న విముంచతి కర్హిచిత్। అన్యోన్యాపాశ్రయత్వా
చ్చ నిత్యత్వాదనయోః ప్రభో॥౧౭॥ యథా గంధస్య భూమేశ్చ న భావో వ్యతిరేకతః। అపాం రసస్య చ య
థా తథా బుద్ధేః పరస్య చ॥౧౮॥ అకర్తుః కర్మబంధోఽయం పురుషస్య యదాశ్రయః। గుణేషు సత్సు ప్రకృతేః కై
వల్యం తేష్వతః కథమ్॥౧౯॥ క్వచిత్తత్త్వావమర్శేన నివృత్తం భయముల్బణమ్। అనివృత్తనిమిత్తత్వాత్పునః
ప్రత్యవతిష్ఠతే॥౨౦॥ శ్రీభగవాన్॥ అనిమిత్తనిమిత్తేన స్వధర్మేణామలాత్మనా। తీవ్రయా మయి భక్త్యా చ
శ్రుతసంభృతయా చిరమ్॥౨౧॥ జ్ఞానేన దృష్టతత్త్వేన వైరాగ్యేణ బలీయసా। తపోయుక్తేన యోగేన తీ

గుణపరో వా - తేష్విత్యన్వయః - స్వారస్యాత్ - తేషు ప్రకృతేర్గుణేషు సత్త్వాదిషు సత్సు - అతో గుణేభ్యః ప్రకృతేర్వా కైవ
ల్యం విముక్తత్వం కథం భవేత్॥౧౯॥ అత ఏవ క్వచిత్ప్రవృత్తప్రాయస్యాపి - సంసారభయస్య పునరుద్భవో దృశ్యత ఇత్యా
హ - క్వచిదితి - ప్రకృతిసంబంధమాత్రహేతుః - కిం తు గుణబుద్ధ్యా తదాసక్తిః - తస్మిన్నివృత్తే చ సత్యాం - మోక్షో ఘ
టతే॥వి॥ తత్త్వజ్ఞానేనాత్మానం విముంచతి ప్రకృతిరితి చేత్తత్రాహ - క్వచిదితి - ఉల్బణం సంసారరూపభయం - క్వచిత్త
త్త్వావమర్శేన పూర్వోక్తాత్మావమర్శనేన - నివృత్తం నివృత్తప్రాయమపి - అనివృత్తనిమిత్తత్వాత్ - అనివృత్తప్రకృతి సం
బంధత్వాత్ - పునః ప్రత్యవతిష్ఠతే - ఉపస్థితం భవతి॥౨౦॥ క్వచిదుద్భవస్తుసాధనవైకల్యాదిత్యభిప్రేత్య సాధనాతిశయం
కథయన్ పరిహరతి త్రిభిః - అనిమిత్తేతి - నిమిత్తం ఫలం - తన్నిమిత్తం ప్రవర్తకం యస్మిన్ తన్నాస్తి తేన నిష్కామేణ - స్వధ
ర్మేణ - అమలాత్మనా నిర్మలేన మనసా - శ్రుతేన కథాశ్రవణేన - సంభృతయా పుష్టయా॥వి॥ సత్యమేవం తథాపి బహ్వంగో
పకృతభక్తియోగారాధితపరమపురుషప్రసాదాదాత్మానం విముంచతి ప్రకృతిః - క్వచిదుద్భవస్తుసాధనవైకల్యాదిత్యాహ
కపిలః - అనిమిత్తేతి - నిమిత్తం ఫలం - తదనిమిత్తమప్రవర్తకం యస్మిన్ - ఫలాభిసంధిరహితేనేత్యర్థః - స్వధర్మేణ స్వవర్ణా
శ్రమోచితధర్మేణ - అమలాత్మనా విశుద్ధాంతఃకరణేన॥ శుశ్రూష ప్లైణపాపమపనుదతీతి శ్రుతేః - శ్రుతసంభృతయా - శ్రుతే
న మత్కథాశ్రవణేన సంభృతయా వర్ధితయా - తీవ్రయా విఘ్నానుపహతయా - మయి భక్త్యా - అనభిసంహితఫలకర్మ
యోగపరిశుద్ధాంతఃకరణనిష్పాద్యయా - మత్కథాశ్రవణాదిభిరుపకృతయా మద్భక్త్యా - ప్రకృతిః స్థిరా భవిత్రీత్యన్వ
యః॥౨౧॥వి॥ అన్యాన్యపి భక్తియోగాంగాన్యాహ॥ జ్ఞానేతి॥ దృష్టం తత్త్వం ప్రకృతపురుషయోర్యాథాత్మ్యం - హేయో
పాదేయత్వరూపం యస్మిన్ తేన జ్ఞానేన బలీయసా వైరాగ్యేణ - కామానభిష్వంగేణ తపోయుక్తేన దేవహూత్యాలనాది

తపోయుక్తేన యోగేన ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యచింతనేన - తీవ్రేణాత్మసమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ చోపకృత యామద్భక్త్యా॥౨౨॥ప్రకృతిరితి॥దహ్యమానా అభిభూయమానా-తిరోహితా భవతి॥ వీ॥ ప్రకృతిరితి॥ అహర్నిశం దహ్యమానా పీడ్యమానా-పురుషస్య ప్రకృతిః ఆత్మబంధకరీ ప్రకృతిః - శనకైస్తిరోభవిత్రీ-నబంధకరీ భవిష్యతి - నిశ్శేషం నివర్తిష్యతీత్యర్థః-తత్ర దృష్టాంతః-అగ్నిరితి. అగ్న్యావిర్భావ హేతురప్యరణిర్యథాగ్నినా దహ్యతే-తత్త్వజ్ఞానసంపత్తిహేతురపి ప్రకృతిస్తేన దహ్యత ఇత్యర్థః-యద్వా - అగ్నితిరోధాయకారణి రివాత్మతిరోధాయికా ప్రకృతిర్దహ్యత ఇత్యర్థః॥౨౩॥ఏవంచ సతి పునరుద్భవో నాస్తీత్యాహ॥భుక్తేతి॥భుక్తో భోగో యస్యాః నిత్యశః సదా దృష్టో దోషో యస్యాః- అతఏవ పరిత్యక్తా సతీ- ఈశ్వరస్యాపరతంత్రస్య- స్వే మహిమ్ని స్థితస్య-స్వానందం ప్రాప్తస్య॥ వి॥ ఏవం సతి న పునస్సం సరత్యాత్మానం ప్రకృతిరిత్యాహ భుక్తభోగేతి,భుక్తః భోగో యస్యాః-నిత్యశస్సదా-దృష్టో దోషో యస్యాః-అతఏవ పరిత్యక్తా సతీ ప్రకృతిః ఈశ్వరస్యాకరవశ్యస్య స్వే మహిమ్ని స్థితస్యాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకలక్షణమహిమవత ఆత్మనః- అశుభం సంసారం నదత్తే-నసంపాదయతీత్యర్థః॥౨౪॥ అవివేకావస్థాయాం అనర్థహేతురపి వివేకానంతరం నభవతీతి సదృష్టాంతమాహ ద్వాభ్యాం॥యథేతి॥ప్రస్వాపః స్వప్నః-బహూనానర్థాన్ బిభర్తి-ప్రాప్తి తథా- ప్రతిబుద్ధస్య సంస్కారవశేన స్ఫురన్నపి॥వీ॥అజ్ఞస్య ప్రకృతిబంధః- జ్ఞానవతస్తు నబంధ ఇత్యత్ర దృష్టాంతమాహ - యథా అప్రతిబుద్ధస్య నిద్రాముపగతస్య పుంసః-ప్రస్వాపః స్వప్నః-బహ్వనర్థకృత్ స్వశిరశ్ఛేదాదిబహ్వనర్థకారీ-సఏవ ప్రస్వాపః-ప్రబుద్ధస్య జాగ్రతః- మోహాయానర్థాయ-నకల్పతే నసమర్థో భవేత్-అనర్థస్యాస్థిరత్వాయస్వప్నదృష్టాంతః॥౨౫॥ఏవమితి॥విదితం తత్త్వం యేన- తస్య ప్రకృతిర్నాపకురుతే అపకారం నకరోతి॥ వీ॥ ఏవమితి॥ ఏవంవిదితతత్త్వస్య విదితప్రకృతిపురుషేశ్వరతత్త్వత్రయస్య ప్రకృతిర్నాపకురుతే అపకారం నకరోతి॥

తీవ్రేణాత్మసమాధినా॥౨౨॥ప్రకృతిః పురుషస్యేహ దహ్యమానా త్వహర్నిశమ్ । తిరోభవిత్రీ శనకైరగ్నేర్యోనిరివారణిః॥౨౩॥భుక్తభోగా పరిత్యక్తా దృష్టదోషా చ నిత్యశః । నేశ్వరస్యాశుభం ధత్తే స్వే మహిమ్ని స్థితస్య చ॥౨౪॥యథా హ్యప్రతిబుద్ధస్య ప్రస్వాపో బహ్వనర్థకృత్ । స ఏవ ప్రతిబుద్ధస్య న వై మోహాయ కల్పతే॥౨౫॥ఏవం విదితతత్త్వస్య ప్రకృతిర్మయి మానసమ్ । యుంజతో నాపకురుత ఆత్మారామస్య కర్హిచిత్॥౨౬॥యదైవమధ్యాత్మరతః కాలేన బహుజన్మనా । సర్వత్ర జాతవైరాగ్య ఆబ్రహ్మభువనాన్మునిః॥౨౭॥మద్భక్తః ప్రతిబుద్ధార్థో మత్ప్రసాదేన భూయసా । నిశ్శ్రేయసం స్వసంస్థానం కైవల్యాఖ్యం మదాశ్రయమ్॥౨౮॥ప్రాప్నోతీహాంజసా ధీరః స్వదృశా చ్ఛిన్నసంశయః । యద్గత్వా న నివర్తేత యోగీ లింగవినిర్గమే॥౨౯॥యదా న యోగోపచితాసు చేతో మాయాసు సిద్ధస్య విషజ్జతేఽంబ । అనన్యహేతుష్వథ మే గతిః

స్యాత్మయి మానసం యుంజతః - ఆత్మారామస్యాత్మన్యేవ రమమాణస్య ప్రకృతిలక్షణస్యాత్మపరమాత్మానుభవపరస్య తేహి-చిత్కదాచిదపి ప్రకృతిర్నాపకురుతే-నబంధకారిణీత్యర్థః॥౨౬॥ ఉపసంహరతి త్రిభిః॥యథేతి॥బహూని జన్మాని యస్మిన్ కాలే- తేన కాలేన॥వీ॥ఉక్తముపసంహరతి-యథేతి-యథా అధ్యాత్మరతః ఆత్మారామః-బహూని జన్మాని యస్మిన్ తేన కాలేన-ప్రతిబుద్ధార్థః-విదితతత్త్వహితపురుషార్థః-ఆబ్రహ్మభువనాత్ సత్యలోకపర్యంతలోకేషు - జాతవైరాగ్యః సాతిశయత్వబుద్ధ్యా భోగ్యతాబుద్ధిరహితః॥౨౭॥మద్భక్త ఇతి॥ప్రతిబుద్ధార్థః విదితాత్మతత్త్వః-కైవల్యాఖ్యం స్వసంస్థానం దేహాదివ్యతిరిక్తం స్వరూపం-మదాశ్రయం నిశ్శ్రేయసం నిరతిశయానందం॥వీ॥ మదితి-మద్భక్తః నిరతిశయప్రీతిరూపమద్భక్తియుక్తః-భూయసా మత్ప్రసాదేన-నిశ్శ్రేయసం పురుషార్థరూపం-స్వస్వరూపం మదాశ్రయం అనేన నిష్కృష్టజీవస్వరూపస్య భగవద్ధార్యత్వముక్తం హియతః ప్రాప్నోతి ఉపాసనదశాయాం సాక్షాత్కరోతి॥౨౮॥ప్రాప్నోతీతి॥ స్వదృశా ఆత్మజ్ఞానేన-ఛిన్నాః సంశయాః మిథ్యాజ్ఞానానియస్యసః-లింగాద్వినిర్గమే లింగశరీరనాశే సతీత్యర్థః॥ వీ॥ ప్రాప్నోతీతి-తతః స్వదృశా భగవదాత్మకస్వాత్మసాక్షాత్కారేణ- ఛిన్నసంశయః విగతదేహాత్మాభిమానః-యోగీ మద్భక్తియోగనిష్ఠః-లింగవినిర్గమే ప్రారబ్ధావసానే-యత్ స్థానం-గత్వా ప్రాప్య - ననివర్తేత పునర్నావర్తేత-తత్పరమం స్థానం ప్రాప్నోతి॥౨౯॥యదేతి॥తదా తు అణిమాదిసిద్ధయోంతరాయరూపా భవంతి- తాసు యోగేనోపచితాసు సమృద్ధాసు-నయోగాదన్యో హేతుర్యాసాం తాసు- యదా సిద్ధస్య చేతో నవిషజ్జతే - అంబ హే మాతః- అథతదా-అంతమతిక్రాంతో యో హంతత్సంబంధినీ-యత్ర గతా-మృత్యోః పరిహాసో భవతీతి న విషక్తా తు మాయా వశీకృత ఇతి- మృత్యోః పరిహాసో గర్వో భవతీత్యర్థః॥వీ॥పూర్వశ్లోకోక్తసాక్షాత్కారవతో అవాంతరసిద్ధివితృష్ణస్య భగవత్ప్రాప్తిమాహ-యదేతి అంబ హే మాతః-సిద

స్యపరినిష్పన్నభక్తియోగస్య పుంసశ్చేతః-యోగోపచితాసు యోగసాధ్యాసు-అనన్యహేతుషు యోగాదన్యేషు హేతుష్వసిద్ధాసు-యత్త్రయాసు-మృత్యోర్యస్సంసారస్య హాసో నాశో న భవతి-తాసు మాయాసు- ఆశ్చర్యరూపాస్వణిమాది సిద్ధిషు యదా న విషజ్జతే-నాసక్తం భవతి-అథ తదా-ఆత్యంతికీనిరతిశయా-మే గతిః ప్రాప్తిస్స్యాదిత్యర్థః॥ ౩౦॥ ఇతి భావార్థదీపికా యాం-సప్తవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

... ... ❋

శ్లో॥ అష్టావింశే తతోఽష్టాంగయోగేన ధ్యానశోభినా। సర్వోపాధి వినిర్ముక్తస్వరూపజ్ఞానమీర్యతే॥ భక్తిసంక్షేపతః ప్రోచ్య సాంఖ్యమాఖ్యాయ విస్తృతమ్। అథాహ వైష్ణవం యోగమష్టాంగం కపిలో హరిః॥ యోగస్యేతి॥ సబీజస్య సాలంబనస్య ప్రసన్నం సత్॥ వీ॥ ఏవం పురుషం ప్రకృతిర్న స్పృశతీతి పృష్టస్య బహ్వంగోపకృతభక్తియోగారాధితభగవత్ప్రసాదేన బ్రహ్మాత్మక స్వాత్మసాక్షాత్కారపూర్వకపరమాత్మప్రాప్త్యా ప్రకృతిర్విముంచతీత్యుత్తరముక్తం- భక్తియోగాంగభూత బ్రహ్మాత్మక ప్రత్యగాత్మానుచింతనరూపజ్ఞానయోగశ్చోక్తః అథ సవిస్తరం భక్తియోగం తదంగజాతం చ వివక్షుః ప్రతిజానీతే కపిలః॥ యోగస్యేతి॥ హే నృపాత్మజే మనుపుత్రి-సబీజస్య సకారణస్య ససాధనకస్యేత్యర్థః- యోగస్య భగవద్భక్తియోగస్య గతిస్స్వరూపం ప్రకారం చ-వక్ష్యే ససంప్రపంచం కథయిష్యామి కోఽసౌ యోగ ఇత్యత్రాహ- యేనవిధినా-విధీయత ఇతి విధిః కర్మణ్యుపసర్గే ఘోః కిః- విహితేన యేనైవ యోగేన-మనః ప్రసన్నం రాగాద్యకలుషితం సత్- సత్పథం సుఖాశ్రయం-యాతి తత్రైవ ప్రవిష్టం భవతీత్యర్థః॥ ౧॥ తత్ర యమనియమానాహ॥ త్రిభిరక్షరద్వయాధిక్యైః॥ స్వేతి॥ స్వశక్త్యా ధర్మాచరణం॥ వీ॥ తత్ర ప్రథమం యమనియమాసన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహార ధారణ ధ్యాన నిదిధ్యాసన రూపాష్టాంగాని వివక్షుర్యమనియమాంతర్భూత వివేకాది సాధనసప్తకమాహ-స్వధర్మేతి-శక్త్యా స్వశక్త్యనుసారేణ- స్వధర్మాచరణం అనభిసంహితఫలస్య వర్ణాశ్రమోచితధర్మానుష్ఠానం-ధర్మాచ్చ నివర్తనం అవిహితాత్ ప్రతిషిద్ధవ్యాపారాన్నివర్తనం ప్రైవాల్లబ్ధేనాన్నాదినా-సంతోషః-ఆత్మవిచ్చరణార్చనం భాగవతసమారాధనం॥ ౨॥ గ్రామ్యధర్మేతి॥ గ్రా

స్స్యాదాత్యంతికీ యత్ర న మృత్యుహాసః॥ ౩౦॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే తృతీయస్కంధే సప్తవింశోఽధ్యాయః॥

శ్రీభగవానువాచ॥ యోగస్య లక్షణం వక్ష్యే సబీజస్య నృపాత్మజే। మనో యేనైవ విధినా ప్రసన్నం యాతి సత్పథమ్॥ ౧॥ స్వధర్మాచరణం శక్త్యా విధర్మాచ్చ నివర్తనమ్। దైవాల్లబ్ధేన సంతోష ఆత్మవిచ్చరణార్చనమ్॥ ౨॥ గ్రామ్యధర్మనివృత్తిశ్చ మోక్షధర్మరతిస్తథా। మితమేధ్యాదనం శశ్వద్వివిక్తక్షేమసేవనమ్॥ ౩॥ అహింసా సత్యమస్తేయం యావదర్థపరిగ్రహః। బ్రహ్మచర్యం తపశ్శౌచం స్వాధ్యాయః పురుషార్చనమ్॥ ౪॥ మౌనం

మ్యస్త్రీవర్గః కో ధర్మః తస్మాన్నివృత్తిః-మితం చ తన్మేధ్యం శుద్ధం చ-తస్యాదనం తత్ర మితం నామ॥ స్మృ॥ శ్లో॥ ద్వావంశౌ పూరయేదన్నైస్తోయేనైకం ప్రపూరయేత్। మారుతస్య ప్రచారార్థం చతుర్థమవశేషయేదితి స్మృతి ప్రసిద్ధం- వివిక్తం-విజనం- క్షేమం నిర్భాగం-తస్య స్థానస్య సేవనం॥ వీ॥ గ్రామ్యేతి- గ్రామ్యధర్మనివృత్తిః-స్త్రీవర్గక ధర్మాన్నివృత్తిః-మోక్షధర్మేషు రతిశ్చ-ఏవం సాధనసప్తకాంతర్భూత క్రియోక్తా అథ వివేకమాహ-శశ్వత్-సదా-వివిక్తక్షేమసేవనం-జాత్యాశ్రయనిమిత్తదుష్టేభ్యో న్నాదిభ్యః-వివిక్తానాం పృథక్కృతానాం క్షేమాణాం సాత్త్వికానామన్నాదీనాం సేవనం-తదపి మితమేధ్యాదనం-మితం యథా భవతి తథా మేధ్యాదీనాం జాత్యాదిభిరదుష్టానామనురూపం- తత్ర జాతి దుష్టాః కలంజ గృంజనాదయః-ఆశ్రయదుష్టం చండాలపతితాది ద్రవ్యం నిమిత్తదుష్టం కేశోచ్ఛిష్టాద్యుపహతం॥ ౩॥ అహింసేతి॥ యావతార్థః ప్రయోజనం తావన్మాత్రస్య పరిగ్రహః॥ వీ॥ కల్యాణమాహ-అహింసేతి-ఏవం వివేకాదిష్వేవాస్తేయాదయోఽపి యథాసంభవమంతర్భావాః-తత్రాస్తేయః యావదర్థపరిగ్రహః- తతశ్శౌచ స్వాధ్యాయ పురుషార్చనాదయః క్రియాయామంతర్భావ్యాః బ్రహ్మచర్యం విమోకేంతర్భావ్యం - తపః సమభ్యాసస్స్వభావ శ్రేయస్సంశీలనరూపః-ఏవమన్యేష్వనవసాదాదయో వివక్షితాః-దృష్టవ్యాః-యావదర్థపరిగ్రహః యావతార్థేనాన్నాదినా-దేహయాత్రా భవేత్-తావతోఽర్థస్య పరిగ్రహః-బ్రహ్మచర్యం జితేంద్రియత్వం - తపః కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది- శౌచమాచారః స్వాధ్యాయః వేదాధ్యయనాదిః పురుషార్చనం భగవత్పూజనం॥ ౪॥ ఆసనాదీన్యంగాన్యాహ త్రిభిః॥ మౌనమితి॥ సదాఆసనస్య జయేన స్థైర్యం॥ వీ॥ ఆసనాదీన్యంగాన్యాహ త్రిభిః॥ మౌనమితి॥ సదాఆసనజయేన స్థైర్యం- శనైః ప్రాణజయః ప్రాణవాయోః స్వవశీకరణం - ఇంద్రియాణాం - మనసా విషయాత్ శబ్దాది విషయాత్ - హృది ప్రత్యాహారః-మనసా ఇంద్రియాణి విషయేభ్యః ప్రత్యాహృత్య హృద్యవస్థాపన మిత్యర్థః॥ ౫॥ స్వధిష్ణ్యమితి॥ స్వధిష్ణ్యా

నాం ప్రాణస్థానానాం మూలాధారాదీనాం మధ్యే - ఏకస్మిన్ దేశే మనసా సహ - ప్రాణస్య ధారణం - ఆత్మమనసః - సమాధానం ఆత్మాకారతా॥ వీ॥ స్వధిష్ణ్యమితి॥ తథా స్వధిష్ణ్యానాం ప్రాణాపానస్థానానాం - హృదయగుదాదిస్థానానాం మధ్యే- ఏకస్మిన్ మనసా సహ ప్రాణానాం ధారణం - వైకుంఠస్య భగవతో జగత్సృష్ట్యాది వ్యాపారరూపాణాం లీలానాం అభిధ్యానం- తథా అత్మనో మనసః సమాధానం ఏకాగ్రీకరణం॥ ౬॥ ఏతైరితి॥ అన్యైశ్చ దానాదిభిః పథిభిరుపాయైః- అసత్పథమింద్రియార్థప్రవణం- అత ఏవ దుష్టం మనః- శుద్ధ్యా శనకైర్యుంజీత- శుభాశ్రయ ప్రవణం కుర్యాత్ - కథంభూతో యుంజీత - జితప్రాణః- అతంద్రితః తంద్రారహితః॥ ౭॥ ఆసనాదీన్ ప్రపంచయతి యావదధ్యాయ పరిసమాప్తి॥ శుచావితి॥ ఆసనం కుశాజినచేలోత్తరం ప్రతిష్ఠాప్య- స్వస్తికే స్వస్తికాసనే- యథాసుఖమితి వా- సమభ్యసేత్ సమ్యగభ్యసేత్ ప్రణవమితి శేషః॥ శ్లో॥ ఊరూజంఘాంతరాధాయ పాదాగ్రే జానుమధ్యగే। యోగినో యదవస్థానం స్వస్తికం తద్విదుర్బుధాః॥ వీ॥ ఆసనాదీన్ ప్రపంచయతి- శుచావితి- జితాసనః చిరముపవిశన్నపి క్లమరహితః- శుచౌ దేశే ఆసనం చేలాజినకుశోత్తరగమాస్తరణం ప్రతిష్ఠాప్య తస్మిన్నాసనే స్వస్తికే స్వస్తికాసనే- ఋజుకాయః అకుటిలదేహః- ఆసీనః సమభ్యసేత్- ప్రణవమితి శేషః॥ ఇతి స్వస్తికాసనలక్షణం॥ ౯॥ ప్రాణస్యేతి॥ బాహ్యవాయోరంతః ప్రవేశనం పూరకః- ప్రవేశితస్య నిరోధనధారణం కుంభకః - ధృతస్య బహిర్నిస్సారణం రేచకః ప్రతికూలేన రేచకకుంభకపూరకైః- యద్వా- ఇడయా పూర్య పింగళయా రేచనం - పింగళయా పూర్య ఇడయా రేచనం- ఇత్యేవం ప్రతికూలేన - వాశబ్దః స్వార్థే - స్థిరం సత్ - పునరప్యచంచలం యథా - శోధ

సదాసనజయః స్థైర్యం ప్రాణజయశ్శనైః। ప్రత్యాహారశ్చేంద్రియాణాం విషయాన్ మనసా హృది॥ ౫॥
స్వధిష్ణ్యానామేకదేశే మనసా ప్రాణధారణమ్। వైకుంఠలీలాభిధ్యానం సమాధానం తథాత్మనః॥ ౬॥ ఏతై
రన్యైశ్చ పథిభిర్మనో దుష్టమసత్పథమ్। బుద్ధ్యా యుంజీత శనకైర్జితప్రాణో హ్యతంద్రితః॥ ౭॥ శుచౌ దేశే
ప్రతిష్ఠాప్య విజితాసన ఆసనమ్। తస్మిన్ స్వస్తిక ఆసీన ఋజుకాయస్సమభ్యసేత్॥ ౮॥ ప్రాణస్య శోధయే
న్మార్గం పూరకుంభకరేచకైః। ప్రతికూలేన వా చిత్తం యథా స్థిరమచంచలమ్॥ ౯॥ మనోఽచిరాత్స్యాద్విర
జం జితశ్వాసస్య యోగినః। వాయ్వగ్నిభ్యాం యథా లోహం ధ్మాతం త్యజతి వై మలమ్॥ ౧౦॥ ప్రాణాయా
మైర్దహేద్దోషాన్ ధారణాభిశ్చ కిల్బిషాన్। ప్రత్యాహారేణ సంసర్గాన్ ధ్యానేనానీశ్వరాన్ గుణాన్॥
యదా మనస్స్వం విరజం యోగేన సుసమాహితమ్। కాష్ఠాం భగవతో ధ్యాయేత్స్వనాసాగ్రావలోకనః॥
౧౨॥ ప్రసన్నవదనాంభోజం పద్మగర్భారుణేక్షణమ్। నీలోత్పలదలశ్యామం శంఖచక్రగదాధరమ్॥ ౧౩॥

యేత్॥ వీ॥ ప్రాణస్యేతి- బాహ్యవాయోరంతః ప్రవేశః పూరః- ధారణం కుంభకః- ధృతస్య బహిర్నిస్సరణం రేచకః - ప్రతికూలేన రేచకపూరకకుంభకైర్వా- యద్వా ఇడయా రేచనం- పింగళయా పూరణం- పునః పింగళయా రేచనం- ఇడయా పూరణమిత్యేవం- ప్రతికూలేన చిత్తః స్థిరం సత్పునరప్యచంచలం యథా స్యాత్తథా ప్రాణస్య మార్గం శోధయేత్ - ప్రాణేస్స్వవశే తద్బంధనం మనోఽపి స్వవశం భవేత్- తథా చ శ్రూయతే- ఛాందోగ్యే- యథా శకునిస్సూత్రేణ ప్రతిబద్ధో దిశం దిశం పతిత్వాన్యత్రాయతనమలబ్ధ్వా బంధనమేవోపశ్రయతే- ఏవం మనోఽపి త్వా రభ్య ప్రాణమేవోపశ్రయతే- ప్రాణబంధనం హి సోమ్య మన ఇతి॥ ౯॥ మన ఇతి॥ ధ్మాతం సుతప్తమిత్యర్థః- లోహం సువర్ణం యథా మలం త్యజతి- తథా మనో విరజం స్యాత్- తతశ్చాచంచలం స్యాదితి భావః॥ వీ॥ మన ఇతి- కించ జితశ్వాసస్య జితప్రాణస్య - యోగినః మనః అచిరాద్దాశు విరజం విగతరజోగుణం- రజోగుణేనావిక్షిప్తం- నిర్మలం వా స్యాత్ -యథా లోహం సువర్ణాది- వాయ్వగ్నిభ్యాం ధ్మాతం- సుతప్తం సత్ -మలం త్యజతి- తద్వత్॥ ౧౦॥ ప్రాణాయామాదీనాం చ సమాధిద్వారకార్యాణ్యాహ॥ ప్రాణాయామైరితి॥ దోషాన్ వాతపిత్తశ్లేష్మాదీన్ -సంసర్గాన్ విషయసంగాన్ అనీశ్వరాన్ రాగాదీన్ -వాయునా సహ మనసి స్థిరీకరణం ధారణం- స్థిరస్య వృత్తిసంపత్తిః ధ్యానం- వృత్తినిరోధస్సమాధిరితి భేదః॥ ౧౧॥ యదేతి॥ సుసమాహితం స్థిరం జాతం - కాష్ఠాం కాష్ఠాం మూర్తిమిత్యర్థః- స్వనాసాగ్రావలోకనం యస్య సః- ఏతచ్చలయవిక్షేపయోః పరిహారాయ ధ్యేయం॥ ౧౨॥ హరిమాహ సప్తభిః॥ ప్రసన్నేతి॥ ప్రసన్నవదనాంభోజం యస్య తం ధ్యాయేదితి షష్ఠే నాన్వయః- పద్మగర్భవదరుణే ఈక్షణే యస్య నీలోత్పలదళవత్ శ్యామం॥ ౧౩॥ లసదితి॥ లసత్పంకజస్య కింజల్కవత్ పీతే కౌశేయవాససీ యస్య - శ్రీవత్సలాంఛనం వక్షః

సియస్య - భ్రాజత్కౌస్తుభేన - ఆముక్తా సంశ్లిష్టా కంధరా యస్య ॥౧౪॥ మత్తేతి ॥ మత్తద్విరేఫాణాం - కలో మధురో ధ్వనిర్య స్యాం తయా వనమాలయా - పరీతం వ్యాప్తమ్ ॥ పరార్ధ్యాని అమూల్యాని హారాదీని యస్య ॥౧౫॥ కాంచీతి ॥ కాంచీగుణేన ఉల్లసంతీ శ్రోణీ యస్య తం - భక్తానాం హృదయాంభోజమేవ - విష్టరమాసనం యస్య - భక్తానాం మనో నయనాని వర్ధయతి ప్రహర్షయతీతి తథా ॥౧౬॥ అపీచ్యేతి ॥ అపీచ్యమతిసుందరం - భక్తవిషయం దర్శనం యస్య - కైశోరే తారుణ్యే వయసి - సంతతం స్థితం భృత్యానామనుగ్రహే - కాతరం వ్యగ్రమ్ ॥౧౭॥ కీర్తన్యేతి ॥ కీర్తన్యం కీర్తనార్హం - తీర్థభూతం యశో యస్య - పుణ్యశ్లోకాః బలిభీష్మప్రముఖాః - తేషాం యశస్కరం - సమగ్రాణ్యంగాని యస్మిన్ - నచ్యవతే నాపయాతి ॥౧౮॥ స్థితమితి ॥ ప్రేక్షణీయమీహితం లీలా యస్య తమ్ ॥౧౯॥ తదేవం సమగ్రధ్యానముక్త్వా ఏకైకావయవధ్యానమాహ ॥ తస్మిన్నితి ॥ తస్మిన్ లబ్ధం పదం స్థితిర్యేన తచ్చిత్తం - విలక్షణవిశేషేణ లక్షీకృత్య - ఏకైకస్మిన్నంగ ఇత్యర్థః ॥౨౦॥ తదేవ పాదాదిక్రమేణాహ ॥ త్రయోదశభిః సంచింతయేదితి ॥ సమ్యక్ చింతయేత్ - పాదతలే రేఖాత్మకాని వజ్రాదీని లాంఛనాని తైరాఢ్యం యుక్తం - ఉత్తుంగాశ్చ రక్తాశ్చ విలసంతో యే నఖాః - తేషాం చక్రవాళం మండలం తస్య జ్యోత్స్నాభిః - ఆహతో మహతాం ధ్యాతౄణాం హృదయే అంధకారో యేన - ఏతచ్చ సర్వముపాదేయవిశేషణం ధ్యేయత్వేనోచ్యతే ॥ ౨౧॥ యదితి ॥ కించ యస్య శౌచేన క్షాలనేన నిస్సృతాయాః సరిత్ప్రవరాయాః గంగాయాః - ఉదకేన తీర్థేన సంసారతారకేణ - మూర్ధ్ని విధృతేన శివో శివో భూత్

లసత్పంకజకింజల్క - పీతకౌశేయవాససమ్ । శ్రీవత్సవక్షసం భ్రాజత్కౌస్తుభాముక్తకంధరమ్ ॥౧౪॥ మత్తద్విరేఫకలయా పరీతం వనమాలయా । పరార్ధ్యహారవలయకిరీటాంగదనూపురమ్ ॥౧౫॥ కాంచీగుణోల్లసచ్ఛ్రోణిం హృదయాంభోజవిష్టరమ్ । దర్శనీయతమం శాంతం మనోనయనవర్ధనమ్ ॥౧౬॥ అపీచ్యదర్శనం శశ్వత్సర్వలోకనమస్కృతమ్ । సంతం వయసి కైశోరే భృత్యానుగ్రహకాతరమ్ ॥౧౭॥ కీర్తన్యతీర్థయశసం పుణ్యశ్లోకయశస్కరమ్ । ధ్యాయేద్దేవం సమగ్రాంగం యావన్నచ్యవతే మనః ॥౧౮॥ స్థితం వ్రజంతమాసీనం శయానం వా గుహాశయమ్ । ప్రేక్షణీయేహితం ధ్యాయేచ్ఛుద్ధభావేన చేతసా ॥౧౯॥ తస్మిన్ లబ్ధపదం చిత్తం సర్వావయవసంస్థితమ్ । విలక్ష్యైకత్ర సంయుజ్యాదంగే భగవతో మునిః ॥౨౦॥ సంచింతయేద్భగవతశ్చరణారవింద - వజ్రాంకుశధ్వజసరోరుహలాంఛనాఢ్యమ్ । ఉత్తుంగరక్తవిలసన్నఖచక్రవాళ జ్యోత్స్నాభిరాహతమహద్ధృదయాంధకారమ్ ॥౨౧॥ యచ్ఛౌచనిస్సృతసరిత్ప్రవరోదకేన తీర్థేన మూర్ధ్ని విధృతేన శివశ్శివోభూత్ । ధ్యాతుర్మనశ్శమలశైలనిసృష్టవజ్రం ధ్యాయేచ్చిరం భగవతశ్చరణారవిందమ్ ॥౨౨॥ జానుద్వయం జలజలోచనయా జనన్యా లక్ష్మ్యాఖిలస్య సురవందితయా విధాతుః । ఊర్వోర్నిధాయ కరపల్లవరోచిషా యత్ సంలాలితం హృది విభోరభవస్య కుర్యాత్ ॥౨౩॥ ఊరూ సువర్ణభుజయోరధిశోభమానావోజోనిధీ అతసికాకుసుమావభాసౌ । వ్యాలంబిపీతవరవాససి వర్తమానకాంచీకలాపపరిరంభి నితంబబింబమ్ ॥౨౪॥ నాభిహ్రదం భువనకోశగుహోదరస్థం యత్రాత్మయోనిధిషణాఖిలలోకపద్మమ్ । వ్యూఢం హరిన్మణివృషస్తనయోరముష్య ధ్యాయేద్ద్వయం విశదహారమరీచిగౌరమ్ ॥ ౨౫॥ వక్షోధివాసమృషభస్య మహావి

అత్యధికం శుభం ప్రాప్త ఇత్యర్థః - ధ్యాతుర్మనసి యః శమలశైలః పాపపర్వతః - తస్మిన్ విసృష్టం క్షిప్తం - వజ్రమివ - యత్ యద్వా శమలశైలే - నిసృష్టం స్వలాంఛనరూపం వజ్రం యేన తత్ ॥ ౨౨॥ జానుద్వయమితి ॥ విభోర్జాను ద్వయం తత్పర్యంతం జంఘాద్వయం - అఖిలస్య విధాతుః బ్రహ్మణః జనన్యా లక్ష్మ్యా సంలాలితం స్పర్శచాతుర్యేణ సంసేవితం - సంసారిత్వమివ ప్రతీతిం వారయతి - అభవస్యేతి - హృది కుర్యాత్ ధ్యాయేత్ ॥ ౨౩॥ ఇమావితి ॥ సువర్ణస్య భుజయోః స్కంధయోః - అధి ఉపరి ఓజసో బలస్య - నిధీ ఆధారౌ - అతసికాకుసుమవత్ కాంత్యావభాసమానౌ - వ్యాలంబి ఆగుల్ఫం లంబమానం - యత్పీతం వరం వాసః - తస్మిన్ వర్తమానో యః కాంచీకలాపః - తేన పరిరంభః సంశ్లేషో విద్యతే యస్య తత్ - విభోర్నితంబబింబం చ హృది కుర్యాదితి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౨౪॥ నాభీతి ॥ అముష్య శ్రీహరేః - నాభిహ్రదం ధ్యాయేత్ - కథంభూతం భువనానాం కోశస్య సమూహస్య గుహా అధిష్ఠానం - యదుదరం - తత్ర స్థితం యత్ర నాభిహ్రదే - ఆత్మయోనేః బ్రహ్మణః - ధిషణం ధిష్ణ్యమధిష్ఠానం - అఖిలలోకాత్మకం పద్మం వ్యూఢం వ్యుత్థితం తథా హరిన్మణీ వృషౌ మరకతమణిశ్రేష్ఠౌ తావివ యౌ స్తనౌ - తయోర్ద్వయం ధ్యాయేత్ - విశదహారాణాం మయూఖైః గౌరం శ్వేతం ॥ ౨౫॥ వక్ష ఇతి ॥ ఋషభస్య శ్రేష్ఠస్య - మహావిభూతేః మహాలక్ష్మ్యాః - అధివాసస్థానం యస్య వక్షః కంఠం చ మనసి కుర్యాత్ - ధ్యాయేత్ - కథంభూతం కంఠం - కౌస్తుభమణిశో

భూషణార్థంధృతః-తస్యాప్యధికంభూషణం-అర్థః ప్రయోజనంయస్యకౌస్తుభమణిమేవస్వయంఅలంకుర్వంత మిత్యర్థః-పుంసాంస్మర్తౄణాంద్రష్టౄణాంచ-మనోనయనానాం-నిర్వృతిమాదధానమిత్యుభయోర్విశేషణం||౨౬|| బాహూనితి||నిర్ణిక్తా ఉజ్జ్వలీకృతాని-బహువలయానిఅంగదానియేషుఅధిశ్రితాఃలోకపాలాఃయేషుతాన్- దశశతారంచక్రం అసహ్యంతేజోయస్యతస్యసరోరుహేరాజహంసమివ||౨౭||కౌమోదకీమితి||కౌమోదకీంగదాం-అరాతయో యేభటాః యోద్ధారస్తేషాం-శోణితమేవకర్దమః తేన-దిగ్ధాంలిప్తాం-అస్యకంఠే-మాలాంమణించస్మరేత్ - మధువ్రతానాం వరూథస్య-గిరాఉపఘుష్టాంనాదితాం-చైతన్యస్యజీవస్యతత్త్వం - తదుక్తంవైష్ణవే||శ్లో||ఆత్మానమస్యజగతోనిర్లేప మగుణామలమ్|బిభర్తికౌస్తుభమణింస్వరూపంభగవాన్హరిరితి||౨౮||భృత్యేతి||భృత్యేష్వనుకంపితాకృతానుకంపా- యాధీఃతయా-గృహీతామూర్తిర్యేనతస్య-విస్ఫురంతియేమకరకుండలే-తయోర్వల్గితేనప్రచలితేన- విద్యోతితౌ వమలౌకపోలౌ యస్మిన్ తత్ ఉదారాఉన్నతానాసానాసికాయస్మిన్ తత్||౨౯||యదితి||యచ్చస్వయాభూత్యాశోభయా అళిభిః పరిసేవ్యమానం-మీనద్వయాశ్రయంచ శ్రీనికేతనంపద్మం-అధిక్షిపద్వర్తతే-తత్ ధ్యాయేత్ - తత్రకుంతలైరళీనామధిక్షేపః-నేత్రద్వయేనమీనద్వయస్యేతిద్రష్టవ్యం అబ్జఇవనేత్రేయస్మిన్నిత్యుపమానాంతరం - ఉల్లసంత్యౌభ్రువౌ యస్మిన్ తత్-మనోమయంమనస్యావిర్భవంతత్||౩౦||తస్యేతి||కృపయాఅధికంఅత్యర్థం - అక్షిభ్యాం నిసృష్టం ప్రయుక్తంస్నిగ్ధస్మితేనఅనుగుణితంసంపృక్తం-విపులఃప్రసాదోయస్మిన్-గుహాయాంహృది||౩౧|| హాసమితి||అవనతాః యేలోకాస్తేషాం

భూతేఃపుంసాంమనోనయననిర్వృతిమాదధానమ్|కంఠంచకౌస్తుభమణేరధిభూషణార్థంకుర్యాన్మన
స్యఖిలలోకనమస్కృతస్య||బాహూంశ్చమందరగిరేఃపరివర్తనేననిర్ణిక్తబాహువలయానధిలోకపా
లాన్|సంచింతయేద్దశశతారమసహ్యతేజశ్శంఖంచతత్కరసరోరుహరాజహంసమ్||౨౭|| కౌమోదకీం
భగవతోదయితాంస్మరేతదిగ్ధామరాతిభటశోణితకర్దమేన|మాలాంమధువ్రతవరూథగిరోపఘుష్టాంచై
తన్యస్యతత్త్వమమలంమణిమస్యకంఠే||౨౮||భృత్యానుకంపితధియేహగృహీతమూర్తేస్సంచింతయేద్భ
గవతోవదనారవిందమ్|యద్విస్ఫురన్మకరకుండలవల్గితేనవిద్యోతితామలకపోలముదారనాసమ్||౨౯|| య
చ్ఛ్రీనికేతమళిభిఃపరిషేవ్యమాణంభూత్యాస్వయాకుటిలకుంతలబృందజుష్టమ్ | మీనద్వయాశ్రయమధి
క్షిపదబ్జనేత్రంధ్యాయేన్మనోమయమతంద్రితఉల్లసద్భ్రు||౩౦||తస్యావలోకమధికంకృపయాతిఘోర
తాపత్రయోపశమనాయనిసృష్టమక్ష్ణోః| స్నిగ్ధస్మితానుగుణితంవిపులప్రసాదంధ్యాయేచ్చిరంవితతభా
వనయాగుహాయామ్|| ౩౧|| హాసంహరేరవనతాఖిలలోకతీవ్రశోకాశ్రుసాగరవిశోషణమత్యుదారమ్|
సమ్మోహనాయరచితంనిజమాయయాస్యభ్రూమండలంమునికృతేమకరధ్వజస్య|| ౩౨|| ధ్యానాయనం
ప్రహసితంబహుళాధరోష్ఠభాసారుణాయితతనుద్విజకుందపఙ్క్తి| ధ్యాయేత్స్వదేహకుహరేవసిత
స్యవిష్ణోర్భక్త్యార్ద్రయార్పితమనానపృథగ్దిదృక్షేత్|| ౩౩|| ఏవంహరౌ భగవతిప్రతిలబ్ధభావో భక్త్యా

తీవ్రశోకేనయాన్యశ్రూణి తేషాం- సాగరం విశోషయతీతి తథాతంశ్రీహరేర్హాసంఅత్యుదారంభ్రూమండలంచ ధ్యాయేత్-కథంభూతంనిజమాయయా మకరధ్వజస్యాపి సంమోహనాయరచితం-మునికృతే - మునీనా ముపకారాయ-మునీనాంసంమోహనే ప్రవృత్తం కామమేవ మోహయితుమిత్యర్థః|| ౩౨||మందహాసధ్యానముక్త్వా స్థూలహాసధ్యానమాహ||ధ్యానాయనమితి|| శ్రీవిష్ణోఃప్రహసితముచ్చైర్హసితం ధ్యాయేత్-కీదృశంధ్యానాయనం - అతిసుందరతయా ప్రయత్నంవినైవ ధ్యానస్యవిషయభూతం-సౌందర్యమేవాహ- బహుళయాఅధికయా అధరోష్ఠస్య - భాసా కాంత్యా అరుణీభూతాఃతనవఃసూక్ష్మాః ద్విజాఏవకుందకుట్మలాని తేషాంపంక్తిఃస్ఫురయత్రయస్మిన్ తత్ - స్వదేహకుహరేహృదయాకాశే-అవస్థితస్యజాతస్య ప్రేమరసేనఆర్ద్రయాభక్త్యా-తస్మిన్నేవార్పితమనాస్సన్-పృథక్ తద్వ్యతిరిక్తం- ద్రష్టుం నేచ్ఛేత్ చిత్తంనవిచాలయేదిత్యర్థః||౩౩||సమాధిమాహద్వాభ్యాం||ఏవమితి||నిర్బీజస్సబీజశ్చేతిద్వివిధో యోగః - తత్రనిర్బీజయోగః||శ్లో||యతోయతోనిశ్చలతిమనశ్చంచలమస్థిరమ్ | తతస్తతోనియమ్యైతదాత్మన్యేవవశంనయేదితి || గీతానూక్తమార్గేణ క్రియమాణోపిదుష్కరస్సమాధిః-సబీజేతుసుకరంతత్రాహ - పరమానందమూర్తౌ శ్రీహరౌధ్యాయమానే-అయత్నతఏవచిత్తంపరమోభవతి-తదుక్తం-హృతాత్మనో హృతప్రాణాంశ్చభక్తిరనిచ్ఛతో గతిమణ్వీంప్రయుంక్తఇతి - అతఏవోపత్తిస్తు ప్రయోగస్య లక్షణంపశ్యేత్ || సబీజస్యేతి||అయం సిద్ధస్యేవదర్శయతి-ఏవంధ్యానమార్గేణ

హారో ప్రతిలబ్ధో భావః ప్రేమ యేనసః తథాతయా భక్త్యాచ - ద్రవత్ హృదయం యస్యాః - ప్రమోదాదుద్గతాని పుల
కాని యస్యసః- ఔత్కంఠ్యప్రవృత్తయా- అశ్రుకలయా చ- ముహురర్ద్యమానః - ఆనందసంప్లవే నిమజ్జమానః - దుర్గ్ర
హస్య భగవతో గ్రహణే- బడిశం మత్స్యబంధనమివ- ఉపాయభూతం చిత్తం- ధ్యేయాద్వియుక్తే- తద్ధారణే శిథిలప్రయ
త్నో భవతీత్యర్థః॥ ౩౪॥ ముక్తాశ్రయమితి॥ యర్హి యదా- ఏవం నిర్విషయం భవతి- అతఏవ ముక్తాశ్రయం చ- ధ్యేయసంబం
ధం వినా ధ్యాతురవస్థానాసంభవాత్ - నచ పూర్వవత్ శబ్దాదివిషయత్వాత్ - యతస్తత్ర విరక్తం పరమానందానుభవేన -
అతో నిర్వాణం లయమృచ్ఛతి- వృత్తిరూపతాం పరిత్యజ్య బ్రహ్మైకాకారేణ పరిణమత ఇత్యర్థః- యథా అర్చిర్జ్వాలాదీపః- ఆశ్ర
యవిషయాపగమే - మహాభూతజ్యోతీరూపేణ మతేతద్వత్ - అత్రాస్యాం దశాయాం - అవ్యవధానం ధ్యాతృధ్యేయ
విభాగశూన్యం- ఏకమఖండితం- ఆత్మానమనుగతమీక్షతే- అత్ర హేతుః- ప్రతినివృత్తః అపగతః- గుణప్రవాహః దేహాద్యు
పాధిర్యస్య॥ ౩౫॥ నచ సుప్తోత్థిత ఇవ పునస్సంసరతీత్యాహ॥ స ఇతి॥ సోపిచ పురుషః- తస్మిన్మహిమ్ని బ్రహ్మరూపే- అవసితః
అవసానం నిష్ఠాం ప్రాప్తః కయా - మనసో నివృత్త్యా చరమయా అవిద్యారహితయేతి సుషుప్తాద్విశేషః - తత్ర హ్యవిద్యా
స్తి నత్విదానీం- అత్ర హేతుః ఏతయా యోగాభ్యాసకృతయేత్యర్థః- నన్వేవమపి సుఖదుఃఖయోరాత్మధర్మత్వే- కుతో బ్ర
హ్మైక్యం- తత్రాహ- సుఖదుఃఖయోర్బాహ్యే- తత్ర హేతుః- సుఖదుఃఖయోర్హేతుత్వం భోక్తృత్వం- యత్పూర్వమా
సీత్- తదస్య సతి అవిద్యాకృతే కర్తరి అహంకారే- విధత్తే తన్నిష్ఠత్వేనైవ పశ్యతీత్యర్థః- యతః ఉపలబ్ధ పరాత్మకాష్ఠః అప
రోక్షీకృతాత్మతత్త్వః॥ ౩౬॥ తస్య జీవన్ముక్తిమాహ ద్వాభ్యాం॥ దేహమితి॥ చకారోప్యర్థే॥ నశ్వరం ఉక్తలక్షణ సిద్ధో దేహమపి

ద్రవద్ధృదయ ఉత్పులకః ప్రమోదాత్ । ఔత్కంఠ్యబాష్పకలయా ముహురర్ద్యమానః తచ్చాపి చిత్తబడిశం
శనకైర్వియుంక్తే ॥ ౩౪ ॥ ముక్తాశ్రయం యర్హి నిర్విషయం విరక్తం నిర్వాణమృచ్ఛతి మనస్సహసా యథా
ర్చిః । ఆత్మానమత్ర పురుషోవ్యవధానమేకమన్వీక్షతే ప్రతినివృత్తగుణప్రవాహః॥ ౩౫॥ సోప్యేతయా చరమ
యా మనసో నివృత్త్యా స్వస్మిన్మహిమ్న్యవసితస్సుఖదుఃఖబాహ్యే । హేతుత్వమప్యసతి కర్తరి దుఃఖయో
ర్యత్ స్వాత్మన్విధత్త ఉపలబ్ధపరాత్మకాష్ఠః ॥ ౩౬॥ దేహం చ నశ్వరమవస్థితముత్థితం వా సిద్ధో న పశ్యతి యతో
ధ్యగమత్స్వరూపమ్ । దైవాదుపేతమథ దైవవశాదపేతం వాసో యథా పరికృతం మదిరామదాంధః ॥
౩౭ ॥ దేహోపి దైవవశగః ఖలు కర్మ యావత్ స్వారంభకం ప్రతిసమీక్షత ఏవ సాసుః । తం సప్రపంచమ
ధిరూఢసమాధియోగః స్వాప్నం పునర్న భజతే ప్రతిబుద్ధవస్తుః ॥ ౩౮॥ యథా పుత్రాచ్చ మిత్రాచ్చ పృ
థఙ్మర్త్యః ప్రతీయతే । అప్యాత్మత్వేనాభిమతాద్దేహాదేః పురుషస్తథా ॥ ౩౯॥ యథోల్ముకాద్విస్ఫులింగా
ద్ధూమాద్వాపి స్వసంభవాత్ । అప్యాత్మత్వేనాభిమతాద్యథాగ్నిః పృథగుచ్యతే॥ ౪౦॥ భూతేంద్రియాంతః
కరణాత్ప్రధానాజ్జీవసంజ్ఞితాత్ । ఆత్మా తథా పృథగ్ద్రష్టా భగవాన్ బ్రహ్మసంజ్ఞితః॥ ౪౧॥ సర్వభూతేషు

నపశ్యతి- కుతః- సుఖదుఃఖే- ఆసనాదుత్థితముత్థాయ తత్రైవ స్థితం - తతః స్థానాదపేతం - తతో దైవవశాత్పునరప్యుపేతం
హి- నవిపశ్యతి యతః స్వరూపం ప్రాప్తః- యతో దేహాత్స్వరూపమధ్యగమత్ - తం దేహమితి వా- సతోప్యననుసంధానే దృ
ష్టాంతః- వాసః పరిహృతం పరివేష్టితం- స్థితం గతం వా- మదిరామదేనాంధో యథా న పశ్యతి ॥ ౩౭॥ ననుతర్హి కథం దేహస్య
ప్రవృత్తినివృత్తీ జీవనం వా తత్రాహ॥ దేహ ఇతి॥ దైవం పూర్వసంస్కారః- తద్వశేన గచ్ఛన్ యావత్ స్వారంభకం కర్మాస్తి
తావత్ప్రతిసమీక్షతే జీవత్యేవ- సాసుః సేంద్రియః- నను తర్హి యస్మిన్ పునస్సంగస్స్యాత్తత్రాహ- తం దేహం స్వప్నదేహాది
తుల్యం సప్రపంచం పుత్రాదిసహితం - పునర్న భజతే - అహం మమేతి నాభిమన్యతే అధిరూఢః ప్రాప్తః సమాధిపర్యంతో యో
గో యేన- అతఏవ ప్రతిబుద్ధం వస్తు ఆత్మతత్త్వం యేనసః॥ ౩౮॥ ప్రతిబోధప్రకారమాహ షడ్భిః॥ యథేతి॥ అతిస్నేహవశా
దాత్మతత్త్వేన- అభిమతాదపి పుత్రాదేః- మర్త్యః పుత్రాదిః- పురుషః- దేహాదేః ద్రష్టా॥ ౩౯॥ పృథగవస్థానాభావేపి- భే
దం సదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ యథోల్ముకాదిదానీం జ్వలతః కాష్ఠాత్- స్వసంభవాదగ్నేస్సంభూతాత్ - విస్ఫులింగా
దేః- ఆత్మత్వేన అగ్నేస్స్వరూపత్వేన- అభిమతాదపి అత్యంతవివేకినోహి - ధూమేప్యగ్న్యభిమానోస్తి - ఉల్ముకాత్పూర్వసి
ద్ధాదపి- తద్దాహకః ప్రకాశకశ్చాగ్నిః పృథగేవ॥ ౪౦॥ భూతేతి॥ ఏవం భూతాదేః ద్రష్టా- తేభ్యః పృథక్ -తస్మాదపి జీవసంజ్ఞితాత్-
బ్రహ్మసంజ్ఞితః పృథక్ - తథా ప్రధానాదపి - తత్ప్రవర్తకో భగవాన్ పృథగిత్యర్థః॥ ౪౧॥ ఉపాధితో వివేకముక్త్వా తత్సై
క్యమాహ॥ సర్వేతి॥ సర్వభూతేషు చతుర్విధేషు - తదాత్మతాం మహాభూతాత్మతాం ॥ ౪౨॥ ధర్మభేదస్యాప్యౌపాధిక

తాంసదృష్టాంతమాహ॥ స్వేతి॥ స్వయోనిషుకాష్ఠేషుజ్యోతిరగ్నిః - గుణవైషమ్యాత్ దీర్ఘహ్రస్వాదిభేదాత్- ప్రకృతౌ దేహే॥ ౪౩ ॥ తస్మాదితి॥ స్వప్రకృతింస్వాంశస్యజీవస్యబంధహేతుం - దైవీందేవస్యశ్రీవిష్ణోశ్శక్తిం - పరాభావ్యతత్ప్ర సాదేనైవజిత్వా - స్వరూపేణబ్రహ్మత్వేనావతిష్ఠతే ॥ ౪౪ ॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - అష్టావింశోధ్యాయవ్యాఖ్యా॥ శ్లో॥ ఏకోనత్రింశకేభక్తియోగస్తుబహుధోచ్యతే । కాలస్యచబలంఘోరసంసృతేశ్చవిరక్తయే ॥ ఉక్తానువాదపూర్వకం. భక్తిమార్గభేదాన్ పృచ్ఛతిద్వాభ్యాం- లక్షణమితి- లక్షణంమహదాదీనాం- యథాసాంఖ్యేషు-తథాకథితంయేనలక్షణేన తత్పారమార్థికంపరస్పరవివిక్తమిత్యర్థః - పరస్పరావిరుద్ధమితివా॥ ౧॥ యథేతి॥ యోయోగోభక్తియోగః - మూలంప్ర యోజనంయస్యతత్- యన్మూలం- తతఃధనంతస్యభక్తియోగస్యమార్గంప్రకారం- విస్తరతోమేబ్రూహి॥ ౨॥ విరాగ ఇతి॥ యేనసంసృతీనామాఖ్యానేన-వీతరాగోభవేత్॥ ౩॥ కాలస్యేతి॥ ఈశ్వరరూపస్యమహాప్రభావస్యతే- త్వదాత్మకస్య యద్ధేతోర్యద్భయాత్ - కుశలంపుణ్యంకుర్వంతి॥ ౫॥ లోకస్యేతి॥ అచక్షుషఃఅజ్ఞస్య- అతోమిథ్యాభూతేదేహాదౌ- అభిమ తిరహంకారోయస్య- అతఃకర్మస్వనుబద్ధయాఆసక్తయాధియాశ్రాంతస్య - అతఏవఅనాశ్రయేఅపారే - తమసిసంసా

చాత్మానంసర్వభూతానిచాత్మని । ఈక్షేతానన్యభావేనభూతేష్వపితదాత్మతామ్॥ ౪౨॥ స్వయోనిషు యథాజ్యోతిరేకంనానాప్రతీయతే । యోనీనాంగుణవైషమ్యాత్తథాత్మాప్రకృతౌస్థితః ॥ ౪౩ ॥ తస్మాదిమాంస్వాంప్రకృతిం దైవీంసదసదాత్మికామ్ । దుర్విభావ్యాంపరాభావ్య స్వరూపేణావతిష్ఠతే ॥ ౪౪ ॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- తృతీయస్కంధే- కపిలోపాఖ్యానే సాధనానుష్ఠానం నామాష్టావింశోధ్యాయః.

దేవహూతిః ॥ లక్షణంమహదాదీనాంప్రకృతేఃపురుషస్యచ । స్వరూపంలక్ష్యతేమీషాంయేనతత్పారమార్థికమ్॥ ౧॥ యథాసాంఖ్యేషుకథితంయన్మూలంతత్ప్రచక్షతే । భక్తియోగస్యమేమార్గంబ్రూహివిస్తరతఃప్రభో॥ ౨॥ విరాగోయేనపురుషోభగవన్సర్వతోభవేత్।ఆచక్ష్వజీవలోకస్యవివిధామమసంసృతీః॥౩॥ కాలస్యేశ్వరరూపస్యపరేషాంచపరస్యతే । స్వరూపంబతకుర్వంతియద్ధేతోఃకుశలంజనాః॥ ౪॥ అన్వయ వ్యతిరేకాచ్చసాక్ష్యాత్మాఽవ్యభిచారిణః । చైతన్యాఽవ్యభిచారేణనిద్రాంతస్యనసంస్మరేత్ ॥ ౫ ॥ లోకస్య మిథ్యాభిమతేరచక్షుష శ్చిరంప్రసుప్తస్య తమస్యనాశ్రయే । శ్రాంతస్యకర్మస్వనుబంధయాధియా త్వమావిరాసీఃకిలయోగభాస్కరః॥౬ ॥ శ్రీమైత్రేయః॥ ఇతిమాతుర్వచశ్శ్లక్ష్ణంప్రతినంద్యమహామునిః। ఆబభాషేకురుశ్రేష్ఠప్రీతస్తాంకరుణార్దితః॥ ౭॥ భక్తియోగోబహువిధోమార్గైర్భామినిభావ్యతే। స్వభావగుణమార్గేణపుంసాంభావోవిభిద్యతే॥ ౮॥ అభిసంధాయయద్ధింసాందంభంమాత్సర్యమేవచ । సంరంభీభిన్నదృగ్భావంమయికుర్యాత్సతామసః॥ ౯॥ విషయానభిసంధాయయశఐశ్వర్యమేవచ। అర్చాదావర్చయేద్యోమాంపృథగ్భావస్సరాజసః॥ ౧౦॥ కర్మనిర్హారముద్దిశ్యపరస్మిన్వాతదర్పణమ్। యజేద్యష్టవ్యమితివా పృథగ్భావస్ససాత్త్వికః॥౧౧॥మద్గుణశ్రుతిమాత్రేణమయిసర్వాగుహాశయే। మనోగతిరవిచ్ఛిన్నాయథా గంగాంభసోంబుధౌ॥ ౧౨॥ లక్షణంభక్తియోగస్యనిర్గుణస్యహ్యుదాహృతమ్। అహైతుక్యవ్యవహితా యాభక్తిఃపురుషోత్తమే॥ ౧౩ ॥ సాలోక్యసార్ష్టిసామీప్యసారూప్యైకత్వమిత్యుత । దీయమానంనగృ

హ్ణంతి...

ఖే-చిరంప్రసుప్తస్యలోకస్య - ప్రబోధనాయ - త్వంయోగప్రకాశకోభాస్కరఃకిలావిర్భూతోసి॥౬ ॥ ఇతీతి ॥ శ్లక్ష్ణంసుందరం॥ ౭॥ భక్తియోగఇతి॥ మార్గైఃప్రకారవిశేషైః - తానేవాహస్వభావభూతాయేగుణాః - తేషాంమార్గేణవృత్తిభేదేన- భావోభిప్రాయః- ఫలసంకల్పభేదాద్భక్తిభేదఇత్యర్థః॥ ౮॥ అభిసంధాయేతి॥ అభిసంధాయసంకల్ప్య- సంరంభీక్రోధీ-భిన్నదృక్ భేదదర్శీ-యోభావంభక్తింకుర్యాత్-సత్రివిధోపి-తామసః॥ ౯॥ విషయానితి॥పృథగ్భావఃభేదదర్శీ॥ ౧౦॥ కర్మనిర్హారమితి॥కర్మనిర్హారంపాపక్షయం-పరస్మిన్ పరమేశ్వరే- తదర్పణంకర్మార్పణంభగవత్ప్రీతిముద్దిశ్యేత్యర్థః- యష్టవ్యమితివిధిసిద్ధిముద్దిశ్యేత్యర్థః- భేదదర్శిత్వమర్చాదావర్చనంచ- త్రిష్వపిసమానం-తదేవంతామసాదిభక్తిషు- త్రయస్త్రయోభేదాఃతాసుయథోత్తరంశ్రైష్ఠ్యం.- ఏవంచశ్రవణకీర్తనాదయోనవాపిప్రత్యేకంనవభేదాః- తదేవంసగుణాభక్తిరేకాశీతిభేదా-నిర్గుణాభక్తిరేకఏవ॥౧౧ ॥ తామాహద్వాభ్యాం॥ మద్గుణేతి॥మనోగతిరితియాభక్తిః-సానిర్గుణస్యభక్తియోగస్య-లక్షణమిత్యన్వయః॥ ౧౨ ॥ లక్షణమితి॥ లక్షణంస్వరూపం-అవిచ్ఛిన్నాసంతతా - అహైతుకీఫలానుసంధానశూన్యా- అవ్యవహితాభేదదర్శనరహితాచ- మద్గుణశ్రవణమాత్రేణ- మయిశ్రీపురుషోత్తమే॥ ౧౩ ॥ భక్తానాంనిపాహ

షతాం-త్రైముత్యన్యాయేనాహ ॥ సాలోక్యేతి ॥ సాలోక్యంమయాసహఏకస్మిఁల్లోకేవాసం - సార్ష్టింసమానైశ్వర్యం
సామీప్యంనికటవర్తిత్వం - సారూప్యంసమానరూపతాం-ఏకత్వంసాయుజ్యం-ఉత అపి-దీయమానమపినగృహ్ణంతి-కుతఃమ
త్సేవనంవినా-తత్ర-మేనేత్యర్థః॥౧౪॥ కిమితితహిఁభజంతే॥ భక్తియోగస్యైవపరమఫలత్వాదిత్యాహ॥ సఇతి ॥ నను త్రై
గుణ్యంహిత్వాబ్రహ్మప్రాప్తిఃపరమఫలంప్రసిద్ధం-సత్యం - తత్తుభక్తానామానుషంగికమిత్యాహ - యేనేతి - యేనభక్తి
యోగేన-మద్భావాయబ్రహ్మత్వాయ॥ ౧౫॥ ఏవంభూతాయాఃభక్తేస్సాధనాన్యాహపంచభిః॥ నిషేవితేతి ॥ నిషేవితేన
సమ్యగనుష్ఠితేన । అనిమిత్తేనఫలాభిసంధిరహితేన - స్వధర్మేణనిత్యనైమిత్తికేన- మహీయసాశ్రద్ధాయుక్తేన - క్రియా
యోగేనపాంచరాత్రాద్యుక్తపూజాప్రకారేణశస్తేనని ష్కామేన - మామభ్యేతీతిపంచమేనాన్వయః ॥ ౧౬ ॥ మదితి॥
మద్ధిష్ణ్యంమత్ప్రతిమాదితస్యదర్శనాదిభిః-సత్త్వేనసత్త్వైక్యేణ-అసంగమేనవైరాగ్యేణ॥౧౭॥ ఆధ్యాత్మికేని ॥ ఆర్జవేనఅకా
టిల్యేన॥ ౯। సద్ధర్మిణఇపి॥ సద్ధర్మిణఃభగవద్ధర్మానుష్ఠాతుఃపురుషస్య-ఆశయఃచిత్తం ॥౨౦॥ప్రయత్నంవినైవప్రాప్తౌ
దృష్టాంతః॥ యథేతి॥ వాతోరథఃప్రాపకోయస్యగంధస్య-ఆశయాత్స్థానాత్ పుష్పాదేః-ఆవృత్తే-ఆత్మసాత్కరోతి- అ
వికారిశుద్ధం-సమంవాయచ్చేతఃచిత్తం॥ ౨౧॥ చిత్తశుద్ధిశ్చసర్వభూతాత్మదృష్ట్యైవభవతీతివక్తుంకేవలప్రతిమాదినిష్ఠాం

క్షాంతిజనామత్సేవనంవినా॥ ౧౪॥సఏవభక్తియోగాఖ్యఆత్యంతికఉదాహృతః। యేనాతివ్రజ్యత్రిగుణాన్మ
ద్భావాయోపపద్యతే॥ ౧౫॥ నిషేవితానిమిత్తేనస్వధర్మేణమహీయసా। క్రియాయోగేనశస్తేననాతిహిం
స్రేణనిత్యశః॥ ౧౬॥ మద్ధిష్ణ్యదర్శనస్పర్శపూజాస్తుత్యభివందనైః । భూతేషుమద్భావనయాసత్త్వేనాసం
గమేనచ॥ ౧౭ ॥ మహతాంబహుమానేనదీనానామనుకంపయా । మైత్ర్యాచైవాత్మతుల్యేషుయమేననియ
మేనచ॥ ౧౮॥ ఆధ్యాత్మికానుశ్రవణాన్నామసంకీర్తనేవచ । ఆర్జవేనార్యసంగేననిరహంక్రియయాతథా॥
౧౯॥సద్ధర్మిణో గుణైరేతైః పరిశంశోధితాశయః । పురుషస్యాంజసాభ్యేతి శ్రుతమాత్రగుణంహిమామ్॥
౨౦ ॥ యథావాతరథోఘ్రాణమావృంక్తే-గంధఆశయాత్ । ఏవంయోగరతం చేతఆత్మానమవికారి
యత్॥ ౨౧॥ అహంసర్వేషుభూతేషుభూతాత్మావస్థితస్సదా । తమవజ్ఞాయమాంమర్త్యఃకురుతేర్చావి
డంబనమ్॥ ౨౨॥ యోమాంసర్వేషుభూతేషుసంతమాత్మానమీశ్వరమ్। హిత్వార్చాంభజతేమౌఢ్యాద్భ
స్మన్యేవజుహోతిసః ॥ ౨౩ ॥ ద్విషతఃపరకాయేమాంమానినోభిన్నదర్శినః । భూతేషుబద్ధవైరస్యనమన
శ్శాంతిమృచ్ఛతి॥ ౨౪॥అహముచ్చావచైర్ద్రవ్యైఃక్రియయోత్పన్నయానఘే । నైవతుష్యేర్చితోర్చాయాం
భూతగ్రామావమానినః॥ ౨౫॥ అర్చాదావర్చయేత్తావదీశ్వరంమాంస్వకర్మకృత్ । యావన్నవేదస్వ
హృదిసర్వభూతేష్వవస్థితమ్॥౨౬॥ ఆత్మనశ్చపరస్యాపియఃకరోత్యంతరోదరమ్ । తస్యభిన్నదృశోమృత్యు
ర్విదధేభయముల్బణమ్॥౨౭॥అథమాంసర్వభూతేషుభూతాత్మానంకృతాలయమ్। అర్హయేద్దానమా
నాభ్యాంమైత్ర్యాఽభిన్నేనచక్షుషా ॥ ౨౮ ॥ జీవాశ్శ్రేష్ఠాహ్యజీవానాంతతఃప్రాణభృతశ్శుభే । తత
స్సచిత్తాఃప్రవరాస్తతశ్చేంద్రియవృత్తయః॥ ౨౯॥ తత్రాపిస్పర్శవేదిభ్యఃప్రవరారసవేదినః। తేభ్యోగం

ధవిదస్తతః॥ ... నిందన్నాహసప్తభిః॥అహమితి॥అర్చైవవిడంబనమనుకరణంఅర్చాయాంపూజావిడంబనమితివా॥ ౨౨॥ అన్యోపేక్షా ద్వే
షనిందాక్రమేణచతుర్భిశ్శిక్ష్యంతే॥ యఇతి॥ హిత్వోపేక్ష్య॥ ౨౪॥ అహమితి॥ద్రవ్యైరుత్పన్నయాక్రియయా - భూత
గ్రామావమానినఃతన్నిందకస్య॥౨౫॥ తర్హికిమర్చాదావర్చనమనర్థకమేవనేత్యాహ॥అర్చాదావితి॥ సర్వభూతేష్వవస్థి
తంమాం-స్వహృది యావన్నవేద-స్వకర్మకృత్ స్వకర్మావిరోధేన- యథావకాశంఅనేనకర్మనిష్ఠయాఅపిససవావధిరి
త్యుక్తంభవతి॥౨౬॥ ఆత్మనఇతి॥అంతరా అంతరం॥ ఉత్ అపి- అరమీషత్ అల్పమపిభేదంయఃపశ్యతీత్యర్థః-యద్వా-అంతరా
మధ్యే-ఉదరంశరీరం-మృత్యురహంతస్యభయంవిదధేకరోమి॥౨౭ ॥ అథేతి॥అథఅతః - సర్వభూతేషు-కృతాలయంకృతా
వాసం-తత్రహేతుఃభూతానామాత్మానంఅంతర్యామిణం-అభిన్నేనచక్షుషా-సమదర్శనేన॥ ౩౮॥ తత్రాపియథోత్తరం
మానాద్యతిశయఃకర్తవ్యఇతివక్తుంతారతమ్యమాహసార్ధైరష్టభిః॥జీవా ఇతి॥అజీవానాంఅచేతనానాం । అచేతనేభ్యః
తతస్తేష్వపి-ప్రాణభృతఃప్రాణవృత్తిమంతః-సచిత్తాజ్ఞానవంతః - ఇంద్రియాణాంవృత్తయోయేషుతే॥ ౨౯॥ తత్రాపీతి॥
తత్రాపిస్పర్శవేదిభ్యఃప్రవరాఃరసవేదినః - ఇంద్రియవృత్తయోవృక్షాణామపిసూక్ష్మాస్సంత్యేవ-తథాహిమహాభారతే-
మోక్షధర్మేషుశ్లో॥తస్మాజ్జిఘ్రంతిపాదపాః తస్మాత్పశ్యంతిపాదపాఇత్యాది - ప్రభూతాతుస్పర్శేంద్రియవృత్తిరేవతత

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

స్తేభ్యః-స్పర్శవేదిభ్యః-రసవేదినో మత్స్యాదయః శ్రేష్ఠాః-గంధవిదో భ్రమరాదయః - శబ్దవిదః సర్పాదయః॥ ౩౦॥ రూపేతి॥ రూపభేదవిదః కాకాదయః ఉభయతోదంతా యేషాం తే అశ్వాదయః-అపదేభ్యస్తేభ్యో బహుపదః - తేభ్యశ్చతుష్పాద ఇత్యర్థః-తతో ద్విపాన్మనుష్యః॥ ౩౧॥ తత ఇతి॥ తతస్తేషు వర్ణాః॥ ౩౨॥ అర్థజ్ఞాదితి॥ సంశయచ్ఛేత్తా మీమాంసకః-తతో౽పి కేవలాత్స్వకర్మకృత్- ముక్తసంగస్య లక్షణం ఆత్మనో ధర్మమర్థం చ నదోగ్ధా- నిష్కామ ఇత్యర్థః॥ ౩౩॥ తస్మాదితి॥ సమర్పితాః అశేషాః క్రియాః-అర్థాః తత్ఫలాని-ఆత్మా దేహశ్చ యేన-అత ఏవ నిరంతరః అవ్యవహితః॥ ౩౪ ॥ నేతి ॥ అకర్తుః కర్తృత్వాభిమానహీనాత్॥ ౩౫॥ ఈశ్వర ఇతి॥ జీవానాం కలయా పరికలనేన - అంతర్యామితయా ప్రవిష్ట ఇతి దృష్ట్వైవేత్యర్థః-ఉక్త-భక్తియోగం పూర్వోక్తేనాష్టాంగయోగేన సహోపసంహరతి- హేమానవీతి॥ ౩౬॥ తయోరితి ॥ పురుషం పరమేశ్వరం - యదస్యత్పృష్టం జీవస్య సంసృతిం కాలస్య చ రూపం వాచక్ష్వేతి - తదాహ సార్ధేన - ఏతత్ సర్వనియంతృ యద్భగవతో రూపం॥ ౩౭॥ పరమితి। కీదృశం-ప్రధానపురుషాత్మకం-పరం తద్వ్యతిరిక్తం చ-ఏతదేవ దైవమిత్యభిధీయతే - కీదృశం - కర్మణాం విచేష్టితం - నానాసంసృతిలక్షణం యస్మాత్తత్ - దైవప్రేరితకర్మకృతాస్సంసృతయో౽పి విచిత్రా ఇత్యర్థః - ఏతదేవ భగవతో రూపం-కాల ఇతి చాభిధీయతే. కీదృశం రూపం-రూపభేదస్య వస్తూనామన్యథాత్వస్య- ఆస్పదం ఆశ్రయః- కారణముక్తం

ధవిదశ్శ్రేష్ఠాస్తతశ్శబ్దవిదో వరాః॥ ౩౦॥ రూపభేదవిదస్తత్ర తతశ్చోభయతోదతః। తేషాం బహుపదాః శ్రేష్ఠా
శ్చతుష్పాదస్తతో ద్విపాత్ ॥ ౩౧ ॥ తతో వర్ణాశ్చ చత్వారస్తేషాం బ్రాహ్మణ ఉత్తమః । బ్రాహ్మణే
ష్వపి వేదజ్ఞో హ్యర్థజ్ఞో౽భ్యధికస్తతః॥ ౩౨॥ అర్థజ్ఞాత్సంశయచ్ఛేత్తా తతశ్శ్రేయాన్ స్వకర్మకృత్ । ముక్త
సంగస్తతో భూయానదోగ్ధా ధర్మమాత్మనః॥ ౩౩॥ తస్మాన్మయ్యర్పితాశేషక్రియార్థాత్మా నిరంతరః । మ
య్యర్పితాత్మనః పుంసో మయి సన్న్యస్తకర్మణః॥ ౩౪-న పశ్యామి పరం భూతమకర్తుస్సమదర్శనాత్। మనసై
తాని భూతాని ప్రణమేద్బహుమానయన్॥ ౩౫। ఈశ్వరో జీవకలయా ప్రవిష్టో భగవానితి । భక్తియోగశ్చ
యోగశ్చ మయా మానవ్యుదీరితః॥ ౩౬॥ తయోరేకతరేణైవ పురుషః పురుషం వ్రజేత్ । ఏతద్భగవతో రూపం
బ్రహ్మణః పరమాత్మనః॥ ౩౭॥ పరం ప్రధానపురుషౌ దైవం కర్మవిచేష్టితమ్। రూపభేదాస్పదం దివ్యం కాల ఇ
త్యభిధీయతే॥ ౩౮॥ భూతానాం మహదాదీనాం యతో భిన్నదృశాం భయం। యో౽ంతః ప్రవిశ్య భూతాని భూ
తైరత్త్యఖిలాశ్రయః॥ ౩౯॥ స విష్ణ్వాఖ్యో౽ధియజ్ఞో౽సౌ కాలః కలయతాం ప్రభుః। న చాస్య కశ్చిద్దయితో న ద్వే
ష్యో న చ బాంధవః ॥ ౪౦॥ ఆవిశత్యప్రమత్తో౽సౌ ప్రమత్తం జనమంతకృత్ । యద్భయాద్వాతి వాతో౽యం
సూర్యస్తపతి యద్భయాత్॥ ౪౧ ॥ యద్భయాద్వర్షతే దేవో భగణో భాతి యద్భయాత్ । యద్వనస్పత
యో భీతా లతాశ్చౌషధిభిస్సహ॥ ౪౨ ॥ స్వే స్వే కాలే౽భిగృహ్ణంతి పుష్పాణి చ ఫలాని చ । స్రవంతి సరితో భీతా
నోత్సర్పత్యుదధిర్యతః॥ ౪౩॥ అగ్నిరింధే సగిరిభిర్భూర్న మజ్జతి యద్భయాత్ । నభో దదాతి శ్వసతాం మా
ర్గం యన్నియమాదదః॥ ౪౪॥ లోకం స్వదేహం తనుతే మహాన్ సప్తభిరావృతమ్ । గుణాభిమానినో దేవా
స్సర్గాదిష్వస్య యద్భయాత్ ॥ వర్తంతే౽నుయుగం యేషాం వశ ఏతచ్చరాచరమ్ ॥ ౪౫ ॥ సో౽నంతో౽ం
తకరః కాలో౽నాదిరాదికృదవ్యయః। జనం జనేన జనయన్మారయన్మృత్యునాంతకమ్ ॥ ౪౬॥ ఇతి శ్రీమద్భా
గవతే-తృతీయస్కంధే-ఏకోనత్రింశో౽ధ్యాయః. ... ... *

హ-కాలాద్గుణవ్యతికరాదితి చ-గుణవ్యతికరః కాల ఇతి - దివ్యం అత్యద్భుతప్రభావం ॥ ౩౮ ॥ తదేవాహ ॥ యావత్సమాప్తి- భూతానామితి- మహదాదీనాం తత్తదభిమానినాం జీవానాం- భయహేతుత్వమేవాహ-య ఇతి - భూతైరేవ భూతాన్యత్తి సంహరతి॥ ౩౯ ॥ స ఇతి॥ అధియజ్ఞః యజ్ఞఫలదాతా-కలయతాం వశీకుర్వతాం ॥ ౪౦ ॥ యదితి-యత్ యస్మాద్భీతాః॥ స్వే స్వ ఇతి॥ యతో భీతాస్సంతస్స్రవంతి॥ ౪౩॥ అగ్నిరితి॥ ఇంధే దీప్యతే-సహ గిరిభిర్భూః-అధో న భః-యన్నియమాత్ యస్యాజ్ఞయా॥ ౪౪ ॥ లోకమితి॥ మహాన్ మహత్తత్త్వం-అంకురాత్మకం స్వదేహం-లోకత్వేన విస్తారయతి గుణాభిమానినో గుణనియంతారః-దేవాః బ్రహ్మాదయః-అస్య విశ్వస్య-సర్గాదిషు ప్రవర్తంతే- అనుయుగం వారం వారమిత్యర్థః॥ ౪౫॥ స ఇతి॥ జనేన పిత్రాదినా- జనం పుత్రాదిం జనయన్- ఆదికృత్ మృత్యునాంతకమపి మారయన్-అంతకరః- స్వయం త్వనాదిరనంతో౽వ్యయశ్చ ॥ ౪౬ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకోనత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో ॥ త్రింశే తు కాయకాంతాదిలలనాకులచేతసామ్ । కామినాం తామసీ పాపాదధోగతిరుదీర్యతే॥ కాలప్రభావవర్ణన

పూర్వకం- వైరాగ్యాయవిచిత్రకవర్ణకృతాంసంసృతిం- అధ్యాయత్రయేణప్రపంచయతి॥ తస్యేతి॥ తస్యైతస్యబలినఃకా
లస్య-బలినేతివా పాఠః- కాల్యమానః-విచాల్యమానోఽపి-వాయోర్విక్రమం- యథామేఘపఙ్క్తిఃనవేదతద్వత్ ॥ ౧ ॥ విక్రమ
మేవాహ ॥ యంయమితి॥ యంయమర్థం-దుఃఖేనప్రయాసేన - ఉపాదత్తేఆపాదయతి-తంతంభగవాన్ కాలః - ధునోతి
వినాశయతి-యత్కృతే-యన్నిమిత్తం-శోకహేతుః॥ ౨॥యదితి॥ యత్ యస్మాత్-సానుబంధస్యకళత్రాదిసహితస్య- దేహ
స్యసంబంధీనిగృహాదీని-వసుద్రవ్యం-అనుక్తసముచ్చయార్థశ్చకారః ॥ ౩ ॥ దుర్మతిత్వందర్శయన్ దుఃఖంప్రపంచయతి॥
జంతురిత్యాదిచతుర్దశభిః॥౪॥నరకస్థఇతి॥ నారక్యాంనరకాదాహారాదిభిర్జాతాయాం॥ ౫॥ ఆత్మేతి॥ నిరూఢమూలంప్ర
సృతమనోరథంహృదయంయస్యబహుమన్యతేకృతార్థోఽహమితిశ్లాఘతే॥ ౬॥ దందహ్యమానేతి॥ ఉద్వహనాదినాపోష
ణాదిచింతయా॥౭॥ దురాశయత్వమేవాహ॥ఆక్షిప్తేతి॥ఆక్షిప్తః ఆత్మాఇంద్రియాణిచయస్యతయా - అసతీనాంపుంశ్చలీనా
మపి - రహసిరచితయాసంభోగాదిరూపయా - మధురభాషిణాంశిశూనాంఆలాపైశ్చ - సుఖవన్మన్యతఇత్యుత్తరత్ర

శ్రీకపిలః॥ తస్యైతస్యజనోనూనంనాయంవేదోరువిక్రమమ్ । కాల్యమానోఽపిబలినో వాయోరివ ఘనావ
ళిః॥ ౧॥ యంయమర్థముపాదత్తేదుఃఖేనసుఖహేతవే । తంతంధునోతిభగవాన్పుమాన్ఛోచతియత్కృతే॥
౨॥ యదధ్రువస్యదేహస్యసానుబంధస్యదుర్మతిః । ధ్రువాణిమన్యతేమోహాద్గృహక్షేత్రవసూనిచ॥ ౩॥
జంతుర్వైభవఏతస్మిన్యాంయాంయోనిమనువ్రజేత్ । తస్యాంతస్యాంసలభతేనిర్వృతింనవిరజ్యతే॥౪॥నర
కస్థోఽపిదేహంవైనపుమాంస్త్యక్తుమిచ్ఛతి । నారక్యాంనిర్వృతౌసత్యాందేవమాయావిమోహితః॥ ౫॥ ఆ
త్మజాయాసుతాగారపశుద్రవిణబంధుషు । నిరూఢమూలహృదయఆత్మానంబహుమన్యతే॥ ౬॥ దందహ్య
మానసర్వాంగఏషాముద్వహనాదినా । కరోత్యవిరతంమూఢోదురితానిదురాశయః॥ ౭॥ ఆక్షిప్తాత్మేం
ద్రియస్స్త్రీణామసతీనాంచమాయయా । రహోరచితయాలాపైఃశిశూనాంకలభాషిణామ్॥ ౮॥ గృహే
షుకూటధర్మేషుదుఃఖతంత్రేష్వతంద్రితః । కుర్వన్దుఃఖప్రతీకారంసుఖవన్మన్యతేగృహీ ॥ ౯ ॥ అర్థైరా
పాదితైర్గుర్వ్యాహింసయేతస్తతశ్చతాన్ । పుష్ణాతియేషాంపోషేణశేషభుగ్యాత్యధస్స్వయమ్॥ వా
ర్తాయాంలుప్యమానాయామారబ్ధాయాంపునఃపునః । లోభాభిభూతోనిస్సత్త్వఃపరార్థేకురుతేస్పృ
హాం॥౧౧॥ కుటుంబభరణాకల్పోమందభాగ్యోవృథోద్యమః । శ్రియావిహీనఃకృపణోధ్యాయన్ఛ్వసితి
మూఢధీః॥ ౧౨॥ ఏవంస్వభరణాకల్పంతత్కళత్రాదయస్తథా । నాద్రియంతేయథాపూర్వంకీనాశాఇవ
గోజరమ్॥ ౧౩॥ తత్రాప్యజాతనిర్వేదోభ్రియమాణస్స్వయంభృతైః । జరయోపాత్తవైరూప్యోమరణా
భిముఖోగృహే॥౧౪॥ ఆస్తేఽవమత్యోపన్యస్తంగృహపాలఇవాహరన్ । ఆమయావ్యప్రదీప్తాగ్నిరల్పాహా
రోల్పచేష్టితః॥౧౫॥ వాయునోత్క్రమతోత్తారఃకఫసంరుద్ధనాడికః । కాసశ్వాసకృతాయాసఃకంఠేఘు
రఘురాయతే॥ ౧౬॥ శయానఃపరిశోచద్భిఃపరివీతస్స్వబంధుభిః । వాచ్యమానోఽపినబ్రూతేకాలపాశవ
శంగతః॥ ౧౭॥ ఏవంకుటుంబభరణవ్యాపృతాత్మాఖిలేంద్రియః । మ్రియతేరుదతాంస్వానామురువేదన
యాస్తధీః॥౧౮॥ యమదూతౌతదాప్రాప్తౌభీమౌసరభసేక్షణౌ । సదృష్ట్వాత్రస్తహృదయఃశకృన్మూత్రం
విముంచతి॥ ౧౯ ॥ యాతనాదేహమావృత్యపాశైర్బద్ధ్వాగళేబలాత్ । నయతోదీర్ఘమధ్వానందండ్యం

యాన్వయః॥౮॥గృహేష్వితి॥కూటాఃవిత్తశాఠ్యాదిబహులాఃధర్మాఃయేషు-దుఃఖప్రధానేషు ॥ అర్థైరితి॥ యేషాంపో
షణేన-అధోయాతి-తాన్పుష్ణాతి- శేషభుగితిభోగోఽపితస్యదుర్లభఇత్యర్థః॥ ౧౦॥ వార్తాయామితి॥వార్తాయాంజీవి
కాయాం-నిస్సత్త్వఃదుర్బలఃఅశక్తః-పరార్థేపరస్వే॥౧౧॥ కుటుంబేతి॥ అకల్పఃఅసమర్థః॥౧౨॥ ఏవమితి॥పూర్వంయథా
ఆద్రియంతే-తథాఆదరంనకుర్వంతి-కీనాశాఃకృపణాః-కృషీవలాః-గోజరంవృద్ధబలీవర్దం॥౧౩॥ తత్రేతి ॥ భ్రియమాణఃపు
ష్యమాణః॥౧౪॥ ఆస్తఇతి॥ అవమత్యాఅవజ్ఞయా-ఉపన్యస్తంసమీపేప్రక్షిప్తం-గృహపాలఃశ్వేవ-ఆహరన్భుంజానఃఆమ
యావీ-రోగీ॥౧౫॥ వాయునేతి॥ ఉత్తారఃఉద్గతనేత్రతారకః కఫేనసంరుద్ధాః- నాడయఃప్రాణమార్గభూతాఃయస్యతేన- కాస
శ్వాసాభ్యాం-కృతఃఆయాసోయస్య-ఘురుఘురుశబ్దంకరోతి॥ ౧౬॥ శయానఇతి॥పరివీతఃపరివేష్టితః- వాచ్యమానఃసంబో
ధ్యబంధోతాతేత్యాహూయమానః॥౧౭॥ ఏవమితి॥ అస్తధీఃనష్టమతిః॥ ౧౮॥ మృతస్యపుణ్యాపాపాభ్యాం ద్వేగతీ॥తత్రపా
పగతిమాహయావదధ్యాయపరిసమాప్తి ॥ యమదూతావితి॥ సరభసంసక్రోధమీక్షణంయయోస్తౌదృష్ట్వా॥ ౧౯॥ యా

తనేతి॥ అవృత్త్యనిరుద్ధ్య॥ ౨౦॥ తయోరితి॥ తయోఃతర్జనైః-నిర్భిన్నంహృదయంయస్య - ఆర్తస్సన్ చలతీతిద్వితీయేనాన్వయః॥ ౨౧ ॥ క్షుదితి॥ క్షుత్తృడ్భ్యాంపరీతఃవ్యాప్తఃతప్తాఃవాలుకాః యస్మిన్ నిర్గతః ఆశ్రమోవిశ్రామస్థానముదకంచ యస్మిన్॥౨౨॥ తత్రతత్రేతి॥ యమసాదనంనీతోభవతీత్యర్థః॥ ౨౩॥ తత్రైవవిశేషమాహ॥ యోజనానామితి॥ అధ్వనస్సంబంధినాంయోజనానాంనవతింనవచసహస్రాణి - పాపాధిక్యేద్వాభ్యాంవానీతస్సన్ ॥ ౨౪ ॥ యాతనాస్సంక్షేపతాదర్శయతిచతుర్భిః॥ ఆదీపనమితి ॥ ఆదీపనంప్రజ్వలనంప్రాప్నోతి - స్వేనకృత్తమన్యేనవాకృత్తంఛిన్నంయత్స్వమాంసంతస్యభక్షణమిత్యర్థః॥ ౨౫॥ జీవతఇతి॥ఆత్మనోవైశసంపీడాం ॥ ౨౬ ॥ కృంతనమితి॥ఛిదాపనంభేదప్రాపణం॥ ౨౭॥నచైతదసంభావితంఅత్రాపిదృశ్యమానత్వాదిత్యాహ॥ అత్రైవేత్యాదినా॥ ఉభయంకుటుంబం-స్వందేహంచ॥ ౨౯॥ ఏవమితి॥పాపార్జితంధనం-భుంజతేబహవః-కర్తైవతునరకంయాతీత్యాహ॥ ౩౦॥ ఏకఇతి॥భూతద్రోహేణ-యద్భృతం-తత్స్వకళేబరం-ఇహైవహిత్వా-కుశలాదితరంపాపం- తదేవపాథేయంపథిభోజ్యంయస్య ॥ ౩౧ ॥ నను పాపమపివిషయగచ్ఛతుతత్రాహ॥ దైవేనేతి॥ తస్యకుటుంబపోషస్య - శమలంపాపం- దైవేన- ఈశ్వరేణ-ప్రాపితంభుంక్తే- ॥ ౩౨॥

రాజభటాయథా॥౨౦॥ తయోర్నిర్భిన్నహృదయస్తర్జనైర్జాతవేపథుః। పథిశ్వభిర్భక్ష్యమాణఆర్తోఘం స్వమనుస్మరన్॥౨౧॥ క్షుత్తృట్పరీతోర్కదవానలానిలైస్సంతప్యమానఃపథితప్తవాలుకే । కృచ్ఛ్రేణపృష్ఠేకశయాచ తాడితశ్చలత్యశక్తోపినిరాశ్రమోదకే ॥ ౨౨ ॥ తత్రతత్రపతన్ శ్రాంతో మూర్ఛితఃపునరుత్థితః।పథాపాపీయసానీతస్తరసాయమసాదనమ్ ॥ ౨౩ ॥ యోజనానాంసహస్రాణినవతింనవచాధ్వనః। త్రిభిర్ముహూర్తైర్ద్వాభ్యాంవానీతఃప్రాప్నోతియాతనామ్ ॥ ౨౪ ॥ ఆదీపనంస్వగాత్రాణాంవేష్టయిత్వోల్ముకాదిభిః। ఆత్మమాంసాదనంక్వాపిస్వకృత్తంపరతోపివా॥ ౨౫ ॥ జీవతశ్చాంత్రాభ్యుద్ధారశ్శ్వగృధ్రైర్యమసాదనే। సర్పవృశ్చికదంశాద్యైర్దశద్భిశ్చాత్మవైశసమ్ ॥ ౨౬॥ కృంతనంచావయవశోగజాదిభ్యోభిదాపనమ్।పాతనంగిరిశృంగేభ్యోరోధనంచాంబుగర్తయోః ॥ ౨౭ ॥ యాస్తామిస్రాంధతామిస్రారౌరవాద్యాశ్చయాతనాః। భుంక్తేనరోవానారీవామిథస్సంగేననిర్మితాః॥ ౨౮॥ అత్రైవనరకస్స్వర్గఇతిమాతఃప్రచక్షతే। యాయాతనావైనారక్యస్తాఇహాప్యుపలక్షితాః॥ ౨౯॥ ఏవంకుటుంబంబిభ్రాణఉదరంభరఏవవా। విసృజ్యేహోభయంప్రేత్యభుంక్తే-తత్ఫలమీదృశమ్ ॥ ౩౦ ॥ ఏకఃప్రపద్యతేధ్వాంతంహిత్వేదంస్వకళేబరమ్। కుశలేతరపాథేయోభూతద్రోహేణయద్భృతమ్॥ ౩౧॥ దైవేనాసాదితంతస్యనిరయేశమలంపుమాన్।భుంక్తే-కుటుంబపోషస్యహృతవిత్తఇవాతురః॥ ౩౨ ॥ కేవలేనహ్యధర్మేణకుటుంబభరణోత్సుకః।యాతిజీవోంధతామిస్రంచరమంతమసఃపదమ్॥ ౩౩॥ అధస్తాన్నరలోకస్యయావతీర్యాతనాస్తుతాః।క్రమశస్సమనుక్రమ్యపునరత్రావ్రజేచ్ఛుచిః॥ ౩౪॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-తృతీయస్కంధే - త్రింశత్తమోధ్యాయః. ... ...*

శ్రీభగవాన్ ॥ కర్మణాదైవనేత్రేణజంతుర్దేహోపపత్తయే । స్త్రియాఃప్రవిష్టఉదరంపుంసోరేతఃకణాశ్రయః॥ ౧॥ కలిలంత్వేకరాత్రేణపంచరాత్రేణబుద్బుదమ్ । దశాహేనచకర్కంధుఃపేశ్యండంవాతతఃపరమ్॥ ౨॥ మాసేనతుశిరోద్వాభ్యాంబాహ్వంఘ్ర్యాద్యంగవిగ్రహమ్ । నఖలోమాస్థిచర్మాణిలింగ

ననుకుటుంబపోషణంవిహితమేవతత్రాహ॥ కేవలేనేతి॥ తమసోనరకస్య-చరమంపదంస్థానం ॥ ౩౩॥ పునర్మనుష్యశరీరప్రాప్తిప్రకారమాహ ॥ నరలోకస్యమనుష్యదేహస్యప్రాప్తేః - అధస్తాదర్వాక్-యావత్యోయాతనాః - అధశ్శబ్దేనశ్వసూకరాదియోనయశ్చ-తాస్సర్వాఃక్రమేణసంప్రాప్య-ప్రభాగనక్షీణపాపశ్శుచిస్సన్ - అత్రపునర్నరత్వంప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ ౩౪॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-త్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *

శ్లో ॥ ఏకత్రింశేవిమిశ్రైస్తుపుణ్యపాపైరిహాంతరా । మనుష్యయోనిసంప్రాప్తిర్వర్ణ్యతేరాజసీగతిః ॥ పునరత్రావ్రజేదిత్యుక్తం-తదేవవిశేషతోదర్శయతి॥ కర్మణేతి॥ కర్మణాపూర్వకృతేన-దైవమీశ్వరః- తదేవనేత్రంప్రవర్తకంయస్యతేన-ప్రవిష్టోభవతి॥ ౧॥ కలిలమితి॥ కలిలంశుక్లశోణితమిశ్రంభవతి-బుద్బుదంవర్తులంభవతి- కర్కంధుర్బదరీఫలంతదాకారంకించిత్కఠినంభవతి-పేశీమాంసపిండాకారం-అండంవాయోన్యంతరే ॥ ౨ ॥ మాసేనేతి ॥ బాహ్వంఘ్ర్యాదీనాంవిగ్రహోవిభాగః-లింగంచఛిద్రాణిచతేషాముద్భవః॥ ౩॥ చతుర్భిరితి॥ జరాయుణాగర్భవేష్టనేనవీతఃప్రావృతః॥

౪॥ మాతురితి॥ మాతుర్జగ్ధానభక్షితేన- అన్నపానాద్యైశ్చ- ఏధమానాః ధాతవో యస్య జంతూనాం సంభవో యస్మిన్ తత్ స్రక్- అసంమతే గర్తే- శేతే- తథాచ మార్కండేయపురాణే॥ శ్లో॥ నాడీచాప్యాయనీనామనాభ్యాంతస్యనిబధ్యతే। స్త్రీణాంతథాంత్రసుషిరే సానిబద్ధోపజాయతే । క్రమంతేభుక్తపీతాని స్త్రీణాంగర్భోదరేతథా । తైరాప్యాయితదేహోఽసౌజంతుర్వృద్ధిముపైతిహీతి॥ ౬ ॥ క్రిమిభిరితి॥ తత్రత్యైః క్రిమిభిఃఖాదద్భిః- సౌకుమార్యాదోఽమలత్వేన - క్షతానిసర్వాణ్యంగానియస్యసః॥ ౭ ॥ కట్వితి॥ ఉల్బణైర్దుస్సహైః సర్వేష్వంగేషుఉత్థితా వేదనాయస్యసః- ఆస్తఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౮॥ ఉల్బేనేతి॥ ఉల్బేన- జరాయుణాభుగ్నంకుటిలీభూతం- పృష్ఠంశిరోధరాగ్రీవాచయస్యసః॥ ౯ ॥ తత్రేతి॥ దైవాత్పూర్వకర్మవశాత్-లబ్ధాస్మృతిర్యేనసః-దీర్ఘంచురంతం-అనుచ్ఛ్వాసంయథాభవతితథా-తత్రస్థితస్సన్॥౧౦ ॥ ఆరభ్యేతి॥సూతిహేతుభిర్వాతైః వేపితః- సోదరస్సమానోదరజన్మా- విష్ఠాభూఃక్రిమిరివ॥ ౧౧ ॥ నాథమానఇతి॥ నాథమానోయాచమానః- ఉపతప్యమానఇతివా- ఋషిఃదేహాత్మదర్శీ- భీతఃపునర్గర్భవాసాత్- సప్తవర్ధయోబంధనభూతాః ధాతవోయస్యసః విక్లబయావ్యాకులయా॥౧౨॥ తస్యేతి॥ఉపపన్నంజగత్- రక్షితుం- స్వేచ్ఛయాగృహీతనానామూర్తేఃభగవతఃచరణారవిందం- అకుతోభయం - సోహంశరణంప్రజామి-భువిలసదితిశ్రీకృష్ణావతారాద్యభిప్రాయేణ - అసతోమేమమ - అనురూపాయోగ్యా-యేనేదృశీగర్భవాసరూపలక్షణాగతిః-అదర్శిదర్శితా ॥ ౧౩ ॥ నను కోసౌయంశరణంప్రజసి. కోవాతవత

చ్ఛిద్రోద్భవస్త్రీభిః॥ ౩॥ చతుర్భిర్ధాతవస్సప్తపంచభిఃక్షుత్తృడుద్భవః। షడ్భిర్జరాయుణావీతఃకుక్షౌ భ్రామ్యతిదక్షిణే॥ ౪॥ (సప్తమేజన్మకర్మాణిగతానిస్మరతేఋషిః । జగత్యాంనిజదేహస్యమాయయాబంధమాత్మనః॥ ౫॥ మాతుర్జగ్ధాన్నపానాద్యైరేధద్ధాతురసంమతే। శేతేవిణ్మూత్రయోర్గర్తే సజంతుర్జంతుసంభవే॥ ౬॥ క్రిమిభిఃక్షతసర్వాంగస్సౌకుమార్యాత్ప్రతిక్షణమ్ । మూర్ఛామాప్నోత్యురుక్లేశస్తత్రత్యైఃక్షుధితైర్ముహుః॥ ౭॥ కటుతీక్ష్ణోష్ణలవణక్షారామ్లాదిభిరుల్బణైః। మాతృభుక్తైరుపస్పృష్టసర్వాంగోత్థితవేదనః॥ ౮॥ ఉల్బేనసంవృతస్తస్మిన్నాంత్రైశ్చబహిరావృతమ్ । ఆస్తేకృత్వాశిరఃకుక్షౌభుగ్నపృష్ఠశిరోధరః॥ అకల్యస్స్వాంగచేష్టాయాంశకుంతఇవపంజరే॥ ౯॥ తత్రలబ్ధస్మృతిర్దైవాత్కర్మజన్మశతోద్భవమ్। స్మరన్దీర్ఘమనుచ్ఛ్వాసంశర్మకిన్నామవిందతే॥ ౧౦॥ ఆరభ్యసప్తమాన్మాసాల్లబ్ధబోధోఽపివేపితః। నైకత్రాస్తేసూతివాతైర్విష్ఠాభూరివసోదరః ॥ ౧౧ ॥ నాథమానఋషిర్భీతస్సప్తవధ్రిఃకృతాంజలిః । సంస్తౌతితంవిక్లబయావాచాయేనోదరేర్పితః॥ ౧౨ ॥ జీవఉవాచ॥ తస్యోపపన్నమవితుంజగదిచ్ఛయాత్తనానాతనోర్భువిలసచ్చరణారవిందం । సోహంవ్రజామిశరణంనకుతోభయంమే యేనేదృశీగతిరదర్శ్యసతోనురూపా ॥ ౧౩ ॥ యస్త్వత్రబద్ధఇవకర్మభిరావృతాత్మాభూతేంద్రియాశయమయీమవలంబ్యమాయామ్।ఆస్తేవిశుద్ధమవికారమఖండబోధమాతప్యమానహృదయేవసితంనమామి ॥ ౧౪ ॥ యఃపంచభూతరచితేరహితశ్శరీరేఛన్నోఽయథేంద్రియగుణార్థచిదాత్మకోహమ్ । తేనావికుంఠమహిమానమృషింతమేనంవందేపరంప్రకృతిపూరుషయోఃపుమాంసం॥ ౧౫॥ యన్మాయయోరుగుణకర్మనిబంధనేస్మిన్సాంసారికేపథిచరం

స్యచవిశేషః - యేనసేవ్యసేవకత్వమిత్యపేక్షాయామాహ ॥ యఇతి ॥ అత్రమాతుర్దేహే- భూతేంద్రియాశయమయీం దేహాకారపరిణామాంమాయాం- అవలంబ్యఆశ్రిత్య - కర్మభిరావృతస్వరూపఇవబద్ధఇవచ- యఆస్తే- సోయంయస్తు అత్రైవాస్తేతంనమామి- కథంభూతమిత్యపేక్షాయాంతు శబ్దోక్తంవిశేషందర్శయతి-ఆతప్యమానేహృదయే- అవసితంప్రతీతం- ఏవమప్యవికారం - కుతఃవిశుద్ధంనిరుపాధిం-తత్కుతః - అఖండోబోధోయస్యతం ॥ ౧౪॥ నను త్వమపివప్తృత్వేనబద్ధఏవ ॥ ౧౪॥ అసంగోఽహ్యయంపురుషఇత్యాదిశ్రుతేః - తత్కథంయువయోరయంవిశేషస్తత్రాహ ॥ యఇతి ॥ యఃపంచభిర్భూతైః- రచితేశరీరే- అయథామిథ్యైవఛన్నః- నతుస్తుతః- యతస్తేనశరీరేణరహితః- అసంగః - అతఃయథేంద్రియగుణార్థచిదాత్మకః- ఇంద్రియాణిగుణాశ్చఅర్థాశ్చచిదాభాసశ్చ - తదాత్మకఃసోహం- తంవందే- కథంభూతం- తేనశరీరేణ- అవికుంఠోమహిమాయస్యతం- అవకుంఠేతిపాఠేపిఅవసన్నంకుంఠనమావరణంయస్యసమహిమాయస్యేత్యర్థః- తత్రహేతుః-ప్రకృతిపురుషయోః- పరంనియంతారం- కుతఃఋషింసర్వజ్ఞం- విద్యాశక్తిమిత్యర్థః - విద్యావిద్యాకృతోవిశేషఇతిభావః॥ ౧౫॥ నన జ్ఞానేనాయంబంధోనివర్తిష్యతే-కింపరమేశ్వరవందనేనతత్రాహ॥ యదితి॥ యస్యమాయయానష్టస్మృతిస్సన్- సంసారసంబంధినిపథితదభిశ్రమేణతత్కృతేనక్లేశేన - చరన్నయంజీవః-మహతస్తస్యైవేశ్వరస్య- అను

గ్రహమంతరేణవినా - పునఃకయాయుక్త్యా - లోకంనిజస్వరూపం- ప్రవృణీతసంభజేత - అభిశ్రియహేతుత్వేనప్రథా నంవిశినష్టి - ఊర్మిణికుణనిమిత్తానికర్మాణిగేతరాంబంధనానియస్మిన్ - ఈశ్వరస్యప్రసాదంవినాజ్ఞానాభావాత్సఏవసే వ్యఇత్యర్థః॥ ౧౬॥ ఈశ్వరఏవజ్ఞానప్రదఇత్యుపపాదయన్నాహ॥ జ్ఞానమితి॥ యదేతత్త్రైకాలవిషయంజ్ఞానం-తత్తంవినా కతమోఽమయ్యదధాత్- నకోఽపి- కింతుసదేవఏవ-ఈశ్వరఏవ- నన్వస్యోత్కృష్టోజీవోఽవిదధాతు- నేత్యాహ-జీవరూపాంక ర్మపదవీం- అనువర్తమానావయమితి- తద్వ్యతిరేకేణకోఽపినసమర్థఇత్యర్థః - అన్యస్యాసంభవముక్త్వాతస్యసంభవమా హ-స్థిరేషుచరేషు- అంతర్యామిరూపోఽనువర్తితోంఽశోయేనతంభజేమ ॥ ౧౭ ॥ స్వదుఃఖంజ్ఞాపయన్నాహ ॥ దేహీతి॥ అస్యదేహవివరే- మాతురుదరకుహరే- యోఽసృగ్విణ్మూత్రకూపః - తస్మిన్పతితఃతస్యాజఠరాగ్నినాభృశంతప్తోదేహోయస్య- అతఏవక్షపణాధీర్యస్యసః- ఇతోవివరాద్వివసితుంనిర్గంతుమిచ్ఛన్ - స్వమాసాన్గణయన్అసౌకదానుఅహం బహిర్నిర్వాస్యతే॥ ౧౮॥ తత్కృతముపకారంస్మరన్నాహ ॥ యేనేతి ॥ యేనేదృశీంగతింజ్ఞానం- భవాదృశేననిరుపచేనే త్యర్థః- స్వకృతేనైవస్వయంతుష్యతు- అంజలిమాత్రంవినా- అస్యకృతోపకారస్య- ప్రత్యుపకారంకఃకుర్యాదిత్యర్థః- ఈదృశీంగతిమిత్యనేన- జాత్యంతరవిలక్షణంజ్ఞానంప్రాపితవానిత్యుక్తం ॥ ౧౯ ॥ తదేవవైలక్షణ్యమాహ ॥ పశ్యతీతి ॥ అయ మపరఃపశ్వాదిః- సప్తవధ్రిః జీవః- స్వదేహేశారీరకేశరీరభవేసుఖదుఃఖేకేవలంననుపశ్యతి - అహంపునర్యత్సృష్టయాధీ షణయా- యద్దత్తేనవివేకేనజ్ఞానేన- దమశరీరీ-దమఇత్యుపలక్షణం - శమదమాదియుక్తశరీరవాన్- ఆసఅభవం- తమేవ

స్తవిభిశ్రమేణ । నష్టస్మృతిఃపునరయంప్రవృణీతలోకం యుక్త్యాకయామహదనుగ్రహమంతరేణ ॥ ౧౬ ॥
జ్ఞానంయదేతదదధాత్కతమస్సదేవస్త్రైకాలికంస్థిరచరేష్వనువర్తితాంశః । తంజీవకర్మపదవీమనువర్త మానాస్తాపత్రయోపశమనాయవయంభజేమ ॥ ౧౭ ॥ దేహ్యన్యదేహవివరేజఠరాగ్నినాసృగ్విణ్మూత్ర కూపపతితోభృశతప్తదేహః । ఇచ్ఛన్నితోవివసితుంగణయన్ స్వమాసాన్నిర్వాస్యతేకృపణధీర్భగవన్క దాను॥ ౧౮॥ యేనేదృశీంగతిమసౌదశమాస్యఈశ సంగ్రాహితఃపురుదయేనభవాదృశేన । స్వేనైవతుష్య తుకృతేనసదీననాథః కోనామతత్ప్రతివినాంజలిమస్యకుర్యాత్ ॥ ౧౯ ॥ పశ్యత్యయంధిషణయాననుసప్త వధ్రిశ్శారీరకేదమశరీర్యపరస్స్వదేహే। యత్సృష్టయాసతమహంపురుషంపురాణంపశ్యేబహిర్హృ దిచచైత్యమివప్రతీతమ్ ॥ ౨౦ ॥ సోఽహంవసన్నపివిభోబహుదుఃఖవాసం గర్భాన్ననిర్జిగమిషేబహిరంధ కూపే । యత్రోపయాతముపసర్పతిదేవమాయా మిథ్యామతిర్యదనుసంసృతిచక్రమేతత్ ॥ ౨౧ ॥ తస్మా దహంవిగతవిక్లబఉద్ధరిష్య ఆత్మానమాశుతమసస్సుహృదాత్మనైవ । భూయోయథావ్యసనమేతదనేక రంధ్రమామేభవిష్యదుపసాదితవిష్ణుపాదః ॥ శ్రీకపిలః ॥ ఏవంకృతమతిర్గర్భే దశమాస్యస్సపన్నృషిం। సద్యఃక్షిపత్యవాచీనంప్రసూత్యైసూతిమారుతః॥ ౨౩॥ తేనావసృష్టస్సహసాకృత్వావాక్శిరఆతురః। విని ష్క్రామతికృచ్ఛ్రేణనిరుచ్ఛ్వాసోహతస్మృతిః ॥ పతితోభువ్యసృఙ్మిశ్రో విష్ఠాభూరివచేష్టతే । రోరూయ తిగతేజ్ఞానేవిపరీతాంమతింగతః॥ ౨౪॥ పరచ్ఛందంనవిదుషాపుష్యమాణోజనేనసః। అనభిప్రేతమాపన్నః

చపురాణంఅనాదింపురుషంపూర్ణకామం - బహిశ్చహృదిచపశ్యేపశ్యామీత్యన్వయః-దృశిర్ప్రేక్షణఇతిధాతోఃఆత్మనేపదమా ర్షంకథం- అపరోక్షతయాప్రతీతంచైత్త్యమివ-అహంకారాస్పదంభోక్తారమివేత్యర్థః॥ ౨౦॥ అవివేకజ్ఞానకృతంసంసా రోద్వేగంఅనుస్మరన్మోక్షమార్గమేవఅధ్యవస్యతిద్వాభ్యాం ॥ సఇతి ॥ హేవిభోబహుదుఃఖవాసంయథాభవతితథా- గ ర్భేవసన్నపిసోఽహంగర్భాద్బహిర్నిర్గంతుమిచ్ఛామి- తత్ర హేతుః- అంధకూపప్రాయేయత్ర - బహిరుపయాతంనిర్గ తంప్రాణీనం-దేవస్యతవమాయా-ఉపసర్పతివ్యాప్నోతి- యదనుయాంమాయామను- మిథ్యామతిఃదేహేఅహంబుద్ధిః- సం సృతిచక్రంచకళత్రపుత్రాదిసంబంధాదుపసర్పతి ॥ ౨౧ ॥ తస్మాదితి ॥ తస్మాదత్రైవస్థితోఽపివిగతవిక్లబః అవ్యాకులస్సన్ సుహృదాఆత్మనా- సారథిరూపయాబుద్ధ్యైవ- ఆత్మానంతమసఃసంసారాత్- ఉద్ధరిష్యామి - అనేకరంధ్రంనానాగర్భ వాసరూపం - ఏతద్వ్యసనదుఃఖం - యథామేమాభవిష్యత్నభవిష్యతి - తథా - కాత్రతవసాధనసామగ్రీతత్రాహ - ఉపసాదితాహృదయంప్రాపితా- శ్రీవిష్ణోఃపాదామేనమయాసహ॥ ౨౨॥ ఏవమితి॥ దశమాసాఃపరిచ్ఛేదకాఃయస్యతం- స పదీతిప్రసూతిపూర్వక్షణోపలక్షణం - ఋషింజీవంసద్యస్తత్క్షణమేవ - అవాచీనంఅవాఙ్ముఖంతం - ప్రసూతిహేతు మారుతఃక్షిపతినుదతి॥ ౨౩॥ తేనేతి॥అవసృష్టఃఅధఃక్షిప్తస్సన్॥ ౨౪॥ పతితఇతి॥ రోరూయతిరోరూయతే-యజంతాత్-

ఋశబ్దఇత్ధాతోఃపరస్మైపదమార్షమ్॥ ౨౫॥ పరేతి॥ పరస్యఛందంఅభిప్రాయం - నవిదుషాఅవిదుషా - అనభిప్రేతం
స్తన్యార్థంరోదనే ఉదరవ్యథాంపరికల్ప్యనింబరసంపాయయంతి - ఉదరవ్యథయారోదనేక్షుధంపరికల్ప్య స్తన్యంపా
యయంతీత్యాది॥ ౨౬॥ శాయితఇతి॥ ఆసనోత్థానచేష్టనేచానీశస్సన్-రోరూయతీత్యనుషంగః॥౨౭॥తుదంతీతి॥ ఆమాఃకోమ
లాత్వగ్యస్య-విగతంగళ్ళేజాతంజ్ఞానంయస్య॥ ౨౮॥ ఇతీతి ॥ శైశవంపంచవర్షాణి-తతఃపౌగండంయావనాదర్వాక్తనం-
తత్రచాధ్యయనాదిదుఃఖం- యౌవనదుఃఖమాహసార్ధైస్త్రిభిః- అలబ్ధాభీప్సితత్వేన- శుచార్పితఃవ్యాప్తః-అజ్ఞానాదిద్ధోదీ
ప్తోమన్యుర్యస్యసః॥౨౯॥ సహేతి॥ దేహేనసహైవవర్ధమానేన- మానేనమన్యునాచ- విగ్రహంవిరోధం- ఆత్మనోంతాయ
నాశాయకరోతి॥ ౩౦॥ అజ్ఞానంప్రపంచయతి॥ భూతైరితి॥భూతైఃపంచభిః-ఆరబ్ధేదేహే-అసద్గ్రాహఃఅసదాగ్రహః-అ
హంమమేతిమతింకరోతి॥౩౧॥తదర్థమితి॥తదర్థందేహార్థం-యత్ యేనకర్మణాబద్ధః- యోదేహమనుయాతిపునఃపునరు
పయాతి-అనువర్తతఇతివాకుతఃఅవిద్యాకర్మభ్యాంబధ్యతఇతితథా॥౩౨॥ యదీతి॥ యద్యసద్భిఃఅసతోధిష్ఠితస్సన్- తేషాం
పథిరమతే-పథిసన్మార్గే-ఆస్థితోపియద్యసద్భిస్సహరమతఇతివా - తర్హియాతనాదేహఆవృత్త్యేత్యాదిపూర్వోక్తప్రకా
రేణతమోనరకంప్రవిశతి॥౩౩॥ అసత్సంగంనిందతిత్రిభిః॥ సత్యమితి॥ బుద్ధిఃపరమార్థవిషయా-హ్రీఃలజ్జా- శ్రీఃధనధాన్యా

ప్రత్యాఖ్యాతుమనీశ్వరః॥ ౨౬॥ శాయితోశుచిపర్యంకే జంతుస్స్వేదజదూషితే। నేశఃకండూయనేంగానా
మాసనోత్థానచేష్టనే॥ ౨౭॥ తుదంత్యామత్వచందంశామశకమత్కుణాదయః। రుదంతంవిగతజ్ఞానంక్రి
మయఃక్రిమికంయథా ॥ ౨౮॥ ఇత్యేవంశైశవంభుక్త్వాదుఃఖంపౌగండమేవచ । అలబ్ధాభీప్సితోజ్ఞానా
దిద్ధమన్యుశ్శుచార్పితః॥ ౨౯ ॥ సహదేహేనమానేనవర్ధమానేనమన్యునా।కరోతివిగ్రహంకామీకామిష్వం
తాయచాత్మనః॥౩౦॥ భూతైఃపంచభిరారబ్ధేదేహేదేహ్యబుధోసకృత్ । అహంమమేత్యసద్గ్రాహఃకరో
తికుమతిర్మతిమ్॥౩౧॥తదర్థంకురుతేకర్మయద్బద్ధోయాతిసంసృతిమ్ । యోనుయాతిదదత్క్లేశమవిద్యాక
ర్మబంధనః॥౩౨॥ యద్యసద్భిఃపథిహృతఃశిశ్నోదరకృతోద్యమైః। ఆస్థితోరమతేజంతుస్తమోవిశతిపూర్వ
వత్॥౩౩॥ సత్యంశౌచందయామౌనంబుద్ధిర్హ్రీశ్శ్రీర్యశఃక్షమా । శమోదమోభగశ్చేతియత్సంగాద్యా
తిసంక్షయమ్॥ ౩౪ ॥ తేష్వశాంతేషుమూఢేషుఖండితాత్మస్వసాధుషు । సంగంనకుర్యాచ్ఛోచ్యేషుయో
షిత్క్రీడామృగేషుచ ॥ ౩౫ ॥ నతథాస్యభవేన్మోహోబంధశ్చాన్యప్రసంగతః । యోషిత్సంగాద్యథా
పుంసోయథాతత్సంగిసంగతః ॥ ప్రజాపతిస్స్వాం*దుహితరందృష్ట్వాతద్రూపధర్షితః । రోహిద్భూ
తాంసోన్వధావదృశ్యరూపీగతత్రపః॥ ౩౬॥ తత్సృష్టసృష్టసృష్టేషుకోన్వఖండితధీఃపుమాన్ ।ఋషింనా
రాయణమృతేయోషిన్మయ్యేహమాయయా ॥ ౩౭ ॥ బలంమేపశ్యమాయాయాః స్త్రీమయ్యాజయినోదిశామ్।యాకరోతిపదాక్రాంతాన్భ్రూవిజృంభేణకేవలమ్ ॥ ౩౮ ॥ సంగంనకుర్యాత్ప్రమదాసుజాతు
యోగస్యపారంపరమారురుక్షుః । మత్సేవయాప్రతిలబ్ధాత్మలాభోవదంతియానిరయద్వారమస్య॥ ౪౦॥
యోపయాతిశనైర్మాయాయోషిద్దేవవినిర్మితా । తామీక్షేతాత్మనోమృత్యుంతృణైఃకూపమివావృ
తమ్॥ ౪౧॥ యాంమన్యతేపతింమోహాన్మన్మాయామృషభాయతీం। స్త్రీత్వంస్త్రీసంగతఃప్రాప్తోవిత్తాపత్య

దిలక్షణాః - యశఃకీర్తిః-క్షమాసహిష్ణుత్వంశమోమనోనిగ్రహఃదమోబాహ్యేంద్రియనిగ్రహః- భగఉన్నతిః - యత్సం
గాత్ యేషాంఅసతాంసంగాత్ ॥ ౩౪ ॥ తేష్వితి ॥ ఖండితాత్మసుదేహాత్మబుద్ధిషు - యోషితాంక్రీడామృగవదధీనేషు॥
౩౫॥ నేతి॥ యథాచయోషిత్సంగినాంసంగతోబంధఃతథాఅన్యప్రసంగతోనభవేత్॥ ౩౬ ॥ యోషిత్సంగస్యానర్థతాం
ప్రతిపాదయతిసప్తభిః॥ ప్రజాపతిరితి ॥ రోహిద్భూతాంమృగీభూతాంసతీం-ఋశ్యరూపీమృగాకారస్సన్ - గతత్రపాని
ర్లజ్జః-పూర్వాధ్యేవర్ణితాధిక్యమార్షం॥ ౩౭॥ తదితి॥ తేనబ్రహ్మణాసృష్టాఃమరీచ్యాదయః-తైఃసృష్టాఃకశ్యపాదయఃతై
రపిసృష్టాఃదేవమనుష్యాదయఃతేషు-కోనుపుమాన్-అఖండితధీఃఅనాకృష్టమనాః॥ ౩౮॥ బలమితి॥ దిశాంజయినఃశూరాన
పి॥ ౩౯॥ సంగమితి॥ప్రతిలబ్ధఃఆత్మరూపోలాభోయేనసః- అస్యముముక్షోః-యాఃప్రమదాః - నిరయద్వారంవదంతి॥ ౪౦॥
యేతి॥ శనైశ్శుశ్రూషాదిమిషేణ - ఉపయాతి ॥ యాయోషిద్రూపామాయా - తాంమృత్యుంప్రతికూలామివేక్షేత॥
౪౧॥ ముముక్షుఃస్త్రియం ప్రత్యాహద్వాభ్యాం॥ యామితి॥ ఋషభాయతీంపురుషవదాచరంతీం - యాంమమమాయాం
విత్తాదిప్రదంపతింమన్యతే - తదా తాంపురుషరూపాంమాయాం - మృత్యుంవిద్యాదిత్యుత్తరేణాన్వయః -. యతః

పూర్వజన్మని పుమాన్ స్త్రీయుంగతః అంతకాలే స్త్రీధ్యానేన- స్త్రీత్వం ప్రాప్తో జీవః॥ ౪౨॥ తమితి॥ తంవిత్తాపియాసమ్మ
త్యాంజానీయాత్- మృగయోర్లుబ్ధకస్య- గాయనమనుకూలత్వేన ప్రతీయమానమపి-యథామృగస్యమృత్యుః- ౪౩॥ తదే
వంజీవస్యసంసృతిః ప్రపంచితా - తత్రచతస్యకర్మవశేన - లోకాల్లోకాంతరగమనం జన్మమరణంచోక్తం - తత్రై
వంశంక్యతే - నను వ్యాపకస్యకథం లోకాల్లోకాంతరగమనం-నిత్యస్యచకథంజన్మమరణే - భోగేనకర్మక్షయేసతిజన్మమ
రణంచేష్యతే- తత్ఫలతః పునరపితస్యకర్మసంభవ ఇతి- తత్ర లోకాల్లోకాంతరగమనం - కర్మచసంభవతీత్యాహ దేహేనే
తి-జీవస్యోపాధితయాభూతేనజాతేన-లింగదేహేన- లోకాంతరమనువ్రజన్-అవిరతంకర్మాణికరోతీతి - కర్మణాంఅస
మాప్తిరుక్తా॥ ౪౪॥ జన్మమరణసంభవానాహ॥ జీవఇతి॥ జీవోజీవోపాధిర్లింగదేహః-అస్యాత్మనః-అనుగః అనువర్తీసన్
భూతేంద్రియమనోమయః-స్థూలభూతాదివికారః-దేహః భోగాయతనం-తయోర్నిరోధః - కార్యాయోగ్యతా - తదేవా
స్యజీవస్యమరణముచ్యతే-ఆవిర్భావస్తుసంభవః- జన్మోచ్యతే॥ ౪౫॥ ఏతదేవదృష్టాంతేనస్పష్టయతి॥ ద్రవ్యేతి॥ యథేతి॥ ద్రవ్యో
పలబ్ధిస్థానస్య నేత్రగోళకాదేః-ద్రవ్యేక్షాయాం రూపాదిదర్శనే- కాచకామలాదిదోషేణ - యథాఅయోగ్యతాభవతి తథై
వచదోషః ఇంద్రియస్యాయోగ్యతా - అనయోఃస్థానచక్షుషోః- యథాఅయోగ్యతా తథైవద్రష్టుర్జీవస్యద్రష్టృత్వాయో
గ్యతా - ఏవంస్థూలదేహస్యవైకల్యాల్లింగశరీరస్యవైకల్యం - తదేవజీవస్యమరణం - నస్వత ఇత్యర్థః॥ క్వచిదేషఃశ్లోకో

గృహప్రదమ్॥౪౨॥ తమాత్మనోవిజానీయాద్విత్తాపత్యగృహాత్మకమ్ । దైవోపసాదితంమృత్యుంమృగయో
ర్గాయనంయథా॥౪౩॥ దేహేనజీవభూతేనలోకాల్లోకమనువ్రజన్ । భుంజానఏవకర్మాణికరోత్యవి
రతంపుమాన్॥ ౪౪॥ జీవోహ్యస్యానుగో దేహోభూతేంద్రియమనోమయః । తన్నిరోధస్తుమరణమావి
ర్భావస్తుసంభవః॥ ౪౫॥ ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్యద్రవ్యేక్షాయోగ్యతాయథా । తత్పంచత్వమహంమానాదు
త్పత్తిర్ద్రవ్యదర్శనమ్॥ ౪౬॥ యథాక్ష్ణోర్ద్రవ్యావయవదర్శనాయోగ్యతాయథా। తథైవచక్షుషోద్రష్టు
ర్ద్రష్టృత్వాయోగ్యతానయోః॥ ౪౭ ॥ పుంసోయథేహేంద్రియాణివిందంతిస్వగతంపదం । సుఖదుఃఖం
నాన్యగతంతథైకాంశాఃపృథక్కళాః॥ ౪౮॥ ఆత్మాహి కేవలజ్ఞానమథో దేహాద్వసజ్జడం। సుఖదుఃఖాద
యోభావానదేహస్యనచాత్మనః ॥ ౪౯ ॥ తస్మాన్నకార్యస్సంత్రాసోనకార్పణ్యంనసంభ్రమః। బుద్ధ్వాజీ
వగతింధీరోముక్తసంగశ్చరేదిహ॥ ౫౦॥ సమ్యగ్దర్శనయాబుద్ధ్యాయోగవైరాగ్యయుక్తయా। మాయావి
రచితేలోకేచరేన్న్యస్యకళేబరమ్॥ ౫౧ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే-ఏకత్రింశోధ్యాయః॥ *
శ్రీభగవాన్ ॥ అథయోగృహమేధీయాన్ధర్మానేవావసన్గృహే। కామమర్థంస్వకాన్ధర్మాన్దోగ్ధి
భూయఃపిపర్తితాన్॥౧॥ సచాపిభగవద్ధర్మాత్కామమూఢఃపరాఙ్ముఖః । యజతేక్రతుభిర్దేవాన్పితౄం
శ్చశ్రద్ధయాన్వితః॥ ౨ ॥ తచ్ఛ్రద్ధయాక్రాంతమతిఃపితృదేవవ్రతఃపుమాన్ । గత్వాచాంద్రమసంలోకం
సోమపాఃపునరేష్యతి॥ ౩ ॥ యదాచాహీంద్రశయ్యాయాంశేతేనంతాసనోహరిః । తదాలోకాలయం

స్యధాపత్యతే- తత్రాయమర్థః- ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య- స్థూలశరీరస్య- ద్రవ్యేక్షాయాం-యథాఅయోగ్యతా తత్పంచత్వం
మరణం-అహంమానాత్ ఇదమేవాహమిత్యభిమానాత్ -ద్రవ్యస్యస్థూలశరీరస్య- దర్శనముత్పత్తిః - అక్ష్ణోః గోళకయోః
ద్రవ్యావయవస్య-రూపాదిదర్శనేఅయోగ్యతా-శేషంసమానం॥౪౯ ॥ తస్మాదితి॥ యస్మాన్నవస్తుతో జీవస్యజన్మమరణా
దితస్మాన్మరణాత్ - సంభ్రమఃసంత్రాసోనకార్యః - జీవనేచ కార్పణ్యందైన్యంనకార్యం సంభ్రమశ్చజీవనప్రయత్నః న
కార్యః॥ ౫౦॥ ననుసర్వథాముక్తసంగత్వేకథంజీవనమతఆహ॥ సమ్యగితి॥ సమ్యక్పశ్యతివిచారయతీతి సమ్యగ్దర్శనా- త
యాబుద్ధ్యా-మాయావిరచితే-లోకకళేబరంన్యస్యనిక్షిప్య - తస్మిన్నాసక్తింత్యక్త్వాచరేదిత్యర్థః ॥ ౫౧ ॥ ఇతిభావా
ర్థదీపికాయాం- ఏకత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ ద్వాత్రింశేసాత్త్వికైర్ధర్మైరూర్ధ్వాగతిరుదీర్యతే। తత్త్వజ్ఞానవిహీనస్యతతశ్చపునరాగతిః॥ తదేవంపాపకర్మణో
గతిరుక్త్వాఇదానీంకామ్యకర్మణోగతిమాహచతుర్భిః॥ అథేతి॥ యోగృహఏవావసన్-స్వాన్ధర్మాన్దోగ్ధిదోహ్యమాహ-
కామమర్థంచధర్మాంశ్చ-తాన్దుగ్ధాన్ధర్మాన్-భూయఃపిపర్తిపూరయతిఅనుతిష్ఠతి॥౧॥ సఇతి॥ సోపిభగవదారాధనరూ
పాద్ధర్మాత్పరాఙ్ముఖస్సన్-ప్రాకృతానపిదేవాన్-పితౄంశ్చయజతే॥ ౨॥ తతఃకిమతఆహ॥ తదితి॥ తేషాంశ్రద్ధయాఆ
క్రాంతావ్యాప్తామతిర్యస్య-పితౄర్థం దేవతార్థంచ- వ్రతంనియమోయస్యసః - సోమపాఃతత్రసోమంపీత్వేత్యర్థః ॥౩॥

లోకేష్విష్టత్వాపి పుణ్యాత్. యాత్వతన ముక్త్వా వ-లోకానామపిలయమాహ॥ యదేతి॥ యదాచాహీంద్రశయ్యాయాం శయనే ॥ ౪ ॥ భగవద్ధర్మనిష్ఠానాం తత్ప్రాప్తిమేవగతిమాహ- యఇత్యాదిత్రిభిః॥ యఇతి॥ యేతుకామార్థప్రయోజనాయ- స్వధర్మాన్నదుహ్యంతినదుహంతి-నిస్సంగాఃఅనాసక్తాః- న్యస్తానిఈశ్వరేసమర్పితాని- కర్మాణియైః॥ ౫॥ ౬॥ సూర్యేతి॥ విశ్వతోముఖంపరిపూర్ణంపురుషంయాంతి-తథాచ ॥ శ్రు ॥ సూర్యద్వారేణతేవిరజాఃప్రయాంతియత్రామృతస్సపురుషోహ్యవ్యయాత్మేతి-ప్రకృతిముపాదానకారణం- ఉత్పత్త్యంతభావనంనిమిత్తకారణం॥ ౭॥ పరమేశ్వరదృష్ట్యాహిరణ్యగర్భోపాసకానాముక్రమేణతత్ప్రాప్తిమాహ ॥ ద్విపరార్ధేత్యాదిత్రిభిః॥ ద్వీతి॥ పరత్యహిరణ్యగర్భస్య - పరిచింతకాఃపరమేశ్వరదృష్ట్యాహిరణ్యగర్భోపాసకాః॥ ౮॥ క్ష్మేతి॥ క్ష్మాదీనిపంచమహాభూతాని- మనశ్చేంద్రియాణిచ-అర్థాశ్చశబ్దాదయః- భూతాదిశ్చాహంకారః- ఏవమాదిభిఃపరివృతంయుక్తం- బ్రహ్మాండంప్రతిసంహర్తుమిచ్ఛన్సన్ - అవ్యాకృతమీశ్వరంపరాఖ్యం - ద్విపరార్ధలక్షణంకాలం॥ ౯॥ ఏవమితి॥ పరేత్యదూరంగత్వాభగవంతంహిరణ్యగర్భం-అనుప్రవిష్టాయేయోగినః-అమృతంపరమానందరూపం- ప్రధానముత్కృష్టంబ్రహ్మ - తేనైవసహోపయాంతి - నతుపూర్వం - యతస్తదాగతాభిమానాః-తథాచస్మృతిః ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మణాసహతేసర్వే సంప్రాప్తేప్రతిసంచరే । పరస్యాంతేకృతాత్మానః ప్రవిశంతి పరంపదమితి॥ ౧౦॥ భగవదుపాసకాస్తుసాక్షాదేవతంప్రాప్నువంతి - నతుక్రమేణ-అతస్త్వంసాక్షాత్తమేవభజేత్యాహ ॥ అథేతి ॥

యాంతితఏవతేగృహమేధినామ్॥ ౪॥ యేస్వధర్మాన్నదుహ్యంతిధీరాఃకామార్థహేతవే।నిస్సంగాన్యస్తకర్మాణఃప్రశాంతాశ్శుద్ధచేతసః ॥ ౫ ॥ నివృత్తిధర్మనిరతానిర్మమానిరహంక్రియాః । స్వధర్మాఖ్యేనసత్త్వేనపరిశుద్ధేనచేతసా ॥ ౬ ॥ సూర్యద్వారేణతేయాంతిపురుషంవిశ్వతోముఖమ్ । పరావరేశంప్రకృతిమస్యోత్పత్త్యంతభావనమ్॥ ౭॥ ద్విపరార్ధావసానేయఃప్రలయోబ్రహ్మణస్తుతే । తావదధ్యాసతేలోకంపరస్యపరిచింతకాః॥ ౮ ॥ క్ష్మాంభోఽనలానిలవియన్మనఇంద్రియార్థభూతాదిభిఃపరివృతంప్రతిసంజిహీర్షుః । అవ్యాకృతంవిశతియర్హిగుణత్రయాత్మా కాలంపరాఖ్యమనుభూయపరస్స్వయంభూః॥ ౯ ॥ ఏవంపరేత్యభగవంతమనుప్రవిష్టాయే యోగినోజితమరున్మనసోవిరాగాః । తేనైవసాకమమృతం పురుషంపురాణం బ్రహ్మప్రధానముపయాంతిగతాభిమానాః ॥ ౧౦ ॥ అథతంసర్వభూతానాం హృత్పద్మేషుకృతాలయం। శ్రుతానుభావంశరణంభజభావేనభామిని॥ ౧౧ ॥ ఆద్యస్స్థిరచరాణాంయోవేదగర్భస్సహర్షిభిః । యోగేశ్వరైఃకుమారాద్యైస్సిద్ధైర్యోగప్రవర్తకైః॥ ౧౨॥ భేదదృష్ట్యాభిమానేననిస్సంగేనాపికర్మణా। కర్తృత్వాత్సగుణంబ్రహ్మపురుషంపురుషర్షభః॥ ౧౩॥ ససంసృత్యపునఃకాలేకాలేనేశ్వరమూర్తినా। జాతేగుణవ్యతికరేయథాపూర్వంప్రజాయతే॥ ౧౪॥ ఐశ్వర్యంపారమేష్ఠ్యంచతేపిధర్మవినిర్మితమ్ । నిషేవ్యపునరాయాంతిగుణవ్యతికరేసతి ॥ ౧౫ ॥ యేత్విహాసక్తమనసఃకర్మసుశ్రద్ధయాన్వితాః । కుర్వంత్యప్రతిషిద్ధానినిత్యాన్యపిచకృత్స్నశః ॥ ౧౬ ॥ రజసాకుంఠమనసః కామాత్మానోఽజితేంద్రియాః । పితౄన్యజంత్య

అథతస్మాత్ భావేనశ్రేష్ఠా ॥ ౧౧ ॥ ఏవంతావద్భగవద్భక్తానాం నిరంతరమేవతత్ప్రాప్తిఃభగవదభేదేన హిరణ్యగర్భోపాసకానాంక్రమేణేత్యుక్తం- భేదేనోపాసనేతు- బ్రహ్మణోఽప్యావర్తంతే- కిముతాన్యఇత్యాహచతుర్భిః॥ ఆద్యఇతి॥ యోవేదగర్భః - సోపిగుణవ్యతికరేజాతే - యథాపూర్వంబ్రహ్మపదాధికృతస్సన్ - ప్రజాయత ఇతితృతీయేనాన్వయః - నకేవలంసఏవైకః- కింతుఋషిభిర్మరీచ్యాదిభిర్యోగేశ్వరాదిభిశ్చసహ ॥ ౧౨ ॥ భేదేతి॥జన్మనిహేతుద్వయం- భేదదృష్ట్యాభిమానేనకర్తృత్వాదితిచ-యథాపూర్వత్వేహేతుః-నిస్సంగేననిష్కామేణకర్మణేతి॥ ౧౩॥ సఇతి॥కింకృత్వాత్రప్రజాయతే - ప్రథమంపారమేష్ఠ్యమైశ్వర్యంనిషేవ్య - పశ్చాత్ప్రళయే- సగుణంగుణాధిష్ఠాతారం ప్రథమావతారరూపంపురుషంసంసృత్యప్రాప్య॥ ౧౪ ॥ ఐశ్వర్యమితి॥ తేపిఋషిముఖ్యాః - స్వకర్మనిర్మితమైశ్వర్యంనిషేవ్య - పురుషంచసంసృత్య-యథాపూర్వంస్వస్వాధికారేణపునరాయాంతీత్యన్వయః॥ ౧౫ ॥ యదాబ్రహ్మోపాసకానామపి - భేదదర్శనాభిమానాభ్యామేవమావృత్తిః- తదాకామ్యకర్మిణాంకిమువక్తవ్యమితి - తాన్నిందన్నాహషడ్భిః॥యఇతి॥యేత్విహకర్మస్వాసక్తమనసస్సంతః - అప్రతిషిద్ధానికామ్యాని నిత్యానిచకర్మాణికృత్స్నశోనికుర్వంతి - తేఅర్యమ్ణోదక్షిణేనపథా ధూమమార్గేణపితృలోకంవ్రజంతీతిపంచమేనాన్వయః॥ ౧౬॥ మధ్యేతన్నిందామాహరజసేత్యాదినా॥ ౧౭॥ త్రైవర్గికాఇతి॥ హరతిసంసారమేధాయస్య- హరిమేధాఃతస్య - కథనీయాఉరవోవిక్రమాయస్యతస్యమధుద్విషః - కథాయాంవిముఖాస్సం

తేనూ
తఃమేత్రైవర్గికాః॥ ౧౮॥ నూనమితి॥ యేచాచ్యుతకథాసుధాంహిత్వా- అసతాంకామినాంగాథాఃశృణ్వంతి - తేనూ
సంద్రైవేననిహతాఇత్యన్వయః॥ ౧౯॥ దక్షిణేనేతి॥ పితృలోకాత్పునః-ప్రజామను- స్వపుత్రాదిషుప్రజాయంతే- గర్భాధా
నాదారభ్యశ్మశానాంతాఃక్రియాఃకృతవంతః-యథోక్తకారిణఇత్యర్థః॥ ౨౦॥ కథంప్రజాయంతెతదాహ॥ తతఇతి॥ తత
స్తేపునరిమంలోకంప్రతిపతంతి - విభ్రంశితఃఉదయోభోగసాధనంయేషాంతే॥ ౨౧ ॥ తస్మాదితి॥ పరమేష్ఠినంపరమేశ్వరం-
సర్వభావేన అతిప్రీత్యాతస్యగుణానాశ్రయతె యాభక్తిఃతయా ॥ ౨౨ ॥ భజనేచజ్ఞానవైరాగ్యే స్వతఎవ భవతఇత్యా
హ-వాసుదేవఇతి॥ ౨౩॥ తదేవోపపాదయతి॥ యదేతి॥ యదాస్యభక్తస్యచిత్తం- భగవద్గుణానురాగేణ- తస్మిన్నైవనిశ్చ
లంసత్- ఇంద్రియవృత్తిభిః- అర్థేషువైషమ్యం- నవిగృహ్ణాతి॥ ౨౪ ॥ సఇతి॥ తదేవఆత్మనాఆత్మానంప్రకాశమీక్షతే- కథం
భూతం- సమంచతద్దర్శనంచ- తత్కృతః- నిస్సంగంసంగాద్ధివైషమ్యంభవతి- నిస్సంగత్వే హేతుః- హేయోపాదేయరహి
తం-తత్కృతః-పదంవ్యవసితం-ఆరూఢంపరమానందోఽహమితినిశ్చయంప్రాప్తమిత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ సమేష్వర్థేష్విత్యుక్తం
దేవసామ్యందర్శయతి॥ జ్ఞానమాత్రమితి॥ జ్ఞానమేవపరబ్రహ్మాదిశబ్దైఃప్రసిద్ధం - దృశ్యాదిభిర్దృశ్యద్రష్టృకరణరూపేణ
పృథక్ప్రతీయతె - జ్ఞానమాత్రత్వేన సమేష్విత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ నను జ్ఞానమాత్రమాత్మనః స్వరూపత్వాన్నిత్య ప్రాప్తమే
వేతి- కిమనేనసాధనసాధ్యేనయోగేన- ప్రాప్యతేతదాహ ॥ ఏతావానితి ॥ యుజ్యతే- ప్రాప్యతేప్రపంచసంగస్యవ్యుదాస

ఏవేతి- కిమనేనసాధనసాధ్యేనయోగేన- ప్రాప్యతేతదాహ ॥ ఏతావానితి ॥ త్రైవర్గికాస్తేపురుషావిముఖాహరిమేధసః । కథాయాంకథనీ
నువినంగృహేష్వభిరతాశయాః॥ ౧౭ ॥ త్రైవర్గికాస్తేపురుషావిముఖాహరిమేధసః । కథాయాంకథనీ
యోరువిక్రమస్యమధుద్విషః ॥ ౧౮ ॥ నూనంద్రైవేననిహతా యేచాచ్యుతకథాసుధామ్ । హిత్వాశృణ్వం
త్యసద్గాథాంపురీషమివవిడ్భుజః ॥ ౧౯ ॥ దక్షిణేనపథార్యమ్ణఃపితృలోకంవ్రజంతి తే । ప్రజామనుప్రజా
యంతేశ్మశానాంతక్రియాకృతః॥ ౨౦॥ తతస్తేక్షీణసుకృతాఃపునర్లోకమిమంప్రతి। పతంతివివశాదేవైస్స
ద్యోవిభ్రంశితోదయాః ॥ ౨౧ ॥ తస్మాత్త్వంసర్వభావేనభజస్వపరమేష్ఠినమ్ । తద్గుణాశ్రయయాభక్త్యా
భజనీయపదాంబుజమ్ ॥ ౨౨ ॥ వాసుదేవేభగవతిభక్తియోగఃప్రయోజితః । జనయత్యాశువైరాగ్యంజ్ఞా
నంయద్బ్రహ్మదర్శనమ్ ॥ ౨౩ ॥ యదాస్యచిత్తమర్థేషుసమేష్వింద్రియవృత్తిభిః । నవిగృహ్ణాతివైషమ్యమ
ప్రియంప్రియమిత్యుత ॥ ౨౪ ॥ సతదైవాత్మనాత్మానంనిస్సంగంసమదర్శనమ్ । హేయోపాదేయరహిత
మారూఢపదమీక్షతే ॥ ౨౫ ॥ జ్ఞానమాత్రంపరంబ్రహ్మ పరమాత్మేశ్వరఃపుమాన్ । దృశ్యాదిభిఃపృథగ్భా
వైర్భగవానేకఈయతే ॥ ౨౬ ॥ ఏతావానేవయోగేనసమగ్రేణేహయోగినః । యుజ్యతేభిమతోహ్యర్థో
యదసంగస్తుకృత్స్నశః ॥ ౨౭ ॥ జ్ఞానమేకంపరాచీనైరింద్రియైర్బ్రహ్మనిర్గుణమ్ । అవభాత్యర్థరూపేణ
భ్రాంత్యాశబ్దాదిధర్మిణా॥ ౨౮॥ యథామహానహంరూపస్త్రివృత్పంచవిధస్స్వరాట్ । ఏకాదశవిధస్తస్య
వపురండంజగద్యతః ॥ ౨౯ ॥ ఏతద్వైశ్రద్ధయాభక్త్యాయోగాభ్యాసేననిత్యశః। సమాహితాత్మానిస్సంగో
విరక్తఃపరిపశ్యతి॥ ౩౦ ॥ ఇత్యేతత్కథితంగుర్వి జ్ఞానంతద్బ్రహ్మదర్శనమ్ । యేనావబుధ్యతేతత్త్వంప్రకృ
తేఃపురుషస్యచ ॥ ౩౧ ॥ జ్ఞానయోగశ్చమన్నిష్ఠోనైర్గుణ్యోభక్తిలక్షణః । ద్వయోరప్యేకఏవార్థోభగ
వచ్ఛబ్దలక్షణః॥ ౩౨॥ యథేంద్రియైఃపృథగ్ద్వారైరర్థోబహుగుణాశ్రయః। ఏకోనానాయతేతద్వద్భగవాన్
ఏవయోగస్యఫలమిత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ననుకథంప్రత్యక్షాదిప్రతీతఃప్రపంచోవ్యుదసితుంశక్యతే - ప్రతీతేర్భ్రాంతిత్వాది
త్యాహ॥ జ్ఞానమితి॥ పరాచీనైఃపరాఙ్ముఖైః- శబ్దాదిధర్మిణాయస్యతేన - అర్థరూపేణ - జ్ఞానరూపంనిర్గుణం- బ్రహ్మై
వావభాతినత్వర్థఃపృథగస్తీత్యర్థః॥ ౨౮॥ అర్థరూపత్వమేవోదాహృత్యదర్శయతి॥ యథేతి॥ అహంరూపఃఅహంకా
రః- సచత్రివృత్ త్రిగుణాత్మకః- పునశ్చభూతరూపేణపంచవిధః- పునరింద్రియరూపేణైకాదశవిధశ్చ- స్వరాట్- జీవరూ
పః-తస్యజీవస్యవపురండంజగచ్చ-యతోయేభ్యోమహదాదిభ్యస్తదావభాతి॥ ౨౯॥ ననుతర్హిజనఃకిమిత్యేవంనప్రత్యేతి
త్రాహ ॥ ఏతదితి ॥ ఏతద్బ్రహ్మ ॥ ౩౦ ॥ ఉక్తమేవార్థంసుఖప్రతీత్యర్థంసంక్షేపేణానువదతి॥ ఇతీతి ॥ హేగుర్విపూజ్యే॥
౩౧॥ అనేనచజ్ఞానయోగేన- భగవానేవప్రాప్యోయథా- తథాభక్తియోగేననేత్యాహ॥ జ్ఞానేతి ॥ నైర్గుణ్యోజ్ఞానయోగ
శ్చ- మన్నిష్ఠోభక్తిలక్షణశ్చ- యోయోగః- తయోర్ద్వయోరేకఏవార్థః- ప్రయోజనం-కోసౌభగవచ్ఛబ్దోపలక్షణో
ఽర్థోయస్య- తదుక్తంగీతాసు॥ శ్లో ॥ తేప్రాప్నువంతిమామేవసర్వభూతహితేరతా ఇతి ॥ ౩౨ ॥ నను జ్ఞానయోగస్యాత్మ
లాభఃఫలంశాస్త్రేష్వవగమ్యతే - భక్తియోగస్యతుభజనీయేశ్వరస్యప్రాప్తిః - కుతస్తయోరేకార్థత్వమిత్యాశంక్యాహ

 అర్థ

షాం తేనోపపాదయతి॥ యథేతి॥ యథాబహూనాం రూపరసాదీనాం గుణానాం- ఆశ్రయో గుడక్షీరాదిరేక ఏవార్థః- మార్గభేదప్రవృత్తైరింద్రియై ర్నానా ప్రతీయతే- చక్షుషా శుక్ల ఇతి- రసనయా మధుర ఇతి- స్పర్శనేన శీత ఇత్యాదిః - తథా భగవానేక ఏవ- తత్తద్రూపేణావగమ్యతే- శాస్త్రమార్గైః॥ ౩౩ ॥ శాస్త్రమార్గానేవ ప్రపంచయతి త్రిభిః॥ క్రియయేతి॥ క్రియయా పూర్వరూపయా - క్రతుభి ర్యాగైః - దర్శనం మీమాంసా ఆత్మేంద్రియజయో నిషిద్ధవర్జనం ॥ ౩౪ ॥ యోగేనేతి॥ ఉభయచిహ్నేన సకామనిష్కామలక్షణేన- తమేవాహ॥ య ఇతి॥ సకామం ధర్మ ప్రాప్యం స్వర్గాద్యపి- భగవత ఏవ సగుణం స్వరూపమితి భావః॥ ౩౫ ॥ ఆత్మేతి॥ ఏభిః వర్త్మభిః- స్వదృక్ స్వప్రకాశః॥ ౩౬ ॥ తదేవం జ్ఞానయోగముపసంహృత్య॥ తస్య చ భక్తియోగేన సమానార్థత్వముక్త్వా - భక్తియోగాద్యుపసంహరతి ద్వాభ్యాం ॥ ప్రావోచమితి ॥ చతుర్విధం త్రిగుణనిర్గుణభేదేన- అంతర్ధావతి- ఉత్పత్తి నిధనాదికరోతి॥ ౩౭ ॥ జీవస్యేతి॥ అంగ హే మాతః॥ ౩౮॥ ఉపదేశే అనధికారిణో దర్శయతి ద్వాభ్యాం॥ నైతి॥ ఖలాయ సరోద్వాజకాయ - భిన్నాయ దురాచారాయ - ధర్మధ్వజాయ డాంభికాయ॥ ౩౯॥ ౪౦॥ అధికారిణ ఆహ ద్వాభ్యాం॥ శ్రద్దధానాయేత్యాదినా ॥ ౪౨ ॥ ఏతచ్ఛ్రవణకీర్తనపరస్యాపి మత్పద ప్రాప్తి శ్రవఫలమిత్యాహ॥ య ఇతి॥ అంబ- హే మాతః- అస్య ర్థేచకారః- సోఽపి మత్పదవీమేతి- హి ర్నిశ్చితే॥ ౪౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ద్వాత్రింశాధ్యాయ వ్యాఖ్యా. ... ... *

శాస్త్రవర్త్మభిః॥ ౩౩॥ క్రియయా క్రతుభిర్దానైస్తపస్స్వాధ్యాయ దర్శనైః । ఆత్మేంద్రియ జయేనాపి సన్న్యాసేన చ కర్మణామ్॥ ౩౪॥ యోగేన వివిధాంగేన భక్తియోగేన చైవ హి । ధర్మేణోభయచిహ్నేన యః ప్రవృత్తి నివృత్తిమాన్॥ ౩౫॥ ఆత్మతత్త్వావబోధేన వైరాగ్యేణ దృఢేన చ। ఈయతే భగవానేభిస్సగుణో నిర్గుణస్స్వదృక్ ॥ ౩౬ ॥ ప్రావోచం భక్తియోగస్య స్వరూపం తే చతుర్విధమ్ । కాలస్య చావ్యక్తగతేర్యోఽంతర్ధావతి జంతుషు॥ ౩౭॥ జీవస్య సంసృతీర్బహ్వీ రవిద్యాకర్మనిర్మితాః । యాస్వంగ ప్రవిశన్నాత్మా న వేద గతిమాత్మనః॥ ౩౮॥ నైతత్ఖలాయోపదిశేన్నావినీతాయ కర్హిచిత్ । న స్తబ్ధాయ న భిన్నాయ నైవ ధర్మధ్వజాయ చ॥ ౩౯॥ న లోలుపాయోపదిశేన్న గృహారూఢచేతసే । నాభక్తాయ చ మే జాతు న మద్భక్తద్విషామపి॥ ౪౦॥ శ్రద్దధానాయ భక్తాయ వినీతాయానసూయవే । భూతేషు కృతమైత్రాయ శుశ్రూషాభిరతాయ చ ॥ ౪౧ ॥ బహిర్జాతవిరాగాయ శాంతచిత్తాయ దీయతే । నిర్మత్సరాయ శుచయే యస్యాహం ప్రేయసాం ప్రియః ॥ ౪౨ ॥ య ఇదం శృణుయాదంబ శ్రద్ధయా పురుషస్సకృత్ । యో వాభిధత్తే మచ్చిత్తస్స హ్యేతి పదవీం చ మే ॥ ౪౩ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే - ద్వాత్రింశోఽధ్యాయః. ... ... *

శ్రీమైత్రేయః ॥ ఏవం నిశమ్య కపిలస్య వచో జనిత్రీ సా కర్దమస్య దయితా కిల దేవహూతిః । విస్రస్తమోహపటలా తమభిప్రణమ్య తుష్టావ తత్త్వవిషయాంకిత సిద్ధిభూమిమ్॥ ౧॥ అథాప్యజోంఽతస్సలిలే శయానం భూతేంద్రియార్థాత్మమయం వపుస్తే । గుణప్రవాహం సదశేషబీజం దధ్యౌ స్వయం యజ్జఠరాబ్జజాతః ॥ స ఏవ విశ్వం భగవాన్ విధత్తే గుణప్రవాహేన విభక్తవీర్యః । సర్గాద్యనీహోఽవితథాభిసంధి రాత్మేశ్వరోఽత శ్లో॥ త్రయస్త్రింశే తు తస్యైవ కపిలస్యోపదేశతః । జ్ఞానభావేన తన్మాతుర్జీవన్ముక్తిరుదీర్యతే ॥ ఏవమితి॥ విస్రస్తం మోహరూపం- పటలమావరణం యస్యాస్సా- తత్త్వాన్యేవ విషయః- తేనాంకితా సిద్ధిస్సాంఖ్యజ్ఞానం - తస్య భూమిం క్షేత్రం - ప్రవర్తకం॥ ౧॥ అథేతి॥ బ్రహ్మాపి తే వపుః కేవలం దధ్యౌ- న తు దృష్టవాన్- స చ స్వయం సాక్షాత్- యస్య తవ జఠరాబ్జే జాతః- స భగవానేవ విశ్వస్య సర్గాదివిధత్తే- న తు తవ సర్గాదికర్తా కశ్చిదస్తి- స ఏవంభూతస్త్వం- మే మయా- కథం జఠరేణ భృత ఇతి- త్రయాణామన్వయః- కథంభూతం వపుః- న తు వ్యక్తం- తత్ర హేతుః- అంతస్సలిలే శయానం- కీదృశం- భూతాని చ- ఇంద్రియాణి చ- అర్థాశ్శబ్దాదయః- ఆత్మా చ మనః- ఏతన్మయం తైర్వ్యాప్తమిత్యర్థః- కుతః- గుణానాం ప్రవాహో యస్మిన్ తత్కుతః- అశేషస్య కార్యకారణస్య- బీజం కారణం॥ ౨ ॥ స ఇతి॥ కథంభూతో భగవాన్ సర్గాది విధత్తే గుణప్రవాహరూపేణ- విభక్తం వీర్యం శక్తిర్యేన సః- శక్తిద్వారేణైవ విధత్తే- న సాక్షాదిత్యర్థః- యతః- అనీహో నిష్క్రియః- కథం తర్హి శక్తిద్వారేణాపి సర్గాదివిధాసం తత్రాహ- అవితథాభిసంధిః సత్యసంకల్పః - కిమర్థం విధత్తే ఆత్మనాం జీవానామీశ్వరః - జీవానాం భోగార్థమిత్యర్థః- నను కథం విచిత్రాన్ భోగాన్ ఏక ఏవ విదధ్యాత్తత్రాహ - అతర్క్యసహస్రం అపరిమితాశ్శక్తయో యస్య సః ॥ స ఇతి ॥ కించ- ప్రళయే యస్యోదరే - ఏతద్విశ్వమాసీత్ - స త్వం మయా జఠరేణ కథం భృతః - నను శిశౌ మయి కో మే తదు

చ్యతే త్రాహ - వటపత్రఇతి - అంఘ్రింపాదాంగుష్ఠంపిబతీత్యంఘ్రిపానః - ఇదమపిశిశుత్వం - తద్వదేవమాయయేతిభా
వః ॥ ౪ ॥ అథవానత్వంమయాఅపత్యాంతరవజ్జఠరేభృతః కింతువరాహాద్యవతారవదిచ్ఛయైవావిర్భూతోసీత్యాహ ॥ త్వ
మితి ॥ త్వం దేహతంత్రః దేహపరికరః - స్వీకృతమూర్తిరసి- పాప్మనాందుష్టానాం- ప్రశమాయ - నిదేశభాజాంఆజ్ఞాను
వర్తినాం-విభూతయేసమృద్ధయే-ఆత్మపథోపలబ్ధయే-జ్ఞానమార్గప్రవర్తనాయ॥ ౫॥ అతస్త్వద్దర్శనాదహంకృతార్థో
స్మీతికైముతికన్యాయేనాహ॥ యదితి॥ యన్నామధేయంతస్యశ్రవణమనుకీర్తనంచతస్మాత్- క్వచిత్క-దాచిదపిశ్వానమత్తీ
తిశ్వాదః శ్వపచఃసోపిసవనాయసోమాదియాగాయకల్పతే యోగ్యోభవతి అనేనపూజ్యత్వంలక్ష్యతే ॥ ౬ ॥ తదుపపాద
యతి॥ అహోబతేత్యాద్యర్ధే- యస్యజిహ్వాగ్రే- తుభ్యంతవనామవర్తతే- సఃశ్వపచోపి- అతఃఅస్మాదేవ
హేతోర్గరీయాన్- యత్ యస్మాద్వర్తతే అతఇతివా- కుతఇత్యతఆహ- తఏవతపస్తేపుఃకృతవంతః- జుహువుఃహోమం
కృతవంతః- సస్నుఃతీర్థేషుస్నాతాః- ఆర్యాస్తఏవసదాచారాః- బ్రహ్మవేదమనూచుః- అధీతవంతః-త్వన్నామకీర్తనఏవ
తపఆద్యంతర్భూతంఅతస్తేపుణ్యతమాఇత్యర్థః- యద్వాజన్మాంతరే తైస్తపోహోమాదిసర్వంకృతమితి - త్వన్నామకీ

ర్క్యసహస్రశక్తిః ॥ ౩ ॥ సత్వంభృతో మేజఠరేణనాథకథంనుయస్యోదరఏతదాసీత్ । విశ్వంయుగాంతే
వటపత్రఏకశ్శేతేస్మమాయాశిశురంఘ్రిపానః॥ ౪॥ త్వం దేహతంత్రః ప్రశమాయపాప్మనాంనిదేశభాజాం
చవిభోవిభూతయే। యథావతారాస్తవసూకరాదయస్తథాయమప్యాత్మపథోపలబ్ధయే॥ ౫॥ యన్నామ
ధేయశ్రవణానుకీర్తనాద్యత్ప్రహ్వణాద్యత్స్మరణాదపిక్వచిత్ । శ్వాదోపిసద్యస్సవనాయకల్పతేకుతఃపు
నస్తేభగవన్నుదర్శనాత్॥ ౬॥ అహోబతశ్వపచోతోగరీయాన్యజ్జిహ్వాగ్రేవర్తతేనామతుభ్యమ్। తేపు
స్తపస్తేజుహువుస్సస్నురార్యాబ్రహ్మానూచుర్నామగృణంతియేతే॥ ౭॥ తంత్వామహంబ్రహ్మపరంపుమాంసం
సంప్రత్యక్స్రోతస్యాత్మనిసంవిభావ్యమ్ । స్వతేజసాధ్వస్తగుణప్రవాహంవందేవిష్ణుంకపిలంవేదగర్భమ్॥
౮॥ శ్రీమైత్రేయః ॥ ఈడితోభగవానేవంకపిలాఖ్యఃపరఃపుమాన్ । వాచావిక్లబయేత్యాహమాతరం
మాతృవత్సలః॥ ౯॥ శ్రీభగవాన్ కపిలః॥ మార్గేణానేనమాతస్తేసుసేవ్యేనోదితేనమే । ఆస్థితేనపరాం
కాష్ఠామచిరాదవరోత్స్యసి॥ ౧౦॥ శ్రద్ధత్స్వైతన్మతంమహ్యంజుష్టంయద్బ్రహ్మవాదిభిః । యేనమామభ
యంయాయామృత్యుమృచ్ఛంత్యతద్విదః ॥ ౧౧ ॥ శ్రీమైత్రేయః ॥ ఇతిప్రదిశ్యభగవానుశతీమాత్మనోగ
తిమ్ । స్వమాత్రాబ్రహ్మవాదిన్యాకపిలోనుమతోయయౌ॥ ౧౨॥ సాచాపితనయోక్తేనయోగాదేశేనయో
గయుక్ । తస్మిన్నాశ్రమఆపీడేసరస్వత్యాస్సమాహితా॥ ౧౩॥ అభీక్ష్ణావగాహకపిశాన్జటిలాన్కుటి
లాలకాన్। ఆత్మానంచోగ్రతపసాబిభ్రతీచీరిణంకృశమ్॥౧౪॥ ప్రజాపతేఃకర్దమస్యతపోయోగవిజృంభితం।
స్వగార్హస్థ్యమనౌపమ్యంప్రార్థ్యంవైమానికైరపి ॥ ౧౫ ॥ పయఃఫేననిభాశ్శయ్యాదాంతారుక్మపరిచ్ఛ
దాః । ఆసనానిచహైమానిసుస్పర్శాస్తరణానిచ॥ ౧౬॥ స్వచ్ఛస్ఫటికకుడ్యేషుమహామరకతేషుచ। రత్నదీ
పార్చిషాభాంతి లలనారత్నసంయుతాః ॥ ౧౭ ॥ గృహోద్యానంకుసుమితైః రమ్యంబహ్వమరద్రుమైః।

ర్శనమహాభాగ్యోదయాదవగమ్యతఇత్యర్థః॥ ౭॥ తమితి॥ ప్రత్యక్స్రోతసిప్రత్యాహృతే- ఆత్మనిమనసి-సంవిభావ్యంసం
చింత్యం-వేదాఃగర్భేయస్యతం॥౮॥ ఈడితమితి॥ అవిక్లబయాగంభీరయావాచా॥౯॥ మార్గేణేతి॥ తేతవ-సుఖంసేవ్యేన-మే
మయాఉదితేన- ఆస్థితేనానుష్ఠితేన - పరాంకాష్ఠాంజీవన్ముక్తింఅవరోత్స్యసిప్రాప్స్యసి॥ ౧౦ ॥ శ్రద్ధత్స్వేతి॥ యాంయాః
యాస్యసి-అతద్విదఃమన్మతమవిద్వాంసః॥ ౧౧॥ ఇతీతి॥ అనుమతః-అనుజ్ఞాతః॥౧౨॥ సేతి॥సరస్వత్యాఃఆపీడే-పుష్పముకుటతు
ల్యే- సరస్వత్యేతిపాఠేపుష్పముకుటేనేవసంవేష్టితేబిందుసరసి- సమాహితాబభూవ॥ ౧౩ ॥ కథంభూతాసతీసమాహి
తా॥ తదాహ॥ అభీక్ష్ణమితి॥ అభీక్ష్ణంత్రిషవణమవగాహఃస్నానం - తేనకపిశాన్పిశంగాన్ - స్వతఏవకుటిలానలకాన్కే
శాన్- తథాఆత్మానం దేహం- చీరధారిణంకృశంచబిభ్రతిఅభీక్ష్ణావగాహేత్యత్రవర్ణాధిక్యమార్షం॥ ౧౪॥ ప్రజాపతేరి
తి॥ప్రజాపతేఃకర్దమస్య-తపోయోగాభ్యాంవిజృంభితమతిశయితం-స్వగార్హస్థ్యమనౌపమ్యంహిత్వా- పుత్రభూతేశ్వ
రవిరహాతురాసతీ-వదనంకించిత్ అనిర్వాచ్యంశోకవ్యాకులంచకారేతిషష్ఠేనాన్వయః॥ ౧౫॥ పయఇతి॥యత్ర గార్హస్థ్యే
క్షీరఫేననిభాఃమృదుశుభ్రాశ్శయ్యాఃఆస్తరణానిభాంతి - దాంతాదంతఘటితాః మంచకాశ్చ - స్వర్ణమయాఃపరిక
రాః- ఆసనానిపీఠాదీని- సుస్పర్శాన్యాస్తరణానియేషు॥ ౧౬॥ ౧౭ ॥ గృహేతి॥ బహుభిరమరద్రుమైఃరమ్యం॥ ౧౮॥ య

త్రేతి॥ యత్రోద్యానే-ప్రవిష్టమాత్మానం దేవహూతిం ॥ ౧౯ ॥ హిత్వేతి॥ ఆఖండలఃఇంద్రః - తస్యయా యోషితః - తాసా మపీప్సితతమం ప్రాప్తుమిష్టతమం - తద్ధిత్వా తత్రాభిమానం త్యక్త్వా ॥ ౨౦ ॥ సుహృద్వియోగస్య సుదుస్సహతామాహ - వనమితి॥ నష్టేవ త్యేపివత్సలా గౌరివాభూత్॥ ౨౧॥ విరహకృత ధ్యానఫలమాహ॥ తమితి॥ నిస్పృహానిర్వాసనా - హేవ త్సవిదుర॥ ౨౨॥ ధ్యాయతీతి॥ తతఃస్వసుతఃకపిలోయదాహ- తద్భగవతో రూపంధ్యాయంతీతథా- ఆత్మానంచవిశ్వతోము ఖంసర్వగతంధ్యాయంతీ-బ్రహ్మణ్యవస్థితమతిఃబభూవేతిపూర్వస్యైవానుషంగః - కేనధ్యాయంతీ ॥ ౨౩ ॥ విశుద్ధేనేతి॥ వి శుద్ధేనాత్మనామనసా॥ ౨౪॥ విశుద్ధౌ కారణాన్యాహ॥ భక్తిప్రవాహరూపేణయోగేన - వైరాగ్యేనయుక్తానుష్ఠానేన- జ్ఞా తంయత్ జ్ఞానం తేనచ- యుక్తానుష్ఠానంతుగీతాసూక్తం॥ శ్లో॥ యుక్తాహారవిహారస్యయుక్తచేష్టస్యకర్మసు। యుక్తస్వ ప్నావబోధస్యయోగోభవతిదుఃఖహేతి-బ్రహ్మహేతునాబ్రహ్మత్వాపాదకేన-విశ్వతోముఖత్వేహేతుః-స్వానుభూత్యా స్వరూపప్రకాశేన - తిరోభూతంమాయాగుణైర్విశేషణం పరిచ్ఛేదోయస్యతం ॥ ౨౫ ॥ బ్రహ్మణీతి ॥ కథంభూతే బ్రహ్మణి - ఆత్మనాంజీవానాం సంశ్రయేభగవతి - తస్యాఃజీవన్ముక్తిమాహ సార్థైస్త్రిభిః- తథాచనివృత్తాజీవాప

కూజద్విహంగమిథునం గాయన్మత్తమధువ్రతమ్॥ ౧౮ ॥ యత్రప్రవిష్టమాత్మానం విబుధానుచరాజగుః ।
వాప్యాముత్పలగంధిన్యాంకర్దమేనోపలాలితమ్॥ ౧౯ ॥ హిత్వాతదీప్సితతమమప్యాఖండలయోషితామ్।
కించిచ్చకారవదనం పుత్రవిశ్లేషణాతురా॥ ౨౦॥ వనంప్రవ్రజితేపత్యావపత్యవిరహాతురా । జ్ఞాతత
త్త్వాప్యభూన్నష్టవత్సాగౌరివవత్సలా॥ ౨౧॥ తమేవధ్యాయతీదేవమపత్యంకపిలంహరిమ్ । బభూవచిర
తోవత్సనిస్పృహాతాదృశేగృహే॥ ౨౨॥ ధ్యాయతీభగవద్రూపంయదాహధ్యానగోచరమ్। సుతంప్రస
న్నవదనంసమస్తవ్యస్తచింతయా॥ ౨౩॥ విశుద్ధేనతదాత్మానమాత్మనావిశ్వతోముఖమ్। స్వానుభూత్యాతి
రోభూతమాయాగుణవిశేషణమ్॥ ౨౪॥ భక్తిప్రవాహయోగేనవైరాగ్యేణబలీయసా। యుక్తానుష్ఠానజా
తేనజ్ఞానేనబ్రహ్మహేతునా॥ ౨౫॥ బ్రహ్మణ్యవస్థితమతిర్భగవత్యాత్మసంశ్రయే । నివృత్తజీవాపత్తిత్వా
త్క్షీణక్లేశాప్తనిర్వృతిః॥౨౬॥ నిత్యారూఢసమాధిత్వాత్పరావృత్తగుణభ్రమా।నసస్మారతదాత్మానంస్వప్న
దృష్టమివోత్థితః॥ ౨౭॥ తద్దేహఃపరతఃపోష్యోప్యకృశస్త్వాధ్యసంభవాత్।బభౌమలైరవచ్ఛన్నస్సధూమఇవ
పావకః॥ ౨౮॥ స్వాంగంతపోయోగమయంముక్తకేశంగతాంబరమ్ । దైవగుప్తంనబుబుధేవాసుదేవేప్ర
విష్టధీః॥ ౨౯॥ ఏవంసాకపిలోక్తేనమార్గేణాచిరతఃపరమ్। ఆత్మానంబ్రహ్మనిర్వాణంభగవంతమవాపహ॥
౩౦ ॥ తద్వీరాసీత్పుణ్యతమంక్షేత్రం త్రైలోక్యవిశ్రుతమ్ । నామ్నాసిద్ధిపదంయత్ర సాసంసిద్ధిముపే
యుషీ॥ ౩౧ ॥ తస్యాస్తద్యోగవిధుతమార్త్యంమర్త్యమభూత్సరిత్ । స్రోతసాంప్రవరాసౌమ్యసిద్ధిదాసి
ద్ధసేవితా॥ ౩౨॥ కపిలోపిమహాయోగీభగవాన్పితురాశ్రమాత్ । మాతరంసమనుజ్ఞాప్యప్రాగుదీచంది
శంయయౌ॥ ౩౩॥ సిద్ధచారణగంధర్వైర్మునిభిశ్చాప్సరోగణైః । స్తూయమానస్సముద్రేణదత్తార్హణని
కేతనః॥ ౩౪॥ ఆస్తేయోగంసమాస్థాయసాంఖ్యాచార్యైరభిష్టుతః।త్రయాణామపిలోకానాముపశాంత్యై
సమాహితః॥ ౩౫॥ ఏతన్నిగదితంతాతయత్పృష్టోహంతవానఘ । కపిలస్యచసంవాదోదేవహూత్యాశ్చపా
వనః॥౩౬॥ యఇదమనుశృణోతియోభిధత్తేకపిలమునేర్మతమాత్మయోగగుహ్యమ్।భగవతికృతధీస్సుపర్ణకే

త్తిర్జీవభావోయస్యాస్తస్యాభావస్తత్వం తస్మాత్ - విగతక్లేశాప్రాప్తనిర్వృతిశ్చసతి - ఆత్మానందేహం - నసస్మా రేత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౨౬ ॥ ననుతథాపిగుణానాం విద్యమానత్వాత్కథమస్మరణంతత్రాహ ॥ నిత్యేతి ॥ నిత్యా రూఢోలబ్ధప్రతిష్ఠసమాధిర్యస్యాస్తస్యాభావస్తస్మాత్ - పరావృత్తశ్శాంతోగుణనిమిత్తోభ్రమోయస్యాస్సా ॥ ౨౭ ॥ తదితి ॥ పరతఃపరాభిరేవకర్దమసృష్టవిద్యాధరీభిఃపోషః పోషణంయస్యసః - ఆధిఃమనోవ్యాధిః - తదసంభవాదకృ శః-మలైరవచ్ఛన్నోపిబభౌ॥ ౨౮॥ స్వాంగమితి॥ దేవగుప్తంప్రారబ్ధకర్మపాలితం॥ ౨౯॥ ఏవమితి॥నిర్వాణంనిత్యముక్తం॥ ౩౦॥ తదితి॥ హేవీరవిదుర-ఉపేయుషిప్రాప్తా॥ ౩౧ ॥ తస్యాఇతి- హేసౌమ్యవిదుర-తస్యాస్తన్మర్త్యంశరీరం-సరిదభూత్- కథంభూతం- యోగేనవిధుతాఃవిలీనాః- మార్త్యాఃదైహికాః- ధాతుమలాయస్యతత్॥ ౩౨॥ కపిలోయయావిత్యుక్తం॥ తదేవప్రపంచయతిత్రిభిః॥ కపిలఇతి॥ సమనుజ్ఞాప్యఅనుజ్ఞానంసంప్రార్థ్య॥౩౩॥ సిద్ధేతి॥దత్తమర్హణమర్ఘ్యంనికేతనంయ స్మై॥ ౩౪ ॥ ఆస్తఇతి॥ ఉపశాంత్యర్థం-సమాహితఆస్తే॥ ౩౫ ॥ ప్రకరణార్థముపసంహరతి ॥ ఏతదితి ॥ తవత్వయా॥

శ్రవణకీర్తనఫలమాహ॥ య ఇతి॥ సుపర్ణకేతౌ గరుడధ్వజే-ఉపలభతే ప్రాప్నోతి॥ ౩౭॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- తృతీయ
తాముపలభతే భగవత్పదారవిందమ్ ॥ ౩౭ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - మహాపురాణే - పారమహంస్యాం సం
హితాయాం - తృతీయస్కంధే - కపిలోపాఖ్యానం నామ త్రయస్త్రింశోధ్యాయః. ... ... *
స్కంధవ్యాఖ్యాయాం-శ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితాయాం-భావార్థదీపికాయాం-త్రయస్త్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా......

ఓం - తత్సత్ - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

తృతీయస్కంధస్సమాప్తః

శ్రీరుక్మిణీ సత్యభామాసమేత శ్రీకృష్ణ పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీమద్భాగవతే - సవ్యాఖ్యానే - చతుర్థస్కంధ ప్రారంభః.

శ్రీభాగవతగూఢార్థ పదభావార్థదీపికా । మనోవర్తిం హరావృత్తిం దత్వా సందీప్యతాం బుధైః ॥
యత్కృపా రససంసిద్ధ భిషజ్మూకమపీహ మామ్ । వాచాలయతి తం వందే పరమానందమాధవమ్ ॥
అత్రైక త్రింశదధ్యాయై ర్విసర్గస్తు గ్యతే । ససర్గ స్త్రీశ్వరాధీనై ర్బ్రహ్మమన్వాదిభిః కృతః ॥
తత్ర తు ప్రథమేధ్యాయే మనుకన్యాన్వయాః పృథక్ । వర్ణ్యంతే యత్ర యజ్ఞాది మూర్తిభిః ప్రభవా హరేః ॥
మనుకన్యాన్వయం విస్తరేణ వక్తుమాహ ॥ మనోరితి ॥ చకారాద్ద్వౌ పుత్రౌ చ - తు శబ్దాదన్యతో పి పుత్రలాభ స్సూచి
తః॥ ౧॥ తద్దర్శయితుమాహ॥ ఆకూతిమితి॥ శ్లో॥ అభ్రాతృకాం ప్రదాస్యామి తుభ్యం కన్యామలంకృతామ్। అస్యాం యో జా
యతే పుత్ర స్స మే పుత్రో భవిష్యతీతి - భాషా ప్రబంధేన కన్యాదానం పుత్రికాధర్మః - స చాభ్రాతృకాయాం కన్యాయాం
అస్మిన్నపి స్కంధే - విదుర మైత్రేయయో రేవ సంవాదః - మైత్రేయ ఉవాచ.

మనోస్తు శతరూపాయాం తిస్రః కన్యాశ్చ జజ్ఞిరే। ఆకూతి ర్దేవహూతిశ్చ ప్రసూతిరితి విశ్రుతాః॥ ౧॥ ఆకూ
తిం రుచయే ప్రాదాదపి భ్రాతృమతీం నృపః । పుత్రికాధర్మమాశ్రిత్య శతరూపానుమోదితః॥ ౨ ॥ ప్రజాపతి
స్స భగవాన్ రుచి స్తస్యామజీజనత్ । మిథునం బ్రహ్మవర్చస్వీ పరమేణ సమాధినా ॥ ౩ ॥ య స్తయోః పురుష
స్సాక్షాద్విష్ణు ర్యజ్ఞ స్వరూపధృత్ । యా స్త్రీ సా దక్షిణా భూతే రంశభూతానపాయినీ॥ ౪॥ ఆనిన్యే స్వగృ
హం పుత్ర్యాః పుత్రం వితతరోచిషమ్। స్వాయంభువో ముదా యుక్తో రుచి ర్జగ్రాహ దక్షిణామ్॥ ౫॥ తాం కామ
యానాం భగవానువాహ యజుషాం పతిః । తుష్టాయాం తోషమాపన్నో జనయద్ద్వాదశాత్మజాన్॥ ౬॥ తుష్ట
పుత్రార్థీ స ఏవ ప్రసిద్ధః- తథాపి పుత్రభాహుల్య కామః తథా కృతవానిత్యాహ- భ్రాతృమతీమపీతి॥ ౨॥ ప్రజాపతిరితి ॥ ద్వ
మిథునం పురుషం స్త్రియం చ-పరమేణ సమాధినా-ఈశ్వర ధ్యానేన॥ ౩॥ య ఇతి॥ భూతే ర్లక్ష్మ్యాః-అంశభూతః అత స్తయో
ర్వివాహో నవిరుద్ధ ఇతి భావః॥ ౪॥ ౫॥ తామితి యజుషాం యజ్ఞానాం మంత్రాణాం వా పతిర్విష్ణుః॥ ౬॥ ప్రజాపతిరితి ॥ ద్వ

షట్ ద్వాదశ॥ ౭॥ ప్రసంగాత్స్వాయంభువమన్వంతరగతం వక్తుమాహ ద్వాభ్యాం॥ తుషితా ఇతి॥ శ్లో॥ మన్వంతరే మను
ర్దేవా మనుపుత్రాస్సురేశ్వర । ఋషయోంశావతారశ్చ హరే ష్షడ్విధముచ్యత ఇతి వక్ష్యతి ॥ తత్ర స్వాయంభువో మనుః- తు
షితా దేవతాః- మరీచిప్రముఖాస్సప్తర్షయః - యజ్ఞో హరేరవతారః - స ఏవ సురగణేశ్వరః ఇంద్రః ॥ ౮ ॥ ప్రియవ్ర
తేతి ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ మనుపుత్రౌ పృథివీపాలకౌ - తదేవం యజ్ఞస్య ద్వైరూప్యేణ షడ్విధత్వం - తయోః పుత్ర
పౌత్రనప్తౄణాం వంశైః అనువృత్తం వ్యాప్తం - పాలితం తన్మన్వంతరం ॥ ౯ ॥ దేవహూతిరితి ॥ శ్రుతప్రాయం బా
హుళ్యేన శ్రుతం తత్కర్దమస్య వంశానామశ్రుతత్వాత్ప్రాయగ్రహణం ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ యా ఇతి ॥ ప్రసూతిప్రసవం పుత్ర
పౌత్రాదిభిర్విస్తారం॥ ౧౨॥ పత్నీతి॥ యయోర్వంశేనాపూరితం- కశ్యపస్య వంశం షష్ఠే వక్ష్యతి ॥ ౧౩ ॥ ద్వితీయస్య వంశ
మాహ॥ పూర్ణిమేతి॥ దేవకుల్యాం నామ కన్యాం చ- శ్రీహరేః పాదప్రక్షాళనాత్ - యా జన్మాంతరే దివస్సరిత్ - గంగా అ
భూత్ తాం ॥౧౪ ॥ అత్రేరితి ॥ ఆత్మేశబ్రంహసంభవాన్ విష్ణురుద్రబ్రహ్మణామంశైస్సంభవానుత్పన్నాన్॥ ౧౫॥ అత్రేరి

యోరభవన్ దేవాయామానామమహాబలాః । తోషః ప్రతోషస్సంతోషో భద్రశ్శాంతిరిడస్పతిః ॥ ఇధ్మః కవి
ర్విభుర్వహ్నిస్సుదేవో రోచనో ద్విషట్॥ ౭ ॥ తుషితా నామ తే దేవా ఆసన్ స్వాయంభువాంతరే । మరీచి
ముఖ్యా ఋషయో యజ్ఞస్సురగణేశ్వరః ॥ ౮॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ మనుపుత్రౌ మహౌజసౌ। తత్పుత్ర
పౌత్రనప్తౄణామనువృత్తం తదంతరమ్॥ ౯॥ దేవహూతిమదాత్తాతః కర్దమాయాత్మజాం మనుః। తత్సం
బంధి శ్రుతప్రాయం భవతా గదతో మమ ॥ ౧౦ ॥ దక్షాయ బ్రహ్మపుత్రాయ ప్రసూతిం భగవాన్మనుః । ప్రా
యచ్ఛద్యత్కృతస్సర్గస్త్రిలోక్యాం వితతో మహాన్ ॥ ౧౧॥ యాః కర్దమసుతాః ప్రోక్తా ఆసన్ బ్రహ్మర్షిప
త్నయః। తాసాం ప్రసూతిప్రసవం ప్రోచ్యమానం నిబోధ మే ॥ ౧౨॥ పత్నీ మరీచేస్తు కళా సుషువే కర్దమా
త్మజా। కశ్యపం పూర్ణిమానం చ యయోరాపూరితం జగత్॥ ౧౩॥ పూర్ణిమాసూత విరజం విశ్వగం చ ప
రంతప। దేవకుల్యాం హరేః పాదశౌచాద్యాభూత్సరిద్దివః ॥ ౧౪ ॥ అత్రేః పత్న్యనసూయా త్రీన్ సుషువే సు
యశస్సుతాన్। దత్తం దూర్వాససం సోమమాత్మేశబ్రహ్మసంభవాన్॥ ౧౫॥ విదురః॥ అత్రేర్గృహే సురశ్రే
ష్ఠాః స్థిత్యుత్పత్త్యంతహేతవః । కించిచ్చికీర్షవో జాతా ఏతదాఖ్యాహి మే గురో॥౧౬॥ మైత్రేయః॥ బ్రహ్మ
ణా చోదితస్సృష్టావత్రిర్బ్రహ్మవిదాం వరః । సహ పత్న్యా యయావృక్షం కులాద్రిం తపసి స్థితః ॥ ౧౭ ॥
తస్మిన్ప్రసూనస్తబకపలాశాశోకకాననే। వార్భిస్స్రవద్భిరుద్ఘుష్టే నిర్వింధ్యాయాస్సమంతతః॥ ౧౮॥ ప్రా
ణాయామేన సంయమ్య మనో వర్షశతం మునిః। అతిష్ఠదేకపాదేన నిర్ద్వంద్వోఽనిలభోజనః॥ ౧౯ ॥ శరణం తం
ప్రపద్యేహం య ఏవ జగదీశ్వరః । ప్రజామాత్మసమాం మహ్యం ప్రయచ్ఛత్వితి చింతయన్ ॥ ౨౦ ॥ తప్య
మానం త్రిభువనం ప్రాణాయామైధసాగ్నినా। నిర్గతేన మునేర్మూర్ధ్నస్సమీక్ష్య ప్రభవస్త్రయః॥ ౨౧ ॥
అప్సరోమునిగంధర్వసిద్ధవిద్యాధరోరగైః । వితాయమానయశసస్తదాశ్రమపదం యయుః ॥ ౨౨ ॥ త
త్ప్రాదుర్భావసంయోగవిద్యోతితమనా మునిః। ఉత్తిష్ఠన్నేకపాదేన దదర్శ విబుధర్షభాన్॥ ౨౩॥ ప్రణమ్య
దండవద్భూమావుపతస్థేర్హణాంజలిః। వృషహంససుపర్ణస్థాన్ స్వైస్స్వైశ్చిహ్నైశ్చ చిహ్నితాన్॥ ౨౪॥
కృపావలోకేన హసద్వదనేనోపలంభితాన్। తద్రోచిషా ప్రతిహతే నిమీల్య మునిరక్షిణీ ॥ ౨౫ ॥ చేతస్తత్ప్ర
వణం యుంజన్నస్తావీత్సంహతాంజలిః। శ్లక్ష్ణయా సూక్తయా వాచా సర్వలోకగరీయసః ॥ ౨౬॥ అత్రిః ॥ వి

తి॥ కించిత్స్థిత్యాదిం కించిత్కర్తుమిచ్ఛవ ఇతివా॥ ౧౬॥ బ్రహ్మణేతి॥ ఋక్షం నామ కులాద్రిం తపసి స్థితస్సన్॥ ౧౭॥ తస్మిన్నితి॥ స
తస్మిన్కులాద్రౌ ప్రసూనానాం స్తబకా యేషు పలాశాశోకేషు తేషాం కాననే- నిర్వింధ్యా నామ నదీ తస్యాః స్రవద్భిర్వా
ర్భిః ఉద్ఘుష్టే నాదితే॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ తప్యమానమితి॥ ప్రాణాయామ ఏవ ఏధః సందీపకో యస్య తేన- మునేర్మూర్ధ్నో ని
ర్గతేనాగ్నినా- తప్యమానం సమీక్ష్య తదాశ్రమపదం యయురిత్యన్వయః॥ ౨౧ ॥ అప్సర ఇతి ॥ అప్సరః ప్రముఖైర్వితాయ
మానం విస్తార్యమాణం యశో యేషాం తే॥ ౨౨॥ తదితి॥ తేషాం ప్రాదుర్భావః- ప్రాకట్యం తస్య సంయోగస్సన్నిధిః తేన విద్యో
తితం మనో యస్య॥ ఉత్తిష్ఠన్ ఉత్కర్షేణ తిష్ఠన్॥ ౨౩॥ ప్రణమ్యేతి॥ అర్హణం పుష్పాదికం అంజలౌ యస్య సః- ఉపతస్థే పూజయా
మాస- వృషాద్యారూఢాన్ స్వైః స్వైః చిహ్నైః త్రిశూలకమండలుచక్రాదిభిః॥ ౨౪॥ కృపేతి ॥ కృపయా అవలోకనం య
స్మిన్ హసచ్చ తద్వదనం చ తేన ఉపలంభితాన్ ప్రసన్నత్వేన జ్ఞాపితాన్ తేషాం రోచిషా దీప్త్యా ॥ ౨౫ ॥ చేత ఇతి ॥ శ్లక్ష్ణయా

మధురయా- సూక్తయా గంభీరార్థయా॥ ౨౬॥ విశ్వేతి॥ అనుయుగం కల్పే కల్పే- విభజ్య గృహీతో దేహో యైస్తే ప్రసిద్ధాః బ్రహ్మవిష్ణుగిరిశాః యూయం - వః యుష్మాన్ ప్రణతోఽస్మి - తేభ్యస్సకాశాత్ క ఏవ మే మయా ఉపహూతః శరణం తం ప్రపద్యే హమిత్యేకస్యైవ నిర్దిష్టత్వాత్స చ యుష్మాసు క ఇతి యుష్మాభిరేవ కథ్యతామిత్యర్థః॥ ౨౭॥ ఏక ఇతి ॥ అస్య ప్రపంచః విబుధైః ప్రధానైరుపచారైః - విబుధప్రధాన ఇతి వా పాఠః - ప్రజననాయ చ తోఽత్రిః తత్తైర్వ్యచి త్రీకృతః చిత్తైక్యం తీతః మనసోఽపి దూరాః అగోచరాస్సంతః కథం నుత్రయో ఽప్యాగతాః ॥ ౨౯ ॥ యథాకృతేతి॥ తే త్వయా యథాకృతస్సంకల్పః తేన తథైవ భావ్యం నాన్యథా- యతస్సత్సంకల్పస్య తే తవ సంకల్పః - తర్హి కథమేకస్మిన్ ధ్యాయమానే త్రయః ప్రతీతాః స్థ- తత్రాహుః - య దేకం జగదీశ్వరాఖ్యం తత్త్వం భవాన్ ధ్యాయతి - త ఏతే వయం త్రయోఽపీహ- తదేవైకం తత్త్వం- నాస్మాకం భేదోఽస్తీత్యర్థః॥ ౩౦॥ అథేతి॥ విస్రప్స్యంతి విస్తారయిష్యంతి అంతర్భూతణిజర్థస్య సృప్లగతావిత్యస్య రూపం॥ ౩౧॥ ఏవమి

ప్రశ్నోద్భవస్థితిలయేషు విభజ్యమానైర్మాయాగుణైరనుయుగం విగృహీతదేహాః । తే బ్రహ్మవిష్ణుగిరిశాః ప్రణతోఽస్మ్యహం వస్తేభ్యః క ఏవ భగవాన్మ ఇహోపహూతః ॥ ౨౭ ॥ ఏకో మయేహ భగవాన్విబుధప్రధానశ్చిత్తీకృతః ప్రజననాయ కథం ను యూయమ్ । అత్రాగతాస్తనుభృతాం మనసోఽపి దూరాద్బ్రూత ప్రసీదత మహానిహ విస్మయో మే॥ ౨౮॥ మైత్రేయః॥ ఇతి తస్య వచశ్శ్రుత్వా త్రయస్తే విబుధర్షభాః। ప్రత్యాహుః శ్లక్ష్ణయా వాచా ప్రహస్య తమృషిం ప్రభో ॥ ౨౯ ॥ దేవాః ॥ యథాకృతస్తే సంకల్పో భావ్యం తేనైవ నాన్యథా । సత్సంకల్పస్య తే బ్రహ్మన్ యద్వై ధ్యాయతి తద్వయమ్ ॥ ౩౦ ॥ అథాస్మదంశభూతాస్తే ఆత్మజా లోకవిశ్రుతాః । భవితారోఽంగ భద్రం తే విస్రప్స్యంతి చ తే యశః ॥ ౩౧ ॥ ఏవం కామవరం దత్త్వా ప్రతిజగ్ముస్సురేశ్వరాః । సభాజితాస్తయోస్సమ్యగ్దంపత్యోర్మిషతో స్తతః॥ ౩౨॥ సోమోఽభూద్బ్రహ్మణోంఽశేన దత్తో విష్ణోస్తు యోగవిత్ । దుర్వాసాశ్శంకరస్యాంశో నిబోధాంగిరసః ప్రజాః ॥ ౩౩ ॥ శ్రద్ధా త్వంగిరసః పత్నీ చతస్రోఽసూత కన్యకాః । సినీవాలీ కుహూ రాకా చతుర్థ్యనుమతి స్తథా॥ ౩౪ ॥ తత్పుత్రావపరావాస్తాం ఖ్యాతౌ స్వారోచిషేఽంతరే। ఉచథ్యో భగవాన్ సాక్షాద్బ్రహ్మిష్ఠశ్చ బృహస్పతిః ॥ ౩౫ ॥ పులస్త్యోఽజనయత్పత్న్యామగస్త్యం చ హవిర్భుజి । సోఽన్యజన్మని దహ్రాగ్నిర్విశ్రవాశ్చ మహాతపాః॥ ౩౬॥ తస్య యక్షపతిర్దేవః కుబేరస్త్విళబిలాసుతః। రావణః కుంభకర్ణశ్చ తథాన్యస్యాం విభీషణః॥ ౩౭॥ పులహస్య గతిర్భార్యా త్రీనసూత సతీ సుతాన్। కర్మశ్రేష్ఠం వరీయాంసం సహిష్ణుం చ మహామతే॥ ౩౮॥ క్రతోరపి క్రియా భార్యా వాలఖిల్యానసూయత। ఋషీన్షష్టిసహస్రాణి జ్వలతో బ్రహ్మతేజసా ॥ ౩౯ ॥ ఊర్జాయాం జజ్ఞిరే పుత్రా వసిష్ఠస్య పరంతప । చిత్రకేతుప్రధానాస్తే సప్త బ్రహ్మర్షయోఽమలాః ॥ ౪౦ ॥ చిత్రకేతుస్సురోచిశ్చ విరజా మిత్ర ఏవ చ। ఉల్బణో వసుభృద్యానో ద్యుమాన్ శక్త్యాదయోఽపరే ॥ ౪౧ ॥ చిత్తిస్త్వథర్వణః పత్నీ లేభే పుత్రం ధృతవ్రతమ్ ! దధ్యంచమశ్వశిరసం భృగోర్వంశం నిబోధ మే ॥ ౪౨ ॥ భృగుః ఖ్యాత్యాం మహాభాగః పత్న్యాం పుత్రానజీజనత్। ధాతారం చ విధాతారం శ్రియం చ భగవత్పరామ్॥ ౪౩ ॥ ఆయతిం నియతిం చైవ సుతే మేరుస్తయోరదాత్। తాభ్యాం తయోరభవతాం మృకండః ప్రాణ ఏవ చ ॥ ౪౪ ॥ మార్కండేయో మృకండస్య ప్రాణాద్వేదశిరా మునిః। కవిశ్చ భార్గవో యస్య భగవానుశనా సుతః॥ ౪౫॥ న వై తే మునయః తు త్రీన్ లోకాన్ సర్గైరభావయన్।ఏష కర్దమదౌహిత్రసంతానః కథిత స్తవ॥ ౪౫॥ శృణ్వతశ్శ్రద్దధానస్య సద్యః పాపహరః పరః॥ ప్రసూతిం మానవీం దక్ష ఉపయేమే హ్యజాత్మజః॥ ౪౭॥ తస్యాం ససర్జ దుహితౄః షోడశామ

తి తాభ్యాం సమ్యక్సభాజితాః పూజితాస్సంతః తతః తదాశ్రమాత్ ప్రతిజగ్ముః॥ ౩౨॥ సోమ ఇతి॥ నిబోధ బుధ్యస్వ॥ ౩౩॥ తాః కన్యకా నిర్దిశతి సినీత్యాదినా॥ ౩౪॥ ౩౫॥ పులస్త్య ఇతి॥ పులస్త్యః హవిర్భుజి పత్న్యామిత్యన్వయః- సః అగస్త్యః దహ్రాగ్నిః జాఠరాగ్నిః- విశ్రవాశ్చ పులస్త్యస్య సుత ఇతి శేషః॥ ౩౬ ॥ తస్యేతి ॥ తస్య విశ్రవసః ఇలబిలాయాం జాతస్సుతః కుబేరః అన్యస్యాం భార్యాయాం కైకస్యాం రావణాదయః త్రయో జాతాః సుతాః॥ ౩౭॥ ౩౮॥ క్రతోరితి ॥ జ్వలతః ప్రకాశమానాన్ ౩౯॥ ఊర్జాయామితి॥ చిత్రకేతుప్రముఖాః జజ్ఞిరే- తే చ సప్తర్షయో జాతాః॥ ౪౦॥ తానేవాహ॥ చిత్రకేతురితి॥ వసుభృద్యానో నామ ఏకః శక్త్యాదయోఽపరే అన్యస్యాః పుత్రాః॥ ౪౧॥ ౪౨ ॥ భృగురితి॥ ఖ్యాత్యాం పత్న్యాం పుత్రాన్ పుత్రీం చ తానేవాహ ॥ ధాతారమితి॥ ౪౩ ॥ ఆయతిమితి॥ తయోః ధాతృవిధాత్రోః॥ ౪౪॥ మార్కండేయ ఇతి॥ కవిశ్చ

భార్గవః భృగోః పుత్రః॥ ౪౫॥ ౪౬ ॥ శృణ్వత ఇతి॥అజాత్మజః బ్రహ్మపుత్రః॥ ౪౭॥౪౮॥ పితృభ్య ఇతి ॥ యుక్తైభ్యస్సంయుతే
భ్యః సంయుతేభ్యః మిళితేభ్యో వా॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ మేధేతి॥ సర్వేషాం గుణానాముత్పత్తిర్యయోస్తౌ॥ ౫౨॥౫౩॥ ౫౪॥నృ
త్యంతీతి ॥ ఉపతస్థుః భేజుః ॥ ౫౫ ॥ య ఇతి॥ నిజమాయయా- యస్మిన్నాత్మని ఖే గగనే- రూపభేదం గంధర్వనగరమివ_ఇ
దం విశ్వం విరచితం తస్యాత్మనః ప్రతిచక్షణాయ ప్రకాశనాయ - ఆత్మానం యోద్య ప్రాదుశ్చకార ప్రకటీకృతవాన్ - త
స్మై పురుషాయ నమః- కేన రూపేణ ప్రాదుశ్చకార- ఋషిమూర్తిరాకారో యస్మిన్ తేన రూపేణ॥౫౬॥స ఇతి॥ సోఽయం నో
స్మాన్ సురగణాన్- అనల్పకరుణాయుక్తేన విలోకనేన విశిష్టనేత్రేణ- దృశ్యాత్- పశ్యతు- కథంభూతేన-యచ్ఛ్రీనికేతమమ
లమరవిందం తత్ - క్షిపతా తిరస్కుర్వతా- కథంభూతః- అనుమేయం శాస్త్రతో వేద్యం న త్వస్మాకమపరోక్షం తత్త్వం య
స్య- కథంభూతానస్మాన్- స్థితేర్జగన్మర్యాదాయాః- వ్యతికరః అన్యథాత్వం తస్యోపశమాయ- సత్త్వేన గుణేన సృష్టాన్॥
౫౭॥ ఏవమితి॥ లబ్ధః అవలోకో యైస్సురగణైః- తైరభిష్టుతావర్చితౌ చ సంతౌ- యయతుః॥౫౮॥ తావితి॥ భువో భారస్య వ్య
యాయ నాశాయ-చకార ఏవకారార్థః-తౌ చ సాంప్రతమిహాగతావిత్యర్థః-తదుక్తం తంత్రే॥శ్లో॥అర్జునే తు నరావేశః కృ

లలోచనాః । త్రయోదశాదాద్ధర్మాయ తత్పుత్రీః కామగ్నయే విభుః॥ ౪౮॥ పితృభ్య ఏకాం యుక్తేభ్యో భవాయైకాం భవచ్ఛిదే । శ్రద్ధా మైత్రీ దయా శాంతిస్తుష్టిః పుష్టిః క్రియోన్నతిః ॥ ౪౯ ॥ బుద్ధిర్మేధా తితిక్షా హ్రీర్మూర్తిర్ధర్మస్య పత్నయః । శ్రద్ధాసూత శుభం మైత్రీ ప్రసాదమభయం దయా॥ ౫౦॥ శాంతిస్సుఖం ముదం తుష్టిస్స్మయం పుష్టిరసూయత । యోగం క్రియోన్నతిర్దర్పమర్థం బుద్ధిరసూయత॥ ౫౧ ॥ మేధా స్మృతిం తితిక్షా చ క్షేమం హ్రీః ప్రశ్రయం తథా ॥ మూర్తిస్సర్వగుణోత్పత్తిర్నరనారాయణావృషీ॥౫౨॥ యయోర్జన్మన్యదో విశ్వమభ్యనందత్సునిర్వృతమ్ । మనాంసి కకుభో వాతాః ప్రసేదుస్సరితోఽద్రయః॥ ౫౩ ॥ దివ్యవాద్యంత తూర్యాణి పేతుః కుసుమవృష్టయః । మునయస్తుష్టువుస్తుష్టా జగుర్గంధర్వకిన్నరాః॥ ౫౪॥ నృత్యంతి స్మ స్త్రియో దివ్యా ఆసీత్పరమమంగళమ్ । దేవా బ్రహ్మాదయస్సర్వ ఉపతస్థురభిష్టవైః ॥ ౫౫ ॥ దేవాః ॥ యో మాయయా విరచితం నిజయాత్మనీదం ఖే రూపభేదమివ తత్ప్రతిచక్షణాయ। ఏతేన ధర్మసదనే ఋషిమూర్తినాద్య ప్రాదుశ్చకార పురుషాయ నమః పరస్మై ॥ ౫౬॥ సోఽయం స్థితివ్యతికరోపశమాయ సృష్టాన్ సత్త్వేన నస్సురగణాననుమేయతత్త్వః । దృశ్యాదదభ్రకరుణేన విలోకనేన యచ్ఛ్రీనికేతమమలం క్షిపతారవిందమ్ ॥ ౫౭॥ ఏవం సురగణైస్తాత భగవంతావభిష్టుతౌ । లబ్ధావలోకైర్యయతురర్చితౌ గంధమాదనమ్ ॥ ౫౮॥ తావిమౌ వై భగవతో హరేరంశావిహాగతౌ। భారవ్యయాయ చ భువః కృష్ణౌ యదుకురూద్వహౌ ॥ ౫౯ ॥ స్వాహాభిమానినశ్చాగ్నేరాత్మజాంస్త్రీనజీజనత్ । పావకం పవమానం చ శుచిం చ హుతభోజనమ్ ॥ ౬౦॥ తేభ్యోఽగ్నయస్సమభవంశ్చత్వారింశచ్చ పంచ చ। త ఏవైకోనపంచాశత్సాకం పితృపితామహైః ॥ ౬౧ ॥ వైతానికే కర్మణి యన్నామభిర్బ్రహ్మవాదిభిః। ఆగ్నేయ్య ఇష్టయో యజ్ఞే నిరూప్యంతేఽగ్నయస్తు తే॥ ౬౨॥ అగ్నిష్వాత్తా బర్హిషదస్సౌమ్యాః పితర ఆజ్యపాః। సాగ్నయోఽనగ్నయస్తేషాం పత్నీ దాక్షాయణీ స్వధా ॥ ౬౩ ॥ తేభ్యో దధార కన్యే ద్వే వయునాం ధారిణీం స్వధా। ఉభే తే బ్రహ్మవాదిన్యౌ జ్ఞానవిజ్ఞానపారగే ॥ ౬౪ ॥ భవస్య పత్నీ తు సతీ భవం దేవమనువ్రతా। ఆత్మనస్సదృశం పుత్రం న లేభే గుణశీలతః॥ ౬౫॥ పితర్యప్రతిరూపే స్వే భవాయానాగసే రుషా।

ణో నారాయణస్స్వయమితి-యదూద్వహః శ్రీకృష్ణః- కురూద్వహోఽర్జునః- ఉభావపి కృష్ణనామానౌ॥౫౯॥ స్వాహేతి॥ అ
గ్న్యభిమానినో దేవాన్- స్వాహా నామ తస్య భార్యా- హుతభోజనమితి త్రయాణాం విశేషణం॥ ౬౦ ॥ తేభ్య ఇతి॥ పితరస్త్ర
యః పితామహాః ఏకః తైస్సాకం సహ॥ ౬౧॥ వైతానిక ఇతి॥ వైతానికే వైదికే కర్మణి యజ్ఞే-యేషాం నామభిః- ఆగ్నేయ్యః అ
గ్నిదేవతాకాః ఇష్టయో నిరూప్యంతే క్రియంతే- త ఏతేఽగ్నయః అలౌకికాః- అతో బహూనాం న వైయర్థ్యమితి భావః॥ ౬౨॥
అగ్నిష్వాత్తా ఇతి॥ సౌమ్యాస్సోమపాః- యేషామగ్నౌకరణమస్తి తే సాగ్నయః తద్రహితాశ్చానగ్నయః॥ ౬౩॥ తేభ్య ఇతి॥
తయోస్తు సంతతిర్నాభవత్- జీవన్ముక్తత్వాదిత్యాహ- ఉభే తే ఇతి॥ ౬౪॥ భవస్యేతి॥ గుణశీలతః ఆత్మనః సదృశం దేవమను
వ్రతాపి సతీ పుత్రం న లేభే॥ ౬౫॥ తత్ర హేతుః॥ పితరీతి॥ స్వే పితరి దక్షే అప్రతిరూపే అసదృశే ప్రతికూలే సతీత్యర్థః-ఆత్మనా
స్వయమేవ- ఆత్మానం దేహం అజహాత్ త్యక్తవతీ - యోగసంయుతా యోగమాశ్రితేతి॥ ౬౬॥**************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో ॥ ద్వితీయేప్రథమాధ్యాయోపక్షి ప్తభవదక్షయోః । విద్వేషవర్ణ్యతే హేతుర్విశ్వసృడ్యజ్ఞసంభవః॥ భవ ఇతి॥ సతీం
సతీనామ్నీం॥౧॥ నహ్యసౌ కస్యచిద్ద్వేషార్హ ఇత్యాహ॥ క ఇతి॥ చరాచరగురుంజగతో దైవతంచ-తంకో ద్వేష్టి నకోపి ద్వేష్టీ
త్యర్థః- నిర్వైరత్వే హేతుః- శాంతమితి భావే క్తః- శాంతం శాంతిరేవ విగ్రహో యస్య- తదపి కుతః- ఆత్మన్యేవారామో
రతిర్యస్య తం- యద్వా కః ప్రజాపతిః దక్షః- కథం ద్వేష్టి - ఏవంభూతే తస్మిన్ ద్వేషః అయుక్తః అశక్యశ్చేత్యర్థః॥౨॥ ఏతదితి॥
యతో హేతోర్విద్వేషః - యతో విద్వేషాత్ప్రాణాంస్తత్యాజ ఏతదాఖ్యాహి ॥ ౩ ॥ ఏతదేవాఖ్యాతుమితిహాసం ప్రస్తౌ
తి॥ పురేతి॥ సమేతా ఆసన్॥ ౪॥ తత్రేతి॥ ప్రవిష్టం-దక్షమితి శేషః-తత్ మహత్సదః-మహాంతం సభాం॥ ౫॥ ఉదతిష్ఠన్నితి॥ స్వధి
ష్ణ్యేభ్యః స్వీయాసనేభ్యః॥ ౬॥ ౭ ॥ ప్రాగితి ॥ ప్రాక్ స్వోపవేశనాత్పూర్వమేవ నిషణ్ణం ఉపవిష్టం మృడం శివం - తదనాదృ
తః - తేనాభ్యుత్థానాదిభిరసత్కృతో దక్షః నామృష్యత్ - నాసహత్ - వామం వక్రం యథాభవతి తథా అభివీక్ష్య ॥ ౮ ॥
శ్రూయతామితి ॥ మే వచనం శ్రూయతాం - అజ్ఞానాన్మత్సరాచ్చ న బ్రువతః ॥ ౯ ॥ అయమితి॥ స్తబ్ధేన ఉచితక్రియాశూ
న్యేన- ధ్వస్తౌ నేతి పాఠే భ్రష్టేన॥ ౧౦ ॥ తదేవాహ॥ ఏష ఇతి॥ యత్ యస్మాత్- విప్రాగ్నిసమక్షం - సావిత్రీతుల్యాయా

అప్రౌఢరాత్మనాత్మానమజహాద్యోగసంయుతా॥ ౬౬॥ ✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- చతుర్థస్కంధే- ప్రథమోధ్యాయః.

విదురః ॥ భవే శీలవతాం శ్రేష్ఠే దక్షో దుహితృవత్సలః । విద్వేషమకరోత్కస్మాదనాదృత్యాత్మజాం సతీమ్
౧ ॥ కస్తం చరాచరగురుం నిర్వైరం శాంతవిగ్రహమ్ । ఆత్మారామం కథం ద్వేష్టి జగతో దైవతం మహత్॥
౨॥ ఏతదాఖ్యాహి మే బ్రహ్మన్ జామాతుశ్శ్వశురస్య చ । విద్వేషస్తు యతః ప్రాణాంస్తత్యజే దుస్త్యజాన్
సతీ॥ ౩॥ మైత్రేయః॥ పురా విశ్వసృజాం సత్రే సమేతాః పరమర్షయః। తథామరగణాస్సర్వే సానుగా ముని
యోగ్నయః॥ ౪॥ తత్ర ప్రవిష్టమృషయో దృష్ట్వార్కమివ రోచిషా। భ్రాజమానం వితిమిరం కుర్వంతం తన్మహ
త్సదః ॥ ౫ ॥ ఉదతిష్ఠన్ సదస్యాస్తే స్వధిష్ణ్యేభ్యస్సహాగ్నయః । ఋతే విరించిం శర్వం చ తద్భాసాక్షిప్తతే
జసః॥ ౬॥ సదసస్పతిభిర్దక్షో భగవాన్ సాధు సత్కృతః । అజం లోకగురుం నత్వా నిషసాద తదాజ్ఞయా॥
౭ ॥ ప్రాఙ్నిషణ్ణం మృడం దృష్ట్వా నామృష్యత్తదనాదృతః । ఉవాచ వామం చక్షుర్భ్యామభివీక్ష్య దహన్ని
వ ॥ ౮ ॥ శ్రూయతాం బ్రహ్మర్షయో మే సహ దేవాస్సహాగ్నయః । సాధూనాం బ్రువతో వృత్తం నాజ్ఞానా
న్న చ మత్సరాత్॥ ౯॥ అయం తు లోకపాలానాం యశోఘ్నో నిరపత్రపః । సద్భిరాచరితః పంథా యేన స్త
బ్ధేన దూషితః॥ ౧౦ ॥ ఏష మే శిష్యతాం ప్రాప్తో యన్మే దుహితురగ్రహీత్ । పాణిం విప్రాగ్నిముఖతస్సావి
త్ర్యా ఇవ సాధువత్॥ ౧౧ ॥ గృహీత్వా మృగశాబాక్ష్యాః పాణిం మర్కటలోచనః । ప్రత్యుత్థానాభివాదా
ర్హే వాచాప్యకృత నోచితమ్॥ ౧౨ ॥ లుప్తక్రియాయాశుచయే మానినే భిన్నసేతవే । అనిచ్ఛన్నప్యదాం బా
లాం శూద్రాయేవోశతీం గిరమ్ ॥ ౧౩ ॥ ప్రేతావాసేషు ఘోరేషు ప్రేతైర్భూతగణైర్వృతః । అట
త్యున్మత్తవన్నగ్నో వ్యుప్తకేశో హసన్రుదన్ ॥ ౧౪ ॥ చితాభస్మకృతస్నానః ప్రేతస్రఙ్నస్థిభూషణః । శి
వాపదేశో హ్యశివో మత్తో మత్తజనప్రియః । పతిః ప్రమథభూతానాం తమోమాత్రాత్మకాత్మనామ్ ॥

మే దుహితుః పాణిమగ్రహీత్॥ ౧౧॥ గృహీత్వేతి॥ మృగశాబస్య హరిణపోతస్య అక్షిణీ ఇవ అక్షిణీ యస్యాః- ప్రత్యుత్థానాభి
వాదార్హే మయి ఉచితం సమ్మానం వాచాపి నాకరోత్॥ ౧౨ ॥ అనర్హాయ కన్యాం దత్తవానస్మీత్యనుతప్యమాన ఆహ- సార్ధై
శ్చతుర్భిః॥ లుప్తేతి॥ ఉశతీం వేదలక్షణాం గిరం ॥ ౧౩॥ ప్రేతావాసేష్వితి॥ ప్రేతావాసేషు శ్మశానేషు- వ్యుప్తాః వికీర్ణాః కే
శా యస్య॥ ౧౪॥ చితేతి॥ చితాభస్మనా కృతం స్నానం యేన- ప్రేతానాం స్రజో మాల్యాని యస్య సః ప్రేతస్రక్ - నృణామస్థీని
భూషణాని యస్య సః - శివ ఇత్యపదేశో నామమాత్రం యస్య సః తమోమాత్రాత్మకః కేవలతమోరూపః ఆత్మా స్వభావో
యేషాం॥ ౧౫॥ తస్మాదితి॥ ఉన్మాదాః భూతవిశేషాః తేషాం నాథాయ దుహృదే దుష్టచిత్తాయ- బతేతి ఖేదే-పూర్వోక్తశ్లో
కచతుష్కస్య వాస్తవస్త్వయమర్థః- లుప్తాః క్రియాః యస్మిన్ పరబ్రహ్మరూపత్వాత్ - అత ఏవ నాస్తి శుచిర్యస్మాత్ - అమా
నినే అభిన్నసేతవ ఇతి ఛేదః - అస్య పరమేశ్వరస్య మదీయా మానుషీ కన్యా కథం యోగ్యా స్యాదితి లజ్జాదినా దాతుమనిచ్ఛ
న్నపి తత్సంబంధలోభేన దత్తవాన్- శూద్రాయేత్యనర్హత్వమాత్రే దృష్టాంతః న నీచత్వే- యద్వా - శోకం ద్రావయతీతి శూ
ద్రః-ఆత్మనిష్ఠః-తస్య వేదవాణీం కర్మావిద్యామివ పూర్వాపరస్వవచనవిరోధాపత్తేః-ఏతదుక్తం భవతి- యథా కశ్చిచ్ఛూద్రా

యఁ వేదమర్థంలోభేనదదాతితద్వదితి - ప్రేతావాసేష్విత్యాది సర్వంవిడంబనమాత్రమితి - స్వయమేవాహ- ఉన్మత్తవదితి। అన్యథాఉన్మత్తఇత్యేవవదేత్- అశివఃనాస్తిశివోయస్మాత్- అమత్తఃఅమత్తజనప్రియఇతిచ్ఛేదః - పతిఃప్రమథభూతానామితిభక్తవాత్సల్యమాహ - తామసానామపిదోషమశేషమపనీయపాతీతిపతిః - నష్టానామపిశౌచంశుద్ధిర్యస్మాత్ - దుష్టేష్వపిఏతేమయానుకంప్యా ఇతిహృన్మనోయస్యసఃదుర్హృత్ తస్మై - బతేతిహర్షే- బ్రహ్మణోవాక్యాల్లజ్జాభయాదికంపరిత్యజ్యదత్తేత్యర్థః॥ ౧౬॥ వినింద్యేతి॥ అప్రతీపంఅప్రతికూలంయథాభవతిఏవమవస్థితమపివినింద్య॥౧౬॥ అయమితి॥ దేవానాంయజనసమయేదేవైస్సహయజ్ఞే- భాగంనలభతాంకింతుతేభ్యఃపూర్వమేవలభతాం- అగ్రభోజిత్వాత్ - యద్వాతేషుభుక్తవత్సులభతాం- సర్వపోషకత్వాదత్రహేతుః- దేవగణాధమోయస్మాత్సః ॥ ౧౮॥ నిషిధ్యమానఇతి ॥ సదక్షఃతస్మాత్స్థానాత్- వినిష్క్రమ్యజగామ- హేకౌరవ్యవిదుర॥ ౧౯॥ విజ్ఞాయేతి॥ గిరిశస్యానుగానామగ్రణీఃముఖ్యః- రోషఏవకషాయఃతేనరూషితః- ఆరక్తనేత్రఇత్యర్థః-తస్యగిరిశస్యఅవాచ్యాతాంవచనానర్హతాం- వినింద్యతామిత్యర్థః- తేభ్యోపిశాపంవిససర్జ॥౨౦॥దక్షంశపతిసార్ధైస్త్రిభిః ॥ యఇతి॥ ఏతన్మర్త్యాండక్షశరీరముద్దిశ్య శ్రేష్ఠంమత్వా - అప్రతిద్రుహిప్రతిద్రోహమకుర్వతి- పృథగ్దృష్టిః- భేదదర్శీ-తత్త్వతః-పరమార్థాత్॥౨౧॥అజ్ఞత్వమేవాహ॥గృహేష్వితి॥కర్మతంత్రంకర్మపరికరం- వేదేషుయేవాదాఃఅర్థవాదాః॥౹॥ అక్షయ్యంహవై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతంభవతీత్యాదయః-

౧౫॥ తస్మాదున్మాదనాథాయనష్టశౌచాయదుర్హృదే। దత్తాబతమయాసాధ్వీచోదనాత్పరమేష్ఠినః॥ ౧౬॥
మైత్రేయః ॥ వినింద్యైవంసగిరిశమప్రతీపమవస్థితమ్ । దక్షోథాపఉపస్పృశ్యక్రుద్ధశ్శప్తుంప్రచక్రమే ॥
౧౭॥ దక్షః॥అయంతుదేవయజనఇంద్రోపేంద్రాదిభిర్భవః। సహభాగంనలభతాందేవైర్దేవగణాధమః॥
౧౮॥ మైత్రేయః॥ నిషిధ్యమానస్ససదస్యముఖ్యైర్దక్షోగిరిత్రాయవిసృజ్యశాపమ్ । తస్మాద్వినిష్క్రమ్యవి
వృద్ధమన్యుర్జగామకౌరవ్యనిజంనికేతనమ్॥ ౧౯॥ విజ్ఞాయశాపంగిరిశానుగాగ్రణీర్నందీశ్వరోరోషకషా
యరూషితః। దక్షాయశాపంవిససర్జదారుణంయేచాన్వమోదంస్తదవాచ్యతాంద్విజాః॥ ౨౦॥ నందీ॥ య
ఏతన్మర్త్యముద్దిశ్యభగవత్యప్రతిద్రుహి। ద్రుహ్యత్యజ్ఞఃపృథగ్దృష్టిస్తత్త్వతోవిముఖోభవేత్॥౨౧॥గృహే
షుకూటధర్మేషుసక్తోగ్రామ్యసుఖేచ్ఛయా। కర్మతంత్రంవితనుతావేదవాదవిపన్నధీః॥ ౨౨॥ బుద్ధ్యాప
రాభిధ్యాయిన్యావిస్మృతాత్మగతిఃపశుః। స్త్రీకామస్సోస్త్వతితరాందక్షోబస్తముఖోచిరాత్॥ ౨౩॥ వి
ద్యాబుద్ధిరవిద్యాయాంకర్మమయ్యామసౌజడః। సంసరంత్విహయేచేమమనుశర్వావమానినమ్॥ ౨౪॥గిర
శ్శ్రుతాయాఃపుష్పిణ్యామధుగంధేనభూరిణా।మథ్నాచోన్మథితాత్మానస్సంముహ్యంతుహరద్విషః॥౨౫॥
సర్వభక్షాద్విజావృత్త్యైధృతవిద్యాతపోవ్రతాః । విత్తదేహేంద్రియారామాయాచకావిచరంత్విహ ॥
౨౬ ॥ తస్యైవంవదతశ్శాపంశ్రుత్వాబ్రహ్మకులాయవై । భృగుఃప్రత్యసృజచ్ఛాపంబ్రహ్మదండందురత్య
యమ్॥౨౭॥భృగుః॥భవవ్రతధరాయేచయేచతాన్సమనువ్రతాః। పాషండినస్తేభవేయుస్సచ్ఛాస్త్రపరిపం
థినః॥ ౨౮ ॥ నష్టశౌచామూఢధియోజటాభస్మాస్థిధారిణః । విశంతుశివదీక్షాయాంయత్రదైవంసురాస

త్తైవపన్నాః నష్టాధీర్యస్య॥ ౨౨॥ బుద్ధ్యేతి॥ పరోదేహాదిః తమేవాత్మత్వేనాభితోధ్యాతుంశీలంయస్యాఃతయాబుద్ధ్యావిస్మృతాఆత్మనోగతిస్తత్త్వంయేన- అతఏవపశుః- పశుతుల్యః-అతితరాంస్త్రీకామోస్తు ద్వితీయశ్శాపః-బస్తస్యముఖమివముఖంయస్యేతిసృతీయశ్శాపః॥ ౨౩॥ అయంచశాపోస్యానురూపఏవేత్యాహ విద్యేతి॥ విద్యాబుద్ధిరితిఇయమేవతత్త్వవిద్యేతిబుద్ధిర్యస్య- అతోసౌజడఏవ॥ ద్విజాన్శపతిసార్ధద్వాభ్యాం- శర్వమవనుస్యతఇతిశర్వావమానీతమముందక్షంయేచానుమన్యంతేఅనువర్తంతేసంసరంతుజన్మమరణాద్యనుభవంత్విత్యేకశ్శాపః ॥ ౨౪॥ గిరఇతి॥ శ్రుతాయాఃవేదరూపాయాః- పుష్పిణ్యాఃపుష్పాణీవార్థవాదాఃమనఃక్షోభకత్వాత్-అర్థవాదబహులాయాఇత్యర్థః-మధుగంధతుల్యేనప్రరోచనేనమథ్నామనఃక్షోభకేణఉన్మథితఃఆత్మామనోయేషాంతేసంముహ్యంతు - కర్మస్వాసక్తాభవంత్వితిద్వితీయశ్శాపః ॥ ౨౫ ॥ సర్వభక్షా ఇతి ॥ సర్వభక్షాఃభక్ష్యాభక్ష్యవిచారశూన్యాః - వృత్త్యైదేహాది పోషణాయధృతాని విద్యాతపోవ్రతానియైఃవిత్తాదిష్వేవారామోరతిర్యేషాంతే - యాచకాస్సంతోవిచరంత్వితిశాపస్తృతీయః ॥ ౨౬ ॥ తస్యేతి ॥ ప్రత్యసృజత్ ప్రత్యదాత్- శాపరూపంబ్రహ్మదండం॥ ౨౭॥ భవేతి॥ సచ్ఛాస్త్రస్యపరిపంథినఃప్రతికూలాః॥ ౨౮ ॥ నష్టశౌచాఇతి॥ సురాగౌడీపైష్టీమాధ్వీచ - ఆసవఃతాళాదిసంభవంమద్యం - ద్వంద్వైకత్వాత్క్లీబత్వం - తద్యత్రదైవంప్రా

జ్యం దేవతావదాదరణీయమితివా॥ ౨౯॥ బ్రహ్మేతి॥ బ్రహ్మవేదం- కథంభూతం సేతుంమర్యాదారూపం- తదేవాహ- పుంసాంవర్ణాశ్రమాచారవతాంవిదారణందారకం॥ ౩౦॥ సేతుత్వంప్రపంచయతి ద్వాభ్యాం ॥ ఏషఇతి ॥ ఏషః వేదలక్షణఏవ శివః పంథాః యంపూర్వేఋషయః అనుసంతస్థుః ఆశ్రితవంతః- యత్ యస్మిన్ జనార్దనః ప్రమాణంమూలం॥ ౩౧॥ తదితి॥ భూతరాట్ భూతానాం తామసానాంపతిః ॥ ౩౨॥ తస్యేతి॥ అన్యోన్యశాపేనఉభయోర్మనోదుర్మనాఇవేతి - తథాపి భగవదనుగృహీతానాంనాశోనస్యాదితిభావః॥ ౩౩॥ తఇతి॥ ఋషభః సర్వశ్రేష్ఠః - శ్రీహరిః- యత్రఈజ్యః పూజ్యః - తత్సహస్రపరివత్సరంసత్రం- సమ్యగ్విధాయ- హేమహేష్వాసవిదుర ॥ ౩౪ ॥ ఆప్లుత్యేతి ॥ యత్రప్రయాగేఅస్వితాత తావభృథస్నానంకృత్వాతతఃస్థానాత్ స్వంస్వంస్థానంయయుః ॥ ౩౫॥ ******ꥥꥥꥥꥥ****************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ తృతీయేతుసతీతాతయజ్ఞోత్సవదిదృక్షయా । గమిష్యంతీమహేశేనవారితాసీతిహేతుభిః॥ సదేతి ॥ ధ్రియమాణయోః జామాతుః శ్వశురస్యాపిఅవతిష్ఠమానయోః-ధృఙ్ అవస్థానఇత్యస్మాన్నిష్పన్నం ॥ ౧॥ యద్యపి- రుద్రవిహీనోయజ్ఞోనాస్త్యేవ- తథాపిదక్షస్యరుద్రపరిత్యాగోద్వేషాద్గర్వాచ్చ- తత్రద్వేషహేతురుక్తః- గర్వేహేతుమాహ॥ యదేతి॥ యదాతుప్ర

వమ్॥ ౨౯॥ బ్రహ్మచబ్రాహ్మణాంశ్చైవయద్యూయంపరినిందథ । సేతుంవిదారణంపుంసామతః పాషండమాశ్రితాః॥ ౩౦॥ ఏషఏవహిలోకానాంశివః పంథాస్సనాతనః । యంపూర్వేచానుసంతస్థుర్యత్ప్రమాణంజనార్దనః॥ ౩౧ ॥ తద్బ్రహ్మపరమంశుద్ధంసతాంవర్త్మసనాతనమ్ । విగర్హ్యయాతపాషండందైవంవోయత్రభూతరాట్॥ ౩౨॥ మైత్రేయః॥ తస్యైవంవదతశ్శాపంభృగోస్సభగవాన్భవః। నిశ్చక్రామతతః కించిద్విమనాఇవసానుగః॥ ౩౩॥ తేపివిశ్వసృజస్సత్రంసహస్రపరివత్సరమ్। సంవిధాయమహేష్వాసయత్రేజ్యఋషభోహరిః ॥ ౩౪ ॥ ఆప్లుత్యావభృథంయత్రగంగాయమునయాన్వితా। విరజేనాత్మనాసర్వే స్వంస్వంధామయయుస్తతః॥ ౩౫॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- చతుర్థస్కంధే - ద్వితీయోధ్యాయః. *****

మైత్రేయః ॥ సదావిద్విషతోరేవంకాలోవైధ్రియమాణయోః । జామాతుశ్శ్వశురస్యాపిసుమహానతిచక్రమే ॥ ౧ ॥ యదాభిషిక్తోదక్షస్తుబ్రహ్మణాపరమేష్ఠినా । ప్రజాపతీనాంసర్వేషామాధిపత్యేస్మయోభవత్॥ ౨॥ ఇష్ట్వాచవాజపేయేనబ్రహ్మిష్ఠానభిభూయసః। బృహస్పతిసవంనామసమారేభేక్రతూత్తమం॥ ౩॥ తస్మిన్ బ్రహ్మర్షయస్సర్వేదేవర్షిపితృదేవతాః। ఆసన్ కృతస్వస్త్యయనాస్తత్పత్న్యశ్చసభర్తృకాః॥ ౪ ॥ తదుపశ్రుత్యనభసిఖేచరాణాంప్రజల్పతామ్ । సతీదాక్షాయణీదేవీపితృయజ్ఞమహోత్సవమ్॥ ౫॥ వ్రజంతీస్సర్వతోదిగ్భ్య ఉపదేవవరస్త్రియః। విమానయానాస్సప్రేష్ఠానిష్కకంఠీస్సువాససః ॥ ౬ ॥ దృష్ట్వాస్వనిలయాభ్యాశేలోలాక్షీర్మృష్టకుండలాః। పతింభూతపతిందేవమౌత్సుక్యాదభ్యభాషత॥ ౭॥ సతీ॥ ప్రజాపతేస్తేశ్వశురస్యసాంప్రతంనిర్యాపితోయజ్ఞమహోత్సవః కిల । వయంచతత్రాభిసరామవామతేయద్యర్థితామీవిబుధావ్రజంతిహి॥ ౮॥ తస్మిన్భగిన్యోమమభర్తృభిస్స్వకైర్ధ్రువంగమిష్యంతిసుహృద్దిదృక్షవః । అహంచతస్మిన్భవతాభికామయేసహోపనీతంపరిబర్హమర్హితుమ్॥ ౯ ॥ తత్రస్వసౄర్మేననుభర్తృసం

జాపతీనామాధిపత్యేఅభిషిక్తః -తదాతస్యస్మయోగర్వోభవత్॥ ౨॥ ఇష్ట్వేతి॥ గర్వాదేవసర్వాన్ బ్రహ్మిష్ఠాన్- సేశ్వరానభిభూయతిరస్కృత్య॥ శ్రు॥ వాజపేయేనేష్ట్వాబృహస్పతిసవేనయజేతేతిశ్రుతేః - వాజపేయేనేష్ట్వాబృహస్పతిసవంసమారేభే॥ ౩॥ తస్మిన్నితి॥ కృతస్వస్త్యయనాః కృతమంగళాః - సభర్తృకాఇతి- దక్షిణాదిభిః ప్రథమమర్హితానామపిపత్న్యర్హణేనపునరర్హణముక్తం॥ ౪॥ తదితి॥ తత్ తదా- ఖేచరాణాంప్రజల్పతాంపితృయజ్ఞమహోత్సవంశ్రుత్వా॥ ౫॥ వ్రజంతీరితి ॥ తత్రవ్రజంతీరుపదేవానాంగంధర్వాదీనాం - వరస్త్రియశ్చస్వనిలయస్యాభ్యాశేసమీపేదృష్ట్వా ఔత్సుక్యాత్పతిమభ్యభాషతేతిత్రయాణామన్వయః - కథంభూతాః స్త్రియోదృష్టాః - విమానానియానానియాసాంతాః - ప్రేష్ఠైస్సహితాః- నిష్కానిపతకాదీనికంఠేషుయాసాం॥ ౬॥ దృష్ట్వేతి॥ శోభనానివాసాంసియాసాం - లోలానిచంచలానిఅక్షీణియాసాం- మృష్టాన్యుజ్జ్వలానికుండలానియాసాంతాః॥ ౭॥ ప్రజాపతేరితి॥ నిర్యాపితః ప్రవర్తితః - హేవామశివ- తేయద్యర్థితాఇచ్ఛాతర్హివయంచతత్రాభిసరామగచ్ఛామః - నచాద్యాపియాగోనివృత్తః యతోమీవిబుధాః వ్రజంతి॥ ౮॥ ఔత్సుక్యంప్రకటయంత్యాహషడ్భిః॥ తస్మిన్నితి॥ పితృభ్యాముపనీతందత్తం- పరిబర్హమలంకారాదిద్రవ్యం-భవతాసహ- అ

ర్హి తుంస్వీకర్తుమభికామయే అర్హితమితి పాఠే సత్కృతం పరిబర్హమిచ్ఛామీతి ॥ ౯ ॥ తత్రేతి ॥ స్వస్రాః భగినీః భర్తృభిస్సమ్మితాః సదృశీః - క్లిన్నధియం స్నేహార్ద్రచిత్తాం చిరముత్కంఠ ఉత్సుకం మనో యస్యాస్సాహం - హే మృడ ఉన్నీయమానమాధ్వరం క్రియమాణం - ప్రవర్త్యమానం - అధ్వరేషు ధ్వజమివ దృశ్యం శ్రేష్ఠమధ్వరం - యద్వా ఉత్క్షిప్యమాణమితి పాఠే యజ్ఞకేతుం యూపం వా ॥ ౧౦ ॥ అహో కిం తత్రాశ్చర్యం యేన తవైతదౌత్సుక్యమితి చేదత ఆహ ॥ త్వయీతి ॥ హే అజ ఏతద్విశ్వం ఆశ్చర్యరూపం - త్వయ్యేవ త్వన్మాయయా విరచితం - విభాతి - అతో యద్యపి తవ నాశ్చర్యబుద్ధిః - తథాప్యహం యోషిత్ - ఉత్సుకస్వభావా తవ తత్త్వం చ న జానామి - అతో దీనా కృపణా సతీ - హే భవ - మే భవక్షితిం జన్మభూమిం - దిదృక్షే ద్రష్టుమిచ్ఛామి ॥ ౧౧ ॥ దిదృక్షామేవ కైముతికన్యాయేన వ్యనక్తి ద్వాభ్యాం ॥ పశ్యేతి ॥ హే అభవ ఇతి సుహృద్వియోగదుఃఖం త్వయా నానుభూతమితి భావః - అన్యా యోషితః సంబంధరహితా అపి ప్రయాంతీః పశ్య - కాంతసఖాః భర్తృసహితాః - వరూథశః సంఘశః కథంభూతాః - యాసాం విమానైర్నభో మండితం - తాః - హే శితికంఠ నీలకంఠ ఇతి పరానుగ్రహార్థం త్వయా విషం భక్షితమితి సూచయతి ॥ ౧౨ ॥ కథమితి ॥ హే సురశ్రేష్ఠ పితృగేహోత్సవం నిశమ్య - సుతాయాః దేహః - కథం సంగతే ద్రష్టుం న ప్రచలతి - తథాప్యనాహూతాస్సంతః కథం గచ్ఛామ ఇత్యత్రాహ - సౌహృదం - సుహృత్సంబంధి కేతనం గృహం - తథా భర్త్రాదీనాం చ గృహం - అనాహూతా అపి అభియాంతి సంతః హ్రీస్వత్వమాషణం ॥ ౧౩ ॥ తదిత్తి ॥

మితా మాతృష్వసౄః క్లిన్నధియం చ మాతరమ్। ద్రక్ష్యే చిరోత్కంఠమనా మహర్షిభిరున్నీయమానం చ మృడాధ్వరధ్వజమ్॥ ౧౦॥ త్వయ్యేతదాశ్చర్యమజాత్మమాయయా వినిర్మితం భాతి గుణత్రయాత్మకమ్ । తథాప్యహం యోషిదతత్త్వవిచ్చ తే దీనా దిదృక్షే భవ మే భవక్షితిమ్ ॥ ౧౧ ॥ పశ్య ప్రయాంతీరభవాన్యయోషితోఽప్యలంకృతాః కాంతసఖా వరూథశః । యాసాం వ్రజద్భిశ్శితికంఠ మండితం నభో విమానైః కలహంసపాండుభిః । ౧౨॥ కథం సుతాయాః పితృగేహకౌతుకం నిశమ్య దేహస్సురవర్య నేంగతే। అనాహూతా అప్యభియంతి సౌహృదం భర్తుర్గురోర్దేహకృతశ్చ కేతనమ్॥ ౧౩ ॥ తన్మే ప్రసీదేదమమర్త్య వాంఛితం కర్తుం భవాన్ కారుణికో బతార్హతి। త్వయాత్మనోఽర్ధేఽహమదభ్రచక్షుషా నిరూపితా మానుగృహాణ యాచితః॥ ౧౪॥ మైత్రేయః ॥ ఏవం గిరిత్రః ప్రియయాభిభాషితః ప్రత్యభ్యధత్త ప్రహసన్ సుహృత్ప్రియః । సంస్మారితో మర్మభిదః కువాగిషూన్ యానాహ కో విశ్వసృజాం సమక్షతః॥ ౧౫॥ శ్రీశంకరః ॥ త్వయోదితం శోభనమేవ శోభనే అనాహూతా అప్యభియంతి బంధుషు । తే యద్యనుత్పాదితదోషదృష్టయో బలీయసానాత్మ్యమదేన మన్యునా ॥ ౧౬ ॥ విద్యాతపోవిత్తవపుర్వయఃకులైస్సతాం గుణైష్షడ్భిరసత్తమేతరైః । స్మృతౌ హతాయాం భృతమానదుర్దృశస్స్తబ్ధా న పశ్యంతి హి ధామ భూయసామ్ ॥ ౧౭॥ నైతాదృశానాం స్వజనవ్యపేక్షయా గృహాన్ ప్రతీయాదనవస్థితాత్మనామ్। యేఽభ్యాగతాన్వక్రధియాభిచక్షతే హ్యారోపితభ్రూభిరమర్షణాక్షిభిః॥ ౧౮॥ తథారిభిర్న వ్యథతే శిలీముఖైశ్శేతేఽర్దితాంగో హృదయేన దూయతా। స్వానాం యథా వక్రధి

హే అమర్త్య తత్ తస్మాత్ ప్రసీద - ఇదం మే వాంఛితం కర్తుం - భవానర్హతి - కారుణికత్వమేవాహ - అదభ్రచక్షుషా అనల్పజ్ఞానేనాపి త్వయా ఆత్మనో దేహస్యార్ధే - అహం నిరూపితా భృతా - యతోఽర్ధనారీశ్వర ఇతి ఖ్యాతోఽసి - అతో మామనుగృహాణ యాచితస్సన్॥ ౧౪॥ ఏవమితి॥ అభిభాషితః అభియాచితః - కః దక్షః యానాహ - మర్మ హృదయం భిందంతీతి తథా తాన్ - కువాగిషూన్ దురుక్తిబాణాన్ - సంస్మారితస్సన్ ॥ ౧౫ ॥ త్వయేతి॥ అనాహూతా అపీతి త్వయా యదుదితముక్తం తచ్ఛోభనమేవ - కింతు అనాత్మ్యం దేహాదావహంకారః తత్కృతేన మదేన మన్యునా చ - తే బంధవో యద్యనుత్పాదితదోషదృష్టయః - నతూత్పాదితా ఆరోపితా దోషే దృష్టిర్యేషాం తే - యది భవంతి ॥ ౧౬॥ తర్హి నను విద్యాదిగుణయుక్తో దక్షః॥ తాదృశేషు మహత్సు కథం దోషదృష్టిః భవేదత్రాహ॥ విద్యేతి ॥ విద్యాదిభిరేవ స్మృతౌ హతాయాం - వివేకజ్ఞానే నష్టే సతి - భూయసాం మహత్తమానాం - ధామ తేజః - న పశ్యంతి హి - నను గుణైః కథం వివేకనాశ స్తత్రాహ - సతాం గుణైః వివేకహేతుభిరపి - అసత్తమానామితరైః దోషభూతైః - అత ఏవ తైః భృతః ధృతః పుష్టో వా - అహం విద్వాన్ తాపస ఇత్యాదిః మానో గర్వః - తేన దుష్టా దృష్టిర్యేషాం తే ॥ ౧౭ ॥ నైతాదృశానామితి॥ స్వజనవ్యపేక్షయా బంధుదృష్ట్యా - గృహాన్న ప్రతీయాత్ నావలోకయేత్ - అనవస్థితచిత్తత్వమేవాహ - యే వక్రధియా కుటిలయా బుద్ధ్యా పశ్యంతి - ఆరోపితా ఉత్తంభితా భ్రూర్యేషు తాన్యారోపితభ్రూణి తైరారోపితభ్రూభిరితి వా - అమర్షణైస్సక్రోధైరక్షిభిః॥ ౧౮ ॥ నన స్వజనానాం గృహాం సుహృద్భిర్గణం

తవ్యం తేషాం దుశ్చేష్టితం చ సోఢవ్యం న తస్యాతిదుస్సహత్వాదిత్యాహ ॥ తథేతి ॥ అరిభిశ్శిలీముఖైర్బాణైరర్దితాంగః ఖండితగాత్రోఽపి తథా న వ్యథతే - యతః శేతే స్వపితి - స్వానాం దురుక్తిభిః - మర్మసు తాడితో యథా - దూయతా వ్యథమానేన - హృదాదివానిశం తప్యతి ॥ ౧౯ ॥ మయి తత్ర గతాయాం నేయం శంకేతి చేత్తత్రాహ ॥ వ్యక్తమితి ॥ వ్యక్తం నిశ్చితం ఉత్కృష్టా గతిః స్థితిర్యస్య - తస్యాత్మజానాం కన్యానాం మధ్యే - త్వం ప్రియేతి మే సంమతాసి - తథాపి పితుస్సకాశాత్ - మానం వలప్స్యసే - మదాశ్రయాత్ మత్సంబంధాత్ ॥ ౨౦ ॥ న స్వేవమపి భగవన్ త్వయా కిమితి దక్షః తిరస్కృతః ॥ యతోఽసౌ త్వాం ద్వేష్టి - అత ఆహ ॥ పాపచ్యమానేనేతి ॥ పాపచ్యమానేన- అలందహ్యమానేన హృదా - ఆతురేంద్రియః దుఃఖితేంద్రియః - కాభిః పూరుషో జీవః- తస్య బుద్ధిశ్చిత్తం- తత్సాక్షిణాం నిరహంకారాణామిత్యర్థః- సమృద్ధిభిః పుణ్యకీర్త్యాదిభిః - ఏషాం పదం స్థానమైశ్వర్యం - ప్రాప్తుం అకల్యః అశక్తస్సన్ - తాన్ పరం కేవలం ద్వేష్టి- అసురాః యథా శ్రీహరిం ద్విషంతి ॥ ౨౧ ॥ నను త్వయా ప్రత్యుత్థానవినయాద్యకరణాదవజ్ఞాత ఏవాసౌ దక్షః తత్రాహ ॥ ప్రత్యుద్గమేతి - హే సుమధ్యమే - ప్రత్యుద్గమాదికం మిథో జనైర్యద్విధీయతే- తత్ప్రాజ్ఞైస్సాధు విధీయతే- సాధుత్వమేవాహ- పరస్మై శ్రీవాసుదేవాయ - గుహాశయాయ అంతర్యామిణ ఏవ - తచ్చ చేతసైవ - పరిపూర్ణే తస్మిన్ కాయికవ్యాపారాయోగాత్ - అతః అంతర్యామిదృష్ట్యా మనసైవ సర్వం కృతమితి భావః ॥ ౨౨ ॥ కించ న కేవలం అభ్యాగతేష్వేవ శ్రీవాసుదేవదృష్ట్యా నమనం క్రియతే - కింతు నిత్యమేవ మనసి శ్రీవాసుదేవశ్చింత్య ఇత్యాహ ॥ సత్త్వమితి ॥ విశుద్ధం సత్త్వమంతఃకరణసత్త్వగుణో వసుదేవశబ్దితం వసుదేవశబ్దేనోక్తం - కుతః యద్యస్మాత్ - తత్ర తస్మిన్ - సత్త్వే - పుమాన్ వాసుదేవః

యాదురుక్తిభిరివానిశం తప్యతి మర్మతాడితః ॥ ౧౯ ॥ వ్యక్తం త్వముత్కృష్టగతేః ప్రజాపతేః ప్రియాత్మజానామసి సుభ్రూ మే మతా । అథాపి మానం న పితుః ప్రపత్స్యసే మదాశ్రయాత్కః పరితప్యతే యతః ॥ ౨౦ ॥ పాపచ్యమానేన హృదాతురేంద్రియస్సమృద్ధిభిః పూరుషబుద్ధిసాక్షిణామ్ ॥ అకల్య ఏషామధిరోఢుమంజసా పదం పరం ద్వేష్టి యథాసురా హరిమ్ ॥ ౨౧ ॥ ప్రత్యుద్గమప్రశ్రయణాభివాదనం విధీయతే సాధు మిథస్సుమధ్యమే । ప్రాజ్ఞైః పరస్మై పురుషాయ చేతసా గుహాశయాయైవ న దేహమానినే ॥ ౨౨ ॥ సత్త్వం విశుద్ధం వసుదేవశబ్దితం యదీయతే తత్ర పుమానపావృతః । సత్త్వే చ తస్మిన్ భగవాన్ వాసుదేవో హ్యధోక్షజో మే నమసా విధీయతే ॥ ౨౩ ॥ తత్తే నిరీక్ష్యో న పితాపి దేహకృద్దక్షో మమ ద్విట్ తదనువ్రతాశ్చ యే । యో విశ్వసృడ్యజ్ఞగతం వరోరు మామనాగసం దుర్వచసాకరోత్తిరః ॥ ౨౪ ॥ యది వ్రజిష్యస్యతిహాయ మద్వచో భద్రం భవత్యా న తతో భవిష్యతి ॥ సంభావితస్య స్వజనాత్పరాభవో యదా స సద్యో మరణాయ కల్పతే ॥ ౨౫ ॥ ❋❋❋❋❋

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- చతుర్థస్కంధే- తృతీయోఽధ్యాయః.

మైత్రేయః ॥ ఏతావదుక్త్వా విరరామ శంకరః పత్న్యంగనాశం హ్యుభయత్ర చింతయన్ । సుహృద్దిదృక్షుః ఈయతే ప్రకాశతే - అపగతమావృతం ఆవరణం యస్మాత్సః - అయమర్థః - వసుదేవే భగవతి ప్రతీయత ఇతి హి వాసుదేవః పరమేశ్వరః- ప్రసిద్ధః- స చ విశుద్ధసత్త్వే ఈయతే ప్రతీయతే - అతః ప్రత్యయార్థేన ప్రసిద్ధేన ప్రకృత్యర్థోఽనిర్ధార్యతే- తత్ప్రవాసయతి దేవమితి వ్యుత్పత్త్యా వా - వసత్యస్మిన్నితి వాసః దీవ్యతే ద్యోతత ఇతి దేవః - వసుభిః పుణ్యైః దీవ్యతే ప్రకాశత ఇతి వా - వసుదేవశబ్దవాచ్యం శుద్ధం సత్త్వం - తతః కిమిత్యత ఆహ- సత్త్వే చ తస్మిన్ - మే మయా- నమసా నమస్కారేణ- అనువిధీయతే ఆశ్చర్యత ఇత్యర్థః ॥ మనసేతి పాఠే మనసా విశేషేణ ధీయతే ధార్యతే- చింత్యత ఇత్యర్థః- యతః అధోభూతేషు ప్రత్యాహృతేషు అక్షేషు ఇంద్రియేషు జాయతే ప్రకాశతే అధోక్షజః- ఇంద్రియాగోచర ఇతి వా అర్థః ॥ ౨౩ ॥ తదితి ॥ తస్మాత్తే న నిరీక్ష్యః - దేహకృదపి ఉపోషకత్వాదిభిరౌపచారికపితృత్వవ్యావృత్త్యర్థం- ద్విట్ శత్రుః తదేవాహ- హే వరోరు- యో దక్షః- విశ్వసృజో యజ్ఞగతం మాం నిరపరాధం- తిరః అకరోత్ తిరస్కృతవాన్ ॥ ౨౪ ॥ విపక్షే దోషమాహ ॥ యదీతి ॥ మద్వచోఽతిహాయ అతిక్రమ్య - యతస్సంభావితస్య పూజితస్య సుప్రతిష్ఠితస్య - యదా పరాభవః - ఆస భవతి- తదా స పరాభవస్తస్య మరణాయ కల్పతే - అతస్త్వం గతా సతీ పునర్నాయాసీతి భావః - దక్షదృష్ట్యా అజ్ఞమేనం దేహమపి విదారయసీతి సూచితం భవతి ॥ ౨౫ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ❋ ❋ ❋ ❋ ❋

శ్లో ॥ చతుర్థే తు పతింహిత్వా గతా పిత్రావమానితా। రుషా సిగ్భ్యస్తం గాంగో గజసహా దేహం త్యక్త్వా ఏతావదితి ॥ ఉభయత్ర అనుజ్ఞాదానే బలాన్నివారణే చ - సుహృద్దిదృక్షుః నిషాక్రమితి భవాత్సరశ. కిత్తాప్రసన్నిర్విశతీవ - తదాసౌ సతీ

ద్విధా- ఆందోలితచిత్తా ఆసబభూవ॥ ౧॥ సుహృదితి॥ సుహృదాందిదృక్షాయాః ప్రతిఘా తేనదుర్మనాః- అశ్రూణాంకలాభిర్లేశైః - అతివిహ్వలావ్యాకులా- అప్రతిపూరుషంస్వసమానపురుషాంతరరహితం- ప్రధక్ష్యతీభస్మీకరిష్యంతీవ - రుషాజాతోవేపథుఃకంపోయస్యాః ॥ ౨ ॥ తతఇతి ॥ తతఃతంశ్రీరుద్రం - విహాయపితుర్గృహానగాత్ - కథంభూతంయఃప్రీత్యాతస్యైఆత్మనోదేహస్యఅర్ధంఅదాత్- త్యాగేహేతుః- స్త్రైణంస్త్రీస్వభావః తేనవిమూఢాధీర్యస్యాస్సా ॥ ౩ ॥ తామితి॥ ద్రుతవిక్రమాంశీఘ్రంగచ్ఛంతీం- సహపార్షదైర్యక్షైశ్చవర్తమానాః - మణిమాన్మదశ్చఆద్యేషాంతే - పురఃపురతోవృషేంద్రఃయేషాంతే- గతవ్యధాఃనిర్భయాః- శ్రీరుద్రాత్ క్రమేణతస్యాఃగమనాదాగతవ్యధాఇతివా॥ ౪॥ తామితి॥ తాంసతీంవృషేంద్రమారోప్య- శారికాదిభిఃక్రీడోపకరణైః - శ్వేతాతపత్రాదిభిశ్చ - మహారాజవిభూతిభిస్సహవిటంకితాఃశోభితాఃయయుఃశారికాః పతననిపుణాఃపక్షిణ్యఃగీతాయనైః- గీతాశ్రయైః॥ ౫॥ ఆబ్రహ్మేతి ॥ ఆసమంతాత్- యోవేదఘోషః తేనోర్జితంశోభితంయజ్ఞసంబంధిపశువిశసనంయస్మిన్ - యద్వా తేనోర్జితంఅతిశయితంయజ్ఞవైశసంపరస్పరస్పర్ధాయస్మిన్ తత్ యజనంయజ్ఞస్థానంసమావిశత్- విబుధైర్జుష్టం- మృదాదిభిఃనిసృష్టానినిర్మితానిభాండానిపాత్రాణియస్మిన్॥ ౬॥ తామితి॥ కశ్చననాద్రియత్ నాదృతవాన్ యజ్ఞకృతఃదక్షాత్ యద్భయంతస్మాత్- తత్ర హేతుః- తేనవిమానితాం- స్వసౄఃజననీంచఋతేవినా- తాస్తుసాదరాః- పరిషస్వజుఃఆలింగితవత్యః - ప్రేమ్ణాఅశ్రుభిఃనిరుద్ధఃకంఠో

పరిశంకితాభవాన్నిష్క్రామతీనిర్విశతీద్విధాససా ॥ ౧ ॥ సుహృద్దిదృక్షాప్రతిఘాతదుర్మనాఃస్నేహాద్రుదంత్యశ్రుకలాతివిహ్వలా । భవంభవాన్యప్రతిపూరుషంరుషాప్రధక్ష్యతీవైక్షతజాతవేపథుః ॥ ౨ ॥ తతోవినిశ్వస్యసతీవిహాయతంశోకేనరోషేణచదూయతాహృదా । పితోరగాత్స్త్రైణవిమూఢధీర్గృహాన్ప్రేమ్ణాత్మనోయోర్ధమదాత్సతాంప్రియః ॥ ౩ ॥ తామన్వగచ్ఛన్ద్రుతవిక్రమాంసతీమేకాంత్రినేత్రానుచరాస్సహస్రశః।సపార్షదయక్షామణిమన్మదాదయఃపురోవృషేంద్రాస్తరసాగతవ్యధాః॥ ౪॥ తాంశారికాకందుకదర్పణాంబుజైః శ్వేతాతపత్రవ్యజనస్రగాదిభిః । గీతాయనైర్దుందుభిశంఖవేణుభిర్వృషేంద్రమారోప్యవిటంకితాయయుః ॥ ౫ ॥ ఆబ్రహ్మఘోషోర్జితయజ్ఞవైశసంవిప్రర్షిజుష్టంవిబుధైశ్చసర్వశః। మృద్దార్వయఃకాంచనదర్భచర్మభిర్నిసృష్టభాండంయజనంసమావిశత్ ॥ ౬॥ తామాగతాంతత్రనకశ్చనాద్రియద్విమానితాంయజ్ఞకృతోభయాజ్జనః । ఋతేస్వసౄర్వైజననీంచసాదరాః ప్రేమ్ణాశ్రుకంఠ్యఃపరిషస్వజుర్ముదా॥ ౭ ॥ సోదర్యసంప్రశ్నసమర్థవార్తయామాత్రాచమాతృష్వసృభిశ్చసాదరమ్। దత్తాంసపర్యాంవరమాసనంచసానాదత్తపిత్రాప్రతినందితాసతీ॥ ౮ ॥ అరుద్రభాగంతమవేక్ష్యచాధ్వరం పిత్రాచదేవేకృతహేళనంవిభౌ । అనాదృతాయజ్ఞసదస్యధీశ్వరీచుకోపలోకానివధక్ష్యతీరుషా॥ ౯॥ జగర్హసామర్షవిపన్నయాగిరాశివద్విషంధూమపథశ్రమస్మయమ్ । స్వతేజసాభూతగణాన్సముత్థితాన్నిగృహ్యదేవీజగతోభిశృణ్వతః॥ ౧౦॥ దేవ్యువాచ ॥ నయస్యలోకేస్త్యతిశాయనఃప్రియస్తథాప్రియోదేహభృతాంప్రియాత్మనః।తస్మిన్సమస్తాత్మనిముక్తవైరకేఋతేభవంతంకతమఃప్రతీపయేత్॥౧౧॥ దోషాన్పరేషాంహిగుణేషుసాధవోగృహ్ణంతికేచిన్నభవాదృశాద్విజ । గుణాంశ్చఫల్గూన్బహులీకరిష్ణవో

యాసాం॥౭॥సోదర్యేతి॥ అప్రతినందితాఅనాదృతాసతీ- నాదత్తనగృహీతవతీ- కథంసోదర్యైఃసోదరత్వేన - భగినీనాంయస్సంప్రశ్నఃతత్రసమర్థాయోగ్యా- యావార్తాతయాసహ- తాంచనాదత్తనాశృణోదిత్యర్థః॥౮॥ అరుద్రేతి॥ నవిద్యతేరుద్రస్యభాగోయస్మిన్ తం- దేవేరుద్రే- కృతంహేళనంఅవజ్ఞాంచ- ఆహ్వానాద్యకరణాత్ ॥ జగర్హేతి॥ జగర్హనిందితవతీ-అమర్షేణకోపేనవిపన్నాఅవ్యక్తాతయాగిరా-శివంద్వేష్టీతిశివద్విట్ తంధూమపథఃకర్మమార్గః తత్రశ్రమఃఅభ్యాసః- తేనస్మయోగర్వోయస్య- దక్షంవధాయసముత్థితాన్ - స్వాజ్ఞయానిగృహ్యనివార్య ॥ ౧౦ ॥ నిందామేవాహత్రయోదశభిః॥ నేతి॥ ముక్తవైరకేత్యక్తవిరోధేతస్మిన్శివేభవంతమృతేవినా- కతమఃకః - ప్రతీపయేత్ ప్రతికూలమాచరేత్ వైరాభావేహేతవః- యస్యలోకేఅతిశాయనఃఅతిశయితోనాస్తి - తథాప్రియోప్రియశ్చనాస్తి- సమాసపాఠే - అతిశయేనప్రియోనాస్తి దేహభృతాంప్రియోయఆత్మాతస్య- సమస్తస్యాత్మనికారణభూతే - సమస్తరూపఇతివా॥ ౧౧॥ తస్యచప్రతికూలకరణంద్వేధామహత్తమద్రోహేణ - సాక్షాత్తద్ద్రోహేణచ - తత్రపురుషాణాంచాతుర్విధ్యంవదంతి - మహత్తమద్రోహమాహద్వాభ్యాం॥ దోషానితి॥ హేద్విజేత్యధిక్షేపః- భవాదృశాస్త్వద్విధాఃఅసూయకాఃపరేషాంగుణే

షుదోషానేవగృహ్ణంతి - నతుగుణాన్ - కేచిన్మధ్యస్థాః - పరగుణేషుదోషాన్నగృహ్ణంతి- కింతుయథాస్థితాన్ గుణాన్ దోషాన్స్వివేకేనగృహ్ణంతి - తేతుమహాంతఉచ్యంతే - సాధవస్తుకేవలంగుణానేవగృహ్ణంతి నదోషాన్ - తేతుమహత్తరాఉచ్యంతే - మహత్తమాస్తు - దోషాన్నగృహ్ణంత్యేవ - ప్రత్యుతఫల్గూన్ తుచ్ఛానపిగుణాన్ - బహులీకరిష్ణవోభవంతి - భవానఘమవిదత్ విదితవాన్ కల్పితవానిత్యర్థః - తచ్చబ్రహ్మస్థానభిభూయసీత్యనేనసూచితం ॥ ౧౨ ॥ ఏతచ్చదుర్జనేషుయుక్తమేవేత్యాహ ॥ నేతి ॥ కుణపంమృతంశరీరం - తదేవాత్మేతియేవదంతి తేషు - ఈర్ష్యా అక్షాంతిః తయాసహితం సేర్ష్యంయథాభవత్యేవంమహతాంవినిందేతియత్ - ఏతదాశ్చర్యంనభవతి - యద్వా - మహతాంపాదపాంసుభిస్సేర్ష్యం - నిరస్తంతేజఃప్రభావోయేషామితి- యద్యపిమహాంతః స్వనిందాంసహంతేతథాపితత్పాదరేణవః తదసహమానాస్తేషాంతేజోనిరస్యంతి- అతోసత్సుమహన్నిందనమేవఉచితమిత్యర్థః॥ ౧౩ ॥ తదేవంమహత్తమద్రోహముక్త్వాతస్మిన్నేవకృతంద్రోహమాహద్వాభ్యాం ॥ యదితి ॥ యత్ యస్యద్వ్యక్షరంనామశివఇతి తత్ప్రసిద్ధంనామన్నృణాంసర్వేషామఘంసర్వమాశుహంతి - కేవలంగిరైవేరితంఉచ్చరితం - నతుమనఃపూర్వకం - సచ్చసకృదపి ప్రసంగాదపితంశివంద్వేష్టి - సలంఘ్యంశాసనంఆజ్ఞాయస్య - అహోశివేతరఃఅమంగళరూపః ॥ ౧౪ ॥ పాపహరత్వముక్త్వా భుక్తిముక్తిప్రదత్వేనశివంవర్ణయంత్యాహ॥యదితి॥యస్యపాదపద్మం - మహతాంమనాంస్యేవాళయఃతైః - బ్రహ్మరసో బ్రహ్మానందఃసఏవాసవోమకరందః- తదర్థిభిః - యశ్చార్థినఃసకామస్యలోకస్య-తాస్తాఆశిషోవర్షతి॥ ౧౫॥ యదుక్తంశివాపదేశోహ్యశివఇతియచ్చోక్తంప్రేతావాసేష్విత్యాది- తదాక్షిపంత్యాహ॥ కింవేతి॥ యోజటాఃఅవకీర్యశ్మశానే అవ

మహత్తమాస్తేష్వవితద్భవానఘం॥ ౧౨ ॥ నాశ్చర్యమేతద్యదసత్సుసర్వదామహద్వినిందాకుణపాత్మవాదిషు। సేర్ష్యంమహాపూరుషపాదపాంసుభిర్నిరస్తతేజస్సుతదేవశోభనం॥ ౧౩॥ యద్ద్వ్యక్షరంనామగిరేరితంనృణాంసకృత్ప్రసంగాదఘమాశుహంతితత్ । పవిత్రకీర్తింతమలంఘ్యశాసనంభవానహోద్వేష్టిశివంశివేతరః ॥ ౧౪ ॥ యత్పాదపద్మంమహతాంమనోళిభిర్నిషేవితంబ్రహ్మరసాసవార్థిభిః । లోకస్యయద్వర్షతిచాశిషోర్థినస్తస్మైభవాన్ ద్రుహ్యతివిశ్వబంధవే॥౧౫॥ కింవాశివాఖ్యమశివంనవిదుస్త్వదన్యేబ్రహ్మాదయస్తమవకీర్యజటాశ్శ్మశానే। తన్మాల్యభస్మనృకపాల్యవసత్పిశాచైర్యేమూర్ధభిర్దధతితచ్చరణావసృష్టం॥౧౬॥కర్ణౌపిధాయనిరయాద్యదకల్పఈశేధర్మావితర్యసృణిభిర్నృభిరస్యమానే। ఛింద్యాత్ప్రసహ్యరుశతీమసతీంప్రభుశ్చేజ్జిహ్వామసూనపితతోవిసృజేత్సధర్మః ॥ ౧౭ ॥ అతస్తవోత్పన్నమిదంకళేబరంనధారయిష్యేశితికంఠగర్హిణః। జగ్ధస్యమోహాద్ధివిశుద్ధిమంధసోజుగుప్సితస్యోద్గిరణంప్రచక్షతే॥౧౮॥నవేదవాదాననువర్తతేమతిస్స్వఏవలోకేరమతోమహామునేః । యథాగతిర్దేవమనుష్యయోఃపృథక్స్వఏవధర్మేనపరంక్షిపేత్స్థితః॥౧౯॥కర్మప్రవృత్తంచనివృత్తమప్యృతంవేదేవివిచ్యోభయలింగమాశ్రితమ్।విరో

సత్ వసతిస్మ - తస్యశ్మశానస్యమాల్యానిభస్మనృకపాలానిచభూషణత్వేనసంతియస్యతం - త్వత్తోన్యేనవిదుఃకింవానవిదంతేవేతిచేత్ న- తథాసతి తేషాంతద్దాస్యానుపపత్తేరిత్యాహ - తస్యచరణావసృష్టంగళితంనిర్మాల్యం యేమూర్ధభిర్ధారయంతి॥ ౧౬॥ ఇదానీందేహంత్యక్తుకామాధర్మతత్త్వమాహ॥కర్ణావితి॥ కర్ణౌపిధాయఆచ్ఛాద్యనిర్గచ్ఛేత్- యదిమర్త్యంమారయితుంవా- అకల్యఃసమర్థోనభవతి-తథాధర్మావితరిధర్మరక్షకే- ఈశేస్వామిని-అసృణిభిర్నిరంకుశైః- నృభిః- అస్యమానేఅధిక్షిప్యమాణే- ప్రభుశ్శక్తశ్చేత్- రుశతీంఅకల్యాణవాదినీం- ప్రసహ్యబలాత్ - ఛింద్యాత్ - తథాస్వయంప్రాణాన్ విసృజేదితియత్ సధర్మః॥ ౧౭॥ అతఇతి॥ తవత్వత్తఉత్పన్నంశరీరంశితికంఠోనీలకంఠః- తన్నిందకాత్ - ప్రమాదాదాపన్నస్యాపవిత్రస్యత్యాగంవినానవిశుద్ధిరితిదృష్టాంతేనాహ- జగ్ధస్యభక్షితస్యాన్నస్య - ఉద్గిరణంవమనమేవ - పుంసఃశుద్ధింప్రచక్షతే॥ ౧౮॥ యదుక్తంలుప్తక్రియాయాశుచయఇతితత్ప్రత్యాహ ॥ నేతి ॥ వేదవాదాన్ విధినిషేధరూపాన్ - స్వఏవలోకేస్వాత్మన్యేవరమమాణస్య- మహాత్మోమునేః- సమ్యగ్విరక్తస్య- మతిర్నానువర్తతే-నివృత్తాధికారిత్వాత్ - అధికారిభేదేదృష్టాంతః - యథాదేవానాంగతిరాకాశఏవ- మనుష్యాణాంపృథివ్యామేవ- అతస్స్వధర్మఏవప్రవృత్తిలక్షణేనివృత్తిలక్షణేవాస్థితస్సన్- పరంఅన్యంధర్మంపురుషంవా-నక్షిపేత్ ననిందేత్ -వ్యవస్థితాధికారత్వేన- ఉభయోస్సత్యత్వాత్-నక్షిపేదేవేతివాఅన్వయః॥ ౧౯॥ ఏతదేవోపపాదయంత్యాహ॥ కర్మేతి॥ యత్ప్రవృత్తంఅగ్నిహోత్రాది- నివృత్తంశమదమాదిచ- ఋతంసత్యమేవ- యతః- వేదేఆశ్రితంవిహితం- తచ్చవివిచ్యవ్యవస్థయాశ్రితం - సత్త్వస్యవిశేషేణవ్యవస్థా

మేవాహ- ఉభయంరాగవైరాగ్యలక్షణం- లింగంచిహ్నంఅధికారవిశేషణంయస్మిన్ తత్- నను ॥ సూ ॥ యావజ్జీవమగ్ని
హోత్రంజుహోతిశాంతోదాంతఇత్యాదిషునైవంవ్యవస్థాప్రతీయతే - సత్యం - తథాప్యుభయోరేకాధికారిత్వవిరోధా
త్తథాపర్యవస్యతీత్యాహ॥ యుగపద్భావోయౌగపదం - యౌగపదేనఏకస్మిన్ కర్తరితత్కర్మద్వయంవిరోధి - ననుత
హినివృత్తకర్మశివేనాపికర్తవ్యమేవ- నేత్యాహ- బ్రహ్మణిసదాశివే- అదఃఉభయలక్షణం - కించిదపికర్మ - నర్ఛతిన
ప్రాప్నోతి- యతోయథాప్రవృత్తనివృత్తయోః- పరస్పరధర్మాకరణేనదోషః- ఏవమీశ్వరేతదుభయకర్మాకరణేపినదో
షఇతిభావః॥౨౦॥చితాభస్మకృతస్నానఃతథానగ్నఇత్యాదినాయోభోగాద్యభావఉక్తః॥తత్రాహ॥మేతి॥హేపితః-అస్మాభిః
ఆస్థితాఆశ్రితాః-పదవ్యఃఅణిమాదిసమృద్ధయః-వఃయుష్మాకం-మానసంతీత్యర్థః- యతఃవఃపదవ్యః- యజ్ఞశాలాస్వేవభ
వంతి- తాశ్చతదన్నైయజ్ఞగతేనాన్నేనతృప్తైఃకేవలంఈడితాః-ధూమవర్త్మభిశ్చభుజ్యంతే- యాశ్చాస్మత్పదవ్యః-తాస్తు
నైవంభూతాఃకింతుఅవ్యక్తలింగాః - నవ్యక్తలింగంహేతుఃయాసాంతాః- ఇచ్ఛామాత్రప్రభవత్వాత్ - అవధూతైఃబ్ర
హ్మవిద్భిఃసేవితాఃఅతోహమాద్యః - శ్రీరుద్రోదరిద్రఇతిగర్వంమాకృథాఇతిభావః ॥ ౨౧ ॥ కింబహునోక్తేనఇదంమద్దే
హంత్యక్ష్యామేవేత్యాహద్వాభ్యాం॥ నేతి॥ ఏతేననాలంనపూర్యతేకిం - అపితుఅలమేవ- కథంభూతేన- కుజన్మనా- తదే
వాహ - శ్రీహరేకృతాగసఃకృతాపరాధస్యతవ - దేహోదుద్భూతేననసుశ్లాఘ్యోయందేహఃకథంత్యాజ్యః తత్రాహ

ధీతద్యౌగపద్యైకకర్తరిద్వయంతథాబ్రహ్మణికర్మనర్ఛతి॥ ౨౦॥ మావఃపదవ్యఃపితరస్మదాస్థితాయాయజ్ఞ
శాలాస్వనుధూమవర్త్మభిః । తదన్నతృప్తైరసుభృద్భిరీడితాఅవ్యక్తలింగాఅవధూతసేవితాః॥ ౨౧॥ నై
తేనదేహేనహరేకృతాగసోదేహోద్భవేనాలమలంకుజన్మనా । వ్రీడామమాభూత్కుజనప్రసంగత
స్తజ్జన్మధిగ్యోమహతామవద్యకృత్॥ ౨౨ ॥ గోత్రంత్వదీయంభగవాన్వృషధ్వజోదాక్షాయణీత్యాహ
యదాసుదుర్మనాః। వ్యపేతనర్మస్మితమాశుతద్ధ్యహంవ్యుత్స్రక్ష్యఏతత్కుణపంత్వదంగజమ్॥౨౩॥మై
త్రేయః॥ఇత్యధ్వరేదక్షమనూద్యశత్రుహన్ క్షితావుదీచీంనిషసాదశాంతవాక్ । స్పృష్ట్వాజలంపీతదుకూ
లసంవృతానిమీల్యదృగ్యోగపథంసమావిశత్॥ ౨౪ ॥ కృత్వాసమానావనిలౌజితాసనాసోదానముత్థాప్య
చనాభిచక్రతః। శనైర్హృదిస్థాప్యధియోరసిస్థితంకంఠాద్భ్రువోర్మధ్యమనిందితానయత్॥ ౨౫ ॥ ఏవం
స్వదేహంమహతాంమహీయసాముహుస్సమారోపితమంకమాదరాత్ । జిహాసతీదక్షరుషామనస్వినీద
ధారగాత్రేష్వనిలాగ్నిధారణామ్॥ ౨౬॥ తతస్స్వభర్తుశ్చరణాంబుజాసవంజగద్గురోశ్చింతయతీనచాప
రమ్। దదర్శదేహోహతకల్మషాసతీసద్యఃప్రజజ్వాలసమాధిజాగ్నినా॥ ౨౭॥ తత్పశ్యతాంఖేభువిచాద్భుతం
మహద్ధాహేతివాదస్సుమహానజాయత । హంతప్రియాదైవతమస్యదేవీజహావసూన్కేనసతీప్రకోపి
తా ॥ ౨౮ ॥ అహోఅనాత్మ్యంమహదస్యపశ్యతప్రజాపతేర్యస్యచరాచరంప్రజాః । జహావసూన్యద్వి
మతాత్మజాసతీమనస్వినీమానమజస్రమర్హతి॥౨౯॥సోయందుర్మర్షహృదయోబ్రహ్మబంధుర్హిలోకేపకీర్తిం

కుజనస్యతవ- ప్రసంగతఃసంబంధాత్- మమలజ్జాభూత్- అతఃయఃమహతాంఅవద్యకృత్- విప్రియకర్తా-తస్మాత్ య
జ్జన్మ- తత్ ధిక్- త్వత్సంబంధాదశ్లాఘ్యమిత్యర్థః॥౨౨॥గోత్రమితి॥ కించ॥ పరిహాసాదిషువినోదవాక్యాదిషు- దాక్షాయణీ
తిసంబోధయన్ త్వదీయంత్వత్సంబంధవాచకం - గోత్రంనామ - యదావృషభధ్వజఆహ-గృహ్ణాతి- తదాఅహం- వ్యపే
తంనర్మస్మితంయథాభవత్యేవం- సుదుర్మనాఃఅతిదుఃఖితచిత్తాభవామి-తత్ తస్మాత్ - హినిశ్చితం - ఏతత్కుణపప్రా
యంవ్యుత్స్రక్ష్యేత్యక్ష్యామి॥ ౨౩ ॥ ఇతీతి ॥ దక్షంప్రతిఇత్యనువాదంకృత్వా - శత్రుహన్ క్రోధాదిరిపుఘాతిన్ - ఉదీచీం
దిశం - ఉదీచ్యాందిశి- పాఠాంతరే- ఉదఙ్ముఖీశాంతవాక్ గృహీతమౌనా- జలంస్పృష్ట్వాఆచమ్య- దృక్ దృశం॥౨౪॥ యో
గమార్గమేవాహ॥ కృత్వేతి॥ అనిలౌప్రాణాపానౌ- ఊర్ధ్వాధోవృత్తినిరోధేనసమానౌ-ఏకరూపౌ-నాభిచక్రేకృత్వా-త
తఃఉదానముత్థాప్య- ధియాసహహృదిస్థాపయిత్వా-కంఠమార్గేణభ్రువోర్మధ్యమనయత్॥౨౫॥ఏవమితి॥మహతాంపూ
జ్యతమేన॥ ౨౬॥ తతఇతి॥ తతః- చరణాంబుజాసవంచరణారవిందమకరందం-భర్తుఃఅపరంనదదర్శ- దేహశ్చసద్యఃప్రజ్వ
లితోభూత్ - సమాధినాయోగ్నిస్తేన॥౨౭॥తదితి॥ ఖేభువిచపశ్యతాంహా ఇత్యాదివాదః- తమేవాహ - హంతేతివిషాదే - దైవతమ
స్యపూజ్యతమస్యప్రియా- కేనదక్షేణ- ప్రకోపితాసతీ॥ ౨౮॥ అహోఇతి॥ మహత్ అనాత్మ్యందౌర్జన్యం- అస్యసర్వత్ర
స్నేహఏవన్యాయ్యఇత్యాహుః- యస్యేతి-యేనవిమతాఅవజ్ఞాతా॥ ౨౯॥ సఇతి॥దుర్మర్షంఅత్యసహనం-హృదయంయ

స్యలోకేజనమధ్యే- చకారాత్ నరకంచ- యత్ యతః- స్వీయాంఅంగజాం- సుతాం-అపరాధతఃస్వావజ్ఞయా- మృతమ్మో మరణాయఉద్యతాం- ననివారితవాన్- పురుషద్విట్ శివద్వేషీ॥ ౩౦॥ వదతీతి॥ అద్భుతం-దృష్ట్వాచ॥౩౧॥ తేషామితి॥ యజ్ఞఘ్నాన్హంతీతియజ్ఞఘ్నఘ్నం తేన॥ శ్రు॥ అపహతాఅసురారక్షాగ్ంసిపిశాచాఇత్యాదినా॥ ౩౨॥ అధ్వర్యుణేతి॥ అధ్వర్యుణాభృగుణా- యేతపసాసోమంప్రాప్తాః- తేఋభవోనామదేవాఉత్థితాః॥ ౩౩॥ తైరితి॥ బ్రహ్మతేజసాఉశద్భిర్దీప్యమానైః॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా.******************************

శ్లో॥ పంచమేతుసతీదేహత్యాగమాకర్ణ్యశంకరః । వీరభద్రంరుషోత్పాద్య తేనదక్షమజీఘనత్॥ భవఇతి ॥ ప్రజాపతేర్హేతోర్నిధనం- కుతః తేనఅసత్కృతాయాః-తస్యాధ్వరే- యేఋభవః దేవాస్తైః॥ ౧॥ క్రుద్ధఇతి॥సఃధూర్జటిఃరుద్రః- ఘోరస్సన్ జటాంఉత్కృత్యఉత్పాట్యఉత్థితస్సన్ తాంభువివిససర్జ-సుదష్టఓష్ఠపుటోయేన - తటితాంవహ్నీనాంచ - సటాఃజ్వాలాస్తద్వదుగ్రంరోచిఃయస్యాస్తాం॥ ౨॥ తతఇతి॥ తతఃజటాయాస్సకాశాత్- అతికాయఃవీరభద్రఃజాతఇతిశేషః- తనునాదేహేన- దివంస్పృశన్ అత్యుచ్చఇత్యర్థఃఘనరుక్ కృష్ణవర్ణః - త్రయస్సూర్యాఇవదృశోయస్య-కరాళాఉదగ్రాస్త్రిం

మహతీమవాప్స్యతి । యదంగజాంస్వాంపురుషద్విడుద్యతాంనప్రత్యషేధన్మృతయేపరాధతః ॥ ౩౦ ॥

వదత్యేవంజనేసత్యాదృష్ట్వాసుత్యాగమద్భుతమ్ । తందక్షంపార్షదాహంతుముదతిష్ఠన్నుదాయుధాః॥

౩౧॥ తేషామాపతతాంవేగంనిశామ్యభగవాన్భృగుః। యజ్ఞఘ్నఘ్నేనయజుషాదక్షిణాగ్నౌజుహావహ ॥

౩౨ ॥ అధ్వర్యుణాహూయమానేదేవాఉత్పేతురోజసా । ఋభవోనామతపసాసోమంప్రాప్తాస్సహస్రిశః॥ ౩౩॥ తైరలాతాయుధైస్సర్వేప్రమథాస్సహగుహ్యకాః । దహ్యమానాదిశోభేజురుశద్భిర్బ్రహ్మతేజసా॥ ౩౪॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- చతుర్థస్కంధే- చతుర్థోధ్యాయః. ****************

మైత్రేయః ॥ భవోభవాన్యానిధనంప్రజాపతేరసత్కృతాయాఅవగమ్యనారదాత్। స్వపార్షదసైన్యంచతదధ్వరర్భుభిర్విద్రావితంక్రోధమపారమాదధే ॥ ౧॥ క్రుద్ధస్సుదష్టోష్ఠపుటస్సధూర్జటిర్జటాంతటిద్వహ్నిసటోగ్రరోచిషమ్। ఉత్కృత్యరుద్రస్సహసోత్థితోహసన్గంభీరనాదోవిససర్జతాంభువి॥ ౨ ॥ తతోతికాయస్తనువాస్పృశన్దివంసహస్రబాహుర్ఘనరుక్త్రిసూర్యదృక్ । కరాళదంష్ట్రోజ్వలదగ్నిమూర్ధజఃకపాలమాలీవివిధోద్యతాయుధః॥ ౩॥తంకింకరోమీతిగృణంతమాహబద్ధాంజలింభగవాన్భూతనాథః।దక్షంసయజ్ఞంజహిమద్భటానాంత్వమగ్రణీరుద్రభటాంశకోమే॥ ౪॥ ఆజ్ఞప్తఏవంకుపితేనమన్యునాసదేవదేవంపరిచక్రమేప్రభుమ్। మేనేతదాత్మానమసహ్యరంహసామహీయసాంతాతసహస్సహిష్ణుమ్ ॥ ౫॥ అన్వీయమానస్సతురుద్రపార్షదైర్భృశంనదద్భిర్వ్యనదత్సుభైరవమ్ । ఉద్యమ్యశూలంజగదంతకాంతకంసంప్రాద్రవద్ఘోషణభూషణాంఘ్రిః ॥ ౬ ॥ అథర్త్విజోయజమానస్సదస్యాః కకుభ్యుదీచ్యాంప్రసమీక్ష్యరేణుమ్। తమఃకిమేతత్కుతఏతద్రజోభూదితిద్విజాద్విజపత్న్యశ్చదధ్యుః ॥ ౭ ॥ వాతానవాంతినహిసంతిదస్యవఃప్రాచీనబర్హిర్జీవతిహోగ్రదండః। గావోనకాల్యంతఇదంకుతోరజోలోకోధునాకింప్రళయాయకల్పతే ॥ ౮॥ ప్రసూతిమిశ్రాఃస్త్రియఉద్విగ్నచిత్తాఊచుర్విపాకోవృజినస్యైవకస్య । పశ్యంతీనాందుహితౄణాంప్రజేశస్సుతాంసతీమవదధ్యావనాగాః ॥ ౯॥ యస్త్వంతకాలేవ్యుప్తజటాకలాపఃస్వశూలసూ

గాఃదంష్ట్రాఃయస్య- జ్వలదగ్నిరివమూర్ధజాయస్య-కపాలమాలాఃవిద్యంతేయస్య- వివిధానిఉద్యతానిఆయుధానియస్య॥ ౩॥ తమితి॥ హేరుద్రభటయుద్ధకుశల- మద్భటానాంత్వంఅగ్రణీస్సన్-సయజ్ఞందక్షంజహి- బ్రహ్మతేజోదుర్జయమితిమామంస్థాః- యతఃత్వంమేఅంశకః॥ ౪॥ ఆజ్ఞప్తఇతి॥ మన్యునారుద్రేణ- పరిచక్రమేప్రదక్షిణంచకార-అసహ్యంఅప్రతిఘాతం-యత్ రంహోవేగస్తేన-భోతాతమహీయసాంబలీయసామపి- సహస్సహిష్ణుం- బలంసోఢుంక్షమం- మేనే॥ ౫॥ అన్వీయమానఇతి॥ జగదంతకఃమృత్యుఃతస్యాప్యంతకంశూలం- ఘోషయంతిశబ్దంకుర్వంతీతిఘోషణాని- నూపురాదీనిభూషణానియయోస్తావంఘ్రీయస్యసః॥ ౬॥ అథేతి॥ కకుభిదిశి-తమోనభవతి- కింతురజఇతిజ్ఞాత్వాహుః- రజఏతత్కుతోభూత్ -దధ్యుఃచింతయామాసుః॥౭॥ హేత్వంతరాసంభవేఔత్పాతికంకల్పయంతి॥ వాతాఇతి ॥ దస్యూనామభావేహేతుః - ప్రాచీనబర్హిఃతదానీంతనోరాజా- జీవతీతి- నకాల్యంతేనశీఘ్రంనీయంతే॥౮॥ప్రసూతీతి॥ ప్రసూతిర్దక్షపత్నీ- సామిశ్రాముఖ్యాయాసాంతాః- విపాకఃఫలం- పశ్యంతీనామపీతిదస్యాదుఃఖాధిక్యేహేతుః- అవదధ్యౌఅవజ్ఞాతవాన్ - అనాగామనా

గసం అనపరాధాం॥ ౯ ॥ నచేదం సుతావజ్ఞామాత్రం - కింతు రుద్రావజ్ఞాచ - అతో నాస్య భద్రం భవిష్యతీత్యాహు ర్ద్వా భ్యాం॥ య ఇతి॥ వ్యుప్తా వికీర్ణో జటాకలాపో యస్య- స్వశూలస్య సూచ్యాః- అగ్రేఽర్పితాః ప్రోతాః- దిగ్గజేంద్రా యేన- ఉద్ధృతాని ఉన్నమితాని- అస్త్రాణి యైస్తే- దోషః బాహవ ఏవ ధ్వజాః- తాన్వితత్య- మహా హర్షేణ నృత్యతి- ఉచ్చైః అట్టహాసః - కఠోరో హాస ఏవ స్తనయిత్నుగర్జితం తేన- భిన్నాః విదీర్ణాః - దశః యేన సః॥ ౧౦॥ అమర్షయిత్వేతి॥ అమర్షయిత్వా అసహనయుక్తం కృత్వా మన్యుప్లుతం క్రోధవ్యాప్తం- ఉదస్తః ఉత్క్షిప్తః భాగణః నక్షత్రసంఘః యేన సః -పునశ్చ తం కోపయతః విధాతురపి కింస్వస్తి స్యాత్ -నస్యాదేవః తస్యచైవం సతి అన్యస్య కా కథా॥ ౧౧॥ బహ్వేవేతి॥ ఉద్విగ్నా ప్రచలితా దృక్ యస్య తేన జనేన- బహుయథా భవతీత్యేవం ఉచ్యమానే సతి- ఉత్పాతతమాః మహోత్పాతాః ఉత్థితాః పర్యక్ సర్వతశ్చ- కథంభూతాః- మహాత్మనో దక్షస్య భయావహాః॥ ౧౨॥ తావదితి॥ నానావిధాని ఆయుధాని యేషాం వామనకైః హ్రస్వైః- ఉద్యతాయుధైః- పింగైః కపిశైః- పిశంగైః పీతవర్ణైః - మకరస్యేవ ఉదరం ఆననంచ యేషాం తైః - పరితో ధావద్భిః అవరుద్ధః॥ ౧౩॥ కేచిదితి॥ యజ్ఞశాలాయాః పూర్వపశ్చిమస్తంభయోరర్పితం పూర్వపశ్చిమాయాతం కాష్ఠం ప్రాగ్వంశః - తం స్తంభం - యజ్ఞశాలాయాః - పశ్చిమతః పత్నీశాలాం- యజ్ఞశాలాయాః పురతః స్థితం- సదోమంటపం- సదసః పురతః హవిర్ధానం- తస్యోత్తరతః ఆగ్నీధ్రశాలాం- తద్విహారం యజమానగృహం- మహానసం పాకభోజనశాలాం॥ ౧౪॥ రురుజురితి॥ రురుజుః బభంజుః ఉత్తర్య

ర్పితదిగ్గజేంద్రః। వితత్య నృత్యత్యుదితాస్త్రదోర్ధ్వజాను చ్చాట్టహాసస్తనయిత్నుభిన్నదిక్॥ ౧౦॥ అమర్షయిత్వా తమసహ్యతేజసం మన్యుప్లుతం దుర్నిరీక్ష్యం భ్రుకుట్యా। కరాళదంష్ట్రాభిరుదస్తభాగణం స్యాత్స్వస్తి కిం కోపయతో విధాతుః॥ ౧౧॥ బహ్వేవముద్విగ్నదృశోచ్యమానే జనేన దక్షస్య ముహుర్మహాత్మనః। ఉత్పేతురుత్పాతతమాస్సహస్రశో భయావహా దివి భూమౌ చ పర్యక్ ॥ ౧౨ ॥ తావత్స రుద్రానుచరైర్మఖో మహాన్నానాయుధైర్వామనకైరుదాయుధైః। పింగైః పిశంగైర్మకరోదరాననైః పర్యాద్రవద్భిర్విదురాన్వరుధ్యత్॥ ౧౩ ॥ కేచిద్బభంజుః ప్రాగ్వంశం పత్నీశాలామథాపరే। సద ఆగ్నీధ్రశాలాం చ తద్విహారం మహానసమ్॥ ౧౪॥ రురుజుర్యజ్ఞపాత్రాణి తథైకేఽగ్నీనశామయన్। కుండేష్వమూత్రయన్కేచిద్బిభిదుర్వేదిమేఖలాః॥ ౧౫॥ అబాధంత మునీనన్యే ఏకే పత్నీరతర్జయన్। అపరే జగృహుర్దేవాన్ప్రత్యాసన్నాన్పలాయితాన్॥ ౧౬॥ భృగుం బబంధ మణిమాన్వీరభద్రః ప్రజాపతిమ్। చండీశః పూషణం దేవం భగం నందీశ్వరోఽగ్రహీత్॥ ౧౭॥ సర్వ ఏవర్త్విజో దృష్ట్వా సదస్యాస్సదివౌకసః। తైరర్ద్యమానాస్సుభృశం గ్రావభిర్నైకధాద్రవన్॥ ౧౮॥ జుహ్వతస్స్రువహస్తస్య శ్మశ్రూణి భగవాన్భవః। భృగోర్లులుంచే సదసి యోఽహసచ్ఛ్మశ్రు దర్శయత్॥ ౧౯ ॥ భగస్య నేత్రే భగవాన్పాతితస్య రుషా భువి। ఉజ్జహార సదస్స్థోఽక్ష్ణా యశ్శపంతమసూసుచత్॥ ౨౦॥ పూష్ణశ్చాపాతయద్దంతాన్కాళింగస్య యథా బలః। శప్యమానే గరిమణి యోఽహసద్దర్శయన్దతః॥ ౨౧॥ ఆక్రమ్యోరసి దక్షస్య శితధారేణ హేతినా। ఛిందన్నపి తదుద్ధర్తుం నాశక్నోత్త్ర్యంబకస్తదా॥ ౨౨॥ శస్త్రైరస్త్రాన్వితైరేనమనిర్భిన్నత్వచం హరః। విస్మయం పరమాపన్నో దధ్యౌ పశుపతిశ్చిరం॥

వేద్యాః మేఖలాః సీమాసూత్రాణి॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ సర్వ ఇతి॥ గ్రావభిః అర్ద్యమానాః - నైకధా అనేకధా దుద్రువుః॥ ౧౮॥ జుహ్వత ఇతి॥ స్రువః హస్తే యస్య - భవః వీరభద్రః - లులుంచే ఉత్పాటితవాన్॥ ౧౯॥ భగస్యేతి॥ ఉజ్జహార ఉద్ధృతవాన్ సదస్థః - సభాయాం స్థితస్సన్- శపంతం శివనిందాం కుర్వంతం దక్షం - అక్ష్ణా లోచనేన - అసూసుచత్ - సూచితవాన్ ప్రేరితవానిత్యర్థః॥ ౨౦॥ పూష్ణ ఇతి ॥ కళింగదేశ రాజస్య అనిరుద్ధో ద్వాహే బలభద్రో యథా ద్యూతే దంతాన్ నాటితవాన్- గరిమణి గురుతదేరుచే - నింద్యమానే దతః దంతాన్ దర్శయన్- యోఽజహాస- పూష్ణో రితి పాఠే ష్వవచనం॥ శ్రు॥ ఐంద్రాపౌష్ణ శ్చరుర్భవతీత్యత్ర- తత్సహితస్యాపి పూష్ణః - దంతపాతన ప్రాప్త్యర్థం - సూచితవాన్-తథాహి ''శ్రు॥ పూషా ప్రపిష్టభాగో దంతకో హితం దేవా అబ్రువన్నితి - విహితస్య పిష్టభాగస్య - ద్విదైవత్యాభావాత్ - తత్రతస్య దంతాస్సంతీతి వక్తవ్యం స్యాత్ - నైతత్సంగచ్ఛత ఇత్యాశంక్య - తస్యాపి తత్ర దంతపాతావస్థాభేదే ప్రవృత్తేన ద్వివచనేన జ్ఞాప్యతే - అత ఏవ వపుష్టో నుగ్రహం జ్వేధావత్స్యతి॥ శ్లో॥ పూషాతు యజమానస్య దద్భిర్జక్షతి పిష్టభుగితి- కేవల శ్చేత్పిష్టభుగ్భవిష్యతి - అన్యసహితశ్చేత్ యజమానదద్భిః భక్షయిష్యతీతి॥ ౨౧ ॥ ఆక్రమ్యేతి ॥ ఛిందన్నపీత్యత్ర శిర ఇత్యుపరివ్యక్తిర్భవిష్యతి - త్ర్యంబకో వీరభద్రః॥ ౨౨॥ శస్త్రైరితి॥ అస్త్రాన్వితైః మంత్రసహితైః - అనిర్భిన్నా త్వక్ యస్య - తథాభూతం దృష్ట్వేతి శేషః॥ ౨౩ ॥

దృష్ట్వేతి ॥ సః పశూనాంపతిః మఖే సంజ్ఞపనంయోగం - కంఠనిష్పీడనాదిరూపం మరణోపాయం - దృష్ట్వా తేనోపాయేన నాహరత్ ॥ ౨౪ ॥ సాధువాద ఇతి॥ అన్యేషాం బ్రాహ్మణాదీనాం- తద్విపర్యయః అసాధువాదః- అభూదితి శేషః॥ ౨౫॥ జుహావేతి॥ గుహ్యకాలయం కైలాసం॥ ౨౬॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.****************** శ్లో॥ షష్ఠే తు దేవసంఘేన సహాగత్యాభవం విధిః। సాంత్వయామాస దక్షాదిజీవితాద్యర్థమాదరాత్ ॥ అథేతి॥ అథ దేవగణాః సయంభువేన్య వేదయన్నితి ద్వితీయేనాన్వయః - శూలాదిభిః ౧ ॥ సంఛిన్నేతి॥ సంఛిన్నాని త్రుటితాని-భిన్నాని విదీర్ణాని అంగాని యేషాం - సహ ఋత్విగ్భిః సభ్యైశ్చ వర్తమానాః॥ ౨॥ ఉపలభ్యేతి॥ కస్య దక్షస్య నేయతుః సజగ్మతుః ౩॥ తదితి॥ విభుః బ్రహ్మా - తేజీయసి అతి తేజస్విని పురుషే-కృతాగసి సత్యపి-స్వయం తంత్ర కృతాగసాం-బుభూషతాం అపరాధం కర్తుమిచ్ఛతాం-సా తథా బుభూషా- తేషాం క్షేమాయ-నభూయాత్ ప్రాయేణ తైర్లోకో క్షేమః-న భవేదేవేత్యర్థః॥ ౪॥ అథాపీతి ॥ అథాపి ప్రసాదయధ్వం శపయధ్వం- యే భవంతః-బర్హిషః యజ్ఞస్య-భాగభుజం పరాదుః-దూరాదేవ ఖండితవంతః-ప్రగృహీతాంఘ్రిపద్మం యథా భవతి తథా - పాదౌ ప్రగృహ్యేత్యర్థః॥ ౫॥ ఆశాసానా ఇతి॥ అధ్వరస్య జీవితం పునస్సంధానం.

౨౩ ॥ దృష్ట్వా సంజ్ఞపనం యోగం పశూనాం స పతిర్మఖే। యజమానపశోస్తస్య కాయాత్తేనాహరచ్ఛిరః॥
౨౪ ॥ సాధువాదస్తదా తేషాం కర్మ తత్తత్ప్రశంసతాం। భూతప్రేతపిశాచానామన్యేషాం తద్విపర్యయః॥
౨౫॥ జుహావైతచ్ఛిరస్తస్మిన్ దక్షిణాగ్నావమర్షితః। తద్దేవయజనం దగ్ధ్వా ప్రాతిష్ఠద్గుహ్యకాలయం॥ ౨౬॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- చతుర్థస్కంధే- పంచమోధ్యాయః.

మైత్రేయః ॥ అథ దేవగణాస్సర్వే రుద్రానీకైః పరాజితాః । శూలపట్టిసనిస్త్రింశగదాపరిఘముద్గరైః॥౧॥ సంఛిన్నభిన్నసర్వాంగాస్సర్త్విక్సభ్యా భయాకులాః । స్వయంభువే నమస్కృత్వా కార్త్స్న్యేనైతన్న్యవేదయన్॥ ౨ ॥ ఉపలభ్య పురైవైతద్భగవానబ్జసంభవః। నారాయణశ్చ విశ్వాత్మా న కస్యాధ్వరమీయతుః ॥ ౩॥ తదాకర్ణ్య విభుః ప్రాహ తేజీయసి కృతాగసి। క్షేమాయ తత్ర సా భూయాన్న ప్రాయేణ బుభూషతామ్॥ ౪ ॥ అథాపి యూయం కృతకిల్బిషా భవం యే బర్హిషో భాగభుజం పరాదుః। ప్రసాదయధ్వం పరిశుద్ధచేతసా క్షిప్రప్రసాదం ప్రగృహీతాంఘ్రిపద్మమ్ ॥ ౫ ॥ ఆశాసానా జీవితమధ్వరస్య లోకస్సపాలః కుపితే న యస్మిన్ । తమాశు దేవం ప్రియయా విహీనం క్షమాపయధ్వం హృది విద్ధం దురుక్తైః॥ ౬॥ నాహం న యజ్ఞో న చ యూయమన్యే యే దేహభాజో మునయశ్చ తత్త్వమ్ । విదుః ప్రమాణం బలవీర్యయోర్వా యస్యాత్మతంత్రస్య క ఉపాయం విధిత్సేత్ ॥ ౭ ॥ స ఇత్థమాదిశ్య సురానజస్తైస్సమన్వితః పితృభిస్సప్రజేశైః । యయౌ స్వధిష్ణ్యాన్నిలయం పురద్విషః కైలాసమద్రిప్రవరం ప్రియం ప్రభోః ॥ ౮ ॥ జన్మౌషధితపోమంత్రయోగసిద్ధైర్నరేతరైః । జుష్టం కిన్నరగంధర్వైరప్సరోభిర్వృతం సదా॥ ౯॥ నానామణిమయైశ్శృంగైర్నానాధాతువిచిత్రితైః ॥ నానాద్రుమలతాగుల్మైర్నానామృగగణావృతైః ॥ ౧౦॥ నానామలప్రస్రవణైర్నానాకందరసానుభిః । రమణం విహరంతీనాం రమణైస్సిద్ధయోషితామ్ ॥ ౧౧॥ మయూరకేకాభిరుతం మదాంధాలివిమూర్ఛితం। ప్లావితై రక్తకంఠానాం కూజితైశ్చ పతత్రిణాం॥౧౨॥ అహ్వాయంతమివోద్ధస్తైర్ద్విజాన్ కామదు

ప్రార్థయమానాస్సంతః- యస్మిన్ కుపితే సతి-స లోకపాలో లోకో న భవేత్-నశ్యేదిత్యర్థః॥ ౬॥ వయం తత్ర గంతుం బిభీమః త్వమేవ కంచిదుపాయం విధత్స్వేతి చేత్తత్రాహ ॥ నేతి ॥ యజ్ఞః తదానీంతన ఇంద్రః - యస్య తత్త్వం- బలవీర్యయోః ప్రమాణం ఇయత్తాం చ న విదుః - వీర్యం పరాక్రమః- పాపఘ్నీతి పాఠే అపరాధం॥ ౭ ౮॥ కైలాసం వర్ణయతి చతుర్దశభిః జన్మేతి॥ నరేతరైర్దేవైర్జుష్టం॥ ౯॥ నానేతి॥ శ్లోకద్వయస్యైకాన్వయః-శృంగైః కూటైః రమణం-రతిప్రదమిత్యుత్తరేణాన్వయః కథంభూతైర్నానాధాతుభిర్విచిత్రైః నానాద్రుమలతాగుల్మా యేషు ॥ ౧౦ ॥ నానేతి ॥ నానా అమలాని ప్రస్రవణాని యేషు - నానా కందరాస్సానవశ్చ యేషు - రమణైస్సహ క్రీడంతీనాం॥ ౧౧॥ మయూరేతి॥ మయూరాణాం కేకాభిః స్వనైః నాదితం మదాంధైరళిభిః - విమూర్ఛితం మూర్ఛనా రాగగతివిశేషాః - తద్వ్యాప్తం కృతం- రక్తకంఠానాం కోకిలానాం ప్లావితైః ప్లుతత్వం నీతైః స్వరైః అన్యేషాం పతత్త్రిణాం చ కూజితైః ॥ ౧౨ ॥ అహ్వాయంతమితి ॥ ఉద్ధస్తైరున్నతశాఖైః ద్రుమైః - ద్విజాన్ పక్షిణః ఆహ్వాయంతమివ - లోకే హి హస్తముత్క్షిప్యోచ్చైస్స్వరేణ ఆహ్వానమర్థినాం కుర్వంతి- అతిశ్చ

ఉన్మత్తప్రహస్తాకారైః ద్రుమైః తత్రత్యపక్షిస్వనైశ్చ - తథాలక్షిత ఇత్యర్థః - వ్రజద్భిర్మాతంగైర్గజైర్వ్రజంతమివ-నిర్ఝరాధ్వనిభిః గృణంతం భాషమాణమివ॥ ౧౩॥ ౧౪॥ చూతైరితి॥ చూతామ్రయోరవాంతరనాతిభేదః॥౧౫॥ స్వర్ణేతి॥ రేణుకజాతిభిరిత్యత్ర- రేణుకాః ఏలాః- జాతిః మాలతీ॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ఖర్జూరేతి॥ ద్రుమజాతిభిరిత్యత్ర - జాతిరవాంతరభేదసామాన్యా- వేణుకీచకయోర్నీరంధ్రసరంధ్రత్వేన భేదః ॥ ౧౮ ॥ కుముదేతి॥ కుముదాదిసమృద్ధిభిః హేతుభిః-నళినీషు సరస్సు-కలం మధురం యథా భవత్యేవం- కూజంతి యాని పక్షిబృందాని తైరుపశోభితం॥౧౯॥ ౨౦॥ కర్ణేతి॥ మృగాదిభిర్నిర్జుష్టం సేవితం-నాభిః కస్తూరీమృగః - పూర్వం మృగగణాః శృంగవిశేషిత్వేనోక్తాః - ఇదానీం స్వాతంత్ర్యేణేత్యపౌనరుక్త్యం - కదళీషండైస్సంరుద్ధాః ఆవృతాని- నళినీనాం పులినాని తైః- శ్రీః శోభా యస్మిన్ ॥ ౨౧ ॥ పర్యస్తమితి॥ నందయా గంగయా_ పర్యస్తం పరివేష్టితం- సత్యాః భవాన్యాః- స్నానేన-పుణ్యతరం అతిసుగంధి ఉదకం యస్యాం॥ ౨౨ ॥ దదృశురితి॥ తత్ర గిరౌ_ వనం చ దదృశుః-యత్ర వనే-తన్నామ సౌగంధికం నామ పంచకజం భవతి-జాతావేకవచనం॥ ౨౩॥ పురీం వర్ణయతి చతుర్భిః॥ నందేతి॥ పురః పురాత్ - బాహ్యతః భవతః తీర్థపాదస్య హరేః- పాదాంభోజరజసా ॥ ౨౪॥ యయోరితి॥ యయోర్విగాహ్య ప్రవిశ్య క్రీ

ఘుష్టద్రుమైః । వ్రజంతమివ మాతంగైర్గృణంతమివ నిర్ఝరైః॥ ౧౩॥ మందారైః పారిజాతైశ్చ సరళైశ్చోపశోభితమ్ । తమాలైస్సాలతాలైశ్చ కోవిదారాసనార్జునైః॥౧౪॥ చూతైః కదంబైర్నీపైశ్చ నాగపున్నాగచంపకైః । పాటలాశోకవకుళైః కుందైః కురవకైరపి॥౧౫॥ స్వర్ణార్ణశతపత్రైశ్చ వరరేణుకజాతిభిః। కుబ్జైర్మల్లికాభిశ్చ మాధవీభిశ్చ మండితమ్॥౧౬॥ పనసోదుంబరాశ్వత్థప్లక్షన్యగ్రోధహింగుభిః । భూర్జైరోషధిభిః పూగై రాజపూగైశ్చ జంబుభిః॥ ౧౭॥ ఖర్జూరామ్రాతకామ్రాద్యైః ప్రియాళుమధుకేంగుదైః ॥ ద్రుమజాతిభిరన్యాభీ రాజితం వేణుకీచకైః॥ ౧౮॥ కుముదోత్పలకల్హారశతపత్రసమృద్ధిభిః । నళినీషు కలం కూజత్ఖగబృందోపశోభితమ్॥ ౧౯॥ మృగైశ్శాఖామృగైః క్రోడైర్మృగేంద్రైరృక్షశల్యకైః। గవయైశ్శరభైర్వ్యాఘ్రై రురుభిర్మహిషాదిభిః॥ ౨౦॥ కర్ణాంత్రైకపదాశ్వాస్యైర్నిర్జుష్టం మృగనాభిభిః। కదళీషండసంరుద్ధనళినీపులినశ్రియమ్॥౨౧॥ పర్యస్తం నందయా సత్యాస్స్నానపుణ్యతరోదయా । విలోక్య భూతేశగిరిం విబుధా విస్మయం యయుః॥ ౨౨॥ దదృశుస్తత్ర తే రమ్యామలకాం నామ వై పురీమ్ । వనం సౌగంధికం చాపి యత్ర తన్నామ పంకజమ్॥ ౨౩॥ నందాచాలకనందా చ సరితౌ బాహ్యతః పురః। తీర్థపాదపదాంభోజరజసాతీవ పావనే॥ ౨౪ ॥ యయోస్సురస్త్రియః క్షత్తరవరుహ్య స్వధిష్ణ్యతః । క్రీడంతి పుంసః సించంత్యో విగాహ్య రతికర్శితాః ॥ ౨౫ ॥ యయోస్తత్స్నానవిభ్రష్టనవకుంకుమపింజరమ్। వితృషోపి పిబంత్యంభః పాయయంతో గజా గజీః ॥ ౨౬ ॥ తారహేమమహారత్నవిమానశతసంకులామ్। జుష్టాం పుణ్యజనస్త్రీభిర్యథా ఖం సతటిద్ఘనమ్॥ ౨౭॥ హిత్వా యక్షేశ్వరపురీం వనం సౌగంధికం చ తత్ । ద్రుమైః కామదుఘైర్హృద్యం చిత్రమాల్యఫలచ్ఛదైః ॥ ౨౮॥ రక్తకంఠఖగానీకస్వరమండితషట్పదమ్ । కలహంసకులప్రేష్ఠం ఖరదండజలాశయమ్॥౨౯॥ వనకుంజరసంఘృష్టహరిచందనవాయునా । అధిపుణ్యజనస్త్రీణాం ముహురున్మదయన్మనః॥ ౩౦॥ వైడూర్యకృతసోపానా వాప్యుత్పలమాలినీః । వ్యాప్తం కింపురుషైర్దృష్ట్వా త ఆరాద్దదృశుర్వటమ్॥ ౩౧॥ స యోజనశతోత్సేధః పాదోనవిటపాయతః। పర్యక్కృతాచలచ్ఛాయో నిర్నీడస్తాపవర్జితః ॥ ౩౨ ॥ తస్మిన్మహాయోగమయే

డంతి ॥ ౨౫॥ యయోరితి॥ యయోరంభః-విగతతృషోపి గజాః పిబంతి - తత్ర హేతుః - తాసాం సుస్త్రీణాం-స్నానేన విభ్రష్టం గళితం-యన్నవకుంకుమం తేన- పింజరం పీతవర్ణం-గజీః కరిణీః ॥ ౨౬॥ తారేతి॥ తారం రూప్యం- తారాదిమయవిమానానాం శతైః సంకులాం - తటిద్భిః స్త్రీణాం ఘనైః విమానానాం - ఖేన పుర్యాస్సాదృశ్యం ॥ ౨౭ ॥ హిత్వేతి ॥ యక్షేశ్వరపురీం హిత్వా అతిక్రమ్య- తద్వనం చ దృష్ట్వా- తే దేవాః-ఆరాద్దూరాత్ - వటం దదృశురితి చతుర్ణాన్వయః-కథంభూతం వనం విచిత్రాణి మాల్యాని-ఫలాని ఛదాశ్చ యేషు తైః ద్రుమైః-హృద్యం సుకరం ॥ ౨౮॥ రక్తకంఠేతి ॥ రక్తకంఠఖగానామనీకస్య స్వరైర్మండితాః షట్పదాః షట్పదస్వరా యస్మిన్ - కలహంసానాం కులస్య ప్రేష్ఠం-ఖరదండాని పద్మాని- తద్యుక్తాః జలాశయా యస్మిన్ ॥ ౨౯ ॥ వనేతి॥ వనకుంజరైః సంఘృష్టాః-యే హరిచందనద్రుమాః- తత్సంబంధి వా వాయునా-పుణ్యజనస్త్రీణాం మనః - అధి అధికం-ఉన్మదయన్ ॥ ౩౦॥ వైడూర్యేతి॥ యత్ర చ ఉత్పలమాలిన్యో వాప్యః తత్తీరం పుంసుషైః వ్యాప్తం వటం దృష్ట్వా- పాఠాంతరే - కింపురుషైః ప్రాప్తా వాపీశ్చ దృష్ట్వేత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ స ఇతి॥ యోజనశతం ఉత్సేధః-ఉచ్ఛ్రాయో యస్య-పాదోనైః సర్వతః - పంచసప్తతియోజనప్రమాణైః - విటపైః శాఖాభిః_ ఆయతః విస్తృతః-పర్యక్ సర్వతః కృతా-అచలచ్ఛా

యామేన- నిర్గతంపీడంయస్మాత్ ॥౩౨॥ తస్మిన్నితి॥ ముముక్షూణాంశరణేఆశ్రయే-త్యక్తఃఅమర్షోయేనసః- అంతకఃతత్తు
ల్యః ॥ ౩౩॥ తంవిశినష్టిపంచభిః॥ సనందాద్యైరితి॥ సఖ్యాకుబేరేణ- ఉపాస్యమానం॥౩౪॥ విద్యేతి॥ విద్యాఉపాసనా-తప
శ్చిత్తైకాగ్ర్యం - యోగస్సమాధిః - తేషాంపంథానం - ప్రవర్తనద్వారాలోకస్య- మంగళంహితంతపఃవాత్సల్యాత్
స్నేహాత్- ఆచరంతం॥ ౩౫॥ లింగమితి॥ సంధ్యాభ్రరుచారక్తవర్ణేనఅంగేన - భస్మాదిలింగంచంద్రరేఖాంచబిభ్రతం॥
౩౬ ॥ ఉపవిష్టమితి ॥ వ్రతినామాసనంబ్రుసీ - తస్యాముపవిష్టం - నారదాబ్రహ్మప్రవోచంతంబ్రువంతం ॥ ౩౭ ॥ కృ
త్వేతి ॥ సవ్యంపాదపద్మందక్షిణేఊరౌ- కృత్వావిన్యస్య - సవ్యేజానునిచ-సవ్యంబాహుంకృత్వా-దక్షిణబాహుప్రకోష్ఠే
మణిబంధస్థానే - అక్షమాలాంకృత్వా- దక్షిణహస్తకృతయాతర్కముద్రయాఉపలక్షితమాసీనమిత్యర్థః॥తదుక్తంయో
గశాస్త్రే॥ శ్లో॥ఏకంపాదమథైకస్మిన్విన్యస్యోరుణిసంస్థితమ్ । ఇతరస్మింస్తథాబాహుంవీరాసనమిదంస్మృతమితి-తథా
తర్కముద్రాచోక్తా ॥ శ్లో ॥ తర్జన్యంగుష్ఠయోరగ్రేమిథస్సంయోజ్యచాంగుళీః । ప్రసార్యబోధనంప్రాహుస్తర్కము
ద్రేతిమాంత్రికాఇతి ॥ ౩౮ ॥ తమితి॥ బ్రహ్మనిర్వాణంబ్రహ్మానందః- తత్రసమాధిఃఐకాగ్ర్యం- ఆశ్రితం - యోగకక్ష్యాం
యోగపట్టంచ - వామజానుదృఢీకరణార్థంవిశేషేణోపాశ్రితవంతం- మననశీలామునయః తేషామాద్యంముఖ్యం ॥ ౩౯॥
సఇతి॥అర్హత్తమోవిష్ణుః-వామనమూర్తిః-యథాకస్యకాశ్యపస్య॥౪౦॥తథేతి॥మహర్షిభిస్సహితాః యేనీలలోహితమను

ముముక్షుశరణేసురాః।దదృశుర్దేవమాసీనంత్యక్తామర్షమివాంతకమ్॥౩౩॥సనందాద్యైర్మహాసిద్ధైశ్శాం
తైస్సంశాంతవిగ్రహమ్। ఉపాస్యమానంసఖ్యాచభర్త్రాగుహ్యకరక్షసామ్॥ ౩౪ ॥ విద్యాతపోయోగపథ
మాస్థితంతదధీశ్వరమ్। చరంతంవిశ్వసుహృదంవాత్సల్యాల్లోకమంగళమ్॥ ౩౫ ॥ లింగంచతాపసాభీష్టం భ
స్మదండజటాజినమ్। అంగేనసంధ్యాభ్రరుచాచంద్రరేఖాంచబిభ్రతమ్ ॥ ౩౬ ॥ ఉపవిష్టందర్భమయ్యాం
బ్రుస్యాంబ్రహ్మసనాతనమ్ । నారదాయప్రవోచంతం పృచ్ఛతేశృణ్వతాంసతామ్ ॥ ౩౭ ॥ కృత్వోరౌద
క్షిణేసవ్యంపాదపద్మంచజానుని । బాహుంప్రకోష్ఠేక్షమాలామాసీనంతర్కముద్రయా ॥ ౩౮ ॥ తంబ్ర
హ్మనిర్వాణసమాధిమాశ్రితం వ్యుపాశ్రితంగిరిశంయోగకక్ష్యామ్ । సలోకపాలామునయో మునీనామా
ద్యంమునింప్రాంజలయఃప్రణేముః॥౩౯॥ సతూపలభ్యాగతమాత్మయోనింసురాసురేశైరభివందితాంఘ్రిః।
ఉత్థాయచక్రేశిరసాభివాదనమర్హత్తమఃకస్యయథైవవిష్ణుః॥ ౪౦ ॥ తథాపరేసిద్ధగణామహర్షిభిర్యేవై
సమంతాదనునీలలోహితమ్ । నమస్కృతః ప్రాహశశాంకశేఖరం కృతప్రణామం ప్రహసన్నివాత్మ
భూః ॥ ౪౧॥ బ్రహ్మ ॥ జానేత్వామీశవిశ్వస్యజగతోయోనిబీజయోః। శక్తేశ్శివస్యచపరంయత్తద్బ్రహ్మని
రంతరమ్॥ ౪౨ ॥ త్వమేవభగవన్నేతచ్ఛివశక్త్యోస్స్వరూపయోః । విశ్వంసృజసిపాస్యత్సిక్రీడన్నూర్ణపటో
యథా॥౪౩॥త్వమేవధర్మార్థదుఘాభిపత్తయేదక్షేణసూత్రేణససర్జిథాధ్వరమ్।త్వయైవలోకేవసితా
శ్చసేతవోయాన్బ్రాహ్మణాఃశ్రద్దధతేధృతవ్రతాః ॥ ౪౪॥ త్వంకర్మణాంమంగళమంగళానాంకర్తుస్స్వ

వర్తంతే - తేపితస్మైఅభివాదనంవందనంచక్రుః - ఏవంసర్వైః నమస్కృతః ప్రాహ - కృతప్రణామోఽపీశ్వర్యస్మైతం ॥
౪౧ ॥ యద్యపిత్వంనీచవన్మాంనమస్కరోషి - తథాపితవైశ్వర్యమహంవేద్మీత్యాహ ॥ జానఇతి ॥ విశ్వస్యఈశంజానే- త
త్రహేతుః - జగతోయోనిర్యాశక్తిః ప్రకృతిఃబీజంచయశ్శివఃపురుషః - తయోఃపరంకారణం - తథాపినిర్భేదంయద్బ్ర
హ్మ- నిర్వికారంచతదేవత్వమితిజానే ॥ ౪౨ ॥ నన్వివిరుద్ధమేతత్తత్రాహ॥త్వమితి॥త్వమేవసరూపయోఃఅవిభక్తయోః- శి
వశక్త్యోఃక్రీడన్విశ్వసృష్ట్యాదికరోషి - ఊర్ణనాభిరివ- స్వరూపయోరితిపాఠే- స్వాంశయోఃఅతోనవిరోధః ॥ ౪౩॥ త్వమే
వేతి॥ధర్మమర్థంచదోగ్ధి-యాత్రయీ-తస్యాఅభిపత్తయేరక్షణాయ-అధ్వరంసృష్టవానసి-యద్వా- హేధర్మార్థదుఘధ
ర్మాద్య-అభిపత్తయేతత్ప్రాప్తయే - దక్షేణసూత్రేణనిమిత్తేన- సేతవోవర్ణాశ్రమాచారమర్యాదాశ్చ- అవసితాఃబ
ద్ధాః నిర్ణీతాఇతివా।శ్రద్దధతేశ్రద్ధయాఅనుతిష్ఠంతీతి॥౪౪॥సర్వకర్మఫలదాతాపిత్వమేవేత్యాహ ॥ త్వమితి ॥ హేమంగళ
మంగళానాంశుభానాంకర్మణాం-కర్తుః-స్వఃస్వర్గం -పరంమోక్షంవా-తనుషే- తత్రఇహ-అమంగళానాంఅశుభా
నాంకర్మణాం-కర్తుశ్చతమిస్రంనరకంతనుషే - తత్రకేనాపిహేతునా - తదేవతస్మిన్నేవ-కస్యచిద్విపర్యయోభవతి॥
౪౫ ॥ కోపోఽత్రహేతురిత్యసంభావితమిదమితి- కైముతికన్యాయేనాహ॥ నేతి॥ సతాంసతః-రోషోనాభిభవేత్-తవత్వాం

ద్వితీయార్థే షష్ఠీ- పశుం అజ్ఞం యథాధిభవేత్ ॥ ౪౬ ॥ పృథగ్ధియ ఇతి ॥ యతః యే పృథగ్ధియః భేదదృశః - అతః కర్మణ్యేవదృష్టిర్యేషాం-దుష్టః ఆశయో యేషాం-పరేషాముదయేనసంపదా-అర్పితా హృదిరుగ్యేషాం-అరుంతుదాః మర్మభేత్తారః - దైవేనవధో యేషాం తాన్-భవద్విధః నిరుపమః సాధుః-మావధీత్ నహన్యాత్ ॥ ౪౭ ॥ ప్రత్యుత సాధూనాం వృత్తమాలోక్య- అనుగ్రహమేవ కర్తుమర్హసీత్యాహ ద్వాభ్యాం ॥ యస్మిన్నితి ॥ యస్మిన్ దేశే-యదా కాలే- స్పృష్టధియః-మోహితచిత్తాః - పృథగ్దృశో భవంతి-తత్ర అపరాధే- సాధవో హ్యనుకంపయా-అనంతరమేవ పరదుఃఖాసహిష్ణుతయా చిత్తప్రకంపేన- కృపాం కుర్వంతి న తు క్రమం పరాక్రమం-కుతః దైవబలాత్కృతే అనర్థే సతి-మమైవ దైవం ఏవంభూతం కోత్రాపరాధస్తేషామితి మత్వా హననం న కుర్వంతీత్యర్థః ॥ ౪౮ ॥ భవానితి ॥ భవాంస్తు అస్పృష్టమతిః - అతః సమస్తదృక్ సర్వజ్ఞః - తయా మాయయా అహతః ఆత్మా యేషాం తేషు- అత ఏవ కర్మానుగతచిత్తేషు-ఇహాపరాధే-అనుగ్రహం కర్తుమర్హసి ॥ ౪౯ ॥ ఏవం సామాన్యేనోక్త్వా ప్రస్తుతమాహ త్రిభిః ॥ కుర్వితి ॥ త్వయా హతస్య-అత ఏవ అసమాప్తస్య-ప్రజాపతేరధ్వరస్య- హే మనో యత్నాద్ధ్వరేకయా జ్ఞికాః-భాగినోపి తవ భాగం న దదుః- భాగార్హత్వమేవాహ- యేన త్వయేదం మఖోన్నీయతే - ఫలం ప్రాప్యతే -

లోకం తనుషే స్వః పరం వా। అమంగళానాం చ తమిస్రముల్బణం విపర్యయః కేన తదేవ కస్యచిత్ ॥ ౪౫ ॥ న వై సతాం త్వచ్చరణార్పితాత్మనాం భూతేషు సర్వేష్వభిపశ్యతాం తవ । భూతాని చాత్మన్యపృథగ్దిదృక్షతాం ప్రాయేణ రోషోభిభవేద్యథా పశుమ్ ॥ ౪౬ ॥ పృథగ్ధియః కర్మదృశో దురాశయాః పరోదయేనార్పితహృద్రుజోనిశమ్। పరాన్ దురుక్తైర్వితుదంత్యరుంతుదాస్తాన్మావధీద్దైవవధాన్భవద్విధః ॥ ౪౭ ॥ యస్మిన్యదా పుష్కరనాభమాయయా దురంతయా స్పృష్టధియః పృథగ్దృశః । కుర్వంతి తత్ర హ్యనుకంపయా కృపాం న సాధవో దైవబలాత్కృతే క్రమమ్ ॥ ౪౮ ॥ భవాంస్తు పుంసః పరమస్య మాయయా దురంతయాఽస్పృష్టమతిస్సమస్తదృక్ । త్వయా హతాత్మస్వనుకర్మచేతస్స్వనుగ్రహం కర్తుమిహార్హసి ప్రభో ॥ ౪౯ ॥ కుర్వధ్వరస్యోద్ధరణం హతస్య భో త్వయాఽసమాప్తస్య మనో ప్రజాపతేః । న యత్ర భాగం తవ భాగినో దదుః కుయాజినో యేన మఖో నినీయతే ॥ ౫౦ ॥ జీవతాద్యజమానోయం ప్రపద్యేతాక్షిణీ భగః । భృగోః శ్మశ్రూణి రోహంతు పూష్ణో దంతాశ్చ పూర్వవత్ ॥ ౫౧ ॥ దేవానాం భగ్నగాత్రాణామృత్విజాం చాయుధాశ్మభిః । భవతానుగృహీతానామాశు మన్యోఽస్త్వనాతురమ్ ॥ ౫౨ ॥ ఏష తే రుద్రభాగోస్తు యదుచ్ఛిష్టోధ్వరస్య వై । యజ్ఞస్తే రుద్ర భాగేన కల్పతామద్య యజ్ఞహన్ ॥ ౫౩ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- చతుర్థస్కంధే- షష్ఠోధ్యాయః. *******

మైత్రేయః ॥ ఇత్యజేనానునీతేన భవేన పరితుష్యతా । అభ్యధాయి మహాబాహో ప్రహస్య శ్రూయతామితి ॥ ౧ ॥ భవః ॥ నాఘం ప్రజేశ బాలానాం వర్ణయే నానుచింతయే। దేవమాయాభిభూతానాం దండస్తత్ర కృతో మయా ॥ ౨ ॥ ప్రజాపతేర్దగ్ధశీర్ష్ణో భవత్వజముఖం శిరః । మిత్రస్య చక్షుషేక్షేత భాగం స్వం బర్హిషో భగః ॥ ౩ ॥ పూషా తు యజమానస్య దద్భిర్జక్షతు పిష్టభుక్ । దేవాః ప్రకృష్టసర్వాంగా యే మ ఉచ్ఛేషణం దదుః ॥ ౪ ॥ బాహుభ్యామశ్వినోః పూష్ణో హస్తాభ్యాం కృతబాహవః। భవంత్వధ్వర్యవశ్చాన్యే బస్తశ్మశ్రుర్భృగుర్భవేత్ ॥ ౫ ॥ మైత్రేయః ॥ తదా సర్వాణి భూతాని శ్రుత్వా మీఢుష్టమోదితమ్ । పరితుష్టాత్మభిస్తాత సాధు సాధ్విత్యథాబ్రువన్ ॥ ౬ ॥

౫౦ ॥ ౫౧ ॥ దేవానామితి ॥ హే మన్యో అనాతురం ఆరోగ్యమస్తు ॥ ౫౨ ॥ భాగశ్చ తవాస్త్విత్యాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ హే రుద్ర యావదిత్యర్థే - యదిత్యవ్యయం- యజ్ఞైః కృతే- యావాన్ ఉచ్ఛిష్టః అవశిష్టోర్థః- తావానేషః-తవ భాగోస్తు - హే రుద్ర తేన భాగేన-అద్య యజ్ఞః- కల్ప్యతాం సంపద్యతాం ॥ ౫౩ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ***************

శ్లో ॥ సప్తమే విష్ణురుద్భూతః స్తుతో దక్షభవాదిభిః। యజ్ఞః ప్రవర్తయామాస దక్షేణేతి నిరూప్యతే ॥ ఇతీతి ॥ అజేన యో అనునీతః ప్రార్థితో భవః తేన- అభిహితం- హే మహాబాహో విదుర ॥ ౧ ॥ నేతి ॥ అఘమపరాధం ॥ ౨ ॥ స్వాపరాధమపహ్నుత్యానుగృహ్ణాతి ॥ ప్రజాపతేరితి ॥ దగ్ధశీర్ష్ణః యస్య తస్య ప్రజాపతేర్దక్షస్య- అజస్య ముఖం యస్మిన్ తత్తథాభూతం శిరోస్తు బర్హిషః సంబంధినం స్వం భాగం- మిత్రనామ్నో దేవస్య ॥ ౩ ॥ పూషేతి ప్రకర్షేణ క్లృప్తాని-సర్వాణ్యంగాని యేషాం తే భవంతు- ఉచ్ఛేషణం యజ్ఞావశిష్టం ॥ ౪ ॥ బాహుభ్యామితి ॥ యేషాం తు అంగాని వినష్టాని- తే తు అశ్వినోర్బాహుభ్యాం- కృతబాహవః-పూష్ణో హస్తాభ్యాం- కృతహస్తాశ్చ భవంతు- అధ్వర్యవః అన్యే చ ఋత్విజః- బస్తస్య శ్మశ్రూణి యస్య ॥ ౫ ॥ తదేతి ॥ మీఢుష్టమః శివః- తేనోక్తం పరితుష్టచిత్తైః ॥ ౬ ॥ తత ఇతి ॥ మీఢ్వాంసం శివం - త్వయా ఆగత్య సర్వం కార్యమితి - ఆమంత్ర్య సంప్రా

ద్ర్య- శునాసీరాదేవాః- సహమీఢుషా వేధసాచవర్తమానాః- సమీఢ్వద్వేధసః ॥౭॥ విధాయేతి॥ కార్త్స్న్యేనవక్త్రి
యా స్తదాహ్యవికా- సాధారణ్యంవిధాయ॥౮॥ తదేతి॥ పూర్వంవృషధ్వజద్వేషేణ-కలిలః కలుషీకృతః ఆత్మాయస్యసః -త
థాశరత్కాలేనోహ్రదఇవఅమలోఽభవత్॥౧౦॥౧౧॥౧౨॥ భూయానితి॥ యదపియద్యపివిప్రలబ్ధః- పరాభూతోఽమయాభ
వాన్- తథాపిత్వయాదండోభృతః ధృతః - శిక్షాకృతా-నతూపేక్షితోఽస్మి - యుక్తమేవైతదిత్యాహ- నేతి- బ్రహ్మబంధు
షుచబ్రాహ్మణాభాసేష్వపి- తుభ్యంతవహరేశ్చేతి- వాంయువయోః - అవజ్ఞాఉపేక్షా నాస్తి॥ ౧౩॥ తత్రహేతుమాహ॥
విద్యేతి॥ బ్రహ్మభూతాత్వాత్వంఅస్రాక్ అస్రాక్షీః కిమర్థం ఆత్మతత్త్వమవితుంయద్వాబ్రహ్మవేదంఆత్మతత్త్వంచ- అవితుం
సంప్రదాయప్రవర్తనేనజ్ఞాపయితుమిత్యర్థః- తత్తస్మాత్ - హేపరమఉత్కృష్ట ॥ ౧౪ ॥ అత్రచప్రత్యుపకారోనా
స్తీత్యాహ॥ యఇతి॥ అవిదితతత్త్వదృశాఅప్రాప్తతత్త్వజ్ఞానేన-తత్ విగణయ్యావిస్మృత్య - అర్హత్తమస్యవిందయాఅ
న్యాగధః పతంతంమాంఅసాత్ రక్షితవాన్ - స్వకృతేనైవపరానుగ్రహేణైవతుష్యేత్ నమయాతత్ప్రతికర్తుంశక్యమి
త్యర్థః॥౧౫॥ క్షమాప్యేతి॥ అనుమంత్రితః అనుజ్ఞాతః- ఉపాధ్యాయసహితైః ఋత్విగాదిభిః - కర్మఅనువర్తయామాస॥

త్యథాబ్రువన్॥౬॥ తతో మీఢ్వాంసమామంత్ర్య శునాసీరాస్సహర్షిభిః । భూయస్తద్దేవయజనం సమీఢ్వ
ద్వేధసో యయుః॥౭॥ విధాయ కార్త్స్న్యేన చ తద్యదాహ భగవాన్భవః । సందధుః కస్య కాయేన సవనీయప
శోశ్శిరః ॥ ౮ ॥ సంధీయమానే శిరసి దక్షో రుద్రాభివీక్షితః। సద్యస్సుప్త ఇవోత్తస్థౌ దదృశే చాగ్రతో మృడమ్॥
౯॥ తదా వృషధ్వజద్వేషకలిలాత్మా ప్రజాపతిః। శివావలోకాదభవచ్ఛరద్ధ్రద ఇవామలః॥ ౧౦ ॥ భవస్తవా
య కృతధీర్నాశక్నోదనురాగతః । ఔత్కంఠ్యాద్బాష్పకలయా సంపరేతాం సుతాం స్మరన్ ॥ ౧౧ ॥ కృ
చ్ఛ్రాత్సంస్తభ్య చ మనః ప్రేమవిహ్వలితస్సుధీః । శశంస నిర్వ్యళీకేన భావేనేశం ప్రజాపతిః॥ ౧౨ ॥ దక్షః ॥
భూయాననుగ్రహ అహో భవతా కృతో మే దండస్త్వయా మయి భృతో యదపి ప్రలబ్ధః । న బ్రహ్మబంధు
షు చ వాం భగవన్నవజ్ఞా తుభ్యం హరేశ్చ కుత ఏవ ధృతవ్రతేషు ॥ ౧౩ ॥ విద్యాతపోవ్రతభృతో ముఖతస్స్మవి
ప్రాన్బ్రహ్మాత్మతత్త్వమవితుం ప్రథమం త్వమస్రాక్ । తద్బ్రాహ్మణాన్ పరమ సర్వవిపత్సు పాసి పాలః
పశూనివ విభో ప్రగృహీతదండః ॥ ౧౪ ॥ యోఽసౌ మయాఽవిదితతత్త్వదృశా సభాయాం క్షిప్తో దురుక్తివిశి
ఖైరగణయ్య తన్మామ్ । అర్వాక్పతంతమర్హత్తమనిందయాఽపాద్దృష్ట్యార్ద్రయా స భగవాన్ స్వకృతేన తు
ష్యేత్॥ ౧౫॥ మైత్రేయః॥ క్షమాప్యైవం స మీఢ్వాంసం బ్రహ్మణా చానుమంత్రితః । కర్మానువర్తయామా
స సోపాధ్యాయర్త్విగాదిభిః॥ ౧౬॥ వైష్ణవం యజ్ఞసంతత్యై త్రికపాలం ద్విజోత్తమాః । పురోడాశం నిరవ
పన్వీరసంసర్గశుద్ధయే॥౧౭॥ అధ్వర్యుణాత్తహవిషా యజమానో విశాంపతే। ధియా విశుద్ధయా దధ్యౌ తదా
ప్రాదురభూద్ధరిః॥ ౧౮ ॥ తదా స్వప్రభయా తేషాం ద్యోతయంత్యా దిశో దశ । ముష్ణన్ తేజ ఉపానీతస్తా
ర్క్ష్యేణ స్తోత్రవాజినా ॥ ౧౯ ॥ శ్యామో హిరణ్యరశనోఽర్కకిరీటజుష్టో నీలాలకభ్రమరమండితకుండలాస్యః ।
కంబ్వబ్జచక్రశరచాపగదాసిచర్మవ్యగ్రైర్హిరణ్మయభుజైరివ కర్ణికారః॥ ౨౦॥ వక్షస్యధిశ్రితవధూర్వన
మాల్యుదారహాసావలోకకలయా రమయంశ్చ విశ్వమ్ । పార్శ్వభ్రమద్వ్యజనచామరరాజహంసశ్శ్వేతా
తపత్రశశినోపరి రజ్యమానః॥ ౨౧॥ తముపాగతమాలక్ష్య సర్వే సురగణాదయః। ప్రణేముస్సహసోత్థాయ

౧౬॥ వైష్ణవమితి॥ వీరాణాంప్రమథాదీనాం- సంసర్గకృతదోషస్య- శుద్ధయేనివృత్త్యర్థం॥౧౭॥ అధ్వర్యుణేతి॥ ఉపాత్త
హవిషాఅధ్వర్యుణాసహ- విశుద్ధయాబుద్ధ్యాదధ్యౌ- హేవిశాంపతేవిదుర॥ ౧౮॥ తదేతి ॥ స్వయా తేషాం తేజో ముష్ణన్-
తిరస్కుర్వన్ - ఉపానీతః సమీపంప్రాపితః - స్తోత్రేబృహద్రథంతరేఏవవాజౌపక్షౌతద్వతా ॥ శ్రు ॥ బృహద్రథంత
రేపక్షావితిశ్రుతేః॥ ౧౯॥ తమేవానువర్ణయతిద్వాభ్యాం॥ శ్యామఇతి॥ హిరణ్యవద్రశనాయస్యేతి-వస్త్రంలక్ష్యతే- అర్క
తుల్యేనకిరీటేనజుష్టః- నీలాలకాఏవభ్రమరాః తైర్మండితం - కుండలయుక్తమాస్యంయస్య- కంబ్వాదిభిరాయుధైః భృ
త్యరక్షార్థంవ్యగ్రైః హిరణ్మయైర్భుజైః పుష్పితః కర్ణికారఇవశోభమానః - భుజానాంహిరణ్మయత్వం-హిరణ్యకృతకే
యూరకంకణముద్రికాద్యలంకారైః॥ ౨౦॥ వక్షసీతి॥ వక్షసిఅధిశ్రితా- వధూర్లక్ష్మీర్యస్య- ఉదారోయోమహాసః అవలోక
శ్చ- తయోః కలయాలేశేన- పార్శ్వేఉభయతః- భ్రమంతీవ్యజనచామరేవఏ రాజహంసౌయస్మిన్- సహరజ్యమానః -శో
భాతిశయంనీయమానః॥ ౨౧॥ తమితి॥ బ్రహ్మేంద్రత్ర్యక్ష్యాః- నాయకాః ముఖ్యాయేషాంతే॥ ౨౨ ॥ తదితి॥ హతరుచః తిర

సంవృతప్రభాః - సన్నజిహ్వాఃగద్గదవాచః- ససాధ్వసాఃతన్మహిమ్నాక్షుభితచిత్తాః- ఉపతస్థుఃతుష్టువుః॥ ౨౩॥అపితే॥య
స్యమహిమహిమానంప్రతితు - అర్వాగేవవృత్తిర్యేషాం తేపి - యథామతిగృణంతిస్మ అస్తువన్- కృతః ప్రకటీకృతః- అను
గ్రహార్థంవిగ్రహోయేనతం - యద్వా- తేషామర్వాగ్వృత్తిత్వేహేతుః- తేతుయస్యమహిమహిమా-విభూతిమాత్ర
రూపాఇత్యర్థః॥ ౨౪॥ తత్రతావద్దక్షస్తుతిప్రకారమాహ॥ దక్ష ఇతి॥ గృహీతంఅర్హణసాధనోత్తమంయేనతండుత్తమేపా
త్రే - ఆగతేఆసాద్యఅర్హణేషుసమర్పితేషుప్రీత్యాసాహర్ణంపాత్రమేవయేనగృహీతమిత్యర్థః- యద్వా- కథంప్రపే
దే - గృహీతంఅర్హణసాధనోత్తమంయథాభవతితథా-తద్గృహీత్వాప్రపేదఇత్యర్థః-గృహీత్వేతిపాఠస్తుసుగమః-గృ
ణన్స్తువన్ - ప్రపేదేశరణంజగామ॥ ౨౫॥ శ్లో ॥ దక్షఋత్విక్సదస్యేశభృగుబ్రహ్మేంద్రయోషితః । ఋషయశ్చతథాసి
ద్ధాఃయజమానీచలోకపాః ॥ యోగిబ్రహ్మాగ్నిదేవాశ్చస్తువంతిజగదీశ్వరమ్ । తథాగంధర్వవిద్యాధ్రబ్రాహ్మణాశ్చపృథ
క్పృథక్ ॥ శ్రీధరీయశ్లోకావేతౌ ॥ ననుసాక్షాత్పరమేశ్వరఏవశ్రీరుద్రః - తస్యతుబ్రహ్మపుత్రత్వేనజీవత్వమనుకరణమా
త్రం - అతఃకిమితిత్వయాభేదదృష్ట్యాసోపజ్ఞాతఇతి - మాంభగవానాక్షేప్స్యతీత్యాశంక్య - అప్రచ్యుతస్వరూపస్య-జీవ
ధర్మనాట్యం - తత్రైవసంగచ్ఛతే - నాన్యస్యేత్యాహ-శుద్ధమితి-స్వధామ్నిస్వస్వరూపే-తిష్ఠన్భవాన్-శుద్ధంచిన్మాత్రం
చైతన్యఘనః - శుద్ధత్వేహేతుః- ఉపరతానిత్యనివృత్తాః- అఖిలాఃబుద్ధ్యవస్థాఃయస్మాత్- అతఃఏకంభేదశూన్యం-అతఏవ-
అభయం ॥ శ్రు ॥ ద్వితీయాద్వైభయంభవతీతిశ్రుతేః- జీవస్యాపివస్తుతఏవంభూతత్వాత్- తద్వైలక్షణ్యార్థముక్తం-
మాయాంప్రతిషిధ్యఅభిభూయ - స్వతంత్రఏవసన్ - తయామాయయా- పురుషత్వంమనుష్యనాట్యముపేత్య-తస్యాంమా
యాయాంతిష్ఠన్ - అపరిశుద్ధఇవరాగాదిమానివ - ఆస్తేరామకృష్ణాద్యవతారేషుతథాప్రతీయతే-భవానిత్యర్థః-అన్యే
తుఅవిద్యోపాధయః - మాయాభిభూతాస్సంసరంతిఅతస్త్వమేవేశ్వరః - నరుద్రాదయఇతిభావః- అతఏవేమాంభేదదృ

బ్రహ్మేంద్రత్ర్యక్షనాయకాః ॥ ౨౨ ॥ తత్తేజసాహతరుచస్సన్నజిహ్వాస్ససాధ్వసాః।మూర్ధ్నాధృతాంజ
లిపుటాఉపతస్థురధోక్షజమ్ ॥ ౨౩ ॥ అప్యర్వాగ్వృత్తయోయస్యమహిత్వాత్మభువాదయః।యథామతి
గృణంతిస్మకృతానుగ్రహవిగ్రహమ్ ॥ ౨౪ ॥ దక్షోగృహీత్వార్హణసాధనోత్తమంయజ్ఞేశ్వరంవిశ్వసృ
జాంపరంగురుమ్ । సునందనందాద్యనుగైర్వృతంముదాగృణన్ప్రపేదేప్రయతఃకృతాంజలిః॥ ౨౫॥దక్షః॥
శుద్ధంస్వధామ్న్యుపరతాఖిలబుద్ధ్యవస్థం చిన్మాత్రమేకమభయంప్రతిషిధ్యమాయామ్ । తిష్ఠంస్తయైవపు
రుషత్వముపేత్యతస్యామాస్తేభవానపరిశుద్ధఇవాత్మతంత్రః ॥ ౨౬ ॥ ఋత్విజః ॥ తత్త్వంనతేవయమనం

ష్టిం - భగవాన్వారయిష్యతి ॥ శ్లో ॥ అహంబ్రహ్మాచశర్వశ్చజగతఃకారణంపరమిత్యాదినా॥వీ॥ తత్రప్రకృతిపురుషవిలక్ష
ణంపరమాత్మస్వరూపంసర్వశక్తిమత్ విశోధ్యతదనుసంధానఃప్రపద్యతిదక్షః ॥ శుద్ధమపాపవిద్ధంకర్మరూపోపాధిరహి
తంఅకర్మవశ్యమిత్యావత్ - అతఏవస్వధామ్ని స్వస్వరూపే మాయాంప్రతిషిధ్య స్వేన రూపేణా స్పృష్టప్రకృతిజన్య
దోషఇత్యర్థఃశుద్ధత్వేహేతుఃఉపరతాఖిలబుద్ధ్యవస్థండపరతాః శశ్వన్నివృత్తాః అఖిలాః సర్వాః బుద్ధ్యవస్థాఃమనోవృ
త్తయః యస్యతత్ నిత్యనివృత్తప్రకృతిపరిణామరూపాంతర్బాహ్యేంద్రియ సర్వవృత్తిత్వాదపాపవిద్ధమితిభావః యద్వా
స్వధామ్నిఉపరతాః ప్రశాంతాఃఅఖిలాబుద్ధ్యవస్థాయస్యతత్ స్వస్వరూపానుభవేనైవ నిత్యనివృత్తసర్వమనోవృత్తి రి
త్యర్థః - తతుకతఃఏకంసమాభ్యధికరహితం- స్వస్వరూపస్యనిస్సమాభ్యధికానందరూపత్వాత్తదేకానుభవేననిత్యనివృ
త్తసర్వేంద్రియవృత్తిత్వాచ్ఛుద్ధమిత్యర్థఃకిమేవంవిధంస్వరూపంజడంనేత్యాహచిన్మాత్రంజ్ఞానైకరసం - క్వచిదప్యజడంన
కేవలంస్వయమేవశుద్ధం అపితంఅన్యేషామపి శుద్ధత్వాపాదకమిత్యాహ - అభయంనవిద్యతేభయం యస్మాత్తదభయం -
యదుపాసనాశుద్ధత్వాపాదకభయాత్మకసంసారనివృత్తిస్తదభయమిత్యుచ్యతే ॥ తథాచశ్రుతిః ॥ యదాహ్యేవైషఏత
స్మిన్నదృశ్యేనాత్మ్యేనిరుక్తేనిలయనేభయంప్రతిష్ఠాంవిందతే - అథసోభయంగతోభవతీతి - ఏవంరూపంస్వరూపంప్రతితి
ష్ఠన్అజహన్నిత్యర్థః తయైవమాయయైవపురుషత్వంపురుషాకారతాముపేత్య - మాయాందేవాదిశరీరరూపేణపరిణమ
య్యతస్మిన్జీవాంతరాత్మతయావస్థాయేత్యర్థః - స్వయమాత్మతంత్రఃస్వతంత్రోభవన్తస్యాంమాయాయాంఅపరిశుద్ధః
కర్మవశ్యఇవాస్తేఅహోమహాదిదంసర్వశక్తిత్వమితిభావః ॥ ౨౬ ॥ ఋత్విజోపిస్వాపరాధంపరిహరంతఃస్తువంతి - త
త్త్వమితిభోఅనంజనఉపాధిమలశూన్య - యద్యపిత్వమేవరుద్రాదిదేవతారూపఃతథాపినందీశ్వరశాపాత్-కర్మణ్యేవదు
రాగ్రహధియస్సంతః తవతత్త్వంనవిద్మః- కింతుధర్మస్యఅపూర్వస్య- ఉపలక్షణభూతం-త్రివృత్త్రయీప్రతిపాద్యం-అ

ధ్వరాఖ్యంతవరూపం - అస్మాభిర్జ్ఞాతం- కీదృశంయదర్థంయస్యసిద్ధయేఅధిదైవం దైవాధికారేణఅదోవ్యవస్థాః-అమూర్వ్యవస్థాః - అత్రఇయమేవ దేవతానాస్యేత్యేవంరూపాః- నియమాఇత్యర్థః - యద్వావ్యవస్థాఇతిక్రియాపదత్వేనవ్యాఖ్యాతం-అధాగమాద్యభావఆర్షః-యదర్థం-అదఃఇదంఇంద్రాద్యధిదేవరూపం-విశేషేణాస్థితవానసీత్యర్థః॥ ౨౬॥ సదస్యాస్తుఃరీశ్వరేపిదత్తాధ్వరే- ధనలోభేనస్వప్రవృత్తిమనుచింత్యానుతప్తాఃవిరక్తిమాశాసానాఃస్తువంతి॥ఉత్పత్తీతి॥ హేశరణపదాశ్రయప్రద- ఉత్పత్త్యధ్వనిసంసారమార్గేవర్తమానః-అజ్ఞానాంసారస్సమూహః- తేపాదౌకఃత్వత్పాదరూపంనివాసంకదాయాతియాస్యతి- కథంభూతేసంసారమార్గే-అశరణేఅవిశ్రమస్థానే-ఉరుక్లేశాఏవదుర్గమస్థానాసియస్మిన్-అంతకఏవఉగ్రవ్యాళఃతేనాన్విష్టేలక్షీకృతే విషయరూపామృగతృష్ణికాయస్మిన్ - ఆత్మాఅహంకారాస్పదంశరీరం - మమత్వాస్పదంగేహంచ - సఏవఉరుర్భారోయస్యసః- ద్వంద్వానిసుఖదుఃఖాన్యేవశ్వభ్రాణిగర్తాయస్మిన్-ఖలాఏవమృగాఃవ్యాఘ్రాదయః - తేభ్యోభయంయస్మిన్ - శోకఏవదావాగ్నిర్యస్మిన్కామేనఉపసృష్టఃపీడితః॥౨౮॥శ్రీరుద్రస్తుపూర్వంమమనిందాదుస్సహాసీత్ - ఇదానీంతాఃనగణయామీత్యాహ॥ తవేతి॥ఆశిషాకామేన-అసక్తైర్నిష్కామైః-రచితధియంఅభినివేశితచిత్తంమామాం- అవిద్యాఃవిద్యాహీనోలోకఃయదిఅపవిద్ధంఆచారభ్రష్టంజపతిజల్పతి తజ్జల్పనంతవతేయఃపరోనుగ్రహఃతత్పరాణాంవాయోనుగ్రహఃతేన - తవచాంఘ్రౌరచితధియంకృతబుద్ధింభక్తంమాం - యదిజానీషే - తర్హిస్వానపిలోకాన్కైలాసాదీన్ - నగణయేనబహుమన్యే-త్వత్పదానుగ్రహేణపరిపూర్ణఇతిశేషః-త్వత్పరాణాంయోనుగ్రహఃతేనవా ॥ ౨౯ ॥ భృగుస్తుస్వభావతఃతత్త్వజ్ఞానహీనాజీవాః- అతఃఅజ్ఞానకృతంమమదుశ్చేష్టితంక్షమస్వేత్యాహ-యదితి॥ ఆత్మన్ఆత్మనిస్థితంఅనుగతంతవతత్త్వంనవిదంతి - ప్రణతానామాత్మాబంధుశ్చ॥౩౦॥ వీ॥ అథబ్రహ్మా॥నాత్మన్స్థితం

జనరుద్రశాపాత్కర్మణ్యవగ్రహాధియోభగవన్విదామః । ధర్మోపలక్షణమిదంత్రివృదధ్వరాఖ్యం జ్ఞాతం యదర్థమధిదైవమదోవ్యవస్థాః॥ ౨౬ ॥ సదస్యాః॥ఉత్పత్త్యధ్వన్యశరణఉరుక్లేశదుర్గేంతకోగ్రవ్యాళాన్విష్టేవిషయమృగతృష్ణాత్మగేహోరుభారే । ద్వంద్వశ్వభ్రేఖలమృగభయేశోకదావేజ్ఞసార్థః పాదౌకస్తేశరణదకదాయాతికామోపసృష్టః ॥ ౨౮॥రుద్రః॥ తవవరదవరాంఘ్రావాశిషేవాఖిలార్థేహ్యపిమునిభిరసక్తైరాదరేణార్హణీయే।యదిరచితధియంమావిద్యలోకోపవిద్ధంజపతినగణయేతత్త్వత్పరానుగ్రహేణ॥ ౨౯ ॥ భృగుః॥యన్మాయయాగహనయాపహతాత్మబోధాబ్రహ్మాదయస్తనుభృతస్తమసిస్వపంతః।నాత్మన్స్థితంతవవిదంత్యధునాపితత్త్వంసోయంప్రసీదతుభవాన్ప్రణతాత్మబంధుః ॥ ౩౦ ॥ బ్రహ్మా॥ నైతత్స్వరూపంభవతోసౌపదార్థభేదగ్రహైఃపురుషోయావదీక్షేత్।జ్ఞానస్యచార్థస్యగుణస్యచాశ్రయోమాయామయాద్వ్యతిరిక్తోసతస్త్వమ్ ॥ ౩౧॥ ఇంద్రః॥ ఇదమప్యచ్యుతవిశ్వభావనంవపురానందకరంమనోదృశామ్ । సురవిద్విట్క్షపణైరుదాయుధైర్భుజదండైరుపపన్నమష్టభిః॥౩౨॥ పత్న్యః॥యజ్ఞోయంతవయజనా

తవవిదంత్యధునాపితత్త్వమితిభగవత్తత్త్వస్యావేద్యత్వంయద్భృగుణోక్తం - తదేవప్రపంచయన్నాహ॥నైతదితి॥భవతఏతత్ వాఙ్మనసాగోచరంస్వరూపంపురుషోజీవఃపదార్థానాంభేదంస్వాసాధారణంధర్మంగృహ్ణంతీతిపదార్థభేదగ్రహాఃపదార్థభేదోగృహ్యతఏభిరితిపదార్థభేదగ్రహరూపస్పర్శాదిగ్రాహకైశ్చక్షురాదిభిరింద్రియైరిత్యర్థః - నేక్షేత్నసాక్షాత్కుర్యాత్కుతఃయావత్ యావతాయతఇత్యర్థః - అసౌపురుషఃజ్ఞానస్యజ్ఞాయతేనేనేతిజ్ఞానంకరణేల్యుట్-తస్యఇంద్రియవర్గస్యఅర్థస్యశబ్దాదేర్విషయస్య- గుణస్యచజ్ఞానార్థయోః కారణస్యసత్త్వాదిగుణస్యచఆశ్రయఃత్వంతుమాయామయాన్మాయా పరిణామరూపాత్ అసతోదేహాదేః తత్సంసృష్టాచ్చ జీవాత్ వ్యతిరిక్తః అత్యంతవిలక్షణః ప్రాకృతంహిచక్షురాదీంద్రియం ప్రాకృతమేవ గృహ్ణీయాన్నత్వప్రాకృతంత్వత్స్వరూపమితిభావః॥ శ్రీ ॥ బ్రహ్మాదయోపి నవిదంతీతిభృగుణోక్తేతదసహమానోబ్రహ్మాతత్త్వజ్ఞానమావిష్కుర్వన్నాహ ॥ నేతి ॥ పదార్థభేదగ్రాహకైరింద్రియైఃగుణస్యఇంద్రియస్య - ఘటాద్యజ్ఞానార్థయోఃకారణస్యసత్త్వాదేః ॥ ౩౧ ॥ ఇంద్రస్తుఇంద్రియవిషయస్సర్వోపిమిథ్యేతిబ్రహ్మణోక్తమసహమానఆహ ॥ ఇదమితి ॥ ఇదంతవవపురపిఉపపన్నమేవ - నతుప్రపంచవదనిర్వచనీయతయానుపపన్నం - సురాణాంవిద్విషఃక్షపయంతీతితథాతైర్భుజదండైరుపలక్షితం ॥౩౨॥ ఋత్విజాంపత్న్యఃస్తువంతి॥ యజ్ఞఇతి॥యజ్ఞోయంతవయజనాయత్వాంయష్టుం - కేనబ్రహ్మణా - పూర్వంసృష్టఃహేయజ్ఞాత్మన్- తంనఃయజ్ఞం-నళినకాంత్యాదృశానేత్రేణ - పునీహిపవిత్రంకురు - కథంభూతంయజ్ఞం- శవాఃశేషతేయస్మిన్నితిశవశయనంశ్మశానం-తద్వత్ఆభాప్రతీతి

ర్యస్య - సచాసౌశాంతమేధశ్చ ఉపరతోత్సవః - మేధశబ్దేనపశుహింసాద్యుత్సవోలక్ష్యతె - శరండుదకంతత్ర శేరతఇతి తథాపద్మంతన్నాభౌయస్యేతిసంబోధనంవా ॥ ౩౩ ॥ ఋషయస్తుకర్మాణ్యనుతిష్ఠంతె - తత్ఫలేనతత్ఫలేనచయుజ్యంతేభగవతితదభావమాలక్ష్యవిస్మితాః స్తువంతి ॥ అనన్వితమితి ॥ అనన్వితంఅఘటమానం - యత్ యస్మాత్ - ఆత్మనాస్వయంకర్మ ఆచరసిఅనుతిష్ఠసి నత్వాజ్యసేనలిప్యసే- యతఃఅన్యే - విభూతయేసంపదే- ఈశ్వరీంలక్ష్మీం-ఉపసేదుః భేజుఃయద్వాయతఇతిసార్వవిభక్తికస్తసిః - యామిత్యర్థః - భవాంస్తుస్వయమేవానువర్తమానాంతాం- నమస్యతేనాద్రియతే॥౩౪॥ సిద్ధాస్తుతత్కథాసుఖమభినందంతఃస్తువంతి॥ అయమితి॥ అయంనః మనోవారణః మనోగజః - త్వత్కథైవమృష్టంశుద్ధంపీయూషం- తన్మయీయానదీతస్యాం- అవగాఢఃప్రవిష్టః - దావాగ్నితుల్యంసంసారతాపం - నస్మరతిస్మ - నచతతోనిర్గచ్ఛతి - బ్రహ్మసంపన్నవత్- బ్రహ్మైక్యంప్రాప్తఇవ॥ ౩౫॥ దక్షపత్నీయజమానీస్తౌతి ॥ స్వాగతమితి ॥ తేస్వాగతంభద్రమాగమనంజాతం- హేఅధీశ- యథాశిరసావిహీనః - కబంధమాత్రఃపురుషః - అంగైః కరచరణాద్యవయవైః - శోభమానైరపినశోభతే- తథాత్వాంవినా- సఃకేవలంప్రయాజాదిభిరంగైః - మఖోనశోభతే- అతోనః- శ్రియాసహత్రాయస్వ- త్వద్భక్తాన్కుర్వీత్యర్థః॥ ౩౬॥ లోకపాలాస్తుఈశ్వరాభిమానరూఢాః భగవతస్తత్త్వమపశ్యంతఊచుః ॥ దృష్టఇతి॥ దృష్టఃకింనదృష్టఇత్యర్థః -కుతఃఅసద్గ్రహైః పుంస్త్వమావిష్టలింగత్వాత్ అసత్ప్రకాశరూపాభిః - దృగ్భిఃఇంద్రియైః - అయంభావః - శుద్ధచిత్తానాంత్వంశుద్ధసత్త్వమూర్తిర్భాసి- అస్మాకంతుబహిర్ముఖేంద్రియాణాం - పంచభూతోపలక్షితోజీవవిశేషఇవాభాసి - అతస్త్వమస్మదింద్రియగోచరోనభవసి- ధిగస్మజ్జీవితమితి॥ ౩౭ ॥ లోకపాలాస్తుభగవతస్సౌలభ్యంతన్మాయోవైభవంచానుసందధానాఃస్తువంతి ॥ దృష్టఇతి ॥ వాఙ్మనసాగోచరస్వరూపస్యభావస్త్వంనః అ

యకేనసృష్టోవిధ్వస్తఃపశుపతినాద్యదక్షకోపాత్ । తంనస్త్వంశవశయనాభశాంతమేధంయజ్ఞాత్మన్నలినరుచాదృశాపునీహి ॥౩౩॥ ఋషయః॥అనన్వితంతవభగవన్విచేష్టితంయదాత్మనాచరసిహికర్మనాజ్యసే। విభూతయేయతఉపసేదురీశ్వరీంనమన్యతేస్వయమనువర్తినీంభవాన్॥ ౩౪॥ సిద్ధాః॥ అయంతేకథామృష్టపీయూషనద్యాంమనోవారణఃక్లేశదావాగ్నిదగ్ధః । తృషార్తోవగాఢోనసస్మారదావంనసిష్క్రామతిబ్రహ్మసంపన్నవన్నః ॥ ౩౫ ॥ యజమానీ ॥ స్వాగతంతేప్రసీదేశతుభ్యంనమఃశ్రీనివాస శ్రియాకాంతయాత్రాహినః। త్వామృతేధీశనాంగైర్మఖశ్శోభతేశీర్షహీనఃకబంధోయథాపూరుషః॥ ౩౬। లోకపాలాః॥ దృష్టఃకింనోదృగ్భిరసద్గ్రహైస్త్వంప్రత్యగ్ద్రష్టాదృశ్యతేయేనదృశ్యమ్ । మాయాహ్యేషాభవదీయాహిభూమన్యస్త్వంషష్ఠఃపంచభిర్భాసిభూతైః ॥ ౩౭ ॥ యోగేశ్వరాః ॥ ప్రేయాన్నతేన్యోస్త్యముతస్త్వ

స్మాకందృగ్భిఃమాంసచక్షుర్భిః - కిందృష్టఃకిమితిదృష్టఃకథందృష్టఇత్యర్థః - స్వయంవాఙ్మనసావేద్యస్వరూపస్వభావవత్త్వేసత్యఖిలజననయనవిషయతాగతత్వరూపసౌలభ్యాన్నైవదృష్టఇత్యర్థః - నోఇతినిపాతోవానపర్యాయః - దృగ్భిర్నోదృష్టఃకిందృష్టఏవేత్యర్థః - సౌలభ్యమేవాత్రకారణమితిభావః - యద్వాఏషాదృగవిషయోపిదృగ్విషయోజాతఇత్యేషాభవదీయామాయా - భవదీయోవిచిత్రసంకల్పఇత్యర్థః - మాయాశబ్దస్యవిచిత్రసర్గకారిశక్తివిశేషపరత్వే పూర్వోక్తఏవాన్వయస్సాధుః - ఇదమపితవమాయాకార్యమేవేత్యాహ - అసద్గ్రహైః అసతిదేహేతదనుబంధినిచగ్రహాః - ఆగ్రహాః అహంమమతాభిమానః యేషాంతైః - దేహాత్మాభిమానిభిరిత్యర్థః - దృశ్యంశరీరంయేనకారణేనప్రత్యగ్ద్రష్టాదృశ్యతే ప్రత్యక్త్వేనదృశ్యతె - ఆత్మత్వేనాభిమన్యతఇత్యర్థః - ఏషాదృశస్యప్రత్యక్త్వేనదృష్టిఃభవదీయామాయావిచిత్రాశక్తిరిత్యర్థః - తత్కారణభూతాభవదీయామాయేతిభావః హిశబ్దః శ్రుతింస్మృతించప్రసిద్ధంద్యోతయతి॥ శ్రు॥ అస్మాన్మాయీసృజతేవిశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యోమాయయాసన్నిరుద్ధః ॥ నాసదాసీన్నోసదాసీత్తదానీం - తమఆసీత్తమసాగూఢమగ్రేప్రకేతం ॥ శ్లో ॥ దైవీహ్యేషాగుణమయీమమమాయాదురత్యయేత్యాదికాశ్రుతిః - స్మృతిశ్చాత్రానుసంధేయా అనేనదేహాత్మభ్రమోభగవన్మాయామూలఏవేత్యుక్తంభవతిఏవంజీవేశైక్యభ్రమోపిత్వన్మాయామూలకఏవేత్యాహుః- హేభూమన్ అనేన జీవవైలక్షణ్యం సూచితం జీవస్యాణుస్వరూపత్వాత్ యఃత్వం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్త్వంపంచభిర్భూతైఃపృథివ్యాదిభిః సహితఇతిశేషః అత్రపంచభిర్భూతైరితి తత్పరిణామరూపం శరీరంలక్ష్యం - తద్విశిష్టఃషష్ఠశ్చిద్విలక్షణోజీవః పంచభూతప్రస్తావాత్ షష్ఠఇత్యుక్తః- భాసిహిజీవత్వేన ప్రతీయసేఏషాపి ప్రతీతిస్త్వన్మాయైవమాయాకార్యభూతైవేత్యర్థః హిశబ్దః స్వతంత్రాత్మభ్రమవత్సురుషేషు ప్రసిద్ధిద్యోతకః ॥ ౩౭ ॥ యోగేశ్వరాస్తు

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

అభేదేనభజతామనుగ్రహభాక్త్వంమన్యమానాః స్వామిభృత్యభావేనభజతామప్యనుగ్రహంప్రార్థయమానాస్స్తువంతి ద్వాభ్యాం॥ ప్రేయానితి ॥ విశ్వాత్మనిపరబ్రహ్మణిత్వయి - ఆత్మతాంపృథక్త్వంనేక్షేత్- అముతః - అముష్మాత్ - అస్యస్త్రైప్రేష్ఠోనాస్తి - ఆత్మనోజీవాత్పృథక్త్వేక్షే తేతివా - హేవత్సలభక్తప్రియఅనన్యవృత్త్యాఅవ్యభిచారిణ్యాభక్త్యా - భజతఃఅనుగృహాణేత్యర్థః॥ వీ ॥ లోకపాలైర్భగవతస్సౌలభ్యానుసంధానపూర్వకంమాయావైభవేజీవేనైక్యప్రతీతేర్భ్రమత్వేచోక్తేయోగేశ్వరాః జీవానాం పరమపురుషాత్స్వాతంత్ర్యభేదంవారయంతస్తద్భేదస్యపారతంత్ర్యంతస్య బంధనత్వమావిష్కుర్వంతోవాత్సల్యగుణవిశిష్టత్వేనస్తువంతి ॥ ప్రేయానితి ॥ హేప్రభోవిశ్వాత్మనివిశ్వస్యచిదచిదాత్మకప్రపంచస్యాంతః ప్రవిశ్యస్వయమపరిత్యక్తస్వరూపస్వభావేనశాసనేనధారకేఅనేన విశ్వస్యశరీరత్వముక్తమితి జీవానాంపరతంత్రభేదోభ్యుపగతఇతివేదితవ్యం - విశ్వాత్మనిత్వయివిశ్వస్మాద్విలక్షణేత్వయియః పుమాన్ఆత్మనః స్వస్యపృథక్త్వం పృథక్సిద్ధత్వం స్వస్యాబ్రహ్మాత్మకత్వమిత్యర్థః - నేక్షేత్ నపశ్యేత్ - ఆత్మానంపరమాత్మశరీరత్వేన తదపృథక్సిద్ధత్వేన బ్రహ్మాత్మకత్వేనానుపశ్యేదిత్యర్థః - అముతఃఅముష్మాత్తత్త్వదర్శినఃఅన్యస్తేతవప్రేయాన్ - ప్రీతివిషయోనాస్తి - తథైవహిగీతంభగవతా ॥ శ్లో ॥ ప్రియోహిజ్ఞానినోత్యర్థమహంసచమమప్రియఇతిగీతమితిభావః - అత్రపృథక్త్వంకేక్షేదిత్యనేనతాదాత్మ్యేనదర్శనంవిహితమిత్యర్థవర్ణనంత్వయుక్తం - విశ్వాత్మనిభృత్యేశతయేతిపూర్వోత్తరవ్యాఘాతాత్ విశ్వతాదాత్మ్యంతుసర్వసమయవిరుద్ధం - జడాజడయోరప్యైక్యప్రసంగాత్ అతోవిశ్వాత్మనీతివ్యతిరేకనిర్దేశఏవ- అతఆత్మనఃపృథక్సిద్ధత్వేనైవదర్శనంప్రతిషిధ్యతే - అనేనపరతంత్రభేదఉక్తఃశరీరాత్మభావవచనేన తదంతర్భూతాశ్శేషశేషిభావాదయోప్యర్థాదుక్తాః ఏవం శరీరత్వేనశేషత్వేన చాత్మానమనుసందధానో మత్ప్రియఇతిత్వమైవోక్తమితి- సఃత్వయానుగృహ్యాతఇతిసిద్ధమేవ - కింతుయోసౌశాస్త్రప్రసిద్ధశరీరాత్మభావాదిజ్ఞానశూన్యః కేవలస్వస్వామిభావజ్ఞానవాన్సోపివాత్సల్యవతాత్వయానుగ్రాహ్యఏవేత్యాహుః - తథాపీతి - యద్యప్యాత్మనోపృథక్త్వంనపశ్యతిలోకసిద్ధంస్వామిభృత్యభావమేవపశ్యతి తథాపిభృత్యేశతయాభృత్యస్వామిభావేన ఉపధావతాంసమీపగతిం ప్రకుర్వంతాం

యిప్రభోవిశ్వాత్మనీక్షేన్నపృథగ్యఆత్మనః। తథాపిభృత్యేశతయోపధావతామనన్యవృత్త్యానుగృహాణవ

త్సల॥ ౩౮ ॥ జగదుద్భవస్థితిలయేషుదైవతోబహుభిద్యమానగుణయాత్మమాయయా। రచితాత్మభేదమత

నాంఅనిష్పన్నజ్ఞానానామిత్యర్థః - అనన్యవృత్త్యాఅనుగ్రహైకప్రాప్త్యాఅనుగ్రహాణప్రసీద - హేవత్సలదోషేపిగుణబుద్ధిమాన్ దోషేపిగుణబుద్ధిర్వాత్సల్యంయథామాతుఃపుత్రే - వత్సలస్యతవాజ్ఞానుగ్రహఉచితఇతిభావః - యద్వాఅనన్యవృత్త్యాఅవ్యభిచారిణ్యాభక్త్యాఉపాధావతామనుగృహాణేత్యన్వయః ॥ ౩౮ ॥ అవ్యభిచారిణీభక్తిఃకథంస్యాత్ భజనీయానాంబహుత్వాదిత్యాశంక్యాహుః॥ జగదితి ॥ జగతఃఉద్భవాదిషునిమిత్తేషు- దైవతఃజీవాదృష్టాత్ - బహుధాభిద్యమానాఃగుణాఃయస్యాస్తయా - స్వమాయయా- ఆత్మనిస్వరూపే - రచితాబ్రహ్మాదిభేదమతిర్యేనతస్మై - స్వసంస్థయాకేవలస్వరూపావస్థానేనచ- వినివర్తితః- భేదభ్రమః- గుణాశ్చతద్గతవఃఆత్మనియేనతస్మై॥ వీ ॥ ననుభగవతోవిశ్వాత్మకత్వేవిశ్వగతదోషాణాంపరమాత్మన్యాపత్తిః తతస్సుఖదుఃఖాద్యనుభవశ్చజీవవత్తత్రాహుః॥ జగదితి ॥ జగతిఉత్పత్తిస్థితిలయేషునిమిత్తభూతేషుజగదుద్భవాద్యర్థమిత్యర్థః దైవతోదైవాత్ దేవోభగవాన్తత్సంబంధిసంకల్పోదైవస్తస్మాత్ బహుభిద్యమానగుణయాబహుధాభిద్యమానాఃగుణాః సత్త్వాదిగుణకార్యబ్రహ్మరుద్రాదిదేవరూపేణపరిణమ్యమానాస్సత్త్వాదిగుణాయస్యాస్తయామాయయా - రచితాత్మభేదమతమేరచితఃఆత్మనిభేదః దేవత్వమనుష్యత్వాదిరూపః తద్విషయామతిర్బుద్ధిర్యస్యతస్మైదేహాత్మాభిమానాన్వితక్షేత్రజ్ఞశరీరాయేత్యర్థః - యద్వా - బహుభిద్యమానగుణయా బహుభిద్యమానాః దేవమనుష్యపశుపాదపాదిరూపేణపరిణమ్యమానాస్సత్త్వాది గుణాయస్యాస్తయా ఆత్మనః పరమాత్మనోమాయయా - తచ్ఛరీరభూతయామాయయేత్యర్థః॥ శ్రు॥ అజామేకాంలోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీఃప్రజాంజనయంతీగ్ంసరూపాం - గుణైర్విచిత్రాస్సృజతీంసరూపాః ప్రకృతింప్రజాఇత్యాదికమత్రానుసంధేయం ఏవంభూతయామాయయాదైవతోభగవత్సంకల్పాత్ జగదుద్భవస్థితిలయేషుసత్సుఆత్మమాయయేత్యనేన ఆత్మసంబంధిత్వావగమాత్- సంబంధసామాన్యస్యతద్విశేషపర్యవసానజిజ్ఞాసాయాం ॥ శ్రు ॥ యస్యాక్షరంశరీరం యస్యావ్యక్తం శరీరమిత్యాదిశ్రుతివ్యవస్థాపితశరీరశరీరిభావరూపసంబంధవిశేషపర్యవసానాద్బ్రహ్మాత్మికాయా మాయాయా జగదుపాదానత్వమవగంతవ్యం - జగదుపాదానభూతయామాయయా జదదుత్పత్త్యాదిషుసత్సు - స్వసంస్థయాస్వస్య సంస్థాసమ్యగ

నస్థినిస్తయా రచితాత్మభేదమతయే - రచితాః ఆత్మభేదాః - ఆత్మగతా దేవత్వమనుష్యత్వాదయో భేదాః తద్విషయామ తిర్యస్యతస్మై ॥ శ్రు॥ తత్సృష్ట్వా- తదేవానుప్రావిశత్- తదనుప్రవిశ్య- సచ్చత్యచ్చాభవదితి- అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి - నామరూపే వ్యాకరోదిత్యాది శ్రుత్యుక్తరీత్యా స్వస్యచిదచిదాత్మతయానుప్రవేశేన చిదచిద్గత నామరూపభేదస్యస్వపర్యంతత్వ వ్యాఖ్యానేనచిదచిద్గత నామరూపభేదస్య చిదచిద్ద్వారా స్వ పర్యంతత్వానుద్రష్ట్రే ఇత్యర్థః - ఏవంభూతాయాపి - వినివర్తితభ్రమగుణాత్మనేవిశేషేణనివర్తితాః నిత్యనివర్తితాః-భ్రమః అన్యథాజ్ఞాన విపరీతజ్ఞానాదిరూపః గుణాః తద్ధేతవో రజస్తమఆదిగుణాః ఆత్మనియేనతస్మై- స్వేనైవప్రకాశేననిత్యనివర్తిత హేయాయే త్యర్థః॥ అనేనవిశ్వగతదోషాప్రాప్తిః పరిహృతా ఏవంభూతాయ తేనమః కేవలంనమస్కారోనతు త్వద్గుణాన్వర్ణయితుం శక్నుమ ఇతిభావః ॥ ౩౯ ॥ శబ్దబ్రహ్మాస్తౌతి॥ నమ ఇతి॥ శ్రితం స్వీకృతం సత్త్వం యేన- అతోభక్తానాంధర్మాదిఫలప్రసవిత్రే-సత్త్వగుణత్వంనిర్గుణత్వంచకథమిత్యాశంక్యాహ - యస్యకాష్ఠాం తత్త్వం - నాహంవేద్మి-అపరేబ్రహ్మాదయశ్చనవిదుః- తస్మైనమః ॥ ౪౦ ॥ అగ్నిస్తుయజ్ఞమూర్తింప్రణమతి ॥ యదితి॥ యస్య తేజసాసుష్ఠుసమిద్ధం ప్రదీప్తం తేజో యస్యసోహం- ప్రశస్తే అధ్వరే - హవిర్వహామితం యజ్ఞియం యజ్ఞాయహితం - పాలకం- యజ్ఞం యజ్ఞమూర్తిం-పంచవిధత్వమైతరేయకేఉక్తం॥ శ్రు॥ సఏషయజ్ఞః పంచవిధోగ్నిహోత్రందర్శపూర్ణమాసౌచాతుర్మాస్యానిపశుస్సోమ ఇతి - పంచభిర్యజుర్భిర్యజ్ఞమంత్రైః - స్విష్టంసంపూజితంతథాచశ్రుతిః ॥ ఆశ్రావయేతిచతురక్షరమస్తు శ్రౌషడితిచతురక్షరం యజేతిద్వ్యక్ష

యేస్వసంస్థయా వినివర్తితభ్రమగుణాత్మనేనమః ॥ ౩౯ ॥ శబ్దబ్రహ్మ ॥ నమస్తేశ్రితసత్త్వాయధర్మాదీనాం ప్రసూతయే। నిర్గుణాయచయత్కాష్ఠాం నాహంవేదపరేపి వా॥ ౪౦॥ అగ్నిః॥ యత్తేజసాహం సుసమిద్ధతేజా హవ్యంవహే స్వధ్వర ఆజ్యసిక్తం । తంయజ్ఞియం పంచవిధంచపంచభిస్స్విష్టంయజుర్భిః ప్రణతోస్మియజ్ఞం॥ ౪౧ ॥ దేవాః॥ పురాకల్పాపాయేస్వకృతముదరీకృత్యవికృతంత్వమేవాద్యస్తస్మిన్ సలిలఉరగేంద్రాధిశయనే । పుమాన్ శేషేసిద్ధైర్హృదివిమృశితాధ్యాత్మపదవిస్సఏవాద్యాక్ష్ణోర్యః పథిచరసిభృత్యానవసినః॥ ౪౨॥

గంధర్వాః ॥ అంశాంశాస్తేదేవమరీచ్యాదయఏతే బ్రహ్మేంద్రాద్యాదేవగణారుద్రపురోగాః । క్రీడాభాండంవిశ్వమిదంయస్యవిభూమన్ తస్మైనిత్యంనాథనమస్తేకరవామ ॥ ౪౩ ॥ విద్యాధరాః॥ త్వన్మాయయార్థమభిపద్యకళేబరేస్మిన్ కృత్వామమాహమితిదుర్మతిరుత్పథైస్స్వైః । క్షిప్తోప్యసద్విషయలాలస ఆత్మమోహం యుష్మత్కథామృతనిషేవకఉద్వ్యుదస్యేత్ ॥ ౪౪ ॥ బ్రాహ్మణాః॥ త్వంక్రతుస్త్వంహవిస్త్వం హుతాశస్స్వయంత్వం హిమంత్రస్సమిద్దర్భపాత్రాణిచ । త్వంసదస్యర్త్విజోదంపతీదేవతాగ్నిహోత్రం స్వధాసోమఆజ్యంపశుః ॥ ౪౫ ॥ త్వంపురాగాంరసాయా మహాసూకరో దంష్ట్రయాప

రంయేయజామహ ఇతిపంచాక్షరంద్వ్యక్షరోవషట్కార ఇతి ॥ స్మృతిశ్చ - చతుర్భిశ్చచతుర్భిశ్చద్వాభ్యాంపంచభిరేవచ। హూయతేచపునర్ద్వాభ్యాంసనోవిష్ణుః ప్రసీదత్వితి ॥ ౪౧ ॥ దేవాస్తుసత్యాంవయమపిదేవాః - తథాపిజగదాద్యంతయోస్త్వమేవనాన్యః కశ్చిదస్తీత్యాహుః ॥ పురేతి ॥ కల్పాపాయేప్రళయే వికృతంకార్యజాతం-ఉదరీకృత్యసంహృత్య-త్వమేవ ఆద్యః పుమాన్ - ఉరగేంద్రః శేషఏవఅధికంశయనం శయ్యాయస్మిన్ తస్మిన్ - శేషేశయనంకరోషి - సిద్ధైర్జనర్లోకాదివాసిభిః - హృదివిమృశితావిచింతితా-అధ్యాత్మపదవీ ఆత్మతత్త్వమార్గోయస్య-సఏవత్వం-యః ఇదానీంఅక్ష్ణోః పథిచరసి- ప్రత్యక్షోసి - అవసిరక్షసి ॥ ౪౨॥ గంధర్వాప్సరసస్తువయంభియా కేవలంసర్వానపిపరమేశ్వరత్వేనోపశ్లోకయామః-త్వమేవపరమేశ్వరః - అన్యేత్వదంశా ఏవేత్యాహుః ॥ అంశేతి- హేవిభూమన్మహత్తమ-క్రీడాభాండంక్రీడోపకరణం-విశ్వం బ్రహ్మాండంయస్యతస్మైతే - నమఃకరవామనమస్కుర్మః ॥ ౪౩ ॥ విద్యాధరాస్తు- కేవలంవిద్యాభిః సంపదః ప్రాప్యాంతే-అహంకారాదివ్యామోహనివృత్తిస్తుత్వత్కథాశ్రవణంవినానాస్తీత్యాహుః॥ త్వదితి ॥ అర్థంపురుషార్థసాధనం కళేబరం- అభిపద్య ప్రాప్య - త్వన్మాయయా - అస్మిన్ కళేబరే - మమేతిఅహమితిచ - అభిమానంకృత్వా-ఇమంఆత్మమోహం-యుష్మత్కథామృతనిషేవకః - ఉత్ ఉచ్చైః- వ్యుదస్యేత్ పరిత్యజేత్ - నాన్యః-ననుస్వైః పుత్రాదిభిరధిక్షిప్తః। దుఃఖితస్సన్- పరిత్యజేదేవనేత్యాహుః క్షిప్తోపిదుర్మతిః - అసత్సువిషయేష్వేవ-లాలసాతృష్ణాయస్యసః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ బ్రాహ్మణాస్తువంతి

త్రిభిః ॥ త్వమితి॥ గాంపృథ్వీం- రసాయాఃరసాతలాత్ - దంష్ట్రయా- వ్యుజ్జహథవిశేషేణఉద్ధృతవానసి-యోగిభిఃస్తూయమానః - హోత్రయీగాత్రవేదమూర్తే - యజ్ఞోయాగః - క్రతుస్సయూపః - తద్విశేషస్తద్రూపీ- యజ్ఞసంకల్పరూపఇతివా- యజ్ఞఃక్రతుఃకర్మయస్యేతివా॥ ౪౬॥ సఇతి॥ సత్వమస్మాకం- త్వద్దర్శనమాకాంక్షతాంప్రసీద-అస్మద్యజ్ఞముద్ధరేత్యర్థః - నచాశక్యంతవైతత్_ యతఃతవనామ్నికీర్త్యమానఏవ-యజ్ఞవిఘ్నాఃక్షయంయాంతిఏవంప్రభావాయస్యతస్మైనమః ॥ ౪౭॥ఇతీతి ॥ ఇత్యనేనప్రకారేణ- సర్వైఃకీర్త్యమానే- హేభద్రవిదుర_సంనిస్యేప్రవర్తయామాస॥౪౮॥భగవానితి ॥ సర్వాత్మకతయాసర్వభాగభోక్తాపిభగవాన్ - నిజానందతృప్తోపి_ స్వేనభాగేన- త్రికపాలపురోడాశేన-ప్రీయమాణఇవ - దక్షమాభావ్య-సంబోధ్య- బభాషే॥ ౪౯॥అహమితి॥ యోహంజగతఃకారణం-ఆత్మాచఈశ్వరశ్చ-ఉపద్రష్టాసాక్షీచ- స్వయంప్రకాశశ్చ - సఏవబ్రహ్మాచ - శర్వశ్చేత్యన్వయః ॥ ౫౦॥ కుతఇత్యతఆహ।ఆత్మమాయామితి॥అహమేవఆత్మమాయామధిష్ఠాయ - జగత్సృష్ట్యాదికుర్వన్ _ సచసచసన్-సర్వశక్తిక్రియోచితాంసంజ్ఞాంధారయామి॥ ౫౧॥తస్మి

ద్వినీంవారణేంద్రోయథా । స్తూయమానో నదన్‌లీల యాయోగిభిర్వ్యుజ్జహో థత్రయీగాత్ర యజ్ఞః
క్రతుః ॥ ౪౬ ॥ సప్రసీదత్వమస్మాకమాకాంక్షతాందర్శనం తేపరిభ్రష్టసత్కర్మణామ్। కీర్త్యమానేనృ
భిర్నామ్నియజ్ఞేశతేయజ్ఞవిఘ్నాఃక్షయంయాంతితస్మైనమః ॥ ౪౭ ॥ మైత్రేయః ॥ ఇతిదక్షఃకవిర్యజ్ఞంభ
ద్రరుద్రాభిమర్శితమ్ । కీర్త్యమానేహృషీకేశేసంనిన్యేయజ్ఞభావనే ॥ ౪౮ ॥ భగవాన్ స్వేనభాగేనస
ర్వాత్మాసర్వభాగభుక్ । దక్షంబభాషఆభావ్య ప్రీయమాణఇవానఘ॥ ౪౯ ॥ శ్రీభగవాన్॥అహంబ్రహ్మ
చశర్వశ్చజగతఃకారణంపరమ్ । ఆత్మేశ్వరఉపద్రష్టాస్వయందృగవిశేషణః॥ ౫౦ ॥ ఆత్మమాయాంసమావి
శ్యసోహంగుణమయీంద్విజ । సృజన్రక్షన్హరన్విశ్వందధ్రేసంజ్ఞాంక్రియోచితామ్ ॥ ౫౧ ॥ తస్మిన్బ్ర
హ్మణ్యద్వితీయేకేవలేపరమాత్మని । బ్రహ్మరుద్రౌచభూతానిభేదేనాజ్ఞోనుపశ్యతి ॥ ౫౨॥యథాపుమాన్న
స్వాంగేషుశిరఃపాణ్యాదిషుక్వచిత్ । పారక్యబుద్ధింకురుతఏవంభూతేషుమత్పరః ॥ ౫౩ ॥ త్రయాణామేక
భావానాం యోనపశ్యతివైభిదామ్ । సర్వభూతాత్మనాంబ్రహ్మన్ సశాంతిమధిగచ్ఛతి ॥ ౫౪ ॥ మైత్రే
యః ॥ ఏవంభగవతాదిష్టఃప్రజాపతిపతిర్హరిమ్ । అర్చిత్వాక్రతునాస్వేనదేవానుభయతోయజత్॥ ౫౫॥
రుద్రంచస్వేనభాగేనహ్యుపాధావత్సమాహితః । కర్మణోదవసానేనసోమపానితరానపి ॥ ౫౬॥ ఉదవ
స్యసహర్త్విగ్భిస్సస్నావవభృథంతతః । తస్మాఅప్యనుభావేనస్వేనైవావాప్తరాధసే॥ ౫౭॥ ధర్మఏవమ
తిందత్వాత్రిదశాస్త్రిదివంయయుః । ఏవందాక్షాయణీదేవీత్యక్త్వాపూర్వకళేబరమ్ ॥ ౫౮ ॥ జజ్ఞేహిమవ
తఃక్షేత్రేమేనాయామితిశుశ్రుమ । తమేవదయితంభూయఆవృఙ్క్తేపతిమంబికా ॥ ౫౯ ॥ అనన్యభావైక
గతింశక్తిస్సుప్తేవపూరుషమ్ । ఏతద్భగవతశ్శంభోఃకర్మదక్షాధ్వరద్రుహః॥ శ్రుతంభాగవతాచ్ఛిష్యాదు
ద్ధవాన్మేబృహస్పతేః ॥ ౬౧ ॥ ఇదంపవిత్రంపరమేశచేష్టితంయశస్య మాయుష్యమఘౌఘమర్షణమ్ ।
యోనిత్యదాకర్ణ్యనరోనుకీర్తయేద్ధునోత్యఘంకౌరవభక్తిభావతః॥౬౧॥ ******************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- చతుర్థస్కంధే- సప్తమోఽధ్యాయః.

న్నితి ॥ తస్మిన్ కేవలే- అద్వితీయేసమానాసమానజాతీయభేదరహితే- బ్రహ్మణిమయి-బ్రహ్మరుద్రాభూతానిచేతిభేదేన-అజ్ఞఃపశ్యతీత్యర్థః ॥ ౫౨ ॥ విద్వాంస్తుభేదంనపశ్యతీత్యత్రసదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి ॥ తస్మాత్ ఏవంఐక్యంపశ్యన్ కృతార్థోభవతీత్యాహ॥ త్రయాణామితి॥త్రయాణామేకోభావఃస్వరూపంయేషాంతే॥ ౫౪॥ఏవమితి॥స్వేనక్రతునా-త్రికపాలేష్ట్యా- ఉభయతఃఅంగైః- ప్రాధాన్యేనచ॥ ౫౫॥ రుద్రమితి॥ స్వేనభాగేనయజ్ఞావశిష్టేన- ఉదవస్యతే- సమాప్యతేనేనేతిఉదవసానం- తేనకర్మణాసోమపానితరానపిఉపాధావదిత్యనుషంగః॥ ౫౬॥ ఉదవస్యేతి॥తతశ్చఉదవస్యకర్మసమాప్యఅవభృథరూపంయథాభవతితథాస్నాతవాన్ - స్వేనైవానుభావేన- అవాప్తరాధసేప్రాప్తిసిద్ధయే॥ ౫౭॥౫౮॥ జజ్ఞఇతి॥ఆవృఙ్క్తేభజతేస్మ ॥ ౫౯ ॥ అనన్యేతి॥ అనన్యభావానాంఏకైవగతిర్యస్యతం-ప్రళయకాలేసుప్తాశక్తిరీశ్వరమివ-బృహస్పతేశ్శిష్యాత్ మేమయాశ్రుతం ॥ ౬౦ ॥ ఇదమితి॥ పరంపవిత్రంయఃఆకర్ణ్యతథాఅనుకీర్తయేత్ - ఆత్మనఃపరస్యాప్యఘం-సంసారవ్యసనం-సర్వధాధునోతి॥౬౧॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.******************

శ్లో ॥ మనుకన్యాన్వయేప్రాప్తా దక్షయజ్ఞకథోదితా । మనుపుత్రాన్వయేప్రాప్తా ధ్రువచర్యాథపంచభిః ॥ అష్టమే

గురువారోక్తిరోషమత్సరతః పురాత్। నిర్గతేన ధ్రువేణాహతపసా తోషణం హరేః ॥ ఏవం తావన్మనుకన్యాన్వయో క్తశ్చైవ- మరీచ్యాదీనాం బ్రహ్మపుత్రాణాం - వంశాః వర్ణితాః _ తత్రావశిష్టం కించిదాహ ॥ సనకాద్యా ఇతి ॥ నావసర్గన్ సృష్టాః- ఊర్ధ్వరేతసః నైష్ఠికాః - అతస్తేషాం వంశో నాస్తి॥ ౧॥ అధర్మోపి బ్రహ్మపుత్రస్తస్య వంశమాహ చతుర్భిః॥ మృషేతి॥ దంభః పరప్రతారణం- మాయా తమచితా చేష్టా- అప్రజః అపుత్రః॥ ౨॥ తయోరితి॥ తయోస్సోదరయోరపి దాంపత్యం అధర్మాంశతయా- ఏవముపర్యపి నికృతిశ్శఠతా- యత్ యాభ్యాం- కలిశ్చ తస్య స్వసా దురుక్తిశ్చేత్యర్థః॥౩॥ దురుక్తావితి॥ యాతనాతీవ్రవేదనా॥౪॥౫॥సంగ్రహేణేతి॥ ప్రతిసర్గః అనుసర్గ ఏవ- యద్వా ప్రతిసర్గః ప్రళయః - అధర్మస్య ప్రళయహేతుత్వాత్ - ప్రతిసర్గత్వం హేతుః ఏతత్ -ఏతం-అధర్మవంశం- పుణ్యమితి వర్జనద్వారా పుణ్యహేతుత్వాత్ ॥౬॥ అథేతి॥ మనోః పుత్రవంశః-హరేరంశో బ్రహ్మా- తస్య అంశాత్ దేహాధ్ధా జ్జన్మ యస్య॥ ౭ ॥ ప్రియవ్రతేతి॥ జగతః రక్షాయాం స్థితా ॥

మైత్రేయః ॥ సనకాద్యానారదశ్చ ఋభుర్హంసోరుణిర్యతిః । నైతే గృహాన్బ్రహ్మసుతా హ్యావసన్నూర్ధ్వరేతసః॥౧॥మృషాధర్మస్య భార్యాసీద్దంభం మాయాం చ శత్రుహన్ । అసూత మిథునం తచ్చ నిరృతిర్జగృహే ప్రజః॥ ౨॥ తయోస్సమభవల్లోభో నికృతిశ్చ మహామతే । తాభ్యాం క్రోధశ్చ హింసా చ యద్దురుక్తిస్స్వసా కలేః॥ ౩॥ దురుక్తౌ కలిరాధత్త భయం మృత్యుం చ సత్తమ । తయోశ్చ మిథునం జజ్ఞే యాతనా నిరయస్తథా॥౪॥ ఏతే హ్యధర్మవృక్షస్య శాఖాస్సంసృతి హేతవః । శ్రేయస్కామో న సేవేత సుత రామాత్రమోత్తమః॥౫॥సంగ్రహేణ మయాఖ్యాతః ప్రతిసర్గస్తవానఘ। త్రిశ్శ్రుత్వైతత్పుమాన్పుణ్యం విధునోత్యాత్మనో మలమ్॥ ౬॥ అథాతః కీర్తయే వంశం పుణ్యకీర్తేః కురూద్వహ। స్వాయంభువస్యాపి మనోర్హరేరంశాంశజన్మనః॥ ౭॥ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ శతరూపాపతేస్సుతౌ। వాసుదేవస్య కలయా రక్షాయాం జగతః స్థితౌ॥ ౮॥జాయే ఉత్తానపాదస్య సునీతిస్సురుచిస్తయోః । సురుచిః ప్రేయసీ పత్యుర్నేతరా యత్సుతో ధ్రువః॥ ౯॥ ఏకదా సురుచేః పుత్రమంకమారోప్య లాలయన్। ఉత్తమం నారురుక్షంతం ధ్రువం రాజాభ్యనందత॥ ౧౦॥ తథా చికీర్షమాణం తం సపత్న్యాస్తనయం ధ్రువం । సురుచిశ్శృణ్వతో రాజ్ఞస్సేర్ష్యమాహాతిగర్వితా॥ ౧౧॥ న వత్స నృపతేర్ధిష్ణ్యం భవానారోఢుమర్హతి। న గృహీతో మయా యత్త్వం కుక్షావపి నృపాత్మజః॥ ౧౨॥ బాలోసి బత నాత్మానమన్యస్త్రీగర్భసంభృతమ్ । నూనం యస్య భవాన్వేద దుర్లభేర్థే మనోరథః ॥ ౧౩॥ తపసారాధ్య పురుషం తస్యైవానుగ్రహేణ మే। గర్భే త్వం సాధయాత్మానం యదీచ్ఛసి నృపాసనమ్॥౧౪॥ మైత్రేయః॥ మాతుస్సపత్న్యాస్సదురుక్తివిద్ధః శ్వసన్రుషా దండహతో యథాహిః। హిత్వా మిషంతం పితరం సన్నవాచం జగామ మాతుః ప్రరుదన్సకాశమ్ ॥ ౧౫ ॥ తం నిశ్శ్వసంతం స్ఫురితాధరోష్ఠం సునీతిరుత్సంగముదూహ్య బాలమ్। నిశమ్య తత్పౌరముఖాన్నితాంతం సా వివ్యథే యద్గదితం సపత్న్యా ॥ ౧౬॥ సోత్సృజ్య ధైర్యం విలలాప శోకదావాగ్నినా దగ్ధలతేవ బాలా । వాక్యం సపత్న్యాస్స్మరతీ సరోజశ్రియా దృశా బాష్పకలాముహవాహ॥౧౭॥ దీర్ఘం శ్వసంతీ వృజినస్య పారమపశ్యతీ బాలకమాహ బాలా। మామంగళం తాత పరేషు మంస్థా భుంక్తే జనో యత్పరదుఃఖదస్తత్ ॥ ౧౮ ॥ సత్యం సురుచ్యాభిహితం భవాన్మే యద్దుర్భగాయా ఉదరే గృహీతః। స్తన్యేన వృద్ధశ్చ విలజ్జతే యాం భార్యేతి వా వోఢుమిడస్పతిర్మామ్ ॥౧౯॥ఆతిష్ఠ తత్తాత విమత్సరస్త్వముక్తం సమాత్రాపి యదవ్యలీకమ్ । ఆరాధయాధోక్షజపాదపద్మం యదీచ్ఛసేధ్యాసనముత్త

౮॥ జాయే ఇతి॥ తస్య సునీతిస్సురుచిశ్చేతి ద్వే జాయే- తయోర్మధ్యే-ఇతరా సునీతిః-అప్రియా॥ ౯ ॥ తయోః ప్రియాప్రియత్వే ప్రపంచయన్- ధ్రువచరిత్రమాహ- పంచభిరధ్యాయైః ఏకదేతి॥సురుచేః పుత్రం ఉత్తమసంజ్ఞం- లాలయన్॥ ౧౦॥ తథేతి॥ తథా అంకారోహణం చికీర్షమాణం॥౧౧॥ గర్వోక్తిమాహ త్రిభిః॥ నేతి॥నృపతేర్ధిష్ణ్యం ఆసనం-నృపాత్మజోపి భవాన్_ఆరోఢుం నార్హతి॥౧౨॥౧౩॥తపసేతి॥పురుషం ఈశ్వరం॥౧౪॥మాతురితి॥మిషంతం పశ్యంతం- సన్నవాచం కుంఠితవాచం ॥ ౧౫ ॥ తమితి॥ ఉదూహ్య ఆరోప్య- అంతఃపురజనముఖాచ్ఛ్రుత్వా॥ ౧౬॥ సేతి॥ శోక ఏవ దావాగ్నిః - తేన దావాగ్నినా- దగ్ధా లతేవ స్థితా- సా బాలా_ విలలాప విలాపం చకార॥౧౭॥దీర్ఘమితి॥వృజినస్య-దుఃఖస్య అమంగళమపరాధం- పరేషు మామంస్థాః యత్ యతః - పరేభ్యో దుఃఖం దదాతి యః స్వదత్తమేవ తద్దుఃఖం భుంక్తే॥౧౮॥ సత్యమితి॥ దుర్భగాయా ఉదరే- గృహీతః తస్యా ఏవ స్తన్యేన వృద్ధశ్చ- దుర్భగత్వమేవాహ-యాం మాం-ఇడస్పతిర్భూపతిః- భార్యేతి వోఢుం స్వీకర్తుం-విలజ్జతే-వా

శబ్దాద్దాసీత్యపి॥౧౯॥ ఆతిష్ఠేతి॥ పితృభార్యాత్వేన- స్వమాతృమాతుస్సపత్నీతయాపి - యదుక్తం - తపసారాధ్యపురుష
మిత్యాది- తత్ ఆతిష్ఠకురు- అధ్యాసనంఅధికంసర్వోత్కృష్టంఆసనంయదీచ్ఛసి॥ ౨౦॥ యస్యేతి ॥ పరిచర్యాః సేవ్యావిశ్వ
స్యవిభావనాయపాలనాయఆత్తాస్వీకృతా- గుణాభిపత్తిః- సత్త్వగుణాధిష్ఠానంయేనతస్య- జితఃఆత్మామనఃశ్వసనః ప్రా
ణవాయుశ్చ యైస్తైః - అభివంద్యం॥ ౨౧॥ తథేతి॥ ఏకమత్యాసర్వాంతర్యామిదృష్ట్యా ॥ ౨౨ ॥ తమితి ॥ మృగ్యాపదాబ్జ
యోః పద్ధతిః మార్గోయస్య- తమేవాశ్రయశరణంవ్రజతథాభజస్వ- నఅన్యస్మిన్ భావోయస్యతస్మిన్ - నిజధర్మైర్భావి
తేశోధితే॥ ౨౩॥ తమేవేత్యనేనసూచితం- సర్వోత్తమత్వంప్రపంచయతి॥ నేతి॥ హస్తేనగృహీతందీపవత్ పద్మంయయా
ఇతరైః బ్రహ్మాదిభిః॥ ౨౪॥ ఏవమితి॥ సంజల్పితంవిలాపితం- తతఃఅర్థస్యాగమోయస్మాత్॥౨౫॥ నారదఇతి ॥ తత్ తథాభూ
తంవచఃఆకర్ణ్య॥౨౬॥ విస్మితఇత్యుక్తంతదేవాహ॥ అహోఇతి॥ అహో తేజఃప్రభావః॥ ౨౭ ॥౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦ ॥ వికల్పఇ
తి ॥ వికల్పే మానావమానవివేకేసత్యపి - మోహంవినా - భిన్నాఃవ్యతిరిక్తాః - నసంతి - కింతుమోహవికల్పితాప

మోయథా॥౨౦॥ యస్యాంఘ్రిపద్మంపరిచర్యవిశ్వవిభావనాయాత్తగుణాభిపత్తేః । అజోఽధ్యతిష్ఠత్ఖలుపార
మేష్ఠ్యంపదంజితాత్మశ్వసనాభివంద్యమ్ ॥ ౨౧ ॥ తథామనుర్వోభగవాన్పితామహోయమేకమత్యా
పురుదక్షిణైర్మఖైః। ఇష్ట్వాభిపేదేదురవాపమన్యతోభౌమంసుఖందివ్యమథాపవర్గ్యమ్॥ ౨౨॥ తమేవవ
త్సాశ్రయభక్తవత్సలంముముక్షుభిర్మృగ్యపదాబ్జపద్ధతిమ్। అనన్యభావేనిజధర్మభావితేమనస్యవస్థాప్యభ
జస్వపూరుషమ్॥ ౨౩॥ నాన్యంతతఃపద్మపలాశలోచనాద్దుఃఖచ్ఛిదంతేమృగయామికంచన । యోమృగ్యతే
హస్తగృహీతపద్మయాశ్రియేతరైరంగవిమృగ్యమాణయా॥ ౨౪॥ మైత్రేయః॥ ఏవంసంజల్పితంమాతురా
కర్ణ్యార్థాగమంవచః। సంనియమ్యాత్మనాత్మానంనిశ్చక్రామపితుఃపురాత్॥౨౫॥ నారదస్తదుపాకర్ణ్య
జ్ఞాత్వాచాస్యచికీర్షితమ్। స్పృష్ట్వామూర్ధన్యఘఘ్నేనపాణినాప్రాహవిస్మితః॥ ౨౬॥ శ్రీనారదః॥ అ
హోతేజః క్షత్రియాణాంమానభంగమమృష్యతామ్ । బాలోఽప్యయంహృదాధత్తేయత్సమాతురసద్వ
చః॥ ౨౭॥ క్వయాత్యేకోఽభవాన్వత్సహిత్వాస్వగృహమృద్ధిమత్। లక్షయేత్వావమత్యాంగసంతప్తంస్వజ
నోక్తయా॥౨౮॥ ధ్రువః॥ కిమేతద్భగవద్ధ్యానాద్దృష్టంవాయోగరాధసా । నోత్సహేసురుచేర్వాచస్సమా
ధాతుంమనఃక్షతమ్॥ ౨౯ ॥ నాధునాప్యవమానంతేసన్మానంవాపిపుత్రక । లక్షయామికుమారస్యసక్తస్య
క్రీడనాదిషు॥౩౦॥ వికల్పేవిద్యమానేపినహ్యసంతోషహేతవః । పుంసాంమోహమృతేభిన్నాయల్లోకేనిజక
ర్మభిః ॥ ౩౧ ॥ పరితుష్యేత్తతస్తాతతావన్మాత్రేణపూరుషః । దైవోపసాదితంయావద్వీక్ష్యేశ్వరగతిం
బుధః॥ ౩౨ ॥ అథమాత్రోపదిష్టేనయోగేనావరురుత్ససి । యత్ప్రసాదంసవైపుంసాందురారాధ్యోమతో
మమ॥౩౩॥ మునయఃపదవీంయస్యనిస్సంగేనోరుజన్మభిః। నవిదుర్మృగయంతోపితీవ్రయోగసమాధినా॥ ౩౪॥
తతోనివర్తతామేషనిర్బంధస్తవనిష్ఫలః। యతిష్యతిభవాన్కాలేశ్రేయసాంసముపస్థితే॥౩౫ ॥ యస్యయ
ద్దైవవిహితంసతేనసుఖదుఃఖయోః । ఆత్మానంతోషయన్దేహీతమసఃపారమృచ్ఛతి ॥ ౩౬ ॥ గుణాధికా
న్ముదంలిప్సేదనుక్రోశంగుణాధమాత్ । మైత్రీంసమానాదన్విచ్ఛేన్నతాపైరభిభూయతే ॥ ౩౭ ॥ ధ్రు
వః ॥ సోయంశమోభగవతాసుఖదుఃఖహతాత్మనామ్ । దర్శితఃకృపయాపుంసాందుర్దర్శోఽస్మద్విధై
స్తుయః॥౩౮॥ అథాపిమేఽవినీతస్యక్షాత్త్రంధర్మముపేయుషః। సురుచ్యాదుర్వచోబాణైర్నభిన్నేశ్రయతేహృ

వేత్యర్థః కుతఃయత్సుఖందుఃఖంవాలోకేతత్ నిజకర్మభిరేవభవతియతః ॥ ౩౧ ॥ ఏతదేవఉపశమోపదేశేనని
వర్తయతిషడ్భిః ॥ పరితుష్యేదితి ॥ ఈశ్వరగతింవీక్ష్య - ఈశ్వరానుకూల్యంవినానోద్యమాః ఫలహేతవఇతిజ్ఞాత్వా
పరితుష్యేత్ సంతోషమేవకుర్యాత్ ॥ ౩౨ ॥ దుష్కరస్తవాయముద్యమఇత్యాహద్వాభ్యాం ॥ అథేతి ॥ యస్యప్రసా
దం- అవరురుత్ససిఅవరోద్ధుంప్రాప్తుమిచ్ఛసి ॥ ౩౩ ॥ మునయఇతి॥ నిస్సంగేన - తీవ్రయోగేనయుక్తేన-సమాధినా- మృ
గయంతోపి - యస్యపదవీంమార్గం- నవిదుః - సదేవోదురారాధ్యః॥ ౩౪॥ తతఇతి॥ శ్రేయసాంకాలేవృద్ధత్వే॥౩౫॥ య
స్యేతి॥ సుఖదుఃఖయోర్మధ్యే- సుఖేసతిపుణ్యంక్షీయతేదుఃఖేసతిపాపంక్షీయతఇత్యాత్మానంతోషయన్ - తమసః పారం
మోక్షంప్రాప్నోతి॥ ౩౬॥ గుణాధికాదితి ॥ కించ॥ గుణైఃఅధికాత్పుంసఇతిల్యబ్లోపేపంచమీ - తందృష్ట్వాప్రీతింకుర్యాత్
నత్వసూయాదిత్యర్థః - అనుక్రోశంకృపాంలిప్సేత్ - నతుతిరస్కారం - సమానాత్మైత్రీం నతుస్పర్ధాం ॥ ౩౭ ॥

౩౮ ॥ అథేతి ॥ క్షాత్త్రం స్వభావం ప్రాప్తవతః - అతఏవావినీతస్య - దుర్వాక్యబాణైర్భిన్నే హృది - నశ్రయతే నతిష్ఠతి॥
౩౯ ॥ పదమితి ॥ అన్యైరనధిష్ఠితం - త్రిభువనేఽప్యుత్కృష్టం పదం జేతుమిచ్ఛోర్మే - సాధువర్త్మ - మార్గం బ్రూహి ॥ ౪౦॥
నూనమితి ॥ అంకజ ఇతి పారే ॥ శ్లో ॥ ఉత్సంగాన్నారదో జాత ఇతి - యస్స భవాన్ - తత్ర లింగం వీణాం - వితుదన్ వాదయన్ -
జగతో హితాయాటతీతి॥ ౪౧॥ జనన్యేతి ॥ నిశ్శ్రేయసస్య అభిప్రేతార్థస్య పంథాః కోఽసావిత్యత ఆహ - భగవాన్ వాసుదేవ
ఏవ - అతస్తం భజ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩॥ తదితి॥ మధువనం తదేవాఖ్యం తటం గచ్ఛ - యత్ర మధువనే॥ ౪౪॥ స్నాత్వేతి॥ అధ్యయనాద్యభా
వేఽపి - ఆత్మనః ఉచితాని యోగ్యాని - దేవతానమస్కారాదీని కృత్వా ఇతి నియమా ఉక్తాః - ఆసనకల్పనం చ కుశాదిభిః స్వస్తికా
దిభిశ్చ ॥ ౪౫ ॥ ప్రాణాయామేనేతి ॥ ప్రాణేంద్రియమనసాం మలం చాంచల్యం వ్యుదస్యేతి ప్రాణాయామ ప్రత్యాహారౌ
ధారణామాహ - అభిధ్యాయేదితి షడ్భిః - గురుణా ధీరేణ మనసా - గురుం శ్రీహరిం॥ ౪౬॥ ప్రసాదేతి॥ సుదేషు సుందరం॥ ౪౭॥
తరుణమితి ॥ రమణీయాని అంగాని యస్య - ఓష్ఠశ్చ ఈక్షణే చ ఓష్ఠేక్షణం - అరుణం ఓష్ఠేక్షణం ఆధారయతీతి తథా తం అరు

ది॥ ౩౯॥ పదం త్రిభువనోత్కృష్టం జిగీషోస్సాధువర్త్మ మే। బ్రూహ్యస్మత్పితృభిర్బ్రహ్మన్నన్యైరప్యనధిష్ఠితమ్॥
౪౦॥ నూనం భవాన్భగవతో యోఽంగజః పరమేష్ఠినః। వితుదన్నటతే వీణాం హితాయ జగతోఽర్కవత్॥ ౪౧॥ ఇ
త్యుదీరితమాకర్ణ్య భగవాన్నారదస్తదా। ప్రీతః ప్రత్యాహ తం బాలం సద్వాక్యమనుకమ్పయా॥ జనన్యాభిహితః
పంథాస్స వై నిశ్శ్రేయసస్య తే। భగవాన్వాసుదేవస్తం భజ తత్ప్రవణాత్మనా॥ ౪౨॥ ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యం
య ఇచ్ఛేచ్ఛ్రేయ ఆత్మనః। ఏకం హ్యేవ హరేస్తత్ర కారణం పాదసేవనమ్॥ ౪౩॥ తత్తాత గచ్ఛ భద్రం తే యమునా
యాస్తటం శుచి। పుణ్యం మధువనం యత్ర సాన్నిధ్యం నిత్యదా హరేః॥ ౪౪॥ స్నాత్వానుసవనం తస్మిన్కాళింద్యా
స్సలిలే శివే। కృత్వోచితాని నివసన్నాత్మనః కల్పితాసనః॥ ౪౫॥ ప్రాణాయామేన త్రివృతా ప్రాణేంద్రియమనో
మలమ్। శనైర్వ్యుదస్యాభిధ్యాయేన్మనసా గురుణా గురుమ్॥ ౪౬॥ ప్రసాదాభిముఖం శశ్వత్ప్రసన్నవదనేక్షణమ్।
సునాసం సుభ్రువం చారుకపోలం సురసుందరమ్॥ ౪౭॥ తరుణం రమణీయాంగమరుణోష్ఠేక్షణాధరమ్। ప్రణతా
శ్రయణం నృమ్ణం శరణ్యం కరుణార్ణవమ్॥ ౪౮॥ శ్రీవత్సాంకం ఘనశ్యామం పురుషం వనమాలినమ్। శంఖచక్రగదా
పద్మైరభివ్యక్తచతుర్భుజమ్॥ ౪౯॥ కిరీటినం కుండలినం కేయూరవలయాన్వితమ్। కౌస్తుభాభరణగ్రీవం పీతకౌశే
యవాససమ్॥ ౫౦॥ కాంచీకలాపపర్యస్తం లసత్కాంచననూపురమ్। దర్శనీయతమం శాంతం మనోనయనవర్ధన
మ్॥ ౫౧॥ పద్భ్యాం నఖమణిశ్రేణ్యా విలసద్భ్యాం సమర్చతామ్। హృత్పద్మకర్ణికాధిష్ణ్యమాక్రమ్యాత్మన్యవస్థి
తమ్॥ ౫౨॥ స్మయమానమభిధ్యాయేత్సానురాగావలోకనమ్। నియతేనైకభూతేన మనసా పురుషోత్తమమ్॥
౫౩॥ ఏవం భగవతో రూపం సుభద్రం ధ్యాయతో మనః। నిర్వృత్యా పరయా తూర్ణం సంపన్నం న నివర్తతే॥
౫౪॥ జప్యశ్చ పరమో గుహ్యః శ్రూయతాం మే నృపాత్మజ॥ యం సప్తరాత్రం ప్రపఠన్పుమాన్పశ్యతి ఖేచరాన్॥
౫౫॥ **** ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయ **** మంత్రేణానేన దేవస్య కుర్యాద్ద్రవ్యమయీం బు
ధః ॥ ౫౬ ॥ సపర్యాం వివిధైర్ద్రవ్యైర్దేశకాలవిభాగవిత్। సలిలైశ్శుచిభిర్మాల్యైర్వన్యైర్మూలఫ
లాదిభిః॥ ౫౭॥ శస్తైర్దూర్వాంకురైశ్చాన్యైస్తులస్యా ప్రియయా ప్రభుమ్। లబ్ధ్వా ద్రవ్యమయీమర్చాం క్షిత్యం
బ్వాదిషు వార్చయేత్ ॥ ౫౮ ॥ ఆహృతాత్మా మునిశ్శాంతో యతవాఙ్మితవన్యభుక్। స్వేచ్ఛావతారచరితై

ణమోష్ఠమీక్షణం చ ఆధారయతీతి వా - నృమ్ణం సుఖరూపం - యద్వా నృమ్ణం ధనం - సర్వపురుషార్థనిధిమిత్యర్థః॥ ౪౮॥ శ్రీవత్సే
తి ॥ పురుషం పురుషలక్షణయుక్తం ॥ ౪౯ ॥ కిరీటినమితి॥ కౌస్తుభాభరణం గ్రీవాయాం యస్య॥ ౫౦॥ కాంచీతి॥ కాంచీకలాపేన
పర్యస్తం పరివేష్టితం మనసో నయనయోర్వర్ధనం హర్షకరం॥ ౫౧॥ పద్భ్యామితి॥ హృత్పద్మకర్ణికాయాం - ధిష్ణ్యం మధ్యస్థా
నం తత్ - ఆక్రమ్య సమర్చతాం - ఆత్మని మనసి స్థితం ॥ ౫౨॥ ధ్యానమాహ॥ స్మయమానమితి॥ నియతేన ప్రాగుక్తయా ధారణ
యా సుస్థిరేణ - అతఏవ ఏకభూతేన ఏకాగ్రేణ - ధారణోక్తాని విశేషణాని - ధ్యానేపి ద్రష్టవ్యాని - యద్వా - యథోక్తమేతద్దే
కాదశస్కంధే ॥ శ్లో॥ నాన్యాని చింతయేద్భూయస్సుస్మితం భావయేన్ముఖమితి॥ ౫౩॥ సమాధిమాహ। ఏవమితి॥ తూర్ణం శీఘ్రం
సంపన్నం సత్ ॥ ౫౪ ॥ జప్య ఇతి॥ జప్యో మంత్రః॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ద్రవ్యాణ్యేవాహ - శస్తైర్దూర్వాంకురైశ్చాన్యైరిత్యత్ర
అన్యైరంకురైరేవ భూర్జత్వగాదిభిః - అధిష్ఠానమాహ - లబ్ధ్వా సంపాద్య - ద్రవ్యమయీం శిలాదిభిర్నిర్మితాం॥ ౫౮॥ పూజా
సాద్గుణ్యహేతూనాహ - సార్ధద్వాభ్యాం॥ ఆహృతేతి॥ ఆహృతాత్మా ధృతచిత్తః - మితం వన్యం భుఙ్క్త ఇతి తథా సః యతః -

రిష్యతీతి - తదానీమవతారప్రాచుర్యాభావాత్ ॥ ౪౯ ॥ కరిష్యతీతి॥పూర్వసేవితాస్సేవనంకారితాః- కార్యత్వేనవిహితా ఇత్యర్థః - మంత్రహృదయేనద్వాదశాక్షరేణ ॥ ౫౦ ॥ ఏవమితి॥ఏవముక్తరీత్యా-మనోగతంయథాభవతి- కాయాదిభిః- భక్తిమత్యాపరిచర్యయా - పరిచర్యమాణః॥౫౧॥పుంసామితి॥ధర్మార్థకామేషు-యదభిమతంతచ్ఛ్రేయోదిశతీతిద్వయోరన్వయః ॥ ౫౨ ॥ విరక్తఇతి॥విరక్తశ్చభజేత-కిమర్థం-విముక్తయే॥౫౩॥ఇతీతి॥హరేశ్చరణాభ్యాం-చర్చితంమండితం॥ ౫౪॥తపోవనమితి॥అభిహితంసత్కృత్యసమర్పితం-అర్హణంఅర్ఘ్యాదియస్మై॥౫౫॥రాజన్నితి॥ కింవానరిష్యతేననశ్యతీతి-సవిమర్శః - సవితర్కః ప్రశ్నః ॥ ౫౬॥సుతఇతి। మాత్రాసహనిర్వాసితఇతి- తస్యాఅప్యనాదృతత్వాత్ ౫౭ ॥ అపీతి॥మాస్మాదంతికిం? ఖిన్నఖాదంతీత్యర్థః ॥ ౫౮॥ ౫౯॥ మామేతి॥ యస్యయశఃజగత్ప్రావృణ్జైక-వ్యాప్నోతి॥ ౬౦॥సుదుష్కరమితి॥పిపు

రచిన్త్యంనిజమాయయా॥౪౯॥కరిష్యత్యుత్తమశ్లోకస్తంధ్యాయేద్ధృదయంగమమ్।పరిచర్యాభగవతోయావత్యఃపూర్వసేవితాః॥ తామంత్రహృదయేనైవప్రయుంజ్యాన్మంత్రమూర్తయే।౫౦॥ఏవంకాయేనమనసావచసాచమనోగతమ్ । పరిచర్యమాణోభగవాన్భక్తిమత్పరిచర్యయా ॥ ౫౧॥పుంసామమాయినాంసమ్యగ్భజతాంభావవర్ధనః। శ్రేయోదిశత్యభిమతంయద్ధర్మాదిషుదేహినామ్॥ ౫౨॥ విరక్తశ్చేంద్రియరతౌభక్తియోగేనభూయసా । తంనిరంతరభావేనభజేతాద్ధావిముక్తయే॥ ౫౩॥ ఇత్యుక్తస్తంపరిక్రమ్యప్రణమ్యచనృపార్భకః। యయౌమధువనంపుణ్యంహరేశ్చరణచర్చితమ్॥ ౫౪॥ తపోవనంగతేతస్మిన్ప్రవిష్టోంతఃపురంమునిః। అభ్యర్హితార్హణోరాజ్ఞాసుఖాసీనఉవాచహ ॥ ౫౫॥ శ్రీనారదః॥రాజన్కింధ్యాయసేదీర్ఘంముఖేనపరిశుష్యతా।కింవానరిష్యతేకామోధర్మోవార్థేనసంయుతః॥౫౬॥రాజా॥సుతోమేబాలకోబ్రహ్మన్స్త్రైణేనాకరుణాత్మనా। నిర్వాసితఃపంచవర్షస్సహమాత్రామహాన్కవిః॥౫౭॥ అప్యనాథంవనేబ్రహ్మన్మాస్మాదంత్యర్భకంవృకాః ॥ శ్రాంతంశయానంక్షుధితం పరిమ్లానముఖాంబుజమ్ ॥ ౫౮ ॥ అహోమేబతదౌరాత్మ్యంస్త్రీజితస్యోపధారయ । యోంకంప్రేమ్ణారురుక్షంతం నాభ్యనందమసత్తమః॥ ౫౯ ॥ శ్రీనారదః॥ మామాశుచస్స్వతనయందేవగుప్తంవిశాంపతే। తత్ప్రభావమవిజ్ఞాయప్రావృఙ్క్తేయద్యశోజగత్ ॥ ౬౦॥ సుదుష్కరంకర్మకృత్వాలోకపాలైరపిప్రభుః।ఏష్యత్యచిరతోరాజన్యశోవిపులయంస్తవ ॥ ౬౧॥ మైత్రేయః॥ఇతిదేవర్షిణాప్రోక్తంవిశ్రుత్యజగతీపతిః । రాజ్యలక్ష్మీమనాదృత్యపుత్రమేవాన్వచింతయత్ ॥ ౬౨॥ తత్రాభిషిక్తఃప్రయతస్తాముపోష్యవిభావరీమ్।సమాహితఃపర్యచరదృష్యాదేశేనపూరుషమ్ ॥ ౬౩ ॥ త్రిరాత్రాంతేత్రిరాత్రాంతేకపిత్థబదరాశనః । ఆత్మవృత్త్యనుసారేణమాసంనిన్యేర్చయన్హరిమ్॥౬౪॥ద్వితీయంచతథామాసంషష్ఠేషష్ఠేర్భకోదినే। తృణపర్ణాదిభిశ్శీర్ణైఃకృతాన్నోభ్యర్చయద్ధరిమ్ ॥ ౬౫ ॥ తృతీయంచానయన్మాసంనవమేనవమేహని।అబ్భక్షఉత్తమశ్లోకముపాధావత్సమాధినా॥ ౬౬॥ చతుర్థమపివైమాసంద్వాదశేద్వాదశేహని।వాయుభక్షోజితశ్వాసోధ్యాయన్దేవమధారయత్॥ ౬౭ ॥ పంచమేమాస్యనుప్రాప్తేజితశ్వాసోనృపాత్మజః । ధ్యాయన్బ్రహ్మపదైకేనతస్థౌస్థాణురివాచలః॥ ౬౮ ॥ సర్వతోమనఆకృష్యహృదిభూతేంద్రియాశయమ్ । ధ్యాయన్భగవతోరూపంనాద్రాక్షీత్కించనాపరమ్ ॥ ౬౯ ॥ ఆధారంమహదాదీనాంప్రధానపురుషేశ్వరమ్। బ్రహ్మధారయమాణస్యత్రయోలోకాశ్చకంపిరే॥౭౦॥యదైకపాదేనసపార్థివార్భకస్తస్థౌతదంగుష్ఠనిపీడితామహీ।ననామతత్రార్ధమిభేంద్రధిష్ఠితాతరీవసవ్యేతరతఃపదేపదే॥ ౭౧ ॥ తస్మిన్నభిధ్యాయతివిశ్వమాత్మనోద్వారంనిరుధ్యాసుమనన్యయా

లయన్విస్తారయన్ ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ ధ్రువోమధువనేకిమకరోదిత్యపేక్షాయామాహ॥తత్రేతి। అభిషిక్తః-స్నాతః-యస్యాంప్రాప్తస్తాం ॥ ౬౩ ॥ త్రీతి ॥ కపిత్థానిబదరాణిచఅశనంయస్య- ఆత్మవృత్తిః దేహస్థితిః- తదనుసారేణ॥ ౬౪॥౬౫॥ తృతీయమితి ॥ తృతీయంమాసంచఅనయన్ - ఈషదివనయన్- ఉపాధావదిత్యన్వయః ప్రతిమాసమాహారనియమంతపోతిరేకంచకృతవానిత్యర్థః ॥ ౬౬॥౬౭॥౬౮॥సర్వతఇతి ॥ భూతానిశబ్దాదీని- ఇంద్రియాణిచఆశేరతేయస్మిన్-తన్మనఃఆకృష్య।బ్రహ్మధ్యాయన్॥ ౬౯ ॥ ఆధారమితి॥ధారయమాణస్యసతః-తస్యతేజసాస్వధుమశక్నువంతః-కంపితాః॥౭౦॥యదేతి॥తస్యఅంగుష్ఠేన - నిపీడితాఆక్రాంతాసతీమహీ-తత్రతదా-అర్ధంననామ- సమేంశకేఅర్ధశబ్దస్యనపుంసకత్వాదంశాంశినోరభేదాచ్చైవంసామానాధికరణ్యం - ఇభేంద్రేణాధిష్ఠితా-అత్రదీర్ఘాభావఆర్షః-తరీనార్యథా- పదేపదేసవ్యతోదక్షిణతశ్చన

మతితద్వత్॥ ౮౧॥ అన్యదప్యాశ్చర్యమాహ॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ ధ్రువే- విశ్వంవిశ్వాత్మకంవిష్ణుం- ఆత్మనస్సకాశాత్- అ
న్యయాధియా- స్వాత్మాభేదదృష్ట్యా- అభిధ్యాయతిసతి- కింకృత్వా- అసుంప్రాణం- తద్ద్వారంచనిరుధ్య - విశ్వంఆత్మన్యే
కీకృత్య- స్వప్రాణనిరోధేకృతేసతి- విశ్వస్యప్రాణనిరోధోజాతఇతిభావః॥ ౮౨॥ నేతి॥ ఏవంవిధంప్రాణనిరోధం- కదాచి
దపినవిద్మః-అఖిలసత్త్వధామ్నః- సర్వప్రాణిశరీరస్య- తత్తస్మాత్- వృజినాత్- క్లేశాత్॥ ౮౩॥ మేతి॥యతోబాలాత్-కో
పాబాలః- కథంచతస్మాత్ప్రాణనిరోధఇత్యతఆహ- ఉత్తానపాదస్యపుత్రః- మయివిశ్వరూపే- సంగతాత్మా ఐక్యం ప్రా
ప్తావర్తతఇతి ॥ ౮౪ ॥ ఇతి చతుర్థస్కంధే- అష్టమాధ్యాయ వ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ నవమేతుహరిస్తుత్వాలబ్ధ్వాతస్మాద్వరాన్ధ్రువః । ప్రత్యాగత్యాకరోద్రాజ్యంపిత్రాదత్తమితీర్యతే ॥ తఇతి ॥ ఏవం
భగవద్వాక్యేన- గతభయాః॥ ౧ ॥ సఇతి॥ సవైధ్రువః- యోగస్యవిపాకేనదార్ఢ్యేన- తీవ్రయానిశ్చలయా - గరుడాధి
రూఢంపురతఃస్థితమపి- యదాఅంతర్దృష్టిత్వాత్- అసౌనాపశ్యత్ - తదాభగవతైవాంతస్స్వరూపమాకృష్టం- అత స్తి
రోహితం- ఉపలభ్యఉత్థితస్సన్- తదవస్థంయాదృగంతఃస్ఫురితః తాదృశం॥ ౨ ॥ తదితి॥ ఆగతసాధ్వసః-జాతసంభ్రమః-వి
నమయ్యఆనతంకృత్వా- సంభ్రమమేవాహ- దృగ్భ్యాంప్రపిబన్నివ - పశ్యన్నువందత- ఆస్యేనచుంబన్నివావందత - భుజా

ధియా। లోకానిరుచ్ఛ్వాసనిపీడితాభృశంసలోకపాలాశ్శరణంయయుర్హరిమ్॥ ౮౨ ॥ దేవాః॥ నైవంవి
దామోభగవాన్ప్రాణరోధంచరాచరస్యాఖిలసత్త్వధామ్నః । విధేహితన్నోవృజినాద్విమోక్షం ప్రా
ప్తావయంత్వాంశరణంశరణ్యం॥౮౩ ॥ శ్రీభగవాన్॥ మాభైష్టబాలంతపసోదురత్యయాన్నివర్తయిష్యేప్ర
తియాతస్వధామ । యతోహివఃప్రాణనిరోధఆసీదౌత్తానపాదిర్మయిసంగతాత్మా॥ ౮౪ ॥ ఇతిశ్రీమద్భా
గవతే - చతుర్థస్కంధే - అష్టమోధ్యాయః. ... ... *

మైత్రేయః ॥ తఏవముత్సన్నభయాఉరుక్రమేకృతావనామాః ప్రయయుస్త్రివిష్టపం । సహస్రశీర్షాపిత
తోగరుత్మతామధోర్వనంభృత్యదిదృక్షయాగతః ॥ ౧ ॥ సవైధియాయోగవిపాకతీవ్రయాహృత్పద్మకో
శేస్ఫురితంతటిత్ప్రభం తిరోహితంసహసైవోపలక్ష్యబహిఃస్థితంతదవస్థందదర్శ॥౨॥ తద్దర్శనేనాగతసా
ధ్వసఃక్షితావవందతాంగంవినమయ్యదండవత్ । దృగ్భ్యాంప్రపశ్యన్ప్రపిబన్నివార్భకశ్చుంబన్నివాస్యే
నభుజేనచాశ్లిషన్ ॥ ౩ ॥ సతంవివక్షంతమతద్విదంహరిర్జ్ఞాత్వాస్యసర్వస్యచహృద్యవస్థితః । కృతాం
జలింబ్రహ్మమయేనకంబునాపస్పర్శబాలంకృపయాకపోలే ॥ ౪ ॥ సవైతదైవప్రతిపాదితాంగిరందైవీంప
రిజ్ఞాతపరాత్మనిర్ణయః। తంభక్తిభావోభ్యగృణాదసత్వరఃపరిశ్రుతోరుశ్రవసంధ్రువక్షితిః॥ ౫॥ ధ్రువః॥
యోంతఃప్రవిశ్యమమవాచమిమాంప్రసుప్తాం సంజీవయత్యఖిలశక్తిధరస్స్వధామ్నా । అన్యాంశ్చహస్త
చరణశ్రవణత్వగాదీన్ప్రాణాన్నమోభగవతే పురుషాయతుభ్యం ॥ ౬ ॥ ఏకస్త్వమేవభగవన్నిదమా
త్మశక్త్యా మాయాఖ్యయోరుగుణయా మహదాద్యశేషం । సృష్ట్వానువిశ్య పురుషస్తదసద్గుణేషు నానేవ
దారుషువిభావసువద్విభాసి ॥ ౭ ॥ త్వద్దత్తయా వయునయేదమచష్టవిశ్వం సుప్తఃప్రబుద్ధఇవనాథభ

భ్యామాలింగన్నివావందతేత్యర్థః॥ ౩ ॥ సఇతి॥ వివక్షంతంతద్గుణాన్వక్తుమిచ్ఛంతం-అతద్విదంస్తుత్యాదికర్తుమజానం
తం-అస్యధ్రువస్య- సర్వస్యలోకస్యచ- హృద్యవస్థితత్వాత్ జ్ఞాత్వా- బ్రహ్మమయేనవేదాత్మకేన- శంఖేన॥ ౪ ॥ సఇతి॥ భ
గవతాప్రతిపాదితాంగిరం- ప్రతిపత్స్యతి శేషః- ప్రతిపద్యతామితిపాఠే - తాంవేదాత్మికాం- పరిజ్ఞాతః- పరాత్మనోరీశ్వర
జీవయోర్నిర్ణయోయేనసః - అతఏవభక్త్యా - భావఃప్రేమయస్య - అసత్వరః - త్వరారహితఃపరితఃశ్రుతంవిఖ్యాతం-
ఉరుశ్రవఃకీర్తిఃయస్యతం- ధ్రువాక్షితిఃస్థానంయస్యేతి- భావినిర్దేశః॥ ౫ ॥ శ్లో॥ శ్రీధరీయః-ఈశానుగ్రహసంప్రాప్తవా
గాద్యద్భుతవృత్తిభిః । ద్వాదశాదిత్యసంకాశైః శ్లోకైరస్తౌద్ధరింధ్రువః ॥ యఇతి ॥ యోమేప్రసుప్తాంలీనాంవాచం -
అన్యాంశ్చప్రాణాన్ - ఇంద్రియాణి - స్వధామ్నాచిచ్ఛక్త్యా- సంజీవయతి - యతః- అఖిలాఃచక్షురాదిజ్ఞానక్రియా
శక్తీః-ధారయతీతితథా-పురుషాయఅంతర్యామిణే ॥ ౬ ॥ ననువాగాదీంద్రియశక్తిధరాఃవహ్న్యాదయఃప్రసిద్ధాః-నాహ
మిత్యతఆహ॥ ఏకఇతి॥ అనువిశ్య-పురుషఃఅంతర్యామీ- త్వం- ఏకఏవ- తస్యామాయాయాఃఅసత్సుగుణేషు - ఇంద్రియాది
షుస్థితస్సన్-తత్తద్దేవతారూపోనానేవభాసి-నతుత్వద్వ్యతిరేకేణ-జ్ఞానక్రియాశక్తిధరః-కశ్చిదస్తీత్యర్థః॥ ౭॥ అపిచకిము
వక్తవ్యం- వహ్న్యాదయోజ్ఞానాదిశక్తిధరానభవంతీతి - యస్మాద్బ్రహ్మణోపివిజ్ఞానంత్వదధీనమేవేత్యాహ॥ త్వదితి॥ త్వ

ద్ధత్తయా- నయనయాజ్ఞానేన- భవంతంశరణంప్రపన్నఃబ్రహ్మా- ఇదంవిశ్వం- అచష్ట అపశ్యత్ - కథంసుప్తపురుషః- ప్రబు ద్ధస్సన్ యథాపశ్యతితద్వత్- అతఃయేఅపవర్గార్థా ముక్తాః - తేషామపిశరణంకృతవిదాసర్వేంద్రియజీవనేనత్వత్కృతము పకారంజానతా-కథంవిస్మర్యతేఏవంభూతంత్వామభజంతఃకృతఘ్నాఇత్యర్థః ॥ ౮ ॥ యేచమాదృశాః-కామాద్యర్థం భజంతి- తేఽతిమూఢాఇత్యాహద్వాభ్యాం॥ నూనమితి॥ భవాప్యయాజన్మమరణే- తద్విమోక్షహేతుంత్వాం - అన్యహే తోఃకామాద్యర్థం- యేభజంతి- తేనూనంవిమృష్టమతయః- వంచితచిత్తాః- యతస్తేకల్పతరుంత్వాంఅర్చంతి - తతఃకుణ పతుల్యేనదేహేన - ఉపభోగ్యంసుఖమిచ్ఛంతి - నచేచ్ఛాయోగ్యం తదిత్యాహ - యత్ యతః స్పర్శజంవిషయసంబంధజ న్యంసుఖ్యం-తన్నరకేపిభవతి॥౯॥ననుస్వర్గాదిసుఖంసకామైఃప్రాప్యతే-నిష్కామభజనేనతన్నస్యాదిత్యతఆహ-యేతి॥ స్వ మహిమనినిజానందరూపేపి- మాభూత్ - నభవతీత్యర్థః-అంతకస్యఅసినాకాలేన-లులితాత్ఖండితాత్- విమానాత్ పత తాంసానాస్తీతికిమువక్తవ్యం॥ ౧౦॥ అతస్త్వత్కథాశ్రవణాయసత్సంగతిందేహీత్యాహ॥భక్తిమితి॥ భక్తి-త్వయి-ప్రవ హతాంసాతత్యేనకుర్వతాంననుమోక్షంకింనయాచసేఅతఆహ- యేనమహత్ప్రసంగేన - అంజసాఅయత్నతఏవ- ఉరూ ణివ్యసనానియస్మిన్తం- నేష్యేపారంగమిష్యామి- భవద్గుణకథైవఅమృతంతస్యపానేనమత్తస్సన్॥ ౧౧ ॥ కథామృతపా నస్యమాదకత్వమాహ॥ తఇతి॥ తేఅతితరాంప్రియమపి- మర్త్యం దేహంనస్మరంతినానుసందధతే- యేచసుతాదయః అదః మర్త్యమనుసంబంధాః- తానపి తే నస్మరంతి - యేచకృతప్రసంగాస్తేషు భవదీయపదారవింద సౌగంధ్యేలుబ్ధం హృద యంయేషాం తేషు-తుశబ్దేనాన్యేషాం కేవలయోగాదినిష్ఠానాం- దేహాభిమానినాం- నివృత్తిందర్శయతి॥ ౧౨ ॥ నన్విదంవి

వత్ప్రపన్నః। తస్యాపవర్గ్యశరణంతవపాదమూలంవిస్మర్యతేకృతవిదాకథమార్తబంధో॥ ౮॥ నూనంవి
మృష్టమతయస్తవమాయయాతే యేత్వాంభవాప్యయవిమోక్షణమన్యహేతోః। అర్చంతికల్పకతరుంకుణ
పోపభోగ్యమిచ్ఛంతియత్స్పర్శజంనరకేపినృణామ్॥ ౯ ॥ యానిర్వృతిస్తనుభృతాంతవపాదపద్మధ్యా
నాద్భవజ్జనకథాశ్రవణేనవాస్యాత్ । సాబ్రహ్మణిస్వమహిమన్యపి నాథమాభూత్ కింత్వంతకాసిలులి
తాత్పతతాంవిమానాత్ ॥ ౧౦ ॥ భక్తింముహుఃప్రవహతాం త్వయిమేప్రసంగో భూయాదనంతమహ
తామమలాశయానామ్ । యేనాంజసోల్బణమురువ్యసనంభవాబ్ధింనేష్యేభవద్గుణకథామృతపానమత్తః॥
౧౧ ॥ తేనస్మరంత్యతితరాంప్రియమీశమర్త్యంయేచాన్వదస్సుతసుహృద్గృహవిత్తదారాః । యేత్వబ్జనా
భభవదీయపదారవిందసౌగంధ్యలుబ్ధహృదయేషుకృతప్రసంగాః ॥ ౧౨ ॥ తిర్యఙ్నగద్విజసరీసృపదేవదై
త్యమర్త్యాదిభిఃపరిచితంసదసద్విశేషమ్ । రూపంస్థవిష్ఠమజతేమహదాద్యనేకం నాతఃపరంపరమవేద్మిన
యత్రవాదః॥ ౧౩॥ కల్పాంతఏతదఖిలంజఠరేణగృహ్ణన్ శేతేపుమాన్స్వదృగనంతసఖస్తదంకే । యన్నాభి
సింధురుహకాంచనలోకపద్మగర్భేద్యుమాన్భగవతేప్రణతోస్మితస్మై ॥ ౧౪ ॥ త్వంనిత్యముక్తపరిశుద్ధవిబు
ద్ధఆత్మాకూటస్థఆదిపురుషోభగవాంస్త్ర్యధీశః । యద్బుద్ధ్యవస్థితిమఖండితయాస్వదృష్ట్యా ద్రష్టాస్థితావధి

ద్వానపిత్వంకిమిత్యాత్మాభిమానంనహాసీత్యతఆహ ॥ తిర్యగితి ॥ తిర్యగాదిభిః - పరిచితంవ్యాప్తం- సతోఽసతశ్చవిశేషా యస్య-మహదాదీనిఅనేకానికారణానియస్య- హేపరమఅజతేఇదంరూపం- స్థవిష్ఠంవిరాడ్రూపం కేవలంవేద్మిఅతఃపరం ఈశ్వరస్వరూపంనవేద్మి- యత్రవాదః - శబ్దవ్యాపారోనాస్తితద్బ్రహ్మస్వరూపంనవేద్మి - అతఃఅభిమానోనానివర్తతఇతి భావః॥ ౧౩॥ తదేవంభగవదనుకంపయా - తద్రూపద్వయంజ్ఞాత్వా ఈశ్వరస్వరూపమనువర్ణయన్నమస్కరోతి ॥ క ల్పాంతఇతి ॥ ఏతత్త్రైలోక్యం- యఃపుమాన్ శేతేస్వస్మిన్నేవదృక్ నబహిర్యస్యయోగనిద్రారూఢత్వాత్ ॥ అనంతసఖః శేషసహాయః-తదంకేశేషోత్సంగే - యస్యనాభిరేవసింధుఃసముద్రః - తస్మిన్రోహతీతితథా - తస్యకాంచనలోకపద్మస్య గర్భేకర్ణికాయాంద్యుమాన్- ఓజస్వీబ్రహ్మాభవతి-తంప్రణతోస్మీత్యర్థః॥ ౧౪॥ ననుమమాపిస్వాపాద్యవస్థావత్త్వేకోజీ వాద్విశేషఇత్యతఆహ॥ త్వమితి॥ త్వంతువ్యతిరిక్తఃజీవవిలక్షణః- ఆస్సేతిష్ఠసి- వైలక్షణ్యమేవాహ - త్వంతునిత్యముక్తః- జీ వస్తుత్వత్ప్రసాదాన్ముచ్యతే- త్వంపరిశుద్ధః- సతుమలినః-త్వంవిబుద్ధస్సర్వజ్ఞః- సతుకించిజ్జ్ఞః- త్వంఆత్మా-సతుజడః-త్వం కూటస్థః- సతువికారీ- త్వంఆదిపూరుషః- సతుఆదిమాన్- త్వంభగవాన్-సతుభగహీనః-త్వంత్రయాణాంగుణానాంఅ ధీశః సతుపరతంత్రః - కుతఏతద్వైలక్షణ్యంయత్ యతః - బుద్ధ్యవస్థితం బుద్ధేస్తాంతామవస్థాం అఖండితయాస్వదృష్ట్యావి చ్ఛిన్నయా - ద్రష్టాపశ్యసి - ద్రష్టేతితృన్ప్రత్యయాంతః - ప్రథమాంతం - అతోబుద్ధ్యవస్థితి మిత్యత్ర షష్ఠ్యభావః - తథా

భూతఏవత్వం- స్థితౌ పాలనే- అధిమఖః యజ్ఞాధిష్ఠాతా శ్రీవిష్ణుః॥ ౧౫ ॥ తమేవ బ్రహ్మరూపేణ జ్ఞాతం నమస్కరోతి ॥ యస్మి
న్నితి॥ పతంతి అకస్మాదుద్భవంతి- విశ్వస్యభవో యస్మాత్- ఏకమఖండం- ఆద్యమనాదిం ॥ ౧౬ ॥ సకామభజనాదపి మోక్ష
మాశాసాన ఆహ॥ సత్యేతి॥ హే భగవన్ పురుషార్థః పరమానందః స ఏవ మూర్తిర్యస్య తస్య తవ పాదపద్మం - ఆశిషో రాజ్యా
దేస్సకాశాత్- సత్యాః ఆశీః- పరమార్థఫలం హి నిశ్చితం యస్య తస్య తథా తేన ప్రకారేణ - త్వమేవ పురుషార్థ ఇత్యేవం ని
ష్ఠామతయా అన్వనుభజతః- యద్యప్యేవం తథాపి హి- ఆర్యస్వామిన్- దీనాన్ సకామానప్యస్మాన్- భగవాన్ భవాన్- ప
రిపాతి సంసారభయాద్రక్షత్యేవ - యతః అనుగ్రహే హి తాచరణే - కాతరః పరవశః - యథా ఉస్రా నవప్రసూతా ధేనుః వ
త్సం క్షీరం పాయయతి వృకాదిభ్యో రక్షతి చ తద్వత్ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ వేదేతి॥ వ్యవసితం సంకల్పితం॥ ౧౯ ॥ తత్ప్రియచ్ఛామీత్యు
క్తం కిం తదిత్యపేక్షాయామాహ సార్ధాభ్యాం ॥ నేతి ॥ హే భద్ర ధ్రువ క్షితిః నివాసో యస్మిన్ - యత్ర యస్మిన్ - ఆ
హితం అర్పితం॥ ౨౦ ॥ మేఢ్యామితి॥ ధాన్యాక్రమణాయ భ్రామ్యమాణానాం పశూనాం బంధనస్తంభో మేఢిః తస్యాం- బలీ
వర్దసమూహవత్- అవాంతరకల్పవాసినాం- పరస్తాదపి స్థాస్ను- లోకత్రయనాశేప్యనశ్వరం ధర్మాగ్న్యాదయో నక్షత్ర

మఖోవ్యతిరిక్త ఆస్తే ॥ ౧౫ ॥ యస్మిన్నిరుద్ధగతయో హ్యనిశం పతంతి భిత్యాదయో వివిధశక్తయ ఆనుపూ
ర్వ్యాత్। తద్బ్రహ్మ విశ్వభవమేకమనంతమాద్యమానందమాత్రమవికారమహం ప్రపద్యే॥ ౧౬ ॥ సత్యా
శిషో భగవంస్తవ పాదపద్మమాశీస్తథానుభజతః పురుషార్థమూర్తేః। అప్యేవమార్య భగవాన్ పరిపాతి దీనా
నుస్రేవ వత్సకమనుగ్రహకాతరోఽస్మాన్॥ ౧౭ ॥ మైత్రేయః॥ అథాభిష్టుత ఏవం వై సత్సంకల్పేన ధీమతా। భృ
త్యానురక్తో భగవాన్ ప్రతినంద్యేదమబ్రవీత్॥ ౧౮ ॥ శ్రీభగవాన్॥ వేదాహం తే వ్యవసితం హృది రాజన్యబాల
కః। తత్ప్రియచ్ఛామి భద్రం తే దురాపమపి సువ్రత॥ ౧౯ ॥ నాన్యైరధిష్ఠితం భద్ర యద్భ్రాజిష్ణు ధ్రువక్షితి।
యత్ర గ్రహర్క్షతారాణాం జ్యోతిషాం చక్రమాహితమ్॥ ౨౦ ॥ మేఢ్యాం గోచక్రవత్ స్థాస్ను పరస్తాత్క
ల్పవాసినామ్। ధర్మోఽగ్నిః కశ్యపః శుక్రో మునయో యే వనౌకసః। చరంతి దక్షిణీకృత్య భ్రమంతో యత్సతా
రకాః॥ ౨౧॥ ప్రస్థితే తు వనం పిత్రా దత్త్వా గాం ధర్మసంశ్రయః। షడ్వింశద్వర్షసాహస్రం రక్షితావ్యాహ
తేంద్రియః ॥ ౨౨ ॥ తద్భ్రాతర్యుత్తమే నష్టే మృగయాయాం తు తన్మనాః। అన్వేష్యంతీ వనం మాతా దా
వాగ్నిం సా ప్రవేక్ష్యతి ॥ ౨౩ ॥ ఇష్ట్వా మాం యజ్ఞహృదయం యజ్ఞైః పుష్కలదక్షిణైః। భుక్త్వా చేహాశిష
స్సత్యా అంతే మాం సంస్మరిష్యసి॥ ౨౪॥ తతో గంతాసి మత్స్థానం సర్వలోకనమస్కృతమ్। ఉపరిష్టాదృషిభ్య
స్త్వం యతో నావర్తతే గతః॥ ౨౫ ॥ మైత్రేయః॥ ఇత్యర్చితః స భగవానతిదిశ్యాత్మనః పదమ్। బాలస్య పశ్య
తో ధామ స్వం మాయాద్గరుడధ్వజః॥ ౨౬॥ సోఽపి సంకల్పజం విష్ణోః పాదసేవోపసాదితమ్। ప్రాప్య సంకల్పని
ర్వాణం నాతిప్రీతోఽభ్యగాత్పురమ్॥ ౨౭ ॥ విదురః॥ సుదుర్లభం యత్పరమం పదం హరేర్మాయావినస్తచ్చర
ణార్చనార్జితమ్। లబ్ధ్వాప్యసిద్ధార్థమివైకజన్మనా కథం స్వమాత్మానమమన్యతార్థవిత్॥ ౨౮॥ మైత్రేయః॥
మాతుస్సపత్న్యా వాగ్బాణైర్హృది విద్ధస్తు తాన్ స్మరన్। నైచ్ఛన్ముక్తిపతేర్ముక్తిం తస్మాత్తాపముపేయి
వాన్॥ ౨౯ ॥ ధ్రువః॥ సమాధినా నైకభవేన యత్పదం విదుస్సనందాదయ ఊర్ధ్వరేతసః। మాసైరహం షడ్భి

రూపాః వనౌకసస్సప్తఋషయః- యత్ప్రదక్షిణీకృత్య - భ్రమంతశ్చరంతి ॥ ౨౧ ॥ ఏతచ్చ రాజ్యానంతరం భవిష్యతీత్యా
హ॥ ప్రస్థిత ఇతి ॥ తుభ్యం పృథివీం దత్త్వా-వనం ప్రస్థిత ఇతి భావే క్తః-వనం ప్రతిగమనే కృతే సతి రక్షితా రక్షిష్యసి॥ ౨౨ ॥ త్వ
యా అసంకల్పితమపి మద్భక్తస్య తవ ద్రోహోదేవం భవిష్యతీత్యాహ ॥ త్వదితి ॥ సా సురుచిః ప్రవేక్ష్యతి ॥ ౨౩ ॥ కించదృ
ష్ట్వేతి॥ ఇష్ట్వా మాం యజ్ఞహృదయం ప్రియమూర్తిర్యస్య తం॥ ౨౪ ॥ తత ఇతి॥ యతః స్థానాత్॥ ౨౫॥ ఇతీతి॥ అతిదిశ్య దత్త్వా
౨౬ ॥ స ఇతి ॥ సంకల్పజం మనోరథం - పాదసేవయా ప్రాపితం - సంకల్పస్య నిర్వాణం సమాప్తిర్యస్మాత్ ॥ ౨౭ ॥ సు
దుర్లభ ఇతి॥ మాయావినస్సకామస్య- యత్సుదుర్లభం హరేః పదం- తదేకేనైవ జన్మనా లబ్ధ్వాపి- స్వమాత్మానం మనః ప్ర
సిద్ధార్థం అప్రాప్తమనోరథమివ-కథమమన్యత-పురుషార్థవిదపి॥ ౨౮॥ ౨౯॥ తాపమేవాహ సార్ధైః షడ్భిః॥ సమాధినేతి॥
నైకే అనేకే భవాః యస్మిన్ తేన- అనేకభవేన సమాధినా- బహుజన్మాభ్యస్తేనేత్యర్థః-ప్రణామస్తుత్యాదిసమయే- గరుడా
ధిరూఢస్య హరేః- పాదచ్ఛాయాయాం స్థితం- ఆత్మానం స్మరన్నాహ ॥ ఛాయాముపేత్యేతి ॥ పృథఙ్మతిః భేదదృష్టిః సన్- హాక
ష్టమితి భావః॥ ౩౦ ॥ అహో ఇతి ॥ అనాత్మ్యం ఆత్మశూన్యత్వం- అజ్ఞత్వమితి యావత్-భవచ్ఛేత్తుః భవత్తః- యత్ అంతవత్

అనిత్యం-తత్ అయాచేయాచితవానస్మి॥ ౩౧ ॥ అజ్ఞత్వే కారణం సంభావయతి॥ మతిరితి ॥ పతద్భిః మదపేక్షయా అధఃప్రా ప్నువద్భిః- అతఏవ అసహిష్ణుభిః- అసహనశీలైః ॥ శ్లో॥ నాధునాప్యవమానంత ఇత్యాదిసత్యమపి-నారదస్యవచః-యోనగృ హీతవానస్మి-తస్యమేమతిర్విదూషితా॥ ౩౨ ॥ కించ ॥ దైవీమితి॥ ప్రసుప్తః స్వప్నేనిపశ్యన్-ద్వితీయేఅసత్యపి-భ్రాన్త్యైవ భ్రాతృవ్యః శత్రురితిదృష్ట్వా-హృద్రుజా హృదయగతశోకేన-తప్యే తాపమనుభవామ॥ ౩౩ ॥ మయేతి ॥ కించమయాప్రసా ద్య ప్రార్థితం-తద్వ్యర్థం॥ ౩౪॥ ప్రార్థితమాహ॥ భవచ్ఛిదమితి॥ ఏతదేవసదృష్టాన్తమాహ-స్వారాజ్యంనిజానందం ప్రయచ్ఛతస్సకాశాత్ - మానః అభిమానః - క్షీణేనపుణ్యేనమయా - భిక్షితః యాచితః - క్షీణపుణ్యేనేతివా సంబంధః - య థా అధనః క్షీణపుణ్యతయా- ఈశ్వరాచ్చక్రవర్తినః- ఫలీకారాన్ సతుషతండులకణాన్- యాచతే తద్వత్ ॥ ౩౫ ॥ ఏవంని స్పృహత్వంతస్యయుక్తమేవేత్యాహ॥ నేతి॥ రజోజుషః పరాగం ప్రాప్తః- తస్యదాస్యం వినా- అన్యమర్థం - ఆత్మనోనవై

రముష్య పాదయోశ్ఛాయాముపేత్యాపగతః పృథఙ్మతిః ॥ ౩౦ ॥ అహో బత మమానాత్మ్యం మందభాగ్య
స్య పశ్యత । భవచ్ఛిదః పాదమూలం గత్వా యాచే యదంతవత్॥ ౩౧ ॥ మతిర్విదూషితా దేవైః పతద్భిరస
హిష్ణుభిః । యో నారదవచస్తథ్యం నాగ్రహీషమసత్తమః॥ ౩౨ ॥ దైవీం మాయాముపాశ్రిత్య ప్రసుప్త ఇవ
భిన్నదృక్ । తప్యే ద్వితీయేప్యసతి భ్రాతృభ్రాతృవ్యహృద్రుజా॥ ౩౩॥ మయైతత్ప్రార్థితం వ్యర్థం చికిత్సేవ
గతాయుషి । ప్రసాద్య జగదాత్మానం తపసా దుష్ప్రసాదనమ్॥ ౩౪ ॥ భవచ్ఛిదమయాచేహం భవం భాగ్య
వివర్జితః। స్వారాజ్యం యచ్ఛతో మౌఢ్యాన్మానో మే భిక్షితో బత ॥ ఈశ్వరాత్క్షీణపుణ్యేన ఫలీకారానివాధ
నః॥ ౩౫ ॥ మైత్రేయః॥ న వై ముకుందస్య పదారవిందయో రజోజుషస్తాత భవాదృశా జనాః। వాంఛంతి తద్దా
స్యమృతేర్థమాత్మనో యదృచ్ఛయా లబ్ధమనస్సమృద్ధయః॥ ౩౬ ॥ ఆకర్ణ్యాత్మజమాయాంతం సంపరేత్య యథా
గతమ్ । రాజా న శ్రద్దధే భద్రమభద్రస్య కుతో మమ॥ ౩౭ ॥ శ్రద్ధాయ వాక్యం దేవర్షేర్హర్షవేగేన ధర్షి
తః। వార్తాహర్తురతిప్రీత్యా హారం ప్రాదాన్మహాధనమ్॥ ౩౮ ॥ సదశ్వం రథమారుహ్య కార్తస్వరపరిష్కృ
తమ్ । బ్రాహ్మణైః కులవృద్ధైశ్చ పర్యస్తోమాత్యబంధుభిః ॥ ౩౯ ॥ శంఖదుందుభినాదేన బ్రహ్మఘోషేణ
వేణుభిః । నిశ్చక్రామ పురాత్తూర్ణమాత్మజాభీక్షణోత్సుకః॥ ౪౦ ॥ సునీతిస్సురుచిశ్చాస్య మహిష్యౌ రు
క్మభూషితే। ఆరుహ్య శిబికాం సార్ధముత్తమేనాభిజగ్మతుః॥ ౪౧ ॥ తం దృష్ట్వోపవనాభ్యాశ ఆయాంతం తరసా
రథాత్ ।అవరుహ్య నృపస్తూర్ణమాసాద్య ప్రేమవిహ్వలః॥ ౪౨॥ పరిరేభేంగజం దోర్భ్యాం దీర్ఘోత్కంఠ
మనాః శ్వసన్ ।విష్వక్సేనాంఘ్రిసంస్పర్శహతాశేషాఘబంధనం ॥ ౪౩ ॥ అవజిఘ్రన్ముహుర్మూర్ధ్ని శీ
తైర్నయనవారిభిః । స్నాపయామాస తనయం జాతోద్దామమనోరథః॥ ౪౪ ॥ అభివంద్య పితుః పాదావాశీ
ర్భిశ్చాభిమంత్రితః । ననామ మాతరౌ శీర్ష్ణా సత్కృతస్సజ్జనాగ్రణీః॥ ౪౫ ॥ సురుచిస్తం సముత్థాప్య పాదా
వనతమర్భకమ్ । పరిష్వజ్యాహ జీవేతి బాష్పగద్గదయా గిరా ॥ ౪౬ ॥ యస్య ప్రసన్నో భగవాన్గుణైర్మైత్
ర్యాదిభిర్హరిః। తస్మై నమంతి భూతాని నిమ్నమాప ఇవ స్వయమ్॥ ౪౭ ॥ ఉత్తమశ్చ ధ్రువశ్చోభావన్యోన్యం
ప్రేమవిహ్వలౌ । అంగసంగాదుత్పులకావస్రౌఘం ముహురూహతుః॥ ౪౮ ॥ సునీతిరస్య జననీ ప్రాణే
భ్యోపి ప్రియం సుతమ్। ఉపగుహ్య జహావాధిం తదంగస్పర్శనిర్వృతా॥ ౪౯ ॥ పయస్స్తనాభ్యాం సుస్రావ నే
త్రజైస్సలిలైశ్శివైః। తథాభిషిచ్యమానాభ్యాం వీర వీరసువో ముహుః॥ ౫౦ ॥ తాం శశంసుర్జనా రాజ్ఞీం ది

వాంఛంతి- యదృచ్ఛయైవలబ్ధేన వః సస్సమృద్ధిర్యేషాం తే ప్రాప్తమనోరథా ఇత్యర్థః॥ ౩౬ ॥ ప్రస్తుతమాహ। ఆకర్ణ్యేతి॥ సంపరేత్య మృత్వా-ఆగతమాకర్ణ్య-యథాన శ్రద్దధే విశ్వాసంనచకార-అభద్రస్య మమభద్రం కుత ఇతిమత్వా॥ ౩౭ ॥ శ్రద్ధా యేతి॥ ఏవ్వత్యవిరత ఇతి దేవర్షివాక్యం శ్రద్ధాయ॥ ౩౮॥ సదశ్వమితి॥ బ్రాహ్మణాదిభిః పర్యస్తః పరివృతః॥ ౩౯॥ ౪౦ ॥ సునీతిరి తి॥ అస్య రాజ్ఞో మహిష్యౌ ఉత్తమంనిధాయ-ఏకామేవ శిబికాం నరవిమానమారుహ్య॥ ౪౧ ॥ తమితి ॥ ఉపవనస్యాభ్యాశే సమీ పే॥ ౪౨ ॥ పరిరేభ ఇతి॥ విష్వక్సేనాంఘ్రిసంస్పర్శేన-హతం అశేషం అఘబంధనం చయస్య॥ ౪౩॥ అవజిఘ్రన్నితి॥ జాతః ఉ ద్దామః మహాన్మనోరథో యస్య॥ ౪౪ ॥ అభివంద్యేతి ॥ అభిమంత్రితః-పితురాశీర్భిస్సత్కృతః తేన - కృతభాషణః ॥ ౪౫ ॥ ౪౬॥ సురుచ్యాః ప్రీతిర్నాసంభావితేత్యాహ ॥ యస్యేతి ॥ నమంతి అనుసరంతి - ఆపో యథా - స్వయమేవనిమ్నం దేశమ వతరంతి॥ ౪౭॥ ఉత్తమ ఇతి॥ ఊహతుః-దధతుః॥ ౪౮॥ ౪౯॥ పయ ఇతి॥ హే వీర విదుర వీరసువ- వీరజనన్యాః ధ్రువమాతుః

అభిషిచ్యమానాభ్యాం స్తనాభ్యాంపయః-తథాసుస్రావ॥౫౦॥ తామితి॥చిరంనష్టందర్శనమప్రాప్తః-రక్షితాం రక్షిష్యతి॥౫౧ ౫౨॥లాల్యమానమితి॥ ఏవమితివ్యవహితంపిత్రాద్యుపలాలనంపరామృశ్యతే॥ ౫౩॥ పురం వర్ణయతి చతుర్భిః తత్రేతి॥సంవృతైఃఫలమంజరీయుక్తైఃపూగానాంపోతైర్బాలవృక్షైః - తద్విధైస్సంవృతైః ఉపస్కృతం ప్రతి ద్వార మిత్యుత్తరేణాన్వయః॥౫౪॥ చూతేతి॥మాతప్రవాళాశ్చవాసాంసిచస్రజశ్చముక్తాదామానిచ తేషాం- విశిష్టలంబన మస్తి మేషకుంభేషు॥౫౫॥ప్రాకారైరితి॥ గోపురైఃఅగారైశ్చ- శాతకుంభః పరిచ్ఛదాః పరికరా యేషుతైః విమానానాం శిఖరైఃద్యుతిర్యేషాం॥౫౬॥మృష్టేతి॥చత్వరమంగణంరథ్యారాజమార్గః-అట్టః-ఉచ్చస్యప్రాకారస్యోపరివినిర్మితో భూమికామార్గః అవారితరః-మృష్టాస్సమ్మార్జితాశ్చత్వరాదయోయస్మిన్॥౫౭॥ధూపేతి॥సిద్ధార్థః శ్వేతసర్షపః అక్షతాః

ప్త్వా తేపుత్రఆశిషః॥ప్రతిలబ్ధశ్చిరంనష్టోరక్షితామండలంభువః॥ ౫౧॥ అభ్యర్చితస్త్వయానూనంభగవాన్ప్రణతార్తిహా।యదనుధ్యాయినోధీరామృత్యుంజిగ్యుస్సుదుర్జయమ్॥ ౫౨॥ లాల్యమానంజనైరేవంధ్రువంసభ్రాతరంనృపః।ఆరోప్యకరిణంహృష్టస్స్తూయమానోవిశత్పురమ్॥ ౫౩॥ తత్రతత్రోప సంక్లృప్తైర్లసన్మకరతోరణైః।సంవృతైఃకదళీస్తంభైఃపూగపోతైశ్చతద్విధైః॥ ౫౪॥ చూతపల్లవ వాససృఙ్ముక్తాదామవిలంబిభిః।ఉపస్కృతంప్రతిద్వారమపాంకుంభైస్సదీపకైః॥౫౫॥ ప్రాకారైర్గోపురాగారైశ్శాతకుంభపరిచ్ఛదైః । సర్వతోలంకృతంశ్రీమద్విమానశిఖరద్యుభిః॥ ౫౬॥ మృష్టచత్వరరథ్యాట్టమార్గంచందనచర్చితమ్॥లాజాక్షతైఃపుష్పఫలైస్తండులైర్బలిభిర్యుతమ్॥ ౫౭॥ ధూపాయ పథి దృష్ట్వా యతత్రతత్రపురస్త్రియః।సిద్ధార్థాక్షతదధ్యంబుదూర్వాపుష్పఫలానిచ॥ ౫౮॥ ఉప జహ్రుః ప్రయుంజానావాత్సల్యాదాశిషస్సతీః॥శృణ్వంస్తద్వల్గుగీతానిప్రావిశద్భవనంపితుః॥ ౫౯॥ మహా మణి వ్రాతమయేతస్మిన్సభవనోత్తమే।లాలితోతితరాంపిత్రాన్యవసద్దివిదేవతత్॥ ౬౦॥ పయః ఫేననిభాశ్శయ్యాదాంతరుక్మపరిచ్ఛదాః।ఆసనానిమహార్హాణియత్రరౌక్మాఉపస్కరాః॥౬౧॥ యత్ర స్ఫటిక కుడ్యేషు మహామకరతేషుచ। మణిప్రదీపాఆభాంతిలలనారత్నసంయుతాః॥౬౨॥ఉద్యానానిచరమ్యాణివిచిత్రైరమరద్రుమైః। కూజద్విహంగమిథునైర్గాయన్మత్తమధువ్రతైః॥౬౩॥వాప్యోవైడూర్యసోపానాఃపద్మోత్పలకుముద్వతీః।హంసకారండవకులైర్జుష్టాశ్చక్రాహ్వసారసైః॥౬౪॥ఉత్తానపాదో రాజర్షిః ప్రభావంతనయస్యతమ్।శ్రుత్వాదృష్ట్వాద్భుతతమంప్రపేదేవిస్మయంపరమ్॥ ౬౫॥ వీక్ష్యోఢవయసం పుత్రం ప్రకృతీనాంచసమ్మతమ్।అనురక్తప్రజంరాజాధ్రువంచక్రేభువఃపతిమ్॥౬౬॥ఆత్మానంచప్రవయసమాకలయ్యవిశాంపతిః।వనంవిరక్తఃప్రాతిష్ఠద్విమృశన్నాత్మనోగతిమ్॥౬౭॥ఇతినవమోఽధ్యాయః. ... ...*

మైత్రేయః॥ ప్రజాపతేర్దుహితరంశింశుమారస్యవైధ్రువః।ఉపయేమేభ్రమింనామతత్సుతౌ కల్పవత్సరౌ॥౧॥ఇలాయామపిభార్యాయాంవాయోఃపుత్ర్యాంమహాబలః । పుత్రముత్కలనామానం యోషిద్రత్నమజీజనత్॥ ౨॥ ఉత్తమస్త్వకృతోద్వాహోమృగయాయాంబలీయసా । హతఃపుణ్యజనేనాద్రౌతన్మాతాస్యగతింగతా॥౩॥ ధ్రువోభ్రాతృవధంశ్రుత్వాకోపామర్షశుచార్పితః । జైత్రంస్యందనమాస్థాయగతఃపుణ్యజనాలయమ్॥ ౪॥ గత్వోదీచీందిశంరాజా రుద్రానుచరసేవితామ్ । దదర్శహిమవద్ద్రోణ్యాంపురీంగుహ్యకసంకులామ్॥౫॥దధ్మౌశంఖంబృహద్బాహుః ఖందిశశ్చానునాదయన్। యేనోద్విగ్నదృశఃక్షత్తరుపదేవ్యోత్రసన్భృశమ్॥౬॥తతోనిష్క్రమ్యబలినఉపదేవమహాభటాః । అసహంతస్తన్నినాదముపజగ్ముఃవ్యకిరన్॥ ౫౮॥ఉపజగ్ముఃరితి॥సతీఃసత్యాః॥ ౫౯॥౬౦॥౬౧॥ యత్రేతి॥ యత్రభవనోత్తమే॥౬౨॥ ౬౩॥ వాప్యఇతి॥ కుముద్వతీః కుముత్ కుముదపద్మాదితద్వతోవాప్యః॥౬౪॥౬౫॥వీక్ష్యేతి॥ఊఢవయసంప్రాప్తయౌవనం -అనురక్తాఃప్రజాయస్మిన్తం॥౬౬॥౬౭॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... *

శ్లో॥ దశమేభ్రాతృహంతౄణాంయక్షాణామకరోద్వధమ్ । ఏకఏవాలకాంగత్వేత్యస్యవిక్రమఈర్యతే॥ ఇలాయామితి॥ యోషితాంరత్నమివ-అతిమనోహరాంకన్యారత్నంచేతివా॥౧॥౨॥ ఉత్తమఇతి॥ యక్షేణఅద్రౌహిమవతి-హతః - అజాపతిపాత్రేయుద్ధే-అస్యగతింగతేత్యర్థఃమృతేతిభావః॥౩॥ ధ్రువఇతి॥ కోపామర్షశుచాంద్వంద్వైక్యంతేనఅర్పితః వ్యాప్తః జైత్రంజయహేతుం పుణ్యజనాలయంఅలకాం॥౪॥గత్వేతి॥రుద్రానుచరాభూతాదయః॥ ౫॥ దధ్మావితి॥ దధ్మౌనాదితః

(౭౨)

వాక్ యేన శంఖనాదేన - హేతుభూతేన - ఉపదేవ్యః యక్షస్త్రియః ॥౬॥౭॥ స ఇతి ॥ ఇత్యేవం సత్యాం - త్రయోదశాయుతాని యక్షాః - యుగపత్ అపారం జఘ్నుః ॥౮॥౯॥ త ఇతి ॥ తేపి తత్కర్మ అసహమానాః - అముం అవిధ్యన్ - ద్విగుణం యథా భవతి తథా షడ్భిః ప్రతికర్తుమిచ్ఛంతః ॥౧౦॥ తత ఇతి ॥ చిత్రవాజైః చిత్రపక్షైః ॥౧౧॥౧౨॥ ఔత్తానపాదిరితి ॥ ఆసారేణ ధారాసంపాతేన - ఛన్నో గిరిరివ - నైవాదృశ్యత ॥౧౩॥ హాహాకార ఇతి ॥ సూర్యతుల్యః ॥౧౪॥ నదత్స్వితి ॥ యాతుధానేషు జయకాశిషు జితం జితమితి జయప్రకాశకేషు సత్సు ॥౧౫॥ ధనురితి ॥ వ్యధమత్ సంచూర్ణయామాస ॥౧౬॥ తస్యేతి ॥ వర్మాణి కవచాని ॥౧౭॥౧౮॥ హారేతి ॥ శిరః ప్రముఖైరంగైరాస్తృతాః ప్రకీర్ణాః - రేజురితి ద్వయోరన్వయః ॥౧౯॥ హతేతి ॥ ప్రాయః బాహుల్యేన వివృక్ణాః సంఛిన్నాః అవయవా యేషాం తే ॥౨౦॥ అపశ్యమాన ఇతి ॥ ఆతతాయినం శస్త్రపాణిం ॥౨౧॥ ఇతీతి ॥ ఇతి బ్రువన్

నాదమభిపేతురుదాయుధాః ॥౭॥ స తానాపతతో వీర ఉగ్రధన్వా మహారథః । ఏకైకం యుగపత్సర్వానహన్బాణైస్త్రిభిస్త్రిభిః ॥౮॥ తే వై లలాటలగ్నైస్తైరిషుభిః సర్వ ఏవ హి । మత్వా నిరస్తమాత్మానమాశంసన్కర్మ తస్య తత్ ॥౯॥ తేపి చాముమమృష్యంతః పాదస్పర్శమివోరగాః । శరైరవిధ్యన్యుగపద్ద్విగుణం ప్రచికీర్షవః ॥౧౦॥ తతః పరిఘనిస్త్రింశైః ప్రాసశూలపరశ్వధైః । శక్త్యృష్టిభిర్భుశుండీభిశ్చిత్రవాజైః శరైరపి ॥ ౧౧॥ అభ్యవర్షన్ప్రకుపితాః సరథం సహసారథిమ్ । ఇచ్ఛంతస్తత్ప్రతీకర్తుమయుతానాం త్రయోదశ ॥౧౨॥ ఔత్తానపాదిః స తదా శస్త్రవర్షేణ భూరిణా । న చైవాదృశ్యతచ్ఛన్న ఆసారేణ యథా గిరిః ॥ ౧౩॥ హాహాకారస్తదైవాసీత్సిద్ధానాం దివి పశ్యతామ్ । హతోయం మానవః సూర్యో మగ్నః పుణ్యజనార్ణవే ॥ నదత్సు యాతుధానేషు జయకాశిష్వథో మృధే । ఉదతిష్ఠద్రథస్తస్య నీహారాదివ భాస్కరః ॥ ౧౫॥ ధనుర్విస్ఫూర్జయన్దివ్యం ద్విషతాం ఖేదముద్వహన్ । అస్త్రౌఘం వ్యధమద్బాణైర్ఘనానీకమివానిలః ॥ ౧౬॥ తస్య తే చాపనిర్ముక్తా భిత్త్వా వర్మాణి రక్షసామ్ । కాయానావివిశుస్తిగ్మా గిరీనశనయో యథా ॥౧౭॥ భల్లైః సంఛిద్యమానానాం శిరోభిశ్చారుకుండలైః । ఊరుభిర్హేమతాలాభైర్దోర్భిర్వలయవల్గుభిః ॥ హారకేయూరముకుటైరుష్ణీషైశ్చ మహాధనైః । ఆస్తృతాస్తా రణభువో రేజుర్వీరమనోహరాః ॥౧౯॥ హతావశిష్టా ఇతరే రణాజిరాద్రక్షోగణాః క్షత్రియవర్యసాయకైః । ప్రాయో వివృక్ణావయవా విదుద్రువుర్మృగేంద్రవిక్రీడితయూథపా ఇవ ॥౨౦॥ అపశ్యమానః స తదాతతాయినం మహామృధే కంచన మానవోత్తమః । పురీం దిదృక్షన్నపి నావిశద్ద్విషాం న మాయినాం వేద చికీర్షితం జనః ॥౨౧॥ ఇతి బ్రువంశ్చిత్రరథః స్వసారథిం యత్తః పరేషాం ప్రతియోగశంకితః । శుశ్రావ శబ్దం జలధేరివేరితం నభస్వతో దిక్షు రజోన్వదృశ్యత ॥ ౨౨॥ క్షణేనచ్ఛాదితం వ్యోమ ఘనానీకేన సర్వతః । విస్ఫురత్తటితా దిక్షు త్రాసయత్స్తనయిత్నునా ॥ ౨౩॥ వవృషూ రుధిరౌఘాసృక్పూయవిణ్మూత్రమేదసః । నిపేతుర్గగనాదస్య కబంధాన్యగ్రతోనఘ ॥౨౪॥ తతః ఖేదృశ్యత గిరిర్నిపేతుః సర్వతో దిశమ్ । గదాపరిఘనిస్త్రింశముసలాః సాశ్మవర్షిణః ॥౨౫॥ అహయోశనినిశ్వాసా వమంతోగ్నిం రుషాక్షిభిః । అభ్యధావన్గజా మత్తాః సింహవ్యాఘ్రాశ్చ యూథశః ॥ ౨౬॥ సముద్ర ఊర్మిభిర్భీమః ప్లావయన్సర్వతో భువమ్ । ఆససాద మహాహ్రాదః కల్పాంత ఇవ భీషణః ॥ ౨౭॥ ఏవంవిధాన్యనేకాని త్రాసనాని మనస్వినామ్ । ససృజుస్తిగ్మగతయ ఆసుర్యా మాయయాసురాః ॥౨౮॥ ధ్రువే ప్రయుక్తామసురైస్తాం మాయామతిదుస్తరామ్ । నిశామ్య తస్య మునయః శమాశంసన్సమాగతాః ॥౨౯॥ ఔత్తానపాద భగవాంస్తవ శార్ఙ్గధన్వా దేవః క్షిణోత్వవనతార్తిహరో విపక్షాన్ । యన్నామధేయమభిధాయ నిశమ్య చాద్ధా లోకోంజసా తరతి దుస్తరమంగ మృత్యుమ్ ॥౩౦॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే చతుర్థస్కంధే దశమోధ్యాయః. ❋

ఇత్యత్రాపి న మాయినామిత్యాదేరనుషంగః చిత్రరథః ధ్రువః - యత్తః యత్నవాన్ - ప్రతియోగః పునర్యోగః తస్మాత్ శంకితః నభస్వతః వాయోః ప్రేరితో ॥౨౨॥ క్షణేనేతి ॥ విస్ఫురంత్యః తటితో యస్మిన్ తేన - త్రాసయంతః స్తనయిత్నవః - అశనయః యస్మిన్ ॥౨౩॥ వవృషురితి ॥ వవృషుః నిపేతురిత్యర్థః ॥ అసృజతి శరీరమితి అసృగిహ శ్లేష్మాది - మేదసః మేదాంసి - పుంస్త్వమార్షం । అస్యాగ్రతో నిపేతుః ॥౨౪॥ తత ఇతి ॥ సాశ్మవర్షిణః అశ్మసహితం యద్వర్షం తద్వంతః ॥౨౫॥ అహయ ఇతి ॥ అశనివన్నిశ్వాసో యేషాం ॥౨౬॥౨౭॥ ఏవమితి ॥ త్రాసనాని భయంకరాణి తిగ్మా క్రూరా గతిః యేషాం - అసుర రాక్షసాది శబ్దైరదూ

రాంతరత్వేన యక్షా ఏవోచ్యంతే॥ ౨౮॥ ధ్రువ ఇతి॥ తస్య శం కల్యాణం ఆశంసన్ ప్రార్థితవంతః॥ ౨౯॥ ఔత్తానపాద ఇతి॥ తవ విపక్షాన్ శత్రూన్ నాశయతు అద్ధా సాక్షాత్ అంజసా సుఖేనైవ మృత్యుం తరతి॥ ౩౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా- … … … … … ※

శ్లో॥ ఏకాదశే తు యక్షాణాం త్వయం దృష్ట్వా మనుస్స్వయమ్। ఆగత్యావారయామాస ధ్రువం తత్త్వోపదేశతః॥ నిశమ్యేతి॥ ఏవం గదతాం వచనం- ఉపదేశమివ నిశమ్య- ఉపస్పృశ్య ఆచమ్య- యన్నారాయణనిర్మితం నారాయణాస్త్రం తత్సందధే॥ ౧॥ ౨॥ కించ॥ తస్యేతి॥ తస్య ఆర్షం ఋషిర్నారాయణస్తదుద్భూతమస్త్రం - ప్రయుంజతః సందధతస్సతః సువర్ణమయాః పుంఖాః మూలప్రాంతా యేషాం- కలహంసానాం వాసాంసీవ పక్షాః యేషాం తే శరాః వినిస్సృతా ఇతి ద్రష్టవ్యం ఉపసృష్టాచ్ఛిలీముఖగ్రహణాత్॥ ౩॥ తైరితి॥ ప్రధనే యుద్ధే ఉన్నద్ధా ఉచ్ఛ్రితాః ఫణాః యేషాం తే సర్పాః॥ ౪॥ స ఇతి॥ పృషత్కైః బాణైః- నికృత్తాః బాహ్వాదయో యేషాం తాన్ పరలోకం నినాయ- కథంభూతాః ఊర్ధ్వరేతసస్సన్న్యాసినః - అర్కమండలం నిర్భిద్య యం వ్రజంతి తం॥ ౫॥ తానితి॥ అనాగసః నిరపరాధాన్॥ ౬॥ అలమితి॥ తమసః నరకస్య- ద్వారేణ - యేన రోషేణ॥ ౭॥ ౮॥ నను మద్భ్రాతృహంతారః కథమకృతైనసస్తత్రాహ॥ నన్వితి॥ ౯॥ సత్యస్యాపరాధస్తథాప్యేతదుచితం నభ

మైత్రేయః॥ నిశమ్య గదతామేవమృషీణాం ధనుషి ధ్రువః। సందధేఽస్త్రముపస్పృశ్య యన్నారాయణనిర్మితమ్॥ ౧॥
సంధీయమాన ఏతస్మిన్మాయా గుహ్యకనిర్మితాః। క్షిప్రం వినేశుర్విదుర క్లేశా జ్ఞానోదయే యథా॥
తస్యార్షమస్త్రం ధనుషి ప్రయుంజతస్సువర్ణపుంఖాః కలహంసవాససః। వినిస్సృతా ఆవివిశుర్ద్విషద్బలం యథా వనం భీమరవాశ్శిఖండినః॥ ౩॥
తైస్తిగ్మధారైః ప్రధనే శిలీముఖైరితస్తతః పుణ్యజనా ఉపద్రుతాః। తమభ్యధావన్కుపితా ఉదాయుధాస్సుపర్ణమున్నద్ధఫణా ఇవాహయః॥ ౪॥
స తాన్పృషత్కైరభిధావతో మృధే నికృత్తబాహూరుశిరోధరోదరాన్। నినాయ లోకం పరమర్కమండలం వ్రజంతి నిర్భిద్య యమూర్ధ్వరేతసః॥ ౫॥
తాన్ హన్యమానానభివీక్ష్య గుహ్యకాననాగసశ్చిత్రరథేన భూరిశః। ఔత్తానపాదిం కృపయా పితామహో మనుర్జగాదోపగతస్సహర్షిభిః॥ మనుః॥
అలం వత్సాతిరోషేణ తమోద్వారేణ పాప్మనా। యేన పుణ్యజనానేతానవధీస్త్వమనాగసః॥ ౭॥
నాస్మత్కులోచితం తాత కర్మైతత్సద్విగర్హితమ్। వధో యదుపదేవానామారబ్ధస్తేఽకృతైనసామ్॥ ౮॥
నన్వేకస్యాపరాధేన తత్సంగాద్బహవో హతాః। భ్రాతుర్వధాభితప్తేన త్వయాంగ భ్రాతృవత్సల॥
నాయం మార్గో హి సాధూనాం హృషీకేశానువర్తినామ్। యదాత్మానం పరాగ్గృహ్య పశువద్భూతవైశసం॥ ౧౦॥
సర్వభూతాత్మభావేన భూతావాసం హరిం భవాన్। ఆరాధ్యాప దురారాధ్యం విష్ణోస్తత్పరమం పదం॥ ౧౧॥
స త్వం హరేరనుధ్యాతస్తత్పుంసామపి సమ్మతః। కథం త్వవద్యం కృతవాననుశిక్షన్ సతాం వ్రతమ్॥ ౧౨॥
తితిక్షయా కరుణయా మైత్ర్యా చాఖిలజంతుషు। సమత్వేన చ సర్వాత్మా భగవాన్ సంప్రసీదతి॥ ౧౩॥
సంప్రసన్నే భగవతి పురుషః ప్రాకృతైర్గుణైః। విముక్తో జీవనిర్ముక్తో బ్రహ్మ నిర్వాణమృచ్ఛతి॥ ౧౪॥
భూతైః పంచభిరారబ్ధైర్యోషిత్పురుష ఏవ చ। తయోర్వ్యవాయాత్సంభూతిర్యోషిత్పురుషయోరిహ॥
ఏవం ప్రవర్తతే సర్గః స్థితిస్సంయమ ఏవ చ। గుణవ్యతికరాద్రాజ

వతీత్యాహ॥ నేతి॥ పరాగ్గృహ్య పరాఙ్భూతం దేహం ఆత్మానం గృహీత్వా - పశవో యథా దేహాభిమానాదన్యోన్యం ఘ్నంతి తథాభూతానాం వైశసం హింసేతి యత్॥ ౧౦॥ ౧౧॥ యస్త్వం చాల్యే సాధుః స ఇదానీం కథమన్యథా కృతవానిత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ స ఇతి॥ అనుధ్యాతః హృది స్థితః తత్పుంసాం హరిదాసానామపి - సాధుత్వేన సమ్మతః॥ ౧౨॥ సతాం వ్రతమేవాహ॥ తితిక్షయేతి॥ మహత్సు తితిక్షయా- నీచేషు కరుణయా - సమేషు మైత్ర్యా- అఖిలేషు జంతుషు సమత్వేన చ॥ ౧౩॥ తతః కృతార్థో భవతీత్యాహ॥ సంప్రసన్న ఇతి॥ సంప్రసన్నే సతి - గుణైర్విముక్తః - అత ఏవ తత్కార్యేణ- జీవేన లింగశరీరేణ నిర్ముక్తస్సన్- నిర్వాణం సుఖాత్మకం బ్రహ్మ ప్రాప్నోతీతి॥ ౧౪॥ పూర్వం భ్రాతృహంతృత్వమంగీకృత్యోక్తం - ఇదానీం నాత్మనో భ్రాతృపుత్రాదిసంబంధః- న చాన్యోన్యం హంతృత్వాదికమపీత్యాహ॥ భూతైరితి॥ భూతైః పంచభిః- ఆరబ్ధైః దేహాద్యాకారేణ పరిణతైః యోషిత్పురుషశ్చేతి ప్రసిద్ధం - తయోః వ్యవాయాత్ మైథునాత్ - సంభూతిః అన్యయోః యోషిత్పురుషయోః ఇహ సంసారే భవతి॥ ౧౫॥ ఏవమితి॥ ఏవం తావత్సర్గః ప్రవర్తతే- ఏవం పాలకాకారేణ పరిణతైర్భూతైరేవ స్థితిః- హంతృదేహాకారపరిణతైః సంయమస్సంహారశ్చ- న చ పరమాత్మనో మాయాగుణాస్సాంవ్యతికరాత్సం

బంధాద్భవతి-నతుస్వతః॥ ౧౬॥ ననుజడానాం దేహినాం గుణానాం వా కథం సర్గాది హేతుత్వం తత్రాహ॥ నిమిత్తమాత్రమితి॥నిమిత్తమాత్రం పురుషర్షభః ఈశ్వరః-యత్ర యస్మిన్నిమిత్తేసతి-కార్యకారణాత్మకం విశ్వం - భ్రమతిసరి వర్తతే-యథా అయసాం తేనిమిత్తేసతి-లోహం పరివర్తతే తద్వత్॥౧౭॥ననుసచేన్నిమిత్తం-తర్హి తస్యావిశేషా ద్యుగపదేవ-సర్గాదిత్రయం భవేదత ఆహ॥సఇతి॥కాలశక్త్యా-క్రమేణ గుణానాం ప్రవాహః క్షోభః తేన - విభక్తం సృష్ట్యాదివిషయం. వీర్యం శక్తిర్యస్యసః ననుకాలోపిగుణా యుగపదేవక్షోభయతు తత్రాహ- చేష్టాకాలశక్తిః - దుర్విభావ్యా అచింత్యా॥ ౧౮॥ననుపిత్రాదిస్సృజతి పాలయతి-రాజాదిః నిహంతిచోరాదీన్-నత్వీశ్వరః తత్రాహ॥ సఇతి॥ జనేనపిత్రాదినా-జనంపుత్రాదిం జనయన్-జనకః ఆదికృత్-అంతకం చోరాదికం-తన్మృత్యుహేతునా మారయన్ - అంతకరః- స్వయమనంతః అనాదిశ్చ-అవ్యయః అక్షీణశక్తిః అయంభావః-పిత్రాదయో అన్యత ఉత్పత్త్యాది మంతః - నస్వాతంత్ర్యేణ కారణం. కింత్వీశ్వర ఏవ తన్నియంతా-సర్వకారణమితి॥౧౯॥నచైవం కుర్వతోపి వైషమ్యప్రసక్తిః । వైషమ్యాభావా దిత్యాహ- పక్షపాతాదిత్యాహ వ్యాభ్యాం॥నేతి॥మృత్యురూపస్య సమం యథా భవతి తథా- ప్రజాః కర్మభూతాః-విశత స్తస్య- సామ్యేఽపి భూతేషు-ఫలవైషమ్యం - తత్తత్కర్మవశాదితి సదృష్టాంతమాహ-తం ధావంతమనుధావంత్య నీశాః కర్మాధీనాః భూతసంఘాః-ధావంతి-అనిలం ధావంతమనురజాంసీవ-తత్ర యథా రజసాం - తమః ప్రకాశజలాగ్న్యాదిప్రవేశాదపి-నానిలస్య వైషమ్యాదేవమీశ్వరస్యాపీతి భావః॥౨౦॥ఆయుష ఇతి॥ అపచయం అకాలమృత్యుం - ఉపచయం కాలమృ

న్మాయయా పరమాత్మనః॥౧౬॥నిమిత్తమాత్రం తత్రాసీన్నిర్గుణః పురుషర్షభః। వ్యక్తావ్యక్తమిదం విశ్వం యత్ర భ్రమతి లోహవత్॥౧౭॥సఖల్విదం భగవాన్కాలశక్త్యా గుణప్రవాహేణ విభక్తవీర్యః। కరోత్యకర్తైవ నిహంత్యహంతా చేష్టా విభూమ్నః ఖలు దుర్విభావ్యా॥౧౮॥సోఽనంతోఽంతకరః కాలోఽనాదిరాదికృదవ్యయః। జనం జనేన జనయన్మారయన్మృత్యునాంతకమ్॥౧౯॥ నవై స్వపక్షోఽస్య విపక్ష ఏవ వా పరస్య మృత్యోర్విశతస్సమం ప్రజాః। తం ధావమానమనుధావంత్యనీశా యథా రజాంస్యనిలం భూతసంఘాః॥౨౦॥ ఆయుషోపచయం జంతో స్తథైవోపచయం విభుః। ఉభాభ్యాం రహితస్స్వస్థో దుస్స్థస్య విదధాత్యసౌ॥ ౨౧॥ కేచిత్కర్మ వదంత్యేనం స్వభావమపరే నృప। ఏకే కాలం పరే దైవం పుంసః కామముతాపరే॥అవ్యక్తస్యాప్రమేయస్య నానాశక్త్యుదయస్య చ। నవై చికీర్షితం తాత కో వేదాథ స్వసంభవమ్॥౨౩॥నచైతే పుత్రక భ్రాతృహంతారో ధనదానుగాః। విసర్గాదానయోస్తాత పుంసో దైవం హి కారణమ్॥ ౨౪॥ సఏవ విశ్వం సృజతి స ఏవావతి హంతి చ। తథాపి హ్యనహంకారాన్నాజ్యతే గుణకర్మభిః॥౨౫॥ఏష భూతాని భూతాత్మా భూతేశో భూతభావనః। స్వశక్త్యా మాయయా యుక్తః సృజత్యత్తి చ పాతి చ॥౨౬॥ తమేవ మృత్యుమమృతం తాత దైవం సర్వాత్మనోపేహి జగత్పరాయణం। యస్మై బలిం విశ్వసృజో హరంతి గావో యథా వై నసి దామయం

త్యుం-యద్వా- అపచయం మశకాదౌ - ఉపచయం దేవాదౌ - స్వయం స్వస్థత్వాదుపచయాభ్యాం రహితోఽసౌ విభుః దుస్థస్య కర్మాధీనస్య- విదధాతి కరోతి॥ ౨౧ ॥ ఏవంభూతశ్చేశ్వరస్సర్వవాదినాం సంమతః- వివాదస్తు నామమాత్ర ఇత్యాహ॥కేచిదితి॥ పుంసః కామం-వాత్స్యాయనాదయః॥శ్రుతిశ్చ కామోకార్షీత్ కామః కరోతి నాహం కరోమి కామః కర్తా నాహం కర్తా కామః కారయితా నాహం కారయితేత్యాది॥౨౨॥ ననుకర్మాదీనాం జడత్వాత్ స్వరూపతో భిన్నత్వాచ్చ కథమైకమత్యం తత్రాహ॥ అవ్యక్తస్యేతి॥ అవ్యక్తస్య నిర్గుణస్య అత ఏవాప్రమేయస్య - తథాపి సత్త్వే హేతుః- నానాశక్తీనాం మహదాదీనాముదయః యస్మాత్ - చికీర్షితమేవ తావత్కోపి న వేద- అథ స్వస్య సంభవో యస్మాత్తం-ఈశ్వరం కో వేద-నకోపి వేద అద్ధేతి పాఠే సాక్షాత్-అతస్తత్త్వజ్ఞానాభావాత్ విశేషాంశే వివాద ఇత్యర్థః॥తథాచ శ్రుతిః కో అద్ధా వేద క ఇహ ప్రవోచత్కుత ఆజాతా కుత ఇయం విసృష్టిః అర్వాగ్దేవా అస్య విసర్జనాయ - అథా కో వేద యత ఆబభూవేత్యాది॥౨౩॥ఈశ్వరవాదస్య ప్రకృతోపయోగమాహ॥నేతి॥ నచైతే భ్రాతృహంతారః-ఉక్తమేవ హేతుమనుస్మారయతి-విసర్గాదానయోర్మృత్యుజన్మనోః దైవం ఈశ్వర ఏవ కారణం-యద్వా విసర్గః సృష్టిః-ఆదానం సంహారః- తయోః దైవం ఈశ్వర ఏవ కారణం॥౨౪॥తథాపి నిర్లేపత్వమాహ॥సఇతి॥౨౫॥అనహంకారత్వే హేతుమాహ॥ఏష ఇతి॥ ౨౬॥ సత్యమీశ్వర ఏవ కర్తా-తథాప్యహంకారాదిమత్త్వయా నత్యక్తుం శక్యమితి చేత్తత్రాహ చతుర్భిః॥తమితి॥మృత్యుమభక్తానామ్భక్తానాంత్వమృతం-ఉపేహి శరణం గచ్ఛ తమేవేత్యవధారణే హేతుః - యస్మై నసి నాసికాయాం దామభిర్బద్ధాః గా

వ ఇవ-విశ్వసృజోపినామభిః యంత్రితాః బద్ధాస్సంతః-బలింహరంతితత్తాః-రితంకర్మకుర్వంతీత్యర్థః॥ ౨౬॥ తదారాధ నంచతవసుకరమేవేత్యాహ॥యఇతి॥యః పంచవర్షస్సన్ త్వం యమారాధ్యత్రిలోక్యా మూర్ధ్ని పదంస్థానం లేభేలబ్ధ వానసి-ఇదానీంతమేవాస్విచ్ఛ అవలోకయేత్యుత్తరేణాన్వయః-ప్రత్యంచిఅక్షాణిఇంద్రియాణి యస్మిన్ తం - క్రియావిశే షణంవా॥ ౨౭॥ హరింధ్యాయంతంప్రత్యాహ॥తమితి॥అంగ ధ్రువ-ముక్తవిరోధేఆత్మనిమనసివ్యాహాశ్రిత మవస్థితం ఆత్మ దృక్ ప్రత్యగ్దృష్టిస్సన్ అన్విచ్ఛ అవలోకయఅన్వేషణం కుర్విత్యర్థః॥ ఇదం భేదం అయం భేదోయస్మిన్ తత్- ఇదంభే దంవిశ్వమసదేవయస్మిన్ ప్రతీయతే॥౨౮॥తదన్వేషణఫలమాహ॥త్వమితి॥తదాఅన్వేషణకాలఏవ॥౩౦॥ ఉపదేశసారమా హద్వాభ్యాం॥సంయచ్ఛేతి॥ ప్రతీపంప్రతికూలం-అగదేనఔషధేన-యథారోగంనియచ్ఛతి॥ ౩౧॥ యేనరోషేణ ఉప సృష్టాత్ వ్యాప్తాత్॥౩౨॥౩౩॥అన్యచ్చత్వయాకార్యమిత్యాహ॥ ద్వాభ్యాం హేళన మితి॥ యత్ యతః పుణ్య జనాన్ జఘ్నివాన్ ఘాతితవాన్॥౩౪॥౩౫॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ❋

త్రితా॥౨౬॥యః పంచవర్షో జననీంత్వంవిహాయ మాతుస్సపత్న్యా వచసాభిన్నమర్మా। వనంగతస్తపసా ప్రత్యగక్షమారాధ్యలేభేమూర్ధ్ని పదంత్రిలోక్యాః॥౨౭॥తమేనమంగాత్మని ముక్తవిగ్రహే వ్యపాశ్రితంనిర్గుణమేకమక్షరమ్।ఆత్మానమన్విచ్ఛవిముక్తఆత్మదృగ్యస్మిన్నిదంభేదమసత్ప్రతీయతే॥ ౨౮॥త్వం ప్రత్యగాత్మనితదాభగవత్యనంతఆనందమాత్రఉపపన్నసమస్తశక్తౌ।భక్తింవిధాయపరమాంశనకైరవిద్యాగ్రంథింవిభేత్స్యసిమమాహమితిప్రరూఢం॥౩౦॥సంయచ్ఛరోషం భద్రంతే ప్రతీపం శ్రేయసాం పరమ్।శ్రుతేనభూయసారాజన్నగదేనయథామయమ్॥౩౧॥ యేనోపసృష్టాత్పురుషాల్లోక ఉద్విజతే భృశమ్।నబుధస్తద్వశంగచ్ఛేదిచ్ఛన్నభయమాత్మనః॥౩౨॥హేళనంగిరిశభ్రాతుర్ధనదస్యత్వయాకృతమ్ యజ్జఘ్నివాన్పుణ్యజనాన్భ్రాతృఘ్నానత్యమర్షితః॥తంప్రసాదయవత్సాశుసన్నత్యాప్రశ్రయోక్తిభిః। నయావన్మహతాం తేజఃకులంనోభిభవిష్యతి॥౩౪॥ఏవంస్వాయంభువః పౌత్రమనుశాస్యమనుర్ధ్రువమ్। తేనాభివందితస్సాకమృషిభిస్స్వపురంయయౌ॥౩౫॥శ్రీమద్భాగవతే చతుర్థస్కంధే-ఏకాదశోధ్యాయః. ❋ మైత్రేయః॥ ధ్రువంనివృత్తంప్రతిబుద్ధ్యవైశసాదపేతమన్యుంభగవాన్ధనేశ్వరః । తత్రాగతశ్చారణయక్షకిన్నరైస్సంస్తూయమానోభ్యవదత్కృతాంజలిః॥౧॥ధనేశః॥భోభోఃక్షత్రియదాయాదపరితుష్టోస్మి తేనఘ। యస్త్వంపితామహాదేశాద్వైరందుస్త్యజమత్యజః॥౨॥నభవానవధీద్యక్షాన్నయక్షా భ్రాతరంతవ।కాలఏవహిభూతానాంప్రభురప్యయభావయోః॥౩॥అహంత్వమిత్యపార్థాధీరజ్ఞానాత్పురుషస్యహి।స్వాప్నీవాభాత్యతద్ధ్యానాద్యయాబంధవిపర్యయౌ॥౪॥తద్గచ్ఛధ్రువభద్రంతేభగవంతమధోక్షజమ్।సర్వభూతాత్మభావేనసర్వభూతాత్మవిగ్రహమ్॥౫॥ భజస్వభజనీయాంఘ్రిమభవాయ భవచ్ఛిదమ్। యుక్తంవిరహితంశక్త్యాగుణమయ్యాత్మమాయయా॥౬॥ వృణీహికామంనృపయన్మనోగతంమత్తస్త్వమౌత్తానపదేఽవిశంకితః।వరంవరార్హోఽంబుజనాభపాదయోరనంతరంత్వాంవయమంగశుశ్రుమ॥మైత్రేయః॥సరాజరాజేనవరాయచోదితోధ్రువోమహాభాగవతోమహామతిః।హరౌసవవ్రేఽచలితాంస్మృతింయయాతరత్యయత్నేనదురత్యయంతమః॥ తస్యప్రీతేన మనసా తాందత్త్వైలబిలస్తతః । పశ్యతోంతర్దధేసోపిస్వపురంప్రత్యపద్యత॥౯॥అథాయజతయజ్ఞేశంక్రతుభిర్భూరిదక్షిణైః । ద్రవ్యక్రియాదే

శ్లో॥ ద్వాదశేధనదేనాభినందితః పునరాగతః।యజ్ఞైరిష్ట్వాహరేస్స్థానమారురోహేతికీర్త్యతే॥ ధ్రువమితి॥ వైశసాత్ ఘాత్ నివృత్తంధ్రువంజ్ఞాత్వా॥౧॥ భోభో ఇతి॥క్షత్రియదాయాదక్షత్రియపుత్ర-అత్యజఃత్యక్తవానసి॥ ౨॥ నచవైరస్యకారణమస్తీత్యాహ॥నేతి॥అప్యయభావయోః మృత్యుజన్మనోః॥౩॥కథంతర్హి అస్యాహంహంతేత్యాది బుద్ధిస్తత్రాహ॥ అహామితి॥అభాతిప్రకాశతేజాయతఇత్యర్థః-అతద్ధ్యానాత్-దేహాత్మానుసంధానాత్-యయాధియా - బంధఃకర్మసంబంధః-విపర్యయః దుఃఖాదిః॥౪॥తత్తస్మాద్గచ్ఛ- గత్వాచభగవంతంభజస్వేత్యుత్తరేణాన్వయః-సర్వభూతాత్మకావిగ్రహాయస్య॥౫॥౬॥వృణీహీతి॥కామంఅసంకోచేన-అవిశంకితః అనంతరంఅతినికటం॥౭॥ సఇతి॥ సః వరాయ చోదితఇత్యనువాదరూపంపృథగ్వాక్యంఅతస్సవవ్రఇతితచ్ఛబ్దస్యాపౌనరుక్త్యం॥౮॥౯॥ అథేతి॥ద్రవ్యక్రియాదేవతానాం కర్మ సా

(౮౩)

ధ్యం ఫలరూపం కర్మఫలప్రదం చేత్యర్థః॥౧౦॥సర్వాత్మనీతి॥సర్వాత్మని అసర్వేన సర్వోపాధివివర్జితే॥౧౧॥౧౨॥షడితి॥అ
భోగైః యజ్ఞానుష్ఠానైః॥౧౩॥ఏవమితి॥బహవస్సమాః యాగాః సంవత్సరా వా యస్మిన్-తం కాలం త్రివర్గసాధకం నీత్వా అవిక
లాని సంయతాని ఇంద్రియాణి యస్య॥౧౪॥మన్యమాన ఇతి॥ఇదం దేహాది భగవన్మాయయా ఆత్మని స్వస్మిన్ రచితం మన్యమా
నః అత్రతావిద్యాస్వప్నేంద్వస్తాంతయ అవిద్యారచితేతి॥ ౧౫॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మా దేహః ఆత్మాది మాయికమపి పునః కాలే
నోపసృష్టం-అనిత్యం ఆకలయ్య విచింత్య-విశాలాం బదరికాశ్రమం॥౧౬॥ తత్రేతి తత్ర కృతమష్టాంగయోగమాహ॥ తస్యామి
తి॥ తస్యాం శివం వాః శుద్ధోదకం విగాహ్య ప్రవిశ్య ఆత్యనేన స్నానాదినియమా ఉక్తాః-విశుద్ధకరణ ఇతి శమదమాదయో య
మాః-ఆసనాదీని స్ఫుటమేవోక్తాని-జితః మరుత్ప్రాణః యేన- ఆహృతాని అక్షాణి ఇంద్రియాణి యేన సః భగవతః ప్రతినిధి
భూతే స్థూలే విరాడ్రూపే ఏతన్మనోదధార-ధ్యాయన్ అవ్యవహితః ధ్యాతృ ధ్యేయభేదశూన్యస్సన్॥ సమాధౌ స్థితః తతః
స్థూలం వ్యసృజత్॥౧౭॥భక్తిమితి॥ ఏవమజస్రం నిత్యం హరౌ భక్తిం ప్రకర్షేణ వహన్-అసౌధ్రువోఽహమితి ఆత్మానం నా

వతానాం కర్మసాధ్యం ఫలప్రదమ్॥౧౦॥సర్వాత్మన్యచ్యుతే సర్వే తీవ్రౌఘాం భక్తిముద్వహన్। దదర్శాత్మ
నిభూతేషు తమేవావస్థితం విభుమ్॥౧౧॥తమేవం శీలసంపన్నం బ్రహ్మణ్యం దీనవత్సలమ్। గోప్తారం ధర్మసే
తూనాం మేనిరే పితరం ప్రజాః॥ ౧౨॥షట్త్రింశద్వర్షసాహస్రం శశాస క్షితిమండలమ్।భోగైః పుణ్యక్షయం
కుర్వన్నభోగైరశుభక్షయమ్॥ ౧౩॥ఏవం బహుసమం కాలం మహాత్మా విచలేంద్రియః।త్రివర్గౌపయికం నీ
త్వా పుత్రాయాదాన్నృపాసనమ్॥ ౧౪॥మన్యమాన ఇదం విశ్వం మాయారచితమాత్మని। అవిద్యారచిత
స్వప్నగంధర్వనగరోపమం॥౧౫॥ఆత్మస్త్ర్యపత్యసుహృదో బలమృద్ధకోశమంతఃపురం పరివిహారభువశ్చర
మ్యాః।భూమండలం జలధిమేఖలమాకలయ్య కాలోపసృష్టమితి స ప్రయయౌ విశాలాం॥౧౬॥ తస్యాం విశుద్ధ
కరణశ్శివవార్విగాహ్య బద్ధ్వాసనం జితమరున్మనసాహృతాక్షః।స్థూలే దధార భగవత్ప్రతిరూప ఏతద్ధ్యా
యం స్తదవ్యవహితో వ్యసృజత్సమాధౌ॥ భక్తిం హరౌ భగవతి ప్రవహన్నజస్రమానందబాష్పకలయా
ముహురర్ద్యమానః।విక్లిద్యమానహృదయః పులకాంచితాంగో నాత్మానమస్మరదసావితి ముక్తలింగః॥
౧౮॥స దదర్శ విమానాగ్ర్యం నభసోఽవతరద్ధ్రువమ్।విభ్రాజయద్దశదిశో రాకాపతిమివోదితమ్॥౧౯॥తత్రా
ను దేవప్రవరౌ చతుర్భుజౌ శ్యామౌ కిశోరావరుణాంబుజేక్షణౌ।స్థితావవష్టభ్య గదాం సువాససౌ కిరీటహా
రాంగదచారుకుండలౌ॥౨౦॥ విజ్ఞాయ తావుత్తమగాయకింకరావభ్యుత్థితస్సాధ్వసవిస్మృతక్రమః।ననామ
నామాని గృణన్మధుద్విషః పార్షత్ప్రధానావితి సంహతాంజలిః॥౨౧॥తం కృష్ణపాదాభినివిష్టచేతసం బ
ద్ధాంజలిం ప్రశ్రయనమ్రకంధరమ్।సునందనందావుపసృత్య సస్మితం ప్రీత్యోచతుః పుష్కరనాభసమ్మతౌ॥
సునందనందౌ॥భో భో రాజన్ సుభద్రం తే వచోఽవహితశ్శృణు। యః పంచవర్షస్తపసా భవాన్ దేవ
మతీతృపత్॥ తస్యాఖిలజగద్ధాతురావాం దేవస్య శార్ఙ్గిణః।పార్షదావిహ సంప్రాప్తౌ నేతుం త్వాం భ
గవత్పదమ్॥౨౪॥సుదుర్జయం విష్ణుపదం జితం త్వయా యత్సూరయోఽప్రాప్య విచక్షతే పరమ్। ఆతిష్ఠ తచ్చం
ద్రదివాకరాదయో గ్రహర్క్షతారాః పరియంతి దక్షిణమ్॥ ౨౫॥ అనాస్థితం తే పితృభిరన్యైరప్యంగ కర్హి
చిత్।ఆతిష్ఠ జగతాం వంద్యం తద్విష్ణోః పరమం పదమ్॥ ౨౬॥ ఏతద్విమానప్రవరముత్తమశ్లోకమౌళినా।ఉప
స్థాపితమాయుష్మన్నధిరోఢుం త్వమర్హసి॥౨౭॥మైత్రేయః॥నిశమ్య వైకుంఠనియోజ్యముఖ్యయోర్మధు

స్మరత్-న సస్మార యతో ముక్తలింగః శరీరాభిమానరహితః -తత్రహేతవః ఆనందబాష్పకళయా బిందుప్రవాహేణ అ
భిభూయమానః-విక్లిద్యమానం ద్రవద్ధృదయం యస్య సః పులకైరావ్యాప్తాంగః॥౧౮॥౧౯॥తత్రేతి॥ అను అనంతరం దేవ
ప్రవరౌ దదర్శేత్యనుషంగః-గదామవష్టభ్య స్థితౌ-కిరీటాదిభిస్సహితే చారుణీ కుండలే యయోః॥ ౨౦॥విజ్ఞాయేతి॥ ఉత్తమ
గాయః పుణ్యశ్లోకః-తస్య కింకరావితి విజ్ఞాయ మధుద్విషః పార్షత్ప్రధానావితి హేతోః సాధ్వసేన సంభ్రమేణ విస్మృత
పూజాక్రమః- కేవలం తస్య నామాని గృణన్ ననామ॥౨౧॥౨౨॥భో భో ఇతి॥ సుభద్రం త ఇతి సశరీరస్యైవ విష్ణుపదారోహ
భిప్రాయం అతీతృపత్ తర్పితవాన్॥౨౩॥తస్యేతి॥ఆవాం తస్య పార్షదౌ॥౨౪॥సుదుర్జయమితి॥ సుదుర్జయత్వే హేతుః
సూరయస్సప్తర్షయోఽపి-యత్పదమప్రాప్య కేవలమధఃస్థితాః-పశ్యంతి యచ్చ చంద్రాదయః ప్రదక్షిణం యథా భవతి తథా
ఏవం పరిక్రామంతి-తదాతిష్ఠ అధితిష్ఠ॥ ౨౫॥ ౨౬॥ఏతదితి॥ ఆయుష్మన్నిత్యపి సశరీరయానాభిప్రాయమేవ॥ ౨౭॥ ని

శమ్యేతి॥మధుదోగ్ధీతి స్రవతీతి మధుచ్యుత్ తాం-పాత్రాంతరే మధుచ్యుతం యస్యాం తాం అమృతస్రావిణీమిత్యర్థః- కృతంని
త్యంకర్మ మంగళం అలంకరణంచ యేనసః-అభ్యవాచయత్-వాచయామాస॥౨౮॥పరీత్యేతి॥ తదేవరూపం హిరణ్మయం
జ్యోతిర్మయంబిభ్రత్సన్-ఆరోఢుమైచ్ఛత్॥౨౯॥౩౦॥సఇతి॥దీనాం హిత్వా కథం అగందుర్గం మంత్రివిష్టపం యాస్యామీత్య
స్మరత్॥౩౧॥ఇతీతి॥వ్యవసితమభిప్రాయం వ్యవసీయజ్ఞాత్వా దేవయానేన దేవానాం మార్గేణ విమానేనేతివా॥౩౨॥ ౩౩॥
త్రిలోకీమితి॥మునీన్ సప్తఋషీనపి తతః పరస్తాత్ శ్రీవిష్ణోర్యత్పదం తత్ అధ్యగాత్- ధ్రువా గతిర్యస్య॥ ౩౪॥ యదితి॥ య
త్ భ్రాజమానమనుయస్య రుచా లోకా విభ్రాజంతే-యే అననుగ్రహాః నిష్కృపాః తే- యత్ న వ్రజన్-నగతవంతః॥ ౩౫॥
శాంతా ఇతి॥అచ్యుతః ప్రియో బాంధవో యేషాం తే॥౩౬॥౩౭॥గంభీరేతి॥ అనిమిషం అనలసం జ్యోతిషాం చక్రం - యస్మిన్
ఆహితం అర్పితం సత్-భ్రమతి మేఢ్యాం ఆహితః-గంభీరవేగః గవాంగణ ఇవ॥ ౩౮॥ మహిమానమితి॥ ఆతోద్యం

చ్యుతాంవాచ మురుక్రమప్రియః । కృతాభిషేకః కృతనిత్యమంగళో మునీన్ప్రణమ్యాశిషమభ్యవాచ
యత్॥౨౮॥పరీత్యాభ్యర్చ్య ధిష్ణ్యాగ్ర్యం పార్షదావభివంద్య చ। ఇయేష తదధిష్ఠాతుం బిభ్రద్రూపం
హిరణ్మయం॥౨౯॥తదా దుందుభయో నేదుర్మృదంగపణవాదయః॥ గంధర్వముఖ్యాః ప్రజగుః పేతుః కు
సుమవృష్టయః॥౩౦॥ సచ స్వర్లోకమారోక్ష్యన్ సునీతిం జననీం ధ్రువః । అన్వస్మరదగం హిత్వా దీనాం
యాస్యే త్రివిష్టపమ్॥౩౧॥ఇతి వ్యవసితం తస్య వ్యవసాయ సురోత్తమౌ।దర్శయామాసతుర్దేవీం దేవయా
నేన గచ్ఛతీమ్॥ ౩౨॥ తత్ర తత్ర ప్రశంసద్భిః పథి వైమానికైస్సురైః । అవకీర్యమాణో దదృశే కుసుమైః
క్రమశో గ్రహాన్॥౩౩॥ త్రిలోకీం దేవయానేన సోఽతివ్రజ్య మునీనపి । పరస్తాద్యద్ధ్రువగతిర్విష్ణోః పదమథా
భ్యగాత్॥ ౩౪॥ యద్భ్రాజమానం స్వరుచైవ సర్వతో లోకాస్త్రయో హ్యను విభ్రాజంత ఏతే । య
న్నావ్రజన్ జంతుషు యేఽననుగ్రహా వ్రజంతి భద్రాణి చరంతి యేఽనిశమ్॥ ౩౫॥ శాంతాః సమదృశశ్శు
ద్ధాస్సర్వభూతానురంజనాః।యాంత్యంజసాఽచ్యుతపదమచ్యుతప్రియబాంధవాః॥ ౩౬॥ ఇత్యుత్తానప
దః పుత్రో ధ్రువః కృష్ణపరాయణః।అభూత్త్రయాణాం లోకానాం చూడామణిరివామలః॥ ౩౭॥ గంభీ
రవేగోఽనిమిషం జ్యోతిషాం చక్రమాహితమ్। యస్మిన్ భ్రమతి కౌరవ్య మేఢ్యామివ గవాం గణః॥ ౩౮॥
మహిమానం విలోక్యాస్య నారదో భగవానృషిః । ఆతోద్యం వితుదన్ శ్లోకాన్ సత్రేఽగాయత్ప్రచేత
సామ్॥౩౯॥నారదః॥ నూనం సునీతేః పతిదేవతాయాస్తపః ప్రభావస్య సుతస్య తాం గతిమ్ । దృష్ట్వాభ్యు
పాయానపి వేదవాదినో నైవాధిగంతుం ప్రభవంతి కిం నృపాః॥ ౪౦॥ యః పంచవర్షో గురుదారవాక్శ
రైర్భిన్నేన యాతో హృదయేన దూయతా। వనం మదాదేశకరోఽజితం విభుం జిగాయ తద్భక్తగుణైః పరాజి
తమ్॥౪౧॥ యః క్షత్రబంధుర్భువి తస్యాధిరూఢమన్వారురుక్షేదపి వర్షపూగైః । షట్పంచవర్షో య
దహోభిరల్పైః ప్రసాద్య వైకుంఠమవాప తత్పదమ్॥ ౪౨॥ మైత్రేయః॥ ఏతత్తేఽభిహితం సర్వం య
త్పృష్టోఽహమిహ త్వయా। ధ్రువస్యోద్దామయశసశ్చరితం సమ్మతం సతామ్॥ ౪౩॥ ధన్యం యశస్యమా
యుష్యం పుణ్యం స్వస్త్యయనం మహత్ । స్వర్గ్యం ధ్రౌవ్యం సౌమనస్యం ప్రశస్యమఘమర్షణమ్॥౪౪॥
శ్రుత్వైతచ్ఛ్రద్ధయాభీక్ష్ణమచ్యుతప్రియచేష్టితమ్ । భవేద్భక్తిర్భగవతి యయా స్యాత్క్లేశసంక్షయః॥

వీణాం వితుదన్ వాదయన్ ప్రచేతసాం సత్రే బ్రహ్మసత్రే భగవన్మాహాత్మ్యప్రసంగేన ధ్రువమహిమప్రతిపాదనప
రాన్ త్రీన్ శ్లోకానగాయత్॥౩౯॥ తానాహ॥ నూనమితి॥ పతిరేవ దేవతా యస్యాస్తస్యాస్సుతస్య యస్తపః ప్రభావః
తస్య తాం గతిం ఫలమధిగంతుం వేదవాదినో వేదవాదశీలాః బ్రహ్మర్షయోఽపి నైవ ప్రభవంతి - అభ్యుపాయాన్ భగవద్ధ
ర్మాన్ దృష్ట్వాపి-కిం పునర్నృపాః॥౪౦॥తపః ప్రభావం తాం గతిం చ విశినష్టి ద్వాభ్యాం॥ య ఇతి॥ గురుదారాః పితృపత్నీ సు
రుచిః తస్యాః వాక్శరైర్నిర్భిన్నేన అత ఏవ దూయతా హృదయేన వనం యాతస్సన్ అజితమపి యో జిగాయ వశీకృతవాన్॥
౪౧॥య ఇతి॥తస్యాధిరూఢం తేన ప్రాప్తం పదం యో భువి క్షత్రబంధుః క్షత్రియో భవేత్ - సంతమనువర్షసమూహైర
పి ఆరోఢుమిచ్ఛేదపి కిం-తత్సంకల్పోఽప్యశక్యః దూరత ఆరోహణమిత్యర్థః- కథంభూతం పదం షడ్వాపంచవా వర్షాణి య
స్య సః అల్పైరేవాహోభిః వైకుంఠం ప్రసాద్య యత్తస్య పదమవాప తత్॥ ౪౨॥ ఏతదితి॥ఉద్దామముత్కృష్టం యశో య
స్య॥౪౩॥ధన్యమితి॥ధన్యం ధనాదేర్నిమిత్తం ధ్రౌవ్యం స్థానప్రాపకం - ప్రశస్యం ప్రశంసార్హం - అఘమర్షణం పాపనా

శనం॥౪౪॥శ్రుత్వేతి॥అచ్యుతప్రియస్యధ్రువస్యచేష్టితంశ్రుత్వాయోవర్తతేతేనస్యభక్తిర్భవేత్॥౪౫॥ మహత్త్వమితి॥ తీ
ర్థంమహత్త్వప్రాప్తిస్థానంగుణాఃయత్రభవంతి॥౪౬॥ప్రయతఇతి సమవాయేసత్సభాయాం॥ ౪౭॥౪౮॥ శ్రావయేది
తి॥ నేచ్ఛన్సపర్యాకామః తత్రతత్రశ్రవణేఆత్మనైవాత్మానంప్రతిసంతుష్టోభవతీతిహేతోస్సిద్ధిం ప్రాప్నోతీతి॥ ౪౯॥ జ్ఞానమితి॥
కించ॥ సత్పథేభగవన్మార్గేఅమృతరూపంజ్ఞానంయోదద్యాత్॥౫౦॥ ఇదమితి॥ ధ్రువస్య చరితంమయాభి హితంమా
తుర్గృహంచహిత్వాత్యక్త్వా॥౫౧॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ద్వాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ❋
శ్లో॥ఏవంపంచభిరధ్యాయైర్ధ్రువచర్యానువర్ణితా। అథైకాదశభిశ్చిత్రంపృథుచారిత్రముచ్యతే॥ తత్రత్రయోదశేన
క్తంపృథోర్జన్మధ్రువాన్వయే।అంగోవేనపితాపుత్రక్రౌర్యాద్గతఇతీర్యతే॥నిశమ్యేతి॥ ప్రరూఢఃభావోభక్తిర్యస్యసః॥౧॥
కఇతి॥అన్వవాయేవంశే॥౨॥నారదేనప్రచేతసాంవర్ణితాఃకథాఃప్రష్టుంతన్మహిమానమాహద్వాభ్యాం॥ మన్యఇతి॥ దే
వస్యవిష్ణోర్దర్శనంయస్యసఃహరేఃపరిచర్యాప్రకారఃక్రియాయోగఃపాంచరాత్రేయేనప్రోక్తః॥౩॥ స్వేతి స్వధర్మశీ

౪౫॥మహత్త్వమిచ్ఛతాంతీర్థంశ్రోతుశ్శీలాదయోగుణాః।యత్రతేజస్తదిచ్ఛూనాం మనోయత్రమనస్వి
నామ్॥౪౬॥ప్రయతఃకీర్తయేత్ప్రాతస్సమవాయేద్విజన్మనామ్। సాయంచపుణ్యశ్లోకస్యధ్రువస్య చరి
తంమహత్॥౪౭॥పౌర్ణమాస్యాంసినీవాల్యాంద్వాదశ్యాంశ్రవణేథవా। దినక్షయేవ్యతీపాతేసంక్రమే
ర్కదినేపివా॥౪౮॥శ్రావయేచ్ఛ్రద్దధానానాంతీర్థపాదపదాశ్రయః। నేచ్ఛంస్తత్రాత్మనాత్మానం
సంతుష్టఇతిసిద్ధ్యతి॥౪౯॥జ్ఞానమజ్ఞాతతత్త్వాయయోదద్యాత్సత్పథేమృతమ్।కృపాళోర్దీన నాథస్యదే
వాస్తస్యానుగృహ్ణతే॥౫౦ ఇదంమయాతేభిహితంకురూద్వహధ్రువస్యవిఖ్యాతవిశుద్ధకర్మణః। హిత్వా
ర్భకః క్రీడనకానిమాతుర్గృహంచవిష్ణుంశరణంయోజగామ॥ ౫౧॥ ఇతిశ్రీమ ద్భాగవతే - చతు
ర్థస్కంధే-ద్వాదశోధ్యాయః, ... ❋

శ్రీసూతః॥నిశమ్యకౌషారవిణోపవర్ణితంధ్రువస్యవైకుంఠపదాధిరోహణమ్। ప్రరూఢభావోభగవత్య
ధోక్షజేప్రష్టుంపునస్తంవిదురఃప్రచక్రమే॥౧॥విదురః॥ కేతేప్రచేతసోనామకస్యాపత్యాని సువ్రత । క
స్యాన్వవాయేప్రఖ్యాతాఃకుత్రవాసత్రమాసత॥౨॥మన్యేమహాభాగవతంనారదందేవదర్శనమ్ । యే
నప్రోక్తఃక్రియాయోగఃపరిచర్యావిధిర్హరేః॥౩॥స్వధర్మశీలైఃపురుషైర్భగవాన్యజ్ఞపూరుషః । ఇజ్య
మానోభక్తిమతానారదేనేరితఃకిల॥౪॥యాస్తాదేవర్షిణాతత్రవర్ణితాభగవత్కథాః। మహ్యంశుశ్రూ
షవేబ్రహ్మన్కార్త్స్న్యేనాచష్టుమర్హసి॥౫॥ మైత్రేయః॥ ధ్రువస్యచోత్కలఃపుత్రఃపితరి ప్రస్థితేవ
నమ్।సార్వభౌమశ్రియంనైచ్ఛదధిరాజాసనంపితుః॥౬॥సజన్మనాప్రశాంతాత్మానిస్సంగస్సమదర్శనః। ద
దర్శలోకేవితతమాత్మానంలోకమాత్మని॥౭॥ఆత్మానంబ్రహ్మనిర్వాణంప్రత్యస్తమితవిగ్రహమ్।అవబో
ధరసైకాత్మ్యమానందమనుసంతతమ్॥౮॥అవ్యవచ్ఛిన్నయోగాగ్నిదగ్ధకర్మమలాశయః। స్వరూపమవ
రుంధానోనాత్మనోన్యంతదైక్షత॥౯॥ జడాంధబధిరోన్మత్తమూకాకృతిరతన్మతిః। లక్షితఃపథిబాలానాం
ప్రశాంతార్చిరివానలః॥౧౦॥ మత్వాతంజడమున్మత్తంకులవృద్ధాస్సమంత్రిణః । వత్సరంభూపతించక్రు
ర్యవీయాంసంభ్రమేస్సుతమ్॥౧౧॥సర్వార్థిర్వత్సరస్యేష్టాభార్యాసూతజడాత్మజాన్। పుష్పార్ణంచంద్ర
కేతుంచఇషమూర్జంవసుంజయమ్॥౧౨॥పుష్పార్ణస్యప్రభాభార్యాదోషాచద్వేబభూవతుః। ప్రాతర్మ

రైఃప్రచేతోభిః॥౪॥౫॥ ధ్రువస్యవంశేతేజాతాఇతివక్తుంధ్రువస్యవంశమనుక్రామతి-ధ్రువస్యేత్యాదినా- పితుః - సార్వ
భౌమశ్రియంనైచ్ఛత్-అధిరాజాసనంచ॥౬॥అనిచ్ఛాయాంహేతుమాహచతుర్భిః॥ సఇతి॥ ౭॥ ఆత్మానమితి॥ ఆత్మానం
స్వరూపభూతంబ్రహ్మఅవరుంధానఃఆప్నువన్జానన్-ఆత్మనోన్యద్యత్ తన్నైక్షత-స్వయంతుసర్వస్మాదన్యస్సన్- కథం
భూతంబ్రహ్మనిర్వాణంశాంతం-ప్రత్యస్తమితఃశాంతఃవిగ్రహఃభేదోయస్మిన్ అవబోధరసేనఐకాత్మ్యంయస్య॥౮॥ అ
వ్యవచ్ఛిన్నేతి॥కథంభూతఃఅవ్యవచ్ఛిన్నోయోయోగఃసఏవాగ్నిస్తేనదగ్ధఃకర్మమలఃఆశయోవాసనాయస్య॥ ౯॥ జడే
తి॥ జడాదీనామివాకృతిర్యస్యతథాభూతోలక్షితఃఅతన్మతిః - నతేషామివమతిర్యస్య- సర్వజ్ఞత్వాత్ - ప్రశాంతాఆ
ర్చింషిజ్వాలాఃయస్యఅనలస్యతద్వత్ స్థితః॥౧౦॥ మత్వేతి॥ యవీయాంసం ఉత్కలాత్కనిష్ఠం॥ ౧౧॥ సర్వేతి॥ఇష్టాప్రి
యాభార్యా॥౧౨॥౧౩॥ప్రదోషఇతి॥నిశిథఃనిశీథః॥ ౧౪॥ సఇతి॥ ససర్వతేజాః చక్షుస్సంజ్ఞం మనుంసుతమవాప - మ

నో౽మహిషీ నడ్వలా-విరజాన్ తద్ధాన్-పురుప్రముఖాన్ ద్వాదశ సుతాన సూత॥ ౧౫॥ ౧౮॥ యమితి॥ అంగ ఏదుర
వా గేవవజ్రం యేషాం తే॥ ౧౯॥ మథనే హేతుః॥ అరాజక ఇతి॥ ఆద్యః పురగ్రామాదీనాం తేన రచితత్వాత్॥ ౨౦॥ తస్యేతి॥
యత్ యస్యాః ప్రజాయా హేతోః-విమనాస్సన్ యయౌ॥ ౨౧॥ కించేతి॥ కించ- అంహః అపరాధం వేనం ఉద్దిశ్య ఆయుంక్ష్వ॥ ౨౨
యతః అయమధర్మ ఇత్యాహ॥ నేతి॥ నావధ్యేయః అవజ్ఞేయోపి న భవతి॥ ౨౩॥ ఏతదితి॥ పరావరవిదాం మధ్యే అతిశ్రేష్ఠః॥ ౨౪॥
అథాపి పుత్రః కామ్యకర్మణా బలాదాపాదితోపి న సుఖాయ భవతీతి ద్యోతయన్నంగస్య పుత్రోత్పత్తిక్రమమాహ- అంగ ఇ
త్యాదినా॥ ౨౫॥ ౨౬॥ రాజన్నితి॥ అయాతయామాని అగతవీర్యాణి॥ ౨౭॥ ౨౮॥ అంగ ఇతి॥ యజ్ఞగృహీత మౌనోపి వాచం
వ్యసృజత్ ప్రయుంక్త॥ ౨౯॥ నేతి॥ అహుతాః ఆహూతాః - గ్రహాన్ సోమపాత్రాణి ఇహ యజ్ఞే గృహ్ణంతి - స

ధ్యందినం సాయమితి హ్యాసన్ప్రభాసుతాః॥ ౧౩॥ ప్రదోషో నిశీథో వ్యుష్టిరితి దోషాసుతాస్త్రయః॥ వ్యుష్టి
స్సుతం పుష్కరిణ్యాం సర్వతేజసమాదధే॥ ౧౪॥ స చక్షుస్సుతమాకూత్యాం పత్న్యాం మనుమవాపహ।
మనోరసూత మహిషీ విరజాన్నడ్వలాసుతాన్॥ ౧౫॥ పురుం కుత్సం త్రితం ద్యుమ్నం సత్యవంతమృతం వ్ర
తమ్। అగ్నిష్టోమమతీరాత్రం ప్రద్యుమ్నం శిబిముల్ముకమ్॥ ౧౬॥ ఉల్ముకోజనయత్పుత్రాన్ పుష్కరిణ్యాం
షడుత్తమాన్। అంగం సుమనసం ఖ్యాతిం క్రతుమంగిరసం గయమ్॥ ౧౭॥ సునీథాంగస్య యా పత్నీ సుషువే వే
నముల్బణం। యద్దౌశ్శీల్యాత్స రాజర్షిర్నిర్విణ్ణో నిరగాత్పురాత్॥ ౧౮॥ యమంగ శేపుః కుపితా వాగ్వజ్రా ము
నయః కిల। గతాసోస్తస్య భూయస్తే మమంథుర్దక్షిణం కరం॥ ౧౯॥ అరాజకే తదా లోకే దస్యుభిః పీడితాః
ప్రజాః। జాతో నారాయణాంశేన పృథురాద్యః క్షితీశ్వరః॥ ౨౦॥ విదురః॥ తస్య శీలనిధేస్సాధోర్బ్రహ్మణ్య
స్య మహాత్మనః। రాజ్ఞః కథమభూద్దుష్టా ప్రజా యద్విమనా యయౌ॥ ౨౧॥ కిం వాంహో వేన ఉద్దిశ్య బ్రహ్మ
దండమయూయుజన్। దండవ్రతధరే రాజ్ఞి మునయో ధర్మకోవిదాః॥ ౨౨॥ నావధ్యేయః ప్రజాపాలః ప్ర
జాభిరఘవానపి। యదసౌ లోకపాలానాం బిభర్త్యోజస్స్వతేజసా॥ ౨౩॥ ఏతదాఖ్యాహి మే బ్రహ్మన్ సునీ
థాత్మజచేష్టితం। శ్రద్దధానాయ భక్తాయ త్వం పరావరవిత్తమః॥ ౨౪॥ మైత్రేయః॥ అంగోశ్వమేధం రాజ
ర్షిరాజహార మహాక్రతుం। నాజగ్ముర్దేవతాస్తస్మిన్నాహూతా బ్రహ్మవాదిభిః॥ ౨౫॥ తమూచుర్విస్మితా
స్తత్ర యజమానమథర్త్విజః। హవీంషి హూయమానాని న తే గృహ్ణంతి దేవతాః॥ ౨౬॥ రాజన్ హవీంష్యదు
ష్టాని శ్రద్ధయాసాదితాని తే। ఛందాంస్యయాతయామాని యోజితాని ధృతవ్రతైః॥ ౨౭॥ న విదామేహ దే
వానాం హేళనం వయమణ్వపి। యన్న గృహ్ణంతి భాగాంస్స్వాన్ యే దేవాః కర్మసాక్షిణః॥ ౨౮॥ మైత్రే
యః॥ అంగో ద్విజవచశ్శ్రుత్వా యజమానస్సుదుర్మనాః। తత్ప్రష్టుం వ్యసృజద్వాచం సదస్యాంస్తదనుజ్ఞ
యా॥ ౨౯॥ నాగచ్ఛంత్యాహుతా దేవా న గృహ్ణంతి గ్రహానిహ। సదసస్పతయో బ్రూత కిమవద్యం మయా
కృతం॥ ౩౦॥ సదసస్పతయః॥ నరదేవేహ భవతో నాఘం తావన్మనాక్స్థితమ్। అస్త్యేకం ప్రాక్తనమఘం య
దిహేదృక్త్వమప్రజః॥ ౩౧॥ తథా సాధయ భద్రం తే ఆత్మానం సుప్రజం నృప। ఇష్టస్తే పుత్రకామస్య పు
త్రం దాస్యతి యజ్ఞభుక్॥ ౩౨॥ తథా స్వభాగధేయాని గ్రహీష్యంతి దివౌకసః। యద్యజ్ఞపురుషస్సాక్షాద
పత్యాయ హరిర్వృతః॥ ౩౩॥ తాంస్తాన్కామాన్హరిర్దద్యాద్యాన్యాన్కామయతే నరః। ఆరాధితో య
థైవైష తథా పుంసాం ఫలోదయః॥ ౩౪॥ ఇతి వ్యవసితా విప్రాస్తస్య రాజ్ఞః ప్రజాతయే। పురోడాశం నిరవ
పన్ శిపివిష్టాయ విష్ణవే॥ ౩౫॥ తస్మాత్పురుష ఉత్తస్థౌ హేమమాల్యమలాంబరః। హిరణ్మయేన పాత్రేణ సి

దసస్పతయస్సదస్యాః॥ ౩౦॥ నరదేవేతి॥ ఇహ అయజ్ఞే జన్మని తావత్ -మనాక్ ఈషదపి అఘం న స్థితం - కథంచిత్ జాతస్యా
ప్యఘస్య సద్య ఏవ ప్రాయశ్చిత్తైః క్షాళనాత్ - కింతు ప్రాక్తనమేకమఘమస్తి యత్ యస్మాత్ - ఈదృక్సునాదికోపి త్వం ప్ర
జారహితః॥ ౩౧॥ తథేతి॥ అతః యథా దేవాః విగృహ్ణంతి తథా ఆత్మానం సుప్రజం సంసాధయ- కథం సాధనీయం తదా
హ- ఇష్ట ఇతి ॥ తథేతి॥ తథా సతి స్వభాగాన్ గ్రహీష్యంతి యత్ యతః శ్రీహరిః సాక్షాత్ వృతస్స్యాత్ - అతస్తే
న సహ సర్వే దేవాః ఆగమిష్యంతీత్యర్థః॥ ౩౩॥ నన్వితి తుచ్ఛాన్ కామాన్ శ్రీహరిః కథం దద్యాదిత్యత ఆహ॥ తాంస్తానితి॥ ౩౪॥
ఇతీతి॥ ప్రజాతయే పుత్రోత్పత్తయే- శిపిషు యజ్ఞరూపేణ పశుషు ప్రతిష్ఠిత ఇతి తథా- తథా చ శ్రుతిః॥ యజ్ఞో వై విష్ణుః- పశ
వశ్శిపిః- యజ్ఞ ఏవ పశుషు ప్రతితిష్ఠతీతి॥ ౩౫॥ తస్మాదితి॥ యోగ్యతయా ఆగ్నేయః॥ ౩౬॥ స ఇతి॥ ప్రహృష్య ప్రాదాత్॥ ౩౭॥

నేతి॥ప్రమాంసంసూతే అనేనేతి తథా-తత్ ప్రాశ్యపత్న్యాస్సకాశాత్ గర్భం అదధే అప్రజా సతీ॥ ౩౮॥ సఇతి॥ మాతామహంమృత్యుంస్మృత్యా ప్యహిర్వా పుత్రీసునీథా॥౩౯॥సఇతి॥మృగయుర్లుబ్ధకస్సన్ తం దృష్ట్వా వేనో సావా గచ్ఛతీతి జనస్సర్వోపిలరౌ తను కోశః॥ ౪౦॥ ఆక్రీడ ఇతి॥ ఆక్రీడే క్రీడాస్థానే-బాలాన్ పశూనివ అమారయత్॥ ౪౧॥ సఇతి॥ విచక్ష్యేద్వష్ట్వా॥౪౨॥ముష్మవస స్తస్య కుపుత్రసిందావాక్యాన్యాహ త్రిభిః॥ ప్రాయేణేతి॥ అప్రజసః వై రభ్యర్చితః- అత్ర హేతుః కుపుత్రైరపత్యైస్సంభృతం ధారయతుమశక్యం దుఃఖం యేనవిందంతి॥౪౩॥యతఇతి॥సర్వేషాం సర్వై స్సహాయతః ఆధిః మానసీవ్యథా॥౪౪॥క ఇతి॥తం ప్రజాపదేశం పుత్రనామమాత్రమపి- ఆత్మనో మోహానం బంధనం- యదర్థాః యన్నిమిత్తాః క్లేశదాః గృహాః భవంతి॥౪౫॥ఇదానీం నిర్వేద హేతుత్వేన కుత్సిత మేవాపత్యమభినందతి॥ కదపత్యమితి॥ శుచాం పదాత్ శోకానాం స్థానాత్-పరత్వేపి హేతుః నిర్విద్యేతేతి- తత్ఫలం యత్ యతః కదపత్యాత్ - గృహాః క్లేశ నివహా భవంతి॥

ద్ధమాదాయపాయసమ్॥౩౬॥సవిప్రానుమతో రాజా గృహీత్వాంజలినాదనం। అవఘ్రాయ ముదాయు
క్తః ప్రాదాత్పత్న్యై ఉదారధీః॥౩౭॥సా తత్పుంసవనం రాజ్ఞీ ప్రాశ్య వై పత్యురాదధే। గర్భం కాలఉ
పావృత్తే కుమారం సుషువేఽప్రజా॥౩౮॥స బాల ఏవ పురుషో మాతామహమనువ్రతః। అధర్మాంశోద్భవం
మృత్యుం తేనాభవదధార్మికః॥౩౯॥స శరాసనముద్యమ్య మృగయుర్వనగోచరః। హంత్యసాధుర్మృగాన్
దీనాన్వేనోఽసావిత్యరౌజ్జనః॥౪౦॥ఆక్రీడే క్రీడతో బాలాన్వయస్యానదతిదారుణః। ప్రసహ్య నిరనుక్రోశః పశు
మారమమారయత్॥౪౧॥సవిచక్ష్యఖలం పుత్రం శాసనైర్వివిధైర్నృపః। యదానశాసితుం కల్పో భృశ
మాసీత్సుదుర్మనాః॥౪౨॥ప్రాయేణాభ్యర్చితో దేవో యేఽప్రజా గృహమేధినః। కదపత్యకృతం దుఃఖం యే
నవిందంతి దుర్భరమ్॥౪౩॥యతః పాపీయసీ కీర్తిరధర్మశ్చ మహాన్నృణామ్।యతో విరోధస్సర్వేషాం య
త ఆధిరనంతకః॥౪౪॥కస్తం ప్రజాపదేశం వై మోహబంధనమాత్మనః। పండితో బహుమన్యేత యదర్థాః క్లే
శదా గృహాః॥౪౫॥కదపత్యం పరం మన్యే సదపత్యాచ్ఛుచాం పదాత్। నిర్విద్యేత గృహాన్మర్త్యో యత్క్లేశనివ
హా గృహాః॥ ౪౬ ॥ మైత్రేయః॥ఏవం స నిర్విణ్ణమనా నృపో గృహాన్నిశీథ ఉత్థాయ మహోదయోదయాత్।
అలబ్ధనిద్రోఽనుపలక్షితో నృభిర్హిత్వా గతో వేనసువం ప్రసుప్తామ్॥౪౭॥విజ్ఞాయ నిర్విద్య పతిం గతం ప్రజాః
పురోహితామాత్యసుహృద్గణాదయః। విచిక్యురుర్వ్యామతిశోకకాతరా యథా నిగూఢం పురుషం కు
యోగినః॥౪౮॥అలక్షయంతః పదవీం ప్రజాపతేర్హతోద్యమాః ప్రత్యుపసృత్య తే పురీమ్। ఋషీన్ సమే
తానభివంద్య సాశ్రవో న్యవేదయన్ భారత భర్తృవిప్లవమ్॥ ౪౯॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే
త్రయోదశోఽధ్యాయః. ... ... *

మైత్రేయః॥భృగ్వాదయస్తు మునయో లోకానాం క్షేమదర్శినః। గోప్తర్యసతి వై నౄణాం పశ్యంతః పశు
సామ్యతామ్॥౧॥వీరమాతరమాహూయ సునీథాం బ్రహ్మవాదినః। ప్రకృత్యసమ్మతం వేనమభ్యషించన్ప
తిం భువః॥౨॥శ్రుత్వా నృపాసనగతం వేనమత్యుగ్రశాసనమ్।నిలిల్యుర్దస్యవస్సద్యస్సర్పత్రస్తా ఇవాఖవః॥౩॥
స ఆరూఢనృపస్థాన ఉన్నద్ధోఽష్టవిభూతిభిః।అవమేనే మహాభాగాన్ స్తబ్ధస్సంభావితస్స్వతః॥౪॥ ఏవం మదాం
ధ ఉత్సిక్తో నిరంకుశ ఇవ ద్విపః।పర్యటన్రథమాస్థాయ కంపయన్నివ రోదసీ॥౫॥నయష్టవ్యం నదాతవ్యం న
హోతవ్యం ద్విజాః క్వచిత్।ఇతి న్యవారయద్ధర్మం భేరీఘోషేణ సర్వతః॥౬॥వేనస్యావేక్ష్య మునయో దుర్వృ

౪౬॥ ఏవమితి॥ మహతాముదయానాం విభూతీనాముదయో యస్మిన్ తస్మాద్గృహాత్ గతః యో వేనం సూతే స్మ తాం॥౪౭ విజ్ఞాయేతి॥ ప్రజాః పురోహితాదయశ్చ విచిక్యుః అన్వేషితవంతః - తం కుత్ర వైవసంతమపినా పశ్యన్నితి దృష్టాంతేనాహ॥యథేతి॥౪౮॥అలక్షయంత ఇతి॥సాశ్రవః రుదంతః భర్తుర్విప్లవం నాశం అదర్శనమిత్యర్థః॥౪౯॥ఇతి భావార్థ దీపికాయాం త్రయోదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *

శ్లో॥చతుర్దశేతు దుష్పుత్ర భయాదంగే గతే ద్విజైః। అభిషిక్తస్య వేనస్య రోషాత్తైర్వధ ఉచ్యతే॥ భృగ్వాదయ ఇతి॥ క్షేమదర్శనః క్షేమచింతకాః-పశుసమానరూపతాం పశ్యంతః॥౧॥ వీరమాతరమితి॥అమాత్యాదీనాం ప్రకృతీనామ సమ్మత మితి పాఠాంతరే-ప్రకృత్యాస్వరూపేణ అసమ్మతం॥౨॥శ్రుత్వేతి॥ చోరా నిలిల్యుః విలీనా బభూవుః॥ ౩॥ సఇతి॥ ఆరూఢం నృపస్థానం రాజాసనం యేనసః-అష్ట విభూతిభిః లోకపాలైశ్వర్యైః॥౫-౬॥ వేనస్యేతి॥ సత్రిణః మిళితాః స్సంతః॥ ౭॥

అహోఇతి॥మూలతశ్చాగ్రతశ్చదీప్తేజ్వలితేకాష్ఠేతన్మధ్యవర్తినాంపిపీలికాదీనాంయథా ఉభయతోవ్యసనం - ఏవంతస్కరేభ్యఃపాలకాచ్చదుఃఖంప్రాప్తమిత్యర్థః॥౮॥తదేవాహ॥అరాజకేతి॥అతదర్హణఃరాజ్యానర్హః॥౯॥అస్మాకమప్యనిష్టంజాతమిత్యాహ॥అహేరితి॥అహేర్యథాపయఃపోషఃక్షీరేణపోషణంపోషకస్యాప్యనర్థంబిభర్తిప్రష్టాతీతితథా-తదేవాహుర్వేనఇతి॥ ౧౦॥ నిరూపితఇతి॥ నిరూపితఃనియుక్తఃఅస్మాభిఃసాంత్వయేమఉపపత్తిభిఃప్రార్థయిష్యామహే తస్యపాతకం॥౧౧॥తదితి॥స్వస్యతత్పాతకస్పర్శేహేతుః-తత్పాతకిత్వంవిద్వద్భిర్జానద్భిః॥౧౨॥ లోకేతి॥ గూఢఃమన్యుర్యేషాంతే-సామభిఃప్రియోక్తిభిః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ధర్మఇతి॥అసంగినాంనిష్కామానాంఆనంత్యంమోక్షమపివితరతి॥

త్తస్స్వవిచేష్టితమ్।విమృశ్యలోకవ్యసనంకృపయోచుస్స్మసత్రిణః॥౭॥అహోఉభయతః ప్రాప్తంలోకస్యవ్య
సనంమహత్।దారుణ్యుభయతోదీప్తఇవతస్కరపాలయోః॥౮॥ అరాజకభయాదేషకృతో రాజాతద
ర్హణః।తతోప్యాసీద్భయంత్వద్యకథంస్యాత్స్వస్తిదేహినామ్॥౯॥అహేర్యథాపయః పోషఃపోషకస్యా
ప్యనర్థభృత్।వేనఃప్రకృత్యైవఖలస్సునీథాగర్భసంభవః॥౧౦॥ నిరూపితఃప్రజాపాలస్సజిఘాంసతివై
ప్రజాః।తథాపిసాంత్వయేమాముంనాస్మాంస్తత్పాతకంస్పృశేత్॥౧౧॥తద్విద్వద్భిరసద్వృత్తోవేనోస్మా
భిఃకృతోనృపః।సాంత్వితోయదినోవాచంనగ్రహీష్యత్యధర్మకృత్॥౧౨॥ లోకధిక్కార సందగ్ధందహి
ష్యామస్స్వతేజసా।ఏవమధ్యవసాయైనంమునయోగూఢమన్యవః।ఉపవ్రజ్యాబ్రువన్వేనంసాంత్వయిత్వా
చసామభిః॥౧౩॥మునయః॥నృపవర్యనిబోధైతద్యత్తేవిజ్ఞాపయామభోః । ఆయుఃశ్రీబలకీర్తీనాంతవతా
తవివర్ధనమ్॥౧౪॥ధర్మఆచరితఃపుంసావాఙ్మనఃకాయవృత్తిభిః । లోకాన్విశోకాన్వితరత్యథానంత్య
మసంగినామ్॥౧౫॥ సతేమావినశద్వీరప్రజానాంక్షేమలక్షణః । యస్మిన్వినష్టేనృపతిరైశ్వర్యాదవరో
హతి॥౧౬॥రాజన్న్యసాధ్వమాత్యేభ్యశ్చోరాదిభ్యఃప్రజానృపః రక్షన్యథాబలింగృహ్ణన్నిహప్రేత్య
చమోదతే॥౧౭॥యస్యరాష్ట్రేపురేచైవభగవాన్యజ్ఞపూరుషః । ఇజ్యతేస్వేనధర్మేణజనైర్వర్ణాశ్ర
మాన్వితైః॥౧౮॥తస్యరాజ్ఞోమహాభాగభగవాన్భూతభావనః।పరితుష్యతివిశ్వాత్మాతిష్ఠతోనిజశాసనే॥
౧౯॥తస్మింస్తుష్టేకిమప్రాప్యంజగతామీశ్వరేశ్వరే।లోకాస్సపాలాహ్యేతస్మైహరంతిబలిమాదృతాః॥
౨౦॥తంసర్వలోకామరయజ్ఞ సంగ్రహంత్రయీమయంద్రవ్యమయంతపోమయం।యజ్ఞైర్విచిత్రైర్య
జతోభవాయతేరాజన్స్వదేశాననురోద్ధుమర్హసి॥౨౧॥ యజ్ఞేనయుష్మద్విషయేద్విజాతిభిర్వితాయ
మానేనసురాఃకలాహరేః। స్విష్టాఃసుతుష్టాఃప్రదిశంతివాంఛితంతద్ధేళనంనార్హసివీరచేష్టితుమ్॥౨౨॥
వేనః॥బాలిశాబతయూయంవాఅధర్మేధర్మమానినః।యేవృత్తిదంపతింహిత్వాజారంపతిముపాసతే॥
౨౩॥అవజానంత్యమీమూఢానృపరూపిణమీశ్వరమ్।నానువిందంతితేభద్రమిహలోకేపరత్రచ॥ ౨౪॥ కో
యజ్ఞపురుషోనామయత్రవోభక్తిరీదృశీ।భర్తృస్నేహవిదూరాణాంయథాజారేకుయోషితామ్॥ ౨౫॥
విష్ణుర్విరించోగిరిశఇంద్రోవాయుర్యమోరవిః।పర్జన్యోధనదస్సోమఃక్షితిరగ్నిరపాంపతిః॥౨౬॥ ఏతేచా
న్యేచవిబుధాఃప్రభవోవరశాపయోః।దేహేభవంతినృపతేస్సర్వదేవమయోనృపః॥ ౨౭॥ తస్మాన్మాం
కర్మభిర్విప్రాయజధ్వంగతమత్సరాః।బలించమహ్యంహరతమత్తోన్యఃకోగ్రభుక్పుమాన్॥ ౨౮॥ మైత్రే
యః॥ఇత్థంవిపర్యయమతిఃపాపీయానుత్పథంగతః । అనునీయమానస్తద్యాచ్ఞాంనచక్రేభ్రష్టమంగళః॥
౨౯॥ఇతితేసత్కృతాస్తేనద్విజాఃపండితమానినా । భగ్నాయాంభవ్యయాచ్ఞాయాంతస్మైవిదురచు

- ౧౫॥సఇతి॥మావినశత్ననశ్యతు॥౧౬॥రాజన్యఇతి॥అసాధవోదుష్టాఃఅమాత్యాః తేభ్యః యథాయథాశాస్త్రం॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥౨౦॥తమితి॥ సర్వాన్లోకాన్తత్పాలకానమరాంశ్చ - తత్ప్రాపకాన్యజ్ఞాంశ్చసంగృహ్ణాతీతి తథా తంవిచిత్రైఃద్రవ్యయజ్ఞాదిభిః-భవాయసమృద్ధయే - యజతఃసంజనాన్స్వదేశాన్తద్వాసినోజనాన్ అనురోద్ధుమనువర్తితుం॥ ౨౧॥ యజ్ఞేనేతి॥ యుష్మద్విషయేత్వద్దేశేహరేఃకళాఃఅంశాఃసురాఃతేషాంసురాణాం హేళనం అవజ్ఞాం॥౨౨॥బాలిశాఇతి॥బాలిశాఃఅజ్ఞాః-వృత్తిదంఅన్నాదిప్రదంమాంహిత్వా॥౨౩॥ ౨౪॥ కఇతి॥ భర్తుఃస్నేహవిదూరాయాసాంతాసాం॥౨౫॥౨౬॥ఏతఇతి॥దేహాద్భవంతినృపతేః-అతోనృపతిరేవేశ్వరఃఇతరేతదంశాఇతిభావః॥ ౨౭॥ తస్మాదితి॥బలింస్వామిభాగాం అగ్రభుగారాధ్యః॥ ౨౮॥, ౨౯॥ ఇతీతి॥ తేనఅసత్కృతాఃభవ్యాయాంయాచ్ఞాయాం భగ్నా

యాంశత్యాం॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ కఇతి॥పరిచక్షితవినిం చేత-అశుభం వేనంవినా.కృతఘ్నతామాహుః-యదనుగ్రహవిషయస్సన్ ఈదృశమైశ్వర్యంయఃప్రాప్తః॥ ౩౩॥ ఇత్థమితి॥ పూర్వంయో.గూఢమన్యవస్తఇదానీంరూఢమన్యవః హుంకృతైః హుంకారైః॥౩౪॥ ఋషిభిరితి॥స్వాశ్రమపదంప్రతిఋషిభిర్గతేగమనేకృతే - విద్యా యోగేన మంత్ర సహితయా యుక్త్యా॥౩౫॥ఏకదేతి॥పుంవద్భావఆర్షః-సరస్వత్యాస్సలిలేఆప్లుతా ఇత్యర్థః॥ ౩౬॥ వీక్ష్యేతి॥ తదా ఉత్పాతాస్సృష్ట్యభువః-అభద్రంనభవేదిత్యాహుశ్చ॥ ౩౭॥ ఏవమితి॥ ఏవంమృశంతఋషయఃస్థితాఃతథాధావతాం చోరాణాం భూరిఃపాంసుఃసముత్థితః॥ ౩౮॥తదితి॥ తత్తదాలోకస్యవసుధనంలుంపతాంజిఘాంసతాంహంతుమిచ్ఛతాంచఉపద్రవమాజ్ఞాయ॥౩౯॥చోరప్రాయమితి - తథాచోరప్రాయమరాజకంహీనసత్త్వంచజనపదమాజ్ఞాయ శక్తాఅపివారణే దోషదర్శినోమునయః లుంపతోలోకాన్నానారయన్నిత్యన్వయః - శక్తానాంక్షత్రియాణామవారణేదోషఇతికిముపక్తవ్యం॥ ౪౦॥ బ్రాహ్మణఇతి॥ సమదృగపిశాంతోపిబ్రాహ్మణోపియదిదీనానాంసముపేక్షకో భవేత్ తర్హి తస్యాపి

క్రతుః॥౩౦॥హన్యతాంహన్యతామేషపాపఃప్రకృతిదారుణః । జీవన్ జగదసావాశుకురుతేభస్మసాద్ధ్రు
వమ్॥౩౧॥నాయమర్హత్యసద్వృత్తోనరదేవవరాసనమ్। యోఽధియజ్ఞపతింవిష్ణుంవినిందత్యనపత్రపః॥
౩౨॥కోవైనంపరిచక్షీత వేననేకమృతేఽశుభమ్।ప్రాప్తఈదృశమైశ్వర్యంయదనుగ్రహభాజనః॥ ఇత్థంవ్య
వసితాహంతుమృషయోరూఢమన్యవః।నిజఘ్నుర్హుంకృతైర్వేనంహతమచ్యుతనిందయా॥ ౩౪॥ ఋషి
భిఃస్వాశ్రమపదంగతేపుత్రకళేబరం।సునీథాపాలయామాసవిద్యాయోగేనశోచతీ॥ ౩౫॥ ఏకదాము
నయస్తేతుసరస్వత్సలిలాప్లుతాః।హుత్వాగ్నీన్సత్కథాశ్చక్రురుపవిష్టాస్సరిత్తటే॥ ౩౬॥ వీక్ష్యోత్థి
తాన్మహోత్పాతానాహులోకభయంకరాన్।అప్యభద్రమనాథాయాదస్యుభ్యోనభవేద్భువః॥ఏవం
మృశంతఋషయోధావతాంసర్వతోదిశం । పాంసుస్సముత్థితోభూరిశ్చోరాణామభిలుంపతామ్॥
౩౮॥తదుపద్రవమాజ్ఞాయలోకస్యవసులుంపతాం । భర్తర్యుపరతేతస్మిన్నన్యోన్యంచజిఘాంసతామ్॥
౩౯॥చోరప్రాయంజనపదంహీనసత్త్వమరాజకం । లోకాన్నావారయన్ శక్తాఅపితద్దోషదర్శినః॥
౪౦॥బ్రాహ్మణస్సమదృక్ఛాంతోదీనానాంసముపేక్షకః। స్రవతేబ్రహ్మతస్యాపిభిన్నభాండాత్పయోయ
థా॥౪౧॥నాంగస్యవంశోరాజర్షేరేషసంస్థాతుమర్హతి । అమోఘవీర్యాహిన్నృపావంశేస్మిన్ కేశ
వాశ్రయాః॥౪౨॥ వినిశ్చిత్యైవమృషయోవిపన్నస్యమహీపతేః । మమంథురూరుంతరసాతత్రాసీద్బా
హుకోనరః॥౪౩॥కాకకృష్ణోఽతిహ్రస్వాంగోహ్రస్వబాహుర్మహాహనుః। హ్రస్వపాన్నిమ్ననాసాగ్రో
రక్తాక్షస్తామ్రమూర్ధజః॥ ౪౪॥ తంతు తేవనతందీనంకింకరోమీతివాదినమ్ । నిషీదేత్యబ్రువంస్తాత
సనిషాదస్తతోఽభవత్॥౪౫॥తస్యవంశ్యాస్తునైషాదాగిరికాననగోచరాః।యేనాహరజ్జాయమానోవేనక
ల్మషముల్బణమ్॥౪౬॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-చతుర్థస్కంధే-చతుర్దశోధ్యాయః. ❋
అథతస్యపునర్విప్రైరపుత్రస్యమహీపతేః।బాహుభ్యాంమథ్యమానాభ్యాంమిథునంసమపద్యత॥ ౧॥ త
ద్దృష్ట్వామిథునంజాతమృషయోబ్రహ్మవాదినః।ఊచుఃపరమసంతుష్టావిదిత్వాభగవత్కళామ్॥౨॥ఋష

బ్రహ్మతపస్స్రవతెగచ్ఛతి॥౪౧॥౪౨॥ వినిశ్చిత్యేతి॥ అతఉపేక్షాదోషపరిహారాయనాంగస్యేత్యాదివినిశ్చిత్య - మహీపతెరూరుంతరసామమంథురిత్యన్వయః-సంస్థాతుంనాశంగంతుం - యద్వాఋషయఏవలుంపతఃలోకాన్ నావారయన్ కథంభూతాఃహుంకారైరేవవైరంనివారయితుంశక్తాఅపి-తత్కర్మఘ్నంతన్నివారణేతన్మరణాదిదోషదర్శినః - నచోవాసత-చోరోపద్రవేపినోపేక్షాయాంతపోహానిప్రసంగాత్ - నచాన్యంతన్నివారకంరాజానమకుర్వన్ - అంగవంశోచ్ఛేదస్యానర్హత్వాత్-అతోవేనస్యైవదేహంమమంథురితియోజ్యం- బాహుకోనామ వామనకః జాతః॥ ౪౩॥ తమేవాహ॥కాకేతి॥కాకఇవకృష్ణఃమహత్యోహనూకపోలప్రాంతౌయస్య హ్రస్వౌపాదౌయస్య॥౪౪॥ ౪౫॥ తస్యేతి॥ గిరికాననగోచరఃఆశ్రయః-నతుపురాదిప్రవేశోయేషాంతే- తత్ర హేతుః యేనకారణేనఅసావహరత్ - తత స్తస్యవంశ్యాః తథాభూతాః॥౪౬॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-చతుర్దశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ❋

శ్లో॥తతఃపంచదశేవిప్రైర్మథనాద్వేనబాహుతః।జాతస్యతుపృథోరుక్తమభిషేకాహరణాదికం॥౧॥౨॥ ఊచురిత్యత్రకేమూచురిత్యత ఆహచతుర్భిః॥ఏషఇతి॥లక్ష్మ్యస్సంభూతిఃకళా॥౩॥ అయమితి॥ అత్రయఃపుమాన్సతుమహారాజోభవి

వ్యాతి॥ ౪॥ ఇయమితి॥ సుదతీ శోభనదంతా-గుణానాం భూషణానాం చ భూషణరూపా అవరుంధతే భర్తృత్వేన భజంతే భవిష్యతి॥౫॥ ఏష ఇతి॥ అత్ర హేతుః లోకస్య రిరక్షయా రక్షణేచ్ఛయా॥ ౬॥ ప్రశంసంతీతి॥ స్వఃస్త్రియః అప్సరసః నృత్యంతి స్మ॥౭॥౮॥ బ్రహ్మేతి॥ దేవైస్సహ ఉపసృత్య ఆగత్య వైన్యస్య పృథోః చిహ్నం రేఖాత్మకం చక్రం॥ ౯॥ పాదయోరితి॥ అప్రతిహతం రేఖాంతరైరభిన్నం చక్రం యస్య చిహ్నం స పరమేశ్వరస్యాంశః॥ ౧౦॥ తస్యేతి॥ ఆభిషేచనికాని అభిషేకసాధనాని॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥ తస్మా ఇతి॥ హే వీర విదుర వరమాసనం-సలిలస్య స్రావో యస్మాత్ తత్॥ ౧౪॥ వాయురితి॥ ద్వే వాలవ్యజనే॥ ౧౫॥ బ్రహ్మేతి॥ బ్రహ్మమయం వేదమయం-వర్మ కవచం-తత్పత్నీ శ్రీః శ్రియం సంపదం॥ ౧౬॥ దశేతి॥ దశ చంద్రాకారాణి బింబాని కోశే యస్య తమసిం ఖడ్గం- శతచంద్రం చర్మరూపా శ్రయమతి సుందరం॥ ౧౭॥ అగ్నిరితి॥ అజస్య గోశ్చ శృంగాభ్యాం నిర్మితం చాపం యోగమయ్యా పాదస్పర్శమాత్రేణ అభీష్టదేశప్రాపకే॥ ౧౮॥ నాట్యమితి నాట్యా

యః॥ ఏషః సాక్షాద్భగవతః కళా భువనపాలినీ। ఇయంచ లక్ష్మ్యాస్సంభూతిః పురుషస్యానపాయినీ॥ ౩॥ అయం తు ప్రథమో రాజ్ఞాం పుమాన్ప్రథయితా యశః। పృథుర్నామ మహారాజో భవిష్యతి పృథుశ్రవాః॥ ౪॥ ఇయంచ దేవీ సుదతీ గుణభూషణభూషణా। అర్చిర్నామ వరారోహా పృథుమేవావరుంధతే॥ ౫॥ ఏష సాక్షాద్ధరేరంశో జాతో లోకరిరక్షయా। ఇయంచ తత్పరా హి శ్రీరనుజజ్ఞేనపాయినీ॥ ౬॥ ప్రశంసంతి స్మ తం విప్రా గంధర్వప్రవరా జగుః। ముముచుస్సుమనోధారాస్సిద్ధా నృత్యంతి స్వఃస్త్రియః॥ ౭॥ శంఖతూర్యమృదంగాద్యా నేదుర్దుందుభయో దివి। తత్ర సర్వ ఉపాజగ్ముర్దేవర్షిపితృణాం గణాః॥ ౮॥ బ్రహ్మా జగద్గురుర్దేవైస్సహాసృత్య సురేశ్వరైః। వైన్యస్య దక్షిణే హస్తే దృష్ట్వా చిహ్నం గదాభృతః॥ ౯॥ పాదయోరరవిందం చ వైన్యం మేనే హరేః కళామ్। యస్యాప్రతిహతం చక్రమంశస్స పరమేష్ఠినః॥ ౧౦॥ తస్యాభిషేక ఆరబ్ధో బ్రాహ్మణైర్బ్రహ్మవాదిభిః। ఆభిషేచనికాన్యస్మా ఆజహ్రుస్సర్వతో జనాః॥ ౧౧॥ సరిత్సముద్రా గిరయో నాగా గావః ఖగా మృగాః। ద్యౌః క్షితిస్సర్వభూతాని సమాజహ్రురుపాయనమ్॥ ౧౨॥ సోభిషిక్తో మహారాజ స్సువాసాస్సాధ్వలంకృతః। పత్న్యార్చిషాలంకృతయా విరేజేగ్నిరివాపరః॥ ౧౩॥ తస్మై జహార ధనదో హైమం వీరవరాసనమ్। వరుణస్సలిలస్రావమాతపత్రం శశిప్రభమ్॥ ౧౪॥ వాయుశ్చ వాలవ్యజనే ధర్మః కీర్తిమయీం స్రజమ్। ఇంద్రః కిరీటముత్కృష్టం దండం సంయమనం యమః॥ ౧౫॥ బ్రహ్మా బ్రహ్మమయం వర్మ భారతీ హారముత్తమమ్। హరిస్సుదర్శనం చక్రం తత్పత్న్యవ్యాహతాం శ్రియమ్॥ ౧౬॥ దశచంద్రమసిం రుద్రశ్శతచంద్రం తథాంబికా। సోమోమృతమయానశ్వాంస్త్వష్టా రూపాశ్రయం రథమ్॥ ౧౭॥ అగ్నిరాజగవం చాపం సూర్యో రశ్మిమయానిషూన్। భూః పాదుకే యోగమయ్యౌ ద్యౌః పుష్పబలిమన్వహమ్॥ ౧౮॥ నాట్యం సుగీతం వాదిత్రమంతర్ధానం చ ఖేచరాః। ఋషయశ్చాశిషస్సత్యాస్సముద్రశ్శంఖమాత్మజమ్॥ ౧౯॥ సింధవః పర్వతా నద్యో రథవీథీర్మహాత్మనః। సూతోథ మాగధో వందీ తం స్తోతుముపతస్థిరే॥ ౨౦॥ స్తావకాంస్తానభిప్రేత్య పృథుర్వైన్యః ప్రతాపవాన్। మేఘనిర్హ్రాదయా వాచా ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్॥ ౨౧॥ పృథుః॥ భోస్సూత హే మాగధ సౌమ్య వందిన్ లోకేధునాస్పష్టగుణస్య మే స్యాత్। కిమాశ్రయో మే స్తవ ఏష యోజ్యతాం మా మయ్యభూవన్వితథా గిరో వః॥ ౨౨॥ తస్మాత్పరోక్షేస్మదుపశ్రుతాన్యలంకరిష్యథ స్తోత్రమపీచ్యవాచః। సత్యుత్తమశ్లోకగుణానువాదే జుగుప్సితం న స్తవయంతి సభ్యాః॥ ౨౩॥ మ

దికౌశలం ఖేచరాః అత్మజం స్వప్రభవం ౧౯-సింధవ ఇతి- తం స్తోతుముపస్థితాః-౨౦-స్తావకానితి-స్తావకాన్ స్తోతుముద్యుతాన్ అభిప్రేత్య జ్ఞాత్వా॥ ౨౧॥ భో ఇతి॥ లోకే స్పష్టగుణస్యసతో మే స్తుతిస్స్యాత్ - అధునా మామాశ్రయో మే స్తవో యోజ్యతాం-అతో వః గిరః అధునా మయి వితథాః వ్యర్థాః మాభూవన్-యద్వా లోకే అధునాస్పష్టగుణస్య మే కిమాశ్రయః స్తవస్స్యాత్-అత ఏష క్రియమాణః స్తవః-మే మదన్యస్య యోజ్యతాం-న తు మయి వితథాభిధానాభిపత్తేరిత్యర్థః॥ ౨౨॥ తస్మాదితి॥ తస్మాత్పరోక్షే కాలాంతరే స్పష్టేషు గుణేషు సత్సు-అస్మాకముపశ్రుతాని శ్రవణస్థానీయ యశాంసి ప్రస్తోత్రం అలమత్యర్థం కరిష్యథ- హే అపీచ్యవాచః మధురగిరః-నను సభ్యైః ప్రేరితా వయం త్వామేవ స్తుమ ఇతి చేత్తత్రాహ -ఉత్తమశ్లోకస్య గుణానువాదకర్తృ సతి జుగుప్సితం అర్వాచీనం న స్తావయంతి॥ ౨౩॥ నను సంభావితైరేవ గుణైరాత్మానం జనః స్తావయతే తత్రాహ॥ మహదితి॥ మహతాం గుణానాత్మని సంస్తావయితుం శక్తోపి అసతో గుణాన్ సంభావనామాత్రేణ-కః స్తా

వయస్తే-యద్వా ఆవాం నేపసతోపికస్తావయతే- స్వత ఏవ ప్రఖ్యాతిసిద్ధేః అస్య స్తుతిర్మిథ్యా గుణస్తుతిశ్లాఘీ మంద ఇత్యాహ॥ తత్రేతి॥ యద్యస్మచ్ఛాస్త్రాణ్యాసాదికమకరిష్యత్ - తర్హ్యస్య తే విద్యాదయో గుణా అభవిష్యన్నితి క్రియాతిపత్త్యా విప్రలబ్ధః జనానామపహాసం న వేద॥౨౪॥ ప్రభవ ఇతి- కించ- ప్రభవోపి విశ్రుతా అపి హ్రీమంతః జుగుప్సంతి పౌరుషం వేతి దృష్టాంతః యథా అతిస్తుతౌ క్రియమాణాయాం విగర్హితః బ్రాహ్మణవధాదిపౌరుషం నిందంతి - తథా ఉచితామపి స్తుతిం న సహంత ఇత్యర్థః॥౨౫॥ వయమితి వరీమభితి రీతిదీర్ఘః ఆర్షః- భవిత్ర ప్రధానశ్చాయం నిర్దేశః- వరిష్ఠైః కర్మభిరవిదితా ఇత్యర్థః॥౨౬॥ ఇతి భాగవతార్థదీపికాయాం-పంచదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా ❋

శ్లో॥ షోడశే సర్వలోకేశైస్సత్కృతం ధార్ష్ట్యయా యుతమ్। మునిప్రయుక్తా సూతాద్యాస్తువంతి స్మేతి వర్ణ్యతే॥ ఇతీతి॥ గాయకాస్సూతాదయః॥౧॥ నేతి-నాలం సమర్థాః యో భవాన్ అవతారేష్వస్య సాధ్యధిక్యమాహుః వేనస్యాం గాత్రాత్తస్య తే పౌరుషాణి ప్రతి అవితర్క్యతయా బ్రహ్మాదీనామపి ధియో బభ్రముః కుతః పునరస్మాకం తద్వర్ణనే సమర్థాః భవేమ॥ ౨॥ అథాపీతి॥ అథాపి యథావద్వర్ణయితుమశక్తా అపి కథామృతే సాదరాః మునిభిరుపదేశం యథా భవతి తథా యోగబలేన హృది ప్రకాశనం తదుపదేశమనతిక్రమ్య వితన్మహే విస్తారయామః॥౩॥౪॥ ఏష ఇతి॥ తనోస్స్వదేహే లోకపాలానాం తనూః

హృద్గుణానాత్మని కర్తుమీశః కస్స్తావకైస్స్తావయతేసతోపి। తేస్యాభవిష్యన్నితి విప్రలబ్ధో జనావహాసం క్రతుమతిర్న వేద॥౨౪॥ ప్రభవో హ్యాత్మనః ఖ్యాతిం జుగుప్సంత్యతివిశ్రుతాః। హ్రీమంతః పరమోదారాః పౌరుషం వా విగర్హితమ్॥౨౫॥ వయం త్వవిదితా లోకే సూతాద్యాపి వరీమభిః। కర్మభిః కథమాత్మానం గాపయిష్యామ బాలవత్॥౨౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-చతుర్థస్కంధే-పంచదశోధ్యాయః. ❋

మైత్రేయః॥ ఇతి బ్రువాణం నృపతిం గాయకా మునిచోదితాః। తుష్టువుస్తుష్టమనసస్తద్వాగమృతసేవయా॥౧॥ నాలం వయం తే మహిమానువర్ణనే యో దేవవర్యోవతతార మాయయా। వేనాంగజాతస్య చ పౌరుషాణి తే వాచస్పతీనామపి బభ్రముర్ధియః॥౨॥ అథాప్యుదారశ్రవసః పృథోర్హరేః కలావతారస్య కథామృతాదృతాః। యథోపదేశం మునిభిః ప్రచోదితాః శ్లాఘ్యాని కర్మాణి వయం వితన్మహే॥ ౩॥ ఏష ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠో లోకం ధర్మేనువర్తయన్। గోప్తా చ ధర్మసేతూనాం శాస్తా తత్పరిపంథినామ్॥ ౪॥ ఏష వై లోకపాలానాం బిభర్త్యేకస్తనౌ తనూః। కాలే కాలే యథాభాగం లోకయోరుభయోర్హితమ్॥ ౫॥ వసు కాల ఉపాదత్తే కాలే చాయం విముంచతి। సమస్సర్వేషు భూతేషు ప్రతివర్షతి సూర్యవద్విభుః॥ ౬॥ తితిక్షత్యక్రమం వైన్య ఉపర్యాక్రమతామపి। భూతానాం కరుణశ్శశ్వదార్తానాం క్షితివృత్తిమాన్॥ ౭॥ దేవే వర్షత్యసౌ దేవో నరదేవవపుర్హరిః। కృచ్ఛ్రప్రాణాః ప్రజా హ్యేష రక్షిష్యత్యంజసేంద్రవత్॥ ౮॥ ఆప్యాయయత్యసౌ లోకం వదనామృతమూర్తినా। సానురాగావలోకేన విశదస్మితచారుణా॥ ౯॥ అవ్యక్తవర్త్మైష నిగూఢకార్యో గంభీరమేధా ఉపగుప్తవిత్తః। అనంతమాహాత్మ్యగుణైకధామా పృథుః ప్రచేతా ఇవ సంవృతాత్మా॥ దురాసదో దుర్విషహ ఆసన్నోపి విదూరవత్। నైవాభిభవితుం శక్యో వేనారణ్యుత్థితోనలః॥ అంతర్బహి

ర్భూతేః కాలే కాలే భూభర్తా - యథాభాగం పాలనపోషణానురంజనాదికార్యానుసారేణ యజ్ఞాదిప్రవర్తనేన స్వర్గస్య హితం వృష్ట్యాదినా చ భూలోకస్య హితం యథా భవతి తథా॥౫॥ వస్వితి॥ సూర్యాదిత వసుధారణమేవాష్టభిః - వసుధనం కరాదానకాలే ఉపాదత్తే దుర్భిక్షాదికాలే విముంచతి చ-అష్టౌ మాసాన్ సూర్యో యథా వసు జలమాదత్తే- విముంచతి వర్షాసు తద్వత్॥౬॥ తితిక్షతీతి॥ మస్తకే పాదేనాక్రమతామపి ఆర్తానాం భూతానామతిక్రమం సహిష్యతే క్షితేర్వృత్తిః సర్వసహసంసావృత్తిర్యస్యాస్తి స తథా॥౭॥ దేవ ఇతి॥ దేవే అవర్షతి సతి ఏష కృచ్ఛ్రం గతాః ప్రాణా యాసాం తాః ప్రజాః స్వయం వృష్టిం కృత్వా రక్షిష్యతి తత్ర హేతుః- అసౌ నరదేవవపుర్హరిరితి॥ ౮॥ ఆప్యాయయతీతి॥ వదనమేవ అమృతమూర్తిశ్చంద్రః తేన సానురాగః అవలోకో యస్మిన్ విశదం స్మితం తేన చారుణా- అత్ర క్వచిద్వర్తమాననిర్దేశః వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవద్వేతి-భూతనిర్దేశశ్చ ఆశంసాయాం భూతవచ్చేతి ద్రష్టవ్యః॥౯॥ అవ్యక్తేతి॥ న వ్యక్తం అజ్ఞాతం వర్త్మ ప్రవేశనిర్గమయోర్మార్గో యస్య - నిగూఢం నిష్పత్తేః పూర్వమవిజ్ఞాతం కార్యం యస్య - గంభీరా మేధా యస్య-తచ్చ కార్యం గంభీరమర్థమేతత్కృతమితి అన్యైరవిజ్ఞాతాభిప్రాయం విధత్త ఇత్యర్థః ఉపగుప్తం సురక్షితం విత్తం యస్య - అనంత మాహాత్మ్యశ్చాసౌ గుణానామేకం ధామ అవస్థానం యస్మిన్ సః - అనంతమాహాత్మ్యోపేతగుణానామేవ ధామ అవస్థానం యస్యేతి వా - సంవృతా

/

త్మా సంయతమూర్తిః సముద్రచరత్వేన వరుణస్యాస్యేతే గుణా ద్రష్టవ్యాః ॥ ౧౦॥ దురాసద ఇతి ॥ దురాసదః శత్రోరస్య సామీప్యం ప్రాప్తుమశక్యః - దుర్విషహః శత్రుభిస్సోఢుమశక్యః - విదూరపత్ పౌరుషేణాభిభవితుమశక్యః అనేనపవారణోఽతస్మాద్ దుర్ధితః ॥ ౧౧॥ అంతరితి ॥ చారణైర్గూఢభృత్యైః పశ్యన్నపి - స్వస్తుతినిందాదిషూదాసీన ఇవ వర్తిష్యతే - యథా దేహినాం మధ్యస్థః అధికృతః ఆత్మభూతః వాయుస్సూత్రాత్మా తద్వత్ ॥ ౧౨॥ నేతి ॥ ఆత్మద్విషాం సుతమపి - సుతగ్రహణం స్వాత్మజసామ్యార్థం ధర్మపథేయమస్యవృత్తేస్థితః ॥ ౧౩॥ అస్యేతి ॥ చక్రమాజ్ఞా సేనా వా రథస్య వా చక్రం - మానసాచలమభివ్యాప్య ప్రవర్తతే - కియత్పర్యంతమిత్యత ఆహ - అర్కో రశ్మిగణైర్యావత్తపతి తావత్ ॥ ౧౪॥ రంజయిష్యతీతి ॥ యత్ యస్మాద్రంజయిష్యతి అథ తస్మాత్ మనోరంజనకైః హేతుభిరముం రాజానమాహుః - మనోరంజనకైరితి చేష్టితవిశేషణం వా ॥ ౧౫॥ ౧౬॥ మాతృభక్తిరితి ॥ మాతరీవ భక్తిర్భజనం యస్య - ఆత్మనః దేహస్య అర్ధమివ పత్న్యాం ప్రీతిమాన్ ॥ ౧౭॥ దేహినామితి ॥ నందిం సుఖం వర్ధయతీతి నందివర్ధనః ముక్తసంగేషు ప్రకృష్టస్సంగో యస్య - దండపాణిరివేత్యపరాధానుపే

శ్చ భూతానాం పశ్యన్ కర్మాణి చారణైః । ఉదాసీన ఇవాధ్యక్షో వాయురాత్మేవ దేహినామ్ ॥ ౧౨॥ నాదం
డ్యం దండయత్యేష సుతమాత్మద్విషామపి । దండయత్యాత్మజమపి దండ్యం ధర్మపథే స్థితః ॥ ౧౩॥ అస్యాప్రతి
హతం చక్రం పృథోరామానసాచలాత్ । వర్తతే భగవానర్కో యావత్తపతి గోగణైః ॥ ౧౪॥ రంజయిష్యతి
యల్లోకమయమాత్మవిచేష్టితైః । అథాముమాహూ రాజానం మనోరంజనకైః ప్రజాః ॥ ౧౫॥ దృఢవ్రతస్స
త్యసంధో బ్రహ్మణ్యో వృద్ధసేవకః । శరణ్యస్సర్వభూతానాం మానదో దీనవత్సలః ॥ ౧౬॥ మాతృభక్తిః పర
స్త్రీషు పత్న్యామర్ధ ఇవాత్మనః । ప్రజాసు పితృవత్స్నిగ్ధః కింకరో బ్రహ్మవాదినామ్ ॥ ౧౭॥ దేహినామాత్మ
వత్ప్రేష్ఠస్సుహృదాం నందివర్ధనః । ముక్తసంగప్రసంగోఽయం దండపాణిరసాధుషు ॥ ౧౮॥ అయం తు సా
క్షాద్భగవాంస్త్ర్యధీశః కూటస్థ ఆత్మా కలయావతీర్ణః । యస్మిన్నవిద్యారచితం నిరర్థకం పశ్యంతి నానా
త్వమపి ప్రతీతమ్ ॥ ౧౯॥ అయం భువో మండలమోదయాద్రేర్గోప్తైకవీరో నరదేవనాథః । ఆస్థాయ జైత్రం
రథమాత్తచాపః పర్యస్యతే దక్షిణతో యథార్కః ॥ ౨౦॥ తస్మై నృపాలాః కిల తత్ర తత్ర బలిం హరిష్యంతి స
లోకపాలాః । మంస్యంత ఏషాం స్త్రియ ఆదిరాజం చక్రాయుధం తద్యశ ఉచ్చరంత్యః ॥ ౨౧॥ అయం మహీం
గాం దుదుహేఽధిరాజః ప్రజాపతిర్వృత్తికరః ప్రజానామ్ । యో లీలయాద్రీన్ స్వశరాసకోట్యా భిందన్
సమాం గామకరోద్యథేంద్రః ॥ ౨౨॥ విస్ఫూర్జయన్నాజగవం ధనుస్స్వయం యదాచరత్ క్ష్మామవిష
హ్యమాజౌ । తదా నిలిల్యుర్దిశి దిశ్యసంతో లాంగూలముద్యమ్య యథా మృగేంద్రః ॥ ౨౩॥ ఏషోఽశ్వమేధాన్
శతమాజహార సరస్వతీ ప్రాదురభావి యత్ర । అహార్షీద్యస్య హయం పురందరశ్శతక్రతుశ్చరమే వర్తమా
నే ॥ ౨౪॥ ఏష స్వసద్మోపవనే సమేత్య సనత్కుమారం భగవంతమేకమ్ । ఆరాధ్య భక్త్యాలభతామలం తత్
జ్ఞానం యతో బ్రహ్మ పరం విజానతి ॥ ౨౫॥ తత్ర తత్ర గిరస్తాస్తా ఇతి విశ్రుతవిక్రమః । శ్రోష్యత్యాత్మాశ్రయా గా
థాః పృథుః పృథుపరాక్రమః ॥ ౨౬॥ దిశో విజిత్యాప్రతిరుద్ధచక్రస్స్వతేజసోత్పాటితలోకశల్యః । సురాసు
రేంద్రైరనుగీయమానమహానుభావో భవితా పతిర్భువః ॥ ౨౭॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే చతుర్థస్కం
ధే షోడశోధ్యాయః. ... ... ❋

క్షణముచ్యతే - నాదండ్యమిత్యత్ర తు పతుపాతాభావ ఉక్తః ॥ ౧౮॥ అయమితి ॥ అయం సాక్షాద్భగవాన్ షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్న ఏవ - అయం త్వితి తుశబ్దేనేహ నిరుపమత్వం దర్శయతి - కోసావాత్మేత్యత ఆహ - యస్మిన్ ప్రతీతమపి నానాత్వమర్థశూన్యం పశ్యంతి ॥ ౧౯॥ అయమితి ॥ ఉదయాద్రేః తత్పర్యంతం గోప్తా గోపయిష్యతి - తదర్థం పర్యస్యతే పర్యటిష్యతి ప్రదక్షిణీకరిష్యతీత్యర్థః ॥ ౨౦॥ తస్మా ఇతి ॥ తస్మై తథా ప్రదక్షిణం కుర్వతే - మంస్యంతే జ్ఞాస్యంతి - తస్య యశః - ఉచ్చరంత్యః ఉదాహరంత్యః కీర్తయంత్యః ॥ ౨౧॥ అయమితి ॥ ఇంద్ర ఇవాద్రీన్ భిందన్ ॥ ౨౨॥ విస్ఫూర్జయన్నితి ॥ లాంగూలముద్యమ్య మృగేంద్రో యథాచరతి - తథా ధనుర్విస్ఫూర్జయన్ యదా క్ష్మామచరత్ ॥ ౨౩॥ ఏష ఇతి ॥ యత్ర సరస్వతీ ప్రాదురభావి ప్రాదుర్భూతా - కర్మకర్తరి చిణ్ - తత్ర ఆహార్షీత్ ॥ ౨౪॥ ౨౫॥ తత్రేతి ॥ విశ్రుతః విక్రమో యస్య సః - గాథాః ప్రబంధాన్ ॥ ౨౬॥ దిశ ఇతి ॥ ఉపగీయమానో మహాననుభావో యస్య సః ॥ ౨౭॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - షోడశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ తతస్స స్తవశేషే కేతుధః ప్రశమయన్పృథుః । గ్రస్తబీజాం మహీం హంతుం యత్తో భీత్యా తయా స్తుతః॥ ఏవమితి॥ ఛందయామాస తోషితవాన్॥౧॥ బ్రాహ్మణేతి॥ భృత్యానమాత్యాన్ పురోధసః- పురోహితాంశ్చ శ్రేణీః తైలికతాంబూలికాదీన్ పౌరవిశేషాన్ ప్రకృతీః నియోగినః॥౨॥ కస్మాదితి॥ దోహనం పాత్రం॥ ౩॥ ప్రకృత్యేతి॥ మేధ్యం యజ్ఞార్హం॥౪॥ సనత్కుమారాదితి॥ సవిజ్ఞానం అపరోక్షజ్ఞానసహితం॥౫॥ యచ్చేతి॥ పూర్వదేహః పృథ్వవతారః తత్కథా శ్రయం శ్రవో యశః- సుష్ఠు శోభనం శ్రవో యస్య॥౬॥ భక్తాయేతి॥ అదుహ్యత్ దుగ్ధవాన్॥ ౭॥౮॥ యదేతి॥ జనతా యాః త్వం పాలః పాలయితా త్వాం మంత్రైః- నియుక్తః తదా నిరన్నే క్షితితలే సతి క్షుధా క్షామాః క్షీణాః దేహా యాసాం తాః ప్రజా ఏత్యోపేత్య పృథుమబ్రువన్॥౯॥ వయమితి॥ జాఠరేణ అగ్నినా అభితప్తాః యస్మాదితః విప్రైః మథనేన సంపాదితః తం త్వాం శరణం

మైత్రేయః॥ ఏవం స భగవాన్ వైన్యః ఖ్యాపితో గుణకర్మభిః । ఛందయామాస తాన్ కామైః ప్రతిపూజ్యాభినంద్య చ॥౧॥ బ్రాహ్మణప్రముఖాన్ వర్ణాన్ భృత్యామాత్యపురోధసః । పౌరాన్ జానపదాన్ శ్రేణీః ప్రకృతీస్సమపూజయత్॥౨॥ విదురః॥ కస్మాద్దధార గోరూపం ధరణీ బహురూపిణీ। యాం దుదోహ పృథుస్తత్ర కో వత్సో దోహనం చ కిమ్॥ ౩॥ ప్రకృత్యా విషమా దేవీ కృతా తేన సమా కథమ్। తస్య మేధ్యం హయం దేవః కస్య హేతోరపాహరత్॥౪॥ సనత్కుమారాద్భగవతో బ్రహ్మన్ బ్రహ్మవిదుత్తమాత్ । లబ్ధ్వా జ్ఞానం సవిజ్ఞానం రాజర్షిః కాం గతిం గతః॥౫॥ యచ్చాన్యదపి కృష్ణస్య బ్రహ్మన్ భగవతః ప్రభోః। శ్రవస్సుశ్రవసః పుణ్యం పూర్వదేహకథాశ్రయం॥౬॥ భక్తాయ మేనురక్తాయ తవ చాధోక్షజస్య చ। వక్తుమర్హసి యోదుహ్యద్వైన్యరూపేణ గామిమామ్॥౭॥ శ్రీసూతః॥ చోదితో విదురేణైవం వాసుదేవకథాం ప్రతి। ప్రశస్య తం ప్రీతమనా మైత్రేయః ప్రత్యభాషత॥౮॥ మైత్రేయః॥ యదాభిషిక్తః పృథురంగ విప్రైరామంత్రితో జనతాయాశ్చ పాలః। ప్రజా నిరన్నే క్షితిపృష్ఠ ఏత్య క్షుత్క్షామదేహాః పతిమభ్యవోచన్॥౯॥ వయం రాజన్ జాఠరేణాభితప్తా యథాగ్నినా కోటరస్థేన వృక్షాః। త్వామద్య యాతాః శరణం శరణ్యం యస్సాధితో వృత్తికరః పతిర్నః॥౧౦॥ తన్నో భవానీహతు రాతవేన్నం క్షుధార్దితానాం నరదేవదేవ। యావన్న నంక్ష్యామహ ఉజ్ఝితోర్జా వార్తాపతిస్త్వం కిల లోకపాలః॥౧౧॥ మైత్రేయః॥ పృథుః ప్రజానాం కరుణం నిశమ్య పరిదేవితమ్। దీర్ఘం దధ్యౌ కురుశ్రేష్ఠ నిమిత్తం సోన్వపద్యత॥౧౨॥ ఇతి వ్యవసితో బుద్ధ్యా ప్రగృహీతశరాసనః। సందధే విశిఖం భూమైః క్రుద్ధస్త్రిపురహా యథా॥౧౩॥ ప్రవేపమానా ధరణీ నిశామ్యోదాయుధం పృథుమ్। గాస్సత్యపాద్రవద్భీతా మృగీవ మృగయుద్రుతా॥౧౪॥ తామన్వధావత్తద్వైన్యః కుపితోత్యరుణేక్షణః। శరం ధనుషి సంధాయ యత్ర యత్ర పలాయతే॥౧౫॥ సా దిశో విదిశో దేవీ రోదసీ చాంతరం తయోః। ధావంతీ తత్ర తత్రైనం దదర్శానూద్యతాయుధమ్॥౧౬॥ లోకే నావిందత త్రాణం వైన్యాన్మృత్యోరివ ప్రజాః। త్రస్తా తదా నివవృతే హృదయేన విదూయతా॥౧౭॥ ఉవాచ చ మహాభాగ ధర్మజ్ఞాపన్నవత్సల। త్రాహి మామభిభూతానాం పాలనేవస్థితో భవాన్॥౧౮॥ స త్వం జిఘాంససే కస్మాద్దీనామకృతకిల్బిషామ్। అహనిష్యత్కథం యోషాం ధర్మజ్ఞ ఇతి యో మతః॥౧౯॥ ప్రహరంతి న వై స్త్రీషు కృతాగస్స్వపి జంతవః। కిముత త్వద్విధా రాజన్కరుణా దీనవత్సలాః॥ ౨౦॥ మాం విపాట్యాజరాం నావం యత్ర విశ్వం ప్రతిష్ఠితమ్। ఆత్మానం చ ప్రజాశ్చేమాః కథమంభసి ధాస్యసి॥౨౧॥ పృథుః॥ వసుధే త్వాం వధిష్యామి మచ్ఛాసనపరాఙ్ముఖీమ్। భాగం బర్హిషి యా వృంక్తే న తనోతి చ నో వసు॥౨౨॥ యవసం జగ్ధ్యనుదినం నైవ దోగ్ధ్యౌధసం పయః। తస్యామేవం హి

యాతాః-౧౦- తదితి- తత్తస్మాత్ నః అస్మాకమన్నం రాతవే రాతుం దాతుం ఈహతు ఈహతాం యత్నం కరోతు ఉజ్ఝితోర్జాః త్యక్తాన్నాః స్సత్యః నార్తాయాః జీవికాయాః పతిః-౧౧- పృథురితి- పరిదేవితం విలాపం నిమిత్తం హేతుం అన్వపద్యత జ్ఞాతవాన్-౧౨-ఇతీతి-పృథివ్యా ఓషధిబీజాని గ్రస్తానీతి వ్యవసితం నిశ్చితవాన్- ౧౩- ప్రవేపమానేతి- మృగయుణా ద్రుతా అనుగతా మృగీవ-౧౪-౧౫- సేతి- రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ తయోరంతరమంతరిక్షం - అనుఫ్లవ్తః ఉద్యతమాయుధం యేన-౧౬-౧౭ ౧౮-స ఇతి-యో ధర్మజ్ఞ ఇతి మతః స భవాన్ యోషాం మాం కథం అహనిష్యత్ హనిష్యతి-౧౯-౨౦ - మామితి-అజరాం దృఢాం నావం విపాట్య కథమంభసి ధాస్యసి ధారయిష్యసి-౨౧ వసుధ ఇతి- బర్హిషి యజ్ఞే యా భవతీ దేవతారూపేణ భాగం వృంక్తే-భజతే వసు ధాన్యాదికం-౨౨-యవసమితి గోరూపేణ యవసం తృణం జగ్ధి అత్తి స్వధర్మం పయస్తు నైవ

దోగ్ధి స్మ ధాన్యం న ప్రస్రవతి అత్రాస్మిన్నపరాధే॥ ౨౩॥ త్వమితి॥ ఆత్మని దేహే రుద్ధాని॥ ౨౪॥ మద్వధే సర్వదా అన్నం నస్యాదితి
చేదత ఆహ-అమూషాం ప్రజానాం మేదసా మాంసేన॥ ౨౫॥ యదుక్తం యోషాం కథం హనిష్యసీతి తత్రాహ॥ పుమానితి॥
తస్య వధః అవధ ఏవ॥ ౨౬॥ యచ్చోక్తం కథమంభసి ధాస్యసీతి తత్రాహ॥ త్వామితి॥ తిలశస్తిలప్రమాణాని ఖండాని త్వైవం
భూతామవస్థాం నీత్వా॥ ౨౭॥ ఏవమితి॥ మన్యుమయీం మూర్తిం బిభ్రతమితి కృతాంతతుల్యత్వముచ్యతే-న తు కృతాంతస్య
మన్యుమయీ మూర్తిరితి॥ ౨౮॥ శ్లో॥ శుద్ధసత్వతనుం దేవమకస్మాదతిదారుణమ్ । వీక్ష్యమాణా పృథుం పృథ్వీ తుష్టావ కరు
ణోక్తిభిః॥ శ్లోకోఽయం శ్రీధరీయః॥ నమ ఇతి॥ మాయయా విన్యస్తా విరచితాః నానా ఘోరాదితనవో యేన తస్మై గుణాత్మనే
గుణమయత్వేన ప్రతీయమానాయ-వస్తుతస్తు నిర్ధుతాః మాయయా నిరస్తాః ద్రవ్యక్రియాకారకేషు అధిభూతాధ్యాత్మాధి
దైవేషు విభ్రమః అహంకారః తన్నిమిత్తాః ఊర్మయో రాగద్వేషాదయశ్చ యస్మిన్ తస్మై॥ ౨౯॥ అథ సర్వజీవాశ్రయ
త్వేన సృష్టాం మాం కథం హంతుం ప్రవర్తత ఇత్యాహ॥ యేనేతి॥ విధాత్రా ఆత్మనాం జీవానాం అయతనమహం వినిర్మితా
యతః యస్యాం మయి గుణసర్గస్య చతుర్విధభూతగ్రామస్య సంగ్రహః ధారణం స్వరాట్ స్వతంత్రః॥ ౩౦॥ సృష్టిసం
హారకర్తా హా మే నేతి చేత్ తథాపి ప్రజాపాలనే ప్రవృత్తస్య మద్వధోఽనుచిత వేత్యాహ॥ య ఇతి॥ ఆత్మాశ్రయయా జీవవిష

దష్ట్వాయాం దండో నాత్ర న సస్యతే॥ ౨౩॥ త్వం ఖల్వోషధిబీజాని ప్రాక్సృష్టాని స్వయంభువా। న ముంచ
స్యాత్మరుద్ధాని మామవజ్ఞాయ మందధీః॥ ౨౪॥ అమూషాం క్షుత్పరీతానామార్తానాం పరిదేవితమ్। శమయి
ష్యామి మద్బాణైర్భిన్నాయాస్తవ మేదసా॥ ౨౫॥ పుమాన్యోషిదుత క్లీబ ఆత్మసంభావితోఽధమః। భూతే
షు నిరనుక్రోశో నృపాణాం తద్వధోఽవధః॥ ౨౬॥ త్వాం స్తబ్ధాం దుర్మదాం నీత్వా మాయాగాం తిలశశ్శ
రైః। ఆత్మయోగబలేనేమా ధారయిష్యామ్యహం ప్రజాః॥ ౨౭॥ ఏవం మన్యుమయీం మూర్తిం కృతాంతమి
వ బిభ్రతమ్। ప్రణతా ప్రాంజలిః ప్రాహ మహీ సంజాతవేపథుః॥ ౨౮॥ మహీ॥ నమః పరస్మై పురుషాయ మా
యయా విన్యస్తనానాతనవే గుణాత్మనే। నమస్స్వరూపానుభవేన నిర్ధుతద్రవ్యక్రియాకారకవిభ్రమో
ర్మయే॥ ౨౯॥ యేనాహమాత్మాయతనం వినిర్మితా ధాత్రా యతోఽయం గుణసర్గసంగ్రహః । స ఏవ
మాం హంతుముదాయుధస్స్వరాడుపస్థితోఽన్యం శరణం కమాశ్రయే॥ ౩౦॥ య ఏతదాదావసృజచ్చరాచ
రం స్వమాయయాత్మాశ్రయయాఽవితర్క్యయా । తయైవ సోఽయం కిల గోప్తుముద్యతః కథం ను మాం ధర్మ
పరో జిఘాంససి॥ ౩౧॥ నూనం బతేశస్య సమీహితం జనైస్తన్మాయయా దుర్జయయాఽకృతాత్మభిః । న ల
క్ష్యతే యస్త్వకరోదకారయద్యోఽనేక ఏకః పరతస్స ఈశ్వరః॥ ౩౨॥ సర్గాదియోఽస్యానురుణద్ధి శక్తిభిర్ద్ర
వ్యక్రియాకారకచేతనాత్మభిః। తస్మై సమున్నద్ధనిరుద్ధశక్తయే నమః పరస్మై పురుషాయ వేధసే॥ ౩౩॥
స వై భవానాత్మవినిర్మితం జగద్భూతేంద్రియాంతఃకరణాత్మకం విభో। సంస్థాపయిష్యన్నజ మాం రసా
తలాదభ్యుజ్జహారాంభస ఆదిసూకరః ॥ ౩౪ ॥ అపాముపస్థే మయి నావ్యవస్థితాః ప్రజా భవానద్య రిరక్షి
షుః కిల। స వీరమూర్తిః సమభూద్ధరాధరో యో మాం పయస్యుగ్రశరో జిఘాంససి॥ ౩౫॥ నూనం జనైరీహి

యిణ్యా॥ ౩౬॥ అతో దుర్జ్ఞేయమీశ్వరచేష్టితమిత్యాహ॥ నూనమితి॥ అకృతాత్మభిః అవిశుద్ధచిత్తైః యః ఈశ్వరః స్వతంత్రః అ
కరోత్ బ్రహ్మాణం పరత ఇతి తేన బ్రహ్మణా చరాచరమకారయత్ యశ్చ స్వత ఏకః పరతః మాయయా తు అనేకః॥ ౩౨॥ తస్మా
దచింత్యశక్త్యై మే కేవలం నమ ఇత్యాహ॥ సర్గేతి॥ సర్గాది జన్మస్థితిభంగం-అస్య జగతః అనురుణద్ధి అనువర్తతే అనుకరోతి
ద్రవ్యాణి మహాభూతాని క్రియాః ఇంద్రియాణి-కారకాః దేవాః-చేతనా బుద్ధిః- ఆత్మా అహంకారః తైః స్వశక్తిరూపైస్స
మున్నద్ధాః సముత్కటాః నిరుద్ధాః శక్తయో యస్య॥ ౩౩॥ ప్రాణినాం ధారణార్థం మాం రసాతలాదుద్ధృత్యేదానీం ప్రజా
రక్షణే ప్రవృత్తస్య మద్వధో న యుక్త ఇతి సకారణమాహ ద్వాభ్యాం॥ స ఇతి॥ హే అజ-యః స్రష్టా స ఏవ భవాన్ - స్వని
ర్మితం చ రాచరం జగత్ సమ్యక్ స్థాపయితుమిచ్ఛన్ ఆదిసూకరస్సన్-మామభ్యుజ్జహార॥ ౩౪॥ అపామితి॥ స ఏవ ధరాధరః
వరాహః అద్య అపాముపస్థే ఉపరి మయి నావి ఆధారభూతాయాం అవస్థితాః ప్రజాః రక్షితుమిచ్ఛుః-వీరమూర్తిః పృథురూ
పః సమభూత్ -య ఏవం భూతస్స త్వం పయసి నిమిత్తే మాం జిఘాంససీతి విచిత్రమిత్యర్థః॥ ౩౫॥ తస్మాదీశ్వరచేష్టితం దుర్విజ్ఞే
యమితి కైముతికన్యాయేనోపసంహరతి॥ నూనమితి॥ తస్య ఈశ్వరస్య గుణసర్గరూపయా మాయయా మోహితం చిత్తమే
వ వర్త్మ యేషాం- మోహితాః చిత్తవర్త్మాని యేషామితి వా- తైః జనైః ఈశ్వరాణాం హరిభక్తానామేవ తావదీహితం

జ్ఞాయతే కింపునస్తస్య పరమేశ్వరస్య చ అతః పరమేశ్వరాదేవ ఏభ్యోఽపి నమ ఏవ కేవలం వీరాణాం జితేంద్రియాణాం యశః
కుర్వంతి-ఏతేభ్యః యథా వీరాణాం యశో న ఘటేత తథా యుక్తం చేష్టితాం నతు యశస్త్వమితి భావః॥ ౩౬॥ ఇతి భావార్థ దీపి
కాయాం-సప్తదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... *
శ్లో॥ ఆలోలతులసీమాలమారోహద్వినతాసుతమ్। జ్యోతిరిందీవరశ్యామమావిరస్తు మమాగ్రతః। అష్టాదశే మహీవాక్యాద్వ
త్సపాత్రాదిభేదతః। పృథ్వ్యాదిభిస్తు క్రమశస్స్వాదుగ్ధా నిరూప్యతే॥ ౧॥ సన్నియచ్ఛేతి॥ హే అభిభో ప్రభో-యద్వా- భోదే
వ-అభి అభయం యథా భవతి తథా-మన్యుం సంనియచ్ఛ - శ్రావితం జ్ఞాపితం-మమ వాక్యే అనాదరః కర్తవ్య ఇత్యాహ-
బుధో హి సర్వతస్సారమాదత్తే॥ ౨॥ మయి జీర్ణా ఓషధీః ఉపాయేన గృహీత్వైవ వక్తుం ఉపాయేన సర్వం సిధ్యతి నాన్యథేత్యా
హ త్రిభిః॥ అస్మిన్నితి॥ పుంసాం శ్రేయసః పురుషార్థస్య ప్రసిద్ధయే-అస్మిన్ లోకే కృష్యాదయః అముష్మింశ్చ లోకే అగ్ని
హోత్రాదయః-యోగాః ఉపాయాః-దృష్టాః ప్రయుక్తాః-అనుష్ఠితాశ్చ॥ ౩ ॥ తానితి॥ పూర్వైర్దర్శితాన్ అవరః అ
తమీశ్వరాణామస్మద్విధైః స్వగుణసర్గమాయయా। న జ్ఞాయతే మోహితచిత్తవర్త్మభిస్తేభ్యో నమో వీర
యశస్కరేభ్యః॥ ౩౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-చతుర్థస్కంధే-సప్తదశోఽధ్యాయః. *
మైత్రేయః॥ ఇత్థం పృథుమభిష్టూయ రుషా ప్రస్ఫురితాధరం। పునరాహావనిర్భీతా సంస్తభ్యాత్మానమాత్మ
నా॥ ౧॥ మహీ॥ సన్నియచ్ఛాభిభో మన్యుం నిబోధ శ్రావితం చ మే। సర్వతస్సారమాదత్తే యథా మధుకరో
బుధః॥ ౨॥ అస్మిన్ లోకేఽథవాముష్మిన్ మునిభిస్తత్త్వదర్శిభిః। దృష్టా యోగాః ప్రయుక్తాశ్చ పుంసాం శ్రేయః
ప్రసిద్ధయే॥ ౩॥ తానాతిష్ఠతి యస్సమ్యగుపాయాన్ పూర్వదర్శితాన్। అవరః శ్రద్ధయోపేత ఉపాయాన్ స్విం
దతేఽంజసా॥ ౪॥ తాననాదృత్య యోఽవిద్వానర్థానారభతే స్వయమ్। తస్య వ్యభిచరంత్యర్థా ఆరబ్ధాశ్చ
పునః పునః॥ ౫॥ పురా సృష్టా హ్యోషధయో బ్రహ్మణా యా విశాంపతే। భుజ్యమానా మయా దృష్టా అసద్భిరధృ
తవ్రతైః॥ ౬॥ అపాలితానాదృతా చ భవద్భిర్లోకపాలకైః। చోరీభూతేఽథ లోకేఽహం యజ్ఞార్థేఽగ్రసమో
షధీః॥ ౭॥ నూనం తా వీరుధః క్షీణా మయి కాలేన భూయసా। తత్ర యోగేన దృష్టేన భవానాదాతుమర్హతి॥ వ
త్సం కల్పయ మే వీర యేనాహం వత్సలా తవ। ధోక్ష్యే క్షీరమయాన్ కామాననురూపం చ దోహనమ్॥ దోగ్ధా
రం చ మహాబాహో భూతానాం భూతభావన। అన్నమీప్సితమూర్జస్వద్భగవాన్ వాంఛతే యది॥ ౧౦॥ స
మాం చ కురు మాం రాజన్ దేవవృష్టం యథా పయః। అపర్తావపి భద్రం త ఉపావర్తేత మే విభో॥ ఇతి ప్రి
యం హితం వాక్యం భువ ఆదాయ భూపతిః। వత్సం కృత్వా మనుం పాణావదుహత్సకలౌషధీః॥ ౧౨॥ తథా
పరే చ సర్వత్ర సారమాదదతే బుధాః। తతోఽన్యే చ యథాకామం దుదుహుః పృథుభావితామ్॥ ౧౩॥ ఋష
యో దుదుహుర్దేవీమింద్రియేష్వథ సత్తమ। వత్సం బృహస్పతిం కృత్వా పయశ్ఛందోమయం శుచి॥ ౧౪॥ వ
త్సం కృత్వా సురగణా ఇంద్రం సోమమదూదుహన్। హిరణ్మయేన పాత్రేణ వీర్యమోజో బలం పయః॥ ౧౫॥
దైతేయా దానవా వత్సం ప్రహ్లాదమసురర్షభం। విధాయదుదుహుః క్షీరమయః పాత్రే సురాసవమ్॥
౧౬॥ గంధర్వాప్సరసోఽధుక్షన్ పాత్రే పద్మమయే పయః। వత్సం విశ్వావసుం కృత్వా గాంధర్వం మధు సౌభగం॥
ర్వాచీనః॥ ౪॥ తానితి॥ అవిద్వాన్ విద్వానపి వా-వ్యభిచరంతి న సిధ్యంతి॥ ౫॥ సహేతుకముపాయమాహ షడ్భిః॥ పురేతి॥ ౬॥
అపాలితేతి॥ భవద్భిరితి రాజసామాన్యాభిప్రాయేణ అపాలితా చోరాద్యనివారణాత్-అనాదృతా చ యజ్ఞాది ప్రవర్త
నాభావాత్ యజ్ఞార్థే అగ్రసం గిళితవత్యస్మి-అన్యథా అధృతవ్రతైః భుక్తాః న ప్రసవిష్యంతే తతశ్చ యజ్ఞాదయో న సిధ్యేరన్ని
తి భావః॥ ౭॥ నూనమితి॥ క్షీణాః జీర్ణాః॥ ౮॥ వత్సమితి॥ వత్సం-దోహనం దోహనపాత్రం దోగ్ధారం చ- ఉపకల్పయ ధోక్ష్యే
ప్రపూరయిష్యామి॥ ౯॥ దోగ్ధారమితి భూతానాం అభీప్సితం అన్నం ఊర్జస్వత్ బలప్రదం॥ ౧౦॥ సమామితి॥ అపగతే పి వ
ర్షర్తౌ-యథా మే సర్వతోఽపి వర్తేత॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ప్రసంగాదర్థాంతరమాహ-యథా పృథుః ఏవం సర్వత్ర వాక్యే పరే
పి సారమాదదతే॥ తథేతి॥ ప్రస్తుతమనువర్తయతి-తత అన్యే చ ఋష్యాదయః పంచదశ దుదుహుః- పృథునా భావితాం వశీ
కృతాం॥ ౧౩॥ ఋషయ ఇతి॥ దేవీం పృథ్వీం వాఙ్మనః శ్రవణైశ్చేద్గ్రహణాదింద్రియాణాం పాత్రత్వం॥ ౧౪॥ వత్సమితి॥ సోమమ
మృతం-వీర్యం మనశ్శక్తిం ఓజ ఇంద్రియశక్తిం-బలం దేహశక్తిః-చ-తదేవ పయః॥ ౧౫॥ దైతేయా ఇతి ॥ సురా ఆసవ తా
లాది మద్యం॥ ౧౬ ॥ గంధర్వేతి॥ మధు వాఙ్మాధుర్యం సౌభగం సౌందర్యం తత్సహితం॥ ౧౭ ॥ వత్సేనేతి॥ కవ్యం పిత్రా

ణామన్నం-ఆమపాత్రే అపక్వమృణ్మయే-అధుక్షత దుదుహుః॥ ౧౮॥ ప్రకల్ప్యేతి॥ సంకల్ప నామయీం అణిమాదిసిద్ధిం యేవిద్యాధరాదయః - తేచతమేవవత్సంపతికల్ప్య - నభస్యేవపాత్రే ఖేచరత్వాదిరూపాం విద్యాందుదుహుః॥ ౧౯॥ అన్యఇతి॥ అన్యేచకింపురుషాదయః-అంతర్ధానేన అద్భుతాత్మనాంసంబంధినీంమాయాంధారణామయీం- సంకల్పమాత్రప్రభవాం॥౨౦॥ యక్షేతి॥ భూతేశోరుద్రః - సఏవవత్సోయేషాంతే-క్షతజంరుధిరంతదేవాసవం॥౨౧॥ తథేతి॥ అహయఃనిష్ఫణాః-దందశూకావృశ్చికాదయః - సర్పాస్సఫణాః - తఏవక్రూరాసంతతిజానాగాః-బిలపాత్రేముఖే॥ ౨౨॥ పశవఇతి॥యవసంతృణం - గోవృషంరుద్రవాహనంవృషభం - మృగేంద్రేణేత్యుత్తరేణాన్వయః॥౨౩॥ క్రవ్యాదాఇతి॥ క్రవ్యంమాంసం-చరంకీటాది-అచరంఫలాది॥౨౪॥ ౨౫॥ అనుక్తసంగ్రహార్థమాహ॥సర్వఇతి॥ సర్వేస్వజాతౌయోముఖ్యః తేనవత్సేన॥౨౬॥ఉపసంహరతి॥ఏవమితి॥ స్వన్నం అభీష్టంఅన్నం - తదేవక్షీరభేదేనైవదుదుహుః దోహః పాత్రం॥ ౨౭॥తతఇతి॥ఇమాంపృథ్వీం॥౨౮॥చూర్ణయన్నితి॥చూర్ణయన్ధనుషోఽగ్రేణగిరిశృంగాణిచూర్ణయన్ - రాజరాట్ రాజ్ఞాం

౧౭॥ వత్సేనపితరోర్యమ్ణా కవ్యంక్షీరమధుక్షత । ఆమపాత్రేమహాభాగశ్రద్ధయా శ్రాద్ధదేవతాః॥
౧౮॥ ప్రకల్ప్యకపిలంవత్సంసిద్ధాస్సంకల్పనామయీమ్ । సిద్ధంనభసివిద్యాంచయేచవిద్యాధరాదయః॥
౧౯॥అన్యేచమాయినోమాయామంతర్ధానాద్భుతాత్మనామ్।మయంప్రకల్ప్యవత్సత్వేదుదుహుర్ధారణామయీమ్॥౨౦॥యక్షరక్షాంసిభూతానిపిశాచాఃపిశితాశనాః। భూతేశవత్సాదుదుహుఃకపాలేక్షతజాసవమ్॥౨౧॥తథాహయోదందశూకాస్సర్పానాగాశ్చతక్షకమ్।వత్సంవిధాయదుదుహుర్బిల పాత్రే విషంపయః॥౨౨॥పశవోయవసంక్షీరంవత్సంకృత్వాచగోవృషమ్ । ఆరణ్యపాత్రేచాధుక్షన్మృగేంద్రేణచదంష్ట్రిణః॥౨౩॥క్రవ్యాదాఃప్రాణినఃక్రవ్యందుదుహుస్స్వకళేబరే । సువర్ణవత్సా విహగాశ్చరంచాచరమేవచ॥ ౨౪॥ వటవత్సావనస్పత్యఃపృథగ్రోహమయంపయః । గిరయోహిమవద్వత్సానానాధాతూన్స్వసానుషు॥౨౫॥సర్వేస్వముఖ్యవత్సేనస్వేస్వేపాత్రేపృథక్పయః।సర్వకామదుఘాం పృథ్వీం దుదుహుఃపృథుభావితామ్॥౨౬॥ఏవంపృథ్వాదయఃపృథ్వీమన్నాదాఃస్వన్నమాత్మనః।దోహ వత్సాదిభేదేనక్షీరభేదంకురూద్వహ॥ ౨౭॥ తతోమహీపతిఃప్రీతఃసర్వకామదుఘాంపృథుః। దుహితృత్వేచకారేమాంప్రేమ్ణాదుహితృవత్సలః॥౨౮॥చూర్ణయన్సధనుఃకోట్యాగిరికూటానిరాజరాట్। భూమండలమిదంవైన్యఃప్రాయశ్చక్రేసమంవిభుః॥౨౯॥అథాస్మిన్భగవాన్వైన్యఃప్రజానాంవృత్తిదఃపితా । నివాసాన్కల్పయాంచక్రేతత్రతత్రయథార్హతః॥౩౦॥గ్రామాన్పురఃపట్టణానిదుర్గాణివివిధానిచ। ఘోషాన్వ్రజాన్సశిబిరానాకరాన్ఖేటఖర్వటాన్॥౩౧॥ప్రాక్పృథోరిహనైవైషాపురగ్రామాదికల్పనా । యథాసుఖంవసంతిస్మతత్రతత్రాకుతోభయాః॥౩౨॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-చతుర్థస్కంధే-అష్టాదశోఽధ్యాయః.
మైత్రేయః॥అథాదీక్షతరాజర్షిర్హయమేధశతేనసః । బ్రహ్మావర్తేమనోఃక్షేత్రేయత్రప్రాచీసరస్వతీ॥
౧॥తదభిప్రేత్యభగవాన్కర్మాతిశయమాత్మనః।శతక్రతుర్నమమృషే పృథోర్యజ్ఞ మహోత్సవమ్॥
౨॥యత్రయజ్ఞపతిస్సాక్షాద్భగవాన్హరిరీశ్వరః।అన్వభూయతసర్వాత్మా సర్వలోకగురుఃప్రభుః॥ ౩॥

రాజా॥౨౯॥౩౦॥గ్రామానితి॥గ్రామాఃఅట్టాదిశూన్యాఃపురఃఅట్టాదిమత్యఃతాఏవమహత్యః-పట్టణాని- దుర్గాణి వివిధాని యథాహబృహస్పతిః॥శ్లో॥ఔదకంపార్వతంవార్క్షమైరిణంధాన్వనంతథా॥ఘోషాన్ఆభీరాణాంనివాసాన్- వ్రజాన్గవాంనివాసాన్-శిబిరంసేనానివేశస్థానం-తత్సహితాన్ఆకరాన్సువర్ణాద్యుత్పత్తిస్థానాని - ఖేటాఃకర్షకగ్రామాఃఖర్వటాఃపర్వతప్రాంతగ్రామాః-తాంశ్చ॥౩౧॥౩౨॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-అష్టాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *

శ్లో॥ఊనవింశేఽశ్వమేధాంగహయాపహరణాత్పృథోః । ఇంద్రంహంతుంప్రవృత్తస్యధాత్రావారణముచ్యతే॥ అథేతి॥ హయమేధశతేననిమిత్తేన-అదీక్షతదీక్షితోఽభూత్-శతాశ్వమేధసంకల్పమకరోదిత్యర్థః- బ్రహ్మావర్తేదేవవినిర్మితేదేశే॥ శ్లో॥సరస్వతీదృషద్వత్యోర్దేవనద్యోర్యదంతరమ్।తద్దేవనిర్మితందేశంబ్రహ్మావర్తంప్రచక్షతఇతిప్రసిద్ధేః॥౧॥తతఇతి॥ ఆత్మనఃస్వస్య-కర్మ-అతిశేతఇత్యతిశయం-అభిప్రేత్యజ్ఞాత్వా - తదితితం - పృథోర్యజ్ఞమహోత్సవం - నమమృషేనసేహే॥౨॥అతిశయమేవదర్శయతి-యత్రేత్యాదిసప్తభిః- యత్రేతి॥ సాక్షాదన్వభూయతప్రత్యక్షేణాదృశ్యత॥౩॥౪॥సిద్ధా

తైః సిద్ధాదయశ్చ తం హరిం అన్వీయురిత్యుత్తరేణాన్వయః॥౫॥౬॥ యత్రేతి॥ ధర్మదుఘా హవిర్దోగ్ధ్రీ సతీ॥౭॥ ఊహురితి॥
ఊహుః వహంతి స్మ - సర్వరసాన్ ఇక్షుద్రాక్షాదిరసాన్ - క్షీరం చ - అన్నం చ - పానకాది - గోరసః - ఘృతం - తక్రం
చ - తాంశ్చ - భూరీణి విస్తృతాని వర్ష్మాణి శరీరాణి ఏషాం తే - ఫలాది ప్రాసూయంత - మధుచ్యుతః మధుస్రావిణస్సం
తః॥౮॥ సింధవ ఇతి॥ చతుర్విధం భక్ష్యం భోజ్యం చోష్యం లేహ్యం॥౯॥ ఇతీతి॥ అధోక్షజః ఈశో నాథో యస్య - పరమ ఉదయో
భివృద్ధిర్యస్మిం స్తత్కర్మ - అసూయన్ అసహమానః - ప్రతిఘాతం విఘ్నం - చకార ఇత్యర్థః॥౧౦॥ చరమేణేతి॥ వైన్యే - యజు
ష్పతిం విష్ణుం - యజమానే సతి స్పర్ధమాన ఇంద్రః తిరోహితస్సన్ అశ్వమపహృతవాన్॥౧౧॥ తమితి॥ త్వరమాణం ధావంతం
ఆముక్తం॥౧౨॥ ఆముక్తః ప్రతిముక్తః పినద్ధశ్చాపినద్ధవత్। సన్నద్ధో వర్మితస్సజ్జ ఇత్యమరః పాషండం వేషం కవచమివ గృహీ
తవంతమిత్యర్థః - అధర్మే ధర్మవిభ్రమః - ధర్మోఽయమితి భ్రాంతికరః యతం॥౧౨॥౧౩॥ తమితి॥ న ముంచతి స్మ॥౧౪॥ వధా

అన్వీతో బ్రహ్మశర్వాభ్యాం లోకపాలైస్సహానుగైః। ఉపగీయమానో గంధర్వైర్మునిభిశ్చాప్సరోగణైః॥
౪॥ సిద్ధవిద్యాధరా దైత్యా దానవా గుహ్యకాదయః। సునందనందప్రముఖాః పార్షదప్రవరా హరేః॥ కపి
లో నారదో దత్తో యోగీశాస్సనకాదయః। తమన్వీయుర్భాగవతా యే చ తత్సేవనోత్సుకాః॥౬॥ యత్ర ధర్మ
దుఘా భూమిస్సర్వకామదుఘా సతీ। దోగ్ధి స్మాభీప్సితానర్థాన్ యజమానస్య భారత॥౭॥ ఊహుస్సర్వరసా
న్నద్యః క్షీరదధ్యన్నగోరసాన్। తరవో భూరివర్ష్మాణః ప్రాసూయంత మధుచ్యుతః॥౮॥ సింధవో రత్ననిక
రాన్ గిరయోఽన్నం చతుర్విధమ్। ఉపాయనముపాజహ్రుస్సర్వే లోకాస్సపాలకాః॥౯॥ ఇతి చాధోక్షజేశ
స్య పృథోస్తు పరమోదయమ్। అసూయన్ భగవానింద్రః ప్రతిఘాతమచీకరత్॥౧౦॥ చరమేణాశ్వమేధేన
యజమానే యజుష్పతిమ్। వైన్యే యజ్ఞపశుం స్పర్ధన్నపోవాహ తిరోహితః॥ తమత్రిర్భగవానైక్షత్త్వ
రమాణం విహాయసా। ఆముక్తమివ పాషండం యోఽధర్మే ధర్మవిభ్రమః॥ అత్రిణా సూచితం హంతుం
పృథుపుత్రో మహారథః। అన్వధావత తం క్రుద్ధస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥ ౧౩॥ తం తాదృశాకృతిం వీక్ష్య మే
నే ధర్మం శరీరిణం। జటిలం భస్మనాచ్ఛన్నం తస్మై బాణం న ముంచతి॥ వధాన్నివృత్తం తం భూయో హంత
వేఽత్రిరచోదయత్। జహి యజ్ఞహనం తాత మహేంద్రం విబుధాధమమ్॥ ౧౫॥ ఏవం వైన్యసుతః ప్రోక్త
స్త్వరమాణం విహాయసా। అన్వద్రవదభిక్రుద్ధో రావణం గృధ్రరాడివ॥ ౧౬॥ సోఽశ్వం రూపం చ తద్ధిత్వా త
స్మా అంతర్హితః స్వరాట్। వీరస్స్వపశుమాదాయ పితుర్యజ్ఞముపేయివాన్॥ ౧౭॥ తత్తస్య చా
ద్భుతం కర్మ విచక్ష్య పరమర్షయః। నామధేయం దదుస్తస్మై విజితాశ్వ ఇతి ప్రభో॥ ౧౮॥ ఉప సృజ్య
తమస్తీవ్రం జహారాశ్వం పునర్హరిః। చషాలయూపాత్తం ఛన్నో హిరణ్యరశనం విభుః॥౧౯॥ అత్రిస్సంద
ర్శయామాస త్వరమాణం విహాయసా। కపాలఖట్వాంగధరం వీరో నైనమబాధత॥౨౦॥ అత్రిణా చోదిత
స్తస్మై సందధే విశిఖం రుషా। సోఽశ్వం రూపం చ తద్ధిత్వా తస్థావంతర్హితః స్వరాట్॥౨౧॥ వీరస్స్వాశ్వము
పాదాయ పితుర్యజ్ఞమథావ్రజత్। తదవద్యం హరే రూపం జగృహుర్జ్ఞానదుర్బలాః॥౨౨॥ యాని రూపాణి
జగృహ ఇంద్రో హయజిహీర్షయా। తాని పాపస్య షండాని లింగం షండమిహోచ్యతే॥ ౨౩॥ ఏవమిం
ద్రే హరత్యశ్వం వైన్యయజ్ఞజిఘాంసయా। తద్గృహీతవిసృష్టేషు పాషండేషు మతిర్నృణామ్॥౨౪॥ ధర్మ
ఇత్యుపధర్మేషు నగ్నరక్తపటాదిషు। ప్రాయేణ సజ్జతే భ్రాంత్యా పేశలేషు చ వాగ్మిషు॥ ౨౫॥ తదభిజ్ఞాయ
భగవాన్ పృథుః పృథుపరాక్రమః। ఇంద్రాయ కుపితో బాణమాదత్తోద్యతకార్ముకః॥౨౬॥ తమృత్విజశ్శక్ర

దితి॥ హంతవే హంతుం యజ్ఞహనం యజ్ఞం హతవంతం॥౧౫॥౧౬॥ స ఇతి॥ తస్మై హిత్వా తదర్థముత్సృజ్య॥ ౧౭॥ తదితి॥ విచ
క్ష్య దృష్ట్వా॥౧౮॥ ఉపసృజ్యేతి॥ ఉపసృజ్య సృష్ట్వా - తేన సమ్యక్ ఛన్నస్సన్ - చషాలే యూపాగ్రనిక్షిప్తః కాష్ఠకటకః తద్యు
క్తాత్ యూపాత్ హిరణ్యనిర్మితా రశనా యస్య - రశనాయా దృఢత్వేన ఛేదాశక్త్యా రశనాసహితమేవోద్ధృత్య యూపా
గ్రాన్నీతవానిత్యర్థః విభుస్సమర్థః॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥ వీర ఇతి॥ అవద్యం నిందితం రూపం - మందప్రజ్ఞాః జగృహుః॥ ౨౨॥ తదేవ
పాషండనామ నిరుక్త్యా దర్శయతి॥ యానీతి॥ బహువచనేన చ అన్యాన్యపి గృహీతానీత్యుక్తం॥ ౨౩॥ తత్ప్రభృతి పాషండ
మార్గాః ప్రవృత్తా ఇత్యాహ॥ ఏవమితి॥ తేన గృహీతేషు పునర్విసృష్టేషు॥౨౪॥ ధర్మ ఇతి॥ నగ్నాః జైనాః రక్తపటాః బౌద్ధాః
ఆదిశబ్దేన కాపాలికాదయః - తేషు ఉపధర్మేషు ధర్మ ఏవాయమితి సజ్జత ఇతి ద్వయోరేకాన్వయః - పేశలేషు అపాతతోర

వ్యేషు-వాగ్మిషు హేతూక్తిచతురేషు॥౨౫॥౨౬॥తవేతి॥శక్రవధేఽభిసంధితంకృతాభిప్రాయం- ప్రచోదితాత్ప శోర్వధా దన్యస్యవధః-తవనయుజ్యతే॥౨౭॥తద్వధంతువయంకరిష్యామ ఇత్యాహుః॥వయమితి॥ వయమిహాయజ్ఞే - అర్థంపశుం నాశయతీత్యర్థనాశకం-యజ్ఞనాశకంత్వేతీతి-త్త్వైవహతప్రభమింద్రమాహ్వయామహే-క్తైః అయాతయామైః అగతవీర్యైః-ఉపహూతైః ఆహ్వానమంత్రైః-అనంతరం తేతవ అహితం జుహవామహేహాష్యామ॥ ౨౮॥ ఇతీతి॥ అస్యాపృథోః స్రుక్‌హస్తేయేషాంతాన్॥౨౯॥ నేతి॥యమింద్రంయజ్ఞేనజిఘాంసథ-యజ్ఞేనఇష్టాస్సదేవసురాః యస్యతనవః - సః ఇంద్రః-భవతామవధ్యఃవిధాహేర్ణనభవతి-యత్ యస్మాత్ యజ్ఞోనామాయమింద్రః-భగవతస్తనుః-అవతారః॥ శ్లో॥ సయామాద్యైస్సురగణైరపాత్స్వాయంభువాంతరమిత్యుక్తత్వాత్॥౩౦॥అతోఽబలీయసాతేనసఖ్యమేవకర్తవ్యం-అన్యథా భూయః పాషండంస్రక్ష్యతీత్యాశయేనాహ॥తదితి॥తదిదమింద్రేణానుష్ఠితం-మహదన్యాయ్యం-పశ్యతతత్కిమిత్యపేక్షాయామాహ-ధర్మస్యవ్యతికరంవిపర్యయం-పాషండపథం॥౩౧॥తదిహ కిమత్రయుక్తమిత్యతఆహ॥ పృథోరితి॥ ఏకేనఊనంశతంయస్మిన్ - తాదృశః క్రతుః ప్రయోగః పృథోర్యశ్శ్లాఘ్యాయాత్ - పృథురితిపాఠే-ఏకోనశతంక్రతవో యస్య తాదృశోపిపృథుః - మహేంద్రాత్ పృథుకీర్తిర్భ్యాయాదిత్యర్థః - తదేవంబుత్విజఃప్రత్యుక్త్వాపృథుం ప్రత్యేవాహాలమితి

వధాభిసంధితంవిచక్ష్య దుష్ప్రేక్ష్యమసహ్యరంహసమ్ । నివారయామాసురహోమహామతేనయుజ్యతేత్రాన్యవధః ప్రచోదితాత్॥౨౮॥ వయంమరుత్వంతమిహార్థనాశకంహ్వయామహే త్వచ్ఛ్రవసాహతత్విషమ్।అయాతయామోపహవైస్తమగ్నయేప్రసహ్యరాజన్‌జుహవామతేఽహితమ్॥ ౨౯॥ ఇత్యామంత్ర్యక్రతుపతింవిదురాస్యర్త్విజోరుషా। స్రుగ్ఘస్తాన్‌జుహ్వతోఽభ్యేత్య స్వయంభూః ప్రత్యషేధత॥౨౬॥నవధ్యోభవతామింద్రోయద్యజ్ఞోభగవత్తమః। యంజిఘాంసథయజ్ఞేనయస్యేష్టాస్తనవస్సురాః॥౩౦॥తదిదంపశ్యతమహద్ధర్మవ్యతికరంద్విజాః।ఇంద్రేణానుష్ఠితంరాజ్ఞఃకర్మైతద్విజిఘాంసతా॥ పృథుకీర్తేః పృథోర్భ్యాయాత్తర్హ్యేకోనశతక్రతుః।అలంతేక్రతుభిస్స్విష్టైర్యద్భవాన్మోక్షధర్మవిత్॥౩౧॥ నైవాత్మనా మహేంద్రాయరోషమాహర్తుమర్హసి । ఉభావపిహిభద్రంతఉత్తమశ్లోకవిగ్రహౌ॥౩౩॥మాస్మిన్మహారాజకృథాస్స్మచింతాన్నిశామయాస్మద్వచఆదృతాత్మా। యద్ధ్యాయతో దైవహతంనుకర్తుంమనోఽతిరుష్టంవిశతేతమోంధమ్॥౩౪॥ క్రతుర్విరమతామేషదేవేషుదురవగ్రహః।ధర్మవ్యతికరోయత్రపాషండైరింద్రనిర్మితైః॥౩౫॥ఏభిరింద్రోపసంసృష్టైః పాషండైర్హారిభిర్జనమ్। హ్రియమాణంవిచక్ష్వైనంయస్తేయజ్ఞధ్రుగశ్వముట్॥౩౬॥భవాన్పరిత్రాతుమిహావతీర్ణోధర్మంజనానాంసమయానురూపమ్।వేనాపచారాదవలుప్తమద్యతద్దేహతోవిష్ణుకలాసివైన్య॥౩౭॥ సత్వంవిమృశ్యాస్యభవంప్రజాపతేస్సంకల్పనాంవిశ్వసృజాంపిపీప్రుహి । ఐంద్రీంచమాయాముపధర్మమాతరంప్రచండపాషండపథంప్రభోజహి॥౩౮॥మైత్రేయః॥ ఇత్థంసలోకగురుణాసమాదిష్టోవిశాంపతిః। తథాచకృత్వావాత్సల్యంమఘోనాచాపిసందధే॥౩౯॥కృతావభృథస్నానాయపృథవేభూరికర్మణే। వరందదుస్తేవరదా

౩౧॥ నేతి॥ఆత్మనైవ-ఆత్మనేఇంద్రాయరోషంకర్తుంనార్హసి తత్ర హేతుః-ఉభావపీతి॥ ౩౩॥తథాపిక్రతు సమాప్తిమేవధ్యాయంతంప్రత్యాహ॥మాస్మిన్నితి॥యస్మిన్ యజ్ఞవిఘ్నచింతాహాస్మ కృథాః-యత్ -యస్మాత్-దైవహతం కార్యాది-కార్యంకర్తుంధ్యాయతః-మనఃననునిశ్చితంభవతి-అతిరుష్టంసత్ అంధంతమః మోహంవిశతి నతుశాంతింలభతే॥ ౩౪॥ క్రతురితి॥అతఏవక్రతుర్విరమతునను ఇంద్రః కిమితినినివార్యతేఽతఆహ- యతః దేవేషుదురవగ్రహః దురాగ్రహో భవతీతి యత్రక్రతౌ॥ ౩౫॥ ఇంద్రదురాగ్రహకృతంఅనర్థంపశ్యేత్యాహ॥ఏభిరితి॥ఏభిరింద్రేణఉపసంసృష్టైః అధిష్ఠితైః హారిభిశ్చిత్తాకర్షకైః-యః ఇంద్రః తేఅశ్వంముష్ణాతీతితథా-యజ్ఞంద్రుహ్యతీతితథా-తేనసంసృష్టైః॥ ౩౬॥తతోమమకిమిత్యత్రాహ-ద్వాభ్యాం॥భవానితి॥సాంఖ్యయోగాదినానాసిద్ధాంతానురూపంధర్మం-వేనస్యాన్యాయాల్లుప్తం పరిత్రాతుంతద్దేహాత్ విష్ణోఃకళైవత్వమవతీర్ణోసి॥ ౩౭॥ సఇతి॥అస్యవిశ్వస్య-భవంఉద్భవంవిచార్యక్రమేణ త్వాపితోసి- తేషాంవిశ్వసృజాంసంకల్పంవ్యవసితంపిపీప్రుహి-త్యాస్య ప్రయోగః-పూరయేత్యర్థః ప్రచండో యః పాషండమార్గః-సఏవ ఐంద్రీమాయా-ఉపధర్మమాతా అధర్మజననీ తాంజహి॥౩౮॥ఇత్థమితి॥తథాకృత్వాయజ్ఞాగ్రహంత్యక్త్వాహిత్వా-నా

త్సల్యం స్నేహంచకృత్వా-ఇంద్రేణసహసంధానంకృతవాన్॥౩౯॥కృతేతి॥ కృతంఅవభృథసంబంధి స్నానంయేనతస్మై.
౪౦॥౪౧॥తతస్తుష్టానాంవాక్యంత్వయేతి॥౪౨॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకోనవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.
శ్లో॥వింశేతుపిష్ణునాసాక్షాత్ పృథోర్యజ్ఞేనుశాసనమ్।వరదానప్రసంగేన ప్రీతిశ్చాన్యోన్య మీర్యతే॥ భగవానితి॥ మఘవ
తాసాకంఇంద్రేణసహవర్తమానః॥౧॥ఏషఇతి॥ఆత్మానంత్వాం-క్షమాపయతఃక్షమాంకారయతః-అనుమన్యస్వ॥౨॥ సుధియ
ఇతి॥యర్హియస్మాత్-కళేబరంఆత్మానభవతి-అత స్తదభిమానేనభూతానినాభిద్రుహ్యంతి॥౩॥౪॥అతఇతి॥ అవిద్యాస్వ
రూపాజ్ఞానం-తతఃకామఃతతఃకర్మ- తైరారబ్ధ ఇతివిద్వాన్ అతఏవప్రతిబుద్ధః-ఆత్మజ్ఞఃఅస్మిన్దే హేనానుషజ్జతే॥౫॥తథాపి
పుత్రాదిష్వాసక్తస్యసమమఘాతద్రోహేణచసంగోభవేత్తత్రాహఅసంసక్తఇతి॥౬॥ప్రతిబోధకనుంవివృణ్వన్- దేహా
నుషంగాభావమాహద్వాభ్యాం॥ఏకఇతి॥అసావాత్మాఅనాత్మనః దేహాత్ పరఃభిన్నఃతత్రచపద్యావైలక్షణ్యేన భేదం సాధ
యతి॥ఏకఇతి॥నవభిఃపదైః-దేహస్తుపిబాలయువాదిభేదాద్యనేకః-మలినశ్చ-అనాత్మాజడశ్చ- సగుణశ్చ - స్వకారణభూ
తగుణాశ్రితశ్చ-పరిచ్ఛిన్నశ్చ గృహాదిభిరావృతశ్చ- సాత్మాచ- ఆత్మాతునైవం అతోభిన్నః॥ ౭॥ యఇతి॥ ఆత్మస్థం
యేతద్వహిషితర్పితాః॥౪౦॥విప్రాస్సత్యాశిషస్తుష్టాశ్శ్రద్ధయాలబ్ధదక్షిణాః।ఆశిషోయుయుజుఃక్షత్తరా
దిరాజాయసత్కృతాః॥౪౧॥త్వయాదృతామహాబాహోసర్వఏవసమాగతాః। పూజితాదానమానా
భ్యాంపిత్ర్యదేవర్షిమానవాః॥౪౨॥శ్రీమద్భాగవతే చతుర్థసంధే ఏకోనవింశోఽధ్యాయః- ❋
మైత్రేయః॥భగవానపివైకుంఠస్సాకంమఘవతావిభుః।యజ్ఞైర్యజ్ఞపతిస్తుష్టోయజ్ఞభుక్త మభాషత॥
శ్రీభగవాన్।ఏష తేకారిషద్భంగంహయమేధశతస్యహ।క్షమాపయతఆత్మానమముష్యక్షంతుమర్హసి॥౨॥
సుధియస్సాధవోలోకేనరదేవనరోత్తమాః।నాభిద్రుహ్యంతిభూతేభ్యోయర్హి నాత్మాకళేబరమ్॥౩॥
పురుషాయదిముహ్యంతిత్వాదృశాదేవమాయయా।శ్రమఏవపరంజాతోదీర్ఘయావృద్ధసేవయా॥ ౪॥అ
తఃకాయమిమంవిద్వానవిద్యాకామకర్మభిః।ఆరబ్ధఇతినైవాస్మిన్ ప్రతిబుద్ధోనుషజ్జతే॥ ౫॥ అసంసక్తశ్శ
రీరేస్మిన్నమునోత్పాదితేగృహే।అపత్యేద్రవిణేవాపికఃకుర్యాన్మమతాం బుధః॥ ౬॥ ఏకశ్శుద్ధస్స్వయం
జ్యోతిర్నిర్గుణోసౌగుణాశ్రయః।సర్వగోఽసంవృతస్సాక్షీనిరాత్మాఽఽత్మనఃపరః ॥ ౭॥యఏవంసంతమా
త్మానమాత్మస్థంవేదపూరుషః।నాజ్యతేప్రకృతిస్థోపితద్గుణైస్సమయిస్థితః॥౮॥యస్స్వధర్మేణమాంనిత్యం
నిరాశీశ్శ్రద్ధయాన్వితః।భజతేశనకైస్తస్యమనోరాజన్ప్రసీదతి॥౯॥పరిత్యక్తగుణస్సమ్యగ్దర్శనో విశదా
శయః।శాంతింమెసమవస్థానంబ్రహ్మకైవల్యమశ్నుతే॥ ౧౦॥ ఉదాసీనమివాధ్యక్షం ద్రవ్యజ్ఞానక్రియా
త్మనామ్।కూటస్థమిమమాత్మానంయోవేదాప్నోతిశోభనమ్॥౧౧॥భిన్నస్యలింగస్యగుణప్రవాహోద్ర
వ్యక్రియాకారకచేతనాత్మనః। దృష్టాసుసంపత్సువిపత్సు సూరయోనవిక్రియంతేమయిబద్ధసౌహృదాః॥
౧౨॥సమస్సమానోత్తమమధ్యమాధమస్సుఖేచదుఃఖేచజితేంద్రియాశయః । మయోపక్లృప్తాఖిలలోక
సంయుతోవిధత్స్వవీరాఖిలలోకరక్షణమ్॥౧౩॥శ్రేయఃప్రజాపాలనమేవరాజ్ఞోయత్సాంపరాయేసుకృ
స్వస్మిన్ స్థితంప్రకృతిస్థోపిస్వదేహస్థోపి-తద్వికారైఃనలిప్యతే-యతస్సమయిబ్రహ్మణిస్థితః॥ ౮॥ ఇయమవస్థా కస్యోత్పద్య
తఇత్యపేక్షాయామాహచతుర్భిః॥యఇతి॥౯॥పరిత్యక్తేతి॥యర్హివిశదాశయఃప్రసన్నమనాః-తదాపరిత్యక్త గుణస్సన్
సమ్యగ్దర్శనోభూత్వా శాంతిమశ్నుతే-శాంతమేవాహ మనసమ్యగాదాసిన్యేనావస్థానమేవబ్రహ్మేతిదేవకైవల్యమశ్ను
తే॥౧౦॥సమ్యగ్దర్శనమేవాహ॥ఉదాసీనమితి॥దేహజ్ఞానకర్మేంద్రియమనసామధ్యక్షమిమః స్థితమాత్మానంయోవేద॥౧౧॥ సం
సారిణఃకూటస్థత్వంకథమతఆహ॥భిన్నస్యేతి॥ భిన్నస్య లింగస్యదేహస్యగుణప్రవాహస్సంసారః- భిన్నత్వే హేతుఃద్ర
వ్యాద్యాత్మకస్యతత్రచేతనాచిదాభాసః అతఃదృష్టాసుప్రాప్తాసుసంపత్సువిపత్సుచ- హర్షశోకాదిభిర్న విక్రియంతే
వికారంనప్రాప్నువంతి॥౧౨॥ సమఇతి॥ త్వంచసూరిః అతస్సుఖేచదుఃఖేచసమస్సన్ - సమానాఃఉత్తమమధ్యమాధ
మాఃయస్యజితానీంద్రియాణిఆశయశ్చయేన- సత్త్వమఖిలలోకరక్షణంవిధత్స్వ-కథమేకేనమయారక్షణంకర్తుం శక్యం
తత్రాహ-మయాఈశ్వరేణఉపక్లృప్తాస్సంపాదితాఃఅఖిలలోకాఃఅమాత్యాదయఃతైస్సంయుతః॥౧౩॥ నను రక్షణం
దండాదిసాపేక్షం-అత స్తపఃఅన్యద్వాపుణ్యంకరిష్యామీతిచేదతఆహ॥ శ్రేయఇతి॥ యత్ యస్మాత్ సాంపరాయే పర
లోకే-ప్రజాభిఃకృతాత్ సుకృతాత్-షష్ఠమంశంహర్తాహరిష్యతి-అరక్షణేదోషమాహ- అన్యథాప్రజాభిర్హృతపుం

ణ్యాంయస్యసః-ప్రజానామఘమత్తిపాపంభుంక్తే- అన్యథేత్యస్యవివరణం-కరహారస్సన్ అరక్షితా చేత్॥౧౪॥ ఏవంచ పాంత్యోస్యనాయాసేనభవిష్యతీత్యాహ॥ ఏవమితి॥ ద్విజాగ్ర్యాణామనుమతః అనువృత్తశ్చ - పరంపరా ప్రాప్తో యోధర్మస్సఏవప్రధానంఅర్థకామౌతుప్రాసంగికౌయస్య-అన్యతమఃఅతిశయేనాన్యఃధర్మాదిష్వనాసక్తఇత్యర్థః ఏవ కపద్యపాలితేతుధర్మప్రధానావన్యతమౌఅర్థకామౌయస్యేత్యర్థః అస్యాఃపృథివ్యాఃఅవితాసన్ అల్పేనకాలేనగృహాన్నా గతాన్ సనకాదీన్ ద్రష్టాసి - అనురక్తఃలోకోయస్మిన్॥౧౫॥ వరమితి॥ మత్ మత్తస్సకాశాత్ కంచిద్వరం వృణీష్వ యతః-గుణాఃశమదమాదయః - శీలంనిర్మత్సరత్వాదిస్వభావః తైరహంయంత్రితఃవశీకృతః- తత్రదహితైస్తుమఖాదిభి ర్నాహంసులభః యతస్సమంచిత్తంయేషాం తేష్వేవవర్తితుంశీలంయస్యసోహం॥౧౬॥ ౧౭॥స్పృశంతమితి॥ క్షమాప యితుంపాదయోఃస్పృశంతం - స్వేనకర్మణాఅశ్వాపహరణేనవ్రీడితం-ప్రేమ్ణాపరిష్వజ్య॥౧౮॥ భగవానితి॥ ప్రస్థానే తి॥ భగవాన్ ప్రస్థానాభిముఖోపిఅనుగ్రహేణవిలంబితస్సన్ నప్రతస్థేప్రయాణంనకృతవానితిద్వయోరన్వయః- కథం భూతఃఉపహృతమర్పితమర్హణంయస్మై-సముజ్జిహానయాసముద్గచ్ఛంత్యావర్ధమానయాభక్త్యా-గృహీతే చరణాం బుజేయస్య-పద్మపలాశవదక్షిణీయస్యతథాభూతస్సన్ ఏనంపృథుంపశ్యన్॥౧౯॥ ౨౦॥భగవత స్తత్కృపాతిరేకముక్త్వాత స్యభక్త్యుద్రేకమాహద్వాభ్యాం॥ సఇతి॥ బాష్పవిక్లబత్వేనతూష్ణీమవస్థితస్సన్-అముంశ్రీహరిం హృదా ఉపగూహ్య

తాత్ షష్ఠమంశమ్। హర్తాన్యథాహృతపుణ్యఃప్రజానామరక్షితాకరహారోఘమత్తియత్॥౧౪॥ఏవంద్వి జాగ్ర్యానుమతానువృత్తధర్మప్రధానోన్యతమోవితాస్యాః। హ్రస్వేనకాలేనగృహోపయాతాన్ ద్రష్టాసిసిద్ధాననురక్తలోకః॥౧౫॥ వరంచమత్కంచనమానవేంద్రవృణీష్వతేహంగుణశీలయంత్రితః। నాహంమఖైర్వైసులభస్తపోభిర్యోగేనవాయత్సమచిత్తవర్తీ॥౧౬॥ మైత్రేయః॥సఇత్థం లోకగురుణా విష్వక్సేనేనవిశ్వజిత్।అనుశాసితఆదేశంశిరసాజగృహేహరేః॥౧౭॥స్పృశంతంపాదయోఃప్రేమ్ణావ్రీడి తంస్వేనకర్మణా।శతక్రతుంపరిష్వజ్యవిద్వేషంవిససర్జహ॥౧౮॥ భగవానపివిశ్వాత్మాపృథునోపహృ తార్హణః।సముజ్జిహానయాభక్త్యాగృహీతచరణాంబుజః॥ప్రస్థానాభిముఖోప్యేనమనుగ్రహవిలంబితః। పశ్యన్పద్మపలాశాక్షోనప్రతస్థేసుహృత్సతామ్॥౨౦॥సఆదిరాజోరచితాంజలిర్హరింవిలోకితుం నాశకద శ్రులోచనః।నకించనోవాచచబాష్పవిక్లబోహృదోపగూహ్యాముమథాదవస్థితః॥౨౧॥అథావమృజ్యాశ్రు కలాంవిలోకయన్నతృప్తదృగ్గోచరమాహపూరుషమ్। పదాస్పృశంతంక్షితిమంసఉన్నతేవిన్యస్తహస్తా గ్రమురంగవిద్విషః॥౨౨॥ పృథుః॥ వరాన్విభోత్వద్వరదేశ్వరాద్బుధఃకథంవృణీతేగుణవిక్రియాత్మనామ్। యేనారకాణామపిసంతిదేహినాంతానీశకైవల్యపతేవృణేనచ॥౨౩॥నకామయేనాథతదప్యహంక్వచిన్న యత్రయుష్మచ్చరణాంబుజాసవః। మహత్తమాంతర్హృదయాన్ముఖచ్యుతోవిధత్స్వకర్ణాయుతమేష మేవరః॥౨౪॥సఉత్తమశ్లోకమహన్ముఖచ్యుతోభవత్పదాంభోజసుధాకణానిలః।స్మృతింపునర్విస్మృతతత

అథాత్ కృతవాన్॥౨౧॥అథేతి॥అతృప్తయోఃదృశోఃగోచరంవిషయభూతం పదాక్షితింస్పృశంతమితి- అయంభావఃసఖ లుదేవానాంపదాభువంస్పృశంతి - అతఃకృపాపరవశోనూనంహరిరాత్మానంవిస్మృతవానివేతి - అతఏవస్ఖలనపరిహారా యగరుడస్యఉన్నతేస్కంధేవిన్యస్తంహస్తాగ్రంయేనతం॥౨౨॥ వరంవృణీష్వేతియదుక్తంతదసహమాన ఆహ॥ వరా నితి॥ హేవిభోవరదానాం బ్రహ్మాదీనామీశ్వరాద్వరప్రదాత్ - త్వత్ త్వత్తస్సకాశాత్ బుధః కథంవరాన్ వృణీత కీదృశాన్ గుణైర్విక్రియతఇతిగుణవిక్రియః అహంకారః - సఏవాత్మాయేషాం తేషాంబ్రహ్మాదీనాంసంబంధినఃదేహాభిమా నినాంభోగ్యానితివాతథాచేద్బుధఏవనభవతీత్యర్థః-జుగుప్సితత్వాదపత్యాహ యఇతి॥ బుధఏవాహమతోనవృణఇతి సము చ్చయాయచకారః-౨౩ కైవల్యపతఇతిసంబోధనాత్-కైవల్యంవరిష్యతీతిమాశంకిరిత్యాహ- నేతి- మహత్తమానామం తర్హృదయాత్ ముఖద్వారేణనిర్గతఃభగవత్పదాంబుజమకరందః- యశఃశ్రవణాదిసుఖంయత్రనాస్తితాదృశం చేత్ కైవల్యంతర్హితత్క్వచిత్ కదాచిదపినకామయే-తర్హి కింకామయసేతదాహ-యశశ్శ్రవణాయకర్ణానామయుతంవిధ త్స్వ-ననుత్వదన్యఃకోప్యేవంనవృతవానితిచేత్కిమన్యచింతయేత్యాహ-ఏషమేవరః-౨౪-ననుతర్హికైవల్యాభావేరాగ ద్వేషాద్యాకులానాంభక్తిసుఖమపనస్యాదిత్యాశంక్యాహ-సఇతి-భవత్పదాంభోజసుధాయాఃకణోలేశఃతత్సంబంధీయః అనిలస్సఏవ-దూరాదపికించిద్యశఃశ్రవణమాత్రమిత్యర్థః-విస్మృతంతత్త్వవర్త్మయైః-కుయోగిభిః - తేషామపిపునస్స్మృ

తిమాత్మజ్ఞానం వితరతి- అతో న ఖలు భక్తానాం రాగాదిసంభవః అతః నోఽస్మాకం సారగ్రాహిణాం అన్యైర్వరైరలం - భక్తా
వేవ మోక్షాదిసర్వసుఖాంతర్భావాదితి భావః॥ ౨౫॥ నను భక్తిః ముక్తిఫలైవ అతః ఫలం విహాయ సాధనే భవతః కోఽయమా
గ్రహ ఇత్యాశంక్యాహ॥ యశ ఇతి॥ హే సుశ్రవః మంగళకీర్తే- శివం యశః- సతాం సంగమే యస్సకృదపి యదృచ్ఛయా ఉపశృ
ణోతి గుణజ్ఞశ్చేత్ - సః పశుం వినా అన్యః కథం విరమేత్ గుణాతిశయం సూచయతి- శ్రీః యత్ యశ ఏవ ప్రకర్షేణ వవ్రే
వృతవతీ గుణానాం సర్వపురుషార్థానాం సంగ్రహః స్వస్మిన్ సమాహారః తదిచ్ఛయా॥ ౨౬॥ అతః లక్ష్మీరివాన్య వరపరిత్యా
గేన త్వామేవాహం భజ ఇత్యాహ॥ అథేతి॥ లాలసః ఉత్సుకస్సన్ - కర్మణి క్రియమాణే యథా ఇంద్రేణ సహ కలిః ఏవం భక్తా
వపి కిం లక్ష్మ్యా సహ కలహో న స్యాదితి వితర్కయతి- ఏకస్మిన్ పత్యౌ త్వయి విషయే మిథః స్పర్ధమానయోరావయోరపి
కిం కలిర్న స్యాదితి కాక్వా వితర్కః - నను పర్యాయేణ సేవాయాం న స్యాత్ నైవం కృతః త్వచ్చరణయోరేవ ఏకతానః మనో
విస్తారో యాభ్యాం తయోః॥ ౨౭॥ భవతు కలహః తథాపి భజేయమేవేత్యాహ॥ జగదితి॥ జగజ్జనన్యాం వైశసం విరోధః స్యా
దేవ- తత్ర హేతుః- యస్యాః కర్మణి నస్సమీహితం ఇచ్ఛా భవతి తథాపి ఇంద్రవిరోధే మత్పక్షపాతవత్ - అత్రాపి తవ పక్ష
పాత ఏవ స్యాదిత్యాహ- ఫల్గు తుచ్ఛమపి ఉరు బహు కరోషి యతో దీనేషు వత్సలః - నను బ్రహ్మాదిభిరపి ప్రార్థితాం శ్రియం

త్త్వవర్త్మనాం కుయోగినాం నో వితరత్యలం వరైః॥ ౨౫॥ యశశ్శివం సుశ్రవ ఆర్యసంగమే యదృచ్ఛయా
చోపశృణోతి తే సకృత్। కథం గుణజ్ఞో విరమేద్వినా పశుం శ్రీర్యత్ప్రవవ్రే గుణసంగ్రహేచ్ఛయా॥ ౨౬॥
అథాభజం త్వాఖిలపూరుషోత్తమం గుణాలయం పద్మకరేవ లాలసః। అప్యావయోరేకపతిస్పృధోః కలి
ర్న స్యాత్కృతత్వచ్చరణైకతానయోః॥ ౨౭॥ జగజ్జనన్యాం జగదీశ వైశసం స్యాదేవ యత్కర్మణి నస్సమీహి
తమ్। కరోషి ఫల్గ్వప్యురు దీనవత్సలః స్వ ఏవ ధిష్ణ్యేఽభిరతస్య కిం తయా॥ ౨౮॥ భజంత్యథ త్వామత ఏవ సాధ
వో వ్యుదస్తమాయాగుణవిభ్రమోదయమ్। భవత్పదానుస్మరణాదృతే సతాం నిమిత్తమన్యద్భగవన్న
విద్మహే॥ ౨౯॥ మన్యే గిరం తే జగతాం విమోహినీం వరం వృణీష్వేతి భజంతమాత్థ మామ్। వాచా ను తంత్యా
యది తే జనోఽసితః కథం పునః కర్మ కరోతి మోహితః॥ ౩౦॥ త్వన్మాయయాఽద్ధా జన ఈశ ఖండితో యదన్యదా
శాస్తే ఋతాత్మనోఽబుధః। యథా చరేద్బాలహితం పితా స్వయం తథా త్వమేవార్హసి నస్సమీహితమ్॥
౩౧॥ మైత్రేయః॥ ఇత్యాదిరాజేన నుతస్స విశ్వదృక్ తమాహ రాజన్మయి భక్తిరస్తు తే। దిష్ట్యేదృశీ ధీర్మయి తే
కృతా యయా మాయాం మదీయాం తరతి స్మ దుస్త్యజామ్॥ ౩౨॥ సత్వం కురు మయాఽఽదిష్టమప్రమత్తః ప్రజా
పతే। మదాదేశకరో లోకస్సర్వమాప్నోతి శోభనమ్॥ ౩౩॥ సాధు తే వసితం రాజన్నాశాస్తే మత్త ఆశిషః।
స్వర్గాపవర్గనరకాన్ సమం పశ్యంతి మత్పరాః॥ ౩౪॥ ప్రీతోఽహం తే మహారాజ రోషం దుస్త్యజమత్యజః। శ్ర
ద్దధానో మదాదేశం తన్మహ్యం పరిమార్హణమ్॥ ౩౫॥ మైత్రేయః॥ ఇతి వైన్యస్య రాజర్షేరభిసంధ్యార్థవ
ద్వచః। పూజితోఽనుగృహీత్వైనం గంతుం చక్రేఽచ్యుతో మతిమ్॥ ౩౬॥ దేవర్షిపితృగంధర్వసిద్ధచారణపన్న
గాః। కిన్నరాప్సరసో మర్త్యాః ఖగా భూతాన్యనేకశః॥ ౩౭॥ యజ్ఞేశ్వరధియా రాజ్ఞా వాక్చిత్తాంజలిభక్తి
భిః। సభాజితా యయుస్సర్వే వైకుంఠానుగతాస్తతః॥ ౩౮॥ భగవానపి రాజర్షేస్సోపాధ్యాయస్య చాచ్యు

విహాయ త్వయి పక్షపాత ఏవ కథం స్యాదత ఆహ- స్వే స్వే రూప ఏవ రతస్య - తయా కిం ప్రయోజనం- తాం నాద్రియస ఇత్య
ర్థః యతస్త్వం దీనవత్సలః॥ ౨౮॥ భజంతీతి॥ అత ఏవ సాధవః సప్రాకామాః- అథజ్ఞానానంతరమపి- త్వామేవ భజంతి- కథంభూ
తం మాయాగుణానాం విభ్రమః విలాసః తస్య ఉదయః కార్యం సః నిరస్తః యస్మిన్ తం నను తే కిమర్థం భజంతి తత్రాహ - భ
వత్పదానుస్మరణాద్వినా అన్యత్తేషాం నిమిత్తం ఫలం న విద్మహే॥ ౨౯॥ వరైః ప్రలోభనం చక్రుపాళో స్తవానుచితమిత్యా
శయేనాహ॥ మన్య ఇతి॥ ను అహో - తే వాచా తంత్యా రజ్జ్వా యది జనో యమసితః అబద్ధః స్యాత్ తర్హి పునః పునః ఫలైర్విమో
హితస్సన్ కథం కర్మ కరోతి॥ ౩౦॥ త్వదితి॥ త్వన్మాయయా ఖండితస్య త్వయా పునః ఖండనం న కర్తవ్యం - కింతు హితం చేష్టిత
వ్యమిత్యాహ- త్వన్మాయయా ఋతాదాత్మనః త్వత్తః ఖండితః పృథక్కృతః - యద్యతః అన్యత్ పుత్రాదికమాశాస్తే - అ
తస్త్వయమవిజ్ఞాపిత ఏవ సమీహితుం చేష్టితుమర్హసి యథా బాలహితం పితా స్వయమేవ కరోతి తద్వత్॥ ౩౧॥ ౩౨॥
౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ యజ్ఞేశేతి॥ వాక్చిత్తాంజలిభక్తిభిః సంపూజితాస్సంతః వైకుంఠానుగతాః పార్షదాశ్చ॥ ౩౬॥ ౩౭॥ అదృష్టే
తి॥ అదృష్టా ఆలోచనపథమతిక్రాంతా ఆయ- సందర్శితః ఆత్మా యేన తస్మై॥ ౩౮॥ ... ... *

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ఏకవింశేతుపృథునాప్రజానామనుశాసనమ్।మహాసత్రేసురాదీనాంమహాసదసివర్ణ్యతే॥ పురంయయావిత్యుక్తంతత్పురమనువర్ణయతిత్రిభిఃమౌక్తికైరితి॥౧॥చందనేతి॥చందనాగరుయుక్తైస్తోయైఃఆర్ద్రాఃరథ్యాదయఃతద్యుక్తైరిత్యర్థః- తోక్మైః హరిద్యవైశ్చఅతసైరితివా.అర్చిర్భిర్దీపైః॥౨॥౩॥ప్రజాఇతి॥ సంభృతానిఅశేషాణిమంగళానిదధ్యాదీనితైస్సహ అభిజగ్మః-మృష్టాఃఉజ్జ్వలాఃకన్యాశ్చ॥౪॥శంఖేతి॥గతస్మయఃనిరహంకారః॥౫॥పూజితఇతి॥ప్రియాన్వరాన్ప్రదదాతీతి తథా॥౬॥సఇతి॥గుణైర్మహాన్ అతఏవమహత్తమఃపూజ్యతమః॥ ౭ ॥ తదితి॥గుణైర్విజృంభితమార్జితంగుణవద్భిస్సభాజితంసత్కృతంయశఃగృణంతం-అర్చయన్ ప్రాహ- సదసస్పతిశౌనకః॥౮॥సఇతి॥లబ్ధానిఅశేషసురాణామర్హణానియేనసః-క్షమకరోదితిశేషః॥౯॥శ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కుర్వన్ప్రార్థయతే॥కోన్వితి॥యస్యవిక్రమఃపృథివీదోహనంతస్య ఉచ్ఛిష్టతుల్యాంకామంతత్స్యాకర్మవద॥౧౦॥గంగేతి॥ప్రాచీనకర్మభిఃప్రారబ్ధాన్ ప్రాప్తానేవబుభుజేనతు భోగాంతరార్థంకర్మాం

తః॥హరస్నివమనోముష్యస్వధామప్రత్యగాద్విభుః॥౩౯॥అదృష్టాయనమస్కృత్యనృపస్సందర్శితాత్మనే। నాసుదేవాయదేవాయనాందేవాస్స్వపురంయయా॥౪౦॥ఇతిచతుర్థస్కంధే-వింశోఽధ్యాయః. ❋

మైత్రేయః॥మౌక్తికైఃకుసుమస్రగ్భిర్దుకూలైస్స్వర్ణతోరణైః।మహాసురభిభిర్ధూపైర్మండితంతత్రతత్రచ॥౧॥చందనాగరుతోయార్ద్రరథ్యాచత్వరమార్గవత్। పుష్పాక్షతఫలైస్తోక్మైర్లాజైరర్చిర్భిరర్చితం॥౨॥సంవృతంకదళీస్తంభైఃపూగపోతైఃపరిష్కృతమ్।తరుపల్లవమాలాభిస్సర్వతస్సమలంకృతమ్॥౩॥ ప్రజాస్తందీపబలిభిస్సంభృతాశేషమంగళైః।అభీయుర్మృష్టకన్యాశ్చమృష్టకుండలమండితాః॥ ౪॥శంఖదుందుభిఘోషేణబ్రహ్మఘోషేణచర్త్విజామ్।వివేశభవనంవీరస్స్తూయమానోగతస్మయః॥ ౫॥ పూజితః పూజయామాసతత్రతత్రమహాయశాః।పౌరాన్జానపదాంస్తాంస్తాన్ప్రీతఃప్రియవరప్రదః॥ ౬॥ సఏవమాదీన్యనవద్యచేష్టితఃకర్మాణిభూయాంసిమహాన్మహత్తమః । కుర్వన్శశాసావనిమండలం యశఃస్ఫీతంనిధాయారురుహేపరంపదమ్॥౭॥శ్రీసూతః॥ తదాదిరాజస్యయశోవిజృంభితంగుణైరశేషైర్గుణవత్సభాజితమ్।క్షత్తామహాభాగవతస్సదస్పతేకౌషారవింప్రాహగృణంతమర్చయన్ ॥ ౮॥విదురః॥ సోఽభిషిక్తఃపృథుర్విప్రైర్లబ్ధాశేషసురార్హణః।బిభ్రత్సవైష్ణవంతేజోబాహ్వోర్యాభ్యాందుదోహగామ్॥౯॥కోన్వస్యకీర్తింనశృణోత్యభిజ్ఞోయద్విక్రమోచ్ఛిష్టమశేషభూపాః।లోకాస్సపాలాఉప జీవంతికామమద్యాపితన్మేవదకర్మశుద్ధమ్ ౧౦॥మైత్రేయః॥గంగాయమునయోర్నద్యోరంతరాక్షేత్రమావసన్। ప్రారబ్ధానేవబుభుజేభోగాన్పుణ్యజిహాసయా॥౧౧॥సర్వత్రాస్ఖలితాదేశస్సప్తద్వీపైకదండధృత్ । అన్యత్రబ్రాహ్మణకులాదన్యత్రాచ్యుతగోత్రతః॥౧౨॥ఏకదాసీన్మహాసత్రదీక్షాతత్రదివౌకసామ్ । సమాజోబ్రహ్మర్షీణాంచదేవర్షీణాంచసత్తమ॥౧౩॥తస్మిన్నర్హత్సుసర్వేషుస్వర్చితేషుయథార్హతః । ఉత్థితస్సదసోమధ్యేతారాణాముడురాడివ॥ ౧౪॥ప్రాంశుఃపీనాయతభుజోగౌరఃకంజాయతేక్షణః। సునాసస్సుముఖస్సౌమ్యఃపీనాంసస్సుద్విజస్మితః॥౧౫॥వ్యూఢవక్షాబృహచ్ఛ్రోణిర్వళివల్గుదళోదరః।ఆవర్తనాభిరోజస్వీకాంచనోరురుదగ్రపాత్॥౧౬॥సూక్ష్మవక్రాసితస్నిగ్ధమూర్ధజఃకంబుకంధరః।మహాధనేదుకూలాగ్ర్యేపరిధాయోపవీయచ॥౧౭॥వ్యంజితాశేషగాత్రశ్రీర్నియమేన్యస్తభూషణః।కృష్ణాజినధరశ్శ్రీ

ణికరోతి-తదపిభోగేనపుణ్యక్షపణేచ్ఛయానతుసుఖాసక్త్యేత్యర్థః॥౧౧॥సర్వత్రేతి॥అస్ఖలితఃఅప్రతిహతః ఆదేశః ఆజ్ఞా యస్య-సప్తసుద్వీపేషుఏకఏవదండంధారయతీతితథా-కింసర్వత్ర-నేత్యాహ-బ్రాహ్మణకులవ్యతిరేకేణఅచ్యుత గోత్రం ప్రవర్తనతుల్యం యేషాంవైష్ణవానాం తద్వ్యతిరేకేణచ॥౧౨॥ఏకదేతి॥ఏకదాతస్యమహాసత్రదీక్షాఆసీత్-తత్సత్రే దేవాదీనాంసమాజఆసీదిత్యర్థః॥౧౩॥తస్మిన్నితి-తస్మిన్ పూజ్యేషుస్వర్చితేషుసత్సు- సదసఃమధ్యే- ఉత్థితస్సన్ సమంతతస్సమైక్షతేతిపశ్చేనాన్వయః॥౧౪॥ ప్రాంశురితి॥ ప్రాంశుః ఉన్నతఃపీనాచతావాయతౌచభుజౌయస్య - కంజవదరుణేఈక్షణేయస్యసః-శోభనాద్విజాఃస్మితంచయస్యసః॥౧౫॥ వ్యూఢేతి॥వ్యూఢంవిస్తీర్ణంవక్షో యస్యవళిభిస్త్రిసృభిర్వల్గు సుందరందళవత్ అశ్వత్థపత్రమివఉపరివిస్తృతంఆధస్తాత్సంకుచితముదరంయస్య-ఆవర్తవన్నిమ్ననాభిర్యస్య-కాంచనవదుజ్జ్వలౌఊరూయస్య-ఉదగ్రౌఉన్నతాగ్రౌపాదౌయస్య॥ సూక్ష్మేతి॥ సూక్ష్మాశ్చ తేవక్రాశ్చ అసితాః నీలాః

స్నిగ్ధాశ్చమూర్ధజాఃయస్యకంబువత్త్రిరేఖాంకితాకంధరాయస్య-పరివీయధృత్వా-ఉపవీయఉత్తరీయంకృత్వా॥౧౬॥వ్యంజితే॥ నియమేనిమిత్తేన్యస్తానిత్యక్తానిభూషణానియేనసఃఅతఏవతైరనావృతత్వాత్ -వ్యంజితాఅశేషగాత్రేషుశ్రీః స్వాభావికీశోభాయేన-కృత్యాన్యుచితానికర్మాణియేన॥౧౭॥శిశిరేతి॥ శిశిరేసంతాపహారేస్నిగ్ధేచతారే యయోస్తే అక్షిణీయస్య-ఇదంవక్ష్యమాణంవాక్యముక్తవాన్-చారుశ్రోత్రప్రియం-చిత్రాణిపదానియస్మిన్-శ్లక్ష్ణంప్రసన్నం- మృష్టం శుద్ధం-గూఢంగంభీరార్థం-అవిక్లబంఅవ్యాకులం॥౧౯॥సభ్యాఇతి॥ భాషేణ హేతుఃధర్మంజిజ్ఞాసుభిఃపుంభిః సత్సుస్వమనీషితంఆవేద్యంవక్తవ్యం- అతఃప్రజానుశాసనమిషేణజిజ్ఞాసైవక్రియతే - నతుయుష్మాన్ప్రతిధర్మ ప్రవచనమితి భావః॥౨౦॥ఇదానీంప్రజాశ్శిక్షయిష్యన్ప్రజాశిక్షణాదికంమమావశ్యకమిత్యాహత్రిభిః॥అహమితి॥పృథక్ స్వేషు సేతుషుస్థాపితాస్థాపయితా॥౨౧॥తస్యేతి॥దిష్టదృక్పారిక్యకర్మసాక్షీఈశ్వరోయస్యతుష్యతి - తస్యవేద వాదినఃయాన్ లోకానాహుః-ప్రజారక్షణాద్యనుష్ఠానాత్ - తేలోకాఃమేస్యుః - కథంభూతాః- కామానాంసమ్యగ్దోహాః పరిపూరణం యేషు తే॥౨౨॥అన్యథాత్వనిష్టంస్యాదిత్యాహ॥యఇతి॥శమలంపాపం-భగమైశ్వర్యంపుణ్యంవా॥ ౨౩॥తదితి॥ తత్తస్మాత్-హేప్రజాఃభర్తుర్మేపిండార్థంపిండదానవత్పరలోకహితార్థంస్వకార్యమేవకురుత-ధర్మమేనానుతిష్ఠత - అధోక్షజేధీర్యేషాంతాదృశాస్సన్తః-వాసుదేవార్పణదృష్ట్యేత్యర్థః॥అనుగ్రహఃకృతఃభవేదితి శేషః॥౨౪॥ యూయ మితి॥శాస్తుశ్శాసితుః-అనుజ్ఞాతుఃఅనుమోదితుశ్చ ప్రేత్యపరలోకేహియత్ఫలంతత్తుల్యం॥౨౫॥కర్మకర్తవ్యమిత్యనుమోదామహే-

మానుహ్యశపాణిఃకృణోచితః॥౧౭॥శిశిరస్నిగ్ధతారాక్షస్సమైక్షతసమంతతః । ఊచివానిదమూర్వీశస్సదస్సంహర్షయన్నివ।చారుచిత్రపదంశ్లక్ష్ణంమృష్టంగూఢమవిక్లబమ్॥౧౯॥రాజా॥సభ్యాశ్శృణుత భద్రంవస్సాధవోయఇహాగతాః।సత్సుజిజ్ఞాసుభిర్ధర్మమావేద్యంస్వమనీషితమ్॥ అహందండధరోధాత్రా ప్రజానామిహయోజితః।రక్షితావృత్తిదఃస్వేషు సేతుషుస్థాపితాపృథక్॥ ౨౧॥ తస్యమేతదనుష్ఠానాద్యానాహుర్బ్రహ్మవాదినః। లోకాస్స్యుఃకామసందోహాయస్యతుష్యతిదిష్టదృక్॥౨౨॥యఉద్ధరేత్కరంరాజాప్రజాధర్మేష్వశిక్షయన్ । ప్రజానాంశమలంభుంక్తేభగంస్వంచజహాతిసః॥౨౩॥తత్ప్రజాభర్తృపిండార్థంస్వార్థమేవానసూయవః।కురుతాధోక్షజధియస్తర్హిమేనుగ్రహఃకృతః॥౨౪॥ యూయంతదనుమోదధ్వంపితృదేవర్షయోమలాః।కర్తుశ్శాస్తురనుజ్ఞాతుస్తుల్యంయత్ప్రేత్యతత్ఫలమ్॥ ౨౫॥అస్తియజ్ఞపతిర్నామకేషాంచిదర్హసత్తమాః।ఇహాముత్రచదృశ్యంతేజ్యోత్స్నావత్యఃక్వచిద్భువః॥ ౨౬॥మనోరుత్తానపాదస్యధ్రువస్యాపిమహీపతేః।ప్రియవ్రతస్యరాజర్షేరంగస్యాస్మత్పితుఃపితుః॥ ౨౭॥ ఈదృశానామథాన్యేషామజస్యచభవస్యచ।ప్రహ్లాదస్యబలేశ్చాపికృత్యమస్తిగదాభృతా॥ ౨౮॥దౌహిత్రాదీనృతేమృత్యోశ్శోచ్యాన్ధర్మవిమోహితాన్।వర్గస్వర్గాపవర్గాణాంప్రాయేణైకాత్మ్యహేతునా॥౨౯॥యత్పాదసేవాభిరుచిస్తపస్వినామశేషజన్మోపచితంమలంధియః । సద్యఃక్షిణోత్యన్వహమేధతీసతీయథాపదాం

నతువాసుదేవే॥అర్వాచీయమితి॥వేనాదిభిస్తసంగీకాద్యాదిత్యేవంవాదినఃశనైస్సంబోధయన్నాహ- హేఅర్హసత్తమాః యజ్ఞపతిర్నామపరమేశ్వరఃకేషాంచిన్మతేతావదస్తికథాపివిప్రతిపత్తేర్నతత్సిద్ధిరిత్యాశంక్య జగద్వైచిత్ర్యాన్యథానుపపత్తింప్రమాణయతి-ఇహాముత్రచజ్యోత్స్నావత్యఃకాంతిమత్యోభువఃభోగభూమయఃశరీరాణిచక్వచిత్క్వచిద్దృశ్యంతే-నైతద్వైచిత్ర్యమీశ్వరస్యాభావేఘటతఇత్యర్థః॥౨౬॥నన్విదంకర్మవైచిత్ర్యాదేవ సేత్స్యతి- తథాపి విద్వదనుభవేన-ఈశ్వరసిద్ధిరిత్యాహత్రిభిః॥మనోరితి॥అస్మత్పితామహస్యాంగస్య॥౨౭॥ ఈదృశానామితి॥ కృత్యమస్తి అవశ్యంకర్మఫలదాత్రాభవితవ్యమితితేషాంమతమితిభావః॥౨౮॥ దౌహిత్రాదీనితి॥ మృత్యోర్దౌహిత్రాదీనృతేవేనాదీన్హిత్వా-ధర్మేవిమోహితాన్అతశ్శోచ్యాన్-నను కర్మైవఫలందాస్యతివిష్ణ్వాద్దేశగతా దేవతావా - కింపరమేశ్వరేణతత్రాహ-వర్గేతి॥వర్గోత్రత్రివర్గః-స్వర్గఃధర్మస్యఫలం అపవర్గోమోక్షః - తేషామైకాత్మ్యేనఏకరూపేణ సర్వానుగతేనహేతునా-తత్రాపిప్రాయేణహేతునా-అయంభావఃనతావజ్జడస్యకర్మణఃఫలదాతృత్వంఘటతే - నచ అర్వాగ్దేవతానాంస్వాతంత్ర్యంఅంతర్యామిశ్రుతేః- నచతథాకర్మసామ్యేఫలతారతమ్యం-క్వాపత్తదసిద్ధిశ్చభవతి - అతస్స్వతంత్రేణకర్తుమకర్తుమన్యథాకర్తుం సమర్థేనపరమేశ్వరేణభావ్యమితి॥ ౨౯॥ కించజీవానాంమోక్షదఃపరమేశ్వరఏవ-నార్వాగ్దేవతాః తాసామపిజీవత్వావిశేషాదిత్యాశయేనాహత్రిభిః॥ యదితి॥ యస్యపాదయోస్సేవాయామభిరుచిః

తపస్వినాంసంసారతప్తానాంఅశేషైఃజన్మభిరుపరచితంసంవృద్ధంధియఃమలంసద్యఃక్షపయతి-తమేవభజతేతి తృతీయేనాన్వయః- కథంభూతాఅహన్యహనివర్ధమానాసతీసా త్వత్పదసరోజేవ్యభిచారిణీభక్తిః - తత్పాదసంబంధస్యైవవైభవమహ-మాశిసదృష్టాంతమాహ-యథేతి॥౩౦॥ వినిర్ధుతేతి॥ వినిర్ధుతాఃఅశేషాఃమనోమలాఃయస్య - అసంగఃవైరాగ్యం తేనవిజ్ఞానస్యవిశేషఃసాక్షాత్కారఃతదేవవీర్యంయస్య - యస్యాంఘ్రిమూలేకృతా శ్రయస్సః॥ ౩౧॥ తమితి॥ ఆత్మవృత్తిభిఃఅధ్యయనాధ్యాపనాదిభిఃమనోవచఃకాయానాంగుణైః- ధ్యానస్తుతిపరిచర్యాభిఃస్వకర్మభిః - అమాయినఃనిష్కపటాస్సంతఃననుబ్రహ్మాదిభిస్సేవ్యేకిమస్మద్భక్త్యాభవిష్యతి - తత్రాహ - యథాఅధికారమేవఅవసితాన్నిశ్చితాసమాప్తావాఅర్థసిద్ధిర్యేషాం॥ ౩౨॥ స్వకర్మభిర్యాగాదిభిర్భజతేత్యుక్తంతత్రబ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవిరితిన్యాయేన సర్వేష్వపియాగేషుతదంగకల్పేషుభగవద్ద్రష్ట్యాకర్మకర్తవ్యంనభిన్నదృష్ట్యేతివక్తుంతేషాంభగవద్రూపతామాహద్వాభ్యాం-అసావితి-అసౌభగవానేవస్వరూపతఃవిశుద్ధవిజ్ఞానఘనోఽపిఅగుణః-నిర్విశేషగుణోఽపిసన్ - ఇహకర్మమార్గేఅనేకగుణఃనానావిశేషగుణవాన్ అధ్వరఃయజ్ఞస్సంపద్యతే॥శ్రు॥యజ్ఞోవైవిష్ణురితిశ్రుతేః- అనేకగుణత్వమేవాహ - పృథగ్విధానియానిద్రవ్యాదీనితైః తత్రద్రవ్యాణివ్రీహ్యాదీని - గుణాఃశుక్లాదయః - క్రియాః అవఘాతాదయః - ఉక్తయః మంత్రాః-అర్థఃయాగసాధ్యఉపకారః-ఆశయస్సంకల్పః-లింగంపదార్థానాంశక్తిఃనామజ్యోతిష్టోమాది - తైశ్చాధ్వరస్సంపద్యతే॥౩౩॥ యాగతదంగానాంభగవద్రూపత్వముక్త్వాయాగఫలస్యాపిభగవద్రూపతామాహ ప్రధానేతి - ఏ

గుప్తవినిస్సృతాసరిత్॥౩౦॥వినిర్ధుతాశేషమనోమలఃపుమానసంగవిజ్ఞానవిశేషవీర్యవాన్ । యదంఘ్రిమూలేకృతకేతనఃపునర్నసంసృతింక్లేశవహాంప్రపద్యతే॥ ౩౧॥ తమేవయూయంభజతాత్మవృత్తిభిర్మనోవచఃకాయగుణైఃస్వకర్మభిః। అమాయినఃకామదుఘాంఘ్రిపంకజంయథాధికారావసితార్థసిద్ధయః॥ ౩౨॥అసావిహానేకగుణోఽగుణోఽధ్వరఃపృథగ్విధద్రవ్యగుణక్రియోక్తిభిః । సంపద్యతేఽర్థాశయలింగనామభిర్విశుద్ధవిజ్ఞానఘనస్స్వరూపతః॥ ౩౩॥ ప్రధానకాలాశయధర్మసంగ్రహేశరీరఏషప్రతిపద్యచేతనామ్।క్రియాఫలత్వేనవిభుర్విభావ్యతేయథానలోదారుషుతద్గుణాత్మకః॥౩౪॥ అహోమమామీవితరంత్యనుగ్రహంహరింగురుంయజ్ఞభుజామధీశ్వరమ్।స్వధర్మయోగేనయజంతిమామకానిరంతరంక్షోణితలేదృఢవ్రతాః॥౩౫॥మాజాతుతేజఃప్రభవేన్మహర్ద్ధిభిస్తితిక్షయాతపసావిద్యయాచ । దేదీప్యమానేఽజితదేవతానాంకులేస్వయంరాజకులాద్ద్విజానాం॥౩౬॥బ్రహ్మణ్యదేవఃపురుషఃపురాతనోనిత్యంహరిర్యచ్చరణాభివందనాత్। అవాపలక్ష్మీమనపాయినీంయశోజగత్పవిత్రంచమహత్తమాగ్రణీః॥ యత్సేవయాశేషగుహాశయస్స్వరాడ్విప్రప్రియస్తుష్యతికామమీశ్వరః।తదేవతద్ధర్మపరైర్వినీతైస్సర్వాత్మనా బ్రహ్మకులంనిషేవ్యతాం॥౩౭॥పుమాన్లభేతానతివేలమాత్మనఃప్రసీదతోఽత్యంతశమంస్వతస్స్వయం । తన్నిత్యసం

షనిభుఃపరమానందోఽపిశరీరేచేతనాం విషయాకారాంబుద్ధిం ప్రతిపద్యతదభివ్యంగ్యానందరూపస్సన్- క్రియాఫలత్వేనప్రతీయతే॥ శ్రు॥ ఏతస్యైవానందస్యాన్యానిభూతానిమాత్రాముపజీవంతీతిశ్రుతేః- యథాఅనలోదారుషుస్థితః తద్గుణాత్మకఃదారుధర్మదైర్ఘ్యవక్రత్వాదిమాన్ తద్వత్- కథంభూతేశరీరేప్రధానమవ్యక్తం- కాలఃతత్క్షోభకః - ఆశయఃవాసనాఖ్యోఽదృష్టంతైస్సంగృహ్యతేజన్యతఇతితథాతస్మిన్దేహే॥౩౪॥ తదేవమప్రవృత్తాన్భగవద్భజనేప్రవర్త్యస్వతఃప్రవృత్తానాంప్రవృత్తి మభినందనేనదృఢయతి - అహోఇతి - వితరంతి కుర్వంతి॥ ౩౫॥ ఇదానీంహరిభక్తిదార్ఢ్యాయబ్రాహ్మణభక్తింవిధత్తేఅష్టభిః - మేతి - మహాంత్యశ్చతాఃబుద్ధయశ్చ - తాభిఃయద్రాజకులస్యతేజఃతస్మాత్సకాశాత్ - ద్విజానాంకులే - అజితఃహరిఃదేవతాయేషాం తేషాంవైష్ణవానాం కులేమాజాతుప్రభవేత్కదాచిదపితత్రప్రభావంనకుర్యాత్ - కథంభూతేసమృద్ధిభిర్వినాపిస్వయమేవతితిక్షాదిభిర్దేదీప్యమానే॥ ౩౬॥ బ్రాహ్మణానేవస్తువన్నాహ॥ బ్రహ్మణ్యేతి॥ యచ్చరణాభివందనాత్ హరిఃలక్ష్మీంయశశ్చావాప - యత్సేవయాచఈశ్వరఃతుష్యతితదేవబ్రహ్మకులంనిషేవ్యతామితిద్వయోరన్వయః॥ ౩౭॥ యదితి॥ తస్యాహ రేలోక సంగ్రహరూపోయోధర్మస్తత్పరైః॥౩౮॥నను బ్రహ్మకులఏవనిత్యం సేవ్యమానేసర్వదేవతాముఖభూతేగ్నౌయజ్ఞాద్యనుష్ఠానం నస్యాత్-నచతేనవినాచిత్తశుద్ధిః-నచతయావినామోక్షస్స్యాదిత్యాశంక్యాహద్వాభ్యాం - పుమానితి - యస్యబ్రహ్మకులస్యనిత్యసంబంధేననిషేవయాపుమాన్స్వయమేవజ్ఞానాధ్యాసాదికంవినాపి అత్యంతశమంమోక్షంలభతే - కుతఃయత్సేవ

యాస్వత ఏవ అనతివేలం శీఘ్రం ప్రసీదతః శుద్ధ్యతః ఆత్మనశ్చిత్తాత్ తతః పరం శ్రేష్ఠం జీవానాం కిం సుఖమస్తి - బ్రాహ్మ
ణసేవనైవ యజ్ఞాదిఫలం జ్ఞానఫలం చ సర్వం భవతీత్యర్థః॥౩౯॥ హవిరపి తదేవ పరం సుఖమిత్యాహ- అశ్నాతీతి - ఇజ్యా
నాం పూజ్యానామ్ ఇంద్రాదీనాం నామభిః యస్య ముఖే శ్రద్ధయా హుతం హవిః- అనంతో యథా అశ్నాతి - తథా చేతనయా
బహిష్కృతేరపి తేషు హుతాశనే హుతం నాశ్నాతి వైపుల్యతమశ్నాతి - తత్త్వకోవిదైః సర్వదేవమయ వైశ్చ తస్య ముఖా
దిభిరనంత ఇతి తత్త్వవిద్భిః సర్వభాగస్యచిదవసానత్వం పశ్యద్భిరిత్యర్థః - కుత ఏవంభూతో సావత్రాహ- పారమహంస్యం
యద్ జ్ఞానం తత్ప్రాపకాః సర్వాంతి అధికుర్వంతీతి పారమహంస్యపర్యాః ఉపనిషదః తాః గావో నా చోయస్మిన్- ఉపనిషద్భిః జ్ఞా
నఘనత్వేనోక్త ఇత్యర్థః - యద్వా పరమహంసానాం జ్ఞాననిష్ఠానాం గమ్యాః పారమహంస్యాః పరితః అయంతి గచ్ఛంతి గా
వః ఇంద్రియాణి యస్మాత్స పర్యగుః ఇంద్రియనియంతా - స చాసౌ స చ పారమహంస్యపర్యగుః - జ్ఞానతూప స్సర్వాంత
ర్యామీ చేత్యర్థః॥౪౦॥ న కేవలం చేతనత్వేన హుతాశనాద్విశేషః కింతు వేదజ్ఞానాదపీత్యాహ-యదితి - యదిత్యవ్యయం-
యే బ్రహ్మ-వేదం నిత్యం బిభ్రతి తేషామిత్యుత్తరేణాన్వయః- మంగళం నామ॥ శ్లో॥ ప్రశస్తాచరణం నిత్యమప్రశస్తస్య వ
ర్జనమ్। ఏతద్ధి మంగళం ప్రోక్తం మునిభిస్తత్త్వదర్శిభిరితి-మౌనమధ్యయనవిరోధివార్తాత్యాగః - సమాధి నాచిత్తైకా

బంధనిషేవయా తతః పరం కిమత్రాస్తి సుఖం హవిర్భుజామ్॥ ౩౯॥ అశ్నాత్యనంతః ఖలు తత్త్వకోవిదైః
శ్రద్ధాహుతం యన్ముఖ ఇజ్యనామభిః। నవైతథా చేతనయా బహిష్కృతే హుతాశనే పారమహంస్యపర్య
గుః॥౪౦॥ యద్బ్రహ్మ నిత్యం విరజం సనాతనం శ్రద్ధాతపో మంగళమౌనసంయమైః। సమాధినా బిభ్రతి హా
ర్థదృష్టయే యత్రేదమాదర్శ ఇవావభాసతే॥౪౧॥ తేషామహం పాదసరోజరేణుమార్యా వహేయాధికిరీ
టమాయుః। యం నిత్యదా బిభ్రత ఆశు పాపం నశ్యత్యముం సర్వగుణా భజంతి॥౪౨॥ గుణాయనం శీలధనం కృ
తజ్ఞం వృద్ధాశ్రయం సంవృణతేను సంపదః। ప్రసీదతు బ్రహ్మకులం గవాం చ జనార్దనః సానుచరశ్చ మహ్యమ్॥
౪౩॥ మైత్రేయః॥ ఇతి బ్రువాణం నృపతిం పితృదేవద్విజాతయః। తుష్టువుర్హృష్టమనసః సాధువాదేన
సాధవః॥౪౪॥ పుత్రేణ జయతే లోకానితి సత్యవతీ శ్రుతిః। బ్రహ్మదండహతః పాపో యద్వేనోఽత్యతరత్త
మః॥౪౫॥ హిరణ్యకశిపుశ్చాపి భగవన్నిందయా తమః। వివిక్షురత్యగాత్సూనోః ప్రహ్లాదస్యానుభావతః॥
౪౬॥ వీరవర్య పితః పృథ్వ్యాః సమాః సంజీవ శాశ్వతీః। యస్యేదృశ్యచ్యుతే భక్తిః సర్వలోకైకభర్తరి॥
౪౭॥ అహో వయం హ్యద్య పవిత్రకీర్తే త్వయైవ నాథేన ముకుందనాథాః। య ఉత్తమశ్లోకతమస్య విష్ణో
ర్బ్రహ్మణ్యదేవస్య కథాం వ్యనక్తి॥౪౮॥ నాత్యద్భుతమిదం నాథ తవాజీవ్యానుశాసనమ్। ప్రజానురాగో
మహతాం ప్రకృతిః కరుణాత్మనామ్॥౪౯॥ అద్య నస్తమసః పారస్త్వయోపాసాదితః ప్రభో। భ్రామ్యతాం
నష్టదృష్టీనాం కర్మభిర్దైవసంజ్ఞితైః॥౫౦॥ నమో వివృద్ధసత్త్వాయ పురుషాయ మహీయసే। యో బ్రహ్మ
క్షత్రమావిశ్య బిభర్తీదం స్వతేజసా॥౫౧॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-చతుర్థస్కంధే-ఏకవింశోధ్యాయః. ❋

మైత్రేయః॥ జనేషు ప్రగృణత్స్వేవం పృథుం పృథులవిక్రమమ్। తత్రోపజగ్ముర్మునయశ్చత్వారః సూర్య
వర్చసః॥౧॥ తాంస్తు సిద్ధేశ్వరాన్రాజా వ్యోమ్నోవతరతోర్చిషా। లోకానపాపాన్ కుర్వత్సానుగో చ

ష్టే ॥౪౧॥ అర్థదృష్టయే వేదార్థం విచారయితుమిత్యర్థః యత్ర వేదే ఇదం విశ్వం॥ ౪౧॥ తేషామితి - హే ఆర్యాః యావజ్జీ
వం అధికిరీటం మకుటస్యోపరి వహేయమేతి ప్రార్థనాయాం లిఙ్ యం రేణుం॥ ౪౨॥ గుణభజనస్యఫలమాహ గుణాయనం అ
న్వను సంపదః సంవృణుతే సమ్యగ్భజంతే తస్మాత్ ప్రసీదతు బ్రహ్మకులం గవాం కులం చ॥౪౩॥౪౪॥ సాధువాదమాహ- షడ్భిః
పుత్రేణేతి - యత్ యతః వేనోపి తమః నరకం అత్యతరత్ అతితతార॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ అహో ఇతి - ముకుందనా
థాః స్మః - త్వన్నాథత్వమేవ ముకుందనాథత్వే పర్యవసితమిత్యర్థః - తత్ర హేతుః-య ఇతి॥౪౮॥ నేతి-జీవ్యానాం సేవకా
నామనుశాసనం ప్రజాసు అనురాగః-ప్రకృతిః స్వభావః॥ ౪౯॥ అద్యేతి॥ ఉపాసాదితః సమీపం ప్రాపితః- కర్మభిర్భ్రా
మ్యతాం॥ ౫౦॥ నమ ఇతి - ఈశ్వరదృష్ట్యా విప్రాదయోపి ప్రణమంతి- బ్రహ్మ విశ్వ బ్రాహ్మణజాతిమధిష్ఠాయ- క్షత్త్రం
క్షత్త్రియాన్ బిభర్తి-క్షత్త్రం చావిశ్య బ్రహ్మ బిభర్తి-తదుభయం చావిశ్య ఇదం విశ్వం బిభర్తి॥౫౧॥ ఇతి భావార్థదీపికా
యాం-ఏకవింశోధ్యాయవ్యాఖ్యా. ❋

శ్లో॥ ద్వావింశే తు పరం జ్ఞానం పృథవే హరిశాసనాత్। సనత్కుమారో భగవానుపాదిశదితీర్యతే॥౧॥ తానితి॥ అర్చి

షాలక్షితాన్ సనకాదయ ఏత ఇతి జ్ఞాతవాన్-ఆచష్ట అపశ్యత్॥ ౨॥ తదితి॥ తేషాం దర్శనేనోద్గతాన్ ప్రాణాన్ ప్రాప్తు
మిచ్ఛురివ-అయంభావః॥శ్లో॥ ఊర్ధ్వం ప్రాణా హ్యుత్క్రామంతి యూనః స్థవిర ఆగతే। ప్రత్యుత్థానాభివాదాభ్యాం పున
స్తాన్ ప్రతిపద్యత ఇతి స్మృతేః-ప్రాణాస్తావత్ తైజసాక్షిప్తాః తాన్ ప్రత్యుద్గచ్ఛంతి- అతః స్వయమనుద్గచ్ఛతః ప్రాణహాని
స్స్యాదితి భయాదివ ససంభ్రమం ప్రత్యుద్గమం చకారేతి-సహ సదస్యైరనుగైశ్చ వర్తమానః- ఇంద్రియేశో జీవః గుణాన్
గంధాదీన్ ప్రతియథోద్గచ్ఛతీత్యౌత్సుక్యే దృష్టాంతః॥౩॥గౌరవాదితి॥యంత్రితో వశీకృతః గృహీతమధ్యార్హణ మధ్యామా
సనం చ నైః తాన్॥౪॥తదితి॥మార్జితం క్షాళితమలకబంధనం కేశబంధనం యస్య మానయన్ మహత్త్వం చచార॥౫॥హాటకా
సన ఇతి॥భవస్యాప్యగ్రజత్వేన మాన్యాన్॥ ౬॥ ప్రీతః ప్రాహేత్యుక్తం తదేవ ప్రీతిపూర్వకం వచనమాహ దశభిః- అహో ఇ
తి॥ హే మంగళాయనాః మంగళమయనం యేషాం-మయా కిం మంగళమాచరితం యస్య మే యోగిభిరపి దుర్దర్శానాం॥౭॥
౮॥దుర్దర్శత్వమాహ నైవేతి ॥ సర్వదృశమాత్మానం-యథా సర్వాదృశ్యా నలక్షయంతేఽస్య విశ్వస్య హేతవో మహదా
దయో మన్వాదయో వా-యద్వా కథంభూతాన్ యే అస్య సర్వదృగాత్మదర్శనస్య హేతవస్తాన్॥ ౯॥అధనా ఇతి॥ యేషాం
సాధూనాం గృహాః అగ్న్యాం పూజ్యానాం వార్యః వరణీయాః స్వీకారార్హాః అంబ్వాదయో యేషు తాదృశాః అంబు చత్ర

ష్టలక్షితాన్॥౨॥తద్దర్శనోద్గతాన్ ప్రాణాన్ ప్రత్యాదిత్సురివోత్థితః। ససదస్యానుగో వైన్య ఇంద్రియే
శో గుణానివ॥౩॥ గౌరవాద్యంత్రితస్సభ్యః ప్రశ్రయానతకంధరః।విధివత్పూజయాంచక్రే గృహీతాధ్యర్హ
ణాసనాన్॥౪॥తత్పాదశౌచసలిలైర్మార్జితాలకబంధనః।తత్ర శీలవతాం వృత్తమాచరన్మానయన్నివ॥
హాటకాసన ఆసీనాన్ స్వధిష్ణ్యేష్వివ పావకాన్।శ్రద్ధాసంయమసంయుక్తః ప్రీతః ప్రాహ భవాగ్రజాన్॥
౬॥పృథురువాచ॥ అహో ఆచరితం కిం మే మంగళం మంగళాయనాః। యస్య వో దర్శనం హ్యాసీద్దుర్దర్శానాం చ
యోగిభిః॥౭॥ కిం తస్య దుర్లభతరమిహ లోకే పరత్ర చ । యస్య విప్రాః ప్రసీదంతి శివో విష్ణుశ్చ సానుగః॥
నైవ లక్షయతే లోకో లోకాన్ పర్యటతోఽపి యాన్।యథా సర్వదృశః సర్వ ఆత్మానం యేఽస్య హేతవః॥౯॥
అధనా అపి తే ధన్యాస్సాధవో గృహమేధినః।యద్గృహా హ్యర్హవర్యాంబుతృణభూమీశ్వరావరాః॥ వ్యా
శాలయద్రుమా వై తే హ్యరిక్తాఖిలసంపదః।యద్గృహాస్తీర్థపాదీయపాదతీర్థవివర్జితాః॥౧౧॥స్వాగతం వో
ద్విజశ్రేష్ఠా యద్వ్రతాని ముముక్షవః।చరంతి శ్రద్ధయా ధీరా బాలా ఏవ బృహంతి వై॥౧౨॥ కచ్చిన్నః కుశలం
నాథా ఇంద్రియార్థార్థవేదినామ్।వ్యసనావాప ఏతస్మిన్పతితానాం స్వకర్మభిః॥౧౩॥భవత్సు కుశలప్ర
శ్న ఆత్మారామేషు నేష్యతే।కుశలాకుశలా యత్ర న సంతి మతివృత్తయః॥౧౪॥తదహం కృతవిస్రంభః సుహృ
దో వస్తపస్వినాం।సంపృచ్ఛే భవ ఏతస్మిన్ క్షేమః కేనాంజసా భవేత్॥౧౫॥వ్యక్తమాత్మవతామాత్మా భగ
వానాత్మభావనః।స్వానామనుగ్రహాయేమాం సిద్ధరూపీ చరత్యజః॥౧౬॥మైత్రేయః॥పృథోస్తత్సూక్తమా
కర్ణ్య సారం సుష్ఠు మితం మధు।స్మయమాన ఇవ ప్రీత్యా కుమారః ప్రత్యువాచ హ॥౧౭॥సనత్కుమారః॥సా
ధు పృష్టం మహారాజ సర్వభూతహితాత్మనా।భవతా విదుషా చాపి సాధూనాం మతిరీదృశీ॥౧౮॥సంగమః
ఖలు సాధూనాముభయేషాం చ సమ్మతః।యత్సంభాషణసంప్రశ్నస్సర్వేషాం వితనోతి శమ్॥౧౯॥ అస్త్యే

ణం చ భూమిశ్చ ఈశ్వరో గృహస్వామీ చ అవరా భృత్యాదయశ్చ ॥౧౦॥వ్యాళేతి॥వ్యాళానామాలయా ద్రుమా ఏవ తే - అరి
క్తాః పూర్ణాః అఖిలాస్సంపదో యేషు-తాదృశా అపి యే గృహాః-తీర్థపాదీయా వైష్ణవాస్తేషాం పాదతీర్థేన వివర్జితాః॥
౧౧॥స్వాగతమితి॥స్వాగతం భద్రమాగమనం జాతం-యద్యస్మాత్ బాలా ఏవ భవంతో బృహంతి వ్రతాని చరంతి- యద్వా యే
షాం వో వ్రతాని అన్యే బాలాశ్చరంతి॥ ౧౨॥కచ్చిదితి॥ ఇంద్రియార్థమేవార్థం పురుషార్థం యే విదంతి తేషాం నః వ్యసనాన్యు
ప్యంతే యస్మిన్ తస్మిన్ సంసారే॥౧౩॥నన్వభ్యాగతానాం కుశలం పృచ్ఛ్యతే నత్వాత్మన స్తత్రాహ భవత్స్వితి॥౧౪॥తదితి॥ త
త్ర స్మాత్ కృతవిశ్వాసస్సన్ తపస్వినాం తు తపసాం సుహృదో యుష్మాన్ పృచ్ఛామి॥౧౫॥నఖల్వన్యయోగితుల్యా యూయం
కింతు సాక్షాద్భగవాన్ ఏవేత్యాహ॥వ్యక్తమితి॥వ్యక్తం నిశ్చితం ఆత్మవతాం ఆత్మత్వేన ప్రకాశమానః ఆత్మానం భావయతి
ప్రకాశయతీతి తథా-ఇమాం పృథివీం చరతి॥౧౬॥పృథోరితి॥సూక్తం శోభనం వచనం-సారం న్యాయ్యం సుష్ఠు గంభీరా
ర్థకం-మితమల్పాక్షరం మధు శ్రోత్రప్రియం-ముఖప్రసత్త్యా స్మయమాన ఇవ ప్రతీయమానః॥ ౧౭॥ ౧౮॥ స్వయమపి పృథో
స్సంగమమభినందతి॥ సంగమ ఇతి ॥ ఉభయేషాం వక్తౄణాం చ శ్రోతౄణాం చ యేషాం సంభాషణసహిత స్సంప్ర

శ్రుతః సర్వేషాం శం సుఖం విస్తారయతి॥ ౧౯॥ తదేవం సంగమం ప్రశ్నంచాభినంద్యానువాదముఖేనైవ మోక్షసాధనముపది
శతి॥అస్త్యేవేతి॥ గుణానామనువాదనే ప్రశ్నద్వారేణానువాదః ప్రవర్తితే శ్రవణ ఇత్యర్థః॥ఆత్మనో మనసః అంతః అంత
స్థం కామాత్మకం మలం విధునోతి-కషాయం ధాతురాగవదనివర్త్యం॥౨౦॥ చిత్తశుద్ధ్యా వ్యవహితౌ వైరాగ్య మాత్మని ర
తిశ్చ భవతి॥నచ తతోఽధికం సాధనమస్తి శాస్త్రేషు తయోరేవ మోక్షహేతుత్వనిశ్చయాదిత్యాహ॥ శాస్త్రేష్వితి॥ సధ్ర్యక్
విమృశేషు సమ్యక్ విచారవత్సు క్షేమస్య హేతురేతావానేవ సునిశ్చితః-కోఽసౌ ఆత్మవ్యతిరిక్తే దేహాదౌ -అసంగో వైరాగ్యం
ఆత్మని రతిశ్చ ఆత్మనో విశేషణం నిర్గుణే బ్రహ్మణీతి॥౨౧॥ స చైత దేవాతిదుర్లభమిత్యాశంక్యోత్తమాధికారిణః శ్రవణమా
త్రేణ భవతి-అన్యస్య తు చిత్తశుద్ధ్యనుసారేణ సాధనతారతమ్యేనోత్తరోత్తరం వర్ధమానయా భక్త్యేత్యభిప్రేత్యాహ చతుర్భిః- స్యాదితి॥
సా బ్రహ్మణి రతిరసంగశ్చ శ్రద్ధాదిభిః స్యాదితి చతుర్ణామన్వయః-జిజ్ఞాసయా తత్త్వవిశేష బుభుత్సయా పుణ్యాం శ్రవణీయ
శ్లోకస్య తస్య హరేః పుణ్యాయా కథయా చ॥ ౨౨॥ అర్థేతి॥అర్థా ఆరామా అర్థస్పష్టాస్తాపసాః ఇంద్రియారామాః
కామనిష్ఠా రాజసాః తైస్సహాయా గోష్ఠీ తస్యామనుతృష్ణయా-తేషాంచ యే సమ్మతాః కామాశ్చ తేషామపరిగ్రహేణ
వివిక్తే విజనే యా రుచిస్తయా-ఆత్మన్యేవ పరితోషే చ మతిః స్యాత్ కింతు హరేర్గుణపీయూషపానాద్వినా తస్మిన్ సతి వివిక్త
రుచిర్నాకార్యా-నచాత్మని పరితోషః కార్య ఇత్యర్థః॥౨౩ అహింసయేతి॥పారమహంస్యచర్యయా-ఉపశమాదిప్రధానయా
వృత్త్యా-స్మృత్యా ఆత్మహితానుసంధానేన ముకుందాచరితమేవాగ్ర్యం సీధు శ్రేష్ఠమమృతం తచ్చరితే స్మృతిసుఖే నేత్య
ర్థః-మార్గాంతరస్యానిందయా-నిరీహయా-యోగక్షేమార్థక్రియారాహిత్యేన-ద్వంద్వ తితిక్షయా శీతోష్ణాదిద్వం

వ రాజన్ భవతో మధుద్విషః పాదారవిందస్య గుణానువాదనే। రతిర్దురాపా విధునోతి నైష్ఠికీ కామం కషా
యం మలమంతరాత్మనః॥౨౦॥శాస్త్రేష్వియానేవ సునిశ్చితో నృణాం క్షేమస్య సధ్ర్యగ్విమృశేషు హేతుః।
అసంగ ఆత్మవ్యతిరిక్త ఆత్మని దృఢా రతిర్బ్రహ్మణి నిర్గుణే చ యా॥౨౧॥సా శ్రద్ధయా భగవద్ధర్మచర్యయా జి
జ్ఞాసయాధ్యాత్మికయోగనిష్ఠయా। యోగేశ్వరోపాసనయా చ నిత్యం పుణ్యశ్రవఃకథయా పుణ్యయా చ॥
౨౨॥అర్థేంద్రియారామసగోష్ఠ్యతృష్ణయా తత్సమ్మతానామపరిగ్రహేణ చ ।వివిక్తరుచ్యా పరితోష ఆ
త్మన్వినా హరేర్గుణపీయూషపానాత్॥అహింసయా పారమహంస్యచర్యయా స్మృత్యా ముకుందాచ
రితాగ్ర్యసీధునా।యమైరకామైర్నియమైశ్చాప్యనిందయా నిరీహయా ద్వంద్వతితిక్షయా చ॥౨౪॥హరేర్ముహు
స్తత్పరకర్ణపూరగుణాభిధానేన విజృంభమాణయా।భక్త్యా హ్యసంగస్సదసత్యనాత్మని స్యాన్నిర్గుణే
బ్రహ్మణి చాంజసా రతిః॥౨౫॥యదా రతిర్బ్రహ్మణి నైష్ఠికీ పుమానాచార్యవాన్ జ్ఞానవిరాగరంహసా। ద
హత్యవీర్యం హృదయం జీవకోశం పంచాత్మకం యోనిమివోత్థితోఽగ్నిః॥౨౬॥దగ్ధాశయో ముక్తసమస్త తద్గు
ణో నైవాత్మనో బహిరంతర్విచష్టే।పరాత్మనోర్యద్వ్యవధానం పురస్తాత్స్వప్నే యథా పురుషస్తద్వినా
శే॥ఆత్మానమింద్రియార్థం చ పరం యదుభయోరపి।సత్యాశయ ఉపాధౌ వై పుమాన్పశ్యతి నాన్యథా॥౨౮॥

ద్వసహనేనేతి॥౨౪॥కథమేతత్రోక్తమపి కథనం భక్త్యావంతరంగత్వేన పునరుచ్యతే॥ హరేరితి॥ తత్పరాః హరిభక్తాః తే
షాం కర్ణపూరాః కర్ణాలంకారభూతా యే హరేః గుణాః తేషామభిధానేన సదసతి కార్యకారణరూపే॥౨౫॥ భవత్వే
స్యాత్తావసంగ ఆత్మరతిశ్చ తతః కిమత ఆహ॥యదేతి॥ యదా ప్రాప్తా రతిర్భవతి తదా ఆచార్యవాన్ సన్ జ్ఞానవిరాగ
రంహసా జ్ఞానవైరాగ్యయోర్వేగేన అవీర్యం నిర్వాసనం సత్ జీవస్య కోశమావరకమహంకారం హృదయం పుమాన్ దహతి క
థంభూతం పంచమహాభూతప్రధానం-యద్వా అవిద్యాస్మితరాగద్వేషాభినివేశాః పంచ-తదాత్మకం- ఉత్థితః ప్రజ్వలితో
గ్నిః యోనిమరణిమేవ-యద్వా యదా రతిరాచార్యానుగ్రహశ్చ తదా ఆత్మజ్ఞానవిరాగయోర్యోగేనోత్థితః సాక్షాత్ తదాకారః
అవీర్యం పునః ప్రరోహాక్షమం యథా న భవత్యేవం హృదయం దహతి- శేషం సమానమ్॥ ౨౬॥ తతః కిమత ఆహ॥ దగ్ధాశయ
ఇతి॥దగ్ధ ఆశయో హృదయముపాధిర్యస్య అత ఏవ ముక్తాః సమస్తాస్తస్య గుణాః కర్తృత్వాదయో యేన-ఆత్మనస్సకాశాద్బ
హిర్ఘటాది-అంతః సుఖదుఃఖాది- నైష విచష్టే న పశ్యత్యేవ-కుత ఇత్యపేక్షాయాం ద్రష్టృదృశ్యప్రతీతేరంతః కరణహేతు
త్వాదిత్యాహ-పరో దృశ్యః ఆత్మా ద్రష్టా తయోర్యద్వ్యవధానం భేదకం పూర్వమాసీత్ - తస్య వినాశే సతి - యథా
స్వప్నే రాజాహమిత్యారోపితం సైన్యాది ద్రష్టారం దృశ్యం సైన్యం చ స్వప్నస్థానాశేన పశ్యతి తద్వత్॥ ౨౭॥ ద్రష్టృ
దృశ్యభేదప్రతీతేరంతః కరణహేతుత్వమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాముపపాదయతి॥ ఆత్మానమితి ॥ ఆత్మానం ద్రష్టా

రం ఇంద్రియార్థం దృశ్యం ఉభయోః తయోః పరం సంబంధహేతుమహంకారం చ ఆశయం అంతఃకరణం సత్యవజ్జాగ్రత్స్వప్న
యోః పశ్యతి అస్యథా సుషుప్తౌ తదుక్తం॥ శ్లో॥ దృశ్యానురంజితం ద్రష్టృ దృశ్యం ద్రష్ట్రనురంజితమ్ । అహం వృత్త్యోభ
యం రక్తం తన్నాశే ద్వైతమాత్మన ఇతి॥ ౨౮॥ ఏకస్మిన్నాత్మని దృశ్యాది భేదప్రతీతిర్నోపాధికీతి దృష్టాంతేన స్పష్టయతి॥ ని
మిత్త ఇతి॥ లోకేపి చ సర్వత్ర జలదర్పణాదౌ భేదనిమిత్తే సత్యేవ ఆత్మనో బింబభూతస్య పరస్య ప్రతిబింబస్య చ భేదం పశ్యతి న
తు జలాద్యభావే॥ ౨౯॥ తదేవం చతుర్భిః అసంగాత్మరత్యోర్మోక్షహేతుత్వముక్తం ఇదానీమనాత్మరతేః సంసారహేతుత్వ
మాహ॥ ఇంద్రియైరితి॥ ధ్యాయతాం గుణారోపేణ స్మరతాం పుంసామింద్రియాణి స్రగ్రాదిభిర్విషయైః కృష్యంతే విషయా
సక్తిం ప్రాప్యంతే తైశ్చ మన ఆకృష్యతే తేన చ బుద్ధిస్సకాశాత్ చేతనాం విచారసామర్థ్యం హరతి ఏతచ్చావివేకినా నలక్ష్య
త ఇతి దృష్టాంతేనాహ తీరజః కుశాది స్తంబో యథా మూలైస్స్వీయం హ్రదాదపః హరతి తద్వత్॥ ౩౦॥ భ్రశ్యతీతి॥ చి
త్తం చేతనామనుతస్యామపహృతాయాం స్మృతిః పూర్వాపరానుసంధానం భ్రశ్యతి ఏవం తద్రోధం జ్ఞానభ్రంశం ఆ
త్మన ఏవ హేతోః ఆత్మనోపహ్నవనాశం ప్రాహుః॥ ౩౧॥ ఏవంభూతో నాశో భవతు తతశ్చ కిమిత్యత ఆహ॥ నేతి॥ య
దధియమధికృత్య అన్యస్య విషయస్య ప్రియతమత్వం॥ శ్రుతి॥ ఆత్మనస్తు కామాయ సర్వం ప్రియం భవతీతి శ్రుతేః తస్యాత్మనః
స్వేనైవ యో వ్యతిక్రమోపహ్నవః తస్మాత్ యః స్వార్థనాశః అతః పరతరః స్వార్థనాశో నాస్తి ౩౨॥ కుత ఇత్యత ఆహ॥ అర్థే
తి॥ విషయస్య అర్థస్యాభిధ్యానం ఇంద్రియార్థః కామః తస్యాభిధ్యానం సర్వార్థనాశః జ్ఞానం విజ్ఞానం పరోక్షాపరోక్షం యే
న ధ్యానేన ముఖ్యతాం స్థావరతాం॥ ౩౩॥ అనాత్మరతేరనర్థహేతుత్వముక్తం సంగస్యాప్యాహ॥ నేతి॥ యద్వస్తుధర్మాదీనాం

నిమిత్తే సతి సర్వత్ర జలాదావపి పూరుషః। ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి భిదాం పశ్యతి నాన్యథా॥ ౨౯॥ ఇంద్రియైర్వి
షయాకృష్టైరాక్షిప్తం ధ్యాయతాం మనః। చేతనాం హరతే బుద్ధేః స్తంబస్తోయమివ హ్రదాత్॥ ౩౦॥ భ్ర
శ్యత్యనుస్మృతిశ్చిత్తం జ్ఞానభ్రంశః స్మృతిక్షయే । తద్రోధం కవయః ప్రాహురాత్మాపహ్నవమాత్మనః॥
౩౧॥ నాతః పరతరో లోకే పుంసస్స్వార్థవ్యతిక్రమః । యదధ్యన్యస్య ప్రేయస్త్వమాత్మనస్స్వవ్యతిక్ర
మాత్॥ ౩౨॥ అర్థేంద్రియార్థాభిధ్యానం సర్వార్థాపహ్నవో నృణామ్। భ్రంశితో జ్ఞానవిజ్ఞానాద్యేనావి
శతి ముఖ్యతామ్॥ ౩౩॥ న కుర్యాత్కర్హిచిత్సంగం తమస్తీవ్రం తితీర్షుకః। ధర్మార్థకామమోక్షాణాం యద
త్యంతవిఘాతుకమ్॥ ౩౪॥ తత్రాపి మోక్ష ఏవార్థ ఆత్యంతికతయేష్యతే। త్రైవర్గ్యోర్థో యతో నిత్యం కృ
తాంతభయసంయుతః॥ ౩౫॥ పరేవరే చ యే భావా గుణవ్యతికరాదను । న తేషాం విద్యతే క్షేమమీశవి
ధ్వంసితాశిషామ్॥ ౩౬॥ తత్త్వం నరేంద్ర జగతామథ తస్థుషాం చ దేహేంద్రియాసుధిషణాత్మభిరావృతా
నామ్ । యః క్షేత్రవిత్తపదయా హృది విష్వగావిః ప్రత్యక్చకాస్తి భగవాంస్తమవేహి సోస్మి॥ ౩౭॥ యస్మిన్ని
దం సదసదాత్మతయా విభాతి మాయా వివేకవిధుతి స్రజి వాహిబుద్ధిః। తం నిత్యముక్తపరిశుద్ధవిబుద్ధతత్త్వం

విఘాతుకం తస్మిన్ సంగం తమస్సంసారం॥ ౩౪॥ తుల్యవన్నిర్దేశాత్పురుషార్థసామ్యభ్రాంతిం వారయతి॥ తత్రేతి॥ తత్రా
పి కృతాంతః కాలః॥ ౩౫॥ భయసంయుతత్వమేవాహ॥ పర ఇతి॥ పరే బ్రహ్మాదయః అవరే అస్మదాదయః గుణక్షోభాదను
పశ్చాద్భవంతి ఈశః కాలః తేన విధ్వంసితా ఆశిషో యేషాం॥ ౩౬॥ తత్త్వమితి॥ యస్మాదనాత్మరతిరనర్థహేతుః తత్తస్మాజ్జగ
తాం జంగమానాం తస్థుషాం స్థావరాణాం చ - దేహాదిభిరాత్మనా హంకారేణ చ - ఆవృతానాం హృది యశ్చకాస్తి ప్రకా
శతే తమవేహి - కథం సోస్మి - సోస్తీతి పాఠే స ఏవ ఏకోస్తి తతోన్యదసదిత్యర్థః॥ నను జీవో హృది చకాస్తి నాన్యస్తత్రాహ-
క్షేత్రవిదం జీవం తత్పతి నియమయతీతి క్షేత్రవిత్తపః తస్య భావస్తత్తా తయా - అంతర్యామి రూపేణ - యద్వా క్షేత్రవిత్తే
అహంమమతాస్పదే పాతీతి క్షేత్రవిత్తపః తేన రూపేణ జీవస్తు పారతంత్ర్యాన్న పాతి - నను కర్మ జీవం నియచ్ఛతి నలపిః ప్ర
త్యక్షః తర్హి బుద్ధిః న ప్రత్యక్ ప్రతిలోమం చకాస్తి - బుద్ధిస్తు పరాగ్విషయాకారేణ - తర్హ్యహంకారః న విష్వక్ వ్యాప్తత్వేన -
స తు పరిచ్ఛిన్నః ఏవంభూతో యో భగవాంస్తమవేహి॥ ౩౭॥ స్థావరజంగమాదీనాం హృది చకాస్తీత్యుక్తే తేషాం సత్త్వం
తత్సంబంధాదీశ్వరస్య మాలిన్యం చ ప్రసక్తం నిరాకుర్వన్నుద్రిక్తభక్త్యా తం ప్రణమతి॥ యస్మిన్నితి॥ యస్మిన్నిదం విశ్వం
సదసదాత్మతయా ఉత్కృష్టభావేన కార్యకారణభావేన వా - మాయయైవ విభాతి - తం ప్రపద్యే - మాయాత్వే హేతుః
వివేచేన విధుతిః నిరాకృతిర్యస్య తత్ - స్రజి వేతి వాశబ్దో దృష్టాంతే నిత్యముక్తం - యతః పరిశుద్ధం తతః - విబుద్ధం తత్త్వం
సత్యం - అత ఏవ ప్రత్యూఢా అభిభూతా - కర్మభిః కలిలా మలినా ప్రకృతిర్యేన తం॥ ౩౮॥ తమవేహీత్యుపదిష్టం - త

స్వజ్ఞానస్యమహత్త్వేనభక్తిముపదిశతిద్వాభ్యాం॥ యదితి॥ యస్యపాదపంకజయోః పలాశాని అంగుళయః తేషాంవిలా
సః కాంతిః తస్యభక్త్యాస్మృత్యాకర్మాశయంఅహంకారరూపంహృదయగ్రంథింకర్మభిరేవగ్రథితం- రిక్తానిర్విషయామ
తిర్యేషాం-రుద్ధః ప్రత్యాహృతః స్రోతోగణఇంద్రియవర్గో యైః అరణంశరణం॥౩౯॥నను॥ శ్రు॥ బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమితిశ్రు
తేః కథంయతయోనోద్గ్రథయంతీత్యుచ్యతేతత్రాహ॥కృచ్ఛ్రఇతి॥ అప్లవేశాః ప్లవస్తరణహేతుః ఈశో యేషాం తేన భవం
తితితథా-మహానిహాతరణేకృచ్ఛ్రః క్లేశః- తేపిఅసుఖేనయోగాదినా ఇంద్రియషడ్వర్గగ్రాహంభవార్ణవంతితీర్షంతిత
త్తస్మాద్దుపప్లవందుస్తరార్ణందుస్తరార్ణవమిత్యర్థః-యద్వాఅర్ణశబ్దేవకారాభావఆర్షః-దుస్తరోదకరూపంవ్యసన
మిత్యర్థః॥౪౦॥సఇతి॥ఆత్మమేధసాబ్రహ్మవిచారదర్శితాఆత్మనోగతిస్తత్త్వంయస్మైసః॥౪౧॥ కృతఇతి॥ బ్రహ్మన్నితిసంబో
ధనం-ప్రాధాన్యాదేకస్య-యూయమిత్యుక్తిఃసర్వాన్ప్రతి॥౪౨॥ నిష్పాదితమితి॥ ఆత్మనాదేహేనసహసర్వం రాజ్యాది
కంమదీయంసాధూచ్ఛిష్టంసాధుభిః స్వీయంసన్మహ్యం ప్రసాదరూపేణదత్తంఅతస్తత్రమమస్వత్వాభావాత్ గురుద
క్షిణార్థంకిందదేనహిపిత్రాదత్తంమోదకాదితస్మైదానరూపేణప్రత్యర్పయంతి॥౪౩॥నివేదనంతుతదీయస్యైవసమర్పణం

ప్రత్యాద్ధకర్మకలిలప్రకృతింప్రపద్యే॥ ౩౮॥ యత్పాదపంకజపలాశవిలాసభక్త్యాకర్మాశయంగ్రథిత
ముద్గ్రథయంతిసంతః। తద్వన్నరిక్తమతయోయతయోపిరుద్ధస్రోతోగణాస్తమరణంభజవాసుదేవమ్॥
౩౯॥కృచ్ఛ్రోమహానిహభవార్ణవమప్లవేశాంషడ్వర్గనక్రమసుఖేనతితీర్షయంతి।తత్త్వంహరేర్భగవతో
భజనీయమంఘ్రింకృత్వోడుపంవ్యసనముత్తరదుస్తరార్ణమ్॥౪౦॥మైత్రేయః॥ సఏవంబ్రహ్మపుత్రేణకు
మారేణాత్మమేధసా।దర్శితాత్మగతిస్సమ్యక్ప్రశస్యోవాచతంనృపః॥౪౧॥రాజా॥ కృతోమేనుగ్రహఃపూ
ర్వంహరిణార్తానుకంపినా।తమాపాదయితుంబ్రహ్మన్భగవన్యూయమాగతాః॥౪౨॥నిష్పాదితంతుకా
ర్త్స్న్యేనభగవద్భిర్ఘృణాళుభిః।సాధూచ్ఛిష్టంహిసర్వంమేఆత్మనాసహకిందదే॥ ౪౩॥ ప్రాణాదా
రాస్సుతాబ్రహ్మన్గృహాశ్చసపరిచ్ఛదాః।రాజ్యంబలంమహీకోశమితిసర్వం నివేదితమ్॥ ౪౪॥ సేనాప
త్యంచరాజ్యంచదండనేతృత్వమేవచ। సర్వలోకాధిపత్యంచ వేదశాస్త్రవిదర్హతి॥౪౫॥ స్వమేవబ్రాహ్మ
ణోభుఙ్క్తేస్వంవస్తేస్వందదాతిచ । తస్యైవానుగ్రహేణాన్నంభుంజతేక్షత్రియాదయః॥౪౬॥ యైరీ
దృశీభగవతోగతిరాత్మవాదఏకాంతతోనిగమిభిఃప్రతిపాదితానః। తుష్యంత్వదభ్రకరుణాస్స్వకృతేనని
త్యంకోనామతత్ప్రతికరోతివినోదపాత్రమ్॥౪౭॥ మైత్రేయః॥ తఆత్మయోగపతయఆదిరాజేనపూజి
తాః।శీలంతదీయంశంసంతఃఖేభూవన్మిషతాంనృణామ్॥౪౮॥వైన్యోపిధుర్యోమహతాంసంస్థిత్యాధ్యా
త్మశిక్షయా।ఆప్తకామమివాత్మానంమేనేఆత్మన్యవస్థితః॥౪౯॥కర్మాణిచయథాదేశంయథాకాలంయథా
బలమ్।యథోచితంయథావిత్తమకరోద్బ్రహ్మసాత్కృతమ్॥౫౦॥ ఫలంబ్రహ్మణిసన్న్యస్యనిర్విషంగస్స
మాహితః।కర్మాధ్యక్షంచమన్వానఆత్మానంప్రకృతేఃపరమ్॥౫౧॥గృహేషువర్తమానోపిససామ్రాజ్య
శ్రియాన్వితః । నాసజ్జతేంద్రియార్థేషునిరహంమతిరర్కవత్॥౫౨॥ఏవమధ్యాత్మయోగేనకర్మాణ్యనుస
మాచరన్।పుత్రానుత్పాదయామాసపంచార్చిష్యాత్మసంమతాన్॥౫౩॥ విజితాశ్వంధూమ్రకేశంహర్య
శ్వంద్రవిణంవృకం।సర్వేషాంలోకపాలానాందధారైకఃపృథుర్గుణాన్॥౫౪॥గోపీథాయజగత్సృష్టేః

యథాభృత్యోరాజ్ఞేసేవారూపేణతాంబూలాదికమర్పయతి-తథామయాపిసర్వంనివేదితంస్వీకురుతేత్యాహ॥ ప్రాణా
ఇతి॥౪౪॥ఆత్మనఃస్వత్వాభావంప్రపంచయతిసేనాపత్యంచేతిద్వాభ్యాం॥౪౫॥ స్వమితి॥వస్తేపరిధత్తే- అన్నమాత్రం కేవ
లంభుంజతేనతుదానేస్వతంత్రాః॥౪౬॥ సత్యపిస్వత్వేసర్వస్వేనాపినగురోఃప్రత్యుపకర్తుంశక్యమిత్యాహ॥ యైరితి॥ ఆ
త్మవాదేఅధ్యాత్మవిచారే-ఏకాంతతఃనిశ్చయేన-నిగమిభిఃవేదవిద్భిః- తేనిత్యమనల్పకరుణాఃస్వకృతేనైవదీనోద్ధరణకర్మ
ణాతుష్యంతు - కోనామతత్కృతముపకారంప్రతిస్వయముపకరోతి - ఉదపాత్రమంజలింవినా-మయాఅంజలిరేవతే
భ్యోబద్ధఇత్యర్థః॥ యద్వావినోదపాత్రంఅపహాసాస్పదం-ప్రత్యుపకారేప్రవృత్తోజనానామపహాసాస్పదంభవేదిత్యర్థః॥
౪౭॥తఇతి॥ఖేభూవన్ఆకాశమార్గేగతాః॥౪౮॥వైన్యఇతి॥ధుర్యోముఖ్యః-అధ్యాత్మశిక్షయాసంస్థితిరేకాగ్రతాతయా
ఆత్మన్యవస్థితస్సన్మేనే॥౪౯॥కర్మాణీతి॥బ్రహ్మసాత్కృతంబ్రహ్మణ్యర్పితంయథాభవతితథా॥౫౦॥ఫలమితి॥ నిర్విషంగః
కర్మస్వనాసక్తః-కర్మాధ్యక్షంకర్మసాక్షిణముదాసీనంమన్వానఃఅకరోదితిపూర్వేణైవాన్వయః- నాసజ్జతేత్యుత్తరేణ

వా॥౫౧॥౫౨॥ ఏవమితి॥ అర్చిషిభార్యాయాం॥౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ రాజేతి॥ సోమశ్చాసౌ రాజా చ స ఇవ భువో వసుధనం గృ ణ్హన్ విసృజంశ్చ సః సూర్యవత్ - రాజ్ఞః ప్రతపనమాజ్ఞాకరణం॥౫౬॥ దుర్ధర్ష ఇతి॥ అగ్నివద్దుర్ధర్షః దుర్వ్యాసస్య వగ ఇవ ౫౭॥ వర్షతీతి॥ సముద్రో యథా గాంభీర్యేణ తత్తావానితి న బుధ్యతే తథా - అస్యాభిప్రాయతో దుర్బోధః - అచలరాట్ మేరురివ॥౫౮॥౫౯॥ మాతరిశ్వేతి॥ సర్వాత్మా సర్వత్ర సంచారశక్తిః బలాదిభిః సర్వాత్మా మాతరిశ్వేవ - భూతరాట్ శ్రీరుద్రః ౬౦॥ కందర్ప ఇతి॥ అజో బ్రహ్మేవ॥౬౧॥ బృహస్పతిరితి॥ ఆత్మవత్త్వం జితేంద్రియత్వం భక్త్యాదిభిః పరార్థోద్యమేచ ఆత్మనైవ తుల్యః నిరుపమః॥౬౨॥ కీర్త్యేతి॥ పుంభిః సత్పురుషైః రామః సీతాపతిర్యథా సతాం కర్ణరంధ్రేషు ప్రవిష్టః॥౬౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ద్వావింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ త్రయోవింశేన ధార్యస్య వనే నిత్యసమాధితః। విమానమధిరుహ్యాథ వైకుంఠగతిరీర్యతే॥ ౧॥ దృష్ట్వేతి॥ ప్రవయః సంవృద్ధం దృష్ట్వా తపోవనమగాదితి తృతీయేనాన్వయః - స్వకృతోఽనుసర్గః అన్నాదిసర్గః పురగ్రామాదిసర్గశ్చ - వర్ధితః అశేషః

కాలేస్వ స్వేచ్ఛయాత్మకః। మనోవాగ్భూమ్సూక్తిభిస్సౌమ్యైర్గుణైస్సంరంజయన్ప్రజాః॥ ౫౫॥ రాజేత్యధాన్నామధేయం సోమరాజ ఇవాపరః। సూర్యవద్విసృజన్ గృహ్ణన్ ప్రతపంశ్చ భువో వసు॥ ౫౬॥ దుర్ధర్షస్తేజసేవాగ్నిర్మహేంద్ర ఇవ దుర్జయః। తితిక్షయా ధరిత్రీవ ద్యౌరివాభీష్టదో నృణామ్॥ ౫౭॥ వర్షతి స్మ యథాకామం పర్జన్య ఇవ తర్పయన్। సముద్ర ఇవ దుర్బోధః సత్త్వేనాచలరాడివ॥ ౫౮॥ ధర్మరాడివ శిక్షాయామాశ్చర్యే హిమవానివ। కుబేర ఇవ కోశాఢ్యో గుప్తార్థో వరుణో యథా॥ ౫౯॥ మాతరిశ్వేవ సర్వాత్మా బలేన మహసౌజసా। అవిషహ్యతయా దేవో భగవాన్ భూతరాడివ॥ ౬౦॥ కందర్ప ఇవ సౌందర్యే మనస్వీ మృగరాడివ॥ వాత్సల్యే మనువన్నౄణాం ప్రభుత్వే భగవానజః॥ ౬౧॥ బృహస్పతిర్బ్రహ్మవాదే ఆత్మవత్త్వే స్వయం హరిః। భక్త్యా గోగురువిప్రేషు విష్వక్సేనానువర్తిషు। హ్రియా ప్రశ్రయశీలాభ్యామాత్మతుల్యః పరోద్యమే॥ ౬౨॥ కీర్త్యోర్ధ్వగీతయా పుంభిస్త్రైలోక్యే తత్ర తత్ర హ। ప్రవిష్టః కర్ణరంధ్రేషు స్త్రీణాం రామస్సతామివ ౬౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే చతుర్థస్కంధే - ద్వావింశోఽధ్యాయః. ... *

మైత్రేయః॥ దృష్ట్వాత్మానం ప్రవయసమేకదా వైన్య ఆత్మవాన్। ఆత్మనా వర్ధితాశేషస్వానుసర్గః ప్రజాపతిః॥ ౧॥ జగతస్తస్థుషశ్చాపి వృత్తిదో ధర్మభృత్సతామ్। నిష్పాదితేశ్వరాదేశో యదర్థమిహ జజ్ఞివాన్॥ ఆత్మజేష్వాత్మజాం న్యస్య విరహాద్రుదతీమివ। ప్రజాసు విమనస్స్వేకస్సదారోఽగాత్తపోవనమ్॥ ౩॥ తత్రాప్యదాభ్యనియమో వైఖానససుసమ్మతే। ఆరబ్ధ ఉగ్రతపసి యథా స్వవిజయే పురా॥ ౪॥ కందమూలఫలాహారశ్శుష్కపర్ణాశనః క్వచిత్। అబ్భక్షః కతిచిత్ పక్షాన్ వాయుభక్షస్తతః పరమ్॥ ౫॥ గ్రీష్మే పంచతపా వీరో వర్షాస్వాసారషాణ్మునిః। ఆకంఠమగ్నశ్శిశిరే ఉదకే స్థండిలేశయః॥ ౬॥ తితిక్షుర్యతవాగ్దాంత ఊర్ధ్వరేతా జితానిలః। ఆరాధయిషుః కృష్ణమచరత్తప ఉత్తమమ్॥ ౭॥ తేన క్రమానుసిద్ధేన ధ్వస్తకర్మా మలాశయః। ప్రాణాయామైస్సన్నిరుద్ధషడ్వర్గశ్ఛిన్నబంధనః॥ ౮॥ సనత్కుమారో భగవాన్ యదాహాధ్యాత్మికం పరమ్। యోగం తేనైవ పురుషమభజత్పురుషర్షభః॥ ౯॥ భగవద్ధర్మిణస్సాధోః శ్రద్ధయా యతతస్సదా। భక్తిర్భగవతి బ్రహ్మణ్యనన్యవిషయాభవత్॥ ౧౦॥ తస్యానయా భగవతః పరికర్మశుద్ధసత్త్వాత్మనస్తదను

స్వానుసర్గ ఏవ॥౧॥ జగత ఇతి॥ నిష్పాదితః ఈశ్వరాదేశః ప్రజాపాలనాదిర్యేన - జజ్ఞివాన్ జాతః॥౨॥ ఆత్మజేష్వితి॥ ఆత్మజాం పృథ్వీం విమనస్సు చింతాతురాసు సదారః సభార్యః॥౩॥ తత్రేతి॥ అదాభ్యః విశ్లేషయితుమశక్యః నియమో యస్య - వానప్రస్థానాం సుసమ్మతే ఉగ్రే తపసి ఆరబ్ధః ప్రవృత్తః కర్తరి క్తః స్వస్య ధరామండలస్య విజయే పూర్వం యథా మహతా యత్నేన ప్రవృత్తః తద్వత్॥౪॥ ఉగ్రం తపో దర్శయతి త్రిభిః॥ కందమూలేతి॥ క్వచిత్ కదాచిత్॥౫॥ గ్రీష్మ ఇతి॥ చతుర్దిక్షు చత్వారోఽగ్నయః ఉపరి సూర్య ఇతి పంచానాం తపతాం తపః సంతాపో యస్య పంచతపాః - ఆసారం సహత ఇతి ఆసారషాట్ - శిశిరే ఋతౌ - స్థండిలేశయః భూమిశయనః సర్వదా॥౬॥౭॥ తేనేతి॥ తేన తపసా క్రమానుసిద్ధేన శనైః ప్రాప్తేన - ధ్వస్తాని నిరస్తాని కర్మాణి యస్య - అత ఏవ అమలః ఆశయో యస్య ఛిన్నాని బంధనాని వాసనా యస్య॥౮॥౯॥౧౦॥ తస్యేతి॥ పరికర్మణా పరిచర్యయా శుద్ధసత్త్వః ఆత్మా మనో యస్య తస్య జ్ఞానమభూత్ - కీదృశం యేన నిజముపాధిం జీవకోశం - హృదయగ్రంథిసంశయానాం - అసంభావాదీనాం పదమాశ్రయం చిచ్ఛేద - కీదృశేన అనయా భక్త్యా నిశితేన - కథం భూతే

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

యాతస్యభగవతస్సంస్మరణేనానుపూర్తిః సంపూర్తిర్యస్యాః తయానిశితేన॥౧౧॥ ఛిన్నేతి॥ కించఛిన్నాన్యధీర్హి పుత్రస్మ బుద్ధిర్యస్య - యతోధిగతాత్మగతిః అతఏవనిరీహః ప్రాప్తాసుసిద్ధిషునిస్పృహః - యేనవయునేనజ్ఞానేనఇదంసంశయపదంఛిన్నంచ తత్ తత్యజే త్యక్తవాన్ - తత్ప్రియత్వాద్యపరామృష్టార్థః - తస్యయోగసిద్ధిష్వపినిస్పృహత్వం యుక్తమేవేత్యాహ - తావన్నప్రమత్తః కింతుప్రవృత్తో భవతితస్యశ్రీకృష్ణకథారతత్వాన్న తాసులోభో జాయతఇత్యర్థః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ దేహత్యాగప్రకారమాహ॥ సంపీడ్యేతి॥ పాయుం గుదం సంపీడ్యేతి - ముక్తాసనం సూచితం॥ శ్లో॥ సంపీడ్య సీవనం సూక్ష్మం గుల్ఫేనైవతుమధ్యతః॥ సవ్యేదక్షిణగుల్ఫేనముక్తాసనమితీరితమితి॥ మూలాధారాద్వాయుముత్సారయన్ ఊర్ధ్వం నయన్ నాభ్యామవస్థాప్య తతః కోష్ఠేష్వవస్థాప్య అయాయుజదిత్యుత్తరేణాన్వయః - కోష్ఠాన్యేవాహ - హృదాదీనాం ద్వంద్వైక్యం - శీర్షం - భ్రూమధ్యం తస్మిన్॥౧౪॥ ఉత్సర్పయన్నితి॥ తం వాయుం - పాఠాంతరే - ఏవమసూన్ ప్రాణానుత్సర్పయన్ క్రమేణమూర్ధ్ని బ్రహ్మరంధ్రే చావేశ్య తతో దేహారంభకపంచభూతానిసమష్టిభూతేషువిలాపితవాన్ - తదాహ - వాయుం బాహ్యవాయౌ - అయాయుజత్ ఏకీకృతవాన్ - కాయం దేహగతంకఠినాంశం క్షితౌ॥౧౫॥ ఖానీతి॥ ఖా ఇంద్రియచ్ఛిద్రాణి ద్రవాంశం తోయే - తదేవం దేహం ప్రవిలాప్య అద్వితీయాత్మప్రతిపత్త్యర్థం మహాభూతానామపి లయమాహ - క్షితిం అంభసి ఏకీకృతవాన్ - తత్ అంభః అదస్తేజః అముం వాయుం॥౧౬॥ తదేవం తామసాహంకారకార్యస్యాకాశపర్యంతస్య - లయముక్త్వా సాత్త్వికరాజసాహంకారకార్యాణాం లయమాహ॥ ఇంద్రియేష్వితి॥ ఇంద్రియేషు మనఇతి తేషాం నామ్యుపలక్షణం - సవికల్పకజ్ఞానే మనసః ఇంద్రియైరాకర్షణాత్తేషు లయాభిధానం నతు కార్యత్వాత్ - తదుక్తం గీతాసు॥ శ్లో॥ ఇంద్రియాణాం హి చరతాం యన్మనోనువిధీయత ఇతి॥ శ్లో॥ ఇంద్రియైర్విషయాకృష్టైరాక్షిప్తం ధ్యా

నసంస్మరణానుపూర్త్యా జ్ఞానసంవిరక్తిమదభూన్నిశితేన యేన చిచ్ఛేద సంశయపదం నిజజీవకోశం॥ ౧౧॥ ఛిన్నాన్యధీరధిగతాత్మగతిర్నిరీహస్తత్తత్యజేఽచ్ఛినదిదం వయునేన యేన। తావన్న యోగగతిభిర్యతిరప్రమత్తో యావద్గదాగ్రజకథాసు రతిం న కుర్యాత్॥౧౨॥ ఏవం స వీరప్రవరస్సంయోజ్యాత్మానమాత్మని। బ్రహ్మభూతో దృఢం కాలే తత్యాజ స్వం కళేబరమ్॥౧౩॥ సంపీడ్య పాయుం పార్ష్ణిభ్యాం వాయుముత్సారయన్ శనైః। నాభ్యాం కోష్ఠేష్వవస్థాప్య హృదురః కంఠశీర్షణి॥ ౧౪॥ ఉత్సర్పయన్నసూన్మూర్ధ్ని క్రమేణావేశ్య నిస్పృహః॥ వాయుం వాయౌ క్షితౌ కాయం తేజస్తేజస్యయాయుజత్॥౧౫॥ ఖాన్యాకాశే ద్రవం తోయే యథాస్థానం విభాగశః। క్షితిమంభసి తత్తేజస్యదో వాయౌ నభస్యముమ్॥౧౬॥ ఇంద్రియేషు మనస్తాని తన్మాత్రేషు యథోద్భవమ్। భూతాదినామూన్యుత్కృష్య మహత్యాత్మని సందధే॥౧౭॥ తం సర్వగుణవిన్యాసం జీవే మాయామయే న్యధాత్॥ తం చానుశయమాత్మస్థమసావనుశయీ పుమాన్॥౧౮॥ జ్ఞానవైరాగ్యవీర్యేణ స్వరూపస్థో జహాత్ప్రభుః। అర్చిర్నామ మహారాజ్ఞీ తత్పత్న్యనుగతా వనమ్॥ సుకుమార్యతదర్హా చ యత్పద్భ్యాం స్పర్శనం భువః॥౧౯॥ అతీవ భర్తుర్వ్రతధర్మనిష్ఠయా శుశ్రూషయా చార్షదేహయాత్రయా। నావిందతార్తిం పరికర్శితాపి సా ప్రేయస్కరస్పర్శనమాననిర్వృతిః॥౨౦॥ దేహం విపన్నాఖిలచేతనాదికం ప

త్యాంమనఇతి - ఇంద్రియేషునభ ఇతిపాఠేత్వయమేవార్థః భట్టాదీనాంమతేనభశ్చాత్తుషం - కేషాంచిన్మాసనంఅనుమానికత్వమతేపీంద్రియవ్యాపారోస్త్యేవ - నభోగుణశ్చశబ్దః శ్రోత్రగ్రాహ్యః - అత ఇంద్రియగ్రాహ్యత్వాదింద్రియేషు నభోవిలాపితమితి - తానింద్రియాణి యథోద్భవం ఉద్భవోత్రప్రవృత్తిలాభః సచవిషయాధీనఇతిశ్రోత్రాదీనాం విషయేషు శబ్దాదిషు లయః - యద్వా తన్మాత్రకార్యాణ్యేవేంద్రియాణి - మనోప్యపంచీకృతపంచతన్మాత్రకార్యం - అహంకారాదికత్వాభిధానం తదధీనత్వవివక్షయేత్యవిరోధః - భూతాదినాహంకారేణ ప్రాగవశిష్టనభస్సహితాని ఇంద్రియాణి - ఉత్కృష్యపరతోనీత్వా - భూతాదౌ క్షిప్త్వా - తేనసహమహత్తత్త్వే సందధ ఇత్యర్థః॥౧౭॥ తమితి॥ సర్వేషాం గుణానాం కార్యాణాంవిన్యాసః స్థితిః యస్మిన్ - తంమహాంతంమాయామయే మాయోపాధిప్రధానే జీవే - తంచానుశయముపాధిం యః పూర్వమనుశాయీ పుమాన్ జీవః అసౌ పృథుః బ్రహ్మణిస్థితస్సన్ జహాదిత్యర్థః॥౧౮॥ వనప్రవేశమారభ్య రాజ్ఞ్యాః కథామాహ చతుర్భిః॥ అర్చిర్నామేతి॥ అనుగతా అనుజగామ - అతదర్హా తదనర్హాతి యా కింపద్భ్యాం భువః స్పర్శనమితియత్॥౧౯॥ అతీవేతి॥ భర్తుర్వ్రతం యద్భూమిశయనాదితస్మిన్ ధర్మే యా నిష్ఠా తయా - ఋషీణామివ ఆర్షీ దేహయాత్రా కందమూలాదివృత్తిస్తయా చ ఆర్తిం దుఃఖం న ప్రాప తత్ర హేతుః ప్రేయసః కరేణ స్పర్శనం మానశ్చ తాభ్యాం నిర్వృతిర్యస్యాః -

౨౦॥ దేహమితి॥ పృథివ్యాః పత్యుః దుహితృత్వం తు తస్యా దేవతారూపేణ - విపన్నం నష్టమఖిలం చేతనాదికం యస్మిన్ - తథాభూతం దేహమాలక్ష్య - తద్దేహం చితామారోపయత్॥ ౨౧॥ విధాయేతి॥ కృత్యం తత్కాలోచితం విధాయ - ప్రాదిన్యాం జలే ఆప్లుతా స్నాతా సతి భర్తురుదకం దత్త్వా - దివి అంతరిక్షే స్థితాన్నత్వా వహ్నిం త్రిః ప్రదక్షిణీకృత్య॥ ౨౨॥ విలోక్యేతి॥ దేవైస్సహితాః॥ ౨౩॥ కుర్వంత్య ఇతి॥ గృణంతి స్మ అభాషంత॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ తేషామితి॥ భగవాన్ పద్యతే గమ్యతే యేనేతి తథా - తస్మై ఐష్కర్మ్యం జ్ఞానం - యే చంచలాయుషోఽపి సాధయంతి - తేషామన్యద్దేవాదిపదం కిం దుర్లభం న కించిదిత్యర్థః॥ ౨౭॥ స ఇతి॥ అవ్యక్తం శోచంతి॥ స వంచిత ఇతి॥ యత ఆత్మనే ద్రుహ్యతి అపవర్గసాధనం మానుష్యం లబ్ధ్వాపి విషయేష్వాసక్తిం

త్యః పృథివ్యాదయి తస్య చాత్మనః । ఆలక్ష్య కించిచ్చ విలప్య సా సతీ చితామథారోపయదద్రిసానుని॥ ౨౧॥ విధాయ కృత్యం హ్రదినీజలాప్లుతా దత్త్వోదకం భర్తురుదారకర్మణః। నత్వా దివిస్థాంస్త్రిదశాంస్త్రిః పరీత్య వివేశ వహ్నిం ధ్యాయతీ భర్తృపాదమ్॥ ౨౨॥ విలోక్యానుగతాం సాధ్వీం పృథుం వీరవరం పతిమ్। తుష్టువుర్వరదా దేవైర్దేవపత్న్యస్సహస్రశః॥ ౨౩॥ కుర్వంత్యః కుసుమాసారం తస్మిన్మందరసానుని। నదత్స్వమరతూర్యేషు గృణంతి స్మ పరస్పరమ్॥ ౨౪॥ దేవ్యః॥ అహో ఇయం వధూర్ధన్యా యా చైవం భూభుజాం పతిమ్। సర్వాత్మనా పతిం భేజే యజ్ఞేశం శ్రీర్వధూరివ॥ ౨౫॥ సైషా నూనం వ్రజత్యూర్ధ్వమను వైన్యం పతిం సతీ। పశ్యతాస్మానతీత్యార్చిర్దుర్విభావ్యేన కర్మణా॥ ౨౬॥ తేషాం దురాపం కిం త్వన్యన్మర్త్యానాం భగవత్పదమ్। భువి లోలాయుషో యే వై నైష్కర్మ్యం సాధయంత్యుత॥ ౨౭॥ స వంచితో బతాత్మధ్రుక్ కృచ్ఛ్రేణ మహతా భువి। లబ్ధ్వాపవర్గ్యం మానుష్యం విషయేషు విషజ్జతే॥ ౨౮॥ మైత్రేయః॥ స్తువంతీష్వమరస్త్రీషు పతిలోకం గతా వధూః। యం వా ఆత్మవిదాం ధుర్యో వైన్యః ప్రాపాచ్యుతాశ్రయమ్॥ ౨౯॥ ఇత్థంభూతానుభావోఽసౌ పృథుస్స భగవత్తమః। కీర్తితం తస్య చరితముద్దామచరితస్య తే॥ ౩౦॥ య ఇదం సుమహత్పుణ్యం శ్రద్ధయావహితః పఠేత్ । శ్రావయేచ్ఛృణుయాద్వాపి స పృథోః పదవీమియాత్॥ ౩౧॥ బ్రాహ్మణో బ్రహ్మవర్చస్వీ రాజన్యో జగతీపతిః। వైశ్యః పఠన్విట్పతిస్స్యాచ్ఛూద్రస్సత్తమతామియాత్॥ ౩౨॥ త్రిః కృత్వ ఇదమాకర్ణ్య నరో నార్యథవాదృతా। అప్రజస్సుప్రజతమో నిర్ధనో ధనవత్తమః॥ ౩౩॥ అస్పష్టకీర్తిస్సుయశా మూర్ఖో భవతి పండితః। ఇదం స్వస్త్యయనం పుంసామమంగళ్యనివారణమ్॥ ౩౪॥ ధన్యం యశస్యమాయుష్యం స్వర్గ్యం కలిమలాపహమ్। ధర్మార్థకామమోక్షాణాం సమ్యక్సిద్ధిమభీప్సుభిః॥ ౩౫॥ శ్రద్ధయైతదనుశ్రావ్యం చతుర్ణాం కారణం పరమ్। సంగ్రామాభిముఖో రాజా శ్రుత్వైతదభియాతి యాన్॥ ౩౬॥ బలిం తస్మై హరంత్యగ్రే రాజానః పృథవే యథా। ముక్తాన్యసంగో భగవత్యమలాం భక్తిముద్వహన్॥ ౩౭॥ వైన్యస్య చరితం పుణ్యం శృణుయాచ్ఛ్రావయేత్పఠేత్ । వైచిత్రవీర్యాభిమతం మహన్మాహాత్మ్యసూచకమ్॥ అస్మిన్కృతమతిర్మర్త్యః పార్థవీం గతిమాప్నుయాత్॥ ౩౮॥ అనుదినమిదమాదరేణ శృణ్వన్ పృథుచరితం ప్రథయన్ విముక్తసంగః। భగవతి భవసింధుపోతపాదే స చ నిపుణాం లభతే మతిం మనుష్యః॥ ౩౯॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - త్రయోవింశోఽధ్యాయః. ... ... *

మైత్రేయః॥ విజితాశ్వోఽధిరాజాఽఽసీత్పృథుపుత్రః పృథుశ్రవాః । యవీయోభ్యోఽదదాత్కాష్ఠా భ్రాతృభ్యో భ్రాతృవత్సలః॥ ౧॥ హర్యక్షాయాదిశత్ప్రాచీం ధూమ్రకేశాయ దక్షిణామ్ - ప్రతీచీం వృకసంజ్ఞాయ తుర్యాం ద్రవిణసే విభుః॥ ౨॥ అంతర్ధానగతిం శక్రాల్లబ్ధ్వాంతర్ధానసంజ్ఞితః। అపత్యత్రయమాధ

యాతి॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ బ్రాహ్మణ ఇతి॥ విశాం పశ్వాదీనాం పతిస్స్యాత్॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ బలిమితి॥ యద్యపి బహూని ఫలాని భవంతి - తథాపి ముక్తాన్యసంగ ఏవ శ్రవణాదికుర్యాత్॥ ౩౭॥ వైన్యస్యేతి॥ మహతో భగవతో మాహాత్మ్యస్య సూచకం పార్థివీం పృథుసంబంధినీం పార్థివామితి వా పాఠః॥ ౩౮॥ అనుదినమితి॥ ప్రథయన్ కీర్తయన్ భవసింధోః పోతౌ పాదౌ యస్య॥ ౩౯॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - త్రయోవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *

శ్లో॥ ఏకాదశభిరధ్యాయైః పృథోశ్చరితమీరితమ్। ప్రచేతసామథాష్టాభిస్తస్మిన్ద్వ్యేపంచభిః పితుః॥ ౧॥ చతుర్వింశే ప్రపౌత్రాత్తు పృథోః ప్రాచీనబర్హిషః। ప్రచేతసాం జనిస్తేభ్యో రుద్రగీతం చ వర్ణ్యతే॥ ౨॥ విజితాశ్వ ఇతి॥ అధిరాజ ఆసీదిత్యర్థః - యవీయోభ్యః కనిష్ఠేభ్యః కాష్ఠాః దిశః॥ ౧॥ హర్యక్షాయేతి॥ తుర్యాం చతుర్థీం ఉదీచీం॥ ౨॥ అంతర్ధానేతి॥ శక్రాల్లబ్ధ్వా పృ

ధీరశ్వమేధేఽశ్వవిజయావసరే॥౩॥ అపత్యత్రయమేవాహ॥ పావక ఇతి॥ పురాయశ్శాపేన తస్మాన్మనుష్యేషూత్పన్నాః
సంతః యోగగతిం అగ్నిగతిం ప్రాప్తాః॥౪॥ అంతర్ధాన ఇతి॥ నభస్వత్యాం అన్యస్యాం భార్యాయాం - అంతర్ధానవిశేషణం
య ఇతి॥ ఏతేన శక్రాదంతర్ధానగతిలాభే కారణముక్తం॥౫॥ రాజ్ఞామితి॥ స చాంతర్ధానో రాజ్ఞాం వృత్తిం॥ కరాదానాదిభి
ర్దారుణాం పరపీడాత్మికాం - మన్యమానో విససర్జ హ॥౬॥ తత్రేతి॥ హంతి స్వానాం క్లేశమితి హంసః తం పురుషం పూర్ణం -
కుశలం పుణ్యం తద్రూపేణ సమాధినా॥౭॥౮॥ బర్హిష్మానితి॥ హవిర్ధానిః హవిర్ధానస్య పుత్రః యోగేషు చ ప్రాణాయామా
దిషు॥౯॥ క్రియాకాండేషు నిష్ణాతత్వమాహ॥ యస్యేతి॥ ఇదం వసుధాతలం - దేవయజనం యజ్ఞవాటం వితన్వతః - యత్రైకో
యజ్ఞః కృతః తత్సమీప ఏవ యజ్ఞాంతరం కుర్వతః స తతః అత ఏవ ప్రాచీనబర్హిరిత్యుచ్యతే॥ ౧౦॥ సాముద్రీమితి॥ సముద్రస్య క
న్యాం - దేవదేవేన బ్రహ్మణా ఉపదిష్టాం శతధృతిం నామ కిశోరీం బాలాం - పరిక్రమంతీం ప్రదక్షిణం గచ్ఛంతీం - శుకీమివేత్యే
వం వ్యాఖ్యాయతే - సప్తర్షీణాం సత్రే తద్భార్యాదర్శనేనాగ్నిః కామసంతప్తోఽభూత్ - తం చ తద్భార్యా స్వాహా నామ సప్త
ర్షిభార్యారూపధారిణీ సతీ రమయామాస - రమయిత్వా చ తత్ర రేతః శుకీరూపేణ శరస్తంబే నిధాయాగచ్ఛత్ తాం యథా

త్త శిఖండిన్యాం సుసమ్మతం॥౩॥ పావకః పవమానశ్చ శుచిరిత్యగ్నయః పురా। వసిష్ఠశాపాదుత్పన్నాః పున
ర్యోగగతిం గతాః॥౪॥ అంతర్ధానో నభస్వత్యాం హవిర్ధానమవిందత। య ఇంద్రమశ్వహర్తారం విద్వాన
పి న వఘ్నివాన్॥౫॥ రాజ్ఞాం వృత్తిం కరాదానదండశుల్కాదిదారుణాం। మన్యమానో దీర్ఘసత్రవ్యాజేన
విససర్జ హ॥౬॥ తత్రాపి హంసం పురుషం పరమాత్మానమాత్మదృక్। యజంస్తల్లోకతామాప కుశలేన సమా
ధినా॥౭॥ హవిర్ధానాద్ధవిర్ధానీ విదురాసూత షట్సుతాన్। బర్హిషదం గయం శుక్లం కృష్ణం సత్యం జితవ్ర
తమ్॥ బర్హిషత్సుమహాభాగో హావిర్ధానిః ప్రజాపతిః। క్రియాకాండేషు నిష్ణాతో యోగేషు చ కురూద్వహ॥
౯॥ యస్యేదం దేవయజనమనుయజ్ఞం వితన్వతః। ప్రాచీనాగ్రైః కుశైరాసీదాస్తృతం వసుధాతలం॥ ౧౦॥
సాముద్రీం దేవదేవోక్తాముపయేమే శతధృతిమ్। యాం వీక్ష్య చారుసర్వాంగీం కిశోరీం సుష్ఠ్వలంకృతాం॥
పరిక్రమంతీముద్వాహే చకమేఽగ్నిః శుకీమివ॥ ౧౧॥ విబుధాసురగంధర్వమునిసిద్ధనరోరగాః। విజితాః సూ
ర్యయా దిక్షు క్వణయంత్యైవ నూపురైః॥౧౨॥ ప్రాచీనబర్హిషః పుత్రాశ్శతధృత్యాం దశాభవన్। తుల్య
నామవ్రతాస్సర్వే ధర్మస్నాతాః ప్రచేతసః॥౧౩॥ పిత్రాదిష్టాః ప్రజాసర్గే తపసే వనమావిశన్। దశవర్షస
హస్రాణి తపసార్చంస్తపస్పతిమ్॥ ౧౪॥ యదుక్తం పథి దృష్టేన గిరిశేన ప్రసీదతా। తద్ధ్యాయంతో జపం
తశ్చ పూజయంతశ్చ సంయతాః॥౧౫॥ విదురః॥ ప్రచేతసాం గిరిత్రేణ యథాసీత్పథి సంగమః। యదభ్యాహ
హరః ప్రీతస్తన్నో బ్రహ్మన్వదార్థవత్॥౧౬॥ సంగమః ఖలు విప్రర్షే శివేనేహ శరీరిణామ్। దుర్లభో మున
యో దధ్యురసంగాద్యమభీప్సితమ్॥౧౭॥ ఆత్మారామోఽపి యస్త్వస్య లోకకల్పస్య రాధసే। శక్త్యా యుక్తో
విచరతి ఘోరయా భగవాన్ హరః॥౧౮॥ మైత్రేయః॥ ప్రచేతసః పితుర్వాక్యం శిరసాదాయ సాధవః। ది
శం ప్రతీచీం ప్రయయుస్తపస్యాదృతచేతసః॥౧౯॥ సముద్రముప విస్తీర్ణమపశ్యన్సుమహత్సరః। మహన్మ
న ఇవ స్వచ్ఛం ప్రసన్నసలిలాశయమ్॥ ౨౦॥ నీలరక్తోత్పలాంభోజకల్హారేందీవరాకరమ్। హంససారసచ
క్రాంగకారండవనికూజితమ్॥౨౧॥ మత్తభ్రమరసౌస్వర్యహృష్టరోమలతాంఘ్రిపమ్। పద్మకోశరజో

సప్తర్షిభార్యాభ్రాంత్యాగ్నిః కామితవాన్ తద్వదితి స్తుకీమివేతి పాఠే స్తోకస్తోకఘృతధారామివేత్యర్థః॥౧౧॥ విబుధా ఇతి॥
సూర్యయా నవోఢయైవ - విబుధాదయో విజితా అభిభూతాః తచ్చ నూపురైః పాదయోః క్వణయంత్యైవ ధ్వనిమాత్రేణేత్య
ర్థః॥౧౨॥ ప్రాచీనబర్హిష ఇతి॥ తుల్యం నామ వ్రతమాచారశ్చ యేషాం - ధర్మస్నాతాః ధర్మపారగాః॥౧౩॥ పిత్రేతి॥ తపసాం తప
సాం పతిం హరిం అర్చన్ అర్చయామాసుః॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥ సంగమ ఇతి॥ మునయోఽపి సంగత్యాగేనాప్యభీష్టం యం దధ్యురే
వ - కేవలం న తు ప్రాపుః తేన శివేన॥౧౭॥ నను మునీనాం కిం తద్ధ్యానేన ఘోరత్వాదిత్యాశంక్యాహ॥ ఆత్మారామ ఇతి॥ ఆత్మా
రామోఽపి లోకరచనాయాః రాధసే పాలనాయ॥౧౮॥ సర్వాజ్ఞాకారిణాం శివదర్శనం స్వత ఏవ భవతీత్యాశయేనాహ॥ ప్రచే
తస ఇతి॥౧౯॥ సముద్రమితి॥ సముద్రముపసముద్రాత్ కించిన్న్యూనం - ఉపోఽధికే చేతి కర్మప్రవచనీయః - ప్రసన్నాస్సలిలాశ
యాః మత్స్యాదయో యస్మిన్॥౨౦॥ నీలేతి॥ నీలోత్పలాదీనామాకరం జన్మస్థానం - ఉత్పలాంభోజకల్హారాణి రాత్రి దినసం
ధ్యావికాసీని ఇందీవరం నీలోత్పలం తస్య పునరుక్తిః ప్రాచుర్యజ్ఞాపనార్థం - హంసాదిభిర్నికూజితం॥ ౨౧॥ మత్తేతి॥ మత్తా

నాంభోజమరాణాంశేషాస్వర్ణేణహృష్టరోమాణోలతాంఘ్రిపాః యస్మిన్ - పద్మకోశరజః దిక్షువిక్షిపతాపవనే నోత్స వోయస్మిన్॥ ౨౨॥ తత్రేతి॥ తత్రమృదంగపణవాదివాద్యమనుపశ్చాత్ దివ్యైర్మార్గభేదైర్మనోహరం గాంధర్వం గాన మాకర్ణ్యవిసిస్మ్యుఃవిస్మయంప్రాప్తాఃపాఠాంతరేమృదంగపణవాదిఅవత్ రతఃత్ తేషాం ధ్వనిమతి రసుకుర్వ దిత్యర్థః॥ ౨౩॥ తర్హీతి॥ తేచత్రిలోచనంవీక్ష్యజాతాశ్చర్యాఃప్రణేమురిత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౨౪॥ తప్తేతి॥ తప్తహేమరాశిసదృశ కాంతిం-శితిర్నీలః-కంఠోయస్యతం॥ ౨౫॥ ౨౬॥ యూయమితి॥ వేదిషదఃబర్హిషదఃచికీర్షితంభగవదారాధనంవిదితం॥ ౨౭॥ అనుగ్రహకారణమాహ॥ యఇతి॥ యఃసాక్షాద్వాసుదేవంప్రపన్నఃసహిమేప్రియః-కథంభూతంరంహసః సూక్ష్మాత్-త్రిగుణాత్ప్రధానాత్ - జీవసంజ్ఞితాత్పురుషాచ్చ పరంప్రకృతిపురుషయోర్నియంతారమిత్యర్థః॥ ౨౮॥ త త్కింతస్యమహత్తమత్వాదిత్యాహ॥ స్వేతి॥ స్వధర్మనిష్ఠఃపుమాన్ బహుజన్మభిఃవిరించతాంప్రాప్నోతి-తతోపి పుణ్యా తిశయేనమామేతి-భాగవతస్తుఅథఏవాహం తే-అవ్యాకృతం ప్రపంచాతీతం-వైష్ణవంపదమేతి - యథాహంరుద్రో భూత్వా అధికారికఇవవర్తమానః విబుధాదేవాశ్చాధికారికాః-కలాత్యయేఅధికారాంతేలింగభంగేసత్యే ష్యంతి॥ ౨౯॥ అథేతి॥ అథభాగవతత్వాత్ యూయంమేప్రియాఃస్థ భవద్భిరపిమయిప్రీతిఃకార్యేత్యాశయేనాహ - మదన్యోభాగవతానాంచ ప్రేయానిహాస్తి॥ ౩౦॥ ఇదమితి॥ అతఇదంజప్తవ్యంశ్రూయతామితి వివిక్తమసంకీర్ణంయథాభవతితథా॥ ౩౧॥ ౩౨॥ శ్లో॥

దిక్షువిక్షిపత్పవనోత్సవమ్॥ ౨౨॥ తత్రగాంధర్వమాకర్ణ్యదివ్యమార్గమనోహరమ్ । విసిస్మ్యూరాజపు త్రాస్తేమృదంగపణవాద్యను॥ ౨౩॥ తర్హ్యేవసరసస్తస్మాన్నిష్క్రామంతంసహానుగమ్ । ఉపగీయమా నమమరప్రవరంవిబుధానుగైః॥ ౨౪॥ తప్తహేమనికాయాభంశితికంఠం త్రిలోచనమ్ । ప్రసాదసుము ఖంవీక్ష్యప్రణేముర్జాతకౌతుకాః॥ ౨౫॥ సతాన్ ప్రపన్నాన్ గిరిశోభగవాన్ ధర్మవత్సలః। ధర్మజ్ఞాన్ శీల సంపన్నాన్ ప్రీతఃప్రీతానువాచహ॥ ౨౬॥ ... ... ※

—(※) శ్రీరుద్రగీతాప్రారంభః. (※)—

శ్రీరుద్రః॥ యూయంవేదిషదఃపుత్రావిదితంవశ్చికీర్షితమ్ । అనుగ్రహాయభద్రంవఏవంమేదర్శనంకృత మ్॥ ౨౭॥ యఃపరంరంహసస్సాక్షాత్త్రిగుణాజ్జీవసంజ్ఞితాత్। భగవంతంవాసుదేవంప్రపన్నస్సప్రియో హిమే॥ ౨౮॥ స్వధర్మనిష్ఠశ్శతజన్మభిఃపుమాన్విరించతామేతితతఃపరంహిమామ్ । అవ్యాకృతం భాగవ తోథవైష్ణవఃపదంయథాహంవిబుధాఃకలాత్యయే॥ ౨౯॥ అథభాగవతాయూయంప్రియాఃస్థభగవాన్ యథా।నమేభాగవతానాంచప్రేయానన్యోస్తికర్హిచిత్॥ ౩౦॥ ఇదంవివిక్తంజప్తవ్యంపవిత్రం మంగళం పరమ్।నిశ్శ్రేయసకరంచాపిశ్రూయతాంయద్వదామివః॥ ౩౧॥ మైత్రేయః॥ ఇత్యనుక్రోశహృదయోభగ వానాహతాన్ శివః।బద్ధాంజలీన్రాజపుత్రాన్నారాయణపరో వచః॥ ౩౨॥ శ్రీరుద్రః॥ జితంత ఆత్మవి

ద్వర్యేద్బ్రహ్మణాస్పృష్ట్వాపుత్రేభ్యఃప్రోక్తమిష్టదమ్।స్తోత్రంప్రాహప్రచేతోభ్యఃకృపయాభగవాన్ శివః॥ శ్రీధరీయో యంశ్లోకః॥ జితమితి॥ తేజితంప్రోత్కర్షః-ఆత్మవిద్ధుర్యాణాంస్వస్తయేశోభనసత్తాయై-స్వానందలాభాయేత్యర్థః- అ తోమేస్వస్తిఃస్వానందసత్తాస్తు ననుమమోత్కర్షేమదర్థఏవకింనస్యాత్తత్రాహ-భవదారాధ నాస్వానంద రూపేణ రాద్ధంసిద్ధం-త్వంనిరతిశయపరమానందరూపేణైవనిత్యంస్థిత ఇత్యర్థః అతఏవంభూతాయాత్మనేతుభ్యం నమః సర్వస్మై సర్వరూపాయచ॥ వీరరాఘవీయే॥ స్వరూపస్వభావైస్త్వదుత్కృష్టత్వంభక్తానుగ్రహార్థమేవనస్వార్థ మితివదన్ స ర్వాంతరాత్మత్వగుణంవిశినష్టి-జితమితి- హేఆత్మవద్ధుర్యఆత్మవతాంజ్ఞానినాంధుర్యరక్షక- తతవ- జితంస్వరూపేణగుణై శ్చనిరతిశయోత్కర్షః-జితమితిభావేక్తః స్వస్తయేఆత్మవిదామితిశేషః-యద్వా- ఆత్మవిద్ధుర్యాయోగీశ్వరాః- తేషాం స్వస్తయేసుఖాయ-త్వాముపాసీనానాంనిరతిశయానందవహః స్తత్స్వరూపగుణాభక్తానుగ్రహైకప్రయోజనా ఇతిభా వః- అతోమేత్వాముపాసీనస్యమమ-స్వస్తిఃత్వదనుభూతిసంభూతంసుఖం-అస్తునత్వసత్రాంప్రాప్నుయా దిత్యర్థః- మేస్థా యిత్వేనావతిష్ఠత్విత్యర్థః-ననువిషయానందసంభూతానందోపిక్షణికఏవస్యాత్తత్రాహ-రాధసాసిద్ధరూపేణ భవతా రాద్ధంసంసిద్ధంరాధ్యత్వేనవిషయాణామస్థిరత్వాత్తదనుభవసంభూతానందోప్యస్థిరః - తవతుసిద్ధరూపత్వా న్నిత్యా మనుభవతోమమత్వదనుభవసంభూతానందఃస్థాయీతిభావః- అత్రపరమాత్మానందసాధనభూతతద్విషయ భక్తేఃస్థై ర్యంప్రార్థ్యతే॥ననుమమకథంసర్వోత్కృష్టతా - మమాపిదేవాదీనాం మధ్యేన్యతమత్వాదిత్యత్రాహ॥ సర్వస్మాఇతి॥

సర్వస్మై ప్రపంచరూపాయ-తత్ర హేతుః-ఆత్మన ఇతి - యథా దేవమనుష్యాదిశరీరేష్వాత్మతయానుప్రవిష్టో జీవః దేవో యమితి వ్యపదిశ్యతే తద్వత్పరమాత్మా॥ శ్రు॥ యః పృథివ్యాంతిష్ఠన్ య ఆత్మని తిష్ఠన్నితి-చిదచిదంతరాత్మతయా వస్థితస్త ద్వ్యపదేశేన వ్యపదిశ్యతే - తత్తదంతరాత్మత్వమేవ తత్తద్వ్యపదేశవ్యపదేశ్యత్వ నిమిత్తమితి- యుక్తమాత్మత్వస్య సర్వ త్వవ్యపదేశ హేతుత్వం యద్వా॥ శ్రు॥ ఆత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇత్యత్రేవాత్మన్ శబ్దః- కారణాత్మపరః - తథాచాయమ ర్థః-కారణం హి మృద్ద్రవ్యం కార్యాత్మనా పరిణతం మృదయం ఘట ఇతి కార్యాభేదేన వ్యపదిశ్యతే-తథా సూక్ష్మచిదచిద్వి శిష్టః కారణభూతః - పరమాత్మా స్థూలచిదచిద్విశిష్ట బ్రహ్మరూపప్రపంచవ్యపదేశవ్యపదేశ్య ఇతి యుక్తం కారణాత్మత్వ స్య సర్వత్వవ్యపదేశహేతుత్వం - ఏవం చేదృశం సర్వాత్మత్వ సర్వకారణత్వ ప్రయుక్త సర్వాత్మకత్వం త్వయ్యేవైకాంత మితి త్వమేవ సర్వోత్కృష్ట ఇతి భావః॥ ౩౩॥ సర్వరూపత్వం ప్రపంచయన్ ప్రణమతి సార్థైర్దశభిః॥ నమ ఇతి॥ పంకజం లోకాత్మకం పద్మం నాభౌ యస్య తస్మై కారణాత్మనే నమః-కారణత్వాదేవ సృజ్యానాం ప్రాణినాంమే ఉపాధయః భూ తాని స్థూలాని సూక్ష్మాణి తన్మాత్రాణి ఇంద్రియాణి చ తేషామాత్మనే నియంత్రే - అంతఃకరణచతుష్టయాధిష్ఠాతృత్వేన ప్రణమతి చతుర్భిః శ్లోకార్ధైః-వాసుదేవాయ చిత్తాధిష్ఠాత్రే-కూటస్థాయ నిర్వికారాయ చిత్తస్యైకరూపత్వాత్॥ వీ॥ అన్యాదవృత్తి-స్వాపాదకం గుణజాతం తవ వదన్ తద్విశిష్టం నమస్కరోతి॥ నమ ఇతి॥ పంకజనాభాయ లోకాత్మకం పంకజం నాభౌ యస్య తస్మై ఏవం కార్యావస్థ ప్రపంచరూపత్వముక్తం కారణావస్థ ప్రపంచరూపతామాహ- భూతసూక్ష్మాణా మింద్రియాణాం చాత్మనే ఆశ్రయాయ - ఉభయ నిర్వాహకమంతరాత్మత్వం తత్ప్రయుక్తం దోషాస్పృష్టత్వం చాహ-వా సుదేవాయ వాసుశ్చ దేవశ్చ తస్మై॥ శ్లో॥ సర్వత్రాసౌ సమస్తం చ వసత్యత్రేతి వై యత ఇత్యుక్తకర్త్రాధి కరణ వ్యుత్ప

త్తినిరుక్త వాసు శబ్ద వాచ్య సర్వాంతరాత్మత్వ గుణవిశిష్టాయ-తథాపి-దేవాయ తద్వ్యాప్యగతదోషాస్పర్శనేన దీప్యమా నాయ-అత ఏవ శాంతాయ అశనాయా పిపాసా శోక మోహ జరా మృత్యుభిరూర్మిభిర్విరహితాయ- అత ఏవ కూటస్థాయ నిర్వికారాయ-అత ఏవ స్వరోచిషే నిత్యాసంకుచితాపరిచ్ఛిన్నత్వ ప్రకాశాయ॥ ౩౪॥ సంకర్షణాయేతి॥ సంకర్షణాయ అహంకారాధిష్ఠాత్రే సూక్ష్మాయ అవ్యక్తాయ-దురంతాయ అనంతాయ అంతకాయ ముఖాగ్నినా లోక దాహకాయ- వి శ్వస్య ప్రకృష్టో బోధో యస్మాత్-అంతరాత్మనే బుద్ధ్యధిష్ఠాత్రే॥ వీ॥ కారణావస్థ ప్రపంచాత్మకత్వస్య ప్రపంచ సంహారపూ ర్వకత్వాజ్జగత్సంహర్తృత్వ గుణవిశిష్టతామాహ॥ సంకర్షణాయేతి॥ సంకర్షణాయ సమష్ట్యేకీకారే-అవిభక్త నామరూ పత్వేన కర్షణాయ కర్షయత్యాకర్షయతీ స్వస్మిన్ జగదుపసంహరతి-తథా తస్మై- కేనాకారేణ సంహర్తృత్వం త త్రాహ-అంతకాయ ముఖాగ్నినాఖిలలోకవినాశకాయ అత ఏవ సూక్ష్మాయ నామరూపవిభాగానర్హ సూక్ష్మ చిదచిద్విశి ష్టాయ వశం భూతాయ-పి దురంతాయ అంతరహితాయ-అనుపసంహార్యాయేత్యర్థః-సంహారో హి కార్యస్య కారణేన స హ సంశ్లేషః-తస్య కారణాంతరాభావేనానుపసంహార్యత్వాత్ కారణకాష్ఠాభూతార్థః ఫలితః-ఏవం కార్యావస్థ ప్రపంచ రూపత్వదనుగుణ గుణయుక్తం నమస్కృత్య జగద్రక్షకత్వ తదుపయుక్త గుణవిశిష్టం నమస్కరోతి॥ నమ ఇతి॥ విశ్వప్రబోధా య విశ్వం ప్రబోధయతి ధర్మాది పురుషార్థ తత్సాధన ప్రకాశక వేదాఖ్య శాస్త్రోపదేశేన వేదయతీతి విశ్వప్రబోధః తస్మై వి శ్వోజ్జీవయిత్ర ఇత్యర్థః న కేవలముపదేశమాత్రేణ అపి తు వ్యూహ విర్భావాంతర్యామిత్వాది రూపేణ విభవమూల త్వసాధ్వ సాధు నిగ్రహానుగ్రహ జహేంద్రియాది సంజీవయితృత్వాద్విశిష్టేత్యాహ-ప్రద్యుమ్నాయ - దుష్టనిగ్రహ సాధ్వనుగ్రహ కప్రయోజన రామకృష్ణాది విభవమూల ప్రద్యుమ్న వ్యూహాయ-అంతరాత్మనే- దేశకాలావస్థాసు యుగపత్సర్వజన జగ దంతః ప్రవేశపూర్వక ప్రకాశకాయ-భర్త్రే నమ ఇతి ద్విరుక్తిస్తద్గుణవిశేషవిశిష్టత్వాభిప్రాయతః॥ ౩౪॥ నమో నమ ఇతి॥ హృషీకాణామింద్రియాణాం ఈశ ఇంద్రియం మనః తదాత్మనే - సూర్యరూపేణ ప్రణమతి పరమ హంసాయ సూర్యాయ పూర్ణాయ తేజసా విశ్వవ్యాపినే - నిభృతాత్మనే క్షయవృద్ధిశూన్యాయ॥ వీ॥ నమ ఇతి॥ అనిరుద్ధాయ అనిరుద్ధస్య

ధుర్యస్య స్తమేస్వస్తిస్తు మే భవతారాధసారాద్ధం సర్వస్మా ఆత్మనే నమః॥ ౩౩॥ నమః పంకజనాభాయ భూతసూక్ష్మేంద్రియాత్మనే। వాసుదేవాయ శాంతాయ కూటస్థాయ స్వరోచిషే॥ సంకర్షణాయ సూ క్ష్మాయ దురంతాయాంతకాయ చ। నమో విశ్వప్రబోధాయ ప్రద్యుమ్నాయాంతరాత్మనే॥ ౩౪॥ నమో న

హాయ-హృషీకాణామింద్రియాణామధీశంమనః - ఇంద్రియాణిచ-తదాత్మనే - తద్రూపాయ-సర్వాత్మకత్వేపి విశి
ష్యహృషీకేంద్రియహృగ్రహణమనిరుద్ధోపాసనస్థానకృతం తథాచోక్తంతృతీయే॥శ్లో॥ యద్విదుర్హ్యనిరుద్ధాఖ్యంహృషీ
కాణామధీశ్వరమ్।శారదేందీవరశ్యామంసంరాధ్యమృషిభిశ్శనైరిత్యుక్తస్యజగద్రూపత్వాదేర్జీవస్యేవదేహాది రూపత్వ
వత్కర్మాయత్తత్వశంకాయామాహ॥ పరమహంసాయ - హీనస్తికర్మాఖ్యంపుణ్యాపుణ్యరూపంమలయాశ్రితేషుస్వ
స్మింశ్చేతిహంసః-తతఃకర్మధారయాచ్చతుర్థీ-అపహతపాప్మనఇత్యర్థః॥పూర్ణాయ-అంతర్బహిశ్చవ్యాప్య స్థితాయ-
నిత్యనిరుపాధికాంతర్బహిర్వ్యాప్తికృతంజగద్రూపత్వం - నభగవతఔపాధికం- జీవస్యతుదేహాదిశరీరే ష్వభివ్యాప్తిః
కర్మకృతేతి-తస్యదేహాదిరూపత్వమౌపాధికమితి-తతఃపరమాత్మనో వైలక్షణ్యసిద్ధిః- యద్వా- పరమహంసాయ - అప
హతపాప్మనే-అతఏవనిర్వృతాత్మనే-శోకరహితాయ-నిభృతాత్మనఇతిపాఠేక్షయవృద్ధిశూన్యాయ- అతఏవ పూర్ణా
యసర్వదాఅంతర్బహిశ్చవ్యాప్యస్థితాయ-యద్వా-పూర్ణాయవ్యాపకాయ-నిభృతాత్మనేఅవాప్తసమస్తకామాయ- అ
యమపిజగద్రక్షణోపయుక్తఏవగుణః- అవాప్తసమస్తకామోహిస్వాశ్రితానాంసమీహితకామప్రదానేనసమ్యక్పాలయ
తినతుదరిద్రః॥౩౬॥స్వర్గేతి॥స్వర్గాపవర్గద్వారాయచ-శుచిన్యంతఃకరణేసీదతినిషీదతీతిశుచిషత్ తస్మై॥ శ్రు॥ హగ్ం
సశ్శుచిషదితిశ్రుతేః॥అగ్నిత్వమాహ-హిరణ్యంవీర్యంయస్యతస్మైఅగ్నిరూపాయ-చాతుర్హోత్రం-కర్మతస్మైతత్సాధ
నాయేత్యర్థః-కుతఃతంతవేతద్విస్తారకాయ॥వీ॥ అన్యదపిరక్షణోపయుక్తంగుణజాతమాహ॥స్వర్గేతి॥స్వర్గాప వర్గయోః
ద్వారాయసాధనభూతాయ॥శ్రు॥ఇష్టాపూర్తంబహుధాజాతంజాయమానంవిశ్వంబిభర్తిభువనస్యనాభిః - అమృత
స్యైషసేతురిత్యాదిశ్రుతేః-సేతురివసేతుర్లంభకఃప్రాపకః-స్వర్గాపవర్గద్వారత్వమేవోపపాదయన్న మస్కరోతి-
నిత్యంసదా-శుచిషుయోగిచిత్తేషుసీదతిరమతీతిశుచిషత్ - యోగిభిర్నిత్యముపాస్యత్వేనతత్సమీహితాపవర్గ ప్రదాత్ర
ఇత్యర్థః-హిరణ్యంవీర్యంయస్యసోగ్నిస్తస్మై-అగ్నిరూపాయ చతుర్ణాంహోతౄణామయంచాతుర్హోత్రః చతుర్భిః
హోతృభిస్సాధ్యఃతస్మై తంతవేయజ్ఞాయ - తద్రూపాయేత్యర్థః - యజ్ఞరూపత్వయజ్ఞారాధ్యత్వతత్ఫలదత్వాదిభి

మోనిరుద్ధాయహృషీకేశేంద్రియాత్మనే।నమఃపరమహంసాయపూర్ణాయనిభృతాత్మనే॥ ౩౬॥ స్వర్గాప
వర్గద్వారాయనిత్యంశుచిషదేనమః।నమోహిరణ్యవీర్యాయచాతుర్హోత్రాయతంతవే॥ ౩౭॥నమఊ
ర్జఇషేత్రయ్యాఃపతయేయజ్ఞరేతసే।తృప్తిదాయచదేవానాంనమస్సర్వరసాత్మనే॥౩౮॥ సర్వసత్త్వాత్మ
దేహాయవిశేషాయస్థవీయసే।నమస్త్రైలోక్యపాలాయసహఓజోబలాయచ॥౩౯॥ అర్థలింగాయనభసే

స్స్వర్గద్వారాయేత్యర్థః॥ ౩౭॥ నమఇతి॥ సోమత్వమాహ॥ ఊర్జేపితౄణామన్నాయఇషేదేవానామన్నాయ-యజ్ఞరే
తసేసోమాయసహిపితౄణాందేవానాంచాన్నంఏవంరూపాయత్రయ్యాఃపతయే హరయేనమః సూర్యాగ్నిసోమత్వే
నైవతేజస్త్వముక్తం-జలత్వమాహ-సర్వరసాత్మనేజలరూపాయ॥వీ॥ నమఇతి॥ ఊర్క్-పితౄణామన్నం-ఇట్ దేవానా
మన్నం-తద్రూపాయ - ఊర్గిడాదిరూపేణపిత్రాదీనాంతృప్తిమాపాదయన్ - తదంతర్యామిరూపేణయః ఫలదఃత
స్మాఇత్యర్థః-త్రయ్యాఃవేదస్య-పతయేవక్షకాయ-ప్రతిపాద్యాయచ-యజ్ఞస్యరేతఃఫలం-తద్రూపాయ - అత్ర హిరణ్యా
రూపాయేత్యాహవనీయాద్యగ్నిరూపత్వముక్తం - చాతుర్హోత్రాయతంతవఇతిద్రవ్యక్రియామంత్రాద్యాత్మక యజ్ఞరూ
పత్వం-ఊర్జఇతియజ్ఞారాధ్యత్వదేవతారూపత్వం-త్రయ్యాఃపతయఇతిస్వర్గాపవర్గతత్సాధనప్రకాశకవేద కారణ
త్వంఏవంస్వర్గాపవర్గద్వారత్వముక్తం-స్వర్గద్వారశబ్దేన-ఐహికలౌకికసుఖసాధనత్వమప్యభిప్రేతం - తదుపపాద
యన్నమస్కరోతి-జీవానాంతృప్తిదాయ-శబ్దస్పర్శవిషయానుభవజసుఖప్రదాయేత్యర్థః॥తదుపాధికంసర్వరసాత్మన ఇ
తి-సర్వేరసాఃకట్వమ్లలవణమాధుర్యాదయఃతదాత్మనేతద్రూపాయేత్యర్థః॥శ్లో॥రసోహమప్సుకౌంతే యేతిరసస్యతద్వి
భూతిత్వగానాత్సర్వరసాత్మనఇత్యుక్తంఇదంశబ్దస్పర్శరూపాత్మకత్వస్యాప్యుపలక్షణం స్థవీయసే స్థూలాయ- విశేషా
యపృథివ్యాత్మనే గంధరూపాయేత్యర్థః॥శ్లో॥పుణ్యోగంధఃపృథివ్యాంచేతిగానాత్॥౩౮॥సర్వేతి॥విశేషాయపృథి వీరూ
పాయ-సర్వేషాంసత్త్వానాంప్రాణినాంయేఆత్మానః తేషాందేహాయస్థవీయసేవిరాడ్దేహాయచ- త్రైలోక్యపాలాయ
వాయవే-సహఆదిరూపాయ-ప్రాణరూపేణత్రైలోక్యంపాలయతే-సహఆదిధర్మాయ॥వీ॥ ఏవంగంధరసాదిభోగ్యరూ
పేణతృప్తిదత్వముక్తం అథభోక్తృభోగోపకరణభోగస్థానాదిరూపేణతృప్తిదత్వమాహ-సర్వేతి-సర్వసత్త్వాత్మ దేహా

యస్సర్వమచేతనజాతం భోగోపకరణభోగస్థానరూపం సర్వే ఆత్మానో భోక్తారో జీవాశ్చ - దేహః శరీరం యస్య తస్మై శ్రకారాంతరేణాపి తృప్తిదత్వమాహ - సః ప్రవృత్తిసామర్థ్యమింద్రియశక్తిః - ఓజస్తేజః - బలం ధారణసామర్థ్యం చేహాః శక్తిస్తద్రూపాయేత్యర్థః - సహఆదిరూపేణాపి తృప్తిదాయేత్యర్థః ఏవమాకారేణ జగద్రక్షకత్వమిత్యాహ - త్రైలోక్యపాలాయేత్యుక్తప్రకారేణ త్రైలోక్యాంతర్భూతకృత్స్నజగత్పాలాయేత్యర్థః ॥౩౯॥ అర్థలింగాయేతి॥ నభసే ఆకాశాయ - అర్థానాం లింగాయ జ్ఞాపకాయ - శబ్దగుణకత్వాత్ - అంతర్బహిరాత్మనే అంతర్బహిర్వ్యవహారాలంబనాయ ఏవమాకాశాదిమహాభూతరూపత్వముక్తం - అముష్మై స్వర్గాయ - భూరివర్చసే॥ శ్రు॥ ఏష వై జ్యోతిష్మంతం పుణ్యం లోకం జయతీతి శ్రుతేః॥ ఏవం జగదుపాదానత్వం తదంతరాత్మత్వం తదవనత్వం తత్సంహర్తృత్వాదిభిస్తదేకాసాధారణైర్ధర్మైస్సర్వోత్కృష్టం నమస్కృత్య అథచిదచిదాత్మకం సర్వమపి వస్తు త్వచ్ఛరీరమేవ - అతస్త్వత్తో నోత్కృష్టమస్తీత్యభిప్రాయేణ సర్వాత్మకత్వేన నమస్కరోతి - శబ్దలింగాయేతి - శబ్ద ఆకాశగుణః - స లింగం శరీరం యస్య తస్మై నభసే - ఆకాశరూపాయ చ - ఇదం వాయ్వాదితద్గుణశరీరకత్వస్యాప్యుపలక్షణం - శబ్దాదిషు నియమనపూర్వకం వ్యాప్య తచ్ఛరీరకత్వే సత్యపి స్థితాయేత్యర్థః వ్యాప్తిశ్చ పేచ్యామగ్నిరివ సబహిరేవ - తిలేషు తైలమివ నాంతరేవ - కింత్వంతర్బహిశ్చేత్యాహ - అంతర్బహిరాత్మన ఇతి - అతిసంతతమవిచ్ఛేదేన వ్యాప్య స్థితాయాత్మా అంతర్బహిశ్చ వ్యాప్య స్థితాయేత్యర్థః తథాచ శ్రూయతే॥ శ్రు॥ అంతర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణః స్థిత ఇతి - పుణ్యాయ యజ్ఞదానాదిరూపపుణ్యశరీరాయ - అముష్మై తత్సాధ్యస్వర్గాదిలోకరూపాయ లోకాయ ఏతల్లోకరూపాయ - భూరివర్చసే జ్ఞానప్రచురజీవరూపాయ॥ ౪౦॥ ప్రవృత్తాయేతి॥ ప్రవృత్తాయ నివృత్తాయ చ కర్మణే పితృదేవాయ యథాక్రమం పితృదేవప్రాప్తిఫలాయ - అధర్మఫలరూపాయ చ మృత్యవే॥ వి॥ ప్రవృత్తాయేతి॥ ప్రవృత్తాయ నివృత్తాయ చ కర్మణే ప్రవృత్తినివృత్త్యాత్మకకర్మరూపాయ పితృదేవాయ - ప్రవృత్తికర్మారాధ్య తత్ఫలప్రద పితృదేవాదిశరీరాయ - ధర్మవిపాకాయ ఫలోన్ముఖాభిసంహితఫలభగవ

నమోఽన్తర్బహిరాత్మనే। నమః పుణ్యాయ లోకాయ చాముష్మై భూరివర్చసే॥ ౪౦॥ ప్రవృత్తాయ నివృత్తాయ పితృదేవాయ కర్మణే। నమోఽధర్మవిపాకాయ మృత్యవే దుఃఖదాయినే॥ ౪౧॥ నమస్త ఆశిషామీశ మనవే కారణాత్మనే। నమో ధర్మాయ బృహతే కృష్ణాయాకుంఠమేధసే॥ ౪౨॥ పురుషాయ పురాణాయ సాంఖ్యయోగేశ్వరాయ చ। శక్తిత్రయసమేతాయ మీఢుషేఽహంకృతాత్మనే॥ చేతఆకృతిరూపాయ నమో వాచో

దారాధనరూపః - తస్య విపాకః ఫలం - తస్మై నివృత్తిధర్మఫలరూపాయేత్యర్థః తథా మృత్యవే దుఃఖదాయినే దుఃఖప్రదమృత్యురూపాయ॥ ౪౧॥ నమ ఇతి॥ హే ఈశ ఆశిషాం కామానాం సర్వకర్మఫలదాత్రే - మనవే సర్వజ్ఞాయ మంత్రాత్మకాయ వా - విష్ణుత్వేన ప్రణమతి - బృహతే సర్వస్మాత్ పరమధర్మాత్మనే కృష్ణాయ॥ వి॥ నమ ఇతి॥ హే ఆశిషామీశ - యద్వా - హే ఈశ ఆశిషాం ఏవం సర్వాత్మకత్వేన నమస్కృత్య సాక్షాన్నమస్కరోతి - కారణాత్మనే ఫలప్రకాశకాయ - మనవే సర్వజ్ఞాయ - వామనరూపాయ వా - మన్వంతరాధిదైవతాయ వా - మంత్రరూపాయ వా - నమః బృహతే స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహత్త్వాయ - ధర్మాయ - కృష్ణాయ కృష్ణాఖ్యసిద్ధోపధర్మాయ సిద్ధరూపే హి ధర్మశబ్దః ప్రయుజ్యతే - తథాచ శ్రీమహాభారతే॥ శ్లో॥ యే చ వేదవిదో విప్రా యే చాధ్యాత్మవిదో జనాః। తే వదంతి మహాత్మానం కృష్ణం ధర్మం సనాతనమితి॥ అకుంఠమేధసేఽప్రతిహతజ్ఞానాయ॥ ౪౨॥ పురుషాయేతి॥ రుద్రరూపేణ ప్రణమతి - మీఢుషే రుద్రాయ - అహంకృతమహంకారః తదాత్మనే - స చ కర్తృకరణకర్మశక్తిత్రయసమేతః తస్మై - బ్రహ్మత్వేన ప్రణమతి చేత ఇతి - చేతో జ్ఞానం - ఆకృతిః క్రియా తద్రూపాయ - వాచో వివిధా భూతాః సృష్టిః యస్మాత్తస్మై॥ వి॥ పురుషాయేతి॥ పురాణపురుషాయ కపిలాద్యంశావతారరూపేణ నమస్కరోతి - సాంఖ్యేశ్వరః కపిలః యోగేశ్వరో హిరణ్యగర్భః తద్రూపాయ - శక్తిత్రయం సర్గాదిసామర్థ్యం - తద్యుక్తాయ - బ్రహ్మేంద్రకాలరుద్రరూపాయేత్యర్థః - మీఢుషే మహ సేచన ఇతి ధాతుః వర్షప్రదసూర్యాత్మకపర్జన్యరూపాయ॥ శ్లో॥ తపామ్యహమహం వర్షం నిగృహ్ణామ్యుత్సృజామి చేతి - పర్జన్యస్యాపి భగవద్విభూతిత్వగానాత్ - ధర్మాదీనాం అహంకృతం అహంకారతత్త్వం తస్యాత్మనే - ఆకృతిరూపాయ చేతన ఆకృతిః స్వరూపం తదేవ యస్య రూపం స తథోక్తః తస్మై॥ శ్రు॥ యస్యాహంకారశరీరం యస్య మనశ్శరీరమితి శ్రుతేః వాచో విభూతయే వాక్ప్రపంచాయ - యద్వా చేతశ్చాకృతి

ష్కరీరంచయస్యరూపంసతథోక్తస్తస్మై మనోవాక్కాయరూపత్రయాత్మకమనఆదివిషయరూపామేత్యర్థః- ఇదమను క్షరూపత్వసంగ్రాహక - కించిద్వస్తుక్షీరశర్కరాదిగతమాధుర్యాదివ దేవంవిధమితివాచా వక్తుమశక్యమపి మనసా చింతయితుంశక్యంకించిచ్చవస్తుదూరస్థమేర్వాదివచ్చక్షురాదిభిరనుభవితు మశక్యమప్యేవంవిధమితివాచావక్తుం శక్యం కించిత్ కామేనానుభవితుంశక్యం - యథాసన్నికృష్టఘటపటాదికం - ఏవంవిధవస్తుశరీరామేత్యర్థః॥౪౩॥ ఏవంనమ స్కృత్యదర్శనంప్రార్థయతేనవభిః॥దర్శనమితి॥భాగవతైః సత్కృతందర్శనం దేహీత్యస్యవివరణంరూపమిత్యాది ప్రదర్శ మేత్యంతం - స్వానాంభక్తానాంప్రియతమంరూపంప్రదర్శయేతినవమేనాన్వయః - సర్వేంద్రియాణాంమే గుణావి షయాః తేషామంజనంవ్యంజకంసర్వేంద్రియ విషయవిషయిరూపమిత్యర్థః - సర్వేషామింద్రియాణి స్వగుణైరనక్తి రంజయతీతివా॥ ౪౪॥ స్నిగ్ధేతి॥ స్నిగ్ధః ప్రావృషియోఘనః తద్వత్ శ్యామం-సర్వేషాం సౌందర్యాణాం సంగ్రహో యస్మిన్ చారవఆయతాశ్చత్వారోబాహవోయస్మిన్-సుజాతంయథోచితసర్వావయవంరుచిరమాననంయస్మిన్॥ ౪౫॥ పద్మేతి॥ పద్మస్యకోశేమధ్యేయానిపలాశానితద్వదక్షిణీ యస్మిన్ సుందరేభ్రువౌయస్మిన్ - సుకపోలమాస్యం యస్మిన్ సమౌకర్ణౌ విభూషణంయస్య-కుండలయోరగ్రేవక్ష్యమాణత్వాత్॥౪౬॥ ప్రీతీతి॥ప్రీత్యాప్రహసితాపాంగాయస్మిన్ ౪౭॥స్ఫురదితి॥స్ఫురంతికిరీటాదీనియస్మిన్-శంఖాదీనాముత్తమర్ధిః లక్ష్మీః - యద్వాఏతైరుత్తమాబుద్ధిరుత్కర్షోయ స్యాస్తితత్॥౪౮॥సింహేతి॥ సౌభగయుక్తాగ్రీవాయేన - సింహస్యస్కంధేపరితః ప్రసరంతః కేసరాఏవత్విషఃతా దృశీః సర్వతఃత్విషః బిభ్రచ్ఛాసౌసౌభగగ్రీవఃకౌస్తుభోయస్మిన్ సింహస్యేవయాస్కంధౌతయోః త్విషఃకుండలహారాదిదీ

విభూతయే॥౪౩॥దర్శనంనోదిదృక్షూణాం దేహిభాగవతార్చితం।రూపంప్రియతమంస్వానాం సర్వేంద్రి యగుణాంజనం॥౪౪॥స్నిగ్ధప్రావృడ్ఘనశ్యామంసర్వసౌందర్యసంగ్రహం।చార్వాయత చతుర్బాహుంసు జాతరుచిరాననమ్॥౪౫॥పద్మకోశపలాశాక్షంసుందరభ్రుసునాసికమ్।సుద్విజంసుకపోలాస్యం సమకర్ణ విభూషణమ్॥౪౬॥ప్రీతిప్రహసితాపాంగమలకైరుపశోభితమ్ । లసత్పంకజకింజల్కదుకూలం మృష్టకుం డలమ్॥౪౭॥స్ఫురత్కిరీటవలయహారనూపురమేఖలమ్। శంఖచక్రగదాపద్మమాలామణ్యుత్తమర్ధిమత్॥ ౪౮॥సింహస్కంధత్విషోబిభ్రత్సౌభగగ్రీవకౌస్తుభం।శ్రియానపాయిన్యాక్షిప్తనికషాశ్మోరసోల్లసత్॥ ౪౯॥పూరరేచకసంవిగ్నవళివల్గుదళోదరం।ప్రతిసంక్రామయద్విశ్వంనాభ్యావర్తగభీరయా॥౫౦॥ శ్యా మశ్రోణ్యధిరోచిష్ణుదుకూలస్వర్ణమేఖలం।సమచార్వంఘ్రిజంఘోరునిమ్నజానుసుదర్శనం॥ ౫౧॥ పదా శరత్పద్మపలాశరోచిషానఖద్యుభిశ్చాంతరఘంవిధున్వతా। ప్రదర్శయస్వీయమపాస్తసాధ్వ సంపదంగు రోమార్గగురుస్తమోజుషాం॥ఏతద్రూపమనుధ్యేయమాత్మశుద్ధిమభీప్సతాం। యద్భక్తియోగోభయద స్స్వధర్మమనుతిష్ఠతాం॥౫౩॥భవాన్ భక్తిమతాలభ్యోదుర్లభస్సర్వదేహినాం।స్వారాజ్యస్యాప్యభిమ తోప్యేకాంతేనాత్మవిద్గతిః॥౫౪॥తందురారాధ్యమారాధ్యసతామపిదురాపయా।ఏకాంత భక్త్యాకో

శ్రీర్బిభ్రదితిపృథగ్విశేషణం - సౌభగయుక్తాగ్రీవాయేన - సకౌస్తుభోయస్మిన్-శ్రియాహేతుభూతయా క్షిప్తస్తిర స్కృతఃనికషాశ్మాస్వర్ణరేఖాంకితోనికషపాషాణోయేన-తాదృశేనోరసాఉల్లసచ్ఛోభమానం॥౪౯॥పూరేతి॥ శ్వాసో చ్ఛ్వాసాభ్యాంసంవిగ్నాశ్చంచలావళయస్తాభిర్వల్గు-దళవదశ్వత్థపత్రసదృశముదరంయస్మిన్-ప్రతి సంక్రామయత్ యతో వినిర్గతంతేనైవద్వారేణపునఃప్రవేశయదివ॥౫౦॥ శ్యామేతి॥ శ్యామశ్రోణ్యాఅధికం రోచిష్ణుయత్పీతం దుకూలం - త త్రస్వర్ణమయీమేఖలాయస్మిన్-అంఘ్రీచజంఘేచఊరూచానిమ్నేఅనున్నతేజానునీచ- సమైశ్చారుభి రేతైః శోభనం ద ర్శనంయస్య - సమాశ్చారవోంఘ్ర్యాదయోయస్మిన్ నిమ్నేజానునీయస్మిన్ శోభనందర్శనంయస్యేతి పదత్రయంవా॥ ౫౧॥ పదేతి॥ పదాదీపస్థానీయేన-యద్వాఏవంభూతేనపదోపలక్షితంరూపంశరణంప్రదర్శయేత్యర్థః శరది యత్ప ద్మంతస్యపలాశంతద్వద్రోచిర్యస్యతేన - నఖదీప్తిభిరంతర్భవమఘంఅజ్ఞానంవిధున్వతా స్వీయం రూపంపదం చరణం ప్రదర్శయ - అపాస్తంప్రహ్లాదాదీనాంసాధ్వసంయేనతత్ - హేగురో యతస్త్వమేవతమోజుషామజ్ఞానాం మార్గ ప్రదర్శకోగురుః॥౫౨॥అతిదుర్లభమిదంమయాప్రార్థితమితిస్తౌతైవావా॥ఏతదితి॥ఏతద్రూపమనుధ్యేయంధ్యానార్హ మేవ నతుప్రత్యక్షతఃప్రాప్యమిత్యర్థః॥౫౩॥తర్హికింకేనాపినప్రాప్యతేతత్రాహ॥భవానితి॥దుర్లభత్వమేవాహ- స్వ ర్గేరాజ్యంయస్యతస్యాప్యభిమతఃస్పృహణీయః-కించఏకాంతేనయఃఆత్మవిత్ తస్యాపిగతిర్గమ్యః॥ ౫౪॥ అతస్తద్వ్యాతి

రైకేణనకించిద్వాంఛామీత్యాహ॥తమితి॥తంత్వామేకాంతభక్త్యాఆరాధ్య-బహిః స్వర్గాదిసుఖం॥ ౫౪॥ యత్రేతి॥ త త్ర హేతుఃయత్రపాదమూలేశరణంప్రవిష్టం - కృతాంతఃకాలోమమాయంవశ్యఇతినాభిమన్యతే అభిమానం నకరోతి-కింకుర్వన్‌వీర్యంప్రభావః - శౌర్యముత్సాహః - తాభ్యాంవిస్ఫూర్జితయాక్షుభితయాభ్రువావిశ్వంవిధ్వంసయన్నపి. ౫౫॥ త్వత్పాదమూలేప్రవిష్టస్యకృతాంతభయాభావఃకియానయంలాభః- యతఃత్వద్భక్తసంగఏవసకల పురుషార్థేభ్యోశరసివరీవర్తీత్యాహ॥క్షణార్ధేనేతి॥భగవత స్తవసంగినాం-సంగస్యక్షణార్ధేనాపినస్వర్గంతులయేనమంగగ ణయామి నచాపునర్భవంమోక్షంమర్త్యానామాశిషోరాజ్యాద్యాఃకిముత॥౫౬॥అథేతి॥అథఅతోహేతోఃఅనఘా అఘహ రాఅంఘ్రీ యస్యతస్యతవకీర్తిఃయశఃతీర్థంగంగా-తయోఃక్రమేణాంతర్బహిస్స్నానాభ్యాం-విధూతఃపాప్మాయేషాం అతఏవభూతేష్వనుక్రోశఃకృపాతేన - సుశుద్ధంరాగాదిరహితంసత్త్వంచిత్తంచాప్యర్థేవిషు స్తంనభవతి తమోరూ పాంసంగోస్మాకంస్యాత్ - ఏషఏవనస్త్వదనుగ్రహః॥ ౫౭॥ తత్త్వజ్ఞానంచత్వద్భక్తసంగాదేవభవతీత్యాహ॥ నయ స్యేతి॥యేషాంసతాంభక్తియోగేనానుగృహీతంశుద్ధంసత్ యస్యసత్త్వంచిత్తంచాప్యర్థేవిషు స్తం నభవతితమోరూ పాయాంగనావిశత్-లయంనప్రాప-తత్రతత్రచాసమునిఃతేతవతత్త్వంవిచష్టే పశ్యతి॥ వీ॥ త్వద్జ్ఞానమపి భాగవత సంగాదేవభవతీత్యాహ॥ నేతి॥ యేషాంభాగవతానాంభక్తియోగేనానుగృహీతంశుద్ధ సత్త్వప్రవరణంసత్ యస్య పుంసశ్చిత్తం బహిరర్థాశ్శబ్దాదిబాహ్యవిషయాః - తేషువిభ్రమంనభవత్॥ ప్రాప్యతాన్ భ్రాంతిమన్నభవతి-తమో రూపాయాంగహాయాంచ - నావిశత్ నలీనంస్యాత్-తదాసమునిః - తేగతింస్వరూపంఅంజసాసుఖేన- విచష్టేజానా తి॥౫౮॥కీదృశంతత్త్వంతదాహ॥ యత్రేతి॥వీ॥ గతింవిశిష్యన్ ప్రపద్యతిద్వాభ్యాం॥యత్రేతి॥ఇదంకృత్స్నం చిదచిదాత్మ

వాంఛేత్పాదమూలంవినాబహిః॥౫౪॥యత్రనిర్విష్టమరణంకృతాంతోనాభిమన్యతే। విశ్వంవిధ్వంసయన్వీ
ర్యశౌర్యవిస్ఫూర్జితభ్రువా॥౫౫॥క్షణార్ధేనాపితులయేనస్వర్గంనాపునర్భవం। భగవత్సంగిసంగస్య
మర్త్యానాంకిముతాశిషః॥అథానఘాంఘ్రేస్తవకీర్తితీర్థయోరంతర్బహిస్స్నానవిధూత పాప్మనాం
భూతేష్వనుక్రోశసుసత్త్వశీలినాంస్యాత్సంగమోనుగ్రహఏషనస్తవ॥ నయస్యచిత్తంబహిరర్థవిభ్రమం
తమోగుహాయాంచవిశుద్ధమావిశత్ । యద్భక్తియోగానుగృహీతమంజసామునిర్విచష్టేననుతత్రతేగ
తిం॥౫౮॥యత్రేదంవ్యజ్యతేవిశ్వంవిశ్వస్మిన్నవభాతియత్ । తత్త్వంబ్రహ్మపరంజ్యోతిరాకాశమివవిస్తృ
తం॥౫౯॥ యోమాయయేదంపురురూపయాసృజద్బిభర్తిభూయఃక్షపయత్యవిక్రియః । యద్భేద బుద్ధి

కేంవిశ్వం యత్రఆధారభూతేత్వత్స్వరూపే-వ్యజ్యతేవ్యక్తంభవతి-యచ్చత్వత్స్వరూపంవిశ్వస్మిన్‌కృత్స్నప్రపంచే - అ వభాతిప్రకాశతే-వ్యాప్నోతి-తదేవపరబ్రహ్మశబ్దితంతవతత్త్వమిత్యర్థః- యత్రేదమిత్యనేనఆధారత్వముక్తం - కథమ మూర్తస్యాధారత్వమితిశంకాయామభివ్యాపకత్వరూపమాధారత్వమిత్యాహ యేనవిశ్వస్మిన్నవభాతి యదిత్యుక్తం- ఆ ధారోహిత్రివిధః:ఔపశ్లేషికోవైషయికోభివ్యాపకశ్చేతి సర్వంవ్యాప్యాపిస్థితస్యాపివ్యాప్యవస్తుగతదోషాస్పర్శేదృ ష్టాంతమాహ జ్యోతిరాకాశమివవిస్తృతమితివిస్తృతమాకాశఇవ-జ్యోతిస్సూర్యాదిరివేతిదృష్టాంతద్వయమభిప్రేతం- తదాహ్యుభయందృష్టాంతీకృతమభియుక్తైః-ఆకాశమేకంహియథాఘటాదిషుపృథక్ - తథాత్మైకోహ్యనేకస్థ జలా ధారేష్వివాంశుమానితి - అయమభిప్రాయఃఘటకరకాదిషుయథావృద్ధిహ్రాసధాత్వపృథక్పృథక్త్వం యుజ్యమానమ ప్యాకాశం-దోషహేత్వభావాద్వృద్ధిహ్రాసాదిదోషైర్నస్పృశ్యతే-యథాచజలాధారేషువివిధమేషు - వస్తుతోనవస్థిత స్తత్రదృశ్యమానోప్యంశుమాన్ దోషహేత్వభావాత్తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిభిర్నస్పృశ్యతేతద్వదితి॥౫౯॥ జగత ఉపాదా నత్వేనతత్త్వంలక్షితం-నిమిత్తత్వేనాపితదేవలక్షయన్నాహ॥యఇతి॥ యఇదంవిశ్వంసదివపరమార్థమివ మాయయా సృజత్-కథంభూతయాయత్ యయాభేదబుద్ధిరన్యేషాంభవతి-తయాఆత్మనిత్వయి-దుస్థయాస్వకార్యం కర్తుమసమ ర్థయా-తంత్వాంనిరస్తభేదంప్రతీమహిజానీమః॥వీ॥ఏవంవిశ్వాధారత్వముక్తం-అథవిశ్వస్యనిమిత్తముపాదానంచ కా రణంత్వమేవేత్యాహ॥ యఇతి॥ యోభవాన్ ఇదంస్వాత్మకంవిశ్వం-బహురూపయాబహుధా పరిణామశీలయామాయ యా సృజన్ బిభర్తి-పునఃక్షపయతిసంహరతితథాప్యవిక్రియఃఅవికారః కథంభూతయామాయయాఆత్మదుస్థయాఆత్మ సజీవేషు-దుస్థయాదుష్టాయథాభవతితథాస్థితయా సంసారరూపానర్థకారిత్వేనస్థితయేత్యర్థః- యయాయత్ య స్మాదీశ్వరాద్భేదబుద్ధిః సస్త్రబుద్ధిః సదివసదర్థవిషయేవజ్ఞానమివభవతి - తంత్వామాత్మతంత్రంస్వతంత్రం ప్రతీ

మహః ప్రపద్యామీత్యర్థః।అత్రాత్మసంస్థమేతి జీవేషు దుస్థత్వకథనేన పరమాత్మన్యనర్థాకారిత్వముక్తం యచ్చేద బుద్ధిస్స్య
వివేతిస్వతంత్రాత్మత్రమహేతుత్వముక్తం - ఇదం దేహాత్మభ్రమ హేతుత్వస్యాప్యుపలక్షణం - అవిక్రియ ఇత్యనేనో
పాదానత్వముక్తం-నిషేధో హి ప్రసక్తిపూర్వకః ప్రసక్తిశ్చోపాదానత్వేన నిమిత్తస్య వికార ప్రసక్త్యభావాత్-ధావ్య
వస్థావిశేషతః ప్రాగవస్థాయోగో హ్యుపాదానత్వం - తతశ్చావస్థాయోగిత్వప్రయుక్తవికారప్రసక్తౌ తన్నిషేధో. యు
క్తః-వికారస్య స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణీభూతచేతనాచేతనగతత్వాద్విశేష్యే వికారాభావాదవిక్రియ ఇత్యుక్తం- నను నిమి
త్తకారణస్యాపి కులాలాదేః స్వేదశ్రమాదివికారదర్శనాత్ తద్వత్పరస్మిన్నపి నిమిత్తత్వప్రయుక్తవికారోఽనిషిధ్యత ఇతి
చేన్న ॥ శ్రు॥ తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి॥ తత్తేజోఽసృజతేత్యాది శ్రుతిభ్యః సంకల్పమాత్రేణ జగత్సృజతో వికార
ప్రసక్త్యభావాత్ సృజన్నితి నిమిత్తత్వముక్తం-కర్తృత్వమేవ హి నిమిత్తత్వం- తత్ర విశిష్టత్వాకారేణోపాదానత్వ-
నిష్ప్రవిష్టవిశేష్యాకారేణ నిమిత్తత్వమితి వివేకః బిభర్షీతి తు పయసి- రక్షితృత్వం సంహర్తృత్వం చ తస్యైవేత్యుక్తం భవతి
ఆత్మతంత్ర మిత్యనేనాకర్మవశ్యత్వముక్తం- అనేన శ్లోకద్వయేన॥ శ్రు ॥ బ్రహ్మవనం బ్రహ్మ స వృక్ష ఆసీద్యతో ద్యావా
పృథివీ నిష్టతక్షుః- మనీషిణో మనసా ప్రబ్రవీమి వో యదధ్యతిష్ఠద్భువనాని ధారయన్నితి శ్రుత్యర్థ ఉక్తః- అత్ర కిం స్విద్వ
నమిత్యాదినా వృక్షశబ్దోపలక్షితముపాదానం వనశబ్దోపలక్షితమాధారః- యదధ్యతిష్ఠదితి నిమిత్తం చ - కిమితి ప్రశ్న
పూర్వకం బ్రహ్మణ ఏవోపాదానత్వనిమిత్తత్వాధారత్వాదీని నాన్యస్యేతి ప్రతిజ్ఞాపూర్వకోత్తరపరతయాస్య వాక్యస్యా
వగమ్యతే - యతో వృక్షశబ్దోపలక్షితాదుపాదానాద్బ్రహ్మణః ద్యావాపృథివ్యుపలక్షితం కృత్స్నం జగత్ నిష్టతక్షుః
నిష్టతక్షుః ససర్జేత్యర్థః ॥ ౬౧॥ యద్యపి త్వమేవ నిర్భేదం బ్రహ్మ-తథాపి ప్రాగుక్తం సాకారం తవ రూపం మే యజంతి - త ఏవ
వేదాగమతత్త్వజ్ఞా ఇత్యాహ॥ క్రియేతి॥ క్రియాకలాపైః స్వకర్మభిః-యే యోగినః పూజయంతి- త ఏవ కోవిదాః- న త్వా

స్సదివాత్మదుస్థయా తమాత్మతంత్రం భగన్నతీవ హి॥ ౬౧॥ క్రియాకలాపైరిదమేవ యోగినః శ్రద్ధా
న్వితాస్సాధుయజంతి సిద్ధయే। భూతేంద్రియాంతఃకరణోపలక్షణం వేదే చ తంత్రే చ త ఏవ కోవిదాః ॥౬౨॥
త్వమేక ఆద్యః పురుషస్సుప్తశక్తిస్తయా రజస్సత్వతమో విభిద్యతే॥ మహానహం ఖం మరుదగ్నివార్ధరాస్సు
రర్షయో భూతగణా ఇదం యతః ॥౬౩॥ సృష్టం స్వశక్త్యేదమనుప్రవిష్టశ్చతుర్విధం పురమాత్మాంశకేన।

తదనాదృత్య కేవలజ్ఞానే ప్రవృత్తాః- తంత్రే ఆగమే- కథంభూతమిదం- భూతేంద్రియాంతఃకరణైరస్య తంత్రైర్యదు
పలక్ష్యతే- నియంతృరూపం తత్ ॥౬౨॥ నన్వభిన్నే మయి భేదం కుర్వంత స్సంతః కథం కోవిదాః- న హి తైర్భేదః క్రియతే-
కింతు త్వయైవ క్రీడార్థం చేతనాచేతనాత్మకో భేదః కృత ఇత్యాహ॥ త్వమితి॥ ఆద్యస్త్వమేక ఏవ సుప్తా మాయాఖ్యా శక్తిర
స్య-పశ్చాత్తయా శక్త్యా-రజస్సత్వతమసాం ద్వంద్వైక్యం యతో రజ ఆదిమహానహంకారః ఖం చ మరుదగ్నివార్ధరాశ్చ-
వాః ఉదకం-సురాశ్చ ఋషయశ్చ భూతగణాశ్చ ఏవమిదం జగద్యతో భవతి తథా హి భిద్యత ఇత్యన్వయః॥ పీ॥ అవిక్రియ ఇత్యనే
నోపాదానకారణత్వముత్క్షిప్తం-బిభర్షీతి భర్తృత్వం తు పయసీతి సంహర్తృత్వం చ తదిదముపపాదయ చతుర్భిః॥ త్వమి
తి॥ తత్ర త్వమిత్యుపాదానత్వముపపాదయతి-ఉక్తవిధస్వరూప రూపగుణవిభూతిస్త్వం పురుషః-ఆద్యః ఆదౌ సృష్టేః పూ
ర్వం భవః-సృష్టేః పూర్వం ప్రళయదశాయామాసీదిత్యర్థః - కథంభూత ఆసీదిత్యత్రాహ- సుప్తశక్తిః సుప్తాః స్వస్మిన్ లీ
నాః శక్తయః చిదచిదాదిశక్తయో యస్య-అత ఏవ ఏకః అసహాయః-వక్ష్యమాణనామరూపవిభాగసంబంధ రహితస్వ ప్రతి
బంధి నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వేనాసహాయ ఏవావస్థిత ఇత్యర్థః-తతః తయా స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణ
భూతయా శక్త్యా రజస్సత్త్వతమ ఇతి ద్వంద్వైక్యం - తదపేక్షయా విభిద్యత ఇత్యేకవచనం-రజస్సత్త్వతమాంసి విభిన్నా
ని విభక్తాన్యభూవన్ యతో రజ ఆదేః మహాన్ మహతోఽహంకారస్త్రివిధః- తతో భూతేభ్యః క్రమేణ ఖం ఆకాశః తతో మరు
ద్వాయుః తతోఽగ్నిః తతో వాః ఆపః తతో ధరా పృథివీ ఏభ్యః - ఖాదిభ్యః-పంచీకృతేభ్యః అండోత్పత్తిద్వారా సురాః బ్రహ్మాద
యః ఋషయో మరీచ్యాదయః - అన్యే మనుజతిర్యగాదయ అభూవన్-సృష్టేః పూర్వం స్వస్మిన్నుపసంహృతచిదచిచ్ఛ
క్తిర్నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకస్త్వమేక ఏవ కారణతయావసితః కర్తృకరణాధికరణాద్యుపకరణ
జాతస్సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిస్స్వలీలైకప్రయోజనస్స్వాత్మకాం మాయాం జీవద్వారానుప్రవిశ్య మాయా శరీరకం స్వాత్మా
నమేవ సంకల్పమాత్రేణ మహదాదిపృథివ్యంతసమష్టిరూపేణ వ్యష్టిచతుర్విధసృష్టిభూత రూపేణ చ పరిణమయ్య స్వప
ర్యంతత్త్వాన్నామరూపభాగాసీదిత్యర్థః ॥౬౩॥ ఏతదుపపాదయతి॥ సృష్టమితి॥ జరాయుజాండజస్వేదజోద్భిజ్జరూపేణ చ

తుర్విధంస్వాంశేన ప్రవిష్టః అథో ఇతి హేతోః పురస్యాంతస్సంతమంశం చిదాభాసం పురిశయనాత్పురుషంవిదుః- తహికేచిదీశ్వరమేవసంసారిణంవిదుః-నేత్యాహ- సరఘాఃమధుమక్షికాః తాభిః సృష్టంమధ్వివతుల్లకం విషయసుఖం అవిద్యావృతస్సన్ యోభుంక్తే తంజీవంవిదుః తథాచ॥శ్రుతిః॥తయోరన్యఃపిప్పలంస్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యోఅభిచాకశీతీతి- నిబ్హీ. తంచ॥ సూ॥ గుహాంప్రవిష్టావాత్మానౌహితద్దర్శనాదిత్యత్ర॥ వీ॥ త్వంపురుషఇత్యుక్తం-తత్రపురుషశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తందర్శయన్ పురుషశబ్దవాచ్యతామాహ॥ సృష్టమితి॥ యతఃయోభవాన్ స్వశక్త్యాప్రవృత్తినిరూపయా- సృష్టమిదం చతుర్విధం దేవమనుష్యతిర్యక్ స్థావరభేదేనచతుర్విధం-పురంశరీరం- ఆత్మనోంశకేనఅంశభూతేనజీవేనజీవాంతరాత్మ తయా పురమనుప్రవిష్టః-అథో అతఃతంభవంతం- అంతఃపురస్యాంతః - జీవాంతరాత్మతయాసంతంపురుషంవిదుః పురుషశబ్దవాచ్యంవిదుః-తథాచోక్తం॥శ్లో॥పూస్సంజ్ఞేవైశరీరేస్మిన్ శయనాత్పురుషోహరిః- శకారస్యషకారోయంవ్యత్యయేనేతి కథ్యతే॥కోసావాత్మనోంశఃయదంతరాత్మతయాపురమనుప్రవిష్టస్తత్రాహ- యఃజీవః హృషీకైరింద్రియైః సారఘం సరఘాఃమధుమక్షికాః-సారంపుష్పాదిగతంఘ్నంతిగచ్ఛంతిప్రాప్నువంతీతి వ్యుత్పత్తేః అత్రసారఘశబ్దస్తదుపార్జితమధునిలాక్షణికః-మధుకరోపార్జితమధ్వివమధుకరస్థానీయేంద్రియోపార్జితశబ్దాదిభోగ్యజాతంభుంక్తే- అనుభవతి సఇత్యర్థః॥అత్రజీవాంతరాత్మతయానుప్రవేశకథనంనియతదేశకాలకర్మాద్యనుగుణ్యేనతజ్జగద్రక్షణార్థాను ప్ర

అథో విదుస్తంపురుషంసంతమంతర్భుంక్తేహృషీకైర్మధుసారఘంయః॥ ౬౪॥సఏషలోకానతిచండవే
గోవికర్షసిత్వంఖలుకాలయన్నః॥భూతానిభూతైరనుమేయతత్త్వోఘనావలీర్వాయురివావిషహ్యః॥౬౫
ప్రమత్తముచ్చైరితికృత్యచింతయాప్రవృత్తలోభంవిషయేషులాలసమ్ । త్వమప్రమత్తస్సహసాభి పద్య
సేక్షుల్లేలిహానోహిరివాఖుమంతకః॥౬౬॥ కస్త్వత్పదాబ్జంవిజహాతిపండితోయస్తేవమానవ్యయమాన
కేతనః॥విశంకయాస్మద్గురురర్చతిస్మయద్వినోపపత్తింమనవశ్చతుర్దశ॥ ౬౭॥అథత్వమసీనోబ్రహ్మన్పర
మాత్మన్విపశ్చితామ్॥విశ్వరుద్రభయధ్వస్తమకుతశ్చిద్భయాగతిః॥౬౮॥ఇదంజపతభద్రంవో విశుద్ధా నృ
పనందనాః॥స్వధర్మమనుతిష్ఠంతోభగవత్యర్పితాశయాః॥౬౯॥ తమేవాత్మానమాత్మస్థంసర్వభూతేష్వవ
స్థితమ్॥పూజయధ్వంగృణంతశ్చధ్యాయంతశ్చాసకృద్ధరిమ్॥౭౦॥ యోగాదేశముపాసాద్య ధారయం
తో మునివ్రతాః॥సమాహితధియస్సర్వఏతదభ్యసతాదృతాః॥౭౧॥ఇదమాహపురాస్మాకంభగవాన్విశ్వ
సృట్పతిః॥భృగ్వాదీనామాత్మజానాంసిసృక్షుస్సంసిసృక్షతామ్॥౭౨॥తేవయంచోదితాస్సర్వే ప్రజా స
ర్గేప్రజేశ్వరాః॥అనేనధ్వస్తమతమసస్సిసృక్ష్మవివిధాఃప్రజాః॥౭౩॥అథేదంనిత్యయుక్తోయోజపన్నవహి
తఃపుమాన్॥అచిరాచ్ఛ్రేయఆప్నోతివాసుదేవపరాయణః॥౭౪॥ శ్రేయసామిహసర్వేషాం జ్ఞానంని
శ్శ్రేయసంస్మృతమ్॥ సుఖంతరతిదుష్పారంజ్ఞానినార్వ్యసనార్ణవమ్॥౭౫॥యఇదంప్రయతోనిత్యంనమ
ద్గీతంభగవత్స్తవమ్ । అధీయానోదురారాధ్యం హరిమారాధరత్యసౌ॥౭౬॥విందతేపురుషోముష్మా
ద్యద్యదిచ్ఛత్యసత్వరన్ । మద్గీతగీతాత్సుప్రీతాచ్ఛ్రేయసామేకవల్లభాత్॥౭౭॥ య ఇదం కాల్యేడుత్థా

వేశాభిప్రాయం॥౬౪॥ తవతుసర్వనియంతుఃకుతఃసంసారఇత్యాహ॥ సఇతి॥యఃస్వశక్త్యేదం సృష్టవాన్- సఏషత్వం ఖలు-భూతైరేవభూతాని-మేఘపంక్తిర్వాయురివ-కాలయన్ విచాలయన్-లోకాన్ వికర్షసిసంహరసి - అనుమేయతత్త్వః అలక్ష్యస్వరూపః॥౬౫॥వికర్షణప్రకారమాహ॥ప్రమత్తమితి॥ ఇతికృత్యంఏవమేవమిదంకర్తవ్యమితి చింతయా ఉచ్చైః ప్రమత్తంతత్రహేతుఃవిషయేషులాలసంఅతికాముకం- ప్రాప్తేవిషయేప్రవృద్ధలోభం- అంతకస్త్వమభి పద్యసే ఆక్రమసిక్షుధాలేలిహానఃజిహ్వయాోష్ఠప్రాంతౌస్పృశన్ సర్పోమూషకమివ॥ ౬౬॥కఇతి॥ అతఃకస్తవ పాదాబ్జంత్యజేత్ - పండితశ్చేత్ కథంభూతఃయస్తవావమానఃఅనాదరః తేనవ్యయమానంకేతనంశరీరంయస్యసః-. యదస్మాకంగురుర్బ్రహ్మార్చతిస్మేతి- సర్వేషాంస్తోతౄణాంవాక్యం విశంకయావినాశంకయా వినోపపత్తిమితిద్రుఢ విశ్వాసేనమనవశ్చతుర్దశార్చంతిస్మ॥౬౭॥ఉపసంహరతి॥అథేతి॥ రుద్రభయేనధ్వస్తంఅతఃనకుతశ్చిద్భయంయస్యాంతాదృశీ గతిరసి॥౬౮॥౬౯॥ ౭౦॥ యోగేతి॥ యోగాదేశంనామైతత్ స్తోత్రముపాసాద్యపాఠతఃప్రాప్యమన సాధారయంతః అభ్యాసేనజపత॥౭౧॥ఇదమితి॥విశ్వసృజాంపతిర్బ్రహ్మా॥౭౨॥తఇతి॥సిసృక్ష్మసృష్టవంతః॥ ౭౩ ॥అథేతి ॥యుక్త ఏకాగ్రచిత్తః॥ ౭౪॥శ్రేయసామితి॥జ్ఞానమేవసార్యస్య॥౭౫॥యఇతి॥యఃఅధీయానోభవతి॥ ౭౬॥ విందతఇతి॥అసావ ముష్మాద్ధరేః అస

త్వరన్ స్థితస్సన్ మద్గీతం స్తోత్రం తేనగీతాత్ స్తుతాత్ ఏకఏవవల్లభః ప్రియఆశ్రయోయస్తస్మాత్ ॥ ౭౭॥ యఇతి॥ కాల్యే ఉషసి॥ ౭౮॥ గీతమితి॥ తపశ్చరధ్వం తపసోంతే ఈప్సితం ప్రాప్స్యథ॥ ౭౯॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - చతుర్వింశోధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ ప్రచేతస్సుతపస్యత్సు తత్పిత్రే తేనారదోఘృణీ। ప్రాచీనబర్హిషే ధ్యాత్మం పరోక్షేణాహ పంచభిః - పురంజనకథావ్యాజాత్పంచవింశేతు నారదః। ఆత్మనోబుద్ధిసంగేన వివిధామాహ సంస్కృతిమ్॥ ప్రచేతస్సుతపస్త్రీవం తప్యమానేషు నారదః। పురంజనకథాకూటం ప్రాహ ప్రాచీనబర్హిషే॥ ౧॥ అ॥ ప్రాచీనబర్హిషమితి॥ ప్రచేతస్సుతపశ్చరత్సు నారదః ప్రాచీనబర్హిషం బోధితవాన్ అతః ప్రచేతసాం కథాం సమాప్య ఏవ తత్పితుర్వృత్తమాహ॥ ప్రాచీనబర్హిషమితి॥ ౩॥ శ్రేయ ఇతి॥ ధర్మాదిషు కతమత్ శ్రేయః ఫలం ఈహసే ఇచ్ఛసి - నను మోక్షదోస నేత్యాహ॥ దుఃఖహానిరితి॥ శేషదుఃఖనివృత్తిర్నిరతిశయానందావాప్తిశ్చేతి యత్ తదుభయం మోక్షాఖ్యం శ్రేయః - ఇహ కర్మణి తదుభయం తేనేష్యతే విచారణైః॥ ౪॥ నేతి॥ పరం శ్రేయః మోక్షః - కర్మభిరపవిద్ధా క్షిప్తాధీరస్య॥ ౫॥ గృహేష్వితి॥ కించ గృహేషు స్థితః పుత్రాదిష్వేవ పురుషార్థధీర్యస్య॥ ౬॥ కర్మఫలేషు వైరాగ్యముత్పాద్య బహ్మవిద్యాముపదేష్టుం యోగానుధావేన యజ్ఞపశూన్ ప్రత్యక్షం ప్రదర్శయన్ ఆహ॥ భో భో ఇతి॥ సంజ్ఞాపితాన్ మారితాన్॥ ౭ ॥ ఏత ఇతి ॥ ఏతే త్వాం సంపరేతం మృతం సంప్రతీక్షంతే వైశసం త్వత్కృతాం పీడాం స్మరంతః - తతశ్చాయసకూటైః లోహయంత్రమన్యైః శృంగైః ఛిందంతి ఛేత్స్యంతి॥ ౮॥ అత్రేతి॥ అత్రాస్మిన్ సంకటే విస్తారకమముమితిహాసం కథయిష్యామి॥ ౯ ॥ తత్రజీవస్య విషయాసక్త్యా సంసారః స చేశ్వరానుగ్రహ

యత్ప్రాంజలిశ్శ్రద్ధయాన్వితః। శృణుయాచ్ఛ్రావయేన్మర్త్యో ముచ్యతే కర్మబంధనైః॥ ౭౮॥ గీతమమైతం నరదేవనందనాః పరస్యపుంసః పరమాత్మనః స్తవమ్। జపంతఏకాగ్రధియ స్తపోమహచ్చరధ్వ మంతే తదవాప్స్యథేప్సితమ్॥ ౭౯॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే చతుర్థస్కంధే చతుర్వింశోధ్యాయః. *

మైత్రేయః॥ ఇతిసందిశ్య భగవాన్బార్హిషదైరభిపూజితః। పశ్యతాం రాజపుత్రాణాం తత్రైవాంతర్దధే హరః॥ ౧॥ రుద్రగీతం భగవతః స్తోత్రం సర్వే ప్రచేతసః! జపంతస్తే తపస్తేపుర్వర్షాణామయుతం జలే॥ ౨॥

ప్రాచీనబర్హిషం త్విత్తః కర్మస్వాసక్తచేతసమ్। నారదోధ్యాత్మతత్త్వజ్ఞః కృపాళుః ప్రత్యబోధయత్॥

శ్రేయస్త్వం కతమద్రాజన్కర్మణాత్మన ఈహసే। దుఃఖహానిస్సుఖావాప్తిః శ్రేయస్తన్నేహ చేష్యతే॥ ౪॥

రాజా॥ నజానామి మహాభాగ పరం కర్మాపవిద్ధధీః। బ్రూహి మే విమలం జ్ఞానం యేన ముచ్యేయ కర్మభిః॥

గృహేషు కూటధర్మేషు పుత్రదారధనార్థధీః। నపరం విందతే మూఢో భ్రామ్యన్ సంసారవర్త్మసు॥ ౬॥

—*పురంజనోపాఖ్యానప్రారంభః.*—

శ్రీనారదః॥ భో భోః ప్రజాపతే రాజన్పశూన్పశ్య త్వయాధ్వరే। సంజ్ఞాపితాన్ జీవసంఘాన్ నిర్ఘృణేన సహస్రశః॥ ౭॥ ఏతే త్వాం సంప్రతీక్షంతే స్మరంతో వైశసం తవ । సంపరేతమయఃకూటైశ్ఛిందంత్యుత్థిత మన్యవః॥ ౮॥ అత్ర తే కథయిష్యేఽముమితిహాసం పురాతనమ్। పురంజనస్య చరితం నిబోధ గదతో మమ ॥ ౯॥ ఆసీ

దితి॥ పురంజనాహ్వానివర్తత ఇతివక్తుం విపర్యయగృహీతస్య సాక్షాద్బోధయితుమశక్తః రాజవృత్తాంతమేవాహ॥ ఆసీదితి॥ పురంజనాదీన్ స్వయమేవేతః పంచమేధ్యాయే వ్యాఖ్యాస్యతి - తథాపి సుఖగ్రహణాయ యథోపయోగం కించిద్వ్యాఖ్యాస్యామః - తత్ర స్వకర్మభిః పురం జనయతీతి పురంజనో జీవః - నవిజ్ఞాతం నామయస్య - నచవిజ్ఞాతం చేష్టితం యస్య స ఈశ్వరః తస్య సఖా - యద్వా విజ్ఞాతం చేష్టితం జీవప్రేరణాదిలక్షణం యస్య - జీవపారతంత్ర్యస్యానుభవసిద్ధత్వాత్॥ ౧౦॥ ఏవం ప్రతిజ్ఞాయ ఇతిహాసం ప్రస్తౌతి॥ ఆసీదితి॥ అత్రాన్యాపదేశముఖేనాధ్యాత్మోపదేశః క్రియతే - నను సాక్షాదేవాధ్యాత్మోపదేశః కిన్న క్రియతే - సాక్షాత్తదుపదేశేపి వైరాగ్యోదయ సంభవాత్ - ఉచ్యతే - దేహాత్మాభిమానస్య తంత్రాత్మాని మానగ్రస్తస్య - తత్స్వహితపురుషార్థానభిజ్ఞస్య - వైషయికమేవసుఖం పరమం పురుషార్థమభిమన్యమానస్య - హఠాత్తత్త్వోపదేశః క్రియమాణోపి న ప్రతిష్ఠితస్స్యాదిత్యాలోచ్య, చిరమభ్యస్త స్త్రీపుంసక గర్భజన్మజరామరణ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాద్యాత్మక సంసారమనువర్ణ్య - తత్రదోషానుద్ఘాట్య - హేయతాబుద్ధ్యుత్పాదనద్వారా క్రియమాణస్తత్త్వోపదేశస్సుప్రతిష్ఠితస్స్యాదితి - తత్రజీవో రాజత్వేన - శరీరం పురత్వేన - పరమాత్మా సఖిత్వేన - బుద్ధిర్భార్యాత్వేనేతి రూప్యతే తత్రపురంజనాదీన్ స్వయమేవేతః పంచమేధ్యాయే వ్యాఖ్యాస్యతి - తథాపి సుఖగ్రహణాయ యథోపదేశాత్కించి

(౯౩)

ద్వ్యాఖ్యాస్యాన్ - తత్ర హే రాజన్ పురం వ్యనక్తి జనయతి నిర్మాయతీతి పురంజనః - కశ్చిద్రాజాస్వకర్మభిః పురస్థానీయశరీరోత్పాదకజీవస్థానీయో వివక్షితః - ఆసీదిత్యనేన రూపణీయజీవే అనాదిసత్తా వివక్షితా - తం విశినష్టి - బృహచ్ఛ్రవాః బృహత్ విస్తృతం శ్రవః కీర్తిర్యస్య ॥ శ్రు ॥ నిర్వాణమయ మేవాయమాత్మేతి - ప్రజాపతివాక్యే అపహతపాప్మా విజరో విమృత్యుర్విశోకో విజిఘత్సో ఽపిపాసస్సత్యకామస్సత్యసంకల్ప ॥ శ్లో ॥ అచ్ఛేద్యోఽయమదాహ్యోఽయమక్లేద్యోఽశోష్య ఏవచ । నిత్యస్సర్వగతస్థాణురచలోఽయం సనాతన ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధకల్యాణగుణవిశిష్ట ఇత్యర్థః - తస్య పురంజనస్య - అవిజ్ఞాతం నామధేయం యస్య - స తథా భూతః కశ్చిదవిజ్ఞాతచేష్టితస్సఖా ఆసీత్ - అత్ర పరమాత్మస్థానీయం మిత్రం వివక్షితం పరమాత్మా హి జీవస్య మిత్రం శ్రూయతే - మాతా పితా భ్రాతా నివాసశ్శరణం - సుహృద్గతిశ్చ నారాయణ ఇతి ఏవం హితాచరణశీలం సఖాయం పరమాత్మానం తదాజ్ఞామతిలంఘ్యాయం సంసారిజీవః నామతోఽపి న జానాతి - కిముత స్వరూపరూపగుణవిభూతిభిరితి ఖ్యాపనాయ అవిజ్ఞాతనామేత్యుక్తం - యద్వా - సఖ్యేనాభిప్రేతం యద్దోషానపేక్షణేన హితాచరణశీలత్వం - తత్ఖ్యాపయితుం అవిజ్ఞాతనామేత్యుక్తం అవిజ్ఞాతేతి ॥ సూ ॥ గతిబుద్ధీత్యాదినా కర్తరి క్తః ॥ శ్లో ॥ అవిజ్ఞాతా సహస్రాంశురిత్యవిజ్ఞాతృశబ్దో హి నామ సహస్రే భగవన్నామతయా వినియుక్తః - తత్ర స్వాశ్రితానాం స్వసమత్వేనానుసంధాయ తద్విశ్లేషణపరః కారుణ్యపరవశః - ఆశ్రితదోషాన్న జానాతీత్యవిజ్ఞాతేత్యభియుక్తైర్వ్యాఖ్యాతం - ఏవం చ విపులాశ్రాధవత్త్వే ప్రసంశ్రయణమాత్రరూపకించిదానుకూల్యేన రిరక్షిషురిత్యర్థః - అవిజ్ఞాతచేష్టిత ఇతి ఛేదే జీవేనావిజ్ఞాతం చేష్టితం యస్య తథా కథాపక్షే తు అన్యైరవిజ్ఞాతచేష్టిత ఇత్యర్థః - ప్రసిద్ధం జగద్వ్యాపారరూపచేష్టితం యస్య - యద్వా - విజ్ఞాతం చేష్టితం జీవప్రేరణాదిలక్షణం యస్య - జీవపారతంత్ర్యస్యానుభవసిద్ధత్వాత్ - కథాపక్షే తు రాజవత్సఖా విపులకీర్తిరిత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ స ఇతి ॥ శరణం భోగాయతనం దేహం - పృథివీం బ్రహ్మాండం ॥ వి ॥ స ఇతి - సః పురంజనః ప్రభుః శరణాధిపత్వాత్ శరణం భోగాయతనం శరీరం - కథాపక్షే నివాసస్థానం - అన్వేషమాణః పృథివీం కర్మఫలోదయ తద్భోగాయతన ప్రకృతిపరిణామరూపం బ్రహ్మాండం - బభ్రామ - దేవాదిస్థావరాంతశరీరేష్వనువిష్టః - ప్రకృతిమండలే సంసారివదిత్యర్థః కథా

తత్పురంజనో నామ రాజాఽఽసీద్బృహచ్ఛ్రవాః । తస్యావిజ్ఞాతనామాసీత్సఖాఽవిజ్ఞాతచేష్టితః ॥ ౧౦ ॥

సోఽన్వేషమాణశ్శరణం బభ్రామ పృథివీం ప్రభుః । నానురూపం యదావిందదభూత్స విమనా ఇవ ॥ ౧౧ ॥

న సాధు మేనే తాస్సర్వా భూతలే యావతీః పురః । కామాన్కామయమానోఽసౌ తస్య తస్యోపపత్తయే ॥

౧౨ ॥ స ఏకదా హిమవతో దక్షిణేష్వథ సానుషు । దదర్శ నవభిర్ద్వార్భిః పురం లక్షితలక్షణామ్ ॥ ౧౩ ॥ ప్రా

కారోపవనాట్టాలపరిఖైరక్షతోరణైః । స్వర్ణరూప్యాయసైశ్శృంగైః సంకులాం సర్వతో గృహైః ॥

పక్షే భూమండలస్థపురాణ్యనుప్రవిశ్య తత్ర తత్ర కంచిత్కాలం నివసన్ - కృత్స్నాం పృథివీం చచారేత్యర్థః - యథా చ స్వస్యానురూపం శరణం దేవమనుష్యాదిశరీరం నావిందన్నాలభత - కింతు తిర్యక్పాదపాదిశరీరమవిందత్ - తథా విమనా ఇవ బభూవ - పాదపాదిశరీరేషు చైతన్యానభివ్యక్తేర్విమనా ఇత్యుక్తం నిశ్చైతన్య ఇవాభూదిత్యర్థః నతు దుఃఖితమనా ఇతి - దేహాత్మాభిమానినో జీవస్య విహీనశరీరస్యాపి ప్రీతివిషయత్వాత్ కథాపక్షే తు దుఃఖితమనా ఇత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ నేతి యావత్యః పురస్తాః తస్య తస్య కామస్యోపపత్తయే ప్రాప్తయే సాధు న మేనే - గవాదిదేహానామైహిక పారలౌకికభోగయోగ్యత్వాభావాత్ - తథా చ శ్రుతిః ॥ తాభ్యో గామానయత్తా అబ్రువన్న వై నోఽయమలమితి - తాభ్యోఽశ్వమానయత్తా అబ్రువన్న వై నోఽయమలమితీతి ॥ ౧౨ ॥ స ఇతి హిమవతో దక్షిణేషు సానుషు - కర్మక్షేత్రే భారతవర్షే - పురం మనుష్యశరీరం - లక్షితాని దృష్టాని సర్వాణి లక్షణాని యస్యాం అంధపంగుత్వాదిదోషరహితామిత్యర్థః ॥ వి ॥ స ఇతి ॥ అథ ఏకదా సుకృతవిశేషపరిపాదకశాయాం - హిమవతో దక్షిణేషు సానుషు - కర్మతత్ఫలోత్పత్తియోగ్యేషు - కర్మక్షేత్రేషు భారతవర్ష ఇత్యర్థః - పురం మనుష్యశరీరం - లక్షితాని దృష్టాని సర్వాణి లక్షణాని యస్యాం తాం - అంధపంగుత్వాదిదోషరహితామిత్యర్థః - కథాపక్షే వక్ష్యమాణప్రాకారాదిసర్వచిహ్నోపయుక్తాం - నవభిః ద్వార్భిః నవభిః రంధ్రైః - చక్షుర్ద్వయ శ్రోత్రద్వయ నాసికాద్వయ ముఖపాయూపస్థరూపైరుపలక్షితాం - పక్షాంతరేస్పష్టం - దదర్శ అభివ్యక్తసర్వేంద్రియం సర్వవిషయోపభోగోపయుక్తం మనుష్యశరీరముపలబ్ధవానిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ తామనువర్ణయతి - త్రిభిః ॥ ప్రాకారేతి ॥ అత్ర కించిత్సాదృశ్యమవలంబ్య కథాసౌందర్యాయ ప్రాకారాదీని వర్ణ్యంతే - పరిఖైరితి పుంస్త్వమార్షం - అక్షాణి గవాక్షాః త్వగాదయః శరీరావయవాః ప్రాకారాద్యుపాయత్వేన నిరూప్యంతే - స్వర్ణాదిశృంగైః శిఖరైర్యుక్తా యే గృహాస్తైః సంకులామితి - అథా

శాదిచక్రాణిగృహాఃశృంగాణిచ-రాజసాదిస్వభావావివక్షితాః ॥ ౧౪॥ నీలేతి ॥ నీలాదిభిఃక్లిప్తాహర్మ్యాణాంస్థలీయస్యాం అరుణంమాణిక్యం స్థలీహృదయం- నాడ్యోనీలాదిభావేననిరూప్యంతే - తత్తద్విషయవాసనావా - భోగవతీంనాగానాంపురీమివ॥౧౫॥సభేతి॥సభాసమాజస్థానం-చత్వరంచతుష్పథః-రథ్యాఃరాజమార్గాః - ఆక్రీడాయతనంద్యూతాదిస్థానం-ఆపణోహట్టః - చైత్యంజనానాంవిశ్రమస్థానం - ధ్వజేషుపతాకాఃతాభిశ్చయుక్తాం - అత్రచవిషయయుక్తబుద్ధియోగేనజీవస్యదేహసంబంధఇతివివక్షయావిషయవర్గం బాహ్యోపవనత్వేనరూపయతి - తద్విశేషాన్స్రక్చన్దనవనాదీన్దివ్యద్రుమలతాదిభావేనేతి- శేషఃకథాలంకారః॥౧౬॥ పుర్యామితి ॥ బాహ్యోపవనే ప్రమదాందదర్శేతిచతుర్థేనాన్వయఃదివ్యద్రుమైఃలతాదిభిశ్చాకులేవ్యాప్తే - నదతాంవిహంగాళికులానాం కోలాహలోనాదోయేషు తేజలాశయాయస్మిన్॥౧౭॥హిమేతి॥హిమనిర్ఝరవిప్రుషోబిందవః - తద్వతాకుసుమాకరసంబంధినావాయునా-చలంతః ప్రవాళాః విటపాఃశాఖాశ్చయేషాంతైఃవృక్షైః-నలినీనాంసరసీనాంతటేషుసంపత్సమృద్ధిర్యస్మిన్॥ ౧౮॥ నానేతి॥ అనాబాధేతత్కృతబాధారహితే మునివ్రతైరహింస్రైరాత్మానమాహూతంమన్యతేయత్ర॥౧౯॥యదృచ్ఛయేతి ॥ తత్రప్రమదోత్తమాంప్రకర్షేణపురుషంమదయంతీతిప్రమదాఃతాసాంమధ్యేఉత్తమాంవివేకవతీంబుద్ధిందదర్శ- యదృచ్ఛయాగతామితి తయోఃసంబంధస్యదుర్నిరూపత్వందర్శయతి- తామనువర్ణయతిసార్ధైశ్చతుర్భిః - దశభిర్జ్ఞానకర్మేంద్రియైః ఏకైకం

౧౪॥నీలస్ఫటికవైడూర్యముక్తామరకతారుణైః।క్లిప్తహర్మ్యస్థలీందీప్తాంశ్రియాభోగవతీమివ ॥ ౧౫॥ స
భాచత్వరరథ్యాభిరాక్రీడాయతనాపణైః।చైత్యధ్వజపతాకాభిర్యుక్తాంవిద్రుమవేదిభిః ॥ ౧౬॥ పుర్యా
శ్చబాహ్యోపవనేదివ్యద్రుమలతాకులే।నదద్విహంగాళికులకోలాహలజలాశయే ॥ ౧౭॥ హిమనిర్ఝ
రవిప్రుష్మత్కుసుమాకరవాయునా।చలత్ప్రవాళవిటపనలినీతటసంపది॥ ౧౮ ॥ నానారణ్యమృగవ్రా
తైరనాబాధేమునివ్రతైః।ఆహూతంమన్యతేపాంథోయత్రకోకిలకూజితైః ॥ ౧౯ ॥ యదృచ్ఛయాగ
తాంతత్రదదర్శప్రమదోత్తమామ్।భృత్యైర్దశభిరాయాంతీమేకైకశతనాయకైః॥ ౨౦॥ పంచశీర్షాహి
నాగుప్తాంప్రతిహారేణసర్వతః।అన్వేషమాణామృషభమప్రౌఢాంకామరూపిణీమ్ ॥ ౨౧ ॥ సునాసాం
సుదతీంబాలాంసుకపోలవరాననామ్।సమవిన్యస్తకర్ణాభ్యాంబిభ్రతీంకుండలశ్రియమ్॥౨౨॥ పిశంగనీవీం
సుశ్రోణీంశ్యామాంకనకమేఖలామ్।పద్భ్యాంక్వణద్భ్యాంచలతీంనూపురైర్దేవతామివ॥ ౨౩॥ స్తనౌ
వ్యంజితకైశోరౌసమవృత్తౌనిరంతరౌ।వస్త్రాంతేననిగూహంతీంవ్రీడయాగజగామినీమ్॥ ౨౪॥తామాహ
లలితంవీరస్సవ్రీడస్మితశోభనామ్।స్నిగ్ధేనాపాంగపుంఖేనస్పృష్టఃప్రేమోద్భ్రమద్భ్రువా॥ ౨౫॥ కాత్వం
కంజపలాశాక్షికస్యాసీహకుతస్సతి।ఇమాముపపురీంభీరుకించికీర్షసిశంసమే॥౨౬॥కఏతేనుపథాఏతఏకా
దశమహాభటాః।ఏతావాలలనాస్సుభ్రుకోయంతేహిఃపురస్సరః॥ ౨౭ ॥ త్వంహ్రీర్భవాన్యస్యథవాగ్ర
మాపతింవిచిన్వతీకింమునివద్రహోవనే । త్వదంఘ్రికామాప్తసమస్తకామంక్వపద్మకోశఃపతితఃకరా

ప్రత్యేకంశతంఅనంతావృత్తయఃతాసాంనాయకైఃపతిభిస్సహ-పాంతరేనాయికాఃస్త్రియఃయేషాంతైః॥ ౨౦ ॥ పంచశీర్షేతి॥పంచశీర్షాణివృత్తయోయస్యతేన అహినాప్రాణేనప్రతిహారేణపాలకేనగుప్తాంఋషభంభర్తారం ॥ ౨౧॥ సునాసామితి॥గంధజ్ఞానాదిభిఃపృథక్వ్యపయుక్తైఃసునాసత్వాదిరూప్యతే - సమంవిన్యస్తాభ్యాంచకర్ణాభ్యాంకుండలశోభాందధతీం॥౨౨॥పిశంగేతి॥పిశంగనీవీంపీతవస్త్రాం ॥ శ్రు ॥ అన్నమయంహిసోమ్యమనఇతియత్కృష్ణంతదన్నస్యేత్యాదిశ్రుత్యనుసారేణశ్యామామిత్యుక్తం- నూపురైఃక్వణద్భ్యాం- నూపురైరితిపాదాంగుళీయకానామప్యుపలక్షణార్థంబహువచనం॥౨౪॥స్తనావితి॥వ్యంజితంకైశోరంయౌవనోపక్రమోయాభ్యాం - సమౌచవృత్తౌచవస్త్రాంతేననిగూహంతీం॥౨౩॥తామితి॥తామాహేతితయోఃసంవాదోక్తిస్సంబంధదార్ఢ్యాయ - అపాంగఏవపుంఖోమూలప్రాంతోయస్యకటాక్షస్యబాణస్య- తేనస్పృష్టోవిద్ధః-ప్రేమ్ణోద్భ్రమంతీభ్రూఃధనుఃస్థానీయాయస్మిన్ తేన॥ ౨౫॥ కేతి ॥ కం తఃస్థానాదిహాగతాసి- హేసతిపుర్యాఃసమీపస్థాఉపపురీయాభూఃతామాలక్ష్యీకంకర్తుమిచ్ఛసీత్యర్థః॥౨౬॥ కఇతి॥ తేతవయేనుపథాఃఅనువర్తినఏతేకే-ఏకాదశోమహాభటోబృహద్బలత్వేనవక్ష్యమాణోయేషుదశసుతే - బుద్ధేఃమనసఃపృథగుపాదానంబుద్ధిపరిచారకేంద్రియసహాయతయాతత్పరిచారికత్వవివక్షయాఏతాః - లలనాఇంద్రియవృత్తయః॥ ౨౭॥ త్వమితి॥త్వంహ్రీఃకిలపతింధర్మంవిచిన్వతీ-అథవాభవానీపతింశివంవిచిన్వతీ-కింవాక్ సరస్వతీపతింబ్రహ్మాణం - కింర

మావాపతింవిష్ణుంమునిరివసంయతాసతీకథంభూతం పతింత్వదంఘ్రికామసన్నేవ ప్రాప్తాస్సమస్తాఃకామాః యేనతం॥ ౨౮॥నేతి॥హేవరోరు-ఆసాంమధ్యేత్వమన్యతమాపినభవసి-యతోభువిస్పృక్నహిదేవతాభువంస్పృశంతి- వీరవరేణమయా-పరంవైకుంఠం॥ ౨౯॥ యదితి॥ యద్యస్మాత్తవాపాంగేనవిఖండితమింద్రియంమనోయస్యతం - మామాంమనోభవోబాధతే-అథతస్మాదనుగ్రహాణ-సవ్రీడంయద్భావేన ప్రేష్ఠాస్మితంతేనవిభ్రమంతీయాభ్రూః తయాఉపసృష్టఃప్రేరితః॥ ౩౦॥త్వదితి॥యద్వ్రీడయాసమ్ముఖంనభవతితత్త్వదాననమున్నీయమేదర్శయ - శోభనేభ్రువాయస్మిన్ - సుతారశోభనకనీనికేలోచనేయస్మిన్-వ్యాలంబినోదీర్ఘాయేనీలాఅలకాస్తేషాంబృందేనసంవృతం-వల్గూనివాచకాని వాక్యానియస్మిన్॥ ౩౧॥ ఇత్థమితి - హేవీర-వీరంప్రత్యగాత్మానంమోహాయితుంశీలంయస్యాః సాపితంద్రష్ట్వామోహితాసతీతమాహ॥౩౨॥యత్పృష్టంకస్యాసీత్యనేనకస్యపుత్రీగోత్రజేతి-కాత్వమితిచకింనామాసీతిచతత్రాహ ॥ నేతి॥ ఆత్మనోమమ-పరస్యతవాపికర్తారంసమ్యక్నవిద్మఃగోత్రంనామచయత్కృతంభవతితంచనవిద్మః ॥ వీ॥ యత్పృష్టంకస్యాసీతి-కస్యపుత్రీజాతేతి-కాత్వమితి-కింస్వరూపాకింనామాసీతి-తత్రాహ ॥ నేతి ॥ ఆత్మనోమమపరస్యతవాపికర్తారంస్రష్టారంసమ్యక్నవిద్మః-కర్తారంవిశినష్టిగోత్రంనామచయత్కృతంయేనకర్త్రాకృతంభవతి॥ ౩౩ ॥ తర్హికింవేత్సితదాహ-ఇహేతి॥ఆత్మనోమమశరణం-ఇయంపురీయేననిర్మితాతంచనవిద్మః॥ వీ॥ ఇహేతి॥ఇహఅస్యాంపుర్యాంఅధునాసంతంవసంతంఆత్మానంపురీమంతఃప్రవిశ్యనియంతారం-త్వాంజానీమః - తతఆత్మనస్త్వత్తఃమత్తశ్చ - పరంవిలక్షణంపురుషంనవిద్మః-కోసౌపరః-యంనవిద్మఇతివదసితత్రాహ- హేవీరఆత్మనస్తవమమశరణమియం పురీనిర్మితా - తమిత్యర్థః॥ఇహాద్య

గ్రాత్॥ ౨౮॥ నాసాంవరోర్వన్యతమాసిభూస్పృక్ పురీమిమాంవీరవరేణసాకమ్।అర్హస్యలంకర్తుమదభ్రకర్మణాలోకంపరంశ్రీరివయజ్ఞపుంసా॥౨౯॥యదేషమాపాంగవిఖండితేంద్రియం సవ్రీడభావస్మితవిభ్రమద్భ్రువా।త్వయోపసృష్టోభగవాన్మనోభవః ప్రబాధతేథానుగృహాణశోభనే॥ ౩౦॥ త్వదాననంసుభ్రుసుతారలోచనంవ్యాలంబినీలాలకబృందసంవృతమ్ । ఉన్నీయమేదర్శయవల్గువాచకంయద్వ్రీడయానాభిముఖంశుచిస్మితే॥౩౧॥ఇత్థంపురంజనంనారీయాచమానమధీరవత్ । అభ్యనందతతంవీరంహసంతీవీరమోహితా॥౩౨॥ నవిదామవయంసమ్యక్కర్తారంపురుషర్షభ।ఆత్మనశ్చపరస్యాపి గోత్రంనామచయత్కృతమ్॥౩౩॥ఇహాద్యసంతమాత్మానంనవిదామతతఃపరమ్। యేనేయంనిర్మితావీరపురీశరణమాత్మనః॥ ౩౪॥ఎతేసఖాయస్సఖ్యోమేనరానార్యశ్చమానద।సుప్తాయాంమయిజాగర్తినాగోయంపాలయన్పురీం ౩౫॥దిష్ట్యాగతోసిభద్రంతేగ్రామ్యాన్కామానభీప్ససి । ఉద్వహిష్యామిత్వాంసేహంస్వబంధుభిరరిందమ॥ ౩౬॥ఇమాంత్వమధితిష్ఠస్వపురీంనవముఖీంవిభో । మయోపనీతాన్గృహ్ణానఃకామభోగాన్శ

సంతమాత్మానంనవిదామ ఇత్యనేనన కేవలంసంసారిణోజీవస్యబుద్ధితత్స్వరూపమవిశదావభాసంగృహ్ణాతి నతుయాథాత్మ్యేనేత్యుక్తం-నవిదామవయంవీరకర్తారంతతఃపరంయేనేయంనిర్మితాతవపురీత్యనేన - జీవస్యకరణకళేబరాదిసంపాదనచతురంకృత్స్నజగదుదయవిభవలయలీలంప్రకృతిపురుషవిలక్షణం-పరమపురుషమాపాతతస్తస్యతత్త్వంచన విషయీకరోతీత్యుక్తం॥౩౪॥యత్పృష్టంకఏతేఅనుపథాఇతితత్రాహ॥ఎతఇతి॥వీ॥యత్పృష్టంకఏతేనుపథాఇతితత్రాహ- ఎతఇతిఎతేఏకాదశభటాః-నరానార్యశ్చమేమమసఖాయః - సఖ్యశ్చఅనువర్తినోభృత్యాఇత్యర్థః - అనేనేంద్రియాణాంతద్వృత్తీనాంచబుద్ధ్యేకాయత్తత్వముక్తం-యత్పృష్టంకోయంతేహిఃపురస్సరఇతితత్రాహ - మయిసుప్తాయాంఅయంనాగఃపురీంపాలయన్జాగర్తి-అనేనబుద్ధీంద్రియమనఆదిషుసర్వేషుసుషుప్తానిర్వ్యాపారేషుసత్స్వపి - ప్రాణవ్యాపారోస్తీతిసర్వాపేక్షయాప్రాణస్యప్రాధాన్యముక్తం॥ ౩౫ ॥ దిష్ట్యేతి॥ ఆస్తాంతావన్నామగోత్రాది - యదత్రాగతోసి-ఎతద్దిష్ట్యాభద్రంజాతం-గ్రామ్యాన్ ఇంద్రియగ్రామార్హాన్- ఉద్వహిష్యామిసంపాదయిష్యామి - స్వబంధుభిస్సఖిభిశ్చ॥వీ॥దిష్ట్యేతి॥ఆస్తాంనామగోత్రాదిదిష్ట్యాపుర్యామాగతోసి - అనేనమనుష్యదేహసంబంధోదైవకృతో దుర్లభఇత్యుక్తం-అతస్తేభద్రంతావత్ - గ్రామ్యానింద్రియగ్రామార్హాన్ శబ్దాదీన్ - అభీప్ససి- హేఅరిందమఅహంస్వబంధుభిఃసఖిభిఃఇంద్రియైస్సహేత్యర్థః తాన్ గ్రామ్యాన్భోగాన్ తేతుభ్యంఉద్వహిష్యామిసంపాదయిష్యామి ॥ ౩౬॥ ఇమామితి॥సమాఃసంవత్సరాన్-మనుష్యదేహప్రవేశాచ్ఛతమిత్యుక్తం॥ వీ॥ ఇమామితి- హేవిభో - నవద్వారాణిమాంపురీం-త్వంశతంసమాస్సంవత్సరాన్-మయోపనీతాన్- ప్రాపితాన్కామాన్గృహ్ణానః అధితిష్ఠస్వ - మనుష్యదేహప్ర

వేశాభిప్రాయేణోక్తమిత్యుక్తం॥ ౩౬॥సంసారిణో జీవస్య ప్రవృత్తిస్వభావత్వాత్-నివృత్తినిందాపూర్వకం తత్సంగమమభి
నందతి పంచమభిః॥కమితి॥త్వత్తోన్యం కం నురమయే-అరజ్ఞం నైష్ఠికం అకోవిదం అనిషిద్ధసుఖత్యాగినం- సంపరాయో మృత్యు
స్తదనభిముఖం పరలోకచింతాశూన్యం-అశ్వస్తనవిదం శ్వః ఇదం కర్తవ్యమితీహలోకచింతాశూన్యం పశుతుల్యం॥ ౩౭॥ జీ
వస్య ప్రవృత్తిస్వభావత్వాత్ నివృత్తినిందాపూర్వకం తత్సంగమభినందతి పంచభిః॥కమితి॥త్వత్తోన్యం కం- రమయే క్రీడయా
మి-అనేన నివృత్తిమార్గనిష్ఠానబుద్ధ్యధీన ఇత్యుక్తం తత్ర హేతుః-అరతజ్ఞం నైష్ఠికం విరక్తమిత్యర్థః- అత ఏవ అకోవిదం ఆ
నిపుణం అనిషిద్ధసుఖస్యాపి త్యాగినం అసాంపరాయాభిముఖం-సాంపరాయో మృత్యుస్తదనభిముఖం-మరణాద్భీరు మిత్యేవా॥
శ్లో॥కృతకృత్యాః ప్రతీక్షంతే మృత్యుం ప్రియమివాతిథిమిత్యుక్తేః- అశ్వస్తనవిదం శ్వోభవం శ్వస్తనం- కాలాంతరానుభా
వ్యం-స్వర్గాదిభోగ్యత్వేనన వేత్తీత్యశ్వస్తనవిత్-తం॥శ్లో॥ఏతే వై నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మన ఇతి - వాసుదేవే మనో
యస్య జపహోమార్చనాదిషు।తస్యాంతరాయో మైత్రేయ దేవేంద్రత్వాదికం ఫలమితి॥స్వర్గాదిసుఖస్యాముక్తిహే
యత్వాదిత్యర్థః-పశుం పశుతుల్యమితి నిందతి॥ ౩౮॥ధర్మ ఇతి॥అత్ర గార్హస్థ్యే ప్రజానందః పుత్రసుఖం అమృతం మోక్షః
కేవలినో యతయః॥ ౩౯॥ ఏవం నివృత్తిధర్మస్థం నిందిత్వా-ప్రవృత్తిస్వభావం స్తౌతి॥ధర్మో హీతి॥అత్ర ప్రవృత్తిమార్గే ధ
ర్మః స్వర్గాదిసాధనో యాగాదీరూపో ధర్మః-తథా అర్థకామౌ-ప్రజానందః పుత్రసుఖం-అమృతం మోక్షః-కీర్తిః విశో
కాః నిర్దుఃఖాః- విరజాః నిశ్చలా లోకాః పుణ్యలోకాశ్చ-సిధ్యంతీతి శేషః లోకాన్ విశనష్టియాన్ లోకాన్ కేవలినో నివృత్తిధ
ర్మస్థాః న విదుః॥ ౩౯॥పితృదేవేతి॥గృహాశ్రమ ఇతియ దేతత్ క్షేమాహ్వం శరణమాశ్రయం వదంతి॥ ౪౦॥ ౪౧॥ కస్యా ఇతి॥
భోగిభోగయోః సర్పదేహాకారయోః తవ భుజయోః- యస్సజ్జతే ఏవంభూతం కస్యాః స్త్రియః మనస్స్యాత్ నకస్యా
అపి యో భవాన్ అనాథవర్గాః దీనస్తాన్ మాస్తేషామాధిం- అలమత్యర్థం- అపోహితుం సర్వత్ర చరసి - కేనం పోహి
తం సమాః॥ ౩౬॥కం నుత్వదన్యం రమయే హ్యరతిజ్ఞమకోవిదమ్। అసాంపరాయాభిముఖమశ్వస్తనవిదం ప
శుం॥ధర్మో హ్యత్రార్థకామౌ చ ప్రజానందోమృతం యశః।లోకా విశోకా విరజా యన్న కేవలినో వి
దుః॥పితృదేవర్షిమర్త్యానాం భూతానామాత్మనశ్చ హ।క్షేమ్యం వదంతి శరణం భవేస్మిన్ యద్గృహా
శ్రమః॥ ౪౦॥ కా నామ వీర విఖ్యాతం వదాన్యం ప్రియదర్శనం।న వృణీత పతిం ప్రాప్తం మాదృశీ త్వాదృశం స్వ
యమ్॥ ౪౧॥కస్యా మనస్తే భువి భోగిభోగయోః స్త్రియా న సజ్జేద్భుజయోర్మహాభుజ।యోనాథవర్గా
ధిమలం ఘృణోద్ధతః స్మితావలోకేన చరస్యపోహితుమ్॥ ౪౨॥ ఇతి తౌ దంపతీ తత్ర సముద్య సమయం మిథః।
తాం ప్రవిశ్య పురం రాజన్ ముముదాతే శతం సమాః॥ ఉపగీయమానో లలితం తత్ర తత్ర చ గాయకైః। క్రీడన్న
తుంఘృణయోద్ధతః అతిశయితోయః స్మితపూర్వకోవలోకస్తేన॥ ౪౨॥ ఇతీతి॥ సముద్య సముదీర్య సమాః సంవత్సరాన్॥
౪౩॥ తత్ర జాగ్రదవస్థానం సంక్షేపేణాహ॥ఉపగీయమాన ఇతి॥జాగ్రదవస్థాయాం తత్ర ప్రతీంద్రియవిషయం-గాయకైర్వి
షయశబ్దాదిభిరుపగీయమానస్సేవ్యమానః స్త్రీభిర్మనో వృత్తిభిస్సహ క్రీడన్-సుషుప్త్యవస్థామాహ- హ్రదినీం హృదయా
కాశం స్వాపస్థానం శుచౌ నిదాఘే॥ ౪౪॥ ఏవం జీవబుద్ధ్యోర్జీవకర్మానురూపదైవాఖ్యపరమపురుషసంకల్పాయత్తదృఢత
రం సంబంధం తత్ప్రయుక్తం దేహసంబంధం చ పారోక్ష్యరూపేణాభిధాయ-శుశ్రూషోః ప్రాచీనబర్హిషః ప్రాప్య పర
బ్రహ్మావ్యతిరిక్తవైతృష్ణ్యజననార్థం చ-సంసరతో జీవస్య జాగ్రత్సుషుప్తిస్వప్నమరణావస్థానుదోషానుద్ఘాటయితుం జా
గ్రదాద్యవస్థాః ప్రతిపాదయిష్యుః కథావ్యాజేన తావత్సమాసతస్సుషుప్త్యవస్థామాహ॥ ఉపగీయమాన ఇతి॥ లలితం య
థా భవతి తథా-గాయకైరుపగీయమానః పురంజనః-స్త్రీభిః పరివృతస్తత్ర తత్ర క్రీడన్ -శుచౌ ఆషాఢే- క్రీడానిమిత్తశ్ర
మాపనోదనాయ - హ్రదినీం సరసీమావిశదితి కథా పక్షేర్థః పక్షాంతరే తు - జాగ్రదవస్థాయాం స్త్రీభిరింద్రియవృత్తి
భిస్తత్ర తత్ర క్రీడన్- శబ్దాదివిషయాననుభవన్ - వ్యాపృతకరణత్వాత్తత్ప్రయుక్తశ్రమనిర్హరణాయ శుచౌ హ్రది
నీమావిశత్ - హ్రదినీశబ్దేన పురీతత్త్వాఖ్యా నాడీ వివక్షితా-శుచౌ బ్రహ్మణి - ఆవిశ్యతద్ద్వారా హ్రదినీమావిశదిత్యర్థః
ప్రాసాదఖట్వాపర్యంకవత్సముచ్చయేన నాడీపురీతతి బ్రహ్మణి హి జీవస్య సుషుప్తిస్థానం॥ శ్రు॥ అథ యత్ర ైతత్సుప్తస్స
మస్తం సంప్రసన్నః స్వప్నం న విజానాత్యాసు తదా నాడీషు సుప్తో భవతి - అథ యదా సుషుప్తో భవతి- యదా న కస్య చన వే
దహితా నామ నాడ్యో ద్వాసప్తతిసహస్రాణి హృదయాత్ పురీతతమభిప్రతిష్ఠంతే తాభిః ప్రత్యవసృత్య పురీతతి శేత ఇతి-
తథా యత్రైతత్పురుషః స్వపితి నామ సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భవతి-త్రయాణామపి సుషుప్తిస్థానత్వశ్రవణాత్

కార్యభేదేనసముచ్చయేసంభవతి పాక్షికబాధకల్పస్యాన్యాయ్యత్వాత్- సంభవతిచ ప్రాసాద ఖట్వా పర్యంకేత న్నాడ్యాదీనాంకార్యభేదఃఅత్రనాడీపురీతతీ ప్రాసాదఖట్వాస్థానీయే- బ్రహ్మచపర్యంకస్థానఃఅతోబ్రహ్మైవసాక్షాత్స్వాపు స్థానం॥౪౪॥ ఇదానీంనవద్వారపూర్వకంజాగ్రదవస్థాంప్రపంచయతి॥ సప్తేతి ॥ యావదధ్యాయసమాప్తి - తస్యాః పురఃఉపరికృతాఃద్వారఃసప్త వృతాఇతివా శేసంవృతాఃనేత్రేనాసికే శ్రోత్రేముఖంచేతిసప్త అధో ద్వే ద్వారా గుదలింగే॥యఃకశ్చనేతి॥ఆత్మనఃసమ్యగవిజ్ఞానాదనియతత్వాచ్చ॥వీ॥ఇదానీంజాగ్రదవస్థాం ప్రతిపాదయతి- యావ దధ్యాయసమాప్తి-తత్రనవభిర్ద్వార్భిఃపురీంలక్షితలక్షణామితిద్వారత్వేనరూపితానాం చక్షురాదీంద్రియ స్థానానా మింద్రియాణాంచ గౌణనామానితత్కార్యాణితద్విషయాంశ్చ- కథయన్నాహ సప్తేతి॥ తస్యాః పురఃపుర్యాః సప్త ద్వారఃఉపరికృతాః-చక్షుర్ద్వయంశ్రోత్రద్వయనాసికాద్వయముఖంచేతి-ద్వేద్వారేఅధః కృతేకల్పితే గుదంలింగంచేతి కిమర్థమేవంకల్పితాఇత్యత్రాహ- తస్యాఃపుర్యాఃయఃకశ్చనఈశ్వరఃతస్యపృథగసంకరేణ విషయాన్ శబ్దాదీన్ప్రతి గత్యర్థం విషయానవగంతుమిత్యర్థఃసంసారిణోజీవస్య స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావాన్మనుష్యశరీరత్వానియ తత్వాచ్చయః కశ్చనేత్యుక్తం కథాపక్షేవిషయశబ్దోదేశపరః దేశాన్ప్రతిగత్యర్థ మిత్యర్థః॥ ౪౫॥ పంచేతి॥ తాసుసప్తసు పంచ ద్వారఃపౌరస్త్యాఃపూర్వదిగ్భవాః॥వీ॥పంచేతి॥తత్రతాసుసప్తసుద్వార్షు-పంచద్వారఃపౌరస్త్యాః పూర్వ దిగ్భవాః- ఏకాదక్షిణా-తథాఏకాఉత్తరా-ద్వేపశ్చిమేపశ్చిమదిగ్భవే-హేనృపతేతుభ్యమమూషాంద్వారాం- నామానిగుణనామానివర్ణయే॥౪౬॥ఖద్యోతేతి॥ఖద్యోతవదల్పప్రకాశా-వామనేత్రరూపా-ఆవిఃప్రకటంముఖంయస్యాస్సా బహు ప్రకాశ దక్షిణనేత్రలక్షణా॥ శ్రు॥ తస్మాద్దక్షిణోఽర్ధ ఆత్మనోవీర్యావత్తరఇతిశ్రుతేః - స్వానుభవాచ్చతత్ర ప్రకాశాధిక్యం ఏకత్రనిర్మితేసంలగ్నేవిభ్రాజితంరూపం- ద్యుమత్సకఃచక్షుస్సహితఃపురంజన ఇతి శేషః॥ వీ॥ ఖద్యోతేతి॥ ఖద్యో

రిన్వృతఃస్త్రీభిర్నరాధిసీమావిశచ్ఛుచా॥౪౪॥సప్తోపరికృతాద్వారఃపురస్తస్యాస్తుద్వే అధః। పృథగ్విషయ
గత్యర్థంతస్యాంయఃకశ్చనేశ్వరః॥౪౫॥పంచద్వారస్తుపౌరస్త్యాదక్షిణైకాతథోత్తరా।పశ్చిమేద్వే అమూ
షాంతేనామానినృపవర్ణయే॥ఖద్యోతావిర్ముఖీచప్రాగ్ద్వారావేకత్రనిర్మితే। విభ్రాజితం జన పదం
యాతితాభ్యాంద్యుమత్సఖః॥౪౭॥నళినీనాళినీచప్రాగ్ద్వారావేకత్రనిర్మితే। అవధూత సఖస్తాభ్యాం వి
షయంయాతిసౌరభం॥ ౪౮॥ ముఖ్యానామపురస్తాద్వాస్తయాపణబహూదనౌ।విషయాయాతి పురరా

తాఖద్యోతవదల్పప్రకాశావామనేత్రరూపా- ఆవిఃప్రకటంముఖంయస్యాస్సా- బహుప్రకాశాదక్షిణ నేత్ర రూపా- స్వానుభవాత్తత్రప్రకాశాధిక్యముపగంతవ్యం- ఏతేద్వారావేకత్రనిర్మితేలగ్నే తాభ్యాంఖద్యోతా విర్ముఖీభ్యాంద్వార్భ్యాం- ద్యుమత్సఖఃద్యుమాన్సూర్యః-తదధిష్ఠేయంచక్షురింద్రియమపిద్యుమత్-తదేవసఖా యస్యసః యద్వా- ద్యుమలస్సఖాస్యద్యుమత్సఖః॥సూ॥ రాజాహస్సఖిభ్యష్టచ్- చక్షుషాసహితఇత్యర్థఃవిభ్రాజితంఆలోకాదినా ప్రకాశితం రూపం-జనపదంవిషయంయాతిఅవగచ్ఛతికథాపక్షేతు-ఖద్యోతాదిశబ్దాఅన్వర్థనామధేయవత్- వలశబ్దాఇత్యవగంతవ్యం-జనపదందేశంయాతిగచ్ఛతీత్యర్థః॥ ౩౭॥ నళినీతి॥నళనాళశబ్దాఛిద్రవచనౌ-తద్వతీనళినీనాళినీచవామ దక్షిణ నాసికే-అత్రాపిసంజ్ఞాభేదాదేవకార్యన్యూనాధిక్యంపూర్వవత్ జ్ఞేయం- అవధూతో వాయ్వధిష్ఠితోఘ్రాణః - సౌరభంగంధం॥వీ॥ నళినీతి॥నళనాళశబ్దౌఛిద్రవచనౌనలమస్యాస్తీతినలినీ-ఏవంనాళినీవామదక్షిణనాసికే- అత్రాపి సంజ్ఞా భేదాదేవకార్యన్యూనాధిక్యంపూర్వవజ్జ్ఞేయం అవధునోతికంపయతీత్యవధూతోవాయుఃతత్సఖోవాయ్వధిష్ఠితో ఘ్రాణః- తాభ్యాంనళినీభ్యాంద్వార్భ్యాంసౌరభంగంధంవిషయంయాతి ॥ ౪౮ ॥ ముఖ్యేతి ॥ముఖ్యాప్రధానమాస్యం- ఆపణోభాషణం- బహూదనశ్చిత్రమన్నం బహ్వోదనఇత్యస్యోక్తిఃపరోక్షవాదత్వాయరసజ్ఞం రసనేంద్రియం- విపణో వాగింద్రియంతాభ్యామన్వితః॥వీ॥ముఖ్యేతి॥ముఖ్యాప్రధానాఆస్యరూపాద్వాః పూర్వదిగ్భవథయాముఖ్య యా ద్వారా- పణఃపణనంవ్యవహారః- భాషణంబహూదనశ్చిత్రమన్నం - బహ్వోదనఇత్యస్యోక్తిఃపరోక్షవాదత్వాయపణ బహూదనౌవిషయౌపురరాట్పురంజనః - రసజ్ఞారసనేంద్రియంవిపణోవాగింద్రియం- తాభ్యామన్వితః॥ ౪౯ ॥ పితృహూరితి॥ దక్షిణేనేతిచసప్తమ్యాః కింతుదక్షిణస్యాందిశీత్యస్మిన్నర్థేతద్ధితప్రత్యయాంతో యమవ్యయ సంజ్ఞః॥ ఏవముత్తరే జ్ఞేయ॥ ఆయమర్థః- పంచానాంవిషయాణామన్యతోనవగతానాంప్రకాశనాయాలమితిపంచాలంసాంప్రతం శ్రవణ కాలేచ బ

లాధిక్యాద్దక్షిణః కర్ణః ప్రథమం ప్రవర్తతే- శాస్త్రే ఽపి ప్రథమం శ్రోతవ్యం కర్మకాండమిష్యతే తావతా సామ్యేన ప్రవృత్తసంజ్ఞస్య కర్మకాండస్య దక్షిణకర్ణేన శ్రవణమిష్యతే-తత స్తదర్థమనుష్ఠాయ పితృభిరాహూతః పితృలోకప్రాపకం పితృయాణం ప్రపద్యతే-తదనేన ప్రకారేణ పితౄణామాహ్వానమనేనన భవతీతి పితృహూః దక్షిణకర్ణః ఏవం తద్వైపరీత్యేనోత్తరః కర్ణః దేవహూరితి ధాచ వ్యాఖ్యాస్యతే॥ శ్లో॥ పితృహూర్దక్షిణః కర్ణ ఉత్తరో దేవహూస్స్మృతః । ప్రవృత్తంచ నివృత్తంచ శాస్త్రం పంచాలసంజ్ఞికమ్॥ పితృయానం దేవయానం శ్రోత్రాచ్ఛ్రుతధరాద్వ్రజేదితి ॥ వి ॥ పితృహూరితి॥ పుర్యాం దక్షిణేన దక్షిణస్యాం దిశి - ఎనబంతోఽవ్యయం - పితృహూర్నామ ద్వాః పితౄన్ జహీతే గచ్ఛత్యనయేతి పితృహూః ఓహాఙ్ గతావిత్యస్మాత్ - కూ ప్రత్యయే నిష్పన్నోఽయం శబ్దః - తథాచ పితృలోకప్రాప్తిసాధన భూతాయాగాది క్రియాతదవబోధనీ త్రయీపూర్వభాగ ఇతి పితృహూశబ్దార్థః-తత్ర దక్షిణకర్ణస్య బలాధిక్యాచ్ఛ్రోత్రేణాం ప్రథమం త్రివర్గప్రాపకత్వాచ్చ ప్రవృత్తిశాస్త్రశ్రవణే ప్రవర్తత ఇతి ప్రథమం శ్రోతవ్య పితృలోకప్రాప్తిసాధన కర్మప్రకాశక ప్రవృత్తిశాస్త్రశ్రవణసాధనత్వాద్దక్షిణకర్ణః పితృహూః- అనంతరశ్రోతవ్యనివృత్తిధర్మ ప్రకాశకోత్తర శాస్త్రగ్రహశ్రవణసాధనత్వాద్వామకర్ణో దేవహూః-నను త్తరభాగవదర్థ శ్రవణాచావపి బలాధిక్యాద్దక్షిణకర్ణ ఏవ ప్రథమం ప్రవర్తత ఇతి కథమేతదుచ్యత ఇతి చేత్-ఏవం తర్హ్యేత ఏవ గుణనామధేయబలాత్పూర్వభాగతదర్థానాం ప్రాధాన్యే న దక్షిణకర్ణ శ్రావణవిధానముత్తరభాగవత్తదర్థానాంతు వామకర్ణప్రాధాన్యేన శ్రావణం విధానం చానుమీయతే-యథా॥ శ్రు॥ దక్షిణం పూర్వమాక్తే-సవ్యగ్ం హి మనుష్యా అంజత ఇత్యత్ర దృష్టార్థత్వాన్మనుష్యాస్సవ్య నయనాంజనపూ

ప్రసజ్ఞ విపణాన్వితః॥ ౪౯ ॥ పితృహూర్నామ పుర్యా ద్వారదక్షిణేన పురంజనః । రాష్ట్రం దక్షిణపాంచాలం యాతి శ్రుతధరాన్వితః॥ ౫౦॥ దేవహూర్నామ పుర్యా ద్వారుత్తరేణ పురంజనః । రాష్ట్రముత్తరపాంచాలం యాతి శ్రుతధరాన్వితః॥ ౫౧॥ ఆసురీ నామ పశ్చాద్ద్వాస్తయా యాతి పురంజనః । గ్రామకం నామ విషయం దుర్మదేన సమన్వితః॥ ౫౨॥ నిర్ఋతిర్నామ పశ్చాద్ద్వాస్తయా యాతి పురంజనః । వైశసం నామ విషయం లుబ్ధకేన సమన్వితః॥ ౫౩॥ అంధావమీషాం పౌరాణాం నిర్వాక్పేశస్కరావుభౌ । అక్షణ్వతామధిపతిస్తా

ర్యం కుర్యాదిత్యేవం ప్రమాణాంతరేణ ప్రాప్తస్య సవ్యనయనాంజనస్య సిద్ధవన్నిర్దేశానుపపత్త్యా సవ్యనయనస్య ప్రథమాంజనేన దృష్టవిశేషాలాభాత్-ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశానుపపత్త్యా మానుషీభిరవశ్యం ప్రథమం సవ్యనయనాం జనం కర్తవ్యమితి విధిరనుమీయతే తద్వత్-యథావా- తస్మాదపి వధ్యం ప్రపన్నం న ప్రతిప్రయచ్ఛంతీతి శరణాగతస్య ప్రత్యర్పణం ప్రమాణాంతరేణాప్రాప్తమపి తస్మాదితి-ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశానుపపత్త్యా శరణాగతో న ప్రత్యర్పణీయ ఇతి విధిరనుమీయతే - తద్వత్పూర్వోత్తరభాగయోర్యథాక్రమం దక్షిణోత్తరకర్ణప్రాధాన్యేన శ్రవణమన్యతో ప్రాప్తమప్యనేనైవ ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశగుణనామధేయబలేన విధీయత ఇతి నిరవద్యం-పురంజనః పితృహ్వాద్వారా శ్రుతధరః శ్రోత్రేంద్రియం శ్రుతం శ్రవణవిషయం శబ్దం ధరతి అవగచ్ఛత్యనేనేతి వ్యుత్పత్తేః- తేనాన్వితో యుక్తః - దక్షిణపాంచాలం దక్షిణద్వారగమ్యం పాంచాలం-పంచత్వ్యక్తం రోతీతి పాంచాలం-పచ్యతే వ్యక్తిక్రియత ఇతి వా పాంచాలం - పచివ్యక్తీకరణ ఇత్యస్మాత్ ॥సూ॥ తమివిశివిడిమృణికులికపివలిపంచిభ్యః కాలజిత్యాణాదికః కాలచ్ప్రత్యయాంతః - పంచాలశబ్దః తతః ప్రజ్ఞాదిత్వాత్స్వార్థేఽణ్ ప్రవృత్తిధర్మప్రకాశకశాస్త్రాత్మకం రాష్ట్రం యాతి॥ ౫౦॥ దేవహూరితి ॥ ఏవం పుర్యాః ఉత్తరేణ ఉత్తరస్యాం దిశి దేవహూర్నామ ద్వాస్తయా పురంజనః శ్రుతధరాన్వితః ఉత్తరపాంచాలం యాతి - యద్యపి ప్రవృత్తినివృత్త్యనవబోధినశ్శబ్దాస్సంతి - సంసారిణో జీవస్య శ్రోతవ్యాస్తథాపి శ్రోతవ్యానాం మధ్యే ప్రవృత్త్యవబోధిశాస్త్రాత్మకశబ్దస్యైవ శ్రోతవ్యత్వాభిప్రాయేణ దక్షిణపాంచాలముత్తరపాంచాలమిత్యుక్తం - ఏవం పూర్వత్రాపి యాతి సౌరభమిత్యాదిషు ద్రష్టవ్యం॥ ౫౧॥ ఆసురీతి - అసురా ఇంద్రియారామాస్తేషామియమాసురీ శిశ్నద్వాః గ్రామకం గ్రామ్యస్థం-జనానాం కం సుఖం వ్యవాయం-దుర్మదేన గుహ్యేంద్రియేణ॥ వి॥ ఆసురీతి॥ పుర్యాః పశ్చాదాసురీ నామ ద్వాః - అస్యతే క్షిప్యతే అనేనేంద్రియమితి అసురం మేఢ్రం తత్సంబంధీ అణిద్ధాణితి జీవ్ తయా పురంజనః దుర్మదేన దురుద్ధరమదోఽస్య తేన ఉపస్థేంద్రియేణ సమన్వితః-గ్రామ్యకం గ్రామస్థజనానాం కర్మ మైథునాదికం యాతి॥ ౫౨ ॥ నిర్ఋతిరితి-నిర్ఋతిర్నామ గుదః-మృత్యుద్వారత్వాత్॥ వైశసం మలవిసర్గం-లుబ్ధకేన పాయునా- శౌనోత్కారితస్య దుఃఖప్రాప్తే ర్లుబ్ధకసామ్యం॥ వి॥ నిర్ఋతిరితి ॥ పుర్యాః పశ్చాత్ నిర్ఋతిర్నామ ద్వాః - నిర్ఋతిర్నాశః మృత్యుద్వారత్వాద్గుదం నిర్

ఋత్విః-తయాపురంజనస్సుబద్ధకేసపాయ్యింద్రియేణ- తేనోత్క్రాంతస్యదుఃఖప్రాప్తేర్లబ్ధక సామ్యంతేన సమన్వితస్సై
శసంసారాంకందుఃఖంయాతి॥౪౩॥అంధావితి-అమీషాంమధ్యేనిర్వాక్ పాదః పేశస్కృద్ధస్తః-తావుభావంధౌ - ఛిద్రా
భావాత్ స్వతోజ్ఞానక్రియాశక్త్యభావాచ్చ - అక్షణ్వతామింద్రియవతాం దేహానామధిపతిః పురంజనః త్వగింద్రియ
స్యానుశక్తిః సర్వేష్వంతర్భావాత్॥వీ॥అంధావితి-అమీషాంపౌరాణాంపుర్యాః సంబంధినాం-ద్వారాణాం మధ్యే-ఉభా
ద్వౌపాదపాణీనిర్వాక్పేశస్కృతౌ - వాక్ఛబ్దేనాత్ర వాగింద్రియాధిష్ఠాన మాస్యరూపంఛిద్రంలక్ష్యతే - నిశ్ఛిద్రపేశ
స్కృత్సామ్యాన్నిర్వాక్పేశస్కృతావిత్యుచ్యేతే- పేశస్కృన్నామ కీటవిశేషః స్వావాసానాన్నిస్సృతైస్తంతుభిస్స్వ
నివాసభూతంకరండంనిర్మాయస్వనిర్గమద్వారంతన్ముఖముప్యజ్ఞానేనపిధాయ-తత్రైవవినశ్యతి - తద్వత్పాణిపాద
యోర్నిశ్ఛిద్రత్వాత్ జ్ఞానాభావాచ్చతౌనిర్వాక్పేశస్కృతావిత్యుచ్యేతే-తాభ్యాంద్వారాభ్యాం - అక్షణ్వతామింద్రియ
వతాం దేహానామధిపతిః పురంజనః యాతిగచ్ఛతి ఆగచ్ఛతి - కరోతి కర్మ కరోతి చ॥౪౪॥సఇతి-అంతఃపురం హృదయం
గతః-విషూచీనంసర్వతోముఖంమనః-మోహప్రసాదహర్షాన్ తమస్సత్వరజఃకార్యాణి - జాయా-బుద్ధిః ఆత్మజాః ఇంద్రి
యపరిణామాః తదుద్భవం॥వీ॥సఇతి॥అంతఃపురంహృదయంగతః ప్రవిష్టః॥శ్రు॥హృదిహ్యయమాత్మా ప్రతిష్ఠితఇతి శ్రుతేః
పురంజనః యథావిషూచీనేనమనసా - విష్వదంచతిసర్వతోవ్యాప్రియఇతి విషూచీనమిత్యుత్పత్తేః- సమన్వితోభవతి
తథాజాయాబుద్ధిః ఆత్మజాఇంద్రియవృత్తయః-తాభ్యాముద్భవం మోహాదీనామన్యతమంయాతి - మోహప్రసాదహర్షా
స్తమస్సత్వరజఃకార్యాణి మనోగుణాః అత్రత్వగింద్రియస్యానుశక్తిస్సర్వేష్వంతర్భావాత్॥౪౫॥వీ॥ఏవమింద్రియ స్థానవి

ధ్యాంయాతికరోతిచ॥౪౪॥సయర్హ్యంతఃపురగతో విషూచీనసమన్వితః। మోహంప్రసాదంహర్షంవా
యాతిజాయాత్మజోద్భవమ్॥౪౫॥ఏవంకర్మసుసంయుక్తః కాయాత్మావంచితోబుధః। మహిషీయద్యదీ
హేతతత్తదేవాన్వవర్తత॥౪౬॥క్వచిత్పిబంత్యాంపిబతిమదిరాంమదవిహ్వలః। అశ్నంత్యాంక్వచిదశ్నా
తిజక్షంత్యాంసహజక్షతి॥౪౭॥క్వచిద్గాయతిగాయంత్యాంరుదంత్యాంరోదితిక్వచిత్ । క్వచిద్ధసంత్యాం
హసతిజల్పంత్యామనుజల్పతి॥ ౪౮ ॥ క్వచిద్ధావతిధావంత్యాంతిష్ఠంత్యామనుతిష్ఠతి।అనుశేతేశయానా
యామన్వాస్తేక్వచిదాసతీమ్ ॥ ౪౯ ॥ క్వచిచ్ఛృణోతిశృణ్వంత్యాంపశ్యంత్యామనుపశ్యతి।క్వచిజ్జిఘ్రతి
జిఘ్రంత్యాంస్పృశంత్యాంస్పృశతిక్వచిత్॥౫౦॥కర్హిచిచ్ఛోచతీంజాయామనుశోచతిదీనవత్ । అను
హృష్యతిసంహృష్టాంముదితామనుమోదతే॥౫౧॥విప్రలబ్ధోమహిష్యైవంసర్వప్రకృతివంచితః।నేచ్ఛన్న
నుకరోత్యజ్ఞః క్లైబ్యాత్ క్రీడామృగోయథా॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-చతుర్థస్కంధే- పంచవింశోఽధ్యాయః.
శ్రీనారదః॥ ఏకదాసమహేష్వాసోరథంపంచాశ్వమాశుగమ్ । ద్విషంద్విచక్రమేకాక్షంత్రివేణుంపంచ

షయాణాంగౌణనామానికార్యాణిచాభిధాయ-మనఃపర్యంతసర్వేంద్రియయుక్తస్యజీవస్యబుద్ధిపారవశ్యమాహ - ఏవ
మితి॥అజ్ఞః అతఏవకామప్రవణమాత్మమనోయస్య-కర్మసుకామసాధనేషుకర్మసుసక్తః అతఏవ దైవేనవంచితః- మహి
షిబుద్ధిర్యద్యదీహేతవ్యాప్రియేత-యద్యచ్ఛబ్దాదివిషయం-ప్రతీంద్రియాణి ప్రవర్తయతీత్యర్థః-తత్తదేవా న్వవర్తత॥
నువర్తితవాన్।౪౬॥క్వచిదితి॥జక్షంత్యాంభక్షయంత్యాం॥౪౭॥౪౮॥క్వచిదితి॥ఆసతీంఆసీనాం॥ ౪౯॥ ౫౦ ॥ ౫౧॥విప్రలబ్ధ
ఇతి॥సర్వాలసంగత్యాదిలక్షణా ప్రకృతిః స్వభావోవంచితోయస్య-సర్వయాప్రకృత్యావంచితఇతివా - నేచ్ఛన్ అనిచ్ఛన్
క్లైబ్యాత్॥౫౨॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-పంచవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥శ్లో॥ షడ్వింశేమృగయావ్యాజాత్ స్వప్నజాగర
ణోక్తిభిః । సద్బుద్ధిత్యాగయోగాభ్యాం సంసృతిస్సాప్రపంచ్యతే ॥ తదేవమాత్మనఉపాధికృతాంసుషుప్త్యవస్థాంచో
క్త్వాఇదానీంస్వప్నావస్థామాహ - దశభిః ఏకదేతి-మహానిష్వాసోధనుః-కర్తృత్వభోక్తృత్వాద్యభినివేశోయస్య- స
రథమారుహ్యపంచప్రస్థంవనమగాదితితృతీయేనాన్వయః రథంతదానీమేవవిసృతంస్వప్నదేహం - జాగ్రద్దేహస్యశతసం
వత్సరోపభోగ్యపురత్వేనోక్తత్వాత్ - పంచజ్ఞానేంద్రియాణ్యశ్వాః యస్య - ఆశుగం శీఘ్రగతిం ద్వేఅహంతామమతే
ఈషేదండకేయస్య - ద్వేపుణ్యాపాపేచక్రేయస్య - ఏకంప్రధానమక్షోయస్య - త్రయోగుణాః వేణవోధ్వజాయస్య
పంచప్రాణాబంధురాణిబంధనానియస్య॥ వీ॥ ఏవంసుషుప్త్యవస్థాంజాగ్రదవస్థాంచాభిధాయేదానీంస్వప్నావస్థామా
హ-దశభిః-ఏకదేతి-సపురంజనఃఏకదాసుషుప్త్యనంతరంమహాన్ ఇష్వాసోధనుః కర్తృత్వభోక్తృత్వాద్యభినివేశోయ
స్యసః-రథమారుహ్యపంచప్రస్థంవనమగాదితితృతీయేనాన్వయః రథశబ్దేన స్వప్నశరీరంవివక్షితం॥శ్లో॥ ఆత్మానంరథినంవిద్ధి

శరీరం రథమేవ చ। బుద్ధింతు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవ చ॥ ఇంద్రియాణి హయానాహు రిత్యాది శ్రుత్యా-ఉపాసననిర్వృత్త్యౌ శరీరాదీనాం రథాదిభావేనాన్యత్ర రూపితత్వాత్ తచ్ఛరీరమత్రాపి తత్వాత్ స్వాప్నంవివక్షితం తద్ధి తదానీమేవ వస్వప్నదృష్ట పుణ్యాపాపానురోధేనేశ్వరసృష్టం భవతి- జాగ్రద్దేహస్యతు శతసంవత్సరోపభోగ్య పురత్వేనోక్తత్వాత్- రథం విశినష్టి-పంచజ్ఞానేంద్రియాణ్యశ్వా యస్య-ఆశుగం శీఘ్రగం - అనేనాపి స్వాప్నమేవ శరీరమత్ర వివక్షితమిత్యవగమ్యతే జాగ్రద్దేహస్యాశుగత్వాసంభవాత్- ద్వౌ అహంకారమమకారౌ ఈషకే దండకే యస్య- ద్వే పుణ్యపాపే చక్రే యస్య-ఏకం ప్రధానమక్షో యస్య-త్రయో గుణాః వేణవో ధ్వజా యస్య- పంచ ప్రాణా బంధురాణి బంధనాని యస్య॥ ౧॥ ఏకేతి॥ ఏకం మనో రశ్మిః ప్రగ్రహో యస్య ఏకా బుద్ధిర్మనస్సూతో యస్య-ఏకం హృదయం నీడం రథినః ఉపవేశస్థానం యస్మిన్-ద్వౌ శోకమోహౌ కూబరౌ యుగబంధస్థానం యస్య- పంచశబ్దాదయో విషయాః ప్రహీయంతే ప్రక్షిప్యంతే యస్మిన్-అస్య వ్యాఖ్యానం భవిష్యతి పంచేంద్రియార్థప్రక్షేప ఇతి- సప్తధాతవో వరూథాః రక్షార్థం చర్మాద్యావరణాని యస్య-పంచకర్మేంద్రియాణి-విక్రమాః గతిప్రకారా యస్య॥ ౨॥ ఏక ఇతి॥ ఏకం మనో రశ్మిః ప్రగ్రహో రజ్జుః యస్య-ఏకా బుద్ధిర్మనస్సారథిర్యస్య-ఏకం హృదయం నీడం రథిన ఉపవేశస్థానం యస్య-ద్వౌ శోకమోహౌ కూబరం యుగబంధస్థానం యస్య-పంచశబ్దాదయో విషయాః ప్రహీయంతే ప్రక్షిప్యంతే యస్మిన్- సప్త ధాతవో వరూథాః- చర్మాద్యావరణాని యస్య పంచకర్మేంద్రియాణి విక్రమాః గతిప్రకారా యస్య॥ ౨॥ హైమేతి॥ హైమో పస్కరం సౌవర్ణాభరణం-స్వర్ణం వర్మకవచం-రజోగుణావృతః-అక్షయ ఇషుధిర్నిషంగః అనంతవాసనాహంకారోపాధిః-ఏకాదశో మనోరూపస్సమూనాథః సేనాపతిర్యస్య- వాసనామయస్య మనసః ప్రగ్రహత్వాత్- సంకల్పవికల్పాత్మకస్య బృహద్బలత్వేన-వక్ష్యమాణస్య చ మూనాథత్వమితి భావః- పంచశబ్దాదయో విషయాః ప్రస్థాః దానవో యస్మిన్- తద్వనం భజన్

బంధురమ్॥ ౧॥ ఏకరశ్మ్యేకదమనమేకనీడం ద్వికూబరమ్। పంచప్రహరణం సప్తవరూథం పంచవిక్రమమ్॥ ౨॥
హైమోపస్కరమారుహ్య స్వర్ణవర్మాక్షయేషుధిః। ఏకాదశచమూనాథః పంచప్రస్థమగాద్వనమ్॥ ౩॥
చచార మృగయాం తత్ర దృప్త ఆత్తేషుకార్ముకః। విహాయ జాయామతదర్హాం మృగవ్యసనలాలసః॥ ౪॥

యం దేశమగాత్॥ ౩॥ హైమేతి హైమోపస్కరం సువర్ణాభరణవిశిష్టస్వాప్నదేహసృష్టిసంభవాభిప్రాయేణ హైమోపస్కరణమిత్యుక్తం-కథాసౌందర్యాయవా- ఏవమనుపయుక్తం కథాసౌందర్యాయేతి ద్రష్టవ్యం-స్వర్ణమయం వర్మకవచం రజోగుణవృత్తిర్యస్య సః-అక్షయ ఇషుధిః ఇషవో బాణాః ధీయంతేఽస్మిన్నితీషుధిర్నిషంగః-అక్షయ ఇషుధిః అనంతవాసనావిద్యాప్రకృతిరుచికర్మాశ్రయః అనహమర్థే దేహే అహంభావహేతురాశ్రయ అహంకారో యస్య సః-తత్రాబుద్ధిపూర్వకప్రవృత్తిహేతుస్సంసారవిశేషో వాసనా-సా చాజ్ఞానవాసనా కర్మవాసనా ప్రకృతిసంబంధవాసనా చేతి త్రిప్రకారా ఆవిద్యానామ- జ్ఞానానుదయాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానరూపేణ త్రివిధమజ్ఞానం ప్రకృతిసంబంధః స్థూలసూక్ష్మరూపాచ్చిత్సంబంధః సచ దేవమనుష్యాది దేహభేదేన బహువిధః సజాతీయకర్మాంతరం భేచారుచిః-సా చ విషయభేదాద్బహుప్రకారా-పుణ్యాపుణ్యరూపేణ ద్వివిధం కర్మేత్యక్షేయం ఏకాదశేంద్రియవృత్త్యాత్మక సేనాధిపతిః- పంచ శబ్దాదయో విషయాః ప్రస్థాః ప్రాసవో యస్మిన్-తద్వనం భోగస్థానమగాత్॥ ౩ ॥ చచారేతి॥ ఆత్తాః గృహీతాః-ఇషవో రాగద్వేషాదిరూపాః-కార్ముకం చ భోగాద్యభినివేశరూపం యేన జాయాం వివేకవతీం బుద్ధిం విహాయ-అతదర్హాం త్యాగానర్హాం త్యాగే హేతుః-మృగ్యంత ఇతి మృగాః విషయాః తేషు వ్యసనం భోగాసక్తిః-తేన లాలసా అతిస్పృహా యస్య॥ ౪॥ చచారేతి॥ తత్ర వనే దృప్తః గర్వితః-స్వాప్నదేహపరవశ ఇత్యర్థః-ఆత్తాః స్వీకృతాః ఇషవః వాసనారూపాః-కార్ముకం కర్తవ్యత్వాద్యభినివేశో యస్య సః అతదర్హాం త్యాగానర్హాం జాయాం వివేకాత్మికాం సాత్త్వికీం బుద్ధిం-విహాయ త్యాగే హేతుః- మృగ్యంత ఇతి మృగాః శబ్దాదివిషయాః- తేషు యద్వ్యసనమలాభనిమిత్తం దుఃఖం తేన లాలసః అన్వేషణాసక్తః మృగయాం విషయాన్వేషణరూపాం అత్ర జాయాం విహాయాసురీమాశ్రిత్యేత్యనేన సద్రాయాస్తామసగుణకార్యత్వమిత్యుక్తం చచారకథాపక్షే స్పష్టార్థః॥ ౪॥ ఆసురీమితి॥ చాణ్డైః రాగాదిభిః వసేషు భజనీయదేశేషు వనగోచరాన్ భజనీయవిషయాన్-స్వయహనత్ ఆత్మసాత్కృతవాన్-కథాపక్షే తు స్పష్టమేవ॥ ౫॥ ఆసురీమితి॥ ఆసురీం తామసీం వృత్తిం బుద్ధిమాశ్రిత్య ఘోరాత్మా ఘోరమసాత్త్వికం ఆత్మాచిత్తం యస్య సః రజోగుణకార్యక్రోధాపిష్టచిత్తః కామవిరోధిషు క్రుద్ధచిత్త ఇత్యర్థః- అతఏవ నిరనుగ్రహః విరోధిష్వనుగ్రహరహితః- నిశితైః కార్యకృత్యైః విషయసాధనైర్ధ్యాపాదకై రితి యావత్-బాణైః కర్మవాస

నాఽరూఢస్స్వైస్సత్త్వైః సేవనేషుభోగస్థానేషువనగోచరాన్వనగోచరమృగతుల్యాన్ శైవోపసాదితానిత్యర్థః-న్యహనత్ అశ్మసాత్కృతవాన్-కథాపక్షేతుస్పష్టఎవార్థః॥౫॥ నన్వాసురీంవృత్తిమాశ్రిత్యేతికిమితిమృగయానింద్యతే-కథాపక్షే తావద్రాజ్ఞో విహితైవసాఽథాత్మపక్షేపిజీవస్యవిషయభోగో విహితఏవేత్యాశంక్యాహ త్రిభిః॥ తీర్థేష్వితి॥ అయంభావః-నహిమృగయావిధీయతే రాగప్రాప్తత్వాత్-కింతునియమ్యతే-ప్రవృత్తిసంకోచ్యతే-నియమమేవషడ్విధందర్శయతి - యావదలమత్యర్థం లుబ్ధో రాగాసక్తః-హన్యాత్-తత్రతీర్థేషుశ్రాద్ధాదిష్వేవ-తత్రాపిప్రతిదృష్టేషుప్రఖ్యాతేష్వేవవన్యేషు శ్రాద్ధాదిషు-తత్రాపి రాజ్ఞైవ మేధ్యానేవ-వనఏవయావదుపయోగమేవేతి-ఏవంజీవస్యాపివిషయసేవా- యావదుపయోగం-నయథేష్టమితినియమఏవేత్యర్థః॥౬॥అతో నావశ్యకమిత్యాహ॥యఇతి॥ఏవంనియతంకర్మ- విద్వాన్ తె సేత్యుపలక్షణం- తేనాన్యేనవాకర్మణా ఏవమనుష్ఠితేనయత్ జ్ఞానంభవతి- తేనజ్ఞానేన హేతునా-సోఽనుష్ఠాతా నలిప్యతే॥౭ ॥ అన్యథేతి॥అన్యథానియమోల్లంఘనేన-అంతఃకరణశుద్ధ్యభావాత్-కర్తృత్వాభిమానమాత్రః కర్మభిరనుబధ్యతే - తతశ్చ గుణప్రవాహే-పతితోఽధో వ్రజతి॥౮॥ప్రాసంగికంపరిసమాప్యపునర్మృగయామేవానువర్ణయతి ॥ తత్రేతి ॥ చిత్రావాజాః పక్షా యేషాం తైః విప్లవో నాశః కరుణాత్మనాంకృపాళూనాందుస్సహః ॥ ౯॥౧౦ ॥ తదేవంస్వప్నావస్థాదర్శి

సురీంవృత్తిమాశ్రిత్యఘోరాత్మానిరనుగ్రహః।న్యహనన్నిశితైర్బాణైర్వనేషువనగోచరాన్॥౫॥తీర్థేషు ప్రతిదృష్టేషు రాజా మేధ్యాన్పశూన్వనే।యావదర్థమలంలుబ్ధో హన్యాదితినియమ్యతే॥ ౬॥ య ఏవంకర్మనియతంవిద్వాన్కుర్వీతమానవః।కర్మణా తేనరాజేంద్రజ్ఞానేననసలిప్యతే॥అన్యథాకర్మకుర్వాణో మానారూఢోఽనుబధ్యతే।గుణప్రవాహపతితోనష్టప్రజ్ఞో వ్రజత్యధః॥౮॥తత్రనిర్భిన్నగాత్రాణాంచిత్రవాజైశ్శిలీముఖైః । విప్లవోఽభూద్దుఃఖితానాందుస్సహఃకరుణాత్మనామ్॥ ౯ ॥ శశాన్వరాహాన్మహిషాన్గవయాన్రురుశల్యకాన్।మేధ్యానన్యానమేధ్యాంశ్చవినిఘ్నన్ శ్రమమభ్యగాత్॥౧౦॥తతస్తృట్పరిశ్రాంతో నివృత్తో గృహమేయివాన్।కృతస్నానోచితాహారస్సంవివేశగతక్లమః॥౧౧॥ ఆత్మానమర్హయాంచక్రే ధూపాలేపస్రగాదిభిః।సాధ్వలంకృతసర్వాంగో మహిష్యామాదధేమనః॥ ౧౨॥తృప్తోహృష్టస్సుదృప్తశ్చ కందర్పాకృష్టమానసః।నవ్యచష్టవరారోహాంగృహిణీంగృహమేధినీమ్॥ ౧౩ ॥ అంతఃపురస్త్రియోఽపృచ్ఛద్విమనాఇవ వేదిషత్ ।అపివఃకుశలంరామాస్సేశ్వరీణాంయథాపురా॥ ౧౪ ॥నతథైవహిరోచంతేగృహేషుగృహసంపదః। యదినస్యాద్గృహేమాతాపత్నీవాపతిదేవతా॥వ్యంగేరథఇవప్రాజ్ఞః కోనామాసీతదీనవత్॥౧౫॥క్వవర్తతేసాలలనా మజ్జంతంవ్యసనార్ణవే।యామాముద్ధరతిప్రాజ్ఞా బోధయంతీపదేపదే॥౧౬॥రామాః॥నరనాథనజానీమస్త్వత్ప్రియాయద్వ్యవస్యతి।భూతలేనిరవస్తారేశయానాంపశ్యశత్రుహన్॥౧౭॥పురంజనస్స్వమహిషీంనిరీక్ష్యావధుతాంభువి। తత్సంగోన్మథితజ్ఞానో వైక్లబ్యం పరమం యయౌ॥సాంత్వయన్ శ్లక్ష్ణయావాచాహృదయేనవిమాయతా।ప్రేయస్యాఃప్రేమసంరంభ లింగమాత్మనిచాధ్యగాత్॥౧౯॥అనునిన్యేథశనకైర్వీరోఽనునయకోవిదః।పస్పర్శపాదయుగళమాహ చోత్సంగలాలితాం॥నూనంత్వకృతపుణ్యాస్తేభృత్యాయేష్వీశ్వరాశ్శుభే। కృతాగస్స్వాత్మసాత్కృత్వాశిక్షాదండం

తా-ఇదానీంపునరపివివేకవత్యాబుద్ధ్యారమమాణస్య పుత్రాదిసంపత్తింప్రపంచయిష్యన్-కథాసాంవర్యా యతస్యాః ప్రణయకుపితాయాః అనునయం-ప్రస్తావసహితమాహ-యావదధ్యాయసమాప్తి॥తతఇతి॥ఏయివాన్ ఆగతః కృతంస్నానముచితాహారశ్చయేన-సంవివేశశయ్యామాశ్రితః॥౧౧॥తృప్తఇతి॥ కథంభూతః తుష్టః బాహ్యోచ్చారహితః-హృష్టఃసంతోషంప్రాప్తః-అతఏవసుష్ఠుదృప్తః-ఆత్మానమన్యంవానజానాతి-సంతోషేకారణమాహ॥ కందర్పేతి॥ కంస్వరూపసుఖందర్పయతిప్రకటయతీతికందర్పః స్వాపః - తేనాకృష్టంమానసంయస్యసః తథాగృహమేధినీంసాత్త్వికీంబుద్ధిం- రాజస్యాంబుద్ధ్యాంవర్తమానోనాపశ్యత్॥౧౩॥అంతఃపురేతి॥హే వేదిషన్ ప్రాచీనబర్హిః-అంతఃపురస్త్రియః తత్సఖీః- సేశ్వరీణాంస్వామినీసహితానాం-యథాపురేత్యాదిపృథగ్వాక్యం॥౧౪॥నేతి॥వ్యంగేచక్రాదిహీనే॥౧౫॥క్వేతి॥ పదేపదే క్షణేక్షణేకర్తాభోక్తాసుఖదుఃఖయోరితి-ప్రాజ్ఞా-మత్స్వరూపందర్శయంతీయామాముద్ధరతి॥౧౬॥ నరనాథేతి॥ నిరవస్తారే ఆస్తరణరహితే॥౧౭॥పురంజనఇతి॥అవధుతాంత్యక్తదేహాదరాం-తత్సంగేనోన్మథితంవ్యాకులంజ్ఞానంయస్య॥ ౧౮॥ సాంత్వయన్నితి॥ప్రేమసంరంభః ప్రణయకోపస్తస్య-లింగంకుటిలదృష్ట్యాది ఆత్మనిస్వస్మిన్ లబ్ధవాన్॥౧౯॥అనునిన్యేతి॥ ఉత్సంగమంకమారోప్య లాలితాం॥౨౦॥నూనమితి॥కృతమాగః అపరాధో యైస్తేషు - ఆత్మసాత్కృత్వా అస్మదర్థమాయమితిమ

త్వాశిక్షార్థందండంనకుర్వంతి-తేభృత్యాఃమందభాగ్యాః॥౨౧॥పరమఇతి॥యతఃపరమోనుగ్రహో దండః- యస్తుదండి తోనసీదతి-సోజ్ఞఇత్యాహ చాలఇతి-బంధుకృత్యంశిక్షాకరణం-అమర్షణఃక్రోధీ॥౨౨॥ సేతి॥ హేసుదతిహే సుభ్రూర్హే మనస్విని సాత్వమస్మాకంస్వామినీ-అతఃస్వానాంనఃముఖంప్రదర్శయకీదృశం- అనురాగభారేణ వ్రీడయాచ - యోవిశం బః-మంథరతా-తేనవిలసత్హసితావలోకోయస్మిన్-నీలాలకాఏవాళయః - తైరుపస్కృతం భూషితం- ఉచ్చనాసికం- వల్గువాక్యంయస్మిన్తత్॥౨౩॥తస్మిన్నితి॥హేవీరపత్నివీరస్యమమభార్యే- యస్తేకృతాపరాధస్తస్మిన్- అహంబ్రాహ్మణ కులాదన్యత్రఅన్యస్మిన్-మురరిపోర్దాసాత్భగవద్భక్తాత్-ఇతరత్రదమందధే-దండంకరోమి కింతుతంవిగతభయం - ఉ చ్చైర్ముదితంచ- త్రిలోక్యామన్యత్రలోకత్రయాద్బహిరపి - నపశ్యామి-మత్తోభయాదేవసోపిమరిష్యతీత్యర్థః॥౨౪॥ వ క్త్రమితి॥తేవక్త్రమితఃపూర్వంకదాచిదపివితిలకంనపశ్యామిసంరంభేణకోపావేశేనభీమంభయంకరం - అవిమృష్టమ సజ్జ్వలం-అపేతరాగంస్నేహశూన్యంతథా తేసుజాతౌశోభనౌస్తనావపిశోకాశ్రుభిరుపహతౌ-నపశ్యామి- తథాబింబ ఫలాకారమధరంచ- విగతఃకుంకుమపంకరాగస్తాంబూలరాగోయస్మాత్తాదృశంనపశ్యామిఇదానీంకుతఏవంజాతమితి శే షః-పాఠాంతరే-ఏవంభూతంముఖంస్తనౌచపశ్యన్ - శంనవిందామీత్యన్వయఃవిగతఃకుంకుమపంకరాగోయాభ్యామితి స్తనయోర్విశేషణంవా॥౨౫॥తదితి॥ తత్తస్మాత్కృతంకిల్బిషంఅపరాధోయేనతస్య - కిల్బిషమేవాహ- స్వైరంస్వాతం త్ర్యేణ-త్వామపృష్ట్వామృగయాంగతస్య - దివోదేవఃసాక్రీడాతాంలాతిదదాతీతిదేవరః - కాంతఃతం-కామవేగేనవిస్ర

నయుంజ॥౨౧॥ పరమోనుగ్రహోదండోభృత్యేషుప్రభుణార్పితః । బాలోనవేదతత్తన్వి బంధుకృత్య మమర్షణః॥౨౨॥సాత్వంముఖంసుదతిసుభ్ర్వనురాగభారవ్రీడావిడంబవిలసద్ధసితావలోకమ్ । నీలాల కాళిభిరుపస్కృతమున్నసంనస్స్వానాంప్రదర్శయమనస్వినివల్గువాక్యమ్॥౨౩॥ తస్మిన్దధేదమమహం తవవీరపత్నియోన్యత్రభూసురకులాత్కృతకిల్బిషస్తమ్। పశ్యేనవీతభయమున్ముదితం త్రిలోక్యామ(క్రుద్ధ స్యమేమురరిపోరితరత్రదాసాత్॥౨౪॥ వక్త్రంనతేవితిలకంమలినంవిహర్షంసంరంభభీమమవిమృష్టమ పేతరాగమ్।పశ్యేస్తనావపిశుచోపహతౌసుజాతౌబింబాధరంవిగతకుంకుమపంకరాగం॥౨౫॥ తన్మేప్ర సీదసుహృదఃకృతకిల్బిషస్యస్వైరంగతస్యమృగయాంవ్యసనాతురస్య। కాదేవరంవశగతం కుసుమాస్త్ర వేగవిస్రస్తపౌంస్నముశతినభజేతకృత్యే॥౨౬॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-సవ్యాఖ్యానే షడ్వింశోధ్యాయః.

శ్రీనారదః॥ ఇత్థంపురంజనంసధ్ర్యగ్వశమానీయవిభ్రమైః । పురంజనీమహారాజ్ఞిరేమేరమయతీపతిమ్॥ ౧॥సరాజామహిషీంరాజన్సుస్నాతాంరుచిరాంబరామ్।కృతస్వస్త్యయనాంతృప్తామభ్యనందదుపా గతామ్॥౨॥ తయోపగూఢఃపరిరబ్ధకంధరోరహోనుమంత్రైరపకృష్టచేతనః । నకాలరంహోబుబు ధేదురత్యయందివానిశేతిప్రమదాపరిగ్రహః॥ ౩॥ శయానఉన్నద్ధమదోమహామనామహార్హతల్పేమ

స్తంగతం-పౌంస్నంపౌరుషంవైర్యంయస్యతం ఉశతీకామయమానా-కృత్యేకర్తుంయోగ్యేఅర్థే-కానభజేత్॥౨౬॥ ఇ తిభావార్థదీపికాయాంషడ్వింశోధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥సప్తవింశేప్రియాపుత్రాద్యాసక్త్యావిస్మృతాత్మనః।కాలకన్యాద్యుపాఖ్యానైర్జరారోగాద్యుదీర్యతే॥ తదేవం జీవ స్యానునయాదికథాసాంద్ర్యేణాత్యంతముపాధివశ్యత్వముక్త్వా-తన్నిమిత్తాంసంసారపరంపరాంనిరూపయితుమాహ- ఇత్థమితి॥అత్రచప్రతిపదంకథంచిదధ్యాత్మపక్షేపియోజయితుంశక్యమేవ - శ్రీనారదేనతు - జీవస్యస్త్రీపుంసవాసనా దార్ఢ్యేన-విచిత్రాసంసృతిర్భవతీత్యేతావదేవకథాతాత్పర్యందర్శితం॥ శ్లో॥ క్వచిత్పుమాన్క్వచిచ్చస్త్రీ క్వచిన్నో భయమంధధీః । దేవోమనుష్యస్తిర్యగ్వాయథాకర్మగుణంభవ ఇతివదతాతత్రాదౌపుంస్త్వేనసంసృతిరధ్యాయత్రయే ణోక్తా-తతశ్చైకేనాధ్యాయేనస్త్రీత్వేనసంసృతింప్రదర్శ్య-ఈశ్వరప్రసాదలబ్ధజ్ఞానేనమోక్షఇత్యుక్తం - తతస్తదేవ యథోపయోగంవ్యాఖ్యాతమితిపంచమాధ్యాయార్థః ప్రతీయతే-ప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనాతు దుర్ఘటానిష్ప్రయో జనాచేతిస్వప్రౌఢిప్రఖ్యాపనమనాదృత్య - యథోపయోగమేవవ్యాఖ్యాస్యామః సధ్ర్యక్సమ్యక్-విలాసైః॥౧॥ సఇతి॥ కృతంస్వస్త్యయనంమంగళంకుంకుమసిందూరాదిభిర్యస్యాః॥౨॥ తయేతి॥ ఉపగూఢఃపరిరబ్ధః - పరిరబ్ధాకంధరాతస్యా యేన-రహఃఏకాంతేఅనుమంత్రైఃఅనుకూలైర్గుహ్యభాషణైఃఅపకృష్టాచేతనావివేకోయస్య- కాలరంహఃఆయుర్వ్య యః ప్రమదైవపరిగ్రహఃజ్ఞానసాధనంయస్య॥ ౩॥ శయానఇతి॥ మహార్హతల్పే ఉత్కృష్టశయ్యాయాం శయానః

మహిష్యాభుజఉపధిరుపధానండచ్ఛీర్షం యస్య అనిసర్గపాశేశయనక్రియావిశేషణం- తాంమహిషీమేవపరంపురుషార్థమమన్యత-నతుయన్నిజంరూపంబ్రహ్మ-తత్ తమసాఅజ్ఞానేనాభిభూతోయతః॥౪॥ యేతి॥ నవంవయః-పరిశుద్ధజ్ఞానానందస్వరూపం వ్యతిక్రాంతంగతప్రాయమాసీత్॥౫॥తస్యామితి॥పుత్రాన్ ఇంద్రియపరిణామాన్॥ ౬॥ దుహితౄరితి॥ దుహితౄః-తదనంతరబుద్ధివృత్తీః - పుత్రసంఖ్యాచబాహుల్యమాత్రవివక్షయా-దుహితృసంఖ్యాతుపుత్రేభ్యో న్యూనత్వేనగార్హస్థ్యసౌందర్యార్థం-విరాట్- సమ్రాట్-ఆయుషోర్థమిత్యాద్యపికథాసౌందర్యార్థమేవ- పురంజనకన్యాత్వాత్పౌరంజన్యః పేప్రజాపతే॥౭॥సఇతి॥దారైః-పరిణామానంతరంహితాహితచింతాభిఃనరైరుచితవిషయభోగైః॥ ౮॥ పుత్రాణామితి॥పుత్రాణాంపుత్రాః-కర్మాణి-పాంచాలేషుశబ్దాదివిషయేషు॥౯॥ తేష్వితి॥ తేషుపుత్రాదిషు- తేషామపియేరిక్థహరాఃపుత్రాస్తేషుచ॥౧౦॥౧౧॥ యుక్తేష్వితి॥యుక్తేషుఆత్మీయేషు తేషుకర్మసు - అనవహితస్య- యఃకాలః అప్రియోభవతి- తేషాం-ప్రియాఃయోషితోయేషాం తేషాంకామినామిత్యర్థః సవైకాలః జరాసమయః॥ ౧౨॥ చండవేగఇతి॥

హిషీభుజోపధీః।తామేవవీరోసుమతవ్యవాయతస్తమోభిభూతోనవిజంపరంయత్॥౪॥తస్యైవంరమమాణస్యకామకశ్మలచేతసః । క్షణార్ధమివరాజేంద్రవ్యతిక్రాంతంనవంవయః॥౫॥ తస్యామజీజనత్పుత్రాన్పురంజన్యాంపురంజనః।శతాన్యేకాదశవిరాడాయుషోర్ధమథాత్యగాత్।౬॥దుహితౄర్దశోత్తరశతంపితృమాతృయశస్కరీః।శీలౌదార్యగుణోపేతాఃపౌరంజన్యః ప్రజాపతే॥౭॥సపాంచాలపతిః పుత్రాన్పితృవంశవివర్ధనాన్।దారైస్సంయోజయామాసదుహితౄస్సదృశైర్వరైః॥౮॥ పుత్రాణాంచాభవన్పుత్రాఏకైకస్యశతంశతమ్। యైర్వైపౌరంజనోవంశఃపాంచాలేషుసమేధితః॥౯॥ తేషుతద్రిక్థహారేషుగృహకోశానుజీవిషు।నిరూఢేనమమత్వేనవిషయేష్వన్వబధ్యత॥౧౦॥ఈజేచక్రతుభిర్ఘోరైర్దీక్షితః పశుమారకైః।దేవాన్పితౄన్భూతపతీన్నానాకామోభవాన్యథా॥౧౧॥ యుక్తేష్వేవం ప్రమత్తస్యకుటుంబాసక్తచేతసః।ఆససాదసవైకాలోయోఽప్రియఃప్రియయోషితామ్॥ ౧౨॥ చండవేగ ఇతిఖ్యాతోగంధర్వాధిపతిర్నృప।గంధర్వాస్తస్యబలినష్షష్ట్యుత్తరశతత్రయమ్॥ ౧౩॥ గంధర్వ్యస్సాదృశీరస్యమైథున్యశ్చసితాసితాః।పరివృత్త్యావిలుంపంతిసర్వకామవినిర్మితామ్॥౧౪॥ తేచండవేగానుచరాఃపురంజనపురంయథా।హర్తుమారేభిరేతత్రప్రత్యషేధత్ప్రజాగరః॥౧౫॥ ససప్తభిశ్శతైరేకో వింశత్యాచశతంసమాః।పురంజనపురాధ్యక్షోగంధర్వైర్యుయుధేబలీ॥౧౬॥ క్షీయమాణేస్వసంబంధఏకస్మిన్బహుభిర్యుధి।చింతాంపరాంజగామార్తస్సరాష్ట్రపురబాంధవః॥౧౭॥ సఏవపుర్యాంమధుభుక్పాంచాలేషుస్వపార్షదైః।ఉపనీతంబలింగృహ్ణన్స్త్రీజితోనావిదద్భయమ్॥౧౮॥కాలస్యదుహితాకాచిత్త్రిలోకీంవరమిచ్ఛతీ।పర్యటంత్యానబర్హిష్మన్ప్రత్యనందతకశ్చన॥౧౯॥ దౌర్భాగ్యేనాత్మనాలోకేవిశ్రుతాదుర్భగేతిసా।యాతుష్టారాజఋషయేవృతాదాత్పూరవేవరమ్॥ ౨౦॥ కదాచిదటమానాసాబ్రహ్మలోకాన్మహీంగతమ్।వవ్రేబృహద్వ్రతంమాంతుజానతీకామమోహితా॥౨౧॥ప్రత్యాఖ్యాతామయాసాతుకాలకన్యావిశాంపతే।మయిసంరభ్యవిపులమదాచ్ఛాపంసుదుస్తరమ్। స్థాతుమర్హసినైకత్రమద్యాచ్ఞావిముఖోమునే॥౨౨॥తతోవిహతసంకల్పాకన్యకాయవనేశ్వరమ్ । మయోపదిష్టమాసాద్యవవ్రేనామ్నాభయ

చండవేగఃసంవత్సరేణావర్తమానేనోపలక్షితః-గంధర్వాఃదివసాః॥ ౧౩॥ గంధర్వ్యఇతి॥ గంధర్వ్యోరాత్రయఃతాదృశీఃతాదృశ్యః - మైథున్యఃదివసైరేవమిథునీభూయస్థితాః సితాశ్చాసితాశ్చశుక్లకృష్ణపక్షీయాః పరిభ్రమణేనైవసర్వైఃకామైస్సహవినిర్మితాంపురీంఅపహరంతి॥౧౪॥త ఇతి॥ ప్రజాగరఃప్రాణః॥౧౫॥ సఇతి॥ వింశత్యాచసహ॥ ౧౬॥ క్షీయమాణఇతి॥స్వసంబంధేస్వసంబంధినిప్రాణే॥౧౭॥సఇతి॥ సఏవమధుభుక్ క్షుద్రసుఖభోక్తా - స్వపార్షదైరింద్రియైః-నావిదన్నాలోచితవాన్॥ ౧౮॥ కాలస్యేతి॥ కాలస్యదుహితాజరాస్త్రీతాంనప్రత్యనందత్ - నైచ్ఛత్ - బర్హిష్మన్ హేప్రాచీనబర్హిః॥ ౧౯॥ దుర్భగేనేతి॥ పూరవేయయాతిపుత్రాయ- తేనవృతాసతీవరమదాత్ - యయాతిఃశుక్రశాపాజ్జరాంప్రాప్యపుత్రానువాచ - ఇమాంగృహ్ణీతేతి - తాంజ్యేష్ఠాశ్శ్రుత్వానసజగృహుః - పూరుస్తుజగృహే-తతోయయాతిః తస్మైరాజ్యం దదావితి - జరైవాదాదిత్యుక్తం॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ప్రత్యాఖ్యాతేతి॥ ప్రత్యాఖ్యాతవతీ-మయిసంరభ్యక్రోధంకృత్వా-నైకత్రస్థాతుమర్హసీతిశాపమదాత్॥ ౨౨॥ తతఇతి॥ అయోః ధవ్యా

భయశ్చయవనేశ్వరస్తేషామీశ్వరంభయనామానంవవ్రే॥ ౨౩॥ఋషభమితి॥ హేవీరత్వా మీప్సితంపతిం-వృణే- నరిష్యతి నన శ్యతి॥ ౨౪ ॥ ద్వావితి॥ లోకతో వేదతశ్చయద్దేయత్వేన గ్రాహ్యత్వేనచ - ఉపనంతప్రాప్తం- తద్దాయచ్ఛ మానం యో నవదాతి-యశ్చదీయమానంనేచ్ఛతిదగృహ్ణాతి-ఇమావ్ద్వౌకర్మభూతౌ-అను శోచంతి సంతః ॥ ౨౫॥ అతఇతి॥ పురుషేణకర్తవ్యోధర్మః పౌరుషః॥ ౨౬ ॥ కాలకన్యేతి॥ దేవగుహ్యాంమరణం-తద్ధిప్రాణినాంనైరాగ్యానుదయాయదేవైర్గోప్యతే॥ ౨౭॥మయేతి॥ తుభ్యమితవ-ఆత్మసమాధినాజ్ఞానదృష్ట్యా-యాచ్యమానోఽయంలోకః త్వాంనేచ్ఛతి॥ ౨౮॥ త్వమితి॥ అతో అవ్యక్తగతిః-కుతఃప్రాప్తేత్యలక్షితగతిస్సతీ-లోకమాక్రమ్యభుంక్ష్వ-ఏవంసర్వోఽపిలోకస్త్వవశగతిరితి త్వసస్వాదిదిత్యర్థః. నచైవంత్వయాశంకనీయంమాంప్రతికూలాంలోకోఽహానిష్యతీతి - యస్మాత్త్వమేవప్రజానాంశంకరిష్యసీత్యాహ - యాహీతి-యామదీయాయవనపృతనాతయాయుక్తా॥ ౨౯॥ కించప్రజ్వారఇతి॥ ప్రజ్వారఇతిమారకోవైష్ణవోజ్వరః- మాహేశ్వరస్యవ్యాధ్యంతఃపాతిత్వాత్ భీమాఃఘోరాఃసైనికాయస్య॥ ౩౦॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-సప్తవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥ ౨౭॥ అష్టావింశేతువైదర్భ్యాఖ్యానేనశ్రీవిచింతయా । శ్రీత్వంపార్థిత్వస్య ద్వైవేనకదాచిన్ముక్తిరుచ్యతే॥ ఇహాసేంపు

యంపతిమ్॥౨౩॥ ఋషభఅయవనానాంత్వాంవృణే వీరేప్సితంపతిం । సంకల్పస్త్వయి. భూతానాం కృతః కిలనరిష్యతి॥ ౨౪ ॥ ద్వావిమావనుశోచంతిబాలావసదవగ్రహౌ।యల్లోకనేఽపనతందదాతి నచేదిచ్ఛతి ౨౫॥ అతోభజస్వమాంభద్రభజంత్యామేదయాంకురు । ఏతావాన్పౌరుషోధర్మోయదార్తాననుకంపతే॥ ౨౬॥ కాలకన్యోదితవచోనిశమ్యయవనేశ్వరః।చికీర్షతీందేవగుహ్యాంసస్మితంతామభాషత॥ ౨౭॥ మయానిరూపితస్తుభ్యంపతిరాత్మసమాధినా। నాభినందతిలోకోఽయంత్వామభద్రామసత్తమామ్॥ ౨౮॥త్వమవ్యక్తగతిర్భుంక్ష్వలోకంకర్మవినిర్మితమ్। యాహిమేపృతనాయుక్తాప్రజానాశంప్రణేష్యసి॥౨౯॥ ప్రజ్వారోఽయంమమభ్రాతాత్వంచమేభగినీభవ।చరామ్యుభాభ్యాంలోకేస్మిన్నవ్యక్తోభీమసైనికః॥౩౦॥ ...... *

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-చతుర్థస్కంధే-సప్తవింశోఽధ్యాయః.

శ్రీనారదః॥ సైనికాభయనామ్నోయేబర్హిష్మన్దిష్టకారిణః । ప్రజ్వారకాలకన్యాభ్యాంవిచేరురవనీమిమామ్॥ ౧ ॥ తఏకదాతురభసాపురంజనపురీన్నృప । రురుధుర్భౌమభోగాఢ్యాంజరత్పన్నగపాలితామ్॥ ౨॥కాలకన్యాపిబుభుజేపురంజనపురంబలాత్ । యయాభిభూతఃపురుషస్సద్యోనిస్సారతామియాత్॥ ౩॥ తయోపభుజ్యమానాంవైయవనాస్సర్వతోదిశమ్ । ద్వార్భిఃప్రవిశ్యసుభృశంప్రార్దయన్ సకలాంపురీమ్॥ ౪॥తస్యాంప్రపీడ్యమానాయామభిమానీపురంజనః । అవాపోరువిధాంస్తాపాన్కుటుంబమమతాకులః॥ ౫॥ కన్యోపగూఢోనష్టశ్రీఃకృపణోవిషయాత్మకః। నష్టప్రజ్ఞోహృతైశ్వర్యోగంధర్వయవనైర్బలాత్॥ ౬॥ విశీర్ణాంస్వపురీంవీక్ష్యప్రతికూలాననాదృతాన్ । పుత్రపౌత్రానుగామాత్యాన్ జాయాంచగతసౌహృదామ్॥౭॥ ఆత్మానంకన్యయాగ్రస్తంపాంచాలానరిదూషితాన్ । దురంతచింతామాపన్నోనలేభేతత్ప్రతిక్రియామ్॥ ౮॥ కామానభిలషన్దీనోయాతయామాంశ్చకన్యయా। విగతాత్మగతిస్నేహఃపుత్రదారాంశ్చలాలయన్॥౯॥ గంధర్వయవనాక్రాంతాంకాలకన్యోపమర్దితామ్।హాతుంప్రచక్రమేరాజాతాంపురీం

రంజనస్యపుందేహత్యాగప్రకారపూర్వకంస్త్రీత్వప్రకారమాహ-సైనికాఇత్యాది- రాజసింహస్యవేశ్మనీత్యాంతేన- దిష్టందైవంకుర్వంతీతితథావృత్యోరాచేశకారణఇతివా॥ ౧॥ తఇతి॥ ప్రారబ్ధకర్మసుయేసైనికా వ్యాఘయః రురుధుః- భౌమభోగాఢ్యాంఖాదనపానాదినాస్థూలాం-యావనఇతి శేషః-జరత్పన్నగేన జీర్ణప్రాణేనపాలితాం॥ ౨॥ కాలేతి యావనానంతరంజరాప్రవివేశేత్యర్థః॥ ౩॥ తయేతి॥ జరావ్యాప్తాంతనుంయవనాఃవ్యాధయః- ద్వార్భిః చక్షురాదిభిః- రోగరూపేణప్రవిశ్య॥ ౪॥ ౫॥ కన్యేతి ॥ కన్యయాజరయోపగూఢస్సన్తత్ప్రతిక్రియాంనలేభే- ఇతితృతీయేనాన్వయః హృతైశ్వర్యఃఉత్థానాదిష్వశక్తః॥ ౬॥ విశీర్ణామితి॥ ప్రతికూలాన్ అనపేక్షితవిషయప్రాపణాన్-అనాదృతానాదరమకుర్వాణాన్-స్వాధీనత్వాభావాత్-అనుగాఇంద్రియాణి- అమాత్యాః ఇంద్రియదేవతాః- గతసౌహృదాంఅధ్యవసాయాభావాత్॥౭॥ఆత్మానమితి॥ అరిభిఃవిషూన్యాదిభిర్దూషితాన్॥ ౮॥ కామానితి॥ కాలకన్యయాహేతుభూతయా- యాతయామాన్-నిస్సారానపికామానభిలషన్-విగతాఆత్మనోగతిఃపారలౌకికీఐహికఃపుత్రాదిస్నేహశ్చయస్యస్నేహాదితివాపారః॥ ౯ ॥ గంధర్వేతి ॥ సరాజాపురంజనోహాతుంప్రచక్రమేఉపక్రాంతవానితిద్వయోరన్వయః- అని కామతః అపి

చ్ఛయాపి॥ ౧౦॥ ౧౧॥ తస్యామితి॥ సపరిచ్ఛదః భృత్యవర్గసహితః- కుటుంబేనదీవ్యతీతికౌటుంబికః- కుటుంబిన్యా సహి తయాసంధిర్నాత్రవివక్షితః- సాన్వయః పుత్రాదిసహితః॥ ౧౨ ॥ యవనేతి॥ యవనైరుపరుద్ధాన్యాయతనాని యస్యసః పురపాలః॥ ౧౩॥ నేతి॥ పురుబహుకృచ్ఛ్రం తేన- ఉరుర్వేపథుర్యస్య- వృక్షకోటరాత్ సర్ప ఇవ॥ ౧౪॥ శిథిలేతి॥ కంఠేఉప రుద్ధో రురోద- ఘురుఘురుధ్వనించకార॥ ౧౫॥ దుహితౄరితి॥ దుహిత్రాదీన్ దధ్యావిత్యుత్తరేణాన్వయః- జామయోఽత్ర స్నుషాః స్వత్వమాత్రేణావశిష్టంభోగస్తు ప్రాగేవక్షీణః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ధ్యానమేవాహ॥ నేతి॥ అనాశితైరభోజితై ర్భర్త్సితై ర్భర్త్సనైర్నేక్ష్యతే యతవాగ్భవత్॥ ౧౯॥ ప్రబోధయతీతి॥ అవిజ్ఞం అవివేకినమాం వ్యుషితే దేశాంతరంగతే గృహ మేధీయం వత్మా గృహమధర్మం- అపికిం నేష్యతి అనువర్తయిష్యతి- యుక్తమేతత్- యతోవీరసూః పుత్రవతీకింవామద్విరహ మసహమానా మరిష్యత్యేవేత్యర్థః॥ ౨౦॥ కథమితి॥ సవిద్యతే పరమయనమాశ్రయో యేషాంతే- అపరాయణాః పుత్రాః కన్యాశ్చ యద్వారాశ్రయాః కన్యాః భిన్నానావ్యేషాం॥ ౨౧॥ ఏవమితి॥ అతదర్హణం॥ వస్తుతస్తస్య బ్రహ్మత్వాత్॥ ౨౨॥ పశువదితి॥ ఏషయదాక్షయంస్థానం- నీయమానః తదా- అనుపథాః ప్రాణాః ఇంద్రియాణిచ- తథాచశ్రుతిః- తముత్క్రా-

మనికామతః॥ ౧౦॥ భయనామ్నోఽగ్రజో భ్రాతా ప్రజ్వారః ప్రత్యుపస్థితః। దదాహ తాం పురీం కృత్స్నాం భ్రాతుః ప్రియచికీర్షయా॥ ౧౧॥ తస్యాం సందహ్యమానాయాం సపౌరః సపరిచ్ఛదః। కౌటుంబికః కుటుంబి న్యా ఉపతప్యత సాన్వయః॥ ౧౨॥ యవనోపరుద్ధాయతనో గ్రస్తాయాం కాలకన్యయా। పుర్యాం ప్రజ్వా రసంస్పృష్టః పురపాలోఽన్వతప్యత॥ ౧౩॥ నశేకే సోఽవితుం తత్ర పురుకృచ్ఛ్రోరువేపథుః। యాతుమైచ్ఛత్త తో వృక్షకోటరాదివ సోఽహిరాట్॥ ౧౪॥ శిథిలావయవో యర్హి గంధర్వైర్హృతపౌరుషః। యవనైరరిభీ రాజన్నుపరుద్ధో రురోదహ॥ ౧౫॥ దుహితౄః పుత్రపౌత్రాంశ్చ జామిజామాతృపార్షదాన్। స్వత్వావశి ష్టం యత్కించిద్గృహకోశపరిచ్ఛదమ్॥ ౧౬॥ అహం మమేతి స్వీకృత్య గృహేషు కుమతిర్గృహీ। దధ్యౌ ప్రమదయా దీనో విప్రయోగ ఉపస్థితే॥ ౧౭॥ లోకాంతరం గతవతి మయ్యనాథా కుటుంబినీ। వర్తిష్యతే కథం త్వేకా బాలకాననుశోచతీ॥ ౧౮॥ నమయ్యనాశితే భుంక్తే నాస్నాతే స్నాతి మత్పరా। మయిరుష్టే సుసంత్ర స్తా భర్త్సితే యతవాగ్భయాత్॥ ౧౯॥ ప్రబోధయతి మాఽవిజ్ఞం వ్యుషితే శోకకర్శితా। వర్త్మైతద్గృహమేధీ యం వీరసూరపి నేష్యతి॥ ౨౦॥ కథం ను దారకా దీనా దారికా వాఽపరాయణాః। వర్తిష్యంతే మయి గతే భిన్న నావ ఇవోదధౌ॥ ౨౧॥ ఏవం కృపణయా బుద్ధ్యా శోచంతమతదర్హణమ్। గ్రహీతుం కృతధీరేనం భయనామాఽ భ్యపద్యత॥ ౨౨॥ పశువద్యవనైరేవ నీయమానః స్వకం క్షయమ్। అన్వద్రవన్ననుపథాః శోచంతో భృశ మాతురాః॥ ౨౩॥ పురీం విహాయోపగత ఉపరుద్ధో భుజంగమః। యదా తమేవాను పురీ విశీర్ణా ప్రకృతిం గతా॥ ౨౪॥ వికృష్యమాణః ప్రసభం యవనేన బలీయసా। నావిందత్తమసాఽఽవిష్టః సఖాయం సుహృదం పురః॥ ౨౫॥ తం యజ్ఞపశవోఽనేన సంజ్ఞప్తా యేఽదయాలునా। కుఠారైశ్చిచ్ఛిదుః క్రుద్ధాః స్మరంతోఽమీవమస్య తత్॥ ౨౬॥ అనంతపారే తమసి మగ్నో నష్టస్మృతిః సమాః। శాశ్వతీరనుభూయార్తిం ప్రమదాసంగదూషితః॥ ౨౭॥ తామే

మంతం ప్రాణో నూత్క్రామతి ప్రాణమనూత్క్రామంతం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామంతీతి॥ ౨౩ ॥ పురీమితి॥ యవనైరుపరుద్ధో భుజంగమః యదా పురం విహాయాపగతః తదానీమేవ ప్రాణమను- పురీ విశీర్ణా ప్రకృతిం మహాభూతా నిగతా పంచభూతేభ్యోమీ ఉత్పన్నాః పంచభూతాత్మతాం గతేత్యర్థః- ప్రకృతిం మహాభూతాత్మతాం॥ ౨౪॥ వికృష్య మాణ ఇతి॥ నావిందత్ నసస్మార- పురా పూర్వం- సఖాయం సంతమీశ్వరం॥ ౨౫॥ తమితి॥ అదయాలునా- కామ్యకర్మసు యే సంజ్ఞప్తాహతాః- అమీవం పాపం క్రౌర్యం వా॥ ౨౬॥ అనంతేతి॥ శాశ్వతీస్సమాః- ఆర్తిమనుభూయ॥ ౨౭॥ తామితి॥ అంతకాలే తాం భార్యామేవ- మనసాగృహ్ణన్ స్మరన్- అనంతరం విదర్భస్య వేశ్మని- ప్రమదోత్తమా బభూవ- అతః పరమస్మిన్ స్త్రీకర ణే ఏతావదేవ ప్రకృతోపయోగి వివక్షితం - స్త్రీధ్యానేన స్త్రీత్వప్రాప్తావపి పతివ్రతాధ్యానేన పూర్వా దృష్టే సధా ర్మికాద్విదర్భజత్వమభూత్ - ధార్మికసంగేనచ విశుద్ధస్య భాగవతేన మలయధ్వజేన సంగోఽభూత్- తతోఽపిష్టభక్తిః త తో వైరాగ్యం - తతస్తమేవభర్తృరూపం గురుం- పాతివ్రత్యధర్మేణ భజతో భగవత్ప్రసాద లబ్ధజ్ఞానేన మోక్ష ఇతి- అస్యత్తు కథాలంకారమాత్రం - తథాపి కించిద్వృత్తిసామ్యేనేహ యోజయిష్యామః - విదర్భస్య విశిష్టదర్భోపలక్షితస్య- కర్మనిష్ఠ రాజసింహస్య - ధర్మేణహి ప్రజాపరిపాలనేన - యజ్ఞాదినాచ క్షత్రియా రాజంతే - తేషు శ్రేష్ఠస్య వేశ్మని॥ ౨౮॥

ఉపయేమ ఇతి॥ మలయోపలక్షితే దక్షిణదేశే - ధ్వజ ఇవ దర్శనీయః - సహి శ్రీవిష్ణుభక్తిప్రధానో ప్రదేశః - తత్ర ముఖ్యః మహాభాగవత ఇత్యర్థః- పండానిశ్చయబుద్ధిః- తాం వర్తితి పాండ్యః- స ఉపయేమే-పురంజనో భాగవతసంగం ప్రాప్త ఇత్యర్థః॥ ౨౯॥ తస్యామితి॥ ఆత్మజాం శ్రీకృష్ణసేవారుచిం- తత్సంగేన భగవద్ధర్మరుచిరభూదిత్యర్థః-అసితస్య శ్రీకృష్ణస్యేక్షణం యయా తాం- యవీయసః సప్తసుతాన్॥ శ్లో॥ శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోః స్మరణం పాదసేవనమ్ । అర్చనం వందనం దాస్య మితి సప్త భక్తిప్రకారాన్ - సఖ్యాత్మనివేదనయోస్త్వంపదార్థజ్ఞానోత్తరకాలత్వాత్ - తస్య చ భగవత్త్వేన భగవత్త్వైవోత్తరత్రోపదేక్ష్యమాణత్వాదిదానీమనుత్పత్తేః సప్తేత్యుక్తం - భగవద్ధర్మరుచ్యా తచ్ఛ్రవణకీర్తనాదికం జాతమిత్యర్థః - ద్రవిడభూమిపాలకాన్ ద్రవిడభూమిహిః శ్రవణాదిభక్తిభిః దేవసురక్షితాస్తీతి ప్రసిద్ధం॥ ౩౦॥ ఏకైకస్యేతి॥ అర్బుద మితిశ్రవణాదీనాం ప్రత్యేకమనేకప్రకారాః అభవన్నిత్యర్థః- తదుక్తం॥ శ్లో॥ భక్తియోగో బహువిధో మార్గైర్భామిని భావ్యత ఇతి- యేషాం వంశధర్మైర్యతః ప్రవృత్తైః- సంప్రదాయభేదైః- కృత్స్నమిమం మన్వంతరం - తతః పరం చ భోక్ష్యతే- అవిద్యాకామకర్మభ్యోఽపి రక్షిష్యతే॥ ౩౧॥ అగస్త్య ఇతి॥ అగస్త్యః అగాని నిష్క్రియాణి గాత్రాణి స్త్యాయతి సంఘాతయతీత్యగస్త్యో మనః - స ప్రాక్ ప్రథమం జాతాం దుహితరం - కృష్ణసేవారుచిముపయేమే - తస్యాః మనః కృష్ణే దృఢాం రతిం బబంధేత్యర్థః - ధృతాని శమదమాదీని వ్రతాని యయా తాం రతిం - దృఢచ్యుతః సత్యలోకాదిభోగేభ్యోఽపి - చ్యుతస్తద్రహితః కృష్ణరతౌ సత్యామిహాముత్ర చ భోగవిరాగో జాత ఇత్యర్థః - స ఏవ శమాత్మకత్వాన్మునిః కథంభూతః ఇధ్మవాహః ఆత్మ

వమనసా గృహ్ణన్స్వభూవ ప్రమదోత్తమా। అనంతరం విదర్భస్య రాజసింహస్య వేశ్మని॥ ౨౮॥ ఉపయేమే వీర్యపణాం వైదర్భీం మలయధ్వజః। యుధి నిర్జిత్య రాజన్యాన్ పాండ్యః పరపురంజయః॥ ౨౯॥ తస్యాం సంజనయాంచక్ర ఆత్మజామసితేక్షణామ్ । యవీయసస్సప్తపుత్రాన్ సప్త ద్రవిడభూభృతః॥ ౩౦॥ ఏకైకస్యాభవంస్తేషాం రాజన్నర్బుదమర్బుదమ్। భోక్ష్యతే యద్వంశధరైర్మహీ మన్వంతరం పరమ్॥ ౩౧॥ అగస్త్యః ప్రాగ్దుహితరముపయేమే ధృతవ్రతామ్। యస్యాం దృఢచ్యుతో జాత ఇధ్మవాహాత్మజో మునిః॥ ౩౨॥ విభజ్య తనయేభ్యః క్ష్మాం రాజర్షిర్మలయధ్వజః। ఆరిరాధయిషుః కృష్ణం స జగామ కులాచలమ్॥ ౩౩॥ హిత్వా గృహాన్ సుతాన్ భోగాన్ వైదర్భీ మదిరేక్షణా । అన్వగచ్ఛత పాండ్యేశం జ్యోత్స్నేవ రజనీకరమ్॥ ౩౪॥ తత్ర చంద్రవసా తామ్రపర్ణీ వటోదకా । తత్పుణ్యసలిలైర్నిత్య ముభయత్రాత్మనో మృజన్॥ ౩౫॥ కందాష్టిభిర్మూలఫలైః పుష్పపర్ణైస్తృణోదకైః । వర్తమానశ్శనైర్గాత్రకర్శనం తప ఆస్థితః॥ ౩౬॥ శీతోష్ణవాతవర్షాణి క్షుత్పిపాసే ప్రియాప్రియే । సుఖదుఃఖే ఇతి ద్వంద్వాన్యజయత్సమదర్శనః॥ ౩౭॥ తపసా విద్యయా పక్వకషాయో నియమైర్యమైః। యుయుజే బ్రహ్మణాత్మానం విజితాక్షానిలాశయః॥ ౩౮॥ ఆస్తే స్థాణురివైకత్ర దివ్యవర్షశతం స్థిరః । వాసుదేవే భగవతి నాన్యద్వేదోద్వహన్ రతిమ్॥ ౩౯॥ సవ్యాపకతయాత్మా

జాయస్య సః॥ త్రు॥ తద్విజ్ఞానార్థం సద్గురుమేవాభిగచ్ఛేత్స మిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠ మిత్యాది శ్రుతి ప్రసిద్ధా సమిద్వహనోపలక్షితా గురూపసత్తిః- వైరాగ్యాదభూదిత్యర్థః- నహ్యావిరక్తస్య గురూపసత్తిస్సంభవతి- కథాపక్షేయథా శ్రుతమేవ॥ ౩౨॥ విభజ్యేతి॥ క్ష్మాం విభజ్య- తత్ర శ్రవణాదిభక్తిభేదం వ్యవస్థాప్య॥ ౩౩॥ ఇదానీం పురంజనస్య స్త్రీభావం ప్రాప్తస్య- స్వతో విరక్తస్య॥ శ్లో॥ పతిరేవ గురుః స్త్రీణా మితి వచనాత్పతిసేవయా గురుశుశ్రూషా ప్రకారం దర్శయితుమాహ- హిత్వేత్యాదినా మనో దధ ఇత్యంతేన గ్రంథేన- మదయతీతి మదిరం-ఈక్షణం యస్యాః॥ ౩౪॥ తత్రేతి॥ తత్ర చంద్రవసా ద్యా నద్యః ప్రసిద్ధాః - తాసాం పుణ్యైః సలిలైః - ఉభయత్రాంతర్బహిశ్చాత్మనో మలం క్షాళయన్ - తప ఆస్థిత ఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౩౫॥ కందేతి॥ అస్య తే భూమావక్షిప్యత ఇత్యష్టిర్బీజం॥ ౩౬॥ ౩౭॥ తపసేతి॥ విద్యయా ఉపాసనయా పక్వకషాయః దగ్ధకామాదివాసనః- యుయుజే ఆత్మనో బ్రహ్మతాం భావయామాస - అక్షాణీంద్రియాణి - అనిలః ప్రాణః - ఆశయః చిత్తం- విజితా అక్షాదయో యేన॥ ౩౮॥ ఆస్త ఇతి॥ ఆస్తే స్మ వర్షశతమితి జ్ఞానస్య దుస్సాధనతాం దర్శయతి- అత ఏవ పరా భక్తిం కృతవానిత్యాహ- వాసుదేవే రతిముద్వహన్ అన్యద్దేహాదికం న వేద॥ ౩౯॥ స ఇతి॥ స ఏవం వర్తమానస్సన్- ఆత్మన్యాత్మానం- విద్వాన్ అన్యస్మాదుపరరామ కథం విద్వాన్- వ్యతిరిక్తతయా దేహాదివ్యతిరిక్తత్వేన- కుతః వ్యాపకతయా - దేహాదిప్రకాశకత్వేన- ననుదేహాద్యాకారావిమర్శ ఏత ఏతత్ప్రకాశ ఇతి నతు నిరాకార ఆత్మా- అత ఆహ- ఆమర్శస్యాపి సాక్షిణం- అయంభావః ఆనుభూతోఽనాము అంతఃకరణవృత్తిః - సా చ జడత్వాదాత్మప్రకాశ్యైవేతి- యథా స్వప్నే మమేదం శిరశ్ఛ

స్వమిత్యాపి ప్రతీత్యా తద్వ్యతిరిక్తమాత్మానం వేత్తీతి తద్వత్॥ ౪౦॥ కేనవిద్వాన్ తత్రాహ॥ సాక్షాదితి॥ సాక్షాద్ధరి రేవయో గురుస్తేనోక్తేన- సర్వతోముఖం యథా తథా స్ఫురతా- అనవచ్ఛిన్నేన జ్ఞానేన॥ ౪౧॥ తదేవాహ॥ పర ఇతి॥ శ్లో॥ బ్రహ్మైవాహం న సంసారీతి బ్రహ్మణ్యాత్మన ఈక్షణే శోకాదినివృత్తిః - అహమేవ బ్రహ్మేత్యాత్మని బ్రహ్మణ ఈక్షణే బ్రహ్మ పారోక్ష్య నివృత్తిః- అతో వ్యతిహారేణేక్షమాణ అస్మాత్ సంసారాదుపరరామ - నన్వేవమపి జీవస్యకుతో బ్రహ్మతాపత్తిః - ఈక్షణస్యైవ- వ్యవధాయకత్వాదిత్యాశంక్యాహ- ఈక్షామపి హాయ - యద్ధ దగ్ధేంధనానలవత్ తస్యాః స్వయమేవోపశాంతిరితి భావః॥ ౪౨॥ ౪౩॥ చీరేతి॥ ఉపపతిం పత్యుః కించిన్మాత్రం న్యూనా- తత్సమానా సతీ బభావిత్యర్థః॥ సూ॥ ఉపోధికే చేతికర్మ ప్రవచనీయః- తదో్యోగే ద్వితీయా- శాంతమంగారావస్థ మనలం- నిర్ధూమం హోంతాశుద్ధాజ్వాలాయథా భవతి తద్వత్॥ ౪౪॥ అజానతీతి॥ తదానీమపి సుస్థిరమాసనం యస్య- అత ఏవాజానతీ పత్యుః కించిన్మాత్రమౌదాసీన్యం యథా తథా- యథాపూర్వమసేవత॥ ౪౫॥ యదేతి॥ పత్యురంఘ్రి మర్చయంతీ యదా తస్మిన్నంఘ్రావూష్మాణం నాపశ్యత్॥ ౪౬॥ ఆత్మానమితి॥ అబంధుం పతిరహితం- అశ్రుభిరాసించ్య॥ ౪౭॥ ఉత్తిష్ఠేతి॥ క్షత్రబంధుభ్యః అధార్మిక క్షత్రియేభ్యోఽపి॥ ౪౮॥ ఏవమితి॥ అవర్త యత్ ప్రవర్తయామాస॥ ౪౯॥ చితిమితి॥ తస్యాం నిధాయ అగ్నిదానేనాదీప్య చ॥ ౫౦॥ తత్రేతి॥ పూర్వతరః అనాదిరీశ్వరః కశ్చిత్స

నం వ్యతిరిక్తతయాత్మని। విద్వాన్ స్వప్న ఇవామర్శ సాక్షిణం విరరామ హ॥ ౪౦॥ సాక్షాద్భగవతోక్తేన గురుణా హరిణా నృప। విశుద్ధజ్ఞానదీపేన స్ఫురతా విశ్వతో ముఖమ్॥ ౪౧॥ పరే బ్రహ్మణి చాత్మానం పరం బ్రహ్మ తథాత్మని। వీక్షమాణో విహాయేక్షామస్మాదుపరరామ హ॥ ౪౨॥ పతిం పరమధర్మజ్ఞా వైదర్భీ మలయధ్వజం। ప్రేమ్ణా పర్యచరద్ధిత్వా భోగాన్ సా పతిదేవతా॥ ౪౩॥ చీరవాసా వ్రతక్షామా వేణీభూతశిరోరుహా। బభావుపపతిం శాంతశిఖా శాంతమివానలం॥ ౪౪॥ అజానతీ ప్రియతమం యదోపరతమంగనా। సుస్థిరాసనమాసాద్య యథాపూర్వముపాచరత్॥ ౪౫॥ యదా నోపలభేతాంఘ్రావూష్మాణం పత్యురర్చతీ। ఆసీత్సంవిగ్నహృదయా యూథభ్రష్టా మృగీ యథా॥ ౪౬॥ ఆత్మానం శోచతీ దీనమబంధుం విక్లవాశ్రుభిః। స్తనావాసిచ్య విపినే సుస్వరం ప్రరురోద హ॥ ౪౭॥ ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ రాజర్షే ఇమాముదధిమేఖలాం। దస్యుభ్యః క్షత్రబంధుభ్యో బిభ్యతీం పాతుమర్హసి॥ ౪౮॥ ఏవం విలపతీ బాలా విపినేఽనుగతా పతిం। పతితా పాదయోర్భర్తూ రుదత్యశ్రూణ్యవర్తయత్॥ ౪౯॥ చితిం దారుమయీం చిత్వా తస్యాం పత్యుః కళేబరం। ఆదీప్య చానుమరణే విలపంతీ మనో దధే॥ ౫౦॥ తత్ర పూర్వతరః కశ్చిత్సఖా బ్రాహ్మణ ఆత్మవాన్। సాంత్వయన్ వల్గునా సామ్నా తామాహ రుదతీం ప్రభో॥ ౫౧॥ కా త్వం కస్యాసి కో వాయం శయానో యస్య శోచసి। జానాసి కిం సఖాయం మాం యేనాగ్రే విచచర్థ హ॥ ౫౨॥ అపి స్మరసి చాత్మానమవిజ్ఞాతసఖం సఖే। హిత్వా మాం పదమన్విచ్ఛన్ భౌమభోగరతో గతః॥ ౫౩॥ హంసావహం చ త్వం చార్య సఖాయౌ మానసాయనౌ। అభూతామంతరా వౌకః సహస్రపరివత్సరాన్॥ ౫౪॥ స త్వం విహాయ మాం బంధో గతో గ్రామ్యమతిర్మహీం। విచరన్ పదమద్రాక్షీః కయాచిన్నిర్మితం స్త్రియా॥ ౫౫॥ పంచారామం నవద్వారమేకపాలం త్రికోష్ఠకం। షట్కులం పంచవిపణం పంచప్రకృతి స్త్రీధవమ్॥ ౫౬॥ పంచేంద్రియార్థా ఆరామా ద్వారః ప్రాణా నవ ప్రభో।

భా॥ శ్రు॥ ద్వా సుపర్ణా సయుజా వితి శ్రుతేః - సామ్నా ప్రియవాక్యేన- సంబోధయన్॥ ౫౧॥ కేతి॥ యస్య యం శోచసి- అగ్రే సృష్టేః పూర్వం- విచచర్థ- మయి స్థితే త్వేన వివిధం సఖ్యసుఖం అనుభూతవత్యసి॥ ౫౨॥ అపీతి॥ యద్యపి మాం న జానాసి తథాప్యాత్మానం త్వామవిజ్ఞాతసఖం అవిజ్ఞాతః కశ్చిన్మే సఖా ఆసీదిత్యేవం కిం స్మరసి - సఖ ఇతి పుంస్త్వనిర్దేశః ప్రాక్తన పుంస్త్వస్మరణాయ- సఖ్యుస్స్మారయన్ స్వవియోగకృత మనర్థమాహ- స్థానార్థైః షడ్భిః పదం స్థానం॥ ౫౩॥ హంసావితి॥ హంసౌ శుద్ధౌ- మానసం హృదయమయనం యయోః- కథాపక్షే మానససరసి స్థితౌ పక్షిణావభూతాం జాతౌ ఓకో గృహం అంతరా వినైవ- వాశబ్ద ఏవార్థే సహస్రపరివత్సరాన్ మహాప్రళయో యావత్॥ ౫౪॥ స ఇతి॥ హే బంధో గ్రామ్యే స్వైరే సుఖే మతిర్యస్య- స్త్రియా మాయయా॥ ౫౫॥ పంచారామమితి॥ పంచ శబ్దాదయః ఆరామాః ఉపవనాని యస్మిన్- నవద్వారాణి ప్రాణచ్ఛిద్రాణి యస్మిన్ - ఏకః ప్రాణః పాలో యస్మిన్ - త్రీణి పృథివ్యప్తేజాంసి కోష్ఠాని ప్రాకారా యస్మిన్ షట్ జ్ఞానేంద్రియమనాంసి కులాని అభీష్టవిషయసమర్పకా వణిజో యస్మిన్ - పంచవిపణాః అట్టాః కర్మేంద్రియాణి యస్మిన్ - పంచభూతాని ప్రకృతిః ఉపాదానకారణం యస్య - స్త్రీ బుద్ధిరేవ ధవః పతిః స్వామినీ యస్మిన్॥ ౫౬॥ స్వయమేవేమం శ్లోకం వా

వష్టౌ- పంచేంద్రియార్థాః ఇతి-షట్కులమితి-షట్ పంచ ఏక పాలమితి చ స్పష్టత్వాన్న వ్యాఖ్యాతమ్॥ ౫౭॥ విపణ ఇతి॥ భూ
తాన్యేవ అవ్యయా ప్రకృతిరుపాదానం యస్య - శ్రీధవమిత్యస్య వ్యాఖ్యాతం శక్తిరధీశో యస్య- తద్వశ స్సన్నిత్యర్థః॥
౫౮॥ తస్మిన్నితి॥ స్పృష్టః అభిభూతః- అతో న విద్యతే శ్రుతే బ్రహ్మత్వే స్మృతి ర్యస్య॥ ౫౯॥ తత్త్వముపదిశతి చతుర్భిః॥ నేతి॥
సుహృత్పతిః- నవద్వారే పురే- యయా రుద్ధాసితస్య॥ ౬౦॥ మాయేతి॥ పుమాంసం జన్మనియద నన్యథా- ఇదానీం
చ సతీం శ్రేష్ఠాం స్త్రియం యన్మన్యసే- ఏషా మాయా- యత ఉభయ నుపి వస్తుతో నాస్తి- యస్మాదావాం హంసౌ శుద్ధౌ - నౌ
ఆవయోః- వక్ష్యమాణాం గతిం స్వరూపం పశ్య॥ ౬౧॥ తత్త్వం పదార్థయోశ్చిదంశే నైక్యమాహ॥ అహమితి॥ అహమేవ
భవాన్- ఉపచారం వారయతి- న చాన్య ఇతి వ్యతిహారోపదేశః ఉక్తాభిప్రాయః- ఛిద్రమంతరమ్॥ ౬౨॥ తర్హి కథమావయో
రజ్ఞత్వసర్వజ్ఞత్వాది ధర్మభేద స్తత్రాహ॥ యథేతి॥ ఆత్మానం దేహం- ఆదర్శే నిర్మలం మహాంతః స్థిరం చా వేక్షేత పరస్య చ
క్షుషి చ- తద్విపరీత మవిద్యావిద్యోపాధికృతో ధర్మభేద ఇత్యర్థః॥ ౬౩॥ ఏవమితి॥ తద్వ్యభిచారేణ ఈశ్వర వియోగేన॥

తేనో భిన్నాని కోష్ఠాని కులమింద్రియ సంగ్రహః॥ ౫౭॥ విపణస్తు క్రియా శక్తిర్భూత ప్రకృతిరవ్యయా । శ
క్త్యధీశః పుమానత్ర ప్రవిష్టో నావబుధ్యతే॥ ౫౮॥ తస్మింస్త్వం రామయా స్పృష్టో రమమాణో శ్రుతస్మృ
తిః। తత్సంగాదీదృశీం ప్రాప్తో దశాం పాపీయసీం ప్రభో॥ ౫౯॥ న త్వం విదర్భదుహితా నాయం వీర సుహృత్త
వ। న పతిస్త్వం పురంజన్యా రుద్ధో నవముఖే యయా॥ ౬౦॥ మాయా హ్యేషా మయా సృష్టా యత్పుమాంసం
స్త్రియం సతీమ్। మన్యసే నోభయం యద్వై హంసౌ పశ్యావయో ర్గతిమ్॥ ౬౧॥ అహం భవాన్న చాన్యస్త్వం
త్వమేవాహం విచక్ష్వ భోః। న నౌ పశ్యంతి కవయ శ్ఛిద్రం జాతు మనాగపి॥ ౬౨॥ యథా పురుష ఆత్మాన మేక
మాదర్శ చక్షుషోః। ద్విధా భూతమవేక్షేత తథైవాంతర మావయోః॥ ౬౩॥ ఏవం స మానసో హంసో హంసే
న ప్రతిబోధితః। స్వస్థ స్తద్వ్యభిచారేణ నష్టామాప పునస్స్మృతిమ్॥ ౬౪॥ బర్హిష్మన్నేతదధ్యాత్మం పారో
క్ష్యేణ ప్రదర్శితమ్। యత్పరోక్షప్రియో దేవో భగవాన్విశ్వభావనః॥ ౬౫॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- చతుర్థస్కంధే అష్టావింశోధ్యాయః.

ప్రాచీనబర్హిః॥ భగవంస్తే వచోస్మాభిర్న సమ్యగవగమ్యతే। కవయ స్తద్విజానంతి న వయం కర్మమోహి
తాః॥ ౧॥ శ్రీనారదః॥ పురుషం పురంజనం విద్యాద్యద్వ్యనక్త్యాత్మనః పురమ్। ఏకద్విత్రి చతుష్పాదం బహు
పాదమపాదకమ్॥ ౨ ॥ యోవిజ్ఞాతాహృతస్తస్య పురుషస్య సఖేశ్వరః । యన్న విజ్ఞాయతే పుంభిర్నామభి
ర్వా క్రియాగుణైః॥ ౩। యదా జిఘృక్షన్పురుషః కార్త్స్న్యేన ప్రకృతేర్గుణాన్। నవద్వారం ద్విహస్తాం
ఘ్రి తత్రామన్యత సాధ్వితి॥ ౪॥ బుద్ధిం తు ప్రమదాం విద్యాన్మమాహమితి యత్కృతమ్ । యామధిష్ఠాయ
దేహేస్మిన్పుమాన్భుంక్తేక్షభిర్గుణాన్॥ ౫॥ సఖాయ ఇంద్రియగణా జ్ఞానం కర్మ చ యత్కృతమ్। సఖ్యస్త
ద్వృత్తయః ప్రాణః పంచవృత్తిర్యథోరగః॥ ౬॥ బృహద్బలం మనో విద్యాదుభయేంద్రియ నాయకం । పాం
చాలాః పంచ విషయా యన్మధ్యే నవఖం పురమ్॥ ౭॥ అక్షిణీ నాసికే కర్ణౌ ముఖం శిశ్న గుదావితి। ద్వే ద్వే ద్వా
రౌ బహిర్యాతి యస్తదింద్రియ సంయుతః॥ ౮॥ అక్షిణీ నాసికే ఆస్యమితి పంచ పురః కృతాః । దక్షిణా దక్షి

౬౪॥ కథామాత్రమితి॥ బుద్ధిం వారయతి॥ బర్హిష్మన్నితి॥ పారోక్ష్యేణ రాజకథామిషేణ- తత్ర హేతుః యద్యస్మాత్॥ ౬౫॥
ఇతి భావార్థదీపికాయాం- అష్టావింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఊనత్రింశే పరోక్షార్థ వ్యాఖ్యానేనోపసంహృతమ్ । స్త్రీసంగతో భవః స్త్రీశ సంగాన్ముక్తిశ్చ దీర్యతే॥ భగవ
న్నితి॥ కవయః అధ్యాత్మవిదః॥ ౧॥ పురుషమితి॥ వ్యనక్తి లింపతి- చేతనీకరోతీత్యర్థః- యద్వా వ్యనక్తి ప్రకటయతి- తతశ్చ- స్వ
కర్మణా పురం జనయతీతి పురంజన పదం వ్యాఖ్యాతం భవతి- ఏకద్వ్యాదయః పాదా యస్య॥ ౨ ॥ య ఇతి॥ అవిజ్ఞాత శబ్దేన ఆ
హృతః వ్యాహృతః ఉక్తో యః స ఈశ్వరః అవిజ్ఞాత నామ నిరుక్తిః- యద్యస్మాత్ పుంభిర్నామాదియోగేన న విజ్ఞాయతే॥ ౩॥ యదే
తి॥ తత్ర తేషు పురేషు మధ్యే॥ ౪॥ బుద్ధిమితి॥ అక్షైః ఇంద్రియైః॥ ౫॥ సఖాయ ఇతి॥ పంచవృత్తిత్వాత్ పంచశిరాః సర్ప ఇవ ప్రా
ణః॥ ౬॥ ఏకాదశ భట ఇత్యనేనైకాదశో మహాభటో నాయక ఇత్యుక్తం సందర్శయతి బృహదితి - బృహద్బలం యస్య తన్మనః-
నవ ఖాని ద్వారాణి యస్య॥ ౭॥ ద్యుమత్సఖ ఇత్యాదేరర్థం సంక్షేపేణాహ ॥ అక్షిణీ ఇతి ॥ య స్తైరింద్రియైః సంయుతః స ఆత్మా
తాభిః ద్వార్భిః బహిర్యాతి॥ ౮॥ అక్షిణీ ఇతి॥ పురః పూర్వభాగే కృతాః॥ ౯॥ ఖద్యోతేతి॥ నేత్ర ఇతి॥ రూపమితి- చక్షుషేతి-

ఖద్యోతాదీనాం వ్యాఖ్యానం- శేషోనువాదః- ఈశ్వరః పురంజనః॥ ౧౦॥ నళినీతి॥ నాసే ఇతి వ్యాఖ్యా - అవధూనోతీత్యవధూతా వాయుః- తద్వాస్య కేనోచ్ఛ్వాసేన సహైకస్థానత్వాత్- ఘ్రాణోవధూతః- అస్యమితి వ్యాఖ్యా- రసజ్ఞవిపణాన్వితం ఇత్యత్ర రసజ్ఞశబ్దవిశిష్టస్య- రసవిదిత్యనువాదః- రస ఇతి- వ్యాఖ్యా - రసనేంద్రియమిత్యర్థః- విపణో వాగ్ర సవిద్రస ఇత్యేవ పాఠః ॥ అర్థత్వాన్నదోషః ఉక్షరాధిక్యం॥ ౧౧॥ ఆపణ ఇతి॥ అంధః అన్నం॥ ౧౨॥ ౧౩॥ హరంతీతి॥ పరివృత్త్యా పరిభ్రమణేన॥ ౧౪॥ స్వసారమితి॥ భగినీత్వేన జగృహే లోకానాం క్షయాయ చరాస్సంచారిణః॥ ౧౫॥ ధూతేతి॥ ధూతానాముపసర్గపీడాయామాశుశీఘ్రమృత్యుహేతుః రయోవేగో యస్యేతి ప్రజ్వార ఇతి- ప్రజ్వారశబ్దస్య వ్యాఖ్యా- పాఠాంతరే ధూతతే ధూతకృతా ఉపసర్గాః అరయః అనేనచ అరిభిః రుద్ధ ఇతి పదం వ్యాఖ్యాతం ద్వివిధః శీతోష్ణభేదేన ప్రవేశభేదాత్॥ ౧౬॥ పత్రేతి॥ గ్రామకమిత్యస్యానువాదః- గ్రామిణాం రతిరితి తస్య వ్యాఖ్యా వ్యవాయ ఇతి॥ ౧౭॥ ౧౮॥ హస్తేతి॥ విషూచీనపదార్థానువాదో విషూచిరితి- తద్గుణైర్మనో గుణైః తమస్సత్త్వరజోభిః॥ ౧౯॥ మహిషీ యద్యపీ హేత్యాదేరర్థం సంగృహ్యాహ॥ యథేతి॥ యథా యథా బుద్ధిః స్వప్నే నిక్రియ తే జాగ్రత వికరోతి వా ఇంద్రియాణి పరిణామయతి- తస్యా గుణైః రక్తో లిప్తః- ఆత్మాత

ణః కర్ణా ఉత్తరా చోత్తరః స్మృతః। పశ్చిమే ఇత్యథో ద్వారౌ గుద శిశ్నావిహోదితౌ॥ ౯ ॥ ఖద్యోతావిర్ముఖీ
చాత్ర నేత్రే ఏకత్ర నిర్మితే। రూపం విభ్రాజితం తాభ్యాం విచష్టే చక్షుషేశ్వరః॥ ౧౦॥ నళినీ నాళినీ నాసే గం
ధస్సౌరభ ముచ్యతే। ఘ్రాణోవధూతో ముఖ్యాస్యం విపణో వాగ్రసవిద్రసః॥ ౧౧॥ ఆపణో వ్యవహారోత్ర
చిత్రమంధో బహూదనం। పితృహూర్దక్షిణః కర్ణ ఉత్తరో దేవహూః స్మృతః ॥ ౧౨॥ సంవత్సరశ్చండ
వేగః కాలో యేనోపలక్షితః। తస్యాహానీహ గంధర్వా గంధర్వ్యో రాత్రయః స్మృతాః॥ ౧౪॥ హరంత్యా
యుః పరివృత్త్యా షష్ట్యుత్తరశతత్రయమ్। కాలకన్యా జరా సాక్షాల్లోకస్తాం నాభినందతి॥ ౧౫॥ స్వసారం జగృ
హే మృత్యుః క్షయాయ యవనేశ్వరః। ఆధయో వ్యాధయస్తస్య సైనికా యవనాశ్చరాః॥ ౧౫॥ ధూతోపస
ర్గాశురయః ప్రజ్వారో ద్వివిధో జ్వరః। ప్రవృత్తం చ నివృత్తం చ శాస్త్రం పాంచాల సంజ్ఞితం॥ ౧౬॥ పితృయా
నం దేవయానం శ్రోత్రాచ్ఛ్రుతిధరాద్వ్రజేత్। ఆసురీ మేఢ్ర మర్వాగ్ద్వార్వ్యవాయో గ్రామిణాం రతిః॥
౧౭॥ ఉపస్థో దుర్మదః ప్రోక్తో యాతనిర్ ఋతిగుర్దమ ఉచ్యతే। వైశసం నరకం పాయుర్లుబ్ధకోంధౌ తు మే శృణు॥ ౧౮
హస్తపాదౌ పుమాంస్తాభ్యాం యుక్తో యాతి కరోతి చ। అంతఃపురం తు హృదయం విషూచిర్మన ఉచ్యతే॥ తత్ర
మోహం ప్రసాదం హర్షం ప్రాప్నోతి తద్గుణైః॥ ౧౯॥ యథా యథా విక్రియతే గుణాక్తో వికరోతి వా। త
థా తథోపద్రష్టాత్మా తద్వృత్తీరనుకార్యతే॥ ౨౦॥ దేహో రథస్త్వింద్రియాశ్వః సంవత్సర రయోగతిః।
ద్వికర్మ చక్రస్త్రిగుణ ధ్వజః పంచాసుబంధురః॥ ౨౧॥ మనోరశ్మిర్బుద్ధిసూతో హృన్నీడో ద్వంద్వ కూబరః।
పంచేంద్రియార్థ ప్రక్షేపస్సప్తధాతు వరూథకః॥ ౨౨ ॥ ఆకూతిర్విక్రమో బాహ్యో మృగతృష్ణాం ప్రధావ
తి। ఏకాదశేంద్రియ చమూః పంచసూనా వినోదకృత్॥ ౨౩॥ ఏవం బహువిధైర్దుఃఖైర్దైవభూతాత్మ సంభవైః।
క్లిశ్యమానశ్శతం వర్షాన్ దేహీ దేహేతి మోహవృతః॥ ౨౪॥ ప్రాణేంద్రియ మనోధర్మానాత్మన్యధ్యస్య నిర్గు
ణః। శేతే కామలవాన్ ధ్యాయన్మమాహమితి కర్మకృత్॥ ౨౫॥ యదాత్మానమవిజ్ఞాయ భగవంతం పరం గు

ణాత్మనస్స్మృతిః- దర్శన స్పర్శనాద్యాః- కేవలముపద్రష్టైవ సన్- బలాదనుకార్యతే॥ ౨౦॥ ఆశుగమిత్యేతద్వ్యాచష్టే దేహ ఇతి॥ సంవత్సరస్యేవాప్రతిహతో రయో వేగః ప్రతీతో యస్యాసః- సంవత్సరరయః వస్తుతస్తు- అగతిః స్వప్న శరీరాదేర్బుద్ధావేవ వృత్తిత్వేన దేశాంతరగత్యభావాత్- పాఠాంతరే - సంవత్సరశ్చ తత్కృతం వయశ్చ తాభ్యాం గతిర్యస్యేతి- ద్విషమిత్యస్య వ్యాఖ్యా- ద్విచక్రమిత్యస్య వ్యాఖ్యా ద్వికర్మ చక్ర ఇతి- త్రిగుణధ్వజ ఇతి త్రివేణుపద వ్యాఖ్యా॥ ౨౧॥ మన ఇతి॥ పంచప్రహరణమిత్యేతద్వ్యాచష్టే- పంచేంద్రియార్థ ప్రక్షేప ఇతి॥ ౨౨॥ ఆకూతీతి॥ పంచేంద్రియైః సూనాభిః సాతయా విషయసేవాం కరోతీతి పంచసూనా వినోదకృత్- అనేనచ చార- మృగయాంతర్ త్రేత్యాదివ్యాఖ్యాతం॥ ౨౩॥ ఏవం పరోక్షత్వేన ఉక్తమర్థం వ్యాఖ్యాయ సర్వకథా తాత్పర్యమాహ ఏవమిత్యాదివిరమక్రమేణేత్యంతేన- ఏవమితి- ఆధిదైవికాది భిర్దుఃఖైః క్లిశ్యమానో మమాహమితి- దేహో శతం వర్షాణి శేతే వర్తత ఇతి ద్వయో రన్వయః॥ ౨౪ ॥ ప్రాణేతి॥ అశనాపిపాసాదీన్ ప్రాణధర్మాన్ అంధత్వాదీనింద్రియధర్మాన్- కామాదీన్ మనోధర్మాంశ్చ- నిర్గుణేప్యాత్మన్యధ్యస్య కామలవాన్ విషయసుఖలేశాన్- ధ్యాయన్ కర్మకృత్॥ ౨౫॥ తతః కిమత ఆహ ద్వాభ్యాం॥ యదేతి॥ స్వదృక్ స్వప్రకాశ స్వభావోపి॥ ౨౬॥ గుణేతి॥ను

క్లం- కృష్ణంతామసం- లోహితంరాజసం- యథాకర్మకథాజాయతే॥౨౭॥ తదేవాహద్వాభ్యాం-శుక్లాదితి ప్రకాశోభూ
యిష్ఠా యేషు- దుఃఖముదర్కముత్తరఫలంయేషు- క్రియయాఅయాసో యేషుతాన్- లోహితాన్ తమశ్శోకావృతః దారే
షుతాన్- కృష్ణాదితిజ్ఞేయం॥౨౮॥ క్వచిదితి॥ నోభయంనపుంసకం-యథాకర్మగుణం-కర్మగుణానతిక్రమ్య॥౨౯॥ తేషునైవ
పశేనసుఖదుఃఖప్రాప్నోతీతిసదృష్టాంతమాహ - ద్వాభ్యాం॥ శ్వవితి॥ శ్వధాపరీతోవ్యాప్తః- సారమేయః శ్వాదండం
దండేనతాడనం॥ ౩౦॥ ఏవమితి॥ కామవ్యాప్తఆశయోయస్య॥ ౩౧॥ ననుతర్హి సుఖస్యాసంభవాత్దుఃఖస్యప్రతీకారసంభ
వాన్నైకాంతతో హేయత్వం తత్రాహ॥ దుఃఖేష్వితి ॥ దుఃఖస్య ప్రకారస్తావన్నాస్తి స్యాచ్చేత్తస్య తస్య ప్రతిక్రి
యా - తథాపిత్రివిధేషుమధ్యే - ఏకతరేణాపిదుఃఖేన వ్యవచ్ఛేదోవియోగోనాస్తి ॥ ౩౨ ॥ ప్రతిక్రియాణామపిదుఃఖస్య
రూపత్వాదితిసదృష్టాంతమాహ- యథాహీతి ॥ ౩౩ ॥ దుఃఖస్యమూలభూతానితుకర్మాణి- ప్రతిక్రియాదికర్మభిర్నైవనివ
ర్తంతఇత్యాహ॥ నేతి॥ నైకాంతతఃఅత్యంతంసవాసనం - కేవలంజ్ఞానరహితం- అవిద్యయాఉపసృతం ప్రాప్తం- అతో
విరోధాన్ననివర్త్యాననివర్తకత్వమితిభావఃఅత్రదృష్టాంతః - స్వప్నేదృష్టఃస్వప్నఃప్రబోధంవినాయథాతం స్వప్నం అత్యం
తంనప్రతికరోతీత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ననుతర్హి అజ్ఞానవిలసితత్వేన సంసృతిహేతోర్దేహాదేరసత్యత్వాత్తర్హి తన్నివర్తన
రుమ్।పురుషస్తువిషజ్జతగుణేషుప్రకృతేఃస్వదృక్॥ ౨౬॥ గుణాభిమానీసతదాకర్మాణికురుతేవశః। శుక్లంకృ
ష్ణంలోహితంవాయథాకర్మాభిజాయతే ॥ ౨౭ ॥ శుక్లాత్ప్రకాశభూయిష్ఠాన్లోకానాప్నోతికర్హిచి
త్ । దుఃఖోదర్కాన్క్రియాయాసాంస్తమశ్శోకోత్కటాన్క్వచిత్॥ ౨౮॥ క్వచిత్పుమాన్క్వచిచ్చ
స్త్రీక్వచిన్నోభయమంధధీః । దేవోమనుష్యస్తిర్యగ్వాయథాకర్మగుణం భవః॥ ౨౯॥ క్షుత్పరీతోయథాదీ
నస్సారమేయోగృహంగృహమ్ । చరన్విందతియద్దిష్టందండమోదనమేవవా ॥ ౩౦ ॥ ఏవంకామాశయోజీవ
ఉచ్చనీచపథాభ్రమన్ । ఉపర్యధోవామధ్యేవా యాతిదిష్టం ప్రియాప్రియమ్॥ ౩౧ ॥ దుఃఖేష్వేకతరే
ణాపిదైవభూతాత్మహేతుషు। జీవస్యనవ్యవచ్ఛేదస్స్యాచ్చేత్తత్తత్ప్రతిక్రియా ॥ ౩౨ ॥ యథాహిపురు
షోభారంశిరసాగురుముద్వహన్ । తంస్కంధేనసఆధత్తేతథాసర్వాఃప్రతిక్రియాః॥ ౩౩॥నైకాంతతః ప్రతీ
కారఃకర్మణాంకర్మకేవలమ్ । ద్వయంహ్యవిద్యోపసృతంస్వప్నేస్వప్నఇవానఘ॥ ౩౪ ॥ అర్థేహ్యవిద్యమా
నేపిసంసృతిర్ననివర్తతే । మనసాలింగరూపేణస్వప్నేవిచరతోయథా ॥ ౩౫ ॥ అథాత్మనోర్థభూతస్యయ
తోనర్థపరంపరా । సంసృతిస్తద్వ్యవచ్ఛేదోభక్త్యాపరమయాగురౌ ॥ ౩౬॥ వాసుదేవేభగవతిభక్తియోగ
స్సమాహితః । సధ్రీచీనేనవైరాగ్యంజ్ఞానంచజనయిష్యతి ॥ ౩౭ ॥సోచిరాదేవరాజర్షేస్యాదచ్యుతకథాశ్ర
యః । శృణ్వతఃశ్రద్దధానస్యనిత్యదాస్యాదధీయతః॥ ౩౮ ॥ యత్రభాగవతారాజన్సాధవోవిశదాశయాః।
భగవద్గుణానుకథనశ్రవణవ్యగ్రచేతసః ॥ ౩౯ ॥ తస్మిన్మహన్ముఖరితామధుభిచ్చరిత్రపీయూషశేషసరితఃప
రితఃస్రవంతి । తాయేపిబంత్యవితృషోనృపగాఢకర్ణైస్తాన్నస్పృశంత్యశనతృడ్భయశోకమోహాః॥ ౪౦॥ ఏ
తైరుపద్రుతోనిత్యంజీవలోకఃస్వభావజైః। నకరోతిహరేర్నూనంకథామృతనిధౌరతిమ్॥౪౧ ॥ ప్రజాపతిప
ప్రయాసేనతత్రాహ ॥ అర్థేహీతి॥ లింగరూపేణఉపాధిభూతేన ॥ ౩౫ ॥ తదేవంసంసృతిప్రకారముక్త్వాతన్నివృత్తిప్ర
కారమాహ॥ అథేతి ॥ అథతస్మాత్పురుషార్థభూతస్యైవాత్మనః-యతోజ్ఞానాత్- మనసోవా అనర్థపరంపరాసంసృతిర్భవ
తి- తస్యవ్యవచ్ఛేదోగురురూపేవాసుదేవేభక్త్యైవ ॥ ౩౬ ॥ నను సంసృతి నివృత్తిః వైరాగ్యపూర్వకాత్జ్ఞానాదేవనతుభ
క్త్యా ॥ తత్రాహ ॥ తరతిశోకమాత్మవిదిత్యాదిశ్రుతేస్తత్రాహ ॥ వాసుదేవ ఇతి-సధ్రీచీనేనసమీచీనేనప్రకారేణ॥౩౭॥నన్వసౌమ
హాఫలోభక్తియోగః- కథంస్యాత్తత్రాహ ॥ సఇతి ॥ హేరాజర్షే-సతుఅచ్యుతస్యకథామాశ్రిత్యైవర్తమానోచిరాత్స్యాత్
కస్యస్యాత్తదాహ - శృణ్వతఃఅధీయానస్యచ ॥ ౩౮ ॥ ననుసాకథాకుత్రస్యాత్తదాహ॥ యత్రేతి॥ భగవతోగుణానుకథనే
శ్రవణేచ- వ్యగ్రంసత్వరంచేతోయేషాంతే॥ ౩౯ ॥ ననుసాధు సంగంవినా స్వయమేవహరికథాచింతనాదినాభక్తిర్భవేది
వేత్యాశంక్యాహ - ద్వాభ్యాం - తస్మిన్నితి ॥ తస్మిన్స్థానే - మహద్భిర్ముఖరితాఃకీర్తితాః మధుభిదశ్చరిత్రమేవపీయూషం
తదేవశిష్యత ఇతి శేషోయాసు- అసారాంశరహితశుద్ధామృతవాహిన్య ఇత్యర్థః - అవితృషఃఅలంబుద్ధిరహితాస్సంతః - గా
ఢైఃసావధానైఃకర్ణైః - ఏతాస్సరితఃపిబంతి సేవంతే - అశనశబ్దేనక్షుల్లక్ష్యతే - అశనాదయస్తాన్నస్పృశంతి - భక్తిరసే
నాననబాధంత ఇత్యర్థః॥ ౪౦ ॥ సత్సంగమంతరేణస్వయమేవకథాచింతనాదావాలస్యాదినారసావేశాభావాచ్చ క్షుత్పి.

సాసాధ్యానభిభూతస్య భక్తిస్సంభవతీత్యాహ॥ ఏతైరితి॥ స్వభావజైః-అప్రమాణకైః- దేహప్రయుక్తైర్వ్యాప్తైః రశనాది భిర్నిత్యముపద్రుతోఽయంజీవలోకః - అమృతంనిధీయతేస్మిన్నితి అమృతనిధిః శ్రీహరేఃకథైవా మృతనిధిః తస్మిన్ రతింనకరోతి నూనంనిశ్చితం ॥ ౪౧ ॥ భగవదనుగ్రహమంతరేణతునకస్యాపిజ్ఞానసంభవఇత్యుక్తమిత్యనుభవేనాహచతుర్భిః॥ ప్రజాపతీ తి ॥ ప్రజాపతిపతిఃబ్రహ్మా ॥ ౪౨॥ మరీచిరితి॥ మదంతాఃఅహంనారదోంతేమేషాం తే॥౪౩॥అద్యాపీతి॥వాచాంపతయోపి-తపో విద్యాసమాధిభిరుపాసనైఃపశ్యంతోవిచిన్వంతోపి - పశ్యంతంసర్వసాక్షిణంనపశ్యంతి॥ ౪౪॥ కుతఇత్యతఆహ॥ శబ్దబ్రహ్మణీ తి ॥ శబ్దబ్రహ్మణివేదే ఉరుర్విస్తరోయస్య - అర్థతోపిపారమస్యేతస్మిన్వర్తమానాః - మంత్రాణాం లింగైర్వజ్రహస్త త్వాది గుణయుక్త వివిధదేవతాభిధాన సామర్థ్యైః పరిచ్ఛిన్నమేవేంద్రాదిదేవతారూపం - తత్తత్కర్మాభిమానాత్తత్ త్తద్రూపేణభజంతః- పరమేశ్వరంనవిదుః ॥ ౪౫ ॥ తర్హ్యన్యఃకోనామకర్మాద్యనుగ్రహంహిత్వా - పరమేశ్వరమేవ భజేద తఆహ ॥ యదేతి ॥ యంయదాఅనుగృహ్ణాతి- అనుగ్రహేహేతుః ఆత్మనిధావితస్సన్ సతదాలోకే-లోకవ్యవహారేచ-వైదె వైదికమార్గే- పరినిష్ఠితాం మతింత్యజతి॥౪౬ ॥ తస్మాదితి॥ అర్థకాశిషుపరమార్థత్వేనప్రకాశమానేషు-పురుషార్థబుద్ధింమా స్మకృథాః ప్రరోచనాయకేవలంశ్రోత్రప్రియేషు - తత్త్వతస్తునస్పృష్టపరమార్థభూతంవస్తుయైస్తేషు ॥ ౪౭ ॥ ననువేదేనస్వ ర్గాదిసాధనత్వేనోక్తానికర్మాణీతివేదవాదినోవదంతి - కథమస్పృష్టవస్తుష్విత్యుచ్యతే - తత్రాహ ॥ స్వమితి॥ తమసా ప్రధి మోహమలినబుద్ధయః- సకర్మకంకర్మపరంవేదమాహుః- తేఅతద్విదఃఅవేదజ్ఞాః - యతస్తే స్వంస్వరూపభూతం- లోకమా

త్మస్వాన్ శోచ్యభగవాన్ని రిశోమనుః । దక్షాదయఃప్రజాధ్యక్షానైష్ఠికాస్సనకాదయః ॥౪౨॥ మరీచిరత్ర్యంగిరసౌ
పులస్త్యఃపులహఃక్రతుః । భృగుర్వసిష్ఠఇత్యేతేమదంతాబ్రహ్మవాదినః॥ ౪౩ ॥ అద్యాపివాచస్పతయస్త
పోవిద్యాసమాధిభిః । పశ్యంతోపినపశ్యంతి పశ్యంతంపరమేశ్వరమ్॥౪౪ ॥ శబ్దబ్రహ్మణిదుష్పారే చరం
తఉరువిస్తరే । మంత్రలింగైర్వ్యవచ్ఛిన్నం భజంతోనవిదుః పరమ్॥ ౪౫॥ యదాయమనుగృహ్ణాతిభగవా
నాత్మభావితః । సజహాతిమతింలోకే వేదేచపరినిష్ఠితామ్॥౪౬ ॥ తస్మాత్కర్మసుబర్హిష్మన్నజ్ఞానాదర్థకాశి
షు । మార్థదృష్టింకృథాఃశ్రోత్రస్పర్శేష్వస్పృష్టవస్తుషు ॥ ౪౭ ॥ స్వంలోకంనవిదుస్తేవైయత్రదేవోజ
నార్దనః । ఆహుర్ధూమ్రధియోవేదంసకర్మకమతద్విదః॥౪౮॥ ఆస్తీర్యదర్భైఃప్రాగగ్రైః కార్త్స్న్యేన
క్షితిమండలం । స్తబ్ధోబృహద్వధాన్మానీకర్మనావైషియత్పరం । తత్కర్మహరితోషంయత్సావిద్యాతన్మతి
ర్యయా॥ ౪౯॥ హరిర్దేహభృతామాత్మాస్వయంప్రకృతిరీశ్వరః। తత్పాదమూలంశరణంయతఃక్షేమో
నృణామిహ॥ ౫౦॥ సోయంప్రియతమశ్చాస్యయతోనభయమణ్వపి । ఇతివేదసవైవిద్వాన్ యోవిద్వాన్
సగురుర్హరిః॥ ౫౧॥ ప్రశ్నఏవంహిసంఛిన్నోభవతఃపురుషర్షభ । అత్రమేవదతోగుహ్యంనిశా మయసు
నిశ్చితం ॥ ౫౨ ॥ క్షుద్రంచరంసుమనసాంశరణేమిథిత్వారక్తం షడంఘ్రిగణసామసులుబ్ధకర్ణం । అ
గ్రేవృకానసుతృపోవిగణయ్యయాంతంపృష్ఠే మృగంమృగయలుబ్ధకబాణభిన్నం॥ ౫౩॥..............*

లోకత్వం - వేదతాత్పర్యగోచరంనవిదుః- యత్రదేవోస్తి ॥ ౪౮ ॥ త్వంతుమహామూర్ఖఇత్యాహ॥ ఆస్తీర్యేతి ॥ బృహద్వ ధాత్ - బహుపశువధాత్ - మానీమహాయజ్వాహమిత్యహంకారీ - అతఃస్తబ్ధఃఅవినీతస్సన్ - కర్మనావైషి పరం ఆత్మత త్త్వజ్ఞానోపాయభూతంవిద్యాస్వరూపంయత్తచ్చనవేత్సి - నారదఃస్వయంకృపయా - తదుభయంనిరూపయతి - తదితి- హరింతోషయతీతి- హరితోషంయత్ - తదేవకర్మ - యయాతస్మిన్ హరౌమతిర్భవతి- సైవవిద్యా- మహాఫలత్వాత్॥౪౯॥ కుతఇత్యపేక్షాయాంహరేఃపరమఫలత్వందర్శయన్నాహ - ద్వాభ్యాం ॥ హరిరితి॥ హరిర్దేహ భృతా మాత్మా ఈశ్వరశ్చ- తత్రహేతుః- స్వయంస్వాతంత్ర్యేణప్రకృతిఃకారణం - అతస్తత్పాదమూలమేవశరణంఆశ్రయః యతః యస్మిన్ ॥ ౫౦ ॥ న చతద్భజనేఅస్యభజనశ్రవదుఃఖంభయంచేత్యాహ ॥ సఇతి॥ అస్యపుంసఃసోయంశ్రీహరిఃప్రియతమః - సహ్యైఆత్మత్వాత్- రా జాదిస్తుద్రవ్యాదిపాహీనాప్రియః - యతః - శ్రీహరిచరణ శరణస్యఅణ్వపినభయం - అతస్తత్పాదమూలంశరణ మిత్యనే నసంబధ్యతే - ఇదానీమేవంవిధంస్తౌతి - ఇతియోవేదసఏవవిద్వాన్ సగురుః - సఏవహరిశ్చ॥ ౫౧॥ ఉక్తముపసంహరతి॥ప్ర శ్నఇతి ॥ ఎవంభవతఃప్రశ్నఃసంఛిన్నఃపరిహృతః- తదేవమాత్మనోబంధమోక్షప్రకారేకథారూపేణకథితేపి- నారద రీణ చిత్తం- పుత్రాగమనం- ప్రతీక్షమాణంసంతం - తత్క్షణమేవమహాభయకంపితసకలగాత్రం - గృహాన్నిర్వాసయితుం - హ రిరూపక మాహ- అప్రతి- వదతోమేవచః - శృణు॥ ౫౨॥ క్షుద్రమితి॥ క్షుద్రమల్పంచరతీతితథాభూతంఅలిక్ -సుమనసాంపు

ష్పాణాం॥ శరణే ఆశ్రమే వాటికాయాం - మిథిత్వా మిథః పరస్పరం స్త్రియా సహ మిళిత్వా - తత్రైవ రక్త మాసక్తం షడంఘ్రయో భ్రమరాస్తేషాం గణాస్తేషాం- సామసు గీతేషు- లుబ్ధాః కర్ణా యస్య తం - పరేషామసుభిః ప్రాణైః స్వీయాసనూం స్తర్పయంతీత్యసుతృపః తానవిగణయ్య అగణయిత్వా- లుబ్ధకస్య బాణేన భిన్నం మృగం మృగయ అన్వేషయ॥ ౫౩॥ శ్లోకం ప్రస్తుతే యోజయన్ వ్యాచష్టే - సుమనోభిః సమానో ధర్మః పరిణామః విరసత్వం యాసాం స్త్రీణాం - మిథిత్వే త్యస్య వ్యాఖ్యా మిథునీభూయ స్త్రీభిః సహేతి శేషః రక్తమిత్యస్య వ్యాఖ్యా తా స్వభిని వేశితమనా యేన- అసుతృప ఇత్యస్య వ్యాఖ్యా- ఆయుర్హరత ఇతి- యాంతమిత్యస్య వ్యాఖ్యా విహరంతమితి- అతిశ్లాడికాయాం కూఢేన శరేణ పరావ ధ్యతి మారాదేవ తాడయతి॥ ౫౪॥ ఉపదేశసారమాహ॥ సత్వమితి॥ విచక్ష్వ విచార్య- అంత హృది - చిత్తం కర్ణ యోః ధునేం నదీమివ - బహిర్వ్యావృత్తం శ్రోత స్మాత్ తాదిరూపం కర్మ చ చిత్తే నియచ్ఛ- ఏతచ్చ సర్వేంద్రియోప లక్షణార్థం- అంగనాశ్రమం గృహాశ్రమం చ జహి- కీదృశం లసత్తమానాం అపి కాముకానాం- యాని యూథాని తేషాం- గాథా వార్తా యస్మిన్ - హంసానాం జీవానాం- పరమహంసానాం వా- శరణ మీశ్వరం- ప్రీణీహి ప్రీణయ- తస్మిన్ స్నేహేన విశ్వాసలక్షణాం భక్తిం కుర్విత్యర్థః- ఏవం క్రమేణ సర్వతో విరమ॥ ౫౪॥ అథాంతరం ప్రష్టుం పూర్వోక్తమర్థమనువదతి॥ శ్రుతమితి॥ శ్రుతమన్వీక్షితం విచారితం చ- హే బ్రహ్మన్ నారద- ఎతత్త్వదుక్తమాత్మ తత్త్వం - ఉపాధ్యా

సత్వం విచక్ష్య మృగచేష్టితమాత్మనోంతశ్చిత్తం నియచ్ఛ హృది కర్ణధునీం చ చిత్తే జహ్యంగనాశ్రమమసత్తమయూథగాథం ప్రీణీహి హంసశరణం విరమ క్రమేణ॥ ౫౫॥ రాజా॥ శ్రుతమన్వీక్షితం బ్రహ్మన్ భగవాన్ యదభాషత । నైతజ్జానంత్యుపాధ్యాయాః కిం న బ్రూయుర్విదుర్యది॥ ౫౬॥ సంశయోఽత్ర తు మే విప్ర సంఛిన్నస్తత్కృతో మహాన్ । ఋషయోఽపి విముహ్యంతి యత్ర నేంద్రియవృత్తయః॥ ౫౭॥ కర్మాణ్యారభతే యేన పుమానిహ విహాయ తమ్ । అముత్రాన్యేన దేహేన జుష్టాని స యదశ్నుతే॥ ౫౮॥ ఇతి వేదవిదాం వాదః శ్రూయతే తత్ర తత్ర హ । కర్మ యత్క్రియతే ప్రోక్తం పరోక్షం న ప్రకాశతే॥ ౫౯॥ శ్రీనారద॥ యేనైవారభతే కర్మ తేనైవాముత్ర తత్పుమాన్ । భుంక్తే హ్యవ్యవధానేన లింగేన మనసా స్వయమ్॥

యాః యేమమక మోక్షసదేష్టార్థః- ఆచార్యాస్తేన జానంతి॥ ౫౬॥ సంశయ ఇతి॥ అత స్తత్కృతః ఉపాధ్యాయ కృతః తద్వాక్యవిరోధేనాస్మత్తైవ అసంభావనా రూపో మహాన్ సంశయః - సంఛిన్నస్త్వయా- అత్ర తు కశ్చిత్సంశయో వర్తతే- యత్రేం ద్రియవృత్తీనామ ప్రవృత్తేర్ముహ్యంతి॥ ౫౭॥ సంశయమాహ ద్వాభ్యాం॥ కర్మాణీతి॥ కర్మాణి యేన దేహేన కరోతి-తమత్రైవ విహాయ అముత్ర లోకాంతరే కర్మ హస్థాపి తే నాన్యేన దేహేన- జుష్టాని ఉపభుక్తాని జీవో శ్నుతే ప్రాప్నోతి॥ ౫౮॥ ఇతీతి॥ ఇతి వాదః శ్రూయతే॥ శ్లో॥ ప్రాప్య పుణ్యకృతాం లోకానితి॥ శ్లో॥ శరీరజైః కర్మదోషైర్యాతి స్థావరతాం నర ఇతి- త్వయా చోక్తం॥ శ్లో॥ శాశ్వతీరనుభూయార్తిం ప్రజేతి॥ ఎతచ్చ కర్తృభోక్తృదేహ భేదే నకృతనాశాకృతాభ్యాగమ ప్రసంగాన్న సంగచ్ఛత ఇతి భావః - సంశయాంతరమాహ- ప్రోక్తం వేదోక్తం కర్మ - క్రియతే జనైః- తచ్చానంతరక్షణ ఏవ- పరోక్షం అదృశ్యం సన్న ప్రకాశతే- అతః కర్మణోఽసత్త్వాత్ తద్భోగోపి దుర్ఘట ఇతి భావః॥ ౫౯॥ ప్రశ్నమస్యోత్తరమాహ ॥ యేనైతి॥ లింగశరీరస్య మనః - ప్రధానత్వాత్ మనసా లింగేనేతి సామానాధికరణ్యం - యేనైవ లింగేన పుమాన్ కర్మారభతే - తేనైవ అవ్యవధానేన కర్తృభోక్త్రోర్దేహవిచ్ఛేదం వినా - అముత్ర తత్

* అత్రత్యవ్యాఖ్యాన పంక్తిస్సహుషు మూలగ్రంథేష్వేకరీత్యా విద్యమానత్వాత్ -వ్యాఖ్యాకర్తృభిః శ్రీధరాచార్య రాఘవాచార్య ప్రభృతిభిః-ఇయం మూలకర్తా శ్రీ వ్యాసమహర్షిణైవ ప్రణీతేతి స్వీకృత్య - అస్యా అపి వ్యాఖ్యానం సంప్రతీక విరచితం - తస్మాదేతద్వ్యాఖ్యానపంక్తిమూలాంతే ప్యనుప్రవేశోఽస్మాభిరంగీకృతః ..... *

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

స్వంకర్మభుంక్తే- స్థూలదేహనాశేపిమనః ప్రధానస్యలింగ దేహస్యానాశాన్నోక్త దోషప్రసంగ ఇత్యర్థః॥ ౬౦॥ లింగదేహవిశిష్టస్యభోక్తృత్వంస్వప్నదృష్టాంతేనస్పష్టయతి॥ శయానమితి ॥ శయాన మిమం జాగ్రద్దేహం- శ్వసంతంజీవం- ఉత్సృజ్యతత్రాభిమానంత్యక్త్వా- ఆత్మనిమనసి - సంస్కారరూపేణాహితంకర్మ- యథాభుంక్తే - తాదృశేనసయానదేహసదృశేన- కర్మోపస్థాపితేనదేహేనాన్యేనవాపశ్వాదిదేహేనతథా లోకాంతరేపీతిభావః॥ ౬౧॥ ననుభవతునామలింగవిశిష్టస్యఅనేనదృష్టాంతేనభోక్తృత్వం కర్తృత్వంతుదానప్రతిగ్రహాదిషు స్థూలదేహవిశిష్టస్యైవ దృశ్యతేతత్రాహ॥ మమేతి॥ మమైతేపుత్రాదయః - అసావహంబ్రాహ్మణఇతిబ్రువన్ - మనసాయద్యద్దేహంగృహ్ణీయాత్- తతోదేహాద్యర్థంసిద్ధంకర్మ- పుమాన్ గృహ్ణీయాత్ - యేనకర్మణాఎవ మహంకారగృహీతేన- పునర్భవోభవతి॥ అన్యథాజన్మానుపపత్తేః- అతోభిమానినోవిశిష్టస్యైవకర్తృత్వం - అభిమానివిషయస్యతు దేహస్యపుత్రాది దేహవత్ ద్వారమాత్రమితిభావః॥ ౬౨ ॥ యదుక్తంకర్మణోనష్టత్వాన్నాముత్రభోగఇతి తత్రాహ॥ యథేతి ॥ ఉభయైః జ్ఞానకర్మరూపైః- ఇంద్రియాణామీహైః కదాచిత్కర్మప్రవృత్తిభిశ్చిత్తమనుమీయతే- సత్యపిసర్వేంద్రియ విషయ సంబంధే॥ యుగపత్ జ్ఞానానుత్పత్తేః - తదుక్తమక్షపాదేన॥ సూ॥యుగపద్జ్ఞానానుత్పత్తిర్మనసోలింగమితి - ఏవంచిత్తవృత్తిభిరపిపూర్వదేహజంకర్మలక్ష్యతే- తాసామపియుగపదనుత్పత్తేః॥ ౬౩॥ ఇతోపికర్మ లక్ష్యత ఇత్యాహ - ద్వాభ్యాం - నానుభూతమితి- అనేనవర్తమానేన దేహేన- క్వచకుత్రచిదపి- యన్నానుభూతంఅనుపభుక్తం- అదృష్టంచాశ్రుతంచ- యద్రూపంయదాత్మకం యాదృక్ యత్ప్రకారంచ- తత్కదాచిత్ స్వప్నమనోరథాదిషు- ఆత్మనిమనసి ఉపలభ్యతే॥ ౬౪॥ తేనహేతునాఅస్యలింగినోవాసనాశ్రయస్యజీవస్య-తాదృశంతదనుభవాది యుక్తం- పూర్వదేహసంభవంశ్రద్ధత్స్వహిస్న్యమేనమస్యస్య నహ్యననుభూతోర్థోమనఃస్పష్టంమనసిస్ఫురితు మర్హతి॥ ౬౫॥ కించమనో వృత్త్యై

౬౦॥ శయానమిమముత్సృజ్యశ్వసంతంపురుషోయథా।కర్మాత్మన్యాహితం భుంక్తే తాదృశే నేత
రేణవా॥ ౬౧॥ మమైతిమనసాయద్యదసావహమితిబ్రువన్ । గృహ్ణీయాత్తత్పుమాన్రాద్ధంకర్మయే
నపునర్భవః॥ ౬౨॥ యథానుమీయతేచిత్తముభయైరింద్రియేహితైః।ఏవంప్రాగ్దేహజంకర్మలక్ష్యతేచి
త్తవృత్తిభిః॥ ౬౩॥నానుభూతంక్వచానేనదేహేనాదృష్టమశ్రుతమ్। కదాచిదుపలభ్యేత యద్రూపం
యాదృగాత్మని॥ ౬౪॥తేనాస్యతాదృశంరాజన్ లింగినోదేహసంభవమ్।శ్రద్ధత్స్వాననుభూతోర్థో
నమనఃస్ప్రష్టుమర్హతి॥ ౬౫॥మనఏవమనుష్యస్యపూర్వరూపాణిశంసతి। భవిష్యతశ్చ భద్రంతే త
థైవనభవిష్యతః॥ ౬౬॥అదృష్టమశ్రుతంచాత్రక్వచిన్మనసిదృశ్యతే। యథాతథానుమంతవ్యం దేశకాల
క్రియాశ్రయమ్॥ ౬౭॥సర్వేక్రమానురోధేనమనసీంద్రియగోచరాః । ఆయాంతి సర్వశో యాంతి
సర్వేస మనసోజనాః॥ ౬౮॥సత్త్వైకనిష్ఠేమనసి భగవత్పార్శ్వవర్తిని । తమశ్చంద్రమసీ

వపూర్వాపరాణిశుభాశుభనిమిత్తానిశరీరాణి- విజ్ఞాయంతఇత్యాహ॥ మనఏవేతి॥ భద్రంతఇతిసమ్యగవధానార్థం మాశిషాభినందతి- భవిష్యతః ఉద్భవంప్రాప్స్యతఃనభవిష్యతఃనిశ్చత్వంప్రాప్స్యతోపి- భావిని రూపాణి శంసతి- మనఏవోచార్యకార్పణ్యాదివృత్తిభిః- పూర్వమస్యైవమేవాసీత్-పశ్చాదస్యైవమేవ భవిష్యతీతిజ్ఞాపయవతీత్యర్థః॥ ౬౬॥ ననుకదాచిద్దర్శనానర్హమపిస్వప్నేప్రతీయతే- యథాపర్వతాగ్రే- సముద్రః - దివానక్షత్రాణి -స్వశిరశ్ఛేదఇత్యాదితత్రాహ॥ అదృష్టమితి ॥ అన్యదేశాశ్రయంసముద్రాదికం-పర్వతాగ్రే - నిశాశ్రయం నక్షత్రాదికం- దివాలభ్యంగాది క్రియాశ్రయంస్వశిరశ్ఛేదనాశ్రయం నిద్రాదిదోషేణ ప్రతీయతఇత్యనుమంతవ్యం-పరస్యాపి తదనుపపత్తేస్తుల్యత్వాదితి భావః॥ ౬౭॥ ననుదరిద్రఃక్వచిదాత్మానంమహారాజంపశ్యతి-మహారాజశ్చదరిద్రమాత్మానంపశ్యతి- తత్కథమసంభావితం సంగచ్ఛేత్తత్రాహ॥ సర్వఇతి॥ ఆయాంతిభోగ్యత్వేనప్రాప్నువంతి- యాంతిభోగానంతరం- యది కశ్చిదమనాభవేత్- తస్యైవంనస్యాత్- నత్వేతదస్తీత్యాహ- సర్వేసమనసఇతి- అతః సర్వేషాం సమనస్కత్వాత్- మనసిచసర్వార్థానాం క్రమేణ ప్రవేశాన్నాత్యంతాదదృష్టచరః కస్యాపికశ్చిదర్థోస్తీత్యర్థః॥ ౬౮॥ తదేవంసర్వైరపి సర్వేఽర్థాఃక్రమేణదృశ్యంతఇత్యుక్తం- ఇదానీంయుగపదపి సర్వదర్శనం కదాచిద్భవతీత్యాహ॥ సత్త్వేతి ॥ సత్త్వైకనిష్ఠే సత్త్వమేవ ఏకానిష్ఠాఆలంబనంయస్యతస్మిన్-భగవత్పార్శ్వవర్తిని భగవద్ధ్యానపరే మనసి - ఇదంవిశ్వముపరజ్యసంయోగమివప్రాప్యావభాసతే- ప్రతీత్యనర్హస్యాపికదాచిత్ప్రతీతౌదృష్టాంతః - మస్యూపరజ్య - తమః రాహు

రివ - తదిదంశోద్ధమనసి సర్వవిషయస్ఫురణం - యోగిప్రత్యక్ష మితి ప్రసిద్ధం ॥ ౬౯ ॥ తదేవం స్థూలదేహనాశేపి లింగదేహస్యానాశాదన్యాకర్తాన్యో భోక్తేతిదోషానాస్తీత్యుక్తం - తత్రైవాశంకతే - ననులింగదేహస్య స్థూల ద్వారే నైవకర్తృత్వభోక్తృత్వే- నతుకేవలస్య - తత్రకదాచిత్ స్థూలదేహాభావే- జీవస్యకర్తృత్వభోక్తృత్వాభావాన్ముక్తిః ప్రసజ్యేత - తత్రాహ॥ నాహమితి ॥ అహంమమేతిభావః స్థూలదేహసంబంధః - పురుషేజీవే - నవ్యవధీయతేన విచ్ఛిన్నో భవతి - కింపర్యంతంబుద్ధ్యాదీనాంవ్యూహః పరిణామో లింగంయావదస్తి - అనాదిమాన్ అనాదిస్సన్ ॥ ౭౦॥ స్వాపాదావహంకారాద్యభావాత్ తద్విచ్ఛేదమాశంక్యాహ- ద్వాభ్యాం॥ సుప్తిమితి ॥ సుప్త్యాదిషు ఉపతాపః ఇష్టవియోగాదిదుఃఖం - తేషు అహమితి జ్ఞానమహంకారః నేహతే న ప్రకాశతే- ప్రాణాయతనానామింద్రియాణాం- విఘాతాత్- ఇంద్రియైః పారభేదేహే ఇదమహంకారాస్పదవస్తు గృహ్ణాతి హ్యహంకారః స్ఫురతి నాన్యథేత్యర్థః ॥ ౭౧ ॥ గర్భ ఇతి॥ అపౌష్కల్యాత్ అసంపూర్ణత్వాత్ - ప్రాణాయతనానామితి శేషః - యూనః తరుణస్య - యదేకాదశవిధమేకాదశేంద్రియైః స్ఫుటంలింగమహంకారకారణం - తన్నదృశ్యతే - గర్భాదేరితి శేషః సతోఽప్యనభివ్యక్తౌ దృష్టాంతః కుహ్వామమావాస్యాయాం - చంద్రమసో లింగరూప మివ॥ ౭౨ ॥ తస్మాదహంకారాస్పదస్య స్థూలదేహస్యాపచ్ఛేదాద్యస్తుభూతార్థాభావేపి సంసృతినివృత్తిర్నాస్తి

వేదముపరజ్యావభాసతే ॥ ౬౯ ॥ నాహంమమేతిభావోఽయంపురుషే వ్యవధీయతే । యావద్బుద్ధిమనోఽక్షార్థగుణవ్యూహోహ్యనాదిమాన్ ॥ ౭౦ ॥ సుప్తిమూర్ఛోపతాపేషు ప్రాణాయనవిఘాతతః । నేహతేఽహమితిజ్ఞానం మృత్యుప్రజ్వారయోరపి ॥ ౭౧ ॥ గర్భేబాల్యేప్యపౌష్కల్యాదేకాదశవిధంతథా। లింగంనదృశ్యతేయూనఃకుహ్వాంచంద్రమసోయథా ॥ ౭౨॥ అర్థేహ్యవిద్యమానేపి సంసృతిర్ననివర్తతే॥ ధ్యాయతోవిషయానస్యస్వప్నేఽనర్థాగమోయథా॥ ౭౩॥ ఏవంపంచవిధంలింగంత్రివృత్షోడశవిస్తరం । ఏషచేతనయాయుక్తోజీవ ఇత్యభిధీయతే॥౭౪॥ అనేనపురుషోదేహానుపాదత్తేవిముంచతి। హర్షంశోకంభయందుఃఖంసుఖంచానేనవిందతి॥ ౭౫॥ యథాతృణజలూకేయంనాపయాత్యపయాతిచ। నత్యజేన్మ్రియమాణోపిప్రాగ్దేహాభిమతింజనః॥ యావదన్యంనవిందేతవ్యవధానేనకర్మణామ్॥౭౬॥ మనఏవమనుష్యేంద్రభూతానాంభవభావనమ్। యదాత్మేశ్వరితంధ్యాయన్కర్మాణికురుతేసకృత్॥ ౭౭॥ సతి కర్మణ్యవిద్యాయాంబంధఃకర్మణ్యనాత్మనః । అతస్తదపవాదార్థం భజసర్వాత్మనాహరిమ్॥ ౭౮॥ పశ్యంస్తదాత్మకంవిశ్వంస్థిత్యుత్పత్త్యప్యయాయతః । భక్తిఃకృష్ణేయథాజీవేష్వకుంఠజ్ఞానమాత్మనః॥ ౭౯॥ యహిన్స్యాదాత్మనోఽపాయాదపవర్గస్తుసంసృతేః । అదృష్టందృష్టవన్నష్టంభూతంస్వప్నవదన్యథా॥ భూతంభవద్భవిష్యచ్చసుప్తంసర్వమహోరహః ॥ ౮౦ ॥ అన్వనయ్యాసమజ్ఞిన్యావ్యభిచార్యత్రసంగమః । తత్ర శారీరఆనందఆకాశఃపురుషోఽవ్యయాత్)॥ ౮౧॥ మైత్రేయః॥ * భాగవతముఖ్యోభగవాన్నారదోహంసయోర్గతిమ్। ప్రదర్శ్యహ్యముమామంత్ర్యసిద్ధలోకంతతోఽగమత్॥౮౨॥ ప్రాచీనబర్హీరాజర్షిఃప్రజాసర్గాభిరక్షణమ్ । ఆదిశ్యపుత్రానగమత్తపసేకపిలాశ్రమమ్॥ ౮౩॥ తత్రైకాగ్రమనాధీరోగోవిందచరణాంబుజమ్। విముక్తసంగోఽనుభజన్భక్త్యాతత్సామ్యతామగాత్॥౮౪ ॥ ఏతదధ్యాత్మపారోక్ష్యంగీతం దేవర్షిణాన

త్యాహ- అర్థేహీతి॥ ౭౩॥ యావల్లింగస్థూలదేహవిచ్ఛేదాత్సంసారాన్నివృత్తిరిత్యేతత్ప్రపంచయతి సార్ధైస్త్రిభిః॥ ఏవమితి॥ పంచవిధంపంచతన్మాత్రాత్మకం- త్రివృత్ త్రిగుణాత్మకంషోడశవికారాత్మనావిస్తృతం॥ ౭౪॥ ౭౫॥ నన్వేకోదేహంవిసృజ్య దేహాంతరప్రవేశాత్ పూర్వమదేహతాస్యాదేవేత్యత ఆహ॥ యథేతి॥ నాపయాతిపూర్వతృణస్యాత్యాగాత్ అపయాతిచతృణాంతరధారణాత్ - తథాజనః మ్రియమాణోపిప్రాగ్దేహాభిమతింపూర్వదేహాభిమానంనత్యజేత్ - అన్యం దేహంకర్మణాంప్రాగ్దేహారంభకాణాం- వ్యవధానేనవిచ్ఛేదేన - సమాప్త్యా॥ ౭౬॥ ప్రకరణార్థముపసంహరతి॥ మనఏవేతి॥ భవభావనంసంసారహేతుః కథమితి తదాహ- యదితి- చరితాన్ ఉపభుక్తాన్ యతఃకర్మణిసతి॥ ౭౭॥ నన్వసంగస్య కుతః కర్మతత్రాహ॥ సతీతి॥ అవిద్యాయాంసత్యాం- అనాత్మనో దేహాదేఃకర్మణిబంధోభవతి తేషామవిద్యాదీనాం - నాశ ఏవ అర్థో యస్యతథాసన్-విశ్వస్థిత్యాదయో యతోఽహం కేర్భవంతి॥ ౭౮॥ ౭౯॥ ౮౦॥ ౮౧॥ భాగవత ఇతి॥ హంసయోఃజీవేశ్వరయోః॥ ౮౨॥ ప్రాచీనబర్హిరితి॥ ప్రజాసర్గః పుత్రోత్పాదనం - జగదభిరక్షణంచేత్యద్వంద్వైకవాక్యం - పుత్రానాదిశ్యేతి పుత్రాణామాదేశంమంత్రిణామగ్రేకథయిత్వా॥౮౩॥ ౮౪॥ ఏతదితి॥ లింగేనవిముచ్యతేఽపి దేహాత్కైవల్యం ప్రాప్నోతి॥ ౮౫॥ ఏ

తదితి॥ ఏతదధ్యాత్మపారోక్ష్యం-ఆత్మశౌచం మనశ్శోధకం పారమేష్ఠ్యం సర్వోత్కృష్టఫలప్రదం॥ ౮౬॥ అధ్యాత్మేతి॥ స్త్రీబుద్ధిస్తత్సహితస్యాత్ర మోహాహంకారశ్ఛిన్నోఽభవత్ ఇహ అముత్ర కర్మఫలభోగః - కథమితి సంశయశ్చ ఛిన్నః॥ ౮౭॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకోనత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ ప్రసంగాత్పంచభిః ప్రోక్తం వృత్తం ప్రాచీనబర్హిషః । వర్ణ్యతే చ పునర్ద్వాభ్యాం ప్రస్తుతం చ ప్రచేతసామ్॥ తత్ర త్రింశే తపస్తుష్టాద్దేవాల్లబ్ధవరాస్తతః। ఆగత్య వార్క్షీముద్వాహ్య రాజ్యం చ క్రురితీర్యతే॥ య ఇతి॥ హరిం ప్రతోష్య - కాం సిద్ధిమాపుః॥ ౧॥ కిమితి॥ హే బార్హస్పత్య కస్యాంచిద్విద్యాయాం బృహస్పతేః మైత్రేయః శిష్య ఇతి జ్ఞాతవ్యం. తే యదృచ్ఛయా గిరిశం ప్రాప్య - తస్యైవ కైవల్యనాథప్రియస్య గిరిశస్య పార్శ్వవర్తిన స్తదనుగృహీతాస్సంతః నూనం పరం మోక్షం ప్రాపురేవ తతః పూర్వంతు ఇహ అథవా పరత్ర కిం ప్రాపుః॥ ౨॥ ప్రచేతస ఇతి॥ రుద్రగీతస్తోత్రజపరూపేణ యజ్ఞేన తపసా చ నిరంజనం హరిం॥ ౩॥ దశవర్షేతి॥ తేషాం కృచ్ఛ్రం తపః క్లేశం-రుచా కాంత్యా-శమయన్ శాంతేన శుద్ధసత్త్వేన వపుషా- ఆవిర్భూతః॥ ౪॥ సుపర్ణేతి॥ సుపర్ణస్కంధమారూఢ ఇత్యాదినా బర్హిష్మతస్సుతానాహేతి తృతీయేనాన్వయః॥

ఘ। యశ్శ్రావయేద్యశ్శృణుయాత్స లింగేన విముచ్యతే॥ ౮౫॥ ఏతన్ముకుందయశసా భువనం పునానం దేవర్షివర్యముఖనిస్సృతమాత్మశౌచమ్ । యః కీర్త్యమానమధిగచ్ఛతి పారమేష్ఠ్యం నాస్మిన్భవే భ్రమతి ముక్తసమస్తబంధః॥ ౮౬॥ అధ్యాత్మపారోక్ష్యమిదం మయాఽభిహితమద్భుతమ్ । ఏవం స్త్రియాఽఽశ్రమః పుంసశ్ఛిన్నోఽముత్ర చ సంశయః॥ ౮౭॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-చతుర్థస్కంధే- ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః. *

విదురః॥ యే త్వయాఽభిహితా బ్రహ్మన్ సుతాః ప్రాచీనబర్హిషః । తే రుద్రగీతేన హరిం సిద్ధిమాపుః ప్రతోష్య కామ్॥ ౧॥ కిం బార్హస్పత్యేహ పరత్ర వాఽథ కైవల్యనాథప్రియపార్శ్వవర్తినః । ఆసాద్య దేవం గిరిశం యదృచ్ఛయా ప్రాపుః పరం నూనమథ ప్రచేతసః ॥ ౨ ॥ మైత్రేయః॥ ప్రచేతసోఽంతరుదధౌ పితురాదేశకారిణః। జపయజ్ఞేన తపసా నిరంజనమతోషయన్॥ ౩॥ దశవర్షసహస్రాంతే పురుషస్తు సనాతనః। తేషామావిరభూత్కృచ్ఛ్రం శాంతేన శమయన్ రుచా॥ ౪॥ సుపర్ణస్కంధమారూఢో మేరుశృంగమివాంబుదః। పీతవాసా మణిగ్రీవః కుర్వన్వితిమిరా దిశః ॥ ౫ ॥ కాశిష్ణునా కనకవర్ణవిభూషణేన భ్రాజత్కపోలవదనో విలసత్కిరీటః। అష్టాయుధైరనుచరైర్మునిభిస్సురేంద్రైరాసేవితో గరుడకిన్నరగీతకీర్తిః॥ ౬॥ పీనాయతాష్టభుజమండలమధ్యలక్ష్మ్యా స్పర్ధచ్ఛ్రియా పరివృతో వనమాలయాఽఽద్యః । బర్హిష్మతః పురుష ఆహ సుతాన్ప్రపన్నాన్పర్జన్యనాదరుతయా సఘృణావలోకః॥ ౭॥ శ్రీభగవాన్॥ వరం వృణీధ్వం భద్రం వో యూయం మే నృపనందనాః। సౌహార్దేనాపృథగ్ధర్మాస్తుష్టోఽహం సౌహృదేన వః॥ ౮॥ యోఽనుస్మరతి సంధ్యాయాం యుష్మాననుదినం నరః। తస్య భ్రాతృష్వాత్మసామ్యం తథా భూతేషు సౌహృదం॥ ౯॥ యే తు మాం రుద్రగీతేన సాయం ప్రాతః సమాహితాః। స్తువంత్యహం కామవరాన్దాస్యే ప్రజ్ఞాం చ శోభనాం॥ ౧౦॥ యద్యూయం పితురాదేశమగ్రహీష్ట ముదాన్వితాః। అథో వ ఉశతీ కీర్తిర్లోకాననుభవిష్యతి॥ ౧౧॥ భవితా విశ్రుతః పుత్రోఽనవమో బ్రహ్మణో గుణైః । య ఏతామాత్మవీర్యేణ త్రిలోకీం పూరయిష్యతి॥ ౧౨॥ కండోః ప్రమ్లోచయా లబ్ధా క

౫॥ కాశిష్ణునేతి॥ కాశిష్ణునా దీప్తిశీలేన-కనకమయేన సువర్ణవతా- విభూషణేన భ్రాజమానం కపోలం వదనం చ యస్య- అష్టభిరాయుధైః గరుడ ఏవ కిన్నరః తేన పక్షస్వనైః గీతా కీర్తిర్యస్య॥ ౬॥ పీనేతి॥ పీనాశ్చ తే ఆయతాః - అష్టౌ భుజాస్తేషాం మండలం సమూహః తస్మిన్ స్థితయా లక్ష్మ్యా స్పర్ధమానా శ్రీః శోభా యస్యాః తయా వనమాలయా పరివృతః ఆద్యః పురుషః - పర్జన్యస్య నాద ఇవ రుతం నాదో యస్యాః తయా వాచా- ఆహ- సఘృణః అవలోకో యస్య॥ ౭॥ వరమితి॥ యూయం మే మత్తో వరం వృణీధ్వం- సౌహార్దేన హేతునా- అపృథక్ ధర్మో యేషాం సంబోధనం- వః పరస్పరం సౌహృదేన తుష్టోఽహం॥ ౮॥ య ఇతి॥ భ్రాతృష్వాత్మసామ్యం భూతేషు సౌహృదం భవిష్యతి॥ ౯॥ య ఇతి॥ తేభ్యో దాస్యే- కిం పునర్యుష్మభ్యమితి శేషః॥ ౯॥ యదితి॥ అగ్రహీష్ట గృహీతవంతః- అథో ఇతి హేతౌ - లోకాననులోకేషు భవిష్యతి- యద్వా లోకాననుభవిష్యతి- ద్రక్ష్యతి వ్యాప్స్యతీత్యర్థః॥ ౧౧॥ భవితేతి॥ అనవమః అనూనః - బ్రహ్మపుత్రాణాం మధ్యే అనవమో దక్ష ఇతి వా ఆత్మనో వీర్యేణ సంతానేన॥ ౧౨॥ పుత్రార్థమాహ భార్యాం సంపాదయతి- త్రిభిః॥ కండోరితి॥ తపో నాశార్థమింద్రప్రేషితయా ప్రమ్లోచయా పంచసు క్రాన్తేషు ఋషిః - బహుకాలం రేమే - సా చ పశ్చాత్ స్వర్గం గచ్ఛంతీ - కండోర్జాతం గర్భం- వృక్షేషు త్యక్త్వా జగామ-

తదేతదుక్తంఅపవిద్ధాంత్యక్తాం-భూరుహాఃవృక్షాః హేనృపనందనాః॥ ౧౩ ॥ తుష్టదితి॥ సప్రసిద్ధో వనస్పతీ నాంరాజాసోమఃఅమృతస్రావిణీందేశినీంతర్జనీం- రుదంత్యాస్త్యాస్యాముఖేనిదధే - అనేకాప్సరోగర్భ సంభవేనామృత హారిణత్వస్యా లావణ్యాంకమస్వేదదౌర్గంధ్యాదిరాహిత్యంచోక్తం॥౧౪॥ ప్రజేతి॥ మామనువర్తమానేన పిత్రా- నియుక్తాఃసంతః- తత్రప్రజాసర్గనిమిత్తే తాముద్వహత॥ ౧౫ ॥ ననుబహూనాంకథమేకాభార్యాస్యాదితిలోకశాస్త్ర విరోధాత్తత్రాహ॥ అపృథగితి॥ అపృథక్ ధర్మఃశీలంచయేషాం తేషాంవఃపత్నీస్యాయాత్- అర్పితోభవత్సుఅశయోయయా - ధర్మశీల యోరైక్యాత్ మద్వాక్యాచ్చనదృష్టాదృష్టవిరోధఇతిభావః॥౧౬॥అస్యాదపిమ దారాధన ఫలం గృహీ త్వేత్యతఆహ॥దివ్యేతి॥ ఆహతౌజసఃఅప్రహతబలాస్సంతః॥౧౭॥అథేతి॥ పక్వగుణాఃదగ్ధకామాదిమల ఆశయో ఏషాం - అతః లోక ద్వయభోగాన్నిరయప్రాయాన్నిర్విద్యమత్ స్థానంప్రాప్స్యథ॥ ౧౮॥ ననుగృహేషుప్రవిష్టానామస్మాకం తదా సక్త్యా బంధ ఏవ స్యాత్ కుతః త్వద్భక్తిరిని ర్వేదోవాతత్రాహ॥ గృహేష్వితి॥ కుశలంమయ్యర్పితంసర్వంకర్మ యేషాం- మద్వార్తయా యాతోయామఃకాలోయేషాం॥ ౧౯॥ తద్వారాశోత్పాదాంగృహేర్న బంధ ఇతి కుతస్తత్రాహ॥ నవ్యవదితి॥ యద్యస్మాత్కథాశ్రవయత్- జ్ఞఃసర్వజ్ఞోయమీశ్వరః - బ్రహ్మవాదిభిఃమత్కథాప్రవక్తృభిర్నిమిత్తభూతైః శ్రోతౄణాం

న్యాసమలలోచనా। తాంచాపవిద్ధాంజగృహుర్భూరుహా నృపనందనాః॥ ౧౩॥ తుష్టామాయాం ముఖేరాజాసోమఃపీయూషవర్షిణీమ్। దేశినీంరోదమానాయాని దధేసదయాన్వితః॥ ౧౪॥ప్రజావిసర్గఆదిష్టాః పిత్రామామనువర్తతా । తత్రకన్యాంవరారోహాంతాముద్వహతమాచిరమ్॥ ౧౫॥ అపృథగ్ధర్మశీలానాంసర్వేషాంవస్సుమధ్యమా। అపృథగ్ధర్మశీలేయంభూయాత్పత్న్యర్పితాశయా॥ ౧౬॥ దివ్యవర్షసహస్రాణాంసహస్రమహతౌజసః। భౌమాన్భోక్ష్యథభోగాన్వైదివ్యాంశ్చానుగ్రహాన్మమ ॥ ౧౭॥ అథమయ్యనపాయిన్యాభక్త్యాపక్వగుణాశయాః। ఉపయాస్యథమద్ధామనిర్విద్య నిరయాదతః॥ ౧౮॥ గృహేష్వావసతాంచాపిపుంసాంకుశలకర్మణాం।మద్వార్తయాతయామానాంనబంధాయగృహామతాః॥ ౧౯॥ నవ్యవద్ధృదయేయద్జ్ఞోబ్రహ్మైతద్బ్రహ్మవాదిభిః। నముహ్యంతి నశోచంతినహృష్యంతి యతోగతాః॥ ౨౦॥ మైత్రేయః॥ ఏవంబ్రువాణంపురుషార్థభాజనంజనార్దనంప్రాంజలయఃప్రచేతసః।తద్దర్శనధ్వస్తరజస్తమోమలాగిరాగృణన్గద్గదయాసుహృత్తమమ్॥ ౨౧॥ ప్రచేతసః॥ నమోనమఃక్లేశవినాశనాయనిరూపితోదారగుణాహ్వయాయ। మనోవచోవేగపురోజవాయసర్వాక్షమార్గైరగతాధ్వనే నమః॥ ౨౨॥ శుద్ధాయశాంతాయనమస్స్వనిష్ఠయామనస్యపార్థంవిలసద్ద్వయాయ। నమో జగత్స్థానలయోదయేషుగృహీతమాయాగుణవిగ్రహాయ॥ ౨౩॥ నమోవిశుద్ధసత్త్వాయ హరయే హరిమేధసే। వాసుదేవాయకృష్ణాయప్రభవేసర్వసాత్వతామ్॥ ౨౪॥ నమఃకమలనాభాయనమఃకమలమాలినే। నమఃకమలనేత్రాయనమస్తేకమలాంఘ్రయే॥ ౨౫॥ నమఃకమలకింజల్కపిశంగామలవాససే। సర్వభూతనివాసాయనమోయుంక్ష్మహిసాక్షిణే॥ ౨౬॥ రూపంభగవతాత్వేతదశేషక్లేశసంక్షయమ్। ఆవిష్కృతం నఃక్లిష్టా

హృత్ హృదయం నవ్యవత్ ప్రతి సదం నూతనవత్- అహంప్రాపన్నోమి- మనస్యభివ్యక్తోభవామి బ్రహ్మసాక్షాత్కారోభవతీత్యర్థః- ననుత్వత్కథాశ్రవణేకథం బ్రహ్మసాక్షాత్కారస్తత్రాహ- యోహమేవ బ్రహ్మతత్ర హేతుః యతోగతాః యామాంప్రాప్తాస్సంతః మోహశోకహర్షాన్నప్రాప్నువంతి - అతోమత్కథాశ్రవణేన నవ్యవన్మహృద్యావిర్భావాదస్యైవబ్రహ్మసాక్షాత్కారత్వాద్గృహేషువసతామపిన బంధ ఇత్యర్థః॥ ౨౦॥ ఏవమితి॥ పురుషార్థంభాజయతిప్రాపయతీతితథాతం॥ ౨౧॥ నమఇతి॥ వేదైఃసకలశ్రేయస్సాధనత్వేన నిరూపితాః ఉదార గుణాః అహ్వయానామానిచయస్య మనోవచసోర్వేగాదపి- పురోగ్రతోజవోవేగోయస్య- మనోవచసోరగోచరా యేత్యర్థః అతఏవసర్వేషామక్షాణామింద్రియాణాం మార్గైరగతఃఅనవగతోధ్వా యస్యతస్మైనమః॥ ౨౨॥ శుద్ధాయేతి॥ స్వనిష్ఠయాస్వరూపస్థిత్యా-శుద్ధాయఅతఃశాంతాయ మనసినిమిత్తేసతి-అపార్థంవ్యర్థమేవవిలసత్ విస్ఫురితం - ద్వయంరూపంయస్మిన్ గృహీతాఃమాయాగుణైః- విగ్రహాః బ్రహ్మాది మూర్తయో యేన॥ ౨౩ ॥ నమఇతి॥ స్వతస్తు విశుద్ధసత్త్వరూపాయ- సంసారంహరంతి మేధాజ్ఞానంయస్యతస్మై॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ నమఇతి ॥ కమలకింజల్కపిశంగం అమలంచ వాసో యస్య తస్మై- అయుంక్ష్మహికృతవంతోవయం॥ ౨౬॥ యదుక్తంవరంవృణీష్వమితితన్మనసి నిధాయాహుః॥ రూపమితి॥ నమస్తా

నాం క్లేశానాం సంక్షయో యస్మాత్తత్ - నః ఆవిష్కృతం ప్రకటితం - అతో న్యదస్మాభిర్మనుకంపితం అనుకంపాఽఽశ్రయ ఏవా
స్మాకం పరమానుకంపేత్యర్థః॥ ౨౭॥ కుత ఇత్యత ఆహుః॥ ఏతావత్త్వమితి॥ హేఽభద్ర రంధన అమంగళ నాశక - స
త్వం ప్రత్యయోఽత్ర న వివక్షితః - ఏతావదేవ దీనేషు - వత్సలైః ప్రభుభిర్భావ్యం కార్యం - కింతత్తదాహ - యదితి అస్మదీ
యా పత్నీతి బుద్ధ్యా - ఉచితే కాలే అనుస్మర్యతే అనుస్మరణం క్రియత ఇతి యత్ - త్వయా తు రూపమపి దర్శితమితి భావః॥ ౨౮॥ యే
నేతి॥ యేనానుస్మరణేన - స్మృతానాం తేషాముప శాంతిస్సుఖం భవతి - కించ క్షుల్లకానామపి భూతానాం - అంతర్హృద
యే అంతర్హితః అంతర్యామిత్వేన స్థితో భవాన్ - ఈహతామీహమానానామిచ్ఛతాం త్వదుపాసకానాం నోఽస్మాక మాశిష
కామాన్ కస్మాద్ధేతోర్న వేద - జానాత్యేవేత్యర్థః॥ ౨౯॥ అసావితి॥ తథాపి వక్తవ్యం చేత్తర్హి - యేషామస్మాకం భవాన్
ప్రసన్నః - అసావేవ వరః భగవత్ప్రసాద ఏవాస్మాకమీప్సితో వర ఇత్యర్థః - అపవర్గగురుః మోక్షమార్గప్రవర్తకః -
గతిః స్వతశ్చ పురుషార్థభూతః॥ ౩౦॥ వరమితి॥ యద్యప్యేవం అథాపి హే నాథ త్వత్ త్వత్తః వరమేకం వృణీమహే - కథంభూ
తాత్ పరతః కారణాదపి పరాత్॥ శ్రుతి॥ అక్షరాత్పరతః పర ఇతి శ్రుతేః అతో యద్యపి త్వం దాతుం సమర్థః - న చ దివ్యానాం
త్వద్విభూతీనామంతోఽస్తి - యతోఽనంతవిభూతిత్వాదనంత ఇతి గీయసే॥ ౩౧॥ పారిజాత ఇతి తథాపి యథా సారంగో భ్రమ

నాం కిమన్యదనుకంపితమ్॥ ౨౭॥ ఏతావత్త్వం హి విభుభిర్భావ్యం దీనేషు వత్సలైః। యదనుస్మర్యతే కా
లే స్వబుద్ధ్యాఽభద్రరంధన॥ ౨౮॥ యేనోపశాంతిర్భూతానాం క్షుల్లకానామపీహతామ్। అంతర్హి
తోఽంతర్హృదయే కస్మాన్నో వేద నాశిషః॥ ౨౯॥ అసావేవ వరోఽస్మాకమీప్సితో జగతః పతే। ప్రసన్నో భ
గవాన్ యేషామపవర్గగురుర్గతిః॥ ౩౦॥ వరం వృణీమహేఽథాపి నాథ త్వత్పరతః పరాత్। న హ్యం
తో యద్విభూతీనాం సోఽనంత ఇతి గీయసే॥ ౩౧॥ పారిజాతేఽంజసా లబ్ధే సారంగోఽన్యన్న సేవతే।
త్వదంఘ్రిమూలమాసాద్య సాక్షాత్ కిం కిం వృణీమహే॥ ౩౨॥ యావత్తే మాయయా స్పృష్టా భ్రమామ
ఇహ కర్మభిః। తావద్భవత్ప్రసంగానాం సంగః స్యాన్నో భవే భవే॥ ౩౩॥ తులయామ లవేనాపి న
స్వర్గం నాపునర్భవమ్। భగవత్సంగిసంగస్య మర్త్యానాం కిముతాశిషః॥ ౩౪॥ యత్రేడ్యంతే కథా
మృష్టాస్తృష్ణాయాః ప్రశమో యతః। నిర్వైరం యత్ర భూతేషు నోద్వేగో యత్ర కశ్చన॥ ౩౫॥ య
త్ర నారాయణస్సాక్షాద్భగవాన్న్యాసినాం గతిః। ప్రస్తూయతే సత్కథాసు ముక్తసంగైః పునః పునః॥
౩౬॥ తేషాం విచరతాం పద్భ్యాం తీర్థానాం పావనేచ్ఛయా। భీతస్య కిం న రోచేత తావకానాం సమా
గమః॥ ౩౭॥ వయం తు సాక్షాద్భగవన్భవస్య ప్రియస్య సఖ్యుః క్షణసంగమేన। సుదుశ్చికిత్స్యస్య భవస్య మృ
త్యోర్భిషక్తమం త్వాద్య గతిం గతాస్స్మ॥ ౩౮॥ యన్నస్స్వధీతం గురవః ప్రసాదితా విప్రాశ్చ వృద్ధాశ్చ స
దానువృత్త్యా। ఆర్యా నతాస్సుహృదో భ్రాతరశ్చ సర్వాణి భూతాన్యనసూయయైవ॥ ౩౯॥ యన్నస్సుత
ప్తం తప ఏతదీశ నిరంధసాం కాలమదభ్రమప్సు। సర్వం తదేతత్పురుషస్య భూమ్నో వృణీమహే తే పరితోషణా
య॥ ౪౦॥ మనుస్స్వయంభూర్భగవాన్భవశ్చ యేఽన్యే తపోజ్ఞానవిశుద్ధసత్త్వాః। అదృష్టపారా అపి యన్మహిమ్నః

రః - పారిజాతే సుఖేన లబ్ధే సతి - సులభమప్యన్యం వృక్షాంతరం న సేవతే - తథా వయమపి సాక్షాత్త్వదంఘ్రిమూలం ప్రాప్య
కిం కిం వృణీమహే - న కించిదిత్యర్థః - యద్వా కిమప్యన్యత్తుచ్ఛం కిమర్థం వృణీమహే - యద్వా యది వృణీమహే - త
ర్హి కిం కిం వృణీమహే - అనంతత్వేన మనోరథానామనవస్థానాదిత్యర్థః॥ ౩౨॥ అతః ఏతావదేవ ప్రార్థ
యామహ ఇత్యాహుః॥ యావదితి॥ స్పృష్టాః వ్యాప్తాస్సంతః - భవతి ప్రకృష్టః సంగో యేషాం తేషాం - సంగోఽస్మా
కం స్యాత్॥ ౩౩॥ నను రాజ్యభోగాన్ స్వర్గాపవర్గౌ చ విహాయ కిమిదం ప్రార్థ్యతే తత్రాహుః॥ తులయామేతి॥
భగవత్సంగినాం సంగస్య లవేనాపి॥ ౩౪॥ సత్సంగస్య శ్రైష్ఠ్యం ప్రపంచయతి త్రిభిః॥ యత్రేతి॥ యత్ర యేషు - యతః
యాభ్యః కథాభ్యః - నిర్వైరం వైరాభావః ఉద్వేగః భయం॥ ౩౫॥ యత్రేతి॥ న్యాసినాం సన్న్యాసినాం - గతిరిష్టప్రా
ప్యః॥ ౩౬॥ తేషామితి॥ పద్భ్యాం పావనేచ్ఛయా సంసారాద్భీతస్య॥ ౩౭॥ సత్సంగఫలమస్మాభిరేవానుభూతమిత్యా
హుః॥ వయంత్వితి॥ తవ యః ప్రియస్సఖా - తస్య భవస్య - అత్యంతమచికిత్సస్య - భవస్య జన్మనో మృత్యోశ్చ - భిషక్తమం స
ద్వైద్యం - త్వా ఇతి త్వాం - గతిం ప్రాప్తాః॥ ౩౮॥ వరాంతరం వృణీతే - ద్వాభ్యాం॥ యన్న ఇతి॥ నతాః నమస్కృతాః॥ ౩౯॥
యచ్చేష్టం నిరంధసాం నిరన్నానాం - అదభ్రం బహుకాలం - తే పరితోషణాయ భవత్విత్యపి వృణీమహే॥ ౪౦॥ అజానతామప్యస్మాకం

త్వత్స్తుతిర్నైయుక్తేత్యాహుః॥ నసురితి॥ యస్యతవమహిమ్నోఽద్దృష్టంపారంనైః- తేపిత్వాం- ఆత్మసమం స్వమత్యను
రూపంయథాతథా- స్తువంతి-అథోఅతః వయమపిగృణీమః॥౪౧॥ నమఇతి॥సమాయవైషమ్యహీనాయ- శుద్ధాయరాగా
దిరహితాయ- పూర్ణాయఉత్కృష్టాయ- సత్త్వమూర్తయేవాసుదేవాయ॥ ౪౨॥ ఇతీతి॥ యానంస్వప్రయాణంఅనిచ్ఛ
తామపసతాం- స్వధామయయా-అనపవర్గవీర్యఃఅకుంఠితప్రభావః॥ ౪౩॥ అథేతి॥ ఉదన్వతఃసింధోః-సలిలాన్నిర్గాయ
నిర్గత్య- గాంస్వర్గం- రోద్ధుమివ- ఉచ్ఛ్రితైర్ద్రుమైః - గాంమహీం- ఛన్నాంవీక్ష్య- ద్రుమేభ్యోకుప్యన్ - తథాహి-
ప్రాచీనబర్హిషఃప్రవ్రజితత్వాదరాజకేకర్షణాద్యభావాత్ద్రుమైర్భూమిఃఛన్నాభూత్॥ ౪౪॥ తతఇతి॥ నిరస్తా వీరు
ధోయస్యాః- తథాభూతాంకర్తుం-సంవర్తకఃకాలాగ్నిరుద్రఃఅప్యయేప్రళయే॥ ౪౫॥ భస్మసాదితి॥ సమైర్యుక్తిభిః॥ ౪౬॥
తత్రేతి॥ ఉజ్జహ్రుఃసమర్పయామాసుః ॥ ౪౭॥ తఇతి॥ మారిషాంవార్క్షేయం- అజినయోనిఃబ్రహ్మా- తస్మాజ్జాతోదక్షః-మ
హతఃమహాదేవస్యావజ్ఞానాత్పూర్వమయోనిజో బ్రహ్మపుత్రోపిసన్ క్షత్రియజాతో యస్యామజనిజాతః ॥ ౪౮ ॥ చాక్షు
షఇతి॥ ప్రాక్సర్గేపూర్వదేహే- కాలేనవిద్రుతేగతేసతి- దైవేనేశ్వరేణచోదితస్సన్-ఇష్టాఃప్రజాః- ససర్జసదక్షఇతిప్రసి
ద్ధః॥ ౪౯॥ యఇతి॥ స్వయారుచాప్రభయా- తేజఉపాదత్తఆచ్ఛాదితవాన్- యంచకర్మదాక్ష్యాద్దక్షమబ్రువన్॥ ౫౦॥ త

స్తువంత్యథత్వాత్మసమంగృణీమః॥౪౧॥నమస్సమాయశుద్ధాయపురుషాయపరాయచ ।వాసుదేవాయసత్త్వా
యతుభ్యంభగవతేనమః॥ ౪౨॥ మైత్రేయః॥ ఇతిప్రచేతోభిరభిష్టుతోహరిఃప్రీతస్తథేత్యాహ శరణ్యవత్స
లః। అనిచ్ఛతాంయానమతృప్తచక్షుషాంయయౌస్వధామానపవర్గవీర్యః॥ ౪౩ ॥ అథనిర్యాయసలిలా
త్ప్రచేతసఉదన్వతః । వీక్ష్యాకుప్యన్ద్రుమైశ్ఛన్నాంగాంగాంరోద్ధుమివోచ్ఛ్రితైః॥ ౪౪॥ తతోగ్నిమారు
తౌరాజన్నముంచన్ముఖతోరుషా । మహీంనిర్వీరుధంకర్తుంసంవర్తకఇవాప్యయే ॥ ౪౫ ॥ భస్మసాత్క్రియ
మాణాంస్తాన్ద్రుమాన్వీక్ష్యపితామహః । ఆగతశ్శమయామాసపుత్రాన్బర్హిష్మతోనయైః॥౪౬॥ తత్రా
వశిష్టాయేవృక్షాభీతాదుహితరంతదా। ఉజ్జహ్రుస్తేప్రచేతోభ్యఉపాదిష్టాఃస్వయంభువా॥ ౪౭॥ తేచబ్ర
హ్మణఆదేశాన్మారిషాముపయేమిరే । యస్యాంమహదవజ్ఞానాదజన్యజినయోనిజః॥౪౮॥ చాక్షుషేత్వంత
రేప్రాప్తేప్రాక్సర్గేకాలవిద్రుతే । యస్ససర్జప్రజాఇష్టాస్సదక్షోదైవచోదితః॥౪౯॥ రోచమానస్స
ర్వేషాంతేజస్తేజస్వినాంరుచా । స్వయోపాదత్తదాక్ష్యాచ్చకర్మణాదక్షమబ్రువన్॥ ౫౦॥ తంప్రజాసర్గ
రక్షాయామనాదిర్భరతర్షభ ।యుయోజయుయుజేన్యాన్వైసవైసర్వప్రజాపతీన్॥౫౧॥ ... *

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - త్రింశోధ్యాయః.

మైత్రేయః॥ తతఉత్పన్నవిజ్ఞానాఆశ్వధోక్షజభాషితమ్ । స్మరంతఆత్మజేభార్యాంవిసృజ్య ప్రావ్రజన్గృ
హాత్॥ ౧॥ దీక్షితాబ్రహ్మసత్రేణసర్వభూతాత్మమేధసా । ప్రతీచ్యాందిశివేలాయాంసిద్ధోభూద్యత్రజా
బలిః॥ ౨॥ తాన్నిర్జితప్రాణమనోవచోదృశోజితాసనాన్ శాంతసమానవిగ్రహాన్ । పరేమలేబ్రహ్మణి
యోజితాత్మనస్సురాసురేడ్యోదదృశేస్మనారదః॥ ౩॥ తమాగతంతఉత్థాయప్రణిపత్యాభివాద్యచ। పూజ
యిత్వాయథాదేశంసుఖాసీనమథాబ్రువన్ ॥ ౪ ॥ ప్రచేతసః ॥ స్వాగతంతేసురర్షేద్యదిష్ట్యానోదర్శ
నంగతః। తవచంక్రమణంబ్రహ్మన్నభయాయయథారవేః॥ ౫ ॥ యదాదిష్టంభగవతాశివేనాధోక్షజేనచ।

మితి- తమభిషిచ్య - అనాదిఃబ్రహ్మా - ప్రజాసర్గరక్షాయాం - యుయోజ-సచదక్షఃఅన్యాన్మరీచ్యాదీన్- తత్తద్వ్యాపా
రేషునియుక్తవాన్॥ ౫౧॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-త్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥.................. * శ్లో॥ ఏకత్రింశే
సుతేదక్షేధురంన్యస్యప్రచేతసః । నారదోక్తేనమార్గేణ గతాముక్తిమితీర్యతే॥ తతఇతి॥ తతఃదివ్యవర్ష సహస్రాణాం
సహస్రస్యాంతే - ఉత్పన్నవివేకజ్ఞానాస్తే ॥ శ్లో ॥ ఉపయాస్యథమద్ధామనిర్విద్యనిరయాదతఇత్యధోక్షజ భాషితంస్మరం
తఃఆశుప్రావ్రజన్॥ ౧॥ దీక్షితాఇతి॥ బ్రహ్మసత్రేణఆత్మవిమర్శేన - దీక్షితాఃకృతసంకల్పాఃబభూవుః - సర్వభూతేష్వా
త్మేతిమేధాజ్ఞానంయస్మిన్ తేన - ప్వవేలాయాంసముద్రతటే- జాబలిర్నామఋషిః॥ ౨॥ తానితి॥ నిర్జితాః ప్రాణమనో
వచోదృశోయైస్తాన్ - శాంతాఃఉపరతాః - సమానాఃమూలాధారాచారభ్యాఋజవోవిగ్రహాఃయేషాం - బ్రహ్మణియో
జితఃఆత్మామనోయైః- సురాసురైరీడ్యోదృష్టవాన్॥౩॥ తమితి॥ఉత్థాయతంప్రణిపత్య- యథాదేశంయథావిధిపూజయిత్వా॥౪॥
౫॥ యదితి॥ఆదిష్టముపదిష్టం- యదాత్మతత్త్వం తత్పిహితంవిస్మృతం॥౬॥తదితి॥ప్రద్యోతయప్రకాశయపునరుపదేశేన-తత్త్వం

బహ్మలక్షణమర్థం వక్ష్యతీతితత్త్వార్థదర్శనం॥ ౭॥ ఇతీతి॥ ప్రచేతసా పృష్ట ఇతి ప్రాథాన్యాదేకస్యనిర్దేశః - ప్రచేతోభిః పృష్టఇత్యర్థః॥ ౮॥ అహోగృహప్రసక్త్యాహరిసేవాం వినాసర్వం జన్మకర్మాదికంవ్యర్థం కృతమితిశోచన్నాహచతుర్భిః॥ తజ్జన్మేతి॥ యతోజన్మనేహరిసేవైవఫలం - అతస్తద్విహీనంసర్వంవ్యర్థమిత్యర్థః॥ ౯॥ కిమితి॥ శుక్లసంబంధిజన్మ- విశుద్ధమాతాపితృభ్యాముత్పత్తిః- సావిత్రముపనయనేన- యాజ్ఞికందీక్షయా- విబుధానామివదీర్ఘాయుషాపికిం॥ ౧౦॥ శ్రుతేనేతి॥ వచోభిఃవాగ్విలాసైః- చిత్తవృత్తిభిఃనానావధానసామర్థ్యైః- ఇంద్రియాణాం రాధసా పాటవేన॥ ౧౧॥ కిమితి - యోగేనప్రాణాయామాదినా- సాంఖ్యేనదేహాదివ్యతిరిక్తాత్మజ్ఞానమాత్రేణ - సన్న్యాసవేదాధ్యయనాభ్యామపి- అన్యైరపివ్రతవైరాగ్యాదిశ్రేయస్సాధనైః॥ ౧౨॥ సర్వేషాంనానాఫలసాధనానాంహరిసేవాభావమాత్రేణ కుతోవైయర్థ్యంతత్రాహ॥ శ్రేయసామితి॥ శ్రేయసాంఫలానాం-ఆత్మైవావధిః పరాకాష్ఠా- అర్థతః పరమార్థతః ఆత్మార్థత్వేనైవాన్యేషాం ప్రియత్వాదిత్యర్థః భవత్వాత్మైవావధిఃహరేః కిమాయాతంతత్రాహ- సర్వేషామపీతి - ఆత్మప్రదశ్చఅవిద్యానిరాసేనస్వరూపాభివ్యంజకః - ఐశ్వర్యేణాతిరూపేణబలిప్రభృతిభ్య ఇవాత్మప్రదః - ప్రియశ్చ పరమానందరూపత్వాత్॥ ౧౩॥ కించనానాకర్మభిస్తత్తద్దేవతాప్రీతినిమిత్తాన్యపిఫలానిహరిప్రీత్యాభవంతి- కేవలంతత్తద్దేవతారాధనేనతుకించిదితిసదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ మూలాత్ప్రథమవిభాగాః ఉపశాఖాఃస్కంధాః- తద్విభాగాభుజాః- తేషా

తద్గృహేషు ప్రసక్తానాం ప్రాయశః క్షపితం ప్రభో॥ ౬॥ తన్నః ప్రద్యోతయాధ్యాత్మజ్ఞానంతత్త్వార్థ దర్శనమ్। యేనాంజసాతరిష్యామో దుస్తరంభవసాగరమ్॥ ౭॥ మైత్రేయః॥ ఇతిప్రచేతసాపృష్టో భగవాన్నారదోమునిః। భగవత్యుత్తమశ్లోకఆవిష్టాత్మాబ్రవీన్నృపాన్॥ ౮॥ శ్రీనారదః॥ తజ్జన్మతానికర్మాణితదాయుస్తన్మనోవచః। నృణాంయేనహవిశ్వాత్మాసేవ్యతేహరిరీశ్వరః॥ ౯॥ కింజన్మభిస్త్రిభిర్వేహ శౌక్లసావిత్రయాజ్ఞికైః। కర్మభిర్వాత్రయీప్రోక్తైః పుంసోపివిబుధాయుషా॥ ౧౦॥ శ్రుతేనతపసావాకిం వచోభిశ్చిత్తవృత్తిభిః। బుద్ధ్యావాకింనిపుణయాబలేనేంద్రియరాధసా॥ ౧౧ ॥ కింవాయోగేనసాంఖ్యేనన్యాసస్వాధ్యాయయోరపి। కింవాశ్రేయోభిరన్యైశ్చనయత్రాత్మప్రదోహరిః॥ ౧౨॥ శ్రేయసామపి సర్వేషామాత్మాహ్యవధిరర్థతః। సర్వేషామపిభూతానాంహరిరాత్మాత్మదఃప్రియః॥ ౧౩॥ యథాతరోర్మూలనిషేచనేనతృప్యంతితత్స్కంధభుజోపశాఖాః। ప్రాణోపహారాచ్చయథేంద్రియాణాంతథైవ సర్వార్హణమచ్యుతేజ్యా॥ ౧౪॥ యథైవసూర్యాత్ప్రభవంతివారః పునశ్చతస్మిన్ప్రవిశంతికాలే। భూతానిభూమౌస్థిరజంగమానితథాహరావేవగుణప్రవాహః॥ ౧౫॥ ఏతత్పదంతజ్జగదాత్మనఃపరంసకృద్విభాతం సవితుర్యథాప్రభా। యథాసతోజాగ్రతిస్వప్నవృత్తయోద్రవ్యక్రియాజ్ఞానభిదాభ్రమాత్యయే॥ ౧౬॥ యథానభస్యభ్రతమః ప్రకాశాభవంతిభూయోనభవంత్యనుక్రమాత్। ఏవంపరేబ్రహ్మణిశక్తయస్త్వమూరజస్తమస్సత్త్వమితిప్రవాహః॥ ౧౭ ॥ తేనైకమాత్మానమశేషదేహినాంకాలంప్రధానం పురుషం పరేశమ్।

మపిభాగాశ్శాఖాః తాసామపిభాగాః ఉపశాఖాః ఏతఃపుష్పఫలకిసలయపత్రపుష్పాదయోపితృప్యంతి - నతుమూలసేకంవినాస్వస్వనిషేచనేన - ప్రాణస్యోపహారో భోజనంతస్మాదేవేంద్రియాణాంతృప్తిః - నను తత్తదింద్రియేషు పృథక్పృథగనులేపనేనతథాఅచ్యుతారాధనమేవసర్వదేవతారాధనంనపృథగిత్యర్థః॥ ౧౪ ॥ కుతస్సర్వమూలత్వాదితిదృష్టాంతాంతరమాహ॥ యథేతి ॥ యథైవవారఃజలాని- వర్షాకాలేసూర్యాదుద్భవంతి- గ్రీష్మేతస్మిన్నేవప్రవిశంతి-అస్యాప్రసిద్ధత్వేనదృష్టాంతాంతరమాహ - యథా భూతాని భూమావితి- గుణప్రవాహః చేతనాచేతనాత్మకః ప్రపంచః॥ ౧౫॥ నను హరావేవగుణప్రవాహఇత్యుక్తేతదాధారత్వేనసోపాధికత్వంహరేస్స్యాదిత్యాశంక్యాహ- ఏతద్విశ్వం - విష్ణోస్తత్సర్వశాస్త్రప్రసిద్ధంపదం- పరంసర్వోపాధిరహితం- తదుత్పన్నత్వాన్నతతః పృథగిత్యర్థః - తర్హికథమన్యథా భాతి తత్రాహ- సకృత్కదాచిద్విభాతంస్ఫురితం- గంధర్వనగరవత్ - యథాసవితుఃప్రభా- నతతోభిన్నా యథాచజాగ్రతి-అసవఃఇంద్రియాణిస్ఫురంతి- సుషుప్తౌతుసుప్తశక్తయః భవంతీత్యర్థః- కథంభూతోసౌహరిః- ద్రవ్యాదీనాంత్రివిధాహంకారకార్యాణాం తేష్వపిమిథ్యాత్వస్య భేదభ్రమస్యవాత్యయో యస్మాత్సః - యద్వా అజాగ్రత సుషుప్తౌ - అసవః సుప్తాన్యశక్తయో యేషాంతేభవంతి - ద్రవ్యాదేరప్యత్యయోభవతి - సవితుఃప్రభేత్యుద్గతోదృష్టాంతఇతి ॥ ౧౬ ॥ నన్వసంగేహరౌకథంప్రపంచోత్పత్తిలయౌతత్రాహ॥ యథేతి॥అభ్రతమః ప్రకాశాఃఆగమాపాయినోరజస్తమస్సత్త్వవస్థానీయాః - ప్రవాహః ప్రచేత

సః-అమూశ్శక్తయః ప్రభవంతి ఉత్పద్యంతే న భవంతి లీయంతే ఇతి ఏవమయం జగత్ప్రవాహః॥ ౧౭॥ తేనేతి॥ తేన సర్వకారణత్వేన హేతునా- కాలో నిమిత్తం- ప్రధానముపాదానం- పురుషః కర్తా-ఏవం త్రితయాత్మకత్వాత్సర్వకారణం పరమేశ్వరం-అద్ధా సాక్షాద్భజధ్వం- కథం ఆత్మనా ఏకభావేన॥౧౮॥ వీరరాఘవీయం॥ కీదృశం తద్బ్రహ్మస్వరూపం యద్భజధ్వమిత్యపేక్షాయాం ఇతి వివిత్సాయాం - ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం సత్యం జ్ఞానమనంతమితి స్వరూపశోధకవాక్యావగతం బ్రహ్మస్వరూపం శోధయన్- తద్భజతేత్యాహ॥ నిరస్తేతి॥ నిరస్తసంకల్పవికల్పం మానసబుద్ధిసుఖేచ్ఛాద్వేషాదివికల్పరహితమిత్యర్థః అనేన బద్ధజీవవ్యావృత్తిః అద్వయం ద్వయోస్సముదాయస్తదన్యత్- స్వసజాతీయద్వితీయవస్త్వభావాత్- యథా॥ శ్లో॥ న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యత ఇతి- అద్వితీయమిత్యర్థః-అనేన ముక్తవ్యావృత్తిః .. తేషాం సజాతీయద్వితీయాసద్భావాత్- ద్వయాపవాదోపరమోపలంభనం- ద్వయన ద్వైతం వివక్షితం-తదేవాపవాద బ్రహ్మజ్ఞానబాధకం- దేవమనుష్యాదిభేదాపవాదవిరమే ఉపలంభనం యస్య తత్తథోక్తం- దేహాత్మభ్రమనివృత్తావుపలభ్యమిత్యర్థః - అజస్రనిర్వృతం నిత్యానందధర్మకం- నిత్యానందస్వరూపం వా అతోపి ప్రాగుక్తార్థ ఉచితః- అనాదిమధ్యాంతమితి నిత్యత్వస్య కథితత్వాదజస్రశబ్దస్య పునరుక్తిప్రసంగాత్ - సంజ్ఞప్తిమాత్రం క్వచిదప్యజడరూపం - అనయా వృశా పూర్వోక్త సర్వాత్మకబ్రహ్మజ్ఞానేన-భజత-నిరస్తసంకల్పవికల్పమితి పదేన॥ శ్రు॥ విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాసః-అస్థూలమనణ్వహ్రస్వమితి- శ్రుత్యుక్త ప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్యమమలత్వముక్తం- అనాదిమధ్యాంతమితి సత్యత్వముక్తం- నిర్వికారత్వం హి సత్యత్వం

స్వతేజసాధ్వస్తగుణప్రవాహమాత్మైకభావేన భజధ్వమద్ధా॥ ౧౮॥ నిరస్తసంకల్పవికల్పమద్వయంద్వ
యాపవాదోపశమాత్మలంభనమ్॥ అనాదిమధ్యాంతమజస్రనిర్వృతం సంజ్ఞప్తిమాత్రం భజతాము యా
ధృతాః॥౧౯॥ దయయా సర్వభూతేషు సంతుష్ట్యా యేన కేనచిత్ । సర్వేంద్రియోపశాంత్యా చ తుష్యత్యాశు
జనార్దనః॥౨౦॥ అపహతసకలైషణామలాత్మన్యవిరతమేధితభావనోపహూతః । నిజజనవశగత్వమాత్మనో
యన్న సరతి ఛిద్రవదక్షరస్సతాం హి॥౨౧॥ న భజతి కుమనీషిణాం స ఇజ్యాం హరిరధనాత్మధనప్రియో రసజ్ఞః।
శ్రుతధనకులకర్మణాం మదైర్యే విదధతి పాపమకించనేషు సత్సు॥ ౨౨॥ శ్రియమనుచరతీం తదర్థినశ్చ ద్విపద
పతీన్ విబుధాంశ్చ యస్స్వపూర్ణః। న భజతి నిజభృత్యవర్గతంత్రః కథమముముద్విసృజేత్పుమాన్ రసజ్ఞః॥౨౩॥
భవతాం వంశధుర్యోభూద్ధ్రువశ్చిత్రరథస్స్వరాట్ । గురుదారవచోబాణైర్నిర్భిన్నహృదయోర్భకః॥
౨౪॥ త్యక్త్వా స్వైరిం ప్రవనం గచ్ఛన్ దృష్టో మే పథ్యుదారధీః । పంచవర్షో మదాదేశైస్సంరాధ్య పురుషేశ్వ
రమ్॥౨౫॥ తత్పరం సర్వధిష్ణ్యేభ్యో నాన్యైరధిష్ఠితమారుహత్। మునయోద్యాప్యధీక్షంతే సరంవా పురవా
న్మునాః॥ ౨౬॥ తద్ధ్యాయత సర్వభూతానామంతర్యామిణమీశ్వరమ్॥ రుద్రోపదిష్టపదేశేన భజధ్వం భవను
త్తమం॥ ౨౭॥ మైత్రేయః॥ ఇతి ప్రచేతసో రాజన్నన్యాశ్చ భగవత్కథాః। శ్రావయిత్వా బ్రహ్మలోకం యయౌ

సంజ్ఞప్తిమాత్రమితి జ్ఞానశబ్దార్థ ఉక్తః- అజస్రనిర్వృతమిత్యనేన॥ శ్రు॥ స ఏకో బ్రహ్మణ ఆనందః- ఆనందో బ్రహ్మేత్యాద్యర్థ ఉక్తః సమాభ్యధికరాహిత్యవాచినా అద్వయశబ్దేనానంతత్వముక్తం- సద్వితీయం హి సర్వం దేశాదిభిః పరిచ్ఛిన్నం- అతోఽద్వితీయత్వాదనంతత్వసిద్ధిః- తదేవం సత్యత్వజ్ఞానత్వామలత్వానందత్వానంతత్వవిశిష్టం శోధకవాక్యావగతం పరమాత్మస్వరూపముక్తం॥ ౧౯॥ అజ్ఞత్వేన సాధనమాహ॥దయయేతి॥ దయాదిభిశ్శీఘ్రం తుష్యతి॥ ౨౦॥ తతోఽనకరాచిత్త్యజతీత్యాహ॥ అపహతేతి॥ అపహతాః నిరస్తాః సకలాః ఏషణాః కామాః యస్మాత్స చాసావమలః ఆత్మా మనః తస్మిన్ సతతా మనసి - నిరంతరమేధితయా భావనయా ఉపహూతస్సన్నధిష్ఠితస్సన్-అక్షరో హరిః -ఛిద్రవత్ తత్రత్యాకాశవత్- తతో న సరతి నాపయాతి హి కిం కుర్వన్- ఆత్మనో నిజజనవశగత్వం స్వభక్తాధీనత్వం అయన్ అవగచ్ఛన్॥ ౨౧॥ సతామేవం వశ్యోపి- అసతాం తు పూజామపి న గృహ్ణాతీత్యాహ॥ నేతి॥ కుమనీషిణాం కుత్సితమతీనాం- అధనాశ్చ తే ఆత్మధనాశ్చ భగవద్ధనాః- తే ప్రియాః యస్య- రసజ్ఞః భక్తిసుఖజ్ఞః కే కుమనీషిణస్తానాహ- శ్రుతాదినిమిత్తైర్మదైర్యే- సత్సు పాపం తిరస్కారం కుర్వంతి॥ ౨౨॥ భక్తాధీనత్వం ప్రపంచయన్నాహ॥ శ్రియమితి॥ అనువర్తమానామపి శ్రియం-తదర్థినస్సకామాన్ - ద్విపదపతీన్ నరేంద్రాన్- విబుధాన్ దేవానపి- యో నానువర్తతే-యతః స్వేనైవ పరిపూర్ణః అతః స్వభృత్యవర్గానురక్త ఏవ- ఏవంభూతమముం ఉద్విసృజేదపి-కథం పరిత్యజేత్॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ఇతీతి॥ ప్రచేతసః కర్మభూతాన్-అన్యాశ్చ భగవత్కథాః- ధ్యానమునుష్ఠేత్యాదిభిర్విచరితా వ్యాఖ్యాః- సత్రే గాయన్ ప్రచేతసామిష్యుక్తత్వాత్॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ఏతదితి॥ ప్రచేతసాం నా

రదస్యచసంవాదరూపమేతదాఖ్యానం- తేఽభిహితం- హరేః కీర్తనంయస్మిన్ తత్ ॥౩౦॥ య ఇతి॥ య ఏష వంశః సోఽనువర్ణితః॥ ౩౧॥ యఇతి॥ యః ప్రియవ్రతః॥౩౨॥౩౩॥౩౪॥ఇతీతి॥ స్వార్ జ్ఞాతీన్ దిదృక్షుః॥ ౩౫॥ ఏతదితి॥ రాజ్ఞాంచరితమితి శేషః॥ ౩౬॥

యః స్వాయంభువో మునిః॥ ౨౭॥ తేపితస్ముఖనిర్యాంతంయశో లోకమలాపహమ్ । హరేర్నిశమ్య తత్పాదంధ్యాయంత స్తద్గతింయయుః॥ ౨౮॥ ఏతత్తేఽభిహితంతత్త్వ యన్మాంత్వంపరిపృష్టవాన్। ప్రచేతసాంనారదస్యసంవాదో హరికీర్తనమ్॥౩౦॥ శ్రీశుకః॥ య ఏష ఉత్తానపదో మానవస్యానువర్ణితః। వంశంప్రియవ్రతస్యాపినిబోధనృపసత్తమ॥౩౧॥యో నారదాదాత్మవిద్యామధిగమ్య పునర్మహీమ్। భుక్త్వావిభజ్య పుత్రేభ్య ఐశ్వర్యంసమగాత్పదమ్॥౩౨॥ఇత్థంసకౌషారవిణోపవర్ణితాం పుత్రానిశమ్యాజితనాథసత్కథాః । ప్రవృద్ధభావో శ్రుకలాకులో మునేర్దధారమూర్ధ్నా చరణంహృదా హరేః॥౩౩॥విదురః॥సోయంతాత మహాయోగిన్భవతాకరుణాత్మనా। దర్శిత స్తమసః పారో యత్రాకించనగో హరిః॥ ౩౪॥శ్రీశుకః॥ ఇత్యానమ్యతమామంత్ర్యవిదురో గజసాహ్వయమ్ । స్వానాందిదృక్షుః ప్రయయౌ జ్ఞాతీనాం నిర్వృతాశయః॥౩౫॥ ఏతద్యశ్శృణుయాద్రాజన్ రాజ్ఞాంహర్యర్పితాత్మనామ్ । ఆయుర్ధనంయశస్స్వస్తి గతిమైశ్వర్యమాప్నుయాత్॥ ... ... ❋

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- మహాపురాణే- పారమహంస్యాం సంహితాయాం,

చతుర్థస్కంధే - ఏకత్రింశోఽధ్యాయః.

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- చతుర్థ స్కంధ వ్యాఖ్యాయాం - శ్రీధరాచార్య వర్యవిరచితాయాం-భావార్థదీపికాయాం- ఏకత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥ ❋ చతుర్థస్కంధగూఢార్థపదభావార్థదీపికా। సద్భిరాసేవ్యతామేషాయతి శ్రీధర నిర్మితా

చతుర్థస్కంధస్సమాప్తః.

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామా సమేత- శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమద్భాగవతే- సవ్యాఖ్యానే- పంచమస్కంధ ప్రారంభః.

శ్లో॥ అథాతః పంచమస్కంధో వ్యాఖ్యానైకవిశేషవాన్ । ప్రియవ్రతాన్వయో యత్ర సప్రపంచః ప్రపంచ్యతే॥ ౧॥
షడ్వింశత్యానునాధ్యాయైః పంచమే స్థానమీర్యతే।లోకద్వీపాదిమర్యాదాపాలనార్థమనేకధా॥ ౨॥
పృథివ్యుపరథో లోకైర్మర్యాదా త్రివిధా మతా।పునశ్చైకైకశస్తేషు మర్యాదా బహుధా మతా॥ ౩॥
భువిద్వీపాదిమర్యాదాః పాల్యంతేరాజభిః పృథక్।భూమేరుపరిదేవాద్యైస్తతశ్చాధోఽసురాదిభిః॥ ౪॥
తత్రాధ్యాయైస్తు వింశత్యా ప్రియవ్రతపురస్సరైః। భువో ద్వీపాదిమర్యాదాః పాలితా ఇతి వర్ణ్యతే॥ ౫॥
త్రిభిస్సూర్యాదిభిర్జ్యోతిశ్చక్రాదిస్థితిరీర్యతే। అతలాదిషు దైత్యాద్యైః పాలనంచతతస్త్రిభిః॥ ౬॥
తత్రతు ప్రథమేధ్యాయే జ్ఞానినో రాజ్యనిర్వృతిః। పునశ్చజ్ఞాననిష్ఠేతి ప్రియవ్రతకథాద్భుతా॥ ౭॥
వంశంప్రియవ్రతస్యాపినిబోధనృపసత్తమ । యో నారదాదాత్మవిద్యామధిగమ్య పునర్మహీమ్॥ ౮॥
భుక్త్వావిభజ్యపుత్రేభ్యఐశ్వర్యంసమగాత్పదమితి॥

పూర్వస్కంధాంతే- ప్రియవ్రతస్య ప్రథమమాత్మవిద్యా-తతో గృహాశ్రమః- తతస్సర్వసంగత్యాగేన మోక్ష ఇత్యుక్తం-తత్ర విస్మితః పృచ్ఛతి రాజా॥ ప్రియవ్రత ఇతి॥ ప్రియవ్రతో భాగవత ఆత్మారామః- అత ఏవ గృహే కథమరమత - నను

రాజోవాచ॥ ప్రియవ్రతో భాగవత ఆత్మారామః కథమునే। గృహేరమత యన్మూలః కర్మబంధః పరాభవః॥౧॥గృహేష్వభినివేశోయంపుంసాంభవితుమర్హతి।ననూనంముక్తసంగానాంతాదృశానాం ద్విజర్షభ॥

మతాంతరో దోష ఇతి చేదత ఆహ-కర్మణాంబంధః పరాభవశ్చ స్వరూపతిరస్కారః- యన్మూలో భవతి యద్గృహం మూలకారణంయస్య॥ ౧॥ గృహేష్వితి॥గృహేషురతిశ్చ తత్రాభినివేశే సతి స్యాత్- సచ భాగవతానాం నసంభవతీత్యాహ॥ ననూనమితి॥౨॥ గృహాసక్తిర్హి కుటుంబాదిస్పృహయాభవతి-సాచ తేషాంనాస్తీత్యాహ॥ మహతామితి॥ఉత్తమశ్లోకపాదయోః

యాకామాదిసంతాపహారిణీ- తయానివృతంచిత్తంయేషాం తేషాం-స్పృహాయుక్తామతిర్నాస్తి॥ ౩॥ దారాద్యాసక్త
స్యతు మోక్షః-శ్రీకృష్ణే మతిశ్చాచలితాఽభూదితియత్- అయంచమహాన్ సంశ ఇత్యాహ॥ సంశయ ఇతి॥ ౪॥ అంగీకృత్య
పరిహరతి॥ బాఢమితి॥ అభినివేశాదికంనాస్తీతిసత్యమేవ - తథాపివిఘ్నవశేన తేషాంప్రవృత్తిః - పూర్వాభ్యాసబలేనపున
శ్చినివృత్తిశ్చసంగచ్ఛతఇత్యాహ - భగవతశ్రీమచ్చరణారవిందమకరందరూపోయోరసః తస్మిన్నావేశితం చేతః నైవస్తేపిక
థంచిదంతరాయేణవిఘ్నేనవిహతామపిస్వాంపదవీంమార్గంనహిన్వంతినత్యజంతి- కాం- భాగవతాఏవపరమహంసాః తే
షాందయితస్యశ్రీకృష్ణస్య హరేఃకథాం॥ ౫॥ ప్రియవ్రతస్యబ్రహ్మనిష్ఠైవాంతరాయరూపాబభూవేతి సప్రసంగమాహ-
యర్హీతి॥ శ్లో॥ విముక్తసంగఃప్రకృతింభజస్వేత్యంతేనగ్రంథేన- యర్హివావయదాహి- వా వేతి ప్రసిద్ధ్యాదౌ-సరాజ
పుత్రః- స్వపిత్రామనునా- అవనీతలపరిపాలనాయోపామంత్రితోనియుక్తో నైవాభ్యనందత్ నైచ్ఛత్ - అథహాతద్వైవభగ
వానాదిదేవో బ్రహ్మస్వభవనాదవతతారేత్యన్వయః - ఉపామంత్రణేహేతుః - ఆమ్నాతాః రాజ్ఞాంశాస్త్రేణోక్తాః యే
ప్రవరాః శ్రేష్ఠాః గుణాస్తేషాంగణస్యఏకాంతభాజనతయానియతాశ్రయత్వేన- అనిచ్ఛాయాంహేతుః పరమార్థసత్త
త్త్వంఆత్మయాథార్థ్యంతత్ అవగతంయేనసతథాఅతః - బ్రహ్మసత్రేణఅధ్యాత్మధ్యానేన- కార్త్స్న్యేనదీక్షిష్యమాణః నియ

౨॥ మహతాంఖలువిప్రర్షేహ్యుత్తమశ్లోకపాదయోః। ఛాయానిర్వృతచిత్తానాంనకుటుంబేస్పృహా మతిః॥
౩॥ సంశయోయంమహాన్ బ్రహ్మన్ దారాగారసుతాదిషు । సక్తస్యయత్సిద్ధిరభూత్కృష్ణేచ మతిరచ్యు
తా॥ ౪॥ శ్రీశుకః॥ గద్యం॥ బాఢముక్తం-కింతు-భగవతఉత్తమశ్లోకస్యశ్రీమచ్చరణారవిందమకరందరసా
వేశితచేతసః భాగవతపరమహంసదయితకథాంకథంచిదంతరాయవిహతామపిస్వాంశివతమాం పదవీంన
ప్రాయేణహిన్వంతి॥ ౫॥ యర్హివావ రాజన్ సరాజపుత్రఃప్రియవ్రతఃపరమభాగవతోనారదస్య చరణసే
వయాంజసావగతపరమార్థసతత్త్వోబ్రహ్మసత్రేణ దీక్షిష్యమాణోవనీతలపరిపాలనాయామ్నాతప్రవ
రగుణగణైకాంతభాజనతయా స్వపిత్రోపామంత్రితో భగవతివాసుదేవఏవావ్యవధాన సమాధియోగే
నసమావేశిత సకలకారకక్రియాకలాపోనైవాభ్యనందద్యద్యపితదప్రత్యామ్నాతవ్యం తదధికరణ ఆత్మనో
న్యస్మాదసతోపిపరాభవమన్వీక్షమాణః ॥ ౬॥ అథహభగవానాదిదేవఏతస్యగుణవిసర్గస్యపరిబృంహణా
నుధ్యానవ్యవసితసకలజగదభిప్రాయ ఆత్మయోనిరఖిలనిగమనిజగణ పరివేష్టితః స్వభవనాద వతతార॥
౭॥ సచతత్రతత్రగగనతలేఉడుపతిరివవిమానావళిభిరనుపథమమరపరివృఢైరభిపూజ్యమానః పథిపథిచ
వరూథశః సిద్ధగంధర్వసాధ్యచారణమునికిన్నరగణైరుపగీయమానో గంధమాదనద్రోణీమవభాసయన్ను
పససర్ప॥ ౮॥ తత్రహవావఏనంసురర్షిర్హంసయానేనపితరంభగవంతంహిరణ్యగర్భముపలభమానస్స
హసైవోత్థాయార్హణేనసహపితాపుత్రాభ్యామవహితాంజలిరుపతస్థే॥ ౯॥ భగవానపిభారత - తదుపనీ
తార్హణస్సూక్తవాకేనాతితరాముదితగుణగణావతారసువిజయఃప్రియవ్రతమాదిపురుషస్తంసదయహా
సావలోకఇతిహోవాచ॥ ౧౦॥ బ్రహ్మా॥ శ్లో॥ నిబోధతాతేదమృతంబ్రవీమిమాసూయితుందేవమర్హస్యప్ర

మంగ్రహిష్యన్ - ప్రాగపిశ్రీవాసుదేవఏవనిరంతరసమాధియోగేనచిత్తైకాగ్ర్యేణ సమావేశితః సమర్పితః - సకలకార
కాణామింద్రియాణామాయాః క్రియాస్తాసాంకలాపోయేనసః - యద్యపితత్పిత్రోక్తంనప్రత్యాఖ్యేయం- తథాపితదధికరణే
రాజ్యాధికారేఅసతఃమిథ్యాభూతాదపిరాజ్యప్రపంచాదాత్మనఃపరాభవమాలోచయన్ నాభ్యనందత్॥ ౬॥ అథ హేతి॥
గుణవిసర్గస్యగుణసృష్టేః- పరిబృంహణంసమృద్ధిః - తదనుచింతయావ్యవసితస్సకలజగతామభిప్రాయో యేనసః - య
థారాజ్ఞాచారైః మండలేశ్వరాణామభిప్రాయోనిశ్చీయతే - తద్వదఖిలైర్నిగమైర్మూర్తైః మద్భి ర్వేదైర్నిజగణైశ్చమ
రీచ్యాదిభిఃపరివృతఃసత్యలోకాదవతీర్ణః॥ ౭॥ సఇతి॥ సచబ్రహ్మాతత్ర తత్రోడుపతిశ్చంద్రఇవప్రకాశమానో గంధమాద
నస్యద్రోణీందరీమవభాసయన్ ఉపసర్పేత్యన్వయః - అమరపరివృఢైః దేవేంద్రాదిభిః॥ ౮॥ తత్రేతి॥ హంసయానేనోపల
క్షణేనఏనంపితరముపలభమానఃమత్పితాయమితిలక్షయన్ - పితాపుత్రాభ్యాం మనుప్రియవ్రతాభ్యాం సహ కృతాంజలి
స్సన్ సహసైవాభ్యుత్థాయఅర్హణేన పూజయాసహోపతస్థేతిష్ఠావచ - ప్రియవ్రతంతథామందరద్రోణ్యాం నారద
ఉపదిశతి- మనుశ్చతంనేతుమాత్మస్థితిఇతిజ్ఞాతవ్యం॥ ౯॥ భగవానితి॥ హేభారతభగవానాదిపురుషో బ్రహ్మాపి తంప్రియవ్ర
తమితిహోవాచేత్యన్వయః - తేననారదేనఉపనీతమర్హణంయస్య-సూక్తవాకేనయథోచితవాక్యేన - అతిశయేనఉదితా

వర్ణితా- గుణగతాః అవతారాః- సువిజయాస్సర్వోత్కర్షాః యస్య॥౧౦॥ ప్రవృత్తివిషయం మద్వాక్యం ప్రతికూలం మత్వా మయ్యసూయాం కరిష్యతీతి శంకమానో నాహమేవం వదామి కింతు మన్ముఖేన శ్రీహరిరేవ త్వా మాజ్ఞాపయతీతి వదన్ ప్రవృత్తినివృత్తిరహస్యమాహ నవభిః ॥ నిబోధేతి॥ ఋతం సత్యం అప్రమేయం దేవం అసూయితుం దోషారోపణేన ద్రష్టుం మార్హసి తేవయం- తతః తాత ఏషః త్వద్గురుః మహర్షిశ్చ దిష్టం ఆదిష్టం ఆజ్ఞాం వివశాః అస్వతంత్రాస్సంతో వహామ॥౧౧॥ ఏవమశక్యమేవాహ చతుర్భిః॥ నేతి॥ తస్య కృతం తేన నిర్మితం తం తనుభృత్ జీవః తపఆదిభిః విహంతుం అన్యథా కర్తుం నవిభూయాత్ ప్రభుర్న భవేత్ - మనీషయా సామాదిబుద్ధిబలేన పరతః బలవదాశ్రయాత్॥ ౧౨॥ తత్ర దేహయోగే తావత్పారతంత్ర్యం ప్రసిద్ధమిత్యాహ॥ భవాయేతి॥ భవః జన్మ భవాద్యర్థం అవ్యక్తేన ఈశ్వరేణాదిష్టం దత్తం దేహయోగం జనతా జీవసమూహః - సదా ధత్తే నత్వన్యథా కర్తుం శక్నోతీతి- అంగ హే ప్రియవ్రత॥౧౩॥ కర్మకరణేపి పారతంత్ర్యమాహ॥ యదితి॥ యస్య వాచి వేదలక్షణాయాం తంత్యాం దామన్యాం గుణాస్సత్వాదయః తత్పూర్వకాణి చ యాని కర్మాణి తన్నిబంధకత్వైర్దామభిః బ్రాహ్మణాదిశబ్దైః సుదుస్తరైస్సుదృఢైః - హే వత్స వయం సర్వే సుయోజితాః నిబద్ధాస్సంతః తస్మై ఈశ్వరాయ బలిం వహామ తదిచ్ఛయా కర్మ కుర్మః నసి నాసికాయాం ప్రోతాః బద్ధాస్సంతః చతుష్పదః బలీవర్దాః యథా వద్విపదే పురుషాయ॥ ౧౪॥ భోగేపి పారతంత్ర్యమాహ॥ ఈశేతి॥ ఈశాభిసృష్టం ఈశ్వరేణ విసృష్టం దత్తమేవ అంగ హే ప్రియవ్రత అవరుధ్మహే స్వీకుర్మః యథా స్వామినా దత్తమేవ కణికాది బలీవర్దాః భక్షయంతి న స్వేచ్ఛయా తద్వత్- న చైవం వైషమ్యమీశ్వరస్య - యతో గుణక

మేయమ్ । వయం భవాంస్తే తత ఏష మహర్షిర్వహామ సర్వే వివశా యస్య దిష్టమ్॥ ౧౧॥ న తస్య కశ్చిత్తపసా
విద్యయా వా న యోగవీర్యేణ మనీషయా వా ॥ నైవార్థధర్మైః పరతస్స్వతో వా కృతం విహంతుం తనుభృద్వి
భూయాత్॥౧౨॥ భవాయ నాశాయ చ కర్మ కర్తుం శోకాయ మోహాయ సదా భయాయ । సుఖాయ దుఃఖా
య చ దేహయోగమవ్యక్తదిష్టం జనతాంగ ధత్తే॥ ౧౩॥ యద్వాచి తంత్యాం గుణకర్మదామభి స్సుదుస్తరై
ర్వత్స వయం సుయోజితాః । సర్వే వహామో బలిమీశ్వరాయ ప్రోతా నసీవ ద్విపదే చతుష్పదః॥ ౧౪॥ ఈశా
భిసృష్టం హ్యవరుధ్మహేఽంగ దుఃఖం సుఖం వా గుణకర్మసంగాత్ । ఆస్థాయ తత్తద్యదయుంక్త నాథ శ్చక్షు
ష్మతాంధా ఇవ నీయమానాః ॥ ౧౫ ॥ ముక్తోపి తావద్బిభృయాత్స్వదేహ మారబ్ధమశ్నన్నభిమానశూన్యః।
యథానుభూతం ప్రతియాతనిద్రః కింత్వన్యదేహాయ గుణాన్న వృంక్తే॥ ౧౬॥ భయం ప్రమత్తస్య వనేష్వ
పి స్యాద్యతస్స ఆస్తే సహషట్సపత్నః । జితేంద్రియస్యాత్మరతేర్బుధస్య గృహాశ్రమః కిన్ను కరోత్యవద్యం॥
౧౭॥ యష్షట్సపత్నాన్విజిగీషమాణో గృహేషు నిర్విశ్య యతేత పూర్వమ్। అత్యేతి దుర్గాశ్రిత ఊర్జితారీన్
క్షీణేషు కామం విచరేద్విపశ్చిత్॥౧౮॥ త్వం త్వబ్జనాభాంఘ్రిసరోజకోశ దుర్గాశ్రితో నిర్జితషట్సపత్నః।
భుంక్ష్వేహ భోగాన్ పురుషాతిదిష్టాన్ విముక్తసంగః ప్రకృతిం భజస్వ॥ ౧౯॥ శ్రీశుకః॥ గద్య॥ ఇతి సమభిహి

ర్మసంగాత్ నాథో యద్యత్ దేవతిర్యగాదిలక్షణం దేహమయుంక్త యోజితవాన్ తత్తదాస్థాయ స్వీకృత్య- యథా అంధాశ్చక్షుష్మతా ఛాయామాతపం వా నీయమానాస్సంతః ॥ ౧౫ ॥ నన్వేతత్సర్వం అవిదుష ఏవ సత్యం న విదుష ఇత్యాశంక్యాహ॥ ముక్తోపీతి॥ యావత్ప్రారబ్ధం కర్మ తావత్ - యథా స్వప్నేనుభూతం ప్రతియాతనిద్రః గతనిద్రః- అభిమానశూన్య ఏవానుస్మరతి- తద్వత్ ఇహ భోగవాసనయా పునర్జన్మ భవేత్ తత్రాహ- కింతు దేహాంతరారంభకాన్ గుణాన్ కర్మాణి వాసనాశ్చ న వృంక్తే న సంభజతే॥ ౧౬॥ నను గృహే వర్తమానస్య భోగాన్ భుంజానస్య స్వతో భిమానాభావః మోక్షో వా - అతస్తత్త్యాగేన వనవాసో వాప్యయుక్తస్తత్రాహ॥ భయమితి॥ భయం సంసారః స్యాదేవ- ప్రమత్తస్య అజితేంద్రియస్య - వనేష్వపి సంగభియా వనాద్వనాంతరం గచ్ఛతోపీత్యర్థః - సహైవ షట్సపత్నైః శ్రవోమనోబుద్ధీంద్రియాణి చ యస్య స తథాభూత ఏవ - వనేష్వపి యత ఆస్తే - బుధత్వేన జితేంద్రియత్వాదాత్మారామస్య అవద్యం రాగాదిదోషం కిం కరోతి న కరోత్యేవ ॥ ౧౭ ॥ నను గృహే వసతః పురుషస్య రాగాదయస్సంభవంతి న తు వన ఇత్యాశంక్యాహ॥ య ఇతి॥ యో విజిగీషమాణస్సపూర్వం గృహేషు స్థిత్వా తేషామత్యంతనిబోధమకుర్వన్ జేతుం యతేత - క్షీణేష్వరిషు కామం గృహే అన్యత్ర వా విచరేత్ - యతో లోకే ఊర్జితానరీన్ దుర్గాశ్రిత ఏవాత్యేతి జయతి పశ్చాత్ దుర్గే అన్యత్ర వా వర్తేత - యుద్ధే తేషాం ప్రహరేదిత్యర్థః ॥ ౧౮॥ త్వమితి- ఇదం చ గృహాదుర్గాశ్రయణం ప్రాకృతానాం - త్వం తు అబ్జనాభస్యాంఘ్రిసరోజకోశ ఏవ దుర్గం తదాశ్రితః అత ఏవ నిర్జితషట్సపత్నశ్చ - తథాపి ప్రభుణా ఈశ్వరేణాతిదిష్టాన్ దత్తాన్ భోగాన్ తావద్భుంక్ష్వ - పశ్చాద్విముక్తసం

గస్సన్ - ప్రకృతిః స్వరూపం భజస్వ ఆత్మనిష్ఠో భవేత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ ఇతీతి ॥ ఆత్మనస్తు లోలఘుతయా అల్పతయా - తచ్ఛాసన మంగీచకార - యద్వా - ఆత్మనో యదనుశాసనం తత్ అలఘుతయా గౌరవేణ బాఢం తథాస్తు సమభిహితః కరిష్యామీత్యవనత కంధరస్సన్ జగ్రాహ ॥ ౨౦ ॥ భగవానితి ॥ మనునా సంతుష్టేన ఉపకల్పితా పూజా యస్య - ప్రియవ్రతస్య యోగభ్రంశా న్నారదస్య చ శిష్యనాశాత్ కుటిల మీక్షణం సంభవతీతి తత్తునాస్తీత్యాహ ॥ అవిషమం యథా భవతి తథా తయోరభి సమీక్షమాణయోస్సతోః ఆత్మనస్స్వస్య గవస్థానం అవాఙ్మనసయోరవిషయం నివాసం - సాక్షాంతే అవాక్ వాచామగోచరం కథంచిన్మనసః సంక్షయం విషయం అతః అవ్యవహృతం - వ్యవహారశూన్యం బ్రహ్మ అనివృత్తం ప్రవర్తయన్ వ్యవహారా ద్విషణ్ణస్సన్ వ్యవహారాతీతం స్వరూపం చింతయన్ అంతర్హిత ఇత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ మనురితి ॥ పుత్రమభిషిచ్యావనయాస్యామీ త్యేవం యో మనోరథః - స పరేణ బ్రహ్మణైవ ప్రతిసంధితః సంపాదితో యస్య సః - నారదస్యానుమతేన రాజ్యే స్థాపయిత్వా అతివిషమః ఇదు స్తరో యో విషయవిషజలాశయః గృహాంతస్యాశా చిక్ ప్రవృత్తివాసనా భోగేచ్ఛా వా - తస్యా ఉపరతో భూత్ ॥ ౨౨ ॥ యత్ప్రవృత్తం గృహే కథను రమతే ఇతి తత్ ప్రక్తముత్తర ముపసంహరతి ॥ ఇతీతి ॥ ఇతిహ వావ ఇత్యర్థమేవ హి - అధిని

తో మహాభాగవతో భగవత శ్రీభువనగురో రనుశాసన మాత్మనో లఘుతయా వనతశిరో ధరో బాఢమితి స బహుమానముపాహ ॥ ౨౦ ॥ భగవానపి మనునా యథావదుపకల్పితాపచితిః ప్రియవ్రతనారదయోరవిషమ మభి సమీక్షమాణ యోరాత్మ నస్సమవస్థాన మవాఙ్మనస క్షయమవ్యవ హృతం ప్రవర్తయన్న గమత్ ॥ ౨౧ ॥ మనురపి పరేణైవం ప్రతిసంధితమనోరథః సురర్షివరానుమతే నాత్మజమఖిల ధరామండల స్థితిగు ప్తయే స్థాప్య స్వయమతివిషమవిషయవిషజలాశయాశాయా ఉపరరామ ॥ ౨౨ ॥ ఇతిహవావ స జగతీపతి రీశ్వరేచ్ఛయాధినివేశిత కర్మాధికారో ఖిలజగద్బంధధ్వంసనపరానుభావస్య భగవత ఆదిపురుషస్యాంఘ్రియుగ ళానవరతధ్యానానుభావేన పరిరంధితకషాయా శయో వదాతోభిమానవర్ధనో మహతాం మహీతలమను శశాస ॥ ౨౩ ॥ అథ స దుహితరం ప్రజాపతేర్విశ్వకర్మణ ఉపయేమే బర్హిష్మతీం నామ - తస్యాము హ వావా త్మజానాత్మనస్సమాన గుణశీలకర్మరూపవీర్యోదారాన్ దశ సంభావయాం బభూవ - కన్యాం చ యవీయసీ మూర్జస్వతీం నామ ॥ ౨౪ ॥ ఆగ్నీధ్రేధ్మజిహ్వయజ్ఞబాహు మహావీర హిరణ్యరేతో ఘృత పృష్ఠసవన మేధా తిథి వీతిహోత్ర కవయ ఇతి సర్వ ఏవాగ్ని నామానః ॥ ౨౫ ॥ ఏతేషాం కవిర్మహావీరస్సవన ఇతి త్రయ ఆస న్నూర్ధ్వరేతసస్త ఆత్మవిద్యాయా మర్భభావాదారభ్య కృతపరిచయాః పారమహంస్య మేవాశ్రమమ భజన్ ॥ ౨౬ ॥ తస్మిన్ను హవావా ఉపశమశీలాః పరమర్షయః సకలజీవనికాయావాసస్య భగవతో వా సుదేవస్య భవభీతానాం శరణభూతస్య శ్రీమచ్చరణార విందా విరత స్మరణావిగళిత పరమభక్తియోగా నుభావేన పరిభావితాంతర్హృదయాధిగతే భగవతి సర్వేషాం భూతానామాత్మభూతే ప్రత్యగాత్మన్యే వాత్మనస్తాదాత్మ్య మవిశేషేణ సమీయుః ॥ ౨౭ ॥ అన్యస్యామపి జాయాయాం త్రయః పుత్రా ఆసన్ ఉత్త మస్తామసో రైవత ఇతి మన్వంతరాధిపతయః ॥ ౨౮ ॥ ఏవముపశమాయనేషు స్వతనయేష్వథ జగతీపతిర్జగతీ మర్బుదాన్యేకాదశ పరివత్సరాణా మవ్యాహతాఖిలపురుషకార సారసంభృత దోర్దండయుగళా పీడితకౌ

వేశితః ప్రాపితః కర్మాధికారో యస్య - అఖిలస్య జగతో బంధధ్వంసనపరః అనుభావో యస్య తస్య - యదంఘ్రియుగళం తస్య అనవరతధ్యానం - తదనుభావేన పరిరంధితకషాయః దగ్ధరాగాదిమలః ఆశయో యస్య - అతః అవదాతః శుద్ధోఽపి మహ తాం బ్రహ్మాదీనాం ఆజ్ఞాపాలనేన మానవర్ధనః ॥ ౨౩ ॥ అథేతి ॥ ఉ ఇతి విస్మయే హ ఇతి ప్రసిద్ధౌ వావేతి నిశ్చయే - ఆత్మనా సమా నైశ్శీలాదిభిః - ఉదారాన్ మహతః దశపుత్రాన్ జనయామాస ॥ ౨౪ ॥ తానాహ ॥ ఆగ్నీధ్రేతి ॥ అగ్నీనాం నామాని యేషాం తే అగ్ని నామానః ॥ ౨౫ ॥ ఏతేషామితి ॥ అర్భభావాద్బాల్యాదారభ్య ॥ ౨౬ ॥ తస్మిన్నితి ॥ తస్మిన్ పారమహంస్యాశ్రమే శ్రీ మచ్చరణారవిందయో రనవరతస్మరణేన అవిగళితః అఖండితః యః పరమో భక్తియోగః తస్యానుభావేన విశోధితాంతః కరణే ప్రతీతో యో భగవాన్ తస్మిన్నాత్మనః త్వంపదార్థస్య తాదాత్మ్యం అవిశేషేణ - విశేషో దేహాద్యుపాధిః తదపోహేన ప్రా పుః ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ఏవమితి ॥ ఉపశమ మార్గ మేషు సత్సు దశకోటిభిరేక మర్బుదం తాదృశాని వర్షాణాం ఏకాదశార్బుదాని జగతీం బుభుజ ఇత్యన్వయః - రాజ్ఞో ధర్మపాలనవిషయ భోగప్రభావై ర్భావ్యం - తత్ర అనాయాసేన నైపుణ్యేన పాలనమా హ - అవ్యాహతాః అఖిలాః పురుషకారాః పౌరుషాణి యస్మాత్ తేన సారబలేన సంభృతౌ పుష్టౌ ... యౌ దోర్యుగ

శం తేనాపీడితః ఆకృష్టః మౌర్వీగుణః - తస్యాస్తనితం టంకారః తేనైవ యుద్ధం వినా విరమితా నిరస్తాః ధర్మప్రతిపక్షాః యేన. భోగాతిశయమాహ - బర్హిష్మత్యాః స్వభార్యాయాః అనుదినమేధమానైః ప్రమోదాదిభిః పరాభూయమానవివేక ఇవ అతపవనిషయాసక్త్యా ఆత్మానమనవబుధ్యమాన ఇవ బుభుజే - తత్ర ప్రమోదః పతిం దృష్ట్వా హర్షః - తతః ప్రసరణం అభ్యుత్థానాదిలీలాకృతో యోషిణ్యాం యోషిత్స్వభావకృత శృంగారానుభావప్రకాశనం - తతోపి వ్రీడయా ప్రముషితాః సంకోచితాః హాసావలోకాః తతో రుచిరక్ష్వేళాదయః పరిహాసక వాక్యాని తైః ॥ ౨౯ ॥ ప్రభావాతిశయమాహ ॥ యావదితి ॥ యావద్వసుధాతలం లోకాలోకపర్యంత మవభాసయతి మేరుం ధ్రువం ప్రదక్షిణీకుర్వన్ ఆదిత్యస్తస్మిన్నర్ధే నైవోపలక్షితం - ప్రతపతి ప్రకాశయతి - అర్ధేనాచ్ఛాదయతి తమసా ఆవృణోతి - తథాపీతి యః పతంగస్సూర్య ఇవ పర్యక్రామత్ నచేదమసంభావితం యతో భగవదుపాసనోపచితః అతిపురుషః పురుషాననతిక్రాంతః ప్రభావో యస్య ॥ ౩౧ ॥ యేవా ఇతి - నైఉపాత్రప్రసిద్ధా - తస్య రథచక్రాగ్రకృతాః పరిఖాతాః గర్తాః యతః నైరేవకృతాః ॥ ౩౧ ॥ తేషామితి ॥ తేషాంపరిమాణం శృణ్వితి శేషః - పూర్వస్య యద్విస్తారమానం ఉత్తరస్తతో ద్విగుణేన విస్తారమానేనేత్యేవం సింధుభ్యో బహిస్సమం

దండమౌర్వీగుణస్తనిత విరమిత ధర్మప్రతిపక్షో బర్హిష్మత్యాశ్చానుదిన మేధమాన ప్రమోద ప్రసరణ యౌషణ్య వ్రీడా ప్రముషిత హాసావలోక రుచిర క్ష్వేళాదిభిః పరాభూయమాన వివేకో నవబుధ్యమాన ఇవ మహామనా బుభుజే ॥ ౨౯ ॥ యావదవభాస యతి సురగిరిమను పరిక్రామన్ భగవానాదిత్యో వసుధాతలమర్ధేనైవ ప్రతపత్యర్ధేనాచ్ఛాదయతి - తదాహి భగవదుపాసనోపచితాతిపురుష ప్రభావస్తదభినందన్ సమజవేన రథేన జ్యోతిర్మయేన రజనీమపి దినం కరిష్యామీతి సప్తకృత్వస్తరణిమనుపర్యక్రామద్ద్వితీయ ఇవ పతంగః ॥ ౩౦ ॥ యేవా ఉహ తద్రథచరణ నేమికృత పరిఖాతాస్తే సప్తసింధవ ఆసన్ - యత ఏవ కృతాస్సప్తభువో ద్వీపాః జంబూప్లక్ష శాల్మలికుశక్రౌంచ శాకపుష్కరసంజ్ఞాః ॥ ౩౧ ॥ తేషాం పరిమాణం పూర్వస్మాదుత్తరోత్తరో యథాసంఖ్యం ద్విగుణేన బహిః సమంతత ఉపక్లృప్తాః ॥ ౩౨ ॥ క్షారోదేక్షురసోదసురోదఘృతోదక్షీరోదదధిమండోదశుద్ధోదాస్సప్త జలధయః సప్తద్వీప పరిఖా అభ్యంతర ద్వీపసమానా ఏకైకశ్యో యథానుపూర్వం సప్తస్వపి బహిర్ద్వీపేషు పృథక్పృథక్పరిత ఉపకల్పితాః - తేషు జంబ్వాదిషు బర్హిష్మతీపతిరనువ్రతానాత్మజానాగ్నీధ్రేధ్మజిహ్వ యజ్ఞబాహు హిరణ్యరేతో ఘృతపృష్ఠ మేధాతిథి వీతిహోత్ర సంజ్ఞాన్ యథా సంఖ్యేనైకైకస్మిన్నేకమేక మేవాధిపతిం విదధే ॥ ౩౩ ॥ దుహితరం చోర్జస్వతీం నామోశనసే ప్రాయచ్ఛత్ - యస్యామాసీద్దేవయానీ నామ కావ్యసుతా ॥ ౩౪ ॥ శ్లో ॥ నైవంవిధః పురుషకార ఉరుక్రమస్య పుంసాం తదంఘ్రిరజసా జితషడ్గుణానామ్ । చిత్రం విదూరవిగతస్సకృదాదదీత యన్నామధేయమధునా స జహాతి బంధం ॥ ౩౫ ॥ ౫ ॥ స ఏవమపరిమితబలపరాక్రమ ఏకదా తు దేవర్షిచరణానుశయనానుపతితగుణవిసర్గ సంసర్గేణానిర్వృతమివాత్మానం మన్యమాన ఆత్మనిర్వేద ఇదమాహ - అహో అసాధ్వనుష్ఠితం యదభినివేశితోహమింద్రియైరవిద్యా విరచితవిషమ విషయాంధకూపే - తదలమలమముష్యా వనితాయా వినోద మృగం మాం ధిగ్ధిగితి గర్హయాంచకార ॥ ౩౬ ॥ పరదేవతా ప్రసాదాధిగతాత్మ ప్రత్యవమర్శ

తతః ఉపక్లృప్తాః రచితాః ॥ ౩౨ ॥ యథా యథా సింధుభ్యో బహిరేకైకశో ద్వీపాః ఏవం ద్వీపానామపి బహిస్సింధవ ఇత్యాహ ॥ క్షారోదేతి ॥ దధిమండః మథితం దధి - ఏతే సప్త జలధయః సప్తద్వీపానాం పరిఖా ఇవ అభ్యంతరైస్తైస్సంవేష్టితా యే ద్వీపాః తైస్సమానాః విస్తారతో బహిరంతః పృథక్ పృథక్ అసంకీర్ణతయా ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ అహో ఆశ్చర్యం రాజ్ఞః సామర్థ్యమితి పరీక్షిదభిప్రాయజ్ఞో భగవాన్ బాదరాయణిరాహ ॥ నైవమితి ॥ జితాష్షడ్గుణాః ఇంద్రియాణి షడూర్మయో వా యైస్తేషాం - ఏవంవిధః పురుషకార ఇతి న చిత్రం - నాసంభావితం - విదూరవిగతః అంత్యజోపి - యస్య ఉరుక్రమస్య నామ - సకృదుచ్చారయేద్యః సః - అధునా తత్క్షణమేవ బంధం సంసారం - తత్త్వమితి పాఠే ప్యయమేవార్థః - పాఠాంతరే తత్త్వం చాండాలత్వం - జహాతి శుద్ధో భవతీత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ తస్య పరాక్రమముపసంహరన్ నివృత్తిక్రమమాహ ॥ స ఇతి ॥ దేవర్షిచరణయోరనుశయనమనుసేవా ఉపపత్తిః తదనుపతితో యో గుణవిసర్గః రాజ్యాది ప్రపంచః - తత్సంసర్గేణ ఆత్మనిమనసి నిర్వేదో యస్య - ఏ.యా అసాధ్వనుష్ఠితం - యత్ యతః - అభినివేశితః తత్ తతః - అలమలం - విషయైర్వినోద మృగం మర్కటం ॥ ౩౬ ॥ పరదేవతేతి ॥ పరదేవతాయాః శ్రీహరేః - ప్రసాదేన అధిగతః ప్రాప్తో యః - ఆత్మప్రత్యవమర్శః వివేకః - తేన నారదస్య పదవీం -

తదుపదిష్టమార్గమేవ - పునరనుససారేత్యన్వయః - కింకృత్వా - అనుగతేభ్యః పుత్రేభ్యః - ఇమాంపృథ్వీంవిభజ్య - భుక్తభో గోయస్యాంతాం - సమహిషీంమహావిభూతిం సామ్రాజ్య సంపత్సహితాం - మృతకశరీరమివ పరిత్యజ్య - తత్ర హేతుః హృదినిహితోఽనిర్వేదోయేన - హృదీత్యస్య ఉత్తరత్రాప్యన్వయః - హృదిగృహీతః చింతితః రుచిరః హరేర్విహారః తేనా నుభావః త్యాగసామర్థ్యంయస్య ॥ ౩౭ ॥ తస్యేతి ॥ తస్యమహిమోపనిబంధనశ్లోకాః - పూర్వసిద్ధాః కథ్యంతే- యథా॥ త్రు ॥ తదస్యైవశ్లోకో భవతీతి ॥ ౩౮ ॥ ప్రియవ్రతేతి ॥ కోనామకుర్యాత్ ఛాయాఘ్నాన్ తమోనిరస్యన్ ॥ ౩౯ ॥ భూసంస్థా నమితి ॥ భూసంస్థానంద్వీపైర్యేనకృతం - సరిద్గిరివనాదిభిస్సీమాచయేనకృతా - భూతానాంనిర్వృత్త్యై సుఖాయఅవివా దాయ ॥ ౪౦ ॥ భౌమమితి ॥ భౌమంపాతాళజం - దివ్యంస్వర్గజం- మానుషంమర్త్యలోకజం- మహత్త్వంవై భవం-యోని రయతుల్యంమేనే - పురుషానుజదాసవిష్ణుభక్తాః - తదేవప్రియాయస్యేతి ॥ ౪౧ ॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - ప్రథమాధ్యా యవ్యాఖ్యా ॥ శ్లో ॥ ద్వితీయేప్రోక్తమాగ్నీధ్రచరిత్రంస్త్రైణసన్మతమ్ । పత్న్యాంయంపూర్వచిత్త్యాం యోనాభి ముఖ్యాన జీజనత్ ॥ అస్మిన్వంశేప్రసిద్ధోఽయమాగ్నీధ్రః స్త్రైణపుంగవః । విహసన్నివతస్యేదంచరితంమునిరబ్రవీత్ ॥ ఏవమితి॥ జంబూ నేనానుగతేభ్యః పుత్రేభ్య ఇమాం యథాదాయం విభజ్యభుక్తభోగాంచ మహిషీం మృతకమివ సమహా విభూతిమసహాయస్స్వయంవిహితనిర్వేదో హృది గృహీతరుచిర హరి విహారానుభావో భగవతో నారదస్య పదవీంపునరేవానుససార ॥ ౩౭ ॥ తస్యహవా ఏతేశ్లోకాః ॥ ౩౮ ॥ శ్లో ॥ ప్రియవ్రతకృతంకర్మకోనుకుర్యా ద్వినేశ్వరమ్ । యోనేమినిమ్నైరకరోచ్ఛాయాఘ్నన్ సప్తవారిధీన్ ॥ ౩౯ ॥ భూసంస్థానంకృతంయేనస రిద్గిరివనాదిభిః । సీమాచభూతనిర్వృత్త్యై ద్వీపేద్వీపేవిభాగశః ॥ ౪౦ ॥ భౌమందివ్యంమానుషంచమహ త్త్వంయోగకర్మజమ్ । యశ్చక్రేనిరయౌపమ్యంపురుషానుజనప్రియః ॥ ౪౧ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే సంచమ స్కంధే - ప్రథమోఽధ్యాయః. ... ... ✻

శ్రీశుకః॥ ఏవంపితరిసన్నివృత్తేతదనుశాసనే సంవర్తమాన ఆగ్నీధ్రోజంబూద్వీపౌకసః ప్రజాఔరసవద్ధ ర్మావేక్షమాణః పర్యగోపాయత్ ॥ ౧ ॥ సచకదాచిత్పితృలోకకామః- సురవరవనితా క్రీడాచలద్రోణ్యాం। భగవంతంవిశ్వసృజాంపతిమాభృతపరిచర్యోపకరణఆత్మైకాగ్ర్యేణ తపసారాధయాంబభూవ ॥ ౨ ॥ తదు పలభ్య భగవానాదిపురుషః - సదసిగాయంతీంపూర్వచిత్తింనామాప్సరసమభియాపయామాస ॥ ౩ ॥ సాచ తదాశ్రమోపవనమతిరమణీయం వివిధనిబిడవిటపి విటపాశ్లిష్టనికట పురటలతారూఢ స్థలవిహంగమ మిథు నప్రోచ్యమానశ్రుతిభిః ప్రతిబోధ్యమాన సలిలకుక్కుట కారండవ బకకలహంసాది భిర్విచిత్ర ముపకూజితా మలజలాశయ కమలాకరముపబభ్రామ ॥ ౪ ॥ తస్యాస్సులలితగమన పదవిన్యాసగత విలాసాయాః శ్చానుప దంఘుణఘుణాయమాన రుచిరచరణాభరణ స్వనముపాకర్ణ్యనర దేవకుమారః సమాధియోగే నామీలిత నయననళినముకుళ యుగళమీషద్వికచయ్య వ్యాచష్ట ॥ ౫ ॥ తామేవావిదూరే మధుకరీమివ సుమనస ఉపజి ఘ్రంతీం - దివిజమనుజమనోనయనాహ్లాదదుఘైర్గతివిహారవినయావలోకైః సుస్వరాక్షరావయవైః మనసి

ద్వీపమోకోయాసాంతాః - ప్రజాః పుత్రవత్పాలయామాస - ధర్మావేక్షమాణః ధర్మమవేక్షమాణఇత్యర్థః ॥ ౧ ॥ స ఇతి॥ పితృ లోకకామః పుత్రకామః - సురవరాణాంవనితాస్తాసాం ఆక్రీడాచలః మందరః తస్యద్రోణ్యాం - ఆహృతాని పరిచర్యోపకర ణానిపుష్పాదీనియేన ॥ ౨ ॥ తదితి॥ తదుపలభ్యజ్ఞాత్వా - బ్రహ్మాఅభియాపయామాససంభోగార్థం ప్రస్థాపయామాస ॥ ౩ ॥ సేతి ॥ సాచతదాశ్రమోపవనముప బభ్రామేత్యన్వయః - రమణీయత్వమేవాహ - వివిధాశ్చనిబిడాశ్చయేవిటపినః తేషాం విటపాః తేషుసంశ్లిష్టాః - నికటపురటలతాః సన్నికృష్టస్వర్ణవల్ల్యః - తాస్వారూఢాః - స్థలవిహంగాః మయూరాదయః- తే షాంమిథునైః - ప్రోచ్యమానాభిః శ్రుతిభిరుచ్చార్యమాణైః షడ్జాదిభిః స్వరైః - ప్రతిబోధ్యమానాయేసలిల కుక్కుటాదయః తై ర్విచిత్రంయథాతథా - ఉపకూజితానాదితాః - అమలాజలాశయాః - తేషుకమలాని తేషామాకరముపవనం ॥ ౪॥ తస్యాఇ తి ॥ సులలితేగమనేయేపదవిన్యాసాః తైర్గతోవిలాసోయస్యాః - చకారస్తస్యాశ్చేత్యేకవాక్యత్వాయ - ఘుణఘుణేతిధ్వనిర కుర్వతోరుచిరస్య చరణాభరణస్యస్వనం అమీలితే నయనేఏవ నళినముకుళే తయోర్యుగళం - ఈషద్వికచయ్య కించిదున్మీ ల్యవ్యాచష్టదదర్శ ॥ ౫ ॥ తామితి॥ తామేవదేవీం మకరధ్వజస్యవశముపనీతస్సన్ జడవదితిహావక్ష్యమాణాందశ శ్లోకీముపాచ జాడ్యానుకరణంచవైదగ్ధ్యేనతద్వశీకరణార్థం - దివిజానాందేవానాంమనుజానాంచ యానిమనాంసినయనానిచ - తే

శ్లో॥ తృతీయేచరితంనాభేఃపరమంమంగళమీర్యతే। యస్యయజ్ఞే ప్రతీతస్సన్ ప్రత్రోఽభూదృషభో హరిః॥ నాభిరితి॥ నాభిః ఆగ్నీధ్రసుతః అపుత్రయా మేరుదేవ్యా భార్యయాసహ ॥ ౧ ॥ తస్యేతి ॥ ప్రవర్గ్యా సంజ్ఞికేషుకర్మసుక్రియమాణేషు ద్రవ్యాదయస్తు తద్యోగాః ఉపాయాః - తేషామనుపపత్త్యా సంపత్త్యాచురధిగమః దుష్ప్రాప్యోఽపి భాగవతేషు కృపాళుత యాసుప్రతీకః శోభనావయవస్సన్ ఆత్మానమావిశ్చకార అపరాజిత స్వతంత్రం నిజభక్తానాం యే అభిప్రేతా అర్థాః - తే షాంవిధిత్సయాఽపూహీతం ఆకృష్టం హృదయంచిత్తంయస్య - హృదయంగమం సుఖకరం యతో మనోనయనానానందయతియే అవయవాః తైరభిరామం సుందరం॥ ౨॥ అథేతి ॥ అథ హేత్యాదినిపాతబాహుళ్యం వాక్యాలంకారాయ ఆవిష్కృతం భుజానాం యుగళద్వయం చతుష్టయం యేన హిరణ్మయః తేజోమయః పురుషేషు విశిష్యత ఇతి తథా పురుషోత్తమమిత్యర్థః - అర్హణేన అర్ఘ్యేణ సహోపతస్థుః అభజన్నిత్యన్వయః విలసత్ శ్రీవత్స ఏవ లలామం చిహ్నం యస్య - దరవరః శంఖశ్రేష్ఠః వనరుహం పద్మం అమ్బారిః చక్రం అమృతమణిః కౌస్తుభః- ఏవమాదిభిరుప లక్షితం స్ఫుటకరణాయే ప్రవరాః మణయః తన్మయాని యాని మకుటాదీని అంగానాం భూషణాని తైర్విభూషితం - బహుమానేద్దృష్టాంతః అధనా ఇవోత్తమంధనంనిధిం॥ ౩॥ అర్హసీత్యాదినానిగదేనస్తువంతి॥ అర్హసీతి॥ హే అర్హత్తమ పరిపూర్ణోఽపిత్వం అనుపథానాం భృత్యానా

శ్రీశుకః॥ నాభిరపత్యకామోఽప్రజయా మేరుదేవ్యా భగవంతం యజ్ఞపురుషమవహితాత్మాఽయజత ॥ ౧ ॥ తస్యహవావశ్రద్ధయా విశుద్ధభావేన యజతః ప్రవర్గ్యేషు ప్రచరత్సు ద్రవ్యదేశకాల మంత్రర్త్విగ్దక్షిణావిధానయోగోపపత్త్యా దురధిగమోఽపి భగవాన్ భాగవతవత్సలతయా సుప్రతీక ఆత్మానమపరాజితం నిజజనాభిప్రేతార్థ విధిత్సయా గృహీత హృదయో హృదయంగమం మనోనయనానంద నావయవాభిరామమావిశ్చకార ॥ ౨ ॥ అథహతమావిష్కృతభుజయుగళద్వయం హిరణ్మయం పురుషవిశేషం కనకకపిశకౌశేయాంబరధరం - ఉరసివిలసచ్ఛ్రీవత్స లలామం దరవరవనరుహ వనమాలాచ్ఛూర్యమృత మణిగదాభిరుపలక్షితం - స్ఫురత్కిరణప్రవరమణిమయ మకుటకుండల కటక కటిసూత్ర హార కేయూర నూపురాద్యంగభూషణ విభూషితం - ఋత్విక్సదస్య గృహపతయోఽధనా ఇవోత్తమధనముపలభ్య - సబహుమానమర్హణేన అవనతశీర్షాణ ఉపతస్థుః॥ ౩॥ అర్హసిముహురర్హత్తమార్హణమస్మాకమనుపథానాం నమో నమ ఇత్యేతావత్సదుపశిక్షితం కోఽర్హతి పుమాన్ ప్రకృతిగుణవ్యతికర మతిరనీశ ఈశ్వరపరస్య ప్రకృతిపురుషయోరర్వాక్తనాభిర్నామరూపాకృతిభిస్స్వరూపనిరూపణమ్ ॥ ౪ ॥ సకలజీవనికాయ వృజిన నిరసనశివతమప్రవర గుణగణైకదేశకథనాదృతే॥ ౫॥ పరిజనానురాగవిరచితశబల సంశబ్దస్తవ సలిలసితకిసలయతులసీదూర్వాంకురైరపిసంభృతయా సపర్యయా కిలపరమపరితుష్యసి ॥ ౬ ॥ అథానయాపినభవత ఇజ్యయోరుభారభరయా - సముచితమర్థమిహోపలభామహే ॥ ౭ ॥ ఆత్మనఏవానుసవనమంజసావ్యతిరేకేణ బోభూయమానా శేషపురుషార్థస్వరూపస్యకింతునాథాశిష ఆశాసానానామేతదభిసంరాధనమాత్రంభవి

తుమర్హసి॥ మస్మాకమర్హణంనుముహుః స్వయమేవస్వీకర్తుమర్హసి- నతువయంస్తోతుంశక్తా ఇత్యాహుః నమో నమ ఇత్యేతావదేవాస్మాకం సద్భిరుపలక్షితంశిక్షితం త్వద్రూపస్యదుర్విజ్ఞేయత్వాత్ తదేవాహుః - కోఽర్హతీతి ప్రకృతిగుణానాంవ్యతికరః ప్రపంచస్తేస్మిన్నేవ మతిర్యస్య అతఏవానీశః ప్రకృతిపురుషయోః పరస్య అతఏవేశ్వరస్య- అర్వాక్తనాభిః- త్వామస్పృశంతీభిః ప్రపంచాంతర్గతాభిః - నామచరూపంచ - ఆకృతిశ్చాకారః- తాభిస్తవస్వరూపనిరూపణం కర్తుంకోనామపుమానర్హతి॥౪॥సత్యేతావన్మాత్రమేవార్హతినాధికమిత్యాహుః ॥ సకలేతి ॥ సకలజీవనికాయస్యవృజినం నిరస్యంతీతితథా - శివతమాః ప్రవరాశ్చయేగుణగణాః - తేషామేకదేశస్తస్య- కథనాదృతే వినా- అధికంనార్హతి॥౫॥ వాఙ్మనసోరగోచరోఽపిత్వంభక్తానాంసులభఏవేత్యాహుః॥ పరిజనేతి॥ హే పరమ పరిజనైరనురాగేణ - విరచితా యేశబలసంశబ్దస్తవాః గద్గదాక్షరస్తుతయః సలిలం- సితకిసలయాశ్చ శుద్ధపల్లవాః- శితేతిపాఠే- శిలంకుశాదిమంజరీ - ఏవమాదిభిస్సంభృతయాసంపాదితయా - పూజయా కిలపరితుష్యసి॥ ౬॥ అథేతి॥ అథేతిప్రకారాంతరే- అన్యథాతు అనయా ఇజ్యయా యాగేనాపి - ఉరుభారభరయా అనేకాంగసమృద్ధయాపి - భవతస్సముచితం అపేక్షితం - ప్రయోజనం నైవపశ్యామః॥ ౭॥ ఆత్మన ఇతి॥ అత్ర హేతుః ఆత్మనస్స్వతఏవఅనుసవనం సర్వదా - అంజసా సాక్షాత్- అవ్యతిరేకేణ సమన్వయేన- బోభూయమానాః అతిశయేనభవంతః- యేఅశేషాః పురుషార్థాః- తే స్వరూపేయస్య - పరమానందస్య- నచైవం సత్యపియాగానర్థక్యమిత్యాహుః- కింత్వితి- సకామానా

మస్మాకమేవైతదుపయుజ్యతే- నతవేత్యర్థః॥ ౮॥ స్వోపయోగమేవప్రదర్శయతి॥ తదితి॥ పరమేభ్యోపి- పరమపురుషప్రకర్షయుక్తయాకరుణయా- ఉపకల్పయిష్యన్ సంపాదయిష్యన్ - చకారాత్ అనిమితం- నాపచితః అపచితః - అపూజిత ఏవ - పూజానపేక్షత్వాత్- స్వయమేవోపలక్షితః దృష్టోసి- ఇతరవత్ సాపేక్షవత్॥ ౯॥ అథేతి॥ యద్యపివరాన్ దాతుమావిర్భూతోసి- అథాపి హేఅర్హత్తమ- రాజర్షేః బర్హిషియజ్ఞే, నిజపురుషాణాం త్వద్భక్తానామస్మాకం- ఈక్షణవిషయోభవాన్ మహర్షిః- యస్మాయవా- ఆసీత్ తదాఅయమేవవరస్సంజాతః॥ ౧౦॥ దర్శనస్యగుణలాభతామాహుః॥ అసంగేతి॥ అసంగేనవైరాగ్యేణ నిశ్శితంయత్ జ్ఞానం, తదేవానిలః తేనవిధూతాః అశేషామలాయేషాం తే- అతోభవతఇవస్వభావోయేషాంతానేవాహుః, ఆత్మారామాణాం ఏవంభూతానాం మునీనామపిపరమమంగళాయనం గుణగణకథనమేవ - సతుదర్శనంయస్య అత స్తైరనవరతంపరిగుణితాః అభ్యస్తాః గుణగణాఃయస్యేతిసంబోధనం॥ ౧౧॥ దర్శనేనైవకృతార్థాః అపివరమేకంప్రార్థయాంతే॥ అథేతి ॥ స్మరణాయవివశానాం, త్వాంస్మర్తుమశక్తానాంనః ॥ ౧౨ ॥ అన్యచ్చప్రార్థనీయమస్తీత్యాహుః॥ కించేతి॥ ఆశిషాం ఐహికానాం, స్వర్గాపవర్గయోరపిఈశ్వరంత్వాం, ఉపధావతి - ప్రజాయామేవపురుషార్థఇతి ప్రత్యయోయస్య- అధనోయథాఫలీకరణంతుషకణాంకికమాశాసానః, ధనముపధావతి॥ ౧౩॥ ఇదంచనాతిచిత్రమిత్యాహుః॥

తుమర్హతి॥ ౮॥ తద్యథాబాలిశానాం స్వయమాత్మనశ్శ్రేయః పరమవిదుషాం పరమపురుష ప్రకర్షకరుణయాస్వమహిమానంచాపవర్గాఖ్యముపకల్పయిష్యన్ స్వయంచనాపచిత ఏవేతరవదిహోపలక్షితః ॥ ౯ ॥ అథాయమేవవరోహ్యర్హత్తమయర్హిబర్హిషి రాజర్షేర్వరదర్షభోభవాన్నిజపురుషేక్షణవిషయ ఆసీత్॥ ౧౦॥ అసంగనిశితజ్ఞానానలవిధూతాశేషమలానాం, భవత్స్వభావానామాత్మారామాణాం మునీనామనవరతపరిగుణితగుణగణపరమమంగళాయనగుణగణకథనోసి ॥ ౧౧ ॥ అథకథంచిత్స్ఖలనక్షుత్పతనజృంభణదురవస్థానాదిషు - వివశానాంనః ॥ శ్రీమచ్చరణారవిందస్మరణాయ- జ్వరమరణదశాయామపి సకలకశ్మలనిరసనాని- తవగుణకృతనామధేయాని- వచనగోచరాణిభవంతు॥ ౧౨॥ కించాయంరాజర్షిరపత్యకామః - ప్రజాంచభవాదృశీమాశాసానః - ఈశ్వరమాశిషాంస్వర్గాపవర్గయోరపిభవంతముపధావతి, ప్రజాయామేవపురుషార్థప్రత్యయః- ధనదమివాధనః ఫలీకరణమ్॥ ౧౩॥ కోవాఇహతేఽపరాజితోఽపరాజితోమాయయా నవసితపదవ్యానావృతమతిర్విషయవిషరయానావృతప్రకృతిరనుపాసితమహచ్చరణః॥ ౧౪ ॥ యదుహవావతవపునరదభ్రకర్తరిహ సమాహూతస్తత్రార్థధియాం మందానాం నస్తద్యద్దేవహేళనం దేవదేవార్హసిసామ్యేనసర్వాన్ప్రతివోఢుమవిదుషామ్॥ ౧౫ ॥ ఇతినిగదేనాభిష్టూయమానోభగవాననిమిషర్షభోవర్షధరాభివాదితాభివందితచరణస్సదయమిదమాహ॥ ౧౬ ॥ శ్రీభగవానువాచ॥ అహోబతాహమృషయోభగవద్భిరవితథగీర్భిః పరమసులభమభియాచితోయదముష్మాదాత్మజోమయా సదృశోభూయాదితిమమాహమేవాభిరూపః కైవల్యాదథాపి బ్రహ్మవాదోనమృషా భవితుమర్హతి మమైవహిముఖంయద్ద్విజదేవకులమ్॥ ౧౭ ॥ తతఆగ్నీధ్రీయే క్షేత్రేంశకలయావతరిష్యామి ఆత్మతుల్యమనుపలభమానః॥ ౧౮॥ ఇతినిశామయంత్యామేరుదేవ్యాః పతిమభిధాయాంతర్దధేభగవాన్ బర్హిషితస్మిన్- ఏవం

కఇతి॥ ఇహసంసారే- తేఅపరాజితయా, అనవసితపదవ్యా అలక్షితమార్గయా- అపరాజితః- కోవైనకోపి- అతఃతయాఅనావృతమతిస్సకః, అతఏవవిషయాఏవవిషం, తస్యరయాః వేగాః తైరనావృతాప్రకృతిర్యస్యసఃకః- యద్వానుపాసితమహచ్చరణః - అతస్త్వన్మాయయా, మోహితస్స్యేవం, ఆశంసాఘటతఇత్యర్థః॥ ౧౪॥ యదితి॥ అదభ్రకర్తః హేబహుకార్యకారిన్ అల్పీయసేకార్యాయ- త్వంయత్ యస్మాదిహ- సమాహూతోసి- తత్రప్రజాయామర్థధీర్యేషాం మందానాం- తేషాంనోయద్దేవహేళనంఅవజ్ఞానంతత్- సర్వాన్- తవసామ్యేన హేతునా, ప్రతివోఢుంసోఢుమర్హసి॥ ౧౫॥ ఇతీతి॥ ఇతినిగదేనగద్యాత్మకస్తోత్రేణవర్షధరః భారతవర్షాధిపతిః నాభిః - తేనాభివాదితాయేఋత్విజః- తైరభివందితౌచరణౌయస్య॥ ౧౬॥ అసులభత్వే హేతుమాహ ॥ అహోఇతి ॥ మమాయమేవాభిరూపఃసదృశః - కైవల్యాత్ అద్వితీయత్వాత్ - ద్విజేషుదేవా ఇవబ్రాహ్మణాః - తేషాంకులం॥ ౧౭॥ తతఇతి॥ ఆగ్నీధ్రీయేనాభిసంబంధిని క్షేత్రే- మేరుదేవ్యామిత్యర్థః॥ ౧౮॥ ఇతీతి ॥ హేవిష్ణుదత్తతస్యావరోధాయనే అంతఃపురే మేరుదేవ్యాం - శుక్లయాశుద్ధసత్త్వమయ్యాతన్వా - అవతతార కేషాంధర్మాన్- వాతరశనానాం దిగ్వాససాంపాషండివ్యావృత్త్యర్థమాహ- శ్రమణానాంతపస్వినాం-ఋషీణాం ॥ జ్ఞాని

నాంఊర్ధ్వమంథినాంనైష్ఠికబ్రహ్మచారిణాం॥ ౧౯॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥ ... *
శ్లో॥ చతుర్థేఽథత్రిభిః ప్రోక్తమృషభస్యహితంమహత్ - లోకార్థంయేనసత్కర్మనైష్కర్మ్యంచప్రదర్శితమ్ ॥ చతుర్థేఽశేషతత్పుత్రస్య రాజ్యంతస్యోపవర్ణ్యతే। యస్యరాజ్యేజనస్సర్వస్సంతోషామృతనిర్వృతః॥ అథేతి॥ అభివ్యజ్యమానాని - భగవల్లక్షణాని - పాదతలాదిషువజ్రాంకుశాదీనియస్య - సామ్యం సర్వభూతేషు సమత్వం ఉపశమః , అంతర్బాహ్యేంద్రియనియమః - వైరాగ్యంవిషయేష్వనాసక్తిః - ఐశ్వర్యంస్వభూతనియంతృత్వం - మహావిభూతిస్సర్వసంపత్తిః - ఏతైస్సామ్యాదిభిస్సహవర్ధమానప్రభావం - ప్రకృతయఃఅమాత్యాదయః - ప్రజాఃజనాః, బ్రాహ్మణదేవతాశ్చ - గోబలీవర్దన్యాయేన బ్రాహ్మణదేవతాఇత్యుక్తం - అవనీతలరక్షణాయ - జగృధుః అభికాంక్షంతిస్మ॥౧॥ తస్యేతి॥ వర్ష్మణాదేహేన,తస్యవిశేషణద్వయం, వరీయసాశ్రేష్ఠతమేన, బృహంతఃశ్లోకాః పద్యానికవీనాంయస్మిన్ తేనఓజఃతేజః, వీర్యంప్రభావః - శౌర్యముత్సాహః ఏతైర్గుణైరతిశ్రేష్ఠత్వాత్ - ఋషభఃశ్రేష్ఠఇతినామచకార॥ ౨॥ యస్యేతి ॥ యస్యవర్షేమండలే - అజనాభంనామస్వవర్షం - భారతవర్షస్యాజనాభమితిప్రాక్తనంనామ॥ ౩॥ నాభిరితి॥ శోభనాప్రజాసంతతిర్యస్యతస్మాదసచ్ తస్య

విష్ణుదత్తభగవాన్ పరమర్షిభిః ప్రసాదితో నాభేః ప్రియచికీర్షయాతదవరోధాయనే మేరుదేవ్యాంధర్మాన్ దర్శయితుకామోవాతరశనానాం శ్రమణానామృషీణామూర్ధ్వమంథినాం శుక్లయాతనువావతతార॥ *

శ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే - తృతీయోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ అథహతముత్పత్త్యైవాభివ్యజ్యమానభగవల్లక్షణం - సామ్యోపశమవైరాగ్యైశ్వర్య మహావిభూతిభిరనుదిన మేధమానానుభావం - ప్రకృతయః ప్రజాః బ్రాహ్మణదేవతాశ్చావనీతల సమవనాయాతితరాంజగృధుః ॥ ౧ ॥ తస్యహవాఇత్థంవర్ష్మణావరీయసా బృహచ్ఛ్లోకే నౌజసాబలేన శ్రియా యశసావీర్యశౌర్యాభ్యాంచపితాఋషభఇతీదంనామచకార ॥౨ ॥ యస్యహీంద్రఃస్పర్ధమానోభగవాన్ వర్షేనవవర్ష - తదవధార్యభగవానృషభదేవోయోగేశ్వరః- ప్రహస్యాత్మయోగమాయయాస్వవర్షమజనాభంనామాభ్యవర్షత్ ॥ ౩ ॥ నాభిస్తుయథాభిలషితం సుప్రజాస్త్వమవరుధ్య అతిప్రమోదభరవిహ్వలో గద్గదాక్షరయాగిరా - స్వైరగృహీతనరలోకధర్మం- భగవంతంపురాణపురుషం - మాయయావిలసితమతిఃవత్సతాతేతిసానునయముపలాలయన్ - పరాంనిర్వృతిముపగతః ॥ ౪ ॥ విదితానురాగమాపౌరప్రకృతిజనపదోరాజానాభిరాత్మజం - సమయసేతురక్షాయామభిషిచ్య బ్రాహ్మణేషూపనిధాయ సహ మేరుదేవ్యా విశాలాయాం ప్రసన్ననిపుణేనతపసా సమాధియోగేన నరనారాయణాఖ్యం భగవంతంవాసుదేవ ముపాసీనః కాలేనతన్మహిమానమవాప ॥ ౫॥ యత్రహవావపాండవేయశ్లోకావుదాహరంతి॥ శ్లో॥ కోనుతత్కర్మరాజర్షేర్నాభేరన్వాచరేత్పుమాన్। అపత్యతామగాద్యస్యహరిశ్శుద్ధేనకర్మణా॥ ౬॥ బ్రహ్మణ్యోఽన్యఃకుతోనాభేర్విప్రామంగళపూజితాః। యస్యబర్హిషియజ్ఞేశందర్శయామాసురోజసా॥ ౭ ॥ చూ॥ అథభగవానృషభదేవః స్వవర్షంకర్మక్షేత్ర మనుమన్యమానఃప్రదర్శిత గురుకులవాసోలబ్ధవరైర్ గురుభిరనుజ్ఞాతో గృహమేధినాం ధర్మాననుశిక్షమాణో జయంత్యామింద్రదత్తాయాముభయ లక్షణంకర్మ సమామ్నాతమభియుంజన్నాత్మజానామాత్మసమానానాంశతంజనయామాస ॥ ౮ ॥ తేషాంఖలుమహాయోగీ భరతోజ్యేష్ఠ

భావః సుప్రజాస్త్వం, అవరుధ్యప్రాప్య, స్వైరంఇచ్ఛయాగృహీతోనరలోకధర్మో మనుష్యాకారోయేనతం, అతఏవమాయయా స్వపుత్రఇతివిలసితామతిర్యస్య॥ ౪॥ విదితేతి॥ ఆపౌరప్రకృతి, పౌరాన్ప్రకృతీశ్చాభివ్యాప్య, విదితోనురాగోయస్మిన్, కథంభూతోనాభిః, జనపదజనాఃపౌరాదయః పదంప్రమాణంయస్యసః - ఆత్మజంధర్మమర్యాదారక్షార్థం అభిషిచ్య - బ్రాహ్మణానాముత్సంగేనిధాయవిశాలాయాంబదరికాశ్రమే ప్రసన్నంపరానుద్వేజకం నిపుణంతీవ్రం విఘ్నానుపహతంవా, తేనఉపాసీనః సేవ్యమానః తన్మహిమానం జీవన్ముక్తతామవాప॥ ౫॥ కోన్వితి ॥ నాభేస్తత్ప్రసిద్ధంకర్మ , అనుపశ్చాదనంతరం - కోనుపుమానాచరేత్ నకోపీత్యర్థః॥ ౬॥ బ్రహ్మణ్యాఇతి॥ మంగళైఃదక్షిణాభిఃపూజితాస్సంతఃఓజసామంత్రబలేన॥ ౭॥ అథేతి॥ అన్యేషాంప్రదర్శితోగురుకులవాసోయేన , అనుశిక్షమాణఃఅనుశిక్షయన్, ఉభయవిధం శ్రుతిస్మృతి లక్షణం , కర్మవిధిఃసమామ్నాతంవిహితం , అభియుంజన్ అనుతిష్ఠన్ జయంత్యాంభార్యాయాం, ఆత్మజానాంశతం జనయామాస॥ ౮॥ ౯॥ తమితి॥ తంభరతమనుకుశావర్తాదయోనవపుత్రాః- నవ తేఃప్రధానాః జ్యేష్ఠాః॥౧౦॥కవిరితి॥ తదనంతరం

కవిప్రముఖాః నవ- భాగవతధర్మప్రదర్శకాః వసుదేవనారదయోస్సంవాదోయస్మిన్- ఉపరిష్టాదేకాదశస్కంధే॥ ౧౧॥ య వీయాంసఇతి॥ మహాశాలినాః అతివినీతాః॥ ౧౨॥ భగవానితి॥ కేవలశ్శుద్ధః- విపరీతవత్ అనీశ్వరవత్ కర్మాణికుర్వన్-న్యాయ మయత్ నియమితవాన్ - పాశాంతరేనితరామరమయత్ - కర్మకరణే హేతుః - అనుగతండుత్పన్నం - ధర్మంస్వయమాచర ణేనఅతద్విదామువశిక్షయన్ - కథంధర్మాదీనామవరోధేన సంగ్రహేణ-ప్రజాసందః - ప్రజార్థోభోగః-అమృతంమోక్షః॥ ౧౩॥ యద్యదితి॥ శీర్షణ్యాః శ్రేష్ఠః- తేనాచరితంతత్తదనువర్తతేయతః॥ ౧౪॥ యద్యపీతి॥ సకలఃధర్మోయస్మిన్తత్-బ్రహ్మగు హ్యం - వేదరహస్యంయద్యపిస్వేనైవవిదితం - తథాపిబ్రాహ్మణాన్పృష్ట్వైవకరోతీత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ ద్రవ్యేతి ॥ ద్రవ్యాదిభి రుపచిత్రైర్యజ్ఞై రిష్టవాన్ తత్రవయఃయావసం॥ శ్లో ॥ యద్దైవధర్మమన్విచ్ఛేదితి వచనాత్ - వివిధోద్దేశాః నానాదేవతోద్దే శాః యథోపదేశంయథావిధి - ఏకైకంశతవారం ॥ ౧౬॥ భగవతేతి॥ అస్యస్మాత్సకాశాదాత్మనఃకచ్ఛిదపికిమపికథంచనాపి

శ్చైర్యిష్టగుణఆసీత్ । యేనేదంవర్షంభారతమితియతఆరభ్యవ్యపదిశంతిహి॥ ౯॥ తమనుకుశావర్తఇలావర్తో బ్రహ్మావర్తఆర్యావర్తోమలయుకేతుర్భద్రసేనఇంద్రస్పృగ్విదర్భఃకీకటఇతి । నవనవతిప్రధానాః॥ ౧౦॥ కవి హరిరంతరిక్షః ప్రబుద్ధఃపిప్పలాయన ఆవిర్హోత్రోద్రమిళశ్చమసఃకరభాజన ఇతిభాగవతధర్మదర్శనానవమ హాభాగవతాస్తేషాంసుచరితం భగవన్మహిమోప బృంహితం వసుదేవ నారదసంవాదముపశమాయన ము పరిష్టాద్వర్ణయిష్యామః॥ ౧౧॥ యవీయాంసఏకాదశీతిర్జాయంతే! యేపితురాదేశకరానుమహాశాలీనామహా శ్రోత్రియాయజ్ఞశీలాః కర్మవిశుద్ధాబ్రాహ్మణాబభూవుః॥ ౧౨॥ భగవానృషభసంజ్ఞ ఆత్మతంత్రఃస్వయంనిత్య నివృత్తానర్థపరంపరః కేవలానందానుభవ ఈశ్వరఏవవిపరీతవత్కర్మాణ్యారభమాణః। కాలేనానుగతంధ ర్మమాచారేణోప శిక్షయన్నతద్విదాంసమ ఉపశాంతోమైత్రః కారుణికోధర్మార్థ యశః ప్రజానందామృ తావరోధేనగృహేషులోకాన్నియమయత్॥ ౧౩॥ యద్యచ్ఛీర్షణ్యాచరితంతత్తదనువర్తతేలోకః॥ ౧౪॥ యద్యపిస్వవిదితం సకలధర్మంబ్రాహ్మణైర్దర్శితమార్గేణసామాదిభిరుపాయైర్జనతామనుశశాస॥ ౧౫॥ ద్ర వ్యదేశకాలవయశ్శ్రద్ధర్త్విగ్వివిధోద్దేశోపచితైస్సర్వైరపిక్రతుభిర్యథోపదేశం శతకృత్వఇయాజ ॥ ౧౬ ॥ భగవతర్షభేణపరిరక్ష్యమాణ ఏతస్మిన్వర్షేన కశ్చన పురుషోవాంఛత్య విద్యమానమివాత్మనోన్యస్మాత్కథం చనకిమపి కర్హిచిదపేక్షతే భర్తర్యనుసవనవిజృంభితస్నేహాతిశయమంతరేణ ॥ ౧౭ ॥ సకదాచిదటమానో భగవానృషభో బ్రహ్మావర్తగతో బ్రహ్మర్షి ప్రవరసభాయాంప్రజానాంనిశామయంతీనామాత్మజానవహి తాత్మనఃప్రశ్రయప్రణయభరసుయంత్రితానప్యుపశిక్షయన్నితిహోవాచ॥ ౧౮॥ ... ... ※

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే - చతుర్థోధ్యాయః.

ఋషభదేవః॥ నాయందేహోదేహభాజాం నృలోకేకష్టాన్ కామానర్హతివిడ్భుజాంయే । తపోదివ్యం పుత్రకాయేన సత్త్వంశుద్ధ్యే ద్యస్మాద్బ్రహ్మసుఖం హ్యనంతమ్ ॥ ౧ ॥ మహత్సేవాంద్వారమాహుర్విము క్తేస్తమోద్వారం యోషితాంసంగిసంగమ్ । మహాంతస్తే సమచిత్తాః ప్రశాంతావిమన్యవ స్సుహృదస్సాధ వోయే॥ ౨॥ యేవామయీశేకృతసౌహృదార్థాజనేషు దేహంభరవార్తికేషు । గృహేషుజాయాత్మజరా

నవాంఛతి. ఇచ్ఛానుదయేదృష్టాంతః - అవిద్యమానంఖపుష్పాదికమివనచాస్యదీయమపేక్షతఇత్యర్థః - భర్తరిఋషభదేవేప్ర తిక్షణముల్లసితస్నేహాత్రేకంవినా అన్యంనవాంఛతి॥ ౧౭॥ సఇతి॥ అవహితాత్మనః సంయతచిత్తానపి- ప్రజానుశాసనా ర్థంఉపశిక్షయన్- ఇతివక్ష్యమాణమువాచ॥ ౧౮॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా...........※

శ్లో ॥ పంచమే మోక్షధర్మోప దేశైః పుత్రానుశాసనమ్ । ఉక్తంపారమహంస్యంచ తస్యద్వంద్వ ప్రతీక్షయా ॥ నాయమితి॥ విడ్భుజానపిసంతియేతాన్ కష్టాన్ - దుఃఖదాన్ కామాన్ విషయాన్ - నార్హతితద్భోగయోగ్యోయం మనుష్యదేహో నభవతి - దివ్యముత్కృష్టందేవస్యవిష్ణోరారాధనరూపం - యేన తపసాయస్మాత్ - శుద్ధాత్సత్త్వాత్ - అనంతంబ్రహ్మసు ఖంభవతి॥ ౧॥ మోక్షబంధయోర్నిదానమాహ॥ మహదితి ॥ తమసఃసంసారస్యద్వారం యోషితాంయేసంగినః తేషాంసం గం- మహతాంలక్షణమాహసార్ధేన॥ మహాంతఇతి॥ సాధవస్సదాచారాః॥ ౨॥ యఇతి॥ మయిఈశే - కృతంసౌహృదమేవ అర్థః ప్రయోజనంపురుషార్థోనాయేషాం - వాశబ్దేనాన్యనిరపేక్షస్యైవ అస్యలక్షణత్వందర్శయతి - దేహంబిభర్తితిదే

హంభరావిషయవార్తైవ నధర్మవిషయా యేషు తేషు జనేషు - జాయాదియుక్తేషుచ - రాతిర్మిత్రంధనంవా - పాఠాం తరే జాయాధిప్రదేషు - యావదర్థాశ్చయావదర్థమేవార్థో యేషామితి మధ్యమపదలోపసమాసః- దేహనిర్వాహాధికస్పృహాశూన్యా ఇత్యర్థః॥ ౩॥ కామానార్హ తీతియదుక్తం తదుపపాదయతి॥నూనమితి॥యత్ యదా-ఇంద్రియప్రీతయే ఆవృణోతివ్యాప్రియతే-తదా ప్రమత్తస్సన్-వికర్మ పాపం- నూనంకురుతే-యతో వికర్మణః ప్రాచీనాత్ - అయుక్లేశదో దేహఃజాతః-తస్యైవ పునః కారణం నసాధుమన్యే॥ ౪॥ దేహాదేర్నశ్వరత్వాత్ - కియానయమర్థ ఇత్యాహ॥ పరాభవ ఇతి॥ పరాభవః దేహాదినా స్వరూపాభిభవః-అజ్ఞానకృతస్తావద్భవతి- తత్ర హేతుః-యావత్క్రియాస్స్యుః తావదిదంమనోపికర్మస్వభావమేవస్యాత్ - యేనకర్మాత్మకేనమనసా॥౫॥ ఉక్తముపసంహరతి॥ఏవమితి॥ఏవంపూర్వకృతంకర్మ-కర్తృభూతం-మనఃకర్మభూతం-వశంప్రయుక్తే-తనకర్మనిష్ఠంకరోతి-జీవస్సుక్త్వాన్యత్వమర్థమాహ- అవిద్యయేతి-అవిద్యయా ఆత్మన్యుపధీయమానే ఆచ్ఛాద్యమానేసతి॥౬॥ నకేవలం దేహయోగమాత్రంఅనర్థాంతరంచేత్యాహ॥ యదేతి॥ యదాగుణానాంఇంద్రియాణామీహాంచేష్టాం-అయథామిథ్యాత్మీయానభవతీతివిపశ్చిత్ - వివేకీసన్నపశ్యతి అనుపశ్యతీతిపాఠేఅయథామిథ్యా- ఆత్మీయత్వేనేత్యర్థః-తత్రతదా- సహసాగతస్మృతిః స్వరూపస్మృతిశూన్యస్సన్-అజ్ఞః మూఢః మైథున్యంసుఖప్రధానంగృహంప్రాప్యతాపాన్విందతి॥౭॥ననుయథోపయోగం స్త్రీ

తిమత్సు న ప్రీతియుక్తా యావదర్థాశ్చ లోకే ॥ ౩ ॥ నూనం ప్రమత్తః కురుతే వికర్మ యదింద్రియప్రీతయ ఆవృ
ణోతి । నసాధుమన్యే యత ఆత్మనోయమసన్నపి క్లేశద ఆస దేహః ॥ ౪ ॥ పరాభవస్తావదబోధజాతో యావ
న్నజిజ్ఞాసత ఆత్మతత్త్వమ్ । యావత్క్రియాస్తావదిదం మనో వై కర్మాత్మకం యేనశరీరబంధః ॥ ౫ ॥ ఏవం మ
నః కర్మవశం ప్రయుంక్తే హ్యవిద్యయాత్మన్యుపధీయమానే । ప్రీతిర్నయావన్మయి వాసుదేవే న ముచ్యతే దే
హయోగేన తావత్ ॥ ౬ ॥ యదా న పశ్యత్యయథా గుణేహాం స్వార్థే ప్రమత్తస్సహసా విపశ్చిత్ । గతస్మృతి
ర్విందతి తత్ర తాపానాసాద్య మైథున్యమగారమజ్ఞః ॥ ౭ ॥ పుంసః స్త్రియా మిథునీభావమేవం తయోర్మిథో
హృదయగ్రంథిమాహుః । అతో గృహక్షేత్రసుతాప్తవిత్తైర్జనస్య మోహోయమహం మమేతి ॥ ౮ ॥ య
దా మనోహృదయగ్రంథిరస్య కర్మానుబంధో ద్రఢిమా శ్లథేత । తదా జనస్సంపరివర్తతేస్మాన్ముక్తః పరం
యాత్యతిహాయ హేతుమ్ ॥ ౯ ॥ హంసే గురౌ మయి భక్త్యానువృత్త్యా వితృష్ణయా ద్వంద్వతితిక్షయా చ । స
ర్వత్ర జంతోర్వ్యసనావగత్యా జిజ్ఞాసయా తపసేహానివృత్త్యా ॥ ౧౦ ॥ మత్కర్మభిర్మత్కథయా చ నిత్యం
మద్దేవసంగాద్గుణకీర్తనాన్మే । నిర్వైరసామ్యోపశమేన పుత్రా జిహాసయా దేహగేహాత్మబుద్ధేః ॥ ౧౧ ॥
అధ్యాత్మయోగేన వివిక్తసేవయా ప్రాణేంద్రియాత్మాభిజయేన సధ్య్రక్ । సచ్ఛ్రద్ధయా బ్రహ్మచర్యే
ణ శశ్వదసంప్రమాదేన యమేన వాచామ్ ॥ ౧౨ ॥ సర్వత్ర మద్భావవిచక్షణేన జ్ఞానేన విజ్ఞానవిరాజితేన।
యోగేన ధృత్యుద్యమసత్త్వయుక్తో లింగం వ్యపోహేత్కుశలోహమాఖ్యమ్ ॥ ౧౩ ॥ కర్మాశయం హృదయ
గ్రంథిబంధమవిద్యయాసాదితమప్రమత్తః । అనేన యోగేన యథోపదేశం సమ్యగ్వ్యపోహ్యోపరమే

యామితి మిథునీభావ ఇయసుఖమాత్రమనుభవతః కుతస్తాపాస్స్యుస్తత్రాహ॥ పుంసఇతి॥ ప్రత్యేకం తయోరేకైకః హృదయగ్రంథిరస్త్యేవ- ఏవంమిథః స్థూలమన్యంహృదయయోగ్రంథిం - దుర్భేదంవదంతి- కుతఇత్యత ఆహ- అతః అస్మాన్మిథునీభావాత్ - ప్రత్యేకం హృదయగ్రంథినాతు దేహేంద్రియమాత్రే అహంమమేతి మోహః- తస్మాత్తుగృహాదిభి ర్విషయభూతైః మహాన్మోహోభవతీత్యర్థః ॥ ౮ ॥ కదా తర్హి తస్యనివృత్తిరితతఆహ॥ యదేతి॥ యదాస్యజనస్యకర్మభిరనుబద్ధోదృఢోమనోరూపో హృదయగ్రంథిః శిథిలోభవేత్ - తదాస్మాన్మిథునీభావాత్- నివర్తతే తతశ్చ హేతుంఅహంకారం- త్యక్త్వాముక్తస్సన్ - పరం పదంయాస్యతి॥ ౯॥ హేతుమతిహాయేత్యుక్తంసతత్రపంచ వింశతిసాధనాన్యాహచతుర్భిః ॥ హంసఇతి ॥ హంసేమయిగురౌభక్తిః సేవా - అనువృత్తిః తత్పరతా - విగతతృష్ణయా సర్వత్రలోకాంతరేపి వ్యసనావగత్యా దుఃఖానుసంధానేన ఈహానివృత్త్యాకామ్యకర్మత్యాగేన ॥ మదితి ॥ మదర్థైః కర్మభిః అహమేవదేవో యేషాంతైః - సంగాత్ - హేపుత్రాః దేహగేహయోరాత్మబుద్ధేః అహంమమేతిబుద్ధేః॥ ౧౧॥ అధ్యాత్మేతి ॥ అథఅధ్యాత్మయోగేన అధ్యాత్మశాస్త్రాభ్యాసేన- సధ్య్రక్ సమ్యక్ - అసంప్రమాదేన కర్తవ్యస్యాపరిత్యాగేన॥ ౧౨॥ సర్వత్రేతి॥ సర్వత్ర మద్భావః - మద్భావనా - తత్రవిచక్షణేన నిపుణేన- విజ్ఞానవిరాజితేన అనుభవపర్యంతేన జ్ఞానేన- యోగేనసమాధినా- ధృత్యుద్యమసత్త్వయుక్తః ధైర్యప్రయత్నవివేకయుక్తస్సన్ - అహంకారాఖ్యముపాధింవ్యపోహేత్ నిరస్యేత్॥ ౧౩॥ తతస్సాధనాదుపరమేదిత్యాహ ॥ కర్మాశే

యమితి॥ కర్మాణ్యారభమాణస్యేత్యస్మిన్- యోగేనోపాయేన- యద్యపిఫలేసిద్ధే - సాధనోపరమస్సిద్ధఏవ - తథాపియావద్దేహపాతంతావదభ్యాసశంకావారణాయోక్తం॥ ౧౪॥ పుత్రానితి॥ పుత్రాన్పితా- శిష్యాన్గురుః - నృపఃప్రజాః - ఏవమనుశిక్షయేత్ మమలోకంయః కామయతే- యద్వా- మదనుగ్రహఏవఅర్థోయస్య- విమన్యుఃశిక్షితస్యాప్యకరణేకోపశూన్యః - అతద్జ్ఞాన్ అతత్త్వవిదుషః నతుకర్మసుయోజయేత్ అనాదిపుణ్యాపుణ్యరూపకర్మణామూఢానజ్ఞాన్॥ ౧౫ ॥ అస్యాధోపదేశేప్రత్యవాయమాహ॥ కమితి॥ మనుజఃకామ్యకర్మసుపురుషంయోజయన్- గర్తేసంసారకూపే- తంపాతయతి- సమనుజఃకమర్థంపురుషార్థంలభేత- నకమపీత్యర్థః- శ్రేయోబుద్ధ్యాకర్మసుయోజయామీతిచేత్తత్రాహ- లోకఇత్యాదినా- స్వయంశ్రేయసినష్టదృష్టిః- విమూఢః- అర్థాన్విషయాన్- సమీహమానః- నికామకామః- అన్యోన్యవైరంఅనంతదుఃఖంచ- న వేద- వైరంసుఖలేశహేతోః- తమీదృశంకుబుద్ధింస్వయంతద్విపర్యయాభిజ్ఞోవిపశ్చిత్ కస్తం మూఢం- దృష్ట్వావాపున- ప్రవర్తయేత్ - నకోపి- ఉత్పథేనగచ్ఛంతమంధంతేనైవగచ్ఛేతికోబ్రూయాత్॥ ౧౬॥ గురురితి ॥ సముపేతఃసంప్రాప్తోమృత్యుస్సంసారోయేనతం - తతోభక్తిమార్గోపదేశేన- యోనమోచయేత్ - సగురుర్నభవతీత్యర్థః- యద్వా- యస్తంమోచయితుంనశక్నుయాత్ - సతస్యగుర్వాదిర్నస్యాదితినిషేధః - తస్యపితానస్యాదితి - పుత్రోత్పత్త్యాయతోనకార్యఇత్యర్థః - దైవందేవతానస్యాదితి- పూజానగ్రాహ్యేత్యర్థః- ఏవమన్యదపిద్రష్టవ్యం॥ ౧౮ ॥ ఏవంమోక్షధర్మానుపదిశ్యభ్రాతృశుశ్రూషాలక్షణం- స్వధర్మాదినివృత్తయేతేషాం జన్మకథనపూర్వకమాహద్వాభ్యాం॥ ఇదమితి॥ ఇదంమనుష్యాకారంశరీరం- మమదుర్విభావ్యం- అవితర్క్యం- మదిచ్ఛావిలసితం- నత్వహం ప్రాకృతోమనుష్యఇత్యర్థః - మేహృదయంతుసత్త్వం-

తయోగాత్॥ ౧౪॥ పుత్రాంశ్చశిష్యాంశ్చనృపోగురుర్వావల్లోకకామోమదనుగ్రహార్థః। ఇత్థంవిమన్యురనుశిష్యాదతజ్జ్ఞాన్నయోజయేత్కర్మసుకర్మమూఢాన్॥ ౧౫ ॥ కంయోజయన్మనుజోఽర్థంలభేతనిపాతయన్నష్టదృశంహిగర్తే। లోకస్స్వయంశ్రేయసినష్టదృష్టిర్యోఽర్థాన్సమీహేతనికామకామః॥ అన్యోన్యవైరంసుఖలేశహేతోరనంతదుఃఖంచనవేదమూఢః॥ ౧౬ ॥ కస్తంస్వయంతదభిజ్ఞోవిపశ్చిదవిద్యాయామంతరేవర్తమానం। దృష్ట్వాపునస్తంసఘృణఃకుబుద్ధింప్రయోజయేదుత్పథగంయథాంధమ్॥ ౧౭॥ గురుర్నసస్స్యాత్స్వజనోనసస్స్యాత్పితానసస్స్యాజ్జననీనసాస్యాత్। దైవంనతత్స్యాన్నపతిశ్చసస్స్యాన్నమోచయేద్యస్సముపేతమృత్యుమ్॥ ౧౮ ॥ ఇదంశరీరంమమదుర్విభావ్యం సత్త్వంహిమే హృదయం యత్ర ధర్మః। పృష్ఠేకృతోమేయదధర్మఆరాదతోహిమామృషభంప్రాహురార్యాః॥ ౧౯ ॥ తస్మాద్భవంతోహృదయేనజాతాస్సర్వేమహీయాంసమముంసనాభమ్। అక్లిష్టబుద్ధ్యాభరతంభజధ్వంశుశ్రూషణంమేభరణంప్రజానామ్॥ ౨౦ ॥ భూతేషువీరుద్భ్యఉదుత్తమాయే సరీసృపాస్తేషుసబోధనిష్ఠాః। తతోమనుష్యాఃప్రమథాస్తతోపి గంధర్వసిద్ధావిబుధానుగాయే॥ ౨౧ ॥ దేవా* సురేభ్యోమఘవత్ప్రధానాదక్షాదయోబ్రహ్మసుతాశ్చతేషామ్। భవఃపరస్సోథవిరించవీర్యస్సమత్పరోహంద్విజదేవదేవః॥ ౨౨ ॥ నబ్రాహ్మణైస్తులయేభూతమన్యత్పశ్యామి విప్రాః కిమతః పరంతు। యస్మిన్నృభిఃప్రహుతంశ్రద్ధయాహమశ్నామికామం

కింశుద్ధ్రుదయం - యత్రధర్మఃతత్శుద్ధసత్త్వమిత్యర్థః- కుతః - యత్ యస్మాత్ - మయాఅధర్మో దూరాదేవపృష్ఠేకృతః ఉత్సారితః - అతఏవమామృషభంశ్రేష్ఠంప్రాహుః॥ ౧౯॥ తస్మాదితి॥ భవంతశ్చహృదయేన- శుద్ధసత్త్వమయేనజాతాః - తస్మాన్మత్సరంహిత్వా- మహత్తమంసనాభంసోదరం- భజధ్వం - ననుత్వత్పుత్రత్వాత్త్వాం వయంభజేమ - రాజపుత్రత్వాత్ప్రజాశ్చపాలయామేతిచేదతఆహ - తదేవమేశుశ్రూషణం - ప్రజానాంచపాలనం - భరతానువృత్త్యైవసర్వం కృతంస్యాదితిభావః ॥ ౨౦ ॥ ఇదానీం బ్రాహ్మణాశ్చ సేవ్యాఇత్యాశయేన తేషాం సర్వేభ్యశ్శ్రైష్ఠ్యమాహ పంచభిః ॥ భూతేష్వితి॥ భూతేషుచేతనాచేతనేషు- వివిధంరోహంతీతివీరుధః స్థావరాఃఉత్ ఉచ్చైః - అతిశయేనోత్తమాః తేభ్యోపి - యేసరీసృపాః సర్పంతీతి- జంగమాః తేఉత్తమాఇతి- సర్వత్రానుషంగః తేష్వపిసబోధనిష్ఠాః బోధసహితాస్థితిర్యేషాం పశ్వాదీనాం - తేకీటాదిభ్యః- తతఃతేష్వపి- మనుష్యాః- తతోపిప్రమథాః భూతప్రేతాదయః- తతోపిగంధర్వాః - తతస్సిద్ధాః- తతోన్యేవిబుధానుగాః కిన్నరాదయః॥ ౨౧॥ దేవేతి॥ తేభ్యఃఅసురాః- దేవాఃఅసురేభ్యః- సంధిరార్షః- దేవాశ్చమఘవత్ప్రధానాః - దేవేభ్యః ఇంద్రఃశ్రేష్ఠ ఇత్యర్థః- తతోపిబ్రహ్మసుతాఃదక్షాదయః - తేషాంమధ్యేభవఃపరఃశ్రేష్ఠః- సభవఃవిరించస్యవీర్యంశక్తిః కారణంయస్యవిరించవీర్యః తత స్తజ్జనకత్వాత్ - విరించఃతతఃపరఇత్యర్థః - సవిరించోమత్పరః - అహంచద్విజదేవాః యస్య- ద్విజదేవాః బ్రాహ్మణాఏవదేవాః పూజ్యాయస్యసోహం॥ ౨౨॥ నేతి॥ బ్రాహ్మణైస్సహాన్యద్భూతంనతులయే - నస

మంపశ్యామి - అతో బ్రాహ్మణాత్పరం భూతం - కిం పశ్యామి న కించిత్ - విప్రా ఇతి తత్రత్యానాం బ్రాహ్మణానాం సంబోధనం - సమస్యైవాభావాదధికం కుతస్త్యమిత్యర్థః ॥ తత్ర హేతూనాహ - సార్ధద్వాభ్యాం యస్మిన్ బ్రాహ్మణే శ్రద్ధయా ప్రక్షేపణ హుతమన్నాదికం మామ్ - యథేచ్ఛం - అహమశ్నామి ॥ ౨౩ ॥ ధృతేతి ॥ మే తనూః మూర్తిః వేదాఖ్యా, యేన బ్రాహ్మణేన - ఇహ లోకే ధృతా - యత్ర చ బ్రాహ్మణే - సత్త్వాదయోష్టౌ గుణాస్సంతి - తతః పరం కం పశ్యామీత్యన్వయః ॥ ౨౪ ॥ నిస్పృహత్వమాహ ॥ మత్త ఇతి ॥ మత్తోపి యేషాం న కించిత్ ప్రార్థనీయమస్తి - తేషామితరేణ రాజాదినా - కిముస్యాన్నస్సుకిమపి - తదేవం బ్రాహ్మణసంమానం విధాయ ఇదానీం సర్వభూతసంమాననం విధత్తే ॥ ౨౫ ॥ సర్వాణీతి ॥ హే సుతాస్సర్వాణి జంగమాని స్థావరాణి చ భూతాని - మదధిష్ఠానతయా - తత్ వోయస్మాభిస్సంమాననీయాని - పదే పదేషు క్షణే క్షణే - వివిక్తా ప్రతా మత్సరాదిరహితా - దృష్టిర్యేషాం తైః - తదేవ హి మదర్హణం ॥ ౨౬ ॥ సర్వకర్మణాం ఈశ్వరార్పణం విధత్తే ॥ మన ఇతి ॥ మనో వచో దృశాం అన్యేషాం కరణానామీహితస్య వ్యాపారస్య - మే పరిబర్హణం ఆరాధనమేవ - సాక్షాత్కృతం ఫలం - యేన పరిబర్హణేన వినా - కాలపాశాత్ విమోక్తుం న ఈశేత్ ఈశితా సమర్థో న భవేత్ ॥ ౨౭ ॥ ఏవమితి ॥ స్వత ఏవ శిక్షితానపి లోకానుశాసనార్థం అనుశాస్య - మునీనాం పారమహంస్యధర్మానుపశిక్షయిష్యన్ - భరతమభిషిచ్య ఋషభ ఇత్యుపదేశో

మంనతథాగ్నిహోత్రే ॥ ౨౩ ॥ ధృతా తనూరుశతీ మే పురాణీ యేనేహ సత్త్వం పరమం పవిత్రమ్ । శమో దమస్సత్యమనుగ్రహశ్చ తపస్తితిక్షానుభవశ్చ యత్ర ॥ ౨౪ ॥ మత్తోప్యనంతాత్పరతః పరస్మాత్స్వర్గాపవర్గాధిపతేర్న కించిత్ । యేషాం కిముస్యాదితరేణ తేషామకించనానాం మయి భక్తిభాజామ్ ॥ ౨౫ ॥ సర్వాణి మద్ధిష్ణ్యతయా భవద్భిశ్చరాణి భూతాని సుతా ధ్రువాణి । సంభావితవ్యాని పదే పదే వో వివిక్తదృగ్భిస్తదుహార్హణం మే ॥ ౨౬ ॥ మనోవచోదృక్కరణేహితస్య సాక్షాత్కృతం మే పరిబర్హణం హి । వినా పుమాన్ యేన మహావిమోహాత్కృతాంతపాశాన్న విమోక్తుమీశేత్ ॥ ౨౭ ॥ శ్రీశుకః ॥ ౫ ॥ స ఏవమనుశాస్యాత్మజాన్స్వయమనుశిష్టానపి లోకానుశాసనార్థం మహానుభావః - పరమసుహృద్భగవాన్ ఋషభాపదేశ ఉపశమశీలానాముపరతకర్మణాం మహామునీనాం భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యలక్షణం పారమహంస్యం ధర్మముపశిక్షమాణస్స్వతనయశతజ్యేష్ఠం పరమభాగవతం భగవజ్జనపరాయణం భరతం ధరణిపాలనాయాభిషిచ్య స్వయం భవన ఏవోర్వరితశరీరమాత్రపరిగ్రహ ఉన్మత్త ఇవ గగనపరిధానః ప్రకీర్ణకేశ ఆత్మన్యారోపితాహవనీయో బ్రహ్మావర్తాత్ప్రవవ్రాజ ॥ ౨౮ ॥ జడాంధబధిరమూకపిశాచోన్మాద ఇవావధూతవేషోభిభాష్యమాణోపి జనానాం గృహీతమౌనవ్రతస్తూష్ణీం బభూవ ॥ ౨౯ ॥ తత్ర తత్ర పురగ్రామాకరఖేటవాటశిబిరవ్రజఘోషసార్థగిరివనాశ్రమాదిష్వనుపథమవనిచరాపసదైః పరిభూయమానో మక్షికాదిభిరివ వనగజః - తర్జనతాడనావమేహనష్ఠీవనగ్రావశకృద్రజః ప్రక్షేపణపూతివాతదురుక్తైస్తదవిగణయన్నేవాసత్సంస్థాన ఏతస్మిన్ దేహోపలక్షణే సదపదేశే - ఉభయానుభవస్వరూపేణ స్వమహిమావస్థానేనాసమారోపితాహం మమాభిమానత్వాదవిఖండితమనాః పృథివీమేకచరః పరిబభ్రామ ॥ ౩౦ ॥ అతిసుకుమారకరచరణోరస్స్థలవిపులబాహ్వంసగళవదనాద్యవయవవిన్యాసః - ప్రకృతిసుందరః - స్వభావహాససుముఖో నవనళినదళాయమానశిశిరతా

నామయస్య స భగవాన్ - బ్రహ్మావర్తాత్స్వదేశాత్ - ప్రవవ్రాజేత్యన్వయః ఉర్వరితః అవశిష్టః - శరీరమాత్రపరిగ్రహో యస్య ॥ ౨౮ ॥ జడేతి ॥ అభిభాష్యమాణోపి జనానాం మధ్యే - జడాదివద్వర్తమానః - తూష్ణీం బభూవ - అవధూతస్యైవ వేషో యస్య ॥ ౨౯ ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర తత్ర పురాదిషు - అనుపథం మార్గే మార్గే - అవనిచరాపసదైః దుర్జనైః - తర్జనాదిభిః పరిభూయమానోపి - తదవిగణయన్నేవైకచరః ఏకాకీ సన్ - పృథివీం పరిబభ్రామేత్యన్వయః - తత్ర పురం పట్టణం - గ్రామః సట్టహాసః - ఆకరః ఖనిః - ఖేటకః కృషీవలగ్రామః - వాటః పుష్పవాటికా - శిబిరం సేనాయాః ఆవాసస్థానం - వ్రజో గవాం స్థానం ఘోషః గోపానాం - సార్థః యాత్రికజనసంఘాతస్య - ఆశ్రమః ఋషీణాం - తర్జనం భయజననం - తాడనం ప్రహారః - మేహనం ఉపర్యుపరి మూత్రణం - ష్ఠీవనం ఫూత్కృత్య శ్లేష్మప్రక్షేపః - గ్రావ్ణః శకృతః రజసశ్చ ప్రక్షేపః - పూతివాతః అధోవాయుః దురుక్తం శాపః ఏతైః - అగణనే దృష్టాంతః - మక్షికాభిరివేతి - తత్రైవ హేతుః - అసత్ మిథ్యాభూతే సంస్థానే సన్నివేశే - దేహ ఇత్యుపలక్షణం ఆకారో యస్య - సదిత్యపదేశమాత్రం యస్య తస్మిన్ - నిరభిమానత్వాత్తేన హేతునా - ఉభయోస్సదసతోః - యోనుభవః తత్స్వరూపేణ యత్ స్వమహిమ్న్యవస్థానం తేన - అత ఏవాఖండితం మనో యస్య స పరిబభ్రామ ॥

3ఠ॥ అతిసుకుమారేతి॥ సచతదాగ్రహ గృహీతఇవాదృశ్యతతత్ర హేతుః పరాక్ పరితః - అవలంబమానాశ్చ తేజటిలాశ్చ
కుటిలాశ్చకపిశాశ్చ కేశాః తేషాంభూరిభారోయస్య - అవధూతనునాదృతం - అతఏవమలినంనిజశరీరంతేన - కథంభూతో
స్వేవమదృశ్యత అతిసుకుమారాణి కరచరణోరస్థలానితథా - విపులాచాప్యదయః తథేవావయవాః తేషాం విశిష్టోవ్యాస
స్సన్నివేశోయస్యసతథా - ప్రకృత్యైవసుందరః- స్వభావస్థోహాసః తేన శోభనంముఖం యస్య సతథానవనళిన దళవదా
చరతీయే శిశిరతారే- తాపహారిణీకనీనికే- అరుణేఆయతే- నయనేతాభ్యాం రుచిరఃతథా- సదృశాఃఅన్యూనాధికాఃసుభగా
శ్చకపోలకర్ణకంఠనాసికాయస్యతథా - విగూఢస్మితంయద్వదనం - సత్యమహోత్సవేన విభ్రమేణ . పురాంగనానాం మ
నసికామముద్దీపయన్ - ఏవంభూతోపితథాఅదృశ్యతేత్యన్వయః॥ 3г॥ యర్హీతి॥ యర్హీ-యదా- సభగవాన్వృషభః-లోకం
జనం - యోగస్యార్థా- సాక్షాత్ప్రతీపం ప్రతిపక్షం - అచక్షాణః - పశ్యన్ బభూవ - తస్యప్రతిక్రియా కరణంచనిందితమితి
చాచక్షాణః - తదాఆజగరంవ్రతమాస్థితస్సన్ - శయానఏవాశ్నాతిస్మేత్యన్వయః - ఆజగరంవ్రతంనామైకత్రైవ స్థిత్వా
ప్రారబ్ధకర్మోపభోగః - అవమేహతిమూత్రయతి - హదతేపురీషముత్సృజతిఉచ్చారితేపురీషే - వేష్టమానఃవిలుఠన్ - తేన
వాదిగ్ధాః ఆలిప్తాః ఉద్దేశాః దేహప్రదేశాఃయస్య॥ 3२ ॥ బీభత్సమినాశంక్యాహ॥ తస్యేతి ॥ తస్యపురీషస్య- సురభిణాగం
ధేన- సౌగంధ్యంయస్యసః॥ 33॥ ఏవమితి॥ ఏవంగవాదిచర్యయాపానాదికరోతిస్మ- తదేవాహ॥ వ్రజన్నిత్యాదిః॥కాకమృగగ
వామివఅన్నాదపచరితం వృత్తిర్యస్య॥ 38॥ ఇతీతి॥ నానాయోగచర్యామాచరతీతితథా- లోకయాత్రాపరిహారాయ . యో

రాజఘాయతనయనరుచిరః । సదృశసుభగకపోలకర్ణ కంఠనాసోవిగూఢస్మితవదన మహోత్సవేన పురవని
తానాంమనసికుసుమశరాసనముపదధానః । పరాగవలంబమాన జటిలకుటిలాలక కపిశకేశభూరి భారోవ
ధూతమలినేన నిజశరీరేణగ్రహగృహీతఇవాదృశ్యత॥ 3г॥ యర్హివావసభగవాన్ లోకమిమం యోగస్యా
ద్ధా ప్రతీపమివాచక్షాణ స్తత్ప్రతిక్రియాకర్మ బీభత్సితమితి వ్రతమాజగర మాస్థితశ్శయాన ఏవాశ్నాతిపి బతి
ఖాదత్యవమేహతిహదతేస్మ - వేష్టమానఉచ్చరితఆదిగ్ధోద్దేశః ॥ 3२ ॥ తస్యహయంపురీషసురభి సౌగంధ్యో
వాయుదీశోదశయోజనం సమంతాత్సురభీచకార॥ 33॥ ఏవంగోమృగకాకచర్యయా వ్రజంస్తిష్ఠన్నాసీన
శ్శయానః కాకమృగగోచరితః పిబత్యవమేహతిస్మ ॥ 38 ॥ ఇతినానాయోగచర్యాచరణోభగవాన్ కైవ
ల్యపతిఋషభోవిరత పరమానందానుభవ ఆత్మని సర్వేషాంభూతానా మాత్మభూతే భగవతి వాసుదేవే-
ఆత్మనోవ్యవధానానంతరోదరభావేనసిద్ధసమస్తార్థపరిపూర్ణ యోగైశ్వర్యాణివైహాయస మనోజవాంతర్ధా
నపరకాయప్రవేశదూరగ్రహణశ్రవణాదీనియదృచ్ఛయోపగతానినాంజసాన్నపవృదయేనాభ్యనందత్॥3౫॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే - పంచమోధ్యాయః.

రాజా ॥ ననూనంభగవన్నాత్మారామాణాం యోగసమీరితజ్ఞానానలావ భర్జిత కర్మబీజానామైశ్వర్యాణి
పునఃక్లేశదానిభవితుమర్హంతియదృచ్ఛయోపగతాని॥ г॥ శ్రీశుకః ॥ సత్యముక్తంకింత్విహవావ ఏకేతుమనసో
గిని రేవం వర్తితవ్యమితి ప్రదర్శనాయ - తథాకృతవాన్ - వస్తుతస్తుభగవాన్ యతఃపరనుఃమహాన్ - ఉత్తరోత్తర శతగుణ
త్వేనఉత్కర్షోయఆనందః- తస్యానుభవః స్వరూపః॥ కించ॥ శ్రీవాసుదేవేఆత్మనః అవ్యవధానేనలభేనేన - నవిద్యతే అన్యేషాని
వ- అంతరామధ్యే - ఉదరస్యదేహస్యభావేఖ్యావస్తేన - నిత్యనివృత్తోపాధిత్వేనేత్యర్థః- స్వతఏవసిద్ధైస్సమస్తైరర్థైః ఫ
లైః- పరిపూర్ణానియోగైశ్వర్యాణినాభ్యనందత్ - వైహాయసంఖేచరత్వం - మనోజవంమనస ఇవదేహస్యవేగం - దూరగ్ర
హణంనూరదర్శనం - హేన్నపవృదయేనమనసా॥ 3౫॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... *

శ్లో ॥ షష్ఠేలినాభిమానస్య దేహత్యాగక్రమోభిధా । ప్రదహంతందవాగ్నింయః పశ్యన్నపినపశ్యతి ॥ యోగైశ్వర్యాణి
నాభ్యనందదిత్యుక్తంతత్రపృచ్ఛతి॥ నేతి ॥ హేభగవన్ - యోగేనసమీరితముద్దీపితంయజ్జ్ఞానంతతేనానలః - తేనావభర్జి
తానిదగ్ధాని- కర్మబీజానిరాగాదీనినాః తేషాం- యదృచ్ఛయాప్రాప్తాని యోగైశ్వర్యాణి - పునఃక్లేశదానిభవితుం నార్హంతి
తి- అతః కిమితినాభ్యనందదిత్యర్థః॥ г॥ అంగీకృత్యపరిహరతి॥ సత్యమితి ॥ ఏకేతుబుద్ధిమంతః - అనవస్థానస్యచంచలస్యమ
నసః విశ్వాసంనసంగచ్ఛంతేన సఖ్యంకుర్వంతి .- శఠః కిరాతో యథామృగేష్వపి మృగేషు - శఠే కిరాతే యథామృ
గా ఇతిసప్తమ్యంతం- పాఠాంతరే - శఠఃవంచకః - కిరాతఃవణిక్ వ్యవహారేఅరియథాతస్మిన్ వాప్యవహార్ యథావిశ్వా
సంనయాతీత్యర్థః- పాఖికోవిదోషోవర్జనీయఇత్యుపదేష్టుంనాభ్యనందదితిభావః॥ २ ॥ నేతి॥ యద్విస్రంభాత్యస్యవిశ్వా

సాత్ - చిరాచ్చీర్ణంబహుకాలసంచితంతపః - చస్కందసుస్రావ , ఐశ్వరంవిష్ణోర్మోహినీరూపదర్శనేన- యద్వా, ఈశ్వరాణాంసమర్థానామపి- సౌభరిప్రభృతీనాంతపః॥ ౩॥ నిత్యమితి॥ తత్ర హేతుః , కృతవిశ్వాసోయోయోగీ , తదీయంమనస్త కామస్యతమనుయే అరయః తేషాంచ- ఛిద్రమవకాశం, దదాతి - యథాకృతవిశ్వాసస్యపత్యుః, పుంశ్చలీజాయా - జారాణామవకాశందత్వా పతింఘాతయతి, తథామనోపి, కామాదిభిర్యోగినంభ్రంశయతీత్యర్థః॥ ౪॥ అరీన్కథయన్ ఉపసంహరతి॥ కామఇతి॥ యన్మూలః యన్నిమిత్తోభవతి - తత్ మనః కోనుబుధః స్వీకుర్యాత్ స్వాధీనమితిమన్యేత ॥ ౫ ॥ ప్రాసంగికంసమాప్యప్రస్తుతమాహ ॥ అథేతి ॥ అఖిలానాంలోకపాలానాం - లలామోమండనభూతోపి - ఉపరతాబాధితా - విషయానువృత్తిర్యస్మాత్సః ఉపరరామ దేహాభిమానంజహౌ - విలక్షణైఃఅనేకప్రకారైః, అవధూతవేషాదిభిః , నవిలక్షితోభగవత్ప్రభావోయస్మిన్ - సాంపరాయవిధిందేహత్యాగప్రకారం , ఆధారాధేయభావవ్యావృత్త్యర్థమాహ- అనర్థాంతరభావేన, అభేదేన, ఉపాసనావ్యావృత్త్యర్థమాహ, అసంవ్యవహితంవ్యవధానరహితం॥ ౬॥ తస్యేతి ॥ మనసాస్వయంత్యక్తేప్యభిమానే, కేనాపిసంస్కారేణ- దేహఃప్రచలతి, యథాకులాలచక్రం, సోయమభిమానాభాసః , తేనసచజీవన్ముక్తోనావిద్యావాసనయాభవతీతి , తతోపి శేషమాహ, యోగమాయావాసనయేతి॥ ౭॥ ఏకదేతి॥ కోంకణాదీన్ దేశాన్గత

విస్రంభమనవస్థానస్య శఠకిరాతసంగచ్ఛంతే॥ ౨॥ తథాచోక్తం ॥ శ్లో ॥ నకుర్యాత్కర్హిచిత్సఖ్యం మనసిహ్యనవస్థితే । యద్విస్రంభాచ్చిరాచ్చీర్ణంచస్కందతపఐశ్వరమ్॥ ౩ ॥ నిత్యందదాతికామస్యచ్ఛిద్రంతమనుయేరయః । యోగినః కృతమైత్రస్యపత్యుర్జాయేవపుంశ్చలీ॥౪॥ కామోమన్యుర్మదోలోభశ్శోకమోహభయాదయః । కర్మబంధశ్చయన్మూలస్స్వీకుర్యాత్కోనుతద్బుధః॥ ౫॥ చూ॥ అథైవమఖిలలోకపాల లలామోపివిలక్షణైర్జడవదవధూత వేషభాషా చరితైరవిలక్షిత భగవత్ప్రభావో యోగినాం సాంపరాయ విధిమనుశిక్షయన్ స్వకళేబరంజిహాసురాత్మన్యాత్మానమ సంవ్యవహిత మనర్థాంతర భావేనా న్వీక్షమాణ ఉపరతానువృత్తిరుపరరామ॥ ౬ ॥ తస్యహవా ఏవముక్త లింగస్య భగవత ఋషభస్య యోగమాయా వాసనయాదేహఇమాంజగతీ మభిమానాభాసేనచంక్రమమాణః॥౭॥ ఏకదాతుకోంకణవంక పటకుటకాన్ దక్షిణకర్ణాటకాన్ దేశాన్ యదృచ్ఛయోపగతః కుటకాచలోపవనే - ఆస్యకృతాశ్మకబళఉన్మాదఇవ ముక్తమూర్ధజోసంవీతఏవవిచచార ॥ ౮ ॥ అథసమీరవేగధూత వేణువికలజాతోగ్రదావానల స్తద్వనమాలేలిహానస్సహతేనసదదాహ ॥ ౯ ॥ యస్యకిలాచరితముపాకర్ణ్యకోంకవంకపటానాం రాజార్హన్నామోప శిక్ష్యకలావధర్మఉత్కృష్యమాణే భవితవ్యేనవిమోహితః స్వధర్మపథమకుతోభయ మపహాయ కుపథ పాషండమసమంజసం నిజమనీషయామందః సంప్రవర్తయిష్యతే ॥ ౧౦ ॥ యేనహవావకలౌ మనుజాపసదా దేవమాయా విమోహితాః స్వవిధినియోగశౌచచారిత్రవిహీనా దేవహేళనాన్యపవ్రతాని నిజేచ్ఛయాని గృహ్ణానాఅస్నానా నాచమనాశౌచకేశోల్లుంచనాదీనికలినా ధర్మబహులేన ఉపహతధియోబ్రహ్మబ్రాహ్మణయజ్ఞపురుషలోకవిదూషకాః ప్రాయేణభవిష్యంతి ॥ ౧౧ ॥ తేచహ్యర్వాక్తనయానిజలోక యాత్రయాంధ పరంపరయా తథైవాశ్వస్తాః స్వయమేవతమస్యంధేపతిష్యంతి ॥ ౧౨ ॥ అయమవతారో రజసోపప్లుత కైవల్యోపశిక్షణార్థః ॥ తస్యానుగుణాన్ శ్లోకాన్ గాయంతి॥ ౧౩॥ అహోభువస్సప్తసముద్రవత్యా

స్సన్ , కయాపివాసనయా, ఆస్యేకృతః అశ్మకబళోయేన, అసంవీతః, నగ్నః॥౮॥ అథేతి॥ సమీరవేగేన,విధూతానాంకంపితానాం, వేణూనాంసంఘర్షణేన, జాతః ఉగ్రోదావానలః , ఆలేలిహానస్సర్వతోగ్రసన్ ॥ ౯ ॥ అవధూతవేషేణఋషభదేవః తత్రగతఇత్యేతస్యసూచకమాహ॥ యస్యేతి॥ యస్యకిలాశ్రమాతీతమనుచరితం, తద్దేశవాసిభ్యఉపాకర్ణ్య, అర్హన్నితినామయస్య సరాజా, స్వయంతదుప శిక్ష్యశిక్షిత్వా, కుపథశ్చాసౌ పాషండశ్చతం - నిజమనీషయాసంప్రవర్తయిష్యతీతిత్యన్వయః తత్ర హేతుః కలావిద్యాది, భవితవ్యేనప్రాణినాం పూర్వసంచితపాపఫలేన॥ ౧౦ ॥ యేనేతి, యేనప్రవర్తనేన, మనుజేష్వపశదాః నికృష్టాః స్వవిధనానియోగోయస్మిన్, శౌచచారిత్రే, తద్విహీనాః దేవావజ్ఞారూపాణ్య స్నానాదీని కుర్వతానిగృహ్ణానాః వేదాదీనాందూషకాశ్చభవిష్యంతి॥౧౧॥తత్ఫలంచాంధంతమఃప్రాప్స్యంతీత్యాహ॥ తేచేతి॥అర్వాక్తనయా అవేదమూలయా,నిజలోకయాత్రయా స్వేచ్ఛయా, కృతప్రవృత్త్యా ఆశ్వస్తాః కృతవిశ్వాసాః॥౧౨॥ ననుతర్హ్యనర్థకారీకిమర్థోయమృషభావతారః- తత్రాహ॥అయమితి॥రజోవ్యాప్తానాం మోక్షమార్గోపశిక్షణార్థః, తస్యకైవల్యోపశిక్షణస్యానురూపాన్॥

౧౩॥అహో ఇతి॥ అధికం పుణ్యం యస్మిన్ ఏతత్ భారతం వర్షం ఋషభాద్యవతారయుక్తాని కర్మాణి॥౧౪॥అహో ఇతి॥ ప్రియవ్రత స్యవంశః అవదాతః శుద్ధః-యత్ర వంశే-యత్ యస్మాత్ అకర్మ మోక్షః- తస్య హేతుం ధర్మం చచార॥౧౫॥క ఇతి॥అపరం కోనుయోగీ-అస్య కాష్ఠాం పదవీం మనసాప్యనుగచ్ఛేత్ - యో యోగీ యేన ఋషభేణ-అసత్తయా-అవస్తుత్వేన - ఉదస్తాః నిరస్తాః యోగమాయాః సిద్ధీః నాంఛతి-కథంభూతాః-కృతః ప్రయత్నో యాసు- తదర్థం ప్రయత్నం చకరోతీత్యర్థః యద్వా కథంభూతాః ఉదస్తాః కృతప్రయత్నాః సేవితుముద్యతా అపీత్యర్థః॥౧౬॥ ఇతీతి॥ విశుద్ధం చరితం యత్ ఈరితం కథితమ్-తత్-సమస్తం దుశ్చరితం-అభితో హరతీతి తథా- పరమమహామంగళానామయనం చ-అవహితస్సన్-అనయోరపి శ్రోతృశ్రావయిత్రోః-అవిశేషేణ భక్తిః- సమ్యగనువృత్తా భవతీత్యర్థః॥౧౭॥ భక్తేః పరమపురుషార్థత్వమేవాహ॥యస్యామితి॥యస్యాం భక్తావేవ-నతు యోగాదిషు అనుసవనం అవిరతం ఆత్మానం సంస్నాపయంతః-స్వయమాసాదితం అప్రార్థితం- భగవతా స్వయమేవ దీయమానమపి-అనాదరే హేతుః- భగవదీయత్వేనైవ-పరితస్సమాప్తాః సమ్యక్ప్రాప్తాః-సర్వే పురుషార్థా యైస్తే॥౧౮॥ నను భగవతోతిసులభత్వదర్శనాన్మోక్షస్య చాతిదుర్లభత్వాత్ భక్తేరియమతిస్తుతిరేవేత్యాశంక్యాహ॥రాజన్నితి॥హే రాజన్ భవతాం పాండవానాం యదూనాం చ-పతిః పాలకః-గురు

ద్వీపేషు వర్షేష్వతిపుణ్యమేతత్ । గాయంతి తత్రత్యజనా మురారేః కర్మాణి భద్రాణ్యవతారవంతి॥౧౪॥ అహో ను వంశో యశసావదాతః ప్రియవ్రతో యత్ర పుమాన్ పురాణః । కృతావతారః పురుషస్స ఆద్యశ్చచార ధర్మం యదకర్మహేతుమ్॥ ౧౫॥ కో న్వస్య కాష్ఠామపరోనుగచ్ఛేన్మనోరథేనాప్యభవస్య యోగీ । యో యోగమాయాః స్పృహయత్యుదస్తాహ్యసత్తయా యేన కృతప్రయత్నాః॥౧౬॥ మూ॥ ఇతిహ స్మ సకలవేదలోకదేవబ్రాహ్మణగవాం పరమగురోర్భగవత ఋషభాఖ్యస్య విశుద్ధచరితమీరితం పుంసాం సమస్తదుశ్చరితాభిహరణం పరమమహామంగళాయనమిదమనుశ్రద్ధయోపచితయానుశృణోత్యాశ్రావయత్యవహితో భగవతి తస్మిన్ వాసుదేవే ఏకాంతతో భక్తిరనయోరపి సమనువర్తతే॥౧౭॥యస్యామేవ కవయ ఆత్మానమవిరతం వివిధవృజినసంసారపరితాపోపతప్యమానమనుసవనం స్నాపయంతస్తయైవ పరయా నిర్వృత్యా హ్యపవర్గమాత్యంతికం పరమపురుషార్థమపి స్వయమాసాదితం నో ఏవాద్రియంతే భగవదీయత్వేనైవ పరిసమాప్తసర్వార్థాః॥౧౮॥శ్లో॥ రాజన్ పతిర్గురురలం భవతాం యదూనాం దైవం ప్రియః కులపతిః క్వ చ కింకరో వః। అస్త్వేవమంగ భగవాన్ భజతాం ముకుందో ముక్తిం దదాతి ✻ కర్హిచిన్న తు భక్తియోగమ్॥౧౯॥నిత్యానుభూతనిజలాభనివృత్తతృష్ణః శ్రేయస్యతద్రచనయా చిరసుప్తబుద్ధేః॥లోకస్య యః కరుణయాభయమాత్మలోకమాఖ్యాతవాన్ భగవతే ఋషభాయ తస్మై॥౨౦

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే - షష్ఠోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ భరతస్తు మహాభాగవతో యదా భగవతావనితలపరిపాలనాయ సంచింతితస్తదనుశాసనపరః పంచజనీం విశ్వరూపదుహితరముపయేమే॥ ౧ ॥ తస్యాము హవా ఆత్మజాన్ కార్త్స్న్యేనానురూపానాత్మనః పంచ జనయామాస భూతాదిరివ భూతసూక్ష్మాణి ॥ ౨ ॥ సుమతిం రాష్ట్రభృతం సుదర్శనమావరణం ధూమ్రకేతుమితి అజనాభం నామైతద్వర్షం భారతమితి యత ఆరభ్య వ్యపదిశంతి ॥ ౩ ॥ స బహువిన్మహీపతిః పితృ

రుపదేష్టా-దైవం ఉపాస్యః ప్రియః సుహృత్- కులస్య పతిః నియంతా- కిం బహునా క్వ చ కదాచిత్-దూత్యాదిషు వః పాండవానాం కింకరోపి-ఆజ్ఞానువర్తీ అస్తు నామైవం-తథాప్యన్యేషాం నిత్యం భజతామపి ముక్తిం దదాతి- న తు కదాచిదపి సప్రేమభక్తియోగం॥౧౯॥ వర్ణితమృషభావతారం నమస్కరోతి॥ నిత్యేతి॥ నిత్యానుభూతం యన్నిజరూపం- స ఏవ లాభః- తేన నివృత్తా తృష్ణా యస్య సః- అతద్రచనయా దేహాద్యర్థం- మనోరథేన శ్రేయసి విషయే- చిరసుప్తా బుద్ధిర్యస్య తస్య జనస్య-కరుణయా నిర్భయమాత్మస్వరూపం- య ఆఖ్యాతవాన్ తస్మై ఋషభాయ నమః॥ ౨౦॥ ... ... ✻

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ అధ్యాయానాం త్రయేణైవమృషభాఖ్యానమీరితమ్ । అష్టభిర్భరతాఖ్యానమితః ప్రస్తూయతేఽధునా ॥ సప్తమే భరతో రాజ్యే చిరం యజ్ఞైః హరిం యజన్ । ఆరబ్ధకర్మనిర్వాణే హరిక్షేత్రే భజద్ధరిమ్॥ భరత ఇతి ॥ సంచింతితస్సంకల్పే నైవ రాజ్యాదౌ నియుక్తః॥౧॥తస్యామితి॥ఆత్మనః అనురూపాన్ - భూతాదిః అహంకార ఇవ - భూతసూక్ష్మాణీతి సంతతివృద్ధౌ దృష్టాంతః॥౨॥ సుమతిమితి॥ భారతమితి స్వనామ్నా ఖ్యాపకత్వేన- ధర్మాద్యతిశయస్సూచితః॥౩॥ స ఇతి॥ బహువిత్-సర్వజ్ఞః॥౪॥

ఈజ ఇతి॥ యజ్ఞాః అయూపాః - క్రతవస్సయూపాః - తద్రూపైరుచ్చావచైర్మహద్భిరల్పైశ్చ క్రతుభిః కర్మభిః శ్రద్ధయాఽఽహితాగ్నిరీజే చ - తానేవాహ - ఆహుతా స్వాధికారేణాత్మసాత్కృతాః యే అగ్నిహోత్రాదయః - తేషాం ప్రకృతివికృతిభిః - అగ్నిహోత్రాదయో ద్వివిధాః - సకలాంగయుక్తాః ప్రకృతయః - వికలాంగా వికృతయ ఇతి - తైర్దర్శపూర్ణమాసచాతుర్మాస్యపశుసోమానాం - అనుసవనమిత్యంతం వా - చాతుర్హోత్రవిధినేత్యంతం వా గద్యం॥ ౫॥ సంప్రచరత్స్వితి॥ కించ సంప్రచరత్సు ప్రవర్తమానేషు నానాయోగేషు - విరచితా అనుష్ఠితా అంగక్రియా యేషాం తేషు - యదపూర్వం తద్వాసుదేవ ఏవ - భావయమానః చింతయన్ - సయజమానః - యజ్ఞభాజో యే దేవాస్సూర్యాదయః తాన్ - పురుషస్య వాసుదేవస్యావయవేషు చక్షురాదిష్వభ్యధ్యాయత్ - నతు పృథక్త్వేనేత్యన్వయః - అపూర్వే పక్షద్వయం మీమాంసకానాం - తదానీమేవ సూక్ష్మత్వేనోత్పన్నఫలమేవాపూర్వం - కాలాంతరఫలోత్పాదికా కర్మశక్తిర్వేతి - తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ యాగాదేవ ఫలం తద్ధి శక్తిద్వారేణ సిద్ధ్యతి। సూక్ష్మశక్త్యాత్మకం వాపి ఫలమేవోపజాయత ఇతి - తదేతదాహ - క్రియాఫలం ధర్మాఖ్యమితి చ - నను యద్యంగదేవతాత్మకకర్మప్రధానమితి నతం తర్హి కర్తృనిష్ఠమపూర్వం స్యాత్ తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ కర్మభ్యః ప్రాగయోగ్యస్య కర్మణః పురుషస్య వా। యోగ్యతా శాస్త్రగమ్యా యా పరా సాఽపూర్వమిష్యత ఇతి - అథ దేవతాప్రధానం కర్మ తు దేవతారాధనార్థం - తచ్చ దేవతాప్రసాదరూపత్వాత్ - అపూర్వస్య దేవతాశ్రయత్వమేవ యుక్తం - ప్రోక్షణాద్యపూర్వస్యైవ వ్రీహ్యాద్యాశ్రయత్వం - కుతః వాసుదేవాశ్రయమపూర్వం భావయతి - ఉచ్యతే - యది కర్తృనిష్ఠమపూర్వం తర్హి శ్రీవాసుదేవస్యాంత

తామహ ఏవ దురువత్సలతయా స్వే స్వే కర్మణి వర్తమానాః ప్రజాస్స్వధర్మమనువర్తమానః పర్యపాలయత్ ॥ ౪ ॥ ఈజే చ భగవంతం యజ్ఞక్రతురూపైః క్రతుభిరుచ్చావచైః శ్రద్ధయాఽఽహుతాగ్నిహోత్రః దర్శపూర్ణమాసచాతుర్మాస్యపశుసోమానాం ప్రకృతివికృతిభిరనుసవనం చాతుర్హోత్రవిధినా ॥ ౫॥ సంప్రచరత్సు నానాయోగేషు విరచితాంగక్రియేష్వపూర్వం యత్తత్క్రియాఫలం ధర్మాఖ్యం పరే బ్రహ్మణి యజ్ఞపురుషే సర్వదేవతాలింగానాం మంత్రాణామర్థనియామకతయా సాక్షాత్కర్తరి పరదేవతాయాం భగవతి వాసుదేవ ఏవ భావయమాన ఆత్మనైపుణ్యమృదితకషాయో హవిస్స్వధ్వర్యుభిర్గృహ్యమాణేషు సయజమానో యజ్ఞభాజో దేవాంస్తాన్ పురుషావయవేష్వభ్యధ్యాయత్ ॥ ౬ ॥ ఏవం కర్మవిశుద్ధ్యా విశుద్ధసత్త్వస్యాంతర్హృదయాకాశశరీరే బ్రహ్మణి భగవతి వాసుదేవే మహాపురుషరూపోపలక్షణే శ్రీవత్సకౌస్తుభవనమాలారిదరగదాదిభిరుపలక్షితే నిజపురుషహృల్లిఖితేనాత్మని పురుషరూపేణ విరోచమాన ఉచ్చైస్తరాం భక్తిరనుదినమేధమానరయాఽజాయత॥ ౭॥ ఏవం వర్షాయుతసహస్రపర్యంతావసితకర్మనిర్వాణావసరోఽధిభుజ్యమానం స్వతనయేభ్యో రిక్థం పితృపైతామహం యథాదాయం విభజ్య స్వయం సకలసంపన్నికేతాత్స్వనికేతాత్పులహాశ్రమం ప్రవవ్రాజ - యత్ర హ వావ భగవాన్ హరిరద్యాపి తత్రత్యానాం నిజజనానాం వాత్సల్యేన సన్నిధాప్యత ఇచ్ఛానురూపేణ - యత్రాశ్రమపదాన్యుభయతో నాభిభిర్దృషచ్చక్రై

శ్చక్రిణః - ప్రవర్తకత్వేన ముఖ్యకర్తృత్వాత్తదాశ్రయమేవాపూర్వం - నతు తత్ప్రయోజ్యయజమానాశ్రయం - శాస్త్రఫలం ప్రయోక్తరీతి న్యాయాత్ - అన్యథా ఋత్విజామప్యపూర్వాశ్రయత్వప్రసంగాత్ - తదేతదాహ సాక్షాత్కర్తరీతి- దేవతాశ్రయత్వేఽపి శ్రీవాసుదేవాశ్రయత్వమేవేత్యాహ - పరదేవతాయామితి - పరదేవతాత్వే హేతుః - సర్వదేవతాలింగానాం తత్తద్దేవతాప్రకాశకానాం మంత్రాణాం యేఽర్థాః ఇంద్రాదిదేవతాః తేషాం నియామకతయా తస్యైవ ప్రసాదనీయత్వాత్ ఫలదాతృత్వాచ్చ యుక్తమేవాపూర్వాశ్రయమిత్యర్థః - ఏవం భావనమేవాత్మనో నైపుణ్యం కౌశలం - తేన మృదితాః క్షీణాః - కషాయాః రాగాదయో యస్య - అధ్వర్యుభిరితి బహువచనం నానాకర్మాభిప్రాయేణ॥ ౬॥ ఏవమితి॥ ఏవంభూతయా కర్మవిశుద్ధ్యా విశుద్ధసత్త్వస్య భక్తిరజాయతేత్యన్వయః - క్వ అంతర్హృదయే య ఆకాశః స ఏవ శరీరస్యాభివ్యక్తిస్థానం యస్య తస్మిన్ - బ్రహ్మణి - కీదృశే మహాపురుషరూపస్యోపలక్షణమాకారో యస్య తస్మిన్ - కించ శ్రీవత్సాదిభిరుపలక్షితే- నిజపురుషాణాం నారదాదీనాం హృది- లిఖితవత్ నిశ్చింతయా స్థితేన ఉక్తేన పురుషరూపేణ ఆత్మని స్వమనసి విరోచమానే కీదృశీ భక్తిః - అత్యంతాతిశయేన ఏధమానో రయః వేగః ప్రకర్షో యస్యాః॥ ౭ ॥ ఏవమితి॥ ఏవమనువృత్తానాం వర్షాణామయుతాని తేషాం సహస్రం తత్పర్యంతే కాలే- అవసితః నిశ్చితః కర్మనిర్వాణావసరః రాజ్యభోగాదృష్టసమాప్తిసమయో యేన సః - అధికృత్య భుజ్యమానం రిక్థం ధనం యథావిభాగం విభజ్య - సకలసంపదాం నికేతాత్ ఆశ్రయాత్ స్వగృ

హాత్ - పులహాశ్రమం హరిక్షేత్రం ప్రవవ్రాజ - యత్ర క్షేత్రే విద్యాధరకుండే - వాత్సల్యాంకకర్తుం - తేనసన్నిధాప్య తేసన్ని హితః క్రియతే ఇచ్ఛానురూపేణ భక్తానామపేక్షితేన రూపేణసన్నిహితో భవతీత్యర్థః - ఆశ్రమస్థానానాసిఞ్చయతః ఉప ర్యధశ్చనాభిశ్చైషాం తైః - దృషచ్చక్రైః శిలామధ్యగతైః చక్రైః చక్రనదీగండకీసరిత్ సరితాం శ్రేష్ఠా - పవిత్రీకరోతి॥
౮॥ తస్మిన్నితి॥ ఏకలః ఏకః॥ ఆరాధనం సమీహమానః కుర్వాణః - వివిక్తః శుద్ధః - అతఏవోపరతో విషయాభిలాషో యస్య ఉప భృతస్సమృద్ధః - ఉపశమో యస్య॥ ౯ ॥ తమేత్థమితి॥ ప్రవర్ధమానానురాగస్య భరేణ యత్ ద్రుతం ద్రవీభూతం హృదయం తత స్మిన్ శైథిల్యమనుద్యమో యస్య - ఆత్మని దేహే ఉద్భిద్యమానం రోమపులకకులం రోమాంచబృందం యస్య - కకారస్సమా సాంతః ఔత్కంఠ్యాత్ప్రవృత్తేన ప్రణయబాష్పేణ నిరుద్ధో వలోకో యయోః తేనయనే యస్య - సఏవం వర్తమానః తా మపిభగవత్సపర్యాం న సస్మారేత్యన్వయః - తత్ర హేతుః - నిజరమణస్యాస్య ప్రీతిదాతుర్హ్యే అరుణేచరణారవిందే తయోర నుధ్యానేన పరిచితస్సమృద్ధః భక్తియోగస్తేన పరిప్లుతః సర్వతో వ్యాప్తః పరమ ఆహ్లాదః పరమానందో యస్మిన్ - గంభీరధీర హృదయహ్రదే తస్మిన్నవగాఢా నిమగ్నా ధిషణా యస్య॥ ౧౦ ॥ ఇత్థమితి ॥ ధృతానిభగవద్వ్రతాని యేనసః భగవంతం సూ ర్యమండలే భ్యుపతిష్ఠన్నేతదుహోవాచేత్యన్వయః - కీదృకః ఏణ్యాః హరిణ్యాః అజినమైణేయం - తదేవ వాసః తేనఅనుసవ నాభిషేకేణ ఆర్ద్రాః కపిశాశ్చయాః కుటిలాజటాః తాసాం కలాపేనచ విరోచమానః సూర్యప్రకాశకయా రుచాహిర
శ్చక్రనదీనామసరిత్ప్రవరా సర్వతః పవిత్రీకరోతి॥ ౮॥ తస్మిన్ హవావకిలసఏకలః పులహాశ్రమోపవనే వివి ధకుసుమకిసలయతులసికాంబుభిః - కందమూలఫలోపహారైశ్చ - సమీహమానో భగవత ఆరాధనం వివిక్తఉప రతవిషయాభిలాషఉపభృతోపశమః - పరాం నిర్వృతిమవాప॥ ౯॥ తయేత్థమవిరతపురుషపరిచర్యయా భగవ తి ప్రవర్ధమానానురాగభరద్రుతహృదయశైథిల్యః ప్రహర్షవేగేనాత్మన్యుద్భిద్యమాన రోమపులక కులక ఔత్కంఠ్యప్రవృత్తప్రణయబాష్పనిరుద్ధావలోకనయన ఏవం నిజరమణారుణ చరణారవిందానుధ్యాన పరిచిత భక్తియోగేన పరిప్లుతపరమాహ్లాద గంభీరహృదయ హ్రదావగాఢ ధిషణస్తామపి క్రియమాణాం భగవత్సప ర్యాం న సస్మార ॥ ౧౦ ॥ ఇత్థం ధృతభగవద్వ్రత ఏణేయవాససానుసవనాభిషేకార్ద్ర కపిశకుటిలజటాకలాపే నచవిరోచమానః - సూర్యర్చా భగవంతం హిరణ్మయం పురుషముజ్జిహానే సూర్యమండలే భ్యుపతిష్ఠన్నేతదు హోవాచ॥ ౧౧॥ పరోరజస్సవితుర్జాతవేదో దేవస్య భర్గో మనసేదం జజాన। సురేతసాదః పునరావిశ్య చష్టే హంసం గృధ్రాణం నృషద్రింగిరా ※ మిమ ఇతి॥ ... ... ※

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే - సప్తమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ ఏకదా తు మహానద్యాం కృతాభిషేకనైయమికావశ్యకో బ్రహ్మాక్షరమభిగృణానో ముహూర్త త్రయముదకాంత ఉపవివేశ । తత్రతదా రాజన్ హరిణీ పిపాసయా జలాశయాభ్యాశమేకైవోపజగామ । తయా పేపీయమానఉదకే తావదేవావిదూరేణ నదతో మృగపతేరున్నాదో లోకభయంకర ఉదపతత్ ॥ ౧ ॥
ణ్మయం॥ శ్రు ॥ ధ్యేయస్సదాసవితృమండలమధ్యవర్తీత్యాదినోక్తం - ఉజ్జిహానే ఉద్గచ్ఛతి సతి - సకారాంత పాఠే సనం తా ద్యచ్ - అర్థస్తు సఏవ॥ ౧౧॥ పర ఇతి॥ పరో రజః రజసః ప్రకృతేః పరం శుద్ధసత్త్వాత్మకం సవితుర్దేవస్య సూర్యస్య - భర్గస్వరూ పభూతం తేజః జాతం వేదో ధనం - కర్మఫలం యస్మాత్ తత్కర్మఫలదమిత్యర్థః అత్ర హేతుః - యత్ మనసైవ ఇదం విశ్వం జజాన ససర్జ - పునశ్చ అదశ్చ సృష్టం విశ్వమంతర్యామిరూపేణ ప్రవిశ్య - గృధ్రాణం కాంక్షంతం - హంసం జీవం - సురేతసా చిచ్ఛ క్త్యా - విచష్టే పశ్యతి పాలయతీత్యర్థః - నృషు సీదతి ఉపాధితయా తిష్ఠతీతి నృషత్ బుద్ధిః తస్యాః ఋంగి ఋంగణం గతిం రాతి తిం నృషద్రింగిరాం - వాంఛః ఇడసీత్యమి పూర్వరూపత్వాభావః - లింగత్రయనిర్దిష్టం తద్భర్గః ఇమః శరణం వ్రజామః॥ ౧౪॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ అష్టమే భజతో విఘ్నం తస్య కర్మాంతరాయతః । ఏణరక్షాప్రసక్తస్య జాతమేణత్వమీర్యతే ॥ కృపయాపి కృతస్సంగః ప తనాయైవ యోగినః । ఇతి ప్రదర్శయన్నాహ భరతస్యైణపోషణమ్ ॥ ఏకదేతి ॥ నైయమికం నిత్యనైమిత్తికనిధి ప్రాప్తం- ఆవశ్యకమర్థప్రాప్తం మూత్రోత్సర్జనాదికృతమస్మిన్ ఏకాదికం యేన - బ్రహ్మాక్షరం ప్రణవం అభిగృణానో జపన్ - ఉదకాంతే నద్యాస్తీరే - జలాశయాభ్యాశం నద్యాస్సమీపం పేపీయమానే అత్యాసక్త్యాపీయమానేసతి - తావదేవతత్క్షణమేవ - అవి దూరే సన్నిధౌ - మృగపతేస్సింహస్య - ఉన్నతో మహానున్నాదః ఉద్గతః॥ ౧ ॥ తయేతి ॥ ప్రకృత్యా స్వభావత ఏవ వికల్లబాన్యాకులా

సుతరాంతు హరిభయస్యాభినివేశేన - వ్యగ్రవ్యాకులం - హృదయం యస్యాః - పారిప్లవదృష్టిః పరిభ్రాంతనేత్రా - నగతా తృషాఽపగతా యస్యాః ఉచ్చక్రామ నదీముల్లంఘితవతీ॥ ౨॥ తస్యా ఇతి॥ అంతర్వత్న్యాః గర్భిణ్యాః - ఉరుభయేన స్థానాచ్చ్యావితో యోనేర్నిర్గతస్స గర్భః స్రోతసి ప్రవాహే నిపతితః - తత్ప్రసవో గర్భపాతః - ఉత్సర్పణముల్లంఘనం భయంచ ఏతైః ఖేదేనాతురా ఆర్తా - దర్యాం గిరిగుహాయాం - హరిణవధూః పపాత అథ అనంతరం మృతా చ॥ ౩॥ తమితి॥ ఏణకుణకం హరిణబాలకం - అపవిద్ధం బంధుభిః త్యక్తం - ఇత్యేతైః కృపణత్వాది హేతుభిః - అనుకంపాతయా అనయత్ ॥ ౪ ॥ తస్యేతి॥ కృతః నిజః స్వీయ ఇత్యభిమానో యేన - పోషణం తృణాదినా పాలనం - వృకాదిభ్యో రక్షణం - ప్రీణనం కండూయనాదినా లాలనం చుంబనాదినా - ఏతైర్యదనుధ్యానమాసక్తిః - తేన ఆత్మనో నియమాః స్నానాదయః॥ యమాః అహింసాదయః - తత్సహితాః ఈశ్వరపరిచర్యాదయశ్చ ప్రత్యహమేకైకశో వియుజ్యమానాస్సంతః కతిపయేనాహర్గణేన సర్వే - ఉదవసన్ ఉత్సన్నా బభూవుః ౫॥ సక్తిం ప్రపంచయతి ॥ అహో ఇత్యాదినా కృతానుషంగ ఇత్యేతత్పర్యంతేన - ఈశ్వర రథచరణః కాలచక్రం తస్య పరి

తమనుప్రసృత్యాసా మృగవధూః ప్రకృతివిక్లబా చకితం నిరీక్షమాణా సుతరామపి హరిభయాభినివేశవ్యగ్రహృదయా పారిప్లవదృష్టిరగతతృషా భయాత్సహసైవోచ్చక్రామ ॥ ౨ ॥ తస్యా ఉత్పతంత్యా అంతర్వత్న్యా ఉరుభయావగళితో యోనినిర్గతో గర్భః స్రోతసి నిపపాత - తత్ప్రసవోత్సర్పణ భయఖేదాతురా స్వగణేన వియుజ్యమానా కస్యాంచిద్దర్యాం కృష్ణసారసతీ నిపపాత- అథ చ మమార చ॥ ౩॥ తం త్వేణకుణకం కృపణం స్రోతసానూహ్యమానమభివీక్ష్యాపవిద్ధం బంధుమివ అనుకంపయా రాజర్షిర్భరత ఆదాయ మృతమాతరం నిజాశ్రమపదమనయత్ ॥ ౪ ॥ తస్య హ వా ఏణకుణక ఉచ్చైరేతస్మిన్ కృతనిజాభిమానస్యాహరహస్తత్పోషణపాలన ప్రీణనలాలనానుధ్యానేనాత్మనియమాస్సహయమాః పురుష పరిచర్యాదయ ఏకైకశః కతిపయేనాహర్గణేన వియుజ్యమానాః కిల సర్వ ఏవోదవసన్॥ ౫॥ అహో బతాయం హరిణకుణకః కృపణ ఈశ్వరరథచరణపరిభ్రమణరయేణ స్వగణసుహృద్బంధుభ్యః పరివర్జితశ్శరణంచ మోపసాదితః మామేవ మాతాపితరౌ భ్రాతృజ్ఞాతీన్ యౌథికాంశ్చైవోపేయాయ నాన్యంకంచన వేద మయ్యతివిస్రబ్ధశ్చాత ఏవ మయా మత్పరాయణస్య పోషణపాలన ప్రీణనలాలనమనసూయునానుష్ఠేయం శరణ్యోపేక్షాదోషవిదుషా॥ ౬॥ నూనం హ్యార్యాః సాధవ ఉపశమశీలాః కృపణసుహృద ఏవంవిధార్థే స్వార్థానపి గురుతరానుపేక్షంతే॥ ౭ ॥ ఇతి కృతానుషంగ ఆసనశయనాటనస్నానాదిషు । సహ మృగజహునా స్నేహానుబద్ధహృదయ ఆసీత్ ॥ ౮ ॥ కుశకుసుమసమిత్పలాశఫలమూలోదకాన్యాహరిష్యమాణో వృకసాలావృకాదిభ్యో భయమాశంసమానో యదా సహ హరిణకుణకేన వనం సమావిశతి ॥ ౯ ॥ తదా పథి పథి చ ముక్తభావేన- తత్ర తత్ర విషక్తమతిః - అతిశయప్రణయభరహృదయః కార్పణ్యాత్ స్కంధేనోద్వహతి - ఏవముత్సంగే చాధాయోపలాలయన్ ముదం పరమామవాప ॥ ౧౦ ॥ క్రియాయాం నిర్వర్త్యమానాయామంతరాళేఽప్యుత్థాయోత్థాయ యదైనమభిచక్షీత । తర్హి వావ వర్షపతిః ప్రకృతిస్థేన మనసా - తస్మా ఆశిష ఆశాస్తే స్వస్తి స్తాద్వత్స తే సర్వత ఇతి॥ ౧౧॥ అన్యదా తు భృశముద్విగ్నమనాః నష్టద్రవిణ ఇవ కృపణః- సకరుణమతితర్షేణ హరిణకుణకవిరహవిహ్వలహృదయ సంతాపస్తమేవానుశోచన్ కిల కశ్మలం మహదభిరంభిత ఇతి హోవాచ ॥ ౧౨ ॥

భ్రమణవేగేన స్వగణాదిభ్యో విభ్రంశితః- శరణం ప్రాపితః - మామేవ మాతా పిత్రాది బుద్ధ్యా ఉపేయాయ ప్రాప్తః- యౌథికాన్ యూథసంఘాతినః - అనసూయునా ఏతస్మిన్నిమిత్తం మమ స్వార్థో భ్రశ్యతీతి దోష దృష్టిమకుర్వతా॥ ౬॥ తదేవాహ॥ నూనంహీతి॥ ౭॥ ఇతీతి॥ ఇత్యేవం కృతోనుషంగః ఆసక్తిర్యేన - మృగజహునా మృగాపత్యేన సహ - స్నేహేనానుబద్ధం హృదయం యేన॥ ౮॥ స్నేహానుబంధమేవ ప్రపంచయతి॥ కుశకుసుమేత్యాదినా స్వధయత్రిత్యం తేన - సాలావృకాః శ్వానః - యదా భయమాశంకమానో భవతి- తదా తేన సహ వనం ప్రవిశతి॥ ౯॥ తదేతి॥ అతిశయితః ప్రణయభరో యస్య తద్ధృదయం యస్య॥ ౧౦॥ క్రియాయామితి॥ క్రియాయాం దేవపూజాదిలక్షణాయాం - వర్షపతిః - భరతః ప్రకృతిస్థేన స్వస్థేన స్తాత్ భూయాత్॥ ౧౧॥ అన్యదేతి॥ అన్యదా అదర్శనేన - సకరుణం యథా భవత్యేవ మనుశోచన్నితి హోవాచేత్యన్వయః అతితర్షేణ అత్యౌత్సుక్యేన హరిణకుణకవిరహేణ విహ్వలే హృదయే సంతాపో యస్య - కశ్మలం మోహం ప్రాపితస్సన్॥ ౧౨॥ అపీతి ॥ అపీతి సంభావనాయాం బతేత్యనుకంపాయాం - అహో ఇతి ఖేదే - శఠకిరాతయోరివ వంచన పరాక్రూరా

మతిర్యస్యఅకృతసుకృతస్య నిర్భాగ్యస్యమమ - తత్ శాఠ్యాదిక మగణయన్న చింతయన్ ఆగమిష్యతికిం - అపరాధాచింత
నే హేతుః - ఆత్మప్రత్యయేన స్వచిత్తశుద్ధ్యాకృతవిశ్వాసస్సన్ సుజనోయథాసగణయతితద్వత్॥ ౧౩॥ అపీతి ॥ శష్పాణికో
మలతృణాని॥ ౧౪॥ అపీతి॥ నైకచరఃయూథచరఃసూకరాదిః- యద్వా ఏకఏవచరతియఃక్రూరస్వభావః వ్యాఘ్రాదిః - నభ
క్షయతి॥ ౧౫ ॥ నిమ్లోచతీతి ॥ సకలలోకస్యక్షేమోయస్మాత్ ఉదయోయస్య - వేదత్రయీఆత్మాస్వరూపంయస్య- ససూ
ర్యోనిమ్లోచతిఅస్తంయాతి- మృగవధ్వాః న్యాసః నిక్షేపభూతః॥ ౧౬॥ అపిస్విదితి॥ హరిణఏవరాజకుమారః-ఆగత్యమామ
పిస్విత్సుఖయిష్యతిత్యన్వయః - కింకుర్వన్ ఏపిద్ధైఃరుచిరైర్దర్శనీయైః నిజైః మృగదారకవినోదైః - స్వీయానాం ఖేదమపను
దన్ అపనయన్ సన్॥ ౧౭॥ సంభవతిచైతదిత్యాహ॥ క్ష్వేళికాయామితి ॥ క్ష్వేళికాయాంక్రీడాయాం - మృషాయస్సమాధిః
తేనఆమీలితేదృశౌయేనతంమాం - ప్రేమసంరంభేణ ప్రణయకోపేన - పృషత్ జలబిందుః తద్వదపరుషేణ మృదునావిషా
ణాగ్రేణ- లుఠతిసంఘట్టయతి॥ ౧౮॥ ఆసాదితఇతి॥ అసాదితహవిర్యస్మిన్ బర్హిషిదర్భే- దంతాకర్షణాదినా చాపలేన-
దూషితేసతి- దూషితేపితస్మిన్ బర్హిషి మయాఅధిక్షిప్తస్సన్ తత్ క్షణమేవోపరతక్రీడోనిశ్చల
ఆస్తే॥ ౧౯॥ ఇతిబహుధాప్రలపన్నుత్థాయబహిర్నిర్గత్యతత్ఖురఖాత భూభాగోపలంభసంభ్రాంతహృదయఆహ ॥ కింవేతి॥
అరేఅహో అనయాక్షిత్యా కింవాతప అచరితం తపస్విన్యాసభాగ్యయాయద్యస్మాత్ ఇయంసవినయస్య కృష్ణసారతనయస్య
అపిబతవై కృపణ ఏణబాలకో మృతహరిణీసుత అహో మమానార్యస్య శఠకిరాతమతేర కృత సుకృతస్య కృ
తవిస్రంభ ఆత్మప్రత్యయేన తదవిగణయన్ సుజనఇవకిమాగమిష్యతి ॥ ౧౩ ॥ అపిక్షేమేణాస్మిన్నాశ్రమోప
వనేశష్పాణిచరంతం దేవగుప్తంద్రక్ష్యామి ॥ ౧౪ ॥ అపినకృతస్సాలావృకోన్య తమోవానైకచర ఏకచరో
వాభక్షయతి॥ ౧౫॥ నిమ్లోచతీహభగవాన్ సకలజగత్ క్షేమోదయస్త్రయ్యాత్మా - అద్యాపినమనుమృగ
వధూన్యాసఆగచ్ఛతి ॥ ౧౬ ॥ అపిస్విదకృత సుకృత మాగత్యమాం సుఖయిష్యతి - హరిణరాజకుమారోవి
విధరుచిరదర్శనీయ నిజమృగదారకవినోదైరసంతోషం స్వానామపనుదన్॥ ౧౭ ॥ క్ష్వేళికాయాంమాంమృ
షాసమాధ్యామీలితదృశంప్రేమసంరంభేణ చకితచకితఆగత్య పృషదపరుషవిషాణాగ్రేలుఠతి॥ ౧౮ ॥ ఆసా
దితహవిషిబర్హిషి దూషితేమయోపాలబ్ధో భీతభీతః సపద్యుపరతరభసః ఋషికుమార వదవహిత కరణ
కలాపఆస్తే ॥ ౧౯ ॥ కింవాఅరేఆచరితంతపస్తపస్విన్యానయాయదియమ వనిస్సవినయ కృష్ణసారతనయతను
తరసుభగశివతమఖరఖురపదపంక్తిభిర్ద్రవిణ విరహాతురస్యకృపణస్యమమద్రవిణ పదవీంసూచ యంత్యాత్మా
నంసర్వతఃకృతకౌతుకంద్విజానాం స్వర్గాపవర్గకామానాం దేవయజనంకరోతి ॥ ౨౦ ॥ అపిస్విదసౌభ
గవా నుడుపతిరేష మృగపతిభయాన్మృత మాతరం మృగబాలకం స్వాశ్రమపరిభ్రష్ట మనుకంపయా కృప
ణజనవత్సలఃపరిపాతి ॥ ౨౧ ॥ కింవాత్మజవిశ్లేషణజ్వరదవదహనశిఖాభిరుపతాప్యమాన హృదయస్థలనళినీ
తనుతరాస్సుభగా శ్శివతమాః ఖరాశ్చఖురాఃయేషు తేషాం పదానాం - తత్రతత్రాంకితానాంపంక్తిభిః- ద్రవిణమ్మృగః తేన
రహితస్య అత ఏవాతురస్య దుఃఖితస్య మమద్రవిణమార్గం సూచయంతీ సతీస్వాత్మానంచ తాభిః కృతమండనం ద్విజా
నాంయజ్ఞభూమింకరోతి॥ శ్లో॥ యస్మిన్ దేశేమృగఃకృష్ణస్తస్మిన్ధర్మాన్నిబోధతేతిస్మృతేః ॥ ౨౦ ॥ తావదుదితేచంద్రే
మృగంద్రుష్ట్వా స్వమృగత్వంసంభావయన్నాహ అపిస్విదితి॥ ౨౧॥ చంద్రరశ్మిభిస్స్పర్శసుఖం ప్రాప్యాహ॥కింవేతి॥ సఏషతేహ
రిణకులోపనిధిః మయాగుప్తఇతి - కింవేతిసంభావనాయాం - ఆత్మజవిశ్లేషణజ్వరఃతాపః _ సఏవదవదహనః తస్యజ్వాలాభిః
ఉపతప్యమానాహృదయరూపాస్థలనళినీయస్య - జలస్థంపద్మంతాపం సోఢుంక్షమమితిస్థలగ్రహణం - ఉపసృతః అనుగతో
మృగీతనయోయేనతం మాం - చంద్రః స్వధయతిశాంతింగమయతి - కైః శిశిరంచతచ్ఛాంతంచమయ్యనురాగేణ గళితం
చఅవతీర్ణంతం పునః పునస్స్రవద్యద్వదనసలిలం - తదేవామృతమయ్యో గభస్తయః తాభిః - లోకేహి మంత్రవాదినో వద
నసలిలైః తాపంశమయంతీతి ప్రసిద్ధం- ఉపసృష్ట్యమృగీతనయ ఇతి పాఠే మనోరథాంతర మేవతత్ , ఉపసృత్యపాప్యమ్మృ
గీతనయః కింవామాం స్వధయతీతి - శేషంసమానం॥ ౨౨॥ఏవమితి॥ మృగదారకవదాభాసమానేన భగవదారాధనలక్షణా
త్కర్మణశ్చ విభ్రంశితః ప్రారబ్ధకర్మ హేతుః కథమితరథేతి - సాక్షాత్స్వపుత్రవత్కథ మాసంగస్స్యాత్ పూర్వం
పరిత్యక్తాః దుస్త్యజాః ఔరసాయేన అంతరాయేణవిహతంయోగారంభణంయస్య ఆత్మానమవిగణయతః ఆత్మచింతామకు
ర్వతః . తావదేవ తీవ్రవేగః కాలః మృత్యుసమయశ్చ అపద్యత॥ ౨౩॥ తదాసీమితి॥ లోకందేహం మృగేణసహితం విస్మృ

జ్యపాస్కృత ఇవమృగశరీరమనాప - కథంభూతః కళేబరంమృతమను - నమృతానవినష్టాపూర్వజన్మానుస్మృతిర్యస్య ॥ ౨౪॥ తత్రాపీతి॥ ఆహస్వచిత్తే॥ ౨౫॥ అహోకష్టమితి ॥ అహోకష్టంధీరాణాంమార్గాత్ భ్రష్టోఽహం - భ్రంశమేవాహ ॥ యత్ యతఃవిముక్తాస్సమస్తాస్సంగాయేన - వివిక్తంపుణ్యారణ్యంశరణంయస్య - ఆత్మవతః ధీరస్యమను - మనస్సర్వేషాంభూతానామాత్మని శ్రీవాసుదేవే - సమావేశితంసమాహితంచనిశ్చలంసత్ - ఆరాద్భూరాదేవ - సుస్రావగళితంనిస్సృతం - కేనస వేశితంతస్యాను శ్రవణాదిషు అభియోగేన అభినివేశేన - అశూన్యాస్సకలాః యామాయస్మిన్ ॥ ౨౫॥ ఇతీతి॥ ఛేనకాలేనసనిగూఢః అనావిష్కృతోనిర్వేదోయేన , సాలవృక్షోపలక్షితం గ్రామం - కాలంజనాత్ యత్ర హరిణోజాతః తస్మాత్పర్వతాత్॥ ౨౬॥ తస్మిన్నితి॥ ఆత్మైవసహచరోయస్య ఏకాకీ ప్రతీక్షణస్యైవ ప్రపంచః మృగత్వనిమిత్తే తీర్థోదకేన క్లిన్నంఆర్ద్రం

కంమానుపస్మృతమృగీతనయం శిశిర శాంతానురాగగుణిత నిజవదన సలిలామృత మయ గభస్తిభిః స్వధయతీతివా॥ ౨౨॥ ఏవమఘటమానమనోరథాకులహృదయో మృగదారకా భాసేన స్వారబ్ధకర్మణా యోగారంభణతో విభ్రంశితః సయోగతాపసో భగవదారాధన లక్షణాచ్చ కథమితరథాజాత్యంతర ఏణకుణక ఆసంగస్సాక్షాన్నిశ్శ్రేయస ప్రతిపక్షతయా ప్రాక్పరిత్యక్తదుస్త్యజ హృదయాభి జాతస్య తస్యైవ మంతరాయవిహతయోగారంభణస్య రాజర్షేః భరతస్య తావన్మృగార్భక పోషణపాలన ప్రీణన లాలనానుషంగేణావిగణయతఆత్మానమహిరివా ఖుబిలందురతిక్రమః కాలః కరాళరభస ఆపద్యత॥ ౨౩॥ తదానీమపి పార్శ్వవర్తినమాత్మజ మివానుశోచంతంతమభివీక్షమాణో మృగఏవాభినివేశితమనా విసృజ్యలోకమిమం సహమృగేణకళేబరం మృతమను నమృతపూర్వజన్మానుస్మృతిరితర వన్మృగశరీరమవాప॥ ౨౪ ॥ తత్రాపిహవాఆత్మనోమృగత్వకారణం భగవదారాధన సమీహాను భావేనాను స్మృత్య భృశ మనుతప్యమాన ఆహ॥ అహోకష్టంభ్రష్టోఽహమాత్మవతామనుపథాత్ । యద్విముక్తసమస్త సంగస్య వివిక్త పుణ్యారణ్య శరణస్యాత్మవతఆత్మనిసర్వేషామాత్మ వతాంభగవతివాసుదేవేతదనుశ్రవణమననసంకీర్తనారాధనాను స్మరణాభియోగేనాశూన్యసకలయామేన కాలేన సమావేశితంసమాహితంకార్త్స్న్యేన మనస్తత్పున ర్మమా బుధస్యారాన్మృగసుతమనుపరిసుస్రావ॥ ౨౫॥ ఇత్యేవంనిగూఢ నిర్వేదోవిసృజ్య మృగీంమాతరం పునర్భగవతః క్షేత్రముపశమశీల మునిగణదయితం సాలగ్రామం పులస్త్య పులహాశ్రమం కాలాంజనాత్ప్రత్యాజగామ॥ ౨౬॥ తస్మిన్నపికాలంప్రతీక్షమాణస్సంగాచ్చ భృశముద్విగ్న ఆత్మసహచరశ్శుష్కపర్ణతృణవీరుధా వివర్తమానో మృగత్వనిమిత్తావసానమేవగణయన్మృగశరీరంతీర్థోదకక్లిన్నముత్ససర్జ॥ ౨౭॥ *

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే - అష్టమోధ్యాయః.

శ్రీశుక ఉ॥ అథకస్యచిద్ద్విజవరస్యాంగిరసప్రవరస్య శమదమ తపస్స్వాధ్యాయాధ్యయనాధ్యాపన సంతోషతితిక్షా ప్రశ్రయత్యాగ విద్యానసూయాత్మ జ్ఞానానంద యుక్తస్యాత్మ సదృశశ్రుతశీలాచార రూపౌదార్యగుణానవసోదర్యా అంగజాబభూవుః మిథునంచయ వీయస్యాంభార్యాయాం ॥ ౧ ॥ యస్తుతత్రపుమాంస్తం పరమభాగవతం రాజర్షిప్రవరంభరతముత్సృష్టమృగశరీరం చరమశరీరేణ విప్రత్వంగత మాహుః॥ ౨॥ తత్రాప్యస్వజనసంగాచ్చభృశముద్విజమానో భగవతః కర్మబంధ విధ్వంసన శ్రవణ స్మరణ గుణవివరణం చరణారవిందయుగళంమనసావిదధానఆత్మనః ప్రతిఘాతమాశంకమానో భగవదనుగ్రహేణాను

అథోదకస్థమిత్యర్థః॥ ౨౭॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥ ... ... *

శ్లో॥ పితుఃపారిప్రాత్మనిజ్ఞానో భరతోమృగతాంగతః । ప్రారబ్ధకర్మవేగేనతదంతేజడవిప్రతామ్॥ నవమేజడవిప్రత్వే తస్యరాగాద్యభావతః । భద్రకాళీపశుత్వేపినిర్వికారత్వమీర్యతే ॥ అథేతి ॥ ఆంగిరస గోత్రజానాం ప్రవరస్య శ్రేష్ఠస్య శమాదియుక్తస్య - త్యాగోతాతిథ్యాదిభ్యోన్నదానాది - విద్యాకర్మవిద్యా - ఆత్మజ్ఞానం దేహాది వ్యతిరిక్తభోక్త్రాత్మజ్ఞానం- ఆనందోధర్మసంపత్తిజః - ఆత్మనాసదృశాః శ్రుతాదయోగుణాఃయేషాంతే సమానోదరానవ పుత్రాబభూవుః యవీయస్యాంకనిష్ఠాయాంచమిథునంస్త్రీపుంసయుగ్మం॥ ౧॥ యఇతి॥ ఉత్సృష్టంమృగశరీరంయేన॥ శ్లో ॥ శుచీనాంశ్రీమతాంగేహేయోగభ్రష్టోభిజాయతఇతిస్మృతేః॥ ౨॥ తత్రాపీతి॥ తత్రాపిచాస్వసంగాదాత్మనోభ్రంశమాశంకమానః ఆత్మానమున్మత్తాదిరూపేణదర్శయామాసేత్యన్వయః, కింకుర్వన్ కర్మబంధ విధ్వంసనం శ్రవణం స్మరణం గుణానాం వివరణం కథనం

ఘటితస్మృతత్ - భగవతశ్చరణారవిందయుగళం మనసా విశేషేణ ధారయన్ - ప్రతిఘాతశంకాయాం హేతుః అనుస్మృతా స్వీయపూర్వజన్మనామావళిః పరంపరా యేన॥ ౩ ॥ తస్యేతి॥ పుత్రస్నేహానుబద్ధం మనో యస్య - జడస్యాప్యాశాస్త్రాధికారాత్ - సమావర్తనాంతాన్ సంస్కారాన్ విదధానః తముపనీయ - ఉపనీతస్య పునశ్శౌచాదీన్ తస్యానభిప్రేతానపి శిక్షితవాన్ - తత్ర హేతుః - అనుశిష్టేన హి భావ్యం పితుస్సకాశాత్పుత్రేణేతి॥ ౪ ॥ స ఇతి ॥ సోపి చ పితుస్సన్నిధానే నిర్బంధనివృత్తయే అసధ్రీచీనమసమీచీనమివ కరోతి స్మ - ఉపాకర్మ వేదవ్రతాద్యనంతరం శ్రావణాదిమాసేషు వేదానధ్యాపయిష్యన్ - ఆదౌ తావద్వ్యాహృతిభిస్సహ ప్రణవశిరస్సహితాం త్రిపదీం చైత్రాదీన్ చతురో మాసాన్ అధీయానమప్యసమవేతరూపం యథా భవత్యేవం గ్రాహయామాస - తావతాపి కాలేన స్వరానుపూర్వ్యాదియుక్తం వ్యాహృత్యాదితస్య నాగతమిత్యర్థః॥ ౫॥ ఏవమితి॥ ఆత్మభూతే స్వతనుజే - అనురాగేణావేశితం చిత్తం యేన - శౌచాదీని యాని ఔపకుర్వాణస్య సావధి బ్రహ్మచర్యవతః కర్మాణి తేనానభియుక్తాన్యనాదృతాన్యపి - తం పుత్రం ప్రత్యనుశాస్యాపి అప్రాప్తపుత్రపాండిత్యమనోరథః స్వయం కాలేనోపసంహృతః మృత ఇత్యర్థః - అనుశాసననిర్బంధేన పునస్తమేవ హేతుమాహ - అనుశిష్టేన భావ్యమితి అను

స్మృతస్వపూర్వజన్మావళిరాత్మానమున్మత్తజడాంధబధిరస్వరూపేణ దర్శయామాస లోకస్య॥ ౩ ॥ తస్యాపి హవా ఆత్మజస్య స విప్రః పుత్రస్నేహానుబద్ధమనా ఆసమావర్తనాత్సంస్కారాన్ యథోపదేశం విదధాన ఉపనీతస్య చ పునశ్శౌచాచమనాదీన్ కర్మనియమాననభిప్రేతానపి సమశిక్షయదనుశిష్టేన హి భావ్యం పితుః పుత్రేణేతి॥ ౪॥ స చాపి తదు హ పితృసన్నిధావేవాసధ్రీచీనమివ స్మ కరోతి ఛందాంస్యధ్యాపయిష్యన్ సహ వ్యాహృతిభిస్సప్రణవశిరస్త్రిపదీం సావిత్రీం గ్రైష్మవాసంతికాన్ మాసానధీయానమప్యసమవేతరూపం గ్రాహయామాస॥ ౫॥ ఏవం స్వతనుజ ఆత్మన్యనురాగావేశితచిత్తశ్శౌచాధ్యయనవ్రతనియమగుర్వనలశుశ్రూషణాద్యౌపకుర్వాణకకర్మాణ్యనభియుక్తాన్యపి సమనుశిష్టేన భావ్యమిత్యసదాగ్రహః పుత్రమనుశాస్య పితా స్వయం తావదనధిగతమనోరథః కాలేనాప్రమత్తేన స్వయం గృహ ఏవ ప్రమత్త ఉపసంహృతః ॥ ౬ ॥ అథ యవీయసీ ద్విజసతీ స్వగర్భజాతం మిథునం సపత్న్యా ఉపన్యస్య స్వయమనుసంస్థయా పతిలోకమగాత్ ॥ పితర్యుపరతే భ్రాతర ఏనమతత్ప్రభావవిదస్త్రయ్యాం విద్యాయామేవ పర్యవసితమతయో న పరవిద్యాయాం జడమతిరితి భ్రాతురనుశాసననిర్బంధాన్న్యవృత్సంత ॥ ౭ ॥ స చ ప్రాకృతైర్ద్విపదపశుభిరున్మత్తజడబధిరేత్యభిభాష్యమాణో యదా తదనురూపాణి ప్రభాషతే కర్మాణి చ కార్యమాణః పరేచ్ఛయా కరోతి విష్టితో వేతనతో వా యాచ్ఞయా యదృచ్ఛయా వోపసాదితమల్పం బహు మృష్టం కదన్నం వాభ్యవహరతి పరం నేంద్రియప్రీతినిమిత్తమ్ ॥ ౮ ॥ నిత్యనివృత్తనిమిత్తస్వసిద్ధవిశుద్ధానుభవానందస్వాత్మలాభాధిగమస్సుఖదుఃఖయోర్ద్వంద్వనిమిత్తయోరసంభావితదేహాభిమానః॥ ౯॥ శీతోష్ణవాతవర్షేషు వృష ఇవానావృతాంగః పీనస్సంహననాంగః స్థండిలసంవేశనానున్మర్దనామజ్జనరజసా మహామణిరివానభివ్యక్తబ్రహ్మవర్చసః కుపటావృతకటిరుపవీతేనోరుమషిణా ద్విజాతిరితి బ్రహ్మబంధురితి సంజ్ఞయాతదజ్ఞజనావమతో విచచార ॥ ౧౦ ॥ యదా తు పరత ఆహారం కర్మవేతనత ఈహమానస్స్వ

యోగ్యః ఆగ్రహాయస్య॥ ౬॥ అథేతి॥ సపత్న్యై న్యస్య సమర్ప్య - అనుసంస్థయా అనుమరణేన - సప్తమ్యంతపాఠేప్యయమేవార్థః - నిర్బంధాన్న్యవృత్సంత - నివర్తితుమైచ్ఛన్ - నివృత్తా ఇత్యర్థః॥ ౭॥ స ఇతి॥ యదాభిభాష్యమాణః - తదా తదనురూపాణి ప్రభాషతే మూల్యమంతరేణ బలాద్యత్కర్మ కార్యతే సా విష్టిః - వేతనం మూల్యం - విష్ట్యాదిభిరుపసాదితముపహృతం అన్నం అభ్యవహరతి॥ పరం భుక్తే - కేవలం - నత్వింద్రియప్రీతయే॥ ౮॥ అత్ర హేతుద్వయమాహ ॥ నిత్యేతి ॥ నిత్యం సదా నివృత్తం నిమిత్తం యస్మాత్ - ఉత్పాదకశూన్యః స్వసిద్ధః - అభివ్యంజకశూన్యః విశుద్ధః - కేవలో యోనుభవః స ఏవానందరూపః స్వాత్మా తస్య లాభః - ఏవంభూతోహమితి జ్ఞానం - తస్యాధిగమః - ప్రాప్తిర్యస్య - ద్వంద్వాని సన్మానావమానాదీని - తద్ధేతుకయోస్సుఖదుఃఖయోః అకృతదేహాభిమానః - తస్మాన్నేంద్రియప్రీతినిమిత్తమభ్యవహరతీత్యన్వయః॥ ౯॥ శీతేతి ॥ అత ఏవ శీతోష్ణాదిష్వనావృతాంగస్సన్ విచచారేత్యన్వయః కీదృశః పీనః పుష్టః - సంహననాంగః సంహన్యంతే నిబిడీభవంతి అంగాని యస్య - కఠినావయవ ఇత్యర్థః - స్థండిలసంవేశనం భూమిశయనం - అనున్మర్దనం మర్దనాభావః - అనున్మజ్జనం స్నానాభావః - తైర్యద్రజః తేనాప్రకటం బ్రహ్మవర్చసం బ్రాహ్మం తేజో యస్య - యథా రజస్సంవృతో మహామణిరనభివ్యక్తతేజా భవతి - కు

స్వేనసహేట వాన్యకృతాతువస్త్రస్య - ఉరువసిష్ఠా అతిమతేన - తత్త్వతస్తం న జానంతి యే నైజనాస్తైరవమతస్సన్॥ ౧౦॥ యర్హీతి॥ యదా యదా కరణ ... నాహారమపేక్షమాణో భవతి - తదా కేదారకర్మణి శాలిక్షేత్రే కర్దమవిలోడనాదౌ - అవహ ర్యాహ లోభనేనాయుక్తస్సన్ కరోతి - కింత్వత్ర విషమం సస్యక్షేపే క్షేత్రం సమం భవేత్ - ఇతి తదుద్ధరణే విషమం స్యాదితి వేద- భ్రాతృభిః ... నిరూపితమపి అమృతవదభ్యవహరతీత్యత్ర - కణాః చూర్ణితతండులాః - పిణ్యాకం తైలయంత్రోద్ధృతం తిలపిష్టం- ఫలీకరణం తుషాః - కుల్మాషాః కీటదష్టా మాషాః- స్థాలీపురీషం స్థాల్యామధో దగ్ధాన్నం॥ ౧౧॥ శ్లో॥ నస్యరాగాది శాపి త్వమలౌల్యం చైవముదీరితమ్ । అథాన్యత్ప్రకృతం ప్రాహ చిత్రం స్వత్యాపసంభ్రమం॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః ॥ అథేతి ॥ వృషలపతిః శూద్రసామంతశ్చోరరాజః - ఆలభతాలబ్ధుం ప్రవృత్తః ॥ ౧౨ ॥ తస్యేతి ॥ దైవాత్ బంధనవిముక్తస్య పశోః - తమసా వ్యాప్తాయాం నిశి- తత్రాపి నిశీథసమయే అర్ధరాత్రావపసరే - ఆకస్మికేన దైవనిమిత్తేన విధినా ప్రకారేణ - వీరాసనేన ఊర్ధ్వావస్థానేన॥ ౧౩॥ అథేతి॥ అనవమృశ్యేక్షిత్వా॥ ౧౪॥ అథేతి॥ పణయశ్చోరాః-అహతేన నూతనేన వాససా - ఉపస్కృతం అలంకృతం- వైశససంస్థయా హింసావిధానేన- గీతాదిఘోషేణ చ సహ॥ ౧౫॥ అథేతి॥ వృషలరాజస్య పణిః పురోహితో యక్ష్యన్ పూజయిష్యన్

భ్రాతృభిరపి కేదారకర్మణి నిరూపితస్తదపి కరోతి - కింతు న సమం విషమం న్యూనమధికమితి వేద కణపిణ్యాక
ఫలీకరణకుల్మాషస్థాలీపురీషాదీన్యప్యమృతవదభ్యవహరతి ॥ ౧౧ ॥ అథ కదాచిత్కశ్చిద్వృషలపతిర్భద్రకా
ళ్యై పురుషపశుమాలభతాపత్యకామః॥ ౧౨ ॥ తస్య హ దైవముక్తస్య పశోః పదవీం తదనుచరాః పరిధావం
తో నిశి నిశీథసమయే - తమసావృతాయా మనధిగతపశవః - ఆకస్మికేన విధినా కేదారాన్వీరాసనేన మృగవ
రాహాదిభ్యస్సంరక్షమాణమాంగిరఃప్రవరసుతమపశ్యన్ ॥ ౧౩ ॥ అథ త ఏనమనవద్యలక్షణ మవమృశ్య భ
ర్తృకర్మనిష్పత్తిం మన్యమానాః - బద్ధ్వా రశనయా చండికాగృహముపనిన్యుర్ముదా వికసితవదనాః ॥ ౧౪॥
అథ పణయస్తం స్వవిధినాభిషిచ్యాహతేన వాససాచ్ఛాద్య భూషణాలేపస్రక్తిలకాదిభిరుపస్కృతం
భుక్తవంతం - ధూపదీపమాల్యలాజకిసలయాంకురఫలోపహారోపేతయా వైశససంస్థయా మహతా గీత
స్తుతిమృదంగపణవఘోషేణ చ - తం పురుషపశుం భద్రకాళ్యాః పురత ఉపవేశయామాసుః ॥ ౧౫ ॥ అథ వృ
షలరాజపణిః - పురుషపశోరసృగాసవేన దేవీం భద్రకాళీం యక్ష్యమాణః - తదభిమంత్రితమసిమతికరా
ళనిశితముపాదదే ॥ ౧౬ ॥ ఇతి తేషాం వృషలానాం రజస్తమః ప్రకృతీనాం ధనమదరజఉత్సిక్తమనసాం భగ
వత్కళావీరకులం కదర్థీకృత్యోత్పథేన స్వైరం విహరతాం హింసావిహారాణాం - కర్మాతిదారుణం
యద్బ్రహ్మభూతస్య - సాక్షాద్బ్రహ్మర్షిసుతస్య - నిర్వైరస్య సర్వభూతసుహృదస్సూనాయా మప్యననుజ్ఞా
తాయామనభిమతమాలంభనం తదుపలభ్య - బ్రహ్మతేజసాతిదుర్విషహేణ- దందహ్యమానేన వపుషా సహ
సోచ్చచాల సైవ దేవీ భద్రకాళీ॥ ౧౭॥ భృశమమర్షరోషావేశరభసవిలసితభ్రుకుటివిటపకుటిలదంష్ట్రారుణే
క్షణాటోపాతిభయానకవదనా - హంతుకామేవేదం మహాట్టహాస మతిసంరంభేణ విముంచంతీ - తత ఉత్ప
త్య పాపీయసాం దుష్టానాం - తేనైవాసినా వివృక్ణశీర్ష్ణాం గళాత్ స్రవంత మసృగాసవ మత్యుష్ణం స
హ గణేన నిపీయాతిపానమదవిహ్వలోచ్చైస్తరాం - స్వపార్షదైస్సహ జగౌ ననర్త చ విజహార చ శిరఃకందుక
లీలయా॥ ౧౮॥ ఏవమేవ ఖలు మహదభిచారాతిక్రమః కార్త్స్న్యేనాత్మనే ఫలతి॥ ౧౯॥ న వా ఏతద్విష్ణుదత్త

రః తదభిమంత్రితం భద్రకాళీమంత్రాభిమంత్రితం॥ ౧౬॥ ఇతీతి ॥ ధనమద ఏవ రజః- తేనోత్సిక్తముత్కటముత్కర్షం మనో యేషాం- భగవత్కళా యే వీరాః బ్రాహ్మణాస్తేషాం కులం తుచ్ఛీకృత్య యథేచ్ఛం వర్తమానానాం యత్కర్మ తదుపలభ్య దేవీ ఉచ్చచాల ప్రతిమాం త్యక్త్వా బహిర్నిర్గతా - కథంభూతం ఆలంబనం - సూనాయామప్యననుజ్ఞాతాయాం - అననుజ్ఞాతం భద్రకాళ్యైస్త్వవగంతవ్యం- యద్వా- సూనాయాం- హింసాయామప్యననుమతస్యేత్యర్థః - దుర్విషహేణ తేజసా ॥ ౧౭ ॥ భృశమితి॥ అమర్షః అపరాధాసహనం కోపశ్చ వపుషో దాహేన తయోరావేశస్య రభసేన వేగేన - విలసితో విజృంభితో భ్రుకుటిలక్షణో విటపశ్శాఖా- కుటిలాః దంష్ట్రాశ్చ అరుణాని ఈక్షణాని చ - తేషామాటోపః సంభ్రమః - తేనాతిభయానకం వదనం యస్యాః - ఇదం జగద్ధంతుముద్యతేవ మహాంతం అట్టహాసం నాదం హాసం - తతః స్థానాదుత్పత్య వివృక్ణాని ఛిన్నాని శీర్షాణి యేషాం తేషాం గణేన పరివారేణ సహ- శిరాంస్యేవ కందుకాని తేషాం లీలయా చిక్రీడ చ॥ ౧౮ ॥ నను కథం దేవ్యారాధకానాం- ఏవం విపరీతం తత్రాహ॥ ఏవమితి॥ మహత్సు అభిచారరూపాతిక్రమః అపరాధః ॥ ౧౯ ॥ నన్వహం ధావిత ఇవేదం

యస్మరణే స్వవ్యాకులత్వం మారకేషు క్రోధాభావ ఇత్యాదితత్రాహ ॥ నేతి ॥ విముక్తో దేహాద్యాత్మభావాదిలక్షణః సుదృఢోఽపి హృదయగ్రంథిర్యైః - సర్వసత్త్వానాం సుహృదాత్మానశ్చ యే తేషాం - తేషాం - నచ తేషాం దేహాద్యభిమానసద్భావేఽపి మరణాదిభయమస్తీత్యాహ - సాక్షాద్భగవతా అభిరక్ష్యమాణానాం - కేన అనిమిషః కాలః సపరిః - చక్రం తేన వరాయుధేన తైస్తైర్గాత్రైః అంతర్యామితయా ప్రవర్త్యమానైః - భద్రకాళ్యాదిరూపైశ్చ నకుతశ్చిదపి భయం యస్మిన్ - భాగవతానాం భగవదుపాసకానాం - తదేవ పరమహంసాః తేషాం ॥ ౨౦ ॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా ॥ ❀

శ్లో॥ దశమే క్షిపతా రాజ్ఞా శిబికాం స్వం వహన్మునిః । స్వమర్మవాచా మహదేవ విజ్ఞాయానుప్రసాదితః ॥ ఏవంభూతావికారిత్వమజ్ఞసర్వజ్ఞయోస్సమమ్ । ఇతి సర్వజ్ఞతాసిద్ధ్యై రహూగణకథేరణమ్ ॥ రహూగణో నామ సింధుసౌవీరయోః రాజా తత్త్వజిజ్ఞాసుః - కపిలాశ్రమం యదాగచ్ఛతి తదా యద్వృత్తం తదాహ ॥ అథేతి ॥ ఇక్షుమత్యా నద్యాస్తీరే - తేషాం శిబికావాహకానాం - కులస్య నాథేన - పీవా అతిపుష్టాంగః ఏష గౌరివ ఖర ఇవ చ - భారం వోఢుం సమర్థ ఇతి ధియా - పూర్వం యే విష్ట్యా బలాత్ గృహీతాః - తైస్సహ ప్రసభం బలాత్ గృహీతస్సన్ అతదర్హోఽపి స మహానుభావః శిబికాముహ్వా ఉవాహేత్యన్వయః ॥ ౧ ॥

మహాప్రభృతం యదసంభ్రమః స్వశిరశ్ఛేద ఆపతితేఽపి - విముక్తదేహాద్యాత్మభావ సుదృఢహృదయగ్రంథీనాం సర్వసత్త్వసుహృదాత్మనాం నైర్వైరాణాం సాక్షాద్భగవతానిమిషారివరాయుధేనాప్రమత్తేన తైస్తైర్భావైః పరిరక్ష్యమాణానాం తత్పాదమూలమకుతశ్చిద్భయముపసృతానాం భాగవతపరమహంసానాం ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే పంచమస్కంధే - నవమోఽధ్యాయః.

శ్రీశుక॥ అథ సింధుసౌవీరపతేః రహూగణస్య వ్రజత ఇక్షుమత్యాస్తటే - తత్కులపతినా శిబికావాహపురుషాన్వేషణసమయే దైవేనోపసాదితస్స ద్విజవర ఉపలబ్ధః - ఏష పీవా యువా సంహననాంగో గోఖరవద్ధురం వోఢుమలమితి పూర్వవిష్టిగృహీతైస్సహ గృహీతః ప్రసభమతదర్హ ఉవాహ శిబికాం స మహానుభావః ॥ ౧ ॥ యదా హి ద్విజవరస్యేషుమాత్రావలోకానుగతేర్న సమాహితా పురుషగతిస్తదా విషమగతాం శిబికాం రహూగణ ఉపధార్య - పురుషానధివహత ఆహ - హే వోఢారస్సాధ్వతిక్రమత కిమితి విషమముహ్యతే యానమితి ॥ ౨ ॥ అథ త ఈశ్వరవచస్సోపాలంభముపాకర్ణ్యోపాయతురీయాచ్ఛంకితమనసస్తం విజ్ఞాపయాంబభూవుః । న వయం నరదేవ ప్రమత్తాః భవన్నియమానుపథాస్సాధ్వేవ వహామః - కింత్వయమధునైవ ప్రయుక్తోఽపి న ద్రుతం వ్రజతి నానేన సహ వోఢుమిహ వయం పారయామ ఇతి ॥ ౩ ॥ సాంసర్గికో దోష ఏవ నూనమేకస్యాపి సర్వేషాం సాంసర్గికాణాం భవితుమర్హతీతి నిశ్చిత్య కృపణవచో రాజా రహూగణ ఉపాసితవృద్ధోఽపి నిసర్గేణ బలాత్కృత ఈషదుత్థితమన్యురవిస్పష్టబ్రహ్మతేజసం జాతవేదసమివ రజసావృతమతిరాహ ॥ ౪ ॥ అహో కష్టం భ్రాతర్వ్యక్తమురుపరిశ్రాంతోఽసి దీర్ఘమధ్వానమేక ఏవ సుచిరమూహివాన్ - నాతిపీవా నాతిసంహననాంగో జరసా చోపద్రుతో భవాన్ - సఖే నో ఏవాపర ఏతే సంఘట్టిన ఇతి బహువిప్రలబ్ధోఽప్యవిద్యయా విరచితద్రవ్యగుణకర్మాశయే స్వచరమకళేబరే । అవస్తుని సంస్థానవిశేషేఽహం మమేత్యనధ్యారోపితమిథ్యాప్రత్యయః । బ్రహ్మభూతస్తూష్ణీం పూర్వవచ్ఛిబికాముహ్వాహ ॥ ౫ ॥ అథ పునస్స ఇయదేతి ॥ హింసాపరిహారార్థం - ఇషుమాత్రప్రదేశావలోకస్య - అనుపశ్చాత్ యా గతిః - తస్యా హేతుభూతాయాః - పురుషాణాం గతిః న సమ్యగాహితా - ఏకరూపా నాభూత్ ॥ ౨ ॥ అథేతి ॥ సోపాలంభం సాక్షేపం - సామదానభేదదండేషూపాయేషు చతుర్థాచ్ఛంకితచిత్తాః భవన్నియమానుపథాః త్వదాజ్ఞానువర్తినః - న పారయామః న శక్నుమః ॥ ౩ ॥ సాంసర్గిక ఇతి ॥ కృపణానాం వచో నిశమ్య - సాంసర్గికః సంసర్గనిమిత్తః - ఏకస్యాపి దోషః సర్వేషామేవ భవితుమర్హతీతి నిశ్చిత్య రహూగణ ఆహేత్యన్వయః - కథంభూతః - ఉపాసితా వృద్ధా యేన - సోఽపి స్వభావేన బలాత్ పరవశీకృతస్సన్ - కథంభూతం ప్రత్యాహ - నదృష్టం బ్రహ్మతేజో యస్మిన్ - భస్మనాచ్ఛన్నమగ్నిమివ స్థితం ॥ ౪ ॥ అహో ఇతి ॥ భ్రాతరితి సంబోధనం ఆక్షేపాభిప్రాయం వ్యక్తం నిశ్చితం ఉరు అధికం పరిశ్రాంతోఽసీత్యాదీని విపరీతార్థాని వక్రవాక్యాని - ఊహితవాన్ ప్రాపితవాన్ - తత్రాపి సుచిరం జరసా చ వృద్ధత్వేన - సంఘట్టినః సహచరాః - న తథా భవంతి - ఏవం బహుధా విప్రలబ్ధోఽపి వక్రోక్త్యా ఉపహసితోఽపి తూష్ణీం ఉవాహేత్యన్వయః - తూష్ణీంభావే హేతుః. అవిద్యయా రచితాః ద్రవ్యాదయో యస్మిన్ - సంస్థానవిశేషే అవయవవిన్యాసవిశేషరూపే - స్వచరమకళేబరే అనధ్యారోపితః మిథ్యాప్రత్యయో యేన - తత్ర ద్రవ్యాణి మహాభూతాని - గుణాః ఇంద్రి

యాణికర్మాణి పుణ్యపాపాని. ఆశయః అంతఃకరణం. యతో బ్రహ్మభూతః॥ ౫॥ అథేతి॥ మామనాదృత్య భర్తుః స్వామి
నః. మమ శాసనమాజ్ఞాం. అతిక్రామసి. చికిత్సాం శాస్తిం. దండపాణిర్యమః - యథా జనసమూహస్య శాస్తిం కరోతి తథా
స్వాం ప్రకృతిం అప్రమత్తతాం॥ ౬॥ ఏవమితి॥ అబద్ధమసంబద్ధం నరదేవోఽహమిత్యభిమానో యస్య తం అనువిద్ధేన సంగతేన. అర
స్యాత్ అశేషః. సంపూర్ణో భగవతః ప్రియో నికేత ఆశ్రయో యేన తం. యద్వా - అశేషాణాం భగవత్ప్రియాణాం నికేతః
సర్వేషాం భూతానాం సుహృచ్చ. ఆత్మా చ - యోగేశ్వరాణాం చర్యా జడాదివదాచరణం - తస్యాం చాత్యంతం వ్యుత్పన్నా ప
రిచితా మతిర్యస్య తం. స్మయమానః హాసస్య వేతిముఖప్రసత్తిద్యోత్యతే. విగతస్మయః గతదర్పః॥ ౭॥ తత్ర వక్రోక్త్యా యదు
క్తం త్వం పరిశ్రాంతః నచ పీవా మధ్వాన మాగత ఇతి. తత్రోత్తరమాహ॥ త్వయేతి॥ త్వయా యదీరితం ఉక్తం - శ్రమాదినాస్తి
తిరవ్యక్తం స్ఫుటం తత్తథైవ అవిప్రలబ్ధం లోకదృష్ట్యా సత్యం స్యాత్. తదేవాహ. హేవీర. యదిభారో నామకశ్చిత్. - స్యా
త్ సచ భర్తుర్వోఢుః శ్రేహస్య యది స్యాత్ - సచ మే యది ప్రసక్తస్స్యాత్ - తర్హీదానీం భారభావః విప్రలంభస్స్యాత్. న
త్వేతదస్తి. భారస్యాఽనుశ్చాని మూర్తత్వాత్ - మమ చ తత్సంబంధాభావాత్ - తథా గంతురధిగమ్యం ప్రాప్యమధ్వా వా
యది స్యాత్ - అద్ధేతి పాతే సాక్షాత్ - పరమార్థతః తచ్చ మే యది స్యాదిత్యాదియోజ్యం - యత్త్వయోక్తం నాతిపీవేతి వ
త్రాహ. పేత్వ సమృద్ధిశ్చపీవేతి ప్రవాదో విదాం విదుషాం సభవతి. కింతు మూర్ఖాణాం. యతో యం ప్రవాదః రాజ్ఞోఽభూతసంశ్లే
శిబికాయాం విషమగతాయాం ప్రకుపిత ఉవాచ రహూగణః. కిమిదమరే త్వం జీవన్మృతో మాం కదర్థీకృత్య
భర్తుశ్శాసనమతిచరసి ప్రమత్తస్య చ తే కరోమి చికిత్సాం దండపాణిరివ జనతాయాః - యథా ప్రకృతిం స్వాం
భజిష్యసి ఇతి ॥ ౬ ॥ ఏవం బహ్వబద్ధమభిభాషమాణం నరదేవాభిమానినం - రజసా తమసానువిద్ధేన మదేన
తిరస్కృతాశేషభగవత్ప్రియనికేతం - పండితమానినం - సభగవాన్ బ్రాహ్మణో బ్రహ్మభూతః - సర్వ
భూతసుహృదాత్మా యోగేశ్వరచర్యాయాం నాతివ్యుత్పన్నమతిం స్మయమాన ఇవ విగతస్మయ ఇదమా
హ॥ ౭॥ శ్లో॥ త్వయేరితం వ్యక్తమవిప్రలబ్ధం భర్తుస్స మే స్యాద్యది వీర భారః। గంతుర్యది స్యాదధిగమ్యమధ్వా
పీవేతి రాశౌ న విదాం ప్రవాదః॥ ౮॥ స్థౌల్యం కార్శ్యం వ్యాధయ ఆధయశ్చ క్షుత్తృడ్భయం కలిరిచ్ఛా జరా చ । ని
ద్రా రతిర్మన్యురహంమదశ్శుచో దేహేన జాతస్య హి మే న సంతి॥ ౯॥ ... ... *
జీవన్మృతత్వం నియమేన రాజన్నాద్యంతవద్యద్వికృతస్య దృష్టమ్ । స్వస్వామిభావో ధ్రువ ఈడ్య యత్ర త
ర్హ్యుచ్యతేఽసౌ విధికృత్యయోగః ॥ ౧౦ ॥ విశేషబుద్ధేర్వివరం మనాక్చ పశ్యామ యన్న వ్యవహారతోఽన్యత్।
క ఈశ్వరస్తత్ర కిమీశితవ్యం తథాపి రాజన్ కరవామ కిం తే ॥ ౧౧ ॥ ఉన్మత్తమత్తజడవత్స్వసంస్థాం గ
తస్య మే వీర చికిత్సితేన । అర్థః కియాన్ భవతా శిక్షితేన స్తబ్ధప్రమత్తస్య చ పిష్టపేషః॥౧౨॥ శ్రీశుకః॥ ఏతావద
నువాదపరిభాషయా ప్రత్యుదీర్య - స మునివర్య ఉపశమశీల ఉపరతానాత్మ్యనిమిత్తః - ఉపభోగేన కర్మారబ్ధం
దేహే. నత్వాత్మని. దేహ ఏవ పీనో నాహమిత్యర్థః॥ ౮॥ ఏతత్ప్రపంచయతి॥ స్థౌల్యమితి॥ కలిః కలహః. అహంకారో మద
శ్చ - దేహేన సహ - తదభిమానేన జాతస్య హి భవంతి మమ తు నిరభిమానస్య న సంతీత్యర్థః. యద్వా - దేహేజాతే యో జాత
స్తస్యైవ తాని. మమ తు తత్ర న జాతస్య న సంతీతి॥ ౯॥ యచ్చోక్తం జీవన్మృతోఽసీతి తత్రాహ॥ జీవన్మృతత్వమితి॥ జీవన్మృతత్వం
న కేవలం మమ. కింతు వికృతస్య సర్వస్య పరిణామినో దృష్టం. యద్యస్మాత్ - వికృతం ప్రతిక్షణమాద్యంతవత్ - యదుక్తం భ
ర్తుః శాసనమతిచరసీతి తత్రాహ - స్వం చ స్వామీ చ తయోర్భావః తత్రా - హే ఈడ్య - యత్ర పక్షే ధ్రువః - యది స్యా
త్ స్థితస్స్యాదిత్యర్థః - తర్హి విధి క్రియా యోగః, కృత్యం కర్మ తయోర్యోగో ధ్రువ ఇత్యుచ్యతే. ఉచితో భవతి, ఉచ సమవాయే
ఇతి ధాతుః, యదితవ రాజ్యభ్రంశో మమ రాజ్యం స్యాత్ తదా సర్వమేతద్విపరీతం స్యాదిత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ నను యావద్రాజా
హం తావత్తవ స్వామిభావస్త్వేవేతి చేత్తత్రాహ॥ విశేషేతి॥ విశేషో రాజభృత్యాదిభేదస్తద్బుద్ధేః వివరమవకాశం , వ్యవహా
రాదన్యన్న పశ్యామి . మనాక్ ఈషదపి , అథాపి తవాయమభిమానశ్చేత్తర్హి బ్రూహి కిం తే కరవామేతి ॥ ౧౧ ॥ య
త్త్వోక్తం ప్రమత్తస్య తే చికిత్సాం కరోమి యథా స్వాం ప్రకృతిం భజిష్యసి ఇతి తత్రాహ ॥ ఉన్మత్తేతి ॥ ఉన్మత్తాదివద్వ
ర్తమానస్య , వస్తుతః స్వసంస్థాం బ్రహ్మభావం, గతస్య భవతా కృతేన, చికిత్సితేన దండేన, శిక్షితేన వా, కియానర్థః మత్త
స్యార్థానర్థయోరసంభవాత్, యది పునరహం న ముక్తః కింతు ప్రమత్తస్తబ్ధ ఏవ, తథాపి. మమ శిక్షాదికం పిష్టపేషణం వ్య
ర్థమిత్యర్థః , నహి జడస్యభావః శిక్షయాపనయ్యః కర్తుం శక్యత ఇతి భావః॥౧౨॥ ఏతావదితి॥ అనువాదరూపయా పరిభాష

యాభాష ణేనతు- ప్రత్యుత్తరందత్వా- ఉపరతంఅనాత్మ్యదేహాత్మ త్వేనిమిత్తమవిద్యాయస్య- ఆరబ్ధఫలం కర్మ క్షపయన్
౧౩॥ సఇతి॥ హేపాండవేయసమ్యక్-యాశ్రద్ధా-తయైవతత్త్వజిజ్ఞాసాయాంప్రాప్తః- అధికారోయేన-యథాదర్శపూ
ర్ణమాసాధికృతస్యైవగోదోహనేనపశుకామస్య-అపఃప్రణయేదితిగుణఫలసంబంధేష్వధికారః ఏవంసాత్త్వికశ్రద్ధాయా
మధికృతస్యైవాస్యానధికారఇత్యర్థః- బహుయోగగ్రంథసంమతం- ద్విజస్య తద్వచః శ్రుత్వా- విగతో ఽస్య దేహో ఽర్థి రాజ
ఇతిగర్వోయస్య॥౧౪॥ క ఇతి॥ ద్విజానాంమధ్యేకతమః- యతః సూత్రముపవీతంబిభర్షి- యద్వా- దత్తాత్రేయాదీనాంమ
ధ్యేకతమోఽవధూతః-ఇహాపికస్మాద్ధేతోః ప్రాప్తః నో ఽస్మాకం క్షేమాయచేత్ప్రార్థితస్తర్హి శుక్లః కపిలో మునిర్వాభవసి కిం
ఉతేతివితర్కః॥ ౧౫॥ కిమనయాచింతయా-శిబికాంతావద్వహామీతిచేదత ఆహ - నాహమితి- విత్తపః కుబేరః॥ ౧౬॥ తద
తి॥ యస్మాత్- భృశంశంకే- తస్మాత్త్వమిత్యాది ప్రశ్నానాముత్తరంబ్రూహి-నిగూఢంపిహితంవిజ్ఞానరూపం వీర్యం
ప్రభావోయేన-అపారః అనంతమహిమా- తత్ర హేతుః నో మనసాపి ఛేత్తుంనక్షమం నశక్యం కిం ఛేత్తుమిత్యపేక్షాయా
మాహ- తేవచాంసీతి-యద్వా-మనసాయుక్తాః సూక్ష్మదృష్టయోపి- ఛేత్తుంనశక్నువంతీత్యర్థః॥౧౭॥ స్వస్యజ్ఞానార్థితాం
దర్శయతి॥ అహమితి॥ ఇహ సంసారే- యత్ అరణం సరణం- తత్కిమితిప్రష్టుం ప్రవృత్తోఽస్మి జ్ఞానకళావతీర్ణం కపిలం॥౧౮॥
సఇతి॥ సఏవభగవాన్ కింస్విదేవంవిచరతి- గృహావిష్టః కథం విచక్షీత పశ్యేత్॥ ౧౯॥ ఏవంతత్స్వరూపం పృష్ట్వా తదుక్తో
బుద్ధ్యవ్యపనయన్- రాజయానమపితద్వోవాహ॥౧౩॥ సచ పాండవేయసింధుసౌవీరపతిస్తత్త్వజిజ్ఞాసా
యాం సమ్యక్ఛ్రద్ధయాధికృతాధికారస్తద్ధృదగ్రంథివిమోచనం ద్విజవచఉపశ్రుత్య- బహుయోగ
గ్రంథసమ్మతింత్వరయావరుహ్య - శిరసాతత్పాదమూలముపసృతః- క్షమాపయన్ విగతనృదేవస్మయఉ
వాచ॥ ౧౪॥ రహూగణః॥ కస్త్వంనిగూఢశ్చరసిద్విజానాంబిభర్షిసూత్రంకతమోఽవధూతః। కస్యాసికు
త్రత్యఇహాపికస్మాత్ క్షేమాయనశ్చేదసినోతశుక్లః॥ ౧౫॥ నాహంవిశంకే సురరాజవజ్రాన్న త్ర్యక్షశూ
లాన్నయమస్యదండాత్। నాగ్న్యర్కసోమానిలవిత్తపాస్త్రాచ్ఛంకే భృశం బ్రహ్మకులావమానాత్॥
౧౬॥ తద్బ్రూహ్యసంగోజడవన్నిగూఢవిజ్ఞానవీర్యోవిచరస్యపారః। వచాంసియోగగ్రథితానిసాధోనన క్ష
మంతేమనసాపిభేత్తుమ్॥ ౧౭॥ అహంచయోగేశ్వరమాత్మతత్త్వవిదాం మునీనాం కపిలం గురుంవై। ప్ర
ష్టుంప్రవృత్తః కిమిహారణంయత్సాక్షాద్ధరింజ్ఞానకలావతీర్ణమ్॥ ౧౮॥ సవైభవాన్లోకనిరీక్షణార్థమవ్య
క్తలింగోవిచరత్యపిస్విత్। యోగేశ్వరాణాంగతిమంధబుద్ధిః కథంవిచక్షీత గృహానుబద్ధః॥ ౧౯॥ దృష్టః శ్రమః
కర్మతఆత్మనోవైభర్తుర్గంతుర్భవతశ్చానుమన్యే। యథాసతోదానయనాద్యభావాత్సమూలఇష్టోవ్యవ
హారమార్గః॥౨౦॥ స్థాల్యగ్నితాపాత్పయసోఽభితాపస్తత్తాపతస్తండులగర్భరంధిః। దేహేంద్రియాస్వాశ
యసన్నికర్షాత్తత్సంసృతిః పురుషస్యానురోధాత్॥ ౨౧॥ శాస్తాభిగోప్తానృపతిః ప్రజానాంయః కింకరో నైవ
పినష్టిపిష్టమ్। స్వధర్మమారాధనమచ్యుతస్యయదీహమానోవిజహాత్యఘౌఘమ్॥ ౨౨॥ తస్మై భవాన్నరదే
వత్వరాణాక్షిపతి - తత్ర యదుక్తంమమ క్రమోనాస్తీతితత్రాహ॥ దృష్టఇతి॥ యథాఆత్మనో మమ- శ్రమోదృష్టః- త
థాఆత్మసామాన్యాత్ - భర్తుర్గంతుశ్చ భవతః- శ్రమమనుమన్యేఅనుమిమే అనుమానంచైవం-భవాన్ధారతమానాదినా
శ్రాంతః- కర్తృత్వాత్ యఃకర్తాసశ్రామ్యతి-యథాహంయుద్ధాదికర్తేతి - నన్విదం వ్యవహారమాత్రం -నతు సత్యం
తదుక్తం- వ్యవహారతోఽన్యంనపశ్యామీతి తత్రాహ- యథేతి- వ్యవహారమార్గః ప్రపంచః- సమూలః సప్రమాణక ఏవే
ష్టః- యథాయథావత్- అసతాఘటాదినా-ఉదకానయనాదేరభావాత్- ఏవం ప్రయోగః ప్రపంచః సత్యః-అర్థక్రియా
కారిత్వాత్-యఃపునరసత్యః సనాసావర్థక్రియాకారీ- యథామిథ్యాఘటాదిరితి॥ ౨౦ ॥ యదుక్తం- ఉపాధిధర్మాః
స్థాల్యాదయః వస్తుతో మే నసంతీతి-తత్రచాసాధికత్వేపిసత్యత్వం కింనస్యాదిత్యాహ॥ స్థాలీతి॥ స్థాల్యా అగ్నినాతాపాత్త
స్మిన్ వర్తినః క్షీరస్యతాపః- తస్యతాపాత్తండులానాంబహిర్భాగస్య- తతస్తద్గర్భస్య చరంధః పాకః- నచాత్ర కించిన్మి
థ్యా- ఏవం దేహాదిభిస్సన్నికర్షాత్సంబంధాత్తన్నిమిత్తా సంసృతిః పురుషస్యభవతి-అసవః ప్రాణాః - ఆశయో మనః- అను
రోధాత్ ఉపాధిధర్మానువృత్తేః- కథాపి-నిదాఘాదినాదేహేతప్తే - ఇంద్రియాణాంతాపః తతః ప్రాణస్య తతో మనస
ఇత్యేవం-యథాయథముహ్యం॥ ౨౧॥ యదుక్తం స్వస్వామిభావోఽధ్రువ ఇతి తత్రాహ॥ శాస్తేతి॥ అధ్రువత్వేపి యథా
యోనృపతిః సప్రజానాంశాస్తాగోప్తాచ-యచ్చోక్తంస్తబ్ధాదేశితుః పిష్టపేష ఇతితత్రాహ - యో ఽన్యస్తస్య కింకరః స

హీష్టంనపినష్టి వెల్పలంనకరోతి- స్తబ్ధత్వాద్యనపగమేపి శాస్త్రగీశ్వరాజ్ఞా సంపాదనేనైవ సఫలత్వాత్తదాహ - స్వధర్మ రూపమచ్యుతస్యారాధనంకుర్వన్-యస్మాదఘౌఘంవిజహాతి॥ ౨౨॥ తదితి॥ యస్మా దేవంమమ- త్వదుక్తం విపరీతం ప్రల ఘాతి-తత్తస్మా న్నరదేవాభిమానమదేనతుచ్ఛీకృతాః తిరస్కృతాః- సత్తమాభవా దృశా యేన- తస్యమైత్రీం దృశం స్నేహయుక్తాందృష్టింకృపీష్టకరోతు- సతామవజ్ఞారూపంపాపం యయాతరిష్యామి॥ ౨౩॥ ననుమమావజ్ఞాకృతవికారా భావాత్- కుతఃపాపంతత్రాహ॥ నేతి॥ యద్యపితవక్రియానాస్తి- విశ్వస్యసుహృచ్చాసౌసఖాచతస్యఅతః సర్వత్ర సా మ్యేరస్యదేహేవిగతాభిమానస్య-తథాపిమహతామవమానాత్- మాదృశోవినంక్ష్యతి- అదూరాత్క్షిప్రం -శూల పాణిరి వాతిసమర్థోపీత్యర్థః॥ ౨౪॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాందశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥

శ్లో॥ ఏకాదశేథసంపృష్టౌరహూగణమహీభృతా। ఉపాదిశత్పరంజ్ఞానంసయోగీతినిగద్యతే॥ అకోవిదఇతి॥ అకోవిదఃఅవి ద్వానపి-త్వంకోవిదానాంవాదాః ఉద్గ్రాహణికాఃఉద్గ్రంథాః-తుల్యాన్వాదాన్వదసి-అథోఅతః అత్యంతం విదుషాంమ ధ్యేశ్రేష్ఠోనభవసి-కుతః-హియస్మాత్-యంస్వామిభృత్యాదిలౌకికవ్యవహారం- త్వంసత్య మాత్థ- ఏవం సూరయస్తత్త్వవి చారేణసహానవదంతి-కింత్వవిచారసుందరంవదంతి- అతోనసత్యః॥ ౧॥ వైదికోపికర్మఫలవ్యవహారో నసత్య ఇత్యాహ॥ త థైవేతి॥ ఉరవోగార్హాఃగృహసంబంధినః-మేధాఃయజ్ఞాః- తేషాంవితానోవిస్తారః- తద్విషయాసువిద్యాసుఉరు అధికం. విజృంభితేషువిలసితేషు వేదవాదేషు-తత్త్వవాదః పరమార్థవాదః- సునిశ్చితంనచకాస్తినప్రకాశతే- తథాచ శ్రుతిః॥

వాభిమానమదేనతుచ్ఛీకృతసత్తమస్య । కృషీష్టమైత్రీందృశమార్తబంధోయయాతరే సదవజ్ఞానమంహః॥
౨౩॥ నవిక్రియావిశ్వసుహృత్సఖస్యసామ్యేనవీతాభిమతేస్తవాపి। మహద్విమానాత్స్వకృతాద్ధి మాదృ
ఙ్నంక్ష్యత్యదూరాదపిశూలపాణిః॥ ౨౪॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- పంచమస్కంధే- దశమోధ్యాయః-

బ్రాహ్మణః॥ అకోవిదఃకోవిదవాదవాదాన్ వదస్యథోనాతివిదాంవరిష్ఠః । నసూరయోహి వ్యవహారమే
నంతత్త్వవమర్శేనసహామనంతి॥ ౧॥ తథైవరాజన్నురుగార్హమేధవితాన విద్యోరువిజృంభితేషు। నవేద
వాదేషుహితత్త్వవాదః ప్రాయేణశుద్ధోనచకాస్తిసాధుః॥ ౨॥ నతస్యతత్త్వగ్రహణాయసాక్షాద్వరీయ
సీరపివాచస్సమాసన్ । స్వప్నేనిరుక్త్యాగృహమేధిసౌఖ్యంనయస్యహేయానుమితంస్వయంస్యాత్॥ ౩॥
యావన్మనోరజసా పూరుషస్య సత్త్వేన వాతమసావానురుద్ధమ్। చేతోభిరాకూతిభిరాతనోతినిరంకు
శంకుశలంచేతరంవా॥ ౪॥ సవాసనాత్మా విషయోపరక్తో గుణప్రవాహోవికృతష్షోడశాత్మా। బిభ్ర
త్పృథఙ్నామభి-రూపభేదమంతర్బహిష్ట్వంచపురైస్తనోతి॥ ౫॥ దుఃఖంసుఖంవ్యతిమిశ్రంచ తీవ్రంకాలోప

నేహనానాస్తికించనేత్యాది- శుద్ధోహింసాదిశూన్యః-సాధుఃరాగాదిశూన్యశ్చ- ప్రాయేణేతి ఈశ్వరార్పితకర్మణాంప రమార్థఫలత్వాభిప్రాయేణోక్తం॥ ౨॥ ననుశ్రుతవేదాంతస్యాపిపుంసః-కర్మసుప్రవృత్తేఃకథమ సత్యతా తత్రాహ॥ నేతి॥ సాక్షాద్యథావత్- తత్త్వజ్ఞానాయవరీయస్యోపి- ఉత్కృష్టాఅపిశ్రోత్రార్థత్వాద్ద్వితీయా- వేదాంత వాచస్తస్య సస మ్యగాసన్నబభూవుః స్వప్నేయానిరుక్తిః తయాస్వప్న దృష్టాంతేన దృశ్యత్వాది హేతునాస్వయమేవ హేతుత్వేనాను మితంయస్యనస్యాత్॥ ౩॥ ఏవంప్రపంచస్యసత్యత్వంతదుక్తంనిరాకృత్యసంసార స్యాపితదుక్తాం సత్యతాంనిరాకర్తుం- తస్యమనోనిమిత్తతామాహ- యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ యావదితి॥మనోయావద్రజఆదిభిర్గుణైరనురుద్ధం వశీకృతంభ వతి-తావత్తన్మనోనిరంకుశంసత్-పురుషస్యకుశలం ధర్మమితర ధర్మంవా- ఆతనోతి- కైః చేతోభిః జ్ఞానేంద్రియైః ఆకూతి భిఃకర్మేంద్రియైశ్చ॥ ౪॥ తతశ్చధర్మాధర్మవాసనాయుక్తంతదేవానేకదేహాదివైచిత్ర్యంకరోతీత్యాహ॥ సఇతి॥ సఇతి స్త్వమాత్మశబ్దవిశేషణత్వేన - తన్మనఇత్యర్థఃవాసనాయుక్తంఆత్మోపాధిత్వాదాత్మా-అతోవిషయైరుప యుక్తోనువిద్ధః అతోగుణప్రవాహః గుణైరితస్తతశ్చాల్యమానః అతఏవవికృతఃకామాదిపరిణామవాన్- షోడశాత్మాషోడశకళాసుభూ తేంద్రియరూపాసుముఖ్యః - పృథఙ్నామభిః సహపృథగ్రూపభేదం దేవతిర్యగాదిరూపభేదం బిభ్రత్ - అంత బహి ష్ట్వంఉత్కృష్టత్వం - నికృష్టత్వంచ - పురైస్తైర్దేవదేహైస్తైస్తైర్భావైః-తనోతి-నామభిరిత్యత్ర రేఫలోపేదీర్ఘాభావ ఆర్షః॥ ౫॥ ఫలంచతదనురూపంకరోతీత్యాహ॥ దుఃఖమితి॥ తీవ్రందుర్నివారం - కాలప్రాప్తంఫలం-సర్వతోభివ్యనక్తిసృజతి ననుక థంజడః సృజతితత్రాహ- స్వదేహినమాలింగ్య- ఆలింగనేకారణమాహ- మాయయారచితః-అంతరాత్మాజీవోపాధిః ఉ

పాధితామాహ సంసృతిచక్రంకూటయతిచలయతీతితథా - యథాగ్రామకూటఇతి॥ ౬॥ ఏవమయం మనోఽనుబంధనః సం
సారోజీవేఫలతీత్యాహ॥ తావానితి॥ ఆవిఃప్రకాశమానః- సదాక్షేత్రజ్ఞస్య- సాక్ష్యోదృశ్యోభవతి - స్థూలసూక్ష్మఃజాగ్ర
త్స్వప్నరూపః- మనసఃసంసారహేతుత్వముపసంహరన్ మోక్షస్యాపితదేవకారణమిత్యాహ- తస్మాదితి- అదోమనః
లింగంకారణం- గుణత్వంగుణాభిమానిత్వం- అగుణత్వంతద్రాహిత్యం- తదేవపదమపరంచతస్య॥ ౭॥ కథమేకమేవవిలక్ష
ణయోఃకారణం - అవస్థాభేదాదిత్యాహ॥ గుణేతి॥ నైర్గుణ్యంనిర్గుణంఅథోఇతికార్త్స్న్యేనదృష్టాంతేన స్ఫుటయతి-
యథేతి॥ అన్యథాతుఘృతక్షయే- స్వంపదంశుక్లభాస్వరరూపం- మహాభూతాత్మత్వంవా॥ ౮॥ ఏవమితి॥ అన్యత్ర - అన్యథా
వృత్తీర్దర్శయతి॥ ఏకాదశవృత్తయఃఆసన్-ఆకూతయఃక్రియాకారాఃపంచధియశ్చ- జ్ఞానాకారాఃపంచ అభిమానశ్చేతి॥
౯॥మాత్రాణీతి॥ హేవీరభూమీఃవిషయాన్-విషయానేవాహ-గంధాదయఃపంచ జ్ఞానేంద్రియద్వారాదివృత్తీనాం విషయాః-
ఆకృతిఃరూపంశ్రవఃశబ్దః- విసర్గాదయఃపంచకర్మేంద్రియద్వారాకర్మాకారవృత్తీనాంవిషయాః - రతిః సంభోగః ఆ
ర్తిఃగతిః॥ ౧౦॥ పురస్యాభిమానవిషయత్వప్రకారమాహ॥ ఏకాదశమితి॥ ఏకాదశంపురంస్వీక్రియతఇతిస్వీకరణం - అయ
మర్థః- శరీరమభిమానస్యనజ్ఞేయతయాగంధాదివద్విషయః- నాపికార్యతయావిసర్గాదివత్ - కింతుమమేతి భోగాయ
తనత్వేనస్వీకార్యతయావిషయఇతి- ఏకేతు-వివేకినామేవపురంమమత్వాభిమానవిషయః- నతుమూఢానాం - అతోమూ
ఢదృష్ట్యా అహంఅహంకారం-ద్వాదశంవృత్త్యంతరమాహుః తస్యచపురమేవశయ్యాసంజ్ఞం ద్వాదశంవిషయమాహుః- త

పన్నంఫలమావ్యనక్తి।ఆలింగ్యమాయారచితాంతరాత్మాస్వదేహినంసంసృతిచక్రకూటః॥ ౬॥ తావానయం
వ్యవహారస్సదావిఃక్షేత్రజ్ఞసాక్ష్యోభవతిస్థూలసూక్ష్మః। తస్మాన్మనోలింగమదోవదంతిగుణాగుణత్వస్యప
రావరస్య॥ ౭॥ గుణానురక్తంవ్యసనాయజంతోఃక్షేమాయనైర్గుణ్యమథోమనస్స్యాత్।యథా ప్రదీపోఘృ
తవర్తిమశ్నన్ శిఖాస్సధూమాభజతిహ్యన్యథాస్వమ్॥ ౮॥ ఏవంతదా గుణకర్మానుబద్ధంవృత్తీర్మనశ్శ్రయ
తేన్యత్రతత్త్వమ్।ఏకాదశాసన్మనసస్తువృత్తయఆకూతయఃపంచధియోభిమానాః॥ ౯॥ మాత్రాణి కర్మా
ణిపురంచతాసాంవదంతిహైకాదశవీరభూమీః । గంధాకృతిస్పర్శరసశ్రవాంసివిసర్గరత్యార్త్యభిజల్పశి
ల్పాః॥ ౧౦॥ ఏకాదశంస్వీకరణంమమేతిశయ్యామహంద్వాదశమేకఆహుః। ద్రవ్యస్వభావాశయకర్మకా
లైరేకాదశామీమనసోవికారాః॥ ౧౧॥ సహస్రశశ్శతశఃకోటిశశ్చక్షేత్రజ్ఞతోనమిథోనస్వతస్స్యుః। క్షే
త్రజ్ఞఏతామనసోవిభూతీర్జీవస్యమాయారచితస్యనిత్యాః॥ ౧౨॥ ఆవిర్హితాఃక్వాపితిరోహితాశ్చ శుద్ధో
విచష్టేహ్యవిశుద్ధకర్తుః। క్షేత్రజ్ఞఆత్మాపురుషఃపురాణస్సాక్షాత్స్వయంజ్యోతిరజః పరేశః॥ ౧౩॥ నారాయ
ణోభగవాన్వాసుదేవఃస్వమాయయాత్మన్యవధీయమానః ॥ యథానిలస్థావరజంగమానామాత్మస్వరూ

త్రహిజీవఃఅహంకారేణ శేతే- యతః- పురిశయనాత్పురుషఇత్యుచ్యతే తాసాంవృత్తీనామవాంతరభేదైరానంత్యమాహ-
ద్రవ్యాణివిషయాః స్వభావఃపరిణామహేతుః ఆశయః-సంస్కారః కర్మ అదృష్టం- కాలః క్షోభకః తైఃనిమిత్తభూతైః॥ ౧౧॥ స
హస్రశఇతి॥ ప్రథమంశతశః- తతఃసహస్రశః తతఃకోటిశఃస్యుః- నతుమిథఃస్యుః- నచస్వతః- కింతు- క్షేత్రజ్ఞాత్ పరమేశ్వ
రాత్- తస్యచానంతశక్తిత్వాత్- అనంతాస్స్యురిత్యర్థః- యద్వా- తాసాంమిథ్యాత్వమనేనోచ్యతే కోటిశో భవంత్య
స్తాః క్షేత్రజ్ఞతఏవస్స్యుః- తత్సత్తయైవసత్తాలంభేరన్- నచమిథోనచస్వతఇతి-యద్వా- క్షేత్రజ్ఞోజీవః- తస్మాన్నస్యుః-
తస్యావికారిత్వాత్ - నమిథః ఇతరేతరాశ్రయాపత్తేః- నస్వతః ఆత్మాశ్రయత్వాపత్తేః- అతోమిథ్యాభూతా ఏవేతి తదే
వం- శ్లోకత్రయేణగుణకర్మానురుద్ధంమనఃప్రవృత్తిః శ్రయతఇతియదుక్తంతత్ప్రపంచితం- అన్యత్రతత్త్వంశ్రయత ఇతియ
దుక్తం తత్తత్త్వమాహ- క్షేత్రజ్ఞఇతిజీవస్యజీవోపాధిః ॥ ౧౨॥ ఆవిర్హితాఇతి॥ అవిశుద్ధకర్తుర్మనసః- నిత్యాః ప్ర
వాహరూపేణఅవిచ్ఛిన్నాఃజాగ్రత్స్వప్నయోరావిర్భూతాః- పశ్యతిక్వాపి సుషుప్తౌతిరోభూతాఃపశ్యతి- అవస్థాత్రయ
సాక్షీ క్షేత్రజ్ఞఆత్మాతత్త్వమిత్యర్థః క్షేత్రజ్ఞోద్వివిధః- త్వంపదార్థోజీవః-తత్పదార్థఈశ్వరశ్చ తత్రాద్యోనిరూపితః- ఇ
దానీంతత్పదార్థమీశ్వరంనిరూపయతి క్షేత్రజ్ఞఇతి క్షేత్రజ్ఞఃఆత్మావ్యాపీ- పురాణోజగత్కారణభూతఃపురుషః పూర్ణః-
సాక్షాదపరోక్షః-సచస్వయంజ్యోతిః- నతుజ్ఞానస్యవిషయత్వేనాశ్రయత్వేనవాపరోక్షః అజోజన్మాది శూన్యః- పరేషాం
బ్రహ్మాదీనామపీశ్వరః॥ ౧౩॥ నారాయణఇతి॥ నారంజీవసమూహః- సఃఅయనంయస్య- అయంతుభగవాన్ ఐశ్వర్యాదిషడ్గుణ
వాన్-వాసుదేవఃసర్వభూతానామాశ్రయః- స్వాధీనయామాయయా- ఆత్మనిజీవేఅవధీయమానఃఅవస్థాప్యమానః- క

మకర్తృప్రయోగః-తన్నియంతృత్వేనవర్తమానఇత్యర్థః ఏతత్సదృష్టాంతమాహ- యథేతి- ఆత్మస్వరూపేణ ప్రాణరూ
పేణ- ఈశేత్- ఈశితానియంతాస్యాత్- ఇదంవిశ్వం॥ ౧౪॥ తదేవమాత్మనశ్శుద్ధత్వంసంసారస్యచమిథ్యాత్వంప్రదర్శ్య
ఇదానీంతన్నివృత్తిక్రమమాహ॥ నయావదితి॥ తనుభృత్ దేహీ- వయునోదయేనజ్ఞానోత్పత్త్యాయావన్మాయాం విధూయ-
ఆత్మతత్త్వంనవేద- తావదిహభ్రమతి॥ ౧౫॥ యావచ్చవిషయానురక్తంమనఏవానర్థహేతురితి నవేద - తావన్నిర్వేదా
భావాత్పరిభ్రమఏవేత్యాహ॥ నేతి॥ఆత్మనోలింగనుపాధిభూతం- మనఃసంసారతాపానామావపనం క్షేత్రం - యావన్న
వేద- తావత్పరిభ్రమతీత్యనుషంగః - తాపావపనత్వే హేతుః- యన్మనఃశోకాద్యనుబంధం మమతాంచ విధత్తే॥ ౧౬॥ భ్రా
తృవ్యమితి॥ తస్మాద్భ్రాతృవ్యంశత్రుం - అద్భుతంసంప్రవృద్ధం-స్వయంవ్యళీకంమిథ్యాభూతం- తథాప్యాత్మానంము
ష్ణాతీతితథాతం- గురుర్దేవహరేఃతస్యచరణోపాసనమేవాస్త్రం యస్యతథాభూతస్సన్ జహిఘాతయ ॥ ౧౭ ॥ ఇతిభావా
ర్థదీపికాయాం-ఏకాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.. *

నమోనమ ఇతి॥ కారణమి
త్యాది శ్లో॥ ద్వాదశేపునరాప్పృష్టస్సందేహేనమహీభృతా । సయోగీసర్వసందేహానపానుదదితీర్యతే॥ పరమానందప్రకాశేన తుచ్ఛీకృతోవిగ్రహోయేన-
శ్వరః తస్మైవలోకరక్షణార్థోవిగ్రహోదేహోయస్యస్వరూపేణ పరమానందప్రకాశేన తుచ్ఛీకృతోవిగ్రహోయేన-తస్మైనమః॥ ౧॥ విశేషతః ప్రష్టుంత
న- హేఅవధూతయోగేశ్వర-ద్విజబంధోర్లింగేనవేషేణనిగూఢోనిత్యానుభవోయేన-తస్మైనమః॥ ౧॥ నయావదేతాంతను
పేణనివిష్టఈశేత్ । ఏవంపరోభగవాన్ వాసుదేవః క్షేత్రజ్ఞఆత్మేదమనుప్రవిష్టః॥ ౧౪॥ నయావదేతాంతను
భృన్నరేంద్ర విధూయమాయాంవయునోదయేన । విముక్తసంగోజితషట్సపత్నోవేదాత్మతత్త్వంభ్ర
మతీహతావత్॥ ౧౫॥ నయావదేతన్మనఆత్మలింగంసంసారతాపావపనంజనస్య। యచ్ఛోకమోహామయ
రాగలోభవైరానుబంధంమమతాంవిధత్తే ॥ ౧౬ ॥ భ్రాతృవ్యమేనంత్వమదభ్రవీర్యముపేక్షయాధ్యేధిత
మప్రమత్తః। గురోర్హరేశ్చరణోపాసనాస్త్రో జహివ్యళీకంస్వయమాత్మమోషమ్॥ ౧౭॥ ....*

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే - ఏకాదశోధ్యాయః.

నమోవధూతద్విజ బంధులింగ
నిగూఢనిత్యానుభవాయతుభ్యం॥ ౨॥ జ్వరామయార్తస్యయథాగదంసన్నిదాఘదగ్ధస్యయథా హిమాం
భః। కుదేహమానాహివిదష్టదృష్టేర్బ్రహ్మన్వచస్తేమృతమౌషధంమే॥ ౩॥ తస్మాద్భవంతంమమ సంశయా
ర్థంప్రక్ష్యామిపశ్చాదధునాసుబోధమ్ । అధ్యాత్మయోగగ్రథితంతవోక్తమాఖ్యాహికౌతూహల చేత
సోమే ॥ ౩ ॥ యదాహయోగేశ్వరదృశ్యమానంక్రియాఫలంసద్వ్యవహారమూలమ్ । నహ్యంజసాతత్త్వ
విమర్శనాయభవానముష్మిన్ భ్రమతేమనోమే ॥ ౪ ॥ బ్రాహ్మణః॥ అయంజనోనామచలన్ పృథివ్యాం
యః పార్థివః పార్థివకస్యహేతోః। తస్యాపిచాంఘ్ర్యోరధిగుల్ఫజంఘాజానూరుమధ్యోరశిరోధరాం
సాః॥ ౫॥ అంసేచదార్వీశిబికాచయస్యాంసౌవీరరాజేత్యపదేశఆస్తే । యస్మిన్ భవాన్ రూఢనిజాభిమా
నోరాజాస్మిసింధుష్వితి దుర్మదాంధః॥ ... రసరహఃరక్షా... నిదా
ద్వాక్యమభినందతి॥ జ్వరేతి॥ జ్వరఏవామయోరోగః- తేనార్తస్య-యథాసత్ స్వాదు- అగదమౌషధం యథాచ- నిదా
ఘేనదగ్ధస్యసంతప్తస్య- హిమాంభః శీతలముదకం- గంధోదకంవా-తథా- హేబ్రహ్మన్-కుత్సితేదేహేయోభిమానః అహం
కారః-సఏవఅహిఃసర్పః- తేనవిశేషేణదష్టావృష్టిర్వివేకలక్షణాయస్యతస్యమే- తవేదంవచః- అమృతతుల్యమౌషధం॥ ౨॥ త
స్మాదితి॥ మనుసంశయవిషయమర్థం-పశ్చాత్ప్రక్ష్యామి - అధునాతావత్ త్వదుక్తంవచః- అధ్యాత్మయోగేనగ్రథితందు
ర్బోధం- సుబోధంయథాభవత్యేవంవ్యాఖ్యాహి- కౌతూహలయుక్తంచేతోయస్యతస్యమమ॥ ౩॥ యదితి॥ శ్లో॥ త్వయోవి
తంవ్యక్తమవిప్రలబ్ధమిత్యాదినా - భారవహనాదిక్రియాతత్ఫలంచశ్రమాది - ప్రత్యక్షాదిభిర్దృశ్యమానం సత్ - అబాధిత
మపివ్యవహారమాత్రస్యమూలం- యద్వా- సతఃఅబాధితవ్యవహారస్య మూలంకారణమపి॥ శ్లో॥ నహ్యంజసాతత్త్వవిమ
ర్శనాయక్షమమతి- భవాన్ యదాహ-అముష్మిన్నర్థే మేమనోభ్రమతి ॥ ౪ ॥ అబాధితత్వమసిద్ధమిత్యాహ॥ అయ మితి॥
హేపార్థివ- యఃపార్థివోవికారః - కస్యహేతోఃకస్మాచ్చిత్కారణాత్ - పృథివ్యాంచలన్నయంభారవాహకాదిజన
నోనామప్రసిద్ధః- యస్తునచలతి-సపాషాణాదిరిత్యేతావానేవభేదః- తస్యచజడత్వాన్నభారఃశ్రమశ్చ-కించాథవేదేవంయది
శ్రమస్యాశ్రయోనిరూప్యేత- నత్వేతదస్తి - అవయవవ్యతిరేకేణశ్రమాస్పదస్యావయవినఃఅనిరూపణాదిత్యాశయేనాహ॥
తస్యాపీతి॥ తస్యాపిపృథివీవికారస్యాపి - అంఘ్ర్యోరధిఉపర్యుపరి - గుల్ఫాదయః - అత్రఉరశ్శబ్దస్య సలోప ఆర్షః॥ ౫॥

శిబికాయామస్యావయవిత్వంనాస్తి- త్వయ్యపినాస్తీత్యాహ॥ సౌవీరరాజఇత్యపదేశో నామమాత్రంయస్య- సపార్థివో వికారఆస్తేతాజ్యత్యత్రసంధిరార్షః- (యద్వా-సమాసాంతవిధేరనిత్యత్వాట్టజ భావఇత్యపి సమాధేయం) యస్మిన్కథ వాన్నిరూఢాత్మాభిమానః-సింధుషురాజాస్మీతిదుర్మదేనాంధస్సన్॥ ౬॥ శోచ్యానితి॥ శోచ్యాన్విష్టాన్నిగృహ్ణన్-నిషేధ్య వోవర్తసే-అతోపృష్ఠైపగోప్తాస్మీతిశ్లాఘమానోమహతాంసభాసున శోభసేయతోదుష్టః॥౭॥ నచాత్ర గోప్తరావయవ భారః-పూర్వపూర్వావయవానాంభ నేదీతివాచ్యం- తేషామప్యనిరూపణాదిత్యాశయేనాహ॥ యదేతి॥ నిష్ఠాంనాశం-ప్ర భవముత్పత్తిం- విదామవిద్మః--తత్తదాకృతెరన్యస్యవికారస్యాభావాత్ నామమాత్రాదన్యత్ వ్యవహారస్య మూలంకార ణం-అర్థక్రియయానుమేయం- నిరూప్యతాంనకిమపీత్యర్థః- తథాచశ్రుతిః॥ వాచారంభణం వికారో నామధే యంమృత్తికేత్యేవసత్యమితి॥౮॥తర్హికృతెఃసత్యతాస్త్విత్యత్రాహ॥ ఏవమితి॥ ఏవంక్షితిశబ్దస్యాపి వృత్తం వర్తనం - అ ర్థంవినైవనిరుక్తం-యద్వా-క్షితిశబ్దస్యవృత్తంయస్మిన్-తదపమిథ్యాత్వేన నిరుక్త మిత్యర్థః- కుతః- అసత్సు సూక్ష్మేషు పరమాణుషు-స్వకారణభూతేషు- నిధానాత్ విలయాత్- అతఃపరమాణుభ్యోతిరేకేణక్షితిర్నాస్తీత్యర్థః- పరమాణవస్త ర్హిసత్యాస్సన్త్వితి- తత్రాహ- తేమనసాకార్యానుపపత్త్యాదిభిఃకల్పితాః-కల్పనాబీజమాహ- యేషాం సమూహేన- విశేషఃకృతః యేషాంసమూహేనపృథ్వీబుద్ధ్యాలంబనమిత్యర్థః-అవయవినోనిరస్తత్వాత్సమూహ గ్రహణం - తథాపితే సత్యాస్స్యుః-న- అవిద్యయాప్రపంచస్వభావన్మాయావిలసితత్వాదజ్ఞానేనకల్పితాః॥ ౯॥ ఏవమితి॥ ఏవమన్యదపికృశత్వాది

నోరాజాస్మిసింధుష్వితి దుర్మదాంధః॥ ౬॥ శోచ్యానిమాన్ త్వమతికష్టదీనాన్ విష్ట్యానిగృహ్ణన్నిరనుగ్ర హోసి। జనస్యగోప్తాస్మి వికత్థమానోనశోభసే వృద్ధసభాసుధృష్టః॥ ౭॥ యదాక్షితావేవచరాచరస్యవి దామనిష్ఠాంప్రభవంచనిత్యం। తన్నామతోన్యద్వ్యవహారమూలం నిరూప్యతాం సత్క్రియయానుమే యం॥ ౮ ॥ఏవం నిరుక్తంక్షితిశబ్దవృత్తమసన్నిధానాత్పరమాణవోయే। అవిద్యయామనసాకల్పితాస్తేయే షాంసమూహేనకృతోవిశేషః॥ ౯॥ ఏవంకృశంస్థూలమణుర్బృహద్యదసచ్చసజ్జీవమజీవమన్యత్। ద్రవ్య స్వభావాశయకాలనామ్నాబుద్ధ్యాజయావేహికృతంద్వితీయం॥ ౧౦ ॥ జ్ఞానంవిశుద్ధంపరమార్థమేకమ నంతరంత్వబహిర్బ్రహ్మసత్యం। ప్రత్యక్ప్రశాంతంభగవచ్ఛబ్దసంజ్ఞం యద్వాసుదేవం కవయోవదంతి॥ ౧౧॥రహూగణైతత్తపసానయాతినచేజ్యయానిర్వపణాద్గృహాద్వా। నచ్ఛందసానైవ జలాగ్నిసూర్యై ర్వినామహత్పాదరజోభిషేకం॥౧౨॥యత్రోత్తమశ్లోకగుణానువాదః ప్రస్తూయతే గ్రామ్య కథా విఘా తః। నిషేవ్యమాణోనుదినంముముక్షోర్మతింసతీంయచ్ఛతివాసుదేవే॥ ౧౩॥ అహంపురాభరతోనామరా జావిముక్తదృష్టశ్రుతసంగబంధః। ఆరాధనంభగవతఈహమానో మృగోభవంమృగసంగాద్ధతార్థః॥ ౧౪॥ సామాంస్మృతిర్మృగదేహేపివీరకృష్ణార్చనప్రభవానోజహాతి।అథోఅహంజనసంగాదసంగో

విశంకమానోవివృతశ్చరామి॥

కంకర్మబుద్ధ్యా ప్రతీతంద్వితీయంద్వైతం ద్రవ్యాదినామ్నాఉపలక్షితయాఅజయామాయయా - కృతమ వేహి- తత్రకృ శంహ్రస్వం- స్థూలంతత్ప్రతియోగి- అణుబృహతోఃపృథగుపాదానాత్- అసత్ కారణంసత్ కార్యం-జీవంచేతనం - అజీ వంజడం॥ ౧౦॥ తర్హికింసత్యంతదాహ॥ జ్ఞానమితి॥ జ్ఞానంసత్యం - వ్యావహారిక సత్యత్వంవ్యావర్తయతి-పరమార్థం వృత్తిజ్ఞానవ్యావచ్ఛేదార్థానివిశేషణాని-విశుద్ధం- తత్తుఅవిద్యకంఏకం - తత్తునానా రూపం-అనంతరంత్వ బహిః- బాహ్యా భ్యంతరశూన్యం-తత్తువిపరీతం-బ్రహ్మపరిపూర్ణం-తత్తుపరిచ్ఛిన్నం-ప్రత్యక్ - తత్తువిష యాకారం- ప్రశాంతం నిర్వికా రం-తదేవం స్వాకారరూపజ్ఞానంసత్యమిత్యుక్తం- కీదృశం సత్- ఐశ్వర్యాదిషడ్గుణత్వేన- భగవచ్ఛబ్దసంజ్ఞాయస్య- యద్వ జ్ఞానంవాసుదేవంవదంతి॥ ౧౧॥ ఏతత్ప్రాప్తిశ్చమహత్సేవాంవినానభవతీత్యాహ॥ రహూగణేతి॥హేరహూగణ- ఏతత్ జ్ఞానం- తపసాపురుషోనయాతి-ఇజ్యయావైదికకర్మణానిర్వపణాత్ అన్నాదిసంవిభాగేన- గృహాద్వా తన్నిమిత్త పరోప కారేణ-ఛందసావేదాభ్యాసేన- జలాగ్న్యాదిభిరుపాసితైః॥ ౧౨॥ మహత్సేవాయాస్తత్ప్రాప్తిహేతుత్వమాహ॥ యత్రేతి॥ యత్రయేషు- మహత్సుగ్రామ్యకథానాం విఘాతోయస్మాత్॥ ౧౩॥ విషయసంగస్తుయోగభ్రంశకఇతిక థయన్- కస్త్వంనిగూఢశ్చరసీతిప్రశ్నస్యోత్తరమాహద్వాభ్యాం॥ అహమితి॥ విముక్తౌదృష్టశ్రుతాభ్యాం సంగనిమిత్తౌబం ధౌయేన- హతోర్థఃప్రయోజనంయస్య॥ శ్రీకృష్ణార్చనంభ్రష్టమప్యుద్ధరతీత్యాహ॥ సేతి॥ జనసంగాద్భీశంకమానః అవివృతః అప్రకటః॥ ౧౫॥ తస్మాదితి॥ అసంగైర్మహద్భిః-యోనుసంగస్తేనజ్ఞానమేవాసిః - తేనఛిన్నమోహస్సన్- అ

ధ్వనః సంసారమార్గస్య. అతిశయితం శ్రేష్ఠం- పారం హరిం యాతి- యద్వా- పారమతి అతిక్రమ్య- హరిం యాతి॥ నను॥ అతిరతి క్రమణే చేతి కర్మప్రవచనీయత్వాద్ద్వితీయా తస్య హరేరీహానాం కథన శ్రుతాభ్యాం లబ్ధాస్మృతి ర్యేనసః॥ ౧౬॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ద్వాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ త్రయోదశే విరక్తాయ పృథా తత్త్వనిరూపణం। ఇతి వైరాగ్యదార్ఢ్యాయ భవాటవ్యుపవర్ణ్యతే॥ అధ్వనః పారమిత్యుక్తం తమేవాధ్వానం ప్రసిద్ధమార్గరూపేణ-వైరాగ్యాయ ప్రపంచయతి॥ దురత్యయ ఇతి॥ దురత్యయే దుస్తరే- అధ్వని ప్రవృత్తిమార్గే రజస్తమస్సత్త్వైర్విభక్తాని కర్మాణి- కార్యతయా-పశ్యతీతి- తథా స ఏష ప్రసిద్ధః-సార్థో-జీవసమూహః -అర్థపరః సుఖార్థసర్గ-యథా వణిక్సార్థో-ధార్జనాయ గచ్ఛన్నటవీం యాతి తద్వత్-అస్యాధ్యాయస్య వ్యాఖ్యారూపత యోత్తరాధ్యాయో-భివర్ణితః-తథాపి-సుఖప్రతిపత్త్యమే కించిద్వ్యాఖ్యాయతే॥ ౧॥ యస్యామితి॥ యస్యాం భవాటవ్యాం - ఇమే ఇంద్రియనామానః-షడ్దస్యవః-చోరాః కుత్సితో నాయకః-సారథిర్బుద్ధిర్యస్యగతం-సార్థం విలుంపంతి తస్య ధర్మం ధనముపభోగేన ముష్ణంతీత్యర్థః - గోమాయవః సృగాలతుల్యా దారాపత్యాదయః- త్వమ్మోభర్తారపి తేత్యేవం ప్రవిశ్య మత్తం సార్థకం సార్థే స్థితం హరంతి ఇత స్తతః అకర్షంతి-ఉరణం మేషం॥ ౨॥ ప్రభూతేతి॥ వీరుధో లతాః - తృణాని చ గుల్మాని చల తాజాలానిప్రభూతైరేతైర్గహ్వరే సప్రవేశక్షేత్రే- కఠోరైర్దంశైః మశకాదిశేషైః-మశకైశ్చ- యథా కశ్చిదుపద్రుతో భవతి- ఏవం కామకర్మాదిభిర్గహ్వరే గృహాశ్రమే-వర్తమానో దుర్జనైరుపద్రుతో భవతీత్యర్థః గంధర్వపురవద ఘటమానం

శంకమానోఽవివృతశ్చరామి॥ ౧౫॥ తస్మాన్నరో సంగసుసంగజాతజ్ఞానాసినైవేహ వివృక్ణమోహః । హరింతదీహాకథనశ్రుతాభ్యాం లబ్ధస్మృతిర్యాత్యతిపారమధ్వనః॥ ౧౬॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-పంచమస్కంధే ద్వాదశోఽధ్యాయః.

బ్రాహ్మణః॥ దురత్యయేఽధ్వన్యజయా నివేశితో రజస్తమస్సత్త్వవిముక్తకర్మదృక్ । స ఏష సార్థోఽర్థపరః పరిభ్రమన్ భవాటవీం యాతి న శర్మ విందతి॥ ౧ ॥ యస్యామిమే షణ్ణర దేవ దస్యవస్సార్థం విలుంపంతి కునాయకం బలాత్। గోమాయవో యత్ర హరంతి సార్థికం ప్రమత్తమావిశ్య యథోరణం వృకాః॥ ౨॥ ప్రభూతవీరుత్తృణగుల్మగహ్వరే కఠోరదంశైర్మశకైరుపద్రుతః । క్వచిత్తు గంధర్వపురం ప్రపశ్యతి క్వచిత్క్వచిచ్చాశురయోల్ముకగ్రహమ్॥ ౩॥ నివాసతోయద్రవిణాత్మబుద్ధిస్తతస్తతో ధావతి భో అటవ్యామ్ । క్వచిచ్చ వాత్యోత్థితపాంసుధూమ్రా దిశో న జానాతి రజస్వలాక్షః॥ ౪ ॥ అదృశ్యఝిల్లీస్వనకర్ణశూలఉలూకవాగ్భిర్వ్యథితాంతరాత్మా। అపుణ్యవృక్షాన్ శ్రయతే క్షుధార్దితో మరీచితోయాన్యభిధావతి క్వచిత్॥ ౫॥ క్వచిద్వితోయాస్సరితోఽభియాతి పరస్పరం చాలషతే నిరన్నః । ఆసాద్య దావం క్వచిదగ్నితప్తో నిర్విద్యతే క్వ చ యక్షైర్హృతాసుః

౬॥ శూరైర్హృతస్వః క్వ చ నిర్విణ్ణచేతాః శోచన్ విముహ్యన్నుపయాతి కశ్మలం। క్వచిచ్చ గంధర్వపురం ప్రవిష్టః ... నమేవ దేహాదికం ప్రకర్షేణ సత్యమేవేదమితి పశ్యతి- క్వచిత్ క్వచి క్వాపి- ఆశురయః అతివేగః-య ఉల్ముకాకారో గ్రహః పిశాచః- తత్తుల్యం సువర్ణముపాదయత్వేన ప్రపశ్యతీత్యర్థః॥ ౩॥ నివాసఇతి॥ నివాసాదిష్వాత్మాస్వభావో యస్యాస్సాబుద్ధిర్యస్యాసః- తత స్తతో ధావతీత్యుభయత్ర తావానేవార్థః-భో పార్థివ-వాత్యా చక్రవాతః-తస్యాముత్థితః పాంసుస్తేన ధూమ్రా దిశః- రజస్వలే రజో వ్యాప్తే అక్షిణీ యస్య- సయథా న జానాతి- తథా వా స్త్రైపభ్రమయంతి యా స్త్రీ తస్యా ముద్ధతైరాగాదిభిః ధూమ్రాభ్రప్రకాశమానా దిగ్భవతాః- కర్మసాక్షిభూతా న జానాతీత్యర్థః॥ ౪॥ అదృశ్యేతి॥ అదృశ్యానాం ఝిల్లీనాం భృంగాళికా సంజ్ఞానాం కీటవిశేషాణాం- స్వనైః కర్ణయోః శూలం వ్యథా యస్య ఉలూకాః ఘూకాస్తేషాం వాగ్భిర్వ్యథితోఽంతరాత్మా మనో యస్య-అత్ర చ పరోక్షమప్రియవక్తారో ఝిల్లీతుల్యాః- ప్రత్యక్షమపి ప్రియవక్తారో ఘూకతుల్యాః యేషాం ఛాయాపి పాప హేతుః- తే అపుణ్యవృక్షాః విభీతకాః తత్తుల్యాన ధార్మికాన్ సేవతే- మరీచితోయానీతి- నిష్ఫలత్వేనాభిజ్ఞాతాన పి విషయాన్॥ ౫॥ క్వచిదితి॥ వితోయాసు సరిత్సు పతితస్య గాత్రభంగాత్స ద్యోదుఃఖం భవతి- న చోదకలాభః - తద్వదిహ చ పరత్ర చ దుఃఖదాన్ పాషండానభియాతి ఆలషతే అభిలషతే-దాయాదిభ్యః అన్నాదినా ంఛతి-ఉభయతాపి స ఏవార్థః దావం దావాగ్ని తుల్యం దుఃఖదం గృహం ప్రాప్య- శోకాగ్నినా తప్తో నిర్విద్యతే విషీదతి- క్వచిత్తత్ర చ - యక్షైః రాతుసతుల్యైః రాజభిః హృతాసువత్ప్రేష్ఠం ధనం యస్య స నిర్విద్యతే. ౬॥ శూరైరితి॥ అన్యైశ్చ శూరైర్హృతం స్వం విత్తం యస్య- నిర్విణ్ణం విషణ్ణం చేతో యస్య- కశ్మలం మూర్ఛాం- గంధర్వపురమివ మనో రథోపగత పితృపుత్రాది సమాజం

ప్రవిష్టస్సన్॥౭॥ చరన్నితి॥ కటకాదిషు స్థాణుఘ్నిరివ పిశాచైరభిభూతస్సన్- నగతుల్యం మహత్కమార్గారోహం కర్తుమిచ్ఛు ర్విమనా ఇవాస్తే- పదే పదే క్షణే క్షణే- అభ్యంతరేణ వహ్నినా జాఠరేణ॥౮॥ క్వచిదితి॥ అజగరాహినా నిద్రారూపేణ- నిగీర్ణో గిరితో న వేత్తి- విపినే త్యక్తః శవ ఇవ దందశూకైః హింసైః దుర్జనైః దష్టః పీడితః- అంధో లుప్తవివేకః - అంధకూపే మోహే- పతితః తమిస్రే దుర్నివేశే- శేతే లీయతే॥౯॥ కర్హీతి॥ క్షుద్రరసాన్ పరయోషాదీన్-విచిన్వన్- గవేషయన్-తన్మక్షికాభిః యోషాదిస్వామిభిః- విమానః అవజ్ఞాతః తాడితస్సన్- వ్యథితో భవతి-యది కథంచిత్తత్ర తాత క్లేశేన ప్రతిలబ్ధమానః ప్రాప్తయోషాదిర్భవతి- తదా- బలాదన్యే అపహరంతి- తాన్ యదాభియుంక్తే తదాప్యన్యే హరంతి॥ ౧౦॥ క్వచిదితి యత్కించిత్ అత్యల్పమపి - మిథో వ్యవహరన్ క్రియాదినా గృహ్ణన్- విత్తశాఠ్యాత్ ధన వంచనాత్॥ ౧౧॥ క్వచిదితి॥ శయ్యాదిహీనః- ఆస్యతే అస్మిన్నిత్యాసనం కంబళాది స్థీయతే అస్మిన్నితి స్థానం గృహం- విహరంత్యనేనేతి విహారో యానాది-తాన్ యాచమానోపి-యదా పరస్మాదప్రాప్తకామః - తదా పరకీయే వస్తుని దృష్టిరభిలాషో యస్య - సోవమానం ప్రాప్నోతి॥౧౨॥అన్యోన్యేతి॥ఏవమన్యోన్యం విత్తవ్యతిషంగేణ ధనవినిమయేన- వివృద్ధో వైరానుబంధో యస్య తథా విధోపి పరస్పరం వివహన్ - వివాహాది సంబంధం కుర్వన్- ఉరుభిః కృచ్ఛ్రైః శ్రమైః విత్తదాభిః ఉపసర్గైశ్చ ద్వేషాదిభిః - విపన్నః-మృతప్రాయో భవతి॥ ౧౩॥ దురత్యయత్వమధ్వనో దర్శయతి॥ తానితి॥ తాంస్తాన్ విపన్నాన్ మృతాన్-విహాయ- జాతం

ష్టః ప్రమోదతే నిర్వృతవన్ముహూర్తమ్॥౭॥ చరన్ క్వచిత్కంటకశర్కరాంఘ్రిర్నగారురుక్షుర్విమనా ఇవాస్తే। పదే పదేభ్యంతరవహ్నినార్దితః కౌటుంబికః క్రుధ్యతి వై జనాయ॥౮॥ క్వచిన్నిగీర్ణోజగరాహినా జనో నావైతి కించిద్విపినేపవిద్ధః। దష్టస్స్మ శేతే క్వచ దందశూకైరంధోంధకూపే పతితస్తమిస్రే॥ ౯॥ కర్హిస్మ చిత్ క్షుద్రరసాన్విచిన్వన్ తన్మక్షికాభిర్వ్యథితో విమానః। తత్రాతి కృచ్ఛ్రాత్ప్రతిలబ్ధమానో బలాద్విలుంపంత్యథ తం తతోన్యే॥౧౦॥ క్వచిచ్చ శీతాతపవర్షవాతప్రతిక్రియాం కర్తుమనీశ ఆస్తే। క్వచిన్మిథో విహరన్ యచ్చ కించిద్విద్వేషమృచ్ఛత్యథ విత్తశాఠ్యాత్॥ ౧౧॥ క్వచిత్క్షీణధనస్తు తస్మిన్ శయ్యాసనస్థానవిహారహీనః। యాచన్పరాదప్రతిలబ్ధకామః పారక్యదృష్టిర్లభతేవమానమ్॥ ౧౨॥ అన్యోన్యవిత్తవ్యతిషంగవృద్ధవైరానుబంధో వివహన్మిథశ్చ । అధ్వన్యముష్మిన్నురుకృచ్ఛ్రవిత్తబాధోపసర్గైర్విహరన్విపన్నః॥౧౩॥ తాంస్తాన్విపన్నాన్ సహితత్ర తత్ర విహాయ జాతం పరిగృహ్య సార్థః। ఆవర్తతేద్యాపి న కశ్చిదత్ర వీరాధ్వనః పారముపైతి యోగమ్॥౧౪॥ మనస్వినో నిర్జితదిగ్గజేంద్రా మమేతి సర్వే భువి బద్ధవైరాః। మృధే శయీరన్న తు తద్వ్రజంతి యన్న్యస్తదండో గతవైరోభియాతి॥ ౧౫॥ ప్రసజ్జతి క్వాపి లతాభుజాశ్రయస్తదాశ్రయావ్యక్తపదద్విజస్పృహః। క్వచిత్కదాచిద్ధరిచక్రతస్త్రసన్ సఖ్యం విధత్తే బకకంకగృధ్రైః॥ ౧౬॥ తైర్వంచితో హంసకులం సమావిశన్నరోచయన్ శీలముపైతి వానరాన్। తజ్జాతిరాసేన సునిర్వృతేంద్రియః పరస్పరోద్వీక్షణవిస్మృతావధిః॥ ౧౭॥ ద్రుమేషు రంస్యన్ సుతదారవత్సలో వ్యవాయదీనో వివశస్స్వబం

జాతం పరిగృహ్య- విహరన్- యతః ప్రతస్థితః-తం ప్రతి నానువర్తతే- హే వీర అధ్వనః పారం యోగం తం చ నోపైతి - అత్ర సార్థే కశ్చిదతిసమర్థోపి॥౧౪॥ తదేవాహ॥మనస్విన ఇతి॥ మనస్వినః శూరాః నిర్జితా దిగ్గజేంద్రా యైః- మమేయం భూమిర్మమేయమితి భువి భూనిమిత్తభూతాయాం బద్ధం వైరం యైస్తే యస్తదండః సన్న్యాసీ- యద్విష్ణోః పదమభియాతి తత్తు న వ్రజంతి॥౧౫॥ సింహావలోకనేన పునర్భవాటవీమేవానువర్ణయతి॥ ప్రసజ్జతీతి॥ప్రసజ్జతి॥ఆసక్తిం కరోతి- కీదృశః లతానాం భుజాః శాఖాః- తద్వత్సుకుమారా మే స్త్రీణాం భుజాః- తదాశ్రయస్సన్- తదాశ్రయా అవ్యక్తపదాః అస్ఫుటాక్షరాః- కలభాషిణో మే ద్విజాః పక్షిణః-తత్తుల్యేషు స్త్రీసంగప్రసక్తేష్వపత్యేషు స్పృహా యస్య- తాదృశో భూత్వా-హరిచక్రం సింహసమూహః- తత్తుల్యాత్ కాలచక్రనిమిత్తాత్ జన్మమరణాదేః త్రసన్ తత్పరిహాయ కైశ్చిత్ ప్రలోభితో బకాదివద్వంచకైః క్షుద్రైః క్రూరైశ్చ పాషండైస్సహ సఖ్యం కరోతి తేషు ప్రవిశతి॥ ౧౬ ॥ తైరితి ॥ తైర్వంచితః తత్ర ఫలాభావం జ్ఞాత్వా హంసానాం బ్రాహ్మణానాం కులం పునః ప్రవిశన్- తేషాం శీలం ప్రాయశ్చిత్త పూర్వకం - పునరుపనయనాద్యాచారరూపం- అరోచయన్, అప్రియం పశ్యన్- వానరతుల్యాన్ భ్రష్టసదాచారాన్ శూద్రప్రాయానుపైతి- తజ్జాతిరాసేన వానరజాతిక్రీడయా- స్త్రియా మిథునీభూయ, పరస్పరముఖోద్వీక్షణేన విస్మృతో జీవితావధిర్యేన॥ ౧౭ ॥ ద్రుమేష్వితి॥ ద్రుమవత్ఫలదృష్టార్థేషు గృహేషు వ్యవాయదీనః- సురతేషు యాకృపణః- ఏవం స్వస్య యద్బంధనం ప్రాప్తం తస్మి

ష్విపతత్- పరిహర్తుకామశక్తః- పాతాంతరేతు-వనేసంసారేచరన్నిత్యర్థః- గిరికందరపతి భయానకే రోగాది దుఃఖేష తత్-కందరస్థగజతుల్యాత్ మృత్యోర్భీతస్సన్ వల్లీతుల్యం ప్రాచీనంకర్మావలంబ్యాస్థితో భవతి॥౧౮॥ అతఇతి॥ సార్థంప్ర విశతి॥ యథాపూర్వంప్రవృత్తిమార్గేరమతే॥౧౯॥ రహూగణేతి॥ హేరహూగణత్వమపిఅధ్వనినివేశితఇత్యనుషంగః- అ తోస్యాధ్వనఃపారమతితర- అసజ్జితాత్మావిషయేష్వనభినివేశితచిత్తస్సన్- హరిసేవయాశితంతీక్ష్ణీకృతం॥౨౦॥ అహోఇతి॥ అఖిలజన్మసు- శోభనంస్పృజన్తిస్మనపరంశ్రేష్ఠంయేభ్యోదేవాదిజన్మభ్యః-నైరపేక్ష్యం- అముష్మిన్ స్వర్గేపిజన్మభిఃకిం- నకించిత్- తత్రకారణమాహ- యత్ యేషుజన్మసు- యత్రస్వర్గేనా-చామహాత్మనాంసమాగమఃప్రచురోనభవతి - వఃకథంభూతా నాం- హృషీకేశస్యయశసాకృతఃశోధితఆత్మామైస్తేషాం॥ ౨౧॥ నేతి॥ సంతతముపాసితైశ్చత్వత్పదాంబుజరేణుభిః- హత మంహోయస్య-తస్యాధోక్షజేనిర్మలాభక్తిర్భవతితి నైవాద్భుతం-యస్యాతేవ ముహూర్తాత్ భవాత్సమాగమాదపి- దు స్తర్కేణబద్ధమూలోపి- మమఅవివేకోనష్టః॥ ౨౨॥ బ్రహ్మవిదఃకేనరూపేణవిచరంతీత్యజ్ఞానాత్స ర్వాన్నమస్యతి॥ నమఇతి॥ మేవటవఃక్రీడారతత్వాదశ్రద్ధయయేరేయాస్తానప్యభివ్యాప్యసర్వేభ్యోనమఇత్యర్థః- స్వధృష్టాంతేన రాజ్ఞాం మహ జ్ఞాంసంభావ్యాహ-రాజ్ఞాంశివమస్త్వితి॥౨౩॥ ఇతీతి॥ ఉత్తరామాతా యస్యతస్యసంబోధనం - అవిగణితః అగణితః పర

ధనేక్వచిత్ప్రమాదాద్గిరికందరేపతన్ వల్లీంగృహీత్వాగజభీతఆస్థితః॥౧౮॥ అతఃకథంచిత్సవిముక్త ఆపదః పునశ్చసార్థంప్రవిశత్యరిందమ। అధ్వన్యముష్మిన్నజయా నివేశితో భ్రమన్ జనోద్యాపిన యాతిపారమ్॥ ౧౯॥ రహూగణత్వమపిహ్యధ్వనోస్యసన్న్యస్తదండఃకృతభూతమైత్రః। అసజ్జితాత్మా హరిసేవయా శితంజ్ఞానాసిమాదాయతరాతిపారమ్॥ ౨౦॥ రాజా॥ అహోనృజన్మాఖిలజన్మశోభనంకింజన్మభిస్త్వప రైరప్యముష్మిన్। నయద్ధృషీకేశయశఃకృతాత్మనాంమహాత్మనాంవఃప్రచురస్సమాగమః॥ ౨౧॥ నహ్యద్భు తంత్వచ్చరణాబ్జరేణుభిర్హతాంహసోభక్తిరధోక్షజేమలా।మౌహూర్తికాద్యస్యసమాగమాచ్చమేదు స్తర్కమూలోపహతోఽవివేకః॥ ౨౨॥ నమోమహద్భ్యోస్తునమశ్శిశుభ్యోన మోయువభ్యోనమ ఆవటు భ్యః। యేబ్రాహ్మణాగామవధూతలింగాశ్చరంతితేభ్యశ్శివమస్తురాజ్ఞామ్॥ ౨౩॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యేవముత్త రామాతఃసవైబ్రహ్మర్షిసుతస్సింధుపతయఆత్మతత్త్వమవిగణయతే విగణితపరమానుభావః పరమకా రుణికతయోపదిశ్య- రహూగణేనసకరుణమభివందితచరణః - పూర్ణార్ణవఇవనిభృతకరణో ర్మ్యాశ యోధరణీమిమాంవిచచార॥ ౨౪॥ సౌవీరపతిరపి- సుజనసమవగతపరమాత్మసతత్త్వఆత్మన్యవిద్యారోపి తాంచదేహాత్మాభిమతింవిససర్జ ఏవంహినృపభగవదాశ్రితాశ్రితానుభావః॥౨౫॥ పిష్ణురాతః॥ యోహవాఇహ బహువిదామహాభాగవతత్వయాభిహితః పారోక్ష్యేణవచసాజీవలోకస్య భవాధ్వా సహ్యార్య మనీష యాకల్పితవిషయోనాంజసావ్యుత్పన్నలోకసమధిగమః ॥ ౨౬ ॥ అథతదేవైతద్దురవగమంసమ వేతానుక ల్పేననిర్దిశ్యతామితి॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే - త్రయోదశోఽధ్యాయః. ... ... *

సహోవాచ ॥ యఏషదేహాత్మమానినాం సత్త్వాదిగుణవిశేషవికల్పితకుశలాకుశల మిశ్రవినిర్మిత వివిధదే

హః॥ అనుభావోయస్యసః- అవగణయతేఅవమంత్రేపి- పరమకరుణాకరత్వేన- సింధుపతయే- ఆత్మతత్త్వముపదిశ్య - ని భృతాఃశాంతాః- కరుణానామూర్మయోయస్మిన్-సఆశయోయస్య॥౨౪॥సౌవీరేతి॥సుజనాత్తస్మాత్సమ్యగవగతం పరమా త్మసతత్త్వంయేన- తథాభూతస్సన్తదానీమేవ-దేహేఆత్మమతించవిససర్జ - హేనృప - భగవదాశ్రితోభరతఃతదా శ్రితోరహూగణఃతస్యానుభావఃసద్యోదేహాహంకారత్యాగః॥ ౨౫॥ యఇతి॥ పారోక్ష్యేణవణిక్సార్థరూపకేణ-ఆర్యా ణాంవివేకినాం- మనీషయైవ- దస్యుస్థానీయానీంద్రియాణిగోమాయుస్థానీయాన్యపత్యాదీనీత్యేవం కల్పితవిషయః- అవ్యుత్ప న్నబుద్ధేలోకస్యజనస్య- సమ్యగధిగమ్యోనభవతి॥ ౨౬॥ అథేతి॥ అథఅతః తదేవభవాధ్వరూపం- సమవేతానుకల్పేనప్ర స్తుతతత్తదనురూపార్థోపకల్పనేన॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- త్రయోదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥ ....*

శ్లో॥ చతుర్దశేభవారణ్యరూపకస్యాకృతిఃకృతా। ప్రస్తుతేదస్యుగోమాయుముఖకాద్యర్థకలంపైః॥ ససహోవాచేతి॥ యఃపరీక్షితాపృష్టః - సశుకః - ఉవాచహేతినూత్నోక్తిఃఅత్రాపిహేతప్రసిద్ధౌ శ్లో॥ దురత్యయేధ్వన్యజయానివేశితఇతియ దుక్తం - తదేవవననివేశనప్రకారకథనేనప్రపంచయతి॥ యఇతి॥ యఏషఃప్రసిద్ధః - అయంజీవలోకః - విష్ణోర్మాయ యా - అసుగమేఅధ్వని- ఆపతితఃభవాటవీంతతస్సన్-హరిరూపస్యగురోః-చరణారవిందేమధుకరాః- సేవకాస్తేషామ

సుపదవీం త్రైరనుష్ఠితం భక్తిమార్గం అద్యాపి నావరుంధేన ప్రాప్నోతీత్యన్వయః మాయాయాః స్వకార్యద్వారేణ సంసా
రమార్గపాతహేతుత్వమాహ॥ దేహాత్మమానినాం సత్త్వాదిగుణవిశేషైః- వికల్పితాని విభక్తాని- యాని కుశలాకుశలమి
శ్రకర్మాణి- తైర్నిర్మితాభిర్వివిధ దేహావళిభిః-వియోగసంయోగాదిః- యోగాదిరనాదిః సంసారః- తదనుభవస్యద్వా
రభూతేన-షడింద్రియవర్గేణ-తస్మిన్ సంసారరూపే దుర్గమమార్గవదసుగమే-అధ్వని-ఆపతితః-యథా వణిజాం- సార్థః
సమూహః-అర్థార్జనపరః స్వదేహనిష్పాదితానాం కర్మణాం-ఫలద్వారేణానుభవో యస్య-విఫలాశ్చ బహుళప్రతియోగాః
బహువిఘ్నాశ్చ- ఈహాః చేష్టా యస్య సః- తస్యాం సంసారాటవ్యాం మే తాపాస్తేషాముపశమనీం నాశనీం॥ ౧॥ యస్యామి
త్యాద్వ్యాచష్టే॥ యస్యామితి॥ యస్యాం భవాటవ్యాం॥ ౨॥ దస్యుతుల్యం తేషాం కర్మ దర్శయతి॥ తద్యథేతి॥ ధర్మోపయికం ధ
ర్మకారణం తమేవ స్వాభిప్రేతం ధర్మమాహ- సాక్షాదితి- తం తు సాంపరాయికం పరలోకార్థముదాహరంతి-తద్ధర్మ్యం ధర్మా
హం ధనం- దర్శనాద్యాః పంచజ్ఞానేంద్రియాణాం వృత్తయః- సంకల్పవ్యవసాయౌ అంతఃకరణస్య- ఏతైర్గార్హయో
గార్హ్యముపభోగః తేన- కునాథస్య కుబుద్ధేః అజితాత్మనోపి లుంపంతి- యథా చోరాః- కుపాలకస్యానవహితాత్మనః సార్థ
స్య ధనం అపహరంతి తద్వత్॥ ౩॥ గోమాయవో యత్రేత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ అథచేతి॥ అత చేత్యర్థాంతరోపన్యాసే- కర్మణా తు

హావళిభిః- వియోగసంయోగాద్యనాదిసంసారానుభవస్య ద్వారభూతేన షడింద్రియ వర్గేణ- తస్మిన్ దు
ర్గాధ్వవదసుగమేధ్వన్యాపతిత ఈశ్వరస్య భగవతో విష్ణోర్వశవర్తిన్యా మాయయా జీవలోకోయం యథా
వణిక్సార్థోర్థపరస్స్వదేహనిష్పాదితకర్మానుభవః-శ్మశానవదశివతమాయాం సంసారాటవ్యాం గతో నా
ద్యాపి విఫలబహుళప్రతియోగేహః- తత్తాపోపశమనీం హరిగురుచరణారవిందమధుకరానుపదవీమవరుం
ధే॥ ౧॥ యస్యాము హ వా ఏతే షడింద్రియనామానః కర్మణా దస్యవ ఇవ తే॥ ౨॥ తద్యథా పురుషస్య యత్కిం
చిద్ధనం ధర్మౌపయికం బహుకృచ్ఛ్రాధిగతం యత్సాక్షాత్పరమపురుషారాధనలక్షణో యోసౌ ధర్మస్తం
తు సాంపరాయికముదాహరంతి-తద్ధర్మ్యం ధనం-దర్శనస్పర్శనశ్రవణాస్వాదనావఘ్రాణసంకల్పవ్యవసా
యగృహగ్రామ్యోపభోగేన- కునాథస్యాజితాత్మనో యథా సార్థస్య విలుంపంతి॥ ౩॥ అథ చ యత్ర కౌటుం
బికస్య దారాపత్యాదయో నామ్నా కర్మణా వృకసృగాలా ఏవానిచ్ఛతోపి కదర్యస్య కుటుంబిన ఉరణవత్సం
రక్ష్యమాణం మిషతోపహరంతి॥ ౪॥ యథా హ్యనువత్సరం కృష్యమాణమప్యదగ్ధబీజం క్షేత్రం పునరేవావ
పనకాలే గుల్మతృణవీరుద్భిర్గహ్వరమివ భవత్యేవమేవ గృహాశ్రమః కర్మక్షేత్రం యస్మిన్న హి కర్మాణ్యు
త్సీదంతి-యదయం కామకరండ ఏష ఆవసథః॥ ౫॥ యత్రత్రరతో దంశమశకసమాపసదైర్మనుజైః శలభశకుం
తతస్కరమూషకాదిభిరుపరుధ్యమానబహిఃప్రాణః క్వచిత్పరివర్తమానోస్మిన్నధ్వన్యవిద్యాకామకర్మభి
రుపరక్తమనసానుపపన్నార్థం నరలోకం గంధర్వనగరోపమముపపన్నమితి మిథ్యాదృష్టిరనుపశ్యతి॥ ౬॥
క్వచిదాతపోదకనిభాన్ విషయానుపధావతి పానభోజనవ్యవాయాదివ్యసనలోలుపః॥ ౭॥ క్వచిచ్చాశేషదో
షనిషదనం పురీషవిశేషం తద్వర్ణగుణనిర్మితమతిః సువర్ణముపాదిత్సత్యగ్నికామకాతర ఇవోల్ముకపిశాచమ్

వృకాః సృగాలాశ్చ కదర్యస్యాతిలుబ్ధస్య॥ ౪॥ ప్రభూతవీరుత్తృణగుల్మగహ్వరత్వే తద్వ్యాచష్టే॥ యథా హీతి నదగ్ధాని
బీజాని యస్మిన్- యద్యస్మాత్- యోయమావసథ ఆశ్రమః- ఏష కామానాం కరండః-యథా కర్పూరభాజనే కర్పూరక్షయే
పి పరిమళో న క్షీయతే- ఏవమత్ర వాసనానామక్షీణత్వాన్న కర్మాణ్యుత్సీదంతీత్యర్థః॥ ౫॥ యదితి॥ దంశమశకతుల్యైరపస
దైర్నీచైః- శలభాదిభిశ్చ- ఉపరుధ్యమానః పీడ్యమానః- బహిఃప్రాణో విత్తం యస్య- తథాపి క్వోప్యస్మిన్నధ్వని పరిభ్రమన్
అవిద్యాదిభిరుపరక్తేన మనసా-గంధర్వపురతుల్యమఘటమానం నరలోకం-సత్యతయా మిథ్యాదృష్టిరనుప్రపశ్యతి॥ ౬॥ * *
ప్రపశ్యతీతి ప్రశబ్దసూచితమర్థాంతరం దర్శయతి॥ క్వచిదితి॥ తత్ర చ గంధర్వపురే క్వచిదాతపోదకం మృగతృష్ణా జలం
తత్తుల్యాన్ విషయానుధావతీతి॥ ౭॥ క్వచిత్ క్వచిచ్చాసురయోరుల్ముకగ్రహమిత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ క్వచిచ్చాశేషాణాం
షదనం స్థానం- పురీషవిశేషం ఆగ్నేర్విష్ఠాం-తస్య పురీషస్యైవ లోహితో వర్ణో యస్య రజో గుణస్య- తేన నిర్మితా తద్విషయా
మతిర్యస్య సః- సువర్ణముపాదాతుమిచ్ఛతి- అగ్నికామేన కాతరః పరవశః ఉల్ముకసదృశం పిశాచమివ శీతార్తో రాత్ర్యా
అగ్నివజ్జాజ్వల్యమానం తత స్తతో ధావంతముల్ముకపిశాచమగ్నిబుద్ధ్యా అనుధావతి న తు తం ప్రాప్నోతి- కథంచిత్ప్రా
ప్తశ్చేత్- తర్హి తేన భక్షితస్సన్ మ్రియతే- ఏవం సువర్ణముపాదాతుమనుధావన్నపీత్యర్థః॥ ౮॥ నివాసతోయద్రవిణేత్యేత

ద్వ్యాచష్టే॥ అథేతి॥ నివాసాదిష్వనేకేషాంస్థానఉపజీవ్యేష్వభినివేశోయస్యసః॥ ౯॥ క్వచిచ్చ వాత్యౌపమ్యేత్యే తద్వ్యాచష్టే॥ క్వచిచ్చేతి॥ అహోహం అంకం- తస్మిన్ కాలే యద్రజఃరాగః- తేనస్వదృష్ట్యావారకేణ- రజస్వాంరాత్ర్యాభూతా ఇవ-ప్రహస్వపాతే- రజనీభూత స్తమోనుయ ఇవఅతీవరజసాఽఽసన్నమతిః-అతఎవరజోవ్యాప్తచక్షురివ-దిక్షుస్థితామర్యాదాతిక్రమసాక్షీభూతాదేవతాఃనజానాతి॥ ౧౦ ॥ అనుపాదేయమేనోపాదేయతయా గృహ్ణాతీతిప్రక్రమసాజాత్యాదుత్తరశ్లోకచతుర్థపాదంప్రథమంవ్యాచష్టే- క్వచిదాతపోదకనిభానిత్యత్ర దేహాభినివేశేనమిథ్యావిషయేషులంపటత్వముక్తం- నివాసతోయేత్యత్రతదార్జన ప్రయాసఉక్తః- అత్రతుబాధితేష్వపిపునః ప్రవృత్తిరుచ్యత ఇత్యపౌనరుక్త్యం॥ క్వచిదితి॥ స్వయమేవంసకృదవగతంవిషయాణాంవైతథ్యంవిఫలత్వంయేన- పరాభిధ్యానేనదేహాభినివేశేన- విభ్రంశితాస్మృతిర్యస్య- తస్యైవవిభ్రంశితయాస్మృత్యాస్మృతిభ్రంశాదేవేత్యర్థః॥ ౧౧॥ అదృశ్య ఝిల్లీస్వనేత్యే తద్వ్యాచష్టే॥ క్వచిదులూకేతి॥ అతిపరుషౌరభసఉత్సాహస్తేనాటోపఃసంభ్రమోయథాభవత్యేవం - రిపూణాం రాజకులస్యచ- నిర్భర్త్సితేనఅతివ్యథితంకర్ణమూలం హృదయంచయస్య॥ ౧౨ ॥ అపుణ్యవృక్షానిత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ సయథేతి॥ దుగ్ధముపభుక్తంపూర్వసుకృతంయేన- తదాకారస్కరోవిషతిందుఃతత్ప్రముఖాయేఽపుణ్యద్రుమాః-తథావిధాలతాశ్చ - విషోదపానాశ్చవిషకూపాః-తత్తుల్యాన్ దృష్టాదృష్టప్రయోజనశూన్యధనాన్॥ ౧౩॥ క్వచిద్వితోయాః సరితఇత్యే తద్వ్యాచష్టే॥ ఎ

౮॥ అథకదాచిన్నివాసపానీయద్రవిణాద్యనేకాత్మోపజీవ్యాభినివేశ ఎతస్యాం సంసారాటవ్యామితస్తతఃపరిధావతి॥ ౯॥ క్వచిచ్చవాత్యౌపమయాప్రమదయారోహమారోపిత స్తత్కాలరజసారజన్యాంభూతా ఇవసాధుమర్యాదారజస్వలాక్షో దిగ్దేవతాఅతిరజస్వలమతిర్నవిజానాతి॥ ౧౦॥ క్వచిత్సకృదవగతవిషయవైతథ్య- స్వయంపరాభిధ్యానేన విభ్రంశితస్మృతి స్తయైవ మరీచితోయప్రాయాంస్తానేవాభిధావతి॥ ౧౧॥ క్వచిదులూకఝిల్లీస్వనవదతిపరుషరభసాటోపంప్రత్యక్షంపరోక్షంవారిపురాజకులనిర్భర్త్సితేనాతివ్యధితకర్ణమూలహృదయః॥ ౧౨॥సయథాదుగ్ధపూర్వసుకృత స్తదా కారస్కరకాకతుండాద్యపుణ్యద్రుమలతా విషోదపానవదుభయార్థశూన్యద్రవిణాన్ జీవన్మృతాన్ స్వయంజీవన్ మ్రియమాణఉపధావతి॥ ౧౩॥ ఏకదాసత్ప్రసంగాన్నికృతమతిర్నిరుదకస్రోతస్స్ఖలనవదుభయతోపిదుఃఖదంపాషండమభిధావతి॥౧౪॥యదాతుపరబాధయాంధఆత్మనేనోపనమతి-తదాహిపితృపుత్రబర్హిష్మతః పితౄన్ పుత్రాన్వాఖలుభక్షయతి॥ ౧౫॥ క్వచిదాసాద్యగృహం దావవత్ప్రియార్థవిధురమసుఖోదర్కం శోకాగ్నినాదహ్యమానోభృశంనిర్వేదముపగచ్ఛతి॥ ౧౬॥ క్వచిత్కాలవిషమిత రాజకులరక్షసాపహృత ప్రియతమధనాసుర్మృతఇవవిగతజీవలక్షణఆస్తే॥ ౧౭॥ కదాచిన్మనోరథోపగతపితృపితామహాద్యసత్సదితి స్వప్ననిర్వృతిలక్షణమనుభవతి॥ ౧౮॥ క్వచిద్గృహాశ్రమకర్మచోదనాతిభరగిరిమారురుక్షమాణోలౌకిక వ్యసనకర్షితమనాఃకంటకశర్కరాక్షేత్రంప్రవిశన్నివసీదతి॥ ౧౯॥ క్వచిచ్చదుస్సహేనకాయాభ్యంతర వహ్నినా గృహీతసారః- స్వకుటుంబాయక్రుధ్యతి॥౨౦॥సఏవపునర్నిద్రాజగరగృహీతోంధేతమసి మగ్నఃశూన్యారణ్యకదేతి॥

ఎకదాక్వచిత్ అసతాంప్రసంగాత్ నికృతావచింతామతిర్యస్యసఃనిరుదకనదీగర్తపాతేయథాసద్యశ్శిరః స్ఫుటతిపశ్చాదపిచతద్వేదనానువర్తతే- ఏవమిహచపరత్రచదుఃఖదం॥ ౧౪॥ పరస్పరంచాలషతేనిరన్నఇత్యేతద్వ్యాచష్టే॥యదాత్వితి॥ అంధఃఅన్నం-నోపనమతినోపతిష్ఠతే- పితృపుత్రాణాంబర్హిఃకుశః-తద్వతః పితుఃపుత్రాణాంవా - కుశాదిత్పృణమపియేషుపశ్యతితాన్ భక్షయతి- బాధతఇత్యర్థః-పితృపుత్రబర్హిష్మానితితుపాఠస్సుగమః॥ ౧౫॥ఆసాద్యదావ మిత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ క్వచిదాసాద్యేతి॥ ౧౬॥ నిర్విద్యతేక్వచయక్షైర్హృతాసురిత్యేతద్వ్యాచష్టే- క్వచిత్కాలేనవిషమితంప్రతికూలతాంనీతం- యద్రాజకులం - తదేవరక్షః తేనోపహృతాఃప్రియతమధనరూపాఃఅసవోయస్య-విగతానిజీవనావలక్షణానిహార్దాదీనియస్య-శూరైర్హృతస్వఇత్యస్యనైఽవ్యాఖ్యాతం॥ ౧౭॥ క్వచిచ్చ గంధర్వ పురం ప్రవిష్టఇత్యే తద్వ్యాచష్టే॥ కదాచితి॥ కదాచిన్మనోరథప్రాప్తంపితాద్యసదేవసదితిమత్వా- పూర్వంగంధర్వ పురవద ఘట మానదర్శనముక్తం- ఇదానీంతన్నిమిత్తసుఖాశక్తిరుచ్యతఇతిభేదః॥ ౧౮॥ చరన్ క్వచిదిత్యేత ద్వ్యాచష్టే॥ క్వచి దితి॥ క్వచిద్గృహాశ్రమే యాః కర్మచోదనాస్తాసామతిభరోఽతివిస్తారః సఏవగిరి స్తమారురుక్షన్ తదంతంగంతుమిచ్ఛన్॥ ౧౯॥ పదేపదే భ్యంతరవహ్నినేత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ క్వచిచ్చదుస్సహేనేతి॥ ౨౦॥ క్వచిచ్చనిద్రాజగరాహినేత్యేతద్వ్యాచష్టే॥సఏవేతి॥ ౨౧॥ దష్ట

స్సన్న శేత ఇత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ కదాచిదితి॥ మానోగర్వ ఏవ దంష్ట్రా-పరపీడాకరత్వాత్- భగ్నా మానదంష్ట్రా యస్య - అ
తఏవ లబ్ధో నిద్రాయాః క్షణోఽపి యేన॥ ౨౨॥ కర్హిచిత్స్మ చిత్ క్షుద్రరసానిత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ కర్హీతి॥ యదా నిపాతో భవ
తి- తదా సద్య ఏవ నిరయే పతతి॥ ౨౩॥ ప్రసంగాత్ప్రవృత్తస్యకర్మణః సంసారహేతుత్వం స్ఫుటయతి॥ అథ చేతి॥ యద్యస్మా
దేవం తస్మాత్- అథ అనంతరమేవ- ఉభయథా ఇహచ పరత్రచ- అస్మిన్ ప్రవృత్తిమార్గే సంసారస్యావపనం జన్మ క్షేత్రంక
ర్మోదాహరంతి॥ ౨౪॥ తత్రాతికృచ్ఛ్రాత్ప్రతిలబ్ధమాన ఇవేత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ ముక్త ఇతి॥ యది బంధాన్ముక్తో భవతి - త
ర్హి తతస్సకాశాదన్యో హరతి- తస్మాదప్యన్యః- న త్వసౌ భోక్తుం లభత ఇత్యర్థః॥ ౨౫॥ క్వచిచ్ఛీతాతపేత్యేతద్వ్యాచష్టే
క్వచిచ్చేతి॥ శీతాదయః అనేకా ఆధిదైవికాద్యా యా దశాః- దుఃఖావస్థాః- తాసాం॥ ౨౬॥ క్వచిన్మిథ ఇత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ క్వ
చిన్మిథ ఇతి॥ క్వచిన్మిథో యత్కించిద్ధనం వ్యవహరన్- కాకణికామాత్రం అవింశతికపర్దికామాత్రం- తతోఽపి న్యూనం యత్కిం
చిదపహరన్ విద్వేషమేతి॥ ౨౭॥ అధ్వన్యముష్మిన్నురుకృచ్ఛ్ర విత్తబాధోపసర్గైరిత్యుక్తానుపసర్గాన్ప్రపంచయతి॥ అ
ధ్వన్యముష్మిన్నిమే ఉరుకృచ్ఛ్ర విత్తబాధాదయః తథా ఉపసర్గాః సుఖదుఃఖాదయశ్చ ॥ ౨౮॥ శ్లో ॥ వ్యత్యర్థ్యైః పునరుక్తై
ఇవ శేతేనాన్యత్కించన వేద శవ ఇవాపవిద్ధః॥ ౨౧॥ కదాచిద్భగ్నమానదంష్ట్రో దుర్జనదందశూకైరలబ్ధనిద్రా
క్షణో వ్యథితహృదయేనానుక్షీయమాణ విజ్ఞానోఽంధకూపేంధవత్పతతి॥ ౨౨॥ కర్హిచిత్స్మకామమధుల
వాన్విచిన్వన్- యదా పరదార పరద్రవ్యాణ్యవరుంధానో రాజ్ఞా స్వామిభిర్వా నిహతః పతత్యపారే నిరయే॥
౨౩॥ అథ చ తస్మాదుభయథాపి హి కర్మాస్మిన్నాత్మనస్సంసారావపనముదాహరంతి॥ ౨౪॥ ముక్తస్త
తో యది బంధాద్దేవదత్త ఉపాచ్ఛినత్తి- తస్మాదపి విష్ణుమిత్ర ఇత్యనవస్థితిః॥ ౨౫॥ క్వచిచ్చ శీతాతపవాతాద్యనే
కాధిదైవికభౌతికాత్మీయానాం దశానాం ప్రతినివారణేఽకల్పో దురంతచింతయా విషణ్ణ ఆస్తే ॥ ౨౬ ॥
క్వచన్మిథో వ్యవహరన్ యత్కించిద్ధనమన్యేభ్యో వా కాకణికామాత్రమప్యపహరన్ యత్కించిద్వా విద్వేషమేతి విత్తశాఠ్యాత్॥
౨౭ ॥ అధ్వన్యముష్మిన్నిమ ఉపసర్గాస్తథా సుఖదుఃఖరాగద్వేషభయాభిమానప్రమాదమోదశోకమో
హ మాత్సర్యేర్ష్యావమానక్షుత్పిపాసాధివ్యాధిజన్మజరామరణాదయః ॥ ౨౮॥ క్వాపి దేవమాయయా స్త్రి
యా భుజలతోపగూఢః ప్రస్కన్నవివేకవిజ్ఞానస్తద్విహారగృహారంభాకులహృదయస్తదాశ్రయావసక్తసు
తదుహితృకళత్రభాషితావలోకవిచేష్టితాపహృతహృదయ ఆత్మానమజితాత్మాపారేంధే తమసి ప్ర
హిణోతి॥ ౨౯॥ కదాచిదీశ్వరస్య భగవతో విష్ణోశ్చక్రాత్పరమాణ్వాదిద్విపరార్ధాపవర్గకాలోపలక్ష
ణపరివర్తితేన వయసా రంహసా హరత ఆబ్రహ్మస్తంబపర్యంతాదీనాం భూతానామనిమిషతో మిషతాం
విత్రస్తహృదయస్తమేవేశ్వరం కాలచక్రనిజాయుధం సాక్షాద్భగవంతం యజ్ఞపురుషమనాదృత్య పాషం
డదేవతాః కంకగృధ్రబకవటప్రాయా ఆర్యసమయపరిహృతాః సాంకేత్యేనాభిధత్తే ॥ ౩౦॥ యదా తు పాషం
డై రాత్మవంచితైరురువంచితో బ్రహ్మకులం సమావసంస్తేషాం శీలముపనయనాది శ్రౌతస్మార్తనిత్య
కర్మానుష్ఠానేన భగవతో యజ్ఞపురుషస్యారాధనమేవ తదరోచయన్ శూద్రకులం భజతే నిగమాచారే ఆ
శుచ్యనాపాశైరతః పరం । దుర్గమోఽపి భవాధ్యాయస్సంప్రదాయేన తీర్యతే ॥ తత్ర ప్రసజ్జతి క్వాపీత్యాదినా సింహావలో
కనన్యాయోక్తమర్థమపకృష్య క్రమేణ వ్యాచష్టే॥ క్వాపీతి॥ ప్రస్కన్నం అపగళితం వివేకజ్ఞానం యస్య - తస్యాః స్త్రియా
విహారగృహం క్రీడాగృహం - తదారంభే ఆకులం హృదయం యస్య అనేన ప్రసజ్జతీత్యాది వ్యాఖ్యాతం - తదాశ్రయేత్యాది
వ్యాచష్టే - తస్యాః ఆశ్రయే ఏవ సక్తాః సంలగ్నాః సుతా దుహితరశ్చ కళత్రం చ స్త్రై వ స్త్రీ తేషాం భాషితాదిభిరపహృతం
హృదయం యస్య - ప్రహిణోతి ప్రక్షిపతి॥ ౨౯॥ క్వచిత్కదాచిదరిచక్రతః త్రసన్నిత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ కదాచిదితి॥ పర
మాణు రాదిః ద్విపరార్ధోఽపవర్గోఽంతః యస్య కాలస్య స కాల ఉపలక్షణం యస్య- పరివర్తితస్య- తేన పరివర్తితేన పరిభ్రమ
ణేన - కాలోపలక్షణాదితి పృథక్పదత్వేన పాఠే- కాలస్వరూపాదిత్యర్థః- రంహసా శీఘ్రేణ- పరివర్తితేన పరిభ్రమణేన-
వయసా బాల్యాదిక్రమేణ- బ్రహ్మాణమభివ్యాప్య తృణస్తంబాదీని భూతాని- హరతః చక్రతః సకాశాత్ - విత్రస్తహృదయస్సన్
పాషండదేవతాభిముఖ్యేనధత్త ఇత్యన్వయః - అనిమిషతః నిమేషమకుర్వతః- అప్రమత్తాదిత్యర్థః - నిమిషతాం ప్రతీకా
రం కర్తుమశక్తానామిత్యర్థః కర్మణి షష్ఠీ- కాలచక్రం నిజం నిత్యమాయుధం యస్య- సాంకేత్యేన మూలప్రమాణశూన్యేన-
పాషండాగమేన॥ ౩౦॥ తైర్వంచిత ఇత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ యదా త్వితి॥ ఆత్మాభివంచితో మైస్తైః - ఉరు అధికం వంచి తస్సన్

తేషాం బ్రాహ్మణానాం - యచ్ఛీలముపనయనాది - తదోదచర్యాః శూద్రవద్వర్తంతే - నిగమోక్తాచారే అశుద్ధితః స్వస్వశు ద్ధ్యభావాత్ యస్య శూద్రస్య కేవలం మిథునీభావః కుటుంబ భరణంచ వ్యాపారః నాగ్ని హోత్రాది॥ ౩౧॥ తజ్జాతి రాసే నేత్యాదిన్యాచష్టే॥ తత్రాపీతి ॥ తత్రాపినిరవరోధః ప్రతిబంధరహితః - స్వైరేణ స్వేచ్ఛ యాక్రీడన్ విస్మృత మృత్యుకాలస్సన్॥ ౩౨॥ ద్రుమేషురంస్యన్నిత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ క్వచిదితి॥ వానరో ద్రుమ వత్ వృక్షేష్వ వగృహేషు రంస్యన్ క్రీడన్ వ్యవా యక్షుణః మైథునోత్స వో భవతి॥ ౩౩॥ క్వచిత్ప్రమా చాదితేత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ ఎవమితి॥ ఏవమధ్వనిసు ఖదుఃఖాద్యవరుంధానః - గిరికందర ప్రాయేతమసి - రోగాద్యాపది - పతస్సితి శేషః క్వచిచ్ఛీత వాతేత్యాది పూర్వస్మాద ధికోక్తిః - రోగాద్యాపదిపతితస్సన్ - శీతాదిభిః క్లిశ్యన్నాస్తే త్యర్థః॥ ౩౪॥ తదేవం సింహావలోక నన్యాయేనోక్తమర్థ మపకృష్య వ్యాఖ్యాయ - క్రమ స్థమనువర్తయితుం - పూర్వోక్తమేవానువదతి॥ క్వచిన్మిథ ఇతి॥ యత్కించిద్ధనం హరన్ ద్వేష ముపయాతి॥ ౩౫॥ క్వచిత్క్వచిత్ క్షీణ ధన ఇత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ క్వచిదితి॥ అప్రతిలబ్ధం యస్మినో రథేనోపగతం వాంఛితం యత్స్వం - తస్యాదానే స్వీకారే - నిశ్చితమతిస్సన్॥ ౩౬॥ అన్యోన్యవిత్తవ్యతిషం గేత్యే తద్వ్యాచష్టే॥ ఎవమితి॥ అపవ హాతి

శుద్ధితో యస్య మిథునీభావః కుటుంబభరణంచ యథావానరజాతేః॥ ౩౧॥ తత్రాపినిరవరోధస్స్వైరేణ విహరన్నతికృపణబుద్ధిరన్యోన్యముఖనిరీక్షణాది గ్రామ్యకర్మణైవ విస్మృత కలావధిః॥ ౩౨॥ క్వచిద్ద్రుమ వద్వైహికార్థేషుగృహేషురంస్యన్ - యథావానరస్సుత దారవత్సలో వ్యవాయ క్షణః॥ ౩౩॥ ఏవమధ్వన్య వరుంధానో మృత్యుగజభయాత్తమసిగిరి కందర ప్రాయే - క్వచిచ్ఛీతవాతవర్షాద్య నేకాధి దైవిక భౌతి కాత్మీయానాం దశానాం ప్రతినివారణాయాకల్యోదురంతచింతయా విషణ్ణ ఆస్తే॥ ౩౪॥ క్వచి న్మిథో వ్యవ హరన్ కాకణికామాత్రమపిహరన్ యత్కించిద్వా విద్వేషముపయాది విత్త శాఠ్యేనకదాచిత్॥ ౩౫॥ క్వ చిత్క్వచిత్ క్షీణ ధనశ్శయ్యాసనాద్యుపభోగవిహీనో యావదప్రతిలబ్ధమనోరథోపగత స్వాదానే వ్యవ సితమతిస్తతోపమానాదీనిలభతే॥ ౩౬॥ ఎవం విత్తవ్యతిషంగవివృద్ధవైరానుబంధోపి - పూర్వ వాసనయా మిథఉద్వహన్ సఏవోద్వహత్యపవహతిచ॥ ౩౭॥ ఎతస్మిన్ సంసారాధ్వని నానాక్లేశోప సర్గ బాధితే - ఆ పన్నోవిపన్నోయ స్తము హావేతర స్తత్రతత్ర వియుజ్యజాతం జాతముపాదా యశోచన్ ముహ్యన్ భిద్యన్ వినదన్ సంహృష్యన్ గాయన్నహ్యమానస్సాధువర్జితో నైవావర్తతేద్యాపి యత ఆరబ్ధ ఏష నరలోకసా ర్థస్తమధ్వనః పారముపదిశంతి॥ ౩౮॥ యదిదం యోగానుశాసనం నామనవా ఎతదవరుంధతే యేన్యస్త దండా మునయ ఉపశరతాత్మానస్సమవగచ్ఛంతి॥ ౩౯ ॥ యదపిదిగిభజయినో యేవై రాజర్షయో నైవైతద్వ్రజంతి కింతుపరం మృధేశయీరన్ మమైవేయం మహీతికృతవైరానుబంధాః - యాం విసృజ్య స్వయముప సంహృ తాః॥ ౪౦॥ కర్మవల్లీమవలంబ్య తతఆపదః కథంచిన్నగకాద్విముక్తః పునరప్యేవం సంసా రాధ్వన్యనివర్త మానో నరలోకసార్థ మేవోపయాత్యేవముపరిగతోపి॥ ౪౧॥ తస్యేదముపగాయంతి॥ ౪౨॥ శ్లో॥ ఆర్షభస్యే హరాజర్షేర్మనసాపిమహాత్మనః। నానువర్త్మార్హతి నృపో మక్షికేవగరుత్మతః॥ ౪౩॥ యోదుస్త్యజాన్ దారసుతాన్ సుహృద్రాజ్యం హృదిస్పృశః । జహౌ యువైవమలవదుత్తమశ్లోకలాలసః॥ ౪౪॥ యోదుస్త్య

త్యజత॥ ౩౭॥ అధ్వన్యముష్మిన్నిత్యేతదాదిన్యాచష్టే॥ ఏతస్మిన్నితి॥ ఆపన్నః ఆపదం ప్రాప్తః - విపన్నో వినష్టః - యఃతమి తర స్తత్తైవవిసృజ్య నహ్యమానః బధ్యమానః - సాధువర్జితః సాధువ్యతిరిక్తః॥ ౩౮॥ అన్యాం ప్రవృత్తౌ హేతుమాహ॥ యదిదమి తి॥ ౩౯॥ మనస్వినఇత్యాదివ్యాచష్టే ॥ యదపీతి ॥ యే వై రాజర్షయః - తేపినావరుంధతే - కింతు - పరం కేవలం - మృధే శయీరన్॥ ౪౦॥ ప్రసజ్జతీత్యాదిగిరికందర ఇత్యేతదంతం - అపకృష్య వ్యాఖ్యాతం గ్రంథమతిక్రమ్య - వల్లీం గృహీత్వే త్యాదిగ్రం థం వ్యాచష్టే॥ కర్మవల్లీమితి॥ ఏవముపరిస్వర్గం గతోపి నరలోకసార్థమేవోపయాతి॥ ౪౧॥ తదేవం భరతో క్తిం వ్యాఖ్యాయ - త చ్ఛరితే సంగ్రహశ్లోకానాహ॥ తస్యేతి॥ తస్యేదం కర్మ - శ్లోకైరుపగాయంతి॥ ౪౨॥ ఆర్షభస్యేతి॥ ఆర్షభస్య ఋషభపుత్రస్య అన్యో నృపః అనువర్త్మ నార్హతి వర్త్మ అనుగంతుం నశక్నోతి॥ ౪౩॥ తత్ర హేతుమాహ॥ యఇతి॥ సుహృద్రాజ్య మోద్వాం వైన్యక్యం - యోదుస్త్యజాన్ దారాదీన్ - విష్ఠామివజహౌ - తస్యార్షభస్యేతి సంబంధః - దుస్త్యజత్వే హేతుః - హృదిస్పృ శః మనోజ్ఞాన్ - త్యాగే హేతుః - ఉత్తమశ్లోకే లాలసః లంపటః యః॥ ౪౪॥ తస్యైవం విషయత్యాగో న విచిత్ర మిత్యాహ॥ యఇ తి॥ య ఏవం భూతో సౌ నృపః - సః క్షత్యాదీన్ నైచ్ఛదితీయత్తదుచితం - సదయావలోకాం భరతస్సదయా యథా భవత్యేవమ.

వలోకోయస్యాఇతి- పరిజనావలోకః శ్రియాముపచర్యకే-యతః- మధుద్విషః సేవాయామనురక్తంమనోయేషాం తేషాం మహతాంఅభవో మోక్షోపి ఫల్గుః తుచ్ఛఏవ॥ ౧౫॥ సేవానురాగమేవాహ॥యజ్ఞాయేతి॥ యజ్ఞరూపాయ- ధర్మపతయేయజ్ఞాదిఫలప్రదాత్రే- విధౌనైపుణ్యంయస్యతస్మై- ధర్మానుష్ఠాత్రఇత్యర్థః- యోగోష్టాంగస్తస్మై-సాంఖ్యంజ్ఞానం - తచ్ఛిరః ప్రధానంఫలంయస్యతస్మై- ప్రకృతీశ్వరాయమాయానియంత్రే- అతఏవనారంజీవసమూహః- సఏవాయనమాశ్రయోయస్య- సర్వజీవనియంత్రఇత్యర్థః ఏవంకర్మజ్ఞానదేవతాకాండైః ప్రతిపాదితాయ- హరయేనమఇతి - ఉదారం ఉచ్చైః- యఃసమ్యగుచ్చారితవాన్- మృగత్వం మృగదేహమపి- హాస్యన్ త్యక్ష్యన్- యఏవంభూతఃతస్య-తదుచితమితివా తస్యానువర్త్మనాహతీతివా సంబంధః॥ ౧౬॥ భరతచరితశ్రవణాదిఫలమాహ॥ ఇదమితి॥ భాగవతైఃసభాజితాఃఅవదాతాః-శుద్ధాఃగుణాఃకర్మాణిచ-యస్య-తస్యభరతస్యానుచరితం-యోనుశృణోతి- సఆత్మనఏవసకాశాత-సర్వాఆశిష ఆశాస్తేస్వతఏవప్రాప్నోతినతుకాంచిదపిపరస్మాదపేక్షతఇత్యర్థః॥౧౭॥ ... ... ❋

ఇతిభావార్థదీపికాయాం- చతుర్దశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

జగ్ క్షితిసుతస్వజనార్థదారాన్ ప్రార్థ్యాంశ్రియంసురవరైస్సదయావలోకామ్।నైచ్ఛన్నృపస్తదుచితంమహతాంమధుద్విట్సేవానురక్తమనసామభవోపిఫల్గుః॥ ౧౫॥ యజ్ఞాయధర్మపతయే విధినైపుణాయ యోగాయసాంఖ్యశిరసేప్రకృతీశ్వరాయ । నారాయణాయహరయేనమఇత్యుదారం హాస్యన్మృగత్వమపియస్సముదాజహార॥౧౬॥ ఇదంభాగవతసభాజితావదాతగుణకర్మణోరాజర్షేర్భరతస్యానుచరితంస్వస్త్యయనమాయుష్యం ధన్యంయశస్యం స్వర్గ్యాపవర్గ్యంచాను శృణోత్యాఖ్యాస్యత్యభినందతిచ సర్వా హ్యేవాత్మనఆశిషఆశాస్తే కాంచన్నపరతఇతి॥౧౭॥ ... ...

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-పంచమస్కంధే చతుర్దశోధ్యాయః.

శ్రీశుక॥ భరతస్యాత్మజస్సుమతిర్నామాభిహితోయముహవావకే చిత్పాషండిన ఋషభపదవీమనువర్తమానమనార్యావేదసమామ్నాతాందేవతాం- స్వమనీషయాపాపీయస్యాంకలౌ కల్పయిష్యంతి తస్మాద్వృద్ధసేనాయాందేవతాజిన్నామ పుత్రోభవత్॥ ౧॥అథాసుర్యాంతత్తనయోదేవద్యుమ్నస్తతోధేనుమత్యాంసుతః పరమేష్ఠీ- తస్యసువర్చలాయాంప్రతీహఉపజాతః- యఆత్మవిద్యామాఖ్యాయస్వయంసంశుద్ధోమహాపురుషమనుసస్మార॥ ౨॥ ప్రతీహాత్సువర్చలాయాంప్రతిహర్త్రాదయస్త్రయ ఆసన్నిజ్యాకోవిదాస్సూనవః-ప్రతిహర్తుస్స్తుత్యాంవ్యోమభూమానావజనిషాతామ్॥ ౩॥ భూమ్న ఋషికుల్యాయాముద్గీథస్తతః ప్రస్తోతా దేవకుల్యాయాంప్రస్తోతుర్వరరుత్సాయాంహృదయజఆసీద్విభుః॥ ౪॥ విభోర్భారత్యాంచపృథుషేణః- తస్మాన్నక్త ఆకూత్యాంజజ్ఞే॥౫॥ నక్తాద్ధృతిపుత్రోగయోనామరాజర్షి ప్రవరఉదారశ్రవాఅజాయత॥ ౬॥ సాక్షాద్భగవతోవిష్ణోర్జగద్రిరక్షిషయాగృహీతసత్త్వస్యకళాత్మవత్త్వాదిలక్షణేనమహాపురుషతాంప్రాప్తః॥ ౭॥ సవైస్వధర్మేణ ప్రజాపాలనపోషణప్రీణనోపలాలనానుశాసన లక్షణేనేజ్యాదినాచ- భగవతిమహాపురుషేపరావరేబ్రహ్మణి సర్వాత్మనార్పితపరమార్థలక్షణేన-బ్రహ్మవిచ్చరణానుసేవయోపాసాదితభగవద్భక్తియోగేన చాభీక్ష్ణశః పరిభావితవిశుద్ధమతిరుపరతానాత్మ్యస్వాత్మాన్యాత్మని

శ్లో॥ ఏవమష్టభిరధ్యాయైర్భరతస్యోక్తమీహితమ్। తతఃపంచదశేతస్యకీర్త్యంతేవంశజానృపాః॥ భరతస్యేతి॥ ఋషభపదవీంజీవన్ముక్తిమార్గం- అనువర్తమానం- యం దృష్ట్వేతి శేషః-ఋద్వాయంసుమతిం-అవేదసమామ్నాతాం దేవతాంకల్పయిష్యంతి- బుద్ధోయంసాక్షాదవతీర్ణఇతిమన్యంత ఇత్యర్థః॥ ౧॥అథేతి॥తత్తనయఃదేవతాజితఃపుత్రః- ఆత్మవిద్యాబహుభ్యఃఆఖ్యాయ - వ్యాఖ్యానేనైవస్వయంసంశుద్ధోనుసస్మారఅపరోక్షతయాఅనుభూతవాన్ ॥ ౨ ॥ ప్రతీహాదితి॥ ప్రతిహర్తా - ప్రస్తోతా - ఉద్గాతేతి- త్రయోయజ్ఞనిపుణాః సూనవఆసన్-అజనిషాతాంజాతౌ॥౩॥ భూమ్నఇతి॥ హృదయజఃపుత్రః॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ సాక్షాదితి॥ జగతోరిరక్షిషయాగృహీతంసత్త్వంయేనతస్యవిష్ణోః-కళాఅంశస్సన్॥౭॥ మహాపురుషత్వమేవాహ॥ సవాఇతి॥ ధర్మఃతస్యద్వివిధః- అభిషిక్తత్వాత్ప్రజాపాలనాదిరేకః - గృహస్థత్వాదిజ్యాదిశ్చ పరః - ద్వివిధోపిభగవతిసర్వాత్మనాఅర్పితస్సన్ - పరమార్థలక్షణః తేనపరిభావితాసంస్మృతా - అతోవిశుద్ధామతిర్యస్య అతఏవోపరతమనాత్మ్యందేహాద్యహంభావోయస్మిన్ తస్మిన్ - ఆత్మని చిత్తే స్వయమేవోపలభ్యమానే బ్రహ్మణ్యాత్మాను భవో యస్య

రామ్యకో ఽనభిమానస్సన్ - అవనింభుజాగుపత్ పాలయామాస॥౮॥౯॥ గయమితి॥ కర్మభిర్గయం-కఃప్రతియాతిఅనుకరోతి నకోపీత్యర్థః- అత్ర హేతుః- యజ్ఞాదిరూపః-భగవత్కళాంగయమ్మతే అన్యఃక ఇత్యనుషంగః-అభిమానీసర్వతోమానా స్పదం- మనస్వీతివా-సమాగతాసంప్రాప్తాశ్రీర్యేన- యమితివా-సతాంసదసఃసభాయాః పతిఃసతాం సేవకః- యద్వా యజ్ఞాదిరూపోఽపి- భగవత్కళామ్మతేఽయంకోన్యః- ప్రతియాతీత్యన్వయః॥ ౧౦॥ యమితి॥ సతీఃసత్యఃఅత్యాప్రియత్వాత్ప్రి యమాణ్తైర్దీయా- సత్యాఃఆశిషోయాసాంతాః- దక్షకన్యాః శ్రద్ధామైత్రీదయేత్యాద్యాః - నిరాశిషోఽపి-యస్య ప్రజానామా శిషఃకామాన్-ధరాదుదుహే- తస్యగుణఏవవత్సః- తేనస్నుతమూధోయస్యాఃపృథివ్యాః- యచ్ఛద్ధానాం-తంగయంకఃప్ర తియాతీతి సంబంధః॥ ౧౧ ॥ ఛందాంసీతి॥ ఛందాంసివేదాః- తద్విహిత కర్మాణిచ- దుదుహ్రుఃదుదుహుః - యుధిప్ర త్యంచితాఃబాణైఃప్రతిపూజితాః నృపాః యస్యబలిమాజహ్రుః అర్పయామాసుః- ధర్మేణపాలనేనదక్షిణాదిభిశ్చ- య థాప్రత్యంచితావిప్రాః తథాపరేష్మల్లోకాంతరే- ఆశిషాంధర్మఫలానాం- షష్ఠమంశ మాజహ్రుః॥ శ్లో॥ ప్రజాభ్యః ష డ్భాగమాదత్తైన్యాయేన పరిపాలయన్నితిస్మృతేః॥ ౧౨ ॥ యస్యేతి॥ ఉరుసోమపీథేబహుసోమపానే-అధ్వరేయజ్ఞేమ

స్వయముపలభ్యమానబ్రహ్మాత్మానుభవోఽపినిరభిమానఏవావనిమజూగుపత్॥ ౮ ॥తస్యేమాంగాథాంపాం డవేయపురావిదఉపగాయంతి॥ ౯॥ శ్లో॥ గయంనృపఃకఃప్రతియాతికర్మభిర్యజ్వాభిమానీ బహువిద్ధర్మగో ప్తా। సమాగతశ్రీస్సదసస్పతిస్సతాంసత్సేవకోన్యోభగవత్కళామృతే॥ ౧౦॥ యమభ్యషించన్ పరయా ముదాసతీస్సత్యాశిషోదక్షకన్యాస్సరిద్భిః। యస్యప్రజానాం దుదుహేధరాశిషోనిరాశిషోగుణవత్స స్నుతోధాః॥ ౧౧॥ ఛందాంస్యకామస్యచయస్యకామాన్ దుదుహ్రురాజహ్రురథో బలింనృపాః। ప్రత్యం చితాయుధిధర్మేణవిప్రాయథాశిషాం షష్ఠమంశం పరేత్య॥ ౧౨॥యస్యాధ్వరే భగవానధ్వరాత్మామ ఘోనిమాద్యత్యురుసోమపీథే। శ్రద్ధావిశుద్ధాచలభక్తియోగసమర్పితేజ్యాఫలమాజహార॥ ౧౩॥ యత్ప్రీ ణనాద్బర్హిషిదేవతిర్యఙ్మనుష్యవీరుత్తృణమావిరించాత్। ప్రీయేతసద్యస్సహవిశ్వజీవఃప్రీతస్స్వయంప్రీ తిమగాద్గయస్య॥౧౪॥మా॥ గయాజ్జయంత్యాంచిత్రరథఃస్వాతిరవరోధనఇతిత్రయఃపుత్రా బభూవుః॥ ౧౫॥ చిత్రరథాదూర్ణాయాంసమ్రాడజనిష్ట- తతఉత్కలాయాంమరీచిర్మరీచేర్బిందుమత్యాంబిందుమానుదపా యత॥ ౧౬॥ తస్మాత్సరఘాయాంమధుర్నామాభవత్- మధోస్సుమనసివీరవ్రతః॥ ౧౭॥ తతోభోజాయాం మన్యుప్రమన్యూజజ్ఞాతే- మన్యోస్సత్యాయాంభువనః॥ ౧౮॥ తతో దోషాయాం త్వష్టాజనిష్ట- త్వష్టుర్వి రోచనాయాంవిరజః॥ ౧౯॥ తస్యశతజిత్ప్రవరంపుత్రశతంకన్యాచవిషూచ్యాంకిల జాతమ్॥ ౨౦॥ తత్రా యంశ్లోకః॥ ప్రైయవ్రతంవంశమిమంవిరజశ్చరమోద్భవః। అకరోదత్యలంకీర్త్యా విష్ణుస్సురగణం యథా॥ ౨౧॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతేపంచమస్కంధేపంచదశోధ్యాయః॥

రాజా॥ ఉక్తస్త్వయాభూమండలాయామవిశేషో యావదాదిత్యస్తపతియత్ర యత్రచాసౌ జ్యోతిషాం గణైశ్చంద్రమావాసహదృశ్యతే- తత్రాపిప్రియవ్రతరథచరణ పరిఖాతైస్సప్త సింధవ ఉపక్లృప్తాః॥ ౧॥ యతఏతస్యాస్సప్తద్వీపవిశేషవికల్పస్త్వయాభగవన్ ఖలుసూచితః॥ ౨ ॥ ఏతదేవాఖిలమహం మానతోల

ఘోనిఇంద్రే-మాద్యతినుసంప్రాప్తునతిసతి- శ్రద్ధయావిశుద్ధోయఃఅచలోభక్తియోగః- తేన సమర్పిత మిజ్యాఫలం- ఆ జహారఅహరణమివప్రత్యక్షతఃస్వీకృతవానిత్యర్థః॥ ౧౩॥ యదితి॥ యస్యభగవతఃప్రీణనాత్- దేవాదీనాంద్వంద్వైక్యాంత త్ సద్యఃప్రీయేత ప్రీతింగచ్ఛేత్-సవిశ్వజీవఃసర్వాంతర్యామీస్వయంప్రీతిరూపఏవ- బర్హిషి యజ్ఞే- గయస్య- హస్ఫుటం- ప్రీతిమగాత్ తృప్తాస్మీతిప్రత్యక్షంప్రీతిమావిష్కృతవానిత్యర్థః॥ ౧౪॥౧౫॥ ౧౬॥ తస్మాదితి॥ సుమనసిప్రియాం॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥౨౦॥ప్రైయవ్రతమితి॥ కీర్త్యాఅతిశయేనఅలంకరోత్ భూషితవాన్॥౨౧॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-పంచదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ పూర్వోక్తద్వీపసింధ్వాదిమానచిహ్నస్వరూపతః। స్పష్టంప్రవక్తుమారబ్ధా పంచాధ్యాయీహతఃపరమ్॥ షోడశే ష స్తథాచోర్ధ్వంపరితస్స్నవేనతః । మేరోఃస్థితిర్మహీకంజకర్ణికాచోపవర్ణ్యతే॥ ప్రియవ్రతచరిత్రోక్తాసప్తద్వీపాది కల్పనా। తద్విశేషవిజిజ్ఞాసుఃకథాంతేపరిపృచ్ఛతి॥ ఉక్తఇతి॥ కింపర్యంతముక్తస్తదాహ- యావదాదిత్యస్తపతి- యత్ర యత్రచాసౌశుక్లకృష్ణపక్షయోర్నక్షత్రగణైస్సహచంద్రమావా దృశ్యతేతావత్॥ ౧ ॥ యతఇతి॥ యతఃమేఖ్యాసింధు

భ్యః ఏతస్యాః భువః సూచితః సంక్షేపతో దర్శితః॥ ౨॥ జిజ్ఞాసాయాః ఫలమాహ। భగవత ఇతి॥ ౩॥ నేతి॥ యో మాయాగుణవి
భూతిస్తస్యాః కాష్ఠామంతం రూపసన్నివేశం లక్షణం చిహ్నం॥ ౪॥ యఇతి॥ కువలయం భూమండలం - తదేవ కమలం - త
స్య కోశాః సప్తద్వీపాః - తేష్వభ్యంతరకోశః ప్రథమో జంబూద్వీపః - నియుతయోజన విశాలః లక్షయోజనవిస్తీర్ణః - నవ
యోజనసహస్రం అయామో యేషాం - అయామో మాత్రవిస్తారః - ఏతచ్చ ఇళావృత భద్రాశ్వకేతుమాలవ్యతిరేకేణ ద్రష్ట
వ్యం - ఇళావృతస్య చతుస్త్రింశద్యోజనసహస్రాయామత్వాత్ - తయోశ్చైకత్రింశద్యోజన సహస్రాయామత్వాత్
కేచిత్తు నీలనిషధయోః సంలగ్నాద్వర్షాః సమగ్రప్రదేశమంగీకృత్య - తయోరపి మధ్యే సంకుచితత్వేన నవయోజన సహ
స్రాయామత్వం సంపాదయంతి - సన్నివేశశ్చ వాయునోక్తః॥ శ్లో॥ ధనుర్వత్సంస్థితే జ్ఞేయే ద్వే వర్షే దక్షిణోత్తరే। దీ
ర్ఘాణి తత్ర చత్వారి చతురశ్రమిళావృతమితి॥ ౫॥ ఏషామితి॥ నాభ్యాం మధ్యే - ద్వీపస్యాయామో లక్షయోజన ప్రమాణస్తా
వాన్ సమున్నాహః ఉచ్ఛ్రాయో యస్య - మూలే షోడశయోజనసహస్రవితతః - తావతా షోడశయోజనసహస్ర మానే
న - చతురశీతియోజనసహస్రమానేన చ బహిర్దృశ్యతే ఏవం లక్షయోజనసమున్నాహః॥ ౬॥ ఉత్తరోత్తరేణేతి॥ ఉత్త
రోత్తరేణేళావృతం - ఇళావృతస్యోత్తరోత్తరతః క్రమేణ నీలాదయస్త్రయో మర్యాదాగిరయః - ప్రాగాయతాః - పూ

తుణతశ్చ సర్వం జిజ్ఞాసామి భగవతో గుణమయే ఏవ స్థూలరూప ఆవేశితం మనో హ్యగుణేపి సూక్ష్మతమ ఆ
త్మజ్యోతిషి పరే బ్రహ్మణి భగవతి వాసుదేవాఖ్యే సాక్షాత్సమావేశితం - తదు హైవైతద్గురో ర్హస్యను
వర్ణయితుమితి॥ ౩॥ శ్రీశుకః॥ న వై రాజన్మహాభగవతో మాయాగుణవిభూతేః స్థానవిశేషాణాం నామరూ
పతః కాష్ఠాం మనసా వచసా వాధిగంతుమలం విబుధాయుష్యేణాపి పురుషస్తస్మాత్ప్రాధాన్యేనైవ భూ
గోళవిశేషం నామరూపలక్షణతో వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ ౪॥ యో వాయం ద్వీపః కువలయకమలకోశాభ్యంతర
కోశో నియుతయోజనవిశాలః సమవర్తులో యథా పుష్కరపత్రం - యస్మిన్నవవర్షాణి నవయోజన సహస్రా
యామాన్యష్టభిర్మర్యాదాగిరిభిస్సువిభక్తాని భవంతి॥ ౫॥ ఏషాం మధ్యే ఇళావృతం నామాభ్యంతరం వర్షం -
యస్య నాభ్యామవస్థితస్సర్వతస్సౌవర్ణః కులగిరిరాజో మేరుః - ద్వీపాయామసమున్నాహః కర్ణికాభూతః
కువలయకమలస్య మూర్ధని ద్వాత్రింశత్సహస్రయోజనవితతో మూలే షోడశ సహస్రయోజనవితతస్తావ
తాంతర్భూమ్యాం ప్రవిష్టః ॥ ౬ ॥ ఉత్తరోత్తరేణేళావృతం నీలః శ్వేతః శృంగవానితి త్రయో రమ్యకహిరణ్మ
యకురూణాం త్రయాణాం వర్షాణాం మర్యాదాగిరయః ప్రాగాయతాః - ఉభయతః క్షారోదావధయో ద్వి
సహస్రం పృథవ ఏకైకశః పూర్వస్మాత్పూర్వస్మాదుత్తరోత్తరో దశాంశాధికాంశేన దైర్ఘ్య ఏవ హ్ర
సంతి॥ ౭॥ ఏవం దక్షిణేనేళావృతం నిషధో హేమకూటో హిమాలయ ఇతి ప్రాగాయతాః - యథా నీలాద
యోయుతయోజనోత్సేధా హరివర్ష కింపురుషవర్ష భారతవర్షాణాం యథాసంఖ్యం ॥ ౮॥ తథైవేళావృత
మపరేణ పూర్వేణ చ మాల్యవద్గంధమాదనావానీలనిషధాయతౌ ద్విసహస్రం పప్రథుః కేతుమాల భద్రాశ్వ
యోస్సీమానం విదధాతే ॥ ౯ ॥ మందరో మేరుమందరః సుపార్శ్వః కుముద ఇత్యయుతయోజనవిస్తారోన్నా

ర్వతోపీష్మూకః క్షారోద ఏవావధిర్యేషాం - ద్విసహస్రయోజనవిస్తీర్ణాః - దశాంశాధికదైర్ఘ్యాంశస్తేన దైర్ఘ్య ఏవ హ్ర
సంతి - నతూచ్చత్వే పృథుత్వే వా॥ యథోక్తం విష్ణుపురాణే॥ శ్లో॥ లక్షప్రమాణౌ ద్వౌ మధ్యే దశహీనాస్తథాపర ఇతి॥ ఏతచ్చ
స్థూలదృష్ట్యోక్తం తయోరపి యథావన్మధ్యసంస్థత్వాభావేన లక్షప్రమాణత్వాభావాత్॥ ౭॥ ఏవమితి॥ అయుతయో
జన ఉత్సేధ ఉచ్ఛ్రాయో యేషాం - అయం చోత్సేధో నీలాదీనామపి ద్రష్టవ్యః - నీలాదిపృథుత్వం చైషామపి ద్రష్టవ్యం - య
థాసంఖ్యం మర్యాదాగిరయ ఇతి శేషః ॥ ౮ ॥ తథైవేతి ॥ ఆనీలనిషధాయతౌ ఉత్తరతో నీలపర్యంతం దక్షిణతో నిషధపర్యం
తం చ దీర్ఘౌ - పృథూ విస్తీర్ణౌ భవతః - తావేవ కేతుమాలభద్రాశ్వయోర్వర్షయోః - సీమానం కుర్వాతే - నన్వేవం సతి
పూర్వాపరరేఖాయామిళావృతవేష్టితో మేరుర్మధ్యే - తతః పూర్వాపరతో గిరిద్వయం వర్షద్వయం చ - నాతః కించిదస్తి -
దక్షిణోత్తరరేఖాయాం తు - తథైవేళావృతవేష్టితో మేరుః ఉభయతస్త్రీణి త్రీణి వర్షాణి - గిరయష్షట్ - తత్కథం సర్వ
తో లక్షయోజన ప్రమాణత్వం జంబూద్వీపస్యోచ్యతే - మేరోః షోడశ సహస్రాణి సర్వతః స్థితత్వాదిళావృతస్యాష్టాద
శ - అన్యేషాం షణ్ణాం చతుఃపంచాశత్ - గిరీణాం ద్వాదశ ఏవం దక్షిణోత్తర రేఖాయాం తావల్లక్షం పూర్వాపరరేఖా
యామపి తు మేరోరిళావృతస్య చతుస్త్రింశత్ - గిర్యోశ్చత్వారి సహస్రాణి - ద్విషష్టిసహస్రాణి పూర్వాపర వర్షయో

రాసముద్రం వైష్ణవేష్టవ్యాని - అతో న విరోధః ॥ ౯॥ మందర ఇతి॥ అయుతయోజనప్రమాణౌ విస్తారోన్నాహౌ యేషాం - విస్తీర్ణమూర్ధ్నో మేరోరవష్టంభత్వాత్ - పూర్వపశ్చిమౌ గిరీ - దక్షిణోత్తరవిస్తారౌ దక్షిణోత్తరౌ చ - పూర్వాపరవిస్తారౌ ద్రష్టవ్యౌ - సర్వతో దశయోజనసహస్రవిస్తారాంగీకారే త్విళావృతలోపాత్ - పూర్వేణేళావృతముపప్లావయతీత్యాదివిరోధస్స్యాత్ ॥ ౧౦ ॥ చతుర్ష్వితి ॥ అధికశతసహస్రమేకాదశశతానిఉన్నాహో యేషాం - తావత్ప్రమాణా విటపవితతిర్యేషాం॥ ౧౧॥ శతయోజనేతి- శతయోజనం పరిణాహో విస్తారో యేషాం - యదుపస్పర్శినః యత్సేవనః॥ ౧౨॥ దేవోద్యానానీతి॥ దేవోద్యానానిచస్పష్టం- లలామో భూషణం-సురలలనాం భూషణభూతాః శ్రేష్ఠాః యాః స్త్రియః తాసాం యూథస్య పతయః సహ సంభూయ యేషు విహరంతి॥ ౧౩॥ మందరేతి॥ ఏకాదశ శతయోజన సముత్తుంగో యో దేవచూతః - తస్య శిరసః సకాశాత్॥ ఫలప్రమాణముక్తం వాయుపురాణే॥ శ్లో॥ అరత్నీనాం శతాన్యష్టావేకషష్ట్యధికా

హా మేరోశ్చతుర్దిశమవష్టంభగిరయ ఉపక్లిప్తాః ॥ ౧౦ ॥ చతుర్ష్వపి తేషు చూతజంబూకదంబన్యగ్రోధాశ్చత్వారః పాదపప్రవరాః - పర్వతకేతవ ఇవాధికశతసహస్రయోజనోన్నాహాస్తావద్విటపవితతయః॥ ౧౧॥ శతయోజనపరిణాహాః హ్రదాశ్చత్వారః పయోమధ్విక్షురసమృష్టజలాః - యదుపస్పర్శిన ఉపదేవగణా యోగైశ్వర్యాణి స్వాభావికాని భరతర్షభ ధారయంతి॥ ౧౨॥ దేవోద్యానాని భవంతి చత్వారి నందనం చైత్రరథం - వైభ్రాజికం-విశ్వతోభద్రమితి - యేష్వమరపరిబృఢాః సహసురలలనాలలామయూథపతయః - ఉపదేవగణైరుపగీయమానమహిమానః కిల విహరంతి॥ ౧౩॥ మందరోత్సంగ ఏకాదశ శతయోజనోత్తుంగదేవచూతశిరసో గిరిశిఖరస్థూలాని ఫలాన్యమృతకల్పాని పతంతి॥ ౧౪॥ తేషాం విశీర్యమాణానామతిమధురసురభిగంధిబహులారుణరసోదేనారుణోదా నామ నదీ మందరగిరివరశిఖరాన్నిపతంతీ - పూర్వేణేళావృతముపప్లావయతి- యదుపజోషణాద్భవాన్యా అనుచరీణాం పుణ్యజనవధూనామవయవస్పర్శసుగంధవాతో దశయోజనం సమంతాదనువాసయతి॥ ౧౫॥ ఏవం జంబూఫలానామత్యుచ్చనిపాతవిశీర్ణానామనస్థిప్రాయాణామిభకాయనిభానాం రసేన జంబూ నామ నదీ మేరుమందర శిఖరాదయుతయోజనాదవనీతలే నిపతతి॥ ౧౬॥ దక్షిణేనాత్మానం యావదిళావృతముపస్యందయతి- తావదుభయోరపి రోధసోర్యా మృత్తికా తద్రసేనానువిధ్యమానా చ వాయ్వర్కసంయోగవిపాకేన సదామరలోకాభరణం జాంబూనదం నామ సువర్ణం భవతి- యదు హ వావ విబుధాదయస్సహ యువతిభిర్ముకుటకటకకటిసూత్రాద్యాభరణరూపేణ ఖలు ధారయంతి॥ ౧౭॥ యస్తు మహాకదంబస్సుపార్శ్వనిరూఢస్తస్య కోటరేభ్యో వినిస్సృతాః పంచాయామపరిణాహాః పంచమధుధారాః - సుపార్శ్వశిఖరాత్పతంత్యోఽపరేణాత్మానమిళావృతమనుమోదయంతి. యా హ్యుపయుంజానానాం ముఖనిర్వాసితో వాయుస్సమంతాచ్ఛతయోజనమనువాసయతి ॥ ౧౮ ॥ ఏవం కుముదనిరూఢో యశ్శతవల్శో నామ వటస్తస్య స్కంధేభ్యో నీచీనాః పయోదధిఘృతమధుగుడాన్నాద్యంబరశయ్యాసనాభరణాదయస్సర్వ ఏవ కామదుఘానదాః - కుముదాగ్రాత్పతంతస్తముత్తరేణేళావృతముపయోజయంతి॥ ౧౯॥ యానుపజోషమాణానాం న కదాచిదపి ప్రజానాం వలిపలితక్లమస్వేదదౌర్గంధ్యజరామయమృత్యుశీతోష్ణవైవర్ణ్యోపసర్గాదయస్తాపవిశేషా న భవంతి- యావజ్జీవం సుఖం నిరతిశయమేవ కురంగకురరకుసుంభవైకంకత్రికూటశిశిర పతంగరుచకనిషధశితివాస కపిల శంఖ వైడూర్య

ని చ। ఫలప్రమాణమాఖ్యాతమృషిభిస్తత్త్వదర్శిభిరితి॥ ౧౪॥ తేషామితి॥ అతిమధురశ్చాసౌ స్వతస్సురభిశ్చ సుగంధశ్చ- నచాన్యేషాం గంధైరనువాసితః - బహుళశ్చారుణశ్చ యో రసః స ఏవ ఉదముదకం - తేన - యదుపజోషణాత్ యస్య రసస్య సేచనాత్॥ ౧౫॥ ఏవమితి॥ అనస్థిప్రాయాణాం అతిసూక్ష్మబీజానాం యత్ర నిపతతి ॥ ౧౬॥ దక్షిణేనేతి ॥ తత ఆరభ్యాత్మనో దక్షిణతః సర్వమిళావృతం వ్యాప్య వహతీత్యర్థః - తావత్సర్వతః రోధసోస్తటయోః॥ ౧౭॥ య ఇతి॥ ఆయామోఽత్ర వ్యామః - స చ ॥ శ్లో॥ వ్యామో బాహ్వోస్సకరయోస్తతయోస్తిర్యగంతరమిత్యుక్తలక్షణః - పంచవ్యామాః పరిణాహః స్థౌల్యం యాసామిత్యర్థః - కేచిత్తు పంచవ్యామపరిణాహా ఇత్యేవం పఠంతి॥ ౧౮॥ ఏవమితి॥ నీచీనా అధోముఖాః॥ ౧౯॥ యానితి॥ చతుర్దిక్షు మేరుమూలాద్యోజనసహస్రం త్యక్త్వా అగ్నేః పరితః పరిధయ ఇవ జఠరదేవకూటాదయస్తిష్ఠంతి - అతోఽష్టాదశ యోజనసహస్రం ప్రమాణం ॥ అత్రోక్తం వైష్ణవాదిపురాణేషు పరిమాణాది - యత్పునరన్యథావర్ణితం-తత్తుకల్పభేదాద్వ్యపేక్షయా-

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ద్విసహస్రంపృథూచ్చతుంగౌచ॥ ౨౦॥ మేరావితి॥ యథాదిశంప్రాచ్యాదిదిక్షు - యథారూపంఇంద్రాదివశానతిక్రమే ణ- తురీయమానేనసార్ధద్విసహస్రప్రమాణేన-నామానిపురాణాంతరాత్- జ్ఞాతవ్యాని-యథోక్తం॥ శ్లో॥ మేరౌనవపు రాణిస్యుర్మనోవత్యమరావతీ। తేజోవతీసంయమనీతథాకృష్ణాంగనాపరా। శ్రద్ధావతీగంధవతీతథాచాన్యామహోదయా। యశోవతీచబ్రహ్మేంద్రవహ్న్యాదీనాంయథాక్రమమితి ॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-షోడశాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥✻✻✻✻✻✻

శ్లో॥ తతస్సప్తదశేగంగాగమనంతచ్చతుర్దశమ్ । ఇళావృతేచరుద్రేణసంకర్షణనిషేవణమ్॥ తత్రేతి॥ యజ్ఞలింగస్యేతి యజ్ఞో- లింగంత్రివిక్రమమూర్తిర్యస్య- విక్రమతః- దక్షిణేనసదాభువంక్రాంత్వా - వామపదముత్క్షిపతః వామపదాం గుష్ఠనఖేన - నిర్భిన్నమూర్ధ్వముపరిభాగోయస్యాండకటాహస్యతస్య - వివరేణాంతఃప్రవిష్టాయా - బాహ్యజలధారా- సా- దివోమూర్ధన్యవతతారేత్యన్వయః- తస్యయచ్చరణపంకజం - తస్యావనేజనేనక్షాళనేన - అరుణంతద్గతంకుంకుమంత దేవకింజల్కాః - తైరుపరంజితా- అతఏవాఖిలస్యజగతః - అఖిలమలాపహముపస్పర్శనంయస్యాః- తథాప్యమలాతస్మల సంగహీనాస్సాక్షాద్భగవత్పదీతి - యదనుపలక్షితంజాహ్నవీభాగీరథీత్యాద్యుపలక్షణాంతరరహితం - వచోనామ- తే

చారువిహంగర్షభనాగ కాలాంజననారదాదయోమేరోః కర్ణికాయాఇవకేసరభూతాః మూలదేశేప రితఉపక్లృప్తాః - జఠరదేవకూటౌమేరుంపూర్వేణాష్టాదశయోజనసహస్రముదగాయతౌ ద్విసహస్రపృ థూత్తుంగౌభవతః - ఏవమపరేణపవనపారియాత్రౌదక్షిణేనకైలాసకరవీరౌప్రాగాయతౌ- ఏవముత్తర తస్త్రిశృంగమకరావిత్యష్టభిరేతైః - పరిశ్రితోగ్నిరివపరితశ్చకాస్తికాంచనగిరిః॥ ౨౦॥ మేరోర్మూర్ధ్నిభ గవతఆత్మయోనేర్మధ్యతఉపక్లృప్తాం పురీమయుతయోజనసాహస్రీం సమచతురస్రాంశాతకౌంభీంవదంతి తామనుపరితోష్టలోకపాలానాంయథాదిశంయథారూపంతురీయమానేనపురోష్టావుపక్లృప్తాః॥……✻

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే- షోడశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ తత్రహభగవతస్సాక్షాద్యజ్ఞలింగస్య విష్ణోర్విక్రమతో వామపాదాంగుష్ఠనఖ నిర్భిన్నోర్ధ్వాణ్ డకటాహవివరేణాంతః ప్రవిష్టాయా బాహ్యజలధారా తచ్చరణపంకజా వనేజనారుణకింజల్కకుంకు మోపరంజితాఖిలజగదఖిల మలాపహోపస్పర్శనామలా సాక్షాద్భగవత్పదీత్య నుపలక్షితవచోభిధీయ మానాతిమహతా కాలేనయుగసహస్రోపలక్షణేనదివోమూర్ధన్యవతతార॥ ౧ ॥ యత్తద్విష్ణుపదమాహుః ౨॥ యత్రహవావీరవ్రతఔత్తానపాదిఃపరమభాగవతోస్మత్కులదేవతాచరణారవిందోదక మితియామ నుసవనం వర్ధమానభగవద్భక్తియోగేనదృఢం విక్లిద్యమానాంతర్హృదయఔత్కంఠ్యవివశామీలితలో చనయుగళకుట్మలవిగళితామల బాష్పకళయాభివ్యజ్యమానరోమపులకకుల కోధునాపిపరమాదరేణశిరసా బిభర్తి॥ ౩॥ తతస్సప్తఋషయస్తత్ప్రభావాభిజ్ఞా ఇయంననుతపసఆత్యంతికీ సిద్ధిరేతావత్యేవేతిభగవతిస ర్వాత్మనివాసుదేవేఽనవరతభక్తియోగ లాభేనైవోపేక్షితాన్య పురుషార్థాత్మగతయో ముక్తిమివాగతా ముముక్షవఇవసబహుమానమద్యాపిజటాజూటైరుద్వహంతి॥ ౪॥ తతోనేకసహస్రకోటివిమానానీక సం కులదేవయానేనావతరంతీందుమండలమావార్యబ్రహ్మసదనేనిపతతి ॥ ౫ ॥ తత్రచతుర్ధాభిద్యమానాచతు

నాభిధీయమానా - తస్మిన్సమయేభగవత్పదీతినామ- పశ్చాన్నామాంతరాణిజాతానీతిభావః॥౧॥ కోసావివోమూర్ధాత మాహ॥ యదితి॥ ౨॥ కింతద్విష్ణుపదంతదాహ॥ యత్రేతి॥ వీరవ్రతఃదృఢసంకల్పః- అస్మత్కులదేవతాయాఃశ్రీహరేః- చ రణారవిందోదకమితిహేతోః పరమాదరేణబిభర్తీత్యన్వయః. కథంభూతస్సన్- ప్రతిక్షణంవర్ధమానేనభగవద్భక్తియో గేనదృఢమత్యంతంక్లిద్యమానమంతర్హృదయంయస్య- అతఏవ- ఔత్కంఠ్యేనవివశమామీలితంయల్లోచనయుగళం - త దేవకుట్మలేతాభ్యాంవిగళితమమలంబాష్పం- తస్యకళయాసహ- అభివ్యజ్యమానంరోమపులకానాంకులంయస్య॥ ౩॥ తత ఇతి॥ తతఃసప్తఋషయః - తస్యాగంగాయాఃప్రభావాభిజ్ఞాస్సంతః - యాంజటాజూటైరుద్వహంతీత్యన్వయః- ఏతావత్యే వనాతోధికాస్తీత్యభిప్రాయవంతః - తత్రహేతుః - భగవతిసంతతంభక్తియోగలాభేనైవోపేక్షితాః - అన్యేపురుషా ర్థాః- ఆత్మజ్ఞానంచయైః - కామివకఇవధారయంతి-ప్రత్యక్షంముక్తిమివతాహాగతాంముముక్షవోజనాఇవ తె॥౪॥ తతఇతి॥ తతోనేకసహస్రకోటీనాంవిమానానామనీకైః - సంకులేనదేవయానేనాకాశమార్గేణావతరంతీ- సప్తఋషిభ్యోర్వా గేవప్రాయశఃకర్మిణాంగతిరితి- తతోర్వాగేవసంకులత్వముక్తం, ఆవార్యఆప్లావ్య- మేరుమూర్ధస్థేబ్రహ్మసదనేనిపతతి॥

౫॥ తత్రేతి॥ అభిస్యందంతీ అభితోగచ్ఛన్తీ॥ ౬॥ సీతేతి॥ కేసరాచలానాం మేరుసమానోచ్ఛ్రాయత్వాత్ప్రథమం తేషామా దిశిఖరేషు ముఖ్యశృంగేషు పతతి - తతస్తేభ్యోధోధః ప్రస్రవంతీ సతీ ॥ ౭ ॥ ఏవమితి॥ మాల్యవచ్ఛిఖరాత్కే-తుమాలస్యాభి ముఖం నిష్పతంతీ చక్షుస్సంజ్ఞా॥ ౮॥ భద్రేతి॥ గిరిశిఖరాదితి కుముదశిఖరాదుచ్చలితా - నీలశిఖరం- తత ఉచ్చలితా శ్వేతశిఖరం - తదప్యతిహాయ - శృంగవతశ్శృంగాదధః ప్రస్రవంతీ॥ ౯॥ తథైవేతి॥ అతిరభసతరరంహసా అస్ఖలితతీవ్రతరవేగేన॥ ౧౦॥ అన్యా ఇతి॥ బహుధా-మేర్వాదిగిరీణాం- దుహితరః తత్ప్రసూతాః॥ ౧౧॥ అత్రాపీతి॥ దివ్యభౌమబైలభేదాత్ త్రివిధాస్స్వర్గాః- తత్ర భౌమస్వర్గాస్స్వపదావిష్టానాని వ్యపదిశంతి॥ ౧౨॥ ఏతేష్వితి॥ అయుతం పురుషమానేన ఆయుర్వర్షాణి యేషాం వజ్రవత్- దృఢం సంహననం శరీరం- తస్మిన్ బలవయోమోదాః- తైః ప్రముదితాని యాని యాని మహాసౌరతాని మిథునాని- తేషాం వ్యవాయాపవర్గః సంభోగావసానే ఏకవర్షశేషే ఆయుషి ధృతఏకోగర్భో యైః తాదృశాని కళత్రాణి యేషాం- త్రేతాయుగసమః విషయసుఖోత్కర్షాత్ - కృతయుగే హి సర్వే ధ్యాననిష్ఠాః ద్వాపరాదౌతు దుఃఖబహుళాః॥ ౧౩॥ య

ద్భిర్నామభిశ్చతుర్దిశమభిస్యందంతీ నదనదీపతిమేవాభినివిశతి సీతాలకనందా చక్షుర్భద్రేతి ॥ ౬॥ సీతాతుబ్ర
హ్మసదనాత్కే-సరావష్టంభాదిగిరిశిఖరేభ్యో కుముదకుకురాదిశిఖరాణ్యతీత్యాధోధః ప్రస్రవంతీ గంధమా
ధనమూర్ధసు పతిత్వాంతరేణ భద్రాశ్వవర్షం ప్రాచ్యాం దిశి క్షారసముద్రమభిప్రవిశతి ॥ ౭॥ ఏవం మాల్యవ
చ్ఛిఖరాన్నిష్పతంతీ - తతఉపరతవేగా కేతుమాలమభితశ్చక్షుః ప్రతీచ్యాం దిశి సరిత్పతిం ప్రవిశతి ॥ ౮ ॥ భ
ద్రాచోత్తరతో మేరుశిఖరాన్నిపతంతీ - సాగిరిశిఖరాద్గిరిశిఖరమతిహాయ శృంగవతశ్శృంగాదపస్యంద
మానా మానసోత్తరాంస్తుకురూనభిత ఉదీచ్యాం దిశి లవణార్ణవం ప్రవిశతి ॥ ౯॥ తథైవాలకనందా దక్షిణేన
తు బ్రహ్మసదనాద్బహూని గిరికూటాన్యతిక్రమ్య హేమకూటహిమకూటాన్యతిరభసతరరంహసాలుఠంతీ
భారతమభివర్షం కర్మక్షేత్రం దక్షిణస్యాం దిశి జలధిమనుప్రవిశతి॥ ౧౦॥ అన్యేచ నదానద్యశ్చ వర్షేవర్షే సం
తి బహుశో మేర్వాదిగిరిదుహితరశ్శతసహస్రశః॥ ౧౧॥ అత్రాపి జంబూద్వీపే- భారతమేవ వర్షం కర్మక్షే
త్రమన్యాన్యష్టవర్షాణి స్వర్గిణాం పుణ్యశేషోపభోగస్థానాని భౌమస్వర్గపదాని వ్యపదిశంతి॥ ౧౨॥ ఏతేషు పు
రుషాణామయుత పురుషాయుర్వర్షాణాం దేవకల్పానాం నాగాయుతప్రాణానాం వజ్రసంహననబలవ
యోమోదప్రముదిత మహాసౌరత మిథునవ్యవాయాపవర్గైకవర్షాయు ధృతైకగర్భకళత్రాణాం త్రే
తాయుగసమః కాలోవర్తతే॥ ౧౩॥ యత్ర హ దేవపతయస్స్వైస్స్వైర్గణనాయకైర్విహితమహార్హణా
స్సర్వర్తుకుసుమస్తబకఫలకిసలయశ్రియానమ్యమానవిటపలతా విటపిభిరుపశుంభమానరుచిరకాననాశ్ర
మాయతనవరగిరిద్రోణీషు తథా చామలజలాశయేషు వికచవివిధనవవనరుహామోద ముదిత రాజహంసజల
కుక్కుటకారండవసారసచక్రవాకాదిభిర్మధుకరనికరాకృతిభిరుపకూజితేషు జలక్రీడాదిభిర్విచిత్రవినోదై
స్సులలిత సురసుందరీణాం కామకలిలవిలాసహాసావలోకాకృష్టమనోదృష్టయః స్వైరం కిల విహరంతి॥
౧౪॥ నవస్వపి వర్షేషు భగవాన్నారాయణో మహాపురుషః - పురుషాణాం తదనుగ్రహాయాత్మతత్త్వవ్యూ
హేనాత్మనాద్యాపి సన్నిధీయతే॥ ౧౫॥ ఇళావృతేతు భగవాన్భవ ఏక ఏవ పుమాన్నహ్యన్యస్తత్రాపరః ప్రవి
శతి - భవాన్యాశ్శాపనిమిత్తజ్ఞో యత్ప్రవిశ్యకస్స్త్రీభావస్తత్పశ్చాద్వక్ష్యా
మః॥ ౧౬॥ భవానీనాథస్త్రీగణార్బుదసహస్రైరవరుధ్యమానో భగవతశ్చతుర్మూర్తేర్మహాపురుషస్య తురీ
ర్తేః ॥ యత్ర హ యేషు హి వర్షేషు - దేవపతయస్స్వైస్స్వైస్సేవకగణేషు ముఖ్యైః కృతమహార్హపచారాస్సం
తః- స్వైరం విహరంతి కిలేత్యన్వయః - కేషుస్థానేషు సర్వేషు ఋతుషు - కుసుమస్తబకాదీనాం- శ్రియా సమృద్ధ్యా అత్యం
తం నమ్యమానా విటపాః తదాశ్రితాలతాశ్చ యేషు తైః - విటపిభిః- ఉపశుంభమానాని శోభమానాని- రుచిరాణి కాననాని
యేషు తేషు- ఆశ్రమాయతనేషు- వరగిరిద్రోణీషుచ- తథా అమలేషు జలాశయేషుచ- వికచాని వివిధాని నవాని చ- యా
నివనరుహాణి నీరజాని- తేషామామోదేన ముదితైః రాజహంసాదిభిః- మధుకరనికరాణాం చాకృతిభిః జాతిభిర్విశేషైరుపకూజి
తేషు- కామేన కలితైః యుక్తైః విలాసాదిభిరాకృష్టం మనోదృష్టిశ్చ యేషాం తే॥ ౧౪॥ నవస్వితి॥ నవస్వపి వర్షేషు- యే పురు
షాస్తేషాం- తదనుగ్రహాయ- సచాసౌ వక్ష్యమాణోనుగ్రహః- తదర్థమాత్మతత్త్వవ్యూహేన స్వమూర్తిసమూహేన- సన్ని
ధీయతే సన్నిహితో భవతి॥ ౧౫॥ ఇళావృతేతి॥ అపరః అర్వాచీనః పశ్చాత్ - నవమస్కంధే॥ ౧౬॥ భవానీతి॥ భవానీనాథా

స్వామినీ- యేషాంతైః - శ్రీగణానామర్బుదసహస్రైః- అవరుధ్యమానః- సర్వతః సేవ్యమానః ఆత్మనః ప్రకృతింకారణం ఆత్మని సమాధిధ్యానేన- యస్య తేనరూపేణ - ఏతద్వక్ష్యమాణంమంత్రాదికంఅభిగృణన్ జపన్ ॥ ౧౬ ॥ ఓమితి - సర్వేషాంగుణానాంసంఖ్యానంప్రకాశోయస్మాత్- స్వయంతు- అవ్యక్తాయఅప్రమేయాయ ॥ ౧౭ ॥ భజఇతి ॥ హేభజన్యభజనీయ- త్వాంపరమేశ్వరంభజఇత్యన్వయః - అరణంశరణంపాదపంకజంయస్య - కృత్స్నస్యభగస్యఐశ్వర్యాదిషాడ్గుణ్యస్య - పరమయనమాశ్రయం - భక్తేషుఅలమత్యర్థంభావితంప్రకటితం- భూతభావనస్వరూపం- యేన- భవాపహం సంసారహరం- భక్తేష్విత్యనుషంగః - భవంభావయతీతితథాతంఅర్థాదభక్తేష్వితిద్రష్టవ్యం॥ ౧౮ ॥ ఈశ్వరత్వముపపాదయంస్తామసత్వేనప్రసక్తమనాదరంవారయతి ॥ నయస్యేతి ॥ యస్యనిరీక్షమాణస్యాపిదృష్టిః మాయాగుణైర్విషయైశ్చిత్తవృత్తిభిఃకరణైశ్చ - అణ్వపిఈషదపి నాజ్యతేనలిప్యతెకిమర్థం- నిరీక్షమాణస్య- ఈశే ఈశనాయనియమనాయ - ఈశనమీట్- సంపదాదిత్వాత్ భావేక్విప్ - అత్రవైధర్మ్యదృష్టాంతః - యథాఅజితక్రోధవేగానాం- నోఽస్మాకం- దృష్టిరజ్యతేన తథేతి- అతఆత్మనఇంద్రియాణిజిగీషుర్జేతుమిచ్ఛుః- ముముక్షుః- తంకోనమన్యేతనాద్రియేత॥ ౨౦॥ ననుసురాసవాభ్యాంమత్తస్యకుతోదృష్టిర్నాజ్యతేతత్రాహ ॥ అసదితి ॥ అసతీదృక్ దృష్టిర్యస్యతస్య - స్వమాయయాక్షీబోమత్తఇవయోభయంకరః ప్రతిభాతిఇవార్థేవేత్యవ్యయం - మధ్వాసవాభ్యాంఆతామ్రలోచనఇవచ - నాగవధూవిమోహనేనచతథాప్రతిభాసంయుక్తమిత్యాహ॥ నేతి॥ అర్హణేపాదార్చనేయస్యపాదయోస్స్పర్శనేన - ధర్షితంమోహితమింద్రియంమనోయాసాం

యాంతామసీంమూర్తింప్రకృతిమాత్మనస్సంకర్షణసంజ్ఞామాత్మసమాధిరూపేణ సన్నిధాప్యైతదభిగృణన్ భవఉపధావతి॥౧౬॥ శంకర॥ ఓంనమోభగవతేవాసుదేవాయసర్వగుణసంఖ్యానాయాఽవ్యక్తాయనమఇతి॥౧౭॥ భజేభజన్యారణపాదపంకజంభగస్యకృత్స్నస్యపరంపరాయణం । భక్తేష్వలంభావితభూతభావనం భవాపహంత్వాంభవభావమీశ్వరం ॥ ౧౮ ॥ నయస్యమాయాగుణచిత్తవృత్తిభిర్నిరీక్షతోహ్యణ్వపిదృష్టిరజ్యతే। ఈశేయథానోఽజితమన్యురంహసాంకస్తంనమన్యేతజిగీషురాత్మనః॥ ౨౦॥ అసద్దృశోయఃప్రతిభాతిమాయయాక్షీబోవమధ్వాసవతామ్రలోచనః । ననాగవధ్వోఽర్హణఈశిరేహ్రియాయత్పాదయోస్స్పర్శనధర్షితేంద్రియాః॥ ౨౧॥ యమాహురస్యస్థితిజన్మసంయమంత్రిభిర్విహీనంయమనంతమృషయః । నవేదసిద్ధార్థమివక్వచిత్ స్థితంభూమండలంమూర్ధసహస్రధామసు ॥ ౨౨॥ యస్యాద్యఆసీద్గుణవిగ్రహోమహాన్విజ్ఞానధిష్ణ్యోభగవానజఃకిల । యత్సంభవోఽహంత్రివృతాస్వతేజసా వైకారికంతామసమైంద్రియంసృజే॥ ౨౩॥ ఏతేవయంయస్యవశేమహాత్మనఃస్థితాశ్శకుంతాఇవసూత్రయంత్రితాః । మహానహంవైకృతతామసేంద్రియాస్సృజామసర్వేయదనుగ్రహాదిదమ్ ॥ ౨౪ ॥ యన్నిర్మితాంకర్హ్యపికర్మపర్వణీంమా

తాః - హ్రియాలజ్జయా-పూజాద్యర్హణేనేశిరేనశేకుః- కస్తంనమన్యేతేతిపూర్వేణైవాన్వయః॥ ౨౧॥ యమితి ॥ యస్యవిశ్వస్యస్థితిజన్మసంయమహేతుంయమాహుః- అతఏవత్రిభిఃస్థిత్యాదిభిః - విహీనంఅనంతంచ - యమాహుః - ఋషయోమంత్రాః- ఛందోనురోధేనదీర్ఘాపాఠేఋకారోదేవమాతాలక్ష్మీః - సాచఋషయశ్చేత్యర్థః- అనంతత్వందర్శయతి మూర్ధసహస్రమేవ- ధామానిస్థానాని- తేషుక్వచిదేకదేశేస్థితంభూమండలం-యేనవేద-సిద్ధార్థంసర్షపమివ-తస్మైనమఇతిచతుర్థేనాన్వయః॥౨౨॥ తత్రజన్మహేతుత్వంమహదాదిద్వారేణప్రపంచయతి॥ యస్యేతి॥ యస్యగుణమయోమహాన్విగ్రహఆసీత్ - విజ్ఞానంసత్త్వంధిష్ణ్యమాశ్రయోయస్యసః - తస్యచిత్తరూపత్వేన సత్త్వప్రధానత్వాత్ సఏవకిలాదిదేవః శ్రీవాసుదేవాభేదవివక్షయా - భగవానజోబ్రహ్మా - యత్సంభవఃయస్మాత్ బ్రహ్మణస్సకాశాత్ సంభూతః అహంరుద్రః-త్రివృతాత్రిగుణేనస్వతేజసావిభూతిరూపేణాహంకారేణ-వైకారికందేవతావర్గం- తామసంభూతవర్గం ఐంద్రియంఇంద్రియవర్గంచసృజామి ॥ ౨౩॥ యతఇతి ॥ కించఏతేవయంమహదాదయః సర్వేయస్యానుగ్రహాదిదంబ్రహ్మాండం సృజామః- కథంభూతాః- యస్యమహాత్మనోవశేస్థితాస్సంతః - యతఃసూత్రేణక్రియాశక్త్యా - యంత్రితాఃప్రోతాశకుంతాఃపక్షిణఇవ- లౌకికేనసూత్రేణవయమిత్యుక్తం- తానేవాహ- మహానహంకారశ్చవైకృతాదయః - పూర్వోక్తావర్గాశ్చ॥ ౨౪॥ స్థితిలయహేతుత్వందర్శయన్ప్రణమతి॥ యదితి॥ యేననిర్మితామేతాంమాయామేవ- అయంజనోఽంజసావేద- నతుతన్నిస్తారయోగముపాయం - కర్హిచిదపివేదేతిస్థితిహేతుత్వందర్శితం- కీదృశీంకర్మాత్మనైవ-పర్వాణిగ్రంథయఃతానినయతిప్రాపయతీతితథాతాం - ప్రళయహేతుత్వమాహ-విలీయతేస్మిన్నితివిలయః- ఉదేత్యస్మాదిత్యుదయః - తస్యాపి

విలయశ్చోదయశ్చాత్మాస్వరూపంయస్యతస్మైనమః॥ ౨౫॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం- సప్తదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా********
శ్లో॥ అష్టాదశేతత్రోఽపిపూర్వాదిక్రమతస్త్రిషు । త్రిషుచోత్తరవర్గేషు సేవ్యసేవకవర్ణనమ్॥ తథేతి॥ భద్రశ్రవా వర్షపతిః- తస్యకులపతయః సేవకముఖ్యాః॥ ౧॥ భద్రశ్రవసఊచురితి॥ ప్రాణభృతఉపధావంతీతివత్- తద్గుణలక్షణయా- తద్యోగాద్గుణిషులింగసమవాయన్యాయేనబహువచనం॥ ౨॥ అహోఇతి ॥ అయంజనోమిషన్నపిపశ్యన్నపి - ఘ్నంతంపింసంతం- నపశ్యతినాలోకయతీతి- భగవద్విచేష్టితమేవ- తచ్చవిచిత్రం - అదర్శనేలింగం- పుత్రంబాలం - పితరంచవృద్ధం- మృతంనిర్హృత్యదగ్ధ్వాస్వయంతదుభయధనైః - జిజీవిషుఃచిరకాలంజీవితుమాకాంక్షమాణస్సన్వర్తతే - జిజీవిషతీతిపాఠాంతరేఽర్థంబోపిరోధఅర్థఇతిమంతవ్యం- కింధర్మాద్యర్థం- న- యహోయతః- అసత్తుచ్ఛంవిషయసుఖంసేవితుంవికర్మపాపసేవధ్యాయన్॥ ౩॥ నన్వవిద్వాన్నపశ్యతి- కిమత్రచిత్రంతత్రాహ॥ వదంతీతి॥ నశ్వరంవదంతిశాస్త్రాణిపశ్యంతిచ సమాధా- హేఅజతథాపిమాయయాముహ్యంతి- ఏతచ్చతవకృత్యంవిచేష్టితంసువిస్మితంఅతిచిత్రం- అతఃశాస్త్రాదిప్రమంవిహాయ-తంత్వామజంనతోఽస్మి॥ ౪॥ ఇదమపరంచిత్రవత్ప్రతీయమానమపి- త్వయినాతిచిత్రమిత్యాహ॥ విశ్వేతి॥ విశ్వోద్భ

యాంజనోఽయంగుణసర్గమోహితః । నవేదనిస్తారణయోగమంజసాతస్మైనమస్తేవిలయోదయాత్మనే॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే॥పంచమస్కంధే-సప్తదశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ తథాచభద్రశ్రవానామధర్మసుతస్తత్కులపతయః పురుషాభద్రాశ్వవర్షే సాక్షాద్భగవతో వాసుదేవస్య ప్రియాంతనుంధర్మమయీంహయశీర్షాభిధానాంపరమేణసమాధినా సన్నిధాప్యేదమభిగృణంతఉపధావంతి॥ ౧॥ భద్రశ్రవసఊచుః॥ ఓంనమోభగవతేధర్మాయాత్మవిశోధనాయనమఇతి॥ ౨॥ అహోవిచిత్రంభగవద్విచేష్టితంఘ్నంతం జనోఽయంహిమిషన్నపశ్యతి । ధ్యాయన్నసద్యర్హివికర్మసేవితుంనిర్హృత్యపుత్రంపితరంజిజీవిషుః ॥ ౩ ॥ వదంతివిశ్వంకవయస్స్మనశ్వరంపశ్యంతిచాధ్యాత్మవిదోవిపశ్చితః। తథాపిముహ్యంతితవాజమాయయాసువిస్మితంకృత్యమజంనతోఽస్మితమ్॥ ౪॥ విశ్వోద్భవస్థాననిరోధకర్మతేహ్యకర్తురంగీకృతమప్యపావృతః । యుక్తంనచిత్రంత్వయికార్యకారణే సర్వాత్మనివ్యతిరిక్తేచవస్తుతః॥ ౫॥ వేదాన్యుగాంతేతమసాతిరస్కృతాన్రసాతలాద్యోనృతురంగవిగ్రహః । ప్రత్యాదదేవైకవయేభియాచతేతస్మైనమస్తేవితథేహితాయ॥ ౬॥ హరివర్షేచాపిభగవాన్నరహరిరూపేణాస్తే-తద్రూపగ్రహణనిమిత్తముత్తరత్రాభిధాస్యే ॥ ౭ ॥ తద్దయితంరూపంమహాపురుషగుణభాజనంమహాభాగవతో దైత్యదానవకులతీర్థీకరణశీలాచరితః - ప్రహ్లాదోఽవ్యవధానానన్యభక్తియోగేన సహతద్వర్షపురుషైరుపాస్తే॥ ౮॥ ఇదంచోదాహరంతి॥ ఓంనమోభగవతేనరసింహాయ-నమస్తేజస్తేజసే- ఆవిరావిర్భవ-వజ్రనఖ - వజ్రదంష్ట్ర-కర్మాశయాన్రంధయరంధయ - నమఉగ్రస్వభావాయ - మహాత్మనే - తమోగ్రసగ్రస- స్వాహా- అభయమభయమాత్మనిభూయిష్ఠాఇతి॥ ౯॥ శ్లో॥ స్వస్త్యస్తువిశ్వస్యఖలః ప్రసీదతాంధ్యాయంతుభూతానిశివంమిథోధియా । మనశ్చభద్రంభజతాదధోక్షజేహ్యావేశ్యతాం నోమతిరప్యహైతుకీ॥

వాదికర్మఅకర్తురపి- అపగతాఆవృత్ఆవరణంయస్మాత్ - తాదృశస్యాపితే- అంగీకృతంవేదేన- త్వయితన్నచిత్రం- యతః-మాయయాసర్వాత్మనికార్యకారణేస్రష్టరి-కర్మయుక్తం- వస్తుతఃసర్వవ్యతిరిక్తేనిరుపాధౌ- అనాద్యతత్వమకర్తృత్వంచయుక్తం॥౫॥పరమేశ్వరత్వేనస్తుత్వా- ప్రస్తుతావతారచరితమాహ॥ వేదానితి॥ తమసాదైత్యరూపేణశంఖాసురేణ - తిరస్కృతాన్అపనీతాన్ - నాచతురంగశ్చనృతురంగౌ-తద్రూపోవిగ్రహోయస్య-కవయేబ్రహ్మణే - తదర్థం - అవితథేహితాయసత్యసంకల్పాయ॥ ౬॥ హరివర్షేతి॥ఉత్తరత్రప్రహ్లాదచరిత్రే॥ ౭॥ తదితిమహాపురుషస్యగుణానాంభాజనంఆశ్రయః - దైత్యదానవకులస్యతీర్థీకరణంశీలమాచరితంచయస్య - ఫలంసంకల్పేనవ్యవధానశూన్యశ్చాసావనన్యశ్చాసౌభక్తియోగః-తేనఉపాస్తేసేవతే॥౮॥ఇదమితి॥ తేజసామపితేజసే - ఆవిరావిఃఅతిప్రకటోభవనిష్పావా - కర్మాశయాన్కర్మవాసనాఃకర్మాశ్రయానితిపాఠేరాగాదీన్ - రంధయనిర్దహ-భూయిష్ఠాభూయాః॥ ౯॥స్వస్తీతి॥ విశ్వస్యస్వస్తిపార్థనేఖలస్యాపిభవేత్ - తచ్చసాధుపీడాంవినానస్యాత్ - అన్యోన్యంమంగళంధ్యాయతాంచభూతానామన్యఘాతంవినానభవేత్- ఇత్యాశంక్యాహ - ఖలఃప్రసీదతాంక్రౌర్యంత్యజతు - భూతానిచమిథశ్శివమేవధ్యాయంతు తేషాంమనశ్చ- భద్రంఉపశమాదికం- భజతు- నోస్మాకంమతి- మతిః - అపిశబ్దాత్భూతానాంచమతిః- అహైతుకీనిష్కా

మాసతీ॥ ౯౦॥మేతి॥ నఃసంగః-క్వాపిమాస్యాత్ - యదికథంచిత్స్యాత్ -తర్హి-అగారాదిషుమాస్యాత్ -కింతుభగవత్ప్రియే ష్వేవఅగారాదిసంగేదోషమాహ॥ యఇతి॥ ఇంద్రియప్రియోగృహోద్యానసక్తః॥ ౧౧॥ భగవత్ప్రియసంగేగుణమాహ॥య దితి॥ యేషాంభగవత్ప్రియాణాం-సంగాల్లబ్ధం- ముకుందవిక్రమంశ్రుతిభిఃశ్రవణాదిభిః - సంస్పృశతాం సేవమానానాం పుంసామన్తర్గతఃఅజః- మానసంమలం-హరతి- కథంభూతంవిక్రమం-నిజమసాధారణం- వీర్యవైభవంప్రభావాతిశయో యస్య- తీర్థంతుగంగాది- ముహుస్సంస్పృశతాం- అంగజంమలంకేవలం-హరతి- నతువాసనా-విముక్తానాం-వైనసేవేతే త్యన్వయః॥ ౧౨॥ మానసమలాపగమఫలమాహ॥యస్యేతి॥ అకించనానిష్కామా-మనశ్శుద్ధాహరేర్భక్తిర్భవతి- తతశ్చత త్ప్రసాదేసతి- సర్వేదేవాఃసర్వైర్గుణైర్ధర్మజ్ఞానాదిభిస్సహ- తత్రసమ్యగాసతేనిత్యంవసంతి- గృహోద్యానసక్తస్యతు- హరి భక్త్యసంభవాత్ - కుతోమహతాంగుణాః- జ్ఞానవైరాగ్యాదయోభవంతి- అసతివిషయేసుఖే- మనోరథేనబహిర్ధావతః ౧౩ ॥ ననుహరివిముఖస్యగృహోద్యానసక్తస్యాపిలోకేమహత్త్వం దృశ్యతేసతినదృశ్యతే తత్త్వపహాసాస్పదమితిస హేతు కమాహ॥ హరిరితి॥ యథాఝషాణాంమీనానాంఈప్సితంతోయమేవాత్మా- తేనవినాజీవనాభావాత్ -మహానతిప్రసిద్ధోఽపి గృహేయదిసజ్జతే- తదా- దంపతీనాంమిథునానాం- శూద్రాదిష్వపిప్రసిద్ధం - వయసేవకేవలంయన్మహత్త్వం- తదే వతస్యభవతినతుజ్ఞానాదినా - మిథునేషుపూజ్యమానేషు- స్త్రీభ్యఃపుంసాంమహత్త్వం - బాలమిథునేభ్యశ్చవృద్ధమిథు

౧౦॥ మాగారదారాత్మజవిత్తబంధుషుసంగోయదిస్యాద్భగవత్ప్రియేషునః । యఃప్రాణవృత్త్యాపరితుష్ట ఆత్మవాన్ సిద్ధ్యత్యదూరాన్నతథేంద్రియప్రియః ॥ ౧౧ ॥ యత్సంగలబ్ధంనిజవీర్యవైభవంతీర్థంముహుస్సం స్పృశతాంహిమానసమ్। హరత్యజోఽంతశ్శ్రుతిభిర్గతోఽంగజంకోవైనసేవేతముకుందవిక్రమమ్॥ ౧౨॥ య స్యాస్తిభక్తిర్భగవత్యకించనాసర్వైర్గుణైస్తత్రసమాసతేసురాః । హరావభక్తస్యకుతోమహద్గుణామ నోరథేనాసతిధావతోబహిః॥ ౧౩॥ హరిర్హిసాక్షాద్భగవాన్శరీరిణా మాత్మాఝషాణామివతోయమీ ప్సితం।హిత్వామహాంస్తంయదిసజ్జతేగృహేతదామహత్త్వంవయసాదంపతీనామ్॥ ౧౪॥ తస్మాద్రజోరాగ విషాదమన్యుమానస్పృహాభయదైన్యాదిమూలమ్ । హిత్వాగృహంసంసృతిచక్రవాళంనృసింహపాదంభజ తాకుతోభయమ్॥ ౧౫॥ గద్య॥ కేతుమాలేభగవాన్ కామదేవస్వరూపేణలక్ష్మ్యాః ప్రియచికీర్షయాప్ర జాపతేర్దుహితౄణాంపుత్రాణాంచతద్వర్షపతీనాంపురుషాయుషాహోరాత్రపరిసంఖ్యానానాం-యా సాంగర్భామహాపురుషమహాస్త్రతేజసోద్వేజితమనసాంవిధ్వస్తావ్యసవస్సంవత్సరాంతేనిపతంతి॥ ౧౬॥ అ తీవసులలితగతివిలాసలసితరుచిరహాసలేశావలోకలీలయా - కించిదుత్తంభితసుందరభ్రూమండలసుభగవ దనారవిందశ్రియారమాంరమయన్నాత్మేంద్రియాణిరమయతే॥ ౧౭॥ తద్భగవతోమాయామయంరూపం పరమసమాధియోగేనరమాదేవీసంవత్సరస్యరాత్రిషుప్రజాపతేర్దుహితృభిరుపేతాహస్సుచతద్భర్తృభిరు పాస్తే॥ ౧౮॥ ఇదంచోదాహరంతి- ఓంహ్రాంహ్రీంహ్రూం ఓంనమోభగవతేహృషీకేశాయసర్వగుణవిశే షవిలక్షితాత్మనే-ఆకూతీనాం-చిత్తానాం-చేతసాంచ- విశేషాణాంచాధిపతయే-షోడశకళాయ-ఛందోమ

నానాంమహత్త్వంయథేత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ యస్మాదేవంతస్మాద్గృహంహిత్వాఅకుతోభయంనృసింహపాదంభజతేత్యాదు రానుపదిశతి॥ తస్మాదితి॥ కీదృశంగృహం- రజస్తృష్ణా-రాగోభినివేశః-రజఆదీనాంమూలంకారణం- అతఏవసంసృతీనాం జన్మమరణాదీనాం- చక్రవాళంమండలమవిచ్ఛేదోయస్మాత్॥ ౧౫॥ కేతుమాలఇతి॥ కేతుమాలేపికామదేవస్వరూపేణఆస్తె ఇతిశేషః- కిమర్థమాస్తేతదాహ- లక్ష్మ్యాఇతి- ప్రజాపతిస్సంవత్సరః॥ శ్రు॥ సంవత్సరోవైప్రజాపతిరితిశ్రుతేః - తస్యదు హితరోరాత్ర్యభిమానిన్యోదేవతాః - పుత్రాఃదివసాభిమానినోదేవాః- తేషాంచప్రియచికీర్షయా - పురుషాయుషాపు రుషవర్షశతేన యాన్యహోరాత్రాణి- తైఃపరిసంఖ్యానంగణనా- యేషాం- షట్త్రింశత్సహస్రాణామిత్యర్థః - యా సాందుహితౄణాంమహాపురుషస్య మహాస్త్రంచక్రంతస్యతేజసా॥ ౧౬॥ అతీవేతి॥ రమాంరమయన్ - స్వీయానీంద్రి యాణి- రమయతేకేనసాధనేనరమయన్- తదాహ- అతీవసులలితయాగత్యా- యోవిలాసస్తేనవిలసితః- రుచిరోహాసలే శోమందస్మితం- తత్సహితోవలోకఏవలీలా- తయాకించిదుత్తంభితముత్తుంగితం- సుందరంయత్ భ్రూమండలం-తేనసుభ గంవదనారవిందం- తస్యశ్రియా॥ ౧౭॥ తదితి॥ తద్భర్తృభిర్దివసాధిష్ఠాతృభిరుపేతా॥ ౧౮॥ ఇదమితి॥ సర్వైర్గుణవిశేషైః శ్రేష్ఠవస్తుభిర్విలక్షితోలక్షీకృతఆత్మాయస్య ఆకూతీనాంక్రియాణాం - చిత్తీనాంజ్ఞానానాం చేతసాంసంకల్పాధ్యవ

సాయాదీనాం- విశేషాణాంతత్తద్విషయాణాం- షోడశకళాఅంశాః - ఏకాదశేంద్రియపంచవిషయలక్షణాయచ్ఛందోమయాయవేదోక్తకర్మప్రాప్యాయ- అన్నమయాయ- అన్నాద్యుపభోగ్యత్వాత్- అమృతమయాయ పరమానందవికారత్వాత్- సర్వమయాయసర్వవిషయత్వాత్- సహసే-ఓజసే- బలాయ- తద్ధేతుత్వాత్- ఏవంవిధాయకాంతాయకామాయఉభయత్రమనసావచసా ॥ ౧౯ ॥ స్త్రీత్వాత్- మేనైవత్వత్సేవకత్వాదహంకృతార్థాస్మి - అన్యకామనయాతుత్వామర్చయంత్యోనపరిపూర్ణ మనోరథస్స్యురిత్యాహ ॥ స్త్రియఇతి ॥ స్వతఏవ హృషీకాణామీశ్వరం పతింసంతంత్వామారాధ్య - యాఃస్త్రియోన్యంపతింప్రార్థయంతే - పతికామానాం హికామారాధనం వ్రతేషుప్రసిద్ధం-తాసామపత్యాదిని- తేపతయోనపాతుంశక్తాః॥ ౨౦॥ అతస్తేపతయఏవనభవంతీత్యాహ॥ సవాఇతి॥ సత్వైవంభూతఃపతిఃభవానేకఏవనాన్యః - యోభవానాత్మలాభాత్పరమన్యదధికంనమన్యతే - ఇతరథాఅన్యాధీనసుఖస్యఅస్వతంత్రతా - స్వతంత్రనానాత్వేమండలేశ్వరాణా మివమిథోభయంస్యాదిత్యర్థః॥ ౨౧॥ కించనిష్కామభజనే అప్రార్థితాఏవసర్వేకామాభవంతి-సకామభజనేతు- కామితమాత్రమనిత్యంచేత్యాహ॥ యేతి॥ యాస్త్రీ- తస్యఉక్తలక్షణస్య తే- పాదసరోరుహస్యార్హణంపూజామేవకామయేత్- నఫలాంతరం- సాఅఖిలేషుకామేషులంపటా- సర్వాన్- కామాన్ప్రాప్నోతీత్యర్థః ఈప్సితమీప్సితఃఫలాంతరమాప్తుమపేక్షితస్సన్ - అర్చితశ్చేత్తర్హి- తదైవేకం- రాసిదదాసి- కించ-యద్యతఃఫలభోగాద

యాయ- అన్నమయాయ- అమృతమయాయ- సర్వమయాయ-సహసే- ఓజసే-బలాయ- కాన్తాయ-కామాయనమస్తే-ఉభయత్రభూయాదితి॥ ౧౯॥ శ్లో॥ స్త్రియోవ్రతైస్త్వాం హృషీకేశ్వరంస్వతో హ్యారాధ్యలోకేపతిమాశాసతేన్యమ్ । తాసాంనతేవైపరిపాంత్యపత్యం ప్రియంధనాయూంషియతోఽస్వతంత్రాః॥ ౨౦॥ సవైపతిస్స్యాదకుతోభయస్స్వయంసమంతతఃపాతిభయాతురంజనమ్ । సఏకఏవేతరథామిథోభయంనైవాత్మలాభాదధిమన్యతేపరమ్ ॥ ౨౧ ॥ యాతస్యతేపాదసరోరుహార్హణంనకామయేత్సాఖిలకామలంపటా। తదేవరాసీప్సితమీప్సితోర్చితోయద్భగ్నయాచ్ఞాభగవన్ప్రతప్యతే॥౨౨॥ మత్ప్రాప్తయేజేశసురాదయఃప్రభోతప్యంతఉగ్రంతపఐంద్రియేధియః । ఋతేభవత్పాదపరాయణాన్నమాంవిందంత్యహంత్వద్ధృదయాయతోజితః ॥ ౨౩ ॥ సత్వంమమాప్యచ్యుతశీర్ష్ణి వందితంకరాంబుజంయత్త్వదధాయిసాత్వతామ్। బిభర్షిమాంలక్ష్మవరేణ్యమాయయాక ఈశ్వరస్యేహితమూహితుంవిభుః॥ ౨౪॥మూ॥ రమ్యకేపిభగవతః ప్రియతమంమాత్స్యమవతారరూపం తద్వర్షపురుషస్య మనోఃప్రాక్ప్రదర్శితం - ఇదానీమపిమహతాభక్తియోగేనారాధయతి - ఇదంచోదాహరంతి- ఓంనమోభగవతేముఖ్యతమాయనమస్సత్త్వాయప్రాణాయౌజసేసహసేబలాయమహామత్స్యాయనమఇతి॥ ౨౫॥ శ్లో॥ అంతర్బహిశ్చాఖిలలోకపాలకైరదృష్టరూపోవిచరస్యురుస్వనః । సఈశ్వరస్త్వంయఇదంవశేన యన్నామ్నాయథా దారుమయీంనరస్త్రియం॥ ౨౬॥ యంలోకపాలాఃకిలమత్సరజ్వరాహిత్వాయతంతోపిపృథక్సమేత్యచ। పాతుంనశేకు

సంతరంభగ్నయాచ్ఞయాచితోర్థోయస్యాస్సా - ప్రతప్యతేదుఃఖంప్రాప్నోతి- తదేవరాసినతునిత్యం॥ ౨౨॥ ననుమమారాధనే- కుతస్సర్వకామప్రాప్తిః-త్వమేవహికామాధిభిస్సేవ్యసే- అతఆహ॥మదితి॥మత్ప్రాప్తయే-బ్రహ్మాదయస్తపస్తప్యంతేతుర్యం తేకథంభూతాఃఐంద్రియేసుఖేధీర్యేషాం- అలుబ్ధమానసః- తథాపిభవత్పాదపరాయణాదృతే- మాంనవిందంతిమత్కటాక్షవిలసితా విభూతీర్నలభంతఇత్యర్థః - యతఃత్వయ్యేవమద్ధృదయంయస్యాస్సా - అహంత్వత్పరతంత్రత్వాత్త్వదనువర్తినమేవవిలోకయామినాన్యమిత్యర్థః॥ ౨౩॥ ఇదానీంమత్కృపాంప్రార్థయతే॥ సత్వమితి॥ యద్భుజసంవినానకశ్చిత్పురుషార్థః సత్వం- త్వదితి- త్వయా- యత్కరాంబుజం- సాత్వతాంభక్తానాం- శీర్ష్ణిఅధాయికృపయాన్యస్తం- తన్మమాపిశీర్ష్ణినిధేహీతిశేషః- కథంభూతం- వందితంసర్వకామవర్షిత్వేనసద్భిఃస్తుతం - నచమయితవానాదరః-యతః- హేవరేణ్యమాంవక్షసిలక్ష్మబిభర్షి - అహోవిచిత్రమేతత్- మయికేవలమాదరమాత్రం భక్తేషుతుపరమకృపా- అతఈశ్వరస్యతవ- యత్ మాయయాఈహితం-తత్కోవితర్కయితుంసమర్థః॥ ౨౪॥రమ్యకఇతి॥ సత్త్వాయసత్త్వప్రధానాయ- ముఖ్యతమాయ-ప్రాణాయసూత్రాత్మనే॥ ౨౫॥ అంతరితి॥ ఉరుఃస్వనో వేదాత్మకో నాదోయస్యయఃఇదంవిశ్వం - బ్రాహ్మణాదినామ్నావిధినిషేధాలంబనభూతేన- వశేలనయత్ నియమితవాన్- సఃత్వమీశ్వరః॥ తథాచశ్రుతిః॥ తస్యవాక్తంతిర్నామానిదామానీతి ॥ ౨౬ ॥ నన్వింద్రాదయోవశంనయంతి - లోకపాలత్వాత్కుతోహంతి

త్రాహి॥ యమితి॥ మత్సర ఏవ జ్వరో యేషాం తే- యం హిత్వా ద్విపదశ్చతుష్పదః-సరీసృపం జంగమం- స్థాస్ను స్థావరంచ- యదత్ర దృశ్యతే - తత్కించిదపి పాతుం న శక్తాః సత్త్వమేవ ప్రాణరూపేణ పాలక ఈశ్వరశ్చేత్యర్థః॥ తథాచ శ్రుతిః ॥ తా అహింసంతాహ ముద్ధమస్మ్యహముక్తమస్మీత్యాది॥ ౨౭॥ అవతారచరితమాహ॥ భవానితి॥ భవాన్-ఇమాం క్షోణీం- మయా మనునా సహ- మత్స్యహితాం ధృత్వేత్యధ్యాహారః - ఊర్మిమాలావతి ప్రళయార్ణవే - ఓజసా ఉరుక్రమ త్వైవిచరతి - యద్వా పాతుమిత్యస్యానుషంగః- క్షోణీం పాతుం క్రమతే ఉత్సహత ఇత్యర్థః- యతః అజః కీదృశీం- ఓషధీనాం వీరుధాంచ నిధి మాశ్రయభూతాం-తస్మై తే నమః-జగతో యః ప్రాణగణస్తస్యాత్మనే నియంత్రే॥ ౨౮॥ హిరణ్మయ ఇతి॥ తత్ప్రియతమాం తాం ప్రియతమాం అకూపారాయ కూర్మాయ - సర్వైః సంపూర్ణైః సత్త్వగుణో విశేషణం యస్య - న ఉపలక్షితం స్థానం యస్య వారిచరత్వాత్- వర్ష్మణా వర్ష్మ యస్య-కాలానవచ్ఛిన్నాయ - భూమ్నే సర్వగతాయ - అవస్థానాయ ఆధారాయ నమః॥ ౨౯॥ యదితి॥ నిజమాయయా అర్పితం ప్రకాశితమేతదర్థస్వరూపం- దృశ్యం పృథివ్యాదియస్య స్వరూపం- యతః పృథక్ నాస్తి - కథంభూతం బహుభిః రూపితం నిరూపితం యస్య చ సంఖ్యా నాస్తి కుతః-అయథా మిథ్యైవోపలంభనాత్ - నహి మరీచిజలమేతావదితి సంఖ్యాతుం శక్యతే - అవ్యపదేశరూపిణే అనిరుక్త ప్రపంచాకారాయ॥ ౩౦॥ బహురూపత్వం దర్శయన్

ర్ద్విపదశ్చతుష్పదస్సరీసృపం స్థాస్నుయదత్ర దృశ్యతే॥ ౨౭॥ భవాన్ యుగాంతార్ణవ ఊర్మిమాలిని క్షోణీమిమామోషధివీరుధాం నిధిం । మయా సహోరుక్రమతే జ ఓజసా తస్మై జగత్ప్రాణగణాత్మనే నమః॥ ౨౮॥ చూ॥ హిరణ్మయే తు భగవాన్నివసతి కూర్మతనుం బిభ్రాణస్తస్య తత్ప్రియతమాం తనుమర్యమా సహ తద్వర్ష పురుషైః పితృగణాధిపతిరుపధావతి- మంత్రమిమంచానుజపతి॥ ఓం నమో భగవతే-అకూపారాయ- సర్వసత్త్వగుణవిశేషణాయ । నోపలక్షితస్థానాయ నమో వర్ష్మణే నమో భూమ్నే నమోఽవస్థానాయ నమస్తే- ఇతి॥ ౨౯॥ యద్రూపమేతన్నిజమాయయార్పితమర్థస్వరూపం బహురూపరూపితం। సంఖ్యా న యస్యాస్త్యయథోపలంభనాత్తస్మై నమస్తేఽవ్యపదేశరూపిణే॥ ౩౦॥ జరాయుజం స్వేదజమండజోద్భిజ్జం చరాచరం దేవర్షిపితృభూతమైంద్రియం । ద్యౌః ఖం క్షితిశ్శైలసరిత్సముద్రా ద్వీపగ్రహర్క్షేత్యభిధేయ ఏకః ॥ ౩౧॥ యస్మిన్నసంఖ్యేయవిశేషనామరూపాకృతౌ కవిభిః కల్పితేయం - సంఖ్యా యయా తత్త్వదృశాపనీయతే తస్మై నమస్సాంఖ్యనిదర్శనాయ॥ ౩౨॥ చూ॥ ఉత్తరేషు కురుషు-భగవాన్ యజ్ఞపురుషః కృతవరాహరూప ఆస్తే తంతు దేవీ హ్యేషా భూస్సహ కురుభిరస్ఖలితభక్తియోగేనోపధావతి- ఇమాంచ పరముపనిషదమావర్తయతి। ఓం నమో భగవతే మంత్రతత్త్వలింగాయ-యజ్ఞక్రతవే- మహాధ్వరావయవాయ-మహాపురుషాయ నమః- కర్మశుక్లాయ- త్రియుగాయ-గుణాయ నమస్తే-ఇతి॥ ౩౩॥ శ్లో॥ యస్య స్వరూపం కవయో విపశ్చితో గుణేషు దారుష్వివ జాతవేదసం - మథ్నంతి మథ్నా మనసా దిదృక్షవో గూఢం క్రియార్థైర్నమ ఈరితాత్మనే ॥ ౩౪ ॥ ద్రవ్యక్రియా హేత్వయనేశకర్తృభిర్మాయాగుణైర్వస్తు నిరీక్షితాత్మనే।

తస్యైవేశ్వరాద వ్యతిరేకమాహ॥ జరాయుజమితి॥ ద్వీపగ్రహర్క్షేత్యభిధేయస్త్వమేవైకః- న త్వద్వ్యతిరిక్తోఽస్తి॥ శ్రు॥ సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేత్యాది శ్రుతేరిత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ సప్రపంచతామనూద్య తన్నిరాసేన ప్రణమతి॥ యస్మిన్నితి ॥ అసంఖ్యేయాః అనంతాః విశేషా యేషాం తాని- నామాని రూపాణ్యాకృతయశ్చ యస్య-తాదృశే యస్మిన్ త్వయి- కపిభిః కపిలాదిభిః- ఇయంచతుర్వింశత్యాదిసంఖ్యా కల్పితా సతీ-యయా తత్త్వదృశా యేన తత్త్వజ్ఞానేన- అపనీయతే తస్మై తే- సాంఖ్యసిద్ధాంతరూపాయ నమః- పరమార్థరూపాయేతి వా॥ ౩౨॥ ఉత్తరేష్వితి ఏషా భూరుపధావతీత్యన్వయః మంత్రైర్నిస్తత్త్వైః నలింగ్యత ఇతి తథా తస్మై- యజ్ఞాః అయూపాః- క్రతవః సయూపాః-తద్రూపాయ- అత ఏవ- మహాంతః అధ్వరాః అవయవభూతా యస్య- కర్మణా శుక్లాయ శుద్ధాయ - యజ్ఞాధిష్ఠాత్రే- త్రియుగాయ కృతయుగే యజ్ఞాభావాత్ - యద్వా-కలియుగే ఛన్నత్వాత్ ॥ ౩౩ ॥ యస్యేతి॥ కవయో విద్వాంసః-విపశ్చితో నిపుణాః- గుణేషు దేహేంద్రియాదిషు - మథ్నంతి విచిన్వంతి- మథ్నా వివేకసాధనేన - మనసా క్రియార్థైః కర్మభిస్తత్ఫలైశ్చ - గూఢం అప్రకాశమానం దిదృక్షవః - ఏవం మథనేన ఈరితః ప్రకటితః ఆత్మా స్వరూపం యస్య తస్మై నమః॥ ౩౪॥ మథనమేవ దర్శయన్నాహ ॥ ద్రవ్యేతి॥ ద్రవ్యం విషయః- క్రియా ఇంద్రియవ్యాపారః- హేతుర్దేవతా - అయనం దేహః ఈశః కాలః కర్తా అహంకారః- ఏతైర్మాయాగుణైః-కార్యైరుపలక్ష

నైః- వస్తు తేన నిరీక్షితోఽయ ఆత్మా తస్మై - అన్వీక్షయా విచారేణ- అంగైర్యమనియమాదిభిః - అతిశయాత్మా నిశ్చయవత్యా బుద్ధిర్యేషాం తైః- నిరస్తా మాయా నిమిత్తా ఆకృతిర్యస్మాత్ తస్మై ॥ ౩౫॥ తదేవం నిర్గుణరూపేణ నత్వా- పరమేశ్వరరూపేణ ప్రణమతి ॥ కరోతీతి ॥ యస్యేక్షితుర్జీవార్థమీప్సితం అత్యంతానిచ్ఛాయా మీక్షణాయోగాత్- స్వార్థం తు నేప్సితం విశ్వస్థిత్యాది స్వగుణైర్మాయా కరోతి - తస్యాః జడత్వేపీశ్వర సన్నిధానాత్ ప్రవృత్తిం దృష్టాంతేనాహ - యథా అయః లోహం గ్రావ్ణః అయస్కాంతాన్నిమిత్తాత్ భ్రమతి - తదాశ్రయం తదభిముఖం సత్ - గుణానాం కర్మణాం జీవాదృష్టానాం చ సాక్షిణే తస్మై- నమః॥ ౩౬॥ అవతారచరితమాహ॥ ప్రమథ్యేతి॥ యో జగతామాదిః కారణభూతః- సూకరః మాం పృథ్వీం అగ్రదంష్ట్రే నిదంష్ట్రాగ్రే కృత్వా - రసాతలాదారభ్య ఉదన్వతః ప్రళయార్ణవాత్ - ఇభో గజ ఇవ నిరగాత్ - తతశ్చ - ప్రతివారణం ప్రతిగజతుల్యం - దైత్యం ప్రమథ్య - యః క్రీడన్ స్థితః- తం ప్రభుం ప్రణతాస్మీత్యన్వయః॥ ౩౭॥ ✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - అష్టాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఊనవింశే కింపురుషే భారతే చోపవర్ణ్యతే । సేవ్యసేవకథా వర్షభారతస్య శ్రియ ఏవ చ॥ కింపురుష ఇతి॥ భర్తా చాస్య భగవాంశ్చ తస్య కథాం - ఆర్యాణాం లక్షణాని- శీలం - వ్రతం చ యస్మిన్- ఉపశిక్షితాత్మనే సంయతచిత్తాయ- ఉపాసితో సుస్మృతో లోకో యేన- సాధువాదః సాధుత్వప్రసిద్ధిః - తస్య నికర్షణాయ - నికషాశ్మవన్నిర్ధారణస్థానాయ పరమసీమ్న ఇత్యర్థః॥

అన్వీక్షయాంగాతిశయాత్మబుద్ధిభిర్నిరస్తమాయాకృతయే నమో నమః ॥ ౩౫ ॥ కరోతి విశ్వస్థితిసంయమోదయం యస్యేప్సితం నేప్సితమీక్షితుర్గుణైః । మాయా యథాయో భ్రమతే తదాశ్రయం గ్రావ్ణో నమస్తే గుణకర్మసాక్షిణే॥ ౩౬॥ ప్రమథ్య దైత్యం ప్రతివారణం మృధే యో మాం రసాయా జగదాదిసూకరః । కృత్వాగ్రదంష్ట్రే నిరగాదుదన్వతః క్రీడన్నివేభః ప్రణతోఽస్మి తం విభుమ్॥ ౩౭

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- పంచమస్కంధే- అష్టాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ కింపురుషే వర్షే భగవంతమాదిపురుషం లక్ష్మణాగ్రజం సీతాభిరామం రామం తచ్చరణసన్నికర్షాభిరతః పరమభాగవతో హనూమాన్ సహ కింపురుషైరవిరతభక్తిరుపాస్తే- ఆర్ష్టిషేణేన సహ గంధర్వైరనుగీయమానాం పరమకల్యాణీం భర్తృభగవత్కథాం సంశృణోతి స్వయం చేదం గాయతి ॥ ఓం నమో భగవతే- ఉత్తమశ్లోకాయ- నమ ఆర్యలక్షణశీలవ్రతాయ- నమ ఉపశిక్షితాత్మనే - నమ ఉపాసితలోకాయ - నమస్సాధువాదనికషణాయ నమో బ్రహ్మణ్యదేవాయ- మహాపురుషాయ- మహారాజాయ నమ ఇతి॥ ౧॥ శ్లో ॥ యత్తద్విశుద్ధానుభవైకమాత్రం స్వతేజసా ధ్వస్తగుణవ్యవస్థం। ప్రత్యక్ప్రశాంతం సుధియోపలంభనం హ్యనామరూపం నిరహం ప్రపద్యే॥ ౨॥ మర్త్యావతారస్త్విహ మర్త్యశిక్షణం రక్షోవధాయైవ న కేవలం విభోః । కుతోఽన్యథా స్యాద్రమతః స్వ ఆత్మన్ సీతాకృతాని వ్యసనానీశ్వరస్య॥ ౩॥ న వై స ఆత్మాత్మవతాం సుహృత్తమః సక్తస్త్రిలోక్యాం భగవాన్వాసుదేవః । న స్త్రీకృతం కశ్మలమశ్నువీత న లక్ష్మణం చాపి విహాతుమర్హతి॥ ౪॥

ర్థః॥ ౧॥ శ్రీరామం పరమార్థరూపేణ ప్రణమతి॥ యదితి॥ యదేకం వేదాంతేషు ప్రసిద్ధం తత్త్వం తత్ప్రపద్యే- కథంభూతం- విశుద్ధశ్చాసావనుభవశ్చ- స ఏవ మాత్రా స్వరూపం యస్య- విశుద్ధత్వే హేతుః- ప్రశాంతం- తత్రాపి హేతుః- స్వతేజసా- స్వరూపప్రకాశేన- ధ్వస్తా గుణానాం వివిధా జాగ్రదాద్యవస్థా యస్మిన్ - అనుభవమాత్రత్వే హేతుః- ప్రత్యక్ దృశ్యాదన్యత్- తతః- అనామరూపం- నను వస్తుత ఏవంభూతస్యాపి జీవస్యోక్తసర్వవిపర్యయో దృశ్యతే- తత్రాహ- నిరహం అహంకారాభావాత్ - న తథా వైపరీత్యమిత్యర్థః - నను శ్రీరామస్వరూపం నైవం ప్రతీయతే- తత్రాహ- సుధియా పుంసా ఉపలభ్యత ఇత్యుపలంభనం- శుద్ధచిత్తేన బ్రహ్మత్వే నైవోపలభ్యత ఇత్యర్థః॥ ౨॥ కథం తర్హి దశరథపుత్రత్వం తత్రాహ॥ మర్త్యేతి॥ విభోర్మర్త్యావతారస్తు రక్షసో రావణస్య వధాయైవ- న తస్య మనుష్యాదన్యతః అవధ్యత్వాత్ -కిం త్వపి సంసారే స్త్రీసంగాది కృతం దుఃఖం దుర్వారమితి- మర్త్యానాం శిక్షణం చ శిక్షార్థమపీత్యర్థః- అన్యథా- స్వే స్వరూపే రమమాణస్య- జగదాత్మనః- సీతావిరహకృతాని వ్యసనానీతి- కుతస్స్యాత్॥ ౩॥ విషయాసక్త్యభావేన వ్యసనానర్హత్వముపపాదయతి॥ నవా ఇతి॥ స వై భగవాన్ త్రిలోక్యాం క్వాపి న సక్తః - యత ఆత్మవతాం ధీరాణామాత్మా సుహృత్తమశ్చ అతో న స్త్రీకృతం మోహం ప్రాప్నుయాత్ - న లక్ష్మణం చేతి దేవదూతేన శ్రీరామమామంత్రయతా విజ్ఞాపితం - ఆవయోర్గోష్ఠీం కుర్వతో యో ఆగచ్ఛతి స త్వయా వధ్య ఇతి - తత్రైవ ద్వారి స్థితం లక్ష్మణం దుర్వాససం సమాగతం విజ్ఞాపయితుం ప్రవిష్టం

హంతుముద్యతోపి వసిష్ఠవాక్యాత్తత్యాజ - తచ్చనయుజ్యతేత్యర్థః॥ ౪॥ అతశ్శ్రీరామఏవసర్వైస్సేవ్యఇతివక్తుంనతస్యతోష హేతుఃసత్కులజన్మాది-కింతుభక్తిరేవేత్యాహ॥ నజన్మేతి॥ మహతఃపురుషాజ్జన్మ - మహతశ్శ్రీరామస్యేతివా- సౌభగంసౌ న్దర్యం - ఆకృతిఃజాతిః - యద్యస్మాత్- తైర్జన్మాదిభిః విసృష్టాన్ త్యక్తానపినోవనచరాన్- బతఆహో- లక్ష్మణస్యాగ్రజోపి సఖిత్వేకృతవాన్॥ ౫॥ సురఇతి॥ తస్మాత్-సురోవాఅన్యోవా- యఃకోపి- శ్రీరామమేవసర్వప్రకారేణభజేత్- సుకృతజ్ఞం అల్పీయసీభజనేబహుమానినం- యఉత్తరాన్కోసలాన్అయోధ్యావాసినః- దివంస్వర్గమనయత్॥ ౬॥ భారతేపీతి॥ ఉ పచితైర్ధర్మాదిభిరాత్మాఉపలభ్యతేయేనతత్తపశ్చరతి - తత్ర- ఉపశమఃఇంద్రియాణాంసంయమః- ఉపరమోనిరహంకా రతా-ఆత్మవతామనుగ్రహాయ-నస్వార్థం-ఈశ్వరత్వాత్॥ ౭॥ తమితి॥ భగవదనుభావఉపవర్ణ్యతేయేనపాంచరాత్రేణ- తత్సావర్ణేఃమనోః-ఉపదేక్ష్యమాణః-ఉపదేశందాస్యమానః ఉపసరతిసేవతే॥ ౮॥ఇదమితి॥ ఉపరతానాత్మ్యాయనిరహం కారాయ॥ ౯॥౧౦॥కర్తేతి॥అసక్తశ్చాసౌవివిక్తసాక్షీచతస్మైనమః- అసక్తత్వందర్శయతి- అస్యవిశ్వస్యసర్గాదిషుకర్తాపి యోనబధ్యతేఅహంకర్తేతినమన్యతే - వివిక్తత్వమాహ- దేహగతోపి- దైహికైః క్షుత్పిపాసాదిభిర్యోనహన్యతే నాభి హంతుమర్హతి॥ ౪॥ నజన్మనూనంమహతోనసౌభగంనచాపిబుద్ధిర్నాకృతిస్తోషహేతుః। తైర్యద్విసృష్టానపి నోవనౌకసశ్చకారసఖ్యేబతలక్ష్మణాగ్రజః॥ ౫॥ సురోసురోవాథనరోథవానరఃసర్వాత్మనాయస్సుకృతజ్ఞ ముత్తమమ్ । భజేతరామంమనుజాకృతింహరింయ ఉత్తరాననయత్కోసలాన్దివమ్॥ ౬॥ చూ॥ భారతే పివర్షేభగవాన్ నారాయణాఖ్యఆకల్పాంతముపచిత ధర్మజ్ఞానవైరాగ్యైశ్వర్యోపశమోపరమమా త్మోపలంభనమనుగ్రహాయాత్మవతామనుకంపయాతపోవ్యక్తగతిశ్చరతి॥ ౭॥ తంభగవాన్నారదోవర్ణాశ్ర మవతీభిర్భారతీభిః ప్రజాభిర్భగవత్ప్రోక్తాభ్యాంసాంఖ్యయోగాభ్యాం భగవదనుభావోపవర్ణనంసావర్ణేరుప దేక్ష్యమాణఃపరమభక్తియోగేనోపసరతి॥ ౮॥ ఇదంచాపిగృణాతి-ఓంనమోభగవతే - ఉపశమశీలాయ- ఉపరతానాత్మ్యాయ - నమోకించనవిత్తాయ- ఋషిఋషభాయ - నారాయణాయ- పరమహంసాయ పరమగురవే- ఆత్మారామాధిపతయే- నమోనమఇతి॥౯॥ గాయతిచేదం॥ ౧౦॥శ్లో॥ కర్తాస్యసర్గాదిషుయో నబధ్యతేనహన్యతే దేహగతోపిదైహికైః । ద్రష్టుర్నదృగ్యస్య గుణైర్విదూష్యతే తస్మైనమో సక్తవివి క్తసాక్షిణే॥ ౧౧॥ఇదంహియోగేశ్వరయోగనైపుణంహిరణ్యగర్భోభగవాన్జగాదయత్ । యదంతకా లేత్వయినిర్గుణేమనోభక్త్యాదధీతోజ్ఝితదుష్కలేబరః॥ ౧౨॥ యథైహికాముష్మికకామలంపటస్సుతేషు దారేషుధనేషుచింతయన్ । శంకేతవిద్వాన్కుకలేబరాత్యయాద్యస్తస్యయత్నశ్శ్రమఏవకేవలమ్॥ ౧౩॥ తన్నః ప్రభోత్వంకుకలేబరార్పితాంత్వన్మాయయాహంమమతామధోక్షజ । భింద్యామయేనాశువయం సుదుర్భిదాంవిధేహియోగంత్వయినస్స్వభావజమ్॥ ౧౪॥చూ॥ భారతేప్యస్మిన్వర్షేసరిచ్ఛైలాస్సంతిబ హవః - మలయోమంగళప్రస్థోమైనాకస్త్రికూటఋషభఃకూటకః కోల్లకస్సహ్యోవేదగిరి ఋశ్యమూక శ్శ్రీశైలోవేంకటో మహేంద్రో వారిధరోవింధ్య శ్శుక్తిమానృక్షగిరిః పారియాత్రోద్రోణశ్చిత్ర కూటో గోవర్ధనోరైవతకఃకకుభోనీలఃకాకముఖఇంద్రకీలోరామగిరిరితిచ - అన్యేచశతసహస్రశైలాః తేషాంని తంబప్రభవానదానద్యశ్చ సంత్యసంఖ్యాతాః॥ ౧౫ ॥ ఏతాసామపోభారత్యః ప్రజానామభిరేవపునంతి భూయతే- సాక్షిత్వమాహ- యస్యద్రష్టురపిసతోదృష్టిః- గుణైర్దృశ్యైర్నదూష్యతేనవిక్రియతే॥ ౧౧॥ యోగకౌశలంని రూపయన్- యోగంప్రార్థయతే-త్రిభిః॥ ఇదమితి॥ హేయోగేశ్వర-హిరణ్యగర్భః-యద్యోగనైపుణంజగాద- ఇదమేతద్ధి జన్మప్రభృతిభక్త్యా - అంతకాలేపిపుమాన్త్వయిమనోధారయేదితియత్ - కథంభూతస్సన్-ఉజ్ఝితందుష్కలేబరంతదభి మానోయేన॥ ౧౨॥ అన్యథాతస్యశాస్త్రాభ్యాసశ్రమోవ్యర్థఇత్యాహ॥ యథేతి॥ ఐహికాముష్మికకామేషులంపటోమూర్ఖః సుతాదిషుయోగక్షేమంచింతయన్ - కుత్సితస్యకలేబరస్యాత్యయాత్ మృత్యోశ్శంకేత - తథావిద్వానపిసన్ యఃశంకేత తస్యయత్నఃశ్రమఏవ॥ ౧౩ ॥ తదితి॥ యస్మాద్విదుషోపీయమేవదశా - తత్తస్మాత్- హేప్రభోఅధోక్షజ- త్వమేవనోయో గంవిధేహి- కీదృశం- త్వయిస్వభావజంసహజవాసనారూపంయేనయోగేన - వయంత్వన్మాయయా - నఃకుకలేబరేఅర్పి తాం-అహంమమతాం- శీఘ్రం-భింద్యామత్యజేమ- సుదుర్భిదాండపాయాంతరైః సర్వథాత్యక్తుమశక్యామ్ ॥ ౧౪ ॥ భా రతేపీతి॥ ఇళావృతవదస్మిన్నపివర్షే- సరితఃశైలాశ్చసంతి- నితంబప్రభవాః తేభ్యస్సంభూతాః ॥ ౧౫॥ ఏతాసామితి॥

ఆత్మనాచ దేహేనావ్యుపస్పృశంతి॥ ౧౭॥ అస్మిన్నితి॥ లబ్ధంజన్మనైస్తైఃపురుషైః- సాత్త్వికాదినాస్వకృతేనకర్మణాశాది వ్యాదిగతయఆత్మనోవిధీయంతేసాధ్యంతేహి - యస్మాత్ సర్వాఏవగతయఃకర్మానుసారేణసర్వేషాంభవంతి - యస్యవ ర్ణస్యయద్విధానం మోక్షప్రకారః - సన్న్యాసగృహస్థత్వాది-తదనతిక్రమేణాస్మిన్నేవవర్షేనృణామపవర్గశ్చభవతిప తచ్ఛకర్మాదిబహుసాధనసంభవాభిప్రాయేణోక్తం - నత్వన్యత్రాపవర్గాభావేతాత్పర్యం ॥ సూ॥ తదుపర్యపిబాద రాయణస్సంభవాదితి- దేవానామపిమోక్షస్యబాదరాయణేనసూచితత్వాత్ ॥ అపవర్గస్వరూపమాహ॥ యఇతి॥ అ నాత్మ్యే- ఆత్మనిభవమాత్మ్యంరాగాది- తద్రహితే- అనిరుక్తేవాచామగోచరే అనిలయనేఅనాధారే - అనన్యనిమిత్తఃఅ హైతుకోభక్తియోగఏవలక్షణంస్వరూపంయస్య- కథంభవతి- నానాగతీనాంనిమిత్తఃయోవిద్యాగ్రంథిః - తస్యరంధనం దహనం- తద్ద్వారేణ- మహాపురుషపురుషాః విష్ణుభక్తాస్తైఃప్రకృష్టఃసంగోయోగోయథాభవతితథా ॥ ౧౮ ॥ అహో ఇతి॥ ఏతదేవమానుష్యమేవ- సర్వపురుషార్థసాధనంగాయంతి- అమీషాంఏభిఃఉతస్విత్-అథవా- స్వయమేవసాధనంవినై వ- హరిరేషాంప్రసన్నఏభూత్- ఏవంభూతస్యధర్మస్యదుష్కరత్వాత్ - భారతాజిరేభారతాంగణే- నఃకేవలంస్పృ హైవయత్ తన్ముకుందసేవోపయోగిన్నృషుజన్మనైర్లబ్ధమ్ ॥ ౧౯ ॥ స్పృహామేవాహసప్తభిః॥ కిమితి॥ దుష్కరైఃక్రత్వాది

నామాత్మనాచోపస్పృశంతి చంద్రవటాతామ్రపర్ణీఅవటోదాకృతమాలావైహాయసీ కావేరీవేణీపయ స్వినీపయోదాశర్కరావర్తాతుంగభద్రా కృష్ణవేణీభీమరథీగోదావరీ నిర్వింధ్యాపయోష్ణీతాపీరేవాశి లాసురసానర్మదాచర్మణ్వతీసింధుశ్శోణశ్చనదాః - మహానదీవేదస్మృతిర్ఋషికుల్యాత్రిసామాకౌశికీమందా కినీయమునాసరస్వతీ దృషద్వతీగోమతీ సరయూరోఘవతీసుషమాశతద్రుశ్చంద్రభాగామరుద్వృధావిత స్తాఅసిక్నీవిశ్వేతిమహానద్యః॥ ౧౭॥ అస్మిన్నేవవర్షేపురుషైర్లబ్ధజన్మభిశ్శుక్లలోహితకృష్ణవర్ణేన ప్రార బ్ధేనకర్మణాదివ్యమానుషనారకగతయో బహ్వ్యఆత్మనఆనుపూర్వ్యేణసర్వాహ్యేవసర్వేషాంవిధీయంతే యథావర్ణవిధానమపవర్గశ్చాపిభవతి॥౧౪॥ యోసౌభగవతిసర్వభూతాత్మన్యనాత్మ్యేనిరుక్తేనిలయనే పరమాత్మనివాసుదేవే అనన్యనిమిత్తభక్తియోగలక్షణో నానాగతినిమిత్తావిద్యాగ్రంథిరంధనద్వారేణభవ తియదాపిమహాపురుషప్రసంగః ॥ ౧౫ ॥ ఏతదేవహిదేవాగాయంతి॥ శ్లో॥ అహోఅమీషాంకిమకారిశో భనంప్రసన్నఏషాంస్విదుతస్వయంహరిః । యైర్జన్మలబ్ధంనృషుభారతాజిరేముకుందసేవౌపయికంస్పృ హాహినః॥ ౧౯॥ కిందుష్కరైర్నఃక్రతుభిస్తపోవ్రతైర్దానాదిభిర్వాద్యుజయేనఫల్గునా । నయత్రనారాయ ణపాదపంకజస్మృతిఃప్రముష్టాతిశయేంద్రియోత్సవాత్ ॥ ౨౦॥ కల్పాయుషాంస్థానజయాత్పునర్భవాత్ క్షణాయుషాం భారతభూజయోవరః । క్షణేనమర్త్యేనకృతంమనస్వినస్సన్న్యస్యసంయాంత్యభయం పదంహరేః॥ ౨౧॥ నయత్రవైకుంఠకథాసుధాపగానసాధవోభాగవతాస్తదాశ్రయాః । నయత్రయజ్ఞేశ మఖామహోత్సవాస్సురేశలోకోపినవైససేవ్యతామ్ ॥ ౨౨ ॥ ప్రాప్తానృజాతింత్విహయేచజంతవోజ్ఞా నక్రియాద్రవ్యకలాపసంభృతామ్ । నచేద్యతేరన్నపునర్భవాయతేభూయోవనౌకా ఇవయాంతిబం ధనమ్॥ ౨౩॥ యైశ్శ్రద్ధయాబర్హిషిభాగశోహవిర్నిరుప్తమిష్టంవిధిమంత్రవస్తుతః । ఏకఃపృథఙ్నామభిరా

భిః- నః- ఫల్గునాతుచ్ఛేన ద్యుజయేనస్వర్గప్రాప్త్యా- కిం- నకించిత్ఫలం - కుతః - యత్ర - నారాయణపాదపంకజస్మృతి ర్నాస్తి- ప్రత్యుతఅతిశయితాత్ - ఇంద్రియాణాముత్సవాత్ భోగాత్ ప్రముష్టాభూత్॥ ౨౦॥ కల్పాయుషామితి॥ క్ష ణమల్పమేవాయుర్యేషాం- పరత్వేహేతుః- మర్త్యేనాపిదేహేన- క్షణేనైవకాలేన- కృతంకర్మసన్న్యస్య - హరేఃపదం సమ్యగ్యాంతి॥ ౨౧॥ నేతి॥ అతః- యత్రవైకుంఠకథామృతనద్యోనసంతి - తదాశ్రయాఃకథాపగాశ్రయాః - మహాంతో నృత్తాద్యుత్సవామేషు - తాదృశాయజ్ఞేశమఖాశ్చపూజాః- సఃసురేశస్యబ్రహ్మణోపిలోకోనసేవ్యతామ్॥ ౨౨॥ అమూమ త్యానర్హాన్నిందంతి॥ ప్రాప్తాఇతి॥ జ్ఞానంచతదర్థాఃక్రియాశ్చ- తదర్థానిద్రవ్యాణిచ - యేషాంకలాపేన- సంభృతాం పూర్ణాం- అపునర్భవాయ మోక్షాయ-వనౌకాఇవ-వనౌకసఃపక్షిణః- అత్రాదంతత్వమార్షం యథాలబ్ధకాత్- ము క్తాఅపిపునర్యదితస్మిన్నేవవృక్షేప్రమత్తావిహరంతి - తర్హియథాపునఃబధ్యంతేతద్వత్॥ ౨౩॥ అహో - భారతవాసి నాంభాగ్యమిత్యాహుః॥ యైరితి॥ శ్రు॥ అగ్నయేజుష్టంనిర్వపామి॥ ఇంద్రాయజుష్టంనిర్వపామీత్యేవంభాగశః - నిరుప్తం పృథక్పృథక్ - కథంవిధినాప్రకారేణమంత్రేణచ - వస్తుతశ్చరుపురోడాశాదిభేదేన - ఇష్టందేవతాముద్దిశ్యత్యక్తంనిరు

స్తంమమేదమితిస్వీకృత్యత్యాగానంతరమశ్నాతీత్యర్థః - పృథగింద్రాదినామభిః - ఆహుతఃఆహూతః - ఆశిషాంప్రభుః స్వయంపూర్ణో విహారీ॥ ౨౪॥ తత్రాపినిష్కామాఃకృతార్థాఇత్యాహ॥ సత్యమితి॥ అర్థితఃప్రార్థితస్సన్-అర్థితందదాతీతిసత్యం -అథాపిపరమార్థదోనభవత్యేవ-యద్యస్మాత్-యతోదత్తాదనంతరం- పునరప్యర్థితాభవతి - సనుఅనర్థితశ్చేత్ కిమపినదద్యాదిత్యాశంక్యాహ॥ - అనిచ్ఛతాంనిష్కామానాంతు ఇచ్ఛాపిధానమాచ్ఛాదకం సర్వకామపరిపూరకం - నిజపాదపల్లవంస్వయమేవసంపాదయతి॥ ౨౫॥ యదితి॥ స్విష్టస్యసమ్యగ్యజనస్య- సూక్తస్యప్రవచనస్య-అన్యస్యాపికర్మణః - స్వర్గసుఖాదుపభుక్తాదవశేషితం - యదికించిదస్తి - తేనాజనాభవర్షే-నఃఅస్మాకంజన్మస్యాత్-కీదృశఃస్మృతిమత్ హరిరేవ- సేవ్యఇత్యనుసంధానముక్తం - యతఃహరిరేవభజతాంశంసుఖంతనోతి ॥౨౬॥ ౨౭॥౨౮॥ ********

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకోనవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ వింశేప్లక్షాదివడ్ద్వీపస్థితిమాహసహార్ణవైః । లోకాలోకస్థితించాంతర్బహిర్భాగాదిమానతః॥ అతఇతి॥ తావతాలహుతో ముదాగృహ్ణాతిపూర్ణస్స్వయమాశిషాంప్రభుః ॥ ౨౪ ॥ సత్యందిశత్యర్థితమర్థితోనృణాంనైవార్థదోయత్పునరర్థితాయతః । స్వయంవిధత్తేభజతామనిచ్ఛతామిచ్ఛాపిధా నిజపాదపల్లవం॥ ౨౫॥ యద్యత్రనస్స్వర్గసుఖావశేషితం స్విష్టస్యసూక్తస్య కృతస్యశోభనం । తేనాజనాభేస్మృతిమజ్జన్మనస్స్యాద్వర్షేహరిర్యద్భజతాంశంతనోతి॥ ౨౬॥ చూ॥ జంబూద్వీపస్యరాజన్నుపద్వీపానష్టావిహైకఉపదిశంతి-సగరాత్మజైరశ్వాన్వేషణే - ఇమాంమహీంపరితోనిఖనద్భిరుపకల్పితాన్॥ ౨౭॥ తద్యథాస్వర్ణప్రస్థశ్చంద్రశుక్లఆవర్తనోరమణకోమందహరిణః పాంచజన్యఃసింహళోలంకేతి - ఏవంభారతోత్తమజంబూద్వీపవర్షవిభాగోయథోద్దేశముపవర్ణితః॥ ౧౦॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-పంచమస్కంధే-ఏకోనవింశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ చూ॥ అతఃపరంప్లక్షాదీనాంప్రమాణలక్షణసంస్థానతోవర్షవిభాగోయథోద్దేశముపవర్ణ్యతేజంబూద్వీపోయావత్ప్రమాణవిస్తారస్తావతాక్షారోదధినాపరివేష్టితోయథామేరుర్జంబ్వాఖ్యేన - లవణోదధిరపితతోద్విగుణవిశాలేనప్లక్షాఖ్యేనపరిక్షిప్తః- యథాపరిఖాబాహ్యోపవనేన॥ ౧॥ ప్లక్షోజంబూప్రమాణోద్వీపాఖ్యాతికరోహిరణ్మయఉత్థితో యత్రాగ్నిరుపాస్తేసప్తజిహ్వః - తస్యాధిపతిః ప్రియవ్రతాత్మజఇధ్మజిహ్వస్స్వంద్వీపంసప్తవర్షాణివిభజ్య - సప్తభ్యోవర్ష నామభ్యఆత్మజేభ్యఆకలయ్యస్వయమాత్మయోగేనోపరరామ॥ ౨॥ శివంయశస్యంసుభద్రంశాంతంక్షేమమభయమమృతమితివర్షాణి- తేషుగిరయోనద్యశ్చసప్తైవాభిజ్ఞాతాః. మణికూటో వజ్రకూటఇంద్రసేనోజ్యోతిష్మాన్ ధూమ్రవర్ణోహిరణ్యగ్రీవోమేఘమాలఇతిసప్తసేతుశైలాః॥ ౩॥ అరుణానృమణాఆంగిరసీ సావిత్రీసుప్రభాతాఋతంభరాసత్యంభరేతిమహానద్యః - యాసాంజలోపస్పర్శనవిధూతరజస్తమసోహంసపతంగోర్ధ్వాయనసత్యాంగసంజ్ఞాశ్చత్వారో వర్ణాస్సహస్రాయుషో విబుధోపమసందర్శనప్రజననాః - స్వర్గద్వారం త్రయ్యావిద్యయాభగవంతంత్రయీమయం సూర్యమాత్మానంయజంతే ॥ ౪ ॥ ప్రత్నస్యవిష్ణోరూపం యత్సత్యస్యర్తస్యబ్రహ్మణ అమృతస్యమృత్యోశ్చసూర్యమాత్మానమీమహీతి ॥ ౫ ॥ ప్లక్షాదిషుపంచసు పురుషాణామాయురింద్రియమోజస్సహోబలంబుద్ధిర్విక్రమఇతిచ సర్వేషామౌత్పత్తికీసిద్ధిరవిశేషేణవర్తతే - ప్లక్షస్స్వసమానేనేక్షురసవిస్తారేణ- పరితఃప్లక్షపరివేష్టితః॥ ౧॥ ప్లక్షఇతి॥ ఉపాస్తేతిష్ఠతి- ఆకలయ్యసమర్ప్య॥౨॥శివమితి॥అభిజ్ఞాతాఃప్రసిద్ధాః-సప్తైవ - అన్యేచపర్వతానద్యశ్చసహస్రశఃసంతీత్యర్థః - మానసోత్తరస్యమండలాకారత్వోక్తేః- ప్లక్షాదిపంచద్వీపేషువర్షాద్రయస్తిర్యగ్రేఖాకారాఉభయతోబ్ధిస్పృశఇతిగమ్యతే - అన్యథాసప్తభిఃసప్తవర్షవిభాగాసంభవాత్ - వైష్ణవే- వర్షాణాంపూర్వాదిక్రమేణోక్తేశ్చ॥ ౩॥ అరుణేతి॥ జలోపస్పర్శనేన- విధూతంరజస్తమశ్చయేషాం - హంసాదయోబ్రాహ్మణాదిస్థానీయాః- విబుధోపమంసందర్శనం - క్లమస్వేదాదిరహితంరూపం- ప్రజననమపత్యోత్పాదనంచయేషాం॥ ౪॥ విదితాఅపిద్వీపమంత్రావ్యాఖ్యాయంతే॥ ప్రత్నస్యేతి ॥ ప్రత్నస్యపురాణపురుషస్యవిష్ణోర్యద్రూపంసూర్యం - ఈమహిశరణంవ్రజేమ - కథంభూతంసత్యాదీనామాత్మానంఅధిష్ఠాతారం - తత్రసత్యమనుష్ఠీయమానోధర్మః -ఋతంప్రతీయమానోధర్మః- బ్రహ్మణఃతద్బోధకస్యవేదస్యఅమృతస్యశుభఫలస్య॥ ౫॥ ప్లక్షాదిష్వితి॥ ద్రు ॥ సుషమ్ణాసిగరుత్మాన్ త్రివృత్తేరఇత్యాదిశ్రుతేః - ఛందోభిఃస్వావయవభూతైః శ్రీవిష్ణుఃస్తూయతేతిఛందస్తుత్ - తస్యద్వీపస్యహూతమెవ్యపదేశాయ॥

౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ స్వేతి॥ స్వగోభిఃస్వరశ్మిభిః-అంధఃఅన్నం॥ సోమోనఃరాజాఅస్తు- ఆభిముఖ్యేనభవతు- హ్రీస్వపాశేత్యేవవిశే
షుయాసంధ్యాభావఇతిజ్ఞాతవ్యం॥ ౧౦॥ ఏవమితి॥ ఏవంసురోదాద్బహిః- ఘృతోదేనావృతఃకుశద్వీపఇత్యన్వయః - స్వశష్ప
ణిస్వకోమలశిఖాః-తేషాంరోచిషా॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ పరస్యేతి॥ హేజాతవేదః- త్వంసాక్షాత్- పరబ్రహ్మణోఽవ
రేః- హవ్యవాడసి- అతోదేవానాంయజ్ఞేన- పురుషంహరిమేవయజ - అంగానాంనామ్నాదత్తమంగిరసేసమర్పయేత్యర్థః॥
రసోదేవావృతోయథా- తథాసద్వీపోపిశాల్మలోద్విగుణవిశాలస్సమానేనసురోదేనావృతః - పరితఃయత్ర
హవైశాల్మలీప్లక్షాయామా - యస్యాంవాధఃకిలనిలయనమాహుర్భగవతశ్ఛందస్తుతః పతత్త్రిరాజస్య.
సాద్వీపస్యహూతయడపలక్ష్యతే ॥ ౮ ॥ తద్ద్వీపాధిపతిః ప్రియవ్రతాత్మజోయజ్ఞబాహుస్స్వసుతేభ్యస్స
ప్తభ్యస్తన్నామానిసప్తవర్షాణివ్యభజత్- సురోచనంసౌమనస్యంరమణకం దేవబర్హంపారిబర్హమా
ప్యాయనమభిజ్ఞాతమితి॥ ౯॥ తేషువర్షాద్రయోనద్యశ్చసప్తైవాభిజ్ఞాతాః - స్వరసశ్శతశృంగోవామదేవః
కుముదోముకుందఃపుష్పవర్షశ్శతశ్రుతిరితి- అనుమతిస్సినీవాలీసరస్వతీకుహూరజనీనందారాకేతి॥ ౧౦॥ తద్వ
ర్షపురుషాః శ్రుతధరవిద్యాధరవసుంధరేధ్మధరసంజ్ఞాః భగవంతంవేదమయంసోమమాత్మానంవేదేనయ
జంతే॥ ౧౧॥ శ్లో॥ స్వగోభిఃపితృదేవేభ్యోవ్యభజన్‌శుక్లకృష్ణయోః । అంధఃప్రజానాంసర్వాసాంరాజానస్సో
మఅస్త్వితి॥ ౧౦॥ చూ॥ ఏవంసురోదాద్బహిస్తద్ద్విగుణః - సమానేనావృతోఘృతోదేనయథాపూర్వంకు
శద్వీపః - యస్మిన్‌కుశస్తంభోదేవకృతస్తద్ద్వీపాఖ్యాపనోజ్జ్వలనఇవాపరః స్వశష్పరుష్పరోచిషాదిశోద
శవిరాజయతి॥ ౧౧॥ తద్ద్వీపపతిఃప్రైయవ్రతోరాజా హిరణ్యరేతానామస్వంద్వీపం సప్తభ్యస్స్వసుతే
భ్యోయథాభాగంవిభజ్యస్వయంతుతపఆతిష్ఠత్॥ ౧౨॥ వసుదానదృఢరుచినాభిగుప్తసత్యవ్రతవిప్రవామదే
వనామభ్యఃపుత్రేభ్యః - తేషాంవర్షేషుసీమాగిరయోనద్యశ్చాభిజ్ఞాతాస్సప్తసప్తైవ ॥ ౧౩ ॥ బభ్రుశ్చతు
శ్శృంగః కపిలశ్చిత్రకూటోదేవానీకఊర్ధ్వరోమాద్రవిణఇతి ॥ ౧౪ ॥ రసకుల్యామధుకుల్యాశ్రుతవిందామి
త్రవిందాదేవగర్భాఘృతచ్యుతామంత్రమాలేతి - యాసాంపయోభిః కుశద్వీపౌకసః కుశలకోవిదాభియు
క్తకులకసంజ్ఞాభగవంతంజాతవేదస్స్వరూపిణంకర్మకౌశలేనయజంతే॥ ౧౫॥ శ్లో॥ పరస్యబ్రహ్మణస్సాక్షా
జ్జాతవేదోసిహవ్యవాట్ । దేవానాంపురుషాంగానాంయజ్ఞేనపురుషంయజేతి॥ ౧౬॥ తథాబహిఃక్రౌంచ
ద్వీపోద్విగుణః - సమానేనదధిమండోదేనపరితఉపక్లృప్తోవృతోయథాకుశద్వీపోఘృతోదేన - యస్మిన్‌క్రౌం
చోనామపర్వతరాజోద్వీపనామనిర్వర్తకఆస్తే॥ ౧౭ ॥ యోసౌగుహప్రహరణోన్మథితనితంబకుంజోపిదధి
మండోదేనాసిచ్యమానోభగవతావరుణేనాభిగుప్తోవిభయోబభూవ॥ ౧౮॥ తస్మిన్నపిప్రైయవ్రతోఘృ
తపృష్ఠోనామాధిపతిః స్వేద్వీపేవర్షాణిసప్తధావిభజ్య- తేషుపుత్రనామసుసప్తరిక్థాదాన్‌వర్షపాన్‌నివే
శ్యస్వయంభగవాన్‌భగవతః పరమకల్యాణయశస ఆత్మభూతస్యహరేశ్చరణారవిందముపజగామ॥ ౧౯॥
ఆమోదోపధు: హూ మేఘపృష్ఠస్సుదామా ఋషిజ్యోలోహితార్ణోవనస్పతిరితిఘృతపృష్ఠసుతాః - తే
షాంవర్షగిరయస్సప్తసప్తైవనద్యశ్చాభిఖ్యాతాః॥౨౦॥ శుక్లోవర్ధమానోభోజనఉపబర్హణఆనందోనందన
స్సర్వతోభద్రఇతి- అభయా- అమృతౌఘా ఆర్యకాతీర్థవతీ- తృప్తిరూపా - పవిత్రవతీ-శుక్లేతి-యాసామం
భః పవిత్రంసకలము:యుంజానా గురు- ఋషభ- ద్రవిణకదేవకసంజ్ఞావర్షపురుషాఆపోమయందేవమ
యమ:పంపూర్ణేనాంజలినాయజంతి॥ ౨౧॥ శ్లో॥ ఆపఃపురుషవీర్యాఃస్థపునంత్యోభూర్భువస్సువః। తానఃపు
నంత్వమీవఘ్నీస్స్పృశతామాత్మనా భువఇతి॥ ౨౨ ॥ చూ ॥ ఎవంపరస్తాద్దధిమండోదాత్పరితఉపవేశిత
శ్శాకద్వీపోద్వాత్రింశల్లక్షయోజనాయామః సమానేనచ క్షీరోదేనపరివేష్టితోయస్మిన్ శాకోనామమ
౧౬॥ తథేతి॥ ఉపక్లృప్తోవేష్టితః- యథాకుశద్వీపోఘృతోదేనవృతః- దధ్నోమండః-రసః- సఏవఉదకంయస్య॥ ౧౭॥ యఇతి॥
గుహస్యకార్తికేయస్య - ప్రహరణేనఆయుధేన - ఉన్మథితానితంబాఃకుంజానిచయస్య ॥ ౧౮ ॥ తస్మిన్నితి ॥ స్వయ ౫౫
వాన్‌జ్ఞానీ - పరమకల్యాణంయశోయస్య॥ ౧౯ ॥౨౦॥ శుక్లఇతి ॥ఆపోమయం॥అంమయం॥౨౧॥ఆపఇతి॥ హేఆపఃపురుషవీ
ర్యాః ఈశ్వరాత్‌లబ్ధసామర్థ్యాః - స్థభవథ - అతఎవభూర్భువస్సువః-త్రైలోక్యంపునంత్యః - తాఃభవంత్యః- నోస్మాకం-
స్పృశతాంస్పర్శనంకుర్వతాంభువః శరీరాణిపునంతు - ఆత్మనాస్వరూపేణైవ అమీవఘ్న్యఃపాపహంత్ర్యః॥ ౨౨॥ ఏవ

మితి॥ క్షీరో దేవ- క్షీరవదతిస్వచ్ఛోదకేనయస్యపత్రాణ్యంతఃఖరస్పర్శాని- బహిర్మృదుస్పర్శాని-సశాకోనామపృక్షః॥
౨౩॥౨౪॥౨౫॥౨౬॥౨౭॥అంతరిక్ష॥ఆత్మ కేతుభిఃప్రాణాదివృత్తిభిఃఅత్రవశేఇదమితిసంధ్యభావఆర్షః॥ ౨౮॥ ఏవమితి॥ జ్వల
నశిఖావదమలానాంకనకపత్రాణాం- అయుతానాంఅయుతానియస్య॥ ౨౯॥ తదితి॥ దేవానామహోరాత్రాభ్యాం- ఉ
త్తరదక్షిణాయనాభ్యామిత్యర్థః॥ ౩౦॥౩౧॥తదితి॥ బ్రహ్మరూపిణంకమలాసనమూర్తిం- సకర్మకేణబ్రహ్మసాలోక్యాది
సాధనేన॥ ౩౨॥ యత్తదితి॥ కర్మమయంకర్మఫలరూపం-బ్రహ్మలింగ్యతేయస్మాత్- ఏకస్మిన్నేవపరమేశ్వరేఅన్తోనిష్ఠాయ
స్యతత్- అతఏవ-వస్తుతఃఅద్వైతం॥ ౩౩॥తత ఇతి॥ తతశ్శుద్ధోదాత్- పరస్తాత్ లోకఃసూర్యాద్యాలోకవాన్ దేశః- అలో
కస్తద్రహితః - తయోరంతరాళేమధ్యే - తయోర్విభాగార్థమిత్యర్థః॥ ౩౪॥ తతఃపరస్తాదిత్యుక్తం తదేవకియతాంతరే ఇత్య
పేక్షాయాం-తదంతర్వర్తినీంభూమిమాహ॥ యావదితి॥ సార్ధసప్తలక్షోత్తరంసార్ధకోటిపరిమితం-తావతీభూమిః-శుద్ధో
హీరుహః - స్వక్షేత్రవ్యపదేశః - యస్యపత్రాణ్యంతర్బహిఃఖరమృదుస్పర్శాని-యస్యహిమహాన్ సురభిగ
న్ధస్తందీపమనువాసయతి ॥ ౨౩॥ తస్యాపిప్రైయవ్రతఏవాధిపతిర్నామ్నామేధాతిథిఃసోఽపివిభజ్యసప్తవ
ర్షాణిపుత్రనామాని తేషుస్వాత్మజాన్ పురోజవమనోజవవేపమానధూమ్రానీకచిత్రరథబహురూపవిశ్వ
చారసంజ్ఞాన్నిధాప్యాధిపతీన్ - స్వయంభగవత్యనంతఆవేశితమతిస్తపోవనంప్రవివేశ తేషాంవర్షమర్యా
దాగిరయోనద్యశ్చసప్తసప్తైవాసన్ ॥ ౨౪॥ ఈశానఉరుశృంగోబలభద్రశ్శతకేసరస్సహస్రస్రోతాదేవ
పాలోమహానసఇతి॥ ౨౫॥ అనఘాఽయుర్దా-ఉభయస్పృష్టిరపరాజితా- పంచపదీ- సహస్రస్రుతిఃనిజధృతి
రితి॥ ౨౬॥ తద్వర్షపురుషాఋతవ్రతసత్యవ్రతదానవ్రతసువ్రతనామానోభగవంతం-వాయ్వాత్మకంప్రా
ణాయామవిధూతరజస్తమసఃపరమసమాధినాయజంతే॥ ౨౭॥ శ్లో॥ అంతఃప్రవిశ్యభూతానియోబిభర్త్యా
త్మకేతుభిః । అంతర్యామీశ్వరస్సాక్షాత్పాతునోయద్వశేఇదమ్ ॥ ౨౮॥ చూ॥ ఏవమేవక్షీరోదాత్పరతఃపు
ష్కరద్వీపస్తతోద్విగుణాయామస్సమంతత ఉపకల్పితస్సమానేన స్వాదూదకసముద్రేణ బహిరావృతః-
యస్మిన్బృహత్పుష్కరంజ్వలనశిఖామలకనక పత్రాయుతాయుతంభగవతః కమలాసనస్యాధ్యాసనంపరిక
ల్పితమ్॥ ౨౯॥ తద్ద్వీపమధ్యేమానసోత్తరోనామైకఏవార్వాచీనపరాచీనయోర్వర్షయోర్మర్యాదాచలోఽ
యుతయోజనోచ్ఛ్రాయాయామః - యత్రచతసృషుదిక్షుచత్వారి పురాణిలోకపాలానామిన్ద్రాదీనాం
యదుపరిష్టాత్సూర్య రథస్యమేరుంపరిక్రమతః సంవత్సరాత్మకంచక్రం దేవానామహోరాత్రాభ్యాం
చక్రవత్పరిభ్రమతి ॥ ౩౦ ॥ తద్ద్వీపస్యాధిపతిఃప్రైయవ్రతోవీతిహోత్రోనామ - స్వాత్మజౌరమణక
ధాతకనామానౌవర్షపతీనియుజ్యస్వయంపూర్వజవద్భగవత్కర్మశీలఆస్తే॥ ౩౧॥ తద్వర్షపురుషాభగ
వంతంబ్రహ్మరూపిణంసకర్మకేణకర్మణాఽఽరాధయంతి॥౩౨॥ఇదంచోదాహరంతి॥శ్లో॥ యత్తత్కర్మమ
యంలింగంబ్రహ్మలింగంజనోఽర్చతి।భేదేనైకాంతమద్వైతంతస్మైభగవతేనమఇతి॥౩౩॥చూ॥ తతఃపరస్తాత్
లోకాలోకోనామాచలోలోకాలోకయోరంతరాళేపరితఉపక్షిప్తః ॥ ౩౪ ॥ యావన్మానసోత్తరమేర్వో
రంతరంతావతీభూమిః- కాంచన్యాదర్శతలోపమా- యస్యాంప్రహితఃపదార్థోనకథంచిత్పునఃప్రత్యు
పలభ్యతే- తస్మాత్సర్వసత్త్వపరిహృతా- ఆసీత్॥ ౩౫॥ లోకాలోకఇతిసమాఖ్యాయదనేనాచలేనలోకా
లోకయోరంతర్వర్తినావ్యవస్థాప్యతఇతి సలోకత్రయాంతేపరితఈశ్వరేణవిహితః - యస్మాత్సూర్యాదీ
నాంధ్రువాపవర్గాణాంజ్యోతిర్గణానాంగభస్తయోఽర్వాచీనాంస్త్రీన్ లోకానావితన్వానానకదాచిత్ప
రాత్పరతోస్తి- తత్రచప్రాణినోఽపిసంతి- తతఃకాంచనీభూమిరన్యాస్త్రీత్యర్థః - సాచైకోనచత్వారింశల్లక్షోత్తరకోట్యష్టక
పరిమితాజ్ఞేయా- అర్ధపుష్కరద్వీపేనసహశుద్ధోదఃషణ్ణవతిలక్షాణి ఏవంహిసతిమేరులోకాలోకయోరంతరంసార్ధద్వా
దశకోటిపరిమితంతావతీభూరితివక్ష్యమాణముపపన్నంభవతి - ఏతదేవశైవతంత్రేఽప్యుక్తం ॥ శ్లో ॥ కోటిద్వయంత్రిసం
ఖ్యాశల్లక్షాణిచతతఃపరమ్ । పంచాశచ్చసహస్రాణిసప్తద్వీపాస్ససాగరాః॥ తతోహైమమయీభూమిర్దశకోట్యోవరా
ననే । దేవానాంక్రీడనార్థాయలోకాలోకస్తతఃపరఇతి ॥ అత్రచదశకోటిత్వంపూర్వోక్తభూమ్యాసహద్రష్టవ్యంసర్వస
త్త్వపరిహృతేతిదేవవ్యతిరేకేణేతిజ్ఞేయం- దేవానాంక్రీడనార్థమేత్యుక్తత్వాత్॥ ౩౫॥ లోకాలోకఇతి॥ లోకత్రయ
స్యాంతేపరితోమర్యాదారూపోవిహితః - యస్మాత్ప్రతిబంధకాత్సూర్యాదీన్యేషాం- ధ్రువాపవర్గాణాంలోమేషాం-

ఆపితన్వానాః సమంతాత్ప్రకాశయంతః- పరతోగంతుంనశక్నువంతి॥ ౩౬॥ తావదితి॥ తావదున్నహనముత్సేధశ్చతదనురూపత్రయామస్యవిస్తారోయస్య- ధ్రువాదప్యుచ్ఛ్రితత్వాత్త్రిలోకీమర్యాదాభూతఇత్యర్థః॥ ౩౭॥ సఇతి॥ సోయంతులోకాలోకాచలః- తురీయభాగఃచతుర్థోంశఃసార్ధద్వాదశకోట్యః- మేరోరేకతఇతిద్రష్టవ్యం॥ఆశాసుదిక్షుయేనిధినివేశితాఃప్రఆసతే॥ ౩౮॥ తేషామితి॥ తేషాందిగ్గజానాం- స్వవిభూతీనాంస్వాంశభూతానాం- మహేంద్రాదీనాంచ-వివిధవీర్యోపబృంహణాయసకలలోకస్వస్తయేచ - భగవాన్తస్మిన్నాస్త ఇత్యన్వయః- కింకుర్వన్- ఆత్మనఃస్వస్యయద్విశుద్ధంసత్త్వంతతసంధారయమాణఃఆవిష్కుర్వన్- కీదృశంధర్మజ్ఞానాద్యష్టమహాసిద్ధయశ్చోపలక్షణంయస్యతత్ - దోర్దండైరుపలక్షితస్సన్- మహావిభూతేఃపరమైశ్వర్యస్య- పతిత్వాదేకయైవమూర్త్యా - సమంతాదాస్తే॥ ౩౯॥ సర్వాంతర్యామినాఅంతస్థైనైవసర్వంకర్తుంశక్యం - కింతస్యబహిస్సమంతాదవస్థానేనేత్యాశంక్యతస్యార్థంస్వయమేవవ్యాచష్టే ॥ ఆకల్పమితి॥ ఆత్మనోయోగమాయయావిరచితా- యా- వివిధాలోకయాత్రా - తస్యాఃగోపీథాయరక్షణాయ - ఏషభగవానేవంభూతం- ఆకల్పంవేషంగతః- లీలయాప్రాప్త ఇతిసమంతాదాస్త ఇత్యస్యార్థః॥ ౪౦॥ యఇతి ॥ ఆలోకపరిమాణంచమేరోరేకతః సార్ధద్వాదశకోటయః- తతోలోకాలోకాత్ ఆలోకాద్వా - పరస్తాత్విశుద్ధాంద్విజపుత్రానయనేర్జునస్యశ్రీకృష్ణేన

రాచీనాభవితుముత్సహంతే॥ ౩౬॥ తావదున్నహనాయామః ఏతావానేవలోకవిన్యాసోమానలక్షణసంస్థాభిశ్చింతితఃకవిభిః॥ ౩౭॥ సతుపంచాశత్కోటిగుణితస్యభూగోళస్య తురీయభాగోయంలోకాలోకాచలః- తదుపరిష్టాచ్చతస్రష్వాశాస్వాత్మయోనినాఖిలజగద్గురుణాధినివేశితాయేదిగిభపతయః ఋషభః పుష్కరచూడోవామనోపరాజితఇతిసకలలోకస్థితిహేతవః॥ ౩౮॥ తేషాంస్వవిభూతీనాంమహేంద్రాదీనాంలోకపాలానాంవివిధవీర్యోపబృంహణాయ - భగవాన్పరమమహాపురుషోమహావిభూతిపతిరంతర్యామ్యాత్మనో విశుద్ధసత్త్వధర్మజ్ఞాన మహావైరాగ్యైశ్వర్యాద్యష్టమహాసిద్ధ్యుపలక్షణం - విష్వక్సేనాదిభిస్స్వపార్షదప్రవరైః పరివారితోనిజవరాయుధోపశోభితైర్దోర్దండైః సంధారయమాణస్తస్మిన్ గిరివరేసమన్తాత్సకలలోకస్వస్తయఆస్తే ॥ ౩౯ ॥ ఆకల్పమేవభగవానాత్మమాయావిరచితవివిధ లోకయాత్రాగోపీథాయేతి॥ ౪౦॥ యోన్తర్విస్తారఏతేనహ్యలోకపరిమాణంచవ్యాఖ్యాతం-యద్బహిర్లోకాలోకాచలాత్ తతఃపరస్తాద్యోగేశ్వరగతింవిశుద్ధముదాహరంతి ॥ ౪౧॥ శ్లో॥ అండమధ్యగతస్సూర్యోద్యావాభూమ్యోర్యదంతరం । సూర్యాండగోళయోర్మధ్యేకోట్యస్స్యుఃపంచవింశతిః ॥ ౪౨ ॥ మృతేండఏషఏతస్మిన్యత్తోమార్తాండఉచ్యతే। హిరణ్యగర్భఇతియద్ధిరణ్యాండసముద్భవః॥ ౪౩॥ సూర్యేణహివిభజ్యంతేదిశఃఖంద్యౌర్మహీభిదా । స్వర్గాపవర్గనరకరసౌకాంసిచసర్వశః॥ ౪౪॥ దేవతిర్యఙ్మనుష్యాణాంసరీసృపసవీరుధామ్। సర్వజీవనికాయానాంసూర్యఆత్మాదృగీశ్వరః॥ ౪౫॥..............................

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- పంచమస్కంధే- వింశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ చూ॥ ఏతావానేవభూవలయస్యసన్నివేశః ప్రమాణలక్షణతోవ్యాఖ్యాతః ఏతేనహిదివోమండలమానంతద్విద ఉపదిశంతి - యథాద్విదళయోర్నిష్పావాదీనాంతదంతరేణాంతరిక్షం తదుపసంధితం

ప్రదర్శితాం॥ ౪౧। విస్తరేణోక్తంబ్రహ్మాండమానంసర్వతోపినిరూపయతి॥ అండేతి॥ అండమధ్యగతః- కింతన్మధ్యంతదాహ - ద్యావాభూమ్యోఃపూర్వోత్తరకపాలయోర్యదంతరంమధ్యస్థానం - సర్వతఃపంచవింశతికోట్యస్స్యుః॥ ౪౨॥ అండమధ్యావస్థానేకారణాంతరం తన్నామనిర్వచనేనాహ ॥ మృతఇతి॥ మృతేఅచేతనే ఏషసూర్యోవైరాజరూపేణయస్మాత్ప్రవిష్టః॥ ౪౩॥ సూర్యేణేతి॥ కించసూర్యేణైవవిభజ్యంతే- దిశఃఖమంతరిక్షం - భిదాఅన్యోన్యవిభాగః- స్వర్గాపవర్గాభోగమోక్షదేశా- రసౌకాంసిఅతలాదీని॥ ౪౪॥ ఉపాసనార్థమాహ-దేవాదీనాంసూర్యఃఆత్మా- దృగీశ్వరఃనేత్రాధిష్ఠాతాచ॥౪౫॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం- వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥..............................

శ్లో॥ ఏవమధ్యాయవింశత్యాభూమర్యాదానిరూపితా । అతఃపరంద్యుమర్యాదాపాలనంత్రిభిరుచ్యతే॥ ఏకవింశేరవేఃకాలచక్రేణభ్రమతోస్వహం । స్వగత్యారాశిసంచారైర్లోకయాత్రానిరూప్యతే ॥ ఏతావానితి ॥ ఏతావాన్విస్తారేణకోట్యఃపంచాశత్- ఉత్సేధేనపంచవింశతిః - నిష్పావాదీనాంనిష్పావబీజవద్విదళవట్బీజాదీనాం. - ద్విదళయోర్మధ్యే- యథైకస్యమానేనాపరస్యమానముపదిశ్యతే - తద్వత్ తదంతరేణతయోర్మధ్యే - తదుపసంధితంతాభ్యా ముభయతస్సం

క్తం॥ ౧॥ స ఇతి॥ ఉదగయనాదిసంజ్ఞాభిర్మందశీఘ్రసమగతిభిః - యథాకాలం ఆరోహణాదిస్థానేషు ఆరోహణాద్యభిప
ద్యమానః - మకరాదిష్వహోరాత్రాణి దీర్ఘహ్రస్వసమానాని విధత్తే ॥ ౨ ॥ తత్ప్రపంచయతి॥ యదేతి॥ అత్యంతవైష
మ్యాభావాత్ప్రమాహ సమానీత్యుక్తం సర్వథా సామ్యం త్వేకస్యైవాహోరాత్రస్య ॥ ౩ ॥ యదాతి ॥ యద్యపి వృషభమిథున
యోరేవ అహ్నో వృద్ధిః - కర్కటాదిషు హ్రాసః - తథాపి రాత్ర్యపేక్షయా వర్ధంత ఇత్యుక్తం- ఏవం రాత్రివృద్ధావపి-
నాపేక్షయా హ్రసంతీత్యుక్తం ఏకైకేతి చ - స్థూలదృష్ట్యోక్తం వృద్ధిహ్రాసయోః ప్రతిమాసం వైషమ్యాత్ - విపర్య
యాణీతి - అహాని న్యూనాని- రాత్రయోఽధికా ఇత్యర్థః॥ ౪॥ తాత్త్వికం వృద్ధిహ్రాసకాలమాహ॥ యావదితి॥ ఏవం మందా
గతిభిః నవకోటయ ఇతి- మేరోరుభయతః- మానసోత్తరస్యాంతర విస్తారేణ- పంచదశలక్షాధికకోటిత్రయపరిమితేన- ఇదం
పరిమండల మానమున్నేయం - ఏవం పంచదశభిర్ఘటికాదిభిరిత్యాదిష్వపి త్రైరాశికగుణితేన తత్తన్మానమున్నేయం - తే
త్రాపేక్షితో విశేషః పురాణాంతరాదవగంతవ్యః॥ తత్రారోహణాదిస్థానాని వాయుపురాణే దర్శితాని॥ శ్లో॥ సర్వగ్రహా
ణాం త్రీణ్యేవ స్థానాని ద్విజసత్తమాః । స్థానం జరద్గవం మధ్యం తథైరావతముత్తరమ్ । వైశ్వానరం దక్షిణతో నిర్దిష్టమిహ త
త్త్వత ఇతి॥ తదేవం మధ్యమోత్తరదక్షిణమార్గత్రయం ప్రత్యేకం - వీథిత్రయేణ త్రివిధా భిద్యతే - త్రిభిస్త్రిభిరశ్విన్యాదినక్ష
త్రైర్నాగవీథిర్గజవీథిరైరావతవీథిశ్చేతి - ఉత్తరమార్గే వీథిత్రయం ఆర్షభీ గోవీథిర్జారద్గవీ చేతి - వైషువతే మధ్యమార్గే వీ
థిత్రయం అజవీథిః మృగవీథిః వైశ్వానరవీథిశ్చేతి - దక్షిణమార్గే వీథిత్రయం తదప్యుక్తం- తత్రైవ వాయుపురాణే॥ శ్లో॥ అశ్వి

యన్మధ్యగతో భగవాంస్తపతాంపతిస్తపన ఆతపేన త్రిలోకీం ప్రతపత్యవభాసయత్యాత్మభాసా ॥ ౧ ॥ స ఏ
ష ఉదగయనదక్షిణాయన వైషువతసంజ్ఞాభి రారోహ ణావరోహణాభ్యాం మందశీఘ్రసమానాభిర్గతిభి
రారోహణావరోహణ సమస్థానేషు యథాసవనమభిపద్యమానో మకరాదిషు రాశిష్వహోరాత్రాణి
దీర్ఘహ్రస్వసమానాని విధత్తే ॥ ౨ ॥ యదా మేషతులయోర్వర్తతే తదాహోరాత్రాణి సమానాని భవంతి॥
౩॥ యదా వృషభాదిషు పంచసు రాశిషు చరతి - తదాహాన్యేవ వర్ధంతే- హ్రసతి చ మాసి మాస్యేకైకా ఘ
టికా రాత్రిషు యదా వృశ్చికాదిషు పంచసు వర్తతే - తదాహోరాత్రాణి విపర్యయాణి భవంతి ॥ ౪ ।
యావద్దక్షిణాయనమహాని వర్ధంతే యావదుదగయనం రాత్రయః ఏవం నవ కోటయ ఏకపంచాశల్లక్షాణి
చ యోజనానాం మానసోత్తరగిరిపరివర్తనస్యోపదిశంతి॥ ౫ ॥ తస్మిన్నైంద్రీం పురీం పూర్వస్మాన్మేరోర్దే
వధానీం నామ - దక్షిణతో యామ్యాం సంయమనీం నామ- పశ్చాద్వారుణీం నిమ్లోచనీం నామ - ఉత్తరతః సౌ
మ్యాం విభావరీం నామ ॥ ౬ ॥ తాసూదయమధ్యాహ్నాస్తమయనిశీథానీతి భూతానాం ప్రవృత్తినివృత్తిని
మిత్తాని సమయవిశేషేణ మేరోశ్చతుర్దిశం తత్రత్యానాం దివసమధ్యంగత ఏవ సదాదిత్యస్తపతి - సవ్యేనా

నీ కృత్తికా యామ్యా నాగవీథీతి శబ్దితా । రోహిణ్యార్ద్రా మృగశిరో గజవీథ్యభిధీయతే॥ పుష్యాశ్లేషా తథాదిత్యా వీథిశ్చై
రావతీ స్మృతా। ఏతాస్తు వీథయస్తిస్ర ఉత్తరో మార్గ ఉచ్యతే॥ తథా ద్వే చాపి ఫల్గున్యౌ మఘా చైవార్షభీ మతా । హస్తచి
త్రా తథా స్వాతిర్గోవీథిరితి విశ్రుతా॥ జ్యేష్ఠా విశాఖానూరాధా వీథిర్జారద్గవీ మతా॥ ఏతాస్తు వీథయస్తిస్రో మధ్యమో మార్గ ఉ
చ్యతే । మూలాషాఢోత్తరాషాఢా హ్యజవీథ్యభిశబ్దితా॥ శ్రవణం చ ధనిష్ఠా చ మార్గీ శతభిషక్తథా । వైశ్వానరీ భాద్రపదే రే
వతీ చైవ కీర్తితా॥ ఏతాస్తు వీథయస్తిస్రో దక్షిణో మార్గ ఉచ్యత ఇతి॥ యామ్యా భరణీ- అదిత్యా అదితిదేవతాకా పునర్వసుః
మార్గీ మృగవీథిః - ఏవం స్థితే ఉత్తరాయణే ధ్రువేణ యుగాక్షకోటినిబద్ధవాయుపాశద్వయాకర్షణే - రథస్యారోహణం త
దాభ్యంతరమండలప్రవేశో గతిమాంద్యం చ - తేన దినవృద్ధిః - రాత్రిహ్రాసశ్చ- దక్షిణాయనే చ- పాశప్రసారణాదవరోహ
ణే - బహిర్మండలప్రవేశో గతిశైఘ్ర్యం చేత్యహోరాత్రయోర్విపర్యయః - వైషువతే తు - పాశసామ్యాత్సమావస్థా
నే - మధ్యమండలప్రవేశో గతిసామ్యం చేత్యహోరాత్రయోస్సామ్యమితి - తథా చ పురాణాంతరే ॥ శ్లో ॥ ఆకృష్యేతే
యదా హ్యేతౌ ధ్రువేణ సమధిష్ఠితౌ । తదాభ్యంతరతస్సూర్యో భ్రమతే మండలాని తు ॥ ధ్రువేణ ముచ్యమానేన పునా ర
శ్మియుగేన తు ॥ తథైవ బాహ్యతస్సూర్యో భ్రమతే మండలాని చేతి॥ తదేతదుక్తం- యదా మేషతులయోరిత్యాదినా॥ ౫॥ ఉ
దయాస్తమయాదికం వక్తుమాహ ॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్మానసోత్తరే - మేరోః పూర్వత ఐంద్రీం పురీం ఉపదిశంతీత్యనుషంగః॥
౬॥ తాస్వితి ॥ తాసు పురీషు ఉదయాదీన్యుపదిశంతి- చతుర్దిశమిత్యుక్తేః యే మేరోర్దక్షిణదేశే తేషామైంద్రీమారభ్య పూ
ర్వాదయః- యే పశ్చిమే- తేషాం యామ్యామారభ్య- యే ఉత్తరే తేషాం వారుణీమారభ్య- యే పూర్వే తేషాం సౌమ్యామా

రథ్యా- తత్రత్యానాం మేరుస్థానాం- సవ్యేతి నేతి-నతు తాన్ ప్రాఙ్ముఖయాన్ స్వగత్యా మేరుం వామతః కుర్వన్నపి - ప్రదక్షిణావర్త ప్రవహాఖ్యవాయు భ్రామ్యమాణజ్యోతిశ్చక్ర వశాత్ప్రత్యహం దక్షిణతః కరోతి - అతశ్చక్రగతివశాదతి దూరంగతా భూభాగసంలగ్నస్యేవ దర్శనముదయః ఆకాశకూరూర్ధ్వసంలగ్నస్యేవ దర్శనం మధ్యాహ్నః - భూభామిప్రవిష్టస్యేవాదర్శనమస్తమయశ్చ రాత్రివసూర్యగమనే - నిశీథ ఇతి- సముద్రతీరస్థస్పష్ట్యాచ ॥ ౬ ॥ అదర్శనాపేక్షప్రాత రుదేశ్యప్రస్వాపయం ప్రవిశతీతిభ్య తస్య లోకవ్యవహారఃనవాస్తవికః- తదుక్తం వైష్ణవే॥ శ్లో॥ ఉదయాస్తమనే చైవ సర్వకాలంతు సమ్ముఖే। దిశాస్వశేషాసు తథామైత్రేయవిదిశాసుచ ॥ యైర్యత్ర దృశ్యతే భాస్వాన్ స తేషాముదయః స్మృతః । తిరోభావంచ యత్రైతి తత్రైవాస్తమనం రవేః॥ నైవాస్తమనమర్కస్య నోదయస్సర్వదాసతః । ఉదయాస్తమనాఖ్యం హి దర్శనాదర్శనం రవేః ॥ శక్రాదీనాం పురే తిష్ఠన్ స్పృశత్యేష పురత్రయం। వికర్ణౌ ద్వౌ వికర్ణస్థస్త్రీన్కోణాన్ ద్వౌ పురే తథేతి॥ అతఏవ తత్రైవోక్తం॥ శ్లో॥ సర్వేషాం ద్వీపవర్షాణాం మేరురుత్తరతః స్థిత ఇతి॥ యతో యత్రయస్సూర్యముదయంతం పశ్యతి- సైవతస్య ప్రాచీ - తస్యచవామతో మేరుస్తిష్ఠతీతి ॥ ౭ ॥ యథోక్తముదయాస్తమనాద్యనియమంతం దర్శయతి॥ యత్రేతి॥ స్యందనేన స్వేదోద్గమేన ప్రస్వాపయతి నిశీథం కరోతి - యేతం సమనుపశ్యేరన్ ప్రస్వాపనమానసూత్రస్థాః ॥ ౮ ॥ యదేతి॥ సాధికాని పంచవింశతిసహస్రా

చలంచలకాదక్షిణేనవిరోతి॥ ౭॥ యత్రోదేతి తస్యహ సమానసూత్రనిపాతే నిమ్లోచతి-యత్రక్వచనస్యందేనాభితపతి తస్య హైష సమానసూత్రనిపాతే ప్రస్వాపయతి - తత్రగతం న పశ్యంతి - యేతమనుపశ్యేరన్॥ ౮॥ యదా చైంద్ర్యాః పుర్యాః ప్రచలతి - పంచదశభిర్ఘటికాభిర్యామ్యాం సపాదకోటిద్వయం యోజనానాం సార్ధద్వాదశలక్షాణి సాధికాని చోపయాతి - ఏవం తతో వారుణీం సౌమ్యామైంద్రీంచ పునః ॥ ౯ ॥ తథాన్యేచ గ్రహాస్సోమాదయో నక్షత్రైస్సహ జ్యోతిశ్చక్రే సమభ్యుద్యంతి - సహవాభినిమ్లోచంతి॥ ౧౦ ॥ ఏవం ముహూర్తేన చతుస్త్రింశల్లక్షయోజనాన్యష్ట శతాధికాని సౌరో రథస్త్రయీమయశ్చతసృషు పరివర్తతే పురీషు - యస్యైకం చక్రం ద్వాదశారం షణ్ణేమి త్రినాభి సంవత్సరాత్మకం సమామనంతి॥ ౧౧ ॥ తస్యాక్షో మేరోర్మూర్ధని కృతో మానసోత్తరే కృతేతరభాగో యత్ర ప్రోతం రవిరథచక్రం తైలయంత్ర చక్రవన్మానసోత్తరగిరౌ పరిభ్రమతి ॥ ౧౨ ॥ తస్మిన్నక్షే కృతమూలో ద్వితీయోక్షస్తురీయమానేన సంయమితస్తైలయంత్రాక్షవద్ధ్రువే కృతోపరిభాగః॥ ౧౩॥ రథనీడస్తు షట్త్రింశల్లక్షయోజనాయతస్తురీయభాగ విశాలస్తావాన్ రవిరథయుగః - యత్ర హయాశ్ఛందోనామానస్సప్తారుణయోజితా వహంతి-దేవమాదిత్యం- పురస్తాత్సవితురరుణః పశ్చాచ్చ నియుక్తస్సౌత్యేకర్మణి కిలాస్తే॥ ౧౪ ॥ తథా వాలఖిల్యా ఋషయోంగుష్ఠపర్వమాత్రాః - షష్టిసహస్రాణి పురతస్సూర్యం సూక్తవాకాయ నియుక్తాస్సంస్తువంతి॥ ౧౫॥ తథాన్యే చ ఋషయో గంధర్వాప్సరసో నాగా గ్రామణ్యో యాతుధానా దేవా ఇత్యేకైకశో గణాస్సప్త చతుర్దశ రథస్థోపాసిమాసి మాసి భగవంతం సూర్యమాత్మానం నానానామానః పృథఙ్నామానః పృథక్కర్మభిర్ద్వం

ధికాని॥ ౯॥ తథేతి॥ సహవా సహైవ-యద్యపివస్తుతః సూర్యస్యాపి నక్షత్రైస్సహైవోదయాస్తమయౌ- తథాపి-తస్యాతితాహిత్యాదర్శనాత్ సోమాదీనామేవ తత్సాహిత్యముక్తం॥ ౧౦॥ ఏవమితి॥ త్రయీమయ ఇత్యాద్యుపాసనార్థం- ద్వాదశమాసా అరా యస్య - షడృతవో నేమయో యస్య త్రీణి చాతుర్మాస్యాని నాభయో యస్య॥ ౧౧॥ తస్యేతి ॥ కృత ఇతరభాగో యస్య స్య మానసోత్తరగిరౌ లక్షాధారాదుపరి వాయుబద్ధభూమావితి ద్రష్టవ్యం - చక్రం వా తావదుచ్ఛ్రితమితి మంతవ్యం-అన్యథా అయుతమాత్రోచ్ఛ్రాయిత్వాన్మానసోత్తరస్య మేరోశ్చతురశీత్యుచ్ఛ్రాయిత్వాదక్షస్య - సామాన్యుపపత్తేః॥ ౧౨॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్నక్షే చక్రప్రాంతే కృతమూలః నిబద్ధపూర్వభాగః - ప్రథమాక్షో మేరుమానసోత్తరాయతః - సార్ధసప్తలక్షాధిక సార్ధకోటిప్రమాణః తస్యతురీయమానేన సార్ధసప్తత్రింశత్సహస్రాధికైకోనచత్వారింశల్లక్షమానేన- ధ్రువే కృతః వాయుపాశేన బద్ధః ఉపరిభాగో యస్య॥ ౧౩॥ రథేతి॥ నీడం ఉపవేశస్థానం- గాయత్ర్యాదిఛందోనామానః- అరుణేన యోజితాస్సంతో దేవం వహంతి- పురతస్తాత్ స్థితోపి పశ్చాత్ ప్రత్యఙ్ముఖ ఆస్తే యద్వా- యతస్సూర్యస్య పురః తస్యైవ పశ్చిమత్వాత్ పశ్చాదిత్యుక్తం - అశ్వస్థానంచ వాయునోక్తం॥ శ్లో॥ సప్తాశ్వరూపచ్ఛందాంసి వహంతీ సంపావామతః । చక్రాక్షసన్నిబద్ధానిచక్రే చాక్షః సమాహిత ఇతి॥ ౧౪॥ తథేతి॥ సూక్తవాకాయ సుభాషితాయ॥ ౧౫॥ తథేతి॥

ఏకైకశశ్చతుర్దశ - ద్వంద్వశస్సప్తగణాస్సంత్సోమాసిమాస్యుపాసత ఇత్యన్వయః ॥ ౧౮॥ లక్షఇతి॥ గవ్యూతిః క్రోశద్వయం॥ ౧౯॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- ఏకవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥..................................

శ్లో॥ ద్వావింశేసోమశుక్రాదేఃస్థానమాహోత్తరోత్తరమ్ । తత్తద్గత్యనుసారేణత్విష్టానిష్టే తథా నృణామ్॥ యదితి॥ రాశీన్నామభిముఖం అప్రదక్షిణంచ ఉపవర్ణితం - సవ్యేనాచలంచలన్ దక్షిణేనకరోతీతి వదతా - అముష్య వయంకథమనుమిమహి - తత్రార్థంజిజ్ఞాస్యామః- విరుద్ధత్వాదిత్యర్థః॥ ౧॥ సహోవాచేతి॥ చక్రవశాత్స్వతశ్చగతిద్వయమవిరుద్ధమితిపరిహారార్థః॥ ౨॥ సఇతి॥ తత్త్రత్కాలనిదానమేనకర్మణాం విశుద్ధిఃసాద్గుణ్యాస్యనిమిత్తభూతమాత్మానం - విభజ్య- జిజ్ఞాస్యమానో వితర్క్యమాణః - యథోపజోషం యథాకర్మభోగం- ఋతుగుణాన్ శీతోష్ణాదీన్॥ ౩॥ తమితి॥ వర్ణాశ్రమాచారానువర్తినః పురుషాః - త్రయ్యా ఆమ్నాయైః కర్మభిః - ఇంద్రాదిరూపం - యోగవితానైశ్చ ధ్యానాదిభిః అంతర్యామిరూపం పూజయంతః॥ ౪॥ అథేతి॥ సఏవశ్వాగత్యామాసాదివ్యవహారకారణమిత్యాహ - సఏషలోకానాంఆత్మా- ద్యావాపృథి

ద్వశఉపాసతే ॥ ౧౮ ॥ లక్షోత్తరసార్ధనవకోటియోజనపరిమండలంభూవలయంయస్యక్షణేనద్విశతగవ్యూత్యుత్తరద్విసాహస్రయోజనానిసభుంక్తే॥ ౧౯॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే - ఏకవింశోధ్యాయః.

రాజా ॥ యదేతద్భగవత ఆదిత్యస్య మేరుంధ్రువంచప్రదక్షిణేన పరిభ్రమతో రాశీనామభిముఖంప్రచలితంచాప్రదక్షిణం భగవతోపవర్ణితం- అముష్యవయంకథమనుమిమీమహీతి॥ ౧॥ సహోవాచ-యథాకులాలచక్రేణపరిభ్రమతాసహభ్రమతాం తదాశ్రయాణాం పిపీలికాదీనాం గతిరన్యైవ ప్రదేశాంతరేష్వప్యుపలభ్యమానత్వాత్ - ఏవంనక్షత్రరాశిభిరుపలక్షితేనకాలచక్రేణధ్రువం మేరుంచప్రదక్షిణేన పరిధావతాసహపరిధావమానానాం తదాశ్రయాణాం సూర్యాదీనాం గ్రహాణాంగతిరన్యైవనక్షత్రాంతరేరాశ్యంతరేచోపలభ్యమానత్వాత్ ॥ ౨ ॥ సఏషభగవానాదిపురుష ఏవసాక్షాన్నారాయణో లోకానాం స్వస్తయ ఆత్మానంత్రయీమయంకర్మవిశుద్ధినిమిత్తం కవిభిరపివేదేన జిజ్ఞాస్యమానోద్వాదశధావిభజ్యషట్సువసన్తాదిష్వృతుషుయథోపజోషంఋతుగుణాన్విదధాతి ॥ ౩ ॥ తమేనమిహపురుషాస్త్రయ్యావిద్యయావర్ణాశ్రమాచారానుపథాఉచ్చావచైఃకర్మభిరామ్నాతైర్యోగవితానైశ్చశ్రద్ధయాయజన్తోఞ్జసాశ్రేయస్సమధిగచ్ఛంతి ॥ ౪ ॥ అథసఏషఆత్మాలోకానాంద్యావాపృథివ్యోరంతరేణ నభోవలయస్యకాలచక్రగతోద్వాదశమాసాన్ భుంక్తేరాశిసంజ్ఞాన్ - సంవత్సరావయవాన్ మాసంపక్షద్వయంసపాదఋక్షద్వయందివానక్తంచేతివదంతి॥ ౫॥ యావతాకాలేనషష్ఠమంశంభుంజీత సవాఋతురిత్యుపదిశంతిసంవత్సరావయవః- అథయావతార్ధేననభోవీథ్యాంప్రచరతితంకాలమయనమాచక్షతే॥ ౬॥ అథచయావన్నభోమండలంసహద్యావాపృథివ్యోర్మండలాభ్యాం కార్త్స్న్యేనసహభుంజీత - తంకాలంసంవత్సరంపరివత్సరమిడావత్సరమనువత్సరమిద్వత్సరమితిభానోర్మాంద్యశైఘ్ర్యసమగతిభిస్సమామనంతి ॥ ౭ ॥ ఏవంచంద్రమా అర్కగభస్తిభ్య ఉపరిష్టాల్లక్షయోజనాదుపలభ్యమానోర్కస్య సంవత్సరభుక్తిం పక్షాభ్యాంమాసభుక్తింసపాదర్క్షాభ్యాందినేనైవపక్షభుక్తిమగ్రచారీద్రుతతరగమనోభుంక్తే ॥ ౮ ॥ అథచాపూర్యమా

[illegible]్యోరంతరేణమధ్యే - యన్నభోవలయమంతరిక్షంతస్యమధ్యే - యత్కాలచక్రంతద్గతః - రాశిభిర్మేషాదిభిస్సంజ్ఞాయేషాం- చైత్రాదిసంజ్ఞాస్తుచాంద్రమానానాంమాసానామాహుః - పక్షద్వయంమాసఇతి - చాంద్రేణమానేన- సపాదంమహానక్షత్రద్వయంసౌరేణ - దివానక్తంచ- అహోరాత్రమితిపిత్ర్యేణ॥ ౫॥ యావతేతి॥ షష్ఠమంశంరాశిద్వయం ॥ ౬ ॥ అథచేతి॥ మండలాభ్యాంసహభుంజీత- సహ-సహి-సూర్యః- యదాశుక్లప్రతిపదిసంక్రాంతిర్భవతి - తదాసౌరచాంద్రయోః మాసయోర్మానః యుగపదుపక్రాంతోభవతి- ససంవత్సరః- తతఃసౌరమానేనవర్షేషట్దినానివర్ధంతే- చాంద్రమానేనషట్హ్రసంతీతి - ద్వాదశదివసవ్యవధానాదుభయోరగ్రపశ్చాద్భావోభవతి - ఏవంపంచవర్షాణిగచ్ఛంతి- తన్మధ్యేద్వావమలమాసౌభవతః- తతఃపునఃషష్ఠస్సంవత్సరోభవతి- తదేవమవాంతరభేదేన సంవత్సరాదిపంచకంసమామనంతి॥ ౭॥ సోమాదీనామపిస్థానంకార్యంచాహ ॥ ఏవమితి ॥ అర్కగభస్తిభ్యఃమండలరూపాభ్యాంసపాదర్క్షాభ్యాంసపాదనక్షత్రద్వయేన॥ ౮॥ అథేతి॥ సర్వేషాంజీవనివహానాంప్రాణః అన్నమయత్వాదమృతమయత్వాచ్చ - అతఏవజీవన

హేతుత్వాచ్ఛ్రీవత్స॥ ౯॥ తదేవాహ॥ య ఏష ఇతి॥ దక్షిణేనైవ నేతు తేషాం పృథగన్యా గతిరస్తీత్యర్థః. కాలాయనే కాలచక్రే ఉత్తరాషాఢశ్రవణసంధౌ అభిజిన్నక్షత్రం ఫలవిశేషేణ పృథక్ కల్పితం తేనసహ - తథాచ శ్రుతిః॥ శ్రు॥ అభిజిన్నామనక్షత్రం - ఉపరిష్టాదషాఢానాం- అవస్తాచ్ఛ్రోణాయా ఇత్యాది ॥ ౧౦॥ తత ఇతి॥ పురతస్సూర్యస్యాగ్రతోఽప్యమాణేన సక్షత్రేప స్వేచ్ఛ క్తే స్సహైవ భుజ్యమానే చారేణ క్రమశః నక్షత్రాద్వ్యతిక్రమేణ - వృష్టివిష్టంభః స్తంభనం తస్మాత్ గ్రహాత్ తము పశమయతీతి తథా- బుధో వ్యాఖ్యాతః పురతః- పశ్చాత్సహైవ వా చరతీతి॥ ౧౧॥ కించిద్విశేషమాహ॥ తత ఇతి॥ ఆశు

నాభిః ప్రపూర్యమాణాభిశ్చ కలాభిః పిత్రాణామహోరాత్రాణి పూర్వపక్షాపరపక్షాభ్యాం - వితన్వానః సర్వజీవనివహప్రాణో జీవశ్చైకమేకం నక్షత్రం త్రింశతా ముహూర్తైర్భుంక్తే ॥ ౯ ॥ య ఏష షోడశకలః పురుషో భగవాన్ మనోమయోఽన్నమయో మృతమయో దేవపితృమనుష్య భూతపశుపక్షిసరీసృపవీరుధాం ప్రాణాప్యాయనశీలత్వాత్సర్వమయ ఇతి వర్ణయంతి తత ఉపరిష్టాల్లక్షయోజనతో నక్షత్రాణి మేరుం దక్షిణేనైవ కాలాయన ఈశ్వరయోజితాని సహాభిజితాష్టావింశతిః ॥ ౧౦॥ తత ఉపరిష్టాదుశనా ద్విలక్షయోజనత ఉపలభ్యతే పురతః పశ్చాత్సహైవ వార్కస్య శైఘ్ర్యమాంద్యసామ్యాభిర్గతిభిరర్కవచ్చరతి - లోకానాం నిత్యదానుకూల ఏవ ప్రాయేణ వర్షం యచ్చారేణానుమీయతే స వృష్టివిష్టంభగ్రహోపశమనః - ఉశనసా బుధో వ్యాఖ్యాతః॥ ౧౧॥ తత ఉపరిష్టాద్ద్విలక్షయోజనతో బుధస్సోమ్య ఉపలభ్యమానః ప్రాయేణ శుభకృద్యదార్కాద్వ్యతిరిచ్యతే- తదాతివాతాభ్రప్రాయానావృష్ట్యాదిభయమాశంసతే॥ ౧౨॥ తత ఊర్ధ్వమంగారకోఽపి యోజనలక్షద్వితయ ఉపలభ్యమానః - త్రిభిస్త్రిభిః పక్షైరేకైకశో రాశీన్ ద్వాదశానుభుంక్తే యది వక్రేణాభివర్తతే ప్రాయేణాశుభగ్రహోఽఘశంసః ॥ ౧౩ ॥ తత ఉపరిష్టాద్ద్విలక్షయోజనాంతరతో బృహస్పతిరేకైకస్మిన్ రాశౌ పరివత్సరం ప్రచరతి - యది న వక్రస్స్యాత్ప్రాయశో భనో బ్రాహ్మణకులస్య॥ ౧౪॥ తత ఉపరిష్టాద్యోజనలక్షద్వయాత్ప్రతీయమానశ్శనైశ్చర ఏకైకస్మిన్ రాశౌ త్రింశన్మాసాన్ విలంబమానస్సర్వానేవానుపర్యేతి తావద్భిరనువత్సరైః ప్రాయేణ హి సర్వేషామశాంతికరః॥ ౧౫॥ తత ఉపరిష్టాదృషయ ఏకాదశలక్షయోజనాంతర ఉపలభ్యంతే - య ఏవ లోకానాం శమనుభావయంతో భగవతో విష్ణోర్యత్పరమం పదం ప్రదక్షిణం ప్రక్రమంతి॥ ౧౬॥...*...*...*...*...*...*...*...*...*

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- పంచమస్కంధే- ద్వావింశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ అథ తస్మాత్పరతస్త్రయోదశలక్షయోజనాంతరతో యత్తద్విష్ణోః పరమం పదమభివదంతి - యత్ర మహాభాగవతో ధ్రువ ఔత్తానపాదిరగ్నినేంద్రేణ ప్రజాపతినా కాశ్యపేన ధర్మేణ చ సమకాలయుగ్భిస్సబహుమానం దక్షిణతః క్రియమాణ ఇదానీమపి కల్పజీవినామాజీవ్య ఉపాస్తే తస్యేహానుభావ ఉపవర్ణితః॥ ౧॥ స హి సర్వేషాం జ్యోతిర్గణానాం గ్రహనక్షత్రాదీనామనిమిషేణావ్యక్తరంహసా భగవతా కాలేన భ్రామ్యమాణానాం స్థాణురివావష్టంభ ఈశ్వరేణ విహితశ్శశ్వదవభాసతే - యథా మేఢిస్తంభే ధాన్యాక్రమణపశవస్సంయోజితాః - త్రిభిస్సవనైర్యథాస్థానం మండలమాచరంతి - ఏవం భగణా గ్రహాదయ ఏతస్మిన్నంతర్బహిర్యోగేన కాలచక్ర ఆయోజితా ధ్రువమేవావలంబ్య- వాయునోదీర్యమాణా ఆకల్పాంతం పరిక్రమంతి॥ ౨॥ నభసి యథా మేఘాశ్శ్యేనాదయో వాయువశాః కర్మసారథయః పరివర్తంతే ఏవం జ్యోతిర్గణాః ప్రకృతిపురుషసంయోగానుగృహీతాః కర్మనిర్మితగతయో భువి న పతంతి॥ ౩॥ కేచనైతజ్జ్యోతిరనీకం శింశుమారసంస్థానేన భగవతో వాసుదేవస్య యోగధారణాయామనువర్ణయంతి యస్య పుచ్ఛాగ్రేఽవాక్శిరసః కుండలీభూతదేహస్య ధ్రువ ఉపకల్పితః- తస్య లాంగూలే ప్రజాపతిరగ్నిరింద్రో ధర్మ ఇతి- పుచ్ఛ

స తే సూచయంతి॥ ౧౨॥ తత ఇతి॥ అఘశంసః దుఃఖసూచకః - యది వక్రేణాభివర్తతే తర్హి - త్రిభిస్త్రిభిః పక్షైః॥ ౧౩॥ తత ఇతి॥ యది న వక్రస్స్యాత్ తర్హి పరివత్సరం॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ద్వావింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥***

శ్లో॥ త్రయోవింశే ధ్రువస్థానం జ్యోతిశ్చక్రాశ్రయం తతః । శింశుమారస్వరూపేణ హరేశ్చ స్థితిరుచ్యతే ॥ అథేతి ॥ యత్ర తత్ప్రసిద్ధం విష్ణోః పదం యత్ర ధ్రువః ఉపాస్తే తిష్ఠతీత్యన్వయః - సమకాలమేవ యుజ్యంత ఇతి తథా తైర్నక్షత్రరూపైః॥ ౧॥ స హ ఇతి॥ మేఢిస్తంభే బద్ధా ధాన్యాక్రమణే పశవో బలీవర్దాః॥ ౨॥ నభసీతి॥ కర్మసారథిః సహాయో యేషాం॥ ౩॥ ఈశ్వరాధా

రత్వాత్పునః పతనశంకైవనాస్తీతివక్తుమంతాంతరమాహ॥ కేచనేతి॥ జ్యోతిరనీకంజ్యోతిశ్చక్రం - యోగధారణాయాం స్థితమితి శేషఃలాంగూలేఅగ్రాదధోభాగే॥ ౪ ॥ తస్యేతి ॥ ఉదగయనానిఅభిజిదాదీనిపునర్వస్వంతానిచతుర్దశ - దక్షిణపార్శ్వే - దక్షిణాయనానిపుష్యాద్యుత్తరాషాఢాంతానిచతుర్దశ - వామపార్శ్వే॥ ౫॥ తదేవస్థానవిశేషేణవిభజ్యాదర్శయతి ॥ పునర్వస్వితి ॥ పునర్వసురుదగయనాంత్యంనక్షత్రం - పుష్యోదక్షిణాయనస్యాద్యం - ఆర్ద్రాశ్లేషేతయోర్నిరంతరే అభిజిదుత్తరాషాఢే ఉత్తరదక్షిణాయన యోరాద్యంతనక్షత్రే ॥ శ్రవణపూర్వాషాఢే తయోరుత్తరపూర్వే ధనిష్ఠా మూలంచ - తయోరప్యుత్తరపూర్వే - మఘాదీనియాన్యనూరాధాంతానిదక్షిణాయనాన్యష్టౌ - తానివామపార్శ్వేషు మృగశీర్షాదీని ప్రాతిలోమ్యేనపూర్వాభాద్రపదాంతాని యాన్యుదగయననక్షత్రాణ్యష్టౌ - దక్షిణపార్శ్వే ॥ శతభిషగ్జ్యేష్ఠే ఉత్తరదక్షిణాయనయోరవశిష్టస్కంధయోః॥ ౬॥ ఉత్తరేతి॥ యమోనక్షత్రరూపః- తథానారాయణః అశ్వినా

మూలేధాతావిధాతాచ-కట్యాంసప్తర్షయః॥ ౪॥ తస్యదక్షిణతోవక్రకుండలీభూతశరీరస్యయాన్యుదగయనానిదక్షిణపార్శ్వేనక్షత్రాణ్యుపకల్పయంతి- దక్షిణాయనానితుసవ్యే - యథాశింశుమారస్యకుండలాభోగసన్నివేశస్యపార్శ్వయో రుభయోరప్యవయవాస్సమసంఖ్యాభవంతి - పృష్ఠేత్వజవీథీ ఆకాశగంగాచ ఉదరతః॥ ౫॥ పునర్వసుపుష్యౌదక్షిణవామయోః - శ్రోణ్యోరార్ద్రాశ్లేషేచ-దక్షిణవామయోః పాదయోరభిజి దుత్తరాషాఢే దక్షిణవామయోర్నాసిక యోర్యథాసంఖ్యం శ్రవణపూర్వాషాఢేదక్షిణవామయోర్లోచన యోర్ధనిష్ఠామూలంచ దక్షిణవామయోః కర్ణ యోర్మఘాదీన్యష్ట నక్షత్రాణిదక్షిణాయనానివామపార్శ్వవక్త్రిషు యుంజీత - తథైవమృగశీర్షాదీన్యుదగయనాని దక్షిణపార్శ్వేషు ప్రాతిలోమ్యేనప్రయుంజీత - శతభిషగ్జ్యేష్ఠేస్కంధయోః - దక్షిణవామయోర్న్యసేత్॥౬॥ ఉత్తరహనావగస్త్యఃఅధరహనౌయమః- ముఖేచాంగారకః- శనైశ్చరఉపస్థేనలే - బృహస్పతిఃకకుది - వక్షస్యాదిత్యోహృదయేనారాయణఃమనసిచంద్రఃనాభ్యాముశనా - స్తనయోరశ్వినౌ - బుధఃప్రాణాపానయోః - రాహుర్గళేకేతవస్సర్వాంగేషురోమసుసర్వేతారాగణాః॥ ౭॥ ఏతదుహవైభగవతోవిష్ణోస్సర్వదేవతామయంరూపం అహరహస్సంధ్యాయాంప్రయతోవాగ్యతోనిరీక్షమాణఉపతిష్ఠేత ॥ నమోజ్యోతిర్లోకాయకాలాయనాయ అనిమిషాంపతయే- మహాపురుషాయాభిధీమహీతి ॥ ౮॥ శ్లో॥ గ్రహర్క్షతారామయమాధిదైవతంపాపాపహమ్మంత్రకృతాంత్రికాలమ్। నమస్యతస్స్మరతోవాత్రికాలేనశ్యేతతత్కాలజమాశుపాపమ్॥౯॥✻✻✻✻✻

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే - త్రయోవింశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ అధస్తాత్సవితుర్యోజనాయుతేస్వర్భానుర్నక్షత్రవచ్చరతీత్యేకే - యోసావమరత్వంగ్రహత్వం చాలభత - భగవదనుకంపయాస్వయమసురాపశదః సైంహికేయోహ్యతదర్హణస్తస్యతావజ్జన్మకర్మాణి చోపరిష్టాద్వక్ష్యామః॥ ౧॥ యదదస్తరణేర్మండలంప్రతపతి - తద్విస్తరతోయోజనాయుతమాచక్షతేద్వాదశసహస్రంసోమస్య - త్రయోదశసహస్రంరాహోః - యఃపర్వణితద్వ్యవధాన కృద్వైరానుబంధస్సూర్యాచంద్రమసావభిధావతి - తన్నిశామ్యోభయత్రాపి భగవతారక్షణాయ ప్రయుక్తంసుదర్శనం నామభాగవతం - తత్తేజసాదుర్విషహంచక్రంముహుఃపరివర్తమానమభ్యవస్థితోముహూర్తముద్విజమాన ఉచకితహృదయ ఆరాదేవనివర్తతే - తదుపరాగమితిజనావదంతి - తతోధస్తాత్సిద్ధచారణవిద్యాధరాణాం
చకితదిగళపృష్ఠేశృంగే॥ ౭॥ ఏతదితి॥ జ్యోతిషాంలోకాయాశ్రయాయ- కాలచక్రరూపాయ - నమోభిధీమహీతి - మంత్రేణోపతిష్ఠేత॥౮॥గ్రహేతి॥ మంత్రంకృతాంపూర్వోక్తమంత్రజపతాం॥౯॥ ✻ ✻ ✻

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - త్రయోవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఏవంత్రిభిర్ధ్రువమర్యాదాపాలనంవర్ణితంతథా । అధోభువనమర్యాదాపాలనం త్రిభిరుచ్యతే॥ చతుర్వింశేరవేరర్వాక్ స్వర్భాన్వాదిస్థితిఃక్రమాత్। అతలాదిబిలస్వర్గమర్యాదాస్సప్తవర్ణితాః॥ సూర్యమారభ్యధ్రువాంతంసన్నివేశంనిరూప్యేదానీంసూర్యాదధస్తాన్నిరూపయతి॥ అధస్తాదితి॥ స్వర్భానుః రాహుః - అలభత లేభేసింహికాయాఃపుత్రః ॥ ౧॥ గ్రహణంవక్తుమాహ॥ యదితి ॥ యదదస్తరణేర్మండలం- అమృతపానేమధ్యప్రవేశేనతయోర్వ్యవధానం కరోతీతితథా- అతఏవతాభ్యాం సూచితత్వాద్వైరమనుబద్ధానీతితథా - భాగవతంచక్రం పరివర్తమానంపరిభ్రమత్ - అభిముఖంముహూర్తమవస్థితస్సన్నిత్యేవ మంతరాతదవస్థానముపరాగంగ్రహణంవదంతి - తత్రచ - ఋజువక్రస్థితిభ్యాంసర్వ

గ్రాసా సర్వగ్రాసాన్నతువస్తుతో గ్రాసోఽస్తి మూర్త్యంతరత్వాత్ ॥ ౨ ॥ తతఇతి ॥ తావన్మాత్రఏవయోజనాయుతే - అంతరిక్షం గగనం - తస్యావధిమాహ - యావద్వాయుః ప్రవాతి తీవ్రో వాతీతి - తస్యాప్యవధిమాహ ॥ యావన్మేఘాః॥ ౩॥ తతఇతి॥ పృథివ్యా ఉపరిభూర్లోకావధిమాహ - యావద్ధంసాదయః పార్థివా వికారాః॥ ౪॥ ఉపవర్ణితమితి॥ యోజనాయుతాంతరేణ ప్రత్యేకముచ్ఛ్రితాః - ఆయామో దైర్ఘ్యం కటాహస్య తావద్విస్తారేణ॥ ౫ ॥ సామాన్యేనవివరాణివర్ణయంతి ॥ ఏతేష్వితి ॥ అథాతలమిత్యతః ప్రాక్తనేనగ్రంథేన ఏతేషుదైత్యాదయో నివసంతీత్యన్వయః - కథంభూతేషు- అధికః కామభోగశ్చైశ్వర్యానందశ్చ భూతిః సంపత్తిః - విభూతిః అణిమాదిసిద్ధిలబ్ధైశ్వర్యవిశేషః తైస్సుసమృద్ధా భవనాదయో యేషు- కథంభూతాః నిత్యప్రముదితా అనురక్తాః కళత్రాదయో యేషాం- నప్రతిహతః కామో యేషాం మాయయా వినోదో యేషాం॥ ౬॥ కించ॥ యేష్వితి॥ హేమహారాజ- యేషుమయేననిర్మితాః పురశ్చకాసంతీత్యన్వయః- కథంభూతాః- నానాయే మణిప్రవరాః - తేషాం ప్రవేకాః ముఖ్యాః - తైర్విరచితైర్విచిత్రైర్భవనాదిభిః - తథావివరేశ్వరాణాం గృహోత్తమైశ్చ - సమలంకృతాః కీదృశైః గృహోత్తమైః- నాగాశ్చ అసురాశ్చ మిథునభూతాః పారావతాదయశ్చ- తైరాకీర్ణైః

సచ్ఛలితహృదయ అరాదేవనివర్తతే - తదుపరాగ ఇతివదతిలోకః॥ ౨॥ తతోఽధస్తాత్సిద్ధచారణవిద్యాధరాణాం సదనాని తావన్మాత్ర ఏవ । తతోఽధస్తాద్యక్షపిశాచప్రేతభూతగణానాం విహారాజిరమంతరిక్షం యావద్వాయుః ప్రవాతి- యావన్మేఘా ఉపలభ్యంతే॥ ౩॥ తతోఽధస్తాచ్ఛతయోజనాంతరేణేయం పృథివీ- యావద్ధంసభాసశ్యేనసుపర్ణాదయః పతత్త్రిప్రవరా ఉత్పతంతి ॥ ౪ ॥ ఉపవర్ణితం భూమేర్యథాసన్నివేశావస్థానం అవనేరప్యధస్తాత్సప్తభూవివరాః । ఏకైకశో యోజనాయుతాంతరేణాయామవిస్తారేణోపక్లృప్తాః- అతలం వితలం సుతలం రసాతలం తలాతలం మహాతలం పాతాళమితి ॥ ౫ ॥ ఏతేషుహి బిలస్వర్గేషు స్వర్గాదప్యధిక కామభోగైశ్వర్యానంద భూతివిభూతిసుసమృద్ధభవనోద్యానక్రీడావిహారేషు దైత్యదానవకాద్రవేయా నిత్య ప్రముదితానురక్తకళత్రాపత్య బంధుసుహృదనుచరా గృహపతయ ఈశ్వరాదప్యప్రతిహతకామా మాయావినోదా నివసంతి॥ ౬॥ యేమహారాజ మయేన మాయావినా నిర్మితాః పురో నానామణిప్రవరప్రవేకవిరచితవిచిత్ర భవనప్రాకార గోపురసభాచైత్య చత్వరాదిభిర్నాగాసురమిథున పారావత శుకశారికాకీర్ణకృత్రిమభూమిభిర్వివరేశ్వరగృహోత్తమైః సమలంకృతాశ్చకాసంతి ॥ ౭ ॥ ఉద్యానాని చాతితరాం మనఇంద్రియానందిభిః కుసుమఫలస్తబకసుభగ కిసలయావనతరుచిరవిటపినాం - కనకలతాంగాలింగితానాం - శ్రీభిస్సముదితమిథునవివిధవిహంగ కులకోలాహలజలాశయానాం - అమలజనపూర్ణానాం ఝషకులోల్లంఘనక్షుభిత నీరనీరజకుముదకువలయకల్హార నీలోత్పలలోహితశతపత్త్రాదివనేషు కృతనికేతనానాం - ఏకవిహారాకులమధుకర నికరాణాం మధురవివిధస్వరాదిభిరింద్రియోత్సవైరమరలోకశ్రియమతిశయితాని ॥ ౮ ॥ యత్ర హవావనభయమహోరాత్రాదిభిః కాలవిభాగైరుపలక్ష్యతే - యత్ర మహాహిప్రవరశిరోమణయః సర్వశ్శార్వరంతమః ప్రబాధంతే ॥ ౯ ॥ నవాఏతేషువసతాం దివ్యౌషధిరసరసాయనాశనపానస్నానాదిభిరాధయో వ్యాధయః పరిపలితజరాదయశ్చ - దేహవైవర్ణ్యదౌర్గంధ్య

కృత్రిమాభరామయోయేషు తైః - నానాస్వనమిథునేతిపాఠాంతరే - నానాస్వనత్వం మిథునవిశేషణమ్॥ ౭॥ ఉద్యానానీతి॥ ఉద్యానానిచ - అతితరామమరలోకశ్రియమతిశయితానియేషుచకాసంతీత్యన్వయః - కాభిః శ్రీభిః- కేషాం - కుసుమఫలస్తబకాశ్చసుభగకిసలయానిచ - తైరవనతారుచిరావిటపాయేషాం తేషాం- విటపినాం - లతానామంగైరాలింగితానాం శ్రీభిః తథాసమిథునాః చక్రవాకాదిమిథునసహితాయేవివిధావిహంగాః - తద్యుక్తానాం జలాశయానాంచ శ్రీభిః - కీదృశానాం అమలైః జలైః పూర్ణానాం - పునరపి కైరతిశయితా నిఝషకులోల్లంఘనేనక్షుభితం - యజ్జలాశయానాం నీరం - తస్మిన్ యానినీరజాని - తేషాం వనేషుకృతనికేతనం నైస్తేషాం - అథార్థాత్పక్షిణాం ఏకః అఖండో యోవిహారః- తేనాకులాశ్చ తేమధుకరాశ్చ - వివిధస్వరాదయస్తైర్యైరింద్రియోత్సవాః తైశ్చ - యద్వా - మిథునేత్యాదేరుత్తరేణైవ సంబంధః - మనఇంద్రియానందిభిరితి స్వనాదీనాం విశేషణం - తత్రనీరజం సామాన్యేన కమలం లోహితం శతపత్త్రం తద్విశేషః ॥ ౮ ॥ యత్రహేతి ॥ అహోరాత్రాదిభిర్యద్భయం తన్నోపలక్ష్యతే సూర్యాద్యభావాత్ ॥ ౯ ॥ నేతి ॥ క్లమః శ్రమః - గ్లానిరనుత్సాహః॥ ౧౦॥ నహీతి॥ కల్యాణానాం మంగళరూపాణాం యస్మిన్ భగవత్తేజసి ప్రవిష్టే- పుంసవనానిగర్భాణిస్త్రీణాం॥ అచతుర్థా

వృణీతాన్ ౹ వఃపాతుఃపంచమవర్షయోరితిస్రావపాతాజ్ఞయా॥ ౧౧॥అథేతి॥ సవర్ణేరతాస్సైస్వైరిణ్యః-కామిన్యస్త్వసవర్ణే విరతాః - తత్రాప్యతిచంచలాః పుంశ్చల్యః- బిలాయనంబిలాయతనం- సాధయిత్వాసంభోగసమర్థంకృత్వా - స్వేఅసాధారణవిలాసాః- తత్పూర్వకోవలోకః- తేనానురాగయుక్తంస్మితం- తేనసల్లాపముపగూహనంచ- తదాదిభిః॥ ౧౨॥ యస్మిన్నితి॥ యస్మిన్రసేఉపయుక్తేసేవితే॥ ౧౩॥ తతఇతి॥ భవయోఃభవస్యభవాన్యాశ్చ - చిత్రభానురగ్నిః- తేనశ్వస్థగ్నేతంపూతత్యాత్త్యక్తం- అసురేంద్రాణామవరోధేషుఅంతఃపురేషు - పురుషీభిఃస్త్రీభిః॥ ౧౪॥ తతఇతి॥ సుతలేబలిరధునాప్యాస్త ఇత్యన్వయః - కథంభూతః - మహేంద్రస్య- ప్రియంకర్తుమిచ్ఛతాభగవతా - ప్రథమంపరాత్మాప్త మపహృతంలోకత్రయంయస్యసః - పునర్భగవతోనుకంపయైవతత్రప్రవేశితస్సన్ - కీదృశేన - యోదితేస్సకాశాద్భూత్వావటుర్వామనరూపేణలబ్ధకాయస్తేన ॥ ౧౫ ॥ కేచిత్తస్యసుతలరాజ్యంభూమిదానఫలమన్యాంతేతన్నిరాకరోతి ॥ నోఏవైతదితి॥యద్బి

స్వేదక్లమగ్లానిరితివయోవస్థాశ్చభవంతి ॥ ౧౦॥ నహితేషాంకల్యాణానాంప్రభవతికుతశ్చనమృత్యుర్వినా భగవత్తేజసశ్చక్రాపదేశాత్ - యస్మిన్ప్రవిష్టే సురవధూనాంప్రాయః పుంసవనానిభయాదేవస్రవంతిపతంతిచ॥ ౧౧॥ అథాతలేమయపుత్రోబలోనామాసురోనివసతి - యేనహవాఇహసృష్టాఃషణ్ణవతీర్మాయాః కాశ్చనాద్యాపిమాయావినోధారయంతి - యస్యచజృంభమాణస్యముఖతస్త్రయః స్త్రీగణాఉదపద్యంత - తాస్సైస్వైరిణ్యః కామిన్యఃపుంశ్చల్యఇతి - యావైబిలాయనం ప్రవిష్టంపురుషం రసేనహాటకాఖ్యేనసాధయిత్వాస్వవిలాసావలోకనానురాగస్మిత సల్లాపోపగూహనాదిభిస్సైస్వైరంకిలరమయంతి ॥ ౧౨॥ యస్మిన్నుపయుక్తే పురుషఈశ్వరోహం సిద్ధోహమిత్యయుతమహాగజబల మాత్మానమితిమన్యమానః కత్థతేమదాంధఇవ॥ ౧౩॥ తతోధస్తాద్వితలేహరోభగవాన్ హాటకేశ్వరఃస్వపార్షదభూతగణావృతఃప్రజాసర్గోపబృంహణాయభవాన్యాసహమిథునీభూయాస్తే- యతఃప్రవృత్తాసరిత్ప్రవరాహాటకీనామభవయోర్వీర్యేణయత్రచిత్రభానుర్మాతరిశ్వనాసమిధ్యమాన ఓజసాపిబతితన్నిష్ఠ్యూతంహాటకాఖ్యంసువర్ణంభూషణేనసురేంద్రావరోధేషుపురుషాస్సహపురుషీభిర్ధారయంతి॥ ౧౪॥ తతోధస్తాత్సుతలే-ఉదారశ్రవాఃపుణ్యశ్లోకోవిరోచనాత్మజోబలిః - భగవతామహేంద్రస్యప్రియంచికీర్షమాణేనాదితేర్లబ్ధకాయోభూత్వావటుర్వామనరూపేణ పరాక్షిప్తలోకత్రయోభగవదనుకంపయైవపునఃప్రవేశితః - ఇంద్రాదిష్వవిద్యమానయాసుసమృద్ధయాశ్రియాభిజుష్టః - స్వధర్మేణారాధయంస్తమేవ భగవంతమపగతసాధ్వసఆస్తేధునాపి॥ ౧౫॥ నోఏవైతత్సాక్షాత్కారోభూమిదానస్య- యత్తద్భగవత్యధోక్షజే- అశేషజీవనికాయానాంజీవభూతాత్మభూతే-పరమాత్మనివాసుదేవే-తీర్థతమే- పాత్రఉపపన్నే-పరయాశ్రద్ధయాపరమాదరసమాహితమనసాసంప్రతిపాదితస్యసాక్షాదపవర్గద్వారస్యయద్బిలనిలయమైశ్వర్యం॥ ౧౬॥ యస్యహవావక్షుతపతనప్రస్ఖలనాదిషు వివశస్సకృన్నామాభిగృణన్ పురుషః కర్మబంధనమంజసావిధునోతి- యస్యహైవప్రతిబాధనంత్విహముముక్షవోన్యథైవోపలభంతే - తద్భగవతోభక్తానాంసర్వేషామాత్మనామాత్మదే- ఆత్మతమే॥ ౧౭॥ నైవభగవాన్నూనమముష్యానుగ్రహాయదుతపునరాత్మానుస్మృతిమోషణం మాయామయభోగైశ్వర్యమేవాతనుతేతి॥ ౧౮॥ యత్తద్భగవతానధిగతాన్యోపాయేనయాచ్ఞాచ్ఛలేనాపహృతస్వ

లనిలయేవివరస్థానే- ఐశ్వర్యం- ఏతద్భూమిదానస్య- సాక్షాత్కారఃఫలం- నభవత్యేవ - కుతఇత్యపేక్షాయామేవంభూతస్యదానస్యసాక్షాదపవర్గహేతుత్వాదిత్యాహ - యత్తత్ప్రసిద్ధందానంతస్యతదేవాహ - భగవతి- అశేషజీవనికాయానాంజీవభూతశ్చాసావాత్మభూతశ్చ - సర్వజీవనియంతాచాసావాత్మారామశ్చేత్యర్థః తస్మిన్సంప్రతిపాదితస్యసమ్యక్భక్తిపురస్సరతస్సమర్పితస్య॥ ౧౬॥ యస్యహేతి॥ కించ-యస్యనామ-క్షుతాదిషు- వివశోపిసకృదపి- గృణన్కర్మబంధంవిధునోతి- కథంభూతం- యస్యప్రతిబాధనంత్విహ ముముక్షవోన్యథైవోపలభంతే - యన్నివృత్త్యర్థంయోగసాంఖ్యాదిక్లేశాననుభవంతీత్యర్థః - తంకరబంధంత్యజంతితత్తస్మిన్భాగవతానాంభక్తానాంజ్ఞానినాంచ- యథాతథం ఆత్మదేజ్ఞానదేహరౌఆత్మతమేచ - సమర్పితస్యభూమిదానస్యనతత్ఫలమితిపూర్వేణైవసంబంధః॥ ౧౭॥ కించనేదంభగవదనుకంపయాలబ్ధంఫలం - కింత్వేకాంతభక్తస్యతిస్వాంతరాయమాత్రమిత్యాహ॥ నేతి॥ భగవాన్ అముష్యఅముంనైవానుగృహీతవాన్ తత్రహేతుః- యదుతేతి- ఆత్మనఈశ్వరస్యానుస్మృతింముష్ణాతీతితథాతదుక్తంవైష్ణవే ॥ శ్లో ॥ వాసుదేవేమనోయస్య

జపహోమార్చనాదిషు । తస్యాంతరాయో మైత్రేయ దేవేంద్రత్వాదికం ఫలమితి ॥ ౧౮ ॥ తస్యైకాంతభక్తిం సప్రపంచమాహ॥ యదితి॥ యత్తత్ అతిప్రసిద్ధమితి వక్ష్యమాణమువాచ హేత్యన్వయః - కథంభూతః - అనధిగతః అన్యైః ఉపాయో యేన - తేన భగవతా యాచ్ఞాచ్ఛలేనాపహృతం స్వశరీరమాత్రావశేషితం లోకత్రయం యస్య - సమ్యక్ ప్రతిముక్తో బద్ధః - అపవిద్ధః ప్రక్షిప్తోపి సన్॥ ౧౯॥ నూనమితి॥ బతేతి ఖేదే - భగవాన్ విద్వానపి - యోసావింద్రః - యస్యైకాంతేన బృహస్పతిః సచివః సహాయః - యతో మంత్రితాయమంత్రార్థేష్వావృతః సోపి పురుషార్థేషు - నూనం న నిష్ణాతః నిపుణః - యతః ఉపేంద్రేణ ద్వారభూతేన - తముపేంద్రం విహాయాత్మానం మాం లోకత్రయమయాచత - మంత్రప్రదం బృహస్పతిమతిక్రమ్యేతి వా - తస్మిన్ ప్రసన్నే సఏవ వరణీయో న లోకత్రయం - యతస్తదతితుచ్ఛమిత్యాహ - అతిగంభీరం అనంతం వయో యస్యాత్మనః - కాలస్యాషన్మన్వంతరం - తేన పరివృత్తం - విపర్యస్తం లోకత్రయమిదం కించిత్॥ ౨౦॥ ప్రస్తాదస్తుఏకఏవా ర్థేనిష్ణాత ఇత్యాహ ॥ యస్యేతి ॥ స్వపితరి ఉపరతే మృతే సతి - స్వం పిత్ర్యం పదం - భగవతా దీయమానమపి - భగవతః ఖిలన పరమన్యదితి కృత్వా న తు జగ్రాహేత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ నను త్వమతివీరః కుతస్తమేవ బహుమన్యసే తత్రాహ॥ తస్యేతి॥ తస్యానుపథం అనువర్త్మ అమృదితా అక్షీణాః కషాయా రాగాదయో యస్య - పరిక్షీణో భగవదనుగ్రహో యస్య - సకోవా - ఉప

శరీగావశేషితలోకత్రయః - వరుణపాశైశ్చ సంప్రతిముక్తః - గిరిదర్యాంచాపవిద్ధ ఇతి హోవాచ ॥ ౧౯॥
నూనం బతాయం భగవానర్థేషు న నిష్ణాతో యోసావింద్రో యస్య సచివో మంత్రాయ వృత ఏకాంతతో బృహ
స్పతిః తమతిహాయ స్వయముపేంద్రేణాత్మానమయాచతాత్మన ఆశిషో నో ఏవ తద్దాస్యమ
తిగంభీరవయసః కాలస్య మన్వంతరపరివృత్తం కియల్లోకత్రయమిదం ॥ ౨౦॥ యస్యానుదాస్యమేవాస్మత్పి
తామహః కిల వవ్రే - న తు స్వపిత్ర్యం - యదుతాకుతోభయం పదం దీయమానం భగవతః పరతే స్వపితరి॥ ౨౧॥
తస్య మహానుభావస్యానుపథమమృదితకషాయః కో వాస్మద్విధః - పరిహీణభగవదనుగ్రహ ఉపజిగమి
షతీతి ॥ ౨౨ ॥ తస్యానుచరితముపరిష్టాద్విస్తరిష్యతే యస్య భగవాన్ స్వయమఖిలజగద్గురుర్నారాయ
ణో ద్వారి గదాపాణిరవతిష్ఠతే - నిజజనానుకంపితహృదయః - యేనాంగుష్ఠేన పదా దశకంధరో యోజనా
యుతాయుతం దిగ్విజయ ఉచ్చాటితః॥ ౨౩॥ తతోధస్తాత్తలాతలే మయో నామ దానవేంద్రస్త్రిపురాధిపతిర్భ
గవతా త్రిపురారిణా త్రిలోక్యాశ్శం చికీర్షుణా నిర్దగ్ధపురత్రయస్తత్ప్రసాదాల్లబ్ధపదో మాయావినామా
చార్యో మహాదేవేన పరిరక్షితో విగతసుదర్శనభయో మహీయతే॥ ౨౪॥ తతోధస్తాన్మహాతలే కాద్రవేయా
ణాం సర్పాణాం నైకశిరసాం క్రోధవశో నామ గణః - కుహక-తక్షక-కాళీయ-సుషేణాది-ప్రధానా మహాభోగవంతః పత
త్త్రిరాజాధిపతేః పురుషోత్తమవాహాదనవరతముద్విజమానాః స్వకళత్రాపత్యసుహృత్కుటుంబసంగేన
క్వచిత్ప్రమత్తా విహరంతి ॥ ౨౫॥ తతోధస్తాద్రసాతలే దైతేయా దానవాః పణయో నామ నివాతకవచాః కాల
కేయా హిరణ్యపురనివాసిన ఇతి విబుధప్రత్యనీకా ఉత్పత్త్యా మహౌజసో మహాసాహసినో భగవతః సకలలో
కానుభావస్య హరేరేవ తేజసా ప్రతిహతబలావలేపా బిలేశయా ఇవ నివసంతి - యే వై సరమయేంద్రదూ
త్యా వాగ్భిర్మంత్రవర్ణాభిరింద్రాద్బిభ్యతి ॥ ౨౬॥ తతోధస్తాత్పాతాళే - నాగలోకపతయో వాసుకి

గంతుమిచ్ఛతీతి॥ ౨౨॥ నన్వేవంభూతశ్చేద్బలిః - తర్హి తస్యైవ చరితం విస్తరేణ కథ్యతాం తత్రాహ - అథశుకోక్తిః॥ తస్యేతి॥ తస్య బలేరనుచరితముపరిష్టాదష్టమే విస్తరిష్యతే - యస్య ద్వారి అవతిష్ఠతే - నిజజనేష్వనుకంపితం కృతానుకంపం హృదయం యస్య - ద్వారపాలకర్మ దర్శయతి - యేన శ్రీనారాయణేన బలేః ద్వారి విశన్ దశకంధరః - ఉచ్చాటితః - కేన పదా త్రాప్యాంగుష్ఠేనైవ ॥ ౨౩ ॥ యథా హరిణా స్వభక్తో బలిః సుతలే సంహితః సుఖమాస్తే - ఏవం మహాదేవభక్తోపి మయస్తలాతలే సుఖమాస్త ఇత్యాహ ॥ తత ఇతి॥ లబ్ధం పదం స్థానం యేన - మహీయతే పూజ్యతే॥ ౨౪॥ తత ఇతి॥ నైకశిరసాం అనేకఫణానాం గణోస్తి - ఏతత్ప్రపంచయతి - కుహకేతి - మహాభోగవంతో మహాకాయాః - పురుషోత్తమవాహాత్ హరేర్వాహనాత్॥ ౨౫॥ తత ఇతి॥ విబుధప్రత్యనీకాః దేవశత్రవః - సకలేష్వపి లోకేష్వనుభావో యస్య - తస్యైవ తేజసా - సుదర్శనేన ప్రతిహతో బలావలేపో వీర్యమదో యేషాం - బిలేశయాః సర్పా ఇవ ఇంద్రదూత్యా ప్రయుక్తాభిర్మంత్రరూపాభిర్వాగ్భిః - ఏవం హి వైదికమాఖ్యానం - ఫణిభిరసురైర్నిగూఢాం గాం అన్వేష్టుం సరమాం దేవశునీమింద్రేణ ప్రహితాం - సంధిమిచ్ఛంతః - పణయః ప్రాహుః - కిమిచ్ఛంతీ సరమేత్యాది - సా చ సంధిమనిచ్ఛంతీంద్రస్తుతిపూర్వకం - తాన్ప్రతిపరు

ష్నూహ - హతౌఇంద్రేణఫణయశ్చయధ్వామిత్యాది - తేచతచ్ఛ్రిత్యాభిభ్యాతీతి॥ ౨౬॥ తతఇతి॥ మహాభోగినఃమహాఫ ణాః- మహానమమర్షః క్రోధోయేషాం- పంచాదిసంఖ్యానిశీర్షాణియేషాం- శీర్ష్ణామివ కృత్యేశీర్షాణామిత్యాషః॥ ౨౭॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-చతుర్వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ పంచవింశేతతోధస్తాదాహ శేషస్యసంస్థితమ్ । సంజిహీర్షోరిదంకాలేయోత్రరుద్రసముద్భవః॥ తస్యేతి॥ కోసావనంత స్సాత్త్వతీయాః సాత్త్వతతంత్రనిష్ఠాఃచతుర్వ్యూహోపాసనే- యంసంకర్షణఇత్యాచక్షతే - తథాఖ్యానేహేతుః ద్ర ష్టృదృశ్యయోః సమ్యక్ నికర్షణమేకీకరణంయేన - తత్కుతః- అహమిత్యభిమానోలక్షణంచిహ్నంవదధిష్ఠాతుర్యస్య - అహం కారాధిష్ఠానేనద్రష్టృదృశ్యయోస్సన్నికర్షణాత్సంకర్షణఇత్యర్థః॥ ౧॥ అనంతత్వమాహ॥ యస్యేతి॥ యచ్ఛబ్దానాంసఏష భగవాననంతఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౨॥ తామసత్వమాహ॥ యస్యహేతి॥ యస్యహేదంవిశ్వముపసంహర్తుమిచ్ఛతః- అ మర్షేణవిరచితేకుటిలీకృతేఅతఏవరుచిరేమనోజ్ఞేభ్రమంత్యాఘూర్ణంత్యోర్భ్రువోర్మధ్యేఉత్తంభయన్నుపస్థపయన్ ॥ ౩ ॥ సుభగ త్వమాహ॥ యస్యేతి॥ యస్యాంఘ్రికమలయుగళే-అరుణావిశదానఖాఏవమణయః- తేషాంషండస్సమూహః- తస్యమండ

ప్రముఖాః- శంఖ - కుళిక- మహాశంఖ- శ్వేత- ధనంజయ-ధృతరాష్ట్ర- శంఖచూడ-కంబళాశ్వతర-దేవద త్తాదయోమహాభోగినోమహామర్షానివసంతి - యేషాముహవై పంచసప్తదశ శతసహస్రశీర్షాణాం ఫణాసువిరచితామహామణయోరోచిష్ణవంపాతాళవివరతిమిరనికరంస్వతేజసావిధమంతి॥ ౨౭॥ ❋❋❋❋

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- పంచమస్కంధే- చతుర్వింశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ తస్యమూలదేశే త్రింశద్యోజనసాహస్రాంతరఆస్తే - యావైకలాభగవతస్తామసీ సమాఖ్యా తానంతఇతి - సాత్త్వతీయాయాద్రష్టృదృశ్యయోస్సన్నికర్షణాదహమితి చాభిమానలక్షణాత్సంకర్షణ ఇత్యాచక్షతే ॥ ౧ ॥ యస్యేదంక్షితిమండలంభగవతోనంతమూర్తేః సహస్రశిరసఏకస్మిన్నేవశీర్షణి ధ్రి యమాణంసిద్ధార్థఇవలక్ష్యతే ॥ ౨ ॥ యస్యహవాఇదంకాలేనోపసంజిహీర్షతోమర్షవిరచితరుచిరభ్రమ ద్భ్రువోరంతరేణ సన్నికర్షణోనామ రుద్రఏకాదశవ్యూహస్త్ర్యక్షస్త్రిశిఖంశూలముత్తంభయన్నుద తిష్ఠత్॥ ౩ ॥ యస్యాంఘ్రికమలయుగళారుణవిశదనఖమణిషండమండలేష్వహిపతయస్సహసాత్త్వతబు షభైరేకాంతభక్తియోగేనావనమంతః స్వవదనానిపరిస్ఫురత్కుండలప్రభామండలమండితగండస్థలా న్యతిమనోహరాణిప్రముదితమనసః ఖలువిలోకయంతి॥ ౪॥ యస్యైవహినాగరాజకుమార్యఆశిషఆశాసా నాశ్చార్వంగదవలయవిలసితవిశదవిపులధవళసుభగరుచిరభుజరాజతస్తంభేష్వగరుచందనకుంకుమపంకా నులేపనావలింపమానాస్తదభిమర్శనోన్మథితహృదయమకరధ్వజావేశరుచిరలలితస్మితాః - తదనురాగమ దముదితమదవిఘూర్ణితారుణకరుణావలోకనయనవదనారవిందంసవ్రీడంకిలవిలోకయంతి॥ ౫ ॥ సఏవభగ వాననంతోనంతగుణార్ణవఆదిదేవఉపసంహృతామర్షరోషవేగోలోకానాంస్వస్తయఆస్తే॥ ౬॥ ధ్యాయ మానస్సురాసురోరగసిద్ధగంధర్వవిద్యాధరమునిగణైరనవరతమదముదితవికృతవిహ్వలలోచనస్సులలితము ఖరితామృతేనాప్యాయమానః - స్వపార్షదవిబుధయూథపతీనపరిమ్లానరాగనవనిజతులసికామోదమధ్వా

లేషు - పరిస్ఫురతాంకుండలానాంప్రభయామండితానిగండస్థలానియేషుతాని॥ ౪॥ యస్యైవేతి॥ చారూణిఅంగదవలయైః- విలసితాశ్చతేవిశదాశ్చ- విపులాశ్చధవళాశ్చ - సుభగాశ్చ- రుచిరాశ్చభుజాఏవరజతస్తంభాస్తేషు - అగరుచందనకుంకు మానాంపంకఏవానులేపః- తేనావలింపమానాః- తేషామభిమర్శనేనోన్మథితేహృదయే - మకరధ్వజస్యావేశేనరుచిరంచ- లలితంచ- స్మితంయాసాంతాః- తస్యానురాగేణమదేనచ- ముదితంచతత్ - మదేనవిఘూర్ణితేప్రచలితే- అరుణేదరుణేకరు ణావలోకయుక్తేనయనేయస్మిన్ తద్వదనారవిందంవిలోకయంతి॥ ౫॥ సఇతి ॥ అమర్షః అసహనం- రోషః క్రోధః- ఉపసం హృతఃతయోర్వేగోయేన॥ ౬॥ ఉపాసనార్థమాహ॥ ధ్యాయమానఇతి॥ సురాదిభిర్ధ్యాయమానః చింత్యమానఃఅనవరతం మదేనముదితశ్చాసౌవికృతవిహ్వలలోచనశ్చ - సులలితేనముఖరితామృతేనవచనామృతేనస్వపార్షదాన్ - బుధయూథ పానాంపతీంశ్చ- ఆప్యాయయమానఃహర్షయన్ - నీలేవాససీయస్య - ఏకమేవకుండలంయస్య-హలస్యకకుదిపృష్ఠే - కృతోన్య స్తః - సుభగశ్చసుందరశ్చభుజోయేన - ఉదారాలీలాయస్యసః- నపరిమ్లానోరాగఃకాంతిర్యస్యాః తస్యానవతులసికాయాః ఆమోదమధ్వాసవేనసురభిమధురసేన - మాద్యతాంమధుకరాణాం - యేవ్రాతాః - తేషాంమధురగీతేన - శ్రియంయస్యాః

తాంవనమాలాం - కణ్ఠ్యేవపశ్రాం॥ ౭॥ య ఇతి॥ సంశ్లోకయామాస॥ వర్ణయామాస॥ ౮ ॥ ఉత్పత్తీతి॥ అస్యజగతఉత్పత్త్యాది హేతవోగుణాయస్యేక్షయా - కల్యాస్స్వస్వకార్యసమర్థాఆసన్-యస్యతురూపం - ధ్రువమనంతంఅకృతంచఅనాది - త త్రహేతుః- యదేకమేవసత్ - ఆత్మన్ ఆత్మనినానా - కార్యప్రపంచమధాత్ - తస్యబ్రహ్మరూపస్యవర్త్మ తత్త్వం- కథముహవేద - నవేదైవేత్యర్థః॥ ౯॥ తర్హికథమసౌముముక్షుభిస్సేవ్యఇత్యత్రాహ ॥ మూర్తిమితి ॥ యత్రేదంసదసద్వి భాతి- సనోస్మాకంభక్తానాం - కృపయాసంశుద్ధంసత్త్వంమూర్తింబభార - స్వజనానాంమనాంస్యాదాతుంవశీకర్తుం- కృతాంయస్యలీలాం- మృగపతిస్సింహః- ఆదధ్రేఆశిక్షత్- యతఃఉదారాణివీర్యాణియస్య- తస్మాదన్యంముముక్షుః- కిమ ర్థమేవితిష్ఠేత్ఇత్యన్వయః - యద్వా - కృపయేత్యత్రహేతుః- యద్యస్మాత్- స్వజనానాంమనాంస్యాదాతుంలీలామాద ధే- మృగపతిరివఉదారవీర్యః-యద్వా- మృగ్యంతఇతిమృగాః కామప్రదాః. తేషాంపతిర్యస్మాఖ్యః॥ ౧౦॥ కించఆస్తాంతస్యకృప యాపవర్గార్పణం- తద్భజనంవా- తన్నామమాహాత్మ్యమేవాతివిచిత్రమేవేత్యాహ॥ యదితి॥ యస్యనామ-యదిపతితః- మహా పాతక్యపి- అనుకీర్తయేత్-తర్హిసద్యశ్శుద్ధ్యేదితికిమువక్తవ్యం- యతోసావేవనృణామశేషమంహః- సద్యోహంతి- కథమను

సవేనమాద్యన్మధుకరవ్రాతమధురగీతశ్రియంవైజయంతీం స్వాంవనమాలాం నీలవాసా ఏకకుండలోహలక
కుదికృతసుభగ సుందరభుజో భగవాన్మహేంద్రో వారణేంద్ర ఇవకాంచనీం కక్ష్యాముదారలీలో బిభ
ర్తి ॥ ౭ ॥ యఏషఏవమనుశ్రుతోభిధ్యాయమానోముముక్షూణామనాదికాలకర్మవాసనాగ్రథితమవిద్యా
మయంహృదయగ్రంథిం సత్త్వరజస్తమోమయమంతర్హృదయంగత ఆశువినిర్భినత్తి- తస్యానుభావమి
మంభగవాన్ స్వాయంభువోనారదస్సహతుంబురుణాసభాయాంబ్రహ్మణస్సంశ్లోకయామాస॥ ౮ ॥ శ్లో॥
ఉత్పత్తిస్థితిలయ హేతవోస్య కల్యాస్సత్త్వాద్యాః ప్రకృతిగుణాయదీక్షయాసన్ । యద్రూపంధ్రువమ
కృతంయదేకమాత్మన్ ❀ నానాధాత్కథముహవేదతస్యవర్త్మ॥ ౯॥ మూర్తింనఃపురుకృపయాబభారస
త్త్వంసంశుద్ధంసదసదిదంవిభాతియత్ర । యల్లీలాంమృగపతి రాదధేనవద్యామాదాతుం స్వజనమనాం
స్యుదారవీర్యః॥ ౧౦॥ యన్నామశ్రుతమనుకీర్తయేదకస్మాదార్తోవాయదిపతితఃప్రలంభనాద్వా। హంత్యం
హస్సపదినృణామశేషమన్యం కంశేషాద్భగవతఆశ్రయేన్ముముక్షుః॥ ౧౧ ॥ మూర్ధన్యర్పితమణివత్సహ
స్రమూర్ధ్నో భూగోళంసగిరిసరిత్సముద్రసత్త్వం । ఆనంత్యాదనిమిత విక్రమస్యభూమ్నః కోవీర్యాణ్యపి
గణయేత్సహస్రజిహ్వః ॥ ౧౨ ॥ ఏవంప్రభావోభగవానసంతోదురంతవీర్యోరుగుణానుభావః । మూలేర
సాయాస్స్థిత ఆత్మతంత్రోయోలీలయాక్ష్మాంస్థితయేబిభర్తి॥ ౧౩॥ శ్రీశుకః॥ చూ॥ ఏతాహ్యేవేహనృభి
రుపగంతవ్యా గతయోయథాకర్మవినిర్మితాః యథోపదేశమనువర్ణితాః- కామాన్కామయమానైరే
తావతీ ❀ర్హి రాజన్పుంసః ప్రవృత్తిలక్షణస్య ధర్మస్య విపాకగతయ ఉచ్చావచావిసదృశాయథాప్ర
శ్నంవ్యాఖ్యాతాః-కిమన్యత్కథయామీతి॥౧౪॥ ❀ ❀ ❀ ❀

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-పంచమస్కంధే-పంచవింశోధ్యాయః.

రాజా ॥ మహర్ష ఏతద్వైచిత్ర్యంలోకస్యకథంవయమనుమీమహీతి ॥ ౧॥ శ్రీశుకః॥ త్రిగుణత్వాత్కర్తుః

కీర్తయేత్ అన్యతఃశ్రుతంవాఅకస్మాద్వాఆర్తోవాసన్ - ప్రలంభనాద్వాపరిహాసాత్- తస్మాచ్ఛేషాదన్యం॥ ౧౧॥ మూర్ధనీ తి॥గిర్యాదిసహితంభూగోళం - సత్త్వానిప్రాణినః - సహస్రజిహ్వోపికోగణయేత్॥౧౨॥ఏవమితి॥ దురంతంవీర్యంబలం యస్య - ఉరవోగుణాః అనుభావశ్చయస్యసరసాయాఃభూమేర్మూలేస్థితఃతిష్ఠతి- ఆత్మతంత్రఃఆత్మాధారః॥ ౧౩॥ ఉక్త స్యలోకవిభాగస్యోపయోగంవదన్ తదప్యుపసంహరతి ॥ ఏతాఇతి॥ ఏతాహ్యేవేహకామాన్కామయమానైర్నృభిరుప గంతవ్యాఇత్యన్వయః-తస్యప్రపంచఃఏతావతీఃఏతావత్యః- విపాకగతయఃఫలభూతాగతయః- వ్యాఖ్యాతాఃవివృతాః॥ ౧౪॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - పంచవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ షడ్వింశేతుతతోధస్తాన్నరకస్థితిరుచ్యతే । పాపినోయత్రదహ్యంతేయమదూతైర్యథాయథమ్॥ పుంసోగతయఉచ్చా వచావిసదృశాఇతిభోగవైచిత్ర్యముక్తం-తదేతత్కుతఇతిపృచ్ఛతి॥మహర్ష ఇతి॥౧॥ కర్మణిసమానత్వేపిశ్రద్ధావైచిత్ర్యా త్ఫలవైచిత్ర్యమితిపరిహరతి ॥ త్రిగుణత్వాదితి॥ సాత్త్వికశ్రద్ధయాకర్తుః సుఖిత్వం - రాజస్యాఅసుఖిత్వం దుఃఖిత్వం చ - తామస్యాదుఃఖిత్వంమూఢత్వంచ - తతోపితాసాంశ్రద్ధానాంతారతమ్యాత్ సుఖాదితారతమ్యంసర్వేషామప్యే

ర్థః॥౨॥ అథేతి॥ ప్రతిషిద్ధం ప్రతిషేధః-సఏవలక్షణం ప్రమాణం యస్యాసమర్మస్య- కర్తుః- శ్రద్ధాయావైసాదృశ్యం- తమసస్సాత్త్వకత్వాత్ తత్రాపికారణం దర్శయన్నాహ- అనాద్యవిద్యాకృతానాంకామానాం- సృతయోనరకాఃతాః-అనంతాః- అథేదానీంతాః ప్రాచుర్యేణానువర్ణయిష్యామ ఇత్యన్వయః॥ ౩ ॥ నరకా ఇతి ॥ కింభూమావేవదేశవిశేషాః త్రిలోక్యాః బ్రహ్మాండాద్బహిర్వా-ఆవరణేషు వుత ఏ అంతరాళేవాభూమివ్యతిరిక్తా॥౪॥ అంతరాళ ఇతి॥ కర్మదోషమనతిక్రమ్యైవ - దమంపాపఫలం- ధారయతిదండం కరోతీత్యర్థః-నఉల్లంఘితం భగచ్ఛాసనం యేన॥ ౫॥ ౬॥ మతాంతరేణాష్టావింశతిమాహ- కించేతి॥

శ్రద్ధాయాః కర్మగతయః పృథగ్విధాస్సర్వా ఏవ సర్వస్యతారతమ్యేన భవంతి ॥ ౨ ॥ అథేదానీం ప్రతిషిద్ధలక్షణస్యాధర్మస్య కర్తుస్శ్రద్ధాయా వైసాదృశ్యాత్కర్మఫలం విసదృశం భవతి- అనాద్యవిద్యాకామానాం తత్పరిణామలక్షణాస్సృతయః-సహస్రశః ప్రవృత్తాస్తాః ప్రాచుర్యేణానువర్ణయిష్యామః॥ ౩ ॥ రాజా॥ నరకానామభగవన్ కిం దేశవిశేషా అథవా బహిస్త్రిలోక్యా ఆహోస్విదంతరాళ ఇతి ॥ ౪ ॥ ఋషిః ॥ అంతరాళ ఏవ త్రిజగత్యాస్తు దిశి దక్షిణస్యామధస్తాద్భూమేరుపరిష్టాదండ జలాశయస్య - యస్యామగ్నిష్వాత్తాదయః పితృగణాః - స్వానాంగోత్రాణాం పరమేణ సమాధినా సత్యా ఏవాశిష ఆశాసానా నివసంతి యత్ర హ భగవాన్ పితృరాజో వైవస్వతః - స్వవిషయం ప్రాపితేషు స్వపురుషైర్జంతుషు సంపరేతేషు - యథాకర్మావద్యమేవానుల్లంఘిత భగవచ్ఛాసనః- సగణో దమం ధారయతి॥ ౫ ॥ తత్ర హైకే నరకానేకవింశతిం ప్రాహుః - అథ తాంస్తే రాజన్నామరూపలక్షణతోనుక్రమిష్యామః - తామిస్రోంధతామిస్రో రౌరవో మహారౌరవః కుంభీపాకః కాలసూత్రమసిపత్రవనం సూకరముఖమంధకూపః క్రిమిభోజనస్సందంశస్తప్తోర్మిర్వజ్రకంటకశాల్మలీ వైతరణీ పూయోదః ప్రాణరోధో విశసనం లాలాభక్షస్సారమేయాదనమవీచిరయోరేతః పానమితి॥ ౬ ॥ కించ క్షారకర్దమో రక్షోగణభోజనశ్శూలప్రోతో దందశూకోవటనిరోధనో పర్యావర్తనస్సూచీముఖమిత్యష్టావింశతినరకా వివిధయాతనాభూమయః॥ ౭॥ యస్త్వహ పరవిత్తాపత్యకళత్రాణ్యపహరతి- సహి కాలపాశబద్ధో యమపురుషైరతిభయానకైస్తామిస్రేనరకే బలాన్నిపాత్యతే- అనశనాద్రిపాతనలగుడతాడనసంతర్జనాదిభిర్యాతనాభిర్యాత్యమానో జంతుర్యత్ర కశ్మలమాసాదిత ఏకదైవ మూర్ఛాముపయాతి తమిస్రప్రాయే॥ ౮ ॥ ఏవమేవాంధతామిస్రే యస్తు వంచయిత్వా పురుషం దారాదీనుపభుంక్తే - యత్ర శరీరీ నిపాత్యమానో యాతనాస్థో వేదనయా నష్టస్మృతిర్నష్టదృష్టిశ్చ భవతి-యథా హి వనస్పతిర్వృశ్చ్యమానమూలః-తస్మాదంధతామిస్రం తముపదిశంతి॥ ౯॥ యస్త్విహ వా ఏతదహమితి మమేదమితి భూతద్రోహేణ కేవలం స్వకుటుంబమేవానుదినం ప్రపుష్ణాతి - స తదిహ విహాయ స్వయమేవ తదశుభేన రౌరవే నిపతతి - యే త్విహ యథైవామునా విహింసితా జంతవః పరత్ర యమయాతనాముపగతం త ఏవ రురవో భూత్వా తథా తమేవ విహింసంతి - తస్మాద్రౌరవమిత్యాహూ రురురితి సర్పాదతిక్రూరసత్త్వాపదేశః ॥ ౧౦ ॥ ఏవమేవ మహారౌరవః యత్ర నిపతితం పురుషం క్రవ్యాదా రురవస్తం క్రవ్యేణ ఖాదయంతి- యః కేవలం హి దేహంభరః॥ ౧౧॥ యస్త్విహ వా ఉగ్రః పశూన్ పక్షిణో వా ప్రాణభృత ఉపరుంధయతి తమపకరుణం పురుషాదైరపి గర్హితమముత్ర యమానుచరాః కుంభీపాకే తప్తతైల ఉపరుంధయంతి ॥ ౧౨॥ యస్త్విహ మాతృపితృ బ్రహ్మద్రుక్స కాలసూత్రసంజ్ఞికే నరకే - అయుతయోజనపరిమండలే తామ్రమయే ఖిలే ఉపర్యధస్తాదగ్న్యర్కాభ్యామభితప్యమానే - అభినివేశితః క్షుత్పిపాసాభ్యాం దహ్యమానాంతర్బహిశ్శరీర ఆస్తే శేతే వేష్టతే తిష్ఠతే పరిధావతి యాచ తేచయావంతి పశురోమాణి తావద్వర్షసహస్రాణి ౧౩ ॥ యస్త్విహ వై నిజవేదపథాదనాపద్యపగతః పాషండం చోపగతస్తమసిపత్రవనం ప్రవేశ్య కశ

౭॥ పాపభేదేన తత్తన్నరకయాతనాభేదం ప్రపంచయతి॥ యస్త్వితి ॥ తమిస్రప్రాయే నరకే - యాత్యమానః పీడ్యమానః ఏకదైవ తదైవ॥ ౮॥ ఏవమితి॥ పురుషం పతిం వంచయిత్వా॥ ౯॥ యస్త్వితి॥ ఏతచ్ఛరీరమహమితి-ఇదంధనాదిమమేతి- మత్వా-స్వంచకుటుంబమేవపుష్ణాతి- తేనాశుభేన-రురవో భూత్వేతి- కర్మాణ్యేవ తథా పరిణామం ప్రాప్యేత్యర్థః- అతిక్రూరస్యధారశ్శృంగాఖ్యస్య సత్త్వస్యాపదేశః సంజ్ఞా యస్య సః॥౧౦॥ ఏవమితి॥ క్రవ్యేణ నిమిత్తేన- మాంసార్థమిత్యర్థః॥ ౧౧॥ యస్త్వితి॥ ప్రాణభృతస్సజీవాన్ - ఉపరుంధయతి పచతి-అపకరుణం నిష్కృపం॥ ౧౨॥ యస్త్వితి॥ సోభిలాష మస్తదేశే॥౧౩॥

యస్త్వితి॥ స్వధర్మహా స్వధర్మత్యాగీ॥౧౪॥ యస్త్వితి॥ స్వనయన్ రుదన్-కశ్మలం మోహం- ఉపగతో భవతి- అదృష్టదోషాస్తైర్యోపరుద్ధాస్సంతో యథా కశ్మలముపగతాః తద్వత్॥ ౧౫॥ యస్త్వితి॥ ఈశ్వరేణోపకల్పితా మనుష్యరక్తపానాదిలక్షణా వృత్తిర్యేషాం మత్కుణాదీనాం అవివిక్తా అవిజ్ఞాతా పరవ్యథా యైః - అవివేకిభిస్తైః తేషాం పురుషేణ బ్రాహ్మణాదిభావేన విధినిషేధపూర్వక ముపకల్పితా వృత్తిర్యస్య- వివిక్తా పరవ్యథా యేన వివేకినా - అభిద్రుగ్ధాః హింసితాః - విహతా నిద్రా హే సా నిర్వృతిర్యస్య- నలబ్ధమవస్థానం యేన-స తమసి పరిక్రామతీతి ॥ ౧౬ ॥ యస్త్వితి ॥ కించన భిక్షాదికం ఉపనతం ప్రాప్తం- తదసంవిభజ్య అనిర్మితాః పంచయజ్ఞా యేన- అత ఏవ వాయసైస్సంస్తుతః సమత్వేన వర్ణితః-క్రిమిభోజనః క్రిమిరేవ భుం

యాప్రహరంతి- తత్ర తత్రాసావితస్తతో ధావమాన ఉభయతో ధారైస్తాళవనాసిపత్రైశ్ఛిద్యమానసర్వాంగో హా హతోఽస్మీతి పరమయా వేదనయా మూర్ఛితః పదే పదే నిపతతి - స్వధర్మహా పాషండానుగతం ఫలం భుంక్తే॥౧౪॥ యస్త్విహ వై రాజా రాజపురుషో వా - అదండ్యే దండం ప్రణయతి - బ్రాహ్మణే వా శరీరదండం స పాపీయాన్నరకేఽముత్ర సూకరముఖే నిపతతి తత్రాతిబలైర్వినిష్పిష్యమాణావయవో యథైవేహేక్షుఖండ ఆర్తస్వరేణ స్వనయన్ క్వచిన్మూర్ఛితః కశ్మలముపగతో యథైవేహాదృష్టదోషా ఉపరుద్ధాః ॥ ౧౫॥ యస్త్విహ వై భూతానామీశ్వరోపకల్పితవృత్తీనామవివిక్తపరవ్యథానాం స్వయం పురుషోపకల్పితవృత్తిర్వివిక్తపరవ్యథో వ్యథామాచరతి- స చాముత్రాంధకూపే తదభిద్రోహేణ నిపతతి తత్ర హాసౌ తైర్జంతుభిః పశుపక్షిభిస్సరీసృపైర్మశకయూకామత్కుణమక్షికాదిభిర్యే కే చ నే హాభిద్రుగ్ధాస్తైస్సర్వతోఽభిద్రుహ్యమాణస్తమసి విహతనిద్రానిర్వృతిరలబ్ధావస్థానః పరిక్రామతి- యథా కుశరీరే జీవః॥౧౬॥ యస్త్విహ వా అసంవిభజ్యాశ్నాతి యత్కించనోపనతమనిర్మితపంచయజ్ఞో వా యస్త్వైస్సంస్తుతస్స పరత్ర క్రిమిభోజనే నరకాధమే నిపతతి - తత్ర శతసహస్రయోజనే క్రిమికుండే క్రిమిభూతస్స్వయం క్రిమిభిరేవ భక్ష్యమాణః క్రిమిభోజనో యావత్తదప్రత్తాప్రహుతాదోఽనిర్వేశమాత్మానం యాతయతే॥ ౧౭ ॥ యస్త్విహ వై స్తేయేన బలాద్వా హిరణ్యరత్నాదీని బ్రాహ్మణస్య వాపహరతి అన్యస్య వానాపది పురుషస్తమముత్ర రాజన్ యమపురుషా అయస్మయైరగ్నిపిండైస్సందంశైస్త్వచి నిష్కుషంతి ॥ ౧౮ ॥ యస్త్విహ వా అగమ్యాం స్త్రియమగమ్యం వా పురుషం యోషిదభిగచ్ఛతి - తావముత్ర కశయా తాడయంతస్తిగ్మయా సూర్మ్యా లోహమయ్యా పురుషమాలింగయంతి స్త్రియం చ పురుషరూపయా సూర్మ్యా ॥ ౧౯ ॥ యస్త్విహ వై సర్వాభిగమస్తమముత్ర నిరయే వర్తమానం వజ్రకంటకశాల్మలీమారోప్య నిష్కర్షంతి॥ ౨౦॥ యే త్విహ వా రాజన్యా రాజపురుషా అపాషండా ధర్మసేతూన్ భిందంతి - తే సంపరేత్య వైతరణ్యాం నిపతంతి భిన్నమర్యాదాస్తస్యాం నిరయపరిఖాభూతాయాం నద్యాం యాదోగణైరితస్తతో భక్ష్యమాణా ఆత్మనా న వియుజ్యమానాశ్చాసుభిరుహ్యమానాస్స్వాఘేన కర్మవిపాకమనుస్మరంతో విణ్మూత్రపూయశోణితకేశనఖాస్థిమేదోమాంసవసావాహిన్యాముపతప్యంతే॥౨౧॥ యే త్విహ వై వృషలీపతయో నష్టశౌచాచారనియమాస్త్యక్తలజ్జాః పశుచర్యాం చరంతి - తే చాపి ప్రేత్య పూయవిణ్మూత్రశ్లేష్మలాలాపూర్ణార్ణవే నిపతంతి॥ తదేవాతిబీభత్సితమశ్నంతి॥ ౨౨ ॥ యే త్విహ వై శ్వగర్దభపతయో బ్రాహ్మణాదయో మృగయావిహారా అతీర్థే చ మృగాన్నిఘ్నంతి- తానపి సంపరేతాన్ లక్ష్యభూతాన్ యమపురుషా ఇషుభిర్విధ్యంతి ॥ ౨౩ ॥ యే త్విహ వై దాంభికా దంభయజ్ఞేషు పశూన్ విశసంతి - తానముష్మిన్ లోకే వైశసే నరకే నిపతితాన్ నిరయపతయో యాతయిత్వా విశసంతి ॥ ౨౪ ॥ యస్త్విహ వై సవర్ణాం భార్యాం రేతః పాయయతి కామమోహి

జానః- యాపత్తత్ర యావంతి యోజనాని తత్క్రిమికుండం - తావంతి వర్షాణి యావద్వా తత్పాపమిత్యర్థః - అప్రత్తమసంవిభక్తం- అప్రహుతం చాత్తీతి తథా సః- నిర్వేశం అకృతప్రాయశ్చిత్తం ॥ ౧౭ ॥ యస్త్వితి ॥ నిష్కుషంతి ఛిందంతి॥ ౧౮॥ యస్త్వితి॥ తిగ్మయా తప్తయా సూర్మ్యా ప్రతిమయా॥౧౯॥ యస్త్వితి॥ సర్వాభిగమః పశ్వాద్యుపగంతా॥ ౨౦॥ యే త్వితి॥ అపాషండాః సత్కులీనాస్సంతః ద్వితీయాంతపాఠే- సేతువిశేషణం- నదీం విశినష్టి విణ్మూత్రేతి॥ ౨౧॥ యే త్వితి॥ పశుచర్యాం స్వేచ్ఛాచారం॥ ౨౨॥ యే త్వితి॥ అతీర్థే విహితాదన్యత్ర- విధ్యంతీతి ప్రాణనిరోధో దర్శితః॥ ౨౩॥ యే త్వితి॥ నిరయపతయో యమపురుషాః॥ ౨౪॥ లాలాభక్షమాహ॥ యస్త్విహేతి॥ రేతః పానం కారయంతి॥ ౨౫॥ యే త్వితి॥ యమదూతా

వజ్రదంష్ట్రాశ్శ్వానః- తే సరభసం సంభక్ష్యమం ॥౨౬॥ యస్త్వితి॥ ద్రవ్యవినిమయే క్రయవిక్రయాదౌ నిరవకాశే నిరాలంబే అపి చిశ
ద్దార్ఢ్యమాహ॥ యత్రేతి ॥ వీచిస్తరంగః తద్రహితత్వాదవీచిః ॥ ౨౭॥ యస్త్వితి॥ యో విప్రస్తత్కళత్రం వా సురాం పిబతి- అ
న్యో వా వ్రతస్థస్సన్ - రాజన్యో వా వైశ్యో వా సోమపీథః కృతసోమపాన ఇత్యన్వయః - తయోస్సోమసంస్థానే ఫలచమసవి
ధానాత్ సోమపాననిషేధాచ్చ - తథాచ శ్రుతిః॥ న్యగ్రోధస్తిభిర్న్నిరాహృత్య తాస్సంపిష్య దధన్యున్మృజ్య తమస్మై భక్షం
ప్రయచ్ఛేన్న సోమమితి॥ ౨౮॥ యస్త్వితి॥ సపూర్వమపి మృతక ఏవ సన్మృతత్వాత్॥ ౨౯॥ యేత్వితి॥ పురుషస్య మేధేన హింస
యా - భైరవాదీన్ యజంతే- యాశ్చ స్త్రియః - కామరూపాదిగణా భూత్వా యే పూర్వం తే పురుషాదాస్సంతః - పూర్వమస్య
తః - తమముత్ర రేతః కుల్యాయాం పాతయిత్వా రేతః పాయయంతి ॥ ౨౫॥ యేత్విహ దస్యవోఽగ్నిదా గర
దా గ్రామాన్ సార్థాన్ వా విలుంపంతి - రాజభటా వా- తాంశ్చాపి హి పరేత్య యమదూతా వజ్రదం
ష్ట్రాశ్శ్వానస్సప్తశతాని వింశతిశ్చ సరభసం వినిఖాదయంతి ॥ ౨౬॥ యస్త్విహ వా అనృతం వదతి సాక్ష్యే ద్ర
వ్యవినిమయే వా - కథంచిత్స వై ప్రేత్య నరకే - అవీచిమత్యధశ్శిరా నిరవకాశే యోజన శతోచ్ఛ్రాయాద్గిరి
మూర్ధ్నస్సంపాత్యతే - యత్ర జలమివ స్థలమశ్మపృష్ఠమవభాసతే తదవీచిమత్ - తత్ర తిలశో విశీర్యమాణం
శరీరం న మ్రియమాణః పునరారోపితో నిపతతి ॥ ౨౭॥ యస్త్విహ వై విప్రో రాజన్యో వైశ్యో వా సోమపీథస్తత్క
ళత్రం వా సురాం వ్రతస్థో వా పిబతి ప్రమాదతః - తేషాం నిరయం నీతానామురసి పదాక్రమ్యాస్యే వహ్నినా
ద్రవమాణం కాలాయసం నిషించంతి॥ ౨౮॥ యస్త్విహ వా ఆత్మసంభావనేన స్వయమధమో జన్మవిద్యా
చారవర్ణాశ్రమతో వరీయసో న బహు మన్యతే - స మృతక ఏవ మృత్వా క్షారకర్దమే నిరయేఽర్వాక్ఛిరా నిపాతితో
దురంతా యాతనా హ్యశ్నుతే ॥ ౨౯ ॥ యేత్విహ వై పురుషమేధేన యజంతే యాశ్చ స్త్రియో నృపశూన్
ఖాదంతి - తాంశ్చ తే పశవ ఇవ నిహతా యమసదనే పాతయంతో రక్షోగణాస్సౌనికా ఇవ స్వధితినావదా
ర్యాసృక్పిబంతి- నృత్యంతి- హసంతి- గాయంతి చ- హృష్యమాణా యథేహ పురుషాదాః॥ ౩౦॥ యేత్విహ వా
అనాగసోఽరణ్యే గ్రామే వా వైస్రంభకైరుపవిస్రంభయ్య జిజీవిషూన్ శూలసూత్రాదిషూపప్రోతాన్ క్రీ
డనతయా యాతయంతి - తేఽపి చ ప్రేత్య యమయాతనాసు శూలసూత్రాదిషు ప్రోతాత్మానః క్షుత్తృ
డ్భ్యాం చాభిహతాః కాకకంకబకాదిభిశ్చేతస్తతస్తిగ్మతుండైరాహన్యమానా ఆత్మశమలం స్మరంతి॥ ౩౧॥
యేత్విహ వై భూతాన్యుద్వేజయంతి నరా ఉల్బణస్వభావా యథా దందశూకాస్తేఽపి ప్రేత్య నరకే దందశూ
కాఖ్యే నిపతంతి - యత్ర నృప దందశూకాః పంచముఖాస్సప్తముఖా ఉపసృత్య గ్రసంతి యథా బిలేశయాన్॥
౩౨॥ యేత్విహ వై చాంధావటకుసూలగుహాదిషు భూతాని నిరుంధంతి - తథా
అముత్ర తేష్వేవోపవేశ్య - సగరేణ వహ్నినా ధూమేన నిరుంధంతి॥ ౩౩॥ యస్త్విహ వా అతిథీనభ్యాగతాన్ గృ
హాగతాన్ వా గృహపతిరసకృదుపగతమన్యుర్దిధక్షురివ పాపేన చక్షుషా నిరీక్షతే - తస్య చాపి నిరయే
పాపదృష్టేరక్షిణీ వజ్రతుండా గృధ్రాః కంకకాకబకాదయః ప్రసహ్యోరుబలాదుత్పాటయంతి ॥ ౩౪ ॥
యస్త్విహ వా ఆఢ్యాభిమతిరహంకృతిస్తిర్యక్ప్రేక్షణస్సర్వతోఽభిశంకితహృదయో వ్యయనాశచింతయా ప
రిశుష్యమాణహృదయవదనో నిర్వృతిమనవగతో గ్రహ ఇవార్థమభిరక్షతి - స చాపి ప్రేత్య తదుత్పాదనోత్క
ర్షణసంరక్షణశమలగ్రహః సూచీముఖే నరకే నిపతతి- యత్ర హ విత్తగ్రహం పాపపురుషం ధర్మరాజపురుషా
స్తంతువాయా ఇవ సర్వతోఽంగేషు సూత్రైః పరివయంతి॥ ౩౫॥ ఏవంవిధా నరకా యమాలయే సంతి సహస్ర
శః - తేషు సర్వేషు చ సర్వ ఏవాధర్మవర్తినో యే కేచిదిహోదితా అనుదితాశ్చావనిప తే పర్యాయేణ విశంతి - తథైవ
క్షిపంతస్తద్వత్॥ ౩౦॥ యేత్వితి॥ వైస్రంభకైః విశ్వాసోపాయైః- ఉపవిస్రంభయ్య విశ్వాస్య॥౩౧॥ యేత్వితి॥ బిలేశయాన్
మూషికాదీన్॥ ౩౨॥ యేత్వితి॥ సగరేణ సవిషేణ॥౩౩॥ యస్త్వితి॥ అతిథయః అజ్ఞాతపూర్వాః- అభ్యాగతాః జ్ఞాతపూర్వాః
తాన్ పాపేన వక్రీకృతేన॥ ౩౪॥ యస్త్వితి॥ ఆఢ్యాభిమతిః ధనగర్వితః- అహంకృతిః శ్రేష్ఠోఽహమితి మానీ - తిర్యక్ప్రేక్షణం
యస్య - సర్వతః గుర్వాదయోఽపి ధనం చోరయిష్యంతీతి విశంకమానః - పరిశుష్యమాణం హృదయం వదనం చ యస్య- అనవగ
తః అప్రాప్తః - తస్యార్థస్యోత్పాదనాదిభిః శమలం గృహ్ణాతీతి తథా - పరివయంతి సూత్రప్రోతాన్ కుర్వంతి॥౩౫॥ ఏవమితి॥
ఇతరత్ర స్వర్గాదౌ - ఇహ మర్త్యలోకే- పునర్భవే పునర్జన్మనిమిత్తం-ఉభయోర్ధర్మాధర్మయోః శేషాభ్యాం॥ ౩౬॥ నివృత్తీతి

ఆదావేవద్వితీయస్కంధే - వైశ్వానరంయాతీత్యాదినా॥ ౩౭॥ యదితి॥ ఉపగేయంఔపనిషదం - శ్రద్ధాభక్తిభ్యాంవిశుద్ధా బుద్ధిర్యస్య॥ ౩౮॥ శ్రుత్వేతి॥ యథావచ్ఛ్రుత్వా॥ ౩౯॥ భూద్వీపేతి॥ కథంభూతాసంస్థా- సకలానాంజీవనికాయానాంధా ధర్మానువర్తినఇతరత్ర- ఇహతుపునర్భవఉభయశేషాభ్యాంనివిశంతి ॥ ౩౬॥ నివృత్తిలక్షణమార్గఆదావేవ వ్యాఖ్యాతఃఏతావానేవాంశకాశోయశ్చతుర్దశధాపురాణేషువికల్పితఉద్గీయతే ॥ ౩౭ ॥ యత్తద్భగవతో నారాయణస్యసాక్షాన్మహాపురుషస్య - స్థవిష్ఠరూపమాత్మమాయాగుణమయమనువర్ణితమాదృతః పఠతి శృణోతిశ్రావయతి - సఏవాయంభగవతః పరమాత్మనఉపగేయంప్యాణిష్ఠమపిశ్రద్ధాభక్తి విశుద్ధబుద్ధిర్వే ద॥ ౩౮ ॥ శ్రుత్వాయథాస్థూలసూక్ష్మరూపే - భగవతోహ్యతిస్థూలేనిర్జితమాత్మానంశనైస్సూక్ష్మేధిణ యానమేత్ ॥ ౩౯ ॥ శ్లో॥ భూద్వీపవర్షసరిదద్రినభస్సముద్రపాతాళదిఙ్నరకభాగణలోకసంస్థా। గీతా మయాతవనృపాద్భుతమీశ్వరస్యస్థూలంవపుస్సకలజీవనికాయధామ ॥ ౪౦ ॥ ... ... ✽

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - మహాపురాణే - పారమహంస్యాం సంహితాయాం,

పంచమస్కంధే - షడ్వింశోఽధ్యాయః.

ష. అప్రశ్నయభూతంవపుః ॥ ౪౦ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధవ్యాఖ్యాయాం - శ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితాయాం - భావార్థదీపికాయాం - షడ్వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... ✽

పంచమస్కంధసంబంధి పదభావార్థదీపనైః। ప్రియతాంపరమానంద నృహరిర్భాలచేష్టితైః॥

పంచమస్కంధస్సమాప్తః.

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేత-శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమద్భాగవతే- సవ్యాఖ్యానే- షష్ఠస్కంధప్రారంభః.

పుష్ట్యారణ్యేనృసింహైక నామసింహోవిరాజతే । యన్నాదతః పలాయంతే మహాకల్మషకుంజరాః ॥
విసర్గసంభవాన్జీవాన్ స్వమర్యాదాసుసంస్థితాన్ । విష్ణుఃపాత్యఖిలైరూపై రిత్యేవంపంచమేస్థితమ్ ॥
ఏకోనవింశదధ్యాయై షష్ఠేపోషణముచ్యతే । అతిలంఘితమర్యాద భక్తరక్షణలక్షణమ్ ॥
తత్రాద్రైతిభిరధ్యాయై రజామీళకథోచ్యతే। విశ్వరూపకథాషడ్భి రింద్రదోషోక్తమేతతః ॥
ఇంద్రస్యైవతుదోషోత్యై వృత్రాఖ్యానంతతోష్టభిః । ద్వాభ్యాంచమరుదాఖ్యాన మేవంప్రకరణక్రమః॥
తత్రాదౌప్రథమేఽపిష్టో ర్ధ్వాత్రైఃపాతకిమోచనమ్ । తత్ప్రాపఖ్యాపనాయోక్తం యామ్యైర్ధర్మాదిలక్షితమ్॥

పూర్వోక్తానువాదపూర్వకం నిరంతరోక్తనరకపరిహారోపాయంపృచ్ఛతి - షడ్భిః ॥ నివృత్తిమార్గఇతి ॥ ఆదౌద్వితీయ స్కంధే- వైశ్వానరంయాతీత్యాదినా - భగవతాత్వయా - యథాయథావత్ - యత్ యేనమార్గేణ - క్రమేణయోగః అర్చి రాదిప్రాప్తిః - తేనోపలబ్ధోబ్రహ్మ - తేనసహఅసంసృతిర్మోక్షోభవతి ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మణాసహతేసర్వేసంప్రాప్తేప్రతిసం రాజా॥ నివృత్తిమార్గఃకథితఆదౌభగవతాయథా । క్రమయోగోపలబ్ధేనబ్రహ్మణాయదసంసృతిః॥ ౧ ॥ ప్ర వృత్తిలక్షణశ్చైవత్రైగుణ్యవిషయోమునే। యోసావలీనప్రకృతేర్గుణసర్గఃపునఃపునః॥ ౨ ॥ అధర్మలక్షణా నానానరకాశ్చానువర్ణితాః । మన్వంతరశ్చవ్యాఖ్యాతఆద్యస్స్వాయంభువోయతః॥ ౩॥ ప్రియవ్రతోత్తానప చ వే। పరస్యాంతేకృతాత్మానఃప్రవిశంతిపరంపదమితివచనాత్॥ ౧॥ ప్రవృత్తీతి॥త్రైగుణ్యంస్వర్గాదిసుఖం - తదేవవిషయః ప్రాప్యంయస్య- నలీనాప్రకృతిర్యస్యతస్యపుంసః- పునఃపునః గుణసర్గః భోగార్థోదేహారంభరూపోయోసావ సర్గోమా ర్గఃసచకథితస్సృతీమే॥ శ్లో॥ దక్షిణేనపథార్యమ్ణఃపితృలోకంవ్రజంతితఇత్యాదినా॥ ౨॥ అధర్మఇతి॥ అనువర్ణితానిరంతరా ఖ్యాయేవ్యాఖ్యాతాః- చతుర్థస్యాదౌ- యతోయస్మిన్॥ ౩॥ ప్రియవ్రతేతి॥ ద్వీపాదీన్॥ ౪॥ ధరామండలేతి॥ భాగవతోఽక్షణ

తోమహాపతశ్చ- ధరామండలస్యసంస్థానంచజ్యోతిషాంవివరణాంచ - ఇదంసంస్థానంవిభుర్యథాసృజత్తథావ్యాఖ్యాతమి
త్యర్థః॥ ౫॥ అధునేతి॥ నానాఉగ్రయాతనాఃయేషుతాన్-నరకాన్యథాయేనోపాయేన-నరఃనేయాత్నగచ్ఛేత్-తన్మే
అధునావ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥ ౬ ॥ తత్రతావన్మన్వాద్యుక్తంప్రాయశ్చిత్తంవినానరకాదుర్నివారాఇత్యాహద్వాభ్యాం॥ న
చేదితి॥ మనఉక్తిపాణిభిఃమనోవాక్కాయైః- కృతస్యాంహసఃపాపస్య- త్రైరేవఇహైవాపచితింప్రాయశ్చిత్తం - యథా
యథావత్- యోనకుర్యాత్- తర్హిసపురుషః-ప్రేత్యమృత్వా- నరకాన్అత్రఛందోభంగస్త్వార్షః- ధ్రువముపైతియేమ
యాయేభవతఃకీర్తితాఃతిగ్మాదారుణాయాతనాఃయేషుతాన్- అత్రాప్యక్షరాధిక్యమార్షమ్॥ ౭॥ తస్మాదితి॥ యద్యస్మా
దేవంతస్మాత్పాపస్యనిష్కృతౌ ప్రాయశ్చిత్తేయతేత - కదామృత్యోఃపురైవ - తత్రాపిఅవిపద్యతాఅక్షీయమాణేన- అ
మ్రియమాణేనేత్యర్థః- ఆత్మనాదేహేన-యద్వా- అవిపత్విపత్తిరహితోయావత్ - యతాత్మనాసంయతేనమనసా- త
త్రాపిఆశుశీఘ్రం - అన్యథా ॥ శ్లో ॥ అతీతేచిరకాలేతుద్విగుణంవ్రతమర్హతీతిద్వైగుణ్యాపత్తేః - తత్రపాపస్యమహ
త్త్వమల్పత్వంవాఅవేక్ష్యతదనురూపేప్రాయశ్చిత్తేయతేత - రుజాంరోగాణాంనిదానవిత్ యథావైద్యః - తదనురూపం
చికిత్సేతతద్వత్॥ ౮॥ అత్రచోదయతిద్వాభ్యాందృష్టేతి ॥ దృష్టంరాజదండాది- శ్రుతంనరకపాతాది - తాభ్యామాత్మనః
పాపమహితంజానన్నపిభూయః ప్రాయశ్చిత్తానంతరంపునఃకరోతి - అథోఅతఃకారణాత్ - ద్వాదశాబ్దాదిప్రాయశ్చి
త్తంకథంతేనసమూలస్యదోషస్యానివృత్తేః - నివృత్తౌవాపునశ్చపాపప్రరోహయోగాదితిభావః॥ ౯॥ క్వచిదితి॥ కించ- క్వ

దోర్వంశస్తచ్చరితానిచ । ద్వీపవర్షసముద్రాద్రినద్యుద్యానవనస్పతీన్॥ ౪॥ ధరామండలసంస్థానంభాగ
లక్షణమానతః। జ్యోతిషాంవివరణాంచయథేదమసృజద్విభుః॥ ౫॥ అధునేహమహాభాగయథైవనరకాన్న
రః। నానోగ్రయాతనాన్నేయాత్తన్మేవ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥ ౬॥ శ్రీశుకః॥ నచేదిహైవాపచితింయథాంహ
సఃకృతస్యకుర్యాన్మనఉక్తిపాణిభిః । ధ్రువంసవైప్రేత్యనరకా * నుపైతియేకీర్తితామేభవతస్తిగ్మయాత
నాః॥ ౭॥ తస్మాత్పురైవాశ్విహపాపనిష్కృతౌయతేతమృత్యోరవిపద్యతాత్మనా। దోషస్యదృష్ట్వాగురు
లాఘవంయథాభిషక్చికిత్సేతరుజాంనిదానవిత్॥ ౮॥ రాజా॥ దృష్టశ్రుతాభ్యాంయత్పాపంజానన్నప్యాత్మ
నోహితం। కరోతిభూయోవివశఃప్రాయశ్చిత్తమథోకథమ్ ॥ ౯ ॥ క్వచిన్నివర్తతేభద్రాత్క్వచిదాచరతే
పునః। ప్రాయశ్చిత్తమథోపార్థంమన్యేకుంజరశౌచవత్॥ ౧౦॥ శ్రీబాదరాయణిః॥ కర్మణాకర్మనిర్హారో
నహ్యాత్యంతికఇష్యతే। అవిద్వదధికారిత్వాత్ప్రాయశ్చిత్తంవిమర్శనమ్॥ ౧౧॥ నాశ్నతఃపథ్యమేవాన్నంవ్యాధ
యోభిభవంతిహి। ఏవంనియమకృద్రాజన్శనైఃక్షేమాయకల్పతే॥ ౧౨ ॥ తపసాబ్రహ్మచర్యేణశమేనచద
మేనచ। త్యాగేనసత్యశౌచాభ్యాంయమేననియమేనచ ॥ ౧౩॥ దేహవాగ్బుద్ధిజంధీరాధర్మజ్ఞాశ్శ్రద్ధయాన్వి
తాః । క్షిపంత్యఘంమహదపివేణుగుల్మమివానలః ॥ ౧౪॥ కేచిత్కేవలయాభక్త్యావాసుదేవపరాయణాః

చిత్కదాచిత్- అభద్రాత్పాపాత్- నివర్తతేక్వచిత్తదేవపునరావృత్త్యాఆచరతి- యథాకుంజరఃస్నాతోపిరజోభిరాత్మా
నంమలినంకరోతి - తథాపాపస్యపునర్దుర్నివారత్వేననరకపాతస్యావశ్యంభావిత్వాత్ - ప్రాయశ్చిత్తంవ్యర్థమితిమన్యే॥
౧౦॥ పరిహరతి॥ కర్మణేతి- కర్మణాకృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదిప్రాయశ్చిత్తేన-కర్మణఃపాపస్య-నిర్హారోనాశః- ఆత్యంతి
కఃసమూలోనహీష్యతే- అవిద్వానధికారీయస్మిన్తస్యభావస్తత్త్వంతస్మాదవిద్యాయానాశాభావాత్ - నష్టేపితస్మిన్పా
పేఏతత్సంసారేణపాపాంతరస్యపునః ప్రరోహసంభవత్యేవ - కుతఃప్రాయశ్చిత్తస్యఅవిద్వదధికారిత్వాత్ - కింతర్హి
ముఖ్యంప్రాయశ్చిత్తంతదాహ - ప్రాయశ్చిత్తంతువిమర్శనంజ్ఞానం ॥ ౧౧॥ తత్తునిత్యమప్రమత్తఃశనైర్లభేతనాన్యఇతిసదృ
ష్టాంతమాహ॥ నేతి॥ పథ్యమేవాన్నమశ్నతఃపురుషాన్యథావ్యాధయోనబాధంతే-తథా- నియమాదికర్తాక్షేమాయత
త్త్వజ్ఞానాయసమర్థోభవతి॥ ౧౨॥ ఏతదేవవిశదయతిద్వాభ్యాం॥ తపసేతి॥ తపసాఏకాగ్ర్యేణ॥శ్లో॥మనసశ్చేంద్రియా
ణాంచహ్యైకాగ్ర్యంపరమంతపఇతిస్మృతేః॥ బ్రహ్మచర్యేణాష్టాంగేన-తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ స్మరణంకీర్తనంకేళిః ప్రేక్షణం
గుహ్యభాషణమ్ । సంకల్పోధ్యవసాయశ్చక్రియానిర్వృత్తిరేవచ ॥ ఏతన్మైథునమష్టాంగంప్రవదంతిమనీషిణః । విపరీతం
బ్రహ్మచర్యమేతదష్టాంగలక్షణమితి ॥ శమోమనసోనియమనం - దమోబాహ్యేంద్రియాణాంనిగ్రహః త్యాగఃదానంయ
మఃఅహింసాదిఃనియమోజపాదిః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ అస్యాతిదుష్కరత్వాత్- ముఖ్యమేవాన్యత్ప్రాయశ్చిత్తమాహ॥ కేచిదితి॥
కేచిదిత్యనేననైవంభూతాభక్తిప్రధానావిరళాఇతిదర్శయతి- కేవలయాతపఆదినిరపేక్షయా - వాసుదేవపరాయణాఇతి

నాధికారిణాం విశేషణమేతత్ - కింత్వన్యేషామశ్రద్ధయా తత్రాప్రవృత్తైరర్థాత్తేష్వేవ పర్యవసానాదనువాదమాత్రమ్॥ ౧౪॥ ఏతచ్చ జ్ఞానమార్గాదపి శ్రేష్ఠమిత్యాహ॥ నేతి॥ న తథా పూయేత శుద్ధ్యేత్ - తత్పూరుషనిషేవయా కృష్ణేఽర్పితాః ప్రాణా యేన॥ ౧౬॥ తత్ర హేతుః॥ సధ్రీచీన ఇతి॥ సధ్రీచీనః సమీచీనః - అయం పంథాః భక్తిమార్గః - యతః - క్షేమః క్షేమస్య హేతుః నకుతశ్చిద్విఘ్నాదేర్భయం యస్మిన్ తత ఏవాహ - సుశీలాః కృపాళవః - సాధవో నిష్కామాః యత్ర యస్మిన్ మార్గే ధర్మనిష్ఠాః - అతో న జ్ఞానమార్గ ఇవాసహాయతానిమిత్తం భయం - నాపి కర్మమార్గవత్ మత్సరాదియుక్తేభ్యో భయమితి భావః॥ ౧౭॥ భక్తేరపి నిరపేక్షత్వముక్తం - కృచ్ఛ్రాదీని తు భక్తిం వినా న శోభంత ఇత్యాహ॥ ప్రాయశ్చిత్తానీతి॥ మహాతామస్యాశోధకత్వే దృష్టాంతః సురాకుంభమాపగా ఇవేతి॥ ౧౮॥ భక్తిస్స్వల్పాపి పునాత్యేవేత్యాహ॥ సకృదితి॥ అపిశబ్దః ప్రత్యేకం సంబధ్యతే- సకృదపి- కింపునరభ్యాసేన- మనః సంశయాత్మకమప్యంతః కరణం కిం పునః నిశ్చయాత్మికా బుద్ధిః పాదారవిందయోరపి - కింపునః స్వమూర్త్యాం నివేశితే బలాదపి కింపునః స్వతో నివిష్టః- తద్గుణేష్వపి రాగి- కింపునస్తత్స్వరూపే- యైరిహేతి సామాన్యవాచిభ్యాం సర్వనామభ్యాం మనోనివేశనే జాతిదేశవిశేషానపేక్షత్వం గమ్యతే - తస్య గుణేషు రాగమా

అఘం ధున్వంతి కార్త్స్న్యేన నీహారమివ భాస్కరః ॥ ౧౫ ॥ న తథా హ్యఘవాన్ రాజన్ పూయేత తపఆది
భిః। యథా కృష్ణార్పితప్రాణస్తత్పూరుషనిషేవయా॥ ౧౬॥ సధ్రీచీనో హ్యయం లోకే పంథాః క్షేమోఽకు
తోభయః। సుశీలాస్సాధవో యత్ర నారాయణపరాయణాః॥ ౧౭॥ ప్రాయశ్చిత్తాని చీర్ణాని నారాయణపరా
ఙ్ముఖైః । న నిష్పునంతి రాజేంద్ర సురాభాండమివాపగాః ॥ ౧౮ ॥ సకృన్మనః కృష్ణపదారవిందయోర్నివేశి
తం తద్గుణరాగి యైరిహ । న తే యమం పాశభృతశ్చ తద్భటాన్ స్వప్నేఽపి పశ్యంతి హి చీర్ణనిష్కృతాః॥ ౧౯॥
అత్ర చోదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనం । దూతానాం విష్ణుయమయోస్సంవాదం తం నిబోధ మే॥ ౨౦॥
కన్యాకుబ్జే ద్విజః కశ్చిద్దాసీపతిరజామిళః। నామ్నా నష్టసదాచారో దాస్యాస్సంసర్గదూషితః॥ ౨౧॥ బం
ద్యక్షైః కైతవైశ్చౌర్యైర్గర్హితాం వృత్తిమాశ్రితః । బిభ్రత్కుటుంబమశుచిర్యాతయామాస దేహినః॥
౨౨॥ ఏవం నివసతస్తస్య లాలయానస్య తత్సుతాన్। కాలోఽత్యగాన్మహాన్ రాజన్నష్టాశీత్యాయుషస్సమాః
౨౩॥ తస్య ప్రవయసః పుత్రా దశ తేషాం తు యోఽవమః । బాలో నారాయణో నామ్నా పిత్రోశ్చ దయితో
భృశం॥ ౨౪॥ స బద్ధహృదయస్తస్మిన్నర్భకే కలభాషిణి। నిరీక్షమాణస్తల్లీలాం ముముదే జరఠో భృశమ్॥ ౨౫॥
భుంజానః ప్రపిబన్ ఖాదన్ బాలకం స్నేహయంత్రితః । భోజయన్ పాయయన్ మూఢో న వేదాగతమంత
కం॥ ౨౬॥ స ఏవం వర్తమానోఽజ్ఞో మృత్యుకాల ఉపస్థితే। మతిం చకార తనయే బాలే నారాయణాహ్వయే॥ ౨౭॥
స పాశహస్తాంస్త్రీన్ దృష్ట్వా పురుషానతిదారుణాన్। వక్రతుండానూర్ధ్వరోమ్ణ ఆత్మానం నేతుమాగతాన్॥
౨౮ ॥ దూరే క్రీడనకాసక్తం పుత్రం నారాయణాహ్వయం । ప్లావితేన స్వరేణోచ్చైరాజుహావాకులేం
ద్రియః॥ ౨౯॥ నిశమ్య మ్రియమాణస్య ముఖతో హరికీర్తనం। భర్తుర్నామ మహారాజ పార్షదాస్సహసా
పతన్॥ ౩౦॥ వికర్షతోఽంతర్హృదయాద్దాసీపతిమజామిళం। యమదూతాన్ విష్ణుదూతా వారయామాసురో
జసా॥ ౩౧॥ ఊచుర్నిషేధితాస్తాంస్తే వైవస్వతపురస్సరాః। కే యూయం ప్రతిషేద్ధారో ధర్మరాజస్య శాసన
మ్॥ ౩౨॥ కస్య వా కుత ఆయాతాః కస్మాదస్య నిషేధథ। కిం దేవా ఉపదేవా వా యూయం కిం సిద్ధసత్తమాః॥ ౩౩॥

క్రమస్తి రతుజ్ఞానం- యస్య తన్మనః తావతైవ చీర్ణం నిష్కృతం ప్రాయశ్చిత్తం యైః॥ ౧౯॥ ఇమమర్థమితిహాసేనోపపాదయతి అత్ర చేతి॥ మే మత్తః॥ ౨౦॥ కన్యాకుబ్జ ఇతి॥ కన్యాకుబ్జే పురే- దాస్యాః పతిర్నామ్నా అజామిళః॥ ౨౧॥ బందీతి॥ బందీగ్రహణం అక్షైశ్చ ద్యూతేన- కైతవైర్వంచనాదిభిశ్చ- వృత్తిం జీవికాం బిభ్రత్ ప్రష్ఠాన్ యాతయామాస పీడయామాస ॥ ౨౨ ॥ ఏవమితి॥ ఆయుషః సంబంధి మహాకాలోఽత్యగాత్ - స కియాన్ ఇత్యపేక్షాయామాహ- అష్టాశీత్యా సంఖ్యయా యుక్తాః సమాః సంవత్సరాః॥ ౨౩॥ తస్యేతి॥ ప్రవయసో వృద్ధస్య॥ ౨౪॥ స ఇతి॥ బద్ధం హృదయం యేన- జరఠో వృద్ధః- ఏతచ్చ తదుపలాలనాది శ్రీనారాయణనామోచ్చారణమాహాత్మ్యేన తద్భక్తిరేవాభూదితి సిద్ధాంతోపయోగిత్వేనాపి ద్రష్టవ్యం ॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ స ఇతి॥ వక్రాణి తుండాని ముఖాని యేషాం తాన్ ఊర్ధ్వాని రోమాణి యేషాం తాన్ ॥ ౨౮॥ దూర ఇతి॥ ప్లావితేన ప్లుత్యంతేన॥ ౨౯॥ నిశమ్యేతి॥ హరికీర్తనం నిశమ్య పతన్ యతస్తద్భర్తుర్నామ॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ఊచురితి॥ పురస్సరాః భృత్యాః॥ ౩౨॥ కస్యేతి॥ అస్య నయనం నిషేధథ ॥ ౩౩ ॥ వయం యుష్మాన్న జానీమ ఇతి న కోపః కార్యః యతః అలౌకికాద్భుతరూపా

యూయమిత్యాహుః-సర్వఇత్యాదిత్రిభిః ॥ సర్వఇతి ॥ లసంత్యః పుష్కరమాలాః యేషాం॥ ౩౪॥ సర్వే చేతి॥ నూత్నం నవం వయోయేషాం-నిషంగః ఇషుధిః - ధనుర్నిషంగాదిభిః శ్రీః శోభాః యేషాం తే॥ ౩౫॥ దిశఇతి ॥ వితతం తిమిరం ఆలోకశ్చ స్వస్య ప్రకాశోయాభ్యః తథాభూతాదిశః కుర్వంతః భవతామేతదనుచితమిత్యాహుః - కిమర్థమితి॥ ౩౬॥ అహోదండ్యాదండ్యాదిజ్ఞాన శూన్యాఏతే చోరాఏవాస్మద్భి యా ధర్మరాజస్యకింకరా ఇత్యనృతంవదంతీతి విస్మయేన ప్రహస్యతాన్ప్రత్యూచుః॥ ఇతీతి ॥ మేఘస్యేవనిర్హ్రాదో ధ్వనిర్యస్యాస్తయా॥ ౧౭ ॥ యూయమితి ॥ తత్త్వం స్వరూపం - లక్షణం ప్రమాణం॥ ౩౮॥ కథంస్విదితి॥ కథంస్విత్ కేనప్రకారేణ- స్థానంవిషయః- కారిణః కర్మిణః॥ నృణామితి॥ నరాఏవనపశ్వాదయః- తేష్వపి కతిచిదేవేత్యర్థః- ౩౯॥ వేదఇతి॥ వేదేనప్రణిహితోవిహితోధర్మః- వేదప్రమాణక ఇత్యర్థః- అనేనయో వేదప్రమాణకః- స ధర్మః- యోధర్మః స వేదప్రమాణక ఇతిధర్మస్యస్వరూపంలక్షణంచోక్తం-యథాహజైమినిః॥ సూ॥ చోదనాలక్షణోర్థో ధర్మ ఇతి - వ్యాఖ్యాతంచభట్టపాదైః - ద్వయమేకేనసూత్రేణ శ్రుత్యర్థాభ్యాంనిరూప్యత ఇతి ॥ అదృష్టమప్యధర్మస్యస్వరూపం లక్షణంచదండస్థానకథనాయాహుః-తద్విపర్యయః- యోవేదనిషిద్ధః సః అధర్మః నిషేధశ్చ తస్మిన్ ప్రమాణమిత్యర్థః - వేదస్యప్రామాణ్యే హేతుః - వేదోనారాయణాదుద్భూతః సఏవసాక్షాదిత్యుపచారః- స్వయంభూరితిచనిశ్వాసమాత్రేణ స్వయమేవభవతీతి॥ తథాచశ్రుతిః॥ అస్యమహతోభూతస్యనిశ్వసితమేతదృగ్వేదఇత్యాది ॥ ౪౦ ॥ కోసౌనారాయణస్తత్రాహుః ॥ యేనేతి ॥ యేనస్వధామ్నిస్వస్వరూపే - అమీభావాః ప్రాణినః- గుణాః శాంతత్వాదయః- నామానిబ్రాహ్మ

సర్వేపద్మపలాశాక్షాః పీతకౌశేయవాససః । కిరీటినః కుండలినోలసత్పుష్కరమాలినః॥ ౩౪॥ సర్వేచనూత్నవయసస్సర్వేచారుచతుర్భుజాః । ధనుర్నిషంగాసిగదాశంఖచక్రాంబుజశ్రియ॥ ౩౫॥ దిశోవితిమిరాలోకాః కుర్వంతస్స్వేనరోచిషా । కిమర్థంధర్మరాజస్యకింకరాన్నోనిషేధథ॥ ౩౬॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యుక్తాయమదూతైస్తైర్వాసుదేవోక్తకారిణః । తాన్ప్రత్యూచుః ప్రహస్యేదం మేఘనిర్హ్రాదయాగిరా ॥ ౩౭ ॥ విష్ణుదూతాః ॥ యూయంవైధర్మరాజస్యయదినిర్దేశకారిణః । బ్రూతధర్మస్యనస్తత్త్వం యచ్చాధర్మస్యలక్షణం॥ ౩౮ ॥ కథంస్విద్ధ్రియతేదండః కించాస్యస్థానమీప్సితం । దండ్యాః కింకారిణస్సర్వేఆహోస్విత్కతిచిన్నృణామ్॥ ౩౯॥ యమదూతాః॥ వేదప్రణిహితోధర్మోహ్యధర్మస్తద్విపర్యయః । వేదోనారాయణస్సాక్షాత్స్వయంభూరితిచశ్రుతిః॥ ౪౦॥ యేనస్వధామ్న్యమీభావారజస్సత్త్వతమోమయాః । గుణనామక్రియారూపైర్విభావ్యంతే యథాతథం ॥ ౪౧ ॥ సూర్యోగ్నిః ఖంమరుద్గావస్సోమస్సంధ్యాహనీదిశః । కంకుః కాలస్స్వయంధర్మ ఇతిహ్యేతేస్యసాక్షిణః॥ ౪౨॥ ఏతైరధర్మో విజ్ఞాతః స్థానందండస్యయుజ్యతే । సర్వేకర్మానురోధేనదండమర్హంతికారిణః॥ ౪౩॥ సంభవంతిహిభద్రాణి విపరీతానిచానఘ । కారిణాంగుణసంగోస్తి దేహవాన్నహ్యకర్మకృత్॥ ౪౪ ॥ యేనయావాన్ యథాధర్మోహ్యధర్మోవాసమీహితః । సఏవతత్ఫలంభుంక్తే తథాతావదముత్రవై ॥౪౫॥ యథేహదేవప్రవరాస్త్రైవిధ్యముపలభ్యతే । భూతేషుగుణవైచిత్ర్యాత్తథాన్యత్రానుమీయతే॥ ౪౬॥ వర్తమానోన్యయోః కాలోగుణాభిజ్ఞాపకోయథా । ఏవంజన్మాన్యయోరేత

ణ ఇత్యాదీని - క్రియాశ్చాధ్యయనాద్యాః - రూపాణివర్ణాశ్రమాదీని త్రైవిధ్యాద్వ్యాంతే వివిచ్యంతే యథాతథం యథార్థం సనారాయణః॥ ౪౧ ॥ తథాప్యధర్మోనేనకృత ఇతికుతో జ్ఞాయతేతత్రాహుః॥ సూర్యఇతి॥ అహనీ అహశ్చరాత్రిశ్చ - కం ఉదకం - కుః పృథ్వీ- హ్యేతేహ్యస్యజీవస్య-యచాహుః॥ శ్లో॥ ఆదిత్యచంద్రావనిలోనలశ్చ ద్యౌర్భూమిరాపో హృదయంయమశ్చ । అహశ్చరాత్రిశ్చ ఉభే చ సంధ్యే ధర్మశ్చజానాతినరస్యవృత్తమితి॥ ౪౨॥ స్థానమాహుః॥ ఏతైరితి॥ ఏతైస్సాక్షిభిస్తత్రభూతైర్విజ్ఞాతః-దండ్యానాహుః సర్వఇతి॥ ౪౩॥ సంభవంతీతి॥ విపరీతాన్యభద్రాణ్యపికర్మణాంసంభవంతి- యత స్తేషాంగుణసంగోస్తి యదికశ్చిదకర్తాస్యాత్ - తర్హితస్యాభద్రాణినస్యుః న త్వేతదస్తీత్యాహుః - నహిదేహవానకర్మకృదస్తి - అతః సర్వేషాంకర్మిణాంపాపస్యావశ్యంభావాత్ తేసర్వేపిదండమర్హంతీత్యర్థః॥ ౪౪ ॥ కథంస్విత్ ధ్రియతేదండ ఇత్యస్యోత్తరంయేనేతి ధర్మః అధర్మోవేతిదృష్టాంతః - అధర్మానుసారేణదండః ధర్మానుసారేణసుఖమిత్యర్థః॥ ౪౫॥ నకేవలంసూర్యాదయఏవధర్మజ్ఞాపకాః- కింత్వర్థాపత్తిరపీత్యాహుః॥ యథేతి॥ హేదేవప్రవరాః- ఇహజన్మని - శాంతఘోరమూఢత్వేనసుఖదుఃఖమిశ్రత్వేనవా - ధార్మికత్వాదినావా - త్రైవిధ్యం భూతేషుయథోపలభ్యతే - తథాన్యత్రజన్మాంతరేప్యనుమీయతే -త్రైవిధ్యాన్యథానుపపత్త్యాకల్ప్యతే॥౪౬॥ వర్తమానజన్మనాపూర్వాపరజన్మధర్మానుజ్ఞానంభవతీతిసదృష్టాంతమా

హుః॥ వర్తమాన ఇతి॥ వర్తమానో వసంతాదికాలః- అన్యయోర్భూతభావినోర్యే గుణాః పుష్పఫలాదయః- తేషామభిజ్ఞాప కః- యథా- ఏవమేతజ్జన్మ అన్యయోః భూతభావినోర్జన్మనోః ధర్మాధర్మాన్ దర్శయతీతి కథా- అయంచ ధర్మాధర్మజ్ఞాన ప్రకారః॥ ౪౬॥ అన్యేషాం ధర్మరాజస్తు మనసైవాజస్రం సర్వం పశ్యతీత్యాహుః॥ మనసేతి॥ పురే సంయమిన్యాం- స్థిత ఏవ దేవో యమః- దేహస్థితోఽంతర్యామీ వా జీవస్య పూర్వరూపం ధర్మాధర్మాదియుక్తం- విశేషేణ పశ్యతి- అను అనంతరం అపూర్వం రూపం మీమాంసతే- ఉపదస్యానురూపం తద్విచారయతి- యతోఽసౌ భగవానజః॥ ౪౭॥ జీవస్త్వేవ్వరేణోపస్థాపితం వర్తమానం దేహం పశ్యతి - నతు పూర్వమపరం చేత్యాహుః॥ యథేతి ॥ అజ్ఞః అవిద్యోపాధిర్జీవస్తు - వ్యక్తమేవ దేహాదిడపాస్తే- ప్రాచీనం కర్మాభివ్యక్తం వర్తమానదేహమేవ అహమితి మన్యతే - పూర్వమపరం వా న వేద - అత్ర హేతుః - నష్టా జన్మనా స్మృతిర్యస్య అత్ర దృష్టాంతః - తమసా నిద్రయా యుక్తో యథా స్వప్నే అభివ్యక్తమేవ దేహాద్యుపాస్తే నతు జాగ్రద్దేహాదిపూర్వస్వప్నాధిగతం వా తద్వానిత్యర్థః॥ ౪౮॥ ఏవంభూతస్య జీవస్య సంసారం ప్రపంచయతి పంచభిః॥ పంచభిరితి॥ పంచభిః కర్మేంద్రియైః- స్వార్థాను పాదానాదీన్ - పంచ శబ్దాదీన్ వేద- పంచభిః జ్ఞానేంద్రియైః షోడశేన మనసా సహ- సప్తదశః షోడశోపాధ్యంతర్గతోఽపి స్వయం త్వేక ఏవ - సర్వేంద్రియ విషయప్రతిసంధానాత్ - త్రీన్ జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియ మనోవిషయాన్ ప్రాప్నోతి॥ ౫౦॥ తదేతదితి॥ తదేతల్లింగశరీరం- శక్తిత్రయం- గుణత్రయకార్యం మహత్ అనాది- పుంసి జీవే- అస్వయం సంసృతిం ధత్తే॥ ౫౧॥ దేహీతి॥ నేచ్ఛన్నపి- అనేనైవ కర్మాణి కార్యతే- కోశకారః కీటవిశేష ఇవ ముహ్యతి నిగ

ధర్మాధర్మనిదర్శనం॥ ౪౬॥ మనసైవ పురే దేవః పూర్వరూపం విపశ్యతి। అనుమీమాంసతే పూర్వం మనసా భగవానజః॥ ౪౭॥ యథాజ్ఞస్తమసా యుక్త ఉపాస్తే వ్యక్తమేవ హి । న వేద పూర్వమపరం నష్టజన్మస్మృతిస్తథా॥ ౪౮॥ పంచభిః కురుతే స్వార్థాన్ పంచ వేదాథ పంచభిః । ఏకస్తు షోడశేన త్రీన్ స్వయం సప్తదశోఽశ్నుతే॥ ౫౦॥ తదేతత్షోడశకళం లింగం శక్తిత్రయం మహత్ । ధత్తేఽనుసంసృతిం పుంసి హర్షశోకభయార్తిదాం॥ ౫౧॥ దేహ్యజ్ఞోఽజితషడ్వర్గో నేచ్ఛన్ కర్మాణి కార్యతే। కోశకార ఇవాత్మానం కర్మణాచ్ఛాద్య ముహ్యతి॥ నహి కశ్చిత్క్షణమపి జాతు తిష్ఠత్యకర్మకృత్ । కార్యతే హ్యవశః కర్మ గుణైః స్వాభావికైర్బలాత్ ॥ ౫౩॥ లబ్ధ్వా నిమిత్తమవ్యక్తం వ్యక్తావ్యక్తం భవత్యుత । యథాయోని యథాబీజం స్వభావేన బలీయసా ॥ ౫౪ ॥ ఏష ప్రకృతిసంగేన పురుషస్య విపర్యయః । ఆసీత్స ఏవ న చిరాదీశసంగాద్విలీయతే॥ ౫౫॥ అయం హి శ్రుతిసంపన్నః శీలవృత్తగుణాశ్రయః । ధృతవ్రతో మృదుర్దాంతః సత్యవాన్మంత్రవిచ్ఛుచిః ॥ ౫౬ ॥ గుర్వగ్న్యతిథివృద్ధానాం శుశ్రూషుర్నిరహంకృతిః । సర్వభూతసుహృత్సాధుర్మితవాగనసూయకః॥ ౫౭॥ ఏకదాసౌ వనం యాతః పితృసందేశకృద్ద్విజః । ఆదాయ తత ఆవృత్తః ఫలపుష్పసమిత్కుశాన్॥ ౫౮॥ దదర్శ కామినం కంచిచ్ఛూద్రం సహ భుజిష్యయా । పీత్వా తు మధు మైరేయం మదాఘూర్ణితనేత్రయా ॥ ౫౯ ॥ మత్తయా విశ్లథన్నీవ్యా వ్యపేతం నిరపత్రపమ్ । క్రీడంతమనుగాయంతం హసంతమనయాంతికే ॥ ౬౦ ॥ దృష్ట్వా తాం కామలి

మోహాయం న జానాతి॥ ౫౨॥ కార్యత ఇత్యత్రానుభవం ప్రమాణయతి॥ నహీతి॥ గుణైర్గుణకార్యై రాగాదిభిః స్వాభావికైః పూర్వజన్మసంస్కారోద్భూతైః॥ ౫౩॥ కర్మవశేన చ తదనురూపో దేహో భవతీత్యాహుః॥ లబ్ధ్వేతి ॥ అవ్యక్తం అదృష్టం నిమిత్తం లబ్ధ్వా వ్యక్తావ్యక్తం - తదనురూపం స్థూలసూక్ష్మం చ శరీరం భవతి - యథాయోని మాతృసదృశం- యథాబీజం- పితృసదృశం చ - స్వభావో వాసనా శుక్లశోణితయోరేకరూపత్వేపి - కర్మవాశనయా మాతాపితృసదృశో దేహో భవతీత్యర్థః॥ ౫౪॥ సంసారచక్రముపసంహరంతో ముక్తిప్రకారమాహుః॥ ఏష ఇతి॥ ఈశసంగాత్పరమేశ్వరభజనాత్॥ ౫౫॥ తదేవం సామాన్యతో ధర్మాదినిర్ణయముక్త్వా ప్రస్తుతస్య అజామిళస్య - అధర్మం ప్రపంచయంతో దండ్యత్వమాహుః ॥ అయం హీత్యాదినా ఆ అధ్యాయసమాప్తి తత్ర ద్వాభ్యాం తత్పూర్వవృత్తాంతానువాదః - అన్యాయాతిరేకప్రదర్శనార్థః ॥ అయమితి॥ శీలం సుస్వభావః - వృత్తం సదాచారః- గుణాః క్షమాదయః తేషామాశ్రయః॥ ౫౬॥ గుర్వితి॥ నిరహంకృతిః నిరహంకారః॥ ౫౭॥ ఏకదేతి ॥ తతః ఆవృత్తః వనాత్ పరావృత్తః ॥ ౫౮ ॥ దదర్శేతి॥ భుజిష్యయా- భోగస్త్రియా దాస్యా మైరేయం - మధువిశేషం - సురాం - పీత్వా - మదేన ఆఘూర్ణితే భ్రాంతే - నేత్రే యస్యాః ॥ ౫౯ ॥ మత్తయేతి ॥ విశేషేణ శ్లథంతీ నీవీ యస్యాః తయా - సహ వ్యపేతం స్వాచారాద్భ్రష్టం ॥ ౬౦ ॥ దృష్ట్వేతి ॥ కామలిప్తేన కామోద్దీపకేన తదంగరాగేణ హరిద్రాదినా లిప్తేన విటబాహునా పరిరంభితాం ॥ ౬౧ ॥ స్తంభయన్నితి॥ సత్త్వం ధైర్యం

తంజ్ఞానం-తద్బలేన స్తంభయన్నపి-మదనేన వేపితంకంపితంమనః- సమాధాతుంనశక్తో౽భూత్॥ ౬౨॥ తదితి॥ తద్దర్శనమేవని మిత్తంయస్యస్మరవ్యాజస్య-గ్రహస్య- తేనగ్రస్తః-విచేతనో౽గతస్మృతిః॥ ౬౩॥ తామితి॥ యావతాసమగ్రేణ॥ ౬౪॥ విప్ర ఈక్షాలంభితాంపరిణీతాంఅపాంగవిద్ధధీః-ఈషత్కటాక్షవిభ్రష్టమనోవృత్తిస్సన్॥ ౬౫॥ ౬౬॥ యదితి॥ అఘరూపమాయు ర్యస్య-మలమేవతదియమన్నాదిఅశ్నాతిమలాత్ ॥ ౬౭ ॥ తతఇతి॥ అకృతనిర్వేశంఅకృతప్రాయశ్చిత్తం- అస్మైన్యవచహారా- ర్థం౽నేష్యామఇత్యాహుఃయత్రేతి॥౬౮॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం- షష్ఠస్కంధే- ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥ ❋❋❋❋❋❋❋❋❋

శ్లో॥ద్వితీయేవైష్ణవైర్వ్యాఖ్యానామమాహాత్మ్యమద్భుతం । శ్రావయిత్వాద్విజో౽విష్ణోర్లోకంనీతఇతీర్యతే॥ ఏవమితి॥ న యకోవిదాః న్యాయనిపుణాః॥౧॥ అహోఇతి॥ ధర్మదృశాంసభాఅధర్మః-స్పృశతితదాహుః - యత్రసభాయాంధర్మః ధ ర్మదృగ్భిః-తేషాంతాంసభాం॥ ౨॥ ప్రజానామితి॥పితరఃపితృవత్పాలకాః-శాస్తారఃఅనుశిక్షకాః - వైషమ్యమదండ్యదండ నం॥ ౩॥ ఏతత్ప్రవర్తితమధర్మమన్యోపికరిష్యతీతిమహత్కష్టమభూదిత్యాహుః॥ యద్యదితి॥ శ్రేయాన్ శ్రేష్ఠః॥ ౪॥ వి శ్వస్తఘాతో౽పీత్యాహుర్ద్వాభ్యాం॥యస్యేతి॥ నిర్వృతో౽నిశ్చింతః॥ ౫॥ సఇతి॥ విశ్వాసేనసితరామర్పితఆత్మాయేనతం- వి

శ్వసేనబాహునాపరిరంభితాం । జగామహృచ్ఛయవశంసహసైవవిమోహితః॥ ౬౧॥ స్తంభయన్నాత్మనా

త్మానంయావత్సత్త్వంయథాశ్రుతం । నశశాకసమాధాతుం మనోమదనవేపితం ॥ ౬౨ ॥ తన్నిమిత్తస్మ

రవ్యాజగ్రహగ్రస్తోవిచేతనః । తామేవమనసాధ్యాయన్ స్వధర్మాద్విరరామహ॥ ౬౩॥ తామేవతోష

యామాసపిత్ర్యేణార్థేనయావతా। గ్రామ్యైర్మనోరమైఃకామైఃప్రసీదేతయథాతథా॥౬౪॥ విప్రస్స్వ

భార్యామప్రౌఢాంకులేమహతిలంభితాం । విససర్జాచిరాత్పాపస్స్వైరిణ్యాపాంగవిద్ధధీః॥౬౫॥ఇతస్తత

శ్చోపనిన్యేన్యాయతో౽న్యాయతో౽ధనం । బభారాస్యాఃకుటుంబిన్యాఃకుటుంబంమందధీరయం॥౬౬॥ యదసా

శాస్త్రముత్సృజ్యస్వైరచార్యార్యగర్హితః । అవర్తతచిరంకాలమఘాయురశుచిర్మలాత్॥౬౭॥తత

ఏనన్దండపాణేస్సకాశంకృతకిల్బిషం।నేష్యామోకృతనిర్వేశంయత్రదండేనశుధ్యతి॥ ౬౮ ॥ ❋❋❋❋❋❋❋❋❋

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- షష్ఠస్కంధే- ప్రథమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ ఏవంతేభగవద్దూతాయమదూతాభిభాషణం । ఉపధార్యాథతాన్ రాజన్ ప్రత్యాహుర్నయ

కోవిదాః॥విష్ణుదూతాః॥౧॥ అహోకష్టంధర్మదృశామధర్మఃస్పృశతేసభాం । యత్రాదండ్యేష్వపాపే

షుదండో౽న్యైర్ధ్రియతేవృథా॥ ౨॥ ప్రజానాంపితరో౽యేచశాస్తారస్సాధవస్సమాః । యదిస్యాత్తేషువైష

మ్యంకంయాంతిశరణంప్రజాః॥౩॥ యద్యదాచరతిశ్రేయానితరస్తత్తదీహతే । సయత్ప్రమాణంకురుతేలో

కస్తదనువర్తతే॥౪॥యస్యాంకేశిరఆధాయలోకస్స్వపితినిర్వృతః। స్వయంధర్మమధర్మంవానహివేద

యథాపశుః॥ ౫॥ సకథంన్యర్పితాత్మానంకృతమైత్రమచేతనం । విస్రంభణీయోభూతానాంసఘృణో౽ద్రో

గ్ధుమర్హతి॥ ౬॥ అయంహికృతనిర్వేశోజన్మకోట్యంహసామపి । యద్వ్యాజహారవివశోనామస్వస్త్య

యనంహరేః॥ ౭॥ ఏతేనైవహ్యఘోనో౽స్యకృతంస్యాదఘనిష్కృతం । యదానారాయణాయేతిజగాదచ

తుర్క్షరం॥ ౮॥ స్తేనస్సురాపోమిత్రధ్రుగ్బ్రహ్మహాగురుతల్పగః। స్త్రీరాజపితృగోహంతాయేచపాతకినో౽పరే॥ ౯॥

విస్రంభణీయః- సఘృణశ్చేత్॥ ౬॥ నన్వస్యపాపినోదండేకిమర్థమాక్రోశఃక్రియతే- తత్రాహుః॥ అయంహీతి॥ యద్యస్మా త్ - వివశో౽పిహరేర్నామవ్యాజహారఉచ్చారితవాన్ - నకేవలంపాపప్రాయశ్చిత్తమాత్రంహరేర్నామ- అపితుస్వస్త్య యనంమోక్షసాధనమపి॥ శ్లో॥ సకృదుచ్చరితంయేనహరిరిత్యక్షరద్వయం । బద్ధఃపరికరస్తేనమోక్షాయగమనంప్రతీత్స్మృ తేః॥౭॥ ననుకర్మసాద్గుణ్యకరంహరేర్నామేతియుక్తం॥ శ్లో॥ యస్యస్మృత్యాచనామోక్త్యాతపోయజ్ఞక్రియాదిషు। న్యూ నంసంపూర్ణతాంయాతి సద్యోవందేతమచ్యుతమిత్యాదివచనాత్ ॥ స్వాతంత్ర్యేణాఘనివర్తకం హరేర్నామకథం స్యాత్తత్రాహుః॥ఏతేనైవేతి॥అఘోనః అఘవతః- మఘవచ్ఛబ్దవద్రూపం- యత్- ఆఇతిఛేదః- ఆఈషత్ - ఆధాసమా త్రం-చతురక్షరంయన్నామజగాద - ఏతేనైవకేవలేనచతురక్షరమిత్యనేనాధిక్యంచదర్శితం - కథంజగాదనారాయణ- ఆ యాఆగచ్ఛేత్యేవంవిక్రోశరూపేణపుత్రాహ్వానేన - అయంభావః-కర్మాంగత్వేపిహరినామ్నఃఖాదిరత్వాదివత్సంయోగ పృథక్త్వేనసర్వప్రాయశ్చిత్తార్థత్వంయుక్తమేవ- తథాహి॥ శ్లో॥ అవశేనాపియన్నామ్నికీర్తితేసర్వపాతకైః। పుమాన్ విముచ్యతేసద్యస్సింహత్రస్తైర్మృగైరివేత్యాదిపురాణేషుచ ॥ శ్లో ॥ తావత్సహస్రశో౽నామ్నః స్వాతంత్ర్యమవగమ్య తే। విరోధేగుణవాదస్స్యాదనువాదో౽పధారితే।భూతార్థవాదస్తద్ధ్యానాదర్థవాదస్త్రిధామతః ॥ నచైతేర్థవాదాఇతిశం

కనీయంవిధిశేషత్వాభావాత్ - నచవిధ్యశ్రవణాదన్యశేషతాకల్పనీయా ॥ శ్రు ॥ యదాగ్నేయోష్టాకపాలోభవతీత్యాదివత్- అపూర్వార్థత్వేనవిధికల్పనోపపత్తేః- మంత్రేషుచ॥ శ్రు ॥ మర్తాఅమర్త్యస్యతేభూరినామమనామహేవిప్రాసోజాతవేదసః॥ ఆస్యజానంతోనామచిద్వివక్తనేత్యాదిషు- నామ్నస్తపోదానాదిసర్వధర్మాధిక్యమవగమ్యతే- ఉపపాదితంచమంత్రార్థవాదాదీనామపిస్వార్థేప్రామాణ్యందేవతాధికరణే - తస్మాత్ - శ్రీనారాయణనామభాసమాత్రేణైవసర్వాఘనిష్కృతంకృతంస్యాదితి- అత్రోదాహృతమంత్రార్థస్త్వభివర్ణ్యతే - మర్తాఃమర్త్యాః- మరణధర్మాణః విప్రాసఃవిప్రాః- తేవయంఅమర్త్యస్యజాతవేదసస్తే- నామ- భూరితపోదానాదిసర్వధర్మేభ్యోధికం మనామహేమన్యామహఇత్యర్థః- అస్యవిష్ణోః ఆసమ్యక్ప్రకారేణ- నామయూయంవివక్తనకీర్తయత-కింకుర్వతః చిత్క్వచిత్-జానంతః నామమాహాత్మ్యజ్ఞానవంతఇత్యర్థః॥ ౮॥౯॥ ననుకామతఃకృతానాంబహూనాంమహాపాతకానాంసహస్రశఆవర్తితానాంద్వాదశాబ్దాదికోటిభిరప్యనివర్త్యత్వాత్కథమిదమేకమేవ ప్రాయశ్చిత్తంస్యాత్ - తత్రాహుద్వాభ్యాం ॥ సర్వేషామితి॥ సునిష్కృతంశ్రేష్ఠం ప్రాయశ్చిత్తమిదమేకమేవ - తత్రహేతుః - యతోనామవ్యాహరణాత్ - తద్విషయానామోచ్చారకపురుషవిషయా - మదీయోయంమయాసర్వతోరక్షణీయఇతివిష్ణోర్మతిర్భవతి-అయంభావః - యోవిష్ణుంసతతంస్మరతి - శుద్ధశ్చేద్యోఽశిష్టనాస్మర్యతేతాకృతార్థావితికిముపవక్తవ్యమితి॥ ౧౦॥ శ్రేష్ఠత్వమేవోపపాదయంతి॥ ద్వాభ్యాం ॥ నేతి ॥ బ్రహ్మవాదిభిర్మన్వాదిభిరుక్తైర్వ్రతాదిభిఃనిష్కృతైస్తథానశుద్ధ్యతి - ఉదాహృతైరుచ్చారితైర్యథా - నామపదైరిత్యనేననమామీత్యాదిక్రియాయోగోపేక్షితఇతిదర్శితం - కించతన్నామపదోచ్చారణముత్తమశ్లోకస్య

తురక్షరం॥ ౮ ॥ స్తేనస్సురాపోమిత్రధ్రుగ్బ్రహ్మహాగురుతల్పగః । స్త్రీరాజపితృహంతారోయేచపాత
కినోఽపరే॥ ౯॥ సర్వేషామప్యఘవతామిదమేవసునిష్కృతం । నామవ్యాహరణంవిష్ణోర్యతస్తద్విషయా
మతిః॥ ౧౦ ॥ ననిష్కృతైరుదితైర్బ్రహ్మవాదిభిస్తథావిశుద్ధ్యత్యఘవాన్వ్రతాదిభిః । యథాహరేర్నా
మపదైరుదాహృతైస్తదుత్తమశ్లోకగుణోపలంభకం॥ ౧౧ ॥ నైకాంతికంతద్ధికృతేపినిష్కృతేమనః పున
ర్ధావతిచేదసత్పథే।తత్కర్మనిర్హారమభీప్సతాంహరేర్గుణానువాదఃఖలుసత్త్వభావనః॥౧౨ ॥ అథై
నంమాపనయతకృతాశేషాఘనిష్కృతం।యదసౌభగవన్నామమ్రియమాణస్సమగ్రహీత్॥ ౧౩॥సాంకేత్యం
పారిహాస్యంవాస్తోభంహేళనమేవవా। వైకుంఠనామగ్రహణమశేషాఘహరంవిదుః॥ ౧౪॥ పతితఃస్ఖలితో
భగ్నస్సందష్టస్తప్తఆహతః। హరిరిత్యవశేనాహపుమాన్నార్హతియాతనాం ॥ ౧౫ ॥ గురూణాంచల

ఘూనాంచోపలంభకంజ్ఞాపకంభవతి॥ నతుకృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదివత్పాపనివృత్తిమాత్రోపక్షీణమిత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ నేతి॥ నైకాంతికంనాత్యంతశోధకం- తన్నిష్కృతిఃయస్మిన్కృతేపిఅసత్పథేపాపమార్గేమనోధావతిచేత్ తత్తస్మాత్తాదృశాత్కర్మణాంపాపానాంనిర్హారమాత్యంతికంనాశమిచ్ఛతాంహరేర్గుణానువాదఏవప్రాయశ్చిత్తం - యతోసౌఖలుసత్త్వభావనఃచిత్తశోధకః॥ ౧౨॥ అథేతి॥అథతస్మాదేనం- అపమార్గేణమానయత- కృతమశేషాణామఘానాంనిష్కృతంప్రాయశ్చిత్తంయేన- యద్యస్మాత్ - సమగ్రహీత్సంపూర్ణముచ్చారితవాన్ పాపపరిహారాయ నామైకదేశోప్యలమితిభావః - మ్రియమాణఇత్యనేనపునఃపాతకాంతరాసంభవఉక్తః ॥ నచతత్కాలత్వమేవవివక్షితంతదానీంకృచ్ఛ్రాదివిధివన్నామోచ్చారణవిధేరప్యసంభవాదితి వాచ్యం - నతువిధింవినాకాకతాళీయంనామోచ్చారణం నపాపహరమితిప్రమాణమస్తి॥ ౧౩॥ నన్వయంపుత్రనామాగ్రహీత్ నతుభగవన్నామేత్యత్రాహుః ॥ సాంకేత్యమితి ॥ సాంకేత్యంపుత్రాదిసంకేతితం- పారిహాస్యంపరిహాసేనకృతం- స్తోభంగీతాలాపపూరణార్థంకృతం - హేళనంకింవిష్ణునేతిసావజ్ఞమపివా వైకుంఠనామోచ్చారణం॥ ౧౪ ॥ నన్వయంసంకల్పపూర్వకంవైకుంఠనామాగ్రహీత్ - కింతుపుత్రస్నేహపరవశస్సన్ తత్రాహుః॥ పతితఇతి॥ అవశేనాపియోహరిరిత్యాహ- సయాతనాంనయాతి - పుమానిత్యనేనాత్రవర్ణాశ్రమాదినియమఇత్యుక్తం- అవశత్వమేవాహ- పతితఃప్రాసాదిభ్యః- స్ఖలితోమార్గే- భగ్నః భగ్నగాత్రఃసందష్టః సర్పాదిభిస్తప్తోజ్వరాదినాఆహతోదండాదినా ॥ ౧౫ ॥ ననుమహతఃపాతకస్య మహదేవప్రాయశ్చిత్తంయుక్తం నత్వల్పంనామగ్రహణమాత్రం- పాపతారతమ్యేకృచ్ఛ్రాదితారతమ్యవత్తత్రాహుః- ద్వాభ్యాం॥ గురూణామితి॥ గురూణాంపాపానాంగురూణిప్రాయశ్చిత్తానిలఘూనాంచలఘూని - తారతమ్యంజ్ఞాత్వామన్వాదిభిరుక్తాని - అతస్తత్రతత్రైవవ్యవస్థాహరినామ్నస్తునేయంవ్యవస్థోక్తా ॥ శ్లో ॥ విష్ణోఃస్మరణమాత్రేణముచ్యతేసర్వపాతకైరితివచనాత్ ॥ నచసురాబిందుపానే

మహాపాతకేత్వస్మరణవత్ నామ్న స్తత్ప్రాయశ్చిత్తస్మరణాదితిభావః ॥ ౧౬॥ కించ॥ తైరితి॥ తైస్తపోదానాదిభిస్తాన్య ఘాన్యేవపూయంతెనశ్యంతి - అధర్మాజ్జాతంమలినంతుతస్య పాపకర్తుర్హృదయం - యద్వా - తేషామఘానాంహృదయంసూక్ష్మరూపం - సంస్కారాఖ్యంనశుధ్యతి - తదపీశాంఘ్రిసేవయా కీర్తనాదినాశుధ్యతీత్యర్థః - అయంభావఃమహాంత్యపిపాపానిసకృదుచ్చారితేనైవనామ్నానశ్యంతి - సకృత్ప్రవర్తితేనైవప్రదీపేనగాఢధ్వాంతానియథా - తదావృత్త్యాతుపాపాంతరస్యానుత్పత్తిః - దీపధారణఇతితమోంతరస్య - తతశ్చవాసనాక్షయాత్ హృదయశుద్ధి - ఏతదర్థమేవతత్రతత్రావృత్తివిధానం ॥ శ్లో ॥ పాపక్షయశ్చభవతి స్మరతాంతమహర్నిశ మిత్యాదిస్థలేషు- తదేవాత్రాప్యుక్తం॥ శ్లో॥ గుణానువాదః - ఖలుసత్వభావనఇతి॥ తదపీశాంఘ్రిసేవయేతిచ - అతోస్యహరినామ్నైవసర్వపాపక్షయః - వాసనాక్షయస్తు మహాపురుషదర్శనాదిభిరితి ॥ ౧౭ ॥ తథాపిపాపప్రాయశ్చిత్తమిదమితిజ్ఞాత్వా నోచ్చారితమితిచేత్తత్రాహుః॥ అజ్ఞానాదితి॥ బాలకేనాజ్ఞానాదపిప్రక్షిప్తోగ్నిర్యథాకాష్ఠరాశిం దహతితద్వత్॥ ౧౮॥ నన్వేవమపిపరిషదనుపదిష్టంశ్రద్ధాహీనంకథం ప్రాయశ్చిత్తంస్యాత్తత్రాహుః ॥ యథేతి ॥ అగదమౌషధం - వీర్యవత్తమమితివక్తవ్యేవీర్యతమమి

ఘ్నూనాంచగురూణిచలఘూనిచ। ప్రాయశ్చిత్తానిపాపానాంజ్ఞాత్వోక్తానిమహర్షిభిః ॥ ౧౬ ॥ తైస్తాన్యఘానిపూయంతేతపోదానవ్రతాదిభిః । నాధర్మజంతద్ధృదయంతదపీశాంఘ్రిసేవయా॥ ౧౭॥ అజ్ఞానాదథవాజ్ఞానాదుత్తమశ్లోకనామయత్ । సంకీర్తితమఘంపుంసోదహత్యేధోయథానలః॥ ౧౮॥ యథాగదంవీర్య * తమముపయుక్తంయదృచ్ఛయా । అజానతోప్యాత్మగుణంకుర్యాన్మంత్రోప్యుదాహృతః॥ ౧౯॥ పతింవః పృచ్ఛతభటాధర్మస్మిన్యదిసంశయః । సవేదపరమంగుహ్యంధర్మస్యభగవాన్యమః॥౨౦॥ శ్రీశుకః॥ తఏవంసువినిర్ణీయధర్మంభాగవతంనృప । తంయామ్యపాశాన్నిర్ముచ్యవిప్రంమృత్యోరమూముచన్॥ ౨౧॥ ఇతిప్రత్యుదితాయామ్యాదూతాయాత్వాయమాంతికం । యమరాజ్ఞే*యథాసర్వంసమాచఖ్యురరిందమ॥ ౨౨॥ ద్విజఃపాశాద్వినిర్ముక్తొగతభీఃప్రకృతింగతః । వవందేశిరసావిష్ణోఃకింకరాన్దర్శనోత్సవః॥ ౨౩ ॥ తంవివక్షుమభిప్రేత్యమహాపురుషకింకరాః । సహసాపశ్యతస్తస్యతత్రాంతర్దధిరేనఘ ॥ ౨౪ ॥ అథాజామిళఆకర్ణ్య దూతానాంయమకృష్ణయోః । ధర్మంభాగవతంశుద్ధంత్రైవిద్యంచగుణాశ్రయం॥ ౨౫॥ భక్తిమాన్భగవత్యాశుమాహాత్మ్యశ్రవణాద్ధరేః। అనుతాపోమహానాసీత్ స్మరతోశుభమాత్మనః॥ ౨౬॥ అహోమేపరమంకష్టమభూదవిదితాత్మనః । యేనవిప్లావితంబ్రహ్మ వృషళ్యాంజాయతాత్మనా॥ ౨౭॥ ధిఙ్మాంవిగర్హితంసద్భిర్దుష్కృతంకులకజ్జలం। హిత్వాబాలాంసతీంయోహంసురాపామసతీమగాం॥ ౨౮ ॥ వృద్ధావనాథౌపితరౌ నాన్యబంధూతపస్వినౌ । అహోమయాధునాత్యక్తా వకృతజ్ఞేననీచవత్॥ ౨౯॥ సోహంవ్యక్తంపతిష్యామినరకేభృశదారుణే । ధర్మఘ్నాఃకామినోయత్ర విందంతియమయాతనాః॥ ౩౦ ॥ కిమిదంస్వప్నమాహోస్విత్ సాక్షాద్దృష్టమిహాద్భుతం । క్వయాతాఅద్యతేయేమాంవ్యకర్షన్పాశపాణయః॥౩౧॥ అథతేక్వగతాస్సిద్ధాశ్చత్వారశ్చారుదర్శనాః। వ్యమోచయన్నీయమానంబద్ధ్వాపా

త్యుక్తం - యదృచ్ఛయాశ్రద్ధాహీనండపయుక్తంభక్షితం పురుషముఖాదజానతోపి - స్వగుణమారోగ్యం- కుర్యాత్- మంత్రోపినామాత్మకః స్వకార్యంకుర్యాదేవచ - నహివస్తుశక్తిః శ్రద్ధాదికమపేక్షతఇత్యర్థః ॥ తదుక్తంవిష్ణుధర్మే॥ శ్లో॥ హరిర్హరతిపాపాని దుష్టచిత్తైరపిస్మృతః । అనిచ్ఛయాపిసంస్పృష్టో దహత్యేవహిపావకఇతి ॥ ౧౯ ॥ ౨౦॥ తమితి ॥ తంవిప్రంఅమూముచన్ మోచయామాసుః ॥ ౨౧ ॥ ఇతీతి ॥ ప్రత్యుదితా నిరాకృతాస్సంతః - యాత్వా తఇతి ॥ గత్వా యమరాజ్ఞే యమరాజాయ - యథావత్కథయామాసుః ॥ ౨౨ ॥ ద్విజఇతి ॥ దర్శనేనోత్సవోయస్య ॥ ౨౩॥ తమితి॥ వివక్షుంవక్తుమిచ్ఛంతం - అభిప్రేత్యజ్ఞాత్వా॥ ౨౪॥ అథేతి॥ త్రైవిద్యంవేదత్రయప్రతిపాద్యం-గుణాశ్రయం- యమదూతానాంధర్మం- కృష్ణదూతానాంచభాగవతం - భగవత్ప్రణీతంశుద్ధంనిర్గుణం- ధర్మమాకర్ణ్యేతియోజ్యం - భక్తిమానాసీదిత్యుత్తరేణానుషంగః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ అనుతాపంప్రపంచయతిచతుర్భిః॥ అహోఇతి॥ యేనతత్మనామయా - వృషళ్యాంపుత్రతయాజాయమానేన బ్రహ్మబ్రాహ్మణజాతిః - విప్లావితంనాశితం ॥ ౨౭॥ ధిగితి॥ దుష్కృతందోషకర్తారంకులస్యకజ్జలంకళంకం ॥ ౨౮ ॥ వృద్ధావితి॥ నాస్త్యన్యోబంధుఃపుత్రాదిర్యయోః- తపస్వినౌసంతప్తౌ. అధునాతత్క్షణమేవ॥ ౨౯॥౩౦॥ ఇదానీంతస్యవిమర్శపూర్వకంమోక్షక్రమమాహాష్టభిః॥ కిమితి॥ సాక్షాత్ప్రత్యక్షమి

హాజామ్రైవదృష్టం॥ ౩౧॥ అద్యేతి॥ మేమాంస్య మోచయన్తా తేచక్వగతాః॥ ౩౨ ॥ యద్యప్యహమస్మిన్ జన్మని దుర్భాగ్యః పాపీ యాన్- అథాపి జన్మాంతరేసూసంపుణ్యవానిత్యాహ ॥ అథేతి ॥ విబుధోత్తమదర్శనఇతినిమిత్తసప్తమీ - తేషాం దర్శనాత్ పూర్వేణ మంగళేన మహతా పుణ్యేన భవితవ్యం - యేన దర్శనేన ॥ ౩౩ ॥ అన్యథేతి॥ అన్యథా పూర్వపుణ్యం వినా - కథంభూతం వై సంశనామ - కృష్ణ్యా తే వశ్రియతే చిత్తం అనేనేతి గ్రహణం ॥ క్వచేతి ॥ బ్రహ్మఘ్నః విప్రత్వనాశకః ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭॥ ౩౮॥ మమేతి॥ అమిథ్యాభూతే గేహే ఽర్థే ధీర్యస్య సః తథాభూతస్సన్- దేహాదౌ మమాహమితి- మతింహిత్వా ధాస్యే॥ ౩౯॥ ఇతీతి ॥ ముక్తం సర్వానుబంధనం పుత్రాదిస్నేహో యేన సః ॥ ౪౦ ॥ సఇతి ॥ ప్రత్యాహృతః ఇంద్రియగ్రామో యేన సః ॥ ౪౧॥ తతఇతి॥ గుణేభ్యో దేహేంద్రియాదిభ్యః - ఆత్మానం వియుజ్య విశోధ్య - ఆత్మసమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ - భగవతో ధామ్ని స్వరూపే॥ ౪౨॥ యర్హీతి॥ యస్మిన్ భగవద్ధామ్ని ఉపారతా నిశ్చలా ధీర్యస్య సః- తస్మిన్ కాలే అద్రాక్షీదిత్యా- పురఃపుర

శైరథో భువతి॥ ౩౨ ॥ అథాపి మే దుర్భగస్య విబుధోత్తమదర్శనే। భవితవ్యం మంగళేన యేనాత్మా మే ప్రసీదతి॥
౩౩॥ అన్యథా మ్రియమాణస్య నాశుచేర్వృషలీపతేః । వైకుంఠనామగ్రహణం జిహ్వా వక్తుమిహార్హతి॥ ౩౪॥
క్వచాహం కితవః పాపో బ్రహ్మఘ్నో నిరపత్రపః । క్వచ నారాయణేత్యేతద్భగవన్నామ మంగళం ॥ ౩౫॥
సోఽహం తథా యతిష్యామి యతచిత్తేంద్రియానిలః । యథా న భూయ ఆత్మానమంధే తమసి మజ్జయే ॥ ౩౬॥
విముచ్య తమిమం బంధమవిద్యాకామకర్మజం । సర్వభూతసుహృచ్ఛాంతో మైత్రః కరుణ ఆత్మవాన్ ॥ ౩౭॥
మోచయే గ్రస్తమాత్మానం యోషిన్మయ్యాత్మమాయయా । విక్రీడితో యయైవాహం క్రీడామృగ ఇవాధమః॥ ౩౮॥ మమాహమితి దేహాదౌ హిత్వామిథ్యార్థధీర్మతిమ్ । ధాస్యే మనో భగవతి శుద్ధం తత్కీర్తనాదిభిః॥ ౩౯॥ ఇతి జాతసునిర్వేదః క్షణసంగేన సాధుషు । గంగాద్వారముపేయాయ ముక్తసర్వానుబంధనః ॥
౪౦ ॥ స తస్మిన్ దేవసదన ఆసీనో యోగమాశ్రితః । ప్రత్యాహృతేంద్రియగ్రామో యుయోజ మన ఆత్మని ॥
౪౧॥ తతో గుణేభ్య ఆత్మానం వియుజ్యాత్మసమాధినా। యుయుజే భగవద్ధామ్ని బ్రహ్మణ్యనుభవాత్మని ॥ ౪౨॥
యర్హ్యుపారతధీస్తస్మిన్నద్రాక్షీత్పురుషాన్ పురః । ఉపలభ్యోపలబ్ధాన్ ప్రాగ్వవందే శిరసా ద్విజః ॥ ౪౩॥
హిత్వా కళేబరం తీర్థే గంగాయాం దర్శనాదను । సద్యస్స్వరూపం జగృహే భగవత్పార్శ్వవర్తినామ్ ॥
౪౪॥ సాకం విహాయసా విప్రో మహాపురుషకింకరైః । హైమం విమానమారుహ్య యయౌ యత్ర శ్రియః పతిః ॥
౪౫॥ స ఏవం విప్లావితసర్వధర్మా దాస్యాః పతిః పతితో గర్హ్యకర్మా। నిపాత్యమానో నిరయే హతవ్రతస్సద్యో విముక్తో భగవన్నామ గృహ్ణన్॥ ౪౫॥ నాతః పరం కర్మనిబంధకృంతనం ముముక్షతాం తీర్థపదానుకీర్తనాత్ । న యత్పునః కర్మసు సజ్జతే మనో రజస్తమోభ్యాం కలిలం తతోఽన్యథా ॥ ౪౭ ॥ య ఏతం పరమం గుహ్యమితిహాసమఘాపహం । శృణుయాచ్ఛ్రద్ధయా యుక్తో యశ్చ భక్త్యానుకీర్తయేత్॥ ౪౮ ॥ న వై స నరకం యాతి నేక్ష్యతే యమకింకరైః । యద్యప్యమంగళో మర్త్యో విష్ణులోకే మహీయతే ॥ ౪౯ ॥ మ్రియమాణో హరేర్నామ గృణన్ పుత్రోపచారితం । అజామిళోఽప్యగాద్ధామ కిముత శ్రద్ధయా గృణన్ ॥ ౫౦ ॥ ... ... *

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - షష్ఠస్కంధే - ద్వితీయోఽధ్యాయః.

రాజా॥ నిశమ్య దేవస్స్వభటోపవర్ణితం ప్రత్యాహ కిం తానపి ధర్మరాజః । ఏవం హతాజ్ఞో విహతాన్మురారేర్నైదేశికైర్యస్య వశే జనోఽయం॥ ౧॥ యమస్య దేవస్య న దండభంగః కుతశ్చన ఋషే శ్రుతపూర్వ ఆసీత్ । ఏవ

తః - తతశ్చ ప్రాగుపలబ్ధానేవ - తానుపలభ్య ప్రత్యభిజ్ఞాయ వవందే॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ఉపసంహరతి ద్వాభ్యాం॥ ఏవమితి॥ విప్లావితాః సర్వే ధర్మా యేన - హతవ్రతః స్వదారనియమాదిర్యస్య ॥ ౪౬ ॥ నేతి॥ కర్మనిబంధస్య పాపమూలస్య- కృంతనం ఛేదకం- అతః పరం నాస్తి- పరం తీర్థపదస్య హరేః అనుకీర్తనాత్ - తత్ర హేతుః- యత్ యతోఽనుకీర్తనాత్ - అన్యథా ప్రాయశ్చిత్తాంతరైః - రజస్తమోభ్యాం కలిలం మనః - మలినమేవ తిష్ఠతి॥ ౪౭॥ ౪౮॥ నేతి॥ న చేక్ష్యతే భవతి॥ ౪౯ ॥ మ్రియమాణ ఇతి॥ మ్రియమాణః అవశత్వేన శ్రద్ధాహీనోఽపి ॥ ౫౦ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ తృతీయే తు యమేనాపి వైష్ణవోత్కర్షవర్ణనైః । సాంత్వయిత్వా స్వదూతాస్తే వైష్ణవే కింకరీకృతాః ॥ విష్ణుదూతైర్నిర్ణీతం శాస్త్రార్థం యమముఖేన ప్రథయితుం తృతీయాధ్యాయారంభః॥ తత్ర యదుక్తం ॥ శ్లో॥ యమరాజ్ఞే యథా సర్వమాచఖ్యురితి॥ తతః కింతత్ర వృత్తమితి పృచ్ఛతి ॥ నిశమ్యేతి ॥ మురారేర్నైదేశికైః కింకరైః - ఏవం విహతాన్ నిరాకృ

తాన్ - అతఏవహి ఆజ్ఞా యస్య యమస్య వశే వర్తినః అమీ జనాః సోఽపి తాన్ ప్రతికిమాహ ॥ ౧॥ అత్యాశ్చర్యమేతదిత్యాహ యమస్యేతి ॥ హే విభో - యమస్య దండస్య భంగః - కుతశ్చన కస్మాచ్చిదపి - శ్రుతపూర్వో నాసీత్ - ఏతత్ - ఏతస్మిన్నర్థే - యద్వా - న శ్రుతపూర్వమేతద్యమదూతనిరాకరణమాసీత్ - అతః సర్వస్యాపి లోకస్య సంశయో వర్తతే - తం చ త్వత్తో నాన్యశ్ఛినత్తీతి మే నిశ్చితం - అతః కథయేతి శేషః ॥ ౨॥ భగవదితి ॥ భగవతః పురుషైః ప్రతిహతః ఉద్యమో యేషాం తే - యామ్యాః పురుషాః ॥ ౩॥ కతీతి ॥ కతి సంతీత్యాత్మసోక్తిః - త్రైవిధ్యం త్రివిధం - స్వార్థే ష్యఞ్ - యద్వా - త్రైవిధ్యం యథా భవతి తథా - కర్మ కుర్వతః తత్తత్కర్మఫలస్యాభివ్యక్తిహేతవః కతి సంతీతి ॥ ౪॥ సంతు బహవః కో విచారస్తత్రాహుః ॥ యదీతి ॥ మృత్యుర్దుఃఖం - అమృతం సుఖం తేషాం విప్రతిపత్త్యా - తే ఉభే ఏకస్య స్యాతాం - నకస్యాపి - పరస్పరవిరోధినోరుభయోరపి ప్రతిబంధాత్ ఐకమత్యే తు కస్య వా న స్యాతాం - ఏకః సుఖం కర్తుమిచ్ఛతి దుఃఖం చాన్యః - ఐకమత్యే తు తయోః పరస్పరకార్యానుమోదనేనోభయోరపి ప్రాప్తేః - కస్య వా తే ఉభే అపి సహైవ న స్యాతామిత్యర్థః ॥ ౫॥ - నను బహూనాం కర్మిణాం వ్యవస్థాయాం బహవశ్శాస్తారో భవంతు - తథాసతి నాయం దోషస్స్యాత్ తత్రాహుః ॥ కింత్వితి ॥ బహూనాం కర్మిణాం వ్యవస్థాయాం శాస్తృబహుత్వే శాస్తృత్వం స్యాత్ ఘటేత - తదా యత్సర్వశాస్తరి ముఖ్యం శాస్తృత్వం - తదేకదేశే ఉపచారమాత్రమేవ స్యాత్ యథా చక్రవర్తిన ఏవ ముఖ్యం శాస్తృత్వం మండలవర్తినాముపచారమాత్రం

స్మానేవ పృచ్ఛతి లోకసంశయం న హి త్వదన్యస్త్వితి మే వినిశ్చితం ॥ ౨ ॥ శ్రీబాదరాయణిః ॥ భగవత్పురుషై
రాజన్ యామ్యాః ప్రతిహతోద్యమాః ॥ పతిం విజ్ఞాపయామాసుర్యమం సంయమనీపతిం ॥ ౩ ॥ యమదూ
తాః ॥ కతి సంతీహ శాస్తారో జీవలోకస్య వై ప్రభో । త్రైవిధ్యం కుర్వతః కర్మ ఫలాభివ్యక్తిహేతవః ॥౪॥ య
దిస్యుర్బహవో లోకే శాస్తారో దండధారిణః । కస్య స్యాతాం న వా కస్య మృత్యుశ్చామృతమేవ వా ॥ ౫॥ కింతు
శాస్తృబహుత్వే స్యాద్బహూనామిహ కర్మిణాం । శాస్తృత్వముపచారో హి యథా మండలవర్తినాం ॥ ౬॥
అతస్త్వమేకో భూతానాం సేశ్వరాణామధీశ్వరః । శాస్తా దండధరో నౄణాం శుభాశుభవివేచకః ॥ ౭॥
తస్య తే విహతో దండో న లోకే వర్తతేఽధునా । చతుర్భిరద్భుతైస్సిద్ధై రాజ్ఞా తే విప్రలంభితా ॥౮॥ నీయమాన
న్తవాదేశాదస్మాభిర్యాతనాగృహాన్ । వ్యమోచయన్ పాతకినం ఛిత్త్వా పాశాన్ ప్రసహ్య తే ॥ ౯॥ తాం
స్తే వేదితుమిచ్ఛామో యది నో మన్యసే క్షమం । నారాయణేత్యభిహితే మా భైరిత్యాయయుర్ద్రుతం ॥ ౧౦ ॥
శ్రీశుకః ॥ ఇతి దేవస్స ఆపృష్టః ప్రజాసంయమనో యమః । ప్రీతస్స్వదూతాన్ ప్రత్యాహ స్మరన్ పాదాంబు
జం హరేః ॥ ౧౧॥ యమః ॥ పరో మదన్యో జగతస్తస్థుషశ్చ హ్యోతం ప్రోతం పటవద్యత్ర విశ్వం । యదంశ
తోఽస్య స్థితిజన్మనాశా నస్యోతవద్యస్య వశే చ లోకః ॥ ౧౨ ॥ యో నామభిర్వాచి జనం నిజాయాం బధ్నాతి త
న్త్యామివ దామభిర్గాః । యస్మై బలిం త ఇమే నామకర్మనిబంధబద్ధాశ్చకితా వహంతి ॥౧౩॥ అహం మహేంద్రో
నిరృతిః ప్రచేతాస్సోమోఽగ్నిరీశః పవనోఽర్కో విరించః । ఆదిత్యవిశ్వే వసవోఽథ సాధ్యా మరుద్గణా రుద్రగణాశ్చ
సిద్ధాః ॥ ౧౪॥ అన్యే చ యే విశ్వసృజః ప్రజేశా భృగ్వాదయోఽస్పృష్టరజస్తమస్కాః । యస్యేహితం న విదుః

నిరంకుశత్వాభావాత్ ॥ ౬ ॥ అతఇతి ॥ యస్మాదేవం శాస్తృబహుత్వం న ఘటతే - అతస్త్వమేక ఏవ శాస్తా - శుభాశుభే వివినక్తీతి తథా ॥ ౭॥ తస్యేతి ॥ విప్రలంభితా వంచితా - లంఘితేత్యర్థః ॥ ౮ ॥ ౯॥ తదేవాహుః - ద్వాభ్యాం ॥ తానితి ॥ తే త్వత్తః యది నోఽస్మాకం క్షమం హితం మన్యసే - అన్యథా అజ్ఞానతస్తదవజ్ఞా నేతవాప్యనర్థస్స్యాత్ - అతః కో వా హి తేషాం ప్రభావః - యతో నారాయణేతి కేవలమభిహితే మా భైరితి వదంతః శీఘ్రమాగతాః ॥ ౧౦ ॥ ఇతీతి ॥ ప్రజాః సంయమతీతి తథా ॥ ౧౧ ॥ పరఇతి ॥ మదన్యః మత్తోఽన్యః జగతః జంగమస్య తస్థుషశ్చ స్థావరస్య - పరోఽధీశ్వరోఽస్తి - అహం తు జంగమానామేవ - తత్రాపి నృణామేవ - తత్రాపి పాపినామేవ - తత్కింకరస్సన్ - ఈశ్వరః స తు సర్వేశ్వరః కోఽసౌ - యత్ర యస్మిన్ - విశ్వం - ఓతం దీర్ఘతంతుషు పటవద్గ్రథితం - ప్రోతం చ - తిర్యక్తంతుషు పటవద్గ్రథితం యస్య చాంశేభ్యో విష్ణుబ్రహ్మరుద్రేభ్యః అస్య జగతః - స్థిత్యాదయో భవంతి - యస్య చ వశే లోకో వర్తతే - నసి నాసికాయాం - ప్రోతబలీవర్దవత్ ॥ ౧౨॥ ఏతత్ప్రపంచయతి ॥ యఇతి ॥ బ్రాహ్మణాదినామభిః వాగ్రూపాయాం - నిజాయాం తంత్యాం దామన్యాం - జనం యో బధ్నాతి - దామభిర్గా బలీవర్దానివ త ఇమే జీవాః - నామకర్మభిః త్రిబంధైః బంధనసాధనైః బద్ధాస్సంతః యస్మై బలిం వహంతి - యదధీనాః కర్మ కుర్వంతీత్యర్థః ॥ ౧౩॥౧౪॥ యస్య చ లీలా దుర్విభావ్యేత్యాహ ద్వాభ్యాం ॥ అన్యఇతి ॥ అస్పృష్టం

రజస్తమశ్శూన్యైః- ఈహితం అభిప్రాయం- చేష్టితం వా న విదుః- సృష్టమాయాః మాయయా సృష్టాః - తతస్తే భోస్సేనవి
దురితి కింపునర్వక్తవ్యం ॥ ౧౫ ॥ తన్మాయామోహితత్వాన్న జానంతీత్యుక్తం - అవిషయత్వాచ్చేత్యాహ ॥ యమి
తి॥ యం గోభిరింద్రియైః హృదా చిత్తేన న విచక్షతే న పశ్యంతి ॥ ౧౬ ॥ యద్వాచానభ్యుదితం యన్మనో న మనుత ఇత్యాదిశ్రు
తేః- ఆత్మనాం జీవానాం- ఆత్మానం ద్రష్టారం- ఆకృతయో రూపాణి - చక్షుర్యథా కర్మభూతం న జానంతి - తతః పరమాకృతీ
నాం - ప్రకాశకం - న హి ప్రమాతా ప్రమాణస్య విషయ ఇతి భావః - ఏవంభూతః పరమేశ్వరో మదన్యోస్తీతి పూర్వేణైవ సం
బంధః॥ ౧౬॥ భవత్వేవంభూతోన్యః పరమేశ్వరః యే పునరస్మాన్నిర్భర్త్స్య - పాపినం రక్షితవంతస్తే కే- తానాహ ద్వా
భ్యాం ॥ తస్యేతి ॥ తస్యైవ రూపం మేఘశ్యామలత్వచతుర్భుజత్వాది- గుణాః ప్రభావాదయః- స్వభావో భక్తవాత్సల్యాది
ర్యేషాం తే॥ ౧౭॥ భూతానీతి॥ విష్ణోర్భర్తా నిభృత్యాః- దుర్దర్శాని- ద్రష్టుమశక్యాని- లింగాని రూపాణి యేషాం తాని-
తద్భక్తిమతః- విష్ణుభక్తాన్- పరేభ్యః శత్రుభ్యః సర్వతః అగ్న్యాదిభ్యశ్చ మత్తశ్చ రక్షంతి ॥ ౧౮ ॥ నను విష్ణుభక్తాశ్చేత్ కథ
మధర్మపక్షపాతం కృతవంతస్తత్రాహ ॥ ధర్మమితి॥ ఋషయో భృగ్వాదయః॥ ౧౯॥ నను కేపి చేన్న జానంతి తస్య సత్త్వే
కిం ప్రమాణం తత్రాహ ద్వాభ్యాం - స్వయంభూరితి- కుమారః సనత్కుమారః - వయమితి దూతేభ్య ఆత్మానమేవ బహుమ
న్యమానో నిర్దిశతి॥ ౨౦॥ ద్వాదశేతి॥ భటా ఇతి సంబోధనం- భాగవతం ధర్మం భగవత్సంబంధి పరమతత్త్వార్థం॥ ౨౧॥ తమేవ
ధర్మమాహ॥ ఏతావానితి॥ ౨౨॥ న చాత్ర ప్రమాణం వక్తవ్యం- దృష్టత్వాదిత్యాహ॥ నామోచ్చారణేతి॥ యేనైవ కేవలేన॥

సృష్టమాయాస్సత్త్వప్రధానా అపి కింతతోన్యే॥ ౧౫ ॥ యం వై న గోభిర్మనసాసుభిర్వా హృదా గిరా వా
సుభృతో విచక్షతే। ఆత్మానమంతర్హృది సంతమాత్మనాం చక్షుర్యథైవాకృతయస్తతః పరం॥ ౧౬॥ తస్యా
త్మతంత్రస్య హరేరధీశితుః పరస్య మాయాధిపతేర్మహాత్మనః । ప్రాయేణ దూతా ఇహ వై మనోహరాశ్చ
రంతి తద్రూపగుణస్వభావాః॥ ౧౭॥ భూతాని విష్ణోస్సురపూజితాని దుర్దర్శలింగాని మహాద్భుతాని। రక్షంతి
తద్భక్తిమతః పరేభ్యో మత్తోపి మర్త్యానథ సర్వతశ్చ॥ ౧౮॥ ధర్మం తు సాక్షాద్భగవత్ప్రణీతం న వై విదురృష
యో నాపి దేవాః। న సిద్ధముఖ్యా అసురా మనుష్యాః కుతో ను విద్యాధరచారణాదయః॥ ౧౯॥ స్వయంభూర్నా
రదశ్శంభుః కుమారః కపిలో మనుః । ప్రహ్లాదో జనకో భీష్మో బలిర్వైయాసకిర్వయం॥ ౨౦॥ ద్వాదశైతే వి
జానీమో ధర్మం భాగవతం భటాః । గుహ్యం విశుద్ధం దుర్బోధం యద్జ్ఞాత్వామృతమశ్నుతే॥ ౨౧॥ ఏతా
వానేవ లోకేస్మిన్ పుంసాం ధర్మః పరః స్మృతః। భక్తియోగో భగవతి తన్నామగ్రహణాదిభిః॥ ౨౨॥ నామో
చ్చారణమాహాత్మ్యం హరేః పశ్యత పుత్రకాః । అజామిళోపి యేనైవ మృత్యుపాశాదముచ్యత॥ ౨౩॥ ఏతా
వతాలమఘనిర్హరణాయ పుంసాం సంకీర్తనం భగవతో గుణకర్మనామ్నాం । విక్రుశ్య పుత్రమఘవాన్ యద
జామిళోపి నారాయణేతి మ్రియమాణ ఉపైతి ముక్తిమ్ ॥ ౨౪ ॥ ప్రాయేణ వేద తదిదం న మహాజనోయం దే
వ్యా విమోహితమతిర్బత మాయయాలం । త్రయ్యాం జడీకృతమతిర్మధుపుష్పితాయాం వైతానికే మహతిక

౨౩ ॥ నను కేవలేన సకృదుచ్చారితేన నామాభాసేన కథం సర్వపాపక్షయస్స్యాదత ఆహ ॥ శ్రద్ధాభక్త్యావృత్త్యా
చేదపి విధానాత్ - తథాహి ॥ శ్లో ॥ సాయం ప్రాతర్గృణన్ భక్త్యా దుఃఖగ్రామాద్విముచ్యత ఇతి ॥ శ్లో ॥ అ
నుదినమిదమాదరేణ శృణ్వన్నిత్యాది ॥ శ్లో ॥ శ్రవణం కీర్తనం ధ్యానం హరేరద్భుతకర్మణః । జన్మకర్మగుణానాం
చ తదర్థేఖిలచేష్టితమిత్యాద్యస్మిన్నేవ పురాణే - తత్ర తత్ర పఠ్యతే- పురాణాంతరేచ॥ శ్లో॥ పాపక్షయశ్చ భవతి స్మరతాం
తమహర్నిశమితి॥ అత్రైవ చ॥ తస్మాత్సంకీర్తనం విష్ణోర్జగన్మంగళమంహసాం। మహతామపి కౌరవ్య విద్ధ్యైకాంతికనిష్కృ
తమిత్యాదినా॥ సమ్యక్కీర్తనాదేవావగమ్యతే - కించ తథా సతి కిమితి మన్వాదయో ద్వాదశాబ్దాదీన్నిష్కృతీయుస్తస్మాదిదమ
నుపపన్నమివ తత్రాహ॥ ఏతావతేతి॥ భగవతో గుణానాం కర్మణాం చ నామ్నాం చ- సమ్యక్కీర్తనమితి యత్ - ఏతావతా
పుంసాం అఘనిర్హరణాయ పాపక్షయమాత్రాయ - అలముపయోగో నాస్తి- అలంశబ్దోత్ర వారణే- యథాహామరసిం
హః॥ అలం భూషణపర్యాప్తిశక్తివారణవాచకమితి ॥ ఉపయోగాభావమేవాహ - అజామిళో మహాపాతక్యపి నారా
యణేతి విక్రుశ్య - నతు సమ్యక్కీర్తయిత్వా - తచ్చ పుత్రం విక్రుశ్య నతు హరిం- అఘవాన్ నతు చిరం ప్రియమాణః అస్వస్థచి
త్తోపి- ముక్తిమవాప- నత్వఘనిర్హరణమాత్రం- అతో నామాభాసేనాపి సర్వపాపక్షయ ఇత్యేవ తత్త్వం॥ ౨౪॥ ఆవృత్తిశ్చే
ద్విధిర్యస్తు పాపవాసనాక్షయార్థ ఇత్యుక్తమేవ - హరేర్గుణానువాదః ఖలు సత్త్వభావన ఇత్యత్ర - యత్తూక్తం-వ్య

ర్ణాంతర్హి ద్వాదశాబ్దాదిస్మరణమితి తత్రాహ॥ ప్రాయేణేతి॥ మహాజనో మన్వాదిః- అయంభావః - యథా అమృతసంజీవ
నౌషధమజానంతో వైద్యాః - రోగనిహరణాయ- త్రికటుకనింబాదీన్ స్మరంతి- తథా స్వయంభూశంభుప్రముఖ ద్వాదశ
వ్యతిరేకేణ అయం మహాజనః అతిగుహ్యమిదమజ్ఞాత్వా ద్వాదశాబ్దాదికం స్మరతీతి - కించ - మాయయా దేవ్యా అలంవిమో
హితమతిరయంజనః - అతః మధుమధురం యథా భవతి తథా - పుష్పితాయాం పుష్పస్థానీయైరర్థవాదైర్మనోహరాయాం
త్రయ్యాం జడీకృతా అభినివిష్టా మతిర్యస్య - అతో మహత్స్వేవ కర్మణి శ్రద్ధయా యుజ్యమానోఽయం జనో నాల్పే ప్రవర్తతే - దృ
శ్యతే హి ప్రాకృతస్య లోకస్య మహతి మంత్రాదౌ శ్రద్ధా - అన్యత్రాల్పే చాశ్రద్ధా - తస్మాదస్య గ్రాహకో నాస్తీతి తై
ర్నోక్తం - యద్వా -స్వాధీనః సింహోఽస్తీత్యేతావతా శ్వసృగాలాదినివారణాయ - తం యథా న ప్రయుంజంతే - తథా
తితుచ్ఛత్వాత్ పాపస్య - నతన్నిరసనాయ పరమమంగళం హరేర్నామ స్మరంతి - యద్వా నామమాహాత్మ్యజ్ఞానే సర్వేము
క్తిప్రసంగాదిత్యేషా దిక్ - గ్రంథవిస్తరభయాన్నాతిప్రపంచ్యతే॥ ౨౫॥ ఏవమితి॥ భావయోగం భక్తియోగం - అమీషాం
తావత్పాతకం న స్యాత్- యది స్యాత్- ఉరుగాయస్య వాదః కీర్తనం॥ ౨౬॥ తదేవం ధర్మతత్త్వం నిర్ణీయ భృత్యాననుశాస్తి॥
తఇతి॥ యే భగవంతం ప్రపన్నాః - తే దేవైః సిద్ధైశ్చ పరిగీతపవిత్రగాథాః- వర్ణితపుణ్యకథాః - అతస్తాన్ ప్రసీదత తత్సమీ
పమపి న గచ్ఛత-వయః కాలోఽపి న ప్రభవతి॥ ౨౭॥ కేతర్హి దండార్హా నేయా ఇత్యత్రాహ- ద్వాభ్యాం॥ తానితి॥ అసతః
దుష్టాన్ తానేవాహ - ముకుందపాదారవిందయోర్యో మకరందరూపో రసః తస్మాద్విముఖాన్ కథంభూతాత్ - నిష్కించ

ర్మణి యుజ్యమానః॥ ౨౫॥ ఏవం విమృశ్య సుధియో భగవత్యనంతే సర్వాత్మనా విదధతే ఖలు భావయోగం। తే
మే న దండమర్హంత్యథ యద్యమీషాం స్యాత్పాతకం తదపి హంత్యురుగాయవాదః ॥ ౨౬ ॥ తే దేవసిద్ధపరిగీత
పవిత్రగాథా యే సాధవస్సమదృశో భగవత్ప్రపన్నాః । తాన్నోపసీదత హరేర్గదయాభిగుప్తాన్ నైషాం వ
యం న చ వయః ప్రభవామ దండే॥ ౨౭॥ తానానయధ్వమసతో విముఖాన్ముకుంద పాదారవిందమకరందర
సాదజస్రం। నిష్కించనైః పరమహంసకులై రసజ్ఞైర్జుష్టాద్గృహే నిరయవర్త్మని బద్ధతృష్ణాన్॥ ౨౮॥ జిహ్వా
న వక్తి భగవద్గుణనామధేయం చేతశ్చ న స్మరతి తచ్చరణారవిందం । కృష్ణాయ నో నమతి యచ్ఛిర ఏకదాపి తా
నానయధ్వమసతోఽకృతవిష్ణుకృత్యాన్॥ ౨౯ ॥ తత్క్షమ్యతాం స భగవాన్ పురుషః పురాణో నారాయణస్స్వ
పురుషైర్యదసత్కృతం నః । స్వానామహో న విదుషాం రచితాంజలీనాం క్షాంతిర్గరీయసి నమః పురుషాయ
భూమ్నే ॥౩౦॥ శ్రీశుకః॥ తస్మాత్సంకీర్తనం విష్ణోర్జగన్మంగళమంహసామ్। మహతామపి కౌరవ్య విద్ధ్యైకాం
తికనిష్కృతమ్ ॥ ౩౧ ॥ శృణ్వతాం గృణతాం వీర్యాణ్యుద్దామాని హరేర్ముహుః । యథా సుజాతయా భ
క్త్యా శుద్ధ్యేన్నాత్మా వ్రతాదిభిః ॥ ౩౨ ॥ కృష్ణాంఘ్రిపద్మమధులిణ్ న పునర్విసృష్టమాయాగుణేషు రమతే వృ
జినావహేషు । అన్యస్తు కామహత ఆత్మరజః ప్రమార్ష్టుమీహేత కర్మ యత ఏవ రజః పునస్స్యాత్॥ ౩౩॥ ఇ
త్థం స్వభర్తృగదితం భగవన్మహత్త్వం సంస్మృత్య విస్మితధియో యమకింకరాస్తే । తేచాచ్యుతాశ్రయజ .

నైః- అపరిగ్రహైః పరమహంసకులైః రసజ్ఞైః సారాసారవివేకనిపుణైః- అజస్రం జుష్టాత్ తేషాం జ్ఞాపకమాహ- నిరయవ
ర్త్మని స్వధర్మశూన్యే గృహే బద్ధతృష్ణాన్ యైస్తాన్॥ ౨౮॥ కించ॥ జిహ్వేతి॥ యద్యేషాం జిహ్వాత్వాద్యన్వయః సకృదపి విష్ణు
కృత్యం భగవద్భక్తిం న యైః॥ ౨౯॥ భగవంతం క్షమాపయతి॥ తదితి॥ నః స్వపురుషైరస్మదీయైర్భృత్యైః - స్వైరేవ పురు
షైర్యద్యస్మాత్- అసత్ అన్యాయ్యం కృతం- తత్తస్మాత్ - స్వయమేవ క్షమ్యతాం సహతాం - స్వానాం స్వీయానాం అవిదు
షాం అజ్ఞానాం- అహో- గరీయసి తస్మిన్- క్షాంతిరుక్తైవ - మహ ఇతి పాఠే - స్వీయానాం మాహాత్మ్యమవిదుషాం- నః
క్షమాం కరోత్విత్యర్థః॥ ౩౦॥ తస్మాదితి॥ తస్మాదిత్యాది శుకోక్తిః- జగతోఽపి మంగళరూపం॥ ౩౧॥ ఐకాంతికత్వమేవాహ॥ శృ
ణ్వతామితి॥ వ్రతాదిభిస్తథా న శుద్ధ్యేత్॥ ౩౨॥ ఏతదుపపాదయతి॥ కృష్ణాంఘ్రీతి॥ కృష్ణాంఘ్రిపద్మయోః - మధు లేఢి ఆ
స్వాదయతీతి తథా - మధులిట్-తుచ్ఛత్వేన విసృష్టాః యే మాయాగుణాః- విషయాః- తేషు పునర్న రమతే- అన్యస్తు తన్మధ్వా
స్వాదరహితః- అత ఏవ కామాభిభూతస్సన్-ఆత్మనో రజః పాపం-ప్రమార్ష్టుమపి కర్మైవ ప్రాయశ్చిత్తరూపం - ఈహే
త- యతః కర్మణః- పునరపి- రజః పాపం స్యాదేవ- కుంజరశౌచవత్- తస్య శోధకత్వాభావాత్॥ ౩౩॥ ఇత్థమితి॥ నైవ విస్మిత
ధియో బభూవుః - కింతు సత్యముక్తమిత్యేవ మేనిరే - తతః ప్రభృతి శంకమానాః - అస్మానేవైష హన్యాదితి శంకాం వహం

తః - తంద్రష్టుమపిబిభ్యతిస్మ సాతాంతరేపిస్మి తధియోజాతాః - తేచతతఃప్రభృతిబిభ్యతిస్మేత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ఇతిహాసమితి
కుంభసంభవోగస్త్యః- మలయేపర్వతేఆసీనోవ్యగ్రః - హరిమర్చయన్- పునఃపునర్విశ్వాసార్థంహరేః - సాదాస్యప్రశ్న
త్యర్థః॥ ౩౫॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా. * *

శ్లో॥ చతుర్థాద్రిభిర్విశ్వరూపజన్మవివక్షయా । ప్రచేతస్సుతదక్షస్యవంశస్తావత్ప్రతన్యతే ॥ చతుర్థేతుప్రజాస్సృష్ట్యైద
క్షేశారాధనంహరేః । తపసాహంసగుహ్యాఖ్యస్తోత్రేణచనిరూప్యతే॥ ప్రసక్తానుప్రసక్తేనస్వాయంభువసుతాన్వయే॥ నా
మప్రభావమాకర్ణ్య-వంశవ్యాసంబుభుత్సతే॥ దేవాసురేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ సామాసికః- సంక్షిప్తోయః - ప్రోక్తః - తృతీ
యస్కంధే॥ ౧॥ తస్యేతి॥ వ్యాసంవిస్తారం- తేత్వత్తః- యయాశక్త్యా- యథాయేనప్రకారేణససర్జ- తాంశక్తింతంచప్ర
కారంజ్ఞాతుమిచ్ఛామి-అనుసర్గమనువృత్తంసర్గం॥ ౨॥ ౩॥ దక్షాదిరూపేణససర్జేతివక్తుందక్షజన్మప్రకారమాహ॥ యదే
తి॥ ప్రాచీనబర్హిషఃపుత్రాః- యదాసముద్రమధ్యాత్- ఉన్మగ్నాఃనిర్గతాః - తదాగాంపృథ్వీం- ద్రుమైర్వృతాందదృ
శుః- నారదోపదేశతః ప్రాచీనబర్హిషోనివృత్త్యా - అరాజకేసతికృష్యాద్యభావాత్॥౪॥ ద్రుమేభ్యఇతి॥ తపసాదీపితామ

సంప్రతిశంకమానాద్రష్టుంచ బిభ్యతితతః ప్రభృతిస్మరాజన్ ॥ ౩౪ ॥ ఇతిహాసమిమంగుహ్యంభగవాన్
కుంభసంభవః । కథయామాసమలయఆసీనోహరిమర్చయన్॥౩౫॥ * * *

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - షష్ఠస్కంధే - తృతీయోధ్యాయః.

రాజా ॥ దేవాసురనృణాంసర్గోనాగానాంమృగపక్షిణామ్ । సామాసికస్త్వయాప్రోక్తోయస్తుస్వాయం
భువాంతరే॥ ౧॥ తస్యైవవ్యాసమిచ్ఛామిజ్ఞాతుంతేభగవన్యథా । అనుసర్గంయయాశక్త్యాససర్జభగ
వాన్పరః॥ ౨॥ శ్రీసూతః॥ ఇతిసంప్రశ్నమాకర్ణ్యభగవాన్బాదరాయణిః । ప్రతినంద్యమహాయోగీజ
గాదమునిసత్తమాః॥ ౩॥ శ్రీశుకః॥ యదాప్రచేతసఃపుత్రాదశప్రాచీనబర్హిషః । అంతస్సముద్రాదు
న్మగ్నాదదృశుర్గాంద్రుమైర్వృతామ్ ॥ ౪ ॥ ద్రుమేభ్యఃక్రుధ్యమానాస్తేతపోదీపితమన్యవః । ముఖతోవా
యుమగ్నించససృజుస్తద్దిధక్షయా॥ ౫॥ తాభ్యాంనిర్దహ్యమానాంస్తానుపలభ్యకురూద్వహ । రాజోవాచ
మహాన్సోమోమన్యుంప్రశమయన్నివ॥ ౬॥ మాద్రుమేభ్యోమహాభాగాదీనేభ్యోద్రోగ్ధుమర్హథ। వివర్ధ
యిషవోయూయంప్రజానాంపతయస్స్మృతాః॥ ౭॥ ఆదౌప్రజాపతిర్భగవాన్హరిరవ్యయః।వనస్పతీనోష
ధీశ్చససర్జోర్జమిషంవిభుః॥ ౮॥ అన్నంచరాణామచరాహ్యపాదాఃపాదచారిణాం। అహస్తాహస్తయుక్తా
నాంద్విపదాంచచతుష్పదః॥ ౯॥ యూయంచపిత్రానిర్దిష్టాదేవదేవేనచానఘాః । ప్రజాసర్గాయహికథం
వృక్షాన్నిర్దగ్ధుమిచ్ఛథ॥ ౧౦॥ ఆతిష్ఠతసతాంమార్గం కోపంయచ్ఛతదీపితమ్ । పిత్రాపితామహేనాపిజు
ష్టంవఃప్రపితామహైః॥ ౧౧॥ తోకానాంపితరౌబంధూదృశఃపక్ష్మస్త్రియాఃపతిః । నృపఃప్రజానాంభిక్షూ
ణాంగృహ్యజ్ఞానాంబుధస్సుహృత్॥ ౧౨ ॥ అంతర్దేహేషుభూతానామాత్మాస్తేహరిరీశ్వరః । సర్వంతద్ధి
ష్ణ్యమీక్షధ్వమేవంవస్తోషితోహ్యసౌ॥ ౧౩॥ యస్సముత్పతితందేహఆకాశాన్మన్యుముల్బణం। ఆత్మజిజ్ఞాస
యాయచ్ఛేత్సగుణానతిరిచ్యతే॥ ౧౪॥ అలందగ్ధైర్ద్రుమైర్దీనైఃఖిలానాంశివమస్తువః । వార్క్షీహ్యేషావరా
రోహాపత్నీత్వేప్రతిగృహ్యతామ్ ॥ ౧౫ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఇత్యామంత్ర్యవరారోహాంకన్యామాప్సరసీంనృప।

న్యుర్యేషాంతే - తేషాంద్రుమాణాం - దగ్ధుమిచ్ఛయా॥ ౫॥ తాభ్యామితి॥ తాభ్యాంవాయ్వగ్నిభ్యాం - దహ్యమానాన్-
తాన్ద్రుమాన్వనస్పతీన్దృష్ట్వావనస్పతీనాంరాజాసోమఉవాచనవభిః ॥ ౬ ॥ మాద్రుమేభ్యఇతి॥ హేమహాభాగాఃవిశే
షేణవర్ధయితుమిచ్ఛవః॥ ౭॥ ప్రజాపతీనాంతద్భక్ష్యభోజ్యదాహోనుచితఇత్యాహత్రిభిః ॥ ఆదావితి ॥ ఊర్జంభక్ష్యం
ఇషమన్నం॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ఆతిష్ఠతేతి॥ అతఃఆతిష్ఠతఆశ్రయత - సతాంమార్గముపశమంపిత్రాదిభిర్జుష్టం॥ ౧౧॥ ప్రజానాం
నరపతిరేవబంధుః- అతస్తజ్జీవికానాశోనకర్తవ్యఇతిదృష్టాంతపంచకేనాహ॥ తోకానామితి॥ తోకానాంబాలానాం-పితరౌ
మాతాపితరౌ - అజ్ఞానాంజ్ఞానదోబుధఏవసుహృత్ భిక్షూణాంబ్రహ్మచార్యాదీనాం- గృహీగృహస్థాశ్రమే వర్తమాన
స్సుహృత్॥ శ్లో॥ యథామాతరమాశ్రిత్యసుతాజీవంతిజీవితాః । తథాగృహిణమాశ్రిత్యజీవంతీతరఆశ్రమాఇతిస్మృతేః॥
౧౨॥ ఈశ్వరాధిష్ఠానత్వాత్ భూతద్రోహోనయుక్తఇత్యాహ॥ అంతరితి॥ వఃయుష్మాభిః॥ ౧౩॥ యఇతి॥ ఆకాశాత్దే
హేసముత్పతితంఆకస్మికమిత్యర్థః- ఆత్మవిచారేణ- యోనియచ్ఛేత్॥ ౧౪॥ అలమితి ॥ ఖిలానాం శేషాణాంవః యుష్మాకం

చ-శిపమస్తు వృక్షరక్షణార్థినాంతదీయాంకన్యాందదాతి - వార్క్షీంవృక్షైఃపాలితా॥ ౧౫॥ ఇతీతి॥ ఆమంత్ర్యసాంత్వయిత్వా
అప్సరసీంఅప్సరసఃప్రమ్లోచాయాఃసుతాం॥ ౧౬॥ ౧౭॥ యథేతి॥ దుహితృవత్సలఇతితస్యకన్యావంశఏవేత్యుక్తం- మమమః
త్తః॥౧౮॥మనసేతి॥ ప్రజాపతిర్దక్షః॥తమితి॥౧౯॥అబృంహితంఅసంవృద్ధం- వింధ్యస్యపాదాన్ సన్నిహితపర్వతాన్॥ ౨౦॥
౨౧॥ అస్తౌషీదితి॥ హంసగుహ్యాఖ్యేనస్తోత్రేణకస్యతత్తుస్య॥ ౨౨॥ నమఇతి॥ పరాయసర్వోత్తమాయ- నమోదధేనమనం
కరోమి- పరత్వేహేతుః - అవితథాఅనుభూతిః చిచ్ఛక్తిర్యస్యఅతోగుణత్రయాభాసోజీవః - నిమిత్తంమాయాచతయో
ర్బంధనేనియంత్రే ఏవమపిగుణేషు తత్త్వబుద్ధిర్యేషాంతైఃజీవైః - అదృష్టంధామస్వరూపంయస్య తత్ర హేతుః - నిష్ప
త్తంమానంయస్మాత్ - పాఠాంతరే నిరస్తంమానంఇయత్తావధిశ్చయస్మాత్ - తర్హికథంతస్యసిద్ధిః - తత్రాహ- స్వ
యంభువేస్వప్రకాశాయ॥ ౨౩॥అదృష్టధామత్వందర్శయన్నాహ॥ నేతి॥ పురుషఃసఖాజీవఃఅస్మిన్ పురేదేహే - వసన్నపి-
అత్రైవసంవసతఃసఖ్యుర్యస్యసఖ్యం - కరణప్రవర్తనప్రకాశకత్వాదికం- నావైతినజానాతి-తస్మైకుతఃఅవ్యక్తదృష్టేః
ప్రపంచదృష్టేః - నహిద్రష్టాదృశ్యోభవతీతి - ప్రథమాంతపాఠేవ్యక్తే ప్రపంచఏవదృష్టిర్యస్యసః - గుణోవిషయః గుణి
నోవిషయిణఇంద్రియాదేః-సఖ్యంప్రకాశకత్వం - యథానావైతితద్వత్॥ ౨౪॥ ననుగుణోజడత్వాన్నజానాతి - జీవస్తు
చేతనఃకిమితినజానాతితత్రాహ॥ దేహఇతి॥ దేహాశ్చ-అసవశ్చప్రాణాః - అక్షాఃఅక్షాణిఇంద్రియాణి - మనవఃఅంతఃకర

సోమోరాజాయయాదత్వాతేథర్మేణోపయేమిరే ॥ ౧౬ ॥ తేభ్యస్తస్యామభూద్రాజన్ దక్షఃప్రాచేత
సఃకిల । యస్యప్రజావిసర్గేణలోకాఆపూరితాస్త్రయః॥ ౧౭ ॥ యథాససర్జభూతానిదక్షోదుహితృవ
త్సలః । రేతసామనసాచైవతన్మమావహితశ్శృణు॥ ౧౮॥ మనసైవాసృజత్పూర్వంప్రజాపతిరిమాఃప్రజాః।
దేవాసురమనుష్యాదీన్నభస్స్థలజలౌకసః॥ ౧౯॥ తమబృంహితమాలోక్యప్రజాసర్గంప్రజాపతిః । వింధ్య
పాదానుపవ్రజ్యసోచరద్దుశ్చరంతపః ॥ ౨౦ ॥ తత్రాఘమర్షణంనామతీర్థంపాపహరంపదమ్ । ఉప
స్పృశ్యానుసవనంతపసాతోషయద్ధరిమ్॥ ౨౧॥ అస్తౌషీద్ధంసగుహ్యేనభగవంతమధోక్షజమ్। తుభ్యంతద
భిధాస్యామికస్యాతుష్యద్యతోహరిః॥ ౨౨॥.....................................**

—...(*) దక్షకృతహంసగుహ్యాఖ్యస్తోత్రమ్. (*)...—

దక్షః॥ నమఃపరాయావితథానుభూతయేగుణత్రయాభాసనిమిత్తబంధవే । అదృష్టధామ్నేగుణతత్త్వబు
ద్ధిభిర్నివృత్తమానాయదధేస్వయంభువే ॥ ౨౩ ॥ నయస్యసఖ్యంపురుషోవైతిసఖ్యుస్సఖావసన్ సంవసతః
పురేస్మిన్ । గుణోయథాగుణినోవ్యక్తదృష్టేస్తస్మైమహేశాయనమస్కరోమి॥ ౨౪॥ దేహోఽసవోక్షా
*మనవోభూతమాత్రానాత్మాన మన్యంచవిదుఃపరంయత్ । సర్వంపుమాన్వేదగుణాంశ్చతద్జ్ఞోనవేదస
ర్వజ్ఞమనంతమీడే॥ ౨౫॥ యదోపరామోమనసోనామరూపరూపస్యదృష్టస్మృతిసంప్రమోషాత్ ।యఈ
యతేకేవలయాస్వసంస్థయాహంసాయతస్మైశుచిసద్మనేనమః ॥ ౨౬ ॥ మనీషిణోంతర్హృదిసన్నివేశితం
ణాని - భూతానిచమాత్రాశ్చతన్మాత్రాణి - ఆత్మానంస్వస్వరూపందృశ్యం - అన్యంఇంద్రియవర్గం - తయోఃపరందేవ
తావర్గంచ - నవిదుఃపుమాన్జీవస్తుసర్వమేతత్త్రయంవేద - గుణాంశ్చతత్తన్మూలభూతాన్వేద - తద్జ్ఞోపిసన్ - యఃస
ర్వజ్ఞంనవేద - తమనంతమీడేస్తౌమి॥ ౨౫॥ అదృష్టధామత్వముక్త్వాస్వప్రకాశత్వమాహ॥ యదేతి॥ యదామనసఉపరా
మఃసమాధిః - నతుసుషుప్తావివలయః- నతుజాగ్రత్స్వప్నయోరివవిక్షేపః - తదానామరూపైరూప్యతేయేనతత్తథా- త
స్యఉపరమేహేతుః - దృష్టందర్శనంస్మృతిశ్చతయోః సంప్రమోషాత్నాశాత్ - తదాయఃకేవలేనస్వరూపజ్ఞానేనప్రతీ
యతేతస్మైహంసాయశుద్ధాయ-శుచిశుద్ధంమనః సద్మప్రతీతిస్థానంయస్యతస్మైనమః॥ ౨౬॥ ననుఏవంభూతఃకేషాంప్రతీయ
తఇత్యపేక్షాయామాహ- ద్వాభ్యాం॥ మనీషిణఇతి॥ వివేకినోయంనిష్కర్షంతి- వివిచ్యధ్యాయంతి- అత్రవర్ణగౌరవమా
ర్షంసనిర్వాణసుఖానుభూతిర్మమప్రసీదతామితిద్వయోరన్వయః - ఏవంనిష్కర్షతాంప్రతీయతఇతిభావః - కిమితినిష్క
ర్షంతిస్వశక్తిభిర్గూఢంఅప్రకాశమానం - కతిభిర్నవభిః - పునస్త్రివృద్భిః-త్రిగుణాభిః - సప్తవింశత్యుపాధిభిర్గూఢం - అ
ష్టావింశంనిష్కర్షంతీత్యర్థః - యద్వానవభిఃప్రకృతిపురుషమహదహంకారపంచతన్మాత్రరూపాభిఃఉపాధిభిఃత్రివృద్భిఃత్రి
గుణాత్మకాభిఃచకారాత్ షోడశవికారరూపాభిశ్చ - కథంభూతంనిష్కర్షంతి మనీషయాఅంతర్హృదిసన్నివేశితంనిశ్చలీ
కృతం - పాంచదశ్యంపంచదశసామిధేనీమంత్రైఃప్రకాశ్యం - అలౌకికంచ-వహ్నిమివాలౌకికంఅహంకారాస్పదాత్- ఆ

త్మనోన్యం పరమాత్మానం నిష్కర్షంతీత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ స ఇతి ॥ అశేషా విశేషా యస్యాస్తస్యాః మాయాయాః నిషేధేన నిర్వాణసుఖైః అనుభూతిర్యస్య అప్రసక్తనిషేధాసంభవాత్ ప్రసక్తిమాహ - స ఏవ సర్వనామా - స ఏవ విశ్వరూపశ్చేతి - తథాపి తత్త్వేపి వాస్తవత్వాభావాన్నిషేధస్సంభవతీత్యాహ - అనిర్వచనీయా ఆత్మని శక్తిర్మాయా యస్య సః ॥ ౨౭ ॥ నను యది కేవలయా స్వసంస్థయా ప్రతీయతే - తర్హి సర్వనామత్వం విశ్వరూపత్వం చానుపపన్నం - వాగాద్యగోచరత్వాదిత్యాశంక్య సర్వైర్నామభిర్వాచ్యం ప్రత్యక్షాదిదృశ్యం చ తస్య స్వరూపం వస్తుతో మాభూత్ తథాపి మాయయా ఘటత ఇతి శ్లోకత్రయేణోపపాదయన్నమస్కరోతి ॥ యద్యదితి ॥ యద్యద్వచసా నిరుక్తం అభిహితం - ధియా నిరూపితం వ్యవసితం - అక్షభిర్వా ఇంద్రియైర్నిరూపితం - గృహీతం - అత్ర విసర్గాభావ ఆర్షః ఉత అపి మనసా నిరూపితం - సంకల్పితం - యస్య ఈశ్వరస్య స్వప్రకాశత్వాత్ తస్య తద్రూపం మాభూత్ - స్వరూపత్వాభావే హేతుః - హి యస్మాత్ తత్తద్గుణానామేవ రూపం - ప్రాకృతగుణైర్వర్ధితం సతు గుణవ్యతిరిక్తః యతో గుణానామపాయవిసర్గాభ్యాం ప్రళయోత్పత్తిభ్యాం లక్ష్యత ఇతి - తదధిష్ఠానత్వం వినా తయోరసంభవాత్ - యద్వా - యస్య స్వరూపం మా భూత్ న భవతి - తస్మై నమ ఇతి తృతీయేనాన్వయః ॥ ౨౮ ॥ తదేవం వస్తుతస్తత్స్వరూపత్వాభావమంగీకృత్య - అనిరుక్తాత్మశక్తిరిత్యనేన ద్యోతితం మాయాయాః సర్వశబ్దవాచ్యత్వేన విశ్వరూపత్వమాహ ॥ యస్మిన్నితి ॥ యస్మిన్నధికరణే యతః అపాదానాత్ - యేన కరణేన - యస్య సంబంధినః - యస్మై సంప్రదానాయ యదీప్సితతమం - యః కర్తా - కురుతే స్వతంత్రః - కార్యతే చాన్యేన ప్రయోజ్యకర్తా - తద్బ్రహ్మేతి ప్రత్యేకం సంబంధః అత్ర చ సప్తభిః యచ్ఛబ్దైః సప్తవిభక్త్యర్థా దర్శితాః - యథేతి చ క్రియాకారకసంబంధప్రకారవాచినామవ్యయానామ

స్వశక్తిభిర్నవభిశ్చ త్రివృద్భిః । వహ్నిం యథా దారుణి పాంచదశ్యం మనీషయా నిష్కర్షం * తీహ గూఢం ॥ ౨౬ ॥ స వై మమాశేషవిశేషమాయానిషేధనిర్వాణసుఖానుభూతిః । స సర్వనామా స చ విశ్వరూపః ప్రసీదతామనిరుక్తాత్మశక్తిః ॥ ౨౭ ॥ యద్యన్నిరుక్తం వచసా నిరూపితం ధియాక్షభిర్వా మనసోత యస్య । మా భూత్స్వరూపం గుణరూపం హి తత్తత్ స వై గుణాపాయవిసర్గలక్షణః ॥ ౨౮ ॥ యస్మిన్యతో యేన చ యస్య యస్మై యద్యో యథా కురుతే కార్యతే చ । పరావరేషాం పరమం ప్రాక్ప్రసిద్ధం తద్బ్రహ్మ తద్ధేతురనన్యదేకం ॥ ౩౦ ॥ యచ్ఛక్తయో వదతాం వాదినాం వై వివాదసంవాదభువో భవంతి । కుర్వంతి తేషాం ముహురాత్మమోహం తస్మై నమోనంతగుణాయ భూమ్నే ॥ ౩౧ ॥ అస్తీతి నాస్తీతి చ వస్తునిష్ఠయోరేకస్థయోర్భిన్నవిరుద్ధధర్మయోః । అవేక్షితం కించన యోగసాంఖ్యయోస్సమం పరం హ్యనుకూలం బృహత్తత్ ॥ ౩౨ ॥ యోనుగ్రహార్థం భజతాం పాద

ర్థాః ప్రదర్శితాః - కురుతే కార్యతే చేతి స్వార్థణిచ్ క్రియాన్వయశ్చ సర్వేషాం దర్శితః - చశబ్దేన భావకర్మాది విహితప్రత్యయార్థాః సంగృహీతాః తద్బ్రహ్మేతి కుతస్తత్రాహ - తద్ధేతుస్తేషాం కారణం - తత్కుతః - సర్వేభ్యః ప్రాక్ప్రసిద్ధం - నను బ్రహ్మాదయస్తద్ధేతవశ్శ్రూయంతే - అపరే చ దృశ్యంతే - తత్కథం బ్రహ్మైవ తద్ధేతుస్తత్రాహ - పరేషామపరేషాం చ హేతూనాం - పరమం కారణం - నను సర్వకారణత్వే తస్య కిం నామ సహకారి భవేత్తదానీమన్యస్యాభావాత్ - సత్యం నిరపేక్షమేవ తత్కారణమిత్యాహ - అనన్యత్ విజాతీయశూన్యం - ఏకం సజాతీయశూన్యం చ - తస్మై నమ ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౩౦ ॥ నన్వేవం బ్రహ్మ చేద్విశ్వస్య హేతుః తర్హి న కదాచిదనీదృశం జగదితి వదంతో మీమాంసకాః కుతోత్ర వివదంతే - తథా స్వభావవాదినః కుతస్సంవదంతే - తే చ తత్త్వవిద్భిర్బోధితా అపి కుతః పునః పునః ముహ్యంతి తత్రాహ ॥ యదితి ॥ యస్య బ్రహ్మణః సంబంధిన్యః మాయాయాశ్శక్తయో వివాదస్య క్వచిత్సంవాదస్య భువః స్థానాని భవంతి - తస్మై నమః ॥ ౩౧ ॥ నను కిం తద్బ్రహ్మ యస్య శక్తయో వివాదాదిభువో భవంతి తత్రాహ ॥ అస్తీతి ॥ యోగః ఉపాసనాశాస్త్రం తత్ర విరాడ్రూపేణోపాసనాయాం - పాతాళపాదత్వాదికమస్తీత్యుపాస్యత్వేన విధీయతే - సాంఖ్యం జ్ఞానశాస్త్రం - తత్ర హ్యపాణిపాదః - అచక్షురశ్రోత్రమితి చ - పాదాదినాస్తీతి నిషిధ్యతే తయోర్యోగసాంఖ్యయోర్యత్కించిత్సమం అనుకూలమానం - అవేక్షితం ప్రతీతం తద్బృహత్ బ్రహ్మ వివాదేష్వ వివాదాస్పదం బ్రహ్మేత్యర్థః - వివాదం స్ఫుటయతి - భిన్నావస్తి నాస్తీత్యేవం భూతౌ విరుద్ధౌ ధర్మౌ యయోః తయోర్భిన్నవిషయత్వేపి విరోధో న స్యాదిత్యేకస్థయోరిత్యుక్తం ఏకవిషయయోః కుతః వస్తునిష్ఠయోః పాదాదివిధిప్రతిషేధయోరేకవస్తునిష్ఠత్వాత్ - సమత్వే హేతుః - పరం హ్యంతోని

ధిప్రతిషేధయోరవిషయః తయోః పాదాదివిశేషవిషయత్వాత్ - తర్హి తథాఽవిషయస్యాసద్భావే కిం ప్రమాణం - తదా
హ - అనుకూలమధిష్ఠానం వినా పాదాదికల్పనాయోగాత్- అవధిం వినా తన్నిషేధాయోగాచ్చ - తయోరుపపాదకత్వే
నసిద్ధమిత్యర్థః - తస్మై నమ ఇతి పూర్వస్యానుషంగః॥ ౪౨॥ స నూనం చాసీనస్యాసమస్యానమస్కారేణాలాభస్తత్రాహ॥ య ఇతి॥
పాదమూలం భజతాం - అనుగ్రహార్థం ప్రాకృతనామరూపరహితోఽపి జన్మభిరవతారైర్విశుద్ధోర్జితసత్త్వాని రూపాణి క
ర్మభిర్నామాని చ యో భేజే- తత్కృతం భగవానచింత్యైశ్వర్యః సమహ్యం ప్రసీదతు ॥ ౩౩॥ ను త్వాదృశాః సకామాః గణే
శాదీన్ ప్రార్థయంతే - త్వం తు తాన్విహాయ కిమితి భగవంతమేవ ప్రార్థయసే - తత్రాహ॥ య ఇతి॥ ప్రాకృతైరర్వా
చీనైః - జ్ఞానపథైరుపాసనామార్గైః - యథాశయం తత్తద్వాసనారూపేణ యో దేహాగతః అంతర్యామితత్తద్దేవతాస్వ
రూపేణ వివిధో భాతి - యథా వాయుః పార్థివం గుణం పంకజాదిగంధభేదమాశ్రిత్య- నానాగంధవాన్విభాతి- రేణోర్గుణం
ధూసరత్వాదికమాశ్రిత్య నానారూపవాన్ప్రతీయతే - తద్వత్తస్యైవ తత్తద్దేవతాస్వరూపేణ ఫలదాతృత్వాత్ - స ఈశ్వ
ర ఏవ మమ మనోరథం సత్యం కరోతు- కిమంతర్గతైస్తైరేవ తాంతరైరిత్యర్థః - తదుక్తం గీతాసు॥ శ్లో॥ యో యో యాం యాం త
నుం భక్త్యా శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతి । తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామ్యహం ॥ స తయా శ్రద్ధయా యుక్త స్త
స్యారాధనమీహతే । లభతే చ తతః కామాన్మయైవ విహితాన్హి తానితి ॥ యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాంస్తథైవ భజా

మూలం య్యా నామరూపో భగవాననంతః । నామాని రూపాణి చ జన్మకర్మభిర్భేజే స మహ్యం పరమః ప్రసీదతు॥
౩౩॥ యః ప్రాకృతైర్జ్ఞానపథైర్జనానాం యథాశయం దేహగతో విభాతి । యథానిలః పార్థివమాశ్రితో గు
ణం స ఈశ్వరో మే కురుతాన్మనోరథం॥ ౩౪॥ ఇతి స్తవైస్సంస్తువతస్స తస్మిన్నఘమర్షణే। ప్రాదురాసీత్కురు
శ్రేష్ఠ భగవాన్భక్తవత్సలః॥ ౩౫॥ కృతపాదస్సుపర్ణాంసే ప్రలంబాష్టమహాభుజః । శంఖచక్రాసిచర్మేషు
ధనుః పాశగదాధరః॥ ౩౬॥ పీతవాసా ఘనశ్యామః ప్రసన్నవదనేక్షణః । వనమాలానివీతాంగో లసచ్ఛ్రీవ
త్సకౌస్తుభః॥ ౩౭॥ మహాకిరీటకటకస్ఫురన్మకరకుండలః । కాంచ్యంగుళీయవలయనూపురాంగదభూషితః॥
౩౮॥ త్రైలోక్యమోహనం రూపం బిభ్రత్త్రిభువనేశ్వరః । వృతో నారదనందాద్యైః పార్షదైస్సురయూ
థపైః । స్తూయమానోఽనుగాయద్భిస్సిద్ధగంధర్వచారణైః॥ ౩౯॥ రూపం తన్మహదాశ్చర్యం విలక్ష్యాగతసాధ్వ
సః । ననామ దండవద్భూమౌ ప్రహృష్టాత్మా ప్రజాపతిః॥౪౦॥ న కించనోదీరయితుమశకత్తీవ్రయా ముదా। ఆ
పూరితమనోద్వారైర్హ్రదిన్య ఇవ నిర్ఝరైః॥ ౪౧॥ తం తథావనతం భక్తం ప్రజాకామం ప్రజాపతిం । చిత్త
జ్ఞస్సర్వసత్త్వానామిదమాహ జనార్దనః॥ ౪౨॥ శ్రీభగవాన్॥ ప్రాచేతస మహాభాగ సంసిద్ధస్తపసా భవాన్
యచ్ఛ్రద్ధయా మత్పరయా మయి భావం పరం గతః ॥ ౪౩॥ ప్రీతోఽహం తే ప్రజానాథ యత్తేఽస్యోద్బృంహణ
న్తపః। మమైష కామో భూతానాం యద్భూయాసుర్విభూతయః॥ ౪౪॥ బ్రహ్మా భవో భవంతశ్చ మనవో విబు
ధేశ్వరాః । విభూతయో మమ హ్యేతే భూతానాం భూతిహేతవః॥ ౪౫॥ తపో మే హృదయం బ్రహ్మంస్తనుర్వి

ద్యా హమితి చ॥ ౩౪॥ ఇతీతి॥ సంస్తువతో దక్షస్య భగవాన్ప్రత్యక్షోఽభూత్॥ ౩౫॥ తం వర్ణయతి సార్ధైశ్చతుర్భిః ॥ కృతపా
ద ఇతి॥ సుపర్ణస్యాంసే స్కంధే - కృతౌ పాదౌ యేన - ప్రలంబాః అష్టౌ మహాంతో భుజా యస్య- చక్రాద్యష్టాయుధధరః॥
౩౬ ॥ పీతవాసా ఇతి॥ ప్రసన్నం వదనమీక్షణే చ యస్య - వనమాలయా నివీతం కంఠాదినాదాంతవ్యాప్తమంగం యస్య - ల
సంతౌ శ్రీవత్సకౌస్తుభౌ యస్య॥ ౩౭॥ మహాకిరీటేతి॥ మహాంతి కిరీటకటకాదీని యస్య - స్ఫురతీ మకరకుండలే యస్య - కాం
చ్యాదిభిర్విభూషితః - వలయమంత్ర పాదభూషణం ద్రష్టవ్యం- కటకస్యోక్తత్వాత్ ॥ ౩౮॥ త్రైలోక్యేతి॥ త్రైలోక్య
మోహనం శ్రీపురుషోత్తమాఖ్యం - సురయూథపైర్లోకపాలైః॥ ౩౯॥౪౦॥ న కించిదితి॥ ఆపూరితాని మనోద్వారాణీంద్రి
యాణి తైః - యథా హ్రదిన్యో నద్యః నిర్ఝరైరాపూర్యంతే - తథా మహానందాపూర్ణత్వేన ఆవృత్తికత్వాద్వాగాదీ
నాం - న కించిద్వక్తుం శక్తోఽభూదిత్యర్థః ॥ ౪౧॥ తమితి॥ యద్యప్యసౌ నావోచత్తథాపి చిత్తజ్ఞ ఇదం వక్ష్యమాణమాహ॥ ౪౨॥
ప్రాచేతసేతి॥ భావం భక్తియోగం గతః ప్రాప్తః ॥ ౪౩॥ ప్రీత ఇతి॥ యత్ యతః - తే తపః- అస్య విశ్వస్యోద్బృంహణం వృ
ద్ధికరం - అతస్తేఽహం ప్రీతః- మత్తపసా లోకసమృద్ధ్యర్థత్వే త్వత్ప్రీతౌ - కిం కారణం- తత్రాహ॥ మమేతి॥ భూతానాం వి
భూతయః సమృద్ధయో భూయాసురితి యత్ - ఏష ఏవ మమ కామః- అతో మత్కామపూరణాదేవ అహం ప్రీతోఽస్మీత్యర్థః॥
౪౪॥ భూతవిస్తారప్రయత్నశ్చ తవోచిత ఇత్యాహ॥ బ్రహ్మేతి॥ భవంతః ప్రజాపతయః- భూతోద్భవస్య హేతవః॥౪౫॥ ష

స్వవృద్ధికరత్వేనత్వత్తపసాహంప్రీతోస్మీత్యుక్తం - తదేవతపస్తువన్ ప్రసంగాదన్యాన్యపిలోక వృద్ధికరాణి విద్యాదీని స్తౌతి ॥ తపఇతి ॥ తపః- యమనియమాదిసహితసంధ్యావందనహృదయం- విద్యాషడంగ మంత్రజపవర్ధానం తనోతీతి తనుర్ధాతుః - క్రియాధ్యాత్మాదివిషయః - పుంవ్యాపారాగోభావనాదిశబ్దవాచ్యస్తేనహిధ్యానాదికం - అక్రియతాఇత్యాకృతిః జాతాః సునిష్పన్నాః క్రతవః అంగాని ॥ క్రతు ॥ శిరోవా ఏతద్యజ్ఞస్యయత్ప్రాయణీయః - గ్రీవా ఉపసదః చక్షుషీ వా ఏతే యజ్ఞస్యయదాజ్యభాగావిత్యాదిశ్రుతేః॥ ధర్మః క్రత్వాద్యపూర్వం ఆత్మామనః హృదయాశ్రయత్వాత్ - సురాయజ్ఞభుజ స్తఏవాసవః ప్రాణాః సంతర్పణీయత్వాత్॥ ౪౬॥ తపసః సంతానవృద్ధిహేతుత్వందర్శయితుం ద్వితీయతృతీయో క్తమితి హాసమాహచతుర్భిః॥ అహమితి॥ అహమేవేతివ స్త్వంతరవ్యావృత్తిః - ఆసమేవేతి క్రియాంతరవ్యావృత్తిః - అంతరం గ్రాహకం - బహిర్గ్రాహ్యం - సంజ్ఞానమాత్రంచైతన్యమాత్రం- అవ్యక్తం ఇంద్రియవృత్తిభి రనభివ్యక్తం - అతఏవ ప్రసుప్తమివవిశ్వతః సర్వత్ర॥ ౪౭॥ మయీతి॥ గుణతో మాయాతః- గుణమయోవిగ్రహోబ్రహ్మాండం - తత స్తత్రైవ అజః అయోనిజః॥ ౪౮॥ సఇతి॥ ఖిలమసమర్థమివ॥౪౯॥ అథేతి॥ మేమయాతపతపేత్యభిహితస్సన్ యోనతపసా॥౫౦॥సంతతి ద్యాక్రియాకృతిః। అంగానిక్రతవో జాతా ధర్మఆత్మాసవస్సురాః ॥ ౪౬ ॥ అహమేవాసమేవాగ్రేనాన్య త్కించాంతరంబహిః। సంజ్ఞానమాత్రమవ్యక్తంప్రసుప్తమివవిశ్వతః॥ ౪౭॥ మయ్యనంతగుణేనంతేగుణతో గుణవిగ్రహః । యథాసీత్తతఏవాద్యస్స్వయంభూస్సమభూదజః॥౪౮॥సవైయదామహాదేవోమహావీర్యో పబృంహితః। మేనేఖిలమివాత్మానముద్యతస్సర్గకర్మణి ॥ ౪౯ ॥ అథమెభిహితో దేవ స్తపోతప్యతదారుణం। సచవిశ్వసృజోయుష్మాన్ యేనాదావసృజత్ప్రభుః॥ ౫౦॥ ఏషాపంచజనస్యాంగదుహితా వై ప్రజాపతేః। అసిక్నీనామపత్నీత్వే ప్రజేశః ప్రతిగృహ్యతాం ॥ ౫౧ ॥ మిథునవ్యవాయధర్మస్త్వంప్రజాసర్గమిమంపునః మిథునవ్యవాయధర్మిణ్యాంభూరిశోభావయిష్యసి॥ ౫౨॥ త్వత్తోధస్తాత్ప్రజాస్సర్వామిథునీభూయమాయ యా। మదీయయాభవిష్యంతిహరిష్యంతిచమేబలిం ॥ ౫౩ ॥ ఇత్యుక్త్వామిషత స్తస్యభగవాన్విశ్వభావనః। స్వప్నోపలబ్ధార్థఇవతత్రైవాంతర్దధేహరిః॥ ౫౪॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-షష్ఠస్కంధే-చతుర్థోధ్యాయః-

శ్రీశుకః ॥ తస్యాంసపాంచజన్యాంవైవిష్ణుమాయోపబృంహితః । హర్యశ్వసంజ్ఞానయుతం పుత్రానజనయద్విభుః ॥ ౧ ॥ అపృథగ్ధర్మశీలాస్తేసర్వేదాక్షాయణానృప । పిత్రాప్రోక్తాఃప్రజాసర్గేప్రతీచీంప్రయయుర్దిశమ్॥ ౨ ॥ తత్రనారాయణసరస్తీర్థంసింధుసముద్రయోః। సంగమోయత్రసుమహన్మునిసిద్ధనిషేవితం ౩॥ తదుపస్పర్శనాదేవవినిర్ధూతమలాశయాః। ధర్మేపారమహంస్యేచప్రోత్పన్నమతయోభవన్॥ ౪॥ తేపి రేతపఏవోగ్రంపిత్రాదేశేనయంత్రితాః। ప్రజావివృద్ధయేయత్తాన్ దేవర్షిస్తాన్దదర్శహ॥ ౫ ॥ ఉవాచచాథహర్యశ్వాఃకథంస్రక్ష్యథవైప్రజాః।అదృష్ట్వాంతంభువోయూయంబాలిశాబతపాలకాః॥ ౬ ॥ తథైకపురుషంరాష్ట్రంబిలంచాదృష్టనిర్గమం। బహురూపాంస్త్రియంచాపిపుమాంసంపుంశ్చలీపతిమ్॥ ౭ ॥ నదీముభయతోవాహాంపంచపంచాద్భుతంగృహం । క్వచిద్ధంసంచిత్రకథంక్షౌరపవ్యంస్వయంభ్రమిం ॥ ౮ ॥ కథం వృద్ధ్యుపాయమాహ॥ ఏషేతి॥ అంగహేరత్న- పంచజనాఖ్యస్యప్రజాపతేః॥ ౫౧॥ మిథునేతి॥ మిథునస్యయోర్వ్యవాయోర తిః- సఏవధర్మోయస్య- సత్వంతథాభూతాయాంతస్యాం॥౫౨॥ త్వత్తఇతి ॥ మాయయానిమిత్తభూతయాస్త్రీయాసహ మిథునీభూయభవిష్యంతిపుత్రాదిరూపేణోత్పత్స్యంతే॥౫౩॥ ౫౪॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥ పంచమేనారదేనాథవాచఃకూటైస్సుతాహితాన్। సుతానాకర్ణ్యదక్షోముంశశాపేతినిరూప్యతే॥౧॥ అపృథగితి॥ అపృథగ్ధర్మశీలాఃఏకాచారస్వభావాః॥ ౨॥ తత్రేతి॥ తత్రప్రతీచ్యాందిశి- సింధోర్నద్యాఃసముద్రస్యచ- యత్రసంగమ స్తత్రనారాయణసరోనామతీర్థం- ప్రయయురిత్యన్వయః - సుమహత్ అతివిస్తీర్ణం॥౩॥ తదితి॥వినిర్ధూతో మలోరాగాదిర్యస్మాత్- సః అమలఃఆశయఃమనఃయేషాం తే॥ ౪॥ తేపిరఇతి॥ తాన్ శుద్ధసత్త్వానపిపిత్రాదేశజాడ్యేనప్రజావివృద్ధయే-యత్తానుద్యుక్తాన్- దదర్శ॥ ౫॥ అహోమోక్షమార్గాధికారిణస్సంతఏతేప్రవృత్తినిమిత్తైః కర్మభిర్నశ్యేయురితి కృపయాతాన్గూఢార్థైర్వాక్యైరుపదిశతిస్మ- తదాహచతుర్భిః॥ ఉవాచేతి॥ పాలకాస్సంతోపి-బాలిశాఃఅజ్ఞాః యూయంకథం-ప్రజాస్స్రక్ష్యథ తేతిఖేదే- బాలకాఇతిపాఠాంతరే- బాలిశత్వేహేతుః॥ ౬॥తథేతి ॥ ఏకఏవపురుషోయస్మిన్తద్రాష్ట్రం-అదృష్టోన్య

నుషంగః బిలం చేత్యాదిద్వితీయాంతానాం అభిజ్ఞాయ కథం సర్గం కరిష్యథ ఇతి తృతీయేనాన్వయః॥ ౭॥ నదీమితి॥ పంచపంచానాం పంచవింశతేః - అద్భుతం గృహం క్షౌరపవ్యం తు స్వైరైః పవిభిః వజ్రైః చక్రనిర్మితమివాతితీక్ష్ణం దృఢం చేత్యర్థః- స్వయం స్వతంత్రం భ్రమిం భ్రమణస్వభావం॥ ౮॥ కథమితి॥ విపశ్చితః సర్వజ్ఞస్య - స్వపితుః ఆదేశం- ఆత్మనో౽నురూపం - అవిద్వాంసః అజానంతః - పూర్వోక్తం చైకపురుషం రాష్ట్రమిత్యాద్యవిజ్ఞాయాహో కథం సర్గం కరిష్యథేత్యన్వయః॥ ౯॥ తమితి॥ వాచః కూటం పరోక్షవాదేనార్థాంతరమివ ప్రతీయమానం వచనం - ఔత్పత్తికీ సహజా మనీషా విచారశక్తిర్యేషాం తే తయా- ధియా స్వయమేవ విమమృశుః విచారితవంతః॥ ౧౦॥ నారదోక్తదశవాక్యానాం తైర్విమృశ్య- నిర్ణీతానర్థానాహ దశభిః- తత్ర అదృష్ట్వాంతం భువ ఇత్యత్ర భూశబ్దార్థమాహుః॥ భూరితి॥ క్షేత్రం తచ్చాత్ర జీవసంజ్ఞం లింగశరీరం- యన్నిబంధనమాత్మనో బంధకారణం- అంతశబ్దార్థమాహ- నిర్వాణం నాశం- అసద్భిః మోక్షానుపయోగిభిః- కర్మభిః కిం భవేత్ - నకిమపి॥ ౧౧॥ ఏకపురుషవాక్యస్యార్థమాహ॥ ఏక ఏవేతి॥ తుర్యః సర్వసాక్షీ- స్వాశ్రయః స్వాధారః - అభవం నిత్యముక్తం- అసద్భిః ఈశ్వరే అసమర్పితైః కర్మభిః॥ ౧౨॥ బిలం చాదృష్టనిర్గమమిత్యస్యార్థమాహ॥ పుమానితి॥ పుమాన్ యద్గత్వా ప్రాప్య బిలం స్వర్గం పాతాళం గత ఇవ - నైవైతి న నివర్తతే - తత్ప్రత్యక్ ధామ జ్యోతీరూపం బ్రహ్మ - అవిదః అవిదుషః- అసద్భిః నశ్వరస్వర్గాదిసాధనైః కర్మభిః॥ ౧౩॥ బహురూపాం స్త్రియమిత్యస్యార్థమాహ॥ నానేతి॥ స్వైరిణీ పుంశ్చలీవ- విమోహకైః రజఆదిగుణైః అన్వితా తన్నిష్ఠాం తస్యాః అవసానం వివేకం- అగతస్య అప్రాప్తస్య అసద్భిః అశాశ్వతైః॥ ౧౪॥ పుమాంసం పుంశ్చలీప

స్వపితురాదేశమవిద్వాంసో విపశ్చితః। అనురూపమవిజ్ఞాయ అహో సర్గం కరిష్యథ॥ ౯॥ శ్రీశుకః॥ తం
నిశమ్యాథ హర్యశ్వా ఔత్పత్తికమనీషయా। వాచః కూటం తు దేవర్షేః స్వయం విమమృశుర్ధియా॥ ౧౦॥ భూః
క్షేత్రం జీవసంజ్ఞం యదనాదినిబంధనం। అదృష్ట్వా తస్య నిర్వాణం కిమసత్కర్మభిర్భవేత్ ॥ ౧౧॥ ఏక ఏవే
శ్వరస్తుర్యో భగవాన్ స్వాశ్రయః పరః। తమదృష్ట్వా౽భవం పుంసః కిమసత్కర్మభిర్భవేత్॥ ౧౨॥ పుమాన్నై
వైతి యద్గత్వా బిలస్వర్గం గతో యథా। ప్రత్యగ్ధామావిద ఇహ కిమసత్కర్మభిర్భవేత్॥ ౧౩॥ నానారూపా
త్మనో బుద్ధిః స్వైరిణీవ గుణాన్వితా। తన్నిష్ఠామగతస్యేహ కిమసత్కర్మభిర్భవేత్॥ ౧౪॥ తత్సంగభ్రంశితై
శ్వర్యం సంసరంతం కుభార్యవత్। తద్గతీరబుధస్యేహ కిమసత్కర్మభిర్భవేత్॥ ౧౫॥ సృష్టివ్యయకరీం మా
యాం వేలాకూలాంతవేగితాం। మత్తస్య తదవిజ్ఞస్య కిమసత్కర్మభిర్భవేత్॥ ౧౬॥ పంచవింశతితత్త్వానాం
పురుషో౽ద్భుతదర్పణం। అధ్యాత్మమబుధస్యేహ కిమసత్కర్మభిర్భవేత్॥ ౧౭॥ ఐశ్వరం శాస్త్రముత్సృజ్య బం
ధమోక్షానుదర్శనం। వివిక్తంపదమజ్ఞాయ కిమసత్కర్మభిర్భవేత్॥ ౧౮॥ కాలచక్రం భ్రమి తీక్ష్ణం దృఢం ని
ష్కర్ష యజ్జగత్। స్వతంత్రమబుధస్యేహ కిమసత్కర్మభిర్భవేత్ ॥ ౧౯॥ శాస్త్రస్య పితురాదేశం యో న

తిమిత్యస్యార్థమాహ॥ తత్సంగేతి॥ తస్యాః సంగేన భ్రంశితమైశ్వర్యం స్వాతంత్ర్యం యస్య - కుత్సితా భార్యా యస్య తద్వత్ తస్యాః గతీః సుఖదుఃఖలక్షణాః - సంసరంతం గచ్ఛంతం జీవమబుధస్యాజానతః- అసద్భిః బుద్ధివివేకాప్రాపకైః॥ ౧౫॥ నదీముభయతో వాహామిత్యస్యార్థమాహ॥ సృష్టీతి॥ సృష్టివ్యయౌ కరోతీత్యుభయతః ప్రవాహాదర్శితః - వేలాకూలం ప్రవాహపతితానాం నిర్గమస్థానం తపోవిద్యాది తస్యాంతే సమీపే - వేగితాం నిర్గమప్రతిబంధాయ- క్రోధాహంకారాదిభిః కృతవేగాం మత్తస్య తద్వేగేన వివశస్య అత ఏవ తాం తథాభూతాం అవిజ్ఞస్య అవిచారయతః - అసద్భిః మాయికైః - యద్వా వేలాకూలం సముద్రవ్యవహారస్థానం తస్య సమీపే సముద్రవృద్ధిహ్రాసాభ్యాం- యథా ఉభయతో౽ంతర్బహిః - కృతవేగా నదీ భవతి - ఏవం సముద్రతుల్యస్యాత్మనో వ్యవహారస్థానే దేహే జన్మమరణాదిభిః కృతవేగామిత్యర్థః- వేగినీమితి పాఠే వేగవతీం॥ ౧౬॥ పంచపంచేత్యస్యార్థమాహ॥ పంచవింశతీతి॥ పంచవింశతితత్త్వానాం పురుషో౽ంతర్యామీ సర్వ- అద్భుతదర్పణం ఆశ్చర్యభూత ఆదర్శః ఆశ్రయః - అధ్యాత్మా కార్యకారణసంఘాధిష్ఠాతా - తమబుధస్య అసద్భిః మిథ్యాస్వాతంత్ర్యకృతైః॥ ౧౭॥ క్వచిద్ధంసమిత్యస్యార్థమాహ॥ ఐశ్వరమితి॥ ఐశ్వరం ఈశ్వరప్రతిపాదకం- వివిక్తం పదం చిజ్జడరూపం వస్తు యేనేతి హంసపదం వ్యాఖ్యాతం బంధమోక్షావనుదర్శయతీతి తథా అనేన చిత్రాః కథాః యస్యేతి చిత్రకథమితి పదం వ్యాఖ్యాతం - తదుత్సృజ్య అనభ్యస్య అజ్ఞాయ- అసద్భిః బహిర్ముఖైః॥ ౧౮॥ క్షౌరపవ్యమిత్యస్యార్థమాహ॥ కాలచక్రమితి॥ భ్రమిమత్ భ్రమణాత్మకం తీక్ష్ణమితి నిష్కర్షయదితి చ క్షౌరపవ్యపదం వ్యాఖ్యాతం- తదబుధ్యస్య అత ఏవ ఫలస్యానిత్యత్వబుద్ధ్యా కామ్యకర్మానుష్ఠానే వైగుణ్యాచాహుళ్యాదసద్భిః॥ ౧౯॥ స్వపితురాదేశమిత్యస్యార్థమాహ ॥ శాస్త్రస్యేతి॥ శాస్త్రస్య స్వపితుర్ద్వితీయ

జన్మహేతోః. తదనురూపాయనివృత్త్యహేతున్యనివర్తకమాదేశంయోనవేద- సకేవలం- గుణవిస్రంభిగుణమయప్రవృత్తి మార్గవిశ్వాసవాన్ సన్ కథముపక్రమేత్ సృష్ట్యావాప్రవర్తేత ॥ శ్లో ॥ మోక్షేశబ్రహ్మబుద్ధీనాం జీవహాయాంతరాత్మ నామ్। శాస్త్రకాలోపదేశానామజ్ఞానేకిముకమర్భిరితి॥వాచఃకూటసంగ్రహశ్లోకః॥ ౨౦॥ ఇతీతి॥ ఇతివ్యవసితాఃఏవంనార దోక్తంనిశ్చితవంతః ఏకచేతసః-ఏకమత్యాయుక్తాః- తంనారదంప్రదక్షిణీకృత్య- అపునరావృత్తిమార్గంప్రయయుః॥ ౨౧॥ స్వరబ్రహ్మణీతి ॥ నిర్భాతఃసాక్షాత్కృతోయోహృషీకేశః - తస్యపదాంబుజే అఖండితంచిత్తమావేశ్య అనుచరదన్వచ రత్॥ ౨౨॥నాశమితి॥ నాశమదర్శనంస్వధర్మభ్రంశంవా-శీలేనశాలంతేశోభంతఇతితథా తేషాం- కఃదక్షః- సుప్రజాస్త్వం సత్పుత్రవత్త్వం- శుచాంశోకానాంస్థానంపహి॥ ౨౩॥ సఇతి॥ అజేనబ్రహ్మణా- సహస్రిణః సహస్రసంఖ్యాకాన్ ॥ ౨౪॥ ౨౫॥ తదితి॥ పరమంబ్రహ్మప్రణవం- వక్ష్యమాణంమంత్రంవా॥ ౨౬॥ అబ్భక్షాఇతి॥ ఇడస్పతిం- వాచాంమంత్రాణాంపతిం విష్ణుమారాధయామాసుః॥ ౨౭॥ ఓమితి॥ విశుద్ధసత్త్వాశ్రయాయపరమహంసాయనమోధీమహీతి ॥ ౨౮॥ ఇతీతి॥ ప్రజాస ర్గేధీర్యేషాంతాన్- వాచఃకూటానిఅదృష్ట్వాంతంభువఇత్యాదీని- పూర్వోక్తానిప్రాహ॥ ౨౯॥దాక్షాయణాఇతి॥హేదా

వేదనివర్తకం । కథంతదనురూపాయగుణవిస్రంభ్యుపక్రమేత్॥ ౨౦॥ శ్రీశుకః॥ ఇతివ్యవసితారాజన్హ
ర్యశ్వాఏకమేధసః । ప్రయయుస్తంపరిక్రమ్యపంథానమనివర్తకం॥ ౨౧॥ స్వరబ్రహ్మణినిర్భాతహృషీకే
శపదాంబుజే।అఖండంచిత్తమావేశ్యలోకాననుచరన్మునిః ॥ ౨౨ ॥ నాశంనిశమ్యపుత్రాణాంనారదాచ్ఛీల
శాలినామ్। అన్వతప్యతకశ్శోచన్సుప్రజాస్త్వంశుచాంపదమ్॥ ౨౩॥ సభూయఃపాంచజన్యాయామజేన
పరిసాంత్వితః । పుత్రానజనయద్దక్షశ్శబళాశ్వాన్సహస్రిణః ॥ ౨౪॥ తేపిపిత్రాసమాదిష్టాఃప్రజాసర్గే
ధృతవ్రతాః। నారాయణసరోజగ్ముర్యత్రసిద్ధాస్స్వపూర్వజాః॥ ౨౫॥ తదుపస్పర్శనాదేవవినిర్ధూతమలా
శయాః । జపంతోబ్రహ్మపరమంతేపుస్తత్రమహత్తపః ॥ ౨౬ ॥ అబ్భక్షాఃకతిచిన్మాసాన్కతిచిద్వాయుభో
జనాః । ఆరాధయన్మంత్రమిమమభ్యసంతఇడస్పతిం॥ ౨౭ ॥ ఓంనమోనారాయణాయపురుషాయమహా
త్మనే। విశుద్ధసత్త్వధిష్ణ్యాయమహాహంసాయధీమహి ॥ ౨౮॥ ఇతితానపిరాజేంద్రప్రజాసర్గధియోమునిః।
ఉపేత్యనారదఃప్రాహవాచఃకూటానిపూర్వవత్ ॥ ౨౯ ॥ దాక్షాయణాస్సంశృణుతగదతోనిగమంమమ।
అన్విచ్ఛతానుపదవీంభ్రాతౄణాంభ్రాతృవత్సలాః ॥ ౩౦ ॥ భ్రాతౄణాంప్రాయణంభ్రాతాయోను
తిష్ఠతిధర్మవిత్। సపుణ్యబంధుఃపురుషోమరుద్భిస్సహమోదతే॥ ౩౧॥ ఏతావదుక్త్వాప్రయయౌనారదో
మోఘదర్శనః। తేపిచాన్వగమన్మార్గంభ్రాతౄణామేవమారిష॥ ౩౨॥ సధ్రీచీనంప్రతీచీనంపరస్యాను
పథంగతాః । నాద్యాపితేనివర్తంతేపశ్చిమాయామినీరివ॥ ౩౩॥ ఏతస్మిన్కాలఉత్పాతాన్బహూన్ప
శ్యన్ప్రజాపతిః । పూర్వవన్నారదకృతంపుత్రనాశముపాశృణోత్॥ ౩౪॥ చుక్రోధనారదాయాథపుత్ర
శోకవిమూర్ఛితః । దేవర్షిముపలభ్యాహరోషాత్ప్రస్ఫురితాధరః॥ ౩౫॥దక్షః॥ అహోఅసాధోసాధూ
నాంసాధులింగేననస్త్వయా।అసాధ్వకార్యర్భకాణాంభిక్షోర్మార్గఃప్రదర్శితః॥ ౩౬॥ ఋణైస్త్రిభిరము

క్షాయణాః- సంశృణుతేత్యాదిపునరస్యదపిప్రాహ - నిగమముపదేశంఅన్విచ్ఛతావలోకయత॥ ౩౦॥ భ్రాతౄణామితి॥ ప్రాయణంప్రకృష్టంగమనం- పుణ్యమేవబంధుర్యస్య- మరుద్భిర్భ్రాతృవత్సలైర్దేవైః॥ ౩౧॥ఏతావదితి॥ అమోఘందర్శ నంయస్య- హేమారిషఆర్య॥ ౩౨॥ సధ్రీచీనమితి॥సధ్రీచీనంసమీచీనం- ప్రతీచీనంప్రత్యగ్వృత్తిలభ్యం - అనుపథంఅనుగ తం- పంథానం- పశ్చిమాయామినీః॥ గతాఃరాత్రయఇవ॥ ౩౩॥ ౩౪॥౩౫॥పుత్రాణాంపారమహంస్యనిష్ఠాముపశ్రుత్య- ధ ర్షోపిప్రాయశోవిరక్తస్స్యాదితితదనుగ్రహార్థందేవర్షిస్తత్పార్శ్వంగతః-తదాతములభ్యదక్షఆహ॥ అహోఇతి ॥ సా ధోరివలింగంవేషోయస్య- తేనత్వయానోస్మదీయానామర్భకాణాం- అసాధుఅకారికృతంత దేవాహ- సాధూనాంస్వధ ర్మేప్రవృత్తానాం-భిక్షోఃయోమార్గస్సమార్గఃప్రదర్శితః॥౩౬॥ ననుసన్న్యాసినోపిమార్గఃసాధురేవమోక్షహేతుత్వా త్సత్యం - ఋణత్రయాపాకరణంవినాతుమహాననర్థఏవేత్యాహ॥ ఋణైరితి॥ శ్రు ॥ జాయమానోవైబ్రాహ్మణస్త్రిభి ర్ఋణవాజాయతేబ్రహ్మచర్యేణర్షిభ్యోయజ్ఞేన దేవేభ్యఃప్రజయాపితృభ్యఏషవా అనృణోయః పుత్రీయజ్వాబ్రహ్మచారివా సీతిశ్రుతేః ॥ ఋణైరముక్తానాం - నమీమాంసితాని అవిచారితానికర్మాణిమైః తేషాం - తావదృష్టఋణవిమోక్షో నాస్తి - తదుత్తరకాలభావిత్వాచ్చపుత్రోత్పాదనయజ్ఞానుష్ఠానయోరభావేనపితృదేవఋషిఋణాద్విముక్తిశ్చనాస్తి

అతః - హేపాప - విషయభోగత్యాగాదిహలోకే శ్రేయసో విఘాతఃకృతః- మోక్షానధికారిత్వాచ్చ పరలోకేపి శ్రేయసో విఘాతఃకృతఇత్యర్థః - తథాచమనుః॥ శ్లో॥ ఋణానిత్రీణ్యపాకృత్యమనో మోక్షేనివేశయేత్ । అనపాకృత్యమోక్షంతుసేవమానోవ్రజత్యధ ఇతి॥ ౩౭॥ ఏవమితి॥ బాలానాంమతింపుత్రాదివిషయాం - భినత్తీతితథా - ఏవంనిరనుక్రోశః నిర్ఘృణః హరేర్యశోహతన్నాశకస్సన్ - తత్పార్షదానాంమధ్యే అత్రఛందోభంగస్త్వార్షః కథంచరసి॥ ౩౮॥ నిర్లజ్జత్వమేవాహ॥ నన్వితి॥ ననుత్వావృతే - భాగవతాః సర్వేభూతానుగ్రహపరవశాః - త్వంతుభూతవిప్రియంకుర్వన్ కథంనలజ్జసఇతిభావః॥ ౩౯॥ ననువైరాగ్యాదుపశమః ఉపశమాచ్చభూతస్నేహపాశచ్ఛేదోనూనంసంభవతీతి - నచవిరక్తస్య ఋణత్రయాపాకరణంఆవశ్యకం ॥ శ్రుతి॥ యదహరేవవిరజేత్తదహరేవప్రవ్రజేత్ ॥ యదివేతరథాబ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజేదిత్యాదిశ్రుతేః॥ అతోవైరాగ్యోపదేశేన తేషాం మయానుగ్రహఏవకృతఇతిచేత్తత్రాహ॥ నేతి॥ యద్యపిత్వమేవంమన్యసే - తథాపి- మృషా కేవలినాజ్ఞానంవినాఅవధూతవేషేణత్వయాఇత్థంమతిచాలనేకృతేపిపుంసః విరాగోనైవస్యాత్ - నహివిరాగం వినోపశమః-నచ తేనవినాస్నేహపాశనికృంతనమిత్యర్థః॥ ౪౦॥ ఇత్థంవిరాగోనస్యాదిత్యత్ర హేతుమాహ॥ నానుభూయేతి॥ నానుభూయఅననుభూయ- విషయాణాంతీక్ష్ణతాందుఃఖహేతుత్వం - నజానాతి- తస్మాద్విషయానుభవేనత త్తత్తీక్ష్ణత్వజ్ఞా

క్తానామమీమాంసితకర్మణాం । విఘాతశ్శ్రేయసఃపాపలోకయోరుభయోఃకృతః॥ ౩౭॥ ఏవంత్వంనిరను

క్రోశో బాలానాంమతిభిద్ధరిః । పార్షదమధ్యేచరసియశోహానిరపత్రపః॥ ౩౮॥ ననుభాగవతానిత్యంభూ

తానుగ్రహకాతరాః । ఋతేత్వాంసౌహృదఘ్నంవైవైరంకరమవైరిణామ్॥ ౩౯॥ నేత్థంపుంసోవిరాగ

స్స్యాత్త్వయా కేవలినామృషా । మన్యసేయద్యుపశమంస్నేహపాశనికృంతనం॥ ౪౦॥ నానుభూయన

జానాతిపుమాన్ విషయతీక్ష్ణతాం । నిర్విద్యేతస్వయంతస్మాన్నతథాభిన్నధీఃపరైః॥ ౪౧॥ యన్నస్త్వంక

ర్మసంధానాంసాధూనాంగృహమేధినాం । కృతవానసిదుర్మర్షంవిప్రియంతవమర్షితం॥ ౪౨ ॥ తంతుకృంత

నయన్నస్త్వమభద్రమచరఃపునః । తస్మాల్లోకేషుతేమూఢ నభవేద్భ్రమతఃపదమ్॥ ౪౩ ॥ శ్రీశుకః॥

ప్రతిజగ్రాహతంబాఢంనారదస్సాధుసత్తమః । ఏతావాన్ సాధువాదోయత్తితిక్షేతేశ్వరస్స్వయం॥ ౪౪॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - షష్ఠస్కంధే - పంచమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ తతఃప్రాచేతసోసిక్న్యామనునీతస్స్వయంభువా । సషష్టింజనయామాస దుహితౄఃపితృవ

త్సలాః॥ ౧॥ దశధర్మాయకాయాదాద్ద్విషట్త్రిణవచేందవే । భూతాంగిరఃకృశాశ్వేభ్యో ద్వేద్వేతార్క్ష్యా

యచాపరాః ॥ ౨ ॥ నామధేయాన్యమూషాంత్వంసాపత్యానాంచమేశృణు । యాసాంప్రసూతిప్రసవై

ర్లోకాఆపూరితాస్త్రయః॥ ౩ ॥ భానుర్లంబాకకుబ్జామిర్విశ్వాసాధ్యామరుత్వతీ । వసుర్ముహూర్తాసం

కల్పాధర్మపత్న్యస్సుతాన్ శృణు॥ ౪॥ భానోస్తువేదఋషభ ఇంద్రసేనస్తతోనృప । విద్యోతఆసీల్లంబా

యాంతతశ్చస్తనయిత్నవః॥ ౫॥ కకుభస్సంకటశ్చాసీత్ కీకటస్తనయోయతః । భువోదుర్గాణిజామేయా

స్స్వర్గోనందిస్తతోభవత్॥ ౬॥ విశ్వేదేవాస్తువిశ్వాయా అప్రజాన్ తాన్ ప్రచక్షతే । సాధ్యాగణాస్తుసా

నాత్॥ ౪౧॥ అతస్త్వయాఅస్మాకంవిప్రియమేవకృతం-తథాపివయంనకుర్మ ఇత్యాహ॥ యదితి॥ కర్మసంధానాంకర్మమ ర్యాదానాంకర్తుమంధానామితిపాఠే - విప్రియంకర్తుమజానతామిత్యర్థః - యత్ దుస్సహంతత్ త్వంకృతవానసి- తన్మర్షితంసోఢం॥ ౪౨॥ తథాపితవాభద్రంభవిష్యత్యేవేత్యాహ॥ తంత్వితి॥ హేతంతుకృంతనసంతానచ్ఛేదక-యద్యస్మాదభద్రం పుత్రాణాంస్థానభ్రంశం - పదంస్థానంనభవేదితిమృదుచ్ఛలేనశాపః॥ ౪౩॥ ప్రతీతి ॥ బాఢంతథేతిస్వీకృతవాన్ - ఈశ్వరోపిస్వయంప్రతికర్తుంసమర్థోపితితిక్షేతసహేతేతియత్ ఏతావానేవ॥౪౪॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥

శ్లో॥ షష్ఠేదక్షేణసృష్టాయాంకన్యాసృష్ట్యాప్రకీర్తితాః । పృథగ్వంశాయతోజాతో విశ్వరూపోదితేస్సుతాత్॥ తతఇతి॥ నారదాత్ పుత్రాణాంనాశమాశంకమానో దుహితౄర్జనయామాస॥ ౧॥ దశేతి॥ కాయకాశ్యపాయ- ద్విషట్ ద్విగుణాః షట్ ద్వాదశయస్యాఃతాం- త్రయోదశేత్యర్థః - ఇందవేసోమాయత్రినవసప్తవింశతిం - తార్క్ష్యాయనామాంతరంప్రాప్తాయకశ్యపాయైవేత్యర్థః అపరాఅవశిష్టాశ్చతస్రః॥ ౨॥ నామధేయానీతి॥ సాపత్యానామపత్యసహితానాం-మేమత్తః - శృణు॥ ప్రసూతిప్రసవైఃపుత్రపౌత్రాదిభిః॥ ౩॥ ౪॥ భానోరితి॥ తతోవేదఋషభాత్॥ ౫॥ కకుభఇతి॥ యతః కీకటాత్ - భువో

దుర్గాణి మార్గాభిమానిన్యో దేవతాః - జామేయాః జామ్యాః పుత్రాః - స్వర్గః॥ ౬॥ విశ్వేదేవా ఇతి॥ తత్సుతః సాధ్యానాం సుతః అర్థసిద్ధిః॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ సంకల్పాయా ఇతి॥ వసోర్వంశస్య భూయస్త్వాదంతే నిర్దేశః చేమత్తః॥ ౧౦॥ ద్రోణ ఇతి॥ అభిమతిర్నామ పత్నీ - తస్యాః హర్షాదయః పుత్రాః ॥ ౧౧ ॥ ప్రాణస్యేతి ॥ సహశ్చ ఆయుశ్చ పురోజవశ్చ పుత్రాః పురః పురాణి ॥ ౧౨॥ ౧౩॥ స్కంద ఇతి॥ స్కందశ్చ కృత్తికాసుతః - ఆగ్నేః పుత్రః షాణ్మాతురః ఇతి అగ్నిభూరితి చ ప్రసిద్ధః - తతః స్కందాత్ ॥ ౧౪॥ వస్తోరితి॥ ఆకృతేః పతిః శిల్పాచార్యః - తతో విశ్వకర్మణః చాక్షుషః మనురాసీత్॥ ౧౫॥ విభావసోరితి॥ ఉషా భార్యా - అథ అతపాత్ - పంచయామో దివసో జాతః - అత ఏవ రాత్రి స్త్రియామా ప్రదోష ప్రత్యూషయోర్ది సావయవత్వాత్॥ ౧౬॥ భూతస్య ద్వే భార్యే తయోర్వంశమాహ ద్వాభ్యాం ॥ సరూపేతి ॥ మహానిత్యేవమేకాదశరూపస్య రుద్రస్య పార్షదాః ప్రే

ధ్యాయా అర్థసిద్ధిస్తు తత్సుతః ॥ ౭ ॥ మరుత్వాంశ్చ జయంతశ్చ మరుత్వత్యా బభూవతుః । జయంతో వాసుదే
వాంశ ఉపేంద్ర ఇతి యం విదుః॥ ౮॥ మౌహూర్తికా దేవగణా ముహూర్తాయాం చ జజ్ఞిరే। యే వై ఫలం ప్రయ
చ్ఛంతి భూతానాం స్వస్వకాలజం॥ ౯ ॥ సంకల్పాయాస్తు సంకల్పః కామస్సంకల్పజస్స్మృతః । వసవోష్టౌ వ
సోః పుత్రాస్తేషాం నామాని మే శృణు ॥ ౧౦ ॥ ద్రోణః ప్రాణో ధ్రువోఽర్కోఽగ్ని ర్దోషో వస్తు ర్విభావ
సుః। ద్రోణస్యాభిమతేః పత్న్యా హర్షశోకభయాదయః॥ ౧౧॥ ప్రాణస్యోర్జస్వతీ భార్యా సహ ఆయుః పు
రోజవః। ధ్రువస్య భార్యా ధరణీ హ్యసూత వివిధాః పురః॥ ౧౨॥ అర్కస్య వాసనా భార్యా పుత్రాస్తర్షాదయ
స్స్మృతాః । అగ్నేర్భార్యా వసోర్ధారా పుత్రా ద్రవిణకాదయః॥ ౧౩ ॥ స్కందశ్చ కృత్తికాపుత్రో యే విశా
ఖాదయస్తతః । దోషస్య శర్వరీపుత్రశ్శింశుమారో హరేః కళా॥ ౧౪ ॥ వస్తో రాంగిరసీపుత్రో విశ్వకర్మాకృ
తేః పతిః। తతో మనుశ్చాక్షుషోఽభూద్విశ్వేసాధ్యా మనోస్సుతాః॥ ౧౫॥ విభావసోరసూతోషా వ్యుష్టం రో
చిషమాతపం । పంచయామోఽథ భూతాని యేన జాగ్రతి కర్మసు॥ ౧౬॥ సరూపాఽసూత భూతస్య భార్యా రు
ద్రాంశ్చ కోటిశః । రైవతోఽజో భవో భీమో వామ ఉగ్రో వృషాకపిః ॥ ౧౭ ॥ అజైకపాదహిర్బుధ్న్యో బ
హురూపో మహానితి । రుద్రపారిషదాశ్చాన్యే ఘోరాః ప్రేతవినాయకాః॥ ౧౮॥ ప్రజాపతేరంగిరసస్స్వ
ధా పత్నీ పితౄనథ । అథర్వాంగిరసం వేదం పుత్రత్వే చాకరోత్సతీ॥ ౧౯॥ కృశాశ్వోర్చిషి భార్యాయాం ధూ
మ్రకేశమజీజనత్ । ధిషణాయాం వేదశిరో దేవలం వయునం మనుమ్॥ ౨౦ ॥ తార్క్ష్యస్య వినతా కద్రూః ప
తంగీ యామినీతి చ । పతంగ్యసూత పతగాన్ యామినీ శలభానథ॥ ౨౧ ॥ వినతాసూత గరుడం సాక్షాద్యజ్ఞేశ
వాహనం । సూర్యసూతమనూరుం చ కద్రూర్నాగాననేకశః ॥ ౨౨ ॥ కృత్తికాదీని నక్షత్రాణీందోః ప
త్న్యస్తు భారత । దక్షశాపాత్సోఽనపత్యస్తాసు యక్ష్మగ్రహార్దితః॥ ౨౩॥ పునః ప్రసాద్య తం సోమః కళా లే
భే క్షయేఽర్దితాః। శృణు నామాని మాతౄణాం లోకానాం శంకరాణి చ॥ ౨౪॥ అథ కాశ్యపపత్నీనాం యత
స్సూతమిదం జగత్ । అదితిర్దితిర్దనుః కాష్ఠా అరిష్టా సురసా ఇళా॥ ౨౫॥ మునిః క్రోధవశా తామ్రా సురభిస్సరమా
తిమిః॥ ౨౬॥ తిమేర్యాదోగణా ఆసన్ శ్వాపదాస్సరమాసుతాః । సురభేర్మహిషా గావో యే చాన్యే ద్విశఫా
నృప॥ ౨౭॥ తామ్రాయాః శ్యేనగృధ్రాద్యా మునేరప్సరసాం గణాః । దందశూకాదయస్సర్పా రాజన్ క్రోధ
వశాత్మజాః॥ ౨౮॥ ఇళాయా భూరుహాస్సర్వే యాతుధానాశ్చ సౌరసాః। అరిష్టాయాం చ గంధర్వాః కాష్ఠా
యాం ద్విశఫేతరాః । సుతా దనోరేకషష్టిస్తేషాం ప్రాధానికాన్ శృణు॥ ౨౯॥ ద్విమూర్ధా శంబరోఽరిష్టో హ
యగ్రీవో విభావసుః । అయోముఖశ్శంకుశిరాస్స్వర్భానుః కపిలోఽరుణః ॥ ౩౦ ॥ పులోమా వృషపర్వా చ

తాదయః - అత్ర రేఫషకారయోర్విశ్లేష ఆర్షః - అన్యే అన్యస్యాం జాతాః॥ ౧౭॥ ౧౮॥ అంగిరసః స్వధా సతీ చేతి ద్వే భార్యే తయోర్వంశమాహ॥ ప్రజాపతేరితి॥ స్వధా నామ పత్నీ పితౄన్ పుత్రత్వే అకరోత్ - అథ - సతీ అథర్వాంగిరసం నామ వేదం పుత్రత్వే - అకరోత్॥ ౧౯॥ కృశాశ్వస్యార్చిర్ధిషణేతి ద్వే భార్యే తయోర్వంశమాహ - కృశాశ్వ ఇతి॥ ౨౦॥ ౨౧॥ వినతేతి॥ వినతా అనూరుం అరుణం॥ ౨౨॥ కృత్తికాదీనీతి॥ రోహిణ్యామేవ ప్రేమాతిశయేన - అన్యాసాముపలక్షణాత్ - కుపితస్య దక్షస్య శాపాత్ - యక్ష్మగ్రహార్దితః క్షయరోగపీడితస్సన్ - తాస్వనపత్యోఽభూత్॥ ౨౩॥ పునరితి॥ తం దక్షం ప్రసాద్య - కేవలం కళా ఏవ లేభే - న త్వపత్యాని - కథం భూతాః క్షయే కృష్ణపక్షే అర్దితాః ఖండితాః సతీరితి పాఠాంతరే - క్షయే సతి పునరేధితాః తేనైవ వర్ధితాస్సతీః॥ ౨౪॥ ౨౫॥ అల్పత్వేన సుగమత్వాద్యథా యథం వ్యుత్క్రమేణ తాసాం వంశానాహ ॥ ఇళాయా ఇతి ॥ సౌర

సాః సురసాయాః పుత్రాః అరిష్టా యామితి- ప్రాధానికాన్ ముఖ్యాన్ సప్తాదశ శృణు॥౨౯॥ ౩౩॥ ఉపదానవీమితి॥ వైశ్వానరో దనోః పుత్రః తస్య సుతే॥ కః ప్రజాపతిః కశ్యపః ఉపయేమే- దానవీ పరిణయనే హేతుః - బ్రహ్మణా చోదిత ఇతి ॥ ౩౪॥ పౌలోమా ఇతి॥ తయోః షష్టిసహస్రాణి నివాతకవచాః పుత్రాః జాతాః॥ తాంశ్చ స్వర్గం గతస్సన్ - తే పితామహాః అర్జునో జఘాన॥౩౫॥ విప్రచిత్తిరితి॥ రాహుః జ్యేష్ఠః యస్య॥ ౩౬॥౩౯॥ సైవేతి॥ భువి వర్తమానాః తతః వివస్వతః॥ ౪౦॥ అర్యమ్ణ ఇతి॥ కృషం తి జానంతి- సర్వేషాం పుణ్యాపుణ్యఫలానీతి- చర్షణయః కృతాకృతజ్ఞానవంతః- అత్ర॥సూ॥ కృషేరాదేశ్చ ఖేత్యాణాదిక సూత్రేణ - ని ప్రత్యయః ఆదేశ్చ కారశ్చ అత్ర సుతాః ఇత్యస్య - కృతా ఇతి పాఠాంతరే - బ్రహ్మణైవ కృతాకృతజ్ఞానవంతః కృతా ఇతి జ్ఞేయం - ఏతేన ఉత్తరార్ధస్థ చకారస్య సామరస్యం చ సంఘటతే - యత్ర యేషు ఆత్మానుసంధానవిశేషేణ మానుషీ జాతిశ్చోపకల్పితా॥ తథా చ శ్రుతిః॥ శ్రు॥ పురుషత్వే వావిస్తరామాత్మేతి॥ ౪౧॥ పూషేతి॥ కుపితం హరమితి శేషః - వివృత

హ్యేక చక్రోనుతాపకః । ధూమ్రకేశో విరూపాక్షో విప్రచిత్తిశ్చ దుర్జయః॥ ౩౧॥ స్వర్భానోస్సుప్రభాం కన్యాముువాహ నముచిః కిల । వృషపర్వణస్తు శర్మిష్ఠాం యయాతిర్నాహుషో బలీ॥ ౩౨॥ వైశ్వానరసుతా యాశ్చ చతస్రశ్చారుదర్శనాః। ఉపదానవీ హయశిరాః పులోమా కాలకా తథా॥౩౩॥ ఉపదానవీం హిరణ్యాక్షః క్రతుర్హయశిరాం నృప।పులోమాం కాలకాం చైవ వైశ్వానరసుతే తు కః । ఉపయేమేస్మ భగవాన్ కాశ్యపో బ్రహ్మచోదితః ॥ ౩౪॥ పౌలోమాః కాలకేయాశ్చ దానవా యుద్ధశాలినః । తయోష్షష్టిసహస్రాణి యజ్ఞఘ్నాంస్తే పితుః పితా ॥ జఘాన స్వర్గతో రాజన్నేక ఇంద్రప్రియంకరః॥ ౩౫॥ విప్రచిత్తిస్సింహికాయాం శతం చైకమజీజనత్ । రాహుజ్యేష్ఠం కేతుశతం గ్రహత్వం య ఉపాగతాః॥౩౫॥॥ అథాతశ్శ్రూయతాం వంశో య్యాదితేరానుపూర్వశః । యత్ర నారాయణో దేవస్స్వాంశేనావతరద్విభుః ॥ ౩౬॥ వివస్వానర్యమా పూషా త్వష్టాథ సవితా భగః। ధాతా విధాతా వరుణో మిత్రశ్శక్ర ఉరుక్రమః॥ ౩౮॥ వివస్వతశ్శ్రాద్ధదేవం సంజ్ఞాసూయత వై మనుం । మిథునం చ మహాభాగా యమం దేవం యమీం తథా ॥ ౩౯॥ సైవ భూత్వాథ బడబా నాసత్యౌ సుషువే భువి। ఛాయా శనైశ్చరం లేభే సావర్ణిం చ మనుం తతః । కన్యాం చ తపతీం యా వై వవ్రే సంవరణం పతిమ్॥ ౪౦॥ అర్యమ్ణో మాతృకా పత్నీ తయోశ్చర్షణయస్సుతాః । యత్ర వై మానుషీ జాతిః బ్రహ్మణా చోపకల్పితాః॥ ౪౧॥ పూషానపత్యః పిష్టాదో భగ్నదంతోభవత్పురా।యోసౌ దక్షాయ కుపితం జహాస వివృతద్విజః॥ ౪౨॥ త్వష్టుర్దైత్యానుజా భార్యా రచనా నామ కన్యకా । సన్నివేశస్తయోర్జజ్ఞే విశ్వరూపశ్చ వీర్యవాన్॥ ౪౩॥ తం వవ్రిరే సురగణాస్స్వస్రీయం ద్విషతామపి । విమతేన పరిత్యక్తా గురుణాంగిరసేన యత్॥౪౪॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-షష్ఠస్కంధే-షష్ఠోధ్యాయః.

రాజా॥ కస్య హేతోః పరిత్యక్తా ఆచార్యేణాత్మనస్సురాః । ఏతదాచక్ష్వ భగవన్ శిష్యాణామక్రమం గురౌ॥ ౧ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఇంద్రస్త్రిభువనైశ్వర్య మదోల్లంఘిత సత్పథః । మరుద్భిర్వసుభీరుద్రైరాదిత్యైరృభిభిర్నృప॥ ౨॥ విశ్వేదేవైశ్చ సాధ్యైశ్చ నాసత్యాభ్యాం పరిశ్రితః । సిద్ధచారణగంధర్వైర్ మునిభిర్బ్రహ్మవాదిభిః॥ ౩॥ విద్యాధరాప్సరోభిశ్చ కిన్నరైః పతగోరగైః । నిషేవ్యమాణో భగవాన్ స్తూయమానశ్చ భారత ॥ ౪ ॥ ఉపగీయమానో లలితమాస్థానాధ్యాసనాశ్రితః । పాండరేణాతపత్రేణ చంద్రమండలచారుణా॥ ౫॥ యుక్తశ్చాన్యైః పారమేష్ఠ్యైశ్చామరవ్యజనాదిభిః । విరాజమానః పౌలోమ్యా సహార్ధాసనయా

ద్విజః ప్రకటితదంతస్సన్॥ ౪౨॥౪౩॥ తమితి॥ యత్ యదా విమతేన అవజ్ఞాతేన- గురుణా బృహస్పతినా- పరిత్యక్తాః- తదా ద్విషతాం శత్రూణాం భాగినేయమపి- విశ్వరూపం- పౌరోహిత్యే వృతవంతః॥ ౪౪॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ సప్తమే విశ్వరూపోసౌ పౌరోహిత్యే వృతస్సురైః । గురుణా సంపరిత్యక్తైః పౌరోహిత్యమథాకరోత్॥ కస్యేతి॥ కస్య హేతోః- కస్మాద్ధేతోః- ఆత్మనశ్శిష్యాః సురాః- పరిత్యక్తాః- అక్రమమపరాధం॥ ౧॥ స ఇంద్రో యదా సంప్రాప్తం వాచస్పతిం నాభ్యనందత్- తదా- స ఆంగిరసః తతో నిర్గత్య తూష్ణీం స్వగృహమాయయావిత్యష్టానామన్వయః- అనాదర హేతుం మదం చ దర్శయితుం తం విశినష్టి ॥ ఇంద్ర ఇతి॥ త్రిభువనైశ్వర్యమదేనోల్లంఘితః సతాం పంథాః యేన సః॥ ౨॥ విశ్వేదేవైరితి॥ పరిశ్రితః పరివృతః॥ ౩౪॥ ఉపగీయమాన ఇతి॥ ఆస్థానం సభా తస్మిన్నధ్యాసనం సింహాసనం- తదాశ్రితః- అత్ర ప్రథమపాదే వ

నాధిక్యమ్మాషణం॥౫॥ యుక్తమితి॥ పారమేష్ఠ్యైః మహారాజచిహ్నైః- ఆసనస్యార్ధస్థితయాపౌలోమ్యాసహ-విరాజమాన స్సన్॥౬॥ సఇతి॥ ప్రత్యుత్థానాదినానాభ్యనందత నాదృతవాన్॥ ౭॥ వాచస్పతిమితి ॥ నచోచ్చచాలఆసనఏవస్థితో నకించిచ్చ లితవాన్॥౮॥ తతఇతి॥ శ్రీమదేనయావిక్రియా తాంవిద్వాన్ జానన్॥ ౯॥తర్హీతి॥ ప్రతిబుధ్యఅనుస్మృత్య॥౧౦॥ అహోబ త॥మమకృతంకర్మ-అహో-అసాధు॥యద్యస్మాత్ - దభ్రబుద్ధినాఅల్పమతినా॥ మయా- కాత్కృతః తిరస్కృతః॥ ౧౧॥ క ఇతి॥ విబుధానాం సాత్త్వికానాం దేవానాం ఈశ్వరోఽప్యహం॥౧౨॥ ననుసింహాసనస్థో రాజా ప్రత్యుత్థానం నకుర్యాదితివృద్ధా వదంతితత్రాహ ద్వాభ్యాం॥ యఇతి॥ ధిషణమాసనం॥ ౧౩॥ తేషామితి॥ కుపథందిశంతీతికుపథదేష్టారస్తేషాం-వచః-అశ్మమ యః ప్లవో యేషాం తేయథామజ్జంతి-ప్లవమనుమజ్జంతితద్వత్॥ ౧౪॥ అథేతి ॥ అగాధాగంభీరాధిషణాయస్యతంవిశతఃకా ర్యహానస్స్యాత్॥౧౫॥ ఏవమితి॥ అధికయాఆత్మమాయయా॥ ౧౬॥ గురోరితి॥ గురోః సంజ్ఞాం సమ్యక్ జ్ఞానోపాయం పరీత్యమా

భృశం॥ ౬॥ సయదా పరమాచార్యం దేవానామాత్మనశ్చహ । నాభ్యనందత సంప్రాప్తం ప్రత్యుత్థానాస
నాదిభిః॥ ౭ ॥ వాచస్పతిం మునివరం సురాసురనమస్కృతం । నోచ్చచాలాసనాదింద్రః పశ్యన్నపి సభాగత
మ్॥ ౮॥ తతో నిర్గత్య సహసా కవిరాంగిరసః ప్రభుః। ఆయయౌ స్వగృహం తూష్ణీం విద్వాన్ శ్రీమదవిక్రియా
మ్॥౯॥తర్హ్యేవ ప్రతిబుధ్యేంద్రో గురుహేళనమాత్మనః । గర్హయామాస సదసి స్వయమాత్మానమాత్మనా॥
౧౦ ॥ అహో బత మయాసాధు కృతం వై దభ్రబుద్ధినా । యన్మయైశ్వర్యమత్తేన గురుస్సదసి కాత్కృతః॥
౧౧॥ కో గృధ్యేత్పండితో లక్ష్మీం త్రిపిష్టపపతేరపి । యయాహమాసురం భావం నీతోఽద్య విబుధేశ్వరః। ౧౨॥
యే పారమేష్ఠ్యం ధిషణమధితిష్ఠన్న కంచన। ప్రత్యుత్తిష్ఠేదితి బ్రూయుర్ధర్మం తే న విదుః పరం॥౧౩॥ తేషాం కు
పథదేష్టౄణాం పతతాం తమసి హ్యధః । యే శ్రద్ధధ్యుర్వచస్తే వై మజ్జంత్యశ్మప్లవా ఇవ ॥ ౧౪ ॥ అథా
హమమరాచార్యమగాధధిషణం ద్విజం । ప్రసాదయిష్యే నిశఠశ్శీర్ష్ణా తచ్చరణం స్పృశన్॥ ౧౫॥ ఏవం చిం
తయతస్తస్య మఘోనో భగవాన్ గృహాత్ । బృహస్పతిర్గతోఽదృష్టాం గతిమధ్యాత్మమాయయా॥౧౬॥
గురోర్నాధిగతస్సంజ్ఞాం పరీక్ష్యన్ భగవాన్ స్వరాట్। ధ్యాయన్ ధియాసురైర్యుక్తశ్శర్మ నాలభతాత్మనః॥
౧౭॥తచ్ఛ్రుత్వైవాసురాస్సర్వే ఆశ్రిత్యౌశనసం మతం। దేవాన్ ప్రత్యుద్యమం చక్రుర్దుర్మదా ఆతతాయి
నః॥ ౧౮॥ తైర్విసృష్టేషుభిస్తీక్ష్ణైర్నిర్భిన్నాంగోరుబాహవః । బ్రహ్మాణం శరణం జగ్ముస్సహేంద్రా నతకం
ధరాః॥ ౧౯॥ తాంస్తథాభ్యర్దితాన్ వీక్ష్య భగవానాత్మభూరజః। కృపయా పరయా దేవ ఉవాచ పరిసాం
త్వయన్ ॥ ౨౦ ॥ బ్రహ్మ ॥ అహో బత సురశ్రేష్ఠా హ్యభద్రం వః కృతం మహత్ । బ్రహ్మిష్ఠం బ్రాహ్మణం
దాంతమైశ్వర్యాన్నాభ్యనందత॥ ౨౧॥ తస్యాయమనయస్యాసీత్పరేభ్యో వః పరాభవః॥ ప్రక్షీణేభ్యస్స్వ
వైరిభ్యస్సమృద్ధానాం చ యత్సురాః॥ ౨౨॥ మఘవన్ ద్విషతః పశ్య ప్రక్షీణాన్ గుర్వతిక్రమాత్। సంప్రత్యు
పచితాన్ భూయః కావ్యమారాధ్య భక్తితః॥ ౨౩॥ ఆదదీరన్నిలయనం మమాపి భృగుదేవతాః। అధునా దై
త్యదైతేయాః కిముత త్రిదశేశ్వరాః ॥ ౨౪ ॥ త్రివిష్టపం కింగణయంత్యభేద్యమంత్రా భృగూణామనుశిక్షితా
ర్థాః। న విప్రగోవిందగవీశ్వరాణాం భవంత్యభద్రాణి నరేశ్వరాణాం॥ ౨౫॥ తద్విశ్వరూపం భజతాశు వి
ప్రం తపస్వినం త్వాష్ట్రమథాత్మవంతం । సభాజితోఽర్థాన్ స విధాస్యతే వో యది క్షమిష్యధ్వముతాస్య క
ర్మ ॥ ౨౬॥ త ఏవముదితా రాజన్ బ్రహ్మణా విగతజ్వరాః । ఋషిం త్వాష్ట్రముపవ్రజ్య పరిష్వజ్యేదమ

ణోపినాధిగతః అప్రాప్తస్సన్॥ ౧౭॥ తదితి॥ ఆతతాయినః ఉద్యతాస్త్రాః॥ ౧౮॥ తైరితి॥ నిర్భిన్నాన్యంగానిఉత్తమాంగాని ఊరవో బాహవశ్చ యేషాం తే॥ ౧౯॥ ౨౦॥ అహోఇతి॥ వోయుష్మాభిః కృతం కార్యం మహదభద్రం తదాహ-బ్రహ్మిష్ఠమి తి- నాభ్యనందత నాభినందితవంతః॥ ౨౧॥ తస్యేతి॥ పరేభ్యః శత్రుభ్యః వః పరాభవ ఇతియత్ -అయంతస్యానయస్యాన్యా యస్య సంబంధీఫలరూపీఆసీత్ ఉక్తంచ॥ శ్లో॥ బ్రాహ్మణం కులసంపన్నం భక్తం శిష్టో మహాత్మనః। ఆయాంతం వీక్ష్య నోత్తిష్ఠే త్స దుఃఖైః పరిభూయత ఇతిస్వయమేవ వైరిణోఽహంతారో యేషాం తేభ్యః ॥ ౨౨ ॥ గురుతిరస్కారసత్కారావేవాపచ యోపచయకారణమిత్యసురదృష్టాంతేనాహ॥ మఘవన్నితి॥ ద్విషతః శత్రూన్ - కావ్యం భార్గవం గురుమేవ ఆరాధ్య ఉపచి తాన్॥౨౩॥ఉపచితత్వమేవాహ॥ఆదదీరన్నితి-ఆదదీరన్ గృహ్ణీయుః॥ ౨౪॥ త్రివిష్టపమితి॥ అభేద్యో మంత్రో యేషాం అనుశి క్షితార్థాః శిష్యాః- యతః- విప్రాః- గోవిందో గావశ్చ ఈశ్వరాః- అనుగ్రాహకా యేషాం తేషామేవాభద్రాణి నభవంతి- అ

న్యేషాంతుభవంతీత్యర్థః॥ ౨౫॥ తదితి॥తత్తస్మాత్ అథఅనంతరమేవ- భజత- అస్మత్కర్మ-అసురపక్షపాతం॥౨౬॥౨౭॥ అతి
థీనాంపితౄణాంచప్రశంసార్థమాహద్వాభ్యాం॥ ఆచార్యఇతి॥ ఆచార్యః- ఉపనీయవేదాధ్యాపకః - బ్రహ్మణోవేదస్య
మూర్తిః॥౩౦॥ దయాయాఇతి॥ ధర్మస్యాత్మామూర్తిరతిథిరితి- స్వయంసాక్షాత్- ఆత్మనఃశ్రీవిష్ణోః-యద్వా-ఆత్మనఃస్వ
స్య- సర్వభూతేషుఆత్మదృష్టిఃకర్తవ్యేత్యర్థః॥ ౩౧॥తస్మాదితి॥ పరేభ్యఃపరాభవఏవార్తిః- తాం॥౩౨॥ సందేశమాహుః
వృణీమహఇతి॥ ౩౩॥ ననుఉపాధ్యాయత్వేకనిష్ఠస్యమమాభివందనంకథంకరిష్యథ- తచ్చగర్హితంతత్రాహుః॥ నేతి॥ అ
ర్థేషుప్రయోజననిమిత్తం- యవిష్ఠాంఘ్ర్యభివాదనంననిందితం- కించ- ఛందోభ్యఃమంత్రేభ్య అన్యత్రవయః జ్యేష్ఠస్యకార
ణం - నతుమంత్రేషు - అతోస్మభ్యంమంత్రదాతృత్వేన- త్వమేవజ్యేష్ఠోభవిష్యసి - యద్వా - ఛందోభ్యోన్యత్రవేదాన్వి
హాయ- వయఏవజ్యేష్ఠస్యకారణంనభవతి - కింతువేదాఏవముఖ్యకారణం- తత్సాన్యేతువయః- అతోవేదజ్ఞత్వాత్త్వమేవ
జ్యేష్ఠఇత్యర్థః॥ ౩౪॥౩౫॥ నిందితమపీదంయుష్మద్యాచ్ఞాభంగభయేనకరిష్యామీత్యాహసార్ధేన॥విగర్హితమితి॥ విగర్హి

బ్రువన్॥ ౨౭॥ దేవాః॥ వయంతేతిథయఃప్రాప్తాఆశ్రమంభద్రమస్తుతే। కామస్సంపద్యతాంతాతపితౄ
ణాంసమయోచితః ॥ ౨౮ ॥ పుత్రాణాంచపరోధర్మః పితృశుశ్రూషణంసతామ్ । అపిపుత్రవతాంబ్ర
హ్మన్కిముతబ్రహ్మచారిణామ్॥ ౨౯॥ ఆచార్యోబ్రహ్మణోమూర్తిః పితామూర్తిఃప్రజాపతేః। భ్రాతామ
రుత్పతేర్మూర్తిర్మాతాసాక్షాత్క్షితేస్తనుః॥ ౩౦ ॥ దయాయాభగినీమూర్తిర్ధర్మస్యాత్మాతిథిస్స్వయం।
అగ్నేరభ్యాగతోమూర్తిస్సర్వభూతానిచాత్మనః॥ ౩౧॥ తస్మాత్పితౄణామార్తానామార్తింపరపరాభ
వమ్।తపసాపనయంస్తాత సందేశంకర్తుమర్హసి॥ ౩౨॥ వృణీమహేత్వోపాధ్యాయంబ్రహ్మిష్ఠంబ్రాహ్మ
ణంగురుమ్। యథాంజసావిజేష్యామస్సపత్నాంస్తవతేజసా ॥ ౩౩ ॥ నగర్హయంతిహ్యర్థేషుయవిష్ఠాం
ఘ్ర్యభివందనమ్। ఛందోభ్యోన్యత్రనబ్రహ్మన్వయోజ్యేష్ఠస్యకారణమ్ ॥ ౩౪ ॥ శ్రీశుకః॥ఇత్యర్థితస్సుర
గణైఃపౌరోహిత్యేమహాతపాః । సవిశ్వరూపస్తానాహప్రహసన్ శ్లక్ష్ణయాగిరా॥ ౩౫॥ విశ్వరూపః॥విగ
ర్హితంధర్మశీలైర్బ్రహ్మవర్చఉపవ్యయమ్ । కథంనుమద్విధోనాథా లోకేశైరభియాచితః ॥ ప్రత్యా
ఖ్యాస్యతితచ్ఛిష్యస్సఏవస్వార్థఉచ్యతే ॥ ౩౬ ॥ అకించనానాంహిధనంశిలోంఛనంతే నేహనిర్వర్తితసా
ధుసత్క్రియః। కథంవిగర్హ్యంనుకరోమ్యధీశ్వరాఃపౌరోధసంహృష్యతియేనదుర్మతిః॥ ౩౭॥ తథాపినప్ర
తిబ్రూయాంగురుభిఃప్రార్థితంకియత్ । భవతాంప్రార్థితంసర్వం ప్రాణైరర్థైశ్చసాధయే॥ ౩౮॥
శ్రీశుకః ॥ తేభ్యఏవంప్రతిశ్రుత్యవిశ్వరూపోమహాతపాః । పౌరోహిత్యంవృతంచక్రేపరమేణసమాధినా॥
౩౯ ॥ సురద్విషాంశ్రియంగుప్తామౌశనస్యాపివిద్యయా । ఆచ్ఛిద్యాదాన్మహేంద్రాయవైష్ణవ్యావిద్యయా
విభుః ॥ ౪౦ ॥ యయాగుప్తస్సహస్రాక్షో జిగ్యేసురచమూర్విభుః । తాంప్రాహసమహేంద్రాయవిశ్వ
రూపఉదారధీః॥౪౧॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- షష్ఠస్కంధే-సప్తమోధ్యాయః. ✻

రాజా ॥ యేనగుప్తస్సహస్రాక్షః స్వవాహానరిసైనికాన్ । క్రీడన్నివవినిర్జిత్యత్రిలోక్యాబుభుజేశ్రియమ్॥
౧॥ భగవంస్తన్మమాచక్ష్వవర్మనారాయణాత్మకం। యథాతతాయినశ్శత్రూన్యేనగుప్తోజయన్మృధే॥

తం-తం-పౌరోహిత్యం- ధర్మశీలైః అధర్మహేతుత్వాత్ - కించ- బ్రహ్మవర్చఉపవ్యయంపూర్వసిద్ధస్యబ్రహ్మవర్చసః వ్యయ
కారణం - ప్రత్యాఖ్యాతుంచమాదృశోనార్హతీత్యాహ॥ కథంన్వితి॥ తేషాంశిష్యఃశిష్యణార్హః-సఏవప్రత్యాఖ్యానాభా
వఏవశిష్యస్యస్వార్థఉచ్యతే॥ ౩౬॥ ననుపౌరోహిత్యేనధనలాభాద్ధర్మఃసిద్ధ్యేత్- అన్యథాఽధనస్యకుతోధర్మః - అతఏవ
తేనలోకోహృష్యతి-తత్రాహ॥ అకించనానామితి॥ అకించనానాంహిశిలోంఛనంధనం - క్షేత్రేస్వామ్యపేక్షితకణిశోపా
దానంశిలం - హట్టాదౌపతితవ్రీహ్యాదేరుపాదానముంఛః - ఇహగృహాశ్రమేతేనైవనివర్తితాసాధూనాంసత్క్రియా
యేన॥ ౩౭॥ తథాపీతి॥ కియదేతత్ప్రార్థితమత్యల్పమేవ - అత్యధికమపికరిష్యామీత్యాహ॥భవతామితి॥౩౮॥ తేభ్యఇతి॥
పరమేణసమాధినాపరమోద్యమేన॥ ౩౯॥ సురద్విషామితి॥ వైష్ణవ్యాశ్రీనారాయణకవచాఖ్యయా॥౪౦॥ యయేతి॥ అసు
రచమూఃదైత్యసేనాః॥ ౪౧॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥ ✻ ✻

శ్లో॥ అష్టమేవిశ్వరూపస్తువర్మనారాయణాత్మకమ్ । ఇంద్రాయప్రాహయేనేంద్రోగుప్తోదైత్యానథాజయత్॥ యేనేతి॥
త్రిలోక్యాః సంబంధినీంశ్రియం॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ధౌతాంఘ్రిరితి॥ మంత్రధ్యానఃప్రాఙ్ముఖఉపవిశ్యదక్షాదికరాభ్యాం - కృతఃస్వాం

గేషుకరయోశ్చ న్యాసః మేన॥ ౪ ॥ నారాయణేతి ॥ నారాయణమయంవర్మసంనహ్యేత్ బధ్నీయాత్॥ ౫ ॥ తత్ర ప్రాక్ష్టేణ పాదాద్యష్టాంగేషున్యాసమాహ ॥ సార్ధేన ॥ పాదయోరితి ॥ ప్రణవసంపుటిత మోంకారాద్యేకైక మక్షరం విన్యసేత్॥ ౬॥ ఓమితి॥ విపర్యయాణంయథాభవత్యేవం - శిరఆదిపాదాంతంవావిన్యసేత్ - ఉత్పత్తిన్యాసంసంహారన్యాసం వాకుర్యాదిత్యర్థః॥ ౭॥ ప్రణవేతి ॥ ద్వాదశాక్షరస్యోద్ధారః - ప్రణవాదియకారాంతమితి - ప్రణవసంపుటితమేకైకమక్షరం దక్షిణతర్జనీమారభ్య - వామతర్జనీపర్యంతమంగులీషు పరిశిష్టమక్షరచతుష్టయ మంగుష్ఠయోరాద్యంత పర్వసున్యసేత్ ॥ ౮ ॥ మంత్రాంతరన్యాసమాహ ॥ న్యసేదితి ॥ షకారణకారయోర్విశేషేణషడక్షరాణిహృదయాదిషున్యసేత్॥ ౯ ॥ వేకారమితి॥ మకారమస్త్రముద్దిశ్యధ్యాత్వా - సమకారః అస్త్రమంత్రః అస్త్రాయఫడిత్యేవందిగ్బంధేవినిర్దిశేత్॥ ౧౦ ॥ ఇతీతి॥ ధ్యాయేదీశ్వరరూపమాత్మానంధ్యాయేత్ - షట్ఛక్తిభిఃఐశ్వర్యాదిభిః భగశబ్దవాచ్యాభిః - విద్యాచతేజశ్చతపశ్చమూర్తిర్యస్య తం - ఇమంవక్ష్యమాణంశ్రీనారాయణకవచాఖ్యం ॥ ౧౧ ॥ హరిరితి ॥ అష్టగుణఃఅణిమాద్యైశ్వర్యయుక్తః- అత్రకవచప్రారంభేక్రియమాణభగవద్ధ్యానశ్లోకాదౌ - ఓంకారసాహిత్యం మంగళార్థకత్వేన బహుషు మూలగ్రంథేషు శిష్టజనైరంగీకృ

౨ ॥ శ్రీశుకః ॥ వృతఃపురోహితస్త్వాష్ట్రో మహేంద్రాయానుపృచ్ఛతే । నారాయణాఖ్యంవర్మాహతదిహైకమనాశ్శృణు॥ ౩ ॥ విశ్వరూపః ॥ ధౌతాంఘ్రిపాణిరాచమ్యసపవిత్రఉదఙ్ముఖః । కృతస్వాంగకరన్యాసో మంత్రాభ్యాంవాగ్యతశ్శుచిః ॥ ౪ ॥ నారాయణమయంవర్మసన్నహ్యేద్భయఆగతే । దైవభూతాత్మకర్మభ్యోనారాయణమయఃపుమాన్॥ ౫॥ పాదయోర్జానునోరూర్వోరుదరేహృద్యథోరసి।ముఖేశిరస్యానుపూర్వ్యాదోంకారాదీనివిన్యసేత్ ॥ ౬ ॥ ఓం నమోనారాయణాయేతివిపర్యయమథాపివా । కరన్యాసంతతః కుర్యాద్ద్వాదశాక్షరవిద్యయా॥ ౭॥ ప్రణవాదియకారాంతమంగుళ్యంగుష్ఠపర్వసు॥ ౮ ॥ న్యసేద్ధృదయ ఓంకారంవికారమనుమూర్ధని । షకారంతుభ్రువోర్మధ్యేణకారంశిఖయాన్యసేత్ ॥ ౯ ॥ వేకారంనేత్రయోర్యుంజ్యాన్నకారంసర్వసంధిషు । మకారమస్త్రముద్దిశ్యమంత్రమూర్తిర్భవేద్బుధః । సవిసర్గంఫడంతంతు సర్వదిక్షువినిర్దిశేత్॥ ౧౦॥ ఓంవిష్ణవేనమః॥ ఇత్యాత్మానంపరంధ్యాయేద్ధ్యేయంషట్ఛక్తిభిర్యుతం । విద్యాతేజస్తపోమూర్తిమిమంమంత్రముదాహరేత్ ॥ ౧౧ ॥ ఓం - హరిర్విదధ్యాన్మమసర్వరక్షాంన్యస్తాంఘ్రిపద్మఃపతగేంద్రపృష్ఠే । దరారిచర్మాసిగదేషుచాపపాశాన్దధానోఽష్టగుణోఽష్టబాహుః॥ ౧౨॥ జలేషుమాం రక్షతుమత్స్యమూర్తిర్యాదోగణేభ్యోవరుణస్యపాశాత్ । స్థలేషుమాయావటువామనోఽవ్యాత్త్రివిక్రమఃఖేఽవతువిశ్వరూపః ॥ ౧౩ ॥ దుర్గేష్వటవ్యాజిముఖాదిషుప్రభుః పాయాన్నృసింహో సురయూథపారిః । విముంచతోయస్యమహాట్టహాసందిశోవినేదుర్న్యపతంశ్చగర్భాః ॥ ౧౪ ॥ రక్షత్వసౌమాధ్వనియజ్ఞకల్పస్స్వదంష్ట్రయోన్నీతధరోవరాహః । రామోఽద్రికూటేష్వథవిప్రవాసేసలక్ష్మణోఽవ్యాద్భరతాగ్రజోఽస్మాన్॥ ౧౫॥ మాముగ్రధర్మాదఖిలాత్ప్రమాదాన్నారాయణఃపాతునరశ్చహాసాత్ । దత్తస్త్వయోగాదథ యోగనాథఃపాయాద్గుణేశఃకపిలఃకర్మబంధాత్ ॥ ౧౬ ॥ సనత్కుమారోఽవతుకామదేవాద్ధయాననోమాం

తంతథాహి ॥ శ్లో॥ ఓంకారశ్చాథశబ్దశ్చద్వావేతౌబ్రహ్మణఃపురా । కంఠంభిత్వావినిర్యాతౌ తస్మాన్మాంగళికావుభావితిశిక్షావచనాత్॥ తస్మాత్ప్రయత్నస్యశ్లోకాంతఃపాతిత్వంవర్తతఇతిమంతవ్యం॥ ౧౨ ॥ జలేష్వితి॥ యాదసాంగణాఏవవరుణస్యపాశస్తస్మాత్॥ ౧౩॥ దుర్గేష్వితి॥ అటవీచఆజిముఖంచ సంగ్రామోపక్రమశ్చ ఆదిర్యేషాంతేషు దుర్గేషు సంకటస్థానేషు॥ ౧౪॥ రక్షత్వితి॥ అసౌప్రసిద్ధోవరాహః- మామాం-అధ్వనిరక్షతు-యజ్ఞకైరవయవరూపైఃకల్ప్యతేనిరూప్యతఇతితథా-ఉన్నీతాఉద్ధృతాధరాయేనసః- అద్రికూటేషుగిరిశిఖరేషు- రామోజామదగ్న్యః ॥ ౧౫ ॥ మామితి ॥ ఉగ్రధర్మాదభిచారాదిలక్షణాత్ నారాయణః పాతుహాసాత్- గర్వాత్- నరఃనరావతారోభగవాన్ - అవతుదత్తోదత్తాత్రేయః - అయోగాత్ యోగభ్రంశాత్॥ ౧౬॥ సనత్కుమారఇతి॥ పథియద్దేవానాంహేళనం - నమస్కారమకృత్వాగమనంతస్మాత్ పురుషార్చనస్యదేవపూజాయాఃఅంతరాత్ ఛిద్రాత్ ద్వాత్రింశదపరాధరూపాత్ - ద్వాత్రింశదపరాధానాహ - నారదః॥ శ్లో॥ యానైర్వా పాదుకైర్వాపి గమనంభగవద్గృహే । దేవోత్సవాద్యసేవాచ ప్రమాదశ్చతదగ్రతః ॥ ఉచ్ఛిష్టైశ్చైవవాశౌచే భగవద్వందనాదికం । ఏకహస్తప్రణామశ్చతత్పురస్తాత్ప్రదక్షిణం ॥ పాదప్రసారణంచాగ్రేతథాపర్యంకబంధనమ్ । శయనంభక్షణంచాపి మిథ్యాభాషణమేవచ ॥ ఉచ్చైర్భాషా మిథోజల్పా రోదనానిచవిగ్రహాః । నిగ్రహానుగ్రహౌచైవ స్త్రీ

నృశుక్రూరభాషణం॥ కంబళావరణంచైవపరనిందాపరస్తుతిః । అశ్లీలభాషణంచైవహ్యధోవాయువిమోక్షణం ॥ శక్తౌ
గౌణోపచారస్తుహ్యనివేదితభక్షణం । తత్తత్కాలోద్భవానాంచ ఫలాదీనామనర్పణం ॥ వినియుక్తావశిష్టస్య ప్రదానం
భోజనస్యహ । పృష్ఠీకృతాసనంచైవపరేషామభివందనం॥ గురౌమౌనంనిజస్తోత్రందేవతానిందనంతథా । అపరాధాస్త
థావిష్ణోర్ద్వాత్రింశత్పరికీర్తితాః ॥ ౧౭॥ ధన్వంతరిరితి॥ లోకాజ్జనాపవాదాద్యజ్ఞః తత్కృతోజననిమిత్తాద్యోంతఉప
ఘాతఃతస్మాత్- బలభద్రఅవతాత్ - కృతాంతాదితిపాఠేకృతాంతాత్కాలాద్రక్షతు - క్రోధవశాత్సర్పాణాంగణాత్-
అహీంద్రః శేషఃరక్షతు॥౧౮॥ ద్వైపాయనఇతి॥ కాలమలభూతాత్-కలేఃకలికృతధర్మావనాయధర్మరక్షణాయ- ఉరుమ
హాన్కృతఃఅవతారోయేన ॥ ౧౯ ॥ దినస్యషట్సుభాగేషుక్రమేణ- ప్రాతరాదిసంజ్ఞేషు- రాత్రేస్సప్తదోషాదిసంజ్ఞేషుర
క్షాప్రార్థనంత్రిభిరాహ ॥ మామితి ॥ గదయాయుక్తః-ఆసంగవంసంగవమభివ్యాప్యఅరీంద్రపాణిఃచక్రపాణిః ॥ ౨౦॥
దేవఇతి॥ త్రిధామాబ్రహ్మాదిమూర్తిః- శ్రీమాధవః- దోషేప్రదోషేఅర్ధరాత్రేఅర్ధరాత్రిపర్యంతకాలే- నిశీథేచ- ఏకఏ
వపద్మనాభోవతు॥౨౧॥ శ్రీవత్సేతి॥అపరరాత్రే ఈశఃశ్రీవత్సధామాఅవతు- ప్రత్యూషే- ఈశఃఅసిధరః-జనార్దనః- దా

పథిచేవహేళనాత్ । దేవర్షివర్యఃపురుషార్చనాంతరాత్కూర్మోహరిర్మాంనిరయాదశేషాత్॥౧౭॥ ధన్వ
న్తరిర్భగవాన్పాత్వపథ్యాద్ద్వంద్వాద్భయాదృషభోనిర్జితాత్మా । యజ్ఞశ్చలోకాదుతతత్కృతాన్తా
బలోగణాత్క్రోధవశాదహీంద్రః॥ ౧౮॥ ద్వైపాయనోభగవాన్ సంప్రమోహాద్బుద్ధశ్చపాషండగణా
త్ప్రమాదాత్ ।కల్కిః కలేఃకాలమలాత్ప్రపాతాద్ధర్మావనాయోరుకృతావతారః॥ ౧౯॥ మాంకేశవోగ
దయాప్రాతరవ్యాద్గోవిందఆసంగవమాత్తవేణుః । నారాయణఃప్రాహ్ణఉదాత్తశక్తిర్మధ్యందినేవిష్ణురరీ
న్ద్రపాణిః॥ ౨౦॥ దేవోపరాహ్ణేమధుహోగ్రధన్వాసాయంత్రిధామావతుమాధవోమామ్। దోషేహృ
షీకేశఉతార్ధరాత్రేనిశీథఏకోవతుపద్మనాభః॥ ౨౧॥ శ్రీవత్సధామాపరరాత్రఈశః ప్రత్యూషఈశోసి
ధరోజనార్దనః। దామోదరోవ్యాదనుసంధ్యంప్రభాతేవిశ్వేశ్వరోభగవాన్కాలమూర్తిః॥ ౨౨॥ చక్రం
యుగాన్తానలతిగ్మనేమిభ్రమత్సమంతాద్భగవత్ప్రయుక్తం । దందగ్ధిదందగ్ధ్యరిసైన్యమాశుకక్షంయథా
వాయుసఖోహుతాశః ॥ ౨౩॥ గదేఽశనిస్పర్శనవిస్ఫులింగేనిష్పిండినిష్పిండ్యజితప్రియాసి। కూశ్మాండవై
నాయకయక్షరక్షోభూతగ్రహాంశ్చూర్ణయచూర్ణయారీన్॥౨౪॥ త్వంయాతుధానప్రమథప్రేతమాతృపి
శాచవిప్రగ్రహఘోరదృష్టీన్ । దరేంద్రవిద్రావయ కృష్ణపూరితో భీమస్వనారేర్హృదయానికంపయ॥
౨౫ ॥ త్వంతిగ్మధారాసివరారిసైన్యమీశప్రయుక్తోమమఛింధిఛింది । చక్షూంషిచర్మన్శతచంద్రఛాదయ
ద్విషామఘోనాంహరపాపచక్షుషాం ॥ ౨౬॥ యన్నోభయంగ్రహేభ్యోభూత్కేతుభ్యోనృభ్యఏవచ।
సరీసృపేభ్యోదంష్ట్రిభ్యోభూతేభ్యోఘేభ్యఏవచ ॥ ౨౭॥ సర్వాణ్యేతానిభగవన్నామరూపాస్త్రకీర్తన
నాత్ । ప్రయాంతుసంక్షయంసద్యోయేన్యేశ్రేయఃప్రతీపకాః॥ ౨౮॥ గరుడోభగవాన్స్తోత్రస్తోభశ్ఛందో
మయఃప్రభుః । రక్షత్వశేషకృచ్ఛ్రేభ్యోవిష్వక్సేనస్స్వనామభిః ॥ ౨౯॥ సర్వాపద్భ్యోహరేర్నామరూప

మోదరఃప్రభాతే - శ్రీవిశ్వేశ్వరోనుసంధ్యంప్రతిసంధ్యం ॥ ౨౨॥ చక్రమితి ॥ యుగాంతానలవత్తిగ్మాతీక్ష్ణానేమిర్యస్య-
తచ్చక్రం-భగవతాప్రయుక్తంసత్ - అరిసైన్యందందగ్ధిదందగ్ధిఅతిశయేనదహతి- తస్యాయంస్వభావఏవనతుతత్ప్రార్థ
నీయమిత్యర్థః - యద్వా- దందగ్ధీతిలోణ్మధ్యమపురుషః అత్రత్వమేవంభూతంచక్రమితిస్వరూపముక్త్వా- సంబోధ్యప్రా
ర్థ్యతే-అతిశయేనదహదహేతి- కక్షంశుష్కతృణం॥ ౨౩॥గదఇతి॥ అశనివత్స్పర్శోయేషాంతే- విస్ఫులింగాయస్యాః తస్యా
స్సంబోధనం- హేగదే-త్వమజితస్యప్రియాసి- అహంచతస్యదాసః - అతఃకూశ్మాండాదీన్నిష్పిండినిష్పిండిసంచూర్ణయ
సంచూర్ణయ- సర్వత్రవీప్సా-అతిశీఘ్రత్వాయ॥ ౨౪॥త్వమితి॥ హేదరేంద్రపాంచజన్య- త్వంయాతుధానాదీన్- విద్రా
వయ-విప్రగ్రహాః- బ్రహ్మరాక్షసాః- యేన్యేచఘోరదృష్టయస్తాన్॥ ౨౫॥ త్వమితి॥ తిగ్మాధారాయస్య- హేతిగ్మధారఅసి
వరఖడ్గశ్రేష్ఠత్వంమమఅరిసైన్యం - ఛింధి- ఛింధిశతచంద్రాకారాణిమండలానియస్మిన్ - హేశతచంద్రచర్మన్ హేఫలక
అఘోనాంఅఘవతాంద్విషాంచక్షూంషిఛాదయ - పాపచక్షుషాంచఉగ్రదృష్టీనాంచక్షూంషిఛాదయహర ॥ ౨౬॥ య
దితి॥ యత్ మేభ్యః-అభయంఅఘేభ్యఃపాపేభ్యః॥ ౨౭॥ సర్వాణీతి॥ శ్రేయఃప్రతీపకాఃశ్రేష్ఠవిఘాతకాః॥ ౨౮॥ గరుడఇతి॥
స్తోత్రాణిబృహద్రథంతరాదిసామాని - తైఃస్తూయతేసఃస్తూయతఇతిస్తోత్రస్తోభఃఛందోమయోవేదమూర్తిః ॥ ౨౯॥ సు

షణ్ణోన్తఃసిగరుత్మానిత్యాదిశ్రుతేః ॥ ఏకపద్యపాఠేస్తోత్రస్తోత్రనిగీతపూరకాత్తు రాజస్తోత్రస్తోమేతిపాఠేసామధారభూత ఋక్సముదాయస్తోమః॥ ౨౯॥ సర్వాపద్భ్య ఇతి॥ నామానిరూపాణియానాని-ఆయుధానిచ- నః బుద్ధ్యాదీన్ పాంతుపా ర్షదభూషణాః పార్షదముఖ్యాశ్చ పాంతు॥౩౦॥యథేతి॥సచ్చఅసచ్చమూర్తామూర్తంయత్ తత్సర్వంజగత్॥౩౧॥యథేతి॥ ఏకాత్మ్యస్యానుభావోనుధ్యానంయేషాంతేషాం - వికల్పోభేదస్తద్రహితోపి॥ ౩౨॥ తేనేతి॥ సత్యమానేనసత్యభూతేన ప్రమాణేన॥ ౩౩॥ పునరపిశ్రీనృసింహఏవప్రార్థ్యతే॥ విదిక్ష్వితి॥ పాత్విత్యనుషంగః- యద్వా- నారసింహః ప్రహ్లాదస్యేన శ్రీనృసింహనామగర్జనేన - స్వతేజసాస్వప్రభావేనగ్రస్తానిసమస్తానాం దిగ్గజవిషశస్త్రజలవాయ్వగ్న్యాదీనాం తేజాం సిప్రభావాఃయేనసః॥ ౩౪॥ మఘవన్నితి॥ దంశితఃకవచితః॥౩౫॥ ఏతదితి॥ సోపిసాధ్యసాధ్వసాత్- విముచ్యతే- తస్యతుభ యంనభవేదేవ॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ఏతద్విద్యాప్రభావమితిహాసేనాహసార్ధైస్త్రిభిః॥ ఇమామితి॥ మరుధన్వనినిరుదకదేశే అ నేనవిద్యాయాః క్షేత్రతీర్థానపేక్షిత్వందర్శితం ॥ ౩౮॥ తస్యేతి ॥ యత్రద్విజస్యకౌశికస్యదేహత్యాగః - తస్యోపరి॥ ౩౯॥

యానాయుధానినః॥ బుద్ధీంద్రియమనఃప్రాణాన్ పాంతుపార్షదభూషణాః॥౩౦॥యథాహిభగవానేవవ స్తుతస్సదసచ్చయత్ । సత్యేనానేననస్సర్వేయాంతునాశముపద్రవాః॥ ౩౧॥ యథైకాత్మ్యానుభావానాం వికల్పరహితస్స్వయం। భూషణాయుధలింగాఖ్యధత్తేశక్తీస్స్వమాయయా ॥ ౩౨॥ తేనైవసత్యమానేనస ర్వజ్ఞోభగవాన్ హరిః । పాతుసర్వస్స్వరూపేణసదాసర్వత్రసర్వగః॥ ౩౩॥ విదిక్షుదిక్షూర్ధ్వమధస్సమం తాదంతర్బహిర్భగవాన్నారసింహః । ప్రహాపయన్లోకభయం స్వనేనస్వతేజసాగ్రస్తసమస్తతేజాః॥ ౩౪॥ శ్రీవిశ్వరూపః॥ మఘవన్నిదమాఖ్యాతంవర్మనారాయణాత్మకం।విజేష్యస్యంజసాయేనదంశితోసుర యూథపాన్॥ ౩౫॥ ఏతద్ధారయమాణస్తుయంయంపశ్యతిచక్షుషా। పదావాసంస్పృశేత్సద్యస్సాధ్వసా త్సవిముచ్యతే॥ ౩౬॥ నకుతశ్చిద్భయంతస్యవిద్యాంధారయతోభవేత్ । రాజదస్యుగ్రహాదిభ్యోవ్యాధ్యా దిభ్యశ్చకర్హిచిత్॥౩౭॥ఇమాంవిద్యాంపురాకశ్చిత్కౌశికోధారయన్ద్విజః। యోగధారణయాస్వాంగం జహౌసమరుధన్వని ॥ ౩౮॥ తస్యోపరివిమానేనగంధర్వపతిరేకదా । యయౌచిత్రరథస్స్త్రీభిర్వృతోయ త్రద్విజక్షయః॥ ౩౯॥ గగనాన్న్యపతత్సద్యస్సవిమానోహ్యవాక్ఛిరాః। సవాలఖిల్యవచనాదస్థీన్యాదాయ విస్మితః । ప్రాస్యప్రాచీసరస్వత్యాం స్నాత్వాధామస్వమన్వగాత్ ॥ ౪౯ ॥ యఇదంశృణుయాత్కా లేయోధారయతిచాదృతః । తంనమస్యంతిభూతానిముచ్యతేసర్వతోభయాత్॥ ౪౧॥ శ్రీశుకః॥ ఏతాంవి ద్యామధిగతోవిశ్వరూపాచ్ఛతక్రతుః। త్రైలోక్యలక్ష్మీంబుభుజేవినిర్జిత్యమృధేసురాన్॥ ౪౨॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- షష్ఠస్కంధే-నారాయణవర్మోపదేశోనామాష్టమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ తస్యాసన్విశ్వరూపస్య శ్రీణిశీర్షాణిభారత । సోమపీథంసురాపీథ మన్నాదమితిశుశ్రుమః॥ ౧॥ సవైబర్హిషిదేవేభ్యోభాగంప్రత్యక్షముచ్చకైః। అవదద్యస్యపితరోదేవాస్సంప్రశ్రయంనృప॥౨॥ సఏవ హిదదౌభాగంపరోక్షమసురాన్ప్రతి।యజమానోవహద్భాగంమాతృస్నేహవశానుగః॥౩॥ తద్దేవహేళ నంతస్యకర్మాళీకంసురేశ్వరః । ఆలక్ష్యతరసాభీతస్తచ్ఛీర్షాణ్యచ్ఛినద్రుషా॥ ౪॥ సోమపీథంతుయత్తస్యశి రఆసీత్కపింజలః । ...

గగనాదితి॥ సద్యస్తత్క్షణమేవగగనాత్న్యపతత్ - సాక్షాంతరేణగనాభిస్సహ-వాలఖిల్యోపదేశాత్- తస్యాస్థీని ప్రాస్య ప్రక్షిప్యవిస్మితస్సన్ స్వధామగంధర్వలోకంజగామ॥౪౦॥౪౧॥ఏతామితి॥ అధిగతఃప్రాప్తస్సన్॥౪౨॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ నవమేవిశ్వరూపేహతేశక్రేణకోపతః। త్వష్టాహితోత్పాదితేవృత్రేభీతైర్దేవైర్హరిస్తుతిః॥ తస్యేతి॥ సోమస్యపీథం పానంయస్మిన్ - ఏవంసురాపీథం - అన్నమత్తీత్యన్నాదం- అత్ర॥ శ్రు॥ విశ్వరూపోవైత్వాష్ట్రః పురోహితోదేవా నామాసీత్స్వస్రీయోసురాణాంతస్యత్రీణిశీర్షాణ్యాసన్నిత్యాది శ్రుతిప్రతిపాదితకథాత్రానుసంధేయా ॥ ౧॥ తస్యాను గపక్షపాతమాహద్వాభ్యాం॥ సవా ఇతి॥ ప్రత్యక్షంప్రకటంయథాభవతితథా-సవినయం- దేవేభ్యోహవిర్భాగం - ఇం ద్రాయేదంఅగ్నయఇదమిత్యుచ్చకైరవదత్- అత్రహేతుః- యస్యపితరోదేవాః॥ ౨॥ సఇతి॥ సఃఅసురేభ్యస్తుపరోక్షంఉప ప్ర్షుభాగందధౌ- తదేవాహ- దేవాన్యజమానఃఅసౌ- అసురాన్ప్రతిభాగమవహత్ కేనాప్యుపాయేన ప్రాపయామా స- యతః మాతృస్నేహవశేనఅసురాన్- అనుగచ్ఛతి॥ ౩॥తదితి॥ అళీకంకర్మఅప్రియకృత్యం- ఆలక్ష్యజ్ఞాత్వా॥౪॥సోమ

పీథమితి॥ కపింజలః కలవింకః - తిత్తిరితి - ప్రసిద్ధపక్షివిశేషాః॥ ౫॥ బ్రహ్మహత్యేతి ॥ యదపియద్యపీశ్వరః తాం వారయితుం సమర్థః - తథాపిజగ్రాహ - సంవత్సరంతత్రైవస్థిత్వా సంవత్సరాంతే భూతాక్రోశభీతస్సన్ - భూతానాంమధ్యే-శంసా విశుద్ధయేలోకాపవాదపరిహారాయ- సహరిరింద్రః- భూమ్యాదిభ్యస్తమఘంవిభజ్యాదదౌ॥ ౬॥ భూమిరితి॥ తురీయంచతుర్థంభాగం- ఖాతస్యగర్తస్యపూరః పూరణం - తేనవరేణ - యదిఖాతపూరణంస్వతఏవమేభవిష్యతితర్హిగ్రహీష్యామీత్యేవంభాషాబంధేన- జగ్రాహేత్యర్థః- ఇరిణమూషరం- అతఏవోషరేఅధ్యయనాదినిషిధ్యతే॥ ౭॥ తుర్యమితి॥ ఛేదేసతి పునర్విరోహః ప్రరోహోభవత్వితివరేణనిర్యాసరూపేణ బ్రహ్మహత్యాయాదృష్టత్వాత్ - నిర్యాసోభక్ష్యః ॥ ౮ ॥ శశ్వదితి॥ శశ్వత్కామవరేణ- యావత్ప్రసవంగర్భానుపఘాతేనైవసంభోగవరేణ- అతోరజోదర్శనేతత్సంగాదినకార్యః॥ ౯॥ ద్రవ్యేతి ॥ ద్రవ్యభూయోవరేణ - యస్మిన్ద్రవ్యేక్షీరాదావపోమిశ్రీభవేయుః- తస్యభూయస్త్వమాధిక్యం స్యాదితివరేణ- యద్వా- స్వస్యైవనిర్ఝరోద్గమాదినాభూయస్త్వంస్యాదితివరేణ - ద్రవభూయఇతిపాఠే- అయమేవార్థః-యద్వా - ద్రవభూయస్త్వంసాంసిద్ధికద్రవత్వం- తేనవరేణజగృహుః అత్ర - ఇంద్రఃవిశ్వరూపశిరశ్ఛేదాత్తద్బ్రహ్మహత్యారూపకిల్బిషం చతుర్ధావిభజ్య- భూవనస్పతిస్త్రీజలేభ్యోదత్వా- స్వయంనిర్లేపోభవదిత్యభిహితంభవతి॥ ప్రశ్న॥ విశ్వరూపో వైత్వాష్ట్ర ఇత్యనువాకేతు - త్రిధావిభాగఏవాభిహితః- నాపాంకిల్బిషదానమభివర్ణితంకథమస్యోపపత్తిరితిచేదుచ్యతే తత్రత్యపృథివీశబ్దస్య - అజహత్స్వార్థలక్షణయా - అబ్భూతార్థకత్వమప్యవశ్యంవక్తవ్యంఅన్యథాక్షరిణనిర్యాసాదివ

రథాసీత్కపింజలః । కలవింకస్సురాపీథమన్నాదంయస్సతిత్తిరిః ౫ ॥ బ్రహ్మహత్యామంజలినాజగ్రాహయ
దపీశ్వరః । సంవత్సరాంతేతదఘం భూతశంసావిశుద్ధయే ॥ భూమ్యంబుద్రుమయోషిద్భ్యశ్చతుర్ధావ్యభ
జద్ధరిః ॥౬ ॥ భూమిస్తురీయంజగ్రాహఖాతపూరవరేణవై । ఈరిణంబ్రహ్మహత్యాయారూపంభూమౌప్ర
దృశ్యతే॥ ౭॥ తుర్యంఛేదవిరోహేణవరేణజగృహుర్ద్రుమాః। తేషాంనిర్యాసరూపేణబ్రహ్మహత్యాప్ర
దృశ్యతే॥ ౮॥ శశ్వత్కామవరేణాంహస్తురీయంజగృహుస్స్త్రియః । రజోరూపేణతాస్వంహోమాసి
మాసిప్రదృశ్యతే॥ ౯ ॥ ద్రవ్యభూయోవరేణాపస్తురీయంజగృహుర్మలమ్ । తాసుబుద్బుదఫేనాభ్యాందృ
ష్టంతద్ధరికిల్బిషం ॥ ౧౦ ॥ హతపుత్రస్తతస్త్వష్టాజుహావేంద్రాయశత్రవే । ఇంద్రశత్రోవివర్ధస్వ మాచి
రంజహివిద్విషమ్॥ ౧౧॥ అథాన్వాహార్యపచనాదుత్థితోఘోరదర్శనః। కృతాంతఇవలోకానాంయుగాం
తసమయేయథా ॥ ౧౨॥ విష్వగ్వివర్ధమానంతమిషుమాత్రందినేదినే। దగ్ధశైలప్రతీకాశంసంధ్యాభ్రానీక
వర్చసమ్ ॥ ౧౩ ॥ తప్తతామ్రశిఖాశ్మశ్రుంమధ్యాహ్నార్కోగ్రలోచనమ్ । దేదీప్యమానేత్రిశిఖేశూలఆ
రోప్యరోదసీ॥ ౧౪॥ నృత్యంతమున్నదంతంచచాలయంతంపదామహీమ్। దరీగంభీరవక్త్రేణపిబతాచనభ
స్తలమ్॥ ౧౫॥ లిహతాజిహ్వయర్క్షాణిగ్రసతాభువనత్రయమ్। మహతారౌద్రదంష్ట్రేణజృంభమా

త్ఫేనబుద్బుదయోరప్యస్పృశ్యత్వాభక్ష్యత్వాదిరూపశిష్టాచారభంగః ప్రసజ్యేతేతిమంతవ్యం॥ తద్విభాగఫలమాహ ॥ తత్పాపంహరతినిరాకరోతి- కః క్షిపన్ద్బుబాది - జలాద్బహిఃప్రక్షిపన్నిత్యర్థః-యద్వా- క్షిపన్ జలంనిందన్ తత్పాపం హరతిగృహ్ణాతీత్యర్థః- అయంచ॥ ప్రశ్న॥ తస్మాదాపోనపరిచక్ష్యా ఇత్యాదిశ్రుత్యర్థఉక్తః- పాఠాంతరే- హరికిల్బిషం ఇంద్రపాపం॥ ౧౦ ॥ హతపుత్రఇతి ॥ ఇంద్రాయఇంద్రంహంతుం - శత్రవేశత్రూత్పత్త్యైతదాహ - ఇంద్రశత్రోవివర్ధస్వేతి - అత్రచేంద్రశత్రుపదస్యాద్యుదాత్తత్వాత్ - బహువ్రీహిః॥ సూ ॥ బహువ్రీహౌప్రకృత్యాపూర్వపదమితిస్మృతేర్బహువ్రీహౌ లక్షణావృత్త్యాఇంద్రఏవతస్యశత్రురభూత్ తదుక్తంశ్రుత్యా ॥ శ్రు ॥ యదబ్రవీత్ స్వాహేంద్రశత్రుర్వర్ధస్వేతి - తస్మాదస్యేంద్రశ్శత్రురభవదితి- తథాచశిక్షాయాం॥ శ్లో॥ మంత్రోహీనః స్వరతోవర్ణతోవామిథ్యాప్రయుక్తోనతమర్థమాహ - సవాగ్వజ్రోయజమానంహినస్తియథేంద్రశత్రుస్స్వరతోపరాధాదితి ॥ ౧౧ ॥ అథేతి॥ అన్వాహార్యపచనాత్ దక్షిణాగ్నేః॥ ౧౨ ॥ విష్వగితి॥ తంవీక్ష్యవిత్రస్తాలోకాదశదిశోవిదుద్రువురితిపంచమేనాన్వయః- కథంభూతం విష్వక్ సమంతతః ఇషువిక్షేపణమాత్రం - ప్రతిదినంవర్ధమానం- దగ్ధశైలప్రతీకాశం- కృష్ణవర్ణం - సంధ్యాభ్రానీకవద్వర్చోదీప్తిర్యస్యతం॥ ౧౩॥ తప్తేతి॥ తప్తతామ్రవత్ - శిఖాశ్మశ్రూణిచయస్యతం - మధ్యాహ్నార్కవదుగ్రేలోచనేయస్య- రోదసీఆరోప్యేవేత్యర్థః ॥ ౧౪॥ నృత్యంతమితి॥ దరీవత్ గంభీరేణవక్త్రేణ- ముహుర్ముహుః- జృంభమాణమిత్యన్వయః కథంభూతేనన భస్తలంపిబతా॥ ౧౫॥ లిహతేతి॥ ఋక్షాణిజిహ్వయాలిహతా - భువనత్రయంగ్రసతా- మహతానిస్త్రైః

న- రౌద్రా దంష్ట్రా యస్మిన్॥ ౧౬॥ వృత్రనామనిరుక్తిః॥ యేనావృతా ఇతి॥ త్వాష్ట్రమూర్తినా త్వష్టుస్తపసః- తేన-తథా శ్రుతిః॥ స ఇమాన్ లోకానవృణోద్యదిమాన్ లోకానవృణోత్తద్వృత్రస్య వృత్రత్వమితి॥ ౧౭॥ తమితి ॥ అగ్రసత్ భక్షితవాన్॥ ౧౮ ॥ తత ఇతి॥ గ్రస్తం తేజో యేషాం ప్రత్యంచమంతర్యామిణం - త్రిభువనస్య తేన వ్యాప్తత్వాత్ - క్వాపిగమనాసంభవాత్ - తత్రైవ స్థిత్వా - తుష్టువురిత్యర్థః ॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥ మహాభయే సరిత్రాణమన్యతో న భవేదితి ॥ హరిమేవ ప్రపద్యంతే సురాశ్శరణమాతురాః॥ ౧౯॥ వాయ్వంబరేతి॥ వాయ్వాదీని పంచమహాభూతాని- త్రైశ్శీర్ష్ణితాః త్రయో లోకాస్తేషామధిపతయో బ్రహ్మాదయశ్చ - తతోర్వాచీనా వయంచ - సర్వే యస్మై అంతకాయ కాలాయోద్విజంతస్సంతో బలించ హరంతి- అసావపి యస్మాద్బిభేతి- తతః పరమేశ్వరాదేవ నోఽస్మాకం అరణం శరణం రక్షణమస్తు॥ ౨౦॥ తత ఏవేత్యవధారణే హేతుమాహ॥ అవిస్మితమితి॥ అవిస్మితం నిరహంకారం- కుతూహలశూన్యం వా- కుతః- ప్రశాంతం రాగాదిశూన్యం తచ్చకుతః- స్వేనైవ లాభేన పరిపూర్ణకామం-తచ్చకుతః- సమం- ఉపాధిపరిచ్ఛేదశూన్యం- ఏవంభూతం పరమేశ్వరం వినా- అపరం యః శరణార్థముపసర్పతి- సహి బాలిశోఽజ్ఞః- యతోఽసౌ-శునో లాంగూలేన పుచ్ఛేన - సముద్రమతితితర్తి- అతితర్తుమిచ్ఛతీత్యర్థః - యథా తేన సముద్రతరణం న సంభవతి తథా అనీశ్వరాశ్రయణేన వ్యసనార్ణవతరణం న భవతీతి భావః॥ ౨౧॥ మ

ణం ముహుర్ముహుః॥ విత్రస్తా దుద్రువుర్లోకా వీక్ష్య సర్వే దిశో దశ ॥ ౧౬ ॥ యేనావృతా ఇమే లోకాస్తపసా త్వాష్ట్రమూర్తినా। స వై వృత్ర ఇతి ప్రోక్తః పాపః పరమదారుణః॥ ౧౭॥ తన్నిజఘ్నురభిద్రుత్య సగణా విబుధర్షభాః। స్వైస్స్వైర్దివ్యాస్త్రశస్త్రౌఘైస్సోఽగ్రసత్తాని కృత్స్నశః॥ ౧౮॥ తతస్తే విస్మితాస్సర్వే విషణ్ణా గ్రస్తతేజసః। ప్రత్యంచమాదిపురుషముపతస్థుస్సమాహితాః॥ ౧౯॥ దేవాః॥ వాయ్వంబరాగ్న్యప్క్షితయస్త్రిలోకా బ్రహ్మాదయో యే వయముద్విజంతః। హరామ యస్మై బలిమంతకోఽసౌ బిభేతి యస్మాదరణం తతో నః॥ ౨౦॥ అవిస్మితం తం పరిపూర్ణకామం స్వేనైవ లాభేన సమం ప్రశాంతం। వినోపసర్పత్యపరం హి బాలిశస్స్వలాంగులేనాతితితర్తి సింధుమ్ ॥ ౨౧ ॥ యస్యోరుశృంగే జగతీం స్వనావం మనుర్యథాబధ్య తతార దుర్గం। స ఏవ నస్త్వాష్ట్రభయాద్దురంతాత్త్రాతాశ్రితాన్వారిచరోఽపి నూనం॥ ౨౨॥ పురా స్వయంభూరపి సంయమాంభస్యుదీర్ణవాతోర్మిరవైః కరాళే। ఏకోఽరవిందాత్పతితస్తతార తస్మాద్భయాద్యేన స నోఽస్తు పారః॥ ౨౩॥ య ఏక ఈశో నిజమాయయా నస్ససర్జ యేనానుసృజామ విశ్వం। వయం న యస్యాపి పురస్సమీహతః పశ్యామ లింగం పృథగీశమానినః॥ ౨౪॥ యో నస్సపత్నైర్భృశమర్ద్యమానాన్ దేవర్షితిర్యఙ్నృషు నిత్య ఏకః। కృతావతారస్తనుభిస్స్వమాయయా కృత్వాత్మసాత్పాతి యుగే యుగే చ ॥ ౨౫॥ తమేవ దేవా వయమాత్మదైవతం పరం ప్రధానం పురుషం విశ్వమన్యం। వ్రజామ సర్వే శరణం శరణ్యం స్వానాం స నో ధాస్యతి శం మహాత్మా॥ ౨౬॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి తేషాం మహారాజ సురాణాముపతిష్ఠతాం। ప్రతీచ్యాం దిశ్యభూదావిశ్శంఖచక్రగదాధరః॥ ౨౭ ॥ ఆత్మతుల్యైష్షోడశభిర్వినా శ్రీవత్సకౌస్తుభౌ। పర్యుపాసితమున్నిద్రశరదంబురుహే

హాభయే సత్యపి స ఏవ రక్షక ఇతి దృష్టమిత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ యస్యేతి॥ యస్య మహాశృంగే- జగతీం పృథ్వీమేవ స్వనావం బధ్వా బద్ధ్వా-మనుః సత్యవ్రతః- యథాయథావత్ - దుర్గం సంకటం-తతార- స ఏవ వా-చరో మత్స్యమూర్తిర్నోఽస్మాన్ శిశ్రితాన్ సతః- నూనం త్రాతా రక్షిష్యతి ॥ ౨౨ ॥ పురేతి ॥ సంయమాంభసి ప్రళయోదకే ఉదీర్ణైః ఉద్గతైర్వాతైర్యా ఊర్మయస్తేషాం రవైః- కరాళే - భయంకరే అరవిందాన్నాభికమలాత్ - పతితః యః ఏకః అసహాయ ఏవ- తస్మాద్భయాద్యేన తతార-స ఏవ నః పారః తారకోఽస్తు॥ ౨౩॥ కించ వయం భగవతైవ సృష్టాః పాలితాశ్చ బహుశః - అతస్తమేవ శరణం వ్రజామేత్యాహ త్రిభిః॥ య ఏక ఇతి॥ యేన త్వయా అనుగృహీతాస్సంతః - విశ్వం సృజామ నను యూయమేవ స్రష్టారః-నాన్యో యుష్మాకమనుగ్రాహకోఽస్తి- తస్యాదర్శనాత్తత్రాహ॥ అస్మత్తః పురః పూర్వమేవాంతర్యామితయా సమీహమానస్యాపి - యస్య లింగం రూపం-న పశ్యామః తత్ర హేతుః-పృథగీశా ఇత్యభిమానినః॥ ౨౪॥ యో న ఇతి॥ దేవేషు ఉపేంద్రతన్వా - ఋషిషు పరశురామతన్వా- తిర్యక్షు మత్స్యాదితనుభిః- నృషు శ్రీరామాదితనుభిః కృతావతారస్సన్- ఆత్మసాత్కృత్వా పాతి చ॥ ౨౫ తమితి॥ ఆత్మభూతం దైవతం-కుతః-విశ్వం విశ్వాత్మకం-తథాపి- వికారం వారయంతి- అన్యం విశ్వాత్మకత్వే హేతుః పరం కారణం- నను ప్రధానం పురుషశ్చ విశ్వస్య కారణం - తత్రాహ॥ ప్రధానం పురుషం చేతి- తదాత్మకోఽపి స ఏవేత్యర్థః- స ఏవ నః శం విధాస్యతీతి॥ ౨౬॥ ఇతీతి॥ ప్రతీచ్యాం దిశి ప్రథమమావిరభూత్॥ ౨౭॥ ఆత్మేతి॥ దృష్ట్వేతి॥ పునశ్చ తం పురో దృష్ట్వా- ఈక్షణా

ష్ఠేదేనవివశాః - అవనౌపతితాస్సంతఃశనైరుత్థాయ- తుష్టువుః॥ కథంభూతం- శ్రీవత్సకౌస్తుభావినా- స్వతుల్యైః షోడశ
భిఃసునందాదిభిఃపరితఃసేవితంఉత్ఫుల్లశరదంబురుహవదీక్షణే యస్యతం॥ ౨౮॥ ౨౯॥ నమఇతి॥ యజ్ఞోవీర్యంస్వర్గాదిఫలజ
ననసామర్థ్యం - యస్యతస్మైనమః వయసే - ఊతయేఊతిఃఫలంతత్పరిచ్ఛేదక కాలాత్మనేపితద్విఘాతకేతుదైత్యేషు అస్తం
ప్రక్షిప్తంచక్రంయేనఏవంభూతైఃప్రభావైః - సుపురుహూతయేశోభనబహునామ్నే॥ ౩౦॥ ననుమమగుణాతీతంరూపం
విహాయగుణోపాధికంయజ్ఞవీర్యత్వాదికీమితివర్ణ్యతేతత్రాహుః॥ యదితి॥ యత్తైతవ- గుణత్రయస్యేశితుర్నియన్తుః - త్రి
గుణాత్మికానాంతిసృణాంగతీనాంపరమంపదంనిర్గుణస్వరూపం- తత్ విసర్గస్యఅర్వాచీనఃఇదానీంతనః- హేధాతః-వేది
తుంనార్హతిఅతఃకేవలంతస్మైతేనమోస్తు॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥ ఏతాన్తురాణిపద్యానిసమియంతేషారేఘూణాః॥ ఇతిప
ద్యైరతుష్యంతస్సద్యోగద్యేనతుష్టువుః॥ ౩౧॥ భక్త్యుద్రేకేణబహుధాసంబోధయంతోదుర్జ్ఞేయత్వంప్రపంచయంతి - ఓం
నమస్తేభగవన్నితి॥ పరమంమంగళంశుద్ధోధర్మోయస్మిన్- ఆత్మయోగేనాష్టాంగయోగేన- యఃసమాధిశ్చిత్తైకాగ్ర్యం- తే
నపరిభావితః సుశీలితః పరిస్ఫుటితఃయఃపారమహంస్యోధర్మోభగవద్భజనంతేనఉద్ఘాటితంతమోరూపంకవాటంయస్మిన్
తస్మిన్- ద్వారభూతేచిత్తే- అపావృతేప్రకటే- ఆత్మలోకేప్రత్యగ్రూపే - స్వయమేవోపలబ్ధమభివ్యక్తం- యన్నిజసుఖం
తదనుభవరూపోభవాన్ ॥ ౩౨ ॥ ననుకేవలానుభవరూపత్వేమమస్రష్ట్రాదికర్తృత్వంకుతస్తత్రాహుః॥ దురవబోధఇతి॥

క్షణం॥ ౨౮॥ దృష్ట్వాతమవనౌసర్వఈక్షణాహ్లాదవిక్లబాః। దండవత్పతితారాజన్ శనైరుత్థాయతుష్టువుః॥
౨౯ ॥ దేవాః॥ నమస్తేయజ్ఞవీర్యాయవయసేఊతయేనమః । నమస్తే*అస్తచక్రాయనమస్సుపురుహూత
యే॥౩౦॥ యత్తేగతీనాంతిసృణామీశితుఃపరమంపదం।నార్వాచీనోవిసర్గస్యధాతర్వేదితుమర్హతి॥ ౩౧॥
గద్య ॥ ఓంనమస్తేఅస్తుభగవన్నారాయణవాసుదేవాది పురుషమహానుభావపరమ మంగళపరమకల్యాణ
పరమకారుణికపరమహంసపరివ్రాజకైః పరమేణాత్మయోగసమాధినా పరిభావితపరిస్ఫుటితపారమహం
స్యధర్మేణోద్ఘాటితతమః కవాటద్వారేహ్యపావృతాత్మలోకేస్వయ ముపలబ్ధనిజసుఖానుభవోభవాన్॥
౩౨ ॥ దురవబోధఇవతవవిహారయోగోయదశరణోశరీరఇదంజగదనపేక్షితాస్మత్సమవాయసాహాయ్య
మాత్మనైవావిక్రియమాణేనసగుణమగుణస్స్వయంసృజసిపాసిహరసి॥ ౩౩॥ అథతత్రభవాన్కిందేవదత్త
వదిహగుణవిసర్గేపతితః పారతంత్ర్యేణస్వకృత కుశలాకుశలఫలముపాదదాతి - ఆహోస్విదాత్మారా
మఉపశమశీలస్సమంజసదర్శనఉదాస్తఇతిహవావనవిదామః॥ ౩౪॥ నహివిరోధఉభయంభగవత్యపరిమి
తగుణగణఈశ్వరేనవగాహ్య మాహాత్మ్యేర్వాచీన వికల్పవితర్కవిచార ప్రమాణాభాసకుతర్కశాస్త్రకలి
లాంతఃకరణాధికరణ దురవగ్రహవాదినాంవివాదా నవసరఉపరతసమస్తమాయామయే కేవలేప్యాత్మ
మాయామంతర్ధాయకోనుదుర్ఘటఇవభవతి- స్వరూపద్వయాభావాత్సమవిషమమతీనాంమతమనుసర
సి - యథారజ్జుఖండసర్పధియాం॥౩౫॥ సఏవహిపునస్సర్వవస్తుషువస్తుస్వరూపస్సర్వేశ్వరస్సకలజగతాం

దురవబోధఇవ- తవాయంవిహారయోగః- క్రీడోపాయః- యద్యస్మాత్- అశరణోనిరాశ్రయః- ఇదంవిశ్వం- అనపేక్షితఃఅ
స్మాకంసమవాయోమేళనంసాహాయ్యంయేనసః ॥ ౩౩॥ దుర్జ్ఞేయత్వాంతరమాహుః॥ అథేతి॥ యథేహదేవదత్తోగృహాది
నిర్మాయ- తత్రస్వకృతశుభాశుభయోఃఫలముపాదత్తే- ఏవంభవాన్బ్రహ్మస్వరూపోజీవరూపేణగుణవిసర్గేపతితస్సన్-
ఉపాదదాతి- యద్వా- సమంజసంఅప్రచ్యుతం-దర్శనంచిచ్ఛక్తిర్యస్య- సభవానుదాస్తేఉదాసీనఃసాక్షితయావర్తతఇతి॥
౩౪॥ తదేవంవిరోధేనదుర్జ్ఞేయత్వముక్త్వా- తత్పరిహారేణజ్ఞానప్రకారమాహుః॥ నహీతి॥ విరుధ్యతఇతివిరోధఃఉభయం
నవిరుద్ధమిత్యర్థః- నహ్యన్యద్దృష్టాంతేనత్వయివికల్పోయుజ్యతే - అతర్క్యైశ్వర్యాదిత్యాహుః- భగవతీతి॥ అపరిమితాగు
ణగణాయస్య - తస్మిన్నీశ్వరేస్వతంత్రేఅనవగాహ్యంఅతర్క్యం - మాహాత్మ్యంయస్యతస్మిన్-ఏవంవేతివికల్పః- అన్యథై
వంవేతివితర్కః కిమత్రయుక్తమితివిచారః- ఇత్థమేవేతిప్రమాణాభాసాః- తదనుగ్రాహకాఃకుతర్కాశ్చ- అర్వాచీనావ
స్తుస్వరూపాసంస్పర్శినఃయేవికల్పాదయస్తే - యేషుశాస్త్రేషు- తైఃకలిలంవ్యామిశ్రంవ్యాకులమిత్యర్థః - అంతఃకరణ
మేవఅధికరణం ఆశ్రయోయస్యదురవగ్రహస్య దురాగ్రహస్య - తేనవాదినాంవివాదస్యానవసరే - అగోచరే- ననుశ్రద్ధా
మాత్రమేతద్యుక్తిరుచ్యతాంతత్రాహుః - అపరతోమాయామయః సంసారోయస్మిన్- కేవలేప్యాత్మమాయామంతర్ధాని
ధాయ-కోన్వర్థః-కర్తృత్వాదిదుర్ఘటోభవతియదివస్తుతఃకర్తృత్వాదిభవేత్తర్హివిరోధస్స్యాత్ - నతుతదస్తీత్యాహుః

స్వరూపద్వయాభావాదితి - అనుగ్రహనిగ్రహాదికంతుతత్తన్మతిభేదేన - త్వన్మాయయాత్వయిస్ఫురతీత్యాహుః- సమాచ విషమాచమతిర్యేషాంతేషాం- మతమభిప్రాయం- సర్పాదివిషయాధీర్యేషాంతేషాం- యథారజ్జుఖండస్తథాతథాభ్రాన్త్యా - తమేవావిరోధంపురుషమతిభేదేనదర్శయతిసమవిషమేతి॥ ౩౫॥ తమేవవిరోధంపరిహృత్యనిశ్చితంపరమార్థమాహుః॥ సఇతి॥ సఏవహియోనానారూపేణప్రతీతః- వస్తుస్వరూపః-సద్రూపః- సర్వేషాంగుణానాం విషయాణాంమాభాసైఃప్రకాశైః ఉపలక్షితః - నను త్రైః జీవ ఏవోపలక్ష్యతే- న- సర్వప్రత్యగాత్మత్వాత్ సర్వజీవాంతర్యామిత్వాత్ - జడతాహాత్మ్యాధ్యాసేనజీవస్యాపిజడప్రాయత్వాన్నతేనవినాప్రకాశఇతిభావః - సర్వావశేషితః - నేతినేత్యాదిశ్రుతిభిః॥ ౩౬॥ అతస్తద్భక్తిరేవపరమపురుషార్థ ఇత్యాహుః॥ అథహేతి॥ పర్యావర్త ఇత్యంతేన- యస్మాదేవంభూతస్త్వంపరమేశ్వరః అతఃహవావఅతఏవహి - హేమధుమథన- పరమభాగవతాఏతేత్వత్పదాంభోజానుసేవాంకథముహవాపునర్విసృజంతీత్యన్వయః- హియస్మాత్- స్వార్థే-పురుషార్థే-కుశలాః-నిపుణాః అతఏవఆత్మాత్వమేవప్రియఃసుహృచ్చయేషాంతేసాధవో గాదిశూన్యాః - తత్రహేతుః - తవమహిమైవమహాన్ అమృతరససముద్రః - తస్యవిప్రుషా బిందుమాత్రేణ- సకృదవలీఢయాఆస్వాదితయా - స్వమనసినిష్యందమానం- అతిశయేనస్రవత్ - యత్- నిరంతరంసుఖం- తేనవిస్మారితాదృష్టశ్రుతవిషయాఃసుఖలేశాభాసాఃయేషాంతే - అతఏవభగవతిత్వయి- నితరాంనిరంతరంనివృతంచమనోయేషాంతే- యత్రయస్యామనుసేవాయాంసత్యాం॥ ౩౭॥ ప్రస్తుతంవిజ్ఞాపయంతియావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ త్రిభువనేతి॥ త్రిభువన

రణభూతస్సర్వప్రత్యగాత్మత్వాత్ సర్వగుణావభాసోపలక్షితఏకఏవసర్వావశేషితః॥ ౩౬॥ అథహవావ

తవమహిమమహామృతరససముద్ర విప్రుషాసకృల్లీఢయాస్వమనసినిష్యందమాన నిరంతరసుఖేన విస్మారిత

దృష్టశ్రుతవిషయసుఖలేశాభాసాః పరమభాగవతాఏకాంతినోభగవతి సర్వభూతప్రియసుహృది సర్వా

త్మనినితరాంనిర్వృతమనసః - కథముహవాఏతేమధుమథనపునస్స్వార్థకుశలాహ్యాత్మప్రియసుహృద స్సా

ధవస్త్వచ్చరణాంబుజానుసేవాంవిసృజంతి- నయత్రపునరయంసంసారపర్యావర్తః॥ ౩౭॥ త్రిభువనాత్మభ

వనత్రివిక్రమత్రినయనత్రిలోకమనోహరానుభావ- తవైవవిభూతయోదితిజదనుజమనుజాదయశ్చాపితేషా

మనుపక్రమ సమయోయమితి స్వాత్మమాయయా సురనరమృగమిశ్రితజలచరాకృతిభిర్యథాపరాధందండ

ణ్డధరదండందధర్థ- ఏవమేనమపిభగవంస్త్వాష్ట్రంజహి - ఉతయదిమన్యసేస్మాకంతావకానాంపితఃపితా

మహతవచరణనళినయుగళధ్యానానుబద్ధహృదయనిగళానాం - స్వలింగవివరణేనాత్మసాత్కృతానామ

నుకంపానురంజిత సానురాగవిశదరుచిరశిశిరస్మితావలోకేన విగళితమధురముఖరసామృతకళయాచాం

తస్తాపమనఘార్హసిశమయితుం॥ ౩౮॥ అథభగవంస్తవాస్మాభిరఖిలజగదుత్పత్తిస్థితిలయనిమిత్తాయమాన

దివ్యమాయావినోదస్య సకలజీవనికాయానామంతర్హృదయేషు బహిరపిచబ్రహ్మప్రత్యగాత్మస్వరూపే

ణప్రధానరూపేణచయథాదేశకాలదేహావస్థానవిశేషంతదుపాదానోపాలంభకతయా అనుభవతస్సర్వ

మాత్మాస్వరూపంభవనంచయస్య - త్రిభువనస్యాత్మాభవనంచేతివా - త్రయోవిక్రమాయస్య - త్రీన్లోకాన్నయతీతిత

థా- త్రయాణాంలోకానాంమనోహరోనుభావోయస్య- ఏవంచతుర్ధాసంబోధ్యాహుః॥ తవేతి॥ తేషామనుపక్రమసమ

యః - ఉద్గమకాలోయంసభవతీతిమత్వా- హేదండధర- పూర్వంయథాదండందధర్థధృతవానసి- ఏవమేనంత్వాష్ట్రమ

పిజహి- యదిఉతమన్యసే- హంతుంయదీచ్ఛసి- ప్రథమంతావత్ - త్వదీయానామస్మాకం- అంతస్తాపంశమయితుమర్హ

సి - తావకానామిత్యత్రహేతుః హేపితః - హేపితామహ- తవచరణనళినయుగళధ్యానేనైవానుబద్ధోహృదయేనిగళః

శృంఖలాయేషాం- స్వలింగవివరణేననిజమూర్తిప్రకటనేనస్వీకృతానాం - కేనానుకంపయా- అనురంజితంసానురాగంచ

తద్విశదంచరుచిరంశిశిరంచయత్ స్మితంతత్సహితేనావలోకేన - తథానుకంపమైవవిగళితో మధురో ర్థో ముఖరసశ్రీ

యవాక్ సఏవామృతకళాతయాచ ॥ ౩౮ ॥ కించాస్మదభిప్రాయస్త్వయాజ్ఞాయతఏవకిమత్రాస్మాభిర్విజ్ఞాపనీయమిత్యా

హుః॥ అథేతి॥ అథహేభగవన్-: తథాస్మాభిరిహకియాన్వాఅర్థవిశేషోవిజ్ఞాపనీయస్స్యాదిత్యన్వయః- యథాహరణ్యా

రేతసోగ్నేస్తదంశభూతైర్విస్ఫులింగాదిభిః- ప్రకాశోనక్రియతేతథాతవఅస్మాభిఃకార్యార్థప్రకాశనంనకార్యమిత్యర్థః- అత

అత్రహేతుగర్భాణివిశేషణాని - అఖిలజగతాముత్పత్త్యాదిషు- నిమిత్తాయమానోదివ్యమాయయావినోదోయస్య- అత

ఏవ - సర్వజీవనికాయానామంతర్హృదయేషు - బ్రహ్మస్వరూపేణప్రత్యగాత్మాంతర్యామీ- తద్రూపేణ- బహిరపిచప్ర

ధానరూపేణ దేశకాలదేహావస్థావిశేషాననుల్లంఘ్యానుభవతః - కథం తేషాముపాదానతయాచ- ఉపలంభకతయా వా- ఉపాదానస్యోపలంభకతయేతి వా- అతఏవ- సర్వేషాం ప్రత్యయానాం బుద్ధ్యాదీనామపి సాక్షిణః - సాక్షిత్వే హేతుః- ఆకాశవదలిప్తం శరీరం స్వరూపం యస్య - అలిప్తత్వే హేతుద్వయం - సాక్షాత్పరబ్రహ్మణో నిరుపాధేః పరమాత్మనః - శుద్ధసత్త్వమూర్తేశ్చ- అతఏవ - సర్వజ్ఞత్వాదేవ వయం- యత్కామేన- యస్య కార్యస్య కామేనోపసాదితాః ప్రాపితాః తదస్మాకం కార్యం - స్వయమేవోపకల్ప్య సంపాదయేతి చరణమేవ శతపలాశం కమలం - తస్య ఛాయాం వివిధైర్వృజినైర్దుఃఖైః సంసారపరిశ్రమః తస్యోపశమకరీం - ఉపసృతానాం ప్రాప్తానాం పూర్వం భక్తైరుత్తరశ్లోకైః స్తుత్వా కామ శంకామాభూదితి స్వకామం కథయంతి॥ ౩౯॥ అథో ఇతి॥ అథో నంతరమేవ॥ ౪౦॥ శీఘ్రం తద్వ్యాధాయ పునః ప్రణమంతి॥ హంసాయేతి॥ హంసాయ శుద్ధాయ - హరమేల ఆర్తిహరాయ తేనమః - శుద్ధత్వే హేతవః దభ్రనిలయాయ హృదయాకాశనికేతనాయ - నిరీక్షకాయ బుద్ధ్యాదిసాక్షిణే- కృష్ణాయ సదానందరూపాయ॥ శ్లో॥ కృషిర్భూవాచకశ్శబ్దో ణశ్చనిర్వృతివాచకః । తయోరైక్యం పరంబ్రహ్మ కృష్ణ ఇత్యభిధీయత ఇతి నిరుక్తేః॥ ఆర్తిహరత్వే హేతవః- మృష్టం రుచిరం యశో యస్య - నిరుపక్రమాయ ఆదిశూన్యాయ - సద్భిః సంగృహ్యాత ఇతి తథా తస్మై భవపాంథః భవరూపే పథివర్తమానః - తస్య నిజాశ్రయప్రాప్తస్య పదప్రాప్తాసత్యాం - సంసారస్యాం తే వరిష్ఠా సర్వతః పూజితా ఉత్తమా గతిః ఫలం యస్మాత్తస్మై॥ ౪౧॥ అథేతి॥ అభినందితః సంతోషితః॥

ప్రత్యయసాక్షిణ ఆకాశశరీరస్య సాక్షాత్పరబ్రహ్మణః పరమాత్మనః కియానిహార్థవిశేషో విజ్ఞాపనీయస్స్యాద్విస్ఫులింగాదిభిరివ హిరణ్యరేతసః - అతఏవ స్వయం తదుపకల్ప్య యాస్మాకం భగవతః పరమగురోస్తవ చరణశతపలాశచ్ఛాయాం వివిధవృజినసంసారపరిశ్రమోపశమనీయముపసృతానాం వయం యత్కామేనోపసాదితాః॥ ౩౯॥ శ్లో॥ అథో ఈశ జహి త్వాష్ట్రం గ్రసంతం భువనత్రయమ్। గ్రస్తాని యేన నః కృష్ణ తేజాంస్యస్త్రాయుధాని చ ॥ ౪౦ ॥ హంసాయ దభ్రనిలయాయ నిరీక్షకాయ కృష్ణాయ మృష్టయశసే నిరుపక్రమాయ । సత్సంగ్రహాయ భవపాంథనిజాశ్రయాప్తావంతే వరిష్ఠగతయే హరయే నమస్తే॥ ౪౧॥ శ్రీశుకః॥ అథైవమీడితో రాజన్ సాదరం త్రిదశైర్హరిః । స్వముపస్థానమాకర్ణ్య ప్రాహ తానభినందితః॥ ౪౨॥ శ్రీభగవాన్॥ ప్రీతోఽహం వస్సురశ్రేష్ఠా మదుపస్థానవిద్యయా । ఆత్మైశ్వర్యస్మృతిః పుంసాం భక్తిశ్చైవ యయా మయి॥ ౪౩॥ కిం దురాపం మయి ప్రీతే తథాపి విబుధర్షభాః । మయ్యేకాంతమతిర్నాన్యం మత్తో వాంఛతి తత్త్వవిత్॥ ౪౪॥ న వేద కృపణశ్శ్రేయ ఆత్మనో గుణవస్తుదృక్ । తస్య తానిచ్ఛతో యచ్ఛేద్యది సోఽపి తథావిధః॥ ౪౫॥ స్వయం నిశ్శ్రేయసం విద్వాన్ న వక్త్యజ్ఞాయ కర్మ హి । న రాతి రోగిణోఽపథ్యం వాంఛితోఽపి భిషక్తమః॥ ౪౬॥ మఘవన్ యాత భద్రం వో దధ్యంచమృషిసత్తమం । విద్యావ్రతతపస్సారం గాత్రం యాచత మాచిరమ్ ॥ ౪౭ ॥ స వా అధి

౪౭॥ ప్రీత ఇతి॥ మదీయముపస్థానం స్తోత్రం తత్సహితయా విద్యయా జ్ఞానేన - ఆత్మన ఐశ్వర్యమసంసారిత్వం - తస్య స్మృతిః యథా న హి విరోధ ఉభయమిత్యాది నాకర్తృత్వభోక్తృత్వాదేర్మాయికత్వోక్తేః - భక్తిశ్చ యయా భవతి॥ ౪౩॥ అథ హ భగవన్నిత్యాదినా భక్తైస్సర్వోత్కృష్టోక్తైః భక్తిమభినందతి ॥ కిమితి॥ ౪౪ ॥ యదుక్తం దేవైః స్వయం తదుపకల్ప్యాస్మాకమిత్యాది- తత్సంపాదనం కృపాళోర్మమానుచితమిత్యాశయేనాహ - ద్వాభ్యాం॥ న వేతి॥ గుణేష్వేవ యేషు తత్త్వదర్శితాన్- విషయాన్ తథావిధోఽజ్ఞ ఏవ॥ ౪౫॥ స్వయమితి॥ కర్మ న వక్తి- ప్రవృత్తిమార్గం నోపపాదయతి హి- అపథ్యం యథా న రాతి న దదాతి - భిషక్తమః సద్వైద్యః ॥ ౪౬ ॥ ఏవం తత్త్వకథనేనానౌచిత్యం పరిహృత్య తదభిప్రాయమనుసరన్నాహ ॥ మఘవన్నితి॥ విద్యయా వ్రతైస్తపసా చ - సారం దృఢం గాత్రం- శరీరం యాచత యాచధ్వం॥ ౪౭ ॥ తత్ర తదీయం విద్యాతిశయమాహ - ద్వాభ్యాం॥ స ఇతి॥ ఏవం హ్యత్ర ప్రసిద్ధా కథా॥ శ్లో॥ నిశమ్యాథర్వణం దక్షం ప్రవర్గ్యబ్రహ్మవిద్యయోః । దధ్యంచం సముపాగమ్య తమూచతురథాశ్వినౌ ॥ భగవన్ దేహి నౌ విద్యామితి శ్రుత్వా స చాబ్రవీత్ । కర్మణ్యవస్థితోఽద్యాహం పశ్చాద్వక్ష్యామి గచ్ఛతం ॥ తయోర్నిర్గతయోరేవ శక్ర ఆగత్య తం మునిమ్ । ఉవాచ భిషజోర్విద్యామా వాదీరశ్వినోర్మునే ॥ యది మద్వాక్యముల్లంఘ్య బ్రవీషి సహసైవ తే । శిరశ్ఛింద్యాన్న సందేహ ఇత్యుక్త్వా స యయౌ హరిః ॥ ఇంద్రే గతే తథాభ్యేత్య నాసత్యావూచతుర్ద్విజం । తన్ముఖాదింద్రగదితం శ్రుత్వా తావూచతుః పునః ॥ ఆవాం తవ శిరశ్ఛిత్వా పూర్వమశ్వస్య మస్తకం । సంధాస్యావ స్తతో బ్రూహి తేన విద్యాం చ నౌ ద్విజ॥ తస్మిన్నింద్రేణ సంఛిన్నే పునస్సంధాయ మస్తకం। నిజం తే దక్షిణాం దత్త్వా గమిష్యావో యథాగతమ్॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వా తథోవాచ దధ్యఙ్ఙాథర్వణస్తయోః । ప్రవర్గ్యం బ్రహ్మవిద్యాంచ

సఘృణోసత్యశంకితఇతి॥ తతశ్చాయమర్థః - సదధ్యఙ్నిష్కళంశుద్ధం బ్రహ్మాధిగతఃజ్ఞాతవాన్ - పాఠాంతరే - నితరాం కృతంభవతియేనతంప్రవర్గ్యంచాధిగతః - జ్ఞాతవాన్- తతోశ్విభ్యాంప్రాదాదిత్యుత్తరస్యానుషంగః - ఉపదిదేశేత్యర్థః కథంభూతంబ్రహ్మ - యద్వైఅశ్వశిరస్సాప్రోక్తత్వాదశ్వశిరోనామప్రసిద్ధం - తయోరమరతాంజీవన్ముక్తత్వంవ్యధాత్. తథాచశ్రుతిః॥ శ్రు॥ అశ్వస్యశీర్ష్ణాప్రయదీమువాచేతి॥ కించ - సవైదధ్యఙ్ఙాదాత్మకంవర్మ నారాయణకవచంచఅధిగతఇతిపూర్వస్యానుషంగః - తత్రహేతుః యద్యస్మాత్త్వష్ట్రే ప్రాదాత్ - కింతత్ - యత్త్వష్టావిశ్వరూపాయ పుత్రాయప్రాదాత్ - కీదృశం- యత్ - త్వంతతఃవిశ్వరూపాత్ అధాః - ధృతవానసి - తదేవంవిద్యయాసారంగాత్రంయాచధ్వమిత్యర్థః॥ ౪౮॥ ౪౯॥ నను ప్రేష్ఠందేహంకథందాస్యతితత్రాహ॥ యుష్మభ్యమితి॥ యుష్మభ్యమంగానిఅస్థీని- యాచితస్సన్ దాస్యతి - యతోధర్మజ్ఞః - విశేషతోశ్విభ్యాంశిష్యప్రీత్యాదాస్యతిఅస్థీనీత్యనేన హేయత్వందర్శితం - తైరస్థిభిఃవిశ్వకర్మణావినిర్మితఆయుధశ్రేష్ఠోవజ్రోభవిష్యతీతి శేషః॥ ౫౦॥ యేనేతి॥ యేనభవాన్ వృత్రస్యశిరోహర్తాహరిష్యతిమమతేజసాఉపబృంహితస్సన్ తేజశ్చఅస్త్రాణిచ ఆయుధానిచసంపదశ్చభవాయః ప్రాప్స్యథ - మహాకాయస్త్రిభువనగ్రా

గతోదధ్యఙ్ఙశ్విభ్యాంబ్రహ్మనిష్కళమ్ । యద్వాఅశ్వశిరోనామతయోరమరతాంవ్యధాత్॥ ౪౮ ॥ దధ్యఙ్ఙాథర్వణస్త్వష్ట్రే వర్మాభేద్యంమదాత్మకమ్ । విశ్వరూపాయ యత్ప్రాదాత్త్వష్టా యత్త్వమధాస్తతః॥ ౪౯॥ యుష్మభ్యంయాచితోశ్విభ్యాంధర్మజ్ఞోంగానిదాస్యతి । తతస్తైరాయుధశ్రేష్ఠోవిశ్వకర్మవినిర్మితః॥ ౫౦॥ యేనవృత్రశిరోహర్తామత్తేజఉపబృంహితః । తస్మిన్వినిహతేయూయం తేజోస్త్రాయుధసంపదః॥ భూయఃప్రాప్స్యథభద్రంవోనవిషీదంతిమత్పరాః॥౫౧॥ * * *

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - షష్ఠస్కంధే - నవమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ ఇంద్రమేవంసమాదిశ్యభగవాన్విశ్వభావనః । పశ్యతామనిమేషాణాంతత్రైవాంతర్దధేహరిః॥ ౧॥ తథాభియాచితోదేవైరృషిరాథర్వణోమహాన్ । మోదమానఉవాచేదంప్రహసన్నివభారత॥ ౨॥ అపివృందారకాయూయం నజానీథశరీరిణాం । సంస్థాయాంయస్త్వభిద్రోహో దుస్సహశ్చేతనాపహః॥ ౩॥ జిజీవిషూణాంజీవానామాత్మాప్రేష్ఠఇహేప్సితః । కఉత్సహేతతందాతుంభిక్షమాణాయవిష్ణవే॥ ౪॥ దేవాః॥ కిన్నుతద్దుస్త్యజంబ్రహ్మన్పుంసాంభూతానుకంపినాం । భవద్విధానాంమహతాంపుణ్యశ్లోకేడ్యకర్మణాం॥ ౫॥ నూనంస్వార్థపరోలోకోనవేదపరసంకటం। యదివేదనయాచేతనేతినాహయదీశ్వరః॥ ౬॥ ఋషిః॥ ధర్మంవశ్శ్రోతుకామేనయూయంమేప్రత్యుదాహృతాః । ఏషవః ప్రియమాత్మానం త్యజంతంసంత్యజామ్యహం॥ ౭॥ యోఽధ్రువేణాత్మనానాథానధర్మంనయశఃపుమాన్। ఈహేతభూతదయయాస శోచ్యఃస్థావరైరపి॥ ౮ ॥ ఏతావానవ్యయోధర్మపుణ్యశ్లోకైరుపాసితః। యోభూతశోకహర్షాభ్యామాత్మాశోచతిహృష్యతి॥ ౯ ॥ అహోదైన్యమహోకష్టం పారక్యైఃక్షణభంగురైః । యన్నోపకుర్యాద

సీసపఏవాస్మాన్ హన్యాదితిశంకావ్యాకులచిత్తాన్ప్రత్యాహ - మత్పరాశ్చకేపి హీనవిషీదంతి అతోయుష్మాకం భద్రమేవేతి॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥

శ్లో॥దశమేకేశవాదిష్టాదధ్యఙ్ఙస్థిజవజ్రభృత్ ।ఇంద్రోయుధ్యతవృత్రేణసోప్యనేనవినిర్జితః ॥ ౧ ॥ తథేతి॥ మోదమానఇవ- తన్ముఖాద్ధర్మంశ్రోతుకామఃప్రత్యాచక్షాణఇవోవాచ- ద్వాభ్యాం॥ ౨॥ అపీతి॥ హేబృందారకాః- అపికిం-సంస్థాయాం- మృతౌ - యస్త్వభిద్రోహఃదుఃఖం- తంనజానీథ॥౩॥ జిజీవిషూణామితి॥ ఆత్మాదేహః వయంజానీమఏవ- కింతు-శ్రీవిష్ణవేస్మన్ముఖేన- యాచతఇతిచేత్తత్రాహ- యాతేవిష్ణవేపి - దాతుంకఉత్సహేత॥ ౪॥ కిన్న్వితి॥ పుణ్యశ్లోకైరీడ్యానికర్మాణియేషాం॥ ౫॥ నూనమితి॥ యాచకలోకః-పరస్యదాతుః-సంకటంనవేద- యాచకోయదివేద-తర్హి-నయాచేత్- యదీశ్వరఃదానసమర్థః - యాచకసంకటంవేద-తర్హి- సోపినేతినాహ-అతోయథాతవసంకటంవయం- స్వార్థపరానజానీమః ఏవంప్రత్యాచక్షాణస్త్వమపిఅస్మత్సంకటంనజానాసీతిభావః ॥ ౬ ॥ ధర్మమితి॥ మేమయా-ప్రత్యుదాహృతాః ప్రత్యుక్తాః త్యజంతంమాంత్యక్ష్యాంతం-ఆత్మానందేహం॥ ౭॥ యఇతి॥ అధ్రువేణఅనిత్యేన- ఆత్మనాదేహేన-హేనాథాః॥౮॥ఏతావానితి॥భూతానాంశోకేన- శోచతి- హర్షేణహృష్యతి-యశ్చఆత్మాస్వయంతస్య - యోధర్మస్సఏతావానేవ - అవ్యయఃధర్మఇత్యర్థః॥ ౯॥ అహోఇతి॥ పారక్యైఃశ్వసృగాలాదిభక్ష్యైః - అస్వార్థైః ఆత్మోపభోగశూన్యైః- స్వంచి

జ్ఞాతయఃపుత్రాదయః- విగ్రహాదేహాః- తైరోప్యుపకుర్యాదితియత్॥ ౧౦॥ ఏవమితి॥ కృతంవ్యవసితంనిశ్చయోయేన- ఆత్మానంక్షేత్రజ్ఞంసన్న్యస్యైకీకుర్వన్ - తనుంజహౌ॥ ౧౧॥ యతేతి॥ యతాఃఅక్షాదయోయేన - తత్త్వంపశ్యతీతితథా- ధ్వస్తానిగతానిబంధనానియస్య॥ ౧౨॥యథేతి॥ అథేంద్రః॥ అశోభతేత్యుత్తరేణాన్వయఃమునేఃఅస్థిభిః-నిర్మితం-ఉత్సృష్టంఊర్జితః-మునేఃశక్తిభిరితివాపాఠః॥౧౩॥౧౪॥వృత్రమితి॥ అసురానీకానాంయూథపైః- పర్యస్తంపరివృతం॥ ౧౫॥ తతఇతి॥ రణఃసంగ్రామః- ప్రథమేఽస్మిన్యుగేమహాయుగాఖ్యయుగచతుష్టయే- త్రేతాయుగస్యముఖేఆరంభే॥ ౧౬॥ ౧౭॥ దృష్ట్వేతి॥ నామృష్యన్ నాసహంత॥ ౧౮॥౨౩॥శూలైరితి॥శ్లో॥ శతఘ్నీస్తుచతుర్హస్తాలోహకంటకసంచితా। ఇత్యుక్తేఃసర్వతోలోహకంటకాస్సుక్రమోన్నతేత్యభిధానాత్ ॥ ౨౪॥ నేతి ॥ పుంఖోమూలదేశః- ఏకస్యమూలదేశమనుతత్సంలగ్నఅపరఃపుంఖోయథాభవతితథా - ఆసమంతాత్పతితైరిత్యర్థః॥ సఘనైర్ఘనైర్జ్యోతీంషీవేత్యనేన- తేషాంతదప్రాప్తిస్సూచితా॥

స్వార్థైర్మర్త్యస్యస్వజ్ఞాతివిగ్రహైః॥ ౧౦॥ శ్రీశుకః॥ ఏవంకృతవ్యవసితోదధ్యఙ్ఙాథర్వణస్తనుం। పరేభగవతిబ్రహ్మణ్యాత్మానంసన్నయంజహౌ॥ ౧౧॥ యతాక్షాసుమనోబుద్ధిస్తత్త్వదృగ్ధ్వస్తబంధనః । ఆస్థితఃపరమంయోగంనదేహంబుబుధేగతం॥ ౧౨॥ అథేంద్రోవజ్రముద్యమ్యనిర్మితంవిశ్వకర్మణా।మునేఃశక్తిభిరుత్సిక్తోభగవత్తేజసాన్వితః॥౧౩॥ వృతోదేవగణైస్సర్వైర్గజేంద్రోపర్యశోభత। స్తూయమానోమునిగణైస్త్రైలోక్యంహర్షయన్నివ॥ ౧౪॥ వృత్రమభ్యద్రవచ్ఛత్రుమసురానీకయూథపైః । పర్యస్తమోజసారాజన్క్రుద్ధోరుద్రఇవాంతకం॥ ౧౫॥తతస్సురాణామసురైరణఃపరమదారుణః।త్రేతాముఖేనర్మదాయామభవత్ప్రథమేయుగే॥ ౧౬॥ రుద్రైర్వసుభిరాదిత్యైరశ్విభ్యాంపితృవహ్నిభిః । మరుద్భిరృభుభిస్సాధ్యైర్విశ్వేదేవైర్మరుత్పతిం॥ ౧౭॥ దృష్ట్వావజ్రధరంశక్రంరోచమానంస్వయాశ్రియా । నామృష్యన్నసురారాజన్మృధేవృత్రపురస్సరాః॥ ౧౮॥ నముచిశ్శంబరోనర్వాద్విమూర్ధావృషభోంబరః । హయగ్రీవశ్శంకుశిరావిప్రచిత్తిరయోముఖః॥ ౧౯॥ పులోమావృషపర్వాచప్రహేతిర్హేతిరుత్కటః।ధూమ్రకేశోవిరూపాక్షఃకపిలోవిభావసుః । దైతేయాదానవాయక్షారక్షాంసిచసహస్రశః ॥ ౨౦ ॥ ఇల్వలఃపల్వలశ్చైవదందశూకోవృషధ్వజః। కాలనాభమహానాభౌభూతసంతాపనోవృకః॥ ౨౧॥ సుమాలిమాలిప్రముఖాఃకార్తస్వరపరిచ్ఛదాః । ప్రతిషిధ్యేంద్రసేనాగ్ర్యం మృత్యోరపిదురాసదం ॥ ౨౨ ॥ అభ్యద్రవన్సంరబ్ధాంతాస్సింహనాదేనదుర్మదాః।గదాభిఃపరిఘైర్బాణైఃప్రాసముద్గరతోమరైః॥ ౨౩॥ శూలైఃపరశ్వధైఃఖడ్గైశ్శతఘ్నీభిర్భుశుండిభిః।సర్వతోవాకిరన్శస్త్రైరస్త్రైశ్చవిబుధర్షభాన్॥౨౪॥నతేదృశ్యంతసంఛన్నాశ్శరజాలైస్సమంతతః। పుంఖానుపుంఖాపతితైర్జ్యోతీంషీవనభోఘనైః ॥ ౨౫॥ నతేశస్త్రాస్త్రవర్షౌఘాహ్యాసేదుస్సురసైనికాన్ । ఛిన్నాస్సిద్ధపథేదేవైర్లఘుహస్తైస్సహస్రధా॥ ౨౬॥ అథక్షీణాస్త్రశస్త్రౌఘాగిరిశృంగద్రుమోపలైః। అభ్యవర్షన్సురబలంచిచ్ఛిదుస్తాంశ్చపూర్వవత్ ॥ ౨౭ ॥ తానక్షతాన్స్వస్తిమతోనిశామ్యశస్త్రాస్త్రపూగైరథవృత్రనాథాః । ద్రుమైర్దృషద్భిర్వివిధాద్రిశృంగైరవిక్షతాంస్తత్రసురింద్రసైనికాన్॥ ౨౮॥ సర్వేప్రయాసాఅభవన్విమోఘాఃకృతాఃకృతాదేవగణేషుదైత్యైః। కృష్ణానుకూలేషుయథామహత్సుక్షుద్రైఃప్రయుక్తాఊశతీరూక్షవాచః ॥ ౨౯॥ తేస్వప్రయాసంవితథంనిరీక్ష్యహరావభక్తాహతయుద్ధదర్పాః । పలాయనాయాజిముఖేవిసృజ్యపతింమనస్తేదధురాత్తసారాః॥ ౩౦॥ వృత్రోఽసురాం

చితా॥౨౫॥ తామేవాహ॥నతఇతి॥ శస్త్రాణామస్త్రాణాంచవర్షాణి- తేషామోఘానాసేదుఃనప్రాపుః॥ ౨౬॥ అథేతి॥ సిద్ధపథేఆకాశేక్షీణానాంఅస్త్రాణాంశస్త్రాణాంచఓఘాయేషాంగిరిశృంగైశ్చద్రుమైరుపలైశ్చ॥౨౭॥ తానితి॥ తాన్ఇంద్రసైనికాన్శస్త్రాణామస్త్రాణాంచ- పూగైస్సమూహైరక్షతాన్ అక్షతశరీరాన్ - స్వస్తిమతఃసుఖినః-ద్రుమాదిభిశ్చఅక్షతాన్ నిశామ్యఆకర్ణ్య- వృత్రోనాథోయేషాంతే- తత్రసుఃభీతాః॥ ౨౮॥ సర్వఇతి॥ కృతాఃకృతాః- పునఃపునఃకృతాఃకృష్ణోఽనుకూలోయేషాంతేషుదేవగణేషు- క్షుద్రైఃప్రయుక్తాః- ఉశతీఃఉశత్యఃఅప్రాప్తత్వాద్విఫలీయాః- అకల్యాణ్యః- రూక్షాపరుషాఃవాచః- యథామహత్సుక్షోభికానభవంతితద్వత్॥ ౨౯॥ తఇతి॥ హతోయుద్ధేదర్పోయేషాంతే- ఆత్తఃహృతస్సారోబలంధైర్యంయేషాంతే- అతిప్రసిద్ధాఅపి- తేదైత్యాః- ఏవంతఇత్యస్యాపౌనరుక్త్యం- ఆజిముఖేయుద్ధారంభే- పతిం

విసృజ్య - పలాయనాయ-మనోదధుః।యతోహరావభక్తాః॥ ౩౦॥ వృత్రఇతి॥ ప్రధావతః పలాయమానాన్- ప్రేక్ష్య-ఆ
దావేవతీవ్రేణభయేన- పలాయితంభగ్నంచయచ్చబలంసైన్యం- తచ్చప్రేక్ష్య- వక్ష్యమాణంబభాషే॥ ౩౧॥ తదేవవి
శినష్టి॥ కాలఇతి॥ కాలోపపన్నాంసువసరోచితాం-మనస్వినాంరుచిరాం- హేవిప్రచిత్తే- హేమయ- హేఅనర్వన్-హే
స్వర-మేవాచంశృణుత॥ ౩౨॥ జాతస్యేతి॥ తతోమృత్యోః- ఇహయశఃలోకఃస్వర్గశ్చ- యదిస్యాత్-అథతర్హి- అముష్య
మృత్యోర్యుక్తంసమీచీనం- ప్రాప్తం-వా॥ ౩౩॥ ద్వావితి॥ బ్రహ్మసంధారణయాకళేబరంజహ్యాదితియత్ - సఏకోమృత్యుః
వీరశయేరణభూమౌ- అనివృత్తఃఅపరాఙ్ముఖస్సన్-జహ్యాదితియత్- సచైకః।తౌద్వౌఇహశాస్త్రే సమ్మతౌ ... తథాచ
స్మృతిః॥ ద్వావిమౌపురుషౌలోకేసూర్యమండలభేదినౌ।పరివ్రాడ్యోగయుక్తశ్చరణేచాభిముఖోహతఇతి॥ ౩౪॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం- షష్ఠస్కంధే- దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఏకాదశేతువృత్రస్యయుధ్యమానస్యవజ్రిణా।భక్తిజ్ఞానబలోదర్కాఃస్తుతావాచస్సువర్ణితాః॥ తఇతి॥ శంసతః-కథయ
తానానుగాన్మనస్వీప్రధావతః ప్రేక్ష్యబభాషఏతత్ । పలాయితంప్రేక్ష్యబలంచభగ్నం భయేనతీవ్రేణవిహా
స్యవీరః॥ ౩౧॥ కాలోపపన్నాంరుచిరాంమనస్వినాముువాచవాచంపురుషప్రవీరః । హేవిప్రచిత్తేనముచే
పులోమన్ మయానర్వన్ శంబరమేశృణుధ్వం ॥ ౩౨ ॥ జాతస్యమృత్యుర్ధ్రువఏవసర్వతః ప్రతిక్రియా
యస్యనచేహక్లృప్తా । లోకోయశశ్చాథతతోయదిహ్యముం కోనామమృత్యుంనవృణీతయుక్తం॥ ౩౩॥ ద్వౌస
మ్మతావిహమృత్యూదురాపౌ యద్బ్రహ్మసంధారణయాజితాసుః । కళేబరంయోగరతోవిజహ్యాద్యదగ్ర
ణీర్వీరశయేనివృత్తః॥ ౩౪॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతేషష్ఠస్కంధేదశమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ తఏవంశంసతోధర్మంవచః పత్యురచేతసః । నైవాగృహ్ణన్భయత్రస్తాః పలాయనపరానృప॥
౧॥ విశీర్యమాణాంపృతనామాసురీమసురర్షభః। కాలానుకూలైస్త్రిదశైఃకాల్యమానామనాథవత్॥ ౨॥
దృష్ట్వాతప్యతసంక్రుద్ధఇంద్రశత్రురమర్షితః । తాన్నివార్యౌజసారాజన్నిర్భర్త్స్యేదముువాచహ॥ ౩॥
కింవఉచ్చరితైర్మాతుర్ధావద్భిఃపృష్ఠతోహతైః।నహిభీతవధశ్శ్లాఘ్యోనస్వర్గ్యశ్శూరమానినాం॥ ౪॥ య
దివఃప్రధనేశ్రద్ధాసారంవాక్షుల్లకాహృది । అగ్రేతిష్ఠతమాత్రంమేనచేద్గ్రామ్యసుఖేస్పృహా ॥ ౫ ॥ ఏవం
సురగణాన్క్రుద్ధోభీషయన్వపుషారిపూన్। వ్యనదత్సుమహాప్రాణోయేనలోకావిచేతసః॥ ౬॥ తేనదేవ
గణాస్సర్వేవృత్రవిస్ఫోటనేనవై।నిపేతుర్మూర్ఛితాభూమౌయథైవాశనినాహతాః॥ ౭॥ మమర్దపద్భ్యాం
సురసైన్యమాతురంనిమీలితాక్షంరణరంగదుర్మదః । గాంకంపయన్నుద్యతశూలఓజసానాళంవనంయూథ
పతిర్యథోన్మదః॥ ౮॥ విలోక్యతంవజ్రధరోత్యమర్షితస్స్వశత్రవేభిద్రవతేమహాగదాం । చిక్షేపతామాపతతీం
తాంసుదుస్సహాంజగ్రాహవామేనకరేణలీలయా ॥ ౯ ॥ సఇంద్రశత్రుః క్షుభితోభృశంతయా మహేం
ద్రవాహంగదయోరువిక్రమః । జఘానకుంభస్థలఉన్నదన్మృధేతత్కర్మసర్వే సమపూజయన్నృప॥ ౧౦॥
ఐరావతోవృత్ర గదాభిమృష్టోవిఘూర్ణితోద్రిః కులిశాహతోయథా । అపాసరద్భిన్నశిరాస్సహేంద్రో
ముంచన్నసృక్సప్తధనుర్భృశార్తః॥ ౧౧॥ ననన్నవాహాయవిషణ్ణచేతసేప్రాయుంక్తభూయస్సగదాంమ
హాత్మా । ఇంద్రోమృతస్యందికరాభిమర్శవీతవ్యథక్షతవాహేవతస్థే ॥ ౧౨॥ సతంనృపేంద్రాహవకా

తఃపత్యుర్వచః॥ ౧॥ విశీర్యమాణామితి॥ కాలానుకూలైఃకాలానువర్తిభిః- కాల్యమానాంవిద్రావ్యమాణాం॥ దృష్ట్వేతి॥
అమర్షితఃఅసహమానఃతాన్ - త్రిదశాన్నివార్యనిర్భర్త్స్య-ఇదంవక్ష్యమాణముువాచహ॥౩॥ తదాహద్వాభ్యాం॥కింవఇ
తి॥ మాతురుచ్చరితైఃపురీషప్రాయైః ప్రథమాంతపాఠేదేవానాం సంబోధనంపృష్ఠతోహతైర్దైత్యైః- వః-కించిత్- నశ
య నాపిధర్మఃఇతదేవాహ- నహీతి॥ ౪॥ యదీతి॥ ప్రధనేసంగ్రామేసారంధైర్యం- హేక్షుల్లకాఃక్షుద్రాః- మాత్రం-క్షణ
మాత్రం- మేఅగ్రతఃతిష్ఠతనచేదిహలోకభోగేస్పృహాస్తి॥ ౫॥ఏవమితి॥ సురగణాన్రిపూన్సుమహాన్ప్రాణోబలం - య
స్యయేనవిచేతసోబభూవుః॥ ౬॥ తేనేతి॥ వృత్రస్యవిస్ఫోటనేననాదేన॥ ౭॥ మమర్దేతి॥ఉద్యతంశూలంయేనతథానాళపద్మా
నాంసంబంధినాళంవనం- ఉద్గతోమదోయస్య- సయూథపతిఃగజోయథామర్దయతి॥ ౮॥ ౧౦॥ ఐరావతఇతి॥సప్తధనుఃప్ర
మాణందేశం॥ ౧౧॥ నేతి॥ సన్నోవసన్నఃక్షతస్తత్యర్థఃవాహోగజోయస్యతస్మై - నప్రాయుంక్త- అమృతస్యందీ-అమృత
స్రావీయఃకరః తేనాభిమర్శఃస్పర్శః తేనవీతవ్యథోగతదుఃఖః - క్షతోవాహోయస్య - సతథాభూతోవతస్థే॥ ౧౨॥

సఇతి॥ సవృత్రః - హేనృపేంద్ర - ఆహవకామ్యయా యుద్ధేచ్ఛయా అవస్థితః - భ్రాతృహణం భ్రాతరం విశ్వరూపం హతవంతం - నృశంసం క్రూరం - తదేవ అంహః పాపం॥ తస్య కర్మ స్మరన్ ॥ ౧౩ ॥ దిష్ట్యేతి॥ తస్మాత్ యో బ్రహ్మహా బ్రాహ్మణం హతవాన్ విశేషతస్స్వగురుం మమ చ భ్రాతరం - స భవాన్ అగ్రతః సమవస్థితః - ఏతద్దిష్ట్యా భద్రం జాతం - దిష్ట్యా ఆత్మవ్యయమానం దార్ఢ్యే అస్తుః జాత ఇత్యర్థః - హే అసత్తమ - మమ శూలేన నిర్భిన్నం దృషత్తుల్యాత్ హృదయం యస్య- తేన త్వయా నిమిత్తభూతేన అద్య అచిరాదేవ భ్రాతుః అనృణోఽహం స్యాం - ఏతచ్చ దిష్ట్యా భద్రమిత్యుక్తం॥ ౧౪॥ య ఇతి॥ స్వర్గకామో యో భవాన్ అవృశ్చత్ - స్వర్గకామో యజ్ఞే కశ్చిత్ పశోరివేతి వా॥ ౧౫॥ శ్రీతి॥ తం త్వాం అస్పృష్టవహ్నిం అదగ్ధదేహం సమదంతి - వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవత్ప్రత్యయః॥ ౧౬॥ అన్యేఇతి॥ అన్యేఽపి యేఽజ్ఞాః ఇహ త్వాం అనుసృత్య నృశంసమను-మహ్యం ముద్యతాస్త్రాస్సంతః - యది ప్రహరంతి తైర్భూతనాథాన్ భైరవాదీన్ - యజామి కథంభూతైః నిశాతం తీక్ష్ణీకృతం యస్మ త్రిశూలం - తేన నిర్భిన్నాని గళాని యేషాం తైః॥ ౧౭॥ అథో ఇతి॥ అథో అథవా హే హరే ఇంద్ర - యది భవానేవ మమ శిరోహర్తా హరిష్యసి తత్ర తథా సతి అనృణో విముక్తకర్మబంధస్సన్ - భూతేభ్యో బలిం - దేహేన విధాయ - మనస్వినాం పాదరజః - ప్రపత్స్యే ధీరాణాం పదం ప్రాప్స్యామి॥ ౧౮॥ జీవితాదపి మమ మృత్యురేవ ప్రియతర ఇత్యాశయేనాహ॥ సు

వ్యాయారిపుం వజ్రాయుధం భ్రాతృహణం విలోక్య । స్మరంశ్చ తత్కర్మ నృశంసమంహః శోకేన మోహేన
హసన్ జగాద ॥ ౧౩ ॥ వృత్ర ఉవాచ: దిష్ట్యా భవాన్మే సమవస్థితో రిపుర్యో బ్రహ్మహా గురుహా భ్రాతృహా చ । ది
ష్ట్యాఽనృణోఽద్యాహమసత్తమ త్వయా మచ్ఛూలనిర్భిన్నదృషద్ధృదాచిరాత్ ॥ ౧౪ ॥ యో నోఽగ్రజస్యాత్మవి
దో ద్విజాతేర్గురోరపాపస్య చ దీక్షితస్య । విస్రభ్య ఖడ్గేన శిరాంస్యవృశ్చత్పశోరివాకరుణస్స్వర్గకామః॥
౧౫ ॥ శ్రీహ్రీదయాకీర్తిభిరుజ్ఝితం త్వాం స్వకర్మణా పురుషాదైశ్చ గర్హ్యం । కృచ్ఛ్రేణ మచ్ఛూలవిభిన్నదే
హమస్పృష్టవహ్నిం సమదంతి గృధ్రాః ॥ ౧౬ ॥ అన్యే చ యే త్వాను నృశంసమజ్ఞా య ఉద్యతాస్త్రాః ప్రహ
రంతి మహ్యం । తైర్భూతనాథాన్ సగణాన్నిశాతత్రిశూలనిర్భిన్నగళైర్యజామి॥ ౧౭॥ అథో హరే మే కులి
శేన వీర హర్తా ప్రమథ్యైవ శిరో యదిత్వం । తత్రానృణో భూతబలిం విధాయ మనస్వినాం పాదరజః ప్రప
త్స్యే॥ ౧౮ ॥ సురేంద్ర కస్మాన్న హినోషి వజ్రం పురఃస్థితే వైరిణి మయ్యమోఘం। మా సంశయిష్ఠా న గదేవ వ
జ్రం స్యాన్నిష్ఫలం కృపణార్థేవ యాచ్ఞా ॥ ౧౯ ॥ నన్వేష వజ్రస్తవ శక్ర తేజసా హరేర్దధీచేస్తపసా చ తేజి
తః । తేనైవ శత్రుం జహి విష్ణుయంత్రితో యతో హరిర్విజయః శ్రీర్గుణాస్తతః ॥ ౨౦ ॥ అహం సమాధాయ
మనో యథాహ సంకర్షణస్తచ్చరణారవిందే । త్వద్వజ్రరంహోలులితగ్రామ్యపాశో గతిం మునేర్యామ్య
పవిద్ధలోకః ॥ ౨౧ ॥ పుంసాం కిలైకాంతధియాం స్వకానాం యాస్సంపదో దివి భూమౌ రసాయాం। న రాతి
యద్ద్వేష ఉద్వేగ ఆధిర్మదః కలిర్వ్యసనం సంప్రయాసః॥ ౨౨॥ త్రైవర్గికాయాస విఘాతమస్మత్పతి
ర్విధత్తే పురుషస్య శక్ర। తతోఽనుమేయో భగవత్ప్రసాదో యో దుర్లభోఽకించనగోచరోఽన్యైః॥ ౨౩॥ అహం
హరే తవ పాదైకమూలదాసానుదాసో భవితాస్మి భూయః। మనస్స్మరేతాసుపతేర్గుణాంస్తే గృణీత వాక్క

ర్మేంద్రేతి ॥ నహినోషి న హింసయసి - గదేవ నిష్ఫలం యాతీతి సంశయం మా కార్షీః - కృపణాదర్థః ప్రయోజనం యస్యాస్సా యాచ్ఞా-యథా నిష్ఫలా భవతి తథా న స్యాత్॥ ౧౯॥ అమోఘత్వే హేతుం వదన్ తం ప్రోత్సాహయతి॥ నన్వితి॥ తేజితః- తీక్ష్ణీకృతః శత్రుం మాం జహి - విష్ణునా యంత్రితః ప్రేరితః॥ ౨౦॥ హననేన మమాపి దాస్యాదిస్యాదిత్యపి మా సంశయిష్ఠా ఇత్యాహ॥ అహమితి॥ సంకర్షణో మత్పతిః-యథాహ-తథా- తదీయచరణారవిందే - మనః సమాధాయ మునేః యోగినో గతిమహం యాస్యామి - తవ వజ్రస్య రంహసా వేగేన లులితః ఛిన్నో గ్రామ్యపాశో విషయభోగలక్షణో యస్య - అపవిద్ధలోకః - త్యక్తదేహః॥ ౨౧॥ తర్హి భగవాన్ సంకర్షణః స్వభృత్యాయ మహ్యమేవ స్వర్గాదిసంపదో దాస్యతీత్యపి మా సంశయిష్ఠా ఇత్యాహ॥ పుంసామితి॥ స్వర్గే భూమౌ- రసాతలే చ- యాస్సంపదస్స్యుస్తాః కిల నిశ్చితం- న రాతి న దదాతి- తత్ర హేతుః- యత్ యాభ్యః ద్వేషాదయో భవంతి॥ ౨౨॥ తర్హి స్వభక్తస్య కిం విధత్తే తత్రాహ - త్రైవర్గిక ఇతి॥ త్రైవర్గికే ధర్మార్థకామవిషయే య ఆయాసః తస్య విఘాతం విధత్తే - తతః ఆయాసోపరమాదేవ అనుమేయః - స త్రైవర్గ్యాదినా- అతస్సమ్యక్ భగవత్ప్రసాదాభావాత్ - తవ సంపదో భవిష్యతీతి భావః ॥ ౨౩॥ ఏవమింద్రాయ స్వాభిప్రాయం నివేద్య భగవంతం ప్రార్థయతే ॥ అహమితి॥ తవ పాదావేవ ఏకం మూలమాశ్రయో యేషాం - తేషాం దాసానామనుదాసః భూయో భవితాస్మి - భవిష్యామి భ

వేయం- అసుపతేః ప్రాణనాథస్య- తవగుణాన్స్మమమనః- స్మరతు- వాక్ తానేవకీర్తయతు - కాయస్తవైవకర్మ కరోతు॥
౨౪॥ ననుకిందాస్యేనతుభ్యంమహాఫలానిదాస్యామితత్రాహ॥ నేతి॥ నాకపృష్ఠంధ్రువపదం-బ్రహ్మాలోకాదికంచ - హేస
మంజస- నిఖిలసౌభాగ్యనిధే త్వాంవిరహయ్య-పృథక్కృత్య- నకాంక్షేనేచ్ఛామి॥ ౨౫॥ తర్హి కిమిచ్ఛసి-తత్రాహ॥ అజాతేతి॥
అజాతపక్షాఃఖగాః ఘూకాదిభిఃపీడితాః - యథామాతరంయథాచదామ్నాబద్ధాః బాలవత్సాః స్తన్యంయథాచవ్యుషితం
దూరదేశగతం - ప్రియంకామేనవిషణ్ణాప్రియా - తథామేమనస్తాపత్రయపీడితంకర్మభిర్బద్ధంచ - కామాదిభిర్విషణ్ణంచ.
త్వాందిదృక్షతేద్రష్టుమిచ్ఛతీత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ మమేతి॥ ఉత్తమశ్లోకస్యతవ - జనేషుభక్తేష్వేవసఖ్యంభూయాత్ త్వన్మా
యా-దేహాదిష్వాసక్తచిత్తస్య-భూయోపితేష్వాసక్తిర్నభవాయాత్॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకాదశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా॥
శ్లో॥ ద్వాదశేతివిషణ్ణేనస్వాయముత్సాహితేనతు । మహేంద్రేణమహాయుద్ధేవృత్రస్యవధఈర్యతే॥ ఏవమితి॥ మహా
పురుషంశ్రీవిష్ణుం-అప్రప్రాప్యమోదకే॥౧॥ తతఇతి॥ యుగాంతాగ్నివత్ - కఠోరాజిహ్వాశిఖాయస్యతత్ - ఆవిధ్యభ్రామ
యిత్వా॥ ౨॥ ఖఇతి॥ తత్ ఖేఆపతత్ ఆగచ్ఛత్ - విచలత్ - పరిభ్రమత్ - గ్రహాశ్చఉల్కాశ్చగ్రహోల్కాంతద్వత్ - దు
ర్నిరీక్షమిత్యర్థః॥ శతంపర్వాణియస్యసః- తేనఉరగరాజోవాసుకిః- తస్యభోగోదేహస్తదాకారం॥ ౩॥ ఛిన్నైకబాహు॥౩॥

ర్మకరోతుకాయః॥ ౨౪॥ ననాకపృష్ఠంనచపారమేష్ఠ్యంనసార్వభౌమంనరసాధిపత్యమ్ । నయోగసిద్ధీరపు
నర్భవంవాసమంజసత్వావిరహయ్యకాంక్షే॥ ౨౫॥ అజాతపక్షాఇవమాతరంఖగాస్తన్యంయథావత్సత
రాఃక్షుధార్తాః । ప్రియంప్రియేవవ్యుషితంవిషణ్ణామనోరవిందాక్షదిదృక్షతేత్వామ్॥ ౨౬॥ మమోత్త
మశ్లోకజనేషుసఖ్యంసంసారచక్రే భ్రమతస్స్వకర్మభిః । త్వన్మాయయాత్మాత్మజదారగేహేష్వాసక్త
చిత్తస్యననాథభూయాత్॥ ౨౭॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- షష్ఠస్కంధే- ఏకాదశోఽధ్యాయః. *..........*
శ్రీశుకః ॥ ఏవంజిహాసుర్నృపదేహమాజౌమృత్యుంవరంవిజయాన్మన్యమానః । శూలంప్రగృహ్యాభ్యపత
త్సురేంద్రంయథామహాపురుషంకైటభోఽప్సు॥ ౧ ॥ తతోయుగాంతాగ్నికఠోరజిహ్వమావిధ్యశూలంతర
సాసురేంద్రః । క్షిప్త్వామహేంద్రాయవినద్యవీరోహతోసిపాపేతిరుషాజగాద ॥ ౨ ॥ ఖఆపతత్తద్విచల
ద్గ్రహోల్కావన్నిరీక్ష్య దుష్ప్రేక్ష్యమజాతవిక్లబః । వజ్రేణవజ్రీశతపర్వణాచ్ఛినద్భుజంచతస్యోరగ
రాజభోగమ్॥ ౩॥ ఛిన్నైకబాహుఃపరిఘేణవృత్రస్సంరబ్ధఆసాద్యగృహీతవజ్రమ్। హనౌతతాడేంద్రమ
థామరేభంవజ్రంచహస్తాన్న్యపతన్మఘోనః॥ ౪ ॥ వృత్రస్యకర్మాతిమహాద్భుతంతత్సురాసురాశ్చారణ
సిద్ధసంఘాః । అపూజయంస్తత్పురుహూతసంకటంనిరీక్ష్యహాహేతిచచుక్రుశుర్భృశమ్॥ ౫॥ ఇంద్రోనవ
జ్రంజగృహేవిలజ్జితశ్చ్యుతంస్వహస్తాదరిసన్నిధౌపునః । తమాహవృత్రోహరఆత్తవజ్రోజహిస్వశ
త్రుంనవిషాదకాలః॥ ౬ ॥ యుయుత్సతాంకుత్రచిదాతతాయినాంజయస్సదైకత్రనవైపరాత్మనామ్ । వి
నైకముత్పత్తిలయస్థితీశ్వరం సర్వజ్ఞమాద్యంపురుషంసనాతనం ॥ ౭ ॥ లోకాస్సపాలాయస్యేమేశ్వసంతి
వివశావశే ద్విజాఇవసిచాబద్ధాస్సకాలఇహకారణం ॥ ౮ ॥ ఓజస్సహోబలంప్రాణమమృతంమృత్యుమే
వచ తమజ్ఞాయజనోహేతుమాత్మానంమన్యతేజడం ॥ ౯ ॥ యథాదారుమయీనారీయథాయంత్రమయో
మృగః । ఏవంభూతాని మఘవన్నీశతంత్రాణివిద్ధిభో ॥ ౧౦ ॥ పురుషఃప్రకృతిర్వ్యక్తమాత్మాభూతేంద్రి
యాశయాః । శక్నువంత్యస్యసర్గాదౌనవినాయదనుగ్రహం॥ ౧౧ ॥ అవిద్వానేవమాత్మానంమన్యతేనీశమీ

హూ సాఖపాలత్రాణం అమ... నమైనావతంచ॥ ౪॥ ౬॥ఇంద్రఇతి॥ పునశ్చతమాహవృత్రః- హేహరేఇంద్ర॥౬॥యుయుత్స
తామితి॥సదాజయోనైవ- కింతుకుత్రచిజ్జయః॥- ఏకత్రకుత్రచిత్ నవై- యద్వా- కుత్రచిదపి- యుయుత్సతాం-సదాజయో
నైవ-కింత్వేకత్రైవకదాచిదేవేత్యర్థః ఆతతాయినాంశస్త్రముద్యమ్యైవధార్ష్ట్యముద్యతానాం॥ శ్లో॥ అగ్నిదోగరదశ్చైవశ
స్త్రపాణిర్ధనాపహః। క్షేత్రదారహరశ్చైవషడేతేహ్యాతతాయినఇతిస్మృతే॥ శ్లో॥ ఆతతాయీవధోద్యతఇత్యమరశ్చ॥
సరోదేహాఃఆత్మానామేషాం. పరాధీనాత్మనామితివా- ఆద్యంఅనాదిం-సనాతనంనిత్యం॥ ౭॥ పరాధీనతామేవాహ-సప్రస్స
లోకాఇతి॥ యస్యవశేస్థితాః-స్వయంవివశాస్సంతఃశ్వసంతిచేష్టంతే- ద్విజాఃపక్షిణః- సిచాజాలేన- కాలఃకలయతీతిసభ
గవాన్ - ఇహజయాదౌ-కారణం॥ ౮॥ ఓజఇతి॥ఓజఆచిరూపంతంహేతుం- అజ్ఞాయఅవిజ్ఞాయజడంసంతమాత్మానంహే
తుంమన్యతే॥ ౯॥ ౧౦॥ నమస్వారంభకప్రధానపురుషాదితంత్రాణీతియుక్తంతత్రాహ॥ పురుషఇతి॥ వ్యక్తంమహత్తత్త్వం

ఆత్మా అహంకారః॥౧౧॥ననుకర్మద్వారాజీవఏవసృష్ట్యాది హేతురితిమీమాంసకామన్యంతే-తత్రాహ॥ అవిద్వానితి॥ ఏవ
మవిద్వాన్ - అనీశమేవాత్మానమీశ్వరంస్వతంత్రంమన్యతే - ననుపిత్రాదయః స్రష్టారోదృశ్యంతే - వ్యాఘ్రాదయస్తుహ
న్తారస్తత్రాహ- భూతైరితి - స్వయంఈశ్వరః॥ ౧౨॥ ననుత్వయాపరాజితస్యమమజయాదిశంకైవనాస్తి- కిమితిమాంబ
లాత్ యుద్ధేప్రవర్తయసితత్రాహ॥ ఆయురితి॥ తత్కాలేజయాదికాలే-యథావిపర్యయాఃఅకీర్త్యాదయః॥ ౧౩॥ తస్మాది
తి॥యస్మాదేవంసర్వంఈశ్వరాధీనం- తస్మాత్సమస్స్యాత్- హర్షవిషాదహీనోభవేత్॥ ౧౪॥ సమదృష్ట్యావుపాయమాహ॥
సత్త్వమితి॥హర్షాదిభిర్నబధ్యతే॥౧౫॥హర్షవిషాదనివృత్త్యైతవాహమేవగురురిత్యాహ॥ పశ్యేతి॥ వృక్ణమాయుధంభుజ
శ్చయస్య॥౧౬॥అనియతత్వంద్యూతరూపకేణోపసంహరతి॥ ప్రాణేతి॥ ప్రాణఏవగ్లహఃపణోయస్మిన్ - ఇషవఏవఅక్షాః-

శ్వరం। భూతైస్సృజతిభూతానిగ్రసతేతానితైస్స్వయం॥ ౧౨॥ ఆయుశ్శ్రీఃకీర్తిరైశ్వర్యమాశిషఃపురుషస్య
యాః। భవంత్యేవహితత్కాలేయథానిచ్ఛోర్విపర్యయాః॥ ౧౩॥ తస్మాదకీర్తియశసోర్జయాపజయయో
రపి। సమస్స్యాత్సుఖదుఃఖాభ్యాంమృత్యుజీవితయోరపి॥ ౧౪॥ సత్త్వంరజస్తమఇతిప్రకృతేర్నాత్మనోగు
ణాః। తత్రసాక్షిణమాత్మానంయోవేదనసబధ్యతే॥౧౫॥ పశ్యమాంనిర్జితంశత్రువృక్ణాయుధభుజంమృధే।ఘ
టమానంయథాశక్తితవప్రాణజిహీర్షయా ॥ ౧౬ ॥ ప్రాణగ్లహోయంసమరఇష్వక్షోవాహనాసనః।
అత్రనజ్ఞాయతేముష్యజయోముష్యపరాజయః ॥ ౧౭ ॥ శ్రీశుకః॥ ఇంద్రోవృత్రవచశ్శ్రుత్వాగతాళీకమ
పూజయత్। గృహీతవజ్రఃప్రహసంస్తమాహవిగతస్మయః॥ ౧౮॥ ఇంద్రః॥ అహోదానవసిద్ధోసియస్యతే
మతిరీదృశీ। భక్తస్సర్వాత్మనాత్మానంసుహృదంహరిమీశ్వరం॥ ౧౯॥ భవానతార్షీన్మాయాంవైవైష్ణవీంజన
మోహినీం। యద్విహాయాసురంభావంమహాపురుషతాంగతః ॥ ౨౦ ॥ ఖల్విదంమహదాశ్చర్యం యద్రజః
ప్రకృతేస్తవ। వాసుదేవేభగవతిసర్వాత్మనిదృఢామతిః॥ ౨౧॥ యస్యభక్తిర్భగవతిహరౌనిశ్శ్రేయసేశ్వరే
విక్రీడతోమృతాంభోధౌకింక్షుద్రైఃఖాతకోదకైః ॥ ౨౨॥ శ్రీశుకః॥ ఇతిబ్రువాణావన్యోన్యంధర్మజిజ్ఞాస
యానృప। యుయుధాతేమహావీర్యావింద్రవృత్రౌయుధాంపతీ॥ ౨౩॥ అవిధ్యపరిఘంవృత్రఃకార్ష్ణాయస
మరిందమ। ఇంద్రాయప్రాహిణోద్ఘోరంవామహస్తేనమారిష ॥ ౨౪ ॥ సతువృత్రస్యపరిఘం కరంచకర
భోపమం।చిచ్ఛేదయుగపద్దేవోవజ్రేణశతపర్వణా॥ ౨౫॥ దోర్భ్యాముత్కృత్తమూలాభ్యాంబభౌరక్తస్ర
వోసురః।ఛిన్నపక్షోయథాగోత్రఃఖాద్భ్రష్టోవజ్రిణాహతః॥ ౨౬॥ కృత్వాధరాంహనుంభూమౌదైత్యో
దివ్యుత్తరాంహనుం। నభోగంభీరవక్త్రేణలేలిహోల్బణజిహ్వయా॥ ౨౭॥ దంష్ట్రాభిఃకాలకల్పాభిర్గ్ర
సన్నివజగత్త్రయం।అతిమాత్రమహాకాయఆక్షిపంస్తరసాగిరీన్॥ ౨౮॥ గిరిరాట్పాదచారీవపద్భ్యాంనిర్జర
యన్మహీం। జగ్రాసచసమాసాద్యవజ్రిణంసహవాహనం। మహాప్రాణోమహావీర్యోమహాసర్పఇవద్విపం॥
౨౯॥ వృత్రగ్రస్తంసమాలక్ష్యసప్రజాపతయస్సురాః। హాకష్టమితినిర్విణ్ణాశ్చుక్రుశుస్సమహర్షయః॥౩౦॥
నిగీర్ణోప్యసురేంద్రేణనమమారోదరంగతః। మహాపురుషసన్నద్ధోయోగమాయాబలేనచ॥ ౩౧॥ భిత్త్వావ
జ్రేణతత్కుక్షింనిష్క్రమ్యబలభిద్విభుః। ఉచ్చకర్తశిరశ్శత్రోర్గిరిశృంగమివౌజసా॥ ౩౨॥ వజ్రస్తుతత్కం

పాశకాఃయస్మిన్వాహనాన్యేవతతస్తతశ్చల్యమానానిఆసనానిఫలకాయస్మిన్॥ ౧౭॥ ఇంద్రఇతి॥ గతాళీకంనిష్కపటం
౧౮॥ అహోఇతి॥ భక్తఃసేవితవానసి॥ ౧౯॥౨౦॥ ౨౧॥యస్యేతి॥ తస్యతవఖాతకోదకైఃగర్తాదిజలోపమైఃస్వర్గాదిభిః
కిం॥ ౨౨॥ఇతీతి॥ యుధాంసంగ్రామాణాంపతీముఖ్యౌ॥ ౨౩॥అవిధ్యేతి॥ హేమారిషశ్రేష్ఠరాజన్॥ ౨౪॥౨౫॥ దోర్భ్యామితి॥
ఉత్కృత్తంమూలంయయోస్తాభ్యాం - రక్తంస్రవతీతితథా - గోత్రః- పర్వతః॥ ౨౬॥ కృత్వాధరామిత్యాదేఃజగ్రాసేతి
తృతీయేనాన్వయః॥ కృత్వేతి॥ నభోవద్గంభీరేణ-వక్త్రేణ- లేలిహఃసర్పః-తద్వత్- ఉల్బణయాజిహ్వయా॥ ౨౭॥ దంష్ట్రాభి
రితి॥ కాలకల్పాభిఃమృత్యుతుల్యాభిః- అతిమాత్రోచ్ఛ్రితోమహాన్కాయోయస్య- ఆక్షిపన్- చలయన్॥ ౨౮॥ గిరిరాడితి॥
నిర్జరయన్-చూర్ణయన్-మహాప్రాణోమహాబలః- మహావీర్యోమహాప్రభావః॥ ౨౯॥౩౦॥నిగీర్ణఇతి॥ మహాపురుషేణకవ
చరూపేణ- శ్రీనారాయణేన- సన్నద్ధోదంశితః- యోగబలేన-మాయాబలేనచ॥ ౩౧॥భిత్త్వేతి॥ బలభిత్ ఇంద్రః- ఉచ్చకర్త
చిచ్ఛేద॥ ౩౨॥ వజ్రఇతి॥ తస్యకంధరం-ఆశువేగః- అతివేగవాన్- జ్యోతిషాం- సూర్యాదీనాం-అయనే- దక్షిణోత్తరగతిరూ
పేసంవత్సరే- యోహర్గణః- షష్ట్యుత్తరశతత్రయదినాత్మకః - తావతాహర్గణేనవా - వార్త్రహత్యేవృత్రహత్యా

యోగ్యకాలేన్యపాతయత్ - యద్వా- స్వార్థేతద్ధితః- వృత్రహత్యాయాంవృత్రహననార్థంపరివర్తమానఇత్యర్థః॥ ౩౩॥ తదేతి॥ వార్త్రఘ్నలింగైర్మంత్రైః వృత్రహంతువీర్యప్రకాశకైః ॥ శ్రు ॥ వార్త్రహత్యాయశవసే- పృతనాసాహ్యాయచేత్యాద్యైస్తమింద్రమభిష్టువానాః- అభితస్స్తువంతః॥౩౪॥వృత్రస్యేతి॥ఆలోకంలోకాతీతంభగవంతం॥౩౫॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - ద్వాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ త్రయోదశేతువృత్రస్యబ్రహ్మహత్యామహాభయాత్ । చిరంనష్టాపితశ్శక్రోవిష్ణునేతినిరూప్యతే॥ ౧॥ దేవేతి॥ స్వయం- అనివృత్తంశక్రమపృష్ట్వా - స్వయమేవప్రతిజగ్ముః॥ ౨॥ ఇంద్రస్యేతి॥ హరేరింద్రస్య॥ ౩॥ దుఃఖహేతుంవక్తుంప్రస్తావకథామాహ॥ వృత్రేతి॥ అర్థయన్ప్రార్థయంతః బృహద్వధాత్ బ్రాహ్మణవధాత్- భీతస్సన్॥ ౪॥ స్త్రీతి॥ ఏనః పాపం- విభక్తంవిభజ్యగృహీతం- మార్జ్మిశోధయామి॥ ౫॥౯॥ఏవమితి॥ వృషాకపిమింద్రం॥ ౧౦॥ తమేతి॥ తయాదేవాదిభిఃకాంక్షితయా- స్మసోత్యవధారణే- ఇంద్రఏవతాపమసహతనాన్యః- అముమింద్రం- నిర్వృతిరానందః - నావిశత్ ననుధైర్యా

ధరమాశువేగఃకృంతన్ సమంతాత్పరివర్తమానః । న్యపాతయత్తావదహర్గణేనయోజ్యోతిషామయనేవా
ర్త్రహత్యే॥ ౩౩॥ తదాచఖేదుందుభయోవినేదుర్గంధర్వసిద్ధాస్సమహర్షిసంఘాః। వార్త్రఘ్నలింగైస్త
మభిష్టువానామంత్రైర్ముదాకుసుమైరభ్యవర్షన్॥౩౪॥ వృత్రస్యదేహాన్నిష్క్రాంతమాత్మజ్యోతిరరిందమ।
పశ్యతాంసర్వలోకానామలోకంసమపద్యత॥౩౫॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- షష్ఠస్కంధే- ద్వాదశోధ్యాయః.
శ్రీశుకః ॥ వృత్రేహతేత్రయోలోకా వినాశక్రేణభూరిద । సపాలాహ్యభవన్సద్యోవిజ్వరానిర్వృతేం
ద్రియాః ॥ ౧ ॥ దేవర్షిపితృభూతానిదైత్యాదేవానుగాస్స్వయం । ప్రతిజగ్ముస్స్వధిష్ణ్యానిబ్రహ్మేశేం
ద్రాదయస్స్వయం ॥ ౨॥ రాజా॥ ఇంద్రస్యానిర్వృతేర్హేతుంశ్రోతుమిచ్ఛామ్యహంమునే । యేనాసన్
సుఖినోదేవాహరేర్దుఃఖంకుతోభవత్ ॥ ౩ ॥ శ్రీశుకః॥ వృత్రవిక్రమసంవిగ్నాస్సర్వేదేవాస్సహర్షిభిః।
తద్వధాయార్థయన్నింద్రంనైచ్ఛద్భీతోబృహద్వధాత్॥ ౪॥ ఇంద్రః॥ స్త్రీభూజలద్రుమైరేనోవిశ్వరూప
వధోద్భవం। విభక్తమనుగృహ్ణాన్భిర్వృత్రహత్యాంక్వమార్జ్మ్యహం॥ ౫॥ శ్రీశుకః॥ ఋషయస్తదుపాక
ర్ణ్యమహేంద్రమిదమబ్రువన్ । యాజయిష్యామభద్రంతేహయమేధేనమాస్మభైః ॥ ౬ ॥ హయమేధేన
పురుషంపరమాత్మానమీశ్వరం । ఇష్ట్వానారాయణందేవంమోక్ష్యసేపిజగద్వధాత్॥ ౭॥ బ్రహ్మహాపితృ
హాగోఘ్నోమాతృహాచార్యహాఘవాన్ । శ్వాదఃపుల్కసకోవాపిశుద్ధ్యేరన్యస్యకీర్తనాత్॥ ౮॥ తమ
శ్వమేధేనమహామఖేన శ్రద్ధాన్వితోస్మాభిరనుష్ఠితేన । హత్వాపిసబ్రహ్మ చరాచరంత్వం నలిప్యసేకింఖల
నిగ్రహేణ॥౯॥ఏవంసంచోదితోవిప్రైర్మరుత్వానహనద్రిపుం। బ్రహ్మహత్యాహతేతస్మిన్నాససాదవృషా
కపిం ॥ ౧౦ ॥ తయేంద్రస్స్మహసంతప్తంనిర్వృతిర్నాముమావిశత్ । హ్రీమంతంవాచ్యతాంప్రాప్తంసు
ఖయంత్యపినోగుణాః॥ ౧౧॥ తాందదర్శానుధావంతీంచండాలీమివరూపిణీమ్। జరయావేపమానాంగీంయ
క్ష్మగ్రస్తామసృక్పటాం॥ ౧౨॥ వికీర్యపలితాన్ కేశాన్ తిష్ఠతిష్ఠేతిభాషిణీం । మీనగంధ్యసుగంధేనకుర్వంతీం
మార్గదూషణం॥ ౧౩॥ తతోగత్వాదిశస్సర్వాస్సహస్రాక్షోవిశాంపతే। ప్రాగుదీచీందిశంతూర్ణంప్రవి
ష్టోప్రాప్యమానసం॥౧౪॥ సఆవసత్పుష్కరనాళతంతూనలబ్ధభోగోయదిహాగ్నిదూతః। వర్షాణిసాహస్ర
మలక్షితోంతస్సచింతయన్ బ్రహ్మవధాద్విమోక్షం॥ ౧౫॥ తావత్త్రినాకంనహుషశ్శశాస విద్యాతపో

దిగుణయుక్తస్సకుతోననివృత్తిస్తత్రాహ - హ్రీమంతంవాచ్యతాంనింద్యతాం ॥ ౧౧ ॥ తామితి॥ యక్ష్మగ్రస్తాంక్షయరోగవ్యాప్తాం॥౧౨॥ వికీర్యేతి॥ మీనస్యేవగంధోయస్యాసామీనగంధిఃసచాసావసుశ్చశ్వాసవాయుస్తస్యగంధేన॥ ౧౩॥ తతఇతి॥ప్రాగుదీచీందిశంగతస్సన్-తూర్ణంమానసంసరః- ప్రవిష్టః॥౧౪॥ సఇతి॥ సఇంద్ర - సహస్రంవర్షాణిపుష్కరనాళస్యతంతూనావసత్- తంతుష్వవసత్ - కథంభూతఃఅలబ్ధోభోగోయేనసః- కుతః-యత్- యస్మాత్- ఇహజలేఅవసత్ అగ్నిమాతశ్చస్వయం- అగ్నేఃస్వదూతస్య- హవిర్భాగానేతుం- జలేప్రవేశాసంభవాత్ అలబ్ధభోగఇత్యర్థః పాఠాంతరేనలబ్ధాయజ్ఞభాగోయేనసః॥౧౫॥ తావదితి॥ త్రినాకం-న- అకందుఃఖంయస్మిన్ ఇతినాకః - పుణ్యలోకః త్రుతీయంనాకంస్వర్గంననుమనుష్యస్యకుతఃస్వర్గరాజ్యంతత్రాహ - విద్యాదిభిరనుభావఃస్వర్గపాలనసామర్థ్యంయస్యసః తర్హితస్మిన్సతికథమింద్రస్యపునఃస్వర్గప్రాప్తిస్తత్రాహ - సనహుషః - సంపదైశ్వర్యాభ్యాంయోమదస్తేనాంధాబుద్ధిర్యస్యసః ఇంద్రప

త్వాన్యశచ్యా- తిరశ్చాంగతిం- సర్పయోనింనీతః- అపాఙ్గేనప్రాపితః- ఏవంహ్యాఖ్యాయతే - నహుషఃకిలకదాచిదింద్రా
ణీమేవమభ్యవాదీత్ - ఇంద్రస్త్వామవదహం - అతస్త్వంమాంభజేతి - తయాచావేదితవృత్తాంతో బృహస్పతిస్తాంప్రత్యేవ
మాదిష్టవాన్ - బ్రాహ్మణవాహ్యశిబికామారుహ్యాగతంత్వాంభజిష్యామి - అన్యథానత్వామహం వరయఇతిబ్రూహి-
తతోఽసౌబ్రాహ్మణశాపాత్పతిష్యతీతి - తయాతథోక్తోనహుషోఽగస్త్యాదీన్ శిబికాంవాహయామాస - తథాచశీఘ్రంస
ర్పసర్పేత్యగస్త్యంపదాపస్పర్శ- తేనచకుపితేనసర్పోభవేతిశప్తోమహాసర్పఅజగరోఽభూదితి॥ ౧౬॥ తతఇతి॥ తతఃఇంద్రః
స్వర్గంగతఃప్రాప్తః - కథంభూతః - బ్రహ్మగిరా - ఇంద్రాగచ్ఛేత్యాదిబ్రాహ్మణవాక్యేనోపహూతస్సన్ - ఋతం
భరః సత్యపాలకోహరిఃతస్యధ్యానేన - నివారితమఘంయేన - ప్రాగపితు - పాపంబ్రహ్మవధః- తమింద్రంనాభ్యభూత్త
స్యాభిభవంనాకరోత్- కుతః- దిగ్దేవతయాప్రాగుదీచ్యాందిశిస్థితయాశ్రీరుద్రేణ - అపితంరక్షితం॥ ౧౭॥ తమితి॥ పురుష
స్యహరేరారాధనంయస్మిన్ తేన॥ ౧౮॥ అథేతి॥ సర్వదేవమయఆత్మామూర్తిర్యస్యతస్మిన్ - వేదమయాత్మనీతివాపాఠః

యోగబలానుభావః । ససంపదైశ్వర్యమదాంధబుద్ధిర్నీతస్తిరశ్చాంగతిమింద్రపత్న్యా ॥ ౧౬ ॥ తతోఽగ
తోబ్రహ్మగిరోపహూతఋతంభరధ్యాననివారితాఘః । పాపస్తుదిగ్దేవతయాహతౌజాస్తన్నాభ్యభూద
వితంవిష్ణుశక్త్యా ॥ ౧౭ ॥ తంబ్రహ్మఋషయోఽభ్యేత్యహయమేధేనభారత । యథావద్దీక్షయాంచక్రుః
పురుషారాధనేనహ ॥ ౧౮ ॥ అథేజ్యమానేపురుషే సర్వదేవమయాత్మని। అశ్వమేధేమహేంద్రేణవితతే
బ్రహ్మవాదిభిః ॥ ౧౯ ॥ సవైత్వాష్ట్రవధోభూయానపిపాపఃపరంతప। నీతస్తేనైవశూన్యాయనీహారఇవ
భానునా॥ ౨౦॥ సవాజిమేధేనయథోదితేనవితాయమానేనమరీచిమిశ్రైః। ఇష్ట్వాధియజ్ఞంపురుషంపురా
ణమింద్రోమహానాసవిధూతపాపః ॥ ౨౧ ॥ ఇదంమహాఖ్యానమశేషపాప్మనాంప్రక్షాళనంతీర్థపదాను
కీర్తనమ్ । భక్త్యుచ్ఛ్రయంభక్తజనానువర్ణనంమహేంద్రమోక్షంవిజయంమరుత్వతః॥ ౨౨॥ పఠేయు
రాఖ్యానమిదం సదాబుధాశ్శృణ్వంత్యథోపర్వణిపర్వణీంద్రియమ్ । ధన్యంయశస్యంనిఖిలాఘమోచనంరి
పుంజయంస్వస్త్యయనంతథాయుషమ్॥ ౨౩॥........................❊

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - షష్ఠస్కంధే - త్రయోదశోఽధ్యాయః.

రాజా॥ రజస్తమస్స్వభావస్యబ్రహ్మన్వృత్రస్యపాప్మనః । నారాయణేభగవతికథమాసీద్దృఢామతిః॥౧॥
దేవానాంశుద్ధసత్త్వానామృషీణామమలాత్మనాం । భక్తిర్ముకుందచరణేనప్రాయేణోపజాయతే॥౨॥ ర
జోభిస్సమసంఖ్యాతాఃపార్థివైరిహజంతవః। తేషాంయేకేచనేహంతేశ్రేయోవైమనుజాదయః॥ ౩॥ ప్రా
యోముముక్షవస్తేషాంకేచనైవద్విజోత్తమ । ముముక్షూణాంసహస్రేషుకశ్చిన్ముచ్యేతసిధ్యతి॥ ౪॥ ముక్తా
నామపిసిద్ధానాంనారాయణపరాయణః । సుదుర్లభఃప్రశాంతాత్మాకోటిష్వపిమహామునే॥ ౫॥ వృత్రస్తు
సకథంపాపస్సర్వలోకోపతాపనః । ఇత్థందృఢమతిఃకృష్ణఆసీత్సంగ్రామఉల్బణే ॥ ౬ ॥ అత్రనస్సంశయో
భూయాన్ శ్రోతుంకౌతూహలంప్రభో । యఃపౌరుషేణసమరేసహస్రాక్షమతోషయత్ ॥ ౭ ॥ శ్రీసూ
తః॥ పరీక్షితోఽథసంప్రశ్నంభగవాన్ బాదరాయణిః । నిశమ్యశ్రద్దధానస్యప్రతినంద్యవచోఽబ్రవీత్॥ ౮॥ శ్రీ

బ్రహ్మవాదిభిర్వితతేఽనుష్ఠితే - అశ్వమేధే - మహేంద్రేణేజ్యమానేసతిపురుషే॥ ౧౯॥ సఇతి॥ తేనైవపురుషేణైవ - శూ
న్యాయనీతఃనాశితఇత్యర్థః॥ ౨౦॥ సఇతి॥ అధికృతాయజ్ఞాయేనతం॥ ౨౧॥పాపాదిపిధాతుమాఖ్యానంస్తౌతి॥ఇదమితి॥ ప్ర
క్షాళ్యతేనేనేతిప్రక్షాళనం - తీర్థపదస్యానుకీర్తనంయస్మిన్ - భక్తేరుచ్ఛ్రయోయస్మిన్- భక్తజనానామనువర్ణనంయ
స్మిన్ - మహేంద్రస్యమోక్షోయస్మిన్ - మరుత్వతఃఇంద్రస్యవిశేషేణజయోయస్మిన్॥ ౨౨॥ పఠేయురితి॥ ఇంద్రియంత
త్పాటవకరంఇంద్రసంబంధీతివా - ఆయుషంఆయుష్యం॥ ౨౩॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - త్రయోదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.
శ్లో॥ వృత్రస్యజ్ఞానభక్త్యాదిశ్రుత్వాపృష్టఃపరీక్షితా । శ్రోతుమాహచతుర్భిస్తత్పూర్వజన్మచరితాన్యతః ॥ చతుర్దశేతు
సహసాకృచ్ఛ్రలబ్ధసుతేమృతే । చిత్రకేతోరతిస్నేహాదతిశోకోనిరూప్యతే॥ రజఇతి॥ రజశ్చతమశ్చస్వభావోయస్య॥ ౧॥ భ
క్తేర్దుర్లభత్వంప్రపంచయతిత్రిభిః- దేవానామిత్యాది॥౨॥ రజోభిరితి॥ పార్థివైరజోభిఃపరమాణుభిఃసమాస్సంఖ్యాతాః-
అనంతాఇత్యర్థః-జంతవోజీవాః - తేషాంమధ్యే-యేకేచనకతిపయాః - శ్రేయోధర్మమీహంతేకుర్వంతి॥ ౩॥ ప్రాయఇ
తి॥ ముచ్యేతగృహాదిసంగాద్వియుజ్యతే- సిధ్యతితత్త్వంజానాతి॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ అత్రేతి॥ నచేంద్రభియాశరణంగతఇత్యాహ

యఇతి॥ ౭॥ ౮॥ శృణుష్వేతి॥ యథాయథావచ్ఛృణు॥ ౯॥ ౧౦॥ తస్యేతి॥ భార్యాసహస్రాణాందశసహస్రాణికోటిరిత్య
ర్థః-సాంతానికఃస్వయంసంతానాహోఽపి-పుత్రోత్పాదనసమర్థోఽపి-తాసుసంతతింనలేభే- సర్వాస్తావంధ్యాస్తస్యయో
గేనమిళితాఇతిభావః॥౧౧॥ రూపేతి॥ తదేవాహవంధ్యాపతేరితి॥ ౧౨॥౧౩॥ తమితి॥ ఉపాసీదత్-తస్యసమీపే-ఉపవిశ్య-
సమాహితఃసంయతః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ అపీతి॥ అపికచ్చిత్ అనామయమారోగ్యం-స్వస్తిశుభం॥ ౧౭॥ ప్రకృత్యధీనమేవహిరా
జ్యమితిసదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ యథామహదాదిభిఃసప్తభిఃప్రకృతిభిఃపుమాన్జీవోనిత్యంగుప్తోభవతి - నతుతద్వ్యతి
రేకేణకుణపీతిష్ఠతి - తథారాజాపి- సప్తభిః॥ శ్లో॥ స్వామ్యమాత్యౌజనపదదుర్గద్రవిణసంచయాః। దండోమిత్రంచత
స్యైతాస్సప్తప్రకృతయోమతాఇత్యుక్తలక్షణాభిః - నిత్యంగుప్తస్సన్ - ఆత్మానంప్రకృతిష్వధ్యాసాత్సన్నిధాయ - తద
నువర్తనంకృత్వా - శ్రేయోరాజ్యసుఖం - ప్రాప్నుయాదిత్యర్థః - స్వామీగురుః - స్వయంవాఅమాత్యాః మంత్రసహా
యాఃమంత్రికర్మసహాయోవా॥ ౧౮॥ ప్రకృతీనాంచసుఖంరాజ్యాధీనమేవేత్యాహ॥ రాజ్ఞేతి॥ హేనరదేవ - తథాప్రకృత

శుకః॥ శృణుష్వావహితోరాజన్నితిహాసమిమంయథా। శ్రుతంద్వైపాయనముఖాన్నారదాద్దేవలాదపి॥
౯॥ ఆసీద్రాజాసార్వభౌమశ్శూరసేనేషువైనృప। చిత్రకేతురితిఖ్యాతోయస్యాసీత్కామధుఙ్మహీ॥౧౦॥
తస్యభార్యాసహస్రాణాంసహస్రాణిదశాభవన్। సాంతానికశ్చాపినృపోనలేభేతాసుసంతతిమ్ ॥ ౧౧॥
రూపౌదార్యవయోజన్మవిద్యైశ్వర్యశ్రియాదిభిః। సంపన్నస్యగుణైస్సర్వైశ్చింతావంధ్యాపతేరభూ
త్॥ ౧౨॥ నతస్యసంపదస్సర్వామహిష్యోవామలోచనాః। సార్వభౌమస్యభూశ్చేయమభవన్ప్రీతిహే
తవః॥ ౧౩॥ తస్యైకదాతుభవనమంగిరాభగవానృషిః। లోకాననుచరన్నేతానుపాగచ్ఛద్యదృచ్ఛయా॥
౧౪॥ తంపూజయిత్వావిధివత్ప్రత్యుత్థానార్హణాదిభిః।కృతాతిథ్యముపాసీదత్సుఖాసీనంసమాహితః॥౧౫॥
మహర్షిస్తముపాసీనంప్రశ్రయావనతంక్షితౌ। ప్రతిపూజ్యమహారాజసమాభాష్యేదమబ్రవీత్ ॥ ౧౬॥
అంగిరాః॥అపితేనామయంస్వస్తిప్రకృతీనాంతథాత్మనః॥౧౭ ॥ యథాప్రకృతిభిర్గుప్తఃపుమాన్రాజాచ
సప్తభిః। ఆత్మానంప్రకృతిష్వద్ధానిధాయశ్రేయఆప్నుయాత్॥ ౧౮॥ రాజ్ఞాతథాప్రకృతయోనరదేవా
హితర్ధయః॥౧౯॥ అపిదారాఃప్రజామాత్యమిత్రశ్రేణ్యోథమంత్రిణః। పౌరజానపదాభూపాఆత్మజా
వశవర్తినః॥ ౨౦॥ యస్యాత్మానువశశ్చేత్స్యాత్సర్వేతద్వశగాఇమే। లోకాస్సపాలాయచ్ఛంతిసర్వేబలి
మతంద్రితాః॥ ౨౧॥ ఆత్మనఃప్రీయతేనాత్మాపరతస్స్వతఏవవా। లక్షయేలబ్ధకామంత్వాంచింతయాశబ
లంముఖం॥ ౨౨ ॥ ఏవంవికల్పితోరాజన్విదుషామునినాపిసః। ప్రశ్రయావనతోభ్యాహప్రజాకామస్త
దామునిం॥ ౨౩॥ చిత్రకేతుః॥ భగవన్కిన్నవిదితంతపోజ్ఞానసమాధిభిః। యోగినాంధ్వస్తపాపానాంబహి
రంతశ్శరీరిషు ॥ ౨౪ ॥ తథాపిపృచ్ఛతోబ్రూయాంబ్రహ్మన్నాత్మవిచింతితం। భవతోవిదుషశ్చాపిచోదిత
స్త్వదనుజ్ఞయా ॥ ౨౫॥ లోకపాలైరపిప్రార్థ్యాస్సామ్రాజ్యైశ్వర్యసంపదః।ననందయంత్యప్రజంమాం
క్షుత్తృట్కామమివాపరే ॥ ౨౬॥ తన్నఃపాహిమహాభాగపూర్వైస్సహగతంతమః। యథాతరేమదు
స్తారంప్రజయాతద్విధేహినః॥౨౭॥శ్రీశుకః॥ ఇత్యర్థితస్సభగవాన్కృపాళుర్బ్రహ్మణస్సుతః। శ్రపయిత్వా
చరుంత్వాష్ట్రంత్వష్టారమజయద్విభుః॥ ౨౮॥ జ్యేష్ఠాశ్రేష్ఠాచయారాజ్ఞోమహిషీణాంచభారత।నామ్నా

యోపి - రాజ్ఞాఅహితర్ధయఃనిహితనిక్షేపాః- ధనైస్సమృద్ధాభవంతి- పాతాంతరేఆసమంతాత్ హితాధయోనిరస్తమ
నోదుఃఖాభవంతీత్యర్థః॥౧౯॥అపీతి॥ప్రజాశ్చ - అమాత్యాశ్చ- శ్రేణ్యఃసమయవిశేషేణసంఘశోవర్తమానావణిక్ప్రభృ
తయఃపౌరాఃపురవాసినఃజానపదాః- భూపాః-తత్తద్దేశాధికారిణఃఅపీతిప్రశ్నే॥ ౨౦॥ తవమనస్స్వవశంవానవేత్యర్థా
త్పృచ్ఛతిఃయస్యేతి॥యస్యాత్మామనః-అనువశఃఅనువర్తీ - అధీనఃస్యాత్ - తథాచేత్ - తస్యవశగాఇమేసర్వేభవంతికిం
చలోకాశ్చతస్మైబలింయచ్ఛంతి॥ ౨౧॥ ఆత్మనేతి॥ఆత్మాభవాన్ - ఆత్మనామనసానప్రీయతేనతుష్యతి- తత్కింపరతోవా-
స్వతోవా- కించ- అలబ్ధకామంత్వాంలక్షయే- చింతయాశబలంవిచ్ఛాయం-ముఖంలక్షయే॥౨౨॥ఏవమితి॥ విదుషాసర్వజ్ఞే
నాపి॥ ౨౩॥ అలబ్ధకామత్వంకథయన్పుత్రంయాచతేభగవన్నిత్యాదిచతుర్భిః॥ ౨౪॥ ౨౫॥ లోకేతి॥అప్రజమపుత్రం- క్షు
త్తృడ్భ్యామన్నపానకామం - అపరేస్రక్చందనాదయోయథానసుఖయంతి॥ ॥ ౨౬ ॥ తదితి॥పూర్వైఃపిత్రాదిభిఃసహా
గతంప్రాప్తంతమఃనరకంప్రజయాయథాతరేమ- తథావిధేహి ॥ ౨౭ ॥ ౨౮॥జ్యేష్ఠేతి॥ యజ్ఞోచ్ఛిష్టంయజ్ఞశేషం॥ ౨౯॥

అథేతి॥ జన్మనాహర్షం- మరణేనచశోకం- ప్రదదాతీతితథా-ఇతిఏవముక్త్వాయయా॥౩౦॥౩౧॥ తస్యాఇతి॥శూరసేనానా
మీశస్యతేజసావీర్యేణ- యోగర్భఃసవవృధే॥ ౩౨॥౩౩॥ హృష్టఇతి॥ జాతకంజాతకర్మ॥ ౩౪॥తేభ్యఇతి॥ అర్బుదందశకోట
యః - వేదేతు- కోటిరేవార్బుదం॥ శ్రు॥ నియుతంచప్రయుతంచార్బుదంచేతి- అర్బుదశబ్దస్యప్రయుతానంతరనిర్దేశాత్॥
౩౫॥ వవర్షేతి॥ ధన్యంధనకరం-ఆయుష్యం- ఆయుష్కరం॥ ౩౬॥౩౭॥ మాతురితి॥ మోహస్యసముద్భవోయస్మిన్ప్రజా
కామరూపోజ్వరస్తాపః॥ ౩౮॥ చిత్రేతి॥ దారఇత్యేకవచనమార్షం॥ ౩౯॥ తాఇతి॥ అనపత్యేనఅపుత్రత్వనిమిత్తేన॥ ౪౦॥
ధిగితి॥ అగృహాసంమతాంగృహేసంమతాంబహుమతాంనభవతీతితథా- యద్వాగృహిణ్యేవగృహం - నభార్యేతిసంమతా

కృతద్యుతిస్తస్సైయయజ్ఞోచ్ఛిష్టమదాద్విభుః॥ ౨౯॥ అథాహనృపతింరాజన్భవితైకస్తవాత్మజః। హర్షశోక
ప్రదస్తుభ్యమితిబ్రహ్మసుతోయయౌ॥ ౩౦॥ సాపితత్ప్రాశనాదేవచిత్రకేతోరధారయత్ । గర్భంకృతద్యు
తిర్దేవీకృత్తికాగ్నేరివాత్మజం॥ ౩౧॥ తస్యాఅనుదినంగర్భశ్శుక్లపక్షఇవోడురాట్। వవృధేశూరసేనేశతే
జసాశనకైర్నృప॥ ౩౨॥ అథకాలఉపావృత్తేకుమారస్సమజాయత । శృణ్వతాంశూరసేనానాంజనయన్
పరమాంముదం॥ ౩౩॥ హృష్టోరాజాకుమారస్యస్నాతశ్శుచిరలంకృతః।వాచయిత్వాశిషోవిప్రైఃకారయా
మాసజాతకం॥౩౪॥ తేభ్యోహిరణ్యంరజతంవాసాంస్యాభరణానిచ। గ్రామాన్గజాన్హయాన్ప్రాదాద్ధే
నూనామర్బుదానిషట్॥ ౩౫॥ వవర్షకామానన్యేషాంపర్జన్యఇవదేహినామ్।ధన్యంయశస్యమాయుష్యం
కుమారస్యమహామనాః॥ ౩౬॥ కృచ్ఛ్రలబ్ధేథరాజర్షేస్తనయేనుదినంపితుః।యథానిస్స్వస్యకృచ్ఛ్రాప్తేధ
నేస్నేహోన్వవర్ధత॥ ౩౭॥ మాతుస్త్వతితరాంపుత్రేస్నేహోమోహసముద్భవః । కృతద్యుతేస్సప
త్నీనాంప్రజాకామజ్వరోభవత్॥ ౩౮॥ చిత్రకేతోరపిప్రీతిర్యథాదారేప్రజావతి। నతథాన్యేషుసంజజ్ఞేబా
లంలాలయతోన్వహం॥ ౩౯॥ తాఃపర్యతప్యన్నాత్మానంగర్హయంత్యోభ్యసూయయా। అనపత్యేనదుఃఖే
నరాజ్ఞోనాదరణేనచ॥ ౪౦॥ ధిగప్రజాంస్త్రియంపాపాంపత్యుశ్చాగృహసంమతాం।సుప్రజాభిస్సపత్నీభిర్దా
సీమివతిరస్కృతాం॥ ౪౧ ॥ దాసీనాంకోనుసంతాపస్స్వామినఃపరిచర్యయా। అభీక్ష్ణంలబ్ధమానాయాదా
స్యాదాసీవదుర్భగా॥ ౪౨॥ ఏవంసందహ్యమానానాంసపత్న్యాఃపుత్రసంపదా। రాజ్ఞోసమ్మతవృత్తీనాం
విద్వేషోబలవానభూత్॥ ౪౩॥ విద్వేషనష్టమతయస్త్రియోదారుణచేతసః। గరందదుఃకుమారాయదుర్మ
ర్షానృపతింప్రతి॥౪౪॥ కృతద్యుతిరజానంతీసపత్నీనామఘంమహత్।సుప్తఏవేతిసంచింత్యనిరీక్ష్యవ్యచరద్గృ
హే॥ ౪౫॥ శయానంసుచిరంబాలముపధార్యమనీషిణీ। పుత్రమానయమేభద్రఇతిధాత్రీమచోదయత్॥౪౬॥
సాశయానముపవ్రజ్యదృష్ట్వాచోత్తారలోచనం। ప్రాణేంద్రియాత్మభిస్త్యక్తంహతాస్మీత్యపతద్భువి॥ ౪౭॥
తస్యాస్తదాకర్ణ్యభృశాతురంస్వనంఘ్నంత్యాకరాభ్యామురఉచ్చకైరపి । ప్రవిశ్యరాజ్ఞీత్వరయాత్మజాం
తికందదర్శబాలంసహసామృతంసుతం ॥ ౪౮ ॥ పపాతభూమౌపరివృద్ధయాశుచా ముమోహవిభ్రష్టశి
రోరుహాంబరా॥ ౪౯॥ తతోనృపాంతఃపురవర్తినోజనానరాశ్చనార్యశ్చనిశమ్యరోదనం। ఆగత్యతుల్యవ్య
సనాస్సుదుఃఖితాస్తాశ్చవ్యలీకంరురుదుఃకృతాగసః ॥ ౫౦ ॥ శ్రుత్వామృతంపుత్రమలక్షితాంతకంవినష్టదృ
ష్టిఃప్రపతన్స్ఖలన్పథి । స్నేహానుబంధైధితయాశుచానృపోవిమూర్ఛితోనుప్రకృతిర్ద్విజైర్వృతః ॥ ౫౧॥ ప
పాతబాలస్యసపాదమూలేమృతస్యవిభ్రష్టశిరోరుహాంబరః । దీర్ఘంశ్వసన్బాష్పకలోపరోధతోనిరుద్ధ
కంఠోనశశాకభాషితుం॥ ౫౨॥ పతింనిరీక్ష్యోరుశుచార్పితంతదామృతంచబాలంసుతమేకసంతతిం । జనస్య
రాజ్ఞీప్రకృతేశ్చహృద్రుజంసతీదధానావిలలాపనైకధా ॥ ౫౩॥ కృతద్యుతిః॥ స్తనద్వయంకుంకుమపంక

మిత్యర్థః॥౪౧॥దాసీనామితి॥ దాస్యాఃదాసీయథాదుర్భగాతథా- వయందుర్భగాఇత్యర్థః॥ ౪౨॥ఏవమితి॥ నసంమతావృ
త్తిఃజీవనంయాసాంతాసాం॥ ౪౩॥విద్వేషేతి॥ విద్వేషేణనష్టామతిర్యాసాంతాః- గరంవిషం-దుర్మర్షాఃఅసహమానాః
౪౪॥ ౪౫॥శయానమితి॥ ధాత్రీంస్తనదాయినీం॥ ౪౬॥ సేతి॥ ఉద్గతేతారేకనీనికేయయోస్తేలోచనే- యస్యతం॥ ౪౭॥ ౪౮॥
పపాతేతి॥ విభ్రష్టాఃశిరోరుహాః - అంబరంచయస్యాస్సా॥ ౪౯॥ తతఇతి॥ తాశ్చసపత్న్యోపి॥ ౫౦॥ శ్రుత్వేతి॥ అలక్షి
తఃఅంతకఃమృత్యుహేతుర్యస్యతం - అనుగతాఃప్రకృతయః - అమాత్యాదయోయస్యసోనుప్రకృతిః ॥ ౫౧॥ పపాతేతి॥
బాష్పకలాభిః అశ్రుబిందుభిః- ఉపరోధతఃసంవృతత్వేన- నిరుద్ధఃకంఠోయస్య॥ ౫౨॥ పతిమితి॥ ఉరుశుచార్పితంబహుశో

కేనవ్యాప్తం- ఏకమేవసంతతిరూపం॥ ౫౩॥ స్తనేతి॥ విగళంత్యస్స్రజోమేభ్యః- తాఃకేశాః॥౫౪॥ అహోఇతి॥ఆత్మస్య ష్టేరప్రతిరూపంఅననురూపం- చేష్టసేను- అహోఇతిసంతాపే- తదేవాహ-పరేవృద్ధేజీవతిఅపరస్యబాలస్య - యామృ తిఃకథాహివ్యుత్క్రమస్యసృష్టిస్సా మర్త్యానాంభావేచాలేచమృతేసతి - తవసృష్టిర్నస్యాదిత్యర్థః- సాంప్రతంస్వసృష్టేః - విపరీ తోఽస్మీతిచేత్తత్రాహ - విపర్యయఃవిపరీతోఽసిచేత్- తర్హి- త్వంప్రాణినామతిదుఃఖకారిత్వాత్- ధ్రువఃనిత్యః- పరఃశ త్రురసీనతుకృపాళురిత్యర్థః॥౫౫॥ ననుజీవకర్మానుసారేణజన్మాదికుర్వతోమమకోఽపరాధఇతిచేత్తత్రాహ॥నహీతి॥ పు త్రేజీవత్యేవపితామ్రియతే - పితరిజీవత్యేవపుత్రోజాతఇతిక్రమోనాస్తి - కర్మాధీనత్వాదితిచేత్-తర్హి- ఆత్మకర్మభి రేవతజ్జన్మాదివిమస్తు- కింత్వయాకృత్యం। ననుమయేశ్వరేణవినా- జడైఃకర్మభిరిదంకథంసిధ్యేదితిచేత్- భవతునామ- త థాపినిజసర్గవృద్ధయే - త్వయాయఃస్నేహపాశఃకృతస్తమిమంస్వయమేవవివృశ్చసి ఛినత్సీత్యాక్రోశతి - నహ్యేవంవి ధందుఃఖందృష్ట్వాకశ్చిదపి పుత్రాదిషుస్నేహంకరిష్యతీతిభావః ॥ ౫౬॥ త్వమితి॥ అప్రజదుస్తరంఅప్రజసాదుస్తరంఅత్రా పర్త్వాన్నసమాసాంతో సిచ్ప్రత్యయః-అకరుణేనసహ॥ ౫౭॥ ఉత్తిష్ఠేతి॥ అశనయాక్షుధా॥ ౫౮॥ నేతి॥ హేతనూజ హేపుత్ర- అహంప్రథమంత్వత్తఃపూర్వమాగతాసతీ- తవముగ్ధస్మితంవక్త్రం - నదదృశేనద్రష్టవత్యస్మి ఇదానీమపిగిరోన

మండితంనిషించతీసాంజనబాష్పబిందుభిః। వికీర్యకేశాన్విగళత్స్రజస్సుతంశుశోచచిత్రంకురరీవసుస్వరమ్॥
౫౪ ॥ అహోవిధాతస్త్వమతీవబాలిశోయస్త్వాత్మసృష్ట్యప్రతిరూపమీహసే । పరేనుజీవత్యపరస్య
యామృతిర్విపర్యయశ్చేత్త్వమసిధ్రువఃపరః ॥ ౫౫ ॥ నహిక్రమశ్చేదిహమృత్యుజన్మనోశ్శరీరిణామస్తుత
దాత్మకర్మభిః।యస్స్నేహపాశోనిజసర్గవృద్ధయేస్వయంకృతశ్చేత్తమిమంవివృశ్చసి॥ ౫౬॥ త్వంతాతనా
ర్హసిమాంకృపణామనాథాంత్యక్తుంవిచక్ష్యపితరంతవశోకతప్తం । అంజస్తరేమభవతాప్రజదుస్త
రంయద్ధ్వాంతంనయాహ్యకరుణేనయమేనదూరం ॥ ౫౭ ॥ ఉత్తిష్ఠతాతతఇమేశిశవోవయస్యాస్త్వామా
హ్వయంతినృపనందనసంవిహర్తుమ్ । సుప్తశ్చిరంహ్యశనయాచభవాన్ పరీతోభుంక్ష్వస్తనంపిబశుచో
హరనస్స్వకానాం॥ ౫౮॥ నాహంతనూజదదృశేహతమంగళాతేముగ్ధస్మితంముదితవీక్షణమాననాబ్జమ్।
కింవాగతోఽస్యపునరన్వయమన్యలోకంనీతోఽఘృణేననశృణోమికలాగిరస్తే ॥ ౫౯॥ శ్రీశుకః ॥ విలపంత్యా
మృతంపుత్రమితిచిత్రవిలాపనైః । చిత్రకేతుర్భృశంతప్తోముక్తకంఠోరురోదహ॥ ౬౦॥ తయోర్విలపతోస్స
ర్వేదంపత్యోస్తదనువ్రతాః।రురుదుస్స్మనరానార్యస్సర్వమాసీదచేతనం॥ ౬౧॥ ఏవంకశ్మలమాపన్నంనష్ట
సంజ్ఞమనాయకం । జ్ఞాత్వాంగిరామహర్షిస్తుహ్యాజగామసనారదః॥౬౨॥...❋...❋...❋...❋...❋

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - షష్ఠస్కంధే - చతుర్దశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ ఊచతుర్మృతకోపాంతేపతితంమృతకోపమం । శోకాభిభూతంరాజానంబోధయన్తౌసదుక్తి
భిః॥ ౧॥ కోఽయంస్యాత్తవరాజేంద్రభవాన్యమనుశోచతి । త్వంచాస్యకతమస్సృష్టౌపురేదానీమతఃపర
మ్॥ ౨॥ యథాప్రయాంతిసంయాంతిస్రోతోవేగేనవాలుకాః । సంయుజ్యంతేవియుజ్యంతేతథాకాలేనదే
హినః॥౩॥ యథాధానాసువైధానాభవంతినభవంతిచ। ఏవంభూతేషుభూతానిచోదితానీశమాయయా॥

శృణోమితర్హికింఅపునరన్వయంపునరాగమనంయథానభవతి-తథాగతోఽసి॥ ౫౯॥ ౬౨॥...❋...❋...❋...❋...❋

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - చతుర్దశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ తతఃపంచదశేచిత్రకేతోశ్శోకాపనోదనం । కృతంతత్త్వోపదేశేననారదేనాంగిరోయుజా॥ ఊచతురితి॥ మృతకో పాంతేశవసమీపే॥ ౧॥ కోఽయమితి॥ త్వంచాస్యబంధూనాంమధ్యేకతమః - సృష్టౌప్రవాహరూపాయాంఅయంపుత్రఃఅ హంచాస్యపితేతిచేత్తత్రాహతుః - పురేతిమేపూర్వజన్మని - పిత్రాదిరూపేణసంయుక్తాఆసన్ - తఏవమరణేపివియుక్తా స్సంతః- వర్తమానజన్మని - కదాచిత్తస్యైవాన్యస్యవాపుత్రాదిరూపేణభవంతి - తఏవజన్మాంతరేతస్యైవఅన్యస్యవాకళ త్రాదయఃశత్రుమిత్రాదయోభవంతి - అతోనాయంనియమఇతిభావః ॥ ౨ ॥ తమేవాభిప్రాయంప్రకటయతి॥ యథేతి॥ స్రోతసఃప్రవాహస్య - వేగేన-యథాప్రయాంతివియుజ్యంతే - సంయాంతిసంయుజ్యంతే - తథాకాలవేగేన - దేహి నోజీవాఅపి॥ ౩॥ తథాప్యేతావంతంకాలంమమపుత్రోనాభూత్ - వార్ధకేజాతోమృతఇతి దుఃఖమితిచేత్తత్రాహతుః॥ యథేతి॥ యథాధానాసుబీజేషుధానాఃబీజాంతరాణి - భవంతి - కాసుచిత్తదాచిన్నభవంతి- నోత్పద్యంతే - నశ్యంతి

చ నతుభవంత్యేవతేష్వంత్యే వేతివానియమః - ఏవమేవభూతానిపుత్రాదిరూపాణి - భూతేషుపిత్రాదిషు - అణోధానానాంజన్యజనకత్వేపియథా - పుత్రాదిభావోనాస్తి - ఏవమత్రాపీతినశోకఃకార్యఇతిభావకః- ఈశమాయాప్రేరితానామేవభవనమభవనంచ-నవస్తుతః॥ ౪॥ తస్యచసర్వసాధారణత్వాన్నపుత్రఏవశోచనీయఇత్యాహతుః॥ వయమితి॥ తుల్యాకాలావర్తమానకాలీనాః- జన్మనఃప్రాక్ మృత్యోఃపశ్చాచ్చయధానసంతి-ఏవమధునాపినసంతిభోరాజన్ - ఆద్యంతయోరసత్వాత్స్వప్నవదిత్యర్థః ॥ ౫॥ అసత్వేకథంప్రతీతిఃకథమస్యజనకఃపాలకఇత్యాద్యభిమానస్తత్రాహతుః - భూతైరితి॥ ఈశ్వరేణ మాయయాసృష్టత్వాత్స్రతీతేర్నిమిత్తమాత్రత్వేనైవచభూతానామయమభిమానఇతిభావః - నస్వీశ్వరస్యస్రష్ట్రాదిభిఃసాధ్యమస్తిచేత్- అపూర్ణతాప్రాప్తా - నాస్తిచేత్ - కుతఃప్రవృత్తిస్తత్రాహతుః- అనపేక్షోపి- బాలవల్లీలయాకరోతీతి॥ ౬॥ అయంచజన్మాదివ్యవహారోదేహానామేవనత్వాత్మనఇత్యాహతుః॥ దేహేనేతి॥ దేహినఃపితుర్దేహేన

౪ ॥ వయంచత్వంచయేచేమేతుల్యకాలాశ్చరాచరాః । జన్మమృత్యోర్యథాపశ్చాత్ప్రాక్నైవమధునాపి భో॥ ౫॥ భూతైర్భూతానిభూతేశస్సృజత్యవతిహంత్యజః । ఆత్మసృష్టైరస్వతంత్రైరనపేక్షోపిబాలవత్॥ ౬॥ దేహేనదేహినోరాజన్ దేహాద్దేహోభిజాయతే । బీజాదేవయథాబీజం దేహ్యర్థ ఇవశాశ్వతః॥ ౭॥ దేహిదేహవిభాగోయమవివేకకృతఃపురా। జాతివ్యక్తివిభాగోయంయథావస్తునికల్పితః॥ ౮॥ నానాత్వంజన్మనాశశ్చతయోర్వృద్ధిః క్రియాఫలమ్ । ద్రష్టుశ్చధాంత్వతద్ధర్మాయథాగ్నేర్దారువిక్రియాః ॥ ౯॥ తఇమేదేహసంయోగాదాత్మన్యాధాంత్యసద్గృహాత్ । స్వప్నేయథాతథానాన్యద్ధ్యాయేత్సర్వంభయంచయత్॥ ౧౦॥ ప్రసుప్తస్యానహంమానాన్నఘోరాధాతిసంసృతిః । జీవతోపియథాతద్వద్విముక్తస్యానహంకృతేః॥ ౧౧॥ తస్మాదన్యన్మనోమాత్రంజహ్యాహంమమతాతమః । వాసుదేవేభగవతిమనోధేహ్యాత్మనీశ్వరే॥ ౧౨॥ శ్రీశుకః॥ ఏవమాశ్వాసితోరాజాచిత్రకేతుర్ద్విజోక్తిభిః । ప్రమృజ్యపాణినావక్త్రమాధిమ్లానమభాషత॥ ౧౩॥ చిత్రకేతుః॥ కౌయులాంజ్ఞానసంపన్నౌమహిష్ఠౌచమహీయసామ్ । అవధూతేనవేషేణ గూఢావిహసమాగతౌ॥ ౧౪॥ చరంతిహ్యవనౌకామంబ్రాహ్మణాభగవత్ప్రియాః । మాదృశాంగ్రామ్యబుద్ధీనాంబోధాయోన్మత్తలింగినః ॥ ౧౫ ॥ కుమారోనారదఋభురంగిరాదేవలోసితః। అపాంతరతమోవ్యాసోమార్కండేయోథగౌతమః॥ ౧౬॥ వసిష్ఠోభగవాన్ రామఃకపిలోబాదరాయణిః। దుర్వాసాయాజ్ఞవల్క్యశ్చజాతుకర్ణస్తథారుణిః॥ ౧౭॥ రోమశశ్చ్యవనోదత్తఆసురిస్సపతంజలిః ॥ పరాశరోథమైత్రేయోభరద్వాజశ్చవారుణిః॥ ఋషిర్దేవశిరాబోధ్యోమునిఃపంచశిఖస్తథా॥ ౧౮॥ హిరణ్యనాభఃకౌసల్యశ్శృతదేవఋతధ్వజః । ఏతేపరేచసిద్ధేశాశ్చరంతిజ్ఞానహేతవః॥ ౧౯॥ తస్మాద్యువాంగ్రామ్యపశోర్మమమూఢధియఃప్రభూ । అంధేతమసిమగ్నస్యజ్ఞానదీపఉదీర్యతాం॥ ౨౦॥ అంగిరాః॥ అహంతేపుత్రకామస్యపుత్రదోస్మ్యంగిరానృప । ఏషబ్రహ్మసుతస్సాక్షాన్నారదోభగవానృషిః ॥ ౨౧ ॥ ఇత్థంత్వాంపుత్రశోకేనమగ్నంతమసిదుస్తరే । అతదర్హమనుస్మృత్యమహాపురుషగోచరమ్ ॥ ౨౨ ॥ అనుగ్రహాయభవతఃప్రాప్తావావామిహప్రభో । బ్రహ్మణ్యోభగవద్భక్తోనావసీదితుమర్హతి॥ ౨౩॥ తదైవతేపరంజ్ఞానందదామిగృహమాగతః । జ్ఞాత్వాన్యాభినివేశంతేపుత్రమేవదదామ్యహమ్ ॥ ౨౪ ॥ అధునాపుత్రిణాంతాపోభవతైవానుభూయతే । ఏవందారాగృహారాయోవివిధైశ్వర్యసంపదః॥ ౨౫॥ శబ్దాదయశ్చవిషయాశ్చలారాజ్యవిభూ

దేహినఃపుత్రస్యదేహః - దేహినఃమాతుఃదేహాదభిజాయతే- యథాబీజాదేవబీజంజాయతే- దేహీతుశాశ్వతఏవ- అర్థో - భూమ్యాదిర్యథా-తద్వత్॥ ౭॥ ననునశ్వరదేహప్రతియోగిత్వాత్ దేహ్యపినశాశ్వతస్స్యాత్తత్రాహతుః॥ దేహీతి॥ దేహదేహినోరయంపరస్పరప్రతియోగికోవిభాగః- పురాఅనాదిః-అవివేకకృతః- అజ్ఞానకల్పితః-జాతిస్సామాన్యం - వ్యక్తిర్విశేషః - తయోర్విభాగోయథావస్తునిసన్మాత్రే- కల్పితః- పరస్పరాపేక్షసిద్ధత్వేనానిరూప్యత్వాత్తద్వత్ ॥ ౮॥ ౧౨ ॥ ఏవమితి॥ ఆధినామ్లానంవక్త్రం॥౧౩॥ ౧౪॥ చరంతీతి॥ ఉన్మత్తస్యేవలింగంవేషోయేషాంతే॥ ౧౫॥ ౧౯॥ తస్మాదితి॥ మమప్రభూరక్షకౌ-బోధసమర్థావితివా-అతోయువాభ్యాంజ్ఞానదీపఃప్రవర్త్యతాం॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ఇత్థమితి॥ మహాపురుషగోచరంవిష్ణుభక్తం॥౨౨॥౨౩॥ తదేతి॥ తదైవయథాపూర్వమాగతోస్మి॥౨౪॥ అధునేతి॥ రాయఃఅర్థాః॥౨౫॥శబ్దాదయఇతి॥ కించ- చలాఅనిత్యాః- రాజ్యవిభూతయఃఅధికారసంపదః - రాజ్యం - అప్రతిహతస్వాధికారగోచరగ్రామజనపదపట్టణాదిసముదాయ

ఛేకవిశేషః- మహా-స్వాధికారావిషయసాధారణయావద్భూవిశేషః- హేశూరసేన- ఇమేసర్వేపిశోకాదిప్రదాః॥ ౨౬ ॥ గంధర్వేతి ॥ కించఆగమాపాయిత్వేనగంధర్వనగరతుల్యాః - గంధర్వనగరంహ్యాకస్మాదేవక్వచిదాయాత్యపయాతిచేతిప్రసిద్ధం- తదేవమనిత్యత్వంశోకాదిహేతుత్వమాగమాపాయిత్వాచోక్తం-మిథ్యాత్వమప్యాహ - స్వప్నశ్చ-మాయాచ - మనోరథశ్చ-యథాతద్వత్-మనోభవాఃమనోమాత్రవిజృంభితాః- అత్రహేతుః - అర్థేనతాత్త్వికస్వరూపేణవినాదృశ్యమానాః- తత్కుతః - యస్మాత్క్షణాంతరేనదృశ్యంతేతాత్త్వికత్వేహిక్షణాంతరేచాధోసస్యాత్ - అతోమనోమాత్రవిజృంభితత్వేపస్వప్నాదివన్మిథ్యాభూతాఇత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ నన్వేతిపుణ్యాపుణ్యకర్మకృతఇతిమీమాంసకాఃప్రాహుః - తత్కుతఃమనోభవత్వంతత్రాహ॥ కర్మభిరితి॥కర్మభిఃకర్మవాసనాభిః- అర్థాన్ధ్యాయతః- పుంసోమనసఏవనిమిత్తత్వాత్కర్మాణ్యాభవన్ - పాఠాంతరేకర్మఈప్సితతమమభిధ్యాయతఇత్యర్థః- కర్మణోపిమనోభవత్వాత్తత్సాధ్యాఅర్థా అపి-మనోభవాఏవేతిభావః॥ ౨౮॥ తదేవంమమతాస్పదానాంపుత్రాదీనాందుఃఖాదిహేతుత్వముక్తం- తత్రచ - దేహసంబంధోమూలమిత్యాహ॥ అయమితి॥ హీత్యవధారణే - అయంద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మకః - ఆధిభూతాధిదైవాధ్యాత్మికరూపోదేహఏవ - దేహినఃదేహోహమితిమన్యమానస్య - దేహినోజీవస్యవివిధాన్క్లేశాన్ సంతాపాంశ్చకరోతీతి

తయః । రాజ్యంమహీబలంకోశోభృత్యామాత్యసుహృజ్జనాః । సర్వేపిశూరసేనేమేశోకమోహభయప్రదాః॥ ౨౬ ॥ గంధర్వనగరప్రఖ్యాస్స్వప్నమాయామనోరథాః । దృశ్యమానావినార్థేనసదృశ్యంతేమనోభవాః॥ ౨౭॥ కర్మభిర్ధ్యాయతోనానాకర్మాణిమనసోభవన్॥౨౮॥ అయంహిదేహినోదేహోద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మకః। దేహినోవివిధక్లేశసంతాపకృదుదాహృతః॥ ౨౯॥ తస్మాత్స్వస్థేనమనసావిమృశ్యగతిమాత్మనః। ద్వైతేధ్రువార్థవిస్రంభంత్యజోపశమమావిశ ॥ ౩౦॥ శ్రీనారదః॥ ఏతాంమంత్రోపనిషదంప్రతీచ్ఛప్రయతోమమ। యాంధారయన్సప్తరాత్రాద్ద్రష్టాసంకర్షణంప్రభుమ్॥ ౩౧ ॥ యత్పాదమూలముపసృత్యనరేంద్రపూర్వేశర్వాదయోభ్రమమిమం ద్వితయంవిసృజ్య । సద్యస్తదీయమతులానధికం మహత్త్వంప్రాపుర్భవానపిపరంనచిరాదుపైతి॥౩౨॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - షష్ఠస్కంధే - పంచదశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ అథదేవఋషీరాజన్ సంపరేతంనృపాత్మజమ్ । దర్శయిత్వేతి హోవాచజ్ఞాతీనామనుశోచతామ్॥ ౧॥ నారదః॥ జీవాత్మన్పశ్యభద్రంతేమాతరంపితరంచతే। సుహృదోబాంధవాస్తప్తాశ్శుచాత్వత్కృతయాభృశం॥ ౨॥ కళేబరంస్వమావిశ్యశేషమాయుస్సుహృద్వృతః । భుంక్ష్వభోగాన్పితృప్రత్తానధితిష్ఠనృపాసనం॥౩॥ జీవః॥ కస్మిన్జన్మన్యమీబ్రహ్మన్పితరోమాతరోభవన్ । కర్మభిర్భ్రామ్యమాణస్యదేవతిర్యఙ్నృయోనిషు॥ ౪॥ బంధుజ్ఞాత్యరిమధ్యస్థమిత్రోదాసీనవిద్విషః । సర్వఏవహిసర్వేషాంభవంతిక్రమశోమిథః॥ ౫ ॥ యథాపణ్యానివస్తూనిహేమాదీనితతస్తతః । పర్యటంతినరేష్వేవంజీవోయోనిషుకర్తృషు॥

ధా॥౨౯॥తస్మాదితి॥ స్వస్థేనావ్యగ్రేణ - గతింతత్త్వం- ద్వైతే- ధ్రువోయమర్థఇతి - విస్రంభంవిశ్వాసం - ప్రణయంవా- త్యజ- తతశ్చఉపశమమావిశఆశ్రయ॥ ౩౦ ॥ అంగిరసోపదిష్టంతత్త్వం- పరమేశ్వరప్రసాదంవినానప్రాప్యతఇతితత్ప్రసాదాయ- మంత్రవిద్యాంనారదఉపదిశతి॥ ఏతామితి ॥ ఉపనిషణ్ణంపరంశ్రేయోస్యామిత్యుపనిషత్ - మంత్రఏవోపనిషత్- తాంప్రతీచ్ఛగృహాణ- ద్రష్టాద్రక్ష్యతి-భవాన్॥ ౩౧॥ యదితి॥ అతులంచతదనధికంచ- సమానాధికశూన్యంపరంమహిమానం-ప్రాపుఃఉపైతి- ఉపైష్యతి॥౩౨॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- పంచదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥

శ్లో॥ షోడశేతత్సుతోక్త్యైవవిశోకీకృత్యతంనృపం। ఆదిదేశమహావిద్యాంనారదశ్శేషతోషణీం ॥ ఆదౌతావత్పుత్రముఖేనైవపితృపుత్రాదిసంబంధోమిథ్యేతిదర్శయితుం- యోగబలేన- తమేవజ్ఞాతీనాందర్శయిత్వా- జీవాత్మన్నిత్యాద్యువాచ ॥ ౧॥ ౨॥ కళేబరమితి॥ శేషమవశిష్టమాయుః- అపమృత్యునామృతత్వాదిత్యర్థః- తదేవకళేబరంప్రవిశ్యోత్థితోజీవఉవాచ-యద్వా- అంతరాశ్రేప్రేతశరీరేస్థిత్వేతిజ్ఞేయం ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ మయిమృతేపుత్రదృష్ట్యాశోకశ్చేత్ శత్రుదృష్ట్యాహర్షఃకింనక్రియతఇత్యాశయేన- సంబంధస్యానిత్యత్వమాహ॥ బంధ్వితి॥ బంధవోవివాహాదిభిస్సంబంధినః - జ్ఞాతయఃసపిండాః - అరయోఘాతుకాః-మిత్రాణిరక్షకాః - మధ్యస్థాఃఉభయవ్యతిరిక్తాః విద్విషోద్రవ్యాదినిమిత్తేనద్వేషిణః- ఉదాసీనాస్త్వేతద్వ్యతిరిక్తాఇతిభేదః॥ ౫॥ కర్మభిర్భ్రామ్యమాణత్వేదృష్టాంతః॥ యథేతి॥ యథాపణ్యానిక్రయవిక్రయాద్యర్హాణి - కర్తృషువ

పహార్త్యృషు-పరిభ్రమంతి- ఏవంజీవోఽపి- యోనిషుజనకేషు॥ ౬॥ ఏకస్మిన్నపిజన్మనిసంబంధస్యానియతత్వంసదృష్టాంతమాహ॥ద్వాభ్యాం॥నిత్యస్యేతి॥నిత్యస్యజీవతోఽప్యర్థస్యపశ్వాదేః అనిత్యఃఅనియతః- విక్రయాదినాసంబంధనివృత్తేః॥ ౭॥ ఏవమితి॥ ఏవంయోనిగతఃపిత్రాదిసంబంధంప్రాప్తోఽపి- సజీవోనిత్యః- దేహజన్మాదినాతస్యజన్మాద్యభావాత్ - అతఃసవస్తుతోఽనిరహంకృతః- అహమస్యపుత్రఇత్యభిమానశూన్యః- యత్రపిత్రాదౌసంబంధిని - యావదుపలభ్యేత- కర్మవశేనవర్తేత- తావదేవతస్యపిత్రాదేః- తస్మిన్స్వత్వం- నతువిక్రయాద్యుత్తరకాలమపి- అథదైవసంబంధోఽపి - యదుక్తం- కళేబరంస్వమావిశ్యేతి- తత్రతస్మిన్కళేబరే - మమేదానీంస్వత్వంనివృత్తమితిసదృష్టాంతమాహ- నిత్యస్యచిరకాలావస్థాయినః- సువర్ణాదేః - యోనిగతోఽపేహంప్రవిష్టః- యత్రదేహే- తస్యజీవస్యతత్రతస్మిన్దేహేస్వత్వం- నతుమరణోత్తరకాలమపీత్యర్థః శేషంసమానం॥ ౮॥ జీవస్యనిత్యత్వంసాధయతి॥ ఏషఇతి॥ ఏషనిత్యఃతత్రహేతుః- అవ్యయఃఅపక్షయశూన్యఃతత్కుతః- సూక్ష్మఃజన్మాదిశూన్యః- తచ్చకుతః- సర్వాశ్రయఃజన్మాదిమతోదేహాదేరాశ్రయః - నతుదేహాదిరూపః- యతః- స్వదృక్స్వప్రకాశః- సర్వాశ్రయత్వముపపాదయతి- ఆత్మమాయాయాగుణైరాత్మానమేవ - విశ్వంవిశ్వాత్మకం- సృజతి॥ ౯॥ తదాత్మానగ్ స్వయమకురుతేతిశ్రుతేః ॥ ఉపాదానకారణత్వాత్సర్వాశ్రయఇత్యర్థఃజీవస్యవస్తుతోబ్రహ్మత్వాత్ - బ్రహ్మణఏవచిచ్ఛక్తివిశిష్టస్యేశ్వరత్వేనస్రష్టృత్వాత్ జీవస్సృజతీతివాచోయుక్తిర్యుక్తేతి - యద్వా- స్వకర్మద్వారాస్సృష్టిఃమి

త్త్యృషు ॥ ౬ ॥ నిత్యస్యార్థస్యసంబంధోహ్యనిత్యోదృశ్యతేనృషు। యావదస్యహిసంబంధోమమత్వంతావదేవహి॥ ౭॥ ఏవంయోనిగతోజీవస్సనిత్యోనిరహంకృతః । యావద్యత్రోపలభ్యేతతావత్స్వత్వంహితస్యతత్॥ ౮ ॥ ఏషనిత్యోఽవ్యయస్సూక్ష్మఏకస్సర్వాశ్రయస్స్వదృక్ । ఆత్మమాయాగుణైర్విశ్వమాత్మానంసృజతిప్రభుః॥౯॥ నహ్యస్యాతిప్రియఃకశ్చిన్నాప్రియస్స్వఃపరోఽపివా । ఏకస్సర్వధియాంద్రష్టాకర్తౄణాంగుణదోషయోః॥ ౧౦ ॥ నాదత్తఆత్మాహిగుణంనదోషంనక్రియాఫలం । ఉదాసీనవదాసీనఃపరావరదృగీశ్వరః ॥ ౧౧ ॥ ఇత్యుదీర్యగతోజీవోజ్ఞాతయస్తస్యతేతదా । విస్మితామముచుశ్శోకంఛిత్వాత్మస్నేహశృంఖలాం॥ ౧౨ ॥ నిర్హృత్యజ్ఞాతయోజ్ఞాతేర్దేహంకృత్వోచితాఃక్రియాః । తత్యజుర్దుస్త్యజంస్నేహంశోకమోహభయార్తిదం॥ ౧౩॥ బాలఘ్న్యోవ్రీడితాస్తత్రబాలహత్యాహతప్రభాః । బాలహత్యావ్రతంచేరుర్బ్రాహ్మణైర్యన్నిరూపితం । యమునాయాంమహారాజస్మరంత్యోద్విజభాషితం ॥ ౧౪ ॥ సఇత్థంప్రతిబుద్ధాత్మాచిత్రకేతుర్ద్విజోక్తిభిః। గృహాంధకూపాన్నిష్క్రాంతస్సరఃపంకాదివద్విపః॥ ౧౫॥ కాళింద్యాంవిధివత్స్నాత్వాకృతపుణ్యజలక్రియః । మౌనేనసంయతప్రాణోబ్రహ్మపుత్రావవందత॥ ౧౬ ॥ అథతస్మైప్రపన్నాయభక్తాయప్రయతాత్మనే।భగవాన్నారదఃప్రీతోవిద్యామేతామువాచహ॥ ౧౭॥ నమస్తుభ్యంభగవతేవాసుదేవాయధీమహి।ప్రద్యుమ్నాయానిరుద్ధాయనమస్సంకర్షణాయచ ॥ ౧౮ ॥ నమోవిజ్ఞానమాత్రాయపరమానందమూర్తయే । ఆత్మారామాయశాంతాయనివృత్తద్వైతదృష్టయే॥ ౧౯॥ ఆత్మానందానుభూ

త్త్యేనస్రష్టృత్వం - భోగ్యస్యచసర్వస్యభోక్త్రాశ్రయత్వాత్సర్వాశ్రయత్వంచోక్తమితిద్రష్టవ్యం ॥ ౯ ॥ యదుక్తంసుహృద్వృతఇతి- సుహృదోబాంధవాస్తప్తాఇతిచ- తత్రాహ॥ నేతి॥ తత్రహేతుః- ఏకఃసుహృదాదిసంగరహితః-తత్కుతః - గుణదోషయోర్హితాహితయోః - కర్తౄణాంమిత్రాదీనాం- సర్వాధియఃవిచిత్రాబుద్ధయః- తాసాంద్రష్టాసాక్షీ॥ ౧౦॥ యచ్చోక్తంభుంక్ష్వభోగానిత్యాదితత్రాహ॥ నేతి॥ గుణంసుఖం-దోషందుఃఖం-క్రియాఫలంచరాజ్యాదికం- ఉదాసీనత్వేహేతుః - పరావరదృక్కారణస్యకార్యస్యచసాక్షీ - నతుభోక్తా - యతఈశ్వరదేహాదిపారతంత్ర్యశూన్యః- అతఏవంభూతస్యమమచయుష్మాకంచ - సంబంధాభావాచ్ఛోకంమాకురుతేతివాక్యార్థః॥ ౧౧॥౧౨॥౧౩॥ బాలఘ్న్యఇతి॥ ద్విజభాషితంఅంగిరసాప్రోక్తం - పుత్రాదీనాందుఃఖహేతుత్వంస్మరంత్యః - పుత్రకామనాశూన్యాః - నిర్మత్సరాస్సత్యఇతిభావః ॥ ౧౪ ॥ నిబిడపంకతుల్యంగృహంవిహాయనిష్క్రమణమతి ధీరస్యతస్యైవయోగ్యంనాన్యస్యేతి సదృష్టాంతమాహ॥ సఇతి॥ సరసఃపంకాత్ద్విపోగజఇవేతి॥ ౧౫॥ కాళింద్యామితి॥ కృతాఃపుణ్యాఃజలక్రియాఃపితృతర్పణాద్యాయేనసంయతప్రాణోనియతేంద్రియః॥౧౬॥౧౭॥నమఇతి॥ నమోధీమహిధ్యాయేమ-మనసానమస్యామఇత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ నమఇతి॥ నివృత్తాఅద్వైతదృష్టిర్యస్మాత్ ॥ ౧౯॥ ఆత్మేతి॥ న్యస్తానిరస్తాశ్శక్త్యూర్మయఃమాయానిమిత్తరాగద్వేషాదయోయేన॥ ౨౦॥ వచసీతి॥ మనసాసహవచసి- అప్రాప్య- ఉపరతేసతి-యఃఏకఏవప్రకాశతే - వచసీతిసర్వేంద్రియోపలక్షణం - సో

స్థానవ్యాత్-సదసత్పరః కార్యకారణయోః కారణం॥ ౨౧॥ తదేవాహ॥ యస్మిన్నితి ॥ యస్మిన్ ఇదం కార్యం కారణం చ స్థితి. అ స్యేతిచ- క్షయం ప్రాప్నోతి- యతశ్చజాయతే- మృన్మయేషుఘటాదిషు - మృజ్జాతిః మృదాత్మత్వమివ - సర్వాసుస్యూతయ త్తస్మై॥ ౨౨॥ ననుసర్వానుస్యూతం చేత్ మృజ్జాతివత్ ప్రతీయేత - కథం మనోవచసోరప్రాప్తిస్తత్రాహ॥ యదితి॥ య ద్బ్రహ్మ వ్యోమవత్- వితతమపి అవః ప్రాణాః క్రియాశక్త్యా న స్పృశంతి - మనఆదీని చ - జ్ఞానశక్త్యా నవిదుః- తద్బ్రహ్మ నతోఽస్మి॥ ౨౩॥ తేషాం తదజ్ఞానే హేతుమాహ॥ దేహేతి॥ దేహేంద్రియాదయః అమీ- యదంశవిద్ధాః . యస్మైచ్చేతన్యాంశే నావిష్టాస్సంతః కర్మసు స్వస్వవిషయేషు - ప్రచరంతి జాగ్రత్స్వప్నయోః అన్యథా - సుషుప్తిమూర్ఛాదౌ నైవప్రచరంతి. యథా అప్రతప్తం లోహం నదహతి- కింతు ప్రతప్తమేవ - అతో యథా - లోహమగ్నిశక్త్యైవ దాహకం సత్ అగ్నింనాదహతి ఏవం బ్రహ్మణః తజ్జ్ఞానక్రియాశక్తిభ్యాం ప్రవర్తమానాః దేహాదయస్తం న స్పృశంతి - నవిదుశ్చేతి భావః జీవస్తర్హి ద్రష్టృత్వాజ్జానాత్- నేత్యాహ- స్థానేషు జాగ్రదాదిషు- ద్రష్ట్రపదేశం ద్రష్టృసంజ్ఞాం- తదేవేతి- పాఠాన్తరేఽప్యేషోఽర్థః॥ అన్యో జీవో నామ నాస్తి ద్రష్టేత్యాదిశ్రుతేః - యద్వా- ద్రష్ట్రపదేశం ద్రష్టృసంజ్ఞం- జీవమపి తదేవేతి జానాతి - నతు జీవః తజ్జానాతీత్యర్థః- తదుక్తం॥ హంసగుహ్యస్తోత్రే దేహోఽసవోక్షా ఇత్యాది॥ ౨౪॥ ఓమితి॥ సకలాయేసాత్త్వతపరిబృఢాః - తే

త్యైవన్యస్తశక్త్యూర్మయే నమః । హృషీకేశాయ మహతే నమస్తేఽనంతశక్తయే॥ ౨౦॥ వచస్యుపరతేఽప్రా ప్యయఏకో మనసా సహ । అనామరూపశ్చిన్మాత్రస్సోఽవ్యాన్నస్సదసత్పరః॥ ౨౧॥ యస్మిన్నిదం యతశ్చేదం తిష్ఠత్యప్యేతి జాయతే। మృణ్మయేష్వివ మృజ్జాతిస్తస్మై తే బ్రహ్మణే నమః॥ ౨౨॥ యన్న స్పృశంతి నవిదుర్మనో బుద్ధీంద్రియాసవః । అంతర్బహిశ్చ వితతం వ్యోమవత్తన్నతోఽస్మ్యహం॥ ౨౩ ॥ దేహేంద్రియప్రాణమనో ధియోఽమీ యదంశవిద్ధాః ప్రచరంతి కర్మసు । నైవాన్యథా లోహమివ ప్రతప్తం స్థానేషు తద్ద్రష్ట్రపదే శమేతి॥ ౨౪॥ ఓం నమో భగవతే మహాపురుషాయ మహానుభావాయ మహావిభూతయే సకలసాత్త్వతపరి బృఢనికరకరకమలకుట్మలోపలాలితచరణారవిందయుగళ-పరమ-పరమేష్ఠినమస్తే॥ ౨౫ ॥ శ్రీశుకః ॥ భ క్తాయైతాం ప్రపన్నాయ విద్యామాదిశ్య నారదః । యయావంగిరసా సాకం ధామ స్వాయంభువం ప్రభో ॥ ౨౬ ॥ చిత్రకేతుస్తు తాం విద్యాం యథా నారదభాషితాం । ధారయామాస సప్తాహమబ్భక్షస్సుసమాహి తః॥ ౨౭॥ తతశ్చ సప్తరాత్రాంతే విద్యయా ధార్యమాణయా । విద్యాధరపతిత్వం చ లేభే ప్రతిహతం నృప॥ ౨౮ ॥ తతః కతిపయాహోభిర్విద్యయేద్ధమనోగతిః । జగామ దేవదేవస్య శేషస్య చరణాంతికం ॥ ౨౯ ॥ మృణాళగౌరం శితివాససం స్ఫురత్కిరీటకేయూరకటిత్రకంకణం । ప్రసన్నవక్త్రారుణలోచనం వృతం దదర్శ సిద్ధేశ్వరమండలైః ప్రభుం ॥ ౩౦ ॥ తద్దర్శనధ్వస్తసమస్తకిల్బిషస్స్వచ్ఛామలాంతఃకరణోఽభ్యయాన్మునిః ప్రవృద్ధభక్త్యా పరయా శ్రులోచనః ప్రహృష్టరోమాఽఽనమదాదిపూరుషం ॥ ౩౧ ॥ సఉత్తమశ్లోకపదాబ్జవి ష్టరం ప్రేమాశ్రులేశైరుపసేచయన్ముహుః । ప్రేమోపరుద్ధాఖిలవర్ణనిర్గమో నాశకత్తం ప్రసమీడితుం చిరం ॥ ౩౨ ॥ తతస్సమాధాయ మనో మనీషయా బభాష ఏతత్ప్రతిలబ్ధవాగసౌ। నియమ్య సర్వేంద్రియబా

హ్యనికరస్సమూహః - తస్య కరకమలానాం- కుట్మలైర్ముకుళైః ఉపలాలితం చరణారవిందయుగళం - యస్య తస్య సం బోధనం- పరమ ఉత్కృష్ట-పరమేష్ఠిన్ సర్వేశ్వర॥ ౨౫॥ భక్తాయేతి॥ పూర్వం- సనారదోఽంగిరా ఆజగామేత్యంగిరః ప్రా ధాన్యేనోక్తం చిత్రకేతోః పుత్రప్రదత్వేన తస్య ప్రథమగురుత్వాత్ - ఇహతు నారదః అంగిరసా సాకం యయావితి నారదస్య ప్రాధాన్యేన నిర్దేశః- తదుపదేశే నైవ తస్య వైరాగ్యోత్పత్తేః- ప్రభో హే సమర్థ॥ ౨౬॥ చిత్రకేతురితి॥ యథాయథావత్ ధారయామాస॥ ౨౭॥ తత ఇతి॥ విద్యాధరాధిపత్యం చ- అవాంతరం ఫలం లేభే- అప్రతిహతమస్ఖలితం॥ ౨౮॥ తత ఇతి॥ కతిపయై రహోభిః- విద్యయా ఇద్ధేన దీప్తేన- మనసా గతిర్యస్య॥ ౨౯॥ మృణాళమితి॥ మృణాళవద్గౌరం- శితివాససం- నీలాంబరం స్ఫు రంతి కిరీటాదీని యస్య- కటిత్రం కటిసూత్రం- ప్రసన్నాని వక్త్రాణి యస్య- అరుణాని లోచనాని యస్య- తం చ॥ ౩౦॥ తదితి॥ దృ ష్ట్వా- ముహుర్ముహుః- తమాదిపురుషం అభ్యయాత్ శరణం గతః- ననామేత్యర్థః- కథంభూతః- తస్య దర్శనేన ధ్వస్తం సమస్తం కిల్బిషం యస్య- స్వచ్ఛమమలం చాంతఃకరణం యస్య- ప్రణయేనాశ్రుయుక్తే లోచనే యస్య- ప్రహృష్టాని రోమాణి యస్య సః॥ ౩౧॥ స ఇతి॥ తం ప్రసమీడితుం స్తోతుం- చిరం నైవాశకత్ న శశాక- తత్ర హేతుః ఉత్తమశ్లోకస్య పాదాబ్జయోర్విష్టర మాసనం ఉపసేచయన్ అభిషించయన్ - ప్రేమ్ణా ఉపరుద్ధః అఖిలానాం వర్ణానాం నిర్గమః ఉచ్చారణం యస్య సః ॥ ౩౨॥

తత ఇతి॥ మనీషయాబుద్ధ్యా - సమాధానైతద్వక్ష్యమాణం బభాషే ప్రతిలబ్ధావాగ్యేన - సాత్త్వతశాస్త్రోక్తో విగ్రహో
యస్య తం॥ ౩౩॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥ శ్లో॥ అన్యోన్యప్రేమజానందనిష్పూర్ణతాన్ స్వామిసేవకాన్ । అభినందన్మద స్తౌ
తి దశభిః పంచభిర్విభుం॥ అజితేతి॥ హే అజిత-అన్యైరజితోఽపి భవాన్ సాధుభిర్భక్తైః- జితస్స్వాధీనఏవ కృతః-యతో భవా
నతికరుణః- తేఽపిచ నిష్కామాః అపి భవతా విజితాః- యో భవాన్ - అకామాత్మనః మాత్మానమేవ దదాతీతి తథా॥ ౩౪॥ నను
భక్తైరేవ జిత ఇతి కథం స్పర్ధమానైరపి సృష్ట్యాదికర్తృభిరన్యైరీశ్వరైర్జయసంభవాత్ - తత్రాహ ॥ తవేతి ॥ జగతః ఉద
యాదీని-తవైవ విభవః మహిమా- లీలేతియావత్ - ఆదిశబ్దేన ప్రవేశనియమాదీని- విశ్వసృజః స్తు బ్రహ్మాదయః - నేశ్వరాః కిం
తు తే తవాంశాంశోయః పురుషః తస్యాంశాః - తత్ర ఏవం స్థితే సతి - పృథక్ పృథగీశ్వరా ఇత్యభిమానేన వృథైవస్పర్ధంతే॥ ౩౫॥ స
త్వమేవ సృష్ట్యాదికర్తేత్యేతదుపపాదయతి ॥ పరమాణ్వితి ॥ పరమాణుః సూక్ష్మం మూలకారణం - పరమమహాదంతిమం కా
ర్యం- తయోస్త్వమేవాద్యంతాంతరవర్తీ - ఆదావంతే- చాంతరేమధ్యేచ- వర్తితుం శీలం యస్యసః- అతఏవ - త్రయవిధు
రః ఆద్యంతమధ్యశూన్యోధ్రువః - తేచ త్వయా సృజ్యం తేనతు ధ్రువాః - కుత ఇత్యాహ - సత్త్వానాం సత్త్వేన ప్రతీతానాం
కార్యాణాం- ఆదావంతేపి యద్ధ్రువం అనపాయ - అంతరా ఽపి తదేవ ధ్రువం సువర్ణాదివత్॥ ౩౬॥ ఏవం ధ్రువత్వేన కాలతః
పరిచ్ఛేదో నాస్తీత్యుక్తం - దేశతోఽప్యపరిచ్ఛేదమాహ ॥ క్షిత్యాదిభిరితి ॥ పూర్వస్మాత్ దశగుణాదుత్తరైరధికైరావృతః-
యత్ర త్వయి- అణుకల్పః అణుతుల్యాః పతతి పరిభ్రమతి - తత్తస్మాదనంతస్త్వం॥ ౩౭॥ యస్మాదేవం పరమేశ్వర స్త్వమేవ- అ
హ్యావర్తనం జగద్గురుం సాత్త్వతశాస్త్రవిగ్రహం ॥ ౩౩ ॥ చిత్రకేతుః॥ అజిత జితస్సమమతిభిస్సాధుభిర్భ
వాన్ జితాత్మభిర్భగవన్ ।విజితాస్తేపి చ భవతా కామాత్మనాం య దాత్మదోఽతికరుణః॥౩౪॥ తవ విభవః ఖలు భ
గవన్ జగదుత్పత్తిస్థితిలయాదీని। విశ్వసృజస్తేంశాంశాస్తత్ర మృథా స్పర్ధంతే పృథగభిమత్యా॥ ౩౫॥ పరమా
ణుపరమమహతోస్త్వమాద్యంతాంతరవర్తీ త్రయవిధురః । ఆదావంతేపి చ సత్త్వానాం యద్ధ్రువం తదే
వాంతరాలేపి॥ ౩౬॥ క్షిత్యాదిభిరేష కిలావృతస్సప్తభిర్దశగుణోత్తరైరండకోశః । యత్ర పతత్యణుకల్పస్స
హాండకోటిభిస్తదనంతః॥ ౩౭॥ విషయతృషో నరపశవో య ఉపాసతే విభూతీర్న పరం త్వాం। తేషామాశిష
ఈశ తదను వినశ్యంతి యథా రాజకులం॥ ౩౮ ॥ కామధియస్త్వయి రచితా న పరమరోహంతి యథా కరంభబీ
జాని । జ్ఞానాత్మన్యగుణమయే గుణగణతోఽస్య భవంతి ద్వంద్వజాలాని॥ ౩౯॥ జితమజిత తదా భవతా యదా
హ భాగవతం ధర్మమనవద్యం । నిష్కించనా యే మునయ ఆత్మారామా యముపాసతేఽపవర్గాయ॥ ౪౦॥ విష
మమతిర్న యత్ర నృణాం త్వమహమితి మమ తవేతి యోన్యత్ర । విషమధియా రచితస్సహ్యవిశుద్ధః క్షయి
ష్ణురధర్మబహుళః॥ ౪౧ ॥ కః క్షేమో నిజపరయోః కియానర్థస్స్వపరద్రుహా ధర్మేణ । స్వద్రోహాత్తవకో
పః పరసంపీడయా చ తథాఽధర్మః॥

స్యే దేవాస్తవ విభూతయః - అతస్త్వాం విహాయ విషయకామనయా అన్యోపాసకా అతిమందా ఇత్యాహ॥ విషయేతి॥ విషయే
షు- తృట్ తృష్ణా యేషాం తే- నరాకారాః పశవః- యే విభూతీరింద్రాద్యా ఉపాసతే - నతు పరం త్వాం- తతః కిం తత్రాహ-
తేషామితి- తదను ఉపాస్యనాశాదనంతరం- యథా రాజకులమను- రాజకులనాశానంతరం యథా తత్సేవకానాం- ఆశిషో న
శ్యంతి తద్వత్ - అయం చ పరమోఽవధిః - మధ్యేపి వినశ్యంత్యేవ॥ ౩౮॥ విషయకామేనాపి కృతా త్వత్సేవా మోక్షఫలైవేత్యా
హ॥ కామేతి॥ కామధియః-విషయకామనా అపి- హే పరమ-త్వయి రచితాః కృతాశ్చేత్- నరోహంతి దేహాంతరోత్పత్తయే
న భవంతి - కరంబబీజాని భర్జితబీజాని - యథా యతోఽస్య జీవస్య గుణగణా దేవ ద్వంద్వసమూహా భవంతి - అతః కామేనాపి ని
ర్గుణస్య తవ భజనాచ్ఛనైశ్శనైర్నైర్గుణ్యం భవతీత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ ఫలకామనయాపి త్వదారాధనం యదా మోక్షహేతుః-
తదా కిం వక్తవ్యం భగవద్ధర్మమాహాత్మ్యం-ఇతి-వక్తుం తత్సంప్రదాయప్రవర్తకత్వేన- భగవంతం స్తౌతి॥జితమితి॥ యదా భ
వాన్- భాగవతం ధర్మమాహ- తదా హే అజిత భగవన్- త్వయా జితం సర్వోత్కర్షేణ స్థితం - తత్ర హేతుః- యే నిష్కించ
నాః సనత్కుమారాదయో మునయస్తే- యం భగవంతం- అపవర్గాయ సేవంతే- తేన భవతా జితం-యం ధర్మమితి వా॥ ౪౦॥
అనవద్యతామేవాహ ॥ విషమేతి ॥ విషమమతిః యత్ర యస్మిన్ భాగవతే ధర్మే - నాస్తి యదన్యత్ర - యథాన్యస్మిన్ కామ్య
ధర్మే - నను సోఽపి వేదోక్తత్వాదనవద్య ఏవ - తత్రాహ - పశుమధియా శత్రుమరణాదికామనయా రచితో విహితో యః - స
హ్యవిశుద్ధః రాగద్వేషాదిమత్త్వాత్ - క్షయిష్ణుశ్చ- నశ్వరవత్త్వాత్ అధర్మబహుళశ్చ- హింసాదిబాహుళ్యాత్॥ తదుక్తం
శబరస్వామిభిః॥ సూ॥ ఉభయమిహ చోదనయా లక్ష్యతే - అర్థోఽనర్థశ్చేత్యాది॥ ౪౧॥ ఏతత్ప్రపంచయతి॥ క ఇతి॥ కః క్షే

మతః కిం కుశలం - నకించిత్ - నిజపరయోః స్వస్యపరస్యచ - స్వపరద్రుహః స్వస్మై పరస్మై చ ద్రుహ్యతీతి స్వపరధ్రుక్ తేన యతః స్వద్రోహాత్ అత్యంతకాయక్లేశాత్ తవకోపః పీడా సంభవతి - తదుక్తం గీతాసు ॥ శ్లో ॥ కర్శయంతశ్శరీరస్థం భూతగ్రామమచేతసః । మాంచైవాంతశ్శరీరస్థం తాన్విద్ధ్యాసురనిశ్చయానితి ॥ తథా పరపీడనయా అన్యహింసయా అధర్మః చశబ్దాత్ తవకోపశ్చ- అతస్త్వయా రాగాంధ ఇతి మాం కథంచిద్వేదమార్గే ప్రవర్తయితుం కామ్యధర్మో నాభిహితః - నతత్త్వద్దృష్ట్యా" ౪౨॥ భాగవతధర్మేణ తు న ద్రోహ ఇత్యాహ॥ నేతి॥ నవ్యభిచరతి నపరమార్థం జహాతి-తవ ఈక్షా దృష్టిః- అవ్యభిచారహేతుః॥ స్థిరేతి॥ స్థావరజంగమప్రాణసమూహేషు- సమబుద్ధయో భాగవతా యం ధర్మం సేవంతే॥ ౪౩॥ ఏవంభూతస్య భాగవతధర్మప్రవర్తకస్య తవ దర్శనాత్ - సర్వపాపక్షయో భవతీతి కిం చిత్రమిత్యాహ॥ నహీతి॥ పుల్కసః చండాలః అత్ర త్యార్థ్యాసువిగణాదిప్రయోగ ఆర్షః॥ ౪౪॥ అతోఽహం కృతార్థోఽస్మీత్యాహ॥ అథేతి॥ అథో హేతోః తవావలోకనేన పరిమృష్టా నిరస్తా ఆశయే చిత్తే మలా యేషాం తే- త్వద్దర్శనం చ మమ నారదోపదేశేన జాతమిత్యాహ॥ సురఋషిణేతి॥ ౪౫॥ యథా చాహం పూర్వమతిమూఢ ఆసం - యథా చ నారదేనానుగృహీతోఽస్మి - తత్సర్వాంతర్యామిణస్తవ మయా కిం ప్రకాశనీయమిత్యాహ॥ విదితమితి॥ విశేషేణ జ్ఞాప్యం ప్రకాశనీయం - కియదిహ న కిమపీత్యర్థః - సవితుర్యథా ఖద్యోతైః ప్రకాశనీయం నాస్తి తద్వత్ ॥ ౪౬ ॥ ఉక్తలక్షణం భగవంతం ప్రణమతి ద్వాభ్యాం- నమ ఇతి॥ సకలస్య జగతః స్థిత్యాదీనామీశాయ సమ్యగ్జ్ఞా

నః పరపీడనయా చ తథా ధర్మః॥ ౪౨॥ నవ్యభిచరతి తవేక్షా యయా హ్యభిహితో భాగవతో ధర్మః । స్థిరచరసత్త్వకదంబేష్వపృథగ్ధియో యముపాసతే త్వార్యాః ॥ ౪౩ ॥ నహి భగవన్నఘటితమిదం త్వద్దర్శనాన్నృణామఖిలపాపక్షయః । యన్నామ సకృచ్ఛ్రవణాత్పుల్కసోఽపి విముచ్యతే సంసారాత్॥ ౪౪॥ అథ భగవన్వయమధునా త్వదవలోకపరిమృష్టాశయమలాః । సురఋషిణా యదుదితం తావకేన కథమన్యథా భవతి॥ ౪౫॥ విదితమనంత సమస్తం తవ జగదాత్మనో జనైరిహాచరితం । విజ్ఞాప్యం పరమగురోః కియదిహ సవితురివ ఖద్యోతైః॥ ౪౬॥ నమస్తుభ్యం భగవతే సకలజగత్స్థితిలయోదయేశాయ । దురవసితాత్మగతయే కుయోగినాం భిదా పరమహంసాయ ॥ ౪౭ ॥ యం వై శ్వసంతమను విశ్వసృజః శ్వసంతి యం చేకితానమను చిత్తయ ఉచ్చకంతి । భూమండలం సర్షపాయతి యస్య మూర్ధ్ని తస్మై నమో భగవతేఽస్తు సహస్రమూర్ధ్నే ॥ ౪౮॥
శ్రీశుకః॥ సంస్తుతో భగవానేవమనంతస్తమభాషత । విద్యాధరపతిం ప్రీతశ్చిత్రకేతుం కురూద్వహ ॥ ౪౯॥
శ్రీభగవాన్ ॥ యన్నారదాంగిరోభ్యాం తే వ్యాహృతం మేఽనుశాసనం । సంసిద్ధోఽసి తయా రాజన్విద్యయా దర్శనాచ్చ మే ॥ ౫౦ ॥ అహం వై సర్వభూతాని భూతాత్మా భూతభావనః । శబ్దబ్రహ్మ పరంబ్రహ్మ మమోభే శాశ్వతీ తనూ ॥ ౫౧ ॥ లోకే వితతమాత్మానం లోకం చాత్మని సంతతం । ఉభయం చ మయా వ్యాప్తం మయి చైవోభయం కృతం॥ ౫౨॥ యథా ప్రసుప్తః పురుషో విశ్వం పశ్యతి చాత్మని । ఆత్మానమేకదేశస్థం మన్యతే స్వప్న ఉత్థితః॥ ౫౩॥ ఏవం జాగరణాదీని జీవస్థానాని చాత్మనః। మాయామాత్రాణి విజ్ఞాయ తద్ద్రష్టా

యదురవసితా అవిజ్ఞాతా ఆత్మగతిర్నిజతత్త్వం యస్య తస్మై - కేషాం కుయోగినాం - కేన భిదా భేదదృష్ట్యా॥ ౪౭॥ యమితి॥ శ్వసంతి చేష్టంతే- చేకితానం పశ్యంతమను చిత్తయః జ్ఞానేంద్రియాణి- ఉచ్చకంతి సారూప్యం పశ్యంతి॥ ౪౮॥ ౪౯॥ యదితి॥ మేఽనుశాసనం మద్విషయ ఉపదేశః - తేన చ తయా చ విద్యయా- అస్మాచ్చ దర్శనాత్- సంసిద్ధోఽసి॥ ౫౦॥ తద్దార్ఢ్యాయ స్వయమప్యుపదిశతి॥ అహమితి॥ సర్వభూతాన్యహమేవ- భూతానామాత్మా- భోక్తాప్యహమేవ- భోక్తృభోగ్యాత్మకం విశ్వం మద్వ్యతిరిక్తం నాస్తీత్యర్థః- యతోఽహం భూతభావనః -భూతానాం ప్రకాశకః కారణం చ- నను శబ్దప్రకాశకం పరబ్రహ్మ కారణం ప్రకాశకం చ- సత్యం- తే-ఉభే- మమైవ రూపే ఇత్యాహ- శబ్దబ్రహ్మేతి- శాశ్వతీ శాశ్వత్యౌ॥ ౫౧॥ అతస్త్వమేవం పశ్యేత్యాహ॥ లోక ఇతి॥ లోకే భోగ్యప్రపంచే- భోక్తృత్వేన వితతమనుగతమాత్మానం - లోకం చాత్మని భోగ్యత్వేన- సంతతం వ్యాప్తం- తదుభయం చ మయా కారణాత్మనా వ్యాప్తం - మయి చైవోభయం కృతం కల్పితం- స్మరేదితి తృతీయేనాన్వయః - పశ్యేత్యధ్యాహారో వా॥ ౫౨॥ నను జాగ్రదాద్యవస్థాభేదేన- భోక్తృభోగ్యాత్మకం విశ్వం స్ఫుటం ప్రతీయమానం- కథం కల్పితం స్యాదిత్యాశంక్య స్వప్నగత జాగ్రదాదిదృష్టాంతేన - సాధయన్నాహ- ద్వాభ్యాం॥ యథేతి॥ యథా ప్రసుప్తః సుప్తింగతః- విశ్వం గిరివనాదిరూపం- దేశాంతరస్థమాత్మన్యేవ పశ్యతి- స్వప్నమధ్యే సుషుప్తిం స్వప్నం చ పశ్యతీత్యర్థః- తథా స్వప్న ఏవ ఉత్థితస్సన్ ఆత్మానమేకదేశస్థం శయనదేశస్థితం మన్యతే- జాగ్రదవస్థామనుభవతి॥ ౫౩॥ ఏవమితి॥

ఏవంప్రసిద్ధాన్యపిజాగరాదీనిజీవస్థానాని - జీవోపాధేర్బుద్ధేరవస్థానాని-ఆత్మనోమాయామాత్రాణీత్యేవంవిజ్ఞాయ- తేషాంద్రష్టారంఅతఏవపరంతదవస్థారహితం- ఆత్మానంస్మరేత్॥ ౫౪॥ నను తేషాంద్రష్టారమితికథముచ్యతే - స్వాపేదృశ్యాభావేనద్రష్టృత్వాభావాత్- తత్రాహ॥ యేనేతి॥ ప్రసుప్తఃపురుషోజీవః- యేనరూపేణ- తదాస్వాపకాలే- ఆత్మనస్స్వాపంనిర్గుణం అతీంద్రియంసుఖంచవేద- తమాత్మానంబ్రహ్మమామవేహి - తదాస్వాపసుఖయోరసంవేదనే సుఖమహామస్వాప్సమితిస్మృతేరసంభవాత్॥ ౫౫॥ ననుస్వాపసాక్షిణాదృష్టం- కథంజాగ్రదవస్థస్స్మరేత్ - నహ్యన్యేనదృష్టమన్యస్స్మరతీత్రాహ ॥ ఉభయమితి ॥ ఉభయంప్రస్వాపంప్రతిబోధంచ - స్మరతఃఅనుసందధతః - తయోః ప్రస్వాపప్రతిబోధయోః- ప్రకాశకత్వేనయదన్వేతి- తాభ్యాంవ్యతిరిచ్యేతేచ - ఏకైకాపాయేప్యనపాయాత్ - జ్ఞానంజ్ఞానరూపంపరంబ్రహ్మ- తదేవనతుభిన్నం- తస్మాన్మద్వ్యతిరిక్తంనాస్తీత్యర్థః- అతోబాహ్యేదృష్టస్యయావనేస్మృతివదవస్థాంతరత్వేపిస్వాపానందయోః- స్మరణంఘటతఇతిభావః- తదేవంభూతంబ్రహ్మాత్మానమవేహీత్యనుషంగః॥ ౫౬॥ విపక్షేబాధకమాహ॥ యదితి॥ యత్ యది- ఏతన్మద్భావంమత్స్వరూపం- బ్రహ్మవిస్మృతం- తదాత్మనఃసకాశాత్భిన్నంభవతి- తతఏతస్యపుంసఃసంసారోభవతి- సంసారస్వరూపమాహ- దేహాద్దేహఃజన్మానంతరంపునర్జన్మ- మృతేరనంతరమ్మృతిశ్చేతి॥ ౫౭॥ యోన్యంతరేషుభోగాదిసంపాదనంశక్యం-జ్ఞానార్థంతు-అత్రైవయతితవ్యమిత్యాహ॥ లబ్ధ్వేతి॥ జ్ఞానంశాస్త్రోత్థంవిజ్ఞానమపరోక్షం

రమ్పరంస్మరేత్॥ ౫౪॥ యేనప్రసుప్తఃపురుషస్స్వాపంవేదాత్మనస్తదా।సుఖంచనిర్గుణంబ్రహ్మతమాత్మానమవేహిమాం॥ ౫౫॥ ఉభయంస్మరతఃపుంసఃప్రస్వాపప్రతిబోధయోః। అన్వేతివ్యతిరిచ్యేతతద్జ్ఞానంబ్రహ్మతత్పరం ॥ ౫౬ ॥ యదేతద్విస్మృతంపుంసోమద్భావంభిన్నమాత్మనః । తతస్సంసారఏతస్య దేహాద్దేహోమృతేర్మృతిః ॥ ౫౭ ॥ లబ్ధ్వేహమానుషీంయోనింజ్ఞానవిజ్ఞానసంభవామ్ । ఆత్మానంయోనబుధ్యేతనక్వచిత్క్షేమమాప్నుయాత్ ॥ ౫౮॥ స్మృత్వేహాయాంపరిక్లేశంతతఃఫలవిపర్యయం । అభయంచాప్యనీహాయాంసంకల్పాద్విరమేత్కవిః ॥ ౫౯ ॥ సుఖాయదుఃఖమోక్షాయకుర్వాతేదంపతీక్రియాః । తతోనివృత్తిరప్రాప్తిర్దుఃఖస్యచసుఖస్యచ॥ ౬౦॥ ఏవంవిపర్యయంబుద్ధ్వానృణాంవిజ్ఞానమానినామ్ । ఆత్మనశ్చగతింసూక్ష్మాంస్థానత్రయవిలక్షణాం॥౬౧॥ దృష్టశ్రుతాభిర్మాత్రాభిర్నిర్ముక్తస్స్వేనతేజసా। జ్ఞానవిజ్ఞానసంతుష్టోమద్భక్తఃపురుషోభవేత్॥౬౨॥ ఏతావానేవమంత్రజ్ఞైర్యోగనైపుణబుద్ధిభిః।స్వార్థస్సర్వాత్మనాజ్ఞేయోయత్పరాత్మైకదర్శనం॥౬౩॥ త్వమేతచ్ఛ్రద్ధయారాజన్నప్రమత్తోవచోమమ । జ్ఞానవిజ్ఞానసంపన్నోధారయన్నాశుసిధ్యసి॥ ౬౪॥ శ్రీశుకః॥ ఆశ్వాస్యభగవానిత్థంచిత్రకేతుంజగద్గురుః । పశ్యతస్తస్యసర్వాత్మాతతశ్చాంతర్దధేహరిః॥౬౫॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- షష్ఠస్కంధే-షోడశోధ్యాయః••••✻•••✻•••✻

యతశ్చాంతర్హితోనంతస్తస్యైకృత్వాదిశేనమః । విద్యాధరశ్చిత్రకేతుశ్చచారగగనేచరః॥ ౧॥ సలక్షంలక్షవర్షాణామవ్యాహతబలేంద్రియః । స్తూయమానోమహాయోగీమునిభిస్సిద్ధచారణైః॥ ౨॥ కులాచలేంద్రద్రోణీషునానాసంకల్పసిద్ధిషు। రేమేవిద్యాధరస్త్రీభిర్గాపయన్హరిమీశ్వరం॥ ౩॥ ఏకదాస్వవిమానేనవిష్ణుదత్తేనభాస్వతా। గిరీశందదృశేగచ్ఛన్పరీతంసిద్ధచారణైః ॥ ౪॥ ఆలింగ్యాంకీకృతాందేవీంబాహునా

తయోః సంభవోయస్యాంతాం॥ ౫౮॥ వైరాగ్యార్థంవివేకమాహ॥ స్మృత్వేతి॥ ఈహాయాంప్రవృత్తిమార్గేతతఈహాతః- అనీహాయాంనివృత్తిమార్గేతు- అభయంమోక్షోభవతీతి- స్మృత్వా- ఫలసంకల్పాత్విరమేత్- పాఠాంతరే-నోభయం- పరిక్లేశఃఫలవిపర్యయశ్చనాస్తీత్యేవంస్మృత్వా॥ ౫౯॥ ఏతద్వివృణోతిత్రిభిః॥ సుఖాయేతి॥ దుఃఖస్యానివృత్తిఃసుఖస్యాప్రాప్తిః॥ ౬౦॥ఏవమితి॥ విజ్ఞానేఉద్యమే- ప్రవీణావయమిత్యభిమానవతాం- స్థానత్రయవిలక్షణాంతురీయాం - బుద్ధ్వా॥ ౬౧॥ దృష్టేతి॥ దృష్టశ్రుతాభిర్మాత్రాభిఃఐహికాముష్మికైర్విషయైః - స్వేనతేజసావివేకబలేనచ॥ ౬౨॥ నచాతఃపరఃపురుషార్థోస్తీత్యాహ ॥ ఏతావానితి॥ యోగేనైపుణ్యంయస్యాః- సాబుద్ధిర్యేషాం- పరస్యాత్మనః- ఏకందర్శనమితియత్ - ఏతావానేవ॥౬౩॥౬౪॥౬౫॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-షోడశాధ్యాయవ్యాఖ్యా•••✻•••✻•••✻•••✻•••✻•••✻•••✻•••

శ్లో॥ తతస్సప్తదశేయోగమహర్ధింప్రాప్యఖేచరః। విహస్యగిరిశంశాపాదుమాయావృత్రతాంగతః॥ యతఇతి॥ యతఃయస్యాం- తస్యైదిశే- నమఃనమోవాకంకృత్వా॥ ౧॥ సఇతి॥ సవిద్యాధరస్త్రీభిర్హరింగాపయన్ రేమఇతిద్వయోరన్వయః అవ్యాహతంబలమింద్రియపాటవంయస్య॥ ౨॥ కులేతి॥ నానావిధాస్సంకల్పైర్నైవసిద్ధయోయాసుతాసు॥ ౩॥ ౪॥ శ్రీ

ధరీయోయమ్ల్లోకః॥ అకస్మాదద్భుతైశ్వర్యగర్వాత్ప్రాచీనకర్మతః। ఆసురీంయోనిమాపన్నో భవానీశాపతస్తతః॥ తదాహ॥ ఏకదేత్యాదినా॥ ఆలింగ్యేతి॥ అంకీకృతాం-ఉత్సంగేనైకీకృతాం దేవీం బాహునాలింగ్యస్థితమువాచ - జహాసచ- తస్యాంతికేస్థితస్సన్॥ ౫॥ ఏషఇతి॥ ధర్మంవక్తాధర్మంవదతిశరీరిణాం మధ్యేముఖ్యస్సభార్యయామిథునీభూయాస్తే॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ భగవానితి॥ అగాధాగంభీరాధీర్యస్యసః॥ ౯॥ ఇతీతి॥ నతస్యవీర్యంప్రభావంవిద్వాన్ అతద్వీర్యవిద్వాన్- తస్మిన్- నిర్జితాత్మాభిమానినేజితేంద్రియోహమిత్యభిమానవతే - ఇతిరుషాక్రోధేనాహ॥ ౧౦॥ అయమితివిరుద్ధంప్రకర్షేణకరోతీతివిప్రకృత్॥ ౧౧॥ నేతి॥ అతివర్తనంశాస్త్రమతిక్రమ్యవర్తనశీలం- యేబ్రహ్మాద్యాః- నోనిషేధంతినవారయంతి॥ ౧౨॥ తేషామితి॥ తేషాంబ్రహ్మాదీనాంఅనుధ్యేయంపదాబ్జయుగ్మంయస్యతం - మంగళమంగళం - పరమమంగళమూర్తింస్వసూరీన్పరిభూయఅవజ్ఞాయ- జగద్గురుంసర్వేశ్వరంసదాశివంయః ప్రశాస్తితత్తస్మాత్॥ ౧౩॥ ననుహరిభక్తోయం నదండార్హఇతిచేత్తత్రాహ॥ నాయమితి॥ నాయం-సాధుభిఃపరిసేవితం- వైకుంఠస్యపాదమూలోపసర్పణమర్హతి- యతః- సంభావితాఅహమధికఇతికృతామతిర్యేన - అతఏవ స్తబ్ధఃఅనమ్రః ॥ ౧౪ ॥ తదేవంస్వయందండ్యత్వంనిశ్చిత్యతంప్రత్యాహ॥

మునిసంసది । ఉవాచదేవ్యాంశృణ్వంత్యాంజహాసోచ్చైస్తదంతికే ॥ ౫॥ చిత్రకేతుః॥ ఏషలోకగురుస్సాక్షాద్ధర్మంవక్తాశరీరిణాం। ఆస్తేముఖ్యస్సభాయాంవైమిథునీభూయభార్యయా॥ ౬॥ జటాధరస్తీవ్రతపాబ్రహ్మవాదీసతాంపతిః । అంకీకృత్యస్త్రియంచాస్తేగతహ్రీఃప్రాకృతోయథా ॥ ౭ ॥ ప్రాయశఃప్రాకృతాశ్చాపిస్త్రియంరహసిబిభ్రతి। అయంమహావ్రతధరోబిభర్తిసదసిస్త్రియం ॥ ౮॥ శ్రీశుకః॥ భగవానపితచ్ఛ్రుత్వాప్రహస్యాగాధధీర్నృప। తూష్ణీంబభూవసదసిసభ్యాశ్చతదనువ్రతాః॥ ౯॥ ఇత్యతద్వీర్యవిదుషబ్రువాణేబహ్వశోభనం। రుషాహదేవ్యాహనిర్జితాత్మాభిమానినే॥ ౧౦॥ అయంకిమధునాలోకేశాస్తాదండధరఃప్రభుః। అస్మద్విధానాందుష్టానాంనిర్లజ్జానాంచవిప్రకృత్॥౧౧॥నవేదధర్మంకిలపద్మయోనిర్నబ్రహ్మపుత్రాభృగునారదాద్యాః । నవైకుమారఃకపిలోమనుశ్చయేనోనిషేధంత్యతివర్తినంహరం॥ ౧౨॥ తేషామనుధ్యేయపదాబ్జయుగ్మంజగద్గురుంమంగళమంగళంస్వయమ్ । యఃక్షత్రబంధుఃపరిభూయసూరీన్ప్రశాస్తిధృష్టస్తదయంహిదండ్యః॥ ౧౩॥ నాయమర్హతివైకుంఠపాదమూలోపసర్పణం। సంభావితమతిస్స్తబ్ధస్సాధుభిఃపర్యుపాసితం॥ ౧౪॥ అతఃపాపీయసీంయోనిమాసురీంయాహిదుర్మతే। యథేహభూయోమహతాంనకర్తాపుత్రకిల్బిషం ॥ ౧౫॥ శ్రీశుకః ॥ ఏవంశప్తశ్చిత్రకేతుర్విమానాదవరుహ్యసః । ప్రసాదయామాససతీంమూర్ధ్నానమ్రేణభారత॥ ౧౬॥ చిత్రకేతుః ॥ ప్రతిగృహ్ణామితేశాపంఆత్మనోంజలినాంబికే । దేవైర్మర్త్యాయయత్ప్రోక్తంపూర్వదిష్టంహితస్యతత్॥ ౧౭॥ సంసారచక్రఏతస్మిన్జంతురజ్ఞానమోహితః । భ్రామ్యత్సుఖంచదుఃఖంచభుంక్తేసర్వత్రసర్వదా ॥ ౧౮॥ నైవాత్మనఃపరస్యాపికర్తాస్యాత్సుఖదుఃఖయోః।కర్తారంమన్యతేప్రాజ్ఞఆత్మానంపరమేనచ॥ ౧౯॥ గుణప్రవాహఏతస్మిన్కశ్శాపఃకోన్వనుగ్రహః।కస్స్వర్గోనరకఃకోవాకింసుఖందుఃఖమేవవా॥౨౦॥ ఏకస్సృజతిభూతానిభగవానాత్మమాయయా।ఏషాంబంధంచమోక్షంచసుఖందుఃఖంచనిష్కలః॥ ౨౧॥ నతస్యకశ్చిద్దయితోనప్రతీపోనజ్ఞాతిబంధుర్నపరోనచస్వః।సమస్యసర్వత్రనిరంజనస్యసుఖేనరాగఃకుతఏవరోషః॥ ౨౨॥ తథాపితచ్ఛక్తివిసర్గఏ

అతఇతి॥ హేపుత్ర-యథాభూయోమహతాంకిల్బిషమపరాధంనకర్తానకరిష్యసి-తథాయాహీత్యర్థః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ప్రతిగృహ్ణామీతి॥ పూర్వదిష్టంప్రాచీనకర్మప్రాప్తమేవ ॥ ౧౭ ॥ అయంచసంసారచక్రస్వభావఏవనచిత్రమిత్యాహ॥ సంసారేతి॥ ౧౮॥ అతఏవాత్రమమభవద్వచనకోపిదోషఇత్యాహ॥ నైవేతి॥ ౧౯॥ ఏవంతావత్సుఖదుఃఖాదికమంగీకృత్యోక్తం- ఇదానీంతదపివస్తుతోనాస్తీత్యాహ॥ గుణేతి॥ గుణానాంమాయామయానాం-ప్రవాహేసంసారే॥ ౨౦॥ నను మాయాగుణానాంచేదయంప్రవాహస్తర్హితేషాం జడత్వాద్బంధమోక్షాద్యనుభవోనస్యాత్తత్రాహ ॥ ఏకఇతి ॥ ఏకఃపరమేశ్వరఃమాయయానిమిత్తభూతయా- భూతానిప్రాణినః - సృజతి- ఏషాంబంధాదికంచసృజతి - నిష్కలఃస్వయంబంధాదిశూన్యః॥ ౨౧॥ నన్వేవంభూతవిషమసృష్టా - తస్యకింకారణం - ప్రియాదివైషమ్యాభావాదిత్యాశంక్య-యద్యపిప్రియాదయోనసంతి-తథాపితత్కర్మవశాత్సర్వంఘటతఇత్యాహ - ద్వాభ్యాం॥ నతస్యేతి॥ ప్రతీపఃఅప్రియః - నజ్ఞాతిర్బంధుశ్చేత్యర్థః-తత్రహేతుః- సర్వత్రసమస్యతతుల్యతః- నిరంజనస్యనిస్సంగస్య - అతఏవతన్నిమిత్తైసుఖేరాగోనాస్తిరాగానుబం

ష్టాభావేరోషఃకుతస్స్యాత్॥౨౨॥ యద్యప్యేవం॥ తథాపీతి॥ తథాపి-తస్యాశక్త్యామాయయాయోవిసర్గః-పుణ్యపాపాది
లక్షణంకర్మ-ఏషాంశరీరిణాంసుఖాద్యర్థమవకల్పతే-సమర్థోభవతి-యథోక్తంగీతాసు॥శ్లో॥ భూతభావోద్భవకరోవిస
ర్గఃకర్మసంజ్ఞితఇతి॥ ౨౩॥ అతఇతి॥ అతఃతస్మాత్- హేభామిని- కోపనేత్వాంకేవలంప్రసాదయామి- నతుశాపమోక్షా
య-తర్హికింప్రసాదనేన-అతఆహ- మమోక్తంసాధ్వపిఅసాధువన్మన్యసే- తత్త్వయాక్షమ్యతాం॥ ౨౪॥ ఇతీతి॥ గిరిశౌ
భవానీశంకరౌ-ప్రసాద్యస్మయతోఽపిస్మయంకుర్వతోస్సతోః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ నారాయణేతి॥ స్వర్గాదావపితుల్యార్థః
ప్రయోజనమితిద్రష్టుంశీలంయేషాంతేతథా॥ ౨౮॥ తత్రతదుక్తంచైవహేతుమాహద్వాభ్యాం॥ దేహినామితి॥ దేహినాం
సుఖదుఃఖమిత్యాదిద్వంద్వాని - ఈశ్వరస్యలీలయామాయయాభవంతి॥ ౨౯॥ అవివేకేతి॥ తేషుచగుణదోషవికల్పాశ్చేత్య
న్వయః- కష్టానిష్టభేదఇవ-యఃస్ఫురతి- సఃఆత్మన్యర్థభేదఃసుఖాదిభేదః - పుంసఃస్వప్నేయథాఅవివేకకృతోభవతి - స్రజీవ

పాంసుఖాయదుఃఖాయహితాహితాయ । బంధాయమోక్షాయచమృత్యుజన్మనోశ్శరీరిణాంసంసృతయే
వకల్పతే॥ ౨౩॥ అతఃప్రసాదయేనత్వాంశాపమోక్షాయభామిని। యన్మన్యసేహ్యసాధూక్తంమమతత్క్షమ్య
తామితి॥ ౨౪॥ శ్రీబాదరాయణిః॥ ఇతిప్రసాద్యగిరిశౌచిత్రకేతురరిందమ । జగామస్వవిమానేనపశ్యతో
స్స్మయతోస్తయోః ॥ ౨౫ ॥ తతస్సభగవాన్రుద్రోరుద్రాణీమిదమబ్రవీత్ । దేవర్షిదైత్యసిద్ధానాంసా
ర్షదానాంచశృణ్వతాం॥ ౨౬॥ శ్రీరుద్రః॥ దృష్టవత్యసిసుశ్రోణిహరేరద్భుతకర్మణః। మాహాత్మ్యంభృత్య
భృత్యానాంనిస్పృహాణాంమహాత్మనాం॥ ౨౭॥ నారాయణపరాస్సర్వేనకుతశ్చనబిభ్యతి । స్వర్గాపవర్గ
నరకేష్వపితుల్యార్థదర్శినః॥ ౨౮॥ దేహినాందేహసంయోగాద్ద్వంద్వానీశ్వరలీలయా । సుఖందుఃఖంమృ
తిర్జన్మశాపోనుగ్రహఏవచ॥ ౨౯॥ అవివేకకృతఃపుంసోహ్యర్థభేదఇవాత్మని। గుణదోషవికల్పశ్చభిదైవ
స్రజి*వద్యథా॥ ౩౦॥ వాసుదేవేభగవతిభక్తిముద్వహతాంనృణాం। జ్ఞానవైరాగ్యవీర్యాణాంనేహకశ్చి
ద్వ్యపాశ్రయః॥ ౩౧॥ నాహంవిరించోనకుమారనారదౌనబ్రహ్మపుత్రామునయస్సురేశాః । విదామయ
స్యేహితమంశకాంశకానతత్స్వరూపంపృథగీశమానినః ॥ ౩౨ ॥ నహ్యస్యాస్తిప్రియఃకశ్చిన్నాప్రియస్స్వః
పరోపివా । ఆత్మత్వాత్సర్వభూతానాంసర్వభూతప్రియోహరిః॥ ౩౩॥ తస్యచాయంమహాభాగశ్చిత్రకే
తుఃప్రియానుగః । సర్వత్రసమదృక్ఛాంతోహ్యహంచైవాచ్యుతప్రియః ॥ ౩౪ ॥ తస్మాన్నవిస్మయఃకార్యః
పురుషేషుమహాత్మసు । మహాపురుషభక్తేషుశాంతేషుసమదర్శిషు॥ ౩౫ ॥ శ్రీశుకః॥ ఇతిశ్రుత్వాభగవత
శ్శివస్యోమాభిభాషితం। బభూవశాంతధీరాజన్దేవీవిగతవిస్మయా॥ ౩౬॥ ఇతిభాగవతోదేవ్యాఃప్రతిశప్తు
మలంతమః। మూర్ధ్నాసంజగృహేశాపమేతావత్సాధులక్షణం॥ ౩౭ ॥ జజ్ఞేత్వష్టుర్దక్షిణాగ్నౌదానవీంయో
నిమాశ్రితః। వృత్రఇత్యభివిఖ్యాతోజ్ఞానవిజ్ఞానసంయుతః ॥ ౩౮ ॥ ఏతత్తేసర్వమాఖ్యాతంయన్మాంత్వంపరి
పృచ్ఛసి। వృత్రస్యాసురజాతేశ్చకారణంభగవన్మతేః ॥ ౩౯ ॥ ఇతిహాసమిమంపుణ్యంచిత్రకేతోర్మహాత్మ
నః । మాహాత్మ్యంవిష్ణుభక్తానాంశ్రుత్వాబంధాద్విముచ్యతే ॥ ౪౦ ॥ యఇమంప్రాతరుత్థాయశ్రద్ధా
వాగ్వాగ్యతఃపఠేత్ । ఇతిహాసంహరిస్స్మృత్వాసయాతిపరమాంగతిమ్ ॥ ౪౧ ॥ ************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - షష్ఠస్కంధే - సప్తదశోధ్యాయః.

స్సర్పమాలాదిభిదాయథాతత్రైవకృతఇత్యర్థః॥ స్రగ్వదితివక్తవ్యేస్రజివదిత్యార్షః - స్వప్నకల్పితేతిపాఠేసుగమం ॥ ౩౦॥
అతోభాగవతానాంనిస్పృహత్వముచితమేవేత్యాహ ॥ వాసుదేవఇతి ॥ జ్ఞానవైరాగ్యయోర్వీర్యంబలంయేషాంతేషాంవ్య
పాశ్రయఃస్పృష్టేస్సుర్విశిష్టబుద్ధ్యాఆశ్రయణీయోర్థోనాస్తి ॥ ౩౧ ॥ అస్యచహరిదాసత్వేన- తత్స్వభావత్వాన్నైతచ్చిత్ర
మిత్యేవత్తుంమహారేర్మాహాత్మ్యమాహ- ద్వాభ్యాం॥ నాహమితి॥ ఈహితమభిప్రాయంలీలాంవా - యదాపయంనవిద్మః-త
దాతస్యస్వరూపం- అంశకాంశకాఅపిసంతః- పృథగీశమానినోనవిదురేవ॥ ౩౨॥నహీతి॥ అతఏవహరిరేవసర్వేషాంభూ
తానాంప్రియః॥౩౩॥తస్యేతి॥అహంచైవాచ్యుతస్యప్రియః-తస్మాన్నమాస్మిన్క్రోధోనాభూదితిభావః ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥
ఇతీతి॥ప్రతిశాపందాతుం- అలంతమఃసమర్థతమోపి॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ఏతదితి॥అసురజాతేఃఅసురస్వభావేనోత్పత్తేః-భగవతి
మతేశ్చ॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥ శ్లో॥ ఆదిత్యానాంచతుర్థస్యత్వష్టుర్వంశప్రసంగతః। ప్రోక్తమింద్రకృ
తేశ్వరూపవృత్రవధాదికమ్॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- సప్తదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ************************

శ్లో॥ త్వష్టుర్వంశమనుక్రమ్య ప్రసంగం యథాక్రమం । ఆదిత్యానామథాన్యేషాం వంశానాహ మునీశ్వరః ॥ అదితేస్సంచ
మాదీనాం పుత్రాణాం శాఖస్య మోక్షితః । అష్టాదశే దితేర్గర్భే శక్రేణ మరుతాం భిదా ॥ దక్షకన్యాన్వయానుకథనే - అది
త్యాః ద్వాదశ పుత్రాః ప్రోక్తాః - తథాహి॥ శ్లో॥ వివస్వానర్యమా పూషా త్వష్టాథ సవితా భగః । ధాతా విధాతా వరుణో మి
త్రశ్శక్ర ఉరుక్రమ ఇతి ॥ తత్ర షష్ఠాధ్యాయాంత మారభ్య విశ్వరూప - వృత్ర - చిత్రకేతూపాఖ్యానైః - త్వష్టుర్వంశమను
వర్ణ్య ఇదానీం సవితుర్వంశమాహ ॥ పృశ్నిస్త్వితి॥ సావిత్రీమిత్యాదౌ ప్రాసూతేత్యుత్తరస్యానుషంగః - పశుం పశుయా
గం- మహామఖాన్ - పంచయజ్ఞాన్॥ ౧౹౨॥ ధాతురితి॥ ధాతుర్భార్యాః కుహూః- సాయం పుత్రం ప్రాసూత- ఏవం సినీవాలీ
దర్శమిత్యనుక్రమాత్॥ ౩॥ అగ్నీనితి॥ సమనంతరో విధాతా - క్రియాయాం భార్యాయాం - పురీష్యానగ్నీన్ పంచచితీన్॥ శ్రు॥
పురీష్యాపోఽగ్నయ ఇతి ॥ శ్రు ॥ పంచవా ఏతేఽగ్నయో యచ్చితయ ఉదధిరేవ నామ ప్రథమో దుధ్రో ద్వితీయో గహ్యస్తృతీ
యః కిం చిలశ్చతుర్థో వన్యః పంచమస్తేభ్యో యదాహుతీర్జుహుయాదితి చశ్రుతేః ॥ ౪ ॥ చర్షణీతి॥ చర్షణీ వరుణస్య
భార్యా ఆసీత్ - పూర్వం బ్రహ్మణః పుత్రో భృగుర్యస్యాం పునర్జాతః - వాల్మీకిః - వల్మీకాత్ వరుణస్యైవ పుత్రోఽభవత్-

శ్రీబాదరాయణిః ॥ పృశ్నిస్తు పత్నీ సవితుస్సావిత్రీం వ్యాహృతిం త్రయీం । అగ్నిహోత్రం పశుం సోమం చా
తుర్మాస్యాన్మహామఖాన్॥ ౧ ॥ సిద్ధిర్భగస్య భార్యాంగ మహిమానం విభుం ప్రభుం । ఆశిషం చ వరారో
హాం కన్యాం ప్రాసూత సుప్రతామ్॥ ౨॥ ధాతుః కుహూస్సినీవాలీ రాకా చానుమతిస్తథా । సాయం దర్శమ
థ ప్రాతః పూర్ణమాసమనుక్రమాత్ ॥ ౩॥ అగ్నీన్ పురీష్యానాధత్త క్రియాయాం సమనంతరః॥ ౪॥ చర్షణీ
వరుణస్యాసీద్యస్యాం జాతో భృగుః పునః । వాల్మీకిశ్చ మహాయోగీ వల్మీకాదభవత్కిల॥ ౫ ॥ అగస్త్యశ్చ వ
సిష్ఠశ్చ మిత్రావరుణయోరృషీ । రేతస్సిషిచతుః కుంభే హ్యుర్వశ్యాస్సన్నిధౌ ద్రుతం ॥ ౬ ॥ రేవత్యాం మి
త్ర ఉత్సర్గమరిష్టం పిప్పలం వ్యధాత్ । పౌలోమ్యామింద్ర ఆధత్త త్రీన్పుత్రానితి నశ్శ్రుతమ్॥ ౭ ॥ జయంత
మృషభం తాత తృతీయం విదుషం విభుః । ఉరుక్రమస్య దేవస్య మాయావామనరూపిణః ॥ ౮ ॥ కీర్త్యాం ప
త్న్యాం బృహచ్ఛ్లోకస్తస్యాసన్ సౌభగాదయః । తత్కర్మ గుణవీర్యాణి కాశ్యపస్య మహాత్మనః । పశ్చా
ద్వక్ష్యామ్యహేఽదిత్యాం యథైవావతతార హ ॥ ౯ ॥ అథ కాశ్యపదాయాదాన్ దైతేయాన్ కీర్తయామి తే।
యత్ర భాగవతశ్శ్రీమాన్ ప్రహ్లాదో బలిరేవ చ ॥ ౧౦ ॥ దితేర్ద్వావేవ దాయాదౌ దైత్యదానవవందితౌ । హి
రణ్యకశిపుర్నామ హిరణ్యాక్షశ్చ కీర్తితౌ॥ ౧౧॥ హిరణ్యకశిపోర్భార్యా కయాధుర్నామ దానవీ । జంభస్య
తనయా దత్తా సుషువే చతురస్సుతాన్॥ ౧౨॥ ప్రహ్లాదం ప్రాగనుహ్లాదం సంహ్లాదం హ్లాదమేవ చ । తత్స్వసా
సింహికా నామ రాహుం విప్రచితోఽగ్రహీత్ ॥ ౧౩ ॥ శిరోఽహరద్యస్య హరిశ్చక్రేణ పిబతోఽమృతం। సంహ్లాద
స్య కృతిర్భార్యాసూత పంచజనం తతః ॥ ౧౪॥ హ్లాదస్య ధమనీ భార్యాసూత వాతాపిమిల్వలమ్। యోఽగస్త్యా
య త్వతిథయే పేచే వాతాపిమిల్వలః ।। ౧౫ ॥ అనుహ్లాదస్య సూర్మ్యాయాం బాష్కలో మహిషస్తథా। వి
రోచనస్తు ప్రాహ్లాదిర్బలిస్తస్యాభవత్కిల॥ ౧౬ ॥ బాణజ్యేష్ఠం పుత్రశతమశనాయాం తతోఽభవత్। తస్యా
నుభావస్సుశ్లోక్యః పశ్చాదేవాభిధాస్యతే ॥ ౧౭ ॥ బాణ ఆరాధ్య గిరిశం లేభే తద్గణముఖ్యతాం।యత్పార్శ్వే
భగవానాస్తే హ్యద్యాపి పురపాలకః॥ ౧౮ ॥ మరుతశ్చ దితేః పుత్రాశ్చత్వారింశన్నవాధికాః। త ఆసన్నప్ర

ఏతౌ వరుణస్యాసాధారణౌ పుత్రౌ॥ ౧౫॥ తథా ఉత్సర్గాదయః మిత్రస్యాసాధారణాః - తయోరేవ సాధారణౌ ద్వౌ పుత్రౌ
చాహ॥ అగస్త్య ఇతి॥ అగస్త్యశ్చ వసిష్ఠశ్చ - మిత్రావరుణయోరభవతాం- ఉభావపి - కుంభే రేతః సిషిచతుః॥ శ్రు॥ సత్రే
హ జాతావిషితా నమోభిః కుంభే రేతస్సిషిచతుస్సమానమితి శ్రుతేః- ద్రుతం స్కన్నం॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ కీర్త్యామితి ॥ పశ్చా
దష్టమస్కంధే ॥ ౯ ॥ అథేతి॥ అథ కశ్యపస్యాదితేః పుత్రాణాం ద్వాదశాదిత్యానామన్వయకథనానంతరం - దైతేయాన్
దితేః పుత్రాన్ - కీర్తయామి కథయామి ॥ ౧౦ ॥ దితేరితి॥ హిరణ్యకశిపుర్హిరణ్యాక్షశ్చేతి ప్రథమం ద్వావేతౌ చ కీర్తితౌ
తృతీయస్కంధే॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ప్రహ్లాదమితి॥ విప్రచితో దానవాద్భర్తుః సకాశాత్ - రాహుం పుత్రమగ్రహీత్॥ ౧౩॥ శిర
ఇతి ॥ తతః సంహ్లాదాదసూత॥ ౧౪॥ హ్లాదస్యేతి ॥ యోఽయం మేషరూపం వాతాపిం పేచే- తమిల్వలం చ వాతాపిం చాసూతే
త్యన్వయః॥౧౫॥౧౬॥బాణేతి॥ తతో బలేస్సకాశాదభవత్ - తస్య బలేః అనుభావః సుశ్లోక్యః పుణ్యకీర్త్యర్హః - యద్వా
అనుభావ్యతే సద్భిస్స్తూయత ఇత్యనుభావం సుశ్లోక్యం యశ ఇతి శేషః ॥ ౧౭ ॥ బాణ ఇ ॥ తస్య గణేషు- ముఖ్యతాం ప్రాప్త

స్యం॥ ౧౮॥ మరుత ఇతి॥ సాత్మతాంసమానరూపతాం॥ ౧౯॥ కథమితి॥ సాత్మ్యందేవత్వం-ప్రాపితాః॥ ౨౦॥౨౧॥తదితి॥ ఆ
దృతంసాదరం - అల్పంమితాక్షరం- అర్థవత్ బహ్వర్థయుక్తం- సత్రమయనంఆశ్రయోయస్య హేసత్రాయనశౌనక॥
౨౨॥ హతేతి॥ పార్ష్ణిగ్రాహేణపృష్ఠతస్సహాయేన॥ ౨౩॥ కదేతి॥ భ్రాతృహంతారం-ఇంద్రం- మారయిత్వాసుఖినీస్వామి
తివిచింతయామాసదితిః- ఉల్బణంక్రూరం- అక్లిన్నహృదయంకఠినచిత్తం ॥ ౨౪ ॥ ననురాజాస్వదేహరక్షార్థమన్యేషాం
ఘాతంకరోత్యేవ కిమత్రచిత్రం - తత్రాహ ॥ క్రిమీతి ॥ ఈశఃప్రభుఃఇత్యభిహితస్యాపియస్య - పూర్వేషాంరాజ్ఞాందే
హస్య- అంతేమరణానంతరం- ద్విత్రిదినావస్థితస్య- క్రిమయఇతి- శ్వాదిభిర్భక్షితస్యతువిష్ఠేతి- దగ్ధస్యభస్మేతి - సంజ్ఞాఆ
సీత్- తత్కృతేతస్యదేహస్యార్థే- యోభూతేభ్యోద్రుహ్యతి- సకింస్వార్థంవేదనవేదైవ- తత్రహేతుః - యతఃభూత
ద్రోహాన్నిరయోభవతి॥ ౨౫॥ ఆశాసానస్యేతి॥ ఇదందేహాదికం- ధ్రువంనిత్యం- ఆశాసానస్యమన్యమానస్యఅతః - ఉన్న

జాస్సర్వేనీతాఇంద్రేణసాత్మతాం॥ ౧౯॥ రాజా॥ కథంతఆసురంభావమపాస్యౌత్పత్తికంగురో। ఇంద్రే
ణప్రాపితాస్సాత్మ్యం కింతత్సాధుకృతంహితైః ॥ ౨౦ ॥ ఇమేశ్రద్దధతేబ్రహ్మన్నృషయోపి మయాస
హ। పరిజ్ఞానాయభగవంస్తన్నోవ్యాఖ్యాతుమర్హసి॥ ౨౧॥సూతః॥ తద్విష్ణురాతస్యసబాదరాయణిర్వ
చోనిశమ్యాదృతమల్పమర్థవత్ । సభాజయంస్తన్నిభృతేనచేతసాజగాదసత్రాయణసర్వదర్శనః॥ ౨౨॥
శ్రీబాదరాయణిః ॥ హతపుత్రాదితిశ్శక్రపార్ష్ణిగ్రాహేణవిష్ణునా । మన్యునాశోకదీప్తేన జ్వలంతీప
ర్యచింతయత్ ॥ ౨౩॥ దితిః ॥ కదానుభ్రాతృహంతారమింద్రియారామముల్బణం । అక్లిన్నహృదయం
పాపంఘాతయిత్వాశయేసుఖమ్॥౨౪॥ క్రిమివిడ్భస్మసంజ్ఞాసీద్యస్యేశాభిహితస్యవా। భూతధ్రుక్తత్కృ
తేస్వార్థంకింవేదనిరయోయతః॥ ౨౫॥ ఆశాసానస్యతస్యేదంధ్రువమున్నద్ధచేతసః। మదశోషకఇంద్రస్య
భూయాద్యేనసుతోహిమే॥ ౨౬॥ ఇతిభావేనసాభర్తురాచచారాసకృత్ప్రియం । శుశ్రూషయానురాగేణ
ప్రశ్రయేణదమేనచ॥ ౨౭॥ భక్త్యాపరమయారాజన్మనోజ్ఞైర్వల్గుభాషితైః । మనోజ్ఞగ్రాహభావజ్ఞా
సస్మితాపాంగవీక్షణైః॥ ౨౮॥ ఏవంస్త్రియాజడీభూతోవిద్వానపివిదగ్ధయా । బాఢమిత్యాహవివశోనత
చ్చిత్రంహియోషితి॥ ౨౯॥ విలోక్యైకాంతభూతానిభూతాన్యాదౌప్రజాపతిః । స్త్రియంచక్రేస్వదేహా
ర్థంయయాపుంసాంమతిర్హృతా ॥ ౩౦ ॥ ఏవంశుశ్రూషితస్తాతభగవాన్ కశ్యపఃస్త్రియా । ప్రహ
స్యపరమప్రీతోదితిమాహాభినంద్యచ ॥ ౩౧ ॥ వరంవరయవామోరుప్రీతస్తేహమనిందితే । స్త్రీణాంభర్తరి
సుప్రీతేకఃకామఇహచాగమః॥ ౩౨॥ పతిరేవహినారీణాందైవతంపరమంస్మృతం । మనస్సుసర్వభూతా
నాంవాసుదేవశ్శ్రియఃపతిః ॥ ౩౩ ॥ సఏవదేవతాలింగైర్నామరూపవికల్పితైః । ఇజ్యతేభగవాన్పుంభి
స్స్త్రీభిశ్చపతిరూపధృత్॥ ౩౪॥ తస్మాత్పతివ్రతానార్యశ్శ్రేయస్కామాస్సుమధ్యమే । యజంత్యనన్యభా
వేనపతిమాత్మానమీశ్వరం ॥ ౩౫॥ సోహంత్వయార్చితోభద్రేఈదృగ్భావేనభక్తితః । కంతేసంపాదయే
కామమసతీనాంసుదుర్లభం॥ ౩౬॥ దితిః॥ వరదోయదిమేబ్రహ్మన్పుత్రమింద్రహణంవృణే। అమర్త్యంహ
తపుత్రాహంయేనమేఘాతితౌసుతౌ ॥ ౩౭॥ నిశమ్యతద్వచోవిప్రోవిమనాఃపర్యతప్యత । అహోఅధర్మ
స్సుమహానద్యమేసముపస్థితః ॥ ౩౮॥ అహోఅర్థేంద్రియారామోయోషిన్మయ్యేహమాయయా । గృ
హీతచేతాఃకృపణఃపతిష్యేనరకేధ్రువం॥ ౩౯॥ కోతిక్రమోనువర్తంత్యాస్స్వభావమిహయోషితః । ధి

ద్ధండచ్ఛృంఖలంచేతోయస్య - తస్యేంద్రస్య - యోమదస్తస్యశోషకః పుత్రోమమయేనహేతునాభూయాత్- భవేత్॥
౨౬॥ ఇతీతి॥ తద్భర్తుఃప్రియాచరణమేవేతిభావేన- సాహభర్తుఃప్రియమసకృదాచచార॥ ౨౭॥౨౮॥ ఏవమితి॥ వివశఃస్త్రీప
రతంత్రస్సన్- బాఢంతవమనోరథంపూరయిష్యామీతియదాహతన్నచిత్రం ॥ ౨౯॥ తత్రహేతుమాహ ॥ విలోక్యేతి॥ ఏ
కాంతభూతానినిస్సంగానిమైథునేనసృష్టివృద్ధ్యర్థం - స్వదేహార్ధమేవస్త్రియంచక్రే ॥ ౩౦॥ ఏవమితి॥ ఏవంస్త్రియా
శుశ్రూషితస్సన్॥ ౩౧॥ వరమితి॥ ఇహఅత్ర - చకారాత్పరత్రచ- అగమఃఅప్రాప్యః॥ ౩౨॥ ననుపరమేశ్వరేసుప్రీతేస
ర్వకామప్రాప్తిరితిప్రసిద్ధంతత్రాహ ॥ పతిరితి ॥ ననుమనసిస్థితః - శ్రీవాసుదేవఏవలక్ష్మీపతిః - పరందైవమితిప్రసిద్ధం-
సఏవస్వాధికారేణరూపభేదైఃపూజ్యతఇత్యాహమనస్స్విత్యాదిసార్ధేన ॥ ౩౩॥ సఇతి॥ దేవతాలింగైర్మూర్తిభిః-ఉపల
క్షితః- తాన్యేవాహ- నామఇంద్రాది- రూపంవజ్రహస్తత్వాది- తాభ్యాంవివిధంకల్పితైః॥ ౩౪॥౩౫॥౩౬॥ వరదఇతి॥ ఇం

ద్రహణంఇంద్రహంతారం- అమర్త్యంస్పృహణీయం- యేనఇంద్రేణవిష్ణునా- సహాయేనఘాతితౌ।। ౩౭।। ౩౮।। ౩౯।। క
ఇతి।। స్వభావమనువర్తమానాయాః యోషితః కోతిక్రమోపరాధః।। ౪౦।। స్వభావమేవాహద్వాభ్యాం।। శరదితి।। శరత్ప
ద్మస్యేవోత్సవో వికాసోయస్మిన్- శ్రవణేశ్రుతీ- తయోరమృతం-క్షురధారోపమంచిత్తం।। ౪౧।।నహీతి।। అతః- స్వాశిషాత్మ
నాం- స్వార్థకామనయాఆత్మవత్ప్రియత్వేన- ప్రతీయమానానామిత్యర్థః।। ౪౨।। ప్రతిశ్రుతమితి।। తత్రేదముపకల్పయే
యోగ్యంభవతీతినిశ్చినోమి - అయంభావః- వైష్ణవంవ్రతంతావదుపదేక్ష్యామి తేనైవాస్యాః శుద్ధచిత్తాయాః - ఇంద్రేణ
క్రోధోనివర్తిష్యతే - పుత్రశ్చానుత్తోర్భవిష్యతి - దీర్ఘకాలత్వేచవ్రతస్య కథంచిద్వైగుణ్యేసతీంద్రస్య వధోపినభ,
విష్యతి।। ౪౩।।౪౪।। పుత్రఇతి।। హేభద్రే- అంజః యథావత్- యదిధారయిష్యసి- తర్హీంద్రహాభవిష్యతి-వైగుణ్యేసతి
దేవబాంధవోభవిష్యతి - వైష్ణవత్వాద్వ్రతస్య- కథంచిద్వైగుణ్యేసత్యపిసర్వథావైఫల్యాభావాత్।। ౪౫।। ధారయిష్యామి
తి।। కార్యాణిఅవశ్యకరణీయాని- వ్రతానియానినఘ్నంతి- నావశ్యకానినచనిషిద్ధాని- కింత్వభ్యనుజ్ఞాతానిసర్వాణ్యపిబ్రూ

ఙ్మాంబతాబుధంస్వార్థే యదహంలాలితేంద్రియః ।। ౪౦ ।। శరత్పద్మోత్సవంవక్త్రంవచశ్చశ్రవణామృ
తమ్। హృదయంక్షురధారాభంస్త్రీణాంకోవేదచేష్టితం।। ౪౧।। నహికశ్చిత్ప్రియస్త్రీణామంజసాస్వా
శిషాత్మనాం । పతింపుత్రంభ్రాతరంవాఘ్నంత్యర్థేఘాతయంతిచ ।। ౪౨ ।। ప్రతిశ్రుతందదామీతి వచ
స్తన్నమృషాభవేత్ ।వధంనార్హతిచేంద్రోపి తత్రేదముపకల్పయే ।। ౪౩।। ఇతిసంచింత్యభగవాన్మారీచః
కురునందన । ఉవాచకించిత్కుపితఆత్మానంచవిగర్హయన్ ।। ౪౪।। కాశ్యపః ।। పుత్రస్తుభవితాభద్రేఇంద్ర
హాదేవబాంధవః। సంవత్సరంవ్రతమిదంయద్యంజోధారయిష్యసి।। ౪౫।। దితిః।। ధారయిష్యేవ్రతంబ్రహ్మన్
బ్రూహికార్యాణియానిమే । యానిచేహనిషిద్ధానినవ్రతంఘ్నంతియాన్యుత।। ౪౬।। కాశ్యపః।। నహింస్యా
ద్భూతజాతానినశపేన్నానృతంవదేత్। నఛింద్యాన్నఖరోమాణినస్పృశేద్యదమంగళం।। ౪౭।। నాప్సుస్నా
యాన్నకుప్యేతనసంభాషేతదుర్జనైః । నవసీతాధౌతవాసస్స్రజంనవిధృతాంక్వచిత్।। ౪౮।। నోచ్ఛిష్టం
చండికాన్నంచనామిషంవృషలాహృతం। భుంజీతోదక్యయాదృష్టంపిబేన్నాంజలినాత్వపః ।। ౪౯ ।। నో
చ్ఛిష్టాస్పృష్టసలిలా సంధ్యాయాంముక్తమూర్ధజా। అనర్చితాసంయతవాఙ్నాసంవీతాబహిశ్చరేత్।।
౫౦।। నాధౌతపాదాప్రయతానార్ద్రవాసావ్యుదక్ఛిరాః । శయీతనాపరాఙ్నాన్యైర్ననగ్నానచసం
ధ్యయోః।। ౫౧।। ధౌతవాసాశుచిర్నిత్యంసర్వమంగళసంయుతా । పూజయేత్ప్రాతరాశాత్ప్రాగ్గోవి
ప్రాన్శ్రియమచ్యుతం ।। ౫౨ ।। స్త్రియోవరవతీశ్చార్చేత్స్రగ్గంధబలిమండనైః । పతించార్చ్యోపతి
ష్ఠేతధ్యాయేత్కోష్ఠగతంచతమ్।। ౫౩।। సంవత్సరంపుంసువనంవ్రతమేతదవిప్లుతం। ధారయిష్యసిచేత్తు
భ్యంశక్రహాభవితాసుతః।। ౫౪।। శ్రీశుకః।। బాఢమిత్యభ్యుపేత్యాథదితీరాజన్మహామనాః । కాశ్యపాద్గర్భ
మాధత్తవ్రతంచాంజోదధారసా।। ౫౫।। మాతృష్వసురభిప్రాయమింద్రఆజ్ఞాయమానద । శుశ్రూషణే
నాశ్రమస్థాందితింపర్యచరత్కవిః।।౫౬।। నిత్యంవనాత్సుమనసఃఫలమూలసమిత్కుశాన్ । పత్రాంకురమృ
దాపశ్చకాలేకాలఉపాహరత్ ।। ౫౭।। ఏవంతస్యావ్రతస్థాయావ్రతచ్ఛిద్రంహరిర్నృప । ప్రేప్సుఃపర్య
చరజ్జిహ్మోమృగహేవమృగాకృతిః।। ౫౮।। నాధ్యగచ్ఛద్వ్రతచ్ఛిద్రంతత్పరోపిమహీపతే । చింతాంతీ
వ్రాంగతశ్శక్రఃకేనమేస్యాచ్ఛివంత్వితి।। ౫౯।। ఏకదాసాతుసంధ్యాయాముచ్ఛిష్టావ్రతకర్శితా । అస్పృష్ట

హి।।౪౬।। తత్రైకత్రింశన్నిషిద్ధాన్యాహ- పంచభిః।। నహింస్యాదితి।। నశపేన్నాక్రోశేత్ - యదమంగళంకపాలాస్థ్యాది
కం- తన్నస్పృశేత్ ।।౪౭।। నేతి।।నాప్సుప్రవిశ్యస్నాయాత్- పూర్వంవిధృతాంస్రజం- పునర్నధారయేత్।। ౪౮।। భోజనే
పంచనిషేధానాహ ।। నోచ్ఛిష్టమితి।। చండికాన్నంభద్రకాళ్యైనివేదితంపిపీలికాదిదూషితంవా - అంజలినాఅపఃనపిబేత్।।
౪౯।। గృహాద్బహిర్నిర్గమేసప్తనిషేధానాహ।। నోచ్ఛిష్టేతి।। అనర్చితామండనహీనా- అసంవీతాఅప్రావృతా।।౫౦।।
శయనేసప్తనిషేధానాహ।। నాధౌతపాదేతి।। పరాక్పశ్చిమశిరాః।। ౫౧।। కార్యాణ్యాహద్వాభ్యాం।।ధౌతేతి।। ప్రాతరా
శాత్ప్రథమభోజనాత్ ।।౫౨।।స్త్రియఇతి।। వరవతీఃజీవద్భర్తృకాః-అర్చ్యసంపూజ్య-కోష్ఠగతంబహిరంతరగతం।। ౫౩।।
సంవత్సరమితి।। పుంసువనంపుత్రోత్పత్తికరంతుభ్యంతవ।। ౫౪।। ౫౭।। ఏవమితి।। హరిరింద్రః- వ్రతస్యఛిద్రం- ప్రేప్సుఃప్రా
ప్తుమిచ్ఛుః- జిహ్మః-కుటిలః-సాధువేషఃమృగహాలుబ్ధకః- యథామృగవంచనాయమృగవేషోభవతితద్వత్।। ౫౮।। నేతి।। కేన

క్షిశివంస్యాదితిచింతాం ప్రాప్తః॥ ౫౯॥ ఏకదేతి॥ అస్పృష్టవారిశ్చాసావధౌతాంఘ్రిశ్చ॥ ౬౦॥ లబ్ధ్వేతి॥ నిద్రయా అపహృతం చేతో యస్యాః॥ ౬౧॥ చకర్తేతి॥ మారోదీరిత్యుపలాలయన్నివ తాన్ పునః సప్తధా- చకర్త చిచ్ఛేద॥ ౬౨॥ ౬౩॥ మే॥ కౌశికః ఇంద్రః- గణాన్ సప్త॥ శ్రు॥ సప్తగణా వై మరుత ఇతి శ్రుతేః॥ ౬౪॥ ౬౫॥ సజూరితి॥ సజూః సహ॥ ౬౭॥ ౭౦॥ ధిత్సా నిష్కపటమేవాహ॥ అంబేతి॥ లబ్ధమంతరం యేన- అర్థ ఏవ బుద్ధిర్యస్య॥ ౭౧॥ ౭౩॥ ఆరాధనమితి॥ అపిపరం మోక్షమపి॥ ౭౪॥ ఆరాధ్యేతి॥ గుణస్పర్శం విషయభోగం- బుధః కో వృణీత- యద్యస్మాన్నరకేపి విషయభోగస్స్యాత్॥ ౭౫॥ తదితి॥ హే మహీయసి హే మహత్తమే- మృతస్సన్ ఉత్థితః॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥..

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- అష్టాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

వార్యమాణాపి తాం ఘోరాస్స్వప్తా వ్యపవిధి మోహితా ॥ ౬౦ ॥ లబ్ధ్వా తదంతరం శక్రో నిద్రాపహృతచేతసః । దితేః ప్రవిష్ట ఉదరం యోగేశో యోగమాయయా॥ ౬౧॥ చకర్త సప్తధా గర్భం వజ్రేణ కనకప్రభమ్ । రుదంతం సప్తధైకైకం మారోదీరితి తాన్ పునః॥ ౬౨॥ తే తమూచుః పీడ్యమానాస్సర్వే ప్రాంజలయో నృప । భ్రాతరో మరుతస్తే వయం కిన్న ఇంద్ర జిఘాంససి॥ ౬౩ ॥ ఇంద్రః॥ మా భైష్ట భ్రాతరో మహ్యం యూయమిత్యాహ కౌశికః। అనన్యభావాన్పార్షదానాత్మనో మరుతాం గణాన్॥ ౬౪॥ న మమార దితేర్గర్భశ్శ్రీనివాసానుకంపయా । బహుధా కులిశక్షుణ్ణో ద్రౌణ్యస్త్రేణ యథా భవాన్॥ ౬౫॥ సకృదిష్ట్వాదిపురుషం పురుషో యాతి సాత్మతామ్ । సంవత్సరం కించిదూనం దిత్యా యద్ధరిరర్చితః॥ ౬౬॥ సజూరింద్రేణ పంచాశద్దేవాస్తే మరుతోభవన్।వ్యపోహ్య మాతృదోషం తే హరిణా సోమపాః కృతాః॥ ౬౭॥ దితిరుత్థాయ దదృశే కుమారాననలప్రభాన్। ఇంద్రేణ సహితాన్ దేవీ పర్యతుష్యదనిందితా॥ ౬౮॥ అథేంద్రమాహ తాతాహమాదిత్యానాం భయావహమ్ । అపత్యమిచ్ఛంత్యచరం వ్రతమేతత్సుదుశ్చరమ్ ॥ ౬౯ ॥ ఏకస్సంకల్పితః పుత్రస్సప్త సప్తాభవన్ కథమ్ । యది తే విదితం పుత్ర సత్యం కథయ మా మృషా॥ ౭౦॥ ఇంద్రః॥ అంబ తేహం వ్యవసితముపధార్యాగతోంతికమ్। లబ్ధాంతరోచ్ఛిదం గర్భమర్థబుద్ధిర్న ధర్మవిత్॥ ౭౧॥ కృత్తస్తే సప్తధా గర్భ ఆసన్ సప్త కుమారకాః । తేపి చైకైకశో వృక్ణాస్సప్తధా నాపి మమ్రిరే॥ ౭౨॥ అంబ తత్పరమాశ్చర్యం వీక్ష్యాధ్యవసితం మయా। మహాపురుషపూజాయాస్సిద్ధిః కాప్యనుషంగిణీ॥ ౭౩॥ ఆరాధనం భగవత ఈహమానా నిరాశిషః। యే తు నేచ్ఛంత్యపి పరం తే స్వార్థకుశలాస్స్మృతాః ॥ ౭౪ ॥ ఆరాధ్యాత్మప్రదం దేవం స్వాత్మానం జగదీశ్వరమ్। కో వృణీత గుణస్పర్శం బుధస్స్యాన్నరకేపి యత్॥ ౭౫॥ తదిదం మమ దౌర్జన్యం బాలిశస్య మహీయసి। క్షంతుమర్హసి మాతస్త్వం దిష్ట్యా గర్భో మృతోత్థితః॥ ౭౬ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఇంద్రస్తయాభ్యనుజ్ఞాతశ్శుద్ధభావేన తుష్టయా । మరుద్భిస్సహ తాం నత్వా జగామ త్రిదివం విభుః ॥ ౭౭ ॥ ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి । మంగళం మరుతాం జన్మ కిం భూయః కథయామి తే॥ ౭౮॥........................

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - షష్ఠస్కంధే - అష్టాదశోధ్యాయః.

రాజా॥ వ్రతం పుంసవనం బ్రహ్మన్ భవతా యదుదీరితం । తస్య వేదితుమిచ్ఛామి యేన విష్ణుః ప్రసీదతి॥ ౧॥ శ్రీశుకః । శుక్లే మార్గశిరే పక్షే యోషిద్భర్తురనుజ్ఞయా । ఆరభేత వ్రతమిదం సార్వకామికమాదితః॥ ౨॥ నిశమ్య మరుతాం జన్మ బ్రాహ్మణాననుమంత్ర్య చ । స్నాత్వా శుక్లదతీ శుక్లే వసీతాలంకృతాంబరే । పూజయేత్ప్రాతరాశాత్ప్రాగ్భగవంతం శ్రియా సహ॥ ౩॥ అలం తే నిరపేక్షాయ పూర్ణకామ నమోస్తు తే । మహావిభూతిపతయే నమస్సంకల్పసిద్ధయే॥ ౪॥ యథా త్వం కృపయా భూత్యా తేజసా సహసౌజసా। జుష్ట ఈశ

శ్లో॥ ఊనవింశే త్వయోక్తం కశ్యపేన దితేర్వ్రతం । తదేవం విస్తృతం లోకహితాయాహ హరితోషణమ్ ॥ వ్రతమితి॥ తస్య ప్రకారమితి శేషః॥ ౧॥ శుక్లేతి॥ మార్గశీర్షే మాసి- శుక్లపక్షే - ఆదితః ప్రతిపది॥ ౨॥ నిశమ్యేతి॥ అనుమంత్ర్య ప్రష్ట్వా- శుక్లా దంతా యస్యాః సా శుక్లదతీ - ధౌతదంతేత్యర్థః అలంకృతా సతీ- పూజయేత్ ॥ ౩ ॥ ఆదౌ తావన్నమస్కారమంత్రానాహ త్రిభిః ॥ అలమితి ॥ తే తుభ్యం అలం పర్యాప్తమేవ సర్వం నః కించిదన్యైః కృత్యమస్తి - అతః తే తుభ్యం నమోస్తు - పర్యాప్తా హి తవాశీః- నిరపేక్షాయ- హే పూర్ణకామ - మహావిభూతిపతయే లక్ష్మీపతయే - సకలాః సిద్ధయః అణిమాద్యా యస్మిన్ తస్మై॥ ౪॥ యథేతి॥ భో ఈశ- యథా యథావత్- త్వం కృపాదిభిః జుష్టః అన్యైశ్చ సత్యసంకల్పాదిభిః సర్వైర్గుణైః- తతస్త

స్యాత్ ॥ ౫ ॥ విష్ణుపత్నీతి ॥ మహాపురుషస్య పరమేశ్వరస్యైవ లక్షణాని నిరపేక్షత్వాదీని యస్యాస్తస్యాః సంబోధనం ॥ ౬ ॥ పూజామంత్రమాహ ॥ ఓమితి ద్వాభ్యాం ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ హవిరితి ॥ హవిశ్శేషం ఉపహృతావశిష్టం ॥ ౯ ॥ హోమమంత్రం దర్శయతి ॥ ఓమిత్యాదిః ॥ ౧౦ ॥ శ్రియమితి ॥ ప్రకర్షేణ భవంత్యాఖ్యామితి ప్రభవా ॥ ౧౧ ॥ ౧౩ ॥ తస్యా ఇతి ॥ ఇజ్యా యజ్ఞః ప్రవర్తకః పురుషవ్యాపారో భావనాఖ్యః - క్రియా లౌకికీ ॥ ౧౪ ॥ గుణవ్యక్తిరితి ॥ ప్రత్యయః నామరూపయోః ప్రకాశః - ఉపాశ్రయః తయోరాధారః ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ పతిమితి ॥ మహాపురుషచేతసా ఈశ్వరబుద్ధ్యా - ఉపనమేత్ భజేత్ ॥ ౧౯ ॥ బిభృయాదితి ॥ పతిశ్చ స్వయం

గుణైస్సర్వైస్తతోఽసి భగవాన్విభుః ॥ ౫ ॥ విష్ణుపత్ని మహామాయే మహాపురుషలక్షణే । ప్రీయేథా మే మహాభాగే లోకమాతర్నమోఽస్తు తే ॥ ౬ ॥ మంత్రః ॥ ఓం నమో భగవతే - మహాపురుషాయ - మహానుభావాయ - మహావిభూతిపతయే - సహ మహావిభూతిభిర్బలిముపహరాణీతి ॥ ౭ ॥ అనేనాహరహర్మంత్రేణ-విష్ణోరావాహనాసనార్ఘ్యపాద్యాచమనీయస్నానవాస ఉపవీతభూషణగంధపుష్ప ధూపదీపోపహారాద్యుపచారాంశ్చ సమాహితోపచరేత్ ॥ ౮ ॥ హవిశ్శేషం చ జుహుయాదనలే ద్వాదశాహుతీః ॥ ౯ ॥ మంత్రః ॥ ఓం నమో భగవతే - మహాపురుషాయ - మహావిభూతయే స్వాహేతి ॥ ౧౦ ॥ శ్రియం విష్ణుం చ వరదావాశిషాం ప్రభవావుభౌ । భక్త్యా సంపూజయేన్నిత్యం యదీచ్ఛేత్సర్వసంపదః ॥ ౧౧ ॥ ప్రణమేద్దండవద్భూమౌ భక్తిప్రహ్వేణ చేతసా । దశవారం జపేన్మంత్రం తతః స్తోత్రముదీరయేత్ ॥ ౧౨ ॥ యువాం హి విశ్వస్య విభూ జగతః కారణం పరమ్ । ఇయం హి ప్రకృతిస్సూక్ష్మా మాయాశక్తిర్దురత్యయా ॥ ౧౩ ॥ తస్యా అధీశ్వరస్సాక్షాత్త్వమేవ పురుషః పరః । త్వం సర్వయజ్ఞ ఇజ్యేయం క్రియేయం ఫలభుగ్భవాన్ ॥ ౧౪ ॥ గుణవ్యక్తిరియం దేవీ వ్యంజకః ఫలభుగ్భవాన్ । త్వం హి సర్వశరీర్యాత్మా శ్రీశ్శరీరేంద్రియాశ్రయా ॥ నామరూపే భగవతీ ప్రత్యయస్త్వముపాశ్రయః ॥ ౧౫ ॥ యథా యువాం త్రిలోకస్య వరదౌ పరమేష్ఠినౌ । తథా మ ఉత్తమశ్లోక సంతు సత్యా మహాశిషః ॥ ౧౬ ॥ ఇత్యభిష్టూయ వరదం శ్రీనివాసం సహ శ్రియా । తన్నిస్సార్యోపహరణం దత్త్వాచమనమర్చయేత్ ॥ ౧౭ ॥ తతస్తు నానాస్తోత్రేణ భక్తిప్రహ్వేణ చేతసా । యజ్ఞోచ్ఛిష్టమవఘ్రాయ పునరభ్యర్చయేద్ధరిమ్ ॥ ౧౮ ॥ పతిం చ పరయా భక్త్యా మహాపురుషచేతసా । ప్రియైస్తైస్తైరుపనమేత్ప్రేమశీలస్స్వయం పతిః ॥ ౧౯ ॥ బిభృయాత్సర్వకర్మాణి పత్న్యా ఉచ్చావచాని చ । కృతమేకతరేణాపి దంపత్యోరుభయోరపి ॥ ౨౦ ॥ పత్న్యాం కుర్యాదనర్హాయాం పతిరేవ సమాహితః । విష్ణువ్రతమిదం బిభ్రన్న విహన్యాత్కథంచన ॥ ౨౧ ॥ విప్రాన్స్త్రియో వీరవతీస్స్రగ్గంధబలిమండనైః । అర్చేదహరహర్భక్త్యా ప్రహ్వావం నియమమాస్థితః ॥ ౨౨ ॥ ఉద్వాస్య దేవం స్వే ధామ్ని తన్నివేదితమగ్రతః । అద్యాదాత్మవిశుద్ధ్యర్థం సర్వకామాప్తమే తదా ॥ ౨౩ ॥ ఏతేన పూజావిధినా మాసాన్ ద్వాదశ హాయనం । నీత్వాచోపచరేత్సాధ్వీ కార్తికే చరమేఽహని ॥ ౨౪ ॥ శ్వోభూతేఽప ఉపస్పృశ్య కృష్ణమభ్యర్చ్య పూర్వవత్ । పయశ్శృతేన జుహుయాచ్చరుణా సహ సర్పిషా ॥ ౨౫ ॥ పాకయజ్ఞవిధానేన ద్వాదశైవాహుతీః పతిః । బ్రాహ్మణాన్భోజయేద్భక్త్యా స్వన్నాద్యైర్ద్వాదశాత్మవాన్ ॥ ౨౬ ॥ తేభ్యోవద్యాత్తిలాన్ రాజన్సోదపాత్రానిడాన్వితాన్ । ఆశిషశ్శిరసాదాయ ద్విజైః ప్రీతైస్సమీరితాః ॥ ౨౭ ॥ ప్రణమ్య శిరసా భక్త్యా భుంజీత తదనుజ్ఞయా । ఆచార్యమగ్రతః కృత్వా వాగ్యతస్సహ బంధుభిః ॥ ౨౮ ॥ దద్యాత్పత్న్యై చరోశ్శేషం సుప్రజస్త్వం సుసౌభగమ్ ॥ ౨౯ ॥ ఏతచ్చరిత్వా విధివద్వ్రతం విభోరభీప్సితార్థం లభతే పుమానిహ । స్త్రీ చైతదాస్థాయ లభేత సౌభగం శ్రియం ప్రజాం జీవపతిం యశోగుణాన్ ॥ ౩౦ ॥ కన్యా చ విందేత సమస్తలక్షణం పతిం త్వవీరా హతకిల్బిషాం గతిమ్ ।

ప్రేమశీలస్సన్ - పత్న్యాః కర్మాణి బిభృయాత్ - తదనుకూలో భవేదిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ పత్న్యామితి ॥ యతః దంపత్యోర్మధ్యే ఏకతరేణ కృతముభయోరపి భవతి - న విహన్యాత్ న విచ్ఛిద్యాత్ ॥ ౨౧ ॥ ౨౩ ॥ ఏతేనేతి ॥ ద్వాదశమాసానిత్యుక్తే కదాచిత్తన్మధ్యే - మలమాసే సతి - తేన సహ ద్వాదశసంఖ్యాయాం - శుద్ధస్యైకస్య త్యాగస్స్యాత్ - హాయనమిత్యుక్తే తన్మధ్యపాతినస్తస్యాపి ప్రసంగస్స్యాత్ - తదుభయం వారయితుముభయముక్తం - ఉపచరేత్ ఉపవసేత్ ॥ ౨౪ ॥ శ్వ ఇతి ॥ శ్వోభూతే ప్రభాతే సతి - పయసి శ్రితేన పక్వేన ॥ ౨౫ ॥ పాకయజ్ఞేతి ॥ పాకయజ్ఞవిధానేన - పార్వణస్థాలీపాకవిధానేన ॥ ౨౬ ॥ ౨౮ ॥ దద్యాదితి ॥ సుప్రజస్త్వం సత్పుత్రత్వహేతుం - సుష్ఠు సౌభాగ్యం భాగ్యం యస్మాత్ - తం - చరోశ్శేషం అవశిష్టచరుభాగం ॥ స్త్రీ

౩౦॥ కన్యేతి॥ అపీరావిధవా - ధనేశ్వరీసత్యపి- యాసుదుర్భగా - సాసుభగాభవతి॥ ౩౧॥ విందేదితి॥ యఆమయావీరో
గీ సఃవిరుజావిశిష్టయారుజా- విముచ్యతే- ఇంద్రియైఃసహితంకల్యందేహంచ - విందేదితి శేషః - ఎతత్పఠనే యోవక్తా-త-
త్పిత్రాణాందేవతానాంచానంతతృప్తిర్భవతీత్యర్థః॥ ౩౨॥ హృష్టాఇతి॥ ఉపసంహరతిరాజన్నితి॥ మహత్వేణ్యంజ
మృతప్రజాజీవసుతాభర్తృధనేశ్వరీసుదుర్భగాసుభగారూపమగ్ర్యం ॥ ౩౧॥ విందేద్విరూపావిరుజావిముచ్య
తేయఆమయావీంద్రియకల్యదేహం । ఎతత్పఠన్నభ్యుదయేచకర్మణ్యానంతతృప్తిఃపితృదేవతానాం॥ ౩౨॥
హృష్టాః ప్రయచ్ఛంతిసమస్తకామాన్ హోమావసానే హుతభుక్చ్ఛరీశ్చ । రాజన్మహన్మరుతాంజన్మపు
ణ్యందితేర్వ్రతంచాభిహితంమహత్తే॥ ౩౩॥ ...❋...❋...❋...❋...❋...❋...❋...❋...❋...❋...❋

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టాదశసహస్రికాయాం-సంహితాయాం-
పారమహంస్యాంశ్రీవైయాసిక్యాం-శ్రీహయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యాయాం
షష్ఠస్కంధే-ఏకోనవింశోఽధ్యాయః.

స్మ - మహద్వ్రతంచ ॥ ౩౩ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - షష్ఠస్కంధవ్యాఖ్యాయాం - శ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితాయాం
భావార్థదీపికాయాం- ఏకోనవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

❋...❋ ❋...❋

షష్ఠస్కంధేనిగూఢార్థపదభావార్థదీపికా । సద్భిరాసేవ్యతామేషాయతిశ్రీధరనిర్మితా॥
ఓం- తత్సత్-శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.
షష్ఠస్కంధస్సమాప్తః.

—(❋)—

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేత - శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమద్భాగవతే- సవ్యాఖ్యానే- సప్తమస్కంధప్రారంభః.

—[...(❋)...]—

శ్లో॥ స్వభక్తపక్షపాతేనతద్విపక్షవిదారణం । నృసింహమద్భుతంవందేపరమానందవిగ్రహం ॥
ఊతిఃపంచదశాధ్యాయైస్సప్తమేవర్ణ్యతేధునా । ఊతిశ్చవాసనాప్రోక్తాతత్తత్కర్మానుసారిణీ ॥
అశుభాచశుభాచేతిద్విధాసాహేతుభేదతః । అశుభామహతాంకోపాచ్ఛుభామహదనుగ్రహాత్ ॥
హరేర్ద్వారపయోర్యద్వద్వైకుంఠే వసతోరపి । చతుస్సనరుషావిష్ణుద్వేషాద్యశుభవాసనా ॥
యథాహిదైత్యగర్భేపి ప్రహ్లాదస్యసతఃస్థిరా । నారదానుగ్రహాద్దాస విష్ణౌసద్భక్తివాసనా ॥
స్వభక్తంచసదావిష్ణుర్ద్విషంతమపిరక్షతి ॥ తృతీయేథభవేద్వాస్థా వకశోదాత్మసాత్పునః ॥
అతోమనీషిణాయత్నః కార్యోమహదనుగ్రహే । ఇత్యేతదర్థమూతీనా మత్రలక్షణముచ్యతే ॥
అత్రాదావాదశభిర్వైరిత్య తత్పుత్రమతిభేదతః । మహతోఽనుకంపోత్థ వాసనాభేద ఉచ్యతే ॥
సద్వాసనాచయుక్తైతకర్మభిశ్శుద్ధచేతసః । పరైస్తుపంచభిస్తస్మాత్క్రియతేధర్మనిర్ణయః ॥
తత్రతుప్రథమేధ్యాయేహిరణ్యాక్షశిపోస్సుతే । విష్ణుభక్తివిరోధస్తువిప్రశాపజఈర్యతే॥
యదుక్తంపూర్వస్కంధాంతే ॥ శ్లోకం ॥ హతపుత్రాదితిశ్శక్రపార్ష్ణిగ్రాహేణవిష్ణునా । మన్యునాశోకదీప్తేనజ్వ
లంతీపర్యచింతయదితి॥ తచ్ఛ్రుత్వావిస్మితఃపరీక్షిత్ పృచ్ఛతిత్రిభిః ॥ సమఇతి ॥ నహిసమస్యసుహృదశ్చవైషమ్యం నావా
స్తి- నచప్రియస్యప్రీతికర్తృషువైషమ్యంయుక్తమిత్యర్థః॥ వీరరాఘవీయే॥ పూర్వస్మిన్ స్కంధేష్టాదశేధ్యాయే॥ శ్లో॥ హత
పుత్రాదితిశ్శక్రపార్ష్ణి గ్రాహేణవిష్ణునేతి - విష్ణోరింద్రపక్షపాతిత్వముక్తం - తత్రసర్వాంతరాత్మన స్సర్వభూతసు
హృదోన్నిరతిశయప్రియరూపస్యావాప్తకామస్య నిరస్తనిఖిలదోషస్య పరమకారుణికస్యభగవతః - కథంప్రాకృతవద్వైష

మ్యనైర్ఘృణ్యాదికమితిపృచ్ఛతిరాజా - సమఇత్యాదినాత్రిభిః ॥ యద్యపితత్తజ్జీవకర్మగుణానుగుణ్యేనాంతరాత్మతయా నియంతుర్నవైషమ్యాదిదోషప్రసక్తిః - తత్రబహువారముక్తమితినశంకావకాశః - తథాపితత్రతత్రప్రసంగాదుక్తమేవతత్ప్రథయితుం - కింగుణానాంకర్మణాంచప్రత్యేకంసుఖదుఃఖాదినిమిత్తత్వముతసముచ్చితానాం - అథవా-కర్మణామేవనిమిత్తత్వంగుణాహ్యాంతరైకరూప్యం - ఉత - గుణానామేవతన్నిమిత్తత్వం - కర్మణాంతుగుణోపచయాపచయాదినిమిత్తత్వమిత్యాదిశంకాపరిహారాన్ శ్రోతుంప్రశ్నః ॥ సమఇతి ॥ హేబ్రహ్మన్ - భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యః - నిరస్తనిఖిలదోషశ్చ - అనేనావాప్తకామత్వంసూచితం - తతఏవస్వప్రయోజననిరపేక్షత్వంచ - సమః నిరస్తనిఖిలదోషత్వాదేవద్వేష్యప్రియవిభాగరహితః - సహిరాగద్వేషాదిమూలకః - తదభావాత్సమఇతిభావః । కించ - సర్వభూతానాందేవాదీనామసురాదీనాంచ - సుహృత్ హితైషీ - ఆత్మత్వాదితిభావః - నహ్యాత్మనః కించిచ్ఛరీరంహితమన్యదహితం - ఆత్మత్వాదేవచనిరతిశయప్రియః ఏవంభూతస్స్వయంసాక్షాదేవేంద్రస్యార్థేప్రయోజనాయ - కథందైత్యాననవధీద్ధతవాన్ - యథావిషమః రాగద్వేషాదిప్రాకృతగుణయుక్తస్తద్వత్ ॥ ౧ ॥ కించయస్యాత్మనః ప్రయోజనంసిధ్యతి - సతత్పక్షపాతీభవతి-యేభ్యోబిభేతితాన్ ద్వేష్టి - ద్వేషేణహంతి - నతుతదత్రాస్తీత్యాహ ॥ నహీతి ॥ నిశ్శ్రేయసంపరమానందఏవాత్మస్వరూపం యస్యఅసురేభ్యశ్చోద్వేగోభయంనాస్తి - అతోవిద్వేషోపినాస్త్యేవ - తత్రహేతుః - అగుణస్యేతి ॥ వీ ॥ సాక్షాన్నిశ్శ్రేయసాత్మనః పురుషార్థస్వరూపస్య - నిరతిశయానందరూపస్యేత్యర్థః - అస్యభగవతస్సురగణైరింద్రాదిభిర్నహ్యర్థః - తదనుగృహీతైరింద్రాదిభిస్స్వార్థః కశ్చిత్పురుషార్థోనతస్యాస్తి - స్వయమేవసాక్షాన్నిశ్శ్రేయసాత్మత్వాదిత్యర్థః - తథాఅసురేభ్యఉద్వేగోభయం - తేషుద్వేషశ్చనాస్త్యేవ - తత్రహేతుంపదంతంవిశినష్టి ॥ అగుణస్యేతి ॥ హేయస్మాదగుణస్యసత్త్వాదిగుణమూలకరాగద్వేషభయాదిరహితస్య ॥ ౨ ॥ ఇతీతి ॥ శ్రీనారాయణస్యగుణాన్ అనుగ్రహాదీన్ప్రతి - తంసంశయం ॥ వీ ॥ ఇతీత్థం - హేమ

సమః ప్రియస్సుహృద్బ్రహ్మన్ భూతానాంభగవాన్ స్వయమ్ । ఇంద్రస్యార్థేకథందైత్యా నవధీద్విషమో
యథా ॥ ౧ ॥ నహ్యస్యార్థస్సురగణైస్సాక్షాన్నిశ్శ్రేయసాత్మనః । నైవాసురేభ్యోవిద్వేషోనోద్వేగశ్చాగుణ
స్యహి ॥ ౨ ॥ ఇతినస్సుమహాభాగనారాయణగుణాన్ప్రతి । సంశయస్సుమహాన్ జాతస్తంభవాంశ్ఛేత్తుమ
ర్హతి ॥ ౩ ॥ శ్రీశుకః ॥ సాధుపృష్టంమహాభాగహరేశ్చరితమద్భుతం । యద్భాగవతమాహాత్మ్యంభగవద్భ
క్తివర్ధనం ॥ ౪ ॥ గీయతేపరమంపుణ్యమృషిభిర్నారదాదిభిః । నత్వాకృష్ణాయమునయే * కథయిష్యేహ
రేఃకథాం ॥ ౫ ॥ నిర్గుణోపిహ్యజోవ్యక్తోభగవాన్ప్రకృతేఃపరః । స్వమాయాగుణమావిశ్యబాధ్యబాధక

హాభాగ - నారాయణస్యగుణాన్ప్రతి - గుణవిషయకోమహాన్సంశయోజాతః - సద్గుణాస్తుసమత్వాదయశ్చేష్టాతుగుణాననుగుణేత్యేతత్సంశయాత్మకంజ్ఞానం - ఛేత్తుమపోహితుంభవానేవార్హతి ॥ ౩ ॥ సాధ్వితి ॥ భాగవతస్యప్రహ్లాదస్యమాహాత్మ్యం ॥ ౪ ॥ గీయతఇతి ॥ కృష్ణాయవ్యాసాయ - మునయేనత్వా - వ్యాసమునింనమస్కృత్యేత్యర్థః - ఆర్షత్వాద్ద్వితీయార్థేచతుర్థీ ॥ ౫ ॥ నిర్గుణఇతి ॥ యస్మాత్ప్రకృతేఃపరః - అతోనిర్గుణః - అతఏవాజః అతఏవావ్యక్తః - రాగద్వేషాదినిమిత్తభూతదేహేంద్రియాదిరహితోపి - స్వస్యమాయాగుణంసత్త్వాదికం - ఆవిశ్యఅధిష్ఠాయ - బాధ్యస్ప్రతిబాధకత్వం - యద్వా దేవాసురాదీనాం - యాపరస్పరంబాధ్యబాధకతా - తాంగతః ప్రాప్తః తత్రహేతుర్జాతఇత్యర్థః ॥ వీ ॥ ఏవంకథాకథనం ప్రతిజ్ఞాయాథసత్త్వాది గుణోద్భవాభిభవాదినా - దేవాదీనాంజయపరాజయౌ - సత్త్వాదిగుణాశ్చతత్తజ్జీవకర్మాయత్తోద్భవాభిభవతః - ప్రసిద్ధాః ॥ శ్లో ॥ కర్మవశ్యాగుణాహ్యేతేసత్త్వాద్యాః పృథివీపతే ఇత్యాదిభిః - అతస్సర్వాంతరాత్మతయావస్థాయతత్తద్భోక్తృకర్మానుగుణం - గుణాన్ప్రేరయతఈశ్వరస్యనవైషమ్యాదికమితిపరిహరతి ॥ నిర్గుణోపీతి ॥ నిర్గుణః హేయగుణరహితః - రాగద్వేషాదిరహితఇత్యర్థః - అవ్యక్తః ప్రమాణాంతరాణామగోచరః - అనేనప్రత్యక్షాదిప్రమాణగోచరరాగద్వేషాది హేయగుణయుక్తప్రాకృతవైలక్షణ్యముక్తం - అతఏవహ్యజః కర్మాయత్తోత్పత్త్యాదిరహితః - భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యః - ప్రకృతేఃపరః ॥ శ్లో ॥ భూమిరాపోనలోవాయుః - అపరేయమితస్త్వన్యామిత్యుక్తంచిదచిదాత్మకప్రకృతిద్వయాద్విలక్షణః - అపిశబ్దేనైవంవిధస్యవైషమ్యాద్యనర్హతాసూచ్యతే - యద్యప్యేవంవిధః - తథాపిస్వమాయాగుణమావిశ్య - సాంశభూతాంగుణవిశిష్టాంప్రకృతిమావిశ్యేత్యర్థః ఆవేశశ్చాత్రప్రేరణపర్యంతః ॥ ౫ ॥ అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తాజనానామితిశ్రుతేః ఈరయతీతివక్ష్యమాణత్వాచ్చ బాధకతాంగతః - బాధ్యబాధకదేవాసురవర్గయోరంతరాత్మతయాతచ్ఛరీరకత్వేనఅవస్థితఇత్యర్థః - గుణకర్మానుగుణప్రేర్యమాణశరీరభూతదేవాసురవర్గగతోబాధ్యబా

ధశభావః- నప్రకృతిద్వయవిలక్షణతచాత్మభూతపరమాత్మగతః- యథా దేహాదిగతావస్థా వాత్మగతా స్తథేతిభావః॥ ౬॥ లే
త్రగుణానాంస్వీయత్వేసతిప్రాకృతపురుషవత్ - విషమస్స్యాత్ - నతుతదస్తీత్యాహ॥ సత్త్వమితి॥ నను స్వేచ్ఛయాగు
ణాధిష్ఠానేనాపి- పక్షపాతేసతివైషమ్యంస్యాదేవ - నతస్యకాలకృతత్వాదిత్యాహనతేషామిత్యాదినార్ధేన - ఉల్లాసోవృ
ద్ధిః॥ వి॥ ఏతదేవప్రపంచయితుంతావద్గుణానాంప్రకృతేరేవసంబంధిత్వం - తేషాంతత్తజ్జీవకర్మానుసారేణ పరిణామస్వ
భావత్వంచాహ॥ సత్త్వమితి॥ సత్త్వాదయఃప్రకృతేరేవగుణాః- నత్వాత్మనఃపరమాత్మనః- పరమాత్మశరీరభూతప్రకృతే
స్స్వరూపగతాఃనతుపరమాత్మస్వరూపగతాఇత్యర్థః - తేషాంసత్త్వాదీనాంసర్వేషాం - హ్రాసఃఅభిభవః-ఉల్లాసఉద్భ
వశ్చ-యుగపన్నభవతి-కింతు- తత్తత్కర్మపరిపాకకాలానుగుణంక దాచిత్కస్యచిద్ధ్రాసః- కదాచిదుల్లాసశ్చ భవతీత్య
ర్థః॥ ౭॥ జయేతి॥సత్త్వస్యజయకాలే - దేవానృషీంశ్చఅభజత్- తత్తద్దేహంప్రవిశ్యవర్ధయతీత్యర్థః-రజసోజయ
కాలే-ఇత్యన్వయః - తస్యకాలస్యానుగుణస్సన్॥ వి॥ తతఃకథంవైషమ్యపరిహారఇత్యతఆహ॥జయేతి॥ సత్త్వస్యజయకాలే
కర్మాయత్తసత్త్వగుణోపచయకాలఇత్యర్థః - దేవానృషీంశ్చఅభజత్ - తదనుగ్రాహకోభవతి - రజసఃజయకాలఇత్య
నుషంగః- అసురానభజత్ - తమసోజయకాలేతుయక్షాన్రక్షాంసితత్కాలానుగుణః - తత్తత్కర్మవిపాకకాలానుగు
ణోభజత్-అయంభావః॥ శ్లో॥ గుణప్రవాహపతితోభూతవర్గోపియాత్యయః । కర్మవశ్యాగుణాహ్యేతేసత్త్వాద్యాఃపృథి
వీపతేఇతిభగవత్పరాశరవచనాత్సత్త్వాదిగుణానాం తత్తజ్జీవకర్మవిపాక కాలానుగుణహ్రాసోల్లాసరూప పరిణామత్వం
సిద్ధం॥ శ్లో॥ అత్యంతికేనసత్త్వేనదివందేవాఃప్రపేదిరే । ధరాంరజస్స్వభావేనేత్యాద్యుక్తరీత్యా - దేవాదీనాంస్వస్వ
కర్మాయత్తసత్త్వాదిగుణప్రాచుర్యంచసిద్ధం - సత్త్వాదిగుణానా ముల్లాస స్సుఖదుఃఖమోహాద్యాపాదకఇతి భగవ
ద్గీతం॥ శ్లో॥ జ్ఞానంయదాతదావిద్యాద్వివృద్ధంసత్త్వమిత్యుత । లోభఃప్రవృత్తిరారంభకర్మణామశమస్స్పృహా॥ రజస్యే
తానిజాయంతేవివృద్ధేపురుషర్షభ । అప్రకాశోప్రవృత్తిశ్చ ప్రమాదోమోహఎవచ ॥ తమస్యేతానిజాయంతేవివృద్ధే

తాంగతః ॥ ౬ ॥ సత్త్వంరజస్తమఇతిప్రకృతేర్నాత్మనోగుణాః। నతేషాంయుగపద్రాజన్హ్రాసఉల్లా
సఏవవా॥ ౭॥ జయకాలేతుసత్త్వస్యదేవర్షీన్రజసాసురాన్ । తమసోయక్షరక్షాంసితత్కాలానుగుణో
భజత్॥ ౮॥ జ్యోతిరాదిరివాభాతిసంఘాతాన్నవివిచ్యతే । విదంత్యాత్మానమాత్మస్థంమథిత్వాకవయోంత

పురుషర్షభేతి ॥ ఈశ్వరస్యతుసర్వాంతరాత్మత్వంబహుప్రమాణప్రతిపన్నంఏవంసతి - ఏతదుక్తంభవతి - సర్వాంత
రాత్మతయావస్థిత ఈశ్వరస్సర్వదాకస్యచిద్దేవవిజయంకస్యచి త్సర్వదాపరాజయంచనప్రతిదిశతి - అపితుతత్తద్దేవాదిక
ర్మపరిపాకకాలానుగుణసత్త్వాదిగుణోద్భవకాలేషు - దేవాదీనాంవిజయంప్రతిదిశతిఅన్యేషాంతుపరాజయం - సత్త్వా
ద్యుద్భవాభిభవయోశ్చ కర్మాధీనత్వాత్తదనురూప ప్రవృత్తేరీశ్వరస్య నవైషమ్యమితి - ననుకర్మపరిపాక కాలానుగు
ణోల్లాససుఖకరసత్త్వోపచయదశాయాంతద్గుణప్రచురాణాం - దేహాదీనాంవిజయమావహతీతియుక్తం - ఇదంత్వయు
క్తంరజస్తమ సోరుపచయదశాయామసురయక్షాదీన్భజతఇతి - తదుపచయస్యదుఃఖమోహాదిఫలకత్వే నపరాజయా
ద్యావహత్వాత్- ఉచ్యతే-రజస్తమసోరుల్లాసకాలేఅసురాదీన్భజతీత్యస్య - తేషాంజయమావహతీతినార్థః - అపితు- ర
జస్తమసోరుల్లాసఫలభూతదుఃఖమోహాదినిమిత్తపరాజయాదికమావహతీతి - ఏవంచ - యద్యైవాసురాదీనామపిస్వకర్మ
విశేషపరిపాకానుగుణంసత్త్వోల్లాసస్తదాజయంప్రతిదిశతిఅన్యథా - పరాజయం - ఏవందేవాదీనామపి - కర్మవిశేషపరి
పాకానుగుణంసత్త్వోద్రేకదశాయాంజయం - తేషామేవపునః కర్మవిశేషపరిపాకానుగుణ రజస్తమసోరుల్లాసేసతి దుః
ఖాదికరంపరాజయాదికమితిఇయాంస్తువిశేషః - దేవాదీనాంపుణ్యకర్మణాంసత్త్వ ప్రచురత్వాత్ప్రాయశస్తస్యైవో
ల్లాసాత్ప్రాయశోవిజయః కాదాచిత్కఃపరాజయః అసురాదీనాంత్వపుణ్యేనరజస్తమః ప్రచురత్వాత్తస్యైవప్రాయ
శఉల్లాసాత్ప్రాయశఃపరాజయః కాదాచిత్కోవిజయఇతి॥ ౮॥ సమస్యాపినిమిత్తభేదేనవైషమ్యేదృష్టాంతః॥ జ్యోతిరితి॥
జ్యోతిర్యథాకాష్ఠాదిషు - జలంయథాపాత్రేషు- ఆకాశంయథాఘటాదిషు- తథానానారూపఆభాతి - ననుతర్హితద్వ
దేవవివేకేనకింనప్రతీయేతతత్రాహ - సంఘాతాత్ సురాదిదేహాత్ నవివిచ్యతేనపృథక్ప్రతీయతే .- తర్హితానభజ
దితికుతోజ్ఞాయతే - తత్రాహ - విదంతీతి-ఆత్మస్థంపరమాత్మానంకవయోనిపుణాః- మథిత్వాకార్యకారణలింగదర్శనేననవి
చార్యజానంతి - అంతతస్స్వభావకమాణాదివాదనిషేధేన - విదంతీతిపాఠే - లభతఇత్యర్థః-తత్రలాభోజ్ఞానమేవ - అ
తాఽపిజ్యోతిరాదిరివేతిద్రష్టవ్యం- యథాసూర్యకాంతాద్యాతాపాదర్శనాత్- జ్యోతిర్జ్ఞాయతే- యథాచ- గంధదర్శనాత్

ద్వాయురిత్యాది- తదేవంమాయాగుణవశేనైతద్వైషమ్యం- నస్వాభావికమిత్యుక్తం॥ వీ॥ స్వమాయాగుణమావిశ్య-బాధ్యబాధకతాంగత ఇత్యనేన తత్తద్బాధ్యబాధకేషు దేవాసురాదివర్గేష్వీశ్వరస్యాను ప్రవేశఉక్తః - కథమనుప్రవిష్టో విజ్ఞాయత ఇత్యపేక్షాయాం తత్తదనుప్రవేశేను ప్రవిష్టస్య వివిచ్యద్రష్టు మశక్యత్వేసమ్యగుపాయేన వివేచనీయత్వేచ దృష్టాంతమాహ॥ జ్యోతిరితి॥ కాష్ఠాదిషుజ్యోతిః ప్రభృతివస్తువత్- అనుప్రవిష్టోపినభాతి- తద్గతదోషాస్పృష్టఃప్రకాశతే॥ శ్రు॥ అనశ్నన్నన్యోఽభిచాకశీతీతి శ్రుతేరితిభావః- సంఘాతాత్కాష్ఠాదిసంఘాతాదివ దేహేంద్రియభోక్తృవర్గరూపసంఘాతాన్నవివిచ్యతే - ప్రకృతిపురుషేశ్వరతత్త్వయాథాత్మ్యవిద్భిః ప్రకృతిపురుషాభ్యాం విలక్షణత్వేన జ్ఞాయతఇత్యర్థః - కవయస్తత్త్వత్రయయాథాత్మ్యవిదస్తు - ఆత్మస్థంజీవాత్మస్థితం॥ శ్రు॥ య ఆత్మనితిష్ఠన్ యోవిజ్ఞానేతిష్ఠన్నితి శ్రుతేః॥ ఆత్మానంపరమాత్మానమథిత్వా - వివేకపూర్వకంతద్భక్తియోగమభ్యస్యేత్యర్థః - అంతతః అనేకజన్మావసానేవిదంతిసాక్షాత్కుర్వంతి॥ ౯॥ తర్హిగుణపారతంత్ర్యాదనీశ్వరత్వమాశంక్యాహ ॥ యదేతి॥ యదాఆత్మనోజీవస్య-భోగాయ- పురఃశరీరాణి- పరఃపరమేశ్వరః- సిసృక్షుర్భవతి- తదాసామ్యేనస్థితంరజః- పృథక్ సృజతి- విచిత్రాసుతాసు పూర్షు - రిరంసుఃక్రీడితుమిచ్ఛుః - సత్త్వంపృథక్ సృజతి - శయిష్యమాణఃసంహరిష్యన్ - తమఃపృథగీరయతిప్రేరయతి॥వీ॥ స్వమాయాగుణమావిశ్యేత్యనేనప్రేరణపర్యంతానుప్రవేశోభిసంహితః - తదేవగుణప్రేరకత్వంవివృణోతి ॥ యదేతి ॥ ఏషపరఃపురుషోభగవాన్- యదాస్వమాయయాసంకల్ప రూపజ్ఞానేనప్రకృత్యావా - ఆత్మనోజీవస్య - జాత్యభిప్రాయకమేకవచనం - ఆత్మనామిత్యర్థః - పురశ్శరీరాణిసిసృక్షుస్స్రష్టుమిచ్ఛుః - తదారజస్సృజతిప్రేరయతీత్యర్థః - తమఈరయతీత్యనేనైకార్థ్యాత్- యదాసృష్ట్యనంతరం- విచిత్రాసుపూర్షుదేహేషు - రిరంసుఃరంతుమిచ్ఛుః - రిరక్షురిత్యర్థః- తదాసత్త్వంసృజతి- యదాచేశ్వరశ్శయిష్యమాణఉపసంజిహీర్షుః - తదాసౌపరమపురుషస్తమఈరయతి॥ ౧౦॥ యదాసిసృక్షురిత్యాదినిర్దేశాత్ ప్రతీతంకాలపారతంత్ర్యం - వారయన్ - ప్రధానపురుషపారతంత్ర్యమపివారయతి॥ కాలమితి॥

తః ॥ ౯ ॥ యదాసిసృక్షుఃపరమాత్మనఃపరోరజస్సృజత్యేషపృథక్స్వమాయయా । సత్త్వంవిచిత్రాసురిరంసురీశ్వరశ్శయిష్యమాణస్తమఈరయత్యసౌ ॥ ౧౦ ॥ కాలంచరంతం సృజతీశఆశ్రయం ప్రధానపుంభ్యాంనరదేవసత్యకృత్ । సతత్రతత్రోభయసిద్ధిమావుఽఽయాల్లింగాత్మనోలింగగుణాశ్చసంతి ॥ ౧౧॥ య ఏషరాజన్నపికాల ఈశితాసత్త్వం సురానీకమివైధయత్యజః। తత్ప్రత్యనీకానసురాన్ సురప్రియోరజ

హేనరదేవ- ప్రధానపుంభ్యాంప్రకృతిపురుషాభ్యాంనిమిత్తభూతాభ్యాం - సత్యకృత్ అమోఘకర్తా- ఈశ్వరః- తయోః సహకారిత్వే నాశ్రయభూతం- చరంతంవర్తమానం.- కాలంస్వయమేవసృజతి- స్వేచ్ఛారూపత్వాత్ కాలస్యానతత్పారతంత్ర్యమిత్యర్థః॥ వీ॥ అథతత్కాలానుగుణోభజదితిసూచితం- కాలప్రేరకత్వంవివృణోతి॥ కాలమితి॥ హేనరదేవ- ఈశఃపరమాత్మా- చరంతంప్రవర్తమానం- ఆశ్రయంస్వవ్యాపృతయాశరీరభూతంకాలం - సృజతినిమేషకాష్ఠాద్యవస్థం కరోతిఏవంకాలంసృష్ట్వా- ప్రధానపురుషాభ్యాంచిదచిత్సమష్టిభ్యాం - సత్యకృత్- సత్ చిద్వ్యష్టిఃత్యంఅచిద్వ్యష్టిః- తదుభయంతథాసత్యచ్ఛబ్దయో శ్చిదచిద్వ్యష్ట్యోఃప్రయోగః॥ శ్రు॥ తదనుప్రవిశ్య - సచ్చత్యచ్చాభవదిత్యాది - శ్రుతౌ ప్రసిద్ధః - తథాసత్యశబ్దయోస్తత్పరత్వేశ్రుతిః ॥ అథయద్దేవేభ్యఃప్రాణేభ్యశ్చతత్సత్ - అథయద్దేవాశ్చతత్త్యంతదేకవాచాస మభివ్యాహ్రియతే సత్యమితి ॥ దేవాఃదేవాధిష్ఠితానీంద్రియాణితేభ్యః పరస్తత్సం సృష్టశ్చేతనస్సత్ దేవాద్యచిద్వ్యష్టిస్త్యం - తదేతదుభయంసత్యమిత్యేకవాచాఏకశబ్దేన- సమభివ్యాహ్రియతేబోధ్యతఇతితదర్థః ॥ ౧౧ ॥ తథాపిప్రస్తుతేకిమాయాతంతత్రాహ॥ యఇతి॥ యఏషకాలః ససత్త్వమేధయతివర్ధయతి - అతోహేతోః- ఈశితాపిఈశ్వరోపిసత్త్వప్రధానంసురానీకందేవసమూహం - ఏధయతి- తత్ప్రత్యనీకాన్సురప్రతిపక్షాన్ - ప్రమిణోతిహినస్తీత్యన్వయః- ఉరుశ్రవాః కీర్తిర్యస్యసః॥వీ॥ ఏవమీశ్వరస్యతత్తజ్జీవకర్మ - పరిపాకానుగుణకాలప్రేరకత్వముక్తం- తచ్చాత్మత్వేనతదను ప్రవేశపూర్వకమితిచ ఈశ్వరాధీనః కాలోదేవాదీనాం - తత్తత్కర్మపరిపాకానుగుణసత్త్వాదిగుణవృద్ధిహేతురితివదన్ - సర్వాంతరాత్మతయా దేవాది కర్మానుగుణంగుణాన్ ప్రేరయతోఽపీశ్వరస్య వైషమ్యమిత్యుత్తరముపసంహరతి॥ యఇతి॥ హేరాజన్- అత్యంతకర్మానుగుణ్యేనేశ్వరస్యగుణకాలప్రేరకత్వాత్ - యఏషఃగుణప్రేరకః కాలః కాలశరీరకస్తత్ప్రేరకశ్చేశితా ఈశ్వరస్సంత్వం కర్మపరిపాకాయత్తకాలకృత గుణోన్మేషసత్వగుణప్రచురం సురానీకమేవవర్ధయతి- తస్యైవజయమావహతీత్యర్థః- తద్వృద్ధేస్తత్ప్రతిపక్షక్షపణపూర్వకత్వాత్సురాణాం ప్రియస్సన్

తత్ప్రత్యనీకాన్ సురానీకప్రతిపక్షరూపాన్ - రజస్తమః ప్రచురాన్ ప్రమిణోతివినాశయతి - ఉరుశ్రవాః విపులకీర్తిః - అసురానీకవినాశనేన వైషమ్యాదిసంభావనయానాపకీర్తిమాన్ యీశ్వరః - కింతు - విపులకీర్తిమానేవేత్యర్థః ॥ ౧౨॥ సవేతి ॥ కాలశక్తిక్షుభితగుణగతంవైషమ్యం సన్నిధిమాత్రేణతదధిష్ఠాతరిస్ఫురతీతిప్రకరణార్థః-కల్పతరుస్వభావత్వాత్ - నవైషమ్యమితిముఖ్యః పరిహారస్తత్రతత్రోక్తఏవ ॥ ౧౩ ॥ ఇదానీంతుతయోర్వధః నసురపక్షపాతేన - కింతుబ్రహ్మశాపేన ఆసురీంయోనిం ప్రాప్తయోరనుగ్రహార్థమేవేతివక్తుమితిహాసముపక్షిపతి॥ అత్రేతి ॥ అత్రైవేతిద్వేషాదిరహితస్యాపిదైత్యవధే ॥ ౧౪ ॥ దృష్ట్వేతి ॥ చేదిభూభుజః శిశుపాలస్య ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ అహోఇతి ॥ ఏకాంతభక్తానామపిదుర్లభాప్రాప్తిః - విద్వేషోజాతేత్యేతదద్భుతంహి ॥ ౧౭॥ ఏతదితి॥ తస్యవేనవన్నరకపాతఏవోచితఇత్యాహ॥ భగవన్నితి॥ తమసినరకే॥ ౧౮॥ దమఘోషసుతఇతి॥ దమఘోషస్యసుతఃశిశుపాలః- కలభాషణాత్ బాల్యేకోమలభాషణమారభ్య- సంప్రతిఅధునాపి- అమర్షీ- క్రోధీ- మత్సరీచ॥ ౧౯॥ శపతోరితి॥ శ్విత్రంశ్వేతకుష్ఠం॥ ౨౦॥ కథమితి॥ దురవగ్రాహ్యందుష్ప్రాపంధామస్వరూపంయస్యతస్మిన్ - లయంసాయుజ్యం- ఈయతుఃజగ్మతుః- అభూతస్యాపిదంతవక్త్రలయస్యాపిశజ్ఞాతకప్రామాణ్యేనసిద్ధవన్నిర్దేశః ॥ ౨౧॥ ఇతీతి॥ ఏతదద్భుతతమంహి- అతఏవబుద్ధిర్భ్రామ్యతి- భగవన్సర్వజ్ఞత్వంబ్రూహి॥ ౨౨॥రాజ్ఞఇతి॥ ఆభాష్యసంబోధ్య- సమ్యక్ సీదంత్యస్యామి

స్తమసాన్ప్రమిణోత్యురుశ్రవాః ॥ ౧౨॥ సవాపునస్స్వసృష్టస్యస్థితిరక్షానువృత్తయే । సత్త్వంసురగణాన్విష్ణురుపబృంహయతేముహుః॥ ౧౩॥ అత్రైవోదాహృతఃపుణ్యఇతిహాసస్సురర్షిణా । ప్రీత్యామహాక్రతౌరాజన్పృచ్ఛతేజాతశత్రవే ॥ ౧౪॥ దృష్ట్వామహాద్భుతంరాజారాజసూయేమహాక్రతౌ । వాసుదేవేభగవతిసాయుజ్యంచేదిభూభుజః॥ ౧౫॥ తత్రాసీనంసురఋషింరాజాపాండుసుతఃక్రతౌ । ప్రపచ్ఛవిస్మితమనామునీనాముపశృణ్వతాం ॥ ౧౬॥ యుధిష్ఠిరః॥ అహోఅత్యద్భుతంహ్యేతద్దుర్లభైకాంతినామపి । వాసుదేవేపరేతత్త్వప్రాప్తిశ్చైద్యస్యవిద్విషః ॥ ౧౭ ॥ ఏతద్వేదితుమిచ్ఛామస్సర్వఏవవయంమునే। భగవన్నిందయావేనోద్విజైస్తమసిపాతితః॥ ౧౮॥ దమఘోషసుతఃపాపఆరభ్యకలభాషణాత్ । సంప్రత్యమర్షీగోవిందేదంతవక్త్రశ్చదుర్మతిః ॥ ౧౯ ॥ శపతోరసకృద్విష్ణుంయద్బ్రహ్మపదమవ్యయం। శ్విత్రోనజాతోజిహ్వాయాంనాంధంవాప్యావిశత్తమః ॥ ౨౦ ॥ కథంతస్మిన్భగవతిదురవగ్రాహ్యధామని । పశ్యతాంసర్వలోకానాంలయమీయతురంజసా ॥ ౨౧ ॥ ఇతిభ్రామ్యతిమేబుద్ధిర్దీపార్చిరివవాయునా। బ్రూహ్యేతదద్భుతతమంభగవన్నత్రకారణం॥ ౨౨॥. రాజ్ఞస్తద్వచఆకర్ణ్యనారదోభగవానృషిః । తుష్టఃప్రాహతమాభాష్యశృణ్వంత్యాస్సంసదఃకథాః॥ ౨౩॥ నారదః॥ నిందనస్తవసత్కారన్యక్కారార్థంకళేబరం । ప్రధానపరయోరాజన్నవివేకేనకల్పితం ॥ ౨౪॥ హింసాతదభిమానేనదండపారుష్యయోర్య

తీసంసత్సభా - తస్యాఃశృణ్వంత్యాః సత్యాః కథాఃప్రాహేత్యన్వయః ॥ ౨౩ ॥ భగవన్నిందకస్యనరకపాతేనభావ్యమితివదతస్తవకోఽభిప్రాయః - భగవత్పీడాకారకత్వేనవా - తదభావేపిసురాపానాదివన్నిషిద్ధనింద్యాచరణాద్వా - తత్ర తావద్దేహాభిమానకృతనిందానిమిత్తత్వాత్ - పీడాదీనాంభగవతశ్చ తదభావాన్నపీడాశంకాస్తీత్యాహ - సార్ధైస్త్రిభిః॥ నిందనేతి॥ నిందనందోషకీర్తనం- న్యక్కారస్తిరస్కారః- నిందనస్తుత్యాదిజ్ఞానార్థం - ప్రధానపురుషయోరవివేకేన- కళేబరంకల్పితంవిరచితం॥ ౨౪॥ ప్రశ్నపరిహారరూపాంకథామేవాహ ॥ నిందనమిత్యాదినాదశభిరధ్యాయైః॥ అస్యప్రశ్నస్యముఖ్యముత్తరం వక్తుంతావత్సంసారిచేతనానామివేశ్వరస్య దేహాత్మాభిమానప్రయుక్తస్తుతినింద్యాద్యభిమానితంనాస్తీతి- చైద్యస్యముక్తిందదావితికించిత్పరిహారమాహ॥ నిందనేతి॥ హేరాజన్నిందనందోషకథనం - స్తవోగుణకథనం- సత్కారశ్చందనలేపాదిః- న్యక్కారఃపాంసుక్షేపణాదిః - ఏషామర్థోవిషయఃకళేబరం - ప్రధానశబ్దోదేహావస్థప్రధానవచనః పరశబ్దోదేహాత్పరజీవవచనః- తయోరవివేకేనపరస్పరవిలక్షణత్వవిషయకజ్ఞానాభావేన - దేహాత్మాభిమానేనేతియావత్ - తేనావివేకేన హేతునాకల్పితం - కళేబరస్యనిందనాదివిషయత్వమవివేకకృతం - నతుస్వతః - జడత్వాత్- నహికాష్ఠంచందనలేపాదిరూపసత్కారాదికమన్యతఇతితారావన్నిర్వివాదమిత్యర్థః॥ ౨౪॥హింసేతి॥ తదభిమానేనభూతానాంయథామమాహమితివైషమ్యం - తత్కృతంహింసాదికంవాభవతి - తథానయస్యేత్యుత్తరేణాన్వయః- దండస్తాడనం- పారుష్యంనిందాతయోర్హేతుభూతయోః- హింసాపీడాచభవతి॥ ౨౫॥ హింసేతి॥ ఏవంస్థితే- హేపార్థివ

వ- యథేహ సంసారిణాం త్రాణినాం దేహాత్మాభిమానినాం - దేవమనుష్యాదీనాం - మమాహమితి వైషమ్యం మమేయం సిం దా నిందితోఽహమిత్యభిమానరూపవైషమ్యం - తదభిమానేన మమేయం నిందేత్యభిమానేన దండపారుష్య యోనిమిత్త యోర్హింసా చ స్యాత్ - దండస్తాడనం పారుష్యం నిందనం - పరేణ దండపారుష్యయోః కృతయోస్సతోః - తత్ప్రయు క్తా మమేయం నిందా నిందితోఽహం మమాయం దండః దండితోఽహమిత్యేవం రూపో నానావిధోఽభిమాన స్తత్ప్రయుక్తం ప శేషు నిందాదికారిషు హింసాచరణం చ - యథా లోకానాం దృశ్యతే - తథాన ఈశ్వరస్యేత్యుత్తరేణాన్వయః - దేహవిషయ మపి దండపారుష్యాదికం - పరకృతం దేహాత్మాభిమానేనాత్మగతం మత్వా - తదభిమానేన పరేషు హింసా స్యాదిత్యనేన యథా హింసాకారిషు దండపారుష్యాదికం దేహగతమేవ - న త్వాత్మగతం దేహాత్మనోరవివేకేన త్వాత్మగతం మన్యతే - తథాపిం స్యమానేష్వపి హింసా చ దేహగతైవ - న త్వాత్మగతా - దేహాత్మాభిమానాత్తు హింసితోఽహమిత్యభిమాన ఇతి సూచితః॥ ౨౫॥ యదితి॥ యన్నిబంధః అయమభిమానః- తస్య దేహస్య వధాద్వ్యధశ్చ యథా తథా- యస్యాభిమానో నాస్తి అస్యప రమేశ్వరస్య హింసా కేన హేతునా కల్ప్యతే న కేనాపి - అభిమానాభావే హేతుః - కైవల్యాత్- కేవ్విత్వీయత్వేనాభిమంత వ్యాభావాత్- వైషమ్యాభావే హేతుః- అఖిలాత్మనః సర్వాత్మన ఇతి॥౨౬॥ తదేవ స్పష్టమాహ॥ యన్నిబంధ ఇతి॥ అయమభి మానః- దండితానాం నిందితానాం చ లోకానాం- యథా దండితోఽహం నిందితోఽహమిత్యాద్యభిమానః- యన్నిబంధనః యద్ధేతు కః- దేహహేతుక ఇత్యర్థః- దేహాత్మాభిమానస్య దేహహేతుకత్వాద్దేహాత్మాభిమానహేతుకో దండితోఽహమిత్యాద్యభి మానోఽపి- దేహహేతుక ఏవేత్యభిప్రాయేణ- యన్నిబంధాభిమానోఽయమిత్యుక్తం ఏవం తద్వధాత్ - హన్యమానేషు తస్య దేహస్య వధాదేవ ప్రాణినాం దేహాత్మాభిమానినాం వధః దేహగత ఏవ వధో న త్వాత్మగతః - దేహాత్మాభిమానాత్తు - హ తోఽహమిత్యభిమాన ఇత్యర్థః - ఏవం సంసారిణాం నిందనాదికం - సర్వం దేహాత్మాభిమానకృతమిత్యుక్తం- అథోక్తార్థవి

థా। వైషమ్యమిహ భూతానాం మమాహమితి పార్థివ॥ ౨౫॥ యన్నిబంధోఽభిమానోఽయం తద్వధాత్ప్రా

ణినాం వధః। తథా న యస్య కైవల్యాదభిమానోఽఖిలాత్మనః॥ ౨౬ ॥ పరస్య దమకర్తుర్హి హింసా కేనాస్య క

ల్ప్యతే ॥ ౨౭ ॥ తస్మాద్వైరానుబంధేన నిర్వైరేణ భయేన వా । స్నేహాత్కామేన వా యుంజ్యాత్కథంచి

న్నేక్షతే పృథక్ ॥ ౨౮ ॥ యథా వైరానుబంధేన మర్త్యస్తన్మయతామియాత్। న తథా భక్తియోగేన ఇ

తి మే నిశ్చితా మతిః ॥ ౨౯॥ కీటః పేశస్కృతా రుద్ధః కుడ్యాయాం తమనుస్మరన్ । సంరంభభయయోగేన

విందతే తత్స్వరూపతాం॥ ౩౦ ॥ ఏవం కృష్ణే భగవతి మాయామనుజ ఈశ్వరే। వైరేణ పూతపాప్మాన స్త

మాపురనుచింతయా ॥ ౩౧ ॥ కామాద్ద్వేషాద్భయాత్స్నేహాద్యథా భక్త్యేశ్వరే మనః । ఆవేశ్య తదఘం

హిత్వా బహవస్తద్గతిం గతాః ॥

పష్టయమీశ్వరే దర్శయతి॥ తథేతి॥ యథా సంసారిణాం దేహాత్మాభిమానశ్చ - తథా యస్యేశ్వరస్య నాస్తి తస్యాస్యాభి మానప్రయుక్తా పరేషు హింసా - కేన హేతునా కల్ప్యత ఇత్యన్వయః - అభిమానాభావే హేతురఖిలాత్మనః- కేవలస్యేతి- అఖిలస్య జగతః ఆత్మత్వాదభిమానో నాస్తీత్యర్థః ॥ నన్వాత్మత్వేపి తస్య జీవ వదభిమానస్స్యాదేవ తత్రాహ॥ కేవలస్యే తి॥ నిరస్తనిఖిలదోషత్వాదిత్యర్థః ॥ శ్రు॥ అస్య తేన పిప్రపత్యూధా ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా - జీవానామనాదిపుణ్యపాపాత్మ కకర్మమూలకోఽపి దేహాత్మాభిమానః - తస్య తు పరమపురుషస్య - సర్వాంతరాత్మనోఽనిరస్తనిఖిలకర్మావశ్యత్వాదిదోష త్వాదభిమానాభావ ఇతి భావః ॥ ౨౬॥ తర్హి కిమితి హంతీతి తత్రాహ॥ పరస్యేతి॥ దమకర్తుః హితార్థం దండం కుర్వత ఇ త్యర్థః॥ ౨౭॥ నిందితోఽహమిత్యాద్యభిమాన ఏవ - నాస్తి కిం పునస్తత్ప్రయుక్తం - పరేషు నిందకేషు- హింసాదికరణం నాస్తీ త్యాహ ॥ పరస్యేతి ॥ అస్య నిందనాభిప్రయుక్తాభిమానరహితస్య - హింసా నిందకకర్మికా - కేన హేతునా కల్ప్యతే- హిం సా హేతోరభిమానస్యాభావాద్ధేత్వంతరస్యాదర్శనాత్ నాస్త్యేవేత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ యస్మాద్భగవతో నిందాదికృతం వైష మ్యం నాస్తి - తస్మాద్యేన కేనాప్యుపాయేన ధ్యాయతః - తేనైవ నిందాదికృతపాపస్యాపి నాశాత్తత్సాయుజ్యం యుక్తమి త్యాహ యేనాహ సప్తభిః॥ తస్మాదితి॥ నాస్తి వైరం కేనాపి యస్మిన్ తేన - భక్తియోగేనేత్యర్థః - యుంజ్యాత్ -మన ఇతి శేషః తస్మాదేతైరుపాయైః పృథక్ - నేక్షతే నేక్షేత॥౨౮॥ తేష్వపి వైరానుబంధః శ్రేష్ఠ ఇత్యాహ ॥ యథేతి॥ న తథా భక్తియోగే నాపతి॥ ౨౯॥ అత్ర దృష్టాంతః॥ కీట ఇతి॥ కీటః - పేశస్కృతా భ్రమరేణ - సంరంభో ద్వేషః భయం చ- స ఏవ యోగస్తేన॥ ౩౦॥ ఏవమితి॥ వైరేణ- యా అనుచింతా - తయైవ- పూతః పాప్మా యేషాం -తం ప్రాపుః॥ ౩౧॥ కామాదితి॥ తదఘం కామాదినిమి త్తం పాపం హిత్వా॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ తర్హి వేనః కిమితి నరకే పాతితః ॥ తదీయప్రధ్యానాభావాత్ - పాపమేవ తత్ర ఫలితమి

త్యాహ ॥ కతమ ఇతి ॥ పురుషం శ్రీహరిం ప్రతి - పురుషే పురుషస్య కామాసంభవాత్ - భయాదిభిశ్చింతయతాం పంచానాం మధ్యే న కతమోఽపీత్యుక్తం ॥ ౩౪ ॥ తదేవమితిహాసప్రస్తావకథాముక్త్వా శ్రీకృష్ణే శిశుపాలస్య వైరానుబంధే - కో హేతురిత్యపేక్షాయాం - తమేవేతిహాసం వక్తుమాహ ॥ మాతృష్వస్రేయ ఇతి ॥ పదాత్ వైకుంఠాత్ చ్యుతౌ ॥ ౩౫ ॥ కీదృశ ఇతి ॥ హరిదాసౌ అభిమృశతి అభిభవతీతి తథా - అశ్రద్ధేయః అనాదరణీయ ఇవ అసంభవాత్ - భవో జన్మ ॥ ౩౬ ॥ అసంభవమేవాహ ॥ దేహేతి ॥ జన్మహేతుభూతైః ప్రాకృతైః దేహేంద్రియాసుభిః - హీనానాం శుద్ధసత్త్వమయదేహానామిత్యర్థః - ప్రాకృతదేహసంబంధేన సంబంధం ఏతదాఖ్యాతుమర్హసి ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ పంచేతి ॥ కథంభూతాః - పంచషడ్ఢాయనాని యేషాం తే - అర్భా బాలాః - తద్వదాభా యేషాం తే పూర్వేషాం మరీచ్యాదీనామపి దిగ్వాససః దిగంబరాః - అతః - శిశూన్ మత్వా ॥ ౩౯ ॥ అశపన్నితి ॥ వాసమపి నార్హథః - కుతః - పునస్తత్ర సేవామితి చకారార్థః - హే బాలిశౌ అ

హత్వా బహవస్తద్గతిం గతాః ॥ ౩౨ ॥ గోప్యః కామాద్భయాత్కంసో ద్వేషాచ్చైద్యాదయో నృపాః । సంబంధాద్వృష్ణయః స్నేహాద్యూయం భక్త్యా వయం నృప ॥ ౩౩ ॥ కతమోఽపి న వేనః స్యాత్పంచానాం పురుషం ప్రతి । తస్మాత్కేనాప్యుపాయేన మనః కృష్ణే నివేశయేత్ ॥ ౩౪ ॥ మాతృష్వస్రేయో వశ్చైద్యో దంతవక్త్రశ్చ పాండవ । పార్షదప్రవరౌ విష్ణోర్విప్రశాపాత్పదచ్యుతౌ ॥ ౩౫ ॥ యుధిష్ఠిరః ॥ కీదృశః కస్య వా శాపో హరిదాసాభిమర్శనః । అశ్రద్ధేయ ఇవాభాతి హరేరేకాంతినాం భవః ॥ ౩౬ ॥ దేహేంద్రియాసుహీనానాం వైకుంఠపురవాసినాం । దేహసంబంధసంబంధమేతదాఖ్యాతుమర్హసి ॥ ౩౭ ॥ శ్రీనారదః ॥ ఏకదా బ్రహ్మణః పుత్రా విష్ణోర్లోకం యదృచ్ఛయా । సనందనాదయో జగ్ముశ్చరంతో భువనత్రయం ॥ ౩౮ ॥ పంచషడ్ఢాయనార్భాభాః పూర్వేషామపి పూర్వజాః । దిగ్వాససః శిశూన్మత్వా ద్వాఃస్థౌ తాన్ప్రత్యషేధతాం ॥ ౩౯ ॥ అశపన్కుపితా ఏవం యువాం వాసం న చార్హథః । రజస్తమోభ్యాం రహితే పాదమూలే మధుద్విషః ॥ పాపిష్ఠామాసురీం యోనిం బాలిశౌ యాతమాశ్వతః ॥ ౪౦ ॥ ఏవం శప్తౌ స్వభవనాత్పతంతౌ తైః కృపాళుభిః । ప్రోక్తౌ పునర్జన్మభిర్వాం త్రిభిర్లోకాయ కల్పతాం ॥ ౪౧ ॥ జజ్ఞాతే తౌ దితేః పుత్రౌ దైత్యదానవవందితౌ । హిరణ్యకశిపుర్జ్యేష్ఠో హిరణ్యాక్షోఽనుజస్తతః ॥ ౪౨ ॥ హతో హిరణ్యకశిపుర్హరిణా సింహరూపిణా । హిరణ్యాక్షో ధరోద్ధారే బిభ్రతా సౌకరం వపుః ॥ ౪౩ ॥ హిరణ్యకశిపుః పుత్రం ప్రహ్లాదం కేశవప్రియం । జిఘాంసురకరోన్నానా యాతనా మృత్యుహేతవే ॥ ౪౪ ॥ తం సర్వభూతాత్మభూతం ప్రశాంతం సమదర్శనం । భగవత్తేజసా స్పృష్టం నాశక్నోద్ధంతుముద్యమైః ॥ ౪౫ ॥ తతస్తౌ రాక్షసౌ జాతౌ కైకస్యాం విశ్రవస్సుతౌ । రావణః కుంభకర్ణశ్చ సర్వలోకోపతాపినౌ ॥ ౪౬ ॥ తత్రాపి రాఘవో భూత్వా న్యహనచ్ఛాపముక్తయే । రామవీర్యం శ్రోష్యసి త్వం మార్కండేయముఖాత్ప్రభో ॥ ౪౭ ॥ తావత్ర క్షత్రియౌ జాతౌ మాతృష్వస్రాత్మజౌ తవ । అధునా శాపనిర్ముక్తౌ కృష్ణచక్రహతాంహసౌ ॥ ౪౮ ॥ వైరానుబంధతీవ్రేణ ధ్యానేనాచ్యుతసాత్మతాం । నీతౌ పునర్హరేః పార్శ్వం జగ్మతుర్విష్ణుపార్షదౌ ॥ ౪౯ ॥ యుధిష్ఠిరః ॥ విద్వేషో దయితే పుత్రే కథమాసీన్మహాత్మని । బ్రూహి మే భగవన్యేన ప్రహ్లాదస్యాచ్యుతాత్మతా ॥ ౫౦ ॥ ...*...*...*...*...

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - మహాపురాణే - సప్తమస్కంధే - ప్రథమోఽధ్యాయః.

శ్రీనారదః ॥ భ్రాతర్యేవం వినిహతే హరిణా క్రోడమూర్తినా । హిరణ్యకశిపూ రాజన్ పర్యతప్యద్రుషా లోహితోః ఆశుయాతం ॥ ౪౦ ॥ ఏవమితి ॥ వాం యువయోః - త్రిభిర్జన్మభిః - లోకాయ స్వస్థానప్రాప్త్యై కల్పతాం - తావతా అయం శాపః సమాప్యతామితి పునః ప్రోక్తావిత్యర్థః ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ హత ఇతి ॥ ధరోద్ధారే నిమిత్తే - తత్ప్రతిఘాతీ హతః ॥ ౪౩ ॥ హిరణ్యకశిపోర్వధే కారణం సూచయతి ॥ హిరణ్యకశిపురితి ॥ ౪౪ ॥ తమితి ॥ సర్వభూతానామాత్మభూతం - కుతః - సమం బ్రహ్మైవ పశ్యతీతి తథాభూతం - అతః ప్రశాంతం ద్వేషాదిరహితం - అత ఏవ భగవత్తేజసా స్పృష్టం వ్యాప్తం - ఉద్యమైః శస్త్రప్రహారాదిభిః ॥ ౪౫ ॥ తత ఇతి ॥ విశ్రవసః సుతౌ ॥ ౪౬ ॥ తత్రేతి ॥ న్యహనత్ నిహతవానిత్యర్థః - తదిహ న తదేవ కథనీయమిత్యుక్త్వా కం ప్రత్యాహ - రామవీర్యమితి ॥ ౪౭ ॥ తావితి ॥ కృష్ణచక్రేణ హతమంహో యయోస్తౌ - తయోః - పాపమేవ వ్యాహతం - న తు తావిత్యర్థః ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ విద్వేష ఇతి ॥ యేన కారణేన ప్రహ్లాదస్యాచ్యుతాత్మతా అచ్యుతైకచిత్తత్వం - తదపి బ్రూహీతి శేషః ॥ ౫౦ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ద్వితీయేఽశిష్టలోకశోకేన లోకం విప్లావ్య దానవైః । తద్ధతభ్రాతృపుత్రాదీనితిహాసైరసాంత్వయత్ ॥ భగవద్ద్వేషవివక్షి ద్ద్వేషైకకారణమిత్యాశయేనాహ॥ భ్రాతరీత్యాదినా॥ ౧॥ ఆహేతి॥ ఏవం దేవపక్షపాతేన కోపేన- ఉత్ అతిశయేన జ్వల ద్భ్యాం- కోపాగ్నినా మేనైవ ధూమ్రమంబరం- నిరీక్షమాణః॥ ౨॥ కరాళేతి॥ కరాళదంష్ట్రాభిః యుక్తయా- ఉగ్రయా దృష్ట్యా- దుష్ప్రేక్ష్యం భ్రుకుటియుక్తం ముఖం యస్య సః॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ సపత్నైరితి॥ సమేనాప్యుపధావనైర్భజనైః నిమి త్తభూతైః- పార్ష్ణిగ్రాహేణ సతా॥ ౬॥ తస్యేతి॥ ఏవం త్యక్తస్వభావః సమత్వం యేన తస్య-ఘృణేః శుద్ధతేజోమయస్యా పిమాయయా వనౌకసః వరాహరూపస్య సతః- అస్థిరాత్మనః అవ్యవస్థితచిత్తస్య- కుతః- యో యో భజతి తం తం భజమానస్య అనుసరతః॥ ౭॥ మచ్ఛూలేతి ॥ తస్య రుధిరేణ యావత్తర్పయిష్యామి తావద్యూయం భువం యాతేతి తృతీయేనాన్వయః॥ ౮॥ నను దేవైస్త్వద్వధః కారితః - అతస్తేన కిం న హన్యంతే తత్రాహ॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ కూటే కపటే- అహితే ప్రతిపక్షే కూటమ హితం ము స్యేతి వా- నష్టే అదృష్టే సతి- దేవాః శుష్యంతి స్వయమేవ నాశం యాస్యంతి- కుతః - విష్ణురేవ ప్రాణో యేషాం తే॥ ౯॥ తావదితి॥ తపోయజ్ఞాదియుక్తాన్ సూదయధ్వం ఘాతయత॥ ౧౦॥ నను తైః కిమపరాద్ధం తత్రాహ॥ విష్ణురితి॥ ద్విజా

శుచా॥ ౧॥ ఆహ చేదం రుషా ఘూర్ణన్ సందష్టదశనచ్ఛదః । కోపోజ్జ్వలాభ్యాం చక్షుర్భ్యాం నిరీక్షన్ ధూ
మ్రమంబరం॥ ౨॥ కరాళదంష్ట్రోగ్రదృష్ట్యా దుష్ప్రేక్ష్యభ్రుకుటీముఖః । శూలముద్యమ్య సదసి దానవా
నిదమబ్రవీత్ ॥ ౩ ॥ భో భో దానవదైతేయా ద్విమూర్ధంస్త్ర్యక్ష శంబర । శతబాహో హయగ్రీవ న
ముచే పాక ఇల్వల ॥ విప్రచిత్తే మమ వచః పులోమన్ శకునాదయః । శృణుతానంతరం సర్వే క్రియతా
మాశు మా చిరం ॥ ౫ ॥ సపత్నైర్ఘాతితః క్షుద్రైర్భ్రాతా మే దయితః సుహృత్ । పార్ష్ణిగ్రాహేణ
హరిణా సమేనాప్యుపధావనైః॥ ౬॥ తస్య త్యక్తస్వభావస్య ఘృణేర్మాయావనౌకసః । భజంతం భజమాన
స్య బాలస్యేవాస్థిరాత్మనః ॥ ౭ ॥ మచ్ఛూలభిన్నగ్రీవస్య భూరిణా రుధిరేణ వై । ✻ రుధిరప్రియం తర్పయి
ష్యే భ్రాతరం మే గతవ్యథః ॥ ౮॥ తస్మిన్ కూటేఽహితే నష్టే కృత్తమూలే వనస్పతౌ। విటపా ఇవ శుష్యంతి విష్ణు
ప్రాణా దివౌకసః ॥ ౯ ॥ తావద్యాత భువం యూయం బ్రహ్మక్షత్రసమేధితాం । సూదయధ్వం తపోయజ్ఞ
స్వాధ్యాయవ్రతదానినః ॥ ౧౦ ॥ విష్ణుర్ద్విజక్రియామూలో యజ్ఞో ధర్మమయః పుమాన్ । దేవర్షిపితృ
భూతానాం ధర్మస్య చ పరాయణం ॥ ౧౧ ॥ యత్ర యత్ర ద్విజా గావో వేదా వర్ణాశ్రమక్రియాః । తం తం
జనపదం యాత సందీపయత వృశ్చత ॥ ౧౨ ॥ ఇతి తే భర్తృనిర్దేశమాదాయ శిరసాదృతాః । తథా ప్ర
జానాం కదనం విదధుః కదనప్రియాః॥ ౧౩॥ పురగ్రామవ్రజోద్యానక్షేత్రారామాశ్రమాకరాన్ । ఖేటఖ
ర్వటఘోషాంశ్చ దదహుః పట్టనాని చ ॥ ౧౪ ॥ కేచిత్ఖనిత్రైర్బిభిదుః సేతుప్రాకారగోపురాన్ । ఆజీ
వ్యాంశ్చిచ్ఛిదుర్వృక్షాన్ కేచిత్పరశుపాణయః । ప్రాదహన్ శరణాన్యన్యే ప్రజానాం జ్వలితోల్ముకైః॥
౧౫ ॥ ఏవం విప్రకృతే లోకే దైత్యేంద్రానుచరైర్ముహుః । దివం దేవాః పరిత్యజ్య భువి చేరురలక్షితాః॥
౧౬ ॥ హిరణ్యకశిపుర్భ్రాతుః సంపరేతస్య దుఃఖితః । కృత్వా తిలోదకాదీని భ్రాతృపుత్రానసాంత్వ
యత్ ॥ ౧౭॥ శకునిం శంబరం ధృష్టిం భూతసంతాపనం వృకం । కాలనాభం మహానాభం హరిశ్మశ్రుం

నాం క్రియా అనుష్ఠానం- మూలం యస్య సః- యతోఽసౌ యజ్ఞో ధర్మమయశ్చ - పరాయణం పరమాశ్రయః - అతో యజ్ఞరూ పస్య విష్ణోర్మూలత్వాత్ -మామనాదృత్య - తదాశ్రయణాచ్చ - తే వధ్యా ఇతి భావః॥ ౧౧॥ తస్మాత్పరమం మంత్రం శృణుతే త్యాహ॥ యత్రేతి॥ సందీపయత దహత - వృశ్చత ఛేదం కురుత లునీతేత్యర్థః॥ ౧౨॥ ౧౩॥ పురేతి॥ పురం అట్టాదిమత్- గ్రా మస్తద్రహితః వ్రజః గవాం వాసః - ఉద్యానం కృత్రిమం వనం - క్షేత్రం వ్రీహ్యాదేః - ఆరామః అకృత్రిమం వనం - ఆశ్రమః ఋషీణాం స్థానం - ఆకరో రత్నాదీనాం - ఖేటః కృషీవలానాం వాసః - ఖర్వటః గిరిద్రోణ్యాశ్రయో గ్రామః - ఘోషః ఆభీ రాణాం వాసః- పట్టనం రాజధానీ॥ ౧౪॥ కేచిదితి॥ ఖనిత్రైః ఖననసాధనైః- ఆజీవ్యాన్ ఉపజీవ్యాన్ శరణాని గృహాన్॥ ౧౫॥ ఏవమితి॥ విప్రకృతే ఉపద్రుతే - యజ్ఞభాగానామభావాత్ - దివం పరిత్యజ్య॥ ౧౬॥ తదేవం ప్రజానాం కదనం దానవేషు కు ర్వత్సు - స్వయం స్వర్గరాజ్యాదిసాధయితుం తపస్తేపు కామః ప్రథమం యత్ కృతవాన్ తదాహ ॥ హిరణ్యకశిపురాదిత్యా దినా॥ తిలోదకం ప్రేతాయ ప్రదేయం తిలైస్సహితముదకం - కటోదకాదీనీతి పాఠాంతరే పితిలోదకమిత్యేవ జ్ఞేయం ఆదిశ బ్దాత్ప్రేతశ్రాద్ధం చ॥ ౧౭॥౧౮॥౧౯॥ అంబేతి॥ హే వధూరితి భ్రాతుర్భార్యాం సంబోధయతి॥ ౨౦॥ భవతు నామ తస్యైశ్వా

ఖ్యావధఃతథాప్యస్మాకంతావత్ బంధుర్గత ఏవేతిచేత్తత్రాహ ॥ భూతానామితి ॥ దైవేనప్రాచీనకర్మణా- ఏకత్ర
నీతానాంసంయోజితానాం - పునశ్చస్వైస్వైస్స్వైఃకర్మభిః - ఉన్నీతానాంవియోజితానాం॥ ౨౧॥ ఏవంలోకదృష్ట్యాశోకం
నివార్యతత్త్వదృష్ట్యావారయతి ॥ నిత్యఇతి॥ నిత్యఃమృత్యుశూన్యః - అవ్యయఃఅపక్షయశూన్యః - శుద్ధఃనిర్మలః సర్వగః సర్వ
గతః. సర్వవిత్ సర్వజ్ఞశ్చ- తత్ర హేతుః- పరో దేహాదివ్యతిరిక్తః- అతోమృతఇతి॥ కృశఇతి॥ మలినఇతి॥వియుక్తఇతి-అజ్ఞ ఇతి
చ- శోకోనకార్యఇత్యర్థః-కథంతర్హి - తస్యసంసారస్తత్రాహ॥ ధత్తఇతి॥ ఆత్మనోమాయయాస్వావిద్యయాలింగంధత్తే
గుణాన్ఉచ్చావచాన్దేహాన్ సుఖదుఃఖాదీన్వా - విశేషేణసృజన్స్వీకుర్వన్ లింగశరీరోపాధిః సంసారఇత్యర్థః॥ వీ॥ న
నుజీవతామేవసంయోగవియోగౌప్రపాదిషుదృష్టౌ - కథంపునరజీవతోస్తైర్విదగ్ధస్య - తత్రతత్ర - సంయోగవియోగావి
త్యత్రాహ॥ నిత్యఇతి॥ దేహస్యాస్థిరత్వేపి - ఆత్మనఃస్థిరత్వాత్తత్తత్కర్మ యత్తశరీరత్యాగోపాదానాభ్యాం - తైస్తై
స్సంయోగవియోగావుపపన్నావితిభావః - తదేతదుపపాద్యతే - ఆత్మానిత్యః- తత్ర హేతుః అవ్యయః - వినాశాద్యవస్థార
హితఃతత్కుతః- శుద్ధఃప్రకృతిపరిణామానాశ్రయస్వరూపః- ప్రకృతిపరిణామోహిప్రకృతిగతః-తత్కుతః-పరః- దేహాద్విల
క్షణః - తత్కుతః- సర్వవిత్ - దేహేంద్రియమనఃప్రాణాదీనాంవిత్ - అజడత్వేనదేహాద్విలక్షణఇతిభావః-కథమేకదేశస్థ
స్సర్వంవేత్తి- తత్రాహ- సర్వగఃస్వధర్మభూతజ్ఞానద్వారాకృత్స్నదేహాదివ్యాపీతిభావః - స్వతఏవంభూతోప్యసావా
త్మామాయయాస్వసంబంధివిచిత్రపుణ్యపాపాత్మకకర్మణా - గుణాన్సత్త్వాదీన్విసృజన్ - కర్మానురూపంతద్భోగాయ
స్థిత్యర్థః - ఆత్మనఃస్వస్యకర్మఫలభోగార్థమితిశేషః లింగంశరీరంధత్తేబిభర్తి - గుణతద్భోగస్యకర్మానుగుణత్వాత్కర్మ
ణఃస్వాత్మనః కర్తృత్వాద్గుణవిసర్గేపికర్తృత్వముక్తం - గుణాన్విసృజన్నిత్యుక్తవిధోప్యనాదిపుణ్యపాపాత్మకకర్మఫల
మనుభూయ - తదనుగుణపరిణామసత్త్వాదిగుణ పరిణామాత్మకం దేహంబిభర్తీత్యర్థః - తథాచతస్య తత్రతత్రకర్మా

మదోత్కటం॥ ౧౮॥ తన్మాతరంవృషద్భానుందితించజననీంగిరా । శ్లక్ష్ణయాదేశకాలజ్ఞ ఇదమాహాసురేశ్వ
రః॥ ౧౯॥హిరణ్యకశిపుః॥ అంబాంబహేవధూఃపుత్రావీరంమార్హథశోచితుం। రిపోరభిముఖేశ్లాఘ్యశ్శూ
రాణాంవధఈప్సితః॥ ౨౦॥ భూతానామిహసంవాసఃప్రపాయామివసువ్రతే । దైవేనైకత్రనీతానాము
న్నీతానాంస్వకర్మభిః॥ ౨౧॥ నిత్యఆత్మావ్యయశ్శుద్ధ స్సర్వగస్సర్వవిత్పరః । ధత్తేసావాత్మనోలింగంమా
యయావిసృజన్గుణాన్॥ ౨౨॥ యథాంభసాప్రచలతాతరవోపిచలాఇవ । చక్షుషాభ్రామ్యమాణేనదృ
శ్యతేచలతీవభూః॥ ౨౩॥ ఏవంగుణైర్భ్రామ్యమాణేమనస్యవికలఃపుమాన్ । యాతితత్సామ్యతాంభద్రే

యత్తదేహాసౌలభ్యాత్తత్ప్రయుక్తావివేకస్యైవసంయోగవియోగౌసంభవతఇతిభావః ॥ ౨౨॥ ఏతత్సదృష్టాంతంప్రపంచ
యతి-చతుర్భిః॥ యథేతి॥ తరవఃప్రతిబింబితాః - ఉపాధిధర్మాఉపహితేభవంతీతి దృష్టాంతముక్త్వా గ్రాహ కథమో
గాభ్యాభవతీతిదృష్టాంతమాహ-చక్షుషేతి॥ వీ॥ నసునాయమాత్మాదేహాద్విలక్షణః - కింతుసఏవ - యతోదేవోహం
మనుష్యోహమితిదేహాద్యభేదేన ప్రతీయతేతత్రాహ ॥ యథేతి ॥ దేవోహమిత్యాది ప్రతీతి భ్రాంతిరూపా- నప్రమితి
రూపేతిభావః- తదేవోపపాదయతి॥యథేతి॥ యథాప్రచలతాఅంభసాఉదకేనోపాధినా- తరవోవృక్షాఅపిచలాఇవకం
పమానాఇవదృశ్యంతే-యథాచ- భ్రామ్యమాణేనచక్షుషా- భూమిరపిచలతీవదృశ్యతే - యథాతరుభూమ్యాదిచలనప్ర
తీతిఃభ్రాంతిరూపేత్యర్థః॥ ౨౩॥ ఏవమితి॥ అవికలఃపరిపూర్ణఏవ- తత్సామ్యతాంమనస్సమతామిత్యర్థః॥వీ॥ ఏవమితి॥ఏవంత
థాహేభద్రే గుణైస్సత్త్వాదిగుణ పరిణామాత్మకై దేహేంద్రియాదిభిస్సహమనసిభ్రామ్యమాణేవ్యాపృతవతి - యు
ద్వా- గుణైశ్శబ్దాదిభిః-విషయైర్హేతుభిః- తదర్థమిత్యర్థః- మనసిభ్రామ్యమాణేదేహంవిషయీకుర్వతిసతి-పుమాన్జీవః-
స్వయమవికలోపినిరవయవోపి- దేహాద్భిన్నోప్యపీత్యర్థః- తత్సామ్యతాందేహతుల్యతాంయాతి- దేవోహంమనుష్యోహమి
తిరూపేణాత్మానంప్రత్యేతీత్యర్థః- తత్తాంయాతీత్యనుక్త్వా - తత్సామ్యతాంయాతీతివదతోయమభిప్రాయః - దేవోహం
మనుష్యోహమితి దేహాకారమాత్మానమమన్యమానస్యాపి- కదాచిత్తద్వ్యతిరేక ప్రతిపత్తిరస్త్యేవేతి- తదేవవిశదయతి॥ అ
లింగోలింగవానివేతి॥ లింగాచ్ఛరీరాదన్యః - అలింగఃఆత్మాలింగవానివాత్మానం- ప్రత్యేతి- మమేదంశరీరమిత్యేవం రూపే
ణలింగ ప్రతిసంబంధీవాత్మానం ప్రత్యేతీత్యర్థః మమేదంశరీరమితి శరీరాద్వ్యతిరిక్తత్వేనాత్మనః ప్రతీతావపి - దేహా
త్మభ్రాంతిమతాంతత్ప్రతీతేరస్ఫుటత్వద్యోతనాయ- లింగవానివేతీవశబ్దఃప్రయుక్తః - అయంభావః యద్యాత్మనోదేహా
కారత్వేనప్రతీతిః ప్రమితిరూపాస్యాత్తర్హి- తద్భిన్నత్వేనప్రతీతిర్భ్రాంతిరూపాస్యాత్ - తచ్చాయుక్తం- శరీరప్రతిభా

సదశాయాంతదప్రతీతిదశాయాంచ - సుషుప్త్యాద్యవస్థాసాత్మనోనువృత్తత్వేన ప్రతీయమానత్వాదితి ॥ ౨౪ ॥ ఏషఇతి॥ లింగభావనా దేహాభిమానః- ఏషఆత్మనోవిపర్యాసః అన్యథాభావః - తమేవాహ - ప్రియైరితి యోగః అప్రియైర్యోగశ్చ - కర్మచసంసృతిశ్చ- నానాగర్భేషుప్రవేశశ్చతతశ్చ॥ వీ ॥ ఏవందేహాద్విలక్షణస్యనిత్యస్యాత్మనఃకర్మపరిపాకానుగుణ సత్త్వాదిగుణ పరిణామరూప దేహసంబంధః తదనుధ్యాననిమిత్తః తదభిన్నత్వ ప్రత్యయశ్చ భ్రమరూపఇత్యుక్తం - అథయథా దేహసంబంధస్తదనుధ్యాననిమిత్తస్తదభేదభ్రమశ్చ యథాకర్మమూలకః. ఏవంసుఖదుఃఖాదికమపిసర్వంకర్మమూలకమేవేత్యాహ ॥ ఏషఇతి ॥ అలింగేలింగాదన్యస్మిన్- శరీరాద్భిన్నేఆత్మనిలింగభావనా దేహత్వేనానుధ్యానం - దేవోహమిత్యాది దేహాభేదప్రతీతి రిత్యేషఆత్మనో విపర్యయః - అన్యథా ప్రతీతిః - కర్మసంసృతిః - కర్మకృతసంసారః- ఏవంప్రియాప్రియైరిష్టానిష్టవస్తుభిర్యోగోవియోగశ్చ- సుఖదుఃఖేఇత్యర్థః॥ ౨౫॥ సంభవఇతి ॥ సంభవఉత్పత్తిః- వివేకస్యాస్మృతిఃఅననుసంధానమితియావత్॥ వీ॥ సంభవఇతి॥ సంభవఃఉత్పత్తిఃవినాశోమరణం- నానావిధశ్శోకః- అవివేకః చిదచిదీశ్వరయాథాత్మ్యావివేచనం - చింతావిషయానుధ్యానం - వివేకస్యాస్మృతిః క్వచిదప్తోపదేశాదినా జాతస్యాపివివేకస్యాననుసంధానంచేతి- ఏషసర్వోపి- కర్మసంసృతిరేవ- కర్మకృతసంసారరూపఏవస్మృతః॥ ౨౬॥ అత్రాపీతి॥ అత్రాపిశోకహేతుంవినావృథైవాయంశోకఇత్యస్మిన్నర్థే - ప్రేతస్యమృతస్యయేబంధవస్తేషాంచ॥ ౨౭॥ ఉశీన

హ్యలింగోలింగవానివ॥ ౨౪॥ ఏషఆత్మవిపర్యాసోహ్యలింగేలింగభావనా । ఏవంప్రియాప్రియైర్యోగోవియోగఃకర్మసంసృతిః॥ ౨౫॥ సంభవశ్చవినాశశ్చశోకశ్చవివిధస్స్మృతః । అవివేకశ్చచింతాచవివేకాస్మృతిరేవచ॥ ౨౬ ॥ అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసంపురాతనం । యమస్యప్రేతబంధూనాంసంవాదంతన్నిబోధత॥ ౨౭॥ ఉశీనరేష్వభూద్రాజాసుయజ్ఞఇతివిశ్రుతః । సపత్నైర్నిహతోయుద్ధేజ్ఞాతయస్తముపాసత॥ ౨౮॥ విశీర్ణరత్నకవచంవిభ్రష్టాభరణస్రజం । శరనిర్భిన్నహృదయం శయానమసృగావిలం॥ ౨౯॥ ప్రకీర్ణకేశం స్తబ్ధాక్షంరభసాదష్టదచ్ఛదం । రజఃకుంఠముఖాంభోజం ఛిన్నాయుధభుజంమృధే॥ ౩౦ ॥ ఉశీనరేంద్రంవిధినాతథాకృతంపతిం మహిష్యఃప్రసమీక్ష్యదుఃఖితాః । హతాస్మనాథేతికరైరురోభృశంఘ్నంత్యో ముహుస్తత్పదయోరుపాపతన్ ॥ ౩౧ ॥ రుదంత్యఉచ్చైర్దయితాంఘ్రిపంకజం సించంత్యఅస్రైః కుచకుంకుమారుణైః । విస్రస్తకేశాభరణాశ్శుచం నృణాంసృజంత్య ఆక్రందనయావిలేపిరే॥ ౩౨॥ అహోవిధాత్రాకరుణేననఃప్రభోభవాన్ ప్రణీతోదృగగోచరాందశాం। ఉశీనరాణామసివృత్తిదఃపురాకృతోధునాయేనశుచాంవివర్ధనః॥ ౩౩ ॥ త్వయాకృతజ్ఞేనవయంమహీపతేకథంవినాస్యామసుహృత్తమేన । తత్రానుయానంతవ వీరపాదయోశ్శుశ్రూషతీనాం దిశయత్రయాస్యసి॥ ౩౪ ॥ ఏవంవిలపతీనాంవైపరిగృహ్యమృతంపతిం । అనిచ్ఛతీనాంనిర్హారమర్కోస్తంసన్న్యవర్తత ॥ ౩౫ ॥ తత్రహప్రేతబంధూనామాశ్రుత్యపరిదేవనం। ఆహబాలకరూపాత్వాయమస్స్వయముపాగతః॥ ౩౬ ॥ యమః ॥ అహోఅమీషాంవయసాధికానాంవిపశ్యతాంలోకగతింవిమోహః । యత్రాగతస్తత్రగతంమ

నేష్వితి॥ ఉపాసతతత్సమీపేఆవృత్యస్థితాః॥ ౨౮॥ విశీర్ణేతి ॥ విశీర్ణంరత్నమయంకవచంయస్య- విభ్రష్టానిఆభరణానిస్రజశ్చ- యస్య- శరేణనిర్భిన్నంహృదయంయస్య- అసృజారక్తేనఆవిలంలిప్తం॥ ౨౯॥ ప్రకీర్ణేతి॥ ప్రకీర్ణాఃకేశాయస్య- స్తబ్ధేనిమేషశూన్యేఈక్షణేయస్యరభసాసంరంభేణ- దష్టోదచ్ఛదఃదంతచ్ఛదఃఓష్ఠోయేన - రజసాకుంఠంఆవృతంముఖాంభోజంయస్య- ఛిన్నమాయుధం- భుజశ్చయస్య॥ ౩౦॥ ఉశీనరేంద్రమితి॥ తస్యపాదయోః ఉపసమీపే-ఆసమంతాదపతన్॥౩౧॥ ౩౨॥ విలాపమేవాహద్వాభ్యాం॥ అహోఇతి ॥ అకరుణత్వమేవాహుః - దృశామగోచరాందశాం - యేనభవాన్ప్రణీతోగమితః- తేనవిధాత్రాత్వమధునాశుచాంవివర్ధనః-కృతోసీత్యన్వయః ॥ ౩౩ ॥ త్వయేతి॥ త్వయాసుహృత్తమేనవినా-వయంకథం- స్యామభవేమజీవేమేత్యర్థః- అతః- హేవీర- యత్రత్వంయాస్యసి- తత్రతే- అనుయానమనుగమనం - తవపాదయోఃశుశ్రూషాంకుర్వతీనామస్మాకందిశదేహి॥ ౩౪॥ ఏవమితి ॥ నిర్హారందాహార్థంనయనం - అస్తంఅస్తాచలంప్రతి॥ ౩౫॥ తత్రేతి॥ పరిదేవనంరోదనం- స్వపుర్యామేవఆశ్రుత్యశ్రుత్వా॥ ౩౬॥ తత్రస్వయమేవోపాగతోయమస్తానాహ॥ అహోఇతి॥ వయసాఅస్మత్తోధికానామపి - లోకస్యవిధింజన్మమరణాదిప్రకారం - విపశ్యతామపి - విమోహమేవాహ - యత్రయస్మాత్ అవ్యక్తాదాగతః తత్రైవగతస్తమపార్థంశోచంతి॥ తదుక్తంగీతాసు॥ శ్లో ॥ అవ్యక్తాదీనిభూతానివ్యక్తమధ్యా

నిర్భారత । అవ్యక్తనిధనాన్యేవతత్ర కాపరిదేవనేతి ॥ కించస్వాయమపిసధర్మాః - త్తేనసహసమానో మృత్యులక్షణో ధర్మో
యేషాం- తథాభూతా అపిఅత్రాగ్రస్త త్వాదనిజఘావః॥ ౩౭॥ అహోఇతి॥ అబలాఃదుర్బలా అపి - వృకాదిభిరభక్ష్యమాణా వ
యం-తత్ర హేతుః - యోంతర్గర్భే రక్షతి- సఏవహివిశ్వంరక్షితారక్షతి॥ ౩౮॥ ననుతస్యరక్షణేకిం ప్రయోజనం- నకించిద
పికింతర్హి - క్రీడైవ కేవలమిత్యాహ॥ యఇతి॥ యఇదంవిశ్వంసృజతిరక్షతి-సంహరతిచ- - భోఅబలాః- తస్యేశితుశ్చరాచ
రం క్రీడనసాధనమాహుః - అతఃసఏవనిగ్రహేసంహారే - సంగ్రహే పాలనేచ- ప్రభుః॥ ౩౯॥ ప్రభుత్వమేవాస్వయవ్యతి
రేకాభ్యాందర్శయతి ॥ పథీతి ॥ దిష్ట్యేనదైవేనఈశ్వరేణతద్విహతం తేనేశ్వరేణవిహతం - అన్యహతఃఅన్యేన హేనోపేక్షితః॥
౪౦ ॥ తదేవమాత్మనోజన్మమరణాదికమంగీకృత్యేశ్వరాధీనత్వాన్నశోకఃకార్యఇత్యుక్తం - ఇదానీంతు - దేహానామేవజ
న్మాదినత్వాత్మనఇత్యాహ- త్రిభిః॥ భూతానీతి॥ భూతానిదేహాః - నిజయోనిఃస్వకారణభూతంలింగశరీరం - తన్నిమిత్తైః క
ర్మభిర్భవంతినశ్యంతిచ - సర్వశః దేవాదిదేహాఅపి- తత్రహతదా - ప్రకృతౌ-దేహేస్థితోప్యాత్మా- తస్యాఃగుణైః దేహధ
ర్మైఃజన్మాదిభిః - ననిబధ్యతేనయుజ్యతే-యతః - అన్యతమో దేహాదత్యంతవిలక్షణః॥ ౪౧॥ కింతర్హ్యాయమీశ్వరోవిషమః -
నేత్యాహ ॥ భూతానీతి ॥ సర్వాణిభూతానిదేవమనుష్యాదీని- తైస్తైర్నిజయోనికర్మభిఃస్వస్వజాతిప్రాప్తినిమిత్తకర్మభిః
కాలేనిజయోనికర్మపరిపాక కాలే-భవంతి- పునస్తత్కర్మక్షయే - నభవంతి దేవమనుష్యాదిభూతానాంభావాభావాత
త్తత్కర్మానుగుణప్రవృత్తేశ్వరాయత్తావితినతస్యవైషమ్యమితిభావః - ననుమాస్తువైషమ్యంతస్యఅపితుఅంతరాత్మతయా
వస్థితః - స్వానర్థరూపంసంసారం స్వయమేవావతరతికిమయమజ్ఞ ఇత్యాహ- నేతి- తత్రప్రకృతౌదేవాదిశరీరేజీవాం
తరాత్మతయాస్థితోప్యాత్మాపరమాత్మానబధ్యతే నసంసరతీత్యర్థః హేతిపిస్మయే దేహస్థితస్యాశైశ్యనబంధః - అస్య
నుష్యంస్వయంసధర్మా అపిశోచంత్యపార్థం ॥ ౩౭ ॥ అహోవయంధన్యతమాయదత్రత్యక్తాఃపితృ
భ్యాంనవిచింతయామః। అభక్ష్యమాణాఅబలావృకాదిభిస్సరక్షితారక్షతియోహిగర్భే॥ ౩౮ ॥ యఇచ్ఛ
యేశస్సృజతీదమవ్యయోయ ఏవరక్షత్యవలుంపతేచయః । తస్యాబలాఃక్రీడనమాహురీశితుశ్చరాచరంని
గ్రహసంగ్రహేప్రభుః॥ ౩౯॥ పథిచ్యుతంతిష్ఠతిదిష్టరక్షితంగృహేస్థితంతద్విహతంవినశ్యతి । జీవత్యనాథో
పితదీక్షితోవనేగృహేపిగుప్తోస్యహతోనజీవతి॥ ౪౦॥ భూతానితైస్తైర్నిజయోనికర్మభిర్భవంతికాలేనభవం
తిసర్వశః । నతత్రహాత్మాప్రకృతావపిస్థితస్తస్యాగుణైరన్యతమోనిబధ్యతే ॥ ౪౧ ॥ ఇదంశరీరంపురుషస్య
మోహజంయథాపృథగ్భౌతికమీయతేగృహం । తథోదకైఃపార్థివతైజసైర్జనఃకాలేనజాతోవికృతోవిన
తరస్యతుబంధఇతివిస్మయః - ఇతరస్య - బంధమేవాహతస్యాఃప్రకృతేః - గుణైః - దేవోహంస్థూలోహమిత్యాదిరూపప్రతీ
తివిషయైః - దేహగతదేవత్వాదిభిః దేహాత్మభ్రమాదినేత్యర్థః - అన్యతమః దేహేంద్రియాదీనామన్యతమోజీవః నిబధ్యతే
నిబద్ధోభవతిసంసరతీత్యర్థః- యద్వా- గుణైశ్శబ్దాదిభిర్విషయైర్మోహహేతుభిఃతద్భోగేనహేతునానిబధ్యతఇత్యర్థః- తద్భో
గఏవహితస్యసంసృతౌకారణమితిభావః - తథాచశ్రుతిః ॥ తయోరన్యః పిప్పలంస్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీతి॥
౪౧॥ నన్వహంకృశఃస్థూలఇత్యాదౌనవైలక్షణ్యంప్రతీయతే - తత్రాహ॥ ఇదమితి॥ ఇదం మోహజం- అవివేకాదాత్మత్వేన
జ్ఞాతం- వస్తుతస్తు - పృథగేవయతఃఈయతేదృశ్యతే - భౌతికంచ - యథా-గృహమిత్యన్వయః - అత్రైవంప్రయోగః-ద్రష్టు
రభౌతికాచ్చపురుషాత్ - శరీరంభిన్నం - దృశ్యత్వాత్ భౌతికత్వాచ్చ - యథాత్యంతావివేకికః ఆత్మత్వేనాభిమతమపిగృ
హంతతఃపృథక్ - తద్వదితిభౌతికత్వానుమానంవివృణ్వన్ - ఆత్మనోజన్మాద్యభావముపసంహరతియథౌదకైః పరమా
ణుభిః- జాతోబుద్బుదాదిఃయథాచపార్థివైర్జాతోఘటాదిః- యథాచతైజసైఃజాతఃకుండలాదిః - వినశ్యతి - తథాత్రై రేవ
త్రివిధైః పరమాణుభిః జాతోజనోదేహఏవవికృతఃపరిణతస్సన్వినశ్యతినత్వాత్మేత్యర్థః॥ ౪౨॥ ఏవంసర్వభూతానాముత్ప
త్తిలయాదేస్తత్తత్కర్మానుగుణప్రవృత్తేశ్వరాయత్తత్వాన్నశోకః కార్యఇత్యభిధాయ - ఇదానీందేహస్యవినాశిస్వభా
వత్వాదాత్మనస్తుతద్విపరీతరూపత్వాదుభావపినశోకవిషయావితి వక్తుంతావద్దేహాత్మనోః పరస్పరవైలక్షణ్యమాహ
ఇదమితిద్వాభ్యాం॥ ఇదంపరిదృశ్యమానంరాజాదిశరీరం - పురుషస్యజీవస్యమోహజంఅవిద్యాసంచితకర్మకృతం- పురుష
స్యమోహజమదంశరీరమితివ్యతిరేకనిర్దేశేన దేహాత్మనోః పరస్పరభేదోదర్శితః - తత్రదేహస్యానాత్మత్వందృష్టాంతేనా
హ-యథేతి-యథాగృహంగృహిణఃపృథగ్భిన్నం- తథాభౌతికంభూతసంఘాతపరిణామరూపమిదంశరీరమపి - పృథక్శరీ
రిణోభిన్నం- ఈయతేఅవగమ్యతఇత్యర్థః - యథాగృహస్యగృహస్వరూపత్వమత్యంతాసంభావితం - తద్వద్దేహస్యదే

హిస్వరూపత్వమితిదృష్టాంతాభిప్రాయః - ఏవంగృహదృష్టాంతేనజీవాద్దేహస్యభేదఉక్తః - తేనైవదృష్టాంతేనదేహస్య వినాశిస్వభావత్వంచాహ- తథేతి- యథామృత్తికాస్థానివికారాత్మకంగృహంజాతేనవినశ్యతి - తథాఔదకైః పార్థివైస్తైజసైశ్చ - ఇదంవాయవీయాకాశీయయోరప్యుపలక్షణం - ఉదకాదీనామంశైః - కాలేనతత్తద్దైవాదిజాత్యభిప్రాప్తినిమిత్తకర్మపరిపాకకాలఇత్యర్థః - జాతోజనో దేహఃజన్మనఃపశ్చాదపివికృతిః బాల్యయౌవనస్థవిరత్వాదిభిరవస్థావిభ్రాంతిం ప్రాప్తః పునస్స్వారంభకకర్మవినాశకాలేవినశ్యతి॥ ౪౨॥ పృథగవస్థానాభావేపిభిన్నత్వేదృష్టాంతద్వయమాహ॥ యథేతి ॥ యథానలోదారుష్వవస్థితోపిదాహకత్వేనప్రకాశకత్వేనభిన్నఏవప్రతీయతే - యథాచదేహగతోప్యనిలోనాసికాదిషుపృథక్స్థితఏవప్రతీయతే - దేహస్థత్వేపిఆత్మనస్తద్ధర్మాయోగాభావేదృష్టాంతమాహ ॥ యథానభోనసజ్జతేవ్యాపి సంగంనప్రాప్నోతి తథాపుమానపిసర్వేషాంగుణానాం దేహేంద్రియాదీనామాశ్రయః - తేష్వాశ్రితోవాపరః పృథగేవేత్యర్థః॥ వీ॥ అథాత్మనోదేహాద్భేదంసదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ యథా- అనలఃఅగ్నిర్దారుషుస్థితోభిన్నః - ఈయతేవాదారుగతహస్వత్వదీర్ఘత్వకుటిలత్వాదిధర్మరహితస్తేభ్యోభిన్నఏవదృశ్యతే- యథాచ- దేహగతోప్యనిలస్తతః పృథగేవదృశ్యతే - యథాచ - నభస్స్వగతంసర్వత్రవ్యాప్తమపినసజ్జతే సర్వగతధర్మైకార్ష్యసంబధ్నాతి - తథాసర్వగుణాశ్రయః సత్త్వాదిసర్వగుణపరిణామరూపదేహేంద్రియాద్యాశ్రయోపి పుమాన్జీవః - పరఃగుణేభ్యఃపరః - దేహాద్భిన్నఇత్యర్థః- దేహగతజన్మజరామరణాదిభిరవికృతస్తస్మాద్విలక్షణత్వేనావతిష్ఠతఇత్యర్థః - అనిధాగేనావస్థిరస్యాపితద్గతధర్మాస్పర్శేఅభ్యంనిదర్శనం - విజాతీయస్యాపిసహవస్థానేద్వితీయం - తృతీయంతుతదవస్థానేపినతద్గతధర్మాస్పర్శే ఇతిభేదః॥ ౪౩॥ కించసుయజ్ఞఇతి॥ హేమూఢాః- యమనుశోచథ- సోయంయస్మత్పుత్రాసుయజ్ఞఃశేతే- కిమితిశోచథ నన్వేతావంతంకాలమపశ్యనో - అనంతరంప్రతివక్తి వ - ఇదానీంతస్యాదర్శనాన్నప్రతిశోచామఇతిచేత్ - సతుశోచనీయోనభవతి ప్రాగపితస్యాదర్శనాదిత్యాహ - యశ్శ్రోతేతి॥ వీ॥ ఏవందేహాత్మనో - పరస్పరవిలక్షణస్వరూపయోరభిహితయోరప్యతీశ్యతి॥ ౪౨ ॥ యథానలోదారుషుభిన్నఈయతే యథానిలో దేహగతఃపృథక్స్థితః । యథానభస్సర్వగతంన సజ్జతేతథాపుమాన్సర్వగుణాశ్రయఃపరః ॥ ౪౩ ॥ సుయజ్ఞోనన్వయంశేతేమూఢాయమనుశోచథ । యశ్శ్రోతాయోనువక్తేహనసదృశ్యేతకర్హిచిత్ ॥ ౪౪ ॥ నశ్రోతానానువక్తాయం ముఖ్యోప్యత్రమహానసుః । యస్త్విహేంద్రియవానాత్మాసచాన్యఃప్రాణదేహయోః ॥ ౪౫ ॥ భూతేంద్రియమనోలింగాన్ తదేహానుచ్చావచాన్విభుః । భజత్యుత్సృజత్యన్యస్తచ్చాపిస్వేనతేజసా ॥ ౪౬ ॥ తదేహాత్మభ్రాంత్యాయనుశోచతాంశోకమపనేతుంకశ్శోకవిషయఇత్యాశంక్యప్రతిక్షిపతి - సుయజ్ఞఇతి ॥ హేమూఢాఃభవత్ప్రేష్ఠ- యమనుశోచథ-సోయంసుయజ్ఞశ్శేతే - యస్మాచ్ఛోచ్యస్సుయజ్ఞశ్శేతే - విద్యతఏవకిమర్థంశోకఇతిభావః - ననుభవత్ప్రేష్ఠశయానఏవహిసుయజ్ఞఇతిశంకార్థః తత్ప్రతిక్షిపతి - యశ్శ్రోతేతి - యశ్శ్రోతాభవద్విలాపశ్రవణక్షమః - యశ్చానువక్తాప్రతివచనశ్చ - నఇహకర్హిచిదపి చిరమనుసూత్రమనిరీక్ష్యమాణోపి నదృశ్యతే - శయానోదేహఏవసుయజ్ఞశ్శబ్దవద్విలపితంకిమితినశృణోతినప్రతివక్తిచ ॥ ౪౪ ॥ ననుముఖనాసికాసంచారీప్రాణః శ్రోతావక్తాచదృష్టఏవ - నాసౌశ్రోతావక్తావాఅచేతనత్వాదిత్యాహ ॥ నేతి ॥ మహానసర్వేంద్రియచేష్టాహేతుః - అతఏవముఖ్యః ॥ శ్రు ॥ ప్రాణోవైముఖ్యఇతిశ్రుతేః - కస్తర్హివక్తాశ్రోతాచ - తత్రాహ - యస్త్వితి దేహేంద్రియస్తత్తదర్థద్రష్టాఆత్మా - సతుప్రాణదేహాభ్యాం చేతనాభ్యామన్యశ్చేతనః ॥ వీ ॥ ముఖ్యప్రాణోపి శ్రవణప్రతివచన క్షమోనస్యాత్ - కింపునర్దేహఇతిపిశబ్దార్థః ॥ నేతి॥ ముఖ్యోప్యసుఃప్రాణోవానశ్రోతా- నభవద్విలపితస్యశ్రోతా- నాప్యనువక్తా - కింపునర్దేహఇత్యర్థః - ననుశ్రోతారంప్రతివక్తారంప్రత్యేవానుశోచామ ఇత్యత్రాహ ॥ యస్త్వితి ॥ యస్త్వింద్రియవాన్ శ్రవణప్రతివచనాదిసాధనశ్రోత్రవాగాదీంద్రియయుక్తః - సత్త్వాత్మా ఇహశరీరే - ప్రాణదేహాభ్యామన్యఏవాసీత్ ॥ ౪౫॥ ననుచేతనత్వేఅన్యత్వేచ- తస్య-అహంకృశః-స్థూలః- కాణఃబధిరఇత్యాదిదేహధర్మోపలబ్ధిః - కుతస్తత్రాహ ॥ భూతేతి॥ భూతేంద్రియ మనోభిర్లింగ్యంతేలక్ష్యంతే ఇతితథాతాన్ దేహాన్ - తైర్భోగ్యఏవఆత్మాభజతి - అహమితిమన్యతే - తర్హికథంమోక్షస్తత్రాహ - తచ్చభజనం స్వేనతేజసావివేకబలేన - ఉత్సృజతి - అపిహాత్యనుభవంప్రమాణయతి॥ వీ॥ స తుతత్తేభ్యోదేహేభ్యోన్యఏవసన్- స్వేనతేజసాజ్ఞానేన- ఉపలక్షితః - భూతైఃపృథివ్యాదిభిః - ఇంద్రియైర్జ్ఞానకర్మోభయేంద్రియైః- మనసాచలింగ్యంతేలక్ష్యతఇతితథా- తానుచ్చావచానుత్కృష్టాపకృష్టాన్ దేహాన్ - భజతివిభర్తి - ఉత్సృజతీత్యజతిచ - అపిహాత్యనుభవం ప్రమాణయతి - ఇంద్రియవానాత్మాదేహాత్యాగతదుపాదానశీలః - శయానమిమం

దేహంత్యక్త్వాగత ఇతిసోపీదానీంనశోచ్యత ఇతిభావః ॥ ౪౬ ॥ నను వివేకానంతర మప్యాహారాదికర్మ సు ప్రవృత్తేర్బంధ
స్స్యాదేవేత్యత ఆహ॥ యావదితి॥ యావల్లింగశరీరేణాన్వితః-తదభిమానవానాత్మాభవతి- తావదేవతస్యతత్కర్మనిబం
ధనంబంధహేతుర్భవతి తతో విపర్యయః దేహధర్మభాక్త్వం- తతఃక్లేశశ్చానువర్తతే - నతులింగాభిమానేనివృత్తేపియ
స్తాయంమాయాయోగో విపర్యయాదిర్మాయయాయుజ్యత ఇతి- తథానపరమార్థ ఇత్యర్థః॥ వీ॥ నన్వస్మాకముపభోగ్యమి
మందేహమంతరేణాపి హేతుంత్యక్త్వాగత ఇత్యనుశోచామస్తత్రాహ ॥ యావదితి ॥ యావన్నిబంధనం దేహసంబంధ
కారణం - కర్మపుణ్యాపుణ్యాత్మకంకర్మవర్తతే- తావద్ధిహి దేహేనాన్వితో భవతి - ఆత్మాతత ఏవ దేహస్యాదేవ హే
తోః - విపర్యయః దేహాత్మభ్రాంతిః - తతఃక్లేశ ఇత్యేవంరూపో మాయాయోగః ప్రకృతిసంబంధరూపస్సంసృతి రనువర్త
తే- అయంభావః- సతిదేహసంబంధనిమిత్తే- కర్మణి దేహేనాన్వయః- తస్మింశ్చసతి - మమాయంపతిరహమస్యభార్యేత్యా
ద్యాత్మీకో దేహాత్మభ్రమః- తస్మింశ్చసతిక్లేశః - తత్రనిదానస్య కర్మణఏవనివృత్తత్వాత్తస్యాత్మనః పునశ్చయాన దేహ
సంబంధస్యైవాభావాన్నిగ్రైతుకోవ్యర్థశ్చశోకః దేహసంబంధావహకర్మనివృత్తిరేవచ దేహోత్సర్గే హేతురితి॥ ౪౭॥
ననుసుఖదుఃఖాదీనాం తత్సాధనానాంచ - సత్యత్వప్రతీతేః - కుతో మాయామయత్వం - తథాచబహవోవాదినః సత్యత్వ
మేవవదంతి - తత్రాహ॥ వితథేతి॥ వితథో మిథ్యాభూతః - అయమభినివేశః - కోసౌగుణేషుతత్కార్యేషుసుఖాదిషు - అ
ర్థఃపరమార్థ ఇతిదృక్ వచశ్చేతియత్- కుత ఇత్యత ఆహ॥ యథేతి॥ వీ॥ దేహస్యోపభోగ్యత్వంప్రతిక్షిపతి॥ వితథేతి॥ అయ
మభినివేశోభిమానో వితథావ్యర్థః - దేహాదేరపురుషార్థరూపత్వాదితిభావః - కోసావభినివేశః - యద్గుణేషుసత్త్వాదిగు
ణపరిణామాత్మకేషు దేహాదిషు - తదుపభోగ్యేషు శబ్దాదిషుచ - అర్థదృగ్వచః ప్రయోజనత్వదర్శనవచ ఇత్యేష దేహా
దిషూపభోగ్యత్వజ్ఞానంతద్వ్యవహారశ్చేత్యభిమానోవ్యర్థ ఇత్యర్థః - వైతథ్యమేవదృష్టాంతముఖేనవిశదయతి - యథే

దేహానుచ్చావచాన్విభుః । భజత్యుత్సృజతిహ్యన్యస్తచ్చాపిస్వేనతేజసా ॥ ౪౬॥ యావల్లింగాన్వితోహ్యా
త్మా తావత్కర్మనిబంధనం । తతో విపర్యయఃక్లేశో మాయాయోగోనువర్తతే॥ ౪౭॥ వితథాభినివేశోయం
యద్గుణేష్వర్థదృగ్వచః । యథామనోరథస్స్వప్నస్సర్వమైంద్రియికంమృషా ॥ ౪౮ ॥ అథనిత్యమనిత్యం
వానానుశోచంతితద్విదః । నాన్యథాశక్యతేకర్తుంస్వభావశ్శోచతామితి ॥ ౪౯॥ లుబ్ధకోవిపినేకశ్చిత్పక్షి
ణాంనిర్మితోంతకః । వితత్యజాలంవిదధే తత్రతత్రప్రలోభనం ॥ ౫౦ ॥ కుళింగమిథునంతత్రవిచరత్సమ
దృశ్యత । తయోఃకుళింగీసహసాలుబ్ధకేనప్రలోభితా ॥ ౫౧ ॥ సాసజ్జతసిచస్తంత్యాంమహిషీకాలయంత్రి

తా॥ యథామనోరథః మనోరథరూపఃస్వప్నః - స్వప్నదృష్ట్యకర్మానుగుణమనోవృత్తిరూప సంకల్పవికల్పాత్మక స్వాప్నా
నుగుణతయేశ్వరసృష్టపదార్థాః - మృషాఅనిత్యాః - స్వప్నకాలమాత్రావస్థాయీ - తథాసర్వమైంద్రియికంబాహ్యేం
ద్రియ విషయంశబ్దాదికమపి - మృషా-అనిత్యఃఅనిత్యత్వాదపురుషార్థః- స్వప్నద్రష్ట్రైకానుభావ్య తత్కాలమాత్రావ
స్థాయిపదార్థ సృష్టినిమిత్తకర్మాను గుణమీశ్వరసృష్టం స్వాప్నంపదార్థంప్రతీప - జాగ్రదవస్థానుభావ్య సర్వేంద్రి
యగమ్య భోక్తృదృష్ట సమానకాలికపదార్థం ప్రత్యుపభోగ్యత్వా ద్యభిమానోవ్యర్థః - అనిత్యత్వేనా పురుషార్థరూప
త్వాదితిభావః - మృషాశబ్దస్యానిత్యత్వవాచిత్వమథనిత్యమనిత్యం చేత్యనంతర గ్రంథాదవగమ్యతే ॥ శ్లో ॥ అనాశిపర
మార్థాశ్చ ప్రాజ్ఞైరభ్యుపగమ్యత ఇతిపరాశరవచనాచ్చ - పరమార్థానాశ్యాదిశబ్దానామ నాశిపరత్వమవగమ్యతే॥
౪౮॥ ఉపసంహరతి॥ అథేతి॥ అథతస్మాత్- నిత్యమాత్మానం- అనిత్యందేహంవా - తద్విదఃసత్యమనిత్యంచజానంతః నస్వే
వముపదేష్టారోపిశోచంతోదృశ్యంతే - తత్రాహ- నాన్యథేతి॥ జ్ఞానదార్ఢ్యాభావాత్ స్వభావోననివర్తత ఇత్యర్థః॥
వీ॥ ఏవందేహాత్మనోరుభయోరపిశోకావిషయత్వముక్తం- సహేతుకముపసంహరతి॥ అథేతి॥ అథహేఅబలాఃనిత్యమా
త్మానమనిత్యందేహం ప్రత్యపితద్విదః దేహాత్మయాథాత్మ్యవిదః- నశోచంతి- కుతఃఇతిశబ్దో హేత్వర్థకః - యస్మాత్స్వ
భావః వస్తునః స్వాభావికోధర్మః శోచద్భిరప్యన్యథాకర్తుం నశక్యతేనహ్యాత్మనస్స్వాభావికం నిత్యత్వమపనీయానిత్యత్వం
కేనచిచ్ఛోకాద్యుపాయేనాపాదయితుంశక్యం - నవాదేహస్యానిత్యత్వమపనుద్యనిత్యత్వం - నహివహ్నేరౌష్ణ్యాపనయే
నశైత్యమాపాదయితుంశక్యమితిభావః॥ ౪౯॥ స్వయంసధర్మా అపీతియదుక్తంతత్రేతిహాసమాహ ॥ లుబ్ధక ఇత్యాదినా॥
పక్షిణామంతక ఈశ్వరేణ నిర్మితస్సన్ - యత్రయత్రతత్రతత్ర - తాన్ప్రలోభయన్ - జాలంవిస్తార్యాపి శేషేణధృత
వాన్ - పాఠాంతరే - తేషామామిషాదిభిః ప్రలోభనంకృతవానిత్యర్థః॥ ౫౦॥ కుళింగేతి॥ కుళింగఃకందభక్షపక్షివిశేషః-

కుళింగయోర్మిథునం ॥ ౫౧॥ సేతి ॥ సితస్త్రుత్యాంజాలస్యసూత్రే - అసజ్జతబంధంప్రాప - ఆపన్నా-ఆపదంప్రాప్తాం॥ ౫౨॥ స్నేహాదితి॥ అకరుణయాసర్వతోనుపకంపయా॥ ౫౩॥కృపణమితి॥ ఆత్మనోదేహస్యార్ధేన॥ ౫౪॥ దీనేనేతి॥ విధురాయుషాభార్యాశూన్యజీవితేన - అనేనదుఃఖంయథాభవత్యేవంజీవతా - కింమేప్రయోజనం - అతోమామపికామం నయత్వితిపూర్వేణాన్వయః - సుస్తనజాతాఃపక్షావేషాంతాన్ - కథంబిభర్మి-పోషయామి॥ ౫౫॥ మందేతి॥ మేప్రజా మాతరంప్రతీక్షంతే ॥ ౫౬॥ ఏవమితి॥ శాకునికఃపక్షిహంతా - విలీనస్సన్॥ ౫౭॥ ఏవమితి ॥ ఆత్మాపాయంస్వమృత్యుం॥ ౫౮॥ బాలఇతి॥ అయథోక్తితంమథ్యావావిర్భూతం॥ ౫౯॥ యమఇతి॥ సాంపరాయికంపరలోకకృత్యం॥౬౦॥అతఇతి॥అశోచ్యతేతిపాఠే-అదాగమఆర్షః॥స్వఃపరఇత్యభినివేశఏవజ్ఞానంతేనవినా॥౬౧॥ఇతీతి॥సస్నుషాస్నుషాసహితా॥౬౨॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - ద్వితీయోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ తృతీయేతస్యతపసాతప్తంవీక్ష్యజగత్త్రిధిః। ఆగత్యవిస్మితస్తేనసంస్తుతస్సవరానదాత్ ॥ తదేవంసాధూనాంకదనేదానతా। కుళింగస్తాంతథాపన్నాంనిరీక్ష్యభృశదుఃఖితః ॥ ౫౨ ॥ స్నేహాదకల్యఃకృపణఃకృపణాంపర్యదేవయత్।
అహోఅకరుణోదేవః స్త్రియాకరుణయావిభుః ॥ ౫౩ ॥ కృపణంమానుశోచంత్యా దీనయాకింకరిష్యతి
కామంనయతుమాందేవఃకిమర్ధేనాత్మనోహిమే ॥ ౫౪॥ దీనేనజీవతాదుఃఖమందేనవిధురాయుషా । క
థంస్వజాతపక్షాంస్తా న్మాతృహీనాన్బిభర్మ్యహం ॥ ౫౫ ॥ మందభాగ్యాఃప్రతీక్షంతే నీడేమేమాతరం
ప్రజాః ॥ ౫౬ ॥ ఏవంకుళింగంవిలపంతమారాత్ప్రియావియోగాతురమశ్రుకంఠం । సఏవతంశాకునిక
శ్శరేణవివ్యాధకాలప్రహితోవిలీనః ॥ ౫౭ ॥ ఏవంయూయమపశ్యంత్యఆత్మాపాయమబుద్ధయః । నైనం
ప్రాప్స్యథశోచంత్యః పతింవర్షశతైరపి ॥ ౫౮ ॥ హిరణ్యకశిపుః ॥ బాలఏవంప్రవదతిసర్వే విస్మితచేత
సః । జ్ఞాతయోమేనిరేసర్వమనిత్యమయథోత్థితం॥ ౫౯॥ యమఏతదుపాఖ్యాయ తత్రైవాంతరధీయత।
జ్ఞాతయోపిసుయజ్ఞస్యచక్రుర్యత్సాంపరాయికం ॥ ౬౦ ॥ అతశ్శోచతమాయూయం పరంచాత్మానమేవ
వా । కఆత్మాకఃపరోవాత్రస్వీయఃపారక్యఏవవా । స్వపరాభినివేశేనవినాజ్ఞానేనదేహినాం॥౬౧॥ నా
రదః ॥ ఇతిదైత్యపతేర్వాక్యం దితిరాకర్ణ్యసస్నుషా । పుత్రశోకంక్షణాత్త్యక్త్వా తత్త్వేచిత్తమధార
యత్॥౬౩॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- మహాపురాణే-సప్తమస్కంధే-ద్వితీయోఽధ్యాయః.
నారదః ॥ హిరణ్యకశిపూరాజన్నజేయమజరామరం । ఆత్మానమప్రతిద్వంద్వమేకరాజంవ్యధిత్సత ॥ ౧॥
సతేపేమందరద్రోణ్యాం తపఃపరమదారుణం । ఊర్ధ్వబాహుర్నభోదృష్టిః పాదాంగుష్ఠాశ్రితావనిః॥
౨॥ జటాదీధితిభీ రేజేసంవర్తార్కఇవాంశుభిః । తస్మింస్తపస్తప్యమానే దేవాఃస్థానానిభేజిరే ॥ ౩ ॥ త
స్యమూర్ధ్నస్సముద్భూతస్సధూమోగ్నిస్తపోమయః । తిర్యగూర్ధ్వమధోలోకానసకృద్విష్వగీరితః॥ ౪॥
చుక్షుభుర్నద్యుదన్వంతస్సద్వీపాచచాలభూః । నిపేతుస్సగ్రహాస్తారాజజ్వలుశ్చదిశోదశ॥ ౫॥ తేనత
ప్తాదివంత్యక్త్వాబ్రహ్మలోకంయయుస్సురాః । ధాత్రేవిజ్ఞాపయామాసుర్దేవదేవజగత్పతే ॥ ౬ ॥ దై
త్యేంద్రతపసాతప్తాదివిస్థాతుంనశక్నుమః। తస్యచోపశమంభూమన్విధేహియదిమన్యసే ॥ ౭ ॥ లోకాన
యావన్నంక్ష్యంతిబలిహారాస్తవాభిభో॥ ౮॥ తస్యాయంకిలసంకల్పశ్చరతోదుశ్చరంతపః । శ్రూయతాం
కిన్నువిదితంతవాథాపినివేద్యతే ॥ ౯॥ సృష్ట్వాచరాచరమిదంతపోయోగసమాధినా । అధ్యాస్తేసర్వధి
వానాదిశ్య - బంధూనాంశోకంచతత్త్వనిరూపణేనాపనీయయత్కృతవాన్తదాహ ॥ హిరణ్యకశిపురిత్యాదినా॥ అప్రతిద్వంద్వంప్రతిపక్షహీనం - ఏకరాజంఏకమేవరాజానం- వ్యధిత్సతకర్తుమైచ్ఛత్॥ ౧॥ సఇతి॥ ఊర్ధ్వాబాహూయస్యనభసిదృష్టిర్యస్య- పాదాంగుష్ఠేనాశ్రితాఅవనిర్యేన॥ ౨॥ జటేతి॥ జటానాందీధితిభిః అంశుభిః- ప్రళయకర్తాఅర్కఇవరేజే - పూర్వంమేలలక్షితాస్సంతఃభువిచేరుః - తేదేవాఃతదాపునస్స్వానిస్థానిభేజిరే॥ ౩॥ తస్యేతి॥ విశ్వగీరితఃసర్వతఃప్రసృతః॥ ౪॥ చుక్షుభురితి॥ ద్వీపైరద్రిభిశ్చసహితాభూశ్చలితా॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ లోకాఇతి॥ తవబలిహారాఃకరప్రదాః- పూజాకారిణఇతివా- అభితోభవతీత్యభిభూఃతస్యామంత్రణం- హేఅభిభోసర్వాధిపతే- పాఠాంతరేభోఇతిసంబోధనం- అభిభోయావన్ననంక్ష్యంతీతిసంబంధః॥౮॥ బ్రహ్మాణస్తస్మిన్ద్వేషముత్పాదయితుంకల్పమాహుః - చతుర్భిః ॥ తస్యేతి॥ అథాప్యస్మాభిర్నివేదితంత్వయాశ్రూయతాం॥ ౯॥ సృష్ట్వేతి॥ తపోయోగయోః - సమాధినానిష్ఠయా - సర్వధిష్ణ్యేభ్యః త్రై

ష్ఠం నిజాసనం- సత్యలోకం- యథా అధ్యాస్తే అధిష్ఠతి॥ ౧౦॥ తదితి॥ తత్తథైవాత్మనః సాధయిష్యామి। నను బ్రహ్మణో అతిదీ
ర్ఘాయుషా తపస్సృష్ట్వా తత్సాధితం- అన్యః కుతస్తత్సాధయేత్- తత్రాహ- కాలాత్మనోరితి - యద్యప్యాయుషోల్పత్వేన
క్షిప్రాభావారం వారం భ్రమియేత - తథాపి కాలస్యాత్మనశ్చ నిత్యత్వాత్ బహుభిర్జన్మభిస్తపస్సృష్ట్వా తత్సాధయిష్యామ్యేవేతి॥
౧౧॥ వర్ధమానేనేతి యదుక్తం తస్య ఫలమాహ॥ అన్యథేతి॥ ఇదం సురాసురాది- అయథాపూర్వం పుణ్యపాపాదివ్యత్యయే
న ఇదం జగద్విధాస్యామి- వైష్ణవాదిభిః ధ్రువాదిపదైః - కిం ప్రయోజనం - అతస్తదేవ సాధయిష్యామి॥ ౧౨॥ ఇతీతి॥ ఇతి త్వ
త్పదాపహరణే తస్య నిర్బంధం శుశ్రుమః - అత ఏవ తపః పరమమాస్థితః - యదత్ర యుక్తం-తత్ అనంతరమేవ విధత్స్వ॥
౧౩॥ అన్యథా తవ స్థానభ్రంశే సతి సాధూనాం మహాకష్టం స్యాదితి శోచంత ఆహుః ॥ తవేతి ॥ తవ పారమేష్ఠ్యమిదమాసనం ద్వి
జానాం గవాం చ భవాయ ఉద్భవాయ - శ్రేయసే సుఖాయ - భూత్యై ఐశ్వర్యాయ- క్షేమాయ లబ్ధపాలనాయ - విజయాయ
ఉత్కర్షాయ॥ ౧౪॥ ౧౫॥ నేతి॥ వల్మీకాదిభిః ప్రతిచ్ఛన్నం- ప్రథమం న దదర్శ-పశ్చాత్ కథంచిద్విలక్ష్య తం ప్రాహేతి ద్వ
యోరన్వయః - ఆచీర్ణం సమంతాద్భక్షితం- మేదస్త్వక్ మాంసం చ శోణితం చ యస్య॥ ౧౬॥ తపంతమితి॥ అభ్రైః పిహి

ష్ణ్యేభ్యః పరమేష్ఠీ నిజాసనమ్॥ ౧౦ ॥ తదహం వర్ధమానేన తపోయోగసమాధినా । కాలాత్మనోశ్చ నిత్య
త్వాత్సాధయిష్యే తథాత్మనః॥ ౧౧॥ అన్యథేదం విధాస్యేహమయథాపూర్వమోజసా । కిమన్యైః కాలని
ర్ధూతైః కల్పాంతే వైష్ణవాదిభిః ॥ ౧౨ ॥ ఇతి శుశ్రుమ నిర్బంధం తపః పరమమాస్థితః । విధత్స్వానంతరం
యుక్తం స్వయం త్రిభువనేశ్వర ॥ ౧౩ ॥ తవాసనం ద్విజగవాం పారమేష్ఠ్యం జగత్పతే । భవాయ శ్రేయసే
భూత్యై క్షేమాయ విజయాయ చ॥ ౧౪॥ ఇతి విజ్ఞాపితో దేవైర్భగవానాత్మభూర్నృప । పరితో భృగుదక్షా
ద్యైర్యయౌ దైత్యేశ్వరాశ్రమం ॥ ౧౫ ॥ న దదర్శ ప్రతిచ్ఛన్నం వల్మీకతృణకీచకైః । పిపీలికాభిరాచీర్ణమే
దస్త్వఙ్మాంసశోణితం ॥ ౧౬ ॥ తపంతం తపసా లోకాన్ యథాభ్రాపిహితం రవిం । విలక్ష్య విస్మితః ప్రా
హ హసంస్తం హంసవాహనః॥ ౧౭॥ బ్రహ్మా॥ ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ భద్రం తే తపస్సిద్ధోసి కాశ్యప । వరదోహమను
ప్రాప్తో వ్రియతామీప్సితో వరః ॥ ౧౮ ॥ అద్రాక్షమహమేతత్తే హృత్సారం మహదద్భుతం । దంశభక్షిత
దేహస్య ప్రాణా హ్యస్థిషు శేరతే ॥ ౧౯ ॥ నైతత్పూర్వర్షయశ్చక్రుర్న కరిష్యంతి చాపరే । నిరంబుర్ధా
రయేత్ప్రాణాన్ కో వై దివ్యసమాశ్శతం॥ ౨౦॥ వ్యవసాయేన తేనైవ దుష్కరేణ మనస్విభిః । తపోనిష్ఠేన భవ
తా జితోహం దితినందన॥ ౨౧॥ తతస్త ఆశిషస్సర్వా దదామ్యసురపుంగవ । మర్త్యస్య తే హ్యమర్త్యస్య ద
ర్శనం నాఫలం మమ॥ ౨౨॥ నారదః॥ ఇత్యుక్త్వాదిభవో దేవో భక్షితాంగం పిపీలికైః । కమండలుజలేనౌక్ష
ద్దివ్యేనామోఘరాధసా॥ ౨౩॥ తతః కీచకవల్మీకాత్సహ ఓజోబలాన్వితః । సర్వావయవసంపన్నో వజ్రసం
హననో యువా॥ ౨౪ ॥ ఉత్థితస్తప్తహేమాభో విభావసురివైధసః। సనిరీక్ష్యాంబరే దేవం హంసవాహముప
స్థితం॥ ౨౫ ॥ ననామ శిరసా భూమౌ తద్దర్శనమహోత్సవః । ఉత్థాయ ప్రాంజలిః ప్రహ్వః ప్రేక్షమాణో
దృశా విభుం॥ ౨౬॥ హర్షాశ్రుపులకోద్భేదో గిరా గద్గదయాగృణాత్ ॥ ౨౭॥ హిరణ్యకశిపుః॥ కల్పాంతే కా
లసృష్టేన యోంధేన తమసావృతం । అభివ్యనగ్జగదిదం స్వయంజ్యోతిస్స్వరోచిషా ॥ ౨౮ ॥ ఆత్మనా త్రివృ

తం ఛన్నం రవిమివ విలక్ష్య॥ ౧౭॥ ౧౮ ॥ అద్రాక్షమితి॥ హృత్సారం ధైర్యం- దంశైర్మశకవిశేషైర్భక్షితో దేహో య
స్య॥ ౧౯॥ నైతదితి॥ నిరంబుః నిషిద్ధమంబు యేన సః - త్యక్తోదక ఇత్యర్థః- నిరంబ్వితి ప్రాణక్రియావిశేషణం॥ ౨౦॥ వ్యవసా
యేనేతి॥ తేన అనేన వ్యవసాయేనైవ దృఢసంకల్పరూపోద్యమేనైవ తావజ్జితోహం - తపోనిష్ఠేన భవతా తు - సుతరాం జితః॥
౨౧॥ తత ఇతి॥ అమర్త్యస్య మమ దర్శనం- అఫలం న భవతి॥ ౨౨॥ ఇతీతి॥ ఆదౌ భవతీత్యాదిభవః అమోఘరాధసా అమోఘ
ప్రభావేన- ఔక్షత్ ప్రోక్షితవాన్॥ ౨౩॥ తత ఇతి॥ వజ్రవత్సంహననం అంగదార్ఢ్యం యస్య॥ ౨౪॥ ఉత్థిత ఇతి॥ తప్తస్య హే
మ్నః ఆభేవ ఆభా యస్య॥ ౨౫॥ ననామేతి॥ తస్య దర్శనమేవ మహానుత్సవో యస్య॥ ౨౬॥ హర్షేతి॥ హర్షేణ అశ్రూణి పులకో
ద్భేదశ్చ యస్య॥ ౨౭॥ కల్పాంత ఇతి॥ అంధేన నిబిడేన- తత్ర హేతుః- కాలసృష్టేన ప్రకృతిగుణరూపేణ - ధ్వాంతేన తమసా
ఆవృతమిదం జగత్-యః అభివ్యనక్- అభివ్యక్తమకరోత్॥ ౨౮॥ ఆత్మనేతి॥ యశ్చ త్రిగుణేనాత్మనా- ఇదం సృజతి-అవతి- లుం
పతి చ- తస్మై రజస్సత్త్వతమసాం ధామ్నే ఆశ్రయాయ - మహతే పరాయ పరమేశ్వరాయ - నమ ఇతి ద్వయోరన్వయః॥
ఆత్మనేతి॥ యశ్చ త్రివృతా సృష్ట్యాదిశక్తిత్రయవతా- ఆత్మనా స్వేనైవ- ఇదం జగత్ - సృజతి-అవతి రక్షతి లుంపతి సంహర

తిచ - తస్మై రజఆదిగుణత్రయస్యాశ్రయాయ- పరాయసర్వోత్కృష్టాయమహతే- తుభ్యంనమః॥ ౨౯॥ అత్రచస్వప్రకాశకత్వం- జగత్ప్రకాశకత్వం - తత్కారణత్వం- తత్స్రష్ట్ర్యాదికర్తృత్వం- మహత్త్వం - పరమేశ్వరత్వంచేతి - షడ్విధత్వముక్తం - తదేవప్రపంచయన్నమస్కరోతిచతుర్భిః॥ నమఇతి॥ బీజాయకారణాయ-తత్రహేతుః- ఆద్యాయ- జ్ఞానంజ్ఞప్తిః- విజ్ఞానంవిషయాకారజ్ఞానం- మూర్తిర్యస్యతస్మై - అనేనస్వప్రకాశత్వంజగత్ప్రకాశకత్వంచదర్శితం - బీజాన్వేతినిమిత్తత్వముక్తం- ఉపాదానత్వమాహ - ప్రాణాదయోయేవికారాస్తైః రూపైర్వ్యక్తిః శరీర్యాకారం- ఈయుషే ప్రాప్తవతే॥ ౨౯॥ నమఇతియత్రఏవమతఏవ- ఆద్యాయబీజాయకారణకారణాయ- జ్ఞానవిజ్ఞానమూర్తయేశాస్త్రవివేకోత్థజ్ఞానగమ్యమూర్తయే - ప్రాణైరింద్రియైరుభయేంద్రియైర్మనసాబుద్ధ్యావికారైః పృథివ్యాదిభూతైశ్చ - వ్యక్తింకార్యరూపతాం - ఈయుషేప్రాప్తవతేతుభ్యంనమః॥ ౩౦॥ ఏవమాత్మనాత్రివృతాచేత్యనేనోక్తం కారణత్వంద్వైధాదర్శితం-మహత్త్వమీశ్వరత్వంచాహ ॥ త్వమితి॥ త్వమేవజగతోజంగమస్య- తస్థుషస్స్థావరస్యచ- ఈశిషేనియంతాభవసి- కేన- ముఖ్యేనప్రాణేనసూత్రాత్మరూపేణ- అతస్త్వంప్రజానాంపతిః- తాసాం - చిత్తస్యచిత్తేశ్చ - తత్పరిణామభూతాయాశ్చేతనాయాః - మనసశ్చ- తన్నియమ్యానామింద్రియాణాంచ - పతిః- అతస్త్వమేవమహాన్ - భూతానామాకాశాదీనాం-తద్గుణానాంశబ్దాదివిషయాణాం- ఆశయానాంతద్వాసనానాం- ఈశశ్చ- ఏతేనైవస్రష్టృత్వందర్శితం॥ ౩౧॥ ఏవం కార్యకారణరూపేణావస్థితత్వముక్తంఅంతరాత్మత్వమాహ ॥ త్వమితి॥ జగతోజంగమస్య- తస్థుషస్స్థావరస్యచత్వమేవ ఈశిషేఅంతరాత్మతయానియమయసి - ధారకత్వమాహ - ప్రాణేనముఖ్యేనముఖ్యప్రాణేన - ఉపలక్షితస్త్వమేవ - ముఖ్యప్రాణనిర్వాహకస్త్వమేవేత్యర్థః - అతఏవప్రజానాంపతిః యతఏవమనః పర్యంతసర్వేంద్రియ ధారకముఖ్యప్రాణనిర్వాహకస్తతఏవచిత్తస్యచిత్తేశ్చబుద్ధేర్మనస ఇంద్రియాణాంచపతినిర్వాహకః - నకేవలంఘటాదేర్భూతలాదివద్ధారకః కింతు- మహాభూతానాంపృథివ్యాదీనాం - గుణానాంశబ్దాదిగుణగ్రాహకాణాం - ఇంద్రియాణాంఆశయస్యాంతః

తాచేదంసృజత్యవతిలుంపతి । రజస్సత్త్వతమోధామ్నేపరాయమహతేనమః॥ ౨౯ ॥ నమఆద్యాయబీజా
యజ్ఞానవిజ్ఞానమూర్తయే । ప్రాణేంద్రియమనోబుద్ధివికారైర్వ్యక్తిమీయుషే ॥ ౩౦॥ త్వమీశిషేజగత
స్తస్థుషశ్చప్రాణేనముఖ్యేనపతిఃప్రజానాం । చిత్తస్యచిత్తేర్మనఇంద్రియాణాంపతిర్మహాన్భూతగుణా
శయేశః॥ ౩౧॥ త్వంసప్తతంతూన్వితనోషితన్వాత్రయ్యాచతుర్హోత్రకవిద్యయాచ । త్వమేకఆత్మాత్మవ
తామనాదిరనంతపారఃకవిరంతరాత్మా ॥ ౩౨॥ త్వమేవకాలోఽనిమిషోజనానామాయుర్లవాద్యావయ

కరణస్యచేశః - అంతఃప్రవిశ్యనియంతా అంతః ప్రశ్యప్రశాసనేనధారకఇత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ ఇదానీంయజ్ఞప్రవర్తకత్వేనాంతర్యామిత్వేనచజగత్పాలకత్వమాహ ॥ త్వమితి॥ త్వమేవసప్తతంతూన్ అగ్నిష్టోమాదియజ్ఞాన్ - అగ్నిష్టోమః- అత్యగ్నిష్టోమః ఉక్థ్యః- షోడశీ- వాజపేయః- అప్తోర్యామః- అతిరాత్రఃఏతేసప్తతంతవః- విస్తారయసి - కథం- త్రయ్యాతన్వావేదత్రయరూపేణ- కథంభూతయా- చత్వారోహోతారోయత్రతచ్చతుర్హోత్రకంకర్మ- తద్విషయయావిద్యయా-ఆత్మవతాంప్రాణినామాత్మభూతస్త్వమేవాంతరాత్మాచఅంతర్యామీ - కుతః - యతఃకవిఃసర్వజ్ఞః - తత్కుతః- ఏకఃఅఖండః-తత్రహేతుః - అనాదిఃఅనంతపారశ్చేతి - నాస్త్యంతఃకాలతః - పారంచదేశతఃయస్యసః ॥ ౩౨ ॥ అంతరాత్మత్వమేవప్రపంచయతి॥ త్వమితి॥ సప్తతంతూన్సప్తవిధాన్తంతూన్ - తన్యంతేవిస్తార్యంతఇతితంతవః వైదికాఃక్రియాః పశుసోమేష్టి సత్రాగ్నిహోత్రహోమేష్టకచిదగ్నిరూపేణ సప్తవిధాఃతాన్ యద్వాసప్తభిస్తన్యంతఇతితథాతాన్- అధ్వర్యుహోతృ ప్రస్తోతృ ప్రతిహర్తృ ఉద్గాతృబ్రహ్మయజమానైః సప్తభిర్వితన్యంతఇతివా - సప్తతంతవస్తాన్ - సప్తసంస్థా వితనోషిఅంతరాత్మతయాప్రవర్తయసి - కయా- త్రయ్యావేదత్రయేణ - కథంభూతయా- చతుర్హోత్రకవిద్యయా చతుర్హోత్రాదిసంజ్ఞికమంత్రవిద్యాయుక్తయా- అనేనయజ్ఞాదికర్మప్రవర్తకత్వమంతరాత్మతయోక్తం - అథోపాసనాత్మకజ్ఞానప్రవర్తకత్వమాహ- ఆత్మవతాంప్రశస్తమనసాం - యోగినామిత్యర్థః- త్వమేకఏవాత్మాఅంతరాత్మతయాయోగప్రవర్తకఇతిభావః - త్వమేవసత్యాదివాక్యప్రతిపాద్యస్వరూపఇత్యాహ - అనాదిరనంతపారశ్చేతి - అనాదిఃకాలతఃపరిచ్ఛేదరహితః - అనంతపారఃఅంతోదేశతఃపరిచ్ఛేదఃపారోవస్తుతఃపరిచ్ఛేదః - తదుభయంయస్యనాస్తిసోనంతపారః-అనేనానంతశబ్దార్థఉక్తః - కవిస్సర్వజ్ఞః- అనేనజ్ఞానశబ్దార్థఉక్తః - అంతరాత్మాఅంతర్వ్యాప్యవ్యాప్యగతివికారాస్పర్శేననియంతృత్వమేవ-అనేనసత్యశబ్దార్థఉక్తః॥ ౩౨॥ కాలరూపేణసంహర్తృత్వమాహ॥ త్వమితి॥ లవా

ద్వైరవయవైః క్షీణోపి సతు పయసి - తదేవంసృష్ట్యాదికర్తృత్వేపి నిర్వికారత్వమేవాహ - కూటస్థ ఇతి- తత్ర హేతవః - ఆ
త్మజ్ఞానరూపః- పరమేష్ఠీ పరమేశ్వరః- అజః జన్మశూన్యః - మహాన్ అపరిచ్ఛిన్నః- కించజీవలోక ఏవకర్మవశాజ్జన్మాదిభిర్వి
క్రియతే- త్వంతుతస్యజీవః - జీవనస్యహేతుః - యతస్తస్యాత్మానియంతా ॥ వీ ॥ అథకాలాంతరాత్మతయాతన్నియంతృత్వ
మాహ॥ త్వమేవేతి॥ త్వమేవ అనిమిషః కాలః - కాలశరీరకః- తన్నియంతా- అతఏవలవాద్యైః కాలావయవైః త్వమేవజనా
నామాయుః జీవనం- క్షిణోషి సతుపయసిత్వమేవకూటస్థః- నిర్వికారః-ఆత్మా- పరమాత్మా- పరమేష్ఠీ నిరతిశయస్థానవర్తీ అ
జః కర్మాయత్తజన్మాదిశూన్యః ॥ శ్రు ॥ మహానజ ఆత్మేతి శ్రుత్యర్థోత్రాభిసంహితః - కృత్స్నస్యజీవలోకస్య జీవః జీవయి
తా- ఆత్మాత్వమేవ॥ శ్రు॥ కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాదితి శ్రుత్యర్థోత్రాభిసంహితః ॥ ౩౩ ॥ తతః కుతస్తత్రాహ॥ త్వత్త
ఇతి॥ త్వత్తో వ్యతిరిక్తం యదికించిద్భవేత్- తర్హి తస్మాత్తవజన్మాది వికారోనియమ్యత్వాదికంవాభవేత్ - త్వత్తః పరంకా
రణం- అపరంకార్యం- తత్రచఏజత్ జంగమం- అనేజత్ స్థావరం- వ్యతిరిక్తంనాస్తి- బోధకంశాస్త్రంవ్యతిరిక్తమస్తీతిచే
త్- న- యతః- విద్యాః వేదోపవేదాదివిద్యాస్థానాని - కళాశ్చతదంగాని - తవైవతనవః త్వద్వ్యతిరిక్తాః - తతః కుతః-
యతః- త్వంబృహత్- బ్రహ్మైవాసి- తదపికుతః- తత్రాహ- హిరణ్యరూపబ్రహ్మాండంగర్భోయస్యసః- త్రిస్పృష్ఠః త్రిగుణా
త్మకస్య ప్రధానస్య పృష్ఠేపరతః స్థితః ॥ శ్రు ॥ అక్షరాత్పరతః పర ఇత్యాదిశ్రుతేః ॥ వీ ॥ త్వత్త ఇతి ॥ కింబహునా
యత్కించిత్- ఏజత్ చరం- అనేజత్ స్థావరంచ - త్వత్తః పరముత్కృష్టమపరంతుల్యంచనాస్తి - తథావ్యతిరిక్తమత్వదా
త్మకంనాస్తి- త్వత్తోపకృష్టం త్వదాత్మకంచసర్వం- చరాచరాత్మకంజగదిత్యర్థః - ఏవంరూపస్యతదాత్మకత్వముక్తం
అతః నామ్నస్తదాత్మకత్వమాహ - విద్యాః వేదాః కళాః ఉపవేదాదయస్సర్వేశబ్దాత్మకాః - తేతవ- తనవః శరీరభూ
తాః - హిరణ్యగర్భోసి హిరణ్మయాత్మకం బ్రహ్మాండంగర్భోయస్య- తథాభూతోసి॥ శ్రు॥ హిరణ్యగర్భస్సమవర్తత
వైః క్షిణోషి । కూటస్థ ఆత్మాపరమేష్ఠ్యజో మహాంస్త్వంజీవలోకస్యచజీవ ఆత్మా॥ ౩౩॥ త్వత్తః పరంనాప
రమప్యనేజజ్జగచ్చకించిద్వ్యతిరిక్తమస్తి । విద్యాకళాస్తేతనవశ్చసర్వా హిరణ్యగర్భోసిబృహత్త్రిపృష్ఠః॥
౩౪॥ వ్యక్తంవిభోస్థూలమిదంశరీరం యేనేంద్రియప్రాణమనోగుణాంస్త్వం । భుంక్షేస్థితోధామనిపార
మేష్ఠ్యేహ్యవ్యక్త ఆత్మాపురుషః పురాణః॥ ౩౫॥ అనంతావ్యక్తరూపేణ యేనేదమఖిలంతతం । చిదచిచ్ఛక్తి
యుక్తాయతస్మైభగవతేనమః॥ ౩౬॥ యదిదాస్యస్యభిమతాన్వరాన్మేవరదోత్తమ। భూతేభ్యస్త్వద్విసృ
ష్టేభ్యోమృత్యుర్మాభూన్మమప్రభో॥౩౭॥ నాంతర్బహిర్దివానక్తమన్యస్మాదపిచాయుధైః । నభూమౌనాం
తాగ్రఇత్యాద్యష్టవర్గప్రతిపాద్యస్వరూపోసీత్యర్థః- స్వరూపేణగుణైశ్చబృహత్ - త్రయాణాంలోకానాం బహిర్భూ
తః పరమవ్యోమనిలయ ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ననుబ్రహ్మాండశరీరస్య జీవస్యమమకుతో బ్రహ్మత్వ బ్రహ్మాండగర్భత్వాది- త
త్రాహ॥ వ్యక్తమితి॥ వ్యక్తంకార్యమిదంతవశరీరం వ్యక్తంసత్యమితివా - యేనశరీరేణ - త్వమింద్రియ ప్రాణమనసాం
గుణాన్ విషయాన్ భుంక్షే- కింతుపారమేష్ఠ్యేపరమైశ్వర్యే- ధామనిస్వరూపే- స్థితఏవభుంక్షే - నతుస్వరూపతిరోధానే
న- అతస్త్వమవ్యక్తః- ఆత్మానిరుపాధిబ్రహ్మైవపురాణః పురుషశ్చేత్యర్థః॥ వీ॥ యదుక్తంకృత్స్నస్యతచ్ఛరీరత్వంతస్యస
ర్వాంతరాత్మత్వంతదుపసంహరన్నమస్కరోతిద్వాభ్యాం॥ వ్యక్తమితి॥ విభోదేవ-చిదచిదాత్మకమిదంజగత్ - తవవ్యక్తం
శరీరం- స్థూలంశరీరమిత్యర్థః- తర్హి కింసూక్ష్మంశరీరంతత్రాహ- అవ్యక్తః ప్రాకృతైరింద్రియైరగమ్యః- ఆత్మాసర్వాం
తరాత్మా- జగత్కారణపురుషః- ఏవంవిధస్త్వంయేనశరీరేణచతుర్ముఖశరీరేణ- పారమేష్ఠ్యేస్థానేస్థితః- ఇంద్రియాదీ
నాంగుణాన్విషయాన్ శబ్దాదీన్ భుంక్షే- తత్సూక్ష్మమితి శేషః యేనశరీరేణజీవానామింద్రియాదీన్ సృష్ట్వా - తద్వ్యాపా
రాన్ లీలారసత్వేనభుంక్షే- అనుభవసి- తత్సూక్ష్మంశరీరమిత్యర్థః॥ ౩౫॥ ననుబ్రహ్మత్వంపురాణపురుషత్వం కథమేకస్య
తత్రాహ॥ అనంతేతి॥ హేఅనంత యేనత్వయా- అవ్యక్తరూపేణమనోవచనాగోచరేణరూపేణఇదంవ్యక్తం- విశ్వంతతం
వ్యాప్తం-తస్మైతుభ్యంభగవతే- అచింత్యైశ్వర్యాయనమః- భగవత్త్వేహేతుః-చిచ్ఛక్తిః విద్యా- అచిచ్ఛక్తిః మాయాతా
భ్యాంయుక్తాయేతి॥ వీ॥ అనంతేతి॥ అనంతంత్రివిధపరిచ్ఛేదరహితం - అతీంద్రియంయత్స్వరూపం తదనంతావ్యక్తరూ
పం- యేనానంతావ్యక్తరూపేణ- ఇదమఖిలంజగదంతరాత్మయాత-తతంవ్యాప్తం- తస్మైచిదచిచ్ఛక్తిభ్యాం-కార్యోపయు
క్తాపృథక్సిద్ధస్యవిశేషణభూతాభ్యాంచేతనాచేతనాభ్యాంయుక్తాయతచ్ఛరీరకాయేత్యర్థః - భగవతేపూర్ణషాడ్గుణ్యాయ
తుభ్యంనమః॥ ౩౫॥ వీ॥ ఏవంపరమాత్మత్వాభిమానేనతద్ధర్మారోపేణవాతద్గుణయుక్తత్వేనపరమాత్మావేశావతారరూప

బ్రహ్మాణం స్తుత్వా-అథవరాన్వృణుతే॥ యదీతి॥ హేవరదశ్రేష్ఠ - యదిమాభిమతాన్ వరాన్ దాస్యసి - తర్హిత్వావత్త్వ యాసృష్టేభ్యోభూతేభ్యస్సకాశాత్- మమమృత్యుర్మరణంమాభూత్- ఏవమనుగృహాణ - త్వష్టారపి చతుర్ముఖస్సృష్టత్వా భిమానేనత్వత్సృష్టేభ్యఇత్యుక్తం॥ ౩౬॥ నేతి॥ అన్యస్మాత్ త్వత్సృష్టవ్యతిరిక్తాదపి- ఆయుధైః మాభూదితిపూర్వేణాన్వయః॥ వీ॥ నేతి॥ తథా- అంతఃగృహాదీనామంతః-తేభ్యోబహిః- దివాఅహ్ని-నక్తంరాత్రౌ-అన్యస్మాత్త్వత్సృష్టవ్యతిరిక్తాత్॥ త్వత్తోపి- ఆయుధైరపి- భూమౌఅంబరేఆకాశే- మృగనరైశ్చ॥ ౩౭॥ వ్యసుభిరితి ॥ వ్యసుభిఃఅప్రాణైః- అసుమద్భిఃసప్రాణైః- యథాఆత్మనస్తవాస్తి-తథాఅప్రతిద్వంద్వతాదికం దేహీతి శేషః॥ వీ॥ వ్యసుభిరితి ॥ వ్యసుభిరభిప్రాణిభిః అసుమద్భిఃప్రాణిభిశ్చ - సురైరసురైర్మహోరగైశ్చ- మృత్యుర్మాభూత్ - అయమేకోవరః- వరాంతరంచయాచతి అప్రతీతి ॥ యుద్ధేఅప్రతిద్వంద్వతాంమమఅప్రతిపక్షతాం - అయంద్వితీయః - దేహినాంప్రజానాంఐకపత్యమేకాధిపతిత్వం-అయంతృతీయోవరః॥ ౩౮ ॥ సర్వేషామితి ॥ తపసాయోగేనచప్రభావోయేషాంతేషాం - అణిమాద్యైశ్వర్యంసరివ్యతినసన్ఘ్యతితచ్చత్వం దేహీత్యర్థః॥ వీ॥ సర్వేషామితి॥తథాఆత్మనోమమ - సర్వేషాంలోకపాలానామింద్రాదీనాం - మ

బరేమృత్యుర్నరైర్నమృగైరపి॥ ౩౭॥ వ్యసుభిర్వాసుమద్భిర్వాసురాసురమహోరగైః । అప్రతిద్వంద్వతాం యుద్ధేఐకపత్యంచదేహినాం॥౩౮॥ సర్వేషాంలోకపాలానాంమహిమానంయథాత్మనః।తపోయోగప్రభావాణాంయన్నరిష్యతికర్హిచిత్॥౪౦॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - సప్తమస్కంధే- తృతీయోధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ ఏవంవృతశ్శతధృతి హిరణ్యకశిపోరథ । ప్రాదాత్తత్తపసాప్రీతో వరాంస్తస్యసుదుర్లభాన్ ॥ ౧ ॥ బ్రహ్మా ॥ తాతేమేదుర్లభాఃపుంసాంయాన్ వృణీషేవరాన్ మమ । తథాపివితరామ్యంగవరాయదతిదుర్లభాన్॥ ౨॥ శ్రీశుకః ॥ తతోజగామభగవానమోఘానుగ్రహోవిభుః। పూజితోసురవర్యేణస్తూయమానఃప్రజేశ్వరైః ॥ ౩ ॥ ఏవంలబ్ధవరోదైత్యోబిభ్రద్ధేమమయంవపుః । భగవత్యకరోద్ద్వేషంభ్రాతుర్వధమనుస్మరన్॥౪॥ సవిజిత్యదిశస్సర్వాలోకాంశ్చత్రీన్ మహాసురః । దేవాసురమనుష్యేంద్రాన్ గంధర్వగరుడోరగాన్ ॥ ౫ ॥ సిద్ధచారణసాధ్యాదీనృషీన్పితృపతీన్ మునీన్ । యక్షరక్షఃపిశాచేశాన్ ప్రేతాన్ భూతపతీనపి॥ ౬॥ సర్వసత్త్వపతీన్ జిత్వావశమానీయవిశ్వజిత్। జహారలోకపాలానాంస్థానానిసహతేజసా ॥ ౭ ॥ దేవోద్యానశ్రియాజుష్టమధ్యాస్తేస్మత్రివిష్టపం। మహేంద్రభవనంసాక్షాన్నిర్మితంవిశ్వకర్మణా । త్రైలోక్యలక్ష్మ్యాయతనమధ్యువాసాఖిలర్ధిమత్ ॥ ౮ ॥ యత్రప్రవిద్రుమసోపానామహామరకతాభువః । యత్రస్ఫాటికకుడ్యానివైడూర్యస్తంభపంక్తయః ॥ ౯॥ యత్రచిత్రవితానానిపద్మరాగాసనానిచ । పయఃఫేననిభాశ్శయ్యాముక్తాదామపరిచ్ఛదాః॥ ౧౦ ॥ కూజద్భిర్నూపురైర్దేవ్యశ్శబ్దయంత్యఇతస్తతః । రత్నస్తంభేషుపశ్యంతిసుదతీస్సుందరంముఖం॥ ౧౧॥ ॥ తస్మిన్మహేంద్రభవనేమహాబలో మహామనానిర్జితలోకఏకరాట్ । రేమేభివంద్యాంఘ్రియుగస్సురాదిభిః ప్రతాపితైరూర్జితచండశాసనః॥ ౧౨॥ తమంగమత్తంమధునోరుగంధినావివృత్తతామ్రాక్షమశేషధిష్ణ్యపాః। ఉపాసతోపా

హిమానంమాహాత్మ్యం- అయంచతుర్థః- కించ- తపసాయోగేనచ- ప్రభావోయేషాం తేషాంయోగినాం.యన్నరిష్యతినవంక్ష్యతి- అణిమాద్యైశ్వర్యంతదపి దేహీతి శేషః॥౪౦॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం - తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.*******

శ్లో॥ చతుర్థేతువరాన్ లబ్ధ్వావిజిత్యాఖిలలోకపాన్। విష్ణుద్వేషేణతాన్ సర్వాన్ దైత్యేంద్రస్సమపీడయత్॥ ఏవమితి॥ శతధృతిర్బ్రహ్మా॥ ౧॥ తాతేతి॥ మమమత్తః-యద్యపి- ఇమేదుర్లభాః॥ ౨॥ తతఇతి॥ అమోఘఃఅనుగ్రహోయస్య ॥ ౩॥ యదర్థంతపస్తప్తంతదాహ ॥ ఏవమిత్యాదినా॥౪॥౬॥ సర్వేతి॥ సర్వేషాంసత్త్వానాంప్రాణిజాతానాంయేయేపతయస్తాన్॥ ౭॥ దేవేతి॥ త్రివిష్టపంస్వర్గంఅధ్యాస్తేస్మఅధిష్ఠితవాన్- తత్రమహేంద్రభవనమధ్యువాసఅధివసతిస్మ॥ ౮॥ అఖిలసమృద్ధి- యుక్తత్వమేవాహ- యత్రేత్యాదిత్రిభిః॥ యత్రేతి॥౯॥ ముక్తాదామానిపరిచ్ఛదాఃపరికరాయాసాం॥ ౧౦॥ కూజద్భిరితి॥ సుదతీఃసుదత్యః॥ ౧౧॥తస్మిన్నితి॥ ఊర్జితమధికంచండంతీవ్రంశాసనంయస్య॥ ౧౨॥ తమితి॥ అంగహేరాజన్ - ఉరుగంధినాఉగ్రగంధినా - మధునాసురయా - మత్తంఅతఏవనివృత్తేవిఘూర్ణితేతామ్రేఅక్షిణీయస్యతం - అశేషధిష్ణ్యపాఃసర్వేలోకపాలాః-ఉపాయనయుక్తైఃపాణిభిరుపాసత-త్రిభిర్బ్రహ్మవిష్ణుధూర్జటిభిర్వినా - పదంఆశ్రయభూతం॥౧౩॥ఉపాసనాప్రకారమాహ॥ జగురితి॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ రత్నేతి॥ తత్పత్న్యోనద్యఃఊహుః- వహంతిస్మ- రత్నాకరానేవాహ-క్షీరేతి॥

౧౮॥ శైలఇతి॥ ఆక్రీడం క్రీడాస్థానం - గుణాన్ పుష్పఫలాదీన్ - సచలోకపాలానాం - పృథగ్విధాన్ గుణాన్ వర్షదహనశోషణాదీనేక ఏవదధార॥౧౯॥ సఇతి॥ నిర్జితాః కకుభో యేన - యథోపజోషం యథాప్రీతి॥ ౧౯॥౨౦॥౨౧॥ వీ॥ శరణవరణప్రకారమేవాహ ॥ తస్యాఇతి ॥ తస్మైకాష్ఠాయై దిశేనమః కాష్ఠాం దిశం విశేషయంతి - యత్రేతి యత్ర యస్యాం కాష్ఠాయామీశ్వరస్సర్వనియంతా - హరిరాశ్రితార్తిహరో భగవానాస్తే - శాంతాః రాగాదిరహితాః అతఏవ శుద్ధాంతఃకరణాః సన్న్యాసవిద్యానిష్ఠాః యత్ యాం చ కాష్ఠాం గత్వా ప్రాప్య ననివర్తంతే పునరావర్తం తేన పునస్సంసరంతి - తస్మై కాష్ఠాయై నమ ఇతియస్యాం దిశి ప్రణతార్తిహరో భగవానాస్తే తద్దిగధీనోస్మద్రక్షణోపాయ ఇత్యధ్యవసాయపూర్వకం భగవంతం శరణం యయుః కాష్ఠాయై నమ ఇతి దిక్ఛరణవరణకథనేన దేవానామపి భగవత్స్వరూపం దురవగాహమితి సూచితం ॥ ౨౨॥ ఇతీతి ॥ ఇతితం తే దేవాస్సంయతాత్మానః సఏవ భగవాన్ రక్షిష్యతీతి విస్రంభయుక్తమనసః సమాహితధియః - యద్వా సంయతాత్మాన ఇతి బాహ్యేంద్రియజయ ఉక్తః సమాహితధియ ఇత్యనేన అంతరింద్రియజయః వాయుభోజనా ఇత్యనేన ప్రాణజయః - వినిద్రా ఇత్యనేన కాయజయః ఏవంవిధాః హృషీకేశముపతస్థుః తుష్టువుః - వక్ష్యమాణం మంత్రం - జేపు

యనపాణిభిర్వినా త్రిభిస్తపోయోగబలౌజసాం పదం ॥ ౧౩ ॥ జగుర్మహేంద్రాసనమోజసాస్థితం విశ్వా
వసుస్తుంబురురస్మదాదయః । గంధర్వసిద్ధా ఋషయోస్తువన్మహుర్విద్యాధరా అప్సరసశ్చ పాండవ॥
౧౪॥ సఏవ వర్ణాశ్రమిభిః క్రతుభిర్భూరిదక్షిణైః। ఇజ్యమానో హవిర్భాగానగ్రహీత్స్వేన తేజసా ॥ ౧౫॥
అకృష్టపచ్యా తస్యాసీత్సప్తద్వీపవతీ మహీ । యథాకామదుఘా ద్యౌశ్చ నానాశ్చర్యపదం నభః॥ ౧౬ ॥ ర
త్నాకరాశ్చ రత్నౌఘాంస్తత్పత్న్యశ్చోహురూర్మిభిః । క్షారసీధుఘృతక్షౌద్రదధిక్షీరామృతోదకాః॥
౧౭ ॥ శైలా ద్రోణీభిరాక్రీడం సర్వర్తుషు గుణాన్ ద్రుమాన్ । దధార లోకపాలానామేక ఏవ పృథగ్గు
ణాన్॥ ౧౮॥ సఇత్థం నిర్జితకకుబేకరాడ్విషయాన్ ప్రియాన్ । యథోపజోషం భుంజానో నాతృప్యదజితేం
ద్రియః ॥ ౧౯ ॥ ఏవమైశ్వర్యమత్తస్య దృప్తస్యోచ్ఛాస్త్రవర్తినః । కాలో మహాన్ వ్యతీయాయ బ్రహ్మశా
పముపేయుషః॥ ౨౦॥ తస్యోగ్రదండసంవిగ్నాస్సర్వే లోకాస్సపాలకాః । అన్యత్రాలబ్ధశరణాశ్శరణం
యయురచ్యుతం॥ ౨౧॥ తస్యై నమోస్తు కాష్ఠాయై యత్రాత్మా హరిరీశ్వరః । యద్గత్వా న నివర్తంతే శాం
తాస్సన్న్యాసినోమలాః॥ ౨౨॥ ఇతి తే సంయతాత్మానస్సమాహితధియోమలాః । ఉపతస్థుర్హృషీకేశం
వినిద్రా వాయుభోజనాః॥ ౨౩॥ ఓన్నమో భగవతే వాసుదేవాయ మహాత్మనే । విశుద్ధానుభవానందసం
దోహాయయతో భయం॥ ౨౪॥ తేషామావిరభూద్వాణీ హ్యరూపా మేఘనిస్స్వనా । సన్నాదయంతీ కకు
భస్సాధూనామభయంకరా ॥ ౨౫ ॥ మాభైష్ట విబుధశ్రేష్ఠాస్సర్వేషాం భద్రమస్తు వః । మద్దర్శనం హి భూ
తానాం సర్వశ్రేయోపపత్తయే॥ ౨౬॥ జ్ఞాతమేతస్య దౌరాత్మ్యం దైతేయాపసదస్య యత్ । తస్య శాం
తిం కరిష్యామి కాలస్తావత్ప్రతీక్ష్యతాం॥ ౨౭ ॥ యదా దేవేషు వేదేషు గోషు విప్రేషు సాధుషు । ధర్మే మయి
చ విద్వేషస్సవా ఆశు వినశ్యతి ॥ ౨౮॥ నిర్వైరాయ ప్రశాంతాయ స్వసుతాయ మహాత్మనే । ప్రహ్లాదాయ
యదా ద్రుహ్యేద్ధనిష్యేపి వరోర్జితం॥ ౨౯ ॥ ఇత్యుక్తా లోకగురుణా తం ప్రణమ్య దివౌకసః । న్యవర్తంత గ

ర్వా ॥ ౨౩॥ ఓన్నమఇతి॥ భగవతే షాడ్గుణ్యపూర్ణాయ పురుషాయ సర్వాంతరాత్మనే మహాత్మనే మహానుకంపాయుక్త ఆత్మా మనో యస్య తస్మై విశుద్ధః - అనుభవో జ్ఞానం ఆనందస్సుఖం - తయోస్సందోహః - పూరస్తద్రూపాయ - యతః యత్సమాశ్రయణాదాశ్రితానామభయం తస్మై నమః॥ ౨౪॥ తేషామితి॥ అరూపా వక్తృరహితా॥ ౨౫॥ మేతి॥ మమదర్శనం శ్రేయసాం - సర్వేషాం శ్రేయసాం - ఉపపత్తయే ప్రాప్తయే॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ నను దేవాదివిద్వేషిణ్యస్యవినాశో నాస్తి - బ్రహ్మవరేణోర్జితత్వాత్తత్రాహ॥ నిర్వైరాయేతి॥ సర్వమహం సహే - నమద్భక్తద్రోహమితి భావః॥ వీ॥ నను దేవాదిషు విద్వేషిణస్తస్య నాశః బ్రహ్మవరేణోర్జితత్వాదిత్యత్రాహ॥ నిర్వైరాయేతి ॥ యదా ప్రహ్లాదాయ ద్రుహ్యేత్తదా వరైరూర్జితమపిహనిష్యే - కథంభూతాయ మదాత్మనే అహమేవాత్మా యస్య సమదాత్మా - యద్వా మయ్యాత్మా మతిర్యస్య సమదాత్మా తస్మై - నిర్వైరాయ సర్వభూతసుహృదే - ప్రశాంతాయ రాగాదిరహితాయ - స్వస్యాత్మజాయ - నిరతిశయప్రియభక్తవిషయే - యదా ద్రోహం కరిష్యతి తదా ద్వైవ హనిష్యామి - మద్భక్తవిషయాపరాధస్య మమనితరామసహ్యత్వాదితి భావః॥ ౨౯॥ ఇతీతి॥ ఆసురం చ హతం మేనిరే - తదానీం తద్ద్వేషస్యాప్రవృత్తత్వాదితి భావః॥ ౩౦॥ తమేవ ద్వేషం వక్తుం ఆచష్టే

బ్రహ్మణఃస్తుత్వా-అథవరాన్ప్రణుతే॥ యదీతి॥ హేవవదశ్రేష్ఠ - యదిమాభిమతాన్వరాన్దాస్యసి - తర్హి తావత్త్వయాసృష్టేభ్యోభూతేభ్యస్సకాశాత్- మమమృత్యుర్మరణంమాభూత్- ఏవమనుగృహాణ - విష్ణోరపి చతుర్ముఖసృష్టత్వాభిమానేనత్వత్సృష్టేభ్యఇత్యుక్తం॥ ౩౭॥ నేతి॥ అన్యస్మాత్ త్వత్సృష్టవ్యతిరిక్తాదపి- ఆయుధైః మాభూదితిపూర్వేణాన్వయః॥ వీ॥ నేతి॥ తథా- అంతఃగృహాదీనామంతః- తేభ్యోబహిః- దివాఅహ్ని-నక్తంరాత్రౌ-అన్యస్మాత్త్వత్సృష్టవ్యతిరిక్తాత్॥ త్వత్తోపి- ఆయుధైరపి- భూమౌఅంబరేఆకాశే- మృగనరైశ్చ॥ ౩౮॥ వ్యసుభిరితి ॥ వ్యసుభిఃఅప్రాణైః - అసుమద్భిఃసప్రాణైః- యథాఆత్మనస్తవాస్తి-తథాఅప్రతిద్వంద్వతాదికందేహీతిశేషః॥ వీ॥ వ్యసుభిరితి ॥ వ్యసుభిరప్రాణిభిః అసుమద్భిఃప్రాణిభిశ్చ - సురైరసురైర్మహాసర్పైశ్చ- మృత్యుర్మాభూత్ - అయమేకోవరః- వరాంతరంచయాచతి అప్రతీతి ॥ యుద్ధేఅప్రతిద్వంద్వతాంమమఅప్రతిపక్షతాం - అయంద్వితీయః - దేహినాంప్రజానాంఐకపత్యమేకాధిపతిత్వం-అయంతృతీయోవరః॥ ౩౯ ॥ సర్వేషామితి ॥ తపసాయోగేనచప్రభావోయేషాంతేషాం - అణిమాద్యైశ్వర్యంసరివ్యక్తిననశ్యతితచ్చత్వందేహీత్యర్థః॥ వీ॥ సర్వేషామితి॥తథాఆత్మనోమమ - సర్వేషాంలోకపాలానామింద్రాదీనాం - మ

బరేమృత్యుర్ననరైర్నమృగైరపి॥ ౩౮॥ వ్యసుభిర్వాసుమద్భిర్వాసురాసురమహోరగైః । అప్రతిద్వంద్వ
తాంయుద్ధేఐకపత్యంచదేహినాం॥౩౯॥ సర్వేషాంలోకపాలానాంమహిమానంయథాత్మనః।తపోయో
గప్రభావానాంయన్నరిష్యతికర్హిచిత్॥౪౦॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - సప్తమస్కంధే- తృతీయోధ్యాయః.
శ్రీశుకః ॥ ఏవంవృతశ్శతధృతి హిరణ్యకశిపోరథ । ప్రాదాత్తత్తపసాప్రీతో వరాంస్తస్యసుదుర్ల
భాన్ ॥ ౧ ॥ బ్రహ్మా ॥ తాతేమేదుర్లభాఃపుంసాంయాన్వృణీషేవరాన్మమ । తథాపివితరామ్యం
గవరాయదతిదుర్లభాన్॥ ౨॥ శ్రీశుకః ॥ తతోజగామభగవానమోఘానుగ్రహోవిభుః। పూజితోసుర
వర్యేణస్తూయమానఃప్రజేశ్వరైః ॥ ౩ ॥ ఏవంలబ్ధవరోదైత్యోబిభ్రద్ధేమమయంవపుః । భగవత్యకరో
ద్ద్వేషంభ్రాతుర్వధమనుస్మరన్॥౪॥ సవిజిత్యదిశస్సర్వాలోకాంశ్చత్రీన్మహాసురః । దేవాసురమనుష్యేం
ద్రాన్గంధర్వగరుడోరగాన్ ॥ ౫ ॥ సిద్ధచారణసాధ్యాదీనృషీన్పితృపతీన్మునీన్ । యక్షరక్షఃపిశాచే
శాన్ప్రేతాన్భూతపతీనపి॥ ౬॥ సర్వసత్త్వపతీన్జిత్వావశమానీయవిశ్వజిత్। జహారలోకపాలానాం
స్థానానిసహతేజసా ॥ ౭ ॥ దేవోద్యానశ్రియాజుష్టమధ్యాస్తేస్మత్రివిష్టపం।మహేంద్రభవనంసాక్షాన్ని
ర్మితంవిశ్వకర్మణా । త్రైలోక్యలక్ష్మ్యాయతనమధ్యువాసాఖిలర్ధిమత్ ॥ ౮ ॥ యత్రప్రవిద్రుమసోపానా
మహామరకతాభువః । యత్రస్ఫాటికకుడ్యానివైడూర్యస్తంభపఙ్క్తయః ॥ ౯॥ యత్రచిత్రవితానాని ప
ద్మరాగాసనానిచ । పయఃఫేననిభాశ్శయ్యాముక్తాదామపరిచ్ఛదాః॥ ౧౦ ॥ కూజద్భిర్నూపురైర్దేవ్య
శ్శబ్దయంత్యఇతస్తతః । రత్నస్థలేషుపశ్యంతిసుదతీస్సుందరంముఖం॥ ౧౧॥ ॥ తస్మిన్మహేంద్రభవనేమ
హాబలో మహామనానిర్జితలోకఏకరాట్ । రేమేభివంద్యాంఘ్రియుగస్సురాదిభిః ప్రతాపితైరూర్జితచండశాసనః॥ ౧౨॥ తమంగమత్తంమధునోరుగంధినావివృత్తతామ్రాక్షమశేషధిష్ణ్యపాః। ఉపాసతోపా

హిమానంమాహాత్మ్యం- అయంచతుర్థః- కించ- తపసాయోగేనచ- ప్రభావోయేషాంతేషాంయోగినాం.యన్నరిష్యతిన నంక్ష్యతి- అణిమాద్యైశ్వర్యంతదపిదేహీతిశేషః॥౪౦॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం - తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.*******

శ్లో॥ చతుర్థేతువరాన్లబ్ధ్వావిజిత్యాఖిలలోకపాన్। విష్ణుద్వేషేణతాన్సర్వాన్దైత్యేంద్రస్సమపీడయత్॥ ఏవమితి॥ శతధృతిర్బ్రహ్మా॥ ౧॥ తాతేతి॥ మమమత్తః-యతీయద్యపి- ఇమేదుర్లభాః॥ ౨॥ తతఇతి॥ అమోఘఃఅనుగ్రహోయస్య ॥ ౩॥ యదర్థంతపస్తప్తంతదాహ ॥ ఏవమిత్యాదినా॥౪॥౬॥ సర్వేతి॥ సర్వేషాంసత్త్వానాంప్రాణిజాతానాంయేయేపతయస్తాన్॥ ౭॥ దేవేతి॥ త్రివిష్టపంస్వర్గంఅధ్యాస్తేస్మఅధిష్ఠితవాన్- తత్రమహేంద్రభవనమధ్యువాసఅధివసతిస్మ॥ ౮॥ అఖిలసమృద్ధి- యుక్తత్వమేవాహ- యత్రేత్యాదిత్రిభిః॥ యత్రేతి॥౯॥ ముక్తాదామానిపరిచ్ఛదాఃపరికరాయాసాం॥ ౧౦॥ కూజద్భిరితి॥ సుదతీఃసుదత్యః॥ ౧౧॥తస్మిన్నితి॥ ఊర్జితమధికంచండంతీవ్రంశాసనంయస్య॥ ౧౨॥ తమితి॥ అంగహేరాజన్- ఉరుగంధినాఉగ్రగంధినా - మధునాసురయా - మత్తంఅతఏవనివృత్తేవిఘూర్ణితేతామ్రేఅక్షిణీయస్యతం - అశేషధిష్ణ్యపాఃసర్వేలోకపాలాః-ఉపాయనయుక్తైఃపాణిభిరుపాసత-త్రిభిర్బ్రహ్మవిష్ణురుద్రైర్వినా - పదంఆశ్రయభూతం॥౧౩॥ఉపాసనాప్రకారమాహ॥ జగురితి॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ రత్నేతి॥ తత్పతోయ్యనద్యఃఊహుః- వహంతిస్మ- రత్నాకరాఃసేవాంచక్రురిత్యర్థః

౧౭॥ శైలఇతి॥ ఆక్రీడం క్రీడాస్థానం-గుణాన్ పుష్పఫలాదీన్ - సచలోకపాలానాం - పృథగ్వ్యధాన్ గుణాన్ వర్షదహనశో షణాదీనేకఏవదధార॥౧౮॥ సఇతి॥నిర్జితాః కకుభో యేన-యథోపజోషం యథాప్రీతి॥ ౧౯॥౨౦॥౨౧॥ వీ॥ శరణవరణప్రకారమేవాహ ॥ తస్యాఇతి ॥ తస్మై యైకాష్ఠాయైదిశేనమః కాష్ఠాందిశంవిశేషయంతి - యత్రేతియత్రయస్యాంకాష్ఠాయామీశ్వరస్సర్వనియంతా - హరిరాశ్రితార్తిహరో భగవానాస్తే - శాంతా రాగాదిరహితాః అతఏవశుద్ధాంతఃకరణాః సన్న్యాసవిద్యాః ష్ఠాఃయత్ యాంచకాష్ఠాంగత్వాప్రాప్యనివర్తంతే పునరావర్తం తేనపునస్సంసరంతి - తస్మైకాష్ఠాయైనమ ఇతియస్యాందిశిప్రణతార్తిహరో భగవానాస్తేతద్దిగధీనోఽస్మద్రక్షణోపాయ ఇత్యధ్యవసాయపూర్వకం భగవంతంశరణంయయుః కాష్ఠాయైనమఇతిదిక్ఛరణవరణకథనేన దేవానామపిభగవత్స్వరూపం దురవగాహమిత్యభిసూచితం॥ ౨౨॥ ఇతీతి ॥ ఇతితంతేదేవాస్సంయతాత్మానః సఏవభగవాన్ రక్షిష్యతీతివిస్రంభయుక్తమనసః సమాహితధియః - యద్వాసంయతాత్మానఇతిబాహ్యేంద్రియజయఉక్తః సమాహితధియఇత్యనేన అంతరింద్రియజయః వాయుభోజనాఇత్యనేనప్రాణజయః - వినిద్రాఇత్యనేనకాయజయః ఏవంవిధాః హృషీకేశముపతస్థుః తుష్టువుః - వక్ష్యమాణంమంత్రం - జేపు

యనపాణిభిర్వినాత్రిభిస్తపోయోగబలౌజసాంపదం ॥ ౧౩ ॥ జగుర్మహేంద్రాసనమోజసాస్థితంవిశ్వావసుస్తుంబురురస్మదాదయః । గంధర్వసిద్ధా ఋషయోస్తువన్ముహుర్విద్యాధరా అప్సరసశ్చపాండవ॥ ౧౪॥ సఏవవర్ణాశ్రమిభిః క్రతుభిర్భూరిదక్షిణైః। ఇజ్యమానో హవిర్భాగానగ్రహీత్స్వేన తేజసా ॥ ౧౫॥ అకృష్టపచ్యాతస్యాసీత్సప్తద్వీపవతీమహీ । యథాకామదుఘాద్యౌశ్చనానాశ్చర్యప్రదంనభః॥ ౧౬ ॥ రత్నాకరాశ్చరత్నౌఘాంస్తత్పత్న్యశ్చోహురూర్మిభిః । క్షారసీధుఘృతక్షౌద్ర దధిక్షీరామృతోదకాః॥ ౧౭ ॥ శైలోద్రోణీభిరాక్రీడంసర్వర్తుషు గుణాన్ద్రుమాన్ । దధారలోకపాలానామేకఏవపృథగ్గుణాన్॥ ౧౮॥ సఇత్థంనిర్జితకకుభేకరాడ్విషయాన్ప్రియాన్ । యథోపజోషంభుంజానోనాతృప్యదజితేంద్రియః ॥ ౧౯ ॥ ఏవమైశ్వర్యమత్తస్యదృప్తస్యోచ్ఛాస్త్రవర్తినః । కాలోమహాన్ వ్యతీయాయబ్రహ్మశాపముపేయుషః॥ ౨౦॥ తస్యోగ్రదండసంవిగ్నాస్సర్వేలోకాస్సపాలకాః । అన్యత్రాలబ్ధశరణాశ్శరణంయయురచ్యుతం॥ ౨౧॥ తస్మైనమోస్తుకాష్ఠాయైయత్రాత్మాహరిరీశ్వరః । యద్గత్వానినివర్తంతేశాంతాస్సన్న్యాసినోఽమలాః॥ ౨౨॥ ఇతితేసంయతాత్మానస్సమాహితధియోఽమలాః । ఉపతస్థుర్హృషీకేశం వినిద్రావాయుభోజనాః॥ ౨౩॥ ఓంనమోభగవతేవాసుదేవాయమహాత్మనే । విశుద్ధానుభవానందసందోహాయయతోఽభయం॥ ౨౪॥ తేషామావిరభూద్వాణీహ్యరూపామేఘనిస్స్వనా । సన్నాదయంతీకకుభస్సాధూనామభయంకరా ॥ ౨౫ ॥ మాభైష్టవిబుధశ్రేష్ఠాస్సర్వేషాంభద్రమస్తువః । మద్దర్శనంహిభూతానాంసర్వశ్రేయోపపత్తయే॥ ౨౬॥ జ్ఞాతమేతస్యదౌరాత్మ్యందైతేయాపశదస్యయత్ । తస్యశాంతింకరిష్యామికాలస్తావత్ప్రతీక్ష్యతాం॥ ౨౭ ॥ యదావేదేషుదేవేషుగోషువిప్రేషుసాధుషు। ధర్మేమయిచవిద్వేషస్సవాఆశువినశ్యతి ॥ ౨౮॥ నిర్వైరాయప్రశాంతాయస్వసుతాయమహాత్మనే । ప్రహ్లాదాయయదాద్రుహ్యేద్ధనిష్యేపివరోర్జితం॥ ౨౯ ॥ ఇత్యుక్తాలోకగురుణాతంప్రణమ్యదివౌకసః । న్యవర్తంతగత

జ్వా ॥ ౨౩॥ ఓంనమఇతి॥ భగవతేషాడ్గుణ్యపూర్ణాయపురుషాయసర్వాంతరాత్మనేమహాత్మనేమహానుకంపాయుక్తఆత్మామనోయస్యతస్మైవిశుద్ధః - అనుభవోజ్ఞానంఆనందస్సుఖం - తయోస్సందోహః- పూరస్తద్రూపాయ- యతఃయత్సమాశ్రయణాదాశ్రితానామభయంతస్మైనమః॥౨౪॥ తేషామితి॥ అరూపావక్తృరహితా॥ ౨౫॥ మేతి॥ మమదర్శనంశ్రవణం - సర్వేషాంశ్రేయసాం- ఉపపత్తయేప్రాప్తయే॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ నను దేవాదివిద్వేషిష్యస్యవినాశోనాస్తి - బ్రహ్మవరేణోర్జితత్వాత్తత్రాహ॥ నిర్వైరాయేతి॥ సర్వమహంసహే - నమద్భక్తద్రోహమితిభావః॥ వీ॥ నను దేవాదిషువిద్వేషిణతస్యనాశఃబ్రహ్మావరేణోర్జితత్వాదిత్యత్రాహ॥ నిర్వైరాయేతి ॥ యదాప్రహ్లాదాయద్రుహ్యేత్తదావరైరూర్జితమపిహనిష్యే - కథంభూతాయమదాత్మనే అహమేవాత్మాయస్యసమదాత్మా - యద్వామయ్యాత్మా మతిర్యస్యసమదాత్మాతస్మై - నిర్వైరాయసర్వభూతసుహృదే - ప్రశాంతాయరాగాదిరహితాయ-స్వస్యాత్మజాయ - నిరతిశయప్రియభక్తవిషయే - యదాద్రోహంకరిష్యతితదావైవహనిష్యామి - మద్భక్తవిషయాపరాధస్యమమనితరామసహ్యత్వాదితిభావః॥ ౨౯॥ ఇతీతి॥ ఆసురంచహతంమేనిరే- తదానీంతద్ద్వేషస్యప్రవృత్తత్వాదితిభావః॥ ౩౦॥ తమేవద్వేషంవక్తుంఆహ

సుతస్యమహత్త్వంవక్తుమాహ॥ తస్యేతి॥ గుణైఃమహానభూత్- గుణానేవాహ- మహదుపాసకఇత్యాదినా॥ ౩౧॥ బ్రహ్మ
ణ్యఇతి॥ సత్యాసంధాప్రతిజ్ఞాయస్య- ఏకఏవప్రియశ్చసుహృత్తమశ్చ ॥ ౩౨ ॥ దాసవదితి॥ సమ్యక్నతాఃఆర్యాణామం
ఘ్రయోయేన- ఈశ్వరఇతిభావనాయస్య॥ ౩౩॥ నేతి॥ వ్యసనేషునోద్విగ్నచిత్తః - గుణేషువిషయేషునిస్పృహఃయతః-
తేషుఅవస్తుదృక్- దాంతాఇంద్రియాదయోయస్య- రహితఆసురోభావోమత్సరాదిర్యస్యసః-అసురోపిసన్॥ ౩౪ ॥ యస్మి
న్నితి॥ అధునాపితేగుణాః- నపిధీయంతే- తిరోహితానభవంతి॥ ౩౫॥ యమితి॥ సాధుగాథాసదసిసాధుకథాప్రసంగవ
త్యాంసభాయాం- ప్రతిమానందృష్టాంతం॥ ౩౬॥ గుణైరితి॥ సూచ్యతేమయాకేవలంద్యోత్యతే- సుష్ఠుకథ్యతఇతివా॥ ౩౭॥
నైసర్గికరతేఃలింగాన్యాహ- షడ్భిః॥ న్యస్తేతి॥ తన్మనస్తయాతదేకచిత్తత్వేన॥ ౩౮॥ ఆసీనఇతి॥ ఏతానిఆసనాదీని - గో
విందేనపరిరంభితఃఆత్మనాఏకీకృతః॥ ౩౯॥ క్వచిదితి ॥ రుదతిరోదితి॥వైకుంఠస్యచింతయాశబళావ్యామిశ్రా-క్షుభితాచేతనా
యస్య- తస్యచింతయాహ్లాదోయస్య॥ ౪౦॥ క్వచిదితి ॥ ఉత్కంఠఃముక్తకంఠస్సన్- అనుచకారతచ్చేష్టాదికంస్వయంకృత

తోద్వేగామేనిరేచాసురంహితం॥ ౩౦॥ తస్యదైత్యపతేఃపుత్రాశ్చత్వారః పరమాద్భుతాః । ప్రహ్లాదో
భూన్మహాంస్తేషాంగుణైర్మహదుపాసకః॥ ౩౧॥ బ్రహ్మణ్యశ్శీలసంపన్నస్సత్యసంధోజితేంద్రియః। ఆత్మ
వత్సర్వభూతానామేకఃప్రియసుహృత్తమః॥ ౩౨॥ దాసవత్సన్నతార్యాంఘ్రిఃపితృవద్దీనవత్సలః। భ్రాతృ
వత్సదృశస్నిగ్ధోగురుష్వీశ్వరభావనః॥ విద్యార్థజనరూపాఢ్యైర్మానస్తంభవివర్జితః॥ ౩౩॥నోద్విగ్నచి
త్తోవ్యసనేషు నిస్పృహః శ్రుతేషు దృష్టేషు గుణేష్వవస్తుదృక్ । దాంతేంద్రియప్రాణశరీరధీస్సదాప్ర
శాంతకామోరహితాసురోసురః॥ ౩౪॥ యస్మిన్మహాగుణారాజన్ గృహ్యంతేకవిభిర్ముహుః।నతేధునాపిధీ
యంతేయథాభగవతీశ్వరే॥ ౩౫॥ యంసాధుగాథాసదసిరిపవోపిసురానృప । ప్రతిమానంప్రకుర్వంతికి
ముతాన్యేభవాదృశాః॥ ౩౬॥ గుణైరలమసంఖ్యేయైర్మాహాత్మ్యంతస్యసూచ్యతే॥ వాసుదేవేభగవతియ
స్యనైసర్గికీరతిః॥ ౩౭॥ న్యస్తక్రీడనకోబాలోజడవత్తన్మనస్తయా। కృష్ణగ్రహగృహీతాత్మానవేదజగదీ
దృశం ॥ ౩౮ ॥ ఆసీనఃపర్యటన్నశ్నన్ శయానఃప్రపిబన్ బ్రువన్। నానుసందధఏతానిగోవిందపరిరంభితః॥
౩౯॥ క్వచిద్రుదతివైకుంఠచింతాశబళచేతనః। క్వచిద్ధసతితచ్చింతాహ్లాదఉద్గాయతిక్వచిత్॥ ౪౦ ॥ క్వచి
త్తద్భావనాయుక్తస్తన్మయోనుచకారహ। నదతిక్వచిదుత్కంఠోవిలజ్జోనృత్యతిక్వచిత్॥ ౪౧ ॥ క్వచిదు
త్పులకస్తూష్ణీమాస్తేసంస్పర్శనిర్వృతః । అస్పందప్రణయానందసలిలామీలితేక్షణః॥ ౪౨ ॥ సఉత్తమశ్లో
కపదారవిందయోర్నిషేవయాకించనసంగలబ్ధయా । తన్వన్ పరాంనిర్వృతిమాత్మనోముహుర్దుస్సంగదీ
నస్యమనశ్శమంవ్యధాత్॥ ౪౩॥ తస్మిన్మహాభాగవతేమహాభాగేమహాత్మని । హిరణ్యకశిపూరాజన్నకరో
దఘమాత్మజే॥౪౪॥యుధిష్ఠిరః॥ దేవర్షఏతదిచ్ఛామోవేదితుంతవసువ్రత । యదాత్మజాయశుద్ధాయపితా
ధాత్సాధవేహ్యఘం ॥ ౪౫ ॥ పుత్రాన్ విప్రతికూలాంశ్చపితరఃపుత్రవత్సలాః । ఉపాలభంతేశిక్షార్థం
నైవాఘమపరేయథా॥ ౪౬ ॥ కిముతానువశాన్ సాధూన్ తాదృశాన్ గురుదేవతాన్ । ఏతత్కౌతూహ
లంబ్రహ్మన్నస్మాకంవిధమప్రభో। పితుఃపుత్రాయయోద్వేషోమరణాయప్రయోజితః॥..............*

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - మహాపురాణే- సప్తమస్కంధే- చతుర్థోధ్యాయః.

వాన్॥ ౪౧॥ క్వచిదితి॥ సంస్పర్శసద్భావాపత్తిః తేననిర్వృతః- అస్పందఃస్థిరోయఃప్రణయః- తేనయఃఆనందః- తేనయ
త్సలిలం- తేనయుక్తేఆమీలితేఈషన్నిమీలితేఈక్షణేయస్య॥ ౪౨॥ సఇతి॥ ఆత్మనఃపరాంనిర్వృతింతన్వన్ - దుస్సంగేనదీన
స్యాన్యస్యాపిమనః -శమంశాంతంవ్యధాత్॥ ౪౩॥ తస్మిన్నితి॥అఘంద్రోహమకరోత్॥ ౪౪॥ ప్రథమాధ్యాయంతేపృష్టమేవా
ర్థమతివిస్మయేనపునఃపృచ్ఛతి॥ దేవర్షఇతిత॥ తవత్వత్తః-తవవాక్యమితివా-సాధవేఅఘమదాత్ -సాధోర్ద్రోహంకృతవాని
తియత్- ఏతద్వేదితుం॥౪౫॥పుత్రానితి॥ ఉపాలభంతేఆక్షిపంతి- అఘంతునైవకుర్వంతి-అపరేశత్రవఇవ॥౪౬॥కిముతేతి॥ అ
నువశాన్అనుకూలాన్ - సాధూన్అరాగరోషాన్ - గురుఃపితైవదేవతాయేషాంతానుద్దిశ్యాఘంనకుర్వంతీతి కిమువక్త
వ్యమిత్యర్థః- పుత్రాయపుత్రముద్దిశ్యపితుర్ద్వేషః పిత్రాకృతోద్వేషఃపుత్రస్యమరణార్థం ప్రయోజితః ప్రవర్తిత ఇతి
యత్- ఏతత్కౌతూహలంవిధమఅపాకురు-యత్-యస్మాత్ పుత్రాయయోద్వేషః - సఃపితృమరణార్థం ప్రయోజితః
అతఏవఏతత్కౌతూహలంవిధమేత్యర్థః॥౪౭॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం- చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥.............

శ్లో॥ పఠ మీగురుతోఽధీతం త్యక్త్వావిష్ణుస్తుతౌరతం । ఘాతయధ్వ విషసర్పాద్యై స్సుతం దైత్యో న చాశకత్ ॥ భగవద్భక్తి రేవవిద్వేషకారణమితివక్తుమాహ ॥ పౌరోహిత్యాయేతి॥ కావ్యఃశుక్రః- అతస్తస్యసుతౌ- తత్రన్యవసతామితి శేషః॥ ౧॥ పాఠాయేతి॥ పాఠ్యాన్ దండనీత్యాదీన్ రచాలకానితివాన్వయః॥ ౨॥ యదితి॥ అనుశ్రవణానంతరం- తత్రైవ- పపాఠచ- కింతుతత్సాధు - నమేనే- తత్ర హేతుః- స్వఃపర ఇత్యసద్గ్రాహః మిథ్యాభినివేశఏవాశ్రయోయస్యతత్॥ ౩॥ ౪॥ తదితి॥ హేఅసురవర్య- అసద్గ్రాహాత్ అహంమమేతిమిథ్యాభినివేశాద్ధేతోః - సమ్యగుద్విగ్నధీర్యేషాం - వనంగతస్సన్ హరిమాశ్రయేతేతి యత్తదేవాహం- సాధుమన్యే- కథంభూతంగృహంహిత్వా- ఆత్మనః పాతంఅధః పాతనిమిత్తం- కుతః- అంధకూపవన్మోహావహం॥ వీ॥ ఏవంపృష్ట ఆహ ప్రహ్లాదః తదిత్యేకేన- అసురవర్య అసద్గ్రాహాత్ దేహాత్మాభిమానతన్మూల శబ్దాదివిషయాభినివేశాది రూపాసద్గ్రాహాద్ధేతోః సదాసముద్విగ్నా నితరాంభీతా ధీర్యేషాం తేషాం దేహినాం కుత్సిత దేహధారిణాం- ఆత్మపాతం పతంత్యనేనేతిపాతం ఆత్మనఃఅధః పతనహేతుమంధకూపతుల్యంగృహంత్యక్త్వా - వనమరణ్యంప్రవిష్టో హరిమాశ్రితబంధహరం- భగవంతమాశ్రయేతేతియత్తదేవసాధుమన్యేఇతి- హిత్వేతిపదేన హేయసంక్షేపః - హరిమాశ్రయేతేత్యనేనఉపాదేయత్వతదనుష్ఠానసంక్షేపః - వనంగతఇతివివిక్తదేశోపలక్షణం॥ ౫॥ శ్రుత్వేతి॥ పరపక్షేవిష్ణౌ- సమాహితాః- పరినిష్ఠితాః- హాసమేవాహబుద్ధిరితి॥ ౬॥ సమ్యగితి॥ విష్ణుపక్షైర్భాగవతైర్వాతుభూతైః-నను- తద్గృహేకుతస్తేషాంప్రవేశఃసత్యం- తథాపిప్రతిచ్ఛన్నైః వేషాంతరేణాచ్ఛన్నైః॥ ౭॥ గృహమితి॥ దైత్యైర్గృహమానీతం॥ ౮॥ వత్సేతి॥

నారదః॥ పౌరోహిత్యాయభగవాన్ వృతఃకావ్యఃకిలాసురైః । షండామర్కౌసుతౌతస్యదైత్యరాజగృహాంతికే ॥ ౧ ॥ తౌరాజ్ఞాప్రాపితంబాలంప్రహ్లాదంనయకోవిదం । పాఠయామాసతుః పాఠ్యానన్యాంశ్చాసురబాలకాన్॥ ౨॥ యత్తత్రగురుణాప్రోక్తంశుశ్రువేనుపపాఠచ । నసాధుమనసామేనే స్వపరాసద్గ్రహాశ్రయం ॥ ౩॥ ఏకదాసురరాట్పుత్ర మంకమారోప్యపాండవ । పప్రచ్ఛకథ్యతాంవత్స మన్యతేసాధుయద్భవాన్ ॥ ౪॥ ప్రహ్లాదః ॥ తత్సాధుమన్యేఽసురవర్యదేహినాంసదాసముద్విగ్నధియామసద్గ్రహాత్। హిత్వాత్మపాతంగృహమంధకూపంవనంగతోయద్ధరిమాశ్రయేత ॥ ౫ ॥ శ్రీనారదః ॥ శ్రుత్వాపుత్రగిరోదైత్యః పరపక్షసమాహితాః । జహాసబుద్ధిర్బాలానాంభిద్యతేపరబుద్ధిభిః॥ ౬॥ సమ్యగ్విధార్యతాంబాలోగురుగేహేద్విజాతిభిః । విష్ణుపక్షైఃప్రతిచ్ఛన్నైర్నభిద్యేతాస్యధీర్యథా॥౭॥ గృహమానీతమాహూయప్రహ్లాదందైత్యయాజకాః । ప్రశస్యశ్లక్ష్ణయావాచాసమపృచ్ఛన్ హిసామభిః॥ ౮॥ వత్సప్రహ్లాదభద్రంతేసత్యంకథయమామృషా । బాలానతికుతస్తుభ్యమేషబుద్ధివిపర్యయః॥ ౯॥ బుద్ధిభేదఃపరకృతఉతాహోతేస్వతోభవత్। భణ్యతాంశ్రోతుకామానాంగురూణాంకులనందన ॥ ౧౦॥ ప్రహ్లాదః॥ పరస్స్వశ్చేత్యసద్గ్రాహః పుంసాంయన్మాయయాకృతః। విమోహితధియాందృష్టస్తస్మైభగవతేనమః॥ ౧౧॥ సయదా

బాలాన్ సర్వాన్ - అతిఅతిక్రమ్య- తుభ్యంతవ ॥ ౯॥ ౧౦ ॥ అహోమాయా మోహితాభవంతో మామాక్షిపతంతీత్యాశయేనతావదాహ॥ పరఇతి॥ పరస్స్వీయశ్చేతిమిథ్యాభినివేశః- యదీయమాయయైవకృతః- నతువాస్తవః-అతఏవ- తయావిమోహితబుద్ధీనాంభవతామేవదృష్టః- నతుమమ- తస్మైఅచింత్యమహైశ్వర్యాయనమః॥ వీ॥ ఏవముక్తఆహప్రహ్లాదఃపరఇత్యాదినాచతుర్భిః- యత్పృష్టంబుద్ధిభేదఃపరకృతః- ఉతస్వాభావికఇతి- తత్రతమిమంస్వపరవిభాగం దేహాత్మాభిమానరూపాజ్ఞానమూలకం భగవన్మాయామోహితానామితి నిందితుంతావద్దేహాత్మాభిమానాదిరూప మోహనిమిత్త విచిత్రమాయాశక్తియుక్తంభగవంతం- నమస్కరోతి॥ పరఇతి॥ యస్యేశ్వరస్య- మాయయా హేతునా- స్వఃపరశ్చేత్యసద్గ్రాహః- ఇదం మిత్రమయమమిత్రో యం దేవో మనుష్యో బ్రాహ్మణఇత్యాది దేహాత్మభ్రమఃకృతఃసంపాదితః - విమోహితధియాం భగవన్మాయయామోహితాధీర్యేషాం తేషాం- భవతామేవదృష్టోనమమేతిభావః- తస్మైపూర్ణషాడ్గుణ్యాయనమఃవిమోహితధియామిత్యనేన॥ శ్లో॥ దైవీహ్యేషాగుణమయీమమమాయాదురత్యయేతి - భగవదుక్తరీత్యాభగవదప్రపన్నానాం భవతామేవాసద్గ్రాహోనతుతత్ప్రపన్నస్య మమేతిసూచితం॥ ౧౧॥ అహోకిమేతత్ప్రలపసి - తవబుద్ధిభేదోయతో జాతస్తత్కథమేత్యాక్షిప్తస్సన్- తత్ప్రసాదాదేవేత్యుత్తరమాహత్రిభిః॥ సఇతి॥ సభగవాన్-యదాఅనువ్రతః అనుకూలోభవతితదా- పశూనామివబుద్ధిర్భేదగతాసతీ- మిథ్యావిషయావిభిద్యతే- అభిన్నాత్మనిష్ఠాభవతి॥వీ॥ తదేవవ్యంజయన్నసద్గ్రాహంనిందతి- సఇతి- సభగవాన్యదాపుంభిఃఅనువ్రతః ఆశ్రితఃతదాపుంసాంపశుబుద్ధిః దేహాత్మాభిమానరూపాబు

ద్ధిః విభిద్యతే నిరస్యతే- కాసౌ పశుబుద్ధిః యా అస్మ ఏషః అన్యోఽహమిత్యేవంరూపా సర్వశరీరేషు జ్ఞానైకాకారతయా పరమాత్మశరీరతయా చావస్థితానాత్మనోఽస్మరతాం స్వః పర ఇత్యేవంరూపా భేదగతా అనాత్మభూత దేవాసురమనుష్యాదిశరీరగతా- అతఏవాసత్ దష్టా అనర్థావహా సైషా పశుబుద్ధిరిత్యర్థః॥ ౧౨॥ భేదస్యాసత్త్వం దర్శయన్నాహ॥ స ఇతి॥ స ఏష పరమాత్మైవ- స్వః పర ఇతి చ- అవివేకిభిర్నిరూప్యతే- యుక్తం చైతత్- యతః- యస్య వర్త్మని- జిజ్ఞాసాయాం బ్రహ్మాదయోఽపి ముహ్యంతి- తత్ర హేతుః- దురత్యయం దుర్ఘటమనుక్రమణం అనుచరితమనువర్ణనం- వా- యస్య సః॥ వీ॥ ఏవం స్వపరవిభాగహేతు భూతదేహాత్మభ్రమాదేః భగవన్మాయా హేతుకత్వకథనేన తద్వశనాత్తన్నివృత్తికథనేన చ భగవత ఏవాజ్ఞానప్రదత్వం తన్నివర్తకత్వం చోక్తం - అథజ్ఞానప్రదాతృత్వమపి తస్యైవేత్యాహ ॥ స ఇతి ॥ స ఏష ఆత్మా ప్రకృతేః పరమాత్మా స్వపరేత్యబుద్ధిః స్వః పర ఇతి బుద్ధిరహితైః సర్వాంతరాత్మతయా సర్వత్ర సమత్వాదిత్యర్థః - దురన్వయం పురుషాంతరేష్వఘటమానమనుప్రకరణం వ్యాపారో యస్య - తాదృశో నిరూప్యతే అన్యైరశక్యం సర్వం సర్వశక్తిర్లీలయా కరోతీత్యర్థః - యస్య వర్త్మని మార్గే యత్స్వరూపవిమర్శనే వేదవాదినో బ్రహ్మాదయోఽపి ముహ్యంతి - స ఏష ఏవ మమ మతిం భినత్తి- స్వపరేత్యబుద్ధిరిత్యనేన దేవాసురాది విభాగమంతరేణ సర్వేషాం జ్ఞానప్రదత్వముక్తం - దురన్వయానుక్రమణ ఇత్యనేన సర్వశక్తిత్వం వైషమ్యావిరహితత్వం చోక్తం - యద్వర్త్మని బ్రహ్మాదయోఽపి ముహ్యంతీత్యనేన తత్ప్రసాదాదేవ బ్రహ్మాదీనామపి జ్ఞానోదయః అన్యథా కేవలం తేషామపి మోహ ఏవేత్యుక్తం- స్వపరేత్యబుద్ధిభిరితి పాఠాంతరం తత్ర స్వః పర ఇతి నవిద్యతే బుద్ధిర్యేషాం తైః స్వపరవిభాగాత్మికా వివేకరహితైరిత్యర్థః - తాదృశైః దురన్వయానుక్రమణః అనితరసా

సువ్రతః పుంసాం పశుబుద్ధిర్విభిద్యతే । అన్య ఏష తథాన్యోఽహమితి భేదగతాసతీ॥ ౧౨॥ స ఏష ఆత్మా స్వపరే
త్యబుద్ధిభిర్దురన్వయానుక్రమణో నిరూప్యతే ॥ ముహ్యంతి యద్వర్త్మని వేదవాదినో । బ్రహ్మాదయో హ్యే
ష భినత్తి మే మతిం ॥ ౧౩ ॥ యథా భ్రామ్యత్యయో బ్రహ్మన్ స్వయమాకర్షసన్నిధౌ । తథా మే భిద్యతే
చేతశ్చక్రపాణేర్యదృచ్ఛయా ॥ ౧౪॥ నారదః ॥ ఏతావద్బ్రాహ్మణాయోక్త్వా విరరామ మహామతిః।
తం సన్నిర్భర్త్స్య కుపితస్సుదీనో రాజసేవకః॥ ౧౫ ॥ ఆనీయతామరే వేత్రమస్మాకమయశస్కరః । కు
లాంగారస్య దుర్బుద్ధేశ్చతుర్థోఽస్యోదితో దమః ॥ ౧౬॥ దైతేయచందనవనే జాతోఽయం కంటకద్రుమః । య
న్మూలోన్మూలపరశోర్విష్ణోర్నాలాయితోఽర్భకః ॥ ౧౭ ॥ ఇతి తం వివిధోపాయైర్భీషయం స్తర్జనాదిభిః।
ప్రహ్లాదం గ్రాహయామాస త్రివర్గస్యోపపాదనం ॥ ౧౮ ॥ తత ఏనం గురుర్జ్ఞాత్వా జ్ఞాతజ్ఞేయచతు
ష్టయం । దైత్యేంద్రం దర్శయామాస మాతృమృష్టమలంకృతం ॥ ౧౯ ॥ ప్రణమంతం స్వపోచ్చాలం ప్ర
తినంద్యాశిషాసురః । పరిష్వజ్య చిరం దోర్భ్యాం పరమామాప నిర్వృతిం ॥ ౨౦ ॥ ఆరోప్యాంకమవ

ధారణవ్యాపారో నిరూప్యతే జ్ఞాయత ఇత్యర్థః - తత్ప్రసాదాన్నివృత్త దేహాత్మాభిమానాదిభిః జ్ఞానాదిప్రదత్వేన పరమాత్మా జ్ఞాయత ఇత్యర్థః॥ ౧౩ ॥ నను నిర్వికారస్య కథం మతిభేదకత్వం తత్రాహ ॥ యథేతి అయో యథా లోహః ఆకర్షస్యాయస్కాంతస్య సమీపే- స్వయమేవ భ్రమతి- చేతశ్చక్రపాణేః సన్నిధౌ - సన్నిధిరేవ కుతో జాత స్తత్రాహ- యదృచ్ఛయేతి ॥ కస్యాపి పాదానాదేః ఫలమేతదితి న జ్ఞాయత ఇత్యర్థః॥ వీ ॥ ఏవం జ్ఞానప్రదత్వముక్తం అథ తస్యైవ తత్ప్రదానేన స్వస్య ప్రవర్తకత్వమాహ ॥ యథేతి ॥ ఆకర్ష సన్నిధౌ అయస్కాంత సన్నిధౌ అయో లోహం స్వయమేవ యథా భ్రామ్యతి తథా మమ చేతోఽపి చక్రపాణేస్సన్నిధౌ యదృచ్ఛయా హేత్వంతరనిరపేక్షం భిద్యతే తత్ప్రసాద సంప్రాప్తతత్సాన్నిధ్యాదేవ మమైవంవిధా బుద్ధిప్రవృత్తిరభూదిత్యర్థః- అనేన బుద్ధిభేదః పరకృత ఉత హో స్వతో భవదితి ప్రశ్నస్యోత్తరముక్తం భవతి॥ ౧౪ ॥ ఏతావదితి॥ రాజసేవక ఉవాచేతి శేషః॥ ౧౫॥ ఆనీయతామితి॥ వేత్రం కశా- ఉపాయానాం మధ్యే చతుర్థః దమో దండః- అస్య దుర్బుద్ధేః- ఉదితః ఉక్తశ్శాస్త్రేషు- దుర్బుద్ధిత్వే హేతుః కులస్యాంగారవన్నాశహేతోః ॥ ౧౬॥ తత్కుతః తత్రాహ దైతేయేతి॥ దైతేయా ఏవ చందనద్రుమాః- తేషాం వనే- అయం కంటకద్రుమతుల్యో జాతః - తదేవాహ- యస్య దైత్యవనస్య- మూలోన్మూలనే- పరశుస్థానీయస్య విష్ణోరయమర్భక ఏవ- నాలాయితః నాలమివాచరితః- యథా- పరశోః భేదకత్వే బర్బురాదిద్రుమనిర్మితో దండః సహకారీ- తేనవినా ఛేదనాసంభవాత్ - తథాయం విష్ణోర్దైత్యమూలభేదే హేతుర్జాత ఇత్యర్థః॥ ౧౭॥ ఇతీతి॥ ఇతి- తం ప్రహ్లాదం భీషయన్- ధర్మార్థకామవర్గస్య ప్రతిపాదకం శాస్త్రమధ్యాపయామాస॥ ౧౮॥ తత ఇతి॥ జ్ఞాతం జ్ఞేయముపాయచతుష్టయం - యేన తం - జ్ఞాత్వా దైత్యేంద్రం ప్రతి - మాత్రా మృష్టం ఉద్వర్తన స్నాపితం ॥ ౧౯॥

౨౩॥ శ్రవణమితి॥ పాదసేవనం పరిచర్యా అర్చనం పూజా - దాస్యం కర్మార్పణం - సఖ్యం తద్విశ్వాసాది - ఆత్మనివేదనం దేహసమర్పణం - యథాహి క్రీతస్య గవాశ్వాదేః భరణపాలనాదిచింతా న క్రియతే - తథా దేహం తస్మై సమర్ప్య తచ్చింతావర్జనమిత్యర్థః॥ ౨౩॥ ఇతీతి॥ ఇతి పూర్వోక్తప్రకారేణ నవలక్షణాని యస్యాస్సా అద్ధా - మనాధీతేన చేద్భగవతి విష్ణౌ భక్తిః క్రియేత - సా చ అర్పితైవ సతీ యది క్రియతే - న తు కృతా సతీ పశ్చాదర్ప్యేత - తదుత్తమమధీతం మన్యే - నత్వస్మద్గురోరధీతం శిక్షితం వా - తథావిధం కించిదస్తీతి భావః॥ వీ॥ ఉక్తం పూర్వం - వనం గతో యద్ధరిమాశ్రయేతేతి - తదేవాశ్రయణం వివృణోతి॥ ఇతీతి॥ పుంసా శ్రవణాదీని నవలక్షణాని యస్యాస్సా భక్తిశ్చేత్ - నవలక్షణభక్తియోగప్రతిపాదకం శాస్త్రమధీతం చేత్ - తదేవ స్వధీతముత్తమం మన్యే - నత్వధునా గురోస్సకాశాదధీతం - తత్తు గురుభిరవ్యాపితమితి భావః - స్వధీతప్రశ్నోత్తరనిగమనముత్తమమధీతమితి - శ్రవణమిత్యాదితు పూర్వోక్తాశ్రయణవివరణపరం - భగవత్యద్ధా క్రియతే చేత్ - అధీతవిద్యాలక్షణా భక్తిః - నిష్కపటభావేన భగవతి క్రియత ఇతి యత్ - కృతాపి భక్తిర్విష్ణావర్పితేతి - యచ్చ తదేవ దుత్తమం మన్యే న కేవలం నవలక్షణభక్తిప్రతిపాదకశాస్త్రాధ్యయనమాత్రమేవోత్తమం - అపితు తదర్థానుష్ఠానం - అనుష్ఠితస్యేశ్వరే - సమర్పణం చేత్యప్యుత్తమం మన్యే - కేవలాధ్యయనమాత్రస్య వ్యర్థత్వాదితి భావః - అర్పితా విష్ణావిత్యనేన భక్తేరనన్యప్రయోజనత్వేన కర్తవ్యతోక్తా - తత్ర విష్ణోః - శ్రవణం తత్స్వరూపరూపగుణవిభూతిశ్రవణం - కీర్తనం నామోచ్చారణాత్మకం - స్మరణం స్వరూపాదివిషయకమేవ పాదసేవనార్చనవందన దాస్యసఖ్యానితు తదీయపర్యంతాని - వందనం నమస్కారః - పాదసేవనం పాదయోస్సంవహనం - తచ్చార్చావిగ్రహతదీయపాదయోశ్చేతి వేదితవ్యం - పరవ్యూహవిభవాదేరతీంద్రియత్వేన - తత్పాదపీడనాసంభవాత్ - యద్వా - భగవద్విషయే మానసికం - తదీయవిషయే తు కాయికం

ఘ్రాయమూర్ధన్యశ్రుకణాంబుభిః । ఆసించద్వికసద్వక్త్రమిదమాహ యుధిష్ఠిర ॥ ౨౧ ॥ హిరణ్యకశిపుః ॥ ప్రహ్లాదానూచ్యతాం తాత స్వధీతం కించిదుత్తమమ్ । కాలేనైతావతాయుష్మన్ యదశిక్షద్గురోర్భవాన్॥ ౨౨॥ ప్రహ్లాదః॥ శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోః స్మరణం పాదసేవనమ్ । అర్చనం వందనం దాస్యం సఖ్యమాత్మనివేదనమ్॥ ౨౩॥ ఇతి పుంసార్పితా విష్ణౌ భక్తిశ్చేన్నవలక్షణా । క్రియేత భగవత్యద్ధా తన్మన్యేఽధీతముత్తమమ్॥ ౨౪॥ నారదః॥ నిశమ్యైతత్సుతవచో హిరణ్యకశిపుస్తదా । గురుపుత్రమువాచేదం రుషా ప్రస్ఫురితాధరః॥ ౨౫ ॥ హిరణ్యకశిపుః॥ బ్రహ్మబంధో కిమేతత్తే విపక్షం శ్రయతాఽసతా । అసారం గ్రాహితో బాలో మామనాదృత్య దుర్మతే॥ ౨౬ ॥ సంతి హ్యసాధవో లోకే దుర్మైత్రాశ్ఛద్మవేషిణః । తేషాముదేత్యఘం

వివక్షితం - ఆత్మనివేదనమోమిత్యాత్మానం యుంజీతేత్యుక్తరీత్యా - తచ్ఛేషత్వానుసంధానం - యద్వాపి - భక్తిర్జ్ఞానధ్యానోపాసనాదిశబ్దవాచ్యా - అహరహరభ్యాససాధేయాతిశయా - ఆప్రయాణాదనువర్తమానా - వివేకాదిసాధనసప్తకానుగృహీతా తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసంతానాత్మికా - ప్రీత్యాత్మికా - ప్రత్యక్షతాపన్నానుధ్యానస్మృతిః - నతు శ్రవణాదిరూపేణ నవలక్షణా - తథాప్యుక్తవిధాయా భక్తేరేవ కర్మజ్ఞానయోగాదివచ్ఛమదమాదివచ్చ - శ్రవణాదీన్యప్యవిలంబేన నిర్వర్తకాన్యుచ్యంతే - యద్వా - నవలక్షణా - లక్ష్యతే ఏభిరితి లక్షణాని చిహ్నాని - జ్ఞాపకాని - భక్తియోగపరిపాకావస్థాజ్ఞాపకానీతి యావత్ - ఉక్తవిధభక్తియోగనిష్ఠేన రాగత ఏవ శ్రవణాదీని క్రియంతే - లోకే హి యద్వస్తువిషయా ప్రీతిస్తద్విషయశ్రవణాదీని స్వత ఏవ ప్రాప్తానీతి - న తత్ర యత్నేన భవితవ్యం అతః శ్రవణాదీని ప్రీత్యాత్మకభక్తియోగకారితావస్థావిశేషరూపాణి - తన్నిష్పత్తిసూచకానీతి తాత్పర్యం - ఏవం ప్రీతికారితశ్రవణాదిపర్యంతభక్తియోగానుష్ఠానమేవ వనం గతో యద్ధరిమాశ్రయేతేత్యుక్తమాశ్రయణమిత్యుక్తం భవతి ॥ ౨౪॥ వీ॥ నిశమ్యేతి॥ ఏతదేవంవిధం సుతస్య వచః నిశమ్యాకర్ణ్య - తదా - హిరణ్యకశిపుః - రుషా - ప్రస్ఫురితః కంపమానః - అధరోష్ఠో యస్య తాదృశః ఇదం వక్ష్యమాణం గురుపుత్రం ప్రత్యువాచ॥ ౨౫॥ తదేవాహ॥ బ్రహ్మబంధో ఇతి ॥ హే బ్రహ్మబంధో బ్రాహ్మణాభాస కిమేతత్ త్వయా - కృతమితి శేషః - అతీవానుచితమేతత్కృతమిత్యర్థః - కిం తత్ - యన్మామనాదృత్య విపక్షం శత్రుపక్షమాశ్రయతా - అత ఏవ - అసతామహ్యానహితకారిణా - త్వయా హే దుర్మతే - అసారం గ్రాహితో బాల ఇత్యేతత్ ॥ ౨౬ ॥ మిత్రత్వేన వర్తమానస్యాపి తవ విరోధాచరణం న సంభావితమిత్యాహ॥ సంతీతి॥ దుష్టం మైత్రం మిత్రత్వం యేషాం తే - రోగ ఇవేతి॥ శ్లో॥ బ్రహ్మఘ్నః క్షయరోగీ స్యాత్సురాపీ శ్యావదంతకః । స్వర్ణాపహారీ కునఖీ దుశ్చర్మా గురుతల్పగః ॥ ఇత్యాది స్మృత్యుక్తః పాతకినాం రోగో యథోదేతి - తథా తేషామఘం విద్వేషాదికముదేతీత్యర్థః॥ వీ॥ మిత్రత్వేన వర్తమానస్యాపి తవ విరోధాచరణం సంభావి

తమిత్యాహ ॥ సఖీతి ॥ దుష్టంమైత్రంమిత్రత్వంయేషాంతే- అతఏవాసాధవఃఛద్మవేషిణఃకపటవేషధారిణోభవాదృశా అపిహిలోకేసంతి- తేషామఘుంద్రోహః- కాలే- ఉచితకాలేప్రకటోభవతి-రోగఃపాతకినామివ-యథా॥ శ్లో॥ బ్రహ్మహాక్షయరోగీస్యాత్సురాపీశ్యావదంతకః । స్వర్ణహారీతుకునఖీదుశ్చర్మాగురుతల్పగః ఇతిస్మృత్యుక్తః - పాతకినాంరోగః ఉచితకాలేఉదేతి - తథాతేషామఘుంద్రోహాదికముచితకాలేఉదేతీత్యర్థః॥ ౨౭ ॥ నేతి॥ మత్ప్రణీతంమయాపాదితం- నోస్మభ్యం - కత్కుత్సితందోషంమాస్మఅదాః - అడాగమఆర్షఃమయిదోషారోపంమాకృథాఇత్యర్థః - ఇంద్రశత్రో ఇత్యనేన-నహిబ్రాహ్మణేషుతవకోపఉచితఇతిభావః॥ వీ॥ ఏవముపాలబ్ధఆహగురుపుత్రః॥ నేతి ॥ నమయాపాదితం - నాప్యపరేణ - కింతుకేవలమేషతవపుత్రఏవవదత్యేవం - హేఇంద్రశత్రో ఇంద్రశత్రోస్తవబ్రాహ్మణేష్వాగ్రహః - అనుచితః అవిషయత్వాదిభావః - ననునపరప్రణీతంచేత్కుతోస్యాభూదియంమతిస్తత్రాహ ॥ నైసర్గికీతి ॥ హేరాజన్ అస్యత్వత్పుత్రస్య - ఇయంమతిర్నైసర్గికీస్వాభావికీ - నతుపరైరుత్పాదితా అతోమన్యుంక్రోధంనియచ్ఛఉపసంహర - నోస్మభ్యం- కత్కుత్సితం-దుఃఖమిత్యర్థః - మాస్మాదాఃనదేహీత్యర్థః - మాజ్యోగేప్యడాగమఆర్షః కదనాత్మనాంనఇతిపాఠాంతరం- తత్ర- కదనాత్మనాందీనాత్మనాం- మన్యుంమద్విషయకక్రోధం నియచ్ఛేత్యర్థః॥ ౨౮॥ గురుణేతి॥ గురుముఖీగురువాక్యజనితా-హేఅభద్ర ॥ ౨౯ ॥ ఆస్తామియంవార్తా భవాదృశానాంవిషయాసక్తానామత్రానధికారాదిత్యాశయేనాహ॥మతిరితి॥ పరతఃగురోః- స్వతోవా- మిథోవాఅన్యోన్యతః - నాభిపద్యేతనసంపద్యేత- కేషాం- గృహఏవవ్రతంసంకల్పఃఇతికృత్యచింతాయేషాం- అతఏవ- అదాంతైరనుపరతైః- గోభిరింద్రియైర్హేతుభూతైః- తమిస్రంసంసారం-విశతాంతత్రచర్వితస్యైవచర్వణంయేషాం ॥ వీ ॥ యత్పృష్టంకుతస్తవేయంమతిరితితత్ర మహతామనుగ్రహఏవేదృశమతిహేతురితివక్తుంతావన్మహద్భిరననుగృహీతానాంభవాదృశామీదృశీమతిర్దుర్లభేత్యాహ॥ మతేరితి ॥ గార్హస్థ్యరతా

కాలేరోగఃపాతకినామివ ॥ ౨౭ ॥ గురుపుత్రః ॥ నమత్ప్రణీతంనపరప్రణీతంసుతోవదత్యేషతవేంద్రశత్రో । నైసర్గికీయంమతిరస్యరాజన్నియచ్ఛమన్యుంకద*దాస్మమానః॥ ౨౮ ॥ నారదః ॥ గురుణైవంప్రతిప్రోక్తోభూయఆహాసురస్సుతం । నచేద్గురుముఖీయంతేకుతోఽభద్రాసతీమతిః॥ ౨౯॥ ప్రహ్లాదః॥ మతిర్నకృష్ణే పరతస్స్వతోవామిథోభిపద్యేతగృహవ్రతానాం । అదాంతగోభిర్విశతాంతమిస్రంపునఃపునశ్చర్వితచర్వణానామ్॥ ౩౦॥ నతేవిదుస్స్వార్థగతింహివిష్ణుందురాశయాయేబహిరర్థమానినః । అంధా

నాం- స్వతఃపరతోవా- మిథః అన్యోన్యస్మాద్వా - కృష్ణేమతిర్భక్త్యాత్మికా - నాభిపద్యేత- నసంపద్యేతతత్రహేతుంవదన్గృహవ్రతాన్విశినష్టిఅదాంతగోభిః - అదాంతైరజితైః - గోభిరింద్రియైః - హేతుభిస్తమిస్రం - నిరయరూపం - సంసారంపునఃపునఃవిశతాం - చర్వితమనుభుక్తం - తస్యైవపునశ్చర్వణముపభోగోయేషాం పూర్వపూర్వైర్భుక్తమేవవిషయం - భుంజానానాంపూర్వైర్భుక్తానేవవనితాదీన్ విషయాన్పునరపరేద్యుర్భుంజానానామితివా ॥ ౩౦ ॥ ననుశ్రీకృష్ణస్యపరమానందరూపత్వాత్తేపితన్నిష్ఠాఏవకింనస్యుఃతదజ్ఞానాదిత్యాహ॥ నేతి ॥ యేదురాశయాఃవిషయవాసితాంతఃకరణాః తేపివిష్ణుంనవిదుః తత్రహేతుః- స్వస్మిన్నేవార్థః - పురుషార్థోయేషాంతేషాం - గతింగమ్యం - ననుతేపిగురూపదేశాద్విష్ణుంజ్ఞాస్యంతీతత్రాహ- బహిర్విషయేష్వర్థోయేషాంతేబహిరర్థాః తానేవగురుత్వేనమంతుంశీలంయేషాంతే అతఃఅంధైరుపనీయమానాఅంధాయథాపంథానంనవిదుః - కింతుగర్తేపతంతి - తథాతేపిఈశస్యతంత్ర్యాందీర్ఘరజ్జ్వాంవేదలక్షణాయాం - ఉరూణిదామానిబ్రాహ్మణాదినామానియస్యాంతస్యాం - కామ్యైఃకర్మభిఃబద్ధాఏవభవంతీత్యర్థః-తదుక్తం॥ శ్లో॥ విషయావిష్టచిత్తానాంవిష్ణ్వావేశస్సుదూరతః । వారుణీదిగ్గతంవస్తువ్రజన్నైంద్రీంకిమాప్నుయాత్॥ వీ॥ ఏవంవిషయాసక్తచిత్తానాంత్వాదృశాంకృష్ణేమతిర్దుర్లభేత్యుక్తం - మాస్తుకృష్ణేమతిఃస్వశ్రేయోపిస్వయంనజానాతీత్యాహ॥ నేతి॥ స్వార్థోగతిశ్చస్వార్థగతిస్తంస్వస్యపురుషార్థభూతం- తదుపాయభూతంచవిష్ణుంతేగృహవ్రతానవిదుఃతత్రహేతుంవదన్తాన్విశినష్టి- బహిరర్థమానినః- బహిఃశబ్దాదివిషయేషు- అర్థమానినః- పురుషార్థాభిమానినః- అతస్తేఅంధైరుపనీయమానాఅంధాః- యథాపంథానంనవిదుః - కింతుశ్వభ్రేపతంతి - తథాతేపీశస్య- తంత్ర్యాం- వేదలక్షణాయాం-స్థూలరజ్జ్వామురుదామ్ని - వర్ణాశ్రమధర్మాదిరూపనానావిధకంఠసూత్రేబద్ధాభవంతి - వేదోక్తకేవలకామ్యకర్మణ్యాసక్తైఃప్రలోభితాస్తత్రైవాసక్తాః-పునఃపునస్సంసరంతోదుఃఖమేవప్రాప్నువంతి-నతునిరతిశయానంతరూపపరమపురుషార్థలక్షణంభగవంతంప్రాప్నువంతీతిభావః॥ ౩౧ ॥ ననుచ॥ శ్రు ॥ ఏకోదేవస్సర్వభూతేషుగూఢస్సర్వవ్యాపీ

సర్వభూతాంతరాత్మేత్యాది - శ్రుతిప్రతిపాదితంవిష్ణుంకథంనవిదుః - కుతోవా తేషాంతమఃప్రవేశస్తత్రాహ ॥ నైషామితి॥ నిష్కించనానాంనిరస్తవిషయాభిమానానాం - పాదరజసాఅభిషేకంయావన్నవృణీత - తావత్ - శ్రుతివాక్యతోజాతాపి ఏషాంమతి రురుక్రమస్యాంఘ్రిం నస్పృశతినప్రాప్నోతి - అసంభావనాదిభిర్విహన్యత ఇత్యర్థః - అనర్థస్యసంసారస్యాపగ మోయదర్థః యస్యోరుక్రమాంఘ్రి స్పర్శన్యాయ తైరర్థః ప్రయోజనం - మహదనుగ్రహాభావాన్నతత్త్వ నిశ్చయోనాపి మోక్ష స్తేషామిత్యర్థః॥ వీ॥ తదేవవ్యనక్తి-నైషామితి- ఏషాముక్తవిధానాం- విషయాసక్తచిత్తానాం-మతిర్బుద్ధిః-ఉరుక్రమ స్యాతిశయమహిమశాలినోభగవతః- నిరతిశయపురుషార్థరూపమంఘ్రిం- నస్పృశతి-నవిషయీకరోతి- తదంఘ్రిస్పర్శ సంనిశినష్టి- యదర్థః- యస్యఉరుక్రమాంఘ్రిస్పర్శనస్యార్థః- ప్రయోజనం- ఫలం- అనర్థాపగమః- దుఃఖనిరాసరూపః- కియ త్పర్యంతం- నస్పృశతితత్రాహ-యావన్నిష్కించనానామనన్యప్రయోజనానాం- మహీయసాం- మహాభాగవతానాంపా దరజస్సేవాం- నవృణీతనవృణుయాత్ మహత్సేవాంనకుర్యాత్తావన్నస్పృశతీత్యర్థః - మమమాతృగర్భావస్థానదశాయా మేవమహీయసః శ్రీనారదస్యానుగ్రహాదియంబుద్ధిరురుక్రమాంఘ్రివిషయాభూదితిగూఢాభిప్రాయః॥ ౩౨॥ ఇతీతి॥ నిరస్య తనిరాస్యత్ చిక్షేపేత్యర్థః- నిరస్యేతిల్యబంతపాఠేతూత్తరేణాన్వయః॥ వీ॥ఇతీతి॥ ఇతీత్థముక్త్వా- ఉపరతంతూష్ణీమాసీనం పుత్రంరుషాక్రోధేన - అంధీకృతఃఆత్మావివేకోయస్య సహిరణ్యకశిపుః - స్వస్యఉత్సంగాన్మహీతలే నిరస్యపాతయిత్వా ఆహచేత్యుత్తరేణాన్వయః- నిరస్యతఇతిపాఠేన్యపాతయదిత్యర్థః॥ ౩౩॥ ఆహేతి॥ అమర్షఃఅసహనం- తేనసహితయారు షా- ఆవిష్టోవ్యాప్తః- కషాయీభూతేఆతామ్రేలోచనేయస్య- హేనైరృతాఃరాక్షసాః॥వీ॥ఆహేతి॥ అమర్షాసహనంతత్స హితయారుషా- ఆవిష్టోవ్యాప్తః- అతఏవకషాయీభూతేఆతామ్రేలోచనేయస్యసః - ఆహచఉక్తవాంశ్చ-తదేవాహ- వ ధ్యతామితి - హేనైరృతాః- ఇతఏవంనిస్సారయతబహిర్గమయత- అయంచాలోవధ్యోవధార్హః అతోవధ్యతామాశుహ

యథాం స్త్వైరుపనీయమానా వాచీశతంత్ర్యామురుదామ్నిబద్ధాః ॥ ౩౨॥ నైషాంమతిస్తావదురుక్రమాం ఘ్రింస్పృశత్యనర్థాపగమోయదర్థః । మహీయసాంపాదరజోభిషేకం నిష్కించనానాం నవృణీత యావత్ ॥ ౩౨॥ ఇత్యుక్త్వోపరతంపుత్రం హిరణ్యకశిపూరుషా । అంధీకృతాత్మాసోత్సం గాన్నిరస్యత మహీతలే॥ ౩౩॥ ఆహామర్షరుషావిష్టఃకషాయీభూతలోచనః । వధ్యతామాశ్వయంవధ్యోనిస్సారయ తనైరృతాః ॥ ౩౪॥ అయంమేభ్రాతృహాసూనం హిత్వాస్వాన్సుహృదోధమః । పితృవ్యహంతుర్యఃపా దావిష్ణోర్దాసవదర్చతి ॥ ౩౫ ॥ విష్ణోర్వాసాధ్వసౌకిన్నుకరిష్యత్యసమంజసః। దుస్త్యజంసౌహృదంపి త్రోరజహాత్పంచహాయనః ॥ ౩౬ ॥ పరోప్యపత్యంహితకృద్యథౌషధం స్వదేహజోప్యామయవత్సుతో హితః। ఛింద్యాత్తద్వమంగంహియదాత్మనోహితం శేషంసుఖంజీవతియద్విసర్జనాత్॥ ౩౭॥ స్వరైర్వరుపా

స్యతాం॥ ౩౮॥ వధ్యత్వేహేతుః॥ అయమితి॥ యతోయంమేభ్రాతృహా- కుతః- యోవిష్ణోఃపాదౌదాసవదర్చతితత్పక్షపాతీ త్యర్థః- అతఃసఏవాయమిత్యన్వయః॥ వీ॥ అయమితి॥ వధ్యత్వేహేతుః-యతోయం- మేమమభ్రాతుఃహంతా - కుతఃయో యమధమఃబాలః- స్వాన్స్వకీయాన్- సుహృదోస్మాన్ - హిత్వాపితృవ్యస్యహంతుర్విష్ణోః పాదౌచరణౌ- దాసవదర్చతి తత్పక్షపాతీత్యర్థః - అతస్సఏవాయమిత్యన్వయః - హిత్వాసూన్సుహృదఇతిపాఠేఅయంమేభ్రాతృహా-కుతః- యత్ య స్మాదధమోయంసుహృదఃప్రియాన్ - అసూన్ప్రాణాన్హిత్వావిష్ణవేసమర్ప్య - దాసవత్ తత్పాదావర్చయతి- అ తోయమేవప్రహ్లాదోమేభ్రాతృహేత్యర్థః॥ ౩౫॥ అహోవిష్ణురప్యవిశ్వసనీయం కిమితిస్వీకృతవానిత్యాహ ॥ విష్ణోర్వే తి॥అజహాత్ జహౌ॥ వీ॥ విష్ణోరితి॥ మద్భ్రష్టాం తేనవిష్ణోరప్యసావసమంజసోననుకూలః-సాధుకరిష్యతి కిన్ను-నకరిష్యత్యేవఅ స్యాస్థితచిత్తత్వాదితిభావః - యతోసావంచహాయనః- పంచవర్షవయస్కఏవసన్- దుస్త్యజంత్యక్తుమశక్యం - పిత్రోః మాతాపిత్రోః - సౌహృదమజహాదత్యాక్షీత్॥ ౩౬॥ ననుతవాయమపత్యంకథంవధ్యస్తత్రాహ॥ పరఇతి॥ పరోప్యౌషధ మివహితకృచ్చేత్- తర్హ్యపత్యమేవజ్ఞేయం - సుతఃస్వదేహజోపిఅహితశ్చేత్- ఆమయఇవత్యాజ్యః- ఆస్తాంమమతాస్ప దస్యకథంవధస్తత్రాహ- స్వంమమతాస్పదంఅంగమపికరచరణాది- తదప్యాత్మనః- అహితంచేత్- ఛింద్యాదేవేత్యర్థః॥ వీ॥ ననుతవాయంపుత్రః తత్కథంవధ్యః- తత్రాహ॥ పరఇతి॥ పరోపిశత్రుపక్షప్రభవోపి-యథౌషధం- తథాహితకృ ద్ధితకారీచేత్తర్హి సోపత్యంపుత్రఏవ - దేహజ్జాతోప్యామయవద్రోగవదహితః దుఃఖకృచ్చేత్ - తర్హ్యామయవత్పరిత్యా జ్యః- ఆస్తాంమమతాస్పదస్యకథా - హియస్మాద్యదంగంకరచరణాదికమపిసర్పదంశవ్రణాదిమాషితం - సదాత్మనోనహి

తండుఃఖకృచ్ఛ్రే త్రష్ణీ పదుంసంభీస్యాన్నేవ - యస్యాదష్టాంగస్య విసర్జనాత్పరిహారాత్ - తేపవవర్ణష్టమ. గసుఖంజీవతి ౩౭॥ సర్వైరితి॥ అతః సర్వైరుపాయైర్హంతవ్యః- సంభోజో భోజనం- భోజనాదిషు విషాదిప్రయోగైరిత్యర్థః యథా - దుష్టమింద్రియం- మునేః శత్రుః॥ వీ॥ సర్వైరితి॥ అతో యస్సుహృల్లింగధరః- మిత్రవేషధారీ - శత్రుః యథా దుష్టమింద్రియం మునేశ్శత్రుః తద్వద్వర్తమానః- సర్వైర్గరశావిమిశ్రితసంభోజనాదిభిరుపాయైర్హంతవ్యః॥ ౩౮॥ నైరృతా ఇతి ॥ తిగ్మాః తీక్ష్ణా దంష్ట్రా యేషాం- కరాళాన్యాస్యాని యేషాం తైశ్చేచ- తామ్రాణి శ్మశ్రూణి శిరోరుహాశ్చ యేషాం॥ వీ ॥ నైరృతా ఇతి ॥ ఏవంభర్త్రా నిర్దిష్టాస్తే నైరృతాః శూలపాణయస్తిగ్మాః తీక్ష్ణా దంష్ట్రా యేషాం- కరాళాన్యాస్యాని యేషాం తామ్రాణి శ్మశ్రూణి శిరోరుహాణి చ యేషాం తాదృశాః॥ ౩౯॥ వీ॥ నదంత ఇతి॥ భైరవాన్ భయంకరాన్ నాదాన్సం తతః కుర్వంతః ఛింధి ఛింధీతి చ వదంతః- ఆసీనముపవిష్టం ప్రహ్లాదం- సర్వేషు మర్మస్థానేషు శూలైరహనన్॥ ౪౦॥ పర ఇతి॥ పరే ఈశ్వరే యుక్తః సమాహితః- ఆత్మా మనో యస్య తస్మిన్ - తేషాం ప్రహారా నిష్ఫలా జాతాః - తత్ర హేతవః- బ్రహ్మణి నిరాకారే- అనిర్దేశ్యే అపి పరమే- భగవతి నిరతిశయైశ్వర్యే అఖిలాత్మని శాస్త్రాదీనామపి నియంతరి- ఏవంభూతే పరే - అపుణ్యస్య నిర్దైవస్య సత్క్రియా మహోద్యమా ఇవ॥ వీ॥ పర ఇతి॥ అనిర్దేశ్యే చేతనాచేతన సజాతీయత్వేన నిర్దేష్టుమశక్యే - అఖిలాత్మని హంతృహంతవ్యాద్యంతరాత్మని - పూర్ణషాడ్గుణ్యే పరే బ్రహ్మణి యుక్తః నిహిత ఆత్మా మనో యస్య తస్మిన్ప్రహ్లాదే- నైరృతైః కృతాశ్శూలఘాతాదయో మరణోపాయాః అఫలా వ్యర్థా బభూవుః మరణహేతవో దుఃఖహేతవశ్చ న బభూవురిత్యర్థః- యథా- అపుణ్యస్య పాపరతస్య కృతా అపి సత్క్రియాః సంధ్యోపాసనాదయః అఫలాస్తద్వత్ వైఫల్యహేతుగర్భం విశేషణం అఖిలాత్మని యుక్తాత్మనీతి- అయంభావః- కర్మాయత్త దేహసంబంధప్రయుక్త సుఖదుఃఖభోక్తృ

యైర్హంతవ్యస్సంభోజశయనాసనైః। సుహృల్లింగధరశ్శత్రుర్మునేర్దుష్టమివేంద్రియం॥ ౩౮ ॥ నైరృతాస్తేవమాదిష్టా భర్త్రా తేశూలపాణయః। తిగ్మదంష్ట్రకరాళాస్యాస్తామ్రశ్మశ్రుశిరోరుహాః॥
౩౯ ॥ నదంతో భైరవాన్నాదాంశ్ఛింధిచ్ఛింధీతి వాదినః। ఆసీనమహనన్ శూలైః ప్రహ్లాదం సర్వమర్మసు॥
౪౦ ॥ పరే బ్రహ్మణ్యనిర్దేశ్యే భగవత్యఖిలాత్మని। యుక్తాత్మన్యఫలా ఆసన్నపుణ్యస్యేవ సత్క్రియాః॥
౪౧ ॥ ప్రయాసేఽపహతే తస్మిన్ దైత్యేంద్రః పరిశంకితః। చకార తద్వధోపాయాన్నిర్బంధేన యుధిష్ఠిర॥
౪౨ ॥ దిగ్గజైర్దందశూకేంద్రైరభిచారావపాతనైః। మాయాభిస్సన్నిరోధైశ్చ గరదానైరభోజనైః॥
౪౩॥ హిమవాయ్వగ్నిసలిలైః పర్వతాక్రమణైరపి। నశశాక యదా హంతుమపాపమసురస్సుతం। చింతాం దీర్ఘతమాం ప్రాప్తస్తత్కర్తుం నాభ్యపద్యత॥ ౪౪॥ ఏషమే బహ్వసాధూక్తో వధోపాయాశ్చ నిర్మితాః। తై

త్వతదను పుణ్యాపుణ్యపాపకర్తృత్వానుగుణం జీవపర్యంతదేహేంద్రియాది ప్రేరణరూపమఖిలాత్మత్వమత్ర వివక్షితం తత్ర హంత్రంతరాత్మతయా హంతవ్యదుఃఖజననానుగుణవ్యాపారానుగుణం నియమయన్నపి పునర్హంతవ్యస్య హంతృవ్యాపారజన్యదుఃఖాననుభవానుగుణతయా నియమయతీతి యుక్తాత్మత్వం యుక్తమేవ భవతి- తథా - పరస్పరవిరుద్ధనియమనమితి శంకానిరాచికీర్షయా- అనిర్దేశ్య ఇత్యుక్తం - లోకవిలక్షణవివిధవిచిత్రశక్తేరీదృశనియంతృత్వముపపన్నమిత్యభిప్రాయః॥ ౪౧॥ వీ॥ ప్రయాస ఇతి॥ ఏవం శూలఘాతాదిరూపమరణోద్యోగరూపే ప్రయాసే- అపహతే వ్యర్థే సతి- దైత్యేంద్రో హిరణ్యకశిపుః పరిశంకితః కిమహో శూలఘాతాదిభిరపి నాహన్యత - కిమస్మాదేవ మమ మృత్యుర్భవిష్యతీత్యాశంకితః హే యుధిష్ఠిర- నిర్బంధేన తస్య ప్రహ్లాదస్య వధోపాయం చక్రే॥ ౪౨॥ దిగ్గజైరితి॥ అభిచారాః కృత్యాదయః- అపపాతనాని గిరిశృంగాదధః పాతనాని- తైః అపటాదిషు సన్నిరోధైశ్చ॥ వీ॥ వివిధోపాయానేవ ప్రపంచయన్ తైరప్యహతత్వమాహ॥ దిగ్గజైరితి॥ దిగ్గజాక్రమణైః దందశూకేంద్రైః సర్పశ్రేష్ఠదంశనైః అభిచారైః మరణహేతుహోమైః॥ అవపాతనైర్గిరిశృంగేభ్యః అధః పాతనైః మాయాభిరకస్మాదశనిపాతనాదిభిః సన్నిరోధైః నవరంధ్రాపిధానైః - గరదానైర్విషప్రయోగైః అభోజనైరుపవాసైః - హిమాదిషు పాతనైః పర్వతాక్రమణైః పర్వతానాం తదుపరినిక్షేపైః- ఏవంవిధైరుపాయైరసురైః ప్రయోజ్యకర్తృభిః- యదా సుతం హంతుం నశశాక నాశక్నోత్॥ ౪౩॥ ******************************

హిమేతి॥ పర్వతాక్రమణైః పర్వతానాం తదుపరి క్షేపైః - బహువచనైరభిచారాద్యావృత్తిం దర్శయతి - తద్ధననం - కర్తుం నాభ్యపద్యత న ప్రాపనాశక్నోదిత్యర్థః॥ వీ॥ హిమేతి ॥ తదా తత్కర్తుం తద్ధననం కర్తుం నాభ్యపద్యత ఉపాయాంతరం న లేభ ఇత్యర్థః - ప్రత్యుత దీర్ఘతమాం చింతాం ప్రాప్తః - చింతామేవ ప్రపంచయతి ॥ ౪౪ ॥ చింతాశ్చేవా

హ్యత్రిభిః॥ ఏషఇతి॥ మేవయాఅసాధుపరుషంయథాభవతితథోక్తః - అసద్ధర్మైఃరపకారైరభిచారైర్వా॥ వీ॥ ఏషఇతి॥ఏ
షబాలః- మేమయాబహ్వసాధుయథాభవతితథాఉక్తః - వధోపాయాశ్చ్ఛరిష్ణితాఃకారితాః - అసద్ధర్మైఃరభిచారాదిభి
స్సైస్సైర్గోస్సైఃశూలఘాతాదిభిశ్చముక్తః- అవిహతఃస్వేనైవతేజసామాహాత్మ్యేన॥ ౪౫॥ వర్తమానఇతి॥ అవిదూరేవర్త
మానోపిబాలోస్యాయంఅజడధీఃసిగ్ఘ్నచిత్తః - మేఅనార్యంఅన్యాయ్యం- శత్రుత్వంవానస్మరతి- అజగర్తస్యామధ్యమపు
త్రశ్శునశ్శేఫోనామ - పితృభ్యాంహరిశ్చంద్రాయవిక్రీతస్సన్ - యథాతయోరపకారమపిస్మరన్ స్వపక్షం విశ్వామి
త్రమాశ్రిత్య - గోత్రాంతరమాపన్నస్తద్వత్ యద్వా - స్వభావాపరిత్యాగేదృష్టాంతః - శునశ్శేఫఃప్రచ్ఛమివేతి॥ వీ॥
వర్తమానఇతి ॥ ఉక్తోపాయేభ్యోవిదూరఏవవర్తమానః బాలోప్యయంఅజడాసిస్పృతాధీర్యస్యతాదృశః - మేమమఅనా
ర్యంద్రోహంనస్మరతి - శునశ్శేఫఇవ - యథాశునశ్శేఫాఖ్యః పితృభ్యాం హరిశ్చంద్రాయవిక్రీతస్సన్తయోరపకారంవి
స్మరన్ తద్విపక్షంవిశ్వామిత్రమాశ్రిత్యగోత్రాంతరమాపన్నస్తద్వత్ - యద్వా - స్వభావాపరిత్యాగేదృష్టాంతః శున
శ్శేఫఃప్రచ్ఛమివేతి - ప్రభుర్జితేంద్రియః॥ ౪౬॥ అప్రమేయఇతి ॥ అప్రమేయఃఅపరిమేయోనుభావోయస్య - నకుతశ్చిద్భ
యంయస్య నవాభవితా - అస్యథాప్యమృత్యున్నైవభవిష్యతీత్యర్థః॥ వీ॥ అప్రమేయఇతి॥ అప్రమేయః అపరిమేయః అను
భావోయస్య - నకుతశ్చిద్భయంయస్య - అతఏవ అమరఃమరణరహితః- ఏతస్యవిరోధేన హేతునా - నూనంమమైవమృత్యు
ర్భవితాభవిష్యతి నవాభవితా - ఏతద్విరోధేనమమమృత్యోరభావేహేత్వంతరేణనైవభవిష్యతీత్యర్థః ॥ ౪౭॥ ఇతీతి॥
ఔశనసౌఉశనసఃపుత్రౌ - నీచైర్జ్ఞావివిక్తఏకాంతే ॥ ఇతీతి ॥ ఇతితచ్చింతయాపుత్రవిషయకచింతయా - మ్లానశ్రియం

స్తైర్మోర్మైరసద్ధర్మైర్ముక్తస్స్వేనైవ తేజసా॥౪౫॥వర్తమానోవిదూరేవాబాలోప్యజడధీరయమ్।నవి
స్మరతిమానార్యంశునశ్శేఫఇవప్రభుః॥ ౪౬॥ అప్రమేయానుభావోయమకుతశ్చిద్భయోఽమరః। నూనమేత
ద్విరోధేనమృత్యుర్మేభవితానవా॥ ౪౭॥ ఇతితచ్చింతయాకించిన్మ్లానశ్రియమధోముఖమ్ । చండామర్కౌ
వౌశనసౌవివిక్తఇతిహోచతుః ॥ ౪౮ ॥ జితంత్వయైకేనజగత్త్రయంభ్రువోర్విజృంభణత్రస్తసమస్తధి
ష్ణ్యపమ్ । నతస్యచింత్యంతవనాథచక్ష్మహేనవైశిశూనాంగుణదోషయోఃపదమ్॥౪౯॥ఇమంతుపాశైర్వ
రుణస్యబద్ధ్వానిధేహిభీతోనపలాయతేయథా । బుద్ధిశ్చపుంసోవయసార్యసేవయాయావద్గురుర్భార్గవఆగ
మిష్యతి॥ ౫౦॥ తథేతిగురుపుత్రోక్తమనుజ్ఞాయేదమబ్రవీత్ । ధర్మోహ్యస్యోపదేష్టవ్యోరాజ్ఞాంయోగృహ
మేధినామ్॥ ౫౧॥ ధర్మమర్థంచకామంచనితరామనుపూర్వశః । ప్రహ్లాదాయోచతూరాజన్ ప్రశ్రితా
వనతాయచ॥ ౫౨॥ యథాత్రివర్గంగురుభిరాత్మనేహ్యుపశిక్షితమ్ । నసాధుమేనేతచ్ఛిక్షాంద్వంద్వారా

మస్తేజస్కం - కించిదధఃకృతముఖంహిరణ్యకశిపుం - ఔశనసౌఉశనసఃపుత్రౌ - చండామర్కౌ - వివిక్తైనిర్జనేదేశే
ఇతివక్ష్యమాణప్రకారేణోచతుః॥౪౮॥ జితమితి॥ భ్రువోర్విజృంభణేనైవత్రస్తాఃధిష్ణ్యపాయస్మిన్తస్య - చింత్యం - నచ
క్ష్మహేనపశ్యామః - పదమాలంబనంనైవాస్తి-యద్వా - శిశూనాంవృత్తంగుణదోషయోఃపదంవిషయోనభవతీత్యర్థః॥
వీ॥ తదేవాహ॥ జితమితి॥ తవభ్రువోర్విజృంభణేనచలనమాత్రేణ - త్రస్తాభీతాఃసర్వేధిష్ణ్యపాఃలోకపాలాయస్మిన్-త
జ్జగత్త్రయంత్వయైకేనాసహాయేన - జితం-ఏవంభూతస్యతవ - హేనాథప్రభో-చింత్యంచింతనీయం- నచక్ష్మహేనపశ్యా
మఃశిశూనాం- వృత్తమితిశేషః- తత్ గుణదోషయోఃపదంవిషయః- నవైనభవతీత్యర్థః॥ ౪౯॥ తథాపిబంధనమస్యోచిత
మిత్యాహతుః॥ ఇమంత్వితి॥ యావద్గురురాగమిష్యతితావద్బద్ధ్వానిధేహి- తతఃకిమతఊచతుః - బుద్ధిశ్చసమీచీనావయసా
భవతీతి॥ వీ॥ ఇమమితి॥ అతఇమంబాలంయావద్గురుర్భగవాన్భార్గవఆగమిష్యతితావద్వరుణస్యపాశైర్బద్ధం- విధేహికు
రుభీతోయంయథానపలాయతే-తథాబద్ధంనిధేహీత్యర్థః - తతఃకింతత్రాహతుః - వయసాఆర్యాణాంసేవయాచాస్య
బుద్ధిర్భవిష్యతి॥ ౫౦॥ తథేతి॥అనుజ్ఞాయతథేత్యంగీకృత్య॥ వీ॥ తథేతి॥ ఏవంగురుపుత్రోక్తంతథేత్యనుజ్ఞాయాంగీకృత్య- దై
త్యేంద్రఃఇదంవక్ష్యమాణమబ్రవీత్ తదేవాహ- ధర్మఇతి - అస్యబాలస్య- ధర్మఉపదేష్టవ్యః- కేతేయేరాజ్ఞాంయేచ
గృహస్థానాంతే॥౫౧॥ధర్మమితి॥తతశ్చతౌప్రహ్లాదాయధర్మాదికమూచతుః - ప్రశ్రితశ్చాసావవనతశ్చతస్మై॥ వీ॥ ఏవ
ముక్తౌగురుపుత్రౌతద్ధర్మోపదిదేశతురిత్యాహదేవర్షిః॥ ధర్మమితి ॥ ధర్మార్థకామస్వరూపాన్ససాధనాన్నితరామ
త్యంతమనుపూర్వశః హేరాజన్ప్రశ్రయేణవినయేనఅవనతాయనమ్రాయప్రహ్లాదాయోచతురుపదిదిశతుః ॥ ౫౨ ॥ యథే
తి॥ యథావత్త్రివర్గమనుశిక్షితమపిసాధునమేనే - తాంశిక్షాంచ - కుతః - ద్వంద్వైఃరాగద్వేషాదిభిర్విషయేష్వారప

ణం ఏషాం-నైరుపవర్ణితాం॥ వీ॥ యథేతి॥ తద్వ్యథావత్త్రివర్గం-ఆత్మనేస్వస్మై-ఉపశిక్షితతమపి-సాధునమేనే-నామన్యత- తచ్ఛిష్యాంచ- కుతః- ద్వంద్వైః రాగద్వేషాదిభిర్విషయేష్వారమణం ఏషాం తైః- ఉపవర్ణితాం॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ యదేతి॥ పరావృత్తః అన్యత్రగతః - ఉపహూతః అత్ర॥ సూ॥ సోచిలోపేచేత్పాదపూరణమితిసూత్రేణ - సంధిః పాదపూరణార్థః. క్రీడార్థం కృతక్షణైః కృతోత్సవైః లబ్ధావసరైరితివా ॥ వీ ॥ యదేతి ॥ కించయదా ఆచార్యః గార్హస్థ్యధర్మేషు - పరావృత్తః పరోక్షప్రవృత్తః - వ్యాసంగాంతరపర ఇత్యర్థః - తదా కృతలక్షణైః లబ్ధావకాశైర్వయస్యైః స్వసమానవయస్కైః - బాలైస్తత్రోపహూతః - సప్రహ్లాదః॥ ౫౫॥ అథేతి॥ తేషాం నిష్ఠాం జన్మమరణాదిలక్షణాం - విద్వాన్॥ వీ॥ అథేతి॥ మహాబుధస్సుధీర్విద్వాన్ - శ్లక్ష్ణయా వాచా తాన్బాలకాన్ప్రత్యాహూయ సంబోధ్య - కృపయా ప్రహసన్నివ తన్నిష్ఠాం జ్ఞానమార్గనిష్ఠాం ఉవాచ॥ ౫౬॥ త ఇతి॥ ద్వంద్వారామాణామీరితైరీహితైశ్చ - నదూషితాధీర్మనః ఏషాం - యతో బాలాః॥ వీ॥ తఇతి ॥ తేతు బాలకాస్సర్వే తద్గౌరవాత్తద్వచనగౌరవాత్ త్యక్తాః క్రీడాపరిచ్ఛదాః క్రీడోపకరణాని యైః - ద్వంద్వారామాణామీరితైరీహితైశ్చ నదూషితా ధీర్యేషాం తే॥ ౫౭ ॥ పర్యుపాసతేతి॥ తస్మిన్నేవన్యస్తం హృదయమీక్షణంచ యైః॥ వీ॥ పర్యుపాసతేతి ॥ హే రాజేంద్ర - తస్మిన్నేవప్రహ్లాదే - న్యస్తం హృదయం మన ఈక్షణంచ యైస్తే - తం ప్రహ్లాదమేవ పర్యుపాసత శుశ్రూషయా తం పరివేష్ట్యోపవివిశురిత్యర్థః - తాన్పర్యుపాసీనాన్ - కారుణ్యమైత్రయుక్తో మహాభాగవతోసురః ప్రహ్లాద ఆహ ॥ ౫౮ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... ❋

మోపవర్ణితామ్ ॥ ౫౩ ॥ వ్యవహారప్రసిద్ధ్యర్థం వికల్పోత్రనృభిఃకృతః । యథాభాత్యస్యసత్యత్వే ప్రత్యాభాసశ్చదిగ్భ్రమః ॥ ౫౪ ॥ యదాచార్యః పరావృత్తో గృహమేధీయకర్మసు । వయస్యైర్బాలకైస్తత్ర సోపహూతః కృతక్షణైః ॥ ౫౫ ॥ అథ తాన్ శ్లక్ష్ణయా వాచా ప్రత్యాహూయ మహాబుధః । ఉవాచ విద్వాంస్తన్నిష్ఠాం కృపయా ప్రహసన్నివ ॥ ౫౬ ॥ తేతు తద్గౌరవాత్సర్వే త్యక్తక్రీడాపరిచ్ఛదాః । బాలా అదూషితధియో ద్వంద్వారామేరితేహితైః ॥ ౫౭ ॥ పర్యుపాసత రాజేంద్ర తన్న్యస్తహృదయేక్షణాః । తానాహ కరుణో మైత్రో మహాభాగవతో సురః ॥ ౫౮॥ ... ... ❋

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - మహాపురాణే - సప్తమస్కంధే - పంచమోధ్యాయః.

ప్రహ్లాదః ॥ హంతార్భకామేశ్శృణుత వచోవస్సర్వతశ్శివమ్ । వయస్యాన్ పశ్యతమృతాన్ క్రీడంతో మా ప్రమాద్యత॥ ౧॥ నపురాపివయం బాలా ఆత్మనోథ ప్రియైషిణః । గురూక్తమపి న గ్రాహ్యం యదనర్థేర్థకల్పనమ్ ॥ ౨ ॥ యదుక్త్వా న ప్ర... ధ్యేత సుప్తస్త్వజ్ఞాననిద్రయా । న శ్రద్ధధ్యాన్మతం తస్య యథాంధో హ్యంధనాయకః ॥ ౩ ॥ కశ్శత్రుః క ఉదాసీనః కింమిత్రం కోర్థ ఆత్మనః। భవత్స్వవినయైః కింస్యాద్దైవం సంపద్విపత్త్విదమ్॥ ౪ ॥ యోన హింస్యాద్ధర్మకామావాత్మనో వై జనస్యచ । పునస్త్రిలోకేయో హేతుస్సం మతో థోతిదుర్లభః॥ ౫॥ కౌమార ఆచరేత్ప్రాజ్ఞో ధర్మాన్ భాగవతానిహ।దుర్లభం మానుషం జన్మ తదప్య

శ్లో॥ షష్ఠే గురౌ గృహవ్యగ్రే ప్రహ్లాదో దైత్యబాలకాన్ । అనుకంప్య పరం తత్త్వం నారదోక్తముపాదిశత్॥ ౧ ॥ ౫॥ నిరర్థకక్రియాలోపైరాయుర్వ్యయమజానతాం । ప్రహ్లాదస్సదయం ప్రాహ ధర్మం భాగవతం కృతీ - కౌమార ఇత్యాదినా ॥ ఇహైవ మానుషజన్మని ధర్మానాచరేత్- యతోర్థదమేతత్- తత్రకౌమార ఏవ - యతః - తదప్యధ్రువం - నచైవం భూతే జన్మాంతరే- యతః దుర్లభం తత్రచ- ధర్మానేవాచరేత్- నసుఖార్థం ప్రయాసాన్- తత్రభాగవతానేవ- నకామ్యాన్॥ వీ ॥ ఏవం దైత్యకుమారైః పర్యుపాసితో మహాభాగవతః - ప్రహ్లాదస్తేభ్యః కరుణయానంతస్థిరఫలరూప బ్రహ్మసంపానుభవసాధనభాగవతధర్మానుపదిదిక్షుః ఉపదేక్ష్యమాణధర్మప్రతిష్ఠాపనాయతద్ధేతువైరాగ్యజననాయచ - వైషయికసుఖానామల్పాస్థిరత్వం - దుఃఖగర్భత్వం అతఏవ హేయత్వం - అయత్నలభ్యత్వంచ - వివిక్షుస్తావన్మనుష్యజన్మన ఏవ భాగవతధర్మాచరణార్హత్వం- తత్రాప్యస్థిరత్వేన బాల్యాత్ప్రభృత్యేవ తదనుష్ఠానస్యకర్తవ్యత్వంచాహ॥ కౌమార ఇతి॥ ఇహ మనుష్యజన్మన్యేవప్రాజ్ఞః- హేయోపాదేయవిభాగాభిజ్ఞః-పుమాన్ కౌమారే బాల్య ఏవ తత్ప్రభృతీత్యర్థః ॥ భాగవతాన్ భగవత్సంబంధినః- భగవత్ప్రాప్తిసాధనాన్- ధర్మానేవాచరేత్- భగవచ్ఛబ్దేన తేషాం నిష్ఫలత్వశంకా ప్రయుక్తాననుష్ఠేయత్వశంకా వ్యుదస్యతే - తథాహి ॥ శ్లో॥ శుద్ధే మహావిభూత్యాఖ్యే పరే బ్రహ్మణి శబ్ద్యతే । మైత్రేయ భగవచ్ఛబ్దస్సర్వకారణకారణే॥ సంభర్తేతి తథా భర్తా భకారోర్థద్వయాన్వితః। నేతా గమయితా స్రష్టా గకారార్థస్తథా మునే॥ ఐశ్వర్యస్య

సమగ్రస్య వీర్యస్యయశసశ్శ్రియః। జ్ఞానవైరాగ్యయోశ్చైవషణ్ణాంభగఇతీరణా ॥ వసంతియత్రభూతాని భూతాత్మన్య
ఖిలాత్మని । సచభూతేష్వశేషేషువకారార్థ స్తతోవ్యయః॥ జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజాంస్యశేషతః । భగవచ్ఛబ్దవా
చ్యానివినాహేయైర్గుణాదిభిః ॥ ఇత్యాదినా శ్రీమత్పరాశరోక్త ప్రత్యక్షరసముదాయనిర్వచనావగతాః - సంభర్తృత్వ-
భర్తృత్వ - నేతృత్వ- గమయితృత్వ- స్రష్టృత్వ- సర్వశరీరకత్వ- సర్వభూతాంతరాత్మత్వ-నిరస్తనిఖిలదోషత్వ - షాడ్గు
ణ్యపూర్ణత్వాదయోర్థాః అత్రవివక్షితాః - తత్రసంభరణం నామోపకరణ సంవిధానం తచ్చప్రకృతి పురుషకా
లానాంకార్యోత్పత్తియోగ్యతాపాదనరూపం - భర్తృత్వంనిరుపాధికస్వామిత్వం - నేతృత్వంగమయితృత్వరూపంస్థితిక
ర్తృత్వం - గమయితృత్వంసంగమయితృత్వరూపంసంహర్తృత్వం - స్రష్టృత్వంఉద్గమయితృత్వరూపం సృష్టికర్తృత్వం
యశోగుణవత్తాప్రథా- శ్రీర్భోగ్యసంపత్ - వైరాగ్యవిరక్తిఃసాచపరిపూర్ణత్వాదనాదరరూపా - ఏవంచానుష్ఠితైః
ధర్మైఃప్రాప్యస్య - భగవతఏవంవిధత్వాత్తత్ప్రీతైశ్చనిశ్శ్రేయసరూపత్వాత్తత్ప్రీతిసాధనభూతాధర్మాః - పర
మపురుషార్థార్థిభిరవశ్యమనుష్ఠేయాః - తేచబాల్యాదారభ్యైవకర్తవ్యాఇత్యర్థః - ఇహైవేత్యనేనమనుష్యజన్మన
ఏవభగవద్ధర్మాచరణోపయుక్తత్వం - అన్యస్యతు - తదనుగుణత్వంచాభిప్రేతం - తత్రాపిపురోవర్తిస రామర్శినేహ
శబ్దప్రకృతిభూతేనేదంశబ్దేన - అధునావర్తమానమనుష్యజన్మన్యేవభగవద్ధర్మకర్తవ్యతాభిప్రేతా - నన్వన్యస్మిన్నపిమను
ష్యజన్మనితేషాంకర్తుంశక్యత్వాత్కింవిశేషేణాధునికఏవతజ్జన్మనికర్తవ్యతోచ్యతఇత్యత్రాహ - దుర్లభం మానుషంజ
న్మేతి - వివిధవిచిత్రపుణ్యపాపాత్మకకర్మభిః - దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాదిరూపేణ - సంసరతోజీవస్యానియమేనప్రతిజన్మ
మానుషంజన్మైవేతివిశ్వాసహేతోరభావాద్దుర్లభంమానుషంజన్మ - సుకృతపరిపాకవిశేషలబ్ధమితి- తత్రైవభగవద్ధర్మా
నాచరేదితిభావః - ననుకింవిశేషణకౌమారఏవాచరేదిత్యుచ్యతే - యథేష్టం విషయభోగానంతరచతుర్థే వయసితే
షాంకర్తుంశక్యత్వాదిత్యత్రాహ- తదప్యధ్రువమితి - చతుర్థవయఃపర్యంతజీవన హేతోర్విశ్వసనీయస్యాభావాత్కౌమా
రాత్ప్రభృత్యేవాచరేదితిభావః - ననుచిరకాలసాధ్యాః భగవద్ధర్మాఃకథమస్థిరేణమానుషజన్మనానిర్వర్త్యంతే కథం

ధ్రువమర్థదం॥ ౬॥ యథాహిపురుషస్యేహవిష్ణోఃపాదోపసర్పణం । యదేషసర్వభూతానాంప్రియఆ
త్మేశ్వరస్సుహృత్ ॥ ౭॥ సుఖమైంద్రియకందైత్యా దేహయోగేనదేహినాం । సర్వత్ర లభ్యతే దైవా

తరాం నిశ్శ్రేయసప్రాప్తిరతఆహ - అర్థదమితి - యద్యప్యధ్రువంతథాప్యర్థదమిత్యర్థః - అయంభావః - యద్యప్యధ్రు
వం - తథాపి - చిరకాలజీవననిమిత్తైకర్మస్వారబ్ధభగవద్ధర్మవిరోధికర్మాభావేచసతియథావత్ఫలపర్యంత భగవద్ధర్మోపసం
హారద్వారానిశ్శ్రేయసరూపనిరతిశయపురుషార్థదం- చిరజీవనహేత్వభావేవారబ్ధభగవద్ధర్మవిరోధికర్మసద్భావేపివా॥
శ్లో॥ నేహాభిక్రమనాశోస్తి॥ నహికల్యాణకృత్కశ్చిద్దుర్గతింతాతగచ్ఛతీత్యాది - భగవదుక్తరీత్యాజన్మాంతరే యథావ
ద్భగవద్ధర్మోపసంహారద్వారానిశ్శ్రేయసరూపార్థదంభవతీతి - అత్రసర్వంవాక్యంసావధారణమితిన్యాయేన - అబ్భ
క్షోవాయుభక్షఇత్యాదివత్కౌమారఏవభాగవతాన్ధర్మానేవ - ఇహైవేత్యవధారణమభిప్రేతం॥ ౬॥ ఇహభాగవతానే
వధర్మానాచరేదిత్యేతదుపపాదయతిచతుర్భిః॥ యథాహీతి ॥ ఇహపురుషస్యవిష్ణోఃపాదోపసర్పణమేవ యథానురూ
పంయోగ్యమిత్యర్థః- యద్యస్మాత్- ఏషప్రియఇత్యాది॥ హి॥ తత్రభాగవతానేవధర్మానాచరేదిత్యవధారణంతావదుప
పాదయతి॥ యథాహీతి॥ హితథాహీత్యర్థః- యథాయోగ్యతాద్యోతకః- ఇహమనుష్యజన్మని- విష్ణోఃపరమపురుషస్య
పాదయోరుపసర్పణంభజనం- యథాయోగ్యం - తదేవయుక్తమిత్యర్థఃకుతః - యద్యస్మాదేషపరమపురుషస్సర్వ
భూతానామాత్మాఈశ్వరః - అంతఃప్రవిశ్యప్రశాసనపూర్వకంభర్తాశరీరస్యాత్మానువర్తనంయుక్తమితిభావః - నన్వా
త్మాప్యపురుషార్థరూపత్వాన్నానువర్తనీయోతఆహ- ప్రియఇతి॥ ప్రియఇష్టతమః- నిరతిశయానందరూపఇత్యర్థః - ఆనం
దపిహేష్టస్సఏవహిపురుషార్థరూపఇతిభావః - నన్వేవంభూతోపి నిష్కృపత్వాదనువర్తమానాన్నప్రీచ్ఛాన మేత్తత్రా
హ- సుహృదితి॥ శుభ॥ ఏషఏవహిసాధుకర్మకారయతి- తంయమున్నినీషతీతిశ్రుత్యుక్తరీత్యా- స్వానువృత్త్యుపక్రమమా
త్రేణావిర్భూతపరమకారుణ్యయుక్తఉత్తరోత్తరంస్వానువృత్తిప్రవర్తనారూపహితకారీత్యర్థః ॥ ౭ ॥ భోగోద్యమఃక
థంత్యాజ్యఇతిచేత్తత్రాహ॥ సుఖమితి॥ సర్వత్రపశ్వాదావపి- దైవాత్పూర్వాదృష్టాదేవ॥ ఏ॥ విష్ణోఃపాదోపసర్పణమేవ
యుక్తమిత్యనేనవైషయికసుఖసాధనయత్నోనయుక్తఇత్యుక్తం - తదేవసహేతుకంసదృష్టాంతం చోపపాదయన్నిహే
నేత్యవధారణమప్యుపపాదయతి॥ సుఖమితి ॥ హేదైత్యాః దేహినాందేహయోగేనదేహసంబంధమాత్రేణైంద్రియకం

సుఖంసర్వత్రసర్వాసు జన్మస్వపిఆధునికయత్నమంతరేణాపి - దైవాత్ప్రాచీనకర్మణైవలభ్యతే - తత్రదృష్టాంతః యథా సుఖమితి ॥ అసుఖందుఃఖంయథాయత్నమంతరేణాపిదైవాదేవలభ్యతే - తథావైషయికంసుఖమపీత్యర్థః-సర్వత్రలభ్యత ఇత్యనేనవైషయికసుఖలాభస్సర్వజన్మసాధారణః - భగవద్ధర్మలాభస్తుమనుష్యజన్మాసాధారణఇత్యుక్తంభవతి॥ ౮॥ తది తి ॥ అతస్తదర్థంప్రయాసోనకర్తవ్యః - యతఃప్రయాసాత్-పరంకేవలం - ఆయుషోవ్యయఏవ-యతః-తథాతేసప్రకా రేణ - క్షేమంనప్రాప్నోతి॥ వి॥ తదితి॥ యతోవైషయికంసుఖంసర్వజన్మసాధారణంతచ్చదైవాదేవసులభ మసుఖవత్ త స్మాత్తస్మై ప్రయాసః వైషయికసుఖార్థప్రయాసోనకర్తవ్యః - ఏవమవిజానతాకృతోపిప్రయాసః కేవలమాయుర్వ్యయ కరఇత్యాహ॥ యతఇతి॥ యతోవైషయికసుఖార్థాత్ప్రయాసాత్పరంకేవలమాయుషఃక్షయఏవనాన్యత్కించిద స్తిప్రయో జనమిత్యర్థః - నసుజన్మాంతరేషునరైంద్రియికసుఖలాభాయ- కర్తవ్యఏవయత్నస్తత్రాహ - నతథేతి ॥ యద్యపికృతోపి తదర్థప్రయాసోజన్మాంతరీయవైషయికసుఖసాధనం - తథాపి - తథాతద్వత్క్షేమంనప్రాప్నోతి - కథంయథాముకుంద చరణాంబుజం - భజన్నితి శేషః - దుఃఖనివృత్తిపూర్వకంనిత్యంనిరుపాధికంనిరతిశయా పరిచ్ఛిన్నబ్రహ్మానందానుభవరూపం క్షేమంప్రాప్నోతి - తథావైషయికసుఖార్థంయతమానస్తాదృశంక్షేమంనవిందతే - కింతుదుఃఖ మిశ్రానిత్యసోపాధికా ల్పమిదానీమనుభూయమానసజాతీయంప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ ౯॥ తతఇతి॥ భవమాశ్రితఃసంసారంప్రాప్తః - పురుషరూ పంశరీరంయావత్పుష్కలమస్తినతువిపద్యేత - అక్షమంనభవేత్ ననశ్యేదితివా- తావచ్ఛీఘ్రంక్షేమాయయతేత॥వి॥ తత ఇతి॥ తతఃకారణాత్ - భవమనర్థావహంసంసారమాశ్రితః పుమాన్కుశలః హేయోపాదేయవిభాగకుశలస్సన్-క్షేమా యైవోక్తవిధక్షేమార్థమేవయతేతకౌమారఏవేత్యుక్తమవధారణంప్రతిపాదయితుంతదవతారయతి- శరీరమితి- పౌరుషం పురుషస్యజీవస్య- స్వస్యసంబంధిశరీరంయావత్పుష్కలంపటుతరమస్తి - నతువిపద్యేతవిపన్నంనభవతి - తావదేవక్షేమా

ద్వృథాదుఃఖమయత్నతః ॥ ౮ ॥ తస్మై ప్రయాసోనకర్తవ్యోయతఆయుర్వ్యయఃపరం । నతథావిందతేక్షే

మంముకుందచరణాంబుజం॥ ౯॥ తతోయతేతకుశలఃక్షేమాయభవమాశ్రితః । శరీరంపౌరుషంయావన్న

విపద్యేతపుష్కలం॥ ౧౦॥ పుంసోవర్షశతంహ్యాయుస్తదర్ధమజితాత్మనః । నిష్ఫలంయదసౌరాత్ర్యాంశే

తేంధంప్రాపితస్తమః ॥ ౧౧ ॥ ముగ్ధస్యబాల్యేకైశోరే క్రీడతోయాతివింశతిః । జరయాగ్రస్తదేహస్య

యాత్యకల్పస్యవింశతిః॥ ౧౨॥ దురాపూరేణకామేనమోహేనచబలీయసా । శేషంగృహేషుసక్తస్యప్ర

మత్తస్యాపయాతిహి॥ ౧౩ ॥ పశ్యధ్వంమతివైతథ్యం జ్ఞాతీనాంనఃకుటుంబినాం । శ్రేయోభిభూతాదా

యాసాదీహతామనుసంస్మృతిం॥ ౧౪॥ నానాయోనిషుగర్భాదిష్వవస్థాసుసదాపదాం । కాయమాపత

యయతేతేతిపూర్వేణాన్వయః - బాల్యాదారభ్యైవయతేతేతిభావః॥౧౦॥ ఆయుర్వ్యయక్రమమాహత్రిభిః॥పుంసఇతి॥య ద్యస్మాత్ శేతే॥ వి॥ ఏతదేవప్రతిపాదయన్విషయాసక్తస్యకేవలంవృథాయుర్వ్యయమాహ॥ పుంసఇతి ॥ పుంసోమనుష్యస్య తావద్వర్షశతంహ్యాయుర్జీవనయోగ్యకాలః శతవర్షపరిమితః - తస్యశతవర్షపరిమితస్యాయుషోర్ధంపంచాశద్వర్షాత్మ కమజితేంద్రియస్య నిష్ఫలమేవయాతీత్యుత్తరేణాన్వయః - నైష్ఫల్యేనయా నేహేతుంవదన్విమాంసం విశినష్టి ॥ యదితి॥ యద్యస్మాదసావజితాత్మాపుమాన్ రాత్ర్యాంతమంధంతమః నిద్రాత్మకంప్రాపితస్తూష్ణీంశేతే - జితేంద్రియః కౌమారఏ వఆరబ్ధభక్తియోగరూపభగవద్ధర్మస్తు - రాత్ర్యామపిమధ్యమం యామద్వయం నిద్రార్థముపయోజ్య - పూర్వోత్తర యోర్యామయోరనియతకాలంభగవద్ధర్మమాచరతీతిభావః॥ ౧౧॥ ముగ్ధస్యేతి॥ వింశతివర్షాఆయుర్యాతి॥వి॥ ముగ్ధస్యేతి॥ ఏవంబాల్యేముగ్ధస్యమూఢస్యదశవర్షాణికౌమారేక్రీడతోదశవర్షాణీత్యేవంవింశతివర్షాణియాంతి- జితేంద్రియఃకుశలస్తు తస్యామపివింశత్యాం భవవద్ధర్మమనుతిష్ఠతీతిభావః- ఏవముత్తరత్రాప్యూహ్యం - జరయాగ్రస్తః దేహోయస్యఅతఏ వ॥ అకల్పస్యఅసమర్థస్య-స్వాధీనదేహస్యవర్షాణాంవింశతిర్యాతిబాల్యాత్ప్రభృత్యారబ్ధభగవద్ధర్మస్తుతదభ్యాసశిక్షి తదేహత్వాత్తస్యామపివింశత్యాంతమనుతిష్ఠతీతిభావః॥ ౧౨ ॥ దురాపూరేణేతి॥ దురాపూరేణదుఃఖైస్సమన్తాదాపూర్య మాణేన॥వి॥ దురాపూరేణేతి॥ ఏవమహార్భాగాత్మకార్థాయుషశ్చత్వారింశద్వర్షాగతాః- శేషమవశిష్టందశవర్షాత్మకమా యుర్దురాపూరేణదుఃఖైస్సమంతాదాపూర్యమాణేనకామేన - తదనుబంధినాబలీయసామోహేన - చకారాత్క్రోధేన చగృహేషు గృహధర్మేషు - సక్తస్యాతఏవప్రమత్తస్యస్వహితమజానతః అపయాతిజితేంద్రియస్తుకుశలః కామాద్యభా వనుసేనతస్మిన్నపిదశవర్షాత్మకేవయసిభగవద్ధర్మమనుతిష్ఠతీతిభావః॥ ౧౩॥ ౧౪ ॥ కఇతి ననుయావన్నగృహాసక్తాపిప్రశ్చ

ద్విరక్తస్సన్ - క్షేమం యాస్యతీత్యాశంక్య తదసంభవం దర్శయన్ - కౌమారఏవ ఆచరేదిత్యేతదుపపాదయతి సప్తభిః ॥ వీ॥ ఏవమజితేంద్రియస్య వైషయికసుఖరతస్యాయుషో నైష్ఫల్యం - ఆబ్ధభక్తియోగస్యాకుశలస్యాజితేంద్రియస్యాతు - నిశ్శ్రేయససాధనభగవద్ధర్మ ప్రసాధనోపయుక్తత్వేన సాఫల్యం - భాగవతధర్మాణామేవ నిరతిశయశ్రేయస్సాధనత్వాత్ తేషాం చ వర్తమానమనుష్యజన్మ నైవానష్ఠేయత్వం చోక్తం అథ వైరాగ్యమంతరేణో పదిష్టోఽపి భాగవతధర్మః ప్రతిష్ఠితో న భవతీతి వైరాగ్యేణ తావదేసాంభవితవ్యం - తచ్చ సత్సంగతిమంతరేణ న సేత్స్యతీతి యయా భవితవ్యం - సా చ విషయాసక్తచిత్తజనసంగపరిహారమంతరేణ దుర్లభేత్యభిప్రేత్య - తత్పరిహారశ్చ గృహవిత్తకళత్రాపత్యాదిష్వనురక్తచిత్తస్య యద్యప్యశక్యః - తథాప్యుపాయేన వివేకాత్మనా దుస్సంగః - పరిహార్య ఇతి వక్తుం తావద్గృహాదిష్వనురాగస్య దుస్త్యజత్వమనర్థావహత్వం చాహ - కో గృహేష్విత్యాదినా తావద్గృహానురాగస్య దుస్త్యజత్వమాహ - క ఇతి - గృహేష్వాసక్తం మమేదం గృహమిత్యభిమానయుక్తం - దృఢైర్దుర్మోచనీయైః స్నేహాఖ్యపాశైః బద్ధమాత్మానం విమోచయితుమజితేంద్రియశ్చేత్ కః పుమాన్ ఉత్సహేత కోఽప్యాత్మానం నకుర్యాదిత్యర్థః - జితేంద్రియస్తూత్సహేతైవేతి భావః॥ ౧౭॥ క ఇతి ॥ యం అర్థం- అసుభిః క్రీణాతి- ప్రాణహానిమంగీకృత్యాపి- తస్కరాదిరర్థం సాధయతి- తస్మిన్నర్థే తృష్ణాం కో ను విసృజేత్ ॥ వీ॥ అనేన హత్వాత్మపాతం గృహమంధకూపమితి పూర్వముక్త గృహాభినివేశత్యాగ ఏవ భగవదాశ్రయణే ప్రథమం కారణమిత్యుక్తం తదభినివేశత్యాగశ్చ విత్తకళత్రాపత్యాద్యనురాగత్యాగపూర్వకః సోఽప్యజితేంద్రియస్య దుశ్శక ఇత్యాహ ॥ కోన్వితి ॥ అర్థతృష్ణాం విత్తస్పృహామజితేంద్రియశ్చేత్ కః పుమాన్ విసృజేత్ త్యజేత్ - దుస్త్యజత్వే హేతుం వదన్ తాం విశినష్టి- ప్రాణేభ్యోఽపి గరీయసీమితి - ప్రాణస్పృహాపేక్షయా గరీయసీం దృఢతరామిత్యర్థః - ప్రాణేభ్యో గరీయస్త్వమేవ దృష్టాంతముఖేన దర్శయన్నర్థం విశినష్టి- యమితి - యమర్థమసుభిః ప్రాణైః- తస్కరశ్చోరః- సేవకః ఆయుధోపజీవీ- వ

నం బిభ్రతి తం విందేచ్ఛాం స్వరాడపి ॥ ౧౫ ॥ కిం దుష్టం కర్మ కిం స్వస్తి యతః కాలః క్రియాపణః । యేన తుణే -
హితస్యాంతం నేయాజ్జన్మశతైరపి॥ ౧౬ ॥ కో గృహేషు పుమాన్ సక్తమాత్మానమజితేంద్రియః । స్నేహ
పాశైర్దృఢైర్బద్ధముత్సహేత విమోచితుమ్ ॥ ౧౭ ॥ కోన్వర్థతృష్ణాం విసృజేత్ప్రాణేభ్యోఽపి గరీయసీమ్।
యం క్రీణాత్యసుభిః ప్రేష్ఠైస్తస్కరస్సేవకో వణిక్ ॥ ౧౮ ॥ కథం ప్రియాయా అనుకంపితాయాస్సంగం ర
హస్యం రుచిరాంశ్చ మంత్రాన్ । సుహృత్సు తత్స్నేహసితశ్శిశూనాం కలాక్షరాణామనురక్తచిత్తః॥ ౧౯॥
పుత్రాన్ స్మరంస్తా దుహితౄర్హృదయ్యా భ్రాతౄన్ స్వసౄర్వా పితరౌ చ దీనౌ । గృహాన్ మనోజ్ఞోరు
పరిచ్ఛదాంశ్చ వృత్తీశ్చ కుల్యాః పశుభృత్యవర్గాన్॥ ౨౦ ॥ త్యజేత కోశస్కృదివేహమానః కర్మాణి లోభాద

ణిక్ నావికశ్చ క్రీణాతి- ప్రాణహానిమంగీకృత్యాపి తస్కరాదిర్యమర్థం సాధయతి - తస్మిన్నర్థే తృష్ణాం కో ను విసృజేదిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ కథమితి ॥ ప్రియాయాః సంగాదికం స్మరన్ - కథం త్యజేతేతి తృతీయేనాన్వయః- మంత్రాన్ హితశిక్షాలాపాన్ - సుహృత్సు చ సంగం- తేషాం స్నేహేన సితో బద్ధః - కలాని మధురాణి అక్షరాణి యేషాం తేషాం చ - సంగం తేష్వనురక్తం చిత్తం యస్య॥ వీ॥ కథమితి॥ కించ- అనుకంపితాయాః దయాయుక్తాయాః ప్రియాయాః రహసి భవం సంగం- రుచిరాన్ మనోజ్ఞాన్ హితాలాపాంశ్చ- సుహృత్సు చ సంగం స్మరన్ - కథం ప్రియాసంగాదీన్ త్యజేతేతి తృతీయేనాన్వయః - కథంభూతః తత్స్నేహసితః తేషాం ప్రియాదీనాం స్నేహేన సితః బద్ధః కలాని మధురాణ్యక్షరాణి యేషాం తేషాం శిశూనాం చ సంగమిత్యనుషజ్యతే తేష్వనురక్తం చిత్తం యస్య సః ॥ ౧౯ ॥ పుత్రానితి॥ తాః శ్వశురగృహేస్థితాః - హృదయ్యా హృదయంగమాః- మనోజ్ఞాః- ఉరవః పరిచ్ఛదా యేషు తాన్- వృత్తీర్జీవికాః- కుల్యాః కులపరంపరాగతాః॥ వీ॥ పుత్రానితి॥ పుత్రాన్ హృదయ్యాః హృదయంగమాః- దుహితౄః శ్వశురగృహేస్థితాః - తథా భ్రాతౄన్ స్వసౄర్వా భగినీశ్చ దీనౌ మాతాపితరౌ చ- ఉరవః బహవః పరిచ్ఛదాః భోగోపకరణాని యేషు తాన్ - మనోజ్ఞాన్ గృహాంశ్చ కుల్యాః కులక్రమాగతాః వృత్తీః జీవికాశ్చ- పశూన్ భృత్యవర్గాంశ్చ॥ ౨౦॥ త్యజేతేతి॥ కోశస్కృత్ కోశకారకీటః - యథా గృహం కుర్వానాత్మనో నిర్గమాయ ద్వారమపి నావశేషయతి- తథా కర్మాణి ఈహమానః సన్ అవితృప్తకామో మోహితోఽపత్యసేనయా కథం త్యజేత్ తత్రాహ- ఔపస్థ్యం శైశ్నం చ- జైహ్వ్యం చ యత్ సుఖం తదేవ అధికం మన్యమానః - అతో దురంతో మోహో యస్య సః- కథం విరజ్యేత విరక్తస్స్యాత్॥ వీ॥ త్యజేతేతి॥ కథం త్యజేత కథం తరాం విరజ్యేత విరక్తస్స్యాత్ కథంభూతః కోశస్కృత్ కోశకారకీటవత్ కర్మాణి ఈహమానః యథా కోశస్కృద్గృహం కోశాత్మకం కుర్వాన్ ఆత్మనో నిర్గమాయ ద్వారమపి నావశేషయతి తథా స్వబం

ధకానిసమాంజసానిసర్వాణీత్యర్థః- అనిత్యప్తః కామో యస్య తాదృశః - ఔపస్థ్యంజైహ్వ్యంచసుఖంబహుఅధికంమన్య
మానః- అతోఽనురంతో మోహో యస్య ॥ ౧౦ ॥ దురంతమోహత్వందర్శయన్నాహ ॥ కుటుంబేతి ॥ కుటుంబపోషణాయవి
యత్ క్షీయమాణంనిజమాయుః పురుషార్థంచవిహతంనబుధ్యతే - అతఏవతాపత్రయేణదుఃఖితచిత్తోఽపిసనిర్విద్యతేదుఃఖ
బుద్ధింనకరోతి- యతఃస్వకుటుంబే రామో రతిర్యస్య ॥ వీ॥ దురంతమోహందర్శయన్విశినష్టి ॥ కుటుంబేతి ॥ కుటుంబపోషణా
యవియత్ క్షీయమాణంనిజాయుః పరిచ్ఛిన్నాయుర్యస్యతాదృశః విశేషేణహితమనుకూలమర్థం పరమపురుషార్థం
న వేద - విహతమితిపాఠేవిహతమపిస్వాభిప్రేతమర్థంనవేదదృష్టాంతత్వేన నానుసంధత్తే - సర్వత్రదేశేకాలేచతాప
త్రయేణదుఃఖిత ఆత్మామనోయస్యతాదృశోననిర్విద్యతేసంసృతౌ హేయబుద్ధింనకరోతి - యతస్స్వకుటుంబేరామోరతి
ర్యస్య ॥ ౧౧ ॥ ప్రత్యుతచౌర్యంకరోతీత్యాహ ॥ విత్తేష్వితి ॥ నిత్యమభినివిష్టంచేతోయస్యసః - పరవిత్తహర్తుఃప్రేత్యనరక
లక్షణం- ఇహచవధాదిరూపందోషంయద్యపివిద్వాన్ - అథాప్యశాంతకామఃఅశాంతాభిలాషః - తత్ పరవిత్తంహర
త్యేవ ॥ వీ ॥ ప్రత్యుతాకార్యంకరోతీత్యాహ ॥ విత్తేష్వితి ॥ పరద్రవ్యాపహారిణోయోదోషఃప్రేత్యమరణానంతరంనరక
లక్షణః - ఇహచలోకేదండరూపశ్చతంవిద్వాన్జానన్నపి - విత్తేషునిత్యమభినివిష్టంచేతోయస్య - అజితేంద్రియఃఅశాంత
కామఃకుటుంబీచసన్ - తత్పరస్యవిత్తంహరతి ॥ ౧౨ ॥ తదేవంకోఽగృహేషుపుమానిత్యాదిసప్తభిశ్శ్లోకైరుపపాదితంగృ
హాదిషుప్రసక్తస్యవైరాగ్యాద్యసంభవముపసంహరతి ॥ విద్వానపీతి ॥ స్వలోకాయఆత్మపరామర్శాయనకల్పతే - కింతు
విమూఢోయథాతథావిద్వానపితమఃఅభినివేశమేవప్రపద్యతే - తత్రహేతుఃయఇతి - స్వీయమిదంపారక్యమిదమితిభిన్నో
భావోభావనాయస్యసః ॥ వీ ॥ ఏవంకోగృహేష్విత్యాదిభిస్సప్తభిశ్శ్లోకైర్గృహాదిష్వనురాగోదుస్త్యజఇత్యుక్తంఅథత
స్యానర్థావహత్వమాహ ॥ విద్వానపీతి ॥ హేదనుజాఃఇత్థంవిద్వానపిఉక్తవిధంసంసారంజానన్నపికుటుంబంపుష్ణన్బిభ్ర

విత్తృప్తకామః। ఔపస్థ్యజైహ్వ్యంబహుమన్యమానఃకథంవిరజ్యేతదురంతమోహః॥ ౧౦ ॥కుటుంబపోషా
యవియన్నిజాయుర్నబుధ్యతేఽర్థం విహతంప్రమత్తః । సర్వత్రతాపత్రయదుఃఖితాత్మా నిర్విద్యతేన
స్వకుటుంబరామః॥ ౧౧ ॥విత్తేషునిత్యాభినివిష్టచేతావిద్వాంశ్చదోషంపరవిత్తహర్తుః । ప్రేత్యేహచాథా
ప్యజితేంద్రియస్తదశాంతకామోహరతేకుటుంబీ ॥ ౧౨ ॥ విద్వానపీత్థందనుజాఃకుటుంబంపుష్ణన్స్వలో
కాయనకల్పతేవై । యస్స్వీయపారక్యవిభిన్నభావస్తమఃప్రపద్యేతయథావిమూఢః॥ ౧౩ ॥ యతోనకశ్చి
త్క్వచకుత్రచిద్వా దీనస్స్వమాత్మానమలంసమర్థః । విమోచితుంకామదృశాంవిహార క్రీడామృగో

త్ - యఃస్వలోకాయఆత్మయాథాత్మ్యదర్శనాయనకల్పతేనసమర్థోభవతి - ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథాత్మ్యావమర్శ
నపరోనభవతి - కింత్విదంస్వీయమిదంపరకీయమిత్యేవం విభిన్నోభావోయస్య - సర్వస్యపరమాత్మశేషతామజానన్నిత్య
ర్థః - యథావద్విమూఢస్తథాతమోనరకమేవ - ప్రపద్యేత-యద్వా - తత్త్వవిదపికుటుంబభరణాసక్తోదేహాత్మాభిమాన
స్వతంత్రాభిమానయుక్తోమూఢవన్నరకమేవప్రపద్యతే - నముక్తిం - కింపునఃకేవలమూఢఇత్యాహ ॥ విద్వానపీతి ॥ విద్వా
నపిప్రకృతిపురుషేశ్వర యాథాత్మ్యవిదపి - యఃపునఃస్వీయపారక్యవిభిన్నభావః ఇత్థంకుటుంబం పుష్ణన్భవతి - సఃస్వలో
కాయపరమపదప్రాప్తయేనకల్పతే- కింతునితరాంమూఢవత్తమఏవప్రపద్యేత - విదుషఏవేయంగతిః - కింపునరవిదుష ఇతి
భావః - యథావిమూఢఇతిదృష్టాంతవశాత్కింపునరర్థోయోఽత్రద్యోత్యతే ॥ ౧౩ ॥ తస్మాత్కౌమారఏవభాగవతాన్
ధర్మానాచరేదితిసహేతుకముపసంహరతి ॥ యతఇతి ॥ యతఃకశ్చిదపిస్వమాత్మానంమోచితుంనసమర్థఃతతః నారా
యణముపేత - శరణంయాతేత్యుత్తరేణాన్వయః - అసామర్థ్యేహేతుఃఅలందీనోలంపటః అతఃకామోద్దృశియాసాంతా
సాంవిహారేక్రీడాయాంనిమిత్తేక్రీడామృగః - విహారమితిపృథక్పాఠే - తాసాంవిహారసాధనమాత్మానం - యతస్తాసాం
క్రీడామృగఃసఇత్యన్వయః- కించ- యత్ యాసునిగళఃశృంఖలాతుల్యోవిసర్గః పుత్రాదిరూపోభవతి ॥ వీ ॥ ఏవంగృహా
ద్యాసక్తైర్దుస్త్యజత్వమనర్థావహత్వంచోక్తం - అథోక్తముపసంహరన్ దుస్త్యజగృహాద్యనురాగనిమిత్తమసత్సంగం
పరిత్యజ్యసత్సంగాదిప్రణాళ్యాభగవంతమాశ్రయేతేత్యాహ ॥ యతఇతి ॥ యతఃకశ్చిరపిపుమాన్గృహాద్యభినివిష్టస్స్వా
త్మానం - క్వచిదపికాలే - కుత్రచిద్దేశే - మోచితుమసమర్థస్తత ఇత్యుత్తరేణాన్వయః - అసామర్థ్యేహేతుఃఅలమత్య
ర్థందీనః విషయలంపటః - అతఃవామదృశోయాసాంతాసాంవిహారే క్రీడామృగః క్రీడార్థంసంవర్ధితశాఖామృగా
దితుల్యః - విహారమితిపాఠే విహారస్థానమాత్మానమిత్యన్వయః - వామదృశాంవిహారక్రీడామృగత్వంవిశినష్టి - యస్మిన్

ళోవిసర్గ ఇతి - యత్ యస్మాన్వామదృశాంక్రీడామృగత్వాద్ధేతోర్నిగళరూపో విసర్గస్సంసారబంధో భవతి - అయమి
తివాచ్ఛేదః - యత్క్రీడామృగ ఇత్యేతదయమేవనిగళరూపస్సంసార ఇత్యర్థః - యన్నిగళ ఇతిపక్షే యచ్ఛబ్దేనవామదృశాం
వా పరామృశ్యః యత్ యాసునిగళశ్శృంఖలరూపో విసర్గః పుత్రాదిరూపస్సర్గ ఇత్యర్థః - అవిసర్గ ఇతివాచ్ఛేదః - యత్
యస్మాత్క్రీడామృగత్వాదవిసర్గః - అవిమోచ్యో నిగళశ్శృంఖలతుల్యస్సంసారబంధో భవతీత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ తత ఇతి॥
విదూరాత్ దూరతః సంగంపరిహృత్య - యద్వా - అవిదూరాచ్ఛీఘ్రం నారాయణముపేతేత్యన్వయః - యస్మాత్-
స ఏవ అపవర్గః ఇష్టో ఇష్టః ॥ ౨౬ ॥ తత ఇతి॥ తతః యతో గృహాదిష్వాసక్తః ఆత్మానం మోచితుమసమర్థః తతః విషయేషుగ
ర్ద్ధాదిష్వాత్మానో యేషాం తేష్వసత్సు ద్వైత్యేషుసంగం దూరాత్పరిహృత్య ఆదిదేవం జగదుదయస్థితిలయలీలం స్వతేజసా
దేదీప్యమానం నారాయణం జీవానాం ప్రాప్యప్రాపకమాధారంచ భగవంతముపేత సత్సంగాది ప్రశాళ్యాశరణం వ్ర
జత - యద్యప్యత్ర సత్సంగతేః కంఠోక్తిర్నాస్తి తథాపి స్వస్యసత్సంగతేరేవ హేతోర్జ్ఞానోదయస్య స్వేనైవ వక్ష్యమాణ
త్వాత్స్వసంగత్యైవ తైస్సత్సంగతేః కృతప్రాయత్వాచ్చ తదనుక్తావపి సాభిప్రేతైవ - ఏవం గృహాద్యాసంగస్య దుస్త్యజ
త్వదోషావహత్వాది కథనేనైవ తేషాం వైరాగ్యముదేష్యతీతి వైరాగ్యమపి సంపాదనీయమితి శబ్దతో నోక్తం స్వస్యైవ
జ్ఞానోపదేష్టృత్వాదాచార్యత్వేనావస్థితత్వా ద్గుర్వభిగమన మపిహానశబ్దతః కర్తవ్యత్వేనోక్తం - కింతు - శ్రీశప్ర
పత్తిమాత్రమేవకురుతేతి శబ్దేనోక్తం - ధర్మాన్భాగవతానితి భగవచ్ఛబ్దేనాభిప్రేతం నిష్ఫలత్వశంకావ్యుదాసం వ్యన
క్తి స ఇతి॥ స ఉపేయో నారాయణః - అపవర్గః - పరమపురుషార్థలక్షణాపవర్గః - హేయత్వేన ముక్తస్సంగో దేహా
తదనుబంధిషు యైస్తైరిషిత ఇష్టః - స ఏవ ముక్తసంగానామిష్టాపవర్గ ఫలరూప ఇత్యర్థః॥ ౨౭॥ ననుబాలానామస్మాకం తద్భజ
నమశక్యమితి చేత్తత్రాహ॥ నహీతి॥ బహ్వాయాసః అతిప్రయాసః॥ ౨౬॥ ఏతదేవప్రతిపాదయితుం తావత్తత్సమాశ్రయణస్య
దుశ్శక్యత్వశంకాం నిరాకర్తుమాహ॥ నహీతి॥ హే అసురాత్మజాః - అచ్యుతం - సకృదాశ్రయణాదేవ ఆశ్రితాన్నచ్యావ
యతీత్యచ్యుతస్తం ప్రీణయతః పుంసో బహ్వాయాసో నహి విద్యతే - దేవతాంతరప్రీత్యుత్పాదకసాధనానుష్ఠానవద్భగవత్ప్రీ

యన్నిగళో విసర్గః ॥ ౨౫ ॥ తతో విదూరాత్పరిహృత్యదైత్యాద్దైత్యేషుసంగం విషయాత్మకేషు । ఉపేత
నారాయణమాదిదేవం స ముక్తసంగైరిషితోపవర్గః ॥ ౨౬ ॥ నహ్యచ్యుతం ప్రీయతో బహ్వాయాసోసు
రాత్మజాః । ఆత్మత్వాత్సర్వభూతానాం సిద్ధత్వాదిహ సర్వతః॥ ౨౭॥ పరాపరేషు భూతేషు బ్రహ్మాంతస్థా

త్యుత్పాదకతద్ధర్మానుష్ఠానేఽనాయాసో విద్యత ఇత్యర్థః - అనాయాసే హేతుః ఆత్మత్వాదితి - సర్వభూతానామాత్మ
త్వాత్సర్వతస్సిద్ధత్వాత్సులభత్వాత్ - సర్వత ఇతి సార్వవిభక్తికః షష్ఠ్యర్థే తసిః -ఇహలోకే- సర్వతస్సర్వేషాం- దేవాసు
రాదిస్త్రీపుంసవర్ణాశ్రమాది విభాగమంతరేణ సర్వేషాం సిద్ధత్వాదిత్యర్థః - అయమభిప్రాయః - నహి సులభస్య తృణ
లోష్టాదేరన్వేషణాయ విదూరగమనాదిరూపః ప్రయాసోపేక్షితః సర్వత్ర సర్వేషాం సులభత్వాత్ ఏవం సర్వేషామాత్మత్వే
న సర్వత్ర సులభస్య ప్రీణనేనాతీవాయాస ఇతి - యద్వా సిద్ధత్వాదిత్యస్యస్వర్గాదివన్న సాధ్యః పురుషార్థః అపితు సిద్ధరూ
పః - సాధ్యపురుషార్థ సాధనే హి యాగాద్యనుష్ఠానరూప ప్రయాసబాహుళ్యం - సిద్ధస్యతు తల్లాభోపయుక్తప్రీణనో
పాయతత్సమాశ్రయణమాత్రమపేక్షితమిత్యర్థః - యద్వా ఆత్మత్వాదిత్యనాయాసే పృథగ్ఘేతుః - ఆత్మా హి స్వశరీరే నిర
తిశయప్రీతియుక్తస్తద్రక్షణశీలశ్చ లోకే దృష్టః - ఏవం సర్వేషాం జీవానాం పరమాత్మానం ప్రతిశరీరత్వాత్తద్విషయక ప్రీతే
స్స్వతస్సిద్ధాయా అపి విపులాపరాధైరనభివ్యక్తాయాస్తదభివ్యక్త్యావహం కించిదానుకూల్యాదిక మాత్రమపేక్షిత మితిభా
వః - సిద్ధత్వాదితి తృతీయో నానో హేతుః - నహి సిద్ధస్య హిరణ్యనిధేస్తత్పరిజ్ఞాన మంతరేణ తల్లాభోపయుక్తోన్యః ప్రయా
సోపేక్షితః - ఏవం పరమాత్మనోపి నిరతిశయ పురుషార్థరూపస్య హృదయే సిద్ధత్వాత్తల్లాభోపయుక్తస్వామిత్వ శేష
త్వాదితద్యాథాత్మ్యజ్ఞానపూర్వక తత్సమాశ్రయమాత్రేణ తస్యసమాశ్రితవిషయక ప్రీతిరుదేష్యతీతి నాతీవాయాసోవి
ద్యత ఇత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ఆత్మత్వాత్సర్వత్ర సిద్ధత్వాదితిచ హేతుద్వయముపపాదయతిచతుర్భిః ॥ పరాపరేష్వితి ॥ బ్రహ్మ
అంతో యేషాం స్థావరాదీ ర్యేషాం తేషు జీవేషు భౌతికేషు అజీవేషు ఘటాదిషు మహత్సుచ భూతేష్వాకాశాదిషు ॥ ౨౬॥ ఆత్మ
త్వాత్సర్వభూతానామిత్యేతదేవ ప్రపంచయతి ॥ పరాపరేష్వితి ॥ బ్రహ్మా చతుర్ముఖోంతో యేషాం స్థావరా ఆదిర్యే
షాం తేషు పరాపరేషూచ్చావచేషు భూతేషు చరాచరాత్మకదేహభాక్షుచేతనేష్విత్యర్థః - తథా భౌతికేషు పృథివ్యా
దిభూతపరిణామరూపేష్వచేతనేషు ఘటపటాదిషు - మహత్సు భూతేషు పృథివ్యాదిమహాభూతేషు ॥ ౨౮॥ గుణేష్వితి॥ గు

ణసామ్యే సృష్టానే గుణవ్యతికరే - మహత్తత్త్వాదౌ చ- పరః బ్రహ్మస్వరూపః॥ వి॥ గుణేష్వితి॥ గుణానాం సత్త్వాదీనాం సామ్యం యస్మిన్ తస్మిన్ ప్రధానే మూలప్రకృతావిత్యర్థః గుణవ్యతికరే గుణవైషమ్యవతి మహదహంకారాదౌ చ॥ ౨౯॥ కథం తర్హి ద్రష్టృదృశ్య భోక్తృభోగ్యాదిభేదః - మాయయేత్యాహ ॥ ప్రత్యగాత్మేతి ॥ ప్రత్యగాత్మా ద్రష్టా భోక్తా తత్స్వరూపేణ వ్యాపక తయా నిర్దేశ్యః - దృశ్యం భోగ్యం దేహాది - తద్రూపేణ వ్యాప్యతయా చ నిర్దేశ్యః మాయయా ఈయత ఇత్యుత్తరేణాన్వయః వస్తుతస్తు స్వయం అవికల్పితోఽనిర్దేశ్యోఽపి సన్ - యద్వా - అనిర్దేశ్యోఽపి ఏవం నిర్దేశ్యస్సన్ వికల్పిత ఈయత ఇత్యన్వయః॥ వి॥ ప్రత్యగాత్మేతి॥ ప్రత్యగాత్మస్వరూపేణ ప్రత్యగాత్మా జీవః స్వం స్వాసాధారణం యాపం శరీరం యస్య తేన ప్రత్యగాత్మశరీరకత్వేనేత్యర్థః - దృశ్యమచేతనం రూపం యస్య తేన అచేతనశరీరకత్వేన చేత్యర్థః - ఏకః స్వసమానరహిత ఏవ పరః ఆత్మా పరమాత్మా - అంతః ప్రవిశ్య భర్తా అవ్యయః అస్పృష్టశరీరగతవికారః నిరస్తనిఖిలదోషః షాడ్గుణ్యపూర్ణః ఈశ్వరో జీవకర్మానుగుణం నియంతా వ్యాప్యవ్యాపక నిర్దేశ్యః వ్యాప్యేషు వ్యాపకతయా నిర్దేష్టవ్యః అవికల్పితః జాతిగుణాదిరహితః॥ ౩౦॥ కేవలేతి॥ యతః కేవలానుభవాత్మక ఆనంద ఏవ స్వరూపం యస్య- నను స ఏవ చేత్ సర్వత్ర తర్హి సర్వత్ర సర్వజ్ఞత్వాద్యుపలభ్యేత తత్రాహ - గుణాత్మకః సర్గో యస్యాస్సా గుణసర్గా తయా మాయయా అంతర్హితమైశ్వర్యం యేన సః॥ వి॥ కేవలేతి॥ కేవలానుభవః దుఃఖ ప్రతిభటజ్ఞానం ఆనందం ఆనందరూపం తదేవ స్వరూపం యస్య స పరమేశ్వరః స్వవ్యతిరిక్తేశ్వరాంతరరహితః - గుణవిసర్గయా సంసారిణాం మోహాదిగుణాన్ సృజతీతి తథా తయా మాయయా- అంతర్హితైశ్వర్యః సంసారిణామప్రకాశమానమహిమా- ఈయతే గమ్యతే- సదాచార్యోపదేశేన జ్ఞాయత ఇత్యర్థః - ఉక్తవిధతద్యాథాత్మ్యజ్ఞానపూర్వకం తత్సమాశ్రయణమాత్రమేవ తత్ప్రాప్తినిమిత్త తత్ప్రీతి హేతురుపాయ ఇతి భావః - అవికల్పితః కేవలానుభవానందస్వరూపః ఇతి పదద్వయేన అస్థూల మనణ్వహ్రస్వం సత్యం జ్ఞానమనంతం విజ్ఞానమానందమితి శ్రుత్యర్థః

వరాదిషు । భూతికేషు వికారేషు భూతేష్వథ మహత్సు చ॥ ౨౮॥ గుణేషు గుణసామ్యే చ గుణవ్యతికరే తథా।

ఏక ఏవ పరో హ్యాత్మా భగవానీశ్వరోఽవ్యయః ॥ ౨౯ ॥ ప్రత్యగాత్మస్వరూపేణ దృశ్యరూపేణ చ స్వయమ్।

వ్యాప్యవ్యాపక నిర్దేశ్యో హ్యనిర్దేశ్యోఽవికల్పితః ॥ ౩౦ ॥ కేవలానుభవానంద స్వరూపః పరమేశ్వరః।

మాయయాంతర్హితైశ్వర్య ఈయతే గుణసర్గయా ॥ ౩౧ ॥ తస్మాత్సర్వేషు భూతేషు దయాం కురుత సౌ

హృదం । భావమాసురమున్ముచ్య యయా తుష్యత్యధోక్షజః ॥ ౩౨ ॥ తుష్టే చ తత్ర కిమలభ్యమనంత ఆద్యే

కిం తైర్గుణవ్యతికరాదిహ యే స్వసిద్ధాః । ధర్మాదయః కిమగుణేన చ కాంక్షితేన సారం జుషాం చరణయో

ప్రత్యభిజ్ఞాపనేన ప్రాప్యం బ్రహ్మస్వరూపముక్తం అవశిష్టైరేక ఏవేత్యాదిభిః ప్రథమాంత పదైః ప్రత్యగాత్మస్వరూపేణ దృశ్యరూపేణ చేతి పదద్వయేన చ ప్రాప్యస్య గుణా ఉక్తాః పరాపరేషు భూతేషు ప్రత్యగాత్మస్వరూపేణ చేత్యనేన జీవస్యా తచ్ఛేషత్వపరపర్యాయ తచ్ఛరీరకత్వకథనేన ప్రాప్యస్వరూపముక్తం - గుణసర్గయా మాయయాంతర్హితైశ్వర్య ఇత్యనేన - ఆబ్రహ్మాత్మకత్వస్వతంత్రాత్మత్వాది రూప మోహాది ప్రాకృత గుణ ఏవ ప్రాప్తివిరోధీతి కథనేన విరోధిస్వరూపమప్యుక్తం - తత్ప్రాప్తిఫలం తు తచ్చరణకైంకర్యాదిరూపం సారం జుషాం చరణయోరితి వక్ష్యతి ఏవమర్థపంచకముపదిష్టం భవతి - పూర్వముపేత నారాయణమితి తత్సమాశ్రయణం కర్తవ్యత్వేన విహితం - తస్య దుష్కరత్వశంకా పరిహారప్రసంగాత్ సమాశ్రయణోపయుక్తార్థపంచకజ్ఞానం సదాచార్యోపదేశాత్సంపాద్యమిత్యుక్తం - ఏవమర్థపంచకజ్ఞానపూర్వకతత్సమాశ్రయణమేవ తత్ప్రసాదజనన ద్వారా తత్ప్రాప్తి హేతురిత్యభిప్రేతం - తత్సమాశ్రయణం చ తద్భక్తి ప్రపత్త్యన్యతరాత్మకమధికారిభేదేన వ్యవస్థితమితి తాత్పర్యం ॥ ౩౧ ॥ తస్మాదితి॥ యస్మాదేవం తస్మాత్సర్వేషు యథోచితం దయాం సౌహృదం చ కురుత - యయా దయయా - ఉన్ముచ్య సంత్యజ్య ॥ వి ॥ యదుక్తం నహ్యచ్యుతం ప్రీణయతో బహ్వాయాస ఇతి తదుపసంహరన్ - తత్ప్రీతినిమిత్త తత్సంతోష జనకం హేత్వంతరమాహ॥ తస్మాదితి ॥ తస్మాత్ యస్మాత్సర్వాంతరాత్మత్వాది ప్రాప్య బ్రహ్మస్వరూపాది జ్ఞానపూర్వక తత్సమాశ్రయణమాత్రమేవ తత్ప్రాప్త్యావహ తత్ప్రీతి హేతుః తస్మాద్యూయమాసురం భావం భూతద్రోహశీలత్వాదిరూపం ఉన్ముచ్య సమూలం త్యక్త్వా పరమాత్మ శరీరేషు సర్వేషు భూతేషు యథోచితం దయాం సౌహృదం చ కురుత - యయా దయయా అధోక్షజో భగవాంస్తుష్యతి- తాదృశీం భూతేషు దయాం కురుతేత్యర్థః॥ ౩౨॥ తతః కిమిత్యత ఆహ॥ తుష్ట ఇతి॥ తత్ర తస్మిన్ కిమలభ్యం - తథాపి గుణపరిణామా దేవ స్వసిద్ధే యద్వా- మాభూవన్నాతుషి- తస్య చరణయోః సారం జుషాం సుధాం సే

వమానానాం తేనాపికిమిత్యర్థః ॥వీ॥ తుష్యత్యధోక్షజఃతతఃకిమతఆహ- తుష్టఇతి - తత్రతస్మిన్ సర్వస్యజగతః కారణభూతే-
అనంతే భగవతితుష్టే సతి- అలభ్యంకింకిమస్తి - తస్మిన్ తుష్టే సతిఅభిలషితంసర్వంసులభమేవేత్యర్థః - యద్యపిసులభంత
థాపినిరతిశయపురుషార్థరూపతచ్చరణారవిందానుభవరూపమమృత మనుభవద్భిర్మాదృశైర్ధర్మైశ్వర్యకామకైవల్యా
దికంఅమృతంపిబద్భిరూషరోదకమివ నేష్యత ఇత్యభిప్రాయన్నాహ - కిం త్రైరితి- నోస్మాకంగుణవ్యతికరాత్మకానామనుగుణ
సత్త్వాదిగుణపరిణామాదేవస్వసిద్ధాః అయత్నతస్సిద్ధా యేధర్మాదయః ధర్మార్థకామాస్తైఃకింనకిమపిప్రయోజనమిత్య
ర్థః కాంక్షితేనాభిలషితేనఅగుణేనగుణత్రయరహితేనకైవల్యేన మోక్షేణవాకింసోపినపురుషార్థఇత్యర్థః- సంకథంభూ
తానాంభగవచ్చరణయోస్సారమనుభవాత్మకమమృతసారం జుషతాంసేవమానానాంఉపగాయతాంతద్గుణాన్స్తువతాం
మనసాతచ్చరణారవిందానుభవామృతమనుభవతాం వాక్ఛ్రవణాభ్యాంతద్గుణానుభవామృతంచానుభవతాం - అస్మా
కం-ధర్మాదయఊషరోదకప్రాయాఇత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ ననుచధర్మాదేరపురుషార్థత్వేకిమిత్యాచార్యాభ్యాంవేదోక్త
త్వేనసత్యఏవాభిహితఃతత్రాహ ॥ ధర్మేతి ॥ ధర్మోర్థఃకామశ్చేతియస్త్రివర్గఃతదర్థం - యేఈక్షాద్యాఅభిహితాఃఈక్ష
ఆత్మవిద్యాత్రయీకర్మవిద్యా - నయదమౌనీతిఃదండశ్చవివిధాచవార్తాజీవికా - తదేతత్సర్వంనిగమస్యార్థజాతం - స్వ
సుహృదఃస్వాంతర్యామిణః- పరమస్యపుంసఃస్వాత్మార్పణంస్వాత్మార్పణసాధనంచేత్- తర్హిసత్యంమన్యేసత్యపరత్వాత్
అన్యథాతదసత్యమేవ - యద్వా - తదేతదఖిలంనిగమస్యత్రైగుణ్యవిషయస్య ప్రతిపాద్యంమన్యేసత్యంపునర్నిస్త్రైగుణ్య
లక్షణంపరమస్యపుంసఃస్వాత్మార్పణమేవేత్యర్థః - తదుక్తంభగవతా ॥ శ్లో ॥ త్రైగుణ్యవిషయావేదానిస్త్రైగుణ్యోభవా
ర్జునేతి ॥ వీ ॥ ననుత్వదుక్తమేతత్సర్వంజానంతోప్యస్మద్గురవస్త్రివర్గమేవపురుషార్థత్వేనోపదిదిశుః - త్వంతుత్రివర్గమ
నాదృత్యభగవచ్చరణారవిందాశ్రయణమేవసారతమంమన్యసే- కించ- గుర్వనుశిక్షితాన్వీక్షక్యాదిశాస్త్రేషునత్వదుక్తధర్మః
కర్తవ్యత్వేనోపలభ్యతే- అతఃకింతద్ధర్మప్రమాపకంతత్రాహ॥ ధర్మేతి ॥ ధర్మాదీనాంసమాహారద్వంద్వఃపుంస్త్వమార్షం

రుపగాయతాంనః ॥ ౩౩॥ ధర్మార్థకామ ఇతియోభిహితస్త్రివర్గ ఈక్షాత్రయీనయదమౌవివిధా
చవార్తా । మన్యేతదేతదఖిలంనిగమస్యసత్యంస్వాత్మార్పణంస్వసుహృదఃపరమస్యపుంసః॥ ౩౪॥ జ్ఞానంత
దేతదమలం దురవాపమాహనారాయణోనరసఖఃకిలనారదాయ । ఏకాంతినాంభగవతస్తదకించనానాం
పాదారవిందరజసాప్లుతదేహినాంస్యాత్ ॥ ౩౫ ॥ శాంతోభయోవిగతతృట్పరమాత్మతత్త్వబోధోదయే

ధర్మోర్థకామశ్చేతియస్త్రివర్గోభిహితః అస్మదాచార్యైర్భార్గవాదిభిరితిశేషః - యస్త్రివర్గః పురుషార్థత్వేనాచార్యై
రుక్తఇత్యర్థః - యచ్చతత్ప్రతిపాదికేక్షాదిరూపావిద్యాచతదేతత్సర్వమహంమన్యే - తత్రేక్షాఆన్వీక్షికీసంజ్ఞా తర్కవి
ద్యా - త్రయీవేదపూర్వభాగః - నయదమౌదండనీతిప్రతిపాదకశాస్త్రే - వివిధావార్తాకృష్యాద్యాజీవికాజ్ఞానజ
నకంశాస్త్రంఏతత్సర్వమహంమన్యేజానామ్యేవ - కింతుయత్స్వసుహృదఃపరమస్యపుంసఃనిరుపాధికసుహృదేపరమపురుషా
యేత్యర్థః - సంప్రదానస్యైవశేషత్వవివక్షయాషష్ఠీ - స్వాత్మార్పణంభగవతి స్వాత్మసమర్పణం - తదేవనిగమస్యవే
దోత్తరభాగస్య ప్రమేయమితిశేషః ఉపనిషద్భాగస్య ప్రతిపాద్యంసత్యంనిత్యం అక్షయ్యపురుషార్థసాధనం మన్యఇత్య
ర్థః - అస్మద్గురుజ్ఞాతమప్యహంజానామి - నిత్యనిరతిశయపురుషార్థసాధనంభగవత్యాత్మసమర్పణం వేదాంత ప్రతిపా
ద్యంత్వధికంజానామీత్యర్థః గురవస్తునైతజ్జానంతీత్యభిప్రాయః అపాతతోజానంతోవామహదనుగ్రహాభావాన్నాను
ష్ఠానోపయోగితయానిస్సంశయం జానంతీతితాత్పర్యం - నిగమస్యేత్యనేనాస్మదుక్తార్థే వేదాంతభాగః ప్రమాణమి
త్యుక్తంసచ ॥ శ్రు ॥ ఓమిత్యాత్మానంయుంజీతముముక్షుర్వైశరణమహం ప్రపద్యఇత్యాదిరూపః స్వాత్మార్పణమిత్యనే
నభోపేతనారాయణం హరిమాశ్రమేతేత్యాద్యుక్తమాశ్రయణ మాత్మసమర్పణరూపమితివివృతం - భగవతిస్వాత్మసమ
ర్పణంనామస్వాత్మనోభగవచ్ఛేషత్వైకస్వభావత్వాను సంధానపూర్వకంభగవతి స్వాత్మరక్షాభర సమర్పణరూపం ఏ
వంనారాయణోపాయనంనామతచ్చరణాగతిరిత్యుక్తంభవతి - సమనంతరాధ్యాయేతదుపాయనస్యైతద్వ్యక్తాత్మకత్వం
వక్ష్యతి-ఏవంచయథాధికారంభక్తిప్రపత్త్యన్యతరాత్మకంభగవత్సమాశ్రయణంకర్తవ్యమితితాత్పర్యం॥ ౩౪ ॥ తేషాంవి
శ్వాసార్థంగురుసంప్రదాయమేవాహ ॥ జ్ఞానమితి ॥ యత్రనారదఃశ్రోతా- తత్రకుతోమాదృశానామధికారఇతిమాశం
సాత్యాహ- భగవతఏకాంతభక్తానాం యత్పాదరజఃతేన ఆప్లుతానాం స్నాతానాందేహినాంసర్వేషామపితత్ జ్ఞానం
స్యాత్ - నతూత్తమానామేవేతినియమః ॥ వీ ॥ ననుగురుభిరజ్ఞాతమిదమంతరేణాపిసదుపదేశేనకథంత్వయాజ్ఞాతమిత్యా

శంకాయాంభగవతోనారదస్యానుగ్రహోదేవేతివక్తుంతస్యసాంప్రదాయికత్వమాహ ॥ జ్ఞానమితి ॥ తదేతద్దురవాపందు
ర్లభం - జ్ఞానం - నరస్యసఖాభగవాన్నారాయణోబదరికాశ్రమవాసీ నారదాయాహఉపదిష్టవాన్ - ననుయత్రనార
దఃశ్రోతానారాయణోవక్తాఽస్మిన్స్వాదృశానాంకథమధికారఇతిశంకాంనిరాకరోతి ॥ ఏకాంతినామితి ॥ ఏకాంతినామకిం
చనానామనన్యప్రయోజనానాంభగవతః పాదారవిందరజసా అప్లుతానాంస్నాతానాందేహినాం భగవత్సేవాసక్తా
నాంసర్వేషామపితత్ జ్ఞానంస్యాదేవసతూత్తమానామేవేతినియమః ॥ ౩౬ ॥ శ్రుతమితి ॥ అతఏవమయాపినారదాచ్ఛ్రు
తంవిజ్ఞానసంయుతంఅనుభవపర్యంతంధర్మంచశ్రుతం॥ వీ॥ అతఏవమయాపినారదాచ్ఛ్రుతమిత్యాహ॥ శ్రుతమితి ॥ వి
జ్ఞానేనవివేకాదిజన్యేనసంయుతంజ్ఞానంశాస్త్రోత్థంవిశుద్ధభాగవతధర్మరూపం భగవద్యాథాత్మ్యవేదినోనారదాచ్ఛ్రు
తంశ్రవణేనజ్ఞాతం - భగవతోనారదస్యవచసాంశ్రవణాన్మమజ్ఞానవిజ్ఞానసంపత్తిరభూదిత్యర్థః ॥ ౩౭॥ తత్రాపివిస్మి
తాః పృచ్ఛంతిదైత్యపుత్రాః ॥ ప్రహ్లాదేతి ॥ ఏతాభ్యామృతేన్యంగురుంనవిద్మః ఏతదాగమనాత్పూర్వమేవాహంనారద
పార్శ్వంగతఇతిచేత్తత్రాహుః - బాలానామపిశిశూనా మప్యస్మాకమేతావీశ్వరౌనియంతారౌ - అతస్తవాన్యత్ర
గమనంసంభవతి ॥ వీ ॥ తత్రవిస్మితాఃపృచ్ఛంతిదైత్యకుమారాః ॥ ప్రహ్లాదేతి॥ హేప్రహ్లాదత్వంవయంచాపిఏతాభ్యాంగు

నవిధుతాత్మపరిభూషితః । యోనోవధూతవపుషాపరమేణచష్టేసుప్తసముత్థితమివాత్మవికల్పభేదమ్॥
౩౬॥ శ్రుతమేతన్మయాపూర్వంజ్ఞానంవిజ్ఞానసంయుతమ్ । ధర్మంభాగవతంశుద్ధం నారదాదేవదర్శ
నాత్॥ ౩౭॥ దైత్యపుత్రాః ॥ ప్రహ్లాదత్వంవయంచాపినర్తేన్యంవిద్మహేగురుమ్ । ఏతాభ్యాంగురుపుత్రా
భ్యాంబాలానామృతఈశ్వరౌ ॥ ౩౮ ॥ బాలస్యాంతఃపురస్థస్యమహత్సంగోదురన్వయః । ఛిందినస్సంశ
యంసౌమ్యస్యాచ్చేద్విస్రంభకారణమ్॥ ౩౯॥ * * * * ...

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-సప్తమస్కంధే-షష్ఠోధ్యాయః.

శ్రీనారదః ॥ ఏవందైత్యసుతైఃపృష్టోమహాభాగవతోసురః । ఉవాచస్మయమానస్తాన్ స్మరన్మదనుభాషి
తమ్॥ ౧॥ ప్రహ్లాదః॥ పితరిప్రస్థితేస్మాకంతపసేమందరాచలమ్ । యుద్ధోద్యమంతదాచక్రుర్విబుధాదాన
వాన్ప్రతి॥ ౨॥ పిపీలికైరహిరివదిష్ట్యాలోకోపతాపనః । పాపేనపాపోభక్షీతివాదినోవాసవాదయః॥౩॥
తేషామపిబలోద్యోగంనిశమ్యాసురయూథపాః । వధ్యమానాస్సురైర్భీతాదుద్రువుస్సర్వతోదిశమ్॥ ౪ ॥
కళత్రపుత్రవిత్తాప్తాన్ గృహాన్పశుపరిచ్ఛదాన్ । నావేక్షమాణాస్త్వరితాః సర్వేప్రాణపరీప్సవః ॥
౫॥ వ్యలుంపన్రాజశిబిరమమరాజయకాంక్షిణః। ఇంద్రస్తురాజమహిషీంమాతరంమమచాగ్రహీత్॥ ౬ ॥ నీ
యమానాంభయోద్విగ్నాంరుదంతీం కురరీమివ । యదృచ్ఛయాగతస్తత్ర దేవర్షి ర్దదృష్టవాన్పథి ॥
౭ ॥ ప్రాహచైనాంసురపతేనేతుం నార్హస్యనాగసీమ్। ముంచముంచమహాభాగసతీంపరపరిగ్రహామ్॥
౮॥ ఇంద్రః ॥ ఆస్తేస్యాజఠరేవీర్యమవిషహ్యంసురద్విషః । ఆస్యతాంప్రసవోయావత్ మోక్ష్యేర్థపదవీం

రుపుత్రాభ్యామృతేవినాఅన్యం గురుంనవిద్మహే - ఏతదాగమనాత్పూర్వమేవాహంనారదపార్శ్వంగత ఇత్యత్రాహుః
బాలానామపి - శిశూనామపిసతామస్మాకమేతావేవేశ్వరౌనియంతారౌ - అతస్తవాన్యత్రగమనంనసంభవతి॥ ౩౮॥ సఏ
వాత్రాగతఇత్యపినసంభవతీత్యాహుః॥ బాలస్యేతి ॥ దురన్వయఃదుర్ఘటః- విస్రంభకారణంవిశ్వాసహేతుః॥వీ॥ నారద
ఏవాత్రాగతఇత్యపినసంభవతీత్యాహుః ॥ బాలస్యేతి ॥ అంతఃపురస్థస్యబాలస్యతవ - మహతోనారదస్యసంగోదురన్వ
యోదుర్ఘటః- సౌమ్య- నోస్మాకం- సంశయంఛింధిఅపనుద - విస్రంభకారణంవిశ్వాసహేతుస్స్యాత్ అసంభావితత్వే
నాస్మాభిరవిశ్వసనీయోనారదసంగమఉక్తం - తత్రయద్యస్మద్విశ్వాస హేతురస్తిచేత్తదుపపాదనపూర్వకం తత్సంగ
తివిషయకసంశయంఛింధీత్యర్థః॥ ౩౯॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా...*...*...*...*...*...*

శ్లో ॥ సప్తమేమాతృగర్భస్థేస్వస్మిన్నారదభాషితమ్ । ప్రహ్లాదోవర్ణయామాసశిష్యప్రత్యయసిద్ధయే॥ ౧॥ అశ్రావినార
దాదేతన్మయాగర్భఇతీరితుం । తత్ప్రస్తావకథామాహపదైస్షోడశభిస్సుధీః॥పితరీతి॥అస్మాకంపితరిహిరణ్యకశిపౌ॥౨॥ పి
పీలికైరితి॥ స్వకృతేనైవపాపేనపాపోసౌఅభక్ష్యభక్షితఇతిఘోషేణవదంతోయుద్ధోద్యమంచక్రుః॥౩॥ ౪॥ ౫॥ వ్యలుంపన్ని
తి॥ రాజ్ఞఃశిబిరంఆవాసంవ్యలుంపన్సర్వస్వాపహారేణనాశితవంతః॥ ౬॥ ౭॥ ప్రాహేతి॥ అనాగసీంనిరపరాధామేనాం
నేతుంనార్హసీతిప్రాహ॥ ౮॥ ఆస్తఇతి॥ అవిషహ్యందుస్సహంఅతఃఅస్యాఃప్రసవపర్యంతమత్రాస్యతాం - తతశ్చార్థ

స్వపదవీంమార్గంగతఃప్రాప్తస్సన్ - జాతంపుత్రంహత్వామోక్ష్యేమోక్ష్యామీత్యర్థః ॥ ౯॥ సోయమితి॥ సాక్షాత్స్వగురోరేవమహాన్ - నతుపిత్రాదిసంబంధాత్ - త్వయాహేతుభూతేనసంస్థాంమృత్యుంనయాస్యతి - తత్రహేతవోనిష్కిల్బిషఇత్యాదయః ॥ ౧౦ ॥ ఇతీతి ॥ అనంతస్యప్రియోయోహాం సవాప్రియోయస్య తస్యానుమభక్త్యాఏనాం ప్రదక్షిణీకృత్య॥ ౧౧॥ తతఇతి॥ ఇహేవాస్యతామిత్యాహేతి శేషః॥ ౧౨॥ తథేతి॥ అంతిసమీపే॥ ౧౩॥ ఋషిమితి॥ అంతర్వత్న్యాగర్భిణీ- ఇచ్ఛాయాభర్తురాగమనానంతరం- ప్రసూతయేఏవమపిస్వగర్భస్యక్షేమాయ॥ ౧౪॥ ఋషిరితి॥ తస్యాఃశోకశాంత్యై ధర్మస్యతత్త్వంభక్తిలక్షణంజ్ఞానంఆత్మానాత్మవివేకః తదుభయంప్రాదాత్ - ఈశ్వరఃసమర్థః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ భవతామితి॥ భూయాత్ భవేత్ వైశారదీస్వార్థేతద్ధితః దేహాద్యహంకారభేదనిపుణేత్యర్థః ॥ ౧౭॥ కాసావైశారదీధీరిత్యపేక్షాయాం నారదోక్తమేవ దేహాత్మప్రకారమాహదశభిః॥ జన్మాద్యాఇతి॥ జన్మాద్యాః- అస్తిజాయతేవర్ధతే పరిణమతేఅపక్షీయతే వినశ్యతి- ఇత్యేవంభూతాః- షడ్భావవికారాః వృక్షస్యేవయథాఫలానాంవృక్షం తేతద్వదాత్మనిన యావనాద్యవస్థాః తేదేహస్యదృష్టా ఇత్యర్థః ఈశ్వరీవికారాసమర్థామూర్తిర్యస్యతేన॥ ౧౮॥ తదేవం దేహధర్మైః - తద్వైలక్షణ్యేనఆత్మనోదేహాద్భేదోదర్శితః - ఇదానీంఆత్మధర్మైశ్చేవ భేదంస్ఫుటయన్ తదహంకారాదికంత్యాజయతి॥ ఆత్మేతి ॥ ఆత్మానిత్యః॥ శ్రు॥ అవినాశీవాఅరేయమాత్మేతి- అవ్యయఃఅపక్షయశూన్యః ॥ శ్రు ॥ ఋచోఅక్షరేపరమేవ్యోమన్నితి- శుద్ధఃసర

గతః॥ ౯॥ నారదః॥ సోయంనిష్కల్బిషస్సాక్షాన్మహాభాగవతోమహాన్। నత్వయాప్రాప్స్యతేసంస్థామనం
తానుచరోబలీ॥ ౧౦॥ ఇత్యుక్తస్తాంవిహాయేంద్రోదేవర్షేర్మానయన్వచః। అనంతప్రియభక్త్యైనాంప
రిక్రమ్యదివంయయౌ ॥ ౧౧ ॥ తతోమేమాతరమృషిస్సమున్నీయనిజాశ్రమం । ఆశ్వాస్యేహోష్యతాం
వత్సేయావత్తేభర్తురాగమః॥ ౧౨॥ తథేత్యవాత్సీద్దేవర్షేరంతిసాప్యకుతోభయా । యావద్దైత్యపతి
ఘోరాత్తపసోనన్యవర్తత ॥ ౧౩ ॥ ఋషింపర్యచరత్తత్రభక్త్యాపరమయాసతీ । అంతర్వత్నీస్వగ
ర్భస్యక్షేమాయేచ్ఛాప్రసూతయే॥ ౧౪॥ ఋషిఃకారుణికస్తస్యాః ప్రాదాదుభయమీశ్వరః । ధర్మస్య
తత్త్వంజ్ఞానంచమామప్యుద్దిశ్యనిర్మలం ॥ ౧౫ ॥ తత్తుకాలస్యదీర్ఘత్వాత్ స్త్రీత్వాన్మాతుస్తిరోదధే ఋ
షిణానుగృహీతంమాంనాధునాప్యజహాత్స్మృతిం ॥ ౧౬॥ భవతామపిభూయాన్మేయదిశ్రద్దధతేవచః। వై
శారదీధీశ్శ్రద్ధాచస్త్రీబాలానాంచమేయథా ॥ ౧౭ ॥ జన్మాద్యాష్షడిమేభావాదృష్టా దేహస్యనాత్మని। ఫ
లానామివవృక్షస్యకాలేనేశ్వరమూర్తినా ॥ ౧౮ ॥ ఆత్మానిత్యోవ్యయశ్శుద్ధ ఏకః క్షేత్రజ్ఞఆశ్రయః।
అవిక్రియస్స్వదృగ్ఘేతుర్వ్యాపకోసంగ్యనావృతః ॥ ౧౯ ॥ ఏతైర్ద్వాదశభిర్విద్వానాత్మనోలక్షణైః ప
రైః। అహంమమేత్యసద్భావం దేహాదౌ మోహజంత్యజేత్॥ ౨౦॥ స్వర్ణంయథాగ్రావసు హేమకారః క్షే
త్రేషుయోగైస్తదభిజ్ఞఆప్నుయాత్ । క్షేత్రేషు దేహేషు తథాత్మయోగై రధ్యాత్మవిద్బ్రహ్మగతింల
భేత॥ ౨౧॥ అష్టౌప్రకృతయఃప్రోక్తాస్త్రయఏవహితద్గుణాః। వికారాష్షోడశాచార్యైఃపుమానేకస్సమన్వ
యాత్ ॥ ౨౨ ॥ దేహస్తుసర్వసంఘాతోజగత్తస్థురితిద్విధా। అత్రైవమృగ్యఃపురుషోనేతినేతీత్యతత్త్య

వద్యః॥ శ్రు॥ నిరవద్యంనిరంజనమితి- ఏకః॥ శ్రు॥ ఏకమేవాద్వితీయమితి॥ క్షేత్రజ్ఞః॥ శ్రు॥ విజ్ఞాతారమరేకేనవిజానీయాదితి-ఆశ్రయః॥ శ్రు॥ యస్మిన్ద్యౌఃపృథివీత్యాది - అవిక్రియః॥ శ్రు॥ నిష్కళంనిష్క్రియంశాంతమితి- స్వదృక్॥ శ్రు॥ ఆత్మజ్యోతిరితి- హేతుః॥ శ్రు॥ సఇమాన్లోకానసృజతేతి-వ్యాపకః॥ శ్రు॥ సత్యంజ్ఞానమనంతమితి- అసంగీ ॥ శ్రు॥అసంగోహ్యయంపురుషఇతి-అనావృతః॥ శ్రు॥పూర్ణస్యపూర్ణమాదాయపూర్ణమేవావశిష్యతఇతి॥ ౧౯॥ ఏతైరితి॥ పరైఃశ్రేష్ఠైః దేహాద్భేదంవిద్వాన్-అసద్భావంమిథ్యాదృష్టిం॥ ౨౦॥ నన్వేవంవివిక్తాత్మనోప్యపరోక్షానుభవేనబ్రహ్మతాప్రాప్తిః కథంస్యాత్ - యతోహంకారాదికంత్యజేదిత్యపేక్షాయాంతత్ప్రాప్తిప్రకారంసదృష్టాంతమాహ॥ స్వర్ణమితి॥ స్వర్ణకారః స్ఫురత్స్వర్ణకణేషుగ్రావసు- యోగైః ధమనాద్యుపాయైః తదుపాయజ్ఞః హేమకారఃయథాస్వర్ణమాప్నుయాత్ ఆత్మయోగైః ఆత్మప్రాప్త్యుపాయైఃబ్రహ్మగతింబ్రహ్మతాంఅధ్యాత్మవిత్ ఆత్మాధికృతకార్యకారణసంఘాతజ్ఞాతా ॥ ౨౧ ॥ అధ్యాత్మవివేకపూర్వకంఆత్మప్రాప్త్యుపాయానాహత్రిభిః॥ అష్టావితి - మూలప్రకృతిః - మహదహంకారౌపంచతన్మాత్రాణిచేత్యష్టౌ - త్రయఃసత్త్వాదయః- తేనప్రకృతిగుణాఏవనతుభిన్నాః-ఏకాదశేంద్రియాణి - పంచమహాభూతానిచేతిషోడశ - పుమానాత్మాఏకఃప్రోక్తఃకపిలాదిభిరాచార్యైః - ఏకత్వేహేతుఃఏతేషుసాక్షిత్వేనాన్వయాత్ ॥ తదుక్తం ॥

శ్లో॥ మూలప్రకృతిర్వికృతిర్మహదాద్యాః ప్రకృతివికృతయః సప్తషోడశకశ్చవికారోనప్రకృతిర్నవికృతిః॥ పురుషఇతి॥ ౨౨॥
దేహఇతి॥ జగత్ జంగమం - తస్థుఃస్థావరం - అత్రైవసర్వసంఘాతాత్మకేదేహఏవ - మృగ్యఃఅన్వేష్టవ్యః- సుకరంచైతది
త్యాహ - నేతినేతీత్యవ్యాపోహక్రియమాణే - స్వయమేవాతత్త్యజన్ అనాత్మవర్గాత్పృథక్పృథగుపలభ్యమాన ఇత్య
ర్థః॥ ౨౩॥ అన్వయేతి॥ మణిషుసూత్రమివ - సర్వత్రానుస్యూతత్వేనాన్వయః - అతఏవ - మణిభ్యఃసూత్రస్యేవైకైకవ్య
తిరేకస్తయోర్ద్వంద్వైక్యం - తేన- యోవివేకః - పూర్వోక్తోవా - తేనఉశతాశుద్ధేనాత్మనామనసా - సర్గస్థానసమా
మ్నాయైఃసృష్టిస్థితిసంహారైః ॥ ౨౪ ॥ యతోవాఇమాని భూతానిజాయంతఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తసర్గాద్యనుసంధానేనే
త్యర్థః- విమృశద్భిఃవిచారయద్భిః అసత్వరైఃఅవ్యగ్రైః - మృగ్యఇతిపూర్వేణాన్వయః॥ ౨౪॥ విమర్శప్రకారమాహ
ద్వాభ్యాం॥బుద్ధేరితి॥అధ్యక్షఃసాక్షీ॥౨౫॥ఏభిరితి॥అతః-ఏభిఃబుద్ధిభేదైః - పరిణామైః - పర్యస్తైఃపరితఃక్షిప్తైః- అనాత్మ
ధర్మత్వేననిరస్తైః - బుద్ధిధర్మత్వేహేతుః - త్రివర్ణైఃత్రిగుణాత్మకైః - క్రియోద్భవైఃకర్మజన్యైః బుద్ధేరేవత్రిగుణాత్మ
కత్వాత్- కర్మకర్తృత్వాచ్చతస్యాఏవైతాఅవస్థాః- ఆత్మాతుబుద్ధ్యన్వయాత్తదవస్థానానివధాతి - నతత్త్వతఇత్యాత్మ
నఃస్వరూపం-బుధ్యేత్-జానీయాదిత్యర్థః- అత్రదృష్టాంతః - కుసుమధర్మైర్గంధైః - తదాశ్రయంవాయుమివ॥౨౬॥ న
నుతర్హియథాకుసుమోపాధికోపివాయోర్గంధోవివేకజ్ఞానే - ననివర్తతే- ఏవమాత్మనఃసంసారోననివర్తతఇత్యాశం
జ్క ॥ ౨౩ ॥ అన్వయవ్యతిరేకేణవివేకేనోశతాత్మనా। సర్గస్థానసమామ్నాయైర్విమృశద్భిరసత్వరైః॥
౨౪॥బుద్ధేర్జాగరణం స్వప్నస్సుషుప్తిరితివృత్తయః । తాయేనైవానుభూయంతేసోఽధ్యక్షఃపురుషఃపరః॥
౨౫ ॥ ఏభిస్త్రివర్ణైఃపర్యస్తైర్బుద్ధిభేదైక్రియోద్భవైః ॥ స్వరూపమాత్మనోబుధ్యేద్గంధైర్వాయుమివా
న్వయాత్॥ ౨౬॥ ఏతద్ద్వారోహిసంసారోగుణకర్మనిబంధనః। అజ్ఞానమూలోపార్థోపిపుంసస్స్వప్నఇ
వాష్యతే॥ ౨౭॥ మనోమయత్వాన్నస్వేభావస్స్వప్నజాగరయోస్సమాః।దృష్టానష్టాఅపిథ్యాతుఃశోకమో
హభయప్రదాః ॥ ౨౮ ॥ పరస్యనిర్గుణస్యాపిగుణసంగాదనిర్వృతిః। వ్యక్తంజన్మాత్యయోవ్యక్తఃశయాన
స్యేహనస్వతః॥ ౨౯ ॥ తస్మాద్భవద్భిఃకర్తవ్యఃకర్మణాంత్రిగుణాత్మనాం । బీజనిర్హరణంయోగః ప్ర
వాహోపరమోధియః ॥ ౩౦ ॥ తత్రోపాయసహస్రాణామయంభగవతోదితః । యదీశ్వరేభగవతిభ
క్తిస్స్యాద్యథారతిః॥ ౩౧ ॥ గురుశుశ్రూషయాభక్త్యాసర్వలాభార్పణేనచ । సంగేనసాధుభక్తానా
మీశ్వరారాధనేనచ ॥ ౩౨ ॥ శ్రద్ధయాతత్కథాయాంచకీర్తనైర్గుణకర్మణాం । తత్పాదాంబురుహ
ధ్యానాత్తల్లింగేక్షార్హణాదిభిః ॥ ౩౩ ॥ హరిస్సర్వేషుభూతేషుభగవానాస్తఈశ్వరః । ఇతిభూతానిమ
నసాకామైస్తైస్సాధుమానయేత్ ॥ ౩౪ ॥ ఏభిర్నిర్జితషడ్వర్గైఃక్రియతేభక్తిరీశ్వరే । వాసుదేవేభగవతి
యయాసంలభతేరతిం॥౩౫॥నిశమ్యకర్మాణిగుణానతుల్యాన్వీర్యాణిలీలాతనుభిఃకృతాని । యథాతిహర్షో
త్పులకాశ్రుగద్గదంప్రోత్కంఠ ఉద్గాయతిరౌతినృత్యతి ॥ ౩౬ ॥ యథాగ్రహగ్రస్తఇవక్వచిద్ధసత్యాక్రందత
ధ్యాయ॥ ఏతదితి॥ ఏతద్ద్వారఃబుద్ధిద్వారకః - తదవస్థాద్వారకోవా-నస్వతః- హియస్మాత్ - బుద్ధేఃయేగుణాఃకర్మాణిచతై
ర్నిబధ్యతఇతితథా-సచాజ్ఞానమూలః - అతః- అపార్థోమిథ్యాభూతః- అపితు-స్వప్నఇవాష్యతే-వాయోస్తుగంధవద్ద్రవ్య
సంబంధస్యవాస్తవత్వాద్విషమోదృష్టాంతః॥౨౭॥౨౮॥౨౯॥తస్మాదితి॥యదేవంనిర్వృతిర్ఘటతేతస్మాద్బీజమజ్ఞానం ॥ తస్యని
ర్హరణందహనం- కింతత్-యోగః-కథంభూతంధియః ప్రవాహంజాగ్రదాదిరూపముపరమయతీతితథా ॥ ౩౦ ॥ తదే
వజ్ఞానప్రకారముక్త్వాతత్సాధనంధర్మస్యతత్త్వంనారదోక్తమేవాహపంచభిః॥ తత్రేతి॥ వైమర్థమైః యథాయథావ
దనుష్ఠితైఃరతిరితియత్ - అయముపాయోభగవతోక్తః - తథాహి-గీతాసు ॥ శ్లో॥ యత్కరోషియదశ్నాసియజ్జుహోషి
దదాసియత్ - యత్తపస్యసికౌంతేయతత్కురుష్వమదర్పణమితి - భక్త్యాత్వనన్యయాశక్యఅహమేవంవిధోఽర్జున ఇతి
ఇత్యాదిచ॥ ౩౧॥ తత్రైవాంతరంగాన్ధర్మానాహ॥ గుర్వితి॥ గురోఃశుశ్రూషయా- భక్త్యాప్రేష్ణా- సర్వేషాంలబ్ధానా
మర్పణేన॥౩౨॥శ్రద్ధయేతి॥తస్యలింగానాంమూర్తీనాంఈక్షణమర్హణంచాదిర్యేషాం- వందనాదీనాం - తైశ్చ॥ ౩౩॥ ౩౪॥
ఏభిరితి ॥ నిర్జితఃషణ్ణాంకామక్రోధలోభమోహమదమాత్సర్యాణాం - వర్గోయైః ॥ ౩౫ ॥ భగవద్రతేర్లింగాన్యాహత్రి
భిః॥ నిశమ్యేతి ॥ గుణాన్భక్తవాత్సల్యాదీన్ అతిహర్షేణఉద్గతాః పులకాః అశ్రూణిచయైః - గద్గదంయథాభవత్యేవంప్రో
త్కంఠఃఉద్గాయతి॥౩౬॥౩౭॥తదితి॥తస్యభావఃచేష్టాదిః - తస్యభావోభావనా- తేనానుకృతే - ఆశయాత్మృతీ-మనశ్శరీరే

యస్య - నిర్దగ్ధంబీజమజ్ఞానంఅనుశయోవాసనాచయస్యసః - సమ్యగేవప్రాప్నోతి॥ ౩౮॥ తతఃకిమతఆహ॥ అధోక్షజేతి॥
అధోక్షజస్యాలంబమనసాస్పర్శం - పాఠాంతరే - తస్యాశ్రయణం - అశుభైః రాగాదియుక్తఆత్మామనోయస్య- సంసృతి
చక్రశాతనంతన్నివర్తకం - బుధావిద్వాంసఃవిదుః - తదేవబ్రహ్మణినిర్వాణంలయోమోక్షః - తదాత్మకంసుఖంవిదుఃహృ
దీశ్వరమంతర్యామిణం॥ ౩౯॥ భక్తిరశక్యేతిచనమంతవ్యమిత్యాహ॥ కఇతి॥ ఛిద్రవత్ ఆకాశవత్- విషయాణాముపపాద
నైరార్జనైః - కిం- తత్ర హేతుః - సర్వదేహానాంసామాన్యతః - విషయసిద్ధత్వేనసూకరాదిసాధారణ్యాపత్తేరిత్యర్థః- న
చైనమావాపౌనరుక్త్యందోషః - నారదోక్తానువాదరూపత్వాదస్యప్రకరణస్య ॥ ౪౦ ॥ అనర్థకంచవిషయార్జనమిత్యా
హ॥ రాయఇతి॥ రాయః అర్థాః- క్షణభంగురమాయుర్యస్య-తదుక్తమితిహాసేషుశ్లో॥ ధనంహిపురుషోలోకేపురుషంధన
మేవవా ॥ అవశ్యమేకంత్యజతితస్మాత్కింధనతృష్ణయేతి॥ ౪౧॥ శ్లో ॥ యన్నదుఃఖేనసంభిన్నంనచగ్రస్తమనంతరం । అభిలా
షోపనీతంచసుఖంస్వర్గపదాస్పదమిత్యేవంభూతాఃస్వర్గాదిభోగాఅపినసేవ్యాఇత్యాహ ॥ ఏవంహీతి ॥ క్షయిష్ణు
త్వేహేతుః - క్రతుభిఃకృతాఇతి॥ శ్రు॥ తద్యథేహకర్మచితోలోకః క్షీయతఏవమేవాముత్రపుణ్యచితోలోకః క్షీయతఇతి

తిధ్యాయతివందతేజనం । ముహుశ్శ్వసన్వక్తిహరే జగత్పతేనారాయణేత్యాత్మమతిర్గతత్రపః ॥ ౩౭॥
తదాపుమాన్ముక్తసమస్తబంధస్తద్భావభావానుకృతాశయాకృతిః । నిర్దగ్ధబీజానుశయోమహీయసాభ
క్తిప్రవాహేణసమేత్యధోక్షజం ॥ ౩౮ ॥ అధోక్షజాలంబమిహాశుభాత్మన శ్శరీరిణస్సంసృతిచక్రశాతనం।
తద్బ్రహ్మనిర్వాణసుఖంవిదుర్బుధాస్తతోభజధ్వంహృదయేహృదీశ్వరం ॥ ౩౯ ॥ కోతిప్రయాసోసురబా
లకాహరేరుపాసనేస్వేహృదిఛిద్రవత్సతః । స్వాత్మనస్సఖ్యురశేషదేహినాంసామాన్యతః కింవిషయో
పపాదనైః ॥ ౪౦॥ రాయఃకళత్రంపశవస్సుతాదయోగృహామహీకుంజరకోశభూతయః । సర్వేర్థకా
మాఃక్షణభంగురాయుషః కుర్వంతిమర్త్యస్యకియత్ప్రియంచలాః ॥ ౪౧ ॥ ఏవంహిలోకాఃక్రతుభిః కృ
తాఅమీక్షయిష్ణవస్సాతిశయాసనిర్మలాః । తస్మాదదృష్టశ్రుతదూషణం పరంభక్త్యైకయాతం భజతాత్మ
లబ్ధయే॥ ౪౨ ॥ యదర్థఇహకర్మాణివిద్వన్మాన్యస్సకృన్నరః । కరోత్యతోవిపర్యాసమమోఘంవిందతేఫ
లం॥ ౪౩॥ సుఖాయదుఃఖమోక్షాయసంకల్పఇహకర్మిణః । సదాప్నోతీహయాదుఃఖమనీహాయాస్సుఖావృ
తః॥ ౪౪॥ కామాన్ కామయతేకామ్యైర్యదర్థమిహపూరుషః । సవైదేహస్తుపారక్యోభంగురోయాత్యు
పైతిచ॥ ౪౫॥ కిముర్వ్యవహితాపత్యదారాగారధనాదయః । రాష్ట్రకోశబలామాత్యభృత్యాప్తామమతా
స్పదాః ॥ ౪౬ ॥ కిమేతైరాత్మనస్తుచ్ఛైస్సహదేహేననశ్వరైః । అనర్థైరర్థసంకాశైర్నిత్యానందరసో
దధేః॥ ౪౭॥ నిరూప్యతామిహస్వార్థఃకియాన్ దేహభృతోసురాః । నిషేకాదిష్వవస్థాసుక్లిశ్యమానస్యక
ర్మభిః॥ ౪౮॥ కర్మాణ్యారభతేదేహీదేహేనాత్మానువర్తినా । కర్మభిస్తనుతేదేహముభయంత్వవివేకతః॥
౪౯॥ తస్మాదర్థాశ్చకామాశ్చధర్మాశ్చయదుపాశ్రయాః । భజతానీహయాత్మానమనీహంహరిమీశ్వ
రం॥ ౫౦॥ సర్వేషామపిభూతానాంహరిరాత్మేశ్వరఃప్రియః । భూతైర్మహద్భిస్స్వకృతైఃకృతానాంజీవ
సంజ్ఞితః॥ ౫౧॥ దేవోసురోమనుష్యోవాయక్షోగంధర్వఏవవా । భజన్ముకుందచరణంస్వస్తిమాన్స్యాద్యథా

శ్రుతేః - అతఏవ - పుణ్యతారతమ్యేనసాతిశయాః-నచనిర్మలాః - స్పర్ధాదిమత్త్వాత్ - నవిద్యతేదృష్టంశ్రుతంచదూషణంయ
స్మిన్॥ ౪౨॥ కించ॥ యదితి॥ యదర్థం-యత్సంకల్ప్య-అతఃసంకల్పితాత్ - విపర్యాసంవిపరీతంఫలంఅమోఘంఅవశ్యంప్రా
ప్నోతి॥ ౪౩॥ తదేవందర్శయతి॥ సుఖాయేతి॥ ఈహయాఇచ్ఛయా - క్రియయావా-యఃపూర్వమనీహయాహేతోః- సు
ఖేనావృతోవ్యాప్తఆసీత్ - సఈహయాదుఃఖమాప్నోత్యేవ॥ ౪౪॥ కించ॥ కామానితి॥ కామాన్ భోగాన్ - కామ్యైఃవిష
యైఃకర్మభిర్వా - పారక్యఃశ్వాదిభోగ్యః - నత్వాత్మీయఃభంగురశ్చ॥ ౪౫॥ కిమితి॥ కిముదేహాత్ - వ్యవహితాఃఅపత్యాద
యః-మమతావిషయాః - పారక్యాఇతికిమువక్తవ్యం ॥ ౪౬ ॥ కించ॥ స్వయంపురుషార్థరూపస్యకిమేతైరిత్యాహ॥ కిమేతై
రితి॥ ౪౭॥ భోగావసరాభావాచ్చైతైః కఉపయోగఇత్యాహ॥ నిరూప్యతామితి॥ ప్రాచీనైఃకర్మభిఃక్లిశ్యమానస్య - కర్మ
భిఃకియానర్థఇతివాఅన్వయః॥ ౪౮॥ ననుకర్మసుసమాప్తేషుభోగావసరస్స్యాత్తత్రాహ॥ కర్మాణీతి ॥ నచేదంకర్మ - త
త్ఫలందేహాదికంచ - పరమార్థఇత్యాహ - ఉభయంకర్మచదేహంచ - అవివేకతఃఆత్మాజ్ఞానాన్నైవతత్త్వతః॥ ౪౯॥ తస్మాదితి॥
యదుపాశ్రయాఃయదధీనాః॥ ౫౦॥ సర్వేషామితి॥ భూతానాంప్రాణినాంజీవసంజ్ఞితః అంతర్యామీ॥ ౫౧॥ అసురాణా

మస్మాకమత్ర నాధికార ఇత్యపి న వాచ్యమిత్యాహ పంచభిః ॥ దేవ ఇతి ॥ ౫౨॥ ౫౩॥ నేతి॥ అమలయా నిష్కామయా - విడంబనం నటనమాత్రం॥ ౫౪॥ ౫౫॥ దైతేయా ఇతి॥ అచ్యుతతాం అమృతత్వం ॥ ౫౬ ॥ అధ్యాయద్వయోక్తముపసంహరతి॥ ఏతావానితి॥ తదీక్షణం గోవిందదృష్ట్యా సంమాననం॥ ౫౭॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. * *

శ్లో॥ అష్టమే తేఽసురాః సూనుం నిఘ్నన్ దైత్యో హతః స్వయం । ఆవిర్భూయ నృసింహేన స చ బ్రహ్మాదిభిః స్తుతః ॥ అంతఃకృపాసుధాపూర్ణో బహిః క్రోధోఽస్య కేసరీ । దైత్యేంద్రమరిభావేన భజంతం స్వమఖాదయత్॥ ౧॥ అథేతి॥ ఏకాంతసంస్థితాం ప్రత్యేషిష్యాం- యథాయథావత్॥ ౨॥ శ్రుత్వేతి॥ స దైత్యః పుత్రం హంతుం మనో దధే - కథంభూతః- కోపస్యావేశేన ఉద్రేకేణ చలత్ గాత్రం వపుర్యస్య సః॥ ౩॥ క్షిప్త్వేతి॥ క్షిప్త్వా తిరస్కృత్య - పాపేన సరోషేణ తిరశ్చీనేన వక్రేణ॥ ౪॥ ౫॥ హే దుర్వినీతేతి॥ మందాత్మన్ అల్పబుద్ధే- మదాజ్ఞాలంఘినం త్వా అద్య యమాలయం నేష్యామి॥ ౬॥ క్రుద్ధస్యేతి॥ అభీతవత్- కిం

థోదయం ॥ ౫౨ ॥ నాలం ద్విజత్వం దేవత్వమృషిత్వం వాసురాత్మజాః । ప్రీణనాయ ముకుందస్య న వృత్తం న బహుజ్ఞతా॥ ౫౩ ॥ న దానం న తపో నేజ్యా న శౌచం న వ్రతాని చ । ప్రీయతేఽమలయా భక్త్యా హరిరన్యద్విడంబనం॥ ౫౪॥ తతో హరౌ భగవతి భక్తిం కురుత దానవాః । ఆత్మౌపమ్యేన సర్వత్ర సర్వభూతాత్మనీశ్వరే॥ ౫౫॥ దైతేయా యక్షరక్షాంసి స్త్రియః శూద్రా వ్రజౌకసః । ఖగా మృగాః పాపజీవాః సంతి హ్యచ్యుతతాం గతాః॥ ౫౬॥ ఏతావానేవ లోకేఽస్మిన్ పుంసః స్వార్థః పరః స్మృతః । ఏకాంతభక్తిర్గోవిందే యత్సర్వత్ర తదీక్షణం॥ ౫౭॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-సప్తమస్కంధే-సప్తమోఽధ్యాయః. * * *

శ్రీనారదః ॥ అథ దైత్యసుతాః సర్వే శ్రుత్వా తదనువర్ణితం । జగృహుర్నిరవద్యత్వాన్నైవ గుర్వనుశిక్షితం ॥ ౧ ॥ అథాచార్యసుతస్తేషాం బుద్ధిమేకాంతసంస్థితామ్ । ఆలక్ష్య భీతస్త్వరితో రాజ్ఞ ఆవేదయద్యథా॥ ౨ ॥ శ్రుత్వా తదప్రియం దైత్యో గురుణోక్తం సుతానయం । కోపావేశచలద్గాత్రః పుత్రం హంతుం మనో దధే॥ ౩॥ క్షిప్త్వా పరుషయా వాచా ప్రహ్లాదమతదర్హణం । అవేక్షమాణః పాపేన తిరశ్చీనేన చక్షుషా॥ ౪॥ ప్రశ్రయావనతం దాంతం బద్ధాంజలిముపస్థితం । సర్పః పదాహత ఇవ శ్వసన్ ప్రకృతిదారుణః ॥ ౫॥ హిరణ్యకశిపుః ॥ హే దుర్వినీత మందాత్మన్ కులభేదకరాధమ । త్వాం తు మచ్ఛాసనోద్వృత్తం నేష్యామ్యద్య యమక్షయం ॥ ౬ ॥ క్రుద్ధస్య యస్య కంపంతే త్రయో లోకాః సహేశ్వరాః । తస్య మేఽభీతవన్మూఢ శాసనం కిం బలోఽత్యగాః॥ ౭॥ ప్రహ్లాదః॥ న కేవలం మే భవతశ్చ రాజన్ స వై బలం బలినాం చాపరేషాం । పరేఽవరేఽమీ స్థిరజంగమా యే బ్రహ్మాదయో యేన వశం ప్రణీతాః ॥ ౮ ॥ స ఈశ్వరః కాల ఉరుక్రమోఽసావోజః సహః సత్త్వబలేంద్రియాత్మా । స ఏవ విశ్వం పరమః స్వశక్తిభిః సృజత్యవత్యత్తి గుణత్రయేశః॥ ౯॥ జహ్యాసురం భావమిమం త్వమాత్మనః సమం మనో ధత్స్వ న సంతి విద్విషః । ఋతేఽజితాదాత్మన ఉత్పథస్థితాత్ తద్ధి హ్యనంతస్య మహత్సమర్హణం ॥ ౧౦ ॥ దస్యూన్ పురా షణ్ణ విజిత్య లుంపతో మన్యంత ఏకే స్వజితా దిశో దశ । జితాత్మనో జ్ఞస్య సమస్య దేహినాం సాధోః స్వమోహప్రభవాః కుతః పరే॥ ౧౧॥ హిరణ్యకశిపుః॥ వ్యక్తం త్వం మర్తుకామోఽసి యోఽతిమాత్రం వికత్థసే । ముమూర్షూణాం చ మందాత్మన్ నను స్యుర్విప్లుతా గిరః ॥ ౧౨॥ యస్త్వయా మందభాగ్యోక్తో మదన్యో జగదీశ్వరః । క్వాసౌ యది హ సర్వత్ర కస్మాత్ స్తంభే న దృశ్యతే ॥ ౧౩॥

బలం యస్య- సః కింబలః॥ ౭॥ ౮॥ వశం ప్రణీతా ఇత్యత్ర హేతుః॥ స ఈశ్వర ఇతి॥ ఉరవః క్రమాః పాదవిక్షేపా యస్య- బహుపరాక్రమ ఇతి వా- ఓజః ఇంద్రియపాటవం - సహః మనసః పాటవం ఓజ ఆదిరూపః - సత్త్వం ధైర్యం బుద్ధిర్వా॥ ౯॥ మచ్ఛత్రుః అసౌ- కథం మమాపి స ఏవ బలం స్యాదత ఆహ॥ జహీతి॥ ఆత్మనః స్వస్య స్వభావం త్యజ- యతః- అజితాదాత్మనో మనసః ఋతే వినా- అన్యే విద్విషో న సంతి- కించ- తద్ధి తదేవ హి- సామ్యేన మనసో ధారణమేవ సమర్హణం ఆరాధనం॥ ౧౦॥ మయా దిగ్విజయే సర్వే జితాః- అతః- సాంప్రతం న సంతీతి చేత్- తత్రాహ॥ దస్యూనితి॥ ఏకే భవాదృశా మందాః- పురా ఆదౌ లుంపతః సర్వస్వం హరతః - షడింద్రియలక్షణాన్ శత్రూన్ - న విజిత్య అజిత్వా - దశ దిశః స్వయం జితా ఇతి మన్యంతే - సాధోస్తు జితచిత్తస్య॥ దేహినాం సమస్య- జ్ఞస్య విదుషః స్వాజ్ఞానకల్పితాః పరే శత్రవః కుతస్స్యుః॥ ౧౧॥ వ్యక్తమితి॥ వ్యక్తం నిశ్చితం- విప్లుతాః అనన్వితార్థాః॥ ౧౨॥ య ఇతి॥ హే మందభాగ్య- యద్యసౌ అస్తి- తర్హి క్వాస్తి- ప్రహ్లాద ఆహ- స సర్వత్రాస్తి - హిరణ్యకశిపురాహ- కస్మాత్ స్తంభే నాస్తి- ప్రహ్లాదస్తు- తం స్తంభం నిరీక్షమాణః నృత్యన్నాహ- దృశ్యత ఇతి॥ ౧౩॥ హిరణ్యకశి

ద్యుస్తత్రతమపశ్యన్నాహ॥ సోఽహమితి॥ ౧౪॥ ఏవమితి॥ ప్రహ్లాదేనమూర్ధ్ని బద్ధాంజలినా - నిరీక్షమాణం స్తంభం - తాడిత వాన్॥ ౧౫॥౧౬॥ అభిక్రమన్నితి॥ తత్పదంతస్యధ్వనేరాశ్రయం॥ ౧౭॥ సత్యమితి॥ భగవాన్ తదాఽదృశ్యతదృశ్యోఽబభూవ కిమర్థం - నిజభృత్యేనప్రహ్లాదేన - యద్భాషితందృశ్యత ఇతి - తత్సత్యంవిధాతుంకర్తుం - తథాఽఖిలేషుభూతేషుస్వా త్మనోవ్యాప్తించసత్యాంకర్తుం- స్తంభేఽదృశ్యత- తత్కిమర్థం॥ శ్లో॥ భాతికేషుచభావేషుభూతేష్వథమహత్సుచ। భగ వానాస్త ఇతి ॥ తేనైవభృత్యేనయద్భాషితం తత్సత్యంకర్తుం - తథాఽత్యద్భుతందైత్యఘాతుకమతిఘోరంరూపముద్వ హన్దధత్ - తత్కిమర్థం- నిజభృత్యైస్సనకాదిభిశ్శాపానంతరమనుతప్తైర్యద్భాషితం త్రిభిర్జన్మభిః శాపమోక్షో భ విష్యతి- తత్సత్యంకర్తుంతథా- అథవా- అత్యద్భుతంబ్రహ్మసృష్టావదృష్టమశ్రుతంచరూపముద్వహన్దధత్ - తచ్చనమృ గాకారంనచమనుష్యాకారముద్వహన్- సభాయాంమధ్యేఽదృశ్యత - తత్కిమర్థం- నిజభృత్యేనహిరణ్యకశిపునాబ్రహ్మా ణంప్రతి- యద్భాషితం॥ శ్లో॥ భూతేభ్యస్త్వద్విసృష్టేభ్యో మృత్యుర్మాభూన్మమప్రభో- ఇతి॥ తథాఽనాంతర్నబహిరితివచ నైర్నృనృగైరితిచ - బ్రహ్మణాచనిజభృత్యేనయద్భాషితంతత్తథాస్త్వితి - తత్సత్యంకర్తుం - నహితద్బ్రహ్మసృష్టంభూ తం- నచనరోవామృగోవా- నచసభాగృహస్యాంతః - నచప్రాంగణవత్బహిః - ఏవంతాభ్యాంభాషితంసత్యంకర్తుం- యచ్చహిరణ్యకశిపునాభాషితం॥ శ్లో॥ మానమేతద్విరోధసమృత్యుర్మేభవితేతి - తథా- శ్లో॥ అయమకుతశ్చిద్భయోఽమర

సోఽహంవికత్థమానస్యశిరఃకాయాద్ధరామి తే। గోపాయేతహరిస్త్వాద్యయస్తేశరణమీప్సితః ॥ ౧౪॥ ఏవందు రుక్తైర్ముహురర్దయన్రుషా సుతం మహాభాగవతంమహాసురః । ఖడ్గంప్రగృహ్యోత్పతితోవరాసనా త్ స్తంభంతతాడాతిబలస్స్వముష్టినా ॥ ౧౫॥

…✻—✻…✻—✻…✻—✻…✻—✻…✻—✻

శ్రీమన్నృసింహమూర్త్యవతారఘట్టః.

తదైవతస్మిన్నినదోఽతిభీషణో బభూవయేనాండకటాహమస్ఫుటత్ । యంవైస్వధిష్ణ్యోపగతంత్వజాద యశ్శ్రుత్వాస్వధామాత్యయమంగమేనిరే ॥ ౧౬ ॥ అభిక్రమన్పుత్రవధేప్సురోజసా నిశమ్యనిర్హ్రాదమ పూర్వమద్భుతం । అంతస్సభాయాంనదదర్శతత్పదంవితత్రసుర్యేనసురారియూథపాః ॥ ౧౭॥ సత్యంవి ధాతుంనిజభృత్యభాషితంవ్యాప్తించభూతేష్వఖిలేషుచాత్మనః । అదృశ్యతాత్యద్భుతరూపముద్వహం స్తంభేసభాయాంనమృగంనమానుషం ॥ ౧౮ ॥ ససత్త్వమేవంహరితోపిపశ్యం స్తంభస్యమధ్యాదనునిర్జిహా నం। నాయంనరోనాపిమృగోవిచిత్రమహోకిమేతన్నృమృగేంద్రరూపం ॥ ౧౯ ॥ మీమాంసమానస్యస ముత్థితోఽగ్రతోనృసింహరూపస్తదలంభయానకం ॥ ౨౦ ॥ ప్రతప్తచామీకరచండలోచనం స్ఫురత్సటాకే సరజృంభితాననం । కరాళదంష్ట్రంకరవాళచంచలక్షురాంతజిహ్వంభ్రుకుటీముఖోల్బణం ॥ ౨౧॥ స్తబ్ధో ర్ధ్వకర్ణంగిరికందరాద్భుతంవ్యాత్తాస్యనాసంహనుభేదభీషణం । దివిస్పృశత్కాయమదీర్ఘపీవరగ్రీవో రువక్షస్స్థలమల్పమధ్యమం ॥ ౨౨ ॥ చంద్రాంశుగౌరైశ్ఛురితంతనూరుహైర్విష్వగ్భుజానీకశతంనఖా

ఇతి - యచ్చనారదేననిజభృత్యేనస్వయమింద్రంప్రతిభాషితంఅయంమహాన్ సంస్థాంనప్రాప్స్యతి - అనంతానుచర ఇత్యా నేనస్వస్యభక్తపక్షపాతిత్వంచయద్భాషితంతచ్చ - సత్యంకర్తుం - అదృశ్యతచకారాన్నిజభాషితంచయత్ ॥ శ్లో ॥ కౌంతేయప్రతిజానీహినమేభక్తః ప్రణశ్యతీతి॥ తథా॥ తేషామహంసముద్ధర్తా మృత్యుసంసారసాగరాదిత్యాదిచ-సత్యంక ర్తుంఅదృశ్యతేతిద్రష్టవ్యం - అలమితివిస్తరేణ॥ ౧౮॥ సఇతి॥ సదైత్యః-ఏవంధ్వనింశ్రుత్వా - తతాశ్రయంసత్త్వంప్రాణి విశేషం - సర్వతోఽవలోకయన్ స్తంభస్యమధ్యాన్నిర్గచ్ఛత్ - నృమృగేంద్రయోర్మిశ్రంరూపమహోకిమేతదితి మీ మాంసితవానితిశేషః॥ ౧౯॥ మీమాంసమానస్యేతి॥ తస్యైవమలంభయానకం- తత్ నృసింహరూపం- మీమాంసమానస్యా గ్రతోనృసింహరూపోహరిః- సముత్థితః॥ ౨౦॥ భయానకత్వమేవదర్శయన్- తద్రూపమనువర్ణయతిత్రిభిః ప్రతప్తేతి॥ ప్ర తప్తంచామీకరంస్వర్ణమివపింగాని - చండానిలోచనానియస్మిన్- సటాఃజటాః- కేసరాఃపరితరోమాణి- స్ఫురద్భిఃసటా కేసరైర్జృంభితంసాటోపంఆననంయస్మిన్ - కరాళాః తుంగాఃదంష్ట్రాయస్మిన్- కరవాళఃఖడ్గః - తద్వత్ చంచలాక్షు రాంతవతీక్ష్ణాజిహ్వాయస్మిన్- భ్రుకుటియుక్తేనముఖేన- ఉల్బణం॥ ౨౧॥ స్తబ్ధేతి॥ స్తబ్ధాఉన్నతాశంకువదూర్ధ్వాకర్ణా యస్మిన్ గిరికందరవదద్భుతంవ్యాత్తంప్రసృతమాస్యంనాసాచయస్మిన్ - హనూకపోలప్రాంతౌ - తయోర్భేదేనవిదార ణేభీషణం॥ దివిస్పృశత్కాయోయస్మిన్ - అలుక్సమాసః- అదీర్ఘాప్రాస్వాపీవరాస్థూలాగ్రీవాయస్మిన్- ఉరువిశాలంవ

స.స్థూలంయస్మిన్- తచ్చతచ్చ- అల్పంమధ్యమంఉదరంయస్మిన్॥ ౨౧॥ చంద్రేతి ॥ చంద్రాంశువద్గౌరైః తనూరుహైరులాకమ
భిః - ధురితంవ్యాప్తం- విష్వక్ సర్వతః- ప్రసృతాభుజాస్తేషామనీకానిసేనామాస్తేషాంశతానియస్మిన్ - నఖాన్యేవాయు
ధానియస్మిన్- దురాసదంప్రాప్తుమశక్యం- సర్వాణిచనిజానిచక్రాదీని-ఇతరాణివజ్రాదీని - తఏవాయుధప్రవేకాశ్శస్త్రో
త్తమాః- ద్రావితాదైత్యదానవాయేన - తన్రూపంమీమాంసమానస్యతస్యాగ్రతః సముపస్థితఇతిపూర్వేణాన్వయః॥
౨౩॥ తదావిర్భావప్రయోజనవిమర్శపూర్వకంతేనసహదైత్యస్యయుద్ధమాహసప్తభిః ॥ ప్రాయేణేతి ॥ ప్రాయేణమహా
మాయావినా- హరిణా - మేఅయమేవంభూతోవధఃమృత్యుహేతుః- స్మృతఃచింతితః- తథాప్యనేనసముద్యతేనకింస్యాది
త్యేవంబ్రువన్నభ్యపతదిత్యన్వయః॥ ౨౪॥ అలక్షితఇతి॥ తదాసోసురః - నృసింహస్యోజసిదీప్తౌ - పతితస్సన్ అలక్షితః అ
దృష్టోభూత్ - సత్త్వధామనిసత్త్వప్రకాశేహరౌపతితస్యతమోమయస్యాదర్శనంతద్విచిత్రంనభవతి - తత్ర హేతుః
యోహరిఃపురాసృష్ట్యాదౌ - ప్రళయకాలీనంతమః- ను-అహో- అపిబత్ ॥ ౨౫॥ తతఇతి॥ తస్మిన్ విక్రమంతం తత స్తతఃప్ర
హరంతం॥ ౨౬॥ సఇతి॥ హస్తాదుత్కలితఃనిస్సృతః - తదాఅసురాః దేవాఃధిష్ణ్యపాఃలోకపాలాశ్చ- అసాధ్వమన్యంత
హృతాన్యోకాంసిస్థానానియేషాంతే- తద్భియా- ఘనచ్ఛదాఃమేఘాంతరితాస్సంతః॥ ౨౭॥ తమితి ॥ యస్యహస్తాత్ స్వ
యంముక్తః- తంనృహరిం - స్వవీర్యాచ్ఛంకితంమన్యమానః- ఖడ్గచర్మణీప్రగృహ్య - పునస్తంఅసజ్జతఅభ్యపద్యతేత్యన్వ

యుధం । దురాసదంసర్వనిజేతరాయుధ ప్రవేకవిద్రావితదైత్య దానవం ॥ ౨౩ ॥ ప్రాయేణమేయం
హరిణోరుమాయినావధస్స్మృతోనేనసముద్యతేనకిం । ఏవంవిమృశ్యాభ్యపతద్గదాయుధోనదన్ నృసిం
హంప్రతిదైత్యకుంజరః॥ ౨౪॥ అలక్షితోగ్నౌపతితఃపతంగమోయథానృసింహౌజసిసోసురస్తదా । నత
ద్విచిత్రంఖలుసత్త్వధామనిస్వతేజసాయోనుపురాపిబత్తమః ॥ ౨౫ ॥ తతోభిపద్యాభ్యపతన్మహాసురో
రుషానృసింహంగదయోరువేగయా ॥ తంవిక్రమంతంసగదంగదాధరో మహోరగంతార్క్ష్యసుతో
యథాగ్రహీత్॥ ౨౬॥ సతస్యహస్తోత్కలితస్తదాసురోవిక్రీడతోయద్వదహిర్గరుత్మతః । అసాధ్వమ
న్యంతహృతౌకసోమునాఘనచ్ఛదాభారతసర్వధిష్ణ్యపాః ॥ ౨౭ ॥ తంమన్యమానోనిజవీర్యశంకితంయద్ధ
స్తముక్తోనృహరింమహాసురః।పునస్తమాసజ్జతఖడ్గచర్మణీప్రగృహ్యవేగేనగతశ్రమోమృధే॥ ౨౮ ॥ తం
శ్యేనవేగంశతచంద్రవర్త్మభిశ్చరంతమచ్ఛిద్రముపర్యధోహరిః । కృత్వాట్టహాసంఖరముత్స్వనోల్బణంనిమీ
లితాక్షంజగృహేమహాజవః ॥ ౨౯ ॥ విష్వక్స్ఫురంతంగ్రహణాతురంహరిర్వ్యాళోయథాఖుంకులిశాక్షత
త్వచం । ద్వార్యూరుమాపాత్యదదారలీలయానఖైర్యథాహింగరుడోమహావిషం ॥ ౩౦॥ సంరంభదు
ష్ప్రేక్ష్యకరాళలోచనోవ్యాత్తాననాంతంలిహన్ స్వజిహ్వయా । అసృగ్లవాక్తారుణ కేసరాననోయ
థాంత్రమాలీద్విపహత్యయాహరిః ॥ ౩౧ ॥ నఖాంకురోత్పాటితహృత్సరోరుహంవిసృజ్యతస్యానుచరా
నుదాయుధాన్ । అహన్సమంతాన్నఖశస్త్రపాణిభిర్దోర్దండయూథానుపథాన్సహస్రశః ॥ ౩౨॥
సటావధూతాజలదాఃపరాపతన్గ్రహాశ్చతద్దృష్టివిమృష్టరోచిషః । అంభోధయశ్శ్వాసహతావిచుక్షు

యః॥ ౨౮॥ తమితి॥ శ్యేనస్యేవవేగోయస్యతం - శతచంద్రవర్త్మభిఃఖడ్గచర్మమార్గైః- అచ్ఛిద్రంయథాభవత్యేవము
పర్యధశ్చరంతం- అట్టహాసమేవాహ- ఖరంతీవ్రం-ఉత్స్వనేనమహాశబ్దేన- ఉల్బణంభయంకరం - తద్భయేనహరేస్తేజసా
చనిమీలితేఅక్షిణీయస్య ॥ ౨౯ ॥ విష్వగితి ॥ గ్రహణేదృష్టాంతః- వ్యాళోయథా - ఆఖుంమూషకం- దృష్టాంతః - అ
హింగరుడఇవేతి- విష్వక్సర్వతః- స్ఫురంతంనిస్సరంతం - గ్రహణేనాతురంవివశం- ఇంద్రేణసహయుద్ధే తత్ప్రయుక్తే
న కులిశేన- అక్షతాత్వగపియస్య- ద్వారిసభాయాం- నాంతర్బహిః - ఊరుండూరౌనిపాత్యనభూమౌనచాంబరేనఖైః
నతుక్యసుభిరసుమద్భిర్వా- ఏవందివానక్తపరిహారాయ- సంధ్యాయామితిద్రష్టవ్యం॥ ౩౦॥ దైత్యేంద్రవధముక్త్వాతద్భృత్య
వధమాహద్వాభ్యాం॥ సంరంభేతి॥ సంరంభేణదుష్ప్రేక్ష్యాణికరాళానిలోచనానియస్య-అసృజోరక్తస్య - లవైర్బిందుభిః
అక్తాఃసిక్తాః- అతఏవ- అరుణాఃకేసరాఆననంయస్యసః- కఇవ- ద్విపహత్యయాగజవధేన- హరిఃసింహోయథా - ఏ
వంభూతస్తస్యానుచరాన్ అహన్నిత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౩౧॥ నఖేతి ॥ నఖాంకురైరుత్పాటితంహృత్సరోరుహంయస్య
తం- దోర్దండానాంయూథానియస్యతమనుపంథామేషాంతాన్ అన్యానపితత్పక్షపాతినఇత్యర్థః॥ ౩౨॥ దైత్యవధస్య
గ్రస్యనృహరేరాటోపమాహ- ద్వాభ్యాం ॥ సటేతి ॥ సటాభిరవధూతాః - పరాపతన్ వ్యశీర్యంత - తస్యదృష్టౌ

విసృష్టం రోచిర్యేషాం తే - తిరస్కృతప్రభాః - అభవన్నితి శేషః - దిగిభా దిగ్గజాః ॥ ౩౩॥ ద్యౌరితి ॥ తస్య సటాభిరుత్క్షిప్తాని వి
మానాని తైస్సంకులా వ్యాకులా వ్యాప్తా సతీ ద్యౌః ప్రోత్సర్పత స్వస్థానాత్ ప్రకర్షేణోదసర్పత్ ॥ ౩౪ ॥ తత ఇతి ॥ స్వఖ్యాత్యైశ్వ
ర్యమాశ్చర్యమివ మత్వా - కౌతూహలేనైవ తస్యాసనే ఉపవిష్టం - భయాత్ కోపేన - న బభాజ నాసేవత - అలక్షితో ద్వైర
థః ప్రతియోద్ధా యేన ॥ ౩౫ ॥ నిశామ్యేతి ॥ లోకత్రయస్య మస్తకజ్వరం శిరోవ్యథామివ దుస్సహం ప్రహర్షస్య వేగేన
ఉత్కలితాని వికసితాన్యాననాని యాసాం తాః నృహరిం వవృషుః॥ ౩౬॥ తదేతి॥ నాకినాం దేవానాం విమానావళిభిః - సు
రాణామానకాః పటహాః - తైర్జఘ్నిరే వాదితాః - స్త్రియోఽప్సరసో ననృతుః॥ ౩౭ ॥ ౩౮॥ మనవ ఇతి॥ గంధర్వా అప్సరసశ్చ
చారణాశ్చేత్యర్థః - అత్రాప్సరేత్యదంతత్వమార్షం॥ ౩౯ ॥ ౪౦॥ ఈడిర ఇతి॥ నరశార్దూలం పురుషోత్తమం॥ శ్లో॥ బ్ర
హ్మరుద్రయోర్నృసింహస్య శంకయాకులచేతసః । ఆరాద్దేవాస్తువన్ సప్తదశ శ్లోక్యా పృథక్ పృథక్ ॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥
౪౧॥ నత ఇతి॥ అనంతాయ అనంతం ప్రసాదయితుం నతోఽస్మి - అనంతత్వే హేతుః - దురంతాః శక్తయో యస్య - తత్కుతః - వి
చిత్రాణి ప్రభావా యస్య - తత్కుతః - పవిత్రాణి శోధకాని కర్మాణి యస్య - విచిత్రవీర్యత్వమేవాహ - విశ్వస్యేతి
సందధతే సమ్యక్ కుర్వతే - ఏవమపి అవ్యయాత్మనే అప్రచ్యుతస్వరూపాయ ॥ ౪౨ ॥ రుద్రస్తు తత్కోపకాలాభిజ్ఞో నాయం
కోపావసర ఇతి - తం ప్రార్థయతే ॥ కోపకాల ఇతి॥ సహస్రయుగాంతస్తవ కోపస్య కాలః - కోపాయోగ్యశ్చాయమిత్యా

ఘుష్టే హ్రాదితదిగిభా జహుర్మదం ॥ ౩౩ ॥ ద్యౌస్తత్సటోత్క్షిప్తవిమానసంకులా ప్రోత్సర్పత క్ష్మా
చ పదాతిపీడితా । శైలాస్సముత్పేతురముష్య రంహసా తత్తేజసా ఖం కకుభో న రేజిరే ॥ ౩౪ ॥ తతస్సభాయా
ముపవిష్టముత్తమే నృపాసనే సంభృతతేజసం విభుం । అలక్షితద్వైరథమత్యమర్షణం ప్రచండవ
క్త్రం న బభాజ కశ్చన ॥ ౩౫ ॥ నిశామ్య లోకత్రయమస్తకజ్వరం తమాదిదైత్యం హరిణా హతం మృధే । ప్ర
హర్షవేగోత్కలితాననా ముహుః ప్రసూనవర్షైర్వవృషుస్సురస్త్రియః ॥ ౩౬ ॥ తదా విమానావళిభిర్నభ
స్థలం దిదృక్షతాం సంకులమాస నాకినాం । సురానకా దుందుభయోఽథ జఘ్నిరే గంధర్వముఖ్యా ననృతుర్జగు
స్స్త్రియః ॥ ౩౭ ॥ తత్రోపవ్రజ్య విబుధా బ్రహ్మేంద్రగిరిశాదయః । ఋషయః పితరస్సిద్ధా విద్యాధరమ
హోరగాః ॥ ౩౮ ॥ మనవః ప్రజానాం పతయో గంధర్వాప్సరచారణాః । యక్షాః కింపురుషా భూతా వే
తాళాస్సహకిన్నరాః ॥ ౩౯ ॥ విష్ణుపార్షదాస్సర్వే సునందకుముదాదయః । మూర్ధ్ని బద్ధాంజలిపుటా ఆ
సీనం తీవ్రతేజసం ॥ ౪౦ ॥ ఈడిరే నరశార్దూలం నాతిదూరచరాః పృథక్ ॥ ౪౧ ॥ బ్రహ్మా ॥ నతోఽస్మ్యనంతాయ
దురంతశక్తయే విచిత్రవీర్యాయ పవిత్రకర్మణే । విశ్వస్య సర్గస్థితిసంయమాన్ గుణైస్స్వలీలయా సందధ
తేఽవ్యయాత్మనే ॥ ౪౨ ॥ రుద్రః ॥ కోపకాలో యుగాంతస్తే హతోఽయమసురోఽల్పకః । తత్సుతం పాహ్యుప
సృతం భక్తం తే భక్తవత్సల ॥ ౪౩ ॥ ఇంద్రః ॥ ప్రత్యానీతాః పరమ భవతా త్రాయతా నస్స్వభాగా దైత్యా
క్రాంతం హృదయకమలం త్వద్గృహం ప్రత్యబోధి । కాలగ్రస్తం కియదిదమహో నాథ శుశ్రూషతాం
తే ముక్తిస్తేషాం న హి బహుమతా నారసింహాపరైః కిం ॥ ౪౪ ॥ ఋషయః ॥ త్వం నస్తపః పరమమాత్థ యదా

హ - అల్పకః అత్యల్పః - అతః కోపాన్నివృత్త్యా ప్రహ్లాదం మా హాంసీరిత్యాహ - తత్సుతమితి - యద్వా - అకాలేప్యయం కోపః
అస్య భక్తస్య రక్షణార్థమితి చేత్ - తర్హి - ఇదానీం కోపం త్యక్త్వా ఇమం పాహీత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ ఇంద్రస్తు నాస్మాకం హవి
ర్భాగాదిలాభః పురుషార్థః - కింతు - త్వత్పరిచర్యైవ - భవతా పునరనేన సంరంభేణైవ - తత్కార్యమేవ సాధితం - తస్య చ సి
ద్ధత్వాదుపసంహర - ఏనం క్రోధమిత్యాశయేనాహ ॥ ప్రతీతి ॥ హే పరమ నోఽస్మాకం - త్రాయతా రక్షతా భవతా స్వీయా వ
భాగా దైత్యాత్ ప్రత్యాహృతాః అంతర్యామిణః తవైవ యజ్ఞేషు భోక్తృత్వాత్ - అస్మదీయం హృదయకమలం త్వ
ద్గృహమేవైతావత్పర్యంతం భయహేతుత్వేనాస్మత్ స్మృతిపథే స్థితేన దైత్యేన ఆక్రాంతం వ్యాప్తం సత్ - ప్రత్యబోధి -
తద్భయాపాకరణేన వికాసం నీతం తవ త్రైలోక్యైశ్వర్యసాధనార్థమయముద్యమ ఇతి చేత్ తత్రాహ - కాలగ్రస్తమి
తి - తే త్వాం - హే నారసింహ - నరసింహస్యాకారాభ్యాం ఆవిర్భూత ॥ ౪౪ ॥ ఋషయస్తు తపః ప్రవర్తనేనాస్మాకం మ
హాననుగ్రహః కృత ఇత్యాహుః ॥ త్వమితి ॥ త్వం నోఽయథార్థ - పరమం ధ్యానలక్షణం తపః పరమత్వే హేతుః - ఆత్మనస్తవ
తేజః ప్రభావరూపం తదేవాహుః - యేన తపసా - ఆత్మని - లీనమిదం విశ్వం - ససర్జ సృష్టవాన్ - భవానితి శేషః - తత్ అమ
నా దైత్యేన ప్రలుప్తం కుంఠితం హే శరణ్య పాల - అద్య రక్షార్థం గృహీతేనానేన వపుషా - పునరపి తపః కురుతేత్యభ్యను

జ్ఞాతవానపి - తస్మైతేనమఇత్యుత్తరశ్లోకగతచతుర్థపాదస్యానుషంగః॥౪౫॥ పితరస్తుశ్రాద్ధోద్ధరణేనతంపరమోపకారిణం ప్రణముస్తి॥ శ్రాద్ధానీతి॥ శ్రాద్ధానిశ్రద్ధయాయుక్తానిపిండాదీని - నఃఅస్మభ్యంపుత్రైర్దత్తానిప్రసభంబలాత్ - స్వయమధికృత్యబుభుజే - కించతీర్థస్నానసమయేఽపి దత్తంతిలోదకమప్యపిబత్ - తానితస్యోదరాత్ యఆర్చ్ఛత్ ఆహృతవాన్ - నఖంభూతాత్ నఖైః విదీర్ణావపాయస్యతస్మాత్ - వపావిదారణస్యతద్గతపిండోద్ధరణమేవఫలమితిభావః॥ ౪౬॥ యఇతి॥ యోగసిద్ధాంగతింఅణిమాదిసిద్ధిం - నానాదర్పాఃబహువిధాహంకారవికారాయస్యతం - తస్మైతుభ్యం-తంత్వాముద్దిశ్య॥ ౪౭॥విద్యామితి॥ విద్యామంతర్ధానాదిలక్షణాం-అనురాద్ధాంసంప్రాప్తాం-సంఖ్యేయుద్ధే॥౪౮॥ యేనేతి॥రత్నానినిధానాసుస్థితాని- స్త్రీరత్నానిచ - ఉత్తమాఃస్త్రియః - ఆసాంస్త్రీణాందత్తఆనందోయేనతత్సంబోధనం-అస్మద్దత్తానందేతిపాఠాంతరే- అస్మాకందత్తఆనందోయేనేతి॥ ౪౯॥ నృసింహేనావలోకితాస్సంతఃమూర్ధ్నిబద్ధాంజలయోమనవఃప్రోచుః॥ మనవఇతి॥ మనవోవయంధర్మపాలకాః - పరిభూతాః సేతవోవర్ణాశ్రమధర్మమర్యాదాయేషాంతే - అనుశాధిఅనుశిక్షయ॥ ౫౦॥ ప్రజాపతయోఽపిదేవావలోకితాఃప్రోచుః॥ ప్రజేశాఇతి॥ హేపరేశ - తేత్వయా- అభిసృష్టాఃప్రజేశాఃవయం- యేనని

త్మతేజోయేనేదమాదిపురుషాత్మగతంససర్జ । తద్విప్రలుప్తమమునాద్యశరణ్యపాలరక్షాగృహీతవపుషాపునరన్వమంస్థాః॥ ౪౫॥ పితరః ॥ శ్రాద్ధానినోఽధిబుభుజేప్రసభంతనూజైర్దత్తానితీర్థసమయేఽప్యపిబత్తిలాంబు। తస్యోదరాన్నఖవిదీర్ణవపాద్యఆర్చ్ఛత్తస్మైనమోనృహరయేఖిలధర్మగోప్త్రే॥౪౬॥ సిద్ధాః॥ యోనోగతింయోగసిద్ధామసాధురహార్షీద్యోగతపోబలేన । నానాదర్పంతంనఖైర్విదదారతస్మైతుభ్యంప్రణమామోనృసింహ ॥ ౪౭ ॥ విద్యాధరాః॥ విద్యాంపృథగ్ధారణయానురాద్ధాన్యషేధదజ్ఞోబలవీర్యదృప్తః । సయేనసంఖ్యేపశువద్ధతస్త్వయామాయానృసింహంప్రణతాస్మనిత్యం॥ ౪౮॥ నాగాః॥ యేనపాపేనరత్నానిస్త్రీరత్నానిహృతానినః । తద్వక్షఃపాటనేనాసాందత్తానందనమోస్తుతే॥ ౪౯॥ మనవః॥ మనవోవయంతవనిదేశకారిణోదితిజేనదేవపరిభూతసేతవః । భవతాఖలస్సఉపసంహృతఃప్రభోకరవామతేకిమనుశాధికింకరాన్ ॥ ౫౦ ॥ ప్రజాపతయః ॥ ప్రజేశావయంతేపరేశాభిసృష్టానయేనప్రజావైసృజామోనిషిద్ధాః । సఏషత్వయాభిన్నవక్షానుశేతేజగన్మంగళంసత్త్వమూర్తేవతారః॥ ౫౧॥ గంధర్వాః॥ వయంవిభోతేనటనాట్యగాయకాయేనాత్మసాద్వీర్యబలౌజసాకృతాః । సఏషనీతోభవతాదశామిమాంకిముత్పథస్థఃకుశలాయకల్పతే॥ ౫౨ ॥ చారణాః॥హరేతవాంఘ్రిపంకజంభవాపవర్గమాశ్రితాః। యదేషసాధుహృచ్ఛయస్త్వయాసురస్సమాపితః ॥ ౫౩॥ యక్షాః॥ వయమనుచరముఖ్యాఃకర్మభిస్తేమనోజ్ఞైస్తఇహదితిసుతేనప్రాపితావాహకత్వం । సతుజనపరితాపంతత్కృతంజానతాతేనరహరఉపనీతః పంచతాంపంచవింశ॥ ౫౪॥ కింపురుషాః॥ వయంకింపురుషాస్త్వంతుమహాపురుషఈశ్వరః। అయంకుపురుషోనష్టోధిక్కృతస్సాధుభిస్సదా ॥ ౫౫ ॥ వైతాళికాః॥ సభాసుసత్రేషుతవామలంయశోగీత్వాసపర్యాంమహతీంలభామహే । యస్తామనైషీద్వశమేషదుర్జనోదిష్ట్యాహతస్తేభగవన్యథామయః॥ ౫౬॥ కిన్నరాః॥వయమీశకి

షిద్ధాస్సంతః - ప్రజానసృజామ - సఏషః - భిన్నంవక్షోయస్య-నునిశ్చితం- మృతశ్శేతే- అతఃపరంప్రజాస్సృక్ష్యామఇతిహృష్యంతఆహుః- హేసత్త్వమూర్తే-తవాయమవతారఃజగన్మంగళం॥౫౧॥ వయమితి॥ హేవిభో- వయంతేత్వదీయాఃనటానర్తకాః - నాట్యేనృత్యేగాయకాశ్చ-యేనఆత్మసాత్ స్వాధీనాఃకృతాః- కథంభూతేన-వీర్యంశౌర్యం- బలంశక్తిఃతాభ్యామోజఃప్రభావోయస్యతేన - ఇమాందశాంమృతిం- ఉచితమేతదిత్యాహుఃకిమితి॥ ౫౨॥ హరఇతి॥భవాపవర్గంసంసారనివర్తకం - ఆశ్రయిణేహేతుః - యద్యస్మాత్-సాధూనాంహృదిభయజనకత్వేనశేతేతిష్ఠతీతితథా-సఏషోసురస్త్వయాసమాపితఃఅంతంనీతః॥ ౫౩॥ వయమితి॥ మనోజ్ఞైఃకర్మభిః- అనుచరేషుముఖ్యాః- పంచతాంమృత్యుం- హేపంచవింశ - చతుర్వింశతితత్త్వనియామక - తత్కృతందుశ్చేష్టితం - జానతాత్వయా॥ ౫౪॥ కింపురుషాస్తుత్వాస్తోతుంకేవయంవరాకాఇత్యాహుః ॥ వయమితి ॥ వయంకింపురుషాస్తుచ్ఛప్రాణినః - త్వంతుమహానద్భుతప్రభావఃపురుషః - నన్వయంమహాన్దైత్యోహతఇతికింనవర్ణ్యతేఇత్యాశంక్యాకియద్దేతదిత్యాహుః - అయమితి॥ ౫౫॥ సభాస్వితి॥ సత్రేషుయజ్ఞేషు- తేత్వయాహతః- ఏతద్దిష్ట్యాభద్రంకృతం॥ ౫౬॥ వయమితి॥ అమునాదితిజేన- విష్టింనిర్మూల్యంకర్మ- అనునిరంతరం-

కారితాః- అతఃపరం- నఃవిభవాయసమృద్ధయే-భవ॥ ౫౭॥అద్యేతి॥ నోస్మాకంభక్తానాం-శరణదఆశ్రయప్రద- సర్వేషాం లోకానాంశర్మ-మంగళం-ఏతదద్భుతంరూపం- అద్యైవదృష్టంనతుపూర్వం-విధికరఃకింకరః॥ ౫౮॥...................❋

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ నవమేబ్రహ్మణాభీత్యాచోదితోసురబాలకః । కోపంప్రశమయన్నస్తౌన్నృసింహమతిభీషణం॥ ఉగ్రోప్యనుగ్రహేవాయం స్వభక్తానాంనృకేసరీ । కేసరీవస్వపోతానా మన్యేషాముగ్రవిగ్రహ ఇత్యాద్యాగమోక్తాం భక్తానుకంపితామాహసప్తభిః॥ ఏవమితి॥ ఏవందూరతఏవస్థిత్వాస్తువంతః - మన్యునాసంరంభః - ఆవేశోయస్యతం - ఉపగంతుంనాశక్నువన్॥ ౧॥ సాక్షాదితి॥ మహదద్భుతంరూపందృష్ట్వాశంకితాసతీ- నోపేయాయనోపజగామ - అద్భుతత్వేహేతుః- అదృష్టేతి॥ ౨॥ ప్రహ్లాదమితి॥ ఉపేహిఉపగచ్ఛ॥ ౩॥ ౪॥స్వపాదేతి॥ కాలవ్యాలస్తస్మాద్విత్రస్తాధీర్యేషాం తేషాం- కృతమభయంయేనతత్॥ ౫॥ సఇతి॥ తస్యకరస్పర్శేనధుతంతిరస్తం- అఖిలమశుభంయస్య - సపదితత్క్షణమేవ- అభివ్యక్తంఅపరోక్షభూతం - పరంఆత్మదర్శనంబ్రహ్మజ్ఞానంయస్య - నిర్వృతస్సన్- హృదిదధౌ - హృష్యంతీరోమాంచితాతనుర్యస్య క్లిన్నంస్నిగ్ధంఆర్ద్రంహృత్ యస్య - అశ్రూణిలోచనయోర్యస్య - పరమపురుషార్థః తయాదధౌ - నసాధనత్వేనేత్య

స్సురగణాస్తవానుగాదితిజేనవిష్టిమమునానుకారితాః । భవతాహరేసవృజినోవసాదితో నరసింహనాథ విభవాయనోభవ ॥ ౫౭॥ విష్ణుపారిషదాః ॥ అద్యైతద్ధరిహరిరూపమద్భుతంవైదృష్టంనశ్శరణదసర్వలోకశర్మ । సోయంతేవిధికరఈశవిప్రశాపాత్తస్యేదంనిధనమనుగ్రహాయవిద్మః॥ ౫౮॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- మహాపురాణేసప్తమస్కంధే- అష్టమోధ్యాయః.

నారదః ॥ ఏవంసురాదయస్సర్వేబ్రహ్మరుద్రపురస్సరాః । నోపేతుమశకన్మన్యుసంరంభంసుదురాసదం ॥ ౧॥ సాక్షాచ్ఛ్రీఃప్రేషితాదేవైర్దృష్ట్వాతన్మహదద్భుతం । అదృష్టాశ్రుతపూర్వత్వాత్సానోపేయాయశంకితా ॥ ౨ ॥ ప్రహ్లాదంప్రేషయామాసబ్రహ్మావస్థితమంతికే । తాతప్రశమయోపేహిస్వపిత్రేకుపితంప్రభుం ॥ ౩ ॥ తథేతిశనకైరాజన్మహాభాగవతోర్భకః । ఉపేత్యభువికాయేననమామవిధృతాంజలిః ॥ ౪ ॥ స్వపాదమూలేపతితంతమర్భకం విలోక్యదేవఃకృపయాపరిప్లుతః । ఉత్థాయతచ్ఛీర్ష్ణ్యదధాత్కరాంబుజంకాలాహివిత్రస్తధియాంకృతాభయం ॥ ౫ ॥ సతత్కరస్పర్శధుతాఖిలాశుభస్సపద్యభివ్యక్తపరాత్మదర్శనః । తత్పాదపద్మంహృదినిర్వృతోదధౌహృష్యత్తనుఃక్లిన్నహృదశ్రులోచనః ॥ ౬ ॥ అస్తౌషీద్ధరిమేకాగ్రమనసానుసమాహితః । ప్రేమగద్గదయావాచాతన్న్యస్తహృదయేక్షణః ॥ ౭ ॥ ప్రహ్లాదః॥ బ్రహ్మాదయస్సురగణామునయోథ సిద్ధాస్సత్త్వైకతానమతయోవచసాంప్రవాహైః । నారాధనంపురుగుణైరధునాపిపిప్రుఃకింతోష్టుమర్హతిసమేహరిరుగ్రజాతేః॥ ౮॥ మన్యేధనాభిజనరూపతపశ్శ్రుతౌజస్తేజఃప్రభావబలపౌరుషబుద్ధియోగాః । నారాధనాయహిభవంతిపరస్యపుంసో భక్త్యాతుతోషభగవాన్గజయూథపాయ ॥ ౯ ॥ విప్రాద్ద్విషడ్గుణయుతాదరవిందనాభపాదారవిందవిముఖాచ్ఛ్వపచంవరిష్ఠం ।

ర్థః॥ ౬॥ సుసమాధిమేవాహ॥ అస్తౌషీదితి॥ తస్మిన్నేవన్యస్తంహృదయమీక్షణేచయేనేతి॥ ౭॥ శ్లో॥ స్వస్మిన్నివసమస్తేషుతత్కృపామృతవృష్టయే । ప్రహ్లాదస్తౌతిసత్పద్యైర్ద్విచత్వారింశతాహరిం । శ్రీధరీయోయంశ్లోకః ॥ తత్రతావదాత్మనోభగవతఃస్తుతావనధికారమివాశంక్యాధికారం భావయన్నాహపంచభిః బ్రహ్మాదయఇతి ॥ మునయోమననశీలాః - సిద్ధాఃజ్ఞానినోపి - కథంభూతాః- సత్త్వఏకైకస్మిన్ తానోవిస్తారోయస్యాస్సా- మతిర్యేషాం- తథావిధాఅపివచసాంప్రవాహైరపితథాబహుభిర్వ్యత్యమానైర్గుణైరపి- యమారాధయితుంనపుఃనపూర్ణాశినశక్తాఇత్యర్థః- సహరిః- మేమయాకింకథం- తోష్టుంతోషంప్రాప్తుం- అర్హతి-తత్రహేతుః- ఉగ్రాఘోరాఆసురీజాతిర్యస్య॥ ౮॥ ఏవంహరితోషణేస్వస్యాయోగ్యతామాశంక్య- యోగ్యతాంసంభావయతిద్వాభ్యాం॥ మన్యఇతి॥ అభిజనఃసత్కులేజన్మ - రూపంసౌందర్యం- శ్రుతంపాండిత్యం - ఓజఃఇంద్రియనైపుణ్యం - తేజఃకాంతిః - ప్రభావఃప్రతాపః - పౌరుషముద్యమః - బుద్ధిఃప్రజ్ఞాయోగోష్టాంగఃఏతేధనాదయోద్వాదశాపిగుణాః- పరమస్యపుంసః- ఆరాధనాయనభవంతి- హియతః- కేవలాభక్త్యైవ- గజేంద్రాయతుష్టోభవత్ ॥ ౯ ॥ ఏవంభక్త్యైవకేవలయాహరేస్తోషస్సంభవతీత్యుక్తం - ఇదానీంభక్తింవినాన్యాతిరంచితోషహేతురిత్యాహ॥ విప్రాదితి॥ పూర్వోక్తాఃధనాదయః యేద్విషట్- ద్వాదశగుణాస్తైర్యుక్తాత్ విప్రాదపిశ్వపచం

వరిష్ఠం మన్యే - యద్వా- సనత్సుజాతోక్తాః ద్వాదశ జ్ఞానాదయో గుణాః- ద్రష్టవ్యాః- తదుక్తం॥ శ్లో॥ జ్ఞానంచ సత్యంచ దమ శ్శ్రుతంచ హ్యమాత్సర్యం హ్రీస్తితిక్షానసూయా । యజ్ఞశ్చ దానంచ ధృతిశ్శమశ్చ వ్రతాని వై ద్వాదశ బ్రాహ్మణస్యేతి ॥ కథంభూతాత్ విప్రాత్ - అరవిందనాభస్య పాదారవిందాద్విముఖాత్ - కథంభూతం శ్వపచం - తస్మిన్ అరవిందనాభే అర్పితాః మనః అదయో యేన తం - ఈహితం కర్మ- వరిష్ఠత్వే హేతుః స ఏవంభూతశ్శ్వపచః - సర్వం కులం పునాతి- భూరిమానో గర్వో యస్య- సతు విప్రః- ఆత్మానమపి న పునాతి - కుతః కులం- యతో భక్తిహీనస్యైతే గుణా గర్వాయైవ భవంతి- నతు శుద్ధయే అతో హీన ఇతి భావః॥ ౧౦॥ తర్హి కిం ధనాద్యర్పణేన సన్మానం ప్రాకృత ఇవ భగవానపేక్షతే- నేత్యాహ॥ నైవేతి॥ అయం ప్రభురీశ్వరః- అవిదుషో అల్పకాజ్జనాత్- మానం పూజాం- ఆత్మనోఽర్థేన వృణీతే నేచ్ఛతి- యతో నిజలాభేనైవ పూర్ణః- తర్హి పూజాం నేచ్ఛత్యేవ - తత్రాహ కరుణః కృపాళుః - అతో వృణీతే చ- తత్ర హేతుః- యద్యదితి యత్ యత్ - యం యం మానం-యద్వా-యద్యస్మాత్-యద్యేన ధనాదినా- భగవతే మానం విదధీత-తచ్చ ఆత్మనే భవతి-నాన్యస్య-యథా ముఖస్యైవ తిలకాదిశ్రీః శోభా ప్రతిబింబస్య భవతి- నతు సాక్షాత్తస్యైవ కర్తుం శక్యతే తద్వత్ ॥ ౧౧॥ యస్మాదేవం భగవాన్ భక్త్యైవ తుష్యతి॥ తస్మాదితి॥ తస్మాదహం నీచోఽపి విగతవిక్లబః గతాశంకస్సన్ - ఈశ్వరస్య- మహి మహిమానం- సర్వప్రయత్నేన స్వమనీషానుసారేణానువర్ణయామి-అజానతోఽపి స్తుతికరణే హేతుమాహ- నీచ ఇతి॥ యేనైవ మహిమ్నా అనువర్ణితేన అజయా అవిద్యయా - గుణవిసర్గం సంసారమనుప్రవిష్టః పుమాన్- పూయేత శుద్ధ్యేత- తన్మహిమ్నః- అన్యస్య తథా శోధకత్వాభావాదిత్యర్థః॥ ౧౨॥ తదేవమాత్మనః స్తుతావనధికారం పరిహృత్య ఇదానీం తం స్తువన్ కోపోపసంహారం ప్రార్థయతే- ద్వాభ్యాం- సర్వ ఇతి॥ భో ఈశ అమీ- ఉద్విజంతో బిభ్యతః- సర్వే బ్రహ్మాదయః సత్త్వమూర్తేస్తవ-విధికరాః - త్వన్ని

మన్యే తదర్పితమనోవచనేహితార్థప్రాణం పునాతి స కులం నతు భూరిమానః ॥ ౧౦ ॥ నైవాత్మనః ప్రభుర
యం నిజలాభపూర్ణో మానం జనాదవిదుషః కరుణో వృణీతే । యద్యజ్జనో భగవతే విదధీత మానం తత్త్వా
త్మనే ప్రతిముఖస్య యథా ముఖశ్రీః॥ ౧౧॥ తస్మాదహం విగతవిక్లబ ఈశ్వరస్య సర్వాత్మనా మహి గృణామి
యథామనీషం । నీచోఽజయా గుణవిసర్గమనుప్రవిష్టః పూయేత యేన హి పుమాననువర్ణితేన॥ ౧౨॥ సర్వే
హ్యమీ విధికరాస్తవ సత్త్వధామ్నో బ్రహ్మాదయో వయమివేశ న చోద్విజంతః । క్షేమాయ భూతయ ఉత
ఆత్మసుఖాయ చాస్య విక్రీడితం భగవతో రుచిరావతారైః ॥ ౧౩ ॥ తద్యచ్ఛ మన్యుమసురశ్చ హతస్త్వయా
ద్య మోదేత సాధురపి వృశ్చికసర్పహత్యా । లోకాశ్చ నిర్వృతిమితాః ప్రతియంతి సర్వే రూపం నృసింహ వి
భయాయ జనాః స్మరంతి॥ ౧౪॥ నాహం బిభేమ్యజిత తేఽతిభయానకాస్య జిహ్వార్కనేత్రభ్రుకుటీరభసోగ్ర
దంష్ట్రాత్ । ఆంత్రస్రజః క్షతజకేసరశంకుకర్ణాన్నిర్హ్రాదభీతదిగిభాదరిభిన్నఖాగ్రాత్ ॥ ౧౫ ॥

యోగకర్తారో భక్తా ఏవ నాన్యే - నచ వయమసురా ఇవ వైరభావేన ఏతే భక్తాః - కింతు శ్రద్ధయైవ తవ రుచిరైరవతారైర్విక్రీడితం వివిధం క్రీడనం అస్య విశ్వస్య క్షేమాదిప్రయోజనాయ - నతు భయోత్పాదనాయ॥ ౧౩॥ తదితి॥ తత్తస్మాదేషాం భయపరిహారాయ-మన్యుం- యచ్ఛ ఉపసంహర - యదర్థం అయం మన్యుః - సచాసురః సాధూనాం సంతోషార్థం అద్య హతః అతః పరం క్రోధేన కార్యాభావాత్తం నియచ్ఛ - నను అన్యేషాం వధేన సాధుః కిం మోదేత తత్రాహ - వృశ్చికాదేః పరోపద్రవకారిణోఽన్యత ఏవ జాతయా-హత్యా వధేన తృతీయార్థే ప్రథమా-తస్యైతద్వ్యద్రం జాతమితి సాధురపి మోదేతైవ- తర్హి బహూనాం సుఖావహత్వాదముం క్రోధం న త్యక్ష్యామీతి చేత్తత్రాహ - లోకాశ్చ నిర్వృతిం ఇతాః ప్రాప్తాస్సంతః - ప్రతియంతి క్రోధోపసంహారం ప్రతీక్షంతే - తర్హి జనానాం పునర్భయాభావాయ మన్యుం ధారయామీతి చేత్తత్రాహ రూపమితి- విభయాయ భయనివృత్త్యై- ఏతద్రూపస్మరణాదేవ భయనివృత్తేర్న మన్యుధారణేన కృత్యమస్తీత్యర్థః॥ ౧౪ ॥ త్వం చేద్బిభేషి-తర్హి- త్యజామీతి చేత్తత్రాహ॥ నాహమితి॥ భో అజిత- తే అస్మాత్ రూపాత్ - అహం న బిభేమి-కథంభూతాత్ ఆస్యం జిహ్వా చ అర్కసదృశనేత్రాణి చ - భ్రుకుటీనాం రభస ఆటోపశ్చ- ఉగ్రాః దంష్ట్రాశ్చ- ఏతాని అతిభయానకాని యస్మిన్ తస్మాత్ - ఆంత్రమయ్యః స్రజో యస్మిన్ తత్ ఆంత్రస్రక్ తస్మాత్ - క్షతజాః కేసరాః యస్మిన్ శంకువదున్నతౌ స్తబ్ధౌ కర్ణౌ యస్మిన్ తచ్చ తచ్చ తస్మాత్ - నిర్హ్రాదేన భీతా దిగిభా యస్మాత్- అరీన్ శత్రూన్ భిందంతీత్యరిభిందితాని నఖాగ్రాణి యస్మిన్ - ఏవంభూతాదపి తే రూపాదహం న బిభేమి॥ ౧౫॥ మహద్భయం త్వదన్యదస్తీత్యాహ॥ త్రస్తోఽస్మీతి ॥ దుస్సహం యదుగ్రం సంసారచక్రే కదనం దుఃఖం - తస్మాదహం త్రస్తోఽస్మి - తత్ర చ గ్రసతాం హింస్రాణాం మధ్యే

కర్మభిర్బద్ధస్సన్ ప్రణీతః క్షిప్తోఽస్మి - హేకృపణవత్సల - హేఉశత్తమ - కదాను - త్వం ప్రీతస్సన్ - అపవర్గరూపం శరణం తే అంఘ్రికమలం ప్రతి హ్వాయ సే మాం ఆహ్వయసి ॥ ౧౬ ॥ దాస్యే సతి మత్ప్రీతిరితి చేత్ - తర్హి - నానా యోనిషు క్లిశ్యమానస్య మమ - దాస్యజ్ఞానాభావాత్ - త్వమేవ తదుపదిశేతి ప్రార్థయతే ॥ యస్మాదితి ॥ యస్మాత్ ప్రియైరప్రియైశ్చ యథా - సంఖ్యం వియోగసంయోగాభ్యాం జన్మ యస్య తేన శోకాగ్నినా - సకలయోనిషు దహ్యమానోఽస్మి - దుఃఖస్య ప్రతీకారః కార్య ఇతి చేత్తత్రాహ - దుఃఖస్యౌషధం ప్రతీకారః - తదపి దుఃఖమేవ - ఏవమపి - అతద్ధియా దేహాద్యభిమానేన - ముహ్యామి - అతః హే భూమన్ విభో మే తవ దాస్యరూపం యోగం సాక్షాదుపాయం - వద ॥ ౧౭ ॥ నను దాస్యయోగే ప్రవృత్తస్యాపి - తదంతరాయభూతానాం పూర్వోక్తానాం నానాదుఃఖానాం కుతః పరిహారః - తత్రాహ ॥ స ఇతి ॥ సోఽహం త్వద్దాసస్సన్ - భో నృసింహ - తవ లీలా కథా అనుగృణన్ - దుర్గాణి మహాదుఃఖాన్యంజసాఽతితరిష్యామి నగణయిష్యామీత్యర్థః - తత్ర హేతుః - గుణైః రాగాదిభిః విశేషేణ ప్రయుక్తస్సన్ - తత్కృతః - తే పదయుగమేవ ఆలయో యేషాం భక్తానాం తత్సమవాయః - జ్ఞానినః తైస్సంగో యస్య మమ సోఽహం కథం భూతస్య కథాః తత్రాహ - ప్రియస్యేత్యాదికుతో జ్ఞాతాః విరించగీతాః విరించేన గీతాః తత్సంప్రదాయ ప్రవృత్తాః - తథా చాథర్వణీ శ్రుతిః ॥ దేవా హ వై ప్రజాపతిమబ్రువన్నిత్యాది - దాస్యే ప్రవృత్తస్య భగవదనుగ్రహేణ సత్సంగః తతోఽపి తదాగతయా భగవద్గుణానువర్ణనం - తతశ్చ న దుఃఖాదిభిరభిభవస్స్యాదితి వాక్యార్థః ॥ ౧౮ ॥ నను దుఃఖైస్తప్తస్య తత్ప్రతీకారో లోకే ప్రసిద్ధ ఏవ - కిం మద్దాస్యాదినా తత్రాహ ॥ బాలస్యేతి ॥ భో నృసింహ తప్తస్య - తత్ప్రతివిధిః దుఃఖప్రతీకారః - ఇహ లోకే యోంజసా ఇష్టః సః త్వయోపేక్షితానాం తావదేవ క్షణమాత్రమేవ

త్రస్తోఽస్మ్యహం కృపణవత్సల దుస్సహోగ్రసంసారచక్రకదనాద్గ్రసతాం ప్రణీతః । బద్ధస్స్వకర్మభిరుశత్తమ తేంఘ్రిమూలం ప్రీతోఽపవర్గశరణం హ్వయసే కదాను ॥ ౧౬ ॥ యస్మాత్ప్రియాప్రియవియోగసుయోగజన్మశోకాగ్నినా సకలయోనిషు దహ్యమానః । దుఃఖౌషధం తదపి దుఃఖమతద్ధియాహం భూమన్ భ్రమామి వద మే తవ దాస్యయోగమ్ ॥ ౧౭ ॥ సోఽహం ప్రియస్య సుహృదః పరదేవతాయా లీలాకథాస్తవ నృసింహ విరించగీతాః । అంజస్తితర్మ్యనుగృణన్ గుణవిప్రముక్తో దుర్గాణి తే పదయుగాలయహంససంగః ॥ ౧౮ ॥ బాలస్య నేహ శరణం పితరౌ నృసింహ నార్తస్య చాగదముదన్వతి మజ్జతో నౌః । తప్తస్య తత్ప్రతివిధిర్య ఇహాంజసేష్టః తావత్ప్రభో తనుభృతాం త్వదుపేక్షితానామ్ ॥ ౧౯ ॥ యస్మిన్యతో యర్హి యేన చ యస్య యస్మాద్యస్మై యథా యదుత యస్త్వపరః పరో వా । భావః కరోతి వికరోతి పృథక్స్వభావః సంచోదితస్తదఖిలం భగవత్స్వరూపం ॥ ౨౦ ॥ మాయా మనస్సృజతి కర్మమయం బలీయః కాలేన చోదితగుణానుమతేన పుంసః ।

వనత్వాత్ ఆత్యంతికః - తదేవాహ బాలస్య పితరౌ శరణం రక్షకౌ - ఇహ - న భవతః - తాభ్యాం పాల్యమానస్యాపి తస్య దుఃఖదర్శనాత్ - క్వచిద్గర్తాదిషు తాభ్యామేవ తద్వధదర్శనాచ్చ - న చార్తస్య రోగిణః అగదం ఔషధం శరణం - కృతేప్యౌషధే - మృత్యుదర్శనాత్ - న చ - ఉదన్వతి - సముద్రే మజ్జతః పుంసో - నౌః శరణం తయా సహ మజ్జనదర్శనాత్ - అతస్త్వమేవ శరణమిత్యర్థః ॥ అథ చైవం కాక్వా వ్యాఖ్యేయం - తప్తస్య తత్ప్రతివిధిర్య ఇహ తావత్ప్రసిద్ధః - స త్వదుపేక్షితానాం కిమంజసా ఇష్టః అపి తు నేష్ట ఏవ - యచ్ఛాయస్తావదిహ ప్రతివిధిరిష్టః - స కిమంజసా నైవ - అంజసేత్యాది యోజ్యం బాలస్యేత్యాది పూర్వవదేవ ॥ ౧౯ ॥ నను క్వచిత్ కుతశ్చిత్ కేనచిత్ కదాచిత్ కశ్చిత్ రక్షకోఽపి దృశ్యత ఏవేత్యాశంక్య తత్రాపి తద్రూపేణ త్వమేవ రక్షక ఇత్యురరీకృత్య - తస్యైవ సర్వాత్మకతామాహ ॥ యస్మిన్నితి ॥ అపరో అర్వాచీనః పిత్రాదిః - పరో బ్రహ్మాదిర్వా - భావః కర్తా - తత్తత్కారకైః యద్యత్కరోతి - తత్సర్వం భవత ఏవ స్వరూపం - న తు పృథక్ - యస్మిన్నధికరణే - యతో నిమిత్తాత్ - యర్హి యస్మిన్ కాలే - యేన కారణేన వేన హేతునా కర్తా సంచోదితశ్చ యస్య సంబంధి యస్మాదపాదానాత్ - యస్మై సంప్రదానాయ - యథా యేన ప్రకారేణ ఇతి క్రియా విశేషణభూతానామవ్యయానామర్థః - పృథక్స్వభావః సత్త్వాది ప్రకృతిః - కరోతి ఉత్పాదయతి - వికరోతి రూపాంతరం నయతీతి ॥ ౨౦ ॥ అతోఽస్య రక్షకస్యాభావాదసంసారిత్వాచ్చ నిత్యముక్తస్త్వమేవ మాం శరణాగతం రక్షేతి ప్రార్థయతే ద్వాభ్యాం ॥ మాయేతి ॥ త్వదంశస్య పుంసోఽనుమతేన ఈక్షణరూపేణ అనుగ్రహేణ - మనః ప్రధానం లింగం - మాయా సృజతి - కథం భూతా కాలేన చోదితాః క్షోభితాః గుణా యస్యాః - కథం భూతం మనః - కర్మమయం కర్మరూపం - బలీయః దుర్జయం - ఛందోమయం - వేదోక్తకర్మ ప్రధానం చ - అజయా జీవస్యావిద్యయా - తదోప్యగార్థం అర్పితాః షోడశ అరాః షోడశ వికారా యస్మిన్ - యదేవం భూ

తంసంసారచక్రాత్మకంమనః - తతోఽతితరేత్ - భోఅజ - త్వదన్యఃత్వత్తః పృథక్ స్థితః త్వామభజన్నిత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ నను-మమాపిమాయాసంబంధాత్- కర్తృత్వాద్యవిశేషాచ్చ - త్వత్తఃకోవిశేషఇత్యతఆహ॥ సత్వమితి॥ స్వధామ్నాచిచ్ఛక్త్యా - నిత్యంవిజితాఃఆత్మనోబుద్ధేర్గుణాయేనసహిత్వం - యతఃకాలఃమాయాప్రేరకః - అతఏవవశీకృతాఃవిసృజ్యానాంకార్యాణాం- విసర్గాణాంసాధనానాంచ- శక్తిర్యేన - అతఃఇక్షుదండవన్నిష్పీడ్యమానంమాం - ఉపకర్షస్యసమీపంనయ॥ ౨౨॥ నను లోకపాలానాంభోగాన్ భుంక్ష్వ - పిత్ర్యంరాజ్యమిదంచాస్యామితత్ కిమితిసంసారాదుద్విజసే తత్రాహత్రిభిః॥ దృష్టాఇతి ॥ శ్రియఃసంపదః విభవఃఉద్భవః ఆయురాదయోదృష్టాఇతికాక్వా తేషాంతుచ్ఛత్వముక్తంతదేవాహ - యేఽస్మత్పితుఃకోపహాసవిజృంభితభ్రూభంగమాత్రేణవిధ్వస్తాః - సచత్వయానిరస్తః॥ ౨౩ ॥ యస్మాదేవం ॥ తస్మాదితి॥ తస్మాత్ ఆశిషః భోగాన్ జ్ఞః తత్పరిపాకవిత్ అహం - ఐంద్రియంఇంద్రియైర్భోగ్యం - బ్రహ్మణోభోగమభివ్యాప్య కమపినేచ్ఛామి-తేకాలాత్మనాఉరువిక్రమేణవిలులితాన్ విధ్వస్తాన్ అణిమాదీనపి ॥ ౨౪ ॥ కించవర్తమానకాలేపి నభోగార్హాఇత్యాహ॥ కుత్రేతి॥ శ్రుతిఃశ్రవణం- తదేవసుఖంయేషుతాః - మృగతృష్ణికావన్మిథ్యాభూతాశ్చాశిషఃక్వ - అశేషాణాంరుజాం రోగాణాంవిరోహం- ఉద్భవస్థానం- క్వచేదంకళేబరం- ఏవంచేత్-సర్వోపిజనః - కింనవిరజ్యతేతత్రాహ- యదపియద్యపి - ఇతిఏవంవిద్వానయంజనస్తథాపిననిర్విద్యతేవిరక్తోనభవతి- కుతః- కామఏవానలఃతం- మధుతుల్యైఃసుఖలవైః దుస్త్యైరపిశమయన్ - కామాగ్నిశమనవ్యగ్రస్యనిర్వేదస్యావకాశోనాస్తీత్యర్థః - యద్వాఅచింత్యమిదంత్వన్మాయాచేష్టితమిత్యాహ ॥

సః । ఛందోమయంయదజయార్పితషోడశారసంసారచక్రమజకోతిచరేత్త్వదన్యః ॥ ౨౧ ॥ సత్వంహినిత్యవిజితాత్మగుణస్వధామ్నా కాలోవశీకృతవిసృజ్యవిసర్గశక్తిః । చక్రేవిసృష్టమజయేశ్వరషోడశారేనిష్పీడ్యమానముపకర్షవిభోప్రపన్నం॥ ౨౨॥ దృష్టామయాదివివిభోఖిలధిష్ణ్యపానామాయుశ్శ్రియోవిభవఇచ్ఛతియాన్జనోయం । యేస్మత్పితుఃకుపితహాసవిజృంభితభ్రూవిస్ఫూర్జితేనలులితాస్సతుతేనిరస్తః॥ ౨౩॥ తస్మాదమూస్తనుభృతామహమాశిషోజ్ఞ ఆయుశ్శ్రియోవిభవమైంద్రియమావిరించాత్ । నేచ్ఛామితే విలులితానురువిక్రమేణకాలాత్మనోపనయమాంనిజభృత్యపార్శ్వమ్ ॥ ౨౪ ॥ కుత్రాశిషశ్శ్రుతిసుఖామృగతృష్ణరూపాః క్వేదంకళేబరమశేషరుజాంవిరోహం । నిర్విద్యతేనతుజనోయదపీతివిద్వాన్ కామానలం మధులవైశ్శమయన్దురాపైః ॥ ౨౫ ॥ క్వాహంరజఃప్రభవఈశతమోధికేస్మిన్ జాతస్సురేతరకులేక్వతవానుకంపా । నబ్రహ్మణోనతుభవస్యనవైరమాయాయన్మేర్పితశ్శిరసిపద్మకరఃప్రసాదః॥ ౨౬ ॥ నైషాపరావరమతిర్భవతోననుస్యాజ్జంతోర్యథాత్మసుహృదోజగతస్తథాపి । సంసేవయాసురతరోరివతేప్రసాదః సేవానురూపముదయోనపరావరత్వమ్॥ ౨౭ ॥ ఏవంజనంనిపతితంప్రభవాహికూపేకామాభికామమనుయఃప్రపతన్ప్రసంగాత్ । కృత్వాత్మసాత్సురర్షిణాభగవన్ గృహీతస్సోహంకథం నువిసృజే

ష్టతమితిభావః॥ ౨౮ ॥ తర్హిత్వాంకథంనిర్విణ్ణోసి - అనర్హోపిమయిప్రవృత్తయాత్వత్కృపయైవేత్యాశయేనాహ॥ క్వేతి ॥ రజసైవప్రభవోజన్మయస్యసః- సప్తమ్యంతంవాకులవిశేషణం - తమోధికంయస్మిన్ తస్మిన్ - సురేతరాణాంఅసురాణాంకులేజాతోహంక్వ- క్వచతవానుకంపా - తామేవాహ - బ్రహ్మాదీనాంశిరసియోనైవార్పితః సఃపద్మవత్సకలసంతాపహరఃకరఃప్రసాదఃపురుషార్థరూపోమేశిరస్యర్పితఇతియత్ - యయానుకంపయేతివా ॥ ౨౬ ॥ ఇదానీంనచత్వయీదమతివిచిత్రమిత్యాహ ॥ నైషేతి ॥ ఏతేబ్రహ్మాదయఉత్తమాః- అయమసురోనీచఇత్యేషాపరావరమతిః- జంతోఃప్రాకృతస్యయథా - తథాభవతోనైవస్యాత్ - అత్రహేతుఃజగతఃఆత్మనఃసుహృదశ్చ - తర్హిసర్వత్రమత్ప్రసాదః ఏకరూపః- కింనస్యాత్- తత్రాహ-సంసేవయాతవప్రసాదోభవతి - తత్రచసేవానురూపంతత్తదిచ్ఛానుసారేణ - ధర్మాదీనాముదయోభవతి - ఏవంప్రసాదవైచిత్ర్యేసత్యపివైషమ్యాభావేదృష్టాంతః - సురతరుర్యథా సేవకస్య సంకల్పానుసారేణఫలందదాతినచవిషమస్తద్వత్ నపరావరత్వంఅత్రకారణమితి శేషః ॥ ౨౭ ॥ ఏతచ్చత్వద్భృత్యకృపయా మయాప్రాప్తమితిత్వద్భృత్యపార్శ్వమేవమాంనయేత్యాశయేనాహ॥ ఏవమితి ॥ యథాత్వయానుకంపితోస్మి - ఏవంనారదేనఆత్మసాత్కృత్యాపూర్వమనుగృహీతః సోహంకథంనుత్వద్భృత్యసేవాం విసృజామికథంభూతోనుగృహీతోస్మి - ప్రభవఏవఅహిస్తేనయుక్తః - కూపఃతస్మిన్ కామానభితః కామయమానంజనంపతితమను- తత్ప్రసంగాత్ప్రపతన్నప్యహంతదేవంత్వద్భృత్యస్య శ్రీనారదస్యానుగ్రహేణత్వ యాత్యంతమనుకంపితోస్మి - అయమేవచమమపరమోనుగ్రహః

నపునరిదమతితుచ్ఛంమత్పాత్రిణరక్షణాది॥ ౨౮॥ నచేదంత్వయామదనుగ్రహార్థంకృతం-కింత్వన్యార్థమిత్యాహ॥ మదితి॥ భోఅనంతయదేతన్మత్పాత్రిణరక్షణంమాంహంతుముద్యతస్యమత్పితుర్వధశ్చతదుభయంస్వభృత్యఋషివాక్యామృతం విధాతుమిత్యహంమన్యే - కుతఃయద్యస్మాత్ అసత్ అయుక్తంవిధిత్సుఃఖడ్గంప్రగృహ్యావోచత్ - కింమదపరో మద్వ్యతిరిక్తశ్చేదీశ్వరోస్తి - తర్హితత్త్వామిదానీమవతు - తవకంశిరోహంహరామీతి - పాఠాంతరేత్వయమేవార్థః - యద్యదాఅవోచత్ తదామత్పాత్రిణ రక్షణమితివాన్వయః - ఏతచ్చసత్యంవిధాతుం నిజభృత్యభాషితమిత్యత్రైత్రిప బహుధావ్యాఖ్యాతం॥ ౨౯ ॥ నచేదంపక్షపాతేన రక్షణందైత్యహననంచత్వయి స్వాభావికం - కింతుమాయాగుణోపాధికం, - సర్వాత్మకేత్వయిస్వత స్తదయోగాదిత్యాహ ॥ ఏకఇతి ॥ ఏతజ్జగత్త్వమేవైకః యద్యతః అముష్యాదావంతేచ పృథగవస్యసివిరానుంకరిష్యసి - సన్మాతత్రయాకారణత్వేనా వధిత్వేనవావర్తసఇత్యర్థః - అతోమధ్యతశ్చత్వమేవకుతస్తర్హి భేదప్రతీతిస్తత్రాహ - నిజమాయయాగుణపరిణామాత్మకమిదంజగత్ - సృష్ట్వాతదనుప్రవిష్టస్త్వంతైర్గుణైర్హేతుభూతైర్నానేవస్రష్టేవరక్షకఇవహంతేవచావసితఃప్రతీతః - తదుక్తంస్కంధోపక్రమే ॥ శ్లో ॥ నిర్గుణోపిహ్యజోవ్యక్తోభగవాన్ప్రకృతేఃపరః। స్వమాయాగుణమావిశ్యబాధ్యబాధకతాంగతఇత్యాది॥ ౩౦॥ ననుయద్యేతజ్జగదహమేవ తర్హిజగతోవైషమ్యేణ మమవైషమ్యమపికిం నస్యాదిత్యతఆహ ॥ త్వమితి ॥ త్వంవాత్వమేవేదంసదసత్ కార్యకారణాత్మకంజగత్- నత్వత్తఃపృథక్- భవాంస్తుతతోన్యః- ఆద్యంతయోఃపృథగవస్థానాత్- యత్ యస్మాదేవం- అతోయమాత్మీయోయంపరఇతియబుద్ధిఃసాఅపార్థామాన్యైవ- కార్యకారణయోః పరమకారణాభేదంద్రుష్టాంతేనసాధయతి- యద్యతఃయస్యజన్మఈక్షణంప్రకాశశ్చ- యస్మిన్నిధనంచస్థితిశ్చతద్వై- తదేవ- వసుకాలవదష్టితర్వోః అష్టిర్బీజంకారణం - తరుఃకా

తవభృత్యసేవాం ॥ ౨౮ ॥ మత్పాత్రిణరక్షణమనంతపితుర్వధంచమన్యేస్వభృత్యఋషివాక్యమృతంవిధాతుం । ఖడ్గంప్రగృహ్యయదవోచదసద్విధిత్సుస్త్వామీశ్వరో మదపరో వతుకంహరామి ॥ ౨౯ ॥ ఏకస్త్వమేవజగదేతదముష్య యత్త్వమాద్యంతయోః పృథగవస్యసిమధ్యతశ్చ । సృష్ట్వాగుణవ్యతికరం నిజమాయయేదంనానేవతైరవసితస్తదనుప్రవిష్టః॥ ౩౦॥ త్వంవాఇదంసదసదీశభవాం స్తతోన్యోమాయా యదాత్మపరబుద్ధిరియంహ్యపార్థా । యద్యస్యజన్మనిధనంస్థితిరీక్షణంచతద్వైతదేవవసుకాలవ దష్టితర్వోః॥ ౩౧॥ న్యస్యేదమాత్మనిజగద్విలయాంబుమధ్యే శేషేత్మనానిజసుఖానుభవోనిరీహః । యోగేనమీలితదృగాత్మనిపీతనిద్రస్తుర్యేస్థితో నతుతమోనగుణాంశ్చయుంక్షే ॥ ౩౨ ॥ తస్యైవతేవపురిదంనిజకాలశక్త్యాసంచోదితప్రకృతిధర్మణఆత్మగూఢం । అంభస్యనంతశయనాద్విరమత్సమాధేర్నాభేరభూత్స్వకణికావటవన్మహాబ్జం ॥ ౩౩ ॥

తత్సంభవఃకవిరతోన్యదపశ్యమానస్త్వాంబీజమాత్మనితతం సబహిర్విచిర్యం- తయోర్యథావసుకాలమాత్రత్వం - అయమర్థః- కాలశబ్దేననీలత్వాద్యసాధారణగుణయోగాత్పృథ్వీ - వసుశబ్దేనవసుమాత్రంభూతసూక్ష్మంరసాది - జలంవా - తత్రతరౌయథాపృథ్వీ మయబీజజలమాత్రత్వం తస్యచభూతసూక్ష్మమాత్రత్వంఏవంసర్వమపికార్యకారణాత్మకంజగత్ పరమకారణాత్మకమేవేతి - తథాచపారమర్షంసూత్రం - తదనన్యత్వమారంభణశబ్దాదిభ్యఇతి ॥ శ్రుతిశ్చ ॥ వాచారంభణంవికారోనామధేయంమృత్తికేత్యేవసత్యమితి ॥ ౩౧ ॥ తత్రతావదంతేపృథగవస్థానందర్శయతి॥ న్యస్యేతి॥ ఇదంజగత్- ఆత్మన్యేవనిక్షిప్య - స్వసుఖమేవానుభవోయస్య - నిరీహ్యయస్సన్ప్రళయోదకమధ్యే - శయనంకరోషి - తర్హికింజీవస్యేవమమాపితమోవృత్తిరూపానిద్రాస్తి- నహి- యోగఏవతుబహిర్వృత్త్యభావసామ్యాత్ నిద్రోచ్యతఇత్యాహ - యోగేనమీలితేదృశావేన- ఆత్మనాస్వరూపప్రకాశేన - నిపీతానిద్రాయేన- యతః- తుర్యేఅవస్థాత్రయాతిరిక్తే - స్వరూపేస్థితస్త్వం - నతుసుప్తఇవాత్మనితమోయుంక్షేన యోజయసి - నజాగ్రత్స్వప్నయోరివగుణాన్విషయాంశ్చేత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ ఇదానీంకారణత్వేనాదావపిపృథగవస్థానందర్శయన్మధ్యతశ్చత్వమేవేత్యతత్ప్రపంచయతిచతుర్భిః॥ తస్యేతి॥ యస్త్వమంభసిశేషే- తస్యైవతేఇదంజగత్-వపుఃస్వరూపం- నాన్యస్య-యతస్త్వం-మధ్యేపిస్యాః తస్యకథంభూతస్య - నిజయాకాలశక్త్యాసంచోదితాఃప్రకృతేర్ధర్మాః సత్వాదయోయేన- స్వరూపత్వేహేతుః- అనంతశయనాత్ శేషపర్యంకాత్- విరమత్సమాధిర్యస్యతస్య- తవనాభేస్సకాశాదేకాణవోదకే- మహాబ్జంలోకపద్మమభూత్- కథంభూతం- ఆత్మనిత్వయ్యేవగూఢంసత్ స్వకణికాతఃసూక్ష్మాద్వటబీజాన్మహావటఇవ॥ ౩౩॥ తదేవంకారణత్వేనానుగతస్సన్ మధ్యతశ్చత్వమేవవర్తసఇత్యుక్తం - ఏతదేవశుద్ధసత్త్వస్యబ

ప్తానోనుభవేనస్ఫుటయితుంతస్యప్రాక్తనీమవస్థామాహ॥తదితి॥ తస్మిన్నబ్జేసంభవోయస్యసః-కవిర్బ్రహ్మాఅతః స్వాదనద్యో
పవ్యమానస్సన్ బీజండపాదానకారణభూతం- త్వాంతతంస్వస్మిన్వ్యాప్తం - సంతమపి- నావిందత్ - యుక్తంచైతత్-
ఉహఅహో - అంకురేజాతేసతి- బీజంతదనుగతంకారణంపృథక్ - కథంనామబహిరుపలభేతపుమాన్పశ్యేత్॥ ౩౪॥
భవదుపాసనయాతుస్వస్మిన్నేవదృష్టవానిత్యాహ॥ సత్వితి॥ పరావృత్తాప్యబ్జమాశ్రితస్సన్ - తీవ్రేణతపసాధ్యానేన అ
నేన- సన్మాత్రరూపేణోపాదానతయాదర్శనముక్తం॥ ౩౫॥ ఈశ్వరత్వేనచదృష్టవానాకృతాథోఽభవదిత్యాహ॥ ఏవమితి॥
ఏవంఅనేనప్రకారేణ - సహస్రమపరిమితాసియానివదనాదీని - త్రైరాఢ్యాంసమృద్ధం- మాయామయంమాయాప్రధానం
సత్యాప్రపంచేనోపలక్షితఃసన్నివేశః పాదాదిరచనాయస్య॥ ౩౬॥ తథాచ॥ భవాంస్తస్యానుగ్రహంకృతవానిత్యాహ॥
తస్మాఇతి॥ హయగ్రీవమూర్తింబిభ్రత్సన్-రజస్తమోరూపౌమధుకైటభాఖ్యౌ - హత్వా - తస్మైశ్రుతిగణాన్-సమర్పిత
వాన్- తత్రహేతుః- సత్త్వమితి॥ ౩౭॥ ఏకస్త్వమేవేత్యాదిభిరష్టభిశ్లోకైః - యదుక్తం - పశుపాతేసరక్షణం - తద్విపక్షవ
ధశ్చ- సత్త్వోపాధితోనతుస్వతఇతి-తదుపసంహరతి॥ ఇత్థమితి॥ విభావయసిపాలయసి - హంసిఘాతయసి- కలౌతుతత్తునక
రోషి - యతః - తదాత్వంఛన్నోభవః యతః - త్రిష్వేవయుగేష్వావిర్భావాత్సఏవంభూతస్త్వంత్రియుగఇతిప్రసిద్ధః॥
౩౮॥ తదేవంభగవతస్తత్త్వంనిరూప్యస్వస్యచతద్విచారాయోగ్యతాంనివేదయన్ప్రార్థయతేత్రిభిః॥ నైతదితి॥ అసాధు
స్సన్ । నావిందదబ్జశతమప్సునిమజ్జమానోజాతేంకురేకథముహోపలభేతబీజం॥ ౩౪॥సత్వాత్మయోనిరతివి
స్మితఆస్థితోబ్జంకాలేనతీవ్రతపసాపరిశుద్ధభావః । త్వామాత్మనీశభువిగంధమివాతిసూక్ష్మంభూతేంద్రియా
శయమయేవితతందదర్శ॥ ౩౫ ॥ ఏవంసహస్రవదనాంఘ్రిశిరః కరోరునాసాస్యకర్ణనయనాభరణా
యుధాఢ్యం। మాయామయంసదుపలక్షితసన్నివేశం దృష్ట్వామహాపురుషమాపముదంవిరించః॥ ౩౬ ॥ త
స్మైభవాన్హయశిరస్తనుమత్రబిభ్రద్వేదద్రుహావతిబలౌమధుకైటభాఖ్యౌ । హత్వాదిశచ్ఛ్రుతిగణాం
స్తురజస్తమశ్చసత్త్వం తవప్రియతమాంతనుమామనంతి ॥ ౩౭ ॥ ఇత్థంనృతిర్యగృషిదేవ ఝషావతారై
ర్లోకాన్విభావయసిహంసిజగత్ప్రతీపాన్ । ధర్మంమహాపురుష పాసియుగానువృత్తంఛన్నః కలౌయద
భవస్త్రియుగోఽథసత్వం ॥ ౩౮ ॥ నైతన్మనస్తవకథాసువికుంఠనాథసంప్రీయతేదురితదుష్టమసాధుతీవ్రం।
కామాతురంహర్ష * శోకభయైషణార్తంతస్మిన్ కథంతవగతింప్రమృశామిదీనః॥ ౩౯ ॥ జిహ్వైకతో
ఽచ్యుతవికర్షతిమావితృప్తాశిశ్నోన్యతస్త్వగుదరంశ్రవణంకుతశ్చిత్ । ఘ్రాణోన్యతశ్చపలదృక్క్వచక
ర్మశక్తిర్బహ్వ్యస్సపత్న్యఇవగేహపతింలునంతి॥ ౪౦॥ ఎవంస్వకర్మపతితంభవవైతరణ్యామన్యోన్యజన్మ
మరణాశనభీతభీతం । పశ్యంజనంస్వపరవిగ్రహవైర మైత్రంహంతేతి పారచరపీపృహిమూఢమద్య॥
౪౧ ॥ కోన్వత్రతేఖిలగురోభగవన్ ప్రయాసఉత్తారణేస్య భవసంభవలోపహేతోః । మూఢేషు
వైమహదనుగ్రహఆర్తబంధోకింతేనతే ప్రియజనాననుసేవతాంనః ॥ ౪౨ ॥ నైవోద్విజేభవదురత్యయ
బహిర్మర్దం - తీవ్రందుర్భరం- హర్షశోకభయైరీషణత్రయేణచార్తందుఃఖితమపి - త్వత్కథాసునసంప్రీయతే- త
స్మిన్ఏవంభూతేమనసిసతి॥ కథంతవతత్త్వంవిచారయామి ॥ ౩౯॥ కించ॥ జిహ్వేతి ॥ జిహ్వాఅవితృప్తాసతీ-భోఅచ్యుతమా
మాం - యతోమధురాదిరసస్తతఆకర్షతి - ఉదరంతుక్షుధాసంతప్తంసద్యఏవయత్కించిదాహారమాత్రంప్రతి - చప
లాదృక్చక్షుః- కర్మశక్తిఃకర్మేంద్రియాణి- లునంతిత్రోటయంతి॥ ౪౦॥ నకేవలమహమేకఏవం కష్టాందశామాపన్నః-
కింతు- మహాజనోప్యేవమేవక్లిశ్యతి- అతఃసర్వజనంపాలయేతిప్రార్థయతే॥ఏవమితి॥ భవఃసంసారఏవవైతరణీయమద్వా
రనదీ- తస్యాంఅన్యోన్యతోయానిజన్మాదీని-తేభ్యోఽతిభీతం - స్వేషాంపరేషాంవిగ్రహేషుదేహేషు - యథాయథంవైరం
మైత్రంచయస్యఏవంభూతంమూఢజనంపశ్యన్ - హేపారచర- తస్యాః పారేస్థిత- నిత్యముక్తహంతేతి అహోకష్టమి
త్యేవమనుకంప్య అద్యపిపృహివైతరణ్యాఉత్తార్యపాలయ ॥ ౪౧ ॥ ఏకేనమయాకథంసర్వోజనస్తారణీయఇతి చేత్తత్రా
హ॥ కఇతి॥ కోనుతే-అత్ర-సర్వజనోత్తారణే-ప్రయాసః- నకోపి- కుతః, అస్యవిశ్వస్య- భవసంభవలోపానాంఉత్పత్తి
స్థితిసంహారాణాంహేతోః-తతోపికిమేతత్ దుష్కరమితిభావః - ఉచితంచేత్తదిత్యాహ- మూఢేష్వితి॥ త్వాంచత్వదీయాం
శ్చతారయిష్యామి - ఇమందురాగ్రహంమాకృథాఇతిచేత్తత్రాహ-తవయేప్రియజనాః ప్రియతమాభక్తాః - తాననుసే
వమానానాంనోస్మాకం - తేనోత్తారణేనకిం-కోతిప్రయాసః - త్వద్భక్తజనసేవనమేవసంసారవైతరణీనద్యుత్తరణంభవి

వృత్తీతిభావః ॥ ౪౨ ॥ నను ప్రియాజనసేవామాత్రేణకథంతవసంసారతరణమిత్యాశంక్య - తదేవవివృణ్వన్ పరిహరతి॥ నైవేతి॥ హేపరమసర్గోత్తమ - త్వద్వీర్యగాయనమేవమహామృతంతస్మిన్ మగ్నంచిత్తంయస్య - సోఽహంభవన్నైతరణ్యాః నైవోద్విజే - కింతు-విమూఢాన్ శోచామి - తానేవాహ-తతోమహామృతాద్విముఖంచేతోయేషాం - ప్రత్యుత- ఇంద్రియార్థనిమిత్తంయన్మాయాసుఖం - తదర్థంభరంకుటుంబాదిభారముద్వహతః ॥ ౪౩ ॥ త్వం తావన్ముక్తింగృహాణ - తేషాంతుతత్త్వజ్ఞానం మునయఉపదేక్ష్యంతీతిచేత్తత్రాహ ॥ ప్రాయేణేతి ॥ నవినుముక్షేముక్తింనేచ్ఛామి - తద్వ్యాన్యాకమపిప్రార్థయ మామేవకిమితినిస్పృహ్యాసీతిచేత్ - తత్రాహ- త్వత్తోన్యమస్యజనస్యశరణంనపశ్యామి॥ ౪౪॥ నన్వేతేస్త్రీసంభోగాదినాసుఖినఏవనకృపణాస్తత్రాహ॥ యదితి ॥ కరయోఃకండూయనేనసంఘర్షణేనేవ- దుఃఖమనుదుఃఖం. యస్మిన్ - తర్హి దుఃఖత్వాదేవతతోనిర్విద్యముచ్యేరన్ - తత్రాహ-కృపణాఃకాముకాః-బహుదుఃఖభాజోపి - ఇహగృహమేధిసుఖేనతృప్యంతి - అలమితినమన్యంతే - కండూతివత్కామస్యదుస్సహత్వాత్ - నను కేచిత్కండూతిమపిసహంతేకామంచేతిచేత్తత్రాహ - త్వత్ప్రసాదాత్తుకశ్చిద్ధీరఏవమనసిజంకామంవిషహేత- నసర్వే - అత్రాపికండూతివదితిదృష్టాంతః॥ ౪౫॥ ననుమౌనాదిభిః మోక్షసాధనైఃసులభైవతేషామపిముక్తిః-తత్రాహ॥ మౌనేతి॥ హేపురుషఅంతర్యామిన్- యేమౌనాదయోదశ - ఆపవర్గ్యాఃఅపవర్గహేతవఃప్రసిద్ధాః- రహఃవివిక్తవాసః - తేతుప్రాయశఃఅజితేంద్రియాణాంఇంద్రియభోగాయఅర్థార్థం - విక్రీణతాంవార్తాఃజీవనోపాయాభవంతి- దాంభికానాంవార్తాఅపిభవంతివా - నహిదంభ

వైతరణ్యాస్త్వద్వీర్యగాయన మహామృతమగ్నచిత్తః । శోచేతతోవిముఖచేతసఇంద్రియార్థ మాయా
సుఖాయభరముద్వహతోవిమూఢాన్॥ ౪౩ ॥ ప్రాయేణదేవమునయస్స్వవిముక్తకామామౌనంచరంతి
విజనేపరమార్థనిష్ఠాః । నైతాన్విహాయకృపణాన్విముముక్షఏకోనాస్యత్వదన్యశరణంభ్రమతోనుపశ్యే॥
౪౪॥ యన్మైథునాదిగృహమేధిసుఖంహితుచ్ఛంకండూయనేనకరయోరివదుఃఖదుఃఖమ్ । తృప్యంతినేహ
కృపణాబహుదుఃఖభాజఃకండూతివన్మనసిజంవిషహేతధీరః ॥ ౪౫ ॥ మౌనవ్రతశ్రుతతపోధ్యయనస్వధ
ర్మవ్యాఖ్యారహోజపసమాధయఆపవర్గ్యాః । ప్రాయఃపరంపురుష తేత్వజితేంద్రియాణాంవార్తా
భవంత్యుతనవాత్రతుదాంభికానామ్ ॥ ౪౬ ॥ రూపేఇమేసదసతీతవవేదదృష్టేబీజాంకురావివనచాన్యద
రూపకస్య । యుక్తాస్సమక్షముభయత్రవిచక్షతేత్వాం యోగేనవహ్నిమివ దారుషునాన్యతస్స్యాత్॥
౪౭ ॥ త్వంవాయురగ్నిరవనిర్వియదంబుమాత్రాః ప్రాణేంద్రియాణిహృదయంచిదనుగ్రహశ్చ । సర్వం
త్వమేవసగుణోవిగుణశ్చభూమన్నాన్యత్త్వదస్త్యపిమనోవచసానిరుక్తం ॥ ౪౮ ॥ నైతేగుణానగుణినో
మహదాదయోయేసర్వేమనః ప్రభృతయస్సహదేవమర్త్యాః । ఆద్యంతవంతఉరుగాయ విదంతిహిత్వా
మేవంవిమృశ్యమునయోవిరమంతిశబ్దాత్॥ ౪౯॥ తత్తేర్హత్తమనమస్స్తుతికర్మపూజాఃకర్మస్మృతిశ్చ

స్యానియతఫలత్వాత్॥ ౪౬॥ తత్త్వజ్ఞానంభక్తింవినాసకామైఃమౌనాదిభిర్నభవత్యేవేత్యాహ-త్రిభిః॥ రూపేఇతి ॥ బీజాంకురావివప్రవాహాపన్నే - ఇమేసదసతీకార్యకారణేఏవ - తేరూపే - ఉపలక్షణభూతే- వేదేనదృష్టేప్రకాశితే-నచాన్యత్స్వసమవేతంగౌరత్వాదికమివదేవదత్తాదేః- కుతః - అరూపకస్యప్రాకృతరూపాదిశూన్యస్య- అతః-యుక్తాఃసంయతా ఏవ - భక్తియోగేన ప్రత్యక్షంత్వాముభయత్ర కార్యేకారణేచానుగతంపశ్యంతి - మథనేనదారుషువహ్నిమివనాన్యతస్స్యాత్ జ్ఞానమితిశేషః - యద్వా - జ్ఞానప్రకారమేవాహ - ఏతదుభయమన్యతఃప్రధానపరమాణ్వాదేర్నస్యాత్॥ శ్రు॥ అక్షతేత్యాదిశ్రుతేః॥ అతస్త్వమేవకారణత్వాత్సర్వత్రానుస్యూతఇతి॥ ౪౭॥ తదేవాహ॥ త్వమితి॥ హృదయంమనః-చిత్ చిత్తం - అనుగ్రహఃఅహంకారః - తద్దేవతావర్గోవా - సగుణఃస్థూలః-విగుణఃసూక్ష్మః-మనశ్చ-వచశ్చ-మనోవచః- తేననిరుక్తంప్రకాశితం- కిమపిత్వత్తోన్యన్నాస్తి ॥ ౪౮ ॥ అభక్తాస్తుస్వస్మిన్ననుగతమపిత్వాంనజానంతీత్యాహ॥నేతి॥ ఏతేగుణాః బుద్ధ్యభిమానినోదేవాః- ఆద్యంతవంతః - జడోపాధిత్వాత్ - అనాద్యంతంనిరుపాధికంత్వాం- నవిందంతి-హియస్మాత్ సుధియోవిద్వాంసః - ఏవంవిచార్య - శబ్దాత్ అధ్యయనాదివ్యాపారాద్విరమంతి - త్వామేవసమాధినోపాసతఇత్యర్థః- తథాచశ్రుతిః॥ కిమర్థాదయమధ్యేష్యామహేకిమర్థావయంయక్ష్యామహఇతి॥ నానుధ్యాయాత్ బహూంచ్ఛబ్దాన్వాచోవి గ్లాపనంహితదితిచస్మృతిశ్చ॥ శ్లో ॥ యదాతేమోహకలిలంబుద్ధిర్వ్యతితరిష్యతి । తదాగంతాసినిర్వేదంశ్రోతవ్యస్యశ్రుతస్యచేత్యాది॥ ౪౯॥ ఉపసంహరతి॥తదితి॥హేఅర్హత్తమ-నమస్స్తుతికర్మపూజాఃప్రణిపాతస్తుతికర్మార్పణాని

చపరిచర్యా - చరణయోస్స్మృతిశ్చ-కథాయాంశ్రవణంచేత్యేవం - షడంగయాసమ్యక్సేవయావినా- పరమహంసానాం గతా - ప్రాప్తేష్వయి-జనఃకథంభక్తింలభేత - యస్మాదేవంభక్తింవినా - నమోక్షః-నచభక్తిఃసంసేవయావినా - అతః ప్రాక్ ప్రార్థితదాస్యయోగమేవదేహీతిప్రకరణార్థః ॥ ౫౦ ॥ ఏతావదితి ॥ ఏతావతావర్ణితాగుణాయస్య- యతమన్యుః- ఉపసంహృతకోపః॥౫౧॥ ప్రహ్లాదేతి॥ కామాన్పూరయతీతితథా-యద్వా- పురుషార్థప్రవాహాస్మీత్యర్థః॥౫౨॥ మామితి॥ అప్రీణతః అప్రీణయతః-తప్తుంఅపూర్ణకామత్వేతిశోచితుం॥ ౫౩॥ ప్రీణంతీతి॥ ప్రీణంతితోషయంతి॥౫౪॥ఏవమితి॥ ఏకాంతిత్వాత్ నిరుపాధికభక్తత్వాత్॥ ౫౫॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. * * * *

శ్లో ॥ దశమేత్వనుగృహ్యాముంభక్తమంతర్హితేహరౌ । ప్రసంగాద్ధరిణారుద్రేకృతోనుగ్రహఈర్యతే॥ భక్తితి ॥ తత్సర్వంవరజాతం ॥ ౧ ॥ మామితి॥ ఉత్పత్త్యాస్వభావేనైవాసక్తంమాంతేషాంకామానాంసంగాద్భీతః॥౨॥ ననుకిమహంభక్తంప్రలోభయామి - నహి - కింతువరంవృణీష్వేతివదతస్తవాభిప్రాయోన్యఏవేత్యాహ ॥ భృత్యేతి॥ హృదయస్యగ్రంథి

రణయోశ్శ్రవణంకథాయామ్ । సంసేవయాత్వయివినేతిషడంగయాకింభక్తింజనః పరమహంసగతౌలభేత॥ ౫౦॥ నారదః॥ ఏతావద్వర్ణితగుణోభక్త్యాభక్తేననిర్గుణః । ప్రహ్లాదంప్రణతంప్రీతోయతమన్యురభాషత॥ ౫౧॥ శ్రీభగవాన్ ॥ ప్రహ్లాదభద్రభద్రంతేప్రీతోహంతేసురోత్తమ । వరంవృణీష్వాభిమతంకామపూరోస్మ్యహంనృణాం॥ ౫౨॥ మామప్రీణతఆయుష్మన్దర్శనందుర్లభంహిమే । దృష్ట్వామాంనపునర్జంతురాత్మానంతప్తుమర్హతి ॥ ౫౩ ॥ ప్రీణంతిహ్యథమాంధీరాస్సర్వభావేనసాధవః । శ్రేయస్కామామహాభాగాస్సర్వాసామాశిషాంపతిం ॥ ౫౪ ॥ శ్రీనారదః ॥ ఏవంప్రలోభ్యమానోపివరైర్లోకప్రలోభనైః।ఏకాంతిత్వాద్భగవతినైచ్ఛత్తానసురోత్తమః॥౫౫॥ ... ... *

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- మహాపురాణే- సప్తమస్కంధే- నవమోధ్యాయః.

నారదః ॥ భక్తియోగస్యతత్సర్వమంతరాయతయార్భకః । మన్యమానోహృషీకేశంస్మయమానఉవాచహ॥ ౧॥ ప్రహ్లాదః॥ మామాప్రలోభయోత్పత్త్యాసక్తంకామేషుతైర్వరైః । తత్సంగభీతోనిర్విణ్ణోవిముముక్షురుపాశ్రితః॥ ౨॥ భృత్యలక్షణజిజ్ఞాసుర్భృత్యంకామేషుచోదయత్।భవాన్ । సంసారబీజేషుహృదయగ్రంథిషుప్రభో ॥ ౩ ॥ నాన్యథాతేఖిలగురోఘటతేకరుణాత్మనః నష్టదృష్టేస్తమస్యంధేత్వమేకః పారదర్శనః॥ ౪॥ యస్తఆశిషఆశాస్తేనసభృత్యస్సవైవణిక్। సవైస్వామీసవైభృత్యోగుణలుబ్ధానకాముకౌ॥ ౫ ॥ ఆశాసానోనవైభృత్యస్స్వామిన్యాశిషఆత్మనః । నస్వామీభృత్యతస్స్వామ్యమిచ్ఛన్యోరాతిచాశిషః॥౬॥అహంత్వకామస్త్వద్భక్తస్త్వంస్వామీహ్యనపాశ్రయః । నాన్యథేహావయోరర్థోరాజసేవకయోరివ॥ ౭॥ యదిదాసీశమేకామాన్వరాంస్త్వంవరదర్షభ।కామానాంహృద్యసంరోహంభవతస్తువృణేవరమ్॥ ౮ ॥ ఇంద్రియాణిమనఃప్రాణాఆత్మాధర్మోధృతిర్మతిః।హ్రీశ్శ్రీస్తేజస్స్మృతిస్సత్యంయస్యనశ్యంతిజన్మనా॥ ౯ ॥ విముంచతియదాకామాన్మానవోమనసిస్థితాన్।తర్హ్యేవపుండరీకాక్షభగవత్త్వాయకల్పతే ॥ ౧౦ ॥ ఓం॥ నమోభగవతేతుభ్యంపురుషాయమహాత్మనే।హరయేద్భుతసింహాయబ్రహ్మణేప

వద్బంధకేషు॥ ౩ ॥ నేతి ॥ అన్యథాఅనర్థసాధనేప్రవర్తనంనఘటేతేత్యర్థః॥ ౪॥ కథమేవంభృత్యలక్షణజ్ఞానంస్యాత్తత్రాహ॥ యఇతి॥ తేత్వత్తః॥ ౫॥ ననుకామనయాపిసేవ్యసేవకయోస్స్వామిభృత్యభావఃప్రసిద్ధః-సత్యం- సోపాధికోసౌనతుతాత్త్వికఇత్యాహ॥ ఆశాసానఇతి॥ స్వామిన్యాత్మనఆశిషఃఅపేక్షమాణోనైవభృత్యః- భృత్యహేతుకమాత్మనస్స్వామ్యమిచ్ఛన్ - యోభృత్యాయదదాతిచనైవస్వామీ ॥ ౬ ॥ ఆవయోస్తుతాత్త్వికోసావిత్యాహ॥ అహంత్వితి ॥ అనపాశ్రయోనిరభిసంధిః - అన్యథా- కామాద్యభిసంధినా- అర్థఃప్రయోజనం-నాస్తి॥ ౭॥ ననుతథాపిపరమోదారస్యమమసంతోషార్థంకిమపివృణీష్వేతిచేత్ అతఆహ॥ యదీతి॥ కామోభిసంధిః- కామాంకురాణాం-అసంరోహంఅనుత్పత్తిం-భవతస్సకాశాత్ ॥ ౮ ॥ ననుకామోత్పత్తౌసత్యాంకోదోషస్తత్రాహ ॥ ఇంద్రియాణీతి॥ఇంద్రియాదీనియస్యజన్మనానశ్యంతీతి - ఆత్మాదేహః॥ ౯॥ కామాభావేగుణమాహ॥విముంచతీతి॥ భగవత్త్వాయత్వత్సమానైశ్వర్యాయ-తథాచశ్రుతిః॥యదాసర్వేప్రముచ్యంతే కామాయేస్యహృదిస్థితాః - అథమర్త్యోమృతోభవత్యత్రబ్రహ్మసమశ్నుతఇతి ॥ ౧౦ ॥ సద్యోదాన్కామాన్దాతుమిచ్ఛంతంప్రత్యాఖ్యాస్యన్నమస్యతి॥ నమఇతి॥ ౧౧ ॥ సత్యమేకాంతభక్తస్త్వం - తథాపిమదాజ్ఞా

కరణీమేత్యాహ॥ నేతి॥ మేఏకాంతినః-కదాచిదపి- ఇహాముత్ర - మయ్యాశిషోనవాంఛత్యేవ - తథాప్యేతన్మన్వంతరమా
త్రం- భోగాన్ భుంక్ష్వ॥ ౧౨॥ ననుతర్హిబంధస్స్యాదిత్యతఆహద్వాభ్యాం॥ కథాఇతి॥ సర్వేషుభూతేషు - సంతమేక
మీశంయజ్ఞాధిష్ఠాతారం - మామాత్మన్యావేశ్య- యజస్వ- తర్హినైవకర్మణాబంధస్స్యాన్నేత్యాహ - యోగేనమ
య్యర్పణేన-, కర్మహిన్వన్ త్యజన్ యజస్వ॥ ౧౩॥కించ॥భోగేనేతి॥ భోగేనసుఖానుభవేన - ప్రారబ్ధంపుణ్యంహిత్వా- ము
క్తబంధస్సన్ - లోకానుగ్రహార్థంకీర్తించవిస్తార్య- మాంప్రాప్స్యసి- కుశలేనపుణ్యాచరణేన - పాపంహిత్వేతిబిభీష
కామాత్రం- అన్యథా-తస్యరాజ్యేఅప్రవృత్తేః - నతుతస్యప్రాచీనంపాపమస్తి- తదధిగమఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేషవినా
శాత్॥ సూ॥ తద్వ్యపదేశాదితిన్యాయాత్॥ శ్రు॥ తత్సుకృతదుష్కృతేవిధూనుతఇతిశ్రుతేశ్చ ॥ నచేదంప్రారబ్ధపాపాభి
ప్రాయం- తస్యభోగేనైవక్షయాత్ - కుశలేనహిత్వేతివచనానుపపత్తేః- నచాశావవిద్వానితివాచ్యం- భగవతైవకృతా
ర్థత్వస్యానంతరంవక్ష్యమాణత్వాత్ - అతఏవయోగేనకర్మహిన్వన్నితి - తదపిలోకసంగ్రహార్థే కర్మణిప్రవర్తిత
స్యానుద్వేగమాత్రాయేతి- సర్వమనవద్యం॥ ౧౪॥ కించ॥ యఇతి॥ త్వాంచ- మాంచ- ఇదంమచ్చరితంచ-స్మరన్- ఏతత్ స్తో

రమాత్మనే ॥ ౧౧॥ శ్రీభగవాన్ ॥ నైకాంతినోమేమయిజాత్వపీహాశిషోహ్యాశాసతేఽముత్రచవైభవద్విధాః।
తథాపిమన్వంతరమేతదత్రవైదైత్యేశ్వరాణామనుభుంక్ష్వభోగాన్॥ ౧౨॥ కథామదీయాజుషమాణః ప్రి
యాస్త్వమావేశ్యమామాత్మనిసంతమేకం । సర్వేషుభూతేష్వధియజ్ఞమీశంయజస్వయోగేనచకర్మహి
న్వన్॥ ౧౩॥ భోగేనపుణ్యంకుశలేనపాపంకళేబరంకాలజవేనహిత్వా । కీర్తింవిశుద్ధాంసురలోకగీతాం
విస్తార్యమామేష్యసిముక్తబంధః॥ ౧౪॥ యఏతత్కీర్తయేన్మహ్యంత్వయాగీతమిదంనరః । త్వాంచమాం
చస్మరన్కాలేకర్మబంధాద్విముచ్యతే॥ ౧౫॥ ప్రహ్లాదః॥ వరంవరయఏతత్తేవరదేశన్మహేశ్వర। యదనింద
త్పితామేత్వామవిద్వాంస్తేజఐశ్వరం ॥ ౧౬ ॥ బద్ధామర్షాశయస్సాక్షాత్సర్వలోకగురుంప్రభుం । భ్రా
తృహేతిమృషాదృష్టిస్త్వద్భక్తేమయిచాఘవాన్ ॥ ౧౭ ॥ తస్మాత్పితామేపూయేతదురంతాద్దుస్తరాదఘా
త్। పూతస్తేశాంతయాదృష్ట్యాదృష్టఃకృపణవత్సల ॥ ౧౮॥ శ్రీభగవాన్॥ త్రిస్సప్తభిఃపితాపూతఃపితృభిస్స
హతేనఘ। యత్సాధోఽస్యకులేజాతోభవాన్వైకులపావనః ॥ ౧౯ ॥ యత్రయత్రచమద్భక్తాఃప్రశాంతా
స్సమదర్శినః। సాధవస్సముదాచారాస్తేపూయంతేపికీకటాః॥ ౨౦॥ సర్వాత్మనానహింసంతిభూతగ్రా
మేషుకించన । ఉచ్చావచేషుదైత్యేంద్రమద్భావేనగతస్పృహాః॥ ౨౧ ॥ భవంతిపురుషాలోకేమద్భక్తాస్త్వా
మనువ్రతాః । భవాన్మేఖలుభక్తానాంసర్వేషాంప్రతిరూపధృక్॥ ౨౨॥ కురుత్వంప్రేతకార్యాణిపితుఃపూ
తస్యసర్వశః । మదంగస్పర్శనేనాంగలోకాన్పశ్యంతిసుప్రజాః॥ ౨౩॥ పిత్ర్యంచస్థానమాతిష్ఠయథోక్తం
బ్రహ్మవాదిభిః। మయ్యావేశ్యమనస్తాతకురుకర్మాణిమత్పరః॥ ౨౪॥ నారదః॥ ప్రహ్లాదోపితథాచక్రేపితుర్య
త్సాంపరాయికం । యథాహభగవాన్రాజన్నభిషిక్తోద్విజోత్తమైః ॥ మహాభాగవతస్సోఽథచక్రేరాజ
న్వతీంభువం ।' ౨౫ ॥ ప్రసాదసుముఖందృష్ట్వా బ్రహ్మానరహరింహరిం । స్తుత్వావాగ్భిఃపవిత్రాభిఃప్రా

త్రంయఃకీర్తయేత్ - సోఽపికర్మబంధాద్విముచ్యతే- కుతస్తవబంధశంకేత్యర్థః ॥ ౧౫॥ ఈశ్వరాజ్ఞాప్రాప్తకర్మాధికా
రస్సన్ పితృనిష్కృతింప్రార్థయతేత్రిభిః॥ వరమితి॥ వరంవరణీయమేతదపరం-వృణే- తేత్వత్తః॥ ౧౬॥బద్ధేతి॥ బద్ధఃఅమర్షే
ణక్రోధేన- ఆశయోయస్య॥ ౧౭॥ తస్మాదితి॥ తేఅపాంగేనసద్దృష్టఃఅతః - పూతఏవ- తథాపిభోఃకృపణవత్సలకార్పణ్యే
నప్రార్థయేఇత్యర్థః॥ ౧౮॥ త్రిస్సప్తభిరితి॥ యద్యపికశ్యపః- మరీచిఃబ్రహ్మాచేతి- త్రిష్వపితుత్రయఏవపూర్వజాతాః- తథా
పిత్రిఃసప్తభిస్సహేతిప్రాక్కల్పగతపిత్రాద్యభిప్రాయేణోక్తం - యద్యస్మాత్ ॥ ౧౯ ॥ యత్రేతి॥ సమ్యగుత్తమఆచారో
యేషాంతేకీకటానపిదేశాన్ - తత్తుల్యాన్వంశాంశ్చపూయంతేశుద్ధాన్కుర్వంతి ॥ ౨౦ ॥ ననుత్వద్భక్తానామయంమహి
మేతినచిత్రం - అహంతునతాదృశోభవామీతిచేత్తత్రాహద్వాభ్యాం ॥ సర్వాత్మనేతి॥ మద్భావేనమద్భక్త్యావిగతాస్పృ
హాయేషాం॥ ౨౧॥ భవంతీతి॥ త్వామనుగతాయేకేచిత్పురుషాఃతేప్యేవంలక్షణాస్సంతోమద్భక్తాభవంతి - అతోభవాన్-
మేభక్తానాంసర్వేషాంప్రతిరూపధృక్ ఉపమానాస్పదం- శ్రేష్ఠఃఖల్విత్యర్థః॥ ౨౨॥ కుర్వితి॥ మదంగస్పర్శనేన- సర్వశఃపూ
తస్యతేపితుః - పాపశంకైవనాస్తి- కేవలంపుత్రకృత్యానిప్రేతకార్యాణి-కురు॥ ౨౩॥ పిత్ర్యమితి॥ వేదవాదిభిరుక్తమనతిక్ర
మ్య- మత్పరస్సన్-కర్మాణికురు॥ ౨౪॥౨౭॥యఇతి॥ మమసృష్టిభిర్మామాసృష్టైర్భ్రాతైః- సమస్తాన్నిగమాన్ధర్మాన్నిత్యే

ర్థాః-అహ॥ ౨౮॥ద్వేష్యేతి॥ దిష్ట్యాసాధుజాతమిత్యన్వయాన్నపౌనరుక్త్యం॥ ౨౯॥ఏతదితి॥ సర్వతస్సంత్రాసాత్-గోప్తృ॥ రక్షకం॥ ౩౦॥౩౧॥ నైవమితి॥ ఏవంపరస్త్వయానప్రదేయః-క్రూరాణాంనిసర్గః స్వభావో యేషాం- అమృతంక్షీరం॥ ౩౩॥౩౬ శిశుపాలదంతవక్త్రయోః ద్విషతోః శ్రీకృష్ణసాయుజ్యం కథమితియత్పృష్టం - తదేవతయోః పూర్వజన్మకథనాదిభిరుపపాదితముపసంహరతిసప్తభిః ॥ ఏవమితి॥ దితేః పుత్రత్వంప్రాపితౌ విప్రశాపేనేత్యుత్తరస్యానుషంగః॥ ౩౭॥ ౩౮॥ శయానావితి॥ తచ్చిత్తౌ శ్రీరామంచింతయంతౌ॥ ౩౯॥ తావితి॥ కరూషజో దంతవక్త్రః- హరేః సాయుజ్యంసమీయతుః॥ ౪౦॥ ఏనఇతి॥ కృష్ణనిందాదినాపూర్వకృతంచయత్ ఏనః పాపం- తత్ ధ్యానేనతదాత్మానస్సంతోజహుః - తదాత్మత్వేదృష్టాంతః- కీ

హదేవాదిభిర్వృతః॥ ౨౬॥ బ్రహ్మా॥ దేవదేవాఖిలాధ్యక్షభూతభావనపూర్వజ । దిష్ట్యాతేనిహతః పాపో
లోకసంతాపనోసురః ॥ ౨౭॥ యోసౌలబ్ధవరోమత్తోనవధ్యోమమసృష్టిభిః । తపోయోగబలోన్మత్తస్సమ
స్తాన్నిగమానహన్॥ ౨౮॥ దిష్ట్యాస్యతనయస్సాధుర్మహాభాగవతోర్భకః । త్వయావిమోచితోమృత్యోర్ది
ష్ట్యాతాతాద్భయంకరాత్॥ ౨౯॥ ఏతద్వపుస్తేభగవన్ ధ్యాయతః ప్రయతాత్మనః। సర్వతోగోప్తృసంత్రా
సాన్మృత్యోరపిజిఘాంసతః ॥ ౩౦॥ అహంఅయంసుహృద్ధన్యస్తేనలబ్ధోమునాలయః । సర్వవేదమయోసా
ఘాత్సర్వయజ్ఞతపోమయే॥ సర్వతీర్థమయోత్సంగేస్నాతోగ్నావివకాంచనం॥ ౩౧॥ శ్రీభగవాన్॥ నైవం
సురాసురాణాంతేప్రదేయః పద్మసంభవ। వరః క్రూరనిసర్గాణామహీనామమృతంయథా ॥ ౩౨ ॥ నా
రదః॥ ఇత్యుక్త్వాభగవాన్ రాజంస్తతశ్చాంతర్దధేహరిః । అదృశ్యస్సర్వభూతానాంపూజితః పరమేష్ఠి
నా॥ ౩౩॥ తతస్సంపూజ్యగిరిశంవవం దేపరమేష్ఠినం । భవంప్రజాపతిందేవాన్ ప్రహ్లాదోభగవత్కలాః॥
౩౪॥ తతః కావ్యాదిభిస్సార్ధంమునిభిః కమలాసనః । దైత్యానాందానవానాంచ ప్రహ్లాదమకరోత్పతిం ॥
౩౫॥ ప్రతినంద్యతతోదేవాః ప్రయుజ్యపరమాశిషః । స్వధామనియయూరాజన్ బ్రహ్మాద్యాః పరిపూ
జితాః॥ ౩౬॥ ఏవంతౌపార్షదౌవిష్ణోః పుత్రత్వంప్రాపితౌదితేః । హృదిస్థితేనహరిణావైరభావేనతౌహ
తౌ ॥ ౩౭॥ పునస్తౌవిప్రశాపేనరాక్షసౌతౌబభూవతుః । కుంభకర్ణదశగ్రీవౌహతౌతౌరామవిక్రమైః॥
౩౮ ॥ శయానౌయుధినిర్భిన్నహృదయౌరామసాయకైః । తచ్చిత్తౌజహతుర్దేహంయథాప్రాక్తనజన్మ
ని॥ ౩౯॥ తావిహాపిపునర్జాతౌశిశుపాలకరూషజౌ । హరౌవైరానుబంధేనపశ్యతస్తేసమీయతుః॥ ౪౦॥ ఏ
నః పూర్వకృతంయత్తద్రాజానః కృష్ణవైరిణః । జహుస్తేపితదాత్మానః కీటః పేశస్కృతోయథా ॥ ౪౧ ॥
యథాయథాభాగవతా భక్త్యాపరమయాభిదా । నృపాశ్చైద్యాదయస్సాత్మ్యంహరేస్తచ్చింతయాయ
యుః॥ ౪౨॥ ఆఖ్యాతంసర్వమేతత్తేయన్మాంత్వంపృష్టవాన్నృప । దమఘోషసుతాదీనాంహరేస్సాత్మ్యమ
పిద్విషాం॥ ౪౩ ॥ ఏషాబ్రహ్మణ్యదేవస్యకృష్ణస్యచమహాత్మనః। అవతారకథాపుణ్యావధోయత్రాదిదై
త్యయోః ॥ ౪౪ ॥ ప్రహ్లాదస్యానుచరితంమహాభాగవతస్యచ। భక్తిర్జ్ఞానంవిరక్తిశ్చయాథాత్మ్యంచాస్య
వైహరేః॥ ౪౫ ॥ సర్గస్థిత్యప్యయేశస్యగుణకర్మానువర్ణనం । పరావరేషాంస్థానానాంకాలేనవ్యత్య
యోమహాన్ ॥ ౪౬ ॥ ధర్మోభాగవతానాంచభగవాన్ యేనగమ్యతే। ఆఖ్యానేస్మిన్ సమాఖ్యాతమధ్యా
త్మికమశేషతః ॥ ౪౭ ॥ యఏతత్పుణ్యమాఖ్యానంవిష్ణోర్వీర్యోపబృంహితం। కీర్తయేచ్ఛ్రద్ధయాశ్రుత్వా
కర్మపాశైర్విముచ్యతే ॥ ౪౮ ॥ ఏతద్యఆదిపురుషస్యమృగేంద్రలీలాం దైత్యేంద్రయూధపవధం ప్రయతః
పఠేత । దైత్యాత్మజస్యచసతాంప్రవరస్యపుణ్యం శ్రుత్వానుభావమకుతోభయమేతిలోకం ॥ ౪౯ ॥

టః పేశస్కృతోధ్యానేనయథాతదాత్మాభవతీతి ॥ ౪౧ ॥ యథేతి॥ అభిదా భేదదర్శనశూన్యయా - హరేః సాత్మ్యంసారూప్యం॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ప్రహ్లాదచరితార్థముపసంహరతిచతుర్భిః॥ ఏషేతి॥ అవతారః శ్రీనృసింహరూపః-తస్యకథాఆఖ్యాతేతిశేషః॥ ౪౪॥ ప్రహ్లాదస్యేతి॥ ప్రహ్లాదస్యచరితమిత్యాదేః- సమామ్నాతమితితృతీయేనాన్వయః- అస్యేత్యనేనోక్తం॥ ౪౫॥ సర్గేతి ॥ సర్గస్థిత్యప్యయానాంసృష్టిస్థితిలయానామీశస్య - హరేః యాథాత్మ్యంతత్త్వం - ప్రహ్లాదేనకృతంహరేర్గుణకర్మానువర్ణనంచేత్యర్థః - పరావరేషాందేవదైత్యాదీనాం యానిస్థానాని తేషాంవ్యత్యయోవిపర్యాసః ॥ ౪౬॥ ధర్మఇతి॥ అధ్యాత్మికంఆత్మానాత్మవివేకాది॥ ౪౭ ॥ ఏతచ్ఛ్రవణాదిఫలమాహద్వాభ్యాం॥ యఇతి॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వాయః కీర్తయేత్॥ ౪౮ ॥ ఏతదితి॥ ఏతత్ ఏతాం - మృగేంద్రస్యలీలాం- తామేవాహదైత్యేంద్రస్యయూధపానాంచవధం- యః శుచిస్సన్ ప

శేత్- పుణ్యమనుభావం ప్రభావం - మతినిశ్చయం వా - లోకం వైకుంఠం॥ ౪౯॥ అహో ప్రహ్లాదస్య భాగ్యః- యేన దేవో దృష్టః వయం తు మందభాగ్యా ఇతి విషీదంతం ప్రత్యాహ త్రిభిః ॥ యూయమితి ॥ యేషాం యుష్మాకం గృహాన్ మునయః అభియాంతి సర్వతస్సమాయాంతి - తత్రాస్య హేతుః ఏషు గృహేషు నరాకారం గూఢం సత్ శ్రీకృష్ణాఖ్యం బ్రహ్మ సాక్షాద్వసతీతి॥ ౫౦॥ నను కృష్ణోఽస్మాకం మాతులేయః కథం బ్రహ్మేత్యుచ్యతే తత్రాహ॥ స వా ఇతి॥ సోఽయం బ్రహ్మైవ- కథంభూతః మహద్భిర్విమృగ్యం యత్కైవల్యం నిర్వాణసుఖం - నిరుపాధిః పరమానందః - తదనుభూతిరూపం వః యుష్మాకం ఖలు ప్రియః సుహృదిత్యాదిరూపో భవతి - విధికృత్ ఆజ్ఞానువర్తీ ॥ ౫౧ ॥ నను పరం బ్రహ్మ చేత్ కథం దృష్టసహస్రస్త్రీసురతేః- కథం వాధమార్గాద్యాచరణం - తస్యేత్యాశంక్యాహ॥ నేతి॥ యస్య రూపం తత్త్వం భవాదిభిరపి శయాస్వబుద్ధ్యా వస్తుతయా- ఇదం ఇత్థమితి సాక్షాన్నోపవర్ణితం - స యుష్మాకం స్వయమేవ ప్రసన్నః - అస్మాకం తు మౌనాదిసాధనైః తత్ప్రసాదః ప్రార్థనీయ ఏవేత్యాహ - మౌనేనేతి-స ఏషః సాత్వతానాం పతిర్నః ప్రసీదతు - న హి ప్రహ్లాదస్య గృహే పరం బ్రహ్మ వసతి - న చ తద్దర్శనాయ మునయస్తద్గృహానభియాంతి - న చ తస్య బ్రహ్మ మాతులేయాదిరూపేణ వర్తతే - న చ స్వయమేవ బ్రహ్మ ప్రస

యూయం నృలోకే బత భూరిభాగా లోకం పునానా మునయోఽభియాంతి । యేషాం గృహానావసతీతి సాక్షాద్గూఢం పరం బ్రహ్మ మనుష్యలింగమ్ ॥ ౫౦ ॥ స వా అయం బ్రహ్మ మహద్విమృగ్యకైవల్య నిర్వాణసుఖానుభూతిః । ప్రియస్సుహృద్వః ఖలు మాతులేయ ఆత్మార్హణీయో విధికృద్గురుశ్చ॥ ౫౧॥ న యస్య సాక్షాద్భవపద్మజాదిభీ రూపం ధియా వస్తుతయోపవర్ణితమ్ । మౌనేన భక్త్యోపశమేన పూజితః ప్రసీదతామేష స సాత్వతాం పతిః॥ ౫౨॥ నారదః॥ స ఏష భగవాన్రాజన్ వ్యతనోద్విహతం యశః । పురా భవస్య దేవస్య మయేనామితమాయినా॥ ౫౩॥ రాజా॥ కస్మిన్ కర్మణి దేవస్య మయోఽహన్ జగదీశితుః । యథా చోపచితా కీర్తిః కృష్ణేనమ మకథ్యతామ్॥ ౫౪॥ నారదః॥ నిర్జితా అసురా దేవైర్యుద్ధేఽనేనోపబృంహితైః। మాయినాం పరమాచార్యం మయం శరణమభ్యయుః ॥ ౫౫ ॥ స నిర్మాయ పురస్తిస్రో హైమరౌప్యాయసీర్విభుః । దుర్లక్ష్యాపాయసంయోగా దుర్లక్ష్యోరుపరిచ్ఛదాః॥ ౫౬॥ తాభిస్తే సురసేనాన్యో లోకాంస్త్రీన్ సేశ్వరాన్నృప । స్మరంతో నాశయాంచక్రుః పూర్వవైరమలక్షితాః ॥ ౫౭ ॥ తతస్తే సేశ్వరా లోకా ఉపాసాద్యోచురీవిభుమ్ । త్రాహి నస్తావకాన్ దేవ వినష్టాంస్త్రిపురాలయైః॥ ౫౮॥ అథానుగృహ్య భగవాన్ మా భైష్టేతి సురాన్విభుః। శరం ధనుషి సంధాయ పురేష్వస్త్రం వ్యముంచత ॥ ౫౯ ॥ తతోఽగ్నివర్ణా ఇషవ ఉత్పేతుస్సూర్యమండలాత్। యథా మయూఖసందోహా నాదృశ్యంత పురో యతః ॥ ౬౦ ॥ తైస్స్పృష్టా వ్యసవస్సర్వే నిపేతుస్త్రిపురౌకసః । తానానీయ మహాయోగీ మయః కూపరసేఽక్షిపత్॥ ౬౧॥ సిద్ధామృతరసస్పృష్టా వజ్రసారా మహౌజసః ఉత్తస్థుర్మేఘదళనా వైద్యుతా ఇవ వహ్నయః ॥ ౬౨ ॥ విలోక్య భగ్నసంకల్పం విమనస్కం వృషధ్వజమ్ । తదాయం భగవాన్విష్ణుస్తత్రోపాయమకల్పయత్ ॥ ౬౩ ॥ వత్స ఆసీత్తదా బ్రహ్మా స్వయం విష్ణురయం హి గౌః । ప్రవిశ్య త్రిపురం కాలే తచ్చకూపామృతం పపౌ॥ ౬౪॥ అసురాస్త్వపి పశ్యంతో న న్యషేధన్ విమోహితాః । తం విజ్ఞాయ మహాయోగీ రసపాలానిదం జగౌ॥ ౬౫॥ స్మయన్ విశోకశ్శోకార్తాన్ స్మరం దైవగతిం చ

స్తాం - అతో యూయమేవ తతోఽపి- అస్మత్తోఽపి భూరిభాగా ఇతి భావః ॥ ౫౨ ॥ నన్వన్యైర్దుష్కరం త్రిపురభేదాదికం శ్రీరుద్రః కృతవాన్ - స ఏవం భూత ఈశ్వరోఽపి - అస్య తత్త్వం న జానాతి వక్తుం కథం శక్యత ఇత్యపేక్షాయాం - తత్సాహాయ్యాద్దేవానాం ప్రభావః - న కేవలస్యేతి వక్తుమాఖ్యానముపక్షిపతి॥ స ఏష ఇతి॥ ౫౩॥ కస్మిన్నితి॥ జగదీశితుర్దేవస్య కీర్తిం-కస్మిన్ కర్మణి మయో హతవాన్॥ ౫౪॥ నిర్జితా ఇతి॥ యేన శ్రీకృష్ణేనోపబృంహితైః సంవర్ధితైః ॥ ౫౫ ॥ స ఇతి॥ హైమీ చ రౌప్యా చాయసీ చేతి తిస్రః పురో నిర్మాయ - తేభ్యో దదావితి శేషః - దుర్లక్ష్యా అపాయసంయోగా గమనాగమనే యాసాం - దుర్లక్షణ్యాః పరిచ్ఛదా యాసు॥ ౫౬॥ తాభిరితి॥ అసురాణాం సేనాన్యః సేనాపతయః- పూర్వవైరం స్మరంతః॥ ౫౭॥ ౫౮॥ అథేతి॥ అస్త్రం అభిమంత్రితం-పురేషు వ్యముంచత్॥ ౫౯॥ తత ఇతి॥ తతశ్శరాత్ - సూర్యమండలాన్మయూఖసందోహాః రశ్మిసమూహా ఇవ-యత ఏభ్యః॥ ౬౦॥ తైరితి॥ కూపరసే నిర్మితకూపామృతే॥ ౬౧॥ సిద్ధ ఇతి॥ వజ్రసారాః వజ్రవత్ దృఢాంగాః మహౌజసో మహాబలాః- మేఘదళనాః మేఘభేదినః - విద్యున్మాలిపావవహ్నయ ఇవ॥ ౬౨॥ ౬౩॥ వత్స ఇతి॥ కాలే మధ్యాహ్నే ౬౪. ౬౫। ౬౬॥ అస్మాన ఇతి॥ ఆత్మనో వా అన్యస్య వా ద్వయోరపి వా - దైవేనేష్టముపకల్పితం అపోహితుం పరిహర్తుం

ఇహకశ్చిదపీశ్వరః సమర్థోనాస్తి అసౌశ్రీకృష్ణః - ప్రధనంసంగ్రామః- తత్సాధనంప్రాధానికం॥ ౬౭॥౬౮॥ సన్నద్ధఇతి॥అభిజితిమధ్యాహ్నే॥ ౬౯॥భగవదితి॥ విమానశతానిసంకులానిసంకీర్ణానియేషాంతేదేవాదయః॥ ౭౦॥౭౧॥ ౭౨॥ఆదితఆరభ్యస్కంధార్థంనిగమయతి ఏవంవిధానీతి॥నృలోకంనరాకారం- ఆత్మనోవిడంబమానస్యఅనుకుర్వతః॥౭౩॥*****

ఇతిభావార్థదీపికాయాం- దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ తదేవందశభిర్జ్ఞానభక్తియోగావుదీరితౌ। అథపంచభిరధ్యాయైఃకర్మయోగోనువర్ణ్యతే। ఏకాదశేనృణాంధర్మాః సాధారణ్యేనవర్ణితాః। విశేషేణచవర్ణానాంముఖ్యాముఖ్యాశ్చయోషితామ్॥ శ్రుత్వేతి॥ దైత్యపతేః ప్రహ్లాదస్యసాధూనాంసభాసు- సభాజితంసత్కృతం- ఈహితంచరితం- శ్రుత్వాపునర్నారదంపప్రచ్ఛ - కథంభూతస్యేహితం - మహత్తమానామగ్య్రస్యముఖ్యస్య - తత్రహేతుః - ఉరుక్రమేఆత్మామనోయస్య॥౧॥ భగవన్నితి ॥ శ్రవణేచ్ఛాయాంహేతుః-యత్ యతోధర్మాత్ అనుష్ఠితాత్- పరంజ్ఞానంభక్తించవిందతే॥ ౨॥ ౩॥ ననుస్మృతికారైర్ధర్మఉక్తఏవతత్రాహ॥

తామ్ । దేవోసురోనరోన్యోవానేశ్వరోస్తీహకశ్చన॥ ౬౬॥ ఆత్మనోన్యస్యవాదిష్టందైవేనాపోహితుంద్వయోః। అథాసౌశక్తిభిస్స్వాభిశ్శంభోఃప్రాధానికంవ్యధాత్॥ ౬౭॥ ధర్మజ్ఞానవిరక్త్యృద్ధితపోవిద్యాక్రియాదిభిః। రథంసూతంధనుర్వాహాన్ధ్వజంవర్మశరాదియత్॥ ౬౮॥ సన్నద్ధోరథమాస్థాయశరంధనురుపాదదే।శరంధనుషిసంధాయముహూర్తేభిజితీశ్వరః॥౬౯॥ భగవత్తైజసాగ్నిప్తోదదాహత్రిపురంశివః। దివి దుందుభయోనేదుర్విమానశతసంకులాః॥ ౭౦॥ దేవర్షిపితృసిద్ధేశాజయేతికుసుమోత్కరైః । అవాకిరన్జగుర్హృష్టానన్నృతుశ్చాప్సరోగణాః॥ ౭౧ ॥ ఏవందగ్ధ్వాపురస్తిస్రోభగవాన్పురహానృప । బ్రహ్మాదిభిఃస్తూయమానఃస్వంధామప్రత్యపద్యత ॥ ౭౨ ॥ ఏవంవిధాన్యస్యహరేస్స్వమాయయావిడంబమానస్యనృలోకమాత్మనః।వీర్యాణిగీతాన్యృషిభిర్జగద్గురోర్లోకాన్పునానాన్యపరంవదామికమ్॥ ౭౩॥ ******

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- మహాపురాణే- సప్తమస్కంధే- దశమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ శ్రుత్వేహితంసాధుసభాసభాజితం మహత్తమాగ్రణ్య ఉరుక్రమాత్మనః । యుధిష్ఠిరోదైత్యపతేర్ముదాయుతఃపప్రచ్ఛభూయస్తనయంస్వయంభువః॥ ౧ ॥ యుధిష్ఠిరః ॥ భగవన్శ్రోతుమిచ్ఛామినృణాంధర్మంసనాతనం। వర్ణాశ్రమాచారయుతంయత్పుమాన్విందతేపరం॥ ౨ ॥ భవాన్ప్రజాపతేస్సాక్షాదాత్మజఃపరమేష్ఠినః । సుతానాంసమ్మతోబ్రహ్మన్తపోజ్ఞానసమాధిభిః॥ ౩॥ నారాయణపరావిప్రాధర్మంగుహ్యంయథావిదుః। కరుణాస్సాధవశ్శాంతాస్త్వద్విధానతథాపరే॥ ౪॥ శ్రీనారదః॥ నత్వాభగవతేజాయలోకానాంధర్మసేతవే । వక్ష్యేసనాతనంధర్మంనారాయణముఖాచ్ఛ్రుతం॥ ౫॥ యోవతీర్యాత్మనోంశేనదాక్షాయణ్యాంతుధర్మతః । లోకానాంస్వస్తయేధ్యాస్తేతపోబదరికాశ్రమే॥ ౬॥ ధర్మమూలోహిభగవాన్సర్వవేదమయోహరిః । స్మృతంచతద్విదాంరాజన్యేనచాత్మాప్రసీదతి ॥ ౭ ॥ సత్యందయాతపశ్శౌచంతితిక్షేక్షాశమోదమః । అహింసాబ్రహ్మచర్యంచత్యాగస్స్వాధ్యాయఆర్జవమ్॥ ౮॥ సంతోషస్సమదృక్సేవా గ్రామ్యేహోపరమశ్శనైః । నృణాంవిపర్యయేహేక్షా మౌనమాత్మవిమర్శనమ్॥ ౯॥ అన్నాద్యాదేస్సంవిభాగోభూతేభ్యశ్చయథార్హతః । తేష్వాత్మదేవతాబుద్ధిస్సుతరాంనృషుపాండవ

నారాయణేతి॥ ౪॥ నత్వేతి॥ అజాయతశ్రీనారాయణాయతస్యైవముఖాచ్ఛ్రుతం ॥ ౫ ॥ తన్ముఖాదాత్మనశ్శ్రవణంసంభావయన్విశినష్టి॥ య ఇతి॥ ౬॥ ప్రథమంతావద్ధర్మేప్రమాణమాహ ॥ ధర్మేతి ॥ధర్మస్యమూలంప్రమాణంస్మృత-స్మృతితద్విదాంవేదవిదాం = యేనచాత్మాప్రసీదతితుష్యతి-తథాచ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో ॥ శ్రుతిస్స్మృతిస్సదాచారస్స్వస్యచప్రియమాత్మనః । సమ్యక్సంకల్పితఃకామోధర్మమూలమిదంస్మృతమితి॥ మనుశ్చ॥ శ్లో॥ వేదోఖిలోధర్మమూలంస్మృతిశీలేచతద్విదామ్ ।. ఆచారశ్చైవసాధూనామాత్మనస్తుష్టిరేవచేతి॥ ౭॥ తత్రతావన్నరమాత్రసాధారణధర్మమాహపంచభిః॥ సత్యమితి॥ తపఏకాదశ్యుపవాసాది - ఈక్షాయుక్తాయుక్తవివేకః - శమోమనస్సంయమః - దమోబాహ్యేంద్రియాణాం- త్యాగఃదానం-స్వాధ్యాయోయథోచితజపః॥ ౮॥ సంతోషఇతి॥ సంతోషఃదైవలబ్ధేనాలంబుద్ధిః- సమదృశాంమహతాంసేవా - గ్రామ్యేహోపరమః ప్రవృత్తకర్మభ్యోనివృత్తిః - విపర్యయేహేక్షానిష్ఫలక్రియాణామీక్షణం - మౌనంవృథాప్రలాపనివృత్తిః - ఆత్మవిమర్శనం దేహాదివ్యతిరిక్తాత్మానుసంధానం ॥ ౯ ॥ అన్నేతి ॥ ఆత్మేతిదేవతేతిచబుద్ధిః॥

౧౦॥ శ్రవణమితి॥ అస్య శ్రీకృష్ణస్య శ్రవణాదయో నవ- ఇజ్యా అర్చనం॥౧౧॥ నృణామితి॥ ఏవం త్రింశల్లక్షణవాన్॥ ౧౨॥ ఇ
దానీం వర్ణధర్మాన్ వక్తుం ద్విజానాం లక్షణమాహ॥ సంస్కారా ఇతి॥ మన్త్రవన్తో గర్భాధానాదయో యస్మిన్ అవిచ్ఛి
న్నాః- స ద్విజః తర్హి శూద్రస్యాపి సంస్కారావిచ్ఛేదే సతి ద్విజత్వం స్యాత్ తత్రాహ- అజో బ్రహ్మా - యం ఏవంభూతసం
స్కారయుక్తం- జగాద- స ద్విజః శూద్రం తు నమన్త్రవత్సంస్కారయుక్తం జగాద- న చోపనయనవన్తం- అతో నాస్య ద్వి
జత్వం తథా చ స్మృతిః॥ శ్లో॥ వివాహమాత్రసంస్కారం శూద్రోపి లభతాం సదా। న కేనచిత్సమసృజచ్ఛన్దసా తం ప్రజాపతి
రితి॥ శ్రుతిశ్చ॥ గాయత్ర్యా బ్రాహ్మణమసృజత త్రిష్టుభా రాజన్యం జగత్యా వైశ్యం న కేనచిచ్ఛన్దసా శూద్రమితి॥ అతో వివాహవ్య
తిరిక్తసంస్కారస్యానావశ్యకత్వాత్- ఉపనయనస్య తు సర్వథా నిషేధాన్నతస్య ద్విజత్వమిత్యర్థః- వైదికాద్యా ఇతి పా
ఠాన్తరే। వైదికాద్యా గర్భాధానాదయ ఇత్యర్థః॥౧౩॥ త్రైవర్ణికానామావశ్యకాన్ ధర్మానాహ॥ ఇజ్యేతి॥ జన్మనా విశు
ద్ధకులేన- కర్మణా చ ఆచారేణ- అవదాతానాం శుద్ధానాం దుష్కులానాం దురాచారాణాం చ- నైతాని విహితానీత్య
ర్థః- బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమవిహితాః క్రియాశ్చ- శూద్రస్య వర్ణధర్మా ఏవ ఆశ్రమభేదకృతవిశేషాభావాత్॥౧౪॥ బ్రాహ్మ
ణాదీనాం చతుర్ణామపి వృత్తిరూపాన్ ధర్మానాహ సార్ధైస్సప్తభిః॥ విప్రస్యేతి॥ విప్రస్య షట్కర్మాణి- విహితానీత్యను
షంగః- తత్ర త్వధ్యాపనం యాజనం ప్రతిగ్రహశ్చ జీవికా- యథాహ మనుః॥ శ్లో॥ షణ్ణాం తు కర్మణామస్య త్రీణి కర్మాణి జీవి

డవ॥ ౧౦॥ శ్రవణం కీర్తనం చాస్య స్మరణం మహతాం గతేః। సేవేజ్యావనతిస్సఖ్యం దాస్యమాత్మసమర్ప
ణమ్॥ ౧౧॥ నృణామయం పరో ధర్మస్సర్వేషాం సముదాహృతః। త్రింశల్లక్షణవాన్ సాధుస్సర్వాత్మా యే
న తుష్యతి॥౧౨॥ సంస్కారా యత్రావిచ్ఛిన్నాస్స ద్విజోఽజో జగాద యమ్॥౧౩॥ ఇజ్యాధ్యయనదానాని విహి
తాని ద్విజన్మనామ్। జన్మకర్మావదాతానాం క్రియాశ్చాశ్రమచోదితాః॥౧౪॥ విప్రస్యాధ్యాపనాదీని తతోఽన్య
స్యాప్రతిగ్రహః। రాజ్ఞో వృత్తిః ప్రజాగోప్తురవిప్రాద్వా కరాదిభిః। వైశ్యస్తు వార్తావృత్తిస్స్యాన్నిత్యం
బ్రహ్మకులానుగః॥ ౧౫॥ శూద్రస్య ద్విజశుశ్రూషా వృత్తిశ్చ స్వామినో భవేత్। వార్తా విచిత్రా శాలీనం
యాయావరశిలోఞ్ఛనమ్॥ విప్రవృత్తిశ్చతుర్ధేయం శ్రేయసీ చోత్తరోత్తరా॥ ౧౬॥ జఘన్యో నోత్తమాం
వృత్తిమనాపది భజేన్నరః। ఋతే రాజన్యమాపత్సు సర్వేషామపి సర్వశః॥ ౧౭॥ ఋతామృతాభ్యాం జీ
వేత మృతేన ప్రమృతేన వా। సత్యానృతేన వా జీవేన్న శ్వవృత్త్యా కథంచన॥ ౧౮॥ ఋతముఞ్ఛశిలం ప్రోక్త
మమృతం యదయాచితమ్। మృతం తు నిత్యయాచ్ఞా స్యాత్ప్రమృతం కర్షణం స్మృతమ్॥ ౧౯॥ సత్యానృత
స్తు వాణిజ్యం శ్వవృత్తిర్నీచసేవనమ్। వర్జయేత్తాం సదా విప్రో రాజన్యశ్చ జుగుప్సితామ్॥౨౦॥ సర్వవేదమయో
విప్రస్సర్వదేవమయో నృపః॥ శమో దమస్తపశ్శౌచం సన్తోషః క్షాన్తిరార్జవమ్। జ్ఞానం దయాచ్యు
తాత్మత్వం సత్యం చ బ్రహ్మలక్షణమ్॥ ౨౧॥ శౌర్యం వీర్యం ధృతిస్తేజస్త్యాగ ఆత్మజయః క్షమా। బ్రహ్మణ్య
తా ప్రసాదశ్చ రక్షా చ క్షత్రలక్షణమ్॥ ౨౨॥ దేవగుర్వచ్యుతే భక్తిస్త్రివర్గపరిపోషణమ్। ఆస్తిక్యము

కా- యాజనాధ్యాపనే చైవ విశుద్ధాచ్చ ప్రతిగ్రహ ఇతి - అప్రతిగ్రహ ఇతి॥ అన్యస్య క్షత్రియస్య అప్రతిగ్రహాదిస్యాతిరిక్తం యా
జనం అధ్యాపనం చ - ఆపద్యనుజానాతి - వక్ష్యతి చానన్తరమేవ ఋతే రాజన్యమితి॥ శ్రూయతే చ- అజాతశత్రుభీష్మప్ర
భృతీనాం క్షత్రియాణాముపదేష్టృత్వాది॥ ప్రజాపాలనే అధికృతస్య క్షత్రియస్య వృత్త్యన్తరమాహ- రాజ్ఞ ఇతి॥ ఆదిశబ్దే
న దండశుల్కాది- వార్తా కృషివాణిజ్యాదిలక్షణా వృత్తిర్యస్య సః॥ ౧౫॥ శూద్రస్యేతి॥ శూద్రస్య ద్విజశుశ్రూషా విహితా
స్వామినో ద్విజస్య తు శుశ్రూషా వృత్తిశ్చ భవేత్- విప్రస్య ముఖ్యానుకల్పభేదేన వృత్త్యన్తరాణ్యాహ॥ వార్తేతి॥ వార్తా వి
చిత్రా కృష్యాదిరూపా - శాలీనం ధార్ష్ట్యం వినైవ ప్రాప్తమయాచితం - యాయావరం ప్రత్యహం ధాన్యయాచ్ఞా- శి
లం శాలిక్షేత్రాదౌ స్వామిత్యక్తకణిశోపాదానం - ఉఞ్ఛనం ఆపణాదిపతితకణోపాదానం - శిలోఞ్ఛనద్వయమేకీకృత్య
చతుర్ధేత్యుక్తం శ్రేయసీ ఉత్తమా వృత్తిః॥౧౬॥ వృత్తిష్వేవం వ్యవస్థాం దర్శయన్ అసద్వృత్తీరాహ॥ జఘన్య ఇతి॥ జఘ
న్యో నీచః- ఉత్తమాం అధ్యాపనాదిరూపాం- ఋతే రాజన్యం- క్షత్రియస్తు ప్రతిగ్రహాదన్యాం భజేత॥ ౧౭॥ చతుర్విధాం
పూర్వోక్తాం విప్రవృత్తిమితరేషామపి దర్శయన్నాహ - ఋతామృతాభ్యామితి॥ పూర్వోక్తవృత్త్యర్థం వ్యాచష్టే ద్వా
భ్యాం॥ ౧౮॥ ఋతమితి॥౧౯॥ సత్యేతి॥ తయోస్త్యాజనే హేతుమాహ॥ సర్వవేదమయ ఇతి॥౨౦॥ వర్ణానామపి వ్యంజ
కరూపాన్ ధర్మానాహ చతుర్భిః॥ శమ ఇతి॥ అచ్యుతాత్మత్వం శ్రీవిష్ణుపరత్వం॥ ౨౧॥ శౌర్యమితి॥ శౌర్యం యుద్ధోత్సాహః-
వీర్యం ప్రభావః- తేజః ప్రాగల్భ్యం॥ ౨౨॥౨౩॥ శూద్రస్యేతి॥ అమన్త్రయజ్ఞః నమస్కారేణైవ పంచయజ్ఞానుష్ఠానం॥ త

థాచయాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ నమస్కారేణమంత్రేణపంచయజ్ఞాన్నహాపయేదితి॥ ౨౪॥ స్త్రీధర్మాన్నాహపంచభిః॥ స్త్రీణామితి॥ పతిరేవదేవోయాసాం తస్యపత్యుశ్శుశ్రూషా-తదనుకూలతాచ-తస్యయద్వ్రతంనియమస్తస్యధారణం - ఏతచ్చతుష్టయంపతివ్రతానాంలక్షణం-ధర్మాశ్చ॥ ౨౫॥కించసంమార్జనేతి॥ సంమార్జనోపలేపాభ్యామిత్యాదేఃపతింభజేదిత్యత్రశేషాన్వయః పరిమృష్టోద్వర్తమానాదినానిర్మలీకృతాః పరిచ్ఛదాగృహోపకరణానియయా॥ ౨౬॥ ౨౭॥ కించ॥ సంతుష్టేతి॥ సంతుష్టాయథాలాభేనతావన్మాత్రభోగేష్వలోలుపా- దక్షాఅనలసా- ప్రియాసత్యాచవాగ్యస్యాః- సర్వత్రాపి-అప్రమత్తాఅవహితా-అపతితంమహాపాతకశూన్యం-యథాహయాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ అశుద్ధాసంప్రతీక్ష్యోహిమహాపాతకదూషితఇతి॥ ౨౮॥యేతి॥ తత్పరాసతీభజేతశ్రీఃహరిమివ- హర్యాత్మనాపత్యాసహ॥ ౨౯॥ ప్రతిలోమజానాంవృత్తిమాహ॥ వృత్తిరితి॥ తేత్తత్కులకృతాకులపరంపరాప్రాప్తా - వంశపరంపరాప్రాప్తమపిచౌర్యహింసాదికంప్రతిషేధతి- అచోరాణామపాపానాంచేతి - తత్రప్రదర్శనార్థంకాంశ్చిత్ప్రతిలోమజవిశేషానాహ అంత్యజేతి॥ శ్లో॥రజకశ్చర్మకారశ్చనటోబురుడఏవచ। కైవర్తమేదభిల్లాశ్చసప్తైతేహ్యంత్యజాస్మృతాః॥ అంతావసాయినస్తు-చండాలపుల్కసమాతంగాదయః- తేషాంపరంపరాప్రాప్తైవవస్త్రనిర్ణేజనాదివృత్తిరిత్యర్థః॥౩౦॥ శ్రేష్ఠాదపిపరధర్మాన్నిహీనోపిస్వధర్మఏవశ్రేయానిత్యాహ॥ ప్రాయఇతి॥ స్వభావేనసత్త్వాదిప్రకృత్యావిహితోధర్మః- శర్మకృత్ సుఖహే

త్యనోనిత్యంనైపుణ్యంవైశ్యలక్షణమ్ ॥ ౨౩॥ శూద్రస్యసన్నతిశ్శౌచంసేవాస్వామిన్యమాయయా । అ
మంత్రయజ్ఞోహ్యస్తేయంగోవిప్రాణాంచరక్షణమ్ ॥ ౨౪ ॥ స్త్రీణాంతుపతిదేవానాంతచ్ఛుశ్రూషాను
కూలతా। తద్బంధుష్వనువృత్తిశ్చనిత్యంతద్వ్రతధారణమ్॥ ౨౫॥ సంమార్జనోపలేపాభ్యాంగృహమం
డనవర్తనైః। స్వయంచమండితానిత్యంపరిమృష్టపరిచ్ఛదా॥ ౨౬॥ కామైరుచ్చావచైస్సాధ్వీప్రశ్రయేణ
దమేనచ। వాక్యైస్సత్యైఃప్రియైఃప్రేమ్ణాకాలేకాలేభజేత్పతిమ్॥ ౨౭॥ సంతుష్టాలోలుపాదక్షాధర్మ
జ్ఞాప్రియసత్యవాక్। అప్రమత్తాశుచిస్స్నిగ్ధాపతింత్వపతితంభజేత్ ॥ ౨౮॥ యాపతింహరిభావేనభజే
చ్ఛ్రీరివతత్పరా।హర్యాత్మనాహరేర్లోకేపత్యాశ్రీరివమోదతే॥ ౨౯॥ వృత్తిస్సంకరజాతానాంతత్త
త్కులకృతాభవేత్ । అచోరాణామపాపానామన్త్యజాతావసాయినామ్॥ ౩౦॥ ప్రాయస్స్వభావవి
హితోనృణాంధర్మోయుగేయుగే।వేదదృగ్భిస్స్మృతోరాజన్ప్రేత్యచేహచశర్మకృత్॥ ౩౧॥ వృత్త్యాస్వ
భావకృతయావర్తమానస్స్వకర్మకృత్।హిత్వాస్వభావజంకర్మశనైర్నిర్గుణతామియాత్॥ ౩౨॥ ఉ
ప్యమానంముహుఃక్షేత్రంస్వయంనిర్వీర్యతామియాత్। నకల్పతేపునస్సూత్యాఉప్తంబీజంచనశ్యతి॥ ౩౩॥
ఏవంకామాశయంచిత్తంకామానామతిసేవయా। విరజ్యేతయథారాజన్నగ్నివద్ఘృతబిందుభిః॥ ౩౪॥
యస్యయల్లక్షణంప్రోక్తంపుంసోవర్ణాభిసూచకమ్ । యదన్యత్రాపిదృశ్యేతతత్తేనైవవినిర్దిశేత్॥ ౩౫॥
ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే- సప్తమస్కంధే-ఏకాదశోధ్యాయః.........*

తుస్స్మృతః- కైఃవేదఏవదృక్ చక్షుర్యేషాంతైఃభగవతాచోక్తం॥ శ్రేయాన్స్వధర్మోవిగుణఃపరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాదితి॥ ౩౧॥ ననుస్వాభావికస్యకర్మణోబంధహేతుత్వాత్ కథంసుఖహేతుత్వంతత్రాహ॥ వృత్త్యేతి॥౩౨॥ ననుకామ్యానికర్మాణికుర్వతః- తత్ఫలోపభోగపరస్య-కథంనైర్గుణ్యంస్యాత్-తదుక్తంప్రహ్లాదేన॥ శ్లో॥ ఔపస్థజైహ్వ్యంబహుమన్యమానఃకథంవిరజ్యేతదురంతమోహఃఇత్యాది - తన్నిరాకుర్వన్-తత్రసదృష్టాంతమాహద్వాభ్యాం॥ ఉప్యమానమితి॥ పునః- సూత్యైసస్యప్రసవాయ॥౩౩॥ఏవమితి॥ కామాఆశేరతేవాసనారూపేణయస్మిన్ తత్ కామాశయం- అయంభావః- ఉత్కటవాసనావిశిష్టస్యసహసైవకామత్యాగాసంభవాద్వేదోక్తనియమేనబహుశః కామాన్భుంజానస్యైవనిత్యనైమిత్తికైఃవిశుద్ధచేతసస్తద్దోషదర్శనేన - యయాతిసౌభరిప్రముఖానామివశనైర్విరాగోభవతి - యథాసవీర్యవత్క్షేత్రం - శనైఃనిర్వీర్యంభవతి- యథాచ- ప్రజ్వలితోగ్నిఃసఘృతబిందుభిఃశామ్యతి - మహతాఘృతపూరేణశామ్యత్యేవ-తద్వత్ - ప్రహ్లాదకృతస్తుతౌకౌమారఏవనివృత్త్యుపదేశోమందవాసనానామధికారిణాం-తదుక్తం-తత్రైవ॥ శ్లో॥ బాలానదూషితధియోద్వంద్వారామేరితేహితైరితి- అతఃసర్వమనవద్యమ్ ॥ ౩౪ ॥ శమాదిభిరేవబ్రాహ్మణాదివ్యవహారోముఖ్యః-నజాతిమాత్రాదిత్యాహ॥ యస్యేతి॥ యద్యది-అన్యత్రవర్ణాంతరేపి-దృశ్యేత- తద్వర్ణాంతరంతేనైవలక్షణనిమిత్తేనైవవర్ణేన-వినిర్దిశేత్ నతజ్జాతినిమిత్తేనేత్యర్థః॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ద్వాదశేవర్ణ్యతే ధర్మో బ్రహ్మచారివనస్థయోః । చతుర్ణామాశ్రమాణాంచ సాధారణ్యేనసత్పథః॥ వర్ణాదీనాంధర్మా ఉక్తాః - ఇదానీమాశ్రమధర్మాఉచ్యంతే - తత్రాస్మిన్ ద్వాదశేధ్యాయే బ్రహ్మచారివనస్థయోరసాధారణాశ్చాతుర్వర్ణ్య సాధారణాశ్చోచ్యంతే - త్రయోదశేయతేర్ధర్మాః - చతుర్దశేగృహస్థస్య - పంచదశేసర్వధర్మసారసంగ్రహః॥ బ్రహ్మచారీతి॥ బ్రహ్మచారీగురుకులే ఆచార్యగృహే - వసన్ గుర్వాదీనుపాసీతేత్యుత్తరేణాన్వయః॥౧॥సాయమితి॥ బ్రహ్మగాయత్రీం-జపన్ - సంధ్యాత్రయముపాసీత - ఉభేసంధ్యేతుయతవాక్ భవేత్ - సాయంప్రాతఃసంధ్యాకాలనిమిత్తంమౌనం కుర్యాదిత్యర్థః॥౨॥ఛందాంసీతి॥ గురోశ్చరణౌనమేత్॥ ౩॥ మేఖలేతి॥ ౩॥ యథోదితం॥సూ॥ పాలాశోదండో బ్రాహ్మణస్యేత్యాది- నియమమనతిక్రమ్య-జటాధారణంతు కేశప్రసాధనాభావమాత్రం॥ ౪॥ ౫॥ సుశీలఇతి॥ యావదర్థం యథోపయోగమేవ॥ ౬॥ వర్జయేదితి॥ బృహద్వ్రతః బ్రహ్మచర్యవాన్-గృహస్థవ్యతిరిక్తః - సర్వోఽపిప్రమదాగాథాం స్త్రీవిషయకవార్తామపి-వర్జయేత్-తత్ర హేతుః - ఇంద్రియాణిబలవంతిసంయతస్యాపిమనోహరంతీతి ॥ ౭ ॥ ౮॥ నకారయేదిత్యత్రహేతుః॥ నన్వితి॥ రహఃఏకాంతే- అన్యథా కేశప్రసాధనాదివ్యతిరిక్తావసరే - అనేకాంతావసరేవా యావదర్థం - తమక్రంకుర్యాత్ ॥ ౯ ॥ ననుమిథ్యాత్వాదతికశ్మలత్వాచ్చస్వయంత్యక్తప్రాయస్త్ర్యాదిజహ్యాదితికో

శ్రీనారదః॥ బ్రహ్మచారీగురుకులేవసన్ దాంతోగురోర్హితమ్ । ఆచరన్ దాసవన్నీచోగురౌసుదృఢసౌ
హృదః॥ ౧॥ సాయంప్రాతరుపాసీతగుర్వగ్న్యర్కసురోత్తమాన్ । సంధ్యేఉభేచయతవాగ్జపన్ బ్రహ్మ
సమాహితః॥ ౨॥ ఛందాంస్యధీయీతగురోరాహూతశ్చేత్సుయంత్రితః । ఉపక్రమేవసానేచచరణౌశిర
సానమేత్ ॥౩॥ మేఖలాజినవాసాంసి జటాదండకమండలూన్ । బిభృయాదుపవీతంచదర్భపాణిర్యథోది
తమ్॥౪॥ సాయంప్రాతశ్చరేద్భైక్షంగురవేతన్నివేదయేత్ । భుంజీతయద్యనుజ్ఞాతోనోచేదుపవసేత్క్వ
చిత్॥ ౫॥ సుశీలోమితభుగ్దక్షశ్శ్రద్దధానోజితేంద్రియః । యావదర్థంవ్యవహరేత్ స్త్రీషుస్త్రీనిర్జితే
షుచ॥ ౬॥ వర్జయేత్ప్రమదాగాథామగృహస్థోబృహద్వ్రతః । ఇంద్రియాణిప్రమాథీనిహరంత్యపియ
తేర్మనః॥౭॥ కేశప్రసాధనోన్మర్దస్నపనాభ్యంజనాదికమ్ । గురుస్త్రీభిర్యువతిభిఃకారయేన్నాత్మనోయు
వా॥ ౮॥ నన్వగ్నిఃప్రమదానామఘృతకుంభఃపుమానతః । సుతామపిరహోజహ్యాదన్యథాయావదర్థకృ
త్॥౯॥ కల్పయిత్వాత్మనాయావదాభాసమిదమీశ్వరః । ద్వైతంతావన్నవిరమేత్తతోహ్యస్యవిపర్యయః॥
౧౦ ॥ ఏతత్సర్వంవ్రతస్థస్యసమామ్నాతంయతేరపి । గురువృత్తిర్వికల్పేనగృహస్థస్యర్తుగామినః॥౧౧॥
అంజనాభ్యంజనోన్మర్దస్త్ర్యవలేఖామిషంమధు । స్రగ్గంధలేపాలంకారాంస్త్యజేయుర్యేధృతవ్ర
తాః॥ ౧౨॥ ఉషిత్వైవంగురుకులేద్విజోఽధీత్యావబుధ్యచ । త్రయీంసాంగోపనిషదంయావదర్థంయథా
బలం॥౧౩॥ దత్త్వావరమనుజ్ఞాతోగురోఃకామంయదీశ్వరః। గృహంవనంవాప్రవిశేత్ప్రవ్రజేత్తత్రవావ
సేత్॥ ౧౪॥ అగ్నౌగురావాత్మనిచసర్వభూతేష్వధోక్షజం । భూతైస్స్వధామభిఃపశ్యేదప్రవిష్టంప్రవి

యమితినిర్బంధస్తత్రాహ ॥ కల్పయిత్వేతి ॥ ఆత్మనాస్వరూపసాక్షాత్కారేణఇదం దేహేంద్రియాది - ఆభాసమాత్రం కల్పయిత్వానిశ్చిత్యయావదసౌజీవఈశ్వరఃస్వతంత్రోనభవేత్- ఇత్యుత్తరస్యానుషంగః - తావద్ద్వైతంఅహంపుమానియంస్త్రీత్యాదిభేదోనవిరమేత్- తతఃకిమతఆహ-తతోహిద్వైతాత్- విపర్యయఃగుణాధ్యాసేచభోగ్యతాబుద్ధిః- అతోజహ్యాదేవేత్యర్థః॥౧౦॥ఏతదితి॥ ఏతత్సర్వంసుశీలఇత్యాద్యుక్తం-గృహస్థస్యవిశేషమాహ॥ గురువృత్తిరితి॥ ౧౧॥ అంజనేతి॥అంజనాదీనామామిషాంతానాంద్వంద్వైక్యం-అంజనంశరీరస్య - అభ్యంజనంశిరసఃస్త్రియంచ - అవలేఖ్యంచిత్రకర్మ స్త్రీణాంకుడ్యాదౌలేఖనంవా - తస్మిన్నీక్షణంవా - అత్రాభ్యంగాది - స్వరూపతోనిషిధ్యతే - పూర్వంతుకథంచిదాపతిప్రాప్తమపి- స్త్రీకర్తృకంనిషిద్ధమితిభేదః ॥ ౧౨ ॥ ఉషిత్వేతి ॥ అంగైఃశిక్షాదిభిరుపనిషద్భిశ్చసహితాం - వేదత్రయీమధీత్యఅవబుధ్యతదర్థంచవిచార్య-యావదర్థంస్వాధికారానుసారేణ॥ ౧౩॥ దత్త్వేతి॥ యదీశ్వరః- శక్తఃతర్హి-గురోః కామమపేక్షితంవరందత్త్వా - యథాధికారంగృహస్థాశ్రమం - సన్న్యాసాశ్రమంవాస్వీకుర్యాత్ - అత్రవనశబ్దః శుచిదేశోపలక్షకః॥ శ్రు॥ కుటుంబేశుచౌదేశఇతిశ్రుత్యనురోధాత్ ॥ నతువానప్రస్థాశ్రమోపలక్షకః - బ్రహ్మచర్యాద్వ్యవహితోత్తరకాలేతత్పరిగ్రహానుపపత్తేః ॥ శ్రు ॥ బ్రహ్మచర్యంసమాప్యగృహీభవేత్ - గృహాద్వనీభూత్వాప్రవ్రజేత్- యదివేతరథాబ్రహ్మచర్యాదేవప్రవ్రజేద్గృహాద్వావనాద్వేతి జాబాలిశ్రుతేః - తత్రైవవసేత్ నైష్ఠికస్సన్నిత్యర్థః॥

౧౪॥ అగ్నావితి॥ స్వధామభిః స్వాశ్రమైః భూతైః జీవైస్సహ-తన్నియంతృతయా॥ ౧౫॥ ఏవమితి॥ చరన్- ఏవమాచరన్ విదితంవిజ్ఞానంనిష్ఠా యేనసః॥ ౧౬॥ వనస్థస్యేతి॥ ఋషిలోకంమహర్లోకం॥౧౭॥ నేతి॥ కృష్టపచ్యం- శాల్యన్నాదికం-అకృష్టంఅకృష్టపచ్యం - అకాలతః పాకకాలాత్పూర్వమేవనిష్పన్నంచూతఫలాట్యాదికం - తథా - అగ్నిపక్వమామంచనాశ్నీయాత్- అర్కపక్వంఫలాది- ఉతఅపితు-ఆహరేత్ అశ్నీయాత్॥ ౧౮॥ వన్యైరితి॥ వన్యైర్నీవారాదిభిః - కాలేచోదితాన్నిత్యాన్ నవేన వేనూతనే నూతనే పురాణంపూర్వసంచితమ్॥౧౯॥అగ్న్యర్థమితి॥హిమాదీన్ సహత ఇతితథా॥ ౨౦॥ కేశేతి॥ కేశాదీన్-దేహమలంచాప్రక్షాళనేనధారయన్- కమండల్వాదీంశ్చదధత్॥ ౨౧॥ చరేదితి॥ కృచ్ఛ్రతఃతపఃక్లేశాత్ యథాబుద్ధిర్నవిపద్యేత్ తథాచరేత్॥ ౨౨॥ ద్వాదశాబ్దాద్యనంతరమపియదిధర్మానుష్ఠానేనశక్తస్తర్హి-వనఏవవసేత్- యదితుజ్ఞానాభ్యాసేయోగ్యః తర్హిసన్న్యసేదిత్యుత్తరాధ్యాయేవక్ష్యతి - తదుభయరహితస్యతు- యత్కృత్యంతదాహ॥ యదేతి॥ అకల్పఃఅసమర్థః-అన్వీక్షిక్యాంజ్ఞానాభ్యాసే॥౨౩॥ అనశనాదికరిష్యతఃపూర్వకృత్యమాహ- యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ ఆత్మనీతి॥ యథార్హతఃయథాయోగ్యం - స్వకారణేష్వాకాశాదిషు- సంఘాతందేహంన్యసేత్ ప్రవిలాపయేత్॥౨౪॥తదేవంవిభజ్యదర్శయతి॥ఖఇతి॥ఖేఆకాశేఖాని- దేహగతఛిద్రాణి- ఆత్మవాన్ ధీమాన్- శేషంఅస్థిమాంసాది

ష్టవత్॥౧౫॥ ఏవంవిధో బ్రహ్మచారీవానప్రస్థో యతిర్గృహీ । చరన్ విదితవిజ్ఞానః పరంబ్రహ్మాధిగచ్ఛతి॥
౧౬॥ వనస్థస్యతువక్ష్యామి నియమాన్ మునిసమ్మతాన్ । యానాస్థాయముని ర్గచ్ఛేదృషిలోకమిహాంజ
సా॥౧౭॥నకృష్టపచ్యమశ్నీయాదకృష్టంవాప్యకాలతః । అగ్నిపక్వమథామంవాప్యర్కపక్వముతాహ
రేత్॥ ౧౮॥ వన్యైశ్చరుపురోడాశాన్నిర్వపేన్నిత్యచోదితాన్ । లబ్ధేనవేనవేన్నాద్యే పురాణంతుపరిత్య
జేత్॥ ౧౯॥ అగ్న్యర్థమేవశరణముటజంవాద్రికందరమ్ । శ్రయేతహిమవాయ్వగ్నివర్షార్కాతపసా
త్స్వయమ్॥ ౨౦॥ కేశరోమనఖశ్మశ్రుమలానిజటిలోదధత్ । కమండల్వజినేదండవల్కలాదిపరిచ్ఛదాన్
౨౧॥ చరేద్వనేద్వాదశాబ్దానష్టౌవాచతురోమునిః। ద్వావేకంవాయథాబుద్ధిర్నవిపద్యేతకృచ్ఛ్రతః॥ ౨౨॥
యదాకల్పః క్రియాయాంచవ్యాధిభిర్జరయాథవా । అన్వీక్షిక్యాంచవిద్యాయాం కుర్యాదనశనాదికమ్॥
౨౩॥ఆత్మన్యగ్నీన్సమారోప్యసన్న్యస్యాహంమమాత్మతామ్ । కారణేషున్యసేత్సమ్యక్సంఘాతంతుయ
థార్హతః॥౨౪॥ ఖేఖానివాయౌనిశ్వాసాంస్తేజస్యూష్మాణమాత్మవాన్ । అప్స్వసృక్శ్లేష్మపూయాని
క్షితౌశేషంయథోద్భవమ్॥ ౨౫॥ వాచమగ్నౌసవక్తవ్యామింద్రేశిల్పంకరావపి । పదానిగత్యావయసిర
త్యోపస్థంప్రజాపతౌ॥ ౨౬॥ మృత్యౌపాయుంచసోత్సర్గంయథాస్థానంవినిర్దిశేత్ ।దిక్షుశ్రోత్రంసనా
దేనస్పర్శేనాధ్యాత్మనిత్వచమ్॥ ౨౭॥ రూపాణిచక్షుషారాజన్ జ్యోతిష్యభినివేశయేత్ । అప్సుప్రచేత
సాజిహ్వాంఘ్రేయైర్ఘ్రాణంక్షితౌన్యసేత్॥ ౨౮॥ మనోమనోరథైశ్చంద్రేబుద్ధింబోధ్యైఃకవౌపరే । క
ర్మాణ్యధ్యాత్మనారుద్రేయదహంమమతాక్రియా॥౨౯॥ సత్త్వేనచిత్తంక్షేత్రజ్ఞే గుణైర్వైకారికంపరే॥

కఠినాంశం॥ ౨౫॥ ఏవంస్థూలశరీరస్యలయముక్త్వా - లింగశరీరరూపస్యాధ్యాత్మాదిత్రయస్యలయమాహ॥ వాచమితి॥ తత్రయస్యాపియథోద్భవం లయస్యోక్తత్వాదధ్యాత్మాదీనాంస్వస్వకారణేషు రాజసాహంకారాదిషు లయోవాచ్యః తథాపీహతేషాంలయభావనేయముద్దిష్టాయాత్మప్రతిపత్తిపరేతి యథాకథంచిల్లయోభావ్యః - దేవతానాంప్రవర్తకత్వేన ప్రాధాన్యాదింద్రియతద్విషయయోర్దేవతాసులయఃకథ్యతే - వక్తవ్యసహితాంవాచమగ్నౌన్యసేత్ - ఏవంసర్వత్ర-పదానిపాదౌ-వయసివిష్ణౌ॥ ౨౬॥ మృత్యావితి॥సనాదేనశబ్దేనసహ అధ్యాత్మనివాయౌ- అధ్యాత్మవదితిపాఠే వాయురేవ జ్ఞాతవ్యః॥ ౨౭॥ రూపాణీతి॥ జ్యోతిషఆదిత్యే-రసగంధయోస్స్వేంద్రియాద్వ్యాకర్షకత్వేనప్రాధాన్యవివక్షయాదేవతాసహితస్యేంద్రియస్యవిషయేలయమాహ ॥ ప్రచేతసాసహజిహ్వాంరసనాంఅప్సురసరూపాసు- ఘ్రాణిశబ్దేనాశ్వినౌరప్యుపలక్షణం - అశ్విభ్యాంసహఘ్రాణంఘ్రేయైర్గంధైరుపలక్షితాయాంక్షితావిత్యర్థః॥౨౮॥మనఇతి॥ పరేకవౌ బ్రహ్మణిఅధ్యాత్మనాఅహంకారేణ- అధ్యాత్మనామితిపాఠే- కర్మాణ్యహంకారంచేత్యర్థః - కథంభూతేరుద్రే-యద్యస్మాదహంమమతాపూర్వికాక్రియాభవతితస్మిన్ ॥ ౨౯ ॥సత్త్వేనేతి ॥ సత్త్వేనచేతనయా-గుణైఃగుణకార్యైఃప్రాగవశిష్టైఃదేవైస్సహ- యద్వా-సత్త్వాదిభిర్గుణైఃహేతుభూతైః - వైకారికంభోక్తృత్వాదివికారవంతంక్షేత్రజ్ఞం-పరేనిర్వికారేబ్రహ్మణి ॥ ౩౦ ॥ చిత్తంచిత్తావస్థమంతఃకరణం సత్త్వేనసత్త్వగుణకార్యభూతస్వచ్ఛత్వప్రకాశత్వాదిరూపచిత్తే

వృత్త్యాసహ క్షేత్రజ్ఞేనైవ తేన్యసేత్ - తతో వైకారికం సాత్త్వికాహంకారం గుణైస్స్వకార్యభూతై రింద్రియైస్సహ స్వకారణే మహత్తత్త్వే న్యసేత్॥ ౩౦॥ నను వికారవతః కథం పరే లయస్స్యాత్ వికారహేతూనాం సర్వోపాధీనాం లయద్వారేణేత్యాహ॥ అప్స్వితి॥ అదో జ్యోతిః - తచ్చ నభః కూటస్థే అహంతత్త్వే- తచ్చ కూటస్థం-మహతి మహత్తత్త్వే తదవ్యక్తే ప్రధానే తచ్చావ్యక్తమక్షరే పరమాత్మని॥ వీ॥ ఏవం వైకారికాహంకారస్య మహతి లయానుసంధానముక్తం - పూర్వశ్లోకే ఖానీత్యాది నా తత్త్వకార్యప్రళయానుసంధానముక్తం - అథ తత్త్వైస్సహ తత్కారణభూతస్య తామసాహంకారస్య మహతి లయానుసంధానప్రకారమాహ॥ అప్స్వితి॥ తావత్క్షితిమప్సు-అపో జ్యోతిష అదో జ్యోతిర్వాయౌ - అముం వాయుం-నభస్యాకాశే-తచ్చ కూటస్థే తామసాహంకారే- తం చ మహతి మహత్తత్త్వే - తన్మహత్తత్త్వమవ్యక్తే చిత్సమష్టిసంసృష్టే చిత్సమష్ట్యాత్మకే ప్రధానే తచ్చాక్షరే పరమాత్మకే జీవే న్యసేత్॥ ౩౧॥ ఇతీతి॥ ఇతి సర్వోపాధిలయాద్ధేతోః - అవశేషితం చిన్మాత్రమాత్మానం క్షేత్రజ్ఞం-అక్షరతయా జ్ఞాత్వా-అద్వయస్సన్ విరమేత్ - దగ్ధకాష్ఠో యథాచలః॥ వీ॥ ఇతీతి। ఏవమవశేషితం ప్రత్యగాత్మానం - అక్షరతయా పరమాత్మశరీరాత్మకత్వస్వాభావికస్వరూపతయా జ్ఞాత్వా - అద్వయః ఆత్మనిజాతిగుణాద్యభిమానరహితః- విరమేత్ దగ్ధకాష్ఠోఽనలో గ్నిర్యథా విరమతి తద్వద్ధర్మానుష్ఠానేనశక్తో వానప్రస్థ ఏవమనుసంధానో దేహత్యాగాయానశనవ్రతం కుర్యాదిత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ద్వాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ త్రయోదశేయతేర్ధర్మః సాధకస్యోచ్యతే మహాన్। అవధూతేతిహాసేన సిద్ధావస్థా చ వర్ణ్యతే॥ కల్ప ఇతి॥ ఏవం ధ్యాత్వా అకల్పః-అనశనాదికం కుర్యాత్-ఆస్వీత క్యాం కల్పస్తు- ఏవం ధ్యాత్వా పరివ్రజేదితి సంబంధః - కియదత్ర త్యాజ్యం దేహాతిరిక్తం సర్వమిత్యాహ దేహమాత్రేతి॥ వీ ॥ ఏవం స్వధర్మానుష్ఠానే తు ర్యాశ్రమధర్మే చాశక్తస్య వానప్రస్థస్యైవ

౩౦ ॥ అప్సు క్షితిమపో జ్యోతిష్యదో వాయౌ నభస్యముమ్ । కూటస్థే తచ్చ మహతి తదవ్యక్తేఽక్షరే తు తత్ ॥

౩౧॥ ఇత్యక్షరతయాత్మానం చిన్మాత్రమవశేషితమ్। జ్ఞాత్వాద్వయోఽథ విరమేద్దగ్ధయోనిర్యథానలః॥ ౩౨॥ ఇ

తి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-సప్తమస్కంధే-ద్వాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీనారదః॥ కల్పస్త్వేవం పరిత్యజ్య దేహమాత్రావశేషితః ॥ ౧ ॥ గ్రామైకరాత్రవిధినా నిరపేక్షశ్చరే

న్మహీమ్। బిభృయాద్యద్యసౌ వాసః కౌపీనాచ్ఛాదనం పరమ్॥ ౨ ॥ త్యక్తం న లింగదండాదేరన్యత్కించిదనా

పది। ఏక ఏవ చరేద్భిక్షురాత్మారామోఽనపాశ్రయః॥ ౩॥ సర్వభూతసుహృచ్ఛాంతో నారాయణపరాయ

ణః। పశ్యేదాత్మన్యదో విశ్వం పరే సదసతోఽవ్యయే॥ ఆత్మానం చ పరం బ్రహ్మ సర్వత్ర సదసన్మయే॥ ౪॥ సుప్త

మనుసంధానపూర్వకానశనవ్రతేన దేహత్యాగ ఉక్తః - అథ తచ్ఛక్తస్య తుర్యాశ్రమపరిగ్రహం వదన్ తద్ధర్మానాహ త్రయోదశేన॥ కల్ప ఇతి॥ ఆశ్రమాంతరధర్మాననుష్ఠాతుం సమర్థశ్చేత్ ఏవమనుసందధత్ పరివ్రజ్య సన్న్యస్య దేహమాత్రేణావశేషితః దేహాతిరిక్తం తదనుసంధి సర్వం పరిత్యజ్యేత్యర్థః॥ ౧॥ తస్య ధర్మానాహ నవభిః॥ గ్రామైకరాత్రేతి॥ కౌపీనమాచ్ఛాద్యతే యావతా తావన్మాత్రం - పరం కేవలం-అన్యదితి వా ॥ వీ ॥ గ్రామైకరాత్రవిధినా - ఏకైకస్మిన్ గ్రామే ఏకైకాం రాత్రిం నయన విధినా- నిరపేక్షో మహీం చరేత్ - యద్యసౌ పరివ్రాట్ - త్యక్తం దేహవ్యతిరిక్తం కించిత్ - బిభృయాచ్చేత్తర్హి - కౌపీనం ఆచ్ఛాద్యతే యేన తచ్చ వాసః పరం కేవలం - బిభృయాత్ - దండకమండలాభ్యామన్యత్కించిదప్యనాపది- న బిభృయాత్ - దండపాత్రగ్రహణముపవీత కటిసూత్రాదేరప్యావశ్యకస్యోపలక్షణం - అనాపదీత్యనేన శీతాద్యసహిష్ణుత్వరూపాపది తు- కించిత్తన్నివారకం వాసోంతరీయాదికమపి బిభృయాదితి సూచితం॥ ౨॥ త్యక్తమితి॥ త్యక్తం ప్రైషోచ్చారణాత్పూర్వమేవ॥ వీ॥ అనపాశ్రయః పరిత్యక్తనియతనివాసదేశః- ఏకోఽసహాయః - భిక్షుః భిక్షాన్నోపజీవీ ఆత్మారామశ్చరేత్॥ ౩॥ సర్వభూతేతి॥ సదసతః పరే కార్యకారణవ్యతిరిక్తే॥ వీ॥ సర్వభూతేషు తరతమేషు - సుహృత్ భగవదాత్మకత్వానుసంధానేన నితరామనుకూలః - శాంతః క్రోధరహితః- నారాయణః పరాయణం ప్రాప్యప్రాపకమాధారశ్చేత్యధ్యవసాయయుక్తః- సదసతః చిదచిద్భ్యాం పరే విలక్షణే - అత ఏవావ్యయే స్వరూపతః స్వభావతశ్చ వికారరహితే-ఆత్మని పరమాత్మని-అదః ఇదం విశ్వం పశ్యేత్ - తదాయత్తసత్తాస్థితిప్రవృత్తిమత్త్వేన తచ్ఛరీరత్వేన చ పశ్యేదిత్యర్థః తథా-పరం బ్రహ్మాత్మానం పరమాత్మానం- సదసన్మయే చిదచిదాత్మకే-సర్వత్ర జగతి - నియంతృతయాత్మతయా చ స్థితం పశ్యేత్ - ఏవం చ వాసుదేవశబ్దార్థానుసంధానముక్తం ॥ ౪ ॥ నన్వాత్మానం పరం బ్రహ్మేతి కథం సామానాధికరణ్య

నివేశః- నహిబద్ధముక్తయోరైక్యం సంభవతీత్యత్రాహ॥ సుప్తేతి ॥ సుషుప్తేర్హితమసావృతమాత్మతత్త్వం జాగ్రత్స్వప్నయోస్తు విక్షిప్తం ప్రకాశతే - సంధౌతు నతమో నాపివిక్షేపః అతస్తదా ఆత్మదృక్ ఆత్మానం లక్షీకృత్యస్థితస్సన్ ఆత్మనో గతిం తత్త్వం పశ్యన్ - అతఏవ బంధం మోక్షంచ-మాయామాత్రం పశ్యన్ - ఆత్మానం పరం బ్రహ్మ సర్వత్రపశ్యేదిత్యన్వయః-తదుక్తం - యోగగ్రంథే॥ శ్లో॥ నిద్రాదౌ జాగరస్యాంతే యోభావ ఉపజాయతే। తంభావంభావయన్నిత్యం ముచ్యతే నేతరోయతిరితి॥ వీ॥సుప్తప్రబోధయోస్సంధౌ సాయంప్రాతరిత్యర్థః - యద్వా-తయోస్సంధిమధ్యమావస్థా స్వప్నావస్థాయామిత్యర్థః - తదానీం శయానదేహాత్మనోవ్యతిరేకస్సంగ్రహః పరమాత్మనోవిచిత్రసృష్టియోగశ్చ॥ శ్రు॥ నతత్రరథానరథయోగానపంథానోభవంత్యథరథాన్ రథయోగాన్ పథస్సృజత ఇతిహి శ్రుతిః - ఏవంచ - సుప్తప్రబోధయోస్సంధౌ స్వప్నావస్థాయామాత్మదృక్ - దేహవిలక్షణప్రత్యగాత్మస్వరూపవిమర్శనపరః ఆత్మనః పరమాత్మనః- గతిం విచిత్రరథయోగాది స్రష్టృత్వాదిప్రకారం - పశ్యేదనుసందధీత - తథా - బంధం మోక్షంచమాయామాత్రం నవస్తుత ఇతిపశ్యేత్ - బంధాదికమీశ్వరసంకల్పరూపజ్ఞానాధీనం న త్వాత్మరూపప్రయుక్తమితి పశ్యేదిత్యర్థః - మాయాశబ్దో జ్ఞానపర్యాయః॥ శ్లో॥ మాయాచవయునం జ్ఞానమితినైఘంటుకాః - బంధమోక్షయోశ్చ పరమాత్మసంకల్పాధీనత్వం సూచితం ॥ పరాభిధ్యానాత్తుతిరోహితం తతోహ్యస్య బంధవిపర్యయావితి బంధమోక్షయోః ప్రకృత్యన్వయవ్యతిరేకరూపత్వాచ్చ మాయామాత్రత్వం॥౫॥ నేతి ॥ అస్య దేహస్య ప్రభవోప్యయశ్చ యస్మాత్ తం కాలం॥ వీ ॥ నను కథం మోక్షస్య స్వరూపప్రయుక్తత్వాభావః - బంధప్రతియోగిత్వాదిత్యత్రాహ - నహ్యబంధస్య మోక్షసంభవః- ధ్రువం నిశ్చితం మృత్యుం అధ్రువమస్థిరం జీవితంచ నాభినందేత్ - మృత్యుమితిదృష్టాంతార్థం వా - యథామృత్యుం నాభినందతి తథాధ్రువ

ప్రబోధయోస్సంధావాత్మనోగతిమాత్మదృక్ । పశ్యన్ బంధంచ మోక్షంచ మాయామాత్రం నవస్తుతః॥

౫ ॥ నాభినందేద్ధ్రువం మృత్యుమధ్రువం వాస్య జీవితమ్ । కాలం పరం ప్రతీక్షేత భూతానాం ప్రభవాప్యయమ్॥౬॥ నాసచ్ఛాస్త్రేషు సజ్జేత నోపజీవేత జీవికామ్ । వాదవాదాంస్త్యజేత్తర్కాన్ పక్షం కంచిన్న సంశ్రయేత్ ॥౭॥ నశిష్యాననుబధ్నీత గ్రంథాన్నైవాభ్యసేద్బహూన్ । నవ్యాఖ్యాముపయుంజీత నారంభానారభేత్క్వచిత్ ।౮॥ నయతేరాశ్రమః ప్రాయో ధర్మహేతుర్మహాత్మనః । శాంతస్య సమచిత్తస్య బి

వం జీవితమపి నాభినందేదితి-పరం కేవలం తు - భూతానాం ప్రభవాప్యయౌ యస్మాత్ తముత్పత్తిప్రళయహేతుం కాలమేవ ప్రతీక్షేత కాలగతమేవాలోచయేదిత్యర్థః॥౬॥ నేతి॥ అసచ్ఛాస్త్రేషు అనాత్మపరేషు - జీవికాం నక్షత్రవిద్యాదివృత్తిం వాదివాదాన్ జల్పవితండాదీన్ తర్కాన్ - కంచకమపిపక్షం- నిర్బంధేన న సంశ్రయేత్॥వీ॥ అసచ్ఛాస్త్రేషు అనధ్యాత్మశాస్త్రేషు-నసజ్జేత నసక్తో భవేత్ - జీవికాం జీవనోపాయాం వృత్తిం నోపజీవేత - అతివాదాన్ జల్పవితండాదిసిద్ధాన్ తర్కాన్ త్యజేత్-కమపిపక్షమాగ్రహేణ నాశ్రయేత్॥ ౭॥ నేతి॥ నానుబధ్నీత ప్రలోభనాదినా బలాన్నాపాదయేత్- ఆరంభాన్ మఠాదివ్యాపారాన్॥వీ॥ శిష్యాన్నానుబధ్నీత విత్తలోభాభావాదితిభావః - బహూన్ గ్రంథాన్నైవాభ్యసేత్ నపఠేత్ వ్యాఖ్యాం నోపయుంజీత నపాఠయేదిత్యర్థః చిత్తస్యాన్యపరత్వప్రసంగాదితిభావః ఆరంభాన్మఠాపత్యాద్యారంభాన్ - క్వచిదపి నారభేన్నకుర్యాత్ - నిగ్రహానుగ్రహాదివైషమ్యప్రసంగాదితిభావః ॥ ౮ ॥ పరమహంసస్య విశేషమాహ॥ నయతేరితి॥ నయతేరాశ్రమో ధర్మార్థః-కథంభూతస్య మహాత్మనః - తస్యలక్షణం శాంతస్యేత్యాది ప్రాయఇత్యస్యాయం భావః-జ్ఞానోత్పత్తిపర్యంతం బహూదకాదిలింగమాశ్రిత్య- సత్త్వశుద్ధ్యర్థం యమాన్నియమాంశ్చాచరన్నేవ- జ్ఞానోత్పత్త్యా యతేత-ఉత్పన్నేతు జ్ఞానే-నని యమైః కృత్యమస్తి - యమాశ్చస్వతఏవస్యుః అతస్తదా లింగాదిభిః ప్రయోజనాభావాత్ లోకసంగ్రహార్థం ధారయేద్వా త్యజేద్వేతి॥ వీ॥ శాంతస్య సమచిత్తస్య మహాత్మనో యతేరాశ్రమః ప్రాయోనధర్మహేతుః అపితు జ్ఞానప్రయోజనకః అతో ధర్మం బిభృయాద్వాత్యజేద్వా భరణత్యాగౌ వ్యవస్థితవికల్పౌ - జ్ఞానహీనసన్న్యాసాశ్రమస్థః-ధర్మం ప్రయోజనత్వేన బిభృయాత్ జ్ఞానవాంస్తు స్వర్గాఖ్యంఫలం త్యజేదిత్యర్థః - యద్వా - ఉపవాసాది దేహక్లేశకరరూపధర్మాశ్శరీరదౌర్బల్యముఖేనయోగవిఘాతకానచేత్తం బిభృయాద్విఘాతకశ్చేత్తం త్యజేదిత్యర్థః యద్వా-నను శిష్యానుబంధనగ్రంథాభ్యాసవ్యాఖ్యోపయోజనాదిభిః కశ్చిద్ధర్మ ఏవార్జితస్స్యాదితి కిమర్థం తేనిషిధ్యంత ఇత్యత్రాహ - నేతి - యదియతేరాశ్రమోధర్మార్థస్స్యాత్తర్హి కర్తవ్యాస్స్యుశ్శిష్యానుబంధనాదయః నతు ప్రాయశః అధర్మహేతుః యత్యాశ్రమస్య ధర్మహేతుత్వాభావే హేతుంవదంతం విశినష్టి ॥ శాంతస్యేతి ॥ శాంతస్య జితేంద్రియ

స్వధర్మస్సార్థే ఐహికాముష్మికశబ్దావివిషయభోగేచ్ఛారహితస్య సముచిత్తస్యఅధర్మస్యేవధర్మస్యాపిస్వఫలజననద్వారాముక్తిప్రతిబంధకత్వజ్ఞానవత్త్వేనధర్మాధర్మయోస్సమచిత్తస్య - ప్రాయశ్చిత్తేనైనక్వచిద్వ్యత్యాశ్రమస్యాపిధర్మహేతుత్వమస్త్యేవేతిసూచితం - అతోయదియతిధర్మప్రయోజనకయత్యాశ్రమనిష్ఠస్యేచ్ఛిప్యానుబంధనాదీన్ బిభృయాత్ధర్మహేతుత్వాభావేతుత్యజేదిత్యర్థః॥౯॥ తస్యైవజ్ఞానదార్ఢ్యాభావేయోగభ్రంశపరిహారార్థమాహ-అవ్యక్తేతి॥ నబహిర్వ్యక్తంలింగంయస్య- వ్యక్తోర్థఃప్రయోజనమాత్మానుసంధానంయస్యసః- మనీష్యపిఉన్మత్తవద్బాలవచ్చ- కవిరపిమూకవత్-ఆత్మానంనృణాం-తత్త్వదృష్ట్యాదర్శయేత్-తేయథోన్మత్తాదిరూపంమన్యేరన్తథావర్తేత- స్వదృష్ట్యేతిపాఠే- వాహ్యానుసంధానాభావేనేత్యర్థః॥ వీ॥ ననుశిష్యానుబంధనాద్యభావేస్వస్యజ్ఞానిత్వాదిమాహాత్మ్యమప్రకాశితంస్యాదిత్యతఆహ॥ అవ్యక్తలింగఇతి॥ అవ్యక్తలింగఃఅస్ఫుటచిహ్నఃస్వమాహాత్మ్యమనావిష్కుర్వన్వర్తేతయతిరితిభావః యథాశారీరకం॥ సూత్రం॥ అనావిష్కుర్వన్నన్వయాదితి॥ శ్రుతిశ్చ॥ తస్మాద్బ్రాహ్మణఃపాండిత్యంనిర్విద్యబాల్యేనతిష్ఠాసేదితి- బాలస్యకర్మస్వమాహాత్మ్యాదినావిష్కారరూపంబాల్యం తేనతిష్ఠాసేదిత్యర్థః- జ్ఞానిత్వాదనావిష్కారాభిప్రాయేణదృష్టాంతయతి- ఉన్మత్తబాలవదితి- ఉన్మత్తవద్బాలవచ్చ- కించావ్యక్తార్థఃపరైరవిదితప్రయోజనఃమునిరాలంబనసంశీలనశీలస్సన్వర్తేత - ఆలంబనసంశీలనంశుభాశ్రయపరిశీలనం- ఏతదేవబాల్యంచపాండిత్యంచనిర్విద్యాథమునిరితిమునిశబ్దేనవివిహితం - తద్విషయకంచేదంసూత్రంసహకార్యాంతరవిధిః పక్షేణతద్వతోవిధానంవిధ్యాదివదితి నత్వత్రబాలవదితిదృష్టాంతేనబాలస్యయత్కర్మకామచారాదికంతదభిప్రేతం॥ శ్రు॥ నావిరతోదుశ్చరితోనాశాంతోనాసమాహితః। నాశాంతమానసోవాపిప్రజ్ఞానేనైనమాప్నుయాదితి - దుశ్చరితస్యపరినిష్పన్నసాధనవిరోధిత్వశ్రవ

భృయాదుతవాత్యజేత్॥౯॥అవ్యక్తలింగోవ్యక్తార్థో మనీష్యున్మత్తబాలవత్। కవిర్మూకవదాత్మానంస

—(*) ప్రహ్లాదాజగరసంవాదః (*)—

దృష్ట్యాదర్శయేన్నృణాం॥ ౧౦॥ అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసంపురాతనం । ప్రహ్లాదస్యచసంవాదంమునేరాజగరస్యచ॥ ౧౧॥ తంశయానంధరోపస్థేకావేర్యాంసహ్యసానుని। రజస్వలైస్తనూదేశైర్నిగూఢామలతేజసమ్॥ ౧౨॥ దదర్శలోకాన్విచరన్లోకతత్త్వవివిత్సయా। వృతోమాత్యైఃకతిపయైఃప్రహ్లాదోభగవత్ప్రియః॥ ౧౩॥ కర్మణాకృతిభిర్వాచాలింగైర్వర్ణాశ్రమాదిభిః । నవిదంతిజనాయంవైసోసావితినవేతిచ॥ ౧౪॥ తంనత్వాభ్యర్చ్యవిధివత్పాదయోశ్శిరసాస్పృశన్ । వివిత్సురిదమప్రాక్షీన్మహాభాగవతోసురః॥ ౧౫॥ ప్రహ్లాదః॥బిభర్షికాయంపీవానంసోద్యమోభోగవాన్యథా । విత్తంచేహో

ణాత్ - మనీష్యున్మత్తబాలవదితిపాఠాంతరంతత్రమనీష్యప్యున్మత్తాదివచ్చరేదితి - యథోక్తఏవార్థః-కవిర్విద్వానపినిపుణంభాషితుంసమర్థోపి - స్వమాత్మానంమూకవన్మూకమివ- నృణాందృష్ట్యాదర్శయేత్- యథోన్మత్తాదిరూపంమన్యేరన్తథావర్తేత- స్వదృష్ట్యేతిపాఠేస్వదృష్ట్యాదేహవిలక్షణస్వాత్మదృష్ట్యేత్యర్థః॥ ౧౦॥ పరమహంసధర్మమేవేతీతిహాసోక్తమేనస్ఫుటయతి॥ యావదధ్యాయసమాప్తి॥ అత్రేతి॥ ఆజగరవ్రతస్యమునేశ్చ॥ వీ॥ ఆజగరవ్రతస్యసన్న్యాసాశ్రమానపేక్షితత్వేపియదృచ్ఛయోపనతసంతోషస్య - మోక్షవిరోధిప్రవృత్త్యుపరతేర్జ్ఞానానావిష్కారస్యచ- తదపేక్షితత్వాత్తదవగమాయేతిహాసంప్రస్తౌతి॥ అత్రాపీతి॥ అత్రస్వమాహాత్మ్యానావిష్కారాదినాజ్ఞానినోవస్థానే - ఇతిహాసమపి దృష్టాంతత్వేనఉదాహరంతిదర్శయంతి- ఇతిహాసంవిశినష్టి- పురాతనంసత్యస్మత్కపోలకల్పితం- ప్రహ్లాదస్యాజగరస్యఆజగరవ్రతస్థస్యమునేశ్చ సంవాదరూపం॥ ౧౧॥తమితి॥ ధరోపస్థేభూపృష్ఠే- సహ్యాద్రేస్తటే-రజోభిర్ధూసరైస్తనూదేశైర్దేహావయవైర్నిగూఢమమలం తేజోయస్యతం॥ వీ॥ తమాజగరవ్రతస్థం-సహ్యపర్వతస్యసానుని - కావేర్యాంకావేరీతటే ధరోపస్థేభూపృష్ఠే - శయానంరజస్వలైర్ధూళిభిర్ధూసరైస్తనూదేశైర్దేహావయవైర్గూఢంప్రచ్ఛన్నంఅమలంతేజోదేహకాంతిర్యస్యతం॥౧౨॥వీ॥దదర్శేతి॥ ప్రహ్లాదోదదర్శకథంభూతః-భగవత్ప్రియఃకతిపయైరమాత్యైఃపరివృతః-లోకానాంతత్త్వస్యవివిత్సయావేత్తుమిచ్ఛయాచరన్॥ ౧౩॥ కర్మణేతి॥ కర్మాదిభిఃజనాఃయన్నవిదుః॥ వీ॥ కర్మాదిభిర్యం- సోసౌభవతినభవతి వేత్యేవంజనానవిదుః॥ ౧౪॥ తమితి॥ తంపాదయోశ్శిరసాస్పృశన్నత్వాఅప్రాక్షీదిత్యన్వయః॥ వీ॥ పాదయోశ్శిరసాస్పృశన్నత్వా- విధివదభ్యర్చ్యవేత్తుమిచ్ఛుర్మహాభాగవతఃప్రహ్లాదః- ఇదంవక్ష్యమాణమప్రాక్షీత్పృష్టవాన్॥ ౧౫॥ బిభర్షీతి॥ ఉద్యమసహితఇవభోగవానివ - పీవానంస్థూలదేహంధారయసి

తత్ర హేతుం వదేతి న్వృతీయేనాన్వయః - ఉద్యమం చ నైవమమ భోగో న్తీ చేత్తత్రాహ - విత్తం చేతి - సుఇతి నిశ్చయే- హ ఇతి ప్రసిద్ధౌ- తదాత్థ్యోనా స్తీ ప్రసిద్ధమేవేత్యర్థః॥ వి॥ ఉద్యమసహితః-భోగవాన్-యథా త్వద్వృత్త్వం - పీవానంకాయం దేహం బిభర్షి-ఉద్యమం చ నైవమమ భోగో న్తీ త్యత్రాహ - ఇహలోకే తావదుద్యమవతామేవవిత్తం- విత్తవతామేవభోగః న్వేతుః నిరుద్యమః కుత స్తవవిత్తం కుత స్తరాం భోగ ఇతి భావః॥ ౧౬॥ వి॥ భోగమంతరేణాపి మమ దేహః పీవేత్యత్రాహ॥ భోగినామితి॥ భోగినామేవ దేహః పీవా భవతి భోగే నైవ పీవా భవతీత్యర్థః-అన్యథా తు కృశీ భవతి - తత్కథం భోగమంతరేణాపి దేహపుష్టిరితి భావః॥ ౧౭॥ నేతి॥ యతోఽర్థాదేవ-యతో హేతోః- పీవా-త్వమం చ యోగ్యం చేత్॥ వి ॥ హే బ్రహ్మన్ శయానస్య అత ఏవ-నిరుద్యమస్య నిర్వ్యాపారస్య తవ-నను హేఽర్థః - నూనం విత్తం నాస్తి హి-ను ఇతి నిశ్చయే - హ ఇతి ప్రసిద్ధౌ-తవార్థో నాస్తీతి ప్రసిద్ధమేవేత్యర్థః-యతో విత్తాదేవ హేతోర్భోగాస్తద్దేహపోషణాదయో భవంతి - అతో భోగరహితస్య తవ దేహః- సో విప్ర-యతో హేతోః పీవా అభవత్ తత్కారణం నో ఽస్మాకం త్వమం చేచ్ఛ్రోతుం యోగ్యం చేద్వద॥౧౮॥ కించ విత్తార్జనాద్యసమర్థోఽస్యాయం జన స్తదథ మముద్యమం కరోతి త్వం తు సమర్థోఽపి కిమితి న కరోషీత్యాహ॥ కవిరితి॥ కవిః విద్వాన్ కల్యో దక్షః నిపుణదృక్ చతురః - చిత్రాః ప్రియాః లోకరంజనాః కథాయస్య తథాపి లోకస్య కర్మ కుర్వతస్సతః- శేషే-తద్వీక్షితాపి తత్తు సర్వం పశ్యన్నపి ॥ వి ॥ కించ త్వం కవిర్విద్వాన్ కల్యో దక్షః - నిపుణదృక్ చతురః చిత్రాః ప్రియా లోకరంజనాః కథాయస్య - స ఏవం భూతోఽపి లోకస్య కర్మ వ్యాపారం కుర్వతస్సతః - తద్వీక్షితాపి- సమదర్శీ నస్సన్-తూష్ణీం శేషే శయానోఽసి- తత్కారణం చ వదేతి భావః॥ ౧౯॥ స ఇతి॥ తస్య వాగేవామృతం తేన యంత్రితో వశీకృతస్సన్॥ వి॥ ఇత్థం దైత్యపతినా ప్రహ్లాదేన పృష్ట స్తమాహ మునిః తస్య ప్రహ్లాదస్య వాగేవామృతం తేన - యంత్రితశ్చోదితః - స్మయమాన స్త

ద్యమవతాం భోగో విత్తవతాం నుహ॥ ౧౬॥ భోగినాం ఖలు దేహోఽయం పీవా భవతి నాన్యథా॥ ౧౭॥ న తే శయానస్య నిరుద్యమస్య బ్రహ్మన్ను హార్థో యత ఏవ భోగాః । అభోగినోఽయం తవ విప్ర దేహః పీవా యత స్తద్వద నః క్షమం చేత్॥౧౮॥ కవిః కల్యో నిపుణదృక్ చిత్రప్రియకథస్సమః । లోకస్య కుర్వతః కర్మ శేషే తద్వీక్షితాపి వా॥ ౧౯॥ నారదః॥ స ఇత్థం దైత్యపతినా పరిపృష్టో మహామునిః। స్మయమాన స్తమభ్యాహ తద్వాగమృతయంత్రితః॥ ౨౦॥ బ్రాహ్మణః॥ వేదేదమసురశ్రేష్ఠ భవాన్నన్వార్యసమ్మతః । ఈహోపరమయోర్నౄణాం పదమధ్యాత్మచక్షుషామ్॥ ౨౧॥ యస్య నారాయణో దేవో భగవాన్ హృద్గతస్సదా। భక్త్యా కేవలయాఽజ్ఞానం ధునోతి ధ్వాంతమర్కవత్॥౨౨॥ అథాపి బ్రూమహే ప్రశ్నాం స్తవ రాజన్ యథాశ్రుతమ్। సంభాషణీయో హి భవానాత్మనశ్శుద్ధిమిచ్ఛతా ॥ ౨౩ ॥ తృష్ణయా భవవాహిన్యా యోగ్యైః కామైరపూరయా।

మభ్యాహ- అభిముఖము క్తవాన్॥ ౨౦॥ వేదేతి॥ అధ్యాత్మచక్షుషా అంతర్దృష్ట్యా- భవాన్ వై వేద- ఆర్యాణాం జ్ఞానినాం సమ్మతో నను భవాన్- ఇదమితి యదుక్తం-తదేవాహ నౄణామీహోపరమయోః ప్రవృత్తినివృత్త్యోః - పదాని స్థానాని ఫలానీత్యర్థః॥ వీ॥ తదేవాహ॥ వేతి॥ యావదధ్యాయసమాప్తి- హే అసురశ్రేష్ఠ ఇదం కిం తత్ నౄణామీహోపరయోః ప్రవృత్తినివృత్త్యోః పదాని కారణానీతి యత్తదిదం భవానధ్యాత్మచక్షుషా సర్వలోక మనోభిప్రాయవిషయకజ్ఞానేన - వేద జానాత్యేవ- కుతః-యత స్త్వమార్యాణామతీంద్రియార్థదర్శినాం సమ్మతః అగ్రేసరః ॥ ౨౧ ॥ వేదేత్యత్ర హేతుః॥ యస్యేతి॥ హృది ప్రవిష్టస్సన్- అజ్ఞానం ధునోతి- అర్కః యథా బహిర్ధ్వాంతం॥ వీ॥ కించ-భగవాన్ షాడ్గుణ్యపూర్ణః స్వతేజసా దీప్యమానః నారాయణః - అనన్యప్రయోజనయా భక్త్యా తుష్టో యస్య త్వాదృశస్య సదా హృద్గతస్సన్నర్క- ఇవ తమిస్రం ధ్వాంతమజ్ఞానరూపమంధకారం ధునోతి నిరస్యతి - నిశ్శేషనిరాసాజ్జ్ఞానాం సర్వజ్ఞానాం భవాదృశాం కిమవిదితమస్తీతి భావః॥ ౨౨ ॥ అథేతి॥ యథాశ్రుతమిత్యౌద్ధత్యపరిహారార్థముక్తం- లోకః కర్మసు ప్రవర్తతే-త్వం తు నివృత్తస్సన్ కిం శేష ఇతి॥ వీ॥ యద్యప్యేవమథాపి- హే రాజన్ - యథాశ్రుతం తవ ప్రశ్నాన్ ప్రతిబ్రూమహే-ప్రశ్నానాముత్తరాణి వదామ ఇత్యర్థః - యథాశ్రుతమిత్యనౌద్ధత్య పరిహారాయోక్తం - ఆత్మనస్స్వస్య శుద్ధిమిచ్ఛతా పుంసా అవశ్యం సంభాషణీయో హి॥ ౨౩॥ యదుక్తం తత్రాహ చతుర్భిః॥ తృష్ణయేతి॥ భవప్రవాహకారిణ్యా యథోచితైరపి విషయైః పూరయితుమశక్యయా కర్మసు ప్రవర్త్యమానోఽహం పూర్వం నానాయోనిషు ప్రవేశితః॥ వీ॥ లోకః కర్మసు ప్రవర్తతే- త్వం తు నివృత్తస్సన్ కిం శేష ఇతి యత్పృష్టం తత్ర తావదుత్తరమాహ చతుర్భిః॥ తృష్ణయేతి॥ అహం తావద్యోగ్యైర్యథోచితైరపి కామైరపూరయా పూరయితుమశక్యయా- భవవాహిన్యా జన్మపరంపరాకారిణ్యా - తృష్ణయా విషయేచ్ఛయా - కర్మాణి పుణ్యా

సాపాత్మకాని-కార్యమాణః కర్మసు ప్రవర్త్యమానః పూర్వం నానాయోనిషు యోజితః ప్రవేశితః॥ ౨౪ ॥ యదృచ్ఛయే
తి॥ తస్మై వేమం లోకం మనుష్యదేహం-యదృచ్ఛయా ప్రాపితః - కథంభూతం లోకం-ధర్మేణ స్వర్గస్య ద్వారం - సాధనం-
అధర్మేణ తిరశ్చాం శ్వసూకరాదియోనీనాం ద్వారం - మిశ్రాభ్యాం తాభ్యాం పునరస్యైవ మనుష్యత్వస్య ద్వారం - సర్వ
తో నివృత్త్యా అపవర్గస్య ద్వారమిత్యర్థః॥ వీ॥ తైరేవ కర్మభిః భ్రమన్ - యదృచ్ఛయా దైవాదిమం లోకం మనుష్యజన్మ-
ప్రాపితః లోకం విశినష్టి - స్వర్గమోక్షయోః తిరశ్చాం తిర్యక్త్వానాం పునరస్య మనుష్యత్వస్య చ ప్రాప్తిద్వారం కా
రణం ధర్మేణ స్వర్గస్య ద్వారం జ్ఞానసంపాదనేన త్వపవర్గస్య అధర్మేణ-తిర్యక్త్వస్య - పూర్వసజాతీయసుకృతాచర
ణేన తు పునర్మనుష్యత్వస్య చ కారణమిత్యర్థః॥ ౨౫॥ అత్రాపీతి॥ అత్రాపి మనుష్యత్వేపి-అన్యాపనుత్తయే దుఃఖనివృత్త్యై వి
పర్యయం దృష్ట్వా నివృత్తోస్మి॥ వీ॥ అత్రాప్యస్మిన్నపి మనుష్యజన్మని స్వర్గాపవర్గదేపి దంపతీనాం యన్మైథునాది సుఖం తదర్థ
మన్యాపనుత్తయే దుఃఖనివృత్త్యై - కర్మాణి కుర్వతాం లోకానాం విపర్యయం సుఖార్థం కృతేభ్యః కర్మభ్యో దుఃఖప్రా
ప్తిరూపం విపర్యయం దృష్ట్వా నివృత్తోస్మి॥ ౨౬ ॥ ప్రవృత్త్యా కదాచిత్సుఖం స్యాదపి- నివృత్త్యా తు కిం స్యాదితి చేత్తత్రాహ॥
సుఖమితి॥ సుఖమస్య జీవస్య-స్వరూపమేవ - తర్హి కిం న ప్రకాశతే తత్రాహ-సర్వేతి తనోతీతి తనుః - సర్వక్రియానివృత్తౌ
స్వత ఏవ ప్రకాశత ఇత్యర్థః - భోగాంశ్చ మనస్సంస్పర్శజాన్ మనోరథమాత్రజాన్ అశాశ్వతాన్ దృష్ట్వా-స్వప్స్యామి ని
రుద్ధ్యమానోస్మీత్యర్థః - తర్హి కదాచిత్కథం భుంక్షే తత్రాహ-సంవిశన్ ప్రారబ్ధాన్ భోగాన్ భుంజాన ఇత్యర్థః॥ వీ॥ నను ప్ర
వృత్త్యా కదాచిదపి సుఖం స్యాదపి కిం నివృత్త్యా స్యాదిత్యత్రాహ ॥ సుఖమితి ॥ సుఖమస్యాత్మనః ప్రత్యగాత్మనో రూపం స్వ
రూపమేవ-అతో న తదర్థం యత్నః కార్య ఇతి భావః - తర్హి స్వతస్సుఖరూప ఆత్మా తత్త్వేన కిం నోపలభ్యత ఇతి శంకాం ని
రాకరోతి - సర్వాసామీహానాం దేహగతవ్యాపారాణాముపరమ అభావోస్యాత్మనస్తనురాకారః- నిష్క్రియం సుఖమే

కర్మాణి కార్యమాణోహం నానాయోనిషు యోజితః॥ ౨౪॥ యదృచ్ఛయా లోకమిమం ప్రాపితః కర్మభి
భ్రమన్। స్వర్గాపవర్గయోర్ద్వారం తిరశ్చాం పునరస్య చ॥ ౨౫॥ అత్రాపి దంపతీనాం చ సుఖాయాన్యా
పనుత్తయే। కర్మాణి కుర్వతాం దృష్ట్వా నివృత్తోస్మి విపర్యయమ్ ॥ ౨౬ ॥ సుఖమస్యాత్మనో రూపం సర్వే
హోపరతిస్తనుః। మనస్సంస్పర్శజాన్ దృష్ట్వా భోగాన్ స్వప్స్యామి సంవిశన్॥ ౨౭॥ ఇత్యేతదాత్మనః స్వా
ర్థం సంతం విస్మృత్య వై పుమాన్। విచిత్రామసతి ద్వైతే ఘోరామాప్నోతి సంసృతిం॥ ౨౮॥ జలం తదుద్భ
వైశ్ఛన్నం హిత్వాజ్ఞో జలకామ్యయా। మృగతృష్ణాముపాధావేత్తథాన్యత్రార్థదృక్స్వతః॥ ౨౯॥ దేహాది

వత్స్వతసురిత్యర్థః - కాత్స్న్యేన ఈహోపరమపూర్వకం తద్యాథాత్మ్యవిమర్శనేన సుఖరూపతయోపలభ్యత ఇతి భా
వః - యత ఏవమతో భోగాన్ శబ్దాదివిషయభోగాన్ మనస్సంస్పర్శజాన్ మనోరథమాత్రజాన్ అశాశ్వతాన్ దృష్ట్వా సంవి
శన్నాత్మయాథాత్మ్యావలోకనే ప్రవిష్టోహం ప్రారబ్ధానుభవే ప్రవిష్టో వా స్వప్స్యామి నయానోస్మి ॥ ౨౭ ॥ ఏవం చేతో
పి సంసారం న ప్రాప్నుయాత్తత్రాహ ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యేతదాత్మనః సుఖాత్మకం రూపం స్వార్థం స్వస్మిన్నేవ సంతం పురుషా
ర్థం విస్మృత్య అసత్యపి ద్వైతే॥ వీ॥ తర్హి సర్వోపి లోకస్త్వామివ సుఖరూపమాత్మానం కిం నోపలభ్యత ఇతి శంకాం నిరాక
తుకాం స్వాభావికసుఖరూపాత్మస్వరూపావిమర్శనమూలకదేహాత్మభ్రమేణ న శేతే-కింతు సంసరతీత్యాహ॥ ఇతీతి॥ ఇత్యే
తదాత్మనస్సుఖాత్మకం రూపం స్వార్థం స్వస్య పురుషార్థం స్వత ఏవ సంతం - విస్మృత్య - స్వత ఏవ సంతమాత్మనస్సు
ఖరూపస్వరూపాత్మకం స్వపురుషార్థం విస్మృత్యేత్యర్థః- పుమాన్ దేహీ- అసతి స్వత ఆత్మన్యవిద్యమానేపి ద్వైతే దేవ
మనుష్యాది భేదే దేవోహం మనుష్యోహమిత్యభిమానరూపే ద్వైతే భేదనిమిత్తే ద్వైతే నేత్యర్థః - విచిత్రాం గర్భజన్మజ
రామరణాదిరూపామత ఏవ ఘోరాం భయంకరాం సంసృతిమాప్నోతి॥ ౨౮॥ ఏతదేవ దృష్టాంతేన స్పష్టయతి॥ జలమితి॥ తదు
ద్భవైః తృణశైవాలాదిభిః ఛన్నం హిత్వా జలకామ్యయా జలేచ్ఛయా - స్వతః ఆత్మస్వరూపాదన్యత్ర పురుషార్థం పశ్యన్॥
వీ॥ ఏతదేవ దృష్టాంతముఖేనాహ॥ జలమితి॥ జలం తదుద్భవైర్జలోద్భవైస్తృణశైవాలాదిభిశ్ఛన్నం- హిత్వా అజ్ఞాత్వా
యథా జలకామ్యయా మృగతృష్ణాం జలవత్ప్రతీయమానామ్ ఉపాధావేత్ తథా స్వతస్సుఖరూపమాత్మనస్స్వరూపం వి
స్మృత్యాన్యత్ర వైషయికసుఖేష్వర్థదృక్పురుషార్థదృష్టిర్ధావతి - లోకః - స్వత ఆత్మనోన్యత్ర దేహాదౌ పురుషార్థదృ
గ్వా॥ ౨౯॥ ఏవం స్వస్య నిరుద్యమత్వే కారణముక్త్వా-విపర్యయం దృష్ట్వేతి యదుక్తం తద్వివృణోతి పంచభిః॥ దేహేతి॥ ఈ
హాతః ఇచ్ఛతః- అథాప్యనీశస్య నిర్దైవస్య-పునః పునః ప్రారబ్ధాః క్రియాః - మోఘా నిష్ఫలా ఏవ భవంతి॥ వీ॥ విపర్యయం దృ

ష్టాం స్పృష్ట్వా స్వత్వేన దేవవివృణోతి పంచభిః॥ దేహాదిభిరితి॥ దైవతంత్రైః కర్మాధీనైః దేహాదిభిః - స్వస్యసు
ఖం దుఃఖనివృత్తించేహతః ఇచ్ఛతః - అనీశస్య కర్మావశ్యస్య పుంసః - కిత్తర్హిరివర్తీ-ఇచ్ఛతా కృతాః కృతాః - పునః పునరార
బ్ధాః క్రియాః మోఘాః వ్యర్థాః - నసుఖజనకా నాపి దుఃఖనివర్తకాశ్చ సంపృష్టా ఇతి భావః ॥ ౩౦ ॥ క్రియాణాం సఫలత్వేపి ఫల
స్యానుపయోగమాహ ॥ ఆధ్యాత్మికాదిభిరితి ॥ మర్త్యస్యానుపలబ్ధతః - కృచ్ఛ్రేణ దుఃఖేనోపనతైః ప్రాప్తైః॥ వీ॥
కథంచిత్ క్రియాణామమోఘత్వేపి తజ్జన్యం సుఖమనుభూయమాన దుఃఖేభ్యోల్పమిత్యాహ - అథ ఆధ్యాత్మికాదిభిః
అనిష్టదేహాధిదైవికాదిభిః తాపైస్త్రిభిః దుఃఖైః కర్హిచిత్ - కదాచిదప్య విముక్తస్య మర్త్యస్య మరణశీలస్య - కృ
చ్ఛ్రోపనతైః దుఃఖేనార్జితైరర్థైః విషయైస్తత్ప్రాప్తినిమిత్తైః కామైశ్చ కిం కిం యత్సుఖం క్రియేత ॥ ౩౧ ॥ కృచ్ఛ్రం వినైవ ప్రాప్తస్యా
ర్థే దుఃఖం తదవస్థమిత్యాహ॥ పశ్యామీతి॥ వీ॥ ననుధనార్జనేహి దుఃఖం లబ్ధధనానాం తు సుఖమేవేత్యత్రాహ॥ పశ్యామీ
తి॥ ధనినాం లబ్ధధనానామపి క్లేశం పశ్యామి - క్లేశత్వే హేతుం వదన్ ధనినో విశినష్టి - లుబ్ధానాం లబ్ధధనలిప్సయా ధనవ్యయ
భయేనక్లిష్టతామితి భావః అజితాత్మనాం అజితేంద్రియాణాం - కామానామపర్యాప్త్యాచ క్లిశ్యతామితి భావః - భయాద
లబ్ధానిద్రా యైస్తేషాం చోరాదయో ధనమపహరేయురితి భయాద్విగతనిద్రాణామిత్యర్థః - ఇతోపి క్లేశ ఇతి భావః - భయే
హేతుం వదన్ విశినష్టి - సర్వతస్సర్వేభ్యోప్యతీవ విశంకినాం అసత్యయానాం శంకాం కుర్వతాం ॥ ౩౨ ॥ భయం ప్రపంచ
యతి॥ రాజత ఇతి॥ స్వస్మాదాత్మన ఏవ - కథంచిత్త్యాగభోగమోహవిస్మరణాదినా నాశస్స్యాదితి ప్రాణవతామర్థవతాం
చ భయం నిత్యం॥ వీ॥ ఏతదేవ వివృణోతి॥ రాజత ఇతి॥ రాజాదిభ్యః పశుతః పక్షితః పశుభ్యో గవాశ్వాదిభ్యః - పక్షిభ్యస్సస్యా

భిర్దైవతంత్రైరాత్మనస్సుఖమీహతః। దుఃఖాత్యయంచానీశస్య క్రియా మోఘాః కృతాః కృతాః॥ ౩౦ ॥ అ
ధ్యాత్మికాదిభిర్దుఃఖైరవిముక్తస్య కర్హిచిత్ । మర్త్యస్య కృచ్ఛ్రోపనతైరర్థైః కామైః క్రియేత కిమ్॥
౩౧॥ పశ్యామి ధనినాం క్లేశం లుబ్ధానామజితాత్మనామ్ । భయాదలబ్ధనిద్రాణాం సర్వతోఽభివిశంకినామ్॥
౩౨॥ రాజతశ్చోరతశ్శత్రోస్స్వజనాత్పశుపక్షితః। అర్థిభ్యః కాలతస్స్వస్మాన్నిత్యం ప్రాణార్థవద్భయ
మ్॥ ౩౩॥ శోకమోహభయక్రోధరాగక్లైబ్యశ్రమాదయః। యన్మూలాస్స్యుర్నృణాం జహ్యాత్స్పృహాం
ప్రాణార్థయోర్బుధః॥ ౩౪॥ మధుకారమహాసర్పౌ లోకేస్మిన్నో గురూత్తమౌ। వైరాగ్యం పరితోషంచ
ప్రాప్తా యచ్ఛిక్షయా వయమ్॥ ౩౫॥ విరాగస్సర్వకామేభ్యః శిక్షితో మే మధువ్రతాత్। కృచ్ఛ్రాప్తం మధు
వద్విత్తం హత్వాప్యన్యో హరేత్పతిమ్॥ ౩౬॥ అనీహః పరితుష్టాత్మా యదృచ్ఛోపనతాదహమ్। నోచేచ్ఛయే

దిభక్షణార్థం ప్రవృత్తేభ్యః - కాలతః స్వస్మాత్ - దానభోగయోః ప్రవృత్తాత్స్వస్మాచ్చ - ప్రాణస్తత్తుల్యమర్థం చైషా
ము స్త్రీతి తథా తేషాం నిత్యం భయమనువర్తతే ॥ ౩౩॥ అతోనర్థహేతుత్వాత్ప్రాణేర్థే చ స్పృహా న కార్యేత్యాహ॥ శో
కేతి॥ వీ॥ న కేవలం భయమేవ - అపితు శోకమోహభయాలయస్స్వవేయన్మూలాః యదర్థమేవ మూలం యేషాం తు నృణాం
స్యుర్భవేయుః - తస్మాద్బుధః హేయోపాదేయవివేకవాన్ ప్రాణార్థయోః స్పృహాం పరిత్యజేత్॥ ౩౪॥ నన్వేవమన
ర్థాననుభవంతోపి న కేచిద్విరజ్యంతే - న చ యథాలాభేన తుష్యంతి - త్వం తు - కథం వైరాగ్యాదికం ప్రాప్తోసి - తత్రా
హ॥ మధుకారేతి॥ మధుమక్షికాజగరౌ - యయోః శిక్షయా వృత్తిపర్యాలోచనయా॥ వీ॥ యదుపదేశాత్త్వమీదృశధర్మ
మాస్థితోసీత్యత్రాహ॥ మధుకారేతి॥ అస్మిన్ లోకే నోస్మాకం - గురుశ్రేష్ఠౌ మధుకారమహాసర్పౌ మధుమక్షికాజగరౌ ఈ
దృశధర్మశిక్షకౌ - తదేవాహ - యయోర్మధుకారమహాసర్పయోశ్శిక్షయా వృత్తిపర్యాలోచనయా వయం వైరాగ్యం ప
రితోషంచ ప్రాప్తా ఇత్యర్థః॥ ౩౫॥ మధుకరాత్ శిక్షితమాహ॥ విరాగ ఇతి॥ విత్తపతిం హత్వా అన్యోపి విత్తం హరేదిత్యే
షం॥ వీ॥ ఏతదుభయం వివృణోతి ద్వాభ్యాం॥ విరాగ ఇతి॥ తావత్సర్వేభ్యః కామేభ్యః విరాగో మయా మధువ్రతాన్మధుమ
క్షికాచ్ఛిక్షితః - తచ్ఛిక్షయా మమ వైరాగ్యోదయ ఇత్యర్థః - కిం శిక్షితం తదాహ - యథా మధువ్రతైరితస్తతః పుష్పేభ్య ఆ
నీయ క్వచిత్సన్నివేశితం మధు తత్స్వామినో మధువ్రతాన్ హత్వాన్యో హరతి - తథా మధువద్దుఃఖేనార్జితం ధనమన్యోపి
లంఘనస్య పతిం హత్వాహరేదిత్యేతన్మధువ్రతాచ్ఛిక్షితమిత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ అజగరాచ్ఛిక్షితమాహ॥ అనీహ ఇతి॥ సత్త్వ
వాన్ ధైర్యవాన్॥ వీ॥ అజగరాచ్ఛిక్షితమాహ॥ అనీహ ఇతి॥ మహాహిరివాహమనీహః నిర్వ్యాపారః - యదృచ్ఛోపనతాద్దై
వాల్లబ్ధాన్నాదేః పరితుష్టాత్మా సంతుష్టచిత్తః నోచేద్యదృచ్ఛోపనతం న చేత్ - సత్త్వవాన్ ధైర్యవాన్ బహూన్యహాని శయ
యానోస్మి॥ ౩౭॥ అనీహత్వే హేతుత్వేన యదృచ్ఛయా ప్రాప్తాత్పరితోషం ప్రపంచయతి షడ్భిః ॥ క్వచిదితి॥ వీ॥ పీనత్వే

హేతుత్వేనయదృచ్ఛయాప్రాప్తాత్పరితోషః ప్రపంచయతివర్ష్మః ॥ క్వచిదల్పమితి॥ క్వచిత్కదాచిదల్పం - కదాచిచ్చ భూరిబహు - క్వచిచ్చసాధు-క్వచిచ్చఅసాధ్వసమీచీనమమృష్టం - క్వచిచ్చగుణవద్రసవత్కదాచిన్నిర్గుణం ॥ ౩౮ ॥ వీ॥ శ్రద్ధయేతి॥కదాచిచ్ఛ్రద్ధయానీతం - కదాచిన్మానాపూర్వకమానీతమన్నాదికం-భుంజే- అస్మి కదాచిత్ దివానక్తంచ యదృచ్ఛయాప్రాప్తం భుంజే ॥ ౩౯ ॥ క్షౌమమితి॥ చీరంజీర్ణవస్త్రఖండం- వసే పరిదధే దిష్టభుక్ ప్రారబ్ధభోగీ॥వీ॥ ఏ వంవస్త్రమపిదుకూలాద్యన్యత మమస్యదావైవాల్లబ్ధం - వసేఆచ్ఛాదయామి - పరిదధేచ-చీరంజీర్ణవస్త్రం- ఏవం దిష్ట భుక్ప్రారబ్ధభుక్సంతుష్టచిత్తశ్చాహం॥ ౪౦ ॥క్వచిదితి॥ ప్రాసాదమధ్యేపర్యంకేతత్రాపి కశిపౌ॥ వీ॥ క్వచిద్భూపృష్ఠఏవ॥ క్వచిత్తృణాదిషు శయే- క్వచిచ్చప్రాసాదోపరిపర్యంకేతత్రాపికశిపౌవా - తస్యపాలనాభ్యాశంకాంనిరాకర్తుమాహ- పరేచ్ఛయేత్యపరేచ్ఛయేతి-ఇదముత్తరత్రానుషంజనీయం ॥ ౪౧ ॥ క్వచిదితి॥ చరామిచరామి-క్వచిద్గ్రహవద్దిగంబరో విచరామి- వీ॥ స్నాతమనులిప్తంచందనేనచాంగంయస్య - శోభనంవాసోవస్త్రంయస్యసః స్రగ్భిరలంకృతః - రథాదిభిర్యానైశ్చరే సంచరామి - క్వచిచ్చదిగ్వాసాదిగంబరో గ్రహవచ్చరే హేవిభో ॥ ౪౨ ॥ నచమానావమానాదికతృకాష్ఠమమవైషమ్య మిత్యాహ॥ నేతి॥ నాహంనిందామి-మహాత్మనిష్ఠా॥వీ॥స్వభావవిషమంజనంస్తుతినిందయోఃకర్తారంనస్తౌమి- ననిందేచ- కింతుతేషాంజనానాంసర్వేషాం- శ్రేయఃధర్మాదిరూపంఉత - అపిచమహాత్మనిభగవతిఏకాత్మ్యమేకచిత్తత్వంచాశా సేప్రార్థయే॥ ౪౩ ॥ఏవంభూతత్వేనస్థితావుపాయమాహద్వాభ్యాం॥ వికల్పమితి ॥ చిత్తైభేదగ్రాహకమనోవృత్త్యా- అ

> బహ్వహాని మహాహారి వసత్త్వవాన్ ॥ ౩౭ ॥ క్వచిదల్పంక్వచిద్భూరిభుంజేన్నంసాధ్వసాధువా। క్వచిద్భూరి గుణోపేతంగుణహీనముతక్వచిత్ ॥ ౩౮ ॥ శ్రద్ధయోపహృతం క్వాపికదాచిన్మానవర్జితమ్ । భుంజే భు క్త్వాథకస్మింశ్చిద్దివానక్తంయదృచ్ఛయా॥ ౩౯ ॥ క్షౌమందుకూలమజినంచీరంవల్కలమేవవా । వసేన్యద పిసంప్రాప్తందిష్టభుక్తుష్టధీరహం॥ ౪౦ ॥ క్వచిచ్ఛయేధరోపస్థేతృణపర్ణాశ్మభస్మసు। క్వచిత్ప్రాసాద పర్యంకేకశిపౌవాపరేచ్ఛయా॥ ౪౧ ॥ క్వచిత్స్నాతోనులిప్తాంగస్సువాసాస్స్రగలంకృతః । రథేభాశ్వై శ్చరేక్వాపిదిగ్వాసాగ్రహవద్విభో॥ ౪౨ ॥ నాహంనిందేనచస్తౌమిస్వభావవిషమంజనం ॥ ఏతేషాంశ్రే యఆశాసఉతైకాత్మ్యంమహాత్మని॥ ౪౩ ॥ వికల్పంజుహుయాచ్చిత్తౌతాంమనస్యర్థవిభ్రమే । మనోవైకా రికేహుత్వాతంమాయాయాంజుహోత్యను ॥ ౪౪ ॥ ఆత్మానుభూతౌతాంమాయాంజుహుయాత్సత్య దృఙ్మునిః।తతోనిరీహోవిరమేత్స్వానుభూత్యాత్మనిస్థితః॥ ౪౫ ॥ స్వాత్మవృత్తంమయేత్థంతే సుగుప్తమ పివర్ణితమ్।వ్యపేతంలోకశాస్త్రాభ్యాంభవాన్హిభగవత్పరః॥ ౪౬ ॥ శ్రీనారదః॥ధర్మంపారమహం స్యంవైమునేశ్శ్రుత్వాసురేశ్వరః।పూజయిత్వాతతఃప్రీతఆమంత్ర్యప్రయయౌగృహమ్॥ ౪౭ ॥ ఇతిశ్రీమ ద్భాగవతే-సప్తమస్కంధే-త్రయోదశోఽధ్యాయః.

ర్థరూపేవిభ్రమోయస్మిన్వైకారికేఅహంకారే - అనుఅనంతరం-మహత్తత్త్వద్వారేణేత్యర్థః॥ వీ॥ ఇత్థమస్యస్వా స్థ్యవస్థితావుపాయమాహ॥వికల్పమితి॥ వికల్పంజాతిరూపాదివికల్పం- చిత్తేమనోవ్యాపారే. జుహుయాత్ప్రవిలాపయే త్తచ్చిత్తమర్థవిభ్రమేదేహాత్మభ్రమహేతౌ- మనసి - మనశ్చవైకారికేసాత్త్వికాహంకారే - తంచవైకారికం మాయాయాంమూలప్రకృతౌ-జుహుయాత్ - సర్వత్రహోమో నామలయానుసంధానరూపః॥ ౪౪ ॥ ఆత్మేతి॥ సత్య మేవపశ్యతీతితథా॥వీ॥తాంచమాయామాత్మానుభూతౌ - జుహుయాత్ - తతస్సత్యంస్వాత్మశరీరకంపరమాత్మానంప శ్యతీతిసత్యదృక్ - మునిస్తన్మననశీలః-నిరీహోనిశ్చేష్టః-స్వానుభూత్యాత్మనిపరమాత్మాత్మకే - పరిశుద్ధజీవస్వరూపేస్థితః తదనుసంధానపరః విరమేత్ప్రారబ్ధావసానేకళేబరాద్విరమేత్॥ ౪౫ ॥ స్వేతి॥ మందదృష్ట్యాలోకశాస్త్రాభ్యాం వ్య పేతం- నతుతత్త్వదృష్ట్యాయతోభగవాన్భగవత్ప్రియః॥ వీ॥ ఉక్తంస్వవృత్తముపసంహరతి॥స్వాత్మవృత్తమితి॥ ఇత్థంమ యాగుప్తమపి- స్వాత్మనోమమ-వృత్తంమందదృష్ట్యాలోకశాస్త్రాభ్యాంవ్యపేతం- నతుతత్త్వదృష్ట్యావ్యపేతం- బహిర్భా తం-తేతుభ్యం- ఉపవర్ణితంహియస్మాద్భవాన్ భగవత్పరః అతోగుప్తమపి- వృత్తముపవర్ణితమిత్యర్థః॥ ౪౬ ॥ వీ॥ ధర్మ మితి॥ పారమహంస్యంతుర్యాశ్రమస్థానామనుగుణంధర్మంమునేస్సకాశాత్ - శ్రుత్వా - అసురేశ్వరః ప్రహ్లాదస్తం ప్ర తస్సన్పూజయిత్వా-ఆమంత్ర్యానుజ్ఞాప్యస్వగృహంయయౌ॥ ౪౭ ॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - త్రయోదశో ధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చతుర్దశే గృహస్థస్య పరమోక్షధర్మ ఈర్యతే । దేశకాలాదిభేదేన పుంసశ్శ్రేయోవిశేషకృత్ ॥ గృహస్థధర్మముల్లంఘ్య మోక్షం ప్రత్యంతరంగత్వేన ప్రథమం వనస్థయతిధర్మేష్వభిహితేషు - గృహస్థస్య మోక్షః కథం స్యాదితి శంకితచిత్తః - పృచ్ఛతి॥ గృహస్థ ఇతి॥ ౧॥ ౨॥ తస్య మోక్షధర్మానాహ యావదధ్యాయసమాప్తి॥ గృహేష్వితి॥ సాక్షాద్వాసుదేవార్పణం యథా భవత్యేవం కుర్వన్-ఉపాసీత॥ ౩॥ ౪॥ సత్సంగాదితి॥ స్వయమేవ ముచ్యమానేషు-వియుజ్యమానేషు- యథోత్థితః ప్రమాన్ స్వప్నదృష్టేషు పుత్రాదిషు సంగం విముంచతి- తద్వత్॥ ౫॥ నన్వేవంభూతస్యాపి జనైరభిభూయమానస్య కథం గృహోచితాః క్రియాస్స్యురిత్యత ఆహ ॥ యావదర్థమితి॥ అంతరనాసక్తః బహిస్సాసక్త ఇవ - నృలోకే జనను ధ్యేనరతాం మానుష్యం న్యసేత్ - పురుషాకారం ప్రవిష్కుర్యాదిత్యర్థః॥ ౬॥ ఆగ్రహం తు కుత్రాపి న కుర్యాదిత్యాహ॥ జ్ఞాతయ ఇతి॥ ౭॥ నన్వేవం సర్వానుమోదనే విత్తవ్యయప్రసంగాత్ కుతో జీవనం - కుతో వా కర్మకరణం- తత్రాహ- దివ్యమితి॥ దివ్యం వృష్ట్యాదిభిర్జాతం ధాన్యాది- భౌమం భూమ్యాం జాతం సువర్ణాది - అంతరిక్షమకస్మాద్దేవప్రాప్తం - ఏవం స్వతఏవ అచ్యుతనిర్మితం దైవలబ్ధం యత్ -ఏతత్ పూర్వోక్తకర్మాది॥ ౮॥ దైవాదుపార్జితేఽపి-తత్రాభిమానో న కార్య ఇత్యాహ॥

యుధిష్ఠిరః॥ గృహస్థ ఏతాం పదవీం విధినా యేన సంవృతః । యాయాద్దేవఋషే బ్రూహి మాదృశో గృహమూఢధీః॥ ౧॥ నారదః॥ సాధు పృష్టం మహారాజ లోకానామనుగృహ్ణతా । తత్త్రైవ నతదహం వక్ష్యే నైష్కర్మ్యం యేన కర్మణాం ॥ ౨ ॥ గృహేష్వవస్థితో రాజన్ క్రియాః కుర్వన్ గృహోచితాః । వాసుదేవార్పణం సాక్షాదుపాసీత మహామునీన్॥ ౩॥ శృణ్వన్ భగవతోఽభీక్ష్ణమవతారకథామృతం । శ్రద్దధానో యథాకాలముపశాంతజనావృతః॥ ౪॥ సత్సంగాచ్ఛనకైస్సంగమాత్మజాయాత్మజాదిషు। విముంచేన్ముచ్యమానేషు స్వయం స్వప్నవదుత్థితః ॥ ౫ ॥ యావదర్థముపాసీనో దేహే గేహే చ పండితః । విరక్తో రక్తవత్తత్ర నృలోకే నరతాం న్యసేత్॥ ౬॥ జ్ఞాతయః పితరౌ పుత్రా భ్రాతరస్సుహృదోఽపరే । యద్వదంతి యదిచ్ఛంతి చానుమోదేత నిర్మమః॥ ౭॥ దివ్యం భౌమం చాంతరిక్షం విత్తమచ్యుతనిర్మితం। తత్సర్వముపయుంజాన ఏతత్కుర్యాత్స్వతో బుధః॥ ౮॥ యావద్భ్రియేత జఠరం తావత్స్వత్వం హి దేహినాం। అధికం యోఽభిమన్యేత స స్తేనో దండమర్హతి॥ ౯॥ మృగోష్ట్రఖరమర్కాఖుసరీసృపవిమక్షికాః। ఆత్మవత్పుత్రవత్పశ్యేత్తైరేషామంతరం కియత్॥ ౧౦॥ త్రివర్గం నాతికృచ్ఛ్రేణ భజేత గృహమేధ్యపి। యథాదేశం యథాకాలం యావద్దైవోపపాదితమ్॥ ౧౧॥ ఆశ్వాఘాంతేఽవసాయిభ్యః కామాన్సంవిభజేద్యథా। అప్యేకామాత్మనో దారాం నృణాం స్వత్వగ్రహో యతః॥ ౧౨॥ జహ్యాద్యదర్థే స్వాన్ప్రాణాన్ హన్యాద్వా పితరం గురుమ్। తస్యాం స్వత్వం స్త్రియాం జహ్యాద్యస్తయా హ్యజితో జితః॥ ౧౩॥ క్రిమివిడ్భస్మనిష్ఠాంతం క్వేదం తుచ్ఛం కళేబరమ్। క్వ తదీయరతిర్భార్యా క్వాయమాత్మా నభశ్ఛదః॥ ౧౪॥ సిద్ధైర్యజ్ఞావశిష్టార్థైః కల్పయేద్వృత్తిమాత్మనః। శేషే స్వత్వం త్యజన్ప్రాజ్ఞః పదవీం మహతామియాత్ ॥ ౧౫ ॥ దేవానృషీన్నృభూతాని పితౄనాత్మానమన్వ

యావదితి ॥ భ్రియేత పూర్యేత ॥ ౯ ॥ అత ఏవ యం కమపి స్వగృహం క్షేత్రం వా ప్రవిశ్య భుంజానం న నివారయేదిత్యాహ॥ మృగేతి॥ మర్కః-మర్కటః-సరీసృపః సర్పః-విమక్షికాః మక్షికాశ్చ- తైః పుత్రైః ఏషాం మృగాదీనాం॥ ౧౦॥ త్రివర్గమితి॥ అతికృచ్ఛ్రేణ సాధ్యం న భజేత- కింతు-యావద్దైవప్రాపితం తావదేవ భుంజీత॥ ౧౧॥ ఆశ్వేతి॥ శ్వానశ్చ అఘాశ్చ పతితాః అంతావసాయినః-నాపితప్రభృతయః తానభివ్యాప్య యథార్హం కామాన్ - సంవిభజేత్ - స్వభోగ్యాన్ విభజ్య దద్యాత్ - యద్యప్యేకైవాత్మనో దారాః భార్యాం తస్యామతిథిశుశ్రూషణే నియుక్తాయాం- స్వశుశ్రూషాపి హీయేత- యతః యస్యాం చ నృణాం స్వత్వగ్రహః మమైవేయమిత్యాగ్రహః - తామేకామపి సంవిభజేత్ - అతిథ్యాదిశుశ్రూషణే నియుంజీతేత్యర్థః - న త్వన్యథా మంతవ్యం యథార్హం సంవిభజేదిత్యుక్తత్వాత్ ॥ ౧౨ ॥ ఏవం చేత్తత్ర నశ్వరో వశీకృతస్స్యాదిత్యాహ॥ జహ్యాదితి॥ యదర్థే యన్నిమిత్తే అన్యైరజితోఽపీశ్వరస్తేన జిత ఏవ॥ ౧౩॥ కథమేవ తస్యాం స్వత్వాభిమానో హాతుం శక్య ఇత్యత్ర విచారేణేత్యాహ॥ క్రిమీతి॥ క్రిమివిడ్భస్మసు నిష్ఠా పర్యవసానం అదత్తే యస్య-తదీయా దేహోఽర్థా రతిర్యస్యాస్సా- స్వమహిమ్నా నభోఽపిఛాదయతీతి తథా॥ ౧౪॥ సిద్ధైరితి॥ కించ-సిద్ధైః దైవలబ్ధైః- యజ్ఞావశిష్టార్థైః పంచయజ్ఞశేషైః అన్నాదిభిః- మహతాం నివృత్తానాం॥ ౧౫॥ ఏతద్వివృణ్వన్నాహ॥ దేవానితి॥ దేవాదీన్-పంచయజ్ఞదేవతాః-ఆత్మానం చ

ఏవం పృథక్పురుషం అంతర్యామిణం- యజేత॥ ౧౬॥ ౧౭॥ నపునరితినిర్బంధోయజ్ఞార్థంకార్యఇత్యాహ॥ నహీతి॥ విప్ర
ముఖేహుతైరన్నాదిభిర్యథా ఇజ్యేతపూజ్యేతనతథా అగ్నిముఖతోహవిషా ఇజ్యేత ॥ ౧౮ ॥ తస్మాదితి॥ బ్రాహ్మణేషు- దే
వేషు పంచయజ్ఞదేవతాసు - మర్త్యాదిషు - అన్యేష్వపి నరేషు పశ్వాదిషుచ - క్షేత్రజ్ఞమంతర్యామిణం - బ్రాహ్మణానను
మర్త్యాదియజనే బ్రాహ్మణయజనానంతరమన్యేషుయజస్వ - పాఠాంతరే- బ్రాహ్మణాననుయస్యతం॥ ౧౯॥ కుర్యా
దితి॥ ప్రోష్ఠపదే భాద్రపదే॥ ౨౦॥ ౨౧॥ తృతీయాయామితి॥ శుక్లపక్షే అక్షతృతీయాయామిత్యర్థః - హేమంతశిశిరేచ-
మార్గశీర్షాదిమాసచతుష్టయే- యాశ్చతస్రోష్టకాస్తాసు॥ ౨౨॥ మాఘఇతి॥ సంపూర్ణచంద్రా పౌర్ణమాసీ రాకా- న్యూ
నచంద్రా సైవానుమతిః - తాభ్యాం మాసర్క్షాణి - తత్తన్మాసనామప్రవృత్తినిమిత్తానినక్షత్రాణి - యుతానియదా
స్యుః తదా॥ తదుక్తం త్రికాండ్యాం॥ శ్లో॥ పుష్యయుక్తా పౌర్ణమాసీ పౌషీమాసీతుయత్రసా। నామ్నా స పౌషో మాఘాద్యా
శ్చైవమేకాదశాపరఇతి॥ ౨౩॥ ద్వాదశ్యామితి॥ అనూరాధా- శ్రవణః- ఉత్తరాఫల్గునీ ఉత్తరాషాఢా ఉత్తరాభాద్రఇతితి

హమ్। స్వవృత్త్యాగతవృత్త్యైవయజేత పురుషం పృథక్ ॥ ౧౬ ॥ యావత్యాత్మనోధికారాద్యాస్సర్వాస్స్య
ర్యజ్ఞసంపదః । వైతానికేనవిధినాహ్యగ్నిహోత్రాదినాయజేత్॥ ౧౭॥ నహ్యగ్నిముఖతోయం వై భగ
వాన్ సర్వయజ్ఞభుక్। ఇజ్యేత హవిషా రాజన్ యథావిప్రముఖే హుతైః॥ ౧౮॥ తస్మాద్బ్రాహ్మణదేవేషు
మర్త్యాదిషు యథార్హతః । తైస్తైః కామైర్యజస్వైనం క్షేత్రజ్ఞం బ్రాహ్మణానను ॥ ౧౯॥ కుర్యాదపర
పక్షీయం మాసి ప్రోష్ఠపదే ద్విజః । శ్రాద్ధం పిత్రోర్యథావిత్తం తద్బంధూనాం చ విత్తవాన్॥ ౨౦॥ అయనే
విషువే కుర్యాద్వ్యతీపాతే దినక్షయే । చంద్రాదిత్యోపరాగే చ ద్వాదశ్యాం శ్రవణేపి చ॥ ౨౧॥ తృతీయా
యాం శుక్లపక్షే నవమ్యామథ కార్తికే। చతసృష్వప్యష్టకాసు హేమంతే శిశిరే తథా॥ ౨౨॥ మాఘే చ సిత
సప్తమ్యాం మఘారాకాసమాగమే। రాకయా చానుమత్యా వా మాసర్క్షాణి యుతాన్యపి॥ ౨౩॥ ద్వాదశ్యా
మనూరాధా స్యాచ్ఛ్రవణస్తిస్ర ఉత్తరాః । తిసృష్వేకాదశీయాసు జన్మర్క్షశ్రోణయోగయుక్ ॥ ౨౪॥
తఏతే శ్రేయసః కాలా నృణాం శ్రేయోవివర్ధనాః । కుర్యాత్సర్వాత్మనైతేషు శ్రేయోమోఘం తదాయు
షః॥ ౨౫॥ ఏషు స్నానం జపో హోమో వ్రతం దేవద్విజార్చనమ్ । పితృదేవనృభూతేభ్యో యద్దత్తం తద్ధ్యన
శ్వరమ్॥ ౨౬॥ సంస్కారకాలో జాయాయా అపత్యస్యాత్మనస్తథా। ప్రేతసంస్థా మృతాహశ్చ కర్మణ్యా
భ్యుదయే నృప॥ ౨౭॥ అథ దేశాన్ప్రవక్ష్యామి ధర్మాదిశ్రేయ ఆవహాన్ । స వై పుణ్యతమో దేశస్సత్పాత్రం
యత్ర లభ్యతే । బింబం భగవతో యత్ర సర్వమేతచ్చరాచరమ్॥ ౨౮॥ యత్ర హి బ్రాహ్మణకులం తపోవిద్యా
దయాన్వితమ్ । యత్ర యత్ర హరేరర్చా స దేశశ్శ్రేయసాం పదమ్ ॥ ౨౯ ॥ యత్ర గంగాదయో నద్యః పు
రాణేషు చ విశ్రుతాః । సరాంసి పుష్కరాదీని క్షేత్రాణ్యర్హాశ్రితాన్యుత ॥ 30॥ కురుక్షేత్రం గయాశి
రః ప్రయాగః పులహాశ్రమః। నైమిశం ఫల్గునం సేతుః ప్రభాసోథ కుశస్థలీ॥ 3౧॥ వారాణసీ మధుపురీ పంపా
బిందుసరస్తథా। నారాయణాశ్రమో నందా సీతారామాశ్రమాదయః॥ 3౨॥ సర్వే కులాచలా రాజన్ మ
హేంద్రమలయాదయః । ఏతే పుణ్యతమా దేశా హరేరర్చాశ్రితాశ్చ యే॥ 33॥ ఏతాన్దేశాన్నిషేవేత

స్రఉత్తరాః- ద్వాదశ్యాం యదాస్యుః- అనూత్తరాసు- ఏకాదశీవా యదాస్యాత్- తదాచ- జన్మర్క్షశ్రోణయోగయు
క్ జన్మనక్షత్రస్య శ్రవణస్య వా యోగేన యుక్తం దినం - యద్వా- యోగగ్రహణం సంబంధబాహుళ్యజ్ఞాపనార్థం॥ ౨౪॥
నకేవలం శ్రాద్ధస్యైవైతే కాలాః- కింతు ధర్మమాత్రస్యేత్యాహ- ద్వాభ్యాం॥ తతఇతి॥ తద్దైవాయుషః- అమోఘః- సాఫ
ల్యమిత్యర్థః॥ ౨౫॥౨౬॥ సంస్కారకాలఇతి॥ జాయాయాః పుంసవనాది- అపత్యస్య జాతకర్మాది- ఆత్మనో యజ్ఞదీక్షాది
ప్రేతస్య సంస్థా దహనాది- మృతాహశ్చ- సాంవత్సరికం- తథా అన్యస్మిన్నప్యభ్యుదయాఖ్యే కర్మణి- శ్రేయః కుర్యాదిత్య
నుషంగః॥ ౨౭॥ అథేతి॥ యత్ర యస్మిన్ సర్వమేతచ్చరాచరమస్తి- తస్య భగవతో బింబం రూపం- సత్పాత్రం- యత్రలభ్య
తే- స వై పుణ్యతమో దేశః॥ ౨౮॥ ౨౯॥ యత్రేతి॥ అర్హైర్గురుత్తమైరాశ్రితాని- ఉత అపిచ॥ 30॥3౧॥ వారాణసీతి॥ సీతా
యా రామస్య చాశ్రమ ఆదిర్యేషాం - ద్వయోః పృథగ్గ్రహణం వియోగకాలాభిప్రాయేణ॥ 3౨॥ సర్వఇతి॥ అర్చాశ్రితా
శ్చ స్థిరప్రతిమాశ్రితాః - పూర్వం తు సాలగ్రామశిలార్చనదేశ ఉక్త ఇత్యపౌనరుక్త్యం॥ 33॥ ఏతానితి॥ అత్ర ఏషు- ఈ
హితః కృతః- సహస్రగుణమధికస్య ఫలస్య ఉదయో యస్మాత్ స తథా॥ 34॥ పాత్రమితి॥ హరిరేవ సాత్రం నిరుక్తం కవిభిః

తం॥ ౩౫॥ తదేవాహ॥ దేవేతి॥ దేవేషు- ఋషిషు చ- అర్హత్సు చ తత్రాపి యోగాదిసిద్ధేషు- బ్రహ్మాత్మజాదిషు సనకాదిష్వపి సత్సు- తత్రత్యైవ మే రాజసూయే- యుధిష్ఠిరస్యాధ్వరే- అచ్యుత ఏవ పాత్రతయా సమ్మతః॥ ౩౬॥ సమ్మతత్వే హేతుమాహ॥ జీవేతి॥ జీవరాశిభిర్వ్యాప్తః- బ్రహ్మాండకోశ ఏవ యోఽంఘ్రిపః- సర్వజీవానామాత్మనస్తర్పణం॥ ౩౭॥ ఏతదేవ పురుషనామ్ని యుక్త్యా ప్రథయతి॥ పురాణీతి॥ నృతిర్యగాదిరూపాణి పురాణి శరీరాణి॥ ౩౮॥ తేష్వితి॥ తేష్వంతర్యామిరూపేణ ప్రత్యగంశేన- యతః శేతే - అతః పురుష ఇతి ప్రసిద్ధః - తారతమ్యేన తిర్యగాదిభ్యః పురుషే యస్మాదాధిక్యేన వర్తతే- తస్మాత్పురుషః పాత్రం - తత్రాపి యావానాత్మా జ్ఞానాంశః - యథా యథా తపఆదియోగేన యత్ర యత్ర ప్రతీయతే - తథా తథా పాత్రమిత్యర్థః - తథా చ శ్రుతిః॥ పురుషత్వే చావిస్తరామాత్మేత్యాది॥ ౩౯॥ తర్హి ప్రతిమాపూజా కిం పూజాంకమితి కిమితి చేత్ - తత్రాహ ద్వాభ్యాం॥ దృష్ట్వేతి॥ మిథోఽవజ్ఞానమసహిష్ణుత్వాత్ ... తేషాం భావం దృష్ట్వా - క్రియాయై పూజాద్యర్థం॥ ౪౦॥ తత ఇతి॥ హరిముపాసతే- ఉపాస్తాఽప్యర్చా- పురుషద్వేషిణామర్థదా న భవతి- పురుషేషు

శ్రేష్ఠః కామో హ్యనీక్షేణః । ధర్మో హ్యత్రేతి తతః పుంసాం సహస్రాధిఫలోదయః ॥ ౩౪ ॥ పాత్రం త్వత్ర నిరుక్తం వై కవిభిః పాత్రవిత్తమైః। హరిరేవైక ఉర్వీశ యన్మయం వై చరాచరమ్ ॥ ౩౫ ॥ దేవర్ష్యర్హత్సు వై సత్సు తత్ర బ్రహ్మాత్మజాదిషు । రాజన్ యదగ్రపూజాయాం మతః పాత్రతయాచ్యుతః ॥ ౩౬॥ జీవరాశిభిరాకీర్ణ అండకోశాంఘ్రిపో మహాన్। తన్మూలత్వాదచ్యుతేజ్యా సర్వజీవాత్మతర్పణమ్ ॥ ౩౭॥ పురాణ్యనేన సృష్టాని నృతిర్యగృషిదేవతాః। శేతే జీవేన రూపేణ పురేషు పురుషో హ్యసౌ॥ ౩౮॥ తేష్వేవ భగవాన్ రాజంస్తారతమ్యేన వర్తతే । తస్మాత్పాత్రం హి పురుషో యావానాత్మా యథేయతే ॥ ౩౯ ॥ దృష్ట్వా తేషాం మిథో నృణామవజ్ఞానాత్మతాం నృప । త్రేతాదిషు హరేరర్చా క్రియాయై కవిభిః కృతా॥ ౪౦॥ తతోఽర్చాయాం హరిం కేచిత్ సంశ్రద్ధాయ సపర్యయా । ఉపాసత ఉపాస్తాపి నార్థదా పురుషద్విషామ్॥ ౪౧॥ పురుషేష్వపి రాజేంద్ర సుపాత్రం బ్రాహ్మణం విదుః । తపసా విద్యయా తుష్ట్యా ధత్తే వేదం హరేస్తనుమ్॥ ౪౨॥ నన్వస్య బ్రాహ్మణా రాజన్ కృష్ణస్య జగదాత్మనః। పునంతః పాదరజసా త్రిలోకీం దైవతం మహత్॥ ౪౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- మహాపురాణే- సప్తమస్కంధే- చతుర్దశోఽధ్యాయః.

శ్రీనారదః ॥ కర్మనిష్ఠా ద్విజాః కేచిత్తపోనిష్ఠా నృపాపరే । స్వాధ్యాయేఽన్యే ప్రవచనే కేచన జ్ఞానయోగయోః॥ ౧॥ జ్ఞాననిష్ఠాయ దేయాని కవ్యాన్యానంత్యమిచ్ఛతా। దైవే చ తదభావే స్యాదితరేభ్యో యథార్హతః॥ ౨॥ ద్వౌ దైవే పితృకార్యే త్రీనేకైకముభయత్ర వా । భోజయేత్సుసమృద్ధోఽపి శ్రాద్ధే కుర్యాన్న విస్తరమ్॥ ౩॥ దేశకాలోచితశ్రద్ధా ద్రవ్యపాత్రార్హణాని చ। సమ్యగ్భవంతి నైతాని విస్తరాత్స్వజనార్పణాత్॥ ౪॥ దేశే కాలే చ సంప్రాప్తే మున్యన్నం హరిదైవతమ్ । శ్రద్ధయా విధివత్పాత్రే న్యస్తం కామధుగక్షయమ్॥ ౫॥ దేవర్షిపితృభూతేభ్య ఆత్మనే స్వజనాయ చ। అన్నం సంవిభజన్ పశ్యేత్సర్వం తత్పురుషాత్మకమ్॥ ౬॥ న దద్యాదామిషం శ్రాద్ధే న చాద్యాద్ధర్మతత్త్వవిత్ । మున్యన్నైః స్యాత్పరా ప్రీతిర్యథా న పశుహింసయా॥ ౭॥ నైతాదృశః పరో ధర్మో నృణాం సద్ధర్మమిచ్ఛతామ్ । న్యాసో దండస్య భూతేషు మనోవాక్కాయజస్య యః

న్యూనం హిత్వా అర్చితా సతీ - సాపి మందాధికారిణాం పురుషార్థప్రదా భవత్యేవేత్యర్థః ॥ ౪౧ ॥ పురుషేష్వపి జాత్యాది తపఆదిభిశ్చ- పునర్విశేషాంతరమాహ॥ పురుషేష్వితి॥ యోఽత్రైతం సుపాత్రం విదుః॥ ౪౨॥ ఏతదేవ కైముతికన్యాయేనోపపాదయతి॥ నన్వితి॥ ౪౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- చతుర్దశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ తతః పంచదశే సర్వవర్ణాశ్రమనిబంధనం। సారతః సంగ్రహేణాథ పంథా యత్ర మోక్షలక్షణః॥ సర్వేషామపి మోక్షార్థానాం సారసంగ్రహార్థమధ్యాయారంభః - తత్ర శ్రాద్ధగతాన్విశేషానాహ॥ కర్మేతి॥ స్వాధ్యాయాదిషు- పరినిష్ఠితా ఇతి శేషః॥ ౧॥ జ్ఞానేతి॥ కవ్యాని పితౄనుద్దిశ్య దేయాని - దైవే చ కర్మణి- హవ్యాన్యపి తస్మై జ్ఞాననిష్ఠాయ దేయాని - యథార్హత ఇతి సర్వత్ర జ్ఞానాదితారతమ్యేన॥ ౨॥ ౩ ॥ నను విస్తరః కుతః పరిహ్రియతే ఇత్యత ఆహ॥ దేశేతి॥ స్వజనానామర్పణాత్ -జామాతాదీనాం నిమంత్రణే - తత్ప్రీత్యాదయః కథం వర్జ్యా ఇత్యేవం ప్రాప్తాద్విస్తరాదిత్యర్థః ॥ ౪॥ దేశ ఇతి॥ మున్యన్నం- ఆరణ్యం వ్రీహ్యాది- హరిర్దైవతం యస్య- హరయే నివేదితమిత్యర్థః॥ ౫ ॥ దేవేతి ॥ సర్వం పురుషాత్మకం ఈశ్వరరూపం పశ్యేత్॥ ౬॥ ౭॥ నేతి॥ దండస్య న్యాసః హింసాయాస్త్యాగః యః స ఏతాదృశోఽన్యో నాస్తి॥ అత ఏవోక్తం సాధకానాం

ణో బాహ్యానికర్మాణి త్యజంతీత్యాహ॥ ఏక ఇతి॥ అనీహాః నిష్కామాః జ్ఞానదీపితే - ఆత్మస్ఫూర్తిమతి ఆత్మసంయమనే జుహ్వతి-మనోనియమ్య తదంతరాయతయా త్యజంతీత్యర్థః- తదుక్తం సర్వజ్ఞసూక్తౌ॥ శ్లో॥ ప్రత్యక్స్ఫూర్తిం రసత్ స్ఫూర్తిస్సా వ్యనుష్ఠానవిఘాతకమ్ । సంలక్ష్య సంత్యజేత్ కర్మ త్యజన్ విఘ్నహతో న్యథేతి॥ ౯॥ ద్రవ్యేతి॥ మామయం - ఏషః ధ్రువం హన్యాదితి॥ కుతః అకరుణః - తత్కుతః - అసుతృప్ ప్రాణతర్పకః - తత్కుతః - అతజ్జ్ఞః ఆత్మతత్త్వానభిజ్ఞః - తథా చ శ్రుతిః॥ నతం విదాథ య ఇదం జజానాన్యద్యుష్మాకమంతరం బభూవ - నీహారేణ ప్రావృతా జల్ప్యా చాసుతృప ఉక్థశాసశ్చరంతీత్యాది॥ ౧౦॥ ప్రస్తుతమనువర్ణయతి॥ తస్మాదితి॥ ౧౧॥ విధర్మ ఇతి॥ అధర్మవత్ సాక్షాన్నిషిద్ధవత్ - క్రమమనాదృత్య పంచాపి వ్యాచష్టే॥ ౧౨ ॥ ధర్మబాధ ఇతి ॥ ధర్మబాధః ధర్మబుద్ధ్యాపి యస్మిన్ క్రియమాణే స్వధర్మో బాధః - అన్యస్య చోదితః అన్యస్య పరమధర్మః - వేదవిరుద్ధో యః సః పాషండః - ధర్మవచాధాసమానో యః స దంభః - ధర్మలక్షణహీనో ధర్మవదాభాసమానో వా యః స దంభః - లోకం ప్రలోభ్య ధనాపహరణార్థం క్రియమాణో యస్సోఽపి దంభః - ఛలధర్మం వ్యాచష్టే - శబ్దభిదితి స చ ద్వివిధః - అర్థచ్ఛలః శబ్దచ్ఛల ఇతి - అర్థచ్ఛలో యథా - గాం దద్యాదిత్యుక్తే మరిష్యంత్యా గోర్దానం శబ్దచ్ఛలో యథా - దశావరాన్ భోజయేదిత్యుక్తే దశభ్యో అవరానితి - ధర్మభృదితి పాఠే - ధర్మశబ్దపాత్రం బిభర్తీతి తథా॥ ౮॥

ఏకే కర్మమయాన్ యజ్ఞాన్ జ్ఞానినో యజ్ఞవిత్తమాః । ఆత్మసంయమనేఽనీహా జుహ్వతి జ్ఞానదీపితే॥ ౯॥ ద్రవ్యయజ్ఞైర్యక్ష్యమాణం దృష్ట్వా భూతాని బిభ్యతి। ఏష మాఽకరుణో హన్యాదతజ్జ్ఞో హ్యసుతృప్ ధ్రువం॥ ౧౦॥ తస్మాద్దైవోపపన్నేన మున్యన్నేనాపి ధర్మవిత్ । సంతుష్టోఽహరహః కుర్యాన్నిత్యనైమిత్తికాః క్రియాః॥ ౧౧॥ విధర్మః పరధర్మశ్చ ఆభాస ఉపమాచ్ఛలః। అధర్మశాఖాః పంచేమా ధర్మజ్ఞోఽధర్మవత్ త్యజేత్॥ ౧౨॥ ధర్మబాధో విధర్మస్స్యాత్ పరధర్మోఽన్యచోదితః। ఉపధర్మస్తు పాషండో దంభో వా శబ్దభిచ్ఛలః॥ యస్త్విచ్ఛయా కృతః పుంభిరాభాసో హ్యాశ్రమాత్ పృథక్॥ ౧౩ ॥ స్వభావవిహితో ధర్మః కస్య నేష్టః ప్రశాంతయే । ధర్మార్థమపి నేహేత యాత్రార్థం వాధనో ధనం॥ ౧౪॥ అనీహానీహమానస్య మహాహేరివ వృత్తిదా॥ ౧౫॥ సంతుష్టస్య నిరీహస్య స్వాత్మారామస్య యత్సుఖం । కుతస్తత్ కామలోభేన ధావతోఽర్థేహయా దిశః॥ ౧౬॥ సదా సంతుష్టమనసస్సర్వాశ్శివమయా దిశః ।శర్కరాకంటకాదిభ్యో యథోపానత్పదశ్శివమ్॥ ౧౭॥ సంతుష్టః కేన వా రాజన్ న వర్తేతాపి వారిణా। ఔపస్థ్యజైహ్వ్యకార్పణ్యాద్గృహపాలాయతే జనః॥ ౧౮॥ అసంతుష్టస్య విప్రస్య తేజో విద్యా తపో యశః। స్రవంతీంద్రియలౌల్యేన జ్ఞానం చైవావకీర్యతే॥ ౧౯॥ కామస్యాంతం హి క్షుత్తృడ్భ్యాం క్రోధస్యాంతం ఫలోదయాత్। జనో యాతి న లోభస్య జిత్వా భుక్త్వా దిశో భువః॥ ౨౦॥ పండితా బహవో రాజన్ బహుజ్ఞాస్సంశయచ్ఛిదః । సదసస్పతయోఽప్యేకే హ్యసంతోషాత్ పతంత్యధః॥ ౨౧॥ అసంకల్పాజ్జయేత్ కామం క్రోధం కామవివర్జనాత్ । అర్థానర్థేక్షయా లోభం భయం తత్త్వావమర్శనాత్॥ ౨౨॥ ఆన్వీక్షిక్యా శోకమోహౌ దంభం మహదుపాశ్రయాత్ । యోగాంతరాయాన్మౌనేన హింసాం కాయాద్యనీహయా॥ ౨౩ ॥ కృపయా భూతజం దుఃఖం దైవం జహ్యాత్ సమాధి

అనుపయోగాదిత్యాహ॥ స్వభావేతి॥ ౧౩॥ స్వధర్మానుష్ఠానానంతరం ధర్మభూయస్త్వార్థమపి ధర్మో నానుష్ఠేయః- అనుపయోగాదిత్యాహ॥ స్వభావేతి॥ కించ-అధనో ధర్మార్థం ధనం- నేహేత నాపేక్షేత-ధనార్థం న వ్యాప్రియేత నేతి వా॥ ౧౪ ॥ దైవోపపన్నేనైవ స్వధర్మసిద్ధేరుక్తత్వాత్ మాత్రార్థమపి నేహేతేత్యేతత్ ప్రపంచయతి అనీహేత్యాదినా ద్వాభ్యాం॥ ౧౫॥ ౧౬ ॥ సదేతి॥ ఉపానత్పాదోః పాదయోర్యస్య స ఉపానత్పత్ తస్య॥ ౧౭॥ సంతుష్ట ఇతి॥ గృహపాలః శ్వా తద్వదాచరతి॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ఉపాస్త్యేతి॥ క్షుధా తృషా చ॥ జనః కామస్యాంతం యాతి అనేన దకాదిరిక్త కామాంతరాభావాత్ - క్రోధస్య చాంతం యాతి- ఎస్తేతి తస్య క్రోధస్య యత్ఫలం హింసా తస్యా ఉదయాత్ ప్రవృత్తేః - దిశో జిత్వా భువో భుక్త్వాపి- లోభస్య నైవాంతం యాతీస్య అర్థః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ఇదానీం కామాం జయోపాయానాహ చతుర్భిః॥ అసంకల్పాదితి జయేదితి యథాపేక్షమనుషంగః॥ అర్థేన అనర్థః ౨౨॥ ఆన్వీక్షిక్యేతి॥ ఆన్వీక్షిక్యా ఆత్మానాత్మవివేకేన- మహదుపాసనేన తత్త్వావమర్శనాత్ అద్వైతానుసంధానేన॥ ౨౩॥ కృపయేతి॥ ఏభ్యో భూతేభ్యో భయం హింసా త్రిప్రకారాణాం సేవయా- యోగస్యాంతరాయాన్ లోపవార్తాదీన్ ॥ ౨౩॥ కృపయేతి॥ తదుక్తం యాజ్ఞవల్క్యేన శ్లో॥ జాయతే తేష్వేవ కృపయా హితాచరణేన- దైవం దైవోపసర్గనిమిత్తం వ్యాధ్యాదినివారణాదినా - విషయాణి ఫలానుసంధానేన సమాధినేత్యర్థః ॥ ఆత్మజం దేహజం యోగవీర్యేణ ప్రాణాయామాదిబలేన సత్త్వనిషేవ

యాసాత్త్వికాహారాదినా॥ ౨౪॥ ౨౫॥ నను కథం గురౌ భక్త్యా సర్వస్య జయస్స్యాత్ - తస్యాపి మనుష్యత్వేన తద్వ్యవస్థత్వా త్తత్రాహ॥ యస్యేతి॥ మర్త్యాసద్ధీః మనుష్య ఇతి దుర్బుద్ధిః- తస్య శాస్త్రశ్రవణం కుంజరస్నానవద్వ్యర్థం॥ ౨౬॥ నను గురోః పితృపుత్రాదయస్తే వరమేవ మన్యంతే. అత ఆహ॥ ఏష ఇతి॥ ఏష గురుః సాక్షాద్భగవానేవ- లోకస్య నరోఽసావితి బుద్ధిర్భ్రాంతిరిత్యర్థః - యద్వా సహి తత్పుత్రాదేర్మనుష్యబుద్ధ్యా ప్రతీయమానోఽపి - గురుర్భగవానేవ భవేత్ - యద్వైషః శ్రీకృష్ణ ఇత్యర్థః॥ ౨౭॥ ఏవం సర్వైరుపాయైః కామాదివేగం జిత్వా- నియతేంద్రియో భూత్వా - ఆత్మధ్యానపరో భవేత్- అన్యథా- తం ప్రతి సర్వశాస్త్రవైఫల్యం స్యాదిత్యాహ॥ షడ్వర్గేతి॥ సర్వా అపి నియమచోదనాః ఇష్టాపూర్తాదివిధయః- షడింద్రియవర్గస్య - యః సంయమః తస్మిన్నేవైకస్మిన్ అంతో యాసాం - తదేకపరా ఇత్యర్థః - నచ తావతాపి చరితార్థా ఇత్యాహ- తదంతాః సత్యోఽపి- యది యోగాన్ ధారణధ్యానసమాధీన్ - నో ఆవహేయుః నసాధయేయుః- తర్హి కేవలం శ్రమావహా ఏవేత్యర్థః॥ ౨౮॥ తదేవ దృష్టాంతేనాహ॥ యథేతి॥ యథా వార్తాదయః కృష్యాదయః- అర్థాన్ తత్ఫలాని చ - యోగస్యార్థం మోక్షం సాధయంతి- న సాధయేయుః- ప్రత్యుత - అనర్థాయ సంసారాయైవ - అసతో బహిర్ముఖస్యేష్టాపూర్తా

నా। ఆత్మజం యోగవీర్యేణ నిద్రాం సత్త్వనిషేవయా ॥ ౨౪ ॥ రజస్తమశ్చ సత్త్వేన సత్త్వం చోపశమేన చ। ఏతత్సర్వం గురౌ భక్త్యా పురుషో హ్యంజసా జయేత్॥ ౨౫ ॥ యస్య సాక్షాద్భగవతి జ్ఞానదీపప్రదే గురౌ। మర్త్యాసద్ధీః శ్రుతం తస్య సర్వం కుంజరశౌచవత్॥ ౨౬ ॥ ఏష వై భగవాన్ సాక్షాత్ ప్రధానపురుషేశ్వరః। యోగేశ్వరైర్విమృగ్యాంఘ్రిర్లోకోఽయం మన్యతే నరమ్॥ ౨౭ ॥ షడ్వర్గసంయమైకాంతాః సర్వా నియమచోదనాః । తదంతా యది నో యోగానావహేయుః శ్రమావహాః॥౨౮॥ యథా వార్తాదయో హ్యర్థా యోగస్యార్థం న బిభ్రతి । అనర్థాయ భవేయుశ్చ పూర్తమిష్టం తథాసతః ॥ ౨౯ ॥ యశ్చిత్తవిజయే యత్తః స్యాన్నిస్సంగోఽపరిగ్రహః। ఏకో వివిక్తశరణో భిక్షుర్భైక్షమితాశనః॥ 30॥ ప్రాణాపానౌ సన్నిరుధ్యాత్ పూరకుంభకరేచకైః । యావన్మనస్త్యజేత్కామాన్ స్వనాసాగ్రనిరీక్షణః॥ 3౨॥ యతో యతో నిస్సరతి మనః కామాహతం భ్రమత్ । తతస్తత ఉపాహృత్య హృది రుంధ్యాచ్ఛనైర్బుధః॥ 33॥ ఏవమభ్యసతశ్చిత్తం కాలేనాల్పీయసా యతేః । అనిశం తస్య నిర్వాణం యాత్యనింధనవహ్నివత్॥ 3౪ ॥ కామాదిభిరనావిద్ధం ప్రశాంతాఖిలవృత్తి యత్ । చిత్తం బ్రహ్మసుఖస్పృష్టం నైవోత్తిష్ఠేత కర్హిచిత్ ॥ 3౫ ॥ యః ప్రవ్రజ్య గృహాత్పూర్వం త్రివర్గావపనాత్పునః । యది సేవేత తాన్ భిక్షుస్స వై వాంతాశ్యనపత్రపః॥3౬॥ యైః స్వదేహః స్మృతోఽనాత్మా మర్త్యో విట్క్రిమిభస్మసాత్ । త ఏవ ఏనం స్వసాత్కృత్వా శ్లాఘయంతి హ్యసత్తమాః॥ 3౭ ॥ గృహస్థస్య క్రియాత్యాగో వ్రతత్యాగో వటోరపి। తపస్వినో గ్రామసేవా భిక్షోరింద్రియలోలతా॥3౮॥ఆశ్రమాపశదా హ్యేతే ఖల్వాశ్రమవిడంబనాః । దేవమాయావిమూఢాంస్తానుపేక్షేతానుకంపయా॥3౯॥ఆత్మానం చేద్విజానీయాత్పరం జ్ఞానధుతాశయః। కిమిచ్ఛన్ కస్య వా హేతోర్దేహం

ద్యపి తథా- ఏవం యోగం ప్రయుంజతోఽపి- యస్య కుటుంబాదిసంగేన చిత్తం విక్షిప్యేత॥౨౯॥ తస్య కృత్యమాహ॥ య ఇతి॥ యశ్చిత్తస్య విజయే యత్తః ఉద్యుక్తః- స భిక్షుః స్యాత్ సన్న్యసేత్- తథా చ స్మృతిః॥ శ్లో॥ ద్వంద్వాహతస్య గార్హస్థ్యం ధ్యానభంగాదికారణం। లక్షయిత్వా గృహీ స్పష్టం సన్న్యసేదవిచారయన్నితి -భైక్షేణ ప్రాప్తః మితమశనం యస్య॥ 30॥ దేశ ఇతి॥ ఋజు సమమంగం యస్య సః సుఖం యథా భవ త్యేవమాసీత- ఓమిత్యుచ్చారయన్నితి శేషః॥ 3౧॥ 3౨॥ 33 ॥ ఏవమితి॥ ఏవమనిశమభ్యసతస్తస్య యతేశ్చిత్తం నిర్వాణం శాంతిం- యాతి॥ 3౪॥ నచ పునర్విక్షిప్యత ఇత్యాహ॥ కామేతి॥ కామాదిభిరక్షుభితం చిత్తం తన్నోత్తిష్ఠేత్ యతః ప్రశాంతా అఖిలా వృత్తయో యస్య- కుతః- బ్రహ్మసుఖేన స్పృష్టం ॥ 3౫॥ యస్తు ప్రవ్రజ్యాం కృత్వాపి భోగలిప్సుస్స్యాత్ -తం నిందతి॥ య ఇతి॥ త్రయాణాం ధర్మాదీనాం వర్గః- ఆసమంతాదుప్యతే యస్మిన్ తస్మాద్గృహాత్తాన్ ధర్మాదీన్- వాంతాశీ ఛర్దితభోజీ నిర్లజ్జశ్చ సః॥ 3౬ ॥ నచేదమఘటితం దృష్టత్వాదిత్యాహ॥ యైరితి॥ యైః పూర్వం- స్వదేహః అనాత్మాదిరూపః స్మృతః చింతితః- త ఏవ పునరేనమాత్మేతి మత్వా- శ్లాఘయంతి స్తావయంతి హి॥ 3౭॥ యతిముపలక్షణీకృత్య న్యాసవిస్వస్వ ధర్మత్యాగినో నిందతి- గృహస్థస్యేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ 3౮॥ 3౯॥ నన్వాత్మతత్త్వజ్ఞస్య భిక్షోరింద్రియలౌల్యేపి కో దోష స్తత్రాహ॥ ఆత్మానమితి ॥ ఆత్మానం పరం బ్రహ్మ చేజ్జానీయాత్ - జ్ఞానేనధు

తాన్నిరస్తాశేషయావాసనాయస్య - తస్యజ్ఞానినఃశౌల్యమేవనసంభవతీత్యర్థః- తథాచశ్రుతిః॥ ఆత్మానంచేద్విజానీయాదయమస్మీతిపూరుషః । కిమిచ్ఛన్కస్యకామాయశరీరమనుసంచరేదితి॥ ౪౦॥ అజ్ఞస్యతుశౌల్యేననరకపాతాపత్తేః- అప్రమత్తేనసదాతత్త్యాజ్ఞానేయతితవ్యమితీసమర్థం ॥ శ్రీ॥ ఆత్మానంరథినంవిద్ధిశరీరంరథమేవచేత్యాది - శ్రుత్యుక్తరథరూపకద్వారేణావాషడ్భిః॥ ఆహురితి॥ ఇంద్రియేశంమనః- అభీషూన్రశ్మీనాహుః॥ మాత్రాశ్శబ్దాదివిషయాన్ - వర్త్మానిగంతవ్యదేశానాహుఃసత్త్వంచిత్తంబృహత్ దేహవ్యాపిబంధురంబంధంచిత్తంవినాహ్యనిబద్ధమివశరీరంభవతి- ఈశసృష్టమితిబంధనకర్తాత్వీశఏవేత్యర్థః॥ ౪౧॥ అక్షమితి॥ ప్రాణాదయఃపంచ-నాగఃకూర్మశ్చకృకరోదేవదత్తోధనంజయస్తైశ్చపంచదశవిధంప్రాణంఅక్షంఅభిమానమహంకారం-జీవంరథినం-శుద్ధంజీవంశరంపరంబ్రహ్మలక్ష్యం- యథాధనుషాశరోలక్ష్యేపాత్యతే-తథాప్రణవేనజీవోబ్రహ్మణినిపాత్యతఇత్యర్థః॥ ౪౨॥ రాగఇతి॥ రాగాదయోజేతవ్యాశత్రవఃరాగఃప్రేమాతిశయఃలోభఃధనాశా-మత్సరఃజాయాపత్యాదౌ॥ ౪౩॥ రజఇతి॥ తత్రరజోభినివేశఃక్వచిత్- ఆరూఢసమాధేసత్త్వప్రకృతయోపిపరోపకారాదిప్రవృత్తయఃశత్రవః॥ ౪౪॥ యావదితి॥ నృకాయరూపంరథం- ఆత్మవశేఉపకల్ప్యంఇంద్రియాదిపరికరోయస్మిన్తథాభూతం-యావద్ధత్తే - తావదేవగరిష్ఠానాంగురూణాం - చరణసేవయానిశాతంజ్ఞానఖడ్గంబిభ్రత్- అచ్యుతాశ్రయఃసన్నిరస్తశత్రురుపశాంతః - స్వానందేనతుష్టోభూత్వాఇదంరథాదికముపేక్షేతేత్యర్థః॥ ౪౫॥ అచ్యుతాశ్రయాభావేబాధకమాహ॥నోచేదితి॥ అసంతోబహిర్ముఖాయేఇంద్రియవాజినః-సూతశ్చ- తేఉత్పథంప్రవృత్తిమార్గంనీత్వా

దృష్టాతిలంపటః॥ ౪౦॥ ఆహుశ్శరీరంరథమింద్రియాణిహయానభీషూన్మనఇంద్రియేశం । వర్త్మానిమాత్రాధిషణాంచసూతం సత్త్వంబృహద్బంధురమీశసృష్టమ్॥౪౧॥ అక్షందశప్రాణమధర్మధర్మౌచక్రేభిమానంరథినంచజీవమ్ । ధనుర్హితస్యప్రణవంపఠంతిశరంతుజీవంపరమేవలక్ష్యమ్॥౪౨॥ రాగోద్వేషశ్చ లోభశ్చశోకమోహౌభయంమదః । మానోవమానోసూయాచమాయాహింసాచమత్సరః॥ ౪౩॥ రజఃప్రమాదఃక్షున్నిద్రాశత్రవస్త్వేవమాదయః । రజస్తమఃప్రకృతయస్సత్త్వప్రకృతయఃక్వచిత్ ॥ ౪౪॥ యావన్నృకాయమిమమాత్మవశోపకల్ప్యంధత్తేగరిష్ఠచరణార్చనయానిశాతమ్ । జ్ఞానాసిమచ్యుతబలోదధిరస్తశత్రుస్స్వానందతుష్టఉపశాంతఇదంవిజహ్యాత్॥ ౪౫॥ నోచేత్ప్రమత్తమసదింద్రియవాజిసూతానీత్వోత్పథంవిషయదస్యుషునిక్షిపంతి । తేదస్యవస్సహయసూతమముంతమోంధేసంసారకూపఉరుమృత్యుభయేక్షిపంతి॥౪౬॥ ప్రవృత్తంచనివృత్తంచద్వివిధంకర్మవైదికమ్ । ఆవర్తతేప్రవృత్తేననివృత్తేనాశ్నుతేమృతమ్॥ ౪౭ ॥ హింస్రంద్రవ్యమయంకామ్యమగ్నిహోత్రాద్యశాంతిదమ్ । దర్శశ్చపూర్ణమాసశ్చచాతుర్మాస్యంపశుస్సుతః॥ ౪౮ ॥ ఏతదిష్టంప్రవృత్తాఖ్యంహుతంప్రహుతమేవచ । పూర్తంసురాలయారామకూపాజీవ్యాదిలక్షణమ్॥ ౪౯॥ ద్రవ్యసూక్ష్మవిపాకశ్చధూమోరాత్రిరపక్షయః। అయనందక్షి

విషయాఖ్యేషుదస్యుషు-నిక్షిపంతి- హయైఃసూతేనచసహ-వర్తమానం- తమోంధతమసావ్యాప్తే - ఉరుమృత్యుభయంయస్మిన్॥౪౬॥౪౭॥ నను వేదవిహితేష్టాపూర్తాధికారిణఃపుంసః - కథమేతదనర్థప్రాప్తిస్స్యాదిత్యాశంక్య- వేదోక్తకర్మణాంద్వైవిధ్యంధర్శయన్ఫలభేదమాహప్రవృత్తమిత్యాదిదశభిః ॥ హింస్రమితి॥ హింస్రంశ్యేనాదికర్మఅశాంతిదంఅత్యాసక్తియుక్తంఆదిశబ్దార్థవివరణందర్శశ్చేతి- పశుఃపశుయాగఃసుతఃసోమయాగః॥ ౪౮॥ ఏతదితి॥ హుతంవైశ్వదేవంప్రహుతంబలిహరణం-ఏతత్సర్వమిష్టముచ్యతే- ఏతదేవయదికామ్యం-అశాంతిదంచ- తర్హిప్రవృత్తాఖ్యమపీత్యర్థః॥ఆజీవ్యంహ్రదాది ॥ ౪౯ ॥ ప్రవృత్తేనకర్మణాఆరోహావరోహాభ్యాంఆవృత్తిప్రకారమాహ॥ ద్రవ్యేతి ॥ ద్రవ్యస్యపురోడాశాదే-సూక్ష్మోవిపాకః- పరిణామః-దేహాంతరారంభకః॥శ్రు॥యేనసంపరిష్వక్తోగచ్ఛతియఏవ- పంచమ్యామాహుతావాపఃపురుషవచసోభవంతీతిశ్రుతావప్శబ్దేనోక్తః॥ పాఠాంతరే ॥ ద్రవ్యశబ్దేనతత్తదభిమానిన్యోదేవతాఃతేజోమాత్రాశబ్దోక్తానీంద్రియాణిఊష్మవిపాకశబ్దేన - హృదయాగ్రప్రద్యోతః॥ తథాచశ్రుతిః॥ సఏతాస్తేజోమాత్రాస్సమభ్యాదదానోహృదయమేవాన్వవక్రామతీతితథా॥ శ్రు ॥ తస్యహైతస్యహృదయస్యాగ్రంప్రద్యోతతే తేనప్రద్యోతేనైషఆత్మానిష్క్రామతిధూమాదిశబ్దేనతత్తదభిమానిన్యోదేవతాః-తత్రాపక్షయఃకృష్ణపక్షఃసోమఃసోమలోకః- తత్రభోక్తృభోగస్యావరోహణప్రకారమాహ-దర్శఇత్యాది - దర్శఇతివిపరీతలక్షణయావిశిష్టభోగక్షయఃశోకాగ్నినాదేహలయేవాదర్శనముచ్యతే-ఏతదుక్తంభవతి- భూతసూక్ష్మయుక్తోధూమాద్యతివాహికదేవతాభిస్సోమలోకంప్రాపితః- తద్భోగావసానే

విలీనదేహః - వృష్టిద్వారేణౌషధివీరుధాదిసామ్యాపత్తిక్రమేణజాయతే - ఏవంపునర్భవహేతుః ॥ ౫౦॥ అన్నమితి॥ పితృయానంప్రవృత్తకర్మమార్గ ఇతి॥ క్ష్మేశ హేభూపతే - పునర్భవమేవాహ- ఏకైకశః ప్రత్యేకం - అనుపూర్వ్యాల్ క్రమేణ - భూత్వాభూత్వాతత్తత్సామ్యంప్రాప్యఇహభూమౌజాయతే ॥ ౫౧ ॥ తత్రాదికారణమాహ॥ నిషేకాదీతి॥ నిత్యాధికార్యప్యేవంజన్మలభత ఇత్యర్థః ॥ ౫౨ ॥ నివృత్తకర్మనిష్ఠస్యోపాసనావిశేషముపదిశన్నర్చిరాదిమార్గేణబ్రహ్మలోకప్రాప్తిమాహ- యద్వా- ద్రవ్యయజ్ఞేషుహింసాయాదుర్వారత్వాదతిముఖ్యం నివృత్తకర్మైవదర్శయన్నాహ॥ ఇన్ద్రియేష్వితి ॥ జ్ఞానేనదీప్యన్తఇతితథాతేషు - ఇంద్రియవ్యాపారాణామిష్టాపూర్తాదీనామింద్రియత్వాద్దావన్మాత్రాంభావయన్నిత్యర్థః - ఏవముత్తరత్రాపిజోపాదర్శనాదిసంకల్పమూలేమనసివైకారికంవికారయుక్తంమనః - వాచి-విద్యావిలక్షణయావాచాహిమనఃకర్తృత్వాదివికారంభజతీతి॥౫౩॥ వాచమితి॥ వర్ణానాంసమామ్నాయేసముదాయే- తచ్ఛేషత్వాద్వాచస్స్వరేఅకారాదిస్వరత్రయాత్మకే- ఓంకారంబిందౌ-తంచ - నాదంచ - ప్రాణేసూత్రాత్మనిమహతిబ్రహ్మణి॥౫౪॥ అగ్నిరితి॥ తత్తదభిమానిన్యోదేవతాః- ప్రాప్నోతీతిపూర్వవత్-దివాఅహః- ప్రాహ్ణస్తస్యైవాంతఃరాకాశుక్లపక్షస్యాంశః-యద్వా- ప్రాహ్ణో రాకేతిచపురాణమతం-ఉత్తరమయనం - స్వరాట్బ్రహ్మ - ఏవంబ్రహ్మలోకంగతస్యభోగావసానేమోక్షప్రకారమాహ॥ విశ్వఇతి॥ విశ్వఃస్థూలోపాధిః- స్థూలంసూక్ష్మేవిలాప్యసూక్ష్మోపాధిస్తైజసోభవతి- సూక్ష్మంచకారణేవిలాప్య - కారణోపాధిః ప్రాజ్ఞోభవతి - కారణంచసర్వత్రసాక్షిత్వేనాన్వయాత్ - సాక్షిస్వరూపేవిలాప్య- తుర్యోభవతి- తేషాంచవ్యభిచారిణాంసూక్ష్మాణాం- లయేశుద్ధఆత్మాభవతిముచ్యతఇత్యర్థః॥ ౫౫॥ దేవ

ఋంసోమోవర్ష ఓషధివీరుధః॥౫౦॥అన్నంరేతఇతిక్ష్మేశపితృయానంపునర్భవః । ఏకైకశశ్చానుపూర్వ్యాద్భూత్వాభూత్వేహజాయతే ॥ ౫౧ ॥ నిషేకాదిశ్మశానాంతైస్సంస్కారైస్సంస్కృతోద్విజః ॥ ౫౨॥ ఇంద్రియేషుస్వకర్మాణిజ్ఞానదీపేషుజుహ్వతి । ఇంద్రియాణిమనస్యూర్మావాచివైకారికంమనః॥ ౫౩ ॥ వాచంవర్ణసమామ్నాయేతమోంకారేస్వరంన్యసేత్ । ఓంకారంబిందునాదేతుతంతుప్రాణేమహత్యముమ్॥ ౫౪॥ అగ్నిస్సూర్యోదివాప్రాహ్ణశ్శుక్లోరాకోత్తరంస్వరాట్। విశ్వోఽథతైజసఃప్రాజ్ఞస్తుర్యఆత్మాసమన్వయాత్॥ ౫౫॥ దేవయానమిదంప్రాహుర్భూత్వాభూత్వానుపూర్వశః । ఆత్మయాజ్యుపశాంతాత్మాహ్యాత్మస్థోననివర్తతే॥ ౫౬॥ యఏతేపితృదేవానామయనేవేదనిర్మితే। శాస్త్రేణచక్షుషావేదజనస్థోఽపినముహ్యతి॥౫౭॥ ఆదావంతేజనానాంయోబహిరంతఃపరావరమ్।జ్ఞానంజ్ఞేయంవచోవాచ్యంతమోజ్యోతిశ్చయస్స్వయమ్॥ ౫౮॥ ఆబాధితోపిహ్యాభాసోయథావస్తుతయాస్మృతః। దుర్ఘటత్వాదైన్ద్రియకంతద్వదర్థవికల్పితమ్॥ ౫౯ ॥ క్షిత్యాదీనామిహార్థానామద్వయఃకతమోపిహి। నసంఘాతోవికారోపినపృథఙ్నాన్వితోమృషా॥౬౦॥ ధాతవోఽవయవిత్వాచ్చతన్మాత్రావయవైర్వినా । నస్యుర్హ్యస

యానమితి॥యఏతల్లాభూత్వాభూత్వానివర్తతే- తథాననివర్తతఇత్యర్థః॥౫౬॥యఇతి॥వేదనిర్మితే॥ శ్రు॥ ధూమమభిసంభవంతీత్యాదినా॥ తేర్చిరభిసంభవంతీత్యాదినాచ॥ నిశ్చయేనవివిచ్యజ్ఞాపితేఇత్యర్థః॥జనస్థోపిదేహస్థోపి-నముహ్యతి॥ ౫౭॥ తత్రహేతుమాహ॥ఆదావితి॥ జనానాందేహాదీనాం- అవౌకారణత్వేనఅంతేచావధిత్వేన - యత్సత్ - తథాబహిర్భోగ్యంఅంతర్భోక్తృపరమపరంచఉచ్చంనీచం- తమఃఅప్రకాశః-జ్యోతిఃప్రకాశః- తత్తుసర్వం- అయంజ్ఞానీస్వయమేవ- నతస్మాద్వ్యతిరిక్తంవస్తుకించిదస్తి-యేనముహ్యేదిత్యర్థః॥ ౫౮॥ నసుకథంతర్హిపృథగర్థస్తస్యాపిప్రతీయతేతత్రాహ॥ ఆబాధితఇతి॥ ఆచాధితఃతర్కవిరోధేనసర్వతోబాధితోపిఅభాసఃశశిబింబాదిః వస్తుతయాయథాస్మృతః - తద్వదైంద్రియికంసర్వమర్థత్వేనవికల్పితం- నతుపరమార్థతః-దుర్ఘటత్వాత్॥౫౯॥తదేవాహ॥క్షిత్యాదీనామితి॥ క్షిత్యాదీనాంపంచభూతానాం- అద్వయఃఐక్యబుద్ధ్యాఆలంబనరూపందేహాది - సంఘాతారంభపరిణామానామన్యతమోపిఅన్యతమోపినభవతి-నతావత్తేషాంసంఘాతఃవృక్షాణామివవనం-ఏకదేశాకర్షణేనసర్వాకర్షణానుపపత్తేః- నహ్యేకస్మిన్వృక్షేఆకృష్టే- సర్వంవనమాకృష్యతే- అతోనసంఘాతః- నచవికారః-ఆరబ్ధావయవీ-అపిశబ్దాన్నపరిణామోపి- కుతః-సకిమారబ్ధభ్యఃస్వావయవేభ్యోవా- పదినతేభ్యోవాపృథక్-తదన్వితోవా- నతావదత్యంతంపృథక్-తథా-అప్రతీతేః-నచాన్వితః- సకింప్రత్యవయవంసర్వోపిఅన్వేతిఅంశేనవా- ఆద్యేఅంగుళిమాత్రేపిదేహబుద్ధిస్స్యాత్ - ద్వితీయేతస్యాప్యంశాంగీకారేసతి- అనవస్థాస్యాత్- అతోమృషైవేత్యర్థః॥౬౦॥ ఏవందేహాదేర్మిథ్యాత్వముక్త్వాతద్ధేతూనాంక్షిత్యాదీనామపిమిథ్యా

స్తత్వమాహ॥ ధాతవ ఇతి॥ దశలీతి ధాతవః మహాభూతాని తన్మాత్రై (సూక్ష్మై) రవయవైర్వినా న స్యుః - అవయవిత్వాత్తే షామపి - తర్హ్యవయవః సత్య ఇతి చేత్తత్రాహ - ఉక్తప్రకారేణావయవిన్యసతి - అవయవోఽప్యంతతః అసన్నేవ స్యాత్ - అవయవిప్రతీత్యన్యథానుపపత్తిం వినా తత్సద్భావే ప్రమాణాభావాదిత్యర్థః॥ తదుక్తం॥ పంచమస్కంధే॥ శ్లో॥ ఏవం నిరుక్తం క్షితిశబ్దవృత్తమిత్యాది॥ ౬౧॥ నన్వేవం అవయవినాభావే ఆగమాపాయిషు బాల్యాదిషు - సోఽయం దేవదత్త ఇతి ప్రత్యభిజ్ఞా న స్యాత్॥ తదుక్తం భట్టైః॥ శ్లో॥ ఆవిర్భావతిరోభావధర్మకేష్వనుయాయి యత్॥ తద్ధర్మీతి॥ తత్రాహ॥ స్యాదితి॥ వస్తునః పరమాత్మనః - వికల్పే భేదే అసతి - యద్వా - వస్తునః అవిద్యామాత్రవికల్పే సతి పూర్వరూపాణోఽపి సాదృశ్యాత్ - స ఏవేతి భ్రమస్స్యాత్ - స చ తావదేవ యావదవిద్యానివృత్తిః - నను సర్వమిథ్యాత్వే - శాస్త్రస్య విధినిషేధతా కథం తత్రాహ - స్వప్నమధ్యే జాగ్రత్స్వాపవ్యవస్థా యథేతి॥ ౬౨॥ ఇదానీముక్తమేవాద్వైతం - భావనాత్రయోపదేశేన దృఢీకరోతి త్రిభిః॥ భావాద్వైతమితి॥ వర్తయన్నాలోచయన్ - స్వానుభూత్యా ఆత్మతత్వానుభవేన - త్రీన్ స్వప్నాన్ జాగ్రదాదీన్॥ శ్రు॥ త్రయ ఆవసథాస్త్రయః స్వప్నా ఇతి శ్రుతేః ॥ యద్వా వస్తుని భేదబుద్ధిరేకః - స్వప్నః - తతస్తత్తదధికారభేదేన కర్మభేదబుద్ధిర్ద్వితీయః - తతస్తత్కర్మసాధితమేతత్ఫలం మమైవ భోగ్యమితి తృతీయః - తాన్ ధునుతే నివర్తయతి॥ ౬౩॥ భావాద్వైతమాహ॥ కార్యేతి॥ ఉత్పత్తేరనంతరం - పటస్య తంతూనామైక్యమివ వికల్పస్య అవస్తుత్వాత్ మిథ్యాత్వాత్ - కా

త్యవయవిన్యసన్నవయవోఽంతతః॥ ౬౧॥ స్యాత్సాదృశ్యభ్రమస్తావద్వికల్పే సతి వస్తునః। జాగ్రత్స్వాపౌ యథా స్వప్నే తథా విధినిషేధతా॥ ౬౨॥ భావాద్వైతం క్రియాద్వైతం ద్రవ్యాద్వైతం తథాత్మనః। వర్తయన్ స్వానుభూత్యేహ త్రీన్ స్వప్నాన్ ధునుతే మునిః ॥ ౬౩ ॥ కార్యకారణవస్త్వైక్యదర్శనం పటతంతువత్। అవస్తుత్వాద్వికల్పస్య భావాద్వైతం తదుచ్యతే॥ ౬౪॥ యద్బ్రహ్మణి పరే సాక్షాత్సర్వకర్మసమర్పణమ్। మనోవాక్తనుభిః పార్థ క్రియాద్వైతం తదుచ్యతే ॥ ౬౫ ॥ ఆత్మజాయాసుతాదీనామన్యేషామపి దేహినామ్ । యత్స్వార్థకామయోరైక్యం ద్రవ్యాద్వైతం తదుచ్యతే॥ ౬౬॥ యద్యస్య చానిషిద్ధం స్యాద్యేన యత్ర యతో నృప। స తేనేహేత కర్మాణి నరో నాన్యైరనాపది॥ ౬౭॥ ఏతైరన్యైశ్చ వేదోక్తైర్వర్తమానః స్వకర్మభిః । గృహేఽప్యస్య గతిం యాయాద్రాజంస్తద్భక్తిమాన్నరః॥ ౬౮॥ యథా హి యూయం నృపదేవ దుస్త్యజాదాపద్గణాదుత్తరతాత్మనః ప్రభోః । యత్పాదపంకేరుహసేవయా భవానహారిషీన్నిర్జితదిగ్గజః క్రతూన్॥ ౬౯॥ అహం పురాభవం కశ్చిద్గంధర్వ ఉపబర్హణః। నామ్నాతీతే మహాకల్పే గంధర్వాణాం సుసమ్మతః ॥ ౭౦॥ రూపపేశలమాధుర్యసౌగంధ్యప్రియదర్శనః॥ స్త్రీణాం ప్రియతమో నిత్యం మత్తస్స్రక్పురులంపటః॥ ౭౧॥ ఏకదా దేవసత్రే తు గంధర్వాప్సరసాం గణాః। ఉపహూతా విశ్వసృగ్భిర్హరిగా

ర్యకారణయోర్వస్త్వైక్యస్య దర్శనం ఆలోచనం భావాద్వైతముచ్యతే ॥ ౬౪॥ క్రియాద్వైతమాహ॥ యదితి॥ మనోవాక్తనుభిః కృతానాం సర్వేషాం కర్మణాం యత్పరే బ్రహ్మణి - సమర్పణం తైః సమర్పణమితి వా - ఉద్దేశ్యఫలభేదో హి క్రియాభేదహేతుః - ఈశ్వరార్పణే చ క్రియాణాం తదభావాత్ బ్రహ్మగతజ్ఞానం క్రియాశక్తయ ఏవ కర్మాణి కారయంతీత్యాలోచనం క్రియాద్వైతముచ్యతే ॥ ౬౫ ॥ ద్రవ్యాద్వైతమాహ॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మనస్స్వస్య - జాయాదీనాం చ స్వస్య అర్థశ్చ కామశ్చ - తయోర్దేహాదీనాం పంచభూతాత్మకత్వేన - భోక్తుశ్చ పరమాత్మకత్వేన - అభేదాలోచనే నార్థకామయోర్యదైక్యదర్శనం ద్రవ్యాద్వైతమిత్యర్థః ॥ ౬౬ ॥ ఉక్తానాశ్రమధర్మాన్ సంక్షిప్యాహ॥ యదితి॥ యత్ ద్రవ్యం - యేనోపాయేన యతః సకాశాత్ ॥ ౬౭॥ ప్రస్తుతముపసంహరతి॥ ఏతైరితి॥ అస్య శ్రీకృష్ణస్య గతిం - తద్భక్తిమాన్ తస్య భక్తః॥ ౬౮ ॥ ఏతచ్చ సర్వసాధారణముక్తం భక్తస్య తు భక్తిరేవ సర్వపురుషార్థహేతురితి పాండవానేవ లక్షీకృత్యాహ॥ యథా హీతి॥ హే నృపదేవ - నృపైః దేవైశ్చ సహ యూయం - దుస్త్యజాదిభిః - ఆత్మనః శ్రీకృష్ణాదేవ ప్రభోః - ఉత్తరత ఉదతరత - అత్రాపత్వాద్దాత్మనేపదత్వమడభావశ్చ - ఉత్కర్షేణ అతరదిత్యర్థః - యథా యథాభవత్ - తమేవ భజేదితి శేషః - యద్వా యథా ఆపద్గణాదుత్తీర్ణో భవాన్ - యథా చ క్రతూనహార్షీత్ - (అత్ర రేఫషకారయోర్విశ్లేష ఆర్షః) తథా శ్రీకృష్ణాదేవ తారకాత్ - సంసారాదవ్యుత్తరత్వేత్యర్థః॥ ౬౯॥ శ్రీకృష్ణసేవా - మహతామవజ్ఞయా భ్రశ్యతీతి తత్కృపయా చ సిద్ధ్యతీతి దర్శయన్ స్వపూర్వవృత్తాంతమాహ॥ సార్ధైః పంచభిః॥ అహమితి॥ నామ్నా ఉపబర్హణః॥ ౭౦॥ రూపేతి॥ పేశలం సౌ

కః సూక్ష్మం-రూపాదిభిః ప్రియదర్శనం యస్య-తదాహ్వావంవిద్యాక్-ఉన్మత్త పస్సగాయన్ స్త్రైణకతః॥ ౭౧॥ ౭౫॥ త్వంతు కృతార్థః-ఏవేతిహసైణ-యూయమిత్యాదిశ్లోకత్రయమేవప్రపన్నశ్చ పఠతి॥౭౬॥౭౭॥ ౭౮॥ అనంతరోక్త ఇతి దేవర్షిణోత్యా

ధోపగాయన్నే॥౭౨॥ అగాయం తద్విదిత్వాహం స్త్రీభిః పరివృతోగతః । జ్ఞాత్వా విశ్వసృజస్తన్మే హేళనం శేపుర్యోజసా॥ ౭౩॥ యాహి త్వం శూద్రతామాశు నష్టశ్రీః కృతహేళనః। తావద్దాస్యామహం జజ్ఞే తత్రాపి బ్రహ్మవాదినామ్॥ ౭౪॥ శుశ్రూషయానుషంగేణ ప్రాప్తోహం బ్రహ్మపుత్రతామ్ । ధర్మస్తే గృహమేధీయో వర్ణితః పాపనాశనః॥గృహస్థో యేన పదవీమంజసా న్యాసినామియాత్॥ ౭౫॥ యూయం నృలోకే బత భూరిభాగా లోకం పునానా మునయోభియాంతి । యేషాం గృహానావసతీతి సాక్షాద్గూఢం పరం బ్రహ్మ మనుష్యలింగమ్॥ ౭౬॥ స వా అయం బ్రహ్మ మహద్విమృగ్యం కైవల్య నిర్వాణసుఖానుభూతిః । ప్రియస్సుహృద్వః ఖలు మాతులేయ ఆత్మార్హణీయో విధికృద్గురుశ్చ ॥ ౭౭ ॥ నయస్య సాక్షాద్భవపద్మజాదిభీ రూపం ధియావస్తుతయోపవర్ణితమ్ । మౌనేన భక్త్యోపశమేన పూజితః ప్రసీదతామేష స సాత్వతాంపతిః॥ ౭౮॥

శ్రీశుకః॥ ఇతి దేవర్షిణా ప్రోక్తం నిశమ్య భరతర్షభః । పూజయామాస సుప్రీతః కృష్ణం చ ప్రేమవిహ్వలః॥ ౭౯॥ కృష్ణపార్థావుపామంత్ర్య పూజితః ప్రయయౌ మునిః। శ్రుత్వా కృష్ణం పరం బ్రహ్మ పార్థః పరమవిస్మితః॥ ౮౦॥ ఇతి దాక్షాయణీనాం తే పృథగ్వంశాః ప్రకీర్తితాః । దేవాసురమనుష్యాద్యా లోకా యత్ర చరాచరాః॥౮౧॥ ... ... *

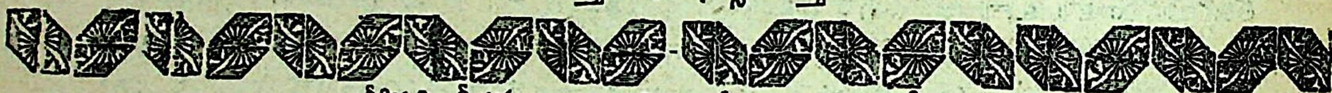
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే- పారమహంస్యాం సంహితాయాం

సప్తమస్కంధే-పంచదశోధ్యాయః.

దిశ్లోకత్రికస్యాప్యర్థః స్పష్టతర ఏవేతి ధియా నైవ వ్యాఖ్యాతం॥ ౭౯॥ ౮౦॥ ౮౧॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-సప్తమస్కంధవ్యాఖ్యాయాం- శ్రీధరాచార్యవిరచితాయాం-భావార్థదీపికాయాం-పంచదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

ఓం - తత్సత్ - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

సప్తమస్కంధస్సమాప్తః.

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేత -శ్రీకృష్ణ పరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమద్భాగవతే - సవ్యాఖ్యానే - అష్టమస్కంధప్రారంభః.

అథాష్టమే చతుర్వింశత్యధ్యాయైర్మనువర్ణనమ్ । తత్సూత్రైర్నృషి దేవేంద్రైర్మూర్తిభిశ్చ హరేస్సహ॥౧॥
ప్రతిమన్వంతరే చైవ మన్వాద్యా షట్ ప్రథక్ ప్రథక్। ప్రవర్తయంతి సద్ధర్మాన్ పాలయంత్యాచరంతి చ॥ ౨॥
అతో మన్వంతరస్యోక్తస్సద్ధర్మ ఇతి లక్షణమ్। యేన వై క్రియమాణేన నరో న నిరయం వ్రజేత్॥౩॥
తత్ర తు ప్రథమే స్వాయంభువస్స్వారోచిష స్తథా।ఉత్తమస్తామసశ్చేతి చతుర్మనునిరూపణమ్॥౪॥
స్వాయంభువేంతరేనంత దురంతగుణవర్ణనాత్। ముదితః పరిపప్రచ్ఛ సర్వమన్వంతరస్థితిమ్॥౫॥
స్వాయంభువస్యేత్యాదిత్రిభిః॥యత్ర-విశ్వసృజాం మరీచ్యాదీనాం-మనుకన్యాసు పుత్రపౌత్రాదిసర్గః॥౧॥యద్విష్ణురాతః॥స్వాయంభువస్యేహ గురోర్వంశోయం విస్తరాచ్ఛ్రుతః । యత్ర ధర్మాశ్చ వివిధాశ్చాతుర్వర్ణ్యాశ్రితాశ్శుభాః॥ యత్ర విశ్వసృజాం సర్గో మనూనన్యాన్ వదస్వనః॥ ౧॥ యత్ర యత్ర హరేర్జన్మ కర్మాణి గమహీయసః। గృణంతి కవయో బ్రహ్మంస్తాని నో వద శృణ్వతామ్॥ ౨॥ సర్వమన్వంతరే బ్రహ్మన్ శ్రతేతి॥ మహీయసో హరేః-అత్ర-గరీయసః-మహారాజస ఇత్యాదివివిధపాఠభేదా నాస్మాభిరాదృతాః॥౨॥ సర్వేతి॥ యస్మిన్

అతీతేయత్కృతవాన్-యస్మిన్ననాగతేయత్కర్తాకరిష్యతి - అద్యావావర్తమానే - యత్కురుతేతద్వదస్వేత్యన్వయః॥
౩॥మనవఇతి॥ అస్మిన్కల్పేషణ్మనవోవ్యతీతాః॥౪॥ ఆకూత్యామితి॥ తస్యమనోర్దుహితృతోఃకపిలయజ్ఞమూర్తిభ్యాంపు
త్రతాంప్రాప్తః॥౫॥౬॥౭॥ సునందాయామితి॥ ఘోరందుశ్చరంతపస్తప్యమానః॥౮॥ సమాధావనుభూతమిదంవక్ష్యమా
ణంనిద్రితోఽపిస్వప్నేసతవద్విస్మితఇవఉపదిశన్నివఅనువదన్నివచ- అష్టభిశ్శ్లోకైరన్వాహ॥ వాసుదేవఇతి॥ యేనచిదాత్మనావి
శ్వంచేతయతేచేతసీభవతివిశ్వంతు- యంనచేతసీకరోతిస్వతఏవచిద్రూపత్వాత్తత్రహేతుః॥ ౯॥యఇతి॥ అస్మిన్శయా
నేస్వపితి- యోజాగర్తిసాక్షితయావర్తతే- అహోచిత్రంనాయంజనస్తంవేద-సతుఇమంవేద॥ ౧౦॥ తస్యేశ్వరత్వా
దస్మర్లోకస్యహితముపదిశతి॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మనాఈశ్వరేణ- ఆవాస్యంస్వసత్తాచైతన్యాభ్యాంసంవ్యాప్య - విశ్వం
సర్వం- జగత్యాంలోకే-యత్కించిజ్జగద్భూతజాతం- అతఃతేనైవేశ్వరేణ- యత్తుభ్యక్తందత్తంధనం- తేనైవభుంజీథాః
భోగాన్భుంక్ష్వ-యద్వా- తేనహేతునాత్యక్తేనఈశ్వరార్పణేనైవభుంజీథాః- నస్వార్థం- కస్యస్విత్కస్యచిదపి- ధనం
మాగృధఃమాభికాంక్షీః- యద్వా- కస్యస్విదితికస్యాన్యస్యధనమస్తియతోధనాకాంక్షాక్రియతఇత్యర్థః - తథాచశ్రుతిః॥
ఈశావాస్యమిదగ్ంసర్వంయత్కించిజ్జగత్యాంజగత్ - తేనత్యక్తేనభుంజీథామాగృధఃకస్యస్విద్ధనమితితదేవశ్లోకమేవ ॥
౧౧॥ననుయదిసఃసర్వంవ్యాప్నోతితర్హి- చక్షురాదిభిఃకింనప్రతీయతేతత్రాహ॥ యమితి॥ యంపశ్యంతంమనఃచక్షుర్వా
నపశ్యతి- చక్షురాద్యవిషయత్వాత్నహిప్రమాతారంప్రమాణంవిషయీకరోతీతిభావః - తథాచశ్రుతిః॥ చక్షుషశ్చక్షు

గవాన్విశ్వభావనః । కృతవాన్కురుతేకర్తాహ్యతీతేనాగతేద్యవా॥ ౩॥ బ్రహ్మరాతః॥ మనవోఽస్మిన్వ్యతీ
తాష్షట్కల్పేస్వాయంభువాదయః । ఆద్యస్తుకథితోయత్రదేవాదీనాంచసంభవః॥ ౪॥ ఆకూత్యాందేవ
హూత్యాంచదుహిత్రోస్తస్యవైమనోః । ధర్మజ్ఞానోపదేశార్థంభగవాన్పుత్రతాంగతః ॥ ౫॥ కృతం
పురాభగవతఃకపిలస్యానువర్ణనమ్। ఆఖ్యాస్యేభగవాన్యజ్ఞోయచ్చకారకురూద్వహ॥౬॥ విరక్తఃకామభో
గేషుశతరూపాపతిఃప్రభుః।విసృజ్యరాజ్యంతపసేసభార్యోవనమావిశత్॥౭॥ సునందాయాంవర్షశతం
పదైకేనభువంస్పృశన్।తప్యమానస్తపోఘోరమిదమన్వాహభారత॥౮॥మనుః॥ వాసుదేవోవసత్యేషసర్వ
ర్వదేహేష్వనన్యదృక్ । యేనచేతయతేవిశ్వంవిశ్వంచేతయతేనయమ్॥ ౯॥ యోజాగర్తిశయానేస్మిన్నా
యంతంవేదవేదసః॥ ౧౦॥ ఆత్మావాస్యమిదంసర్వంయత్కించిజ్జగత్యాంజగత్ । తేనత్యక్తేనభుంజీథా
మాగృధఃకస్యస్విద్ధనమ్॥౧౧॥ యంనపశ్యతిపశ్యంతంచక్షుర్యస్యనరిష్యతి। తంభూతనిలయందేవంసువర్ణ
ముపధావత॥ ౧౨॥ నయస్యాద్యంతమధ్యానిస్వఃపరోనాంతరంబహిః।విశ్వస్యామూనియద్యస్మాద్విశ్వం
చతదృతంమహత్॥ ౧౩॥ సవిశ్వకాయఃపురుహూతఈశస్సర్వస్యగోప్తాహ్యజరఃపురాణః। ధత్తేస్యజ
న్మాద్యజయాత్మశక్త్యాతాంవిద్యయోదస్యనిరీహఆస్తే॥ ౧౪ ॥ అథోగ్రఋషయఃకర్మేహంతేకర్మహేత
వే। ఈహమానోఽపిపురుషఃప్రాయోనీహాంప్రపద్యతే॥ ౧౫॥ ఈహతేభగవానీశోనహితత్రవిషజ్జతే। ఆత్మ

శ్రోత్రస్యశ్రోత్రమిత్యాది - ననుతర్హిఘటనాశేదేవదత్తస్య తద్విషయంచాక్షుషంజ్ఞానమివేశ్వరస్యాపిస్వరూపవిషయ
జ్ఞానంనశ్యేత్తత్రాహ ॥ యస్యతుపశ్యతః- చక్షుర్జ్ఞానంనరిష్యతిననశ్యతి - తత్తదాకారేణోత్పన్నాయావృత్తేరేవనా
శోనస్వతస్సిద్ధజ్ఞానస్య-నహిసవితృప్రకాశఃప్రకాశ్యనాశేనశ్యతీతిభావః - భూతానినిలయోయస్యతం- సర్వాంతర్యా
మిణం-తథాపి-సువర్ణంశోభనతపనంఅసంగం-ఉపధావతభజధనం॥ ౧౨॥ తత్స్వరూపస్యనిత్యత్వమేవోపపాదయన్నా
హ॥నయస్యేతి॥ అమూనిఆద్యంతాదీనివిశ్వస్య-యస్మాద్భవంతి - విశ్వంచయద్రూపం - అతఏవ - అవ్యభిచారిత్వాత్-
తత్ఋతంసత్యం-మహత్పరిపూర్ణంబ్రహ్మ॥ ౧౩॥ ననువిశ్వఃచేత్తద్రూపం - తర్హితస్యకుతోజన్మాద్యభావః - స్వ
ప్రకాశత్వంవా- జగజ్జన్మాదికర్తృత్వేనవికారేణసత్యత్వంపూర్ణత్వంవా- తత్రాహ॥ సఇతి॥ సఈశఃసత్యశ్చ-స్వప్రకా
శశ్చ-పురాణశ్చ- నిర్వికారః- విశ్వంకాయోయస్యపురూణిబహూనినామానియస్య- తథావిధోఽపి-యతః- అస్యవిశ్వస్య
జన్మాది- స్వశక్త్యా-మాయయా-ధత్తే- తాంచనిత్యసిద్ధయావిద్యయా- ఉదస్యహిత్వానిష్క్రియఏవాస్తే॥ ౧౪॥ అతఇతి॥
యస్మాదేవమీశ్వరఃకర్మకర్తృత్వాదిసంత్యజ్య - నైష్కర్మ్యేణాస్తే- అతః- అస్మాద్ధేతోఃఋషయోఽప్యగ్రేఆదౌ- క
ర్మాణికుర్వంతి- కిమర్థం- అకర్మహేతవేమోక్షార్థం- ప్రాయేణాంతరేపికర్మణానాశాయహియస్మాత్॥ ౧౫॥ నన్వీహమానః
కర్మభిరవకుంఠితఃకోశకారఇవబధ్యేత-తత్రాహ॥ఈహతఇతి॥ ఆత్మస్తమనువర్తమానాఃయే- తేనావసీదంతి-నవిషజ్జంతే॥

౧౬॥ తదేవం లోకానుగ్రహాయ విశ్వసృష్ట్యాదికం కరోతి - శ్రీరామకృష్ణాద్యవతారైశ్చ వేదోక్తమర్యాదయా యో వర్తతే - తం శరణం ప్రజామీత్యాహ॥ తమితి॥ నిజవర్త్మని నరావతారానురూపో మార్గః - తత్ర సమ్యక్ స్థితం - అతః ఈహమానం కర్మాచరంతం - తథాపి జీవవైలక్షణ్యమాహ - నిరాశిషం నిరహంకృతం అనన్యచోదితమితి చ నిరహంకారత్వే హేతుః - బుధం నిరాశిషత్వే హేతుః - పూర్ణం అనన్యనియుక్తత్వే హేతుః ప్రభుం తథాపి కర్మానుష్ఠానే హేతుః - నౄన్ స్వాచారేణ శిక్షయంతం - తత్కిమర్థం - తత్రాహ - అఖిలాన్ ధర్మాన్ భావయతి ప్రవర్తయతీతి తథా తం॥ ౧౭॥ ఇతీతి॥ సమాహితమపి సంతం - మంత్రోపనిషదం వ్యాహరంతం - దృష్ట్వా - సుప్తోత్థితవద్వివశమివ మన్వానా అసురాః యాతుధానాశ్చ - క్షుధా సముత్తైనజగ్ధుం అత్తుం - అభ్యద్రవన్ అభిదుద్రువుః॥ ౧౮॥ తానితి॥ యామైః స్వపుత్రైః - త్రివిష్టపం స్వర్గమపాలయత్ స్వయమేవేంద్రో బభూవేత్యర్థః - తత్ర ప్రతిమన్వంతరం - మన్వాదయః షడన్యే భవంతి - తథాహ - సూతో ద్వాదశే వక్ష్యతి॥ శ్లో॥ మన్వంతరం మనుర్దేవా మనుపుత్రాస్సురేశ్వరః। ఋషయోంశావతారశ్చ హరేష్షడ్విధముచ్యత ఇతి॥ తత్రాద్యో

లాభేన పూర్ణార్థా నావసీదంతి యేనుతమ్ ॥ ౧౬ ॥ తమీహమానం నిరహంకృతం బుధం నిరాశిషం పూర్ణమనన్యచోదితం। నౄన్ శిక్షయంతం నిజవర్త్మసంస్థితం ప్రభుం ప్రపద్యేఖిలధర్మభావనమ్॥ ౧౭॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి మంత్రోపనిషదం వ్యాహరంతం సమాహితమ్। దృష్ట్వాసురా యాతుధానా జగ్ధుమభ్యద్రవన్ క్షుధా॥ ౧౮॥ తాంస్తథావసితాన్వీక్ష్య యజ్ఞస్సర్వగతో హరిః। యామైః పరివృతో దేవైర్హత్వాశాసత్త్రివిష్టపమ్॥ ౧౯॥ స్వారోచిషో ద్వితీయస్తు మనురగ్నేస్సుతో౽భవత్। ద్యుమత్సుషేణరోచిష్మత్ప్రముఖాస్తస్య చాత్మజాః॥ ౨౦॥ తత్రేంద్రో రోచనస్త్వాసీద్దేవాశ్చ తుషితాదయః। ఊర్జస్తంభాదయస్సప్త ఋషయో బ్రహ్మవాదినః॥ ౨౧॥ ఋషేస్తు వేదశిరసస్తుషితా నామ పత్న్యభూత్। తస్యాం జజ్ఞే తతో దేవో విభురిత్యభివిశ్రుతః॥ ౨౨॥ అష్టాశీతిసహస్రాణి మునయో యే ధృతవ్రతాః। అన్వశిక్షన్ వ్రతం తస్య కౌమారబ్రహ్మచారిణః॥ ౨౩॥ తృతీయ ఉత్తమో నామ ప్రియవ్రతసుతో మనుః। పావనస్సృంజయో యజ్ఞహోత్రాద్యాస్తత్సుతా నృప॥ ౨౪॥ వసిష్ఠతనయాస్సప్త ఋషయః ప్రమదాదయః। సత్యా దేవశ్రుతా భద్రా దేవా ఇంద్రస్తు సత్యజిత్॥ ౨౫॥ ధర్మస్య సూనృతాయాం తు భగవాన్ పురుషోత్తమః। సత్యసేన ఇతి ఖ్యాతో జాతస్సత్యవ్రతైస్సహ॥ ౨౬॥ సో౽నృతవ్రతదుశ్శీలానసతో యక్షరాక్షసాన్। భూతద్రుహో భూతగణాంశ్చావధీత్సత్యజిత్సఖః॥ ౨౭॥ చతుర్థ ఉత్తమభ్రాతా మనుర్నామ్నా చ తామసః। వృషాఖ్యాతిర్నరః కేతురిత్యాద్యా దశ తత్సుతాః॥ ౨౮॥ సత్యకా హరయో వీరా దేవాస్త్రిశిఖ ఈశ్వరః। జ్యోతిర్ధామాదయస్సప్త ఋషయస్తామసే౽న్తరే॥ ౨౯॥ దేవా వైధృతయో నామ విధృతేస్తనయా నృప। నష్టాః కాలేన యైర్వేదా విధృతాస్స్వేన తేజసా॥ ౩౦॥ తత్రాపి జజ్ఞే భగవాన్ హరిణ్యాం హరిమేధసః। హరిరిత్యాహృతో యేన గజేంద్రో మోచితో గ్రహాత్॥ ౩౧॥ పరీక్షిత్॥ బాదరాయణ ఏతత్తే శ్రోతుమిచ్ఛామహే వయమ్। హరిర్యథా గజపతిం గ్రాహగ్రస్తమమూముచత్॥ ౩౨॥ తత్కథాసు మహత్పుణ్యం ధన్యం స్వస్త్యయనం శివమ్। యత్ర యత్రోత్తమశ్లోకో భగవాన్ గీయతే హరిః॥ ౩౩॥ శ్రీసూతః॥ పరీక్షితైవం స తు బాదరాయణిః ప్రాయోపవిష్టేన కథాసు చోదితః। ఉవాచ విప్రాః ప్రతినంద్య పార్థివం ముదా మునీనాం సదసి స్మ శృణ్వతామ్॥ ౩౪॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే అష్టమస్కంధే ప్రథమో౽ధ్యాయః.

హి - స్వాయంభువో మనుః - ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ మనుపుత్రౌ - యామాదయో దేవాః - మరీచిప్రముఖాస్సప్తఋషయః - యజ్ఞో హరేరవతారః - ఇంద్రశ్చ స ఏవేతి - తన్మన్వంతరం షడ్విధమేతత్ - తచ్చ చతుర్థస్కంధోపక్రమే నిరూపితం॥ ౧౯॥ ద్వితీయాదిషు మన్వంతరేషు మన్వాదిషట్కమాహ॥ స్వారోచిష ఇతి॥ యావద్గజేంద్రమోక్షప్రశ్నం॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ విభోరసాధారణం చరితమాహ॥ అష్టాశీతిసహస్రాణీతి॥ ౨౩॥ ౨౬॥ స ఇతి॥ సత్యజిత ఇంద్రస్య సఖా సన్॥ ౨౭॥ చతుర్థ ఇతి॥ ఉత్తమస్తృతీయో మనుః - తస్య భ్రాతా॥ ౨౮॥ సత్యేతి॥ త్రిశిఖః ఈశ్వరః - ఇంద్రః॥ ౨౯॥ అన్యానపి విశిష్టపరాక్రమాన్ సురానాహ॥ తేనా వైధృతయ ఇతి॥ ౩౦॥ తత్రేతి॥ హరిరిత్యవ్యాహృతో వ్యాహృతః - గ్రహాత్ గ్రాహాత్॥ ౩౧॥ బాదరాయణ ఇతి॥ అమూముచత్ మోచయామాస॥ ౩౨॥ తదితి॥ శ్రవణేచ్ఛాయాం హేతుః - తత్కథాసు తాసు కథాసు - సాక్షాదేవ - సుమహత్పుణ్యం - పుణ్యవిశేషణం ధన్యమిత్యాది॥ ౩౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ తుర్యేమన్వంతరే ప్రోక్తం గజేంద్రస్యాపి మోక్షణమ్ । ద్వితీయాదిత్రిభి స్తత్రతు విస్తరేణోపవర్ణ్యతే ॥ త్రికూటేతు గజేంద్రస్య గజీభిః క్రీడితో జలే । దైవాద్గ్రాహగృహీతస్య హరేస్స్మృతిరుదీర్యతే॥ ఆసీదితి॥ ఆసీత్ ఆస్తే॥ ౧॥ తావతేతి॥ తావతా యోజనాయుతేన పర్యక్ పరితః త్రికూటసమాఖ్యాబీజమాహ ॥ త్రిభిశ్శృంగై ర్మూర్తై ర్యస్సువర్ణ రౌప్యలోహమయైః॥ ౨॥ అన్యైరితి॥ అన్యైశ్చశృంగైః నిర్ఝరాంభసాం నిర్ఘోషైశ్చ- కకుభః సర్వారోచయన్నాస్తే ఇతి పూర్వేణైవాన్వయః- కథం భూతైశ్శృంగైః - రత్నైః ధాతుభిశ్చ విచిత్రితైః- నానావిధానాం ద్రుమలతానాం గుల్మాఏషు తైః॥ ౩॥ సచేతి॥ పయసః ఊర్మిభిః- సమంతాదవనిజ్యమానా అంఘ్రయో మూలప్రాంతా యస్య- హరిన్మరకతాశ్మభిః పాలాశవర్ణైః॥ ౪॥ ౫॥ యత్రేతి కిన్నరాదీనాం- సంగీతసన్నాదైర్నదంత్యో గుహా యస్మిన్ ప్రదేశే తం అభిగర్జంతి - హరయః సింహాః - అమర్షయా- అసహనేన॥ ౬॥ నానేతి॥ నానావిధ ఆరణ్యాః పశవః - తేషాం వ్రాతైః సంకులాభిః ద్రోణీభిరలంకృత ఆస్తే- కించ - చిత్రాః ద్రుమాః యేషు సురోద్యానేషు- కలకంఠా మధురస్వనా విహంగమా యస్మిన్॥ ౭ ॥ కించ॥ సరిదితి ॥ స్వచ్ఛోదకై స్సరిత్సరోభిర్యు

శ్రీశుకః॥ ఆసీద్గిరివరో రాజంస్త్రికూట ఇతి విశ్రుతః । క్షీరోదేనావృతశ్శ్రీమాన్ యోజనాయుతముచ్ఛ్రితః॥ ౧॥ తావతా విస్తృతః పర్యక్ త్రిభిశ్శృంగైః పయోనిధిమ్ । దిశశ్ఖం రోచయన్నాస్తే రౌప్యాయసహిరణ్మయైః॥ ౨॥ అన్యైశ్చ కకుభస్సర్వా రత్నధాతువిచిత్రితైః । నానాద్రుమలతాగుల్మై ర్నిర్ఘోషై ర్నిర్ఝరాంభసామ్॥ ౩॥ సచావనిజ్యమానాంఘ్రిస్సమంతాత్పయఊర్మిభిః । కరోతి శ్యామలాం భూమిం హరిన్మరకతాశ్మభిః॥ ౪॥ సిద్ధచారణగంధర్వై ర్విద్యాధరమహోరగైః । కిన్నరై రప్సరోభిశ్చ క్రీడద్భిర్జుష్టకందరః॥ ౫॥ యత్రసంగీతసన్నాదైర్నదద్గుహమమర్షయా । అభిగర్జంతి హరయ శ్లాఘినః పరశంకయా॥ ౬॥ నానారణ్యపశువ్రాతసంకులద్రోణ్యలంకృతః । చిత్రద్రుమసురోద్యానకలకంఠ విహంగమః॥ ౭॥ సరిత్సరోభిరచ్ఛోదైః పులినైర్మణివాలుకైః । దేవస్త్రీమజ్జనామోదసౌరభాంబ్వనిలైర్యుతః॥ ౮॥ తస్య ద్రోణ్యాం భగవతో వరుణస్య మహాత్మనః । ఉద్యానమృతుమన్నామ ఆక్రీడం సురయోషితామ్॥ ౯॥ సర్వతోఽలంకృతం దివ్యైర్నిత్యపుష్పఫలద్రుమైః ॥ ౧౦ ॥ మందారైః పారిజాతైశ్చ పాటలాశోకచంపకైః । చూతైః ప్రియాలైః పనసైరామ్రైరామ్రాతకైరపి॥ ౧౧ ॥ క్రముకైర్నారికేళైశ్చ ఖర్జూరైర్బీజపూరకైః । మధూకైస్తాలసాలైశ్చ తమాలైరసనార్జునైః॥ ౧౨॥ అరిష్టోదుంబరప్లక్షైర్వటైః కింశుకచందనైః । పిచుమందైః కోవిదారైస్సరళైస్సురదారుభిః॥ ౧౩ ॥ ద్రాక్షేక్షురంభాజంబూభిర్బదర్యక్షాభయామలైః । బిల్వైః కపిత్థైర్జంబీరైర్వృతో భల్లాతకైరపి॥ ౧౪॥ తస్మిన్ సరస్సువిపులం లసత్కాంచనపంకజమ్। కుముదోత్పలకల్హారశతపత్రశ్రియోర్జితమ్॥ ౧౫॥ మత్తషట్పదనిర్ఘుష్టం శకుంతైః కలనిస్స్వనైః। హంసకారండవాకీర్ణం చక్రాహ్వైస్సారసైరపి ॥ ౧౬ ॥ జలకుక్కుటకోయష్టిదాత్యూహకలకూజితమ్। మత్స్యకచ్ఛపసంచారచలత్పద్మరజఃపయః॥ ౧౭॥ కదంబవేతసనలనీపవంజులకైర్వృతమ్ । కుందైః కురవకాశోకైశ్శిరీషైః కుటజేంగుదైః॥ ౧౮॥ కుబ్జకైస్స్వర్ణయూథీభిర్నాగపున్నాగజాతిభిః । మల్లికాశతపత్రైశ్చ మాధవీజాలకాదిభిః॥ ౧౯ ॥ శోభితం తీరజైశ్చాన్యైర్నిత్యర్తుభిరలం ద్రుమైః॥ ౨౦॥ తత్రైకదా తద్గిరికాననాశ్రయః కరేణుభిర్వారణయూథపశ్చరన్ । సకంటకం కీచకవేణువేత్రవద్విశాలగుల్మం ప్రరు

తః- మణయ ఏవ వాలుకా యేషు తైః- పులినైశ్చయుక్తః - దేవస్త్రీణాం మజ్జనేన య ఆమోదః తేన సౌరభయుక్తాన్యంబూని అనిలాశ్చ తైశ్చ యుత ఆస్తే॥ ౮॥ తస్యేతి॥ తస్య ద్రోణ్యాం వరుణస్యోద్యానమాస్తే॥ ౯॥ గిరివనాదిసర్వం జ్ఞేయమితి వక్ష్యతి- అతో గిరిముపవర్ణ్య- వనం వర్ణయతి ॥ సర్వతోఽలంకృతమితి ॥ ౧౩ ॥ పునర్గిరిం వర్ణయతి మందారైరిత్యాది చతుర్భిః మందారాదిభిర్వృత ఇత్యన్వయః॥ ౧౪॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ గిరౌ సర ఆస్తే- తద్వర్ణయతి - సువిపులమిత్యాదినా సార్ధైః పంచభిః లసంతి కాంచనపంకజాని యస్మిన్- కుముదాదీనాం శ్రియా ఊర్జితం॥ ౧౫॥ మత్తేతి॥ కలస్వనో యేషాం తైశ్చ కులైశ్చ నిర్ఘుష్టం- చక్రాహ్వైస్సారసైః ఆకీర్ణం॥ ౧౬॥ జలేతి॥ జలకుక్కుటాదీనాం కులైః కూజితం - మత్స్యానాం కచ్ఛపానాం చ సంచారేణ చలతాం పద్మానాం రజసా యుక్తం పయో యస్మిన్ తత్ ॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥ శోభితమితి॥ నిత్యమృతవః ఫలపుష్పాదిసంపత్తిహేతవో యేషాం తైః అలం శోభితం॥ ౨౦॥ తత్రేతి॥ తత్ర వసంతి- ఏకదా- తద్గిరికాననాశ్రయో వారణయూథపః- కరేణుభిశ్చరన్ తృష్ణార్తస్తేన యూథేన వృతః - సరోవరస్యాభ్యాశం సమీపముపాగమదితి పంచమేనాన్వయః- కంటకసహితం కీచకవే

స్రవంతం- విశాలం గుల్మం- లతాదిసందర్భం- వనస్పతీంశ్చ ప్రరుజన్ ప్రభంజన్ || ౨౧|| యదితి|| కథంభూతః యస్య గంధమాత్రాత్ హరయః సింహాః గజేంద్రాదయశ్చ భయాద్ద్రవంతి పలాయంతే || ౨౨ || వృకేతి || వృకాదయస్తు క్షుద్రా అల్పప్రాణినః - అన్యత్ర తద్దృష్టిపథం త్యక్త్వా చరంతి || ౨౩ || స ఇతి|| పునః కీదృశః ఘర్మతప్తః మదచ్యుత్ మదస్రావీ - మదమశ్నంతీతి తథా తైః|| ౨౪|| ౨౫|| విగాహ్యేతి|| నిజేన పుష్కరేణ కరాగ్రేణ- ఉద్ధృతం గతక్లమస్సన్ నికామం పపౌ||౨౬|| ౨౭||౨౮|| తథేతి|| దీనధియః కరేణవః తం కేవలం విచుక్రుశుః||౨౯||౩౦||తత ఇతి|| మనః ఉత్సాహః శక్తిః బలం శారీరం ఓజః ఇంద్రియం| తేషాం సకలం బలాది- విపర్యయో విపరీతం- అధికం జలౌకసో గ్రాహస్య|| ౩౧|| ఇత్థమితి|| స ఇత్థం యదా ప్రాణసంకటమవాప- యతో దేహీ || ౩౨ || బుద్ధిమేవాహ|| నమామీతి || అహం చ న ప్రభవామి || యతః గ్రాహరూపేణ విధా

జన్ వనస్పతీన్ || ౨౧ || యద్గంధమాత్రాద్ధరయో గజేంద్రా వ్యాఘ్రాదయో వ్యాలమృగాశ్చ ఖడ్గాః| మహోరగాశ్చాపి భయాద్ద్రవంతి సగౌరకృష్ణాశ్శరభాశ్చమర్యః|| ౨౨ || వృకావరాహామహిషర్క్షశల్యా గోపుచ్ఛసాలావృకమర్కటాశ్చ | అన్యత్ర క్షుద్రా హరిణాశ్శశాదయశ్చరంత్యభీతా యదనుగ్రహేణ|| ౨౩|| సఘర్మతప్తః కరిభిః కరేణుభిర్వృతో మదచ్యుత్కలభైరభిద్రుతః | గిరిం గరిమ్ణా పరితః ప్రకంపయన్ నిషేవ్యమాణోఽళికులైర్మదాశనైః|| ౨౪ || సరోఽనిలం పంకజరేణురూషితం జిఘ్రన్ విదూరాన్మదవిహ్వలేక్షణః| వృతస్స్వయూథేన తృషార్దితేన తత్సరోవరాభ్యాశమథాగమద్ద్రుతమ్|| ౨౫|| విగాహ్య తస్మిన్నమృతాంబు నిర్మలం హేమారవిందోత్పలరేణువాసితమ్ | పపౌ నికామం నిజపుష్కరోద్ధృతం హ్యాత్మానమద్భిస్స్నపయన్ గతక్లమః|| ౨౬ || స్వపుష్కరేణోద్ధృతశీకరాంబుభిర్నిపాయయన్ సంస్నపయన్ యథా గృహీ| జిఘ్రన్ కరేణూః కలభాంశ్చ దుర్మదో నాచష్ట కృచ్ఛ్రం కృపణోఽజమాయయా|| ౨౭ || తం తత్ర కశ్చిన్నృప దైవచోదితో గ్రాహో బలీయాంశ్చరణే రుషాఽగ్రహీత్ | యదృచ్ఛయైవం వ్యసనం గతో గజో యథాబలం సోఽతిబలో విచక్రమే|| ౨౮|| తథాతురం యూథపతిం కరేణవో వికృష్యమాణం తరసా బలీయసా | విచుక్రుశుర్దీనధియోఽపరే గజాః పార్ష్ణిగ్రహాస్తారయితుం న చాశకన్ || ౨౯ || నియుధ్యతోరేవమిభేంద్రనక్రయోర్వికర్షతోరంతరతో బహిర్మిథః | సమాస్సహస్రం వ్యగమన్మహీపతే సప్రాణయోశ్చిత్రమమంసతామరాః || ౩౦ || తతో గజేంద్రస్య మనోబలౌజసాం కాలేన దీర్ఘేణ మహానభూద్వ్యయః| వికృష్యమాణస్య జలేఽవసీదతో విపర్యయోఽభూత్సకలం జలౌకసః|| ౩౧ || ఇత్థం గజేంద్రస్స యదాప సంకటం ప్రాణస్య దేహీ వివశో యదృచ్ఛయా | అపారయన్నాత్మవిమోక్షణే చిరం దధ్యావిమాం బుద్ధిమథాభ్యపద్యత|| ౩౨|| న మామిమే జ్ఞాతయ ఆతురం గజాః కుతః కరిణ్యః ప్రభవంతి మోక్షితుమ్ | గ్రాహేణ పాశేన విధాతురావృతోఽప్యహం చ తం యామి పరం పరాయణమ్|| ౩౩|| యః కశ్చనేశో బలినోఽంతకోరగాత్ప్రచండవేగాదభిధావతో భృశమ్ | భీతం ప్రపన్నం పరిపాతి యద్భయాన్మృత్యుః ప్రధావత్యరణం తమీమహి|| ౩౪||

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- మహాపురాణే- అష్టమస్కంధే- ద్వితీయోఽధ్యాయః.

బాదరాయణిః|| ఏవం వ్యవసితో బుద్ధ్యా సమాధాయ మనో హృది | జజాప పరమం జప్యం ప్రాగ్జన్మన్యనుశిక్షితమ్|| ౧|| ఓం నమో భగవతే తస్మై యత ఏతచ్చిదాత్మకం | పురుషాయాదిబీజాయ పరేశాయాభిధీమహి||

తుః పాశేనావృతః తథాపి- తం పరం పరమేశ్వరం - పరేషాం బ్రహ్మాదీనాం అయనమాశ్రయభూతం- శరణం యామి|| ౩౩|| కోఽసౌ యం శరణం యాసి- తత్రాహ|| యః కశ్చనేతి|| అంతక ఏవోరగః - తస్మాత్ తం శరణమీమహి ప్రవ్రజేమహి - యద్భయాదిత్యత్ర శ్రుతిః|| భీషాస్మాద్వాతః పవతే- భీషోదేతి సూర్యః- భీషాస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చ- మృత్యుర్ధావతి పంచమ ఇతి|| ౩౪|| ఇతి భావార్థదీపికాయాం- ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా,

శ్లో|| తృతీయే స గజేంద్రేణ స్తుతో హరిరుపేత్య తమ్ | సముద్దధార గ్రాహాచ్చ గ్రాహం దేవలశాపతః|| ఏవమితి|| జప్యం స్తోత్రం ప్రాగ్జన్మని ఇంద్రద్యుమ్నసంజ్ఞే|| ౧ || నమ ఇతి|| తస్మై నమో నమనం - అభిధీమహి అభిధ్యాయేమ - కేవలం గ్రాహగృహీతత్వేన కాయప్రణతేరశక్యత్వాత్ స్వస్య తద్జ్ఞానం సంభావయితుం విశినష్టి - యతశ్చిద్రూపాత్ - ఏతద్దేహాది చిదాత్మకం చేతనం భవతి- తదుక్తం|| శ్లో|| యేన చేతయతే విశ్వమితి తత్ర హేతుః- పురుషాయ కారణత్వేన ప్రవిష్టాయ- నను- ప్రకృతిపురుషౌ కారణమితి ప్రసిద్ధం - తత్రాహ- ఆదిః ప్రకృతిః - బీజం పురుషః- తద్రూపాయ - ప్రవిష్టత్వేఽపి జీవవత్ పారతం

త్యర్థంవారయతిపరేశాయేతి॥ ౨॥ పరమైశ్వర్యంవివృణ్వన్నాహయావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ యస్మిన్నితి॥ యస్మిన్నధిష్ఠా
నే - యతఉపాదానాత్-యేనకర్త్రా - యశ్చస్వయమేవేదంవిశ్వంభవతి-అస్మాత్కార్యాత్- పరస్మాత్కారణాచ్చ-
యఃపరస్తం-స్వయంభువంస్వతస్సిద్ధం- ప్రపద్యేశరణంవ్రజామి॥ ౩॥ విశ్వహేతుత్వంస్వతస్సిద్ధత్వంచోక్తం - ఇదానీంవి
శ్వప్రకాశకత్వంస్వప్రకాశకత్వంచవర్ణయన్నావిర్ణయత్తే॥యఇతి॥ విధాతంఅభివ్యక్తంసత్ - క్వచిత్ప్రళయేతిరోహి
తంలీనంసత్ - తదుభయంకార్యంకారణంచ-సాక్షీసన్ - సమీక్షతే-సాక్షిత్వేహేతుః- అవిద్ధదృక్ అలుప్తదృష్టిః-ఆత్మమూ
లఃస్వప్రకాశః- కుతః-పరాత్ప్రకాశాచ్చక్షురాదేరపి-పరః- తస్యాపిప్రకాశకఇత్యర్థః॥ శ్రు ॥ చక్షుషశ్చక్షురిత్యాది
శ్రుతేః॥౪॥ తిరోహితమీక్షతఇత్యేతత్ప్రపంచపూర్వకందర్శయత్వంవదన్నావిర్ణయతేద్వాభ్యాం॥ కాలేనేతి॥ పంచ
త్వమితేషునాశంప్రాప్తేషు- గహనందురవగాహంగంభీరమనంతం-తస్యతమసః॥ శ్రు ॥ ఆదిత్యవర్ణంతమసః పరస్తా
దిత్యాదిశ్రుతేః॥ ౫॥ నేతి॥అతఏవ-దేవాదయోయస్యస్వరూపంనవిదుః-జంతురర్వాచీనః - గంతుంజ్ఞాతుం - ఈరితుంవ
క్తుంవా- దురత్యయందుర్గమమనుక్రమణంచరితంకథనంవాయస్యసః-మామాం॥ ౬॥ కథంతర్హి॥ శ్రు ॥ తమేవంవిది
త్వాతిమృత్యుమేతినాన్యఃపంథావిద్యతేయనాయేతిశ్రుతిరిత్యాశంక్య - తద్జ్ఞానోపాయంకథయన్నాహ॥ దిదృక్షవఇతి॥
అలోకవ్రతంబ్రహ్మచర్యాది - అవ్రణంఅచ్ఛిద్రంభూతానామాత్మభూతాః భూతేష్వాత్మదృష్టయస్సంతః - సమేగతి

౨ ॥ యస్మిన్నిదం యతశ్చేదం యేనేదంయఇదం స్వయమ్ । యోస్మాత్పరస్మాచ్చపరస్తంప్రపద్యేస్వ
యంభువమ్॥౩॥ యస్స్వాత్మనీదంనిజమాయయార్పితంక్వచిద్విభాతంక్వచతత్తిరోహితమ్।అవిద్ధదృక్సా
క్ష్యుభయంతదీక్షతేసఆత్మమూలోవతుమాంపరాత్పరః॥౪॥ కాలేనపంచత్వమితేషుకృత్స్నశోలోకేషు
పాలేషుచసర్వహేతుషు।తమస్తదాసీద్గహనంగభీరంయస్తస్యపారేభివిరాజతేవిభుః ॥ ౫ ॥ నయస్యదే
వాఋషయఃపదంవిదుర్జంతుఃపునఃకోర్హతిగంతుమీరితుమ్ । యథానటస్యాకృతిభిర్విచేష్టితోదురత్య
యానుక్రమణస్సమావతు॥ ౬॥దిదృక్షవోయస్యపదంసుమంగళంవిముక్తసంగామునయస్సుసాధవః। చర
న్త్యలోకవ్రతమవ్రణంవనేభూతాత్మభూతాస్సుహృదస్సమేగతిః॥౭॥నవిద్యతేయస్యచజన్మకర్మవానమా
మరూపేగుణదోషఏవవా।తథాపిలోకాప్యయసంభవాయస్వమాయయాతాన్యనుకాలమృచ్ఛతి॥ ౮॥ త
స్మైనమఃపరేశాయబ్రహ్మణేనంతశక్తయే।అరూపాయోరురూపాయనమఆశ్చర్యకర్మణే॥ ౯॥ నమఆత్మ
ప్రదీపాయసాక్షిణేపరమాత్మనే।నమోగిరాంవిదూరాయమనసశ్చేతసామపి॥ ౧౦॥ సత్త్వేనప్రతిలభ్యా
యనైష్కర్మ్యేణవిపశ్చితా। నమఃకైవల్యనాథాయనిర్వాణసుఖసంవిదే॥ ౧౧॥నమశ్శాంతాయఘోరా
యగూఢాయగుణధర్మిణే। నిర్విశేషాయసామ్యాయనమోజ్ఞానఘనాయచ॥ ౧౨॥ క్షేత్రజ్ఞాయనమస్తు
భ్యంసర్వాధ్యక్షాయసాక్షిణే।పురుషాయాత్మమూలాయమూలప్రకృతయేనమః॥ ౧౩॥ సర్వేంద్రియగుణ
ద్రష్ట్రేసర్వప్రత్యయహేతవే । అసతాచ్ఛాయయోక్తాయసదాభాసాయతేనమః॥౧౪॥సమోనమస్తేఖిల

రస్తు॥ ౭॥ దురత్యయానుక్రమణత్వంప్రపంచయన్నాహనమతి॥ నవిద్యతఇతి॥ లోకానామప్యయఃప్రళయః - సంభవోజ
న్మ- తయోర్ద్వంద్వైక్యం- తదర్థంయస్తానిజన్మాదీనిస్వీకరోతితస్మైనమఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౮॥ తస్మాఇతి॥ బ్రహ్మణే
బ్రహ్మరూపాయ-అనంతశక్తయేఉరురూపాయ-అతః-ఆశ్చర్యాణికర్మాణియస్యతస్మై-పరేశాయనమః॥ ౯॥నమఇతి॥ ఆ
త్మప్రదీపాయప్రకాశాంతరస్యావిషయాయ-కుతః- సాక్షిణేప్రకాశకాయ- పరమాత్మనేజీవనియంత్రే- అతఏవ-గిరాం
విదూరాయఅప్రాప్యాయ- చేతసాంచిత్తవృత్తీనాం- తథాచశ్రుతిః॥ యతోవాచోనివర్తంతే - అప్రాప్యమనసాస
హేతి॥౧౦॥సత్త్వేనేతి॥ఏవమపివిపశ్చితానిపుణేన-నైష్కర్మ్యేణసన్న్యాసేన- సత్త్వేనశుద్ధేన॥ శ్రు॥ సన్న్యాసయో
గాద్యతయశ్శుద్ధసత్త్వాఇతిశ్రుతేః - ప్రతిలభ్యాయ ప్రత్యక్త్వేనప్రాప్యాయ - నిర్వాణసుఖసంవిదే మోక్షానందానుభూతయే॥ ౧౧॥ నమఇతి॥ గుణధర్మిణేసత్త్వాదిధర్మానుసారిణే - జ్ఞానఘనాయచేతినిర్విశేషత్వేపిప్రధానవైలక్షణ్యా
ముక్తం॥ ౧౨॥ క్షేత్రజ్ఞాయేతి॥ సాక్షిణేఇతిసర్వాధ్యక్షత్వేపినిర్వికారత్వముక్తం- ఆత్మనాంక్షేత్రజ్ఞానాం- మూలాయ
మూలస్యప్రధానస్యాపి- ప్రకృతయేఉద్భవహేతవే- తత్రహేతుః- పురుషాయపూర్వమేవసతే- తథాచశ్రుతిః॥ పూర్వ
మేవాహమిహాసమితి- తత్పురుషస్యపురుషత్వమితిపూర్ణాయేతివా॥ ౧౩॥సర్వేతి॥ సర్వేంద్రియాణాం- యేగుణాః వి
షయాస్తేషాంద్రష్ట్రే - సర్వేప్రత్యయాఇంద్రియవృత్తయోహేతవోజ్ఞాపకాయస్యతస్మై- తదేవాహ- అసతాఅహం

కాష్ఠాదిప్రపంచేన-ఛాయయా-అప్రరూపయా- ఉక్తాయ। ప్రతిబింబేన బింబమివ సూచితాయ- తత్ర హేతుః- సద్రూపావి షయేష్వాభాసో యస్య తస్మై॥ తదుక్తం తృతీయే। శ్లో॥ యథా జలస్థ ఆభాస ఇత్యాదినా-పాఠాంతరే- అసత్యస్యఛాయాయా అధ్యాసేన అక్తాయ యుక్తాయ-తదధిష్ఠానాయేత్యర్థః॥ ౧౪॥ నమోనమ ఇతి॥ అఖిలకారణాయ సర్వకారకరూపాయ-అత ఏ వ-స్వయం నిష్కారణాయ- కారణత్వేపి మృదాదివద్వికారం వారయతి ॥ అద్భుతకారణాయేతి- ఏవంభూతత్వే ప్రమాణ మాహ- సర్వేఆగమాః పాంచరాత్రాదయః- ఆమ్నాయాశ్చ వేదాః- తేషాం మహార్ణవాయ స్రోతసామివ పర్యవసానస్థా నాయ-అపవర్గాయ మోక్షరూపాయ-అతః పరాయణాయ ఉత్తమానామాశ్రయాయ॥ ౧౫॥ గుణేతి॥ గుణ ఏవారణిస్తయా ఛన్నశ్చిదూష్మ బోధ్యాగ్నిః తస్మై తేషాం గుణానాం- క్షోభకాద్యా-విస్ఫూర్జితం బహిర్వృత్తికం మానసం యస్య॥ శ్రు॥ సోఽకామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి శ్రుతేః॥ నైష్కర్మ్యమాత్మతత్త్వం- తస్య భావేన భావనయా- నివర్తితావిద్ధి తా ఆగమా విధినిషేధలక్షణా యైస్తేషు-స్వయమేవ ప్రకాశో యస్య తస్మై॥ ౧౬॥ మాదృగితి॥ మాదృక్ మద్విధశ్చాసౌ ప్రప న్నః పశుః-తస్య పాశః అవిద్యా- తస్యా విశేషేణ మోక్షణం యేన-తత్ర- యోగ్యతామాహ- ముక్తాయ మోచనే హేతుః-భూ రికరుణాయ యస్య అతస్త్రాత- అలయాయ అనలసాయ - స్వాంశేన అంతర్యామిరూపేణ సర్వేషాం తనుభృతాం మనసి- ప్రతీ తాః ప్రఖ్యాతా - యా ప్రత్యక్ దృక్ తస్మై - తథాచ శ్రుతిః॥ య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోంతరో యమేతీతి- భగవతే సర్వ

కారణాయ నిష్కారణాయాద్భుతకారణాయ। సర్వాగమామ్నాయమహార్ణవాయ నమోఽపవర్గాయ ప
రాయణాయ॥ ౧౫॥ గుణారణిచ్ఛన్నచిదూష్మపాయ తత్క్షోభవిస్ఫూర్జితమానసాయ। నైష్కర్మ్యభావే
న వివర్జితాగమస్వయంప్రకాశాయ నమస్కరోమి॥ ౧౬॥ మాదృక్ప్రపన్నపశుపాశవిమోక్షణాయ ము
క్తాయ భూరికరుణాయ నమోఽలయాయ। స్వాంశేన సర్వతనుభృన్మనసి ప్రతీతప్రత్యగ్దృశే భగవతే బృహ
తే నమస్తే॥ ౧౭॥ ఆత్మాత్మజాప్తగృహవిత్తజనేషు సక్తైర్దుష్ప్రాపణాయ గుణసంగవివర్జితాయ । ము
క్తాత్మభిస్స్వహృదయే పరిభావితాయ జ్ఞానాత్మనే భగవతే నమ ఈశ్వరాయ॥ ౧౮॥ యం ధర్మకామార్థవి
ముక్తికామా భజంత ఇష్టాం గతిమాప్నువంతి। కించాశిషో రాత్యపి దేహమవ్యయం కరోతు మేఽదభ్రదయో
విమోక్షణమ్॥ ౧౯॥ ఏకాంతినో యస్య న కించనార్థం వాంఛంతి యే వై భగవత్ప్రపన్నాః। అత్యద్భుతం తచ్చ
రితం సుమంగళం గాయంత ఆనందసముద్రమగ్నాః ॥ ౨౦ ॥ తమక్షరం బ్రహ్మ పరం పరేశమవ్యక్తమాధ్యా
త్మికయోగగమ్యమ్ । అతీంద్రియం సూక్ష్మమివాతిదూరమనంతమాద్యం పరిపూర్ణమీడే ॥ ౨౧॥ యస్యాబ్ర
హ్మాదయో దేవా వేదా లోకాశ్చరాచరాః। నామరూపవిభేదేన ఫల్గ్వ్యా చ కళయా కృతాః ॥ ౨౨॥ యథా
ర్చిషోఽగ్నేః సవితుర్గభస్తయో నిర్యాంతి సంయాంత్యసకృత్స్వరోచిషః । తథా యతోఽయం గుణసంప్ర
వాహో బుద్ధిర్మనః ఖాని శరీరసర్గాః॥ ౨౩॥ స వై న దేవాసురమర్త్యతిర్యఙ్ న స్త్రీ న షండో న పుమాన్న

పాంతనుభృతాం నియమనసమర్థాయ - తేషాం మనసి స్థిత్వేపి బృహతే అపరిచ్ఛిన్నాయ॥ ౧౭॥ ఆత్మేతి॥ అంతస్స్థత్వేపి దేహాదిష్వాసక్తైర్దుష్ప్రాపణాయ- ప్రాప్తుమశక్యాయ- తత్ర హేతుః- గుణసంగేన వివర్జితాయ-అత ఏవ- ముక్తాత్మభిః దేహాదిష్వనాసక్తైః-చింతితాయ-తైః పరిభావితం రూపమాహ జ్ఞానాత్మన ఇత్యాదినా॥ ౧౮॥ యమితి॥ ఇష్టాం గతిం కామితం - ధర్మాదిఫలం ప్రాప్నువంత్యేవ- నతు తావదేవ కింతు - యాః స్వైరకామితా అన్యా అప్యాశిషః రాతి- దేహమప్యవ్యయం జరామరణరహితం రాతి ఏవం యః అదభ్రదయః స మే విమోక్షణమేవ కేవలం కరోతు - నాధికం ప్రార్థయే॥ ౧౯॥ ఏతావదప్యహం భక్తిసుఖానభిజ్ఞత్వేన వాంఛామీత్యాహ॥ ఏకాంతిన ఇతి॥ యస్య త్వేకాంతభక్తా న కించిదర్థం వాంఛంతి- తం పరమేశ్వరమీడే స్తౌమీత్యుత్తరేణాన్వయః - తేషాం నిష్కామత్వే హేతుః - యే వై భగవతః సర్వజ్ఞాన్ ముక్తాన్ ప్రపన్నాః సేవితవంతః॥ ౨౦॥ తమితి॥ అత్యద్భుతత్వసుమంగళత్వప్రదగ్నార్థమక్షరత్వాదివిశేషణాని ॥ ౨౧॥ పరిపూర్ణత్వం ప్రదర్శయఞ్ఛ్లోకత్రిభిః॥ యస్యేతి॥ ఫల్గ్వ్యా స్వల్పయైవ కళయా అంశేన కృతాః - స జయతాదితి తృతీయేనాన్వయః ॥ ౨౨ ॥ కథం కృతా ఇత్యపేక్షాయాం దృష్టాంతమాహ ॥ యథేతి॥ యథార్చిషోఽగ్నేరితి ప్రవాహదృష్టాంతః - సవితుర్గభస్తయ ఇత్యావంత్యే - నిర్యాంతి ఉద్గచ్ఛంతి సంయాంతి లీయంతే - గుణసంప్రవాహః - బుద్ధిర్మనః ఖానీంద్రియాణి - శరీరసర్గాః కార్యదేహప్రవాహశ్చ యతో భవంతి సః॥ ౨౩॥ అత ఏవ దేవాదీనాం మధ్యే ఏకోపి న భవతీత్యాహ ॥ స ఇతి॥ న జంతు

లింగత్రయశూన్యంప్రాణిమాత్రమపిన - కింతుసర్వస్యాపిషేధశేషఅవధిత్వేనశిష్యతఇతినిషేధశేషః - మాయయా అశేషాత్మకత్వ - జయతాత్ మద్విమోక్షణాయఆవిర్భవతు॥ ౨౮॥ నచగ్రాహాచ్ఛరీరస్యమోక్షణేనాహంజీవితుమిచ్ఛామి - తత్ర హేతుః॥ అముయాఅంతర్బహిశ్చావివేకవ్యాప్తయా - గజయోన్యా-కింప్రయోజనం- ఆత్మలోకస్యఆత్మప్రకాశస్య- యదావరణమజ్ఞానం- తస్మాద్యేవతు మోక్షమిచ్ఛామి- యస్యమోక్షస్యకాలేననాశోనాస్తి- యద్వా- దేహస్యబంధో దేహనాశేనశ్యేదేవ- కింతన్మోక్షప్రార్థనేన- ఆత్మలోకావరణస్యతు- కాలేనవిప్లవోనాస్తి- జ్ఞానైకనివర్త్యత్వాత్- అత స్తస్మైవ మోక్షణమిచ్ఛామీత్యర్థః॥౨౯॥సఇతి॥ సోహంముముక్షుః ॥ విశ్వంవిశ్వరూపం-అవిశ్వంవిశ్వవ్యతిరిక్తంచ విశ్వంవేధోధనం ఉపకరణంయస్యతం- విశ్వస్యాత్మానంచ కేవలం-ప్రణతోస్మి- నతుతంజానామి॥ ౨౬॥ యోగంవినాదజ్ఞానసత్త్వాదిత్యాహ॥ యోగేతి॥ యోగేనభగవద్ధర్మైఃరంధితానిదగ్ధానికర్మాణియేషాంతే-యంప్రపశ్యంతి॥౨౭॥ తర్హిసర్వేఽపియోగమేవకింనాస్థితాః - తత్రాహద్వాభ్యాం॥ నమఇతి॥ అసహ్యావేగోరాగాదిలక్షణోయస్య - తథాభూతంశక్తిత్రయం యస్య - తస్మై - బహిశ్చఅఖిలధీయాంసర్వేంద్రియాణాం గుణాయశబ్దాదిరూపేణప్రతీయమానాయ - అతః - కదింద్రియాణాం ...

జంతుః। నాయంగుణఃకర్మనసన్నచాసన్నిషేధశేషోజయతాదశేషః॥ ౨౮॥ జిజీవిషేనాహమిహాముయాకిమంతర్బహిశ్చావృతయేభయోన్యా । ఇచ్ఛామికాలేనయస్యవిప్లవస్తస్యాత్మలోకావరణస్యమోక్షణమ్॥ ౨౯॥ సోహంవిశ్వసృజంవిశ్వమవిశ్వంవిశ్వవేదసమ్ । విశ్వాత్మానమజంబ్రహ్మప్రణతోస్మిపరంపదమ్॥ ౨౬॥ యోగరంధితకర్మాణోహృదియోగవిభావితే। యోగినోయంప్రపశ్యంతియోగేశంతంనతోస్మ్యహమ్॥ ౨౭॥ నమోనమస్తుభ్యమసహ్యవేగశక్తిత్రయాయాఖిలధీగుణాయ । ప్రపన్నపాలాయదురంతశక్తయేకదింద్రియాణామనవాప్యవర్త్మనే ॥ ౨౮ ॥ నాయంవేదస్వమాత్మానంయచ్ఛక్త్యాహంధియాహతః। తందురత్యయమాహాత్మ్యంభగవంతమితోస్మ్యహమ్॥ ౨౯॥ శ్రీశుకః॥ ఏవంగజేంద్రముపవర్ణితనిర్విశేషం బ్రహ్మాదయోవివిధలింగభిదాభిమానాః । నైతేయదోపససృపుర్నిఖిలాత్మకత్వాత్తత్రాఖిలామరమయోహరిరావిరాసీత్ ॥ ౩౦ ॥ తంతద్వదార్తముపలభ్యజగన్నివాసఃస్తోత్రంనిశమ్యదివిజైస్సహసంస్తువద్భిః । ఛందోమయేనగరుడేనసమూహ్యమానశ్చక్రాయుధోభ్యగమదాశుయతోగజేంద్రః॥ ౩౧ ॥ సోంతస్సరస్యురుబలేనగృహీతఆర్తోదృష్ట్వాగరుత్మతిహరింఖఉపాత్తచక్రం । ఉత్క్షిప్యసాంబుజకరంగిరమాహకృచ్ఛ్రాన్నారాయణాఖిలగురోభగవన్నమస్తే॥ ౩౨॥ తంవీక్ష్యపీడితమజస్సహసావతీర్యసగ్రాహమాశుసరసః కృపయోజ్జహార । గ్రాహాద్విపాటితముఖాదరిణాగజేంద్రంసంపశ్యతాం హరిరమూముచదుస్రియాణామ్ ॥ ౩౩॥ ... ... *

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే - గజేంద్రమోక్షణంనామతృతీయోధ్యాయః

శ్రీశుకః॥తదాదేవర్షిగంధర్వాబ్రహ్మేశానపురోగమాః । ముముచుఃకుసుమాసారంశంసంతఃకర్మతద్ధరేః॥౧॥నేదుర్దుందుభయోదివ్యాగంధర్వానన్నృతుర్జగుః । ఋషయశ్చారణాస్సిద్ధాస్తుష్టువుఃపురుషోత్తమం॥౨॥ యోసౌగ్రాహస్సవైసద్యఃపరమాశ్చర్యరూపధృత్ । ముక్తోదేవలశాపేనహూహూర్గంధర్వ

...॥ ౨౮ ॥ నేతి ॥ యచ్ఛక్త్యాయస్యమాయయాధియాశ్శాంకుత్సితానిఇంద్రియాణియేషాం- అనవాప్యంవర్త్మయస్య ॥ ౨౯ ॥ ఏవమితి॥ అహంధీః - తయాహతః - అయంజనోనవేద - దురత్యయంమాహాత్మ్యంయస్యతం- ఇతఃఆశ్రితోస్మి॥ ౨౯ ॥ ఏవమితి॥ ఉపవర్ణితంనిర్విశేషంమూర్తిభేదంవినాపరంతత్త్వంయేనతం- వివిధాచాసౌలింగభిదామూర్తిభేదః- తస్యామభిమానోయేషాం-అతఏవతెయదానోపజగ్ముః-తత్రతదా- అఖిలామరమయః- సర్వదేవమయమూర్తిః॥౩౦॥తమితి॥దివిజైర్దేవైస్సహఛందోమయేనేత్యతిశైఘ్ర్యాయోక్తం॥౩౧॥ సఇతి॥ఖేదృష్ట్వాఉపాత్తంఉద్యతంచక్రంయేన॥ ౩౨॥ తమితి॥ గతువైస్సహ ... ఇతిధాభోపిమందగతిరితి-తతఃసహసాఅవతీర్య-అరిణాచక్రేణ- విపాటితంముఖంయస్య-ఉస్రియాణాందేవానాం॥ ౩౩॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

గజంస్వపార్షదంకృత్వాహరిర్నిన్యేనిజంపదం॥ ౧॥ ౨॥ శ్లో॥ చతుర్థేతుతయోర్గ్రాహఃప్రాపగంధర్వతాంపునః । ముక్తస్సన్... యఇతి ॥ హూహూసంజ్ఞోగంధర్వసత్తమః - అసౌదేవలస్యశాపేన - గ్రాహోజాతః- సవైతతః-సద్యోముక్తస్సన్ ... క్రీడన్నసౌస్నాతుంసరఃప్రవిష్టం దేవలం దృష్ట్వా ... ఉత్తమశ్లోకమగాయతేత్యన్వయః - ఏవంహిఇతిహాసోత్తమేకథా-సరసిస్త్రీభిః

పాదే ప్రగృహ్యావికర్షత - సచకుపితో గ్రాహో భవేతిశశాప - తేనచప్రసాదితస్సన్ తం ప్రత్యేవమభ్యధాత్ తత్త్వ
మనన్యైవరీత్యా గజేంద్రంగృహీత్వా- తతశ్చగజేంద్రముద్ధరన్ హరిస్త్వామపి మోచయిష్యతీతి॥ ౩॥ ప్రణమ్యేతి॥ కథంభూ
తం-యశసోధామ-ఆశ్రయం - అతఃకీర్తన్యాః కీర్తనీయాః గుణాః సత్కథా చయస్యతం॥ ౪॥ సఇతి॥ స్వంలోకంగంధర్వలో
కం॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ సఇతి॥ కులాచలేమలయాద్రౌ-ఆశ్రమోయస్య॥ ౮॥ యదృచ్ఛయేతి॥ తూష్ణీం-రహసి-ఉపాసీనంవీక్ష్య॥ ౯॥
శాపమేవాహ॥ తస్మాఇతి॥ అసాధురిత్యాది - అకృతా అశిక్షితా బుద్ధిర్యస్యగజోయథాస్తబ్ధమతిస్తథైవాయం- అతఃస
ఏవగజఏవ-భవత్వితిశేషః॥ ౧౦॥ ఏవమితి॥ దిష్టం దైవప్రాపితంతదుపధారయన్నాలోకయన్॥ ౧౧॥ ఆపన్న ఇతి॥ కౌంజరీం

సత్తమః॥ ౩॥ ప్రణమ్య శిరసాధీశముత్తమశ్లోకమవ్యయం । అగాయత యశోధామ కీర్తన్యగుణసత్కథం॥
౪॥ సోఽనుకంపిత ఈశేన పరిక్రమ్య ప్రణమ్య తమ్। లోకస్య పశ్యతో లోకం స్వమగాన్ముక్తకిల్బిషః॥ ౫॥ గజేం
ద్రో భగవత్స్పర్శాద్విముక్తోఽజ్ఞానబంధనాత్। ప్రాప్తో భగవతో రూపం పీతవాసాశ్చతుర్భుజః॥ ౬॥ స వై
పూర్వమభూద్రాజా పాండ్యో ద్రవిడసత్తమః । ఇంద్రద్యుమ్న ఇతి ఖ్యాతో విష్ణువ్రతపరాయణః॥ ౭॥ స
ఏకదారాధనకాల ఆత్మవాన్ గృహీతమౌనవ్రత ఈశ్వరం హరిమ్ । జటాధరస్తాపస ఆప్లుతోఽచ్యుతం తమర్చ
యామాస కులాచలాశ్రమః ॥ ౮ ॥ యదృచ్ఛయా తత్ర మహాయశా మునిస్సమాగమచ్ఛిష్యగణైః పరిశ్రితః।
తం వీక్ష్య తూష్ణీమకృతార్హణాదికం రహస్యుపాసీనమృషిశ్చుకోప హ॥ ౯॥ తస్మా ఇమం శాపమదాదసా
ధురయం దురాత్మాఽకృతబుద్ధిరద్య । విప్రావమంతా విశతాం తమిస్రం యథా గజస్తబ్ధమతిస్స ఏవ॥ ౧౦॥
శ్రీశుకః ॥ ఏవం శప్త్వా గతోఽగస్త్యో భగవాన్ నృప సానుగః । ఇంద్రద్యుమ్నోఽపి రాజర్షిర్దిష్టం తదుపధార
యన్॥ ౧౧॥ ఆపన్నః కౌంజరీం యోనిమాత్మస్మృతివినాశినీమ్ । హర్యర్చనానుభావేన యద్గజత్వేఽప్యనుస్మృ
తిః॥ ౧౨॥ ఏవం విమోక్ష్య గజయూథపమబ్జనాభస్తేనాపి పార్షదగతిం గమితేన యుక్తః। గంధర్వసిద్ధవిబుధై
రనుగీయమానకర్మాద్భుతం స్వభువనం గరుడాసనోఽగాత్॥ ౧౩॥ ఏవం మహారాజ తవేరితో మయా కృష్ణా
నుభావో గజరాజమోక్షణమ్ । స్వర్గ్యం యశస్యం కలికల్మషాపహం దుస్స్వప్ననాశం కురువర్య శృణ్వ
తాం॥ ౧౪॥ యథానుకీర్తయంత్యేతచ్ఛ్రేయస్కామా ద్విజాతయః । శుచయః ప్రాతరుత్థాయ దుస్స్వ
ప్నాద్యుపశాంతయే॥ ౧౫॥ ఇదమాహ హరిః ప్రీతో గజేంద్రం కురుసత్తమ । శృణ్వతాం సర్వభూతానాం
సర్వభూతమయో విభుః॥ ౧౬॥ శ్రీభగవాన్॥ యే మాం త్వాం చ సరశ్చేదం గిరికందరకాననం। వేత్రకీచక
వేణూనాం గుల్మాని సురపాదపాన్॥ ౧౭॥ శృంగాణీమాని ధిష్ణ్యాని బ్రహ్మణో మే శివస్య చ । క్షీరోదం మే ప్రి
యం ధామ శ్వేతద్వీపం చ భాస్వరం॥ ౧౮॥ శ్రీవత్సం కౌస్తుభం మాలాం గదాం కౌమోదకీం మమ । సుదర్శనం
పాంచజన్యం సుపర్ణం పతగేశ్వరం॥ ౧౯॥ శేషం చ మత్కలాం సూక్ష్మాం శ్రియం దేవీం మదాశ్రయామ్ । బ్ర
హ్మాణం నారదమృషిం భవం ప్రహ్లాదమేవ చ॥ ౨౦ ॥ మత్స్యకూర్మవరాహాద్యైరవతారైః కృతాని మే క
ర్మాణ్యనంతపుణ్యాని సూర్యం సోమం హుతాశనం॥ ౨౧॥ ప్రణవం సత్యమవ్యక్తం గోవిప్రాన్ ధర్మమవ్య
యం। దాక్షాయణీర్ధర్మపత్నీస్సోమకశ్యపయోరపి॥ ౨౨॥ గంగాం సరస్వతీం నందాం కాళిందీం సితవార
ణం। ధ్రువం బ్రహ్మఋషీన్ సప్త పుణ్యశ్లోకాంశ్చ మానవాన్ ॥ ౨౩ ॥ ఉత్థాయాపరరాత్రాంతే ప్రయ
తాస్సుసమాహితాః। స్మరంతి మమ రూపాణి ముచ్యంతే తేంహసోఽఖిలాత్॥ ౨౪ ॥ యే మాం స్తువంత్యనే
నాంగ ప్రతిబుధ్య నిశాత్యయే। తేషాం ప్రాణాత్యయే చాహం దదామి విపులాం మతిం ॥ ౨౫ ॥ శ్రీశుకః॥ ఇ

యోనిమాపన్నః- తర్హి పశ్చాత్ కథం స్మృతిర్జాతా-తత్రాహ-హర్యర్చనానుభావేనేతి॥ ౧౨॥ ఏవమితి॥ అద్భుతం స్వ
భువనం-అగాత్॥ ౧౩॥ ఏవమితి॥ ఏతద్గజరాజమోక్షణంనామ-కృష్ణానుభావస్తవేరితః- కథంభూతంతత్రాహ స్వర్గ్యమి
త్యాది-దుస్స్వప్నంనాశయతీతితథా॥ ౧౪॥ యథేతి॥ అతః శ్రేయస్కామాః ఏతద్యథావదనుకీర్తయంతి॥ ౧౫॥ అనేనశ్రే
యోభవతీతికుతోజ్ఞాతంసాక్షాద్భగవద్వచనాదేవేత్యాహ-ఇదమాహేత్యాదియావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ ౧౬॥ యో
మామితి॥ ప్రసంగాదన్యస్యాపిస్మరణేఫలముచ్యతే-సర్వేషాంద్వితీయాంతానాంస్మరంతీత్యప్రమేనాన్వయః ॥ ౧౭॥ ౨౧॥
ప్రణవమితి॥ అవ్యక్తంమాయాం-అవ్యయంధర్మంభక్తిలక్షణం-సోమకశ్యపయోరపి-పత్నీర్దాక్షాయణీః॥ ౨౨॥ గంగామి
తి॥ సితవారణమైరావతం॥ ౨౩॥ ఉత్థాయేతి॥ సుసమాహితాః ఏకాగ్రచిత్తాః-మమరూపాణిమద్విభూతీః॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ఇతీతి॥

జలజోత్తమం శంఖవరం ప్రాధ్మాయవాదయిత్వా॥ ౨౬॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ అమృతాఖ్యానవష్టాంశికధ్యానైరనువర్ణ్యతే।స్వభక్తపక్షపాతేనయత్రమోషాయితం ప్రభోః॥ పంచమేపంచమం చాథషష్ఠం చాకథయన్మనుం। విప్రశాపాచ్చసిత్క్రీడైః కృతాదేవైర్హరిస్తుతిః॥ ౧॥ పంచమఇతి॥ తామసశ్చతుర్థోమనుః- తస్యసోదరోభ్రాతా॥ ౨, ౫॥ తస్యేతి॥ తస్యవైకుంఠసంజ్ఞస్యహరేః- అనుభావఃసనకాదిశాపేనదైత్యత్వాం ప్రాప్తాభ్యాం- స్వపార్షదాభ్యాం- వరాహాదిరూపేణయుద్ధాదిలక్షణః- గుణాశ్చక్షిప్తత్వాదయః-పరమోదయాశ్చమహర్ధయః- కథితాఃతృతీయస్కంధాదిషు॥ ౬॥ ౧౦॥ యథేతి॥ యతోహేతోః- అంబుచరాత్మనాకూర్మరూపేణ-సురాణాం
త్వాదిశ్యహృషీకేశఃప్రాధ్మాయజలజోత్తమమ్।హర్షయన్విబుధానీకమారురోహఖగాధిపమ్॥౨౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే- అష్టమస్కంధే-చతుర్థోఽధ్యాయః. ... ... *

శ్రీశుకః ॥ రాజన్నుదితమేతత్తేహరేఃకర్మాఘనాశనమ్ । గజేంద్రమోక్షణంపుణ్యంరైవతంత్వంతరంశృణు॥ ౧॥ పంచమోరైవతోనామమనుస్తామససోదరః। ప్రతివింధ్యాదయస్తస్యసుతాఅర్జునపూర్వకాః॥ ౨॥ విభురింద్రస్సురగణారాజన్భూతరయాదయః । హిరణ్యరోమావేదశిరాఊర్ధ్వబాహ్వాదయోద్విజాః॥ ౩॥ పత్నీవికుంఠాశుభ్రస్యవైకుంఠయిస్సురసత్తమైః। తయోస్స్వకళయాజజ్ఞేవైకుంఠోభగవాన్స్వయమ్॥ ౪॥ వైకుంఠకల్పితోయేనలోకోలోకనమస్కృతః।రమయాప్రార్థ్యమానేనదేవ్యాతత్ప్రియకామ్యయా॥ ౫॥ తస్యానుభావఃకథితోగుణాశ్చపరమోదయాః। భౌమాన్రేణూన్సవిమమేయోవిష్ణోర్వర్ణయేద్గుణాన్॥ ౬॥ షష్ఠస్తుచక్షుషఃపుత్రశ్చాక్షుషోనామవైమనుః। పురుఃపురుషసుద్యుమ్నప్రముఖాశ్చాక్షుషాత్మజాః॥ ౭॥ ఇంద్రోమంత్రద్యుమ్నస్తస్యదేవాఆప్యాదయోగణాః । మునయస్తత్రవైరాజన్హవిష్మద్వీరకాదయః॥ ౮॥ తత్రాపిదేవస్సంభూత్యాంవైరాజస్యాభవత్సుతః। అజితోనామభగవానంశేనజగతఃపతిః॥ ౯॥ పయోధింయేననిర్మథ్యసురాణాంసాధితాసుధా।భ్రమమాణోంభసిధృతఃకూర్మరూపేణమందరః॥౧౦॥ రాజా॥ యథాభగవతాబ్రహ్మన్మథితఃక్షీరసాగరః। యదర్థంవాయతశ్చాంద్రిందధారాంబుచరాత్మనా ॥ ౧౧ ॥ యథామృతంసురైఃప్రాప్తంకింవాన్యదభవత్తతః। ఏతద్భగవతఃకర్మవదస్వపరమాద్భుతమ్॥ ౧౨॥ త్వయాసంకీర్త్యమానేనమహిమ్నాసాత్త్వతాంపతేః।నాతితృప్యతిమేచిత్తంసుచిరంతాపతాపితమ్॥ ౧౩॥సూతః॥ విష్ణురాతేనసంపృష్టోభగవాన్బాదరాయణిః। అభినంద్యహరేర్వీర్యమాఖ్యాతుముపచక్రమే॥ ౧౪॥ శ్రీశుకః॥ యదాయుద్ధేసురైర్దేవావధ్యమానాశ్శితాయుధైః। గతాసవోనిపతితానోత్తిష్ఠేరన్పునశ్చతే॥ ౧౫॥ యదాదుర్వాససశ్శాపాత్సేంద్రాలోకాస్త్రయోనృప। నిశ్శ్రీకాశ్చాభవంస్తత్రనేశురిజ్యాదయఃక్రియాః ॥ ౧౬ ॥ నిశామ్యైతత్సురగణామహేంద్రవరుణాదయః। నాధ్యగచ్ఛన్స్వయంమంత్రైర్మంత్రయంతోవినిశ్చయమ్॥౧౭॥ తతోబ్రహ్మసభాంజగ్ముర్మేరోర్మూర్ధనిసర్వశః । సర్వంవిజ్ఞాపయాంచక్రుఃప్రణతాఃపరమేష్ఠినే ॥ ౧౮ ॥ సవిలోక్యేంద్రవాయ్వాదీన్నిస్సత్త్వాన్విగతప్రభాన్।లోకానమంగళప్రాయానసురానయథావిభుః॥ ౧౯॥ సమాహితేనమనసాసంస్మరన్పురుషంపరమ్। ఉవాచోత్ఫుల్లవదనోదేవాన్సభగవాన్పరః॥ ౨౦॥ అహంభవోయూయమథాసురాదయోమనుష్యతిర్యగ్ద్రుమఘర్మజాదయః । యస్యావతారాంశకళావిసర్జితావ్రజామసర్వేశరణం...

సాధితాసుధేత్యుక్త్వాయుద్ధాద్యపి-సూచితంఅతఃపృచ్ఛతి-కింవాన్యదితి॥ ౧౨॥ ౧౪॥యథేతి॥ నోత్తిష్ఠేరన్నపునర్జీవంతీత్యర్థః॥ ౧౫॥ దుర్వాససాహిక్వదాచిన్మార్గేగచ్ఛంతమింద్రందృష్ట్వాస్వకంఠస్థామాలాతస్మైదత్తా- తేనచశ్రీమదేన-అనాదృత్యైరావతస్యకుంభయోస్సానిక్షిప్తా- సచగజోమత్తఃపద్భ్యాంతాంమాలాంచూర్ణీచకార- తతఃకుపితోదుర్వాసాస్త్రంశక్రాపత్రిభిర్లోకైస్సహనిశ్శ్రీకోభవేతి- తదేతదాహ॥ యదాదుర్వాససశ్శాపాదితి॥ ఇజ్యాదయఃయాగాద్యాః॥ ౧౬॥ ౧౮॥ సఇతి॥ అసురాన్-అయథా దేవవైలక్షణ్యేనబలనైపుణ్యాదియుక్తాన్- విలోక్యేత్యర్థః॥ ౧౯॥ సమాహితేనేతి॥ హరింశరణంగతాస్సంతోయథాపూర్వం- సర్వంప్రాప్స్యామఇతిహర్షేణోత్ఫుల్లంవికసితంవదనంయస్య॥ ౨౦॥ అహమితి॥ మనుష్యాదయః-జరాయుజాండజోద్భిజ్జస్వేదజాః- యస్యావతారఃపురుషః-తస్యాంశోబ్రహ్మా- తస్యకళామరీచ్యాదయః- తాభిర్విసర్జితాఃపుత్రపౌత్రాదిద్వారాజనితాః॥ ౨౧॥ ననుతర్హిసర్వేష్వసౌసమస్స్యాత్ - కింతచ్ఛరణాత్ర

నేణ-సత్త్వం-ఉపద్యస్యైవంత థాప్యస్సత్త్వష పాతిభవిష్యతీత్యాశయేనాహ॥ నయస్యేత్యాది-ద్వాభ్యాం॥ ౨౨॥ అయమితి స్థితిపాలనస్య క్షణః కాలః- అతః సురప్రియస్సన్ స్వీయానాం నః- శం సుఖం కరిష్యతి॥ ౨౩॥ ఇతీతి॥ యత్ర తస్మిన్ రజ్ఞా హరేర్వా సత్త్వదేవత తమసః పరం స్థానం-యద్వా- లోకాలోకాద్దేశః పరతో యత్తు సత్తః పరం స్థానం జగామ॥ ౨౪॥ తత్రేతి॥ దైవీభిః లోకేఽప్రసిద్ధాభిః వైదికీభిర్గీర్భిః- స్తుతిపఠనాత్॥ ౨౫॥ అవిక్రియమితి॥ దేవవరం త్వాం నమామహే - హే దేవవరం త్వాం ప్రణామహ ఇతి వా- వరత్వే హేతుః- సత్యం తు తతః- అవిక్రియం తత్తు తతః- అనంతం ఆద్యం చ- అనాదిం- ఆద్యంతవర్తో హి స్వర్గాద్యాదివిక్రియాయుక్తా భవంతి - కించ - గుహాశయం సర్వాంతరం- తత్తు తతః నిష్కలం నిరుపాధికం తత్తు తతః - అప్రత ర్క్యం - తత్తు తతః మనోగ్రయానం మనసోపి జవిష్ఠం - మనః ప్రాప్యస్థానే తతః ప్రాగేవ విద్యమానత్వాత్॥ తథా చ శ్రు తిః అనేజదేకం మనసో జవీయో నైనద్దేవా ఆప్నువన్ పూర్వమర్షత్- తద్ధావతోఽన్యానత్యేతి తిష్ఠదిత్యాది॥ వచసా చ అనిరుక్తం అనిరుక్తత్వాత్॥ శ్రు॥ యద్వాచానభ్యుదితం యేన వాగభ్యుద్యత ఇతి శ్రుతేః ॥ మనో వచసోరగోచరత్వాదప్రతర్క్యత్వం - యద్వా ష్టవా సర్వేషాం హేతుహేతుమద్భావః॥ ౨౬॥ విపశ్చితమితి॥ కించ- ప్రాణాదీనాం- విపశ్చితం జ్ఞాతారం- ఆత్మా అహం కారః దేహో వా- నతు తద్వ్యతిరిక్తం జ్ఞమమస్తీత్యాహ॥ అర్థా విషయాః- ఇంద్రియాణి - తద్గ్రాహకాణి తదుభయరూ పేణాభాసత ఇతి తథా తం- తథాప్యనిద్రం స్వప్నద్రష్టృవదజ్ఞానరహితం॥ కుతః - అవ్రణం అదేహం - అత ఏవ అక్షరం ఖ మివ వ్యాపినం - సర్వత్ర హేతుః యత్ర యస్మిన్ - గృధ్రపక్షౌ జీవపక్షపాతినౌ - ఛాయాతపౌ అవిద్యా చ తన్నివర్తకావి

ణాతమవ్యయమ్॥ ౨౧॥ నయస్యవధ్యో న చ రక్షణీయో నోపేక్షణీయాదరణీయపక్షః। తథాపి సర్గస్థితిసం యమార్థం ధత్తే రజస్సత్త్వతమాంసి కాలే ॥ ౨౨ ॥ అయం తు తస్య స్థితిపాలనక్షణస్సత్త్వం జుషాణస్య భ వాయ దేహినామ్। తస్మాద్వ్రజామశ్శరణం జగద్గురుం స్వానాం స నో దాస్యతి శం సురప్రియః॥ ౨౩॥ శ్రీశు కః॥ ఇత్యాఖ్యాయ సురైర్వేధాస్సహ దేవైరరిందమ । అజితస్య పదం సాక్షాజ్జగామ తమసః పరమ్॥ ౨౪ ॥ త త్రాదృష్టస్వరూపాయ శ్రుతపూర్వాయ చాభిభోః । స్తుతిమబ్రూత దైవీభిర్గీర్భిస్త్వవహితేంద్రియః ౨౫ ॥ అవిక్రియం సత్యమనంతమాద్యం గుహాశయం నిష్కలమప్రతర్క్యం । మనోగ్రయానం వచ సాఽనిరుక్తం నమామహే దేవవరం వరేణ్యమ్ ॥ ౨౬ ॥ విపశ్చితం ప్రాణమనోధియాత్మనామర్థేంద్రియా భాసమనిద్రమవ్రణమ్ । ఛాయాతపౌ యత్ర న గృధ్రపక్షౌ తమక్షరం ఖం త్రియుగం వ్రజామహే ॥ ౨౭॥ అ జస్య చక్రం త్వజయేర్యమాణం మనోమయం పంచదశారమాశు । త్రినాభి విద్యుచ్చలమష్టనేమి యదక్షమా హుస్తమృతం ప్రపద్యే॥ ౨౮॥ య ఏకవర్ణం తమసః పరం తదలోకమవ్యక్తమనంతపారమ్ । ఆసాంచ కారోపసుపర్ణమేనముపాసతే యోగరథేన ధీరాః॥ ౨౯॥ నయస్యకశ్చాతితితర్తి మాయాం యయా జనో

వాచనాసిద్ధం-త్రిషు యుగేష్వావిర్భవంతం- శరణం వ్రజామః॥ ౨౭ ॥ తదేవమవిక్రియత్వాదిభిః సర్వజ్ఞత్వాదిభిశ్చ సత్యత్వం వరేణ్యత్వం చోక్తం సంసారచక్రాధారత్వేనాపి తదేవ దర్శయన్నాహ ॥ అజస్యేతి ॥ అజస్య జీవస్య చక్రం చక్రవదావర్తమానం దేహాది- అజయా మాయయా ప్రేర్యమాణం- యత్ -యః అక్షో యస్య-యదధిష్ఠానమాహుః - త మృతం సత్యం - ప్రపద్యే కథంభూతం చక్రం- మనోమయం మనః ప్రధానం జ్ఞానేంద్రియాణి పంచ కర్మేంద్రియాణి - పంచ పంచ ప్రాణాః ఇత్యేవం పంచదశ అరా యస్య ఆశు శీఘ్రగం-త్రయో గుణాః- - నాభిర్మధ్యం యస్య - విద్యుదివ చలం - అ ష్టౌ ప్రకృతయో నేమయ ఇవావరణాని యస్య॥ ౨౮॥ సర్వజీవనియంతృత్వాదినా చ వరిష్ఠత్వమాహ॥ యదితి ॥ య ఉపసుప ర్ణం జీవసమీపే తన్నియంతృత్వేన-ఆసాంచకార-ఆస్తే స్మ ॥ శ్రు ॥ ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిష స్వజాతే ఇతి శ్రుతేః-యద్వా - భక్తరక్షార్థం గరుడస్యోపరి ఉపరిష్ఠ ఇత్యర్థః తర్హి - దేహస్థత్వాత్ భక్తరక్షణాదిక్రియాదే హ్యా-జీవసామ్యం స్యాత్ -తత్రాహ॥ ఏకవర్ణం జ్ఞానైకస్వరూపం- తమసః ప్రకృతేః పరం- అలోకం అదృశ్యం - అవ్య క్తం సవికల్పం - అనంతపారం కాలతో దేశతశ్చాపరిచ్ఛిన్నం- తత్- బ్రహ్మైవం అప్రచ్యుతస్వరూపత్వాత్ న జీవసా మ్యం॥ శ్రు॥ తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీతి విశేషశ్రవణాదిత్యర్థః - అత ఏవ యం ధీరా యో గేన రథేన ప్రాప్తిసాధనేనోపాసతే - తం నమామేత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౨౯ ॥ మాయానియంతృత్వేనాపి జీవసా మ్యం పరిహరన్ వరిష్ఠత్వమాహ॥ నయస్యేతి॥ యస్య మాయాం॥ కశ్చ కశ్చిదపి - నాతితితర్తి నాతిక్రామతి - కథంభూతాం- నో యయా ముహ్యతి అర్థం నాత్మస్వరూపం-స తు వేద నిర్జితః ఆత్మా ఆత్మశక్తిర్మాయా చ- తద్గుణాశ్చ యేన తం॥ ౩౦॥ అజి

ర్థఃనవేదేతియదుక్తంతత్ప్రపంచయన్నాహ ॥ ఇమేవయమితి ॥ ఇమేవయందేవాఋషయశ్చ - యస్యప్రియయాత
న్వా- సత్త్వేనైవసృష్టాఅపి - బహిశ్చాంతశ్చసత్త్వాప్రకాశాభ్యామావిఃప్రకటమపి - సూక్ష్మాంగతింసిరుపాధిస్వరూపం-
నవిద్మః-ఇతరప్రధానారజస్తమోమయాఃకుతోవిదుః - తంనమామేతిపూర్వేణాన్వయః॥ ౩౧॥ ఇదానీంవైరాజరూపేణ
స్తువన్ప్రార్థయతే-ద్వాదశభిః॥పాదావితి॥యత్రమహ్యాం- జరాయుజాదిభూతసర్గః- సామహీ-యస్యపాదౌ- సశ్చస
ప్రసీదతు-ఆత్మతంత్రఃపాపాదిమత్త్వేపినతత్పరతంత్రః- కుతః- బ్రహ్మఅప్రచ్యుతరూపః - తత్కృతః - మహావిభూతిః సై
శ్వర్యంయస్యసః॥ ౩౨॥ అంభఇతి ॥ ఉదారవీర్యంశక్తిర్యస్యతదంభోయస్యరేతః - సనఃప్రసీదతు - ఉదారవీర్యతామహ
హ-యతోంభసోలోకాదయఃసిధ్యంతిజాయంతే॥ ౩౩॥ సోమఇతి॥ యఃసోమఃదేవానాం.అంధఃఅన్నం- అతఏవ- బలమా
యుశ్చ- నగానాంవృక్షాణాం- ప్రకర్షేణజనయతివర్ధయతీతిప్రజనఃతం- యస్యమనఃసమామనంతి-సప్రసీదతు॥ ౩౪॥ అ
గ్నిరితి॥ అగ్నిర్యస్యతుముఖంజాతః-కథంభూతః- జాతవేదోధనంయస్మాత్ - క్రియాకాండంతత్ప్రవృత్తిపాద్యంకర్మతన్ని
మిత్తంజన్మయస్య- అంతఃసముద్రేఉదరమధ్యే- స్వధాతూన్ - పాకాహీనేవాన్నాదీన్ - ప్రసిద్ధసముద్రేపిబడబానల
ముత్పాదయతి వేదనార్థమ్ । తంనిజతాత్త్వికగుణంపరేశంనమామిభూతేషుసమంచరంతమ్॥ ౩౦॥ ఇమేవ
యంయత్ప్రియయైవతన్వాసత్త్వేనసృష్టాబహిరంతరావిః । గతింనసూక్ష్మామృషయశ్చవిద్మహేకుతోసు
రాద్యాఇతరప్రధానాః ॥ ౩౧ ॥ పాదౌమహీయంస్వకృతైవయస్యచతుర్విధోయత్రహిభూతసర్గః। స
నేమహాపూరుషఆత్మతంత్రః ప్రసీదతాంబ్రహ్మమహావిభూతిః ॥ ౩౨ ॥ అంభస్తుయద్రేతఉదారవీర్యం
సిధ్యంతిజీవంత్యుతవర్ధమానాః । లోకాస్త్రయోథాఖిలలోకపాలాః ప్రసీదతాంనస్సమహావిభూతిః॥
౩౩॥ సోమోమనోయస్యసమామనంతిదివౌకసాంయోబలమంధఆయుః । ఈశోనగానాంప్రజనఃప్రజా
నాంప్రసీదతాంబ్రహ్మమహావిభూతిః ॥ ౩౪ ॥ అగ్నిర్ముఖంయస్యతుజాతవేదాజాతఃక్రియాకాండనిమి
త్తజన్మా । అంతస్సముద్రేనుపచన్స్వధాతూన్ ప్రసీదతాంనస్సమహావిభూతిః॥ ౩౫॥ యచ్చక్షురాసీ
త్తరణిర్దేవయానం త్రయీమయోబ్రహ్మణఏషధిష్ణ్యమ్ । ద్వారంచముక్తేరమృతంచమృత్యుః ప్రసీద
తాంనస్సమహావిభూతిః ॥ ౩౬ ॥ ప్రాణాదభూద్యస్యచరాచరాణాం ప్రాణస్సహోబలమోజశ్చ
వాయుః । అన్వాస్మసమ్రాజమివానుగావయంప్రసీదతాంనస్సమహావిభూతిః ॥ ౩౭ ॥ శ్రోత్రాద్దిశో
యస్యహృదశ్చఖానిప్రజజ్ఞిరే ఖంపురుషస్యనాభ్యాః । ప్రాణేంద్రియాత్మాసుశరీరకేతనం ప్రసీదతాంన
స్సమహావిభూతిః॥౩౮॥ బలాన్మహేంద్రస్త్రిదశాఃప్రసాదాన్మన్యోర్గిరీశోధిషణాద్విరించః। ఖేభ్యస్తుఛం
దాంస్యృషయోమేఢ్రతః కఃప్రసీదతాంనస్సమహావిభూతిః ॥ ౩౯ ॥ శ్రీర్వక్షసఃపితరశ్ఛాయయాసన్
ధర్మఃస్తనాదితరఃపృష్ఠతోభూత్ ।ద్యౌర్యస్యశీర్ష్ణోప్సరసోవిహారాత్ప్రసీదతాంనస్సమహావిభూతిః॥
౪౦॥విప్రోముఖాద్బ్రహ్మచయస్యగుహ్యం రాజన్యఆసీద్భుజయోర్బలంచ । ఊర్వోర్విడోజోంఘ్రిరవేద
శూద్రౌప్రసీదతాంనస్సమహావిభూతిః॥ ౪౧॥ లోభోధరాత్ప్రీతిరుపర్యభూద్ద్యుతిర్నస్తఃపశవ్యఃస్పర్శే
నకామో[illegible]
యాపేణఉదకాన్యేవానుపచన్నితి॥ ౩౫॥ యదితి॥ ఏషతరణిర్యస్యచక్షురాసీత్, కథంభూతః- దేవయానంఅర్చిరాది
మార్గదేవతా-త్రయీమయః॥ శ్రు॥ సైషాత్రయ్యేవవిద్యాతపతీతిశ్రుతేః- బ్రహ్మణోధిష్ణ్యంఉపాసనాస్థానం॥ శ్రు॥
యఏషోంతరాదిత్యేహిరణ్మయఃపురుషఇతిశ్రుతేః- ముక్తేర్ద్వారం దేవయానత్వాత్ - అమృతంచపుణ్యలోకత్వాత్ - మృ
త్యుశ్చకాలాత్మకత్వాత్- ఏవంభూతఃతరణిర్యస్యచక్షుః॥ ౩౬॥ ప్రాణాదితి॥ కథంభూతోవాయుః- చరాచరాణాంస
హఆదిధర్మవాన్ప్రాణః- యంప్రాణం-వయంబుద్ధ్యాద్యధిష్ఠాతారోదేవాః-సమ్రాజంభృత్యాఇవ- అన్వాస్మ అనుసృత్య
స్థితాః- ఏవంభూతోవాయుర్యస్యప్రాణాదభూత్సః॥౩౭॥ శ్రోత్రాదితి॥ ఖాదిదేహగతానిఛిద్రాణి - ప్రాణఃపంచవృ
త్తిఃఇంద్రియాణిచ ఆత్మామనశ్చ - అసవోనాగకూర్మాదయః. శరీరంచ తేషాంకేతనంఆశ్రయభూతం-ఖంయస్యపురు
షస్యనాభ్యాఃప్రజజ్ఞిరేసః ॥ ౩౮ ॥ బలాదితి ॥ యస్యబలాత్ మహేంద్రోజజ్ఞే-ఛందాంసిఋషయశ్చఖేభ్యః- కఃప్రజాప
తిః॥౩౯॥శ్రీరితి॥ఇతరఃఅధర్మః॥ ౪౦॥ విప్రఇతి॥విట్వైశ్యః- ఓజఃనైపుణ్యంతస్యవృత్తిశ్చ - అంఘ్రిఃఅంఘ్రిజావిత్యర్థః
అవేదశూద్రౌ - అవేదఃవేదవృతిరిక్తాశుశ్రూషావృత్తిః తద్వృత్తిమాన్శూద్రశ్చ - విడంఘ్రిరభవంశ్చశూద్రావితిపా
ఠాంతరంసుగమం॥౪౧॥లోభఇతి॥ఉపరిఉత్తరోష్ఠాత్ - నస్తఃనాసికాతః-ద్యుతిః-కాంతిఃపశవ్యఃపశూనాంహితః- కామః

స్వప్నేనాభూత్॥ ౪౨॥ ద్రవ్యమితి॥ ద్రవ్యం భూతాని-వయః కాలః - విశేషం భౌతికప్రపంచః యద్యస్మాత్ - దుర్విభావ్యం కుతః ప్రబుధావబాధం విద్వద్భిరపోహ్యమానం- ప్రాతాంతరే ప్రబుధానాం మాయైవ బోధో యస్మిన్ ఇత్యర్థః॥ ౪౩॥ తదేవం ప్రపంచముపవర్ణ్య నిష్ప్రపంచముపవర్ణయన్ ప్రణమతి ॥ నమ ఇతి॥ వృత్తిభిర్దర్శనాదిభిః- సభస్వాన్వాయుః తస్యేవ ఊతిః లీలా యస్య తస్మై॥ ౪౪॥ స ఇతి॥ తే సస్మితం ముఖాంబుజం- దిదృక్షూణాం నః - అస్మచ్చక్షురాదికరణగోచరం యథా భవత్యేవం చాత్మానం దర్శయ॥ ౪౫॥ భక్తేచ్ఛానువర్తిత్వం చ-తవ బహుశో దృష్టమేవేత్యాహ॥ తైస్తైరితి॥ యన్నో దుర్విషహమశక్యం కర్మ తద్భవాన్ స్వయమేవ కరోతి హి॥ ౪౬॥ న చ బహిర్ముఖానామివ త్వద్భక్తానాం-అస్మాకం- త్వయ్యర్పితాని పూర్వపుణ్యాని విపరీతఫలాని భవితుమర్హంతీత్యాహ ॥ క్లేశేతి॥ క్లేశో భూరి యేషు అల్పం సారం ఫలం యేషు - యద్వా విఫలాన్యేవ సకామానాం కర్మాణి- త్వయ్యర్పితం తు నైవ తథా॥ ౪౭॥ తత్ర వైఫల్యముపపాదయతి॥ నేతి॥ అవమః అల్పోఽపి- కర్మకల్పః కర్మాభాసః ఈశ్వరార్పితశ్చేద్విఫలాయ శ్రమాయ న కల్పతే - హి యస్మాత్ స ఏష ఈశ్వరః - పురుషస్యాత్మా-అత ఏవ-దయితో హితశ్చ-నహ్యాత్మని దయితే హితే వార్పితం నిష్ఫలం స్యాత్॥ ౪౮॥ అనంతఫలత్వమాహ॥ యథేతి॥ య

న కామః। భ్రువోర్యమః పశుభవస్తు కాలః ప్రసీదతాం నస్స మహావిభూతిః॥ ౪౨॥ ద్రవ్యం వయః కర్మ గుణాన్విశేషం యద్యోగమాయావిహితాన్ వదంతి । యద్దుర్విభావ్యం ప్రబుధాపబాధం ప్రసీదతాం నస్స మహావిభూతిః॥ ౪౩॥ నమోఽస్తు తస్మా ఉపశాంతశక్తయే స్వారాజ్యలాభప్రతిపూరితాత్మనే। గుణేషు మాయారచితేషు వృత్తిభిర్న సజ్జమానాయ నభస్వదూతయే ॥ ౪౪ ॥ స త్వం నో దర్శయాత్మానమస్మత్కరణగోచరమ్। ప్రపన్నానాం దిదృక్షూణాం సస్మితం తే ముఖాంబుజమ్॥ ౪౫ ॥ తైస్తైః స్వేచ్ఛాభూతై రూపైః కాలే కాలే స్వయం విభో। కర్మ దుర్విషహం యన్నో భగవాన్ తత్కరోతి హి॥ ౪౬॥ క్లేశభూర్యల్పసారాణి కర్మాణి విఫలాని వా। దేహినాం విషయార్తానాం న తథైవార్పితం త్వయి॥ ౪౭ ॥ నావమః కర్మకల్పోఽపి విఫలాయేశ్వరార్పితః। కల్పతే పురుషస్యైవ స హ్యాత్మా దయితో హితః॥ ౪౮ ॥ యథా హి స్కంధశాఖానాం తరోర్మూలావసేచనమ్। ఏవమారాధనం విష్ణోః సర్వేషామాత్మనశ్చ హి॥ ౪౯॥ నమస్తుభ్యమనంతాయ దుర్వితర్క్యాత్మకర్మణే । నిర్గుణాయ గుణేశాయ సత్త్వస్థాయ చ సాంప్రతమ్॥ ౫౦॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- అష్టమస్కంధే- పంచమోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ ఏవం స్తుతస్సురగణైర్భగవాన్ హరిరీశ్వరః। తేషామావిరభూద్రాజన్ సహస్రార్కోదయద్యుతిః॥ ౧॥ తేనైవ సహసా సర్వే దేవాః ప్రతిహతేక్షణాః । నాపశ్యన్ ఖం దిశః క్షోణీమాత్మానం చ కుతో విభుమ్॥ ౨॥ విరించో భగవాన్ దృష్ట్వా సహ శర్వేణ తాం తనుమ్ । స్వచ్ఛాం మరకతశ్యామాం కంజగర్భారుణేక్షణామ్॥ ౩॥ తప్తహేమావదాతేన లసత్కౌశేయవాససా । ప్రసన్నచారుసర్వాంగీం సుముఖీం సుందరభ్రువమ్॥ ౪॥ మహామణికిరీటేన కేయూరాభ్యాం చ భూషితామ్। కర్ణాభరణనిర్భాతకపోలశ్రీముఖాంబుజామ్॥ ౫॥ కాంచీకలాపవలయహారనూపురశోభితామ్। కౌస్తుభాభరణాం లక్ష్మీం బిభ్రతీం వనమాలినీమ్ ॥

థా హి మూలావసేచనం స్కంధానాం శాఖానాం భవతి॥ ౪౯॥ ఏవం సత్యపి త్వదర్పితకర్మణాం త్వద్భక్తానామస్మాకం యన్నిమిత్తమిదం దుఃఖమితి తత్త్వమేవ వేత్తీత్యాశయేనాహ ॥ నమ ఇతి ॥ దుర్వితర్క్యాణ్యాత్మకర్మాణి స్వభావచేష్టితాని యస్య తస్మై॥ ౫౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ షష్ఠే పునః స్తుతిర్విష్ణోరావిర్భూతేస్సురైః కృతా । తన్మంత్రాచ్చాసురైస్సాకమమృతార్థం మహోద్యమః ॥ ఏవమితి॥ సహస్రార్కాణాముదయే ద్యుతిరివ ద్యుతిర్యస్య ॥ ౧ ॥ తేనేతి॥ మహసా తేజసా-ప్రతిహతానీక్షణాని చక్షూంషి యేషాం॥ ౨॥ విరించ ఇతి॥ తామావిర్భూతాం తనుం విరించో దృష్ట్వా తుష్టావేతి పంచమేనాన్వయః- కంజగర్భవదరుణే ఈక్షణే యస్యాః॥ ౩॥ తప్తేతి॥ తప్తహేమవదవదాతేనాపి తేన- లసత్కౌశేయవాససా యుక్తాం-ప్రసన్నాని చారూణి సర్వాణ్యంగాని యస్యాః-శోభనం ముఖం యస్యాః-సుందరే భ్రువౌ యస్యాః॥ ౪॥ మహామణీతి॥ మహాంతో మణయో యస్మిన్॥ తేన కిరీటేన- కర్ణాభరణే కుండలే-తాభ్యాం నిర్భాతౌ యౌ కపోలౌ తాభ్యాం-శ్రీమన్ముఖాంబుజం యస్యాః॥ ౫॥ కాంచీతి॥ కౌస్తుభాభరణం కంఠే యస్యాః-లక్ష్మీం వక్షసి బిభ్రతీం॥ ౬ ॥ సుదర్శనేతి ॥ దేవప్రవరో బ్రహ్మా-సర్వాం గౌరవనీం గతైః సాష్టాంగప్రణామైః॥

శ్లో॥ అనావిరావిరాసేయం నాథాభూతాభూదితిస్తువన్ । బ్రహ్మాభిస్త్రిసత్యత్వవిభుత్వే భగవత్తనోః ॥ శ్రీధరీయో
యశ్లోకః॥ ౭॥ శ్రీమూర్తేరయమావిర్భావ ఏవనత్వస్మదాదివజ్జన్మాదితవాస్తీత్యాహ॥ అజాతేతి॥ నజాతాజన్మాదయో
యస్య- కుతః- అగుణాయ- అతః- నిర్వాణసుఖస్యార్ణవాయ- అపారమోక్షసుఖస్వరూపాయేత్యర్థః- తథాపి- అణోర
ణీయస్యే అతిసూక్ష్మాయ- దుర్జ్ఞానత్వాత్- వస్తుతస్తు- అపరిగణ్యం ఇయత్తాతీతం- ధామమూర్తిర్యస్య తస్మై- నసైతద
సంభావితం-యతః-మహానచింత్యోనుభావోయస్య॥ ౮॥ తన్మూర్తేస్సనాతనత్వమపరిమేయత్వంచోపపాదయతి॥రూపమి
తి॥ హేపురుషర్షభ పురుషోత్తమ- హేధాతః- ఏతత్తవరూపం- వైదికేన తాంత్రికేణచ- యోగేనడపాయేన శ్రేయోర్థి
భిః- సదాఇజ్యం పూజ్యం- అతోనేదమిదానీమపూర్వంజాతమితిభావః- నను- యూయం దేవాః సదాపూజ్యత్వేన ప్రసిద్ధాః
సత్యం- సర్వేప్యస్మైవాంతర్భూతా ఇత్యాహ - నుహ అహోస్ఫుటం - అముష్మిన్ త్వయి- నోస్మాన్- త్రిలోకాంశ్చస
హపశ్యామి-తత్ర హేతుః-విశ్వంమూర్తౌయస్య- అతస్తవైతద్రూపం పరిచ్ఛిన్నమపి నభవతీతి భావః॥ ౯॥ విశ్వమూర్తిత్వ
మేవాహ॥ త్వయీతి॥ ఘటస్యమృత్తికా-యథా- ఆదిరంతశ్చ మధ్యంచ-తథా- త్వమస్యజగతః- తత్ర హేతుః-పరస్మాత్ప్ర
ధానాదపిపరః॥౧౦॥ మృత్తికాదృష్టాంతేన పరిణామప్రాప్తిం వారయతి॥ త్వమితి॥ స్వయాస్వాధీనయా-అతఏవ-గుణానాం
వ్యపాయే పరిణామే స్వగుణమేవ త్వాం- యుక్తాః పశ్యంతి-మనీషిణో వివేకినః- విపశ్చితః శాస్త్రజ్ఞాః॥ ౧౧॥ ఏతదేవసదృ

౬ ॥ సుదర్శనాదిభిస్స్వాస్త్రైర్మూర్తిమద్భిరుపాసితామ్ । తుష్టావ దేవప్రవరస్సశర్వః పురుషంపర
మ్॥ సర్వామరగణైస్సాకం సర్వాంగైరవనింగతః॥ ౭॥ బ్రహ్మా॥ అజాతజన్మస్థితిసంయమాయాగుణాయని
ర్వాణసుఖార్ణవాయ । అణోరణిమ్నే పరిగణ్యధామ్నే మహానుభావాయ నమోనమస్తే॥ ౮॥ రూపంతవై
తత్పురుషర్షభేజ్యం శ్రేయోర్థిభిర్వైదికతాంత్రికేణ । యోగేన ధాతస్సహ నస్త్రిలోకాన్ పశ్యామ్య
ముష్మిన్నుహ విశ్వమూర్తౌ॥ ౯॥ త్వయ్యగ్ర ఆసీత్త్వయి మధ్య ఆసీత్త్వయ్యంత ఆసీదిదమాత్మతంత్ర । త్వ
మాదిరంతో జగతోస్య మధ్యం ఘటస్య మృత్స్నేవ పరః పరస్మాత్॥ ౧౦॥ త్వం మాయయాత్మాశ్రయయా స్వయే
దం నిర్మాయ విశ్వం తదనుప్రవిష్టః । పశ్యంతి యుక్తా మనసా మనీషిణో గుణవ్యపాయేప్యగుణం విపశ్చితః॥
౧౧॥ యథాగ్నిమేధస్యమృతంచ గోషు భువ్యన్నమంబూద్యమనేన వృత్తిమ్ । యోగైర్మనుష్యా అధియంతి
హి త్వాం గుణేషు బుద్ధ్యా కవయో వదంతి॥ ౧౨॥ తం త్వా వయం నాథ సముజ్జిహానం సరోజనాభాతిచిరేప్సి
తార్థమ్ । దృష్ట్వా గతా నిర్వృతిమద్య సర్వే గజా దవార్తా ఇవ గాంగమంభః॥౧౩॥ సత్వం విధత్స్వాఖిల
లోకపాలా వయం యదర్థాస్తవ పాదమూలం । సమాగతాస్తే బహిరంతరాత్మన్ కిం చాన్యవిజ్ఞాప్యమశే
షసాక్షిణః॥ ౧౪॥ అహంగిరిత్రశ్చ సురాదయో యే దక్షాదయో అగ్నేరివ కేతవస్తే । కిం వా విదామేవ పృథగ్వి
భాతా విధత్స్వ శం నో ద్విజదేవమంత్రమ్ ॥ ౧౫॥ శ్రీశుకః ॥ ఏవం విరించ్యాదిభిరీడితస్తద్విజ్ఞాయ తేషాం
హృదయం యథైవ । జగాద జీమూతగభీరయా గిరా బద్ధాంజలీన్ సంవృతసర్వకారకాన్॥ ౧౬॥ ఏకఏవేశ్వ
రస్తస్మిన్ సురకార్యే సురేశ్వర । విహర్తుకామస్తానాహ సముద్రోన్మథనాదిభిః॥ ౧౭॥ శ్రీభగవాన్॥ హం

ష్టాంతమాహ॥యథేతి॥యథా అగ్నిం-ఏధసి కాష్ఠే-మంథనేన - అమృతమాజ్యం గోషు దోహనాదినా-భువి అన్నం వ్రీహ్యా
దికర్షణాదినా - అంబుఖననేన ఉద్యమనేన పురుషకారేణ వాణిజ్యాదినా వృత్తిం జీవికాం - యద్వా - అంబు ఉద్యమనేన ఘ
టీయంత్రాదినోద్ధరణేన - యోగైర్మనుష్యాః అధియంతి ప్రాప్నువంతి - తథా కవయస్త్వాం బుద్ధ్యా గుణేష్వధియంతి వి
దంతిచ॥౧౨॥తమితి॥ హేనాథ - సరోజనాభ అతిచిరాదీప్సితమర్థం తం యోగ్యైకప్రాప్యం - త్వాం సముజ్జిహానం - ఆవి
ర్భవంతం ప్రత్యక్షతో దృష్ట్వా - అద్య వయం నిర్వృతిం గతాః-దవార్తాః దావాగ్నిపీడితాః॥ ౧౩ ॥ యద్విధేయం తత్క
థయతేతి చేత్ -తత్రాహ॥సఇతి॥ హే అంతరాత్మన్ - అశేషసాక్షిణస్తే - బహిః-కిం వాన్యైర్విజ్ఞాప్యమస్తి॥౧౪॥ యాయ
మేవ కించిత్కురుతేతి చేత్ తత్రాహ॥ అహమితి॥ అగ్నేః కేతవో విస్ఫులింగా ఇవ- తేత్వత్తః - వయం పృథగ్విభాతాస్సంతః
ఆత్మనః-శం శ్రేయః కిం వా విద్మః॥అతస్త్వమేవ - ద్విజానాం దేవానాంచ - మంత్రం విధత్స్వ-ఇదం కురుతేత్యుపాయముప
దిశేత్యర్థః॥ ౧౫॥ ఏవమితి॥హృదయం-మంత్ర ఉపదేష్టవ్య ఇత్యభిప్రేతం- యథాతథైవ విజ్ఞాయ-జగాద - సంవృతాని నియ
మితాని సర్వాణి కారకాణి కరణాని ఇంద్రియాణి యైస్తాన్॥౧౬ ॥ ఈశ్వరస్యాపి తత్తథైవాభిప్రేతమిత్యాహ॥ ఏక ఇతి॥ ఏకఏవే
శ్వరః సమర్థోపి॥౧౭॥హంతేతి॥ హే సురాః దేవాః - అన్యే చ గంధర్వాదయః॥౧౮॥యాతేతి॥ వః ఆత్మనః - స్వలోయాప

ద్భవోపవృద్ధిస్స్వతః॥౧౯॥ అరయ ఇతి॥ అర్థస్య ప్రయోజనస్య-పదవీం సిద్ధిం - ప్రాప్తైః పశ్చాత్ - అహిమూషకవద్వ్యస్యఘాతుకభావేన వర్తితవ్యమితి - యద్వా - పేటికాయాం నిరుద్ధః అహిః - యథానిర్గమద్వారవిధానార్థం- ప్రథమం మూషకేణ సంధిం ధత్తే- పశ్చాత్తమేవ కదాచిద్భక్షయతి - తథార్థమార్గప్రవృత్తైః ప్రథమం సంధేయాః ఇత్యర్థః ॥౨౦॥ తతస్తైస్సహ యత్కార్యం తదాహ॥ అమృతేతి॥ యస్య అమృతస్య పీతస్య సతః॥ ౨౧ ॥ క్షిప్త్వేతి॥ నేత్రం రజ్జుం॥ ౨౨॥ సహాయేనేతి॥ సను తేషాం- తేష్వమృతపానే వామరాస్స్యుః- తత్రాహ క్లేశభాజ ఇతి॥౨౩॥ బలిభిః సహకారిభిః- సాధ్యా అర్థాః - తదనుసరణం వినా న సిధ్యంతీతి కృత్వా- సామాదికముపదిశతి ద్వాభ్యాం॥ యూయమితి॥ హే సురాః- సంరంభేణ సంభ్రమేణ - సాంత్వ- రూపసామమార్గేణ యథా సిధ్యంతి॥౨౪॥ నేతి॥ వస్తుషు మథనాదుత్పన్నేషు॥౨౫॥ ౨౬॥ అథేతి॥ సురాస్తు బలిముపేయుః ఉ

తద్బ్రహ్మన్మహాశంభో హే దేవా మమ భాషితమ్ । శృణుతావహితాస్సర్వే శ్రేయో వస్స్యాద్యథా సు
రాః॥౧౮॥ యాత దానవదైతేయైస్తావత్సంధిర్విధీయతాం। కాలేనానుగృహీతైస్తైర్యావద్వో భవ ఆత్మనః॥
౧౯ ॥ అరయోఽపి హి సంధేయాస్సతి కార్యార్థగౌరవే । అహిమూషకవద్దేవా హ్యర్థస్య పదవీం గతైః॥
౨౦॥ అమృతోత్పాదనే యత్నః క్రియతామవిలంబితమ్। యస్య పీతస్య వై జంతుర్మృత్యుగ్రస్తోఽమృతో భవే
త్॥ ౨౧॥ క్షిప్త్వా క్షీరోదధౌ సర్వా వీరుత్తృణలతౌషధీః । మంథానం మందరం కృత్వా నేత్రం కృత్వా చ
వాసుకిమ్ ॥ ౨౨॥ సహాయేన మయా దేవా నిర్మంథధ్వమతంద్రితాః । క్లేశభాజో భవిష్యంతి దైత్యా యూ
యం ఫలగ్రహాః॥ ౨౩॥ యూయం తదనుమోదధ్వం యదిచ్ఛంత్యసురాస్సురాః । న సంరంభేణ సిధ్యంతి సర్వే
ర్థాస్సాంత్వయా యథా॥ ౨౪॥ న భేతవ్యం కాలకూటాద్విషాజ్జలధిసంభవాత్। లోభః కార్యో న వో జాతు
రోషః కామశ్చ వస్తుషు ॥ ౨౫॥ శ్రీశుకః ॥ ఇతి దేవాన్సమాదిశ్య భగవాన్పురుషోత్తమః । తేషామంతర్ద
ధే రాజన్స్వచ్ఛందగతిరీశ్వరః ౨౬॥ అథ తస్మై భగవతే నమస్కృత్య పితామహః । భవశ్చ జగ్మతుస్స్వం
స్వం ధామోపేయుర్బలిం సురాః॥ ౨౭॥ దృష్ట్వారీనప్యసంయత్తాన్జాతక్షోభాన్స్వనాయకాన్। న్యషే
ధద్దైత్యరాట్ శ్లోక్యస్సంధివిగ్రహకాలవిత్॥౨౮॥ తే వైరోచనిమాసీనం గుప్తం చాసురయూథపైః। శ్రియా
పరమయా జుష్టం జితాశేషముపాగమన్॥ ౨౯॥ మహేంద్రశ్శ్లక్ష్ణయా వాచా సాంత్వయిత్వా మహామతిః।
అభ్యభాషత తత్సర్వం శిక్షితం పురుషోత్తమాత్ ॥ ౩౦ ॥ తత్త్వరోచత దైత్యస్య తత్రాన్యే యేఽసురాధి
పాః । శంబరోఽరిష్టనేమిశ్చ యే చ త్రిపురవాసినః॥ ౩౧॥ తతో దేవాసురాః కృత్వా సంవిదం కృతసౌహృదాః।
ఉద్యమం పరమం చక్రురమృతార్థే పరస్పరమ్ ॥ ౩౨ ॥ తతస్తే మందరగిరిమోజసోత్పాట్య దుర్మదాః । నదం
త ఉదధిం నిన్యుశ్శక్తాః పరిఘబాహవః ॥ ౩౩॥ దూరభారోద్వహశ్రాంతాశ్శక్రవైరోచనాదయః । అపార
యంతస్తం వోఢుం వివశా విజహుః పథి॥ ౩౪॥ న్యపతత్స గిరిస్తత్ర బహూనమరదానవాన్। చూర్ణయామా
స మహతా భారేణ కనకాచలః॥ ౩౫॥ తాంస్తథా భగ్నమనసో భగ్నబాహూరుకంధరాన్। విజ్ఞాయ భగ
వాంస్తత్ర బభూవ గరుడధ్వజః॥ ౩౬॥ గిరిపాతవినిష్పిష్టాన్విలోక్యామరదానవాన్ । కటాక్షైర్జీవయా
మాస నిర్జరాన్నిర్వ్రణాన్యథా॥ ౩౭॥ గిరిం చారోప్య గరుడే హస్తేనైకేన లీలయా । ఆరుహ్య ప్రయయా
వబ్ధిం సురాసురగణైర్వృతః॥ ౩౮॥ అవరోప్య గిరిం స్కంధాత్సుపర్ణః పతతాం వరః। యయౌ జలాంత ఉ
త్సృజ్య హరిణా స విసర్జితః॥౩౯॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే షష్ఠోఽధ్యాయః॥
శ్రీశుకః॥ తే నాగరాజమామంత్ర్య ఫలభాగేన వాసుకిమ్ । పరివీయ గిరౌ తస్మిన్నేత్రమబ్ధిం ముదాన్వితాః॥౧॥

పజగ్ముః॥౨౭॥ దృష్ట్వేతి॥ అసంయత్తానపి దృష్ట్వా స్వనాయకాన్ స్వభటాన్ యుద్ధోద్యుక్తాన్ - న్యషేధత్ శ్లోక్యః కీర్త్యమానః॥౨౮॥ త ఇతి॥ వైరోచనిం బలిం జితమశేషం త్రైలోక్యం యేన తమ్॥౨౯॥ మహేంద్ర ఇతి॥ తత్సర్వం అమృతోన్మథనాది ॥౩౦॥ తదితి॥ తత్ర యే అన్యే చ- అసురాధిపాః- పౌలోమకాలకేయాదయః శంబరాదయశ్చ- తేభ్యశ్చారోచత॥౩౧॥ తత ఇతి॥ సంవిదం సమయం॥౩౨॥ తత ఇతి॥ పరిఘా ఇవ బాహవో యేషాం॥౩౩॥౩౮॥ అవరోప్యేతి॥ విసర్జితః ప్రస్థాపితః సుపర్ణస్తత్రస్థితే- వాసుకేరాగమనాయోగాదితి భావః॥౩౯॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ సప్తమే మథనోద్భూతవిషభీత్యాఖిలైర్జనైః స్తుతస్సన్కృపయా రుద్రః పపౌ విషమితీర్యతే॥ త ఇతి॥ ఫలభాగేన వా

ష్యమ్య తేభాగో భవిష్యతీతి సంమత్య వాసుకిం నేత్రం గిరౌ - పరివీయ సంవేష్ట్య ॥ అబ్ధిం ॥౧॥ ఆరేభిర ఇతి ॥ మథితుమారేభిరే - వాసుకేర్ముఖం తీవ్రం దైత్యాన్ గ్రాహయితుమేవ - పూర్వం హరిః - పురస్తాన్ముఖం జగృహే - తతోఽభవన్ ముఖం జగృహుః ॥౨॥౩॥౪॥ స్మయమాన ఇతి ॥ కృతో ధారణే స్థానవిభాగో యైః ॥ ౫॥ ౬॥ తేష్వితి ॥ దైవేన హేతునా స్వపౌరుషే నష్టే సతి ॥ ౭॥ విలోక్యేతి ॥ విఘ్నేశస్య విధిం తేన రచితం విఘ్నం - అవితథః సత్యః - అభిసంధిః సంకల్పో యస్య ॥ ౮ ॥ తమితి ॥ లక్షయోజనవిస్తారో యస్యాస్తేన తథా - తేన పృష్ఠేన ॥౯॥ సురేతి ॥ తస్య గిరేరావర్తనం భ్రమణం - అంగకండూయనం మేనే ॥౧౦॥ తథేతి ॥ ఆసురేణ అసురాకారేణ దైవేన దేవాకారేణ రూపేణ ఆవిశత్ ॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ఉపరీతి ॥ ఆత్మని దేవదైత్యమధ్యే గోత్రే దార్ఢ్యరూపేణ - నేత్రే అభేద్యరూపేణ - పరేణ హరిణా - క్షోభితం నక్రాణాం చక్రం సమూహో యస్మిన్ ॥ ౧౩॥ అహీంద్రేతి ॥ దృశశ్చ ముఖాని చ శ్వాసాశ్చ - అహీంద్రస్య సాహస్రం అపరిమితాః - కఠోరాః యే దృగాదయః - తేభ్యో జాతాభ్యామ

ఆరేభిరే సురాయత్తా మథితుం తేఽమృతార్థినః । హరిః పురస్తాజ్జగృహే పూర్వం దేవాస్తతోఽభవన్ ॥౨॥ తన్నైచ్ఛన్ దైత్యపతయో మహాపురుషచేష్టితమ్ । నగృహ్ణీమో వయం పుచ్ఛమహేరంగమమంగళమ్ ॥ ౩ ॥ స్వాధ్యాయశ్రుతసంపన్నాః ప్రఖ్యాతా జన్మకర్మభిః । ఇతితూష్ణీం స్థితాన్ దైత్యాన్ విలోక్య పురుషోత్తమః ॥ ౪॥ స్మయమానో విసృజ్యాగ్రం పుచ్ఛం జగ్రాహ సామరః । కృతస్థానవిభాగాస్త ఏవం కశ్యపనందనాః ॥౫॥ మమంథుః పరమాయత్తా అమృతార్థే పయోనిధిమ్ । మథ్యమానేఽర్ణవే సోఽద్రిరనాధారో హ్యపోవిశత్ ॥ ధ్రియమాణోఽపి బలిభిర్గౌరవాత్పాండునందన ॥ ౬॥ తే సునిర్విణ్ణమనసః పరిమ్లానముఖశ్రియః । ఆసన్ స్వపౌరుషే నష్టే దైవేనాతిబలీయసా ॥ ౭॥ విలోక్య విఘ్నేశవిధిం స ఈశ్వరో దురంతవీర్యోఽవితథాభిసంధిః । కృత్వా వపుః కాచ్ఛపమద్భుతం మహత్ ప్రవిశ్య తోయం గిరిముజ్జహార ॥ ౮॥ తముత్థితం వీక్ష్య కులాచలం పునస్సముద్యతా నిర్మథితుం సురాసురాః । దధార పృష్ఠేన స లక్షయోజనప్రస్తారిణా ద్వీప ఇవాపరో మహాన్ ॥౯॥ సురాసురేంద్రైర్భుజవీర్యవేపితం పరిభ్రమంతం గిరిమంగ పృష్ఠతః । బిభ్రత్తదావర్తనమాదికచ్ఛపో మేనేఽంగకండూయనమప్రమేయః ॥ ౧౦॥ తథాసురానావిశదాసురేణ రూపేణ తేషాం బలవీర్యమీరయన్ । ఉద్దీపయన్ దేవగణాంశ్చ విష్ణుర్దైవేన నాగేంద్రమబోధరూపః ॥ ౧౧॥ ఉపర్యగేంద్రం గిరిరాడివాన్య ఆక్రమ్య హస్తేన సహస్రబాహుః । తస్థౌ దివి బ్రహ్మభవేంద్రముఖ్యైరభిష్టువద్భిస్సుమనోఽభివృష్టః ॥ ౧౨॥ ఉపర్యధశ్చాత్మని గోత్రనేత్రయోః పరేణ తే ప్రావిశతా సమేధితాః । మమంథురర్ణవం తరసా మదోత్కటా మహాద్రిణా క్షోభితనక్రచక్రమ్ ॥ ౧౩ ॥ అహీంద్రసాహస్రకఠోరదృఙ్ముఖశ్వాసాగ్నిధూమాహతవర్చసోఽసురాః । పౌలోమకాలేయబలీల్వలాదయో దవాగ్నిదగ్ధాః సరళా ఇవాభవన్ ॥ ౧౪ ॥ దేవాంశ్చ తచ్ఛ్వాసశిఖాహతప్రభాన్ ధూమ్రాంబరస్రగ్వరకంచుకాననాన్ । సమభ్యవర్షన్ భగవద్వశా ఘనా వవుస్సముద్రోర్మ్యుపగూఢవాయవః ॥౧౫॥ మథ్యమానాత్తథా సింధోర్దేవాసురవరూథపైః । యదా సుధా న జాయేత నిర్మమంథాజితస్స్వయమ్ ॥ ౧౬ ॥ మేఘశ్యామః కనకపరిధిః కర్ణవిద్యోతవిద్యున్మూర్ధ్ని భ్రాజద్విలులితకచః స్రగ్ధరో రక్తనేత్రః । జైత్రైర్దోర్భిర్జగదభయదైర్దందశూకం గృహీత్వా మథ్నన్మథ్నా ప్రతిగిరిరివాశోభతాథో ధృతాద్రిః ॥ ౧౭॥ నిర్మథ్యమానాదుదధేరభూద్విషం మహోల్బణం హాలహలాహ్వమగ్రతః । సంభ్రాంతమీనోన్మకరాహికచ్ఛపాత్ తిమిద్విపగ్రాహతిమింగిలాకులాత్ ॥ ౧౮॥ తదుగ్రవేగం దిశి దిశ్యుపర్యధో విసర్పదుత్సర్పదసహ్యమప్రతి । భీతాః ప్రజా దుద్రువురంగ సేశ్వరా అర

గ్నిధూమాభ్యామాహతం వర్చో యేషాం తే సరళాః ద్రుమవిశేషాః ॥౧౪॥ దేవానితి ॥ దేవాంస్తు భగవద్వశా ఘనాః - సమభ్యవర్షన్ - సముద్రోర్మిభిః ఉపగూఢాః వాయవశ్చ శీతలాః వవుః వాంతి స్మ - కథంభూతాన్ - తస్యాహీంద్రస్య శ్వాసశిఖాభిర్హతా ప్రభా యేషాం - ధూమ్రాణ్యంబరాదీని యేషాం ॥ ౧౫॥౧౬॥ మేఘశ్యామ ఇతి ॥ ఉద్ధృతోఽద్రిర్యేన స ఉద్ధృతాద్రిః - భగవాన్ పరమపురుషోఽనంతరమశోభతేత్యన్వయః - కథంభూతః కనకపరిధిః పీతవాసాః - కర్ణయోర్విద్యోతమానా తత్కృత్కుండలలక్షణా యస్య స తథా - మూర్ధ్ని భ్రాజంతో విలులితాః కచా యస్య స తథా - జైత్రైర్జిష్ణుభిః - దందశూకం సర్పం - ప్రతిగిరిః ప్రతిద్వంద్వీ పర్వతః ॥ ౧౭ ॥ నిర్మథ్యేతి ॥ హాలహలమిత్యాహ్వా నామ యస్య - సంభ్రాంతామీనా ఉద్గతా మకరాహయశ్చ యస్మిన్ - తిమ్యాదిభిరాకులాత్ ॥ ౧౮॥ తదితి ॥ తద్విషం అప్రతి అప్రతిమం - ప్రక్రియాతోఽన్య

మిలితా ఇత్యర్థః - ఉగ్రో వేగో యస్య - తదేవాహ-దిశిదిశీతి - యద్వా ఉగ్రా వేగా రోమాంచ స్వేదాదయో యస్మాత్ - అత ఏవ అసహ్యాం- విలోక్య భీతాః- అన్యోన్యకేనాప్యరక్ష్యమాణాః - సదాశివం శరణం ద్రుద్రువుః జగ్ముః॥ ౧౯॥ విలోక్యేతి॥ త్రిలోక్యాభ్యుదయాయ దేవ్యా సహ - అద్రౌ కైలాసే ఆసీనం- తథాపి - మునీనామభిమతం - తేషామేవాపవర్గాయ తపోజుషా ౧౯॥ ౨౦॥ శ్లో॥ నిర్గుణం సగుణం చైవ శివం హరిపరాక్రమైః । స్తువంతస్త్వ ప్రజేశానా నానామన్త్యాంతాంతరంతరయోః॥ శ్రీధరీయోనాఽత్ర శ్లోకః॥౨౧॥ ౨౨॥ న స్త్వేవంభూతో విష్ణురితి ప్రసిద్ధం స్తోత్రమాహ॥ గుణమయ్యేతి॥ అస్య జగతః-యదా సర్గాదీర్థ న్వేత్తదా- హే భూమాత్మస్వదృక్ స్వతస్సిద్ధజ్ఞానః త్వం బ్రహ్మేతి సంజ్ఞాం ధత్సే॥ ౨౩॥ త్వమితి॥ తత్ర హేతుః - త్వం బ్రహ్మేతి సదసతోర్భావాః దేవతిర్యగాదిరూపాః-భావయతీతి తథా - సృజ్యం తు తద్వ్యతిరిక్తం నాస్తీత్యాహుః- ఆత్మైవ నానాశక్తిభిః జగద్రూపేణాభాతః యస్మాదీశ్వరః ॥ ౨౪ ॥ స్వతస్సిద్ధజ్ఞానముపపాదయంతః జగదాత్మనా ఆభాసప్రకారమాహుః॥ త్వమితి॥ త్వం శబ్దస్య వేదస్య యోనిః- అతః- స్వతస్సిద్ధజ్ఞానః- త్వం జగదాదిర్మహత్తత్త్వం- ఆత్మా చ అహంకారః-కథంభూతః - ప్రాణేంద్రియద్రవ్యాణాం కారణభూతా గుణా యస్య - రాజసాది త్రివిధ ఇత్యర్థః- స్వభావాదయశ్చ- త్వమేవ - క్రతుః సంకల్పః - సత్యామృతం చేతి యో ధర్మః సత్త్వం మహదాదిరూపత్వే హేతుః - త్రివృత్ త్రిగుణాత్మకం

ష్యమాణాస్త్వ శరణం సదాశివమ్॥ ౧౯॥ విలోక్య తం దేవవరం త్రిలోక్యాభ్యుదయాయ దేవ్యాభిమత-మునీనామ్। ఆసీనమద్రావపవర్గహేతోస్తపోజుషాణం స్తుతిభిః ప్రణేముః॥ ౨౦॥ ప్రజాపతయ ఊచుః॥ దేవదేవ మహాదేవ భూతాత్మన్ భూతభావన । త్రాహి నశ్శరణాపన్నాన్ త్రైలోక్యదహనాద్విషాత్ ॥౨౧॥ త్వమేకస్సర్వజగత ఈశ్వరో బంధమోక్షయోః । తం త్వామర్చంతి కుశలాః ప్రపన్నార్తిహరం గురుమ్॥౨౨॥ గుణమయ్యా స్వశక్త్యాస్య సర్గస్థిత్యప్యయాన్ విభో । ధత్సే యదా స్వదృగ్భూమన్ బ్రహ్మవిష్ణుశివాభిధామ్ ॥ ౨౩ ॥ త్వం బ్రహ్మ పరమం గుహ్యం సదసద్భావభావనం । నానాశక్తిభిరాభాతః త్వమాత్మా జగదీశ్వరః॥ ౨౪ ॥ త్వం శబ్దయోనిర్జగదాదిరాత్మా ప్రాణేంద్రియద్రవ్యగుణస్వభావః । కాలః క్రతుస్సత్యమృతం చ ధర్మస్త్వయ్యక్షరం యత్ త్రివృదామనంతి॥ ౨౫॥ అగ్నిర్ముఖం తేఽఖిలదేవతాత్మా క్షితిం విదుర్లోకభవాంఘ్రిపంకజమ్। కాలం గతిం తేఽఖిలదేవతాత్మన్ దిశశ్చ కర్ణౌ రసనాం జలేశమ్॥ ౨౬॥ నాభిర్నభస్తే శ్వసనం నభస్వాన్ సూర్యశ్చ చక్షూంషి జలం చ రేతః। పరాపరాత్మాశ్రయణం తవాత్మా సోమో మనో ద్యౌర్భగవన్ శిరస్తే॥౨౭॥ కుక్షిస్సముద్రా గిరయోఽస్థిసంఘా రోమాణి సర్వౌషధివీరుధస్తే। ఛందాంసి సాక్షాత్తవ సప్తధాతవస్త్రయీమయాత్మన్ హృదయం సధర్మః॥ ౨౮॥ ముఖాని పంచోపనిషదస్తవేశ యైస్త్రింశదష్టోత్తరమంత్రవర్గః। యత్తచ్ఛివాఖ్యం పరమాత్మతత్త్వం దేవ స్వయంజ్యోతిరవస్థితిస్తే॥ ౨౯ ॥ ఛాయా త్వధర్మోర్మిషు యైర్విసర్గో నేత్రత్రయం సత్త్వరజస్తమాంసి । సాంఖ్యాత్మనశ్శాస్త్రకృతస్తవేక్షా ఛందోమయో దేవ ఋషిః పురాణః॥ ౩౦ ॥ న తే గిరిత్రాఖిలలోకపాలవిరించవైకుంఠసురేంద్రగమ్యమ్ । జ్యోతిః పరం యత్ర రజస్తమశ్చ సత్త్వం న యద్బ్రహ్మ నిరస్తభేదమ్॥ ౩౧॥ కామాధ్వరత్రిపురకాలగరాద్యనేకభూతద్రుహః క్షపయతః స్తుతయే న తత్తే । యస్త్వంతకాల ఇదమాత్మకృతం స్వనేత్రవహ్నిస్ఫులింగ శిఖయా

యదక్షరం ప్రధానం- త్వయి త్వదాశ్రయం- తదామనంతి-యద్వా- ఏవంభూతే త్వయి - త్రివృదక్షరం ప్రణవం ప్రకాశకమాహురిత్యర్థః॥౨౫॥ అగ్నిరితి॥ అఖిలదేవతాత్మా॥ శ్రు॥ అగ్నిస్సర్వా దేవతా ఇతి శ్రుతేః॥ స అగ్నిస్తే ముఖం - హే లోకభవ-ద్వితీయాం తేషు విదురిత్యస్య సంబంధః ॥ ౨౬ ॥ నాభిరితి ॥ పరే అపరే చ యే ఆత్మానః జీవాస్తేషామాశ్రయస్తే ఆత్మాహంకారః॥౨౭॥కుక్షిరితి॥ హే త్రయీమయాత్మన్ వేదత్రయమూర్తే॥౨౮॥ ముఖానీతి॥ పంచోపనిషదః - అత్ర వర్ణాధిక్యమార్షం-తత్పురుషాఘోర సద్యోజాత వామదేవేశానరూపా మంత్రాః - యైర్మంత్రైః అష్టోత్తరత్రింశన్మంత్రాణాం వర్గః తేషామేవ మంత్రాణాం పదచ్ఛేదేన అష్టోత్తరత్రింశత్కలాత్మకా మంత్రా ఇత్యర్థః - అవస్థితిః ఉపరతావస్థా ॥ ౨౯॥ ఛాయేతి॥ అధర్మస్యోర్మిషు దంభలోభాదిషు-యైరూర్మిభిర్విసర్గః ప్రతిసర్గః - సంహారః-యద్వా-యైః సత్త్వాదిభిర్వివిధః సర్గః తాని నేత్రత్రయం హే దేవ ఛందోమయః ఋషిర్వేదః - సత ఈక్షా ఈక్షణం - సాంఖ్యాత్మనః ఇతి పాఠే - మనువేదః॥౩౦॥ తదేవాహ॥ నేతి॥ హే గిరిత్ర-తే పరం జ్యోతిః అఖిలానాం లోకపాలాదీనాం - గమ్యం న భవతి-కుతః యత్ర రజ ఆదినాస్తి-కిం తజ్జ్యోతిః-యన్నిరస్తభేదం బ్రహ్మ॥ ౩౧ ॥ కామేతి॥ కామశ్చ-అధ్వరశ్చ దక్షయజ్ఞః - త్రిపురాదయశ్చ యే

తేఽనేకేభూతద్రుహస్తాన్-కృపయాతత్సంహరతస్తే. తత్కర్మ - స్తుతయేనభవతిఅత్యల్పమేతదిత్యర్థః - గరభక్షణస్య లీ
లావశ్యంభావిత్వేవసిద్ధవన్నిర్దేశః స్తుతయే అలంనభవతీత్యత్ర హేతుః- యస్తుభవాన్ స్వనేత్రవహ్నివిస్ఫులింగస్య - శిఖ
యా-ఇదంజగత్ -భస్మితంభస్మసాజ్జాతంన వేద-నాలోచయత్యపి॥౩౨॥ త్వామేవంనిత్యంసరానుగ్రహేష్వగ్రం - వేనిందం
తి - తేతిమూర్ఖా ఇత్యాహుః॥ యేత్వేతి॥ యే త్వాం ఉమయా సహాచరంతం-తస్యాంనితరాంతరం- కామినంకత్థంతే ప్రలపంతి-
శ్మశానే చరంతంఉగ్రంక్రూరం-పరుషంచహింస్రం కత్థంతే. కథంభూతం - ఆత్మారామశ్చ తేగురవశ్చ - విశ్వసాత్‌ప
తేస్మారస్తైహృదిచింతితమంఘ్రిద్వంద్వంయస్య తథాభూతమపి - తపసాభితప్తమపి- తేనూనం - తవఈతిమవిదన్నికా
శః-కింతు- త్వల్లీలాంనైవవిదురిత్యర్థః - అతఃహీనలజ్జాఃఇత్యుక్తత్రపాః - కథమాత్మారామైస్సేవితచరణయుగళస్యకామి
త్వాదికమితిభావఃకథంవాతపసాభితప్తస్యశాంతస్యోగ్రత్వంపరుషత్వంవా సంభవతీత్యవిచార్యైవప్రలపంతీత్యర్థః॥౩౩॥
ఆస్తాంతావన్నిందకానాంవార్తా- మహాంతోపితవతత్త్వంనజానంతీత్యాహుః॥ తదితి॥ తత్తస్మాత్తవస్వరూపస్యగమనే
జ్ఞానే-బ్రహ్మాదయోపినసమర్థాః -సంస్తవనేతుకుతఃశక్తాస్స్యుః - తత్రవయంకథంప్రభవేమ - యతస్తేషాంసర్గఅ
భసితంనవేద॥ ౩౨ ॥ యేత్వాత్మారామగురుభిర్హృదిచింతితాంఘ్రిద్వంద్వంచరంతముమయాతపసాభిత
ప్తమ్ । కత్థంతఉగ్రపరుషంనిరతంశ్మశానే తేనూనమూతిమవిదంస్తవహీనలజ్జాః॥ ౩౩॥ తత్తస్యతేసదస
తోఃపరతఃపరస్యనాంజస్స్వరూపగమనేప్రభవంతిభూమ్నః। బ్రహ్మాదయఃకిముతసంస్తవనేవయంతుతత్స
ర్గసర్గవిషయా అపిశక్తిమాత్రమ్॥౩౪॥ ఏతత్పరంప్రపశ్యామోనపరంతేమహేశ్వర । మృడనాయహి
లోకస్యవ్యక్తిస్తేవ్యక్తకర్మణః॥౩౫॥శ్రీశుకః॥ తద్వీక్ష్యవ్యసనంతాసాంకృపయాభృశపీడితః। సర్వభూత
సుహృద్దేవఇదమాహప్రియాంసతీమ్॥౩౬॥ అహోబతభవాన్యేతత్ప్రజానాంపశ్యవైశసమ్ । క్షీరోదమ
థనోద్భూతాత్కాలకూటాదుపస్థితమ్॥౩౭॥ఆసాంప్రాణపరీప్సూనాంవిధేయమభయంహినః।ఏతావాం
శ్చప్రభోరర్థోయద్దీనపరిరక్షణమ్॥౩౮॥ ప్రాణైస్స్వైఃప్రాణినఃపాంతిసాధవఃక్షణభంగురైః। బద్ధవై
రేషుభూతేషుమోహితేష్వాత్మమాయయా॥ ౩౯ ॥ పుంసఃకృపయతోభద్రేసర్వాత్మాప్రీయతేహరిః।
ప్రీతేహరౌభగవతిప్రీయేహంసచరాచరమ్॥ తస్మాదిదంగరంభుంజేప్రజానాంస్వస్తిరస్తుమే॥౪౦॥శ్రీశుకః॥
ఏవమామంత్ర్యభగవాన్ భవానీంవిశ్వభావనః। తద్విషంజగ్ధుమారేభేతంభవాన్యన్వమోదత॥౪౧॥ తతః
కరతలీకృత్యవ్యాపిహాలాహలంవిషమ్ । అభక్షయన్మహాదేవఃకృపయాభూతభావనః॥ ౪౨॥ తస్యాపిదర్శ
యామాసస్వవీర్యంజలకల్మషమ్। యచ్చకారగళేనీలంతచ్చసాధోర్విభూషణమ్॥౪౩॥ తప్యంతులోకతా
పేనప్రాయశస్సాధవోజనాః।పరమారాధనంతద్ధిపురుషస్యాఖిలాత్మనః॥ ౪౪॥ నిశమ్యకర్మతచ్ఛంభో
ర్దేవదేవస్యమీఢుషః। ప్రజాదాక్షాయణీబ్రహ్మావైకుంఠశ్చశశంసిరే॥ ౪౫ ॥ ప్రస్కన్నంపిబతఃపాణేర్య
త్కించిజ్జగృహుఃస్మతత్ ।వృశ్చికాహివిషౌషధ్యోదందశూకాశ్చయేపరే॥౪౬॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహా
పురాణే-అష్టమస్కంధే-సప్తమోఽధ్యాయః. ... ...

శ్రీశుకః॥ పీతేగరేవృషాంకేనప్రీతాస్తేసురదానవాః । మమంథుస్తరసాసింధుంహవిర్ధానీతతోభవత్॥
త్యంతమర్వాచీనాః-తథాపి- యదేతత్ స్తవనంఏతదాత్మశక్తిపరిమితమాత్రమిత్యర్థః॥౩౪॥ తదేవాహుః॥ఏతదితి॥ ఏతత్
పరిమితంనాపరంరూపం-తథాపి- త్వద్దర్శనాదేవకృతార్థావయమిత్యాహుః- మృడనాయహీతి॥ ౩౫॥౩౬॥ మత్ప్రభా
వమవిచార్య విషపానేప్రవృత్తంమాం - కథంచిదియంప్రియావారయతీతి శంకయాతామనుజ్ఞాపయన్నాహ సార్ధై
శ్చతుర్భిః ॥ అహోబతేతి ॥ వైశసందుఃఖం ॥ ౩౭॥ ఆసామితి॥ ప్రాణేప్సూనాంప్రాణరక్షణేచ్ఛూనాం- మేమయా-ప్ర
భోఃసమర్థస్య- అర్థఃకార్యం॥ ౩౮॥కించ॥ ప్రాణైరితి॥ బద్ధవైరేషుభూతేషుపరస్పరంజిఘాంసత్సు॥౩౯॥పుంసఇతి॥ కృప
యతఃకృపాంకుర్వతఃపుంసఃమేమత్తఃస్వస్తిశ్శోభనాంసత్తా-సుఖేనజీవితమస్త్విత్యర్థః॥ ౪౦॥ఏవమితి॥ జగ్ధుంఅత్తుం॥ ౪౧॥
తతఇతి॥ కరతలీకృత్యకరతలపరిమితమాత్రంకృత్వా॥ ౪౨॥తస్యేతి॥ జలకల్మషంజలదోషఃవిషం-యస్మాత్తు- గళేనీలంచకా
ర- సాధోఃకృపాళోః॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ప్రస్కన్నమితి॥ ప్రస్కన్నంగళితం- అపరేచయేసవిషాః- తేపిజగృహుః- అనేనవిషస్య
తీవ్రతోక్తా॥౪౬॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.
శ్లో॥ అష్టమేమథ్యమానేబ్ధౌలక్ష్మ్యపిష్ణావృతేసురైః। ధన్వంతరేర్హృతేసోమేమోహిన్యుద్భవఈర్యతే॥పీతఇతి॥ హవి

ధాసేసురభిః॥౧॥ తామితి ॥ దేవయానస్య బ్రహ్మలోకమార్గప్రాపకస్య యజ్ఞస్య సంబంధినే హవిషే॥౨॥ తత ఇతి॥ ఈశ్వరశిక్షయా ప్రాగేవకృతయా॥౩॥ తత ఇతి॥ శ్వేతాద్రిః కైలాసః - తస్య మహిం మహిమానం - దన్తైః శిఖరతుల్యైః - హరన్ చన్ద్రవత్పాణ్డర ఇత్యనుషంగః॥౪॥౫॥ తతశ్చేతి॥ వల్గుభిః గత్యాదిభిః స్వర్గిణాం రమణ్యః రతికర్త్ర్యః॥౬॥ తత ఇతి॥ సుదామా పర్వతః - తత్ర స్థితా సౌదామినీ స్ఫటికమణిమయగిరిశృంగస్య నికటం విస్ఫురన్తీ విద్యుదివ - కాన్త్యా దిశో రఞ్జయన్తీ - శ్రీః సంపత్ - సా తాస్మ్మాతాక్షధారిణీ సతీ - సైవ భగవత్పరా రమా - ఆవిరభూదిత్యర్థః॥౭॥ తస్యామితి॥ తస్యాం రూపాదిమహిమ్నా ఆక్షిప్తం చేతో యేషాం॥ ౮ ॥ భగవద్వక్షసి స్థితయా శ్రియా విలోకితానాం దేవానాం యథాపూర్వం సర్వసంపత్ప్రాప్తిః - అసురాణాం చ తద్విపర్యయం వక్తుం తస్యా అభిషేకాది మహోత్సవపూర్వకం - బ్రహ్మాదిపరిహారేణ భగవత్ప్రాప్తిప్రకారం తావదాహ తస్యా ఆసనమిత్యారభ్య - అథాసీద్వారుణీత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రన్థేన॥ ౯ ॥ అ

౧॥ తామగ్నిహోత్రీమృషయో జగృహుర్బ్రహ్మవాదినః । యజ్ఞస్య దేవయానస్య మేధ్యాయ హవిషే
నృప॥ ౨ ॥ తత ఉచ్చైశ్శ్రవా నామ హయోఽభూచ్చన్ద్రపాణ్డురః । తస్మిన్ బలిస్స్పృహాం చక్రే నేన్ద్ర
ఈశ్వరశిక్షయా॥ ౩॥ తత ఐరావతో నామ వారణేన్ద్రో వినిర్గతః । దన్తైశ్చతుర్భిశ్శ్వేతాద్రేర్హరన్
భగవతో మహిం॥౪॥ తతోఽభవత్పారిజాతస్సురలోకవిభూషణః । పూరయత్యర్థినో యోఽర్థైశ్శశ్వ
ద్భువి యథా భవాన్॥౫॥ తతశ్చాప్సరసో జాతా నిష్కకణ్ఠ్యస్సువాససః । రమణ్యస్స్వర్గిణాం వల్గుగతిలీ
లావలోకనైః॥౬॥ తతశ్చావిరభూత్సాక్షాచ్ఛ్రీ రమా భగవత్పరా । రఞ్జయన్తీ దిశః కాన్త్యా విద్యుత్సౌ
దామినీ యథా॥౭ ॥ తస్యాం చక్రుస్స్పృహాం సర్వే ససురాసురమానవాః । రూపౌదార్యవయోవర్ణమ
హిమాక్షిప్తచేతసః॥౮॥ తస్యా ఆసనమానిన్యే మహేన్ద్రో మహదద్భుతమ్ । మూర్తిమత్యస్సరిచ్ఛ్రేష్ఠా
హేమకుమ్భైర్జలం శుచి॥౯॥ ఆభిషేచనికా భూమిరాహరత్సకలౌషధీః । గావః పఞ్చ పవిత్రాణి వసన్తో
మధుమాధవౌ॥ ౧౦ ॥ ఋషయః కల్పయాఞ్చక్రురభిషేకం యథావిధి । జగుర్భద్రాణి గన్ధర్వా న
ట్యశ్చ ననృతుర్జగుః॥౧౧॥ మేఘా మృదఙ్గపణవమురజానకగోముఖాన్ । వ్యనాదయన్ శఙ్ఖవేణువీణాస్తు
ములనిస్స్వనాన్॥ ౧౨॥ తతోఽభిషిషిచుర్దేవీం శ్రియం పద్మకరాం సతీమ్ । దిగ్గజాః పూర్ణకలశైస్సూక్తవా
క్యైర్ద్విజేరితైః॥ ౧౩ ॥ సముద్రః పీతకౌశేయవాససీ సముపాహరత్ । వరుణస్స్రజం వైజయన్తీం మధు
నా మత్తషట్పదామ్॥౧౪॥ భూషణాని విచిత్రాణి విశ్వకర్మా ప్రజాపతిః । హారం సరస్వతీ పద్మమజో నాగా
శ్చ కుణ్డలే॥౧౫॥ తతః కృతస్వస్త్యయనోత్పలస్రజం నదద్ద్విరేఫాం పరిగృహ్య పాణినా । చచాల వక్త్రం సు
కపోలకుణ్డలం సవ్రీడహాసం దధతీ సుశోభనమ్॥ ౧౬ ॥ స్తనద్వయం చారుకృశోదరీ సమం నిరన్తరం చన్దనకుఙ్కుమ
చన్దనోక్షితమ్। ఇతస్తతో నూపురవల్గుశిఞ్జితైర్విసర్పతీ హేమలతేవ సా బభౌ॥౧౭ ॥ విలోకయన్తీ నిరవద్య
మాత్మనః పదం ధ్రువం చావ్యభిచారిసద్గుణమ్ । గన్ధర్వయక్షాసురసిద్ధచారణత్రైవిష్టపేయాదిషు నాన్వ
విన్దత॥ ౧౮ ॥ నూనం తపో యస్య న మన్యునిర్జయో జ్ఞానం క్వచిత్తస్య న సంగవర్జితమ్ । కశ్చిన్మహాంస్తస్య
న కామనిర్జయస్స ఈశ్వరః కిం పరతో వ్యపాశ్రయః ॥ ౧౯॥ ధర్మః క్వచిత్తస్య న భూతసౌహృదం త్యాగః
క్వచిత్తస్య న ముక్తికారణమ్। వీర్యం న పుంసోఽస్త్యజవేగనిష్కృతం న హి ద్వితీయో గుణసంగవర్జితః॥ ౨౦॥

భిషేచనికా ఇతి॥ అభిషేచనికాః అభిషేకోచితాః - పంచపవిత్రాణి పంచగవ్యాని - మధుమాధవౌ చైత్రవైశాఖౌ తద్భవం ఫలపుష్పాది - పాఠాన్తరేపి - ద్వన్ద్వైక్యే స ఏవార్థః - మధుమాసే భవం మధ్వితి వా॥ ౧౦॥ ఋషయ ఇతి॥ అభిషేకం అభిషేకోచితం విధిం - నట్యః నటానాం స్త్రియః॥ ౧౧॥ మేఘా ఇతి॥ శంఖవేణువీణాశ్చ - వ్యనాదయన్ - తుములో నిస్స్వనో యేషాం తాన్ మృదంగాదీన్॥ ౧౨॥ ౧౬॥ విలోకయన్తీతి॥ ధ్రువం నిత్యం - పదం ఆశ్రయః - అవ్యభిచారిణో నిత్యాః సన్తో గుణా యస్మిన్ తన్నాన్వవిన్దత - క్వచిత్ కస్యచిద్దోషస్య సద్భావాత్॥ ౧౭॥ తదేవాహ త్రిభిః॥ నూనమితి॥ మన్యునిర్జయో నాస్తి దుర్వాసః ప్రభృతిషు గురుశుక్రాదిషు సంగవర్జితం జ్ఞానం నాస్తి - మహత్త్వేపి బ్రహ్మసోమాదౌ న కామనిర్జయః - పరతో వ్యపాశ్రయః పరాపేక్షః ఇన్ద్రాదిః॥ స కిమీశ్వరః॥౧౯॥ ధర్మ ఇతి॥ న భూతసౌహృదం పరశురామాదిషు - న ముక్తికారణం - త్యాగః - శిబిప్రభృతిషు - పుంసః కార్తవీర్యాదేర్వీర్యమస్తి - అజవేగనిష్కృతం కాలవేగేన నిష్కృతం పరిహృతం త్యక్తం న భవతి - అపి తు కాలవేగనాశితమేవేతి భావః - గుణసంగవర్జితః సనకాదిః - ద్వితీయః మమ పరః - న హి సమాధిః స్వ

త్వాత్ ॥ ౨౦ ॥ క్వచిదితి ॥ చిరాయుష్యపి మార్కండేయాదౌ శీలమంగళం నాస్తి ఇంద్రియదమనశీలత్వాత్ - క్వచిత్తదప్యస్తి హిరణ్యకశిపుప్రభృతౌ - అయం వస్తుస్థైర్యం న వేద్యం దుర్విజ్ఞానం - భగవద్ద్వేషేణాకస్మాదేవ మృత్యుసంభవాత్ - యత్రోభయమస్తి త్రిపురరుద్రే - మార్కండేయాదివత్ - ఇంద్రియదమనాద్యభావాత్ - శీలమంగళం ఆయుశ్చ యస్మిన్నస్తి స శ్వేత్యుభయమపి - నచాన్యః పూర్వోక్తః కశ్చిద్దోషః తథాపి - సోఽప్యమంగళః - శ్మశానవాసాద్యమంగళచేష్టితః - శ్రీముకుందం లక్ష్మీకృత్యాహ - కశ్చిత్సుమంగళః సరవద్యశ్చ సతు మాం నహి కాంక్షతే ఆత్మారామత్వాత్ ॥ ౨౧ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం విమృశ్యాపేక్షమాణా నిరపేక్షమపి ముకుందమేవ వరం వవ్రే తత్ర - అవ్యభిచారిభిస్సద్భిర్ధర్మజ్ఞానాదిభిర్గుణైః జైకాశ్రయతయా చ - నైరపేక్ష్యేణ వరం సర్వోత్తమం - తత్ర హేతుః - అగుణాశ్రయం ప్రకృతిగుణాతీతం - పాఠాంతరేఽపి - అయమేవార్థః - అత ఏవ స్వస్యాపేక్షితం - కించ - స్వార్థే ర్గుణైరణిమాదిభిరపేక్షితం ప్రతం - అయంభావః - యద్యపి స్వయమాత్మారామత్వేన నిరపేక్షః తథాప్యాశ్రితానణిమాదిసిద్ధ్యర్థాన్నోపేక్షతే తథా మామపి నోపేక్షతే - తాన్యైనైవ స్వేనైవ యాహం కృతార్థా స్యాం - కిమన్యైరిత్యాశ్రితపాకృతైరితి తమేవ వృతవతీతి ॥ ౨౨ ॥ తదేవాహ ॥ తస్యేతి ॥ తస్యాం సప్తశ్లోకే - కమనీయాం నవకంజమా

క్వచిచ్చిరాయుర్నహి శీలమంగళం క్వచిత్తదప్యస్తి న వేద్యమాయుషః । యత్రోభయం కుత్ర చ సోఽప్యమంగళః సుమంగళః కశ్చన కాంక్షతే హి మామ్ ॥ ౨౧ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఏవం విమృశ్యావ్యభిచారిసద్గుణైర్వరం నిజైకాశ్రయతాగుణాశ్రయమ్ । వవ్రే వరం సర్వగుణైరపేక్షితం రమా ముకుందం నిరపేక్షమీప్సితమ్ ॥ ౨౨ ॥ తస్యాంస దేశ ఉశతీం నవకంజమాలాం మాద్యన్మధువ్రతవరూథగిరోపఘుష్టామ్ । తస్థౌ నిధాయ నికటే తదురస్స్వధామ సవ్రీడహాసవికసన్నయనేన యాతా ॥ ౨౩ ॥ తస్యాశ్శ్రియస్త్రిజగతో జనకో జనన్యా వక్షో నివాసమకరోత్పరమం విభూతేః । శ్రీస్స్వాః ప్రజాస్సకరుణేన నిరీక్షణేన యత్ర స్థితైధయత సాధిపతీంస్త్రిలోకాన్ ॥ ౨౪ ॥ శంఖతూర్యమృదంగానాం వాదిత్రాణాం చనిస్స్వనః । దేవానుగానాం సస్త్రీణాం నృత్యతాం గాయతామభూత్ ॥ ౨౫ ॥ బ్రహ్మరుద్రాంగిరోముఖ్యాస్సర్వే విశ్వసృజో విభుమ్ । ఈడిరేఽవితథైర్మంత్రైస్తల్లింగైః పుష్పవర్షిణః ॥ ౨౬ ॥ శ్రియావిలోకితా దేవాస్సప్రజాపతయః ప్రజాః । శీలాదిగుణసంపన్నా లేభిరే నిర్వృతిం పరామ్ ॥ ౨౭ ॥ నిస్సత్త్వా లోలుపా రాజన్నిరుద్యోగా గతత్రపాః । యదా చోపేక్షితా లక్ష్మ్యా బభూవుర్దైత్యదానవాః ॥ ౨౮ ॥ అథాసీద్వారుణీ దేవీ కన్యా కమలలోచనా । అసురా జగృహుస్తాం వై హరేరనుమతేన తే ॥ ౨౯ ॥ అథోదధేర్మథ్యమానాత్ కాశ్యపైరమృతార్థిభిః । ఉదతిష్ఠన్మహారాజ పురుషః పరమాద్భుతః ॥ ౩౦ ॥ దీర్ఘపీవరదోర్దండః కంబుగ్రీవోఽరుణేక్షణః । శ్యామలస్తరుణస్స్రగ్వీ సర్వాభరణభూషితః ॥ ౩౧ ॥ పీతవాసా మహోరస్కస్సుమృష్టమణికుండలః । స్నిగ్ధకుంచితకేశాంతస్సుభగస్సింహవిక్రమః ॥ ౩౨ ॥ అమృతాపూర్ణకలశం బిభ్రద్వలయభూషితః । సవై భగవతస్సాక్షాద్విష్ణోరంశాంశసంభవః ॥ ధన్వంతరిరితి ఖ్యాత ఆయుర్వేదదృగిజ్యభాక్ ॥ ౩౩ ॥ తమాలోక్యాసురాస్సర్వే కలశం చామృతాభృతమ్ । లిప్సంతస్సర్వవస్తూని కలశం తరసాఽహరన్ ॥ ౩౪ ॥ నీయమానేఽసురైస్తస్మిన్ కలశేఽమృతభాజనే । విషణ్ణమనసో దేవా హరిం శరణమభ్యయుః ॥ ౩౫ ॥ ఇతి తద్దైన్యమాలోక్య భగవాన్ భృత్యకామకృత్ । మాఖిద్యత మిథోఽర్థం వస్సాధయిష్యే స్వమాయయా ॥ ౩౬ ॥ ఇత్యుక్త్వా వ్యసాంత్వయద్దేవాం స్తస్తైర్విం

లాం - నిధాయ - తదనుగ్రహం - ప్రతీక్షమాణా తూష్ణీం తస్య నికటే తస్థౌ కథంభూతాం మాలాం - మాద్యంతో యే మధువ్రతాః - తేషాం వరూథస్య యూథస్య గిరా ఉపఘుష్టాం నాదితాం - కథంభూతా శ్రీః - సవ్రీడహాసేన వికసన్నయనాం తేన - తస్య ఉరః స్వధామ - యాతా సతీ - వక్షః ప్రతీక్షమాణా తస్థావిత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ భగవానపి త్రైలోక్యాభివృద్ధయే స్వవక్షస్స్థానం దదావిత్యాహ ॥ తస్యా ఇతి ॥ విశిష్టా భూతయో విభవాః యస్యాః తస్యాః త్రిజగతో జనన్యాః శ్రియః - పరమం సుస్థిరం ఏధయత అవర్ధయత్ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ బ్రహ్మేతి ॥ తల్లింగైర్విష్ణుప్రతిపాదకైః - అవితథైర్యథార్థైః ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ అథేతి ॥ వారుణీ వరుణదైవత్యం - యదస్తి - తన్మయీ సురా ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ దీర్ఘేతి ॥ దీర్ఘౌ పీవరౌ దోర్దండౌ యస్య - కంబుగ్రీవః - శంఖనాభిరివ త్రిరేఖాసువృత్తా గ్రీవా యస్య ॥ ౩౧ ॥ పీతేతి ॥ స్నిగ్ధః కుంచితశ్చ కేశానామంతో యస్య ॥ ౩౨ ॥ అమృతేతి ॥ ఇజ్యభాక్ యజ్ఞభాగభోక్తా ॥ ౩౩ ॥ తమితి ॥ అమృతేన సహ ఆభృతం పరిపూర్ణం ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ఇతీతి ॥ దైత్యానాం పరస్పరం కలహోత్పాదనేన - యోగమాయయా మోహిన్యా - వః అర్థం సాధయిష్యామి - అతో మాఖిద్యతేతి - ఆహేతి శేషః ॥ ౩౬ ॥

త దేవాహ॥ మిథ ఇతి॥ తర్షః కామః - తద్వ్యక్తాని చేతాంసి యేషాం - ఇత్యేవం సమబలానాం కలిరభూత్॥ ౩౭॥ దుర్బలానాం
త్వాక్రోశప్రకారమాహ - ద్వాభ్యాం॥ దేవా ఇతి॥ యే దేవాః తుల్యే ఆయాసే హేతవః సాధకాః - తుల్యఆయాసో హేతు
ష్వనవాదిర్యేషామితి వా - సత్రయాగే యథా సర్వేషాం సమం ఫలం తద్వత్॥ తథా చ శ్రుతిః ॥ ఋద్ధికామాస్సత్రమాసీర
న్నితి॥ యే యజమానాస్త ఋత్విజ ఇతి చ॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ తద్రూపం వర్ణయతి పంచభిః॥ ప్రేక్షణీయేతి॥ ప్రేక్షణీయము
త్పలమివ శ్యామం - సర్వేష్వవయవేషు సుందరం - సమానయోః కర్ణయోరాభరణే యస్మిన్ - సుకపోలం చ తదుత్కృష్టనా
సికం చాననం యస్మిన్॥ ౪౧॥ నవేతి॥ నవయౌవనేన నివృత్తయోః ప్రవృద్ధయోః స్తనయోః భారేణేవ - కృశముదరం య
స్మిన్ - ముఖస్యామోదః సౌరభః తస్మిన్ననురక్తానామళీనాం ఝంకారేణోద్విగ్నే లోచనే యస్మిన్॥ ౪౨॥ బిభ్రదితి॥ సుష్ఠు
గ్రీవా యస్మిన్ - కంఠే ఆభరణం యస్మిన్ - తచ్చ తచ్చ - శోభనా గ్రీవా యేన తత్ కంఠాభరణం యస్మిన్నితి వా - సుభుజయో
రంగదాభ్యాం భూషితం॥ ౪౩॥ విరజేతి॥ విరజాంబరేణ సంవీతో నితంబ ఏవ ద్వీపః విశాలత్వాత్ తత్ర శోభా యస్యాః - త
యా కాంచ్యా ప్రకర్షేణ విలసత్ వల్గు యథా భవత్యేవం చలతోశ్చరణయోర్నూపురే యస్మిన్॥ ౪౪॥ సవ్రీడేతి ॥ సవ్రీడేన స్మి

తదర్థహారిః॥ ౩౬॥ మిథః కలిరభూత్తేషాం తదర్థే తర్ష చేతసామ్ । అహం పూర్వమహం పూర్వం న త్వం న త్వ
మితి ప్రభో॥ ౩౭॥ దేవాస్స్వం భాగమర్హంతి యే తుల్యాయాస హేతవః । సత్రయాగ ఇవాస్మిన్నేష
ధర్మస్సనాతనః॥ ౩౮॥ ఇతి స్వాన్ప్రతిషేధన్వై దైతేయా జాతమత్సరాః । దుర్బలాః ప్రబలాన్ రాజన్
గృహీతకలశాన్ముహుః॥ ౩౯॥ ఏతస్మిన్నంతరే విష్ణుస్సర్వోపాయవిదీశ్వరః । యోషిద్రూపమనిర్దేశ్యం
దధార పరమాద్భుతమ్॥ ౪౦॥ ప్రేక్షణీయోత్పలశ్యామం సర్వావయవసుందరం । సమానకర్ణాభరణం సు
కపోలోన్నసాననం॥ ౪౧॥ నవయౌవననిర్వృత్తస్తనభారకృశోదరమ్। ముఖామోదానురక్తాళిఝంకారో
ద్విగ్నలోచనమ్॥ ౪౨॥ బిభ్రత్స్వకేశభారేణ మాలాముత్ఫుల్లమల్లికామ్। సుగ్రీవకంఠాభరణం సుభుజాం
గదభూషణమ్॥ ౪౩॥ విరజాంబరసంవీతనితంబద్వీపశోభయా । కాంచ్యాప్రోల్లసద్వల్గుచలచ్చరణనూపు
రమ్॥ ౪౪॥ సవ్రీడస్మితవిక్షిప్తభ్రూవిలాసావలోకనైః । దైత్యయూథపచేతస్సు కామముద్దీపయన్ముహుః॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - మహాపురాణే - అష్టమస్కంధే - అష్టమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ అన్యోన్యతస్సుధాపాత్రం హరంతస్త్యక్తసౌహృదాః । క్షిపంతో దస్యుధర్మాణ ఆయాంతీం ద
దృశుః స్త్రియమ్॥ ౧॥ అహో రూపమహో ధామ అహో అస్యా నవం వయః । ఇతి తే తామనుద్రుత్య
పప్రచ్ఛుర్జాతహృచ్ఛయాః॥ ౨॥ కా త్వం కంజపలాశాక్షి కుతో వా కిం చికీర్షసి । కస్యాసి వద వామోరు
మథ్నంతీవ మనాంసి నః॥ ౩॥ న వయం త్వామరైర్దైత్యైస్సిద్ధగంధర్వచారణైః। నాస్పృష్టపూర్వాం జానీ
మో యోగేశైశ్చ కుతో నృభిః॥ ౪ ॥ నూనం త్వం విధినా సుభ్రూః ప్రేషితాసి శరీరిణామ్ । సర్వేంద్రియమనః
ప్రీతిం విధాతుం సఘృణేన కిమ్॥ ౫॥ సా త్వం నస్స్పర్ధమానానామేకవస్తుని మానిని । జ్ఞాతీనాం బద్ధవైరా
ణాం శం విధత్స్వ సుమధ్యమే॥ ౬॥ వయం కాశ్యపదాయాదా భ్రాతరః కృతపౌరుషాః । విభజస్వ యథా
న్యాయం నైవ భేదో యథా భవేత్॥ ౭॥ ఇత్యుపామంత్రితో దైత్యైర్మాయాయోషిద్వపుర్హరిః । ప్ర

తేన సహ - విక్షిప్తా కంపితా యా భ్రూః తస్యా విలాసేన సహాయాన్యవలోకనాని తైః దైత్యయూథపానాం చేతస్సు ముహు
ర్ముహుః కామముద్దీపయన్॥ ౪౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ నవమే మోహితైర్దైత్యైరర్పితేమృతభాజనే। తద్వంచనేన దేవేభ్యో మృతం దత్తంతమేర్యతే ॥ ఇయంచాధ్యాయా
ర్థసూచికాకారికా కేషుచిద్వ్యాఖ్యానగ్రంథేష్వన్యథావర్తతే॥ తథాహి ॥ విమోహ్యానవమే దైత్యాన్ స్త్రీతన్వాపా
యయన్ సురాన్ । సుధాం తమశిరశ్ఛిత్త్వారక్షద్దేవానితీర్యతే॥ ౧॥ అహో ఇతి॥ అహో రూపం సౌందర్యం - ధామద్యు
తిః ఇతి వదంతః కా త్వమిత్యాదినా పప్రచ్ఛుః॥ ౨॥ కా త్వమితి॥ మథ్నంతీవ క్షోభయంతీవ॥ ౩॥ కస్యాసీత్యయోక్తం పృష్టమస్మా
భిః యతస్త్వం న కేనచిద్భుక్తపూర్వేత్యాహుః॥ నేతి॥ త్వా త్వాం అమరాదిభిరస్పృష్టపూర్వాం న జానీమ ఇతి న - కింతు జా
నీమ ఏవ॥ ౪॥ అస్మాకమిదం త్వద్దర్శనం త్వీశ్వరేణైవ సంపాదితమిత్యాహుః ॥ నూనమితి ॥ సర్వేంద్రియాణాం చ మనసశ్చ
ప్రీతిం విధాతుం విధాత్రా సఘృణేన కిం ప్రేషితాసి - కిం వా యదృచ్ఛయైవాగతాసి - నైవం - దైవేన నూనం ప్రేషితైవే
త్యర్థః॥ ౫॥ ౬॥ వయమితి॥ భేదో విగ్రహో యథా న భవేత్తథా॥ ౭॥ ౮॥ కథమితి॥ సంగతా అనుసృతాః॥ ౯॥ సాలావృకాణా

ఖిలి॥ హేసురద్విషః॥ ౧౦॥ఇతీతి॥ భావేన కేనాప్యభిప్రాయేణ-గంభీరంయథాభవత్యేవంజహాసుః॥ ౧౧॥తతఇతి॥ ఈష
త్స్మితేనశోభాయస్యాస్తయామయా-కృతం-సాధుఅసాధువా-యద్యభ్యుపేతంఅంగీకృతం- తద్విభజే॥ ౧౨॥ ఇతీతి॥
అసురయూథపాః దైత్యశ్రేష్ఠాః - ప్రమాణమియత్తామజానంతః॥ ౧౩॥౧౪॥ యథేతి॥ యథోపజోషంయథాప్రీతి-అహత
స్యలక్షణం ॥ శ్లో ॥ అహతంయత్రనిర్ముక్తముక్తంవాసఃస్వయంభువా । శస్తంతచ్ఛుభకార్యేషు తావన్మాత్రేణసర్వదా
ప్రాగగ్రేషుకుశేషువివిశుః ॥ ౧౫ ॥ ప్రాఙ్ముఖేష్వితి ॥ ధూపైరామోదితాయాంసురభీకృతాయాంశాలాయాం॥ ౧౬॥
తస్యామితి॥ హేనరేంద్ర-సాకలశపాణిరావివేశ-కథంభూతా॥ శ్లో॥ మణిబంధాదాకనిష్ఠంకరస్యకరభోబహిరిత్యమరః
కరభసదృశౌసువృత్తావూరూయస్యాస్సా- ఉశత్కమనీయందుకూలంయస్మిన్- తేనశ్రోణీతటేన- విశాలయాశ్రోణ్యా-
అలసామందాగతిర్యస్యాస్సా - పాఠాంతరే కరభసదృశయోరూర్వోర్లసత్ దుకూలంయస్యాస్సాచా సాశ్రోణీతటాల
సగతిశ్చ - మదేనవిహ్వలేఅక్షిణీయస్యాః॥ ౧౭॥ తామితి॥ తాంశ్రియఃసఖీం- సంవీక్ష్యదేవాఃఅసురాశ్చ-సంముహుః
కంభూతాం-కనకమయేకుండలేయస్యాస్సాచాసౌచారవఃకర్ణాదయోయస్యాస్సాచ - విగళితోవిస్రస్తఃస్తనపట్టికాయా

హాస్యరుచిరాపాంగైర్నిరీక్షన్నిదమబ్రవీత్ ॥ ౮॥ శ్రీభగవాన్ ॥ కథంకాశ్యపదాయాదాఃపుంశ్చల్యాం
మయిసంగతాః । విశ్వాసంపండితోజాతుకామినీషునయాంతిహి॥ ౯॥ సాలావృకాణాంస్త్రీణాంచస్వైరి
ణీంవాసురద్విషః। సఖ్యాన్యాహురనిత్యానినూత్నంనూత్నంవిచిన్వతామ్॥ ౧౦॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి తే క్ష్వేలితై
స్తస్యాఅశ్వస్తమనసోసురాః। జహసుర్భావగంభీరందదుశ్చామృతభాజనమ్॥ ౧౧॥ తతోగృహీత్వామృ
తభాజనంహరిర్బభాష ఈషత్స్మితశోభయాగిరా । యద్యభ్యుపేతంక్వచసాధ్వసాధువాకృతం మయా
వోవిభజేసుధామిమామ్॥ ౧౨॥ ఇత్యభివ్యాహృతంతస్యాఆకర్ణ్యాసురయూథపాః । అప్రమాణవిదస్త
స్యాస్తత్తథేత్యన్వమంసత॥ ౧౩॥ అథోపోష్యకృతస్నానాహుత్వాచహవిషానలమ్।దత్వాగోవిప్రభూతే
భ్యఃకృతస్వస్త్యయనాద్విజైః॥ ౧౪॥ యథోపజోషంవాసాంసిపరిధాయాహతానితే। కుశేషుప్రావిశన్
సర్వేప్రాగగ్రేష్వభిభూషితాః॥ ౧౫॥ ప్రాఙ్ముఖేషూపవిష్టేషుసురేషుదితిజేషుచ । ధూపామోదిత
శాలాయాంజుష్టాయాంమాల్యదీపకైః ॥ ౧౬ ॥ తస్యాంనరేంద్రకరభోరురుశద్దుకూలశ్రోణీతటాలసగతి
ర్మదవిహ్వలాక్షీ । సాకూజతీకనకనూపురశింజితేనకుంభస్తనీకలశపాణిరథావివేశ॥౧౭॥ తాంశ్రీసఖీం
కనకకుండలచారుకర్ణనాసాకపోలవదనాంపరదేవతాఖ్యామ్। సంవీక్ష్యసంముముహురుత్స్మయవీక్షితేన
దేవాసురావిగళితస్తనపట్టికాంతామ్ ॥ ౧౮ ॥ అసురాణాంసుధాదానంసర్పాణామివదుర్నయమ్ । మ
త్వాజాతినృశంసానాంనతాంవ్యభజదచ్యుతః ॥ ౧౯॥ కల్పయిత్వాపృథక్పఙ్క్తీరుభయేషాంజగత్పతిః।
తాంశ్చోపవేశయామాసస్వేషుస్వేషుచపఙ్క్తిషు ॥ ౨౦ ॥ దైత్యాన్గృహీతకలశోవంచయన్నుపసం
చరైః।దూరస్థాన్పాయయామాసజరామృత్యుహరాంసుధామ్॥ ౨౧॥ తేపాలయంతస్సమయమసురా
స్తత్కృతంనృప । తూష్ణీమాసన్కృతస్నేహాఃస్త్రీవివాదజుగుప్సయా ॥ ౨౨॥ తస్యాంకృతాభిప్రణయాః
ప్రణయాపాయకాతరాః। బహుమానేనచాబద్ధానోచుఃకించనవిప్రియమ్॥౨౩॥ దేవలింగప్రతిచ్ఛన్నఃస్వ

అంతోయస్యాః॥ ౧౮॥ ఏవంతాన్మోహయిత్వా-యత్కృతవాన్తదాహత్రిభిః॥ అసురాణామితి॥ అసురాణాంసుధాదా
నం- సర్పాణాంక్షీరదానమివదుర్నయంఅన్యాయ్యం- మత్వాతాంసుధాంతేభ్యోనవ్యభజత్ అయంభావఃదైత్యైర్మదీ
యంసాధ్వసాధువాసర్వంఅనుమతమేవ - అతోమద్భక్తాన్ దేవానేవసుధాంపాయయిష్యామికించ- త్రైర్యథాన్యాయం
విభజస్వేత్యుక్తం- నచైతేభ్యోజాత్యైవక్రూరేభ్యోదానంన్యాయ్యం- అతస్తేభ్యఃసుధాంనదదామీతి॥ ౧౯॥ కల్పయిత్వేతి
పఙ్క్తీఃపృథక్ వివిక్తాః- కల్పయిత్వావిధాయ- తాసుపఙ్క్తిషు - స్వేషుస్వేషుతత్తత్సజాతీయేషు - తాంశ్చఅసురానపి
ప్రతారణార్థమేవోపవేశయామాస॥ ౨౦॥ దైత్యానితి॥ ఉపసంచరైఃబహుమానప్రియవాక్యాదినా- తానతిక్రమ్యాతిక్ర
మ్యగమనైః దూరస్థానపిదేవానేవ॥ ౨౧॥ తతఇతి॥ తయాకృతఃస్నేహోయేషు- స్త్రియాసహవివాదస్యజుగుప్సయా॥
౨౨॥తస్యామితి॥ కృతఃఅతిప్రణయోస్నేహోయైఃప్రణయాపాయేనకాతరాఃభీతాః - ఏతేతావత్కృపణాఃపూర్వంతా
వత్పిబంతు- యూయంతుధీరాఃక్షణంప్రతీక్షధ్వమిత్యాదిబహుమానేనచ- ఆబద్ధాఃనియంత్రితాః- సమయపాలనాదిభిఃప
శ్చాద్ధేతుభిః కారణైరప్రియంకించిదపినోచుః- కింతుతూష్ణీమాసన్॥ ౨౩॥దేవేతి॥ దేవపంక్త్యాంచంద్రార్కయోర్మధ్యే- ప్రవి

ష్టస్సోమ్యం. అపిబత్॥ ౨౪॥ చక్రేణేతి॥ హరిః పిబతః తస్య శిరో జహార-అప్లావితః అసంస్పృష్టః॥ ౨౫॥ శిర ఇతి॥ గ్రహం సూర్యాదివద్గ్రహత్వాధికారిణం॥ ౨౬॥ ౨౭॥ హరిభక్తానామేవోద్యమః ఫలతి-నాన్యేషామిత్యేవమాఖ్యానతాత్పర్యమాహ॥ ఏవమితి॥ సమాః దేశాదయో యేషాం- హేతుర్మందరాద్రిః- అర్థః సముద్రే క్షిప్తః పిరుధాదివివిధః- కల్పః ఫలం కేషాంచిజ్జాతం కేషాంచిన్నేతి వైవిధ్యం యేషాం తే ఫలే వైషమ్యవంతో బభూవురిత్యర్థః - తదేవాహ- తత్ర తేషు యస్య ప్రసాదపంకజరజః శ్రయణా దేవా అమృతం ఫలమాపుః- సఏవ సేవ్య ఇత్యర్థః- యత్ తదో నిత్యసంబంధాత్-ఏతదేవోపపాదయతి॥ ౨౮॥ యదితి॥ అసుః ప్రాణః- వసుధనం- ప్రాణాదిభిర్దేహాత్మజాదిషు- నృభిర్యత్- యుజ్యతే ప్రయుజ్యతే- దేహాద్యర్థం యత్క్రియత ఇత్యర్థః- తదసత్ వ్యర్థం భవతి- కుతః- పృథక్త్వాత్- భేదాశ్రయత్వాత్ శాఖానిషేచనవత్- తైరేవ ప్రాణాది

ర్భానుర్దేవసంసది। ప్రవిష్టస్సోమమపిబచ్చంద్రార్కాభ్యాం చ సూచితః॥ ౨౪॥ చక్రేణ క్షురధారేణ జహారపిబతశ్శిరః। హరిస్తస్య కబంధస్తు సుధయాప్లావితోఽపతత్॥ ౨౫॥ శిరస్త్వమరతాం నీతమజో గ్రహమచీకరత్ । యస్తు పర్వణి చంద్రార్కావభిధావతి వైరధీః॥ ౨౬॥ పీతప్రాయేఽమృతే దేవైర్భగవాన్ లోకభావనః। పశ్యతామసురేంద్రాణాం స్వం రూపం జగృహే విభుః॥ ౨౭॥ ఏవం సురాసురగణాస్సమదేశకాలహేత్వర్థకర్మమతయోఽపి ఫలే వికల్పాః । తత్రామృతం సురగణాః ఫలమంజసాపుర్యత్పాదపంకజరజశ్శ్రయణాన్న దైత్యాః ॥ ౨౮ ॥ యద్యుజ్యతేఽసువసుకర్మమనోవచోభిర్దేహాత్మజాదిషు నృభిస్తదసత్పృథక్త్వాత్। తైరేవ సద్భవతి యత్క్రియతేఽపృథక్త్వాత్సర్వస్య తద్భవతి మూలనిషేచనం యత్ ॥ ౨౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-సవ్యాఖ్యానే-అష్టమస్కంధే- నవమోఽధ్యాయః.

(❁) దేవాసురయుద్ధప్రారంభః. (❁)

శ్రీశుక ఉ॥ ఇతి దానవదైతేయా నావిందన్నమృతం నృప । యుక్తాః కర్మణి దృప్తాశ్చ వాసుదేవపరాఙ్ముఖాః॥
౧॥ సాధయిత్వామృతం రాజన్ పాయయిత్వా స్వకాన్ సురాన్ ।పశ్యతాం సర్వభూతానాం యయౌ గరు
డవాహనః॥ ౨॥ సపత్నానాం పరాం సిద్ధిం దృష్ట్వా తే దితినందనాః। అమృష్యమాణా ఉత్పేతుర్దేవాన్ ప్ర
త్యుద్యతాయుధాః॥ ౩॥ తతస్సురగణాస్సర్వే సుధయా పీతయైధితాః। ప్రతిసంయుయుధుశ్శస్త్రైర్నారా
యణపరాయణాః॥ ౪॥ తత్ర దైవాసురో నామ రణః పరమదారుణః। రోధస్యుదన్వతో రాజంస్తుములో రోమ
హర్షణః॥ ౫॥ తత్రాన్యోన్యం సపత్నాస్తే సంరబ్ధమనసో రణే। సమాసాద్యాసిభిర్బాణైర్నిజఘ్నుర్వి
విధాయుధాః॥ ౬॥ శంఖతూర్యమృదంగానాం భేరీడమరుణాం మహాన్ । హస్త్యశ్వరథపత్తీనాం నదతాం
నిస్స్వనోఽభవత్॥ ౭॥ రథినో రథిభిస్తత్ర పత్తిభిస్సహ పత్తయః। హయా హయైరిభాశ్చేభైస్సమసజ్జంత సం
యుగే॥ ౮॥ ఉష్ట్రైః కేచిదిభైః కేచిదపరే యుయుధుః ఖరైః। కేచిద్గౌరముఖైరృక్షైర్ద్వీపిభిర్హరిభిర్భ
టాః॥ ౯ ॥ గృధ్రైః కంకైర్బకైరన్యే శ్యేనభాసైస్తిమింగిలైః । శరభైర్మహిషైః ఖడ్గైర్గోవృషైర్గవ
యారుణైః॥ ౧౦॥ శివాభిరాఖుభిః కేచిత్ కృకలాసైశ్శశైర్నరైః। బస్తైరేకే కృష్ణసారైర్హంసైరన్యే చ
సూకరైః॥ ౧౧॥ అన్యే జలస్థలఖగైస్సత్త్వైర్వికృతవిగ్రహైః। సేనయోరుభయో రాజన్ వివిశుస్తేఽగ్రతోఽగ్ర
తః॥ ౧౨॥ చిత్రధ్వజపటై రాజన్నాతపత్రైస్సితామలైః । మహాధనైర్వజ్రదండైర్వ్యజనైర్బార్హ
చామరైః॥ ౧౩॥ వాతోద్ధూతోత్తరోష్ణీషైరర్చిర్భిర్వర్మభూషణైః। స్ఫురద్భిర్విశదైశ్శస్త్రైస్సుత

భిరీశ్వరోద్దేశేన యత్క్రియతే-తత్తు సన్మహాఫలం భవతి- కుతః- అపృథక్త్వాత్-ఈశ్వరస్య సర్వత్రానుషక్తత్వాత్- తత్ర దృష్టాంతః-యత్తరోర్మూలనిషేచనం - తత్ యథా సర్వస్య స్కంధశాఖాదేరపి భవతి-యద్వా-ల్యబ్లోపే పంచమీ- పృథక్త్వం పర్యాలోచ్య - భేదదృష్ట్యా దేహాద్యుద్దేశేన యత్క్రియతే-తదసత్ - అపృథక్త్వం పర్యాలోచ్యేశ్వరదృష్ట్యా తైరేవ తేష్వేవ యత్క్రియతే తత్సద్భవతీతి- శేషం సమానం॥ ౨౯॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ దశమే మత్సరాద్దైత్యైరారబ్ధే తు మృతే సురైః। దైత్యమాయావిషణ్ణేషు దేవేష్వావిర్బభౌ హరిః॥ తదేవమమృతావాప్తిర్హరిభక్తానామితీరితమ్। భక్తమత్సరతః ప్రాణహానిః పునరుదీర్యతే॥ ౧॥ ౪॥ తత్రేతి॥ రణః సంగ్రామః-ఉదన్వతః సముద్రస్య- రోధసి తీరే-బభూవ॥ ౫॥ తత్రేతి॥ అన్యోన్యం సమాసాద్య నిజఘ్నుః॥ ౬॥ ౧౨॥ చిత్రేతి॥ చిత్రధ్వజపటాదిభిశ్చ॥ ౩౦॥

౧౪॥ దేవదానవేతి॥ వీరాణాంమాలాదిభిః- చామరాదిభిర్దేవదానవవీరాణాంధ్వజిన్యోయాదసాం-మాలాభిః- సాగరా
వివరేజతురితి- త్రయాణామన్వయః- యాదోభిరితివా - సితైరమలైరాతపత్రైశ్చ వాహైశ్చామరైశ్చ- వాతేనోద్ధూ
తైరుత్తరీయైరుష్ణీషైశ్చ - సూర్యరశ్మిభిస్సుతరాంస్ఫురద్భిః ॥ ౧౫ ॥ వైరోచనరితి॥ అసురాణాం-యూథపతిస్స్వయంపతిః
సబలిర్వ్యవమాస్థితః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ఆస్థితఇతి॥ ఉదయేఉదయగిరిశిఖరే- స్థితశ్చంద్రఇవ-రేజేఇతి॥త్రయాణామన్వయః॥౧౮॥
౧౯॥ ౨౪॥ ఐరావతమితి॥ ప్రస్రవంతిప్రస్రవణానియస్మిన్నితి- మదధారాసాదృశ్యం॥ ౨౫॥ తస్యేతి॥ నానావాహాదీనిమే
షాం॥౨౬॥తతఇతి॥ తే దేవా అసురాశ్చ-మిథోయుయుధుః॥౨౭॥ద్వంద్వాన్యేవాహ-యుయోధేత్యాదిసప్తభిః॥ ౨౮॥౨౯॥

రాంసూర్యరశ్మిభిః॥౧౪॥ దేవదానవవీరాణాంధ్వజిన్యౌపాండునందన। రేజతుర్వీరమాలాభిర్యాదసామివ
సాగరౌ॥ ౧౫॥ వైరోచనిర్బలిస్సంఖ్యేసోఽసురాణాంచమూపతిః।యానంవైహాయసంనామకామగంమయ
నిర్మితం॥ ౧౬॥ సర్వసాంగ్రామికోపేతంసర్వాశ్చర్యమయంప్రభో । అప్రతర్క్యమనిర్దేశ్యందృశ్యమాన
మదర్శనం॥ ౧౭ ॥ ఆస్థితస్తద్విమానాగ్ర్యం సర్వానీకాధిపైర్వృతః । వాలవ్యజనఛత్రాగ్ర్యైరేజేచంద్ర
ఇవోదయే॥౧౮॥ తస్యాసన్సర్వతోయానైర్యూథానాంపతయోఽసురాః। నముచిశ్శంబరోబాణోవిప్రచిత్తిర
యోముఖః॥౧౯॥ద్విమూర్ధాకాలనాభోఽథప్రహేతిర్హేతిరిల్వలః। శకునిర్భూతసంతాపోవజ్రదంష్ట్రోవిరో
చనః॥౨౦॥ హయగ్రీవశ్శంకుశిరాఃకపిలోమేఘదుందుభిః । తారకశ్చక్రదృక్శుంభోనిశుంభోజంభఉత్క
లః॥౨౧॥ అరిష్టోరిష్టనేమిశ్చమయశ్చత్రిపురాధిపః।అన్యేపౌలోమకాలేయనివాతకవచాదయః॥ ౨౨॥ అల
బ్ధభాగాస్సోమస్యకేవలంక్లేశభాగినః।సర్వఏతేరణముఖేబహుశోనిర్జితామరాః॥ ౨౩॥ సింహనాదాన్
విముంచంతశ్శంఖాన్దధ్ముర్మహారవాన్।దృష్ట్వాసపత్నానుత్సిక్తాన్బలభిత్కుపితోభృశమ్॥౨౪॥ ఐరావ
తందిక్కరిణమారూఢోఽశోభతస్వరాట్ । యథాస్రవత్ప్రస్రవణముదయాద్రిమహర్పతిః॥ ౨౫॥ తస్యా
సన్సర్వతోదేవానానావాహధ్వజాయుధాః । లోకపాలాస్సహగణైర్వాయ్వగ్నివరుణాదయః॥ ౨౬॥
తేఽన్యోన్యమభిసంసృత్యక్షిపంతోమర్మభిర్మిథః । ఆహ్వయంతోవిశంతోఽగ్రేయుయుధుర్ద్వంద్వయోధినః॥
౨౭ ॥ యుయోధబలిరింద్రేణతారకేణగుహస్తథా । వరుణోహేతినాయుధ్యన్మిత్రోరాజన్ప్రహేతి
నా॥౨౮॥ యమస్తుకాలనాభేనవిశ్వకర్మామయేనవై । శంబరోయుయుధేత్వష్ట్రాసవిత్రాతువిరోచనః॥
౨౯॥ అపరాజితేననముచిరశ్వినౌవృషపర్వణా।సూర్యోబలిసుతైర్దేవోబాణజ్యేష్ఠైశ్శతేనచ॥౩౦॥రాహు
ణాచతథాసోమఃపులోమ్నాయుయుధేఽనిలః।నిశుంభశుంభయోర్దేవీభద్రకాళీతరస్వినీ॥౩౧॥ వృషాకపి
స్తుజంభేనమహిషేణవిభావసుః। ఇల్వలస్సహవాతాపిర్బ్రహ్మపుత్రైరరిందమ॥ ౩౨॥ కామదేవేనదుర్మ
ర్షఉత్కలోమాతృభిస్సహ।బృహస్పతిస్తూశనసానరకేణశనైశ్చరః॥ ౩౩॥ మరుతోనివాతకవచైఃకాలే
యైర్వసవోఽమరాః। విశ్వేదేవాస్తుపౌలోమైరుద్రాఃక్రోధవశైస్సహ॥ ౩౪॥ తఏవమాజావసురాస్సురేం
ద్రాద్వంద్వేనసంహత్యచయుధ్యమానాః । అన్యోన్యమాసాద్యనిజఘ్నురోజసాజిగీషవస్తీక్ష్ణశరాసితో
మరైః॥ ౩౫ ॥ ముసుంఠిభిశ్చక్రగదర్ష్టిపట్టిశైశ్శక్త్యుల్ముకైఃప్రాసపరశ్వధైరపి । నిస్త్రింశభల్లైఃపరిఘై
స్సముద్గరైస్సభిందిపాలైశ్చశిరాంసిచిచ్ఛిదుః॥౩౬॥ గజాస్తురంగాస్సరథాఃపదాతయస్సారోహవాహావి
విధావిఖండితాః।నికృత్తబాహూరుశిరోధరాంఘ్రయశ్ఛిన్నధ్వజేష్వాసతనుత్రభూషణాః॥ ౩౭॥ తేషాం
పదాఘాతరథాంగచూర్ణితాదాయోధనాదుల్బణఉత్థితస్తదా। రేణుర్దిశఃఖంద్యుమణించఛాదయన్న్య
వర్తతాసృక్స్రుతిభిఃపరిప్లుతః॥౩౮॥ శిరోభిరుద్ధూతకిరీటకుండలైస్సంరంభదృగ్భిఃపరిదష్టదచ్ఛదైః । మ

పరాజితేనేతి॥సూర్యోదేవ ఏక ఏవ-శతేనబలిసుతైః-బాణోజ్యేష్ఠోయేషాంతైః॥౩౦॥ రాహుణేతి ॥ నిశుంభశుంభాభ్యాం
దేవీ॥౩౧॥౩౬॥గజా ఇతి॥ ఆరోహంతీత్యారోహాః-వాహ్యాః-తైస్సహితా అన్యేచవాహాః - పూర్వంతుకేవలాగజాదయఉ
క్తాః-కథంభూతాః-నికృత్తాబాహ్వాదయోయేషాంఛిన్నానిధ్వజాదీనియేషాంతే॥ ౩౭॥ తేషామితి॥ తేషాందేవాదీనాం-
పదాఘాతైఃరథాంగైశ్చ-చూర్ణితాదాయోధనాత్ రణభూమేః- ఉత్థితోరేణుః - దిశః-ఖం-ద్యుమణించసూర్యంచ-ఛా
దయన్- తద్వైనభూచేన్న్యవర్తత-కథంభూతాత్- అసృక్స్రుతిభిఃరక్తస్రుతైః- పరిప్లుతాత్ సిక్తాత్- యద్వా-పరిప్లవ
నాద్ధేతోః-న్యవర్తత తథావేక్తః- రక్తధారాణాంతత్పర్యంతముచ్ఛలనాదిత్యర్థః - ప్రథమాంతపాఠేరేణోర్విశేషణం॥

౩౮॥ శిరోభిరితి॥ శిరోభిర్మహాభుజైశ్చ-కరభసదృశైరూరుభిశ్చ-సారణభూః-ప్రకీర్ణేనాస్తృతాసతీ-బభౌ-కథంభూతైః శిరోభిః- ఉద్వృత్తాని-ఉత్పతితాని- కిరీటానికుండలానిచయేభ్యః- తైః- సంరంభయుక్తాఃదృశోయేషాంతైః - పరిదష్టాఃదచ్ఛదాఃఓష్ఠాయేషాంతైః॥ ౩౯॥ కబంధాఇతి॥ పతితానియానిశిరాంసి- తత్రతైర్యేరక్షిభిః-తైఃపశ్యంత ఇత్యర్థః - ఉద్యతాన్యాయుధానియైస్తైర్దోర్దండైర్యుక్తాః॥ ౪౦॥ బలిరితి॥ వాహాన్ ఐరావతపాదరక్షకాన్- ఆరోహంగజయంతాఃతంఅర్దయత్ వివ్యాధ॥౪౧॥౪౨॥తస్యేతి॥ దుర్మర్షః-అసహమానోబలిః॥౪౩॥౪౪॥తతఇతి॥ టంకవత్తీక్ష్ణాగ్రైశ్శిఖరైః-సహితాః॥ ౪౬॥ ౪౭॥ తతఇతి॥ స్తనయిత్నవశ్చ-అంగారాన్ముముచురిత్యనుషంగః॥ ౪౯॥ సృష్టఇతి॥ అధాత్ అధాక్షీదిత్యర్థః-పర్ణలోపతః॥౫౦॥తతఇతి॥ ఉద్ధూతైస్తరంగైరావర్తైశ్చభీషణః॥ ౫౧॥ ఏవమితి॥ ఏవమనైర్దైత్యైః-సృజ్యమానాను॥౫౨॥

మహాభుజైస్సావరణైస్సహాయుధైస్సాప్రస్తృతాజ్యాకరభోరుభిర్బభౌ ॥ ౩౯ ॥ కబంధాస్తత్రచోత్పేతుః పతితస్యశిరోక్షిభిః । ఉద్యతాయుధదోర్దండైరాధావంతో భటాన్మృధే ॥ ౪౦॥ బలిర్మహేంద్రందశభిస్త్రిభిరైరావతంశరైః। చతుర్భిశ్చతురోవాహానేకేనారోహమార్దయత్॥ ౪౧॥ సతానాపతతశ్శక్రస్తావద్భిశ్శీఘ్రవిక్రమైః।చిచ్ఛేదనిశితైర్భల్లైరసంప్రాప్తాన్హసన్నివ॥ ౪౨॥ తస్యకర్మోత్తమంవీక్ష్యదుర్మర్షశ్శక్తిమాదదే । తాంజ్వలంతీంమహోల్కాభాంహస్తస్థామచ్ఛినద్ధరిః॥ ౪౩॥ తతశ్శూలంతతఃప్రాసంతతస్తోమరమృష్టయః। యద్యద్గృహ్ణాత్యాదద్యాత్సర్వంతద్వ్యచ్ఛినద్విభుః॥ ౪౪॥ ససర్జాథాసురీంమాయామంతర్ధానంగతోసురః।తతఃప్రాదురభూచ్ఛైలస్సురానీకోపరిప్రభో॥ ౪౫॥ తతోనిపేతుస్తరవో దహ్యమానాదవాగ్నినా । శిలాస్సటంకశిఖరాశ్చూర్ణయంత్యోద్విషద్బలం॥ ౪౬॥ మహోరగాస్సముత్పేతుర్దందశూకాస్సవృశ్చికాః । సింహవ్యాఘ్రవరాహాశ్చమర్దయంతోమహాగజాః ॥ ౪౭ ॥ యాతుధాన్యశ్చశతశశ్శూలహస్తావివాససః।ఛింధిభింధీతివాదిన్యస్తదారక్షోగణాఃప్రభో॥ ౪౮॥ తతోమహాఘనావ్యోమ్నిగంభీరపరుషస్వనాః । అంగారాన్ముముచుర్వాతైరాహతాః స్తనయిత్నవః॥ ౪౯॥ సృష్టోదైత్యేనసుమహాన్వహ్నిఃపవనసారథిః । సంవర్తకఇవాత్యుగ్రోవిబుధధ్వజినీమధాత్॥ ౫౦॥ తతస్సముద్రఉద్వేలస్సర్వతఃప్రత్యదృశ్యత । ప్రచండవాతైరుద్ధూతతరంగావర్తభీషణః॥ ౫౧॥ ఏవందైత్యైర్మహామాయైరలక్ష్యగతిభీషణైః । సృజ్యమానాసుమాయాసువిషేదుస్సురసైనికాః॥ ౫౨॥ నతత్ప్రతివిధింయత్రవిదురింద్రాదయోనృప । ధ్యాతఃప్రాదురభూత్తత్రభగవాన్భూతభావనః॥౫౩॥ తతస్సుపర్ణాంసకృతాంఘ్రిపల్లవఃపిశంగవాసానవకంజలోచనః । అదృశ్యతాష్టాయుధబాహురుల్లసచ్ఛ్రీకౌస్తుభానర్ఘ్యకిరీటకుండలః॥ ౫౪॥ తస్మిన్ప్రవిష్టేఽసురకూటకర్మజామాయావినేశుర్మహినామహీయసా। స్వప్నోయథాహిప్రతిబోధఆగతేహరిస్మృతిస్సర్వవిపద్విమోక్షణం॥ ౫౫॥ దృష్ట్వామృధేగరుడవాహమిభారివాహఆవిధ్యశూలమహినోదథకాలనేమిః । తల్లీలయాగరుడమూర్ధ్నిపతద్గృహీత్వా తేనాహనన్నృపసవాహమరింత్ర్యధీశః ॥ ౫౬ ॥ మాలీసుమాల్యతిబలౌయుధిపేతతుర్యచ్చక్రేణకృత్తశిరసావథమాల్యవాంస్తు । ఆహత్యతిగ్మగదయాహనదండజేంద్రంతావచ్ఛిరోచ్ఛినదరేర్నదతోరిణాద్యః ॥ ౫౭ ॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే- అష్టమస్కంధే- దశమోధ్యాయః,

శ్రీశుకః॥ అథోసురాస్సైప్రతిలబ్ధచేతసఃపరస్యపుంసః పరమానుకంపయా । జఘ్నుర్భృశంశక్రసమీరణాదయస్తాంస్తాన్రణేయైరభిసంగతాఃపురా॥౧॥వైరోచనాయసంరబ్ధోభగవాన్పాకశాసనః। ఉదయ

నేతి॥యత్రయదా-తత్రతదా-తైర్ధ్యానతస్సన్॥౫౩॥ తతఇతి॥ అష్టౌఆయుధయుక్తాబాహవోయస్య- శ్రీశ్చకౌస్తుభశ్చఅనర్ఘ్యంకిరీటంచకుండలేచ-ఉల్లసంతిశ్రీకౌస్తుభాదీనియస్మిన్ ॥ ౫౪॥ తస్మిన్నితి॥అసురాణాంకూటం - కర్మమంత్రాదిప్రయోగః - తస్మాజ్జాతాఃమహినామహిమ్నా- మహత్స్మృతిరేవసర్వాసాంవిపదాంవిమోక్షణరూపా-కిముతహరేఃప్రవేశ ఇత్యర్థః॥ ౫౫॥దృష్ట్వేతి॥ ఇభారివాహఃసింహవాహఃఅహినోత్ చిక్షేప-లీలయైతద్గృహీత్వాఅహనత్ - హేనృప॥ ౫౬॥ మాలీతి॥ యస్యచక్రేణకృత్తశిరసాపేతతుఃతంతథాభూతమపి - ఆహత్యసంహాత్యఅండజేంద్రంగరుడమహనత్-తంహంతుం-గదాముద్యన్య ఇత్యర్థః- ఆద్యోహరిః॥౫౭॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఏకాదశేతుభగవత్కృపయాతిబలోద్ధతైః।అమరైస్సమరేదైత్యాబలిప్రభృతయోజితాః ॥ ౧ ॥ వైరోచనాయేతి॥

ఉదయచ్ఛత్ ఉత్క్షిప్తవాన్॥౨॥౩॥నటవదితి ॥ నిబద్ధాన్యక్షీణియేషాం తాన్ బాలాన్ -జిత్వా పటః కపటవృత్తిర్యథా తేషాం ధనం హరతి తథా- హేమూఢ-మా యేశాన్ అస్మాన్ జేతుమిచ్ఛసి॥౪॥ మత్ప్రభావం శృణ్వి త్యాహ ॥ ఆరురుక్షంతీతి॥ఆరురుక్షుంతి-ఆరోఢుమిచ్ఛంతి-యేచఉత్సిసృప్సంతి ఉల్లంఘితుమిచ్ఛంతి మోక్తుమిచ్ఛంతీత్యర్థః-అధో విధునోమి పాతయామి॥౫॥ ౬॥ ౭॥తమితి॥కాలరశనం కాలయంత్రితం-అతో నహృష్యంతి తత్ర-ఏవం వివేకే యూయమపండితాః అనిపుణాః॥౮॥ నేతి ॥ తత్రకీర్తిజయాదౌ - ఆత్మానం దేహం సాధనం మన్యమానానాం వో గిరో న గృహ్ణీమః- మర్మసు తాడనం యాభిస్తాః మర్మతాడ

ఛ్ఛ్రుద్యథా వజ్రం ప్రజహార హేతి చుక్రుశుః॥ ౨॥ వజ్రపాణిస్సమాహేదం తిరస్కుర్వన్ పురః స్థితమ్ । మనస్వినం సుసంరబ్ధం విచరంతం మహామృధే॥ ౩॥ నటవన్మూఢమాయాభిర్మాయేశాన్నో జిగీషసి । జిత్వా బాలాన్నిబద్ధాక్షాన్నటో హరతి తద్ధనమ్॥౪॥ ఆరురుక్షంతి మాయాభిరుత్సిసృప్సంతి యే దివమ్ । తాన్ దస్యూన్ విధునోమ్యజ్ఞాన్ పూర్వస్మాచ్చ పదాదధః॥౫॥ సోహం దుర్మాయినస్తేద్య వజ్రేణ శతపర్వణా। శిరో హరిష్యే మందాత్మన్ ఘటస్వ జ్ఞాతిభిస్సహ॥౬॥బలిః॥సంగ్రామే వర్తమానానాం కాలచోదితకర్మణాం। కీర్తిర్జయోజయో మృత్యుస్సర్వేషాం స్యురనుక్రమాత్॥ ౭ ॥ తమిమం కాలరశనం జగత్ పశ్యంతి సూరయః। నహృష్యంతి న శోచంతి తత్ర యూయమపండితాః॥౮ ॥ నవయం మన్యమానానామాత్మానం తత్ర సాధనమ్।గిరో వస్సాధుశోచ్యానాం గృహ్ణీమో మర్మతాడనాః॥౯॥ ఇత్యాక్షిప్య విభుం వీరో నారాచైర్వీరమర్దనః । ఆకర్ణపూర్ణైరహనదాక్షేపైరాహ తం పునః॥౧౦ ॥ ఏవం నిరాకృతో దేవో వైరిణా తథ్యవాదినా । నామృష్యత్తదధిక్షేపం తోత్రాహత ఇవ ద్విపః॥ ౧౧ ॥ ప్రాహరత్కులిశం తస్మా అమోఘం పరమర్దనం । సయానోన్యపతద్భూమౌ ఛిన్నపక్ష ఇవాచలః॥౧౨॥ సఖాయం పతితం దృష్ట్వా జంభో బలిసఖస్సుహృత్ । అభ్యయాత్సౌహృదం సఖ్యుర్హతస్యాపి విచింతయన్॥౧౩ ॥ ససింహవాహ ఆసాద్య గదాముద్యమ్య రంహసా । జత్రావతాడయచ్ఛక్రం గజం చ సుమహాబలః॥౧౪॥గదాప్రహారవ్యథితో భృశం విహ్వలితో గజః। జానుభ్యాం ధరణీం స్పృష్ట్వా కశ్మలం పరమం యయౌ॥౧౫॥ తతో రథో మాతలినా హరిభిర్దశశతైర్వృతః । ఆనీతో ద్విపముత్సృజ్య రథమారురుహే విభుః॥౧౬ ॥ తస్య తత్పూజయన్ కర్మ యంతుర్దానవసత్తమః । శూలేన జ్వలతా తంతు స్మయమానోహనన్మృధే॥౧౭॥ సేహే రుజం సుదుర్మర్షాం సత్త్వమాలంబ్య మాతలిః । ఇంద్రో జంభస్య సంక్రుద్ధో వజ్రేణాపహరచ్ఛిరః॥౧౮॥జంభం శ్రుత్వా హతం తస్య జ్ఞాతయో నారదాదృషేః । నముచిశ్చ బలః పాకస్తత్రాపేతుస్త్వరాన్వితాః॥ ౧౯ ॥ వచోభిః పరుషైరింద్రం ఘట్టయంతోస్య మర్మసు । శరైరవాకిరన్మేఘా ధారాభిరివ పర్వతం॥౨౦ ॥ హరీన్ దశశతాన్యాజౌ హర్యశ్వస్య బలశ్శరైః। తావద్భిరర్దయామాస యుగపల్లఘుహస్తవాన్॥౨౧ ॥ శతాభ్యాం మాతలిం పాకో రథం చ తిలశః పృథక్ ।సకృత్సంధానమోక్షేణ తదద్భుతమభూద్రణే॥౨౨॥నముచిః పంచదశభిస్స్వర్ణపుంఖైర్మహేషుభిః । ఆహత్య వ్యనదత్సంఖ్యే సతోయ ఇవ తోయదః॥౨౩॥ సర్వతశ్శరకూటేన శక్రం సరథసారథిమ్ । ఛాదయామాసురసురాః ప్రావృట్సూర్యమివాంబుదాః॥౨౪ ॥ అలక్షయంతస్తమతీవవిహ్వలా విచుక్రుశుర్దేవగణాస్సహానుగాః । అనాయకాశ్శత్రుబలైర్విమర్దితా వణిక్పథా భిన్ననావో యథార్ణవే॥౨౫ ॥ తతస్తురాషాడిషుపుంజపంజరాద్వినిర్గతస్సాశ్వరథధ్వజాగ్రణీః। బభౌ దిశః ఖం పృథివీం చ రోచయన్ స్వతేజసా సూర్య ఇవ క్షపాత్యయే॥౨౬॥ నిరీక్ష్య పృతనాం దేవః పరైరభ్యర్దితాం మృధే । ఉదయచ్ఛద్రిపుం హంతుం వజ్రం వజ్రధరో రుషా॥౨౭॥ తేనైవ శితధారేణ శిరసీ బలపాకయోః।జ్ఞాతీనాం పశ్యతాం రాజన్ జహార జనయన్ భయం॥ ౨౮॥ న

నాః॥౯॥ఇతీతి॥ విభుమింద్రం॥౧౦॥ఏవమితి॥తోత్రమంకుశం తేనాహత ఇవ॥ ౧౧॥ ప్రాహిణోదితి॥ సయానః విమానసహితో బలిః॥భూమావపపాత॥ ౧౨॥౧౩॥ తస్యేతి॥ యంతుః మాతలేః-తస్యేంద్రస్యానయనం కర్మ-పూజయన్ జంభః-తం శూలేనాభ్యహనత్ ॥౧౭॥౧౮॥జంభమితి॥నముచిః-బలః-పాకశ్చేతి-త్రయ ఆజగ్ముః॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ త్రయాణాం పృథగ్విక్రమాన్ ఆహ త్రిభిః-హరీనితి॥హర్యశ్వస్య ఇంద్రస్య-తావద్భిః దశభిః శతైః॥౨౧॥౨౨॥ నముచిరితి॥ఆహత్య ఇంద్రం విద్ధ్వా॥ ౨౩ ॥ సర్వత ఇతి॥ ప్రావృట్కాలీనం సూర్యం॥ ౨౪॥ అలక్షయంత ఇతి॥ వణిక్పథాః వణిజః - భిన్నా నౌర్యేషాం తే-అత్ర దీర్ఘాభావ ఆర్షః-భిన్ననావ ఇత్యర్థః॥ ౨౫॥తత ఇతి॥ తురాషాడింద్రః-అశ్వాది సహితో వినిర్గతః-అగ్రణీః సారథీః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ న

ముచిరితి॥ శోకామర్షాభ్యాంయుక్తయారుషాక్రోధేనాన్వితస్సన్-ఇంద్రంహంతుం-పరమోద్యమంచకార॥ ౨౯॥ అశ్మేతి॥ ఘంటావత్ ఘంటాభిర్యుక్తం॥ ౩౦॥ ౩౧॥ నేతి॥ అతివీర్యాంవృత్రంభిన త్తీతితథా॥ ౩౨॥ ౩౩॥ యేనేతి॥ పతత్రైః పక్షైః॥ ౩౪॥ తపస్సేతి॥ సారమయంవీర్యాధికం-త్వాష్ట్రః తపఏవవృత్రః- సయేనవజ్రేణమయావిపాటితః॥ ౩౫॥ సఇతి॥ దండంలగుడతుల్యంబ్రహ్మతేజః- దధీచేః పాపర్థ్యం॥ ౩౬॥ ౩౭॥ నమేతి॥ ఆర్ద్రశుష్కాభ్యాం-మృత్యుర్నైవేతి॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ఉభయాత్మకస్య ఫేనస్య॥ నేతి॥ నశుష్కేణనచార్ద్రేణ ఫేనేన॥ తథాచశ్రుతిః॥ అపాంఫేనేనశిరఉదవర్తయదిత్యాది॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ సంయమేతి॥ అనుచరైరనుగీయమానా గాఇత్యర్థః-ఉపగీయమానైరనుచరైస్సహేతివా॥ ౪౫॥ ౪౬॥ తదేతి॥ విన్యష్టావయ

ముచిస్తద్వధం దృష్ట్వా శోకామర్షరుషాన్వితః। జిఘాంసురింద్రం నృపతే చకార పరమోద్యమమ్॥ ౨౯॥ అశ్మసారమయం శూలం ఘంటావద్ధేమభూషితమ్। ప్రగృహ్యాభ్యద్రవత్క్రుద్ధో హతోఽసీతి వితర్జయన్॥ ప్రాహిణోద్దేవరాజాయ నినదన్మృగరాడివ॥ ౩౦॥ తదాపతద్గగనతలే మహాజవం విచిచ్ఛిదే హరిరిషుభిస్సహస్రధా। తమాహనన్నృప కులిశేన కంధరే రుషాన్వితస్త్రిదశపతిశ్శిరో హరన్॥ ౩౧॥ న తస్య హి త్వచమపి వజ్ర ఊర్జితో బిభేద యస్సురపతినౌజసేరితః। తదద్భుతం పరమతివీర్యవృత్రభిత్తిరస్కృతో నముచిశిరోధరత్వచా॥ ౩౨॥ తస్మాదింద్రోఽబిభేచ్ఛత్రోర్వజ్రః ప్రతిహతో యతః। కిమిదం దైవయోగేన భూతం లోకవిమోహనమ్॥ ౩౩॥ యేన పూర్వం మహాద్రీణాం పక్షచ్ఛేదః ప్రజాత్యయే। కృతో నివిశతాం భారైః పతత్రైః పతతాం భువి॥ ౩౪॥ తపస్సారమయం త్వాష్ట్రం వృత్రో యేన విపాటితః। అన్యే చాతిబలోపేతాస్సర్వాస్త్రైరక్షతత్వచః॥ ౩౫॥ సోఽయం ప్రతిహతో వజ్రో మయా ముక్తోఽసురేఽల్పకే। నాహం తదాదదే దండం బ్రహ్మతేజోఽప్యకారణమ్॥ ౩౬॥ ఇతి శక్రం విషీదంతమాహ వాగశరీరిణీ। నాయం శుష్కైరథో నార్ద్రైర్వధమర్హతి దానవః॥ ౩౭॥ మయాస్మై యద్వరో దత్తో మృత్యుర్నైవార్ద్రశుష్కయోః। అతోఽన్యశ్చింతనీయస్తే ఉపాయో మఘవన్ రిపోః॥ ౩౮॥ తాం దైవీం గిరమాకర్ణ్య మఘవాన్సుసమాహితః। ధ్యాయన్ ఫేనమథాపశ్యదుపాయముభయాత్మకమ్॥ ౩౯॥ న శుష్కేణ న చార్ద్రేణ జహార నముచేశ్శిరః। తం తుష్టువుర్మునిగణా మాల్యైశ్చావాకిరన్విభుమ్॥ ౪౦॥ గంధర్వముఖ్యౌ జగతుర్విశ్వావసుపరావసూ। దేవదుందుభయో నేదుర్నర్తక్యో ననృతుర్ముదా॥ ౪౧॥ అన్యేఽప్యేవం ప్రతిద్వంద్వాన్వాయ్వగ్నివరుణాదయః। సూదయామాసురస్త్రౌఘైర్మృగాన్ కేసరిణో యథా॥ ౪౨॥ బ్రహ్మణా ప్రేషితో దేవాన్ దేవర్షిర్నారదో నృప। వారయామాస విబుధాన్ దృష్ట్వా దానవసంక్షయమ్॥ ౪౩॥ నారదః॥ భవద్భిరమృతం ప్రాప్తం నారాయణభుజాశ్రయైః। శ్రియా సమేధితాస్సర్వ ఉపారమత విగ్రహాత్॥ ౪౪॥ శ్రీశుకః॥ సంయమ్య మన్యుసంరంభం మానయంతో మునేర్వచః। ఉపగీయమానానుచరైర్యయుస్సర్వే త్రివిష్టపమ్॥ ౪౫॥ యేఽవశిష్టా రణే తస్మిన్నారదానుమతేన తే। బలిం విపన్నమాదాయ అస్తం గిరిముపాగమన్॥ ౪౬॥ తత్రావినష్టావయవాన్ విద్యమానశిరోధరాన్। ఉశనా జీవయామాస సంజీవిన్యా స్వవిద్యయా॥ ౪౭॥ బలిశ్చోశనసా స్పృష్టః ప్రత్యాపన్నేంద్రియస్మృతిః। పరాజితోఽపి నాఖిద్యల్లోకతత్త్వవిచక్షణః॥ ౪౮॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే- ఏకాదశోఽధ్యాయః. ... ...*

శ్రీశుకః॥ వృషధ్వజో నిశమ్యేదం యోషిద్రూపేణ దానవాన్। మోహయిత్వా సురగణాన్ హరిస్సోమమపాయయత్॥ ౧॥ వృషమారుహ్య గిరిశస్సర్వభూతగణైర్వృతః। సహ దేవ్యా యయౌ ద్రష్టుం యత్రాస్తే మధుసూదనః॥ ౨॥ సభాజితో భగవతా సాదరం సోమయా భవః। సూపవిష్ట ఉవాచేదం ప్రతిపూజ్య స్మయన్

యివామేషాం- విద్యమానాః శిరోధరాః యేషాంతాన్॥ ౪౭॥ బలిరితి॥ ప్రత్యాపన్నే పునః ప్రాప్తే ఇంద్రియాణిస్మృతిశ్చ యేనసః॥ ౪౮॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ద్వాదశే మోహినీరూపవిభ్రమాలోకనోత్సుకమ్। భవం సమోహయామాస హరిః పునరసాంత్వయత్॥ అముష్మిన్నసురావిష్టమాయయా స తదద్భుతం। ఇతివస్తుం మహాదేవమోహాయముపవర్ణ్యతే॥ వృషధ్వజమితి॥ హరిః సోమమపాయయదితీదం నిశమ్య- సయత్రాస్తే తత్రతద్రూపం ద్రష్టుం యయావిత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౧॥ ౨॥ సభాజిత ఇతి॥ సోమయా ఉమయాసహ॥ ౩॥ శ్లో॥ త్వయికించిన్నచాశ్చర్యం వయం త్వాశ్చర్యమానసాః। ఇతివత్యన్స్మప దేవస్తుష్టావ హరిమ

ష్టుభిః॥శ్రీధరీయే॥యః శ్లోకః॥ త్వయిమహామాయావినిపర మేశ్వ రేనహికిలకించిదఘటితమివ - వయంతుపరమకౌతూహ లేనద్రష్టుమాగతా ఇతి- బహుధాసంబోధయన్స్తౌతి॥ దేవదేవేతి ॥ హేదేవదేవ-కుతోహం దేవానాం దేవ ఇత్యతఆహ- హేజగద్వ్యాపిన్- తత్కుతః- హేజగన్మయ-తర్హి-కింప్రధానం-న- హేజగదీశ-తచ్చకుతః- తత్రాహ సర్వేషామపి త్వం హేతుః అతఈశ్వరఃఆత్మత్వాచ్చనజడంప్రధానంత్వమిత్యర్థః॥ ౪ ॥ ననుజగన్మయత్వోక్త్యాజగతఉత్పత్త్యాదినా అసత్యత్వేనచజాడ్యేనచ- మమాపికింతథాత్వంబ్రూషే-నహీత్యాహ॥ఆద్యంతావితి॥ ఆద్యంతౌమధ్యంచ - అస్యజగతః యతశ్చబ్రహ్మణోభవంతి - యస్యచఅవ్యయస్యఏతానిఆద్యంతమధ్యాని-నసంతి - యచ్చబ్రహ్మ - ఇదంకార్యాస్పదందృశ్యం- అహంకారణాస్పదంద్రష్టృచ- బహిర్భోగ్యంఅన్యద్భోక్తృచ-తత్సత్యంచ- చిద్రూపంచబ్రహ్మైవభవాన్ - అతోనతవవికారాదిశంకేత్యర్థః॥ ౫॥ తవైవంభూతత్వేముముక్షూణామాచారఃప్రమాణమిత్యాహ॥ తవైవేతి॥ ఉభయతః ఇహాముత్రచ సంగంత్యక్త్వా॥ ౬॥ ననుబ్రహ్మైవచేదహంతర్హ్యసంగోదాసీనస్యమమ-చరణాంభోజోపాసనయా కింతేషాం-తత్రాహ॥ త్వమితి॥ బ్రహ్మత్వేపిత్వం - నాత్యంతముదాసీనఃకింతు - విశ్వస్యప్రపంచస్యోదయాదీనాం హేతుః తదుపాధీనామాత్మనాంజీవానామీశ్వరశ్చ- తత్ఫలదాతా - తర్హికింరాజాదివత్కార్యాపేక్షయాసేవకేభ్యః సేవాఫలందదామి- నహి- అనపేక్షఏవత్వం-తర్హి- కిమీశ్వరత్వేన- తత్రాహ-తైరాత్మభిః తత్తత్ఫలదానార్థమపేక్ష్యతఇతితదపేక్షః-తస్యభావస్తదపేక్షతాతయా- అనపేక్షత్వమేవదర్శయితుంతదీయంబ్రహ్మత్వంవిశినష్టి - పూర్ణం అమృతంచసుఖరూపంవిషయసుఖవైలక్షణ్యార్థమాహ- అవికారంనిత్యం-ఆనందమాత్రంచకుతః-విశోకం - తత్కుతః-

హరిమ్॥౩॥దేవదేవజగద్వ్యాపిన్జగదీశజగన్మయ । సర్వేషామపిభావానాంత్వమాత్మా హేతురీశ్వరః॥
౪॥ ఆద్యంతావస్యయన్మధ్య మిదమన్యదహంబహిః । యస్యావ్యయస్యనైతాని తత్సత్యంబ్రహ్మచిద్భవాన్॥౫॥తవైవచరణాంభోజంశ్రేయస్కామానిరాశిషః । విసృజ్యోభయతస్సంగంమునయస్సముపాసతే॥౬॥ త్వంబ్రహ్మపూర్ణమమృతంవిగుణంవిశోకమానందమాత్రమవికారమనన్యదన్యత్ । విశ్వస్యహేతురుదయస్థితిసంయమానామాత్మేశ్వరశ్చతదపేక్షతయానపేక్షః॥ ౭ ॥ ఏకస్త్వమేవసదసద్ద్వయమద్వయంచ స్వర్ణంకృతాకృతమివేహనవస్తుభేదః। అజ్ఞానతస్త్వయిజనైర్విహితోవికల్పోయస్మాద్గుణవ్యతికరోనిరుపాధికస్య॥ ౮॥ త్వాంబ్రహ్మకేచిదవయంత్యుతధర్మమేకేఅన్యేపరంసదసతోఃపురుషంపరేశమ్। అన్యేవదంతినవశక్తియుతంపరంత్వాంకేచిన్మహాపురుషమవ్యయమాత్మతంత్రమ్॥౯॥ నాహంపరాయురృషయోనమరీచిముఖ్యాజానంతియద్విరచితంఖలుసత్త్వసర్గాః। యన్మాయయాముషితచేతసఈశదైత్యమర్త్యాదయఃకిముతశశ్వదభద్రవృత్తాః॥ ౧౦॥ సత్త్వంసమీహితమదఃస్థితిజన్మనాశంభూతేహితంచజగ

విగుణం - కించ - అనన్యత్ నవిద్యతేఅన్యద్యస్మాత్ - తస్మాత్ త్వద్వ్యతిరిక్తాభావాదపినిరపేక్షస్త్వమిత్యర్థః - తర్హి- సర్వాత్మకత్వేతత్తద్వికారప్రసంగోదుర్వారః-తత్రాహ - అన్యత్సర్వతోవ్యతిరిక్తంచ - కారణత్వాత్ - నహ్యేవంభూతసుఖాత్మకబ్రహ్మస్వరూపస్యతవాన్యాపేక్షాస్తి- అతః- కేవలంభక్తానుగ్రహార్థమిత్యర్థః ॥ ౭ ॥ అన్యత్వమనన్యత్వంచైకస్యకుతఇత్యాశంక్యదృష్టాంతేనోపపాదయతి॥ ఏకఇతి॥ సదసత్కార్యకారణరూపద్వయమద్వయంచ- పరమకారణంత్వమేవైకః- కృతంకుండలాదిరూపంద్వయం - అకృతంచకేవలమద్వయం - స్వర్ణంయథైకమేవ - తద్వదేవేహత్వయివస్తుతోభేదోనాస్తి- కథంతర్హి- భేదప్రతీతిస్తత్రాహ - అజ్ఞానతఇతి - కుతః- యస్మాన్నిరుపాధికస్యైవతవాయంగుణైర్వ్యతికరోభేదః-నస్వతః॥౮॥అతఏవంత్వాంబహుధావర్ణయంతి- తత్త్వతస్తుకేపినజానంతీత్యాహద్వాభ్యాం॥ త్వామితి॥త్వాంబ్రహ్మవేదాంతినః- అవయంతిమన్యంతే- త్వామేవధర్మంమీమాంసకామన్యంతే - ప్రకృతిపురుషయోఃపరంపురుషంసాంఖ్యాః॥ శ్లో॥ విమలోత్కర్షణీజ్ఞానాక్రియాయోగాతథైవచ । ప్రజ్ఞాసత్యాతథేశానానుగ్రహానవశక్తయ ఇత్యేవం-నవశక్తియుతం-పరంపాంచరాత్రాః- మహాపురుషంపాతంజలాః॥ ౯॥ నేతి॥ పరాయుర్బ్రహ్మా సత్త్వసర్గాః- సత్త్వగుణేనసృష్టాఅపి- యేనత్వయా- విరచితంవిశ్వమపి- ఖలు-తత్త్వతోనజానంతి- కింపునస్త్వాం- హేఈశ-అభద్రంరాజసంతామసంచవృత్తంయేషాం-తే- నజానంతీతికిమువక్తవ్యం॥ ౧౦॥ కింతుత్వంసర్వంజానాసీత్యాహ॥ సత్త్వమితి॥ సత్త్వంసర్వంఅవరుంత్సేవ్యాప్నోషి - జానాసి - కింతత్సర్వం- సమీహితంస్వకృతం-అదఃస్థితిజన్మనాశం అముష్యజగతోజన్మాది- భూతానామీహితంచ- జగతోభవబంధమోక్షంచ-వ్యాప్త్వాదృష్టాంతః- చరాచరాఖ్యందే

హజ్జాతంఖంచ- యథావాయురావిశతి-తథా- కథమవరుంత్సే-తదాత్మకతయాతస్యసర్వస్యాత్మతయేత్యర్థః॥ అత్ర నే
హేతుః-అవగమఃజ్ఞానరూపఇతి॥౧౧॥ఏవంస్తుత్వా ప్రస్తుతంవిజ్ఞాపయతిద్వాభ్యాం॥అవతారా ఇతి॥ ౧౨॥ ౧౪॥ కౌతూహ
లానేతి॥ సురకార్యాణియోషిద్వేషేణభవిష్యంతీతిపశ్యతా- అయంభావః-అవశ్యంతావద సత్రాక్ దైత్యాన్ వంచయి
త్వా-దేవేభ్యఃఅమృతందేయం- నచైవంవైషమ్యంరూపాంతరేణకర్తుముచితం- అతోవంచనమోహనాదిసారంకామి
నీరూపం-మయాధృతమితి॥ ౧౫॥ తదితి॥ తద్రూపందర్శయిష్యామి-సంకల్పప్రభవఃకామః తస్యోదయోయస్మాత్॥ ౧౬॥
౧౭॥ తతఇతి॥ విచిత్రాణిపుష్పాణి-అరుణాఃపల్లవాశ్చ- యేషాంతేద్రుమాయస్మిన్- లసద్దుకూలేనపర్యస్తేపరివృతేనిత
బేమేఖలాయస్యాఃతాం॥ ౧౮॥ ఆవర్తనఇతి॥ ఉత్పతత్కందుకలీలావశేన-యేఆవర్తనోద్వర్తనేనమనోన్నమనేతాభ్యాం
కంపితయోఃస్తనయోః- ప్రకృష్టహారాణాంచ - ఉరుభారైః- ప్రతిపదం - మధ్యేప్రభజ్యమానామివ - చలత్పదమేవప్ర
తోభవబంధమోక్షౌ। వాయుర్యథావిశతిఖంచచరాచరాఖ్యంసర్వంతదాత్మకతయావగమోనుభుజ్తే॥
౧౧॥ అవతారామయాదృష్టారమమాణస్యతేగుణైః । సోహంతద్ద్రష్టుమిచ్ఛామియత్తేయోషిద్వపుర్ధృ
తమ్॥ ౧౨॥ యేనసంమోహితాదైత్యాఃపాయితాశ్చామృతంసురాః।తందిదృక్షవఆయాతాఃపరంకౌతూ
హలంహినః॥ ౧౩॥ శ్రీశుకః ॥ ఏవమభ్యర్థితోవిష్ణుర్భగవాన్ శూలపాణినా। ప్రహస్యభావగంభీరంగిరి
శంప్రత్యభాషత॥ ౧౪॥ శ్రీహరిః॥ కౌతూహలాయదైత్యానాంయోషిద్వేషోమయాధృతః।పశ్యతాసుర
కార్యాణిగతేపీయూషభాజనే॥౧౫॥తత్తేహందర్శయిష్యామిదిదృక్షోస్సురసత్తమ । కామినాంబహుమం
తవ్యంసంకల్పప్రభవోదయమ్॥౧౬॥ శ్రీనారదః॥ ఇతిబ్రువాణోభగవాంస్తత్రైవాంతరధీయత । సర్వ
తశ్చారయంశ్చక్షుర్భవఆస్తేసహోమయా ॥ ౧౭ ॥ తతోదదర్శోపవనేవరస్త్రియంవిచిత్రపుష్పారుణ
పల్లవద్రుమే। విక్రీడతీంకందుకలీలయాలసద్దుకూలపర్యస్తనితంబమేఖలామ్॥ ౧౮॥ ఆవర్తనోద్వర్తనకం
పిత స్తనప్రకృష్టహారోరుభరైఃపదేపదే । ప్రభజ్యమానామివమధ్యతశ్చలత్పదప్రవాళంనయతీంతతస్త
తః॥ ౧౯॥ దిక్షుభ్రమత్కందుకచాపలైర్భృశంప్రోద్విగ్నతారాయతలోలలోచనామ్। స్వకర్ణవిభ్రా
జితకుండలోల్లసత్కపోలనీలాలకమండితాననామ్ ॥ ౨౦ ॥ శ్లథద్దుకూలంకబరీంచవిచ్యుతాంసన్నహ్యతీం
వామకరేణవల్గునా। వినిఘ్నతీంచాన్యతమేనకందుకంవిమోహయంతీంజగదాత్మమాయయా॥ ౨౧॥ తాం
వీక్ష్యదేవ ఇతికందుకలీలయేషద్వ్రీడాస్ఫుటస్మితవిసృష్టకటాక్షముష్టః । స్త్రీప్రేక్షణప్రతిసమీక్షణవి
హ్వలాత్మానాత్మానమంతికఉమాంస్వగణాంశ్చవేద ॥ ౨౨ ॥ తస్యాఃకరాగ్రాత్సతుకందుకోయదాగ
తోవిదూరంతమనువ్రజంత్యాః । వాసస్ససూత్రంలఘుమారుతోహరద్భవస్యదేవస్యకిలానుపశ్యతః॥
౨౩॥ ఏవంతాంరుచిరాపాంగీందర్శనీయాంమనోరమాం। దృష్ట్వాతస్యాంమనశ్చక్రేవిషజ్జంత్యాంభవఃకి
ల॥౨౪ ॥ తయాపహృతవిజ్ఞానస్తత్కృతస్మరవిహ్వలః । భవాన్యాఅపిపశ్యంత్యాగతహ్రీస్తత్పదంయ
యా॥౨౫॥ సాతమాయాంతమాలోక్యవివస్త్రావ్రీడితాభృశం । నిలీయమానావృక్షేషుహసంతీనాన్వతి
ష్ఠత॥ ౨౬॥ తామన్వగచ్ఛద్భగవాన్ భవఃప్రమథితేంద్రియః । కామస్యచవశంనీతఃకరేణుమివయూథపః॥
౨౭ ॥ సోనువ్రజ్యాతివేగేనగృహీత్వానిచ్ఛతీంస్త్రియం । కేశబంధఉపానీయబాహుభ్యాంపరిషస్వజే॥
౨౮॥సోపగూఢాభగవతాకరిణాకరిణీయథా । ఇతస్తతఃప్రసర్పంతీవిప్రకీర్ణశిరోరుహా॥౨౯॥ఆత్మానం
వాళపత్కోమలంతతస్తతోనయంతీం ॥ ౧౯ ॥ దిక్ష్వితి॥ దిక్షు - భ్రమతఃకందుకస్య-చాపలైశ్చాంచల్యైః- భృశంప్రో
ద్విగ్నతారేఆయతే - లోలేచంచలేలోచనేయస్యాః - స్వకర్ణాభ్యాంవిభ్రాజితేయేకుండలేతాభ్యాముల్లసంతౌకపో
లౌతాభ్యాం- నీలాలకైశ్చమండితమాననంయస్యాః॥ ౨౦॥ శ్లథదితి॥ సన్నహ్యతీంబధ్నంతీం-జగద్విమోహయంతీం॥౨౧॥
తామితి॥ తాంవీక్ష్య-దేవఃశ్రీరుద్రఃఆత్మానం-అంతికస్థితాముమాం- స్వగణాంశ్చ - నవేద-కథంభూతః - ఇతిఏవంభూత
యా-కందుకలీలయా-యాఈషద్వ్రీడా-తయాఅస్ఫుటంస్మితంతేనసహ - విసృష్టోయఃకటాక్షః - తేనముష్టఃవంచితః- అ
తఏవ - స్వయంయత్ స్త్రియఃప్రేక్షణంతయాచప్రతిసమీక్షణం- తాభ్యాం - విహ్వలఃఆత్మామనోయస్య॥౨౨॥ తస్యా
ఇతి॥కందుకం-అనువ్రజంత్యాఃస్త్రియః- లఘుసూక్ష్మంవాసః- ససూత్రంకాంచీసహితం॥ ౨౩॥ ఏవమితి॥ విషజ్జంత్యాంల
జ్జాకుంచితకటాక్షైరాత్మానంనిరీక్షమాణాయాం॥౨౪॥తయేతి॥ తత్పదంతస్యాస్సమీపంయయా॥ ౨౫॥ ౨౯॥ ఆత్మానమితి॥

ఽంగ హే రాజన్ సురర్షభభుజాంతరాత్ - మహేశబాహుమధ్యప్రదేశాత్॥ ౩౦॥ ౩౧ ॥ తస్యేతి॥ శుష్మిణ ఏవ త్తస్య వాశితాంపుష్పవతీంగజీ॥ ౩౨॥ ౩౩ ॥ సరిదితి ॥ ఏవంతామనుధావన్ హరఃసరిత్సరస్సుశైలాదిషుచసన్నిహితోబభూవ॥ ౩౪॥సస్కన్నఇతి॥కశ్మలాత్ మోహాతిరేకాత్-జడీకృతఃకర్తవ్యాకర్తవ్యవిచారశూన్యతయాకృతః॥ ౩౫॥ ౩౬॥ దిష్ట్యేతి॥ స్వాంస్త్రీప్రకృతిం॥ ౩౭॥ ౩౮ ॥ సేతి॥ కాలేనస్రష్ట్యాదినిమిత్తేన-మయాకాలరూపేణ-భాగశోరజఆద్యంశేనసవే.తామ ధీ వాసతీ॥ ౪౦॥౪౧॥ అయీతి॥ అయి హేపార్వతి-కళానాంఅణిమాదిసిద్ధానాం-అవశఃఅస్వాధీనః అహశ్యద్విట్పతిః॥ ౪౩॥౪౪॥ఇతీతి॥అష్టాధ్యాయీఅర్థనిగమనం-ఇతీతి॥౪౫॥ఏతత్కీర్తనాదేఃఫలమాహ॥ ఏతదితి॥ ౪౬॥ భగవతాకృతంభక్త

మోచయిత్వాంగసురర్షభభుజాంతరాత్ । ప్రాద్రవత్సాపృథుశ్రోణీమాయావిష్ణువినిర్మితా ॥ ౩౦॥
తస్యాసౌపదవీంరుద్రోవిష్ణోరద్భుతకర్మణః। ప్రత్యపద్యతకామేనవైరిణేవవినిర్జితః ॥ ౩౧ ॥ తస్యానుధావతోరేతశ్చస్కందామోఘరేతసః । శుష్మిణోయూథపస్యేవవాశితామనుధావతః ॥ ౩౨॥ యత్ర యత్రాపతన్మహ్యాంరేతస్తస్యమహాత్మనః । తానిరౌప్యస్యహేమ్నశ్చక్షేత్రాణ్యాసన్మహీపతే ॥ ౩౩ ॥ సరిత్సరస్సుశైలేషువనేషూపవనేషుచ । యత్రక్వచాసన్నృషయస్తత్రసన్నిహితోహరః॥ ౩౪ ॥ స్కన్నే రేతసిసోపశ్యదాత్మానందేవమాయయా । జడీకృతంనృపశ్రేష్ఠసన్యవర్తతకశ్మలాత్॥ ౩౫॥ అథావగత మాహాత్మ్యఆత్మనోజగదాత్మనః । అపరిజ్ఞేయవీర్యస్యనమేనేతదిహాద్భుతమ్॥ ౩౬॥ తమవిక్లబమవ్రీళమాలక్ష్యమధుసూదనః । ఉవాచపరమప్రీతోబిభ్రత్స్వాంపౌరుషీంతనుమ్॥ ౩౭॥ శ్రీభగవాన్॥దిష్ట్యాత్వంవిబుధశ్రేష్ఠస్వాంనిష్ఠామాత్మనాస్థితః । యన్మేస్త్రీరూపయాస్వైరంమోహితోప్యంగమాయయా॥ ౩౮॥ కోనుమేతితరేన్మాయాంవిషక్తస్త్వదృతేపుమాన్ । తాంస్తాన్విసృజతీంభావాన్దుస్తరామకృతాత్మభిః ॥ ౩౯॥ సేయంగుణమయీమాయానత్వామభిభవిష్యతి।మయాసమేతాకాలేనకాలరూపేణభాగశః॥ ౪౦॥ శ్రీశుకః ॥ ఏవంభగవతారాజన్ శ్రీవత్సాంకేనసత్కృతః । ఆమంత్ర్యతంపరిక్రమ్య సగణస్స్వాలయంయయౌ॥ ౪౧ ॥ ఆత్మాంశభూతాంతాంమాయాంభవానీంభగవాన్భవః । శంసతామృషిముఖ్యానాంప్రీత్యాచష్టాథభారత॥ ౪౨॥ శ్రీరుద్రః॥ అయివ్యపశ్యస్త్వమజస్యమాయాంపరస్యపుంసఃపరదేవతాయాః । అహంకలానామృషభోవిముహ్యేయయావశోన్యేకిముతాస్వతంత్రాః॥ ౪౩॥ యన్మామపృచ్ఛస్త్వముపేత్యయోగాత్సమాసహస్రాంతఉపారతంవై । సఏవసాక్షాత్పురుషఃపురాణోనయత్ర కాలోవిశతేనవేదః॥ ౪౪ ॥ శ్రీశుకః॥ ఇతితేభిహితస్తాతవిక్రమశ్శార్ఙ్గధన్వనః। సింధోర్నిర్మథనేయేనధృతఃపృష్ఠేమహాచలః ॥ ౪౫ ॥ ఏతన్ముహుఃకీర్తయతోనుశృణ్వతోనరిష్యతేజాతుసముద్యమఃక్వచిత్ । యదుత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనంసమస్తసంసారపరిశ్రమాపహం॥ ౪౬ ॥అసదవిషయమంఘ్రింభావగమ్యంప్రపన్నానమృతమమరవర్యానాశయత్సింధుమధ్యమ్ । కపటయువతివేషోమోహయన్యస్సురారీంస్తమహముపసృతానాం కామపూరంనతోస్మి॥ ౪౭॥ ... ... ✽

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - మహాపురాణే - అష్టమస్కంధే - ద్వాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥మనుర్వివస్వతఃపుత్రః శ్రాద్ధదేవఇతిశ్రుతః । సప్తమోవర్తమానోయస్తదపత్యానిమేశృణు॥ ౧॥ ఇక్ష్వాకుర్నభగశ్చైవధృష్టశ్శర్యాతిరేవచ। నరిష్యంతోథనాభాగస్సప్తమోదిష్టఉచ్యతే॥ ౨॥ కరూశకఃపృషధ్రశ్చదశమోవసుమాన్స్మృతః । మనోర్వైవస్వతస్యైతేదశపుత్రాఃపరంతప॥ ౩॥ ఆదిత్యావసవోరుద్రావిశ్వేదేవామరుద్గణాః । అశ్వినావృషభోరాజనింద్రస్తేషాంపురందరః॥ ౪ ॥ కశ్యపోత్రిర్వసి

పక్షపాతంస్మరన్ననుస్కరోతి॥ అసదితి ॥ అసతామవిషయం- భావోభజనం- తేనగమ్యమంఘ్రింప్రపన్నాన్ - సింధుమధ్యంసింధోర్మథనేనజాతమమృతం ॥ యః ఆశయత్ అభోజయత్ ॥ ౪౭॥ ... ... ✽

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ద్వాదశాధ్యాయ వ్యాఖ్యా.

శ్లో ॥ త్రయోదశేతువర్ణ్యంతేసప్తమాదీన్యనుక్రమాత్ । మన్వంతరాణిసర్వాణిషడ్విధానిపృథక్పృథక్ ॥ మనురితి ॥ సప్తమాదిమన్వంతరాణ్యాహమనురిత్యాదినాయావదధ్యాయసమాప్తి॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ఆదిత్యాఇతి ॥ ఆదిత్యాదయోదేవా ఇత్యన్వయః॥ ౪॥ ౫॥ తత్రేతి॥ భగవతోజన్మఅవతారః తమేవాహ-ఆదిత్యానాంవివస్వానర్యమాపూషేత్యాద్యుక్తానాంమధ్యే

అపరం జన్మ యస్య సః॥౬॥ సంక్షేపత ఇతి॥ శక్త్యా అవతారేణాన్వితాని॥౭॥ అష్టమం మనుం వక్తుం కథామాహ త్రిభిః॥ వివస్వత
ఇతి॥౮॥ తృతీయామితి॥ ఏకే బడబాం తృతీయామాహుః- మమతు సంజ్ఞైవ బడబేతి మతం తదుక్తం షష్ఠే॥ శ్లో॥ సైవ భూత్వా
థ బడబా నాసత్యౌ సుషువే భువీతి॥ యమశ్చ యమీ యమునా శ్రాద్ధదేవశ్చేతి త్రయః సుతాః॥౯॥ సావర్ణిరితి॥ సావర్ణిః పు
త్రః॥౧౦॥౧౧॥౧౨॥ దత్త్వేతి॥ పదత్రయం యాచమానాయ ఇమాం సర్వాం మహీం సప్తమే మన్వంతరే దత్త్వా- అష్టమే మన్వంతరే

ష్ఠః। విశ్వామిత్రోఽథ గౌతమః। జమదగ్నిర్భరద్వాజ ఇతి సప్తర్షయస్స్మృతాః॥ ౫॥ అత్రాపి భగవజ్జన్మ క
శ్యపాదదితేరభూత్। ఆదిత్యానామవరజో విష్ణుర్వామనరూపధృత్॥ ౬॥ సంక్షేపతో మయోక్తాని సప్త
మన్వంతరాణి తే। భవిష్యాణ్యపి వక్ష్యామి విష్ణోశ్శక్త్యాన్వితాని చ॥ ౭॥ వివస్వతశ్చ ద్వే జాయే విశ్వకర్మసు
తే ఉభే। సంజ్ఞా ఛాయా చ రాజేంద్ర యే ప్రాగభిహితే తవ॥ ౮॥ తృతీయాం బడబామేకే తాసాం సంజ్ఞాసు
తాస్త్రయః। యమో యమీ శ్రాద్ధదేవశ్ఛాయాయాశ్చ సుతాన్ శృణు॥ ౯॥ సావర్ణిస్తపతీ కన్యా భార్యా
సంవరణస్య యా। శనైశ్చరస్తృతీయోఽభూదశ్వినౌ బడబాత్మజౌ॥ ౧౦॥ అష్టమేంతర ఆయాతే సావర్ణి
ర్భవితా మనుః। నిర్మోకవిరజస్కాద్యాస్సావర్ణితనయా నృప॥ ౧౧॥ తత్ర దేవాస్సుతపసో విరజా అమృ
తప్రభాః। తేషాం విరోచనసుతో బలిరింద్రో భవిష్యతి॥ ౧౨॥ దత్త్వేమాం యాచమానాయ విష్ణవే యః పదత్ర
యమ్। రాద్ధమింద్రపదం భుక్త్వా తతస్సిద్ధిమవాప్స్యతి॥ ౧౩॥ యోఽసౌ భగవతా బద్ధః ప్రీతేన సుతలే పునః। నివే
శితోఽధికే స్వర్గాదధునాస్తే స్వరాడివ॥ ౧౪॥ గాలవో దీప్తిమాన్ రామో ద్రోణపుత్రః కృపస్తథా। ఋ
ష్యశృంగః పితాస్మాకం భగవాన్ బాదరాయణః॥ ౧౫॥ ఇమే సప్తర్షయస్తస్మిన్ భవిష్యంతి స్వయోగతః।
ఇదానీమాసతే రాజన్ స్వే స్వ ఆశ్రమమండలే॥ ౧౬॥ దేవగుహ్యాత్సరస్వత్యాం సార్వభౌమ ఇతి ప్రభుః।
స్థానం పురందరాద్ధృత్వా బలయే దాస్యతీశ్వరః॥ ౧౭॥ నవమో దక్షసావర్ణిర్మనుర్వరుణసంభవః। ధృ
తకేతుర్దీప్తకేతురిత్యాద్యాస్తత్సుతా నృప॥ ౧౮॥ పారామరీచిగర్భాద్యా దేవా ఇంద్రోఽద్భుతస్స్మృ
తః। ద్యుతిమత్ప్రముఖాస్తత్ర భవిష్యంత్యృషయస్తతః॥ ౧౯॥ ఆయుష్మతోఽంబుధారాయామృషభో
భగవత్కళా। భవితా యేన సంరాద్ధాం త్రిలోకీం భోక్ష్యతేఽద్భుతః॥ ౨౦॥ దశమో బ్రహ్మసావర్ణిరుపశ్లోక
సుతో మహాన్। తత్సుతా భూరిషేణాద్యా హవిష్మత్ప్రముఖా ద్విజాః॥ ౨౧॥ తత్రాపి జన్మ భవితా హరేర్వి
శ్వసృజో గృహే। అమూర్తిరితి విఖ్యాతో యేనాప్యాయేత వై జగత్॥ ౨౨॥ హవిష్మాన్ సుకృతిస్సత్యో జయో
మూర్తిస్తదా ద్విజాః। సుత్రామాణో విరుద్ధాద్యా దేవాశ్శంభుస్సురేశ్వరః॥ ౨౩॥ విష్వక్సేనో విషూచ్యా
స్తు శంభోస్సఖ్యం విధాస్యతి। జాతోంఽశాంశేన భగవాన్ గృహే విశ్వసృజో విభుః॥ ౨౪॥ మనుర్వై ధర్మసావ
ర్ణిరేకాదశమ ఆత్మవాన్। అనాగతాస్తత్సుతాశ్చ సత్యధర్మాదయో దశ॥ ౨౫॥ విహంగమాః కామగ
మా నిర్వాణరుచయస్సురాః। ఇంద్రస్తు వైధృతస్తేషామృషయశ్చారుణాదయః॥ ౨౬॥ సూర్యకస్యసుతస్త
త్ర ధర్మసేతురితి స్మృతః। వైధృతో యో హరేరంశస్త్రిలోకీం ధారయిష్యతి॥ ౨౭॥ భవితా భద్రసావర్ణీ రా
జన్ ద్వాదశమో మనుః। దేవవానుపదేవశ్చ దేవశ్రేష్ఠాదయస్సుతాః॥ ౨౮॥ ఋతుధామా చ తత్రేంద్రో దేవా
శ్చ హరితాదయః। ఋషయశ్చ తపోమూర్తిస్తపస్వ్యాగ్నీధ్రకాదయః॥ ౨౯॥ స్వధామాఖ్యో హరేరంశస్సా
ధయిష్యతి తన్మనోః। అంతరం సత్యసహసస్సూనృతాయాస్సుతో విభుః॥ ౩౦॥ మనుస్త్రయోదశో భావ్యో
దేవసావర్ణిరాత్మవాన్। చిత్రసేనవిచిత్రాద్యా దేవసావర్ణిదేహజాః॥ ౩౧॥ దేవాస్సుకర్మసుత్రామసం
జ్ఞా ఇంద్రో దివస్పతిః। నిర్మోకతత్త్వదర్శాద్యా భవిష్యంత్యృషయస్తదా॥ ౩౨॥ దేవహోత్రస్య తన
య ఉపహర్తా దివస్పతేః। యోగేశ్వరో హరేరంశో బృహత్యాం సంభవిష్యతి॥ ౩౩॥ మనుర్వా ఇంద్రసా
వర్ణిశ్చతుర్దశమ ఏష్యతి। ఉరుగంభీరవస్వాద్యా ఇంద్రసావర్ణివీర్యజాః॥ ౩౪॥ పవిత్రాశ్చాక్షుషా

విష్ణోః ప్రసాదేనైవ - రాద్ధం లబ్ధమింద్రపదం భుక్త్వా త్యక్త్వేత్యర్థః॥ ౧౩॥౧౪॥ గాలవ ఇతి॥ రామః- పరశురామః ద్రోణపు
త్రోఽశ్వత్థామా॥౧౫॥ ఇమ ఇతి॥ ఇదానీం తు స్వయోగత ఆసతే॥౧౬॥ ౨౨॥ హవిష్మత్ప్రముఖా ఇత్యుక్తానామేవ కేషాంచిన్నా
మాన్యాహ॥ హవిష్మానితి॥౨౩॥ విష్వక్సేన ఇతి॥ విషూచ్యాం జాతస్సన్॥౨౪॥ మనురితి॥ ఏకాదశ ఇత్యాది రాషః॥౨౫॥
స్వధామాఖ్యః॥ తస్య మనోరంతరం సాధయిష్యతి సత్యసహసః సూనృతాయాశ్చ సుతస్సన్॥౩౦॥ ౩౩॥ దేవహోత్రస్యేతి॥

దివస్పతేరింద్రస్యోపహర్తా సంపాదకః సంభవిష్యతి ॥ ౩౩ ॥ ౩౫ ॥ సత్రాయణస్యేతి ॥ క్రియాతంతూన్ కర్మసంతతీః - వితాయితా విస్తారయిష్యతి ॥ ౩౬ ॥ రాజన్నితి ॥ యుగసహస్రేణ పర్యయః పరివర్తో యస్య యుగసహస్రప్రమాణ ఇత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-త్రయోదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చతుర్దశే తు సర్వేషాం మన్వాదీనాం యథాయథం । పృథక్కర్మాణి వర్ణ్యంతే భగవద్వశవర్తినామ్ ॥ ౧ ॥ మనవ ఇతి ॥ పురుషేణ ఈశ్వరేణ-యజ్ఞాద్యవతారైః-శాస్యాస్తే నియుజ్యంత ఇతి తథా ॥ ౨ ॥ తదేవాహ ॥ యజ్ఞాదయ ఇతి ॥ ౩ ॥ ఋష్యాదీనాం కర్మాణ్యాహ చతుర్భిః ॥ చతుర్యుగేతి ॥ యతః ఏభ్యః-శ్రుతిగణేభ్యః ॥ ౪ ॥ తత ఇతి ॥ ఉదితాః ఉక్తాః-సంయతాస్సంతః మహీం ధర్మం సంచారయంతి మహ్యాం ధర్మం ప్రవర్తయంతీత్యర్థః ॥ ౫ ॥ పాలయంతీతి ॥ ప్రజాపాలా మనుపుత్రాః తం ధర్మం పాలయంతి - యావదంతం యావన్మన్వంతరావసానం - విభాగశః పుత్రపౌత్రాదిక్రమేణ - యే చాన్యే ద్యావాపృథివ్యాదయః - అత్ర కర్మణి-భోక్తృత్వేనాన్వితాః- తైశ్చ సహ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ప్రసంగాద్రూపాంతరైరపి జగద్యాత్రాప్ర

దేవాశ్శుచిరింద్రో భవిష్యతి । అగ్నిర్బాహుశ్శుచిశ్శుద్ధో మాగధాద్యాస్తపస్వినః ॥ ౩౫ ॥ సత్రాయణస్య తనయో బృహద్భానుస్తదా హరిః । వితానాయ మహారాజ క్రియాతంతూన్వితాయితా ॥ ౩౬ ॥ రాజంశ్చతుర్దశైతాని త్రికాలానుగతాని తే । ప్రోక్తాన్యేభిర్మితః కల్పో యుగసాహస్రపర్యయః ॥ ౩౭ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే-త్రయోదశోఽధ్యాయః.

శ్రీవిష్ణురాతః ॥ మన్వంతరేషు భగవన్ యథా మన్వాదయస్త్విమే । యస్మిన్ కర్మణి యే యేన నియుక్తాస్తద్వదస్వ మే ॥ ౧ ॥ బ్రహ్మరాతః ॥ మనవో మనుపుత్రాశ్చ మునయశ్చ మహీపతే । ఇంద్రాస్సురగణాశ్చైవ సర్వే పురుషశాసనాః ॥ ౨ ॥ యజ్ఞాదయో యాః కథితాః పౌరుష్యస్తనవో నృప । మన్వాదయో జగద్యాత్రాం నయంత్యాభిః ప్రచోదితాః ॥ ౩ ॥ చతుర్యుగాంతే కాలేన గ్రస్తాన్ శ్రుతిగణాన్ యథా । తపసా ఋషయోఽపశ్యన్ యతో ధర్మస్సనాతనః ॥ ౪ ॥ తతో ధర్మం చతుష్పాదం మనవో హరిణోదితాః । యుక్తాస్సంచారయంత్యద్ధా స్వే స్వే కాలే మహీం నృప ॥ ౫ ॥ పాలయంతి ప్రజాపాలా యావదంతం విభాగశః । యజ్ఞభాగభుజో దేవా యే చాన్యే తాననుకీర్తితాః ॥ ౬ ॥ ఇంద్రో భగవతా దత్తాం త్రైలోక్యశ్రియమూర్జితామ్ । భుంజానః పాతి లోకాంస్త్రీన్ కామం లోకే ప్రవర్షతి ॥ ౭ ॥ జ్ఞానం చానుయుగం బ్రూతే హరిస్సిద్ధస్వరూపధృత్ । ఋషిరూపధరః కర్మ యోగం యోగేశరూపధృత్ ॥ ౮ ॥ సర్గం ప్రజేశరూపేణ దస్యూన్ హన్యాత్స్వరాడ్వపుః । కాలరూపేణ సర్వేషామభావాయ పృథగ్గుణః ॥ ౯ ॥ స్తూయమానో జనైరేభిర్మాయయా నామరూపయా । విమోహితాత్మభిర్నానాదర్శనైర్న చ దృశ్యతే ॥ ౧౦ ॥ ఏతత్కల్పవికల్పస్య ప్రమాణం పరికీర్తితమ్ । యత్ర మన్వంతరాణ్యాహుశ్చతుర్దశ పురావిదః ॥ ౧౧ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే చతుర్దశోఽధ్యాయః,

✻ వామనావతారకథాప్రారంభః ✻

విష్ణురాతః ॥ బలేః పదత్రయం భూమేః కస్మాద్ధరిరయాచత । భూతేశ్వరః కృపణవల్లబ్ధార్థోఽపి బబంధ తమ్ ॥ ౧ ॥ ఏతద్వేదితుమిచ్ఛామో మహత్కౌతూహలం హి నః । యాచ్ఞేశ్వరస్య పూర్ణస్య బంధనం చాప్యనాగసః ॥ ౨ ॥

వర్తనమాహ ద్వాభ్యాం ॥ జ్ఞానమితి ॥ సిద్ధాస్సనకాదయః ఋషయో యాజ్ఞవల్క్యాదయః యోగేశాః దత్తాత్రేయాదయః- తత్తద్రూపస్సన్ జ్ఞానం కర్మ చ- యోగం చ బ్రూతే ॥ ౮ ॥ సర్గమితి ॥ ప్రజేశా మరీచ్యాదయః- తేషాం రూపేణ - సర్గం కరోతీతి శేషః- స్వరాడ్వపుః రాజమూర్తిః- సర్వేషామభావాయ భవతి- పృథగ్విధా గుణాః శీతోష్ణాదయో యస్య ॥ ౯ ॥ స్తూయమాన ఇతి ॥ నామరూపాత్మికయా మాయయా- మోహితాత్మభిరభిజ్ఞైః - నానాదర్శనైః శాస్త్రైః స్తూయమానో నిరూప్యమాణోఽపి- నైవ దృశ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ ప్రాసంగికం నిరూప్య ప్రస్తుతమేవోపసంహరతి ॥ ఏతదితి ॥ ఏతత్కల్పవికల్పస్య అవాంతరకల్పస్య ॥ ౧౧ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-చతుర్దశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ అత్రేత్యతేనవాధ్యాయ్యేం వామనచేష్టితమ్ । నిగ్రహచ్ఛలతో యత్ర బలేర్భూమావనుగ్రహః ॥ బలిం పంచదశే విశ్వజిత్యాచార్యా హ్యయాజయన్ । తేనాసౌ స్వర్గమజయద్భయాద్దేవా నిలిల్యిరే ॥ బలేరితి ॥ ఈశ్వరః ॥ స్వయం కృపణవత్ కస్మాద్ధేతోరయాచత- లబ్ధార్థో నాథత్వాపి తతః కస్మాద్బబంధ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ తత్ర తావద్బలేస్త్రిలోకీమపహృత్య ఇంద్రాయాచ్ఛా

దిఖలం కృతవానితి వక్తుం - బ్రాహ్మణారాధనబలేన బలేరకాండ ఏవ స్వర్గవిజయోద్యమ ఇత్యాహ - యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ పరాజితేతి॥ యుద్ధే పరాజితా శ్రీర్యస్య సః - ఇంద్రేణాసుభిశ్చ త్యాజితస్సన్ - భృగూన్ భృగోర్వంశ్యాన్ శుక్రాదీన్ - మహాత్మా ఉదారచిత్తః - అర్థానాం నివేదనేనార్పణేన॥ ౩॥ తమితి॥ త్రిలోకం స్వర్గం జేతుమిచ్ఛంతం - విశ్వజితా యాగేన - అయాజయన్ - మహాభిషేకేణ ఐంద్రేణ - బహ్వృచబ్రాహ్మణే ప్రసిద్ధేన॥ ౪॥ తత ఇతి॥ హర్యశ్వస్యేంద్రస్య - యే తురంగాస్తేషామివ వర్ణో హరితో యేషాం॥ ౫॥ ధనురితి॥ పురటం సువర్ణం తూణౌ ఇషుధీ అరిక్తౌ అక్షయశరౌ - పితామహః ప్రహ్లాదః - జలజం శంఖం॥ ౬॥ ఏవమితి॥ విప్రైరార్జితః సంపాదితో యోధనార్థో యుద్ధపరికరో యస్య - తైరేవ కృతం కల్పితం స్వస్త్యయనం మంగళవాచనాది యస్య ఆమంత్ర్య పృష్ట్వా॥ ౭॥ అథేతి॥ అథారుహ్య రథమితి ద్వయోరన్వయః సుస్రగ్ధరః శోభనమాలాధరః॥ ౮॥ హేమాంగదేతి॥ హేమాంగదాభ్యాం లసంతౌ బాహూ యస్య - ధిష్ణ్యస్థః భవనే ప్రజ్వాలితః కుండస్థ ఆహవనీయ ఇవేతి వా॥ ౯॥ తుల్యేతి॥ తుల్యమైశ్వర్యం బలం చ - శ్రీశ్చ యేషాం తైర్దైత్యైర్యూథపైర్వృతో యయావితి ద్వయోరన్వయః - పరిధీన్ దిశః॥ ౧౦॥ వృత ఇతి॥ ఋద్ధాం అతిసమృద్ధాం॥ ౧౧॥ ధిగ్రాజ్యసుఖం - తథావిధాం పురీం లక్ష

శ్రీశుకః ॥ పరాజితశ్రీరసుభిశ్చ హాపితస్త్వింద్రేణ రాజన్ భృగుభిస్స జీవితః । సర్వాత్మనా తానభజద్భృ
గూన్ బలిశ్శిష్యో మహాత్మార్థనివేదనేన ॥ ౩ ॥ తం బ్రాహ్మణా భృగవః ప్రీయమాణా అయాజయన్ విశ్వజి
తా త్రిలోకం । జిగీషమాణం విధినాభిషిచ్య మహాభిషేకేణ మహానుభావాః॥ ౪॥ తతో రథః కాంచనపట్టబ
ద్ధో హయాశ్చ హర్యశ్వతురంగవర్ణాః। ధ్వజశ్చ సింహేన విరాజమానో హుతాశనాదాస హవిర్భిరిష్టాత్॥
౫॥ ధనుశ్చ దివ్యం పురటోపనద్ధం తూణావరిక్తౌ కవచం చ దివ్యమ్ । పితామహస్తస్య దదౌ చ మాలామమ్లాన
పద్మాం జలజం చ శుక్రః ॥ ౬ ॥ ఏవం స విప్రార్జితయోధనార్థస్తైః కల్పితస్వస్త్యయనోఽథ విప్రాన్ ।
ప్రదక్షిణీకృత్య కృతప్రణామః ప్రహ్లాదమామంత్ర్య నమశ్చకార॥ ౭॥ అథారుహ్య రథం దివ్యం భృగుదత్తం
మహారథః । సుస్రగ్ధరస్సన్నహ్య ధన్వీ ఖడ్గీ ధృతేషుధిః॥ ౮॥ హేమాంగదలసద్బాహుస్స్ఫురన్మకరకుండలః।
రరాజ రథమారూఢో ధిష్ణ్యస్థ ఇవ హవ్యవాట్ ॥ ౯ ॥ తుల్యైశ్వర్యబలశ్రీభిస్స్వయూథైర్దైత్యయూథపైః।
పిబద్భిరివ ఖం దృగ్భిర్దహద్భిః పరిధీనివ॥ ౧౦॥ వృతో వికర్షన్మహతీమాసురీం ధ్వజినీం విభుః । యయావిం
ద్రపురీం స్వృద్ధాం కంపయన్నివ రోదసీమ్॥ ౧౧॥ రమ్యాముపవనోద్యానైశ్శ్రీమద్భిర్నందనాదిభిః । కూజద్వి
హంగమిథునైర్గాయన్మత్తమధువ్రతైః॥ ౧౨॥ ప్రవాళఫలపుష్పోరుభారశాఖామరద్రుమైః। హంససార
సచక్రాహ్వకారండవకులాకులాః॥ ౧౩॥ నళిన్యో యత్ర క్రీడంతి ప్రమదాస్సురసేవితాః। ఆకాశగంగయా
దేవ్యా వృతాం పరిఘభూతయా॥ ౧౪॥ ప్రాకారేణాగ్నివర్ణేన సాట్టాలేనోన్నతేన చ । రుక్మపట్టకవా
టైశ్చ ద్వారైస్స్ఫటికగోపురైః॥ ౧౫॥ జుష్టాం విభక్తప్రపథాం విశ్వకర్మవినిర్మితామ్ । సభాచత్వరరథ్యా
ఢ్యాం విమానైర్న్యర్బుదైర్యుతామ్ ॥ శృంగాటకైర్మణిమయైర్వజ్రవిద్రుమవేదిభిః ॥ ౧౬ ॥ యత్ర ని
త్యవయోరూపాః శ్యామా విరజవాససః । భ్రాజంతే రూపవన్నార్యో హ్యర్చిర్భిరివ వహ్నయః॥ ౧౭॥

స్మాదేవ పరిత్యజ్యేంద్రాదయః పలాయితా ఇతి వైరాగ్యార్థమింద్రపురీమనువర్ణయతి సార్ధైరేకాదశభిః ॥ రమ్యామితి॥ ఉపవనాని ఫలప్రధానాని నికటాని చ ఉద్యానాని పుష్పప్రధానాని దూరస్థాని చ - తైః రమ్యాం కూజంతి విహగమిథునాని యేషు - గాయంతో మత్తా మధువ్రతా యేషు॥ ౧౨॥ ప్రవాళేతి॥ ప్రవాళాదీనామనుభారో యాసు తాః - శాఖా యేషాం తే అమరద్రుమా యేషు॥ ౧౩॥ నళిన్య ఇతి॥ తైర్యత్ర యాసు - సురసేవితాః ప్రమదాః - క్రీడంతి - తాః హంసాదికులైరాకులాః వ్యాప్తాః - నళిన్యః సరాంసి - యత్ర ఏషు సంతి - తైరుపవనోద్యానైః రమ్యామితి పూర్వేణాన్వయః - కించ - పరిఘభూతయా ఆకాశగంగయా - వృతాం॥ ౧౪॥ ప్రాకారేణేతి॥ ప్రాకారేణ సౌవర్ణేనావృతాం - అట్టాలాః ప్రాకారోపరిచితాన్యున్నతాని యుద్ధస్థానాని - తత్సహితేన - రుక్మపట్టాని కవాటాని యేషు - తైర్ద్వారైరవాంతరైః స్ఫటికమయైర్గోపురైశ్చ పురద్వారైశ్చ॥ ౧౫॥ జుష్టామితి॥ జుష్టాం సంవృతాం - విభక్తాః ప్రపథా రాజమార్గా యస్యాం - సభా ఉపవేశస్థానాని - చత్వరాణి - అంగణాని రథ్యా రథమార్గాః తైరాఢ్యాం సంపన్నాం న్యర్బుదం దశకోటయః - తైర్గణనీయైరనంతైర్విమానైర్యుతాం - వజ్రవిద్రుమమయ్యో వేదయో యేషు తైః శృంగాటకైః చతుష్పథైర్యుతాం॥ ౧౬॥ యత్రేతి॥ నిత్యం - వయస్తారుణ్యం - రూపం చ సౌకుమార్యం - యాసాం తాః - రూపవన్నార్యః స్వలంకృతాః స్త్రియః - యత్ర యస్యాం భ్రాజంతే॥ ౧౭॥

సురేతి॥ సురస్త్రీణాం-కేశేభ్యోవిభ్రష్టానాం-నవసౌగంధికస్రజామామోదం॥౧౮॥ హేమేతి॥ హేమగవాక్షేభ్యోనిర్గచ్ఛతాధూమేన- సురస్త్రియఃఅప్సరసః॥ ౧౯॥ ముక్తేతి॥ ముక్తామయైర్వితానైర్మణిహేమమయైఃకేతుభిశ్చ- ధ్వజైః నానాపతాకాయుక్తాభిర్వలభీభిశ్చ - విమానానాంపురోభాగైరావృతాంవ్యాప్తాం- వైమానికస్త్రీణాంకలగీతైర్మంగళాం॥ ౨౦॥మృదంగేతి॥ ఉపదేవానాంగంధర్వాదీనాం- గీతైశ్చమనోరమాం-జితా- ప్రభాసాత్వద్వీస్త్వగ్నిష్ఠాస్త్రీదేవతా యయాతాం - అన్యైరజితప్రభామితివా- జితగ్రహామితిపాఠాంతరేజితాగ్రహాఃసూర్యాదయోయయా॥ ౨౧॥ ౨౨॥ తామితి॥పృతన్యయాసేనయా॥౨౩॥౨౪॥భగవన్నితి॥కేన హేతునా-ఏవం తేజసాఊర్జితఆసీత్॥ ౨౫॥నేతి॥ ప్రతివోఢుంఅపాకర్తుం॥ ౨౬॥ దహన్నితి॥ యత్ యస్మాత్కారణాత్- ఏతస్యఓజఆది- యతఓజఆదేఃఏతస్యసముద్యమః॥ ౨౭॥ జానామీతి॥ఉపభృతంసంచితం॥౨౮॥౨౯॥ తత్రోచితమంత్రమాహ॥ తస్మాదితి॥ తస్మాద్యూయం-త్రివిష్టపముత్సృజ్య- నిలయమ

సురస్త్రీకేశవిభ్రష్టనవసౌగంధికస్రజామ్ । యత్రామోదముపాదాయమార్గఆవాతిమారుతః ॥ ౧౮॥
హేమజాలవినిర్గచ్ఛద్ధూమేనాగరుగంధినా। పాండరేణప్రతిచ్ఛన్నమార్గేయాంతిసురస్త్రియః॥ ౧౯॥
ముక్తావితానైర్మణిహేమకేతుభిర్నానాపతాకావలభీభిరావృతమ్। శిఖండిపారావతభృంగనాదితాం
వైమానికస్త్రీకలగీతమంగళామ్ ॥ ౨౦॥ మృదంగశంఖానకదుందుభిస్వనైస్సతాళవీణామురజేష్టవేణు
భిః।నృత్యైస్సవాద్యైరుపదేవగీతైర్మనోరమాంస్వప్రభయాజితప్రభామ్॥ ౨౧॥ నయాంవ్రజంత్యధర్మి
ష్ఠాఃఖలాభూతద్రుహశ్శఠాః।మానినఃకామినోలుబ్ధాఏభిర్హీనావ్రజంతియత్॥౨౨॥తాందేవధానీంస
వరూథినీపతిర్బహిస్సమంతాద్రురుధేపృతన్యయా । ఆచార్యదత్తంజలజంమహాస్వనందధ్మౌ ప్రయుం
జన్భయమింద్రయోషితామ్॥ ౨౩॥ మఘవాంస్తమభిప్రేత్యబలేఃపరమముద్యమమ్। సర్వదేవగణోపేతో
గురుమేతదువాచహ॥ ౨౪॥ భగవన్నుద్యమోభూయాన్బలేఃపూర్వవైరిణః। అవిషహ్యమిమంమన్యే
కేనాసీత్తేజసోర్జితః॥ ౨౫॥ నైనంకశ్చిత్కుతోవాపిప్రతివోఢుమధీశ్వరః । పిబన్నివముఖేనేదంలిహన్ని
వదిశోదశ॥ ౨౬॥ దహన్నివయతోదృగ్భిస్సంవర్తాగ్నిరివోత్థితః । బ్రూహికారణమేతస్యదుర్ధర్షత్వస్య
యద్రిపోః । ఓజస్సహోబలంతేజోయతఏతత్సముద్యమః॥ ౨౭॥ గురుః॥ జానామిమఘవన్ఛత్రోరున్న
తేరస్యకారణమ్। శిష్యాయోపభృతంతేజోగురుభిర్బ్రహ్మవాదిభిః॥ ౨౮॥ నచాస్యాధ్యక్షణమపిస్థాతుంశ
క్నోతిసమ్ముఖే।భవద్విధోభవాన్వాపివర్జయిత్వేశ్వరంహరిమ్॥౨౯॥ తస్మాన్నిలయముత్సృజ్యయూయం
సర్వేత్రివిష్టపమ్।యాతకాలంప్రతీక్షంతోయతశ్శత్రోర్విపర్యయః ॥ ౩౦॥ ఏషవిప్రబలోదర్కస్సంప్రత్యూ
ర్జితవిక్రమః। తేషామేవావమానేనసానుబంధోవినంక్ష్యతి ॥ ౩౧ ॥ ఏవంసుమంత్రితార్థాస్తేగురుణార్థా
నుదర్శినా।హిత్వాత్రివిష్టపంజగ్ముర్గీర్వాణాఃకామరూపిణః॥ ౩౨ ॥ దేవేష్వథనిలీనేషుబలిర్వైరోచనఃపు
రీమ్।దేవధానీమధిష్ఠాయవశంనిన్యేజగత్త్రయమ్॥౩౩॥తంవిశ్వజయినంశిష్యంభృగవశ్శిష్యవత్సలాః।శతేన
హయమేధానామనువ్రతమయాజయన్॥౩౪॥తతస్తదనుభావేనభువనత్రయవిశ్రుతామ్। కీర్తిందిక్షువిత
న్వానస్సరేజేహ్యుడురాడివ॥౩౫॥ బుభుజేచశ్రియంస్వృద్ధాంద్విజదేవోపలంభితామ్।కృతకృత్యమివాత్మా
నంమన్యమానోమహామనాః॥౩౬॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే-పంచదశోధ్యాయః.
శ్రీశుకః ॥ ఏవంపుత్రేషునష్టేషుదేవమాతాదితిస్తదా । హృతేత్రివిష్టపేదైత్యైఃపర్యతప్యదనాథవత్॥
౧॥ ఏకదాకశ్యపస్తస్యాఆశ్రమంభగవానగాత్।నిరుత్సవంనిరానందంసమాధేర్విరతశ్చిరాత్॥ ౨॥ సప

దర్శనం-యాతయతఃకాలాత్॥ ౩౦॥ కేనాస్యవిపర్యయస్స్యాదిత్యతఆహ॥ ఏషఇతి॥ విప్రాణాంబలేన- ఉదర్కఃఉత్తరోత్తరమధికంబలంయస్యసః॥౩౧॥ఏవమితి॥ సుమంత్రితఃఅర్థఃకార్యంయేషాంతే-నిలయంజగ్ముః॥ ౩౨॥౩౩॥తమితి॥ ఏవంప్రాప్తమింద్రపదం- స్థిరీకర్తుమయాజయన్- అనువ్రతంఅనువర్తినం॥ ౩౪॥౩౫॥బుభుజఇతి॥ ద్విజదేవైఃబ్రాహ్మణైః ఉపలంభితాంప్రాపితామ్॥౩౬॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-పంచదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ షోడశేపుత్రనాశేనశోచంత్యాఅదితేఃపతిః। ప్రార్థితఃకశ్యపఃప్రాహపయోవ్రతమితీర్యతే॥ యద్వా॥ షోడశే కశ్యపోదిత్యాప్రార్థితోలీనపుత్రయా । మహచ్ఛ్రేయస్కరంతస్యై పయోవ్రతముపాదిశత్ ॥ ఇదానీంశ్రీవామనావతారప్రసంగమాహ॥యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ఏవమితి॥నష్టేషుఅదృష్టేషుసత్సు॥ ౧॥౨॥సఇతి॥ సఃకశ్యపఃపత్నీమిద

మాహ॥ ౩॥ దీనవదనత్వాదికమాలక్ష్యబహుధావికల్ప్య యత్ పృచ్ఛతిసప్తభిః॥ అపీతి॥ హేభద్రే-మృత్యోః - ఛందమిచ్ఛాం
అనువర్తతఇతితథా_మృత్యువశవర్తినోజనస్యేత్యర్థః॥ ౪॥ అపీతి॥ హేగృహమేధిని-అపివాకింవా- గృహేషుధర్మాదేం
కించిదకుశలమితికాకాన్వ్రస్నః- యత్రయేషుగృహేషు- అయోగినామపియోగః- స్వధర్మాదినాయోగఫలంభవతి॥ ౫॥
అపీతి॥ కించ-త్వయాఅపూజితాఏవఅభ్యేత్యగృహాద్యాతాః॥ ౬॥ గృహేష్వితి॥ నార్చితాఃఅనర్చితాస్సంతః- యదినిర్గ
చ్ఛంతి-తేగృహాః- ఫేరురాజఃసృగాలరాజః-తదీయవివరతుల్యాః॥ ౭॥ అప్యగ్నయఇతి॥ వేళాయాంహోమకాలే-కహ్ని
చిత్-నహుతాఃకిం॥ ౮॥౯॥అపీతి॥ భవత్యాఃఆత్మానంమనః-అస్వస్థమప్రకృతిస్థం- లక్షైర్ముఖగ్లానాదిభిఃలక్షయామి॥
౧౦ ॥ అస్వాస్థ్యకారణమన్వాదస్త్రీత్వపక్తుంత్వేత్ప్రృష్టమభద్రాదికంనాస్తీత్యాహద్వాభ్యాం ॥ భద్రమితి ॥ ఇమేగృహాః
త్రివర్గస్యాపరంక్షేత్రండుద్భవస్థానం- త్రివర్గోఽపియథావద్వ్రుత్తఇత్యర్థః॥ ౧౧॥ అగ్నయఇతి॥ భగవతస్తవానుధ్యానం

కచ్చిందీనవదనాంకృతాసనపరిగ్రహాః।సంభావితోఽయథాన్యాయమిదమాహకురూద్వహ॥ ౩॥ అప్యభద్రం
నవిప్రాణాంభద్రేలోకేధునాగవామ్। నధర్మస్యనలోకస్యమృత్యోశ్ఛందానువర్తినః॥ ౪॥ అపివాకుశ
లంకించిద్గృహేషుగృహమేధిని। ధర్మస్యార్థస్యకామస్యయత్రయోగోహ్యయోగినామ్॥ ౫॥ అపివాతిథ
యోఽభ్యేత్యకుటుంబాసక్తయాత్వయా । గృహాదపూజితాయాతాఃప్రత్యుత్థానేనవాక్వచిత్॥ ౬॥ గృ
హేషుయేష్వతిథయోనార్చితాస్సలిలైరపి । యదినిర్యాంతితేనూనంఫేరురాజగృహోపమాః॥ ౭॥ అ
ప్యగ్నయస్తువేళాయాంనహుతాహవిషాసతి । త్వయోద్విగ్నధియాభద్రే ప్రోషితేమయికర్హిచిత్॥
౮॥ యత్పూజయాకామదుఘాన్యాతిలోకాన్గృహవ్రతః । బ్రాహ్మణోఽగ్నిశ్చవైవిష్ణోస్సర్వదేవాత్మ
నోముఖమ్॥ ౯॥ అపిసర్వేకుశలినస్తవపుత్రామనస్విని। లక్షయేఽస్వస్థమాత్మానంభవత్యాలక్షణైరహం
౧౦॥ అదితిః॥ భద్రంద్విజగవాంబ్రహ్మన్ధర్మస్యాస్యజనస్యచ । త్రివర్గస్యపరంక్షేత్రంగృహమేధిన్
గృహాఇమే॥ ౧౧॥ అగ్నయోఽతిథయోభృత్యాభిక్షవోయేచలిప్సవః। సర్వంభగవతోబ్రహ్మన్ననుధ్యానా
న్నరిష్యతి॥ ౧౨॥ కోనుమేభగవన్కామోనసంపద్యేతమానసః।యస్యాభవాన్ప్రజాధ్యక్షఏవంధర్మాన్
ప్రభాషతే॥ ౧౩॥ తవైవహేదేవమనశ్శరీరజాఇమాఃప్రజాస్సత్త్వరజస్తమోజుషః।సమోభవాంస్తాసు
సురాదిషుప్రభోతథాపిభక్తంభజతేమహేశ్వరః ॥ ౧౪॥ తస్మాదీశభజంత్యామేశ్రేయశ్చింతయసువ్రత।
హృతశ్రియోహృతస్థానాన్ సపత్నైఃపాహినఃప్రజాః ॥ ౧౫ ॥ పరైర్వివాసితాసాహం మగ్నావ్యస
నసాగరే।ఐశ్వర్యంశ్రీర్యశఃస్థానంహృతానిప్రబలైర్మమ ॥ ౧౬ ॥ యథాతానిపునస్సాధోప్రపద్యేరన్
మమాత్మజాః।తథావిధేహికల్యాణంధియాకల్యాణకృత్తమ॥ ౧౭॥శ్రీశుకః॥ ఏవమభ్యర్థితోఽదిత్యాక
స్తామాహస్మయన్నివ॥ ౧౮॥ కశ్యపః॥ అహోమాయాబలంవిష్ణోస్స్నేహబద్ధమిదంజగత్। క్వదేహో
భౌతికోఽనాత్మాక్వచాత్మాప్రకృతేఃపరః।కస్యకేపతిపుత్రాద్యామోహఏవహికారణమ్॥ ౧౯॥ ఉపతిష్ఠ
స్వపురుషంభగవంతంజనార్దనమ్ । సర్వభూతగుహావాసంవాసుదేవంజగద్గురుమ్॥ ౨౦॥ సవిధాస్యతితే
కామాన్హరిర్దీనానుకంపనః। అమోఘాభగవద్భక్తిర్నేతరేతిమతిర్మమ॥ ౨౧॥అదితిః॥ కేనాహంవిధి
నాబ్రహ్మన్నుపస్థాస్యేజగద్గురుమ్। యథామేసత్యసంకల్పోవిదధ్యాత్సమనోరథమ్॥ ౨౨॥ ఆదిశత్వంద్విజ
శ్రేష్ఠవిధింతదుపధావనమ్ । ఆశుతుష్యతిమేదేవసీదత్యాసహపుత్రకైః॥ ౨౩॥కశ్యపః॥ ఏతన్మేభగవాన్
పృష్టఃప్రజాకామస్యపద్మజః । యదాహతేప్రవక్ష్యామివ్రతంకేశవతోషణమ్॥ ౨౪॥ ఫాల్గునస్యామలేప

యస్మాద్యా-క్రియతే-తస్మాదగ్నయోఽతిథయఇత్యాదిసర్వం-నరిష్యతినహీయతే॥ ౧౨॥ ప్రస్తుతంవిజ్ఞాపయితుమాహ॥ కోన్వి
తి॥ ౧౩॥ సంపాద్యంకామమాహచతుర్భిః ॥ తవేతి ॥ తస్మాదితి॥ సపత్నైఃదైత్యైర్హృతాశ్రియేషాం - హృతస్థా
నమేషామితిపుత్రాభిప్రాయేణబహువచనమ్ ॥ ౧౫॥ ౧౭॥ ఏవమితి ॥ కఃకశ్యపః - ప్రథమంతావత్పుత్రస్నేహంత్యాజ
యితుంవిస్మయవ్యాజేనతత్త్వముపదిశతిసార్ధేన ॥ అహోఇతి ॥ ౧౮ ॥ ౧౯॥ అత్రాపరితుష్యంతీంప్రత్యాహద్వా
భ్యాం ॥ ఉపతిష్ఠస్వేతి॥ ౨౦ ॥ సఇతి ॥ నన్వేవంభూతకామప్రాప్తిహేతుర్దేవాంతరసేవాప్రసిద్ధాతత్రాహ॥ అమోఘే
తి॥ ౨౧॥ కేనేతి॥ సయథాచమేమనోరథంవిదధ్యాత్॥ ౨౨॥ ఆదిశేతి॥ యథాచమేఆశుతుష్యతి-తథాతత్సేవాప్రకారమా
దిశ॥ ౨౩॥ఏతదితి॥మేమయా-పృష్టఃపద్మజోయద్వ్రతమాహ-ఏతత్తేప్రవక్ష్యామీత్యన్వయః॥ ౨౪॥ ఫాల్గునస్యేతి॥ అమలే

శుక్లే ॥ ౨౫ ॥ తత్రాదౌపూర్వేద్యుః కృత్యమాహ ॥ సినీవాల్యామిత్యారభ్య బ్రహ్మచార్యథతద్రాత్ర్యామిత్యంతేన గ్రంథేన॥ సినీవాల్యామితి॥ యదిలభ్యేతేతర్హి- క్రోడవిదీర్ణయావన్యవరాహోత్ఖాతయా- ఆలిప్య॥ ౨౬॥ తత్రమంత్రః॥ త్వమితి॥ హేదేవిత్వంరసాయాః-ఉద్ధృతాసి॥ ౨౭॥ నివర్తితేతి॥ నివర్తితఆత్మనియమోనిత్యనైమిత్తికోయేన॥ ౨౮॥ తత్రావాహనాదౌ-నవమంత్రానాహ॥ నమస్తుభ్యమితి॥ పాద్యాదౌవిశేషస్తుద్వాదశాక్షరంవక్ష్యతి॥ ౨౯॥ నమఇతి॥ చతుర్వింశతిగుణాస్తత్త్వాని-తానిజానాతీతితథా- తస్మై-గుణసంఖ్యానహేతవేసాంఖ్యప్రవర్తకాయ॥ ౩౦॥ ఏవంసామాన్యతోనత్వా-గుణావతారాన్పంచమంత్రైః తత్రాదౌమంత్రోక్తయజ్ఞరూపేణవిష్ణోఃప్రణామః ॥ నమఇతి॥ ద్వేశీర్షేయస్య - త్రయఃపాదాఃయస్య - తంతవేఫలవిస్తారకాయ-త్రయ్యాంవిద్యాయామాత్మా యస్యేతిత్రిధాబద్ధ ఇత్యస్యార్థఃఉక్తఃతథాచమంత్రః॥ శ్రు ॥ చత్వారిశృంగాత్రయోఅస్యపాదాద్వేశీర్షే సప్తహస్తాసోఅస్య - త్రిధాబద్ధోవృషభోరోరవీతిమహోదేవోమర్త్యాగ్ంఆవివేశేతి॥ శ్లో॥ మార్గముద్గవదాలూనఃసోయంప్రాజ్ఞైర్యథాయుధం।విష్ణుస్తుయజ్ఞరూపేణస్తూయతేతేనతత్త్వతః॥ అస్యార్థఃమార్గఃవిష్ణ్వారాధనంతస్మిక్రియామత్- తాంగచ్ఛంతియే- సామైర్గీ

షేద్వాదశాహంపయోవ్రతమ్ । అర్చయేదరవిందాక్షంభక్త్యాపరమయాన్వితమ్ ॥ ౨౫ ॥ సినీవాల్యాం
మృదాలిప్యస్నాయాత్క్రోడవిదీర్ణయా । యదిలభ్యేతవైస్రోతస్యేతన్మంత్రముదాహరేత్ ॥ ౨౬ ॥
త్వందేవ్యాదివరాహేణరసాయాఃస్థానమిచ్ఛతా । ఉద్ధృతాసినమస్తుభ్యంపాప్మానంమేప్రణాశయ॥
౨౭॥ నిర్వర్తితాత్మనియమోదేవమర్చేత్సమాహితః । అర్చాయాంస్థండిలేసూర్యేజలేవహ్నౌగురావపి॥
౨౮॥ నమస్తుభ్యంభగవతేపురుషాయమహీయసే । సర్వభూతనివాసాయవాసుదేవాయసాక్షిణే॥౨౯॥
నమోఽవ్యక్తాయసూక్ష్మాయప్రధానపురుషాయచ । చతుర్వింశగుణజ్ఞాయగుణసంఖ్యానహేతవే॥౩౦॥న
మోద్విశీర్ష్ణే త్రిపదేచతుశ్శృంగాయతంతవే । సప్తహస్తాయ యజ్ఞాయ త్రయీవిద్యాత్మనేనమః॥
౩౧॥ నమశ్శివాయరుద్రాయనమశ్శక్తిధరాయచ । సర్వవిద్యాధిపతయేభూతానాంపతయేనమః॥౩౨॥
నమోహిరణ్యగర్భాయప్రాణాయజగదాత్మనే । యోగైశ్వర్యశరీరాయనమస్తేయోగహేతవే॥ ౩౩॥
నమస్తఆదిదేవాయదేవదేవాయతేనమః । నారాయణాయఋషయేనరాయహరయేనమః॥ ౩౪॥ నమో
మరకతశ్యామవపుషేధిగతశ్రియే । కేశవాయనమస్తుభ్యంనమస్తేపీతవాససే॥ ౩౫॥ త్వంసర్వవరదఃపుం
సాంవరేణ్యవరదర్షభ। అతస్తేశ్రేయసేధీరాఃపాదరేణుముపాసతే ॥ ౩౬॥ అన్వవర్తంతయందేవా
శ్శ్రీశ్చతత్పాదపద్మయోః । స్పృహయంతఇవామోదంభగవాన్మేప్రసీదతు॥ ౩౭॥ ఏతైర్మంత్రైర్హృ
షీకేశమావాహనపురస్కృతమ్ । అర్చయేచ్ఛ్రద్ధయాయుక్తః పాద్యోపస్పర్శనాదిభిః ॥ ౩౮॥
అర్చయిత్వాగంధమాల్యైఃపయసాస్నపయేద్విభుమ్ । వస్త్రోపవీతాభరణపాద్యోపస్పర్శనైస్తతః॥
౩౯॥గంధపుష్పాదిభిశ్చార్చేద్ద్వాదశాక్షరవిద్యయా । శ్రితంపయసినైవేద్యంశాల్యన్నంవిభవేసతి ॥ ౪౦॥
ససర్పిస్స గుడందత్వా జుహుయాన్మూల విద్యయా । నివేదితంతుభక్తాయదద్యాద్భుంజీతవాస్వయం।
౪౧॥దత్వాచమనమర్చిత్వాతాంబూలంచనివేదయేత్। జపేదష్టోత్తరశతంస్తువంత్సస్తుతిభిఃప్రభుం॥౪౨॥

యత్తేవా- తేముద్గాఃభక్తాః- తేవిద్యాంతేమేషుతేముద్గవంతః-తైరాలూనఃవ్యాప్తః - సాక్షాత్కృతఇత్యర్థః-నివృత్తిమారలభ్యానముదానంద-తత్ప్రాపకఉపాసనామార్గముదంగచ్ఛంతితేమార్గముద్గాః- తత్ప్రవర్తకాఆచార్యాస్తైర్విద్యాంతేమేషుఅర్వాచీనేషు- తేమార్గముద్గవస్తైఃఆలూనఃపృథక్త్వేనోపాసితఇత్యర్థః-పాఠాంతరే-ముదంవహంతీతిమార్గముద్వహాంతైః- తైరాలూనఃపృథక్త్వేనోపాసితఇత్యర్థఃకించ - పూర్వోదాహృతశ్రుత్యర్థోపియాస్కాచార్యైర్వివృతః- చత్వారిశృంగేతివేదావాఏతఉక్తాఃత్రయోఽస్యపాదాఇతిసవనానిత్రీణి- ద్వేశీర్షేప్రాయణీయోదయనీయే - సప్తహస్తాసః సప్తఛందాంసి - త్రిధాబద్ధోమంత్రబ్రాహ్మణకల్పైఃవృషభోరోరవీతి - రోరవణంఅస్యసవనక్రమేణ - ఋగ్భిఃయజుర్భిఃసామభిః॥శ్రు॥యదేనమృగ్భిశ్శంసతి-యజుర్భిర్యజంతి-సామభిస్స్తువంతీతి ॥ ౩౧ ॥ ౩౨॥ నమఇతి ॥ ప్రాణాయసూత్రాత్మనే-యోగైశ్వర్యంశరీరంయస్య॥౩౩॥౩౪॥ నమఇతి॥అధిగతాప్రాప్తాశ్రీఃయేనతస్మై॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ అన్వవర్తంతేతి॥ యత్పాదపద్మయోఃఆమోదంస్పృహయంతఇవ-దేవాశ్చశ్రీశ్చ-యమన్వవర్తంత- సమేప్రసీదతు॥ ౩౭ ॥ ఏతైరితి॥ ఆవాహనేనపురస్కృతంసన్నిధాపితం॥ ౩౮॥ గంధేతి॥ పయసిశ్రితంపక్వం॥ ౪౦॥ నేతి ॥ మూలవిద్యయాద్వాదశా

ష్టరేణైవ॥ ౪౧॥ వత్త్వేతి॥ పూర్వోక్తాభిరన్యాభిశ్చ స్తుతిభిః॥ ౪౨॥ కృత్వేతి॥ తస్య నైవేద్యం మాల్యం॥౪౩॥ ద్వేతి॥ ద్వావవరా వేషాంతాన్ అసంభవేద్వావపిభోజయేదిత్యర్థః - సభాజితైస్తైరనుజ్ఞాతస్సన్ శేషం - శిష్టైర్బంధుభిః సహితః॥ ౪౪॥ బ్రహ్మచారీతి॥ తస్యాంరాత్ర్యాం బ్రహ్మచారీసన్ శ్వోభూతే ప్రభాతేసతి॥ ౪౫॥ పయసేతి॥ పయఏవభక్షః ఆహారో యస్య ౪౬॥౪౭॥బ్రహ్మచర్యమితి॥అధఃస్వాపః ౭ శయనం॥౪౮॥ అహింస్రఇతి॥ పంచకైః సంచాన్నసైః॥ ౫౦॥ ౫౭॥ పితా మహేనేతి॥మయాచ తేసముదాహృతం॥ ౫౮॥ ఆత్మనేతి॥ సర్వయజ్ఞాఖ్యోయం యజ్ఞః సర్వవ్రతమితిచస్మృతశ్చ తద్వ్ర

కృత్వా ప్రదక్షిణం భూమౌ ప్రణమేద్దండవన్ముదా । కృత్వా శిరసి తచ్ఛేషం దేవముద్వాసయేత్తతః ॥ ౪౩॥

ద్వ్యవరాన్ భోజయేద్విప్రాన్ పాయసేన యథోచితమ్ । భుంజీత తైరనుజ్ఞాతః శేషం శేషస్సభాజితైః ॥ ౪౪ ॥ బ్రహ్మచార్యథ తద్రాత్ర్యాం శ్వోభూతే ప్రథమేహని । స్నాతశ్శుచిర్యథోక్తేన విధినా సుసమాహితః॥ ౪౫॥ పయసా స్నాపయిత్వార్చేద్యావద్వ్రతసమాపనమ్। పయోభక్షవ్రతమిదంచ రేద్విష్ణ్వర్చనాదృతః॥ ౪౬॥ పూర్వవజ్జుహుయాదగ్నిం బ్రాహ్మణాంశ్చాపి భోజయేత్ । ఏవంత్వహర హఃకుర్యాద్ద్వాదశాహం పయోవ్రతమ్ ॥ ౪౭ ॥ హరేరారాధనం హోమమర్హణం ద్విజతర్పణమ్। ప్రతిపద్దినమారభ్య యావచ్ఛుక్లత్రయోదశీ ॥ ౪౮ ॥ బ్రహ్మచర్యమధస్స్వప్నం స్నానంత్రిషవణం చరేత్ । వర్జయేదసదాలాపం భోగానుచ్చావచాంస్తథా॥ ౪౯ ॥ అహింస్రస్సర్వభూతానాం వాసుదేవపరా యణః।త్రయోదశ్యామథో విష్ణోస్స్నపనం పంచకైర్విభోః॥ ౫౦॥ కారయేచ్ఛాస్త్రదృష్టేన విధినా విధికోవి దైః।పూజాంచ మహతీంకుర్యాద్విత్తశాఠ్యవివర్జితః॥ ౫౧॥ చరుంనిరూప్య పయసి శిపివిష్టాయ విష్ణవే।సూ క్తేన తేన పురుషం యజేత సుసమాహితః॥౫౨॥నైవేద్యంచాధిగుణవద్దద్యాత్పురుషతుష్టిదమ్ । ఆచార్యం జ్ఞా నసంపన్నం వస్త్రాభరణధేనుభిః॥౫౩॥ తోషయేదృత్విజశ్చైవ తద్విద్ధ్యారాధనం హరేః। భోజయేత్తాన్ గు ణవతా సదన్నేన శుచిస్మితే॥ ౫౪॥ అన్యాంశ్చ బ్రాహ్మణాన్ యుక్తాన్ యేచ తత్ర సమాగతాః। దక్షిణాం గురవే దద్యాదృత్విగ్భ్యశ్చ యథార్హతః॥౫౫॥ అన్నాద్యేనాశ్వపాకేభ్యః ప్రీణయేత్సముపాగతాన్। భు క్తవత్సు చ సర్వేషు దీనాంధకృపణాదిషు॥ ౫౬॥ విష్ణోస్తత్ప్రీణనం విద్వాన్ భుంజీత సహ బంధుభిః । నృత్త వాదిత్రగీతైశ్చ స్తుతిభిస్స్వస్తివాచకైః॥ ౫౭॥ కారయేత్తత్కథాభిశ్చ పూజాం భగవతోన్వహమ్। ఏతత్ప యోవ్రతంనామ పురుషారాధనం పరం ॥ ౫౮ ॥ పితామహేనాభిహితం మయా తే సముదాహృతం।త్వం చానేన మహాభాగే సమ్యగర్చయ కేశవం॥॥ ౫౯ ॥ ఆత్మనా శుద్ధభావేన నియతాత్మా భజావ్యయం। అయం వై సర్వయజ్ఞాఖ్యస్సర్వవ్రతమితిస్మృతం ।- ౬౦ ॥ తపస్సారమిదం భద్రే దానం చేశ్వరతర్పణం।త ఏవ ని యమాస్సాక్షాత్త ఏవ చ క్రతూత్తమాః ॥ ౬౧ ॥ తస్మాదేతద్వ్రతం భద్రే ప్రయతా శ్రద్ధయాచర।భగ వాన్ పరితుష్టస్తే వరమాశు విధాస్యతి॥ ౬౨ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే- అష్టమస్కంధే-షోడ శోధ్యాయః. ... ...*

శ్రీశుకః ॥ ఇత్యుక్తా సాదితీ రాజన్ స్వభర్త్రా కశ్యపేన వై । అన్వతిష్ఠద్వ్రతమిదం ద్వాదశాహమతం ద్రితా ॥ ౧॥ చింతయంత్యేకయా బుద్ధ్యా మహాపురుషమీశ్వరం । ప్రగృహ్యేంద్రియదుష్టాశ్వాన్మనసా బు ద్ధిసారథిః॥౨॥మనశ్చైకాగ్రయా బుద్ధ్యా భగవత్యఖిలాత్మని । వాసుదేవే సమాధాయ చచార హ పయో వ్రతం॥౩॥ తస్యాః ప్రాదురభూత్తాత భగవానాదిపూరుషః । పీతవాసాశ్చతుర్బాహుశ్శంఖచక్రగదా ధరః॥౪॥తం నేత్రగోచరం వీక్ష్య సహసోత్థాయ సాదరం। ననామ భువి కాయేన దండవత్ప్రీతివిహ్వలా॥ ౫॥ సోత్థాయ బద్ధాంజలిరీడితుం స్థితా నోత్సేహ ఆనందజలాకులేక్షణా। బభూవ తూష్ణీం పులకాకులాకృతి స్తద్ద ర్శనాత్యుత్సవగాత్రవేపథుః॥౬॥ ప్రీత్యా శనైర్గద్గదయా గిరా హరిం తుష్టావ సా దేవ్యదితిః కురూద్వహ।ఉద్వీ

తం॥౬౦॥౬౨॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం-షోడశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥తతస్స ప్రదశేదిత్యాకృతే తస్మిన్ వ్రతే హరిః। తత్కామపూరణాయాదౌ తత్పుత్రో భూదితీర్యతే॥౧॥ ౫॥ సేతి॥ప్రీతివి హ్వలత్వాదేవ- సాబద్ధాంజలిస్సతీ-స్థితా కేవలం-ఈడితుం పునర్నోత్సేహే నశశాక-అపితు తూష్ణీం బభూవ - కథంభూతా ఆనందజలైరాకులే ఈక్షణే యస్యాః - పులకైరాకులా ఆకృతిర్దేహో యస్యాః - తస్య దర్శనేన యోత్యుత్సవః- తేనగా

త్రైవేపథుః కంపో యస్యాః ॥ ౬ ॥ పీత్వేతి ॥ తత్స్తాపపిబతీవోద్వీక్షమాణేవేతి చక్రియాభేదాత్స్తైశ్యస్యద్విరుక్తిరదోషః ॥ శ్లో ॥
అయత్నతో వినిర్జిత్య ద్రైత్యానత్యూర్జితానపి । భక్తాన్ రక్షతుమీశ స్త్వమిత్యస్త్రాదదితిస్త్రిభిః ॥ శ్రీధరీయో య శ్లోకః ॥ ౭ ॥
యజ్ఞేశేత్యాదిదశభిః సంబోధనైస్తవాశక్యం కిమపి నాస్తీతి వదంతీ ప్రార్థయతే ॥ యజ్ఞేశేతి ॥ శంనః - కృధీకురు - యాతఃదీ
నానాం నాథోసి త్వం - తీర్థం శ్రవః కీర్తిర్యస్య - శ్రవణమేవ మంగళం యస్య తన్నామధేయం యస్య - ఆపన్నానాం శరణంగ
తానాం లోకానాం వృజినోపశమః ఉదయో యస్య ॥ ౮ ॥ విశ్వాయేతి ॥ భూమ్నే మహతే నమః - మహత్త్వే హేతవః - విశ్వా
య విశ్వస్య భవస్థితిసంయమార్థం - స్వైరం గృహీతాః పురుశక్తయః మాయాయా గుణా యేన - తస్మై - తథాపి స్వస్థాయ అ
ప్రచ్యుతస్వరూపాయ - కుతః - శశ్వదుపబృంహితః నిత్యోర్జితః యః పూర్ణో బోధస్తేన - వ్యాపాదితం నిత్యం నిరస్తం - ఆత్మని
తమో మాయాలక్షణం యేన తస్మై ॥ ౯ ॥ అస్మదీయమనోరథపూరణమీషత్కరమేవ తవేతి కైముతికన్యాయేనాహ ॥ ఆయురి
తి ॥ ఆయుః పరం బ్రహ్మణో యురపి ద్యౌశ్చ రసాతలం చ ద్యోభూరసాః - ద్యౌరితి పృథక్కృత్వా శేషభూశ్చ రసా చ బిలస్వర్గా ఇతి విగ్ర

తుతీ సా పిబతీవ చక్షుషా రమాపతిం యజ్ఞపతిం జగత్పతిమ్ ॥ ౭ ॥ అదితిః ॥ యజ్ఞేశ యజ్ఞపురుషాచ్యుత తీర్థపా
దతీర్థశ్రవశ్శ్రవణమంగళనామధేయ । ఆపన్నలోకవృజినోపశమోదయాద్య శం నః కృధీశ భగవన్నసి
దీననాథ ॥ ౮ ॥ విశ్వాయ విశ్వభవనస్థితిసంయమాయ స్వైరం గృహీతపురుశక్తిగుణాయ భూమ్నే । స్వస్థా
య శశ్వదుపబృంహితపూర్ణబోధవ్యాపాదితాత్మతమసే హరయే నమస్తే ॥ ౯ ॥ ఆయుః పరం వపురభీష్టమ
తుల్యలక్ష్మీర్ద్యోభూరసాస్సకలయోగగుణాస్త్రివర్గః । జ్ఞానం చ కేవలమనంత భవంతి తుష్టాత్త్వత్తో నృ
ణాం కిము సపత్నజయాదిరాశీః ॥ ౧౦ ॥ శ్రీశుకః ॥ అదిత్యైవం స్తుతో రాజన్ భగవాన్ పుష్కరేక్షణః । క్షేత్రజ్ఞ
స్సర్వభూతానామితి హోవాచ భారత ॥ ౧౧ ॥ శ్రీభగవాన్ ॥ దేవమాతర్భవత్యా మే విజ్ఞాతం చిరకాంక్షి
తం । యత్సపత్నైర్హృతశ్రీణాం చ్యావితానాం స్వధామతః ॥ ౧౨ ॥ తాన్ వినిర్జిత్య సమరే దుర్మదానసుర
ర్షభాన్ । ప్రతిలబ్ధజయశ్రీభిః పుత్రైరిచ్ఛస్యుపాసితుం ॥ ఇంద్రజ్యేష్ఠైః స్వతనయైర్హతానాం యుధి
విద్విషాం । స్త్రియో రుదంతీరాసాద్య ద్రష్టుమిచ్ఛసి దుఃఖితాః ॥ ఆత్మజాన్ సుసమృద్ధాం స్త్వం ప్రత్యాహృ
తయశశ్శ్రియః । నాకపృష్ఠమధిష్ఠాయ క్రీడతో ద్రష్టుమిచ్ఛసి ॥ ౧౫ ॥ ప్రాయోఽధునా తేఽసురయూథనా
థా అపారణీయా ఇతి దేవి మే మతిః । యత్తేఽనుకూలేశ్వరవిప్రగుప్తా న విక్రమస్తత్ర సుఖం దదాతి ॥ ౧౬ ॥ త
థాప్యుపాయో మమ దేవి చింత్యః సంతోషితస్య వ్రతచర్యయా తే । మమార్చనం నార్హతి గంతుమన్య
థా శ్రద్ధానురూపం ఫలహేతుకత్వాత్ ॥ ౧౭ ॥ త్వయార్చితశ్చాహమపత్యగుప్తయే పయోవ్రతేనాను
గుణం సమీరితః । స్వాంశేన పుత్రత్వముపేత్య తే సుతాన్ గోప్తాస్మి మారీచతపస్యవస్థితః ॥ ౧౮ ॥ ఉపధావ
పతిం భద్రే ప్రజాపతిమకల్మషమ్ । మాం చ భావయతీ పత్యావేవం రూపమవస్థితమ్ ॥ ౧౯ ॥ నైతత్పరస్మా ఆ
ఖ్యేయం దేవగుహ్యం కథంచన । సర్వం సంపద్యతే దేవి దేవగుహ్యం సుసంవృతమ్ ॥ ౨౦ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఏతావ
దుక్త్వా భగవాంస్తత్రైవాంతరధీయత । అదితిర్దుర్లభం లబ్ధ్వా హరేర్జన్మాత్మని ప్రభోః ॥ ౨౧ ॥ ఉ
పాధావత్పతిం భక్త్యా పరయా కృతకృత్యవత్ । స వై సమాధియోగేన కశ్యపస్తదబుధ్యత ॥ ప్రవిష్టమాత్మ

హా ఇరసేతి పాఠే - త్రీణి పదాని - సకలయోగగుణా అణిమాదయః ॥ ౧౦ ॥ అదిత్యేతి ॥ క్షేత్రజ్ఞః అంతర్యామీ ॥ ౧౧ ॥ దేవమాత
రితి ॥ సపత్నైర్హృతాః శ్రియో యేషాం స్వధామతశ్చ్యావితానాం చ పుత్రాణాం సంబంధి - యత్ తద్భవత్యాః చిరం ఆకాం
క్షితం మయా విజ్ఞాతం ॥ ౧౨ ॥ కాంక్షితమేవాహ త్రిభిః ॥ తానితి ॥ ప్రతిలబ్ధా జయశ్చ శ్రీశ్చ యైస్తైః పుత్రైస్సహ - ఉపాసి
తుం ఏకత్ర స్థాతుమిచ్ఛసి ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ఆత్మజానితి ॥ ప్రత్యాహృతం యశశ్చ శ్రీశ్చ యైస్తాన్ ॥ ౧౫ ॥ ప్రాయ ఇతి ॥ అనార
ణీయాః అనతిక్రమణీయాః - యద్యస్మాత్ - అనుకూలఈశ్వరః కాలో యేషాం - తైర్విప్రైర్గుప్తాః రక్షితాః అనుకూలైరీశ్వ
రైః - సమర్థైర్విప్రైర్గుప్తా ఇతి వా ॥ ౧౬ ॥ తథేతి ॥ మమయా - చింత్య ఏవ - తత్ర హేతుః - సంతోషితస్యేత్యాది - శ్రద్ధానురూ
పం ఇచ్ఛానుసారేణ ఫలహేతుత్వాత్ ॥ ౧౭ ॥ త్వయేతి - మారీచస్య తపసి - అవస్థితస్సన్ గోప్తాస్మి పాలయిష్యామి ॥ ౧౮ ॥ ఉ
పధావేతి ॥ అతః పతిముపాధావ భజస్వ ॥ ౧౯ ॥ నైతదితి ॥ దేవానాం గుహ్యం రహస్యం - సర్వం సుసంవృతం సంగుప్తం సత్
సంపద్యతే సిధ్యతి ॥ ౨౦ ॥ ఏతావదితి ॥ ప్రభోః హరేః ఆత్మని జన్మ లబ్ధ్వా ॥ ౨౧ ॥ ఉపధావదితి ॥ అవితథమీక్షణం దృష్టిర్యస్య
సః ॥ ౨౨ ॥ స ఇతి ॥ అనిలో యథా సర్వత్ర సమోఽపి - దారుణి సంఘర్షేణ వనదాహకమగ్నిమాధత్తే - ఏవం స్వయం పుత్రేషు

సమోఽపి త్రైస్వర్గతపఃకార్త్స్న్యం వీర్యమాధత్తేత్యర్థః॥ ౨౩॥ అదిత్యాఇతి॥ అదిత్యాఃగర్భం అధిష్ఠితం అధిష్ఠానస్థితం - సంధిరా
షః॥ సముద్దేశస్తావ॥ ౨౪॥ జయఇతి॥ అదితేరేవపూర్వస్మిన్ జన్మనిపృశ్నిరితినామ-తస్యాః గర్భాయ అగ్ర్యకాయ-వేదాగ
ర్భే యస్య - యద్వా- వేదానాంగర్భాయ వేదేషుప్రకాశమానాయేత్యర్థః త్రయోలోకానాభౌయస్యసః- త్రినాభః-త
స్మై త్రయాణాంలోకానాం-స్వస్మిన్ ఉపస్థితాయ-శిపిశబ్దేనపశవోజీవాః- తేష్వంతర్యామితయాప్రవిష్టాయ॥ శ్రుతి॥ యజ్ఞో
వైవిష్ణుః పశవశ్శిపిర్యజ్ఞ ఏవపశుషుప్రతితిష్ఠతీతి శ్రుతేః ॥ యద్వా ॥ శిపయోరశ్మయ స్తైర్వేష్టితా యేత్యర్థః - తథాపి
విష్ణవే వ్యాపినే॥ ౨౫॥ త్వమితి॥ అంతఃపతితం తృణాదియథాగంభీరంస్రోతఃఆకృష్యతి ఆకర్షతి- తథాకాలాత్మాభవాన్-
విశ్వమాకర్షతి॥ ౨౬॥ త్వమితి॥ ప్రజానాంప్రజాపతీనాంచత్వమేవసంజనిష్ణుఃఉత్పాదనశీలోఽసి - అయంభావః - న
హ్యాపంభూతస్యతవజన్మాపిసంభవః కింతు - దేవానాంవరమాశ్రయిత్వేన - తత్కార్యసాధనాయావతారోఽయం- అత
స్త్రాన్ స్వర్గచ్యుతాన్ పునఃస్వర్గేస్థాపయేతి॥ ౨౭॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- సప్తదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఏతత్త్వష్టాదశేధూత్వావామనస్సత్కృతోఽఖిలైః। బలేర్యజ్ఞంగతస్తేనచోక్తో వృణువరానితి॥ ఇత్థమితి॥ ఇత్థం విరించే
నస్తుతం - కర్మచదేవకార్యలక్షణం - వీర్యంచప్రభావోయస్య- సహరిరదిత్యాంప్రాదుర్బభూవేతి త్రయాణామన్వ

నిహారేరంశంపుర్యావితే ధేక్షణః॥ ౨౨॥ సోఽదిత్యాంవీర్యమాధత్తతపసాచిరసంభృతమ్। సమాహితమనారా
జన్ దారుణ్యగ్నిమివానలః॥ ౨౩॥ అదిత్యాధిష్ఠితంగర్భంభగవంతంసనాతనమ్। హిరణ్యగర్భో విజ్ఞా
యసమీడే బ్రహ్మనామభిః॥ ౨౪॥ బ్రహ్మోవాచ॥ జయోరుగాయభగవన్నురుక్రమనమోఽస్తుతే। నమస్తే పృశ్నిగ
ర్భాయవేదగర్భాయవేధసే। త్రినాభాయత్రిపృష్ఠాయశిపివిష్టాయవిష్ణవే॥ ౨౫॥ త్వమాదిరంతోభువన
స్యమధ్యమనంతశక్తిం పురుషంయమాహుః। కాలోభవానాక్షిపతీశవిశ్వం స్రోతోయథాంతఃపతితం
గభీరం॥ ౨౬॥ త్వంవైప్రజానాంస్థిరజంగమానాంప్రజాపతీనామపిసంభవిష్ణుః। దివౌకసాందేవదివచ్యు
తానాంపరాయణంనౌరివమజ్జతోఽప్సు॥ ౨౭॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే- అష్టమస్కంధే-సప్తదశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ ఇత్థంవిరించస్తుతకర్మవీర్యఃప్రాదుర్బభూవామృతభూరదిత్యామ్। చతుర్భుజశ్శంఖగదాబ్జ
చక్రఃపిశంగవాసానళినాయతేక్షణః॥ ౧॥ శ్యామావదాతో ఝషరాజకుండలత్విషోల్లసచ్ఛ్రీవదనాంబు
జఃపుమాన్। శ్రీవత్సవక్షా వలయాంగదోల్లసత్కిరీటకాంచీగుణహారనూపురః॥ ౨॥ మధువ్రతవ్రాతవి
ఘుష్టయాస్వయావిరాజితశ్శ్రీవనమాలయాహరిః। ప్రజాపతేర్వేశ్మతమస్స్వరోచిషావినాశయన్కం
ఠనివిష్టకౌస్తుభః॥ ౩॥ దిశఃప్రసేదుస్సలిలాశయాస్తదాప్రజాఃప్రహృష్టాఋతవోగుణాన్వితాః। ద్యౌరం
తరిక్షంక్షితిరగ్నిజిహ్వాగావోద్విజాస్సంజహృషుర్నగాశ్చ॥ ౪॥ శ్రోణాయాంభాద్రద్వాదశ్యాంముహూ
ర్తేఽభిజితిప్రభుః। సర్వనక్షత్రతారాద్యాశ్చక్రుస్తజ్జన్మదక్షిణామ్॥ ౫॥ ద్వాదశ్యాంసవితాఽతిష్ఠన్మధ్యందిన
గతోనృప। విజయానామసాప్రోక్తాయస్యాంజన్మవిదుర్హరేః॥ ౬॥ శంఖదుందుభయోనేదుర్మృదంగప

యః- అమృతభూఃమృత్యుజన్మశూన్యః శంఖగదాబ్జచక్రాణ్యస్యసంతీతితథా - అర్శఆదిత్వేనమత్వర్థీయఃఅచ్ప్రత్య
యః- అపిసర్గపాఠేసచాసౌపిశంగవాసాశ్చ॥ ౧॥ శ్యామేతి॥ ఝషరాజోమకరఃతదాకారయోఃకుండలయోస్త్విషోల్లసంతీశ్రీః- వదనాంబుజేయస్య- శ్రీవత్సోవక్షసియస్య - వలయైరంగదైశ్చసహోల్లసంతికిరీటాదీనియస్య॥ ౨॥ మధు
వ్రతేతి॥ శ్రీమత్యావనమాలయావిరాజితఃస్వేశ్మగతంతమః॥ ౩॥ దిశఇతి॥ అగ్నిజిహ్వాదేవాః-నగాఃపర్వతాః॥ ౪॥ తత్ప్రాదు
ర్భావసమయమాహ ॥ శ్రోణాయామితి ॥ భాద్రపదశుక్లద్వాదశీశ్రవణద్వాదశీతిప్రసిద్ధాతస్యాంతత్రాపి - శ్రో
ణాయాంశ్రవణస్థేచంద్రఇత్యర్థః - తత్రాపిశ్రవణస్యప్రథమాంశే - అభిజితినక్షత్రేతచ్చశ్రుత్యాదర్శితం ॥ శ్రుతి ॥ అ
భిజిన్నామనక్షత్రం-ఉపరిష్టాదషాఢానాం-అధస్తాచ్ఛ్రోణాయాఇతి॥ ఏవంవిశిష్టేముహూర్తే - ప్రభుఃప్రాదుర్బభూవే
త్యర్థః- కించ-నక్షత్రాణ్యశ్విన్యాదీని- తారాశబ్దేనతారాఃగ్రహాఃగురుశుక్రాదయః - తైరాద్యాయేషాంతే- సూర్యా
దయోఽపిసర్వేతస్యజన్మదక్షిణాముదారంచక్రుఃజన్మముహూర్తేగుణాబహవోబభూవురిత్యర్థః॥ ౫॥ విశేషాంతరమాహ
ద్వాదశ్యామితి॥ యస్యాంద్వాదశ్యాంహరేర్జన్మ - తస్యామహన్యేవవిదుః- తస్య- మధ్యందినగతఃసవితాఽతిష్ఠత్- సాచ
ద్వాదశీవిజయానామప్రోక్తేత్యన్వయః॥ ౬॥ శంఖేతి॥ శంఖాదయోవేషాం-అన్యేషాంచచిత్రతూర్యాణాంనిర్ఘోషాభ

వత్ ॥ ప్రీతా ఇతి॥ దేవామనవ ఇత్యాదీనాం కుసుమైస్సమవాకిరన్నితి తృతీయేనాన్వయః॥ ౮ ॥ ౧౧ ॥ విస్మయాంతరమా
హ॥ యత్తదితి॥ యత్తద్వపుః హరిః అధారయత్ప్రకటితవాన్ - తేనైవవపుషా - మాతాపిత్రోః సంపశ్యతోరేవ - వామనోవ
టుర్బభూవ - దివ్యగతిః అద్భుత చేష్టితః స్వయం - కథంభూతః - అవ్యక్తచిద్రూపః - కథమధారయత్ - భాతిర్దీప్తిః విభూషణా
నిఆయుధానిచ తైర్వ్యక్తం యథాభవతి తథా॥ ౧౨॥ తమితి॥ కర్మాణి జాతకర్మాదీని॥ ౧౩॥ ౧౪॥ దదావితి॥ వనస్పతిః వనా
నాంపతిః సోమః॥ ౧౫॥ ౧౬ ॥ తస్మా ఇతి॥ పాత్రికాం భిక్షాపాత్రీం॥ ౧౭ ॥ స ఇతి॥ సఏవం సంభావితః మారిష శ్రేష్ఠో వటుః
బ్రహ్మవర్చసేన - బ్రహ్మర్షిగుణసంఘుష్టాం తాం సభామతిక్రమ్యాలోచత॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ యదర్థం వటుర్బభూవ తదాహ
ణవానకాః । చిత్రవాదిత్రతూర్యాణాం నిర్ఘోషస్తుములోభవత్॥ ౭ ॥ ప్రీతాశ్చాప్సరసోనృత్యన్ గంధర్వ
ప్రవరాజగుః। తుష్టువుర్మునయోదేవామనవః పితరోగ్నయః॥ ౮ ॥ సిద్ధవిద్యాధరగణాస్సకింపురుషకిన్న
రాః । చారణాయక్షరక్షాంసి సుపర్ణాభుజగోత్తమాః॥ ౯॥ గాయంతోభిప్రశంసంతో నృత్యంతో విబుధా
నుగాః॥ అదిత్యా ఆశ్రమపదం కుసుమైస్సమవాకిరన్॥ ౧౦ ॥ దృష్ట్వాదితిస్తం నిజగర్భసంభవం పరం పుమాం
సంముదమాప విస్మితా। గృహీతదేహం నిజయోగమాయయా ప్రజాపతిశ్చాహ జయేతి విస్మితః॥ ౧౧॥ య
త్తద్వపుర్భాతి విభూషణాయుధైరవ్యక్తచిద్వ్యక్తమధారయద్ధరిః ।. బభూవ తేనైవ స వామనో వటుస్సం
పశ్యతోర్దివ్యగతిర్యథానటః॥ ౧౨॥ తం వటుం వామనం దృష్ట్వా మోదమానామహర్షయః । కర్మాణి కా
రయామాసుః పురస్కృత్య ప్రజాపతిమ్ ॥ ౧౩ ॥ తస్యోపనీయమానస్య సావిత్రీం సవితాబ్రవీత్ । బృహస్ప
తిర్బ్రహ్మసూత్రం మేఖలాం కశ్యపోదదౌ॥ ౧౪॥ దదౌ కృష్ణాజినం భూమిర్దండం సోమో వనస్పతిః । కౌపీ
నాచ్ఛాదనం మాతా ద్యౌశ్ఛత్రం జగతీపతేః ॥ ౧౫ ॥ కమండలుం వేదగర్భః కుశాన్ సప్తర్షయో దదుః।
అక్షమాలాం మహారాజ సరస్వత్యవ్యయాత్మనః ॥ ౧౬ ॥ తస్మా ఇత్యుపనీతాయ యక్షరాట్పాత్రికామ
దాత్ ।భిక్షాం భగవతీ సాక్షాదుమాదాదంబికాసతీ॥ ౧౭ ॥ స బ్రహ్మవర్చసేనైవం సభాం సంభావితో వ
టుః। బ్రహ్మర్షిగణసంఘుష్టామత్యరోచత మారిష॥ ౧౮ ॥ సమిద్ధమాహితం వహ్నిం కృత్వా పరిసమూ
హనమ్ । పరిస్తీర్య సమభ్యర్చ్య సమిద్భిరజుహోద్ద్విజః॥ ౧౯॥ శ్రుత్వాశ్వమేధైర్యజమానమూర్జితం బ
లిం భృగూణాముపకల్పితైస్తతః । జగామ తత్రాఖిలసారసంభృతో భారేణ గాం సన్నమయన్ పదేపదే॥
౨౦ ॥ తన్నర్మదాయాస్తటఉత్తరే బలేర్య ఋత్విజస్తే భృగుకచ్ఛసంజ్ఞికే । ప్రవర్తయంతో భృగవః క్ర
తూత్తమం వ్యచక్షతారాదుదితం యథా రవిమ్॥ ౨౧॥ త ఋత్విజో యజమానస్సదస్యా హతత్విషో వామన
తేజసా నృప । సూర్యః కిలాయాత్యుత వా విభావసుస్సనత్కుమారోథ దిదృక్షయా క్రతోః॥ ౨౨॥ ఇత్థం సశి
ష్యేషు భృగుష్వనేకధా వితర్క్యమాణో భగవాన్ స వామనః । సదండఛత్రం సజలం కమండలుం వివేశ బి
భ్రద్ధయమేధవాటమ్॥ ౨౩॥ మౌంజ్యా మేఖలయా వీతముపవీతాజినోత్తరమ్ । జటిలం వామనం విప్రం మా
యామాణవకం హరిమ్॥ ౨౪॥ ప్రవిష్టం వీక్ష్య భృగవస్సశిష్యాస్తే సహాగ్నిభిః । ప్రత్యగృహ్ణన్ సముత్థాయ సం
క్షిప్తాస్తస్య తేజసా॥ ౨౫॥ యజమానః ప్రముదితో దర్శనీయం మనోరమమ్ । రూపానురూపావయవం త
స్మా ఆసనమాహరత్॥ ౨౬॥ స్వాగతేనాభివంద్యాథ పాదౌ భగవతో బలిః। అవనిజ్యార్చయామాస ముక్త
సంగం మనోరమమ్॥ ౨౭॥ తత్పాదశౌచం కలికల్మషాపహం స ధర్మవిన్మూర్ధ్న్యదధాత్సుమంగళమ్। య
ద్దేవదేవో గిరిశశ్చంద్రమౌళిర్దధార మూర్ధ్నా పరయా చ భక్త్యా॥ ౨౮॥ బలిః॥ స్వాగతం తేనవ స్తుభ్యం బ్ర
యావదధ్యాయ పరిసమాప్తి॥ శ్రుత్వేతి॥ యజమానం యజంతం - భృగూణాం భృగుభిః - ఉపకల్పితైః - ప్రవర్తితైః అఖిలేన
సారేణ బలేన - సంభృతః సంపూర్ణః॥ ౨౦ ॥ తదితి॥ నర్మదాయా ఉత్తరతటే భృగుకచ్ఛసంజ్ఞికే క్షేత్రే - క్రతూత్తమం
ప్రవర్తయంతః - యే బలేః ఋత్విజో భృగవః - తం వ్యచక్షత అపశ్యన్ - ఆరాత్సమీప ఏవ - ఉదితం రవిమివ॥ ౨౧॥ తమితి॥ తమా
గచ్ఛంతం - ఋత్విగాదయః సూర్యః కిలేత్యేవమాది - వ్యతర్కయన్నితి శేషః ॥ ౨౨ ॥ ఇత్థమితి॥ హయమేధవాటం అశ్వమేధ
మంటపం వివేశ॥ ౨౩॥ మౌంజ్యేతి॥ ఉపవీతాజినం ఉపవీతవద్ధృతమజినమేవ ఉత్తరముత్తరీయం యస్య ॥ ౨౪॥ ప్రవిష్టమితి॥
సంక్షిప్తాః అభిభూతాస్సంతః॥ ౨౫॥ యజమాన ఇతి॥ రూపస్యానురూపాః అవయవాయస్య తం ద్రష్టుమితి శేషః॥ ౨౬॥ ౨౭॥
తదితి॥ చంద్రమౌళిశ్చేత్యన్వయః. అప్యర్థే చకారః - చంద్రమౌళిరపి గంగారూపం యన్మూర్ధ్నాదధారేత్యర్థః॥ ౨౮॥ స్వాగ

తమితి॥ హేఆర్య- త్వాత్వాం- సాక్షాత్ప్రత్యక్షం- బ్రహ్మర్షీణాంతపఏవమన్యేకథంభూతంతపః - వపుర్ధరంమూర్తిధారి॥ ౨౯॥ ౩౦॥ అద్యేతి॥ హేద్విజాత్మజ-త్వచ్చరణావనేజనైర్వార్భిర్హతమంహోయస్యాస్సాచే- పునీతాపవిత్రీకృతా॥ ౩౧॥ యద్యదితి॥మేమత్తఃప్రతీచ్ఛగృహాణ- హేఅర్హత్తమపూజ్యతమ॥ ౩౨॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- అష్టాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ ఊనవింశేతుహరిణాయాచితేచపదత్రయమ్।ప్రతిశ్రుతేచబలినాజానన్గురురవారయత్॥ యద్వా॥ స్తుత్వార్థితో భగవతాసబలిస్త్రిపదీమితామ్ । వామనాయోనవింశేఽత్రదాస్యన్శుక్రేణవార్యతే ॥ దాతస్తుతిఃస్వయంశ్రేష్ఠిరిత్యాదిప్రస్తుతోచితమ్।వక్తవ్యమితిభిక్షూంశ్చశిక్షయన్నాహవామనః॥ ౧॥ వచఇత్యాదిభ్యష్టాదశభిశ్లోకైః॥ వచఇతి॥ హేజనదేవసాంపరాయేపారలౌకికేధర్మే-పితామహశ్చప్రహ్లాదః - ప్రమాణందృష్టాంతరూపేణవర్తతఇత్యర్థః॥ ౨॥ నహీతి॥

హ్మన్కింకరవాణితే।బ్రహ్మర్షీణాంతపస్సాక్షాన్మన్యేత్వార్యవపుర్ధరమ్॥ ౨౯॥ అద్యనఃపితరస్తృప్తాఅద్యనఃపావితంకులమ్ । అద్యస్విష్టఃక్రతురయం యద్భవానాగతోగృహాన్॥ ౩౦॥ అద్యాగ్నయోమేసుహుతాయథావిధిద్విజాత్మజత్వచ్చరణావనేజనైః । హతాంహసోవార్భిరియంచభూరహోత్తథాపునీతాతనుభిఃపదైస్తవ ॥ ౩౧ ॥ యద్యద్భవాన్వాంఛతితత్ప్రతీచ్ఛ మేత్వామర్థినంవిప్రసుతానుతర్కయే। గాంకాంచనంగుణవద్వాథధామమృష్టంతథాన్నముతవావిప్రకన్యామ్ ॥ గ్రామాన్సమృద్ధాంస్తురగాన్గజాన్వారథోత్తమానర్హత్తమప్రతీచ్ఛమే ॥ ౩౨॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే-అష్టాదశోఽధ్యాయః. ... ...*

శ్రీశుకః॥ ఇతివైరోచనేర్వాక్యంధర్మయుక్తంససూనృతమ్ । నిశమ్యభగవాన్ప్రీతఃప్రతినంద్యేదమబ్రవీత్॥ ౧॥ శ్రీభగవాన్॥ వచస్తవైతజ్జనదేవసూనృతంకులోచితంధర్మయుతంయశస్కరమ్। యస్యప్రమాణంభృగవస్సాంపరాయేపితామహఃకులవృద్ధఃప్రశాంతః ॥ ౨ ॥ నహ్యేతస్మిన్కులేకశ్చిన్నిస్సత్త్వఃకృపణఃపుమాన్ । ప్రత్యాఖ్యాతాప్రతిశ్రుత్యయోవాదాతాద్విజాతయే॥ ౩॥ నసంతితీర్థేయుధివార్థినార్థితాఃపరాఙ్ముఖాయేత్వమనస్వినోనృప । యుష్మత్కులేయద్యశసామలేనప్రహ్లాద ఉద్భాతియథోడుపఃఖే॥౪॥ యతోజాతోహిరణ్యాక్షశ్చరన్నేకఇమాంమహీమ్ । ప్రతివీరందిగ్విజయేనావిందతగదాయుధః ॥౫॥ యంవినిర్జిత్యకృచ్ఛ్రేణవిష్ణుఃక్ష్మోద్ధారఆగతః । నాత్మానంజయినంమేనేతద్వీర్యంభూర్యనుస్మరన్॥౬॥ నిశమ్యతద్వధంభ్రాతాహిరణ్యకశిపుఃపురా । హంతుంభ్రాతృహణంక్రుద్ధోజగామనిలయంహరేః॥౭॥ తమాపతంతమాలోక్యశూలపాణింకృతాంతవత్। చింతయామాసకాలజ్ఞోవిష్ణుర్మాయావినాంవరః ॥ ౮ ॥ యతోయతోఽహంతత్రాసౌమృత్యుఃప్రాణభృతామివ। అతోఽహమస్యహృదయంప్రవేక్ష్యామిపరాగ్దృశః॥౯॥ఏవంసనిశ్చిత్యరిపోశ్శరీరమాధావతోనిర్వివిశేఽసురేంద్రః । శ్వాసానిలాంతర్హితసూక్ష్మదేహస్తత్ప్రాణరంధ్రేణవివిగ్నచేతాః॥ ౧౦॥ సతంనికేతంపరిసృత్యశూన్యమపశ్యమానఃకుపితోననాద। క్ష్మాంద్యాందిశః ఖంవివరాన్సముద్రాన్విష్ణుంవిచిన్వన్నదదర్శవీరః ॥ ౧౧ ॥ అపశ్యన్నితిహోవాచమయాన్విష్టమిదంజగత్।భ్రాతృహామేగతోనూనంయతోనావర్తతేపుమాన్ ॥ ౧౨ ॥

వైరానుబంధఏతావానిస్సత్త్వస్యలక్షణం - యోద్విజాతయేయాచకాయ - ప్రత్యాఖ్యాతానదదామీతివక్తా-కృపణస్యలక్షణం - ప్రథమంప్రతిశ్రుత్య-యఃపశ్చాదాతేతి॥ ౩ ॥ నేతి॥తీర్థే-దానావసరే-యత్యస్మిన్యుష్మత్కులే॥ ౪౫॥ యమితి॥ క్ష్మోద్ధారేభూమ్యుద్ధరణే॥౬।౮॥యతఇతి॥పరాగ్దృశఃబహిర్దృష్టేః॥౯॥ఏవమితి॥ అతోహృదయేస్థితంమాంనజ్ఞాస్యతీత్యేవంసనిశ్చిత్య- శ్వాసానిలేఅంతర్హితఃసూక్ష్మోదేహోయస్య- వివిగ్నమతింకంపితంచేతోయస్య - అకంపితచిత్తఇతివాస్తవోర్థః॥౧౦॥సఇతి॥ నదదర్శ- అంతఃప్రవిష్టత్వాత్॥౧౧॥అపశ్యన్నితి॥పుమాన్యతఃసకాశాన్నావర్తతే-తద్బ్రహ్మైవనూనంగతః-నిత్యముక్తత్వాదితివాస్తవోర్థః॥౧౨॥ఏవంమృత్యుపర్యంతమఖండంపిష్టావైరంయత్కృతవాన్ - తదుచితమేవతస్యాప్రతిద్వంద్వమహాబలపరాక్రమస్య- శూరాహంమానవిజృంభితక్రోధానుబంధస్యఅస్య- కథంనామాసౌశూరశిరోమణిజీవన్నేవకాతరవద్వైరముపేక్షితవానిత్యాశయేనాహ॥ వైరానుబంధఇతి॥వైరానుబంధఏతావాన్అమృత్యోర్భవతి- దేహినాందేహేనిగూఢాభిమానవతాంశూరాణాం-తథా- అహంమానోపబృంహితోమన్యుశ్చభవత్యేవ-

యతః అజ్ఞానప్రభవః అజ్ఞాననివృత్తేః ప్రాక్ - పౌరుషత్యాగో మాంద్యమేవేత్యర్థః॥ ౧౩॥ తదేవం పూర్వజాంస్తుత్వా- త
త్పితరం స్తౌతి॥ పితేతి॥ ద్విజవేషధారిణో దేవా ఏతే- నతు ద్విజా ఇతి- తద్విద్వానపి సయాచితస్సన్ - స్వీయమాయయా దేవేభ్యో వ్య-
దదౌ॥ ౧౪॥౧౫॥ తస్మాదితి॥ మమ పదానం మితానీతి త్రివిక్రమపదాభిప్రాయేణ- న చానృతవాదః- తత్రాపి- స్వపదత్వావ
సాయాత్॥౧౬॥ నాన్యదితి॥ యావదర్థమేవ ప్రతిగ్రహీతా యస్య సః॥ ౧౭॥ ఈశ్వరస్యాపి యాచ్ఞాప్రకారం చోక్త్వా బలే
ర్బంధనప్రశ్నోత్తరత్వేన తస్య గర్వాతిరేకేణాధిక్షేపప్రకారమాహ త్రిభిః॥ అహో ఇతి॥ తే వాచో వృద్ధానాం సంమతాః
త్వం తు బాలః- బాలిశమతిశ్చ- బాలిశానామజ్ఞానామివ మతిర్యస్య- అత ఏవ స్వార్థం ప్రతి- యథావదబుధః- వస్తుతస్తు బా
ల ఇవ- అబాలిశమతిశ్చేతి పదచ్ఛేదః- స్వార్థం ప్రత్యబుధః భక్తానామేవార్థం బుధ్యసే - న స్వార్థం పరిపూర్ణస్య తవ త
ద్వ్యతిరేకేణ స్వార్థాభావాదిత్యర్థః॥ ౧౮॥ అబుధత్వమేవాహ॥ మామితి॥ ద్వీపస్య దాశిషం దాశ్వాంసం దాతారం-

వానామృత్యోరిహ దేహినాం । అజ్ఞానప్రభవో మన్యురహంమానోపబృంహితః॥ ౧౩॥ పితా ప్రహ్లాదపు
త్రస్తే తద్విద్వాన్ విష్ణుతత్పరః। స్వమాయుర్ద్విజలింగేభ్యో దేవేభ్యో దాత్స యాచితః॥ ౧౪॥ భవానాచరి
తాన్ ధర్మానాస్థితో గృహమేధిభిః । బ్రాహ్మణైః పూర్వజైశ్శూరైరన్యైశ్చోద్దామకీర్తిభిః॥ ౧౫॥ తస్మా
త్త్వత్తో మహీమీషద్వృణేహం వరదర్షభాత్ । పదాని త్రీణి దైత్యేంద్ర సంమితాని పదా మమ ॥ ౧౬ ॥
నాన్యత్తే కామయే రాజన్ వదాన్యాజ్జగదీశ్వరాత్ । నైవ ప్రాప్నోతి వై విద్వాన్ యావదర్థపరిగ్రహః॥ అ
ధికం యోధికాంక్షేత స స్తేనో దండమర్హతి॥ ౧౭ ॥ బలిరువాచ ॥ అహో బ్రాహ్మణదాయాద వాచస్తే
వృద్ధసమ్మతాః। త్వం బాలో బాలిశమతిః స్వార్థం ప్రత్యబుధో యథా॥ ౧౮॥ మాం వచోభిస్సమారాధ్య లో
కానామేకమీశ్వరం । పదత్రయం యో వృణీతే బుద్ధిమాన్ ద్వీపదాశిషం॥ ౧౯॥ నపుమాన్ మాముపవ్రజ్య
భూయో యాచితుమర్హతి । తస్మాద్వృత్తికరీం భూమిం వటో కామం ప్రతీచ్ఛ మే॥ ౨౦॥ యావంతో విష
యాః ప్రేష్ఠాస్త్రిలోక్యామజితేంద్రియం । నశక్నువంతి తే సర్వే ప్రతిపూరయితుం నృప ॥ ౨౧॥ త్రిభిః క్ర
మైరసంతుష్టో ద్వీపేనాపి న పూర్యతే । నవవర్షసమేతేన సప్తద్వీపవరేచ్ఛయా॥ ౨౨॥ సప్తద్వీపాధిపత
యో నృపా వైన్యగయాదయః। అర్థైః కామైర్గతా నాంతం తృష్ణాయా ఇతి నశ్శ్రుతమ్॥ ౨౩॥ యదృచ్ఛ
యోపపన్నేన సంతుష్టో వర్తతే సుఖం। నాసంతుష్టస్త్రిభిర్లోకైరజితాత్మోపసాదితైః॥ ౨౪॥ పుంసోయం
సంసృతేర్హేతురసంతోషోర్థకామయోః। యదృచ్ఛయోపపన్నేన సంతోషో ముక్తయే స్మృతః॥ ౨౫॥
యదృచ్ఛాలాభతుష్టస్య తేజో విప్రస్య వర్ధతే। తత్ప్రశామ్యత్యసంతోషాదంభసేవాశుశుక్షణిః ॥ ౨౬ ॥ త
స్మాత్త్రీణి పదాన్యేవ వృణే త్వాం వరదర్షభ । ఏతావతైవ సిద్ధోహం విత్తం యావత్ప్రయోజనం॥ ౨౭॥ శ్రీ
శుకః॥ ఇత్యుక్తః ప్రహసన్నాహ వాంఛితం ప్రతిగృహ్యతామ్ । వామనాయ మహీం దాతుం జగ్రాహ జల
భాజనమ్॥ ౨౮॥ విష్ణవే క్ష్మాం ప్రదాస్యంతముశనా అసురేశ్వరమ్ । జానన్ చికీర్షితం విష్ణోశ్శిష్యం ప్రా
హ విదాం వరః॥ ౨౯॥ శుక్రః॥ ఏష వైరోచనే సాక్షాద్భగవాన్ విష్ణురవ్యయః । కశ్యపాదదితేర్జాతో దేవా
నాం కార్యసాధకః ॥ ౩౦ ॥ ప్రతిశ్రుతం త్వయైతస్మై యదనర్థమజానతా । న సాధు మన్యే దైత్యానాం మ
హానుపగతోఽనయః॥ ౩౧॥ ఏష తే స్థానమైశ్వర్యం శ్రియం తేజో యశశ్శ్రుతమ్ । దాస్యత్యాచ్ఛిద్య శక్రాయ
మాయామాణవకో హరిః॥ ౩౨॥ త్రిభిః క్రమైరిమాన్ లోకాన్ విశ్వకాయః క్రమిష్యతి। సర్వస్వం విష్ణవే దత్వా
మూఢ వర్తిష్యసే కథమ్॥ ౩౩॥ క్రమతో గాం పదైకేన ద్వితీయేన దివం విభోః । ఖం చ కాయేన మహతా తా

అబుద్ధిమాన్ వస్తుతస్తు బుద్ధిమానిత్యేవ పదచ్ఛేదః॥ ౧౯॥ నేతి॥ కామం యథేచ్ఛం- సమ్యక్ పాదప్రసారణే నేత్యర్థః- అత ఏవ
తథా కరిష్యతి॥ ౨౦॥ పునరపి నిస్పృహత్వమేవావిష్కుర్వన్నాహ యావంత ఇత్యాదినా సప్తభిః ॥ ౨౧॥ త్రిభిరితి॥ నవవర్ష
సమేతేన ద్వీపేనాపి - సప్తానాం ద్వీపవరాణాం ఇచ్ఛయా॥ ౨౨॥ సప్తేతి॥ తృష్ణాయాః- అంతం న గతా ఇత్యస్మాభిః- శ్రుతం॥
౨౩॥ యదృచ్ఛయేతి ॥ అసంతుష్టస్తు ప్రాప్తైస్త్రిభిర్లోకైరపి - న సుఖం వర్తతే॥ ౨౪॥ ౨౫॥ యదృచ్ఛయేతి॥ ఆశుశుక్షణిర
గ్నిః॥ ౨౬॥ తస్మాదితి॥ సిద్ధోహం కృతార్థః - ఏతావతైవ సర్వస్వాపహారసిద్ధేరితి గూఢోభిప్రాయః- తదేవాహ॥ విత్తం
హి॥ యావత్ప్రయోజనమేవ సుఖం- అధికస్య క్లేశావహత్వాదిత్యర్థః॥ ౨౭॥ ౩౦॥ ప్రతిశ్రుతమితి॥ అనయః అన్యాయః॥
౩౧॥ అన్యాయమేవాహ॥ ఏష ఇతి॥ ౩౨॥ నను మయా పదత్రయమేవ ప్రతిశ్రుతం నాధికం - తత్రాహ॥ త్రిభిరితి॥ క్రమ

తామితి చేత్తత్రాహ॥ సర్వస్వమితి॥ ౩౩॥ తథాపి ప్రతిశ్రుతం సంపాదనీయమితి చేత్తత్రాహ - ద్వాభ్యాం॥ క్రమత ఇతి॥ ఏకేన పదన్యాసేన భూమిః క్రమమాణ స్యేత్యర్థః - తార్తీయస్య తృతీయపదన్యాసస్య॥ ౩౪॥౩౫॥ తథాపి సర్వస్వదానాత్ కీర్తిస్స్యాదత్ర విష్ణ్యతీతి చేత్తత్రాహ॥ నతద్దానమితి॥ తపశ్చిత్తైకాగ్ర్యం- కర్మ పూర్తం- ననుతర్హి ప్రతిశ్రుత్య నేతి కథమనృతం వాచ్యం- తత్రాహ దానమిత్యాది సార్ధైః షడ్భిః॥ ౩౬॥ ౩౭॥ అత్రాపీతి॥ అత్రాపి సత్యానృతవ్యవస్థాయాం- బహ్వృచశ్రుత్యాహి - ప్రథమం॥ శ్రు॥ ఓమితి సత్యం - నేత్యనృతమిత్యాదినా - సత్యానృతయోర్లక్షణపూర్వకం స్తుతినిందాభ్యాం - సత్యం విహితం- అనృతం చ నిషిద్ధం- అనంతరం చ॥ శ్రు॥ పరాగ్వా ఏతద్రిక్తమక్షరమోమిత్యాదినా - సత్యేఽదోషాననృతే చ గుణానుక్త్వా ॥ శ్రు ॥ తస్మాత్కాల ఏవ దద్యాత్కాలే న దద్యాత్తత్సత్యానృతే మిథునీకరోతీత్యుపసంహారేణ వృత్తిసంకటాదిషు - అనృతమప్యనుజ్ఞాతం- తమిమం శ్రుత్యర్థం దర్శయన్నాహ - ఓమిత్యంగీకారేణ యత్ప్రోక్తం తత్సత్యం - నేతి యదాహ - దేవానృతం॥ ౩౮॥ తత్తు సత్యమిష్టదనృతం వినా న సిధ్యతీత్యాశయేనాహ ॥ సత్యమితి॥ సత్యం పుష్పఫలం - విద్యాజ్జానీయాత్ - ఆత్మవృక్షస్య దేహరూపస్య వృక్షస్య - గీయతే శ్రుత్యేత్యుచ్యత ఇత్యర్థః పాఠాంతరే సుగమం - యద్యపి శ్రుత్యా॥ శ్రు॥ వాచః సత్యం పుష్పఫలం చేత్యుక్తం - తథాపి - వాచో దేహనిర్వాహాధీనత్వాదాత్మవృక్షస్యేతి- ప్రస్తుతానుసారేణోక్తం- భవతు- పుష్పఫలస్థానీయం సత్యం-తతః కిమత ఆహ॥ వృక్షే దేహే అజీవతి సతి తత్పుష్పఫలం న స్యాత్ - సా న స్యాదితి పాఠే శ్రుత్యుక్తాయా వాచః పరామర్శః - దేవాశ్చాన్నృతేన రక్షణీయ ఇత్యాహ॥ అనృతం త్వాత్మనో దేహస్య మూలం॥ ౩౯॥ ఏతదేవ దృష్టాంతేన స్పష్టయతి॥ తదితి॥ తద్యథా వృక్ష ఉత్పాటితమూలః శుష్యతి- అచి

తీయస్య కుతో గతిః ॥ ౪౪ ॥ నిష్ఠాం తే నరకం మన్యే హ్యప్రదాతుః ప్రతిశ్రుతమ్ । ప్రతిశ్రుతస్య యోఽనీశః ప్రతిపాదయితుం భవాన్ ॥ ౩౫॥ న తద్దానం ప్రశంసంతి యేన వృత్తిర్విపద్యతే । దానం యజ్ఞస్తపః కర్మ లోకే వృత్తిమతో యతః ॥ ౩౬ ॥ ధర్మాయ యశసేఽర్థాయ కామాయ స్వజనాయ చ । పంచధా విభజన్విత్తమిహాముత్ర చ మోదతే॥ ౩౭॥ అత్రాపి బహ్వృచైర్గీతం శృణు మేఽసురసత్తమ। సత్యమోమితి యత్ప్రోక్తం యన్నేత్యాహానృతం హి తత్॥ ౩౮॥ సత్యం పుష్పఫలం విద్యాదాత్మవృక్షస్య గీయతే । వృక్షేఽజీవతి తన్న స్యాదనృతం మూలమాత్మనః॥ ౩౯॥ తద్యథా వృక్ష ఉన్మూలః శుష్యత్యుద్వర్తతేఽచిరాత్ ।ఏవం నష్టానృతస్సద్య ఆత్మా శుష్యేన్న సంశయః ॥ ౪౦ ॥ పరాగ్రిక్తమపూర్ణం వా అక్షరం యత్తదోమితి । యత్కించోమితి బ్రూయాత్తేన రిచ్యేత వై పుమాన్॥ ౪౧॥ భిక్షవే సర్వమోంకుర్వన్నాలం కామేన చాత్మనే। అథైతత్పూర్ణమభ్యాత్మం యచ్చ నేత్యనృతం వచః॥ ౪౨ ॥ సర్వం నేత్యనృతం బ్రూయాత్స దుష్కీర్తిః శ్వసన్మృతః । స్త్రీ

శాదేవ ఉద్వర్తతే పతతి చ ఏవం నష్టమనృతం యస్య - ఆత్మా దేహః శుష్యేత్- యద్యపి శ్రుత్యాపి॥ శ్రు॥ ఇదమేవానృతం వదన్నాత్మానమావిర్మూలం కరోతీత్యేవం- నిందయా- అనృతం నిషిద్ధం- తథాప్యుపసంహారానుసారేణ - తత్కాల విషయమిత్యభిప్రేత్యేవం వ్యాఖ్యాతం - దయేత్తత్త్వే నేతి చ తత్రైవోక్తేః - తథా చ శ్రుతిః ॥ శ్రు॥ ఓమితి సత్యం- నేత్యనృతం- తదేతత్పుష్పం ఫలం వాచో యత్సత్యం స హేశ్వరో యశస్వీ కల్యాణకీర్తిర్భవితా - పుష్పం హి ఫలం వాచస్సత్యం వదంత్యేతన్మూలం - వాచో యదనృతం తద్యథా వృక్ష ఆవిర్మూలః శుష్యత్యుద్వర్తత ఏవమేవానృతం వదన్నావిర్మూలమాత్మానం కరోతి స శుష్యతి స ఉద్వర్తతే - తస్మాదనృతం న వదేద్దయేత్త్వేతేనేతి॥ మేన అనేన అనృతేన దయేత్సంకటే స్వాత్మానం రక్షేదితి శ్రుత్యర్థః॥ ౪౦॥ సర్వదా సత్యవచనే న చ దేహనిర్వాహ ఇతి స్ఫుటీకర్తుం॥ సత్యస్య దోషాన్ - అనృతస్య చ గుణానాహ ద్వాభ్యాం॥ పరాగితి॥ యదోమిత్యక్షరం॥ తత్పరాక్ -దూరే అరం గృహీత్వా అంచతీతి పరాక్ - రిక్తమితి శ్రుతిపదవ్యాఖ్యానం- అపూర్ణం వా ఇతి-తత్తస్మాత్ అర్థినే- యత్కించిదోమితి దాస్యామీతి బ్రూయాత్ - తేన రిచ్యేత శూన్యో భవేత్॥౪౧॥భిక్షవ ఇతి॥ కించ భిక్షవే సర్వమోంకుర్వన్ దాస్యామీత్యంగీకుర్వన్ - ఆత్మనే కామాయ నాలం పర్యాప్తో న భవతి-తస్య భోగో న సిధ్యతీత్యర్థః - తథా చ శ్రుతిః॥ పరాగ్వా ఏతద్రిక్తమక్షరం యదేతదోమితి తద్యత్కించిదోమిత్యాహ - అత్రైవాస్మై తద్రిచ్యతే యత్సర్వమోంకుర్యాద్రిచ్యాదాత్మానం స కామేభ్యో నాలం స్యాదితి - నేతి యదనృతం వచః- ఏతత్పూర్ణం- అర్థవ్యయాభావాత్ -అభ్యాత్మం చేతి చకారస్యాన్వయః॥ ఆత్మనోఽభిముఖమన్యస్యార్థమాకర్షతీత్యభ్యాత్మం॥ యో హి నిత్యం- మమ కించిదపి నాస్తీతి-న కిమపి దాస్యామీతి బ్రూతే - స హి తేనానృతేన పరేషామర్థానాకర్షతీతి ప్రసిద్ధం॥ ౪౨॥ నను తర్హి తదనృతమివ సర్వదా సేవ్యం స్యాన్నేత్యాహ॥ సర్వమితి॥ తథా చ శ్రుతిః ॥ అథైతత్పూర్ణమ

ధ్యాత్మంయస్మేతి - సయత్సర్వం నేతిబ్రూయాత్ పాపికాస్యకీర్తిర్జాయతే - స్త్రైనంతత్రైవహన్యాదితి॥ అతోవృత్తిసంకటాదిషు అనృతం దోషాయేత్యుపసంహరతి॥ స్త్రీష్వితి॥ స్త్రీషు ప్రోత్సాహనేన వశీకారేణ- నర్మణి పరిహాసే- వివాహే చ వరాదిస్తుతౌ గవాం బ్రాహ్మణానాంచ హితార్థం - హింసాయాంచ కస్యచిత్ప్రాప్తాయాం - తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ వర్ణినాం హి వధో యత్ర తత్ర సాక్ష్యనృతం వదేదితి॥ తథాచ శ్రుతిః॥ తస్మాత్కాల ఏవ దద్యాత్కాలే న దద్యాత్తత్సత్యానృతే మిథునీకరోతీతి॥౪౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం ఏకోనవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ వింశే గురూక్తిముల్లంఘ్య దత్తాం క్ష్మాం బలినా హరిః। ప్రతిగృహ్యాఖిలాన్లోకాన్విశ్వరూపో విచక్రమే॥ యద్వా॥ వింశే వ్రతభీతో సాజ్ఞాత్వాపి కపటం హరేః। దదౌ పృథ్వీం తదా విష్ణుస్సహసావర్ధతాద్భుతమ్॥ ౧॥ సత్యమితి॥ భగవతా త్వయా ప్రోక్తం సత్యం- కింతత్- యోర్థకామాదికం నబాధేత-సగృహమేధినాం ధర్మ ఇతి॥ ౨॥ సచేతి॥ కథం తత్ప్రతిశ్రుత్యాచక్షే నిరాకరోమి॥౩॥ ౪॥ నన్వప్రత్యాఖ్యానే దోషాడుక్తాః తత్రాహ॥ నాహమితి॥ అధన్యాత్ దారిద్ర్యాత్- మృత్యోరపి॥ ౫॥ యద్యదితి॥ కించ - యద్యదర్థాదికం - తత్సర్వం సంపరేతం మృతం పురుషం హాస్యతి త్యక్ష్యత్యేవ - ఏతర్హి- మితిజీవత్యేవస్వయం న దేయమితి భావః - తథాపి- తావద్వృత్తిసంకటపరిహారార్థం - అర్థః దేయ ఇతిచేత్తత్రాహ॥ తస్యేతి॥ విప్రశ్చే

షునర్మవివాహే చ వృత్త్యర్థే ప్రాణసంకటే॥ గోబ్రాహ్మణార్థే హింసాయాం నానృతం స్యాజ్జుగుప్సితమ్॥౪౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- మహాపురాణే- అష్టమస్కంధే ఏకోనవింశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ బలిరేవం గృహపతిః కులాచార్యేణ భాషితః। తూష్ణీం భూత్వా క్షణం రాజన్నువాచావహితో గురుమ్॥౧॥ బలిః॥ సత్యం భగవతా ప్రోక్తం ధర్మోయం గృహమేధినామ్। అర్థం కామం యశో వృత్తిం యో న బాధేత కర్హిచిత్॥ ౨॥ సచాహం విత్తలోభేన ప్రత్యాచక్షే కథం ద్విజమ్। ప్రతిశ్రుత్య దదామీతి ప్రహ్లాదః కితవో యథా॥ ౩॥ న హ్యసత్యాత్పరోధర్మ ఇతి హోవాచ భూరియమ్। సర్వం వోఢుమహం మన్యే ఋతేలీకపరం నరమ్॥ ౪॥ నాహం బిభేమి నిరయాన్నాధన్యాదసుఖార్ణవాత్। న స్థానచ్యవనాన్మృత్యోర్యథా విప్రప్రలోభనాత్॥ ౫॥ యద్యద్ధాస్యతి లోకేస్మిన్సంపరేతం ధనాదికమ్। తస్య త్యాగనిమిత్తం కిం విప్రస్తుష్యేన్న తేన చేత్॥ ౬॥ శ్రేయః కుర్వంతి భూతానాం సాధవో దుస్త్యజాసుభిః। దధ్యఙ్ శిబిప్రభృతయః కో వికల్పో ధరాదిషు॥౭॥ యైరియం బుభుజే బ్రహ్మన్ దైత్యేంద్రైరనివర్తిభిః। తేషాం కాలోగ్రసీల్లోకాన్న యశోధిగతం భువి॥౮॥ సులభా యుధి విప్రర్షే హ్యనివృత్తాస్తనుత్యజః। న తథా తీర్థ ఆయాతే శ్రద్ధయా యే ధనత్యజః॥౯॥ మనస్వినః కారుణికస్య శోభనం యదర్థికామోపనయేన దుర్గతిః। కుతః పునర్బ్రహ్మవిదాం భవాదృశాం తతో వటోరస్య దదామి వాంఛితమ్॥౧౦॥ యజంతి యజ్ఞైః క్రతుభిర్యమాదృతా భవంత ఆమ్నాయవిధానకోవిదాః। సఏవ విష్ణుర్వరదోస్తు వా పరో దాస్యామ్యముష్మై క్షితిమీప్సితాం మునే॥ ౧౧॥ యద్యప్యసావధర్మేణ మాం బధ్నీయాదనాగసమ్। తథాప్యేనం న హింసిష్యే భీతం బ్రహ్మతనుం రిపుమ్॥ ౧౨॥ ఏష వా ఉత్తమశ్లోకో న జిహాసతి యద్యశః। హత్వా మైనాం హరేద్యుద్ధే శయీత నిహతో మయా॥౧౩॥ శ్రీశుకః॥ ఏవమశ్ర

ద్ధేనార్థేన దత్తేనాపి నతుష్యేత్- తర్హి తస్యార్థస్య త్యాగే దానే- కిం నిమిత్తం న కించిత్- యాచితాదల్పస్య దానే విప్రస్యాసంతోషేణ దానం వ్యర్థమేవ స్యాత్ - అతస్తద్యాచితం సర్వం దేయం నకించిదితి భావః - పాఠాంతరే యద్యద్ధాస్యతి తస్య అత్యాగకే నిమిత్తం- తేన చేద్విప్రస్తుష్యతీత్యర్థః॥ ౬॥ నను విప్రో యదిన తుష్యేత్తర్హి న దేయమేవేతి చేత్తత్రాహ॥ శ్రేయ ఇతి॥ దుస్త్యజైరసుభిరపి కో వికల్పః విచారః॥౭॥ యైరితి॥ యైర్దైత్యేంద్రైర్యుద్ధే అనివర్తిభిః - ఇయం భూర్బుభుజే ఉపభుక్తా తేషామిహలోకాన్ పరలోకాంశ్చ- భోగానితి వా- కాలః అగ్రసీత్- సంహృతవాన్- న తు భువి తైరధిగతం ప్రాప్తం యశః అగ్రసీత్- అతః కీర్తిరేవ సాధ్యా నాన్యదితి భావః॥౮॥ దేహత్యాగాదపి ధనత్యాగే కీర్తిర్భవతీత్యాహ॥ సులభా ఇతి॥ తనుం త్యజంతీతి తథా- తీర్థే సత్పాత్రే అతిథౌ ఉపస్థితే ధనత్యాగ ఏవ మయా కార్య ఇతి భావః॥ ౯॥ తర్హి నిర్ధనత్వే సతి దైన్యం స్యాదితి చేత్తత్రాహ॥ మనస్విన ఇతి॥ యాదృశానామర్థినాం- కామోపనయేన కామపూరణేన- దుర్గతిః దైన్యమపి యత్ -తచ్ఛోభనం భద్రమేవ - భవాదృశానాంతు కామోపనయేన దుర్గతిః శోభనమితి కిం పునర్వక్తవ్యమితి భావః॥౧౦॥ ననువాయం వటుః కింతు- విష్ణుస్తవ శత్రురిత్యుక్తం- తర్హి సుతరామేవ దాస్యామీత్యాహ॥ యజంతీతి॥ పరశ్శత్రుర్వాస్తు॥ ౧౧॥౧౨॥ ఏష ఇతి॥ యదియశో న జిహాసతి- తర్హి యుద్ధే మాం హత్వా ఏనాం భూమిం హరేత్- శయీత వా - సమ్యక్ జ్ఞాత

స్వర్గమమచిన్తైశయీ లేతివా స్త్వర్థః॥ ౧౩॥ ఏవమితి॥ అశ్రద్ధితం అజ్ఞాతశ్రద్ధం॥౧౪॥ ౧౬॥ వింధ్యావళిరితి॥ జాలకం ము
క్తాభరణవిశేషః-తస్మాలావతీ- అవనేజనీనామపాం- కలశంపూర్ణం॥ ౧౭॥ ౨౦॥ తదితి॥ అర్థతః శ్లో 'యద్యద్వటోఽవాంఛ
సితత్ప్రతీచ్ఛమేతి - బలినాపూర్వముక్తత్వాత్ - గుణత్రయమాత్మనియస్యతత్ - అతఏవభూఃఖమిత్యాదయోయద్వ
స్మిన్-ఆసతస్థితవంతః॥ ౨౧॥ కాయఇతి॥ ఋత్విగాదిసహితో బలిః- తస్యహరేః కాయే-ఏతద్విశ్వందదర్శ॥ ౨౨॥ తదేవప్ర
పంచయతిరసామిత్యాదిపాదోనైస్సప్తభిః॥ రసామితి ॥ మారుతంగణంవాయుసంఘం - ఇంద్రస్యసేనేవసేనాయస్యసః-
ఇంద్రపదేస్థితత్వాత్ ॥ ౨౩ ॥ సంధ్యామితి ॥ ఐక్షత్ ఐక్షత - ఆత్మాస్వయంబలిర్ముఖ్యోయేషాంతాన్ అసురాన్ - ఋష

ధృతంశిష్యమనాదేశకరంగురుః । శశాపదైవప్రహితస్సత్యసంధంమనస్వినమ్॥ ౧౪॥ శుక్రః॥ దృఢపండిత
మాన్యజ్ఞస్స్తబ్ధోఽస్యస్మదుపేక్షయా । మచ్ఛాసనాతిగోయస్త్వమచిరాద్భ్రశ్యసేశ్రియః॥ ౧౫॥ శ్రీశుకః॥
ఏవంశప్తస్స్వగురుణాసత్యాన్నచలితోమహాన్ । వామనాయదదావేనామర్చిత్వోదకపూర్వకం॥ ౧౬॥
వింధ్యావళిస్తదాగత్యపత్నీజాలకమాలినీ।ఆనిన్యేకలశంహైమమవనేజన్యపాంభృతమ్॥ ౧౭॥ యజమాన
స్స్వయంతస్యశ్రీమత్పాదయుగంతదా। అవనిజ్యావహన్మూర్ధ్నితదపోవిశ్వపావనీః॥ ౧౮॥ తదాసురేం
ద్రందివిదేవతాగణాగంధర్వవిద్యాధరసిద్ధచారణాః । తత్కర్మసర్వేఽభిగృణంతఆర్జవంప్రసూనవర్షై
ర్వవృషుర్ముదాన్వితాః॥ ౧౯॥ నేదుర్ముహుర్దుందుభయస్సహస్రశోగంధర్వకింపూరుషకిన్నరాజగుః।
మనస్వినానేనకృతంసుదుష్కరంవిద్వానదాద్యద్రిపవేజగత్త్రియమ్॥ ౨౦॥ తద్వామనంరూపమవర్ధతా
ద్భుతంహరేరనంతస్యగుణత్రయాత్మకమ్ । భూఃఖందిశోద్యౌర్వివరాఃపయోధయస్తిర్యఙ్నృదేవామున
యోయదాసత॥ ౨౧॥ కాయేబలిస్తస్యమహావిభూతేస్సహర్త్విగాచార్యసదస్యఏతత్ । దదర్శవిశ్వంత్రి
గుణంగుణాత్మకేభూతేంద్రియార్థాశయజీవయుక్తం॥ ౨౨॥ రసామచష్టాంఘ్రితలేథపాదయోర్మహీంమ
హీధ్రాన్పురుషస్యజంఘయోః । పతత్త్రిణోజానునివిశ్వమూర్తేరూర్వోర్గణంమారుతమింద్రసేనః॥
౨౩॥ సంధ్యాంవిభోర్వాససిగుహ్యఐక్షత్ *ప్రజాపతీన్జఘనేస్వాత్మముఖ్యాన్ ।నాభ్యాంనభఃకుక్షిషుస
ప్తసింధూనురుక్రమస్యోరసిచర్క్షమాలామ్॥ ౨౪॥ హృద్యంగధర్మంస్తనయోర్మురారేరృతంచసత్యం
చమనస్యథేందుమ్। శ్రియంచవక్షస్యరవిందహస్తాంకంఠేచసామాదిసమస్తవేదాన్॥ ౨౫॥ ఇంద్రప్రధా
నానమరాన్భుజేషుతత్కర్ణయోఃకకుభోద్యౌశ్చ*మూర్ధ్ని । కేశేషుమేఘాన్శ్వసనంనాసికాయా
మక్ష్ణోశ్చసూర్యంవదనేచవహ్నిమ్॥ ౨౬ ॥ వాణ్యాంచఛందాంసిరసేజలేశంభ్రువోర్నిషేధంచవిధించప
క్ష్మసు।అహశ్చరాత్రించపరస్యపుంసోమన్యుంలలాటేధరఏవలోభమ్॥ ౨౭॥ స్పర్శేచకామంనృపరేతసాం
*భఃపృష్ఠేత్వధర్మంక్రమణేషుయజ్ఞమ్ । ఛాయాసుమృత్యుంహసితేచమాయాంతనూరుహేష్వోషధి
జాతయశ్చ*॥ ౨౮॥ నదీశ్చనాడీషుశిలానఖేషుబుద్ధావజందేవగణానృషీంశ్చ । ప్రాణేషుగాత్రేస్థిరజంగ
మానిహరేరనంతస్యవిలక్షణాని॥ ౨౯॥ సర్వాత్మనీదంభువనంనిరీక్ష్యసర్వేసురాఃకశ్మలమాపురంగ॥ ౩౦॥
సుదర్శనంచక్రమసహ్యతేజోధనుశ్చశార్ఙ్గంస్తనయిత్నుఘోషమ్ । పర్జన్యఘోషోజలజఃపాంచజన్యః
కౌమోదకీవిష్ణుగదాతరస్వినీ॥ ౩౧ ॥ విద్యాధరోసిశ్శతచంద్రయుక్తస్తూణోత్తమావక్షయసాయకౌచ।
సునందముఖ్యాఉపతస్థురీశంస్వపార్షద*ముఖ్యాస్సహలోకపాలైః॥ ౩౨॥ స్ఫురత్కిరీటాంగదమీనకుం
డల శ్రీవత్సరత్నోత్తమమేఖలాంబరైః । మధువ్రతస్రగ్వనమాలయావృతోరరాజరాజన్భగవాను
రుక్రమః॥శతహ్రిదాయుక్తమహాఘనోయథా॥ ౩౩ ॥ క్షితింపదైకేనబలేర్విచక్రమే॥నభశ్శరీరేణదిశశ్చ

ద్యౌశ్చద్యాంచ ॥
మాలాంనక్షత్రపఙ్క్తిం॥ ౨౪॥ హృదీతి॥అంగహేరాజన్సమస్తాన్వేదాన్శబ్దాన్॥ ౨౫॥ ఇంద్రేతి॥ ద్యౌశ్చద్యాంచ ॥
౨౬॥ వాణ్యామితి॥రసేరసనే॥ ౨౭॥స్పర్శఇతి॥ రేతసారేతస్సక్రమేషుపాదన్యాసేషుఓషధిజాతయఃఓషధిజాతీశ్చ॥ ౨౮॥
నదీరితి॥ప్రాణేషుఇంద్రియేషు॥ ౨౯॥సర్వేతి॥ సర్వాత్మనీత్యాదివాక్యాంతరం॥ ౩౦॥ సుదర్శనమితి ॥ సుదర్శనమిత్యాదీ
నాంఈశ్వరముపతస్థురిత్యుత్తరేణాన్వయః॥౩౧॥ విద్యాధరఇతి ॥ విద్యాధరసంజ్ఞోసిఃశతచంద్రంవర్మతేనయుక్తః సునం
దముఖ్యాఃసునందాదయశ్చతఏవపార్షదముఖ్యాః॥ ౩౨॥స్ఫురదితి॥ మీనకుండలేమకరకుండలేస్ఫురంతికిరీటాదీనియస్యసః॥
మధువ్రతానాంస్రజోయస్యాం - తయావనమాలయాశ్రీవత్సాదిభిశ్చావృతోవ్యాప్తః॥ ౩౩ ॥ ఉరుక్రమత్వమేవాహ ॥

క్షితిమితి॥ద్వితీయం పదం క్రమతో విక్షిపతః త్రివిష్టపం తదీయం కించిన్మాత్రం జాతం - తృతీయాయ తు న కిందపి తత్ర హేతుః- ఉరుక్రమస్యాంఘ్రిః- త్రివిష్టపాదుపర్యుపరి గచ్ఛన్- మహర్జనాభ్యాం తపసశ్చ పరం గతః- సత్యలోకం గత ఇతి॥ ౩౪॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ... ... *

శ్లో॥ఏకవింశే పదాపూర్తిమిషేణ బలిబంధనం। విష్ణునా కృతముత్కర్షం తస్య ఖ్యాపయితుం జనే॥ ఉరుక్రమస్యాంఘ్రిః- తపసః పరం గత ఇత్యుక్తం-తతః కిం వృత్తం తదాహ॥ సత్యమితి ॥ సత్యం సత్యలోకం ప్రాప్తం - తమంఘ్రిం సమీక్ష్య అబ్జభవోఽభ్యగాత్- తదా మరీచిమిశ్రా ఋషయశ్చేతి ॥ ద్వయోరన్వయః - కథంభూతోఽబ్జభవః హరేరంఘ్రినఖాఏవేందవః- తైర్హతా స్వధామ్నో ద్యుతిర్యస్య తం తస్య లోకం స్వయం చ తైరావృతః ఛన్నః - హే నరదేవ- బృహద్వ్రతాః యోగినశ్చాహ ఉభిః । పదం ద్వితీయం క్రమతస్త్రివిష్టపం న వై తృతీయాయ తదీయమణ్వపి॥ ఉరుక్రమస్యాంఘ్రిరుపర్యుపర్యథో మహర్జనాభ్యాం తపసః పరం గతః॥ ౩౪॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే- వింశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ సత్యం సమీక్ష్యాబ్జభవో నఖేందుభిర్హతస్వధామద్యుతిరావృతోఽభ్యగాత్ । మరీచిమిశ్రా ఋషయో బృహద్వ్రతాః సనందనాద్యా నరదేవ యోగినః॥ ౧ ॥ వేదోపవేదా నియమా న్యయాన్వితాస్తర్కేతిహాసాంగపురాణసంహితాః।యే చాపరే యోగసమీరదీపితజ్ఞానాగ్నినా రంధితకర్మకల్మషాః॥ ౨॥ వవందిరే యత్స్మరణానుభావతః స్వాయంభువం ధామ గతా అకర్మకమ్ । అథాంఘ్రయే ప్రోన్నమితాయ విష్ణోరుపాహరత్పద్మభవోఽర్హణోదకమ్॥ ౩॥ సమర్చ్య భక్త్యాభ్యగృణాచ్ఛుచిశ్రవా యన్నాభిపంకేరుహసంభవః స్వయం ॥ ౪ ॥ ధాతుః కమండలుజలం తదురుక్రమస్య పాదావనేజనపవిత్రతయా నరేంద్ర। స్వర్ధున్యభూన్నభసి సా పతతీ నిమార్ష్టి లోకత్రయం భగవతో విశదేవ కీర్తిః॥ ౫॥ బ్రహ్మాదయో లోకనాథాః స్వనాథాయ సమాదృతాః।సానుగా బలిమాజహ్రుః సంక్షిప్తాత్మవిభూతయే॥౬॥ తోయైః సమర్హణైః స్రగ్భిర్దివ్యగంధానులేపనైః। ధూపదీపైః సురభిభిర్లాజాక్షతఫలాంకురైః॥ ౭॥ స్తవనైర్జయశబ్దైశ్చ తద్వీర్యమహిమాంకితైః। నృత్తవాదిత్రగీతైశ్చ శంఖదుందుభినిస్వనైః॥ ౮॥ జాంబవానృక్షాధిపతిర్భేరీశబ్దైర్మనోజవః । విజయం దిక్షు సర్వాసు మహోత్సవమఘోషయత్॥ ౯॥ మహీం సర్వాం హృతాం దృష్ట్వా త్రిపదవ్యాజయాచ్ఞయా । ఊచుః స్వభర్తురసురా దీక్షితస్యాత్యమర్షితాః॥ ౧౦॥ దైత్యాః॥న వా అయం బ్రహ్మబంధుర్విష్ణుర్మాయావినాం వరః । ద్విజరూపప్రతిచ్ఛన్నో దేవకార్యం చికీర్షతి॥ ౧౧॥ అనేన యాచమానేన శత్రుణా వటురూపిణా।సర్వస్వం నో హృతం భర్తుర్న్యస్తదండస్య బర్హిషి॥ ౧౨॥ సత్యవ్రతస్య సతతం దీక్షితస్య విశేషతః । నానృతం భాషితుం శక్యం బ్రాహ్మణస్య దయావతః ॥ తస్మాదస్య వధో ధర్మో భర్తుః శుశ్రూషణం చ నః ॥ ౧౩ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఇత్యాయుధాని జగృహుర్బలేరనుచరాసురాః । తే సర్వే వామనం హంతుం శూలపట్టిసపాణయః॥ ౧౪॥ అనిచ్ఛంతో బలే రాజన్ ప్రాద్రవన్ జాతమన్యవః।తానభిద్రవతో దృష్ట్వా దితిజానీకపాన్నృప॥ ౧౫॥ ప్రహస్యానుచరా విష్ణోః ప్రత్యషేధన్నుదాయుధాః। నందః సునందోఽథ జయో విజయః ప్రబలోద్బలౌ ॥ ౧౬ ॥ కుముదః కుముదాక్షశ్చ విష్వక్సేనః పతత్రిరాట్। జయంతః శ్రుతదేవశ్చ పుష్పదంతోఽథ సాత్వతః ॥ ౧౭ ॥ సర్వే నాగాయుతప్రాణాశ్చమూం తే జఘ్నురాసురీం । హన్యమానాన్ స్వకాన్ దృష్ట్వా పురుషానుచరైర్బలిః॥ ౧౮॥ వారయామాస సంరబ్ధాన్-

శ్చ॥ ౧॥ వేదేతి॥ అంగాని శిక్షాదీని- పురాణాని- తత్సంహితాశ్చ- యోగ ఏవ సమీరః- తేన దీపితం- జ్ఞానమేవాగ్నిస్తేన రంధితం దగ్ధం కర్మకల్మషం కర్మమలం యేషాం తే ॥ ౨ ॥ వవందిర ఇతి ॥ తే సర్వే తమంఘ్రిం వవందిరే యస్యాంఘ్రేః స్మరణానుభావతః అకర్మకం కర్మభిరప్రాప్యం - విష్ణోరంఘ్రయే ॥ ౩ ॥ సమర్చ్యేతి ॥ స్వయం యస్య నాభిపంకేరుహసంభవః - తస్య విష్ణోరంఘ్రిం సమభ్యర్చ్య ॥౪॥ధాతురితి॥ లోకత్రయం॥నిర్మార్ష్టి పవిత్రయతి॥ ౫॥ బ్రహ్మాదయ ఇతి॥ సంక్షిప్తా ఉపసంహృతా ఆత్మవిభూతిః స్వవిస్తారో యేన తస్మై యథాపూర్వం వామనరూపేణ స్థితాయేత్యర్థః॥౬॥౯॥ మహీమితి॥ త్రిపదవిషయా- యా యాచ్ఞా- తయా- స్వభర్తుర్బలేర్మహీం హృతాం దృష్ట్వా- ఊచుః॥ ౧౦॥ కిమూచుః తదాహ నేత్యాదిభిః॥నేతి॥౧౦॥౧౩॥ఇతీతి॥అనుచరాశ్చ తే అసురాశ్చ॥౧౪॥౧౯॥ హే విప్రచిత్తే ఇతి॥అర్థకృత్-అనుకూలః॥ ౨౦॥ య ఇతి॥పౌ

దుష్మైస్తం కాలమతివర్తితుం పుమాన్- నేశ్వరః సమర్థో న భవతి॥ ౨౧॥ ౨౩॥ భవద్భిరితి॥ హరేరనుచరా దేవాః దైవేన ఋద్ధైః స్సమృద్ధైః భవద్భిః॥ ౨౪॥ ఏతానితి॥ అర్థత్వాయ అనుకూల్యాయ॥ ౨౫॥ ౨౬॥ అథేతి॥ విషు-పక్షేషు రాజత ఇతి విరాట్ ప్రభోశ్చికీర్షితం జ్ఞాత్వా అయమర్థః-అస్య సర్వస్వాపహారేణ- మమేత్యభిమానం సంత్యాజితం- ఇదానీం దేహస్వీకారేణాహంకారమపి త్యాజయిత్వా - పరమానుగ్రహం కర్తుమిచ్ఛతి - న చానేన తుల్యోన్యః కోపి సత్యసంధో ధీరో నాస్తీతి తద్యశః ప్రత్యాఖ్యాపనార్థం కించిద్వ్యాథయితుమపీచ్ఛతీతి ప్రభోరభిప్రాయం జ్ఞాత్వా తం బబంధేతి - సౌత్యేహనిసోమాభిషవదినే॥ ౨౭॥ హాహాకారఇతి॥ రోదస్యోః ద్యావాపృథివ్యోః॥ ౨౮॥ ౩౦॥ యావదితి॥ అసౌ సూర్యః॥ ౩౧॥ పదేతి॥ మయా ఆత్మనైత్యన్వయః వ్యాపి నేత్యర్థః- ఖం చ దిశశ్చ- తనోః తవ- తే స్వం త్వదీయం సర్వస్వం॥ ౩౨॥ ప్రతిశ్రుతమితి॥ గురుణా శుక్రేణానుమోదితస్య॥ ౩౩॥ ఏవముక్తేపి నిరయపరిహారార్థం స్వర్గాద్భ్రంశపరిహారార్థం చ మనోరథం కుర్వంతం ప్రత్యాహ॥ వృథేతి॥ యః ప్రతిశ్రుతస్యాప్రదానేన- యాచకం విప్రలంభతే- తస్య మనోరథో వృథైవ- స్వర్గశ్చ తస్య దూరత ఏవ- స చాధః

శ్చాన్ కావ్యశాపమనుస్మరన్॥ ౧౯॥ బలిః॥ హే విప్రచిత్తే హే రాహో హే నేమే శ్రూయతాం వచః। మా యుధ్యత నివర్తధ్వం న నః కాలోయమర్థకృత్॥ ౨౦॥ యః ప్రభుః సర్వభూతానాం సుఖదుఃఖోపపత్తయే। తం నాతివర్తితుం దైత్యాః పౌరుషైరీశ్వరః పుమాన్ ॥ ౨౧॥ యో నో భవాయ ప్రాగాసీదభావాయ దివౌకసామ్। స ఏవ భగవానద్య వర్తతే తద్విపర్యయమ్ ॥ ౨౨॥ బలేన సచివైర్బుద్ధ్యా దుర్గైర్మంత్రౌషధాదిభిః। సామాదిభిరుపాయైశ్చ కాలం నాత్యేతి వై జనః॥ ౨౩॥ భవద్భిర్నిర్జితా హ్యేతే బహుశోనుచరా హరేః। దైవేనర్ద్ధాస్త ఏవాద్య యుధి జిత్వా నదంతి నః॥ ౨౪॥ ఏతాన్ వయం విజేష్యామో యది దైవం ప్రసీదతి। తస్మాత్కాలం ప్రతీక్షధ్వం యో నోర్థత్వాయ కల్పతే ॥ ౨౫ ॥ శ్రీశుకః ॥ పత్యుర్నిగదితం శ్రుత్వా దైత్యదానవయూథపాః। రసాం నిర్వివిశూ రాజన్ విష్ణుపారిషదార్దితాః ॥ ౨౬॥ అథ తార్క్ష్యసుతో జ్ఞాత్వా విరాట్ప్రభుచికీర్షితమ్ । బబంధ వారుణైః పాశైర్బలిం సుత్యేహని క్రతౌ॥ ౨౭॥ హాహాకారో మహానాసీద్రోదస్యోస్సర్వతో దిశం। నిగృహ్యమాణేసురపతౌ విష్ణునా ప్రభవిష్ణునా॥ ౨౮॥ తం బద్ధం వారుణైః పాశైర్భగవానాహ వామనః। నష్టశ్రియం స్థిరప్రజ్ఞముదారయశసం నృప॥ ౨౯॥ పదాని త్రీణి దత్తాని భూమేర్మహ్యం త్వయాసుర । ద్వాభ్యాం క్రాంతా మహీ సర్వా తృతీయముపకల్పయ॥ ౩౦॥ యావత్తపత్యసౌ గోభిర్యావదిందుస్సహోడుభిః । యావదగ్నిస్సపర్జన్యస్తావతీ భూరియం తవ ॥ ౩౧॥ పదైకేన మయాక్రాంతో భూర్లోకః ఖం దిశస్తనోః । స్వర్లోకస్తు ద్వితీయేన పశ్యతస్తే స్వమాత్మనా॥ ౩౨॥ ప్రతిశ్రుతమదాతుస్తే నిరయే వాస ఇష్యతే । విశ త్వం నిరయం తస్మాద్గురుణా చానుమోదితః ॥ ౩౩॥ వృథా మనోరథస్తస్య దూరః స్వర్గః పతత్యధః । యోర్థినే ప్రతిశ్రుత్యనాలం తదుపపాదనే॥ ౩౪॥ విప్రలబ్ధో దదానీతి త్వయాహం చాఢ్యమానినా। తద్వ్యళీకఫలం భుంక్ష్వ నిరయే కతిచిత్సమాః॥ ౩౫॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే-వామలిచరితే-ఏకవింశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ ఏవం విప్రకృతో రాజన్ బలిర్భగవతాసురః । భిద్యమానోప్యభిన్నాత్మా ప్రత్యాహావిక్లబం వచః॥ ౧॥ బలిః॥ యద్యుత్తమశ్లోక భవాన్ మమేరితం వచో వ్యళీకం సురవర్య మన్యతే। కరోమ్యృతం తన్న భవేత్ప్ర

పతత్యేవ॥ ౩౪॥ విప్రలబ్ధ ఇతి॥ త్వయాహం విప్రలబ్ధః- తస్మాద్వ్యళీకఫలం నిరయే భుంక్ష్వేత్యర్థః॥ ౩౫॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ద్వావింశే తు ప్రసన్నస్సన్ ప్రస్థాప్య సుతలం బలిం । దత్త్వా పరాన్ హరిర్యాన్ననంగత్వాత్ద్వారపోభవత్॥ సపర్షితతనూవిత్తనిర్గ్మలాచలభక్తిభిః। చలితో బలినా చిత్రం స్వమేవార్పయదచ్యుతః॥ ఏవమితి॥ విప్రకృతః అపకృతః- భిద్యమానః సత్యాచ్చాల్యమానోపి- నిశ్చలచిత్తో బలిః॥ ౧॥ యదీతి॥ హే ఉత్తమశ్లోక ఇతి కటాక్షప్రసార్థనాసూచకః- మమ వచః ఈరితం ప్రతిశ్రుతం - న తావదళీకం- త్వయా కపటేన వామనయాభిష్టుత్వా - రూపాంతరస్యావిష్కృతత్వాత్ - ఏవమపి యది భవాన్- అళీకం అనృతం మన్యతే - తథాపి ఋతమేవాహం కరోమి- మదుక్తం- విప్రలంభనం న భవతు- మే శీర్ష్ణి నిజం తృతీయం పదం కురు - న చ ద్వాభ్యాం విశ్వం క్రాంతవతః మే తవ శిరః పదపర్యాప్తం న భవతీతి మంస్థాః - విత్తేన చేత్ పదస్యయం జాతం- తస్మాదమధికమేవ స్యాత్- విత్తాదపి విత్తవతోధికత్వాదితి భావః॥ ౨॥ నను॥ శ్లో॥ అపదర్థధనం త్వేద్దా

రక్షేద్ధనైరపి । ఆత్మానం సతతం రక్షేద్దారైరపి ధనైరపీత్యాదివచనాదాత్మభయపరిహారాయ సర్వస్వం త్యజ్యతే - త్వం తు కుతో భీతస్సన్నాత్మానం న పాసి అత ఆహ ॥ బిభేమీతి ॥ అసాధువాదాత్ అపకీర్తేః - యథాహం భృశముద్విజే - తథా నిరయాదిభ్యో న బిభేమి ॥ ౩ ॥ నను మయా కృతాత్ నిగ్రహాత్ త్వ అపకీర్తిర్జాతైవ నైవేత్యాహ ॥ పుంసామితి ॥ అర్హత్తమైరర్పితం దండం - మాత్రాదయోఽపి న స్యాదిశంతి నైవార్పయంతి - హి తైష్షణాత్త్వయా - నిగృహీతోఽహం శ్లాఘ్య ఏవాస్మీతి భావః ॥ ౪ ॥ న స్వహం దేవానాం హితైషీ - నాసురాణాం - తత్రాహ ॥ త్వమితి ॥ పారోక్ష్యః శత్రుచ్ఛలేన వర్తమానః ॥ ౫ ॥ శత్రుత్వం తు - పునర్భక్తానివాస్మాననుగృహీతుమేవేత్యాహ ॥ యస్మిన్నితి ॥ ఉ అహో - హ ప్రసిద్ధౌ ॥ ౬ ॥ అతో మమ నాత్ర లజ్జా నాపి దుఃఖమిత్యాహ ॥ తేనేతి ॥ తేన గురుణా భవతా ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ కించ యోఽయం దండరూపో మహానుగ్రహస్త్వయా కృతః - స తు త్వద్భక్తపాత్రత్వేన - న త్వహమనుగ్రహస్య పాత్రమిత్యాశయేనాహ ॥ పితామహ ఇతి ॥ భవదీయానాం సంమతః యతః - ఆవిష్కృతః సాధువాదో యస్య త్వమేవ పరమః ఆశ్రయో యస్య సః - అతః భవతో విపక్షేణ విద్విషా - హిరణ్యకశిపునా విచి

లంభనం పదం తృతీయం కురు శీర్ష్ణి మే నిజమ్ ॥ ౨ ॥ బిభేమి నాహం నిరయాత్పదచ్యుతో న పాశబంధాద్వ్య
సనాద్దురత్యయాత్ । నైవార్థకృచ్ఛ్రాద్భవతో వినిగ్రహాదసాధువాదాద్భృశముద్విజే యథా ॥ ౩ ॥ పుం
సాం శ్లాఘ్యతమం మన్యే దండమర్హత్తమార్పితమ్ । యన్న మాతా పితా భ్రాతా సుహృదశ్చాదిశంతి హి ॥
౪ ॥ త్వం నూనమసురాణాం నః పారోక్ష్యః పరమో గురుః । యో నోఽనేకమదాంధానాం విభ్రంశం చక్షురా
దిశత్ ॥ ౫ ॥ యస్మిన్వైరానుబంధేన రూఢేన విబుధేతరాః । బహవో లేభిరే సిద్ధిం యాము హైకాంతయోగి
నః ॥ ౬ ॥ తేనాహం నిగృహీతోఽస్మి భవతా భూరికర్మణా । బద్ధశ్చ వారుణైః పాశైర్నాతివ్రీడే న చ వ్యథే ॥ ౭ ॥
సుశోభనమిదం మన్యే సుమశ్లాఘ్యతమం ప్రభో । యో మాం బబంధ చోద్ధర్తుం భూత్వా మే హ్యక్షిగోచరః ॥
౮ ॥ పితామహో మే భవదీయసంమతః ప్రహ్లాద ఆవిష్కృతసాధువాదః । భవద్విపక్షేణ విచిత్రవైశసం
సంప్రాపితస్త్వత్పరమః స్వపిత్రా ॥ ౯ ॥ కిమాత్మనానేన జహాతి యోఽంతతః కిం రిక్థహారైః స్వజనాఖ్యద
స్యుభిః । కిం జాయయా సంసృతిహేతుభూతయా మర్త్యస్య గేహైః కిమిహాయుషో వ్యయః ॥ ౧౦ ॥ ఇత్థం స ని
శ్చిత్య పితామహో మహానగాధబోధో భవతః పదాంబుజమ్ । ధ్రువం ప్రపేదే హ్యకుతోభయం జనాద్భీ
తస్స్వపక్షక్షపణస్య సత్తమః ॥ ౧౧ ॥ అథాహమప్యాత్మరిపోస్తవాంతికం దైవేన నీతః ప్రసభం త్యాజిత
శ్రీః । ఇదం కృతాంతాంతికవర్తి జీవితం యయాధ్రువం స్తబ్ధమతిర్న బుధ్యతే ॥ ౧౨ ॥ శ్రీశుకః ॥ తస్యేత్థం భా
షమాణస్య ప్రహ్లాదో భగవత్ప్రియః । ఆజగామ కురుశ్రేష్ఠ రాకాపతిరివోత్థితః ॥ ౧౩ ॥ తమింద్రసేనస్స్వ
పితామహం శ్రియా విరాజమానం నళినాయతేక్షణమ్ । ప్రాంశుం పిశంగాంబరమంజనత్విషం ప్రలంబ
బాహుం సుభగం సమైక్షత ॥ ౧౪ ॥ తస్మై బలిర్వారుణపాశయంత్రితస్సమర్హణం నోపజహార పూర్వవత్ ।
ననామ మూర్ధ్నాశ్రువిలోలలోచనస్సవ్రీడనీచీనముఖో బభూవ హ ॥ ౧౫ ॥ స తత్ర హాసీనముదీక్ష్య సత్ప
తిం హరిం సునందాద్యనుగైరుపాసితం । ఉపేత్య భూమౌ శిరసా మహామనా ననామ మూర్ధ్నా పులకాశ్రు
విక్లబః ॥ ౧౬ ॥ ప్రహ్లాదః ॥ త్వయైవ దత్తం పదమైంద్రమచ్యుతం హృతం తదేవాద్య తథైవ శోభనమ్ । మన్యే మహా

తం వైశసం హింసాం సంప్రాపితోఽపి దేహాదీనామసారతాం నిశ్చిత్య - అకుతోభయం ధ్రువం చ భవతః పాదపద్మమేవ ప్రపేదే - అథ తస్మాదహమపి దైవేన తస్యైవ భాగ్యేన తవాంతికం నీత ఇతి చతుర్ణామన్వయః ॥ ౯ ॥ కిమితి ॥ అంతతః ఆయుషాంతే - రిక్థహారైః పుత్రైః - ఇహ గేహేషు - కేవలమాయుష్యో వ్యయ ఏవ - న తు సుఖం కించిత్ ॥ ౧౦ ॥ ఇత్థమితి ॥ సః ప్రహ్లాదో మహాన్ - స్వపక్షం దైత్యకులం క్షపయతీతి తథా - తస్యాపి ॥ ౧౧ ॥ అథేతి ॥ అథ తస్మాత్ - అహమపి - దైవేన తస్యైవ భాగ్యేన - తవాంతికం నీతః - ప్రసభం బలాత్ - త్యాజితా శ్రీః యస్య - యయా శ్రియా - స్తబ్ధమతిః - స పుమాన్ - ఇదం జీవితమధ్రువం న బుధ్యతే - కథంభూతం - కృతాంతస్యాంతికవర్తి మృత్యోః సన్నిహితం ॥ ౧౨ ॥ తస్యేతి ॥ రాకాపతిః పూర్ణేందుః ॥ ౧౩ ॥ తమితి ॥ అంజనత్విషం శ్యామం ॥ ౧౪ ॥ తస్మా ఇతి ॥ స్వకృతాహంకారాదిరూపాపరాధస్మరణేన - సవ్రీడం - నీచీనమధోముఖం - యస్తః ॥ ౧౫ ॥ స ఇతి ॥ శిరసా నమస్నన - ఉపేత్య మూర్ధ్నా ననామ - బలేస్తత్కృతమనుగ్రహం దృష్ట్వా - పులకైరశ్రుభిశ్చ విక్లబం విహ్వలం ॥ ౧౬ ॥ త్వయేతి ॥ న హ్యైంద్రం పదమేతదీయం త్వయాపహృతం - కింతు - స్వీయమేవ పునః స్వీకృతం - తచ్చ శోభనమేవ కృతం - తత్ర హేతుః - మన్య ఇతి - యద్యస్మాత్ - శ్రీరేవ యదాత్మనో మోహనం - తస్మాద్విభ్రంశితః ॥ ౧౭ ॥ విమో

హనత్వమేనాహ॥ యయేతి ॥ యయాశ్రియా - విద్వానపి-యతః సంయతోపి - ముహ్యతేతేన స్వాం సత్వాం కోన్యః పుమాన్ ఆత్మనో గతిం తత్త్వం యథావత్ - విచష్టే పశ్యతి-తస్మై మహాకారుణికాయ॥ ౧౮॥ తస్యేతి॥ తస్య ప్రహ్లాదస్యానుశృణ్వతః-ఉవాచేతి కించిద్వక్తుం ప్రవృత్త ఇత్యర్థః॥ ౧౯॥ తదేవ వింధ్యావళిరపి వక్తుం ప్రవృత్తా- తాం చ సంమానయన్- హిరణ్యగర్భః తూష్ణీం స్థితః-అత స్తస్యా ఏవ వాక్యం ప్రథమమవతారయతి॥ బద్ధమితి॥ ౨౦॥ క్రీడేతి॥ త్రిజగతః కర్తుః-ప్రభోః పాలకస్య- అస్య తః సంహర్తుశ్చ- ఈశ్వరస్య తవాన్యే కిమావహంతి కిం సమర్పయంతి - త్వయా వరోపితః కర్తృవాదః- కర్తారః స్వతంత్రా వయమితి- వాదమాత్రమపి యేషాం తే- అయం భావః - లోకత్రయం సమర్పితం- తృతీయ పాదాయ చ దేహం సమర్ప్య - ప్రతిశ్రుతం బుతం కరోమీతి దేహాదిషు స్వామ్యావిష్కారేణ బ్రువన్నయం కుబుద్ధిర్నిర్లజ్జశ్చ - యతస్త్వమేవ సర్వస్యాపి స్వామీ - అతో మందబుద్ధిమేనం కేవలం కృపయా విముచ్య పాలయేతి ॥ ౨౧॥ తదేవం ప్రహ్లాదస్వావింధ్యావళీశ్చ పరమార్థోక్త్యా-ప్రసన్నో హరిః-బ్రహ్మా తు-లోకదృష్ట్యైవ విజ్ఞాపయతి త్రిభిః॥ భూతభావనేతి॥ ౨౨॥ నిగ్రహానర్హత్వే హేతుః॥ కృత్స్న ఇతి॥ సర్వస్వమేవాహ॥ అస్మేతి॥ ౨౩॥ తదేవ కైముతిక న్యాయేనాహ॥ యదితి॥ యస్య తవ-పాదయోః సలిలమాత్రమపి- ప్రదాయ సర్వోపి జనః- అత్యుత్తమాం గతిం ప్రాప్నోతి- తస్మై తుభ్యం- అసౌ బలిః- త్రిలోకీం- దా

నస్యాకృతోప్యనుగ్రహో విభ్రంశితో యచ్ఛ్రియ ఆత్మమోహనాత్ ॥ ౧౭ ॥ యయా హి విద్వానపి ముహ్యతే యతస్తాం కో విచష్టే గతిమాత్మనో యథా । తస్మై నమస్తే జగదీశ్వరాయ నారాయణాయాఖిలకర్మసాక్షిణే॥ ౧౮॥ శ్రీశుకః॥ తస్యానుశృణ్వతో రాజన్ ప్రహ్లాదస్య కృతాంజలేః । హిరణ్యగర్భో భగవానువాచ మధుసూదనమ్॥ ౧౯॥ వింధ్యావళిః॥ బద్ధం వీక్ష్య పతిం సాధ్వీ తత్పత్నీ భయవిహ్వలా । ప్రాంజలిః ప్రణతోపేంద్రం బభాషేఽవాఙ్ముఖీ నృప ॥ ౨౦ ॥ క్రీడార్థమాత్మన ఇదం త్రిజగత్కృతం తే స్వామ్యం తు తత్ర కుధియోఽపర ఈశ కుర్యుః । కర్తుః ప్రభోస్తవ కిమస్యత ఆవహంతి త్యక్తహ్రియస్త్వదవరోపితకర్తృవాదాః॥ ౨౧॥ బ్రహ్మా॥ భూతభావన భూతేశ దేవదేవ జగన్మయ । ముంచైనం హృతసర్వస్వం నాయమర్హతి నిగ్రహం॥ ౨౨॥ కృత్స్నా తేఽనేన దత్తా భూర్లోకాః కర్మార్జితాశ్చ యే । నివేదితం చ సర్వస్వమాత్మాఽవిక్లబయా ధియా॥ ౨౩॥ యత్పాదయోరశఠధీః సలిలం ప్రదాయ దూర్వాంకురైరపి విధాయ సతీం సపర్యాం । అప్యుత్తమాం గతిమసౌ భజతే త్రిలోకీం దాశ్వానవిక్లబమనాః కథమార్తిమృచ్ఛేత్॥ ౨౪॥ శ్రీవామనః । బ్రహ్మన్ యమనుగృహ్ణామి తద్విశో విధునోమ్యహం। యన్మదః పురుషః స్తబ్ధో లోకం మాం చావమన్యతే॥ ౨౫॥ యదా కదాచిజ్జీవాత్మా సంసరన్నిజకర్మభిః । నానాయోనిష్వనీశోఽయం పౌరుషీం గతిమావ్రజేత్॥ ౨౬॥ జన్మకర్మవయోరూపవిద్యైశ్వర్యధనాదిభిః। యద్యస్య న భవేత్స్తంభస్తత్రాయం మదనుగ్రహః॥ ౨౭॥ మానస్తంభనిమిత్తానాం జన్మాదీనాం సమంతతః। సర్వశ్రేయః ప్రతీపానాం హంత ముహ్యేన్న మత్పరః ॥ ౨౮॥ ఏష దానవదైత్యానామగ్రణీః కీర్తివర్ధనః । అజైషీదజయాం మాయాం సీదన్నపి న ముహ్యతి॥ ౨౯॥ క్షీణర్ద్ధిశ్చ్యావితః స్థానాత్క్షిప్తో బద్ధశ్చ శత్రుభిః। జ్ఞాతిభిశ్చ పరిత్యక్తో యాతనామనుయాపితః॥ ౩౦॥ గురుణాభర్త్సి

శ్చాన్ దత్తవాన్-ఆర్తిం కథం ప్రాప్నుయాత్॥ ౨౪॥ నన్వర్థాపహారః కోయమనుగ్రహః తత్రాహ ॥ బ్రహ్మన్నితి॥ యన్మదో విద్యైశ్వర్యమదో యస్య సః- అత ఏవ- స్తబ్ధ అనమ్రః సన్-మదస్తంభహేతూనామర్థానామపహార ఏవానుగ్రహ ఇత్యర్థః॥ ౨౫॥ దుర్లభం పురుషజన్మ కథంచిల్లబ్ధవతో జీవస్య - జన్మాదినిమిత్తో గర్వో మహాహానికరః తస్య చ నాశో మదనుగ్రహజ ఏవేత్యాహ-ద్వాభ్యాం॥ యదేతి॥ అనీశః పరతంత్రస్సన్-నిజైః కర్మభిర్నానాయోనిషు క్రిమికీటాదిషు సంసరన్॥ ౨౬॥ జన్మేతి॥ తత్ర పౌరుష్యాం గతౌ-జన్మాదిభిరస్య - యది స్తంభో న భవేత్- తర్హి అయం మదనుగ్రహ ఏవ॥ ౨౭॥ కథం తర్హి ధ్రువాదిభ్యోర్థసంపదః- అదదా ఇతి చేత్తత్రాహ॥ మానేతి॥ మాన ఏవ స్తంభః అనమ్రతా- తస్య నిమిత్తభూతానాం-సమంతతః - సర్వశ్రేయః ప్రతికూలానాం జన్మాదీనాం-సత్త్వేపి - జన్మాదిభిరితి వా- హంత హే బ్రహ్మన్ - మత్పరో న ముహ్యేత్- అతో భక్తస్యేచ్ఛయా సంపదోపి దదామి- అభక్తస్తు ముహ్యేదితి - తదహంకారాపహారరూపమేవ తస్యానుగ్రహం కరోమీతి భావః॥ ౨౮॥ అస్య చేదానీం మత్పరత్వాద న్యైః దుష్ప్రాపమపి దాస్యామీతి వక్తుం - తస్య మోహాభావమాహ॥ త్రిభిః॥ ఏష ఇతి॥ శ్లో॥ న హ్యేతస్మిన్ కులే కశ్చిన్నిస్సత్త్వః కృపణః పుమానిత్యాదినా-భక్తైరేవ మయా ధర్మః ఉక్తః- తథాపి

తంధర్మం- అయంనత్యజతి- అతఃసత్యవాక్॥ ౯॥౩౧॥ఏషఇతి॥ మేమయా-మదాశ్రయఃఅహమేవాశ్రయః పాలకోయ స్యసః॥౩౨॥స్థానంప్రాపితఇతియదుక్తం - తదేవస్థానమాహ॥ తావదితి॥ తావత్సావర్ణిమన్వంతరపర్యంతంసుతలమధ్యా స్తాం- అధివసత్విత్యర్థః- యద్యస్మిన్నసతాంఆధ్యాదయః- మమేక్షయానసంభవంతి॥ ౩౩॥ ఏవంబ్రహ్మాణంప్రత్యుక్త్వాక రుణాపరవశఃసాక్షాద్బలింప్రత్యాహచతుర్భిః॥ ఇంద్రసేనేతి॥ ౩౪॥నేతి॥ త్వచ్ఛాసనంఅతిగచ్ఛంతిఅతివర్తంతఇతితథా- తాన్॥౩౫॥ తథాపిభగవద్వియోగాత్తదనిచ్ఛంతంప్రత్యాహ॥ రక్షిష్యఇతి॥౩౬॥తత్రేతి॥ సంగాద్యఆసురోభావఃసవినం క్ష్యతి॥ ౩౭॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - ద్వావింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ త్రయోవింశేబలౌయాతేసుతలంసపితామహే।ఉపేంద్రేణదివంగత్వాపూర్వవన్మోదతేహరిః॥ ఇతీతి॥ బాష్పస్య కళాభిః- బిందుభిఃఆకులేఈక్షణేయస్య- భక్త్యాఉద్గళఃఉత్కంఠః॥ ౧॥ అహోఇతి॥ అహో-త్వత్ప్రణామస్య- మహా మాయదర్థంకృతః- సముద్యమఏవప్రపన్నానాంభక్తానాం- యోర్థఃతస్యవిధౌఅభక్తార్పితస్యసంపాదనే - సమాహితఃఅ ప్రమత్తస్సన్స్థితః-కుతః- యేనోద్యమేనలోకపాలైరమరైః- సత్త్వప్రధానైరపి- అలబ్ధపూర్వస్త్వదనుగ్రహః- అపశ

తశ్శప్తోజనకాసత్యంనసుప్రతఃఛలైరుక్తోమయాధర్మోనాయంత్యజతిసత్యవాక్॥ ౩౧॥ ఏషమేప్రాపితంస్థా
నందుష్ప్రాపమమరైరపి । సావర్ణేరంతరస్యాయంభవితేంద్రోమదాశ్రయః॥ ౩౨॥ తావత్సుతలమ
ధ్యాస్తాంవిశ్వకర్మవినిర్మితం । యత్రాధయోవ్యాధయశ్చక్లమస్తంద్రిఃపరాభవః ॥ నోపసర్గానివస
తాంసంభవంతిమమేక్షయా ॥ ౩౩ ॥ ఇంద్రసేనమహారాజయాహిభోభద్రమస్తుతే । సుతలంస్వర్గిభిః
ప్రార్థ్యంజ్ఞాతిభిఃపరివారితః॥ ౩౪॥ నత్వామభిభవిష్యంతిలోకేశాఃకిముతాపరే । త్వచ్ఛాసనాతిగాన్
దైత్యాంశ్చక్రంమేసూదయిష్యతి॥ ౩౫॥ రక్షిష్యేసర్వతోహంత్వాంసానుగంసపరిచ్ఛదం। సదాసన్నిహి
తంవీరతత్రమాంద్రక్ష్యతేభవాన్॥ ౩౬॥ తత్రదానవదైత్యానాంసంగాత్తేభావఆసురః। దృష్ట్వామదను
భావంవైసద్యఃకుంఠోవినంక్ష్యతి॥ ౩౭॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే-ద్వావింశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ ఇత్యుక్తవంతంపురుషంపురాతనంమహానుభావోఖిలసాధుసమ్మతః । బద్ధాంజలిర్బాష్పకలాకులేక్షణోభక్త్యుద్గళోగద్గదయాగిరాబ్రవీత్ ॥ ౧॥ బలిః॥ అహోప్రణామస్యకృతస్సముద్యమఃప్రపన్నభక్తార్థవిధౌసమాహితః । యల్లోకపాలైస్త్వదనుగ్రహోమరైరలబ్ధపూర్వోపశదేసురేర్పితః॥ ౨॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యుక్త్వాహరిమానమ్యబ్రహ్మాణంసభవంతతః। వివేశసుతలంప్రీతోబలిర్ముక్తస్సహాసురైః ॥ ౩ ॥ ఏవమింద్రాయభగవాన్ప్రత్యానీయత్రివిష్టపమ్ । పూరయిత్వాదితేఃకామమశాసత్సకలంజగత్॥ ౪॥ లబ్ధప్రసాదంనిర్ముక్తంపౌత్రంవంశధరంబలిమ్ । నిశామ్యభక్తిప్రవణఃప్రహ్లాదఇదమబ్రవీత్॥ ౫॥ ప్రహ్లాదః॥ నేమంవిరించోలభతేప్రసాదంనశ్రీర్నశర్వఃకిముతాపరేమే । యన్నోసురాణామసిదుర్గపాలోవిశ్వాభివంద్యైరభివందితాంఘ్రిః ॥ ౬ ॥ యత్పాదపద్మమకరందనిషేవణేనబ్రహ్మాదయశ్శరణదాశ్నువతేవిభూతిమ్ । కస్మాద్వయంకుసృతయఃఖలయోనయస్తేదాక్షిణ్యదృష్టిపదవీంభవతఃప్రణీతాః॥ ౭॥ చిత్రంతవేహితమహో* మితయోగమాయాలీలావిసృష్టభువనస్యవిశారదస్య । సర్వాత్మనస్సమదృ

దేశేచ-రాజసేమయి- అర్పితః- అయంభావః- పరమేశ్వరాయతుభ్యం- అహంవరాకస్త్రిలోకీందత్తవానిత్యేతదాస్తామ్- ప్రణామోపినసమ్యక్కృతః- కింతు- తదర్థముద్యమమాత్రంకృతం - తేనతపోదానాదికర్మకోటిభిరప్యలభ్యస్తదనుగ్రహస్సంపాదితః-అహోత్వత్ప్రణామప్రభావాశ్చర్యమితి॥ ౨॥ ౩॥ ఏవమితి॥ అశాసత్ ఉపేంద్రస్సన్పాలయామాస॥ ౪॥౫॥ నేతి॥ దుర్గపాలఃరక్షిష్యేసర్వతోహమిత్యుక్తత్వాత్॥ ౬॥ యదితి॥ హేశరణదఆశ్రయద - యేకుసృతయఃదుర్వృత్తాః- ఖలయోనయఃఉగ్రజాతయశ్చ - తేవయంతస్యభవతోదాక్షిణ్యదృష్టేః - పదవీంకస్మాద్ధేతోఃప్రణీతాఃప్రాపితాః- బహుమానేనచిత్తానువర్తనందాక్షిణ్యం- తేనయాదృష్టిఃతద్విషయాతాంప్రాపితాః॥ ౭॥ భక్తప్రియత్వాదితిచేత్తత్రాహ- చిత్రమితి॥ ఏవంతవేహితం- అహోచిత్రం- కింతత్- సర్వాత్మనః- సమదృశశ్చ - స్వభావోవిషమఇతియత్ - సర్వాత్మత్వేచిత్రచరిత్రత్వేచహేతుః - అమితాఅచింత్యాయోగమాయా - తయాలీలయా- విసృష్టానివిరచితాని - యేనతస్య- అహోమితయోగేత్యత్రసంధిరార్షః - సమదృక్త్వేహేతుః- విశారదస్యసర్వజ్ఞస్య- అథవా- భక్తప్రియత్వేపితవవైష

చనోదకమశకిస్త్విజకె॥ ౧౯॥ ౨౧॥ నేతి॥ రక్షాయాయోగేనోపాయేన - యథానుపహృదప్రాప్తైరర్వాగ్జలంవినాన
శ్యేయుః తేనోపాయేన-నిధేహి అవిదాసిని అనుపక్షయె॥ ౨౨॥ ఇతీతి॥ సమ్మితంత త్తజ్జలాశయపరిమితంసంతం॥ ౨౩॥
౨౫॥ నైవమితి॥ అభివ్యానశే అభితోవ్యాప్తవాన్॥ ౨౬॥ ౨౭॥ నమఇతి॥ ముఖ్యఃసత్యః-ఆత్మా-గతిశ్చఆశ్రయః॥ ౨౮॥ ౨౯॥
నేతి॥ హేఅరవిందాక్ష-పృథగాత్మనాందేహాద్యభిమానినాం-సతామితరేషాం- పదోపసర్పణం-యథామృషాభవేత్- త
థాసర్వసుహృత్ప్రియాత్మన స్తవపదోపసర్పణంమృషానభవేత్ - యద్యస్మాత్ నోభక్తానామద్భుతంవపురదీదృశః దర్శి

త్తావకాశాసావిదమాహమహీపతిమ్॥ ౧౭॥ మత్స్యః ॥ నాహంకమండలావస్మిన్ కృచ్ఛ్రేవస్తుమిహోత్
సహే।కల్పయౌకస్సువిపులంయత్రాహంనివసేసుఖమ్॥ ౧౮॥ శ్రీశుకః॥ సఏనాంతతఆదాయన్యధాదౌ
దంచనోదకే । తత్రక్షిప్తాముహూర్తేనహస్తత్రయమవర్ధత॥ ౧౯॥ నమఏతదలంరాజన్ సుఖంవస్తుముదం
చనమ్।పృథుదేహిపదంమహ్యంయాత్వాహంశరణాగతా॥ ౨౦॥ తతఆదాయసారాజ్ఞాక్షిప్తారాజన్ స
రోవరే । తదావృత్యాత్మనాసర్వంమహామీనోన్వవర్ధత॥ ౨౧॥ నైతన్మేస్వస్తయెరాజన్నుదకంసలిలౌక
సః । నిధేహిరక్షాయోగేనప్రదేమామవిదాసిని॥ ౨౨ ॥ ఇత్యుక్తస్సోనయన్మత్స్యంతత్రతత్రవిదాసిని।
జలాశయేసంమితంతంసముద్రేప్రాక్షిపజ్ఝషమ్ ॥ ౨౩ ॥ క్షిప్యమాణ స్తమూహేదమిహమాంమకరాద
యః।అదంత్యతిబలావీరనమాముత్స్రష్టుమర్హసి॥ ౨౪॥ శ్రీశుకః॥ ఏవంవిమోహితస్తేనవదతావల్గుభార
తీమ్ । తమాహకోభవానస్మాన్మత్స్యరూపేణమోహయన్॥ ౨౫॥ నైవంవీర్యోజలచరోదృష్టోస్మాభిఃశ్రు
తోపివా । యోభవాన్ యోజనశతమహ్నాభివ్యానశేసరః॥ ౨౬॥ నూనంత్వంభగవాన్ సాక్షాద్ధరి
ర్నారాయణోవ్యయః। అనుగ్రహాయభూతానాంధత్సేరూపంజలౌకసామ్॥ ౨౭॥ నమస్తేపురుషశ్రేష్ఠస్థి
త్యుత్పత్త్యప్యయేశ్వర । భక్తానాంనఃప్రపన్నానాంముఖ్యోహ్యాత్మాగతిర్విభో॥ ౨౮॥ సర్వేలీలావతారా
స్తేభూతానాంభూతిహేతవః।జ్ఞాతుమిచ్ఛామ్యదోరూపంయదర్థంభవతాధృతమ్॥ ౨౯॥ నతేరవిందాక్షప
దోపసర్పణంమృషాభవేత్సర్వసుహృత్ప్రియాత్మనః । యథేతరేషాంపృథగాత్మనాంసతామదీదృశోయ
ద్వపురద్భుతంహినః॥ ౩౦॥ శ్రీశుకః ॥ ఇతిబ్రువాణంనృపతింజగత్పతిస్సత్యవ్రతంమత్స్యవపుర్యుగక్షయె।
విహర్తుకామఃప్రళయార్ణవేబ్రవీచ్చికీర్షురేకాంతజనప్రియఃప్రభుః ॥ ౩౧ ॥ శ్రీభగవాన్॥ సప్తమే
హ్యతనాదూర్ధ్వమహన్యేతదరిందమ । నిమంక్ష్యత్యప్యయాంభోధౌత్రైలోక్యంభూర్భువాదికమ్॥ ౩౨॥
త్రైలోక్యాంలీయమానాయాంసంవర్తాంభసివైతదా । ఉపస్థాస్యతినౌకావిశాలాత్వాంమమేరి
తా॥౩౩॥త్వంతావదోషధీస్సర్వాబీజాన్యుచ్చావచానిచ । సప్తర్షిభిఃపరివృతస్సర్వసత్త్వోపబృంహితః॥
౩౩॥ఆరుహ్యబృహతీంనావంవిచరిష్యస్యవిక్లబః। ఏకార్ణవేనిరాలోకేఋషీణామేవవర్చసా॥౩౫॥ దో
ధూయమానాంతాంనావంసమీరేణబలీయసా।ఉపస్థితస్యమేశృంగేనిబధ్నీహిమహాహినా॥ ౩౬॥ అహం
త్వామృషిభిస్సాకంసహనావముదన్వతి। వికర్షన్ విచరిష్యామియావద్బ్రాహ్మీనిశాప్రభో॥ ౧౭॥ మదీ
యంమహిమానంచపరంబ్రహ్మేతిశబ్దితమ్। వేత్స్యస్యనుగృహీతంమేసంప్రశ్నైర్వివృతంహృది॥ ౩౮॥ ఇ
త్థమాదిశ్యరాజానంహరిరంతరధీయత। సోన్వవైక్షతతంకాలంయంహృషీకేశఆదిశత్॥ ౩౯॥ ఆస్తీర్యద
ర్భాన్ ప్రాక్కూలాన్ రాజర్షిఃప్రాగుదఙ్ముఖః । నిషసాదహరేః పాదౌచింతయన్ మత్స్యరూపిణః॥
౪౦॥ తతస్సముద్రఉద్వేలస్సర్వతఃప్లావయన్మహీమ్ । వర్ధమానోమహామేఘైర్వర్షద్భిస్సమదృశ్యత॥
౪౧॥ధ్యాయన్ భగవతఃపాదౌదదృశేనావమాగతామ్। తామారురోహవిప్రేంద్రైరాదాయౌషధీవీరు

తవానసిపృథగాత్మనోసతామితి - పాఠాంతరే- పృథగాత్మనోభేదదర్శినః-పుంసఃఅసతాంఅపరిచ్ఛిన్నానాం- పదోపస
ర్పణంయథామృషేత్యర్థః॥౩౦॥ ఇతీతి॥ ఏకాంతజనాఃభక్తాః- తేషాంప్రియాణ్యేవచికీర్షితానియేన॥౪౧॥సప్తమఇతి॥ అ
ప్యయాంభోధౌప్రళయార్ణవే-భూర్భువాదికమిత్యర్థః॥౩౨॥త్రైలోక్యామితి॥సంవర్తాంభసిప్రళయోదకే - త్వాము
పస్థాస్యతి- ప్రాప్స్యతి॥౩౩॥త్వమితి॥ఓషధీః-ఆదాయేతి శేషః॥౩౪॥ ఆరుహ్యేతి॥ఋషీణామేవాలోకేనవిచరిష్యసి॥౩౫॥దో
ధూయమానామితి॥మహాహినావాసుకినా॥౩౬॥౩౭॥మదీయమితి॥ మేమయా-అనుగృహీతంప్రసాదీకృతం- హృది-అపరో
క్షంవేత్స్యసిత్వయాకృతైఃసంప్రశ్నైః - మయావివృతంప్రకాశితంసంతం॥ ౩౮॥ ౪౪॥ నిబధ్యేతి ॥ వరత్రేణరూపేణ॥

శ్లో॥సాగరంతారయిష్యంతంత్వేష్యస్నేవసాగరం । సత్యవ్రతో గురుత్వేన తుష్టావ హరిమష్టభిః॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥ అ
శ్లో॥సాగరం తారయిష్యంతంత్వేష్యన్నేవ సాగరం । సత్యవ్రతో గురుత్వేనతుష్టావహరిమష్టభిః॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥ అ
త్రేదం చింత్యం కిమయం మహాప్రళయో దైనందినో వేతి - తత్ర తావత్ - బ్రాహ్మ్యాలయ ఇతి యోసావస్మిన్మహాకల్ప ఇతి
చోక్తం మహాప్రళయ ఇతి ప్రాప్తం - నేతి బ్రూమః మహాప్రళయే పృథివ్యాదీనామవశేషాసంభవాత్ - యావద్బ్రహ్మ
నిశేత్యాద్యుక్తివిరోధాచ్చ- అతో దైనందిన ఇతి యుక్తం-నచైతదపి సంగచ్ఛతే - సంవర్తకానాం వృష్ట్యాదిభిర్వినా అకస్మా
దేవసప్తమేహని త్రైలోక్యం నిమంక్ష్యతీతి మత్స్యోక్తేరనుపపత్తేః యచ్చోక్తం - ప్రథమస్కంధే ॥ శ్లో ॥ రూపం స జగృ
హే మాత్స్యం చాక్షుషాంతరసంప్లవే । నావ్యారోప్య మహీమయ్యామపాద్వైవస్వతం మనుమిత్యాది॥ తదపి తదా దుర్ఘ
టం - నహి ప్రళయద్వయేపి మహీమయ్యాం నావ్యారోపః సంభవతి - నచాక్షుషమన్వంతరే ప్రళయోస్తి - తథా చ సతి
సప్తమో మనుర్వైవస్వత ఇతి చ దుర్ఘటం స్యాత్ - త్వం తావదోషధీః సర్వా ఇత్యాదినిర్దేశోపి న సంగచ్ఛతే- సహి తదా
ఓషధ్యాదీనాం సత్త్వానాం చావశేషః సంభవతి - తస్మాదస్యార్థో వర్ణ్యతే - నైవాయం వాస్తవః కోపి ప్రళయః కింతు సత్యవ్ర
తస్య జ్ఞానోపదేశాయ ఆవిర్భూతో భగవాన్- వైరాగ్యార్థమకస్మాత్ప్రళయమివ దర్శయామాస - యథా స్మిన్నేవ వైవ
స్వతమన్వంతరే మార్కండేయాయ దర్శితవాన్ తదపేక్షయైవ చ మహాకల్పేస్మిన్నితి విశేషణం సంగచ్ఛతే - తథా చ ॥ శ్లో॥
తతస్సముద్ర ఉద్వేలస్సర్వతః సమదృశ్యతేతి - తస్యైవ తదా దర్శనముక్తమిత్యేషా దిక్ - ప్రస్తుతం స్తోత్రం వ్యాఖ్యాస్యా
మః॥ ౪౫॥ తత్ర నానాయోనిషు సంసరతః స్వస్య భగవత్కృపయైవ తత్ప్రాప్తిం దృష్ట్వా ముక్తయే తమేవ ప్రార్థయతే॥ అ
నాదీతి॥ అనాదీయా అవిద్యా తయా ఉపహతా ఆవృత్తా ఆత్మసంవిద్యేషాం తే - అత ఏవ అవిద్యామూలైస్సంసారపరిశ్రమైః

ధః॥౪౬॥తమూచుర్మనయః ప్రీతా రాజన్ధ్యాయస్వ కేశవం । స వై నస్సంకటాదస్మాదవితా శం విధాస్య
తి॥౪౩॥సోనుధ్యాతస్తతో రాజ్ఞః ప్రాదురాసీన్మహార్ణవే। ఏకశృంగధరో మత్స్యో హైమో నియుతయోజ
నః॥౪౪॥నిబధ్య నావం తచ్ఛృంగే యథోక్తా హరిణా పురా। వరత్రేణాహినా తుష్టస్తుష్టావ మధుసూదనం॥
౪౫॥రాజా॥అనాద్యవిద్యోపహతాత్మసంవిదస్తన్మూలసంసారపరిశ్రమాతురాః। యదృచ్ఛయేహోప
సృతా యమాప్నుయుర్విముక్తిదో నః పరమో గురుర్భవాన్॥ ౪౬॥ జనోఽబుధోయం నిజకర్మబంధనస్సుఖే
చ్ఛయా కర్మ సమీహతేఽసుఖమ్ । యత్సేవయా తాం విధునోత్యసన్మతిం గ్రంథిం విభింద్యాద్ధృదయే స నో గు
రుః॥౪౭॥యత్సేవయాగ్నేరివ రుద్రరోదనం పుమాన్విజహ్యాన్మలమాత్మనస్తమః। భజేత వర్ణం నిజమేష సో
వ్యయో భూయాత్స ఈశః పరమో గురుర్గురోః॥౪౮॥ న యత్ప్రసాదాయుతభాగలేశమన్యే చ దేవా గుర
వో జనాస్స్వయమ్। కర్తుం సమేతాః ప్రభవంతి పుంసస్తమీశ్వరం త్వాం శరణం ప్రపద్యే॥౪౯॥ స చక్షురం
ధస్య యథాగ్రణీః కృతస్తథా జనస్యావిదుషోబుధో గురుః । త్వమర్కదృక్సర్వదృశాం సమీక్షణో వృతో
గురుర్నస్సుగతిం బుభుత్సతామ్॥౫౦॥ జనో జనస్యాదిశతేఽసతీం గతిం యయా ప్రపద్యేత దురత్యయం తమః

ఆతురాః- ఇహ సంసారే యదృచ్ఛయా యదనుగ్రహాదేవ-ఉపసృతా ఆశ్రితాస్సంతః-యం ప్రాప్నుయుః - స భవానేవ సా
క్షాన్నో గురుస్సన్- గ్రంథిం భింద్యాదిత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౪౬॥ నను వైరాగ్యం వినా కుతో ముక్తిః తర్హి తత్సేవ్యత్వే త్సేవై
కఫలత్వాత్సేవామాదిశేత్యాశయేనాహ॥జన ఇతి॥అబుధోయం జనః-అసుఖం యథా భవతి తథా-కర్మ సమీహతే - తాం
అసన్మతిం సుఖేచ్ఛాం ధునోతి - హృదయరూపం గ్రంథిం- స విభింద్యాత్ యతః స ఏవ పరమో గురుః॥ ౪౭ ॥ నను యజ్ఞదా
నాదిభిః సత్త్వశుద్ధిం వినా కథం గ్రంథిభేదః స్యాత్తత్రాహ॥యదితి॥యస్య సేవయైవ పుమాన్- ఆత్మనః మనసః - మలం తమో
విజహ్యాత్- ఏవం హీనమలః-నిజవర్ణం సత్త్వస్వరూపం- భజేత- స ఈశో నో గురుర్భూయాత్- యతః - స ఏవ గురోరపి ప
రమో గురుః-మలహానే దృష్టాంతః- రుద్రరోదనం రజతం ॥ శ్రు ॥ యదరోదీత్తద్రుద్రస్య రుద్రత్వం యదశ్రు శీయత తద్ర
జతం హిరణ్యమభవదితి శ్రుతేః-తద్వత్ - యథాగ్నేః సంపర్కాన్మలం జహాతి-స్వవర్ణం భజతు-నతు క్షాళనాదిభిః- తథా
న యజ్ఞాదిభిః మలత్యాగః-కింతు త్వత్సేవయైవ- తేషాం తు సేవాంగత్వమేవేతి భావః॥ ౪౮ ॥ పరమేశ్వరత్వం పరమగురు
త్వం చ ప్రపంచయన్నాహ॥ నేతి॥ యత్ప్రసాదస్యాయుతభాగస్తస్య లేశమాత్రమప్యన్యే దేవాదయః-సమేతా అపి- స్వ
యం తన్నిరపేక్షాస్సంతః-న కర్తుం ప్రభవంతి॥౪౯॥తదేవ దృష్టాంతేన స్పష్టయన్నాహ-స చక్షురితి॥అవిదుషో జనస్య - బుధో
విద్వాన్ గురుః-తథైవ అర్కః-ప్రకాశవత్- స్వత ఏవ దృక్ జ్ఞానం యస్య సః అర్కదృక్ - అతః సర్వదృశాం సర్వేంద్రియాణాం
సమీక్షణః ప్రకాశః- అత ఏవ-సుగతిం బోద్ధుమిచ్ఛద్భిః-నోస్మాభిర్గురుర్వృతోసి ॥ ౫౦ ॥ కించ ప్రాకృతో గురురనర్థం హే

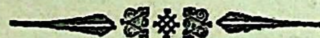
తురేనేత్యాహ॥ జనఇతి॥ ఆదిశతేఉపదిశతి- అసతీంగతిమర్థకామాదిగతిం-తమఃసంసారం॥౫౧॥నసుతపోహాసర్వోపిలోకో మామేవకింనోపసర్పతి- అజ్ఞానాదిత్యాహ॥ త్వమితి॥ ప్రియశ్చాసావీశ్వరశ్చ॥ ౫౨॥ అహంతుత్వామేవశరణంయామీత్యాహ॥ తమితి॥ ప్రతిబోధనాయఉపదేశాయ - అర్థదీపైఃపరమార్థప్రకాశకైః - హృదయేభవాన్ గ్రంథీన్ అహంకారాదీన్ స్వలోకఃస్వరూపంవివృణు-ప్రకాశయ॥ ౫౩॥ఇతీతి॥ నృపతింప్రతి॥౫౪॥పురాణేతి॥ పురాణసంహితాంమత్స్యపురాణం-అశేషతః-అబ్రవీదిత్యనుషంగః ॥ ౫౫॥ ౫౬॥ అతీతేతి॥ అతీతఃపూర్వోయఃప్రళయఃతస్యాపాయేఅవసానే॥ ౫౭॥ ౫౯॥ అవ

త్వమవ్యయజ్ఞానమమోఘమంజసాప్రపద్యతేయేనజనోనిజంపదం ॥ ౫౦ ॥ త్వంసర్వలోకస్యసుహృత్ప్రి యేశ్వరోహ్యాత్మాగురుర్జ్ఞానమభీష్టసిద్ధిదః । అథాపిలోకోనభవంతమంధధీ ర్జానాతిసంతంహృదిబద్ధ కామః॥ ౫౨॥ తంత్వామహందేవవరంవరేణ్యంప్రపద్యఈశంప్రతిబోధనాయ। ఛింధ్యర్థదీపైర్భగవన్వ చోభిర్గ్రంథీన్హృదయ్యాన్వివృణుస్వలోకః ॥ శ్రీశుకః॥ ౫౩॥ ఇత్యుక్తవంతంనృపతింభగవానాదిపూ రుషః। మత్స్యరూపీమహాంభోధౌవిహరంస్తత్త్వమబ్రవీత్ ॥ ౫౪॥ పురాణసంహితాందివ్యాంసాంఖ్య యోగక్రియావతీం । సత్యవ్రతస్యరాజర్షేరాత్మగుహ్యామశేషతః ॥ ౫౫॥ సోఽశ్రౌషీదృషిభిస్సాకమా త్మతత్త్వమసంశయం । నావ్యాసీనోభగవతాప్రోక్తంబ్రహ్మసనాతనం ॥ ౫౬ ॥ అతీతప్రళయాపాయఉ త్థితాయచవేధసే । హత్వాసురంహయగ్రీవంవేదాన్ప్రత్యాహరద్ధరిః॥ ౫౭॥ సతుసత్యవ్రతోరాజాజ్ఞా నవిజ్ఞానసంయుతః।విష్ణోఃప్రసాదాత్కల్పేస్మిన్నాసీద్వైవస్వతోమనుః॥౫౮॥ సత్యవ్రతస్యరాజర్షేర్మా యామత్స్యస్యశార్ఙ్గిణః।సంవాదంమహదాఖ్యానంశ్రుత్వాముచ్యేతకిల్బిషాత్॥ ౫౯॥ అవతారంహరే ర్యోయంకీర్తయేదన్వహంనరః । సంకల్పాస్తస్యసిధ్యంతిసయాతిపరమాంగతిమ్॥ ౬౦॥ ప్రళయపయసిధా తుస్సుప్తశక్తేర్ముఖేభ్యః శ్రుతిగణముపనీతంప్రత్యుపాదత్తహత్వా । దితిజమకథయద్యోబ్రహ్మసత్యవ్రతా నాంతమహమఖిలహేతుంజిహ్మమీనంనతోస్మి॥ ౬౧॥ ... ... ❋

ఇతిశ్రీమద్భాగవతేమహాపురాణే-అష్టాదశసహస్రికాయాంసంహితాయాం

పారమహంస్యాం- శ్రీవైయాసిక్యాం-శ్రీహయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యాయాం

అష్టమస్కంధే-చతుర్వింశోఽధ్యాయః.

తారమితి॥యోయంహరేరవతారః-తంయఃకీర్తయేత్॥౬౦॥ప్రళయేతి॥ సత్యవ్రతానాంసత్యవ్రతస్యఋషీణాంచ - ఛత్రిణోగచ్ఛంతీతివత్-లింగసమవాయన్యాయాద్బహువచనం- జిహ్మమీనంమాయామత్స్యం॥౬౧॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-అష్టమస్కంధవ్యాఖ్యాయాం- శ్రీధరాచార్యవిరచితాయాం

భావార్థదీపికాయాం-చతుర్వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

ఓం- తత్సత్ - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

అష్టమస్కంధస్సమాప్తః.

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేత - శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమద్భాగవతే - సవ్యాఖ్యానే - నవమస్కంధప్రారంభః.

శ్లో॥ గుణాయగుణతావాప్త్యై వృణుతేకరుణానిధిమ్ । తమహంశరణంయామి పరమానందమాధవమ్ ।
త్రిగుణాష్టభిరధ్యాయై ర్వైవస్వతసుతాన్వయః । నవమే కృష్ణసత్కీర్తి ప్రసంగాయవితన్యతే ।
ఏవముక్త్వాష్టమస్కంధే సద్ధర్మ స్సత్త్వశోధకః । కర్తృపాలకవక్త్రాది మన్వాదీనాం నిరూపణైః ॥
సధర్మశుద్ధసత్త్వానా మంతరంగేశసత్కథా । సూర్యసోమాన్వయాఖ్యానై రధునాసంగతోచ్యతే॥
త్రయోదశభిరధ్యాయైః సూర్యవంశోను వర్ణ్యతే । ఏకాదశభిరధ్యాయైః సోమవంశ స్తతఃపరైః॥
తత్రతుప్రథమేధ్యాయే వైవస్వతసుతాన్వయే । సోమవంశప్రవేశో త్రైస్యసుద్యుమ్న స్త్రీత్వముచ్యతే ।

ఉక్తానువాదపూర్వకంవైవస్వతమనోర్వంశంపృచ్ఛతిమన్వంతరాణీత్యాదిపంచభిః॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬ ॥ అను
క్తంవంశంవక్తుంపూర్వోక్తమేవతావద్వంశం- తత్ప్రవర్తకంశ్రీనారాయణమారభ్య - అనుస్మారయతి - పరావరేషా
మిత్యాదిపంచభిః॥ ౮॥ ౧౦॥ ఇక్ష్వాక్వితి॥ నాభాగంచేతిపాఠేపి- నభగఏవనాభాగః-కవిరిత్యస్యవసుమానిత్యపినామాంతర
సద్భావాత్ - అష్టమస్కంధీయత్రయోదశాధ్యాయప్రతిపాదితనామానుక్రమణికాయానకోపివిరోధః ॥ విష్ణుపురాణే-
హరివంశేచ - వైవస్వతస్యఇక్ష్వాకుప్రభృతిపుత్ర నవకమేవాభిహితం - నదశమస్యకవేఃబాల్యఏవప్రవృతత్వాత్ - ఏవమే

విష్ణురాతః॥మన్వంతరాణిసర్వాణి త్వయోక్తానిశ్రుతానిమే । వీర్యాణ్యనంతవీర్యస్య హరేస్తత్రకృతా
నిచ ॥ ౧॥ యోసౌసత్యవ్రతోనామరాజర్షిర్ద్రవిడేశ్వరః । జ్ఞానంయోతీతకల్పాంతేలేభేపురుషసేవ
యా॥ ౨॥ సవైవివస్వతఃపుత్రోమనురాసీదితిశ్రుతమ్ । తతస్తస్యసుతాఃప్రోక్తాఇక్ష్వాకుప్రముఖానృ
పాః॥౩॥ తేషాంవంశంపృథగ్బ్రహ్మన్ వంశానుచరితానిచ।వర్ణయస్వమహాభాగనిత్యంశుశ్రూషతాంహి
నః॥ ౪॥ యేభూతాయేభవిష్యాశ్చభవంత్యద్యతనాశ్చయే। తేషాంనఃపుణ్యకీర్తీనాంపూర్వేషాంవదవిక్ర
మాన్॥ ౫॥ సూతః॥ఏవంపరీక్షితారాజ్ఞాసదసిబ్రహ్మవాదినామ్ । పృష్టఃప్రోవాచభగవాన్ శుకఃపరమధ
ర్మవిత్॥ ౬॥ శ్రీశుకః॥ శ్రూయతాంమానవోవంశఃప్రాచుర్యేణపరంతప।నశక్యతేవిస్తరేణవక్తుంవర్షశ
తైరపి॥ ౭ ॥ పరావరేషాంభూతానామాత్మాయఃప్రకృతేఃపరః । సఏవాసీదిదంవిశ్వంకల్పాంతేన్యన్నకిం
చన॥ ౮॥ తస్యనాభేస్సమభవత్పద్మకోశోహిరణ్మయః। తస్మిన్ జజ్ఞేమహారాజస్వయంభూర్భూతభావనః॥
౯॥మరీచిర్మనసస్తస్యజజ్ఞేతస్యాపికశ్యపః।దాక్షాయణ్యాంతతోదిత్యాంవివస్వానభవత్సుతః॥౧౦॥ తతో
మనుఃశ్రాద్ధదేవస్సంజ్ఞాయామాసభారత । శ్రద్ధాయాంజనయామాసదశపుత్రాన్ సఆత్మవాన్ ॥ ౧౧॥
ఇక్ష్వాకునృగశర్యాతిదిష్టధృష్టకరూశకాన్। నరిష్యంతంపృషధ్రంచనభగంచకవింవిభుమ్ ॥ ౧౨ ॥ అప్రజ
స్యమనోఃపూర్వంవసిష్ఠోభగవాన్ కిల। మిత్రావరుణయోరిష్టింప్రజార్థమకరోద్విభుః ॥ ౧౩ ॥ తతశ్శ్ర
ద్ధామనోఃపత్నీహోతారంసమయాచత। దుహిత్రర్థముపాగమ్యప్రణిపత్యపయోవ్రతా ॥ ౧౪ ॥ ప్రే
షితోధ్వర్యుణాహోతాధ్యాయన్ వ్యచరత్తదా । గృహీతే తేనహవిషివషట్కారంగృణన్ ద్విజః ॥ ౧౫॥

వాత్రద్వితీయేధ్యాయే॥ ౧౪॥ శ్లో॥ వివేశకైశోరవయాః పరాంగతిమితివక్ష్యమాణత్వాత్॥ ౧౨ ॥ సూర్యపౌత్రసుద్యుమ్న
స్యస్త్రీత్వేసతి - బుధాత్పురూరవఃప్రభృతిసోమవంశ సంచారంవక్తుంసప్రస్తావ మిళోపాఖ్యానమాహ ॥ అప్రజస్యమ
నోఃపూర్వమిత్యాదినాయావదధ్యాయసమాప్తి॥ అప్రజస్యేతి ॥ పూర్వమిక్ష్వాకుప్రభృతీనాముత్పత్తేఃప్రాక్ ॥ ౧౩॥
తతఇతి॥దుహిత్రర్థం - మమకన్యాయథాభవేత్తథాయజేతిహోతారం సమ్యగయాచత - పయఏవవ్రతమాహారని
యమోయస్యాః॥ ౧౪॥ ప్రేషితఇతి॥ అధ్వర్యుణా- హే హోతః- యజ- ఇతిప్రేషితోహోతా- తేనగృహీతేహవిషిస
తి- తత్ తయాప్రార్థితం- ధ్యాయన్ వ్యచరత్ అయజత్. తదధ్యాయత్సమాహితఇతి- పాఠాంతరేతత్ అధ్యాయత్ - వా

చాపషట్కారంగృణన్ పావడిత్యుచ్చారయన్॥ ౧౫॥ ౧౬॥ భగవన్నితి॥ బ్రహ్మవిక్రియామంత్రాదిస్వభావత్వం ॥ ౧౭ ॥ ౧౮॥
తదితి ॥ ప్రపితామహోవసిష్ఠః ॥ ౧౯ ॥ ఏతదితి॥ వ్యభిచారః అన్యస్పృత్తిమనస్కత్వాత్ - సుప్రజాస్త్వం - సుపు
త్రవత్త్వం॥౨౦॥ ఏవమితి॥ ఆదిపురుషం శ్రీహరిం-సభగవాన్ వసిష్ఠః అస్తౌషీత్ తత్రస్వ బ్రాహ్మణ్యాంయః స్తోక్తప్రాయశ్చిత్తా
వ్యవస్థానేనయథావిధ్యనుష్ఠితకర్మణామివఫలప్రదాతారం హరింప్రార్థయామాసేత్యర్థ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨॥ ఏకదేతి ॥ ౨౪
హోతుస్తద్వ్యభిచారేణ కన్యేళానామసాభవత్ । తాంవిలోక్యమనుఃప్రాహ నాతిహృష్టమనాగు
రుమ్॥ ౧౬॥ భగవన్కిమిదంజాతంకర్మవోబ్రహ్మవాదినామ్ । విపరీతమహోకష్టంమైవంస్యాద్బ్రహ్మవి
క్రియా॥ ౧౭॥ యూయంమంత్రవిదోయుక్తాస్తపసాదగ్ధకిల్బిషాః । కుతస్సంకల్పవైషమ్యమనృతంవిబుధేష్వ
పి॥ ౧౮॥ తన్నిశమ్యవచస్తస్యభగవాన్ప్రపితామహః । హోతుర్వ్యతిక్రమంజ్ఞాత్వాబభాషేరవినంద
నమ్ ॥ ౧౯ ॥ ఏతత్సంకల్పవైషమ్యంహోతుస్తేవ్యభిచారతః । తథాపిసాధయిష్యేహంసుప్రజాస్త్వం
స్వతేజసా॥ ౨౦॥ ఏవంవ్యవసితోరాజన్భగవాన్సమహాయశాః । అస్తౌషీదాదిపురుషమిళాయాఃపుం
స్త్వకామ్యయా॥ ౨౧॥ తస్మైకామవరంతుష్టోభగవాన్హరిరీశ్వరః । దదావిళాభవత్తేనసుద్యుమ్నఃపు
రుషర్షభః॥ ౨౨॥ సఏకదామహారాజవిచరన్మృగయాంవనే । వృతఃకతిపయామాత్యైరశ్వమారుహ్య
సైంధవమ్॥౨౩॥ప్రగృహ్యరుచిరంచాపంశరాంశ్చపరమాద్భుతాన్। దంశితోనుమృగంవీరోజగామదిశము
త్తరామ్॥౨౪॥సకుమారవనంమేరోరధస్తాత్ప్రవివేశహ । యత్రాస్తేభగవాన్శర్వోరమమాణస్సహో
మయా॥ ౨౫ ॥ తస్మిన్ప్రవిష్టఏవాసౌసుద్యుమ్నఃపరవీరహా । అపశ్యత్స్త్రియమాత్మానమశ్వంచబడబాం
నృప॥౨౬॥ తథాతదనుగాస్సర్వేహ్యాత్మలింగవిపర్యయమ్ । దృష్ట్వావిమనసోఽభూవన్వీక్షమాణాఃపరస్ప
రమ్॥ ౨౭॥ రాజా॥ కథమేవంవిధోదేశః కేనవాభగవన్కృతః । ప్రశ్నమేతంసమాచక్ష్వపరంకౌతూహ
లంహినః॥ ౨౮ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఏకదాగిరిశంద్రష్టుమృషయస్తత్రసువ్రతాః । దిశోవితిమిరాభాసాఃకుర్వంత
స్సముపాగమన్॥౨౯॥తాన్విలోక్యాంబికాదేవీవివస్త్రావ్రీడితాభృశమ్ । భర్తురంకాత్సముత్థాయనీవీ
మాశ్వథపర్యధాత్॥ ౩౦ ॥ ఋషయోపితయోర్వీక్ష్యప్రసంగంరమమాణయోః । నివృత్తాఃప్రయయు
స్తస్మాన్నరనారాయణాశ్రమమ్॥ ౩౧ ॥ తదిదంభగవానాహప్రియాయాఃప్రియకృద్విభుః । స్థానంయః
ప్రవిశేదేతత్సవైయోషిద్భవేదితి॥ తతఊర్ధ్వంవనంతద్వైపురుషావర్జయంతిహి॥ ౩౨॥ సాచానుచరసం
యుక్తావిచచారవనాద్వనమ్ । అథతామాశ్రమాభ్యాశేచరంతీంప్రమదోత్తమామ్॥ ౩౩ ॥ స్త్రీభిఃపరివృ
తాంవీక్ష్యచకమేభగవాన్బుధః । సాపితంచకమేసుభ్రూస్సోమరాజసుతంపతిమ్॥౩౪॥సతస్యాంజనయా
మాసపురూరవసమాత్మజమ్ । ఏవంస్త్రీత్వమనుప్రాప్తస్సుద్యుమ్నోమానవోనృపః॥ ౩౫॥ సస్మారస్వకు
లాచార్యంవసిష్ఠమితిశుశ్రుమః । సతస్యతాందశాందృష్ట్వాకృపయాభృశపీడితః॥ ౩౬॥ సుద్యుమ్నస్యార్థ
యన్పుంస్త్వముపాధావతశంకరమ్।తుష్టస్తస్మైసభగవాన్నృషయేప్రీతిమావహన్॥౩౭॥ స్వాంచవాచ
మృతాంకుర్వన్నిదమాహవిశాంపతే॥ ౩౮॥ మాసంపుమాన్సభవితామాసంస్త్రీతపసాతవ। ఇత్థంవ్యవ
స్థయాకామంసుద్యుమ్నోవతుమేదినీమ్॥ ౩౯॥ శ్రీశుకః ॥ ఆచార్యానుగ్రహాత్కామంలబ్ధ్వాపుంస్త్వం
వ్యవస్థయా।పాలయామాసజగతీంనాభ్యనందన్స్మతంప్రజాః॥ ౪౦॥ తస్యోత్కలోగయోరాజ్ఞోవిమల
శ్చసుతాస్త్రయః। ఉత్తరాపథరాజానోబభూవుర్ధర్మవత్సలాః॥ ౪౧॥ తతఃపరిణతేకాలేప్రతిష్ఠానపతిః
ప్రభుః।పురూరవసఉత్సృజ్యగాంపుత్రాయగతోవనమ్॥౪౨॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - మహాపురాణే- నవమస్కంధే- ప్రథమోధ్యాయః.

తంతిమిరం- ఆభాసః- అన్యస్యప్రకాశః యాసుతథాభూతాదిశః కుర్వంతః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ఋషయఇతి॥ ప్రసంగంరత్యభిని
వేశం- స్త్రీప్రసంగదర్శనకలుషితమనసస్సంతః - తత్కలుషనివృత్త్యర్థమేవ - తత్ప్రసంగశూన్యంనరనారాయణా
శ్రమంప్రయయుః॥౩౧॥౩౨॥ప్రాసంగికముక్త్వాప్రస్తుతమనువర్ణయతి ॥ సాచేతి ॥ అనుచరీసంయుక్తేతిచవక్తవ్యేభూ
తపూర్వగత్యాపుంస్త్వనిర్దేశః॥ ౩౩॥ ౩౯॥ ఆచార్యేతి ॥ నాభ్యనందన్ - స్త్రీత్వేతస్యలజ్జయామాసనిలీయావసా
నాత్ ॥౪౦॥౪౧॥౪౨॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ద్వితీయేమనుపుత్రాణాంద్వావపుత్రౌవిరాగతః । కరూశకాదిపంచానాంవంశానాహలఘుక్రమాత్॥ వైవస్వతో
మనుః శ్రాద్ధదేవః॥ ౧॥ తతఇతి॥ఇక్ష్వాకుః పూర్వజోయేషాంతాన్॥ ౨॥ తత్రపృషధ్రస్యవంశోనాభవదితిసహేతుకమా
హ ॥ పృషధ్రిస్త్విత్యారభ్య కవిఃకనీయానిత్యతఃప్రాక్తనేనగ్రంథేన॥ పృషధ్రఇతి॥ ఖడ్గపాణిస్సంతతంజాగ్రత్తో జాగరణంవీ
రాసనం- తదేవంవ్రతంయస్య - యత్తఃఅవహితస్సన్-గాః పాలయామాస॥౩॥ఏకదేతి॥శార్దూలోవ్యాఘ్రః వర్షతిసతి॥
పర్జన్యఇతి శేషః॥ ౪॥ ౫॥ ఖడ్గమితి॥ప్రలీనాఉడుగణాయస్మిన్-సమయఇతి శేషః- బభ్రోఃకపిలాయాగోః॥ ౬॥ వ్యాఘ్రఇతి॥
గాంకామతోనజఘానేతిఖ్యాపయితుంవృక్ణశ్రవణఇత్యాద్యుక్తం - వృక్ణశ్రవణఃఖండితశ్రోత్రః॥ ౭ ॥ మన్యమానఇతి॥
వ్యుష్టాయాంప్రభాతాయాం॥ ౮॥ తమితి॥క్షత్రబంధురపి-త్వంనభవితా-అపితు-శూద్రోభవేతి॥ ౯॥ ౧౩॥ ఏవమితి॥ ఉ

శ్రీశుకః ॥ ఏవంగతేఽథసుద్యుమ్నే మనుర్వైవస్వతస్సుతే । పుత్రకామ స్తపస్తేపే యమునాయాంశతంస
మాః॥ ౧॥ తతోఽయజన్మనుర్దేవమపత్యార్థంహరింప్రభుమ్ । ఇక్ష్వాకుపూర్వజాన్పుత్రాన్ లేభేస్వసదృ
శాన్దశ॥ ౨॥ పృషధ్రస్తుమనోఃపుత్రోగోపాలోగురుణాకృతః।పాలయామాసగాయత్తో రాత్ర్యాంవీ
రాసనవ్రతః॥ ౩॥ ఏకదాప్రావిశద్గోష్ఠంశార్దూలోనిశివర్షతి । శయానాగావఉత్థాయభీతాస్తాబభ్ర
ముర్వ్రజే ॥ ౪ ॥ ఏకాంజగ్రాహబలవాన్సాచుక్రోశభయాతురా । తస్యాస్తత్క్రందితంశ్రుత్వాపృష
ధ్రోఽభిససారహ॥౫॥ ఖడ్గమాదాయసహసాప్రలీనోడుగణేనిశి। అజానన్నచ్ఛినద్బభ్రోశ్శిరశ్శార్దూలశం
కయా ॥ ౬ ॥ వ్యాఘ్రోఽపివృక్ణశ్రవణోనిస్త్రింశాగ్రహత స్తతః । నిశ్చక్రామద్భృశంభీతోరక్తంపథిసము
త్సృజన్॥ ౭॥ మన్యమానోహతంవ్యాఘ్రంపృషధ్రఃపరవీరహా । అద్రాక్షీత్స్వహతాంబభ్రుంవ్యుష్టా
యాంనిశిదుఃఖితః॥ ౮॥ తంశశాపకులాచార్యఃకృతాగసమకామతః । నక్షత్రబంధుశ్శూద్ర స్త్వంకర్మ
ణాభవితామునా॥ ౯॥ ఏవంశప్తస్తుగురుణాప్రత్యగృహ్ణాన్కృతాంజలిః।అధారయద్వ్రతంవీరఊర్ధ్వరే
తామునిప్రియం॥౧౦॥వాసుదేవేభగవతిసర్వాత్మనిపరేఽమలే। ఏకాంతిత్వంగతోభక్త్యాసర్వభూతసుహృ
త్సమః॥ ౧౧॥ విముక్తసంగశ్శాంతాత్మాసంయతాక్షోఽపరిగ్రహః। యదృచ్ఛయోపపన్నేనకల్పయన్వృ
త్తిమాత్మనః॥౧౨॥ఆత్మన్యాత్మానమాధాయజ్ఞానతృప్తస్సమాహితః । విచచారమహీమేతాంజడాంధబ
ధిరాకృతిః॥౧౪॥ ఏవంవృత్తోవనంగత్వాదృష్ట్వాదావాగ్నిముత్థితం। తేనోపయుక్తకరణోబ్రహ్మప్రాపపరం
మునిః ॥ ౧౪ ॥ కవిఃకనీయాన్విషయేషునిస్పృహోవిసృజ్యరాజ్యంసహబంధుభిర్గృహాన్।నివేశ్యచిత్తే
పురుషంస్వరోచిషంవివేశకైశోరవయాఃపరాంగతిః ॥౧౫ ॥ కరూశాన్మానవాదాసన్కారూశాఃక్షత్రజా
తయః । ఉత్తరాపథగోప్తారోబ్రహ్మణ్యాధర్మవత్సలాః॥ ౧౬॥ ధృష్టాద్ధార్ష్టమభూత్క్షత్రంబ్రహ్మభూ
యంగతంక్షితౌ।నృగస్యవంశ్యస్సుమతిర్భూతజ్యోతిస్తతోవసుః॥ ౧౭॥ వసోఃప్రతీక స్తత్పుత్రఓఘవానోఘ
వత్పితా।కన్యాచౌఘవతీనామసుదర్శనఉవాహతాం॥ ౧౮॥ చిత్రసేనోనరిష్యంతాద్దక్షస్తస్యసుతోఽభవత్।
తస్యమీఢ్వాం స్తతశ్శర్వఇంద్రసేనస్తుతత్సుతః ॥ ౧౯ ॥ వీతిహోత్రస్త్వింద్రసేనాత్తస్యసత్యశ్రవాస్సుతః
ఉరుశ్రవాస్సుత స్తస్యదేవదత్తస్తతోఽభవత్॥౨౦॥ దేవదత్తస్యభగవానగ్నివేశస్సుతోఽభవత్ । కానీనఇ
తివిఖ్యాతోజాతుకర్ణోమహానృషిః॥౨౧॥తతోబ్రహ్మకులంజాతమాగ్నివేశ్యాయనంనృప।నరిష్యంతాన్వయం
ప్రోక్తోదిష్టవంశమథోశృణు॥ ౨౨॥ నాభాగోదిష్టపుత్రోఽన్యఃకర్మణావైశ్యతాంగతః । హలంధనస్సుత స్త
స్యవత్సప్రీతిర్హలంధనాత్॥ ౨౩॥ వత్సప్రీతేస్సుతఃప్రాంశు స్తత్సుతఃప్రమితిర్విభో । ఖమిత్రఃప్రమితే స్త

పయుక్తకరణఃదగ్ధదేహః॥౧౪॥కవేరపివంశోనాభవదిత్యాహ॥కవిరితి॥బంధుభిస్సహరాజ్యంవిసృజ్య॥౧౫॥౧౬॥ధృష్టాది
తి॥బ్రహ్మభూయంబ్రాహ్మణత్వం-నృగస్య-వంశ్యఃపుత్రః-సుమతిః- తతోభూతజ్యోతిః- తతోవసుః॥ ౧౭॥ వసోరితి॥ ఓఘవ
తఃపితా - తత్పుత్రోప్యోఘవానేవేత్యర్థః॥౧౮॥ తదేవంత్రిభిశ్శ్లోకైఃకరూశధృష్టనృగాణాంవంశాఉక్తాః - నరిష్యంతస్య
వంశమాహ చిత్రసేన ఇత్యాదిసార్ధైస్త్రిభిః ॥ తతఇత్యాదేర్యత్రాధిక్యం స్యాత్తత్రాపిసంతశ్యేతత ఇత్యాది పదం
వ్యాఖ్యేయం- యత్రయత్రతున్యూనత్వం- - తత్రపూర్వస్యపరస్యవాఅనుషంగాదిభిఃవ్యాఖ్యేయం॥౧౯॥ ౨౦॥ దేవదత్త
స్యేతి॥అగ్నివేశఏవకానీనఇతిజాతుకర్ణఇతిచవ్యాఖ్యాతః॥౨౧॥౨౨॥నాభాగఇతి॥ దిష్టస్యపుత్రోనాభాగః-వక్ష్యమాణా
న్నాభాగాదన్యఇతిభ్రాంతివ్యుదాసార్థఃమనువాదమాత్రం॥ ౨౩ ॥ ౨౫ ॥ తస్యేతి ॥ అంగిరసఃసుతోమహాయోగీసంవ

తః-యమయాజయత్-సమరుత్తః॥ ౨౬॥ మరుత్తస్యేతి॥ అస్యయత్కించిత్పాత్రాదికమాసీత్తత్తుసర్వం- హిరణ్మయం
శోభనమభవత్॥ ౨౭॥అమాద్యదితి॥ అమాద్యత్ మదంప్రాప॥ ౨౮॥౩౦॥తమితి॥ యతఃయస్యాంతృణబిందోఃపుత్రాఅభ
వన్॥ ౩౧॥౩౩॥ హేమేతి॥ తత్పుత్రఃసహదేవః-పాఠాంతరేనామాన్యత్వమాత్రం-అర్థస్తుసఏవ॥ ౩౪॥౩౫॥ సోమేతి॥
వైశాలభూపాలాఃవిశాలస్యాన్వయేజాతాః॥ ౩౬॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.
శ్లో॥ తృతీయేమనుపుత్రస్యశర్యాతేఃకీర్త్యతేన్వయః। యత్రసాకన్యమాఖ్యానంరైవతంచమహాద్భుతమ్॥ శర్యాతిరితి॥
బ్రహ్మిష్ఠఃవేదార్థతత్వజ్ఞఃతదేవాహ ॥ యోవాఇతి॥ ద్వితీయమహఃద్వితీయేహ్ని - క్రియమాణంకర్మఊచివాన్ఉవాచ॥
౧॥ తస్యపంచఉత్తానబర్హిరానర్త ఇత్యాదినావక్ష్యతి- ఆదౌతావత్ తత్కన్యావృత్తాంతమాహ ॥ సుకన్యానామేత్యా
స్మాద్భ్రాతుష్పోథవివింశతిః ॥ ౨౪॥ వివింశతిసుతోరంభఃఖనినేత్రోస్యధార్మికః । కరంధనోమహారాజస్త
స్యాసీదాత్మజోనృప॥ ౨౫॥ తస్యావిక్షుత్సుతోయస్యమరుత్తశ్చక్రవర్త్యభూత్ । సంవర్తోయాజయద్యాన
మహాయోగ్యంగిరస్సుతః॥ ౨౬॥ మరుత్తస్యయథాయజ్ఞోనతథాన్యోస్తికశ్చన।సర్వంహిరణ్మయంచాసీద్య
త్కించాస్తస్యశోభనమ్॥ ౨౭॥ అమాద్యదింద్రస్సోమేనదక్షిణాభిర్ద్విజాయతః । మరుతఃపరివేష్టారో
విశ్వేదేవాస్సభాసదః॥ ౨౮॥ మరుత్తస్యదమఃపుత్రోతస్యాసీద్రాజవర్ధనః। సుధృతిస్తత్సుతోయజ్ఞేసౌధృ
తేయోనరస్సుతః॥౨౯॥ తత్సుతఃకేవలస్తస్మాద్బంధుమాన్వేదవాంస్తతః।బంధుస్తస్యాభవత్తస్యతృణబిందు
ర్మహీపతిః॥ ౩౦॥ తంభేజేలంబుసాదేవీభజనీయగుణాలయమ్ । వరాప్సరాయతఃపుత్రాఃకన్యాచేలబి
లాభవత్॥౩౧॥ తస్యాముత్పాదయామాసవిశ్రవాధనదంసుతం।సోవాపవిద్యాంపరమామృషిర్యోగేశ్వ
రాత్పితుః॥ ౩౨॥ విశాలశ్శూన్యబంధుశ్చధూమ్రకేతుశ్చతత్సుతాః। విశాలోవంశకృద్రాజావైశాలీంనిర్మ
మేపురీమ్॥ ౩౩॥ హేమచంద్రస్సుతస్తస్యధూమ్రాక్షస్తస్యచాత్మజః । తత్పుత్రస్సహదేవస్తుకృశాశ్వస్త
స్యచాత్మజః॥ ౩౪॥ కృశాశ్వాత్సోమదత్తోభూద్యోశ్వమేధైరిడస్పతిమ్ । ఇష్ట్వాపురుషమేవాగ్ర్యాంగతిం
యోగేశ్వరాదృతామ్॥౩౫॥ సోమదత్తాత్తుసుమతిస్తత్సుతోజనమేజయః।ఏతేవైశాలభూపాలాస్తృణబిం
దోర్యశోధరాః॥౩౬॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-నవమస్కంధే-ద్వితీయోధ్యాయః.
శ్రీశుకః ॥ శర్యాతిర్మానవోరాజాబ్రహ్మిష్ఠస్సబభూవహ । యోవాహ్యంగిరసాంసత్రేద్వితీయమహ
రూచివాన్॥ ౧॥ సుకన్యానామతస్యాసీత్కన్యాకమలలోచనా । తయాసార్ధంవనగతోహ్యగమచ్చ్యవ
నాశ్రమం॥ ౨॥ సాసఖీభిఃపరివృతావిచిన్వంత్యంఘ్రిపాన్వనే । వల్మీకరంధ్రేదదృశేఖద్యోతేఇవజ్యోతిషీ॥
౩॥ తేదైవచోదితాబాలాజ్యోతిషీకంటకేనవై।అవిధ్యన్ముగ్ధభావేనసుస్రావాసృక్తతోబహిః॥ ౪॥ శకృ
న్మూత్రనిరోధోభూత్సైనికానాంచతత్క్షణాత్ । రాజర్షిస్తానుపాలక్ష్యపురుషాన్విస్మితోబ్రవీత్॥ ౫॥
అప్యభద్రంనయుష్మాభిర్భార్గవస్యవిచేష్టితం । వ్యక్తంకేనాపినస్తస్యకృతమాశ్రమదూషణం॥ ౬॥ సుక
న్యాప్రాహపితరంభీతాకించిత్కృతంమయా । ద్వేజ్యోతిషీహ్యజానంత్యానిర్భిన్నేకంటకేనతే॥ ౭॥ దు
హితుస్తద్వచశ్శ్రుత్వాశర్యాతిర్జాతసాధ్వసః । మునింప్రసాదయామాసవల్మీకాంతర్హితంశనైః॥ ౮॥
తదభిప్రాయమాజ్ఞాయప్రాదాద్దుహితరంమునేః । కృచ్ఛ్రాన్ముక్తస్తమామంత్ర్య పురంప్రాయాత్స
మాహితః ॥ ౯॥ సుకన్యాచ్యవనంప్రాప్యపతింపరమకోపనం । ప్రీణయామాసచిత్తజ్ఞాహ్యప్రమత్తాను
వృత్తిభిః॥ ౧౦॥ కస్యచిత్త్వథకాలస్యనాసత్యావాశ్రమంగతౌ।సపూజయిత్వాప్రోవాచవయోమేదత్త
మీశ్వరౌ॥ ౧౧॥ గ్రహంగ్రహీష్యేసోమస్యయజ్ఞేవామప్యసోమపోః । క్రియతాంమేవయోరూపంప్రమ
దానాం॥ ౧౨॥అపీతి॥ భార్గవస్యచ్యవనస్య-అభద్రమపరాధః॥ ౬॥౭॥తదితి॥ ముగ్ధయామమకన్యా- తుచ్ఛంతవ్యంత్వయేత్యు
చ్యమానేకతివచనాన్యస్యాఃవివాహఃకృతోనవేత్యాదివాక్యైః - తదభిప్రాయంతస్యఅభిప్రాయం- జ్ఞాత్వా- మునే
మునయే- తాందుహితరంప్రాదాత్॥ ౯॥౧౦॥ కస్యేతి॥ హేఈశ్వరౌసద్వైద్యౌయువాం- మహ్యంవయఃతారుణ్యం- ద
త్తంసంపాదయతం॥౧౧॥ గ్రహమితి॥ అసోమపోఃసోమపానరహితయోరపి- వాంయువయోఃసోమస్యగ్రహంసోమపూ
ర్ణంపాత్రం-గ్రహీష్యేదాస్యామి- యువాంసోమేనయక్ష్యే ఇత్యర్థః॥ శ్రు॥ ఇంద్రవాయవంగృహ్ణాతీత్యాదిషుద్రవ్యో
చేషతాసంబంధానుపపత్త్యాగృహ్ణాతేర్యాగపర్యవసాయిత్వాత్॥ ౧౨॥ బాఢమితి॥ బాఢమిత్యభినంద్యభవానస్మిన్ జ

తామిత్యూచతుః॥ ౧౩॥ ఇత్యుక్తేతి॥ హ్రదంప్రవేశితః-తావపి-తమతివృద్ధంగృహీత్వా-ప్రవిష్టావిత్యర్థః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ తానితి॥ అ
శ్వినౌశరణంయయౌ- యువాంపృథక్ స్థిత్వా- మత్పతిందర్శయతమితి॥ ప్రార్థయామాసేత్యర్థః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ చికీర్షితత
మితి॥ ప్రలంభితో వంచితః- హేఅసతి-అసంమతంఅనభీష్టం॥ ౨౦॥ కథమితి॥ హేసతాంకులప్రసూతేమతిః- అన్యథాతద్విప
ర్యయేణకథంఅవగతా అవసన్నా అధ్యవసితేతివా- తదేవాహ- కులదూషణంత్విదమిత్యాది॥ ౨౧॥ ౨౩॥ సోమేనేతి॥ వీరం
శర్యాతిం॥ శ్లో॥ గ్రహంగ్రహీష్యేసోమస్యేత్యుక్తప్రకారేణ-సోమస్యగ్రహమగ్రహీత్॥ ౨౪॥ ౨౭॥ సఇతి॥ విషయాన్ దే

దానాంయదీప్సితం॥ ౧౨॥ బాఢమిత్యూచతుర్విప్రమభినంద్యభిషక్తమౌ । నిమజ్జతాంభవానస్మిన్ హ్రదే
సిద్ధవినిర్మితే॥ ౧౩॥ ఇత్యుక్తోజరయాగ్రస్తదేహోథమునిసత్తమః । హ్రదంప్రవేశితోశ్విభ్యాంవలీపలిత
విక్రియః॥ ౧౪ ॥ పురుషాస్త్రయఉత్తస్థురపీచ్యావనితాప్రియాః । పద్మస్రజఃకుండలినస్తుల్యరూపాస్సు
వాససః॥ ౧౫॥ తాన్నిరీక్ష్యవరారోహాసరూపాన్ సూర్యవర్చసః । అజానతీపతింసాధ్వీహ్యశ్వినౌశరణం
యయౌ॥ ౧౬॥ దర్శయిత్వాపతింతస్యైపాతివ్రత్యేనతోషితౌ । ఋషిమామంత్ర్యయయతుస్స్వాయ
మానౌత్రివిష్టపం ॥ ౧౭ ॥ యక్ష్యమాణోథశర్యాతిశ్చ్యవనస్యాశ్రమంగతః। దదర్శదుహితుః పార్శ్వే
పురుషంసూర్యవర్చసం॥ ౧౮॥ రాజాదుహితరంప్రాహకృతపాదాభివందనామ్। ఆశిషానప్రయుంజా
నో నాతిహృష్టమనాఇవ ॥ ౧౯ ॥ శర్యాతిః॥ చికీర్షితంతేకిమిదంపతిస్త్వయాప్రలంభితోలోకనమస్కృ
తోమునిః।యాత్వంజరాగ్రస్తమసత్యసంమతంవిహాయజారంభజసేముమధ్వగమ్॥ ౨౦॥ కథంమతిస్తేఽవ
గదాన్యథాసతాంకులప్రసూతేకులదూషణంత్విదమ్ । బిభర్షిజారంయదపత్రపాకులంపితుశ్చభర్తు
శ్చనయస్యధస్తమః॥ ౨౧॥ ఏవంబ్రువాణంపితరంస్మయమానాశుచిస్మితా । ఉవాచతాతజామాతాతవై
షభృగునందనః॥ ౨౨॥ శశంసపిత్రేతత్సర్వంవయోరూపాభిలంభనం । విస్మితఃపరమప్రీతస్తనయాంపరి
షస్వజే॥ ౨౩॥ సోమేనాయాజయద్వీరంగ్రహంసోమస్యచాగ్రహీత్ । అసోమపోరప్యశ్వినోశ్చ్యవన
స్స్వేనతేజసా॥ ౨౪॥ హంతుంతమాదదేవజ్రంశతమన్యురమర్షితః । సవజ్రంస్తంభయామాసభుజమిం
ద్రస్యభార్గవః॥ ౨౫॥ అన్వజానంస్తతస్సర్వేగ్రహంసోమస్యచాశ్వినోః । భిషజావితియత్పూర్వంసోమా
హుత్యాంబహిష్కృతౌ॥ ౨౬॥ ఉత్తానబర్హిరానర్తోభూరిషేణఇతిత్రయః। శర్యాతేరభవన్ పుత్రా ఆనర్తా
ద్రైవతోభవత్॥ ౨౭॥ సోంతస్సముద్రేనగరీంవినిర్మాయకుశస్థలీమ్ । ఆస్థితోభుఙ్క్తవిషయానానర్తాదీ
నరిందమః॥ ౨౮॥ తస్యపుత్రశతంజజ్ఞేకకుద్మిజ్యేష్ఠముత్తమమ్ । రైవతోరేవతీంకన్యాంసమాదాయవిభుం
గతః॥ ౨౯॥ పుత్ర్యావరంపరిప్రష్టుంబ్రహ్మలోకమపావృతమ్।ఆవర్తమానేగాంధర్వేస్థితోఽలబ్ధక్షణఃక్షణం
౩౦ ॥ తదంతఆద్యమానమ్యస్వాభిప్రాయంన్యవేదయత్ । తచ్ఛ్రుత్వాభగవాన్ బ్రహ్మాప్రహస్య
తమువాచహ॥ ౩౧॥ అహోరాజన్నిరుద్ధాస్తేకాలేనహృదియేకృతాః । తత్పుత్రపౌత్రనప్తౄణాం
గోత్రాణిచనశృణ్మహే॥ ౩౨॥ కాలోభియాతస్త్రిణవచ్చతుర్యుగవికల్పితః । తద్గచ్ఛదేవదేవాంశోబలదే
వోమహాబలః॥ ౩౩॥ కన్యారత్నమిదంరాజన్నరరత్నాయదేహిభోః। భువోభారావతారాయభగవాన్
భూతభావనః॥ ౩౪॥ అవతీర్ణోనిజాంశేనపుణ్యశ్రవణకీర్తనః॥ ఇత్యాదిష్టోభివంద్యాజంనృపస్స్వపురమా
గతః॥ ౩౫॥ త్యక్తంపుణ్యజనత్రాసాద్భ్రాతృభిర్దిక్ష్వవస్థితైః । సుతాందత్వానవద్యాంగీంబలాయబల
శాలినే॥ బదర్యాఖ్యంయయౌరాజాతప్తుంనారాయణాశ్రమమ్॥ ౩౬॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-నవమస్కంధే-తృతీయోధ్యాయః.

శాన్ అభుఙ్క్త-అపాలయత్॥ ౨౮॥ తస్యేతి॥ కకుద్మీః జ్యేష్ఠోయస్మిన్ తత్-విభుంబ్రహ్మాణం॥ ౨౯॥ పుత్ర్యా ఇతి॥ అలబ్ధక్షణః
అవసరో యేనసః॥ ౩౦॥ తదంత ఇతి॥ ఆద్యంబ్రహ్మాణం॥ ౩౧॥ అహోఇతి॥ తేత్వయాహృదియేకృతాస్తేసర్వేకాలేన - నిరు
ద్ధాః సంహృతాః॥ ౩౨॥ కాలఇతి॥ త్రినవః సప్తవింశతిః-చతుర్యుగాని- తైర్వికల్పితో విభక్తః యో దేవస్యాంశోస్తి॥ ౩౩ ॥ క
స్యై॥ తస్మై నరరత్నాయ దేహి-తదేవాహభువఇతి॥ ౩౪॥ ౩౫॥ త్యక్తామితి ॥ పుణ్యజనత్రాసాత్ యక్షభయాత్ - పూర్వ
మేవపురంభ్రాతృభిస్త్యక్తాం దిక్ష్వవస్థితైః స్వర్గంగతైః॥ ౩౬॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చతుర్థే మనుపుత్రస్య నాభాగస్య కథోచ్యతే । తత్పౌత్రోఽమ్బరీషస్య కృత్యా ప్రతిహతా యతః॥ సభాగస్యాపత్యం నాభాగ ఇతి॥ నభగస్యాపత్యం నాభాగః- నాభాగాదంబరీషో మహాభాగవతోఽభూదితి వివక్ష్యన్ - తత్ర హేతుత్వేన వం
శప్రవర్తకస్య నాభాగస్య - నిష్కపటం చరితం - తేన చ శ్రీరుద్రప్రసాదనమాహ - యమిత్యాదినా- బ్రహ్మచారిణం బహు
కాలం గురుకులే వసంతం - నైష్ఠికోఽసావితి మత్వా విభాగసమయే తస్మై భాగమప్రకల్ప్యైవ భ్రాతరః - సర్వే దాయం వ్య
భజన్- గురుకులాదాగతం యం భాగార్థినం- కవిం విద్వాంసం- యవిష్ఠం ప్రతిపితరమేవ - దాయం వ్యభజన్నిత్యర్థః॥ ౧॥ ఏ
తదేవ ప్రశ్నోత్తరాభ్యాం దర్శయతి - తత్ర నాభాగః పృచ్ఛతి ॥ భ్రాతర ఇతి॥ హే భ్రాతరః - మహ్యం కిమభాక్ష్త వ్యభ
జన్- కం భాగం మదర్థం యూయం ప్రకల్పితవంతః- భ్రాతర ఆహుః॥ తదాహ స్మ త్వమస్మాకం- ఇదానీం తు తవ పితరం- భ
జామ విభజామ- త్వం పితరం గృహాణేత్యర్థః॥ ౨॥ స చ పితరం గత్వాహ॥ త్వామితి॥ తత హే తాత- ఆర్యాః జ్యేష్ఠాః- మమ
త్వాం- అభాంక్షుః మదీయో భాగః త్వమిత్యర్థః - పాఠాంతరే- హే తాత- కిమిదం మమ అభాంక్షుః- భజామ పితరం తవే
త్యుక్తవంతః ఆర్యాస్త్వాం మహ్యం కిమర్థం దదురిత్యర్థః పితాహ - హే పుత్రక తత్ తైరుక్తం మా ఆదృథాః - ప్రతారణమా
త్రం తైః కృతం- తస్మిన్నాదరం మా కార్షీః- న హ్యహం దాయ ఇవ భాగస్య సాధనమిత్యర్థః॥ ౩ ॥ తథాపి తైర్భాగత్వేన క
ల్పితోఽహం తవ జీవనోపాయముపదేక్ష్యామీత్యాహ- సపాదాభ్యాం ద్వాభ్యాం॥ ఇమ ఇతి॥ శ్రు॥ అఙ్గిరసః పూర్వమహర్భ
వతి పృష్ఠ్యః షడహో భవతీతి విహితే తేషు షడహే షష్ఠేఽహని వా మా నేషు - షష్ఠం షష్ఠమహః - కర్మోపేత్య ప్రాప్య- కర్మణి
శ్రీశుకః॥ నాభాగో నభగాపత్యం యం తతం భ్రాతరః కవిం । యవిష్ఠం వ్యభజన్ దాయం బ్రహ్మచారిణమా
గతం ॥ ౧ ॥ భ్రాతరోఽభాంక్త కిం మహ్యం భజామ పితరం తవ । నాభాగస్తు పితా పుత్రం ప్రాహ తం బ్ర
హ్మచారిణః॥ ౨॥ త్వాం మమార్యా తతాభాంక్షుర్మా పుత్రక తదాదృథాః ॥ ౩ ॥ ఇమే హ్యంగిరసస్సత్ర
మాసతేఽద్య సుమేధసః। షష్ఠం షష్ఠముపేత్యాహః కవే ముహ్యంతి కర్మణి॥ ౪॥ తాంస్త్వం శంసయ సూక్తే
ద్వే వైశ్వదేవే మహాత్మనః॥ ౫॥ తే స్వర్యంతో ధనం సత్రే పరిశేషితమాత్మనః । దాస్యంతి తేఽథ తాన్ గచ్ఛ త
థా స కృతవాన్ యథా॥౬॥ శ్రీశుకః॥ తస్మై దత్వా యయుస్స్వర్గం తే సత్రపరివేష్టితమ్॥ ౭॥ తం కశ్చిత్ స్వీక
రిష్యంతం పురుషః కృష్ణదర్శనః । ఉవాచోత్తరతోఽభ్యేత్య మమేదం వాస్తుకం వసు॥ ౮ ॥ మమేదమృషిభిర్ద
త్తమితి తర్హి స్మ మానవః। స్యాన్నౌ తే పితరి ప్రశ్నః పృష్టవాన్ పితరం తథా॥౯॥ యజ్ఞవాస్తుగతం సర్వముచ్ఛి
ష్టమృషయః క్వచిత్ । చక్రుర్హి భాగం రుద్రాయ స దేవస్సర్వమర్హతి॥౧౦॥ నాభాగస్తం ప్రణమ్యాహ
తవేశ కిల వాస్తుకమ్ । ఇత్యాహ మే పితా బ్రహ్మన్ శిరసా త్వాం ప్రసాదయే॥౧౧॥ శ్రీరుద్రః॥ యత్తే పితావద
ద్ధర్మం త్వం చ సత్యం ప్రభాషసే। దదామి తే మంత్రదృశో జ్ఞానం బ్రహ్మ సనాతనమ్॥ ౧౨॥ తస్మాదసత్యం న
బ్రూయాత్పరస్యాం చాపది క్వచిత్ । సత్యేన పరిసంతుష్టో భవామీష్టస్స మే భవత్॥ ౧౩॥ గృహాణ ద్రవిణం
దత్తం మత్సత్రపరివేష్టితమ్ । ఇత్యుక్త్వాంతర్దధే రుద్రో భగవాన్ సత్యవత్సలః ॥ ౧ ॥ య ఏతత్సంస్మ రే
త్ప్రాతస్సాయం చ సుసమాహితః। కవిర్భవతి మంత్రజ్ఞో గతిం చైవ తథాత్మనః॥ ౩౫॥ నాభాగాదంబరీషోఽభూ
దితి తదనుష్ఠానే - సుమేధసోఽపి- తే సూక్తవిశేషాజ్ఞానేన ముహ్యంతి - కవే హే విద్వన్ ॥౪॥ తానితి॥ తాన్ మహాత్మనోఽపి॥ శ్రు॥ ఇ
దమిద్ధా రౌద్రమితి చ॥ శ్రు॥ యే యజ్ఞేన దక్షిణయేతి చ- వైశ్వదేవే ద్వే సూక్తే శంసయ పాఠయ॥౫॥ తత ఇతి॥ తతః కర్మణి స
మాప్తే సతి - తే స్వర్యంతః స్వర్గం గచ్ఛంతః - స్వసత్రే పరిశేషితమవశిష్టమాత్మనో ధనం- తేతుభ్యం- దాస్యంతి- అథ తస్మా
త్- తాన్ గచ్ఛేతి- తథేత్యాదిశుకవాక్యం యథావత్కృతవాన్॥ ౪॥ తస్మా ఇతి॥ సత్రపరివేషితం సత్రావశిష్టం ధనం ॥ ౭॥ త
మితి ॥ పురుషః శ్రీరుద్రః- దృశ్యత ఇతి దర్శనం శరీరం- కృష్ణం దర్శనం యస్య సః- వాస్తుకం యజ్ఞభూమిగతం- వసు ధనం - మ
మేత్యూచే॥౮॥ మమేతి॥ తర్హి స్మ తదైవ- మమేదమితి- మానవో నాభాగ ఉవాచ- పునశ్చ రుద్ర ఉవాచ - నౌ ఆవయోః - అ
స్మిన్ వివాదే- తే పితరి ప్రశ్నః స్యాదితి పృష్టవానితి శుకోక్తిః॥౯॥ పృష్టస్య మనోర్వాక్యం॥ యజ్ఞేతి॥ ఉచ్ఛిష్టమ్ ఉర్వరితం - క్వచి
దితి దక్షాధ్వరే॥ శ్రు॥ ఉచ్ఛేషణభాగో వై రుద్రః భాగధేయే నైవ రుద్రం నిరవదయత ఇతి శ్రుతేశ్చ- కించ- స దేవ ఈశ్వరః - స
ర్వమప్యర్హతి- కిం పునర్యజ్ఞావశిష్టమిత్యర్థః॥౧౦॥౧౧॥ శ్రీరుద్ర ఆహ॥ యత్త ఇతి॥ ఇదమాఖ్యానం శ్రుతిప్రసిద్ధం- తథా హి
బహ్వృచ బ్రాహ్మణం॥ శ్రు॥ నాభాగదిష్ఠం వై మానవం బ్రహ్మచర్యం వసంతం భ్రాతరో నిరభజన్ సోఽబ్రవీదిత్యాది॥ ౧౨ ॥
౧౪॥ అస్యాఖ్యానస్య స్మరతః ఫలమాహ- య ఏతదితి॥ ఆత్మనో గతిం చ ప్రాప్నోతీతి శేషః॥౧౫॥ నాభాగాదితి॥ క్వచిదపి - అ

ప్రతిహతో బ్రహ్మశాపోఽపి బ్రాహ్మణేన దుర్వాససా నిర్మితః- కృత్యానలోఽపి- యం నాస్పృశత్- అతో స మహాభాగవతః-అతఏవ-కృతపుణ్యవాన్॥ ౧౬॥ భగవన్నితి॥ తస్య శ్రోతుమిచ్ఛామి- చరితమితి శేషః- బ్రహ్మదండః కృత్యానలః న ప్రాభూత్ న సమర్థో బభూవ॥ ౧౭॥ అంబరీష ఇతి॥ శ్రియం సంపదం విభవం సర్వోత్కృష్టత్వం-అతులం నిరుపమం॥ ౧౮॥ మేన ఇతి॥ పుంసామితిదుర్లభమపి తత్సర్వం స్వప్నవత్- స్తుతం నిరూపితం-అనుపాదేయం మేనే తత్ర హేతుః- విభవస్య నిర్వాణం నాశం-విద్వాన్- యత్ యేన విభవేన-తన్నాశేన వా పుమాన్ తత్-తమో విశతి మోహే నిమజ్జతి॥ ౧౯॥ నన్వేవం జానంతోఽపి విభవైషిణో దృశ్యంతే తత్రాహ ॥ వాసుదేవ ఇతి॥ భావం భక్తిం- ప్రాప్తః- యేన భావేన ఇదం విశ్వం లోష్టవత్ అతితుచ్ఛం స్మృతం॥ ౨౦॥ భక్తిమేవ సర్వేంద్రియాణాం భగవత్పరత్వకథనేన ప్రపంచయతి త్రిభిః ॥ స ఇతి ॥ శ్రుతీ శ్రోత్రే- అచ్యుతస్య సత్కథానామనుదయే శ్రవణే చకార ఇత్యస్య సర్వత్రాన్వయః॥ ౨౧॥ ముకుందేతి॥ ముకుందస్య లింగానాం - ఆలయాని స్థానాని- తేషాం దర్శనే దృశౌ నేత్రే తద్భృత్యా భాగవతాః - తేషాం గాత్రస్పర్శనం ఆలింగనహస్తస్పర్శనాది - అత్ర ఛందోభంగ ఆర్షః-తస్మిన్ అంగసంగమం కరచరణాద్యవయవసంబంధం- శ్రీమత్యాః తులస్యాః-తత్పాదసరోజయుత్యాః సౌరభం తస్మిన్ తదర్పితే తస్మై నివేదితాన్నాదౌ॥ ౨౨॥ పాదావితి॥ కామం స్రక్చందనాది సేవాం- దాస్యే నిమిత్తే-తత్ప్రసాదస్వీకారాయ - నతు కామకామ్యయా విషయేచ్ఛయా - కథం చకార- ఉత్తమశ్లోకజనాశ్రయా రతిర్యథా భవేత్తథా- అనేన త

స్మహాభాగవతః కృతీ। నాస్పృశద్బ్రహ్మశాపోఽపి యం న ప్రతిహతః క్వచిత్ ॥ ౧౬॥ విష్ణురాతః॥ భగవన్ శ్రో
తుమిచ్ఛామి రాజర్షేస్తస్య ధీమతః। న ప్రాభూద్యత్ర నిర్ముక్తో బ్రహ్మదండో దురత్యయః॥ ౧౭॥ శ్రీశుకః॥
అంబరీషమహాభాగస్సప్తద్వీపవతీం మహీమ్ । అవ్యయాం చ శ్రియం లబ్ధ్వా విభవం చాతులం విభుః ॥ ౧౮॥
మేనేఽతిదుర్లభం పుంసాం సర్వం తత్స్వప్నవత్ స్తుతమ్ । విద్వాన్ విభవనిర్వాణం తమో విశతి యత్పు
మాన్॥ ౧౯॥ వాసుదేవే భగవతి తద్భక్తేషు చ సాధుషు। ప్రాప్తో భావం పరం విశ్వం యేనేదం లోష్టవత్ స్మృ
తమ్॥ ౨౦॥ స వై మనః కృష్ణపదారవిందయోర్వచాంసి వైకుంఠగుణానువర్ణనే। కరౌ హరేర్మందిరమార్జ
నాదిషు శ్రుతిం చకారాచ్యుతసత్కథోదయే ॥ ౨౧॥ ముకుందలింగాలయదర్శనే దృశౌ తద్భృత్యగాత్రస్ప*
ర్శేఽంగసంగమం। ఘ్రాణం చ తత్పాదసరోజసౌరభే శ్రీమత్తులస్యా రసనాం తదర్పితే॥ ౨౨॥ పాదౌ హరేః
క్షేత్రపదానుసర్పణే శిరో హృషీకేశపదాభివందనే । కామం చ దాస్యే నతు కామకామ్యయా యథోత్తమ
శ్లోకజనాశ్రయా రతిః॥ ౨౩॥ ఏవం సదా కర్మకలాపమాత్మనః పరేఽధియజ్ఞే భగవత్యధోక్షజే। సర్వాత్మభా
వం విదధన్ మహీమిమాం తన్నిష్ఠవిప్రాభిహితశ్శశాస హ ॥ ౨౪ ॥ ఈజేఽశ్వమేధైరధియజ్ఞమీశ్వరం మహా
విభూత్యోపచితాంగదక్షిణైః। తతైర్వసిష్ఠాసితగౌతమాదిభిర్ధన్వన్యభిస్రోతమసౌ సరస్వతీం॥ ౨౫॥ య
స్య క్రతుషు గీర్వాణైః సదస్యా ఋత్విజో జనాః । తుల్యరూపాశ్చానిమిషా వ్యదృశ్యంత సువాససః ॥ ౨౬॥
స్వర్గో న ప్రార్థితో యస్య మనుజైరమరప్రియః। శృణ్వద్భిరనుగాయద్భిరుత్తమశ్లోకచేష్టితం॥ ౨౭॥ నవ

ద్భక్తేషు చ పరం భావం ప్రాప్త ఇత్యేతత్ స్ఫుటీకృతః ॥ ౨౩॥ ఏవమితి॥ సర్వాత్ర ఆత్మభావో భావనా యస్మిన్ తం - ఆత్మనః స్వస్య- కర్మణాం కలాపం సమూహం- భగవతి విదధన్ సమర్పయన్- తన్నిష్ఠైర్భాగవతైర్విప్రైః- అభిహితః శిక్షితస్సన్ మహీం-శశాస పాలయామాస-అనేనాధికృతధర్మోఽపి యథావద్దర్శితః॥ ౨౪॥ కించ॥ ఈజ ఇతి॥ యజ్ఞాధిష్ఠాతారం ఈశ్వరం- అశ్వమేధైరీజే ఆరాధయామాస- మహావిభూత్యా ఉపచితాన్యంగాని దక్షిణాశ్చ యేషు తైః- వసిష్ఠాదిభిర్హోతృభూతైః- తతైః విస్తృతైః ధన్వని నిరుదకదేశే- సరస్వతీమభిస్రోతం తస్యాః ప్రతిలోమమిత్యర్థః॥ ౨౫॥ కించ॥ యస్యేతి॥ యస్య క్రతుషు సదస్యాదయః గీర్వాణైస్సహ భూషాదిభిస్తుల్యరూపాః- వ్యదృశ్యంత - స ఇత్థమితి చతుర్థేనాన్వయః- న చ దేవానాం నిమేషాభావాద్వైలక్షణ్యం యతః - అనిమిషాశ్చ వ్యదృశ్యంత- న నిమిషంతీతి తథా - ఆశ్చర్యదర్శనాత్సుక్యేన- తేషాం నిమేషోపరమాదితి భావః॥ ౨౬॥ స్వర్గ ఇతి॥ యస్య యదీయైర్మనుజైరపి- స్వర్గో న ప్రార్థితః తస్య తు కా వార్తా॥ ౨౭॥ నేతి॥ ఆస్తాం తావత్ స్వర్గప్రార్థనాశంకాపి యద్యతః- ముకుందం హృది పశ్యతః- తాన్ జనాన్-కామాః విషయాః- న హర్షయంతి న హర్షయంతి-కథంభూతాః-స్వారాజ్యేన స్వరూపసుఖేన- పరిభావితాః అతిశయితాః- అతఏవ- సిద్ధానామపి దుర్లభాః- యానితి పాఠే-యాన్ మనుజాన్- స్వారాజ్యేత్యత్రాపి ద్వితీయాంతపాఠే - మనుజానాం విశేషణం-యమితి పాఠే యం అంబరీషం- పశ్యతామితి పాఠే సిద్ధానాం విశేషణం॥ ౨౮॥ ఏవం భగవదారాధనపరస్య కామాద్యుపేక్షా నైవ చిత్రమి

॥త్యుపసంహరతి ॥ స ఇత్యాది ద్వాభ్యాం॥ ౨౯॥ ౩౦॥ నన్వేవం భూమ్నోఽస్య కథం ప్రతిపక్షోఽజనీత్యత్రాహ ॥ తస్మాఇ
షు ౩౧॥ తదేవం తస్య వైరాగ్యాదికం హరిభక్తిం చోక్త్వా-బ్రహ్మదండోఽయత్ర న ప్రాభూదితి- యదుక్తం- తదేవ ద్వాదశీ
వ్రతనిష్ఠాం కథయన్నాహ- ఆరిరాధయిషురిత్యాది- యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ ౩౨॥ వ్రతాంత ఇతి॥ అర్చయత్- అథా
గమాభ్యాం ఆర్షైః॥ ౩౩॥౩౪॥తదితి॥ బ్రాహ్మణాంశ్చ పూజయామాస సిద్ధార్థాన్ ఆప్తకామాన్-పూజానపేక్షానపి॥౩౫॥
గవామితి రూప్యాంఘ్రీణాం రూప్యఖురాణాం-పయశ్శీలాదిసంపదో యాసాం తాసాం॥ ౩౬॥ప్రాహిణోదితి॥ న్యర్బుదా
నిషట్ షష్టికోటీః॥౩౭॥లబ్ధైరితి॥తర్హి తత్రైవ దుర్వాసా అతిథిః-సాక్షాత్ ప్రత్యక్షోఽభూత్॥ ౩౮॥తమితి॥ ఆనర్చ అర్చితవాన్

ధ్యాయంతియతాత్మానాస్స్వరాజ్యపరిభావితాః। దుర్లభా అపి సిద్ధానాం ముకుందం హృది పశ్యతః॥ ౨౮॥
స ఇత్థం భక్తియోగేన తపోయుక్తేన పార్థివః । స్వధర్మేణ హరిం ప్రీణన్ సర్వాన్ సంగాన్ శనైర్జహౌ॥
గృహేషు దారేషు సుతేషు బంధుషు ద్విపోత్తమస్యందనవాజిపంక్తిషు । అక్షయ్యరత్నాభరణాయుధాది
ష్వనంతకోశేష్వకరోదసన్మతిమ్॥ ౩౦॥ తస్మా అదాద్ధరిశ్చక్రం ప్రత్యనీకభయాపహమ్। ఏకాంతభక్తియో
గేన ప్రీతో భక్తాభిరక్షణమ్॥ ౩౧॥ ఆరిరాధయిషుః కృష్ణం మహిష్యా తుల్యశీలయా। యుక్తస్సంవత్సరం వీరో
దధార ద్వాదశీవ్రతమ్॥ ౩౨॥ వ్రతాంతే కార్తికే మాసి త్రిరాత్రం సముపోషితః। స్నాతః కదాచిత్కాళిం
ద్యాం హరిం మధువనేఽర్చయత్॥ ౩౩॥ మహాభిషేకవిధినా సర్వోపస్కరసంపదా। అభిషిచ్యాంబరాకల్పైః
గంధమాల్యార్హణాదిభిః॥ ౩౪॥ తద్గతాంతరభావేన పూజయామాస కేశవం। బ్రాహ్మణాంశ్చ మహా
భాగాన్ సిద్ధార్థానపి భక్తితః॥ ౩౫॥ గవాం రుక్మవిషాణీనాం రూప్యాంఘ్రీణాం సువాససామ్। పయశ్శీ
లవయోరూపవత్సోపస్కరసంపదామ్॥ ౩౬॥ ప్రాహిణోత్సాధువిప్రేభ్యో గృహేషు న్యర్బుదాని షట్।
భోజయిత్వా ద్విజానగ్రే స్వాద్వన్నం గుణవత్తమమ్ ॥ ౩౭ ॥ లబ్ధకామైరనుజ్ఞాతః పారణాయోపచక్ర
మే। తస్య తర్హ్యతిథిస్సాక్షాద్దుర్వాసా భగవానభూత్॥ ౩౮॥ తమానర్చాతిథిం సమ్యక్ ప్రత్యుత్థానాస
నార్హణైః। యయాచేఽభ్యవహారాయ పాదమూలముపాగతః॥ ౩౯॥ ప్రతినంద్య స తద్యాచ్ఞాం కర్తుమా
వశ్యకం గతః। నిమమజ్జ బృహద్ధ్యాయన్ కాళిందీసలిలే శుభే॥ ౪౦॥ ముహూర్తార్ధావశిష్టాయాం ద్వాద
శ్యాం పారణాం ప్రతి। చింతయామాస ధర్మజ్ఞో ద్విజైస్తద్ధర్మసంకటం॥ ౪౧॥ బ్రాహ్మణాతిక్రమే దోషో ద్వా
దశ్యామప్యపారణే। యత్కృత్వా సాధు మే భూయాదధర్మో వా న మాం స్పృశేత్॥ ౪౨॥ అంభసా కేవలేనా
థ కరిష్యే వ్రతపారణం । ఆహురబ్భక్షణం విప్రా అశితం నాశితం చ యత్ ॥ ౪౩॥ ఇత్యపః ప్రాశ్య రాజ
ర్షిశ్చింతయన్ మనసాచ్యుతం । ప్రత్యాచష్ట కురుశ్రేష్ఠ ద్విజాగమనమేవ సః॥ ౪౪॥ దుర్వాసా యమునా
కూలాత్కృత్వావశ్యకమాగతః। రాజ్ఞాభినందితస్తస్య బుబుధే చేష్టితం ధియా॥ ౪౫॥ మన్యునా ప్రచలద్గా
త్రో భ్రుకుటీకుటిలాననః। బుభుక్షితశ్చ సుతరాం కృతాంజలిమభాషత॥ ౪౬॥ దుర్వాసాః॥ అహో అస్య
నృశంసస్య శ్రియోన్మత్తస్య పశ్యత। ధర్మవ్యతిక్రమం విష్ణోరభక్తస్యేశమానినః॥ ౪౭॥ యో మామతిథిమా
యాంతమాతిథ్యేన నిమంత్ర్య చ। అదత్త్వా భుక్తవాంస్తస్య సద్యస్తే దర్శయే ఫలం॥ ౪౮॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం బ్రు
వాణ ఉత్కృత్య జటాం రోషవిదీపితః। తయా స నిర్మమే తస్మై కృత్యాం కాలానలోపమాం॥ ౪౯॥ తామాప
తంతీం జ్వలతీమసిహస్తాం పదా భువం। వేపయంతీం సముద్వీక్ష్య న చచాల పదాన్నృపః॥ ౫౦ ॥ ప్రాగ్దిష్టం భృత్య
రక్షాయాం పురుషేణ మహాత్మనా। దదాహ కృత్యాం తాం చక్రం క్రుద్ధాహిమివ పావకః॥ ౫౧॥ తదభిద్రవ
దుద్వీక్ష్య స్వప్రయాసం చ నిష్ఫలం। దుర్వాసా దుద్రువే భీతో దిక్షు ప్రాణపరీప్సయా ॥ ౫౨ ॥ తమన్వధా
వద్భగవద్రథాంగం దవాగ్నిరుద్ధూతశిఖో యథాహిం। తథానుషక్తం మునిరీక్షమాణో గుహాం వివిక్షుః

అభ్యవహారాయ భోజనాయ॥౩౯॥ ప్రతినంద్యేతి॥ఆవశ్యకం నైయమికం- మాధ్యాహ్నికం కర్మ కర్తుం గతః బృహత్ బ్ర
హ్మ॥౪౦॥౪౧॥ధర్మసంకటమేవాహ॥బ్రాహ్మణేతి॥యద్యతః బ్రాహ్మణాతిక్రమే దోషః- అధర్మః ద్వాదశ్యామపారణే
పి దోషః- వ్రతవైగుణ్యం-యత్కృత్వా యస్మిన్ కృతే॥ ౪౨॥ ఏవం ద్విజైస్సహ విచార్య-నిశ్చినోతి॥అంభసేతి॥ వ్రతస్య పా
రణాం సమాప్తిం తత్ అశితమాహుః-అశితం నేత్యాహుశ్చ॥ శ్రు॥ అపోఽశ్నాతి తన్నైవాశితం నైవానశితమిత్యాది॥౪౩॥ ఇతీ
తి॥ ప్రత్యాచష్ట ప్రత్యైక్షత। ॥౪౪॥ ౪౫॥ మన్యునేతి॥ ప్రచలత్ కంపమానం-గాత్రం యస్య-భ్రుకుటిభ్యాం కుటిలమాననం

యస్య॥౪౯॥౫౦॥ ప్రదిష్టమితి॥ క్రుద్ధమహిం-పావకో దావాగ్నిరివ॥ ౫౧॥ తదితి॥ నిష్ఫలముద్వీక్ష్య॥ ౫౨॥ తమితి॥ అనుషక్తం
పృష్ఠతః సంసక్తం-మేరోర్గుహాం-వివిక్షురధావత్॥౫౩॥ ౫౪॥ అలబ్ధేతి॥ అరణమేషమాణః శరణమిచ్ఛన్- అజితతేజసః హ
రేశ్చక్రాత్॥ ౫౫॥ స్థానమితి॥ ఏతత్సర్వం యస్య భ్రూభంగమాత్రేణ తిరోభవిష్యతి - కదా క్రీడాయా అవసానే - తదపి క
దా- ద్విపరార్ధసంజ్ఞే కాలే॥ ౫౬॥ అహమితి॥ అతో వయం సర్వే- యస్య నియమమాజ్ఞాం- ప్రపన్నాః ప్రాప్తాస్సంతో లోక
హితం యథా భవత్యేవం తన్నియమం మూర్ధ్న్యర్పితం వహామః ఆత్మసద్భక్తద్రోహిణం త్వాం రక్షితుం న సమర్థోఽహమి
తి శేషః-యత్తద్యోర్నిత్యసంబంధాత్॥ ౫౭॥ ౫౮॥ శ్రీరుద్రోపి ప్రత్యాచష్టే చతుర్భిః॥ వయమితి॥ భూమ్ని మహతి-మహా

ప్రససార మేరోః॥ ౫౩॥ దిశో నభః క్ష్మాం వివరాన్ సముద్రాన్ లోకాన్ సపాలాంస్త్రిదివం గతస్సః। యతో
యతో ధావతి తత్ర తత్ర సుదర్శనం దుష్ప్రసహం దదర్శ॥ ౫౪॥ అలబ్ధనాథస్స యదా కుతశ్చిత్సంత్రస్తచిత్తో
రణమేషమాణః। దేవం విరించం సమగాద్విధాతస్త్రాహ్యాత్మయోనేఽజితతేజసో మాం॥ ౫౫ ॥ బ్రహ్మా॥ స్థా
నం మదీయం ద్విజవిశ్వమేతత్క్రీడావసానే ద్విపరార్ధసంజ్ఞే । భ్రూభంగమాత్రేణ చ సందిధక్షోః కాలా
త్మనో యస్య తిరోభవిష్యతి॥ ౫౬॥ అహం భవో దక్షభృగుప్రధానాః ప్రజేశభూతేశసురేశముఖ్యాః। సర్వే
వయం యన్నియమం ప్రపన్నా మూర్ధ్న్యర్పితం లోకహితం వహామః॥ ౫౭॥ ప్రత్యాఖ్యాతో విరించేన విష్ణు
చక్రోపతాపితః। దుర్వాసాశ్శరణం యాతశ్శర్వం కైలాసవాసినమ్॥ ౫౮॥ శంకరః॥ వయం న తాత ప్రభవా
మ భూమ్ని యస్మిన్ పరేఽన్యేప్యజజీవకోశాః। భవంతి కాలే న భవంతి హీదృశాస్సహస్రశో యత్ర వయం భ్ర
మామః॥ ౫౯॥ అహం సనత్కుమారశ్చ నారదో భగవానజః। కపిలోనాంతరతమో దేవలో ధర్మ ఆసురిః॥ ౬౦॥
మరీచిప్రముఖాశ్చాన్యే సిద్ధేశాః పారదర్శినః । విదామ న వయం సర్వే యన్మాయాం మాయయావృతాః॥
౬౧॥ తస్య విశ్వేశ్వరస్యేదం శస్త్రం దుర్విషహం హి నః । తమేవ శరణం యాహి హరిస్తే శం విధాస్యతి॥ ౬౨॥
తతో నిరాశో దుర్వాసాః పదం భగవతో యయౌ । వైకుంఠాఖ్యం యదధ్యాస్తే శ్రీనివాసశ్శ్రియా సహ॥
౬౩॥ సందహ్యమానోఽజితశస్త్రవహ్నినా తత్పాదమూలే పతితస్సవేపథుః । ఆహాచ్యుతానంత సదీప్సిత ప్ర
భో కృతాగసం మామవ విశ్వభావన ॥ ౬౪ ॥ అజానతా తే మహిమానుభావం కృతం మయాఘం భవతః ప్రి
యాణామ్ । విధేహి తస్యాపచితిం విధాతర్ముచ్యేత యన్నామ్న్యుదితే నారకోఽపి॥ ౬౫॥ శ్రీభగవాన్॥ అ
హం భక్తపరాధీనో హ్యస్వతంత్ర ఇవ ద్విజ। సాధుభిర్గ్రస్తహృదయో భక్తైర్భక్తజనప్రియః॥ ౬౬॥ నాహ
మాత్మానమాశాసే మద్భక్తైస్సాధుభిర్వినా। శ్రియం చాత్యంతికీం బ్రహ్మన్ యేషాం గతిరహం పరా॥ ౬౭॥
యే దారాగారపుత్రాప్తప్రాణాన్ విత్తమిమం పరమ్ । హిత్వా మాం శరణం యాతాః కథం తాంస్త్య
క్తుముత్సహే॥ ౬౮॥ మయి నిర్బద్ధహృదయాస్సాధవస్సమదర్శినః। వశీకుర్వంతి మాం భక్త్యా సత్స్త్రియస్స
త్పతిం యథా॥ ౬౯॥ మత్సేవయా ప్రతీతం తే సాలోక్యాదిచతుష్టయమ్ । నేచ్ఛంతి సేవయా పూర్ణాః కు
తోఽన్యత్కాలవిప్లుతమ్॥ ౭౦॥ సాధవో హృదయం మహ్యం సాధూనాం హృదయం త్వహమ్ । మదన్యం తే న
జానంతి నాహం తేభ్యో మనాగపి॥ ౭౧॥ అతోఽహ్యాత్మాభిచారస్తే యతస్తం యాతు వైభవాన్ । సాధుషు ప్ర
హితం తేజః ప్రహర్తుః కురుతేఽశివమ్॥ ౭౨॥ తపో విద్యా చ విప్రాణాం నిశ్శ్రేయసకరే ఉభే । తే ఏవ దు
ర్వినీతస్య కల్పేతే కర్తురన్యథా॥ ౭౩॥ బ్రహ్మంస్తద్గచ్ఛ భద్రం తే నాభాగతనయం నృపమ్। క్షమాపయ

త్వమేవాహ - యస్మిన్ పరే పరమేశ్వరే - అజాః బ్రహ్మాణః - త ఏవ జీవాః- తేషాం కోశాః ఉపాధిభూతాః బ్రహ్మాండవిగ్ర
హాః - ఈదృశాః దృశ్యమాన బ్రహ్మాండప్రమాణాః అన్యేపి భవంతి జాయంతే నభవంతి నశ్యంతి చ - పరే యత్ర - యేషు బ్ర
హ్మాండేషు లోకాభిమానినో వయం భ్రమామః॥ ౫౯॥ నను సర్వజ్ఞస్య తవ భ్రమః కుతస్తత్రాహ॥ అహమితి॥ ౬౦॥ మరీ
చీ॥ పారదర్శినః సర్వజ్ఞా అపి_యస్య మాయాం విద్మః॥ ౬౧॥ ౬౩॥ స ఇతి॥ స తాదృగీప్సిత-మాం- అవ పాహి॥ ౬౪॥ అపరాధం
నివేదయన్ ప్రార్థయతే॥ అజానతేతి॥ అఘం దుఃఖం- అపచితం-మద్భక్తద్రోహే నిష్కృతిం న పశ్యామీతి చేత్ - తత్రాహ
యస్యేతి- నామ్ని కీర్తితే- నరకస్థోపి ముచ్యేత-తస్య తవ-కిమశక్యమితి భావః॥ ౬౫॥ ౬౬॥ నేతి॥॥ నాశాసే నస్పృహయామి॥
౬౭॥ య ఇతి॥ ఇమం పరం చ లోకం హిత్వా॥ ౬౮॥ ౬౯॥ మదితి॥ ప్రతీతం ప్రాప్తమపి॥ ౭౦॥ ౭౧॥ అత ఇతి ॥ ఆత్మనః తవైవ అభి
చారో హింసా యతో భూత్-తమేవ భవాన్-యాతు శరణం గచ్ఛతు-అశివమనర్థం॥ ౭౨॥ తపో విద్యాసంపన్నస్య మమ కథ

మనర్థఃసమజనీతిస్మ యుంమార్గే ర్హీ రిత్యాహ॥ తపఇతి॥ ౭౩॥ ౭౪॥ ❊ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా.
శ్లో॥ పంచమేవిష్ణుచక్రంతుప్రసాద్యప్రాణసంకటాత్ । దుర్వాసారక్షితస్తేనయథాతద్వృత్తమీర్యతే ॥ ౧ ॥ తస్యేతి॥ స
ఉద్యమమితి ఛేదః- సులోపః పాదపూరణార్థః॥ ౨॥ త్వమితి॥ జ్యోతిషాంనక్షత్రాణాంపతిః - సోమ స్త్వంమాత్రాణి ఇంద్రి
యాణిచ - త్వచ్ఛక్త్యైవాగ్న్యాదయః - స్వంస్వంకార్యంకుర్వంతీత్యర్థః॥ ౩ ॥ సుదర్శనేతి॥ సహస్రంఅరాయస్య - హే
సహస్రార- స్వస్తికరణంభూయాః - ఇడస్పతేస్పృథివీపతే॥ ౪॥ బ్రాహ్మణరక్షణంతవయుక్తమేవేత్యాహ॥ త్వమితి॥ నచ
తవేయంస్తుతిరిత్యాహ ॥ పౌరుషంపురుషస్యేశ్వరస్యపరంతేజః - సామర్థ్యంత్వం-అయంభావః॥ శ్రు॥ సఈక్షతేత్యాది
శ్రుతిప్రసిద్ధం- భగవతఃశోభనందర్శనంహిసుదర్శనం-తతఏవసర్వంజాతం - అత స్త్వమేవసర్వాత్మేతి॥ ౫॥ నమఇతి॥ హే
సునాభ- అద్భుతకర్మాణంత్వాం-కఃస్తోతుంసమర్థః - అతస్తుభ్యంకేవలంనమోగృణేకగోమిత్యన్వయః - అద్భుతకర్మత్వ
మహాభాగవతత్వాంతిభగవిష్యతి॥ ౭౪॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-నవమస్కంధే-చతుర్థోధ్యాయః. ❊
శ్రీశుకః॥ ఏవంభగవతాదిష్టోదుర్వాసాశ్చక్రతాపితః। అంబరీషముపాగమ్యతత్పాదౌదుఃఖితోగ్రహీత్॥
౧॥ తస్యసోద్యమమావీక్ష్యపాదస్పర్శవిలజ్జితః। అస్తావీత్తద్ధరేశ్చక్రంకృపయాపీడితోభృశమ్॥ ౨॥ అంబ
రీషః॥ త్వమగ్నిర్భగవాన్సూర్య స్త్వంసోమోజ్యోతిషాంపతిః। త్వమాప స్త్వంక్షితిర్వ్యోమవాయుర్మా
త్రేంద్రియాణిచ ॥ ౩ ॥ సుదర్శననమస్తుభ్యంసహస్రారాచ్యుతప్రియ । సర్వాస్త్రఘాతిన్విప్రాయస్వ
స్తిభూయాఇడస్పతే॥ ౪ ॥ త్వంధర్మ స్త్వంధృతిస్సత్య-త్వంయజ్ఞోఖిలయజ్ఞభుక్ । త్వంలోకపాలస్స
ర్వాత్మాత్వంతేజఃపౌరుషంపరమ్॥ ౫॥ నమస్సునాభాఖిలధర్మసేతవేహ్యధర్మశీలాసురధూమకేతవే।త్రై
లోక్యగోపాయవిశుద్ధవర్చసేమనోజవాయాద్భుతకర్మణేగృణే॥ ౬॥ త్వత్తేజసాధర్మమయేనసంహృతం
తమఃప్రకాశశ్చదృశోమహాత్మనామ్ । దురత్యయస్తేమహిమాగిరాంపతేత్వద్రూపమేతత్సదసత్పరాత్ప
రమ్॥ ౭॥ యదావిసృష్ట స్త్వమనంజనేనవైబలంప్రవిశ్యాజితదైత్యదానవమ్ । బహూదరోర్వంఘ్రిశిరోధ
రాణివృక్ణన్నజస్రంప్రజనేవిరాజసే ॥ ౮ ॥ సత్వంజగత్త్రాణఖలప్రహాణయేనిరూపితస్సర్వసహోగ
దాభృతా । విప్రస్యచాస్మత్కులదైవహేతవేవిధేహిభద్రంతదనుగ్రహోహినః॥ ౯ ॥ యద్యస్తిదత్త
మిష్టంవాస్వధర్మోవాస్వనుష్ఠితః।కులంనోవిప్రదైవంచేద్ద్విజోభవతువిజ్వరః॥ ౧౦॥ యదినోభగవాన్
ప్రీతఏకస్సర్వగుణాశ్రయః। సర్వభూతాత్మభావేనద్విజోభవతువిజ్వరః॥౧౧॥ శ్రీశుకః॥ ఇతిసంస్తువతో
రాజ్ఞోవిష్ణుచక్రంసుదర్శనం । అశామ్యత్సర్వతోవిప్రంనాదహద్రాజయాచ్ఞయా॥౧౨॥ సముక్తోస్త్రాగ్నిత
పాతేనదుర్వాసాస్స్వస్తిమాం స్తతః। ప్రశశంసతముర్వీశంయుంజానఃపరమాశిషః॥౧౩ ॥ దుర్వాసాః॥
అహోఅనంతదాసానాంమాహాత్మ్యందృష్టమద్యమే । కృతాగసోపియద్రాజన్మంగళానిసమీహసే ॥.
౧౪॥దుష్కరంకిన్నుసాధూనాందుస్త్యజంవామహాత్మనాం। నైస్సంగృహీతోభగవాన్సాత్త్వతామృ
షభోహరిః॥౧౫॥యన్నామశ్రుతిమాత్రేణపుమాన్భవతినిర్మలః । తస్యతీర్థపదఃకింవాదాసానామవ
శిష్యతే॥ ౧౬॥ రాజన్ననుగృహీతోహంత్వయాతికరుణాత్మనా।మమాఘంపృష్ఠతఃకృత్వాప్రాణాయస్మ
భిరక్షితాః॥ ౧౭॥శ్రీశుకః॥ రాజాతమకృతాహారఃప్రత్యాగమనకాంక్షయా । చరణావుపసంగృహ్యప్ర
మేవాహ-అఖిలానాంధర్మాణాంసేతవేమర్యాదరూపాయ- అతఏవ- అధర్మశీలానామసురాణాం- ధూమకేతవేదాహ
కాయత్రైలోక్యంగోపాయతీతితథా-విశుద్ధమత్యుజ్జ్వలంవర్చస్తేజోయస్యతస్మై॥౬॥తదేవప్రపంచయతి - ద్వాభ్యాం
త్వదితి॥సూర్యాదీనాంప్రకాశశ్చత్వమైవరూపస్యతేప్రకాశ్యతఇతిత్వద్రూపం॥ ౭॥ యదేతి ॥ అజిత- అనంజనేనశ్రీహరి
ణా - యదావిసృష్టఃత్వం - తదాదైత్యదానవానాంబలం- ప్రవిశ్యతేషాంబాహ్వాదీన్- భిందన్విరాజసే- ప్రతిష్ఠాజీ
తేతిపాఠాంతరేఊర్జితాదైత్యదానవాయస్మిన్తద్బలం- ప్రవిష్టస్సన్నిత్యర్థః-పూర్వపదేనసంధిరార్షః॥౮॥కించ- త్వ
యాభగవన్నియుక్తేన-ఖలానామేవదండఃకార్యః-సాధవస్తురక్షణీయాః - అతోవిప్రరక్షణేన- అస్మాననుగృహాణేత్యాహ
సత్వమితి॥ హేజగత్త్రాణ- సఏవంభూతఃత్వం-ఖలానామేవ-ప్రహాణమేప్రహారణార్థం- నిరూపితఃనియుక్తః-సతోస్మ
త్కులస్యదైవహేతవేభాగ్యలాభాయ- విప్రస్యభద్రంవిధేహి-తదేవంనోనుగ్రహః॥ ౯॥ సర్వసుకృతార్పణేనవిప్రరక్షా
ప్రార్థయతేద్వాభ్యాం॥యదీతి॥విప్రోదైవం దేవఃయస్మిన్తత్ ॥౧౦॥౧౧॥ ఇతీతి॥రాజ్ఞస్తస్యైవయాచ్ఞయా॥౧౨॥ ౧౯ ॥

స్రీత ఇతి॥ ఆత్మని మే భాయేనాతిథ్యేన॥ ౨౦॥ కర్మేతి॥ భూరియం తత్ర తస్థో జనః కీర్తయిష్యతి॥ ౨౧॥ ౨౨॥ తస్యేత్యాదిశ్లోకయ
మాహ॥ సంవత్సర ఇతి॥ గతో మునిర్యావతా నాగతః తావత్సంవత్సరోఽతిక్రాంత ఇతి॥ ౨౩॥ గత ఇతి॥ ద్విజస్యోపయోగేన భో
జనేన అతిపవిత్రం ఆహరత్ బుభుజే- స్వవీర్యంచ ధైర్యాదిలక్షణం- పరానుభావం భగవతః ప్రభావం మేనే॥ ౨౪॥ ఏవమితి॥
ఏవంవిధా అనేకగుణా యస్య సః- ఆవిరించ్యాత్ విరించిపదసహితాన్ భోగాన్ నిరయప్రాయానపశ్యదిత్యర్థః॥ ౨౫॥ ౨౬॥
౨౭॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- పంచమాధ్యాయ వ్యాఖ్యా *

శ్లో॥ ప్రస్తారం భేంబరీషస్య వంశముక్త్వా తతః పరం। ప్రస్తావ్యష్టభిరధ్యాయైరిక్ష్వాకోర్వంశ ఉచ్యతే॥ తత్ర షష్ఠే శశాదాది
మాంధాత్రంతో నిరూప్యతే। ప్రసంగాత్సౌభరేరాఖ్యా మాంధాతృతనయాపతేః॥ విరూప ఇతి॥ ౧॥ రథీతరస్యేతి॥ తంత వే
సంతానార్థం॥ ౨॥ ఏత ఇతి॥ యే యే అంగిరసా జనితాః- ఏతే రథీతరస్య క్షేత్రే ప్రసూతత్వేన రథీతరగోత్రాస్సంతః - అంగి
రసో వీర్యేణ ప్రసూతత్వాదాంగిరసాశ్చ- పునరపి రథీతరాణాం అన్యేషాం జాతానాం ప్రవరాః ముఖ్యాః స్మృతాః - యతః

సాన్యసమభోజయత్॥ ౧౮॥ సోఽశిత్వాదృతమానీతమాతిథ్యం సార్వకామికమ్। తృప్తాత్మా నృపతిం ప్రా
హ భుజ్యతాం భుజ్యతామితి॥ ౧౯॥ దుర్వాసాః॥ ప్రీతోఽస్మ్యనుగృహీతోఽస్మి తవ భాగవతస్య వై। దర్శనస్పర్శ
నాలాపైరాతిథ్యేనాత్మమేధసా॥ ౨౦॥ కర్మావదాతమేతత్తే గాయంతి స్వఃస్త్రియో ముహుః। కీర్తిం పరమ
పుణ్యాం చ కీర్తయిష్యతి భూరియం॥ ౨౧॥ శుకః॥ ఏవం సంకీర్త్య రాజానం దుర్వాసాః పరితోషితః। యయా
విహాయసామంత్ర్య బ్రహ్మలోకమహైతుకం॥ ౨౨॥ సంవత్సరోఽత్యగాత్తావద్యావతా నాగతో గతః। ముని
స్తద్దర్శనాకాంక్షో రాజాబ్భక్షో బభూవహ॥ ౨౩॥ గతేఽథ దుర్వాససి సోఽంబరీషో ద్విజోపయోగాతిపవిత్ర
మాహరత్। ఋషేర్విమోక్షం వ్యసనం చ బుద్ధ్వా మేనే స్వవీర్యం చ పరానుభావమ్॥ ౨౪॥ ఏవంవిధానేక
గుణస్స రాజా పరాత్మని బ్రహ్మణి వాసుదేవే। క్రియాకలాపైస్సముపాహ భక్తిం యయాఽఽవిరించ్యాన్నిర
యాంశ్చకార॥ ౨౫॥ అథాంబరీషస్తనయేషు రాజ్యం సమానశీలేషు విసృజ్య ధీరః। వనం వివేశాత్మని వాసు
దేవే మనో దధద్ధ్వస్తగుణప్రవాహః॥ ౨౬॥ ఇత్యేతత్పుణ్యమాఖ్యానమంబరీషస్య భూపతేః। సంకీర్తయ
న్ననుధ్యాయన్ భక్తో భాగవతో భవేత్॥ ౨౭॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే నవమస్కంధే- పంచ
మోఽధ్యాయః *

శ్రీశుకః॥ విరూపః కేతుమాన్ శంభురంబరీషసుతాస్త్రయః। విరూపాత్పృషదశ్వోఽభూత్తత్పుత్రస్తు రథీత
రః॥ ౧॥ రథీతరస్యాప్రజస్య భార్యాయాం తంతవే ఋషిః। అంగిరా జనయామాస బ్రహ్మవర్చస్వినస్సు
తాః॥ ౨॥ ఏతే క్షేత్రప్రసూతా వై పునస్త్వాంగిరసాస్స్మృతాః। రథీతరాణాం ప్రవరాః క్షత్రోపేతా
ద్విజాతయః॥ ౩॥ క్షువతస్తు మనోర్జజ్ఞే ఇక్ష్వాకుర్ఘ్రాణతస్సుతః। తస్య పుత్రశతజ్యేష్ఠా వికుక్షి నిమిదండ
కాః॥ ౪॥ తేషాం పురస్తాదభవన్నార్యావర్తే నృపా నృప। పంచవింశతిః పశ్చాచ్చ త్రయో మధ్యేఽపరేఽన్య
తః॥ ౫॥ స ఏకదాష్టకాశ్రాద్ధ ఇక్ష్వాకుస్సుతమాదిశత్। మాంసమానీయతాం మేధ్యం వికుక్షే గచ్ఛ మాచి
రం॥ ౬॥ తథేతి స వనం గత్వా మృగాన్ హత్వా క్రియార్హణాన్। శ్రాంతో బుభుక్షితో వీరశ్శశం చాదదపస్మృ
తిః॥ ౭॥ శేషం నివేదయామాస పిత్రే తేన చ తద్గురుః। చోదితః ప్రోక్షణాయాహ దుష్టమేతదకర్మకం॥ ౮॥ జ్ఞా

తే క్షత్రోపేతాః బ్రాహ్మణా ఇత్యర్థః॥ ౩॥ తదేవం మనోర్దశసు పుత్రేషు పృషధ్రశ్చ కవిశ్చ విరక్తత్వాన్న వంశప్రవర్త
కౌ కరూశాదీనాం చ సప్తానాం వంశాస్తారతమ్యక్రమేణోక్తాః- ఇదానీమతివితతమిక్ష్వాకోర్వంశమాహ - క్షువతస్త్వి
త్యాదినా- యావత్సోమవంశప్రస్తావం॥ క్షువత ఇతి॥ క్షు తం కుర్వతో మనోర్ఘ్రాణతో జజ్ఞే॥ శ్లో॥ శ్రద్ధాయాం జనయా
మాస దశపుత్రానితి పూర్వోక్తం బాహుల్యాభిప్రాయేణేతి ద్రష్టవ్యం- పుత్రాణాం శతే జ్యేష్ఠాః ॥ ౪ ॥ తేషామితి ॥ ఆ
ర్యావర్తే॥ శ్లో॥ ఆర్యావర్తః పుణ్యభూమిర్మధ్యం వింధ్యహిమాగయోరితి కోశప్రసిద్ధే తస్మిన్ పురస్తాత్సముద్రపర్యంతం
మండలవిభాగేన పంచవింశతిర్నృపాః పశ్చాద్భవన్- హే నృప- తద్ధైవ పశ్చాచ్చ పంచవింశతిః- మధ్యే తు జ్యేష్ఠాస్త్రయః అప
రే తు అన్యతః అన్యత్ర దక్షిణోత్తరాదిష్విత్యర్థః॥ ౫॥ వికుక్షేరేవ శశాద ఇతి నిరుక్త ఇతి- తత్ర హేతుమాహ చతుర్భిః స ఇతి॥
౬॥ తథేతి॥ క్రియార్హణాన్ శ్రాద్ధార్హాన్- అదత్ అభక్షయత్॥ ౭॥ శేషమితి॥ తద్గురుర్వసిష్ఠః ప్రోక్షణాయ శ్రాద్ధోచిత
సంస్కారాయ॥ ౮॥ జ్ఞాత్వేతి॥ త్యక్తో విధిః సదాచారో యేన తం సుతం॥ ౯॥ స ఇతి। న తు ఇక్ష్వాకుః జాపకేన వసిష్ఠేన- రాజ్య

భార్గవీర యోగీనా – తేన యోగేన కళేబరం త్యక్త్వా- నయత్పరం తత్త్వం తత్ అవాప॥౧౦॥ పితరీతి॥ శాసన్ పాలయన్ హరి మీజే॥౧౧॥ పురంజయ ఇతి॥ దైర పురస్య జయాత్పురంజయః ఇంద్రో వాహో యస్యేతీంద్రవాహః కకుదిస్థితత్వాత్ కకుత్స్థ ఇతి చ॥౧౨॥ శశాదసుతస్య త్రీణి నామాని తత్తత్కర్మనిమిత్తాని తాన్యేవ వ్యాచష్టే ఆహ న స్తభిః॥ కృతాంత ఇతి॥ కృతః విశ్వమంత యుతీతి తథా పార్ష్ణిగ్రాహః సహాయః॥౧౩॥ వచనాదితి॥ ఇంద్రో యదిమమ వాహనః స్యాత్ - తర్హి దైత్యాన్ హనిష్యామి- తేన వాహనత్వేన వృతస్సన్నింద్రో లజ్జయా తదనంగీకుర్వన్ విష్ణోర్వచనాత్తస్య వాహనత్వాయ మహావృషో బభూవేత్యర్థః॥ ౪॥ ౬॥ తైరితి॥ ఏభిర్ముఖం యయుః తాన్ యమందర్శయిత్వం స దేహానేవ భల్లైః రనయదిత్యర్థః॥౧౭॥ తస్యేతి॥ తచ్ఛ్రుత్వా స్యేదుదుద్రువుః స్వమాలయం పాతాలం॥౧౮॥ జిత్వేతి॥ ఇత్యేతైః కర్మభిః పురంజయాది నామభిః ఆహూతః వ్యాహృతః ఆహూత ఇతి పాఠాంతరే ఆహూత ఇత్యర్థః॥౧౯॥ ౨౦॥ శశ స్త్వితి॥ శావ స్తిః- శశ స్తస్య పుత్రః

త్వా పుత్రస్య తత్కర్మ గురుణాభిహితం నృప। తేశాన్నిస్సారయామాస సుతం త్యక్తవిధిం రుషా॥ ౯॥ సతు
విప్రేణ సంవాదం జాపకేన సమాచరన్। త్యక్త్వా కళేబరం యోగీ వ తేనావాపయత్పరమ్॥ ౧౦॥ పితర్యు ప
రతేఽభ్యేత్య వికుక్షిః పృథివీమిమామ్॥ శాసన్నీజే హరిం యజ్ఞైః శశాద ఇతి విశ్రుతః॥౧౧॥ పురంజయ స్తస్య
సుత ఇంద్రవాహ ఉదీరితః। కకుత్స్థ ఇతి చాప్యుక్తః శృణు నామాని కర్మభిః॥౧౨॥ కృతాంత ఆసీత్సమరో దే
వానాం సహ దానవైః। పార్ష్ణిగ్రాహో వృతో వీరో దేవై ర్దైత్యపరాజితైః॥౧౩॥ వచనాద్దేవ దేవస్య వి
ష్ణోర్విశ్వాత్మనః ప్రభోః। వాహనత్వే వృత స్తస్య బభూవేంద్రో మహావృషః॥ ౧౪॥ సన్నద్ధో ధనుర్దివ్య
మాదాయ విశిఖాన్ శితాన్। స్తూయమాన స్తమారుహ్య యుయుత్సుః కకుది స్థితః॥౧౫॥ తేజసాప్యాయితో
విష్ణోః పురుషస్య మహాత్మనః। ప్రతీచ్యాం దిశి దైత్యానాం న్యరుణత్త్రిదశైః పురం॥౧౬॥ తైస్తస్య చాభూత్ప్ర
ధనం తుములం లోమహర్షణం। యమాయ భల్లై రనయద్దైత్యాన్ యేభియయుర్మృధే॥ ౧౭॥ తస్యేషు
పాతాభిముఖం యుగాంతాగ్నిమివోల్బణం। దృష్ట్వా స్యేదుదుద్రువుర్దైత్యా హన్యమానాస్స్వమాలయం
౧౮॥ జిత్వా పురం ధనం సర్వమయచ్ఛద్వజ్రపాణయే। ప్రత్యయచ్ఛత్స రాజర్షిరితి నామభిరాహృతః॥ ౧౯॥
పురంజయస్య పుత్రోఽభూదనేనా స్తత్సుతః పృథుః। విశ్వగంధ స్తతశ్చంద్రో యువనాశ్వస్తు తత్సుతః॥ ౨౦॥ శ
వస్త స్సుతో యేన శావస్తీ నిర్మితా పురీ। బృహదశ్వస్తు శావస్తి స్తతః కువలయాశ్వకః॥ ౨౧॥ యః ప్రియా
ర్థముదంకస్య ధుంధునామాసురం బలీ। సుతానామేకవింశత్యా సహస్రై రహనద్వృతః॥ ౨౨॥ ధుంధుమా
ర ఇతి ఖ్యాత స్తత్సుతా స్తే ప్రజజ్వలుః। ధుంధోర్ముఖాగ్నినా సర్వే త్రయ ఏవావశేషితాః॥ ౨౩॥ దృఢాశ్వః
కపిలాశ్వశ్చ భద్రాశ్వ ఇతి భారత। దృఢాశ్వపుత్రో హర్యశ్వో నికుంభ స్తస్య చాత్మజః॥ ౨౪॥ బర్హణాశ్వో ని
కుంభస్య కృశాశ్వోఽథాస్య సేనజిత్। యువనాశ్వోఽభవత్తస్య సోఽనపత్యో వనం గతః॥ ౨౫॥ భార్యాశతేన ని
ర్విణ్ణ ఋషయోఽస్య కృపాలవః। ఇష్టిం ప్రవర్తయాంచక్రు రైంద్రీంవ్మనుసమాహితాః॥ ౨౬॥ రాజా త
ద్యజ్ఞసదనం ప్రవిష్టో నిశి తర్షితః। దృష్ట్వా శయానాంస్తాన్విప్రాన్ పపౌ మంత్రజలం స్వయ॥ ౨౭॥ ఉత్థితా
స్తే నిశమ్యాథ వ్యుదకం కలశం ప్రభో। పప్రచ్ఛుః కస్య కర్మేదం పీతం పుంసవనం జలం॥ ౨౮॥ రాజ్ఞా పీతం వి
దిత్వాథ ఈశ్వర ప్రహితేన తే। ఈశ్వరాయ నమశ్చక్రు రహో దైవబలం బల॥ ౨౯॥ తతః కాల ఉపావృ
త్తే కుక్షిం నిర్భిద్య దక్షిణం। యువనాశ్వస్య తనయశ్చక్రవర్తీ జజాన హ॥ ౩౦॥ కిం ధాస్యతి కుమారోఽయం స్త
న్యే రోరూయతే భృశం। మాంధాతా వత్స మారోదీరితీంద్రో దేశినీమదాత్॥ ౩౧॥ న మమార పితా తస్య వి

కువలయాశ్వక ఏవ ధుంధుమార ఇతి ఖ్యాతః॥౨౧॥ తత్ర కారణమాహ॥ య ఇతి॥ సుతానామేకవింశత్యా సహస్రైర్వృతస్సన్ అహరత్ హతవాన్॥౨౨॥ ౨౪॥ బర్హణాశ్వ ఇతి॥ అథ తస్మాన్నికుంభాత్ – కృశాశ్వః॥౨౫॥ భార్యేతి॥ భార్యాణాం శతేన సహ స్వపుత్రార్థమింద్ర దైవత్యామిష్టిం ప్రవర్తయామాసుః- స్మేత్యాశ్చర్యే॥౨౬॥ తదేవాహ షడ్భిః॥ రాజేతి॥ తర్షితస్సన్ – జలార్థం ప్రవిష్టః మంత్రాభిమంత్రితం జలం పత్న్యై దేయం స్వయం పపౌ॥౨౭॥ ఉత్థితా ఇతి॥ వ్యుదకం నిరుదకం కలశం – పుంసవనం పుత్రోత్పత్తికారణం॥ ౨౮॥ రాజ్ఞేతి॥ అహో దైవబల మేవ ముఖ్యం బలం పురుషబలం తు వకించిదితి వదంతః ఈశ్వరాయ నమస్కారం చక్రుః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ కిమితి॥ అయం కిం ధాస్యతి॥ పాస్యతి ఇతి దుఃఖితై ర్విప్రై రుక్తే సతి॥ తస్యామిష్ట్యా హూరాధిత ఇంద్రః మాంధాతా మాం పాతా- అయం మాం ధయతు పిబతీత్యర్థః- యద్వా- మాంలక్ష్మీం పాతార

క్షిష్యతి సర్వసామ్రాజ్యభాగ్యవితిక్త్యక్షః సౌవత్సమారోదీరితి బ్రువన్ దేశినీం తర్జనీమదాదిత్యర్థః ॥౩౧॥ నమమారేతి॥ తస్య పితా యువనాశ్వోఽపి నష్టః కింతు-కాలాంతరే తపసా సిద్ధిమన్వగాత్ ॥౩౨॥ మాంధాతుర్మహిమా నమాహ సద్భిః ॥ త్రసద్దస్యురితి॥ అంగ హే రాజన్ యస్మాత్ మాంధాతుర్దస్యవః ॰ ఉద్విగ్నాః కంపితాస్సంతః త్రసంతి అతః ఇంద్రోఽస్య త్రసద్దస్యురితి నామ విదధే స మాంధాతా అవనిమేకః శశాసేత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౩౩ ॥ యౌవనాశ్వ ఇతి అచ్యుతస్య తేజసా అప్రచ్యుత తేజసేతి వా ॥౩౪॥ ఈజ ఇతి॥ ఆత్మవిదపి సః-యజ్ఞం విష్ణుం ఈజే తమేవ విశినష్టి – సర్వదేవమయమితి సార్ధేన ॥౩౫॥౩౬॥ యావదితి॥ ప్రతితిష్ఠతి అస్తం గచ్ఛతి। ౩౭॥ శశబిందోరితి॥ ప్రసంగాత్సౌభరేశ్చరితమాహ-తేషామిత్యాది-యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ తేషాం స్వసారః మాంధాతుః కన్యాః ౩౮॥ స ను మహాతాపసస్య-కుతో వివాహప్రసంగః-కథం వా జరరాజర్షి రితం- రాజకన్యా వవ్రిరే-తత్రాహ-యమునేత్యాదిసద్భిః॥ ౩౯॥ జాతేతి॥ నృపం మాంధాతారం-సోఽపి మాంధాతా-స్వయంవరే కామం గృహ్యతామిత్యాహ-స ఇతి॥౪౦॥ స ఇతి॥ స విప్రః – స్త్రీణామప్రియం

ప్రదేవప్రసాదతః । యువనాశ్వోఽపి తత్రైవ తపసా సిద్ధిమన్వగాత్ ॥ ౩౨ ॥ త్రసద్దస్యురితీంద్రోఽంగ విదధే నామ చాస్య వై । యస్మాత్ త్రసంతి హ్యుద్విగ్నా దస్యవో రావణాదయః ॥ ౩౩ ॥ యౌవనాశ్వోఽథ మాంధాతా చక్రవర్త్యవనిం ప్రభుః । సప్తద్వీపవతీమేకః శశాసాచ్యుతతేజసా ॥ ౩౪ ॥ ఈజే స యజ్ఞం క్రతుభిరాత్మవిద్భూరిదక్షిణైః । సర్వవేదమయం దేవం సర్వాత్మకమతీంద్రియమ్ ॥ ౩౫ ॥ ద్రవ్యం మంత్రో విధిర్యజ్ఞో యజమానస్తథర్త్విజః । ధర్మో దేశశ్చ కాలశ్చ సర్వమేతద్యదాత్మకమ్ ॥ ౩౬ ॥ యావత్సూర్య ఉదేతి స్మ యావచ్చ ప్రతితిష్ఠతి । సర్వం తద్యౌవనాశ్వస్య మాంధాతుః క్షేత్రముచ్యతే ॥ ౩౭ ॥ శశబిందోర్దుహితరి బిందుమత్యామజీజనత్ । పురుకుత్సాంబరీషౌ చ ముచుకుందం చ యోగినమ్ ॥ తేషాం స్వసారః పంచాశత్సౌభరిం వవ్రిరే పతిమ్ ॥ ౩౮ ॥ యమునాంతర్జలే మగ్నస్తప్యమానః పరం తపః । నిర్వృతిం మీనరాజస్య వీక్ష్య మైథునధర్మిణః ॥ ౩౯ ॥ జాతస్పృహో నృపం విప్రః కన్యామేకామయాచత । సోఽప్యాహ గృహ్యతాం బ్రహ్మన్ కామం కన్యా స్వయంవరే ॥ ౪౦ ॥ స విచింత్యాప్రియం స్త్రీణాం జరఠోఽయమసంమతః । వలీపలిత ఏజత్క ఇత్యహం ప్రత్యుదాహృతః ॥ ౪౧ ॥ సాధయిష్యే తథాత్మానం సురస్త్రీణామభీప్సితమ్ । కిం పునర్మనుజేంద్రాణామితి వ్యవసితః ప్రభుః ॥ ౪౨ ॥ మునిః ప్రవేశితః క్షత్త్రా కన్యాంతఃపురమృద్ధిమత్ । వృతః స రాజకన్యాభిరేకః పంచాశతా వరః ॥ ౪౩ ॥ తాసాం కలిరభూద్భూయాంస్తదర్థేఽపోహ్య సౌహృదమ్ । మమానురూపో నాయం వ ఇతి తద్గతచేతసామ్ ॥ ౪౪ ॥ స బహ్వృచస్తాభిరపారణీయతపఃశ్రియానర్ఘ్యపరిచ్ఛదేషు । గృహేషు నానోపవనామలాంభస్సరస్సు సౌగంధికకాననేషు ॥ ౪౫ ॥ మహార్హశయ్యాసనవస్త్రభూషణస్నానానులేపాభ్యవహారమాల్యకైః । స్వలంకృతస్త్రీపురుషేషు నిత్యదా రేమేఽనుగాయద్ద్విజభృంగవందిషు ॥ ౪౬ ॥ యద్గార్హస్థ్యం తు సంవీక్ష్య సప్తద్వీపవతీపతిః । విస్మితః స్తంభమజహాత్సార్వభౌమశ్రియాన్వితః ॥ ౪౭ ॥ ఏవం గృహేష్వభిరతో విషయాన్ వివిధైః సుఖైః । సేవమానో న చాతుష్యదాజ్యస్తోకైరివానలః ॥ ౪౮ ॥ స కదాచిదుపాసీన ఆత్మాపహ్నవమాత్మనః । దదర్శ బహ్వృచాచార్యో మీనసంగసముత్థితమ్ ॥ ౪౯ ॥ అహో

మాం విచింత్య-అనేనాహం ప్రత్యుక్త ఆత్మానం తథా సాధయిష్యామీతి- వ్యవసితః నిశ్చితవానిత్యుత్తరేణాన్వయః - అప్రియత్వే హేతుః జరఠోఽవృద్ధః- వలీభిరిత్యుక్తః పలితశ్చ ఏజత్కః కంపమానశిరాః-తాపసత్వాదినా వా - అనమ్మతో హ మితి క్షత్త్రా ॥౪౧॥ సాధయిష్య ఇతి। తథేత్యస్య ప్రపంచః-సురస్త్రీణామభీప్సితం - కిం పునర్మనుజేంద్రాణాం-యాః స్త్రియః తాః ... ॥౪౨॥ గతః కింవృత్తస్తదాహ ద్వాభ్యాం॥ మునిరితి॥ క్షత్త్రా ప్రతీహారేణ పంచాశతాపి రాజకన్యాభిః - న ఏక ఏవ వరోవృతః ॥౪౩॥౪౪ ॥ తస్య గార్హస్థ్యం వర్ణయతి చతుర్భిః ॥ స ఇతి ॥ బహ్వృచ ఇతి మంత్రసామర్థ్యముక్తం- తాభిః సహ-రమ ఇత్యుత్తరేణాన్వయః క్వ రేమే అపారణీయం దురంతం -యత్తపః తస్య శ్రియా సమృద్ధ్యా అనర్ఘ్యాః పరిచ్ఛదా యేషు గృహేషు తథా నానావిధేషు ఉపవనేషు చ- అమలాన్యంభాంసి యేషాం తేషు సరస్సు చ కథంభూతేషు సౌగంధికానాం కల్హారాణాం కాననాని స్తోమా యేషు ॥౪౫॥ మహార్హేతి॥ గృహాదిషు స్వలంకృతాః స్త్రియః పురుషాశ్చ యేషు అనుగాయంతో ద్విజాశ్చ పక్షిణః భృంగాశ్చ వందినశ్చ యేషు కథంభూతః మహార్హశయ్యాదిభిరుపలక్షితస్సన్ ॥ ౪౬ ॥ యదితి॥ స్తంభం గర్వం॥౪౭ ॥ఏవమితి॥ ఆజ్యస్తోకైః ఘృతబిందుభిః ॥౪౮॥ ఇదానీం తస్యానుతాపపూర్వకం వానప్రస్థాశ్ర

మమాహసప్తభిః॥నకదాచిదితి॥ఆత్మనోమనసోహేతోః-ఆత్మనఃఅపహ్నవంతపోహానిందర్శ॥౧౯॥ అహోఇతి॥ నగ్నశ్చాసౌచరితవ్రతశ్చ-యోహం-తస్యబ్రహ్మ-తపః॥ ౨౦॥ సంగమితి ॥ మిథునవ్రతినాందాంపత్యధర్మవతాంచేత్ప్రసంగః తర్హితత్ర్రీత్రిషుఈశ్వరార్థధర్మాపరేష్వేవ-కార్యఇతిశేషః॥౨౧॥ సంగాజ్జాతందోషంప్రపంచయతి॥ ఏకఇతి॥పంచాశతాభార్యాభిసంబంధాత్-ఆసంఅభూవమిత్యర్థః-తతశ్చసుతైః-పంచసహస్రివర్గఆసం - ప్రత్యేకంతానుపుత్రశతరూపేణోత్పత్తైః-ఉభయకృత్యానిఐహికపారత్రికకర్మాణి- తద్విషయాణాంమనోరథానాం - అంతభావఃపురుషార్థబుద్ధిమాన్॥౨౨॥ఏవమితి॥న్యాసోత్రసంగత్యాగఏవ-వానప్రస్థధర్మఇత్యర్థః॥౨౩॥ ౨౪॥ తాఇతి ॥ అధ్యాత్మికీంగతింబ్రహ్మణిలయ ॥౨౫॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *

శ్లో॥మాంధాతురన్వయఃప్రోక్తఃసప్తమేయత్రగీయతే। పురుకుత్సస్యచాఖ్యానంహరిశ్చంద్రస్యచోత్తమమ్॥మాంధాతృపుత్రేతి ॥ పుత్రప్రవరఃపుత్రశ్రేష్ఠః - సపితామహేనయువనాశ్వేన పరివృతః పుత్రత్వేనస్వీకృతః - అతస్తస్యైవమాంధాతృప్రవరత్వం-నపురుకుత్సముచుకుందయోః-తత్సుతఃఅంబరీషస్యసుతః॥ ౧॥హారితఇతి॥ ఇమేయువనాశ్వాంబరీషహారితాఃమాంధాతృగోత్రస్యప్రవరాః- అవాంతరవిశేషస్యప్రవర్తకాః- యద్వాప్రవృత ఇతి యావనాశ్వవిశే

ఇమం పశ్యతమే వినాశం తపస్వినస్సచ్చరితవ్రతస్య। అంతర్జలే వారిచర ప్రసంగాత్ప్రచ్యావితం బ్రహ్మచిరంధృతంయత్ ॥ ౨౦॥ సంగత్యజేతమిథునవ్రతినాంముముక్షుస్సర్వాత్మనా నవిసృజేద్బహిరింద్రియాణి।ఏకశ్చరన్రహసిచిత్తమనంత ఈశే యుంజీతతద్వ్రతిషు సాధుషుచేత్ప్రసంగః । ఏకస్తపస్వ్యహమథాంభసిమత్స్యసంగాత్పంచాశతాసముతపంచసహస్రసర్గః । నాంతంవ్రజామ్యుభయకృత్యమనోరథానాంమాయాగుణైర్హృతమతిర్విషయేర్థభావః॥ ౨౨॥ఏవంవసన్గృహేకాలం విరక్తో న్యాసమాస్థితః॥వనంజగామానుయయుస్తత్పత్న్యఃపతిదేవతాః॥౨౩॥తత్రతప్త్వాతపస్తీక్ష్ణమాత్మకర్శనమాత్మవిత్ ।సహైవాగ్నిభిరాత్మానంయుయోజపరమాత్మని॥౨౪॥ తాస్స్వపత్యుర్మహారాజనిరీక్ష్యాధ్యాత్మికీంగతిమ్। అన్వీయుస్తత్ప్రభావేనశాంతమగ్నిమివార్చిషః॥ ౨౫॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే. మహాపురాణే-నవమస్కంధే-షష్ఠోధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ మాంధాతృపుత్రప్రవరోయోంబరీషఃప్రకీర్తితః । పితామహేనప్రవృతో యౌవనాశ్వస్తుతత్సుతః॥ ౧॥ హారితస్తస్యపుత్రోభూన్మాంధాతృప్రవరాఇమే । నర్మదా భ్రాతృభిర్దత్తాపురుకుత్సాయయోరగైః ॥ ౨ ॥ తయారసాతలనీతోభుజగేంద్రప్రయుక్తయా । గంధర్వానవధీత్తత్రవధ్యాన్వైవిష్ణుశక్తిధృత్ ॥౩॥నాగాల్లబ్ధవరస్సర్పాదభయంస్మరతామిదమ్ । త్రసదస్యుఃపౌరుకుత్సోయోనరణ్యస్యదేహకృత్॥ ౪ ॥ హర్యశ్వస్తత్సుతస్తస్మాదరుణోథవిబంధనః తస్యసత్యవ్రతఃపుత్రస్త్రిశంకురితి విశ్రుతః ॥ ౫ ॥ ప్రాప్తశ్చండాలతాంశాపాద్గురోఃకౌశికతేజసా । సశరీరోగతస్స్వర్గమద్యాపిదివిదృశ్యతే ॥

౬॥పాతితోవాక్శిరాదేవైస్తేనైవ స్తంభితోబలాత్ । త్రైశంకవోహరిశ్చంద్రోవిశ్వామిత్రవసిష్ఠయోః ॥

షణంపితామహేనమాంధాత్రాసహ- ఆర్షేయప్రవరేణప్రవృతాః మాంధాతాప్రవరోయేషాంతే ఇమేఅంబరీషయౌవనాశ్వహారితాః॥యథాహాశ్వలాయనః ॥ హారితకుత్సపింగశంఖదర్భహైమవతానామాంగిర సాంబరీషయౌవనాశ్వేతి మాంధాతారముహైకేబ్రువతే ఆంగిరసమాంధాత్రాంబరీషయౌవనాశ్వేతి-పురుకుత్సస్యవంశంకథయిష్యన్నాదౌతావత్తస్యవివాహంప్రభావంచాహనర్మదేతిద్వాభ్యాం ఉరగైర్భ్రాతృభిర్దత్తాసనర్మదా।౨। తయేతి । వధ్యానవధార్హాన్॥౩॥నాగాదితి॥సచపురుకుత్సః-నాగాల్లబ్ధవరోభూత్ వరమాహ-ఇదంనర్మదయారసాతలనయనాదికంస్మరతాంపుంసాంసర్పాదభయమితి దేహకృత్పితా-త్రసదస్యోస్సుతఃఅనరణ్యఇత్యర్థః॥౪॥హర్యశ్వఇతి॥ త్రయ్యారుణఇవదుఃఖహేతవోదోషాయస్యాసౌత్రిశంకుః తదుక్తంహరివంశే॥శ్లో॥పితుశ్చాపరితోషేణగురోర్దోగ్ధ్రీవధేనచ।అప్రోక్షితోపయోగాచ్చత్రివిధస్తేవ్యతిక్రమఇతి॥ ౫॥ ప్రాప్తఇతి॥ పరిణీయమానవిప్రకన్యాపహరణాత్ క్రుద్ధస్యగురోఃపితుఃశాపాత్ -కౌశికస్యతేజసాప్రభావేన॥౬॥పాతితఇతి॥ తేనైవకౌశికేన. పక్షిణోఃగృధ్రబకయోః-విశ్వామిత్రరాజసూయదక్షిణాచ్ఛలేన-హరిశ్చంద్రంసర్వస్వమపహృత్యయాతయామాన తచ్ఛ్రుత్వా కుపితోవసిష్ఠోపి విశ్వామిత్రంత్వంబకోభవేతిశశాప-సచత్వంబకోభవేతివసిష్ఠంశశాప. తయోశ్చయుద్ధమభూదితిప్రసిద్ధం॥ శుక॥ హరిశ్చం

ద్రోహ వైధసఇక్ష్వాకో రాజాపుత్రఆసేత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధం॥ ౭॥ హరిశ్చంద్రస్య చరితమాహ - యావదధ్యాయ పరిసమాప్తి॥ సఇతి॥ కథంశరణంయాతస్తదాహ-పుత్రో మే జాయతామితి॥ ౮॥ యదితి॥ యదివీరః పుత్రో మే జాయేత - తర్హి తేనైవ పురుషపశునా-త్వాం యజేయ యాని- ఇతిభావః యా తథేత్యుక్తవతా వరుణేన నిమిత్తేనాస్య రోహితో నామ పుత్రో జాతః॥ ౯॥ జాత ఇతి॥ సవరుణః జాతస్సుతః అనేన మాం యజస్వేత్యబ్రవీత్ యదా పశుర్నిర్దశః నిర్గతదశదివసస్స్యాదితి స రాజా బ్రవీదిత్యనుషంగః॥ ౧౦॥ ౧౩॥ పునరితి॥ రాజన్ హే వరుణ రాజన్యః పశుః యదా సాన్నాహికః కవచబంధపార్హః సంగ్రామసమర్థః అథ తదా శుచిః॥ ౧౪॥ ఇతీతి॥ ఇత్యేవం తం తం కాలం వంచయతా రాజ్ఞా ఉక్తం ప్రార్థితో దేవో వరుణః తం తం కాలం ప్రతైక్షతేత్యర్థః॥ ౧౫॥ రోహిత ఇతి॥ చికీర్షితం ఆత్మనా పశునా వరుణయజనం॥ ౧౬॥ పితరమితి। తృ తశ్చ కుపితేన వరుణేన గ్రస్తం అతఏవ-జాతం మహోదరాఖ్యరుగ్యస్యతం-పితరంశ్రుత్వా॥ ౧౭॥ భూమేరితి॥ సమాం వర్షం॥ ౧౮॥ ఏవమితి॥ ద్వితీయే తృతీయేబ్దాచ- వర్షే వృత్రహా అభ్యేత్యాభ్యేత్య- తథైవ- తం ప్రత్యషేధత కించి

యన్నిమిత్తమభూద్యుద్ధం దేవర్షీణాం బహువార్షికమ్॥ ౭॥ సోనపత్యో విషణ్ణాత్మా నారదస్యోపదేశతః । వరుణం శరణం యాతః పుత్రో మే జాయతాం ప్రభో॥ ౮॥ యది వీరో మహారాజ తేనైవ త్వాం యజే ఇతి । తథేతి వరుణేనాస్య పుత్రో జాతస్తు రోహితః॥ ౯॥ జాతస్సుతో హ్యనేనాంగ మాం యజస్వేతి సోఽబ్రవీత్ । యదా పశుర్నిర్దశస్స్యాదథ మేధ్యో భవేదితి॥ ౧౦॥ నిర్దశే చ స ఆగత్య యజస్వేత్యాహ సోఽబ్రవీత్ । దంతాః పశోర్యజ్జాయేరన్నథ మేధ్యో భవేదితి॥ ౧౧॥ జాతా దంతా యజస్వేతి స ప్రత్యాహాథ సో బ్రవీత్ । యదా పతంత్యస్య దంతా అథ మేధ్యో భవేదితి॥ ౧౨॥ పశోర్నిపతితా దంతా యజస్వేత్యాహ సోఽబ్రవీత్ । యదా పశోః పునర్దంతా జాయంతేథ పశుశ్శుచిః॥ ౧౩॥ పునర్జాతా యజస్వేతి స ప్రత్యాహాథ సో బ్రవీత్ । సాన్నాహికో యదా రాజన్ రాజన్యోథ పశుశ్శుచిః॥ ౧౪॥ ఇతి పుత్రానురాగేణ స్నేహయంత్రితచేతసా । కాలం వంచయతా తం తముక్తో దేవస్తమైక్షత॥ ౧౫॥ రోహితస్తదభిజ్ఞాయ పితుః కర్మ చికీర్షితమ్। ప్రాణప్రేప్సుర్ధనుష్పాణిరరణ్యం ప్రత్యపద్యత॥ ౧౬॥ పితరం వరుణగ్రస్తం శ్రుత్వా జాతమహోదరం। రోహితో గ్రామమేయాయ తమింద్రః ప్రత్యషేధత॥ ౧౭॥ భూమేః పర్యటనం పుణ్యం తీర్థక్షేత్రనిషేవణైః। రోహితాయాదిశచ్ఛక్రస్సోప్యరణ్యేవసత్సమాం॥ ౧౮॥ ఏవం ద్వితీయే తార్తీయే చతుర్థే పంచమే తథా। అభ్యేత్యాభ్యేత్య స్థవిరో విప్రో భూత్వాహ వృత్రహా॥ ౧౯॥ షష్ఠం సంవత్సరం తత్ర చరిత్వా రోహితః పురీం। ఉపవ్రజన్నజీగర్తాదక్రీణాన్మధ్యమం సుతం॥ ౨౦॥ శునశ్శేఫం పశుం పిత్రే ప్రదాయ సమవందత। తతః పురుషమేధేన హరిశ్చంద్రో మహాయశాః॥ ౨౧॥ ముక్తోదరోఽయజద్దేవాన్వరుణాదీన్మహత్కథః॥ ౨౨॥ విశ్వామిత్రోఽభవత్తస్మిన్ హోతా చాధ్వర్యురాత్మవాన్। జమదగ్నిరభూద్బ్రహ్మా వసిష్ఠోఽయాస్యస్సామగః॥ ౨౩॥ తస్మై తుష్టో దదావింద్రశ్శాతకుంభమయం రథం। శునశ్శేఫస్య మాహాత్మ్యముపరిష్టాత్ప్రచక్ష్యతే॥ ౨౪॥ సత్యం సారం ధృతిం దృష్ట్వా సభార్యస్య చ భూపతేః। విశ్వామిత్రో భృశం ప్రీతో దదావవిహతాం గతిం॥ ౨౫॥ మనః పృథివ్యాం తామద్భిస్తేజసాపోఽనిలేన తమ్। ఖే వాయుం ధారయంస్తచ్చ భూతాదౌ తం మహాత్మని॥ ౨౬॥ తస్మిన్ జ్ఞానకలాం ధ్యాత్వా తయాజ్ఞానం వినిర్దహన్ । హిత్వా తాం స్వేన భావేన

త్కించిదుక్త్వా ప్రత్యషేధతేత్యర్థః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ముక్తేతి॥ వరుణేన ముక్తం ఉదరం పూర్వోక్తమహోదరవ్యాధిః యస్య మహత్సుకథా యస్య సః॥ ౨౧॥ విశ్వామిత్ర ఇతి॥ ఆత్మవాన్ జమదగ్నిరధ్వర్యురభూత్ అయాస్యో మునిః సామగః ఉద్గాతా అభూదిత్యర్థః॥ ౨౩॥ తస్మాదితి॥ ఉపరిష్టాద్విశ్వామిత్రసుతాఖ్యాన ప్రసంగే॥ ౨౪॥ సత్యేతి॥ అవిహతాం గతిం జ్ఞానం॥ ౨౫॥ తామేవ గతిమాహ సార్ధద్వాభ్యాం॥ మన ఇతి॥ మనః పృథివ్యాం ధారయన్ జ్ఞానకలాం ధ్యాత్వా తయా అజ్ఞానం వినిర్దహన్ తాం చ హిత్వా ముక్తబంధనస్తస్థావిత్యన్వయః॥ శ్రు॥ మనోమాలో హి సంసారో మనశ్ఛన్నమయం హి సోమ్యమన ఇతి॥ శ్రుతేః అతోఽన్నశబ్దవాచ్యాయాం పృథివ్యాం మనో ధారయన్ ఏకీకుర్వన్ తాం పృథివీమద్భిరేకీకుర్వన్ - అపస్తేజసా తత్తేజోఽనిలేన తం చ ఖే తచ్చ భూతాదావహంకారే-పంచభూతాదిమహంకారం మహాత్మని మహత్తత్త్వే॥ ౨౬॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ విమయాకారం వ్యావృత్య జ్ఞానకలాం జ్ఞానాంశమాత్మస్వరూపేణ ధ్యాత్వా తయా ధ్యానవృత్తిరూపయా ఆత్మానారకమజ్ఞానం వినిర్దహన్ నిర్వాణసుఖసంవిదా తాం చ యుక్త్వా ముక్తబంధనస్సన్॥ ౨౭॥ అనిర్దేశ్యేతి॥ అనిర్దేశ్యో వచసాప్ర

శ్చైకృత్స్నేన భావేనస్వస్వరూపేణ స్థిత ॥ ౨౮ ॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా
శ్లో॥అష్టమేరోహితస్యోక్త్వావంశేయత్రాభవన్నృపః।సగరఃకపిలాత్తేషాన్నిర్దగ్ధాయస్యసూనవః॥ హరిత ఇతి॥ చంప
స్తస్మాదభూద్యేనచంపాపురీవినిర్మితా అతశ్చంపాత్ సుదేవః॥ ౧॥రురుక ఇతి॥వృతాభార్యస్య॥ ౨॥వృద్ధమితి॥క్వేశా
వఋషిణాఆత్మానం దేహంప్రజావంతంసగర్భం॥౩॥అజ్ఞాయేతి॥గరోవిషం తేనగరేణసహైవజాతః॥౪॥ ౫॥ నేతి॥ గురు
వాక్యేనఔర్వవచనేన కాంశ్చిదహత్త్వైవవికృతవేషిణశ్చక్రే॥ తదేవాహముండానితి ముక్తకేశానర్ధముండితాంశ్చ
౬॥౭॥ఔర్వ ॥ఔర్వేణోపదిష్టోయోగఃఉపాయస్తేన॥ ౮॥తస్యద్వేభార్యేసుమతిఃకేశినీచతత్ర-సుమత్యాఃపుత్రాణాం
ప్రధానంమృత్యుంచాహ సుమత్యాఇత్యాదినా-షడ్భిః॥ ౯॥ ౧౦॥ హన్యతామితి॥ఏషవాజిహరఃఇతిబ్రువంతః అభియ
యుః షష్టిసహస్రాణిపరిచ్ఛేదకతయాసంతియేషాం- ఉన్మిమేషలోచనోన్మీలనంచకార॥ ౧౧॥ ౧౨॥ కేచిత్ కపిలస్య
నిర్వాణసుఖసంవిదా॥ ౨౬॥ అనిర్దేశ్యాప్రతర్క్యేణతస్థావిధ్వస్తబంధనః॥ ౨౭॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-నవమ
స్కంధే-సప్తమాధ్యాయః *

శ్రీశుక॥హరితోరోహితసుతశ్చంప స్తస్మాద్వినిర్మితా।చంపాపురీసుదేవోతోవిజయోయస్యచాత్మ
జః॥ ౧॥రురుకస్తత్సుతస్తస్మాద్వృకస్తస్మాచ్చబాహుకః।సోరిభిర్హృతభూరాజాసభార్యోవనమావిశ
త్॥౨॥వృద్ధంతంపంచతాంప్రాప్తంమహిష్యనుమరిష్యతి । ఔర్వేణజానతాత్మానంప్రజావంతంనివారి
తా॥౩॥అజ్ఞాయాస్యైసపత్నీభిర్గరోదత్తోంధసాసహ।సహతేనైవసంజాతస్సగరాఖ్యోమహాయశాః॥
౪॥ సగరశ్చక్రవర్త్యాసీత్సాగరోయత్సుతైఃకృతః।యస్తాలజంఘాన్యవనాంఛకాన్హైహయబర్బ
రాన్॥౫॥నావధీద్గురువాక్యేనచక్రేవికృతవేషిణః। ముండాన్ శ్మశ్రుధరాన్కాంశ్చిన్ముక్తకేశార్ధముం
డితాన్॥౬॥అనంతర్వాససఃకాంశ్చిదబహిర్వాససోపరాన్ । సోశ్వమేధైరయజతసర్వదేవంసురోత్త
మమ్॥౭॥ఔర్వోపదిష్టయోగేనహరిమాత్మానమీశ్వరం।తస్యోత్సృష్టంపశుంయజ్ఞేజహారాశ్వంపురందరః
౮॥సుమత్యాస్తనయాదృప్తాఃపితురాదేశకారిణః।హయమన్వేషమాణాస్తేసమంతాన్న్యఖనన్మహీం॥౯॥
ప్రాగుదీచ్యాందిశిహయందదృశుఃకపిలాంతికే।ఏషవాజిహరశ్చోరఆస్తేమీలితలోచనః॥౧౦॥హన్యతాం
హన్యతాంపాపఇతిషష్టిసహస్రిణః।ఉదాయుధాఅభియయురున్మిమేషతదామునిః॥ ౧౧॥ స్వశరీరాగ్ని
నాతావన్మహేంద్రహృతచేతసః।మహద్వ్యతిక్రమహతాభస్మసాదభవన్క్షణాత్॥౧౨॥నసాధువాదో
మునికోపభర్జితానృపేంద్రపుత్రాఇతిసత్త్వధామని కథంతమోరోషమయంవిభావ్యతేజగత్పవిత్రా
త్మనిఖేరజోభువః॥౧౩॥యస్యేరితాసాంఖ్యమయీదృఢేహనౌర్యయాముముక్షుస్తరతేదురత్యయం॥భ
వార్ణవంమృత్యుపథంవిపశ్చితఃపరాత్మభూతస్యకథంపృథఙ్మతిః॥౧౪॥యోసమంజసఇత్యుక్తస్సకే
శిన్యానృపాత్మజః।తస్యపుత్రోంశుమాన్నామపితామహహితేరతః॥౧౫॥అసమంజసఆత్మానం దర్శయ
న్నసమంజసం।జాతిస్మరఃపురాసంగాద్యోగీయోగాద్విచాలితః॥౧౬॥ఆచరన్గర్హితంలోకే జ్ఞాతీనాం
కర్మవిప్రియం । సరయ్వాంక్రీడతోబాలాన్ప్రాస్యదుద్వేజయన్జనం॥౧౭॥ ఏవంవృత్తఃపరిత్యక్తఃపి
త్రాస్నేహమపోహ్యవై।యోగైశ్వర్యేణబాలాంస్తాన్దర్శయిత్వాతతోయయౌ॥ ౧౮॥ అయోధ్యా

కోపాగ్నినాదగ్ధాఇతివర్ణయంతి-తన్నిరాకరోతి॥నేతి॥కుతఇత్యతఆహ- సత్త్వధామనిశుద్ధసత్త్వమూర్తౌ- జగతఃపవి
త్రీకరణేకర ఆత్మాయస్యతస్మిన్-కథంవిభావ్యతే-అసంభావ్యతఇత్యర్థః-అసంభావనాయాందృష్టాంతఃభువోరజః ఖే
కథంసంభావ్యతఇతి॥౧౩॥కించయస్యేతి॥ యస్యయేనఈరితాప్రవర్తితా- తస్యవిపశ్చితఃసర్వజ్ఞస్య కథంపృథఙ్మతిః అ
రిమిత్రాదిభేదదృష్టిః॥ ౧౪॥ తదేవంసుమత్యాఃపుత్రేషుమృతేషు- కేశిన్యాఃపౌత్రేణ- అశ్వఃసమానీతః పితృవోద్ధర
ణఃప్రయత్నశ్చకృతఃఇతిదర్శయితుమాహ॥యఇతి॥ఉక్తః కేవలమజ్ఞైః-వస్తుతస్తు-సమంజసఏవ-నతుకేశిన్యాః సుతఃషే
త్రజత్వమివప్రతీతింవారయతి-తస్యైవనృపస్యాత్మతోదేహాజ్జాతః॥ ౧౫॥ తస్యకథామాహ చతుర్భిః ॥ అసమంజసఇ
వపురాపూర్వజన్మనియోగీసన్ సంగాద్దేతోః- యోగాద్విచాలితః।అతఃఇదానీంజాతిస్మరస్సన్ ౧౬॥ఆచరన్నితి॥సంగప
రిహారాయయోజనంఉద్వేజయన్-లోకేగర్హితంజ్ఞాతీనాంచవిప్రియంకర్మాచరన్-క్రీడతోబాలాన్సరయ్వాంప్రాస్య
త్ ప్రాక్షిపదితిద్వయోరన్వయః।౧౭॥ ఏవమితి॥ఏవంవిధంవృత్తంకర్మయస్యసః॥౧౮॥౧౯ ॥ అంశుమానితి॥పితృపైత్య

ఽశ్రితమను- యఃపంథాః తంయయౌ అభస్మాం తేన్మనమిపాపే॥ శ్లో॥ అజానంతోఽవజానంతోఽప్యనుకంప్యావయం త్వితి। తుష్టా వషడ్భిరీశానమంశుమానేనమాశయః॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ నేతి॥ అజనః అజః బ్రహ్మాపి త్వామద్యాపి నప శ్యతి వబుధ్యతే- కథంభూతం ఆత్మనః స్వస్మాత్పరంపర మేశ్వరం కైర్హేతుభిః సమాధియుక్తిభిః సమాధినాప్యపరోక్షం న పశ్యతి- యుక్తిభిః పరోక్షమపి సమ్యక్ నబుధ్యత ఇత్యర్థః- అపరే అర్వాచీనా స్తుకుతస్త్వాం పశ్యేయుః అర్వాచీనత్వే హే తుః తస్య బ్రహ్మణః మనశ్చ శరీరంచ ధీశ్చ నత్త్వతమోరజః కార్యాణి- తాభిః యేవివిధాః దేవతిర్యఙ్నరాణాం సర్గాః- తే ష్వనృష్టాః తత్రాపి వయం అప్రకాశాః అజ్ఞాః కుతః పశ్యేమేత్యర్థః॥ ౨౨॥ అపరే తర్హి కింపశ్యంతి తత్రాహ॥ య ఇతి॥ యే దేహభాజస్తే స్వస్మిన్ సమ్యక్ స్థితమపి త్వాం నవిదుః కింతు గుణానేవ విపశ్యంతి అథవా నగుణానపి అపితు తమ ఏవ వప శ్యంతి యత స్త్రిగుణాః బుద్ధిరేవ ప్రధానం యేషాం అతో బహిరేవ ప్రకాశో జ్ఞానం యేషాం బుద్ధిపరతంత్ర తయా జాగ్ర త్స్వప్నయోర్విషయాన్ పశ్యంతి సుషుప్తౌ తు తమ ఏవ కేవలం నతు నిర్గుణం త్వాం సర్వత్ర హేతుః యత్ యతః యన్మ య వమాయయైతి వా మోహితం చేతో యేషాం తే॥ ౨౩॥ తథాప్యహం విచారేణ జ్ఞాస్యామీతి చేత్ తత్రాహ॥ తమితి ॥ తం త్వామహం విమూఢః కథం పరిభావయామి విచారయామి కథంభూతం జ్ఞానఘనం శుద్ధజ్ఞానమూర్తిం స్వభావత ఏవ

వాసినస్సర్వే బాలకాః పునరాగతాః। దృష్ట్వా విసిస్మిరే రాజన్ రాజా చాథాన్వతప్యత ॥ ౧౯ ॥ అంశు

మాంశ్చోదితో రాజ్ఞా తురగాన్వేషణే యయౌ॥ పితృవ్యఖాతానుపథం భస్మాంతే దదృశే హయం॥ ౨౦॥ తత్రా

సీనం మునిం వీక్ష్య కపిలాఖ్యమధోక్షజం। అస్తౌత్సమాహితమనాః ప్రాంజలిః ప్రణతో మహాన్॥ ౨౧॥ న పశ్య

తి త్వాం పరయాత్మనో జనో నబుధ్యతేద్యాపి సమాధియుక్తిభిః । కుతోఽపరే తస్య మనశ్శరీరధీవిసర్గసృ

ష్టా వయమప్రకాశాః॥ ౨౨॥ యే దేహభాజస్త్రిగుణప్రధానా గుణాన్విపశ్యంత్యుత వా తమశ్చ। యన్మాయ

యా మోహితచేతసస్తే విదుస్స్వసంస్థం నబహిః ప్రకాశాః ॥ ౨౩ ॥ తం త్వామహం జ్ఞానఘనం స్వభావ

ప్రధ్వస్తమాయాగుణభేదమోహైః॥ సనందనాద్యైర్మునిభిర్విభావ్యం కథం విమూఢః పరిభావయామి

౨౪॥ ప్రశాంతమాయాగుణకర్మలింగమనామరూపం సదసద్విముక్తమ్। జ్ఞానోపదేశాయ గృహీతదేహం

నమామహే త్వాం పురుషం పురాణమ్॥ ౨౫॥ త్వన్మాయారచితే లోకే వస్తుబుద్ధ్యా గృహాదిషు- భ్రమంతి కామ

లోభేర్ష్యామోహవిభ్రాంతచేతసః॥ ౨౬॥ అద్య నస్సర్వభూతాత్మన్ కామకర్మేంద్రియాశయః। మో

హపాశో దృఢశ్ఛిన్నో భగవంస్తవదర్శనాత్॥ ౨౭॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్థం గీతానుభావస్తం భగవాన్ కపిలో ము

నిః। అంశుమంతమువాచేదమనుగృహ్య ధియా నృప॥ ౨౮॥ శ్రీభగవాన్ ॥ అశ్వోయం నీయతాం వత్స పితామ

హపశుస్తవ। ఇమే చ పితరో దగ్ధా గంగాంభోఽర్హంతి నేతరత్॥ ౨౯ ॥ శ్రీశుకః ॥ తం పరిక్రమ్య శిరసా ప్రసా

ద్య హయమానయత్ । సగరస్తేన పశునా క్రతుశేషం సమాపయత్॥ ౩౦ ॥ రాజ్యమంశుమతి న్యస్య నిస్పృ

హో ముక్తబంధనః। ఔర్వోపదిష్టమార్గేణ లేభే గతిమనుత్తమామ్॥ ౩౧॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- మహా

పురాణే- నవమస్కంధే అష్టమోఽధ్యాయః.

ప్రధ్వస్తా మాయాగుణనిమిత్తో భేదమోహశ్చ యేషాం తైః- విభావ్యం విచింత్యం అయంభావః- జ్ఞానఘనత్వాన్న తావత్ జ్ఞా నవిషయత్వం- విచారవిషయత్వేపి- మాయాగుణై రభిభూతోహం నవిచారేణ సమర్థ ఇతి॥ ౨౪॥ ప్రశాంతేతి॥ తస్మాత్ హే ప్రశాంత త్వాం పురాణం పురుషం కేవలం నమామహే- ఇత్యన్వయః- పురాణపురుషత్వే హేతుః- మాయా మాయాగుణాః క ర్మాణి చ- విశ్వసృష్ట్యాదీని లింగాని- బ్రహ్మాదిరూపాణి యస్య తత్ప్రశాంతత్వే హేతుః - సదసద్భ్యాం కార్యకారణాభ్యాం పుణ్యపాపాభ్యాం వా విముక్తం- అతః అనామరూపం తత్కృతనామ రూపశూన్యం- కింతు జ్ఞానోపదేశాయ గృహీతః ప్రక టితః దేహః శుద్ధసత్త్వమూర్తిః యేన తం- హే ప్రశాంతమాయేతి- హేగుణేతి చ సంబోధనం కర్మభిః సృష్ట్యాది కార్యైర్లింగానియస్యేతి యోజ్యం యద్వా ప్రశాంతాః మాయాగుణా త యోయస్మిన్ - స్త్యేకమేవపదం॥ ౨౫॥ స్వభా గ్యం శ్లాఘతే ద్వాభ్యాం॥ త్వదితి॥ కామాదిభిర్విభ్రాంతాని చేతాంసి యేషాం తే ఇమే నస్వే గృహాదిషు భ్రమంతి॥ ౨౬॥ అ ద్యేతి॥ హే సర్వభూతాత్మన్ నః అస్మాకం త్వత్కృపయైవ ఘటితాత్ త్వద్దర్శనాత్ అద్య దృఢోపి మోహమయః పాశః- ఛిన్నః కథంభూతః కామాదీనామాశయః ఆశ్రయః త్వత్ప్రసాదేన కృతార్థోస్మీత్యర్థః॥ ౨౭॥ ౨౮॥ అశ్వ ఇతి॥ అశ్వం లబ్ధ్వా పి సాకాంక్షం ప్రత్యాహ ఇమే చేతి॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥నవమేంశుమతో వంశః ఖట్వాంగావధి వర్ణ్యతే।గంగాం భూతలమానిన్యే యస్య పౌత్రో భగీరథః॥ అంశుమానితి॥ యథా సగరః పౌత్రాయ స్వరాజ్యం దత్వా తపశ్శుస్తేపే-తథా అంశుమాంశ్చ- స్వపుత్రాయ రాజ్యం దత్వా - మహాంతం కాలం తప స్తేపే ఇతి చకారస్యార్థః నాశక్నోద్గంగామానేతుమితి శేషః సంస్థితః మృతః॥ దిలీప ఇతి॥ కాలం మృత్యుం ఏయివాన్ ప్రాప్తః॥౨॥దర్శయామాసేతి॥తం ప్రత్యాత్మానం దర్శయామాస - తే వరదాస్మీతి గంగయోక్తస్సన్ స్వమభిప్రాయం పూర్వజోద్ధరణం-కథయామాస॥౩॥క ఇతి॥కోపి గగనాత్పతంత్యా మే వేగం ధారయితా ధారయిష్యతి॥ ౪॥కించేతి॥ కించ-నృమృజంతి త్యక్ష్యంతి-తత్పాపం మయా విచింత్యతాం॥౫॥సాధవ ఇతి॥ హరంతి హరిష్యంతి-అఘభి న త్రీత్యఘభిత్॥౬॥ధారయిష్యంతీతి॥ఆత్మా కథంభూతః యస్మిన్ ఇదం విశ్వమోతం గ్రథితం ఊర్ధ్వతంతుషు శాటీ పట ఇవ ప్రోతం

శ్రీశుకః॥అంశుమాంశ్చ తప స్తేపే గంగానయనకామ్యయా। కాలం మహాంతం నాశక్నో త్తతః కాలేన సంస్థితః॥౧॥దిలీ - స్తత్సుత స్తద్వదశక్తః కాలమేయివాన్।భగీరథ స్తస్య సుత స్తేపే స సుమహత్తపః॥ ౨॥దర్శయామాస తం దేవీ ప్రసన్నా వరదాస్మి తే।ఇత్యుక్తస్స్వమభిప్రాయం శశంసావనతో నృప॥౩॥ గంగాః కోపి ధారయితా వేగం పతంత్యా మే మహీతలే।నచేద్భూమితలం భిత్వా నృప యాస్యే రసాతలం॥౪॥కించాహం నభువం యాస్యే నరా మయ్యామృజంత్యఘం। మృజామి తదఘం క్వాహం రాజం స్తత్ర విచింత్యతాం ॥ ౫॥ రాజా॥సాధవో న్యాసినశ్శాంతా ధర్మిష్ఠా లోకపావనాః। హరంత్యఘం తేంగసంగాత్తేష్వాస్తే హ్యఘభిద్ధరిః॥౬॥ధారయిష్యతి తే వేగం రుద్రస్త్వాత్మా శరీరిణామ్। యస్మిన్నోతమిదం ప్రోతం విశ్వం శాటీవ తంతుషు ౭॥ఇతి తస్య వచశ్శ్రుత్వా గంగా తం పునరబ్రవీత్।ప్రసాదయ మహేశానం ధారణార్థం మదంభసామ్॥ ౮॥తచ్ఛ్రుత్వా స నృపో దేవం తపసారాధయచ్ఛివం। కాలేనాల్పీయసా రాజం స్తస్యేశాన స్త్వతుష్యత॥ ౯॥తథేతి రాజ్ఞాభిహిత స్సర్వలోకహితశ్శివః।దధారావహితో గంగాం పాదపూతజలాం హరేః॥ ౧౦ ॥ భగీరథోధరాజర్షిర్నిన్యే భువనపావనీం। యత్ర స్వపితౄణాం దేహా భస్మీభూతాశ్చ శేరతే॥౧౧ ॥ రథేన వాయువేగేన ప్రయాంతమనుధావతీ। దేహాన్ పునంతీ నిర్దగ్ధానసించత్సగరాత్మజాన్॥౧౨॥యజ్జలస్పర్శమాత్రేణ బ్రహ్మదండహతా అపి।సగరాత్మజా దివం జగ్ముః కేవలం దేహభస్మభిః॥ ౧౩॥భస్మీభూతాంగసంగేన స్వర్యాతాస్సగరాత్మజాః।కిం పునశ్శ్రద్ధయా దేవీం యే సేవంతే ధృతవ్రతాః॥౧౪॥ న హ్యేతత్పరమాశ్చర్యం స్వర్ధున్యా యదిహోదితమ్।అనంతచరణాంభోజప్రసూతాయా భవచ్ఛిదః॥౧౫॥సన్నివేశ్య మనో యస్మిన్ శ్రద్ధయా మునయో మలాః। త్రైగుణ్యం దుస్త్యజం హిత్వా సద్యో యాతా స్తదాత్మతామ్॥ ౧౬॥ శ్రుతో భగీరథాజ్జజ్ఞే తస్య నాభావరోభవత్। సింధుద్వీపస్సుత స్తస్మాదయుతాయు స్తతోభవత్॥ ౧౭॥ ఋతుపర్ణో నళసఖో యోశ్వవిద్యామథాన్నలాత్। దత్వాక్షహృదయం తస్మై సర్వకామస్తు తత్సుతః॥ ౧౮॥తతస్సుదాస స్తత్పుత్రో మదయంతీపతిర్నృప।ఆహుర్మిత్రసహం యం వై కల్మాషాంఘ్రిః కృతః క్వచిత్॥వసిష్ఠశాపాద్రక్షో భూదనపత్యస్స్వకర్మణా॥౧౯॥విష్ణురాతః॥యన్నిమిత్తో గురోశ్శాపస్సౌదాసస్య మహాత్మనః। ఏతద్వేదితుమిచ్ఛామి కథ్యతాం న రహో యది॥౨౦॥శ్రీశుకః॥సౌదాసో మృగయాం కించిచ్చరన్ రక్షో జఘాన హ॥ముశోచ భ్రాతరం భ్రాతా గతః ప్రతిచికీర్షయా॥౨౧॥సచింతయన్నఘం రాజ్ఞస్సూదరూపధరో గృహే।గురవే భోక్తుకామాయ పక్త్వా నిన్యే నరామిషమ్॥౨౨॥పరివేష్యమాణం భగవా

చతిర్యక్తంతుషు పట ఇవ-అసౌ సర్వాధార స్తద్వేగం ధారయిష్యతీత్యర్థః॥౭॥౯॥తథేతి॥రాజ్ఞాభిహితం తథేత్యంగీకృత్య హరేః పాదేన పూతం జలం యస్యాస్తాం॥౧౦॥౧౨॥ప్రసంగాత్ గంగామాహాత్మ్యమాహ చతుర్భిః యదితి॥యస్యాః జలస్పర్శమాత్రేణ-తచ్చ కేవలం దేహభస్మభి శేషనసాక్షాత్ - బ్రహ్మణిస్వకృతేన దండేన హతా అపి - తాం శ్రద్ధయా యే సేవంత ఇతి శేషః-ఏతేషాం ఫలం కింవక్తవ్యమితి భావః॥౧౩॥తదేవ ప్రపంచయతి॥భస్మీభూతేతి॥ భస్మీభూతేనాంగేన యస్సంగః తేన॥౧౪॥౧౫॥సన్నివేశ్యేతి॥యస్మిన్ అనంతే త్రైగుణ్యం దేహబంధనం॥౧౬॥౧౭॥ఋతుపర్ణ ఇతి॥నలస్య సఖా-అథాత్ ప్రాప్తః-తత్సుతః ఋతుపర్ణస్య సుతః॥౧౮॥తత ఇతి॥తత్పుత్రః సౌదాసః॥ ౧౯॥యదితి॥ నరహః నరహస్యం ౨౦॥ సౌదాస ఇతి॥మృగయాం చరన్ కించిత్ రక్షః కించిద్రాక్షసం- జఘాన- తస్య భ్రాతరం ముశోచ సభ్రాతాపలాయ్యాగతః॥౨౧॥స ఇతి॥అఘం అనిష్టం నూదః పాచకః తద్రూపధరస్సన్ రాజ్ఞో గృహే వర్తమానః॥౨౨॥పరివేష్యమాణమితి॥

అభక్ష్యమంజసావిలోక్యఏవంనరమాంసాభ్యవహారేణ.వసిష్ఠఏవ-తంశాపంద్వాదశవార్షికంచక్రే॥౨౩॥ సఇతి॥రుశకతీక్ష్ణః-అపఃస।పాదయోఃజహౌ-నాన్యత్ర॥౨౪॥తత్ర హేతుః॥దిశఇతి॥ఏవమనేవమిత్రసహత్వమపి-దర్శితం-మిత్రస్యాతిలత్రస్యావాచస్సహనాత్॥౨౫॥తదేవరాక్షసత్వే-కల్మాషాంఘ్రిత్వేచ-కారణముక్త్వాస్వకర్మణాఽసపత్యఇతి యదుక్తం తత్ప్రపంచయతి-వ్యవాయకాలఇత్యారభ్య కర్మణాప్రజాఇత్యంతేన॥వ్యవాయేతి॥వనమోకౌసివాఽసోయయోసౌ-వనౌకసౌతౌచదంపతీచవనౌకౌదంపతీఇతిపృథక్పదపాఠేఅదంతత్వమార్షం-అకృతార్థవత్ దీనవత్॥౨౬॥౨౭॥ దేహీతి॥అకృతార్థంతంఅనమాపృతరం॥౨౮॥౨౯॥ఆరిరాధయిషురితి॥ సర్వభూతానామాత్మేతిభావనయాఆరాధయితుమిచ్ఛుః-యద్వా-సర్వభూతానామాత్మభావేనభూతేషుస్థితమపి।గుహ్యైరంతర్హితంబ్రహ్మేతిసంబంధః- పాఠాంతరే- అంతర్హితఃసోయమిత్యుత్తరేణాన్వయః॥౩౦॥సఇతి॥సోయంత్వదధీతోనోబ్రహ్మర్షివర్యః- రాజర్షిశ్రేష్ఠాత్త్వత్తోవధం

న్విలోక్యాభక్ష్యమంజసా।రాజానమశపత్క్రుద్ధోరక్షోహ్యేవంభవిష్యసి। రక్షఃకృతం తద్విదిత్వా చక్రే ద్వాదశవార్షికమ్॥ ౨౩॥సోప్యపోంజలినాదాయగురుంశప్తుంసముద్యతః। వారితోమదయంత్యాపోరుశతీః పాదయోర్జహౌ॥౨౪॥దిశఃఖమవనీంసర్వాంపశ్యంజీవమయంనృపః। రాక్షసంభావమాపన్నః పాదేకల్మాషతాంగతః॥౨౫॥ వ్యవాయకాలేదదృశేవనౌకోదంపతీద్విజౌ। క్షుధార్తోజగృహేవిప్రంతత్పత్న్యాహాకృతార్థవత్॥౨౬॥నభవాన్రాక్షసస్సాక్షాదిక్ష్వాకూణాంమహారథః। మదయంత్యాఃపతిర్వీరనాధర్మం కర్తుమర్హసి॥౨౭॥ దేహిమేపత్యకామాయాఅకృతార్థంపతింద్విజమ్। దేహోయంమానుషోరాజన్పురుషస్యాఖిలార్థదః॥౨౮॥తస్మాదస్యవధోవీరసార్వార్థవధఉచ్యతే।ఏషహిబ్రాహ్మణోవిద్వాన్ తపశ్శీలగుణాన్వితః॥౨౯॥ఆరిరాధయిషుర్బ్రహ్మమహాపురుషసంజ్ఞితమ్।సర్వభూతాత్మభావేనభూతేష్వంతర్హితం గుణైః॥౩౦॥సోయంబ్రహ్మర్షివర్యస్తేరాజర్షిప్రవరాద్విభో।కథమర్హతిధర్మజ్ఞవధంపితురివాత్మజః॥ ౩౧॥తస్యసాధోరపాపస్యభ్రూణస్యబ్రహ్మవాదినః। కథంవధంయథాబభ్రోర్మన్యతేసన్మతోభవాన్॥ ౩౨॥యద్యయంక్రియతేభక్షస్తర్హిమాంఖాదపూర్వతః। నజీవిష్యేవినాయేనక్షణంచ మృతకంయథా॥ ౩౩॥ ఏవంకరుణభాషిణ్యావిలపంత్యాఅనాథవత్। వ్యాఘ్రఃపశుమివాఖాదత్సౌదాసశ్శాపమోహితః॥ ౩౪॥బ్రాహ్మణీవీక్ష్యదిధిషుంపురుషాదేనభక్షితం। శోచంత్యాత్మానముర్వీశమశపత్కుపితాసతీ॥ ౩౫॥ యస్మాన్మేభక్షితఃపాపకామార్తాయాఃపతిస్త్వయా। తవాపిమృత్యురాధానాదకృతప్రజ్ఞదర్శితః॥ ౩౬॥ఏవంమిత్రసహంశప్త్వాపతిలోకపరాయణా। తదస్థీనిసమిద్ధాగ్నౌప్రాప్యభర్తుర్గతింగతా॥ ౩౭॥ విశాపోద్వాదశాబ్దాంతేమైథునాయసముద్యతః।విజ్ఞాప్యబ్రాహ్మణీశాపంమహిష్యాసనివారితః॥ ౩౮॥ తతఊర్ధ్వంసతత్యాజస్త్రీసుఖంకర్మణాప్రజాః।వసిష్ఠస్తదనుజ్ఞాతోమదయంత్యాంప్రజామధాత్॥ ౩౯॥ సావైసప్తసమాగర్భమబిభ్రన్నవ్యజాయత। జఘ్నేశ్మనోదరంతస్యాస్సోశ్మకస్తేనకథ్యతే॥ ౪౦॥ అశ్మకాన్మూలకోజజ్ఞేయస్స్త్రీభిఃపరిరక్షితః।నారీకవచఇత్యుక్తోనిఃక్షత్రేమూలకోభవత్॥ ౪౧॥ రాజావిశ్వసహోయస్యఖట్వాంగశ్చక్రవర్త్యభూత్। యోదేవైరర్థితోదైత్యానవధీద్యుధిదుర్జయః॥౪౨॥ముహూర్తమాయుర్జ్ఞాత్వైత్యస్వపురంసందధేమనః॥౪౩॥నమేబ్రహ్మకులాత్ప్రాణాఃకులదైవాన్నచాత్మ

నార్హతి-.యథాపితా-పుత్రకర్తృకంవధమివ॥౩౧॥తస్యేతి॥భ్రూణస్యశ్రోత్రియస్య-గర్భస్యసతఇతివా- బభ్రోః గోః-సతాంమతోభవాన్-వధంకథంసాధుమన్యతఇత్యర్థః॥౩౨॥యదీతి॥క్షణమపియేనవినానజీవిష్యామిసోయంయదిభక్షః క్రియతేతర్హిమృతకంయథామృతప్రాయంమాంపూర్వంభక్షయ॥ ౩౩ ॥౩౪॥ బ్రాహ్మణీతి॥దిధిషుంగర్భాధానకర్తారం॥౩౫॥యస్మాదితి॥ఆధానాత్మైథునాత్-హేఅకృతప్రజ్ఞ-మృత్యుర్మయాదర్శితః॥౩౬॥౩౭॥తత ఇతి॥ తతేవం కర్మణాఽప్రజాః॥౩౯॥ సేతి॥అబిభ్రత్ దధారేత్యర్థః - నవ్యజాయతనప్రాసూయత- అతోవసిష్ఠఏవతస్యాఉదరమశ్మనాజఘాన-సఉత్పన్నఃసుతోశ్మకః॥౪౦॥అశ్మకాదితి।స్త్రీభిఃసంవేష్ట్య పరశురామాత్పరిరక్షిత అతోనారీకవచఇత్యుక్తః-నిఃక్షత్రేజగతిసతిక్షత్రవంశస్యమూలమభవత్-అతోమూలఇతివాక్యః॥౪౧॥౪౨॥ముహూర్తేతి॥ప్రసన్నైర్దేవైర్వరంవృణీష్వేత్యుక్తేఖట్వాంగేనోక్తం- ప్రథమంతావన్మమాయుఃకియత్తావదితి-దేవైశ్చోక్తం- ముహూర్తమాత్రమితి-తత్ జ్ఞాత్వా-దేవైర్దత్తేనవిమానేనశీఘ్రంస్వపురమేత్యముకుందేపరమేశ్వరేసందధే॥ ౪౩॥ ఏతదేవస్వపాఠః

వృత్తానుస్మరణపూర్వకంతత్కృతేననిశ్చయేనదర్శయతినత్వభిః॥ నేతి॥కులదైవాత్ బ్రహ్మకులాత్సకాశాత్-మేపాణిగ దయోనాతివల్లభాఃనాతిప్రియాః॥౪౪॥ నేతిమహ్యంమమ॥౪౬॥ దేవైరితి॥ భూతభావనోహరిః – తస్మిన్నేవ భావనాభ స్యసోహం-తంకామంనవృణే॥౪౬॥తత్రహేతుః॥యఇతి॥విక్షిప్తానీంద్రియాణిధీశ్చ-యేషాంతే దేవాఅపి॥ ౪౭॥ అథేతి అథతస్మాత్-ప్రకృత్యాన్యభావేన- ఆత్మనిరూఢం-గుణేషుసంగం-విశ్వకర్తుర్భావేన-హిత్వా తమేవాహంప్రపద్యే॥ ౪౮॥ఇతీతి॥అన్యభావ: దేహాద్యభిమానరూపం అజ్ఞానంహిత్వా॥౪౯॥స్వభావమేవాహ॥ య త్తదితి॥ శూన్యవత్కల్పితంనాగాద్యవిషయత్వాత్ -వాసుదేవఇతి యంగృణంతి-బ్రహ్మణఏవభక్తానుగ్రహార్థమావిష్కృతశక్తేఃవాసుదేవత్వాత్॥౫౦॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా

*

శ్లో॥ధశమేప్రాహఖట్వాంగవంశేశ్రీరామసంభవం। తచ్చరిత్రంచలం కేశంహత్వాయోధ్యాగమావధీ ॥ యద్వాధ్ధశమేరామచరితమావిర్భావపురస్సరమ్।శుకేనవర్ణ్యతేపుణ్యమభిషేకోత్సవావధి॥ఖట్వాంగాదితి॥ ఖట్వాంగాద్దీర్ఘబాహుః॥౧॥ ౨॥రామేతి॥ఋషిభిఃవాల్మీకిముఖ్యైః భూరివర్ణితం-త్వయాముహుః శ్రుతం- తథాపిసంక్షేపతః కథ్య

జాః।నశ్రియోనమహీరాజ్యంనదారాశ్చాతివల్లభాః॥౪౪॥ నబాల్యేపిమతిర్మహ్య మధర్మేరమతేక్వచిత్।నాపశ్యముత్తమశ్లోకాదన్యత్కించనవస్త్వహమ్॥౪౫॥దేవైఃకామవరోదత్తో మహ్యంత్రిభువనేశ్వరైః।నవృణేతమహంకామంభూతభావనభావనః॥౪౬॥యేవిక్షిప్తేంద్రియధియోదేవాస్తేస్వ హృదిస్థితమ్।నవిందంతిప్రియంశశ్వదాత్మానంకిముతాపరే॥౪౭॥ అథేశమాయారచితేషుసంగంగుణేషు గంధర్వపురోపమేషు। రూఢంప్రకృత్యాత్మనివిశ్వభర్తుర్భావేనహిత్వాతమహంప్రపద్యే॥ ౪౮॥ఇతివ్యవసితోబుద్ధ్యానారాయణగృహీతయా। హిత్వాన్యభావమజ్ఞానంతతస్స్వంభావమాశ్రితః॥౪౯॥యత్తద్బ్రహ్మ పరంసూక్ష్మమశూన్యంశూన్యకల్పితమ్।భగవాన్వాసుదేవేతియంగృణంతిహిసాత్వతాః॥ ౫౦॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- నవమస్కంధే-నవమోధ్యాయః

*

శ్రీశుకః॥ఖట్వాంగాద్దీర్ఘబాహుశ్చరఘుస్తస్మాత్పృథుశ్రవాః।అజస్తతోమహారాజతస్మాద్దశరథో భవత్॥౧॥తస్యాపిభగవానేషసాక్షాద్బ్రహ్మమయోహరిః॥ అంశాంశేన చతుర్ధాగాత్పుత్రత్వం ప్రార్థితస్సురైః॥ ౨॥రామలక్ష్మణశత్రుఘ్నభరతాఇతిసంజ్ఞయా। తస్యానుచరితం రాజన్నృషిభిస్తత్త్వదర్శిభిః॥శ్రుతంహివర్ణితంభూరిత్వయాసీతాపతేర్ముహుః॥౩॥గుర్వర్థేత్యక్తరాజ్యోవ్య చరదనువనం పద్మపద్భ్యాంప్రియాయాః పాణిస్పర్శాక్షమాభ్యాంమృజితపథరుజో యోహరీంద్రానుజాభ్యాం । వైరూప్యాచ్ఛూర్పణఖ్యాః ప్రియవిరహరుషారోపితభ్రూవిజృంభత్రస్తాబ్ధిర్బద్ధసేతుః ఖలదవదహనః కోసలేంద్రోవతాన్నః॥౪॥విశ్వామిత్రాధ్వరేయేనమారీచాద్యానిశాచరాః। పశ్యతోలక్ష్మణస్యైవ హతానైరృతపుంగవాః॥ ౫॥ యోలోకవీరసమితౌధనురైశముగ్రంసీతాస్వయంవరగృహేత్రిశతోపనీతం । ఆదాయబాలగజలీలఇవేక్షుయష్టింసజ్జీకృతంన్నపవికృష్యబభంజమధ్యే॥ ౬॥ జిత్వానురూప గుణశీలవయోంమానంశ్రృణ్వీతి శేషః॥ ౩॥ శ్లో॥ గ్రంథకోటిభిరాకీర్ణ మద్భుతంరామవిక్రమం। అధ్యాయద్వయలోవక్ష్యన్నేకశ్లోకేనమస్యతి ॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥గుర్వర్థ ఇతి॥కోసలేంద్రః॥శ్రీరామః॥నఃఅస్మాన్ అవతాత్ పాతు కథంభూతః యోగుర్వర్థే పితుః సత్యస్య పాలనార్థంత్యక్తరాజ్యస్సన్ పద్మవదతిసుకుమారాభ్యాంపద్భ్యాంత దేవాహప్రియాయాఃపాణినాపి స్పర్శనాస్తిక్షమాయయోఃతాభ్యాం ప్రతిపదంవ్యచరత్ హరీంద్రోహనూమాన్ సుగ్రీవోవాఅనుజోలక్ష్మణః తాభ్యాంమృజితాఅపనీతాపథరుజా మార్గశ్రమోయస్య శూర్పణఖ్యాఃవైరూప్యాత్ కర్ణనాసికాచ్ఛేదాద్ధేతోఃతయాప్రలోభితేనరావణేనాపహారాత్ ప్రియేణకలత్రేణ విరహః తేనరుట్ తయాఆరోపితయోఃభ్రువోః విజృమ్భణైనత్రస్తాబ్ధిఃయస్మాత్ తతస్తద్విజ్ఞాపనేనబద్ధఃసేతుఃయేన తతఃఖలాఃరావణాదయః తఏవదవోవనంతస్యదహనః ౪॥సంక్షేపతోవర్ణితంరామచరితం ఆదితఆరభ్య విస్తరేణాహ విశ్వామిత్రాధ్వరఇత్యారభ్యయావదుత్తరాధ్యాయపరిసమాప్తి॥విశ్వామిత్రేతి॥పశ్యతఏవలక్ష్మణస్య తమప్యవపేక్ష్యైవహతాఇత్యర్థః॥యచ్ఛబ్దానాంకోసలేంద్రోవతాదితి॥పూర్వేణైవాన్వయః॥౫॥యఇతి॥లోకేయేవీరాస్తేషాం సమితౌసమాజే ఐశంత్రైయంబకంధనుఃఇక్షుయష్టిమివలీలయైవాదాయ సజ్జీకృతమారోపితంవికృష్యమధ్యేయో బభంజహేనృప ఉగ్రకఠినంగరిష్ఠంవాతదాహవహ

తాం-త్రిభిశ్శతైరుపనీతం-బాలగజస్యలీలేవలీలాయస్యసః॥౭॥ జిత్వేతి॥ అనురూపాణిస్వయోగ్యానిగుణశీలాదీని - యస్యాస్తాం-సీతాసంజ్ఞాం-పూర్వ్యంఉరసిఅభిలబ్ధోమానోయయాతాం శ్రియంజిత్వా- ధనుర్భంగమహానాదశ్రవణకుపితస్య భృగుపతేఃపరశురామస్యదర్పంవ్యనయత్ -అపనీతవాన్ కథంభూతస్య-త్రిః-త్రిసప్తకృత్వః- రాజబీజశూన్యాం మహీం- యోకరోత్ -తస్య॥౭॥ఇదానీంగుర్వర్థ ఇతిశ్లోకంవివృణ్వన్నాహ॥ య ఇతి॥ కదాచిత్ కైకేయ్యాతుష్టేనరాజ్ఞాత్వద పేక్షితందాస్యామీతిప్రతిశ్రుతం తతఃశ్రీరామస్యయౌవరాజ్యాభిషేకసమయే - తయాభరతస్యరాజ్యం రామస్య చ వనేవాసఃప్రార్థితః తదా-సత్యపాశేనపరివీతస్యపితుర్నిదేశమాజ్ఞాంశిరసాజగృహే- తతోరాజ్యాదికంత్యక్త్వా - సభార్యోవనంయయౌ-దుస్త్యజస్యాపినహిత్వాం త్యాగేస్పష్టాంతఃముక్తసంగోయోగీఅసూన్ప్రాణానివేతి ॥౮॥ రక్షు ఇతి॥రక్షసోరావణస్యస్వసుః-శూర్పణఖ్యాః-అశుద్ధబుద్ధేఃసీతాంజిఘృక్షోః-కామాతురాయా ఇతివా-రూపం-వ్యకృతవికారమనయత్ -తస్యాఃఖరత్రిశిరద్రూషణముఖ్యాః అదంతత్యనూపఙంబాంధవాస్తేషుతాన్ చతుర్దశసహస్రంఅనారణీయంఅలంఘ్యంజఘానకోదండంపాణౌయస్య॥౯॥సీతేతి॥ సీతాయాఃకథాశ్రవణేనదీపితోహృచ్ఛయోయస్య తేనసీతాపహరిష్యతాస్వస్మాద్భీతేనస్వస్యాశ్రమాదపకర్షణార్థేన సృష్టంవిస్పష్టం మారీచంవిలోక్యజఘానకథంభూతం అద్భుతైణవపుషాస్వర్ణహరిణదేహేనోపలక్షితం అతఏవ ప్రలోభనేన శ్రీమతఃతేనాపృష్టస్సన్ శందతుప్రజాన

గరూపాంసీతాభిధాంశ్రియమురస్యభిలబ్ధమానామ్ । మార్గేవ్రజన్ భృగుపతేర్వ్యనయత్ప్రరూఢం దర్పంమహీమకృతయస్త్రిరరాజబీజామ్॥ ౭॥ యస్సత్యపాశపరివీతపితుర్నిదేశం స్త్రైణస్యచాపిజగృహే శిరసావభార్యః । రాజ్యశ్రియం ప్రణయినస్సుహృదోనివాసంత్యక్త్వాయయౌవనమసూనివముక్తసంగః ॥ ౮॥రక్షస్స్వసుర్వ్యకృతరూపమశుద్ధబుద్ధేస్తస్యాఃఖరత్రిశిర*దూషణముఖ్యబంధూన్। జఘ్నేచతుర్దశసహస్రమపారణీయంకోదండపాణిరటమానఉవాసకృచ్ఛ్రం ॥౯ ॥ సీతాకథాశ్రవణదీపితహృచ్ఛయేన సృష్టంవిలోక్యనృపతేదశకంధరేణ । జఘ్నేద్భుతైణవపుషాశ్రమతోపకృష్టోమారీచమాశువిశిఖేనయథాకముగ్రః॥ ౧౦॥ రక్షోధమేనవృకవద్విపినేసమక్షం వైదేహరాజదుహితర్యపయాపితాయాం । భ్రాత్రావనేకృపణవత్ప్రియయావియుక్తః స్త్రీసంగినాంగతిమితి ప్రథయంశ్చచార॥ ౧౧ ॥ దగ్ధ్వాత్మకృత్యహతకృత్యమహన్కబంధంసఖ్యంవిధాయకపిభిర్దయితాగతింతైః । బుధ్వాథవాలినిహతేప్లవగేంద్రసైన్యైర్వేలామగాత్సమనుజోజభవార్చితాంఘ్రిః ॥ ౧౨॥ యద్రోషవిభ్రమవివృత్తకటాక్షపాతసంభ్రాంతనక్రమకరోభయగీర్ణఘోషః । సింధుశ్శిరస్యర్హణంపరిగృహ్య రూపీపాదారవిందముపగమ్యబభాషఏతత్ ॥౧౩॥ త్వంతాంవిభోజడధియోనవిదామభూమన్కూటస్థమాదిపురుషంజగతామధీశమ్ । యత్సత్త్వతస్సురగణారజసః ప్రజేశామన్యోశ్చ భూతపతయస్సభవాన్గుణేశః ॥ ౧౪ ॥ కామంప్రయాహిజహివిశ్రవసోవమేహంత్రైలోక్య రావణమవాప్నుహివీరపత్నీత్ । బధ్నీహిసేతుమిహ తేయశసోవితత్యైగా

తిం-యథా-ఉగ్రఃశ్రీరుద్రః॥ ౧౦॥ రక్షోధమేనేతి ॥ తతశ్చరక్షోధమేనరావణేన- సమక్షమపనీతాయాం ప్రియాయాం తయావియుక్తః- భ్రాత్రాలక్ష్మణేనసహ - కృపణవద్వనేచచార - కిమభిప్రాయస్సన్ ఇతిఅనేనప్రకారేణ స్త్రీసంగినాందుఃఖోదర్కాంగతిం- ప్రఖ్యాపయన్॥౧౧॥దగ్ధ్వేతి॥ ఆత్మార్థేనకృత్యేనకర్మణా-రావణేనసహయుద్ధేనహతస్య-కృత్యంశాస్త్రీయందహనాదికం యస్యతం జటాయువం పుత్రవద్దగ్ధ్వా - కబంధంస్వగ్రహణాయప్రసారితబాహుం హత్వానంఅహన్ అథవాలినిహతే తైఃకపిభిఃదయితాగతిం బుధ్వా అజభవాభ్యామర్చితావంఘ్రీయస్య సమనుజః - వేలాంసముద్రతీరంఅగాత్ ॥ ౧౨॥ యదితి ॥ తత్రత్రిరాత్రముపవాసేనప్రతీక్షితోపిసింధుః యదానోపస్థితః తదా యస్యరోషవిభ్రమేణక్రోధలీలయా వివృత్తోయఃకటాక్షః తస్యపాతేన సంభ్రాంతానక్రాఃమకరాశ్చయస్మిన్ భయేనగీర్ణఃగ్రస్తఃస్తంభితోఘోషోయేనసఃసింధుః ఏతద్వక్ష్యమాణ బభాషే - అర్హణమర్ఘ్యాదికం రత్నంపో భంగఆర్హణఃరూపిమూర్తిమాన్ ॥ ౧౩ ॥ భాషణమాహద్వాభ్యాం తమితి ॥ ఏతావత్పర్యంతంసునిశ్చితంత్వాంనవిదామ-నజానీమఇత్యర్థః - ఇదానీంతుజాతోసీత్యాహయదితిపృథక్పృథంయుస్యేత్యర్థఃయస్యశేభ్యఃసత్త్వాదిభ్యః సురగణాదయోభవంతిసభవానితి॥ ౧౪॥కామమితి॥కామంయథేచ్ఛంజలమాత్రమయ్యాపిప్రయాహి- అవమేహంపురీషప్రాయం - త్రైలోక్యంరావయతిఆక్రందయతీతి తథాతజహిహేవీర యద్యపి తవజలంప్రబంధకంనభవతి తథాపీసా

సేతుంబద్ధ్వేతి-తర్హి కిమర్థం తేయశసోవిస్తారాయ తదేవాహ యంసేతుముపేత్యదుష్కరంకర్మాణి వేక్ష్యత్వాద్యా
శ్శోగాన్త్యంతిభూపాస్తం ౧౫॥తద్వాక్యమనువాదయత్కృతంతదాహ॥ బద్ధ్వేతి॥వివిధైరద్రియాణాంకూటైఃశృంగైః సే
తుంబద్ధ్వాఅగ్రేసీతాన్వేషణేహనుమతైవదగ్ధాలంకామావిశత్ కథంభూతైఃశృంగైః కపీంద్రాణాంకరైఃకంపితాని
భూరుహాణామంగాని శాఖాదీనియేషుతైః విభీషణస్యదృశాబుద్ధ్యాకైస్సహావిశత్ సుగ్రీవాదయఃప్రముఖాయేషాం
తైరనీకైః॥౧౬॥సేతి తతశ్చసాలంకా ఘూర్ణాప్రచరితాబభూవ కథంభూతా వానరేంద్రాణాంబలైఃరుద్ధాః విహా
రాదయోయస్యాం నిర్భజ్యమానాః ధిషణాదయోయస్యాంసా తత్రవిహారఃక్రీడాస్థానంకోష్ఠంధాన్యాగారాది శ్రీః
కోశఃద్వారంగృహాదీనాం గోపురం పురద్వారం సదఃసభా వలభీప్రాసాదాదిపురోభాగాచ్ఛాదినీ విటంకః కపోత
పాలికాధిషణం వేదికాది- శృంగాటకంచతుష్పథమ్॥౧౭॥రక్షఃపతిరితి॥రక్షసాంపతిఃరావణఃపుత్రమింద్రజితం-ప్రహస్తా
దీంశ్చ-సమహినోత్ ప్రాయుంక్త॥౧౮॥తామితి॥అసిశూలాదిభిర్దుర్గమాం తాంయాతుధానపృతనాం-సుగ్రీవాదిభిర
న్వితోయాత్ అయాత్॥౧౯॥

స్యంతిదిగ్విజయినోయముపేత్యభూపాః ॥౧౫॥ బద్ధ్వోదధౌ రఘుపతిర్వివిధాద్రికూటైస్సేతుం కపీంద్రకర
కంపితభూరుహాంగైః । సుగ్రీవనీలహనుమత్ప్రముఖైరనీకైర్లంకాంవిభీషణదృశావిశదగ్రదగ్ధాం॥ ౧౬॥
సావానరేంద్రబలరుద్ధవిహారకోష్ఠ శ్రీద్వారగోపురసదోవలభీవిటంకా । నిర్భజ్యమానధిషణధ్వజహేమ
కుంభశృంగాటకాగజకులైర్హ్రదినీవఘూర్ణా॥ ౧౭॥ రక్షఃపతిస్తదవలోక్యనికుంభకుంభధూమ్రాక్ష
దుర్ముఖసురాంతకనరాంతకాదీన్ ॥ పుత్రంప్రహస్తమతికాయవికంపనాదీన్సర్వానుగాన్సమహినోద
థకుంభకర్ణం॥ ౧౮ ॥ తాంయాతుధానపృతనామసిశూలచాపప్రాసర్ష్టిశక్తిశరతోమరఖడ్గదుర్గాం।
సుగ్రీవలక్ష్మణమరుత్సుతగంధమాదనీలాంగదర్క్షపనసాదిభిరన్వితోయాత్॥ ౧౯॥ తేనీకపారఘుపతేరభి
పత్యసర్వేద్వంద్వంవరూథమిభపత్తిరథాశ్వయోధైః । జఘ్నుర్ద్రుమైర్గిరిగదేషుభిరంగదాద్యాస్సీతాభి
మర్శహతమంగళరావణేశాన్॥ ౨౦ ॥ రక్షఃపతిస్స్వబలనష్టిమవేక్ష్యరుష్టఆరుహ్యయానకమథాభిససార
రామం । స్వస్స్యందనేద్యుమతిమాతలినోపనీతేవిభ్రాజమానమహనన్నిశితైఃక్షురప్రైః॥ ౨౧ ।రామస్త
మాహపురుషాదపురీషయన్నః కాంతాసమక్షమసతాపహృతాశ్వవత్తే । త్యక్తత్రపస్యఫలమద్యజుగుప్సిత
స్యయచ్ఛామికాలఇవకర్తురలంఘ్యవీర్యః॥ ౨౨॥ ఏవంక్షిపన్ధనుషిసంధితముత్ససర్జబాణంసవజ్రమివత
ద్ధృదయంబిభేద।సోసృగ్వమన్దశముఖైర్న్యపతద్విమానాద్ధాహేతిజల్పతిజనేసుకృతీవరిక్తః॥ ౨౩॥ త
తోనిష్క్రమ్యలంకాయాయాతుధాన్యస్సహస్రశః । మందోదర్యాసమంతస్మిన్ ప్రరుదంత్య ఉపాద్ర
వన్॥ ౨౪॥ స్వాన్స్వాన్బంధూన్పరిష్వజ్యలక్ష్మణేషుభిరర్దితాన్ । రురుదుస్సుస్వరందీనాంఘ్నంత్యఆత్మాన
మాత్మనా॥ ౨౫॥ హాహతాస్స్మవయంనాథలోకరావణరావణ । కంయాయాచ్ఛరణంలంకాత్వద్విహీ
నాపరార్దితా॥ ౨౬ ॥ నవైవేదమహాభాగభవాన్కామవశంగతః। తేజోనుభావంసీతాయాయేననీతోద
శామిమామ్॥ ౨౭॥కృతైషావిధవాలంకావయంచకులనందన । దేహఃకృతోన్నంగృధ్రాణామాత్మానరక
హేతవే॥ ౨౮॥ శ్రీశుకః ॥ స్వానాంవిభీషణశ్చక్రేకోసలేంద్రానుమోదితః । పితృమేధవిధానేన యదుక్తం

న్వితః శ్రీరామః అయాత్॥ మరుత్సుతోహనుమాన్ ఋక్షో జాంబవాన్॥ ౧౯॥ తఇతి ॥ తేరఘుపతేరనీకపా అంగదా
ద్యాశ్చసర్వే రావణస్యఇభాదిభిః యద్వరూథంసైన్యంతత్ ద్వంద్వం యథాభవతితథాఅభిపత్యసంగమ్య ద్రుమాదిభి
రఘ్నుః కాన్ సీతాయాఅభిమర్శేనహతంమంగళం యస్యసరావణః ఈశోయేషాం తాన్॥ ౨౦॥ రక్షఃపతిరితి॥ స్వబలస్య
నష్టిం నాశమవేక్ష్య రుష్టఃపుష్పకనామకం యానకంపుష్పవిమానం రథంవా ఆరుహ్యశ్రీరామమభిససార అథ తంస్వ
స్స్యందనేస్వర్గస్యఇంద్రస్యరథేమాతలినాఇంద్రసారథినోపనీతేద్యుమతిదీప్తియుక్తేవిభ్రాజమానమహనత్ అహన్॥
౨౧॥రామఇతి॥ హేపురుషాదపురీషరాక్షసపురీషప్రాయయద్యస్మాదపహృతాఃశ్వవత్ శ్వాయథాఅసమక్షంగృహం
ప్రవిశ్యకిమపిహరతితద్వత్ తస్మాజ్జుగుప్సితస్యకర్మణఃకర్తుస్తేఅద్యకాలఇవఅలంఘ్యవీర్యోహంఫలంయచ్ఛామిఅధ
ర్మకర్తుఃపుంసఃకాలోయథాయచ్ఛతీతివా॥ ౨౨॥ఏవమితి॥రిక్తః క్షీణపుణ్యఃసుకృతీవిమానాదివవిమానాత్పుష్పకాత్
పతదితివా ॥ రాక్షసస్త్రీణాంవిలాపమాహ పంచభిః ॥ తతఇతి ॥ మందంస్వల్పముదరంయస్యాః తయారావణభార్య
యాసహ॥ ౨౪ ౨౫॥హేతి॥పరైరర్దితా ౨౬॥ ౨౭॥కృతేతి॥గృధ్రాణామన్నంభక్ష్యఃనరకహేతవేనరకభోగాయ౨౮

స్వాపామితి సాంపరాయికం ఔర్ధ్వదైహికం॥౨౯॥౩౦॥ రామ ఇతి॥ ఆత్మనః స్వస్య సందర్శనేన ఆహ్లాదః తేన వికసత్ ముఖపంకజం యస్యాస్తాం॥౩౧॥ ఆరోప్యేతి॥ యానం పుష్పకం భ్రాతృభ్యాం లక్ష్మణసుగ్రీవాభ్యాం॥ ౩౨॥ లంకామితి ॥ ఆయుశ్చ గత్వా తేనాపి నిహీవ యయౌ॥ ౩౩॥ ఉపగీయమానేతి॥ గోమూత్రయావకం గోమూత్రపక్వయవాన్నభోజనం భ్రాతరం భరతం ॥౩౪॥ ౩౫ ॥ పాదుకే ఇతి॥ స్వశిబిరాత్ రామం వినా అయోధ్యామవిశన్ స్వస్య వాసం యత్ర నిర్మితవాన్ తస్మాత్ సకాశాద్గీతాదిభిర్యుక్తైః రామం ప్రత్యుద్గతః అభిముఖం యయౌ ॥ ౩౬ ॥ బ్రహ్మఘోషేణేతి ॥ బ్రహ్మఘోషేణ

సాంపరాయికమ్॥ ౨౯॥ తతోఽదదర్శ భగవానశోకవనికాశ్రమే । క్షామాం స్వవిరహవ్యాధిం శింశపామూలమాశ్రితామ్॥౩౦ రామః ప్రియతమాం భార్యాం దీనాం వీక్ష్యాన్వకంపత । ఆత్మసందర్శనాహ్లాదవికసన్ముఖపంకజామ్॥౩౧॥ ఆరోప్యారురుహే యానం భ్రాతృభ్యాం హనుమద్యుతః । విభీషణాయ భగవాన్ దత్త్వా రక్షోగణేశతామ్॥ ౩౨॥ లంకామాయుశ్చ కల్పాంతం యయౌ చీర్ణవ్రతః పురీం । అవకీర్యమాణః కుసుమైర్లోకపాలార్పితైః పథి॥౩౩॥ ఉపగీయమానచరితశ్శతధృత్యాదిభిర్ముదా । గోమూత్రయావకం శ్రుత్వా భ్రాతరం వల్కలాంబరమ్॥౩౪॥ మహాకారుణికోఽతప్యజ్జటిలం స్థండిలేశయమ్ । భరతః ప్రాప్తమాకర్ణ్య పౌరామాత్యపురోహితైః ॥ ౩౫ ॥ పాదుకే శిరసి న్యస్య రామం ప్రత్యుద్గతోఽగ్రజం । నందిగ్రామాత్స్వశిబిరాద్గీతవాదిత్రనిస్స్వనైః ॥౩౬॥ బ్రహ్మఘోషేణ చ ముహుః పఠద్భిర్బ్రహ్మవాదిభిః । స్వర్ణకక్ష్యపతాకాభిర్హైమైశ్చిత్రధ్వజై రథైః ॥౩౭ సదశ్వై రుక్మసన్నాహైర్భటైః పురటవర్మభిః । శ్రేణీభిర్వారముఖ్యాభిర్భృత్యైశ్చైవ పదానుగైః॥ ౩౮ ॥ పారమేష్ఠ్యాన్యుపాదాయ పణ్యాన్యుచ్చావచాని చ । పాదయోరపతత్ప్రేమ్ణా ప్రక్లిన్నహృదయేక్షణః॥ ౩౯॥ పాదుకే న్యస్య పురతః ప్రాంజలిర్బాష్పలోచనః । తమాశ్లిష్య చిరం దోర్భ్యాం స్నపయన్నేత్రజైర్జలైః ॥ ౪౦ ॥ రామో లక్ష్మణసీతాభ్యాం విప్రేభ్యో యేఽర్హసత్తమాః। తేభ్యస్స్వయం నమశ్చక్రే ప్రజాభిశ్చ నమస్కృతః॥ ౪౧॥ ధున్వంత ఉత్తరాసంగం పతిం వీక్ష్య చిరాగతమ్॥ ఉత్తరాః కోసలా మాల్యైః కిరంతో ననృతుర్ముదా॥౪౨॥ పాదుకే భరతోఽగృహ్ణాచ్చామరవ్యజనోత్తమే। విభీషణశ్చ సుగ్రీవశ్శ్వేతచ్ఛత్రం మరుత్సుతః॥ ౪౩। ధనుర్నిషంగాన్ శత్రుఘ్నస్సీతా తీర్థకమండలుం। అబిభ్రదంగదః ఖడ్గం హైమం చర్మర్క్షరాణ్ణృప॥౪౪। పుష్పకస్థోఽన్వితః స్త్రీభిః స్తూయమానశ్చ వందిభిః। విరేజే భగవాన్ రాజన్ గ్రహైశ్చంద్ర ఇవోదితః॥ ౪౫॥ భ్రాతృభిర్నందితస్సోఽథ సోత్సవాం ప్రావిశత్పురీం । ప్రవిశ్య రాజభవనం గురుపత్నీస్స్వమాతరం ॥ ౪౬ ॥ గురూన్ వయస్యానుచరాన్ పూజితః ప్రత్యపూజయత్ వైదేహీ లక్ష్మణశ్చైవ యథావత్సముపేయతుః ॥ ౪౭ ॥ ప్రాప్యాత్మజాన్ మాతరస్స్వాన్ ప్రాణాంస్తన్వ ఇవోత్థితాః । ఆరోప్యాంకేఽభిషించంత్యో బాష్పౌఘైర్విజహుశ్శుచః ॥ ౪౮ ॥ జటా నిర్ముచ్య విధివత్కులవృద్ధైస్సమం గురుః। అభిషించద్యథైవేంద్రం చతుస్సింధుజలాదిభిః॥౪౯ ॥ ఏవం కృతశిరస్స్నానస్సువాసాస్స్రగ్వ్యలంకృతః । స్వలంకృతైస్సువాసోభిర్భ్రాతృభిర్భార్యయా బభౌ ॥ ౫౦ ॥ అగ్రహీదాసనం భ్రాత్రా ప్రణిపత్య ప్రసాదితః। ప్రజాస్స్వధర్మనిరతా వర్ణాశ్రమగుణాన్వితాః । ౫౧। జుగోప పితృవద్రామో మేనిరే పితరం చ తం । త్రేతాయాం వర్తమానాయాం కాలః కృతసమోఽభవత్ ॥౫౨॥ రామే రాజని ధర్మజ్ఞే సర్వభూతసుఖావహే । వనాని నద్యో గిరయో వర్షాణి ద్వీపసింధవః॥ ౫౩ ॥ సర్వే కామదుఘా ఆసన్ ప్రజానాం భరతర్షభ। నాధివ్యాధిజరాగ్లానిదుఃఖశోకభయక్లమాః॥ ౫౪ ॥ మృత్యుశ్చానిచ్ఛతాం నాసీద్రామే రాజన్యధోక్షజే। ఏకపత్నీవ్రతధరో రాజర్షిచరితశ్శుచిః॥ ౫౫॥ స్వధర్మం గృహమేధీయం శిక్షయన్ స్వయమాచరత్ । ప్రేమ్ణానువృత్త్యా శీలేన ప్రశ్రయావనతా సతీ। భియా హ్రియా చ భావజ్ఞా భర్తుస్సీతాహరన్మనః

బ్రహ్మఘోషేణ పఠద్భిః స్వస్తివాచనికాదికం వదద్భిః స్వర్ణరసాక్తాః కక్ష్యాః ప్రాంతాః యాసాం తాభిః పతాకాభిః హైమైరిత్యాది చ త్వానిరథవిశేషణాని॥౩౭॥౩౮॥ పారమేష్ఠ్యానీతి॥ పారమేష్ఠ్యాని రాజార్హాణి ఛత్రచామరాదీని ప్రేమ్ణా ప్రక్లిన్నం హృదయమీక్షణే చ నేత్రే యస్య॥ ౩౯॥ పాదుకే ఇతి॥ నేత్రజైః జలైః తం భరతం స్నపయన్నాశ్లిష్య॥౪౦॥౪౧॥ అయోధ్యాప్రవేశప్రకారమాహ॥ పాదుకే ఇత్యాదిసార్ధైస్త్రిభిః॥ ౪౩॥ ధనురితి॥ ధనుశ్చ నిషంగౌ చ-ఋక్షరాట్ జాంబవాన్॥ ౪౪। ౪౫॥ భ్రాతృభిరితి॥ గురుపత్నీః కైకేయ్యాద్యాః। ౪౬॥ గురూనితి వయస్యాన్ అనుచరాంశ్చ॥ ౪౭॥ ప్రా

స్యేతి॥ బాష్పామ్బుభిరభిషించంత్యః శుచః శోకాన్ విజహుః శేమంస్పష్టం॥ ౪౮॥౫౬॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *

శ్లో॥ తతశ్చైకాదశేయోధ్యాయమావనన్నను జైస్సహ యజ్ఞాదియచ్ఛకారేశోరామస్తదనువర్ణ్యతే॥ యద్వా॥ రామపశాదశేయజ్ఞైరీజేరాష్ట్రేప్యవాసయత్ ॥ కుశాదీన్ నృత్తిరుదితా ప్రజానాం రాఘవస్య చ॥ ౧॥ -॥ ఆచార్యాయేతి ॥ తదంతరాతాసాదిశాంమధ్యేయా తీభూః తాం-బ్రాహ్మణఏవార్హతీతిమన్యమానః॥ ౩॥ ఇత్యేతి॥ అయుంశాషః - తత్తదాసాతేతాతాసాదిశాంమధ్యే యా తీభూః తాం బ్రాహ్మణపవార్హతీతి మన్యమానః॥౩॥ఇతీతి॥అయుం శాషః - తత్తదాసామంగళమాభరణాదికం-తావన్మాత్రమవశేషితంయస్యాః తద్వ్యతిరిక్తంహిరణ్యాదిసర్వంనదావిత్యర్థః॥ ౪॥౫॥ అత్రత్రమితి॥ అత్రత్తంకిందత్తంసర్వందత్తమిత్యర్థః విశ్వప్రవిశ్య॥ ౬॥ నమ ఇతి॥ న్యస్తదండైర్మునిభిః అర్పితౌచిత్తైన్యస్తాంఘ్రియస్యతస్మై. తేష్వర్పితాంఘ్రియ ఇతివా॥ ౭॥ ౮॥ నేతి॥ స్త్రైణః స్త్రీపరతంత్రః॥ ౯॥ ఇతీతి॥ అసంవిదఃఅజ్ఞాత్ - పాపసంఘీయస్యతస్తై. తేష్వర్పితాంఘ్రియ ఇతివా॥ చేతసాశ్రమం చేతసోవాల్మీకిః తస్యాశ్రమం - సాసీతా - ప్రాప॥ ౧౦॥ అంతర్వత్నీతి ॥ అంతర్వత్నీ గర్భిణీసతీపాచేతసాశ్రమం *

౫౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే-నవమస్కంధే- దశమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ భగవానాత్మనాత్మానం రామఉత్తమకల్పకైః ॥ సర్వదేవమయం దేవమీజఆచార్యవాన్ మఖైః॥ ౧॥ హోత్రేదదాదిశంప్రాచీం బ్రహ్మణేదక్షిణాం ప్రభుః ॥ అధ్వర్యవే ప్రతీచీం వాఉదీచీం సామగాయినే ॥ ౨॥ ఆచార్యాయదదౌ శేషాం యావతీభూస్తదంతరా। మన్యమానఇదంకృత్స్నం బ్రాహ్మణోర్హతినిస్పృహం ॥ ౩॥ ఇత్యయంసదలంకారవాసోభ్యామవశేషితః । తదారాజ్ఞ్యపివైదేహీ సౌమంగళ్యావశేషితా॥ ౪॥ తేత్రబ్రాహ్మణ దేవస్యవాత్సల్యంవీక్ష్య సజ్జనాః॥ ప్రీతాఃక్లిన్నధియస్తస్మై ప్రత్యర్ప్యేదంబభాషిరే ॥ ౫॥ అప్రత్తంనస్త్వయాకిన్ను భగవన్ భువనేశ్వర । యన్నోంతర్హృదయం విశ్యతమోహంసిస్వరోచిషా॥ ౬॥ నమోబ్రహ్మణ్యదేవాయరామాయాకుంఠమేధసే । ఉత్తమశ్లోకధుర్యాయన్యస్తదండార్పితాంఘ్రయే ॥ ౭॥ కదాచిల్లోకజిజ్ఞాసుర్గూఢోరాత్ర్యామలక్షితః । చరన్ వచోశృణోద్రామోభార్యాముద్దిశ్యకస్యచిత్ ॥ ౮॥ నాహంబిభర్మిత్వాందుష్టామసతీంపరవేశ్మగాం। స్త్రైణోహిబిభృయాత్సీతాంరామో నాహంభజేపునః॥ ౯॥ ఇతిలోకాద్బహుముఖాద్దురారాధ్యదసంవిదః । పత్యాభీతేనసాత్యక్తా ప్రాప్తా ప్రాచేతసాశ్రమం॥ ౧౦ ॥ అంతర్వత్న్యాగతేకాలేయమౌసాసుషువేసుతౌ । కుశోలవఇతిఖ్యాతౌతయోశ్చక్రేక్రియామునిః॥౧౧॥ అంగదశ్చిత్రకేతుశ్చలక్ష్మణస్యాత్మజావుభౌ । తక్షఃపుష్కలఇత్యాస్తాంభరతస్య మహీపతేః ౧౨ ॥ సుబాహుశ్శ్రుతసేనశ్చశత్రుఘ్నస్యబభూవతుః । గంధర్వాన్ కోటిశోజఘ్నే భరతోవిజయేదిశాం॥ ౧౩ ॥ తదీయంధనమానీయసర్వంరాజ్ఞేన్యవేదయత్ । శత్రుఘ్నశ్చమధోఃపుత్రంలవణంనామరాక్షసం॥ ౧౪ ॥ హత్వామధువనేచక్రేమధురాంనామవై పురీం । మునౌనిక్షిప్యతనయౌసీతాభర్త్రావివాసితా ॥ ౧౫ ॥ ధ్యాయంతీరామచరణౌవివరంప్రవివేశహ।తచ్ఛ్రుత్వాభగవాన్ రామోరుంధన్నపిధియాశుచః॥౧౬ ॥ స్మరంస్తస్యాగుణాంస్తాంస్తాన్నాశక్నోద్రోద్ధుమీశ్వరః । స్త్రీపుంప్రసంగఏతాదృక్ సర్వత్రత్రాసమావహః ॥ ౧౭ ॥ అపీశ్వరాణాంకిముతగ్రామ్యస్యగృహచేతసః॥తతఊర్ధ్వంబ్రహ్మచర్యంధారయన్నజుహోత్ప్రభుః॥ ౧౮ ॥ త్రయోదశాబ్దసాహస్రమగ్నిహోత్రమఖండితం।స్మరతాంహృదివిన్యస్యవిద్ధందండకకంటకైః ॥ స్వపాదపల్లవంరామ ఆత్మజ్యోతిరగాత్తతః ॥ ౧౯ ॥ నేదంయశోరఘుపతేస్సురయాజ్ఞయాత్తలీలాతనోరధిక సామ్యవిముక్తధామ్నః॥రక్షోవధోజలధిబంధనమస్త్రపూగైః కింతస్యశత్రుహననే

పాపేతిపూర్వేణాన్వయః-కిక్రియాఃజాతకర్మాద్యాః॥౧౧॥౧౬॥ స్మరన్నితి॥ ఈశ్వరోపినుచోరోద్ధుంనాశక్నోత్ -నచాతిచిత్రమేతదిత్యాహ- స్త్రీపుంసోఃప్రసంగఃఆసక్తిః-త్రాసమ్ పహతీతితథా - విభక్తేరలుగార్షః-భయావహాఇతిసాంతరేసుగమం॥ ౧౭॥ అపీతి॥ కిముతేతి॥ ప్రాసంగికోక్తిఃఅగ్నిహోత్రమజుహోత్ జుహావ॥ ౧౮॥ త్రయోదశేతిఆత్మజ్యోతిర్నిజంధామ॥౧౯॥ నేతి॥ జలధిబంధనంఅస్త్రపూగైశ్చరక్షసాంవధఇతిఇదంకవిభిరాశ్చర్యమివవర్ణితమపియశఃస్తుతిర్నభవతి - తత్రహేతుః అధికసామ్యాభ్యాంవిముక్తంధామప్రభావోయస్యకింకపయః నహాయాః - అతఃసుగ్రీవాద్యాశ్రవణంయథా లీలామాత్రం - తథేవేదమపియుక్తంచేత్తదిత్యాహసురాణాం - యాచాయాం అత్రాస్వీకృతాలీలాథాన్ - త్రస్య శేషసతస్య: ౨౦ ॥ ఏవంవిధలీలాప్రయోజనందర్శయన్ -ప్రణమతి॥ యస్యేతి॥ యస్యయశఃనృపా

ణాంయుధిష్ఠిరాదీనాం సకస్సుఋమమోమార్కండేయాదయోగాయంతి - దిగిభేంద్రాణాం పట్టవదావరణ రూపం తత్పర్యంతంవ్యాప్తమిత్యర్థః నాకపాలా దేవాః వసుపాలాశ్చవసుధాపాలాశ్చ తేషాంకిరీటైఃజుష్టంపాదాంబుజం యస్యతంరఘుపతిం పాఠాంతరే త త్తస్యరఘుపతేర్జుష్టంపాదాంబుజంప్రపద్యఇత్యర్థః॥౨౧॥ సఇతి॥ సరామఃసంవిష్టఃఉపవిష్టః-అనుగతో వాస్యైః- తేకోసలదేశవాసినః స్వేపియత్ర యోగినోగచ్ఛంతితత్ స్థానం యయుః॥౨౨॥పురుష ఇతి॥అనృశంస్యపర. ఉపశమనిమ్నస్సన్ విముచ్యతే॥౨౩॥కథమితి॥సరామఃస్వయంకథమవర్తత భ్రాతృత్వాన్ ప్రతివాకథమ వర్తత-కథంభూతాః ఆత్మనఃఆత్మాంశభూతాః తస్మిన్ వా ఈశ్వరే తేభ్రాతరో దయః-అనుఅనంతరంకథమవర్తంత తేతిప్రశ్నత్రయం॥ ౨౪॥ తతఃశ్రీరామస్యభ్రాతృాదిషువృత్తిప్రకారమాహ॥ అథేతి॥ అనేనైవభ్రాతౄణామపి తదాజ్ఞానుసారితయావృత్తిరుక్తాఅథసింహాసనస్వీకారానంతరం॥౨౫॥పురీంవర్ణయతిత్రిభిః॥ అసిక్తేతి॥ గంధోదైఃమద బిందుభిశ్చ-అసిక్తాః మార్గాః యస్యాం-సుతరాంమత్తామివమదసమృద్ధామివచేతివితర్క్యగామితిపాఠాంతరేసుతరాం

నేకపయుస్సహాయాః॥ ౨౦॥ యస్యామలంనృపసదస్సుయశోధునాపిగాయంత్యఘఘ్నమృషయో దిగిభేంద్రపట్టమ్।తన్నాకపాలవసుపాలకిరీటజుష్టం పాదాంబుజంరఘుపతేశ్శరణంప్రపద్యే॥ ౨౧ ॥ సయైస్స్పృష్టోఽభిదృష్టోవాసంవిష్టోనుగతోపివా।కోసలాస్తేయయుస్స్థానంయత్రగచ్ఛంతియోగినః॥ ౨౨॥ పురుషోరామచరితంశ్రవసైరుపధారయన్।ఆనృశంస్యపరోరాజన్ కర్మబంధైర్విముచ్యతే॥ ౨౩॥ పరీక్షిత్ ॥ కథంస భగవాన్రామోభ్రాతౄన్వాస్వయమాత్మనః। తస్మిన్వాతేన్వవర్తంతప్రజాః పౌరాస్తథేశ్వరే॥ ౨౪॥శ్రీశుకః॥అథాదిశద్దిగ్విజయేభ్రాతౄంస్త్రిభువనేశ్వరః। ఆత్మానందర్శయన్ స్వానాంపురీమైక్షతసానుగః॥ ౨౫॥అసిక్తమార్గాంగంధోదైఃకరిణాంమదశీకరైః।స్వామినంప్రాప్తమాలోక్యమత్తాంవాసుతరామివ॥౨౬॥ప్రాసాదగోపురసభాచైత్యదేవగృహాదిషు। విన్యస్తహేమకలశైః పతాకాభిశ్చమండితామ్॥౨౭॥ పూగైస్సంవృతైరంభాభిః పట్టికాభిస్సువాససామ్। ఆదర్శైరంశుకైస్స్రగ్భిః కృతకౌతుకతోరణామ్॥౨౮॥తముపేయుస్తత్రతత్రపౌరా అర్హణపాణయః । ఆశిషోయుయుజుర్దేవ పాహిమాం ప్రాక్త్వయోద్ధృతామ్॥ ౨౯॥తతఃప్రజావీక్ష్యపతించిరాగతందిదృక్షయోత్సృజ్యగృహంస్త్రియోనరాః।ఆరుహ్యహర్మ్యాణ్యరవిందలోచనమతృప్తనేత్రాఃకుసుమైరవాకిరన్॥ ౩౦॥ అథ ప్రవిష్టస్స్వగృహంజుష్టంస్వైఃపూర్వరాజభిః।అనంతాఖిలకోశాఢ్యమనర్ఘ్యోరుపరిచ్ఛదమ్॥౩౧॥విద్రుమోదుంబరద్వారైర్వైడూర్యస్తంభపంక్తిభిః।స్థలైర్మారకతస్వచ్ఛైర్భ్రాజత్స్ఫాటికభిత్తిభిః॥ ౩౨॥చిత్రస్రగ్భిఃపతాకాభిర్వాసోమణిగణాంశుభిః।ముక్తాఫలైశ్చిదుల్లాసైఃకాంతకామోపపత్తిభిః॥౩౩॥ధూపదీపైస్సురభిభిర్మండితంపుష్పమండనైః। స్త్రీపుంభిస్సురసంకాశైర్జుష్టంభూషణభూషణైః॥౩౪॥తస్మిన్సభగవాన్రామస్స్నిగ్ధయాప్రియచేష్టయా। రేమేస్వారామధీరాణామృషభస్సీతయాకిల ॥ ౩౫ ॥ బుభుజేచయథాకాలంకామాన్ధర్మమపీడయన్।వర్షపూగాన్బహూన్నౄణామభిధ్యాతాంఘ్రిపల్లవః॥ ౩౬॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-నవమస్కంధే-ఏకాదశోధ్యాయః

కామోన్మత్తాంగామివేత్యర్థః॥౨౬॥ ౨౭॥పౌరాణాంతస్మిన్వృత్తిమాహ॥తమితి॥వరాహరూపేణత్వయాఉద్ధృతామిమాంపృథివీంపాహీతి॥ ౨౯॥ప్రజానాంతస్మిన్వృత్తిమాహ॥తత ఇతి॥౩౦॥స్వయంకథమవర్తతేత్యస్యోత్తరమాహ-యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥అథేతి॥స్వగృహంప్రవిష్టస్సన్తస్మిన్ రేమఇతిపంచమేనాన్వయః- గృహంవర్ణయతి సార్ధైస్త్రిభిః అనంతాయేఅఖిలరత్నాదీనాంకోశాః తైరాఢ్యం- అనర్ఘ్యాఉరవశ్చపరిచ్ఛదాయస్మిన్॥౩౧॥ విద్రుమేతి॥ విద్రుమమయఃరూఢఉదుంబరాగేహాళ్యోయేషుతైః ద్వారైఃమరకతస్వచ్ఛైః- స్థలైః- తృతీయాంతానాంమండితమితిత్రితీయేన్వయః॥౩౨॥ చిత్రేతి॥వాససాంమణిగణానాంచ అంశుభిఃదీప్తిభిః-చిత్ చైతన్యం-తస్యోల్లాసైః ఉజ్జ్వలైః-యద్వా-చిదితిక్వచిదర్థే-వైడూర్యస్తంభాదిషుయథాశోభముజ్జ్వలైఃముక్తాఫలైర్మండితమిత్యర్థః॥కాంతాఃకమనీయాఃకామోపపత్తయోభోగసాధనానితాభిః॥౩౩॥ధూపైరితి॥భూషణానాంభూషణభూతైః॥౩౪॥౩౫॥ బుభుజఇతి ॥ నృణాంమధ్యే-యద్వా-నృభిరభిధ్యాతమంఘ్రిపల్లవంయస్యేతి॥ ౩౬॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం ఏకాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

*

శ్లో॥ ద్వాదశే రామపుత్రస్య కుశస్యాన్వయ ఉచ్యతే। ఏవమిక్ష్వాకుపుత్రస్య శశాదస్యేరితోఽన్వయః॥ యద్వా॥ ఆరభ్యే
క్ష్వాకుశం భూపాన్ సైక్ష్వాకాన్ ద్వాదశే గతాన్। భవిష్యతస్సుమిత్రాంతాన్ బృహద్రణముఖాన్ వదత్ ॥ కుశస్యేతి॥ కు
శస్య శ్రీరామపుత్రస్య అతిథిః సుతోఽభవత్ ॥౧॥ దేవానీక ఇతి॥ అర్కసంభవః అర్కస్యాంశాత్సంభూతః॥ ౨॥ శంఖణ ఇతి॥
జైమినేః శిష్యో యోగాచార్యః॥౩॥ తదాహ హిరణ్యనాభస్య యోగాచార్యత్వం॥ శిష్య ఇతి॥ యతస్సకాశాత్ కౌశల్యో
యాజ్ఞవల్క్యఋషిః అధ్యాత్మం యోగమధ్యగాత్ - మహాంతః ఉదయాః సిద్ధయో యస్మిన్ తం - హృదయగ్రంథేః భేద
నం చ॥౪॥౫॥ మరుం విశినష్టి॥ యోసావితి॥ పునర్భావయితా-భావయిష్యతి॥౬॥౭॥ తత ఇతి। తేపిత్రా అభిమన్యునా॥౮॥౧౧॥
తస్యేతి॥ తత్తస్మాదమిత్రజితః॥ ౧౨॥౧౪॥ సుమిత్ర ఇతి॥ నిష్ఠా వంశస్య స్థితిః- తస్యాః అంతః -తచ్చేవాహ ఇక్ష్వాకూణామితి॥
౧౫॥౧౬॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ద్వాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా

శ్రీశుకః॥ కుశస్య చాతిథి స్తస్మాన్నిషధ స్తత్సుతో నభః। పుండరీకోఽథ తత్పుత్రః క్షేమధన్వాభవ త్తతః॥౧॥ దే
వానీక స్తతోఽనీహః పారియాత్రోఽథ తత్సుతః। తతో బలస్థల స్తస్మా ద్వజ్రనాభోఽర్కసంభవః॥ ౨॥ శంఖణ
స్తత్సుత స్తస్మా ద్విధృతి శ్చాభవత్సుతః। తతో హిరణ్యనాభోఽభూ ద్యోగాచార్యస్తు జైమినేః॥౩॥ శిష్యః కౌస
ల్య ఆధ్యాత్మం యాజ్ఞవల్క్యోఽధ్యగాద్యతః। యోగం మహోదయమృషి ర్హృదయగ్రంథిభేదనమ్॥౪॥
పుష్యో హిరణ్యనాభస్య ధ్రువసంధి స్తతోఽభవత్। సుదర్శనోఽథాగ్నివర్ణః శీఘ్ర స్తస్య మరుస్సుతః॥౫॥ యో
సావా స్తే యోగసిద్ధః కలాపగ్రామమాశ్రితః। కలేరంతే సూర్యవంశం నష్టం భావయితా పునః॥ ౬॥ తస్మా
త్ప్రశుశ్రుత స్తస్య సంధి స్తస్యాప్యమర్షణః। మహస్వాం స్తత్సుత స్తస్మా ద్విశ్వసాహ్వో న్వజాయత॥
౭॥ తతో బృహద్బలో యస్తు పిత్రా తే సమరే హతః । ఏతే హీక్ష్వాకుభూపాలా అతీతాః శృణ్వనాగతాన్॥
౮॥ బృహద్బలస్య భవితా పుత్రో నామ్నా బృహద్రణః। ఉరుక్రియ స్తత స్తస్య వత్సవృద్ధో భవిష్యతి॥౯॥ ప్రతి
వ్యోమ స్తతో భానుర్దివాకో వాహినీపతిః। సహదేవ స్తతో వీరో బృహదశ్వోఽథ భానుమాన్॥౧౦॥ ప్రతీకా
శ్వో భానుమత స్సుప్రతీక స్తత స్సుతః। భవితా మరుదేవోఽథ సునక్షత్రోఽథ పుష్కరః॥ ౧౧॥ తస్యాంతరిక్ష
స్తత్పుత్ర స్సుతపా స్తదమిత్రజిత్। బృహద్రాజ స్తు తస్యాపి బర్హి స్తస్మా ద్ధనంజయః॥౧౨॥ రణంజయ స్త
స్యసుత స్సంజయో భవితా తతః। తస్మాచ్ఛాక్యోఽథ శుద్ధోదో లాంగల స్తత్సుత స్స్మృతః॥ ౧౩॥ తతః ప్రసే
నజి త్తస్మాత్ క్షుద్రకో భవితా తతః। రణకో భవితా తస్మాత్సురథ స్తనయ స్తతః॥ ౧౪ సుమిత్రో నామ
నిష్ఠాంత ఏతే బార్హద్బలాన్వయాః। ఇక్ష్వాకూణామయం వంశ స్సుమిత్రాంతో భవిష్యతి॥ ౧౫॥ యత
స్తం ప్రాప్య రాజానం సంస్థాం ప్రాప్స్యతి వై కలౌ॥ ౧౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే- నవమస్కం
ధే-ద్వాదశోఽధ్యాయః

శ్రీశుకః॥ నిమిరిక్ష్వాకుతనయో వసిష్ఠ మవృతర్త్విజమ్। ఆరభ్య సత్రం సోఽప్యాహ శక్రేణ ప్రాగ్వృ
తోఽస్మి భోః॥౧॥ తం నిర్వర్త్యాగమిష్యామి తావన్మాం ప్రతిపాలయ। తూష్ణీమాసీద్గృహపతి స్సోఽపీంద్రస్యా
కరోన్మఖమ్॥ ౨॥ నిమిశ్చలమిదం విద్వాన్ సత్రమారభతాత్మవాన్। ఋత్విగ్భిరపరై స్తావ న్నాగమద్యా
వతా గురుః॥౩॥ శిష్యవ్యతిక్రమం వీక్ష్య నిర్వర్త్య గురురాగతః। అశపత్పతతా ద్దేహో నిమేః పండితమా
నినః॥౪॥ నిమిః ప్రతిదదౌ శాపం గురవేఽధర్మవర్తినే। తవాపి పతతా ద్దేహో లోభాద్ధర్మమజానతః॥౫॥
ఇత్యుత్ససర్జ స్వం దేహం నిమి రధ్యాత్మకోవిదః । మిత్రావరుణయో ర్జజ్ఞే హ్యూర్వశ్యాం ప్రపితామ
హః॥౬॥ గంధవ స్తుషు తద్దేహం నిధాయ మునిస త్తమాః। సమాప్తే సత్రయాగేణ దేవానూచు స్సమాగతాన్

శ్లో॥ ఇక్ష్వాకో రేవ పుత్రస్య నిమేర్వంశ స్త్రయోదశే। వర్ణ్యతే జజ్ఞిరే యత్ర బ్రహ్మజ్ఞా జనకాదయః॥ యద్వా॥ త్రయో
దశే రిమడ్గంజయారాజాన్వయకృత్। ఐక్ష్వాకస్య నిమే ర్దేహాన్మథితాజ్జనకోఽభవత్॥ నిమే రౌరసః పుత్రో నాభూది
తి దర్శయన్ కథామాహ షడ్భిః॥ నిమిరితి॥ సత్రమారభ్య వసిష్ఠం ఋత్విజం। అవృత వవ్రే ॥ ౧ ॥ తమితి॥ తం శక్రస్య స
త్రం-నిర్వర్త్య-ప్రతిపాలయ ప్రతీక్షస్వేతి॥ గృహపతి ర్నిమిః॥ ౨॥ నిమిరితి॥ ఇదం జీవితం చలం అస్థిరం విద్వాన్॥౩॥ శిష్యే
తి ఇంద్రస్య మఖం నిర్వర్త్యాగతో గురుః శిష్యస్య వ్యతిక్రమమన్యాయం వీక్ష్య నిమేర్దేహః పతత్విత్యశపత్ ॥౪॥౫॥ ఇతీతి
ఉర్వశీదర్శనాత్ -స్కన్నం రేతస్తాభ్యాం కుంభే నిషిక్తం-తస్మాత్ప్రపితామహో వసిష్ఠః జజ్ఞే తదాహ మిత్రావరుణ

స్మోరితి తథాచ శ్రుతిః-కుంభే రేతస్సిషిచతుస్సమానమితి॥ ౬ ॥ ౭॥ రాజ్ఞ ఇతి॥ యది ప్రసన్నాః ప్రభవః సమర్థాశ్చ తర్హి-జీవత్విత్యూచుః॥౮॥ యస్యేతి॥ యస్య దేహస్య యోగం న వాంఛంతి- అపితు మోక్షాయైవ భజంతి ॥౧౦॥ విదేహ ఇతి॥ నిమిర్విదేహ ఏవ సన్ ఉష్యతాం వసతు - కామం యథేచ్ఛం- ఏవం సతి యుష్మాభిః ప్రార్థితం జీవితమస్య భవిష్యతి-న చ దేహసంబంధ ఇతి భావః- స చ అధ్యాత్మం న స్థితః లోచనయోః స్థితస్సన్ - ఉన్మేషణనిమేషాభ్యాం తత్ప్రవర్తకత్వేన లక్షితో వర్తత ఇతి శేషః॥ ౧౧॥ తదేవం మృతాదపి నిమేర్దేహాత్ వంశప్రవృత్తిం దర్శయతి॥ అరాజకేతి॥ ౧౨॥ తస్యాన్వ

౭॥ రాజ్ఞో జీవతు దేహోయం ప్రసన్నాః ప్రభవో యది। తథేత్యుక్తే నిమిః ప్రాహ మా భూన్మే దేహ బంధనం॥౮॥ యస్య యోగం న వాంఛంతి వియోగభయకాతరాః। భజంతి చరణాంభోజం మునయో హరిమేధసః॥ ౯॥ దేహం నావరురుత్సేహం దుఃఖశోకభయాశ్రయం। సర్వత్రాస్య యతో మృత్యుర్మత్స్యానాముదకే యథా॥౧౦ ॥దేవాః॥ విదేహ ఉష్యతాం కామం లోచనేషు శరీరిణాం। ఉన్మేషణ నిమేషాభ్యాం లక్షితోధ్యాత్మసంస్థితః॥౧౧॥ అరాజకభయం నృణాం మన్యమానా మహర్షయః। దేహం మమంథు స్స్మ నిమేః కుమారస్సమజాయత॥౧౨॥ జన్మనా జనకస్సోభూద్వైదేహస్తు విదేహజః। మిథిలో మథనాజ్జాతో మిథిలా యేన నిర్మితా॥౧౩॥ తస్మాదుదావసు స్తస్య పుత్రోభూన్నందివర్ధనః। తతస్సుకేతు స్తస్యాపి దేవరాతో మహీపతే॥౧౪॥ తస్మాద్బృహద్రథ స్తస్య మహావీర్యస్సుధృత్పితా। సుధృతేర్ధృష్టకేతుర్వై హర్యశ్వోథ మరు స్తతః॥౧౫॥ మరోః ప్రతీంధక స్తస్మాజ్జాతః కృతిరథో యతః। దేవమీఢ స్తస్య పుత్రో విశ్రుతోథ మహాధృతిః॥ ౧౬॥ కీర్తిరాత స్తత స్తస్మాన్మహారోమాథ తత్సుతః। స్వర్ణరోమా సుత స్తస్య హ్రస్వరోమా వ్యజాయత॥౧౭॥ తతస్సీరధ్వజో యజ్ఞే యజ్ఞార్థం కర్షతో మహీం। సీతా సీరాగ్రతో జాతా తస్మాత్సీరధ్వజః స్మృతః॥౧౮॥ కుశధ్వజ స్తస్య పుత్ర స్తతో ధర్మధ్వజో నృపః। ధర్మధ్వజస్య ద్వౌ పుత్రౌ కృతధ్వజమితధ్వజౌ॥౧౯॥ కృతధ్వజాత్కేశిధ్వజః ఖాండిక్యస్తు మితధ్వజాత్। కృతధ్వజసుతో రాజన్నాత్మవిద్యా విశారదః॥ ౨౦॥ ఖాండిక్యః కర్మతంత్రజ్ఞో భీతః కేశిధ్వజాద్గతః। భానుమాం స్తస్య పుత్రోభూచ్ఛతద్యుమ్న స్తుతత్సుతః॥ ౨౧॥ శుచి స్తత్తనయ స్తస్మాత్సనద్వాజ స్తతోభవత్। ఊర్ధ్వకేతుస్సనద్వాజాదజోథ పురుజిత్సుతః॥౨౨॥ అరిష్టనేమి స్తస్యాపి శ్రుతాయు స్తస్య పార్శ్వకః। తతశ్చిత్రరథ స్తస్య క్షేమాపి ర్మిథిలాధిపః॥౨౩॥ తస్మాద్ధేమరథ స్తస్య సుతస్సత్యరథ స్తతః। ఆసీదుపగురు స్తస్మాదుపగుర్వోగ్నిసంభవః॥ ౨౪॥ సావనోథ తతః పుత్రస్సువర్చాయుతస్సుభాషణః। శ్రుత స్తతో జయ స్తస్మాద్విజయోస్మాదృతస్సుతః॥ ౨౫॥ అనఘ స్తత్సుతో జజ్ఞే వీతిహవ్యో ధృతి స్తతః। బహులాశ్వో ధృతే స్తస్య కృతి స్తస్మాన్మహావశీ॥ ౨౬॥ ఏతే వై మైథిలా రాజన్నాత్మవిద్యావిశారదాః। యోగేశ్వరప్రసాదేన ద్వంద్వైర్ముక్తా గృహేష్వపి॥ ౨౭॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే నవమస్కంధే-త్రయోదశోధ్యాయః

*

శ్రీశుకః॥ అథాతః శ్రూయతాం రాజన్ వంశస్సోమస్య పావనః। యస్మిన్నైలాదయో భూపాః కీర్త్యంతే పుణ్యకీర్తయః॥౧॥ సహస్రశిరసః పుంసో నాభిహ్రదసరోరుహాత్। జాతస్యాసీత్సుతో ధాతురత్రిః పితృసమో గుణైః॥ ౨॥ తస్య దృగ్భ్యోభవత్పుత్రస్సోమోమృతమయః కిల। విప్రౌషధ్యుడువర్గాణాం బ్రహ్మణా కల్పితః పతిః॥౩॥ సోయజద్రాజసూయేన విజిత్య భువనత్రయమ్। పత్నీం బృహస్పతేర్దర్పా త్తారాం

థాని త్రీణి నామాన్యాహ॥ జన్మనేతి॥ జన్మనా అసాధారణేన-జనన ఏవ జనకః, యద్వా స్వదేహద్వారా జనకత్వాత్స నిమిజ్ఞ సకో భూదిత్యన్వయః। మిథిలా యేన నిర్మితేత్యనేన ఉత్పత్త్యనంతరం సామర్థ్యముక్తం॥ ౧౩॥ ౧౪॥ తస్మాదితి॥ సుధృత్ సుధృతిః తస్య పితా॥౧౫॥ ౨౦॥ ఖాండిక్య ఇతి॥ తస్య కేశిధ్వజస్య భానుమాన్॥ ౨౧॥ ౨౩॥ తస్మాదితి॥ అగ్నిసంభవః అగ్నేరంశాత్సంభూతః॥ ౨౪॥ సావన ఇతి॥ యుయుధాత్సుభాషణః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ఏత ఇతి॥ యోగేశ్వరాః యాజ్ఞవల్క్యాదయః తేషాం ప్రసాదేన అనుగ్రహేణ॥ ౨౭॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం త్రయోదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చతుర్దశే సురోః పత్న్యాం తారాయాం సోమజాద్బుధాత్। జాతశ్చైల స్తథోర్వశ్యామాయుర్ముఖ్యానజీజనత్ య ద్వా॥ చతుర్దశే త్రిజాత్సో... గుణాః పత్న్యాం బుధో జని। సపాస్తోర్వశీం తజ్జన్మ సంకేతం పురూరవాః॥౧॥ ౨॥ తస్మాదితి॥ దృగ్భ్యః ఆనందాశ్రుభ్యః అతఏవామృతమయః కిలేత్యాన్యేన్యే పాఠాంతరే - దృశః నేత్రాత్ వక్ష్యమాణదర్పస్యాకార

ణామాహ॥ వ్రీతి॥ ౩॥ నవ్వితి॥ సోమస్య పుత్రో బుధ ఇతి కథాద్వారేణాపత్నీమితి సార్ధైర్నవభిః॥ ౪॥ నేతి॥ తత్కృతే తన్నిమిత్తం॥ ౬॥ సురాణాం దానవానాం చ విగ్రహే కారణమాహ॥ శుక్ర ఇతి॥ అసురైస్సహితః - ఉడుపమగ్రహీదిత్యర్థః॥ సంధిరార్షః॥ గురోస్సుతం బృహస్పతిమగ్రహీత్ - అంగిరసస్సకాశాత్ప్రాప్తవిద్యో హర ఇతి ప్రసిద్ధిః॥ ౬॥ సర్వేతి॥ తారైవ తారకా తస్యాః హేతోః ప్రవృత్తః తారకామయః॥ ౭॥ నివేదిత ఇతి॥ నివేదితో విజ్ఞాపితః - విశ్వసృట్ బ్రహ్మా - అవైత్ అబుధ్యత॥ ౮॥ బృహస్పతిరాహ॥ త్యజ త్యజేతి॥ పరైరాహితం గర్భం గర్భే త్యక్తే భస్మీకరిష్యతీతి బిభ్యతీం ప్రత్యాహ - నాహమితి॥ సాంతానికే సంతానార్థిని - సాంతానికే ఇతి పాఠే సోన సత్పుత్రే త్యర్థః॥ ౯॥ ... బ్రహ్మేతి॥ రహః ఏకాంతే॥ ౧౩॥ ౧౪॥ తత ఇతి॥ పురూరవసః ఊర్వశ్యాం - ఆయుః ప్రముఖాః షట్ పుత్రా జాతా ఇతి వక్తుం కథామాహ - తస్యేత్యాదినా యావత్సమాప్తి॥ ౧౫॥ ౧౬॥ నను దేవీ కుతో మనుష్యస్యాంతికం ఉపగచ్ఛేత్ తత్రాహ॥ మిత్రేతి॥ మిత్రావరుణయోశ్శాపాత్ - నరలో

నామాహరస్యలాత్ ॥౪॥ స యదా దేవగురుణా యాచితోఽభీక్ష్ణశో మదాత్। నాత్యజత్తత్కృతే జజ్ఞే సురదానవవిగ్రహః॥౫॥ శుక్రో బృహస్పతేర్ద్వేషాదగ్రహీత్సాసురోడుపం। హరో గురుసుతం స్నేహాత్సర్వభూతగణైర్వృతః॥౬॥ సర్వదేవగణోపేతో మహేంద్రో గురుమన్వగాత్। సురాసురవినాశోఽభూత్సమరస్తారకామయః॥౭॥ నివేదితోఽథాంగిరసా సోమం నిర్భర్త్స్య విశ్వసృట్। తారాం స్వభర్త్రే ప్రాయచ్ఛదంతర్వత్నీమవైత్పతిః॥౮॥ త్యజ త్యజాశు దుష్ప్రజ్ఞే మత్క్షేత్రాదాహితం పరైః। నాహం త్వాం భస్మసాత్కుర్యాం స్త్రియం సాంతానికేఽసతి॥౯॥ తత్యాజ వ్రీడితా తారా కుమారం కనకప్రభం। స్పృహామాంగిరసశ్చక్రే కుమారే సోమ ఏవ చ॥౧౦॥ మమాయం న తవేత్యుచ్చైస్తస్మిన్ వివదమానయోః। పప్రచ్ఛురృషయో దేవా నైవోచే వ్రీడితా తు సా॥౧౧॥ కుమారో మాతరం ప్రాహ కుపితోఽలీకలజ్జయా। కిం న వోచస్యసద్వృత్తే ఆత్మావద్యం వదాశు మే॥౧౨॥ బ్రహ్మా తాం రహ ఆహూయ సమప్రాక్షీచ్చ సాంత్వయన్। సోమస్యేత్యాహ శనకైస్సోమస్తం తావదగ్రహీత్॥౧౩॥ తస్యాత్మయోనిరకృత బుధ ఇత్యభిధాం నృప। బుద్ధ్యా గంభీరయా యేన పుత్రేణాపోడురాణ్ముదం॥౧౪॥ తతః పురూరవా జజ్ఞే ఇలాయాం య ఉదాహృతః। తస్య రూపగుణౌదార్యశీలద్రవిణవిక్రమాన్॥౧౫॥ శ్రుత్వోర్వశీంద్రభవనే గీయమానాన్ సురర్షిణా। తదంతికముపేయాయ దేవీ స్మరశరార్దితా॥౧౬॥ మిత్రావరుణయోశ్శాపాదాపన్నా నరలోకతామ్। నిశమ్య పురుషశ్రేష్ఠం కందర్పమివ రూపిణమ్॥౧౭॥ ధృతిం విష్టభ్య లలనా ఉపతస్థే తదంతికమ్। స తాం విలోక్య నృపతిర్హర్షేణోత్ఫుల్లలోచనః॥౧౮॥ ఉవాచ శ్లక్ష్ణయా వాచా దేవీం హృష్టతనూరుహః ॥ పురూరవాః॥ స్వాగతం తే వరారోహే ఆస్యతాం కరవామ కిమ్॥౧౯॥ సంరమస్వ మయా సాకం రతిర్నౌ శాశ్వతీస్సమాః॥౨౦॥ ఊర్వశీ॥ కస్యాస్త్వయి న సజ్జేత మనో దృష్టిశ్చ సుందర। యదంగాంతరమాసాద్య చ్యవతే హ రిరంసయా॥౨౧॥ ఏతావురణకౌ రాజన్ న్యాసౌ రక్షస్వ మానద। సంరంస్యే భవతా సాకం శ్లాఘ్యః స్త్రీణాం వరస్స్మృతః॥౨౨॥ ఘృతం మే వీర భక్ష్యం స్యాన్నేక్షే త్వాన్యత్ర మైథునాత్। వివాససం తత్తథేతి ప్రతిపేదే మహామనాః॥ ౨౩॥ అహో రూపమహో భావో నరలోకవిమోహనమ్। కో న సేవేత మనుజో దేవీం త్వాం స్వయమాగతామ్। తయా స పురుషశ్రేష్ఠో రమయంత్యా యథార్హతః। రేమే సురవిహారేషు కామం చైత్రరథాదిషు॥౨౪॥ రమమాణస్తయా దేవ్యా పద్మకింజల్కగంధయా। తన్ముఖామోదముషితో ముముదేఽహర్గణాన్ బహూన్॥౨౫॥

ఆనేతుమాకర్తాం మనుష్యభావమాపన్నా సతీ॥౧౭॥౧౮॥ సంరమస్వేతి॥ నావావయోః రతిరస్త్వితి॥ ౨౦॥ కస్యా ఇతి॥ యస్య తవ అంగాంతరం వక్షః ఆసాద్య రిరంసయా రంతుమిచ్ఛయా మనః స్ఫుటం - సచ్యవ తేనాపయాతి యద్వాస్మాదిలోవా॥౨౧॥ శాపావసానే భాషాభంగమిషేణ జిగమిషోస్స్వాభిప్రాయం ఆవిష్కుర్వాణా - ద్వాభ్యాం॥ ఏతావితి ॥ ఉరణకౌ మేషౌ - న్యాసౌ నిక్షేపౌ నిక్షేపరూపౌ - రక్ష - యః శ్లాఘ్యః స ఏవ స్త్రీణాం వరః స్మృతః - అతో విజాతీయత్వం న దోష ఇతి భావః॥ ౨౨॥ ఘృతమితి హే వీర ఘృతం మే భక్ష్యం స్యాత్॥ శ్రుతి॥ అమృతం వా ఆజ్యమిత్యాదిశ్రుతేః॥ దేవానాం చామృతాశిత్వాత్ మైథునాదన్యత్ర వివాససం త్వాం నేక్ష్యే ఇతి ప్రతిపేదే అంగీకృతవాన్॥ ౨౩॥ తద్వచనాహ॥ అహో ఇతి॥ ౨౪॥ ౨౫॥ రమమాణ ఇతి ॥ పద్మకింజల్కస్యగంధ ఇవ గంధో యస్యాస్తస్యాః ముఖామోదేన ముషితః ప్రలోభితస్సన్॥ ౨౬॥ ఆనేతుమితి ॥ మహ్యాం మమ॥ ౨౭॥

త ఇతి॥ మహారాత్రే మధ్యరాత్రే॥ శ్లో॥ మహానిశా ద్వే ఘటికే రాత్రౌ మధ్యమయామయోరితి స్మృతేః ॥ ౨౮ ॥ నిశమ్యేతి॥ జ
గమిషోః తేతి హా-పరుషోక్తిమాహ-నాశాస్మీతి నాథేన-నపుంసా నపుంసకేన॥ ౨౯॥ యదితి॥ యథానారీ తథా సంత్రస్తః
శేతే॥ ౩౦॥ ౩౧॥ త ఇతి॥ విద్యుతః విశిష్టద్యుతిమంతః-వ్యద్యోతంత దీప్తిం అకుర్వత-యద్వా తదైవ తటితః - ప్రకాశ-త ఇత్య
ర్థః నగ్నమైక్షత-అతో భాషా ఘంగాత్ నిర్గా గామేతి జ్ఞేయం॥ ౩౩॥ ౩౪॥ స ఇతి॥ తస్యాస్సఖీశ్చ పంచ - వీక్ష్య సూక్తం శో
భన వచన అహో జాయే త్యాది॥ ౩౫॥ నాదేనార్థః అతిరహాద్వాభ్యాం॥ అహో జాయేతి ॥ మంత్రం అనిర్వర్త్య మంత్రకృ
తాం నివర్త్య ఇమ ప్రాప్య మామితి-పాఠాంతరే మా నిర్వృతిమగమయిత్వా మంత్రాననుక్త్వైవ వా వచాంసి గృణ
నావహై గోష్ఠీంతర వావహే॥ ౩౬॥ సుదేహ ఇతి॥ సుదేహః అతికమనీయోऽయం మమ దేహః॥ ౩౭॥ పురూరవో మా మృథా ఇ
త్యాదితస్యా సూక్తం తదపర్యర్థః ఆహ చతుర్భిః॥ మేతి॥ మా మృథాః మా మ్రియస్వ పురుషోऽసి త్వం అతో ధైర్యమాన
ర్వశీమింద్రో గంధర్వాన్ సముచోదయత్ । ఉర్వశీరహితం మహ్యమాస్థానం నాతిశోభతే॥ ౨౭॥ త ఉపే
త్య మహారాత్రే తమసి ప్రత్యుపస్థితే। ఉర్వశ్యా ఉరణౌ జహ్రుర్న్యస్తౌ రాజని జాయయా॥ ౨౮ ॥ నిశమ్యా
క్రందితం దేవీ పుత్రయోర్నీయమానయోః। హతాస్మ్యహం కునాథేన నపుంసా వీరమానినా॥ ౨౯॥ యద్వి
స్రంభాదహం నష్టా హృతాపత్యా చ దస్యుభిః। యశ్శేతే నిశి సంత్రస్తో యథా నారీ తథా పుమాన్ ॥ ౩౦ ॥ ముం
చము చాశ్వపసర బాహూ మద్గాత్రచేష్టితే । అతీవ కాతరోహ త్వం మాయయా యోషిత్లంపటః ॥ ౩౧ ॥
శ్రీశుకః॥ ఇతి వాక్సాయకైర్విద్ధః ప్రతోత్త్రైరివ కుంజరః । నిశి నిస్త్రింశమాదాయ వివస్త్రోऽభ్యద్రవద్రుషా॥
౩౨॥ తే విసృజ్యోరణౌ తత్ర వ్యద్యోతంత స్మ విద్యుతః । ఆదాయ మేషావాయాంతం నగ్నమైక్షత సా పతిమ్॥
౩౩ ॥ ఐలోऽపి శయనే జాయామపశ్యన్ విమనా ఇవ । తచ్చిత్తో విహ్వలశ్శోచన్ బభ్రామోన్మత్తవన్మహీమ్॥
౩౪॥ స తాం వీక్ష్య కురుక్షేత్రే సరస్వత్యాం చ తత్సఖీః । పంచ ప్రహృష్టవదనః ప్రాహ సూక్తం పురూరవాః॥
౩౫॥ అహో జాయే తిష్ఠ తిష్ఠ ఘోరే న త్యక్తుమర్హసి । మంత్రమద్యాప్యనిర్వర్త్య వచాంసి గృణవావ
హై ॥ ౩౬ ॥ సుదేహోऽయం పతత్యత్ర దేవి దూరం హృతస్త్వయా । ఖాదంత్యేనం వృకా గృధ్రాస్త్వత్ప్ర
సాదస్య నాస్పదమ్॥ ౩౭॥ ఉర్వశీ॥ మా మృథాః పురుషోऽసి త్వం మా స్మ త్వాద్యుర్వృకా ఇమే । క్వాపి సఖ్యం న
వై స్త్రీణాం వృకాణాం హృదయం యథా ॥ ౩౮ ॥ స్త్రియో హ్యకరుణాః క్రూరా దుర్మర్షాః ప్రియసాహ
సాః । ఘ్నంత్యల్పార్థేऽపి విస్రబ్ధం పతిం భ్రాతరమప్యుత॥ ౩౯ ॥ విధాయాలీకవిస్రంభమజ్ఞేషు త్యక్తసౌహృ
దాః । నవం నవమభీప్సంత్యః పుంశ్చల్యః స్వైరవృత్తయః॥ ౪౦॥ సంవత్సరాంతే హి భవానేకరాత్రం మయే
శ్వర । వత్స్యత్యపత్యాని చ తే భవిష్యంత్యపరాణి భోః ॥ ౪౧ ॥ అంతర్వత్నీముపాలక్ష్య దేవీం స ప్రయయౌ
పురీం । పునస్తత్ర గతోऽబ్దాంతే ఉర్వశీం వీరమాతరమ్॥ ౪౨ ॥ ఉపలభ్య ముదా యుక్తస్సముపాస ము
దా నిశాం। అథైనముర్వశీ ప్రాహ కృపణం విరహాతురమ్ ॥ ౪౩ ॥ గంధర్వానుపధావేమాంస్తుభ్యం దాస్యం
తి మామితి । తస్య సంస్తువతస్తుష్టా అగ్నిస్థాలీం దదుర్నృప ॥ ౪౪ ॥ ఉర్వశీం మన్యమానస్తాం సోऽబుధ్యత చరన్
వనే । స్థాలీం న్యస్య వనే గత్వా గృహానాధ్యాయతో నిశి॥ ౪౫ ॥ త్రేతాయాం సంప్రవృత్తాయాం మనసి
త్రయ్యవర్తత। స్థాలీస్థానగతోऽశ్వత్థం శమీగర్భం విలక్ష్య సః॥ ౪౬ ॥ తేన ద్వే అరణీ కృత్వా ఉర్వశీలోక
హేతి భావః - ఇమే వృకాః ప్రసిద్ధాః ఇంద్రియాణి వా-త్వా త్వాం-మా స్మ అద్యుః న భక్షయేయుః ఇంద్రియవశో మా భవే
త్యర్థః॥ ౩౮ ॥ స్త్రియ ఇతి॥ ప్రియే నిమిత్తే సాహసం యాసాం తాః॥ ౩౯॥ ౪౦॥ తం సా త్వ ఇతి॥ సంవత్సరాంత ఇతి॥ ౪౧॥
అంతర్వత్నీమితి॥ అపరాణీతి పంచ నాద అంతర్వత్నీముపాలక్ష్య జ్ఞాత్వా॥ ౪౨॥ ౪౩॥ గంధర్వానితి॥ అనేనాగ్నినా కర్మకృత్వా
లిద్వంశాదూర్వశీం ప్రాప్స్యసీత్యభిప్రాయేణ అగ్నిస్థాలీం దదుః ॥ ౪౪॥ ఉర్వశీమితి ॥ స తు తాం స్థాలీమేవోర్వశీం మన్య
మానః-తయా సహితో వనే విచరన్నేయముర్వశీ । కింత్వగ్నిస్థాలీత్యబుధ్యత తతశ్చ తాం స్థాలీం వనే స్థాపయిత్వా గృ
హాన్ గత్వా నిశి నిత్యం తామేవ ధ్యాయతః॥ ౪౫॥ త్రేతాయామితి॥ తస్య మనసి త్రేతాయాం త్రయీ అవర్తత - కర్మబోధ
క వేదత్రయం ప్రాదురభూత్ తతః స్థాలీస్థానం గతస్సన్ - తత్ర శమ్యా గర్భే జాతమశ్వత్థం విలక్ష్య అస్మిన్నశ్వత్థే అసావ
గ్నిరస్తీతి విశేషేణ లక్షయిత్వా॥ ౪౬॥ తేనేతి॥ తేనాశ్వత్థేన ద్వే అరణీ కృత్వా అగ్నిం మమంథేతి శేషః॥ శ్రుతి ॥ శమీగర్భాద
గ్నిం మంథతీతి శ్రుతేః॥ ౪౭॥ మథనప్రకారమాహ॥ ఉర్వశీమితి॥ అధరారణిమూర్వశీం ధ్యాయన్నుత్తరారణిమాత్మానం

ధ్యాయన్ - ఉభయోరరణ్యోర్మధ్యే యత్కాష్ఠం తత్ప్రజననం పుత్రిం ధ్యాయన్ - తథాచ మంత్రః ॥ ౪౫ ॥ ఊర్వశ్యాయురసి పురూరవా ఇతి ॥ ౪౬ ॥ తస్యేతి తస్య తేన కృతాన్నిర్మథనాద్విభావసురగ్నిర్జాతః - కథంభూతః జాతం వేదో ధనం భోగ్యం యస్మాత్ సచ త్రయ్యా విద్యయా విహితేనాధానసంస్కారేణ త్రివృత్ ఆహవనీయాదిరూపస్సన్ రాజ్ఞా పురూరవసా పుత్రత్వే కల్పితః పుణ్యలోకప్రాపకత్వాత్ ॥ ౪౭ ॥ తదాహ ॥ తేనేతి ॥ ౪౮ ॥ నన్వనాది వేదత్రయబోధితో బ్రాహ్మణాదీనామింద్రాద్యనేకదేవతాయజనేన స్వర్గప్రాప్తిహేతుః కర్మమార్గః కథం స్యాదితి వదన్యత్రేత్రాహ ద్వాభ్యాం ॥ ఏక ఇతి ॥ పురా కృతయుగే సర్వవాఙ్మయః సర్వాసాం వాచాం బీజభూతః ప్రణవ ఏక ఏవ వేదః దేవశ్చ నారాయణ ఏక ఏవ అగ్నిశ్చైకః లౌకికః వర్ణశ్చైక ఏవ హంసో నామ ॥ ౪౯ ॥ పురూరవస ఇతి ॥ వేదత్రయీ తు పురూరవసః సకాశాదాసీత్ ఏయివాన్ ప్రాప అయంభావః కృతయుగే సత్త్వప్రధానాః ప్రాయశః సర్వేఽపి ధ్యాననిష్ఠాః రజఃప్రధానే తు త్రేతాయుగే వేదాదివిభాగేన కర్మమార్గః ప్రకటో బభూవేతి ॥ ౫౦ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం చతుర్దశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥ తతః పంచదశే గాధిరైలపుత్రాన్వయే జని యద్దౌహిత్రసుతో రామః కార్తవీర్యముహృద్రుషా ॥ యద్వా ॥ ఉక్తాః పంచదశే గాధిపుత్రాన్వయేజనియద్దౌహిత్రసుతోరామః కార్తవీర్యముహృద్రుషా ॥

కామ్యయా ॥ ౪౫ ॥ ఊర్వశీం మంత్రతో ధ్యాయన్నధరారణిముత్తరామ్ । ఆత్మానముభయోర్మధ్యే యత్తత్ప్రజననం విదుః ॥ ౪౬ ॥ తస్య నిర్మథనాజ్జాతో జాతవేదో విభావసుః । త్రయ్యా స విద్యయా రాజ్ఞా పుత్రత్వే కల్పితస్త్రివృత్ ॥ ౪౭ ॥ తేనాయజత యజ్ఞేశం భగవంతమధోక్షజమ్ । ఊర్వశీలోకమన్విచ్ఛన్ సర్వదేవమయం హరిమ్ ॥ ౪౮ ॥ ఏక ఏవ పురా వేదః ప్రణవస్సర్వవాఙ్మయః । దేవో నారాయణో నాన్య ఏకోఽగ్నిర్వర్ణ ఏవ చ ॥ ౪౯ ॥ పురూరవస ఏవాసీత్త్రయీ త్రేతాముఖే నృప । అగ్నినా ప్రజయా రాజా లోకం గాంధర్వమేయివాన్ ॥ ౫౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే నవమస్కంధే చతుర్దశోఽధ్యాయః.

ఐలస్య చోర్వశీగర్భాత్ షడాసన్నాత్మజా నృప । ఆయుః శ్రుతాయుస్సత్యాయూ రయోఽథ విజయో జయః ॥ ౧ ॥ శ్రుతాయోర్వసుమాన్ పుత్రస్సత్యాయోస్తు శ్రుతంజయః । రయస్య సుత ఏకశ్చ జయస్య తనయోఽమితః ॥ ౨ ॥ భీమస్తు విజయస్యాథ కాంచనో హోత్రకస్తతః । తస్య జహ్నుస్సుతో గంగాం గండూషీకృత్య యోఽపిబత్ ॥ ౩ ॥ జహ్నోస్తు పూరుస్తస్యాథ బాలకశ్చాత్మజోఽజకః । తతః కుశః కుశస్యాపి కుశాంబుర్మూర్తయో వసుః ॥ కుశనాభశ్చ చత్వారో గాధిరాసీత్కుశాంబుజః ॥ ౪ ॥ తస్య సత్యవతీం కన్యామృచీకోఽయాచత ద్విజః । వరం విసదృశం మత్వా గాధిర్భార్గవమబ్రవీత్ ॥ ౫ ॥ ఏకతశ్శ్యామకర్ణానాం హయానాం చంద్రవర్చసామ్ । సహస్రం దీయతాం శుల్కం కన్యాయాః కౌశికా వయమ్ ॥ ౬ ॥ ఇత్యుక్తస్తన్మతం జ్ఞాత్వా గతస్స వరుణాంతికమ్ । ఆనీయ దత్వా తానశ్వానుపయేమే వరాననామ్ ॥ ౭ ॥ స ఋషిః ప్రార్థితః పత్న్యా శ్వశ్ర్వా చాపత్యకామ్యయా । శ్రపయిత్వోభయైర్మంత్రైశ్చరుం స్నాతుం గతో మునిః ॥ ౮ ॥ తావత్సత్యవతీ మాత్రా స్వచరుం యాచితా సతీ । శ్రేష్ఠం మత్వా తయాయచ్ఛన్మాత్రే మాతురదత్స్వయమ్ ॥ ౯ ॥ తద్విజ్ఞాయ మునిః ప్రాహ పత్నీం కష్టమకారషీః । పుత్రో ఘోరో దండధరో భ్రాతా తే

దశే వంశాస్సుతాయుః ప్రముఖోర్థితాః । అజ్జానం గాధిజాపౌత్రో రామో హంతేతిచేరితం ॥ ౧ ॥ సుగ్రహత్వాద్యైలాదిక్రమేణ శ్రుతాయుః ప్రభృతీనాం వంశానాహ ॥ శ్రుతాయోరితి ॥ ఏక ఏకస్య జ్ఞః అమితః కథ్యజ్ఞః ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ జహ్నోరితి ॥ జహ్నోః పూరుః – తస్య బాలకః - తస్య అజకః ॥ ౪ ॥ గాధేః పుత్రో విశ్వామిత్రో బభూవేత్యుత్తరాధ్యాయాం తే వక్ష్యతి - గాధేరభూన్మహాతేజా ఇత్యాదినా - తత్ర తావదుపోద్ఘాతత్వే భృగువంశసంభవస్యర్చీకస్య చరిత్రం ప్రసక్తానుప్రసక్తం పరశురామావతారచరితాదికం చాహ ॥ తస్యేతి ॥ విసదృశం అననురూపం - భార్గవమృచీకం ॥ ౫ ॥ ఏకత ఇతి ॥ దక్షిణవామయోరేకతః శ్యామః వర్ణో యేషాం సర్వస్మిన్ అంగే చంద్రస్యేవ వర్చో యేషాం తేషామపి వర్యాః ప్రమస్మత్కన్యాయాః యతః కౌశికాః కుశికాన్వయా వయం ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ స ఇతి ॥ ఉభయైః పత్న్యై బ్రాహ్మైర్మంత్రైః శ్వశ్ర్వై క్షాత్రైర్మంత్రైరిత్యర్థః ॥ ౮ ॥ తావదితి ॥ యావత్ స్నాత్వా మునిర్నాగతః - తావత్ - భార్యాయాం భర్తుః స్నేహాధిక్యాత్ - పుత్ర్యాస్స ఏవ త్వ్యారుం శ్రేష్ఠం మనావనయా మాత్రా - సత్యవతీ యాచితా సతీ బ్రాహ్మమంత్రాభిమంత్రితం స్వచరుం మాత్రే అయచ్ఛత్ ప్రాదాత్ - మాతుస్తు చరుం క్షాత్రమంత్రాభిమంత్రితం స్వయమదత్ అదత్ ॥ ౯ ॥ తదితి ॥ కష్టం జుగుప్సితం తదేవాహ - తే పుత్రో ఘోరో భవిష్యతి - భ్రాతా తు బ్రహ్మవిత్తమో భవిష్యతీతి

౧౦॥ ప్రసాదిత ఇతి॥ ఏవం మాభూదితి ప్రసాదితో భార్గవ ఆహ - అథ తర్హి పౌత్రో ఘోరేధ వేదితి తతో జమదగ్నిః పు
త్రోభవదిత్యర్థః॥౧౧॥ సేతి॥ సా చ సత్యవతీ-కౌశికీ నద్యభూత్॥ ౧౨॥ తస్యామితి॥ భార్గవఋషేః జమదగ్నేః సుతా
౧౩।౧౪॥ దృప్తమితి॥ అనీనశత్-నాశయామాస॥౧౫॥౧౬॥ కార్తవీర్యార్జునేన కృతమపరాధం వక్తుం తస్య దర్ప హేతు
మైశ్వర్యాదిక మాహ షడ్భిః హైహయానామితి॥ పరికర్మభిః పరిచర్యాదిభిః దత్తం దత్తాత్రేయం ఆరాధ్య॥ ౧౭॥ బాహూ
నితి॥ అవ్యాహతమింద్రియాదికం చ లేభే॥౧౮॥ యోగేతి॥ యత్రయస్మిన్నైశ్వర్యే - అణిమాదయో గుణాః॥౧౯॥ స్త్రీ
రత్నైరితి॥ రేవాంభసి నర్మదాజలే-సరితం నర్మదాం॥ ౨౦ విప్లావితమితి॥ రావణో దిగ్విజయే మాహిష్మత్యాస్సమీపే
నర్మదాయాం శివపూజాం కుర్వన్ - తేన ప్రవాహస్యావరోధాత్ - ప్రతిస్రోతస్సత్యాస్తస్యాస్సరితో జలైః విప్లావితం

బ్రహ్మవిత్తమః॥౧౦॥ ప్రసాదితస్సత్యవత్యా మైవం భూదితి భార్గవః। అథ తర్హి భవేత్పౌత్రో జమదగ్ని
స్తతోభవత్ ॥ ౧౧ ॥ సా చాభూత్సుమహాపుణ్యా కౌశికీ లోకపావనీ। రేణోస్సుతాం రేణుకాఖ్యాం జమదగ్ని
రువాహ యామ్॥ ౧౨॥ తస్యాం వై భార్గవఋషేః సుతా వసుమనాదయః। యవీయాన్ జజ్ఞ ఏతేషాం రా
మ ఇత్యభివిశ్రుతః॥ ౧౩॥ యమాహుర్వాసుదేవాంశం హైహయానాం కులాంతకమ్। త్రిస్సప్త కృత్వో
య ఇమాం చక్రే నిఃక్షత్రియాం మహీమ్॥ ౧౪॥ దృప్తం క్షత్రం భువో భారమబ్రహ్మణ్యమనీనశత్। రజస్తమో
వృత్తమహన్ ఫల్గున్యపి కృతేంహసి॥౧౫॥ పరీక్షిత్ ॥ కిం తదంహో భగవతో రాజన్యైరజితాత్మభిః। కృతం
యేన కులం నష్టం క్షత్రియాణామభీక్ష్ణశః॥ ౧౬॥ శ్రీశుకః॥ హైహయానామధిపతిరర్జునః క్షత్రియర్షభః।
దత్తం నారాయణాంశాంశమారాధ్య పరికర్మభిః॥ ౧౭॥ బాహూన్ దశశతం లేభే దుర్ధర్షత్వమరా
తిషు। అవ్యాహతేంద్రియౌజశ్శ్రీతేజోవీర్యయశోబలమ్॥ ౧౮॥ యోగేశ్వరత్వమైశ్వర్యం గుణా యత్రా
ణిమాదయః। చచారావ్యాహతగతిర్లోకేషు పవనో యథా॥ ౧౯॥ స్త్రీరత్నైరావృతః క్రీడన్ రేవాంభ
సి మదోత్కటః। వైజయంతీస్రజం బిభ్రద్రురోధ సరితం భుజైః॥ ౨౦॥ విప్లావితం స్వశిబిరం ప్రతిస్రోతస్స
రిజ్జలైః। నామృష్యత్తస్య తద్వీర్యం వీరమానీ దశాననః॥ ౨౧॥ గృహీతో లీలయా స్త్రీణాం సమక్షం కృ
తకిల్బిషః। మాహిష్మత్యాం సన్నిరుద్ధో ముక్తో యేన కపిర్యథా॥ ౨౨॥ స ఏకదా తు మృగయాం విచరన్ విజనే
వనే। యదృచ్ఛయాశ్రమపదం జమదగ్నేరుపావిశత్॥ ౨౩॥ తస్మై స నరదేవాయ మునిరర్హణమాహరత్।
ససైన్యామాత్యవాహాయ హవిష్మత్యా తపోధనః॥ ౨౪॥ స వీరస్తత్ర తద్దృష్ట్వా హ్యాత్మైశ్వర్యాతిశాయనం
తన్నాద్రియతాగ్నిహోత్ర్యాం సాభిలాషస్స హైహయః॥ ౨౫ ॥ హవిర్ధానీమృషేర్దర్పాన్న
రాన్ హర్తుమచోదయత్। తే చ మాహిష్మతీం నిన్యుస్సవత్సాం క్రందతీం బలాత్॥ ౨౬॥ అథ రాజని ని
ర్యాతే రామ ఆశ్రమ ఆగతః। శ్రుత్వా తత్తస్య దౌరాత్మ్యం చుక్రోధాహిరివాహతః॥ ౨౭॥ ఘోర
మాదాయ పరశుం సతూణం వర్మ కార్ముకమ్। అన్వధావత దుర్మర్షో మృగేంద్ర ఇవ యూథపమ్॥ ౨౮॥ త
మాపతంతం భృగువర్యమోజసా ధనుర్ధరం బాణపరశ్వధాయుధమ్। ఐణేయ చర్మాంబర మర్కధా
మభిర్యుతం జటాభిర్దదృశే పురీం విశన్ ॥ ౨౯ ॥ అచోదయద్ధస్తిరథాశ్వపత్తిభిర్గదాసి బాణర్ష్టిశత
ఘ్నిశక్తిభిః। అక్షౌహిణీస్సప్తదశాతిభీషణాస్తా రామ ఏకో భగవానసూదయత్॥ ౩౦॥ యతో యతో సౌ
ప్రహరత్పరశ్వధో మనోనిలౌజాః పరచక్రసూదనః। తతస్తతశ్ఛిన్నభుజోరుకంధరా నిపేతురుర్వ్యాం హ
తసూతవాహనాః॥౩౧॥ దృష్ట్వా స్వసైన్యం రుధిరౌఘకర్దమే రణాజిరే రామకుఠారసాయకైః। వివృక్ణ

స్వశిబిరమాలక్ష్య-తస్య తద్వీర్యం న సేహే॥ ౨౧॥ గృహీత ఇతి॥ తతశ్చ కృతకిల్బిషః క్రీడంతమభిభవితుం ప్రవృత్తస్సన్ గృ
హీతః మాహిష్మత్యాం స్వపుర్యాం-కపివత్ సన్నిరుద్ధశ్చ పునశ్చావజ్ఞయా యేన ముక్తః॥ ౨౨॥ ఇదానీం తత్కృతమపరాధం
దర్శయన్నాహ స ఏకదేత్యాదినా॥ ౨౩॥ తస్మా ఇతి॥ అర్హణం అతిథ్యాది-హవిష్మత్యా కామధేన్వా॥ ౨౪॥ స ఇతి॥ తదర్హణం
నాద్రియత ఏతదస్మిన్నాత్మోపయుక్తం - యతో గ్నిహోత్ర్యాం హోమధేన్వాం- సాభిలాషః- స హైహయః హైహయాన్వయే స
మవర్తమానః॥ ౨౫॥ హవిర్ధానీమితి॥ దర్పాద్ధేతోః ఋషేర్హవిర్ధానీమగ్నిహోత్రధేనుం-హర్తుం నరాన్ అచోదయత్॥
౨౬॥ ౨౭॥ ఘోరమితి॥ సతూణం కార్ముకం వర్మ చాదాయ॥ ౨౮॥ తమితి॥ ఐణేయ చర్మ కృష్ణాజినం అంబరం యస్య ॥
౨౯ 'దయదితి॥ హస్తిరథాదిభిః అతిభీషణాః॥౩౦॥ యత ఇతి॥ ప్రహరన్ పరశ్వధో యస్య-మనశ్చ అనిలశ్చ తయోరివ ఓజో వీ

ర్యం యస్య పరేషాం చక్రం సైన్యం సూదయతీతి తథా-ఛిన్నాః-భుజాః ఊరవః కంధరాశ్చ యేషాం తే- హతాః స్యూతా
వాహనాని చ యేషాం తే-వీరాని పేతుః ॥౩౧॥ దృష్ట్వేతి ॥ వివృక్ణాః వర్మాన యోధాయస్య ॥౩౨॥ అథేతి ॥ పంచశతేషు ధనుస్సు
స్వోర్జునః-రామాయ సంద ధే ఏకకమేవ ధనుర్యస్యన్-పాతాంతరే ఏక ఏవ బంధః సంధానం యేషాం తైరిషుభిః తాని ధనూం
షి-సమం సహ తత్క్షణమేవాచ్ఛినత్ ॥౩౩॥ పునరితి ॥ మృధే సాధనభూతానచలానంఘ్రిపాంశ్చ-ఉత్క్షిప్య అభిధావత స్తస్య
భుజాన్ యుధి చిచ్ఛేద అహేః ఫణానివ ॥ ౩౪॥ ౩౫॥ అగ్నిహోత్రీమితి ॥ పిత్రే పరిక్లిష్టాం అగ్నిహోత్రీం సమర్పయత్
సమర్పితవాన్ ॥౩౬॥౩౭॥౩౮॥ వయమితి ॥ అర్హణతాం పూజ్యతాం అయాత్ అగాత్ ॥ ౩౯॥ క్షమయేతి ॥ సౌరీ సూర్యస్య
ప్రభేవ ॥౪౦॥ రాజ్ఞ ఇతి ॥ తీర్థనిషేవయా-చకారాద్యమనియమైశ్చ-అచ్యుతే చేతనాచ్ఛిత్తిం యస్య సః ॥౪౧॥ ఇతి భావార్థ

వర్మధ్వజచాపవిగ్రహం నిపాతితం హైహయ ఆపతద్రుషా ॥ ౩౨॥ అథార్జునః పంచశతేషు బాహుభిర్ధనుస్సు
బాణాన్ యుగపత్స సంద ధే । రామాయ రామోఽస్త్రభృతాం సమగ్రణీస్తాన్యేకధన్వేషుభిరచ్ఛినత్సమం ॥
౩౩॥ పునస్స్వహస్తైరచలాన్మృధేఽంఘ్రిపానుత్క్షిప్య వేగాదభిధావతో యుధి । భుజాన్ కుఠారేణ కఠోరనే
మినా చిచ్ఛేద రామః ప్రసభం ఫణానివ ॥ ౩౪॥ కృత్తబాహోశ్శిరస్తస్య గిరేశ్శృంగమివాహరత్ । హతే పి
తరి తత్పుత్రా అయుతం దుద్రువుర్భయాత్ ॥ ౩౫॥ అగ్నిహోత్రీముపావృత్య సవత్సాం పరవీరహా । సము
పేత్యాశ్రమం పిత్రే పరిక్లిష్టాం సమర్పయత్ ॥౩౬॥ స్వకృతం తత్కృతం రామః పిత్రే భ్రాతృభ్య ఏవ చ । వర్ణ
యామాస తచ్ఛ్రుత్వా జమదగ్నిరభాషత ॥ ౩౭॥ రామ రామ మహాబాహో భవాన్ పాపమకారుషీత్ ।
అవధీన్నరదేవం యత్సర్వదేవమయం రుషా ॥ ౩౮॥ వయం హి బ్రాహ్మణాస్తాత క్షమయాఽర్హణతాం గ
తాః । యయా లోకగురుర్దేవః పారమేష్ఠ్యమగాత్పదమ్ ॥ ౩౯॥ క్షమయా రోచతే లక్ష్మీర్బ్రాహ్మీ సౌ
రీ ప్రభా యథా । క్షమిణామాశు భగవాంస్తుష్యతే హరిరీశ్వరః ॥ ౪౦॥ రాజ్ఞో మూర్ధాభిషిక్తస్య వధో బ్రహ్మ
వధాద్గురుః । తీర్థసంసేవయా చాంహో జహ్యంగాచ్యుతచేతసః ॥ ౪౧॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - నవమ
స్కంధే-పంచదశోఽధ్యాయః

శ్రీశుకః ॥ పిత్రోపశిక్షితో రామస్తథేతి కురునందన । సంవత్సరం తీర్థయాత్రాం చరిత్వాశ్రమమావ్రజత్ ॥
౧॥ కదాచిద్రేణుకా యాతా గంగాయాం పద్మమాలినం । గంధర్వరాజం క్రీడంతమప్సరోభిరవైక్షత ॥
౨॥ విలోకయంతీ క్రీడంతముదకార్థం నదీం గతా । హోమవేలాం న సస్మార కించిచ్చిత్రరథస్పృహా ॥ ౩॥
కాలాత్యయం తం విలోక్య మునేశ్శాపవిశంకితా । ఆగత్య కలశం తస్థౌ పురోధాయ కృతాంజలిః ॥ ౪॥ వ్యభిచా
రం మునిర్జ్ఞాత్వా పత్న్యాః ప్రకుపితోఽబ్రవీత్ । ఘ్నతైనాం పుత్రకాః పాపామిత్యుక్తాస్తే న చక్రిరే ॥ ౫॥
రామస్సంచోదితః పిత్రా భ్రాతౄన్మాత్రా సహావధీత్ । ప్రభావజ్ఞో మునేస్సమ్యక్సమాధేస్తపసశ్చ సః ॥
౬॥ వరేణ ఛందయామాస ప్రీతస్సత్యవతీసుతః । వవ్రే హతానాం రామోఽపి జీవితం చాస్మృతిం వధే ॥ ౭॥
ఉత్తస్థుస్తే కుశలినో నిద్రాపాయ ఇవాంజసా । పితుర్విద్వాంస్తపోవీర్యం రామశ్చక్రే సుహృద్వధం ॥
౮॥ యేఽర్జునస్య సుతా రాజన్ స్మరంతస్స్వపితుర్వధం । రామవీర్యపరాభూతా లేభిరే శర్మ న క్వచిత్ ॥ ౯॥
ఏకదాశ్రమతో రామే సభ్రాతరి వనం గతే । వైరం సిసాధయిషవో లబ్ధచ్ఛిద్రా ఉపాగమన్ ॥ ౧౦॥ దృష్ట్వా

దీపికాయాం-పంచదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-
శ్లో ॥ షోడశే చార్జునసుతైర్జమదగ్నౌ హతే ముహుః । రామాత్ క్షత్రవధః ప్రోక్తః విశ్వామిత్రస్య చాన్వయః ॥ యద్వాఽతి
రావ్యతిక్రమసూ భ్రాతృర్ణా రామోఽహన్ షోడశే స్ఫుటా । గాధేః పుత్రోఽభవద్విప్రః తద్వంశోఽభూదనేకశః ॥౧॥ ౨॥ విలో
కయంతీతి ॥ కించిదీషచ్చిత్రరథే గంధర్వరాజే స్పృహా యస్యాస్సా-కించిన్న సస్మారేతి వా ॥ ౩॥ కాలేతి ॥ కలశం పురోధాయ
అగ్రే నిధాయ ॥౪॥ వ్యభిచారమితి ॥ వ్యభిచారం మానసం జ్ఞాత్వా ॥ ౫॥ రామ ఇతి ॥ అజ్ఞాతిలంఘినాం భ్రాతౄణాం మాతుశ్చ
వధే సంచోదితస్సన్ మునేర్యస్సమాధిస్తపశ్చ తయోః ప్రభావజ్ఞః-యది న హన్యాం-తర్హి మామపి శప్తుం సమర్థః- యది
తు హన్యాం తర్హి-మయి సంతుష్టస్సన్-తానపి జీవయితుం సమర్థ ఇతి-జానన్నిత్యర్థః ॥౬॥౭॥ ఉత్తస్థురితి ॥ నను నిందితం తత్క
థం కృతవాన్ తత్రాహ పితుర్విద్వాసితి పూర్వోక్తమేవాభిప్రాయః ॥౮॥ సర్వక్షత్రియవధే కారణం వక్తుం మాహ యేఽర్జునస్య
సుతా ఇత్యాదినా ॥౯॥౧౦॥ దృష్ట్వేతి ॥ భగవత్యావేశితాధీర్యేన తం ॥౧౧॥౧౨॥ త ఇతి ॥ దుఃఖాదీనాం వేగేన విమోహితాః

౧౬॥౧౭॥గత్వేతి॥బ్రహ్మఘ్నైర్విహతాశ్రీర్యస్యాస్తాం. హేరాజన్ సరామస్తేషాంశీర్షభిర్మాహిష్మత్యాఃమధ్యే
మహాంతంగిరించక్రే॥౧౮॥తదితి॥తేషాంరక్తేన-అబ్రహ్మణ్యానాంభయావహాం - ఘోరాంనదీంచక్రఇత్యనుషంగః-త
థాపి-సర్వక్షత్రవధేకింకారణంతదాహ హేతుంకృత్వేతిసార్ధేన అమంగలకారిణిఅన్యాయవర్తినిసతి ॥౧౮॥ త్రిస్స
ప్తకృత్వఇతి॥త్రిస్సప్తకృత్వః-రేణుకయాదుఃఖావేశాదురస్తాడనంకృతం తతోరామస్తావత్కృత్వఃక్షత్రముత్సాదితవాని
తిప్రసిద్ధిః॥ ౧౯ ॥ -౨౩ ॥ స్వదేహమితి॥సంజ్ఞానంస్మృతిఃతదేవలక్షణంచిహ్నంయస్యతం స్వదేహంలబ్ధ్వా సప్తఋషీ
ణాంమండలే సప్తమఋషిరభూత్ ॥ ౨౪॥జామదగ్న్యఇతి॥బృహత్ బ్రహ్మవేదం. వేదప్రవర్తకేషుసప్తర్షిష్వేకత
మోభవిష్యతీత్యర్థః ॥౨౫॥-౬॥ఏవమితి॥భువోభారమహన్ భారమేవాహ నృపానితి॥౨౭॥ ః దేవంప్రసక్తానుప్రసక్త
సమాప్యప్రస్తుతమాహ గాధేరితి మహాతేజాఃవిశ్వామిత్రః॥౨౮॥విశ్వామిత్రస్యేతి ॥ తెనర్త్వేలింగసమవాయన్యాయే

గ్న్యగారఆసీనమావేశితధియంమునిమ్ । భగవత్యుత్తమశ్లోకేజఘ్నుస్తేపాపనిశ్చయాః॥౧౧ ॥ యాచ్య
మానాఃకృపణయారామమాత్రాతిదారుణాః ప్రసహ్యశిరఉత్కృత్యజగ్ముస్తేక్షత్రబంధవః॥ ౧౨॥ రేణు
కాదుఃఖశోకార్తానిఘ్నంత్యాత్మానమాత్మనా ।రామరామేతితాతేతివిచుక్రోశోచ్చకైస్సతీ ॥ ౧౩ ॥
తదుపశ్రుత్యదూరస్థాహారామేత్యార్తవత్స్వనమ్ । త్వరయాశ్రమమాసాద్యదదృశుఃపితరంహతమ్ ॥
౧౪॥తేదుఃఖరోషామర్షార్తిశోకవేగవిమోహితాః । హాతాతసాధోధర్మిష్ఠత్యక్త్వాస్మాన్స్వర్గతోభ
వాన్ ॥ ౧౫ ॥ విలప్యైవంపితుర్దేహంనిధాయభ్రాతృషుస్వయం । ప్రగృహ్యరామఃపరశుంక్షత్రాం
తాయమనోదధే॥ ౧౬॥ గత్వామాహిష్మతీంరామోబ్రహ్మఘ్నవిహతశ్రియమ్ । తేషాంసశీర్షభీరాజన్
మధ్యేచక్రేమహాగిరిం॥ ౧౭॥ తద్రక్తేననదీంఘోరామబ్రహ్మణ్యభయావహామ్ । హేతుంకృత్వాపితృవ
ధంక్షత్రే మంగలకారిణి॥౧౮॥త్రిస్సప్తకృత్వః పృథివీంకృత్వానిఃక్షత్రియాంప్రభుః । శమంతపంచకేచ
క్రేశోణితోదాన్హ్రదాన్నవ॥౧౯॥ పితుఃకాయేనసంధాయశిరఆదాయబర్హిషి । సర్వదేవమయందే
వమాత్మానమయజన్మఖైః॥ ౨౦ ॥దదౌప్రాచీందిశంహోత్రేబ్రహ్మణేదక్షిణాందిశమ్ । అధ్వర్యవేప్ర
తీచీంవాఉద్గాత్రేహ్యుత్తరాందిశమ్॥ ౨౧॥ అన్యేభ్యోవాంతరదిశః కశ్యపాయచమధ్యతః । ఆర్యావర్త
ముపద్రష్ట్రేసదస్యేభ్యస్తతఃపరమ్॥ ౨౨॥ తతశ్చావభృథస్నానవిధూతాశేషకిల్బిషః । సరస్వత్యాంబ్ర
హ్మనద్యాంరేజేవ్యభ్రఇవాంశుమాన్॥ ౨౩ ॥ స్వదేహంజమదగ్నిస్తులబ్ధ్వా సంజ్ఞానలక్షణమ్ । ఋషీ
ణాంమండలేసోభూత్సప్తమోరామపూజితః॥ ౨౪॥ జామదగ్న్యోపిభగవాన్రామఃకమలలోచనః । ఆ
గామిన్యంతరేరాజన్వర్తయిష్యతివైబృహత్ ॥ ౨౫ ॥ ఆస్తేద్యాపిమహేంద్రాద్రౌన్యస్తదండఃప్రశాం
తధీః।ఉపగీయమానచరితస్సిద్ధగంధర్వచారణైః॥ ౨౬॥ ఏవంభృగుషువిశ్వాత్మాభగవాన్హరిరీశ్వరః । అ
వతీర్యపరంభారం భువోహన్ బహుశోనృపాన్ ॥ ౨౭ ॥ గాధేరభూన్మహాతేజాస్సమిద్ధఇవపావకః। తపసా
క్షాత్రముత్సృజ్యయోలేభేబ్రహ్మవర్చసమ్॥ ౨౮॥ విశ్వామిత్రస్యచైవాసన్పుత్రాఏకశతంనృప। మధ్యమస్తు
మధుచ్ఛందోమధుచ్ఛందసఏవతే॥ ౨౯॥పుత్రంకృత్వాశునశ్శేఫందేవరాతంచభార్గవమ్ । ఆజీగర్తంసు
తానాహజ్యేష్ఠఏషప్రకల్ప్యతామ్॥ ౩౦॥ యోవైహరిశ్చంద్రమఖేవిక్రీతఃపురుషఃపశుః। స్తుత్వాదేవాన్
ప్రజేశాదీన్ముముచేపాశబంధనాత్ ॥ ౩౧ ॥ యోరాతోదేవయజనేదేవైర్గాధిషుతాపసః । దేవ

న ప్రాణభృతఉపనథాతీతివత్-మధుచ్ఛందసఏవోచ్యంతే తథాచశ్రుతిః॥ శ్రుః॥తస్యహవిశ్వామిత్రస్యైకశతంపుత్రా
ఆసన్-పంచాశదేవజ్యాయాంసోమధుచ్ఛందసఃపంచాశత్కనీయాంసఇత్యాది- తత్రచవిశ్వామిత్రపుత్రేషుభార్గవస్యా
జీగర్తస్యదేవరాతస్యజ్యేష్ఠత్వముపగమ్యతే తథాఆశ్వలాయనబోధాయనాదిభిః- కౌశికానాందేవరాతప్రవరత్వము
క్తం-ప్రవరశ్చైతస్మిన్నేవవంశేఅవాంతరభేదః - తువ శాంతరం- తథాచస్మృతిః॥ శ్లో ॥ ఏకఏవఋషిర్యావత్ ప్రవరే
ష్వనువర్తతే తావత్సమానగోత్రత్వంవినాభృగ్వంగిరోగణాదితి॥౨౯॥ తత్కృతోభృగువంశప్రవరస్యదేవరాతస్యకౌ
శికప్రవరత్వమిత్యాశంక్య-తదుపపాదయన్నాహపుత్రంకృత్వేత్యాదియావత్సమాప్తిపుత్రమితి॥ పూర్వమాజీగర్తం-
ముతేషుమధ్యమత్వేనపితృభ్యాంమమతాంవిహాయవిక్రీతత్వాత్తస్య-కృపయాసుతానాహ - జ్యేష్ఠఏషప్రకల్ప్యతా
మితి॥౩౦॥ఏతదేవస్పష్టయితుంతంవిశినష్టిద్వాభ్యాం॥యఇతి॥ముముచేఅముచ్యత ॥౩౧॥యఇతి ॥ భార్గవోపి-గాధిషుగా

ర్వంశజేషు-దేవరాతఇతి ఖ్యాతేః॥౩౨॥ యఇతి॥తత్ తస్య జ్యేష్ఠత్వంకుశలంవమేనిరే - మధ్యమత్వసానథాఽవహత్వంస్పృష్ట్వా నాంగీకృతవంతః- మునిర్విశ్వామిత్రః॥౩౩॥సఇతి॥పం చాశతాకనిష్ఠేభ్యస్సకం. సమధ్యమోమధుచ్ఛందాః-ఉవాచ నోఽస్మాకంయఃసుచేజ్యేష్ఠత్వంకనిష్ఠత్వంవా భవాన్ పితా సంజానీతేమన్యతేతస్మిన్ వయంతిష్ఠామేతి । ౩౪ । జ్యేష్ఠమితి॥ఏవముక్త్వా మంత్రదృశం॥ ఋషి । కస్యనూనంకతమస్యామృతానామిత్యాదిమం త్రాణాంద్రష్టారం శునశ్శేఫంజ్యేష్ఠం చక్రుః తదాహ వయంసర్వేత్వామనుస్వాంచకస్మహి-అనుగంతారఃకనిష్ఠాఃస్మఇత్యర్థః॥తతః పరిసన్నో విశ్వామిత్రఃతాన్సుతానాహ-వీరవంతఃపుత్రవంతఃభవిష్యథ యేయూయం, మేమానంప్రాజ్యతామనుగృహ్ణంతః నునతాన్నూనాన్సంతః మాంవీరవంతంపుత్రవంతంఅకర్తకృతం ఇత్యర్థః॥౩౫॥ఏవమితి॥హేకౌశికాఃసవ దేవరాతవవోయుష్మదీయఃకౌశికప్ర-యతః-వీరఃమత్పుత్రఃతమేనంఅన్వితాఅనుగచ్ఛతఅన్యేచాష్టకాదయస్తస్యసుతాఆసన్॥౩౬॥ ఉపసంహరతి॥ఏవమితి॥ ఏకేశప్తాః-ఏకే నుగృహీతాః - అన్యస్సుపుత్రత్వేనస్వీకృతఇత్యేవంకౌశికగోత్రంపృథగ్విధంనానాప్రకారంజాతం - తచ్చప్రవరాంతరమాపన్నంప్రాప్తం.హియస్మాత్-ఏవం దేవరాతజ్యేష్ఠత్వేన-తత్ప్రకల్పితం॥ ౩౭॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-షోడశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

*

రాతఇతిఖ్యాతశ్శునశ్శేఫస్తుభార్గవః॥ ౩౨॥యేమధుచ్ఛందసోజ్యేష్ఠాఃకుశలంమేనిరేనతత్ । అశపత్తాన్మునిః క్రుద్ధోమ్లేచ్ఛాభవతదుర్జనాః॥౩౩॥ సహోవాచ మధుచ్ఛందాస్సార్ధంపంచాశతాతతః । యన్నో భవాన్ సంజానీతేతస్మింస్తిష్ఠామహేవయమ్ ॥ ౩౪ ॥ జ్యేష్ఠంమంత్రదృశంచక్రుస్త్వామన్వంచో వయంస్మహి।విశ్వామిత్రస్సుతానాహవీరవంతోభవిష్యథ॥యేమానంమేనుగృహ్ణంతోవీరవంతమకర్త మామ్॥ ౩౫॥ఏషవఃకౌశికావీరోదేవరాతస్తమన్విత । అన్యేచాష్టకహారీతజయంతసుమదాదయః॥ ౩౬ ॥ ఏవంకౌశికగోత్రంతద్వైశ్వామిత్రైఃపృథగ్విధమ్।ప్రవరాంతరమాపన్నంతద్ధిచైవంప్రకల్పితమ్ ॥ ౩౭ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-నవమస్కంధే-షోడశోఽధ్యాయః-

*

శ్రీశుకః ॥ యఃపురూరవసఃపుత్రఆయుస్తస్యాభవన్సుతాః । నహుషఃక్షత్రవృద్ధశ్చరజీరంభశ్చవీర్యవాన్ ॥ ౧ ॥ అనేనాఇతిరాజేంద్రక్షత్రవృద్ధాన్వయంశృణు । క్షత్రవృద్ధసుతస్యాసన్ సుహోత్రస్యాత్మజాస్త్రయః॥౨॥ కాశ్యఃకుశోగృత్సమదఇతిగృత్సమదాదభూత్ । శునకశ్శౌనకోయస్యబహ్వృచప్రవరోమునిః॥ ౩॥ కాశ్యస్యకాశిస్తత్పుత్రో రాష్ట్రోదీర్ఘతమఃపితా । ధన్వంతరిర్దీర్ఘతమ ఆయుర్వేదప్రవర్తకః॥౪॥ యజ్ఞభుగ్వాసుదేవాంశస్స్మృతమాత్రార్తినాశనః । తత్పుత్రః కేతుమానస్య జజ్ఞే భీమరథస్తతః॥౫॥ దివోదాసోద్యుమాంస్తస్మాత్ప్రతర్దనఇతిస్మృతః । సఏవశత్రుజిద్వత్స ఋతధ్వజ ఇతీరితః ॥ ౬ ॥ తథాకువలయాశ్వేతి ప్రోక్తాలర్కాదయస్తతః । షష్టింవర్షసహస్రాణి షష్టింవర్షశతానిచ॥ ౭॥ నాలర్కాదపరోరాజాబుభుజేమేదినీంయువా। అలర్కాత్సన్నతిస్తస్మాత్సునీతోఽథసుకేతనః ధర్మకేతుసుతస్తస్మాత్సత్యకేతురజాయత సత్యకేతోర్ధృష్టకేతుస్సుకుమారఃక్షితీశ్వరః॥౮॥వీతిహోత్రోఽస్యభర్గోఽతో భార్గభూమిరభూన్నృప।ఇతీమేకాశయో భూపాఃక్షత్రవృద్ధాన్వయాయినః॥ ౧౦ ॥ రంభస్యరభసఃపుత్రో గంభీరశ్చాక్రియస్తతః । తస్యక్షేత్రేబ్రహ్మజజ్ఞేశృణువంశమనేనసః ॥ ౧౧ ॥ శుద్ధస్తతః

శ్లో॥ఆయోస్సప్తదశేత్వేకజ్యేష్ఠపుత్రస్యపంచసు।సు తేషుక్షత్రవృద్ధాదిచతుర్ణాంవంశవర్ణనం॥యద్వా॥ వంశాన సప్తదశేవాదీద్వైలజ్యేష్ఠసుతాయుషః । పుత్రైరంభరజక్షత్ర వృద్ధానేనోభిరాహితాన్ ॥ ఇహశ్రీకృష్ణావతార ప్రస్తావాయవంశానుక్రమణం- ఐలాదిక్రమేణప్రక్రాంతమితి - యస్యవంశే శ్రీకృష్ణావతారః తస్యవంశోఽతివితతత్వాత్తేనిరూప్యతే-అతఃపురూరవసఃపుత్రాణాంపంచానాంకనిష్ఠానాంవంశానుక్త్వానాసీం ప్రథమస్యవంశయమాహ॥యఇతి॥ఏవంనహుషయయాతియదుప్రభృతివ్యపదిష్టవ్యం॥౧॥౩॥కాశ్యస్యేతి॥దీర్ఘతపసఃపితా॥౪॥ య జ్ఞేతి॥స్మృతమాత్రఏవఆర్తినాంరోగందుఃఖంనాశయతీతితథా॥ ౫॥౬॥ తతఇతి॥ తతఃప్రతర్దనాదిశబ్దవాచ్యాద్ద్యుమత్సకాశాదలర్కాదయః ౭॥నేతి॥సన్నతిఃసన్నతిసంజ్ఞం॥౮॥ధర్మేతి॥సత్యకేతోఃధృష్టకేతుః తస్మాత్సుకుమారః॥ ౯ ॥ వీతిహోత్రఇతి॥ తస్మాత్సుకుమారాద్వీతిహోత్రఃతస్యభర్గఃఅతోభర్గాత్ భార్గభూమిః కాశయఃకాశేర్వంశ్యాః కాశేఃప్రపితామహస్యక్షత్రవృద్ధస్యాయంఅన్వయంఅతేయాంతీతితథా ॥౧౦॥ శుద్ధఇతి॥తతఃఅనేనసః-శుద్ధాజజ్ఞే-కృతకృత్యఃసః- యతఃఆత్మవాన్

జ్ఞానీఅతఃపుత్రోత్పాదనంనకృతవానిత్యర్థః॥౧౨॥సింహావలోకనన్యాయేనాహ॥రజేతి॥౧౩॥౧౫॥గురుణేతి॥ తేషాంమ
ఖ్యాయ-గురుణాబృహస్పతినాఅభిచారవిధానేనఅగ్నౌహూయమానేనేతి॥౧౬॥కుశాదితి॥ క్షాత్రవృద్ధాత్ క్షత్ర
వృద్ధపౌత్రాత్ ,ప్రీతిఃప్రీతేఃసంజయః॥౧౭.౧౮॥౧౯॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం సప్తదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.
శ్లో॥అష్టాదశేయయాతేస్తునాహుషస్యకథోచ్యతే।యస్యపంచసుపుత్రేషుకనీయానగ్రహీజ్జరామ్॥ యద్వా॥ ఆయుషో
జ్యేష్ఠపుత్రస్యనహుషస్యాగ్రజస్సుతః।యయాతిఃపూరుముక్త్వాష్టాంశేనృపమాత్మజమ్॥౧॥రాజ్యమితి॥తస్యరాజ్యస్యప
రిణామంఅనర్థావహత్వం వేత్తీతిభా-తత్రహేతుఃయత్రేతి॥౨॥పితరీతి॥స్థానాత్ స్వర్గాత్ -ద్విజైరగస్త్యాదిభిః౩॥చ
తసృష్వితి॥యవీయసోభ్రాతౄన్ ఆదిశత్ -కావ్యస్యశుక్రస్య-వృషపర్వణశ్చ-కన్యాభ్యాంకృతదారస్సన్॥ ౪॥ ౫॥ నా
త్రప్రతిలోమతాదోషః ఈశ్వర ఘటనాదితి దర్శయన్ తథామాహ ఏకదేత్యాద్యారభ్య ప్రతిజగ్రాహ తద్వచ ఇ
త్యంతం॥ శుచిస్తస్మాత్రికకుబ్భిర్మసారథిః।తతశ్శాంతరజాజజ్ఞేకృతకృత్యస్సఆత్మవాన్॥౧౨॥ రజేఃపంచ శతా
న్యాసన్పుత్రాణామమితౌజసామ్।దేవైరభ్యర్థితోదైత్యాన్హత్వేంద్రాయాదదాద్దివమ్॥ ౧౩॥ ఇంద్ర
స్తస్మైపునర్దత్వాగృహీత్వాచరణౌరజేః।ఆత్మానమర్పయామాసప్రహ్లాదాద్యరిశంకితః॥ ౧౪॥ పితర్యు
పరతేపుత్రాయాచమానాయనోదదుః।త్రివిష్టపంమహేంద్రాయయజ్ఞభాగాన్ సమాదదుః॥ ౧౫॥ గు
రుణాహూయమానేగ్నౌబలభిత్తనయాన్రజేః।అవధీద్భ్రంశితాన్మార్గాన్నకశ్చిదవశేషితః॥ ౧౬॥ కు
శాత్ప్రతిఃక్షాత్రవృద్ధాత్సంజయస్తత్సుతోజయః। తతఃకృతఃకృతస్యాపిజజ్ఞేహర్యబలోనృపః॥ ౧౭॥ స
హదేవస్తతోభీమోజయత్సేనస్తుతత్సుతః।సంకృతిస్తస్యతుజయఃక్షత్రధర్మామహారథః॥ ౧౮॥ క్షత్రవృద్ధా
న్వయాభూపాఇమేశృణ్వథనాహుషాన్॥౧౯॥శ్రీమద్భాగవతే-నవమస్కంధే- సప్తదశోధ్యాయః-
శ్రీశుకః।యతిర్యయాతిస్సంయాతిరాయాతిర్వియతిఃకృతిః। షడిమేనహుషస్యాసన్నింద్రియాణీవదేహి
నః॥ ౧॥ రాజ్యంనైచ్ఛద్యతిఃపిత్రాదత్తంతత్పరిణామవిత్। యత్రప్రవిష్టఃపురుష ఆత్మానం నావబుధ్య
తే॥ ౨॥ పితరిభ్రంశితేస్థానాదింద్రాణ్యా ధర్షణాద్ద్విజైః । ప్రాపితేజగరత్వం వైయయాతి రభవన్నృ
పః॥౩॥చతసృష్వాదిశద్దిక్షుభ్రాతౄన్భ్రాతాయవీయసః। కృతదారోజుగోపోర్వీంకావ్యస్య వృషపర్వ
ణః॥ ౪॥ రాజా॥ బ్రహ్మర్షిర్భగవాన్కావ్యఃక్షత్రబంధుశ్చనాహుషః। రాజన్యవిప్రయోఃకస్మా ద్వివా
హఃప్రాతిలోమికః॥ ౫॥ శ్రీశుకః॥ ఏకదాదానవేంద్రస్యశర్మిష్ఠానామకన్యకా। సఖీసహస్ర సంయుక్తా
గురుపుత్ర్యాచభామినీ॥౬॥దేవయాన్యాపురోద్యానేపుష్పితద్రుమసంకులే । వ్యచరత్కలగీతాలి నలినీ
పులినేబలా॥౭॥తాజలాశయమాసాద్యకన్యాఃకమలలోచనాః।తీరేన్యస్యదుకూలాని విజహ్రుః సించతీర్మిథః॥౮॥ వీక్ష్యవ్రజంతంగిరిశంసహదేవ్యావృషస్థితమ్। సహసోత్తీర్యవాసాంసి పర్యధుర్వ్రీడితాస్త్రి
యః॥౯॥శర్మిష్ఠాజానతీవాసోగురుపుత్ర్యాస్సమవ్యయాత్ । స్వీయంమత్వాప్రకుపితా దేవయానీ దమ
బ్రవీత్॥ ౧౦॥ అహోనిరీక్ష్యతామస్యాదాస్యాఃకర్మహ్యసాంప్రతమ్। అస్మద్ధార్యంధృతవతీశునీవ హవి
రధ్వరే॥౧౧॥యైరిదంతపసాసృష్టంముఖంపుంసఃపరస్యయే। ధార్యతేయైరిహజ్యోతిః శివః పంథాఃప్రదర్శి
తః॥౧౨॥యాన్వందంత్యుపతిష్ఠంతేలోకనాథాసురేశ్వరాః । భగవానపివిశ్వాత్మా పావనః శ్రీనికేతనః॥
౧౩॥వయంతత్రాపిభృగవశ్శిష్యోస్యాఃపితాసురః।అస్మద్ధార్యంధృతవతీశూద్రోవేదమివాసతీ॥ ౧౪
ఏవంబ్రువంతీంశర్మిష్ఠాగురుపుత్రీమభాషత।రుషాశ్వసంత్యురంగీవధర్షితాదష్టదచ్ఛదా॥ ౧౫॥ ఆత్మవృ
త్యంతేన॥ఏకదేతి॥గురోఃశుక్రస్యపుత్ర్యాదేవయాన్యాచసహ-వ్యచరదితిద్వయోరన్వయః॥ ౬॥ దేవయాన్యాకలగీ
తాః-అలయోయేషుతానినలినీపులినానియస్మిన్పురోద్యానే-అబలాశర్మిష్ఠా॥౭॥ తాఇతి॥సించతీఃసించత్యఃపరిఘమా
ర్థేద్వితీయా॥౮॥౯॥శర్మిష్ఠేతి॥అజానతీస్వీయంమత్వాగురుపుత్ర్యావాసఃసమవ్యయాత్ పర్యధాత్ ౧౦॥అహో ఇతి॥
అసాంప్రతమన్యాయ్యం॥౧౧॥అన్యాయ్యమేవబ్రాహ్మణోత్కర్షవర్ణనేనవ్యనక్తిత్రిభిః॥యైరితి॥ యేబ్రాహ్మణాఃపర
స్యపుంసోముఖం-ముఖాదుత్పన్నత్వేనతృప్తిద్వారత్వేనచశ్రేష్ఠా ఇత్యర్థః-జ్యోతిః -బ్రహ్మపంథాః వేదమార్గః॥౧౨॥
౧౩ ॥తదేవంబ్రాహ్మణమాత్రమేవతావత్పూజ్యం॥ వయమితితత్రాపివయంభృగవః-అస్యాశ్చపితాఅసురఃశిష్యః
ఏవంసత్యపి అస్మాభిర్ధార్యంవాసఃఇయమసతీధృతవతీ॥ ౧౪॥ ౧౫॥ నిషిద్ధోయంప్రతిలోమసంబంధఇతిచేత్తత్రాహ॥

[౧23]

ఏష ఇతి॥ ౨౧॥ బ్రాహ్మణమేవత్వాంవృణుహీకిమనేనాగ్రహేణేతిచేత్తత్రాహ। నేతి॥ బృహస్పతేస్సుతఃకచఃశుక్రాత్ మృ
తసంజీవినీంవిద్యామభ్యగాత్-తదా దేవయానీ తంపతించకమేనచగురుపుత్రీమమ పూజ్యేతిన కామముదవహత్-తతశ్చ
కుపితానతీత దేయంవిద్యానిష్ఫలాభవత్వితిశశాప-నచతవబ్రాహ్మణఃపతిర్నభవేదితితాంశశాప. తదేతదాహ కచస్యే
తి॥ యమహమశపం-తస్యశాపాత్॥ ౨౨॥ యయాతిరితి॥ అశాస్త్రీయత్వాత్ అనభిప్రేతమపి- దైవేనోపహృతంప్రా
ప్తితంబుద్ధ్వాతద్గతం తస్యాంసకామంస్వమనశ్చబుద్ధ్వా- నహ్యధర్మేణమదీయంమనః ప్రవిశేదితి తస్యాఃవచః - ప్రతిజ
గ్రాహఅంగీకృతవాన్॥ ౨౩॥ శర్మిష్ఠాసంబంధిపిశైవనశాదేవాభూదితినకర్ణయన్నాహానవభిః॥గతఇతి॥ ఉక్తం భిక్ష్వితి
త్యాది-కృతంకూపప్రక్షేపాది॥ ౨౪॥దుర్మనా ఇతి॥కాపోతీముంఛవృత్తిం॥ ౨౫॥వృషపర్వేతి॥ ప్రత్యనీకాదేవాస్తేవివక్షి
తమవిజ్ఞాయకథస్థేబహుభిక్షుకీ।కింనప్రతీక్షసేస్మాకంగృహాన్ బలిభుజోయథా॥ ౧౬॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం వి
ధైస్సపరుషైః క్షిప్త్వాచార్యసుతాంసతీమ్। శర్మిష్ఠాప్రాక్షిపత్కూపేవాసశ్చాదాయమన్యయా॥ ౧౭॥
తస్యాంగతాయాంస్వగృహంయయాతిర్మృగయాంచరన్।ప్రాప్తోయదృచ్ఛయాకూపేజలార్థీ తాం
దదర్శహ॥ ౧౮॥దత్వాస్వముత్తరంవాసస్తస్యైరాజావివాససే। గృహీత్వా పాణినాపాణి ముజ్జహార
దయాపరః॥ ౧౯॥ తంవీరమాహౌశనసీప్రేమనిర్భరయాగిరా। రాజంస్త్వయాగృహీతో మేపాణిః పర
పురంజయ।హస్తగ్రాహోపరోమాభూత్ గృహీతాయాస్త్వయాహిమే॥ ౨౦॥ ఏషఈశకృతోవీర
సంబంధోనానపౌరుషః।యదిదంకూపలగ్నాయాభవతోదర్శనంమమ॥ ౨౧॥నబ్రాహ్మణోమేభవితాహ
స్తగ్రాహోమహాభుజ।కచస్యబార్హస్పత్యస్యశాపాద్యమశపంపురా॥ ౨౨॥ యయాతిరనభిప్రేతం
దైవోపహృతమాత్మనః।మనశ్చతద్గతంబుద్ధ్వాప్రతిజగ్రాహతద్వచః। ౨౩॥ గతేరాజనిసావీరే తత్రస్మరుద
తీపితుః।న్యవేదయత్తతస్సర్వముక్తంశర్మిష్ఠయాకృతమ్॥ ౨౪॥దుర్మనాభగవాన్కావ్యః పౌరోహిత్యం
విగర్హయన్।స్తువన్వృత్తించకాపోతీందుహిత్రాసయయౌపురాత్॥ ౨౫॥ వృషపర్వా తమాజ్ఞాయ
ప్రత్యనీకవివక్షితమ్।గురుంప్రసాదయన్మూర్ధ్నాపాదయోఃపతితఃపథి॥ ౨౬॥ క్షణార్ధమన్యుర్భ
గవాన్శిష్యంవాచష్టభార్గవః।కామోస్యాఃక్రియతాంరాజన్నైనాంసంత్యక్తుముత్సహే॥ ౨౭॥ తథే
త్యవస్థితేప్రాహదేవయానీమనోగతమ్। పిత్రాదత్తాయతోయాస్యేసానుగాయాతుమామను॥ ౨౮॥
స్వానాంతత్సంకటంవీక్ష్యతదర్థస్యచగౌరవమ్।దేవయానీంపర్యచరద్దాసీవత్ స్త్రీసహస్రైస్సహ॥ ౨౯॥నా
హుషాయసుతాందత్వాసహశర్మిష్ఠయోశనా।తమాహరాజన్శర్మిష్ఠామాధాస్తల్పేన కర్హిచిత్॥
౩౦॥విలోక్యౌశనసీంరాజఞ్ఛర్మిష్ఠాసుప్రజాఃక్వచిత్ । తమేవవవ్రేరహసిసఖ్యాఃపతిమృతౌసతీ ॥ ౩౧॥
రాజపుత్ర్యార్థితోపత్యేధర్మంచావేక్ష్యధర్మవిత్। స్మరన్శుక్రవచఃకాలేదిష్టమేవాభ్యపద్యత॥
౩౨॥ యదుంచతుర్వసుంచైవదేవయానీవ్యజాయత।ద్రుహ్యుంచానుంచపూరుంచశర్మిష్ఠావార్షపర్వణి
౩౩॥గర్భసంభవమాసుర్యాభర్తుర్విజ్ఞాయమానినీ। దేవయానీపితుర్గేహం యయౌక్రోధ విమూర్ఛి
తా॥౩౪॥ప్రియామనుగతఃకామీవచోభిరుపమంత్రయన్ । నప్రసాదయితుంశేకే పాదసంవాహనాదిభిః
౩౫॥శుక్రస్తమాహకుపితః స్త్రీకామానృతపూరుష। త్వాంజరావిశతాంమంద విరూపకరణీనృణామ్॥
౩౬॥ యయాతిః॥అతృప్తోస్మ్యంగకామానాంబ్రహ్మన్దుహితరిస్మతే। వ్యత్యస్యతాంయథాకామం వయ
సాయోభిధాస్యతి॥౩౭॥ఇతిలబ్ధవ్యవస్థానఃపుత్రంజ్యేష్ఠమవోచత॥ ౩౮॥ యయాతిః॥ యదోతాత ప్రతీ
చ్ఛేమాం-జరాంప్రాపణీయాఇత్యభిప్రేతాయస్యతథాభూతంజ్ఞాత్వాప్రత్యనీకానాం వివక్షితమితివా॥ ౨౬॥ ౨౭॥ తథే
తి॥సానుగాసఖీభిస్సహితాశర్మిష్ఠామాంమనుయాత్వితి॥ ౨౮॥ స్వానామితి॥తస్మాన్నిగతాత్ శుక్రాత్- సంకటం
ప్యేతత్తస్మాదవస్థితార్థస్యప్రయోజనస్యగౌరవంవీక్ష్య॥ ౨౯॥నాహుషాయేతి॥తల్పేనాధానోపగచ్ఛేదిత్యర్థః॥౩౦॥౩౧
రాజేతి॥అపత్యార్థమృతుకాలేప్రార్థమానాయాస్తస్యాఃకామపూరణంధర్మమవేక్ష్యశుక్రస్యవచశ్చస్మరన్ దిష్టం
దైవప్రాపితమేవతత్సంగమభ్యపద్యతనతుకామితఇత్యర్థః॥౩ ॥౩౩॥ గర్భేతి ఆసుర్యాఃశర్మిష్ఠాయాఃభర్తుస్సకాశాత్
౩౪॥ప్రియామితి॥ఉపమంత్రయన్ప్రసాదయన్। ౩౫॥ శుక్రఇతి॥వికృతంరూపంకరోతీతితథా॥౩౬॥అతృప్తఇతి॥ తేదు
హితరికామైరద్యాప్యతృప్తోస్మికామానాంభోగైరితివా- శుక్రఆహ- తత్పునర్యోభిధాస్యతిఅభితోధాస్యతి . త

స్యనయసా తామంవ్యత్యస్యతాం-యథేచ్ఛంజరావ్యత్యయంయాతు.వ్యత్యయంనీయతామితివాయద్వా - వ్యత్యస్యేతి ఛేదః-తాంజరాంవ్యత్యాసంగమయేత్యర్థః॥౩౭॥ఇతీతి॥ ఇతిలబ్ధంవ్యవస్థానంజరాయావ్యవస్థితి ర్యేవసః॥౩౮॥౪౦॥తుర్వ సురితి॥యతోఽనధర్మజ్ఞాఃఅనిత్యేచయౌవనేనిత్యబుద్ధయః॥ ౪౧॥అపృచ్ఛదితి॥త్వంజరాంకింగ్రహీష్యసీత్యపృచ్ఛత్-ప్ర త్యాఖ్యానంమాకృథాఇత్యాహ॥నత్వమితి॥౪౨॥కఇతి॥ఆత్మకృతఃస్వదేహకర్తుః ప్రత్యుపకారంకర్తుంకోనుక్షమః॥ ౪౩॥ ఉత్తమఇతి । తథాపిపితుఃయశ్చింతితంకుర్యాత్సఉత్తమః-యస్తుప్రోక్తకారీసమధ్యమః-యస్త్వశ్రద్ధయాకుర్యాత్ సోఽధమః-అకర్తా-పితురుచ్చరితంపురీషప్రాయః॥౪౪॥ఇతీతి॥జుజుషేసేవితవాన్॥౪౫॥ స ప్తేతి॥యథోపజోషంయథాప్రీ తిజుజుషే॥౪౬॥౪౭॥యస్మిన్నితి॥నానేవభాతియావదింద్రియప్రవృత్తిః-తదుపరమేనాభాతిచ - స్వప్నమాయాభ్యాంసహి తోమనోరథఇవేత్యర్థః॥౪౮॥౪౯॥ఏవమితి॥మనస్సుఖంకామభోగంకదింద్రియైఃకుత్సితైఃపరాఙ్ముఖైరింద్రియైః॥౫౦॥

ఛ్ఛేనూంజరాందేహినిజంవయఃమాతామహకృతాంవత్సమాత్మృప్తోవిషయేష్వహం॥వయసాభవదీయే
నరంస్యేకతిపయాస్సమాః॥౩౯॥యదుః॥నోత్సహేజరయాస్థాతుమంతరాప్రాప్తయానఘ । అవిదిత్వా
సుఖంగ్రామ్యంశాంతింనోపైతిపూరుషః ॥ ౪౦ ॥ తుర్వసుశ్చోదితఃపిత్రాద్రుహ్యుశ్చానుశ్చభారత । ప్ర
త్యాచఖ్యురధర్మజ్ఞాఅనిత్యేనిత్యబుద్ధయః॥౪౧॥అపృచ్ఛత్తనయంపూరుంవయసోనంగుణాధికమ్ । న
త్వమగ్రజవద్వత్సమాంప్రత్యాఖ్యాతుమర్హసి॥౪౨॥ పూరుః॥కోనులోకేమనుష్యేంద్రపితురాత్మకృ
తఃపుమాన్।ప్రతికర్తుంక్షమోయస్యప్రసాదాద్విందతేపరమ్ ॥ ౪౩॥ఉత్తమశ్చింతితంకుర్యాత్ప్రోక్త
కారీతుమధ్యమః।అధమోఽశ్రద్ధయాకుర్యాదకర్తోచ్చరితంపితుః॥౪౪॥ ఇతిప్రహృష్టఃపూరుఃప్రత్యగృ
హ్ణాజ్జరాంపితుః।సోఽపితద్వయసాకామాన్యథావజ్జుజుషేనృపః॥౪౫॥ సప్తద్వీపపతిస్సమ్యక్పితృవత్పాల
యన్ప్రజాః।యథోపజోషంవిషయాన్జుజుషేఽవ్యాహతేంద్రియః॥ ౪౬॥ దేవయాన్యప్యనుదినంమనో
వాగ్దేహవృత్తిభిః।ప్రేయసఃపరమాంప్రీతిమువాహప్రేయసీరహః ॥ ౪౭ ॥ అయజద్యజ్ఞపురుషంక్రతుభి
ర్భూరిదక్షిణైః।సర్వదేవమయందేవంసర్వయజ్ఞమయంహరిం॥౪౮॥యస్మిన్నిదంవిరచితంవ్యోమ్నీవ
జలదావలిః । నానేవభాతినాభాతిస్వప్నమాయామనోరథః॥౪౯॥తమేవహృదివిన్యస్యవాసుదేవంగుహా
శయమ్ । నారాయణమణీయాంసంనిరాశీరయజత్ప్రభుః॥౫౦॥ఏవంవర్షసహస్రాణిమనష్షష్ఠైర్మనః
స్సుఖమ్ । విదధానోఽపినాతృప్యత్సార్వభౌమఃకదింద్రియైః॥ ౫౧॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- మహాపురాణే-
నవమస్కంధే-అష్టాదశోఽధ్యాయః. *

శ్రీశుకః॥ సఇత్థమాచరన్కామాన్స్త్రైణోఽపహ్నవమాత్మనః బుద్ధ్వాప్రియాయైనిర్విణ్ణోగాథామేతా
మగాయత॥౧॥యయాతిః॥శృణుభార్గవ్యమూంగాథాం మద్విధాచరితాంభువి।ధీరాయస్యానుశోచంతి
వనేగ్రామనివాసినః॥ ౨॥బస్తఏకోవనేకశ్చిద్విచిన్వన్ప్రియమాత్మనః।దదర్శకూపేపతితాంస్వకర్మవ
శగామజామ్॥౩॥తస్యాఉద్ధరణోపాయంబస్తఃకామీవిచింతయన్। వ్యధత్తతీర్థముద్ధృత్యవిషాణాగ్రేణ
రోధసి॥ ౪ ॥ సోత్తీర్యకూపాత్సుశ్రోణీతమేవచకమేకిల। తయావృతంసముద్వీక్ష్యబహ్వ్యోఽజాఃకాం
తకామినీః।పీవానంశ్మశ్రులంప్రేష్ఠంమీఢ్వాంసంయభకోవిదమ్॥ ౫ ॥ సఏకోఽజవృషస్తాసాంబహ్వీనాంరతి
వర్ధనః। రేమేకామగ్రహగ్రస్తఆత్మానంనావబుధ్యత॥౬॥ తమేవంప్రేష్ఠతమయారమమాణమజాన్య
ఇతిభావార్థదీపికాయాం-అష్టాదశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా. *

శ్లో॥ ఏనవిశేషయయాతిస్స్వంచేష్టితంపస్వజోపమమ్। దేవయానీంనఃహుశ్రావ్యవిరక్తోముక్తిమాప్తవాన్ ॥కించ॥యు క్తభోగామజాంహాన్యాన్నజవద్వృత్తిమాత్మనః।విడంబయన్ప్రియామాహానిర్వేదయితుమాత్మవాన్॥సఇతి ॥ కామా నాచరన్ఉపభుంజానఃగాథామితిభాషణమ్॥౧॥శృణ్విత్వితి॥మద్విధేనమత్సదృశేన-ఆచరితామనుష్ఠితామ్ మద్విధస్యాచరితం యస్యామితివా-యస్యగ్రామనివాసినః - కామినోమద్విధస్యఆచరితంవనేస్థితాధీరాఃశోచంతితస్యగాథాంశృణు ॥౨॥ ఆత్మానమనులక్ష్యాహ॥బస్తఇతి॥ప్రియామనుపశ్యాహ-అజామితి॥వనేసంసారే-ప్రియంవిషయం॥౩॥తస్యాఇతి॥ రోధసి తటేవిషాణాగ్రేణమృదాదికముద్ధృత్యతీర్థంనిర్గమమార్గంవ్యధత్త॥౪॥సఇతి॥బహ్వ్య ఇతిశ్మశ్రువిష్టాప్రముఖాఃకాం తంప్రతికామినీఃకామయంత్యః।ప్రథమాద్వితీయాపీవానంపుష్టంశ్మశ్రులంశ్మశ్రుబహులంరతినమర్థ మిత్యర్థః॥మీ

ధ్యానం- రేతస్సేక్తారం యథకోవికం- మైథునాభిజ్ఞం భేజుః ॥౫॥ స ఇతి॥ నానబుధ్యత నావబుధ్యత ॥ ౬ ॥ ౭॥ తమితి ॥ స్వా
మినమితి శుక్రాభిప్రాయేణాహ ॥౮॥ స ఇతి॥ ఇలిబిలాకారం బస్తజాతిరబ్దం - సంధితుం ప్రసాదయితుం॥ ౯ ॥ తస్యేతి॥
వృషణమచ్ఛినత్ జరయా సంభోగాసమర్థమకరోత్ -అథాయస్య పుత్రాః కామభోగాయ - యోగవిత్ -ఉపాయజ్ఞః
జరావ్యత్యయేన రతిశక్తిం సదావిత్యర్థః ॥౧౦॥ స ఇతి॥ కూపలబ్ధయా సహ మైః సేవ్యమానైః న తుష్యతి॥౧౧॥౧౨॥ నను త
హి పునరపి బహవో విషయాః సేవ్యంతాం -తతో మనసి ప్రీతే సతి- కామోపశాంత్యా మోహహానిస్తేతేతి చేత్తత్రా
హ ద్వాభ్యాం॥ యదితి॥ నదుహంతి న పూరయంతి॥౧౩॥ నేతి॥ హవిషా ఘృతేన కృష్ణవర్త్మా అగ్నిరివ॥ ౧౪॥ తర్హి కదా క
నోపాయేన వా మనస్సంపూర్ణా ప్రీతిస్స్యాత్ యయా కామోపశమః స్యాదిత్యత ఆహ షడ్భిః॥ యదేతి॥ అమంగలం భావం

యథా విలోక్య కూపసంలగ్నాం నామ్నా స్వకర్మ తత్ ॥౭॥ తాముద్ధర్తుం సుహృద్రూపం కామినం తం క్షణ
సౌహృదమ్ ఇంద్రియారామముత్సృజ్య స్వామినం దుఃఖితా యయౌ ॥౮॥ స చైనాం గతః స్త్రైణః కృపణ
స్తాం ప్రసాదితుమ్। కుర్వన్నిలిబిలాశబ్దం నాశక్నోత్పథి సంధితుమ్॥ ౯ ॥ తస్య తత్ర ద్విజః కశ్చిదజాస్వామ్య
చ్ఛినద్రుషా। లంబంతం వృషణం భూయస్సందధేఽర్థాయ యోగవిత్ ॥ ౧౦ ॥ స లబ్ధవృషణస్తత్ర హ్యజయా
కూపలబ్ధయా। క్రీడన్ కాలం బహువిధం కామైర్నాద్యాపి తుష్యతి॥ ౧౧ ॥ తథాహం కూపలబ్ధాయా భవ
త్యాః ప్రేమయంత్రితః। ఆత్మానం నాభిజానామి మోహితస్తవ మాయయా ॥ ౧౨ ॥ యత్పృథివ్యాం వ్రీ
హియవం హిరణ్యం పశవః స్త్రియః॥ న దుహంతి మనః ప్రీతిం పుంసః కామహతస్య తే॥ ౧౩ ॥ న జాతు కామః
కామానాముపభోగేన శామ్యతి। హవిషా కృష్ణవర్త్మేవ భూయ ఏవాభివర్ధతే॥ ౧౪॥ యదా న కురుతే భావం
సర్వభూతేష్వమంగలమ్। సమదృష్టేస్తదా పుంసస్సర్వాస్సుఖమయా దిశః॥ ౧౫॥ యా దుస్త్యజా దుర్మ
తిభిర్జీర్యతో యా న జీర్యతే। తాం తృష్ణాం దుఃఖనివహాం శర్మకామో ద్రుతం త్యజేత్ ॥ ౧౬॥ మాత్రా స్వ
స్రా దుహిత్రా వా నావివిక్తాసనో భవేత్ । బలవానింద్రియగ్రామో విద్వాంసమపి కర్షతి ॥ ౧౭ ॥ పూ
ర్ణం వర్షసహస్రం మే విషయాన్ సేవతోఽసకృత్ । తథాపి చానుసవనం తృష్ణా తేషూపజాయతే॥ ౧౮॥
తస్మాదేతామహం త్యక్త్వా బ్రహ్మణ్యాధాయ మానసమ్। నిర్ద్వంద్వో నిరహంకారశ్చరిష్యామి మృగైస్స
హ॥ ౧౯॥ దృష్టం శ్రుతమసద్బుద్ధ్వా నానుధ్యాయేన్న సంవిశేత్ । సంసృతిం చాత్మనాశం చ తత్ర విద్వాన్
స ఆత్మదృక్॥ ౨౦ ॥ ఇత్యుక్త్వా నాహుషో జాయాం తదీయం పూరవే వయః । దత్వా స్వాం జరసం తస్మాదాద
దే విగతస్పృహః॥ ౨౧ ॥ దిశి దక్షిణపూర్వస్యాం ద్రుహ్యుం దక్షిణతో యదుమ్। ప్రతీచ్యాం తుర్వసుం చక్రే హ్యను
దీచ్యామనుమీశ్వరమ్॥ ౨౨॥ భూమండలస్య సర్వస్య పూరుమర్హత్తమం విశామ్। అభిషిచ్యాగ్రజాంస్తస్య
వశే స్థాప్య యయౌ వనమ్॥ ౨౩॥ ఆసేవితం వర్షపూగాన్ షడ్వర్గం విషయేషు సః। క్షణేన ముముచే నీడం
జాతపక్ష ఇవ ద్విజః॥ ౨౪॥ స తత్ర నిర్ముక్తసమస్తసంగ ఆత్మానుభూత్యా విధుతత్రిలింగః। పరేఽమలే బ్ర
హ్మణి వాసుదేవే లేభే గతిం భాగవతీం ప్రతీతః॥ ౨౫॥ శ్రుత్వా గాథాం దేవయానీ మేనే ప్రస్తోభమాత్మనః। స్త్రీ
పుంసోస్స్నేహవైక్లబ్యాత్పరిహాసమివోదితమ్॥ ౨౬ ॥ సా సన్నివాసం సుహృదాం ప్రపాయామివ గచ్ఛ
తామ్। విజ్ఞాయేశ్వరతంత్రాణాం మాయావిరచితం ప్రభోః ॥ ౨౭ ॥ సర్వత్ర సంగముత్సృజ్య స్వప్నౌప
మ్యేన భార్గవీ। కృష్ణే మనస్సమావేశ్య వ్యధునోల్లింగమాత్మనః॥ ౨౮ ॥ నమస్తుభ్యం భగవతే వాసుదేవాయ

రాగద్వేషాది వైషమ్యం॥౧౫॥ యేతి॥ దుఃఖాని నితరాం వహతీతి తథా ॥ ౧౬॥ స్త్రీసంనిధానం తు సర్వథా త్యాజ్యమిత్యా
హ॥ మాత్రేతి॥ వివిక్తం- అసంకీర్ణమాసనం యస్య సః కర్షతి ఆకర్షతి॥౧౭।౧౮॥ నను తృష్ణాత్యాగస్య అతిదుష్కరత్వా
త్కథం బ్రహ్మణి మనస ఆధానం స్యాత్తత్రాహ॥ దృష్టమితి॥ నానుధ్యాయేన్న సంవిశేన్న చోపభుంజీత తత్ర గృహస్థః
తయోరసద్ధ్యానాదౌ- స ఆత్మదృగ్భవతి॥ ౨౦॥౨౧ ॥ భూమండలస్యేతి॥ తస్య పూరోర్వశే స్థాయిత్వా॥ ౨౩॥ ఆసేవితమితి
విషయేషు శబ్దాదిషు ఆసేవితం - షడ్వర్గం షడింద్రియసుఖం - ముముచే త్యాజయద్వా- విషయేషు ఆసేవితం సేవాం
కారితం షణ్ణామింద్రియాణాం వర్గం ముముచే ఉపేక్షితేత్యర్థః॥ ౨౪॥ స ఇతి॥ విధుతం నిరస్తం త్రిగుణాత్మకం లింగం యేన
ప్రతీతః ప్రఖ్యాతః॥ ౨౫॥ శ్రుత్వేతి॥ ప్రస్తోభమేవాహ పరిహాసమివేతి యద్వా ప్రస్తోభం నివృత్తిమార్గే ప్రోత్సాహనం

మేనే॥౨౬॥౨౭॥కథంసమావేశ్యేత్యతఆహ॥నమఇతి॥నమనాదిభిఃసమావేశ్యేత్యర్థః-శ్రీశుకోవానమస్కరోతి॥౨౯॥
ఇతిభావార్థదీపికాయాం.ఏకోనవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥ వింశేవిశ్వప్రసాదాత్తురాజాసనమహాయాన్నతైః। పూరోర్వంశేతుదౌష్మంతేర్భరతస్యైర్యతేయశః॥ ౧-౨॥తస్యే
తి॥తత్సుతఃసంయాతిఃసుతః॥ ౩॥ ఋతేయురితి॥ధర్మేయుశ్చసత్యేయుశ్చవ్రతేయుశ్చధర్మసత్యవ్రతేయవః॥౪॥దశేతి॥వనేయు
శ్చావమఃస్మృతః-ఏవందశైతేఋతేయుప్రముఖాస్తస్యరౌద్రాశ్వస్యఘృతాచ్యామప్సరసిపుత్రాజాతాః - అప్సరస ఇతి
సప్తమ్యర్థేషష్ఠీ-వశవర్తిత్వేదృష్టాంతః,జగదాత్మనః-జగతఃఆత్మభూతస్య-ముఖ్యస్యప్రాణస్య-ఇంద్రియాణీవ॥౫॥౭॥
దుష్మంతస్యశకుంతలాయాంభరతఃపుత్రోభవదితికథాద్వారేణాహ. పంచదశభిః॥దుష్మంతఇతి॥ తదాశ్రమపదం మం
డయంతీంభూషయంతీం॥౮॥విలోక్యేతి॥స్త్రియ విలోక్యముముహేఅముహ్యత్॥౯॥తదితి॥తస్యాఃదర్శనేనప్రముదితఃఅ

వేధసే।సర్వభూతనివాసాయశాంతాయబృహతేనమః॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- మహాపురాణే - నవమస్కం
ధే.ఏకోనవింశోధ్యాయః
※
శ్రీశుకః॥ పూరోర్వంశం ప్రవక్ష్యామి యత్రజాతోసిభారత యత్రరాజర్షయోవంశ్యా బ్రహ్మవం
శ్యాశ్చజజ్ఞిరే॥ ॥జనమేజయోహ్యభవత్పూరోఃప్రచిన్వాంస్తత్సుతస్తతః। ప్రవీరోథ మనుస్యుర్వై తస్మా
చ్చారుపదోభవత్॥౨॥తస్యసుద్యురభూత్పుత్రస్తస్మాద్బహుగవస్తతః॥సంయాతిస్తస్యాహంయాతీ రౌద్రా
శ్వస్తత్సుతస్మృతః॥౩॥ఋతేయుస్తస్యకక్షేయుః స్థండిలేయుఃకృతేయుకః। జలేయు స్సన్నతేయుశ్చ ధర్మ సత్య
వ్రతేయవః॥౪॥దశైతేప్సరసఃపుత్రావనేయుశ్చావమస్మృతః। ఘృతాచ్యామింద్రియాణీవ ముఖ్యస్య జగ
దాత్మనః॥౫॥ఋతేయోరంతినారోభూత్త్రయస్తస్యాత్మజానృప। సుమతిర్ధ్రువోప్రతిరథః కణ్వోప్రతి
రథాత్మజః॥౬॥తస్యమేధాతిథిస్తస్మాత్ప్రస్కన్నాద్యాద్విజాతయః। పుత్రోభూత్సుమతేరేభ్యో దు
ష్మంతస్తత్సుతోమతః॥౭॥దుష్మంతోమృగయాంయాతః కణ్వాశ్రమపదంగతః। తత్రాసీనాం స్వప్రభ
యామండయంతీంరమామివ॥౮॥విలోక్యముముహేసద్యోదేవమాయామివ స్త్రియమ్। జగామతాం
వరారోహాంభటైఃకతిపయైర్వృతః॥౯॥తద్దర్శనప్రముదితస్సన్నివృత్తపరిశ్రమః। పప్రచ్ఛ కామసంతప్తః
ప్రహసన్ శ్లక్ష్ణయాగిరా॥౧౦॥దుష్మంతః॥కాత్వం కమలగర్భాభే కస్యాసిహృదయంగమే। కింవాచి కీర్షి
తంత్వత్రభవత్యావిజనేవనే॥౧౧ వ్యక్తంరాజన్యతనయాం వేద్మ్యహంత్వాంసుమధ్యమే । నహిచేతః
పౌరవాణామధర్మేరమతేక్వచిత్॥౧౨॥శకుంతలా॥ విశ్వామిత్రాత్మజైవాహం త్యక్తా మేనక యావనే।
వేదైతద్భగవాన్కణ్వోవీరకింకరవామ తే॥౧౩॥ఆస్యతామరవిందాక్షగృహ్యతామర్హణంచనః। భుజ్య
తాంసంతినీవారాఉష్యతాంయదిరోచతే॥౧౪॥ దుష్మంతః॥ ఉపపన్నమిదంసుభ్రుజాతాయాః కుశికా న్వ
యే।స్వయంహివృణుతేరాజ్ఞాంకన్యకాస్సదృశంవరం॥౧౫॥ఓమిత్యుక్తేయథాధర్మ ముపయేమే శకుంత
లాం। గాంధర్వవిధినారాజా దేశకాలవిధానవిత్॥౧౬॥అమోఘవీర్యోరాజర్షిర్మహిష్యాం వీర్యమాద
ధే।శ్వోభూతేస్వపురంయాతఃకాలేనాసూతసాసుతం॥ ౧౭॥ కణ్వఃకుమారస్య వనేచక్రే సముచితాః క్రి
యాః।బద్ధ్వామృగేంద్రాంస్తరసాక్రీడతిస్మసబాలకః॥ ౧౮॥ తందురత్యయవిక్రాంత మాదాయ ప్రమ
దోత్తమా।హరేరంశాంశసంభూతంభర్తురంతికమాగమత్॥ ౧౯॥ యదాన జగృహేరాజా భార్యాపు
త్రావనిందితౌ।శృణ్వతాంసర్వభూతానాంఖేవాగాహాశరీరిణీ॥ ౨౦॥ మాతాభస్త్రా పితుఃపుత్రో యేన

తఏవ-సన్నివృత్తఃపరిశ్రమోయస్య॥ ౦॥ ౧౧॥ వ్యక్తమితి॥పౌరవాణాంచేతోనహ్యధర్మేరమతే-అతోమచ్చేతసఃత్వ
యిరమణాదేవఅహంత్వాంరాజన్యతనయాం వేద్మి॥ ౧౨॥ విశ్వామిత్రేతి॥విశ్వామిత్రస్యాత్మజాహంమేనకామాత్రా జా
తాతయాచస్వర్గంగచ్ఛంత్యాత్రవనేత్యక్తాఅతో రాజన్యకన్యైవాహమిత్యర్థః॥౧౩॥౧౪॥కింకరవామేత్యాదివాక్యా
త్తదభిప్రాయంజ్ఞాత్వాహ॥ఉపపన్నమితి॥౧౫॥ఓమితి॥గాంధర్వవిధినామిథస్సమయపూర్వకేణ॥౧౬॥ ౧౭॥ తమితి॥
దురత్యయంవిక్రాంతంవిక్రమఃయస్య॥ ౧౯॥ ౨౦॥ మాతేతి॥భస్త్రాచర్మపాత్రం-తద్వత్ మాతాఆధారమాత్రంపి
తురేవపుత్రః-తత్ర హేతుః-యేనేతి॥ శ్రు ॥ ఆత్మావైపుత్రనామాసీతిశ్రుతేః పుత్రం- భరస్వపుషాణ - అనేన భరతనా
మనిరుక్తం॥ ౨౧॥ కించ॥ రేతోధాఇతి॥ రేతోధాః రేతస్సేక్తా వంశకృత్ పుత్రఃయమపుమాంసం నిరయాత్ పితరంనయతి

తి ... తథాచస్మృతిః। శ్లో॥ పున్నామ్నో నరకాద్యస్మాత్పితరం త్రాయతే సుతః। తస్మాత్పుత్ర ఇతి ప్రోక్తః స్వయమేవ స్వయం ... వేతి। రేతోధాః పుత్రం నయతి నరదేవేతి పాఠాంతరే మాతాపిత్రోః పుత్రం ప్రతివివాదే యమక్షయాత్ ధర్మని ... యమస్య సభా ... స్సకాశాత్ - రేతోధః రేతస్సేక్తాపి తైవధర్మేణ విజిత్య పుత్రం నయతి నతు మాతేత్యర్థః ౨౨। మహిమా త్వాహమితి। తతశ్చ భార్యాపుత్రౌ స్వీకృతవానితి జ్ఞేయం॥ ౨౪॥ పితరీతి॥ చక్రవర్తీ బభూవేతి శేషః। తస్యమహిమా గీయతే॥ శ్రు- తదప్యేతే శ్లోకా అభిగీతా ఇత్యాది బహ్వృచశ్రుత్యా- హరేరంశభవః అంశాజాతస్య। ౨౫॥ తత్రి లింగమాహ। చక్రమితి॥ ౬॥ పంచేతి॥ గంగాయామనులోమం- పంచపంచాశతా వాజిభిరీజే - పురోధాయ పురోహితం కృత్వా- యమునాయామనుయమునాయాశ్చానులోమం॥ ౨౭॥ అష్టేతి॥ అష్టాధికసప్తతిమేధ్యానశ్వాన్ బబంధ కిం ... వసు ... సంప్రకర్షేణాదదత్॥ ౨౮॥ భరతస్యేతి॥ నాచీగుణే ప్రకృష్టగుణవతి దేశే అగ్నిశ్చితోఽభూత్ యస్మిన్నగ్నిచయనదేశే వై సహస్రం బ్రాహ్మణాః భరతేన భూరిదానేన దత్తా గాః ద్వం ... బద్వాశః ప్రత్యేకం బద్వం బద్వం విభజిరే విభజ్య జగృహుః చతురశీత్యధికైః త్రియోదశసహస్రైః ఏకం బద్వం బద్వం భవతి। తథాహి॥ శ్రు॥ హిరణ్యేన పరివృతాన్ కృష్ణాన్ శుక్లదతో మృగాన్ మష్ణారే భరతోఽదదాచ్ఛతం బద్వాని సప్త చేతి శ్రుత్యుక్తాని సప్తాధికశతం బద్వాని శ్రీశుకోత్తరశ్లోకే చతుర్దశలక్షతేన సంగ్రహితాని అదాత్కర్మణి మష్ణారే నియుతాని చతుర్దశేతి ఏవం చతుర్దశల

జాతస్స ఏవ సః। భరస్వ పుత్రం దుష్యంత మావమంస్థాశ్శకుంతలామ్॥ ౨౧॥ రేతోధాః పితరం పుత్రో నయత్యేవ యమక్షయాత్, త్వంచాస్య ధాతా గర్భస్య సత్యమాహ శకుంతలా॥ ౨౨॥ భరస్వ పుత్రం భరతం నామ్నా నుదేవాంశసంభవమ్। బ్రహ్మణ్యం సత్యసంధంచ గుణజ్ఞం కీర్తివర్ధనమ్ ॥ ౨౩॥ మహిమా త్వాహం స్థానుదేవాంశ ... లలక్షంకృతజ్ఞం వృద్ధసేవకమ్। అశరీరవచశ్శ్రుత్వా స్వీచకార తదాత్మజమ్ ॥ ౨౪ ॥ పితర్యుపరతే సోఽపి చక్రవర్తీ మహాయశాః। మహిమా గీయతే యస్య హరేరంశభువో భువి॥ ౨౫॥ చక్రం దక్షిణహస్తేఽస్య పద్మకోశశ్చ పాదయోః। ఈజే మహాభిషేకేణ సోఽభిషిక్తోఽధిరాడ్విభుః ॥ ౨౬॥ పంచపంచాశతా మేధ్యైర్గంగాయామను వాజిభిః। దీర్ఘతపసం పురోధాయ యమునాయామను ప్రభుః॥ ౨౭॥ అష్టసప్తతిమేధ్యాశ్వాన్ బబంధ ప్రదదద్వసు॥ ౨౮॥ భరతస్య హి దౌష్యంతేరగ్నిస్సాచీగుణే చితః। సహస్రం బద్వశో యస్మిన్ బ్రాహ్మణా గా విభేజిరే॥ ౨౯॥ త్రయస్త్రింశచ్ఛతం హ్యశ్వాన్ బద్ధ్వా విస్మాపయన్నృపాన్। దౌష్యంతిరత్యగాన్మాయాం దేవానాం గురుమాయయౌ॥ ౩౦॥ మృగాన్ శుక్లదతః కృష్ణాన్ హిరణ్యేన సమావృతాన్। అదాత్కర్మణి మష్ణారే నియుతాని చతుర్దశ॥ ౩౧॥ భరతస్య మహత్కర్మ న పూర్వే నాపరే నృపాః। నైవాపుర్నైవ ప్రాప్స్యంతి బాహుభ్యాం త్రిదివం యథా॥ ౩౨॥ కిరాతహూణాన్ యవనాన్ పౌండ్రాన్ కంకాన్ ఖశాన్ శకాన్। అబ్రహ్మణ్యాన్నృపాంశ్చాహన్ మ్లేచ్ఛాన్ దిగ్విజయే బలాత్॥ ౩౩॥ జిత్వా పురాఽసురా దేవాన్ యే రసౌకాంసి భేజిరే। దేవస్త్రియో రసాం నీతాః ప్రాణిభిః పునరాహరత్॥ ౩౪॥ సర్వాన్కామాన్ దుదుహాతుః ప్రజానాం తస్య రోదసీ। సమాస్త్రిణవసాహస్రీర్దిక్షు చక్రమవర్తయత్॥ ౩౫॥

... ణాం సప్తాధికశతభాగో బద్వం బద్వమిత్యుక్తం భవతి ఇయం చ బద్వబద్వసంఖ్యా శ్లోకేన సంగృహ్యతే॥ శ్లో॥ చతుర్దశానాం లక్షాణాం సప్తాధికశతాంశకః। బద్వం బద్వం చతురశీత్యగ్రసహస్రాణి త్రయోదశేతి॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః ॥ అత్రోదాహృత శ్రుతిప్రతిపాదిత సంఖ్యాయాశ్శ్లోకోక్తే ద్వాదశాధిక్యం వర్తత ఇతి॥ మంతవ్యం॥ ౨౯॥ త్రియస్త్రింశదితి॥ దేవానామపి మాయాం వైభవం అత్యగాత్ అత్యశేత యతః గురుం పూజ్యం హరిం ఆయయౌ ప్రాప్తః తదంశసంభవత్వాత్ మాయుప తర ఇతి పాఠే హరిస్వం శ్రుత్యనుసారేణ మూర్ధా వయాం శ్రేష్ఠః హరి రేవాసావిత్యర్థః॥ ౩౦॥ మృగానితి॥ మృగాన్ మృగజాతీయాన్ శ్రేష్ఠగజాన్ ... మృగాధరో గజజాతిభేదాః మష్ణార ఇత్యస్య శ్రుతిపదస్య వ్యాఖ్యానం కర్మణీతి కస్మింశ్చిత్కర్మవిశేషే. కేచిత్తు మష్ణారే తీర్థ ఇతి వ్యాచక్షతే॥ ౩౧॥ ౩౩॥ జిత్వేతి॥ పురా దేవాన్ జిత్వా యే అసురాః రసౌకాంసి రసాతలాదిస్థానాని భేజిరే తైః ప్రాణిభిర్బలిభిః దేవస్త్రియో రసాతలం నీతాస్సతీః పునరాహరత్ ప్రాణిభిరన్నైర్మనుష్యాదిభిస్సహనీతా ఇతి వా పణిభిరితి పాఠే పణయః అసురాః తైర్నీతాః సతీః యద్వా పణమోదూతాః తైః మూతాన్ ప్రస్తావాత్ ... గదిత్యర్థః॥ ౩౪॥ సర్వానితి॥ త్రిణవసాహస్రీః సమాః సప్తవింశతిసహస్రసంవత్సరాన్ -చక్రం సేనాం ఆజ్ఞాం వా॥ ౩౫॥ తస్య వైరాగ్యేణ మోక్షప్రకారమాహ॥ స ఇతి॥ మృషేతి విచార్యేతి శేషః ॥ ౩౬

తస్యేతి॥ నానురూపాః మత్స్యాః శోనభవంతీతిభర్త్రా శంకితే సతి - వ్యభిచారశంకయా అస్మాకం త్యక్ష్యతీతిభయాత్స్వ
హ్రాజప్యున్న - పునఃపునః పుత్రాణాం నాశనేనైవ సాదృశ్యానుసంధానేన-త్యజేత్ - నాన్యథేత్యాశయేన - నాతవత్యః॥
౩౭॥తస్యేతి.వితథేవ్యర్థేసతి-తదర్థం పుత్రార్థం-మరుత్స్తోమేనయాగేన-యజత స్తస్య - ప్రసన్నాస్సంతో మరుతః
భరద్వాజంనామపుత్రముపాదదుః నమర్పయామాసుః॥౩౮॥ మరుతాంభరద్వాజాగమప్రకారం ఃకర్ణయన్నాహచతు
ర్భిః॥అంతర్వత్న్యామితి॥అంతర్వత్న్యాంగర్భిణ్యాం - భ్రాతురుచథ్యస్యపత్న్యాంమమతాయాం - చార్త్యేణమైథు
నాయకదాచిత్ ప్రవృత్తోబృహస్పతిః తదాద్వితీయగర్భస్యావకాశాభావాదాక్రోశపూర్వకంగర్భస్థేననారితః - తతః
క్రుద్ధోబృహస్పతిః-అంధోభవేతితంగర్భంశప్త్వా బలాద్వీర్యంన్యషించత్ -తతోబృహస్పతేశ్శాపాత్ - గర్భస్థో దీర్ఘ
తమాః అంధోబభూవ-తేనచ- తద్వీర్యంపార్ష్ణిప్రహారేణయోనేర్బహిఃనిస్సారితంభూమావపతితం - సద్య ఏవకుమారో
భవత్॥ ౯॥తమితి॥త:పరవీర్యజంభర్తుస్త్యాగాద్విశంకితాంసతీంత్యక్తుకామాంమమతాం ప్రతి-సురాః - ఏతంబృహ
స్పతేర్మమతాయాశ్చవివాదరూపః శ్లోకంజగుః కిమర్థంజగురతఆహ తస్యనామనిరుచ్యతె యేనతం తన్నామనిర్వ
చనేనైవభర్తృత్యాగశంకామపాకర్తుమిత్యర్థః॥౪౦॥ మూఢఇతి॥తత్రపుత్రంత్యక్త్వా యాంతీంమమతాంబృహస్ప
తిరాహ హేమూఢే ఇమంపుత్రంభరపుషాణభర్తుర్బిభేమీతిచేత్ తత్రాహ ద్వాజం ఏకస్యక్షేత్రే అన్యస్యబీజాదిత్యే
వంద్వాభ్యాంజాతం అత స్తస్యాప్యయంపుత్ర ఇతినతస్మాద్భయంశంకేత్యర్థః ఏవముక్తానతీత ప్రత్యాహ హే బృ
నసమ్రాట్ లోకపాలానామైశ్వర్యమధిరాట్ఛ్రియమ్ । చక్రంజాయాస్సతార్క్ష్య ప్రాణాన్సమ్పేత్యా
పరరామహా ॥ ౩౬ ॥ తస్యాసన్నృపవైదర్భ్యః పత్న్యస్తిస్రస్సుసమ్మతాః। జఘ్నుస్త్యాగభయాత్పు
త్రాన్నానురూపాఇతీరితే॥౩౭॥తస్యైవం వితథేవంశేతదర్థంయజతస్సుతమ్ । మరుత్స్తోమేనమరుతో
భరద్వాజముపాదదుః॥౩౮॥అంతర్వత్న్యాంభ్రాతృపత్న్యాంమైథునాయబృహస్పతిః । ప్రవృత్తోవా
రితోగర్భంశప్త్వావీర్యముపాసృజత్ ॥ ౩౯ ॥ తంత్యక్తుకామాంమమతాంభర్తుస్త్యాగవిశంకితామ్ । నా
మనిర్వచనంతస్యశ్లోకమేతంసురాజగుః॥ ౪౦ ॥ మూఢేభరద్వాజమిమంభరద్వాజంబృహస్పతే । యాతౌ
యదుక్త్వాపితరౌభరద్వాజస్తతస్త్వయమ్॥ ౪౧ ॥ చోద్యమానాసురైరేవంమత్వావితథమాత్మజమ్। వ్య
సృజన్మరుతోబిభ్రుర్దత్తోయంవితథేన్వయే ॥ ౪౨ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-నవమస్కంధే-
వింశోధ్యాయః-

శ్రీశుకః॥వితథస్యసుతాన్మన్యోర్బృహత్క్షత్రోజయస్తథా। మహావీర్యోనరోగర్గస్సంకృతిస్తునరాత్మజః॥
౧॥గురుశ్చరంతిదేవశ్చసంకృతేఃపాండునందన।రంతిదేవస్యహియశఇహాముత్రచగీయతె ॥ ౨ ॥ వియద్వి
త్తస్యదదతోలబ్ధంలబ్ధంబుభుక్షతః।నిష్కించనస్యధీరస్యసకుటుంబస్యసీదతః ॥ ౩॥ వ్యతీయురష్టచత్వారిం
శాహస్పతేర్వ్యమిమంభరయతః-ద్వాజం- ద్వాభ్యామావాభ్యామవ్యాచయతోజాతం- అతోనాహమేకాకినీభరామీత్య
ర్థః-యద్యస్మాదేవముక్త్వా పితరౌమమతాబృహస్పతీ-వివదమానౌపుత్రంపరిత్యజ్య యాతౌ. తతోహేతోరయంభర
ద్వాజఇతి-పాఠాంతరేయస్యపుత్రస్యత్యాగాద్దుఃఖాత్ యాతావిత్యర్థః॥ ౪౧॥ చోద్యమానేతి ॥ వితథం వ్యభిచారనం
భవత్వాత్ తమాత్మజంవితథకంమత్వా మమతా - వ్యసృజత్ తత్యాజ- మత్వాదితరమితిపాఠాంతరే -ఆదితరం
ప్రథమజం- భర్తృవీర్యాజ్జాతమేవముఖ్యమాత్మజమత్వా-బృహస్పతేర్జాతంతత్యాజేత్యర్థః ఏవంతయాత్యక్తంమ
రుతఃబిభ్రుః అబిభరుః తదేవంమరుద్భిఃప్రాప్తోయం భరతస్యాన్వయేవితథనతి- దత్తః। ౪౨ ॥ ఇతిభావార్థదీపికా
యాం.వి.శతితమోధ్యాయవ్యాఖ్యా, *

శ్లో॥ఏకవింశేతుచాఖ్యం తెస్సుతతన్యాన్వయఉచ్యతె।రంతిదేవాసమీరాధాదేర్యత్రకీర్తిః ప్రతన్యతే॥యద్వా॥ఏకవింశేభ
రద్వాజపుత్రమన్యాసుతాన్వయః। వర్ణ్యతేరంతిదేవాజమీఢాద్యా యత్రవంశినః॥ భరతస్యాన్వయేవితథనతితద్ద త్త
త్వాద్వితథసంజ్ఞో భరద్వాజః సచబ్రాహ్మణోపిభరతస్యవ త్రపుత్రోజా ఇతితస్య వంశమనుక్రమ్యతి వితథస్యేతి ॥ విత
థస్యసుతోమన్యుః తస్మాత్ బృహత్క్షత్రజయమహావీర్యనరగర్గాః పంచపుత్రాః బభూవుః ౧॥ ౨॥వియదితి।వియద్వి
త్తస్య - వియతో గగనాదివాభోగ్యమంవినాదదానాదుపస్థితమేవవిత్తం - భోగ్యంయస్యతస్య - వియత్ యస్య ప్రాప్తాన్న
పానవిత్తంయస్య-తదేవాహ - బుభుక్షతోపి సతోలబ్ధంలబ్ధం - తత్పరిపంచయతి నిష్కించనస్యేత్యాదినాధైర్యంచస

శభిః॥౩॥వ్యతీయురితి॥అపిబతోఽజలపానమప్యకుర్వతః.ఘృతాదిత్రయాణాం ద్వంద్వైక్యం తోయంచ॥౪॥౫॥౬॥ అన్నేతి । అథాన్యోవృషలోఽతిథిరాగమత్ విభక్తస్య కుటుంబార్థమన్నాదికం విభక్తవతః॥౭॥యాత ఇతి॥ సగణాయస్వయూథసహితాయ॥౮॥౯॥పానీయమాత్రమితి॥ఉచ్ఛేషం ఉద్వరితం ఏకమేవతర్పయతీతితథా॥ ౧౦ ॥౧౧॥ పరదుఃఖాసహిష్ణుతయా సర్వేషాం దుఃఖం స్వయం భోక్తుమాశాస్తే॥ నేతి ॥ అష్టర్ధియుక్తాం అణిమాద్యష్టైశ్వర్యసమృద్ధియుక్తాం గతిమపి మోక్షమపిచాహం నకామయే తర్హి కిం కామయ ఇతదాహ అఖిలదేహభాజామార్తిం దుఃఖం తద్భోక్తృకృత్స్నానాం తస్థితస్సన్నహం ప్రపద్యే ప్రాప్నుయామిత్యేవం కామయే యేనత ద్దుఃఖభోక్త్రా మయా హేతుభూతేన సర్వే అదుఃఖాః భవంతి॥౧ ॥ననుదుఃఖం కిమితి ప్రార్థ్యత ఇ సేపరదుఃఖనివృత్త్యై ననుమమ సర్వదుఃఖనివృత్తిరిత్యాహ॥క్షుత్తృడితి॥కృపణస్య జంతోర్జీవనహేతోః జలస్యార్పణాన్మమసర్వే క్షుత్తృడాదయో నివృత్తాః ॥౧౩॥ఇతీతి॥ఇత్యేవం ప్రభాష్య॥

శదహాన్య పిబతః కిల । ఘృతపాయససంయావం తోయం ప్రాతరుపస్థితమ్ ॥ ౪ ॥ కృచ్ఛ్రప్రాప్తకుటుంబస్య క్షుత్తృడ్భ్యాం జాతవేపథోః। అతిథిర్బ్రాహ్మణః కాలే భోక్తుకామస్యచాగమత్ ॥ ౫ ॥ తస్మైసంవ్యభజత్సోఽన్నమాదృత్య శ్రద్ధయాన్వితః। హరిం సర్వత్ర సంపశ్యన్ స భుక్త్వా ప్రయయౌ ద్విజః ॥ ౬ ॥ అథాన్యో భోక్ష్యమాణస్య విభక్తస్య మహీపతేః। విభక్తం వ్యభజత్తస్మై వృషలాయ హరిం స్మరన్ ॥ ౭ ॥ యాతే శూద్రే తమన్యోగాదతిథిశ్శ్వభిరావృతః। రాజన్మే దీయతామన్నం సగణాయ బుభుక్షతే ॥ ౮ ॥ స ఆదృత్యావశిష్టం యద్బహుమానపురస్సరమ్। తచ్చ దత్త్వా నమశ్చక్రే శ్వభ్యశ్శ్వపతయే విభుః ॥ ౯ ॥ పానీయమాత్రముచ్ఛేషం తచ్చైకపరితర్పణమ్ । పాస్యతః పుల్కసోఽభ్యాగాదపో దేహ్యశుభాయ మే ॥ ౧౦ ॥ తస్యాతికరుణాం వాచం నిశమ్య విపులశ్రమాః। కృపయా భృశసంతప్త ఇదమాహామృతం వచః ॥ ౧౧ ॥ న కామయేఽహం గతిమీశ్వరాణామష్టర్ధియుక్తామపునర్భవంచ । ఆర్తిం ప్రపద్యేఽఖిలదేహభాజామంతస్స్థితో యేన భవంత్యదుఃఖాః॥౧౨ ॥ క్షుత్తృట్ఛ్రమో గాత్రపరిభ్రమశ్చ దైన్యం క్లమశ్శోకవిషాదమోహాః । సర్వే నివృత్తాః కృపణస్య జంతోర్జిజీవిషోర్జీవజలార్పణాన్మే ॥ ౧౩ ॥ ఇతి ప్రభాష్య పానీయం మ్రియమాణః పిపాసయా । పుల్కసాయాదదాద్ధీరో నిసర్గకరుణో నృపః ॥ ౧౪॥ తస్య త్రిభువనాధీశాః ఫలదాః ఫలమిచ్ఛతామ్ । ఆత్మానం దర్శయాంచక్రుర్మాయా విష్ణువినిర్మితాః॥ ౧౫ ॥ స వై తేభ్యో నమస్కృత్య నిస్సంగో విగతస్పృహః। వాసుదేవే భగవతి భక్త్యా చక్రే మనః పరమ్॥౧౬॥ఈశ్వరాలంబనం చిత్తం కుర్వతోఽనన్యరాధసః । మాయా గుణమయీ రాజన్ స్వప్నవత్ప్రత్యలీయత॥౧౭॥తత్ప్రసంగానుభావేన రంతిదేవానువర్తినః । అభవన్యోగినస్సర్వే నారాయణపరాయణాః॥ ౧౮ ॥ గర్గాచ్ఛినిస్తతో గార్గ్యః క్షత్రాద్బ్రహ్మ హ్యవర్తత। ఉరుక్షయో మహావీర్యాత్ త్రయ్యారుణిః కవిః॥౧౯॥ పుష్కరారుణిరిత్యత్ర యే బ్రాహ్మణగతిం గతాః। బృహత్క్షత్రస్య పుత్రోఽభూద్ధస్తీ యద్ధస్తినాపురం ౨౦॥ అజమీఢో ద్విమీఢశ్చ పురుమీఢశ్చ హస్తినః। అజమీఢస్య వంశ్యాస్స్యుః ప్రియమేధాదయో ద్విజాః ॥ ౨౧ ॥ అజమీఢాద్బృహదిషుస్తస్య పుత్రో బృహద్ధనుః। బృహత్కాయస్తతస్తస్య పుత్ర ఆసీజ్జయద్రథః ॥ ౨౨ ॥తత్సుతో విశ్వజిత్తస్య సేనజిత్సమజాయత।రుచిరాశ్వో దృఢహనుః కాశ్యో వత్సశ్చ తత్సుతాః ॥ ౨౩ ॥ రుచిరాశ్వసుతః ప్రాజ్ఞః పృథుసేనస్తదా

౧౪॥తస్యేతి॥త్రిభువనాధీశాః బ్రహ్మాదయః - మాయాః తదీయధైర్యపరీక్షార్థం ప్రథమం యయావృషలాదిరూపేణ ప్రతీతాస్సంత ఇత్యర్థః॥౧౫॥నఇతి॥పరం కేవలం వాసుదేవే-భక్త్యా-మనశ్చక్రే -నతుతాః కిమపియాచితవాన్॥౧౬॥ ఈశ్వరేతి॥అనన్యరాధసః ఈశ్వరాతిరిక్తఫలాంతరానపేక్షస్య-ప్రత్యలీయత ఆత్మనేవలీనా బభూవ ॥ ౧౭ ॥౧౮॥ సుతస్యనరస్యవంశముక్త్వా తత్సుతస్యైవ గర్గస్యవంశమాహ॥గర్గాదితి మహావీర్యస్యవంశమాహ-మహావీర్యాదురుక్షయః తస్య త్రయ్యారుణిః కవి పుష్కరారుణిశ్చేతిత్రయః పుత్రాః॥౧౯॥ పుష్కరారుణిరితి ॥తేకథంభూతాః - యే అత్రక్షత్రవంశే బ్రాహ్మణగతిం బ్రాహ్మణతాం గతాః మన్యుపుత్రాణాం పంచానాం జ్యేష్ఠస్యవంశమాహ - బృహత్క్షత్రస్య పుత్రః అస్మాత్ హస్తీ యత్ యేనహస్తినాపురం కృతమిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥అజమీఢ ఇతి॥అజమీఢాదయస్త్రయో హస్తినః పుత్రాః॥౨౧॥అజమీఢాదేవాన్యః పుత్రో బృహదిషుర్నామాభవత్॥౨౨॥౨౩॥రుచిరాశ్వేతి ॥పారస్యతనయో నీపః నీపస్యపుత్రశతం ॥౨౪॥ సఇతి॥సఏవకృత్వీసంజ్ఞాయాం శుకకన్యాయాం-బ్రహ్మదత్తం జనయామాస

తదుక్తం-హరివంశాదిషు॥శ్లో॥పరాశరకులోత్పన్నశ్శుకోనామమహాయశాః । వ్యాసాదరణ్యాంసంభూతో విధూమోగ్ని రివజ్వలన్ ॥సత్యస్యాంపితృకన్యాయాంవిరిణ్యాంజనఇష్యతి। కృష్ణంగౌరప్రభంశంభుంతథా భూరిశ్రుతంజయమ్॥ కన్యాంకీర్తిమతీంకృత్వీంయోగినీంయోగమాతరమ్। బ్రహ్మదత్తస్యజననీంమహిషీమణుకస్యచేతి॥యద్యపిశుకఃజాతమాత్రఏవవిముక్తసంగోనిర్గతః తథాపివిరహాతురంవ్యాసమనుభావంతంద్దృష్ట్వా-ఛాయాశుకంనిర్మాయగతవాన్ తదభిప్రాయేణైవాయంగార్హస్థ్యాదివ్యవహారఇత్యవిరోధః-సచబ్రహ్మదత్తోయోగీగవివాచిసరస్వత్యాం॥ ౨౫ ॥ జైగిషవ్యేతిసఏవ యోగతంత్రంచకారభావార్థదీపనాఃబృహదిషోర్వంశ్యాఇమేఇషేఃదీర్ఘత్వమార్షం॥ ౨౬॥ యవీనరఇతి॥సుపార్శ్వ కృత్సుపార్శ్వస్యపితా॥ ౨౭॥సుపార్శ్వాదితి॥ప్రాచ్యసామ్నాం-షట్-సంహితాః-జగౌవిభజ్యాధ్యాపితవాన్ ॥ ౨౮ ॥

౨౯ ॥తతఇతి॥అజమీఢస్యవంశ్యాఃప్రియమేధాదయఃకేచిద్బ్రాహ్మణాబభూవుః-బృహదిషుప్రభృతయః క్షత్రియాశ్చ ॥
త్మజః।పారస్తనయోనీపస్తస్యపుత్రశతంత్వభూత్॥ ౨౪ ॥ సకృత్వ్యాంశుకకన్యాయాం బ్రహ్మదత్తమజీజనత్ । యోగీసగవిభార్యాయాం విష్వక్సేనమధాత్సుతమ్॥ ౨౫ ॥ జైగిషవ్యోపదేశేన యోగతంత్రంచకారహ।ఉదక్సేనస్తతస్మాద్భల్లాదోబార్హదీషవాః॥ ౨౬॥ యవీనరోద్విమీఢస్యకృతిమాంస్తత్సుతస్తతః।నామ్నాసత్యధృతిస్తస్మాద్దృఢనేమిస్సుపార్శ్వకృత్ ॥ ౨౭ ॥ సుపార్శ్వాత్సుమతిస్తస్యపుత్రస్సన్నతిమాంస్తతః।కృతీహిరణ్యనాభాద్యోయోగం ప్రాప్యజగౌస్మషట్ ॥ ౨౮ ॥ సంహితాఃప్రాచ్యసామ్నాంవైతస్యాప్యుగ్రాయుధస్సుతః।తస్యక్షేమ్యస్సువీరోథమవీరస్యపురంజయః ॥ ౨౯ ॥ తతోబహురథోనామపురుమీఢోప్రజోభవత్ ।నళిన్యామజమీఢస్యనీలశ్శాంతిస్తుతత్సుతః ॥ శాంతేస్సుశాంతిస్తత్పుత్రఃపురుజోర్కస్తతోభవత్ ॥౩౧॥ భర్మ్యాశ్వస్తత్సుత స్తస్యపంచాసన్ముద్గలాదయః। యవీనరోబృహదిషుః కాంపిల్యస్సృంజయస్సుతాః ॥౩౧॥ భర్మ్యాశ్వఃప్రాహపుత్రామేపంచానాంరక్షణాయహి । విషయాణామలమిమఇతిపాంచాలసంజ్ఞితాః ॥౩౨॥ముద్గలాద్బ్రహ్మనిర్వృత్తంగోత్రంమౌద్గల్యసంజ్ఞితం ॥ ౩౩ ॥ మిథునంముద్గలాద్భార్మ్యాద్దివోదాసఃపుమానభూత్ ।అహల్యాకన్యకాయస్యాంశతానందస్తుగౌతమాత్ ॥ ౩౪ ॥ తస్యసత్యధృతిఃపుత్రోధనుర్వేదవిశారదః।శరద్వాంస్తత్సుతోయస్మాదూర్వశీదర్శనాత్కిల॥ ౩౫ ॥ శరస్తంబేపతద్రేతోమిథునంతదభూచ్ఛుభం । తద్దృష్ట్వాకృపయాగృహ్ణాచ్ఛంతనుర్మృగయాంచరన్ ॥౩౬॥ కృపఃకుమారకన్యాచ ద్రోణపత్న్యభవత్కృపీ ॥ ౩౭ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - నవమస్కంధే - ఏకవింశోధ్యాయః.

*

శ్రీశుకః॥ మిత్రాయుశ్చదివోదాసాచ్చ్యవనస్తత్సుతోనృప । సుదాసస్సహదేవోథసోమకోజంతు జన్మకృత్ ॥౧ ॥ తస్యపుత్రశతంతేషాంయవీయాన్పృషతస్తతః । ద్రుపదోద్రౌపతీతస్యధృష్టద్యుమ్నా దయస్సుతాః । ధృష్టద్యుమ్నాద్ధృష్టకేతుర్భార్మ్యాఃపాంచాలకాఇమే॥ ౨॥ యోజమీఢసుతోహ్యన్యఋక్షస్సంవరణస్తతః॥ ౩॥ పరీక్షిత్సుధనుర్జహ్నుర్నిషధశ్చకురోస్సుతాః । సుహోత్రోభూత్సుధనుషశ్చ్యవనస్తత్సుతఃకృతీ॥ ౪॥ వసుస్తస్యోపరిచరోబృహద్రథముఖాస్తతః। కుసుంభమత్స్యప్రత్యగ్రచేదిపాద్యాశ్చచేదిపాః ॥ ౫ ॥ బృహద్రథాత్కుశాగ్రోభూదృషభస్తస్యచాత్మజః । జజ్ఞేసత్యహితోపత్యం పుష్పవాంస్త

దంశద్వయముక్తం-తస్యైవవంశాంతరయానానళిన్యామితియావత్సమాప్తిః౩౦॥భర్మ్యాశ్వఇతి॥ముద్గలఏకః-యవీనరాదయశ్చత్వారఃఇత్యేవంపంచ॥౩౧॥౩౨॥౩౩॥మిథునమితి॥భార్మ్యాత్ భార్మ్యాశ్వపుత్రాత్ మిథునంచాభూత్తదేవాహదివోదాసఃపుమాన్-అహల్యాచకన్యకేతి॥౩౪॥౩౫॥౩౬॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- ఏకవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా

*

శ్లో॥ ద్వావింశేతుదివో దాసవంశముక్త్వాథవర్ణితాః । ఋక్షవంశేజరాసంధపార్థదుర్యోధనాదయః॥యద్వా॥ దివోదాసాత్తుపాంచాలవంశోద్వావిరిఉచ్యతే।నంశాంతరా దాజమీఢచైద్యమాగధకౌరవాః॥౧॥తస్యేతి॥ తస్యసోమకస్యపుత్రాణాంశతంబభూవ-తేషాంజంతుఃజ్యేష్ఠః-యవీయాన్పృషదః॥ ౨॥అజమీఢస్యవంశాంతరమాహ॥యఇతి॥ తతఃసంవరణాత్కురుః ॥ ౩ ॥ ౪॥వసురితి॥ తస్యకృతినఃఉపరిచరోవసుః వసోః బృహద్రథోముఖం ఆదిర్యేషాం - తానేవాహకుసుంభేతి॥౫॥ బృహద్రథాదితి ॥ తత్సుతఃపుష్పవాన్ - జజ్ఞే-తస్యాపత్యహితఇతియోజ్యం॥౬॥అన్యస్యామితి ॥ జర

౧౭౫

యోరాజసూయ॥౬॥ క్రీడంత్యేతి॥ యత్ యస్మాత్ సోమాపేః శ్రుతశ్రవాః॥౮॥ పరీక్షిదితి॥ కురోః పుత్రః పరీక్షిత్-అనపత్యః జాహ్నవః జహ్నోః పుత్రః॥౯॥ జయత్సేన ఇతి॥ అతోఽరధికాద యుతాయురిత్యర్థః॥౧౦॥ ఋక్ష ఇతి॥ తస్య ప్రతీపస్య దేవాపిశంతను బాహ్లీకాః॥ ౧౧॥ ప్రీత్యమితి॥ ప్రాక్ పూర్వజన్మని-మహాభిష ఇతి సంజ్ఞా యస్య సః॥ ౧౨॥౧౩॥ సమా ఇతి॥ యదా దేవో న వవర్ష-తదా శంతను స్తత్ర కారణం బ్రాహ్మణాన్ పప్రచ్ఛ బ్రాహ్మణై స్తైరేవముక్తః॥ శ్లో॥ దారాగ్నిహోత్ర సంయోగం కురుతే యోఽగ్రజే స్థితే । పరివేత్తా స విజ్ఞేయః పరివిత్తిస్తు పూర్వజ ఇతి స్మృతేః-యోఽగ్రభుక్-సు వమగ్రతోఽభుక్తిన త్వం పరివేత్తైవ భవసి అత స్తద్దోషపరిహారాయ రాజ్యమగ్రజాయ దేహి-తతో వృష్టిర్భవిష్యతీతి॥౧౪॥ ఏవమితి ఏవముక్తశ్శంతనుః-వనం గత్వా జ్యేష్ఠం ఛందయామాస-రాజ్ఞః ప్రజాపరిపాలనాదిః పరమో ధర్మః-అత స్త్వం రాజ్యం స్వీకుర్వితి ప్రార్థితవాన్॥ ౧౫॥ తదితి ॥ తతః పూర్వమేవ తస్యామ త్రిణ అశ్వరావసంజ్ఞేన దేవాపిం పాషండీయకృత్యరాజ్యానర్హం కర్తుం యే ప్రహితా విప్రా స్తైః పాషండమతాశ్రయయా గిరా వేదాత్ విభ్రంశితస్స వేదవాదస్య అతి

త్సుతో జహ్నుః ॥ ౬ ॥ అన్యస్యామపి భార్యాయాం శకలే ద్వే బృహద్రథాత్ । తే మాత్రా బహిరుత్సృష్టే జ
రయా చాభిసంధితే॥ ౭ ॥ క్రీడంత్యా జీవ జీవేతి జరాసంధ స్తతోఽభవత్ । తతశ్చ సహదేవోఽభూత్సోమాపిర్య
చ్ఛ్రుతశ్రవాః॥ ౮॥ పరీక్షిదనపత్యోఽభూత్సురథో నామ జాహ్నవః । తతో విదూరథ స్తస్మాత్సార్వభౌమ స్త
తోఽభవత్॥౯॥ జయత్సేన స్తత్తనయోఽరధికోఽతోఽయుతాయుషః।తతశ్చ క్రోధన స్తస్మాద్దేవాతిథిరముష్య
చ ॥ ౧౦ ॥ ఋక్షోఽస్మాద్భీమసేనోఽభూత్ప్రతీప స్తస్య చాత్మజః । దేవాపిశ్శంతనుశ్చైవ బాహ్లీక స్తత్సుతా
స్త్రయః॥ ౧౧॥ పిత్ర్యం రాజ్యం సముత్సృజ్య దేవాపిస్తు వనం గతః । అభవచ్ఛంతనూ రాజా ప్రాఙ్మహాభిష
సంజ్ఞకః ॥ ౧౨ ॥ యం యం కరాభ్యాం స్పృశతి జీర్ణం యౌవనమేతి సః । శాంతిమాప్నోతి చైవాగ్ర్యాం క
ర్మణా దేవ శంతనుః॥ ౧౩ ॥ సమా ద్వాదశ తద్రాష్ట్రే న వవర్ష యదా విభుః । శంతను బ్రాహ్మణై రుక్తః
పరివేత్తా త్వమగ్రభుక్। రాజ్యం దేహ్యగ్రజాయాశు పురరాష్ట్రవివృద్ధయే॥ ౧౪ ॥ ఏవముక్తో ద్విజై ర్జ్యేష్ఠం
ఛందయామాస సోఽబ్రవీత్॥ ౧౫ ॥ తన్మంత్రిప్రహితై ర్విప్రై ర్వేదాద్విభ్రంశితో గిరా । వేదవాదాతివా
దాన్వై స్తతో దేవో వవర్ష హ॥ ౧౬॥ దేవాపి ర్యోగమాస్థాయ కలాపగ్రామమాస్థితః । సోమవంశే కలౌ న
ష్టే కృతాదౌ స్థాపయిష్యతి ॥ ౧౭॥ బాహ్లీకాత్సోమదత్తోఽభూద్భూరి ర్భూరిశ్రవా స్తతః । శలశ్చ శంతనో రా
సీద్గంగాయాం భీష్మ ఆత్మవాన్॥ ౧౮ ॥ స చ ధర్మవిదాం శ్రేష్ఠో మహాభాగవతః కవిః। వీరయూథాగ్రణీర్యేన
రామోఽపి యుధి తోషితః ॥ ౧౯ ॥ శంతనోర్దాశకన్యాయాం జజ్ఞే చిత్రాంగదస్సుతః। విచిత్రవీర్యశ్చావరజో నా
మ్నా చిత్రాంగదో హతః॥ ౨౦॥ యస్యాం పరాశరాత్సాక్షాదవతీర్ణో హరేః కలా । వేదగుప్తో మునిః కృష్ణో
యతోఽహమిదమధ్యగాం॥ ౨౧ ॥ హిత్వా స్వశిష్యాన్ పైలాదీన్ భగవాన్ బాదరాయణః । మహ్యం పుత్రా
య శాంతాయ పరంగుహ్యమిదం జగౌ ॥ ౨౨॥ విచిత్రవీర్యోఽథోవాహ కాశీరాజసుతే బలాత్ । స్వయంవరా
దుపానీతే అంబికాంబాలికే చ సః ॥ ౨౩ ॥ తయో రాసక్తహృదయో గృహీతో యక్ష్మణా మృతః॥ ౨౪ ॥ క్షే
త్రేఽప్రజస్య భ్రాతుర్మాత్రోక్తో బాదరాయణః । ధృతరాష్ట్రం చ పాండుం చ విదురం చాప్యజీజనత్
౨౫ ॥ గాంధార్యాం ధృతరాష్ట్రస్య జజ్ఞే పుత్రశతం నృప । తత్ర దుర్యోధనో జ్యేష్ఠో దుశ్శలా చాపి కన్యకా॥
౨౬ ॥ శాపాన్మైథునరుద్ధస్య పాండోః కుంత్యాం మహారథాః । జాతా ధర్మానిలేంద్రేభ్యో యుధిష్ఠిరము

వాదాన్ నిందావచనాని సోఽబ్రవీత్ అత స్తస్య పాతిత్యేన రాజ్యానర్హత్వే జాతే శంతనోర్నాపాభావాత్ దేవో వవర్షే త్యర్థః॥౧౬॥౧౭॥ బాహ్లీకాదితి॥ తతః సోమదత్తాద్భూరిః-భూరిశ్రవాః శలశ్చేతి త్రయః॥ ౧౮॥ స ఇతి॥ రామోఽపి జామదగ్న్యః॥ ౧౯ ॥ శంతనోరితి ॥ దాశకన్యాయామితి ఉపరిచరస్య వసోర్వీర్యేణ మత్స్యగర్భాదుత్పన్నా కన్యా దాశైః కైవర్తైః పాలితా అతో దాశకన్యేతి ప్రసిద్ధాయాం సత్యవత్యాం-నామ్నా తత్సమాననామ్నా చిత్రాంగదేన గంధర్వేణ-యుద్ధే చిత్రాంగదః హతః-౨౦॥ యస్యామితి ॥ యస్యాం సత్యవత్యాం శంతనుపరిగ్రహాత్ పూర్వమేవ-వేదగుప్తః యేన-యతోఽహం జాతః-ఇదం శ్రీభాగవతం చ అధ్యగాం అధిగతవానస్మి॥ ౨౧॥ ౨౨॥ విచిత్రవీర్య ఇతి॥ స్వయంవరాద్భీష్మేణ బలాదుపానీతే॥౨౩॥౨౪ ॥ క్షేత్ర ఇతి॥ మాత్రా సత్యవత్యా ఉక్త ఇతి॥ నిషేధాభావమాహ-అపతిరపత్యలిప్సుర్దేవరాద్గురుప్రయుక్తా దృతుమతీయాయాదిత్యాదివచనాత్ ॥౨౫॥ గాంధార్యామితి॥ దుశ్శలా నామ కన్యకా చ జజ్ఞే॥ ౨౬॥ శాపాదితి॥

అరణ్యే మృగశాపాత్ మైథునే మృద్ధస్య ప్రతిబద్ధస్య ॥ ౨౭ ॥ నకులఇతి ॥ నాసత్యదస్రాభ్యామశ్విభ్యాం-పంచ ద్రౌపద్యాం యుధిష్ఠి
రాదిభ్యః పంచ-అభవన్ ॥ ౨౮ ॥ యుధిష్ఠిరాదితి ॥ తథాపరే చ భార్యాంతరేషు ॥ ౨౯ ॥ యుధిష్ఠిరాదితి ॥ కాళీనామ చాన్యా భీ
మస్య భార్యా తస్యాం తతోఽభిమాత్సర్యగతో నామ పుత్రోఽభవదిత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ఇరావంతమితి ॥ ఉలూప్యాం నాగకన్యా
యాం మణలూరుపతేః సుతాయాం పుత్రికాధర్మేణ పత్న్యాం బభ్రువాహనమసూత - అత స్తత్పుత్రస్సన్నపి సః పుత్రి
కాసుతః మాతామహసుత ఇత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ ౩౬ ॥ కావషేయమితి ॥ తురగసంజ్ఞం పురోహితం కృత్వా ॥ ౩౭ ॥ భవిష్యాహా
యావత్సమాప్తి ॥ తస్యేతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యాత్ క్రియాజ్ఞానం-పరం చాత్మజ్ఞానం శౌనకాత్ప్రాప్స్యతి- అ స్త్రిజ్ఞానం చ కృపా
ఖా స్త్రియః ॥ ౨౭ ॥ నకులస్సహదేవశ్చ మాద్ర్యాం నాసత్యదస్రయోః । ద్రౌపద్యాం చ పంచభ్యః పు
త్రాస్తే పితరోఽభవన్ ॥ ౨౮ ॥ యుధిష్ఠిరాత్ప్రతివింధ్యశ్శ్రుతసేనో వృకోదరాత్ । అర్జునాచ్ఛ్రుతకీర్తి
స్తు శతానీక స్తు నాకులిః ॥ సహదేవసుతో రాజన్ శ్రుతకర్మా తథాపరే ॥ ౨౯ ॥ యుధిష్ఠిరాత్పౌరవత్యాం దే
వకోఽథ ఘటోత్కచః । భీమసేనాద్ధిడింబాయాం కాళ్యాం సర్వగత స్తతః ॥ ౩౦ ॥ సహదేవాత్సుహోత్రం
తు విజయాసూత పార్వతీ ॥ కరేణుమత్యాం నకులో నిరమిత్రం తథార్జునః ॥ ౩౧ ॥ ఇరావంతములూప్యాం
వై సుతాయాం బభ్రువాహనమ్ ॥ మణలూరుపతేస్సోఽపి తత్పుత్రః పుత్రికాసుతః ॥ ౩౨ ॥ తవ తాతస్సుభ
ద్రాయామభిమన్యురజాయత ॥ సర్వాతిరథజిద్వీర ఉత్తరాయాం తతోఽభవాన్ ॥ ౩౩ ॥ పరిక్షీణేషు కురుషు
ద్రౌణేర్బ్రహ్మాస్త్రతేజసా ॥ త్వం తు కృష్ణానుభావేన సజీవో మోచితోఽంతకాత్ ॥ ౩౪ ॥ తవేమే తనయా
స్తాత జనమేజయపూర్వకాః । శ్రుతసేనో భీమసేన ఉగ్రసేనశ్చ వీర్యవాన్ ॥ ౩౫ ॥ జనమేజయస్త్వాం జ్ఞా
త్వా తక్షకాన్నిధనం గతమ్ ॥ సర్పాన్వై సర్పయాగాగ్నౌ స హోష్యతి రుషాన్వితః ॥ ౩౬ ॥ కావషేయం
పురోధాయ తురం తురగమేధసా ॥ సమంతాత్పృథివీం సర్వాం జిత్వా యక్ష్యతి చాధ్వరైః ॥ ౪౭ ॥ తస్య పు
త్రశ్శతానీకో యాజ్ఞవల్క్యాత్త్రయీం పఠన్ ॥ అస్త్రజ్ఞానం క్రియాజ్ఞానం శౌనకాత్పరమేష్యతి ॥ ౩౮ ॥ స
హస్రానీక * స్తత్పుత్ర స్తతశ్చైవాశ్వమేధజః । అసీమకృష్ణ స్తస్యాపి నేమిచక్ర స్తు తత్సుతః ॥ ౩౯ ॥ గ
జాహ్వయే హృతే నద్యా కౌశాంబ్యాం సాధు వత్స్యతి ॥ ఉక్త స్తతశ్చిత్రరథ స్తస్మాచ్ఛుచిరథస్సుతః ॥ ౪౦ ॥ త
స్మాచ్చ వృష్టిమాం స్తస్య సుషేణోఽథ మహీపతిః ॥ సునీథ స్తస్య భవితా నృచక్షుర్యత్సుఖానిలః ॥ ౪౧ ॥ పరిప్లవ
స్సుత స్తస్మాన్మేధావీ సునయాత్మజః ॥ నృపంజయ స్తతో దూర్వో నిమి స్తస్మాజ్జనిష్యతి ॥ ౪౨ ॥ నిమేర్బృహద్ర
థ స్తస్మాచ్ఛతానీకస్సుదాసజః ॥ శతానీకాద్దుర్దమన స్తస్యాపత్యం విహీనరః ॥ ౪౩ ॥ దండపాణిర్నిమి స్తస్య క్షే
మకోఽభవితా నృపః । బ్రహ్మక్షత్రస్య వై యోనిర్వంశో దేవర్షిసత్కృతః ॥ ౪౪ ॥ క్షేమకం ప్రాప్య రాజా
నం సంస్థాం ప్రాప్స్యతి వై కలౌ ॥ అథ మాగధరాజానో భావినో యే వదామి తే ॥ ౪౫ ॥ భవితా సహదేవస్య
మార్జారిర్యచ్ఛ్రుతశ్రవాః ॥ తతో యుతాయు స్తస్యాపి నిరమిత్రోఽథ తత్సుతః ॥ ౪౬ ॥ సునక్షత్రస్సునక్ష
త్రాత్ బృహత్సేన స్తతోఽథ కర్మజిత్ । తతస్సుతంజయో విప్రశ్శుచి స్తస్య భవిష్యతి ॥ ౪౭ ॥ క్షేమోఽథ సు
వ్రత స్తస్మాద్ధర్మనేత్రశ్శ్రుత స్తతః ॥ దృఢసేనోఽథ సుమతిస్సుబలో జనితా తతః ॥ ౪౮ ॥ సునీథస్సత్యజిదథ వి
శ్వజిచ్చ పురంజయః ॥ ఏతే బార్హద్రథా భూపా భావ్యాస్సహస్రవత్సరాః ॥ ౪౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - మ
హాపురాణే-నవమస్కంధే-ద్వావింశోఽధ్యాయః,
*
శ్రీశుకః ॥ అనోస్సభానరశ్చక్షుః పరోక్షశ్చ త్రయస్సుతాః । సభానరాత్కాలనాథస్స్రృంజయ స్తత్పరం
శ్యాదితి ద్రష్టవ్యం- యాజ్ఞవల్క్యాం త్రయీమధీత్య కృపాదస్త్రాణ్యవాప్యేతి వైష్ణవోక్తేః - క్వచిత్ అ స్త్రిజ్ఞానం కృపా
చార్యాదిత్యేవ పాఠః ॥ ౩౮ ॥ ౪౦ ॥ తస్మాదితి ॥ యత్ యస్మాత్సుఖానిలః పుత్రః ॥ ౪౧ ॥ పరిప్లవ ఇతి ॥ తస్మాత్పరిప్లవాత్సునయః
తస్యాత్మజో మేధావీత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ నిమేరితి తస్మాత్సుదాసః-తతః శతానీక ఇత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ ౪౫ ॥ భవితేతి ॥ బృహద్రథస్య జ
రాసంధః-తస్య సహదేవః-తస్య మార్జారిః-యః యస్మాన్మార్జారేః శ్రుతశ్రవాః ॥ ౪౬ ॥ ౪౮ ॥ సునీత ఇతి ॥ సహస్రం సంవ
త్సరం ఏతే-భావ్యా భూపాలాః తతః భావ్యాన్ ద్వాదశస్కంధే వక్ష్యతి ॥ ౪౯ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ద్వావింశా
ధ్యాయవ్యాఖ్యా.
*
శ్లో ॥ త్రయోవింశేత్వనోర్ద్రుహ్యోస్తుర్వసోశ్చాన్వయః క్రమాత్ । యదోశ్చ వంశోఽనుక్రాంతో యావజ్జ్యామఖ

సంభవః॥యద్వా॥త్రయోవింశేస్వయానుక్త్వాశుకోనుప్రముఖైః కృతాన్ । వ్యామఘావధిమాచఖ్యౌయదోర్వంశంమ
హత్తరమ్॥తదేవంయయాతేఃపుత్రాణాంపంచానాంపూరోర్వంశః అనుక్రాంతః - ఇదానీంచతుర్థస్యవంశమనుక్రా
మతి॥అనోరిత్యారభ్యకర్ణస్యజగతీపతేరిత్యంతేన॥౧॥ జనమేజయఇతి॥ తస్యజనమేజయస్యమహాశాలః- తస్యమహామ
నాః॥౨॥శిబిరితి॥చత్వారఃఉశీనరస్యఆత్మజాఃసంధిరామర్షః॥౩॥౧౬॥మరుత్తఇతి॥సఃదుష్యంతః-స్వవంశంపౌరవ వంశం॥
జయః॥౧॥జనమేజయస్తస్యపుత్రో మహాశాలో మహామనాః । ఉపశీనరస్తితిక్షుశ్చమహామనస ఆత్మజౌ॥
౨॥శిబిర్వనఃక్రిమిర్దర్పశ్చత్వారోశీనరాత్మజాః।వృషదర్భస్సువీరశ్చమద్రః కేకయఆత్మజాః ॥ ౩॥ శిబే
శ్చత్వారఏవాసంస్తితిక్షోశ్చరుశద్రథః।తతోహేమోథసుతపాబలిస్సుతపసోభవత్ ॥ ౪॥ అంగవంగకలిం
గాద్యాస్సింహాపుండ్రాంధ్రసంజ్ఞకాః।జజ్ఞిరేదీర్ఘతపసోబలేః క్షేత్రేమహీక్షితః ॥ ౫ ॥ చక్రుస్స్వనా
మ్నావిషయాన్షడిమాన్ప్రాచ్యకాంశ్చతే।అనుమానంగతోజజ్ఞేతస్మాద్దివిరథస్తతః॥౬॥ సుతోధర్మర
థోయస్యజజ్ఞేచిత్రరథోప్రజాః ॥ రోమపాదఇతిఖ్యాతస్తస్మైదశరథస్సఖా ॥ ౭ ॥ శాంతాంస్వకన్యాం ప్రా
యచ్ఛత్ఋశ్యశృంగఉవాహతామ్।దేవేవర్షతియంరామాఆనిన్యుర్హరిణీసుతం॥ ౮॥ నాట్యసంగీతవా
దిత్రైర్విభ్రమాలింగనాదిభిః।సతురాజ్ఞోనపత్యస్యనిరూప్యేష్టింమరుత్వతేః ॥ ౯ ॥ ప్రజామదాద్దశరథో
యేనలేభే ప్రజాఃప్రజాః ॥ చతురంగోరోమపాదాత్పృథులాక్షస్తుతత్సుతః ॥ ౧౦ ॥ బృహద్రథోబృహ
త్కర్మాబృహద్భానుశ్చతత్సుతాః।తతోబృహన్మనాస్తస్మాజ్జయద్రథఉదాహృతః॥ ౧౧॥ విజయస్తస్య
సంభూత్యాంధృతిస్తస్యధృతవ్రతః। సత్యకర్మాభవత్తస్యపుత్రశ్చాధిరథస్తతః ॥౧౨॥ యోసౌగంగాత
టేక్రీడన్మంజూషాంతర్గతంశిశుమ్।కుంత్యాపవిద్ధంకానీనమనపత్యోకరోత్సుతమ్ ॥ వృషసేనస్సుతస్తస్య
కర్ణస్యజగతీపతేః॥ ౧౩ ॥ద్రుహ్యోశ్చతనయోబభ్రుస్సేతుస్తస్యాత్మజస్తతః । ఆరబ్ధస్తస్యగాంధా
రస్తస్యధర్మస్తతోధృతః॥౧౪॥ ధృతస్యదుర్మదస్తస్మాత్ప్రచేతాస్తత్సుతాశ్శతం।మ్లేచ్ఛాధిపతయోభూ
వన్నుదీచీందిశమాశ్రితాః॥౧౫॥తుర్వసోస్తుసుతోవహ్నిర్వహ్నేర్భర్గోథభానుమాన్।త్రిసానుస్తత్సుతో
స్యాపికరంధమఉదారధీః॥౧౬ ॥ మరుత్తస్తత్సుతోపుత్రఃపుత్రంపౌరవమన్వగాత్ । దుష్యంతంసపున
ర్భేజేస్వవంశంరాజ్యకాముకః॥ ౧౭॥యయాతేర్జ్యేష్ఠపుత్రస్యయదోర్వంశంనరర్షభ । వర్ణయామిమ
హాపుణ్యంసర్వపాపహరంనృణాం॥౧౮॥యదోర్వంశంనరశ్శ్రుత్వాసర్వపాపైఃప్రముచ్యతే । యత్రా
వతీర్ణోభగవాన్పరమాత్మానరాకృతిః॥ ౧౯॥ యదోస్సహస్రజిత్క్రోష్టానలోరిపురితిశ్రుతాః । చత్వా
రస్సూనవస్తత్రశతజిత్ప్రథమాత్మజః॥ ౨౦॥ మహాహయోవేణుహయోహైహయశ్చేతితత్సుతాః।ధర్మ
స్తుహైహయసుతోనేత్రఃకుంతేఃపితాతతః॥౨౧॥సోహంజిరభవత్కుంతేర్మహిష్మాన్భద్రసేనకః । దుర్మ
దోభద్రసేనస్యధనికఃకృతవీర్యసూః॥కృతాగ్నిఃకృతవర్మాచకృతౌజాధనికాత్మజాః॥ ౨౨॥ అర్జునఃకృతవీ
ర్యస్యసప్తద్వీపేశ్వరోభవత్ ।దత్తాత్రేయాద్ధరేరంశాత్ప్రాప్తయోగమహాగుణః॥ ౨౩ ॥ ననూనంకార్త
వీర్యస్యగతింయాస్యంతిపార్థివాః।యజ్ఞదానతపోయోగైశ్శ్రుతవీర్యజయాదిభిః ॥ ౨౪ ॥ పంచాశీతిసహ
స్రాణిహ్యవ్యాహతబలస్సమాః।అకరోదర్జునోరాజ్యంహరించైవాన్వహంస్మరన్॥ ౨౫॥అనష్టవిత్తస్మరణో
బుభుజేక్షయ్యషడ్వసు। తస్యపుత్రసహస్రస్యపంచైవప్రధితామృధే॥ ౨౬ ॥ జయధ్వజశ్శూరసేనోవృష
ణోమధురూర్జితః। జయధ్వజాత్తాళజంఘస్తస్యపుత్రశతంత్వభూత్॥ ౨౭ ॥ క్షత్రంయత్తాళజంఘాఖ్య
మౌర్వతేజోపసంహృతం॥౨౮॥ తేషాంజ్యేష్ఠోవీతిహోత్రోవృష్ణిఃపుత్రోమధోస్స్మృతః । తస్యపుత్రశ
తంత్వాసీత్వృష్ణిజ్యేష్ఠఃయతఃకులం॥౨౯ ॥ మాధవావృష్ణయోరాజన్యాదవాశ్చేతిసంజ్ఞితం । యదు
౧౭॥౧౯॥యదోరితి॥ప్రథమస్యసహస్రజితఃఆత్మజః॥౨౦॥౨౧॥సోహంజిరితి॥కుంతేఃసోహంజిః-సోహంజేర్మహిష్మాన్మ
హిష్మతోభద్రసేనకః-తస్యదుర్మదోధనికశ్చేతిద్వౌపుత్రౌకృతవీర్యసూఃకృతవీర్యస్యజనకః- కృతవీర్యాదయశ్చత్వా
రోధనికస్యాత్మజాఇత్యర్థః॥౨౨॥౨౫॥అనష్టేతి॥ నష్టమవినాశంవిత్తంయేనతథావిధంస్మరణంయస్యఅక్షయ్యంషడ్వ
సుషడింద్రియవిషయంభుజే॥౨౬॥౨౭॥క్షత్రమితి॥ఔర్వస్య తెజసాసగరేణోపసంహృతమిత్యర్థః॥ ౨౮॥ తేషామితి॥
తేషాంతాలజంఘపుత్రాణాంజ్యేష్ఠస్తస్యమధోఃపుత్రశతం-వృష్ణిర్జ్యేష్ఠోయస్మిన్-యతోమధోః వృష్ణేర్యాదవాశ్చ హ

తాః ॥ ౨౯ ॥ ౩౧ ॥ శశబిందురితి ॥ చతుర్దశమహారత్నానితత్తజ్జాతిశ్రేష్ఠానియస్యసః తానిచ మార్కండేయపురాణోక్తా-
న్యాహ ॥ శ్లో ॥ గజవాజిరథస్త్రీషునిధిమాల్యాంబరద్రుమాః । శక్తిపాశమణిచ్ఛత్రవిమానానిచతుర్దశేతి ॥ ౩౨ ॥ తస్యేతి
దశానాంపత్నీసహస్రాణాంభార్యాయుతస్య ప్రత్యేకంలక్షంలక్షమిత్యేవం - తాసుపుత్రాణాందశలక్షసహస్రాణిశత
కోటిసంఖ్యాకాన్ పుత్రానిత్యర్థః-జనయామాస ॥ ౩౩ ॥ తేషామితి ॥ పృథుశ్రవాః పృథుకీర్తిః పృథుయశా ఇత్యాదయః-
షట్ ప్రధానాః శ్రేష్ఠాః యేషాం తేషాం మధ్యే ॥ ౩౪ ॥ తదితి ॥ పంచ ఆత్మజాః ఆసన్ శృణు. తానేవాహ పురుజిదితి ॥ ౩౫ ॥
భార్యాభయాదేవైకభార్యస్యాపంథ్యావతే జ్యామఘస్యాపుత్రస్యతద్భయమేవపుత్రప్రదమభవదితి దర్శయన్నాహ ।
జ్యామఘ ఇతి ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ సుష్ణేతి ॥ యది మే సపత్నీ స్యాత్తర్హి సుష్ణే మయ్యయుక్తే తాపిన త్వేతద స్త్రీత్యాహ - అసపత్నీ
చేతి ॥ ౩౮ ॥ అతిభయవ్యాకులఆహ ॥ జనయిష్యసీతి ॥ భార్యాభయప్రకంపమానస్విన్నసర్వాంగస్య రాజ్ఞః-
ప్రాణసంకటమాలోక్యానుకంపితాస్తేనపూర్వం బహుకాలమారాధితాః విశ్వేదేవాః పితరశ్చ తథేత్యన్వమోదంత ॥

పుత్రస్యచక్రోష్టోపుత్రోవృజినవాం స్తతః ॥ ౩౦ ॥ స్వాహితో భేరుశేకుర్వై తస్యచిత్రరథస్తతః ॥ ౩౧ ॥
శశబిందుర్మహాయోగీమహాభాగోమహానభూత్ । చతుర్దశమహారత్నశ్చక్రవర్త్యపరాజితః ॥ ౩౨ ॥ తే
తస్యపత్నీసహస్రాణిదశాసన్ సుమహాయశాః । దశలక్షసహస్రాణిపుత్రాణాం తాస్వజీజనత్ ॥ ౩౩ ॥ తే
షాంతుషట్ప్రధానానాంపృథుశ్రవసఆత్మజాః । ధర్మోనామోశనాతస్యహయమేధశతస్యయాట్ ॥
౩౪ తత్సుతోరుచకస్తస్యపంచాసన్నాత్మజాశ్శృణు । పురుజిద్రుక్మరుక్మేషుపృథుజ్యామఘసంజ్ఞితాః ॥ ౩౫ ॥
జ్యామఘస్త్వప్రజాప్యన్యాంభార్యాంశైబ్యాపతిర్భయాత్ । నావిందచ్ఛత్రుభవనాద్భోజ్యాంకన్యాం
సమాహరత్ ॥ ౩౬ ॥ రథస్థాంతాంనిరీక్ష్యాహశైబ్యాపతిమమర్షితా । కేయంకుహకమత్స్థానంరథమా
రోపితేతివై ॥ ౩౭ ॥ స్నుషాతవేత్యభిహితేస్మయంతీ తిమబ్రవీత్ । అహంవంధ్యా సపత్నీచస్నుషామేయుజ్యతే
తమేకథం ॥ ౩౮ ॥ జనయిష్యసియంరాజ్ఞి తస్యేయముపలప్స్యతే । అన్వమోదంతతద్విశ్వేదేవాఃపితరఏవ
చ ॥ ౩౯ ॥ శైబ్యాగర్భమధాత్కాలే కుమారంసుషువేశుభం । సవిదర్భ ఇతిప్రోక్తఉపయేమేస్నుషాంస
తీమ్ ॥ ౪౦ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే నవమస్కంధే త్రయోవింశోధ్యాయః *

శ్రీశుకః ॥ తస్యాంవిదర్భోజనయత్పుత్రౌ నామ్నాకుశక్రథౌ । తృతీయంరోమపాదంచ వైదర్భకులనం
దనమ్ ॥ ౧ ॥ రోమపాదసుతోబభ్రుర్బభ్రోఃకృతిరజాయత । ఉశికస్తత్సుతస్తస్మాచ్చేదిశ్చైద్యాదయోనృ
పాః ॥ ౨ ॥ క్రథస్యకుంతిఃపుత్రోభూద్ధృష్టిస్తస్యాథనిర్వృతిః । తతోదశార్హోనామ్నాభూత్తస్యవ్యో
మస్సుతస్తతః ॥ ౩ ॥ జీమూతోవికృతిస్తస్యయస్యభీమరథస్సుతః ॥ ౪ ॥ తతోనవరథః పుత్రో జాతోదశరథస్త
తః ॥ శకునిస్తత్సుతః కుంతిః దేవరాతస్తదాత్మజః ॥ ౫ ॥ దేవక్షత్రస్తతస్తస్యమధుఃకురువశస్త్వనుః । పురుహో
త్రస్త్వనోఃపుత్రస్తస్యాంశుస్సాత్వతస్తతః ॥ ౬ ॥ భజమానోభజిర్దివ్యో వృష్ణిర్దేవావృధోంధకః । సా
త్వతస్యసుతాస్సప్తమహాభోజశ్చమారిష ॥ ౭ ॥ భజమానస్యనిమ్లోచిఃకింకణోధృష్ణిరేవచ । ఏకస్యామా
త్మజాఃపత్న్యామన్యస్యాంచత్రయస్సుతాః ॥ ౮ ॥ శతజిచ్చసహస్రజిత్తథా యుతజిదేవచ । బభ్రుర్దే
వావృధసుతస్తయోశ్శ్లోకంపఠంత్యముమ్ ॥ ౯ ॥ యథైవశృణుమోదూరాత్సంపశ్యామస్తథాంతికా । బ
౩౯ ॥ శైబ్యేతి ॥ తతశ్చదేవతాప్రసాదేనజనయిష్యసీతిప్రతివచనేనముహూర్తగుణేనచ-నిర్వృత్తరజస్కాపిశై
బ్యాగర్భమధాత్-తస్యచమహిమాపరాశరాదిభిరుక్తః యథోక్తం ॥ శ్లో ॥ భార్యావశ్యాస్తుయేకేచిద్భవిష్యంత్యథవామృ
తాః । తేషాంతుజ్యామఘశ్శ్రేష్ఠః శైబ్యాపతిరభూన్నృప ॥ ౪౦ ॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- త్రయోవింశాధ్యాయ *

వ్యాఖ్యా.

శ్లో ॥ చతుర్వింశేవిదర్భస్యపుత్రత్రయసముద్భవాః । వంశానానాముఖాః ప్రోక్తాః రామకృష్ణోద్భవావధి ॥ యత్రావై ॥ చతు
ర్వింశేవిదర్భాదివర్ణ్యంతే యదునుజాన్వయాః । యత్రాసీద్భగవాన్ ఖ్యాతోవృష్ణ్యంధకముఖైర్నృపైః ॥ ౧ ॥ రోమపాదేతి ॥
చైద్యాదయః దమఘోషాదయః ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ తతఇతి ॥ తతోదశరథాత్ శకునిః తస్యసుతః కుంతిః పురాణాంతరాదేవమాదివిశే
షోగ్రహీతవ్యః ॥ ౫ ॥ దేవక్షత్రఇతి ॥ తతః కురువశాదనుః-అనోః పుత్రః పురుహోత్రః ॥ ౬ ॥ భజమాన ఇతి ॥ మహాభోజశ్చేత్యే
వంసప్త-మారిష హే ఆర్య ॥ ౭ ॥ ౧౦ ॥ పురుషాఇతి । నత్తమపదేశేదేవమపంచషష్ట్యాదిసంఖ్యాః పురుషాస్తే మృతత్వం

మోక్షం ప్రాప్తాః॥౧౧॥ ౧౨॥ శినిరితి తస్య యుధాజితః శినిరనమిత్రశ్చ ॥ ౧౩ ॥ అనమిత్రేతి॥సత్యకస్యపుత్రోయుయు
ధానః సాత్యకిః తస్యజయః-తస్యకుణిః॥౧౪॥యుగంధర ఇతి॥తతః కుణేర్యుగంధరః- అనమిత్రస్యైవాపరః పృశ్నిర్నామపు
త్రః॥ ౧౫॥ అక్రూరేతి॥గాందిన్యాం శ్వఫల్కాత్ -అక్రూరప్రముఖాః॥అక్రూరః ప్రముఖో యేషామిత్యతద్గుణసంవిజ్ఞానబ
హువ్రీహిః॥అతః అక్రూరాతిరిక్తా ద్వాదశ దర్శయతి॥ఆసంగ ఇతి॥౧౬॥౧౭॥పృథురితి॥పృథురేకః విదూరథాద్యా అన్యేచ
బహవః-విపృథుయానాద్యా ఇతిపాఠే ఆద్యశబ్దేన విదూరథోప్యుక్తః తతశ్చ శూరో విదూరథాదాసీదితి వక్ష్యమాణనిర్దే
శోపపత్తిః కుకురాదయశ్చత్వారో౽౦ధకస్యపుత్రా ఇతి జ్ఞేయం-తథాచపరాశరః- కుకురభజమానశుచికంబలబర్హిషా
ఖ్యాస్తథాంధకస్యపుత్రా ఇతి॥ ౧౮॥ ౨౦॥అనోరితి॥అనోరంధకః అంధకాత్ దుందుభిరిత్యపి తద్వచనాదేవ జ్ఞేయం॥ ౨౧ ॥
౨౨॥ తేషామితి॥ధృతదేవా ఆదిర్యాసాం శాంతిదేవాదీనాం షణ్ణాం తాస్సప్త॥ ౨౩॥ కంస ఇతి॥ ఔగ్రసేనయః ఉగ్రసేనస్య

యథైవ శృణుమో దూరాత్సంపశ్యామస్తథాంతికాత్ ।
బభ్రుశ్శ్రేష్ఠో మనుష్యాణాం దేవైర్దేవావృధస్సమః॥ ౧౦॥ పురుషాః పంచషష్టిశ్చ షట్సహస్రాణి చాష్ట చ ।
యేఽమృతత్వమనుప్రాప్తా బభ్రోర్దేవావృధాదపి ॥ ౧౧ ॥ మహాభోజోఽతిధర్మాత్మా భోజా ఆసంస్త
దన్వయే। వృష్ణేస్సుమిత్రః పుత్రోఽభూద్యుధాజిచ్చ పరంతప ॥ ౧౨ ॥ శినిస్తస్యానమిత్రశ్చ నిమ్నోఽభూదన
మిత్రతః। సత్రాజితః ప్రసేనశ్చ నిమ్నస్యాథాసతుస్సుతౌ ॥ ౧౩ ॥ అనమిత్రసుతోఽప్యన్యః శినిస్తస్య చ స
త్యకః । యుయుధానస్సాత్యకిర్వై జయస్తస్య కుణిస్తతః॥ ౧౪ ॥ యుగంధరోఽనమిత్రస్య పృశ్నిః పుత్రోఽపర
స్తతః। శ్వఫల్కశ్చిత్రకశ్చైవ గాందిన్యాం తు శ్వఫల్కతః ॥ ౧౫ ॥ అక్రూరప్రముఖా ఆసన్పుత్రా ద్వాదశ
విశ్రుతాః। ఆసంగస్సారమేయశ్చ మృదురో మృదువిచ్ఛివః। ౧౬॥ వర్మదృగ్ధృష్టవర్మా చ క్షత్రోపేక్షోఽరిమ
ర్దనః। శత్రుఘ్నో గంధమాదాఖ్యః ప్రతిబాహుశ్చ ద్వాదశ ॥ ౧౭ ॥ తేషాం స్వసా సుచారాఖ్యా ద్వావ
క్రూరసుతావపి। దేవవానుపదేవశ్చ తథా చిత్రరథాత్మజాః॥ ౧౮ ॥ పృథుర్విదూరథాద్యాశ్చ బహవో వృ
ష్ణినందనాః। కుకురో భజమానశ్చ శుచిః కంబలబర్హిషః॥ ౧౯ ॥ కుకురస్య సుతో వృష్ణిర్విలోమా తనయస్తతః
కపోతరోమా తస్యానుస్సఖా యస్య చ తుంబురుః ॥ ౨౦ ॥ అనోశ్చ దుందుభిస్తస్య దవిద్యోతః పునర్వసుః। త
స్యాహుకశ్చాహుకీ చ కన్యా ద్వావాహుకాత్మజౌ ॥ ౨౧ ॥ దేవకశ్చోగ్రసేనశ్చ చత్వారో దేవకాత్మజాః।
దేవవానుపదేవశ్చ సుదేవో దేవవర్ధనః॥ ౨౨॥ తేషాం స్వసారస్సప్తాసన్ధృతదేవాదయో నృప । శాంతి
దేవోపదేవా చ శ్రీదేవా దేవరక్షితా॥ సహదేవా దేవకీ చ వసుదేవ ఉవాహ తాః ॥ ౨౩ ॥ కంసస్సునామా న్య
గ్రోధః కహ్వశ్శంకుస్సుభూస్తథా। రాష్ట్రపాలో విసృష్టశ్చ తుష్టిమానౌగ్రసేనయః ॥ ౨౪ ॥ కంసా కంసవ
తీ కంకా సురాభూ రాష్ట్రపాలికా। ఉగ్రసేనదుహితరో వసుదేవానుజస్త్రియః ॥ ౨౫ ॥ శూరో విదూరథా
దాసీద్భజమానసుతస్తతః। శినిస్తస్మాత్స్వయం భోజో హృదికస్తత్సుతో మతః॥ దేవమీఢశ్శతధనుః కృతవ
ర్మేతి తత్సుతాః॥ ౨౬ ॥ దేవమీఢస్య శూరస్య మారిషా నామ పత్న్యభూత్ । తస్యాం స జనయామాస దశ పు
త్రానకల్మషాన్॥ ౨౭॥ వసుదేవం దేవభాగం దేవశ్రవసమానకమ్ । సృంజయం శ్యామకం కంకమనీకం వత్స
కం వృకమ్॥ ౨౮॥ దేవదుందుభయో నేదురానకా యస్య జన్మని। వసుదేవం హరేస్స్థానం వదన్త్యానకదుందుభిమ్॥
౨౯॥ పృథా చ శ్రుతదేవా చ శ్రుతకీర్తిః శ్రుతశ్రవాః। రాజాధిదేవీ చైతేషాం భగిన్యః పంచ కన్యకాః॥ ౩౦॥ కు
న్తేస్సఖ్యుః పితా శూరో హ్యపుత్రస్య పృథామదాత్ । సాప దుర్వాససో విద్యాం దేవహూతిం ప్రతోషితాత్

సుతాః॥ ౨౪॥ కంసేతి॥వసుదేవస్యైవానుజా దేవభాగాదయః తేషాం స్త్రియో భార్యాః॥ ౨౫॥ అంధకస్య సుతానాం చతు
ర్ణాం ప్రథమస్య కుకురస్య వంశ ఉక్తః ద్వితీయస్య భజమానస్య వంశమాహ శూర ఇతి॥ భజమానాచ్చ విదూరథః పుత్రోఽభ
వత్ విదూరథాచ్చ శూర ఇతి- పరాశరాదివచనాత్ - యద్వా పృథుర్విదూరథాద్యాశ్చేతి పూర్వోక్తచిత్రరథాత్మజా
ద్విదూరథాత్ ॥ ౨౬॥ దేవమీఢస్యేతి॥ దేవమీఢస్య యః శూరో నామ పుత్రః తస్య దేవమీఢో హృదికస్యైవ సుతః యథాప
రాశరః-తస్యాపి కృతవర్మ-శతధను-ర్దేవమీఢాద్యాః పుత్రా బభూవుః దేవమీఢస్య శూరస్తస్య మారిషా నామ పత్న్యభ
వత్ తస్యాంచాసౌ దశపుత్రాన్ జనయత్ వసుదేవపూర్వానితి॥ ౨౭ ॥ ౨౮॥ దేవేతి ॥ ఆనకాశ్చ నేదుః హరేః ప్రాదు
ర్భావస్య స్థానం॥ ౨౯॥౩౦॥పృథాయాః కన్యకావస్థాయాం కర్ణోత్పత్తిప్రకారమాహ పంచభిః॥కుంతేరితి ॥ కదాచిత్
గృహమాగతం దుర్వాససం పృథా పరిచర్యాదితోషయామాస - తతశ్చ సాఽస్మాత్ దేవహూతిం దేవాహ్వానహేతుం

విద్యామదాత్ సతధాహ-నేతి॥ ౩౧॥ తస్యా ఇతి ॥ దేవముపాగతం వీక్ష్య సా ప్రాహ॥౩౨॥ ప్రత్యయార్థమితి ॥ ప్రత్యయార్థం పరీక్షార్థం మయా విద్యా ప్రయుక్తా న తు త్వయా కించిత్ కార్యమిత్యభిసంధినా అతోఽయాహీతి ఏవముక్తో రవిరు- చ అమోఘం దేవసందర్శమితి-కన్యా హ మితి చేత్తత్రాహ-యథా యోనిర్నదుష్యేత తథాహం కర్తా కరిష్యామి॥౩౩॥౩౭ రాజాధిదేవ్యామితి॥ ఆవంత్యౌ విందానువిందౌ॥ ౩౮ ॥ శిశుపాల ఇతి ॥ తదేవం వసుదేవస్య భగినీనాం పతీన్ పుత్రాంశ్చోక్త్వా తద్భ్రాతౄణాం నవానాం పత్నీః పుత్రాంశ్చాహ- దేవభాగస్యేతి సార్ధైశ్చతుర్భిః॥౩౯ ॥ ౪౩ ॥ వసుదేవ

౩౧॥ తస్యా వీరపరీక్షార్థం మాజుహావ రవిం శుచిః । తదాప్రాహాగతం దేవం వీక్ష్య విస్మితమానసా॥
౩౨॥ ప్రత్యయార్థం ప్రయుక్తా మే యాహి దేవ క్షమస్వ భోః। అమోఘం దేవసందర్శమాధాస్యే త్వయి చాత్మజమ్। యోనిర్యథా న దుష్యేత కర్తాహం తే సుమధ్యమే॥౩౩॥ ఇతి తస్యాం స ఆధాయ గర్భం సూర్యో దివం గతః। సద్యః కుమారస్సంజజ్ఞే ద్వితీయ ఇవ భాస్కరః॥౩౪॥ తం సాత్యజన్నదీతోయే కృచ్ఛ్రాల్లోకస్య బిభ్యతీ। ప్రపితామహస్తామువాహ పాండుస్సైసత్యవిక్రమః॥ ౩౫॥ శ్రుతదేవాం తు కారూషో వృద్ధశర్మా సమగ్రహీత్। యస్యామభూద్దంతవక్త్ర ఋషిశప్తో దితేస్సుతః॥ ౩౬ ॥ కైకయో ధృష్టకేతుశ్చ శ్రుతకీర్తిమవిందత। ప్రతర్దనాదయస్తస్యాం పంచాసన్ కైకయాత్మజాః॥ ౩౭ ॥ రాజాధిదేవ్యామావంత్యౌ జయత్సేనోఽజనిష్టహ। దమఘోషశ్చేదిరాజః శ్రుతశ్రవసమగ్రహీత్॥ ౩౮॥శిశుపాలస్సుతస్తస్యాః కథితస్తస్య సమ్భవః। దేవభాగస్య కంసాయాం చిత్రకేతుబృహద్బలౌ॥౩౯॥కంసవత్యాం దేవశ్రవసస్సువీర ఇషుమాంస్తథా। బకః కంకాత్తు కంకాయాం సత్యజిత్పురుజిత్తథా॥౪౦॥ సృంజయో రాష్ట్రపాల్యాం తు వృషదుర్మర్షణాదికాన్। హరికేశహిరణ్యాక్షౌ సురభూమ్యాం తు శ్యామకః॥౪౧॥ మిశ్రకేశ్యామప్సరసి వృకాదీన్ వత్సనామకః। తక్షపుష్కరసాల్వాదీన్ దూర్వాక్ష్యాం వృక ఆదధే॥ ౪౨॥సుమిత్రార్జునపాలాదీనభీకాత్తు సుదామనీ। ఆనకః కర్ణికాయాం వా ఋతధామజయావపి॥ ౪౩॥ పౌరవీ రోహిణీ భద్రా మదిరా రోచనా ఇలా। దేవకీప్రముఖా ఆసన్ పత్న్య ఆనకదుందుభేః॥౪౪॥బలం గదం సారణం చ దుర్మదం విపులం ధ్రువం వసుదేవస్తు రోహిణ్యాం కృతాదీనుదపాదయత్॥౪౫॥సుభద్రో భద్రబాహుశ్చ దుర్మదో భద్ర ఏవ చ। పౌరవ్యాస్తనయా హ్యేతే భూతాద్యా ద్వాదశాభవన్॥౪౬॥నందోపనందకృతకశూరాద్యా మదిరాత్మజాః కౌసల్యా కేశినం త్వేకమసూత కులనందనమ్॥౪౭॥రోచనాయామతో జాతా హస్తహేమాంగదాదయః। ఇలాయామురువల్కాదీన్ యదుముఖ్యానజీజనత్॥౪౮॥త్రిపృష్ఠో ధృతదేవాయామేక ఆనకదుందుభేః। శాన్తిదేవాత్మజా రాజన్ ప్రశమప్రశ్రితాదయః॥౪౯॥రాజానః కల్పవర్షాద్యా ఉపదేవాసుతా దశ । వసుహంససుధన్వాద్యాః శ్రీదేవాయాస్తు షట్సుతాః॥౫౦ ॥దేవరక్షితయా లబ్ధా నవ చాత్ర గదాదయః। వసుదేవస్సుతానష్టావాదధే సహదేవయా॥౫౧॥ పురూధశ్రుతముఖ్యాంశ్చ సాక్షాద్ధర్మో వసూనివ। వసుదేవస్తు దేవక్యామష్ట పుత్రానజీజనత్ ॥౫౨॥ కీర్తిమంతం సుషేణం చ భద్రసేనముదారధీః। ఋజుం సమదనం భద్రం సంకర్షణమహీశ్వర॥౫౩॥అష్టమస్తు తయోరాసీత్స్వయమేవ హరిః కిల । సుభద్రా చ మహాభాగా తవ రాజన్ పితామహీ॥౫౪॥యదా యదేహ ధర్మస్య క్షయో వృద్ధిశ్చ పాప్మనః। తదా తు భగవానీశ ఆత్మానం సృజతే హరిః॥౫౫॥న హ్యస్య జన్మనో హేతుః కర్మణో వా మహీపతే। ఆత్మమాయాం వినేశస్య పరస్య ద్రష్టురాత్మనః॥౫౬॥ యన్మాయాచేష్టితం పుంసః స్థిత్యుత్పత్త్యప్యయాయ హి । అనుగ్రహస్తన్నివృత్తేరాత్మలాభాయ చేష్యతే॥౫౭॥అక్షౌహిణీనాం పతిభిరసురైర్నృపలాంఛనైః । భువ ఆక్రమ్యమాణాయా హ్యా

స్య పత్నీః పుత్రాంశ్చాహ పౌరవీత్యేకాదశభిః॥౪౪॥౪౬॥నన్దేతి॥కౌసల్యా నామ భద్రా ॥ ౪౭ ॥౫౩ ॥ అష్టమ ఇతి॥అష్టమస్స్వయమేవాసీత్ -న తు కర్మాదినా హేతునా తాభ్యాం చ జనితో వా-యతోఽసౌ శ్రీహరిః॥౫౪ ॥తదేవోపపాదయతి య దేతి త్రిభిః॥౫౫॥-ఈశస్య మాయా నియంతుః -పరస్య అంగస్య -ద్రష్టుః సాక్షిణః - ఆత్మనః సర్వగస్య - న హ్యేవ భూతస్య మాయావినోదం వినా-జన్మనః కర్మణో వా హేతుస్సంభవతీత్యర్థః॥౫౬॥కించ॥ యదితి॥యస్య మాయాచేష్టితం - పుంసో జీవస్యానుగ్రహః తస్య సర్వజీవానుగ్రాహకస్య కుతః కర్మాదిపారతంత్ర్యేణ జన్మాదిసంభవః। అనుగ్రహమేవాహ హి యస్మాత్ -తదేవ స్థిత్యాద్యర్థమిష్యతే- ప్రశమే లీనోపాధేర్జీవస్య ధర్మాద్యసంభవాదుపాధిసృష్ట్యాదినా ధర్మాదిసం

పాలనేనానుగ్రహః తథా ఆత్మలాభాయ మోక్షాయ చేష్యతే తత్ర హేతుః - తేనైవ రూపేణ తస్య స్థిత్యాదేర్ని-
వృత్తేః ॥౫౭॥ తస్య చేష్టితం భూమేరప్యనుగ్రహ ఇత్యాహ ద్వాభ్యాం ॥ అక్షౌహిణీనామితి ॥ అభారాయ భారపరిహారా-
య ॥౫౮॥ కర్మాణీతి ॥ సురేశ్వరైరపి మనసాపి అపరిమేయాని అవితర్క్యాణి సంకర్షణేన సహితశ్చక్రే ॥౫౯॥ సంకల్ప-
మాత్రేణ భూభారహరణసమర్థస్యాపి కర్మకరణం యశోవిస్తారద్వారా భక్తానుగ్రహార్థమిత్యాహ ద్వాభ్యాం ॥ కలావి-
తి ॥ దుఃఖశోకతమాంసి నుదతీతి తథా - వ్యతనోత్ ॥౬౦॥ యస్మిన్నితి ॥ యస్మిన్ సతాం కర్ణపీయూషే యశోరూపే తీ-
ర్థవరే శ్రోత్రమేవాంజలిః పానసాధనం యస్య సః పురుషః - సకృదుపస్పృశ్య ఆచమనమాత్రం కృత్వా తత్సందర్యా
కృష్ణచరిత్రే కర్మవాసనాం ధునుతే నాశయతీతి దేనాహ ద్వాభ్యాం ॥ భోజేతి ॥ భోజాదిభిః శ్లాఘనీయమీహితం యస్య ॥౬౨॥
స్నిగ్ధేతి ॥ సర్వైః రంగైః రమ్యయా మూర్త్యా చ ॥౬౩॥ తద్దర్శనార్థం ముఖశోభామాహ ॥ యస్యేతి ॥ యస్యాననం దృశి-
భిర్నేత్రైః పిబంత్యో నార్యో నరాశ్చ - నతతృపుః నతృప్తా నిమేషమాత్రవ్యవధానమప్యసహమానాస్తత్కర్తు-
ర్నిమేః కుపితాశ్చ బభూవుః - కథంభూతమాననం మకరకుండలాభ్యాం చారుకర్ణే భ్రాజంతౌ కపోలౌ చ తైః సుభగం సవి-
లాసో హాసో యస్మిన్ నిత్యముత్సవో యస్మిన్ ॥౬౪॥ శ్రీకృష్ణచరితం సంక్షేపతో వర్ణయతి ద్వాభ్యాం ॥ జాత ఇతి ॥ జాతో నిజేన

భారాయకృతోద్యమః ॥౫౮॥ కర్మాణ్యపరిమేయాణి మనసాపి సురేశ్వరైః । సహసంకర్షణశ్చక్రే భగవా-
న్మధుసూదనః ॥౫౯॥ కలౌ జనిష్యమాణానాం దుఃఖశోకతమోనుదమ్ । అనుగ్రహాయ భక్తానాం సుపుణ్యం
వ్యతనోద్యశః ॥౬౦॥ యస్మిన్ సత్కర్ణపీయూషే యశస్తీర్థవరే సకృత్ ॥ శ్రోత్రాంజలిరుపస్పృశ్య ధును-
తే కర్మవాసనాం ॥౬౧॥ భోజవృష్ణ్యంధకమధుశూరసేనదశార్హకైః । శ్లాఘనీయేహితశ్శశ్వత్కురు-
సృంజయపాండుభిః ॥౬౨॥ స్నిగ్ధస్మితేక్షితోదారైర్వాక్యైర్విక్రమలీలయా । నృలోకం రమయామాస
మూర్త్యా సర్వాంగరమ్యయా ॥౬౩॥ యస్యాననం మకరకుండలచారుకర్ణభ్రాజత్కపోలసుభగం స-
విలాసహాసం । నిత్యోత్సవం న తతృపుర్దృశిభిః పిబంత్యో నార్యో నరాశ్చ ముదితాః కుపితా నిమేశ్చ ॥౬౪॥ జా-
తో గతః పితృగృహాద్వ్రజమేధితార్థో హత్వా రిపూన్ సుతశతాని కృతోరుదారః । ఉత్పాద్య తేషు పురు-
షః క్రతుభిస్సమీజే హ్యాత్మానమాత్మనిగమం ప్రథయన్ జనేషు ॥౬౫॥ భూమ్యాస్స వాఽఽరుభరం క్షపయ-
న్కురూణామంతస్సముత్థకలినా యుధి భూపచక్రం । దృష్ట్యా విధూయ విజయే జయముద్విఘుష్య ప్రోచ్యోద్ధ-
వాయ పరం సమగాత్స్వధామ ॥౬౬॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే- అష్టాదశసాహస్రికాయాం సంహితాయాం
పారమహంస్యాం శ్రీవైయాసక్యాం-శ్రీహయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యాయాం-
నవమస్కంధే-చతుర్వింశోఽధ్యాయః-

రూపేణ - పశ్చాత్ పురుషో మనుష్యాకారస్సన్ వ్రజం గతః ॥ వ్రజవాసినాం ఏధితా అర్థా యేన - తేషు దారేషు సుతానాం
శతాన్యుత్పాద్య ఆత్మనిగమం స్వకీయం వేదమార్గం ॥౬౫॥ భూమ్యా ఇతి ॥ అంతస్సముత్థేన కలినా నిమిత్తేన ఉరుభరం క్షప-
యన్ - దృష్ట్యైవ భూపానాం చమూర్విధూయ - విజయే జయం అర్జునేన క్షితమిత్యేవముద్ఘోషం కృత్వా - పరమం తత్త్వము-
ద్ధవాయోపదిశ్య - స్వం ధామ సమ్యక్తేనైవ రూపేణ జగామేతి ॥౬౬॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- నవమస్కంధవ్యాఖ్యాయాం - శ్రీధరాచార్య విరచితాయాం
భావార్థదీపికాయాం- చతుర్వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా

శ్రీభాగవతభావార్థదీపికాసంప్రకాశితా । శ్రీధరస్వామినా పీత్వైవ పరమానంద సద్గురోః ॥
పరమానందనసేవి శ్రీధరస్వామినః కృతిత్ ॥ చిన్వంతు సాధవస్స్వైర చకోరాశ్చంద్రికామివ ॥
ఓం తత్సత్ - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు-
నవమస్కంధస్సమాప్తః-